NAZIONALE
R. BIBLIOTECA CENTRALE V. E. II
8
50 E
11 M
ROMA

FRANCISCI RIBERAE VILLACASTI-nenſis presbyteri Societatis Ieſu, doctoriſq; Theologi in ſacraın b. Iohannis Apoſtoli, & Euangeliſtæ Apocalypſin Commentarij.

Cum quinq; indicibus, quorum primus continet quæſtiones Scripturæ, Secundus regulas, Tertius eiuſdem Scripturæ locos explicatos, Quartus eſt rerum atque verborum, Quintûs Euangeliorum totius anni in vſum concionatorum.

His adiuncti ſunt quinq; libri de Templo, & de ijs quæ ad templum pertinet, ad multorum locorum, tam Apocalypſis, quam reliquorum librorum intelligentiam cum primis vtiles.

Quorum primus eſt de Fabrica templi primi, & ſecundi, & eius quod ab Herode ædificatum eſt.

Secundus, de ijs quæ erant in templo.

Tertius, de Sacerdotibus, & veſtibus Sacerdotalibus.

Quartus, de Sacrificijs Hebræorum.

Quintus, de Diebus feſtis Hebræorum: in quibus omnia Hiſtorico, ac myſtico ſenſu explicantur.

Cum Priuilegio Philippi Regis Hiſpaniarum.

SALMANTICÆ,

Excudebat Petrus Laſſus. M. D. XCI.

AD LECTOREM DE horum Commentariorum editione.

DVM hanc Sacræ Apocalypſis explanationem adornarem, & quæ ante paucos annos auditoribus meis Salmāticæ dictaueram, non ſine labore recognoſcerem, atque expolirem: ecce tibi noui Commentarij prodeunt, in quibus Euangelicum prouerbium agnoui: *Ioh.*4. Alius eſt qui ſeminat, & alius eſt qui metit. Inueni enim in eis maximā eorū partem, quæ dictauerā, totidem verbis bona fide tranſcriptam, θαῦμα ἰδέσθαι. *Sæpe malum hoc nobis, ſi mens non læua fuiſſet.* Sed quis crederet κακὸν τόσον, ὅσσον ἐτύχθη? Videram quædam ab eodem ſcriptore dictata, in quibus, quia autores ſequebatur eos, à quibus ego conſultò diſſentiebam, quòd eorum interpretationem myſticam potiùs, quam Hiſtoricam iudicarem: reſpondi amicis rem diuinantibus, & vt anteuerterem monentibus, nihil eſſe timēdum: aut enim pauca admodum mutuanda eſſe, aut omnia. Pauca condonabam, omnia minimè metuebam. Exijt liber in lucem, vidi fere omnia, videruntq; multi, qui ea vel ex ore meo exceperant, vel ab ijs excepta deſcripſerant, & ſeruant apud ſe, ac videre poſſunt omnes, qui conferre vtraquē volent. Hoc & me tacēte liber ipſe loquitur, in quo videas, quæ in diuerſorum ſcriptorum libris ſemper inueniuntur, rerum, & expoſitionum inter ſe differentiam, ſtyli diſsimilitudinem, ordinis, & compoſitionis varietatem. Atque, vt alia præteream, Tyconij Homilias in Apocalypſin, quas ego ad finem vſque duodecim capitis Auguſtini nomine, inter cuius opera feruntur, citaueram, ac poſteà certis argumentis Tyconij eſſe deprehenderam, & à capite tertiodecimo autori reſtitueram ſuo: ipſe ſimiliter in primis duodecim capitibus Auguſtino tribuit, in reliquis Tyconio. Hæc cū viderem, ac vehemēter mirarer, non mediocriter ad hos Commentarios maturè in lucem edendos ſum incitatus, quòd & amici monerent, & ipſe viderem multùm id non è re mea ſolùm, ſed è publica etiam futurum. Primùm videbā quædam ab eo prætermiſſa fuiſſe, quibus res obſcuriſsimæ viderentur explicari, quæque nihilo eſſent prio-

ra ijs, quæ magni ille feciſſet. Atq; ea quæ ponenda putauit, ita vt ego olim dictaueram poſuit; itaq; & auditoris mei, qui ſcripſit, errores, & meos nonnullos, qui dictaueram, in eius libro agnoui, & quædam offendi, quæ credi poſsint nunquam ab eo lecta, ſed alicui cum ſuis mendis deſcribenda fuiſſe commiſſa. Quam ob rem cepi iterum in manus meos Commentarios non vt autor, ſed vt cenſor; addidi permulta, quibus ea quæ dixeram exponerentur, & confirmarentur, potiſsimùm capite. 14. in ijs quæ dicta ſunt de Babylone, quibus bona huius libri pars multò meliùs, atque exactiùs explicatur. Deinde quæ mihi inchoata, & rudia exciderant, excolui, multa mutaui, atque correxi, ſæpè ſtylum verti, vt correcta potiùs, quã incorrecta, aut etiam vitiata, legerentur. Vidi & illa ipſa mea cum alijs miſceri: & parum conſentientium, interdum etiam contrariarum expoſitionum interpoſitione, quæ luculentiùs à me explicata credebam, obſcurari, & obrui, & quaſi meis luminibus obſtrui: quod non eſt mirum contigiſſe homini, qui ſua primùm concinnarat, & edere parauerat, ad eaq; mox, quaſi tumultariè, & aceruatim, adiecit mea. Et quoniam multum in eo operæ poſueram, vt lucem quantam maximam poſſem, tenebris libri huius inferrem, accendendam cenſui, quam extinctam videbam. Quædam prætereà meis adiuncta ſunt, alia inter illa interiecta, quæ cognoſci volui: atque idcirco verba etiam retinui, quæ dictaueram, vt melius quid meum, quid illius ſit intelligatur. Librum illius prætereà non attigi, neque enim id meum eſt, mea tantùm vendicare volui iure naturæ, & gentium. Illud moneo, atque obteſtor, omnes vt ſua edant & aliorum parcant laboribus: nam ſi aut ipſe, aut quiuis alius, noſtra extulerit, certum eſt nemini parcere; ſed illa repetere, & rem mihi furto abeſſe queri. Ac ne vana quis putet eſſe quæ dixi, adiungam quaſi indiculum, quo quid addiderim ijs, quæ ille de meis ſumpſit, quid deleuerim, vbi ſententiam mutauerim, mea vitiata inuenerim, lectori breuiter oſtendam, quò rectè, atque vtiliter hos à me Commentarios editos eſſe non ignoret.

Addita.

Quæ addita ſunt, ſerò id quidem; ſed cùm primùm venit in mentem, maniculis, ac lineolis, aut ſimili aliqua nota in margine notanda curaui, idque à capite ferè quarto, ſed in tribus primis capitibus nonnulla addidimus. In cap. 1. verba ſequentia; Verſiculo. 1. Apocalypſis Ieſu Chriſti, *&* Palam facere ſeruis ſuis: Et ſignificauit mittens per angelum ſuum. *Ver.* 4. Ab eo qui eſt, &c. *Ver.* 5: Et princeps regum terræ.

Suma del Priuilegio Real.

Concedio la Mageſtad del Rey don Philippe nueſtro Señor al Padre Doctor Franciſco de Ribera de la compañia de Ieſus, que por eſpacio de diez años que ſe comiençan a cōtar deſde la data de ſu cedula, ninguno pueda imprimir, ni vender eſtos Commentarios ſobre el Apocalypſi, ſino el meſmo, o quien ſu poder tuuiere, ſo pena que el que lo cōtrario hiziere pierda los libros y moldes y aparejos, y mas incurra en pena de cinquenta mil marauedis por cada vez, la tercera parte para quien dello denunciare, y la otra para el Iuez que lo ſentenciare, y la otra tercera parte para la Camara de ſu Mageſtad. Dioſe en S. Lorenço el Real, a 22. de Setiembre de mil y quinientos y nouenta años.

Taſſa.

Taſſoſe eſte libro por los Señores del Conſejo a quatro marauedis el pliego, ſegun parece por el teſtimonio que dello dio Alonſo de Valleio eſcriuano de Camara del Rey nueſtro Señor. En Madrid a tres dias de Iulio de.1591. años.

✠ 2

LICENCIA DEL PADRE Gil Gonçalez Viſitador.

YO Gil Gonçalez Dauila Viſitador de la Compañia de Ieſus en eſtas prouincias de Caſtilla, y Toledo, por particular commiſſion que tengo de nueſtro Padre General Claudio Aquauiua, doy licencia, que ſe impriman los Commentarios ſobre el Apocalypſi de S. Iuan, y los tratados, o libros de la fabrica del templo, y de las coſas que auia dentro del, que ſon dos libros, y otro libro tercero de las veſtiduras ſacerdotales, y de las cauſas dellas, y el quarto de las fieſtas de los Hebreos, y el quinto de los Sacrificios, los quales Commentarios y libros compuſo el Padre Doctor Franciſco de Ribera de nueſtra Compañia, reſidente en nueſtro Collegio de Salamanca, porque han ſido viſtos y examinados por muchas perſonas doctas, y graues de nueſtra Compañia. En teſtimonio de lo qual, di eſta firmada de mi mano, y ſellada con el ſello acoſtumbrado. En Burgos a cinco de Febrero de 1590.

Gil Gonçalez.

Aprobacion del libro.

COmmentarios in D. Iohannis Apocalypſin Doctoris Franciſci de Ribera è Societate Ieſu, & apud Salmanticenſes Sacrorum Bibliorum interpretis iuſſu ſupremæ curiæ regiæ attentè perlegi, & nihil in eis reperi, quod poſsit meo iudicio pias & Chriſtianas aures offendere. Imo vero digniſsimos cenſeo qui in communem Eccleſiæ Chriſtianæ vtilitatem edantur: nam in eis, quod præcipuum iudico, & difficillimum eſt, ſacræ reuelationes ita inter ſe ſeruata ſerie, qua factæ ſunt, diſtinguntur, & ſenſui, quem Literalem vocant, aptantur: vt iam cuiuis vel mediocriter in ſacris literis verſato, peruium ſit quid ſacra Apocalypſis voluerit, quod hactenus, licèt multi interpretes in id deſudauerint, fuerat obſcuriſsimum. Salmãticæ, vigeſimo die menſis Maij, anno. 1590.

Iohannes Alfonſus Curiel
Sacræ Theologiæ Doctor.

terræ. *Verſ.* 5. Qui dilexit nos, & lauit nos, &c. *Verſ.* 7. Ecce venit cum nubibus. *Verſ.* 10. In Dominica die. *In cap.* 2. *Verſ.* 4. Et patientiam habes, & ſuſtinuiſti. *Verſ.* 13: Et in diebus illis Antipas teſtis meus. *Verſ.* 25: Et in calculo nomen nouum. *In cap.* 3. *Verſ.* 16. Sed quia tepidus es, &c. *Verſ.* 21. Dabo ei ſedere mecum. *In capite.* 4. *Verſ.* 1. Et vox prima, quam audiui. &c. *Vt quædam minutiora omittamus.*

Deleta.

IN *cap.* 3. *n.* 51. *in illud verſ.* 15: Vtinam frigidus eſſes, aut calidus, *deleui nonnulla.* *In cap.* 4. *Verſ.* 8. Et quatuor animalia ſingula eorum habebant alas ſenas, *multa addita, multa deleta ſunt. Et in cap.* 6. *Verſ.* 9. Vidi ſubtus altare animas interfectorũ.

In calce cap. 5. *dixi in verbis citatis cap.* 10. *eſſe in Græco* βιϐλίον, *cũ ſit* βιϐλαρίδιον. *In cap.* 8. *Verſ.* 1. *& in cap.* 14. *Verſ.* 8. *quædam mutaui, quæ dici non poſſe iudicaui. In cap.* 16. *Verſ.* 16. *dixi congregandos eſſe reges mortuo Antichriſto, ne nationes rebellarent Chriſtianorum. Sed vidi poſteà apertè prædictum eſſe capite.* 19. *reges ſimul cum Antichriſto occidendos, atque deleui. Verſ.* 19. *dixeram ciuitatem illam magnam in tres partes diuidendam eſſe Romam, ſed id fieri non poteſt, quia ante id tempus euertetur à decem regibus, vt ſuo loco videbitur, quare Ieruſalem eſſe ſcripſi. Initio cap.* 17. *dictaueram multos futuros eſſe Babylone, qui adorarent Antichriſtum, quod deleui, quia ante quam regnet Antichriſtus euertetur Babylon. In eodem capite Verſ.* 16. *vbi legimus:* Hi odient fornicariam, *hanc cauſam odij futuram dixi, Babylonem futuram per aliquod tempus ſub poteſtate vnius ex decem regibus, & rebellaturam aduerſus regem, cui parebat, vt ſe in libertatem aſſerat. Quod falſum eſſe intelligi poteſt ex ijs, quæ in eodem capite ſcripta ſunt: ſed præcipuè ex dictis à nobis in cap.* 14. *nu.* 51. *& ſequentibus. In cap.* 18. *in verſ.* 9. *quædam mutaui, & in initio cap.* 22. *Hæc omnia, quæ poſteà ego falſa eſſe deprehendi, & ſecundis curis adhibitis correxi: ipſe, ita vt ego ante dictaueram, poſuit.*

Vitiata.

EX *his nonnulla attingam; nec vitia ipſa referam ne illi moleſtus ſim, ſed locos indicabo. Lector, ſi volet, illa cum his noſtris conferet, atque ita deprauata inueniet, vt vix ab eo lecta eſſe credat, ſed plena erroribus*

roribus, vt erant, ſcribenda notario fuiſſe commiſſa. Videantur in eius libro illa verba cap. 4. Et de throno procedebant fulgura. *Et illa:* Et in cõſpectu ſedis tãquam matre vitreũ: *& illa:* Et in medio ſedis, & in circuitu ſedis: *& illa:* Sanctus, Sãctus: *& illa:* Et cum darent *illa* animalia. *In cap. 5. illa:* Nec reſpicere illum. *In cap. 6. illa:* Bilibris tritici. &c. *In cap. 13:* Et vidi beſtiã. *His alia ſunt ſimilia, vt in fine cap. 1. Hieronymus citatur in prima Epiſtola aduerſus Ruffinum, cum ego dixerim, In prima Apologia. In illud cap. 3: Et veſtimentis albis induaris, citatur Alexander lib. 1. Generalium dierum, pro Genialium. Sed hæc ſatis erit hic adnotaſſe, vt lector intelligat iure queri me quædam ex noſtris in illius Commentarijs legi viciata. Cuius culpa non dico, hoc dico, viciata illa legi.*

FRANCISCI RIBERAE PRESBY-teri Societatis Ieſu in Commentarios in Apocalypſin beati Iohannis Apoſtoli, & Euangeliſtæ, Procœmium.

***

OBSCVRISSIMVM beati Apoſtoli, & Euangeliſtæ
Iohannis librum Sancto Spiritu duce, & eiuſdem Apoſtoli precibus
confidentes aggredimur deſcendentes in mare magnum, & ſpatioſum,
plenum procellis, & tempeſtatibus, facturi operationem in aquis mul- Pſal.106.
tis, viſuri opera Domini, & mirabilia eius in profundo, aſcenſuri vſq;
ad cœlos, & deſcenſuri vſque ad abyſſos: in quo, niſi Chriſtus ventos,
& tumentes fluctus ſilere iuſſerit, turbabimur, & mouebimur ſicut
ebrius, & omnis ſapientia noſtra deuorabitur. Hoc me tamen in tanto
metu, ac periculo reficit, & recreat, quod nunquam hunc librum ſcribi, atque edi vellet Spiri-
tus ſanctus, niſi vellet etiam aliquando intelligi. Cum igitur vaticinia contineat præclara, &
quorum cognitione, atque intelligentia inſtructam inprimis eſſe oporteat Eccleſiam, ne extre-
mis illis, calamitoſisq; temporibus fluctuent eius filij, atque omni vento doctrinæ circumferan-
tur, & hoſti immaniſſimi præda fiant: cur, vt olim beati martyres Chriſti Iræneus, Iuſtinus,
Victorinus, atque alij ſequentibus ſeculis fecerunt, non etiam nos ſuppliciter Diuinæ Sapien-
tiæ fores pulſemus, & pia quadam, ac religioſa fidelis mentis audacia ad amicorum omnium
optimum Chriſtum eamus, qui dedit hanc Apocalypſin ſeruo ſuo Iohanni palàm facere ſeruis Luc.11.
ſuis, & media nocte obſcuræ huius, & ſacratæ caliginis panes intelligentiæ petamus, quos vel
noſtro ſæculo (ſi Deus ita voluerit) vel futuris apponamus? Etenim huius prophetiæ explana-
tione, ac perceptione, quaſi quodam cœleſti pane, mirificè extremorum temporum homines con
firmabuntur, vt ambulent in fortitudine cibi huius vſq; ad montem Dei Horeb, & inter vene
natos, atque ignitos ſerpentes, & crudeliſſimorum hoſtium gladios duce Ieſu perueniant ad ter
ram promiſſam, & ingrediantur in requiem Domini, in qua Sabbatiſmus paratus eſt populo Hebr.4.
Dei. Namque tunc Antichriſtus, & eius ſerui, ac ſatellites, totusq; Diaboli ex abyſſi vincu-
lis egreſſi exercitus aduerſus inuictos Chriſti milites tentabũt, eorum potẽtiam, crudelitatem,
bella, cædes ſanctorum, momẽtaneam felicitatem impiorum, prodigia inuſitata cœli, terræ, ma
ris, & quidquid perturbare hominum animos poteſt, cum ante tot annos prædicta fuiſſe in hoc
libro intellexerint, terreri deſinent, & victoriam Chriſti, ſuorumq; triumphum ſimul prænun-
tiari animaduertentes animos erigent, & gaudebunt in Domino, & exultabunt in Deo Ieſu
ſuo, & facient quod præcepit Dominus: His autem fieri incipientibus reſpicite, & leuate capi Luc.21.
ta veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra. Videte ficulneam, & omnes arbores: cum
producunt iam ex ſe fructum, ſcitis quoniam propè eſt æſtas. Ita & vos cũ videritis hæc fieri,
ſcitote quoniam prope eſt regnum Dei. Contra etiam inanes timores abijcient, quibus patrum
noſtrorum memoria, & olim non multò poſt Apoſtolorũ ætatem multi, magniq; viri ſanctitate,

 doctri-

doctrinaq; florentes laborarunt, Antichriſti aduentum, & conſummationem ſæculi nõ tam im-
Apoc. 17. minere, quàm adeſſe exiſtimantes. Nam cum Babylonis imperium in priſtinam gloriam reflo-
reſcens, & purpuratam meretricem iterum latè dominantem inducit, cum decem reges vnipo
Apoc. 13. teſtatẽ ſuam tradentes, cũ pſeudoprophetam præcurſorem Antichriſti, cum characterem beſtiæ
manibus, ac frontibus ſectatorum eius impreſſum, cum numerum nominis beſtiæ, aliaque id ge
nus non pauca minutè perſequitur, quid aliud facit quàm inanes terrores eximere, quo tempo-
re timendũ, quo maximè arma capiẽda, quo collatis ſignis pugnandum docere, Antichriſtum
quaſi digito indicare? Vtilem cum primis, & fructuoſam eſſe Eccleſiæ harum rerum cognitio-
nẽ quis nõ videat? Cur igitur librũ negligamus, in quo vno Chriſtus copioſiſſimè hæc Eccleſiæ
ſuæ conſcripta, conſignataque reliquit? Cur illum refugiamus? Cur aditum ad eum nullum re-
lictum putemus? Cur nullo modo explicari ab hominibus poſſe indicemus? Si res ipſas prænoſci
vtile eſt, cur librum, quo illæ continentur, nunquam Deus intelligi volet? Si propter homines il-
le ſcriptus eſt, non dubium eſt quin ſit ab hominibus Deo per ſeruos ſuos explanante cognoſcen-
dus, & intelligendus. Sed illis, inquis, temporibus intelligetur, quibus hæc futura ſunt, hoc eſt,
extremis. Illi igitur intelligere nolint, qui nouerint quando futurum ſit tempus extremum, &
quorum fuerit noſſe tempora, vel momenta, quæ pater poſuit in ſua poteſtate. Fruſtra ergo, &
temere in hoc opere deſudarunt Irenæus, Iuſtinus, Victorinus, Andreas, & Arethas epiſcopi
Cæſareæ Cappadociæ, Ambroſius, Beda, Ansbertus, atq; alij doctiſſimi homines, quorum libri
non ſine magno fructu leguntur. Quid? cum calamitates & perſecutiones ingruent,
tunc liber intelligetur, an potius cognitum eum ante illas, perſpectumq; eſſe oportet? Ita ſanè,
timor enim, & rerum ſubitæ perturbationes, & noui tumultus mentem aut eripiunt, aut hebe-
Matth. 24 tant: tum iacula præuiſa minùs feriunt, minùs terrent, faciliùs vitantur. Idcirco Dominus ſi-
gna, & calamitates extremi temporis multò ante prædixit, & legi ſingulis annis in Eccleſiis
voluit, vt res tantæ nunquam exciderent, ſed ſemper in omnium memoria, atque ore verſaren
tur. Et quia incertum nobis eſt tempus, ſemper nos vigilare, & expectare voluit: Ideo, & vos,
Matth. 24 inquit, eſtote parati, quia qua neſcitis hora filius hominis venturus eſt. parati autem omninò
non erimus, ſi quæ tunc futura, & hoc libro tradita ſunt, neſciamus. Quare meritò in eius initio
Apoc. 1. ſcriptum eſt: Beatus qui legit, & audit verba prophetiæ huius, & ſeruat ea, quæ in ea ſcripta
ſunt: tempus enim propè eſt. Itaque ſi omni tempore timeri poteſt vicina ſæculi conſummatio,
& ante illam cognita, atque animo cõprehenſa eſſe oportet quæ in hoc libro ſcripta ſunt, omni
tempore ille non ſolùm legendus & intelligendus, ſed ad verbum etiam ediſcendus eſt. Nihil
ergò nocebit (vt ante dixi) ſupplicibus precibus, & indefeſſa opera experiri an velis Deus hæc
abſtruſa myſteria fidelibus explanari, & dicere: Domine, Si nunc non hoc interpretaberis Apo
Luc. 11. calypſin tuam? Iterum ergo, atque iterum pulſemus fores amici. Si ille reſponderit: Noli mihi
moleſtus eſſe, iam oſtium clauſum eſt, pauciſſimis aperui, & pueri mei (hoc eſt, antiqui doctores
Eccleſiæ) mecum ſunt in cubili perpetuæ, & beatæ quietis; nõ poſſum ſurgere, & dare tibi: non
eſt inde recedendum: ipſe enim amicus ait: Si ille perſeuerauerit pulſans: dico vobis & ſi nõ da
bit illi ſurgens eo quòd amicus eius ſit, propter improbitatem tamen eius ſurget, & dabit illi
quotquot habet neceſſarios. Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis, quærite, & inuenie-
tis, pulſate, & aperietur vobis. Illud etiam incendere ſtudium noſtrum debet, quòd & ſi liber
obſcuriſſimus ſit, non eſt eius tamen tanta obſcuritas, vt nulla ex parte intelligi poſſit. Prophe
tia eſt, & multa habet ſimilia dictis veterum prophetarum, ſæpe ad ea alludit, & quaſi anſam
offert, vnde reconditos eius ſenſus tenere poſſimus. Phraſis eadem eſt quæ in illis, Metaphoræ,
& Allegoriæ perſimiles, vt qui verſatus fuerit in lectione prophetarum, & ſemel ſibi perſuaſe-
rit de rebus extremi temporis eſſe prophetiam, eaque ab Iohanne latiùs exponi de ſignis illius
ſæculi, quæ ſunt breuiter à Chriſto prædicta in Euãgelio, multum ſit ad omnia lucis habiturus.
Mihi quidem certè mirum in modum profuit, quod ſimul ac Commentarios in duodecim Pro-
phetas elaboraui, Apocalypſin auditoribus meis Salmanticæ cœpi interpretari, atque ea dicta-
ui, quæ nunc locupletabimus, &, quantum erit ſitum in nobis, expoſitemus. Myſticos quidem
ſenſus non attingemus, cum quod ſatis, ac ſuper in Hiſtorico erit deſudãdum, tum etiam quòd
maior Commentariorum pars qui extant, tota ferè in myſtica explanatione verſata ſit, & pro-
uerbio vetamur actum agere, aut ligna in ſiluam ferre. Hiſtoricus, qui & obſcuriſſimus, &
magna ex parte ab omnibus neglectus eſt, viſus eſt nobis pro viribus debere elucidari. Mitte ergò
pater luminũ Sapientiam de cœlis ſanctis tuis, & à ſede magnitudinis tuæ, vt mecũ ſit, & mecũ
Tob. 12. laboret, vt ſacra, atque abſcondita myſteria populo tuo reuelentur: etenim Sacramentum regis
abſcondere bonum eſt, opera autem Dei reuelare, & confiteri honorificum eſt.

DE QVI-

DE QVIBVSDAM AD HVIVS LIBRI INtelligentiam neceſſarijs Diſputatio.

DE AVTORE, ET DE autoritate huius libri.

CAP. I.

1 ANTEQVAM in expoſitionem prophetiæ huius ingrediamur, quædã præfari neceſſe eſt, de autore, & autoritate huius libri, de tẽpore, quo ſcriptus eſt, de argumẽto eius, de vtilitate, & de veneratiõe illi debita.

Autor Apocalypſis.

De autore, & autoritate olim à nonnullis dubitatum eſt, vt enim ſcripſit Dionyſius Alexandrinus in libris de Repromiſsionibus, cuius verba referũtur ab Euſebio lib. 7. Hiſt. Eccleſ. c. 23. quidam Alexandrini epiſcopi, qui eũ præceſſerant, librum hunc neq; Iohannis Apoſtoli eſſe dicebant, neque inter canonicos numerandum, ſed a Cerintho hæretico fuiſſe conſcriptum, vt Apoſtolici nominis autoritate ſuũ dogma de regno Chriſti in terris futuro, & de terrenis, ac corporeis in eo voluptatibus, cõprobaret. In eodem errore fuere Alogi, vt refert Epipha. lib. 2. Hæreſi 51. ſiue Alogiani, vt vult Auguſtinus in lib. de Hæreſibus. c. 30. & Philaſtrus in lib. de Hęreſib⁹ in Hęreſi reijcientiũ Euangelium Iohannis & Apocalypſin
2 ipſius. † Sed & Lutherani quãtum poſſunt de eius autoritate detrahunt, modò autorem eſſe negantes Iohannem Apoſtolum, & Iohãni cuidam presbytero Aſiæ adiudicantes: modò eius prophetias, quaſi fabulis plenas, irridẽtes; malè enim eos habet quod c. 14 in eo legunt: Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodò enim dicit Spiritus vt requieſcant à laboribus ſuis. Opera enim illorum ſequuntur illos. Eraſmus in Adnotationibus ſæpè de autore dubitat, & ad extremum multa contra eiuſdem libri autoritatem obijcit. Multa eſſent de hac re dicenda, niſi viri doctiſsimi iá totá ferè explicaſſent, & argumenta aduerſariorum ex parte diluiſſent, planèq; veterum patrum teſtimonijs confirmaſſent Apocalypſin ab Apoſtolo, & *E*uangeliſta Iohanne fuiſſe conſcriptam, & verè eſſe inter libros canonicos referendam. Hoc fecit præclarè Titelmannus in duobus libris cõtra adnotata ab *E*raſmo, Iohan. Driedo lib. 1. de *E*ccleſ. dogmatibus, cap. 1. & cap. 2. p. 3. Canus lib. 2. de Locis, c. 9. Concluſiõne. 5. & c. 10. in vltimó argumento. & c. 11. & Sixtus Senẽſis libr. 7. Bibliothecæ ſanctæ, Hæreſi. 10. & alij. Sunt tamen addenda quædam, vt plenius omnia confirmentur, & elucidentur.
3 † In primis duos fuiſſe Iohannes in Aſia, alterum Apoſtolum, & *E*uangeliſtam, alterum eiuſdem diſcipulum, qui Iohannes presbyter dictus eſt, cuius à multis creditæ ſunt. 2. & 3. *E*piſtolæ Iohannis, in quibus ſe ſenioré, id eſt, preſbyterum appellat, & eſt ſimiliter *E*pheſi ſepultus, vt cõſtat ex Hiero. in Catalogo Script. in vita Iohãnis, & in vita Papiæ. Huius presbyteri nõnulli crediderũt eſſe Apocalypſin. Etenim Dionyſi⁹ Alexãdrinus in loco paulò ante indicato apud *E*uſebiũ, affirmát canonicũ eſſe hũc librũ, & Iohãnis. Sãcti, inquit, alicuius eſt, & ſine vlla dubitatione per Dei Spiritum ſcripta, etiá ſi non ſit ille Apoſtol⁹ Iohãnes filius Zebedei, frater

Duo Iohannes presbyteri.

Iacobi. &c. Apud Nicephorum verò
lib.6.cap.22.&c.23.hæc eadem, & plu-
ra eius verba referuntur, quibus apertè
negat eſſe Iohannis Euangeliſtæ, conie
ctura autem eò ducitur vt eſſe Iohãnis
presbyteri exiſtimet. Ex his intelligi-
mus nullius momenti eſſe ea patrum te
ſtimonia, quæ Iohannis eſſe dicunt, nõ
4 enim docent vtrius Iohannis. † Sed
neque ea ſunt ſatis, quæ Iohanni diſci-
pulo Domini tribuunt, nam & Iohan-
nes ille presbyter inter diſcipulos Do-
mini numeratur à Papia Hierapolitano
epiſcopo, & Iohannis Apoſtoli audito
re, cuius verba retulit in eius vita Hie-
ronymus. Conſiderabam, inquit, quid
Andreas, quid Petrus dixiſſent, &c. vel
alius quilibet diſcipulorum Domini:
quid etiam Ariſtion, & Iohannes ſe-
nior diſcipuli Domini loquebantur.
Oportet ergo vt Iohannes Apoſtolus,
aut Euangeliſta, aut quippiam tale no-
minetur. Et tamen ſunt huiuſmodi
quam plurima apud veteres patres, vt
cum Dionyſ. in libr. de Eccle. Hierar.
cap. 3. in tertia eius parte de Apocaly-
pſi ait: Arcanam illam, ac myſticam
omninò viſionem dilecti diſcipuli. &
Irenæus lib.4.cap.37.&c.50.teſtatur eſ-
ſe Iohannis diſcipuli Domini, ſed pau-
lò poſt in eodem cap.37. Iohannem eũ
eſſe indicat, qui in ſinu Domini in cœ-
na recubuit. Et Tertullianus lib.4. con
tra Marcionem, propè principium, lo-
quens de eccleſijs ab ipſis apoſtolis in-
ſtitutis, & de Romana inſtituta à Pe-
tro, & Paulo, continuò ſubijcit: Habe-
mus & Iohannis alumnas Eccleſias.
Nã & ſi Apocalypſin eius reſpuit Mar
cion, ordo tamen epiſcoporum ad ori-
ginem recenſus in Iohannem ſtabit au
torem. Et in fine ferè Scorpiaci aduer-
ſus Gnoſticos eumdem Iohannem au-
torem docet primæ epiſtolæ, & Apo-
calypſis. † Iuſtinus etiam martyr in
5 Dialogo cũ Tryphone paulò poſt me-
dium, Apocalypſis autorem dicit eſſe
Iohannem vnum apoſtolorum. Nice-
phorus lib.2.cap.42.& lib.3.cap.9. ſcri
bit iuxta veteres hiſtoricos ſcriptam
eſſe à Ioanne Euangeliſta. eidem tri-
buit Habdias epiſcop⁹ Babylonis lib.5.
Hiſt. Apoſtolicæ, & Origenes tomo.1.
in Iohan. & lib.5. ſuper Iohan (cuius lo
ci verba refert idem Nicephorus lib.5.
c.16.) & lib.1. Comm. in Matthæ. vt re
fert Euſeb. lib.6. Hiſt. c.18. In eadẽ ſen-
tẽtia ſunt Ambroſius. libr. 3. de Spiritu
ſancto. c.21. Hiero. in catalogo ſcriptu-
rarum de Iohanne loquens, & in ca.18.
Matthęi, Epiphanius lib.2. hæreſi. 51, &
54, Auguſtinus in libello de hæreſibus,
cap.30, Damaſcenus lib.4. cap.18, & in
lib. de Cẽtum Hæreſibus, hęreſi.51. Sed
nimis lõgum eſſet, ſi omnia de hac re
patrum teſtimonia eſſent proferenda.

Autoritas Apocalypſis.

Probatur etiam Apocalypſis ab Ec-
cleſia, & inter canonicos libros poni-
tur addito nomine Iohannis in Conci-
lio.3. Carthag. c.47, & ab Innocen. III.
Epiſt.3. cap. vltimo, à Gelaſio. I. in De-
creto de libris canonicis, à Concilio
Florẽtino, in Catalogo librorum cano
nicorum, & à Trid. ſeſſ. 4. in Decreto
de canonicis ſcripturis. Sed Tridẽtinũ
addidit, Iohannis apoſtoli. Denique in
Cõcilio.4. Toletano. c.16. extat huiuſ-
modi decretũ: Apocalypſin librũ mul-
torũ conciliorũ autoritas, & Synodica
ſanctorum præſulũ Romanorũ decre-
ta Iohannis Euangeliſtæ eſſe præſcri-
bunt, & inter diuinos libros recipien-
dum cõſtituerũt. Et quia plurimi ſunt,
qui eius autoritatẽ non recipiunt, eũq;
in Eccleſia Dei prædicare contemnũt:
ſi quis eum deinceps aut nõ receperit,
aut à Paſcha vſq; ad Pentecoſten Miſ-
ſarum tempore in Eccleſia nõ prædica-
uerit, excõmunicationis ſentẽtiam ha-
6 bebit. † Nec verò quẽquam mouere
debet hunc librũ nonnumquam Iohan
ni Theologo tribui, vt videmus in Græ
ca eius inſcriptione, quod mouit ma-
gnopere Eraſmũ. Videmus enim paſ-
ſim in libris Dionyſij canonicorum li-
brorũ ſcriptores Theologos dici, quod
de Deo, & de Diuinis myſterijs loquã-
tur: indeq; hoc nomen propriè datũ eſt
Iohanni Euangeliſtæ, quòd altiora ſcri
pſit myſteria; itaq; Iohãnes Theolog⁹,
& Euangeliſta idem eſt. Extat epiſtola
Dionyſij Areopagitæ, quæ eſt, decima
cuius hęc inſcriptio eſt: Iohãni Theolo
go, Apoſtolo, & Euãgeliſtæ exulãti in
Patmo inſula. Et ſanctus Euodius in epi
ſtola, quã Lumen vocant, docet Iohan
nem Euangeliſtã dictũ eſſe Theologũ:
eius verba refert Nicepho. lib.2. c.3. Ita
eũ vocat ſæpè Origenes in Homilia. 2.
in diuerſos, Athanaſi⁹ in Synopſi Diui

Iohannes Theologus qui ſit.

næ

næ Scripturæ, Damaſcenus lib. 4. cap.
16. pro quod eſt in tranſlatione Deiloquus,
& ſæpe in hiſtoria de Barlaam, &
Ioſaphat. Immo & in quibuſdam Græ
cis codicibus, vt in Complutenſi, &
Regio, titulus eſt: Apocalypſis ſancti
Apoſtoli, & Euangeliſtæ Iohannis
7 Theologi. † Argumenta, quæ Diony-

Argumenta in Apocalypſin.

ſium Alexandrinum in eam ſenten-
tiam deduxerunt, vt Iohannem Euan-
geliſtam huius libri autorem negaret,
quoniam quibuſdam parum ſanis in fi-
de magni ponderis viſa ſunt, proferam
libenter in medium ita vt Nicepho-
rus retulit libr. 6. cap. 22. & 23. Pri-
mum eſt: Iohannes in Euangelio nun-
quam nomen ſuum poſuit, neque in
epiſtolis, in Apocalypſi verò ſæpe il-
lud inculcat. Secundum: Euangelium,
& prima epiſtola, quæ ſemper ſine con
trouerſia Iohanni Euangeliſtæ tribu-
ta eſt, ſimile ferè habent initium, & in
multis conſentiunt, de vita, de luce,
de tenebris, de ſanguine Chriſti, de
remiſsione peccatorum. &c. Apoca-
lypſis autem nihil habet huiuſmodi,
quò ab eodem autore ſcripta credatur,
nec ſyllabam quidem communẽ cum
illis habet. Tertium magna eſt ſtyli,
& elocutionis diuerſitas, quoniam
Euangelium, & epiſtola exquiſitis, &
egregijs verbis Græcè ſcripta ſunt,
Apocalypſis autem ſermonem habet
incultum, & ruſticis barbariſmis, ac ſo-
læciſmis alicubi vtitur.

8 Duo priora argumenta facile ſolue-

Solutio argumentorũ

mus, ſi animaduertamus aliud eſſe hi-
ſtoriam, aut epiſtolam ſcribere, aliud
prophetiam. In hiſtoria nomen auto-
ris in titulo ponitur, in opere ipſo po-
ni non ſolet. Ita Euangeliſtæ titulum
ſuis libris præfixerunt: Euangelium ſe
cundum Matthæum, aut ſecundum
Marcum, nomina poſtea tacuerunt,
quod eſt idem à Iohanne factum. In
epiſtolis interdum certa aliqua de cau-
ſa nomen non ſcribitur, vt in epiſt. ad
Hebræos, & in prima Iohannis epiſto
la, quod eam ſcriberet ad proximas
Aſiæ, quas regebat, Eccleſias, apud
quas ſæpè verſabatur, & loquebatur,
& quibus eius ſermo eſſet notiſsimus,
ſemper tamen ferè poni ſolet. Ideò in
ſecunda & tertia Seniorem ſe vocat,
quòd eo nomine ætatis, & honoris cau
ſa crebrò à diſcipulis, vt arbitror, ap-
pellaretur. At in prophetia, cuius to-
ta autoritas pendet ex autore, neceſſa-
riò ponendum fuit, alioqui contemne
9 retur eo ignorato. † Ideò prophetæ
ſemper nomen ſuum ſcribunt initio
prophetiæ, vt in omnibus prophetis vi
demus, & ſæpe illud inculcant. Quum
igitur Apocalypſis prophetia ſit, vt c. 1.
legimus: Beatus qui legit, & audit ver
ba prophetiæ huius: & cum ſit epiſto-
la, vt indicat titulus ille: Iohannes ſe-
ptem Eccleſijs, quæ ſunt in Aſia. Gratia
vobis, & pax. &c. rectè nomen & po-
nitur, & repetitur ſæpè, vt vera, atque
Diuina prophetia credatur, vt quæ nõ
incerti hominis, ſed Apoſtoli ſit, & Euã
geliſtæ. Quod autem ſecundo loco
de ſtyli diuerſitate obijcitur, quis non
videt eum diuerſum eſſe debere in hi-
ſtoria, & in prophetia? Vt ergò in
Euangelio ſimilis ex parte fuit ceteris
Euangeliſtis, ita in prophetia ſimilis
eſſe voluit prophetis. Quod non incul
cat in Apocalypſi lucẽ & tenebras, &
vitam, & remiſsionem. &c. cauſa eſt re
10 rum diuerſitas, de quibus agit. † Et ta-
men non vna ſyllaba modò, vt Diony
ſius dicebat, ſed nomina etiam, & ſen-
tentiæ cõmunia ſunt Apocalypſi cum
ceteris libris Iohannis, vt Agnus, &
Qui erat, & cap. 1: *Et* videbit eũ omnis
oculus, & qui eum pupugerunt, conue
nit cum illo cap. 18: Videbunt in quem
transfixerunt. *Et* a Qui dilexit nos, &
lauit nos à peccatis noſtris in ſangui-
ne ſuo, cum illo. 1. Iohann. 1: *Et* ſanguis
Ieſu Chriſti filij eius emundat nos ab
omni peccato. *Et* cap. 21: *Ego* ſitien-
ti dabo de fonte aquæ vitæ gratis, con-
uenit cũ eo, quod de fonte aquæ viuæ
Dominus dixit Samaritanæ Iohan. 4.
Et illud Apoc. vlt. *Et* qui ſitit, veniat, &
qui vult, accipiat aquã vitæ gratis: cõue
nit cum Euang. c. 7: Si quis ſitit, veniat
ad me, & bibat. Illud. c. 19: Et vocabatur
nomen eius Verbũ Dei; cõuenit cũ il-
lo: In principio erat Verbum. &c. Et
quod in eodẽ c. & 21. & 22. dicit de nu
ptijs Agni, & ſponſæ, cõuenit cum eo
quod ſcripſit in Euang. c. 3: Qui habet
ſponſam, ſpõſus eſt. Et alia huiuſmodi
poſtea videbimus multa. Quare multò
verius eſt quod initiò Cõmentariorũ
ſcribit Arethas epiſcop. Cæſareæ Cap

padociæ: Quidã veterum librũ hũc alie
nũ eſſe dicũt à dictione, & lingua Iohã
nis dilecti, ipſum ad aliũ referentes, ſed
11 non ita eſt. † Vltimũ erat, barbariſmos
& ſolœciſmos alicubi eſſe in Apocaly-
pſi: qui aut nõ ſunt, aut vitio ſcriptorũ
eſſe potuerũt. Sed quãtis nobis oſtẽde
rentur, & ab ipſo autore ita ſcriptũ eſſe
conſtaret: nullo modo inde argumẽta-
ri liceret, non eſſe eumdem huius libri
autorem, & Euãgelij. Vt ſi verbi cauſa,
in vltimis capitibus Euangelij ſolœciſ-
mus inueniretur, qui nuſquã ante fuiſ-
ſet in eodem opere viſus, aut in fine ali
cuius epiſt. Pauli: quis eſſet qui propte-
rea diceret non eſſe capita illa eiuſdem
autoris cuius erãt priora? Quemadmo-
dum ſi in bono poeta vitium in ſylla-
barũ quantitate aliquando occurrat, vi
tiũ agnoſcitur, autor non alius putatur.

DE TEMPORE QVO ſcripta eſt Apocalypſis.

CAP. II.

Apocalypſis quo tẽpore ſcripta.

1 DE tempore, conſtat ſcriptã
eſſe Apocalypſin decimo
quarto anno imperij Do-
mitiani, quo ſecunda poſt
Neronẽ excitata in Eccle-
ſiã perſecutione, Apoſtolus eſt in Pat-
mon inſulam relegatus, atq; ibi Apoca
lypſin ſcripſit. Ita Euſebius in Chroni-
cis, & lib. 3. Hiſt. c. 18. Hiero. in vita Io-
han. Niceph. iuxta veteres hiſtoricos id
affirmat lib. 2. c. 24. & lib. 3. c. 9. & mul
ti alij, ſed præcipuè Habdias. lib. 5. Apo
ſtolicæ Hiſt. & Irenæus martyr libr. 5.
prope finem, cuius hæc ſunt verba: Per
ipſum vtique editũ fuiſſet, qui & Apo-
calypſin viderat. Neq; enim ante mul-
tũ temporis viſum eſt, ſed pene ſub no
ſtro ſæculo ad finẽ Domitiani Imperij.
Meritò autẽ hoc dicit Irenæus, quoniã
Domitianus quindecim annis, & mẽſi
bus quinq; imperium tenuit, & 14. eſt
Apoſtolus relegatus, q fuit ab ortu Ser
uatoris nonageſimus ſeptimus, ex eo-
dem Euſebio in Chronicis.

ARGVMENTVM Apocalypſis.

CAP. III.

Argumẽt. Apoc.

1 ARgumẽtũ huius prophetiæ eſt præ
ſentiũ Eccleſiarum inſtructio, &
exhortatio aduerſus hereticos, & perſe
cutores: ſed maximè futuri Eccleſiæ ſta
tus tẽpore Antichriſti, & perſecutionũ
illi⁹ tẽporis prædictio, quę à capite quar
to ad finẽ vſq; vigeſimi protẽditur. Hu
ius q ſummã videre volet paucis cõpre
hẽſam, & quaſi filum habere Ariadnę,
quod per parietibus textũ cæcis iter, &
inextricabilẽ errorẽ viarũ ſequatur cæ-
ca regẽs filo veſtigia: legat ſigna extre
mi temporis à Dño in Euãgelio prædi-
cta, ac certò ſciat hæc capita Apocaly-
pſis nihil eſſe aliud quã quoſdã illorum
verborũ Dñi commẽtarios, vt in eorũ
explanatione dicemus. Sedente autem
eo (inquit Matthæus) ſuper montẽ Oli *Cap. 24.*
ueti acceſſerũt ad eum diſcipuli ſecre-
tò dicẽtes: Dic nobis quãdo hæc erunt,
& quod ſignũ aduẽtus tui, & cõſumma
tionis ſæculi. Et reſpondens Ieſus dixit
eis: Videte ne quis vos ſeducat: multi
enim venient in nomine meo dicẽtes:
Ego ſum Chriſtus, & multos ſeducent.
Audituri autẽ eſtis prœlia, & opiniones
prœliorũ: videte ne turbemini, oportet
enim hæc fieri, ſed nõdũ eſt finis. Con
ſurget enim gens in gentem, & regnũ
in regnum: & erunt peſtilentiæ, & fa-
mes, & terræmotus per loca: hæc autẽ
omnia initia ſunt dolorũ. Tunc tradẽt
vos in tribulationem, & occident vos.
& eritis odio omnibus gẽtibus propter
onmen meũ. Et tunc ſcãdalizabuntur
multi, & inuicem tradẽt, & odio habe-
bunt inuicẽ. Et multi pſeudoprophetæ
ſurgent, & ſeducent multos. Et quoniã
abũdabit iniquitas, refrigeſcet caritas
multorũ: qui autẽ perſeuerauerit vſq;
in finẽ, hic ſaluus erit. His addam* illud
Luc. 21. quod fini propius eſt: Et erunt
ſigna in Sole, & Luna, & ſtellis, & in
terris preſſura gentiũ præ cõfuſione ſo
nitus maris & fluctuũ, areſcentibus ho
minibus præ timore, & expectatione
quæ ſuperuenient vniuerſo orbi, nam
virtutes cælorũ mouebuntur: & tunc
videbunt filium hominis venientem
in nube. &c. Atque ita caput vigeſi-
mum huius libri prophetia extremi iu-
dicij terminatur. Duo autem capita ex
trema beatitudinem ſanctorum poſt
iudicium continent.

DE VTI-

DE VTILITATE, ET obſcuritate Apocalypſis.

CAP. IIII.

1 DE eius vtilitate, & obſcuri-
tate Hiero. in epiſt. ad Pau
linum hæc ſcripſit: Apoca-
lypſis Iohannis tot habet ſa
cramenta, quot verba. Pa-
rum dixi, pro merito voluminis laus o-
mnis inferior eſt. In verbis ſingulis mul
tiplices latent intelligentiæ. Et libr. 9.
in Iſa. in vltimis verbis: Non intelligen
tes Apocalypſin Iohannis in ſuperficie
literæ medullata Eccleſiæ ſacramenta
cõtexere. Dionyſius Alexãdrinus epi-
ſcopus in libris de Repromiſsionib⁹ de
hoc libro ita ſcripſit referente Euſebio,
lib. 7. Hiſt. c. 23: Ego verò (quantum ad
meam ſententiam pertinet) ſpernere,
aut abijcere ſcripturam libri huius nul-
latenus audeo, maximè cũ multi ex fra
2 tribus ita mecum ſentiãt. † Sed hoc ma
gis de eo iudico, quod excedant, atque
emineant quæ in eo ſcripta ſunt, huma
næ auditionis modum, & ſit in eo arca
nus quidam, & reconditus, atq; admi-
randus omnibus ſenſus, quem & ego
admiror, ac veneror, etiam ſi nõ intelli
go. Et ita ſentio, quod Diuina aliqua ſa
cramenta ſermonibus contegantur hu
manis, non tam iudicio meo diſcernẽs,
quàm fide credens: & ideo non repro-
bo quæ non intelligo, ſed tantò magis
admiror, quantò minùs aſſequor.

DE HVIVS LIBRI enarratoribus.

CAP. V.

1 POſtremo in hunc librũ ex-
tant commentarij veterũ
quorumdam, vt Primaſij
epiſcopi Vticæ, Bedæ,
Ambroſij Ansberti, An-
ſelmi etiam, ſed magna ex parte Hiſto-
rico ſenſu relicto ad myſticos declinãt:
quam obrem ſæpe eorum interpreta-
tionem relinquere cogemur. Alij præ-
ferunt nomen beati Ambroſij epiſco-
pi, qui ſine dubio Ambroſij epiſcopi
Mediolanenſis nõ ſunt, eos nos nomi-
ne Ambroſij citabimus. Alij nomine
S. Thomæ Aquinatis circumferuntur,
quos multi eius eſſe negant, & in ope-
ra S. Thomæ iuſſu Pij V. edita admiſsi
non ſunt, nos tamen cuiuſcumq; ſint,
nomine Thomæ breuitatis cauſa refe-
2 remus. † Extãt & Homiliæ decẽ & octo
in hunc librum in nono tomo operum
Auguſtini, ſed hacten⁹ ei falſo tributæ,
ſunt enim Tyconij hæretici Donatiſtę,
cuius idẽ Auguſtinus meminit in libris
de Doctr. Chriſtiana. Hoc autẽ cõperi
ex Beda, qui & in Prologo cõm. in Apo.
eũ dicit hunc librum eũ & viuaciter in-
tellexiſſe, & veridicè, ſatiſq; Catholicè
diſſeruiſſe, præter pauca, in quibus Do
natiſtis fauet, ſeque eius ſenſum in mul
tis ſecutum. Deinde crebrò eius ſen-
tentias refert in eodem opere, quas
iiſdem verbis in his Homilijs inueni-
3 mus. † Ex quo intelligimus omnia eſſe
Tyconij, ſed deleta, & mutata fuiſſe
quædam à Catholicis, quæ Donatiſtis
maximè fauerent. Conferat vtrumque
librum lector, vt verũ videat eſſe quod
dico, vbi Beda nomine citat Tyco-
nium, vt ca. 8. in illud: Et facta eſt gran-
do, & ignis, & in illud cap. 12: Et cauda
eius trahebat tertiam partem ſtella-
rum, & in illud cap. 14: Et in ore ipſo-
rum non eſt inuentum mendacium,
& in illud: Per ſtadia mille ſexcenta, &
in illud cap. 16: Et ſeptimus effudit phia
lam ſuã, & in illud cap. 17: Beſtia, quam
4 vidiſti, † & in illud cap. 19: Et omnes
aues ſaturatæ ſunt, & in illud cap. 20:
Et iudicatum eſt de ſingulis ſecun-
dum opera ipſorum, vt alia multa
omittam, quæ ſine nomine ex eodem
opere Beda deſumpſit. Multa etiam ex
eo Primaſius accepit, nec nomẽ inter-
dum tacet, vt cum exponit illud cap. 9:
Et numerus equeſtris exercitus, vbi
quæ refert Tyconij verba, inuenimus
in Homilia. 7. Idem in Prologo ſuorum
Commẽtariorum affirmat ſe à Tyco-
nio Donatiſta quæ ſano congruunt ſen
ſui defloraſſe, multaq; in eius opere re-
periſſe ſuperuacua, & inepta, & ſanæ
doctrinæ contraria. Ex quo intelligitur
Tyconij Commentarios & breuiatos
fuiſſe à Catholicis, & correctos, atq;
ideò breues nunc legi eius Homilias,
quæ ſunt inter opera Auguſtini.

Homiliæ in Apoc. non Auguſtini, ſed Tyconij.
Lib. 3. c. 10.

COMMENTARII IN APOCALYPSIN IOHANNIS.

Argumentum capitis. I.

Scribit Iohannes ad ſeptem Eccleſias, quas prædicatione Euangelij eru dierat, reuelationem, quam à Chriſto accepit vt ipſis traderet, docetq́; quomodo acceperit: narrat etiam vocem, quam audiuit, & primam viſionem hominis in medio ſeptem candelabrorum aureorum habentis ſeptem ſtellas in dextera. In homine Chriſtum ſignificari ait, in ſeptem candelabris ſeptem illas Eccleſias, in ſeptem ſtellis epiſcopos earumdem Eccleſiarnm.

Caput. I.

1 *APOCALYpſis Ieſu Chriſti,*
quam dedit illi
Deus, palàm fa
cere ſeruis ſuis
quæ oportet fie-
ri cito: & ſignificauit mittens per
2 *angelum ſuũ ſeruo ſuo Iohanni, qui*
teſtimonium perhibuit verbo Dei, &
teſtimonium Ieſu Chriſti, quæcũque
3 *vidit. Beatus qui legit & audit ver*
ba prophetiæ huius: & ſeruat ea quæ
in ea ſcripta ſunt: tempus enim propè
4 *eſt. Iohannes ſeptem Eccleſijs quæ*
ſunt in Aſia. Gratia vobis & pax ab
eo qui eſt, & qui erat, & qui ventu-
rus eſt, & à ſeptem ſpiritibus, qui in
5 *conſpectu throni eius ſunt, & à Ie-*
ſu Chriſto, qui eſt teſtis fidelis, primo-
genitus mortuorum, & princeps re-
gum terræ, qui dilexit nos, & lauit
nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo,
6 *& fecit nos regnum & ſacerdotes*
Deo & patri ſuo, ipſi gloria & impe
7 *riũ in ſecula ſeculorum. Amen. Ecce*
venit cum nubibus, & videbit eum
omnis oculus, & qui eum pupugerũt.
Et plangent ſe ſuper eum omnes tri-
8 *bus terræ: etiam, Amen. Ego ſum A*
& Ω, principium, & finis, dicit Do-
minus Deus, qui eſt, & qui erat, &
9 *qui venturus eſt, omnipotens. Ego*
Iohannes frater veſter, & particeps
in tribulatione, & regno, & patien-
tia in Chriſto Ieſu, fui in inſula, quæ
appellatur Patmos, propter verbum
10 *Dei, & teſtimonium Ieſu. Fui in ſpi*
ritu in Dominica die, & audiui poſt
me vocem magnam tamquam tubæ
11 *dicentis, Quod vides ſcribe in libro:*
& mitte ſeptem Eccleſijs, quæ ſunt in
Aſia, Epheſo, & Smyrnæ, & Perga
mo,

mo, & Thyatiræ, & Sardis, & Phi-
12 *ladelphiæ, & Laodiciæ. Et conuer-*
ſus ſum, vt viderem vocem quæ loque
batur mecum. Et conuerſus vidi ſe-
13 *ptem candelabra aurea: & in me-*
dio ſeptem candelabrorum aureorũ
ſimilem filio hominis, veſtitum podê-
re, & præcinctum ad mammillas zo-
14 *na aurea. caput autem eius & ca-*
pilli erant candidi, tamquã lana alba,
& tamquam nix, & oculi eius tam-
15 *quam flamma ignis, & pedes eius*
ſimiles aurichalco, ſicut in camino ar
denti, & vox illius tamquam vox
16 *aquarum multarum: & habebat in*
dextera ſua ſtellas ſeptem, & de ore
eius gladius vtraq; parte acutus exi-
bat: & facies eius, ſicut ſol lucet in
17 *virtute ſua. Et cum vidiſſem eum,*
cecidi ad pedes eius tamquam mor-
tuus. Et poſuit dexteram ſuam ſuper
me, dicens, Noli timere. Ego ſum pri
18 *mus, & nouiſſimus, & viuus, & fui*
mortuus, & ecce ſum viuens in ſæcu
cula ſæculorum, & habeo claues mor
19 *tis, & inferni. Scribe ergò quæ vi-*
diſti, & quæ ſunt, et quæ oportet fieri
20 *poſt hæc. Sacramentum ſeptem ſtel-*
larum, quas vidiſti in dextera mea,
et ſeptem candelabra aurea. Septem
ſtellæ, angeli ſunt ſeptem Eccleſiarũ,
et candelabra ſeptem, ſeptem Eccle-
ſiæ ſunt.

Verſic. 1. *Apocalypſis.*

1 APocalypſis Ieſu Chriſti. Apocalypſis idem eſt quod Reuelatio, quo nomine vtitur Paulus. 1. Corint. 14: Vnuſquiſq; veſtrum pſalmum habet, doctrinam habet, apocalypſin habet. Et Gala. 1: Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti. In cuius loci explicatione Hiero. hæc inquit: Verbum quoque ipſum ἀποκαλύψεως, id eſt, Reuelationis, propriè Scripturarum eſt, & à nullo ſapientium ſæculi apud Græcos vſurpatum. Vnde mihi videntur, quemadmodum in alijs verbis, quæ de Hebræo in Græcum lxx. interpretes tranſtulerunt, ita & in hoc, magnopere eſſe conatos vt proprietatem peregrini ſermonis exprimerent, noua nouis rebus verba fingentes, & ſonare cum quid tectum, & velatum ablato deſuper operimento oſtenditur, & profertur in lucem. &c. Quod rectè, atque accuratè ab Hieronymo obſeruatũ eſt, neq; enim de verbo ipſo ἀποκαλύπτω, loquitur quod & in Ethnicorum libris, & in noſtris ſæpe reperitur, ſed de nomine ab eo deducto, quod apud ethnicos in vſu non fuit: quemadmodum Beare omnes ante Ciceronem dicebant, & Beatus, ipſe Beatitudo dicere auſus eſt, quod aut nemo ante dixerat, aut tunc primùm dici cœperat. More autem prophetarum incipit, qui initio, vt autoritatem verbis ſuis concilient, & nomen ſuum indicant, & à quo prophetiam acceperint, & ad quos vaticinentur. Vt, Viſio Iſaiæ filij Amos, quam vidit ſuper Iudam, & Ieruſalem. Cum dicit, Viſio, reuelationem ſe accepiſſe docet à Deo. Vnde ſtatim ait: Audite cœli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus eſt. Interdum etiam apertiùs: Verbum Domini, quod factum eſt ad Hoſee fi-
2 lium Beeri, &c. † Ita Iohannes docet à quo hãc reuelationem, & prophetiam acceperit, nempe à Ieſu Chriſto: & quamuis non ab ipſo proximè, ſed per angelum acceperit, vt priores prophetæ, tamen Ieſu Chriſti dicitur, quoniã angelus non eius autor eſt, ſed nuntius. Hanc autem Deũ patrem dediſſe dicit Chriſto *Palàm facere ſeruis ſuis* per miniſterium Iohannis, ad quem eam miſit Chriſtus per angelum. *Seruis ſuis*, ideſt, omnibus Chriſtianis, & propriè ſeptẽ Eccleſijs, de quibus mox locuturus eſt. Quo verbo indicat ad quos hæc prophetia dirigatur. Nec dicit: Hæc eſt Apocalypſis Ieſu Chriſti, ſed more prophetarum: Apocalypſis Ieſu Chriſti, vt: Verbum Domini, quod factum eſt ad

Hoſee. &c. Immò & more Euangeliſtarum: Liber generationis Ieſu Chriſti: Initium Euangelij Ieſu Chriſti filij Dei. Ceterum peruulgata illa Græcorum phraſis eſt, vt dicant Facere pro Ad faciendū, ſiue vt faciat, vt Matth.5. Nolite putare quoniam veni ſoluere legem, aut prophetas: non veni ſoluere, ſed adimplere. Et Luc.1. Ad faciendam miſericordiam cum patribus noſtris, & memorari teſtamenti ſui ſancti. Græcè: ποιῆσαι ἔλεος. &c. Sed & Latini poetæ dicunt:

Phraſis.

Virg. 1. Æne.

Non nos aut ferro Lybicos populare Penates
Venimus: aut raptas ad littora vertere prædas.

Ita nunc: *Palàm facere*, id eſt, Ad palàm
3 faciendū. † Sed quæſtio ex his verbis oritur, quomodo dicat patrem dediſſe hanc reuelationem Chriſto Domino, perinde ac ſi de propheta aliquo, aut de angelo prophetiæ nuntio loqueretur. Poteſt ex Bedæ dictis reſponderi, qui ait: Cuius reuelationem myſterij Iohānes more ſuo filij gloriam ad patrem referens, Ieſum Chriſtum à Deo percepiſſe teſtatur. &c. Scimus ſanè de homine Chriſto verba fieri, ei namque quatenus Deus eſt, reuelatio fieri non poteſt: quæ eſt omnium ferè expoſitorum reſponſio. Scimus etiam, ſicut ait Beda, Iohannem in Euangelio ſolere quæ filij ſunt patri accepta referre, vt cum ait. c.7: Mea doctrina nō eſt mea, ſed eius, qui miſit me. Et cap.14: Verba, quæ ego loquor vobis, à me ipſo non loquor. Pater autem in me manēs ipſe facit opera. Verùm hoc nihil quidem hoc loco prodeſt, videtur enim aliquid Chriſto tribui, quod cōuenire nō poſſit, vt ſcilicet, ei fiat reuelatio, cū nemo ſit qui neſciat Chriſtum, vt hominem, etiam cum mortalis erat, omnia perſpicuè, plenèque cognouiſſe quæ in Eccleſia futura ſunt. Thomas ita reſpondet: non eſſe intelligendum ita illi tunc fuiſſe hæc reuelata, vt ante ignoraret, ſed ideo dictum eſſe; Dedit, vt oſtendat Chriſtum hominem non hæc ex natu-
4 ra habuiſſe, ſed ex gratia. † Sed melius reſpondebimus, dici datam eſſe reuelationem, non quòd tunc acceperit quod à cōceptione ſua cognouerat, ſed quòd tunc id hominibus notum fuit, Iohanni quidem per angelum, reliquis per Iohannem. Vſitatum enim eſt in Scriptura, vt res tunc fieri dicatur, cum hominibus innoteſcit, vt docuit S.Tho. 1.p.quæſt.24.Art.3.&.3.part. quæſt.13. Art.2.ad.1. & quæſt. 24. Art. 1.ad.3. probat ex Matth. vltimo: Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo, & in terra. Hanc enim poteſtatem etiam ante mortem habebat datam à patre, Ioh.13: Sciens quod omnia dedit ei pater in manus. Verùm planior etiam erit reſponſio, & expeditior, ſi ita exponamus: patrem dediſſe Chriſto hanc reuelationem, non eo tempore, quo ipſi Iohanni per angelum ſignificauit, ſed cū primum conceptus eſt, ei præcepit vt ſuo tempore per Iohannem hæc Eccleſijs prædiceret. Ita paſsim loquitur Dominus in Euang. Iohan.3: Quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur. Iohan. 5: Pater enim diligit filium, & omnia demonſtrat ei, quæ ipſe facit. Et cap.18: Calicem, quem dedit mihi pater, non vis vt bibam illum?

Regula.

5 † *Quæ oportet et fieri citò.* Dedit illi reue- *Verſ. 1.*
lationem vt ipſe palàm faceret ſeruis ſuis res non ambiguas, aut incertas, ſed citò faciendas. Quomodo autem citò fient, cum pleraque in Apocalypſi ad conſummationem ſæculi, & ad Antichriſti tempora pertineant? Communis ferè expoſitio eſt, citò fieri, quia breue eſt tempus præſentis ſæculi, nec diu differri poteſt quod in eo futurum eſt. Citò (inquit Haymo) id eſt in præſenti tēpore. Omne enim tempus præſentis vitæ comparatum æternitati quaſi vnius horæ paruiſsimum eſt momentum. Vnde & idem Iohannes in epiſtola ſua dicit de hoc longiſsimo tempore: Filioli, nouiſsima hora eſt. &c. 1. Ioh. 2. Et eſt quidem hoc verum, ſed nunc hoc etiam dicere poſſumus, id quod incipitur, iam fit. Cum ergo illæ perſecutiones Eccleſiarum, & reliqua, quæ prioribus tribus capitibus commemorantur, citò incipi deberent, rectè ait: *Quæ oportet fieri citò*, & ſi citò non eſ-
6 ſent finienda. † Ita probat communis conſuetudo ſermonis, & conſuetudo Scripturæ. Vt illud quod Pſal.2. dictum eſt: Aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum aduerſus Dominum, & aduerſus Chriſtum eius: fiebat cum Herodes, & Pilatus inſurrexerunt

Citò.

xeruntaduerſus Dominum Ieſum, vt
apoſtoli docent Act. 4. quia tunc cœ-
pit impleri illa prophetia, quæ tamen
vſque ad hæc tempora, & vſque ad fi-
nem ſæculi extenditur. Notanda eſt
Oportet. etiā proprietas in ſcripturis verbi Opor
tet, quod ſæpe neceſsitatem quamdam
affert, nec ſignificat expedire vt aliquid
fiat, ſed neceſſe eſſe vt fiat aut nō poſſe
nō fieri. Matth. 26: Quomodo ergo im
plebūtur Scripturæ, quia ſic oportet fie
ri? Act. 1: Viri fratres, oportet impleri
Scripturam, quam prędixit Spiritus ſan
ctus per os Dauid de Iuda. *Et* cap. 4:
Quia non eſt aliud nomen ſub cœlo
datum hominibus, in quo oporteat nos
ſaluos fieri.
7 *Et ſignificauit mittens per angelum ſuū.*
Verſ. 1. Non placet quorūdam interpretatio,
Significauit, ideſt ſignis, & obſcuritate
figurarū oſtēdit: ſed ſimpliciter accipi-
tur pro eo quod eſt, Manifeſtauit. Con
ſtat enim ita hæc tradita fuiſſe Iohanni,
vt optimè omnia intellexerit. Ambro-
ſius: Dominus Ieſus angelum ſuum mi
ſit, & per eumdem angelum ſeruo ſuo
Iohanni manifeſtauit quæ oportet fieri
citò. Si quis autem ambiguum eſſe ver-
bum, ἐσήμανε. quod hic legitur, dicat,
atque idcircò duplicem eſſe ſenſum, id
eſt, Sigillauit, & indicauit, & ſequi ma
lit expoſitionē quam reieci modo, quo
niam Beda expoſuit in hunc modum:
Et ſignificauit, myſticis eamdem Apo-
calypſin dictis innexuit, vt quæ cuncta ma
nifeſta vileſceret. &c. [illegible] impoſuiſ-
ſe illi, & alijs verbū Signo, quod apud
Signo. Latinos ambiguū eſt, vt vel indicare ſi-
σημαίνω. gnificet, vel ſigillo obſignare, ſiue clau
8 dere. † At in Græco nulla eſt ambigui-
tas, nuſquam enim ponitur in Scriptu-
ra verbum σημαίνω, vt ſignificet obſigna
re ſigillo, ſed ſemper verbum σφραγίζω,
etiam in eo loco, quem pro ſe adduxit
ex Apoc. 22. Ne ſignaueris verba pro-
phetiæ libri huius. Et cap. 20: *Et* clauſit,
& ſignauit ſuper illum. Et ca. 10: ſigna
quæ locuta ſunt ſeptē tonitrua. Et. c. 7:
Quo ad vſque ſignemus ſeruos Dei no
ſtri in frōtibus eorum; illo enim ſigno
frontis, quaſi ſigillo quodam, obſigna-
bātur, vt ſerui Dei eſſe cognoſcerentur.
Et quod ſæpe reperitur in eodem capi-
te: Duodecim millia ſignati. Et cap. 5:
Et vidi in dextera ſedentis in throno li-
brum ſcriptum intus & foris, ſignatum
ſigillis ſeptem. Denique vbicumque
in nouo teſtamento legimus hoc ver-
bū Signo, ſemper eſt in Gręco σφραγίζω.
Similiter eſt in Græco apud Danielem
cap. 12. vbi ait: Claude ſermones, & ſi-
gna librum vſque ad tempus ſtatutum.
Et poſtea: Vide Daniel, quia clauſi ſunt,
ſignatique ſermones. Et cap. 8: Tu ergò
viſionem ſigna, quia poſt multos dies
erit. Contra vbi ponitur verbum Signi
fico, quod eſt Indico, Declaro, ſolet ſæ
pe poni verbum σημαίνω, vt Iohan. 12.
&. 18: Significans qua morte eſſet mori
turus, & cap. 19: Hoc autem dixit ſigni-
ficans qua morte clarificaturus eſſet
Deum. Acto. 11: Significabat per Spiri-
ritum ſanctum famem magnam. &c. Et
cap. 25: Sine ratione enim mihi videtur
mittere vinctum, & cauſas eius non ſi-
gnificare. *Ex* quo manifeſtiſsimum
eſt non aliter locū intelligi debere quā
à nobis expoſitus eſt: præſertim cum in
terpres ipſe palàm oſtenderit quomo-
do intellexerit verbū ſignificare, cum
pro eo quod eſt δηλοῦν, id eſt manife-
ſtare, ſoleat vertere Significare. Vt. 1.
Cor. 1: Significatum eſt enim mihi de
vobis fratres mei ab ijs qui ſunt Chloes,
quia contentiones ſunt inter vos. He-
bræ. 9: Hoc ſignificante Spiritu ſancto
nondum propalatàm eſſe ſanctorum
9 viā. &c. † Videmus autem hic, vt Are-
thas, & Haymo adnotauerunt, Chriſti
diuinitatem indicari ab Euāgeliſta. Et-
enim quamuis de eo, vt de homine lo-
cutus fuerat; Apocalypſis Ieſu Chriſti,
quam dedit ei Deus: nunc alteram eius
naturam oſtendit, cum ſeruos eum
habere, & angelos dicit. Sic enim di-
ctum eſt de Chriſto: Mittens per ange-
lum ſuum, ſicut Deo dicitur Pſalm. 103:
Qui facis angelos tuos ſpiritus.
Qui teſtimonium perhibuit verbo Dei. *Verſic. 2.*
Teſtimonium alicui perhibere, aut da- *Teſtimo-*
re, aut reddere, aut teſtem alicui eſſe, *nium perhi*
ſignificat pro eo teſtificari, & in fauo- *bere, & te-*
rem eius teſtimonium dicere. Luc. 4: *ſtem eſſe ali*
Cœpit autem dicere ad illos: Quia ho- *cui.*
die impleta eſt hæc Scriptura in auri-
bus veſtris. Et omnes teſtimonium illi
dabant, ideſt, ita eſſe confirmabant. Io-
10 han. 1: † Hic venit in teſtimoniū, vt te-
ſtimonium perhiberet de lumine, id
eſt, vt de Chriſto teſtificaretur quæ ve
ra eſſe

ra eſſe cognouerat. Ibidē: Iohānes teſti
monium perhibet de ipſo, & clamat di
cens. Hic erat quem dixi: Qui poſt me
venturus eſt, ante me factus eſt. Et.c.5:
Vos miſiſtis ad Iohannem, & teſtimo
nium perhibuit veritati, Ita etiam Do-
minus dixit Actor. 1. Et eritis mihi te-
ſtes in Ieruſalem, & omni Iudæa. &c.
Verbum Dei. Porrò Verbum Dei aut pro doctrina,
ſiue prædicatione Euangelij accipi po-
teſt, aut pro ipſo filio Dei: magiſq; pro
filio Dei accipi debet, quod indicat in
Græco articulus præpoſitus. Iohannes
ergò teſtimonium perhibuit Verbo
Dei, ſiue, vt eſt in Græco, teſtificatus
eſt Verbum Dei, quoniam ipſius Diui-
11 nitatem vbique prædicauit. † Deinde
vt magis explicet quod dicit, addit: *Te-
ſtimonium Ieſu Chriſti*: quaſi dicat, Teſti-
monium, quod perhibuit Verbo Dei,
eſt teſtimonium Ieſu Chriſti, idē enim
eſt Verbum Dei qui & Ieſus Chriſtus,
& quæcumque de Verbo Dei dixit, de
Ieſu Chriſto & intellexit, & intelligi
voluit. At non eſt teſtificatus de eo
quæ ab alijs accepit, aut incerto rumo-
re cognouerat, ſed *quæcumque vidit*, id
eſt, ea, quæ vidit, docuit de eius operi-
bus, & miraculis. Sed ſciēdum eſt, tam
Verbum Dei, quam ſequentia apud
Græcos Accuſatiui caſus eſſe, & cū con
iunctione legi in hunc modum: *Qui te-
ſtificatus eſt Verbum Dei, & teſtimonium
Ieſu Chriſti, & quæcumque vidit.* Sed ſen
ſus eſt idem in noſtra tranſlatione, vt
12 iam explicauimus. † In quibuſdam co-
dicibus Græcis additur, vt adnotat Are
thas, *Et quæcumq; audiuit, & quæ oportet
fieri poſt hæc.* Sed redundare hæc viden-
tur. Hoc conuenit cum illo cap. 19: Et
qui vidit, teſtimoniū perhibuit. Et cum
initio primæ Epiſtolæ: Quod audiui
mus, quod vidimus oculis noſtris. &c.
Hóc teſtimonium, de quo nunc Iohan
nes loquitur, Ambroſius refert ad il-
lud, quod ſcripſit in Euangelio: In prin-
cipio erat Verbum. &c. Beda ad illud:
Et vidimus gloriam eius, gloriam quaſi
vnigeniti à patre. At hoc referri debet
ad has ſententias viua voce ab Apoſto-
lo traditas fidelibus, non ad eas, vt in
Euangelio ſcriptæ ſunt: multò enim
certius eſt Euangelium ſcriptum eſſe
poſt Apocalypſin poſtquam de exilio
reuerſus eſt, vt tradunt Euſebius lib. 3.
Hiſt. ca. 24, Hieronymus in Catalago,
Auguſtinus, & Beda in Ioh. & multi
alij. Quare non tam firmiter probari vi
detur ex his quidē verbis (quod tamen
nos iam alijs rationibus abunde confir
mauimus) autorem Apocalypſis eſſe
Iohannem Euangeliſtam, quàm Beda,
13 & Ambroſius putant. † Mihi tamē hoc
idem probabiliſsimè colligi videtur
alia ratione, nēpe quod Iohannes ſcri-
ptor Apocalypſis teſtimonium perhi-
buerit prædicatione ſua de Verbo Dei
Ieſu Chriſto, & docuerit quæcumque
vidit, quod Apoſtolo optimè cōuenit,
de Iohanne autem illo preſbytero quis
dicere poterit? aut vnde docebit eum
ſpectatorem, & prædicatorem fuiſſe vi
tæ, & operū, ac miraculorum Chriſti.
Beatus qui legit, & audit. Quaſi dicat, *Verſ.3.*
Magnopere expedit legentibus, ſiue
audientibus hanc prophetiam, ſeruare
quæ in ea ſcripta ſunt, quoniam qui
eius monitis non paruerint, peribunt
omninò, & æternis ſupplicijs punien-
tur. Itaque vtrumque iungendum eſt:
Beatus qui legit, & audit, & ſeruat: non
enim dixit Audit pro Obedit, ſed ita vt
Luc. 11: Beati qui audiunt verbum Dei,
& cuſtodiunt illud: & perinde eſt ac ſi
diceret: Beatus qui legit, ſiue audit, &
14 ſeruat ea: † quoniam enim omnes lege
re non poterant, ſed eruditiores, opor-
tuit addere: *Et audit.* Et quoniam mul-
to plures audiunt quam legunt, Græcè
ſcriptum eſt *Beatus qui legit, & qui au-
diunt verba prophetiæ, & ſeruant. &c.*
Tempus enim propè eſt. Citò enim hæc *Verſ.3.*
fieri incipient, quod addidit vt attentio
res eos, & vigilantiores redderet prædi
ctione imminentium perſecutionum,
& vt magis excitaret ſpe vicini præmij.
Verum hoc animaduertamus in Græco
nōn eſſe χρόνος, ſed καιρὸς, quod propriè *χρόνος, & καιρός.*
occaſionē, ſiue opportunitatem tēpo-
ris ſignificat, quo nomine rectè hanc
ſubindicare videtur ſententiam: Perſe
cutiones, & calamitates, quæ inſtant,
& impendent filijs Eccleſiæ, non tam
calamitates cenſendæ ſunt, quàm occa
ſio quædam optima magnorū præmio-
rum, & æternarum coronarum, quam
ſi quis elabi ſinat, magnis ſe bonis priua
bit, & in magna mala incidet. Vidit hoc
15 Arethas, qui expoſuit: † Tempus ſiue
opportunitas propinqua eſt ad beatitu-
dinem.

dinem. Inde Act. 1. vbi habemus: Non
eſt veſtrum noſſe tempora, vel momẽ-
ta, in Græco eſt χρόνους, ἢ καιρούς. Quem
locum citans Augu. epiſt. 78. ad Heſy-
chium, ita inquit: καιροὺς appellant Græ-
ci tempora quidem, non tamen quæ in
ſpatiorum voluminibus tranſeunt, ſed
quæ in rebus ad aliquid opportunis, vel
importunis ſentiũtur, ſicut meſſis, vin
demia, calor, frigus, bellum, & ſi qua
ſimilia: χρόνους autem ipſa ſpatia tempo-
rum vocant.

Verſ. 4. *Iohannes ſeptẽ Eccleſijs, quæ ſunt in Aſia.*
Aſiam minorem intelligit, in qua ſunt
ſeptẽ vrbes, de quibus hic loquitur, &
eſt pars maioris Aſiæ, vt videmus apud
Ptolo. lib. 5. Geogr. cap. 2. Sed quæritur
cur ad has potius ſcribat, quam ad alias?
16 † Ad hoc Beda ita reſpondet: Per has
ſeptem Eccefias omni Eccleſiæ ſcribit.
Solet enim vniuerſitas ſeptenario nu-
mero deſignari, quòd ſeptẽ diebus cun
ctũ hoc ſeculi tempus euoluatur. &c.
Eadem eſt ſententia Arethæ. Verùm
non eſt hoc ita intelligendum, quaſi
non propriè ſcribat ſeptem Eccleſijs,
quas nominat, qđ falſum eſt: ſed ſigni-
ficãt autores ea, quæ his dicuntur, cõue
nire in omnes Eccleſias, & ad omnes
poſſe accommodari, ideóq; Apoſtolũ
in his ſeptem, reliquas etiam compre-
hendere voluiſſe, quas non nominauit.
Scripſit autem propriè ad has ſeptem
Eccleſias, quarum maxima, & quaſi me
tropolis erat Epheſus, quòd ſibi in diui
ſione terrarum obtigerãt, & in illis diu
docuerat, vt rectè ait Haymo.
17 *Gratia vobis, & pax.* Vt in ſcriptione
Verſ. 4. prophetiæ prophetarum morem ſecu-
tus eſt, ita nunc quaſi epiſtolam ſcribẽs
morem reliquorũ Apoſtolorum in epi
ſtolarum initio imitatur, ita enim Pau-
lus, & alij epiſtolas exordiuntur. Quod
autem verbũ ſubaudiri hoc loco opor-
teat, Petrus docet, qui in priori epiſto-
la ait: Gratia vobis, & pax multiplice-
tur: in poſteriore: Gratia vobis, & pax
adimpleatur, quod idẽ ſignificat, vtro-
que enim loco eſt πληθυνθείη: In gratia,
& pace omnia bona precatur, ſed prius
gratiam, id eſt, remiſsionem peccato-
rum, & amicitiam cum Deo, deinde
pacem, id eſt, tranquillitatem ſpiritus,
quia ſine gratia pax vera eſſe nõ poteſt,
ſicut ſcriptum eſt Iſai. 57: Non eſt pax
impijs, dicit Dominus meus Hinc pſal.
71: Orietur in diebus eius iuſtitia, &
abundantia pacis, & Iſai. 32: Et erit opus
iuſtitiæ pax.
18 *Ab eo qui eſt, & qui erat, & qui ventu-* Verſ. 4.
rus eſt. † Nonnulli hæc omnia ad Chri
ſtum referunt; ipſe enim eſt, & ſemper
erat, & venturus eſt ad iudicandum vi
uos, & mortuos. Et diceretur hoc pro-
babiliſsimè, niſi ſtatim legeremus: Et
à Ieſu Chriſto, qui eſt teſtis fidelis.
Alij de patre accipiũt. Sed ſi rectè alios
huius libri locos conſideremus, intelli-
gemus ſine dubio in eo, qui eſt, & erat,
& venturus eſt, totam Trinitatem intel
ligi, non tamen ita vt ſingulæ partes ad
ſingulas pſonas pertineant, quod inane
eſt, ſed omnes partes ad ſingulas perſo-
nas; pater enim eſt qui eſt, qui erat, &
qui venturus eſt, ſimiliter filius, & Spi-
ritus ſanctus. Locus apertus eſt Apo. 4.
Et requiem non habebant die, ac nocte
dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Do
minus Deus omnipotens, qui erat, &
19 qui eſt, & qui venturus eſt. † Ex hoc ſi-
miles loci ſunt intelligendi, vt cap. 1.
Ego ſum A, & Ω, principium, & finis,
dicit Dominus Deus, qui eſt, & qui
erat, & qui venturus eſt. Et cap. 11: Ce-
ciderunt in facies ſuas, & adorauerunt
Deum dicẽtes: Gratias agimus tibi Do
mine Deus omnipotens, qui es, & qui
eras, & qui venturus es. Dicitur: Qui
eſt, eo modo quo dixit ipſe Exod. 3: Ego
ſum qui ſum. Sic dices filijs Iſrael: Qui
eſt miſit me ad vos. lxx. vtroq; loco ver
terũt ὁ ὤν, id eſt, Qui eſt, ſiue q eſt ens.
eo quod ipſe ſolus habeat eſſe propriũ,
& aliunde non depẽdens, & incircum-
ſcriptum, & per eum omnia habeãt vt
ſint, Rom. 11: Quoniam ex ipſo, & per
ipſum, & in ipſo ſunt omnia: ipſi gloria
20 in ſæcula, Amen. † Eodem vocabulo
vtitur Euangeliſta in locis citatis, ὁ ἦν.
Qui erat, dicitur, quoniam ſemper fuit,
quomodo Ioh. 1. In principio erat Ver-
bum, & Verbum erat apud Deum. Ven
turus dicitur, quia tota Trinitas iudica-
tura eſt homines in fine ſæculi per Ie-
ſum Chriſtum. Iudicium enim verè,
& propriè ſanctæ Trinitatis eſt, ſed il-
lud exercet per Chriſtum, cui dedit
hanc poteſtatem, vt homo eſt. Ioh. 5:
Sicut enim pater habet vitam in ſe-
metipſo, ſic dedit & filio vitam habere
in ſe-

in ſemetipſo, & poteſtatem dedit ei iu
dicium facere, quia filius hominis eſt.
Hinc etiam Daniel cap. 7. loquens de
21 indicio patrē inducit ſedentem: † Aſpi
ciebam donec throni poſiti ſunt, & an
tiquus dierum ſedit. Deinde eumdem
inducit Chriſto poteſtatem iudicandi
committentem: Et ecce cum nubibus
cœli quaſi filius hominis veniebat, &
vſque ad antiquum dierum peruenit,
& in conſpectu eius obtulerunt eum.
Et dedit ei poteſtatem, & honorem, &
regnum. &c. Et Beda, qui hæc verba, in
quibus nunc verſamur, de patre inter-
pretatur, ait: Deus enim pater & venit,
& venturus eſt in filio. Idem de filio &
Spiritu ſancto reſpectu Chriſti homi-
nis dicendum eſt. Vide S. Thom. rectè
hoc explicantem. 3. p. quæſt. 59. Art. 1.
22 & 2: † Quare illud Iohan. 5: Neq; enim
pater iudicat quemquam, ſed omne iu-
dicium dedit filio: iam ex dictis intelli-
gitur: nō iudicat per ſe ipſum iudicium
exercens, iudicat tamen per filium, ra-
tum habens quidquid ille iudicauerit.
Quod autem Eraſmus adnotauit Græ-
ca Euangeliſtæ verba nullum habe-
re ſenſum, cum incauile eſt, & audax,
tum etiam falſum: ita enim habent
ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, quod
rectè, & ſine vllo vitio dictum eſt. Sub
auditur enim in ſingulis *ὄντος* vt ſit,
ἀπὸ τοῦ ὄντος ὁ ὢν, &c. Hoc cum rectè
ita explicetur, neſcio cur etiā Gagneius
nullū ſenſum Græca verba habere dixē
rit. Apoſtolus enim ipſa Græca verba
ſcripſit, quæ ſi nullū ſenſum habent, ni
hil ille dixit, nihil dixit Spiritus ſanctus.
Quod ſi turpe dictu eſt, dicamus potius
Eraſmum, & Gagneium nihil dixiſſe.
23
Verſ. 4. † *Et à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu
throni eius ſunt.* Septem ſpiritus multi
interpretantur Spiritum ſanctum ſepti
formem, cuius ſeptem dona numeran-
tur, vt Primaſius epiſcopus Vticenſis,
Amb. Beda, Ambroſius Anſbertus, Ru
pert', Haymo, Thomas. Alij (quod idē
eſt) ſeptem ſpiritus dicunt vocari ſe-
ptem dona Spiritus ſancti, vt Victori-
nus martyr, & Ioachim abbas. Anſel-
mus vtroque modo. At non video quo
modo de Spiritu ſancto dici poſsit:
Qui in conſpectu throni eius ſunt. Ipſe
enim potiùs eſt in throno, vt Domi-
nus, & Deus, non in conſpectu throni,
quod more Scripturæ de ijs, qui Deo
miniſtrant, dici ſolet, vt mox videbi-
mus. Eadem ratione nec ſeptem dona
hoc loco ſeptem ſpiritus intelligi poſ-
24 ſunt. † Multo melius ſine dubio expli-
cauit Arethas, qui dicit probabilius eſſe
hos ſeptem ſpiritus eſſe angelos, qui
ſunt in conſpectu Dei, non vt æqua-
les, ſed vt ei miniſtrantes. At erat huic
autori explicandum, cur ſeptem angeli
dicerentur, cum omnes angeli ſint in
conſpectu throni Dei, aut qui eſſent hi
ſeptem angeli. Ideo Lyranus, qui ſimi-
liter ſenſit, ita interpretatus eſt: A ſe-
ptem ſpiritibus, id eſt, ab vniuerſitate
angelorum, qui miniſtri ſunt noſtræ ſa
lutis. Videlicet ſenſit (quod vulga-
tum eſt in Scriptura, & quod iam ex Be
da diximus nu. 13.) numero ſeptenario
vniuerſitatē intelligi. Verùm hoc pro-
bari poſſet, ſi ſemel, aut iterum in Scri-
ptura legeremus ſeptem ſpiritus, at cū
ſæpè legamus, ſemperque ſeptem di-
cantur, non eſt dubium certum, defini-
25 tumque nùmerum indicari. † Sunt er-
gò hi ſeptem ſpiritus ſeptem angeli ma *Septem ſpi*
gni, & inter ceteros dignitate excel- *ritus.*
lentes, quibus humanæ ſalutis cura de-
mandata eſt. Cui ſententiæ ſuffragan-
tur martyr Irenæus, & Alexandrinus
Clemens, vt in caput huius libri quar-
tum teſtatus eſt Arethas. Clemens qui
dem lib. 6. Stromatum ita inquit: Se-
ptem quidem ſunt, quorum eſt maxi-
ma potentia, primogeniti angelorum
principes, & per quos Deus omnibus
hominibus prouidet, ideòq; oculi Dei,
& Chriſti dicuntur. Apo. 5: *Et* vidi, &
ecce in medio throni, & quatuor ani-
malium, & in medio ſeniorum agnum
ſtantem tamquam occiſum, habētem
cornua ſeptem, & oculos ſeptem: qui
ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſsi in omnē
terram. De quibus etiam Zach. 4: Se-
ptem ſunt iſti oculi Domini, qui diſcur
26 runt in vniuerſam terram. † Et cap. 8.
Apoc. legimus: Et vidi ſeptem angelos
ſtantes in conſpectu Dei, & datæ ſunt
illis ſeptem tubæ. Et cap. 15. 16. 17. ſeptē
angeli memorantur quaſi curam habē-
tes vniuerſæ terræ, vt ſuis locis videbi-
mus. Atque vt res fiat quam manife-
ſtiſsima, Tob. 12. habemus: Ego ſum
Raphael Angelus, vnus ex ſeptem, qui
aſſtamus ante Dominū. *Ex* quo iam vi-
demus

Aſtare, ſiue eſſe in cõſpectu.

demus non dici eos aſtare ante Domi-
num, ſiue eſſe in conſpectu Domini,
quaſi qui aſsiſtunt, & non mittuntur;
quomodo illud Dan. 7. ſolet exponi:
Millia milliũ miniſtrabant ei, & decies
millies centena millia aſsiſtebant ei:
ſed aſtare, & eſſe in conſpectu throni
dicuntur, quòd præſtò ſint, vt quocum-
que Deus voluerit mittere, eant, ideo
quę dicuntur mitti in vniuerſam ter-
ram, & diſcurrere per vniuerſam ter-
27 ram. † Videmus hoc in Raphaele, qui
dicit ſe eſſe ex ſeptem, qui aſtât coram
Domino, & miſſus eſt ad Tobiam. *Et*
Zachą. 6: Iſti ſunt quatuor venti cœli,
qui egrediuntur, vt ſtent coram Domi
natore omnis terræ. Intelliguntur au-
tem in quatuor ventis quatuor monar
chiæ, quæ ſuo quæque tempore miſſæ
ſunt à Deo, vt per eas ſupplicium ſume
ret de iis, quos punire vellet. *Et*. c. 3.
eiuſdem prophetæ: *Et* dabo tibi ambu-
lantes de iis, qui nunc hic aſsiſtunt, id
eſt, dabo tibi ex hoc angelorum nume
ro, qui ante me adſtant, aliquos, quo-
rum circumualleris auxilio, & ab omni
hoſtium fraude ſecurus ſis, vt ibi expo
ſuit Hieronymus. *E*adem de cauſa
Apoc. 8. ſeptem angeli dicuntur eſſe
in conſpectu Dei, quibus datæ ſunt ſe-
ptem tubę. Tale etiã eſt illud. 1. Reg. 16.
Miſitque Saul ad Iſai dicens: Stet Da-
uid in conſpectu meo, inuenit enim
gratiam in oculis meis, id eſt, Veniat vt
28 mihi miniſtret. † *E*x his intelligitur &
ex multis alijs locis, Aſsiſtere, ſiue Aſta
re in conſpectu alicuius, ſiue Aſtare co
ram aliquo, eſſe miniſtrantium. Verùm
duo maximè aduerſari videntur noſtræ
expoſitioni, & Arethę, & Lyrani. Pri-
mum, verba ipſa: *Gratia vobis, & pax ab*
eo, qui erat. &c. non enim gratia, & pax
expectatur ab angelis, ſiue ab ſpiritibus
creatis, ſed ab Spiritu ſancto creatore.
Propterea Cœlius Pannonius dixit pa-
lam à vero aberrare qui per ſeptem ſpi
ritibus ſeptem angelos intelligunt. Al-
terum eſt quod ſtatim ſequitur: *Et à Ie*
ſu Chriſto, qui eſt teſtis fidelis &c. nam ſi
per ſeptem ſpiritus intelligatur Spiri-
tus ſanctus ſeptiformis, meritò poſt
eum Chriſtus ponitur, qui, vt homo,
minor eo eſt: at ſi angeli intelligantur,
abſurdum eſt Apoſtolum gratiam, &
pacẽ ſeptem Eccleſijs precari à ſeptem
angelis, & quidem prius quàm à Ieſu
29 Chriſto. † Primum facilè diluitur, gra-
tia enim, & pax expectatur primum à
Deo, qui autor eſt gratiæ, deinde à crea
turis, quibus Deus vtitur inſtrumentis
ſanctificationis noſtræ, vt à ſacramen-
tis, & à miniſtris ſacramentorum. Et
quoniam ſeptem angeli omnium ho-
minum ſalutem curant, eamque à Deo
aſsiduè petunt, & eorũ precibus Deus
excitatur ad ſanctificandum nos, meri
tò dicit: *Et à ſeptem ſpiritibus. &c.* Hoc
autem ſi alterius expoſitionis patronis
abſurdum fortè videbitur, & ipſos tale
quippiã dicere neceſſe eſt. Nam ipſam
perſonam Spiritus ſancti ſeptem ſpiri-
tus appellari neque probabunt vnquã,
nec probari poterit, nemo enim ita lo-
quitur. quare dona Spiritus ſancti intel
ligere debent, quæ magis propriè poſ-
30 ſunt vocari ſeptem ſpiritus. † Tunc er-
gò ab eis quæremus: quomodo gratia,
& pax expectanda ſit à donis creatis? re
ſpondebuntque quia donis huiuſmodi
ſanctificamur. Ita & nos dicemus gra-
tiam, & pacem expectari ab angelis,
quòd per eorũ preces nobis Deus gra-
tiam largiatur. Eſt & altera reſponſio
ſatis ad rem accommodata, vt in gra-
tia, & pace veram amicitiam, ſiue recõ
ciliationem intelligamus, quæ ſole-
mus fratribus noſtris precari, vt. 2.
Machabæorum. 1: Exaudiat oratio-
nes veſtras, & reconcilietur vobis.
Precatur igitur illis veram amicitiam,
& pacem cum Deo per remiſsio-
nem peccatorum, & ſanctificationem;
& amicitiam, & pacem cum ſeptem an
gelis, vt ſemper ab eis diligãtur, & adiu
uentur. Indicat hoc communis ſermo,
redire in gratiam, & ponere in gratia,
& nomen ipſum gratiæ, quæ ex eo dici
tur, quod grati alicui ſimus. Hinc to-
ties dicitur in Scriptura, Inuenire gra-
31 tiam coram aliquo. † Ad alterum reſpõ
dendum eſt, Chriſti mentionem eſſe
factam antequam angelorũ, quatenus
Deus eſt, in illis verbis: *Ab eo, qui eſt, &*
qui erat. &c. nunc autem loquitur de eo
ſecundùm humanam naturam, qua mi
nor eſt angelis. Pſalm. 8: Minuiſti eum
paulò minus ab angelis, quod ad Chri-
ſtum refert Pau. Hebr. 2. Altera etiam
cauſa eſt, quòd plura de Chriſto dicere
parabat: Qui eſt teſtis fidelis, & quæ ſe-
quun-

quuntur, ideò ne iterũ repeteret Chri-
ſtum, maluit angelorum mentionem
facere, vt poſtea ſine vlla interruptio-
ne de eo loqueretur. Ita Hierony. in
cap.1. Matth. dixit, prius dictum eſſe ab
Euangeliſta: Filij Dauid, quàm Filij
Abraham, quoniam continuò locutu-
rus erat de Abraham, & iterum eum re
petere cogeretur ſi dixiſſet: Filij Abra-
ham, Filij Dauid. †Ordo (inquit Hiero-
32 nymus) præpoſterus, ſed neceſſariò
commutatus.

Verſ. 5. *Qui eſt teſtis fidelis.* Hoc iam intelligi-
tur ex iis, quæ dicta ſunt, nu. 8. &. 9. Te-
ſtis fidelis dicitur, quoniam verum te-
ſtimonium reddidit de patre, & fideli-
ter hominibus aperuit patris dignita-
tem, & voluntatem, & deſiderium ſa-
lutis hominum, & viam ſalutis, ſicut ab
ipſo patre accepit. Ioh. 17: *E*go te clarifi
caui ſuper terram, opus conſummaui,
quod dediſti mihi vt faciam. Et poſtea:
Manifeſtaui nomen tuum hominibus,
quos dediſti mihi de mundo. Sed cum
multa de Chriſto dici poſſent, cur hoc
33 potiùs dixit, quàm aliquid aliud? †Non
ab re, ſed ut maiorem huic prophetiæ
fidem habeant; & vtilem futuram eſſe
intelligant ſuæ ſaluti, quandoquidem
accepit illam à Ieſu Chriſto, qui ſem-
per verum de patre teſtimonium reddi
dit; & fideliter homines docuit quid-
quid à patre accepit vt doceret ad eo-
rum ſalutem. Præterea vt bono animo
ſint ad labores perſecutionũ ſuſtinen-
dos ſpe futuræ retributionis, Chriſtus
enim dixit: Beati, qui perſecutionem
patiuntur propter iuſtitiam. &c. Et ipſe
eſt teſtis fidelis patris, quare non poteſt
34 non vera eſſe eius promiſsio. †Verùm
in Græco cum duplici articulo ponitur
ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, id eſt, qui eſt teſtis ille,
fidelis ille; quod non ſemper de alijs te
ſtibus dicitur cum articulo, vt Actor. 1:
Sed eritis mihi teſtes in Ieruſalem. &c.
Nunc autem de Chriſto dicitur, vt in-
telligatur eum eſſe teſtem illum egre-
gium, de quo dictum eſt Iſa. 55: Ecce te-
ſtem populis dedi eum, ducem, ac præ-
ceptorem gentibus. *E*t ipſe ait Ioh. 18:
Ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni
in mundum, vt teſtimonium perhi-
35 beam veritati. † Fidelis ille dicitur,
quia pleniſsimè veritatem docuit, &
nemo fidelis Dei teſtis eſſe poteſt, niſi
ex ipſo didicerit, ſicut ait Ioh. c. 1: Deũ
nemo vidit vnquã, vnigenitus, qui eſt
in ſinu patris, ipſe enarrauit. Inde etiam
Matth. 25: Nec vocemini magiſtri, quia
magiſter veſter vnus eſt, Chriſtus. *E*t
de eodem Chriſto Apoc. 3. ſimiliter
cum duplici articulo: Hæc dicit, amen,
teſtis fidelis, & verus. Dicitur etiam in-
terdum de alijs teſtibus cum articulo,
ſed propter inſigne teſtimoniũ, quod
de Deo reddiderunt multa propter ve-
ritatem patientes, vt Apoc. 2: Antipas
teſtis meus fidelis, qui occiſus eſt apud
vos. &c. de quo ſuo loco dicemus: qui
cum duplici etiam articulo dicitur te-
ſtis fidelis. Et Act. 22: Et cum fundere-
tur ſanguis Stephani teſtis tui, ego
aſtabam.
36 †*Primogenitus mortuorum.* Commu- Verſ. 5.
nis expoſitorum ſententia eſt, primo-
genitum mortuorum dici Chriſtum,
quoniam primus omnium mortuorũ
reſurrexit non moriturus. Itaque cete-
ri qui reſurrexerũt, iterũ mortui ſunt,
aut ſi qui non ſunt mortui, poſt eum re
ſurrexerunt. Sed cur ita hoc Iohannes
dixerit explicemus. Primogenitus in-
ter fratres dicitur is, qui primus omniũ
naſcitur, atque ideò Chriſtus, qui pri-
mus inter mortuos reſurrexit, & de
quo eadem de cauſa ſcripſit Paulus. 1.
Corinth. 15: Chriſtus reſurrexit à mor-
tuis primitiæ dormientium, meritò ap
pellatur primogenitus mortuorum.
37 † Primus autem reſurrectione dicitur
Primogenitus, aut Primò natus, quia
reſurrectio natiuitas quædam eſt, & id-
circo regeneratio dici ſolet, Matth. 19:
Vos qui ſecuti eſtis me, in regeneratio-
ne, cum ſederit filius hominis in ſede
maieſtatis ſuæ. &c. Vbi hoc etiam no-
tandum, Hebræos nõ habere huiuſmo
di compoſitiones verborum, & Euan-
geliſtam (quoniam Hebraicè ſcripſit)
probabile eſt ſcripſiſſe: In generatione,
ſed Græcus interpres, & Latinus, quo-
niam non de prima generatione ſermo
erat, ſed de reſurrectione, quæ eſt itera
ta generatio, ac natiuitas rectè vertit:
In regeneratione. Ex quo multi putant
Paulum Act. 13. de reſurrectione inter-
pretatum eſſe quod eſt in Pſal. 2: *E*go
hodie genui te, quia reſurrectio eſt na-
38 tiuitas quædam. † Et nos (inquit) vobis
annuntiamus eam, quæ ad patres no

Reſurrectio natiuitas, & regeneratio dicitur.

ſtros

ſtros repromiſsio facta eſt, quoniam
hanc Deus adimpleuit filijs veſtris re-
ſuſcitans Ieſum, ſicut & in pſalmo ſe-
cundo ſcriptum eſt: Filius meus es tu,
ego hodie genui te. De quo (neque
enim id ſatis mihi probatur) alio in lo-
co commodiùs dicemus. Verùm hæc
Chriſti appellatio Primogenitus mor-
tuorum, quid pertinet ad id, quod
nunc agit Euangeliſta? Vt qui multa
paſsuri erant, & occidendi à perſe-
cutoribus, mortem contemnerent
ſcientes ſe Chriſti exemplo fore re-
ſurrecturos.

Verſ.5. *Et princeps regum terræ.* Non ita nũc
dicitur Chriſtus princeps regum ter-
ræ, quaſi maximus omnium regum
tantum, ſed quaſi imperans illis, ὁ ἄρ-
χων τῶν βασιλέων. Sicut apud Ariſtote-
lem in libro de Mundo, qui exerci-
tui, aut ciuitati, aut domui imperat,
ἄρχων dicitur στρατιᾶς, ſiue πόλεως, aut
οἴκου: apud Thucydidem magiſter equi
tum; id eſt, equitibus imperans, ἄρ-
χων τῶν ἱππέων. † Ac ſi diceret Apoſto-
39 lus: Ne timeatis reges, & tyrannos,
Chriſtus enim illis imperat, & eo-
rum opera, vt rex miniſtris, vtitur ad
puniendum quos velit, & ad proban-
dum electos ſuos. Quantumuis ſæ-
uiant, & nocere cupiant, non tamen
vobis nocere poterunt, niſi quantum
Chriſtus eorum princeps, & Domi-
nus permiſerit. Hinc de eo dictum eſt
Apoc. 19. Et habet in veſtimento, &
in femore ſuo ſcriptum. Rex regum,
& Dominus dominantium. Et de exer
citu Romanorum Chriſti voluntate
miſſo ad euertendam Ieruſalem legi-
mus Matth. 22: Rex autem cum audiſ-
ſet, iratus eſt, & miſsis exercitibus
ſuis perdidit homicidas illos, & ciuita-
40 tem illorum ſuccendit. † Hoc etiam
eſt quod de imperijs terræ ſcripſit Za-
char. cap. 6. Iſti ſunt quatuor venti cœ-
li, qui egrediuntur vt ſtent coram Do
minatore omnis terræ. vt ſuo loco ex-
plicabimus. Dicitur & apud Græcos
ἀρχὴν, quæ ſet principium, & autor
eſt: quare rectè intelligi poteſt Chri-
ſtus principium, & autor regum, qui
Prouer.8. de ſe ait apud Salomonem: Per me re
ges regnant, & legum conditores iu-
ſta decernunt. Per me principes im-
perant, & potentes decernunt iuſti-
tiam.

Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis Verſ.5.
noſtris in ſanguine ſuo. Si ita legatur vt
nos habemus, ſatis intelligitur cur hoc
de Chriſto hoc loco dicat, nempe vt
eiuſdem Chriſti exemplo fideles ad
mortem perferendam excitentur, &
accendantur. Si enim Chriſtus ita di-
lexit nos, vt ſanguinem etiam funde-
ret, quò nos à peccatis noſtris ablueret,
& à perpetua damnatione liberaret;
æquum etiam eſt vt nos pro eius amo-
re vſque ad ſanguinẽ certemus, & nul-
lam ſuppliciorum acerbitatem perti-
meſcamus. Simile eſt illud. 1. Iohan. 4:
Nos ergo diligamus Deum, quoniam
41 ipſe prior dilexit nos. † Et c. 3: In hoc
cognouimus caritatem Dei, quoniam
ille animam ſuam pro nobis poſuit: &
nos debemus pro fratribus animas po-
nere. At non videntur hanc expoſitio-
nem ferre verba Græca, quæ ita habẽt:
Τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λούσαντι ἡμᾶς, id
eſt (vt vertit Eraſmus) Ei qui dilexit
nos, & lauit nos. &c. Quod non hæret
rectè cũ ijs, quæ præceſſerãt. Propterea
Eraſmus ita expoſuit: Qui eſt teſtis fide
lis ei, qui dilexit nos, & qui lauit nos à
peccatis noſtris per ſanguinem ipſius,
vt hæc verba non de Chriſto dicantur,
ſed de patre, q nos lauit à peccatis per
ſanguinem filij ſui. Probabilis hæc ex-
poſitio videretur, ſi cum dicit: *Qui eſt
teſtis fidelis*, continuò ſubijceret: *Et qui
dilexit nos. &c.* At cùm potiùs ſubijciat:
*Primogenitus mortuorum, & princeps re-
gum terræ*, nimis dura eſt, & violenta.
42 † Hoc loco apud omnes Latinos expo
ſitores magnũ de hac diuerſitate Græ-
ci exemplaris ſilentium eſt, & codi-
ces noſtri omnes tàm typis excuſsi,
quàm manuſcripti magno conſenſu
habent: Qui dilexit nos, &c. Atque
hanc lectionem & recentiores enar-
ratores, & veteres probant, ac ſe-
quuntur: adeò vt Victorinus etiam,
qui Valeriano, & Galieno Impera-
toribus floruit anno Domini. 270.
eodem modo ſine dubio legerit, non
enim de patre interpretatur, *Dilexit
nos, & lauit nos*, ſed de Chriſto. Ex quo
conſtat Latinos Codices ſine dubio
Græcis, qui nũc extãt, eſſe longè emen

datiores, & ita olim habuiſſe Græ-
cos vetuſtiores. Etenim etiam ſi cum
Aretha affirmarem verba hæc referri
ad ea quæ ſequuntur: *Ipſi gloria, & impe-
rium, &c.* vt ſit ſenſus: Ipſi gloria, & im-
periũ qui dilexit nos, & lauit nos à pec-
catis noſtris, duriſsimè id etiam diceretur cũ inter hæc, & illa: Ipſi gloria, &c.
hæc interiecta ſint: Et fecit nos regnũ,
& ſacerdotes Deo, & patri ſuo. Viciata
ſunt ergo Græca exemplaria, & vera,
atque caſtigata noſter interpres, vt ſem
per ſolet, ſecutus eſt: ſemper enim ver
tit vt in Græco inuenit, nec potuit quiſ
quam in re tam aperta errare. Sed neq;
Apoſtolus ſcribere potuit quod nihil
ad cetera verba pertineret.

Verſ. 5. *In ſanguine ſuo.* Vulgatum eſt apud
Hebræos, vt inſtrumento addatur præ
In. poſitio In, quæ Latinè redundat, vt
Luc. 22: Domine, ſi percutimus in gla-
dio? 1. Reg. 17: Et nouerit vniuerſa Ec-
cleſia hęc, quia non in gladio, neque in
haſta ſaluat Dominus. Et paulò poſt:
Præualuitque Dauid aduerſum Phili-
ſtæum in funda, & lapide.

Verſ. 6. *Et fecit nos regnum, & ſacerdotes.*
43 † Græci Codices quidam habent: Re-
ges, & ſacerdotes, quidam vt nos, Re-
gnum, & ſacerdotes, atq; ita legit Are-
thas. Fecit autem nos regnum Deo,
quia ablutis pretioſo ſanguine pecca-
tis, & Diabolo expulſo Deus regnat in
nobis. Ambroſius: Regnum ergo Dei
ex hominibus Chriſtus fecit, quando
eos tales conſtituit, in quibus ipſe cum
Patre, & Spiritu ſancto inhabitare, &
regnare dignaretur. &c. Si autem Re-
ges legendum eſſet; diceremus feciſſe
nos reges, vt videlicet nulli pareremus
(quod regum eſt) ſed ſoli Deo ſerui-
remus, & propter eum hominibus, ijs
tantum, quibus nos ipſe parere voluiſſet,
quod ex eo fit quod ipſe regnat in no-
bis. Et fere idem ſenſus eſt, confirma-
turq; ex eo, quod ait c. 5: Et feciſti nos
Deo noſtro regnum, & ſacerdotes, &
44 regnabimus ſuper terrã. † Quomodo
Chriſtiani quomodo ſint ſacerdotes. autem ſacerdotes Deo facti ſimus ele-
ganter his verbis explicauit Ambroſius:
Sacerdotes ergo Dei electi dicuntur,
eoquod membra ſint ſummi ſacerdo-
Pſal. 109. tis, de quo Pſalmiſta loquitur dicens:
Tu es ſacerdos in æternum ſecundùm
ordinem Melchiſedec. Poſſunt & ali-
ter electi Dei ſacerdotes Dei dici eo-
quòd ſemetipſos quotidie per compun
ctionem cordis, & orationes, ceteraq;
bona offerant Deo, ſicut dicit Pſalmi- *Pſal. 50.*
ſta: Sacrificium Deo ſpiritus contribu-
latus. Eſt & ſacrificiũ laudis, quod quo-
tidie offerre Deo ſancta Eccleſia con-
ſueuit, de quo idem Propheta loquitur *Pſal. 49.*
dicens: Immola Deo ſacrificium lau-
dis. Et iterum: Sacrificium laudis hono *Pſal. 49.*
rificabit me. &c. Ita etiã exponit Hay-
mo, & Beda hic, & in locum Petri con
tinuò indicandum. De hoc eodem ſa-
cerdotio Petrus ſcribit. 1. Ep. 2: Vos au-
tem genus electum, regale ſacerdotiũ,
gens ſancta, populus acquiſitionis. &c.
45 † His duobus locis Lutherani abutun- *Inſania Lutheranorũ omnes Chriſtianos verè ſacerdotes eſſe contẽdentium.*
tur, vt confirment omnes Chriſtianos
verè eſſe ſacerdotes, & conficere poſſe
corpus, & ſanguinem Domini noſtri
Ieſu Chriſti: quod à ſuo principe Lu-
thero in lib. de Inſtituẽdis miniſtris ad
Pragenſes, acceperunt. Nec nunc de
veritate catholica agimus, quam egre-
giè aduerſus hæreticos tuentur ſcripto
res huius ętatis, & inter alios noſter Ro
bertus Bellarminus in ſecundo Tomo
ſuarũ Controuerſiarũ lib. 1. de Sacra-
mentis in genere. c. 25. & Alfonſus Ca
ſtrus lib. 3. Contra hæreſes, V. Sacerdo
tium, Hæreſi prima. Sed quærimus an
poſsit ex hoc loco refutari hæreſis hęc
Lutheranorum. Et quidem omnes Ca
tholici expoſitores hunc locum de ſa-
cerdotio Metaphoricè dicto interpre-
tantur, quomodo Ambroſium inter-
pretatum eſſe diximus: ſed eorum ex-
poſitionem contemnunt hæretici, nec
negant ſacrificium dici cor contritum,
& humiliatum, & reliqua, quæ retuli-
mus, ſed contendunt Iohannem non
de Metaphorico, ſed de vero agere
46 ſacerdotio. † Errãt tamẽ neſciẽtes Scri-
pturas, neq; virtutem Dei: nam Iohan
nes, quemadmodum & Petrus, planè
ad verba illa alludit Exod. 19: Si ergo
audieritis vocem meam, & cuſto-
dieritis pactum meum, eritis mihi in
peculium de cunctis populis, mea eſt
enim omnis terra: & vos eritis mi-
hi in regnum ſacerdotale, & gens
ſancta. Petrum quidem huc alluſiſ-
ſe dubitari non poteſt, eadem enim
verba

verba ſunt apud illum, & in tranſlatio-
ne. lxx. Sed nec de Iohanne dubitare
licet, ſimiliter enim loquūtur de re-
gno, & ſacerdotio, & vterque ad po-
pulum Chriſtianum transfert quod olim
erat promiſſum populo Iudæorum. Di
cant ergo hæretici verùm regnum, &
reges propriè hîc ſumantur, an Meta-
phoricè? Cumque negare non poſsint
Metaphoricè dici, cogentur etiam con
fiteri & ſacerdotium, & ſacerdotes di-
ci Metaphoricè, totamque ſententiam
47 eſſe figuratam. † Atque eodem modo
vtrumque accipiēdum eſſe, vel ex hoc
intelligitur, quòd vbi nos habemus
iuxta Hebræum, Regnum ſacerdo-
tale, lxx. interpretes verterunt Sacer-
dotium regale, quod idem ſignificat:
nam & Petrus tranſlationem. lxx. ſe-
cutus eſt, quam non ſequeretur, niſi vi-
deret eſſe illud idem, quod Spiritus
ſanctus Hebraice dixerat per Moſem.
Præterea ſimilia verba, aut eadem po-
tius dicta ſunt olim filijs Iſrael: & ta-
men non erant in illis omnes ſacerdo-
tes, ſed tantum qui erant ex ſemine
Aharon: ergo nec in populo Chriſtia-
no Iohannes intellexit omnes eſſe ſa-
cerdores. Verùm ego non verebor
hoc illis dare, ſacerdotes, & ſacerdotiū
his locis propriè accipi, quod fortaſſe
non minus propriè, & Scripturæ coue-
48 nienter dicemus. † Sed ſciendum eſt
Regula. hanc eſſe ſcripturæ conſuetudinem, vt
ſæpe quod omnibus dicere videtur non
omnibus dicat, ſed quibuſdam ex illo
numero, quibus id conuenit, vt do-
cet Auguſtinus. Ep. 48. ad Vincētium,
& in lib. de Vnitate Eccleſiæ, cap. 12.
& in lib. contra Donatiſtas poſt colla-
tionem, cap. 20. Hinc in epiſtolis Apo-
ſtolorum videmus eumdem populum
nunc laudari, nunc reprehendi, ſicut
& Hieronymus docet Iſai. 62. in illud:
Quare errare nos feciſti. In epiſtola
(inquit) quam ſcribit Paulus ad Corin-
thios, cum ad vnius ſcribatur populum
ciuitatis, pro varietate habitantium, id
eſt ſanctorum, & peccatorum, nunc
laudat eos, nunc corripit, nunc docet,
nunc reprehendit. &c. Vt. 1. Corin. 3:
Cum enim ſint inter vos zelus, & con-
49 tentio, nonne carnales eſtis? † Et ta-
men non omnibus hoc dicitur, multi
enim erant in illo populo, qui carnales
non erant, quibus cap. 1. dixit. Gratias
ago Deo meo ſemper pro vobis in gra
tia, quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu,
quia in omnibus diuites facti eſtis in il-
lo in omni verbo, & ſcientia. &c. Hinc
intelligitur illud Iac. 5. Confitemini al-
terutrū peccata veſtra: neq; enim dicit
vt cuiuis peccata confiteantur, ſed qui
buſdam, quibus ex officio conuenit, id
eſt, ſacerdotibus poteſtatem habenti-
bus. Cum igitur ait Iohannes. Et fecit
nos regnum, & ſacerdotes, hoc ſignifi
cat. Deſijt regnare in incredulis Iu-
dæis, & tranſtulit ad nos regnum, & ſa
cerdotium, neque enim regnat in alijs,
niſi in nobis, neque habet in alio popu
lo ſacerdotes, niſi in populo Chriſtia-
no, quem verè fecit peculium ſuum.
50 † Ex hoc autē inepte colligitur omnes
eſſe ſacerdotes, ſicut ſi diceremus: In
populo Salmanticenſi ſunt nobiles, &
docti, ridiculum eſſet ex eo colligere,
omnes, qui ſunt Salmanticæ, nobiles
eſſe, atque doctos. Denique etiam ſi di
cat feciſſe nos regnum Deo, non ideò
dixit, omnes eſſe regnū Dei, quia Deus
nō in omnibus Chriſtianis regnat, ſed
tantum in iuſtis: dixit id tamen quia nō
regnat niſi in populo Chriſtiano: ita ſa
cerdotes eſſe dixit, non omnes, ſed eos
qui peculiariter conſecrati ſunt iuxta
Euangelicam, & Apoſtolicam traditio
nem, & per conſecrationem poteſta-
tem acceperunt conficiendi ſacram
Euchariſtiam. Atque hoc ſcripturam
ſignificaſſe intelligimus ex Exo. 19. vbi
ita habetur ad verbum: Et vos eritis mi
gi regnum ſacerdotum, id eſt gens, in
qua ego regnem, & ſacerdotes habeā.
51 † Confirmat hoc etiam optime quod
Hoſee. 4. Synagogæ eidem dictum eſt:
Quia tu ſcientiam repuliſti, repellam
te ne ſacerdotio fungaris mihi. Et obli-
ta eſt legis Dei tui, obliuiſcar filiorum
tuorum & ego.

Deo, & patri ſuo. Frequenter Apo- Verſ. 6.
ſtoli de patre loquetes poſtquam cum Regula.
Deum dixerunt, nomen patris addunt,
quod videtur expoſitionis cauſa fieri,
ſed magis fit vt ardentiùs ametur, &
ſanctiùs honoretur eo quòd pater eſt
eius, à quo tanta bona accepimus, & ad
hæc nobis beneficia conferenda ab ipſo

B 2 patre

patre minus eſt. 2. Corinth. 1: Benedictus Deus, & pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis. 1. Cor. 15: Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo, & patri. Significat autem nunc apud Iohannē: *Deo & patri*, In obſe-
52 quium, & in honorem Dei, & patris:

Verſ. 6. *Ipſi gloria, & imperium*. Hæc ei optare debemus, vt omnes eum adorent, & colant, & ipſe omnibus imperet: Ex quo tacitè oſtēdit omnia eſſe æquo animo perferenda à fidelibus, vt Chriſtus vbique glorificetur, & regnet:

Verſ. 7. *Ecce venit cum nubibus*. † Hactenus quaſi proœmium poſuit, nunc iam prophetiam ipſam exorditur. Cum autem dicit: *Cum nubibus*, facilè oſtendit ſe de extremo Chriſti aduentu ad iudicium verba facere. Legimus enim Matth. 24: Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa, & maieſtate. Et Acto. 1: Et nubes ſuſcepit eū ab oculis eorum. Cumque intuerentur in cœlum euntem illum, ecce duo viri aſtiterunt iuxta illos in veſtibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid ſtatis aſpicientes in cœlum? Hic Ieſus, qui aſſumptus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum. † Optimum verò, & accommodatiſsimum prophetiæ initiū, vt cum ſit multa dicturus de perſecutionibus fidelium, Chriſtum citò venturum eſſe dicat ad iudicium, vt & impij terreantur, & iuſti ſpe tantæ mercedis, & vicinæ libertatis ad pietatem

Ecce. excitentur. *Ecce venit*, perinde eſt ac ſi diceret: citò aderit, putate eum iam venire: non enim ſolet dici Ecce, præſertim cum verbo præſentis temporis, niſi cum res propinqua eſt, & quaſi oculis ſpectatur. Vt Gen. 24: Nec dum intra ſe verba compleuerat, & ecce Rebecca egrediebatur. Et Matth. 2: Cum natus eſſet Ieſus in Bethlehem Iudæ in diebus Herodis regis, ecce magi ab Oriente venerunt Ieroſolymam. Tale etiam eſt illud:

Virg. Ecl. 3 *Audiat hæc tantum, vel qui venit ecce, Palæmon.*

54 † Sed cur dicit citò venturum fuiſſe

Cur dies iudicij citò futurus dicatur. diem iudicij, cum tot anni inter prophetiam, & iudiciū lapſuri erant? Hæc quæſtio ſoluitur verbis Petri. 2. Ep. c. 3: Venient in nouiſsimis diebus in deceptione illuſores iuxta proprias concupiſcentias ambulantes, dicentes: Vbi eſt promiſsio, aut aduētus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia ſic perſeuerant ab initio creaturæ. &c. Fortè iam ij venerant, quos prædixit Petrus, qui venturum eſſe diem iudicij negabant, quò & impij licentia fierent deteriores, & iuſti in ſupplicijs, & perſecutionibus deficerent. At quomodò verè dici potuit tunc citò venturum eſſe diē iudicij? hæc enim quæſtio nondum ſoluta eſt. Reſpondeo paulò poſt ſolui ab eodem Apoſtolo. Vnum verò (inquit) hoc non lateat vos cariſsimi, quia vnus dies apud Dominum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies vnus. Non tardat Dominus promiſsionem ſuam, ſicut quidam exiſtimāt. &c. Quibus verbis ſignificat ſpatiū temporis inter prophetiam hāc, & diem iudicij, quamuis nobis lōgum videatur, Deo tamen breue eſſe, & æternitati comparatum, quę poſt illum diem nos manet, nullius eſſe momēti. Itaq; Deus eſt qui loquitur per Iohannem, & quamuis hominibus loquatur, magis more ſuo, quam more hominū loquitur: hoc eſt, non hominum menſura metitur durationem, quibus quæ breuia ſunt longiſsima interdum videntur: ſed ſua, quæ vera, & ſemper eadem eſt. Nam & nos ita loqui ſolemus: pollicemur nos citò aliquid facturos, non vt ille intelligit cui loquimur, ſed vt nos intelligimus, qui loquimur. Quod enim mihi citò videtur fieri, illi ſerò factum videtur. Verùm nec nunc quidem nodus diſſolui videtur, cum poſsit impius reſpondere: Si citò venturus eſt dies iudicij, Deo veniet citò, mihi poſt multos annos venturus
55 eſt, atque ita nihil mouebitur. † Vt ſi quis nūc diceret, Poſt mille annos erit dies iudicij, nihil eos terreret, qui nūc ſunt, nihil à vitijs ſuis auocaret, & tamē mille anni ante oculos Dei ſicut dies vnus ſunt, vt ait Petrus. Vrget quidem obiectio, ſed negandum quidem non eſt Iohannem ſignificaſſe citò venturum eſſe Dominum. Nam, vt veteres prophetas omittamus, qui de die iudicij,

vt de

dicij citò fu-
turus dici-
tur.

vt de re proxima locuti ſunt, in fine
huius prophetiæ nos legimus: Ecce ve
nio citò, & merces mea mecum eſt,
reddere vnicuique ſecundum opera
ſua. Ad hoc ita reſpondendum vide-
tur, tempus, quod vſque ad diem iu-
dicij ſuperſt, quantumcumque ſit, re
vera breuiſsimum eſſe, breue eſt enim
quod tranſit, & finitur, licet nobis
non conſiderantibus immenſam illam
durationem, quæ illud conſequitur,
56 longum videatur. † Vt ſi quis in In-
diam proficiſceretur, breue ſpatium
iudicaret, & verè breue eſt, quod ab
vrbe Salmantica eſt vſque ad Vlyſsi-
ponem, quod tamen longiſsimum vi
debitur nihil de India cogitanti. Qua-
re rectè, & propriè prophetæ loquun-
tur. Nec tamen propterea non terre-
bit impios hæc de iudicio prophetia;
docet enim ſine dubio venturum eſſe
diem iudicij, quo ſeuerè pro pecca-
tis ſuis puniantur. Deinde ſi intelli-
gant citò eſſe venturum, non poſ-
ſunt non moueri: ſi autem multo tem
pore differendum putant, & tunc ter-
reri poterunt videntes longum illud
tēpus breue vocari ab Scriptura. Nam
quod longum iudicatur, & tamen bre
ue dicitur, non poteſt breue dici, niſi
comparatione multò longioris dura-
tionis. Haud obſcurè ergo hæc pro-
phetia docet impios longiſsima futu-
ra eſſe eorum ſupplicia, nec vnquam
finienda. Ceterum in nubibus aſcen-
dit, & in nubibus veniet, vt verus
Deus, & patri æqualis appareat: nam
cum Deus hominibus apparet, nube
tegi ſolet, vt ſignificetur incompre-
henſibilem eius eſſe maieſtatē. Exo. 16:
Et ecce gloria Domini apparuit in nu-
be. Locutus eſt autem Dominus ad
Moyſem. Et cap. 19: Iam nunc veniam
ad te in caligine nubis. & c. 34: Cumque
deſcendiſſet Dominus per nubem, ſte-
tit Moyſes cum eo.
57 *Et videbit eum omnis oculus.* † In Verſ. 7.
corpore venturum eſſe iudicem do-
cet, quandoquidem oculis videndus
eſt; talemque vt non ſolum beato-
rum oculis videri poſsit, ſed etiam
damnandorum. Quod dicit vt ma-
gis terreat impios, qui nullo modo
effugere eius conſpectum poterunt.
Atque ideò ſtatim ait.
Et qui eum pupugerunt. Ipſi etiam, Verſ. 7.
qui illum crucifixerunt, & lancea mi-
litis latus eius aperuerunt, cogentur
tunc illum videre in gloria venientem,
quantumuis fugere laborent, & aſpe-
ctu illo terreantur, atque tabeſcant
dolore. Alludit autem ſine dubio, vt
aiunt Ambroſius, & Thomas, & alij, ad
prophetiam Zach. 12: Et aſpicient ad
me, quem confixerunt: quam cum re-
tuliſſet idem Iohannes in Euang. ca. 19.
ait: Et iterum alia ſcriptura dicit: Vi-
debunt in quem transfixerunt, εἰς ὃν
ἐξεκέντησαν, quo verbo hic etiam vſus
eſt, vbi interpres vertit: Pupugerunt.
De quo multa diximus in cap. 12. Za-
chariæ.
58 *Et plangent ſe ſuper eum omnes tribus* Verſ. 7.
terræ. † Non ſolum Iudæi increduli,
ſed ceteri omnes, qui vel credere no-
luerunt, vel credentes opera fide ſua
digna non fecerunt. Et quidem de Iu-
dæis apertè prædixit Zacharias: Et aſpi-
cient ad me quem confixerunt: & plan
gent eum planctu quaſi ſuper vnigeni-
tum, & dolebunt ſuper eum, vt do-
leri ſolet in morte primogeniti. De
omnibus autem ipſe Dominus dixit
Matth. 24: Et tunc parebit ſignum fi-
lij hominis in cœlo, & tunc plangent
omnes tribus terræ. *Plangent ſe*, pul-
ſabunt ſe, percutient ſe, *ſuper eum*, id
eſt, propter eum, ſiue eius cauſa, nam
Super idem eſt quod Propter, vt vide- Super pro
mus in verbis modò ex Zacharia ad- Propter.
ductis, & alibi ſæpè. vt. 2. Regum. 1: Et
planxerunt, & fleuerunt, & ieiunaue-
runt vſque ad veſperam ſuper Saul, &
ſuper Ionatham filium eius, & ſuper
populum Domini, & ſuper domum Iſ-
rael, eo quòd corruiſſent gladio. Et ibi-
dem: Planxit autem David planctum
huiuſcemodi ſuper Saul, & ſuper Io-
natham. *Plangent* autem *ſe ſuper eum*,
id eſt, eo quòd illi non crediderunt,
aut non obedierunt eius legi, & ſera
(vt ait Beda) ſemetipſos pœnitentia la-
mentabuntur. Hoc facient omnes tri-
bus, quia ex omni tribu erunt aliqui,
qui damnentur.
59 *Etiam, Amen,* † Pro Etiā eſt *Ναὶ*, quòd Verſ. 7.
eſt aduerbium affirmantis, & ſignifi- Ναὶ. Ita
cat; Ita eſt, aut verè, aut certè. Ex quo etiam.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

intelligimus illud Matth. 11: Abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Ita pater, quoniam ſic placitum eſt ante te. Pro Ita, eſt ναί. Quare Ita non eſt optantis, ac ſi diceret: Ita fiat pater, ſed affirmantis, ac ſi diceret: Verè pater ita eſt. Vnde noſter interpres Luc. 10. vbi eadem verba ſunt, vertit: Etiam pater, quoniam ſic placuit ante te. in Græco ſimiliter eſt ναί. Quod apud Græcos valet ναί, valet apud Hæbræos Amen, vt toties in Euangelio videmus: Amen dico vobis. *Amen.* Videmus hoc etiam Luc. 21: Verè dico vobis, quia vidua hæc pauper plus omnibus miſit. Pro quo Mar. cap. 12. ait: Amen dico vobis quoniam vidua hæc pauper plus omnibus miſit. Et Leuit. 11: Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Pro Ita, eſt ναί, pro quo tamen Matthæus caput. 23. dixit: Amen dico vobis venient hæc omnia ſuper generationem iſtam. Eſt etiam Amen confirmantis quod ab altero dictum eſt, vt. 1. Corint. 14. Si benedixeris ſpiritu, qui ſupplet locum idiotæ quomodo dicet, Amen, ſuper
60 tuam benedictionem? † Quare hæc geminatio, *Etiam Amen*, magis auget affirmationem, eſt enim perinde ac ſi diceretur, Amen amen, quod ſæpe Dominus repetit in Euangelio cum rem valde vtilem, & difficilem creditu ſeriò confirmare vult: geminationes enim huiuſmodi ſemper augent apud Hebræos, vt latè oſtendimus Sopho. 1. num. 5. 6. 7. Haymo: Dicit ergo Etiam, amen, ac ſi diceret ingeminando: verum eſt, verum eſt, & mutari nō poteſt, &c. Tantùm quærendum videtur cur nunc vocabula duarum linguarum commiſcuerit, cum dicere poſſet ναί, ναί, aut Amen, amen, quod tamen ex Euangelio vbiq; notum erat in Eccleſia. Cauſa eſt quod id quod dicebat, in omnium linguarum hominibus confirmandum erat, videlicet omnes nationes, & omnium linguarum homines venturos eſſe ad iudicium, & viſuros Chriſtum venientem, & ex omnibus tribubus futuros qui plangerent ſe ſuper eum. Nam vt titulus crucis tribus linguis celebrioribus in terra, & omnibus ferè hominibus cōmunibus ſcriptus eſt, vt ab omnibus intelligeretur, & omnibus crucifixum fuiſſe Chriſtum cōſtaret: ita nunc eadem ratione vtitur affirmatione Hebraica Amen, & ναί, quæ Græcis, & Latinis communis eſt, vt apud Cicer. in. 4. Academ: Quod ſi Geometricis rationibus nō eſt crediturus, quæ vim afferunt in docendo, vos ipſi vt dicitis, næ ille longùm aberit vt argumentis credat Philoſophorum. Et alibi ſæpe. Eſt ergo ac ſi diceret Iohannes: omnes nationes, & omnes linguæ, hoc quod dixi, verum eſſe re ipſa videbunt.

61 *Ego ſum* A, & Ω. Quid hæc ſignificent ipſe continuò docet: *Principium, & finis.* *Verſ. 8.* Eſt enim A in Græco Alphabeto prima litera, & Ω, vltima. Et quoniam Græco ſermone ſcribebat, non ſolùm Græci Alphabeti literis vſus eſt, ſed etiam more Græcorum, qui literis numerant, & quod primum eſt A vocant, quod vltimum, Ω, vt in libris Iliadis, & Odyſſeæ videmus. Vnde etiam Alpha vocari ſolet qui in re quaque præcipuus & primus eſt. Vt apud Martialem: *Lib. 2. Epigram. 57.*

Non ipſe Codrus Alpha pennulatorum.

Qua de re, & cur A, primum locum obtinuerit, vide Eraſmum in Prouerbio: Alpha pennulatorum, vbi id ex Plutarcho, & ex Ammonio docet. Quorſum autē hæc dicantur, non rectè intelligetur, niſi intelligatur quis dicat.
62 † Atq; hoc nobis non videbitur facile explicatu, cum nunc filius loqui videatur, vt plerique ſentiunt; nos autem num. 14. & c. 15. dixerimus hæc verba, Qui eſt, & qui erat. &c. nō de filio, aut de patre, ſed de tota Trinitate dicta eſſe. Sed nunc idem dicimus, ſatis enim loco indicato confirmatum eſt. Loquitur igitur (vt etiam abbati Ioachim viſum eſt) tota Trinitas, quæ Iohanni inſpirabat illa verba. *Ecce venit cum nubibus.* &c. & quoniam id valde affirmauerat, nunc cauſam docet. *Ego ſum* A, Ω. ideſt Quemadmodum ego primus omnium ſum, & omnes homines creaui, ita etiam ſum finis, ad quem omnes tandem venturi ſunt, vt iudicentur, & digna ſuis factis recipiant; quod tunc fiet, cum in fine ſæculi Ieſus Chriſtus appa-

apparuerit, cui poteſtatem commiſi iudicandi. 1. Corinth. 15: Deinde finis cum tradiderit regnum Deo, & patri. Nec mirum eſt hęc eadem filium dicere Apoc. 22. cum rectè etiam in eum conueniant, quia ipſe eſt, qui iudicaturus eſt. Meritò verò addit in fine: *Omnipotens*, vt ſine dubio intelligatur, atque credatur futurum quod prædicit; quandoquidem omnipotens eſt, & nulla eſt tanta vis in vllo homine, vt poſsit creatoris reſiſtere potentiæ, ſed velit, nolit, id facturus ſit, quod omnipotens volet. Omnia ex eo confirmantur, quod Iohannes ita loqui ſolet, & prophetæ ita loquuntur cum de tota Trinitate loquuntur, vt Iſai. 6: Sanctus, Sãctus, Sanctus Dominus Deus exercituum: & pro Dominus Deus exercituum, lxx. verrore ſolent ſæpe Dominus Deus *παντοκράτωρ*, id eſt, omnipotens, quos in hoc loco, & cap. 4. imitatus eſt Iohannes, & cap. 11. Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui
63 eras, & qui venturus es.

Verſ. 9. †*Frater veſter*. In fide eadem.

Verſ. 9. *Et particeps in tribulatione*. Hoc dicit quoniam ipſe etiam ſæuitiam Domitiani Chriſtianos perſequentis expertus eſt, & in Patmon inſulam fuit relegatus.

Verſ. 9. *Et regno*. Idem regnum cœlorum ſpero, quod vos. Tacitè eos exhortatur ad perſecutiones ſuſtinendas, cum ipſe, qui dilectus Domini diſcipulus erat, hæc pateretur, & cũ eos eiuſdem regni participes futuros eſſe dicit, quod ipſe ſperabat.

Verſ. 9. *Et patientia*. Etiam ipſe laboro, & ſuſtineo multa grauia, atque aſpera ſpe Diuinæ conſolationis, & retributionis.

64 †*In Chriſto Ieſu*. Id eſt, Propter Chriſtum Ieſum, quem ardenter amo, & vos amare debetis. In pro Propter, iuxta conſuetudinem Hebræorum vſitatum eſt in Scriptura. Hoſ. 12: Et ſeruiuit Iſrael in vxore, & in vxore ſeruauit. Geneſ. 29: Seruiam tibi pro Rachel filia tua. Heb. In Rachel. Et ſtatim ſimiliter: Seruiuit ergo Iacob pro Rachel ſeptem annis, Mich. 3: Principes eius in muneribus iudicabant, & ſacerdotes eius in mercede docebant, prophetæ eius in pecunia diuinabant. Rectè etiam exponere poſſumus: *Frater veſter in Chriſto Ieſu, & particeps* in Chriſto Ieſu, id eſt, per Chriſtum Ieſum, & per eius gratiam.

(Verſ. 9. — In pro Propter.)

65 †*In inſula, quæ appellatur Patmos*. Patmos inſula eſt in mari Icario, quam quidam Poſidium vocatam putant à Ptolemæo lib. 5. cap. 2. In eo videlicet mari, quod illis vrbibus Aſiæ minoris, in quibus Iohannes docebat, proximum eſt, adeoque in hanc fuit relegatus. Eius meminit Plinius lib. 5. cap. 12. & in circuitu habere dixit XXX. M. paſſuũ. Beda: Cui tunc congruè datum eſt ſecreta cœli penetrare, cum certa terrarum ſpatia negabatur excedere.

(Verſ. 9. Patmos.)

Verſ. 9. *Propter Verbum Dei*. Poſſumus verbum intelligere, quod erat in principio apud Deum, quoniam cum articulo ponitur, aut etiam ipſum Euangelium, quod prædicabat. Et idem ſenſus eſt, ſiue hoc modo Verbum Dei accipiamus, ſiue illo, erat enim in inſula, quaſi in carcere, quia filium Dei hominibus prædicabat, & teſtimonium de
66 Ieſu Chriſto reddebat. † Si autem poſteriori modo intelligamus, coniunctio, Et, idem ſignificat quod Præſertim, vt Mar. vltimo: Sed ite, dicite diſcipulis eius, & Petro. Et Apoc. 1: Et videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Iere. 4: Hæc enim dicit Dominus viro Iuda, & habitatori Ieruſalem. Quod fieri ſolet quando poſt genus coniunctio hæc additur ſpeciei, vt in exemplis videmus. Eſt igitur ac ſi dicat: Quoniam de præmiiſ cœleſtibus, & de morum emendatione loquebar, ſed præſertim quoniam Ieſu Chriſti Diuinitatem, vitam, & mortem, & reſurrectionem prædicabam.

(Et pro Præſertim.)

67 Verſ. 10. †*Fui in ſpiritu*. Haymo: Hinc iã apertè demonſtratur beatum Iohannem hanc viſionem non corporaliter, ſed in ſpiritu vidiſſe. Non tamẽ in ſomnis, ſed in ecſtaſi raptus eſt, ſicut & Ezeciel, qui cum ſederet in domo ſua, & ſenes Iuda ſederent coram illo, ductus eſt mente in Ieruſalem. &c. Ita etiam Ambroſius & reliqui. Sed cur ita dictum ſit quærimus. Omninò arbitror dici eſſe in ſpiritu, quatenus aduerſatur ei, quod eſt eſſe in corpore. Eſſe autem in corpore eſt corporaliter viuere, & membris vti corporis, ac ſenſibus.

(Ezec. 8. — Eſſe in ſpiritu.)

Eſſe verò in ſpiritu Iohannes dicitur, non quòd extra corpus fuerit, ſed quòd cum in corpore eſſet, nec corpore tūc vtebatur, nec ſenſibus, ſed raptus erat,
68 & eleuatus ſupra corpus. † Rectè ergo Haymo dixit: Nihil per corpus vidit, vel audiuit, vel ſenſit, vel intellexit, vel ipſam carnē funditus deſeruit quādo hanc reuelationem vidit: ſed docēdus eius ſpiritus à ſpiritu docēre aſſumptus eſt, vt alta, & myſtica poſſet intueri.

Verſ.10. *Dominica dies.*

In Dominica die. Videmus hic etiam tempore Apoſtolorum Sabbati ſollennitatem mutatam eſſe in Dominicam diem reſurrectione Domini conſecratam: cuius meminit Paulus. 1. Corinth. 16. iubens vt in ea collectæ fiant, quoniam tunc omnes ad Eccleſiā conueniebant ſollennitatis diei cauſa. Per vnam Sabbati (inquit) vnuſquiſque veſtrum apud ſe ſeponat, recōdens quod ei benè placuerit. Et Lucas Act. 20. Vna autem Sabbati, cum conueniſſemus ad frangendum panem, Paulus diſputabat cum eis. Vna autem Sabbati Dominica dies eſt, vt expoſuit Hieronymus in libro Aduerſus Vigilantium. Hinc in antiquiſsimis patribus, & in veteribus concilijs Dominicæ diei frequens mentio, & ſancta religio eſt, vt in epiſtola. 1. Innocentij Primi, cap. 4. in epiſtola. 3. Fabiani Papæ, in ſexto Cōcilio Conſtantinopolitano, cap. 8. in ſecundo Concilio Matiſconenſi. ca. 1. in Laodicenſi, cap. 29. &. 50. in Cabilonenſi, cap. 40. in Turonenſi, cap. 16. Atque (vt omittam Origenem Homi. 6. in Exodum, Tertullianum in Apologetico aduerſus gentes, cap. 16, Hieronymum Aduerſus Vigilantiū, & in illud Gal. 4: Dies obſeruatis, &c. alioſq́; innumeros) Iuſtinus martyr in ſecunda Apologia ad Antoninum Imperatorem Apoſtolos docet à Chriſto huius diei celebritatem accepiſſe. Sed & ipſi Apoſtoli eam Eccleſiæ tradunt, atq; commendant apud ſanctum Clemētem in Conſtitutionum Apoſtolicarum lib. 2. c. 59. & lib. 5. cap. 9. & cap. vltimo. lib. 7. cap. 31. &. 37. Meritò autem hac die vidit quod narraturus eſt, dies enim octaua dies reſurrectionis Domini eſt, & per eam dies reſurrectionis vniuerſorum, & beatitudo ſanctorū ſignificatur, qua poſt huius ſæculi labores donantur, quod per ſeptem dies intelligitur, qui-
69 bus tempus vniuerſum voluitur. † Vnde nonnulli pſalmi, qui ad reſurrectionem, & ad beatitudinem pertinent, vt ſextus, & vndecimus, inſcribuntur Pro octaua, vt docent Hieronymus, & Auguſtinus initio pſal. 6. & Gregorius in Procemio eiuſdem pſalmi, qui primus eſt in ijs, qui Pœnitentiales vulgò nominantur, ſed latiùs Hom. 16. &. 20. in Ezec. Omnia quæ dicta ſunt, confirmat eleganter martyr Ignatius epiſt. 3. quæ eſt ad Magneſianos, his verbis: Ac poſt Sabbatizationem Dominicū diē omnis amans Chriſti feſtum celebret, diem reſurrectionis regalem, omnium dierum ſupremum, quem expectans Propheta dicebat: In finem pro octaua: in quo & vita noſtra exorta eſt, & mortis in Chriſto victoria facta eſt. &c. Apta ergo viſioni dies fuit, vt in ea reſurrectionis, & iudicij, & beatitudinis recordarentur, & alacriores ad difficillima quæque perferenda eorum recordatione redderentur.

Pſalmi pro Octaua.

70 *Et audiui poſt me vocem magnam, tamquam tubæ.* Haymo: Sicut in ſpiritu poſitus ſpiritualia vidit, ſic ea, quam audiuit, vox ſpiritualis fuit. &c. ſed vox eſt magna, quia magna hic myſteria erant audienda. Per tubam ſignificatur velle Chriſtum, vt ea, quę viſurus erat Iohannes, longè, lateq; in omnium auribus inſonarent. Mos enim Hebræorum erat, vt cum populus erat conuocandus, vt rem magni momenti, & omnibus vtilem audiret, tuba ex edito loco perſonarent, aut buccina. Hoſ. 5: Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama. Et. c. 8: In gutture tuo ſit tuba. Iſai. 58: Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuā. Hinc dictū eſt Matth. 6: Cū ergo facis eleemoſynā, noli tuba canere ante te, ſi cut hypocritę faciūt, id eſt, noli cōuocare multitudinē hominū teſtē tuæ elee-
71 moſynæ futuram. † In ſollennitatibus etiam tuba vtebantur, vt ciuitas in templum cōueniret. Pſalmo. 80: Buccinate in Neomenia tuba, in inſigni die ſollennitatis veſtrę. Prætereà tuba milites ad bellandum excitantur, & hac reuelatione Chriſtiani excitandi erant ad pugnandum cum Diabolo, & perſecutoribus. Ambroſius: Tuba ad pugnandum

Verſ.10.

Tuba vſus apud Hebræos.

gnandum milites prouocare ſolet.
Similiter & nos ſermo Dei ad pugnan
dum contra Diabolum, atque vincen-
dum incitare non deſinit. &c. Sed
cur poſt ſe vocem audiuit, & viſionem
vidit, cum potius coram eo apparere
deberet? Ambroſius: Quaſi poſt nos
eſt quod ignoramus. Poſt ſe ergo Iohã-
nes vocẽ audiuit, q̃a myſteria quę tũc ei
reuelata ſunt, nõdum perfectè cogno-
72 uerat. &c. † Hoc apertiùs dicendum
eſt, arbitrorque & ad Iohannem, & ad
Eccleſias pertinere quod dicitur. Quod
poſt nos audimus, prope nos eſt, nec il
lud videbamus, ſed ſecuri eramus, &
voce ipſa admonemur oculis, atque ani
mo ad id, quod audimus, reuertere. Ità
Eccleſiæ ſecuræ erant ante perſecutio
nem Domitiani, & tunc fortaſſe cum
Iohannes hæc ſcribebat, exiſtimabant
pacem iam affuturam, & quietem. For
tè & Apoſtolus ipſe credebat. Vox er-
go, quæ auditur, ſignificat magnas per-
ſecutiones, & afflictiones inſtare Chri
ſtianis, opuſque eſſe vt eas reſpiciant,
& ad toleranda omnia ſe præparent.
Monetur etiam Apoſtolus (vt Haymo,
& Anſelmus aiunt) vt ipſe, qui in ante-
riora tendebat, ad poſteriora ſeſe con-
uertat, id eſt, ad Eccleſiarum ſalutem,
& exhortationem, & laboraturos fra-
tres confirmet, & idcircò etiam iube-
tur hæc mittere ad ſeptem Eccleſias.
73 † *Epheſo, & Smyrnæ. &c.* Diximus
Verſ. 11. iam ſeptem vrbes eſſe Aſiæ minoris,
Epheſus. quarum maxima, & nobiliſsima erat
Epheſus templo illo Dianæ celebrata,
quod inter ſeptem mundi miracula nu
merabatur. De quo legimus Acto. 19.
Eſt autem vrbs Ioniæ Ptolemæo lib. 5.
cap. 2. & emporium Aſiæ celeberrimũ.
Plinius lib. 5. cap. 29: In ora Epheſus
Amazonum opus, multis ante expeti-
ta nominibus: Alopes cum pugnatum
apud Troiam eſt, mox Ortygia, & Mor
ges vocata eſt.
Smyrna. Smyrna etiam vrbs Ioniæ eſt, Ptole-
mæo ibidem, vulgò Lamires, Homeri,
vt multi putarunt, patria. Plinius lib. 5.
cap. 29: Regredientibus inde (id eſt, à
Sipylo; quod caput eſt Mæoniæ) abeſt
XII. M. paſſ. ab Amazone condita, re-
ſtituta ab Alexandro in ora Smyrna,
amne Melete gaudens non procul or-
to. &c. Vnde & Homerus Meleſige-
nes puer vocatus eſt, vt in eius vita ſcri
74 pſit Herodotus. † Hanc Plinius ibidem
Tracheã cognominatam eſſe teſtatur.
In his duabus vrbibus quòd celeberri-
mæ eſſent, magni conuentus fiebant vi
cinarum ciuitatum, quæ ſub earum iu-
riſdictione erant. Plinius ibidẽ: Smyr-
næum conuẽtum magna pars AEoliæ,
quæ mox dicetur, frequentat. &c. Et
continuò: Epheſum verò alterum lu-
men Aſiæ remotiores conueniunt, Cæ
ſarienſes, Metropolitæ. &c.
Pergamũ, ſiue Pergamus, vrbs Troa- *Pergamũ.*
dis inſignis Ptolemæo ibidem, Galeni
Medici patria, & chartis nobilis, quas
inde Pergamenas vocant. Plinius lib. 5.
cap. 30: Longèque clariſsimum Aſiæ
Pergamum, quod intermeat Selinus,
præfluit Cetius profuſus Pindaſo mon
te. &c. Fiebant etiam in hac vrbe ma-
gni conuentus. Plinius ibidem: Perga-
mena vocatur eius tractus iuriſdictio.
Ad eã conueniunt Thyatireni, Migdo-
nes. &c.
75 † Thyatira plurali numero apud Io- *Thyatira.*
hannem, apud Plinium ſingulari, vrbs
Mæoniæ, ſiue Lydiæ, Ptolemæo ibi-
dem, non longè ab Epheſo. Plinius li-
bro. 5. cap. 29: Intus & Thyatira alluitur
Lyco, Pelopia, & Euhippa aliquando
cognominata. &c. Eſt autem iuriſdi-
ctionis Pergami, vt nunc ex eodem au-
tore diximus. Ex hac vrbe erat Lydia
purpuraria, cuius meminit Lucas Acto
rum. 16.
Sardis noſter interpres indeclinabi- *Sardis.*
le nomen fecit, nam hic dixit: Et Per-
gamo, & Thyatiræ, & Sardis, & cap. 3:
Et angelo Eccleſiæ Sardis ſcribe. Græ-
cè autem declinatur, & plurali nume-
ro dicitur Σάρδεις, ita hic ponitur, etiam
in quarto caſu, καὶ εἰς Σάρδεις: capite verò
3: Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας. La
tini quoque Sardes eodem numero di-
cunt. Vrbs eſt Lydiæ Ptolemæo ibidẽ,
quæ olim Mæonia dicta eſt autore Pli-
nio lib. 5. cap. 29. de qua prouincia hæc
ſcripſit: Celebratur maximè Sardibus
76 in latere Tmoli mõtis. &c. † Magnam
autem vrbem, & celebrem fuiſſe do-
cet etiam quod continuò ſubijcit: Sar-
diana nunc appellatur ea iuriſdictio, cõ
ueniuntq; in eam extra prædictos, Ma-
cedones, Caduceni, Loreni, Philadel-
pheni. &c.

Philadelphia. Philadelphiæ tres celebriores nume
rantur; prima eſt in AEgypto, altera in
Syria inſignis vrbs, quæ dicitur He-
bræis Rabbath, & Rabba filiorum Am-
mon, deinde Ammana, & Aſtarte di-
cta, poſtremò Philadelphia à rege Pto-
lemæo Philadelpho, vt autor eſt Hiero
nymus in Ezec. 25 initio. Tertia eſt, cu
ius nunc mentio fit: in Myſia, ſitu in
AEeolide, proxima Lydiæ Straboni,
lib. 13 Ptolemæo verò loco citato, &
Stephano in libro de Vrbibus, eſt in
Lydia, ab Attalo Philadelpho condito
re nomen habens. Erat autem iuriſdi-
ctionis Sardianæ, vt modò ex Plinio di
ximus.
77 † Loadicia, ſiue Laodicea, (hoc enim *Laodicea.*
modo potiùs Latini proferunt, cum ſit
λαοδίκεια) celeberrima vrbs Plinio dici-
tur lib. 5. cap. 29: Impoſita eſt (inquit)
Lyco flumini, latera alluentibus Aſo-
po, & Capro, appellata primo Dioſpo-
lis, deinde Rhoas. Sunt autem aliæ Lao
diceæ in Syria, in Lydia, in Lycaonia,
in Media, vt autor eſt Stephanus in li-
bro de Vrbibus. Sed Iohannes de pri-
ma loquitur, quę eſt in Caria, vt eodem
in loco docet Ptolemæus.
Verſ. 12. *Et conuerſus ſum vt viderē vocem, quæ
loquebatur mihi.* Fortaſſe more Hebræo
rum Vocem poſuit pro vocante, ſiue
emittente vocem, vt etiam intellexit
Ioachim. † Verùm ſimplicius eſt ver-
78 bum, *Viderem*, poſitum pro Cognoſce- *Videre.*
rem, quod ad omnes ſenſus referri ſo-
let. Vt Exo. 20: Cunctus autem populus
videbat voces, & lampades. Et Ezec. 3.
vbi nos habemus: Et vocem alarum ani
malium, lxx. verterunt (vt adnotauit ibi
Hieronymus) Et vidi vocem alarum
animalium. Arethas, & Haymo exiſti-
mant dictum eſſe, *Vt viderem vocem*, vt
intelligatur viſio fuiſſe in ſpiritu, &
vox ſine ſono in viſione imaginaria,
vbi idem eſt audire, & videre. Atque
hoc quidem probabiliter, ſed probabi-
lius eſſe quod dixi, indicāt verba Exodi.
79 † *Et conuerſus vidi ſeptem candelabra* *Ve[rſ.]*
aurea. Septem candelabra aurea, vt ipſe
paulò poſt exponit, ſeptē Eccleſię ſunt,
ad quas ſcribebat Iohannes. Candela-
brum dicitur vnaquæque Eccleſiarum,
quia quantumuis lumini apta videatur,
vt candelabrum, non poteſt habere, ni
ſi aliunde afferatur. Aureum verò pro-
pter firmitatem, & perpetuitatem, &
propter præſtantiam caritatis, & doctri
næ cœleſtis, quæ non habet admiſtio-
nem falſæ doctrinę, vt doctrinę Philo-
ſophorum. Et quoniam hęc candelabra
ſeptem lucernas habuiſſe probabile
eſt ſeptem calamis impoſitas, qui ex ha
ſtili procedebant, quemadmodum can
delabrum, quod erat in templo, & Ec-
cleſiam ſignificabat, & ſicut candela-
brum aureū, quod vidit Zacharias. c. 4.
quod etiam ſignificabat Eccleſiam ex
ſententia Hieronymi, & Cyrilli, & ve
80 terū doctorum: † Septem lucernę vni-
uerſitatem iuſtorum deſignant, qui
erant in illa Eccleſia, & bonis operibus
lucebant iuxta quod Dominus ait: Vos *Matth. 5.*
eſtis lux mundi. Et poſtea: Sic luceat
lux veſtra coram hominibus, vt videāt
opera veſtra bona, & glorificent patrē
veſtrum, qui in cœlis eſt. Ita etiā de Io-
hanne dictum eſt Ioh. 5: Ille erat lucer-
na ardens, & lucens. Quod ſi ſeptem lu
cernę non fuiſſent, certè ſine lucernis
eſſe non potuit candelabrum, & in eis
iuſti, vt diximus, indicātur. Haymo: Ha
bet enim Eccleſia aureum colorē, quia
refulget Diuina ſapientia. Habet lucer
nam, quia lucet verbo, & exemplo. Et
paulò poſt: Quia enim candelabrum
tundendo producitur, ſatis conuenit
Eccleſiæ, quæ diuerſis afficitur in hoc
ſęculo preſſuris, inter quas conſolatio-
nes adhibet illi Dominus dicens: Cum *Iſa. 43.*
ambulaueris in igne, non combureris,
81 & flamma non ardebit in te. † Beda:
Pulchrè hic forma deſcribitur Eccleſię
lumen amoris Diuini in pectoris caſti
fulgore pręferentis, iuxta hoc, quod
Dominus ait: Sint lumbi veſtri pręcin- *Luc. 12.*
cti, & lucernę ardentes.
Et in medio ſeptem candelabrorum aureo- *Verſ. 13.*
rum ſimilem filio hominis. Aureorum, non
eſt in Græco, neq; apud Arethā, aut Be
dam, neque in emendatioribus codici
bus. Porrò filium hominis enarratores
huius loci Chriſtum interpretantur.
Atque Haymo putat non dictum eſſe,
filium hominis, ſed ſimilem filio homi
nis, quoniam angelus erat qui Iohanni
loquebatur, & non Chriſtus, ſed Chri-
ſti perſonam ſuſtinens. Sed multò pro
babilius, & multò verius eſt filium ho-
minis non hic pro Chriſto accipi, ſed
pro homine, id eſt, pro aliquo ex homi
nibus.

82 nibus.† Etenim cũ iuxta linguæ Hebrai
Filius hominis. cæ proprietatẽ, Filius Adam, aut Filius
hominis, hominem ſignificet, vt Pſal.
4: Filij hominum vſque quò graui corde, & cum Ezeciel filius hominis ap-
pellatur: cũ etiam conſuetudine Domi
nicæ locutionis filius hominis propriè
Chriſtus dicatur, vt ſæpe videmus apud
Euangeliſtas: ne ſemel quidem in Euã
gelio Chriſtum ſignificat, quin articu-
lum habeat præpoſitum, & quidem du
plicem, ὁ ὑιὸς τοῦ ἀνθρώπου. At cum in
definitè hominem ſignificat, ſine vllo
articulo ſcribitur, vt Num. 5: Non eſt
Deus quaſi homo, vt mentiatur, nec vt
filius hominis, vt mutetur. Iob. 25: Quã
tò magis homo putredo, & filius homi
nis vermis? Pſal. 8: Quid eſt homo,
quòd memor es eius, aut filius homi-
83 nis, quoniã viſitas eum? Dan. 10: † Et ec
ce quaſi ſimilitudo filij hominis tetigit
labia mea. Quod paulò poſt explicat:
Rurſum ergo tetigit me quaſi viſio ho-
minis. Ita etiam Ioh. 5. Et poteſtatẽ de-
dit ei iudicium facere, quia filius homi
nis eſt, id eſt, quia humanitatẽ habet, q̃a
homo eſt. Quare cum hic ſine articulo
ponatur, pro homine indefinitè accipi
tur. Eodem modo intelligẽdum eſt il-
lud cap. 14: Et ſuper nubem ſedentem
ſimilem filio hominis. Verùm hic ange
lus vt Chriſtum referret, ſimilis homi-
ni viſus eſt. In medio autem candela-
brorum eſt, quia Chriſtus eſt in medio
fideliũ, Matth. 28: Ecce ego vobiſcum
ſum omnibus diebus vſque ad conſum,
mationem ſæculi. Haymo: Et bene in
medio ſeptem cãdelabrorum aureorũ
vidit Iohãnes ſimilẽ filio hominis, quia
Chriſtus, qui Eccleſiæ ſuæ præſidet, &
præſidẽdo eã protegit, in medio electo
Matth. 18. rum ſuorum eſt ſecudùm illud: Vbi fue
rint duò vel tres congregati in nomi-
ne meo, ibi ſum in medio eorum. Et ali
Iſai. 12. bi: Exulta, & lauda habitatio Sion, quia
84 magnus in medio tui ſanctus Iſrael.
Verſ. 13. *Veſtitum podere*, † Id eſt, veſte talari, ſi-
Poderis. ue ad pedes vſque demiſſa, à Pedibus
enim nomen habet Poderis. ποδήρης.
Eſt etiam Poderis veſtis ſacerdotalis li
nea, quam Hiero. in epiſt. 128. ad Fa-
biolam, De Veſte ſacerdotali, docet
à Ioſepho vocari tunicam byſſinam,
Hebraice כְּתֹנֶת, vnde nomẽ Græcum
χιτὼν emanauit idem ſignificans, & La
tino ſermone Linea dicitur. Hæc, in-
quit, adhæret corpori, & tam arta eſt,
& ſtrictis manicis, vt nulla in veſte ſit
ruga, & vſque ad crura deſcendat. Et
mox: Ergo & ſacerdotes parati in mini
ſterium Dei vtuntur hac tunica, vt ha-
bentes pulchritudinem veſtimento-
rum, nudorũ celeritate diſcurrãt. &c.
Podere igitur veſtitur, vt Chriſtum re-
ferat ſacerdotem, & pontificem no-
ſtrum, qui ſe pro peccatis noſtris in ara
crucis patri obtulit in odorem ſuauita-
85 tis. † Beda: Poderis, quæ Latinè Tuni-
ca talaris dicitur, & eſt veſtis ſacerdo-
talis, Chriſti ſacerdotium oſtẽdit, quo
ſe pro nobis in altari crucis obtulit ho-
ſtiã patri. Conuenit autẽ optimè viſio
cum eo, ad quod ſignificandum vide-
tur: nã forma humana magnum in no-
bis Chriſti amorem commouet, vt pro
eo nullum aut periculũ, aut laborem,
recuſemus. Commouet etiam amorẽ
quòd in medio electorum ſit ad prote-
gendum, quòd veſtem habeat ſacerdo-
talem, qua electos paſsionis ſuæ admo
neat, & ſacrificij in cruce oblati, vt eos
non pigeat imitari quod ipſe fecit, &
pro ipſo pati.
Et præcinctum ad mammillas Zona au- *Verſ. 13.*
86 *rea.* † Aurum caritatem ſignificat, ſicut *Aurum.*
legimus cap. 3: Suadeo tibi emere à me
aurum ignitum, probatum, vt locu-
ples fias. Zona corpus conſtringit. Si-
gnificatur ergo in zona aurea caritas
quæ Chriſtum conſtringebat, & vrge-
bat vt ſalutem hominum quæreret, ſi-
cut de ſe Paulus ait: Caritas enim Chri *2. Cor. 5.*
ſti vrget nos. Ad mammillas præcingi-
tur, inter quas ſedes cordis eſt, quia eius
cor plenum erat caritate, & conſtringe
batur amore hominum. Vt ergo indi-
cet ſe non abieciſſe curam, aut amorem
hominum, quo vrgebatur in vita mor-
tali, ſed ſemper eos amare, & ſalutem
eorum optare; atque ideo pœnas eſſe
ſumpturum de ijs, qui ſeruos ſuos læſe-
rint, rectè zona aurea ad mãmillas præ-
87 cinctus apparet. † Et quidem ſacerdo-
tes, & ceteri homines renes, lumboſq́;
cingebãt, in quibus ſedes libidinis eſt,
quia de caſtitatis cuſtodia ſoliciti eſſe
debebant. Chriſti autem cura vna fuit
gloria Dei, & ſalus generis humani.
Caput autẽ eius, & capilli erant candidi. *Verſ. 14.*
Caput ſignificat id, quod ſummum eſt
in Chri-

in Chriſto,id eſt,Diuinitatem,Et quo-
niam Dan.7. de patre ſcriptum eſt: Et
antiquus dierum ſedit,veſtimentũ eius
candidum quaſi nix, & capilli capitis
eius quaſi lana munda, quo ſignifica-
ta eſt patris æternitas: nunc de filio id
ipſum dicit,vt patri coęternus& cõſub
ſtantialis oſtendatur ſecundùm quod
Deus eſt.Eò autem hoc pertinet, vt fi-
deles gaudeant ſe ab eo protegi, qui
æqualis eſt patri, & præmia pro labori-
bus expectent æterna: mali autem, &
perſecutores iuſtorũ terreãtur, ſciãtq;
cum Chriſtianos læſerint, infenſum ſi-
bi reddere eum,qui æternus eſt,& ęter
88 na ſupplicia pertimeſcãt. † At cum ſa-
tis eſſet dicere,caput eius candidũ erat,
aut capilli capitis eius candidi erant, vt
Daniel dixit:quid neceſſe fuit vtrumq;
coniungere? Deinde ſatis erat dicere:
Et capilli erãt candidi tamquam lana alba,
abunde enim ita ſignificabat quod vo-
lebatur additum eſt: *Et tamquam nix?*
In capite præter capillos barba eſt, &
multi prætereà pili.Solent autem inter
dum canis capillis barba, & alij pili ni-
grorem retinere, aut omnino, aut ex
parte, quod certum indicium eſt non
integræ ſenectutis. Vt ergo filius Dei,
etiam ſi ex patre,vt ex principio, proce
dat, indicetur perfectam ex omni par-
te habere æternitatem,& eius duratio-
nis nullum fuiſſe principium, meritò
non partem capitis, ſed totum caput
89 candidũ habere dicitur.† Quod autem
additur: *Et tamquam nix*, amplificatio-
nis cauſa additur, vt valde candidi ca-
pilli intelligantur.Solet enim ſcriptura
rem eamdem non ſolùm vna, aut alte-
ra, ſed pluribus etiam ſimilitudinibus
illuſtrare, & amplificare. Duabus, vt
Prou.6:Eruere quaſi damula de manu,
& quaſi auis de manu aucupis. Et ſæpe
in eodem libro.Pluribus,vt Sap.5:Tran
ſierunt omnia illa tamquam vmbra, &
tamquam nuntius præcurrens, & tam-
quam nauis, quæ pertranſit fluctuantẽ
aquam,&c.Eccli.24:Quaſi cedrus exal
tata ſum in Libano; & quaſi cypreſſus
in mõte Sion, quaſi palma exaltata ſum
in Cades.&c.Et cap.50:Quaſi ſtella ma
tutina in medio nebulæ, &c. Ita in hoc
loco fecit amplificationis cauſa. Eodẽ
modo Iſaias c.1:Si fuerint(inquit)pec-
cata veſtra vt coccinum, quaſi nix de al

Regula. Scriptura rem eamdẽ multis ſimilitudinibus ſolet illuſtrare.

babuntur, & ſi fuerint rubra quaſi ver-
miculus, velut lana alba erunt.
90 † *Et oculi eius velut flamma ignis.* Ignis *Verſ.14.*
in oculis iram ardentem, & vltionẽ ſi-
gnificat,ex oculis enim irati quaſi ignis
videtur prodire, vt ſæpe apud Home- *12.Æne.*
rum videmus. Vnde & Latinorum Ho
merus ſcripſit:

His agitur furijs, totoq; ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.

Et in fra cap.19.vbi iratus Chriſtus in
ducitur, & ad vltionem procedens:
Oculi autem eius ſicut flamma ignis.
Arethas; Aut lucis ſpeciem prę ſe feren
tes in modum flammæ, aut ardorem,
& vltionem comminantes aduerſus
Eccleſias, ad quas verba reuelatio-
nis tranſmittuntur, tamquam non in-
tegrè ſuis legibus reſpondentes. &c.
91 † Ego multò magis iram indicari puto
aduerſus impios, & perſecutores ſan-
ctorum ad bonorum conſolationem,
quàm aduerſus Eccleſias, nam & reli-
qua, quæ hic videmus, perſecutoribus
minatur. Sed nihil vetat ad Eccleſias
etiam ex parte referre, & maximè ad
eos,qui cum in Eccleſia eſſe viderẽtur,
doctrinæ hæreticorum acquieſcebant.
Et pedes eius ſimiles aurichalco. χαλκολι- *Verſ.15.*
βάνῳ,In cuius vocabuli interpretatione
laborant nonnulli Latini interpretes.
Antonius Nebriſſenſis in tertia Quin- *Chalcolibanus.*
quagena,cap.4.de hoc loco Apoc. diſ-
putat, & Chalcolibanum ſignificare
dicit æreum,ſiue maſculum thus, ærẽ
autem dici quaſi forte, quomodò ab
Horatio dictum eſt: *Lib.1.Epiſto.Ep.1.*

----Hic murus aheneus eſto
Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa.

92 † Probatque thus hoc loco debere in-
telligi, non metallum aliquod, ex eo,
quod ſubditur: *Sicut in camino arden-
ti*, Ac ſi dicat: Quaſi thus in igne, atque
ita teſtatur exponi in Græcorum com-
mentarijs. Hinc etiam, inquit, apud
Orpheum in hymnis frequens eſt ti-
tulus: Chalcolibanus in Apollinem, in
Latonã, alioſq; deos, id eſt, maſculum
thus, ſiue maſculi thuris ſacrificium,
quemadmodum apud Virg. in Bucoli-
cis legimus:

Verbenaſque adole pingues, & maſcula thura. *Ecloga.8.*

Deinde ad Tranſlationem noſtram ve-

nit, ſeque legiſſe dicit in vetuſtiſsimis
ſine nomine Commentarijs in Apoc:
Verſ.14. Et pedes eius ſimiles aurichalco Liba-
ni; quare ex eo intelligi noſtrum inter
pretem vertiſſe: Et pedes eius ſimiles
12.Æn. calcholibano, id eſt maſculo thuri; po-
ſtea ignorãtia librariorum additũ eſſe,
Auri, & detractũ, Libani, vel Libano.
93 † Quod qui neget, imperitiæ arguere
interprete, qui cũ Libanus Græcis & nõ
mẽ mõtis ſit, & thus, hic Libanũ pro mõ
te acceperit, cum pro thure deberet ac
cipere, & Chalcolibanum putaſſe eſſe
æs Libani, pro quo verterit ipſe Orichal
cum, quod æs montanum ſignificat.
Nos Calcholibanum Græcis etiam ma-
ſculum thus ſignificare negare nõ poſ-
ſumus, quoniam Arethas Græcus au
tor ita quoque interpretatus eſt. Sed cõ
munior, & vſitatior huius nominis no-
tio eſt, vt genus metalli ſignificet. Qua
re Suidas illius prioris ſignificationis
nõ meminit, ſed ait: Chalcolibanũ ſpe
Electrum. cies eſt electri auro pretioſior. Quod
autem putat electrum compoſitũ fuiſ-
ſe ex vitro, & lapide, longè fallitur, me
94 tallũ enim eſt. Pinius lib.33. ca.4: † O-
mni auro ineſt argentũ vario põdere,
Verſ.15. alibi dena, alibi nona, alibi octaua parte,
vbicũque quinta argenti portio eſt,
electrum vocatur. Fit & cura electrum
argento addito, &c. Hinc illud Virg:
Chalcolibanus. AEnei.8. *Quod fers ferro [illegible] potest, electro.*
Quod autem adnotauit Eraſmus & eũ
ſecuti Cœlius Panonius, & Claudius
Carmelita in hũc locum Plinium lib.
34.cap.2. numerare Chalcolibanum in
ter æris ſpecies, falſum eſt, nuſquã enim
Lib.1.Epiſt.Ep. eius meminit. Arethas metallum quo-
que eſſe dixit, tametſi ſecundo loco al-
teram interpretationem probare etiã
viſus eſt. Hanc autem multò eſſe ad id,
quod agitur, accommodatiorem pau-
lo poſt oſtendemus, ſi prius Tranſlatio
nem noſtram à calumnia vindicaueri-
95 mus. † Mihi [illegible] Cypriano li.
2. contra Iudæos, cap.16. legatur: Simi-
le aurichalco, ſicut de fornace ignis)
valde veroſimile videtur noſtrum in-
terpretem [illegible] ita vt erat in Græco,
Chalcolibano, ac poſtea librarios voca
bulum inſolitum ignorantes mendum
putaſſe, & ſcripſiſſe: Aurichalco Liba-
Ecloga.8. ni. Deinde iudicarunt redundare Liba
ni, & reliquerunt, Aurichalco. Licet

hoc conijcere ex eo, quod Beda, &
Haymo, & Anſelmus affirmant, aliam
tranſlationem habere: Aurichalco Li-
bani, cui conſonat quod in vetuſtiſsi-
mo cõmentario vidiſſe ſe dicit Nebriſ-
69 ſenſis. † Inde etiã eadem lectio corru-
ptior facta eſt, apud Tyconium enim
Homil.1. in Apoc. legitur: Similes auri
chalco Clibani. Verùm rectè etiam le-
gitur Aurichalco, ſiue Orichalco: Chal Orichalcũ.
colibanum enim dicitur æs illud opti-
mum, quod in Libano mõte effoditur,
Orichalcum vero, quod in montibus
naſcitur, aut in locis montoſis, vt ait
Sextus Pompeius de verborum ſignifi
catione lib.1. & nomen ipſum abunde
indicat, quod ab ὄρος, quod eſt mons,
& χαλκὸς id eſt æs, ſumptum eſt. Quod
pretioſum olim fuiſſe indicat Plin. lib.
34.cap.2. his verbis: Mox vilitas præci-
pua (ſcilicet æris) reperto in alijs terris
præſtãtiore, maximè aurichalco, quod
præcipuam bonitatem, admirationem
que diu obtinuit. Nec reperitur longo
iam tempore effœta Tellure. Et Seruius
in.12. AEne. ait: Apud maiores Orichal
cum pretioſius metallis omnibus fuit.
97 † Namque, (ſicut Lucretius dicit) cum
primùm homines ſiluas incendiſſent
nullarum adhuc rerum periti, terra ca
ſu fertilis omnium ex incendij calore
deſudauit metalla, inter quæ Orichalcũ
pretioſius viſum eſt, quod & ſplendorẽ
auri, & æris duritiem poſsideret, &c.
Lucretij locus eſt lib.5. de rerum natu-
ra, quamuis nihil de Orichalco dicit,
ſed de alijs metallis. In hoc autem loco
Orichalcone legamus an Aurichalco, Vtrum Au
non multùm refert: plures codices ha- richalco, an
bent, Aurichalco, Beda tamen legit Orichalco
Orichalco, & aliam tranſlationem ha- legẽdũ ſit.
bere teſtatur: Orichalco Libani. con-
ſtat autem Orichalcum à quibuſdam
etiam vocari Aurichalcum, quod aurũ
colore referat. Quamuis Nebriſſenſis
Aurichalcum Latinũ vocabulum eſſe
negat, ſed illud reperio bis apud Pliniũ
lib.34.cap.2. & lib.37. cap.9. ait Fun
da includuntur perſpicuæ, ceteris ſubij
98 citur aurichalcũ. † Ac ne quis mendo-
ſum cauſetur eſſe codicem, Sextus Põ-
peius inter vocabula, quæ ab A incipiunt
ponit, nec barbarum eſſe dixit. Eius ver
ba ſunt: Aurichalcum, vel Orichalcũ,
quidam putant compoſitum ex ære, &
auro,

auro, ſiue quod colorem habeat aureũ.
Orichalcum ſane dicitur, quòd in mõ-
toſis locis inuenitur, mõs etenim Græ-
cæ ὄρος appellatur. Hæc Põpeius, quæ
à Nebriſſenſi adducta eſſe miror vt
probet Pompeio Aurichalcum nõ eſ-
ſe, ſed alienam dictionem, cum ſit manifeſtè
ſſunt vtrumque nomen ab eo poni, &
vtriuſque etymologiam indicari, quod
alterum ab auro, alterum à monte dica-
tur. Mihi quidem multò magis placet
Orichalcum, quod Ciceronem, Virgi-
lium, Horatium, alioſque huius notæ
auctores vſos eſſe ſcio: tamen Aurichal-
cum inter barbara poſtendum non vi-
99 detur. † Sed vt iam ſenſum loci expo-
namus, ſciamus in Græcó haberi: Sicut
in camino ardentes, vt ad pedes refera-
tur πεπυρωμένοι, nec conſtat ex Aretha
quid legerit. Ego magis credo vetuſtio-
ribus exemplaribus, quæ noſter inter-
pres ſecutus eſt, in quibus, vt ex eius
trãſlatione perſpicuũ fit, erat, πεπυρω-
μένῳ: ſed facile fuit ex ῳ facere οι. Cer-
tè ſenſum aliquantò commodiorẽ ha-
bet noſtra Tranſlatio, vt non pedes ip-
ſi ardentes viſi ſint, ſed ſimiles auricha-
co ardenti in camino, id eſt, puriſsimi,
& lucidiſsimi, tametſi apud Tyconium,
Homil. 1. in Apoc. legitur: Et pedes ei'
ſimiles aurichalco Clibani igniti vt in
fornace ignis. Quæ lectio ſatis etiam to-
lerabilis eſt. Ceterùm nobiliores expo-
ſitores pedes vocari putant vltimi tem-
poris fideles, qui Antichriſto perſequẽ-
te varijs calamitatibus probabũtur qua-
ſi Orichalcum, vt Haymo, Beda, Am-
100 broſius, Anſelmus. † Contra Arethas
non vltimos, ſed primos interpretatur;
id eſt, Apoſtolos, & reliquos, qui Eccle-
ſiæ fundamẽta fuerunt, & Victorinus
& Tyconius Homi. 1. in Apoc. Ego neu-
trum admodum probo, quoniam ſi pe-
des Chriſti hos, vel illos fideles dica-
mus eſſe, & reliqua eius membra simi-
liter ad fideles accommodanda erunt,
ſi ſibi nominati ſcriptores conſtare vo-
lunt. At non id faciunt, ſed ſingula, quaſi
ſi ſeiuncta eſſent, & per ſe poſita, expo-
nunt. Nos, vt cœpimus, ita exponemus
vt omnia cohæreant, & eodẽ ſpectẽt, id
eſt ad id, quod nũc agitur, de terrore im-
piorum, & conſolatione, atque exhor- *Pedes Chriſti.*
tatione iuſtorum. Pedes in Chriſto hu-

manitatem eius ſignificant, quod ſæpe
in ſcriptura fieri teſtatur Damaſcenus
lib. 4. cap. 16. & vulgatum eſt apud pa-
tres: eaq; manifeſta eſt, & cum ijs, quæ
101 diximus congruens. † Vt enim caput
ſignificat id, quod ſummũ eſt in Chri-
ſto, id eſt, Diuinitatẽ, ita pedes id, quod
imum eſt, indicant, hoc eſt humanam
naturam. Pedes ergo eius (vt eleganter
docet hic Rupertus abbas) dicuntur ſi-
miles aurichalco, quia ſicut aurichalcũ
multis ignium impendijs ex ære perdu-
citur ad colorem auri: ita & illa huma-
nitas (inquit) per multas tribulationes
paſsionis, & mortis perducta eſt ad glo-
riam Diuinitatis. Atque hac re tacitè fa-
cit animos Chriſtianis, vt non timeant
quidquid eueniet acerbi pati, ſcientes
ſe exemplo ſui capitis per paſsionem
puriſsimos, & lucidiſsimos reddi, & in
gloriam magnam apud Deũ prouehi.
Eadẽ perſecutores quaſi irridet, quòd
ſuis pœnis id tãdem efficiant, vt ij, quos
perſequuntur, illuſtriores ſint, & hono-
102 ratiores. † At cur non auro potius ſimi-
les eſſe dixit, qđ pretioſius eſt orichal-
co, & igne purius, atque lucidius reddi-
tur? Cauſa eſt quòd aurum pretioſiſsi-
mum metallorũ eſt, quare æquius erat
vt Diuinitatis ſimbolum eſſet, huma-
nitas autem metallo compararetur ali-
qua ex parte ſimili auro, ſed quod pre-
tioſiſsimo eſſet inferius. Adde quod,
(vt dixit Rupertus) æs igne perducitur
ad colorem auri, quod melius ad huma-
nitatem accommodatur. Probo equidẽ
Ruperti ſententiam, ſed fortaſſe adhuc
probabilius dicemus pedes eius, (ſiue
ardentes, ſiue igniti, vt eſt apud Tyco-
nium, intelligantur, ſiue ſimiles auri-
chalco ardenti) ſignificare inimicos
Domini, & perſecutores ſanctorum
103 Chriſti pedibus eſſe cõculcãdos. † Pro-
miſſum eſt ei omnes eſſe pedibus eius
ſubijciendos: Donec ponam inimicos *Pſal. 109.*
tuos ſcabellum pedum tuorum: nunc
diſcimus ita eſſe ponẽdos, vt ab eo co-
culcentur, quomodo victi conculcan-
tur à victoribus, quale eſt illud Iſa.
63. Calcaui eos in furore meo, & con-
culcaui eos in ira mea, & aſperſus eſt
ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea.
Præterea ita eſſe conculcandos, vt igne
non defecturo concrementur, & vrẽdo

pedes

pedes apparent ſimiles orichalco can-
denti. Atque hoc meritò probabilius
videri,ex verbis ca.2.intelligetur: Hæc
dicit filius Dei,qui habet oculos tam-
quam flammam ignis,& pedes eius ſi-
miles aurichalco.

Verſ. 15. *Et vox illius tamquam vox aquarũ mul*
tarum. Vocem aquarum multarum vo-
cem,atque ſtrepitum magni exercitus
intelligit,aut magnæ multitudinis ho-
minum clamantis, & venientis, aut
irruentis,quæ voci, ac ſono aquarum
multarum cõparari ſolet: Iſai. 17: Væ
multitudo populorum multorum, vt
multitudo maris ſonantis, & tumultus
turbarum,ſicut ſonitus aquarum multa,
rum. Sonabũt populi ſicut ſonitus aqua
104 rum inundantium. Ezec.1: † Et audiebã
ſonum alarum quaſi ſonum aquarum
multarum,quaſi ſonum ſublimis Dei,
cum ambularent,quaſi ſonus erat mul-
titudinis,vt ſonus caſtrorum. Apoc.19:
Et audiui quaſi vocem tubæ magnæ, &
ſicut vocem aquarum multarum, & ſi-
cut vocem tonitruorum magnorum.
Vox ergo quæ vnius Chriſti cum eſſet,
maxima tamen quaſi magnę multitudi
nis,& terribilis videtur, ſignificat ma-
gnã eius virtutem, cum qua venturus
eſt ad puniendum aduerſarios, quæ il-
lis magnum pauorem incutiet,quomo
do incutere ſolet vox magni exercitus.
In eo vno fortitudo apparebit multo-
rum, & magis inimicos ſuos terrebit
quàm caſtrorum acies ordinata. Adde
etiam quod magni cum eo venturi ſunt
exercitus angelorum,iuxta illud,quod
refertur in epiſtola Iudę Apoſtoli: Ecce
veniet Dominus in ſanctis millibus
ſuis facere iudicium contra omnes, &
arguere omnes impios: &c.

Verſ. 16. *Et habebat in dextera ſua ſtellas ſeptem.*
105 † Septem ſtellas ipſe poſtea interpre-
tatur: *Septem ſtellæ angeli ſunt ſeptem Ec-*
cleſiarum, in angelis autem epiſcopos
Epiſcopi ſtellæ ſunt. intelligit,vt poſteà explicabimus. Stel-
læ ſunt,quia doctrina,& exemplo præ-
lucere ſuis debent. In dextera Chriſti
ſunt ſecundùm Aretham,& Anſelmũ,
quia in potiori, & digniori ordine, ac
gradu conſtituti ſunt. Puto etiam eſſe
in dextera,quoniam à Deo protegun-
tur præ ceteris,& conſeruantur, & fo-
uentur. Quomodo dictum eſt Sap.3:
Iuſtorum animæ in manu Dei ſunt, &
non tanget illos tormentum mortis. Et
Eccleſ. 9: Sunt iuſti, atque ſapientes,
& opera eorum in manu Dei. Sap. 5.
Quoniam dextera ſua teget eos, & in
brachio ſancto ſuo defendet illos.
106 † Dextera ponitur ad maiorem virtu- *Dextera.*
tem,& fortitudinem indicandã in hac
protectione, ſemper enim fortitudo
dexteræ tribuitur. Vt Pſal.20: Dextera
tua inueniat omnes,qui te oderunt. Et
Pſal.43: Nec enim in gladio ſuo poſſe-
derunt terram,& brachium eorum nõ
ſaluauit eos: ſed dextera tua,& brachiũ
tuum. Et. 117: Dextera Domini fe-
cit virtutem, dextera Domini exalta-
uit me.

Et de ore eius gladius vtraque parte acu- *Verſ.16.*
tus exibat. Gladius vtraque parte acutus
magis ſecat,& interiùs penetrat. Eccle
ſiaſti. 21: Quaſi romphæa bis acuta o-
mnis iniquitas, plagæ illius nõ eſt ſani-
tas. Heb.4: Viuus eſt enim ſermo Dei,
& efficax,& penetrabilior omni gla-
dio ancipiti. Et quoniam ſententia quã *Sententia*
Chriſtus in aduerſarios ſuos proferet, *Chriſti in*
ſiue hoc tempore, ſiue in die iudicij, *malos gla-*
accutiſsimè eos feriet,& intimè pene- *dius eſt,*
trabit,neque poterit eius virtuti, quaſi
aciei, reſiſti,eleganter gladius appella-
107 tur ex ore eius exiẽs. † De hoc gladio di
ctum eſt. Deut.32: Si acuero,vt fulgur,
gladium meum,& arripuerit iudicium
manus mea, reddam vltionem hoſti-
bus meis,& ijs,qui oderunt me, retri-
buam. Et Pſal.7: Niſi conuerſi fueritis,
gladium ſuum vibrauit: nunc enim eũ
vibrat cũ minatur ſe dicturum impijs:
Ite maledicti, &c. Sed poſteà percu-
tiet. Denique de eodem dicitur infra.
cap.19: Et de ore eius procedit gladius
acutus,vt in ipſo percutiat gẽtes, ideſt,
vt ſeueriſsimè iudicet, & puniat. Et c.
2. Et pugnabo cum illis in gladio
oris mei.

Et facies eius ſicut ſol lucet in virtute ſua. *Verſ.16.*
Ideſt cum maximè potens eſt, & fortis
ad lucendum,cum lucet quantum ma-
ximè poteſt. Quæ in hac Chriſti figura
ſcribuntur, partim ad terrorem impio
rum pertinent,partim ad conſolationẽ
iuſtorum,partim ad vtrumque,vt ex di
108 ctis intelligi poteſt. † Ita quod nũc ait,
ad conſolationem ſanctorum ſpectat,
quos

quos poſt perſecutiones, & mortem magna gloria manet, non ſolum animarum, ſed etiam corporum, vt non dubitent mortem pro Chriſto oppetere. Atque hæc de gloria corporis dici, facile erat Chriſtianis intelligere, ſi verbi Domini recordarentur Matth. 13: Tunc iuſti fulgebũt ſicut ſol, in regno patris eorum: & transfigurationis eius, in qua ſpecimen quoddam datum eſt futuræ claritatis in corporibus ſanctorum. Et vt hæc etiam ſibi poſt mortem ſperarent electi, quibus loquitur, ait paulò poſt: Ego ſum primus, & nouiſſimus, & viuus, & fui mortuus. Hoc autem ipſum timorem, & triſtitiam affert malis. At quoniam continuò dicturus erat de hac reſurrectione, meritò vltimo loco dicit de eius facie lucente.

Verſ. 17. *Et cum vidiſſem eũ, cecidi ad pedes eius.*
109 † Arethas: Moris eſt ſanctis prophetis, vt cum visionem intuentur, obſtupeſcant ob vehementem abiectionẽ conditionis humanæ, videntes quantũ Diuina humanis ſint meliora, atque præcellant, ac excedant: Quod Ieſu illi Naue contigit, ac Danieli viro deſideriorum: Ille quidem ad ſummum exercitus Dominici viſum ducem; huic autẽ ad oſtenſas ſibi viſiones. Itaque his affine quiddam etiam nunc contigit Euangeliſtæ, &c.

Ioſue. 5. Dan. 8.

Verſ. 17. *Et poſuit dexteram ſuam,* Erexit me vt poſſem audire, & videre. Ita Dan. 8: Cũque loqueretur ad me, collapſus ſum pronus in terram, & tetigit me, & ſtatuit me in gradu meo. Et cap. 10: Rurſum ergo tetigit me quaſi viſio hominis, & confortauit me.

Verſ. 17.
110 *Primus, & nouiſſimus.* † Qui, vt Deus, omnes creaui, &, vt homo etiã omnes iudicaturus ſum, vt diximus nu. 47. Ac ſi dicat: Omnes, qui vos perſequuntur, à me creati ſunt, mihi ſubditi ſunt, & à me ſunt iudicandi. Ceterum angelum hunc, cum Chriſti & imaginem gerat, & perſonam ſuſtineat, non eſt mirum verba Chriſti vſurpare. Sæpe enim fit in ſcriptura, vt imagines earum rerum nominibus appellentur, quarum ſunt imagines, vt latiſſimè confirmat Auguſtinus lib. 2. ad Simplicianum, q. 3. vnde etiam fit, vt vocibus eorum vtantur, quos referunt, aut quorum perſonas induerunt. Ita Exo. 20: Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra AEgypti, & tamen angelus eſt qui loquitur, vt Paulus docet. Heb. 2: Si enim qui per angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus. Exo. 3: Ego ſum Deus patris tui, Deus Abrahã, & Deus Iſaac, & Deus Iacob. De quo Act. 7: Apparuit illi in deſerto montis Sina angelus in igne flãmæ rubi. Et huiuſmodi ſunt in ſcriptura permulta.

Regula. Imagines nomẽ habẽt rerum, quarũ ſunt imagines.

111 *Et viuus, & fui mortuus.* † Ita & vos, licet moriamini, reſurgetis glorioſi, nihil vobis nocere poterunt aduerſarij. Viuetis in ſæcula ſæculorum, ſicut ego victurus ſum. Verſ. 18.

Et habeo claues mortis, & inferni. Non ſolum ego reſurrexi, ſed etiam alijs reſurrectionis autor ſum. Poſſum morti eripere quos voluero, & vitæ reddere, poſſum inferos aperire, & inde meos educere, vt perpetuò mecum lætentur in cœlo. Quaſi dicat: Quantumuis mors claudat, ac tenere meos cupiat, ego poſſum aperire, &c. Verſ. 18.

Scribe ergo quæ vidiſti, & quæ ſunt. Scribe quæ tibi oſtendi, & quæ nunc fiunt in Eccleſijs, vt electi corrigantur, & ad meliorem mentem redeant, & mali timeant; quod facit cap. 2. & 3. Scribe etiam quæ futuris temporibus fient, vt à me accipies. Non enim iubet tantum ſcribere quæ hactenus vidit, ſed etiam ea, quæ poſtea viſurus erat. Verſ. 19.

Sacramentum ſeptem ſtellarum. Scribe Verſ. 20.
112 hoc myſterium ſtellarum, quod tibi oſtendi, & interpretare. Sacramẽtum dicitur arcanum, quod Græce μυστήριον, & vbicumque Sacramentum ponitur in noſtra Tranſlatione, in Græco eſt Myſterium. Tob. 12: Etenim ſacramentum regis abſcondere bonum eſt, id eſt ſecretum. Dan. 2: Mihi quoque non in ſapientia, quæ eſt in me, plus quam in cunctis viuentibus, ſacramentum hoc reuelatum eſt. Et hoc idem vocat ibi myſterium: Myſterium, quod rex interrogat, ſapientes, magi, & aruſpices, nequeunt indicare regi, ſed eſt Deus in cœlo reuelans myſteria. Eph. 3: Quoniam ſecundum reuelationem notum mihi factum eſt ſacramẽtum. Et ibidẽ: Et illuminare omnes quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi à ſæculis in Deo. Inde factum eſt vt per Antonomaſiam ſacramenta dicantur ſeptem illa,

Sacramẽtũ Myſteriũ.

Sacramenta ſeptem cur Sacramenta dicantur.

illa,quæ Chriſtus inſtituit, quoniam in
illis ſub tegumẽto rerum ſenſibiliũ Di-
uina virtus ſecretiùs operatur ſalutem:
& eadem ratione dicta ſunt ab Apoſto
lis Myſteria. † Ex quo intelligim⁹ illud
113 Eph.5: Sacramẽtum hoc magnum eſt:
ego autem dico in Chriſto, & Eccleſia.
Senſus eſt: Hoc quod Adam dixit He-
uæ, & matrimonium eorum , quod in
illis apertum eſt, magnum myſterium,
& abſconditam habet intelligentiam,
ſi ad Chriſtum referatur, & Eccleſiam:
typus enim fuit coniunctionis ſpiritua
lis Chriſti, & Eccleſiæ . Sed matrimo-
nium Adam typus tantùm fuit, at matri
monium in noua lege inſtitutum eſt,
vt ſignificaretur matrimonium Chri-
ſti, & Eccleſiæ, & gratia, qua anima ſan
ctificatur, ſicut Eccleſia Chriſto adhæ-
rens ſanctificata eſt. Ac propterea ma-
trimonium nouæ legis non eſt ſacramẽ
tum eo tantum modo, quo figuræ dicũ
tur ſacramenta, & ſicut matrimonium
Adam dicitur ſacramentum, ſed multò
magis propriè, quia in eo etiam ſub ſen
ſibilibus rebus Deus gratiã operatur,
quam ipſum continet, & ſuo modo ef-
ficit.

Verſ. 20.

Septem ſtellæ angeli ſunt ſeptem Eccleſia
114 *rum.* † Magna ex his verbis, & vetus ori
tur quæſtio, qui nam hi angeli Eccleſia
rum ſint, qui in ſeptem ſtellis ſignãtur.
Etenim ex veteribus quidam non epi-
ſcopos eſſe interpretantur, vt hactenus
diximus, ſed veros, & incorporeos an-
gelos. In primis Origenes Hom. 20. in
Num. ait: Et iterum ſecundum ea, quæ
Iohannes in Apocalypſi ſcribit, vnicui
que Eccleſiæ generaliter angelus præ-
eſt, qui vel collaudatur pro benè geſtis
populi, vel etiam pro delictis eius cul-
patur. Et poſteà in illud: Aſſume princi
pes populi, & oſtenta illos Domino cõ
tra ſolem , principes dicit eſſe angelos
cuſtodes noſtros , qui venturi ſunt no-
biſcum ad iudicium ante Dominum,
& ſi nos eorum negligentiæ cauſa de-
linquimus, culpabuntur, ſin autem nihil
115 omiſerunt, mercedem accipient. † Ni
ſi enim, (inquit) eſſet etiam aliquid in
ipſis, quod in cauſa noſtri culpandum
videretur, nunquã diceret ſermo Scri-
pturę ad angelum illius, vel illius Eccle
ſiæ: Quia habes (verbi gratia) quoſdã te

Angeli Eccleſiarũ qui dicantur.

nentes doctrinã Balaã, vel: Quia dere-
liquiſti caritatẽ tuã priſtinam, vel patiẽ
tiam tuam, vel alia huiuſmodi , pro qui
bus in Apocalypſi angeli vniuſcuiuſq;
Eccleſiæ culpantur. Idem ſæpe ſe dixiſ-
ſe ait Homi. 24. in eumdẽ librũ, & Ho-
mi. 4. in Ezec. & latiùs Hom. 12. & . 13.
in Luc. & Hom. 35 . vbi ait in periculo
verſari angelos cuſtodes, quoniam, niſi
nos benè ſeruauerint, nõ videbunt fa-
ciẽ patris. Ambroſius etiã lib. 2. in Luc.
ait: Paſtores ſunt ſacerdotes. Aut fortaſ
ſe etiã ille ſit paſtor, cui dicitur : Eſto vi
gilans, & confirmare : quia nõ ſolũ Epi
ſcopos ad tuendũ gregẽ Dominus ordi
116 nauit, ſed etiã angelos deſtinauit. † Ver
ba hæc, quæ citat Ambroſius, dicuntur
Apoc. 3. angelo Eccleſiæ Sardianæ, &
id ipſe deſumpſit ex Origene Hom. 12.
& . 13. in Luc. Et epiſtola. 21. ad Horõtia
nũ, prope finẽ, manifeſtè angelos , de
quibus nunc agitur, ſpiritus eſſe docet.
Idẽ planè legimus apud Hieronymũ
initio fere. c. 6. Michææ, vbi ait : Et iudi
cio cõtende aduerſum mõtes , quos nõ
alios ſignificari puto, quã angelos, qui-
bus rerũ humanarũ cõmiſſa eſt procu-
ratio. Et poſteà: Legamus Apocalypſin
Iohãnis Apoſtoli, in qua laudãtur, accu
ſanturq; angeli Eccleſiarũ pro virtuti-
bus, vitijſq; eorũ, quibus præeſſe dicun
tur. &c. Et manifeſtũ eſt ex præcedẽti-
bus, & ſequentibus nõ epiſcopos ange
los dicere, ſed ſpiritus. Idẽ in illud Mat-
th. 18: Angeli enim eorum ſemper vi-
dent faciem patris mei : Magna digni-
tas animarum, vt vnaquæque habeat ab
ortu natiuitatis in cuſtodiam ſui ange -
117 lũ delegatũ. † Vnde legimus in Apoca
lypſi Iohãnis: Angelo Epheſi, Thyatirę,
& angelo Philadelphiæ, & angelo qua
tuor reliquarũ Eccleſiarũ , ſcribe hæc.
Nec dubito quin ſint alia his ſimilia
apud veteres patres. Sed pro certo habe
ri, nec vlla ratione in dubiũ vocari de-
bet, angelos ſeptẽ Eccleſiarũ, de quibus
loquitur Iohãnes, nõ eſſe angelicos ſpi
ritus: quod ita ex verbis ipſis intelligi-
tur, vt nequeã ſatis mirari fuiſſe quem-
quã, qui angelos eſſe diceret . Vt quod
angelo Epheſi dicitur. c. 2 : Sed habeo
aduerſum te, ꝙ caritatẽ tuã primã reli-
quiſti. Memor eſto itaq; vnde excideris,
& ge pœnitẽtiam, & prima opera fac.

Angeli Eccleſiarum ſunt epiſcopi.

C Quomo-

Quomodo hæc angelo dici poſſunt, qui pœnitētiæ capax non eſt? Beati autē angeli quomodò charitatem relinque-
118 re, aut ea excidere poſſunt? † Quid habent cuius eos oporteat pœnitere? Angelos autem, qui in cœlo remanſerunt, beatos eſſe quis fidelium dubitare poteſt, cum Dominus (vt alia omittamus) dicat Matth. 18: Angeli enim eorum ſemper vident faciem patris mei, qui in cœlis eſt. Idem de reliquis dicendum. Angelo Sardianæ Eccleſiæ ait: Scio opera tua, quia nomen habes quod viuas, & mortuus es. Sed pudet in re apertiſsima morari. Certum igitur eſt ſeptem angelos eſſe epiſcopos illarum Eccleſiarum, vt communis expoſitorum ſententia docet. Quamquam & illis tacentibus verba ipſa clamant Euangeliſtæ, quæ, vt in angelos cōuenire nullo modo poſſunt, ita in epiſcopos, quibus dicta ſunt, quadrant optimè. Vt quod legimus cap. 2: Scio opera tua, & laborē, & patientiam tuam, & quia non potes ſuſtinere malos, & tentaſti eos, qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & nō ſunt. &c.
119 † Dicūtur autem epiſcopi angeli, quoniam nuntij Dei ſunt ad populum, & Diuinam voluntatem exponunt, & eum cuſtodiunt, ac Deo reconciliant, vt manifeſtiſsimè docuit Malachias c. 2. Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiā, & legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum eſt. Illud etiam Apoſtoli. 1. Cor. 11: Ideò debet mulier velamen habere ſupra caput ſuum propter angelos, propter epiſcopos nonnulli expoſuerunt, in quibus eſt is, qui nomine Ambroſij circumfertur in epiſtolas Pauli. Origenē excuſare non eſt neceſſe, qui multa cōtra fidem catholicam dixit. Ambroſiū diceremus ſententiam recantaſſe in locum citatum epiſtolæ ad Corinthios, & in expoſitione huius loci, niſi certū eſſet neutrum opus ab eo conſcriptum
120 fuiſſe. † In Commentarijs autem in Lucam plurima mutuatur ex Origene, & ſæpe vſu venit autores non ſatis probatos ſequētibus, vt dum bona imitari cupiunt, mala etiam nonnulla, quæ quaſi furtim irrepūt, in libros ſuos transferant. Quamuis hoc ipſum Ambroſius non aſſeruit, ſed dubitādo dixit, vt eius verba indicant. Dicet fortaſſe quiſpiā pro Ambroſio, & pro alijs patribus, ſi quando hæc de angelis interpretantur, eos non fuiſſe imitatos Origenē in eo, quòd culpas angelis tribuit, ſed in eo, quòd hos angelos Apocalypſis verè angelos eſſe exiſtimauit: ea verò, in quibus culpantur angeli, non de ipſis dici, qui peccare non poterant, ſed de Eccleſijs. Ita exponit Arethas initio cap. 2. quoniā cū prius dicat: Et angelo huius Eccleſiæ, aut illi⁹, ſcribe: poſteà ait: Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat
121 Eccleſijs. † Hæc Arethæ interpretatio vera non eſt, quoniam & multi ita exponunt, & verba ipſa indicant hæc epiſcopis verè dici, non Eccleſijs. Atq; id apertè perſpicitur ex cap. 2. vbi legim⁹: Et angelo Thyatiræ Eccleſiæ ſcribe. Et poſt ea, quæ dicuntur angelo, ſequitur: Vobis autem dico ceteris, qui Thyatiræ eſtis. Illa verba: Qui habet aurem, &c. ſtatim ſuo loco explicabimus, & videbimus nihil Arethæ fauere. Non igitur huius interpretationē retuli quòd vera eſſet, ſed vt ex eius ſenſu & alios ita ſenſiſſe probabilius appareat. Hieronymum vellem eodem modo interpretari, ſed apertiùs in Michæam loquitur, quàm vt hanc interpretationem patiatur. Quare hoc potius dicem⁹ eius morem eſſe in Commentarijs, vt alienas ponat ſententias quaſi ſuas, interdum etiam ſi parum cū fide catholica conueniant, diligenti lectori iudicium relinquens, vt quod probandū eſt eligat, vt ipſe de ſe indicat in. 1. Apologia aduerſus Ruffinū: quod etiā in his locis fecit.

Argumen-

Argumentum. Cap. II.

Collaudat epiſcopum Epheſi, atque etiam reprehendit in eo pauca. Epiſcopum Smyrnæ ſponte currentem incitat ad maiora, & imminentes Eccleſiæ calamitates illi prædicit. Similiter epiſcopum Pergami prius laudatum reprehendit, quòd quoſdam Nicolaitarum ſectam tenentes ſuſtineat, & ad pœnitentiam exhortatur, malis eiuſdem Eccleſiæ minatur, bonis magna pollicetur. Epiſcopum Thyatiræ multis ornat laudibus, ſed eũdem mox accuſat quòd impiam prophetidem, & mores ciuitatis corrumpentem toleret, cui etiam, niſi reſipiſcat, & eam ſequentibus, multa comminatur. Deinde Thyatirenos monet vt ſeriò pietatem colant, colentibuſque gloriam promittit, & honorem.

Caput. II.

1 ET angelo Epheſi
Eccleſiæ ſcribe,
Hæc dicit qui tenet
ſeptem ſtellas
in dextera ſua, qui
ambulat in medio
ſeptem candelabrorum aureorum.
2 Scio opera tua, & laborem, & patientiam
tuam: & quia non potes ſuſtinere
malos, & tentaſti eos qui ſe dicunt
Apoſtolos eſſe & non ſunt, &
3 inueniſti eos mendaces, & patientiã
habes, & ſuſtinuiſti propter nomen
4 meum, & non defeciſti. Sed habeo
aduerſum te pauca, quòd caritatem
5 tuam primã reliquiſti. Memor eſto
itaque vnde excideris: & age pœnitentiam,
& prima opera fac, ſin autem,
venio tibi, & mouebo candelabrum
tuum de loco ſuo, niſi pœniten-
6 tiam egeris. Sed hoc habes, quia odiſti
facta Nicolaitarum, quæ & ego
7 odi. Qui habet aurem, audiat quid
Spiritus dicat Eccleſijs. Vincenti dabo
edere de ligno vitæ, quod eſt in Pa-
8 radiſo Dei mei. Et angelo Smyrnæ
Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit primꝰ, &
nouiſſimus, qui fuit mortuus, & vi-
9 uit. Scio tribulationẽ tuã, & paupertatẽ
tuã, ſed diues es: & blaſphemaris
ab his qui ſe dicũt Iudæos eſſe, & non
10 ſunt, ſed ſunt ſynagoga Satanæ. Nihil
horũ timeas quæ paſſurus es. Ecce
miſſurus eſt Diabolꝰ aliquos ex vobis
in carcerẽ vt tentemini: & habebitis
tribulationẽ diebus decẽ. Eſto fidelis
vſq; ad mortẽ: & dabo tibi coronã vi-
11 tæ. Qui habet aurẽ, audiat quid Spiritus
dicat Eccleſijs, Qui vicerit, non
12 lædetur à morte ſecũda. Et angelo
Pergami Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit
qui habet rõphæã vtraq; parte acutã.
13 Scio vbi habitas, vbi ſedes eſt Satanæ:
& tenes nomẽ meũ, & nõ negaſti
fidẽ meã. Et in diebꝰ illis Antipas teſtis
meꝰ fidelis, qui occiſꝰ eſt apud vos,
vbi Satanas habitat. Sed habeo aduer-
14 ſus te pauca: quia habes illic tenẽtes doctrinã
Balaã, qui docebat Balac mittere
ſcandalũ corã filijs Iſrael, edere,
& fornicari, ita habes & tu tenẽtes
15 doctrinã Nicolaitarũ. Similiter pœni-
16 tẽtiã age, ſi quo minꝰ, veniã tibi citò,
& pugnabo cũ illis in gladio oris mei.
17 Qui habet aurẽ, audiat quid Spiritꝰ
dicat Eccleſijs. Vincẽti dabo manna
abſconditũ, & dabo illi calculũ candidum,
& in calculo, nomen nouum

ſcriptum,quod nemo ſcit, niſi qui acci
18 *pit. Et angelo Thyatiræ Eccleſiæ*
ſcribe, Hæc dicit Filius Dei, qui ha-
bet oculos tamquam flammam ignis,
& pedes eius ſimiles aurichalco.
19 *Noui opera tua,& fidem, & cari-*
tatem tuam, & miniſterium, & pa-
tientiam tuam,& opera tua nouiſſi-
20 *ma plura prioribus. Sed habeo ad-*
uerſus te pauca: quia permittis mulie
rem Iezabel, quæ ſe dicit propheten,
docere,& ſeducere ſeruos meos, for
nicari, & manducare de idolothytis:
21 *Et dedi illi tempus vt pœnitentiam*
ageret:& non vult pœnitere à forni-
22 *catione ſua. Ecce mittam eam in le-*
ctum: & qui mœchantur cum ea, in
tribulatione maxima erunt, niſi pœni
23 *tentiam ab operibus ſuis egerint: &*
filios eius interficiam in mortem, &
ſcient omnes Eccleſiæ quia ego ſum
ſcrutans renes,& corda, & dabo vni
cuique veſtrum ſecundum opera ſua.
24 *Vobis autem dico ceteris qui Thya*
tiræ eſtis, Quicumque non habent do-
ctrinam hanc, qui non cognouerunt
altitudinem Satanæ, quemadmodum
dicunt, non mittam ſuper vos aliud
25 *pondus. tamen id quod habetis, tene-*
26 *te donec veniam. Et qui vicerit, &*
cuſtodierit vſque in finem opera mea:
dabo illi poteſtatem ſuper Gentes,
27 *& reget eas in virga ferrea,& tam*
28 *quàm vas figuli confringentur, ſicut*
& ego accepi à patre meo:& dabo illi
29 *ſtellam matutinam. Qui habet au-*
rem, audiat quid Spiritus dicat Ec-
cleſijs.

1 HAEc dicit qui tenet ſeptē ſtellas.† Singula quæ vidit in viſione, repetit verbis Chriſti in ſingulis epiſcopis Eccleſiarum, ex quo pleniùs intelligentur quæ dicta ſunt, tametſi valde difficile ſit dicere cur hoc repetat ad hunc epiſcopum loquens, illud ad illū: hoc eſt: cur huic epiſcopo dicat: Qui tenet ſeptem ſtellas, illi verò: Hęc dicit prim⁹, & nouiſsimus, &c. Sed poterunt intelligi ſi rectè conſiderentur quæ dicuntur ſingulis. Nunc autem dicit: *Qui tenet ſeptem ſtellas*, id eſt, qui peculiari protectione proſequitur epiſcopos Eccleſiarum, & conſeruat, ac fouet, vt quoniā epiſcopi Epheſij multa bona opera memorantur: Scio opera tua, & laborem, & patientiam tuam, &c. et deinde reprehenditur quòd caritatem ſuam primam reliquerit, & ad pœnitentiam vocatur: intelligat Diuini fauoris eſſe quod fecit, & quod grauiora non commiſerit, quare oportere vt eum maximè amet, à quo protectus, & ſeruatus eſt, ſperetque ſe eiuſdē benignitate, & gratia in poſterū eſſe ſeruandū, ſi pœnitentiam agere, caritatemque quaſi ſopitam, & mortuā in ſe reſuſcitare velit. Verſ. 1.
2 † Sed addit: *Et ambulat in medio ſeptē candelabrorū aureorum*, vt doceat ſe curare ſalutem fidelium, & quia eorum ſaluti expedit vt bonum, & feruentem epiſcopum habeant, conſideret epiſcopus ſe non paſſurū eius ignauiā, & peccata, ſed moturū candelabrum eius de loco ſuo, niſi pœnitentiā egerit. Qui ſint epiſcopi, ad quos hæc ſcribit Apoſtolus, neq; ex Scriptura cōſtat, neq; ex hiſtorijs. Lyranus ait expoſitores dicere cōmuniter hūc epiſcopū Epheſi eſſe Timotheum comitem, & diſcipulum Pauli. Sanè præter quam quod indignum videtur eam negligentiæ, & peccati notam inurere tanto martyri, & dilecto Pauli diſcipulo, tempora non conueniunt; nam eum quidam ſub Nerone martyrio coronatū fuiſſe tradunt, multò antequam Apoſtolus relegaretur in Patmum, aut certè, ſi verum eſt quod Simeon Metaphraſtes ſcribit in eius

vita

vita, dum Apoſtolus erat in exilio, Timotheus egregiè pro pietate certans martyrij coronam accepit. Quomodò ergo in eum dici poterat: Habeo aduerſum te, quod caritatem tuam primam reliquiſti, & quæ ſequuntur? Denique Lyranus ipſe poſtea in illud: Mouebo candelabrum tuum, &c. Negat hunc fuiſſe ſanctum Timotheum.

Verſ.2. *Scio opera tua.* † Ambroſius: Ea videli
3 cet, quæ faciebas prius quam refrigeſceret in te caritas.

Verſ.2. *Et laborem, & patientiam tuam.* Laborem dicit τὸν κόπον, ideſt ſcio quantum moleſtiæ toleraueris, & tædij, & patiẽtiam tuam, ὑπομονήν, quæ ab expectando, & ſuſtinendo dicitur: ideſt, ſcio tè non fuiſſe victum, ſed viriliter in ferendo perſeueraſſe. Quarorectè expoſuit Arethas: Laboraſti, & toleraſti nulla fatigatione animum deijciens, ob ea, quæ propter nomẽ meũ irruerũt. Veriſimile enim eſt quod à pſeudoapoſtolis fuerint ipſis illatæ contumeliæ, &c.

Verſ. 2. *Non potes ſuſtinere malos.* Publicos peccatores ſuſtinere non potes, quin aut emendes, aut expellas ex Eccleſia.

Verſ.2. *Et tentaſti eos.* Pſeudoapoſtolorum ſæpe meminit Paulus, vt. 2. Cor. 10. & vitari præcipit. Hos ergo, qui ſe Apoſtolos Chriſti eſſe iactabant, epiſcopus Epheſius tentauit, ideſt, experimentũ cepit de eorum doctrina, & ſanctitate; & à fructibus eorum cognouit eos, vidit que Apoſtolos non eſſe, ſed pſeudoapoſtolos.

Verſ.3. *Et patientiã habes, & ſuſtinuiſti. &c.* † In
4 Græco permutatur ordo verborum καὶ ἐβάστασας, καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, ideſt, Et ſuſtinuiſti, & patientiam habes. Et poſt hæc additur: Et ſuſtinuiſti, (ſiue laboraſti) propter nomen meum. Sed Latini & codices, & expoſitores ita legunt: Et patientiam habes, & ſuſtinuiſti propter nomen meum. Et ſiue hoc modo, ſiue illo legas, nihil de ſenſu mutatur. Sed & nõnulli Græci codices ita omnino habent vt legit noſter Interpres. Eſt autẽ ſenſus: Cum multa à pſeudoapoſtolis, & ab inimicis fidei ſuſtinueris, adhuc permanes inuictus, & ad plura toleranda paratus. Explicat quod breuiùs dixerat: Scio opera tua, & laborem, & patientiam. Ceterum, *Propter nomen meum*, ſignificat, Propter me, ita enim loqui ſolet ſcriptura, vt Ioh. 1: Iis, qui credunt in nomine eius. Ioh. 3: Qui autem non credit, iam iudicatus eſt, quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei. Pſal. 30: Propter nomen tuum deduces me, & enutries me, ideſt, Propter te. Capitur enim nomen more Hebræorum pro re nominata, ideſt, pro re cuius eſt nomen. Inde etiam eſt illud Iſa. 30: Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor eius. &c. *Nomen.*

Sed habeo aduerſum te pauca, quòd caritatem tuam primam reliquiſti. *Verſ. 4.* In Græco nõ eſt Pauca, neque in codicibus correctioribus, neque apud Bedam, Ambroſium, Haymonem, Anſelmum, quamuis Victorinus id legerit. Ambroſius: Multi enim ſunt, qui in initio conuerſionis ſuæ in ſeruitio Dei feruentes exiſtunt, ſed in proceſſu temporis tepeſcũt. Quod huic præſuli Eccleſiæ Epheſi contigiſſe, manifeſtum eſt. &c. Arethas hoc refert ad largitionem eleemoſynarum, ſed quia id incertum eſt, melius cum Ambroſ. de tepore in bonis operibus intelligemus.

18 *Memor eſto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam.* *Verſ. 5.* Ex verbis his eum penitus amiſiſſe caritatem Ambroſius, & Haymo intelligunt, ſed veriſimilius eſt non omnino amiſiſſe, qui tanta pro Chriſto etiam tum perferebat, ſed multum de illius feruore remiſiſſe.

21 *Sin autem, venio tibi.* Citò veniam, præſenti tempore vtitur, vt celeritatẽ *Verſ.5.* ſignificet, quaſi iam fiat. Venire dicitur *Venire.* Deus modò, vt auxilietur, modò vt puniat, vtro autem modo ſit intelligendum, ex præcedentibus, & ſequentibus cognoſcetur. Hoc quidem loco manifeſtum eſt eum venire ad ſupplicium ſumendum, quoniam ait: Et mouebo candelabrum tuum de loco ſuo. Sic etiam Zach. 14: Et veniet Dominus Deus meus, omneſque ſancti cum eo. Et erit in die illa, non erit lux, ſed frigus, & gelu. Iſai. 30: Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor eius, & grauis ad portandum.

Et mouebo candelabrum tuũ de loco ſuo. *Verſ.5.* Locus eſt valde difficilis, nam cum candelabra dixerit eſſe Eccleſias, cur Eccleſia Epheſina de loco ſuo moueatur

peccante epiſcopo, & pœnitẽtiam nõ agẽte? Propterea Arethas, Ansbertus, Anſelmus, & quidam, hæc ad Eccleſiã ipſam Epheſi referunt, vt quod epiſcopo dicitur, Eccleſiæ dici intelligatur.
6 † Hoc tamen falſum eſſe oſtendimus numero. 84. cap. 1. Alij autem putãt cãdelabrum moueri de loco ſuo, cum Eccleſiæ cura, & gubernatio epiſcopo illi auſertur, & alteri datur, vt Rupertus, & Thomas. Verùm hæc expoſitio non videtur cum verbis congruere, quia Eccleſia tunc non mouetur, ſed epiſcopus, atque ideo potius dicendum erat: Mouebo te de candelabro tuo. Aliquãtò probabiliùs Victorin⁹, qui expoſuit, Mouere candelabrũ, Spargere plebẽ. Sed quis creda⁹ fugandos tunc, aut ſpargendos fuiſſe Epheſios? *Cãdelabrũ.* Mihi non videtur candelabrũ ita nunc accipi vt prius, cum ſeptem candelabra ſeptem Eccleſias eſſe dicebamus. Sed vt infra accipit, cap. 11. cum de duobus prophetis ait: Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes: & vt Dominus accepit Matth. 5: Nemo accendit lucernam, & ponit eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum, vt luceat omnibus, qui in domo ſunt. Candelabrum ergo dicitur hoc loco officium epiſcopale, ſiue dignitas, aut locus eminens, in quo epiſcopus, tamquam lucerna, poſitus erat, vt luceret omnibus, qui erant in Eccleſia. Aut etiam (quod in idem redit) epiſcopus cum dignitate ſua dicitur candelabrũ, quod poſitum erat in Eccleſia, vt lucẽ
7 alij præberet. † Mouere autẽ candelabrum de loco ſuo eſt epiſcopo dignitatem adimere epiſcopalem, & ea, per quæ lucere ſolebat, vt verbum doctrinæ, exempla virtutum, dona, quibus illuſtrari à Deo ſolebat. Dignitas adimi poterat per mortem, aut per populi voluntatem, & per inimicorum perſecutionem. Ea, quibus lucebat, adimi poterant manente etiam vita, & epiſcopatu. Itaque *Mouebo candelabrum tuum de loco ſuo*, nihil eſt aliud, quam, Mouebo te, vt expoſuit Haymo.

Verſ.6. *Sed hoc habes, quia odiſti facta Nicolaitarum.* Diuinus ſermo ita terret, vt ſimul alliciat, & cum Deus nobis iraſcitur, ita iraſcitur, vt patrem ſe eſſe non obliuiſcatur, ſed illud fiat: Cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis. *Hab.3.* Rẽ dixerat grauem, atque aſperam auditu: Mouebo candelabrum tuum de loco ſuo; ſed continuò acerbitatem temperauit: *Niſi pœnitentiam egeris*. Deinde ne abundantiori triſtitia abſorberetur epiſcopus, commemorat etiam eius factum, quod ſibi gratiſſimum fuiſſe ſignificat, vt non ſe penitus Deo diſplicere exiſtimet. Hoc, inquit, habes, quo mihi placeas, quòd odiſti facta Nicolaitarum. Epiphanius lib. 1. Contra hære. Hæreſ. 25. legit: Habes autem quid boni; in Græco autem, & apud Aretham, ita legitur, vt noſtra
8 habet Tranſlatio. † *Nicolaus, & Nicolaitæ.* Nicolaus vnus fuit de ſeptem diaconis electis ab Apoſtolis Act. 6. Antiochenus erat origine, & proſelytus. Qui cum ad vxorem rediiſſet formoſam, à qua ſe religionis cauſa continuerat, erubeſcens ſe victum fuiſſe libidine, affirmare cœpit, niſi quis Veneri ſe ſingulis diebus daret, participem vitæ æternæ fieri non poſſe. Atque ex eo orti ſunt hæretici turpiſsimarum libidinum autores, vt Gnoſtici, Ebionitæ, & Epiphanis ſectatores, de quibus Apoſtolus ait Eph. 5: Et nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum, ſed magis redarguite. Quæ enim in occulto fiũt ab ipſis, turpe eſt & dicere. Omnia ex Epiphanio loco citato, cui & Philaſtrus aſſentitur in eo, quod illum hæreſis facit autorem. Euſebius verò lib. 3. Hiſto. Eccle. cap. 29. & Niceph. lib. 3. cap. 15. ex Clemente Alexandrino in 3. lib. Stromatum hoc de eo ſcribunt: Cum ei ab Apoſtolis obiecta fuiſſet zelotypia, vxorem in medium produxiſſe, ac ſiquis vellet eam habere, permiſiſſe. Vnde vxores communes
9 eſſe debere docebant Nicolaitæ. † At Clemens Alexandrinus quem ipſi citant, in lib. 3. Stromatum, non longè à principio, nequaquam autorem hæreſis, aut fautore libidinis facit Nicolaũ, ſed eos, qui eius factum, dictumque inconſideratẽ ſequentes impudenter, effuſéque fornicabantur, id eſt, Nicolaitas. Et ſubdit: Ego autẽ audio Nicolaũ quidem nulla vnquam alia, quã ea, quæ ei nupſerat, vxore vſum eſſe, & ex illius libe-

liberis filias quidem conſeruiſſe virgines, filium autem permanſiſſe incorruptum. Quæ cum ita ſe habeant, vitij erat depulſio, atque expurgatio in medium Apoſtolorum circumactio vxoris, cuius dicebatur laborare zelotypia. Deinde quoniam hæretici dicebãt eum dixiſſe, vti oportere carne: ita id Clemens interpretatur: & continentiam à voluptatibus, quæ magno ſtudio parantur, docebat illud, Vti carne, hoc eſt exercere carnem. Neque enim, vt exiſtimo, volebat Domini præcepto conuenienter, duobus dominis ſeruire, voluptati, & Deo. Auguſtinus etiã in lib. de Hæreſibus cap. 5. videtur eum excuſare: Iſte, (inquit) cum de zelo pulcherrimæ coniugis culparetur, velut purgandi ſe cauſa permiſiſſe fertur, vt ea, qui vellet, vteretur. Quod eius factum in ſectam turpiſsimam verſum eſt, qua placet vſus indifferens feminarum. Hi, neque ab his, quæ idolis immolantur, cibos ſuos ſeparant, & alios ritus gentilium ſuperſtitionũ non auerſantur, &c.

Nicolas, & Nicolaitæ.

Verſ. 7. *Qui habet aurem, audiat.* † Non hoc re-
10 fertur ad ea, quæ epiſcopo ſcripta ſunt, vt putauit Arethas; ſed ad ea, quæ mox omnibus Eccleſijs ait: Vincenti dabo edere de ligno vitæ, &c. Atque idem poſteà videbimus in quibuſdam alijs, prius enim angelo loquitur, deinde aliquid addit, quod ab omnibus Eccleſijs audiri velit, vel ab omnibus alicuius Eccleſiæ. Aurem autem intelligit Spiritualem, paratam ad intelligendum; & ad obediendum ſicut Matth. 13: Qui habet aures audiendi, audiat. Vbi Hieronymus ait: Prouocamur ad dictorum intelligentiam, quoties his ſermonibus commonemur. Et Beda in cap. 4. Marci: Aures audiendi aures ſunt cordis, & ſenſus interiores, aures obediendi, & faciendi quæ iuſſa ſunt.

Verſ. 7. *Quid ſpiritus dicat.* Τὸ πνεῦμα; Spiritus ſanctus, qui per prophetas loquitur.

Verſ. 7. *Vincenti dabo edere.* Aperit quò tendant omnia, quæ dicit, eò nempe, vt Chriſtiani fortiter omnia pro Chriſti nomine perferant. Vincẽtem vocat eũ, qui periculis, & laboribus; & cruciatibus minimè cedit, nec flecti poteſt vt à Chriſto recedat, & Diaboli tentationes ſuperat, & Nicolaitas execratur.

11 *De ligno vitæ.* † Lignum vitę poſuit Deus in medio paradiſi Geneſ. 2. vt ex eo qui ederent ſemper viuerent. Inde quidquid nobis vitam præbet immortalem, lignum vitæ vocari ſolet apud Salomonem. De Sapientia ait Prou. 3: Lignum vitæ eſt ijs, qui apprehẽderint eam, & qui tenuerit eam, beatus. Et ca. 11: Fructus iuſti lignum vitæ; quia iuſtus verbis & factis ſuis alios ad virtutem excitat, & vitam eis præbet. Et cap. 15: Lingua placabilis lignum vitæ, quia tollit rixas, & diſſenſiones, & ſedat iratos animos. De vita etiam mortali dicitur, vt cap. 13: Spes, quæ differtur, affligit animam, lignum vitæ deſiderium veniens. Nunc ergo lignum vitæ dicitur Deus, qui clarè viſus vitam præbet immortalem. Et ſicut paradiſus terreſtris figura fuit cœli, ita lignum vitæ figura fuit Dei; ex quo qui edunt, id eſt, qui eum clarè vident, ſemper viuunt. Dicitur autem eſſe in medio paradiſi, id eſt, in paradiſo, quia non veſcimur hac arbore in terra, ſed in cœlis. Hinc Apoc. 22. ſcriptum eſt: Beati qui lauant ſtolas ſuas, vt ſit poteſtas eorum in ligno vitæ; id eſt, Beati qui peccata pœnitentia, & bonis operibus delent, vt poſſint Dei viſione frui. Et paulò ante: Ex vtraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menſes ſingulos reddens fructum ſuum, quia nunquam tędium diuinæ viſionis beatos capere poteſt, ſed quouis tempore ita illis iucunda eſt, ac ſi tunc ea frui inciperent, ſemper videntur noui fructus.

Verſ. 7. Lignum vitæ.

12 *Hæc dicit primus, & nouiſsimus.* † Cur hæc, dicat, ex ſequentibus, vt iam monuimus, intelligitur? Ait enim: Ecce miſſurus eſt Diabolus aliquos ex vobis in carcerem, &c. Eſto fidelis vſque ad mortem; & dabo tibi coronam vitæ, qui vicerit non lædetur à morte ſecũda. Vt igitur tam epiſcopus Smyrnæ, quàm eius populus læti certarent, & ſpe reſurrectionis accenderentur, rectè ait ſe eſſe primum, & nouiſsimum; qui omnes ſit iudicaturus, & redditur præmia pro meritis, vitamque perennem ijs daturus, qui corporis vitã anteferint. Atque id exemplo ſuo mani-

Verſ. 8.

feſtũ facit, qui fuit aliquãdo mortuus, ſed breui tempore;& paulò poſt reſurrexit nunquam moriturus.

Verſ.9.

Scio tribulationem tuam. Chriſtianos, qui erant Smyrnæ perſequebantur Iudæi,& affligebant, & ſpolia bant, ſicut & ad Theſſalonicenſes ſcribit Apoſtolus, de ijs qui ex Iudaiſmo crediderant:

1.Teſſal.2.

Vos enim imitatores facti eſtis fratres Eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa in Chriſto Ieſu, quia eadem paſſi eſtis & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis, qui & Dominum occiderunt Ieſum,& prophetas, & nos perſecuti ſunt,& Deo non placent, & omnibus hominibus aduerſantur &c. Propterea nunc ait Apoſtolus: Scio quam grauiter afflictus fueris, ſcio *paupertatem tuã*, ideſt, ſcio te bonis tuis ſpoliatum fuiſſe à Iudæis. Quod autem ſequitur, *Sed diues es*, per parentheſin legendum eſt, ideſt, Quãuis te bonis ſpoliauerint, & ad paupertatem redegerint, non pauper es, ſed diues, quoniam pro temporalibus bonis ſpiritualibus diuitijs auctus es.

Verſ.9.

13 *Et blaſphemaris, &c.* † Multa aduerſum te maledicta, & conuicia iactant. In Græco,& apud Arethã ita legimus: Scio tribulationem tuam,& paupertatem (ſed diues es) & blaſphemiam eorum, qui dicunt ſe Iudæos, &c. Sed ſenſus eſt idem.

Verſ. 9.

Qui ſe dicunt Iudæos. Qui ſolo nomine ſunt Iudæi, re enim vera non ſunt, cum Deum Chriſtum non confiteantur, quem prædicauerunt,& coluerunt veteres patriarchæ, & prophetæ. Ita etiam Paulus Rom. 2: Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt, nec quæ in manifeſto eſt in carne circũciſio: ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & circumciſio cordis in ſpiritu, non litera.

Verſ. 9.
Synagoga.

Sed ſunt Synagoga Satana. Synagoga collectio, vel congregatio dicitur, hoc nomen habebat populus Iudæorum, quia ex omnibus populis ipſe vnus collectus,& congregatus erat, vt eſſet populus Dei. Atque olim quidem Synagoga Dei dicebatur, ſed poſtquã Chriſtum repulit dicens: Non habemus regem, niſi Cæſarem,& Dei populus eſſe deſijt, à Diaboloque poſſeſſus eſt, Synagoga Satanæ dicitur: vt etiam legimus Apoc.3: *Ecce dabo de Synago*ga Satanæ, qui dicunt ſe Iudæos eſſe,& non ſunt, ſed mentiuntur. † Hoc autẽ

Ioan. 19.

14 quod Euangeliſta prædicit de perſecutione Iudæorum in Smyrnęos,& gentilium, beato Polycarpo martyre epiſcopo Smyrnæ contigit (vt manifeſte videmus apud Euſebium lib.4. Hiſt. *Eccl.* ca.15.) ſub Marco Aurelio Vero,& Antonino eius filio,& Lucio Aurelio Cõmodo. Quo tempore (vt ait Euſebius) maximis perſecutionibus Aſiam quatientibus Polycarpus vitam martyrio finiuit. Ex quo exiſtimo epiſcopũ Smyrnæ, quem hic Iohannes collaudat,& ad quem ſcribit, fuiſſe ſanctum Polycarpum, quoniam Hieronymus in eius vita,& Nicephorus lib.3. cap.2. referunt eum ab Apoſtolo Iohanne ordinatum fuiſſe epiſcopum Smyrnę. Scimus etiã in perſecutione Traiani iam tum eum epiſcopatum eiuſdẽ vrbis adminiſtraſſe, vt ex Epiſ. 8. Ignatij martyris cõſtat, qui in perſecutione Traiani paſſus eſt, vt autor eſt Euſebius in Chronicis, & Hieronymus in Catalogo eodem ſcriptorum. Nicephorus etiam ait loco citato tertio anno Traiani paſſum fuiſſe Ignatium.

Verſ. 10.

Ecce miſſurus eſt Diabolus aliquos ex vobis in carcerem. Ita videmus apud Euſebium li.4. Hiſt. Eccl. cap.15.& apud Niceph. lib.3. cap.36.

Verſ. 10.

Vt tentemini. Vt varijs cruciatibus probemini. Ambroſius: Vt tentemini vtrũ timore pœnarum à fide cedere, an pro amore Chriſti mori deliberetis.

Verſ. 10.

Et habebitis tribulationem diebus decem.
15 † Hic plerique expoſitorum ad myſticos ſenſus cõfugiunt. Ambroſij ſenſus ſatis literæ conuenit, ſi certũ eſſe quod tradit, doceret ex hiſtoria. Tempus, (inquit) quo hæc perſecutio crudelius ſæuitura eſſet, demonſtrat. Sed cũ mos ſcripturę ſit, vt quibuſdam certis numeris vtatur pro incertis (vt habemus ex quinta regula Tyconij apud Auguſtinũ li. 3. de Doct. Chriſt. cap.35.) vt tria, ſeptem; cũ ſciam' etiã ex his eſſe numerum denarium, qui pro multitudine ponitur,& Decies pro Sæpe, vt Gene. 31: Sed & pater veſter circumuenit me, & mutauit mercedem meam decem vicibus: et ibidem: Immutaſti quoque mercedem meam decem vicibus: 2. Regum. 19: Decem partibus maior ego

Decem pro multis.

ſum

ſum apud regem: Iob.19: En decies cõfunditis me; Diebus decem nihil eſt aliud, quam Diebus multis.

Verſ.10. *Corona vitæ.* *Et dabo tibi coronam vitæ.* Pro præmio tui laboris, & pro corona tui certaminis accipies vitam æternam. Metaphora enim ſumitur à certãtibus. 1.Cor.9: Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet, & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Et 2.Tim.2: Nam & qui certat in agone, non coro-
16 natur, niſi legitimè certauerit. † Poſſumus etiam interpretari coronam vitæ, coronam viuentem, quæ ſemper manet, nec tempore corrumpitur, ſicut dixit Paulus: Et illi quidem vt corruptibilem coronam accipiunt, nos autem incorruptam. Ita intelligendum videtur illud 1.Iohan.2: Omne quod eſt in mũdo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ, id eſt, ſuperbia manens ſemper, & nunquam deficiens. Verùm, etiam ſi ita intelligamus, ſemper eadem Metaphora certantium manet in corona. Quod de hoc loco diximus, & de illo Iaco.1. dictum eſt: Quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromiſit Deus diligentibus ſe.

Verſ.11. *Non lædetur à morte ſecunda.* Prima mors eſt corporis, ſecũda animæ, cum æternæ damnationi traditur. Apoc.20: Et infernum, & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis. Hæc eſt mors ſecunda. Et cap.21: Pars illorum erit in ſtagno ardenti igne, & ſulphure, quod eſt mors ſecunda.

Verſ.12. *Qui habet rompheam,* Id eſt gladium, ita enim vertit noſter interpres cap.1: Et de ore eius gladius vtraq; parte acutus exibat. Græcè vtroque in loco eſt: Romphæa. Cur autem nunc dicat: *Qui habet rompheam, &c.* intelligitur ex eo, quod ait poſteà: Si quominùs, veniam tibi citò, & pugnabo cum eis in gladio oris mei: vbi etiam eſt in Græco: Romphæa.

Verſ.13. *Scio vbi habitas, vbi ſedes eſt Sata-*
17 *næ.* † Pergamum ſedem Satanæ vo-
Satanas. cat, quoniam multi erant in illa ciuitate, qui Chriſtum oderant, & Chriſtianis aduerſabantur; nam ab odio, & ab aduerſando (id enim Hæbræis ſignificat שָׂטָן) dictus eſt Satanas (vt latiùs ex poſuimus in cap.3. Zachariæ. num.6. in illud: Et Satan ſtabat à dextris eius) & ideò hic Diabolus Satanas dictus eſt ab eo, quod in illis efficiebat, vt cum dixit: Sed ſunt Synagoga Satanæ. Hos autem Iudæos fuiſſe arbitror, quos ſupra vocauit Synagogam Satanæ; & fortè cum illis gentiles etiam iungebantur. Collaudat igitur epiſcopum, quòd inter impios, & Chriſti nomini aduerſantes poſitus, nequaquam fidem deſeruerit, aut minis ceſſerit, ſed tenuerit fortiter nomen Chriſti, nulla ratione vel ad Iudaiſmum, vel ad Gentilitatem transferri ſe ſinens. Pro *Tenes nomen meum*, eſt κρατεῖς, quo verbo vtitur infra in hoc capite: Tamen id, quod habetis, tenete donec veniam: & cap.3: Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

Et in diebus illis Antipas teſtis meus. Oratio videtur imperfecta, & pendens, nõ enim dicit quid illis diebus fecerit Antipas, q occiſus eſt. In Græco integrior eſt, ita enim habet: Et in diebus, in quibus Antipas teſtis meus fidelis, qui occi- *Verſ.13.*
18 ſus eſt apud vos. † Ex his ſenſum tenemus, ſi tamen intelligamus non incipi hinc nouam ſententiam, ſed pertinere hæc verba ad præcedentia, ac ſi diceret: Et non negaſti fidem meam, etiam illis diebus, in quibus magis ſæuiebant minæ, & cruciatus inimicorum, quibus Antipas teſtis meus fuit, qui occiſus eſt à perſecutoribus. Noſtra autem translatio, etiam ſi nihil in ea immutemus, eumdem ſenſum reddit in hunc modum: Et in diebus illis Antipas teſtis meus, ſcilicet fuit, qui occiſus eſt apud vos, & tamen cum tũc crudeliùs graſſaretur perſecutio, ita vt Antipas etiam occideretur, tu fidem meã non deſeruiſti. De Antipa nihil in Eccleſiaſticis hiſtorijs reperio. Arethas hæc de eo ſcripſit: Antipas teſtis Pergami tulit teſtimoniũ, cuius in hũc vſq; diem ſeruatur martyrium: cùm multa liberè locutus fuiſſet aduerſus inſidiatores, & quãtũ in ipſo fuit, vſq; ad mortẽ proceſſit. &c. Pergami epiſcopũ hũc fuiſſe tradũt, & eius martyrium Metaphraſtes Simeon ſcripſit, qui ad extremam eum ſenectutem perueniſſe dicit, & cum res Chriſtianorum propter Domitiani perſecutionem magno in diſcrimine verſaren-
Antipas martyr illuſtris. *Antipa martyr.*

tur, nullo timore captū ſæpius in publicum prodijſſe, & inter crudeliſsimorū tortorum minas intrepidè ſinceram fidei doctrinam, ac Chriſti laudes prædicaſſe. Ita Chriſtianis præſidio, dæmonibus terrori erat, qui ab ipſo ſe fugari, & ſacrificijs ſuis priuari fatebantur. Quare à præfecto vrbis captus, & in Chriſti cōfeſsione generoſè perſiſtens ad Dianæ templū tractus, & in bouem æneū, quem multo ante igne inflammauerant, coniectus, vitam in gratiarum actione, precibuſq; finiuit. Et tanta (inquit Simeon) præſtitit virtute, vt locus hic, vbi martyrium pertulit, in hodiernum vſque diem miraculis excellat, & magnæ in eo fiant curationes. &c. Eius etiam meminit Romanum Martyrologium, idemque de martyrio eius ſcribit, quod ab Eccleſia tertio Idus Apriles celebratur. Conſtat certè eum illuſtrem admodum martyrem extitiſſe inter Pergamenos, quandoquidem eius nunc meminit Euangeliſta, & martyrem fidelem vocat, & quidem cum duplici articulo, vt adnotauimus. cap. 1. num. 25. & 26.

Verſ.13. *Vbi Satanas habitat.* Iniſtigantibus etiā Iudæis occiſus fuiſſe videtur, quos vocauit Synagogam Satanæ, id eſt, congregationem Satanæ, videlicet quia in eis habitabat Satanas.

Verſ.14. *Sed habeo aduerſum te pauca.* † Hic in
19 Græco eſt, Pauca, quemadmodum & paulò poſt, vbi ait: Sed habeo aduerſum te pauca, quia permittis Iezabel. &c. intelligit autem Pauca dicenda.

Verſ.14. *Quia habes illic tenentes doctrinam.* Inter tibi creditos fideles ſunt quidā ſequentes doctrinam Nicolaitarum, quos tu pateris, nec ſtudium adhibes, quod debebas, vt ex Eccleſia pellantur, ne noceant ceteris.

Verſ.14. *Tenentes doctrinam Balaam.* Cum Balaam in gratiam Balac regis Moab cuperet maledicere populo Dei, & Deo prohibente non poſſet, conſilium regi dedit, vt elegantis formæ mulieres exire iuberet ad Hebræos, quarum amore illecti comederunt de animalibus immolatis dijs earum, & fornicati ſunt.

Gentiles de ijs, quæ immolabātdijs edebant. Mos enim erat gentilium edere de ijs, quæ dijs ſuis immolarent, vt paſsim apud Homerū videmus, & in ſacrificio Euandri apud Virgil. 8. Æneid. Ex quo illud Deut. 32: De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum. Hiſtoria eſt in lib. Num. c. 24. & 25. De quo Pſal. 105: Et initiati ſunt Beelphegor, & comederunt ſacrificia mortuorum. Hoc autem conſilio Balaam factum eſſe apertè docet hic Iohannes, quod ille cognouerat ex traditione Hebræorum; ita enim docebant, vt videmus apud Ioſephum lib. 4. Antiquit. cap. 6. cognouerat etiam ex ſcriptura, quę id ſubindicat. Nam. Num. 24: dixit Balaam: Verùmtamen pergens ad populum meum dabo conſilium, quod populus tuus populo huic faciat extremo tempore: Et Micheas cap. 6. ait: Popule meus, memento quæſo quid cogitauerit Balac rex Moab, & quid reſpon
20 derit ei Balaam filius Beor. † Meritò autem eos, qui tenebant doctrinam Nicolaitarum, appellat tenentes doctrinam Balaam, quoniam ſicut Balaam autor fuit vt Hebræi ederent de immolatis Beelphegor, & fornicarentur cum alienigenis mulieribus: ita Nicolaitæ liberè fornicari cū omnibus permittebant, & vxores volebant eſſe communes, atque idolothyta comedere iubebant; quod Apoſtoli prohibuerant Acto. 15.

Mittere ſcandalum. Id eſt, vt mulieres mitteret, quæ forma ſua ſcandalo eſſent Hebræis, & in peccatum inducerent. *Verſ.14.*

Edere, & fornicari. Id eſt, vt ederent, & fornicarentur. In Græco eſt φαγεῖν εἰδωλόθυτα, hoc eſt, edere idolothyta, quod apertius eſt. *Verſ.14.*

Similiter age pœnitentiam. Age pœnitentiam, quemadmodum & epiſcopo Epheſi agere præcepi, vt interpretatur Ambroſius. In Græco nunc legimus: *Tenentes doctrinam Nicolaitarum, quod odi,* ὃ μισῶ. Et ſtatim: μετανόησον, id eſt age pœnitentiam, noſter autem interpres legit ſine dubio pro ὃ μισῶ, ὁμοίως, id eſt ſimiliter, vt etiam hodie habent nōnulli Græci codices. Et aduerbium *Similiter*, poteſt adiungi præcedētibus: ita habes & tu tenentes doctrinā Nicolaitarū ſimiliter. Deinde noua ſententia incipit: *Pœnitentiam age*. Probabilior tamen lectio eſt: Similiter age pœnitentiam, quam ſequuntur Ambroſius, Haymo, Primaſius, Rupertus, Anſelmus. Arethas non indicat quid legerit, *Verſ.16.*

legerit, in eius tamen codice Latino
ponitur Aduerbium, *Similiter*, & ad-
iungitur præcedentibus. Sed ſiue hoc,
ſiue illo modo legamus, nihil ferè re-
fert ad ſenſum.

Verſ.16. *Si quo minùs.* εἰ δὲ μή. † Si autem non
21 agis. Superiùs vertit: Sin autem, venio
tibi, &c. Ex quo intelligitur illud Io-
han.14: In domo patris mei manſiones
multæ ſunt. Si quo minùs, dixiſſem vo-
bis, id eſt, ſi ita non eſſet, ego vobis di-
cerem. Vbi Eraſmus vertit: Quod ſi ſe-
cus eſſet, dixiſſem vobis.

Verſ.16. *Veniam tibi citò.* Veniam vt te ob ne-
gligentiam puniam, quod iam intelli-
gitur ex eo, quod ſupra dixit: Sin autē
veniam tibi, & mouebo candelabrum
tuum de loco ſuo.

Et pugnabo cum illis, Typos, qui doctri-
nam ſequuntur Nicolaitarum, ſenten-
tia mea feriam, & ſupplicio afficiam.
Rectè gladium hic vſurpauit, ſiue ad Ba
laam reſpiciat, ſiue ad filios Iſrael, qui-
bus ille ſcādalum poſuit. Nam Balaam
angelus apparens, & ſtrictum gladium
tenens cōminatus eſt mortē. Num.22.
niſi à maledicendo abſtineret. At quo
niam, & ſi non maledixit, conſilium ta
men dedit regi Balac, quo illos perde-
ret, poſtea ab Iſraelitis gladio interfe-
ctus eſt: nam in vltione de Madianitis
ſumpta ſcriptum eſt Num.31. Balaam
quoque filium Beor interfecerunt gla
dio, vt benè à Ruperto adnotatum eſt.
Iſraelitæ quoque qui comederunt, &
fornicati ſunt cū mulieribus Madian,
gladio perierint. Num.25.

Verſ.17. *Vincenti.* Caſtum ſe, & immacula-
22 tum ſeruanti ab impudicitijs Nicolai-
tarum.

Verſ.17. *Manna.* *Dabo Manna abſconditum.* Manna ci-
bus eſt de cœlo datus filijs Iſrael omniū
ciborum ſapores continens, quo ante
illud tempus vſi non fuerant, & viden
tes admirati ſunt, atque dixerunt: Man
hu, id eſt, Quid hoc? Exo.16. Significat
autem internā dulcedinem, qua Deus
mirabiliter paſcit electos, & omni ſua-
uitate replet, ita vt ipſi mirentur, & di-
cant, Quid eſt hoc? Quod etſi in hac
vita ex parte incipiat, & de ea quoque
quadam tenus intelligatur, plenè tamē,
& integrè datur in futura vita, & de ea
potiſsimùm Iohānes loquitur. Abſcon
ditum autem vocat Manna, quoniam
non omnibus datur, ſed reſeruatur ele-
ctis, ſicut legimus Pſal.30: Quàm ma-
gna multitudo dulcedinis tuæ Domi-
ne, quam abſcōdiſti timentibus te? Me-
ritò autem ſpernentibus impuras car-
nis voluptates cœleſtem promittit dul
cedinem: & idolothyta comedere no-
lenti meliorem cibum pollicetur.

Verſ.17. *Calculorū vſus.*
23 *Et dabo ei calculum candidum.* Qui La-
tinè ab interprete calculus dicitur, Græ-
cè ab Euangeliſta dicitur ψῆφος. Cal-
culorum autē, ſiue ψήφων, duplex erat
vſus apud veteres, eis enim vtebantur
ad computandum, & ad ſuffragia feren-
da. Iudices albis calculis vtebantur ad
abſoluendum, nigris ad condemnan-
dum. Prior calculus dicebatur ψῆφος
σώζουσα, id eſt, calcus ſeruans, poſterior,
ψῆφος καθαιροῦσα, id eſt, auferens, ſiue cō
demnans. Inde apud Græcos calculum
album mittere pro, Abſoluere, ni-
grum calculum mittere pro, Damnare,
Quæ adnotant, & confirmant Budæus
in Commentarijs linguæ Græcæ, &
Eraſmus in Prouerbio: Album calcu-
lum addere. Ouidius lib.15. Metam. fe-
re initio:

Mos erat antiquus, niueis, atriſq; lapillis
His damnare reos, illis abſoluere culpa.
Tunc quoq; ſic lata eſt ſententia triſtis,
& omnis,
Calculus immitem demittitur ater in vr
nam.

A cōputatione, quæ calculis fiebat,
orta eſt prouerbialis locutio, Ad calcu-
los vocare, ſiue reuocare, id eſt exili-
ter, & exactè ſubducere rationē. Mos
etiam veterum fuit felices dies albis la-
pillis numerare, nigris infelices, vt Per
ſius docet cum ait:

Hunc Macrine diē numera meliore lapillo, *Satyra.2.*
Qui tibi labentes apponit candidus annos.

Hunc morem à Thracibus fuiſſe
deſumptum ſcribit Plinius lib.7. ca. 4.
fuiſſe etiam Cretenſium docet Acro,
& Porphyrio in Horatij Oden.36. lib.1.
Carminum, atque id eſſe volunt, quod
ibi dixit Horatius:

Creſſa ne careat pulchra dies nota.

Romani certè creta notabant, ad
quod Lambin⁹ pertinere mauult quod
retulimus ex Horatio. Vide Eraſmum
24 in Prouerbio: Creta notare. † Quo-
niam

niam igitur Iohannes Chriſtianis ſcribebat e Gentilitate conuerſis, & mores Græcorum ſcientibus, more Græcorũ loquitur, & *Calculum candidum* vocat diem felicem. *Dabo calculum candidum*, id eſt, vitam felicem, & plenam veris voluptatibus, quę albo lapillo ſignetur; & in hac vita incipiat, ſed plenè in futura poſsideatur; vel (quod melius, & germanius arbitror) vincenti, & nequaquam cedenti Nicolaitarum turpitudini, ego calculum candidum apponam, id eſt, dignus à me vitæ æternæ iudicabitur, reliquos damnabo, qui eis parue rint: Arethas aliter exponit: Poſuit, inquit, hoc loco calculũ candidum, quod is notus eſſet ab iſs, qui in theatris, ac ſtadiſs certabant, & vincentibus tradebatur. Cuius ego ſententiam, ſi verum ſit quod dicit, calculum candidum tradi ſolitum victoribus, valde probãdam cenſeo. Idem dico de eo, quod Sixtus ſcribit lib. 2. Bibliothecæ ſanctæ. V. Calculus, apud ethnicos victoriarum dies publicis faſtorum tabulis inſcriptos, conſueuiſſe candido lapillo prænotari, quò clariùs à ceteris diebus diſcernerentur. Sed neutrum, vt opinor, probari poterit. Ex Græci, ac Latini nominis ſignificatione planũ fit errare eos, qui calculum candidum carbunculum, aut gemmam interpretantur, alioqui non ignobiles autores.

Verſ. 17. *Et in calculo nomen nouum ſcriptum.*
25 Inde hoc ductum videtur, quòd fortè nomina abſoluendorũ, aut damnandorum ſcribebantur olim in calculis, aut certè (vt Eraſmus inquit) nomen eius, cui in comitiorum ſuffragiſs fauebatur, in calculo ſcribebant. Nomen hoc, quod ſe daturum promittit, eſt, vt ego exiſtimo, Filius (id eſt, heres) Dei, quo nomine beati omnes appellantur. Et nouum dicitur, quia ante tempus quo beatitudinem conſequuntur, illud non habebant; licet enim antea ob ſpem, & quia cœleſti lauacro regenerati erant, filiſ Dei dicerentur, nunquam tamen dicti ſunt filiſ, eo modo, quo perfectiſsimè nomen filiſ dicitur in iſs qui adoptantur, cum iſs datur, qui iam paterna hereditate potiuntur: quomodo Iohannes dixit: Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, iſs qui credũt in nomine eius, qui non ex ſanguinibus, neq; ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt. Si enim ex Deo nati ſunt, iam filiſ ſunt, ſecundùm ſpem heredes. Quomodo autem iſs, qui iam filiſ ſunt Dei, poteſtatẽ dedit vt filiſ Dei fierent: niſi quia dedit eis vt poſſent perfectiſsimè filiſ fieri, ſicut illi filiſ ſunt, qui iam nõ ſpe, ſed re ipſa paternorum bonorum heredes fiunt? id eſt, Dedit illis poteſtatem conſequendi æternam hereditatem. Ita filiſ dicti ſunt Luc. 20: Neque nubent, neque ducent vxores; neq; vltra mori poterũt, æquales enim angelis ſunt, & filiſ ſunt Dei. Et Rom. 8: Nam expectatio creaturæ reuelationẽ filiorum Dei expectat: quod in eumdẽ locum Iohãnis adnotabimus. Hoc nomen nemo ſcit quid valeat; quantum boni comprehendat, quãtæ dignitatis, & felicitatis ſit, niſi qui accipit. 1. Ioh. 3: Nunc filiſ Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus, id eſt, Non poteſt ab homine cognoſci quãtum boni lateat in hac appellatione filiorum Dei. Res nomen habẽt ab eo quod ſunt, & à bono, quod quiſque habet, nominatur. Cum ergo nouo modo erimus filiſ Dei adeuntes promiſſam hereditatem, tũc nouum nomẽ habebimus ab eo, quod
26 tunc eſſe incipimus. † Nouum enim dicitur quod innouatur, & quod nouo modo incipit. Iohan. 13: Mandatum nouũ do vobis, vt diligatis inuicem, ſicut dilexi vos. &c. Vetus quidem erat mandatum dilectionis, ſed ſecundùm illum modum, ſicut dilexi vos, &c. nouum eſt, vt Cyrillus docet, & communis expoſitio. Ita Iohan. 1. Ep. c. 2. idem mandatum, & vetus eſſe dicit, & nouum. Ita etiam Iſai. 65: Ecce enim ego creo cœlos nouos, & terram nouam, & non erunt in memoria priora. Omnia, quæ dicta ſunt, confirmantur ex Iſai. 62. vbi Eccleſiæ dicitur: Et vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit. Hoc autem nomen eſt Eccleſia, vt ibi Hieronymus, & aliſ tradũt, quod tamen ſæpe in veteri teſtamento inuenimus: ſed nouo modo haberi cœpit poſt Chriſti aduentum, quoniam populus fidelis habuit quod ante non habebãt. Et hoc præmium ſatis aptum ſpernenti fœdas Nicolaitarum voluptates,

Filius Dei dupliciter dicitur.

Nouum.

vt ei Chriſtus tamquàm impolluto, &
ſibi ſimili calculum ſeruatorem appo-
nat, & filium Dei eum appellet, & co-
heredẽ ſuum, atque inter ceteros ſuum
libenter agnoſcat.

Verſ.18. *Et angelo Thyatiræ Eccleſiæ ſcribe*. Ex
hoc loco hæretici contendunt reijcien
dam eſſe Apocalypſin, nec eſſe Iohan-
An tempo- nis Apoſtoli, quoniam quo tempore
re Iohãnis ipſe ſcribebat, nulla erat Eccleſia Thya
fuerit Ec- tiræ. Cui obiectioni ita reſpondet Epi-
cleſia Thya phanius lib.2. Hæreſi.51. prope finem,
tiræ. vt non affirmet tẽpore Iohannis fuiſſe
Eccleſiã Thyatiræ, ſed dicat eum pro-
pheticè prædicere ſtatũ futurum illius
Eccleſiæ graſſante in eam hæreſi Phry-
gaſtarum. Quare quod ſtatim dicit Io-
hannes de muliere Iezabel, dictum eſſe
vult Epiphanius de Priſcilla, & Maxi-
milla, & Quintilla, quę dicebant ſe eſſe
prophetides, & Thyatirenos decepe-
27 runt. † Ego breuiùs, ac faciliùs reſpon-
debo mentiri impudenter hæreticos,
nec enim argumẽto vllo probant quod
dicunt. Nos autem argumẽta habemus
ſatis idonea. Primùm, in ceteris ciuita
tibus, ad quas ſcribit Iohannes, nemo
dubitat Eccleſias fuiſſe cum ipſe ſcribe
bat, cur ergo Thyatiræ fuiſſe negabi-
mus? Et cũ in ceteris ſcribat ad epiſco-
pos, qui tunc erant, eodemq́; ſtylo ſcri-
bat ad epiſcopum Thyatiræ, cur alio
modo interpretabimur quod ſimiliter
ſcribitur? Secundò, Multò ante quam
Iohannes ſcriberet hæc, crediderat mu
lier Thyatirena Lydia purpuraria præ-
dicante Paulo Philippis, vt legimus
Act.16. Et poſteà Iohannes in Aſia mi-
nore prædicauit, & ciuitates illas vici-
nas Thyatiræ conuertit ad Euãgelium:
cur ergo idem non dicamus de Thya-
tira? præſertim cum Iohannes vſque
ad tempora Traiani manſerit in Aſia,
& omnes Aſiæ fundauerit, & rexerit
Eccleſias, vt Euſebius lib.3. Hiſto. Eccl.
cap.23. probat ex Irenæo, & Clemente
Alexandrino, & Hieronymus docet in
Catalogo. Præterea Tertullianus lib.4.
contra Marcionem propè principium,
has ſeptem Eccleſias Apocalypſis ap-
pellat alumnas Iohannis, quòd in ipſis
docuerit, & eas conuerterit, atque in-
ſtituerit.

Verſ.18. *Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tam*
28 *quam flammam ignis*. Quæ nunc dicit ex
ijs, quæ poſteà ſcribit, intelliguntur. Mi
nax eſt prophetia: Ecce ego mitto eam
in lectum, & qui fornicantur cum ea, in
tribulatione maxima erũt niſi pœnitẽ-
tiam egerint ab operibus ſuis, & filios
eius interficiã in mortẽ, &c. Et poſteà:
Et dabo illi poteſtatem ſuper gentes, &
reget eas in virga ferrea, & tamquam
vas figuli confringentur, ſicut & ego
accepi à patre meo. Quoniam igitur
hæc dicturus erat, & ſe ſcrũtari corda,
& renes, quod proprium Dei eſt, meri
tò ſe filium Dei appellat, vt ſcientiam,
& poteſtatem patris habere intelliga-
tur. Oculos habet vt flammam ignis, vt
iram oſtendat in mulierẽ fornicariam,
& in filios eius, & amicos. Pedes habet
ſimiles aurichalco, ſiue Chalcolibano,
de quo iam diximus, vt epiſcopũ Thya-
tiræ conſoletur in afflictionibus, quas
propter Chriſtum ferebat, doceatque
illis puriorem eum fieri, & maiori glo-
ria dignum: deinde quoniã hoſtes ſuos
conculcaturus eſt, & confracturus tam-
quam vas figuli.

29 *Noui opera tua*. † Scio te multum pro *Verſ.19.*
fide laboraſſe contra impios, fidemq́;
& caritatem in omnibus oſtendiſſe, &
in miniſterio epiſcopalis curæ ſtrenuè
te geſsiſſe, & multa pro me pertuliſſe,
nec defatigatum te fuiſſe in bonis ope-
ribus, ſed cum multa prius feceris ini-
tio tui epiſcopatus, plura etiam poſteà
adiecisse.

Quia permittis mulierem Iezebel. Id *Verſ.20.*
eſt, Non vteris in eam ſeueritate diſci-
plinæ, non eijcis eam ex Eccleſia, vt ce
teris non noceat. Quænam hæc fuerit,
non conſtat. Quod enim Epiphanius
lib.2. Hæreſi.51. dixit fuiſſe Priſcillam,
& Maximillam, & Quintillam: non vi-
detur probabile, tres enim illæ ſunt, &
Iohannes de vna loquitur. Atque illæ
quidem fuerunt poſt aliquot annos à
morte Iohãnis, ille autem de rebus ſui
temporis agit. Intelligimus ergo mulie
rẽ fuiſſe in illa ciuitate, quæ prophetis
videri volebat, vt eo nomine plures de
ciperet, cũ re vera prophetis non eſſet,
ſed impura mulier, & libidinoſa, & Ni
colaitarũ ſectatrix: docebat enim for-
30 nicari, & edere de idolothytis. † Hanc
autem nobilem, & potentem fuiſſe, &
ſancto-

ſanctorum perſecutricem ex nomine
Iezabel intelligimus,de quo.3.Reg.19.
&.4.Reg.9. Beda: Et ſpecialiter fuiſſe
cõijcitur mulier in ſupradicta Eccleſia
docens memorata facinora.&c.Multi
hanc mulierem hæreſin eſſe dicunt, at
hæc myſtica explanatio eſt : nam neq;
Iohannes nunc ita tectè cũ Eccleſijs lo
quitur,ſed apertiùs : neq; hæreſi conue
nire poſſunt quæ ſequuntur:Et dedi illi
tempus,vt pœnitentiam ageret,& non
vult pœnitere à fornicatione ſua, ecce
ego mittam eam in lectum:&c.

Verſ. 21. *Et non vult pœnitere à fornicatione ſua.*
Fornicabatur hæc mulier, vt paulò an-
te dixit,& comedebat idolothyta, atq;
hæc eadem alios docebat, quod ipſum
erat etiam fornicatio quædam ſpiritua
lis,iuxta quod pſal.72.ſcriptum eſt:Per
didiſti omnes, qui fornicantur abs te:
De vtraque igitur fornicatione intelli-
gi poteſt,ſed præſertim de corporis for
nicatione, per quam multos corrupe-
rat,& qua,vt ſibi liberè frui liceret, er-
rores impios docebat.

Verſ. 22. *Ecce ego mitto eam in lectum.* † Non
31 de inferorum ſupplicio hoc intelligo,
vt Beda, & nonnulli, ſed de diuturno
quopiam, & grauiſsimo morbo, quo
mulier afflicta eſt, ita enim docet ſcri-
Lectus. pturæ locutio lectum ad morbos refe-
rens, vt. 2.Reg.13: Cuba ſuper lectum
tuum,& languorem ſimula. Et mox:
Accubuit itaque Amnon,& quaſi ægro
tare cœpit. 4.Reg.1. De lectulo,ſuper
quẽ aſcendiſti,non deſcendes,ſed mor
te morieris. 1. Mach.6: Et commotus
eſt valde,& decidit in lectum, & inci-
dit in languorem præ triſtitia.

Verſ. 22. *Et qui mœchantur cum ea.* Conſortes
intelligit vtriuſque fornicationis.

Verſ. 23. *Et filios eius interficiam in mortem.* Eius
liberos ac domeſticos,qui eius ſceleri-
bus præ ceteris fauent, morte dira fe-
riam. Legendum eſt autem, *In morte,*
ἐν θανάτῳ, quod perinde eſt, ac ſi dice-
ret,Interfectione interficiã, quæ gemi
natio more Hebræorũ ad amplificatio-
nẽ ponitur,& multùm auget, vt latiùs
diximus in. c. 1. Sophoniæ,nu.5. & ſe-
quentibus,id eſt,omninò interficiã, &
perdam, nec vllus ex eis reliquus erit.

Verſ.23. *Et ſcient omnes Eccleſiæ, quia ego ſum*
32 *ſcrutans renes, & corda.* † Haymo:In re-
nibus delectatio ſignatur concupiſcen
tiæ carnalis, quia humanæ conceptio-
nis ſemen de lumbis egreditur. In cor-
de verò cogitationes exprimũtur, quæ
de corde prodeunt, iuxta quod Domi-
nus dicit: De corde exeunt cogitatio- *Matth.5.*
nes malæ,adulteria,fornicationes.&c.
Ita etiam Beda. In cordis interpreta-
tione cõueniunt Ambroſius, & Anſel-
mus. Sed renes Ambroſius abſcondita
peccata, Anſelmus carnalia opera, in-
terpretatur. Verùm quoniam ſunt alij
loci ſimiles, quibus hæc interpretatio
rectè conuenire non poteſt, vt ſtatim
indicabimus, alia quærenda eſt quæ
omnibus apta,& germana ſit. Intimas *Cor.*
cogitationes, & intimos cordis affe-
ctus Cordis nomine intelligi in Scri-
ptura notum eſt, eo quòd cor lateat,&
in medio corpore ſit, vt. 1.Regum. 16:
Homo enim videt ea,quæ parent, Do-
minus autem intuetur cor. 1. Paral. 28:
Omnia enim corda ſcrutatur Domi-
nus, & vniuerſas mentium cogitatio-
nes intelligit. Acto.1: Tu Domine,qui
corda noſti omnium, oſtende quem
33 elegeris ex his duobus vnum. † Idem *Renes.*
ſæpe in renibus ſignificatur, ita vt non
quaſi ſedes libidinis accipiãtur, ſed pro
internis cogitationibus, & affectibus,
quia renes valdè abſtruſi, & in medio
corpore poſiti ſunt. Prou.23: Fili mi,ſi
ſapiens fuerit animus tuus, gaudebit
tecum cor meum: & exultabunt renes
mei,cum locuta fuerint recta labia tua.
Sap.1: Quoniam renum illius teſtis eſt
Deus, & cordis illius ſcrutator eſt ve-
rus. Iere.12: Propè es tu ori eorum, &
longè à renibus eorum. Ex quo intelli- *Locus pſal.*
gimus illud pſal.15:Inſuper & vſque ad *15.*
noctem increpuerunt me renes mei,
quod de Chriſto dicitur,vt patres expo
nunt,& verba ſequentia indicant cita-
ta ab Apoſtolo Petro Act. 2. & à Pau-
lo, Acto.13. Hoc eſt:interiores animi
mei cogitationes, & affectus ſemper
mihi ſancta,& laudabilia ſuggeſſerunt.
Cum verò ſimul hæc duo ponũtur, am-
plificationis cauſa ponuntur more He-
bræorum, vt idem ſignificantia,ac ſi di
cat Scriptura, nihil eſſe ita intimum,vt
latere Deum poſsit,vt Pſal.7: Scrutans
corda, & renes Deus, ad quem locum
nunc alluſit Iohannes. Iere.11: Tu au-
tem

tem Domine ſabaoth, qui iudicas iu-
ſtè, & probas renes, & corda, videam
vltionem tuam ex eis. Et cap.20: Et tu
Domine exercituũ probator iuſti, qui
vides renes, & cor, videam quæſò vltio
34 nem tuam ex eis. † Quare rectè Chry
ſoſtomus in verba Pſal. 7. citata, expo-
ſuit renes vocari arcana mẽtis intima,
quia renes ſunt in intimo corpore, &
abditiſsimi. Quoniam ergo mulier il-
la, & eius comites vt magis errores
ſuos reliquis perſuaderẽt, ſanctitatem
ſimulabant, & ſcelera tegebant, & de
aliorum pernicie cogitabãt; alij autem
non ſe prodebãt, ſed animo tamen aſ-
ſentiebantur illis, nunc Dominus ait:
Cum ego ſupplicium de his omnibus
ſumpſero, & occultiſsimè etiam pec-
cantes puniero, omnes Eccleſiæ re ipſa
cognoſcent nihil eſſe tam occultum,
quod mihi manifeſtum non ſit.

Verſ.23. *Perſonæ cõmutatio.*
*Et dabo vnicuique veſtrum ſecundum
opera ſua.* A tertia perſona tranſit ad ſe-
cundam, ſæpe enim in prophetis perſo
næ commutantur, vt Iſai. 1: Confun-
dentur enim ab idolis, quibus ſacrifica
uerunt. Hebr. Quibus ſacrificaſtis. So-
pho. 2: Sed & vos AEthiopes interfecti
gladio meo eritis. Heb: Interfecti gla-
dio meo ipſi. Soph. 3: Timebis me, &
ſuſcipies diſciplinam, & non peribit
habitaculum eius, pro Habitaculum
tuum.

Verſ.24.
*Vobis autem dico, & ceteris, qui Thyati-
35 ræ eſtis.* † Locus eſt ſatis implicatus. In
primis exemplaria tam Græca, quàm La
tina, variant: in quibuſdam enim legi-
tur: Vobis autem dico, & ceteris, qui
Thyatiræ eſtis. Sine coniunctione in-
ueni in Græco codice Complutenſi,
& in Regio, & in nouo quodam excu-
ſo à Chriſtophoro Plantino; & in ma-
nu ſcripto codice antiquo. Quæ lectio
mihi verior & germanior videtur. Ita
legũt Arethas, Ambroſi⁹, Beda, & Anſ-
bertus, ſi eorum expoſitionem diligen
ter attendamus, magis quam verba Euã
geliſtæ in eis poſita. Ita planè legũt Pri-
maſius, & Rupertus, & Anſelmus. Et
enim ſi ita legatur, ſermonem conuer-
tit tantum ad eos, qui erroribus impiæ
mulieris non aſſentiebantur, quos iu-
bet nihil recipere præter id, quod tradi
tum eis erat ab Apoſtolis, & optimè
omnia quæ ſequuntur, cohærent. Si au
tem legamus: Vobis, & ceteris, alloqui
tur primùm diſcipulos mulieris forni-
cariæ, quibus iam fuerat ſupplicia com
36 minatus. † Hoc autem nec cõgruit cum
expoſitorum interpretatione, nec cum
ſequentibus, quoniam hi iam pondus
ſuſceperãt, quod non impoſuerat Chri
ſtus, ſed mulier fornicaria, vt planius
fiet ex his, quæ dicemus. Niſi fortè ita
explicandum dicamus, ac ſi diceret: Di
co & vobis ceteris, qui Thyatiræ eſtis,
quomodo accepiſſe videtur Haymo.
Eſt ergo ſenſus: Dixi iam ſectatoribus
Iezabelis, nunc vobis, qui puram fidem
tenetis, & alieni eſtis ab eius impieta-
te, dicam. Et quoniam dixerat: *Dico au-
tem vobis ceteris, qui Thyatiræ eſtis*, ape-
rit quibus loquatur, ijs, inquam, dico,
qui non habent doctrinam hanc impiæ Ieza
belis, *nec cognouerũt altitudinem Satanæ*,
aut potiùs altitudines, vt eſt in Græco,
τὰ βάθη. Vtitur autem vocabulo ipſo
ſectatorum Iezabelis, qui doctrinam
ſuam magnam altitudinem habere ia-
ctabant, id eſt, mirè profundã eſſe, atq;
ſubtilem: ita enim de ſuis erroribus lo-
qui ſolent hæretici, & irridere Euange
licæ doctrinæ ſimplicitatem. Ita illud
Iob. 5: Porrò ad me dictum eſt verbum
abſconditum, & quaſi furtiuè ſuſcepit
auris mea venas ſuſurri eius, Grego-
rius. 5. Mor. cap. 18. verba hæreticorum
eſſe interpretatur, quorum Eliphaz ille
37 Themanites typum gerebat. † Verùm
autem eſſe quod dicimus, indicat quod
ſtatim ſequitur: *Quemadmodum dicunt*;
ac ſi diceret, Ita enim illi appellant er-
rores ſuos, & commenta. Sed Iohan-
nes altitudines illas hæreticorum non
altitudines cenſet nominandas, ſed al-
titudines Satanæ, hoc eſt profunda cõ-
ſilia, & callida, quæ humani generis hõ
ſtis excogitauit, & inſpirauit membris
ſuis ad perditionem multorum. Dicen
dum autem videbatur: Qui non habe-
tis hanc doctrinam. &c. quia dixerat:
Qui Thyatiræ eſtis. In Græco mollior
eſt oratio, non enim legitur verbum
Eſtis, ſed in hunc modum poteſt intel-
ligi: Vobis autem dico, ceteris, inquam,
qui ſunt Thyatiræ, qui non habent do-
ctrinam hanc. &c. At nihil ad ſenſum
refert, præſertim cum familiare ſit pro
phetis

phetis mutare perſonas , vt paulò ante
dicebamus.

Verſ.24. *Non mittam ſuper vos aliud pondus*. Plo
rique putant pondus vocari veterem le
gem, quam quidam ſeruari oportere di
cebant a Thyatirenis , & contra illos
Iudaizantes nunc loqui Dominum. At
non habent vnde id colligãt, nec enim
quidquam dictum eſt ab Euãgeliſta de
Iudaicis ceremonijs, nec ſubitò in rem
ignotam, & de qua nihil dixerat, nos ra
38 pere debebat. † Ex dictis potiùs hæc in
telligenda ſunt. Apoſtoli, vt ex Act.15.
accepimus, præceperant ijs, qui ex Gẽ-
tilitate conuerterentur, abſtinere à for
nicatione , & ab idolothytis , edebant
enim ethnici , vt oſtendimus , ſemper
ex ijs, quæ idolis ſuis immolabant. Con
trà Iezabel, & eius ſectatores fornicari,
& edere iubebãt, Veriſimile eſt autem
eos in inuidiam vocaſſe Apoſtolos, ꝙ
idolothyta etiã prohibuiſſent quæ pro
hibita à Domino non fuerant , & hoc
onere grauare voluiſſent fideles, quaſi
aliquid ex onere veteris legis eis impo
nentes. Quibus idcircò nũc Dominus
ait: *Non mittam ſuper vos. &c.* Non gra-
uabo vos vlla veteris legis ceremonia,
tamẽ id oneris, quod impoſui per Apo
ſtolos meos, tenete donec veniam. Ab
ſtinete à fornicatione, & ab idolothy-
tis, vt in vnum populum coaleſcatis cũ
ijs, qui cõuerſi ſunt ex Iudaiſmo. Cum
autẽ *Pondus* dicit, alludit ad verba Apo
ſtolorũ Act.15: Viſum eſt enim Spiritui
ſancto, & nobis, nihil vltra imponere
vobis oneris, quam hæc neceſſaria, vt
abſtineatis vos ab immolatis ſimulacro
rum, & ſanguino, & ſuffocato, & forni
catione, vbi etiam βάρος vocant, quod
ibi interpres Onus, hic Pondus vertit.

Verſ.25. *Donec veniam.* † Hæc de extremo
39 Domini aduẽtu interpretãtur, tametſi
Arethas de morte vniuſcuiuſque ſimi-
liter intelligat. Sed ſi de aduẽtu ad iudi
cium id dictum ſit, vt expoſitores ferè
volunt, & vt verba ipſa indicant, quæ
magis ad extremum aduentum, quàm
ad mortem vniuſcuiuſq; pertinent, vt
Scripturæ cõſuetudo docet, quomodò
iubet teneri donec veniat, quod non
in omne tẽpus præceptum eſt ab Apo-
ſtolis, ſed donec Iudæi, & Gentiles in
vnum populum conuenirent? Etenim
procedente tẽpore, ceſſante cauſa ceſ-
ſauit effectus manifeſtata Euangelicæ
doctrinæ veritate, vt ait S. Thom. 1.2.q.
103. Artic.4.ad.3. & quod tunc comedi
non licebat, poſtea licuit. Ad hoc ita vi
detur eſſe reſpondendum. Aliud eſt de
ſuffocato; & ſanguine agere, quæ certũ
eſt ſine peccato nunc comedi, aliud de
idolothytis, quod ita nunc illicitum eſt
vt tempore Apoſtolorum. Negant hoc
quidã, & negare planè videtur S. Tho-
mas loco paulò ante indicato. Sed affir
mat Hieronymus in fine fermè. c. 44.
Ezec. & in illud ad Tit.1: Omnia mun-
da mundis. & Auguſtinus lib. 32. cõtra
Fauſtum, cap.13. & in calce Epiſt.154.
ad Publicolam, & in lib. de Bono con-
iugali, cap.16: quod refertur. 32. q. 4.
cap. Sicut ſatius: Satius (inquit) eſt fa-
40 me mori, quã idolothytis veſci. † Et in
concilio Gangrenſi, cap.2. præceptum
eſt, quod habetur in ca. Si quis, Diſt.30.
Vbi Gloſſa idem confirmat. Diu etiam
poſt Auguſtini tempora id ſeruatũ eſt,
vt videre licet in concilio. 3. Aurelia-
nenſi, cap.19. & .20. & in cõcilio. 4. Au-
relianenſi, cap. 15. Sed idem fortaſſe
omnes ſentiemus, ſi ita, vt paulò ante
dixi, intelligatur: videlicet non eſſe ſim
pliciter illicitum, ſed eo modo, quo tẽ-
pore Apoſtolorum illicitum erat. Tũc
autem illicitum erat propter ſcandalũ
infirmorum, cum enim gentiles dæmo
nibus immolarent, & in ſacrificijs ipſis
veſcerentur idolothytis, planè qui ea
comederet, ad gentilium idololatriam
reuerti videretur, aut dæmones vene-
rari, quibus ea immolabantur. Quod ſi
id homo probatæ virtutis, & religionis
faceret, de quo nulla poſſet eſſe ſuſpi-
cio, nullumq; inde oriretur ſcãdalum:
aut quaſi ignorans comederet, ne vidẽ
tibus offendiculo eſſet, quamuis idolo-
thytum eſſe ſuſpicaretur, nihil tũc pec-
caret, vt apertè Paulus docet. 1. Cor.8.
vbi de hac re diſputat. Scimus (inquit)
41 quia nihil eſt idolũ in mundo. † Et ſta-
tim: Quidam autem cum conſcientia
vſque nunc idoli, quaſi idolothytum
manducant, & conſcientia eorũ, cum
ſit infirma, polluitur. Eſca autem non
nos commendat Deo: neque enim ſi
manducauerimus abundabimus; nec ſi
non manducauerimus deficiemus. Vi-
dete

Idolothytis an veſci liceat.

Sotus lib.2. de Iuſt. & iure. q.5. artic. vlt.

dete autem ne fortè hæc licentia ve-
ſtra offendiculum fiat infirmis. Et cap.
10: Si quis vocat vos infidelium ad cœ-
nam, & vultis ire; omne quod vobis
apponitur manducate nihil interro-
gantes propter conſcientiam. Si quis
autem dixerit: Hoc immolatum eſt
idolis, nolite manducare propter eum,
qui indicauit, & propter conſcientiã.
Conſcientiam autem dico, non tuam;
ſed alterius. Hoc quod diximus apertè
in hos duos locos Pauli explicauit S.
Thomas. Et Auguſtinus de eadem re
loquens. 32. contra Fauſtum, cap. 13. ait:
Nam ſi natura ipſa immolatitiæ carnis
eſſet immunda, vtique & neſcientem
contaminaret. Neque enim eo minus
ipſa eſſet, quò minus à ſciente accipe-
retur: ſed propter cõſcientiã, ne dæmo
42 nibus cõmunicaſſe videatur. &c. † Ita
nunc quoties huiuſmodi ſcandalũ ori-
retur, peccatum eſſet, & vix vnquã fie-
ri poſſet ſine ſcandalo, præſertim inter
recens ad fidẽ conuerſos. Quoniam er-
go Iezabel iubebat idolothytis veſci, &
Apoſtolos calũniabatur quod id oneris
fidelibus impoſuiſſent, de ea tantum re
loquitur nunc Dominus, & onus illud
vſq; ad aduentum ſuum teneri præci-
pit eo modo, quo ab Apoſtolis impoſi-
tum eſt. Breuiùs etiam reſpõdere licet.
Non mittam ſuper vos aliud pondus, &c.
Hoc eſt: Ego iugum veteris legis vobis
non impoſui, tantum præcepi vt mãda
ta mea ſeruaretis, & Eccleſiæ principi-
Lucæ. 10. bus pareretis, de quibus dixi: Qui vos
audit, me audit, & qui vos ſpernit, me
ſpernit. Non imponã vobis aliud onus,
hoc tamen tenete vſq; in finem ſæculi,
atque ita traditi ab huiuſmodi cibis abſti
nete, quadiu illi abſtinere præceperint.
Verſ. 26. *Et qui vicerit, & cuſtodierit opera mea*
vſque in finem. Qui non ceſſerit terrori
bus aut blanditiis impiæ Iezabelis, &
eius comitum, ſed ſemper cuſtodierit
mandata mea. Opera enim ſua vocat,
Opus Dei. quæ ipſe præcipit, vt Ioh. 6. Hoc eſt opꝰ
Dei vt credatis in eum, quẽ miſit ille.
Et cap. 4: Meus cibus eſt, vt faciam vo-
luntatem eius, qui miſit me, vt perficiã
opus eius, id eſt quod ille mihi præce-
pit. Et cap. 9: Me oportet operari opera
Verſ. 26. eius, qui miſit me.
43 *Dabo illi poteſtatẽ ſuper gentes.* † Variæ

ſunt de huiꝰ loci, expoſitione ſentẽtiæ,
& plerique iuſtis in hac vita hæc pro-
mitti putant, quod quomodò intelligi
poſſit nõ video, cũ dicat: *Qui vicerit, &*
cuſtodierit vſque in finem opera mea, dabo il
li poteſtatem, &c. Vſque in finem, ſine du-
bio vitæ, id eſt, vſq; ad mortem. Quod
ergo hic promittitur, poſt mortem dan
dũ eſt. Quare omninò loquitur de po-
teſtate, quam ſancti exercebunt in die
iudicij in omnes gentes, quæ Chriſto
non paruerunt, iudicantes eas cũ Chri
ſto, & æternæ mortis ſupplicio traden
tes, iuxta illud Sap. 3: Iudicabunt natio-
nes, & dominabuntur populis. Et quo-
niam hæc vltima ſententia, atque da-
mnatio omni ſupplicio, & omni corpo
rum læſione grauior eſt; vt eius acerbi-
tas à nobis aliquo modo intelligatur,
ſolet verbis exprimi acerbiſsimas
corporis læſiones ſignificantibus, Vt
Pſal. 109: Iudicabit in nationibus,
implebit ruinas, conquaſſabit capita
in terra multorum. Mala. 4: Cal-
cabitis impiós, cum fuerint cinis
ſub planta pedum veſtrorum. Et Pſal.
149: (Vnde hæc verba optimè ex-
plicantur) Exultabunt ſancti in gloria,
lætabuntur in cubilibus ſuis. Exaltatio-
nes Dei in gutture eorum, & gladij an
cipites in manibus eorum, ad faciendã
vindictam in nationibus, increpatio-
nis in populis, ad alligandos reges eo-
rum in compedibus, & nobiles eo-
rum in manicis ferreis, vt faciant in
eis iudicium conſcriptum, gloria hæc
eſt omnibus ſanctis eius. † Hanc igi- 44
tur poteſtatem, quam Chriſtus, vt
homo, à patre accepit, promittit ſe da
re vincentibus, vt eos iudicent, à qui-
bus tentati ſunt vt corrũperẽtur, & ipſi
obedire Deo maluerunt, quam cede-
re voluptatibus. Nunc vt verba intelli- Ferrea.
gamus, ſciamus quod ferreũ eſt in Scri
ptura in malã partẽ accipi ſolere, id eſt,
pœnã, & afflictionẽ durã ſignificare, vt
Pſal. 149: Et nobiles eorũ in manicis fer
reis. Deut. 28: Seruies inimico tuo, quẽ
emittet tibi Dñs, in fame, & ſiti, & nu-
ditate, & omni penuria, & ponet iugũ
ferreũ ſuper ceruicẽ tuã, donec te cõte
rat. Et c. 4. Vos autem tulit Dominus,
& eduxit de fornace ferrea Ægypti.
Quare virga (licet per ſe in bonũ accipi

poſsit, cum paſtoris eſt, vt Mich. 7: Paſce populum tuum in virga tua) tamen virga ferrea ſemper in malum accipitur, id eſt, pro grauiſsimo ſupplicio, quoniam virga ferrea omnia conterit, & confringit, & grauiſsimum ictum habet. Ita dictum eſt Pſal. 2: (ad quem nūc Dominus alludit) Reges eos in virga ferrea, & tamquam vas figuli confringes eos: quod de Chriſti extremo iudicio ſcriptum eſt. Et Apo. 12: Et peperit filiū maſculū, qui recturus erat omnes

Virga ferrea.

45 gētes in virga ferrea. † Similiter c. 19. de Chriſto iudicaturo inquit: De ore eius procedit gladius ex vtraque parte acutus, vt in ipſo percutiat gentes, & ipſe reget eas in virga ferrea, & ipſe calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis: quo nihil potuit dici apertius. Præterea: ſciendum eſt, vbi nos habemus: *Et reget illas in virga ferrea*, in Græco eſſe, Paſcet illas, ποιμανεῖ quate de virga paſtoris ſermo eſt. Paſcere autē, ſiue Regere poni ſolet pro eo, quod eſt Dominari, quia qui paſcit, & regit, dominatur. Vnde Matthæus cap. 2. referens verba ex Mich. c. 5. ait: *Ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Iſrael.* pro quo in ipſo propheta legimus: Ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſrael: quomodo eſt etiam in Hebræo, & in LXX. Et in eodem cap: Et paſcent terram Aſſur in gladio, & terram Nemrod in lanceis eius. Idem videre licet in locis citatis ex Pſal. 2. & Apo. 12. & 19. in quibus pro Regere eſt in Græco Paſcere. Sumitur igitur à paſtore ſimilitudo, qui ferrea virga oues ſuas irat percutit, & perdit, ſignificaturque dominatus ſanctorum in malos, iuxta illud: Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis, & mortis æternæ ſententia, qua eos percuſſuri ſunt.

Paſcere, regere.

Sap. 3.

46 † Idcirco addidit. *Et tamquam vas figuli cōfringentur.* Nam, vt vas fictile ſemel contritum reparari non poteſt, ita impij in æternam mortem, & in perpetuum carcerem mittentur, vnde nulla ſit vnquām ſpes exeundi. Ex quo hæreſis cōuincitur Origenis, qui non ſolum hominibus damnatis, ſed dæmonibus etiam ſalutem, & libertatem pollicebatur.

Verſ. 27.

Et dabo illi ſtellam matutinam. Difficile dictu eſt, etiam ſi ſciatur quæ ſit hæc ſtella matutina, quomodo hæc cum præcedentibus hæreant. Stella matutina Chriſtus eſt, ipſe enim ait Apoc. 22: Ego Ieſus miſi angelum meum teſtificari vobis hæc in Eccleſijs. Ego ſum radix, & genus Dauid, ſtella ſplendida, & matutina. Promittitur ergo vincentibus viſio Chriſti, & regnum cum eo. At id reſtat explicandum, cur hoc in loco vocetur ſtella matutina, id eſt, quid hæc appellatio pertineat ad id, quod nunc agitur. Stella matutina dicitur Chriſtus, quoniam mundi tenebras fugauit inter homines natus. Propter reſurrectionem etiam ita dicitur, quoniam tenebras mortalitatis luce ſuæ reſurrectionis, diſcuſsit. Et vtriuſque rei cauſa poteſt in eum conuenire illud Iob. 38: Numquid producis luciferum in tempore ſuo? quia pater fecit vt Chriſtus tempore ſuo, id eſt, tempore maximè conſentaneo, naſceretur, &

Verſ. 28.

Stella matutina.

47 reſurgeret. † Ita poſſemus nunc interpretari, Dabo illi gloriam, & claritatem reſurrectionis, efficiam illum participem reſurrectionis meæ. Sed alia cauſa eſt cur Chriſtus ſtella matutina dicatur, & qua multò melius loci huius obſcuritas illuſtrabitur, quam mihi videor intelligere ex verbis Apo. 22. citatis: Ego Ieſus miſi angelum meum teſtificari, &c: Quod perinde eſſe videtur, ac ſi diceret: Meum eſt quidquid in hac Apocalypſi ſcriptum eſt, mihi credere debetis, & eam viam ſalutis ſequi, quam vobis in hac reuelatione demōſtraui, ſum enim filius Dauid, id eſt, verus Meſsias, qui promiſſus erat, vt homines doceret, & in beatam vitam perduceret. Sum etiam ſtella matutina vobis data, vt luce mea diſpellerem tenebras infidelitatis, & errorum omnium in nocte huius ſæculi, ne ambuletis in tenebris, & in vmbris figurarum, vt qui erant in veteri lege, ſed plenum lumen habeatis. Ita hoc ſignificatur in ſtella matutina, quod eſt in Iſa. 49: Dedi te in lucem gentium, & in Ioh. cap. 9: Quamdiu ſum in mundo, lux ſum mundi, & cap. 8: Ego ſum lux mundi. Qui ſequitur me, non ambulat in

48 in tenebris, ſed habebit lumē vitæ. † Et omnia rectè explicantur ex. 2. Pe. 1: Et habemus firmiorem propheticum ſermonē, cui benefacitis attendentes, quaſi lucernæ lucēti in caliginoſo loco, donec dies illuceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris. Itaq; in nocte huius ſæculi prophetæ fuerunt vt lucerna, Chriſtus vt lucifer, ſiue ſtella matutina, quod idem eſt, quia tenebras prophetarum illuſtrauit. Quod ergo nunc ait: *Dabo illi ſtellam matutinam*, hoc ſignificat: Dabo ei me ipſum, dabo ei ſtellā, quam in nocte huius vitæ ſequebatur, vt plenè iam eius luce fruatur, antea oſtendebam procul, nunc poſsidendā, & tenendā dabo, vt videat ſe non erraſſe cū eam ſequebatur. Tunc illud omninò implebitur: Sed habebit lumē vitæ. Atq; hæc ſtella matutina rectiſsimè illis promittitur, qui vt Chriſti doctrinā, & lucē ſequerentur, reſpuerunt carnis voluptates, & nō ſunt paſsi ſe tenebris errorū Iezabelis, & blanditijs excæcari. Poſſumus quoq; haud abſurdè ita exponere.

Stella matutina.

Iohan. 8.

49 † Stella matutina fulget in caligine, terminus noctis eſt, & initium Diei & maiorem promittit claritatē, quā ſol ſtatim allaturus eſt. Vincenti ergo datur ſtella matutina, quoniā Chriſtus in mortis caligine inuiſibiliter, ſanctis adeſt, & lucē eis præbet in morte, & lætitiam, & venientis iā beatitudinis, quaſi maioris claritatis, nuntius eſt. Immo verò (vt Gregorius ſcribit. 4. Dialogi. c. 16.) nonnūquam in conſolationē egredientis animæ ipſe apparere ſolet autor, ac retributor vitæ. Et. c. 14. Sæpe, (inquit,) animabus exeuntibus electorum dulces ſolent laudes cœleſtes erūpere, vt dum illas libenter audiunt, diſſolutionē carnis ab anima ſentire minimè permittantur. Et cap. 47. Nonnūquam verò omnipotens Deus trepidātium mentes quibuſdam prius reuelationibus roborat, vt in morte minimè pertimeſcant. Quæ omnia multis in eiſdem locis confirmat exemplis. Omnia hæc pertinent ad id, quod nunc ait: *Dabo illi ſtellam matutinam.*

Argumentum. Cap. III.

Sardianum epiſcopum negligentiæ vehementer accuſat, iuſtoſq; paucos in eius Eccleſia relictos laudat, & ſpe magnorum præmiorū excitat. Epiſcopo Philadelphiæ ampliſsimis verbis collaudato perſecutionē venturam, victoriamque ſuam, & Iudæorum futuram per eum conuerſionem prædicit, eumque ad perſeuerantiam præmijs propoſitis exhortatur. Epiſcopum Laodiceæ ſeuerè reprehendit quòd tepidus ſit, & pauper, & cæcus, monetque, vt seriò caritatem, & virtutes reliquas comparet, & pœnitētiam agat, ac ei, ſi paruerit, amicitiam ſuam, & beatitudinem pollicetur.

Caput III.

1 *ET angelo Eccle-*
ſiæ Sardis, ſcribe,
Hæc dicit qui ha-
bet ſeptem ſpiri-
tus Dei, & ſeptē
ſtellas, Scio opera
tua, quia nomē habes quòd viuas, &
2 *mortuus es. Eſto vigilans, & con-*
firma cetera quæ moritura erant. Nō
enim inuenio opera tua plena coram
3 *Deo meo. In mente ergo habe qua-*
liter acceperis, & audieris: & ſerua,
& pœnitentiam age. Si ergo non vi-
gilaueris, veniam ad te tāquam fur,
4 *& neſcies qua hora veniā ad te. Sed*
habes pauca nomina in Sardis: qui nō
inquinauerūt veſtimenta ſua, & am-
bulabunt mecum in albis, quia digni
5 *ſunt. Qui vicerit, ſic veſtietur veſti*
mentis albis, & non delebo nomē eius
de libro vitæ, & confitebor nomen

eius coram patre meo, & coram ange
6 *lis eius. Qui habet aurē, audiat quid*
7 *Spiritus dicat Eccleſijs. Et angelo*
Philadelphiæ Eccleſiæ ſcribe, Hæc
dicit Sanctus, & Verus, qui habet cla
uem Dauid: qui aperit, & nemo clau
8 *dit: claudit, & nemo aperit. Scio ope*
ra tua: Ecce dedi corā te oſtium aper
tum, quod nemo poteſt claudere: quia
modicam habes virtutem, & ſeruaſti
verbum meum, & nō negaſti nomen
9 *meum. Ecce dabo de Synagoga Sa-*
tanæ, qui dicunt ſe Iudæos eſſe, & non
ſunt, ſed mentiuntur. Ecce faciam
illos vt veniant, & adorent ante pe-
des tuos, & ſcient quia ego dilexi te.
10 *Quoniam ſeruaſti verbum patientiæ*
meæ, & ego ſeruabo te ab hora tenta
tionis, quæ ventura eſt in orbem vni-
uerſum tentare habitantes in terra.
11 *Ecce venio citò: tene quod habes,*
vt nemo accipiat coronam tuam.
12 *Qui vicerit, faciam illum columnā*
in templo Dei mei: & foras non egre
dietur amplius: & ſcribam ſuper eum
nomen Dei mei, & nomen ciuitatis
Dei mei nouæ Ieruſalem, quæ deſcen
dit de cœlo à Deo meo, & nomē meum
13 *nouum. Qui habet aurem, audiat*
14 *quid Spiritus dicat Eccleſijs. Et an*
gelo Laodiciæ Eccleſiæ ſcribe, Hæc
dicit Amen, teſtis fidelis & verus,
15 *qui eſt principiū creaturæ Dei. Scio*
opera tua, quia neq; frigidus es, neq;
calidus, vtinam frigidus eſſes, aut ca-
16 *lidus, ſed quia tepidus es, & nec fri-*
gidus, nec calidus, incipiam te euome
17 *re ex ore meo. Quia dicis, Quod di-*
ues ſum, & locupletatus, & nullius
egeo, & neſcis quia tu es miſer, & mi
ſerabilis, & pauper, & cæcus, & nu-
18 *dus. Suadeo tibi emere à me aurum*
ignitum probatum, vt locuples fias:
& veſtimentis albis induaris, vt non
appareat cōfuſio nuditatis tuæ: & col
lyrio inunge oculos tuos vt videas.
19 *Ego quos amo, arguo & caſtigo.*
Aemulare ergo, & pœnitentiam age.
20 *Ecce ſto ad oſtium, & pulſo, ſiquis*
audierit vocem meam, & aperuerit
ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo
21 *cum illo, & ipſe mecum. Qui vicerit,*
dabo ei ſedere mecum in throno meo:
ſicut & ego vici, & ſedi cum patre
22 *meo in throno eius. Qui habet aurē,*
audiat quid Spiritus dicat Eccleſijs.

HÆC *dicit qui habet ſeptem ſpiritus Dei, & ſeptem ſtellas.* *Verſ. 1.*
1 † Quoniā hic epiſcopus negligētior erat tā in ſua, quā in ſubditorum ſalute, vt ex ijs, quæ ſequuntur intelligimus, adeò vt non niſi paucos haberet in Eccleſia ſua, qui non coinquinaſſent veſtimenta ſua, & ipſe mortuus eſſe dicatur, quāuis viuus putaretur: meritò dicitur ei Chriſtū, cuius nomine Iohannes loquitur, habere ſeptem ſpiritus Dei, & habere ſeptē ſtellas. In ſeptem ſpiritibus, quibus humanæ ſalutis procuratio demandata eſt, oſtendit ſibi gratiſsimam eſſe ſalutem hominum, cuius tantos angelos curam habere voluit, vt ſi in ea negligens fuerit, intelligat ſibi grauiſsimum exitium imminere. De his ſpiritibus diximus c. 1. n. 17, & ſeq. In ſeptem ſtellis docet ſibi curæ eſſe epiſcopos, & à ſe conſeruari, ac foueri, vt ſcilicet alacrior ſit ad pœnitētiam agendā, & ad Deo placendū: & ſi id contempſerit, ſupplicium eius timeat, qui epiſcopos elegit, & ſeruat, & integerrimos eſſe cupit.

Scio

1 Verſ. 1. *Scio opera tua.* † Quæ talia ſunt, vt cũ viuere te homines putent, & gratiam habere, mortuus tamen propter peccata ſis.

Verſ. 2. *Eſto vigilans.* Expergiſcere, qui negligentia, & ſocordia, quaſi alto ſomno, teneris.

Verſ. 2. *Et confirma cetera, quæ moritura erant.* Ambroſius: Vigilat qui ſemper bona opera exercet. Præcipitur ergo huic vt vigilet, ideſt, vt in caritatis operibus ſemetipſum exerceat, ne parua bona, quę adhuc videbatur habere, deperirent. &c. Hoc ergo dicit quod paſsim experimur. Si quis peccato ſe teneri, & negligentia diu ſinat, paulatim virtutes lãgueſcunt, & opera earum pereunt. Vigila ergo, & ne patiaris perire bona opera, quæ ſuperſunt, ſed cõfirma illa, quæ mortua erant, ideſt, quæ iam ad interitum feſtinabant, & citò morientur, niſi confirmes. Gregorius in. 3. parte Paſtoralis curæ, Admonitione. 35: In hoc quippe mundo humana anima quaſi more nauis eſt contra ictum fluminis condeſcendentis, vno in loco nequaquam ſtare permittitur, quia ad ima relabitur, niſi ad ſumma conetur. Si ergo inchoata bona fortis operantis manus ad perfectionem nõ ſubleuat, ipſa operandi remiſsio contra hoc, quod operatum eſt, pugnat. Hinc eſt quod Prouer. 18. per Salomonem dicitur: Qui mollis, & diſſolutus in opere ſuo fuerit, frater eſt ſua opera diſsipantis. Hinc etiã Sardis Eccleſiæ angelo dicitur: *Eſto* vigilans, & confirma cetera, quæ moritura erant. Si enim quod mortuum in nobis eſt, ad vitam non accenditur, hoc etiam extinguitur, quod quaſi adhuc viuum tenetur. Pro Confirma, eſt, ςήριξον, quod ita expoſuit Arethas: Non vtcumque dictum eſt, Confirma, ſed quaſi dixiſſet: Solida facito, ac robora quæ & mollia ſunt, & ad caſum paratiſsima.

Verſ. 2. *Non enim inuenio opera tua plena.* Non plenè viuis vt debes, non reſpondent opera perſonæ, ac dignitati tuæ. Quod intelligitur ex ſequentibus: In mente ergo habe qualiter acceperis, &c.

Verſ. 2. *Coram Deo meo.* † Loquitur, vt ſolet,
3 Chriſtus vt homo, vt cum ait: Aſcendo ad patrem meum, & patrem veſtrũ, Deum meũ, & Deum veſtrum. Ioh. 20.

In mente ergo habe qualiter acceperis. Verſ. 3. Memento qualiter ſis inſtitutus, & qualem te vitam agere docuerint qui te baptizauerint, & Eccleſiæ iſti præfecerunt, & ita viue. Hoc quia non ſeruabat, dictum eſt: Non enim inuenio opera tua plena.

Veniam ad te tamquam fur. Verſ. 3. Cur hoc dixerit continuò explicat. *Et neſcies qua hora veniam ad te,* ideſt, cum minimè opinaberis, morieris, & ad iudicium vocaberis. Metaphora eſt ſæpe à Domino vſurpata in Euangelio. Illam explicat Matth. 24: Illud autem ſcitote, quoniã ſi ſciret pater familias qua hora fur venturus eſſet, vigilaret vtique, & non fineret perfodi domum ſuam. Ideo & vos eſtote parati, quia qua neſcitis hora filius hominis venturus eſt. Et Paulus. 1. Theſſ. 5: Ipſi enim diligenter ſcitis, quia dies Domini, ſicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint, Pax, & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus. Eadem Metaphora vtitur Ioh. infra cap. 16: Ecce venio ſicut fur. Beatus qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet.

4 *Sed habes pauca nomina in Sardis.* † Poſt Verſ. 4. reprehenſionem addit aliquid morè ſuo, quo epiſcopum cõſoletur, vt meliori animo ſit, nec prorſus opera ſua Deo diſplicere exiſtimet. Ac ſi dicat: Quamuis negligens fueris, & multi negligentia tua perierint, non perierunt tamen omnes, adhuc relicti ſunt nonnulli, qui viuunt apud me, & mihi gratiſsimi ſunt. Sed cur hunc ſenſum his verbis expreſſerit: *Habes pauca nomina,* quod inſolens videtur in Scriptura, nõ facilem videtur habere explicatum. Arethas quidem alienũ hoc eſſe dicit à Græca phraſi, vt *Pauca nomina* ponatur pro Paucos homines, ſed nihil prætereà explicat. Beda hanc cauſam putat, quòd nomina ſanctorum ſcripta ſunt in cœlo, & proprias oues vocat nominatim. Ambroſius. Quoniam ad excellentiã ſanctorũ pertinet, vt Deus eos nominatim ſciat, ſicut ait Moſi Exo. 33: Noui te ex nomine, & Ioh. 10: Et proprias oues vocat nominatim. Ita etiam Haymo, & plerique. Nos veram huius

rei cauſam tenebimus, ſi meminerimus dictum eſſe cap. 2. nu. 4. ſecundùm vulgatam Hebræorum conſuetudinē, qua abſtractis nominibus pro ſuis concretis vtuntur modò actiuè, modò paſſiuè ſumptis (liceat ita loqui perſpicuitatis, & doctrinæ cauſa) nomen poni pro re nominata, ſiue pro eo, cuius

Nomē pro homine.

5 nomen eſt. † Quare Iohannes non dixit, *Pauca nomina, quæ non inquinauerunt veſtimenta ſua*, Sed, *Qui non inquinauerunt*, Spectauit enim magis rem ſignificatam, quam nomen. Simile eſt quòd infra legimus cap. 11: Et occiſa ſunt in terræ motu nomina hominum ſeptem millia. Ex quo intelligitur illud Act. 1: Exurgens Petrus in medio fratrum dixit (erat autem turba hominum ſimul fere centum viginti) vbi in Græco eſt, ὄχλος ὀνομάτων, id eſt, Turba nominum: & ita omnino legendum videtur in noſtra Translatione, nec enim deſunt nonnulli manu ſcripti, & typis excuſsi codices, qui ita legant. Niſi dicamus noſtrum interpretem, cui conſuetudo Hebræorum non erat ignota, ſenſum quam verba reddere maluiſſe perſpicuitatis cauſa, & vertiſſe: Turba hominum. Sed quod ante dixi, probabilius, & verius eſt.

Loc᾽ Act. 1

Verſ. 4. *Qui non inquinauerunt veſtimenta ſua.* Ad veſtem candidam mihi alludere videtur hic, & cum dicit ſanctos lauiſſe ſtolas, vt cap. 7. & 22. quam in ſignū innocentiæ, & ſanctitatis ex Eccleſiæ traditione accepimus in Baptiſmo, quę peccatis inquinatur, & pœnitētia abluitur. Sed nunc negat veſtimenta horum fuiſſe inquinata, quoniam procellis, quas eo tempore Diabolus in Eccleſias Aſiæ concitabat, obruti non ſunt, nec a fide, aut à caritate dimoueri potuerunt.

Verſ. 4. *Et ambulabunt mecum in albis.* † Me-
6 cum ſemper erunt in perpetuis voluptatibus. Veſtis enim candida lætitiæ index eſt. Eccleſ. 9: Vade ergo, & comede in lætitia panem tuū, & bibe cūm gaudio vinum tuum, quia Deo placent opera tua. Omni tempore ſint veſtimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. Hinc Apoc. 7. de ſanctis dicitur: Amicti ſtolis albis, & palmæ in manibus eorum.

Alba veſtis lætitiam indicat.

Qui vicerit ſic veſtietur veſtimētis albis. *Verſ. 5.* In Græco eſt, Hic veſtietur, & c. οὗτος, & ſenſus conuenientior eſt. Ita habent multi codices, & ita legit Arethas, & fortè noſter interpres ita vertit, facilè enim pro Hic ſcribi potuit Sic. Sed quoniam in Græco facilè etiam errari potuit, quoniam eadem dictio, ſi O paruum habeat, ſignificat Hic, ſi vero habeat O magnum, ſignificat Sic, non eſt reijcienda lectio, quæ eſt in pluribus exemplaribus vulgatæ Translationis, præſertim cum nihil mutetur in ſenſu. Atque in hac lectione coniunctio, *Sic*, etſi referri poſsit etiam ad verbum, *Vicerit*, meliùs refertur ad verbum, *Veſtietur*, vt retulit Haymo, Ambroſius, Beda, Anſelmus. Ita autem interpretantur: Qui vicerit, veſtietur veſte immortalitatis, & gloriæ, ita vt illi, qui non inquinauerunt veſtimenta ſua, id eſt, qui innocentiam in Baptiſmo ac-
7 ceptam ſeruauerunt. † At neſcio cur de his tantum ſit intelligendum, cum valde propriè illi dicantur non inquinaſſe veſtimenta ſua, qui poſtquam per pœnitentiam ea abluerunt, nō ſordidarunt. Nec enim nunc agitur de illis, qui innocentiam Baptiſmi tota vita ſine vllo peccato mortali conſeruarunt, ſed de ijs, qui non ceſſerunt hæreticis, & perſecutoribus, qui tunc in Aſia graſſabantur, atque illos dicit non inquinaſſe veſtimenta ſua, qui tamen antea potuerunt aliquando peccaſſe. Nec video cur in eo, quod ait: *Qui vicerit*, illi intelligantur, qui poſt peccatum egerunt pœnitentiam, cum vocabulum ad omnes æquè pertineat, qui hæreticorum dolis, & perſecutionibus Diaboli, & membrorum eius fortiter reſtiterunt, ſiue Baptiſmi innocentiam ſeruauerint, ſiue aliquando amiſerint. Iis igitur, qui veſtimenta ſua non inquinarunt, meritò veſtimenta alba tribuuntur.

Et non delebo nomen eius de libro vitæ. *Verſ. 5.* Huius loci intelligentia ex S. Tho. petenda eſt, qui. 1. p. q. 24. copioſè explicat quid ſit Liber vitæ, quid ſit ſcribi in eo, aut deleri. Docet Art. 1. librum vitæ in Deo Metaphoricè dici, quòd in libro ſcribi ſoleant qui ad aliquid eliguntur, vt milites, aut conſiliarij; Librum

Liber vitæ

vitæ

vitæ dici ipſam Dei notitiam, qua firmiter retinet ſe aliquos prædeſtinaſſe ad vitam æternam; ſiue conſcriptionem eorum, qui electi ſunt ad vitam æternam: conſcriptum enim dicitur in intellectu alicuius, quod firmiter memoria tenetur; vt Prou. 3: Deſcribe illa in tabulis cordis tui. Artic. 2. tradit in hoc libro propriè eos duntaxat ſcribi, qui electi ſunt ad vitam æternam, non enim eligitur quis niſi ad id, quod habet rationem finis, vt miles non eligitur, aut ſcribitur, vt armetur, ſed vt pugnet. Quare qui gratiam habent, ſed beatitudinem tandem non aſſequuntur, non dicuntur ſimpliciter electi, 8 nec ſimpliciter ſcripti in libro vitę. † Ex his ſequitur quod eſt in Artic. 5: nunquã de libro vitæ deleri eos, qui ſimpliciter ſcripti ſunt, ideſt, prædeſtinatos, ſed eos, qui quodammodo ſcripti erant, ideſt, qui propter præſentem iuſtitiam ius ad vitam æternam habebant. Itaque ſecundùm S. Thomam, duplex hominum genus ſcribitur in libro vitæ, licet non eodem modo, ideſt, prædeſtinati, qui verè electi ſunt vt habeant vitam æternam, & qui gratiam habent, ſed prædeſtinati non ſunt: ſunt enim ſcripti vt habituri vitam æternam, non in ſe ipſa, ſed in ſua cauſa: Atque ideò hi & deleri poſſunt, & re vera delentur; illi deleri non poſſunt: Ita etiam Anſelmus, & Lyranus. Iuxta hanc ſententiam, *Non delebo nomen eius de libro vitæ*, nihil aliud eſt, quam ſi diceret. Sine dubio vitam æternam conſequentur, in quam minimè peruenient qui victi fuerint. Satis hoc quidem probabiliter. Sed probabilius

Qui ſcribantur in libro vitæ.

eſt, & cum Scriptura, ſanctorumque patrum dictis magis congruit, in libro vitæ nullo modo ſcribi niſi præ-9 deſtinatos ad vitam æternam. † Ita etenim ſemper loquitur Scriptura, vt Danie. 12: *Et in tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro*, Philip. 4. Cum Clemente, & ceteris adiutoribus meis, quorum nomina ſunt in libro vitæ. Apoc. 13. *Et adorauerunt eam* (beſtiam) omnes qui inhabitant terram, quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ, ideſt, omnes qui non erant prædeſtinati. Et cap. 17: Et mirabuntur omnes inhabitantes terram, quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ à conſtitutione mundi. Et cap. 20: Et qui non inuentus eſt in libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis. cap. 21: Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni. Reſpondebit fortaſſe quiſpiam; Scripti erant & alij præter prædeſtinatos, ſed in die iudicij non inuenientur ſcripti, quia deleti 10 ſunt cum à gratia exciderunt. † Hanc reſponſionem verba ipſa Euangeliſtæ refutant, cap. enim decimotertio dixit: Quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ Agni, qui occiſus eſt, ab origine mundi, quæ non poſſunt niſi de prædeſtinatis intelligi. Nam illud; *Ab origine mundi* (vt ſuo loco dicemus) non coniungitur cum Agno, qui occiſus eſt, ſed cum illo: Quorum non ſunt ſcripta nomina, ac ſi diceret: Quorum non ſunt ſcripta nomina ab origine mundi in libro vitæ Agni, qui occiſus eſt, vt manifeſtiſſimum eſt ex verbis cap. 17: Quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ à conſtitutione mundi. Soli enim prædeſtinati dicuntur ſcripti, ſiue electi, à conſtitutione mundi, vt Matth. 25: Poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi, ideſt, ab æterno. Solet e[illegible]m Scriptura interdum ita loqui, vt per lo[illegible]mam duratio[illegible], quæ [illegible] mundi, sig[illegible] æter[illegible] vt intelligentiæ noſtræ ſe [illegible], qui vix aliquid cogitare po[illegible]te mundi creationem. Ita dictum eſt Pſal. 89: A ſæculo, & vſque in ſæculum tu es Deus: & Pſal. 92: A ſæculo tu es, cum ſoleat etiam dicere: Ante ſæcula. Mich. 5: Et egreſſus eius ab initio, à diebus æternitatis. 1. Iohan. 1: Quod fuit ab initio, quod 11 audiuimus. † Hoc ipſum, ideſt, in libro vitæ nullo modo ſcribi niſi prædeſtinatos, apertè docet Auguſtinus lib. 20. de Ciuitate c. 15: his verbis: Non Deũ liber iſte commemorat, ne obliuione fallatur, ſed prædeſtinationẽ ſignificat

A conſtitutione mundi.

eorum, quibus æterna dabitur vita, nec enim neſcit eos Deus, & in hoc libro legit vt ſciat: Sed potius ipſa eius præſcientia de illis, quæ falli non poteſt, liber eſt vitæ, in quo ſunt ſcripti, ideſt, præcogniti. Idem ait vel apertiùs, in illud Pſal. 68: Deleantur de libro viuẽtium. Eadem eſt ſententia Haymonis, hic, & in illud cap. 17: Quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ: & denique omnium, qui aliter quam S. Thomas exponunt quid ſit deleri de libro vitæ, quos ſtatim nominabimus.

Deleri de libro vitæ. Nunc ſupereſt ea dubitatio: quomodo aliqui deleri dicantur de libro vitæ, ſi non ſcribuntur in eo niſi prædeſtinati, quos conſtat deleri non poſſe. Ait ſiquidem Moſes Exo. 32: Aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro tuo, quem ſcripſiſti: Et Pſal. 68. legimus: Deleantur de libro viuentium: & nunc ait Dominus: *Non delebo nomen*

12 *eius de libro vitæ.* † Hãc proponit, & diſſoluit Auguſtinus in Pſal. 68. Iſti ergo inquit, quomodò inde delentur, vbi nunquam ſcripti ſunt? Hoc dictum eſt ſecundùm ſpem ipſorum, quia ibi ſe ſcriptos putabant. Quid eſt, Deleantur de libro vitæ? Et ipſis conſtet non illos ibi eſſe. Et paulò poſt: Sic ergo & hi illi, qui ſe ſperabant tamquam merito iuſtitiæ ſuæ in libro ſcriptos Dei, cum perducta fuerit damnatio eorum etiam ad cognitionem eorum, delebuntur de libro viuentium, ideſt, nõ ibi ſe eſſe cognoſcent. Nam verſus, qui ſequitur, exponit quod dictum eſt: Et cum iuſtis non ſcribantur. Dixi ergo, Deleantur, ſecundùm ſpem eorum, ſecundùm æquitatem autem tuam quid dico? Non ſcribantur, &c. Eodem modo exponit Rupertus in verba citata Exo. 32. ideſt. lib. 4. in Exod. c. 29. Ambroſius paulò aliter; illos deleri dicit, qui hominum opinione iuſti, & ſcripti putabantur, cum iam eorum damnatio omnibus innoteſcit. Anſbertus, & Haymo dicunt deleri de libro vitæ nihil aliud eſſe, quam in eo non ſcribi.

13 † Probat primùm ex vſitata Scripturæ locutione, qua affirmationes pro negationibus poni ſolent, vt cum dicitur Exod. 7: Ego indurabo cor Pharaonis, idem eſt ac ſi diceret: Non emolliam gratia mea. Sic delere de libro vitæ eſt non ſcribere. Confirmant etiam ex Pſal. 68. vbi cum dictum eſſet: Deleantur de libro viuentium, continuò additur: Et cum iuſtis non ſcribantur. Mihi Auguſtini reſponſio, & Ambroſij magis probatur, atque adeò illæ inter ſe non pugnant, vt vna, eademq; plenior ex eis fiat, atque ita illos deleri dicamus de libro vitæ, qui vel ſe ipſi putabant in eo eſſe ſcriptos, vel homines ex operibus, quæ videbant, ita judicabant, ſed poſteà Dei iudicio damnati, quia in libro non inueniuntur ſcripti, dicuntur deleri. Nam ſæpe ſcriptura loquitur nõ vt res ipſæ ſunt, ſed vt ab hominibus iudicantur, vt Luc. 2: Et non cognouerũt parentes eius. Et iterũ: Ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te. Math. 11: Quia abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Ioh. 5: Si ego teſtimonium perhibeo de me ipſo, teſtimonium meum non eſt verum, ſcilicet, iuxta opinionẽ veſtram, ita enim quidam interpretantur. Quare meritò quaſi ſcripti dicun-

Reg. Scripturæ ſæpe loquitur iuxta vulgare hominum iudicium.

14 tur, qui ſe ſcriptos putabant, aut ſcripti ab hominibus putabantur. † Hanc reſponſionem tacito Auguſtini nomine reprehendit S. Thomas Arti. 3: quoniã quod ſanctis repromittitur, non eſt ſolùm in hominum opinione; & non deleri de libro vitæ ponitur inter præmia iuſtorum, iuxta id, quod hic legimus: *Et non delebo nomẽ eius de libro vitæ.* Hoc eſt eius argumentum, quod facilè ſoluetur ſi dicamus, cum ait: *Et non delebo, &c.* hoc ſignificari, Non videbunt eum deletum homines in die iudicij, nõ cernent eius damnationem, vt aliorum, qui victi ſunt, & inquinauerunt veſtimẽta, ſed cernent eius glorificationẽ, & coronam, plus enim intelligit quam loquitur. In quo hoc etiam latet: Dabo illi perſeuerantiæ donum. Hæc autem magna præmia iuſtorum non ſunt ſolùm in opinione hominum, ſed in re ipſa.

Et confitebor nomẽ eius. Palàm coram patre meo, & ſanctis angelis agnoſcam illũ, & inter meos numerabo, & gloriabor me talem ſeruum habere. Heb. 11: Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorũ, parauit enim illis ciuitatẽ. *Verſ. 5.*

Allu-

Alludit autem ad illud verbũ Domini,
quod retulit Matthæus.c.10: Omnis er
go qui confitebitur me coram homini
bus,confitebor & ego eum coram pa-
tre meo,qui in cœlis eſt. † Præmia re-
15 ctè conueniunt, nam qui inter ſumma
ſcelera, & magnas peccãdi occaſiones
ſanctitatem,& puritatem retinuerunt,
& veſtimenta ſua non inquinarũt, ſed
Chriſtum verbis, & operibus imitan-
do confeſsi ſunt, æquum eſt vt albis ve
ſtibus induantur,& cum eo ambulent,
ſemperq; viuant, & honorificè ab eo
in die iudicij agnoſcãtur coram patre,
& angelis ſanctis.

Verſ.6. *Qui habet aurem,audiat.* Quoniam ni-
hil ſubijcit, quod dicatur Eccleſijs, vt
ſolet, intelligimus verba præcedentia:
Qui vicerit,ſic veſtietur.&c. Eccleſijs
dicta eſſe;nam cum ad Eccleſias loqui-
tur,ſolet à quibuſdam ad omnes tranſ-
ferre ſermonem, & generaliter loqui,
vt cap.2. Vincenti dabo edere de ligno
vitæ: Qui vicerit, non lædetur à morte
ſecunda.&c.Et eodem modo hic locu
tus eſt:Qui vicerit, ſic veſtietur veſti-
mentis albis.

Verſ.7. *Hæc dicit ſanctus, & verus.* ὁ ἅγιος, ὁ
ἀληθινὸς, id eſt,qui ſanctus eſt,& autor,
atque amator ſanctitatis, & verus,id eſt
verax,& conſtans in promiſsis ſuis. Al
ludit ad illud Pſal.144: Fidelis Domi-
nus in omnibus verbis ſuis, & ſanctus
in omnibus operibus ſuis. Meritò his
nominibus vtitur,quoniã ſanctitas hu-
ius epiſcopi in ſequentibus laudatur,&
eius cauſa magna ei promittuntur.

16 *Clauis Dauid.* *Qui habet clauem Dauid.* † Locus eſt
perobſcurus. Multi clauem Dauid in-
telligentiam veteris legis, aut propriè
libri Pſalmorum,interpretantur;alij re
giam poteſtatem, alij incarnationem
Domini,alij ipſum Dominũ. Sed neq;
id ex ſcripturis confirmant, nec cur ita
dicatur,aut quomodò cum ſequẽtibus
hæreat, ſatis explicant. Vera ergo hu-
ius loci intelligentia deſumitur ex ver-
bis Iſaiæ.c.22. vnde verba ipſa ſumpta
ſunt,quod mirum eſt non animaduer-
tiſſe ferè expoſitores. Ea ſunt huiuſmo
di:Et dabo clauem domus Dauid ſuper
humerum eius, & aperiet, & non erit
qui claudat, & claudet, & non erit qui
aperiat. Loquitur de Eliakim filio El-
kiæ, cui ſe daturum pontificatum polli
cetur, vt exponit Hieronymus. Quare
cum dicit: Dabo clauem domus Dauid,
in domo Dauid ſine dubio templum in
telligit, quod licet à Salomone ſit ædi-
ficatũ,rectè domus Dauid dicitur, quia
ipſe primus omnium de templo Deo
ædificando cogitauit,ædificaſſetq;, niſi
à Deo fuiſſet prohibitus; ſed formam
totius ædificij Salomoni reliquit,& ma
teriam ad ædificandum lignorum, &
argenti,& auri, vt videmus.1.Paral.28.
17 &.29. † Et quamuis Adamus, & Fore-
rius dubitare videantur, magiſque in
eam ſententiam propẽdere, vt domus
Dauid, Sit regia ipſius Dauid, cui præ
poſitus prius fuerit Sobna; deinde ve-
rò Eliakim: tamen ſine cauſa dubitant,
& contra veteres exponunt; ita enim
vt diximus interpretantur Hierony-
mus, Cyrillus, Procopius, Hay-
mo,S.Thomas,& Lyranus,& Diony-
ſius. Idem etiam ſentiũt Hebræi. Quod
ex Lxx. tranſlatione manifeſtiſsimum
eſt,nam vbi nos habemus: Vade,ingre-
dere ad eũ, qui habitat in tabernaculo,
Lxx.verterũt: Vade in paſtophorium,
quod locũ eſſe in tẽplo, in quo præpoſi
tus tẽpli habitabat,docet Hieronymus,
Cyrillus,cõſtatq; exhedras tẽpli vbiq;
vocari Paſtophoria in Græco,vt.1.Par.
9.&c.28.&c.1.Mach.4.& alibi ſæpe. De
quo multa diximus lib.2. de Templo.c.
17: Apertè hoc etiam indicant verba il-
la: Vocabo ſeruũ meum Eliakim filium
Elkiæ, & induam illum tunica tua, &
cingulo tuo confortabo eum. Pro Tu-
nica eſt in Heb. כתנת, quæ eſt veſtis
18 ſacerdotalis, vt diximus cap.1. num.61.
† Porro ſicut Eliakim figura erat Chri
ſti, vt docent Hieronymus, Cyrillus,
& Procopius: ita templum figura eſt
Eccleſiæ. Eliakim habet clauẽ templi;
quia princeps templi eſt. Aperit,& ne-
mo claudit,& claudit, & nemo aperit,
id eſt, ſi ipſe aperuerit vt populus ingre
diatur,nemo illi repugnare poterit,aut
contradicere, nemo poterit claudere:
ſi autem claudere voluerit, nemo eo
inuito poterit aperire. Ita Chriſtus ha-
bet clauem Eccleſiæ, quæ dicitur Cla-
uis Dauid, id eſt, domus ipſius Dauid,
& in eam introeunt quibus ipſe aperit,
id eſt,quos ipſe adducit per gratiã ſuã,

& quibus ipſe propter incredulitatem fores occludit, introire non poterunt. Ideo Chriſtus ait Iohan. 10: Ego ſum oſtium. Per me ſi quis introierit, ſaluabitur, & ingredietur, & egredietur, & paſcua inueniet. Immo & iuxta Auguſtinum tract. 46. in Iohan. oſtiarius etiã dicitur, cum in eodem loco legimus: Huic oſtiarius aperit. Si quis autem quærat, cur hæc nunc de Chriſto dicantur, legat quod ſtatim ſequitur: Ecce dedi coram te oſtium apertum, quod nemo poteſt claudere: quòd continuò explicabimus.

Verſ. 8. *Scio opera tua.* † Noui quàm ſtrenuè
19 pro me laboraueris.

Verſ. 8. *Ecce dedi coram te oſtium apertum.* Docet huius epiſcopi meritis, & prædicatione multos ingreſſuros eſſe in Eccleſiã, adeoq; eum non amiſſurum ex ſuis, vt multos etiam ex infidelibus Chriſto lucrifacturus ſit. Hic locus ex præcedentibus intelligitur, ac ſi dicat: Ego qui habeo clauem Dauid, id eſt, Eccleſiæ, & quo aperiente nemo poteſt claudere, aperui oſtium illius coram te, vt te homines per prædicationem vocante, multi ingrediantur in Eccleſiam, nec valeant Diabolus, aut eius miniſtri ingreſſum impedire. Intelligitur etiam ex Pauli verbis. 1. Cor. 16: Permanebo autem Epheſi vſque ad Pentecoſten: oſtium enim mihi apertum eſt magnũ, & euidens. Videlicet per quod multi me prædicante in Eccleſiam intrabũt. Theophylactus: Hoc eſt, multi acceſſuri ſunt ad fidem. Et. 2. Cor. 2: Cum veniſſem autem Troadem propter Euangelium Chriſti, & oſtiũ mihi apertum eſſet in Domino. &c.

Verſ. 8. *Quia modicã habes virtutẽ.* † Virtus hęc
20 Græcè δύναμις dicitur, quod facultatẽ,
Virtus, δύναμις. & poteſtatem, & robur ſignificat. Eſt
autem ſenſus: Dedi coram te oſtium apertum, propterea quòd cum *modicam* habeas *virtutem*, id eſt, non ſis potens in ſæculo, nec auxilium habeas potentium amicorum, qui te tueantur, & iniurias aduerſariorum à te repellant, ſeruaſti verbum meum nihil vnquam à præceptis meis declinans, & magnis perſecutionibus vrgentibus non negaſti nomen meum.

Verſ. 9. *Ecce dabo de Synagoga Satanæ,&c.* Hæc iam expoſuimus cap. 2. nu. 13. & 17. Cũ autem dicit: *Dabo*, ſubaudi enim dictum eſt: Tibi, id eſt. conuertentur, & parebunt tibi. Hic iam, & in verbis continuò ſequentibus apertè explicat quod priùs obſcurè dixerat: Ecce dedi coram te oſtium apertum.

Et adorent ante pedes tuos. Ad pedes tuos procident parati facere quidquid iuſſeris. Verſ. 9.

Et ſcient quia ego dilexi te. Tunc intelligent, & confitebuntur te veracem, & pium fuiſſe, & Deo carum. Verſ. 9.

Quoniam ſeruaſti verbum patientiæ meæ. Verſ. 10.
21 † Hæc tibi eueniẽt quoniam feciſti id,
quod ego præcepi de patientia vbique ſeruanda, & tenenda. Siue, Sciẽt te dilectum ſuiſſe à me, quoniam æquo animo omnia incommoda pro me pertuliſti. Patientiam ſuam vocat quam ipſe præcepit, & commendauit, ſicut & legem ſuam dicere ſolet, quam ipſe tulit. Ita dictum eſt in cap. 2: Et non negaſti fidem meam: & ita cap. 2. num. 42. expoſuimus illud: Et cuſtodierit opera mea. Vel planiùs, *Patientiæ meæ*, quam ego habui, id eſt, paſſus es ad exemplũ meum, vt exponunt Beda, & Haymo. Sed meliùs interpretabimur: *Verbum patientiæ meæ*, vt ſit ſenſus: Expectaſti me, ſuſtinuiſti me, & credens me eſſe veracem, & mercedem tibi redditurũ, pertuliſti omnia. Sic loquitur ſæpè Scriptura, vt Pſal. 21. Spes mea ab vberibus matris meæ, id eſt, quem ego ſpero adiutorem, & remuneratorem meum futurũ. Et Pſal. 70: Eripe me de manu peccatoris, & de manu cõtra legem agentis, & iniqui. Quoniam tu es patiẽtia mea Domine, Domine ſpes mea à iuuentute mea, id eſt, Te expecto, & ſuſtineo, ſcio te mihi præmia pro ijs, quæ patior, redditurum. Quod clariùs dicere ſolet idem Propheta, vt Pſal. 26: Expecta Dominum, viriliter age, & cõfortetur cor tuũ, & ſuſtine Dominum. Hunc ſenſum ſubindicat quod eſt in Græco, τῆς ὑπομονῆς μου, id eſt, patientiæ mei, quod me videlicet ſuſtinuiſti.

Et ego ſeruabo te ab hora tẽtationis. † Tu Verſ. 10.
22 ſeruaſti verbum patientiæ meæ, ego
etiam pro hac patientia ſeruabo te ab hora tentationis, ita enim dictum eſt, vt illud Matth. 16: Et ego dico tibi quod tu es

tu es Petrus.&c .id eſt, Tu mihi dixiſti:
Tu es Chriſtus filius Dei viui: & ego
dico tibi viciſsim: Tu es Petrus.&c.Ho
ram tentationis multi interpretantur
de afflictione, quam paſſura eſt Eccle
ſia temporibus Antichriſti, vt Beda,
Haymo: aut de die iudicij, vt Ambro-
ſius. Quod & mihi videretur, ſi nunc
vniuerſæ Eccleſiæ loqueretur; at non
Eccleſiæ, ſed epiſcopo vni loqui-
tur; quare neceſſe eſt vt de perſecu-
tione loquatur illius temporis. Arethas
aut de perſecutione Antichriſti verba
fieri cenſet, aut de perſecutione Domi
tiani. Sed quoniam perſecutio Domi-
tiani iam diu tūc ſæuiebat, & in ea Apo
ſtolus ipſe relegatus fuerat in Patmum
inſulam, veriſimilius eſt dici hæc de ter
tia Eccleſiæ perſecutione, quam pauló
poſt excitauit Traianus, cuius impera-
toris tempore mortuus eſt Apoſtolus.
In hac perſecutione plurimi quidē mar
tyrio coronati ſunt, ſed præcipuè Simō
filius Cleophæ, ſecundus epiſcopus Ie
ruſalem, & Ignatius epiſcopus Antio-
chiæ, vt Euſebius autor eſt in Chroni-
cis; & maxima, atq; crudeliſsima fuit,
23 vt ſtatim dicemus. † Ceterum horam
Hora pro breui tempore. non propriè accipit, ſed breue tempus
horam vocat, quomodo Iohann. 1. Ep.
cap. 2. dixit: Filioli, nouiſsima hora eſt.
Et in Euangelio cap. 5 Ille erat lucer-
na ardens & lucens. Vos autem volui-
ſtis ad horam exultare in luce eius. Et
in Epiſt. ad Philem: Forſitan enim ideo
diſceſsit ad horam à te, vt æternum il-
lum reciperes. Quod autem ait: *Serua-
bo te*, hoc ſignificat: Efficiam vt non
vincaris.

Verſ. 10. *Quæ ventura eſt in orbem vniuerſum ten-
tare habitantes in terra.* Habitantes in ter
Quanta fuerit perſecutio, quam Traian⁹ excitauit. ra nō in malā partē accipit, vt ſæpe ſo
let Scriptura, ſed Chriſtianos intelli-
git vbique terrarum habitantes, quos
Traianus inquiri, & occidi iuſsit. Scri-
bit enim Euſebius lib. 3. Hiſt. Eccl. c. 32.
eo tempore per ſingulas ciuitates mo-
tam eſſe perſecutionem in noſtros. Et
poſtea ait: Perſecutionum vero extrin
ſecus pōdus vrgebat Eccleſiam, & tam
immenſæ cateruæ martyrum quotidie
iugulabantur, vt Plinius Secundus, qui
tunc prouinciam adminiſtrabat, mul-
titudine interemptorum permotus re
ferret ad imperatorem, quod innume-
ra hominum millia quotidie obtrunca
24 rentur.&c. † Eadem legimus apud Ni
cephorum lib. 3. cap. 16. & 17. Et quod
de Epiſtola Plinij dicunt ad Traianum,
mutuati ſunt, vt ipſi quoq; indicant,
ex Tertulliano in Apologetico aduer-
ſus Gentes cap. 2. Epiſtola uerò ipſa ex
tat inter reliquas eiuſdē autoris lib. 10.
Epiſt. prope finem. Venit igitur hæc af-
flictio tētare habitantes in terra, id eſt,
vt Chriſtiani per totum orbem diſperſi
probarentur, & eorum fides, quaſi au-
rum in igne, ſpectaretur.

Ecce venio citò. Redditurus tibi mer- *Verſ. 11.*
cedem vitæ æternæ pro tam honeſtis
laboribus, & pro patientia tua.

Tene quod habes, vt nemo accipiat coro- Verſ. 11.
nam tuam. κράτει, fortiter apprehēſum *Tenere.*
ſerua, quod eleganter vno verbo dici-
tur Latinè, *Tene*, vnde & tenaces, &
pertinaces dicti ſunt, Hoc eſt: Conſer-
ua fortitudinem, & patientiam tuam,
perge vt cœpiſti, & nullis cede terrori-
bus perſecutionum, ne ſi ijs ſuccubue-
ris, alius pro te ſubſtituatur, qui merce-
dem, & coronam vitæ æternæ referat,
quam tibi paraueram. † Videmus hic
25 neminem eſſe tam prouectæ virtutis,
tamq; palmæ propinquum, ut ea priua-
ri non poſsit, vt meritò dicat Apoſto- *1. Cor. 10.*
lus: Itaque qui ſe exiſtimat ſtare, videat
ne cadat. Deinde ita tenendas eſſe Dei
promiſsiones, vt nos deſides non red-
dant, ſed ſemper quantum erit in no-
bis, laboremus. Etenim huic epiſcopo
promiſerat: Et ego ſeruabo te ab hora
tentationis, quæ ventura eſt in orbem
vniuerſum, & tamen continuò ait, *Te-
ne quod habes. &c.* Aduertendum etiam
hunc eſſe morem, atque ordinem Diui
næ prouidentiæ, vt cum aliquis cadit,
alter pro eo erigatur. Vt eſt apud Iob. *Cū aliquis cadit, alter pro eo erigitur.*
cap. 34: Conteret multos, & innumera
biles, & ſtare faciet alios pro eis. Sic in
locum angelorum, qui ceciderūt, ſub-
ſtituti ſunt homines, & in locū Iudæo-
rum, Gentiles, in locum hæreticorum,
& ſchiſmaticorū noſtri temporis, na-
tiones, quæ in India, & in inſulis, & in
nouo orbe veniūt ad Eccleſiam. Et ijs,
qui eriguntur, donat Deus ea, quæ do-
nare illis ſolebat, qui ceciderunt. Et ita
accipiunt coronam vitæ æternæ; ad
quam

quam illi per gratiam olim erant vocati. Hoc rectè explicat S. Thomas. 1. par. q. 23. Art. 6. ad. 1. & Hieronymus ex parte attingit in locum citatum Iob, & Beda, & Haymo hic, & Gloſſa: ſed copioſe, & eleganter Gregorius. 25. Mor. c. 9.
26 & 10. † Rupertus: Et quidem hoc fieri non poteſt, vt eorum quiſquam perdat coronam ſuam, quos Deus præſciuit, & ad coronam prædeſtinauit. Verumtamen & fieri poteſt, & factum eſt, vt ille coronam perderet, quem Deus ad coronam vocauit vocatione viſibili, ſiuè quæ ab hominibus potuit audiri. Nam, exempli gratia, Iudam Dominus ad coronam vocauit Apoſtolicam, quē tamen ad coronam non prædeſtinauit, quia corona indignum fore præſciuit. Vnde & coronam eius, ſcilicet, Apoſtolatus honorem, alius accepit, ſicut ſcriptum eſt: Fiant dies eius pauci, & epiſcopatum eius accipiat alter. *Pſal. 108.*

Verſ. 12. *Qui vicerit.* Hoc iam non ſoli epiſcopo, ſed etiam Eccleſijs dicitur, ideoq; vniuerſalē proponit ſententiā. Ad hoc ergo referendū eſt, quod paulò poſt ait: Qui habet aurem. &c. quemadmodum in verbis ſimilibus adnotauimus num. 15. Ait itaque: *Qui vicerit*, id eſt, qui perſecutionibus non ceſſerit, ſed ſemper fidem, pietatemq; tenuerit.

Verſ. 12. *Faciam illum columnam in templo Dei mei.* Quum dicit: *Dei mei*, ſecundum aſſumptam naturam loquitur, vt iam adnotauimus. Si autem hæc verba ad mercedem vitæ huius referamus, facilè exponentur.
27 † Columna in domo & ipſa firma eſt, & immobilis, & per eam cetera ſuſtinentur, & manent in ſua firmitate. Qui igitur vicerit, erit in Eccleſia tamquam columna, ipſe enim confirmabitur, & verbo, atque exemplo ſuo ceteros fideles ſuſtinebit, & cōſeruabit in firmitate. Ita hunc locum intelligit Gregorius. 17. Mor. cap. 14. Nam quiſquis (inquit) in Dei opere recta intentione firmatur, colūna in ſtructura fabricæ ſpiritualis erigitur, vt in hoc templo, quod eſt Eccleſia, poſitus, & vtilitati ſit, & decori. De hac etiam vita intellexiſſe videntur Arethas, Beda, Haymo, Anſelmus. Verùm, ſi omnia, quæ ſequuntur, conſideremus, poterimus etiam, & quidem magis propriè, de mercede æternæ vitæ interpretari. Quare Ambroſius cum priorem ſenſum explicaſſet: Sed videtur (inquit) propter hoc, quod ſequitur: Et foras non egredietur ampliùs, nō ad præſentem Eccleſiam, ſed ad cœleſtem pertinere hanc ſententiam. Nam multi ſunt, qui columnæ Eccleſiæ dicebantur: ſed propter prauam doctrinam eorū ab ea exierunt, ſicut fuit Origenes, & multi alij. Hæc Ambroſius.
28 † Præterea ſi loquitur de vincente in hoc certamine, aut in illo, & poſteà viuente; multi ex his poſtea egreſsi ſunt foras, & in alijs certaminibus negauerunt, vt Origenes, qui ſæpe ſe in media pericula ingeſsit, vt tradit Euſebius lib. 6. Hiſt. Eccle. cap. 2. & poſteà ſenex, cum multa tormenta pertuliſſet, & victor vbique perſeueraret, tandem aliquando negauit, vt eſt apud Nicephorum lib. 5. c. 32. Tale aliquid de nonnullis narrare videtur Plinius lib. 10. in Epiſt. illa citata ad Traianum, & in hiſtorijs Eccleſiaſticis nonnulla ſunt huiuſmodi. Si autem, vt verum eſt, de ijs agit, qui in omni certamine vicerunt, neceſſe eſt & de mercede agere, quæ poſt finita certamina redditur, id eſt, poſt mortem. At quomodò in cœlo columnæ eſſe poterunt qui vicerint, cum in eo nemo ſit infirmus, qui indigeat ab alio ſuſtineri, aut confirmari? Ad hoc breuiter, & ſatis ad rem accommodatè reſpondere poſſumus, hūc eſſe ſenſum: Faciam vt in cœlo, quaſi columna Eccleſię, ab omnibus honoretur, re enim vera columna fuit dum vixit, qui labantes confirmauit, & lapſuros ſuſtinuit, atque ideò in cœlo vt multarum animarum conſeruator, & multorum triumphorum autor honorabitur. *Quam grati Deo ſint qui fratres iuuant*
29 † Mihi etiam videtur planè alludere ad duas illas celeberrimas columnas templi Salomonis, ac propterea vt hoc indicet dixiſſe: In tēplo Dei mei. Columnæ autem illæ, vt legimus 3. Reg. 7. proceræ, & pulcherrimę erāt, & epiſtylijs, atque capitellis operoſiſsimis ornatæ, ita vt multum templo afferent dignitatis, & decoris, & inter ea, quæ videbantur in illo, pulchritudine, atque elegantia eminerent. Meritò ergo inquit: *Qui vicerit, faciam eum columnam in templo Dei mei*, id eſt, maximus in cœlo

in cœlo erit, & miro inter alios ſplendore fulgebit, multis ac magnis donis ornatus conſpicietur, & tantæ pulchritudinis erit, vt cœlo ipſi, ac cœlitibus multū ornamenti afferre videatur.

Verſ.12. *Et foras non egredietur ampliùs.* Si vim ipſam, & proprietatem verborum ſpectemus, videbitur is, de quo nūc loquitur, aliquādo foras exijſſe, ſed ita vt nō ſit iam exiturus, ita enim loquitur, vt:

9.Æneid.

Tunc verò exterritus, amens
Conclamat Niſus, nec ſe celare tenebris
Ampliùs, aut tantum potuit perferre dolorem.

30 †Et Scriptura paſsim ita loquitur, vt
Matth.22: Neq; auſus fuit quiſquam ex illa die eū ampliùs interrogare. Act.20: Et nunc ecce ego ſcio, quia ampliùs nō videbitis faciem meam vos omnes per quos tranſiui. At hic victor nunquam de cœlo egreſſus eſt. Sed neque de Eccleſia intelligi poteſt: non eſt enim neceſſe aliquādo exijſſe ex Eccleſia, cum ſemper in ea eſſe potuerit. Eſt ergo adnotandum Aduerbium Ampliùs, cum negatione ita ſæpe poni, vt tantum futurum tempus reſpiciat, nō præteritū, id eſt, vt excludat deinceps futurum, non vt aliquid quod fuerit, includat. Vt Tob.3: Ampliùs ex te non videamus filiū, aut filiā ſuper terrā interfectrix virorū tuorū. Et tamē virgo erat Sara, cui id dicitur. Act.13: Quod autem ſuſcitauit eum à mortuis ampliùs iam non reuerſurum in corruptionem. &c. Et loquitur de Chriſto, cuius corpus nunquam corruptum eſt. Iere.22: Quia hęc dicit Dominus ad Sellum filium Ioſiæ, qui egreſſus eſt de loco iſto. Non reuertetur huc ampliùs; ſed in loco, ad quē tranſtuli eum, ibi morietur. Et tamen nunquam priùs captiuus ductus fuerat Sellum, neq; è Iudæa exierat. Ita etiam omnes loquimur de eo, qui ſemel exijt, & iterum non redijt: Non eſt reuerſus ampliùs. Dicimus etiam: Qui ingreſſus fuerit in infernum, non egredietur am-

Ampliùs interdum nō niſi futurū tempus excludit.

31 pliùs. † Quamuis, ſi ad viuum reſecare
velimus, Aduerbium Ampliùs, ſemper quodammodo reſpicit præteritum in his locutionibus, vel quod eſſe ante potuit. Vt: Ampliùs ex te non videamus filium: Ampliùs iam non reuerſurum in corruptionē; potuit enim ante filios peperiſſe, potuit corpus Chriſti, ſi Deus nō ſeruaret, corrumpi. Aut certè reſpicit ſtatum, quem res illa habuit antequam fieret id, quod tunc dicitur. Vt is, qui ſemel exijt, dicitur non reuerſurus, id eſt non futurus ampliùs in loco, in quo ante fuit. Ingreſſus in cœlum dicitur non exiturus ampliùs, quia non eſt rediturus ad ſtatū, quem habebat, cum nōdum erat beatus. Dicemus ergo valde propriè, Aduerbium Ampliùs quando cum negatione ponitur, ad futurū tempus extēdi, ex præterito autem tollere aut quod fuit, aut quod ante eſſe potuit, aut ſtatum rei, quem ante habebat.

Et ſcribam ſuper eum nomen Dei mei. In rebus pretioſis, quas poſsidere ſemper volumus, nomen noſtrum inſcribere ſolemus. Inſcribimus etiam in illis, in quibus maximè gloriamur, vt ſemper noſtræ dicantur, vt, Verſ.12.

Æneas hæc de Danais victoribus arma. 3.Æneid.

Ita etiam legimus. 2.Reg.18: Porrò Abſalom erexerat ſibi cum adhuc viueret, titulum, qui eſt in valle Regis: dixerat enim: Non habeo filium, & hoc erit monimētum nominis mei. Vocauitq; titulum nomine ſuo, & appellatur Manus Abſalon vſque in hanc diem. Huc etiam pertinet illud Pſal.48: Tabernacula eorum in progenie, & progenie, vocauerunt nomina ſua in terris ſuis, id eſt, Terras ſuas ſuo nomine inſignie-
32 runt. † Nomen ergo Dei ſcribetur in
vincente, quia ſemper Dei futurus, & ab eo totus poſsidendus eſt, & in eo Deus peculiariter gloriabitur, tamquā in ſeruo, ac milite forti, & fideli, quem ſemper ſuum agnoſci, & dici volet.

Et nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ieruſalem. Ieruſalē vocat cœleſtem patriā, cuius figura fuit Ieruſalem in terra, ſicut & vulgata nominis eius interpretatio docet, Viſio pacis. Sed illā, quæ erat in terrā, vetus eſt: hæc cœleſtis noua, quā Deus electis ſuis parauit in cœlo. Heb.11: Ideò non confunditur Deus vocari Deus eorum, parauit enim illis ciuitatem. Sed vetus dicitur illa, quia prius hominibus cognita eſt, quamuis cœleſtis ſit multò antiquior, quæ noua dicitur, non in ſe, ſed nobis, qui eam nō vidimus. Nomen ergo huius nouæ ciuitatis

Verſ.12.

Ieruſalem noua.

uitatis ſcribetur in uincēte, quia verus, & germanus, perpetuuſque eius ciuis ſemper dicetur. Hæc autem, & ſi reliquis etiam beatis conueniant, ſicut & illud: Et foras non egredietur ampliùs, tamen peculiariter ad huiuſmodi victores, de quibus nunc ſermo eſt, accommodatur, quoniam peculiari amore eos proſequitur Deus, atque ita peculiariter gaudebit eos à ſe electos, & præmijs cœleſtibus honoratos fuiſſe.

33 † Cauſa eſt quòd non ſolùm ipſi ardenter Deum coluerint, ſed etiam quaſi columnæ ſuſtinuerint aliorum infirmitatem, & exemplo ſuo validè confirmauerint. Hoc etiam non omittendū, hæc præmia verè, & plenè in cœlo eſſe reddenda victoribus, ſed & in terra ex parte incipere propter ſpem, quæ in dies bonis operibus fit certior.

Verſ. 21. *Quæ deſcendit de cœlo à Deo meo.* Verba ſunt valde obſcura, ideoq; variè exponuntur. Sciamus primùm præſentis temporis eſſe verbum *Deſcendit*, non præteriti, vt multi videntur exiſtimaſſe, ἡ καταβαίνουσα. *Ieruſalem deſcendēs de cœlo.* Noua Ieruſalē, id eſt, patria cœleſtis, & beatorum domicilium, ac requies, de cœlo deſcendere dicitur à Deo, quoniam cum ante aduentum Chriſti in cœlo lateret, nec ab hominibus videretur, ſed in lege, & in prophetis temporalia bona magna ex parte promitterentur, nec audiretur vnquam regnum cœlorum: in aduentu Chriſti quodammodò deſcendit in terras, quaſi à Deo miſſa, & videri cœpit, atque cognoſci Chriſto ita Euangelicam prædicationem exordiente: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim *Matth. 4.*
34 regnum cœlorū. † Ex eo tempore cœpit in terris verſari, quia eius gaudia, & ſpes, & copia bonorum, & æternitas hominibus innoteſcere cœperunt, & ipſi ad eā vocati ſunt. Et quoniam hæc magis ac magis in dies cum hominibus omniū nationū cōmunicabātur per prędicationem Apoſtolorum, quos miſit Deus, rectè non deſcēdiſſe dicitur, ſed adhuc deſcendere. Hæc explicatio quā germana ſit ex eodem Euangeliſta cognoſci poteſt, qui infrà cap. 21. ait: Et ego Iohannes vidi ſanctam ciuitatem Ieruſalem nouam deſcēdentem de cœlo, à Deo paratam, ſicut ſponſam ornatam viro ſuo. Quo in loco nequaquam congregationem ſanctorū Ieruſalem dici arbitror, vt pleriſq; viſum eſt, ſed vt dixi, cœleſtem patriam, & beatorum domicilium, ac requiē, in qua recipiendi ſunt. Nam beatorum congregatio è terra in cœlum aſcendit, non de cœlo deſcendit in terram. Animæ quidem beatorum, quæ tunc erūt in cœlo cum Dominus in iudicium venerit, deſcendent cum eo: ſed nunc nullus de iudicio ſermo eſt, longè aliud agitur, quod multi autores nō videntur animaduertiſſe.

35 † Indicāt etiam hoc ipſum, quod dico, verba ſequentia: Et audiui vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus. Quibus verbis (vt fieri ſolet in prophetis) viſio præcedens explicatur, ac ſi diceret: Quod vidiſti nouam Ieruſalem de cœlo deſcendere, in qua ſcilicet Deus inhabitat, qui ſummè beatus eſt, & autor omnis beatitudinis, ſignificat Deum velle vt homines cognoſcāt ſe participes eſſe poſſe cœleſtis patriæ, & ad eam vocari, eamque, ſi dignè vocatione ſua vixerint, aſſecuturos eſſe, & cum ipſo Deo habitaturos, quaſi populum cum humaniſsimo, & amantiſſimo principe, in qua immunes erunt à triſtitia, & à reliquis incōmodis huius vitæ. Præterea vt in toto capite videre licet, tamquam vrbs, & multorum domicilium deſcribitur cū muris, & portis, & fundamentis, vt oſtendatur præſtantia gaudiorum illius vitæ, idcircò etiam ibi ſcriptū eſt: Qui vicerit, poſſidebit hæc, & ero illi Deus. Non ergo de ciuibus, ſed de vrbe ipſa, id eſt, de bo
36 nis, & gaudijs illius agit. † Non eſt tamen ſilentio prætereundum quiddam, quod in eodem capite plurimùm videtur noſtræ ſententiæ repugnare: Et venit vnus de ſeptem angelis. &c. Et locutus eſt mecum dicēs: veni, & Oſtendā tibi ſponſam vxorem Agni. Et ſuſtulit me in ſpiritu in montem magnum, & altum: & oſtendit mihi ciuitatem ſanctam Ieruſalem deſcēdentem de cœlo à Deo. &c. Ergo vrbs, quæ deſcendit de cœlo, eſt ipſa cōgregatio beatorum, quæ dicitur vxor, & ſponſa, nam patria ipſa,

ipſa, & requies illorum nõ dicitur vxor
Regula. Agni. Reſpõdeo ſimilitudines, & ima-
gines, ac figuras nomina habere ſolere
earum rerum; quarum ſimilitudines
ſunt, vt cap. 1. num. 77. diximus. Cum
igitur vrbs illa viſioni imaginariæ Euã-
geliſtæ obiecta, vt ſimilitudo quædam
oſtendatur futuræ ſanctorum beatitu-
dinis, ſiuè ſanctorum iam Deo fruen-
tium, vt ex eius partibus, atq; ornatu fa
cilè intelligitur, iure nomen obtinet
37 ipſius cõgregationis beatorũ. † Quare,
Veni, & oſtendam tibi ſponſam vxorẽ
Agni, perinde dictum eſt, ac ſi dicere-
tur: Oſtendam tibi gloriam, & ſplen-
dorem admirabilẽ ſponſæ Agni: Oſten
dam tibi vrbem, ex cuius diuitijs, & de
core vtcumque intelligas qualis futura
ſit beatitudo ſanctorum. Nãm in vrbe
illa nõ ciues ſignificari, ſed domiciliũ,
planè ex fine eiuſdem capitis intelligi-
mus: Et ambulabunt gentes in lumine
eius, & reges terræ afferẽt gloriã ſuam,
& honorem in illam. Et mox: Non in-
trabit in eam aliquid coinquinatũ, aut
abominationem faciens, & mendaciũ,
niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni,
id eſt, prædeſtinati. Aliud ergo ſunt prę
deſtinati, aliud vrbs ipſa, in quam præ-
deſtinati recipiuntur. Hæc placuit pau-
lò fuſiùs explicare, quonia nec res ipſa
ſatis ſine his explanari videbatur, & eiſ-
dem magna ex parte caput. 21. iam ex-
plicatum habebimus.
Verſ.12. *Et nomen meum nouum.* Etiam ſcribã
ſuper eum nomen meum nouum. No-
men eius nouũ eſt ſine dubio *IESVS*,
nã cetera eius nomina, quæ illi, vt Deo,
conueniunt, vetera ſunt, & ab æterno
conueniunt, ſiue ab initio creaturæ quę
creaturas reſpiciunt, vt Dominus, crea
tor. &c. Nomina ergo, quæ filio Dei dã
tur vt homo eſt, noua ſunt, quia neque
ab æterno, neq; ab initio creaturæ, ſed
à tempore, quo homo factus eſt, ei con
38 uenit. † Inter hæc autem nomen eius
proprium, & maximè ſignificans, ac ce
tera omnia complectens eſt hoc nomẽ
IESVS, vt oſtendit S. Thomas. 3. p.
q. 37. Art. 2. Quare meritò illud per ex-
cellẽtiam intelligitur, cum nomen no-
uum dicitur, & nihil prætereà additur.
Scribetur autem hoc nomen in illo,
quomodo num. 31. diximus ſcribi no-
men Dei, quia ille peculiari quadam ra
tione Ieſu dicetur, & ſalutis eius exi-
miè particeps erit, & ab eo totus poſsi-
debitur, eumque Dominus Ieſus tam-
quam ſuum agnoſcet, & confitebitur
coram patre ſuo, & angelis ſanctis. Si
quæras cur priùs meminerit nominis Ie
ruſalem, quàm nominis ſui: cauſa vide
tur quòd ſolet de ſe, quaſi de homine lo
qui, & primum locum patri vbique tri-
buere. Pertinebat autem ad patrem il-
lud de inſcriptione nominis nouæ Ie-
ruſalem, quod nihil aliud ſignificat quã
eum, in quo id nomen ſcriberetur, ſem
per ciuem fore Ieruſalem cœleſtis, id
eſt, ſemper patris aſpectu fruiturum.
Hæc dicit, Amen. Amen Aduerbium, *Verſ.14.*
quod ſignificat Verè, Ità, Certè, vt dixi-
mus cap. 1. num. 44. & 45. hic vice no-
minis proprij ponitur, ac ſi diceretur:
Hæc dicit ille, qui ſemper eſt *Amen*, id
eſt qui immutabilis eſt, nec modò ait,
& modò negat, ſed ſemper idem eſt.
Hic locus optimè explicatur ex verbis
Pauli. 2. Cor. 1: Dei enim filius Ieſus
Chriſtus; qui in vobis prædicatus eſt
per me, & Siluanum, & Timotheum,
non fuit Eſt, & Non, ſed Eſt in illo Fuit.
Quotquot enim promiſsiones Dei,
ſunt in illo Eſt. Ideo & per ipſum Amẽ *Locus Pauli.2.Cor.1.*
39 Deo, ad gloriam noſtram. † In his ver-
bis ſemper pro Eſt, legitur in Græco
ναὶ, quod cap. 1. num. 44. diximus idem
eſſe quod Amen. Prætereà in Græco
apertior eſt oratio, ita enim legimus:
Quotquot enim promiſsiones Dei, in
ipſo *ναὶ*, aut Amen, ſcilicet ſunt. Et in
ipſo Amen, ſcilicet ſunt, Deo ad glo-
riam per nos. Quorum hic eſt ſenſus:
Prædicatio mea de Chriſto nõ fuit incõ
ſtãs, & varia, vt modò dicerem, Etiam,
modò dicerem, Non: ſed eſt apud illũ,
Fuit, id eſt, conſtans, & vera, & immu-
tabilis eſt apud Deum, ſicut res præter-
itæ, quæ mutari non poſſunt. Omnes
enim promiſsiones Dei nobis factæ,
ſunt in Chriſto Eſt, vel Amen, id eſt,
fideles, & veræ, & per illum nobis præ
ſtantur. Quod iuxta Græcum duplica-
tur, vt certius eſſe intelligatur quod
dicitur, omnes promiſsiones ſunt in
ipſo Etiã, & omnes ſunt in ipſo Amen
apud Deum ad gloriam eius per nos,
id eſt, dum per nos, & in nobis implen
tur.

tur. Et iuxta noſtram Tranſlationem idem ſenſus eſt: Per ipſum Chriſtum ſunt Amen, id eſt, fideles, & veræ apud Deum, ad gloriam noſtrã, id eſt, vt nos per hæc Diuina beneficia meliores, & laudabiliores efficiamur.

Verſ.14. *Teſtis fidelis, & verus.* Hoc iam expli-
40 catum eſt cap.1.num. 24. & 25. Tantũ ſupereſt dicere quorſum nunc dicatur. Arbitror hunc epiſcopum Laodiceæ, cum videret Eccleſias perſecutionibus agitari, ſe etiam vrgeri, qui aliquando pignora Diuini amoris habuiſſet, cœpiſſe apud ſe de Chriſti promiſsionib9 dubitare, & multum inde de ſtudio caritatis, & ceterarum virtutum remiſiſſe, quod fieri ſemper ſolet cum fides, & ſpes langueſcunt, aut vacillant. Hæc mihi videor intelligere ex eo, quod ait: Vtinam frigidus eſſes, aut calidus: & ex eo, quod paulò poſt ſequitur: Ego quos amo, arguo, & caſtigo, vt mox dicem9. Meritò ergo huic ſcribit: *Hæc dicit Amẽ, teſtis fidelis, & verus*, qui nõ tradidit nobis, niſi quæ à patre accepit, & omnia veriſsima ſunt, quæ tradidit & immutabilia.

Verſ.14. *Principium creaturæ Dei.* Hæc verba multis modis poſſunt haud ineptè explicari. Nam pro Principium eſt ἡ ἀρχὴ, quæ vox æquè principium, & principatum ſignificat, & ideo poteſt etiam verti: Principatus creaturæ Dei, id eſt, omnibus Dei creaturis dominãs, vt creator, quomodo Arethas primùm interpretatus eſt. Sed iuxta noſtram Tranſlationem poteſt dici principium creaturæ Dei, quoniam cauſa eſt omnium creaturarum, & exemplar, per quod factæ ſunt, qui etiam Arethæ ſenſus eſt.
41 † Verùm ego reconditiorem ſenſum in his verbis latere arbitror, qui rectè intelligetur, ſi animaduertamus in creatura Dei nonnunquam in Scriptura, præſertimque in nouo teſtamento, hominem ſolum ſignificari, nõ qualis eſſet natura ſua, ſi ita eſſet creatus, nec qualis per peccatum factus eſt, ſed qualis renouatus eſt per gratiam Chriſti. *Creatura Dei.* Hic dicitur noua creatura, & nouus homo, & creatura Dei. *Noua creatura.* *Nouus homo.* Aut, ſi propriè loquendum eſt, ipſa reparatio, & renouatio dicitur noua, aut creatura Dei. Deinde more Hebræorum creatura po- *Creatura,*

nitur pro re creata, id eſt, pro homine reparato, & renouato per gratiã Chriſti. 2. Cor.5: Si qua ergo in Chriſto noua creatura, vetera tranſierunt, ecce facta ſunt omnia noua. Gal.6: In Chriſto enim Ieſu neq; circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed noua creatura. Iac. 1: Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis, vt ſimus initium aliquod creaturæ eius. Eph. 4: Et induite nouũ hominem, qui ſecundùm Deum creatus eſt in iuſtitia, & ſanctitate veritatis. Colo.3: Expoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis, & induentes nouum, qui renouatur in agnitionẽ Dei, ſecũdùm imaginem eius, qui creauit illum, id eſt, ad ſimilitudinem Chri-
42 ſti. † Ita nunc accipitur creatura Dei, & Chriſtus dicitur *Principium creaturæ Dei*, quaſi autor totius ſanctitatis & reparationis noſtræ, per quem, & ad cuius ſimilitudinem omnes renouantur. *Chriſtus cur dictus Principiũ creaturæ Dei.* Propter hoc vocatur Iſai.9: Pater futuri ſæculi, quia quaſi noua gens ab eo incipit. Ideo etiam dictum eſt Coloſſ. 3: Et induentes nouum, qui renouatur in agnitionem Dei ſecundum imaginem eius, qui creauit illum. Et. 1. Corin.15. Qualis terrenus, tales & terreni, & qualis cœleſtis, tales & cœleſtes. Sed quorſum nunc dicitur *Principium creaturæ Dei?* Propter illud: Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, & probatum, vt locuples fias, vt diſcat in Chriſto ſperare, & ad eum confugere vt per eum renouetur, & fiat noua creatura Dei. Propter illud etiam: Ego quos amo, arguo. &c. vt videlicet cum à Chriſto affligetur, ne deſperet, aut de eius promiſsis dubitet, ſed intelligat id facere autorem renouationis, vt per illas afflictiones ipſe renouetur.

43 *Vtinam frigidus eſſes, aut calidus.* Lo- *Verſ.15.*
cus eſt celebris, & ſæpe citatus à patribus, nec ita facilis, vt primo aſpectu apparet. Plerique eorum frigidum dici putant, qui infidelis eſt, calidum, qui dilectione feruet: eſt enim ζεστὸς à ζέω, quod eſt ferueo, & Tyconius Homil.3. legit: Vtinam frigidus eſſes, aut ferues. Ambroſius ſermone.2. in Pſal.118. in illud: Ne repellas me à mandatis tuis; ita hæc exponit: Frigidus eſt qui fidem neſcit, calidus eſt qui Spiritus ſancti feruore

uore ſuccenſus eſt. Ita etiam Grego-
43 rius in .3. parte Paſtoralis, Admonitione. 35. Victorinus, Beda, Arethas, Anſbertus, Haymo. Ita ergo interpretatur Sanctus Ambroſius loco citato: Qui calorem fidei non habet, tolerabilius illi fuerat fidem non accepiſſe, quam nunc exiſſe. Eſt enim tepidus peior frigido, vt Iudæus, qui ſibi videtur fidem habere, quam non habet. Quantò tolerabiliorem cauſam Gentilis habet, qui poteſt dicere: Non cognoui legem, nō audiui prophetias? Neuter quidem excuſatur, ſed plus delinquit qui negauit quod legerat, quam qui opera non fecit quæ facienda non nouerat.
44 Eadem eſt Gregorij expoſitio. † Admonendi ſunt, inquit, vt perpēdant, quod tolerabilius eſſe potuiſſet, rectam viā non arripere, quam poſt arreptam poſt tergum redire. Citat illud. 2. Pet. 2: Melius erat eis non cognoſcere viam iuſtitiæ, quam poſt agnitionem retrorſum conuerti. Alij omnia de fidelibus interpretantur, vt Ambroſius, Rupertus, Caſſianus Collatione. 4. cap. 19. Atque huic etiam expoſitioni plurimùm fauet Gregorius loco indicato. Quare vtramque amplecti videtur, & vtramq; eſt amplexus Anſelmus. Infidelis ergo qui frigidus in priori expoſitione dicitur. minùs malus cēſetur tepido, ideſt, fideli tepidè, & remiſſè viuente, fidemque mortuam habente, quoniam, vt Arethas ait: Is qui nondum Spiritus gratiam accepit per Baptiſmum, in ſpe verſatur quod aliquando ea, quæ ſibi ſalutaria ſunt, accipiet; at tepidus, & feruore caret, & eo bono priuatus eſt, qđ
45 quandoque baptizandus ſit. † Eodem fere modo explicauimus, ſi frigidum eſſe dicamus hominem Chriſtianum peccatis plenum. Gregorius: Calidus quippe eſt qui bona ſtudia & arripit, & conſummat. Frigidus verò eſt qui conſummanda nec inchoat. Et ſicut à frigore per teporem tranſitur ad calorem, ita à calore quoque per teporem reditur ad frigus. Sed ſicut ante teporē frigus ſub ſpe eſt, ita poſt frigus tepor in deſperatione. Hoc eſt, de eo qui friget, & nunquam tepuit, ſperari poteſt calor feruoris caritatis, ideſt, de eo, qui nec dum conuerſus eſt. Sed qui iam frigore abiecto peccatorum conuerſus eſt, & poſtea tepet, difficile eſt de illo ſperare cōuerſionem, ita enim ait Gregorius. Qui verò poſt conuerſionem tepuit, & ſpem, quæ eſſe potuit de peccatore, ſubtraxit. Sed non videtur ſatis adhuc locus explicari. Nam ſi frigidum infidelem intelligamus, quis dubitat meliorem eſſe Chriſtiani peccatoris conditionem, & viciniorem ſaluti, quā infidelis? Chriſtianus enim fidem habet, qua æterna prēmia, & ſupplicia cognoſcit, habet ſacramenta, habet Eccleſiæ ſacrificia, conſilia, & multa huiuſmodi adiumenta, quibus caret infide-
46 lis. † Et inter fideles optabilius multò videtur tepidum eſſe, ideſt, nōnullis peccatis teneri, quam multis, & magnis, quod in frigido ſignificatur. Nam ſicut tepidum vicinius eſt calori quam frigidum, ita qui tepidus eſt, citiùs, & faciliùs conuertetur quam frigidus, quia citiùs calorem concipit quod tepidum eſt, quā quod frigidum. Deinde optare vt hic epiſcopus eſſet frigidus, quid eſt aliud, quam optare vt plura peccata feciſſet? Peccata autem, etſi maxima inde bona conſequerentur, optanda non ſunt. Nec videtur ſatis intelligi qui ſit tepidus. Nam ſi tepidus ille ſit, qui gratiam quidem habet, ſed ignauus eſt in opere virtutū, & quaſi diſſolutus, quomodo optari poteſt vt hic frigeſcat, ideſt, gratiam amittat? Si autē tepidus dicitur qui iam eam amiſit, non poteſt, vt iam diximus, frigeſcere ſine nouis, grauibuſque peccatis. Poſtremò cum ait: *Sed quia tepidus es, & nec frigidus; nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo*: ſatis indicat frigidum, aut calidum nō eſſe euomendum, ſed in ventriculo man
47 ſurum. † Eſt ergo frigidus in ventriculo Dei (Metaphoram enim à comedentibus ducit) & non euomitur. Ergo frigidus nō vocatur hic qui infidelis eſt, ille enim extra corpus Chriſti eſt. Immo nec peccator videtur, nam cibus nō eſt vtcumque in corpore, ſed prius in ore huc & illuc verſatus, & præmanſus, & deniq; in comedētis ſubſtantiā conuertendus, quod videtur ei, qui ſine gratia ſit, cōuenire nō poſſe. His argumētis videtur refutari communis expoſitio, dici, *Vtinā frigidus eſſes, aut calidus*, quoniam

magnus peccator citiùs cõuertitur quã tepidus, quoniam videt euidens periculum ſuum,& certam damnationem, quam tepidus non metuit, nec videt. In quo hoc etiam dictis addi poteſt, non eſſe certum frigidos protinus eſſe conuertendos, quamplurimi enim ex eis pereunt, quia tot peccatis implicati difficillimè ſe ſe explicant,& fortaſſe multò plures ex iis damnantur, quàm ex tepidis. Quærendum etiam cur cum votum ſuum exprimeret, non primo loco poſuit quod magis optabat, vt fieri ſolet, ſed quod minùs, id eſt, cur non dixit: Vtinam calidus eſſes, aut frigidus.

48 † Vt obiecta ſoluamus, ita locus videtur explicandus, vt propriè de iis tepidis verba fieri intelligamus, qui tepidos ſe eſſe neſciunt, id eſt, iuſtos ſe eſſe credunt, cum ſine gratia ſunt, vt rectè expoſuit Ambroſius. *Qui dicantur hic tepidi.* Nam hi, & à peccatis grauioribus plerumque abſtinent, & actiones virtutum non omninò abiecerunt, ſed aut ieiunant, aut eleemoſynas largiuntur, aut quædam alia huiuſmodi faciunt. Qui ſtatus, etſi minùs malus ſit quam frigidorum, id eſt, eorum, qui multò grauiora committunt, multò tamen eſt periculoſior, quia frigidus frigidum ſe eſſe cognoſcit, & damnationem ſuam, niſi conuertatur, non ignorat: tepidus iuſtum ſe eſſe putat, & nihil metuit, & ideo de vitæ mutatione non cogitat. De his tepidis loqui Dominum ſatis indicat quod ſequitur: Quia dicis, quòd diues ſum, & locupletatus, & nullius egeo; & neſcis quia tu es miſer, & miſerabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Quare rectè expoſuit Hieronymus in illud Iſai. 51: Filij tui proiecti ſunt, &c. ad eum loqui Dominum, qui inter vitia, atque virtutes medius fluctuat, & duplici corde accedit ad ſeruitutem Dei, id eſt, nunc actiones virtutum quarumdam exequitur,

49 nunc ad vitia declinat. † *Frigidi.* Quare propriè hoc in peccatorem fidelem conuenit, vt ille nunc frigidus dicatur; poteſt enim cognoſcere damnationem ſuã, & conuerti. In peccatorẽ etiã infidelem conuenit, qui conſcientiæ ſtimulis admoneri poteſt vt conuertatur. Sed non ita propriè in hunc. Aliquantò magis propriè conuenit in infidelem, qui fidelis aliquando fuit, & recordari poteſt eorum, quæ priùs credidit, & firmiſsima habuit, & hac recordatione commoueri ad pœnitentiam. Tepidus etiam hoc in loco is *Tepidi.* dicitur, qui gratiam amiſit, vt intelligimus ex verbis citatis: Et neſcis quia tu es miſer, & miſerabilis, &c. Sed ſuo modo ad eum etiam referri poteſt, qui cum Dei gratiam habeat, ſegnis eſt, & remiſſus, nam hic etiam in periculo eſt amittendi quod habet, & vt euomi incipiat. Huius comparatione frigidus dici poterit qui peccato mortali tenetur, aut ille etiam qui à peccato mortali immunis, liberè peccat in leuibus, & ab ſtudiis pietatis abſcedit, & animo ſuo obſequitur, vbi ſine peccato mor-

50 tali id poteſt. † Nõ igitur dicitur: *Vtinam frigidus eſſes, aut calidus*, quòd ſemper tepidus peior frigido ſit, aut grauius peccet, ſed quod in periculo maiore verſatur, & longius abeſt à ſalute, dum ſe ſanum, ſaluumque exiſtimat, non enim Medicinæ opem quærit, niſi qui ægrum ſe eſſe cognoſcit. Iudæi, vt exempli cauſa dicamus, ante Chriſti aduẽtum ſæpe Deos alienigenarum coluerunt, poſt Chriſti aduentum idola non colunt, ſed Deum legis autorem. Cum idola adorabant, frigidi erant, nunc tepidi, ſed nunc multò maius eſt eorum periculum, multò certior damnatio; tunc enim peccare ſe videbant, & citò conuertebantur, nunc laborant grauiſsimo peccato infidelitatis, & odio nominis Chriſtiani, nec putant ſe Deo diſplicere, & poſt annos plures mille quingentis pertinaciter in incredulitate ſua permanent. Rectè ergo de his dicemus. Vtinam frigidi eſſetis, aut

51 calidi. † His omnia ferè, quæ initio obiecta ſunt haud magno negotio diluũtur præter tria, quorum illud eſt primum: an liceat optare vt qui tepidus eſt, in maiora peccata labatur, & frigidus fiat, vt ita tandem aliquando cõuertatur. Ad hoc reſpõdendũ eſt, Deũ eſſe qui per Iohannẽ loquitur, qui quod permittit velle poteſt permittere: itaq; nihil incommodi eſt in Deo, quod in

nobis

nobis incōmodum fortaſſe videretur.] Alterum eſt, eos qui frigidi ſunt, manere in corpore Chriſti, quod commodiùs mox explicabitur in verbis ſequentibus. Tertium eſt, cur non prius dixerit quod magis optabat, ideſt, Vtinam calidus eſſes, aut frigidus. Hoc ita dictum puto, quoniam is, de quo ſermo eſt, multò vicinior erat frigori, quam calori, ideſt, talis erat, vt ad calorem tranſire caritatis ſine magno labore non poſſet, ad frigus autem peccatorum citiùs tranſire poterat, & faciliùs. Primo igitur loco poſuit quod & facilius erat, & ad eius, cui loquebatur, voluntatem, & ingenium accommodatius. Deinde licet finis magis optetur quam ea, quæ ad finis conſecutionē proſunt, prius hæc poni ſolent, quam ille: Vt Deut. 32: Vtinam ſaperent, & intelligerent, ac nouiſsima prouiderēt: Iſai. 64: Vtinam dirumperes cœlos, & deſcenderes. Sic ergo nunc quoniam frigidus futurus erat, vt poſtea calidus eſſet, priùs dixit: *Vtinam frigidus eſſes.*

Verſ. 16. *Sed quia tepidus es, & nec frigidus. &c.*

53 † Metaphora ſumpta eſt à cibis, qui ſi frigidi ſunt, aut calidi, retinentur, ſi tepidi ſunt, vomitum prouocant. Et enim ventriculus, vt benè retineat, & coquat cibos, conſtringitur, & quaſi clauditur. [Frigida ventriculum mordent, & contrahendo exaſperant, calida exiccant, & pungunt, atque idcirco ad vtrorumque tactum partes ventriculi contrahuntur, ad tactum verò tepidorum blandum, ac ſuauem laxantur, & extenduntur. Rurſus, bene conſtrictus ventriculus, & circum cibum corrugatus, valentior fit, cibumque ſine moleſtia continet. Laxatus demittit cibum, atque is demiſſus grauat eum vt pondus, & moleſtia afficit, naturaq; in id, quod moleſtum eſt inſurgente, atque expellere laborāte euomitur]. Frigidus ergo cibus, cum dentibus teritur, & in ventriculum demittitur, caleſcit paulatim, & aptus ad alendum efficitur, manet enim & non euomitur. Ita, vbi verbis prædicatorum, (qui dentes Eccleſiæ ſunt, de quibus dictum eſt Cant. 4: Dentes tui ſicut greges tonſarum, vt exponit Auguſtinus. 2. de Doct. Chriſt. cap. 6. & Gregorius in eumdem locum) qui prius infidelis erat, emollitur, & in corpus Chriſti ingreditur, quod eſt Eccleſia, iuſtus, & calidus fit, atque
54 ita non euomitur. † Quamuis mihi non videtur duci Metaphora à natura ipſa ciborum, cum extra corpus ſunt, quoniam, & ſi ſint cibi natura ſua frigidi, nullus tamen eſt natura ſua calidus, vt nunc de calore loquimur, quia nemo natura iuſtus eſt, & caritatis particeps: Sed de calore, aut frigore extrinſecus adueniente, & de cibis iam in ventriculum iniectis ſermo eſt: Nam etiam quæ natura calida ſunt, aut frigida, ſi tepida ſint, cum in ſtomachum veniunt, vomitum prouocant, at ſi frigida tunc ſint, aut calida, non prouocant: vt aqua tepida malè in ſtomacho retinetur, bene autem, cum frigida eſt, aut calida. Quare melius, vt antè dixi, intelligitur frigidum appellari fidelem, quam infidelem; Cibi enim, qui ſunt in ventriculo, iam ore præmanſi ſunt, & qui ſunt in ore, iam intra corpus
55 ſunt. † Ita eorum, qui dentibus manſi ſunt Eccleſiæ. ſiue Chriſti, ideſt, per prædicatores corpus Chriſti effecti ſunt, quos Chriſtus ſibi adiungit, & quaſi in ſubſtantiam ſuam conuertere parat, triplex genus eſt: quidam ſunt calidi, id eſt, caritate feruētes, quidā frigidi, quia per peccata longè à caritate abſunt, quidam tepidi, quia nec calidi ſunt, nec longiſsimè à calore diſtant. Hoc etiam addendum. Ea, quæ euomuntur, primùm multùm vexant vomentem, deinde euomita nauſeam mouent, & deteſtabiliora ſunt omnibus cibis. Quod optimè ad verba Iohannis accommodauit Caſsianus Collatione. 4. cap. 19. his verbis: Nec immeritò eos Dominus, quos iam in viſceribus receperat caritatis, noxiè tepefactos cum quadam conuulſione pectoris ſui euomendos eſſe pronunciat, qui cum ſalutarem quodammodo ei potuiſſent præbere ſuſtantiam, auelli ab eius viſceribus maluerunt, tantò deteriores effecti illis, qui nunquam ori Dominico illati ſunt, cibis, quantò id, quod

De quo frigore, & calore loquatur.

nauſea compellente proijcimus, odi-
56 biliùs deteſtamur. † Quidquid enim fri
gidum eſt, etiam ore noſtro ſuſceptū
vertitur in calorem, & ſalutifera ſua-
uitate percipitur: quod autem ſemel
vitio pernicioſi teporis abiectum eſt,
non dicam labijs admouere, ſed etiam
eminus intueri ſine ingenti horrore
non poſſumus. Hæc Caſsianus. Ve-
rùm an homini, qui ex ore Chriſti
euomitur, idem conueniat quod ci-
bo, vt nunquam iterum in corpus re-
cipiatur, ex vomitus interpretatione
intelligetur. Atque id vt exponamus,
vbi nos habemus: *Incipiam te euomere
ex ore meo*, in Græco eſt, μέλλω σε ἐμέσαι
ἐκ τοῦ στόματός μου. ideſt, futurum eſt vt euo
mam te ex ore meo. Ac ſi diceret: Nō
ſtatim euomam, ſed poſteà, iam mi-
hi nauſeam moues, & vomitum pro-
uocas, citò, niſi calidus fias, euome-
ris. Nam cibi nauſeam facientes nō-
nunquam calore concoquuntur, quod
niſi fiat, retineri non poſſunt. Ita tu,
57 niſi caritate caleſcas, euomeris. † Et
quoniam quod citò euomendum eſt,
non ſolùm nauſeam, ſed etiam conuul
ſionem pectoris efficit, vt dixit Caſsia-
nus, quod eſt incipere euomi, rectè
noſter interpres vt apertiùs nobis ex-
plicaret quod eſt in Græco: Futurum
eſt vt te euomam, aut, Debeo te euo
mere, vertit: *Incipiam te euomere*, ideſt,
iam nauſeam ſentio, continuò pecto-
ris conuulſio conſequetur, quæ initiū
vomitus eſt. Notandum etiam in hoc
verbo μέλλω (quod Infinitiuus conſe-
qui ſolet, valetque idem, quod Debeo,
aut Futurus ſum) rem quidem futuram
ſignificari, ſed interdum ita effectui
propinquam, vt iam effici incipiat.
Quo tempore noſter interpres rem
optimè intelligens ſolet pro μέλλω ver
tere Incipio, vt Ioh. 4. de filio regu-
li: Incipiebat enim mori, ἔμελλε γὰρ ἀπο
θνήσκειν, pro quo Eraſmus vertit: Siqui-
dem is agebat animam. Act. 3: Is cum
vidiſſet Petrum, & Iohannem inci-
pientes introire in templum, μέλλοντας
εἰσιέναι. Et cap. 27: Quum miſiſſent
ſcapham in mare, ſub obtentu quaſi
inciperent à prora ancoras extende-
re, μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν. Et paulò
58 poſt: † Et cum lux inciperet fieri, vbi

An qui euomitur, iterum in corpus recipiatur.

Μέλλω pro Incipio.

& Eraſmus, qui hoc in noſtro inter-
prete reprehendere ſolet, ſimiliter
vertit, Inciperet. ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι.
Iac. 2: Sic loquimini, & ſic facite, ſicut
per legem libertatis incipientes iudi-
cari, μέλλοντες κρίνεσθαι. Cum enim ope
ra fiunt, iam iudicium quodammodo
incipit, quia qua menſura menſi fueri
tis, remetietur vobis Matth. 7. id
eſt, ſi miſericordiam fecerimus nunc,
& Deum miſericordem inueniemus.
Quod quia non vidit Eraſmus, dixit
intolerabilem eſſe hanc tranſlationē.
Sed, vt ad id redeamus vnde digreſsi
ſumus, tunc aliquis propriè euomitur,
cum è corpore Chriſti eijcitur, ideſt,
cum in Eccleſia eſſe deſinit, quod in
hac vita fit per infidelitatem, [iſque re
cipi in corpus poteſt: ſed maximè pro
priè, & de quo magis Dominus loqui
videtur] in futura per extremam da-
mnationem: Tunc enim ita extra cor-
pus eſt, vt ſit Deo deteſtabilis, neque
iterum corpori adiungi queat, vt cibus
euomitus. Incipit autem euomi, cum
permanens in tepore ſuo, nec miſe-
riam ſuam cognoſcens, quam facilè
poſſet cognoſcere, Deo diſplicere,
& quaſi nauſeam mouere incipit, &
paulatim magis ab eo per ſocordiam,
& contemptum ſpiritualium bonorū
recedit, [donec tandem omnino in
morte ſua euomatur, & à Chriſto æter
nùm ſeparetur.] † Quod ſi hæc, quæ
59 de peccatore ſine dubio dicuntur, ad
iuſtum tepentem transferamus: & ille
ſuo modo euomitur, cum in pecca-
tū mortale incidere permittitur, quia
in eo ſtatu nequaquam adhæret Deo,
nec vnum cum eo fieri poteſt. Sed
non ſunt in calce huius explanatio-
nis omittenda verba Ambroſij in Ser-
mone ſecundo in Pſal. 118: Quanta au-
tem fidei, & iuſtitiæ gratia eſt, vt in
ore Dei ſit qui fidem tenet, & ope-
ra exercet iuſtitiæ: & quantum amittit
quem euomuerit ex ore ſuo Dominus
Ieſus, & ex ſuis viſceribus eiecerit?
Quam pius tamen qui & iuſtos in ore
ſuo tenet, & iniuſtos non ante euo-
mit, quam denuntiet euomendos, vt
vel huiuſmodi admonitione conuerſi,
dignum aliquid efficiant quo non vo-
mantur?

Verſ. 17. *Et dicis, quòd diues ſum, & locupleta*
60 *tus.* † Explicat quod de eius tepore diximus, qui iuſtum ſe putabat; cum eſſet iniuſtus. Quare non de terrenis diuitijs dictum hoc putandum eſt, vt ſenſit Arethas; ſed de ſpiritualibus; vt Ambroſius, & alij ſentiunt. Et eſt idem ac ſi diceret: Diues ſum, & diues factus ſum. πλούσιός εἰμι, καὶ πεπλούτηκα. Nec ita intelligendum eſt quaſi ab alijs ſe locupletatum dicat, ſed ſua induſtria ſe ditatum dicit, πεπλούτηκα. Atque ita quod prius dicit; *Diues ſum*, de naturalibus diuitijs videtur intelligendum; ideſt, de ingenio, & iudicio, & reliquis naturæ dotibus: poſterius autē; ideſt, *locupletatus*, de virtutibus, & bonis ſpiritualibus. Quamuis & de ſpiritualibus diuitijs vtrumque dictum accipi poteſt, ſed per geminationem enuntiatum ad amplificationem diuitiarum.
61 † Sed libet Ambroſij verba cōtra noſtri temporis hæreticos ſubſcribere: *Diues*, inquit, *& locupletatus* rectè dicitur qui omnibus virtutibus plenus vſq; ad culmen perfectionis excreuit. Iſte autem præſul Eccleſiæ Laodiceæ propter ſolam fidem omnibus virtutibus diuitem ſe, & locupletem æſtimabat, & nihil ſe ad ſalutem æternam adquirendam aliud egere, non recogitans illud; quod dicit Apoſtolus: Quia fides ſine operibus mortua eſt, Beda: Sola fide contentus iuſtitiæ tibi fruſtra diuitias vſurpas. &c. Ceterùm dictio *Quod* redundat more Hebræorum, cum aliquid dici incipit, vt Quia, & Quoniam, & ſimiles dictiones.

Qui fidem habet ſine operibus, pauper eſt.

Iac. 2.

Verſ. 17. *Et nullius egeo. Nullius*, vel virtutis intelligi poteſt, vel alterius, cuius conſiliô, aut opera adiuuetur.

Verſ. 17. *Et neſcis quia tu es miſer & miſerabilis. Miſer* ταλαίπωρος, infelix, ærumnoſus, laboribus vexatus à ταλαιπωρεῖν; quod eſt affligi, & vexari ærumnis. Ait ergo: Non es diues, & locupletatus, *ſed miſer, & miſerabilis*, quia vitia tibi dominātur, & te vexant, adeò vt omnibus commiſerationem mouere poſsis.

Verſ. 17. *Et pauper, & cæcus, & nudus.* † Pauper
62 bonorum operum, *cæcus*, quòd bona tēporalia ita amaret, ac ſi ſolida bona, ac ſempiterna eſſent, eorumque affectu excæcatus contemneret cœleſtia. *Nudus* virtutibus, & donis cœleſtibus.

Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, probatum. Quoniam diuitem te eſſe credebas, & pauper es, dicam quomodò diues fieri poſsis: Eme à me *aurum ignitum probatum*, ideſt Caritatem, quæ vt aurum omnibus metallis, ita omnibus ipſa virtutibus præſtat, qua homines, quamuis pauperes, ditiſsimi fiunt. At talis debet eſſe hæc caritas, vt ſit valde pura, & nihil habeat admiſtum terrenæ cupiditatis, ſed qua Deum ardenter ames, & omnia præ ipſo contemnas. Perſtat in Metaphora auri, quòd, vt puriſsimum ſit, & nihil habeat aut terræ, aut inferioris metalli admiſtum; multo igne
63 probatur, atque purgatur. † Poſſumus etiam cum Beda caritatem intelligere preſſurarum, & afflictionum flamma probatam, & examinatam, aut talem, quæ nullo igne afflictionum conſumatur, ſed purior ſemper euadat. Sed germanius eſt quod priùs dixi. In Græco habetur: Suadeo tibi emere à me aurum πεπυρωμένον ἐκ πυρός, ideſt, ignitum ex igne; quod fortaſſe ita dictum eſt, *Ignitum*, igne probatum, *ex igne*, ideſt, nunc ex igne extractum, vt puriſsimum eſſe intelligatur: aut certè ita ac ſi diceretur, Ignitum ignitum, id eſt, valde purgatum, & purum. Pro quó noſter dixit, *Ignitum, probatum*, ideſt, examinatum, ſcilicet igne, quod idem eſt, & eum ſenſum habet, quem diximus. Verbum *Eme*, eleganter poſitum eſt, ac ſi diceret: Etiam cum voluptatum diſpendio habere eam cura, etiam ſi dolores pœnitentiæ perferendi ſint, & abſtinendum tibi ſit ab ijs, quæ iucunda ſunt: quod enim emitur, non gratis poſsidetur, ſed
64 pretio. † Ita dictum eſt Eph. 5: Redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt, ideſt, tempus, etiam cum rerum temporalium iactura, habere quærentes ad benefaciēdum. Et Prou. 23: Veritatem eme, & noli vendere ſapientiam.

Verſ. 18.

Emere.

Locus Epheſ. 5.

Verſ. 18. *Vt locuples fias.* Ἵνα πλουτήσῃς, reſpōdet hoc ei, qđ ipſe dixerat, πεπλούτηκα, ac ſi dicat: tunc verè diteſces, cum hoc aurum habueris.

Et veſtimentis albis induaris. Veſtimẽ-
„ ta alba [λαμπρὰ, ideſt, ſplendida dicun-
„ tur, quod hic color plus ſplendoris, &
„ lucis habeat quam reliqui.] Vnde Luc.
23. vbi noſtra translatio habet: Et illu-
ſit indutum veſte alba, in Græco eſt,
Veſtimenta alba. Veſte ſplẽdida, ἐσθῆτα λαμπράν. Et Iac.
2: Etenim ſi introierit in conſpectum
veſtrum vir aureum anulum habens
in veſte candida, vbi ſimiliter eſt ἐν
ἐσθῆτι λαμπρᾷ. Pulcher hic color cenſe-
tur, & lætus, quoniam (vt dixi) plus
lucis habet quam reliqui, & ideò à lu-
cendo, & ſplendendo dictus eſt. Inde
etiam lætitiæ index eſt, vt diximus in
hoc cap. num. 6. Meritò ergo virtutes
& dona ſpiritualia, quæ comitantur ca
ritatem, veſtimenta alba dicta ſunt,
quia pulchra ſunt, & animam illuſtrãt,
ac lætificant, & futuræ in cœlis lætitiæ
65 ſigna ſunt. † Fortè etiam, quoniam eo
tempore vbique Romanis dominan-
tibus nemo eorum cõſuetudines igno
rabat, alludere nunc Iohannes voluit
ad morem Romanorum, quo qui publi
cos honores, & magiſtratus ambiebãt,
in veſte candida ſine toga in campum
Martium deſcendebant, vbi comitia
fiebant, indeque candidati dicebantur
(de quo Alexander lib. 4. Genialium
dierum cap. 3.) vt virtutes, & dona ſint
quaſi veſtis candida, qua induti ſupre-
mum beatitudinis honorem petimus,
& ſine qua obtinere nullo modo poſ-
ſumus.

Verſ. 18. *Vt non appareat confuſio nuditatis tuæ.*
Ideſt, ſine his veſtimentis albis nudus
eris, vt hactenus fuiſti, & confuſione,
ac pudore plenus, ideſt, omnium irri-
ſioni expoſitus. Propterea etiam Pau-
lus monet nos vt his veſtib' induamur.
Coloſſ. 3: Induite ergo vos, ſicut electi
Dei ſancti, & dilecti, viſcera miſericor
diæ, benignitatem, humilitatem, mode
ſtiam, patientiam. &c.

Verſ. 18. *Et collyrio inunge oculos tuos, vt vi-*
66 *deas.* † Quoniam cæcum illum eſſe di-
xerat, rectè monet vt collyrio, quod
medicamentum oculorum eſt, oculos
inungat, ac ſi diceret: Abijce nimium
tui, & terrenarum rerum amorem, qui
te excæcabat, vt videas quanta futura
ſint gaudia bonorum, quanta ſupplicia
malorum.

Ego quos amo, arguo, & caſtigo. Hoc di *Verſ. 19.*
cit quoniam, vt diximus n. 40, epiſco-
pus hic perſecutiones Eccleſiarum, ac
ſuas videns dubitare nonnihil cœpit
de Chriſti promiſsis, & ſignis, ac remiſ
ſus effectus eſt. Quem vt ad pœniten-
tiã, & ad ſolita opera virtutũ erigat, do
cet perſecutiones, & calamitates pigno
ra eſſe amoris ſui, quibus exercet ele-
ctos, & eos quos amat, vt puriores, ac
meliores euadant. Sed ſunt ſingula ver
ba cõſideranda, nã cum dicit: *Ego quos
amo, arguo*, idẽ eſt ac ſi diceret: Omnes
quos amo, arguo. Græcè ὅσους, ideſt, Quo
ſcũq; amo, arguo. Sicut legimus Heb.
12: Quẽ enim diligit Dominus, caſti-
gat, flagellat autem omnem filiũ, quẽ
67 recipit. † Pro *Arguo* eſt ἐλέγχω, qđ pro *Arguo.*
priè ſignificat conuincere. Vt Tit. 1: Vt
potens ſit exhortari in doctrina ſana, &
eos, qui contradicunt, arguere: Inde
ἔλεγχος conuictio, quod interpres ver
tit Argumentum. Heb. 11: Eſt autem fi
des ſperandarum ſubſtantia rerum, ar-
gumentũ non apparentium. Inde ſigni
ficat reprehendere, ita vt qui reprehen
ditur, conuincatur, & negare non poſ-
ſit ſe pœna dignũ eſſe. Vt Ioh. 3: Omnis,
qui malè agit, odit lucem, & non venit
ad lucem, vt non arguantur opera eius.
1. Tim. 5: Peccantes coram omnibus ar
gue, vt & ceteri timorem habeant. Pro
Caſtigo eſt παιδεύω, quod eſt erudire, ca
ſtigare, prudentem reddere, ſiue id ob-
iurgatione, ſiue pœna aliqua fiat, & pro
priè ad pueros pertinet, qui παῖδες di-
cuntur. Quoniam ergo qui à Deo
amantur, infirmitate naturæ noſtræ
interdum labuntur, & peccant, nunc
interna reprehenſione, nunc exter-
nis afflictionibus à Deo arguuntur,
& caſtigantur, vt quam puriſsimi
fiant.

Verſ. 19.
68 *Æmulare ergo, & pœnitẽtiã age.* † Quo
niam non dixit quid æmulari debeat,
Arethas expoſuit, *Æmulare* potiora
ſtudia, ideſt, Sectare, alij, *Æmulare*,
ſiue imitare viros bonos, qui in ci-
uitate tua ſunt, vt Beda, & Ambro-
ſius. Verùm hoc verbum ζηλῶ, pro *ζηλῶ, Æmu-*
quo noſter interpres vertit AEmu- *lor, Zelor.*
lor, aut Zelo, ſiue Zelor, interdum *Cum caſu*
Accuſatiuum habet rei, quam æmu- *poſt ſe, &*
lamur, aut zelamur, & ſignificat *ſine caſu.*
ſequi-

ſequi ardenter, & cum zelo amare. Vt
1. Cor. 12: AEmulamini autem chari-
ſmata meliora, ideſt, ſequimini. Et
cap. 14: Sectamini caritatem, æmu-
lamini ſpiritualia, magis autem vt pro-
phetis, ζηλῶτε, id eſt, ſimul cum cari-
tate ſectamini & cetera dona ſpiritua-
lia, præſertim prophetiam. Gal. 4:
AEmulantur vos non bene, ſed ex-
cludere vos volunt, vt illos æmulemi-
ni, ideſt, videntur zelum habere ſalu-
tis veſtræ, ſed non eſt bonus zelus,
excludere enim vos volunt ab Euan-
gelio, & à bonis Chriſti; vt eos imi-
69 temini. † At cum ſine Accuſatiuo po-
nitur, & (vt Grammatici loquuntur)
intranſitiuum eſt, ſignificat zelum aſ-
ſumere, ſiue zelo commoueri, ſicut
in ſimilibus verbis vſu venit. Vt Num.
11: Quid æmularis pro me. 3. Reg.
19: Zelo zelatus ſum pro Domino Deo
exercituum, quia de reliquerunt pa-
ctum Domini filij Iſrael. 1. Cor. 13: Ca-
ritas non æmulatur, ideſt, non zelo
commouetur eo quòd alter rem ha-
beat, qua ipſe cupiebat potiri, ideſt,
non inuidet, vt interpretatus eſt Theo
phylactus. Ita ergo nunc exponen-
dum eſt: *Æmulare ergo* ζήλωσον οὖν,
ideſt, Age, zelo commouere, vt ſa-
lutem tuam quæras, & impendentia
mala declines, & hoc zelo permo-
tus age pœnitentiam. Idcirco ſtatim
addidit: *Et pœnitentiam age.* Et quoniã
zelus non ſolùm mouet, ſed incendit
etiam, & vrit, meritò homini tepi-
do, & deſidi dicitur: *Æmulare ergo; &*
pœnitentiam age.

Verſ. 20. *Ecce ſto ad oſtium & pulſo.* † Ne forte
70 deſperaret epiſcopus Chriſtum ſibi
propitium futurum, aut ſe ad priorem
ſtatum redire poſſe, quoniam dixerat:
Sed quia tepidus es, & nec frigidus,
nec calidus, incipiam te euomere ex
ore meo: miſericordiam, & benigni
tatem ſuam pollicetur: *Ecce ſto ad oſtiũ,*
ac ſi diceret: Etiam ſi à te excluſus, ad
te iterum ſalutis tuæ ſtudio redeo, &
quaſi hoſpes oſtium tuum pulſo, vt
mihi aperias, & me in animam tuam
recipias. Pulſare autem eſt internarũ
inſpirationum vocibus petere vt ad-
mittatur.

Verſ. 20. *Intrabo ad illum, & cœnabo cum illo.*
Perſtat in eadem Metaphora hoſpitis
noctu venientis, & ſignificat ſe iniu-
riarum, & repulſæ oblitum amicè, &
familiariter cum eo victurum, & obſe-
quia eius accepturum.

Et ipſe mecum. Loquitur quidẽ vt ho Verſ. 20.
ſpes, ſed vt maior, & locupletior ho-
ſpes, qui veniens in domum alterius be
neficium potiùs det quam accipiat. Nõ
dedignabor cum illo cœnare, & obſe-
quium eius gratum mihi erit, & ego il
lũ magno honore afficiã, quòd eũ mea
menſa dignabor, & mecũ ſedere ſinã.

71 *Qui vicerit.* † Qui aduerſus Diabolũ Verſ. 21.
dimicauerit, & frigus, teporemq; eius
excuſſerit, & ſtrenuè laborauerit, vt ca
lore Spiritus ſancti concepto ferueat:

Dabo ei ſedere mecum in throno meo. Di- Verſ. 21.
gna, & conueniens merces, vt qui labo
rauit, & pugnauit, poſtea victus, fuſiſq;
hoſtibus, ſecurus ſedeat, & lætus, & re
gnet cum Chriſto. Sedere in throno
Chriſti eſt participem eſſe regni eius,
& coheredem cœleſtis beatitudinis.
Itaque quamuis dicat: *In throno meo,* nõ
ita intelligit, ac ſi in eodẽ throno æqua
li honore ſeſſurus eſſet, ſed, ſedebit in
regno meo, vbi & ego ſedeo, [hoc eſt „
in cœlo, quæ ſedes mea eſt. Iſa. vltimó: „
Hæc dicit Dominus: Cœlũ ſedes mea. „
Matth. 5: Neque per cœlum, quia thro „
nus Dei eſt.] Sedebit tamẽ in ſede ſibi „
parata, ſicut & Matth. 19. dixit: Cum ſe
derit filius hominis in ſede maieſtatis
ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duode
cim. Hæc verba exponuntur ex eo,
quod ait Paulus Eph. 2: Et cum eſſemus
mortui peccatis, conuiuificauit nos
Chriſto, cuius gratia eſtis ſaluati, &
conreſuſcitauit, & conſedere fecit in
cœleſtibus in Chriſto Ieſu.

72 *Sicut & ego vici, & ſedi cum patre meo* Verſ. 21.
in throno eius. His verbis præcedẽtia me
lius explanantur: *Ego vici,* ideſt, plurima
pro Dei gloria, & pro hominum ſalute
toleraui: propter quod & pater exalta-
uit me, & participẽ me fecit regni ſui,
& ſedere ſecũ voluit, ideſt, ad dexterã
ſuam. Ex his cognoſcitur cũ ait: Dabo
ei ſedere mecũ in throno meo, nõ in-
telligi de ſeſſione ad iudicandum, de
qua dictum eſt Matth. 19: Sedebitis
& vos ſuper duodecim ſedes, vt Am-
broſius, & Haymo putauerunt, ſed

de participatione regni, quoniam nūc inquit: *Sicut & ego vici, & ſedi cum patre meo*, verè enim cum patre ſedebat ex eo die, quo in cœlum aſcendit, & ideò ait: *Sedi*, non ſedebo.

Qui habet aurem. Hoc refert ad verba præcedentia: Qui vicerit, &c. vt iam nonnullis exemplis demonſtratum eſt, & vt adnotauimus. nume. 15. *Verſ. 22.*

Argumentum. Cap. IIII.

Videt oſtium apertum in cœlo, & vocem ſe vocantem audit vt maiora videat. Continuò in ſpiritu videt Deum in throno lucidiſsimo ſedentem, in cuius circuitu ſedebant viginti quatuor ſeniores, & quatuor animalia plena oculis Deum indefeſſa collaudabant: atque in eorum laudibus vigintiquatuor ſeniores procidebant ante thronum, & mittebant ante eumdem thronum coronas ſuas, & Dei laudes prædicabant.

Caput. IIII.

POſt hæc vidi: &
1 *ecce oſtium apertū in cœlo, & vox*
prima quam audiui, tamquam tubæ
loquentis mecum,
dicens, Aſcende huc, & oſtendam ti-
2 *bi quæ oportet fieri poſthæc. Sta-*
tim fui in ſpiritu: & ecce ſedes poſità
erat in cœlo, & ſuprà ſedem ſedens.
3 *Et qui ſedebat, ſimilis erat aſpectu,*
lapidis iaſpidis, & ſardini: & iris erat
in circuitu ſedis, ſimilis viſioni ſmara
4 *gdinæ. Et in circuitu ſedis ſedilia vi*
gintiquatuor: & ſuper thronos vigin
tiquatuor ſeniores ſedentes, circum-
amicti veſtimentis albis, & in capiti-
5 *bus eorum coronæ aureæ. Et de*
throno procedebant fulgurà, & vo-
ces, & tonitrua: & ſeptem lampades
ardentes ante thronum, qui ſunt ſeptē
6 *Spiritus Dei. Et in conſpectu ſedis*
tamquam mare vitreum ſimile cry-
ſtallo: & in medio ſedis, & in circui-
tu ſedis quatuor animalia plena ocu-
7 *lis antè, & retrò. Et animal primū,*
ſimile leoni: & ſecundum animal, ſi-
mile vitulo: & tertium animal, ha-
bens faciem quaſi hominis: & quar-
tum animal, ſimile aquilæ volanti.
8 *Et quatuor animalia, ſingula eorū,*
habebant alas ſenas in circuitu, & in
tus plena ſunt oculis, & requiem non
habebāt die ac nocte, dicētia, Sāctus,
ſanctus, ſanctus Dn̄s Deus omnipo
tens, qui erat, & qui eſt, & qui ventu
9 *rus eſt. Et cum darent illa animalia*
gloriam, & honorem, & benedictio
nem ſedenti ſuper thronū, viuenti in
10 *ſæcula ſæculorum: procidebant vi-*
gintiquatuor ſeniores ante ſedentem
in throno, & adorabant viuentem in
ſæcula ſæculorum, & mittebant coro
11 *nas ſuas ante thronum dicentes, Di*
gnus es Domine Deus noſter ac-
cipere gloriam, & honorem, & vir
tutem: quia tu creaſti omnia, &
propter voluntatem tuam erant, &
creata ſunt.

1 Verſ. 1. POſt hæc vidi. In tribus præcedẽtibus capitibus ſeptẽ Eccleſijs ſibi cõmiſsis ſcripſit, vt à peccatis emundatę, & ſpe bonorum cœleſtium armatæ, atque munitæ cum perſecutoribus dimicarent, & omnia vitæ huius incommoda æquo animo ferrẽt. Nunc ea vaticinari incipit, quæ ad vniuerſam Eccleſiam, ac præſertim ad extrema eius tempora, pertinent. Quum autem dicit: *Poſt hæc vidi*, iam alteram viſionem eſſe docet, quam vidit poſt primam illam, quam hactenus recenſuit.

Verſ. 1. *Et ecce oſtium apertũ in cælo.* Hac oſtij apertione ſignificabatur velle Deum admittere illum ad cognitionem rerũ magnarum, & tantum in cœlo cognitarũ, quas illi oſtendere parabat. Quod vox continuò declarauit: Aſcẽde huc, & oſtendam tibi quæ oportet fieri poſt hæc.

Verſ. 1. *Et vox prima, quam audiui.* Diximus de hoc cap. 1. nu. 52. in illud: Et audiui poſt me vocem magnã. ¶ Ceterũ *Vox prima*, aut poteſt intelligi prima omniũ quas poſteà auditurus erat: aut etiam vox eadẽ, quam capite. 1. ſe audiſſe dixit, ac ſi diceret: Ecce oſtium apertum in cœlo; & ecce vox eadem, quam primùm audierã: eſt enim in Græco, καὶ ἡ φωνὴ ἡ πρώτη, quod rectè verti poteſt: Et vox illa, illa prima. Ita martyr Victorinus intellexit, & ad Allegoriã refert; priorem vocem ab eo eſſe auditã, quia idem priùs in Prophetis, & poſteà in Euangelio locutus eſt. Immò & verba reliqua poſſunt ad hunc ſenſum poſteriorem aptiſsimè referri, vt dicat: Ecce vox illa prima, quam audieram, quę fuerat tamquam tubæ loquentis mecum: ecce, inquam, vox illa dicens, Aſcende huc. Non igitur nunc audiuit illam quaſi tubam, ſed erat eadem, quæ paulò ante inſtar tubæ ſonuerat. Cur enim nũc ſonaret vt tuba, cũ nihil magnum, aut terribile dictura eſſet, ſed tantùm Apoſtolum ad audiendum excitatura?

Verſ. 1. *Et oſtendam tibi quæ oportet fieri poſt hæc.* Ideſt, Decurſum Eccleſiæ ab hoc tempore vſque ad finem ſæculi. Aperit argumentum ſequentis prophetiæ. Non eſt autem legendum: *Quæ oportet fieri citò poſt hæc*, Sed, *Quæ oportet fieri poſt hæc*, vt eſt in Græco; & in caſtigatioribus exemplaribus.

2 *Statim fui in ſpiritu.* † Docet ſe abſtractum fuiſſe à ſenſibus, vt hoc myſterium videret, vt diximus cap. 1. nu. 67. in illud: Fui in ſpiritu in Dominica die. Verſ. 2.

Et ecce ſedes poſita erat in cælo. Patrem videt ſedentem, vt docet Hieronymus in illud Dan. 7: Aſpiciebam donec throni poſiti ſunt. Quare falſum eſt omninò quod hic multi affirmant, hunc eſſe Chriſtum, quod facilè conuincitur ex verbis cap. 5: Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio ſeniorum agnum ſtantem, &c. qui ſedere dicitur tamquã regnans, & quæ fiunt proſpiciens, & omnia gubernãs, quemadmodum & filius dicitur nunc ſedere ad dexteram patris. Verſ. 2.

Et qui ſedebat ſimilis erat, aſpectu lapidis iaſpidis. Non dicit quis ſit, nec eius vultum delineat, quia fortè non ita clarè, atque diſtinctè eum vidit, refert tamen quod videre potuit, eum videlicet qui ſedebat, aſpectu, & viſu ſimilem fuiſſe lapidi iaſpidi, & lapidi ſardino. Quamuis mihi verior lectio videtur quæ eſt in antiquioribus libris, vt legatur *Aſpectui*, ideſt, faciei, ſiue colori iaſpidis, vt dicemus mox nu. 5. Non vidit palã eius vultum, atque diſtinctè, vt doceat Deũ in hac vita clarè videri non poſſe etiam à ſanctiſsimis viris, & prophetico ſpiritu illuſtratis. Ita Daniel cap. 7. videt eũdem patrem, ſed nihil de eius facie dixit, colorem tantùm expreſsit: veſtimẽtum eius candidum quaſi nix, & capilli capitis eius quaſi lana munda, &c. Sed vt eo in loco, ita etiam in hoc; ex colore, & ex rebus, quibus aſsimilatur, intelligitur quod pertinet ad rẽ, de qua agi- Verſ. 3.

3 tur. † De iaſpide gemma hæc ſcribit Plinius lib. 37. cap. 8: Viret, & ſæpe trãſlucet iaſpis, etiam ſi victa à multis, antiquitatis tamen gloriam retinens. Plurimæ ferunt eam gentes, Smaragdo ſimilem Indi, Cypros duram, glaucoque pingui: Perſæ aeri ſimilem, ob id vocatur aerizuſa. Talis & Caſpia eſt, cærula circa Thermodoontem amnẽ, in Phrygia purpurea, in Cappadocia ex purpura cærulea, atque non refulgens. Optima ergo quæ purpuræ quicquã habet, Iaſpis.

ſecunda, quæ roſæ, tertia, quæ ſmaragdi. Singulis autem Græci nomina ex argumento dedere. Quarta apud eos vocatur Boréa, cœlo autumnali matutino ſimilis, & hæc erit illa, quæ vocatur Aerizuſa. Similis eſt & Sardæ, imitata & violas. Hæc ille. Quem ſecutus eſt Hieronymus in illud Iſai. 54: Ecce ego ſter
,, nam per ordinē lapides tuos. [Epipha-
,, nius epiſcopus in libello de Duode-
,, cim lapidibus ad Diodorum epiſcopū
,, Tyri, iaſpidem colore, & forma ſimilē
,, eſſe ſmaragdo docet, eiuſque varia ge
,, nera ponit.] Iſidorus lib. 16. Etymolog.
cap. 7. viridem gemmā eſſe dicit, ſmaragdo ſubſimilem, & craſsi coloris. Species eius decem & ſeptem eſſe. Idem
Sardius. in eodem libro cap. 8. Sardius, inquit, gemma dicta eo quòd primùm reperta ſit à Sardis. Hæc rubrum habet colorē; marmoribus præſtans, ſed inter gemmas viliſsima. † Genera eius quinque,
4 Onyx appellata, quod habeat in ſe permixtum cādorem in ſimilitudinem vnguis humani. &c. Hanc gemmam Plinius lib. 37. cap. 7. Sardam vocat, quòd primùm ſit Sardibus reperta. Nullam gemmā dicit apud antiquos fuiſſe vſu frequentiorem, laudatiſsimam circa Babyloniam inueniri, Indicam tria genera habere, rubrum, & quod Demiū vocant à pinguedine, tertiùm, quod argenteis bracteis ſublinitur. Eam quoque inter translucentes gemmas numerat. Hæc igitur eſt quæ nunc lapis Sardinus dicitur, ſiue Sardius, cuius etiam meminit liber Exodi cap. 28. & 39: In primò verſu erit lapis Sardius, & Topazius, & Smaragdus. Et in vtroque loco
,, dicitur à Lxx. σάρδιον. [Ita etiā vocatur
,, à Theophraſto in libello de Lapidibus:
,, Epiphanius verò in altero de Duode-
,, cim lapidibus libello, hæc ſcripſit. Sar-
,, dius, quem & Babylonium vocant, ru-
,, fus lapis eſt; & qui ſanguinis propemo
,, dum colorem referat, Sardio piſci ſale
,, condito ſimilis, vnde & nomen habet;
,, à colore nimirum nomine ſumpto. Na
,, ſcitur apud Babylonem Aſſyriorum;
,, Pellucidus eſt, & tumoribus, & vulne-
,, ribus ferro inflictis medetur. &c.] Ioſephus autem... Antiquitat. cap. 8. Sardonychem eſſe dixit, quę ſpecies eſt la
5 pidis Sardij, vt diximus ex Iſidoro. † Diuina ergo natura ſimilis dicitur Iaſpidi propter immenſam pulchritudinem, & ſicut in variarum regionum Iaſpidibus varij colores, ita in Deo ſunt variæ perfectiones, quarum vnaquęque cum conſideratur, pulcherrima apparet. Iaſpis translucet, quia Deus lux eſt, & natura ſua maximè viſibilis. Sardio ſimilis dicitur propter terrorem, vt ait Arethas, quoniam Sardius ignis habet ſpeciem, & hanc gemmam terribilem eſſe tradit feris. Ita Diuina natura, cum ſit propter pulchritudinem ſuam valde amabilis, eſt etiam propter iuſtitiā, & zelum ſanctitatis admodum terribilis. Et vt pulchritudo eius translucet, & omnibus conſpicua eſt, ita etiā eius terror omnibus cognitus eſt ex operibus, & pœnis, quibus affecit impios, &
ex eius puritate. [Victorinus aliter hæc ,,
interpretatur. Solium poſitum (inquit) ,,
eſt ſedes iudicij, & regis, ſuper quod ſo ,,
lium vidiſſe ait ſimilitudinem Iaſpidis, ,,
& Sardij. Iaſpidis aquæ color eſt, Sar- ,,
dij, ignis. Hæc duo iudicia poſita eſſe vſ ,,
que ad conſummationem orbis ſuper ,,
tribunal Dei exinde manifeſtātur, quo ,,
niam iudiciorum duum vnum iam con ,,
ſummatum in Cataclyſmo per aquam, ,,
aliud autem conſummabitur per ignē. ,,
&c. Et Iridem poſitam eſſe dicit, quia ,,
data eſt in ſignum Noe, & filijs, vt iam ,,
non timerent aquam, ſed ignem. Pro- ,,
babilis videtur mihi hęc interpretatio, ,,
ſi probetur hoc ſolium iudicij eſſe, & ,,
ea quæ hic viſa ſunt, ad extremum iudi ,,
cium pertinere: & ſi quæ ſequuntur ,,
poſsint bene ad idem iudicium accom- ,,
modari.] ,,

Et Iris erat in circuitu ſedis ſimilis viſioni Smaragdinæ. *Verſ. 3.* † Tam Græca, quam La-
6 tina verba duplicem habere ſenſum poſſunt, vel vt ipſe qui ſedebat, ſimilis dicatur viſioni Smaragdinæ, vel ipſa Iris, quæ erat in circuitu ſedis, quoniā in Græco eſt ὅμοιος, quod maſculini generis eſt, & iuxta Atticorum conſuetudinem, vt & cetera nomina finita in os putum, ad nomen femineum referri poteſt. Si igitur referatur ad ſedentē, quod mihi magis placet, quoniam & ſententiæ meliùs conuenit, & Iris nō eſt coloris ſmaragdini, ſed multorum colorum: illa verba: *Et Iris erat in circuitu*

enitur throni; parentheſis quædam ſunt,
ac ſi diceret: Et qui ſedebat ſimilis erat
aſpectui lapidis Iaſpidis, & ſardini, ſi-
milis erat viſioni Smaragdinæ, & Iris
erat in circuitu ſedis. Rurſus illud: *Simi*
lis erat viſioni Smaragdinæ, multò aper-
tius eſt in Græco, *ὅμοιος ὁράσει σμαραγδί*
νῳ, id eſt, Similis aſpectu, ſiue ſpecie,
Smaragdino, ſcilicet, lapidi. Nam lapis
primo loco poſitus: *Similis erat aſpectu*
lapidis iaſpidis, ſubauditur in duobus ſe-
quentibus nominibus *Sardini*, & *Sma-*
ragdino. Ita Hieronymus in illud Da-
nie.7: Aſpiciebam donec throni poſiti
ſunt, legit: Similis aſpectu Smaragdi-
7 no. † Noſter autem interpres *ὁράσει*,
quod verterat *Aſpectu*, aut potiùs *Aſpe*
ctui, in verbis præcedentibus, nunc ver
tit *Viſioni*, quod propriè nomen ipſum
Græcum ſignificat, ſed idem tamen va
let quod *Aſpectui*. Sumitur autem vi-
ſus, ſiue aſpectus pro facie, quę videtur,
aut aſpicitur, atq; ita ſenſus eſt: Similis
faciei, ſiue ſpeciei Smaragdinæ, id eſt,
colorem habebat & ſpeciem Smarag-
di. Niſi quis dicat in nomine Smaragdi
næ, ſubaudiri Gemmæ, ſicut apud Græ-
cos ſubauditur, Lapidi, & idem ſenſus
eſt, ſed verius videtur quod priùs dictū
eſt. In Iride ſignificari exiſtimo vniuer *Iris.*
ſitatē creaturarum, quoniā vt in Iride
pulcherrima colorum varietas cerni-
tur ex ſole aduerſo, ſicut ait ſummus
Poeta:

Mille trahens varios aduerſo ſole colores: *4.Æne.*
ita in vniuerſitate creaturarum re-
ſplendet iucundiſſima quædam, & ad-
mirabilis varietas perfectionum Dei.
8 † Placet etiam quod ait Ambroſius, in
Iride ſignificari Dei miſericordiam,
quoniam ſignum fœderis, & pacis poni
tur Gen.9. Eritq; (inquit) & arcus in nu
bibus, & videbo illum, & recordabor
fœderis ſempiterni, quod pactum eſt
inter Deum, & omnem animam viuē-
tem vniuerſæ carnis, quæ eſt ſuper ter-
ram. Quod rectè hæret præcedentibus,
vt cum iuſtitia ſignificata ſit in lapide
Sardino, nunc miſericordia, & fœdus
cum creaturis ad earum conſeruatio-
nem ſignificetur in Iride. Sed iuſtitia
in ipſo Deo ponitur, miſericordia cir-
ca ſedem, quoniam omnia circumit,
& multò plus ſe exerit quam iuſtitia, &
ad plura extenditur. Inde cap.10. infrà:
Et vidi alium angelum fortem deſcen-
dentem de cœlo amictum nube, & Iris
in capite eius. In quo (ſi multorum ex-
poſitionem recipimus, nam quid nos
ſentiamus ſuo loco dicemus) Chriſtus
ſignificatur, & in eius capite eſt Iris,
quia venit vt fœdus, & pax eſſet inter
9 Deum, & homines. † Ita igitur hoc di-
ctū eſt, vt illud Pſal. 88: Potens es Do-
mine, & veritas tua in circuitu tuo:
Quibus verbis Euthymius indicari di-
cit Deum ſemper eſſe veracem. Ita
nunc indicatur Deum ſemper eſſe mi-
ſericordem, ac ſi diceretur: Quacumq;
eum adeas, miſericordiam inuenies.
Sed animaduertamus Iridē arcum eſſe,
& quaſi ſemicirculum (nunquam enim
integrum circulū in noſtro hemiſphæ-
rio videmus) quia miſericordia Dei in *Miſericor-*
hac vita apparet, & hic quærenda eſt. *dia Dei in*
Si nunc ea non vtamur, & eam in alte- *hac vita*
ro hemiſphærio quæramus, id eſt, in al- *quærenda.*
tero ſæculo, non inueniemus. Sicut Iri
dem putabunt ignari Philoſophiæ non
terminari in noſtro hemiſphærio, quia
vſque ad horizontem noſtrum deſcen
dit, cum re vera ibi terminetur: ita cum
videant multi Deum in hac vita nun-
quā non miſereri hominum, putant &
poſt eam inueniri miſericordiam, cum
poſt miſericordiā ſequatur iudicium,
ſicut eſt in Pſal. 100: Miſericordiam, &
iudicium cantabo tibi Domine. Miſe-
ricordiam, in hac vita, iudicium, in fu-
tura, vt in eadem verba ſcripſit Augu-
10 ſtinus. † Cur autē Deus ſimilis dicatur
viſioni ſmaragdinæ, intelligi poterit
ex iis, quæ de Smaragdo Plinius ſcripſit
lib.37.c.5. Nullius, inquit, coloris aſpe- *Smaragd.*
ctus iucundior eſt. Nam herbas quoq;
virentes, frondeſque auidè ſpectamus:
Smaragdos verò tantò libentiùs, quo-
niam nihil omnino viridius compara-
tū illis viret. Præterea ſoli gemmarum
contuitu oculos implent, nec ſatiant.
Quin & ab intentione alia obſcurata,
aſpectu Smaragdi recreatur acies. Scal
pentibuſque gemmas non alia gratior
oculorum refectio eſt, ita viridi lenita-
te laſſitudinem mulcent. &c. Et mox:
Quorum verò corpus extenſum eſt, ea
dem, qua ſpecula, ratione ſupini ima-
gines rerum reddunt. Nero princeps
gladia-

gladiatorum pugnas ſpectabat Smaragdo. &c. Eadem fere ex hoc loco deſumpta ſunt apud Iſidorum. lib. 16. Etymolog. ca. 7. [Ex his fortaſſe intelligetur quod de Smaragdo ſcripſit Epiphanius in libello de Duodecim lapidibus: Smaragdorum, quæ etiam Praſini vocantur, & viridi colore ſunt, alias Neronianas, alias Domitianas vocari: Neronianas eſſe guſtatu amaras, colore admodum viridi, pellucidas, atque ſplēdentes, quibus ſimiles omnino eſſe quę naſcuntur in Iudæa: hāc vim eſſe Smaragdo, vt imagines ſpeculi inſtar reddat.
11 † Ait etiam: Neronianas, ſiue Domitianas hanc ob cauſam appellatas ferunt: Neronem, ſiue Domitianum, oleum in multa ærea vaſa ad id comparata infudiſſe, & interuallo temporis oleum viridem colorem contraxiſſe, tum petram eodem oleo copioſiùs irrigatam floridioris coloris euaſiſſe. &c. Probabilius eſt Neronianas fuiſſe dictas, quòd illis Nero delectaretur, adeò vt, ſicut ait Plinius, gladiatorum pugnas ſpectaret Smaragdo. Erant autē optimæ, quæ ad illum afferebantur, maximèque virides, ac pellucidæ. Similis fortè cauſa appellationis fuit Domitianis. Theophraſtus in libello de Lapidibus videri ait Smaragdum ex Iaſpide fieri. Aiunt enim (inquit) inuentum eſſe olim in Cypro lapidē, cuius dimidia pars eſſet Smaragdus, dimidia iaſpis.] Quæ omnia mirabiliter in Diuinam naturam conueniunt, vt intelligatur rectiſsimè Deus dictus eſſe ſimilis colori Smaragdi. Viror eius perpetuus ſignificat immortalitatē Dei nunquā deficientē, ſed ſemper in eadem quaſi nouitate, & viriditate manentem, vt eſt in Pſal. 101: Ipſi peribūt, tu autem permanes, & omnes, ſicut veſtimentum, veteraſcēt, &, ſicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem es, & anni tui non deficient. Nullius naturæ ſpiritualis aſpectus ita iucūdus eſt, & omnia, quæ viridia ſunt, id eſt, immortalia, Diuinæ naturæ comparata mortalia videntur. Sola hæc ex omni natura oculos videntium ſe implet, nec vnquam ſatiat, id eſt tædio afficit. Qui aliarum rerum cōſideratione, & laboribus aliis laſſati ſunt, in huius contemplatione re-
12 quieſcunt. † Et vt ſcalpentibus gemmas nō alia gratior oculorum refectio eſt, ita conſiderantibus, & cognoſcere cupientibus rerum naturas in hac vita, nihil occurrit vnquam, in quo ita oculi reficiantur, vt in conſideratione naturæ Diuinæ. Eadem clarè vidētibus eſt ſpeculum pulcherrimum, quod omniū creaturarū imagines reddit multò perfectiùs quam, ſi eaſdem in ſe ipſis intueamur. Quod ſi Iris iuxta communem interpretationem dicatur ſimilis viſioni Smaragdinæ, factum id eſſe dicemus, vt Diuina miſericordia ſemper virere ſignificetur, nec vnquam deficere.

Et in circuitu ſedis ſedilia viginti quatuor. Vbicunq; in hoc capite interpres vertit Sedes, aut Thronus, aut Sedile, in Græco ſemper eſt Thronus, ne quis putet in diuerſitate vocabulorū Latinorū aliquid latere myſterij. Sedilia hæc poſita ſunt, vt in eis ſedeant viginti quatuor ſeniores: quare tunc rectè hoc intelligetur, cum explanatum fuerit qui ſint ipſi ſeniores. Verſ. 4.

13 † *Et ſuper thronos, viginti quatuor ſeniores ſedentes.* De viginti quatuor ſenioribus tam varia patrum, & expoſitorum ſentētia eſt, vt quò magis legūtur, eò lector reddatur incertior. Quidā enim viginti quatuor libros veteris teſtamenti eſſe dicunt, vt Hieronymus in Prologo libri Regum, & Ambroſius, & alij. Alij prædicatores, vt Gregorius in librum primum Reg. lib. 4. c. 3: qui maturi ſenſu, moribus graues thronum Dei iuxta poſitis ſedibus ambiūt, quia qui præ ceteris conditorē diligunt, per altiſsimam cōuerſationem ei viciniùs requieſcunt. Alij totam Eccleſiam, in qua ſunt præpoſiti, qui in duodecim Apoſtolis ſignificantur, & ſubditi, qui intelliguntur in reliquis duodecim, vt Tyconius Hom. 3. & Primaſius. Alij Eccleſiam per geminum teſtamentum de patriarchis, & Apoſtolis generatā: aut eos, qui perfectionem operis in Senario ſignificatā clara Euangelij (quod quatuor libris continetur) prædicatione conſummant, nam quater ſeni viginti quatuor faciunt, vt Beda. Alij ali-
14 ter, atque aliter. † Verùm ſi ſcripturæ veſtigijs inſiſtamus, poterimus nonnulla

nulla cognoſcere, quæ tenebras ex va-
rietate opinionum obortas ex parte de
pellant. Primùm ipſe Iohannes ſatis do
cet hos neque angelos eſſe, neq; libros
Scripturæ, ſed homines Chriſti ſangui
ne redemptos, & vitam æternam con-
ſecutos. Legimus enim cap. 5: Et vidi,
& audiui vocem angelorum multo-
rum in circuitu throni, & animaliũ, &
ſeniorum. Et cap. 7: Et omnes angeli ſta
bant in circuitu throni, & ſeniorum. Et
in eodem cap. 5: Et cum aperuiſſet li-
brum, quatuor animalia, & viginti qua
tuor ſeniores ceciderũt coram Agno,
habentes ſinguli citharas, & phialas au
reas plenas odoramentorum, quæ ſunt
orationes ſanctorum, & cantabant can
ticum nouum dicentes: Dignus es Do-
mine accipere librum, & aperire ſigna
cula eius, quoniam occiſus es, & rede-
miſtj nos Deo in ſanguine tuo ex omni
tribu, & lingua, & populo, & natio-
ne. Beatitudine eos frui intelligimus
ex eo, quòd ait: Habentes ſinguli citha
ras, & phialas aureas plenas odoramen
torum, quæ ſunt orationes ſanctorum,
quas videlicet ipſi offerunt Deo, vt po
15 ſteà ſuo loco dicemus. † Non eſſe totã
Eccleſiam conſtat, quoniam quatuor
animalia non numerantur in illis. Dein-
de ipſi offerũt orationes ſanctorũ, haud
dubiũ quin eorum, qui ſunt in terra. Et,
cap. 7: Et reſpondit vnus de ſenioribus,
& dixit mihi: Hi, qui amicti ſunt ſtolis
albis, qui ſunt, & vnde venerunt? Et di-
xi illi: Domine mi, tu ſcis. Et dixit mi-
hi; Hi ſunt, qui venerunt de tribulatio-
ne magna, & lauerũt ſtolas ſuas, & deal
bauerunt eas in ſanguine Agni. Multi
ergo ſancti ſunt in cœlo præter viginti
quatuor ſeniores. Similiter cap. 14: Et
vidi, & ecce Agnus ſtabat ſupra mon-
tem Sion, & cum eo centum quadra-
ginta quatuor millia habentes nomen
eius, &c. Et cantabant quaſi canticum
nouũ ante ſedem, & ante quatuor ani-
malia, & ſeniores, & nemo poterat di-
cere canticum, niſi illa centum quadra
ginta quatuor millia, qui empti ſunt de
terra. Hi ſunt, qui cum mulieribus non
ſunt coinquinati, virgines enim ſunt.
16 † Quare quod Hieronymus dixit hos
eſſe libros veteris teſtamenti, non Hi-
ſtorico ſenſu intellexit, ſed Allegori-
co: quoniam ſicut ſeniores demiſsis ca
pitibus Chriſtum collaudant, ita libri
legis, & prophetarum Chriſtum ven-
turum quaſi procul adorabant, & eius
laudibus, atque præconijs pleni ſunt.
Hiſtorico enim ſenſu multò aliter Hie
ronymus intellexit, vt paulò poſt dice-
mus. Rurſus hos ſeniores multò plures
eſſe viginti quatuor, & non vnius na-
tionis, aut linguæ eſſe, ſed multarum,
abunde perſpicitur ex verbis capitis. 5.
vbi ipſi aiunt: Et redemiſti nos Deo in
ſanguine tuo, ex omni tribu, & lingua,
& populo, & natione. Quare exiſtimo *Qui ſint. 24*
non omnes ſanctos, ſed præſtãtiſsimos *Seniores.*
quoſque, & ſelectiſsimos ex omnibus
ſeculis, id eſt, tam ex lege naturali, &
ſcripta, quam ex lege gratiæ, nomine vi
gintiquatuor ſeniorum comprehendi.
17 † Hoc planè ex dictis ſequi videtur: nã
ſi ſunt homines ſancti, & beati, nec
ſunt omnes ſancti, ſed quidam, ijdemq;
ex omni tribu, & lingua, & populo, &
natione, atq; ideo multò plures quam
vigintiquatuor: neceſſe eſt dicere præ-
ſtantiores ſanctitate, & meritis intelli-
gi debere. Hoc indicat nomen Senio-
rum, quo illi appellari ſemper ſolent,
qui ſunt præceteris honorabiles, & di-
gnitate eminentes. [Sic videmus paſ-
ſim apud Homerum Neſtorem ab Aga
memnone, & ab alijs regibus honoris
cauſa Senẽ compellari. Et in noſtris li- *Sap. 4.*
bris legimus: Senectus enim venerabi-
lis eſt. Et: Coram cano capite conſur- *Luc. 19.*
ge, & honora perſonam ſenis. Et Sa-
lomõ ait: Corona dignitatis ſenectus, *Prou. 20.*
quæ in vijs iuſtitiæ reperietur. Et hono
rifica illa Hiſpanorũ cõpellatio Señor,
& apud Italos Signor, vnde in his na-
tionibus Latinè fere loquentibus man
ſit, niſi à veteri Latina Senior?] Indicãt
hoc etiam throni, qui illis dantur, &
honorificentiùs à Deo, & ab angelis
tractari videntur, quòd ſunt angeli in
circuitu eorum, quòd citharas habent,
& phialas aureas plenas orationibus
ſanctorum, quòd ſemper eum quatuor
animalibus iunguntur, & quoties de il
lis agitur, magnus illis honos habetur.

Cur autem tanta multitudo tam exi
gui numeri anguſtijs concludatur, cur
numerus hic potiùs quã quilibet alter,
vel maior, vel minor ponatur, cur ſe-
niores

niores dicantur, cur præ ceteris ſedere
ſcribantur, nunc patre luminum fauen-
te, & illuſtrante tentemus explicare.
Quis enim de re tanta, tamque recon-
dita quidquam effari valeat, niſi Deus
dederit ſapientiam, & miſerit ſpiritum
ſanctum de altiſsimis, cuius bonitate,
& luce freti, eamque orationibus aſsi-
duè flagitantes cum in alios ſanctarum
Scripturarũ libros, tum maximè in hãc
Diuinæ prophetiæ nebulam, & caligi-
18 nem Deo plenã ingreſsi ſimus. † Quã-
uis omnes electi cum Chriſto iudica-
turi ſint (vt Paulus docet 1. Cor. 6: An
neſcitis quoniã ſancti de hoc mũdo iu-
dicabunt? Et ſi in vobis iudicabitur mũ-
dus, indigni eſtis, qui de minimis iudi-
cetis? Neſcitis quoniam angelos iu-
dicabimus? quantò magis ſæcularia?)
tamen non eſt dubium alio modo hoc
promiſſum eſſe Apoſtolis, quam cete-
ris electis. Primùm, quoniam ſi omnes
id habituri erant honoris, cur Apoſto-
lis, qui reliquerãt omnia, & ſecuti eum
fuerant, quaſi pro magno, & peculiari
præmio id promiſſum eſt? Deinde quo
niam cũ mox de ceteris ait: Et omnis,
qui reliquerit domum, vel fratres. &c.
non illis ſedes pollicetur, ſed: Centu-
plum, inquit, accipiet, & vitam æter-
nam poſsidebit. In ſedibus igitur ineſ-
fabilem honorem, & gloriam expreſ-
ſit, vt in eumdem locum ſcribit Chry-
ſoſtomus; quod inde confirmat, quòd
alijs iudicaturis non promittitur ſe-
des, vt Matth. 12: Viri Niniuitæ ſurgent
in iudicio cum generatione iſta, & con-
demnabunt eam. Et: Regina Auſtri ſur-
get in iudicio. &c. Sed neque Paulus
ſedium meminit loco paulò ante indi-
19 cato. † Prætereà puerile eſſet putare
has ſedes, qualeſcumque tandem illæ
futuræ ſunt, duodecim tantùm futuras
eſſe. Si enim non plures ſunt, vbi ſede-
bit Paulus, vt argumentari ſolet Augu-
ſtinus, qui ſe in iudicum numero con-
ſtituit 1. Cor. 6: Neſcitis quoniam ange
los iudicabimus? Vbi ſedebit Barnabas
Apoſtolus? Accedit quod hi iudices nõ
ſolùm duodecim tribus Iſrael iudicatu-
ri ſunt, ſed vniuerſum etiam orbem, ſi-
cut ſcriptum eſt Sap. 3: Iudicabunt na-
tiones, & dominabuntur populis. Sed
neque tribus Iſrael erunt duodecim,

Sedes in iudicio quomodò dentur Apoſtolis.

ſed tredecim, addenda eſt enim tribus
Leui, quæ; quamuis in diuiſione terræ
non numeretur, quia ſortem in illa nõ
accepit, vbi non de terra agitur, ſed de
iudicio, in quo paris conditionis eſt cũ
ceteris, nõ videtur omittẽda; ſicut neq;
Apocal. 7. inter alias tribus omiſſa eſt:
[ex tribu enim Leui, ſicut & ex alijs,
duodecim millia ſignati ſunt. In bene-
dictionibus etiam Iacob Gene. 49. &
in benedictionibus Moſis Deute. 33.
20 Leui cũ ceteris nominatus eſt.] † Cum
ergo plures ſint iudicaturi, & multò plu
res ſint iudicandi, neceſſariò confici vi-
detur quod Auguſtinus docet lib. 20.
de Ciuit. cap. 5. & in Pſal. 86. in prima
verba, numero duodenario vniuerſita
tem ſignificari tam eorum, qui iudica-
turi, quam qui iudicãdi ſunt. Cauſa eſt,
(vt ait. 20. de Ciuit.) quod ſeptenarius,
quo numero etiam ſignificatur vniuer
ſitas, vt diximus cap. 1. num. 13. confici-
tur ex ternario, & quaternario, qui nu-
meri, ſi alter multiplicetur per alterũ,
duodenarium faciũt. Altera eſt, quam
tradit in Pſal. 86. A quatuor mundi par
tibus vocantur ad Eccleſiam fideles in
Trinitate, id eſt, per Baptiſmum in no-
mine ſanctiſsimę Trinitatis: quatuor au
tem ter ducta duodecim efficiũt. [Gre
gorius libro. 10. Mar. cap. 30. cum illud
retuliſſet: Sedebitis & vos ſuper ſedes
duodecim: Neque enim (inquit) plus
quã duodecim iudices illa interni con-
ſeſſus curia non habebit, ſed nimirum
Duodenario numero quantitas vniuer
ſitatis exprimitur: quia quiſquis ſtimu-
lo Diuini amoris excitatus hic poſſeſſa
reliquerit, illic proculdubio culmen iu
diciariæ poteſtatis obtinebit. &c.
Addamus his & verba Origenis. Hom.
13. in Leuiticum, vt res obſcuriſsima
magis ac magis intelligatur. Duode-
cim (inquit) panes ex iſta ſimila fieri
mandatur ſecundùm numerum tribu-
um, quæ tunc erant carnalis Iſrael. In
quo mihi videtur forma totius creatu-
ræ rationalis contineri. Duodecim nã-
que putantur eſſe generales ordines ra-
tionalis creaturæ, quorum figura erat
in illis duodecim tribubus. In quibus
erat vnus quidam ordo regalis, qui Iu-
das nominatur: alius erat ordo Sacer-
dotalis, & Leui appellatur. Erat & alius
ordo

Duodenarius.

ordo Iudę vicinus, q Beniamin dicitur,
in quo ordine & templum Dei, & alta-
re collocatum eſt. Alius ordo Iſſachar,
Zabulon, & Ephraem, aliįq; quos nomi
natim deſignat Scriptura, quorum ra-
tionem non eſt nunc temporis expli-
tare. Hæc Origenes. Vellem vt reli-
quos ordines expoſuiſſet, atque hoc
ipſum quod de Beniamin dicere cœpe
rat, magis explicaſſet. Arbitror in Ben-
iamin ordinem pauperum ſpiritu ſigni
ficari, qui verè templum Dei ſunt, &
in altari cordis hoſtias quotidie offerūt:
& vicini ſunt regibus, quia voluntaria
paupertate omniū rerum domini ſunt,
quas pro Chriſto ſponte contempſe-
runt. Ruben, id eſt filius viſionis, ordo
eſt eorum, qui aſsiduè Diuinæ contem
plationi vacant. Gad, id eſt, accinctus,
ordo eſt ſtrenuè contra Diabolum di-
micantium. Aſer, id eſt, beatus, illorū
ordo eſt, qui ſpe cœleſtium lætantur, &
beatos ſe propter illam quodammodo
11 putant. † Nephtali (qui à luctatione no
mē accepit Gen. 30.) ſignificat eos, qui
ſemetipſos abnegant, & cum ſuorum
animorum perturbationibus generosè
luctantur, & inualeſcunt. Qui rerum
ſæculi obliuiſcuntur, in Manaſſe indi-
cātur, qui nomen habet ab obliuione,
Gen. 41. Simeon, qui ab audiendo no-
minatur Gene. 29. eos indicat, quibus
vna cura eſt Deo obedire, cetera con-
temnunt. Ad Ephraim pertinent qui
omni animi contentione ſtudent cre-
ſcere virtutibus, à creſcendo enim di-
citur Geneſis. 41. Per Iſſachar, qui à
mercede nomen ducit Geneſis. 30.
intelliguntur qui ſedulò laborant,
& omnia dura æquo animo ſuſtinent
Diuinæ viſionis mercedem animo in-
tuentes. Zabulon, qui ab habitatione
appellationem habet. Gen. 30. & in lit-
tore maris habitabat, Gen. 49. ordo il-
lorum eſt, qui vix terram attingunt, &
cogitatione proximi morti ſunt, quæ,
vt mare fluuios, ita omnes homines ex
cipit. Dan à iudicio dicitur Gen. 30. il-
los ſignificat, qui conſcientiam ſuam
diſcutiunt, nec vitijs ſuis parcunt, ſed
ſe ipſos ſeuerè iudicant, ne à Domino
1. Cor. 11. iudicentur, iuxta illud Apoſtoli: Quod
ſi nos metipſos diiudicaremus, nō vtiq;
iudicaremur. Quia ergo duodecim

12 ſunt ordines rationalis creaturæ, vt ait
Origenes, id eſt, hominum ſecundùm
rationem viuentium, iure optimo qui
in his principes fuerunt, Duodenario
numero cōtinentur. Ex duobus autem
Duodenarijs ante Euangelium, & in
Euangelio, ſacratus numerus viginti-
quatuor ſeniorum conſtitutus eſt.]
Sicut igitur duodecim throni ponun-
tur Apoſtolis, & Apoſtolicis viris noui
teſtamenti cum Chriſto iudicaturis,
quibus vniuerſitas quædam ſignifica-
tur; ita ſanctis, qui nouum teſtamētum
præceſſerunt, ſelectiſsimis, & Apoſto-
lis ſimilibus; quos nō eſt dubium etiam
cum Chriſto eſſe iudicaturos, conſti-
tuuntur alij duodecim throni, qui cum
prioribus adiūcti viginti quatuor ſunt.
Nā illi etiā vocati ſunt ex quatuor mū-
di partibus in Trinitate, quia omnes fi-
dē Trinitatis habuerūt, vel explicitā, vel
implicitam, & omnes per fidem, ſpem,
& caritatem coniuncti ſunt cum cete-
ris ſanctis. [Accedit quod ſcripſit Hie
ronymus lib. 16. Cōment. in Ezec. pro-
pe initium. Duodenarium numerum
13 eſſe plenæ, conſummatæque virtutis,
quare optimè in viros perfectiſsimos
conuenit. Locuturo (inquit) ad Pharao
nē vndecimo anno ſermo fit, nec dum
enim venerat ad duodecimum, qui nu
merus plenæ; conſummatæque virtu-
tis eſt. Vnde & duodecim ſunt filij Ia-
cob, à quibus poſteà duodecim nomi-
na Prophetarum vno volumine conti-
nētur. Et Apoſtoli duodecim ſunt, quo
rum quia vnus Iudas proditor fuit, in lo
cum eius Matthias eligitur. Et Archiſy
nagogi filia annorum duodecim à Do
mino ſuſcitatur. Hæmorrouſa quoque
anno duodecimo recipit ſanitatē. &c.]
Hi omnes ſedere dicuntur propter di-
gnitatem qua nunc inter ceteros emi-
nent, & propter illam quam in extre-
mo iudicio habituri ſunt. [Et iudicatu
ris nomen Seniorum aptiſsimum fuit:
ad eos enim refert Gregorius lib. 10.
Mor. cap. 30. illud Prou. 31: Nobilis in
portis vir eius, quando ſederit cum ſe-
natoribus terræ: & illud Iſai. 3. Domi-
nus ad iudicium veniet cum ſenioribus
populi ſui. Nec nunc quæro an de illis
loquatur Iſaias, tantum dico ita Grego
14 rium accepiſſe, & iudices mundi futu-
ros

ros appellaſſe Senes, & Seniores. Vnde & continuo ait: Hinc eoſdem ſeniores Veritas non iam famulos, ſed amicos denuntiat dicens: Non iam dicam vos ſeruos, ſed amicos meos. &c.] Ita ſenſiſſe videtur Hieronymus, nam in illud cap. 7. Danielis: Aſpiciebā donec throni poſiti ſunt, & antiquus dierum ſedit, Simile inquit, quod & in Iohānis Apocalypſi legimus: Poſt hæc ſtatim fui in ſpiritu, & ecce thronus poſitus erat in cœlo, &c. Multi igitur throni, quos vidit Daniel, hi mihi videntur eſſe, quos Iohannes viginti quatuor thronos nuncupat. &c. mox ait, de his thronis dictū eſſe in Euangelio: Sedebitis & vos ſuper duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Iſrael. [Sed & ante illū Sanctus Victorinus dixit. Sunt autem viginti quatuor patres, duodecim Apoſtoli, & duodecim Patriarchæ. Et Gloſſa: Viginti quatuor (inquit) Seniores duodecim Prophetæ, duodecim Apoſtoli, quamuis plures vtriuſque ordinis. Arethas epiſcop' Cappadociæ in Proœmio ſuorum Comment. ait: Ceterum numerus viginti quatuor aſſumptus eſt propter viginti quatuor ſeniores, quos hic nominaut Apocalypſis, qui Symbolū, ac ſignum ſunt eorum, qui Deo bene placuerunt ab initio ſæculi vſque

22 ad conſummationem. † Et Andreas epiſcopus etiam Cæſareæ Cappadociæ (quem manu ſcriptum Græco ſermone legi) cum aliorum de ſenioribus ſententiam retuliſſet: Fortaſſe autem (inquit) conuenientius accipere per duodecim ſeniores eos, qui in veteri reſplē duerunt: per alios autē duodecim eos, qui in noua excelluerunt. Nam & illorum duodecim principes tribuum fuerunt, & eorum, qui in noua, duodecim Apoſtoli fuerunt duces, quibus Dominus promiſit fore vt ſuper duodecim thronos ſederent. &c. Ex quibus omnibus perſpicitur nos neque ab Apoſtoli verbis, neque a patrum explanationē receſſiſſe.] Hoc autem non eſt prætereundum, quoniam viſio hęc prophetica eſt, & ad futura etiam tempora pertinet, oſtendi Iohanni viginti quatuor ſeniores, quaſi integre completus eſſet numerus Apoſtolicorum virorū, quod nihil eſt aliud quam oſtenſos eſſe illi non plures, ſed tantum viginti quatuor effigies hominum ſeniorum, in quibus numerus maximus tandem futurus ſignificatus eſt.

Circumamicti veſtimentis albis. Vndiq; gloria, & lætitia pleni, vt iam diximus cap. 3. num. 6. [Andreas epiſcopus Cæſareæ Cappadociæ: Veſtimenta alba ſplendidæ vitæ, & perpetuæ feſtiuitatis, & lætitiæ ſigna ſunt.] *Verſ. 4.*

Et in capitibus eorum coronæ aureæ. Meritò coronas gerunt, quia cum Christo regnant, & in regno illo præſtant alijs dignitate. Aureæ ſunt, vt regni illius præſtantia, & opulentia ſignificetur, nihil enim homines nouerunt auro pretioſius in metallis. [Andreas: Coronæ ſigna ſunt victoriæ, cuius viriliter agentes compotes euaſerunt.] *Verſ. 4.*

Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua. Vox pro tonitru interdum ponitur, vt. 1. Reg. 12. Numquid non meſsis tritici eſt hodie? Inuocabo Dominum, & dabit voces, & pluuias. Et ſtatim: Et clamauit Samuel ad Dominum, & dedit Dominus voces, & pluuias illa die. 2. Reg. 22: Tonabit de cœlo Dominus, & excelſus dabit vocem ſuam; grando, & carbones ignis. Cauſa eſt quòd per tonitrua, tamquam per minaces quaſdam voces, Deus de cœlo loquitur, & homines terret. Vnde illud. *Verſ. 5.* *Vox.*

---Et humanas motura tonitrua mentes. *Ouidius lib. 1. Metamor.*

23 † Nunc autē ſimul ponit Iohannes *voces, & tonitrua*, vt alterum explicet per alterum. Siue enim legamus: *Et voces, & tonitrua*, vt eſt in codicibus Latinis, exponitur quales fuerint illæ voces, ne angelorum, aut hominum voces eſſe credantur: ſiue legatur, vt nunc habent Græci codices: *Et tonitrua, & voces*, hoc ſignificatur, tonitrua illa edi, vt tamquā voces Dei ſint, & homines terreāt. Hoc ſatis probabiliter expoſitū eſt, ſed multò magis placet, vt *Voces* intelligamus articulatas, & quaſi humanas, quæ ex ipſis tonitribus exire videbantur. Quod intelligitur ex verbis. c. 10: Et cum clamaſſet, locuta ſunt ſeptē tonitrua voces ſuas. Et cum locuta fuiſſent ſeptem tonitrua voces ſuas, ego ſcripturus eram, & audiui vocem de cœlo dicentem mihi: Signa quæ locuta ſunt,

ſunt ſeptem tonitrua, & noli ea ſcribere. *Fulgura* etiam ad terrorem exeunt de throno, de quibus optimus poeta ſcripſit:

4. Æneid. ---*Cæcique in nubibus ignes.*
Terrificant animos.----

Ita Exo. 19: Et ecce cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes denſiſsima operire montem. Quod c. 20. Moſes populo expoſuit. Nolite, inquit, timere; vt enim probaret vos venit Deus, & vt terror illius eſſet in vobis, & non peccaretis. Idcirco ergo de throno procedebant fulgura, & voces & tonitrua, vt terror Dei, atque ira ſignificetur, ideſt, quoniam eo tempore Deus varijs portentis homines terrebit, & grauibus ſupplicijs afficiet, vt videbimus cap. 6. in ſigillis, quæ aperiuntur. [Andreas Cæſarienſis epiſcopus: Et hinc quod terrificum eſt Dei, atque ſtuporem incutiens, aduerſus eos, qui indigni eius longanimitate ſunt, oſtenditur. Iis autem qui digni ſunt ſalute vtrumque horum illuminationem affert. Hæc quidem mentis oculis, illa verò ſpiritualibus auribus incidens. Victorinus etiam haud improbabiliter interpretatur his verbis: Exire autem fulgura, & voces, & tonitrua à ſolio Dei, & ſeptem faces ignis ardentis ſignificat prædicationes à Deo, & minas. Nã fulgura aduentum Domini ſignificant, voces autem, noui teſtamenti prædicationes, tonitrua autem quod cœleſtia ſunt verba. &c.]

Verſ. 5. *Et ſeptem lampades ardentes ante thro-*
24 *num.* † Qui in his lãpadibus ſignificetur, ipſe continuò indicat: *Quæ ſunt ſeptem ſpiritus Dei.* de quibus iam dixi. cap. 1. nu. 25. & ſequentibus. [quod etiam Andreæ Cæſarienſi probatur, & Irenæo placuiſſe confirmat.] Præclarè autem ſeptem ſpiritus, quibus vniuerſorum hominum prouidentia commiſſa eſt, in lampadibus ardentibus ante thronum deſignati ſunt, quoniam & homines luce à Deo accepta illuminant, & teſtimonium Diuinæ erga homines prouidentiæ vel procul intuentibus reddũt, ſicut lampades ardẽtes procul ab omnibus videntur. Etenim cum Deus ſupplicium de peccatoribus ſumpſerit, & eos grauiter afflixerit, nemo eum accuſare poterit quòd homines non docuerit, aut non ante pœnas monuerit, aut aliquid omiſerit, quod prouidentiſsimum patrem decere:, quando quidem teſtes perpetuæ eius prouidentiæ ſeptem angeli ſunt. De quibus fortaſſe Eccleſiaſtæ. 5. dictum eſt: Neq; dicas coram angelo: Non eſt prouidentia, videlicet quoniam citò mendacij argueris, cum ipſe angelus teſtis ſit prouidentiæ Dei erga homines.

25 *Et in conſpectu ſedis tamquam mare vi-* Verſ. 6.
treum ſimile cryſtallo. † In mari vitreo Andreas Cæſarienſis, & Arethas maximam, & incomparabilem multitudinem angelorum ſignificari putant, & hoc nunc Iohannem dicere, quod cap. 7. dixit Daniel: Millia millium miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſsiſtebant ei. Vitrum ſpeciem cryſtallinam habens ſplendorem angelorum ſignificare dicũt, & vitæ eorum tranquillitatem, & puritatem. Quod probabiliter dici videtur, vt poſt ſeptem angelos aliorum quoque angelorum multitudo non taceatur. At ſi alterum huius prophetiæ locum, quem mox indicabo, inſpiciamus, videbimus nec angelos in mari vitreo ſignificatos eſſe, vt volebat Arethas, nec baptiſmum, vt volunt Victorinus, Beda, Haymo, & alij. Ego *mare vitreum* dici arbitror multitudinem hominum in terra viuentium, quoniã Hebræi quamlibet congregationem aquarum vocant Mare, ex eo, quod ſcriptum eſt Geneſ. 1: Congregationeſque aquarum appellauit maria. *Mare.*

26 † In multis aquis multi populi deſignãtur. Apoc. 17: Aquæ, quas vidiſti, vbi meretrix ſedet, populi ſunt, & gentes, & linguæ. *Aquæ.* Non eſt autem putandum hoc mare ita nunc dici vitreũ, ac ſi condenſatum eſſet, & verſum in vitrum, ſed vitreum epitheton maris eſt, quo ſolent vti poetæ, vt mare tranquillum, & perlucidum ſignificetur, vt apud Horatium. *Vitreum.*

---*Vitreo daturus*
Nomina ponto.

Et fontes, & lacus dicuntur vitrei eadem ratione. Virgilius Lib. 4. Carm. Od. 12. 7. Æneid.

Vitrea te Fucinus vnda,
Te liquidi flevere lacus.

Inde apud Horatiū li. 1. Carm. Ode. 18.
Perlucidior vitro.
& lib. 3. Ode. 13.
O fons Blanduſiæ ſplendidior vitro.
Multitudo ergo hominum, qui in terra
ſunt, comparatur mari vitreo, ideſt, per
lucido, quod eſt in cōſpectu ſedis Dei,
quoniam quamtumuis celare Deum
velint ſua conſilia, & occultiſsime pec
care, perlucidi ſunt eius oculis de cœ-
lo omnia contemplantis, vt iudicet, &
reddat vnicuique ſecūdum opera eius.
Quod rectè ad hāc viſionē Dei omnia
videntis, quæ ad iudicium [eorum,
quæ in terra fiūt,] & ad tempora ſuppli
ciorum pertinet, accōmodatur. Quod
autem hoc mare dicitur ſimile cryſtal-
lo, amplificationem habet, vt clarum,
& maximè translucens intelligatur,
magis enim translucet cryſtallus, quam
vitrum. † Hoc ex verbis Iohannis in-
27 telligi poteſt, qui Apoc. 15. ait: Et vidi
aliud ſignum in cœlo magnum, & mi-
rabile: angelos ſeptem habentes pla-
gas ſeptem nouiſsimas, quoniam in il-
lis conſummata eſt ira Dei. De ſuppli-
cijs loquitur eorum, qui adorauerant
beſtiam. Deinde: Et vidi tamquam ma
re vitreum miſtum igne, & eos, qui
vicerūt beſtiam, & imaginem eius, &
numerum nominis eius, ſtantes ſuper
mare vitreū, habentes citharas Dei, &
cantantes canticum Moyſi ſerui Dei.
Mare vitreum vidit miſtum igne, quo-
niam igne conflagraturi ſunt homi-
nes in terra viuentes in fine mundi, &
ante hanc conflagrationem extremā
cum varijs calamitatibus affligendi
ſunt homines impij, tum æſtu, &
igni, vt cap. 16. prædicit. At ſancti
qui in hoc mare merſi non ſunt, ſed
inter malos viuentes pietatem colue-
runt, & ex eis fluctibus euaſerunt, ſta
bunt ſuper illud, ideſt, ad eius littus
iam ſecuri, & cantabunt canticum,
quod cecinit Moſes, cum populus Dei
Exod. 15. ſaluus exijt è mari Rubro.
Verſ. 6. *Et in medio ſedis, & in circuitu ſedis qua*
28 *tuor animalia.* † In quatuor animalibus
non eſt dubium Iohannem alludere
ad quatuor illa animalia *Ezekielis* cap.
1. Et vtroq; in loco, (quamuis nonnul-
li aliter interpretati ſunt) celeberri-
ma tamen, & receptiſsima ſententia
eſt tam veterum, quam recentiorum,
quatuor Euangeliſtas indicari. Ita do-
cuit Irenæus lib. 3. Aduerſus hæreſes
cap. 11. [Victorinus martyr,] Athana-
ſius in Synopſi ſacræ Scripturæ, ad fi-
nem, Hieronymus in Ezekielem, &
in Proœmio Comment. in Matth. &
lib. 1. Contra Iouinianum prope me-
dium, Auguſtinus lib. 1. de Conſen.
Euang. cap. 6. Gregorius Homil. 3. &.
4. in Ezec. Iſidorus in Prologo libro-
rum noui teſtamenti, Theophilus in
Allegorijs Euangeliorum, Beda, Am-
broſius, Haymo, & reliqui in hūc lo-
cum Apoc. Hoc explicat Irenæus his *Quatuor*
verbis: Primum animal, inquit, ſimi- *Euangeli-*
le leoni, efficabile eius, & principale, *ſtæ cur his*
& regale ſignificans. Quod mox de *animalibus*
Iohanne, ſiue de eius Euangelio, inter- *ſignificen-*
pretatur dicens: Aliud enim (Euan- *tur.*
gelium) illam, quæ eſt à patre, prin-
cipalem, & efficabilem, & glorioſam
generationem eius enarrat, dicens
ſic: In principio erat Verbum, & Ver
bum erat apud Deum, & Deus erat
Verbum, & omnia per ipſum facta
ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Pro-
pter hoc & omni fiducia plenum eſt
Euangelium illud, talis eſt enim perſo
29 na eius. † De ſecundo ſic ait: Secun-
dum vero ſimile vitulo, ſacrificalem,
& ſacerdotalem ordinationem ſigni-
ficans. Quod poſteà ita exponit: Id ve-
rò, quod eſt ſecundum Lucam, quo-
niam quidem ſacerdotalis characte-
ris eſt, Zacharia ſacerdote ſacrificante
Deo inchoauit. Iam enim ſaginatus pa
rabatur vitulus, qui pro inuentione
minoris filij inciperet mactari. De ter-
tio ita loquitur: Tertium verò habens
faciem quaſi humanam, eum, qui eſt
ſecundùm hominem, aduentum eius
manifeſtè deſcribens. Et poſteà: Mat-
thæus verò eam, quæ eſt ſecundùm ho
minem, generationem eius enarrat:
Liber, dicens, generationis Ieſu Chri
ſti filij Dauid, filij Abraham. *Et* iterum:
Chriſti autem generatio ſic erat. Hu-
manæ formæ igitur hoc Euangelium,
propter hoc per totum Euangelium hu
militer ſentiens, & mitis homo ſeparatus
eſt. Quartū in hunc modū deſcribit:
Quartū verò ſimile aquilę volitātis, Spi
ritus in Eccleſiam aduolitantis gra-
tiam

tiam manifeſtans. Et mox hoc ipſum
30 ità explanat. † Marcus verò prophe-
tico ſpiritu ex alto aduenionte homi-
nibus initium fecit: Initium, dicens,
Euangelij, quemadmodum ſcriptum
eſt in Eſaia propheta: Volatilem pen-
natum imaginem Euangelij monſtrás;
propter hoc & compendioſam, &
præcurrentem annuntiationem fecit.
Propheticus enim character eſt hic;
& ipſum Verbum Dei illis quidem,
qui ante Moyſem fuerunt, patriar-
chis ſecundum Diuinitatem, & glo-
riam colloquebatur; his verò, qui in le
ge, ſacerdotalem, & miniſterialem
actum præbebat. Poſt deinde nobis
homo factus munus cœleſtis ſpiritus
in omnem miſit terram, protegens
nos alis ſuis. &c. In his verbis illud
primò obſeruandum eſt, quo ſanctus
Irenæus differre videtur à ceteris:
quod in animalibus non *E*uangeli-
ſtas, ſed *E*uangelia ipſa intelligit. Ve-
rùm hoc nihil refert, quoniam idem
dicitur, ſiue dicantur *E*uangelia ſimi-
lia eſſe animalibus, ſiue ipſi *E*uange-
liſtæ propter ſua *E*uangelia, vt di-
cunt ferè ceteri. Quod ſi propriè di-
cendum ſit, & tenuiter hæc ſint di-
ſtinguenda, *E*uangeliſtæ propter ſua
*E*uangelia ſignificantur in animali-
31 bus. † Quod enim poſteà in hoc capi-
te, & ſequenti ſcriptum eſt, quatuor
animalia ſimul cum vigintiquatuor ſe-
nioribus die, ac nocte laudare Domi-
num, & dare illi gloriam, & hono-
rem, & reſpondere, Amen, magis
propriè ad *E*uangeliſtas refertur, quam
ad *E*uangelia. Alterum eſt, quatuor
tantùm animalia oſtendi, & his po-
tiùs figuris, quam alijs, vt doceamur
diſpoſitionem Dei in omnibus ſæcu-
lis, ideſt, qualiter ſe Deus cum ho-
minibus geſſerit in varijs ſtatibus. Ab
Adam vſque ad Moyſem Dei filius
hominibus loquebatur oſtendens ſuã
Diuinitatem, & gloriam, vt ab illis
coleretur & amaretur. Tempore ve-
teris legis loquebatur, hominibus tra-
dens eis ritum ſacerdotij, & miniſtran
di in ſacrificijs. Poſteà homo factus
eſt, & docuit, ad extremum & Spiri-
tum ſanctum miſit in terram, vt ho-
mines protegeret, & doceret. Pro-
pterea in leone ſignificatur prima Dei
locutio, in vitulo ſecunda, in homi-
ne tertia, quarta in aquila. Et hoc eſt,
quod ait Irenæus: Qualis igitur diſpo-
ſitio filij Dei, talis & animalium for-
ma, & qualis animalium forma, talis
& character *E*uangelij. Quadrifor-
mia autem animalia, & quadriforme
*E*uangelium, & quadriformis diſpo-
32 ſitio Domini. † Deinde alteram ratio
nem ſubijcit, cur quatuor *E*uangelia,
& quatuor animalia ſint. Quatuor, in
quit, data ſunt teſtamenta humano ge
neri, (ideſt, quater cum illis Deus fœ-
dus iniję, & legem eis dedit) vnum qui
dem ante cataclyſmum ſub Adam, ſe-
cundum verò poſt cataclyſmum ſub
Noe, tertium verò legislatio ſub Moy-
ſe, quartum verò, quod renouat homi
nem, & capitulat in ſe omnia, quod
eſt per *E*uangelium, eleuans, & pen-
nigerãs homines in cœleſte regnũ. &c.

Tertium eſt, quod leonem Iohanni
comparat, aquilam Marco, cum è con
trario Iohannes aquilæ, Marcus leo-
ni ſoleat comparari. Communis ex-
poſitio eſt Matthæum in homine ſi-
gnificari, quòd quaſi hominem deſcri
pſerit incipiens: Liber generationis
Ieſu Chriſti. &c. Marcum in leone,
quoniam *E*uangelium incipit à clamo
re Iohannis in deſerto, quaſi à rugitu
leonis: in vitulo Lucam, quia à Zacha
riæ incipit ſacerdotio; eſt enim vitu-
lus animal ſacrificijs aptum: in aquila
Iohannem intelligunt propter eius
exordium, qui ad excelſum euolans cœ
33 pit: In principio erat Verbum. † Hæc
eſt ſententia Hieronymi, & reliquo-
rum ſcriptorum in locis indicatis nu.
28. Quamuis Auguſtinus in Matthæo,
& Marco differt à ceteris, mauult enim
Matthæum in leone ſignificari, in ho-
mine Marcum: quoniam Matthæus re
giam Chriſti commendat dignitatem,
quem è regibus ortum oſtendit: Mar-
cus nec de ſtirpe eius regia, nec de ſa-
cerdotio quidquam dicens, in eis tan-
tùm verſatur, quæ homo Chriſtus ope-
ratus eſt. Hanc docet quorundam
fuiſſe ſententiam ante ſe, eamque re-
fert hic Ambroſius. *E*amdem amplecti
tur Beda hic, & in *E*piſt. ad Accam epi
ſcopum, quæ eſt ante Commentarios

Vter in leone intelligatur, Matthæus an Marcus.

in Lucam. Ratio Auguſtini, & Bedæ hæc eſt; in priori expoſitione coniecturam ſumi de initio cuiuſque Euangelij, æquius autem eſſe vt de toto Euangelio ſumatur, quàm de initio. Quod ſi de toto Euangelio ſumatur; Matthæum ſimiliorē eſſe leoni quam Marcum; quoniam priùs demonſtrat ſtirpem regiam Chriſti, mox adorationem Magorum, &c.

34 † Verùm præferenda eſt communis expoſitio, quoniam initia Euangeliorū intuenda eſſe, vt intelligatur in quo quiſque Euangeliſtarum animali ſignificatus ſit, oſtendit Ezeciel, cum ait: Similitudo autem vultus eorum facies hominis, & facies leonis à dextris ipſorum quatuor. Quæ ita exponit Hieronymus: Facies principia dicit Euangeliorum, è quibus homo, & leo, hoc eſt natiuitas Chriſti, & prophetæ vox tonantis in eremo dextras partes tenent. Vituli autem, id eſt, victimarum, & ſacerdotij Iudæorū, in ſiniſtris eſt, quod abolitum tranſiuit ad ſacerdotium ſpirituale. &c. Aquila autem, quæ & ſuper natiuitatem, & ſuper prophetiam eſt, quæ Domini expletur aduentu, & ſuper ſacerdotiū, quod præterijt, & extra hæc omnia eſt, de natiuitate referēs ſpirituali, quomodo pater in filio, & filius in patre ſit. &c. [Victorinus: Animalia igitur quod differentia vultibus ſunt, hanc habet rationem. Simile leoni animal Euangelium ſecundum Marcum, in quo vox leonis in eremo rugiētis auditur: Vox clamantis in deſerto. Parate viam Domini. Hominis autem figura Matthæus enititur enuntiare nobis genus Mariæ, vnde carnem accepit Chriſtus. Ergo dum enumerat ab Abraham vſque ad Dauid, & vſq; ad Ioſeph. tanquam de homine locutus eſt: ideo prædicatio eius hominis effigiem oſtēdit. Lucas ſacerdotium Zachariæ offerentis hoſtiam pro populo, & apparentem ſibi angelum dum enarrat: propter ſacerdotium, & hoſtiæ conſcriptionē vituli imaginem tenet. Iohannes Euangeliſta aquilæ ſimilis aſſumptis pennis ad altiora feſtinās de Verbo Dei diſputat. Marcus Euangeliſta ſic incipit: Initium Euangelij Ieſu Chriſti, ſicut ſcriptum eſt in Iſaia propheta: Vox clamātis in deſerto. Hæc eſt leonis effigies. Matthæus: Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham. Hæc eſt facies hominis. Lucas autem dicit: Fuit ſacerdos nomine Zacharias, de vice Abia, & mulier ei de filiabus Aaron. Hæc eſt imago vituli. Iohannes ſic incipit. In principio erat Verbū, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Hæc eſt ſimilitudo aquilæ volantis, &c.]

35 † Et Gregorius Hom. 4. in Ezec: Quod enim quatuor hæc pennata animalia ſanctos quatuor Euangeliſtas deſignent, ipſa vniuſcuiuſque libri Euangelica exordia teſtantur. Nam quia ab humana generatione cœpit, iure per hominem Matthæus: quia per clamorem in deſerto, rectè deſignatur per leonem Marcus: quia à ſacrificio exorſus eſt, benè per vitulum Lucas: quia verò à Diuinitate Verbi cœpit, dignè per aquilam ſignificatur Iohannes, &c. [Addamus his omnia, quæ de formis Euangeliſtarum dicuntur, ad Chriſtū eſſe referenda. Atque hoc in reliquis apertius eſt quàm in Marco, & Luca. Non ſolùm ergo Marcus in leone intelligitur propter clamorem Iohannis in deſerto, ſed ob id maximè, quod regiam Chriſti poteſtatem indicat cum ait: Initium Euangelij Ieſu Chriſti filij Dei, &c. ex quo continuò is eſſe cognoſcitur, qui in Pſal. 2. loquitur: Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius: & cui pater pollicetur; Poſtula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & poſſeſsionem tuā terminos terræ. Docet etiam eum eſſe, qui per prophetas promiſſus eſt, & quem prophetæ, & Iohannes præcedunt vt præcones, & famuli regem, Lucas à legis ſacerdotio incipiens, quod typus erat noui, ſubindicat eum, cuius ſcribit hiſtoriam, verum eſſe ſacerdotem, qui genus humanum cum Deo conciliet, & quem vetera ſacrificia promittebant. Quare rectè in boue oſtenſus eſt, quoniam bos aptus ſacrificijs eſt, & in initiatione ſummi ſacerdotis immolabatur, vt legimus Exodi. 29.]

Sed huic rationi, & expoſitioni illud vehe-

vehementer aduerſari videtur, quod apud Ezec. ſingula animalia quaternas facies habere dicuntur: Et quatuor facies vni, & quatuor pennæ vni: quomodo ergo facies poteſt ad initium Euangelij cuiuſque Euangeliſtæ referri, cum ſinguli non quatuor initia, ſed vnum
36 habeāt? † Gregorius Hom. 3: in Ezec. docet cur ſingula animalia quaternas habeant facies, affirmatque per faciem notitiā intelligi, ideſt, id per quod quiſque cognoſcitur, & hoc in loco fidem ſignificari, per quam à Deo cognoſcimur. Quatuor ergo facies erant homini, quia quod de fide incarnationis Domini Matthæus tradidit, hoc ipſum eſt, quod ceteri Euangeliſtæ tradiderunt. Atque ita de reliquis. Verùm hac explanatione dubitatio noſtra non ſoluitur, quoniam faciem hominis, aut leonis, & reliquorum animalium ad initia librorum Euangelij retulimus. Videtur ergo ita eſſe reſpondendum. Quatuor quidem facies erant cuique animali, ſed inter eas vna eminebat, à qua nomen habet animal illud, atque hæc initium Euangelij reſpicit, vt diximus, quia & maior erat ceteris, & prior oculis Prophetæ occurrebat. Verùm quoniam huic faciei, ideſt, huic initio Euangelij, ſimilia ſunt quæ ſunt apud alios Euangeliſtas, & ſimilitudo faciei non poteſt cerni niſi in facie altera, eleganter ſingulis Euangeliſtis quaternæ facies tribuuntur, vt vnuſquiſque eorum ſimilis ceteris tribus intelligatur, ideſt, id in progreſſu ſui Euangelij habere quod reliqui ſuorum initio ſigni-
37 ficarunt. † Exempli cauſa, Matthæus faciem habet hominis, quia Chriſti humanam generationem in initio deſcribit: ſed habet etiam faciem leonis, quia Iohannis clamorem, & quaſi rugitum leonis cap. 3. narrat, quo Marci initio ſimilis eſt. Habet & faciem vituli, quia ſimilis eſt Lucæ: nam Lucas ſacrificium deſcribens, in quo Iohannis ortus promiſſus eſt, id indicare voluit (vt Hieronymus ſubindicat in verbis citatis. num. 34.) ſacerdotium vetus in nouum per Chriſtum fuiſſe commutatum, quia omnes prophetæ, & lex vſque ad Iohannem, Matth. 11. Et hoc idem Matthæus ſignificauit eiſdem verbis, quæ nunc retulimus. Habet faciem aquilæ, quia Iohanni ſimilis eſt, cum de Diuina Chriſti natura, qua æqualis eſt patri, loquitur, vt cap. 11: Omnia mihi tradita ſunt à patre meo. Et nemo nouit filium niſi pater, neque patrem quis nouit, niſi filius, & cui voluerit filius reuelare. Et cap. vltimo: Baptizātes eos in nomine Patris, & Filij. &c. quibus
38 multa ſunt ſimilia. † Idē de ceteris Euāgeliſtis dici facilè poteſt; neque enim eorum quiſquam eſt, qui non multa dixerit, quæ Chriſti humanitatem, Diuinitatemque demonſtrent. Multa etiā ſcripſerunt de Iohannis voce in deſerto clamantis, vt Lucas cap. 3. Iohannes cap. 1. Sacrificia quoque veteris legis per Chriſti ſacrificium eſſe abroganda cum lege ipſa non tacuerunt, vt cum ait Iohannes cap. 1: Lex per Moyſem data eſt, gratia, & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Et cap. 3: Qui habet ſponſam, ſponſus eſt, & reliqua vſque ad finem capitis: & cum Chriſtū in cruce clamaſſe ſcribit, Conſummatum eſt. Eodem pertinet quod ſcripſit Marcus. cap. 2. cum ait: Numquid poſſunt filij nuptiarum, quamdiu ſponſus cum illis eſt, ieiunare? Videlicet indicat Chriſtum eſſe ſponſum Eccleſiæ, qui nouam legem, nouum ſacerdotiū allaturus erat, & quem Iohannes oſtēderat amicus ſponſi. Et cap. 1. cum docet ex Malachia Iohannem eſſe Chriſti præcurſorem, idem ſignificauit, quia lex & prophetæ vſque ad Iohannem. Apertiùs etiam cap. 9. cum præſentibus Moyſe, & Elia vox auditur de cœlo: Hic eſt filius meus cariſsimus, audite illum.
39 † Sed quæritur cur non eodem ordine ponantur animalia, nam apud Ezecielem primum locum habet homo, ſecundum Leo: apud Iohannem autem primum habet Leo, ſecundum vitulus, homo tertium. Reſpondeo Ezecielem ſeruaſſe ordinem temporum, quibus ſcripſerunt Euangeliſtæ, Iohannem verò ſeruaſſe ordinem rerum ipſarum, quo ſcilicet illæ manifeſtatæ ſunt. Prius enim cœpit Iohannes clamare in deſerto, quàm Chriſtus inciperet prædicare, & innoteſceret multitudini, ideò primo loco ponitur

Cur non eodem ordine ponantur animalia hic, & apud Ezecielem.

Marcus, qui à clamore Iohannis incipit. Prædicationem autem Iohannis, & Chriſti conſecuta eſt irritatio, & abrogatio veteris ſacerdotij, à quo incipit Lucas, & quam initio Euangelij ſui ſubindicat, quia lex, & prophetæ vſque ad Iohannem. Exinde ſecuta eſt integra fides humanitatis Chriſti, à qua incepit Matthæus, & Diuinitatis, à qua
40 exorſus eſt Iohãnes. † Altera ratio eſt, quòd Chriſtus priùs prædictus eſt, & manifeſtatus per prophetiã, ideò Marcus primus eſt, qui à teſtimonio prophetiæ incepit. Deinde manifeſtatus eſt per ſacrificia, & ceremonias legis, cuius rei cauſa ſecundus Lucæ locus datus eſt: Poſteà ipſe apparuit ortus ex genere Dauid, & manifeſtata eſt eius humanitas, & generatio: vnde rectè tertio loco Matthæus conſtituitur. Poſtremò per eius humanitatem, & miracula credita eſt Diuinitas, de qua maximè agit Iohannes.

Quomodo vidit in cœlo quatuor Euangeliſtas, cũ ipſe adhuc eſſet in terris.

Sed vt ad verba Apoſtoli redeamus; quomodò quatuor Euãgeliſtas vidit in cœlo, cũ ipſe vnus ex illis eſſet, & adhuc viueret in terra? Reſpõdeo viſionẽ eſſe propheticam, & pertinere, vt dictum eſt, ad tempus proximum iudicio: quarè non id, quod tũc erat, ſed quod multò poſt futurum erat, videbat. Quemadmodum videmus in vigintiquatuor ſenioribus, quorum numero quamplurimi deerant cum hæc Apoſtolus ſcribebat, poſteà ſucceſsione temporum addendi. Verùm hoc pleniùs, & meliùs explicabimus initio c. 6.

Cur Euangeliſtæ non numerẽtur inter vigintiquatuor ſeniores.

41 † At ſi quatuor animalia ſunt quatuor Euangeliſtæ; quomodo ſecernuntur à numero vigintiquatuor ſeniorum, cum ipſi maximè ad hunc numerum pertinere videantur, vt qui inter beatos omnes multùm excellant? Reſpondeo non ſecerni ab illis, quaſi ipſi inferiores ſint, aut ad numerum illum, aut ad illam dignitatem pertinere non poſsint, ſed quòd dignitatę quadam prætereà emineant, cuius cauſa extra illum numerum conſtitui, & nominari debeant. Sicut omnes Apoſtolos certum eſt etiam prophetas fuiſſe, & tamẽ ſcribit Paulus Eph. 4: Et ipſe dedit quoſdã quidẽ Apoſtolos, quoſdam autem Prophetas. Addit etiam: Alios verò Euangeliſtas. Quod ſi Euangeliſtas vocat prædicatores Euangelij, omnes Apoſtoli fuerunt Euangeliſtæ, ſi verò ſcriptores Euangelij, duo ex Apoſtolis ſcripſerunt, Matthæus, & Iohannes.

Quomodo ſint in medio ſedis, et in circuitu ſedis.

42 Hæc animalia Apoſtolus noſter eſſe dicit *in medio ſedis, & in circuitu ſedis*. In quo primùm eſt animaduertendum in nonnullis Græcis, ac Latinis codicibus tantùm fuiſſe ſcriptum, *In circuitu ſedis*, vt intelligimus ex Aretha, & ex Tyconio Homil. 3: fortaſſe quòd non rectè hæc duo cohærere viderentur, *In medio ſedis, & in circuitu ſedis*. Sed noſtri codices tam Græci, quàm Latini vtrumque habent, quos potiùs ſequi debemus. Nec tamen intelligendum eſt omnia animalia fuiſſe in medio ſedis, & in circuitu, ſed tria erant in circuitu, aquila ſuper illa eleuabatur volans, & erat intra ſedem, id eſt, intra ambitum ſedis, quaſi ante faciem, aut pectus ſedentis. Hoc ex verbis Iohannis perſpici poteſt. *Quartum*, inquit, *animal ſimile aquilæ volanti*, quod non ita accipi debet, quaſi diceretur Aquilæ volucri, aut volatili, ſed propriè volanti, πετομένῳ, & in altum ſe tollen-
43 ti. † Etenim ceteri Euangeliſtæ quaſi ſedent, aut ſtant circa Deum ad eius pedes, quia de humanitate Chriſti, quę in pedibus Dei deſignari ſolet, multa locuti ſunt: Iohannes autem altiùs tollitur, & faciem, id eſt, Diuinitatem aſpicit, & velut generoſa aquila immotis oculis ſolem intuetur.

Verſ. 6. Oculi quatuor animalium.

Plena oculis ante, & retro. Hieronymus in illud Ezecielis. 1: Et totum corpus plenum oculis, ita ait: Totum autem corpus, & dorſa plena oculis approbabit, qui viderit nihil eſſe in Euangelijs, quod non luceat, & ſplendore ſuo mundum illuminet, vt etiam quæ parua putantur, & vilia, Spiritus ſancti fulgeant maieſtate. &c. Verùm, quoniã oculorũ vſus non tam ad lucendum, & illuminandos alios eſt, quã ad vidẽdum, & vt animal eos habens illuminent: dicere etiã poſſumus, animalia eſſe plena oculis ante, & retro, quoniã ſiue in anteriora tẽdant, ſiue retrorſum eant, nuſquam offendunt, ſemper rectà

eunt,

ſunt, nunquàm aberrant, quoniã ſicut
oculos in anteriori corporis parte ha-
beant, ita etiã in poſteriori. † Hoc eſt,
44 Euangeliſtæ, ſiue de futuris loquantur,
vt de excidio Ieruſalẽ, de progreſſu Ec-
cleſiæ, de cõſummatione ſæculi, de iu-
dicio extremo, de beatitudine, de pœ-
nis dãnatorum: ſiue de præteritis, ideſt,
de generationib⁹ ante Chriſtũ, de æter
na filij generatione, de cõceptione, &
pueritia Chriſti, deq; alijs ſimilibus, vbi
quę vera ſcribunt, non minùs quàm ſi
ipſa vidiſſent. Præterea oculi lucẽ exci
piunt: plena ergo ſunt animalia oculis,
quia nihil eſt in libris Euangeliſtarum,
quod non ſit luce Diuina plenum, nec
ſolùm verè, ſed etiam ſapienter, & vti-
liter ſcriptũ: nihil, quod tenebris hære-
ticorũ, & infidelium erroribus faueat.
Meritò autem cũ vigintiquattuor ſenio
ribus quatuor animalia collocãtur, quo
niam veritatẽ humanitatis, & Diuini-
tatis Chriſti, & veram morum, ſaluta-
remq; doctrinam, nõ tantùm voce do-
cuerunt, vt alij Apoſtoli, ſed etiam mo
numentis literarũ mandarunt ad finẽ
vſq; ſæculi victuris, vt omnes, qui veri-
tati non crediderunt, aut opera fide ſua
digna nõ fecerũt, omni ſupplicio digni
eſſe conuincantur, & ante iudicij diem
multis calamitatibus affligantur, & in
ipſo iudicio æternis ignibus damnẽtur.

Verſ. 8. *Et quatuor animalia ſingula eorum habe*
45 *bant alas ſenas in circuitu.* † Alis auium
Senarius. corpora in altum tolluntur. Præterea
ſenarius numerus vniuerſitatem quã-
dam ſignificat, quia ſex diebus vniuer-
ſa creata ſunt. Et hic numerus (vt ait Be
da) ideo perfectus eſt, quia primus
ſuis partibus impletur. Vnum quippe,
quod eſt ſexta ſenarij pars, & duo, quod
eſt tertia, & tria, quod eſt dimidium,
eundem ſenarium faciunt. Senas er-
go alas habent Euangeliſtæ, quoniam
Alæ ani- nuſquam humi ſerpunt, ſed in omni-
malium. bus, quæ ſcribunt, quamuis minima,
& abiecta videantur, in altum aſcen-
dunt, & ſublimia myſteria conte-
gunt ſpecie rerum humilium. Alas au
tem habent non tantùm in lateribus,
vt alia animalia, ſed etiam in cir-
cuitu, quoniam vndecumq; ſpecten-
tur, non reptant, ſed volant, & in ſubli
me tolluntur. [Hoc ita expoſuerim, ſi
omnes alas volatui deſeruire intelliga-
mus. Sed probabilius puto tales eſſe
alas horum animalium, quales illæ ſunt
duorum Seraphim apud Iſaiam cap. 6.
De quibus ait: Sex alæ vni, & ſex alæ al-
teri. Duabus velabant faciem eius, &
duabus velabant pedes eius, & duabus
volabãt. Facies Chriſti eſt Diuinitas,
pedes ſunt humanitas, quæ dum tegũt
Seraphim, oſtendunt ea in hoc ſæculo
hominibus eſſe valde ignota. Sed & ani
malia Ezecielis duabus alis volant, dua
bus tegunt corpora ſua, quia etſi vo-
lent & auditores in altum tollant, mul
ta habẽt, quę ab hominibus non cogno
ſcuntur: ita enim alas tegentes corpora
expoſuerunt Hieronymus & Theodo
retus. Quatuor igitur alis tegunt corpo
ra ſua apud Iohannem, vt multa, ma-
gnaq; myſteria latere in Euangelijs in-
telligamus pertinentia ad Diuinã, atq;
ad humanã Chriſti naturam.] Ad hũc
enim Iſaiæ locum, & ad Seraphim Io-
hãnem alluſiſſe indicat quod ſequitur:
Et requiem nõ habebant die, ac nocte
dicẽtia: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Do-
minus Deus omnipotens. Nam & in
Iſaia ſequitur: Et clamabant alter ad al-
terum, & dicebant: Sanctus, Sanctus,
Sanctus, Dominus Deus exercituum.
Etenim ſublimis eſt doctrina Euan-
geliſtarũ, vt Seraphim, & ſuper omnẽ
ſæculi ſapientiam extollitur, atq; igne
Diuino animos hominum accendit.
46 † Hoc autem ideo dicitur, vt digniores
damnatione appareant, qui aut illis cre
dere noluerunt, aut iuxta traditam ab
eis doctrinam non vixerunt; pertinent
enim hæc viſio, vt iam diximus, ad tem
pora iudicio proxima, & quodammo-
dò etiam ad iudicium.
Sed oritur hic quæſtio ab antiquis *Cur apud*
expoſitoribus, & ab Hieronymo, & *Ezec. qua-*
Gregorio in Ezeci. prætermiſſa: quo- *ternas alas*
modo animalia quaternas alas habeant *habeant,*
apud Ezec. apud Iohannem verò ſenas. *apud Ioh.*
Ad hoc ita, quod ad rem præſentem at *verò ſenas.*
tinet, reſpondendum videtur: eadem
quidẽ eſſe animalia apud Ezec. & apud
Iohannem, ſed cum eadem viſio nõ ſit,
nihil mirum nunc cum quaternis, nũc
cum ſenis alis videri. † Cur Iohannes
47 cum ſenis alis, [Ezeciel cum quaternis
viderit, diximus. Hoc igitur apud Iohã

 nem

nem, & apud Iſaiam regitur quaternis aliſ, quod apud Ezekielē binis. Verùm Iſaias quaternis alis ſignificauit hęc myſteria olim veteribus illis valde fuiſſe tecta, & abſcōdita. Ezekiel verò, quia do tempore vaticinatur, quo Euangelium prædicari gentibus cœpit, binis alis vidit tegi, multò enim magis iam arcana illa reuelabantur. Iohannes, qui de ſæculi fine loquitur, iterum pluribus alis ea tegi videt, quoniam propter infidelitatē, quæ vbique vigebit, iterū myſteria Chriſti velabuntur, & pauci eius Diuinitatem, & humanitatem rectè cognoſcent Antichriſti miniſtris vana eſſe iactātibus quę de Chriſto homines acceperant.]

Verſ.8. *Et intus plena erant oculis.* Multi legūt: Et in circuitu, & intus plena erant oculis, vt Beda, Ambroſius, Haymo. Verùm in Græcō non legitur: Et in circuitu, ſed: In circuitu, vt animalia dican-
48 tur habere ſenas alas in circuitu. † Et quamuis poſſit etiam ad ſequentia referri hoc, quod ait, *In circuitu*, melius ad alas refertur, ſicuti iam expoſuimus, quoniam de externis animalium oculis iam dictum erat: Plena oculis ante, & retrò. Nunc autem de oculis internis loquitur, qui videlicet erāt ſub alis.

Oculi animalium interni. Oculos intus habent Euangeliſtæ, quoniam in myſterijs, quæ litera conteguntur, & myſticis ſenſibus, pleni etiam luce Diuina ſunt, & ſciunt quò tendant, & quid in hiſtoria, quam narrant, lateat myſterij, nihilque habent quod non ad ſalutem hominum pertineat, aut quod à Diuina veritate declinet, quemadmodum & de externis oculis diximus.

Et requiem non habebant. Quid enim faciunt aliud libri Euangeliſtarum ex eo tempore, quo ſcripti ſunt, quam prędicare vniuerſis hominibus Patris, & Filij, & Spiritus ſancti vnam, eamdemque naturam? Sed circa finem ſæculi creſcente iniquitate clamare dicuntur, *Sanctus &c.* Quoniā tunc ante Dei conſpectum ſanctam Trinitatem adorantes, & ea commemorantes, quæ in libris ſuis docuerunt, vindictam ab ea petent de iis, qui credere noluerunt, aut credentes more vixerunt infidelium, eò enim ſpectat clamor, de quo
49 nunc ſermo eſt. † Ceterùm notum eſt, & à ſanctis patribus, atque à ſacris Concilijs ſæpe iteratum, ter dici Sanctus, vt tres perſonæ oſtendantur, & poſteà ſemel: Dominus Deus, vt trium natura vna intelligatur. Ita docuit Alexander.I. in Ep. 1. Auguſtinus in lib. de Fide ad Petrum cap. 1. Damaſcenus lib. 3. de Fide, cap. 10. & in epiſtola de Triſhagio, & innumeri alij. Cur autem dictum ſit: *Dominus Deus omnipotens*, diximus cap. 1. num. 62. & cur: *Qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt*, eodem cap. 1. num. 18. & 19. latiùs explicauimus.

Et cum darent illa animalia gloriam. *Verſ.9.*
Gloriam dabant prædicando Trinitatē perſonarum in vnitate naturæ, & eius æternitatem. Honorem dabant, quia cum id dicebant, creatorem Deum ſuum confitebantur, & omnium bonorum autorem, ſeque illi, vt creaturæ
50 creatori, ſubmittebant. † Hoc enim differt inter Gloriam, & Honorē, quod Gloria eſt frequēs de aliquo fama cum *Gloria.*
laude, vt autor eſt Cicero lib. 2. de Inuentione, quem ſequitur Auguſtinus Tract. 100. & 105. in Iohannem, & in lib. 83. Quæſt. Q. 31. ſiue, vt ait Ariſtoteles lib. 1. Rhetoricorum ad Theodectem: Gloria eſt cum quis probus à cunctis exiſtimatur, aut id habere putatur, quod omnes, vel plures, vel probi, vel prudentes expetunt. Honor autem (vt docet S. Thomas. 2. 2. quæſt. 103. A. 1. *Honor.*
& 2.) eſt teſtificatio excellentiæ alicuius, id eſt, reuerentia quædam externa, & cultus ei adhibitus, qui præſtans, & magnus exiſtimatur. Quod rebus fit, interdum etiam & verbis, vt eleganter explicauit Ariſtoteles loco iam indicato ad Theodectem. Honoris, inquit, partes ſunt ſacra, memorationes, decantationes carminum, aut ſolutæ orationis ad laudem recitatio, præmia, dedubra, vel primi conſeſſus, ſepulcra, imagines, publici victus. Ad hæc etiam barbara, vt inclinari, loco cedere, munera quoque, ſed alia apud alios hono-
51 ratiora. † Et Xenophon in Hierone, ſiue Tyranno: Etenim cū homines ſic affecti ſunt, vt exiſtiment virum idoneum, qui poſſit bene facere, rati ſe illius frui bonis, poſteà hunc in ore habent

bene vehentes laudibus, eumque ſpe-
ctant non aliter quam ſi ſuum quiſquè
bonum intueretur, ac ſponte decedunt
de via, ſponte aſſurgunt amantes, non
metuentes; coronantq; ob virtutem,
& bene facta erga rempublicam, mu-
neribusq; honorare cupiunt. hi demũ
hi mihi videntur eum & honorare ve-
rè qui cum quæ talia præſtant officia, & [illegible]
qui his [illegible] reddit, re vera viden-
tur honorare. &c. Ex his intelligimus ſa-
tis cum ea [illegible] gloriam & honorem Deo
Benedictio. dedisse dicantur. Benedictio autem idē
eſt quod laudatio. vt Dan. 3: Benedici-
te omnia opera Domini Domino, quod
frequentiſſimum eſt in Scriptura: Tale
etiam eſt illud Homeri:
Odyſſ. 1. [illegible]
Hoc eſt.
Sit beatus eſto, vt tibi aliquis poſterorum be
nedicat,
Id eſt, vt te laudet, & nomen celebret
tuum.
Verſ. 9. *Sedenti ſuper thronum*. † Quaſi regi
52 vniuerſorum, cui omnes ſeruire debēt.
Verſ. 9. *Viuenti in ſæcula ſæculorũ*. Cuius regnũ
finiri non poteſt, & à quo, vt à perenni
vita, omnia habent vt viuant, & quid-
quid boni conſequitur vitam.
Verſ. 10. *Procidebãt viginti quatuor ſeniores*. Cõ-
fitẽtes videlicet Diuinam maieſtatem
omni honore, & reuerẽtia dignã eſſe,
vt poſteà verbis explicãt. Simul etiam
homines impios accuſantes, qui Deo
ſubijci nolunt, oſtendentesque meritò
Deum hominibus iraſci.
Verſ. 10. *Et mittebant coronas ſuas ante thronum*.
Deo videlicet *coronas*, id eſt, victorias
ſuas tribuentes, & quidquid boni fece-
runt ab ipſo ſe habere cõfitentes. [An-
dreas Cæſarienſis: Tu, inquit, Domine
coronarum victoriæ autor, & ſubmini
trator fuiſti. Arethas: Coronas ante
thronum abijcere victoriam ſignificat,
veluti nunc quoque in his videre eſt,
qui vincunt in certaminibus. Thronus
verò dominationem, ac potẽtiam deſi-
gnat. Eſt autem corona regni inſigne.
Qui igitur coronas ante thronum abij
ciunt, quid aliud quam certũ, ac verum
regnum, & victoriam aduerſus omnes
Deo per omnia referunt? &c. Apud
Romanos certè mos fuit (vt refert Ale
xander lib. 6. Genialium dierum, ca. 6.)
vt triumphantes exacto triumpho aur
in gremio Iouis Capitolini coronas
triumphales locarent, vel templis dica
rent, quaſi deorũ beneficio triumphũ
ſibi contigiſſe confitentes.]
Verſ. 11. *Dignus es Domine Deus noſter accipere
gloriã*. Nunc id, quod diximus, fit mani-
feſtius. *Dignus es*, inquiunt, vt homines
maieſtatem tuam prædicent, omnes
te honorent, omnique cultu, ac reue-
rentia proſequantur, omnes ſeſe tibi
ſubijciãt. *Dignus es* etiã *accipere virtutẽ*,
dunamin, id eſt, poteſtatem, & fortitu-
dinem, vt tibi cuncta ſubijcias, & nemo
tibi reſiſtere audeat. Poteſt autẽ Deus
accipere ab hominibus gloriam, & ho-
norem, ſed virtutem propriè accipere
non poteſt, quia ipſe habet, & omnes
53 ab ipſo accipiũt. † Metaphoricè igitur
dicitur accipere virtutẽ, quia cum prius
ſederet, & fortitudinem non oſtende-
ret puniendo, tunc conſurget, & vindi
ctam de hoſtibus ſuis ſumet, & fortitu-
dinem oſtendet repentè, quaſi tunc ac
ceperit, & ante non habuerit. Ita dictũ
eſt Iſai. 51: Conſurge, cõſurge, induere
fortitudinem brachium Dñi, cõſurge,
ſicut in diebus antiquis, in generationi
bus ſæculorum. Atque hunc eſſe ger-
manum huius loci ſenſum facilè ex ver
bis eiuſdem Apoſtoli intelligimus, qui
cum cap. 11. de ſupplicio locutus eſſet,
quod Deus de impijs ſumpſerat, ad ex-
tremum ait: Et ſeptimus angelus tuba
cecinit; & factæ ſunt voces magnæ in
cœlo dicentes: Factum eſt regnum hu-
ius mundi Domini noſtri, & Chriſti
eius, & regnabit in ſæcula ſæculorum,
id eſt, Iam ſubiecit ſibi omnes aduerſa
rios ſuos, & deinceps in omnibus re-
gnabit, nemo erit, qui ei aduerſetur.
54 † Cõtinuò ceciderũt vigintiquatuor
ſeniores dicentes: Gratias agimus ti-
bi Domine Deus omnipotens, qui es,
& qui eras, & qui venturus es, quia ac-
cepiſti virtutem tuam magnam, & re-
gnaſti, id eſt, quia debellaſti, & ſubieci
ſti tibi omnes inimicos tuos. Vnde &
ſtatim ſequitur: Et iratæ ſunt gentes, &
aduenit ira tua. &c. Ex his etiam expla-
natur illud cap. 5: Dignus eſt Agnus,
qui occiſus eſt, accipere virtutem. &c.
Quia tu creaſti omnia. Quia per te ha- Verſ. 12.
bent vt ſint, omnia tibi benedicere,

omnia tibi ſubijci debent.

Verſ. 11. *Et propter voluntatem tuã erant.* Quidquid habet liberalitatis tuæ eſt, omnia enim nihil erant, ſed quando tu voluiſti, creata ſunt. [In quibuſdam Græcis codicibus legitur: Et propter voluntatem tuam ſunt, εἰσί. Alij verò habent vt legit Interpres ἦσαν, Erant, & ita eſt apud Græcum Aretham. Sed nihil refert ad ſenſum, qui huiuſmodi eſt in noſtra Translatione: *Propter voluntatem tuam erant*, id eſt, manebant, & conſeruabantur ex quo ea creaſti, & propter voluntatem tuam, cum nõ eſſent, creata ſunt. At cur, cũ prius dixiſſent: Quia tu creaſti omnia, nunc iterum dicunt: *Et propter voluntatem tuam erant, & creata ſunt?* Vt non neceſsitate aliqua, ſed voluntate, & bonitate ſua feciſſe intelligatur quod facit, ſicut Iacobus ait c. 1: Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis. Itaque non repetit præcedentia, ſed aliquid dictis addit, & eſt ſenſus: *Propter voluntatem tuam*, propter bonitatẽ, & liberalitatem tuam ſunt, ideſt, conſeruãtur, & manent. Siue *Erant*, aut fuerunt, manſerunt, & conſeruata ſunt ab initio. Nec ſolùm propter bonitatem, & liberalitatem tuam conſeruantur, & manent, ſed etiam propter eamdẽ creata ſunt. Quod præclarè in Pſalmo. 109. indicatum eſt, vbi Deus pater Principium appellatur. Tecum, inquit, Principium in die virtutis tuæ. LXX. verterunt, ἡ ἀρχή, ideſt, Principium illud, quod in Hebræo eſt נְדָבֹת, id eſt, liberalitates, quod iuxta Phraſin Hebræorũ (de qua dixi in cap. 5. Michææ. n. 38.) ſignificat Liberaliſsimus. Eſt ergo idem principium omnium rerum, & liberaliſsimus, quia creaturis non egebat, ſed liberalitate ſua maxima, & volũtate omnibus naturam quam habent, dedit. Gratias igitur ei agunt, non ſolùm quòd omnia condiderit, ſed quod condita etiam conſeruet, vt ex verbis Andreæ Cæſarienſis, & præſertim ex eadẽ Arethæ, ſed latiori, explanatione intelligi poteſt. Ita enim ſeniores loquentes inducit: Tibi Domine ab omnibus debetur gloria, tamquam conditori, ac plaſmatori, & qui, cum non eſſent, produxiſti vt eſſent, conſeruas, ac contines.]

Argumentum. Cap. V.

Videt librum ſcriptum intus, & foris in dextera Dei, quem nemo vel ex in terra, vel in cœlo viuentibus aperire potuit. Illum tamen Agnus, qui occiſus eſt, aperuit, & eius ſeptem ſignacula diſſoluit, cuius rei gratia à quatuor animalibus, & à viginti ſenioribus, & à reliquis cœlitibus ampliſsimis verbis collaudatur.

Caput. V.

1 *ET vidi in dextera*
ſedẽtis ſupra thro
num librum ſcri-
ptum intus & fo-
ris ſignatum ſigil
2 *lis ſeptem. Et vi*
di angelum fortem, prædicantem vo-
ce magna, Quis eſt dignus aperire li-
3 *brum, & ſoluere ſignacula eius? Et*
nemo poterat neque in cœlo, neque in
terra, neque ſubtus terram aperire
4 *librum, neque reſpicere illum. Et*
ego flebam multum, quoniam nemo
dignus inuentus eſt aperire librum,
5 *nec videre eum. Et vnus de ſeniori-*
bus dixit mihi, Ne fleueris: ecce vicit
leo de tribu Iuda, radix Dauid, aperi-
re librum, & ſoluere ſeptem ſignacu
6 *la eius. Et vidi, & ecce in medio*
throni, & quatuor animalium, & in
medio ſeniorum, agnum ſtantem tam
quam occiſum, habentem cornua ſe-
ptem, & oculos ſeptem: qui ſunt ſe
ptem

ptem ſpiritus Dei miſſi in omnem ter
7 *ram. Et venit, & accepit de dexte-*
8 *ra ſedentis in throno librum. Et cū*
aperuiſſet librum, quatuor animalia,
& vigintiquatuor ſeniores cecide-
runt coram Agno, habentes ſinguli ci
tharas, & phialas aureas plenas odo-
ramentorum, quæ ſunt orationes ſan
9 *ctorum: & cantabant canticum no*
uum, dicentes, Dignus es Domine ac
cipere librum, & aperire ſignacula
eius: quoniam occiſus es, & redemi-
ſti nos Deo in ſanguine tuo, ex omni
tribu, & lingua, & populo, & natio-
10 *ne; & feciſti nos Deo noſtro regnū,*
& ſacerdotes, & regnabimus ſuper
11 *terram. Et vidi, & audiui vocem*
angelorum multorum in circuitu thro
ni, & animalium, & ſeniorum: &
erat numerus eorum millia millium,
dicentium voce magna: Dignus eſt
Agnus qui occiſus eſt accipere virtu
tem, & Diuinitatem, & ſapientiam,
& fortitudinem, & honorem, & glo
13 *riam, & benedictionem. Et omnem*
creaturam quæ in cœlo eſt, & ſuper
terram, & ſub terra, & quæ ſunt in
mari, & quæ in eo: omnes audiui di-
centes, Sedenti in throno, & Agno,
benedictio, & honor, & gloria, & po
14 *teſtas in ſæcula ſæculorum. Et qua*
tuor animalia dicebant, Amen. Et vi
ginti quatuor ſeniores ceciderunt in
facies ſuas: & adorauerunt viuentē
in ſæcula ſæculorum.

Verſ. 1.
1 E*T vidi in dextera ſedētis ſupra thronum librū, &c.* Paulatim nos docere incipit quò pertineat viſio capitis præcedētis. Hunc librum multi volunt eſſe vetus, & nouum teſtamentum, vt Beda, Anſbertus, Haymo, Ambroſius, Tyconius, Hom. 4. Primaſius, Rupertus, & alij præterea ex recentioribus. Immo & Hieronymus in cap. 2. Ezec. & in c. 44. fere initio in eadem ſententia eſt, & de eodem libro loqui teſtatur Iohānem, & Ezecielem, cum ait: Et vidi, & *Cap. 2.*
ecce manus miſſa eſt ad me, in qua erat inuolutus liber, & expandit illum coram me, & erat ſcriptus intus, & foris, ſcriptæque erant in eo lamentationes, & carmen, & væ. Certè librum Ezecielis Gregorius Hom. 9. in Ezecielem affirmat eſſe ſacram Scripturam, & de libro Iohannis idem ſcripſit lib. 4. Dialogi. cap. 42. At ego non video quomodo Hiſtoricè liber, de quo loquitur Iohannes, ſit ſacra Scriptura; quoniam ſignatus erat ſigillis ſeptem, & quid ſigillis contineretur, ipſe exponit cap. 6. & 7. quæ in ſacram Scripturam cōuenire
2 non poterunt. † Deinde hæc viſio, vt dictum eſt, & ex ſequentibus manifeſtè intelligitur, præſertim ex vltimis verbis cap. 6. ad tempora iudicio proxima, &[quodam modo etiam] ad iudicium pertinet. Certè quæ in libro erāt, de vltimis temporibus ſunt, vt videbimus cap. 10. & ſequentibus: quomodò autem dici poteſt ſacram Scripturam vſque ad tempora iudicio proxima nūquam fuiſſe apertam? Nam ſi ita eſt, nec doctoribus Eccleſiæ aperta eſt, nec ipſis Apoſtolis, quod impium eſt, cum optimè eam intellexerint per aduentū Spiritus ſancti, & veram eius intelligētiam Eccleſiæ tradiderint. Immo & antequam veniret Spiritus ſanctus in die Pentecoſtes, Chriſtus aperuit illis ſenſum, vt intelligerēt Scripturas, ſicut legimus Lucæ vltimo. Reſpondebunt indicati ſcriptores (ſicut & Hieronymus etiam ſcripſit in caput. Ezec. 44.) Scripturam clauſam fuiſſe ante aduentum Chriſti, ſed eum in aduētu ſuo aperuiſſe. At videant non eſſe hanc viſionem de eo tempore, quo Iohannes eam vidit, ſed de extremis temporibus, vt ſæpe dictum eſt: [quare efficietur non eſſe vſque ad illa intelligendam Scripturam.] Quod ſi adhuc vrgeas, ſigilla aperta fuiſſe Iohanni, cum hæc vidit, eumq;

librum

librum apertum accepiſſe: idem ſeque
tur quod priùs colligebamus, ſaltem vſ
que ad hanc reuelationem librum fuiſ-
ſe clauſum, & ſignatum ſigillis ſeptem.
At hoc tempore iam omnes Apoſtoli
deceſſerant, id eſt, extremis annis Do-
mitiani. Semper ergo clauſa fuit Scri-
ptura Petro, & Paulo, & reliquis Apo-
ſtolis. Multò mihi probabilius videtur
eſſe librum, in quo ſcripta erant ea, quę
Iohannes de vltimis temporibus erat
vaticinaturus. [Quod vidit tandem An-
dreas Cæſarienſis, qui cum priùs veteris
teſtamentum eſſe dixiſſet, poſtea ait:
Liber autem & prophetia intelligitur,
quam ipſe Chriſtus complendam eſſe
in Euangelio ſecundùm Lucam dice-
bat, cuius quæ deinceps ſequuntur, ex
tremis temporibus implebuntur. &c.
Hanc autem prophetiã de ijs, quæ pro-
pè ſæculi finem fient ab Euangeliſtis
breuiter ſcriptam argumentũ eſſe pro-
phetiæ huius libri oſtendimus ſupra in
Diſputatione ante Commentarios, c.
2.] Quare non arbitror eumdem eſſe
librum cum illo Ezecielis, ſed illi ſimi-
lem. Liber quidem datus Ezecieli con-
tinebat earum gentium ſupplicia, qui-
bus ipſe prophetabat, atque idcircò ait
Scriptæque erant in eo lamentationes,
& carmen, & væ: liber Iohannis ſimi-
liter continet pœnas hominum extre-
3 morum tẽporum. † Sicut ergo Ezeciel
c. 2. mittitur ad filios Iſrael, ad gentes
apoſtatrices, quæ receſſerant à Deo, &
ideo liber ei oſtenditur, quem cap. 3.
comedere iubetur: Comede volumen
iſtud, & vadens loquere ad filios Iſrael:
& aperui os meum, & cibauit me vo-
lumine illo: ita Iohãnes, quoniam mul
tis vaticinabatur, hunc ipſum librum,
quem vidit in dextera ſedẽtis, iubetur
iam apertum accipere, & comedere, ſi
cut cap. 10. ſcripſit: Et audiui vocem de
cælo iterum loquentem mecum, & di
centem: Vade, & accipe librum aper-
tum de manu angeli ſtãtis ſuper mare,
& ſuper terram. Et abij ad angelum,
dicens ei, vt daret mihi librum, & dixit
mihi: Accipe librum, & deuora illum,
& faciet amaricari ventrem tuum, ſed
in ore tuo erit dulce tamquam mel. Ita
etiam Ezeciel: Fili hominis vẽter tuus
comedet, & viſcera tua complebuntur
volumine iſto, quod ego do tibi: Et co-
medi illud, & factum eſt in ore meo, ſi
cut mel, dulce. Et paulò poſt: Et abij
amarus in indignatione ſpiritus mei.
Sed quorſum cum Iohannes acceperit,
4 non tacet. † Et accepi, inquit, librũ de
manu angeli, & deuoraui illum, & erat
in ore meo, tamquam mel, dulce. Et cũ
deuoraſſem eum, amaricatus eſt ven-
ter meus, & dixit mihi: Oportet te ite-
rum prophetare gentibus, & populis,
& linguis, & regib⁹ multis. Quare qui
hunc librum Scripturam ſacram eſſe in
terpretantur, myſticum ſenſum inter-
pretati videntur, vt ait Sixtus Senenſis
lib. 2. Bibliothecæ ſanctæ, V. Volumen
libri. Quod Gregorius quidẽ ſatis aper-
tè indicauit his verbis: Sicut per Pro-
phetam prædicatorum ordo, ſic per li-
brum, quem accepit, Scripturæ ſacræ
paginæ deſignantur. &c. Etenim ſicut
in hoc libro ſcripta erant quæ *Ezeciel*,
aut Iohannes vaticinaturi erant contra
populos, & gentes; ita & ſacra Scriptu
ra cõtinet ſupplicia, quæ De⁹ in impios
præparauit. Quod autem Iohãnes hũc
librum vidit *in dextera* patris *ſedẽtis ſuper
thronum*, ſignificat patrem, quaſi exten-
ſa manu librum porrigere ſoluendum,
& legendum, vt ex ſequentibus mani-
feſtum eſt: Et vidi angelum fortem prę
dicãtem voce magna: Quis eſt dignus
aperire librum, & ſoluere ſignacula
eius?
5 *Scriptũ intus, & foris.* † Libri Hebręo *Verſ. 1.*
rum, & veterum, non erant vt noſtri, *Libri Hebræorum.*
ſed vnam tantum membranam habe-
bant oblongam, quæ circùm cylindrũ
conuoluebatur. Hinc Ezec. 2: In qua
erat inuolutus liber, & expandit illum
coram me. Apoc. 6: Et cœlum receſſit
ſicut liber inuolutus. Pro quo Iſaias c.
34. dixit: Complicabuntur, ſicut liber,
cœli. Luc. 4: Et vt reuoluit librum, inue
nit locum. &c. Et poſteà: *Et* cum pli-
cuiſſet librum, reddidit miniſtro. Et
quoniam plicandi erant, & conuoluẽ-
di, non ſcribebantur foris, ſed intus tan
tùm, niſi fortè tot eſſent ſcribenda, vt
ea interior membranæ facies capere
non poſſet. Itaque cum liber intus, &
foris ſcriptus dicitur, plurima in eo
ſcripta fuiſſe ſignificantur. Vnde de
longiſſimo libro dictum eſt.

Et

----Et ſummi plena iam margine libri,
Scriptus et in tergo, nec dũ finitus Oreſtes:

Iuue. Saty.1. *Opiſthographi libri.*

Huiuſmodi libros veteres vocabant Opiſthographos, id eſt, retro ſcriptos, ſiue à tergo. Plinius lib. 3. Epiſtolarũ, in Epiſt. ad Macrum: Electorumque commentarios centum ſexaginta mihi reliquit, opiſthographos quidem, & minutiſsimis ſcriptos, qua ratione multiplicatur hic numerus. De quibus vide Alexandrum lib. 3. Genialium dierum, cap. 36. Quoniam ergo plura contra impiorum poſtremi temporis continebat liber, *Scriptus* dicitur *intus, & foris.*

Verſ.1.

6 † *Signatum ſigillis ſeptem.* Beda: id eſt, vel omnium latentium myſteriorum plenitudine tectum, vel Spiritus ſeptiformis diſpoſitione conſcriptum. Atque in hunc ferè modum & ceteri interpretantur, qui librum ſacrã Scripturam eſſe dixerũt. Verùm aliẽnum eſſe hunc ſenſum Iohannes ipſe declarat, qui cap. 6. & 7. docet nõ plura fuiſſe ſigilla quam ſeptẽ, & ſingula fere ſigilla calamitatẽ aliquam inſignem continere. Quare ſeptem ſigillis ſignatus erat liber, quæ niſi tollerentur, ille aperiri, aut legi nõ poterat, quoniam calamitates illæ, quæ ſigillis continebantur, priùs omnes penè venturæ erant, quam ea, quæ in libro ſcripta erãt apparerent, & cognoſcerentur. Hoc ita eſſe intelligitur, quoniam ſeptem calamitates ſigillis contentæ prius prænuntiantur, & manifeſtantur, vt videmus cap. 6. & tribus ſequentibus, & deinde Iohanni datur liber apertus, diciturque illi: Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis. &c.

Verſ.2.

Et vidi angelũ fortẽ. † Magnæ virtutis,
7 qui tamẽ fatebatur ſe non poſſe aperire librũ, & quærebat qui poſſet. [Cumq; dicit *Angelum fortem*, non certũ quempiam angelum ſignificat, quoniam ſine Articulo in Græco ponitur Angelus, quod & Græci, & noſter Iohãnes, ſemper faciunt cum certa, definitaq; perſona non indicatur. Vnus ergo fuit ex ſuperioribus infimæ hierarchiæ ſpiritibus, qui hominum curam gerũt, ac fortaſſe ex illorum ſeptem numero, quibus ſalus humani generis cõmiſſa eſt, & qui ad ſalutem hominũ librum aperiri cupiebant. Ita ergo nunc loquitur vt cap. 10. cum ait: Et vidi alium angelum fortem deſcendentem de cœlo, amictum nube, & Iris in capite eius: & cap. 18: Et ſuſtulit vnus angelus fortis lapidem quaſi molarẽ magnum: de quibus fruſtra quæremus qui ſint. Quod ſi Lyrani coniectura nobis placeat, qui hunc Gabrielem eſſe dicit, quia nomen eius ſonat Fortitudo Dei: cogemur & in alijs locis Angelũ fortem eumdem Gabrielem interpretari. Sed quid faciemus cũ dicat cap. 18: Vnus angelus fortis, quod eſt ac ſi diceret, Vnus ex fortibus angelis? Num omnes Gabrielem eſſe dicemus? Neque enim hic fortior ceteris dicitur, ſed ſine Articulo Angelus fortis appellatur, quaſi vnus ex multis fortibus. Ita & cap. 10. ſine Articulo, atque indefinitè poſitus eſt.]

Et nemo poterat. Quoniam nulli creaturæ pater integrè reuelauerat quæ vltimis temporibus futura eſſent. *Verſ. 3.*

Neque ſubtus terram. Ex hoc loco colligit Gregorius lib. 4. Dialogi cap. 42. infernum eſſe ſub terra, & verba hic fieri putat de animabus corpore exutis, ſed de dæmonibus etiam fiunt. *Verſ.3.*

Neque reſpicere illum. οὐδὲ βλέπειν αὐτό, id eſt, neque videre illum, nulla creatura inuenta eſt, quam tanto honore dignatus ſit Deus, vt poſſet aperire librũ, & videre, ac legere. In vulgaris codicibus Græcis nunc eſt: *Aperire, & legere librum, nec videre illum*, ſed Legere ſatis intelligitur in eo, quod eſt *Videre*, [& emendatiores non habẽt *Et legere*, neq; apud Andream, aut apud Aretham id legitur, ſed vt eſt in noſtra Translatione, & vt priùs dixerat: *Aperire librum, neque videre illum.*] *Verſ.3.*

Hæc, In vulgaris. &c. ptinẽt ad verba ſequẽtia: Et ego flebã multũ. Ibi legãtur poſt illa: Vt aperire eum poſſet, & videre.

Et ego flebam multum. Putabat Iohannes magna quædam, & digniſsima cognitu libro illo contineri, ideoque flebat neminem inueniri, cui tantum honoris Deus dediſſet, vt aperire eum poſſet, & videre. *Verſ. 4.*

8 *Ecce vicit leo de tribu Iuda.* † Communis expoſitorum ſententia eſt ſubaudiendum eſſe, Diabolum. Vt ſit ſenſus: Ecce leo de tribu Iuda vicit Diabolum. Quod mihi non ſatis probatur, neque enim rectè dici videtur: Vicit Diabolum aperire librum, & ſoluere ſignacula eius. Nec videtur ſatis *Verſ.5.*

apta

apta cauſa aperiendi librum viciſſe Diabolum, præſertim ſi liber ſit ſacra Scriptura, vt ipſi volunt: quoniam et ſi non viciſſet, poterat aperire, & vincere poterat, quamuis aperiret. Nihil ergo ſubaudiendũ arbitror. Etenim qđ diximus cap. 5. nu. 68. & 69. de verbo Æmulor, id nũc de verbo Vinco dicimus, poni ſæpe cũ caſu, & ſine caſu, vt vidimus cap. 2. & 3: Qui vicerit, Vincẽti dabo, & ſimilia. Cum ſine caſu ponitur, eſt quaſi intranſitiuum, & idẽ valet quod Præualeo, ſuperior ſum, abſolutè poſitum, vt in verbis indicatis. c. 2. & 3. & Pſal. 50: Vt iuſtificeris in ſermonibus eius, & vincas cum iudicaris. Ita nunc vicit aperire librum, id eſt, præualuit ad aperiendum librum, & ad ſoluendum ſignacula eius, ſuperior fuit, ipſe facere potuit quod nemo poterat.
9 † Aut certè ſi aliquid ſubaudiri velimus, dicemꝰ. Vicit omnes creaturas, ſuperauit illas viribus, & poteſtate. Vel, Vicit omnia, quæ obſtabant, vt aperiri poſſet liber. *Leo de tribu Iuda* dicitur, vt alludat Iohannes ad propheriam Iacob. Geneſ. 49: Catulus leonis Iuda, ad prædã fili mi aſcendiſti, & requieſcens accubuiſti vt leo. &c. Quibus verbis & Chriſti reſurrectio myſticè prędicitur, & poteſtas, qua dominaturus erat aduerſarijs ſuis, iuxta illud Rom. 14: In hoc enim Chriſtus mortuus eſt, & reſurrexit, vt & mortuorum, & viuorum dominetur. Quoniam ergo ipſe Dominus omnium à patre declaratus eſt, &, vt leo, ſæuiturus eſt in inimicos ſuos, meritò ipſe ſolus dignus eſt aperire librum, & ſoluere ſignacula eius, vt per eum nota fiant ſupplicia, quæ Deus impijs, & filio ſuo non obedientibus parauit.

Verſ. 5. *Radix Dauid.* † Multùm hic mouit
10 expoſitores Chriſtum non dici de radice Dauid, ſicut dicendum videbatur, cum ſit ex eius ſtirpe, & genere, ſed radicem Dauid. Sed ita quidam ſoluunt quæſtionem, Chriſtum vtrumque dici, & de radice Dauid, & radicem Dauid: verùm de radice Dauid, quatenus homo eſt, & genus habet ex Dauid, & ideò quia creator eſt Dauid, radix eius dicitur. Hoc Ambroſius infra in illud cap. vltimi: Ego ſum radix, & genus Dauid, & Rupertus hic quæſierunt, & ita explicarunt, & eadem eſt ſententia Arethæ, vt quoſdam ex recentioribus omittam, [& Andreæ Cæſarienſis, qui ait. Etiam ſi angelis (inquit) liber incomprehenſibilis eſt, ſed non Deo, qui propter homines homo factus eſt, qui radix quidem eſt Dauid vt creator, propter Diuinitatem: ex radice autẽ eius propter humanitatẽ.] Bernardus quoque in Serm. 1. Paſchæ: Radix Dauid, nõ Dauid radix eius, ſed ipſe radix Dauid, quia portat, & non portatur. At non *Radix.* eſt cur in hoc diu moremur, conſuetudo enim Hebræorum eſt vt radicem appellent etiam virgam ipſam, quæ ſuccreſcit ex radice, vt Iſa. 11: Egredietur virga de radice Ieſſæ, id eſt, de Dauid filio Ieſſæ. Et. 53: Et aſcendet ſicut virgultum coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti. Hoſ. 14: Germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani. 2. Mach. 1: Et exijt ex eis radix peccati Antiochus illuſtris. Meritò ergo Chriſtus dicitur radix Dauid, quia de ſtirpe eius germinauit, ſicut & infra cap. 22: Ego ſum radix, & genus Dauid.
11 † Ita etiam locutus eſt Iſaias cap. 11: In die illa radix Ieſſæ, qui ſtat in ſignum populorum, ipſum gẽtes deprecabuntur. Quod Paulus Rom. 15. de Chriſto interpretatus eſt. Sed cur eum nunc vocat radicem Dauid? Vt oſtendat eum eſſe, qui promiſſus fuerat ad ſalutem hominum, atque inde intelligatur maximum ſupplicium impendere ijs, qui illi non obediunt, iureque ob id ab ipſo librum aperiri.

Et ecce in medio throni. Medium tenẽt *Verſ. 6.* omnes Chriſtum honoris cauſa.

Agnum ſtantem tamquã occiſum. Qui *Verſ. 6.* paulò ante leo dictus eſt, nunc agnus dicitur, ſed leo, propter fortitudinem, & propter vindictam, quam de inimicis ſumpturus eſt: agnus, quoniam immolatus eſt pro peccatis hominum in modum agni, qui quotidie in eius figuram mane, & veſpere immolabatur Num. 28. Nec dicitur occiſus, ſed *tamquam occiſus*, quoniam, etſi verè occiſus eſt, citò tamen reſurrexit. Ita Arethas, Ambroſius, Haymo, & alij. Itaque qui tam citò ad vitam redijt, ita cenſeri potuit ab hominibus, quaſi mortuus non fuiſſet.

12 ſet. † Mihi etiã videtur dici *Tamquam*
occiſus, quoniam cicatrices habebat pa
tẽtes, quibus ſimilis occiſo videbatur.
[Andreas epiſcopus Cæſarienſis: Occi
ſum autem ſignificat eius poſt occiſio
nem vitam, in quã oſtendit paſsionis ſi-
gna, vt vere occiſus, poſt ſuam ex mor-
tuis reſurrectionem. &c.] Poſſumus
Tamquam. quoq; coniunctionem, *Tamquam*, ita ac-
cipere vt nõ ſimilitudinẽ indicet, ſed ve-
ritatẽ, vt: Et vidimus gloriã eius, gloriã
quaſi vnigeniti à patre. 2. Cor. 3: In eam
dem imaginem transformamur, tam-
quam a Domini ſpiritu, & cap. 5: Pro
Chriſto ergo legatione fungimur, tam
quam Deo exhortante per nos. &c. Vt
ſit ſenſus: Vidimus agnum ſtantem in
medio throni, & ſeniorũ, & ab omni-
bus honoratum tamquam occiſum, id
eſt, tamquam eũ, qui pro ſalute eorum
verè occiſus eſt, & ideo maximè ab eis
debuit honorari. Ita etiam: Vidi *agnum*
ſtantem, id eſt viuum, non mortuũ, vt
vt aliquãdo videram, *Stantem*, inquam,
tamquam occiſum, id eſt, ſicut eſſe debe-
bat is, qui pro Dei gloria, & pro ſalute
hominum occiſus fuerat. Decebat Dei
bonitatem, & gloriam, vt qui mortuus
fuerat pro eis, reſurgeret, & qui cecide
13 rat, ſtaret. † Rectè autem hic eum vo-
cat agnum ſtantem, quoniam in nomi-
ne Agni mors, & immolatio indicatur,
in eo, quod ſtat, ſignificatur reſurre-
ctio, & per mortẽ, & reſurrectionem
ſuam poteſtatem in omnes homines
accepit, vt omnes ſibi ſubijciat, vt Pau-
lus docuit Rom. 14: In hoc enim Chri-
ſtus mortuus eſt, & reſurrexit, vt &
mortuorum, & viuorum dominetur.

Verſ.6. *Habentem cornua ſeptem, & oculos ſe-*
ptem. Interpretatio, quam ſubijcit: *Qui*
ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſsi in omnem ter-
ram, ad vtrumque refertur. vt rectè ait
Haymo, id eſt, ad ſeptem cornua, & ſe
ptem oculos. [Quare in nonnullis Græ
cis codicibus, & apud Aretham legitur
ἅ εἰσι, id eſt, Quæ ſunt, vt vtrumque
referat, non Qui ſunt.] Angeli autem
ſeptem, quibus cura omniũ hominum
data eſt, atque ideo miſsi dicuntur in
omnem terram, ſunt ſeptem cornua
Agni, quia per illos Agnus ventilat, &
vincit aduerſarios hominum dæmo-
nes, & pugnat cũ illis, & ab iniurijs hu-
manum genus defendit inimicorum:
ex hac enim ſimilitudine animaliũ cor-
nua ſæpe in ſcriptura ponuntur. [Are-
thas: Cornua fortitudinem ſignificant,
& gloriam: ſicut cum de fortitudine di
citur: Et omnia cornua peccatorũ con
fringam: de gloria autem: Et exaltabi- Pſal.74.
tur cornu iuſti. &c. Si quis objiciat cor
nua agni non eſſe apta ad ventilãdum,
aut ad pugnandum, quia tenera, & in-
ualida ſunt: nos dicimus huius Agni cor
nua & dura, & validiſsima eſſe: ſed quia
vix apparet, aut ſentitur hoc ſeptẽ an-
gelorum miniſterium, cum tamen illi
potentiſsimi ſint, cornibus agni ſimi-
les dicuntur, quæ vix apparent, aut vi-
dentur. Deniq; ſi quam habet agnus
fortitudinẽ, in cornibus habet.] Sunt
etiam oculi Chriſti, ſicut in concilijs
diaconi dici ſolẽt oculi epiſcoporum,
quia per illos Chriſtus prouidet homi-
14 nibus, & inſpicit eos vt tueatur. † Inde
Zach. 3: Super lapidem vnum ſeptem
oculi ſunt: Et cap. 4. de eiſdem: Septem
illi oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt
in vniuerſam terram. Et hoc de ſeptem
cornibus, & de ſeptem oculis meritò
hic commemoratur, vt ſciant homines
impij, & miniſtri Diaboli Chriſto cu-
ræ eſſe ſalutem ſuorum, &, quamuis ad
tempus eos affligi ſinat, aliquando pu-
niturum eſſe eorum perſecutores, &
inimicos.

Et venit, & accepit de dextera ſedentis Verſ.7.
in throno librum. Iam hic manifeſtiſsimũ
fit quod initio cap. 4. contra multos di-
ximus, patrem eſſe eum, qui ſedebat in
throno, non Chriſtum. In hoc autem
quod Chriſtus venire dicitur ad patrẽ,
minor illo oſtenditur quatenus homo
eſt, æqualem cum eo honorem non ha
bens. Pater enim ſedet, ipſe ſtat, & ad
patrem venit, nõ pater ad eum, librum
accipit, quaſi ſibi ſoli debitum, vt ape-
riat; vt qui iudex, & Dñs eſt omnium
hominum, ipſe pœnas prænuntiet, &
infligi iubeat.

Ceciderunt coram Agno. Agnoſcen- Verſ.8.
tes eius poteſtatem, & iuſtè illi datam
eſſe confitentes, & gaudentes.

15 *Habentes ſinguli citharas.* † Quibus Verſ.8.
Dei laudes læti perſonent. Hoc autem,
etſi omnium ſanctorum eſt, maximè ta
men decet ſeniores, vt q maiora à Deo
beneficia

beneficia acceperint, & meritis, atque
Pſal. 32. gloria reliquis præſtent, ſcriptum eſt
enim: Exultate iuſti in Domino, rectos
decet collaudatio; atque ita iuſtiores
magis exultare debent, & magis eos de
cet collaudatio. Et ſequitur: Cõfitemi
ni Domino in cithara. [Andreas Cæſa
rienſis in citharis ſuauem, & bene ſo-
nantem glorificationem Dei ſignifica
ri dicit: in thymiamatis verò beneolen
tium fidelium hoſtiam per vitæ purita-
2. Cor. 2. tem oblatam, ſicut ait Apoſtolus: Chri
ſti bonus odor ſumus.]

Vers. 8. *Et phialas aureas plenas odoramentorũ.*
Alludit ad morem veteris legis, in qua
coram altari ponebantur phialæ plenę
odoramentorum, vt ſcribit Hierony-
mus in illud Zach. 14: Et erunt lebetes
in domo Domini quaſi phialæ. Id circo
multæ phialæ erant in templo, vt vide-
mus. 2. Paral. 4. & Heſdræ. 1. Hæc odo-
ramenta Iohannes interptetatur ora-
tiones eſſe ſanctorum, videlicet quas
iuſti ad ſeniores, quaſi ad Deo cariores
16 dirigunt, vt ipſi Deo offerant. † Meri-
tò autem oratio odoramentis compa-
ratur., quoniam ſurſum it oratio ſan-
ctorum, & cœleſtia quærit, & Deo ſua
uiſsimi odoris eſt. Pſal. 140: Dirigatur
oratio mea, ſicut incenſum, in conſpe-
ctu tuo, eleuatio manuum mearum, ſa
crificium veſpertinum, ideſt, ſicut ſa-
crificium veſpertinum. Et quoniã ora-
tiones odoramenta ſunt, in phialis au-
reis ſunt, quales erant ante vetus alta-
re, in quo ſignificatur nõ ſolùm gratas,
& ſuaues, ſed etiam maximi pretij eſſe
apud Deum. Significatur etiam oratio
nes illas ex caritate procedere, quæ in
auro intelligi ſolet, & patet omnibus,
ſicut phialę, quę patulę ſunt. [Andreas:
Phialæ mentes ſignificant, ex quibus
bonorum ſuauis odor, & pura egredi-
tur oratio.]

Vers. 9. *Et cantabant canticum nouum.* Non ſi-
cut cantica alia, quæ ſunt in ſcriptura.
Quod nam hoc ſit ſtatim indicat: *Dicẽ
tes: Dignus es Domine accipere librum, &
aperire ſignacula eius. &c.* [Cur nouum
canticum dicatur, ita explicat Andreas
confirmans hunc quod de vigintiqua-
tuor ſenioribus diximus ſupra. Per hęc,
inquit, oſtenditur ſeniores eſſe eos,
qui in veteri, & in nouo Teſtamento
Deo valde placuerunt, & pro toto mũ
do occiſo Agno Dei gratias agunt.
Nouum autem *Canticũ*, quod à vetuſta-
te literæ liberati ex omni gente, & lin-
gua illuminati cantare edocti ſumus ab
ſpiritu. &c. Denique *nouum canticum* di
citur, quia nemo hoc ante illos ceci-
nerat.]

Quoniam occiſus es. Ideo enim tibi de Vers. 9.
betur exaltatio, vt omnes tibi obediãt,
& qui obedire noluerint, ſeuerè à te pu
niantur.

Et redemiſti nos Deo. Hæc verba cum Vers. 9.
ſequentibus: *Et feciſti nos Deo noſtro re-
gnum, & ſacerdotes*, expoſuimus cap. 1.
nu. 43. & ſequentibus.

Et audiui vocem angelorum multorum. Vers. 11.
17 † Nõ ſolùm homines, propter quos oc
ciſus eſt, ſed angeli etiam ei cõgratulã
tur videntes in libro aperto vltionem
à Chriſto capiendam de inimicis. [Ex
his, inquit Andreas, oſtenditur, vnum
ouile, & vnam Eccleſiam factam eſſe
angelorum, & hominum per Chriſtũ
ea quæ diſsidebant copulantem, & me
dium parietem maceriæ ſoluentem.]

In circuitu throni, & animalium. Multi
angeli cingunt animalia, & ſeniores Vers. 11.
honorantes eos, & magnitudinem glo
riæ eorum declarantes.

Millia millium. Sicut cum dicitur, Sæ Vers. 11.
cula ſæculorum, intelliguntur innume
ra ſæcula, quæ à nobis comprehendi
nequeunt, ita cũ dicitur, *Millia milliũ*,
numerus quaſi infinitus, & qui à nobis
capi non poſsit, indicatur. In nonnul-
lis codicibus Græcis [& apud Andreã,
& Aretham] additur, μυριάδες μυριάδων,
quæ alludatur ad illud Dan. 7: Millia
millium miniſtrabant ei, & decies mil
lies centena millia aſsiſtebant ei. [My-
rias autem Græcis decem mille ſignifi
cat.] Verùm alij codices ita habent vt
noſtri, nec quidquam videtur ad-
dendum.

Dicentium voce magna, Gregorius lib. Vers. 12.
2. Moralium cap. 5. his ipſis verbis cita-
tis ait: Vox namque angelorum eſt in
laude conditoris ipſa admiratio intimæ
contemplationis. Virtutis Diuinæ mira
cula obſtupuiſſe dixiſſe eſt, quia excita
tus cum reuerentia motus cordis ma-
gnus eſt ad aures incircumſcripti ſpiri-
tus clamor vocis. Quæ vox ſe quaſi per
diſtin-

diſtincta verba explicat, dum ſe ſe per
innumeros modos admirationis for-
mat. Deus ergo angelis loquitur, cum
eis voluntas eius intimè videnda mani
feſtatur. Angeli autem loquũtur Dño,
cũ per hoc, quod ſuper ſemetipſos re-
ſpiciunt, in motũ admirationis ſurgũt.

Accipere virtutem. Quid ſit *Accipere*
Verſ. 12. *virtutem*, & gloriam, & honorem, &
benedictionem, diximus cap. 4. nu. 52.
& 53. Ex quo & tria, quæ reſtant, expo
nentur, Accipere Diuinitatem, & ſapiē
tiam, & fortitudinem. † *Accipere Diuini*
18 *tatem* eſt Deum ſeſe oſtēdere ita ſubij-
ciendo ſuis pedibus aduerſarios, vt ni-
hil maneat ſibi non ſubiectum, quod
verè Dei eſt, non enim poteſt homo
ita plenè ſubijcere omnia. *Accipere ſa-
pientiam* eſt oſtendere ſe eſſe ſapientē,
qui & veram homines, cœleſtemq; ſa-
piētiam docuerit, à qua qui exciderũt,
ſtultiſsimi eſſe comprobantur, & ſapiē
ter omnia gubernauerit, ac diſpenſa
uerit, vt in gratiam electorum tolerare
ad tempus malos, & poſteà meritis ſup
plijs afficere ſcierit. *Accipere fortitudinē*
idem videtur eſſe quod accipere virtu-
tem, atq; ita interpretaremur ſi per ſe
poſitum eſſet, ſed quoniā ponitur poſt
Accipere virtutem, dicemus Accipe-
re virtutem, ideſt, Δύναμιν, eſſe accipe
re poteſtatem, hoc eſt omnibus impe-
rare: Accipere autem fortitudinem,
ideſt, ἰσχὺν, quod eſt robur, eſt viribus
magnis, & quibus nemo poſsit reſiſte-
re, inimicos conterere, & vincere,
ac penitùs ſibi ſubijcere. Verùm ad-
uertendum eſt, vbi nos legimus, &
interpretati ſumus, *Accipere virtutē,
& Diuinitatem*, in Græco non eſſe Diui
nitatē, ſed *Diuitias*, ideſt, πλοῦτον. atq;
ita legunt Andreas, Arethas, & Prima
ſius, ita eſt etiam apud Tyconiũ Hom.
4. & in multis codicibus Græcis, quos
vidi. Sed tamen & apud Latinos expoſi
tores, & apud Gregoriũ. 2. Moral. cap.
5. & in Latinis exemplaribus ſemper le
gitur, Diuinitatem. † Et quidem video
19 bonum ſenſum etiam habere ſi lega-
mus, *Diuitias*, ideſt, dignus eſt vt ipſe
oſtendat omnes theſauros Dei ſuos eſ-
ſe, & neminem eſſe poſſe diuitem, niſi
quem ipſe ditauerit. Video etiam fieri
potuiſſe, vt pro Diuitias feſtinans libra
rius poneret Diuinitas, quod cùm po-
ſteà cerneretur non aptè cohærere cũ
verbo Accipere, mutatum fuerit in Di
uinitatem. Sed propter conſenſum co
dicum Latinorum, & quia tēpori ſup-
pliciorum, de quo eſt hæc viſio, meliùs
cõuenit Accipere Diuinitatem, quam
Accipere diuitias, probabilem etiā le-
ctionē cenſeo, Diuinitatem, noſtrum-
que interpretē (ſi ita vertit) habuiſſe
exemplaria emendatiora, quæ ſecutus
ſit. Adnotat autem Rupertus angelos
non dixiſſe: Redemiſti nos in ſanguine
tuo, ſicut vigintiquatuor ſeniores, quo
niam non ſunt à Chriſto redempti.

Et omnem creaturam. Proſopopœia Verſ. 13.
eſt, ideſt, fictio perſonę, qua omnē crea
turam lætam eſſe dicit de Chriſti victo
ria, & quòd ſumma cum poteſtate ini-
micos ſuos plectat. Etenim cum creatu
ræ omnes à Deo ita ſint inſtitutæ, vt ho
mini ſeruire debeant, & auxiliari quò
beatum illum finem conſequatur, ad
quē creatus eſt, ſicut ait Paulus. 1. Cor.
3: Omnia enim veſtra ſunt, ſiue Paulus,
ſiue Apollo, ſiue Cephas, ſiue mundus,
ſiue vita, ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue
futura, omnia enim veſtra ſunt, vos au-
tem Chriſti: Cum homo Deo ſeruire,
& ad cœleſtem beatitudinem aſpirare
deſinit, creaturæ quaſi grauantur illi
vſui eſſe, & cupiunt vt à Deo puniatur.
20 † Tale eſt illud Rom. 8: Vanitati enim
creatura ſubiecta eſt, non volens, ſed
propter eũ, qui ſubiecit eā in ſpe, quia
& ipſa creatura liberabitur à ſeruitute
corruptionis in libertatem gloriæ filio
rũ Dei. Scimus enim quod omnis crea
tura ingemiſcit, & parturit vſq; adhuc.
Inde etiā Sap. 5. ſcriptũ eſt de eiſdē tēpo
ribus, de quibus nũc ſermo eſt: Et arma
bit creaturam ad vltionē inimicorũ. Et
poſteà: Excandeſcet in illos aqua maris,
& flumina cõcurrent duriter. Cõtrà il-
los ſtabit ſpiritus virtutis, & tãquã tur-
bo vēti diuidet illos. &c. Et de creatura
rũ lætitia in ſupplicijs impiorũ ait Haba
cuc. c. 3: Dedit abyſſus vocē ſuã, altitu-
do manus ſuas leuauit. Sol & luna ſtete
runt in habitaculo ſuo. Lætabuntur igi
tur ſuo modo, & gratias Deo agent oēs
creaturæ, cum viderint paratam vin-
dictã. *Quæ in cælo eſt*, ideſt, Sol, Luna, &
ſtellæ, nam de angelis iam dictum

eſt. *Et quæ eſt ſuper terram*, id eſt,
homines iuſti, & reliquæ creaturæ ra-
21 tionis expertes. † At creatura, quæ eſt
ſub terra, quomodò lętabitur, aut gratias
aget, cum ſcriptum ſit: Non mortui lau-
dabunt te Domine, neque omnes, qui
deſcendunt in infernum. Pſal. 113. Et
Iſai. 38: Quia non infernus confitebi-
tur tibi, neque mors laudabit te? Reſpõ
deo hoc de illis dici, qui in ignis purga-
torij loco ſunt, ſed ſuo etiam modo da-
mnatis conuenit, non quòd illi Deum
propriè laudent, quod docet teſtimo-
nia indicata, ſed quod inuiti cogno-
ſcunt Deũ, & Agnũ dignos eſſe omni
laude, & honore, iureque vindictam
de aduerſarijs ſuis ſumere.

Verſ. 13. *Et quæ ſunt in mari, & quæ in eo.* Vide-
tur redundare, *Et quæ in eo*, cum iam di-
ctum ſit: *Et quæ ſunt in mari*. In Græcis
verbis facilior eſt intelligẽtia, ita enim
habent: καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντας, id eſt, Et
omnia, quæ in ipſis. Ita habent multi co-
dices Græci, atque ita legit Primaſius.
[Multi non habẽt πάντα, id eſt, omnia,
ſed πάντας, id eſt, omnes, vt ſit ſenſus,
Omnes audiui dicentes, &c. Ita etiam
eſt apud Andream, & Aretham. Vidi
tamen permultos, & omnes habent
καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, & quæ in ipſis.] Quod
ita intelligo: Non ſolum creaturæ, quas
commemoraui, ſed omnia etiam, quæ
in eis ſunt, id eſt, ſingulæ earum partes:
quomodo dictum eſt Pſal. 102: Bene-
dic anima mea Domino, & omnia, quę
22 intra me ſunt, nomini ſancto ei⁹. † Hæc
dubitatio ab omnibus, quos vidi, expo-
ſitoribus prætermiſſa eſt, vnus Ambro-
ſius curauit ſingula exponere, & mare
eſſe putat locum ipſum aquarũ, & quæ
in mari ſunt, eſſe aquas, & quæ in eo, eſ-
ſe piſces. Mihi magna ſuſpicio eſt non
eſſe legendum: *Et quæ in eo*, ſed: *Et quæ
in ea*, atque ita legitur apud Rupertum,
& eſt omnino ſenſus idem, quem in Græ-
ſe diximus in Græcis, vt quoniam dixe-
rat: Et omnem creaturam, &c. poſteà
dicat: *Et quæ in ea*, id eſt, omnia quę ſunt
in hac creatura cœli, & terræ, & maris,
ſicut in Græco dicitur: *Et quæ in ipſis*.
Quod ſi quis adhuc contenderet legen-
dum eſſe: *Et quæ in eo*, & tunc eumdem
ſenſum eſſe dicerem, ſed dictum eſſe,
In eo, quoniam Creatura apud Græcos,
id eſt, κτίσμα neutrius generis eſt, &
Relatiuum conuenit cum genere Græ-
ci nominis, vt ſolet ſæpe facere noſter
interpres, [quod multis exemplis com
probauimus lib. 2. de Tẽplo cap. 2. nu.
9. & 10.] & fecit vt alia omittamus, in-
23 fra cap. 10. vbi habem⁹: † Accipe librũ,
& deuora illum, & faciet amaricari vẽ-
trem tuum, ſed in ore tuo erit dulce tã-
quam mel. Pro, Erit dulcis: ſed dulce di-
xit, quoniam in neutro genere inuenit,
quia in Græco eſt βιβλαρίδιον. Ita hic in-
uenit, ἐν αὐτῷ in meliori codice, & ver-
tit, In eo.

Benedictio & honor. Diximus de his Verſ. 13.
cap. 4. num. 50. 51. 52. 53. tametſi pro, Po-
teſtas non eſt δύναμις ſed κράτος eum-
dem tamen habet ſenſum.

Et quatuor animalia dicebant, Amen. Verſ. 14.
Confirmantia videlicet quod omnes
creaturæ dixerant, & pro gloria Dei
clamantia aduerſus impios, vt ſuperiùs
diximus. Hoc autem valere Amen, di-
ximus cap. 1. num. 59. & 60.

Ceciderũt in facies ſuas. Agnoſcentes, & Verſ. 14.
ſuppliciter venerantes Dei maieſtatẽ,
& illa veneratione confirmantes quod
ante dixerant de Agno, & quod dice-
bant omnes creaturæ.

Viuentem in ſæcula ſæculorum. Hęc ver- Verſ. 14.
ba quidã codices Græci non habẽt nec
Ambroſius. Alij tamen habent apud
Gręcos, & expoſitores Latini ita legũt,
nec immeritò, ſi enim non legatur,
aut hoc, aut aliquid tale ſubaudiendũ
eſt. Et cap. 4. ait: Et adorabant viuentẽ
in ſæcula ſæculorum, vbi etiam expo-
ſuimus cur dictum eſſet, Viuentem in
ſæcula ſæculorum.

Argu-

Argumenm. Cap. VI.

Aperit Agnus primum ſigillum, & vocatus Apoſtolus à primo ex quatuor animalibus vt videat, videt equitem albo equo inſidentem, qui arcum habebat, & coronam, & vincebat. Aperit Agnus ſecundum ſigillum, & vocatus Apoſtolus à ſecundo animali vidit equum rufum; & equitem gladium magnum habentem, omniaque bellis perturbantem. In apertione tertij ſigilli vocatus à tertio animali videt equum nigrum, & equitem ſtateram manu tenentem. In apertione quarti ſigilli vocatus à quarto animali videt equum pallidum, & mortem ſuper eum ſedentem, quem Infernus conſequebatur. Illa autem in toto orbe terræ multos gladio, & fame, & beſtiarum morſibus interfecit. Aperto quinto ſigillo videt ſub altari animas ſanctorum martyrum vindictam petentium, & expectare iubentur donec numerus electorum impleatur. Aperto ſexto ſigillo terræmotus magnus fit, ſol obſcuratur, Luna ſanguineo colore rubet, ſtellæ de cœlo cadunt, montes, & inſulæ è ſuis locis emouentur, omnes homines terrentur, & diem iræ Dei timentes in montibus, & in ſpeluncis ſe ſe abſcondunt.

Caput. VI.

1 *ET vidi quod aperuiſſet Agn⁹ vnũ*
de ſeptem ſigillis,
& audiui vnum
de quatuor anima
libus dicens, tam
quam vocẽ tonitrui, Veni, & vide.
2 *Et vidi: & ecce equus albus, & qui*
ſedebat ſuper illum habebat arcum,
& data eſt ei corona, & exiuit vin-
cens vt vinceret. Et cùm aperuiſ-
3 *ſet ſigillum ſecundum, audiui ſecun-*
dum animal dicens; Veni, & vide.
Et exiuit alius equus rufus: & qui ſe
4 *debat ſuper illum, datum eſt ei vt ſu-*
meret pacem de terra, & vt inuicem
ſe interficiant, & datus eſt ei gladi⁹
5 *magnus. Et cum aperuiſſet ſigillum*
tertium, audiui tertium animal di-
cens, Veni, & vide. Et ecce equus
niger: & qui ſedebat ſuper illum, ha
6 *bebat ſtateram in manu ſua. Et au-*
diui tamquam vocem in medio qua-
tuor animaliũ dicentẽ: Bilibris tritici
denario, & tres bilibres hordei dena-
7 *rio, & vinũ & oleũ ne læſeris. Et cũ*
aperuiſſet ſigillum quartum, audiui
vocem quarti animalis dicentis, Veni
8 *& vide. Et ecce equus pallidus: &*
qui ſedebat ſuper eũ, nomẽ illi Mors,
& Infernus ſequebatur eum, & data
eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes
terræ, interficere gladio, fame, & mor
9 *te, & beſtijs terræ. Et cũ aperuiſſet*
ſigillum quintum: vidi ſubtus altare
animas interfectorum propter verbũ
Dei, & propter teſtimonium quod ha,
10 *bebant, & clamabãt voce magna, di*
centes, Vſquequo Domine, ſanctus
& verus, non iudicas & non vindi-
cas ſanguinẽ noſtrum de ijs qui habi-
11 *tant in terra? Et datæ ſunt illis ſin-*
gulæ ſtolæ albæ: & dictum eſt illis vt
requieſcerent adhuc tẽpus modicum,
donec cõpleantur conſerui eorum, &
fratres eorum qui interficiendi ſunt
12 *ſicut & illi. Et vidi, cum aperuiſ-*

12 ſet ſigillũ ſextũ: & ecce terræmotus
magnus factus eſt, & ſol factus eſt ni
ger tãquam ſaccus cilicinus: & luna
13 tota facta eſt ſicut ſanguis: & ſtellæ
de cœlo ceciderunt ſuper terram, ſi
cut ficus emittit groſſos ſuos cũ à vẽ-
14 to magno mouetur: & cœlum receſ-
ſit ſicut liber inuolutus: & omnis
mons, & inſulæ de locis ſuis motæ
15 ſunt: & reges terræ, & principes,
& tribuni, & diuites, & fortes, &
omnis ſeruus, & liber abſconderunt
ſe in ſpeluncis & in petris montium:
16 & dicũt montibus & petris: Cadi
te ſuper nos, & abſcondite nos à facie
ſedentis ſuper thronum, & ab ira
17 Agni: quoniam venit dies magnus
iræ ipſorum, & quis poterit ſtare?

Vers. 1. 1 Et vidi quod aperuiſſet Agnus &c. Septem ſigilla aperiuntur, quia nõ poteſt liber aperiri, id eſt, non poſſunt quæ in eo ſunt ſcripta, cognoſci, donec impleantur quæ in ſeptẽ ſigillis deſignata ſunt. Tunc illa cognoſcentur, & eueniunt. Quare quod dixit cap. 5. Et cũ aperuiſſet librum, per anticipationem dictum eſt, vt ſolet Scriptura: non enim eſt apertus liber, donec ſigilla aperta ſunt. Cæterùm ſemper in apertione libri & ſigillorum meminit Agni, quoniam, vt cap. 5. diximus ſemel, & iterum, Agnus dictus eſt Chriſtus eo, quòd immolatus ſit pro nobis in morem agni, qui quotidie immolabatur, Num. 28. & Chriſti immolandi figura fuit. Et quoniam propter hanc immolationem meruit Chriſtus exaltari, & omnibus dominari, & aduerſarios poteſtate ſua [illegible], merito cum ſigilla aperiuntur, quibus & eius exaltatio, & pœnæ de impijs ſumendæ continentur, Agnus vocatur.

Cur hic ſemper Chriſtus Agnus dicatur.

Vers. 1. *Et audiui vnum de quatuor animalibus.* Videtur fortaſſe [illegible] quodnam [illegible], quoniam [illegible] non [illegible] bat; ſicut & cap. 5. dixit: Et vnus de ſenioribus dixit mihi: Ne fleueris, ſed re vera Vnum capitur more vulgato Hebræorum pro Primo. Quod manifeſtiſsimè intelligitur ex eo, quod mox ait: Et cum aperuiſſet ſigillum ſecundum, audiui ſecundum animal. &c. Et idem dicit de tertio, & quarto animali. Leo igitur loquitur, nam cap. 4. primum animal leonem eſſe dixit, vt etiam expoſuit Arethas. Eodem modo locutus eſt de ſigillis. *Et vidi quod aperuiſſet Agnus vnum de ſeptem ſigillis*, id eſt, primum: poſtea enim ait: Et cum aperuiſſet ſigillum ſecundum. &c. atque ita de tertio, & reliquis. † Sed quæritur quomodo quatuor animalia poſſunt eſſe Euangeliſtæ, cum Iohannes fuerit iuxta hanc interpretationem vnum ex animalibus, de quibus ita prorſus loqui videtur, ac ſi iam in cœlo eſſent. Nec poſſumus dicere quod cap. 4. reſpondimus, viſionem pertinere ad poſtrema tempora, cum iam omnes Euangeliſtæ futuri erant in cœlo: quoniam nunc manifeſtè Iohannes de ſuo tempore loquitur, quo vidit viſionem: audiuit ſiquidem vnum ex quatuor animalibus dicens ſibi: Veni, & vide. Quæſtioni facilè ita quis putabit ſatisfieri: tempore etiam, quo Iohannes hæc ſcribebat, tres ex Euangeliſtis in cœlo fuiſſe, qui iam mortui fuerant, atque ita rectè vnum ex illis Iohanni, tanquam ſocio, & fratri dixiſſe: Veni, & vide. Immo erat hoc rationi valde conſentaneum, vt Euangeliſta iam beatus eum, qui in terris adhuc verſabatur, Euangeliſtam commoneret, vt diſceret myſteria, quæ reuelabantur. Verùm hæc reſponſio verbis quarti animalis refellitur, vt ſtatim dicemus. Dicendum ergo eſt, viſionem, quia prophetica eſt, de eo eſſe quod futurum erat. Itaque non erant in cœlo quatuor animalia, ſed in viſione vidit Iohannes quatuor animalia quatuor Euangeliſtas deſignantia, quæ etiam videre potuit nondum mortuis ipſis Euangeliſtis. Sicut cum vidit viginti quatuor ſeniores, non innumerabilem vidit ſanctorum multitudinem, ſed tan-

Vnum pro Primo.

Quomodo Iohannes vocetur ab animalibus ſi illa erant Euangeliſtæ.

tantum viginti quatuor effigies ſeniorum, in quibus tamē innumerabilis multitudo ſignificabatur in cœlo futura.

3 † Vnum igitur ex animalibus locutum eſt Iohanni, vt tunc indicaret quæ poſt futura erant. Sed vrget vehementiùs quod in hoc ipſo cap. non ſolùm primum, & ſecundum animal, & tertium Iohanni loquuntur, ſed etiam quartū. Et cum aperuiſſet ſigillum quartum: audiui vocem quarti animalis dicentis: Veni, & vide. Non eſt ergo Iohannes vllum ex his animalibus, nec enim cō pellari à ſeipſo poterat. Hæc dubitatio, cum quidem ſit maxima, ab ijs, qui quatuor animalia Euangeliſtas eſſe interpretati ſunt, nec explicata eſt, nec propoſita quidem, ſed coacti difficultate aliter nunc quatuor animalia accipiunt, & aut omnes Eccleſiæ doctores eſſe dicunt, vt Ambroſius, & Anſelmus, aut quatuor inſigniora Chriſti myſteria, id eſt, natiuitatem in homine, paſſionem in vitulo, reſurrectionem in leone, aſcenſionem in aquila intelligunt, vt Rupertus. Alij in animalibus intelligunt primam Eccleſiam temporis Apoſtolorum, in Iohanne verò Eccleſiā ſubſequentem, vt Anſbertus, & Haymo, & eadem eſt fere

4 ſententia Abbatis Ioachim. † Petrus Serranus doctor Theologus, & Epiſcopus Caurienſis animalia hic quoque ad Euangeliſtas retulit, ſed ordinem peruertit, nam primum eſſe affirmat aquilam, id eſt, ipſum Iohannem, cum ſit & apud Iohannem, & apud Ezecielem quartum. Secundum dicit eſſe Matthæum, tertium Marcum, quartum Lucam. Nec tamen docet quomodo animal, quod Iohannem ſignificat, ipſi Iohanni loquatur. Eſt etiam in hoc loco altera dubitatio, quæ ſimul cum priori diſſoluenda eſt, cur animalia Iohanni locuta fuerint, non autem aliquis è ſenioribus, vt antea; & cur non vnum ex animalibus, ſed omnia; denique cur in primo ſigilli apertione hoc animal eum vocet ad videndum potiùs quam alterum, & ita in ceteris ſigillis. Harum dubitationum explicatio poteſt ex verbis ipſius Euangeliſtæ quodam modo deſumi. Videmus enim in quatuor priorum ſigillorum apertione quatuor animalia vocare Iohannem vt videat, non autem in apertione

Cur non ſeniores, ſed animalia Iohanni loquantur.

5 reliquorum. † Ex quo videtur intelligi in quatuor ſigillorum apertione aliquid ſignificatum eſſe, quod vel tempore cuiuſque Euangeliſtæ factum ſit, vel ad cuiuſque Euangelium pertineat, vt poſteà explanabimus. Atque ideo meritò loquuntur omnia animalia, & ſuo loco quodque, quoniam ad tempus, vel Euangelium ipſius id pertinet, ad quod videndum vocat. Et quoniam quod Iohannes videbat, non res vera erat, ſed ad futurorum ſignificationem menti eius obijciebatur, dicentibus quatuor animalibus: *Veni & vide*, hoc ſignificabatur, Deum velle vt ei innoteſcerent quæ in Eccleſia futura erant, & priùs ea, quæ ad tempora, vel Euangelia aliorum Euangeliſtarum ſpectarent, mox quæ euentura erant poſtquam ipſe reuocatus ab exilio ſcriberet Euangelium, vt omnia quaſi vno intuitu videret. Quod igitur quartum animal Iohanni dicit: Veni, & vide, perinde eſt ac ſi ei ab aliquo diceretur: Cum tu quartum animal fueris, id eſt, cum Euangelium ſcripſeris, id fiet, quod in huius ſigilli apertione ſignificatur, quod ſuis locis videbimus.

6 *Tamquam vocem tonitrui.* † Significat vocem fuiſſe magnam, & terribilem, qualis fuit vox Euangeliſtarum, & Apoſtolorum, de quibus dictum eſt Pſal. 18: In omnem terram exiuit ſonus eorum. &c. Et Iohannes, & Iacobus vocati ſunt à Domino filij tonitrui Mar. 3. *Verſ. 1.*

Et vidi, & ecce equus albus. Quis ſit qui equo inſidet, non indicat, ſed quid portet. Communis autem expoſitorum ſententia eſt, eum eſſe Chriſtum. Quod rectè confirmari poteſt ex Apoc. 19: Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum, vocabatur Fidelis, & Verax. &c. Et paulò poſt: Et vocatur nomen eius Verbum Dei. Quem locum referens Ambroſius in illud Pſal. 40: Magnificauit, ſiue, vt ipſe legit, Ampliauit ſuper me ſupplātationem, in equo corpus Chriſti ſignificari *Verſ. 2.*

ficari docet. Albus erat, inquit, qui erat
immaculatus, quia nulla peccati inqui-
namenta cognouerat. Nam ſi libido te
nebroſa eſt, rectè ſanctimonia relucet,
& ſplendet. &c. Huius equi figurã fuiſ
ſe dicit illum, qui ſecundo Mach. 3. He
liodorum inimicum Iudęorum ſtrauit.
Eumdem ſenſum inter alios refert,
nec improbat, Origenes Hom. 2. in
Cant. in illud: Equitatui meo in curri-
7 bus Pharaonis aſsimilaui te. † Hiero-
nymus in illud Iſai. 66. Et annuntia-
bunt gloriam meam, citat eadem ver-
ba cap. 19. & ait. Equo autem ſede-
bat albo quando poſt reſurrectionem
immortale, & incorruptum corpus aſ-
ſumpſit. Poſſemus & hic eodem mo-
do equum interpretari, quemadmodũ
& Rupertus interpretatus eſt. Sed pro
babilius arbitror quod Andreæ, & Are
thæ, & omnibus fere expoſitoribus plã
cuiſſe video, vt in equo albo Apoſtoli
miſsi per orbem terræ ad prædicandũ
Euangelium, & eorum diſcipuli, id eſt,
prædicatores Eccleſiæ, intelliguntur.
Quod vt explicetur, meminerimus
equum bellicoſum eſſe animal, & prœ
lijs aptum, vt eleganter oſtenditur in
libro Iob. cap. 39: Gloria narium eius
terror, terram vngula fodit, exultat
audacter, in occurſum pergit armatis;
contemnit pauorem, nec cedit gladio:
Hinc crebra equorum mentio in Scri
ptura cum de bello ſermo eſt, vt Pſal.
19: Hi in curribus, & hi in equis, nos
autem in nomine Domini Dei noſtri
inuocauimus. Et Pſal. 146: Non in for
titudine equi voluntatem habebit, nec
in tibijs viri beneplacitũ erit ei. Prou.
21: Equus paratur ad diem belli, Do-
minus autem ſalutem tribuit. In equo
igitur inſtructio ad prœlium, & prœ-
8 lia ſignificantur. † Ita apud poëtam
Carthaginienſes: 1. Æn.

Effodere loco ſignum, quod regia Iuno
Monſtrarat, caput acris equi, ſic nam
fore bello
Egregiam, & facilem victu per ſæcula
gentem. Et lib. 3.
Quatuor hic, primum omen, equos in
gramine vidi
Tondentes campum latè candore ni-
uali.

Et pater Anchiſes: Bellum ô terra ho-
ſpita portas,
Bello armãtur equi, bellum hæc armen
ta minantur.

Quare quod in hoc. c. 6. & 19. equites
videmus equis inſidentes, ſemper hoc
ſignificat, eos eſſe ad prœliãdum inſtru
ctos optimè, & paratos. Quod in alijs
Scripturæ locis ſimiliter intelligẽdum
eſt. Verùm quoniã equus ſæpe in bello
adiutor equitis eſt, Vnde Virgilius: 12. Æne.

Poſt bellator equus,

& Iob dixit: In occurſum pergit ar-
matis, &c. rectè hic equum album
Apoſtolos interpretabimur, qui miſ-
ſi ad prædicandum Euangelium omni
creaturæ, Chriſtum in ſe portant
in omnes terras cum Diabolo pugnan
tem, & ipſi eum iuuant pugnantes ſi-
9 mul, & irruentes in hoſtem. † Quod
optimè confirmatur verbis Zach. cap.
10. quæ in hoc ipſum protulit Tyconi⁹
Hom. 5: Viſitauit Dominus exercituũ
gregem ſuum domum Iuda, & poſuit
eos quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.
Albus equus eſt, quia non triſtia homi
nibus portant, ſed læta, & proſpera.
De quibus ſcribit Iſaias cap. 52: Quam
pulchri ſuper montes pedes prædican-
tis, & annuntiantis pacem, annuntian-
tis bonum, prædicantis ſalutem? Sed
maximè vt certa victoria ſignificetur
per lætum colorem, & feſtum, vt alijs
exemplis oſtendemus cap. 19. num. 21.
& 25. His adiungamus quod ſcribit Ori
genes Hom. 2. in Cant. in illud: Equita
tatui meo in curribus Pharaonis aſsi-
milaui te. Sunt ergo, inquit, equi Do- Equi Dei.
mini, quibus aſcẽdit, & equitatus eius:
quos ego non alios eſſe puto, quã illas
animas, quæ frenum diſciplinæ eius ac
cipiunt, & iugũ portant ſuauitatis eius,
& quæ ſpiritu Dei aguntur, & in hoc
eſt eis ſalus. Et aliquantò poſt: Beatæ
ergo ſunt illæ animæ, quæ dorſum ſuũ
curuauerunt vt ſuſcipiant ſeſſorẽ Ver-
bum Dei ſuper ſe, & frena eius pa-
tiuntur, vt quocumque ipſe voluerit,
flectat eas, & agat habenis præcepto-
rum ſuorum, quia iam non propria vo
luntate incedũt, ſed ad omnia ducũtur,
& reducuntur voluntate ſeſſoris, &c.
Quæ omnia melius Apoſtolis conue-
niunt, quàm cæteris.

Et

Verſ. 2. *Et qui ſedebat ſuper illum habebat ar-*
10 *cum.* † Arcum quidem habet Chriſtus, vnde ſagittas mittat in hoſtes ſuos
Arcus. in quo poteſtas eius ad perdendum inimicos intelligi ſolet, qua in iudicio maximè vtetur. De hoc arcu dictum eſt Hab. 3: Suſcitans ſuſcitabis arcum tuũ, qui videlicet quaſi neglectus iacere videbatur. *Et* Pſal. 44: Sagittæ tuæ acutæ, (populi ſub te cadent) in corda inimicorum regis. [Sed alius hic arcus eſt, quẽ nũc habere dicitur: Euãgelica enim prędicatió eſt, vt rectè expoſuit Andreas Cæſarienſis, quam, ceu arcum quemdã extendens, ſagittas in omnes nationes miſit, quibus eas ad ſalutẽ vulnerauit, & ſibi ſubdidit. Itaque eas hoc in loco ſagittas] intelligunt omnes, quæ corda ferientes inimicorum *E*uangelij, eos veritati, Chriſtoque ſubijciunt. Auguſtinus in illud Pſal. 76: Etenim ſagittæ tuæ pertranſierunt (ita enim legit) Verba, inquit, Euangeliſtarum ſagittæ fuerunt. Verbum Dei ſagitta eſt, quia percutit. Quid eſt Pertranſierunt? Non in curribus remanſerunt, ſed corda tranſfixerunt. *Et* in illud Pſal. 119: Sagittæ potentis acutæ: Sagittæ potentis acutæ verba Dei ſunt. Ecce iaciuntur, & transfigũt corda. Sed cum tranſfixa fuerint corda ſagittis verbi Dei, amor excitatur, non interitus comparatur. Nouit Dominus ſagittare ad amorem, & nemo pulchrius ſagittat ad amorem, quã qui verò verbo ſagittat: immo ſagittat cor amantis vt adiuuet amantem, ſagittat vt faciat amantem. &c. *Et* ne cui fortaſſe hic ſenſus myſticus videatur, ſciat veteres Hebræos multùm arcu pugnare ſolitos eſſe, in cuius peritia maximè gloriabantur, vt in multis in locis Scripturæ videmus. Pſal. 77: Filij Ephræm intendentes, & mittentes arcum conuerſi ſunt in die belli. Hoſ. 1: Et in die illa conteram arcum Iſrael in valle Iezrael. Arcum ergo habere dicitur, vt ſigh[illegible] vehementiùs pugnare, & aduer[illegible] ſuperare; in quo vis Euangelicæ prædicationis oſtenditur, cui omnes ceſſerunt.

Verſ. 2. *Et data eſt ei corona.* † Chriſtus, cum
11 aſcendit in cœlum, coronatus eſt, iuxta illud Pſal. 8: Gloria, & honore coronaſti eum; & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum. Pſal. 20: Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo. Significabatur ergo illa corona omnia Chriſto eſſe ſubijcienda, & vniuerſum orbem in eum eſſe crediturum. Corona enim regi datur, & ipſe ait Pſal. 2: *E*go autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius. Poſſumus etiam dicere, tunc ei datam eſſe, cum ad pugnam exiuit, vt omnes homines ſcirent eum conſtitutum eſſe regem à Deo, cui vniuerſæ gentes obedirent.

Et exiuit vincens vt vinceret. Exiuit *Verſ. 2.*
vincens, quia ab ipſo exordio prædicationis Euangelicæ homines vinci, conuertique cœperunt, adeò vt die ipſo Pentecoſtes tria millia conuerſa fuerint Act. 2. Et in eodem capite legimus: Dominus autem augebat qui ſalui fierent quotidie in id ipſum. Et exiuit *vt vinceret* ſemper; & homines Euangelio ſubiugaret. Quid igitur hac viſione oſtenſum eſt Iohanni? Semper Chriſtum victurum eſſe in Apoſtolis, & prædicatoribus Euangelij, nec vim tyrannorum, aut hæreticorum, aut perſecutionum Euangelium impedire poſſe, quin in omnes gentes eat, omneſque conuertat, vt iam tempore Apoſtolorum cœperat.
12 † Quod noſtris etiam temporibus videmus, quibus Euangelium barbaris, & remotis nationibus prædicatur nõ ſine magno fructu. Cur hanc viſionem oſtendit Iohanni primum animal, quod eſt leo? Quoniam regia Chriſti vis, & poteſtas, quæ in leone ſignificatur, (vt cum dictum eſt cap. 5: Vicit leo de tribu Iuda) hic oſtenditur, cum omnia ei obediunt.

Audiui ſecundum animal. Secundum *Verſ. 3.*
animal vitulus eſt, & ad illud pertinet, quod nunc exit in conſpectu Iohannis, vt mox videbimus.

Et exiuit alius equus rufus. Rufus co- *Verſ. 4.*
lor ſine dubio bella, & cædes indicat; quare apud Zach. cap. 6. bene in equo rufo deſignatum eſt imperium Chaldæorũ ſanguinarium, & crudele. Atq; hoc facilè indicant verba ſequentia: Et qui ſedebat ſuper illum, datum eſt ei vt ſumeret pacem de terra, & vt

13 inuicem ſe interficiant. † Significat ergo equus rufus perſecutores Eccleſiæ iuxta omnium fere ſententiam, qui inſtigante Diabolo ſimul vt Apoſtoli vincere cœperūt, in prædicatores Euangelij, & creſcentem gentem Chriſtianorum rabie maxima irruerūt, vt profectum Euangelij impedirent. Diabolus ergo eſt, qui equo vehitur. Subindicat hoc, quod dicimus Iohannes cum ait: *Et exiuit alius equus rufus*, ac ſi diceret: Poſt equum album exiuit equus rufus ipſum inſequens. Tyconius Hom. 5. & Beda: Contra victricem vincentem Eccleſiam exijt equus rufus, ideſt, populus ſiniſter, & malus, ex ſeſſore ſuo Diabolo ſanguinolentus.

Verſ. 4. *Datum eſt ei vt ſumeret pacem de terra.* Ideſt, Permiſit ei Deus vt pacem de terra tolleret. [Andreas: Quod autē ſcriptum eſt datum eſſe ſedenti in equo ſumere pacē: ſapientem Dei permiſsionem oſtendit fideles ſeruos per tentationes probantem. Idem etiam Arethas.] Quod magis explicat cum ait: *Et vt inuicem ſe interficiant.* At non eſt id ita intelligendum, vt martyres aduerſus eos pugnauerint, à quibus infeſtabātur, ſed ex verbis Domini locus explanabitur, qui Matth. 10. ait: Tradet autē frater fratrem in mortem, & pater filiū, & inſurgent filij in parentes, & morte

14 eos afficiet. † Et poſtea: Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram: non veni pacem mittere, ſed gladium. Veni enim ſeparare hominē aduerſus patrem ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuam, & nurum aduerſus ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius. Hoc autem fiebat, non Chriſto id quærente, ſed gratiam ſuis ſuggerente vt inuitis, ac repugnantibus cariſſimis quibuſque cognitam Euangelij veritatem amplecterentur, & ideo ait: Non veni pacem mittere. At Diabolus iniuſta odia concitat aduerſus Chriſtianos, & pacem perturbat Deo iuſtè id permittente ad ſalutem, & coronam electorum, cuius rei cauſa dictum eſt: *Et datum eſt ei vt pacem ſumeret de terra.* Præterea bella etiam excitat Diabolus inter ethnicos, & regnorum infidelium aduerſus ciuitates, & regna fidelium, quos cauſa religionis perſequuntur, ac

que ita inuicem ſe interficiunt homines, qualia mouent paſsim hæretici in Catholicos, Saraceni in Chriſtianos. Qua ratione meritò dicitur ei datus gladius magnus, quo videlicet multos occidat, & multorum ſanguinem effundat. Tychonius Hom. 5. & Beda: *Datus eſt ei gladius magnus, vt tolleret pacem de terra*, ſcilicet ſuam pacem, hoc eſt mundanam. Nam Eccleſia æternam pacem, quam ſibi Chriſtus reliquit, habet. [Andreas, & Arethas eodem modo (quod quidem ad ſubſtantiam viſionis attinet) interpretātur. Ita enim ait Andreas, vnde Arethas deſumpſit: Hanc nos coniecimus ſecundam ab Apoſtolis ſucceſsionem intelligi, quę per martyres, & doctores impleta eſt: in qua dilatata in id quod ſupererat, prædicatione pax mūdi ſoluta eſt, ipſa etiam diuiſa natura, ſecundùm quod à Chriſto dictum eſt: Non veni mittere pacem in terram, ſed gladium, per quem in altare quod ſupra eſt, martyrum occiſiones offerebantur. *Equus* autem *rufus* vel effuſionis ſanguinis, vel inflammati martyrum pro Chriſto mortuorum affectus ſignum eſt. &c.]

15 † Significatur ergo Iohanni hac viſione ſemper quidem Euangelij prædicationem ſuperaturam aduerſarios ſuos, nec vllam eſſe poſſe in terris tantam vim, quæ eam extinguat: ſed non tamèn ſine ſanguine ſuperaturam, Diabolum enim vehementer de eius ſucceſſu dolentem omnes artes nocēdi, & omnes machinas ſuas admoturum aduerſus Chriſtianos, vt omnibus ſæculis factum videmus. Quid viſio ad ſecundum animal pertinet, ideſt, ad vitulum? Multùm planè, quoniam exeūte hoc equo rufo plurimi, quaſi vituli ante aras, pro Chriſti fide à perſecutoribus immolati ſunt. [Andreas: Secundum animal vitulum dici exiſtimo ſanctorum martyrum ſacras hoſtias ſignificantem. &c.] Tempus etiam conuenit, nam Nerone principe Chriſtianos perſequente, quæ prima Eccleſiæ perſecutio fuit, rabies Iudæorū, & Gētilium maximè in Chriſtianos ſæuiebat accedēte ad odiū timore pœnarū, ne ſi tacerent, fauere Chriſtianis viderentur, & eodem tempore Lucas Euangelium

ſuum

ſinum videtur ſcripſiſſe, qui Romā cum Paulo venit ſecundo anno imperij Neronis, vt docet Hieronymus in Catalogo, cū de Paulo, & de Luca agit, ſed de ſignificatione huius equi iterum dicemus num. 28. & num. 29.

Verſ. 5. 16 *Audiui tertium animal.* † Quod eſt homo [vt etiam Andreas, & Arethas interpretantur,] cauſam poſteà indicabimus.

Verſ. 5. *Et ecce equus niger.* Tyconius Hom. 5. Beda, Ansbertus, Haymo, & multi alij, in equo nigro hæreticos intelligūt. Nec mihi diſplicet hęc interpretatio, ſed ita laborāt in copulando cum his quod ſtatim ſequitur: Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario, vt periclitari veritas expoſitionis videatur. Verùm & ego ſentio in equo nigro hæreticos ſignificari, & prauæ doctrinæ magiſtros, quod rerum ordo, & quaſi contextus indicat. Nam Euangelij prædicatione feliciter exultante, & currente Diabolus, vt eam impediret, perſecutores ſuſcitauit, & quia perſecutionibus magis etiam creſcere animaduertebat, viuentibus Apoſtolis nonnullos ſiue hæreticos, ſiue pſeudoapoſtolos immiſit; ſed eis mortuis quāplurimos in ſinceram doctrinam ab eiſdem Apoſtolis traditam armauit. Deinde ſicut in equo albo Apoſtolos, & ceteros Euangelij prædicatores ſignificari diximus, qui læta, & proſpera hominibus nuntiabant, ita è contrario in equo nigro prædicatores Diaboli, & peruerſæ doctrinæ ſeminatores intelligere conuenit, qui triſtia hominibus portāt, id eſt, per quæ in triſtitiā ſempiternam incidant, & tenebras hominibus effundunt, eoſq; nocte, & caligine implēt.

Verſ. 5. *Et qui ſedebat ſuper illum habebat ſtate-*
17 *rā in manu ſua.* † Talis equi ſeſſorē quem melius quam Diabolum intelligemus? Sed cur ſtaterā in manu ſua habet, qui iuſtitiæ hoſtis eſt? Non deerunt qui putent ſtateram habere propter id, quod ſequitur: Bilibris tritici denario, &c. quaſi panem appendere velit, & hordeum. Verùm in Græco nulla de libra mentio eſt, vt ſtatim dicemus: itaq; nec panem appendit, nec hordeum. *Statenam ergo in manu habet* quaſi verba ponderans: nititur enim Diabolus perſuadere hominibus ſe optimè examinare vim verborum Scripturæ, & æqua ſtatera ponderare, atque id quod docet, veriſsimum eſſe, & ex ipſis viſceribus Scripturarum erutum, videtur enim alludi ad illud Iſai. 33: Vbi eſt literatus? vbi verba legis ponderans? Suadet etiā ſe accuratè attendere quæ dicit, & nihil ſine maturo conſilio loqui, iuxta quod ſcriptum eſt Eccl. 21: Labia imprudentium ſtulta narrabunt; verba autem prudentium ſtatera ponderabuntur. Et cap. 28: Aurum tuū, & argētum tuum confla; & verbis tuis facito ſtāteram. Atque hæc eadem, quæ Diabolus perſuadet hæreticis, hæretici perſuadere conantur omnibus, quos docēt: quare iure ſtaterā habet in manu, quia & ipſe id facit, & alios docet, vt faciant.

18 *Et audiui tanquam vocem.* † Crebro his vocibus vtitur, Tanquam, & Quaſi; & ſimilibus, vt cum de animalibus loquebatur cap. 4. quoniam non erant veræ res, ſed rerum ſimilitudines obiectæ menti Apoſtoli. *Verſ. 6.* *Cur dicat ſæpe Tanquam, & Quaſi.*

In medio quatuor animalium. Vox hæc ſedentis in throno eſt, ipſe enim eſt in medio animaliū, ſicut legimus cap. 4: Et in medio ſedis; & in circuitu ſedis quatuor animalia. Aut certè vox Agni eſt, de quo cap. 5. dixit: Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animaliū, & in medio ſeniorum agnum ſtantem tanquam occiſum. Hoc etiam indicat ipſa vox, quæ cum imperio præcipit: Vinum, & oleum ne læſeris. Videtur autem hoc ad conſolationem fidelium ſcriptum, patris eſſe hanc vocem, aut Chriſti, vt quamuis hæreticos furere videant, Diuina promiſsione confirmentur, ſciantque Catholicam veritatem in Eccleſia nunquam defuturam, & vinum, & oleum ab eis non eſſe lædendum, etiam ſi penuria laboretur, quod ſtatim explicabimus. Ceterùm non eſt legendum: *In medio quatuor animalium dicentium*, non enim loquuntur nunc animalia, ſed *Dicentem*: audiui vocem dicentem; ſicut eſt in Græco, & apud Andream, & Aretham, & Primaſium, & in correctioribus exemplaribus. *Verſ. 6.*

19 *Bilibris tritici denario.* † Pro *Bilibris* in Græco eſt Chœnix vtroque in loco quod nō eſt nomen ponderis, ſed men- *Verſ. 6.* *Chœnix.*

ſuræ aridorum , capitque cotylas qua-
tuor, ſiue ſextarios duos , ſi Budæo cre-
dimus, lib.5. de Aſſe. Certè omnium cō
ſenſu menſura eſt, quam frumento ple
nam vnus homo quotidie abſumere
poſsit , vt idem autor eodem libro pro
bat ex Herodoti verbis lib.7. & ex Sui-
da, & ex Athenæo lib.3. ideoque voca
ri ſolet ἡμερήσιος τροφὴ, ideſt cibarium
diurnum. Declarat hoc vulgatum Py-
thagoræ ſymbolū: ἐπὶ χοίνικος, μὴ καθίζειν,
Chœnici ne inſideas. ideſt , Chœnici ne inſideas, hoc eſt: cū
vnius diei victum parau eris , ne quie-
ſcas, ſed labora, & plus quære . De quo
etiam Eraſmus in Chiliadibus . Hæc
menſura ad Hiſpanicas redacta capit
quartellum tritici cum dimidio , quam
in ſingulos dies veteres ſeruis demetie
bantur. Illi noſter interpres duas libras,
ideſt , vigintiquatuor vncias tribuit,
ideoque, ne Græco nomine vteretur,
vertendum putauit *Bilibris* , ſcilicet,
menſura. At Budæus quatuor libras ha
bere teſtatur Chœnicem, quoniā Chœ
nix capit duos Sextarios , & Sextarius
capit vncias vigintiquatuor, ideſt, libras
duas . Sed Iulius Pollux in ſuo Onoma
ſtico, lib.4. cap.22. Chœnici tres coty-
las tribuit, habet autem Cotyla vncias
20 nouem. † Et Alciatus in libello de Pō
deribus, & menſuris communem Chœ
nicem apud Græcos habere teſtatur
quatuor Sextarios, Atticam verò tres
cotylas, ideſt, vigintiſeptē vncias, quod
confirmat ex Polluce, Suida, & inter-
prete Nicandri, quod & multò verius
eſt, & conſentit cum noſtra tranſlatio
ne. Idem autor lib.1. Parergon cap. 17.
docet Chœnicem pendere vncias vi-
gintiſeptem , atque eius dimidium li-
bram , vel libellam dictum eſſe Athe-
Denarius. nienſibus . Denarius , qua voce Latina
vſus eſt in Græco Euangeliſta, à nume
ro dictus eſt, quòd decem aſſes valeat.
Explicatis vocabulis nunc res ipſa ex-
plicanda eſt, in qua magna opinionum
varietas incertiorem dimittit lectorē.
Fames futura his verbis ſignificari vi-
detur , quod Andreæ, & Arethæ, & Vi
ctorino placuit. [Quibus equidem non
aſſentior, nam] ſi fames ſignificatur, ni-
hil magnum afferre videtur hęc prophe
tia; vulgaris enim fames eſt, & quæ ſæ-
pe contingat . Nam neque triticum de
2.

futurum dicit, neque hordeum , addit
etiam vinum, & oleum non eſſe læden
dum. [Multò ſæuior, & dirior fames ex
tremis illis temporibus reſeruatur; de *Matth.24.*
qua Dominus ait: Erunt peſtilentiæ,
& fames, & terræmotus per loca. Quis
enim credat vulgarem quampiam fa-
mem his verbis fuiſſe prædictam? Nul-
lum tunc erit vulgare malum , nullus
vulgaris terror , omnia inuſitata , &
inſolita , & mirum in modum per-
terrentia . Quod cum ita ſit , non eſt
dubium reconditum aliquem ſenſum
in his verbis latere , neque poſſe ea ita
intelligi vt ſonant , eumque nunc Hi-
ſtoricum ſenſum haberi , ac dici debe-
re, qui myſticus in alijs videretur.] For
taſſe ergo ita locus explicabitur , famē
quidem hic prædici, at nō corporis quæ
nihil ad hæreſes pertinet , ſed famem
(vt legimus in cap.8. Hamos) & penu-
riam verbi Dei . Sicut enim Chœnix,
aut Bilibris erat cibus diurnus homini
idoneus, ita Denarius merces eſt labo-
ris diurni, vt videmus in parabola vineę
Matth . 20 . Ait ergo , totam diei mer
cedem pani eiuſdem diei emendo ne-
21 ceſſariam fore. † Triticū cibus eſt ho
minum, hordeo non vtuntur, niſi cum
tritici magna penuria eſt . Ideo in triti-
co doctrina elegans , & myſteriorum
ſcripturæ explicatio deſignatur , quæ
hæreticis omnia turbantibus rara erit,
& quaſi ad menſuram dabitur ijs, qui in
vinea Domini, ideſt, in cultura virtutū,
laborauerint, pro mercede ſui laboris,
non quidem quaſi ex iuſtitia debita, ſed
quaſi ex Dei miſericordia , & benigni-
tate conceſſa. Ac ſi dicat: Quidquid la-
borauerit , neceſſarium erit , vt Deus
laborem illum inſpiciens , miſericordi
ter eum à fame illa liberet. De hoc triti
co, & de hac menſura dictum eſt Luc.
12: Quis putas eſt fidelis diſpenſator, &
prudens, quem conſtituit Dominus ſu
pra familiam ſuam, vt det illis in tem-
pore tritici menſuram ? In hordeo ,
quòd magis iumentorum cibus eſt, in-
dicatur rudis, & aperta intelligentia do
ctrinæ eius , quæ ad ſalutem neceſſaria
eſt; & cuius multò maior copia eſſe ſo
let quam altioris, & reconditioris eru-
ditionis . Hæc eſt illorum iumentorū
cibus, de quibus dictum eſt : Homines, *Pſal. 35.*
& iu-

& iumēta ſaluabis Domine, id eſt, igno
rantium, & vulgarium hominum. Hęc
quoque dabitur laborantibus in opere
virtutum, & ab hæreticorum turpitu-
dine recedentibus. Sed tanta eius erit
penuria, vt tres chœnices denario ve-
neant, id eſt, eodem pretio, quo Chœ-
nix tritici, & quo prius multò plures
Chœnices venibant. Tres autem dixit
potiùs quàm plures, vt ratio hordei ad
triticum ſeruaretur, duplum enim, aut
triplum ſolet eſſe pretium tritici ad pre
22 tium hordei. † Significat autem hære-
ticos tam vehementer aduerſus ſanam
doctrinam eſſe pugnaturos, vt rari ſint
inter Chriſtianos veritatis magiſtri, nō
ſolùm altiorū myſteriorum, ſed etiam
humiliorum, & ad ſalutem neceſſario-
rum, vt in hæreſi Ariana contigit, cum
rariſsimi erant, qui non eſſent veneno
illius infecti. Et qui veram doctrinam
acceperunt, & cōſeruaturi ſunt, illi erūt,
qui vitæ puritatem iuxta Euangelij for
mam tenebunt, & hæreticorum ſcele-
ra, & turpitudines execrabuntur. Chœ
nix tritici vni dabitur, vnius enim cibus
eſt Chœnix; id eſt, rara erit, & paucisſi-
mis dabitur huiuſmodi exactiſsima ve-
ritatis cognitio, qualis in magiſtris eſſe
ſolet. Tres Chœnices non vni dantur,
ſed vni, & eius familiæ, vt ſingulis diui-
dat prout libuerit. Hordei maior copia
erit, quàm tritici, & pluribus dabitur,
ſed non niſi denario dabitur, id eſt, la
boratis, vt dictum eſt, in opere virtutū,
& eius cauſa dabitur alijs, quibus ipſe
diuidet. Hieronymus in illud Am. 8:
Emittam famem in terram: Mittit, in-
quit, Dominus famem in terram ſuper
eos, qui terrena ſapiunt, quando pro-
pter peccata populi doctrina deficit
in Eccleſijs. Moneantur ergo fideles vt
diligenter mandata Dei cuſtodiant,
& in omnium virtutum ſtudium, &
opus incumbant, alioqui fore vt tem-
poribus diris hæreticorum erroribus
facile capiantur, iuxta quod à Paulo di-
ctum eſt 1. Tim. 1: Habens fidem, & cō
ſcientiam bonam, quam quidam repel
lentes circa fidem naufragauerunt. De
inde Eccleſiæ ſpes erigitur, vt quamuis
multas hæreſes exoriri videat, & famē
doctrinæ ſanæ portendi, ſciat non tan-
tam fore, vt deſint vnquam magiſtri,
Catholicæ veritatis, eius præſertim,
quæ neceſſaria eſt ad ſalutem, iuxta Do
mini promiſsionem: Et portæ inferi *Matth. 16.*
non præualebunt aduerſus eam.
23 *Et vinum, & oleum ne læſeris.* † Tyco- *Verſ. 6.*
nius Hom. 5. & Primaſius: In vino ſan-
guis Chriſti, in oleo vnctio Chriſmatis
intelligitur. Sed mihi [quod etiam An
dreæ Cæſarienſi placuiſſe video] po-
tiùs videtur Iohānes alludere ad vinū,
& oleum parabolæ Dominicæ, quam
retulit Lucas cap. 10. & quæ iam in ore
omnium verſabatur: Et appropians, in-
quit, alligauit vulnera eius infundens
oleum, & vinum. In quo animarum re
media à Chriſto relicta, & maximè ſa-
cramenta deſignantur. Quoniam igi-
tur etſi hæretici pacem Eccleſiæ turba-
turi eſſent, & doctrinam Euangelicam
multis in regionibus deprauaturi, non
paſſurus erat Deus vt ſacramenta tolle
rent, & cœleſtia medicamenta anima-
rum: rectè vox auditur Dei Diabolo,
qui equo nigro vehebatur, interdicen-
tis, ne vinum, & oleum læderet. Vidi-
mus patrum noſtrorū memoria Luthe
rum, & poſteà alios, qui vinū, & oleū,
lædere voluerunt, & ſacramentis Ec-
cleſiæ bellum atrociſsimū indixerunt,
ſed non eſt illis datum vt læderent, nec
vnquam alijs dabitur. Ex quo cernimus
furentem rabiem hæreticorum, & eo-
rū principis Diaboli, nō ampliùs poſſe
lædere Eccleſiam, quā cōceſſerit Deus.
24 † Si quærimus cur ad huius ſigilli aper-
tionem tertium animal, id eſt, homo,
Iohannem vocet, ea cauſa eſt, quod hę
retici cum ſint verè lupi rapaces, vt Do
minus ait, veniunt ad nos in veſtimen-
tis ouium, id eſt, māſuetudinem, & hu-
manitatem ſimulant, homines videri
volunt, cum ſint immaniſsimæ feræ.
[An (vt ait Andreas) quia multi propter
mentis imbecillitatem territi ſuppli-
cijs impiorum, aut certè fallaci hæreti-
corū perſuaſione decepti à fide Chri-
ſti receſſuri erant, vt homines, quibus
dictum eſt: Vos autem ſicut homines *Pſal. 81.*
moriemini, & ſicut vnus de principi-
bus cadetis.] Eo etiam tempore viden-
tur hæretici potiſsimùm furere cœpiſ-
ſe, cum Matthæus Euangelium ſuum
ſcripſit, anno videlicet, quadrageſimo-
primo Domini, vt autor eſt Euſebius
in Chro-

in Chronicis, cum Apoſtoli per varias mundi regiones diſpergebantur. Significatur ergo Iohanni non defuturos vnquam hæreticos Diabolo inſtigante, & quærente candorem Euangelicæ doctrinæ tenebris errorum ſuorum obſcurare, ſed neque vnquam in Eccleſia defuturos veritatis doctores. Ideo niger equus poſt rufum cõtra album exit, & vox de medio animalium auditur.

Verſ.7. *Audiui vocem quarti animalis.* Quartũ animal eſt aquila, & ideo in huius ſigilli apertione aliquid Iohanni indicandum eſt, quod ad eum, & ad eius Euangelium pertineat, vt in reliquis vidimus.

Verſ.8. *Et ecce equus pallidus.* † Ioachim ab-
25 bas, & eum ſecutus Cœlius Pãnonius, exiſtimant in equo pallido Agarenos ſignificari. Et quamuis non ſatis explicant quid ſit quod mors in equo pallido ſedet, & eum ſequitur Infernus, quo modo etiam illi interfecerint quatuor partes terræ gladio, & fame, & morte, & beſtijs terræ: pulchrè hæc expoſitio hærebat cum præcedentibus, vt poſt Chriſtianorum perſecutores, per quos Diabolus profectum Euangelij impedire nitebatur, poſt hæreticos, quorum opera ad idem vſus eſt, Agareni iungerentur, qui multas orbis prouincias occuparunt, & Chriſtiani nominis capitales ſemper hoſtes fuerunt. Itaque facilè mihi eorum ſententia probata eſſet, haberemque quomodo illa explicarẽ, quæ ipſi fere inexplicata reliquerũt. Sed hoc me vnũ maximè mouet, quod ſi ita exponamus, nihil ad quartum animal hæc viſio pertinet, ſicut reliquas tres ad tria præcedentia animalia pertinere demonſtrauimus, nec erat cur quartum animal potiùs ad hæc videnda Iohannem vocaret, quàm ad ſequẽtium ſigillorum apertionem, ad quam tamen a nullo iam animali vocatur.
26 † Quare omnino hoc videtur eſſe intelligendum de calamitate aliqua inſigni, quæ ante Iohannis mortem, aut paulò poſt Eccleſiæ aduenerit. Illam autem Agarenorum calamitatem, quę magnam Eccleſiæ partem deuaſtauit, in equo nigro ſignificatam eſſe arbitror, nam Eccleſiæ vehementem triſtitiam, & multis in locis magnam ſanæ doctrinæ penuriam inuexit. Videntur ergo hæc omnia referenda ad tertiam perſecutionem Chriſtianorum, quam commouit Traianus, quę fuit immanis, & in qua innumerabilis multitudo Chriſtianorum occiſa eſt, vt ex Plinio, & ex Euſebio oſtendimus cap.3.nu.23. &.24, vt equus pallidus ſint Traianus, & eius crudelitatis miniſtri, qui ferro, & fame, & beſtijs Chriſtianos occiderunt. Mortui ſiquidem pallent, & vulgare epithetõ mortis eſt, Pallida, quod pallidos reddat. Illi etiam pallent, qui diuturnam famem pertulerunt. Vnde illud.

---Et pallida ſemper 3.Æne.
Ora fame.

Pallidus itaque equus eſt, quòd pallorem ex morte, & fame inducat. Super eum ſedet Mors, quæ per hos plurima Chriſtianorum millia occidit, cui verè, & propriè poteſtas data eſt ſuper quatuor partes terræ, ideſt, ſuper Chriſtianos vbiquè gentium degentes, & per orbem totum diffuſos, ſicut cap.3. legimus: Et ego ſeruabo te ab hora tẽtationis, quæ ventura eſt in orbem vniuer-
27 ſum tentare habitantes in terra. † Infernus autem ſequitur equum pallidũ, non deuoraturus quos ipſe occideret, ſed ipſum, qui occidebat, ideſt, Chriſtianorum perſecutores, qui imperatoris potentia freti impunè ſe putabant ſæuire in Chriſtianos, quaſi nemo eſſet, qui eorum cædes curaret. [Victorinus: Cum enim dicit: *Et infernus ſequi* quitur eum, ideſt, expectat deuorationem animarum multarum impiarũ.] Quare rectè Infernus equum inſequitur, vt ſignificetur non deſeri à Deo, neque contemni Chriſtianos, vt Gentiles putabant, ſed æterna ſuplicia manere, ac ſequi eorum violatores, & interfectores, quæ nullo modo effugere valeant, quamuis fortes, & potentes. Quod ſimiliter de reliquis tyrannis, ac perſecutoribus vſque ad finem ſæculi futuris intelligendum eſt. Atque hoc illud ipſum eſt, quod paulò aliter dictũ eſt ab Iſaia. cap. 5: Proptereà dilatauit infernus animam ſuam, & aperuit os ſuum abſque vllo termino, & deſcendẽt fortes eius, & populus eius, & ſublimes, glorioſique eius ad eum. Ponitur

tur

tur ergo Infernus poſt equum pallidũ potiùs quã poſt rufum, & nigrum, propter ſuperbiam, & potentiam, & fortitudinem tyrãnorum, & regum, qui neminem in terra timebãt, nec putabant, ſibi quidquam mali imminere, & quia tunc Christiani maximè videbantur & Deo & hominibus inuiſi cum talia patiebantur. [Andreas Cæſarienſis (quod etiam ab Aretha relatũ eſt) hæc omnia refert ad infinitam penè ſtragem eorũ, qui Chriſtianos perſequebantur Maximino imperatore, de qua multa ſcripſit Euſebius lib. 9. Hiſt. Eccl. cap. 8. quem idem Andreas teſtem citat. Sed præter quam quod oſtendendum erat quinam eſſet equus pallidus, & quomodo ab equite ſecerneretur, ſicut nos in his quatuor equis fecimus: quorſum quartum animal Iohanni dicit, *Veni, & vide*, cum illud poſt annos multos futurũ eſſet, nec magis ad quartum animal pertineret, quàm reliqua, quæ poſteà prædicuntur? Quare ſine dubio proximum eſt quod eum videre iubet.

Illud moleſtius, quod vbi nos legimus: *Et data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ interficere gladio. &c.* In Græco eſt, ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς, id eſt, *Super quartã partem terræ*, ſubauditur enim μέρος, id eſt Partẽ. Atq; ita habẽt emendatiſsimi quiq; Græcorũ codicum oẽs, quos videre potui, & Andreas, & Arethas, & ex Latinis Primaſius. Contra Latini tam typis excuſsi, quam manu ſcripti vetuſtiſsimi, conſtanter habent, *Super quatuor partes terræ*, Nec dubito quin noſter Interpres, (qui & antiquiſsima, & caſtigatiſsima exẽplaria ſequi ſemper ſolet) legerit in ſuo ἐπὶ τὰ τέτταρα τῆς γῆς, id eſt, *Super quatuor partes terræ*, nec enim potuit in apertiſsimorum verborum verſione labi.

28 †Quod ſi quis Græcorum codicum, quos nunc habemus, lectionem ſequi velit (quam ego minùs probabilem, ac minùs ſequendam eſſe cenſeo) nec id nos à priori noſtra explanatione dimouebit: dicemus enim quartam partem terræ interfectam fuiſſe in perſecutione Traiani gladio, & fame, & morte, & beſtijs, quia tot Chriſtianorum millia in omnibus Romani imperij prouincijs cæſa ſunt, vt ſi omnes ſimul numerarentur, quarta eſſet pars hominũ, qui in prouincijs illis degebant. Quod minùs mirum videbitur, ſi ea in memoriã reuocemus, quæ de hac perſecutione diximus cap. 3. n. 23. & 24. Aliter etiam interpretari poſſumus, idque mollius, & creditu facilius videbitur, datam eſſe illi poteſtatem *ſuper quatuor partes terræ*, quia vrbes, in quibus Chriſtiani per oẽs prouincias diſperſi habitabant, & in quibus perſecutio graſſata eſt, ſi in vnũ coirent, quarta pars eſſent terræ, id eſt, Romani imperij, aut terræ illius, quæ Romano imperio parebat: ita enim nunc quidem terra accipienda eſt. Sicut Iſai. 13. ſcriptum eſt: A ſummitate cœli Dominus, & vaſa furoris eius, vt diſperdat omnem terram: intelligit autem omnem terram Babylonis, de qua loquebatur, vt exponit Hieronymus. Qui hoc etiam addidit: Idioma eſt ſanctæ Scripturæ, vt omnem terram, illius ſignificet prouinciæ, de qua ſermo eſt. &c. Siue ergo legas: *Super quatuor partes terræ*, Chriſtianos intelligemus per omnes Romani imperij prouincias diſperſos: ſiue, *Super quartam partem terræ*, aut eoſdem, aut eorũ vrbes, ſi in locum vnum congregarentur, ſignificari dicemus.] Sed quorſum, inquis, nunc hanc perſecutionem prædicit, cum iam in equo rufo omnes Eccleſiæ perſecutores fuerint indicati? Dicendum ſanè in equo rufo non tyrannos ſignificari, ſed cognatos, & amicos Chriſtianorũ, & vicinos populos, qui cum antea fœdere eſſent, & amicitia cum illis copulati, ſimulatque facti ſunt Chriſtiani, in eos hoſtiliter ſæuire cœperunt. Quod poteſt ex ipſis verbis intelligi: Et datum eſt ei vt ſumeret pacem de terra, & vt inuicem ſe interficiant. Pacem tollit, quia inimicitias in eis efficit, qui amicè, & pacificè viuebant. In equo autem pallido dicemus & Traianum cũ ſuis miniſtris, & ceteros Eccleſiæ perſecutores futuros deſignari, qui vbique perſecuturi erãt Chriſtianos, & conſumpturi gladio, & fame, & morte, id eſt, alijs quibuſcunque mortis generibus, & beſtijs terræ, quibus ſæpe obiecti ſunt martyres, & in hac Traiani perſecutione Romæ Beatus martyr Ignatius leonibus traditus eſt lanian-

Regula.

eſt laniandus . [Fame autem dicit mul
tos fuiſſe interfectos, quia & annona
multas tollebatur, & in carceribus alij
fame peribant,& tot cadauerum fœto-
re infectus aer peſtem viuentibus indu
29 cebat.] † Conueniūt autē omnia opti-
mè,nam prima perſecutio,quam Nero
induxit,iam trāſierat, ſiquidem tēpore
Domitiani ſcribebat hæc Apoſtolus:
ſecunda Domitiani fere etiam finieba
tur,tertia paulò poſt incipienda erat tē
pore fere ipſius Apoſtoli. Deinde ordi-
ne exeunt equi, nam primi Chriſtiano
rum perſecutores,& qui primi Euange
lij curſum inhibere conati ſunt,conſan
guinei Chriſtianorum,& populares,&
vicini populi fuerunt. Deinde pſeudo-
apoſtoli,id eſt hæretici, & omnes,qui
à Chriſtiana religione receſſerūt,quos
equus niger ſignificauit; deinde tyran-
ni,qui varijs tormentorum generibus
nomen Chriſtianū delere conati ſunt,
& in equo pallido intelliguntur. Cum
hoc ſenſu conuenit optimè quod ſequi
tur: Et cum aperuiſſet ſigillum quintū,
vidi ſubtus altare animas interfectorū
propter verbum Dei. &c. Nam Traia-
no imperatore innumera martyrum
millia ceciderunt in omnibus prouin-
cijs terræ, quos Iohannes vidit ſubtus
altare vindictam à Deo petentes de in-
terfectoribus ſuis.

Verſ.9. *Vidi ſubtus altare animas interfectorū.*

30 † Iā hic à nullo quatuor animalium vo
catur,quoniam hoc, & quæ deinceps
narraturus eſt,nec ad tempora Euange
liſtarum,neque ad animalia, quibus il-
li ſignificati ſunt,pertinent; ab alio au-
tem vocari non erat neceſſe, quia erat
per ſe ſatis alacer ad videndum,& ad au
diendum. Occaſio huius viſionis fuit
vt paulò ante diximus innumerabilis
martyrum multitudo, quam ſub Traia
no occidendam eſſe ſignificauit, quo-
rum voces audiuit: vt forti,atque inui-
cto animo tam illo,quam futuris tem-
poribus certarent Chriſtiani,& magni
tudinem præmiorum contemplantes,
nollent tyrannorum tormentis cederē.

Bernardi ſentētia de animabus interfectorum ſubaltari.

Hunc locum celebriorem reddidit
beati patris Bernardi diſputatio,qui Ser
mone.2.3.& 4. in Feſto omnium ſan-
ctorum, multa de illo dixit, exiſtima-
uitque Iohannem vidiſſe animas ſan-
ctorum futuras quidē in cœlo, & aſpe-
ctu humanitatis Chriſti fruituras, ſed
non tamen apertè Deum viſuras, ſicu-
ti eſt,donec corpora recipiāt, & ſimul
cum omnibus electis conſummata feli
31 citate potiantur. † Hoc ita ex verbis
Apoſtoli colligit, maximè in Sermone
4. in quo plenius, & explicatiùs loqui-
tur. Iohannes videt ſubtus altare Dei
animas ſanctorum martyrum, non vi-
dit ſuper altare,ſed ſubtus altare. Alta-
re eſt corpus Domini Saluatoris. Cre-
do autem, inquit, quod & ego ſuper
hoc ſenſum eius habeam, præſertim
cum audiam eum in Euangelio promit *Luc.17.*
tentem: Vbicumque fuerit corpus, ibi
congregabuntur & aquilæ. Aquilæ cō-
gregatæ ad corpus Domini ſunt animę,
quæ ſub altari,id eſt, ſub Chriſti huma-
nitate,nunc feliciter quieſcunt. Quæ
poſteà ſupra altare exaltabuntur viſio-
ne,& contemplatione Diuinitatis,quæ
dignitate præſtat humanitati. Serm. 3.
hoc probat ex eo,quod precantur: Vſ-
quequo Domine ſanctus,& verus,nō
iudicas,& non vindicas ſanguinem no
ſtrum de ijs,qui habitāt in terra? Quod
non ex cupiditate vindictæ dicunt,ſed
ex deſiderio reſurrectionis,& glorifica
tionis corporum ſuorum. Deinde ſe-
quitur: Et datæ ſunt illis ſingulæ ſtolæ
albæ, & dictum eſt illis, vt requieſce-
rent adhuc tempus modicum, donec
compleantur conſerui eorum, & fra-
tres eorum,qui interficiendi ſunt ſicut
32 & illi. † Acceperūt iam ſingulas ſtolas,
ſed non veſtientur duplicibus, donec
veſtiamur & nos, quomodo de patriar
chis, & de prophetis ait Apoſtolus: *Hebr.11.*
Deo meliùs aliquid prouidente pro no
bis, vt non ſine nobis conſummaren-
tur. *E*t ante hæc verba ait: Neq; enim
pręſtari decet integram beatitudinem,
donec ſit homo integer,cui detur,nec
perfectione donari Eccleſiam imperfe
ctam. &c.

Aduerſus hanc ſententiam, [in qua
olim fuerunt Tertullianus lib. 4. in Mar
cionem, poſteà Vigilātius, vt in libello
contra eum edito autor eſt Hierony-
mus, & Græci, vt eſt in prima Seſsione
concilij Florentini, & noſtra ætate Lu
therus, & Caluinus: & in qua (niſi attē-
tè legantur, & accuratè explicentur,
vide-

videbuntur fuiſſe Irenæus ad calcem
lib.5.Origenes Hom.7.in Leuit. Hila-
rius in Pſal.138. Ambroſius lib.2. de
Cain,& Abel,cap.2.& in libro de Bo-
no mortis,cap.10. & multi alij ex vete-
ribus patribus:] hoc quidē loco diſpu-
tandū nō eſt, cùm iā hoc tēpore hæreti
ca declarata ſit ab Eccleſia in Extraua-
gante Benedicti vndecimi, [cuius ini-
tium eſt, Benedictus Deus:]& in con-
cilio Florentino in literis vnionis in fi-
ne ipſius. De qua re eruditè diſputauit
Alfonſus Caſtrus lib. 3. Contra hære-
ſes. V. Beatitudo, Hæreſ.6. [Vbi to-
tam refert Extrauagātem, & noſter Ro
bertus Bellarminus in primo Tomo ſua
rum Controuerſiarum, Controuerſia
ſeptima, in ſex prioribus libri primi ca-
pitibus tanta copia, & eruditione, tāq;
grauiter, & acutè de ea egit, vt & ſupe-
riores viceſit, & poſteà diſputaturis
omnem laudem præripuiſſe videatur.]
Id tantùm dicendum eſt, quod loci hu-
ius expoſitio exigit, nequaquam ex ver
bis Iohannis confici poſſe quod Ber-
nardus voluit, vt ex ſingulorum expla-
natione intelligetur.
33 † Sed id primò quæritur, quodnam ſit
hoc altare, ſub quo Apoſtolus animas
vidit interfectorum. De quo inter
autores magna diſſenſio eſt. Quidam
Chriſtum eſſe volunt, vt Haymo, An-
ſelmus, & alij nōnulli. Quibuſdam ma-
gis placet ſimilitudinem hic ſumi ab al
tari thymiamatis, vt Victorino, Bedæ,
Primaſio. Nec deſunt qui ad altare ho-
locauſtorum alludi putent, vt Arethas,
quoniam in eo ſacrificia immolaban-
tur. Quod libentiùs dicerem, ſi Iohan-
nes animas vidiſſet ſuper altare, vbi ho-
ſtiæ ponebantur; at vidit ſub altari.
Vt ergo hoc quantùm licebit, explice-
mus, ſciamus antiquiſsimā eſſe fideliū
conſuetudinem, vt corpora martyrum
in Eccleſijs, quas illis dicabant, aut in
alijs, ſub altari ſepelirentur, vt hodie vi
demus in reliquijs Apoſtolorum Petri,
& Pauli, Philippi, & Iacobi, Simonis,
& Iudæ, Matthiæ, & Sebaſtiani, & alio
rum martyrum, atque ſanctorum, tam
Romæ, quam alijs in vrbibus. Quod ſi
tūc fortè nulla erat Eccleſia, certè cum
primùm licebat, ſub altari reliquias col
locabant. Vnde factū eſt vt ad altarium

Altare quodnā hoc ſit.

Corpora martyrum ſub altaribus ſepeliebantur.

conſecrationem ſemper reliquiæ ſan-
ctorum adhibeantur, vt videre licet in
34 Pontificali Romano. † Parantur enim
priùs reliquiæ, & deferuntur ad altare,
in quo eſt factum ſepulcrum ad reli-
quias cuſtodiendas, & pontifex polli-
ce chriſmate intincto cruce ſignat
quatuor angulos ſepulcri, dicens: Con-
ſecretur, & ſanctificetur hoc ſepulcrū
in nomine Patris, & Filij, & Spiritus
ſancti, Pax huic domui. Inde etiā acce-
dentes ad altare veteri Eccleſiæ conſue
tudine dicimus: Oramus te Domine
per merita ſanctorū tuorū, quorū reli-
35 quiæ hic ſunt, &c. † Huius conſuetudi-
nis meminit Hieronymus aduerſus Vi
gilantium, ironicè in eum loquens: Ma
lè facit ergo Romanus epiſcopus, qui
ſuper mortuorum hominum Petri, &
Pauli, ſecundùm nos, oſſa veneranda,
ſecūdùm te, vilem puluiſculum, offert
Domino ſacrificia, & tumulos eorum
Chriſti arbitratur altaria. Sub altari igi-
tur videt (vt apparet) Iohannes animas
martyrū, quoniā ibi erant eorū corpo-
ra clamātia, & vindictam à Deo peten
tia, quomodò paulò poſt exponemus.
Ita intellexit Auguſtinus Sermone. 11.
de Sanctis, vbi hęc ipſa verba Apocaly-
pſis exponēs ait: Rectè ſub altari iuſto-
rū animæ requieſcūt, quia ſuper altare
corpus Domini offertur. Nec immeri-
tò illic iuſti vindictam ſanguinis poſtu-
lant, vbi etiam pro peccatoribus Chri-
ſti ſanguis effunditur. Conuenienter
igitur, & quaſi pro quodam conſortio,
ibi martyribus ſepultura decreta eſt;
vbi mors Domini quotidie celebratur.
Non immeritò, inquam, cōſortio quo-
dam illic occiſis tumulus conſtituitur,
vbi occiſionis Dominicæ membra po-
nuntur, vt quos cum Chriſto vnius paſ
ſionis cauſa deuinxerat, vnius etiam lo
36 ci religio copularet. &c. † Pontifex
etiam, vbi reliquias in ſepulcro altaris
collocauit, cum clericis canit, vt eſt in
Pontificali: Sub altare Dei ſedes acce-
piſtis, intercedite pro nobis ad Domi-
num Ieſum Chriſtum. [Ab hoc altari
Apoſtolus Metaphoram deſumit,] vt
quoniam in terra martyrum corpora
ſub altari requieſcunt, inde locus in cœ
lo deſignatus martyrum animabus vt
in eo quieſcant, eodem nomine appel-
letur, &

letur, etſi ſub nullo altari ſit. Quemad-
modum cubile ſolet appellari requies
beatorum à cubili corporum ducta ſi-
militudine, vt Pſal. 149: Exultabunt ſan-
cti in gloria, lętabũtur in cubilibus ſuis.
Et ſinus Abrahæ interdum à ſanctis pa-
tribus dicitur locus, in quo nũc ſancti
quieſcunt in cœlo, quoniam ante mor-
tem Chriſti ita dicebatur Limbus, in
quo purgatæ animæ manebant. Et for-
taſſe ad hoc potiùs reſpicit quod ponti-
ficem canere diximus collocatis reli-
quijs in altari, ait enim ſtatim: Exulta-
37 bunt ſancti in gloria. † Ita etiam intel-
lexiſſe videtur Hieronymus, qui in il-
lud Iſai. 6: Et volauit ad me vnus de ſera
phim, & in manu eius calculus, quem
forcipe tulerat de altari, ait: Quod au-
tem altare, ſub quo animæ martyrum
ſunt, videatur in cœlo & Iohannes in
Apocalypſi loquitur, &c. [Nec dubita-
re licet altare hoc in cœlo eſſe, quoniã
de his ipſis, quibus datæ ſunt ſtolæ albę,
poſteà idem Apoſtolus ait cap. 7: Stan
tes ante thronum, & in cõſpectu Agni
amicti ſtolis albis, & palmę in manibus
eorum. Et poſteà: Hi ſunt qui venerũt
de tribulatione magna, & lauerunt ſto
las ſuas, & dealbauerunt eas in ſangui-
ne Agni. Ideo ſunt ante thronum Dei,
& ſeruiunt ei die ac nocte in tẽplo eius,
& qui ſedet in throno, habitabit ſuper
illos.] Quare cum Apoſtolus ait: Et cla
mabant voce magna dicentes. &c. Pro
quo non eſt in Græco λέγουσαι, vt ad
animas referatur, ſed λέγοντες, in-
terfectos ipſos dicere intelligimus,
dixit enim: Vidi ſubtus altare animas in-
terfectorum. Aliena ergo eſt Bernardi
interpretatio, altare eſſe corpꝰ Chriſti,
& ſub altari eſſe animas, quia non niſi
humanitatem vident. Nam ſi quid co-
geret altare ita interpretari, in prom-
ptu erat dicere, animas eſſe ſub altari,
quia ſub Chriſti pedibus ſunt, ideſt,
beatitudinem habent longè illius bea-
titudine inferiorem. [Ad eius rationẽ
38 mox reſpondebimus num. 46.] † Illud
etiam non eſt prætermittendum, quoſ-
dam codices olim habuiſſe: *Vidi ſubtus
altare Dei*, ita enim legit Primaſius, &
Auguſtinus Serm. 15. de ſanctis citat: Vi
di ſub ara Dei animas occiſorũ, & Gre-
gorius in Pſal. 4. pœnitentiæ: Vidi ſub
altari Dei. Ita etiam citant paſsim ſcri-
ptores, & ita habẽt verba Pontificalis,
quæ ſupra retulimus. Sed neque in co-
dicibꝰ Græcis legitur, *Dei*, nec apud An
dream, aut apud Arethani, nec in Lati-
nis codicibus, neque apud Gregorium
2. Mor. cap. 5. quare non eſt cur adden-
dum cenſeatur, præſertim cum nihil fa-
ciat ad ſenſum.

Propter verbum Dei. Quia publicè, & *Verſ. 9.*
intrepidè Chriſtum confitebantur,
διὰ τὸν λόγον, vt cap. 1: Qui teſtimonium
perhibuit verbo Dei.

Et propter teſtimonium, quod habebant. *Verſ. 9.*
Aliud eſt teſtimonium reddere, quod *Habere te-*
eſt confitentium Chriſtum, aliud, teſti *ſtimonium.*
monium habere, quod eſt eorum, de
quibus alij teſtimonium reddũt. 1. Tim.
3: Oportet autem & illum teſtimoniũ
habere bonum ab ijs, qui foris ſunt. Et
cap. 5: Vidua eligatur nõ minus ſexagin
ta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor,
in operibus bonis teſtimonium habẽs.
39 † Senſus ergo eſt. Propterea quod o-
mnes teſtabantur eos eſſe Chriſtianos:
[quo nomine infidelibus inuiſi erant.]
Apo. 12: Et iratus eſt draco in mulierẽ,
& abijt facere prœlium cum reliquis de
ſemine eius, qui cuſtodiũt mãdata Dei,
& habent teſtimoniũ Ieſu Chriſti. Dici
tur etiã habere teſtimoniũ Ieſu is, q̃ ha
bet in ſe aliquid, quo palam teſtatur Ie-
ſum eſſe filium Dei, & redemptorem,
ac Dominum omnium, vt qui fidem
habet, qui baptiſmum ſuſcepit. Apoc.
19: Conſeruus tuus ſum, & fratrum tuo
rum habentium teſtimonium Ieſu.
Deum adora. Teſtimonium enim Ieſu
eſt ſpiritus prophetiæ. Id eſt, Quicunq;
habent ſpiritum prophetiæ, habent in
ſe teſtimonium Ieſu, quoniam prophe
tia nunc non datur niſi credentibus in
Ieſum, vt de eo teſtimonium reddant.
Quare cum dixit: Et fratrum tuorũ ha-
bentium teſtimonium Ieſu, perinde
eſt ac ſi diceret: Et fratrum tuorum, qui
ſimile tecum teſtimonium habent, id
eſt, prophetæ ſunt, vt tu. Ideo cap. 22.
dixit: Conſeruus enim tuus ſum, &
fratrum tuorum prophetarum. Ideo
etiam addidit cap. 19: Teſtimonium
enim Ieſu eſt ſpiritus prophetiæ. Deni
que omnes, qui iuxta præſcriptum le-
gis Dei viuunt, habent teſtimonium Ie
ſu

ſu, atq; ideo ait cõtinuò cap. 22: Et eorũ,
qui ſeruãt verba libri huius. Et quod ci-
tauimus ex cap. 12: Qui cuſtodiũt man
data Dei, & habẽt teſtimoniũ Ieſu Chri
ſti. Atq; hic poſterior ſenſus aliquãtò
mihi aptior videtur.

Verſ. 10. *Et clamabãt voce magna.* † Gregorius
40 2. Mor. cap. 6. hunc locũ exponens ait:
Magnus clamor. Magnus quippe earũ clamor magnum
eſt deſideriũ. Tantò enim quiſq; min⁹
clamat, quãtò minus deſiderat, & tantò
maiorẽ vocem in aures incircũſcripti
ſpiritus exprimit, quantò ſe in eius deſi
deriũ plenius fundit. Animarũ igitur
verba ipſa ſunt deſideria. Nã ſi deſide-
Pſal. 9. riũ ſermo nõ eſſet, Propheta non dice-
ret: Deſiderium cordis eorũ audiuit au
ris tua. &c. Cauſa huius rei eſt, quod vt
homines clamore magno ſolẽt excita-
ri ad concedendum quod petitur, ſicut
aiũt Apoſtoli Matth. 15: Dimitte eam,
quia clamat poſt nos, ita Deus magno
deſiderio exoratur. Hinc Exo. 14. cum
nullum verbum Moſis audiatur, ſcri-
ptum eſt: Dixitque Dominus ad Moy-
ſem: Quid clamas ad me?

Verſ. 10. *Vſque quò Domine ſanctus, & verus.*
Noſter interpres caſus ita reliquit, vt
erant in Græco, vt ſolet ſæpe. In Græco
autem Vocatiui ſunt more Atticorum,
qui eos ſimiles Nominatiuis faciunt.
Quale eſt illud quod Græcis verbis Ec
cleſia canit in Paraſceue Paſchæ, ἅγιος
ὁ θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος ἐλέ
ησον ἡμᾶς. Sanctus Deus, Sanctus for-
tis, Sanctus immortalis miſerere no-
ſtri. Poſſunt etiam Græca ita verti: *Vſ-
quequo tu, qui Dominus es, & Sanctus, &
verus. &c.* Vel, vt vertit Eraſmus: Vſ-
quequo Domine, qui ſanctus es, & ve-
41 rus. † Quid ſit Sanctus, & verus, dixi-
mus, cap. 3. n. 15. Sunt autem aptiſſima
ad id, quod nũc agunt, epitheta. Quaſi
dicant: Tu, qui autor es, & amator ſan
ctitatis, & impietatem execraris, tu
qui conſtans es, & verax in promiſsis
tuis, & multa ſanctis tuis promiſiſti,
quomodò pateris exultare tyrãnos, &
ſanctorum perſecutores? Cur non iu-
ſtitiæ tuæ pœnas debitas dant?

*Non iudicas, & non vindicas ſanguinẽ
noſtrum.* Cur tot ſcelera ad iudicium
tuum non vocas, vt eorum autores ſe-
ueriſsimè punias, & tot cædes noſtras
vindices? Sed quæritur, quomodò *Verſ. 10.*
nunc ſancti vindictam de interfecto- *Sancti quo*
ribus ſuis petant, quos amare, vt proxi *modò vin-*
mos, debebant, & quos amarunt, ac *dictam pe-*
pro illis in ipſis etiam cruciatibus ſæpe *tant.*
orauerunt? abſit enim vt facti ſint vi-
ta feliciore crudeles. Quæſtio facilè
ſolueretur, ſi in animabus marty-
rum clamantibus, martyres ipſos in-
telligamus, clamare enim dicerentur
martyres occiſi, quia ipſa eorum cor-
pora cruore conſperſa, & grauiſsimis
cruciatibus affecta vltionem à Deo
petunt de impijs interfectoribus. Si-
cut dictum eſt Geneſ. 4: Vox ſangui-
nis fratris tui clamat ad me de terra.
Et cap. 18: Clamor Sodomorum, &
Gomorræorum multiplicatus eſt, &
peccatum eorum aggrauatum eſt ni-
mis. Deſcendam & videbo vtrùm cla
morem, qui venit ad me, opere com-
pleuerint. Tyconius Hom. 6: Et licet
animæ Sanctorum in paradiſo ſint, ta-
men quia ſanguis Sanctorum ſuper ter
ram funditur, ſub ara clamare dicũtur,
ſicut illud eſt: Sanguis fratris tui cla-
42 mat ad me de terra. † Si autem animas
propriè accipiamus, vt verè accipien-
dæ ſunt, clamare martyres dicamus,
quia ipſorum animæ clamant: Augu-
ſtinus eadem quæſtione propoſita ita
reſpõdet Serm. 59. de Tẽpore, & lib. 1.
de Serm. Dñi in mõte, c. 45. martyres
nequaquã cõtra homines petere, ſed cõ-
tra regnũ peccati, quo regnante tanta
perpeſsi ſunt, optareque vt euertatur
hoc regnum peccati. Ad cuius euer-
ſionẽ nititur Apoſtolus dicẽs: Nõ ergo
regnet peccatũ in veſtro mortali corpo
re. Deſtruitur autẽ, inquit, & euertitur
peccati regnũ partim correctione ho- *Rom. 6.*
minũ, vt caro ſpiritui ſubijciatur, partim
deprauatione perſeuerãtiũ in peccato,
vt ita ordinẽtur, vt iuſtis cũ Chriſto re-
gnãtibus moleſti eſſe nõ poſsint. &c.
Quo in loco vitioſè legitur, Deprauа-
tione, etiã in nouis codicibus à Chriſto-
phoro Plãtino excuſsis pro Dãnatione,
vt legitur lib. 1. de Serm. Dñi c. 45. Ser-
mone vero. 11. de Sãctis, reſpõdet ſan-
ctos in cõſpectu creatoris ſui cõſiſtẽtes,
& voluntatem eius vidẽtes hoc petere,
quod Dominum vident velle. Deinde,
ait: Petunt autẽ vindictam de inimicis

duobus modis, & hoc cauſa caritatis:
vt ſcilicet qui ad vitã æternam prædeſti
nati ſunt, conuertantur à malo ad bonũ:
qui verò præſciẽte Deo damnãdi ſunt,
moriantur, & peccare deſiſtant, vt per
hoc minorem pœnam in inferno ha-
beant, vbi vnuſquiſque ſecundũ quali-
tatẽ operum ſuſtinebit magnitudinem
pœnarũ. Petunt autẽ de reprobis vindi
ctam, quia optant venire diem extremi
iudicij, & reſurrectionẽ ſuorum corpo
43 rũ præſtolantur. &c. † Hoc autẽ illud
idẽ eſt, quod Serm. 59. de Tẽpore dixit,
petere eos vt euertatur regnũ peccati,
Pſal. 109. quod extremi iudicij tẽpore fiet, cũ ple
nè illud implebitur: Donec ponam ini
micos tuos ſcabellum pedũ tuorum. Si
militer ad eamdẽ quæſtionẽ reſpondet
Gregorius. 2. Mor. c. 6. Quid eſt enim,
inquit, animas vindictæ petitionẽ dice-
re, niſi diẽ extremũ iudicij, & reſurre-
ctionẽ extinctorũ corporum deſidera-
re? Et paulò poſt: Quomodo dicuntur
vindictã deſiderare, quas & voluntatẽ
Dei certũ eſt, & ea, quæ futura ſunt, nõ
ignorare? Sed in ipſo poſitæ ab eo ali-
quid petere dicuntur, non quòd quid-
quam deſiderent, quod ab eius volunta
te, quem cernunt, diſcordat: ſed quò
Deo mẽte ardentius inhærent, eò etiã
de ipſo accipiunt vt ab ipſo petãt quod
eũ facere velle nouerũt. Diſcordarent
ergo à voluntate conditoris, ſi quæ eũ
velle viderit, nõ peterent. &c. † Eadem
44 eſt reſponſio Primaſij, Bedæ, & Am-
broſij, petere ſanctos diem iudicij, vt
veniat, quo ſciunt & malos eſſe punien
dos, & ſe immortalia corpora eſſe acce-
pturos: docentque hanc vindictæ peti-
tionem minimè aduerſari caritati, quã-
doquidem qui iubemur orare pro per-
ſequentibus, & calumniantibus nos, in
eodem Domini ſermone iubemur etiã
Matth. 6. dicere: Adueniat regnum tuum. Anſel
mus, & Haymo autore non indicato
verba Auguſtini retulerunt ex Sermo
ne. 11. de Sanctis. Et verum eſſe quod
hi patres dicunt, ex verbis ſequentibus
intelligitur: Et dictũ eſt illis, vt requie-
ſcerẽt adhuc tẽpus modicũ, donec com
pleantur cõſerui eorũ: &c. ac ſi dicere-
tur tũc etiã faciendũ eſſe quod petunt,
vt euertatur regnum peccati, & mali
puniantur. Verùm hoc illis addere poſ-
ſumus, & ita licet reſpõdere quæſtio-
ni. Alia ratio eſt de iuſtis in hac vita cer
tãtibus, alia de ijs, qui iã cũ Chriſto re-
gnãt coronati. In hac vita audiunt: Di- Matth. 5.
ligite inimicos veſtros, benefacite ijs,
qui oderũt vos, orate pro perſequenti-
bus, & calumniantibus vos, vt & ita ab
odio longiſsimè arceantur, & ſe ipſos
in re difficillima vincant, coronãque ſi
45 bi glorioſiſsimã cõparent. † At beatis
qui nec odio affici poſſunt, neq; à Dei
volũtate declinare vllo modo queunt,
[nihil de inimicorum dilectione
præcipitur:] ſed rectè optare poſſunt,
& petere vt inimici, & impij puniam
tur, niſi pœnitentiã egerint, quoniã
id Deo gratũ eſſe vident. Atq; ideo nul
lo modo reprehendũtur quaſi cõtra ca-
ritatem petentes, aut eis, quod petũt
denegatur, ſed tantùm differtur donec
impleatur numerus electorum, vt ſta-
tim exponemus. Nec mirũ eſt hoc bea
tis licere, cũ liceat etiã in hac vita iuſtis
ſimiliter optare, & petere, [ſi viſcera
caritatis induant, & omnẽ inimicitiæ,
ac maleuolẽtiæ ſenſum deponãt, inſtar
beatorũ,] vt explicat S. Tho. 2. 2. Q. 25.
A. 6. ad. 3.

Et datæ ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ. Cete- *Verſ. 11.*
ra, quæ hactenus expoſuimus, ſatis cõ-
ſtitit nullo modo fauere ſententiæ Ber
nardi, hęc autẽ vel maximè aduerſan- *Stolæ albæ*
tur, quoniã omniũ cõſenſu ſtola alba,
quę nũc ſingulis datur, eſt gloria animę.
Auguſtinus Serm. 11. de Sãctis: Per ſto
las albas debemus intelligere mercedẽ
Baptiſmi, præmiũ martyrij, mercedem
æternorũ, & gaudiũ cœleſtis patriæ. Ha
bẽt ergo ante reſurrectionẽ ſancti ſin-
gulas ſtolas, quia in ſola anima adhuc
æternis beatitudinibus perfruũtur: po
ſteà autẽ accepturi ſunt binas, quando
receptis corporibus immutabiles erũt
in anima, & incorruptibiles in corpo-
re. De hoc Iſaias: In terra ſuã duplicia *Iſai. 61.*
poſsidebũt. &c. Gregorius in expoſitio
ne. 4. Pſal. Pœnitẽtialis in illud: Audi
tui meo dabis gaudiũ, eadẽ Iſaiæ verba
refert, & ait: Quid nãq; eſt ſingulis illis
ſtolas albas tribuere, niſi animabus eo-
rũ beatitudinis æternæ immortalitatẽ
cõferre? Quid verò eſt, donec electorũ
numerus impleatur, requieſcere; niſi fu
turæ reſurrectionis gloriã expectare? In

qua

qua nimirum iterum ſingulas [illegible] albas accipiet, quia immortalia & incorrupti[illegible] corporum ſuorum veſtimenta recipient. Horum patrum non ſolùm ſequuntur ſenſum, ſed verba [illegible]re vſurpant, Beda, Ambroſius, Haymo, Ansbertus. Ita & Anſelmus exponit.

Stola. Porrò ſtola apud Latinos propriè matronarum veſtis eſt ad talos vſque demiſſa: apud Græcos verò etiam eſt virorum. Fatemur igitur libenter Bernardo ſanctos nō eſſe induendos duplicibus donec veniat reſurrectio omnium, antequam corpora non recipient: nec dā dam eſſe integram beatitudinem, idest animæ ſimul, & corporis, niſi integro homini, & perfectæ eccleſiæ. Verùm hinc nullo modo colligi poteſt [illegible] ac cipere eos beatitudinem animæ ante reſurrectionem. [Atque hunc [illegible] modum ſunt verba patrum interpretanda; qui negare videbantur animas ſanctorum ante diem iudicij viſione Dei frui. Idque ex illorum dictis alijs in locis intelligi poteſt: quo[illegible] nec huius loci eſt, & a noſtro Bellarmino diligentiſſimè factum eſt in eodem libro primo, Controuerſiæ ſeptimę, cap. 3. & . 4. & . 5. nobis ſatis erit digitum, vt aiunt, ad fontes intendiſſe.]

Verſ. 21. *Et dictum eſt illis vt requieſcerent tem-*
47 *pus adhuc modicum.* † Auguſtinus Serm.
n. de Sanctis: Dictio iſta inſpiratio eſt Diuina, qua mentibus eorum deſiderā tibus [illegible] iudicij immittitur vis patientiæ, vt patienter [illegible] ante omnia expectātes numerum illorum, qui ſimiliter interficiendi ſunt pro [illegible] cum [illegible] poſt modum regnaturi, vt qui deſiderant recipere ſua corpora, gaudeant ex numero coll[illegible] lorum fratrum. Tali modo loquitur Deus omnipotens ſanctis, veluti quilibet pater familias habens multos [illegible] os ſingulisque de agro reuertentibus, & rogantibus vt [illegible] m ſibi tribuat, reſpondet: Refectio quidem veſtra parata eſt, ſed expectate fratres veſtros vt cum [illegible] in [illegible] m poſiti fueritis, omnes in commune comedatis. &c. In his verbis quod ait Auguſtinus [illegible] titur virtus patiētiæ, nihil aliud eſt, quā, Iubētur patienter expectare, [illegible], & ſi optabāt malos puniri, continuo Deo iubenti acquieſcunt.

48 † Sed quæritur quid ad petitionē martyrum faciat hæc reſponſio, ſi quidē illi neque de die [illegible] dixerant, nec [illegible] expectare [illegible] opus erat, quia vl[illegible] m tan[illegible] pe[illegible]ur d[illegible] s, a quibus ipſi o[illegible] ſunt, non d[illegible] quemadmodum alij [illegible] ſunt oc[illegible] q[illegible] ſatis puniri poterant fame, & ferro, & incendio, ac [illegible] que damnatione perpetua animarum. Reſpondeo ſanè, [illegible] pœnis ſanguinem martyrii non ſatis vindicari, oportere [illegible] vt eorum tortores maxima, eademque publica, atque perpetua ignominia [illegible] ur, & vt membra ipſa, quæ martyres excarnificarunt, ſempiternis [illegible] bus cruciandā tradantur. Vindictæ etiam pars eſt, vt martyrum corpora, in quæ illi crudeliter, & ignominioſè ſæuierunt, immortalia videant, & ipſo ſole fulgentiora, quò magis crucientur. Hæc autem, antequā cōpleatur numerus electorum, fieri non poſſunt. Itaq; temporalibus calamitatibus & damnatione animarum paulatim puniri non [illegible] it, ſed integrum & perfectum ſupplicium in vltimum iudicij diem coram vniuerſa angelorum, & hominum multitudine ſumendum reſeruatur. Verùm obijciet adhuc quiſpiam, ſaltem non rectè, & propriè reſponſum eſſe martyribus.
49 † Videbatur enim reſpondendum: Fiet quidem quod petitis, ſed [illegible] iudicij diem non fiet, quo tam vos, quam occiſores veſtri reſ[illegible], & vos [illegible] ſa veſtra corpora recipientes, illi ſuis receptis [illegible] tur æternis. Quorſum [illegible] itur reſpondētur: *Donec compleantur conſerui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi ſunt, ſicut & illi?* Reſpondeo, martyres, etſi de ſuis tantùm perſecutoribus loqui videantur, de o[illegible] men ſanctorum perſecutoribus lo[illegible] neque enim vindictā ſuæ c[illegible] cen[illegible] oc petunt, ſed optantes [illegible] regnum peccati, vt ex Auguſtino diximus, & Deum in omnibus regnare, ac neminem relinqui, qui pietati aduerſetur, & religioſam vitam impediat. Quare [illegible] nter illis [illegible] po[illegible] eſt, *vt requieſcerent tempus adhuc modicum*, ideſt, vt pa[illegible] m expectaret, ſemper enim in ſcriptura paruum dicitur quod vſque ad [illegible] iudicij ſupereſt, quoniam poſt illum ſupereſt æternitas. Nec

An hæc reſponſio ſatisfaciat petitioni martyrum.

dictū eſt, vt quieſcerent vſque ad di[illegible] indicij, ſed magis propriè, d[illegible]c expleatur numerus futurorū martyrum; qui cer[illegible]è, [illegible] re[illegible]um peccati c[illegible]teretur & impij [illegible] penitus extinguerentur, nul
50 li eſſent, quis [illegible] martyres cr[illegible]ia[illegible]et, & occideret? † Verū mali nō [illegible]ol[illegible] propter marty[illegible]ntur, ſed [illegible] propter cęteros electos, ſicut ait Auguſtinus in Pſal. 54. ad initium: Ne put[illegible]is gratis malos eſſe in hoc mūdo, & nihil boni de [illegible]s ag[illegible] Deum. Omnis malus aut ideò viuit vt corrigatur; aut ideò viuit vt per illum bonus e[illegible]erce[illegible]. Quare ſatis aptè intelligere poſſumus, cum dicitur: *Donec compleantur conſerui eorū*, reliquos electos ſignificari, qui martyres futuri non ſunt, in fratribus autem occidendis, martyres.

Verſ. 12. *Et ecce terrę motus magnus factus eſt.* Arethas autor eſt plurimos Gręcorum expoſitorum ſenſiſſe hęc, quę in ſexto ſigillo apparent, ad tempora Antichriſti pertinere. Idem Latinis viſum eſt. Victorinus: Factus eſt terrę motus magn[us], ipſa eſt perſecutio nouiſſima. Eadem verba ſunt apud Tyconium Hom. 5. & 6. apud Primaſium, Bedam, & A[illegible]bertum, & Haymo[illegible] Andreas [illegible]n [illegible]is: Et hęc quidam de obſidione [illegible] pa ſiani acceperunt o[illegible] ſingu[illegible] [illegible] dicta ſunt tropologicè exp[illegible]tes. N[illegible]bis au[illegible] vid[illegible]r [illegible]tum hic [illegible]um eſſe à perſecutionum temporibus ad tempus aduentus Antichriſti. &c.] Res fiet plana, & perſpicua ex alijs Scripturę locis, ad q[illegible] toto hoc ſexto ſig[illegible]o alludit Iohannes, tum etiam ex toto cap. 7. Ex quibus omnibus manifeſtè c[illegible]u[illegible]ncentur nonnulli ſcriptores, qui ad alia hęc re[illegible]runt, vt Ambr[illegible] qui de [illegible]lio Ieroſolymitano [illegible]terpretatus eſt, quod iam e[illegible]rat c[illegible] hęc [illegible]nes ſcribebat, & Arethas, [illegible] de pa[illegible]ne Chriſti & de e[illegible] terrę motu [illegible]pretatur, & Lyra [illegible] qui verba fieri [illegible] tat de perſecutio[illegible] Diocletiani [illegible]
51 ratoris. † Sed [illegible] nunc à perſecutione [illegible] ad no[illegible] tępora, & [illegible]rum [illegible] Re[illegible]ond[illegible] Traiani perſecutione futurorū [illegible] perſecutiones Iohā[illegible] catas. A quibus n[illegible] tima tēpora, vt ſic [illegible] martyres man[illegible] oſtenſa eſt; ita nūc ſupplicia ty[illegible] & perſecutori[illegible] quę in futurū [illegible]pus [illegible]lata fuerant, ex parte oſte[illegible]. Terrę motum autē quidā Metaphoricè accipere videtur pro cōmot[illegible]agna, & perſecutione, quę tūc futura eſt, vt Victorinus, Beda, Haymo, & al[illegible] ſed propriè intelligi malim, ſemper enim proprietas verborum tenenda eſt, cū aliud aperta ratio nō ſuadet. [Si hęc ergo, & quę ſequuntur in hoc libro, rectè intelligere volumus, hoc nobis perſuadeamus, Iohannē qua ſi cōmentarium quemdam ſcribere ſignorum extremi temporis, quę Dominus bre[illegible]er perſtrinxit in Euangelijs, & ſuis colorib[us] depingere quę [illegible] adū brau[illegible]t, vt initio admonuimus in Argumento h[illegible]us libri.] Nouiſſimorum ergo t[illegible]po[illegible]um ſigna Dominus docuit Matth. 24: [illegible] erūt peſtilentię, & fames, & terrę motus per loca. Hęc autem omnia in[illegible]a ſunt dolorū. Et quoniā eadē verb[illegible]unt apud Marc. cap. 13. & apud Lu[illegible]m. cap. 21. neq; vnquā de v[illegible]uerſę terrę motu Dominus locutus eſt, magnum terrę motū ab Apoſtolo d[illegible] arbitror eum, quo multę regiones c[illegible]mo uebu[illegible]r, qui fortaſſe ſimul fiet, & diu turnior [illegible]lito erit: pręſertim cum ſit apud Lucā: Et terrę motus ma[illegible] erūt per loca.

Verſ. 12.
52 *Et ſol factus eſt niger tamquam [illegible]us cilicinus.* † Hoc Dominus expo[illegible] Matth. 24: Statim autem poſt tribulationē dierū [illegible]lorum ſol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſ[illegible]um. [illegible]tante hoc ſcripſerat Ioel cap. 2. Sol [illegible]on[illegible]etur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domi[illegible] ma[illegible]us, & horribilis. Hoc ergo e[illegible]c ait: *Et ſol factus eſt niger* [illegible] & tenebroſus [illegible] ubium etiam penitu[illegible]u[illegible] ſaccus cilinu[illegible] [illegible]tis c[illegible]xtu. Significabit [illegible] ſol [illegible]us finita gaudium, &[illegible] c[illegible]m [illegible], proſperitatē m[illegible]lor[illegible]. [illegible] Niger ſo[illegible] & o[illegible]urus, atq[illegible]neus luna color obſcurita[illegible]icat ijs, qui ab ira Di[illegible] u[illegible] o[illegible] ſunt. Ita & beatus Cyrill[illegible] ce[illegible]

Verſ. 12. *Et luna to[illegible]a eſt ſicut ſanguis.* Ita enim [illegible] ſ[illegible] cum defectu lumi[illegible]s

ſolis

ſolis obſcuratur. Indicat color ſanguineus mortem, & ſupplicia impiorum.

Verſ.13. *Et ſtellæ de cœlo ceciderunt.* In Græco eſt: *Et ſtellæ cœli ceciderunt.* Certè Tyconius Hom.5.&.6.& Primaſius legunt: *Stellæ de cœlo ceciderunt,* quamuis ad ſenſum parum refert. Hoc idem inter alia ſigna ponitur Matth.24: Et ſtellæ cadēt de cœlo. Iſaiæ etiam.34. apertè prædictum eſt, & ad vtrumque ſine dubio Apoſtolus alludit: Complicabuntur, inquit, ſicut liber cœli, & omnis militia eorum defluet, (id eſt, omnes ſtellæ,) ſicut defluit folium de vinea, & de ficu.

Stellæ cadentes.

53 † Nō quod ſtellæ caſuræ ſint, quod fieri non poteſt, ſed quòd nubibus obſcurato cœlo abſcondentur ſtellæ, & exhalationes ignitæ ſtellis ſimiles emittentur in terram, ita vt hominibus ſtellæ ipſæ decidere videantur. Tale eſt Ouidianum illud.

2. Meta.

At Phaeton rutilos flamma populante capillos,
Voluitur in præceps, longoque per aera tractu
Fertur, vt interdum de cœlo ſtella ſereno,
Etſi non cecidit, potuit cecidiſſe videri.

Tale etiam eſt quod de eodem tempore legimus Sap.5: Ibunt directè emiſſiones fulgurum, & tamquam à benè curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum inſilient.

Verſ.13. *Sicut ficus emittit groſſos ſuos.* Groſſos vocant Latini ficus immaturas, quæ cū teneræ ſint, facillimè venti vi decutiuntur in terram. Eadem fere ſimilitudine vſus eſt Iſaias: Sicut defluit folium de vinea, & de ficu: & vtraque magna multitudo ſignificatur, quemadmodū apud Virg.

Iſai.34.

6. Æne.

Quā multa in ſiluis autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia.

Verſ.14. *Et cœlum receſſit, ſicut liber inuolutus,*

54 id eſt. † Videri deſijt obſcuritate, & denſitate nubium aſpectum impediente. Explicat id ſimilitudine libri, qui cum euoluitur, & expanditur, quidquid in eo ſcriptum eſt legitur, ſi autem inuoluitur, nihil legi poteſt. Ita ſtellæ, quæ quaſi literæ cœli erant, ex eiſque temporum, & mutationum indicia capiebantur, nequaquā apparebunt. Alludit ad verba Iſai. cap.34. idem ſignificātia: Et cōplicabuntur ſicut liber cœli. Vtrūq; rectè intelligitur ex ijs, quæ de libris veterum diximus cap.5. num.5.

Verſ.14. *Et omnis mons, & inſulæ de locis ſuis motæ ſunt.* Alterum nunc terræmotum, eūdemque maximum, prænuntiat in inſulis, & montibus. Maritima loca, & eminentiora multò crebriùs terræmotibus quatiuntur. Ita inſulæ tum maximè mouebuntur, & montes. Plinius lib.2.cap.80: Maritima autem maximè quatiuntur. Nec montoſa tali malo carent. Exploratum eſt mihi Alpes, Apenninumque ſæpius tremuiſſe. &c. Ne quis autē fieri non poſſe putet, vt inſulæ, & montes è locis ſuis moueantur, atque ideò hæc Metaphoricè accipiat, vt multi faciunt, verba eiuſdem autoris referam

55 ex eodem libro.cap.83: † Factum eſt ſemel (quod equidē in Hetruſcæ diſciplinæ voluminibus inueni) ingens terrarum portentum Lucio Marco, Sexto Iulio Coſſ. in agro Mutinēſi. Namque mōtes duo inter ſe concurrerunt crepitu maximò aſſultantes, recedenteſque, inter eos flāma, fumoq; in cœlum exeūte interdiu, ſpectante è via Æmilia magna equitū Romanorū, familiariumq; & viatorum multitudine. Eo concurſu villæ omnes eliſæ, animalia permulta, quæ intra fuerant, exanimata ſunt, anno ante Sociale bellū; quod haud ſcio an funeſtius ipſi terræ Italiæ fuerit, quā ciuilia. Eādem rem eiſdem verbis narrauit Iulius Obſequens in libro de Prodigijs, cap.116. Addit mox Plinius: Non minus mirum oſtentum & noſtra cognouit ætas; anno Neronis principis ſupremo, ſicut in rebus eius expoſuimus, pratis, oleiſq; intercedēte via publica in contrarias ſedes tranſgreſsis in agro Marrucino, prædijs Vectij Marcelli equitis Romani res Neronis procurātis. Idē c.95. multas inſulas docet ſēper fluctuare, & in varia loca agi. Et Ouidius ait.

15. Metam.

---Tempuſque fuit quo nauit in vndis,
Nunc ſedet Ortygie. Timuit concurſibus Argo.
Vndarum ſparſus Symplegadas eliſarum.
Quæ nunc immotæ perſtant, ventiſque reſiſtunt.

Nihil igitur mirum, ſi cum multò maiora prodigia videri oportet, montes quoque, & inſulæ moueātur: præſertim cū nec recētia deſint exempla. In ea enim

Angliæ parte, quæ propior eſt antiquę Britanniæ, circa annum à Chriſti natali. 1575. terra ita mota eſt vehementer, vt collis è ſuo loco in planitiē, quæ alterius domini erat, pulſus fuerit, & planities locum, in quo collis erat ante, occuparit. Anno etiam. 1586. mēſe Aprili, iuxta Bartum amnem in Hybernia, arbores nonnullæ terræmotu è ſuis locis in aliū haud ita procul emotæ ſunt, in quo erant ſpinæ: vicißimq; ſpinæ in priſtinū arborum locum trāslatæ. Quæ duo indigenarum omnium teſtimonio cognita, vulgataq; ſunt.]

Verſ. 15.
Et reges terræ, & principes. † Omnes
56 hominum potentium cōditiones, quæ potißimùm pios perſecutę ſunt, tūc ex iis, quæ videbunt, grauiora formidantes optabunt montium, & petrarum ruina opprimi. Tribunos autem vocat, qui χιλίαρχοι dicuntur, id eſt, qui mille præſunt militibus. Tales erant apud Romanos tribuni, qui militum dicebātur: nam legio Romana ſena militum millia habebat, interdum etiam plures, vt autor eſt Vegetius lib. 2. de Re militari, cap. 2. In vna autem legione decem erant cohortes, ſed prima cohors reliquas & numero militū, & dignitate pręcedebat. Habebat autem pedites millo centum quinque, equites loricatos cētum triginta duos, & appellabatur cohors Milliaria, ex eodem autore, & lib. cap. 6. Huic tribunus præerat, reliquæ, quæ multò erant minores, prout principi placuiſſet, à tribunis, vel à præpoſitis regebantur, vt idem ait cap. 12. 13.

Tribunus.

Verſ. 15.
Et omnis ſeruus, & liber. † Omnes im-
57 pii, ſed illi maximè, qui diuitibus, & regibus auxiliabantur, & miniſtrabant in perſecutione ſanctorum.

Verſ. 16.
Cadite ſuper nos. Apertè alludit ad duos locos ſcripturæ, quorum alter eſt apud Hoſ. cap. 10: Et dicent montibus: Operite nos, & collibus: Cadite ſuper nos. Alter apud Lucam cap. 23: Tunc incipient dicere montibus: Cadite ſuper nos, & collibus: Operite nos. Et quidē Dominus apud Lucam de tēpore proximo excidio Ieruſalem loquitur, quod ſine dubio figura erat conſummationis mundi: apud Hoſeam autem de captiuitate populi Iſrael, quæ excidii Ieruſalem figura fuit, & conſummationis

ſæculi, vt Hieronymus in eumdem locum ſubindicat. Significat ergo impios ita malis præſentibus affligendos eſſe, vt grauiora, atq; terribiliora pertimeſcant, & quiduis potiùs pati velint, quamuis acerbum, & mortem quamuis oppetere, quam ea videre, quæ formidant. Iſai. 2: Et introibunt in ſpeluncas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini, & à gloria maieſtatis eius, cum ſurrexerit percutere terram.

58 *Et abſcondite nos à facie.* † Quomodò hoc infideles dicere poterunt, qui nec ſedentē in throno nouerūt, nec Agnū? Quomodo etiam intelligere ex his poterunt aduentare diem iudicii, quem non crediderunt, cum neque multi ex Chriſtianis id intellecturi eſſe videantur? Quæſtio facilè ſoluetur, ſi animaduertamus & de malis Chriſtianis hic verba fieri, & de perſecutoribus bonorum. Etenim iuſti cum ante reges, & præſides ſtabunt, & à malis affligentur, ſæpe dicent imminere illis iram maximam Dei patris, & Agni pro hominibus occiſi, & eorum virtutem, atq; potentiam, & fiduciam ſuam in eorū præſidio collocatam identidem prædicabunt. Et quàmuis impii tunc riſuri ſunt, & minimè credituri: cum tantam rerum omnium perturbationē, & ſigna inſolita omnino, & inuſitata vbique videbunt, timore incredibili correpti crēdent verum eſſe quod ſancti dixerant, & illam eſſe iram ſedentis in throno, & Agni, quam iuſti toties prænuntia-
59 rant. † Quemadmodum Pharao primùm reſpondit: Quis eſt Dominus, vt audiam vocem eius, & dimittam Iſrael? Neſcio Dominum, & Iſrael non dimittam, Exo. 5. Deindè calamitatibus admonitus fateri cogebatur Deum Hebræorum illarum eſſe autorem, & eum eſſe orandum. Orate, inquit, Dominum, vt auferat ranas à me, & à populo meo, & dimittam populum, vt ſacrificet Domino. Exo. 8. Denique poſtremò in mari Rubro, cum viderent ſubuerti rotas curruum, ſeque ferri in profundum, dixerunt Ægyptii: Fugiamus Iſraelem, Dominus enim pugnat pro eis contra nos. Exo. 14.

Verſ. 16.

Et quis poterit ſtare? Quis ſuſtinere poterit aduenientem? Quis non timore magno deficiet, & concidet? Metaphora ducitur ab ijs, qui magno periculo ingruente expectare nequeunt, ſed aut fugiunt continuò, aut deficiētibus viribus concidunt. Illi autem ſtant, qui non terrentur, ſed confidenter expectant, & nec animo, nec corpore deijciuntur. Luc. 21: Vigilate itaque omni tempore orantes vt digni habeamini fugere iſta omnia, quæ futura ſunt, & ſtare ante filium hominis. Pſal. 17: Confringam illos, nec poterunt ſtare, cadēt ſubtus pedes meos. Pſal. 35: Ibi ceciderunt qui operātur iniquitatem, expulſi ſunt, nec potuerunt ſtare.

Argumentum. Cap. VII.

Quatuor angelis, qui ventos tenebant ne flarent ſuper terram, angelus aſcendens ab Ortu Solis edicit ne terræ, aut mari noceant donec electi Dei ſignentur. Et ſignata ſunt centum quadraginta quatuor millia ex omnibus tribubus filiorum Iſrael. Deinde magnam, atque innumerabilem multitudinem videt Apoſtolus ex ijs, qui ex omnibus gentibus ſignati erant: cuius cauſa magnas Deo gratias omnes cœlites agunt. Mox edocetur quanta ſit beatitudo ſanctorum.

Caput. VII.

1 POſt hæc vidi qua-
tuor angelos ſtan-
tes ſuper quatuor
angulos terræ, te-
nentes quatuor vē-
tos terræ ne flarēt
ſuper terram, neq; ſuper mare, neque
2 in vllam arborem. Et vidi alterum
angelum aſcendentem ab Ortu ſolis,
habentem ſignum Dei viui. & cla-
mauit voce magna quatuor angelis,
quibus datum eſt nocere terræ, &
3 mari, dicens, Nolite nocere terræ &
mari, neque arboribus, quoadusq; ſi-
gnemus ſeruos Dei noſtri in frontibus
4 eorum. Et audiui numerum ſignato-
rum, centū quadraginta quatuor mil-
lia ſignati ex omni tribu filiorū Iſrael
5 Ex tribu Iuda, duodecim millia ſi-
gnati. Ex tribu Rubē, duodecim mil-
lia ſignati. Ex tribu Gad, duodecim
6 millia ſignati. Ex tribu Aſer, duode-
cim millia ſignati. Ex tribu Nephtha-
li, duodecim millia ſignati. Ex tribu
Manaſſe, duodecim millia ſignati.
7 Ex tribu Simeō, duodecim millia ſi-
gnati. Ex tribu Leui, duodecim mil-
lia ſignati. Ex tribu Iſſachar, duode-
8 cim millia ſignati. Ex tribu Zabulō,
duodecim millia ſignati. Ex tribu Io-
ſeph, duodecim millia ſignati. Ex tri-
bu Beniamin, duodecim millia ſigna-
9 ti. Poſt hæc vidi turbā magnā quā
dinumerare nemo poterat, ex omni-
bus gentibus, & tribubus, & populis,
& linguis: ſtantes ante thronū, & in
conſpectu Agni; amicti ſtolis albis, &
10 palmæ in manibus eorū, & clama-
bant voce magna, dicētes, Salus Deo
noſtro qui ſedet ſuper thronum, &
11 Agno. Et omnes angeli ſtabāt in cir-
cuitu throni, & ſeniorum, & quatuor
animaliū: & ceciderunt in conſpectu
throni in facies ſuas, & adorauerunt
12 Deum, dicentes, Amen, Benedictio,
& claritas, & ſapientia, & gratiarū
actio, honor & virtus, & fortitudo

Deo noſtro in ſæcula ſæculorũ Amẽ.
13 *Et reſpondit vnus de ſenioribus, & dixit mihi, Hi qui amicti ſunt ſtolis*
14 *albis, qui ſunt? & vnde venerũt? Et dixi illi, Dñe mi, tu ſcis. Et dixit mihi, Hi ſunt qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerũt eas in ſanguine Agni.*
15 *Ideo ſunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui ſedet in throno, habitabit ſuper*
16 *illos. Non eſurient, neque ſitient amplius, nec cadet ſuper illos ſol, neque*
17 *vllus æſtus. Quoniam Agnus qui in medio throni eſt, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarũ, & abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum.*

Verſ. 1.

1 P*Oſt hæc vidi quatuor angelos.* [Rectè vidit Andreas hæc ad tempus Antichriſti pertinere, quod multi non viderũt. Nõ ſciamus ab illis verbis cap. 6: Et vidi cũ aperuiſſet ſigillum ſextũ, quidquid poſteà in hoc libro ſcribitur, de tempore extremo ſcribi, hoc eſt de tẽpore Antichriſti, aut certè de tempore illi coniuncto.] Expoſitores quæ nunc dicuntur, quemadmodum & præcedentia, myſticè interpretantur, & quatuor malos ſpiritus eſſe exiſtimant, qui continent quatuor ventos, ideſt, prædicatores Euangelij, ne flarent ſuper terram. Sed nequeo intelligere, neq; ipſi exponũt, cur quatuor angoli ſint ſuper quatuor angulos terræ, vnde videlicet flãt venti, cum Diabolus nõ in angulis terræ, ſed in medio magnarum prouinciarum, & vrbium, ac denique vbicunque illi fuerint, impedire ſoleat prædicatores. Deinde, eſſe ſuper terram flarẽ prohibent, ideſt, hominibus in terra degentibus prædicare, quod ita erit ... quæ arbores? Deniq; reliqua, quæ in hoc capite ſequuntur, de angelo aſcendente ab Ortu ſolis, & de numero ſignatorũ ex duodecim tribubus, & ex ceteris nationibus, non video quomodo poſſint cũ hoc ſenſu, vt ab his ſcriptoribus exponitur, rectè copulari. Quod ergo cũ præcedentibus, & cum ſequentibus cõuenit, ſequendum potiùs arbitror, vt angelos, & ventos propriè accipiamus, & cetera ſimiliter, quandoquidem, vt dictũ eſt, nõ eſt à proprietate verborũ recedendum, niſi aperta ratio cogat.
2 † Cœpit dicere quæ calamitates imminerent perſecutoribus ſanctorũ, quod nunc etiã proſequitur, ſed ne eiſdẽ electos etiã, & pios abſumẽdos putemus, docet exceptos eſſe à Deo, & ſelectos prædeſtinatos, qui tunc erunt in terra, tam ex Iudæis, quã ex alijs gentibus. Et hoc eſt quod nũc ait: *Vidi quatuor angelos ſtantes ſuper quatuor angulos terræ.* Quatuor venti principales à quatuor partibus terræ aduerſis ſpirant: Subſolanus ab Ortu, Zephyrus ab Occaſu, Auſter à Meridie, à Septẽtrione Aquilo, vel Septemtrio, vtor enim nominibus in Scriptura notioribus. In his ceteri, qui intermedij ſunt, intelliguntur. Nã, vt Plinius autor eſt lib. 2. cap. 47. veteres quatuor omninò ventos ſeruauere per totidẽ mũdi partes, ideò nec Homerus, inquit, plures nominat. Idcirco quatuor anguli terræ dicuntur eæ partes, à quibus illi ſpirant. Super has angeli nõ ſedentes videntur, ſed *ſtantes*, quaſi ad opus parati, ideſt, ad impediendum flatum ventorũ. Tenere autẽ ventos, ne flarẽt in terrã, & mare, nihil eſt aliud, quã velle perdere omnia, quæ ſunt in terra, & in mari, quæ, ſi venti penitus cohibeantur, citò interire neceſſe eſt. Nam omnia terræ animãtia vento fouẽtur, & conſeruãtur, eoq; ſubtracto præfocarentur.
3 † Plãtæ vẽto nutriuntur, & vegetãtur, & per eũ imbribus irrigãtur, atq; ita ſine vẽto calore cœli conſumerẽtur, & nihil terra produceret. Piſces ſimiliter interirẽt, & omnes, qui eſſent in mari, quoniã enauigare nõ poſſent. Quod autẽ ait: *Neque in vllã arborẽ*, præter fructũ, qui ex arboribus capitur, propterea additũ eſt quod arbores, vt quæ altiores ſint, perflari vel minimis ven-

Quatuor venti.

Quatuor anguli terræ.

tis

tis ſolent, cumque penitus perflare deſinunt, penitus ventum deſijſſe iudicamus, itaque minimos etiam ventorum flatus tollere parabant. Quare hoc, quod dixerat: *Tenentes quatuor ventos terræ ne flarent. &c.* rectè alijs verbis paulò poſt explicauit: Et clamauit voce magna quatuor angelis, quibus datum eſt nocere terræ, & mari. &c. Notandum tamen angelos dici tenere ventos, non quòd iam tenerent ne flarent, ſed quòd tenere tentabant, & volebant, ſicut indicant verba ſequentia: Nolite nocere terræ, & mari. &c. Sæpe enim in ſcriptura fieri dicitur, quod tentatur, & intenditur, vt Amos. 9: Et ſi celauerint ſe ab oculis meis in profundo maris, ibi mãdabo ſerpẽti, & mordebit eos. Ita dicitur Pſal. 33: Magnificate Dominum mecum, & Luc. 1: Magnificat anima mea Dominum.

Fieri dicitur quod tentatur.

Sed quæritur an verum ſit, quod multi ex loci huius explanatoribus tradiderunt, hos quatuor angelos malos fuiſſe. Et quidem verum eſſe id ex eo videtur iudicari debere, quod terræ, & mari, & arboribus nocent, nam malorum miniſterio vti Deum ad puniendum, apertiſsimè indicatur in Pſal mo. 77: Miſit in eos iram indignationis ſuæ, indignationem, & iram, & tribulationem, immiſsiones per angelos

An angeli, per quos Deus homines punit, boni ſint?

4 malos. † Idem docet Clemens. lib. 4. Recognitionum, verſus finem, Hieronymus lib. 6. in Iſaiam, fere in principio, Auguſtinus lib. 5. contra Iulianum cap. 3. In cuius rei cõfirmationem Hieronymus, & Auguſtinus eadem verba Pſalmi. 77. proferunt. Verùm hac ratione nequaquam conuinci poteſt, malos eſſe angelos, de quibus nũc loquimur, quoniam, etſi ſæpe Deus pœnas de hominib' ſumat per angelos malos (quod tantummodò patres citati dicere voluerunt) ſæpe etiam ſumit per bonos. Docet hoc planè Auguſtinus. 9. de Ciuitate, cap. 5. cum ait. Sancti verò angeli, cum & ſine dolore puniant quos accipiunt æterna Dei lege puniẽdos. &c. Sed ſanctos patres citare non eſt neceſſe, vbi aperta ſuppetunt ſcripturæ teſtimonia. Geneſ. 19. Angeli, qui veniũt, vt deleant Sodomam, ſancti ſunt. Et 2. Reg. 24: Cumq; extendiſſet manum ſuã angelus Domini ſuper Ieruſalem vt diſperderet eam, miſertus eſt Dominus ſuper afflictione, & ait angelo percutiẽti populum, Sufficit. &c. Et 4. Regum 19: Factum eſt igitur in nocte illa venit angelus Domini, & percuſsit in caſtris Aſſyriorum centum octoginta-quinq; millia hominum. Eadem verba

5 legimus Iſai. 37. † Quod ſi quis fortè dicat, in his locis malos angelos vocari angelos Domini, quoniã à Domino mittebantur ad nocendum, is quam plurimis alijs redargui poterit, in quibus angeli Domini non, niſi ſancti angeli, appellãtur. Immo verò cum ſæpiſsimè id legamus in Scriptura, nuſquam angelos malos inueniemus abſolutè vocari angelos Domini, ſed aliquid additur, vnde mali eſſe intelliguntur, vt. 1. Reg. 18: Poſt diem autem alteram inuaſit ſpiritus Dei malus Saul. Et cap. 19: Et factus eſt ſpiritus Domini malus in Saul. Præterea angelos miſſos ad perdẽdum Sodomitas Lot planè alloquitur vt angelos ſanctos; Quæſo Domine mi, quia inuenit ſeruus tuus gratiam coram te; & magnificaſti miſericordiam tuam, quam feciſti mecum. &c. Idemque ex alijs locis citatis facilè intelligi poteſt. Verùm, vt ad quatuor angelos reuertamur, expoſitores qui crediderunt ab eis prædicatores Euangelij impediri, rectè malos eſſe dixerunt, nos, qui aliam expoſitionem ſequimur, id dicere non cogimur, bonos potius eſſe credimus, ſicuti & Andreas Cæſarienſis epiſco-

Angelus Dñi, Angelus ſanctus intelligitur

6 pus exiſtimauit. † Primùm, quoniam nomen Angeli, aut rarò admodum, aut fortaſſe nunquam, in Scriptura Dæmonibus tribuitur, quin continuò, aut certè in proximo, aliquid addatur, vnde verba de malis angelis fieri intelligantur, vt Matth. 25: Qui paratus eſt diabolo, & angelis eius. Prou. 17: Angelus autem crudelis mittetur contra eum. Quando ergo Apoſtolus ait. 1. Cor. 6: Neſcitis quoniã angelos iudicabimus, facilè intelligitur de malis loqui, quoniam aliquid dicit, quod ſanctis angelis conuenire non poteſt, nempe ab hominibus iudicari. Iohannes autem abſolutè angelos appellat, & nihil dicit, quod ſanctis cõuenire nõ poſsit, quandoquidem ipſi etiam mittuntur ad pu-

niendum, vt demonſtratum eſt. Verba
etiam ipſa angeli eos alloquentis haud
obſcurè hoc ipſum indicant: Nolite no
cere terræ, & mari, neque arboribus,
quoadusque ſignemus ſeruos Dei no-
ſtri in frontibus eorum. Etenim ipſi ſi-
mul cum angelo loquēte ſignaturi erāt
ſeruos Dei, & dicit, Dei noſtri, vt De⁹
etiam eorū eſſe intelligatur. Iuxta Scri-

Deus dicitur ſanctorum Deus.
Exo. 3.

pturæ autem conſuetudinem Deus eo
rum Deus eſſe dicitur, à quibus ama-
tur, & colitur, vt cum dicitur: Ego ſum
Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Ia
cob, vt eleganter docet Origenes in il-
lud Rom. 1: Primùm quidē gratias ago
Deo meo.

Verſ. 2.

Et vidi alterum angelum aſcendentem
7 *ab Ortu ſolis.* † Hunc angelum pleriq;
Chriſtum eſſe exiſtimant, & quoniam
dicitur: *Aſcendentem ab Ortu ſolis*, afferūt
expoſitionis cauſa illud Luc. 1: In qui-
bus viſitauit nos Oriens ex alto. At hoc
miniſterium non erat à Chriſto præ-
ſtandum, ſed ab adminiſtratorijs ſpiriti
bus, qui in miniſterium miſsi ſunt pro-
pter eos, qui hereditatem capient ſalu
tis. Eorū eſt ſignare ſeruos Dei, & Chri
ſti in frōtibus, ne cum ceteris perirent,
qui non ſignabantur: quemadmodum
apud Ezec. cap. 9. angelus eſt, cui dici-
tur à Domino: Tranſi per mediam ciui
tatem in medio Ieruſalem, & ſigna
Thau ſuper frontes virorum gemen-
tium. Quod autem ex Luca afferunt,
cōtra ipſos facit, Chriſtus enim deſcen
dit ad nos ex alto, hic autem aſcendit.
Deinde Oriens eo in loco nequaquam
ortum ſolis ſignificat, vt plurimi arbi-
trantur, quod copioſè demōſtrauimus
in cap. 3. Zachariæ num. 35. & ſequen-
8 tibus. † Angelus ergo eſt, neque enim
[Chri]ſtus angelus ſine addito dici ſolet,
[ſed, vt] mihi videtur, vnus ex illis ſeptē,
[quib]us ſæpe diximus commiſſam eſſe
curam ſalutis hominum, vt eius verba
indicāt: *Nolite nocere. &c.* Sed cur aſcen
dit, qui deſcenſurus potius videbatur
de cælo ad quatuor angelos, qui erant
ſuper quatuor angulos terræ? Deinde
cur ab Ortu ſolis aſcendit? Aſcēdere vi
detur in viſione, quoniam in terra erat
cum hominibus, quorum curam gere-
bat, & in altum tollitur, vt tam à qua-
tuor angelis, quam ab hominibus videa
tur, & audiatur. Quod nihil aliud eſſe
videtur, quam tunc omnibus electis no
tum futurum Dei prouidentia ſeruari
ſe, ne pereant cum reliquis, qui damnā
di ſunt. *Ab Ortu* autem *ſolis* aſcendit,
quia lucem, & proſperitatem homini-
bus nuntiat, & affert, ſi quidem per eius
aduentum ſeruātur in vitam æternam,
ad quam tunc certiſsimè vocantur, at-
que ſignantur.

Habentem ſignū Dei viui. σφραγῖδα, id
eſt, ſigillum quoddam, quo ſigna impri
muntur. Viuus nūc dicitur Deus, quòd
eius poteſtas hic oſtendatur, & verus
Deus demonſtretur, non vt dij gentiū,
qui nihil facere poſſunt: prętereà ab ef-
fectu, quoniam plurimis tunc vitam do
nabit gratiæ.

Verſ. 2.

9 *Et clamauit voce magna.* † Clamauit ma
gno affectu ſalutis hominum, & ita vt
quod clamabat, notū fieret electis Deo
intus inſpirante.

Verſ. 2.

Nolite nocere terræ. Ne inducatis mor
bos, & peſtem ventos tenendo.

Verſ. 3.

Quoadusque ſignemus ſeruos Dei noſtri
in frontibus eorum. Quæritur an ſenſibi-
lis futura ſit hæc ſignatio? Profectò nō
aliena, aut inepta erit expoſitio, ſi ſenſi
bilem futuram eſſe dicamus, vt ſit ſen-
ſus: Oportet, vt antequam homines per
eant, prædeſtinati ad vitam æternam
baptizentur, & ſigno Crucis muniau-
tur, quod fieri ſolet in Baptiſmo. Intel-
ligit autem ſeruos Dei, qui ſecundùm
Dei propoſitum electi erant, & non-
dum ſignum Crucis acceperant in Ba-
ptiſmo. Sicut Iohann. 11: filij Dei dicti
ſunt, qui prædeſtinati erant ex vniuer-
ſa Gentilitate, etiam peccatores, etiam
nondum nati: Prophetauit quod Ieſus
moriturus erat pro gente, & non tan-
tum pro gēte, ſed vt filios Dei, qui erāt
diſperſi, congregaret in vnum. Et *ſigne
mus*, dictum eſt pro, ſignari faciamus,
quod facturi ſunt angeli doctores Euā-
gelij idoneos mouendo ad docendum,
& ipſos homines ad fidem intus exhor
tando. Et quoniam hoc facturus eſt an-
gelus aſcendens ab Ortu ſolis, vt homi
nes cruce ſignentur, dicitur habere
ſignum, ſiue ſigillum Dei viui, quod ſi-
gnum Crucis eſt, vt etiam Andreas eſt
10 interpretatus. † Poteſt etiam inuiſibi-
lis eſſe hęc ſignatio, vt angeli in mente
ſua eos

Verſ. 3.
Qualis ſit hæc ſignatio electorum

ſua eos ſeparent, qui ſigno Dei viui ſignati ſunt, ne pereant cum alijs, ſed liberentur. Hi autem ſunt, qui habituri erant ſignum Dei in frontibus ſuis, id eſt, qui inter minas, & cædes Antichriſti, & miniſtrorum eius non erubeſcēt crucem, & Chriſtum confiteri, palàmq; deteſtari audebunt ſcelera impiorum. Rectè ergo hæc duo in vnum ſenſum copulabimus.

Verſ. 4. *Centum quadragintaquatuor millia ſignati.* Sæpe à prophetis prædictum eſt, duodecim tribus Iſrael, quæ à Chriſti aduētu in ſua incredulitate manent, in fine ſeculi ad Chriſtum eſſe conuertendas, vt ſcribit Paulus Rom. 11: Nolo enim vos ignorare, fratres, myſterium hoc, vt non ſitis vobis ipſis ſapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec plenitudo gentium intraret, & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret, ſicut ſcriptū eſt: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. Et hoc illis à me teſtamentum, cum abſtulero peccata eorum. Quod deſumptum eſt ex Iſai. 59. Et (vt alia multa omittamus) Hoſ. 3: Et poſt hæc reuertentur filij Iſrael, & quærēt Dominū Deum ſuum, & Dauid regem ſuum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius nouiſsimo dierum. [Hoc ipſum Andreas ſenſit, qui cum aliter ante expoſuiſſet, ait: Siue (quod multò credibilius eſt) qui in fine ex Iudæis ſalui fiunt: quando (ſicut ait Apoſtolus) poſtquam ingreſſa fuerit plenitudo gentium, omnis Iſrael ſaluus fiet. &c. Numerum autem hunc à Iohanne poſitum Beda, & Rupertus, & alij myſticè interpretantur, & de eo multa ſcribit Petrus Bongus ad calcem libri de Myſtica numerorum ſignificatione; ſed illa myſtica ſunt, ego Hiſtoricam expoſitionem quæro; atque hanc eſſe arbitror.] † Quod nullus prophetarum dixerat, hoc Iohānes diſertè prædicit, numerum eorum, qui tunc conuertentur, futurum centū quadraginta quatuor millia ex vniuerſis tribubus, ex ſingulis duodecim millia, vt quoniam omnes ſunt ex genere Iacob, eaſque non propter ſe, ſed propter parentes ſuos diligit, iuxta illud Rom. 11: Secundum Euangelium quidem inimici propter vos, ſecundùm electionem autem chariſsimi propter patres; æquè ex omnibus eligat, nec plures ex hac, quam ex illa, quoniam non magis ad ſanctos Patriarchas attinet hæc, quam illa. [Hieronymus lib. 1. Aduerſus Iouinianū, hæc centum quadraginta millia illa eſſe putat, quæ à Iohāne cap. 14. memorantur, vt ſuo loco dicemus, & inquit: De ſingulis tribubus, excepta tribu Dan, pro qua reponitur tribus Leui, duodena millia virginum ſignatorum credituræ dicuntur. &c. quibus verbis manifeſtè ſententiam noſtram comprobat.] Nec paruus hic numerus videri debet, ſi enim recordemur Iſraelitas Antichriſtum ſectaturos eſſe, & adoraturos vt Meſsiam, potiùs mirabimur, tot cōuerti poſſe, illis enim dixit Dominus Iohānis. 5. propter Antichriſtum. Ego veni in nomine patris mei, & non accepiſtis me: Si alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis, [vt ſanctus Irenæus lib. 5. interpretatur, capite. 25. & multi alij.] Et Paul. 2. Theſſ. 2: Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati. &c.

Filij Iſrael in fine ſæculi ad Chriſtum cōuertendi.

Quot Iudæi conuertentur.

Verſ. 5. *Ex tribu Iuda.* Tribus Iuda prima omnium ponitur, propterea quod ex ea ortus eſt Dominus, vt Beda, & alij exiſtimant: alioqui ſi ſecundùm ætatem nominandi eſſent filij Iacob, primogenitus erat Ruben, qui ſecundo loco ponitur. Sed neque in reliquis ordinem natiuitatis ſeruauit, vt enim docet Sacra hiſtoria Geneſ. 29. & 30. primus fuit Ruben, ſecundus Simeon, tertius Leui, quartus Iudas, quos omnes peperit Lia, quintus Dan ex Bala ancilla Rachelis, ſextus Nephtali ex eadem, ſeptimus Gad ex Zelpha ancilla Liæ, octauus Aſer ex eadem, nonus Iſſachar [illegible] Lia, decimus ex eadem Zabulon, [illegible] decimus Ioſeph, duodecimus Beniamin, ambo ex Rachele. † Quapropter exiſtimo, ſicut in Geneſi ſeruatur ordo corporeæ natiuitatis, ita apud Iohannē ſeruari ordinem natiuitatis ſpiritualis, & conuerſionis ad Chriſtum, & primò loco poni tribū Iuda, quoniam prima omniū conuertetur [Chriſtum, quaſi ex ſe ortum, & magis ad ſe quā ad alias pertinentem ante illas amplexura. Ita 2. Reg. 2. primi omnium viri Iuda venerunt

runt in Hebron, & vnxerũt ibi Dauid, vt regnaret ſuper domum Iuda. Primi etiam poſt prœlium geſtum cum Abſalom traduxerunt eum Iordanem. 2. Regum. 20. & cum aliæ tribus quærerent cur id feciſſent, reſpondit tribus Iudæ: Quia mihi propior eſt rex. Ex quo intelligitur idem eſſe de reliquis iudicium, & eas tribus priùs nominari, quæ priùs conuerſæ ſunt.]

Cur tribus Dan nõ numeretur.

Sed quæritur cur in his tribus nõ numeretur tribus Dan. Huius rei cauſam hanc veteres tradunt, quòd ex hac tribu futurus ſit Antichriſtus. Sed in hoc intelligitur tota tribus Antichriſto, quaſi cognato, adhæſura, & nemo ex ea in Chriſtum crediturus. Quod optimè conuenit cum eo, quod dicebamus, ſeruatum fuiſſe à Iohanne ordinem conuerſionis, primáq; omniũ conuerſam eſſe tribum Iuda, quaſi Chriſtũ magis cognatione attingentẽ. Irenæus lib. 5. c. 30. de tẽporibus Antichriſti loquens hæc ſcribit: Ieremias autem non ſolùm ſubitaneum eius aduẽtum, ſed tribum, ex qua veniet, manifeſtauit dicens: Ex Dan audiuimus vocẽ velocitatis equorum eius, à voce hinnitus decurſionis equorum eius commouebitur tota terra, & veniet, & manducabit terram, & plenitudinem eius, & ciuitatem, & qui inhabitãt in ea, & propter hoc non annumeratur tribus hæc in Apocalypſi

Locus Ierem. 8.

13 cum his, quæ ſaluantur. &c. † Verba Ieremiæ citata ab Irenæo iuxta. lxx. trãſlationem, ſunt in cap. 8. eodem ſenſu apud nos, vbi habemus: A Dan auditus eſt fremitus equorum eius, à voce hinnituum pugnatorum eius cõmota eſt omnis terra. In quibus hoc animaduertendum, Dan non eſſe ibi nomen filij

Dan vrbs.

Iacob, aut tribus eius, ſed vrbis, quæ erat in extremo terræ promiſsionis verſus Septemtrionẽ, de qua ſæpe dicitur in libris Regum: A Dan vſque ad Berſabee. Et quoniam Nabuchodonoſor per eam erat ingreſſurus in fines filiorum Iſrael, ait: A Dan auditus eſt fremitus equorum. &c. Sed Allegorico ſenſu hoc de Antichriſto, & ſocijs eius expoſuit ſanctus Irenæus, quorum figura erat Nabuchodonoſor, & exercitus eius. Hæc autem vrbs erat tribus Dan, & quam primam omnium tribus illa poſſedit, vt legimus Iud. 18. Quare à Dan veniet Antichriſtus, quoniam ex tribu Dan in ea habitante & fortaſſe in eadem vrbe, naſcetur. Notãdum etiam beatũ martyrem Irenæum verba Apocalypſis, quæ nunc expoſuimus, de tempore Antichriſti, & de filijs Iſrael, qui eo tempore conuertentur, interpretari, ſicut & nos fecimus, & quidam ex recentioribus faciunt, vt Cœlius Pannonius, & Claudius A monte martyrum: quare non eſſe hæc intelligenda de primo Chriſti aduentu, & de eius prædicatione, & ijs, qui tunc conuerſi ſunt, vt plerique expoſitores intellexerunt.

14 † Eadem ratione præteriri tribũ Dan affirmant Arethas, Beda, Haymo, Anſelmus, Rupertus. Atque hi omnes præter Irenæum, cõfirmant id, nempe Antichriſtum futurum eſſe ex tribu Dan, ex verbis Geneſ. 49: Fiat Dan coluber in via, ceraſtes in ſemita, mordens vngulas equi, vt cadat aſcenſor eius retro, Quod etiam facit Ambroſius in illud Pſal. 40: Magnificauit ſuper me ſupplãtationem: & in lib. de Benedictionibus Patriarcharum cap. 7. & Theodoretus quæſt. 109. in Geneſin, [& Auguſtinus quæſt. 22. in librum Ioſue, & Iſidorus, & Eucherius in eadem verba Geneſis. Idem affirmant Andreas, & Proſper Aquitanicus in libello, cui titulus eſt, Dimidium temporis, cap. 9.] Et Gregorius. 31. Mora. cap. 18. verba eadem Geneſis exponens ait: Nonnulli ergo de tribu Dan venire Antichriſtum ferunt, pro eo, quod hoc loco Dan & coluber aſſeritur, & mordens. Vnde & non immeritò dum Iſraeliticus populus terras in partitionem caſtrorum ſuſciperet, primus Dan ad Aquilonem caſtrametatus eſt, illum ſcilicet ſignãs, qui in corde ſuo dixerat: Sedebo in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis, aſcendam ſuper altitudinem nubium, ſimilis ero Altiſsimo. De quo & per Prophetam dicitur. A Dan auditus eſt frẽmitus equorum eius. [Idem certum eſſe affirmat, atque eodem Ieremiæ teſtimonio comprobat Hippolytus martyr in Oratione de Conſummatione mundi.] Verùm ſciendum eſt Hiſtorico ſenſu hæc de Samſon dici, qui fuit ex tribu Dan, vt exponunt Hieronymus

Num. 2.

Iſa. 14.

Iere. 8.

nymus in Trad. Hebr. in Geneſin, Ambroſius in lib. de Benedict. Patriarch.
15 & n... al... † De Antichriſto ergo ſenſus A...oric...s eſt, quod non prætermit Hippolytus. Sed dicet, inquit, quiſpiam, hoc de ... ione dictum eſſe, qui natus de trib... Dan iudicauit populum ſuũ annos ... ginti. At in parte dum taxat illud à Samſone factum eſt, hoc vero vniuerſè implebitur temporibus Antichriſti. &c.] Allegoria eleganter expli... à Gregorio loco citato: Coluber dici..., & ceraſtes, id eſt, ſerpẽs cornutus, ... contra fidelium vitam cum morſu peſtiferæ prædicationis, armatur ... iam cornibus po...tis. Fit ſerpens in via, quia callidè decipit per via latam ambulantes. Fit ceraſtes in ſemita, quia ...gredientes per viam artam terrore pot...atis ſuæ premit. Et quia Antichr... h... extre...a mũdi apprehendere nititur, ceraſtes iſte equi vngulas mordere perhibetur, vt cadat aſcenſor eius retro. Aſcenſor equi eſt quiſquis extollitur in dignitatibus mundi. Hæc latius ... dus Gregorius, [cuius verba omnia in ... os Commentarios in Gen... tranſtulerunt Iſidorus & Eucherius.] Paulò aliter, & rectè etiam exponunt Ambroſius, & Theodoretus in locis indicatis.

An prætereta fuerit tribus Ephraim.

Secundò quæritur cur hoc in loco prætermiſſa fuerit tribus Ephraim? Reſpõdeo non fuiſſe præteritam, ſed nomine ... Ioſeph eſſe deſignatã, vt etiã ſenſit Andreas Cæſarienſis. Etenim duo filij Ioſeph Ephraim, & Manaſſes adoptati ſunt à Iacob ... ideo capita tribuum cenſentur, ſicut reliqui filij Iacob, & æquales ſortes cum illis in partitione terræ acceperunt, iuxta quod dictum eſt à Iacob. Geneſ. 48: Duo ergo filij tui, qui nati ſunt tibi in terra AEgypti, ante quam venirem ad te, mei erũt. Ephraim, & Manaſſes ſicut Ruben, &
16 Simeon reputabuntur mihi. † Si autem quæras, cur potius tribus Ephraim dicta ſit tribus Ioſeph, quam tribus Manaſſæ, cum fuerit Manaſſes primogenitus: in promptu eſt ex eodem loco reſponſio, quoniam Iacob prætulit benedictionibus Ephraim fratri ſuo & dexteram ſuper ...um poſuit etiam repugnante Ioſeph, & dixit: Frater eius mi-

nor maior erit illo, & ſemen illius creſcet in gentes. Hinc factum eſt, vt reges noni... Iſrael, vt Ierobohan, & eius poſteri, fuerint ex tribu Ephraim. † Et quia hæc tribus Ephraim nobilior erat, & maior tribu Manaſſæ, vocatur tribus Ioſeph, ſolet enim denominatio fieri ab eo, quod dignius eſt. Inde in prophetis hæc tribus ſæpe dicitur Domus Ioſeph, & Ioſeph. vt Pſal. 77: Et repulit tabernaculum Ioſeph, & tribum Ephraim non elegit. Ezec. 37: Ecce ego aſſumam lignũ Ioſeph, quod eſt in manu Ephraim, & tribus Iſrael, quæ ſunt ei adiunctæ, & dabo eas pariter cum ligno Iudæ. Ham. 5: Ne fortè cõburatur, vt ignis, domus Ioſeph. Vſus eſt ergo Iohannes app...tione ad is propheris vſitata, atque eo libentiùs fecit, ne in
17 d...gnatione elect...rum tanti patriarchæ nomen præter...ri videretur. † Ego & alia cauſam hic ſubeſſe ſuſpicor: tribum Ephraim, quæ idololatriam inuexit in ceteras tribus Iſrael, & magis à Deo receſſerat, nunc appellari tribum Ioſeph, vt meritis Ioſeph miſericordiã à Deo conſecuta videatur.

Verùm explicationi, quam hactenus tenuimus, aduerſari fortaſſe videbitur Paulus, qui Rom. 11. ait: Donec plenitudo gentium intraret: & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret. Si enim nulli ... ſignabitur ex tribu Dan, & ex ... tribubus tantum ſalui fiunt centum quadraginta quatuor millia, quomodo fit ... omnis Iſrael, cum pro certo habendum videatur multo plures tunc futuros in omnibus tribubus? At nõ aduerſatur; non enim dicit Paulus, omnes ... electas ſaluos futuros, ſed multos ... omnibus tribubus. Rectè autem, & ... mentem communi locutione, & ... Scripturę dicitur ... tribu... multos futuros ... tantum ... bus deſit. P... etiam dici ... bellis, & cladibus, quæ multæ ... ex filijs Iſrael ... ſacerdos ... ita vt centum quadraginta quatuor millia ... aut
18 penè ... ſeruatum ... † Erit hoc quidem verum fortaſſe, ſed ... non haben... ſcie poſsimu... comprobare, probabili... & ... reſponſio eſt, ... elem omnes, qui ex Iſrael e predeſt... ſunt,

vt ex

vt ex eodem Apoſtolo, atque in eiuſdē epiſtolæ cap. 9. manifeſte cognoſcitur, Non enim omnes, inquit, qui ex Iſrael, ij ſunt Iſraelitæ, neque qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes filij, ſed in Iſaac vocabitur tibi ſemen, id eſt, non qui filij carnis, ij filij Dei, ſed qui filij ſunt promiſſionis, æſtimantur in ſemine. &c. Ita ergo accepit Iſraelem cap. 11. ſicuti iam docuerat cap. 9. Pro nobis eſt Gregorius, qui Hom. 12. in Ezec. planè oſtendit multos Iudæorum in infidelitate eſſe relinquendos. Erunt etenim, inquit, tunc multi ex Iudæis infidelibus, qui eos ipſos, qui ex Iudæis crediderint, perſequantur. Vnde & notandum eſt quod hic quoque dicitur, quia in domo ſua vincula Propheta ſuſtineat, vt videlicet deſignetur, quod ex ipſo ſuo genere Iudæa, cum fidelis fuerit, tribulationem perſecutionis portet. &c.

Verſ. 9. *Poſt hæc vidi turbam magnam.* Qui ex populo Iſrael ſalui futuri ſunt extremis tēporibus, numerari poſſunt, qui autē ex multitudine prouinciarum, & nationum ſignantur, ab homine numero cō prehendi non poſſunt, licet & ij pauci futuri ſint comparati pereuntibus.

Verſ. 9. *Amicti ſtolis albis.* Beatitudine animę donati, vt diximus cap. 6. num. 45. & 46.

Verſ. 9. *Et palmæ in manibus eorum.* Gregorius Hom. 17. in Ezec. prope finem: Quid per palmas, niſi præmia victoriæ deſignantur? Ipſę quippe dari vincentibus ſolent. Et poſt: Palmas quippe in manibus tenere, eſt victorias in operatione tenuiſſe. Cuius operationis palmam in retributione, vita ſine fine gau-
19 detur. &c. † Deinde exponens illud Ezec. 41. ante frontes pictura palmarum, docet eleganter ſanctos in hac vita non habere palmas, ſed picturam palmarum, quia nondum ipſam victoriam habent, ſed imaginem victoriæ. Auguſtinus Serm. 11. de Sanctis: Stolis candidis amicti, & palmas in manibus habent, quia præmia laboribus habent. &c.

Verſ. 10. *Et clamabant voce magna dicentes: Salus Deo noſtro.* Auguſtinus Sermone 11. de Sanctis: Magna voce ſalutem Deo dicebant, quia magna gratiarum actione recognoſcunt non ſua fortitudine, ſed ipſo auxiliante, tribulationum impugnantium ſuperaſſe certamina. &c. Ceterū cum dicunt: *Salus Deo noſtro* more noſtro loquuntur, ac ſi de homine dicerēt: Semper ſaluus ſit: Viuat rex. Quod nō tam optantium eſt, quam lętantium de beata Dei immortalitate, & æternitate.

Verſ. 11. *Et omnes angeli ſtabant in circuitu throni.* Gaudent angeli, & gratias agūt Deo de victoria, & beatitudine hominibus data.

Verſ. 12. *Dicentes: Amen.* Quoniam turba beatorum hominum clamabat: Salus Deo noſtro, &c. angeli gaudentes de laudibus Dei, & de eorum ſocietate, dicentes Amen, id confirmant, & optāt ſemper ratum eſſe, quod illi dicunt, quod ſignificat Amen, vt dictum eſt. cap. 1. num. 59.

Verſ. 12.
20 *Benedictio, & claritas.* † Hæc vocabula expoſuimus cap. 4. num. 50. & tribus ſequentibus, & cap. 5. num. 17. & 18: Quod autem ibi vertit, Gloria, nūc vertit, *Claritas*, quod idem eſt, in Græco ſemper eſt *δόξα*.

Verſ. 13. Reſpōdere. *Et reſpondit vnus de ſenioribus.* Reſpondit dixit more Hebræorum, pro loqui cœpit, vt Matth. 11. Reſpondens Ieſus dixit: Confiteor tibi pater. &c. & cap. 28: Reſpondens autem angelus dixit mulieribus: Nolite timere vos; quod etiam adnotauit Ansbertus, & cum eo Haymo. Interrogat autem ſenior Iohannem quod neſcit, vt attentiorem eum reddat ad audiēdum, & nobis res maxima, atque vtiliſſima explicetur.

Verſ. 14. *Hi ſunt, qui venerunt de tribulatione magna.* Arethas, & multi putant martyres eſſe hos, quos vidit Ioannes, quoniā dicit: *Venerunt de tribulatione magna.* Ac multo id magis cōfirmatur ex eo, quod ſequitur: *Et lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine Agni.* Confirmare hoc videtur Auguſtinus Serm. 11. de Sanctis, in hunc modum: Stolas quippe martyres in ſanguine Agni lauerunt, dum membra ſua, quæ oculis inſipientium viſa ſunt pœnarum ſqualore fœdari, ſic potiùs fuſo pro Chriſto ſanguine ab omnibus emundauere contagijs, in ſuper & beata immortalitatis luce digna reddidere, quod eſt etiam lotas habere ſtolas in ſanguine Agni. Eadem eſt ſententia Gregorij Hom. 17. in

Qui ſint qui lauerūt ſtolas in ſanguine Agni

Ezec.

21 Ezec. † Verùm ſine dubio non de ſo-
lis martyribus, ſed de reliquis etiam ele
ctis ſermo eſt, vt optimè docent Beda,
Ansbertus, Haymo, Ambroſius. Et Ty
conius Hom. 6. ait: Non enim, vt aliqui
putant, martyres ſoli ſunt; ſed omnis
populus in Eccleſia, quia non in ſangui
ne ſuo dixit lauiſſe ſtolas ſuas, ſed in ſan
guine Agni, id eſt, in gratia Dei per Ie-
ſum Chriſtum Dominum noſtrum, ſi-
1. Iohan. 1. cut ſcriptum eſt: Et ſanguis filij eius mũ
dauit nos. Eodem argumento vtitur Be
da: Non, inquit, de ſolis martyribus di-
cit, illi enim ſanguine proprio lauan-
tur. &c. Loquitur ergo (vt cœperamus
dicere; & vt contextus ipſe poſtulat)
de omnibus electis, qui in fine ſæculi
ſalui futuri ſunt ex omnibus nationib⁹,
in quibus tamen multi futuri ſunt mar-
tyres, Antichriſto, & eius miniſtris gra
uiſsimè vexãtibus Eccleſiam. Atq; ideò
illos veniſſe dicit de tribulatione ma-
gna, quia omnes illius temporis fideles
vehementer affligentur, partim marty
rio, partim direptione rerum ſuarum,
& fuga, & omni genere perſecutionũ.
Dicuntur autem *in ſanguine Agni* lauiſ-
ſe, & dealbaſſe ſtolas ſuas, id eſt; veſti-
menta ſua: hoc eſt ſanctitatem compa-
raſſe, vel recuperaſſe, ſicut dixit cap. 3:
Sed habes pauca nomina in Sardis, qui
non inquinauerunt veſtimenta ſua, vt
ibi expoſuimus: quia animas ſuas (vt ait
Ambroſius) in hac vita poſiti ab omni-
bus ſordibus peccatorum mundaue-
runt; primò quidem per Baptiſmum,
poſteà verò per pœnitentiam, & bona
opera, quæ per Chriſti ſanguinem vim
habent mundandi. † Auguſtinus ve-
22 rò Serm. 11. de Sanctis, quia de martyri-
bus agebat, de martyribus interpreta-
tus eſt, Gregorius etiam ad martyres re
tulit, quoniam plurimi, & nobiliſsimi
illorum martyres erant, nec tamen af-
firmauerunt de ſolis martyribus dici.
Eleganter autem interpretatur Ambro
ſius verba illa: *Hi ſunt, qui venerunt de tri
bulatione magna*, in hunc modum: Hic
demonſtrat non ad electos, qui in hac
vita laborant, ſed ad eos, qui in cœleſti
vita cum Domino requieſcunt, hæc
pertinere. Non enim ſancti de magna
tribulatione, ſed ad magnas tribulatio-
nes perferendas in hunc mundum ve-
niũt, ſicut dicit Iob: Homo ad laborem Iob. 5.
naſcitur, & auis ad volandum. Et Do-
minus dicit in Euangelio Beati, qui per Matth. 5.
ſecutionem patiuntur propter iuſtitiã,
quoniam ipſorum eſt regnũ cœlorum.
Et Paulus dicit: Per multas tribulatio- Act. 14.
nes oportet nos intrare in regnum cœ-
lorum. Hic etenim tempus eſt tribula-
tionis, illic tempus pacis. Sancti itaque
de magna tribulatione veniunt, qui ab
hac vita ſubtracti; vbi tempus tribula-
tionis eſt, in æterna quiete collocãtur.
23 *Ideò ſunt ante thronum Dei.* Beda: Illi Verſ. 15.
enim digni habentur illic in Dei conſi
ſtore miniſterio, qui hic inter aduerſa
fideles nominis eius confeſſores exi-
ſtunt.
Et ſeruiunt ei die, ac nocte in templo eius. Verſ. 15.
Auguſtinus Serm. 11. de Sanctis: Nõ eſt
laborioſa, ſed amabilis, & optanda ſer-
uitus in Dei laudibus perpetuò aſsiſte- Die, & no
re, dies quippe, & nox non viciſsitudi- cte.
nem temporis propriè, ſed perpetuita-
tem tropicè ſignificant: nox enim non
erit illic, ſed dies vna melior in atrijs
Chriſti ſuper millia. &c. Hoc, quod ait
Auguſtinus de die, & nocte, verum eſt,
& ſæpe in Scriptura inuenitur, vt Pſ. 1:
Et in lege eius meditabitur die, ac no-
cte, id eſt, ſemper, Apoc. 4: Et requiem
non habebant die, ac nocte dicentia:
Sanctus, &c. Iſai. 62: Super muros tuos
Ieruſalem conſtitui cuſtodes: tota die,
& tota nocte in perpetuum non tace-
bunt. Quare rectè Beda dixit: More no
ſtro loquens æternitatem ſignificat. At
24 cum dicit: † *Et ſeruiunt ei in templo eius*,
Metaphora ſumpta eſt à ſacerdotibus
in templo miniſtrantibus, qui victimas
offerunt, & laudes Dei canunt: ita bea-
ti quaſi verè Dei ſacerdotes, ſeipſos
Deo offerunt, & ſemper laudes eius ca
nunt, ſicut ſcriptum eſt in Pſal. 83: Bea-
ti qui habitant in domo tua Domine, in
ſecula ſæculorum laudabunt te. Ex quo
facilè cernitur, nequaquam his verbis
aduerſari quod cap. 21. legimus de cœle
ſti Ieruſalem: Et templum non vidi in
ea, videlicet quale apud nos eſt, vt per
illud animo in Deũ erigamur, ſed hoc
ipſe Deus apertè viſus per ſe efficit, &
ideò ait: Dominus enim Deus omni-
potens templum illius eſt, & Agnus.
Tota tamen ciuitas beatorũ templum
Dei, dici-

Dei dicitur, quia in ea ſemper amore
magno, & dignis laudibus Deus cele-
bratur, vt Pſal. 10: Dominus in templo
ſancto ſuo: Dominus in cœlo ſedes
eius.

Verſ. 15. *Et qui ſedet in throno, habitabit ſuper il-*
los. Videlicet protegens eos ſemper, &
gubernans. Nec dixit, Erit ſuper illos,
ſed *Habitabit*, ideſt, perpetuam ibi man
ſionẽ habebit, quaſi in ſuo domicilio.
Ambroſius: Habitat vero ſuper ſanctos
ſuos Deus, cùm eos ſuo lumine illumi
nat, circumdat, & tuetur.

Verſ. 16. *Non eſurient, neq; ſitient amplius.* † Am
25 broſius: Animæ ſanctorum, nõ eſuriẽt,
neq; ſitient amplius, quia eſurierunt,
iamque percipere vitam æternam me-
ruerunt. &c. Alludit Ambroſius ad il-
lud Matth. 5: Beati qui eſuriunt, & ſi-
tiunt iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabũ-
tur. Iohannes verò alludit ad Iſai. 49.
vnde hæc, & quædam ex ſequentibus
deſumpſit: Non eſurient, neque ſitiẽt,
& non percutiet eos æſtus, & ſol, quia
miſerator eorum reget eos, & ad fon-
tes aquarum portabit eos. Significat,
beatis nihil, quod ad eorum plenam
beatitudinem pertineat, defuturum.

Verſ. 16. *Neque cadet ſuper illos ſol, neque vllus*
æſtus. [Andreas tentationes docet ſigni
ficari in ſole, & in æſtu.] Ambroſius ve
rò ait: Per ſolem tentationes, quas ſan-
cti ab hominibus perferunt, poſſumus
intelligere: per æſtum, tentationes Dæ
monum, ſiue voluptates carnales, &c.
Idem dicit quod Iſaias: Et non percu-
tiet eos æſtus, & ſol, quibus videlicet
ſolent homines grauiter laborare, ſicut
Ionas cap. 4. qui ita æſtu afflictus eſt, vt
petierit animæ ſuæ vt moreretur. Signi
ficat longè abfuturũ eſſe à beatis quid
quid eis moleſtiam afferre poſſit.

Verſ. 17. *Quoniam Agnus, qui in medio throni eſt,*
26 *reget eos.* † Ita etiam Iſaias: Quia miſe-
rator eorum reget eos. *ποιμανῆ αὐτοὺς.*
Paſcet eos, ipſe paſtor eorum erit, &
ſemper ab eis arcebit quidquid mole-
ſtum eſſe poteſt. Quomodo autem
Agnus dicatur eſſe *in medio throni*, intel
ligitur ex eo, quod cap. 5. dictum eſt: Et
vidi, & ecce in medio throni, & qua-
tuor animalium, & in medio ſenio-
rum agnum ſtantem. Poteſt etiam di-
ci eſſe *in medio throni*, quia ipſe in patre,
& pater in ipſo eſt.

Et deducet eos ad vitæ fontes aquarum. Verſ. 17.
ἐπὶ ζώσας πηγὰς ὑδάτων, id eſt ad viuen-
tes fontes aquarum. Perſtat in Meta-
phora paſtoris, qui oues ſuas paſtas ad
fontes deducit, vt ſitim, & laſsitudinẽ
abijciant, & recreentur, ideſt, efficiet
Chriſtus, vt ſemper maximis, & im-
mortalibus voluptatibus affluant, ideo
enim dixit: *Ad vitæ fontes*, ſiue ad viuos
fontes, qui ſemper ſcaturiunt, nec defi
cit in eis aqua. Hos fontes in Dei viſio
ne ſciebat eſſe Dauid, cum aiebat: Quẽ Pſal. 41.
admodum deſiderat ceruus ad fontes
aquarum, ita deſiderat anima mea ad te
27 Deus. † Ex his accipimus verã verborũ
Iſaiæ intelligentiam, vt, quamuis ille de
iuſtis in hac vita omnino loqui videa-
tur, intelligamus multò magis ad futu-
ram illam pertinere; ſed in hac vita in-
choantur, in futura perficientur.

Et abſterget Deus omnem lacrymam ab Verſ. 17.
oculis eorum. Metaphora ſumitur ab in-
dulgentiſsimis parentibus, qui filios
flentes blandè demulcent, & eis lacry-
mas abſtergunt. Et hoc ex Iſaia de ſum-
ptum eſt, in cuius capite. 25. legimus:
Præcipitabit mortem in ſempiternũ;
& auferet Dominus Deus lacrymam
ab omni facie. Quod latiùs etiam re-
petit Iohannes cap. 21. Hoc eſt: Quid-
quid in hac vita habuerunt doloris, &
luctus, in perpetuum auferetur. Am-
broſius: Quia tempus flendi hic fuit,
tempus ridendi in illa beatitudine erit,
ſicut Dominus dicit: Beati, qui nunc lu Matth. 5.
gent, quoniam ipſi tunc conſolabun-
tur: Beda: Immortalium adepta pleni-
tudine gaudiorum omnis mœror peni
tus obliuioni mandabitur. Beati enim,
qui lugent, quoniam ipſi conſolabun-
tur. &c. In quo etiam docet lacrymas
non eſſe in hac vita abſtergendas, quæ
vallis lacrymarum eſt, ſed in futura,
ideoque nos nihil mirari debere, ſi ſem
per in hac vita lugeamus.

Argu-

Argumentum. Cap. VIII.

Sigillum ſeptimum aperitur, & videt ſeptem angelos, ſtantes in conſpectu Dei, quibus datæ ſunt ſeptem tubæ. Et alius angelus, qui Deo preces ſanctorum offerebat, ignem de thuribulo miſit in terram, & facta ſunt tonitrua, & fulgura, & terræmotus. Mox ſeptem angeli comparant ſe vt tubis ſuis canant, quatuorque primis ordine canentibus magnæ calamitates in terra, & in mari, & in fluuijs, & prodigia in ſole, & luna, & ſtellis videntur. Accedit aliquid terribilius, vox enim aquilæ per cœlum volantis auditur maiora portenta reſtare prænuntiantis, cum tres angeli reliqui tubis cecinerint.

Caput. VIII.

1 *ET cùm aperuiſ-*
ſet ſigillum ſe-
ptimum, factum
eſt ſilentium in
cœlo, quaſi me-
2 *dia hora. Et vi-*
di ſeptem angelos ſtantes in conſpe-
ctu Dei: & datæ ſunt illis ſeptem tu-
3 *bæ. Et alius angelus venit, & ſte-*
tit ante altàre, habens thuribulum
aureum: & data ſunt illi incenſa mul-
ta, vt daret de orationibus ſancto-
rum omnium ſuper altare aureum:
4 *quod eſt ante thronum Dei. Et aſcē-*
dit fumus incenſorum de orationibus
ſanctorum de manu angeli coràm
5 *Deo. Et accepit angelus thuribu-*
lum, & impleuit illud de igne alta-
ris, & miſit in terram, & facta ſunt
tonitrua, & voces, & fulgura, &
6 *terræmotus magnus. Et ſeptem an-*
geli qui habebant ſeptem tubas, præ-
parauerunt ſe vt tuba canerent. Et
7 *primus angelus tuba cecinit, & facta*
eſt grando & ignis, miſta in ſangui-
ne, & miſſum eſt in terram, & tertia
pars terræ combuſta eſt, & tertia
pars arborū cōcremata eſt, & omne
8 *fenū viride cōbuſtum eſt. Et ſecun-*
dus angelus tuba cecinit, & tāquam
mōs magnus igne ardens, miſſus eſt in
mare, & facta eſt tertia pars maris,
9 *ſanguis: & mortua eſt tertia pars*
creaturæ eorū, quæ habebāt animas in
mari, & tertia pars nauiū interijt.
10 *Et tertius angelus tuba cecinit, &*
cecidit de cælo ſtella magna, ardēs tā-
quā facula, & cecidit in tertiā partē
11 *fluminū, & in fontes aquarū: & no-*
mē ſtellæ dicitur Abſinthiū & facta
eſt tertia pars aquarū in abſinthiū: et
multi hominum mortui ſunt de aquis,
12 *quia amaræ factæ ſunt. Et quartus*
angelus tuba cecinit: & percuſſa eſt
tertia pars ſolis, & tertia pars lunæ,
& tertia pars ſtellarū, ita vt obſcura-
retur tertia pars eorū, & diei nō luce-
ret pars tertia, & noctis ſimiliter.
13 *Et vidi, & audiui vocē vnius aqui-*
læ volātis per medium cœli, dicētis vo-
ce magna: Væ, væ, væ, habitātibus in
terra: de ceteris vocibus trium ange-
lorum, qui erant tuba canituri.

1 *ET cum aperuiſſet ſigillum ſeptimū, factum eſt ſilentium in cœlo quaſi media hora.* Verſ. 1. Beda, (quem Anſelmus, & quidam è recentioribus ſequūtur) hoc ſilētio ſignificari putat tēpus illud à morte Antichriſti vſq; ad diē iudicij, quod ſecutus Hieronymum, cuius verba etiā refert ex Cōm. in cap. 12. Danielis prope finem, quadraginta quinque dierū futurum eſſe dicit. Rupertus etiam ait: Silentium quippe hoc loco rectè quietem illam ſignificare intelligitur, de

Pſal. 75. qua Pſalmiſta loquitur: Terra tremuit,
& quieuit cùm exurgeret in iudicio
Deus, vt ſaluos faceret omnes manſue
tos terræ. Itaque ad ipſum iudicij diem
hæc refert. Sed profectò neutra expoſi
tio probanda eſt, quoniam tempus il-
lud inter mortem Antichriſti, & diem
iudicij, ita tranquillum futurum eſt, &
ab omni terrore liberũ, vt impij omni
malorum, quæ paulò ante imminere
videbantur, timore ſublato, iterum ad
voluptates, & conuiuia, & ad ſcelera
priſtina redituri ſint, atque ita eos im-
paratos, & nec opinantes dies iudicij
2 opprimet. † Quod non obſcurè in-
telligitur ex Matth. 24: Sicut autem in
diebus Noe, ita erit & aduentus filij ho
minis. Sicut enim erat in diebus ante
diluuium comedentes, & bibentes, nu
bentes, & nuptui tradentes vſquè ad
eum diem, quo intrauit Noe in arcam,
& non cognouerunt donec venit dilu
uium, & tulit omnes: ita erit & aduen-
tus filij hominis. Nunc autem Iohan-
nes multa ſigna, eaque valde terribilia
facienda eſſe prædicit, quæ ſi eo tempo
re fierent, nequaquam ea pax, & tran-
quillitas, de qua Dominus loquitur, cõ
tingeret. Multò etiam minus ad ipſum
iudicij diẽ hæc ſpectant, quoniam hæc
ſigna, atque alia multa fieri oportet an
te tempus iudicij, vt ex hoc cap. & ex
ſequentibus intelligitur. Quoniam er-
go in ſexto ſigillo beatitudo illorum
ſignificata eſt, quos angeli in frontibus
ſignarũt, rectè nunc in ſeptimo cernun
tur ſupplicia, & calamitates illorum,
qui non ſunt ab angelis ſignati, vt mani
feſtum eſt ex verbis cap. 9: Et præceptũ
eſt illis ne læderent fœnum terræ, ne-
que omne viride, neque omnem arbo-
rem, niſi tantùm homines, qui non ha-
bent ſignum Dei in frontibus ſuis. In-
cipiuntur autem hæc ſupplicia conti-
nuò: Et vidi ſeptem angelos ſtantes in
3 conſpectu Dei. &c. † Quare neſcio
cur Beda, & Rupertus, & quidam è iu-
nioribus librum, & viſionem finiant in
hoc ſilentio, quod factum eſt in cœlo
quaſi media hora, quaſi iterum quæ ha
ctenus dicta ſunt repetat, ab initio ver-
borum ſequentium: Et vidi ſeptem an-
gelos. &c. Multò meliùs fecerunt qui
caput ab apertione ſigilli incipi volue-
runt, vt in omnibus codicibus Latinis
habemus: quoniam quod de ſeptem an
gelis, & ſeptem tubis ſubijcitur, id ſepti
mo ſigillo continebatur, & eo aperto
viſum eſt. Videtur autem mihi *factum*
eſſe *ſilentium* tã angelis, quam ſeniori-
bus, & reliquis cœlitibus admirantibus
magnitudinem ſuppliciorum, quã ſigil
lo aperto viderunt, & quaſi obſtupeſcẽ
tibus pr̨e magna in terris commotione,
& turbatione futura. Quemadmodum
Matth. 24. ſcriptum eſt: Et virtutes cœ
lorum commouebuntur: quod Chry-
ſoſtomus, & Euthymius ita exponunt:
Exercitus angelorum obſtupeſcent vi-
dentes tam inſignes creaturæ totius
mutationes, &c. [Verùm quia non ſa-
tis conſtat an ſimul ac ſigillum apertũ
eſt, ſupplicia malorũ viderint cœlites:
& quia poſteà magnis ſupplicijs indica
tis non fit ſilentium, ſed gratiæ potiùs
agi ſolent, vt videbimus cap. 11. &. 16.
&. 19. Ita potiùs hæc exponenda cẽſeo.
Aperto ſeptimo ſigillo *ſilentium quaſi
media hora factum eſt*, hoc eſt, Nõ ſtatim
aliquid vidit Apoſtolus, aut audiuit vo
cem, vt in reliquis ſigillis audierat, ſed
ſemihoræ fere ſpatium trãſijt antequã
aliquid videret, aut audiret. Hoc autem
breue ſpatium ſilentij ſignificabat, illã
ſanctorum beatitudinem, quam in ex-
tremo capite ſeptimo vidit, non eſſe il-
lis continuò, id eſt, ſimul atque ſignati
ſunt, præſtandam, ſed priùs futura eſſe
omnia, quæ ſeptem angelis tuba canen
tibus facienda erant, ac deinde regnũ
Dei eſſe venturum, per quod plena, at-
que integra omnibus electis beatitudo
contingeret, vt ex cap. 10. huius libri cõ
ſtat: Quia tempus non erit amplius: ſed
in diebus vocis ſeptimi angeli, cum cœ
perit tuba canere, conſummabitur my
ſterium Dei, ſicut euangelizauit per
ſeruos ſuos prophetas. Quæ quoniam
breui omnia facienda erant, breue hoc
tempus ſilentio illo ſemihor̨e ſignifica
tum eſt. Andreas Cæſarienſis: Semiho
ræ ſpatium breuitatem temporis oſten
dit, in quo plagis inductis, & ijs quæ
in terra facienda erant impletis Chriſti
regnum manifeſtabitur. &c.]

Et vidi ſeptem angelos ſtantes in con- *Verſ. 2.*
ſpectu Dei. Septem hos angelos eſſe
arbitror, quibus cura hominum potiſſi
mè

mè cómiſſa eſt, & nunc exitium, & pœnas ferunt impijs; qui nec Deũ audire, nec eorũ cõſilijs acquieſcere voluerũt. [Indicant hoc Græca verba, in quibus Articulus additur cum dicitur, *Septẽ Angelos*, & cum dicitur *Stantes* καὶ εἶδον τοὺς ἑπτὰ ἀγγέλους οἳ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ἑστήκασι; quaſi dicat: Et vidi illos ſeptẽ angelos, illos, inquam qui in conſpectu Dei ſtetherunt; id eſt, quos cap. 1. dixi eſſe in cõſpectu throni. Ita enim ſolet loqui Iohannes additis Articulis; cũ de eo agit, cuius ſuperius meminerat. Quare cum inter pres nunc vertit *Stantes in conſpectu Dei*, ita accipiendum eſt ac ſi diceret: Quorum officium eſt ſtare in conſpectu Dei.] *In conſpectu antẽ Dei* ſunt, ſicut de eiſdem cap. 1. dixit: Et à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni eius ſunt; in quorum verborum expoſitione diximus de angelis, & quid eſſet ante conſpectum Dei eſſe, explicauimus num. 25, & 26.

Verſ. 2. *Et datæ ſunt illis ſeptem tubæ.* Vt ſinguli ſuam tubam haberent. In ſeptem tubis conſummatio ſæculi proxima indicatur. Quemadmodum enim Iericho ſeptem tubis ſacerdotum ſonantibus ſeptimo die corruit Ioſue. 6. ita mũdus, qui in ea vrbe ſignificatus eſt, ad ſonitum ſeptimæ buccinæ corruet [vt modò diximus prædictum eſſe infrà cap. 10.] quod multi ex expoſitorib' adnotarunt, & vberiùs explicat Ioachin 5 abbas. † Tubis ergo canentibus angelis ſignificatur magnum aliquod periculu terris imminere, vt ſibi homines conſulant, & per pœnitentiam illud euitent; nam ſolere in huiuſmodi rebus tubas adhiberi diximus cap. 1. nu. 70. & 71. Arbitror autem per tubas prędicatores veritatis ſignificari, quibus dicitur Iſai 58: Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam: qui cum hæc mala cœperint, angelis inſpirantibus clamabunt, & Dei iram prædicent, hominesque ad pœnitentiam hortabũtur. Quod optimè conuenit cum figura illa vrbis Ierichuntis.

Verſ. 3. *Et alius angelus venit.* Hũc multi Chriſtum eſſe exiſtimant, ſed nuſquã Chriſtus abſolutè angelus dici ſolet. Præterea cum dicit: *Et alius angelus*, ſimilem illis ſeptem eum eſſe oſtendit, ſicut cum cap. 7. dixit. Poſt hæc vidi quatuor angelos, & paulò poſt. Et vidi alterum angelum aſcendentem ab Ortu ſolis. Quis ſit hic angelus non conſtat, quoniam Scriptura non indicat: non videtur improbabile fuiſſe Gabrielem, qui Danieli pro ſalute populi oranti apparuit Dan. 9. aut certè Michaelem; cui tota Eccleſia commiſſa eſt, ideo fortaſſe in eius officio reperit Eccleſia quod de hoc angelo ſcribitur: Stetit angelus iuxta aram templi habens thuribulum aureum in manu ſua: quod magis ex eiuſdem angeli officio intelligetur. Quod ſi fortè in illis ſeptem prioribus numeretur Michael, hunc ab eo mitti; ſiue ipſum hoc facere per angelũ minorem haud ineptè dici poterit.

6 *Et ſtetit ante altare.* † Quod nam ſit hoc altare ipſe indicat cum ait: *Et data ſunt illi incenſa multa, vt daret de orationibus ſanctorum omnium ſuper altare aureum, quod eſt ante thronum*: in quibus manifeſtè alludit ad altare, quod erat ante Sancta ſanctorum, quod altare Thymiamatis, ſiue incenſi, dicebatur, in quo thura, & aromata incendebantur, vt legimus Exo. 30: Et hoc erat aureum, nam altare holocauſtorum æreũ erat. Oſtenditur ergo Iohanni altare aureum ad ſimilitudinem illius, quod erat ante Oraculum, in quo odoris ſuauiſsimi aromata adolebantur, vt intelligamus preces ſanctorum ante Dei cõſpectum ſignificatum in Sancto ſanctorũ offerri ab angelis, eique gratiſsimas eſſe. [Irenæus lib. 4. Aduerſus hæreſes, cap. 3: Eſt ergo altare in cœlis: illuc enim preces noſtræ diriguntur, & ad templum, quemadmodum Iohannes in Apocalypſi ait: Et apertum eſt templum Dei, & tabernaculũ. Ecce enim, inquit tabernaculum Dei, in quo habitabit cũ hominibus. &c.] Hęc omnia intelligentur ex Leu. 16. vbi ita legimus: Aſſumptoque thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriens manu compoſitum thymiama in incenſum, vltra velum intrabit in Sancta, vt poſitis ſuper ignem aromatibus nebula eorum, & vapor operiat Oraculũ, &c. Ad hũc morẽ ſacrorum reſpicit cum ait angelum ſtetiſſe *ante altare*,

Verſ. 3.

Preces iuſtorum Deo gratiſsimæ.

Apoc. 21.

Chriſti nos caritatem habemus, & preces ex caritate fundimus. Sed iterũ thuribulum idem impletur de igne altaris, & mittitur in terram, vt ſciamus propter caritatem, qua Chriſtus ſanctos ſuos in terra laborantes proſequitur, ſupplicia in impios ab ira Dei effundi. Nam ignem illum in terram miſſum ſupplicia & plagas impiorum effeciſſe, & iram Dei magnam inferras deportaſſe indicat quod ſtatim ſequitur: Et facta ſunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræmotus magnus. At illi ex eodẽ thuribulo ignis mittitur in terram, è quo fumus aromatum ad Deum aſcenderat, ſignificatur oratio nes ſanctorum cauſam quoque fuiſſe
10 ſuppliciorum. † Rectè etiam dicere poſſumus in thuribulo corpus Chriſti ſignificari, vt ait Haymo: quod in paſſione multis plagis, vt feneſtris thuribulum, apertum eſt. Et quia per Chriſti paſsionem nobis caritas datur, benè in thuribulo ignis, & incenſa po nuntur. Et quia Chriſtus vulnera ſua patri oſtendit pro ſanctis in terra laborantibus, & caritatem ſuam ardentem ei ob oculos ponit, indeque pater ad puniendum impios excitatur, thuribulum de igne altaris impletur, & mittitur in terram.

Verſ. 5. *Et facta ſunt tonitrua, & voces.* Hæc omnia prænuntiabant calamitates futuras impiorum. Voces autem articulatas, & ſimiles noſtris intelligere debemus, vt cap. 10. videmus cum dicitur: Et cum clamaſſet, locuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas. &c.

Verſ. 5. *Et terræmotus magnus.* Nã per illa tempora crebri, magnique terrẽmotus futuri ſunt, ſicut prædixit Dominus Luc. 21: Et terræmotus magni erunt per loca.

Verſ. 6. *Præparauerunt ſe vt tuba canerent.*
11 † Hac præparatione mora quædam ſignificatur Diuinæ vltionis inter toni trua, & voces, & fulgura & inter tubarum cantum, vt pœnitentiam agant peccatores, & futuras pœnas caueant, ſemperque cognoſcatur quam verum ſit illud: Cum iratus fueris, *Hab. 3.* miſericordiæ recordaberis.

Verſ. 7. *Et facta eſt grãdo, & ignis miſta in ſanguine.* Lento gradu procedit Diuina vindicta, & ſicut olim aduerſus Pharaonem, & Ægyptios à leuioribus incipiens paulatim plagas ingrauabat, vt illi terrerentur, & reſipiſcerent, ita hoc tempore de quo nunc loquimur, facturus eſt. Primùm fiunt *grando, & ignis miſta ſanguine,* (ita enim legitur etiam in Græcis codicibus emendatioribus) ita vt ſanguis & cum grandine miſceatur, & cum igne. In igne fulmina, & ignitas exhalationes intelligimus, ſicut in Pſal. 17. Præ fulgore in conſpectu eius nubes tranſierunt, grando, & carbones ignis. Sanguis ad maiorem terrorem impiorum additur, vt citiùs ad pœnitentiam conuertantur, videntur enim eo cædes magnæ indicari.

Et tertia pars terræ combuſta eſt, † vt *Verſ. 7.* conuertantur homines, antequam tota comburatur. Arethas noſtram expoſitionem confirmat, argumentaturque rectè aduerſus eos, qui hæc de nouiſſimo die intelligebant, & intelligenda eſſe dicit de vltione, quæ ante extremum diem per afflictiones fiet: quoniam nouiſsimo die non tertia pars peccatorum, ſed omnes ſimul abſque vllo remedio abijcientur. Et quamuis, vt idem ait paulò poſt, in tertia parte magna pars, aut magnus numerus poſsit intelligi, quoniam numerus ternarius initium eſt multitudinis, propriè potiùs accipienda videtur tam hic, quàm in ſequentibus, cum nihil ſit, quod aliter accipere cogat. [Tertiam autem terræ partem vel totam ſimul intelligere poſſemus, vt Europam, aut Africam, quod minimè arbitror: vel multas in diuerſis regionibus vrbes cum ſuis agris, quæ ſi iungerentur, tertiam terræ partem redderent, quod multò mihi verius videtur. Hæ autem erunt, in quibus peſsimi omnium hominum, & crudeliores ſanctorum perſecutores habitabunt, vt de tertia parte fluminũ paulò poſt dicem. Atq; hoc fiet vt vbique mali terreantur, & tanti incendij fama perueniat ad omnes.]

Et omne fenum viride combuſtum eſt. *Verſ. 7.* *Fenum.* Fenum pro herba paſsim ponitur, vt Iſai. 40: Omnis caro fenum,

 & omnis

& omnis gloria eius quaſi flos agri. Exiccatum eſt fenum, & cecidit flos. Pſalm. 128: Fiant ſicut fenum tectorum, quod priùs quam euellatur exaruit. Græcè χόρτ☉, ideſt, herba. Non ſolùm igitur arentes herbæ, ſed ipſæ etiam, quæ virebant, combuſtæ ſunt.

13 † Tertia pars terræ tantum combuſta eſt, & tertia pars arborum, ideſt, non tota terra, aut omnes arbores, nec dimidia pars, ſed tertia, vt hominibus alimenta ſupereſſent. At fenum viride omne combuſtum eſt, vt ſignificetur citò omnes illos morituros fore, etiam ſi robuſti & virides ſint, ac iuuenes: alludit enim ad illud, quod modò retulimus: Omnis caro fenum. &c.

Verſ. 8. *Et tamquam mons magnus igne ardens.* Id eſt Globus quidam igneus. Creſcũt paulatim prodigia, & terrores, ita enim hæc intelligenda ſunt vt plagæ AEgypti.

Verſ. 9. *Et tertia pars nauium interijt.* Quæ videlicet in illa tertia parte maris verſabantur. [Tertiam autem maris partem ita interpretor, vt modò tertiam partẽ terræ interpretatus ſum.]

Verſ. 10. *Et cecidit de cælo ſtella magna.* Hoc eſt quædam ignita exhalatio, aut potiùs magna quædam exhalationum multitudo condenſata, & inflammata. Sed cur faculæ comparatur, ſi magna eſt? Non in magnitudine, ſed in lumine, & ardore comparatio fit, vt Eccleſiaſt. 48: Et ſurrexit Elias propheta quaſi ignis, & verbum ipſius quaſi facula ardebat. Sed neque quaſi diminutiuum nomen
14 ponitur, cũ ſit in Græco Lampas. † Ceterùm non eſt mirum hæc, & ſequentia à Iohanne prædici, cum Dominus dixerit Luc. 21: Et terræmotus magni erunt per loca, & peſtilentiæ, & fames terroreſque de cœlo, & ſigna magna erunt. Quod ergo Dominus vniuerſè prænuntiauit, id nunc Iohannes ſigillatim vaticinatur, terrores illos de cœlo, & ſigna illa magna. [Non ergo ſequi poſſum expoſitores, qui ad myſticos ſenſus confugiunt, & intactam Hiſtoriam relinquunt, quaſi ita vt verba ſonant, hæc fieri non poſsint. Vbi ergo ſunt terrores de cœlo, & ſigna magna, quæ profectò Dominus non myſticè, ſed Hiſtoricè futura eſſe intellexit, atque prædixit?]

Et cecidit in tertiam partem fluminum. Cum cadere incipiet, integra erit, poſteà in partes multas minuetur, vt cadat in flumina: non in omnia, ne penitus homines ſiti enecentur, ſed *in tertiam* illorum partem, in eam ſcilicet, quæ nocentiorum hominum vrbes, & regiones alluebant. Itaque non in tertiam cuiuſque fluminis partem cecidiſſe dicit, ſed in tertiam partem omnium fluminum, nam ſi tertia pars fluminis amara redderetur, reliquas duas facilè in amaritudinem verteret, niſi fortè tertiam partem cuiuſque fluminis dicamus eam, quæ mari iam proxima eſt. [Sed quod priùs dixi, verius eſt, & melius hæret cum præcedentibus.] *Verſ. 10.*

Et in fontes aquarum. Non dicit, in tertiam partem fontium, ſed, *In fontes*, ex quo intelligitur in omnes fontes cecidiſſe. Sed de fontibus loquitur, qui tantùm fontes, non etiam fluminum initia ſunt, alioqui omnia etiam flumina amara fierent. *Verſ. 10.*

Et nomen ſtellæ dicitur Abſinthium. *Verſ. 11.*
15 † Nomen etiam indicauit ab effectu ſumptum, vt ſciamus amariſsimas reddendas eſſe aquas. *Abſinthium* inquit Arethas, herba amara eſt, ſed edentibus viſum acuere tradunt Medici. Meritò ergo magnum ſupplicium vocatur *Abſinthium*, quoniam etſi triſtitiam afferat, viſum tamen acuit, efficitque vt homines inſtantia mala videant, & corda ſua inſpiciant, & maturè per pœnitentiam corrigantur. [Certè hoc Deus efficere vult pœnis, quas infligit.]

Et facta eſt tertia pars aquarum in abſinthium. Phraſis Hebræorum eſt, ideſt facta eſt ab ſinthium, hoc eſt amariſsima, vt abſinthium. Porrò tertia pars aquarum de fluminibus intelligitur, & de lacubus, non de fontibus, vt dictum eſt. *Verſ. 11.*

Et percuſſa eſt tertia pars ſolis. Adhuc prænuntiat terrores illos de cœlo, & ſigna illa magna prædicta à Domino. Tertiam partem ſolis percuſſam dicit Metaphoricè, quaſi mortuam, quòd lumine ſuo priuata ſit; nam lux in ſtellis quaſi opera eſt quædã *Verſ. 12.*

vita-

vitalis eſt. Hoc quid ſit ſtatim explanat: *Ita vt obſcuraretur tertia pars eorum.*

Verſ. 12. *Et dies nō luceret pars tertia, & noctis ſimi*
16 *liter.* † Hoc ita intelligi poteſt, vt ſi dies
tunc habere debebat duodecim horas,
octo tantum habeat intermedias, quoniam tertia parte ſolis obſcurata, non lucebit ſol cum aſcendere incipit, aut cum deſcendit vicinus occaſui. Atque idem de nocte iudicium, & eadem expoſitio eſt propter tertiam lunæ partē obſcuratam. Poteſt etiam ita, vt eiſdem horis diei ſol luceat, quibus antea ſolebat, ſed tertia parte minus luceat quā ſolebat. Hæc poſterior interpretatio multò germanior eſt, immo ſola vera eſt, quoniam etiam ſi tertia pars ſolis obſcuretur, nihilominus dies habebit totidem horas, nec enim eclypſis in tertia parte ſolis impedire diei partem poteſt: faciet tamen vt tertia parte minùs clarus ſit dies. In Græco legimus. *Ita vt dies non luceret tertiam partem ipſius, & nox ſimiliter*, ideſt, ſecundum tertiam partem ipſius. Ex quo videmus rectè legi in noſtris codicibus *Et noctis ſimiliter*, quoniam eodem caſu præceſsit Diei, nec eſſe cur emendetur: Et nox ſimiliter.

☞ [Atque vt conſtet hæc, & multa ſimilia, quæ poſteà videbimus, ita futura eſſe vt verba ſonant, ſubſcribam Sibyllæ carmina de ſignis vltimi temporis, ex lib. 2. Sibyllinorum oraculorum, ita verſorum vt Latine reperi.

† *Sed cum terrarum motus, & fulmina dira,*
17 *Fulguraque, & tonitrus fuerint, & ſqualor agrorum,*
Et cædes hominum, rabies & ſæua luporũ,
Atque hominum, atque boum interitus, & quadrupedantum
Et iumentorum, mulorũque, atq; caprarum,
Atq; ouium, fiet tum plurima terra relicta,
Et frugum incultos prouentus deſeret agros.
Et poſteà.
Arcabunt homines mutato cardine rerum,
Peſtes, bella, fames, lacrymæq;, & luctus abũde.
Et lib. 8.
Tempore torpebunt vidua omnia ſemina mundi,
Aer, terra, ſalum, lux ignis feruida, cœli
Cardo, dies, noctes, conſident omnia in ignes
Et fiet ſpecies quam deſertiſsima rerum.
Omnia namque cadent lucentia ſidera cœlo,
Nec volucres plumis agiles per inane volabunt.
Omnibus & Tellus animantibus orba iacebit.
Non homines edent vocem, volucres ve, feræ ve,
Confuſus ſolitum ſonitum non audiet orbis,
Sed magnum, ſonitum reddet maris vnda minacis,
Et trepidi cuncti morientur in æquore piſces,
Nec ſulcabit aquas iam pondere nauis onuſta,
Mugitumque dabit de bellis terra cruenta,
Humanæque animæ frendebunt dentibus omnes.
Vexabuntque malos vlulatus, atque timores,
Cædibus, atque ſiti, fame, peſteq; deficientes.

18 † Addamus his quod ſcribit Lactātius
lib. 7. c. 16. Tum verò, inquit, detestabile, atq; abominandum tempus exiſtet, quo nulli hominũ ſit vita iucũda. Euertentur funditus ciuitates, atque interibunt, non modò ferro, atque igni, verũ etiā terræmotib⁹ aſsiduis, & eluuie aquarũ, & morbis frequētibus, & fame crebra. Aer enim vitiabitur, & corruptus, ac peſtilens fiet: & modò importunis imbribus, modò inutili ſiccitate, nũc frigorib⁹, nũc æſtibus nimijs nec terra homini dabit fructũ, nec ſeges quicquā, nō arbor, nō vitis feret: ſed cũ in flore ſpē maximam dederint, in fruge decipiēt. Fontes quoq; cũ fluminibus areſcet, vt ne potus quidē ſuppetat: & aquę in ſanguinem, aut amaritudinē mutabuntur. Propter hæc deficiēt & in terra quadrupedes, & in aere volucres, & in mari piſces. Prodigia quoque in cœlo mirabilia mentes hominum maximo terrore confundent, & crines cometarum, & ſolis tenebræ, & color lunæ, &
19 cadentiũ ſiderũ lapſus. † Nec tamē hæc
vſitato modo fiēt, ſed exiſtēt ſubitò, & ignota, & inuiſa oculis aſtra: ſol in perpetuum fuſcabitur, vt vix inter noctē, diemque diſcernatur. Luna iam nō tribus deficiet horis, ſed perpetuò ſanguine offuſa meatus extraordinarios peraget. Stellæ verò creberrimæ cadent, vt cœlum omne cæcum ſine vllis luminibus appareat. Montes quoque al-

tiſsimi decident, & planis æquabuntur;
mare innauigabile cõſtituetur. Tum
verò per iram Dei aduerſum homines,
qui iuſtitiam Dei nõ agnouerũt, ſæuiet
ferrum, ignis, fames, morbus, & ſu-
per omnia metus ſemper impendens.
Tunc orabunt Deum, & non exaudiet,
optabitur mors, & nõ veniet, nec nox
quidem requiem timori dabit, nec ad
oculos ſomnus accedet, ſed animas ho
minum ſolicitudo, & vigilia macera-
bit: plorabunt, & gement, & dentibus
ſtridebunt, gratulabuntur mortuis, &
viuos plangent. His, & alijs pluribus ma-
lis ſolitudo fiet in terra, & erit deforma
tus orbis, atq; deſertus. † Quod in car
20 minibus Sibyllinis ita dicitur.

*E'ςαι κόσμ☉ ἄκοσμ☉ ἀπολλυμένων ἀν-
θρώπων.*

Hoc eſt, Erit mundus ſine ornatu pereũtibus hominibus. Mũdus Græcè ornatum ſignificat, ac ſi diceret. Erit ornatus ſine ornatu.

Ita enim conficietur humanum ge-
nus, vt vix decima pars hominum relin
quatur: & vnde mille proceſſerant, vix
prodient centum. Hæc Lactantius, quę
ex prophetis, & ex Sibyllarum carmi-
nibus, atque ex Apocalypſi excerpſit.
Nec mihi illa mira videntur, cum ve-
nit in mentem illud: Et erunt ſigna in
ſole, & luna, & in terris preſſura gen-
tium præ confuſione ſonitus maris, &
fluctuum; areſcentibus hominibus præ
timore, & expectatione, quæ ſuperue-
nient vniuerſo orbi. Nam virtutes cœ-
lorum mouebuntur: & reliqua, quæ de
his temporibus prædixit Dominus in
Euangelijs.]

Verſ. 13. *Et vidi, & audiui vocem vnius aquilæ*
21 *volantis.* † In Græco eſt in multis codici
bus: *Vnius angeli volantis*, atq; ita omni
no legit Andreas, & ita tranſtulit Eraſ-
mus. In alijs eſt, *Vnius aquilæ*, quod ma-
gis Arethæ placuit, qui noluit Andreã
ſequi, & laborat in explanando quæ na
hęc aquila ſit. Ita etiam, vt nos, legit Ty
conius Hom. 6. & Beda, & alij Latini
Aquila. expoſitores. Quid autẽ ſignificet aqui-
la volans per medium cœlum, ex ipſius
aquilę natura diſcemus. Aquila violen-
ta auis eſt, & rapax, & celerrimi præte-
reà volatus. Iere. 4: Velociores aquilis
equi illius. 2. Reg. 1. Aquilis velociores,
leonibus fortiores. Inde Nabuchodo-
noſor cum velocitate, & potentia ma-
gna veniens ad diripiendum Iudæos ſi
gnificatur in aquila grandi magnarũ ala
rum Ezec. 17. & Hoſ. 8. cũ dicitur: Qua
ſi aquila ſuper domum Domini, vt in
vtrumque locum docuit Hieronymus.
22 † Aquila ergo volans, & calamitates
magnas hominibus prænuntiãs, ſignifi
cat eas valde velociter eſſe venturas,
& magnam futuram eſſe earum vim ad
diripiendum, & perdendum homines.
Per medium cœlum volat, vt videatur
ab omnibus, quemadmodum & apud
Zachariam legimus cap. 5: Et leuauerũt
amphoram inter cœlum, & terram,
idest, notam eam omnibus fecerunt.
Volante ergo aquila per medium cœ-
lum hoc intelligimus, poſt calamitates
à quatuor angelis indicatas Deum ma-
nifeſtaturum eſſe hominibus multò
etiam maiores inſtare, niſi maturè con
uertantur. Hoc autem faciet ſine du-
bio per illius temporis prædicatores,
nam in aquila prædicatores intelligunt
Tyconius Hom. 6. & omnes ferè Com
mentarij. Addendum tamen eſt, eos
aquilis comparari ijs de cauſis, quas dixi
mus, & quoniam altiùs ceteris homini
bus volant, & meliùs, atque acutiùs cœ
23 leſtia myſteria intuẽtur. † Verùm quo
niam non dicit: *Audiui vocem aquilæ vo
lantis*, ſed *vnius aquilæ*, mihi magna ſu-
ſpicio eſt virum aliquem illius tempo-
ris ſanctitate inſignem indicari, ſiue ex
prædicatorum numero ſit, ſiue priua-
tus homo, cui tunc Deus hanc prophe
tiam inſpiret, nam iuſti aquilæ vocan-
tur à Domino Luc. 17: Vbicumque fue
rit corpus, illuc congregabuntur &
aquilæ. Atque is etiam aquila dicitur,
quoniam velociter, vt diximus, & cum
vi magna interitum hominibus immi-
nere clamabit. [Nec verò mirari debet
quiſquam ſi & in hoc loco, & in alijs
poſtea futuros eſſe illis extremis tẽpo-
ribus prophetas dicamus, qui ventura
24 mala prænuntient. † Si enim multò an
tequam decem tribus ab Aſſyrijs cape-
rentur, & antequam Ieruſalem euerte
retur primùm à Chaldæis, poſt à Roma
nis, tot prophetas Deus miſit, qui po-
pulum illum admonerẽt, vt venturam
calamitatem non ignorarent: ſi in ipſa
etiam vrbis obſidione vaticinabatur
Ieremias, vt ciuitatem aut ad pœniten-
tiam, aut ad certum, & imminens exi-
tium compararet: ſi paulò ante quam
eadem

eadem vrbs vaſtaretur à Romanis, futuram vaſtitatem, & captiuitatẽ Chriſtus, atque Iohannes Baptiſta prædixerunt: ſi & paulò ante obſidionem, & vrbe à Romanis obſeſſa tam vaticinijs, quam prodigijs multis, ac magnis, quæ à Ioſepho lib. 7. de Bello Iud. c. 12. memorantur, quod paulò poſt contigit prænũtiatum eſt: quis dubitare poſsit quin in tanta temporum, & rerum difficultate, & in tam inuſitata perturbatione omnium, atq; in tantis calamitatibus, quibus ſi præcedentes omnes comparentur, ne calamitates quidem videri debeant, multos miſericors Deus ſpiritu propheticæ ſit illuſtraturus, per quos & piꝭ ad omnia perferenda confirmentur, & impij ad pœnitentiam ſalubriter
25 terreantur. † Hunc autem magnum prophetam, de quo nunc loquitur Apoſtolus, iure aquilam vocat quaſi in altũ ſe vitæ ſanctitate leuantem, & cœleſtia intuentem, & quod ſimilitudine aquilæ, quæ Iohannis mẽti obiecta eſt, Deus declaret amorem ſuum erga filios, qui in aquila inſignis eſt in pullos, ſicut docet Moſes Deut. 32. Circũdedit eum, & docuit, & cuſtodiuit quaſi pupillam oculi ſui. Sicut aquila prouocans ad volandum pullos ſuos, & ſuper eos volitans: expandit alas ſuas, & aſſumpſit eũ, atq; portauit in humeris ſuis. Quæ verba exponens Hieronymus in illud Iſa. 66. Et cognoſcetur manus Domini ſeruis eius. Aiunt, inquit, qui de animantium ſcripſere naturis, omnium quidẽ beſtiarum, & iumentorum, & pecudũ, auiumque ingenitum eſſe in filios, pullosque ſuos affectum, ſed maximum amorem eſſe aquilarum, quæ in excelſis, & inacceſsis locis nidos collocant, ne coluber fetus violet. Amethyſtum quoque inter pullos eius lapidem reperiri, quo omnia venena ſuperentur. Si hoc verũ eſt, rectè affectus Dei in ſuas creaturas aquilis comparatus eſt, qui omni cuſtodia protegit liberos ſuos, ne draco, & coluber antiquus Diabolus, & Satanas obrepat nouellis fetibus, vt ad nomen lapidis, qui ponitur in fundamentis Sion, omnes aduerſariorũ frangantur inſidiæ. &c. † Aquila etiam dici
26 tur quod procul Antichriſti ſentiat aduentum, vt enim eiuſdem Hierony-mus in illud Matth. 24: Vbicũque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ: Aquilæ, & vultures etiam tranſmarina dicuntur ſentire cadauera.]

Dicentis voce magna. Vt nemo ſit qui nõ audiat. *Væ, væ, væ*. Ter dicit Væ, quoniam tres maximæ calamitates ſuper ſunt venturæ per tres angelos oſtendendæ. [Quare non bis legendum eſt *væ, væ*, vt eſt apud Andream, ſed ter, Væ væ, væ vt eſt in melioribus codicibus, & apud Aretham. Nec id dubium cuiquam eſſe debet, cum idem Apoſtolus dicat cap. 9: Væ vnum abijt, & ecce veniunt adhuc duo væ poſt hæc.]

Habitantibus in terra. Habitantes in terra, ſiue habitatores terræ frequenter in malam partem accipiuntur in Scriptura, quaſi in terra viuentes, & terræ bona quærentes, & de cœleſtibus minimè cogitantes. Sancti enim dicunt: Noſtra autem conuerſatio in cœlis eſt. Ita nunc accipit Iohannes, ſicut & cap. 11: Et inhabitantes terram gaudebunt ſuper illos & iucundabuntur, & munera mittent inuicem, quoniam hi duo prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant ſuper terram. Et cap. 13: Et fecit terram, & habitantes in ea adorare beſtiã primã, Et paulò poſt: Et ſeducit habitantes in terra propter ſigna, quæ data ſunt illi facere. &c. *Verſ. 13.* *Philip. 3.*

27 *De ceteris vocibus trium angelorum*. † Idẽ videtur ac ſi diceret: A ceteris vocibus. Væ habitantibus in terra à ceteris vocibus trium angelorum, ſicut interpretatur Arethas; quomodo dictum eſt Matth. 18. Væ mundo à ſcandalis. Verùm quoniam non dixit, ἀπὸ φωνῶν, vt Matth. 18. ἀπὸ τῶν σκανδάλων, ſed ἐκ τῶν λοιπῶν φωνῶν. Ideſt, è reliquis vocibus, ſiue (vt optimè vertit interpres) *De ceteris vocibus*; ita intelligendum eſt: *Væ, væ, væ*, exibunt habitantibus in terra de vocibus tubarum trium angelorum. Itaq; *Væ* non eſt hoc in loco interiectio dolentis, vt videri poterat, ſed vice nominis ponitur, vt paulò poſt in cap. 9: Væ vnum abijt, & ecce veniunt adhuc duo Væ poſt hæc, ſenſuſque eſt etiam ſi magna mala viderint adhuc homines, multò poſteà maiora videbunt, atque grauiora. [Quod iure optimo clamat, quoniam *Verſ. 13.*

eo tempore venturus eſt Antichriſtus, vt ſuo loco videbimus.] Quare malè hæc verba diſtinguuntur in vulgatis codicibus addito commate vbi ait: *Habitantibus in terra*, quod addendum non erat.

Argumentum. Cap. IX.

Poſtquam quintus angelus tuba cecinit, ſtella cecidit, & puteum abyſsi aperuit, & exierunt locuſtæ, & mirificè cruciauerunt homines, qui nō fuerant ab angelis ſignati. Sextus angelus tuba canit, & vox auditur iubentis vt quatuor angeli alligati in Euphrate ſoluantur: quibus ſolutis maxima prœlia conſecuta ſunt, & innumerabilium hominum cædes viſæ. Quibus portentis idolorum cultores non ſunt à ſuis peccatis dimoti.

Caput. IX.

1 *ET quintus ange-*
lus tuba cecinit,
& vidi ſtellam de
cælo cecidiſſe in
terram, & data
eſt ei clauis putei
2 *abyſsi. Et aperuit puteum abyſsi: &*
aſcendit fumus putei, ſicut fumus for
nacis magnæ: & obſcuratus eſt ſol, &
3 *aer de fumo putei. Et de fumo putei*
exierunt locuſtæ in terram, & data
eſt illis poteſtas, ſicut habent poteſta
4 *tem ſcorpiones terræ: & præceptū*
eſt illis ne læderent fœnum terræ, ne-
que omne viride, neque omnem arbo
rem: niſi tantùm homines qui non ha-
bent ſignum Dei in frontibus ſuis:
5 *& datum eſt illis ne occiderent eos:*
ſed vt cruciarent menſibus quin-
que: & cruciatus eorum, vt cruciatus
6 *ſcorpij cum percutit hominem. Et*
in diebus illis quærent homines mor-
tem, & non inuenient eam: & deſide
rabunt mori, & fugiet mors ab eis.
7 *Et ſimilitudines locuſtarum, ſimi-*
les equis paratis in prœlium: & ſu-
per capita earum tamquam coronæ,
ſimiles auro: & facies earum tāquam
8 *facies hominum. Et habebant capil*
los ſicut capillos mulierum: & dentes
9 *earum, ſicut leonum erant, & habe*
bant loricas ſicut loricas ferreas, &
vox alarum earum ſicut vox currū
equorum multorum currentium in
10 *bellum. Et habebant caudas ſimiles*
ſcorpionum, & aculei erant in cau-
dis earum: & poteſtas earum nocere
11 *hominibus menſibus quinque, & ha*
bebant ſuper ſe regem angelum abyſ
ſi, cui nomen Hebraicè Abaddō, Græ
cè autem Apollyon: Latinè habens no
12 *men Exterminans. Væ vnum abijt,*
& ecce veniunt adhuc duo væ poſt
13 *hæc. Et ſextus angelus tuba ceci-*
nit: & audiui vocem vnam ex qua-
tuor cornibus altaris aurei, quod eſt
14 *ante oculos Dei, dicentē ſexto ange*
lo, qui habebat tubam, Solue quatuor
angelos, qui alligati ſunt in flumine
15 *magno Euphrate. Et ſoluti ſunt*
quatuor angeli, qui parati erant in ho
ram, & diem, & menſem, & annum:
vt occiderent tertiam partem homi-
16 *num. Et numerus equeſtris exerci*
tus vicies millies dena millia. Et audi
ui

17 *ui numerum eorum. Et ita vidi*
equos in viſione, & qui ſedebant ſu-
per eos, habebant loricas igneas, &
hyacinthinas, & ſulphureas, & capi-
ta equorum erant tamquam capita
leonum, & de ore eorum procedit
18 *ignis, & fumus, & ſulphur. Et ab*
his tribus plagis occiſa eſt tertia pars
hominum, de igne, & ex fumo, & ſul-
phure, quæ procedebant de ore ipſo-
19 *rum. Poteſtas enim equorum in ore*
eorum eſt, & in caudis eorum, nam
caudæ eorum ſimiles ſerpentibus, ha
20 *bentes capita, & in his nocent. Et*
ceteri homines qui non ſunt occiſi in
his plagis, neque pœnitentiam egerũt
de operibus manuum ſuarum, vt non
adorarent dæmonia, & ſimulacra
aurea, & argentea, & ærea, & la-
pidea, & lignea, quæ neque videre
poſſunt, neque audire, neque ambula
21 *re, & non egerunt pœnitentiam ab*
homicidijs ſuis, neque à veneficijs
ſuis, neque à fornicatione ſua, neque
à furtis ſuis.

Verſ. 1. ET *vidi ſtellam de cœlo cecidiſſe*
in terram. Beda, & magna ex
1 poſitorum pars ſtellam Dia
bolum eſſe exiſtimant, locu
ſtas autem hæreticos, præcurſores vide
licet Antichriſti, qui veneno ſui erro-
ris plurimis nocebunt. Nec videretur
hic ſenſus improbabilis, niſi illud, quod
paulò poſt ſequitur, multùm ei aduerſa
retur: Et datum eſt illis (ſcilicet, locu-
ſtis) ne occiderent eos, ſed vt cruciarẽ
tur menſibus quinque: & cruciatus eo-
rum vt cruciatus ſcorpij, cum percutit
hominem: quod in venenata animalia
rectè conuenit, in hæreticos non vide-
tur poſſe conuenire. Deinde ſubijcit:
Et in diebus illis quærent homines mor
tem, & non inuenient eam, &c. quod
rectè dicitur de ijs, qui percuſſi magno
dolore affliguntur, de hominibus dece
ptis ab hæreticis, & in errore manenti
bus non dicitur. Quare aliter videtur vi
ſio exponenda, vt, quantũ licebit, à ver
borum proprietate minimè receda-
2 mus, niſi coacti. † Stellam, quæ de cœlo
ceciderat, poſſemus cum his autoribus
Diabolum interpretari; quoniam ipſa
nos verba cogunt vt non propriè, ſed
Metaphoricè accipiamus. Nam veræ
ſtellæ, aut ignitæ alicui exhalationi nõ
poteſt clauis putei abyſſi dari, nec illa
aperire poteſt puteum abyſſi. Sed Dia
bolus ſtella dici poſſet, quia, vt ſtella
quædam, in cœlo fulgebat, & de cœlo
cecidit in terram, cui etiam dicitur Iſa.
14. ſub typo regis Babylonis: Quomo-
do cecidiſti de cœlo lucifer, qui mane
oriebaris? Obijciet fortaſſe quiſpiam
verba hic fieri de ſtella, quæ tunc ceci-
derat cum hęc Iohannes videbat; at fa-
cilè reſponderi poteſt de ſtella fieri,
quæ initio mundi cecidit, atque idcir-
co non dixit, Vidi ſtellam de cœlo cade
re, ſed: *Vidi ſtellam de cœlo cecidiſſe in ter-*
ram, & data eſt ei clauis. &c. id eſt, vidi cla
uem datam eſſe ſtellæ illi, quæ olim de
3 cœlo ceciderat. † Rupertus hoc ipſum
adnotans addit: Quãdo ille cecidit, nul
lus hominum erat, qui videret, præter
illum, qui in Euangelio ſuo loquitur di
cens: Videbam ſatanam, ſicut fulgur, de Luc. 10.
cœlo cadentem. Qui enim hæc dicit
homo Chriſtus, prius erat Deus, quã
homo fieret, prius quam angelus ille,
ſtella illa, Lucifer ille caderet, immo
priuſquam angelus, aut creatura aliqua
fieret. Bene ergo non ait, Vidi cadere,
ſed *Vidi cecidiſſe. &c.* Hanc expoſitionẽ
non ſolùm probabilem, ſed verã omni
nò iudicarem, niſi locus alter ſimilis al
teram efficeret probabiliorem, & ve-
riorem. Apoc. 20. legimus: Et vidi ange
lum deſcendentem de cœlo habẽtem
clauem abyſſi, & catenam magnam in
manu ſua. Et apprehendit draconem
ſerpẽtem antiquum, qui eſt Diabolus,
& Satanas, & ligauit eũ. Ex quo fit ma-
nifeſtum angelum, cui data eſt clauis
abyſſi, non Diabolum eſſe, ſed angelũ
ſanctũ, immò & Chriſtum ibi interpre
4 tantur Beda, & Ambroſius, & alij. † Vi
deo poſſe reſponderi probabiliter, an-
gelum

gelum illum cap. 20. bonum angelum
eſſe, huius capitis 9. eſſe Diabolum, illi
datam eſſe clauem abyſsi vt ligaret Sa-
tanam, huic vt aperiret, & fumus aſcen
deret, de quo exirent locuſtæ in terram.
At claues, ſiue domus, ſiue carceris, nõ
niſi amicis cõmitti ſolẽt, quod capitis
20. verba confirmant. Præterea quor
ſum nunc hac circumlocutione vtere
tur: *Et vidi ſtellam de cœlo cecidiſſe*, Cum
neque ſtellæ nomen, neque quod olim
de cœlo ceciderit, ad id, quod nunc agi
tur, attinere videatur? Adde quod Dia
bolum de cœlo cecidiſſe non ignora-
bat Iohannes, nec doceri indigebat quod
ſciebat. Sine dubio ergo aliquid vidit
tubâ canẽte quinto angelo, quod ante
non viderat. Nam ſi diceret: Vidit ſtel-
læ, quę de cœlo ceciderat, datam eſſe
clauem putei abyſsi, tolerabilior eſſet
expoſitio; non tamen id dicit, ſed, *Et
quintus angelus tuba cecinit, & vidi ſtellã
de cœlo cecidiſſe in terram, & data eſt ei cla-
uis putei abyſsi.* Duo igitur vidit tuba ca
nente angelo, ſtellam de cœlo cecidiſ-
ſe in terram, & datam eſſe ei clauẽ abyſ-
5 ſi. † Denique Satanas, ſiue Lucifer ille
Iſaiæ, non dicitur in terram cecidiſſe,
ſed in profundum inferni, Iſa. 14: Verũ
tamen ad infernum detraheris, in pro-
fundum laci. 2. Pet. 2: Si enim Deus an-
gelis peccantibus non pepercit, ſed ru-
dentibus inferni detractos in Tartarũ
tradidit cruciandos, &c. Omnino ergo
dicendum videtur ſanctum angelum
eſſe, cui nunc clauis putei abyſsi datur,
vt tamquam Diuinæ iuſtitiæ miniſter
abyſſum aperiat, & nocentes puniat.
[Andreas quidem Cæſarienſis autor
eſt quoſdam affirmaſſe in hac ſtella an-
gelum ſanctum indicari, idemque ſibi
videri.] Et quamuis conſtet ſanctos an
gelos magis propriè vocari ſtellas poſ-
ſe, quam dæmones, quandoquidem in
cœlo ſunt, & naturæ, gratiæque lumine
maximè fulgent: verò mihi videtur ſi-
milius angelum hunc è cœlo deſcenſu
rum eſſe in terram cum magno ſplen-
dore, vt homines tunc iudicaturi ſint
ſtellam aliquam cecidiſſe, nam omnes
plagæ ſeptem angelorum, vt iam dixi-
mus, pars ſunt illorũ terrorũ, de quibus
Luc. 21. à Domino dictum eſt: Terroreſque de
6 cœlo, & ſigna magna erunt. † Quod er-
go non ait: Vidi ſtellam cadentem, ſed,
Vidi ſtellam cecidiſſe, celeritatem magnã
in cadendo indicat, ac ſi diceret: Simul
atque tuba cecinit quintus angelus,
adeò celeriter ſtella decidit in terram,
vt cum caderet, ferè viſa non ſit, ſed
poſtquam cecidit. Ita nos vulgò de re-
bus, quæ celerrimè fiunt, dicere ſole-
mus, vix inceptas fuiſſe cum perfectæ
ſint, & non fuiſſe auditas, neque viſas.
Vt ergo plaga hæc maior præcedẽtibus
eſt, ita etiam celerior futura indicatur. *Verſ. 1.*
Et datã eſt ei clauis putei abyſsi. Abyſ- *Abyſſus.*
ſus in Scriptura ſæpe mare, ſiue profun
ditatem aquarum ſignificat, vt Gene.
1: Et tenebræ erant ſuper faciem abyſsi
Exo. 15: Abyſsi operuerunt eos, deſcen
derunt in profundum quaſi lapis Prou.
8: Quando certa lege, & gyro vallabat
abyſſos. Sæpe etiam ſignificat infernũ,
ſiue profunditatem terræ Luc. 8: Et ro-
gabant illum ne imperaret illis, vt in
abyſſum irent. Ita capitur in hoc loco
Apocalypſis, & in alijs infra, vt cap. 20:
Et miſit eum in Abyſſum, & clauſit, &
ſignauit ſuper illum, vt non ſeducat am
7 plius gẽtes. † Videtur autem, ſi propriè
tas verbi ſpectetur, profunditatem quã
uis ſignificare, ſiue ea ſit aquæ, ſiue ter-
ræ, ſiue cuiuſuis rei, nam βυθὸς ſiue Io-
nicè βυσσὸς, fundum ſignificat, ſiue
partem imam, quare ἄβυσσος quaſi ſi-
ne fundo dicitur. Etymologicum ma-
gnum à βύω deducit, quod eſt ingre-
dior, quod nemo eò ingredi poſsit,
vel à βύω, tego, &c. A. auget interdum
in compoſitione, quòd ſit locus aquis,
aut terra, aut re alia valde tectus. Deni-
que ἄβυσσα vocant Græci quæ pro-
funda ſunt, vt ἄβυσσα χάσματα, profun-
dæ voragines, apud Euripidem in Phæ-
niſsis, ἄβυσσον πέλαγος apud Æſchi-
lum, ἄβυσσον βάθος, altiſsima profun-
ditas, apud Strabonem lib. 17. In hoc au
tem loco Apocalypſis Abyſſus cum ar
ticulo ponitur, vt intelligamus infernũ
ſignificari, qui profundiſsimus eſt. Ea-
dem profunditas amplificationis cauſa *Puteus.*
puteus etiam dicitur, vt Pſal. 68: Neq;
abſorbeat me profundum, neque vr-
geat ſuper me puteus os ſuum. Nam pu
teus Metaphoricè profunditatem ma- *Puteus.*
gnam ſignificat, vnde exire difficillimũ
ſit. Pſal. 54: Tu vero Deus deduces eos
in

in puteū interit. Próu.23: Fouea enim
profunda eſt meretrix, & puteus angu
ſtus aliena. Puteus ergo Abyſsi profun
diſsimā inferni partem ſignificat, quā
vt aperiret, angelo clauis data eſt.

Verſ. 2. *Et aſcendit fumus putei.* † Fumus putei
8 aſcendens ſignificat callidiſsimas Dæ-
monum machinas, & conſilia ad no-
cendum hominibus in terra. Fumus di
cuntur, quia ex igne aſcendunt, id eſt,
ex ardēti eorum furore, & nigræ ſunt,
id eſt, triſtes, & impiæ, & quia aduer-
ſus electos nō proficient, ſed vt fumus
tandem euaneſcent, iuxta illud: Sicut
deficit fumus, deficiant. Pſal.67. [An-
dreas obſcuritatem præcedentem ma-
la opera intelligit in fumo.]

Verſ. 2. *Sicut fumus fornacis magnæ.* Denſus,
& obſcurus. Multitudinem machina-
tionū ſignificat, & furorem magnum,
è quo exeunt.

Verſ. 2. *Et obſcuratus eſt Sol, & aer de fumo pu-
tei.* Hoc eſt, magnas tenebras homini-
bus inuexit errorum fumus ille, vehe-
menter intelligētiæ vim, & pietatis ſtu
dium obſcurauit, effecitq; vt homines
neque cœlum ſuſpicerent, neq; futuro
rum ſuppliciorum recordarentur, ſed
præcipites in ſcelera ferrentur, ſicut
de ſenibus ſcriptū eſt Dan.13: Et euer-
terunt ſenſum ſuum, & declinauerunt
oculos ſuos, vt non viderent cœlum,
neque recordarentur iudiciorum iuſto
rum. [Andreas ſimiliter obſcurationē
Solis, & aeris cæcitatem mentium eſſe
9 dicit.] † Obſcuratus eſt etiā Sol, quia
malorum proſperitas, quæ lucis nomi-
ne ſolet indicari, multùm læderur, &
penè tota extinguetur, quomodò dictū
eſt Ham. 8. Et erit in die illa, dicit Do-
minus, Occidet Sol in meridie, & tene
breſcere faciam terram in die luminis,
& conuertam feſtiuitates veſtras in lu-
ctum. &c. [Quæris quomodò hæc fi-
guratè accipiā, & interpreter, qui ver-
borum proprietatem tenere ſemper ſo
leam. Quoniā in ijs, quæ de locuſtis di
cuntur, conſtat figuratam eſſe locutio-
nem, qualis eſt ſæpe in prophetis, quod
magis apparebit cum à nobis fuerint
explicata. Quod ſi Metaphora eſt in
locuſtis, eamdem ineſſe neceſſe eſt in
fumo putei, in obſcuratione Solis, &
aeris, altera enim pendent ex alteris.]

Et de fumo putei exierunt locuſtæ in ter- Verſ. 3.
ram. † De fumo putei exierunt locu-
ſtæ, quia dæmonum conſilio, & afflatu
inductæ ſunt ad nocendum. Quæ ſint *Locuſtæ*
locuſtæ difficillimum eſt dicere. Cur *quæ ſint.*
hæretici non ſint, nec prædicatores An
tichriſti, diximus num. 1. Prætereà hæ-
retici nón cruciant ſuos, id eſt, ſibi fa-
uentes, ſed orthodoxos habentes ſignū
Dei. Locuſtæ autem cruciant eos tan-
tùm, qui non habent ſignum Dei in
frontibus ſuis. Si animalia eſſe dicere-
mus aduerſus impios immiſſa, nō poſ-
ſet fortaſſe explicari cur de fumo putei
exijſſe dicantur, quomodò loricatæ, &
auro coronatæ prodeant, quomodò fa
cies habeant hominum, & capillos mu
lierum: nec enim credibile eſt talia vn-
10 quam animalia videnda eſſe. † Multò
probabilius videbatur homines feros,
& ad perdendum inſtructos in locuſtis
intelligi, niſi illud obſtaret, quod o-
mnes, qui tūc erūt in terra, neceſſe eſt
aut ex ſignatis ſigno Dei eſſe, aut ex nō
ſignatis. Locuſtæ autē ſæuiūt in non ſi-
gnatos, atque ipſæ, ſi homines ſunt, ex
non ſignatis ſunt: quare & in illis erūt,
qui à locuſtis cruciandi ſunt. Verùm ni
hilominus exiſtimo homines eſſe bar-
baros, & feroces, qui inſtigati à Diabo-
lo, & Deo iuſtè permittente per quin-
que menſium ſpatium vehementer af-
fligent impios, qui ſigno Dei noluere
ſignari. Ita olim Gothi, & Vandali, &
Hunni terras tam fidelium, quam in-
fidelium inuaſerunt, & multis dolori-
bus, multiſque cladibus affecerunt. Idē
fecerunt Agareni, & Turcæ, & in Tur
cas imperio, victorijſque claros inſur-
gunt finitimæ nationes, & crebris bel-
lis eos infeſtāt. Nec illud obſtat, quod
obſtare videbatur, eos qui in locuſtis de
ſignantur, eſſe ex non ſignatis, atque à
locuſtis cruciandos eſſe non ſignatos:
non enim omnes non ſignati crucian-
di ſunt à locuſtis, ſed aliqua eorū pars,
quam mirum non eſt ab infidelibus aut
ſuæ, aut alterius ſectæ affligi, ſicut nūc
Babylonij, aut alij infideles Turcas bel-
11 lo, cladibuſque vexant. † Conuenit au
tem hæc explanatio cum Ioelis prophe
tia, in cuius cap. 1. & 2. Chaldæorum
exercitus Iudæam vaſtaturus, & mili-
tum audacia, atque fortitudo ſimilitu-
dine

dine locuſtarum multis verbis expreſ-
ſa ſunt. Poſſunt etiam ſatis probabiliter
in locuſtis de fumo putei abyſsi exeū-
tibus dæmones multi indicari, qui ex
inferno aſcendent, & formam haben-
tes locuſtarum, qualis hic deſcribitur,
mordebunt, & dolore magno afficient
eos, qui non habent ſignum Dei viui
in frontibus ſuis. Nam ſi olim ijdem dæ-
mones filios, & famulos; & pecora Iob
occiderunt; & ſi legio eorumdem im-
mundorum ſpirituum in gregem por-
corum ingreſſa eſt, eumque præcipita-
uit in mare, vt legimus Luc. 8. quis mi-
retur extremis temporibus, cum ma-
gna, & horrēda portenta vidēda ſunt,
ſpiritus malos in impios eſſe armādos?
Verùm quoniam Diuinæ prouidētiæ
ordo ita ſe habet, vt homines plecten-
di per homines potiùs, dum in hac vita
ſunt, plectātur, homines ſignificari pro
12 certo haberi debet? †Quod etiam ma-
gis cum prophetarum locutione con-
uenit, vt diximus, quibus familiare eſt
exercitus venientes huiuſmodi anima-
lium nominibus indicare, nonnunquā,
propter multitudinem, nonnumquam
propter vim nocēdi, aut propter vtrū-
que. Propter multitudinem, vt Iſai. 7:
Et erit in die illa, Sibilabit Dominus
muſcæ, quæ eſt in extremo fluminum
Ægypti, & api, quæ eſt in terra Aſſur;
& venient, & requieſcēt omnes in tor
rentibus vallium. &c. Propter vim no-
cendi, vt Iere. 8: Quia ecce ego mittam
vobis ſerpentes regulos; quibus nō eſt
incantatio, & mordebunt vos, ait Do-
minus. Quo in loco Nabuchodonoſor,
& Chaldæos intelligit, vt docet Hiero
nymus, & vt ex præcedentibus con-
ſtat. Propter vtrumque dicuntur locu-
ſtæ apud Ioelem, & hic apud Iohannē.
Hic jam incipit videri quod Dominus
prædixit Luc. 21. Cū audieritis prœlia;
& ſeditiones, nolite terreri, oportet
enim primùm hæc fieri, ſed nondum
ſtatim finis.

Verſ. 3. *Sicut habent poteſtatem ſcorpiones terræ*,
vt ſcilicet vulnera ſæua, & venenata
infligant, qualia venenatis ſagittis fieri
ſolent, aut morſibus ſerpentum, vt
modò indicauimus verbis Ieremiæ.
*Et præceptum eſt illis ne læderent fenum ter
ræ*. Hanc mentem paſſus eſt Deus illis
immitti, vt nihil læderent, niſi homi-
nes: ſed quoniam locuſtas vocauerat,
quæ fenum, id eſt, herbā, & quidquid
viret lædere ſolent; meritò dicit. *Ne* Præcipere.
læderent fenum terræ. Præcipi autem di-
citur, non quòd propriè præceperit eis
Deus, aut iuſſerit, ſed quoniam eis vti
voluit, vt miniſtris iuſtitiæ ſuæ ad pu-
niendum impios. Quod fieri ſolet vel
Deo illis id ſuggerente, ſi iuſtam cau-
ſam habeant bellandi, & animum bo-
num: aut ſi hæc non habeant, permittē-
te vt occaſiones oriātur, & cauſæ, vn-
13 de ad id excitentur. †Ita enim ſæpe lo-
quuntur prophetæ, vt Iſai. 10: Væ Aſſur:
virga furoris mei, & baculus meus ipſe
eſt, in manu eorum indignatio mea.
Ad gentem fallacem mittam eum, &
contra populum furoris mei mandabo
illi, vt auferat ſpolia, & diripiat præ-
dam. Iere. 25: Ecce ego mittam, & aſſu-
mam vniuerſas cognationes Aquilo-
nis, ait Dominus, & Nabuchodonoſor
regem Babylonis ſeruum meum. &c.
Et datum eſt illis ne occiderent eos. *Datum* Verſ. 5.
legendum eſt, vt eſt in Græco, non Di-
ctum, vt quidam corrigunt. Hoc eſt, nō
eſt illis permiſſū occidere eos, ne mor
te citò finirentur dolores, ſed affligere,
& vexare varijs cruciatibus menſibus
quinque. His militibus hæc mens inij-
cietur, vt neminem occidere velint,
ſed per quinque menſes, quibus eorum
impetus, & ius durabit, varijs, & exquiſi
tis cruciatuum generibus eos affligent,
quales videlicet in ſeruos fugaces, & in
captiuos, & in homines victos exerce-
re ſolent ſuperbiſsimi victores, & cru-
deliſsimi tyranni. Dicit autem: *Datum
eſt illis*, quia ipſi præ odio magis opta-
bunt cruciare eos, quam occidere.
Sed vt cruciarentur. Non eſt legendū, Verſ. 5.
cruciarent, ſed cruciarentur, vt in Græ
cō eſt. βασανισθῶσι. tametſi ſenſus idē
eſt, vt cruciarentur, ſcilicet, per eos;
aut eorum opera.
14 *Vt cruciatus ſcorpij cum percutit homi-* Verſ. 5.
nem. Id eſt, crudelis, & venenoſus, &
quaſi furtim, ac latenter inflictus, nam
ſcorpius cauda ferit, in qua habet ve-
nenum.
Quærent homines mortem. Vt ita ſaltē Verſ. 6.
intolerabiles dolores euitent. Beda: Mi
ſeram vitam cita morte finiri malētes.
Sicut

Sicut beatus Cyprianus ſub Daciana contigiſſe tempeſtate conqueſtus: Volentibus, inquit, mori non permittebatur occidi. [Hoc totidem pene verbis dictum eſt à Sibylla, vt eſt in fine Sibyllinorum Oraculorum.

Optãdumq; mori dicent, fugietq; vocantes,
Non iam mortis enim requiem, non noctis habebunt.]

Verſ. 7. *Similes equis paratis in prælium*: Arethas: Propter velocem motum impetus, & animoſitatẽ equi, maximè cum inſtat prœlium. &c. Quod rectè intelligitur ex iis, quæ de equis diximus cap. 6. num. 7. & 8. Hoc eſt: Non terrebuntur vlla vi, ſed audacter & confidenter irruent ad nocendum.

Verſ. 7. *Et ſuper capita earum tamquam coronæ ſimiles auro.* Significat exercitum, de quo loquitur, colligẽdum eſſe ex magnis ducibus, & regibus, & nobiliſsimis militibus, qui pro nobilitate ſua mori malint, quam cedere, aut nõ vincere. Hoc vt doceat, dicit pulchris eos, & auratis, ſiue æreis galeis ornãdos eſſe, quæ longè ſplendeant, & tamquam coronæ aureæ videantur.
15 † Nam galeas coronas dictas eſſe apud veteres illud Virgilij oſtendit.

Galeæ coronæ vocãtur *5. Æneid.*

Omnibus in morem tonſa coma preſſa corona:

in quem locum hæc Seruius: Corona, id eſt galea, & ſermone Homeri vſus eſt, nam galeam ςέφανον dixit. Et re vera corona non poteſt eſſe, cum ſequatur:

--Galeam ante pedes proiecit inanem. &c.

Præterea veteres galeis varias pro varietate gentium eminentias addebant, quas conos Græci vocant, de quibus multa Alexander lib. 1. Genialium dierum, cap. 20. Magni duces ſummitatẽ auream imponebant, in qua eminebãt criſtæ. Vt apud Homerum legimus de armis Achillis.

18. Ilia.

Τεῦξε δέ οἱ κυνέην βριαρὴν, κροτάφοις ἀραρυῖαν,
Καλὴν, δαιδαλέην, ἐπὶ δὲ χρύσεον λόφον ἧκε.

Fecit autem ei galeam fortem, temporibus aptatam, --Pulchram, variegatã, & illi auream ſummitatem impoſuit. Simile eſt quod Virgilius ſcribit de AEnea:

10. Ænei.

Ardet apex capiti, criſtiſq; à vertice flamma
Funditur.

Ardere dicitur quia aureus eſt, ſicut cõtinuò ait:

--Et vaſtos vmbo vomit aureus ignes.

Quare duces, & nobiliores milites, aut aureas, aut æreas ſummitates faciebãt quæ coronę videbantur, & æs fabrè expolitum auro ſimile erat. Hoc ornatu nobilitas ſignificabatur equitum, quomodo apud Nahum cap. 2. alio ſimili, indicata eſt: Clypeus fortium eius igniti, viri exercitus in coccineis, igneæ habenæ currus. &c. quod latè ſuo loco explicauimus.

Et facies earum tamquam facies hominum. Verſ. 7.
16 † Hoc dicit, quoniã humanitatem ſimulabunt, & cùm multa clementiæ, & amicitiæ ſigna dederint, cumque minimè timebuntur, vehementer nocebunt, vt ſcorpij, qui cauda nec opinantes feriunt, ideoque paulò poſt ait: Et habebant caudas ſimiles ſcorpionum, & aculei erant in caudis earum.

Et habebant capillos, ſicut capillos mulierum. Verſ. 8. Capilli mulierum pulchri eſſe ſolent, & amorem vehementiùs excitãt. Hinc Cant. 4. dictum eſt: Vulneraſti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui. Et ſi tollantur capilli, magna ex parte forma imminuta cẽſetur. Iſai. 3: Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit. Capilli ergo mulierum ſignificãt non ſolùm eos humanitatem ſimulaturos eſſe, ſed etiam blanditias muliebribus ſimiles adhibituros, vt illos, quibus nocere volunt, magis capiant, & ſecuriores reddant.
17 † Fortaſſe etiam hoc potiùs indicatur, hos per mulierum operam, & blanditias capturos eſſe hoſtes ſuos, ſicut Madianitæ per mulieres deceperunt, & perdiderunt filios Iſrael Num. 25.

Et dentes eorũ ſicut leonum erant: Verſ. 8. Tametſi multam humanitatem & clementiam ſimulabunt, crudeliſsimè tamen mordebunt, ita vt eorum dentes leonum videantur. Leonum dentes validiſsimi, & acutiſsimi ſunt, & quibus nullum animal poſsit reſiſtere. Hinc amplificationis cauſa dẽtes fortiſsimi, & crudeliſsimi dentibus leonum comparantur. Eccl. 21. de peccato: Dentes leonis dentes eius, interficientes animas hominum. Ioe. 1: Gens enim aſcendit

dit ſuper terram meam fortis, & innu-
inerabilis,dentes eius vt dentes leonis,
& molares eius vt catuli leonis.

Verſ.9. *Et habebant loricas ſicut loricas ferreas.*
Hoc eſt, fortiſsimis armis munientur,
quibus hoſtium ictus, & vim minimè
timeant, neque repelli poſsint quomi-
nùs noceant quantum velint. Sed cum
re vera loricæ ferreę futurę ſint,cur ait:
Sicut loricas ferreas? Seruat decorū Mé-
taphoræ,nec enim locuſtis tribuere de-
cebat loricas ferreas; in hac tamē ſimili
18 tudine loricatos milites intelligit. †Ita
locutus eſt Ioel.cap.2.de exercitu Chal
dæorum ſub locuſtarum ſimilitudine:
Quaſi aſpectus equorum aſpectus eo-
rum,& quaſi equites ſic current. Sicut
ſonitus quadrigarum ſuper capita mon
tium exiliēt,velut populus fortis præpa
ratus ad prœlium. Sicut fortes current,
quaſi viri bellatores aſcendent mu-
rum.&c.

Verſ. 9. *Et vox alarum earum, quaſi vox curruū.*
Multas,magnaſq; futuras locuſtas do-
cet, & volatus earū plagam à Deo cœ-
litus immiſſam deſignat. Arethas Vo-
latus deſignat quòd velociter ſuperue-
niant, & quòd ſupernè accedāt: Voces
verò, ſiue ſonum alarum, dicit impe-
tum ipſarum ad bellicū aſſultum, quòd
non in ſilentio fiat. &c. Quòd autem
dicit *Quaſi vox curruū*, ita intelligēdum
eſt, vt in proxima verba diximus, quia
reuera ſonus ille curruum erit ſicut di-
xit Ioel: Sicut ſonitus quadrigarum ſu-
per capita montium exilient.

Verſ. 10. *Et habebant caudas.* Hoc iam expo-
ſuimus num. 15.

Verſ. 10. *Et poteſtas earum nocere hominibus men*
ſibus quinque. † Poteſtas, quæ illis da
19 ta eſt ad nocendum, quinque menſium
erit, vt videlicet diuturnitate plagarū
homines reſipiſcant. De numero men
ſium, aut dierum quæret quiſpiam, cur
nec plures fuerint, nec pauciores. Ve-
rùm hoc exactiùs explicare eorum eſt,
qui myſticè exponunt; nobis ſatis eſt di
cere quinque menſes ſignari, quia per
id temporis ſpatium homines affligen
tur. Hoc autem tempus Diuina proui-
dentia elegit, quo dura corda vel ad pœ
nitentiam flectantur, vel quantùm tūc
ſatis erit, puniantur. Quemadmodum
Antichriſto tres anni cum dimidio cō-
cedentur ad probationem bonorum,
& ad excæcationem malorum. Ita di-
ctū eſt Dauidi. 1. Paral. 21: Elige quod
volueris, aut tribus annis peſtilentiā,
aut tribus menſibus te fugere hoſtes
tuos, & gladium eorum non poſſe euā
dere, aut tribus diebus gladium Domi-
ni, & mortem verſari in terra. Ita etiā
decem plagis percuſſa eſt AEgyptus.
Ita Antiocho contra iuge ſacrificium
tempus datur bis mille, & trecentorū
dierum. Dan. 8. & cap. 9. Septuaginta
hebdomades abbreuiatæ ſunt ſuper po
20 pulum Iſrael, & ſuper Ieruſalem. † Ho
rum enim numerorum, quibus multi
in Scriptura ſimiles ſunt, nō alia ratio,
quam quę dicta eſt, aut quæri debet, aut
reddi, niſi rarò, poteſt. Sed ſi adhuc quę
rere velimus; menſes ſignantur potiùs
quam dies, aut hebdomades, quoniam
tempus ſuppliciorum lōgiuſculum eſ-
ſe oportebat, vt diximus. Numerus au-
tem quinarius electus videtur, quoniā
ſenariùs conſummationem videtur ſi-
gnificare, quòd ſex diebus omnia con-
ſummata ſint. Cui numero quinarius
proximus eſt. Quoniam ergo hac pla-
ga homines non occidendi erant, ſed
magnis doloribus tamen, & morti pro
ximis cruciandi, rectè quinque menſes
affliguntur.

Et habebant ſuper ſe regem angelum abyſ Verſ. 11.
ſi. Eorum dux, & rex erat angelus ma-
lus, qui idcirco non angelus, ſed ange-
lus abyſsi vocatus eſt, hoc eſt Diabo-
lus eos concitabat interiùs, & ducebat
quaſi rex, quò volebat: angelus, inquā,
qui ex abyſſo exierat, cum aperta eſt.

Cui nomen Hebraicè Abaddon. אֲבַדּוֹן: Verſ. 11.
21 † Hebraicū nomen, & Chaldaicū per
ditionem ſignificat ab אָבַד, id eſt pe-
rijt, & in coniugatione Pihel, Perdidit:
quo ſæpe vtitur Scriptura, vt Iob. 28:
Perditio, & mors dixerunt: Auribus no
ſtris audiuimus famam eius. Et cap. 31:
Ignis eſt vſq; ad perditionem deuorās.
Pſal. 87: Num quid narrabit aliquis in
ſepulcro miſericordiam tuam, & veri-
tatem tuam in perditione? Prou. 15: In
fernus, & perditio corā Domino. Sed
quia perditio more Hebræorum, vt &
alia huiuſmodi nomina, pro perdente
accipitur, hinc mortē ſignificat omnia
perdentem, & infernum, vt ex locis ci-
tatis

tatis intelligi poteſt. Inde etiam hic an-
gelus dictus eſt Abaddon, ideſt, perdés,
quod omnes homines per ſe & per mi
niſtros ſuos perdere velit. Quare rectè
Iohannes dixit Græcè appellari *ἀπολ-
λύων*, quod eſt perdens. Quod autē ſe-
Interpretationes nominum peregrinorū interdum adduntur ab Interprete.
quitur: *Et Latinè habens nomen Extermi-
nans*, nō eſt in Græco, ſed Interpres me
rito addidit ipſum Iohannem imitatus.
† Quemadmodū enim Iohanes, quia
Græcis ſcribebat, Hebraicam vocem
Græcè interpretandam putauit: ita no-
ſter, quia Latinis hominibus Scriptu-
ram vertebat, Latinè etiam Hebraicū,
22 & Græcum vocabulū expreſsit. Quod
ſæpe in noſtra translatione fieri ani-
maduertimus, vt Gen. 35: Vocauit eum
Benoni, id eſt, filium doloris mei: pater
autem eius vocauit illum Beniamin, id
eſt, filium dexteræ. Et Exodi 12: Phaſe
enim, id eſt, tranſitus, Domini eſt. Et
cap. 16: Dixerunt ad inuicem: Manhu,
Exterminare.
quod ſignificat: Quid eſt hoc? *Extermi-
nans* autem dixit noſter interpres mo-
re ſuo pro eo, quod eſt Perdés, aut cor-
rumpens, ſiue deſtruens. Vt Matth. 16:
Exterminant enim facies ſuas, vt appa-
reant hominibus ieiunantes. Et Pſal.
79: Exterminauit eam aper de ſilua, &
ſingularis ferus depaſtus eſt eā. Ex ijs,
quæ dicta ſunt, abunde conſtat falſum
eſſe quod Anſbertus, & Haymo tradi-
derunt, corruptè legi Abadon, pro la-
badon. In quo venia digni ſunt, habue-
runt enim quod Hebraicè neſcientes
in errorem poſſet inducere, vt his ver-
bis teſtatur Anſbertus: Sed quia in He-
braicis interpretationibus, quas beatus
Hieronymus per ſingulas Alphabeti li
teras diſtinxit, nō Abadō, ſed labadon
ſcriptū inuenimus, conſtat nimirū quia
ſcriptorū vitio ipſum nomen primam
literam amiſit. &c. idem ait Haymo.
23 † Indicant autem libellum de Nomini
bus Hebraicis, in quo ſingulorum libro
rum nomina interpretatur, atque cum
ad Apocalypſin venit, inter nomina,
quæ ab L incipiūt, illud locat dicēs: Lab
badon perdens, pro eo quòd eſt inter-
Liber de Nominib⁹ Hebraicis.
ficiens, ſed meliùs ſolitarius eorum. At
nō eſt cur nos libellus iſte moueat, qui
aut Hieronymi nō eſt, aut certè multa
habet à ſciolis addita, quæ Hierony-
mus ipſe rideret. Hieronymi enim re-
gula eſt in Traditionibus Heb. in Gene
ſin, etymologias non eſſe ex aliena lin
gua petendas: Nemo, inquit, in altera
lingua quempiam vocans etymologiā
ſumit ex altera. In hoc autem libello
nihil frequentius, quam nominibus
Græcis, aut etiam Latinis Hebraicas
etymologias dari. Ex eo enim ſunt vul
gares multorum nominum interpre-
tationes, quas iam vix ſine riſu audire
poſſumus, vt Philippus, os lampadis, Ar
chelaus, agnoſcens leo, Ariſtarchus,
ſuſcitans coronam, Agrippa, congre-
gans ſubitò, Aquila, dolens, ſiue partu-
riens. Cornelius, intelligens circumci-
ſionem, Petrus, diſſoluens, ſiuè diſcal
cians. Paulo, ori eorum, & mille huiuſ-
modi, vt omittam nonnulla Hebraica
24 malè interpretata. † Certè hoc de quo
nunc agimus, ab Hieronymo ſcriptum
non eſſe vel hoc ſatis ſuperque indicat,
quod quiſquis fuit, fri[illegible]dam ſuam inter
pretationem, & nemini probatam nō
dubitat anteponere interpretationi
Euangeliſtæ, quàm omnes linguarum
periti amplectuntur, & probant. Laba-
don, inquit, perdens, ſed meliùs ſolita-
rius eorū, cū tamen Labadon nullo mo
do ſignificare queat interficiens, ſiue
perdens. Poſtremo hoc in angeli nomi
ne animaduertendum, ſanctos angelos
ex operibus nomina habere, vt enim
ſcribit Gregorius Hom. 34. in Euāgelia,
Angelorū bonorum, & malorū nomina vnde.
idcirco priuatis nominibus cenſentur,
vt ſignetur per vocabula etiā in opera-
tione quid valeant. Neq; enim, inquit,
in illa ſancta ciuitate quā de viſione o-
mnipotentis Dei plena ſciētia perficit,
idcirco propria nomina ſortiuntur,
ne eorum perſonæ ſine nominibus
ſciri non poſsint: ſed cum ad nos ali-
quid miniſtraturi veniunt, apud nos
etiam nomina à miniſterijs trahunt.
&c. Atque idem etiam in malis an-
gelis fieri dicendum eſt, vt nomina
habeant à miniſterijs, quæ in nos
exercent, vt Satanas, quòd nobis
aduerſatur, atque ideo illorum no-
mina ponuntur, quorum ſunt inſi-
gniora aduerſum nos miniſteria. Ita
Tob. 3. dæmō, qui libidinoſos Saræ ma-
ritos occiderat, dicitur Aſmodæus, id
eſt, diſperdés, aut delicti menſura, aut
ignis menſura. Ita nunc nocentiſsi-

mus angelus. & multos grauiſsimè cru
ciaturus, atq; etiam, niſi prohiberetur,
interfecturus, Abaddon dictus, qui no-
men non haberet, niſi maximè nocitu-
rus eſſet.

Verſ. 12.

Væ vnum abijt. † Hoc eſt, ex illis tri-
25 bus væ, quæ aquila volans per medium
cœlum hominibus prædixerat, cap. 8.
iam tranſijt primum cum tuba quinti
angeli: ſuperſunt altera duo, quæ affe-
ret & ſextus, & ſeptimus angelus.

Verſ. 13.

*Et audiui vocem vnam ex quatuor cor-
nibus altaris aurei.* Quæritur quod nam
hoc altare putandum ſit, cum in cœlo
nullum ſit altare? cuius hęc ſit vox, quę
exit? & cur è quatuor altaris cornibus
exeat? Quemadmodum cœlum ipſum
à ſimilitudine templi, quod erat in Ie-
ruſalem, templum vocauit cap. 7. cum
dixit: Et ſeruiunt ei die ac nocte in tem
plo eius: ita nunc à ſimilitudine altaris
thymiamatis, quod erat ante Sancta
ſanctorum, & aureum erat, altare au-
reum vocat locum (vt ita loquamur)
ante conſpectum Dei, in quo ei oratio
nes ſanctorum offeruntur, vt diximus
cap. 8. num. 6. in illa verba: Vt daret de
orationibus ſanctorum omnium ſuper
altare aureum, quod eſt ante thronum.
Habebat autem altare thymiamatis
quatuor cornua, & de his legimus Exo.
30. Et deprecabitur Aharon ſuper cor-
nua eius ſemel per annum in ſanguine,
quod oblatum eſt pro peccato, & pla-
26 cabit ſuper eo in generationibus ve-
ſtris. † Ex his mihi videor verba Apo-
ſtoli intelligere. In altari erant incēſa,
id eſt, orationes ſanctorū; ſuper cornua
precabatur Aharō ſemel per annū in
ſanguine oblato pro peccato: in quo
ſignificatur Chriſtus ſummus ſacerdos
noſter, qui proprij ſanguinis pro pecca
to totius mūdi obtulit ſacrificium. Vt
ergo intelligamus per merita paſsionis
Chriſti, quæ poſt preces iuſtorū de ter
ra clamantium tunc filius patri præſen
tabit, exituram eſſe ſententiam patris;
vt ſoluantur quatuor angeli, & tertia
pars hominum peccatorum, & Chri-
ſti paſsionis, ac meritorum oblitorum
occidatur, vox dicitur exijſſe de qua-
tuor cornibus altaris.

Altare aureum in cœlo.

Verſ. 14.

*Solue quatuor angelos, qui alligati ſunt
in flumine magno Euphrate.* Quatuor an
gelos malos ſine dubio intelligere de-
bemus, quoniam alligari in flumine
Euphrate ſancti non poterant. [An-
dreas Cæſarienſis teſtatur quoſdam
affirmaſſe hos angelos eſſe Michaelē,
Gabrielem, Vrielem, Raphaelem. Ego
autem, inquit, & hos exiſtimo eſſe peſ-
ſimos dæmones alligatos in Chriſti ad
uentu, qui iuxta Diuinam ordinationē
ex cœleſti altari exeuntem, (cuius figu
ra erat altare, quod erat in veteri taber-
naculo) à Diuino angelo ſoluuntur.
Itaque turbabunt gentes contra Chri-
ſtianos, & contra ſe ipſas, vt probati
& fideles manifeſti fiant. &c] In Eu-
phrate autem poſſemus cum Tyconio
Hom. 7. (à quo Beda, & alij nonulli pa-
rum diſcrepant) populum peccatorem
intelligere, populum Babylonis, & cō-
27 fuſionis. † Quod ex eo probant, quod
Euphrates fluuius Babylonis eſt, quo-
niam Iere. 51. ſcriptum eſt: Cum vene-
ris in Babylonē, & legeris omnia ver-
ba hæc, &c. Cumque compleueris le-
gere librum iſtum, ligabis ad eum lapi-
dem, & proijcies illum in medium Eu-
phratem. &c. Verùm quoniam verba
ipſa, vt ſonant, nihil habent abſurdi, ita
vt ſonant intellegimus: quandoquidē
Scriptura ipſa docet malos angelos in
certis terræ locis interdum ligari, Tob.
8: Tunc Raphael angelus apprehendit
dæmonium, & religauit illud in deſer-
to ſuperioris AEgypti. Qui ſint qua-
tuor angeli, & cur, aut quando ligati,
Scriptura nuſquam docuit: ſed tamen
ex officijs bonorū angelorū malorum
quoq; officia indagare poterimus. Sci-
mus Deum per angelos bonos hominū
ſaluti, & rebus inferioribus conſulere,
& ſæpe diximus ſeptem angelos ma-
gnos eſſe, quibus omniū hominum cu-
ra demandata ſit. Cum hoc Satanas nō
ignoret, curat per ſpiritus ſatellites ſuos
hominibus nocere, & ſuperiorū ordinū
angelis maiora committit miniſteria.
28 † Quatuor angelos, de quibus nūc ſer-
mo eſt, ex maioribus eſſe arbitror; qui-
bus commiſſum eſt vt per ſe, & per in-
feriores ſpiritus infeſtent quatuor par-
tes terræ, vnus Orientem, alter Occidē
tem, &c. nitentes impedire hominum
ſalutem, eoſque in idololatriam, &
in omnia peccatorū genera inducere.
Hi

Hi ante aduentum Domini crudeliter
in homines graſſantes in aduentu, & in
paſsione eius alligati ſunt, & eorum ra-
bies repreſſa eſt. Et quamuis expoſito-
res huius loci omnes dæmones intelli-
gant in quatuor, & alligatos eſſe dicāt
in cordibus malorum, tamen de tēpo-
re, quo alligati ſunt, conuenit inter eos
illud eſſe, quod diximus. Alligati ergo
ſunt in flumine magno Euphrate, in flu
mine Babylonis, videlicet in loco ali-
quo remotiore & ſecretiore ab homi-
nibus, ſicut dęmoniū illud apud Tobiā
ligatū eſt in deſerto ſuperioris AEgy-
pti. [Andreas: Quod autē alligati ſunt
in Euphrate, nihil nouum: hi enim in
Abyſſum, hi autē in porcos tunc, alij au
tē in alia loca, ſecūdū quod Deo viſum
eſt, vſque ad tempus condemnati ſunt,
finito omni ipſorum bello contra ho-
mines æternum puniendi.]

Sed cur apud Euphratem potiùs quā
alio in loco ligati ſunt? Duplicē huius
rei cauſam arbitror eſſe. Prior eſt pro-
pter ſignificationem, vt intelligamus
Diabolum in ijs habitare, qui ciues Ba-
bylonis ſunt, & ſe à ciuibus Ieruſalem;
id eſt, à ſocietate bonorum, ſegregant,
multa enim ſunt, quæ magis myſterij,
29 quā hiſtoriæ cauſa ſcribuntur. † Poſte-
rior eſt, quoniā veteres patriarchæ ge-
nus ducunt ex locis trans Euphratem,
& Abraham primus trāſijt Euphratem
à Deo vocatus, & eū ſequens, & venit
in terrā promiſsionis, quæ per eū, & po
ſteros eius facta eſt terra credentiū, &
tēplum Dei habuit, & legē, & ſacerdo-
tiū, & Eccleſiā ſignificat. Alligantur er-
go angeli in Euphrate, quia tranſeunti-
bus per Euphratem, ideſt, per aquas Ba
ptiſmi, & ad Eccleſiā venientibus non
ita nocere poterunt, vt ijs, qui trans Eu
phratē, ideſt, extra Eccleſiam ſunt: atq;
ideo etiā maluit dicere, *In flumine Eu-
phrate*, quā in Babylone, vt Baptiſmus
apertiùs ſignificaretur. [Andreas aliam
rationem affert. Fortè, inquit, per Eu-
phratis mentionem ſignificatur ex par-
tibus illis exiturum eſſe Antichriſtū.]

Ver. 15. *Et ſoluti ſunt*. Quia circa extrema tē-
pora multò magis nocere hominibus ſi
nentur. Beda: Quid autē putas ſoluti fa
cient, qui tantum nūc nocent ligati?

Verſ. 15. *Qui parati erant in horam, & diē*. Ligati
fuerāt à Deo per angelos, donec tēpus
adueniret, quo ipſe decreuerat per eos
pœnas ſumere de impijs, & aduerſarijs
Chriſti. Et quoniā ne puncto quidē tē-
poris erant ſoluendi ante horam à Deo
præfinitā, ad maiorem, & certiorē eius
rei amplificationē ait: *In horā, & diem, &
mēſem, & annū*. Eodē modo nos ſolemus
dicere de re, quę ita cōtigit, vt dixeram⁹:
cōtigit eadem hora, & menſe, & anno.

Tertiam partem hominum. Eorū videli Verſ. 15
30 cet, qui nō ſunt ſignati ab angelis, ſicut
in quinto angelo vidimus in hoc ca. &
ex eiuſdē capitis fine ſatis intelligitur.
Ex quo cernitur in hoc equeſtri exerci-
tu nō poſſe intelligi hæreticos, vt Beda,
& omnes fere expoſitores arbitrantur.
Si enim tantū occidit exercitus homi-
nes ab angelis nō ſignatos, ij iam occiſi
ſunt cū in peccato ſint, nec poſſunt ſpi-
ritualiter occidi ab hæreticis. Et hic fit
illud Matt. 24. Audituri enim eſtis præ
lia, & opiniones præliorum, videre ne
turbemini: oportet enim hæc fieri, ſed
nondū eſt finis. Conſurget enim gens
in gentē, & regnū in regnum. [Ac nè
mirū videatur tertiam hominū partem
extingui, memoriæ proditū eſt tēpore
Benedicti. VIII. & Henrici primi impe
ratoris tāta peſte vbiq; laboratū fuiſſe,
vt plures mortui, quam ſuperſtites ſint
habiti. Autores Platina in Benedicto.
VIII. & M. Antonius Sabellicus En-
neadis. 9. li. 2.]

Et numerus equeſtris exercitus. Angeli Verſ. 16.
ſoluti plurimorum animos ad bellum
concitabunt aduerſus impios, non vt
eos crucient, ſed vt occidant, & exerci
tus colligetur habens militū vicies mil
lies dena millia. Græcè, *δύο μυριάδες
μυριάδων*. Valet autem Myrias decem
mille, decē myriades centū mille, cen-
tū myriades decies centum mille. &c.
Quare duæ myriades myriadum ſum-
mam conficiunt, quę eſt apud noſtrum
interpretem, vicies millies dena mil-
lia: quam non eſt mirandū colligi ſolu-
tis quatuor potentiſsimis, & nocentiſ-
ſimis angelis.

Et audiui numerū eorum. Quaſi dicat: Verſ. 16.
vidi maximam multitudinem, quam
numerare non poſſem, ſed numerus
mihi per vocem indicatus eſt.

Et ita vidi equos in viſione. Hoc eſt, Verſ. 17.

tiſsimi decident, & planis æquabuntur,
mare innauigabile c[illegible]ſtituetur. Tum
verò per iram Dei aduerſum homines,
qui iuſtitiam Dei nõ agnouerũt, ſæuiet
ferrum, ignis, fames, morbus, & ſu-
per omnia metus ſemper impendens.
Tunc orabunt Deum, & non exaudiet,
optabitur mors, & nõ veniet, nec nox
quidem requiem timori dabit, nec ad
oculos ſomnus accedet, ſed animas ho
minum ſolicitudo, [illegible] vigilia macera-
bit: plorabunt, & gement, & dentibus
ſtridebunt, gr[illegible] mortuis, &
viuos pl[illegible]gent. Hi[illegible], & alijs pluribus ma-
lis ſolitudo fiet in terra, & erit deforma
tus orbis, atq; deſertus. † Quod in car
20 minibus Sibyllinis ita dicitur.

*Ἔςαι κόσμος ἄκοσμος ἀπολλυμένων ἀν-
θρώπων.*

Hoc eſt, Erit mundus ſine ornatu pereũtibus hominibus. Mũdus Græcè ornatum ſignificat, ac ſi diceret Erit ornatus ſine ornatu.

Ita enim conficietur humanum ge-
nus, vt vix decima pars hominum relin
quatur: & vnde mille proceſſerant, vix
prodient centum. Hæc Lactantius, quę
ex prophetis, & ex Sibyllarum carmi-
nibus, atque ex Apocalypſi excerpſit.
Nec mihi illa mira videntur, cum ve-
nit in mentem illud: Et erunt ſigna in
ſole, & luna, & in terris preſſura gen-
tium præ confuſione ſonitus maris, &
fluctuum, areſcentibus hominibus præ
timore, & expectatione, quæ ſuperue-
nient vniuerſo orbi. Nam virtutes cœ-
lorum mouebuntur: & reliqua, quæ de
his temporibus prædixit Dominus in
Euangelijs.]

Vers. 13.

Et vidi, & audiui vocem vnius aquilæ
21 *volantis.* † In Græco eſt in multis codici
bus: *Vnius angeli volantis*, atq; ita omni
no legit Andreas, & ita tranſtulit Eraſ-
mus. In alijs eſt, *Vnius aquilæ*, quod ma-
gis Arethæ placuit, qui noluit Andr[illegible]
ſequi, & laborat in explanando quæ na
hęc aquila ſit. Ita etiam, vt nos, legit Ty
conius Hom. 6. & Beda, & alij Latini
expoſitores. Quid autẽ ſignificet aqui-
la volans per medium cœlum, ex ipſius
aquilę natura diſcemus. Aquila violen
ta auis eſt, & rapax, & celerrimi præte-
rea volatus. Iere. 4. Velociores aquilis
equi illius. 2. Reg. 1. Aquilis velociores,
leonibus fortiores. Inde Nabuchodo-
noſor cum velocitate, & potentia ma-
gna veniens ad diripiendum Iudæos ſi
gnificatur in aquila grandi magnarũ ala

Aquila.

rum Ezec. 17. & Hoſ. 8. cũ dicitur: Qua
ſi aquila ſuper domum Domini, vt in
vtrumque locum docuit Hieronymus.
22 † Aquila ergo volans, & calamitates
magnas hominibus prænuntiãs, ſignifi
cat eas valde velociter eſſe venturas,
& magnam futuram eſſe earum vim ad
diripiendum, & perdendum homines.
Per medium cœlum volat, vt videatur
ab omnibus, quemadmodum & apud
Zachariam legimus cap. 5: Et leuauerũt
amphoram inter cœlum, & terram,
ideſt, notam eam omnibus fecerunt.
Volante ergo aquila per medium cœ-
lum hoc intelligimus, poſt calamitates
à quatuor angelis indicatas Deum ma-
nifeſtaturum eſſe hominibus multò
etiam maiores inſtare, niſi maturè con
uertantur. Hoc autem faciet ſine du-
bio per illius temporis prædicatores,
nam in aquila prædicatores intelligunt
Tyconius Hom. 6. & omnes ferè Com
mentarij. Addendum tamen eſt, eos
aquilis comparari ijs de cauſis, quas dixi
mus, & quoniam altiùs ceteris homini
bus volant, & meliùs, atque acutiùs cœ
23 leſtia myſteria intuẽtur. † Verùm quo
niam non dicit: *Audiui vocem aquilæ vo
lantis*, ſed *vnius aquilæ*, mihi magna ſu-
ſpicio eſt virum aliquem illius tempo-
ris ſanctitate inſignem indica[illegible], [illegible]ue ex
prædicatorum numero ſit, ſiue priua-
tus homo, cui tunc Deus hanc prophe
tiam inſpiret, nam iuſti aquilæ vocan-
tur à Domino Luc. 17: Vbicumque fue
rit corpus, illuc congregabuntur &
aquilæ. Atque is etiam aquila dicitur,
quoniam velociter, vt diximus, & cum
vi magna interitum hominibus immi-
nere clamabit. [Nec verò mirari debet
quiſquam ſi & in hoc loco, & in alijs
poſtea futuros eſſe illis extremis tẽpo-
ribus prophetas dicamus, qui ventura
24 mala prænuntient. † Si enim multò an
tequam decem t[illegible]bu[illegible] ab Aſſyrijs cape-
rentur, & antequam Ieruſalem euerte
retur primùm a Chaldæis, poſt à Roma
nis, tot prophetas Deus miſit, qui po-
pulum illum admonerẽt, vt venturam
calamitatem non ignorarent: ſi in ipſa
etiam vrbis obſidione vaticinabatur
Ieremias, vt ciuitatem aut ad pœniten-
tiam, aut ad certum, & imminens exi-
tium compararet: ſi paulò ante quam
eadem

eadem vrbs vaſtaretur à Romanis, fu-
turam vaſtitatem, & captiuitatē Chri-
ſtus, atque Iohannes Baptiſta prædixe-
runt: & paulò ante obſidionem, & vr
be à Romanis obſeſſa tam vaticinijs,
quam prodigijs multis, ac magnis, quæ
à Ioſepho lib. 7. de Bello Iud. c. 12. me-
morantur, quod paulò poſt cōtigit præ
nūtiatum eſt; quis dubitare poſsit quin
in tanta temporum, & rerum difficul-
tate, & in tam inuſitata perturbatione
omnium, atq; in tantis calamitatibus,
quibus ſi præcedentes omnes compa-
rentur, ne calamitates quidem videri
debeant, multos miſericors Deus ſpi-
ritu prophetię ſit illuſtraturus, per quos
& pij ad omnia perferenda confirmen
tur, & impij ad pœnitentiam ſalubriter
25 terreantur. † Hunc autem magnum
prophetam, de quo nunc loquitur Apo
ſtolus, iūre aquilam vocat quaſi in altū
ſe vitę ſanctitate leuantem, & cœleſtia
intuentem, & quod ſimilitudine aqui-
læ, quę Iohannis mēti obiecta eſt, Deus
declaret amorem ſuum erga filios, qui
in aquila inſignis eſt in pullos, ſicut do-
cet Moſes Deut. 32. Circūduxit eum,
& docuit, & cuſtodiuit quaſi pupillam
oculi ſui. Sicut aquila prouocans ad vo
landum pullos ſuos, & ſuper eos voli-
tans: expandit alas ſuas, & aſſumpſit eū,
atq; portauit in humeris ſuis. Quæ ver-
ba exponens Hieronymus in illud Iſa.
66: Et cognoſcetur manus Domini ſer
uis eius. Aiunt, inquit, qui de animan
tium ſcripſere naturis, omnium quidē
beſtiarum, & iumentorum, & pecudū,
auiumque ingenitum eſſe in filios, pul
loſque ſuos affectum: ſed maximum
amorem eſſe aquilarum, quæ in excel-
ſis, & inacceſsis locis nidos collocant,
ne coluber fetus violet. Amethyſtum
quoque inter pullos eius lapidem repe
riri, quo omnia venena ſuperentur. Si
hoc verū eſt, rectè affectus Dei in ſuas
creaturas aquilis comparatus eſt, qui
omni cuſtodia protegit liberos ſuos, ne
draco, & coluber antiquus Diabolus,
& Satanas obrepat nouellis fetibus, vt
à nomen lapidis, qui ponitur in funda
mentis Sion, omnes aduerſariorū fran
26 gantur inſidiæ. &c. † Aquila etiam dici
tur quod procul Antichriſti ſentiat ad-
uentum, vt enim ait idem Hierony-
mus in illud Matth. 24: Vbicūque fue
rit corpus, illuc congregabuntur &
aquilæ: Aquilæ, & vultures etiam tranſ
marina dicuntur ſentire cadauera.]

Dicentis voce magna. Vt nemo ſit qui
nō audiat. *Væ, væ, væ*. Ter dicit Vę, quo
niam tres maximæ calamitates ſuper
ſunt venturæ per tres angelos oſtendē-
dæ. [Quare non bis legendum eſt *væ,
væ*, vt eſt apud Andream, ſed ter, Væ
væ, væ vt eſt in melioribus codicibus,
& apud Aretham. Nec id dubium cui
quam eſſe debet, cum idem Apoſtolus
dicat cap. 9: Væ vnum abijt, & ecce ve-
niunt adhuc duo væ poſt hæc.]

Habitantibus in terra. Habitantes in Verſ. 13.
terra, ſiue habitatores terræ frequenter
in malam partem accipiuntur in Scri-
ptura, quaſi in terra viuentes, & terræ
bona quærentes, & de cœleſtibus mi-
nimè cogitantes. Sancti enim dicunt: Philip. 3.
Noſtra autem conuerſatio in cœlis eſt.
Ita nunc accipit Iohannes, ſicut & cap.
11: Et inhabitantes terram gaudebunt
ſuper illos & iucundabuntur, & mune
ra mittent inuicem, quoniam hi duo
prophetæ cruciauerunt eos, qui habita
bant ſuper terram. Et cap. 13: Et fecit
terram, & habitantes in ea adorare be-
ſtiā primā, Et paulò poſt: Et ſeducit ha
bitantes in terra propter ſigna, quæ da-
ta ſunt illi facere. &c.
27 *De ceteris vocibus trium angelorum*. † Idē Verſ. 13.
videtur ac ſi diceret: A ceteris voci-
bus. Væ habitantibus in terra à cete-
ris vocibus trium angelorum, ſicut in
terpretatur Arethas; quomodo dictum
eſt Matth. 18: Væ mundo à ſcandalis.
Verùm quoniam non dixit, *ἀπὸ φωνῶν*,
vt Matth. 18. *ἀπὸ τῶν σκανδάλων*, ſed *ἐκ
τῶν λοιπῶν φωνῶν*. Ideſt, è reliquis voci-
bus, ſiue (vt optimè vertit interpres)
De ceteris vocibus; ita intelligendum
eſt: *Væ, væ, væ*, exibunt habitantibus
in terra de vocibus tubarum trium an-
gelorum. Itaq; *Væ* non eſt hoc in locò
interiectio dolentis, vt videri poterat,
ſed vice nominis ponitur, vt paulo
poſt in cap. 9. Væ vnum abijt, & ec-
ce veniunt adhuc duo Væ poſt hæc,
ſenſuſque eſt etiam ſi magna mala vi-
derint adhuc homines, multò poſteà
maiora videbunt, atque grauiora.
[Quod iure optimo clamat, quoniam

eo tempore venturus eſt Antichriſtus, vt ſuo loco videbimus.] Quare malè hæc verba diſtinguuntur in vulgatis codicibus addito commate vbi ait: *Habitantibus in terra*, quod addendum non erat.

Argumentum. Cap. IX.

Poſtquam quintus angelus tuba cecinit, ſtella cecidit, & puteum abyſsi aperuit, & exierunt locuſtæ, & mirificè cruciauerunt homines, qui nõ fuerant ab angelis ſignati. Sextus angelus tuba canit, & vox auditur iubentis vt quatuor angeli alligati in Euphrate ſoluantur: quibus ſolutis maxima prœlia conſecuta ſunt, & innumerabilium hominum cædes viſæ. Quibus portentis idolorum cultores non ſunt à ſuis peccatis dimoti.

Caput. IX.

1 *ET quintus ange-*
lus tuba cecinit,
& vidi ſtellam de
cœlo cecidiſſe in
terram, & data
eſt ei clauis putei
2 *abyſsi. Et aperuit puteum abyſsi: &*
aſcendit fumus putei, ſicut fumus for
nacis magnæ: & obſcuratus eſt ſol, &
3 *aer de fumo putei. Et de fumo putei*
exierunt locuſtæ in terram, & data
eſt illis poteſtas, ſicut habent poteſta
4 *tem ſcorpiones terræ: & præceptũ*
eſt illis ne læderent fœnum terræ, ne-
que omne viride, neque omnem arbo
rem: niſi tantùm homines qui non ha-
bent ſignum Dei in frontibus ſuis:
5 *& datum eſt illis ne occiderent eos:*
ſed vt cruciarent menſibus quin-
que: & cruciatus eorum, vt cruciatus
6 *ſcorpij cum percutit hominem. Et*
in diebus illis quærent homines mor-
tem, & non inuenient eam: & deſide-
rabunt mori, & fugiet mors ab eis.
7 *Et ſimilitudines locuſtarum, ſimi-*
les equis paratis in prœlium: & ſu-
per capita earum tamquam coronæ,
ſimiles auro: & facies earum tãquam
8 *facies hominum. Et habebant capil*
los ſicut capillos mulierum: & dentes
9 *earum, ſicut leonum erant, & habe*
bant loricas ſicut loricas ferreas, &
vox alarum earum ſicut vox currũ
equorum multorum currentium in
10 *bellum. Et habebant caudas ſimiles*
ſcorpionum, & aculei erant in cau-
dis earum: & poteſtas earum nocere
11 *hominibus menſibus quinque, & ha*
bebant ſuper ſe regem angelum abyſ
ſi, cui nomen Hebraicè Abaddõ, Græ
cè autem Apollyon: Latinè habens no
12 *men Exterminans. Væ vnum abijt,*
& ecce veniunt adhuc duo væ poſt
13 *hæc. Et ſextus angelus tuba ceci-*
nit: & audiui vocem vnam ex qua-
tuor cornibus altaris aurei, quod eſt
14 *ante oculos Dei, dicentẽ ſexto ange*
lo, qui habebat tubam, Solue quatuor
angelos, qui alligati ſunt in flumine
15 *magno Euphrate. Et ſoluti ſunt*
quatuor angeli, qui parati erant in ho
ram, & diem, & menſem, & annum:
vt occiderent tertiam partem homi-
16 *num. Et numerus equeſtris exerci*
tus vicies millies dena millia. Et audi
ui

17 *ui numerum eorum. Et ita vidi*
equos in viſione, & qui ſedebant ſu-
per eos, habebant loricas igneas, &
hyacinthinas, & ſulphureas, & capi-
ta equorum erant tamquam capita
leonum, & de ore eorum procedit
18 *ignis, & fumus, & ſulphur. Et ab*
his tribus plagis occiſa eſt tertia pars
hominum, de igne, & ex fumo, & ſul-
phure, quæ procedebant de ore ipſo-
19 *rum. Poteſtas enim equorum in ore*
eorum eſt, & in caudis eorum, nam
caudæ eorum ſimiles ſerpentibus, ha-
20 *bentes capita, & in his nocent. Et*
ceteri homines qui non ſunt occiſi in
his plagis, neque pœnitentiam egerũt
de operibus manuum ſuarum, vt non
adorarent dæmonia, & ſimulacra
aurea, & argentea, & ærea, & la-
pidea, & lignea, quæ neque videre
poſſunt, neque audire, neque ambula-
21 *re, & non egerunt pœnitentiam ab*
homicidijs ſuis, neque à veneficijs
ſuis, neque à fornicatione ſua, neque
à furtis ſuis.

Verſ. 1. ET *vidi ſtellam de cœlo cecidiſſe*
in terram. Beda, & magna ex
1 poſitorum pars ſtellam Dia
bolum eſſe exiſtimant, locu
ſtas autem hæreticos, præcurſores vide
licet Antichriſti, qui veneno ſui erro-
ris plurimis nocebunt. Nec videretur
hic ſenſus improbabilis, niſi illud, quod
paulò poſt ſequitur, multùm ei aduerſa
retur: Et datum eſt illis (ſcilicet, locu-
ſtis) ne occiderent eos, ſed vt cruciarẽ
tur menſibus quinque: & cruciatus eo-
rum vt cruciatus ſcorpij, cum percutit
hominem: quod in venenata animalia
rectè conuenit, in hæreticos non vide-
tur poſſe conuenire. Deinde ſubijcit:
Et in diebus illis quærent homines mor
tem, & non inuenient eam, &c. quod
rectè dicitur de ijs, qui percuſſi magno
dolore affliguntur, de hominibus dece
ptis ab hæreticis, & in errore manenti
bus non dicitur. Quare aliter videtur vi
ſio exponenda, vt, quantũ licebit, à ver
borum proprietate minimè receda-
2 mus, niſi coacti. † Stellam, quæ de cœlo
ceciderat, poſſemus cum his autoribus
Diabolum interpretari; quoniam ipſa
nos verba cogunt vt non propriè, ſed
Metaphoricè accipiamus. Nam veræ
ſtellæ, aut ignitæ alicui exhalationi nõ
poteſt clauis putei abyſſi dari, nec illa
aperire poteſt puteum abyſſi. Sed Dia
bolus ſtella dici poſſet, quia, vt ſtella
quædam, in cœlo fulgebat, & de cœlo
cecidit in terram, cui etiam dicitur Iſa.
14. ſub typo regis Babylonis: Quomo-
do cecidiſti de cœlo lucifer, qui mane
oriebaris? Obijciet fortaſſe quiſpiam
verba hic fieri de ſtella, quæ tunc ceci-
derat cum hæc Iohannes videbat; at fa-
cilè reſponderi poteſt de ſtella fieri,
quæ initio mundi cecidit, atque idcir-
co non dixit, Vidi ſtellam de cœlo cade
re, ſed: *Vidi ſtellam de cœlo cecidiſſe in ter-*
ram, & data eſt ei clauis. &c. id eſt, vidi cla
uem datam eſſe ſtellæ illi, quæ olim de
3 cœlo ceciderat. † Rupertus hoc ipſum
adnotans addit: Quãdo ille cecidit, nul
lus hominum erat, qui videret, præter
illum, qui in Euangelio ſuo loquitur di
cens: Videbam ſatanam, ſicut fulgur, de Luc. 10.
cœlo cadentem. Qui enim hæc dicit
homo Chriſtus, prius erat Deus, quã
homo fieret, priùs quam angelus ille,
ſtella illa, Lucifer ille caderet, immò
priuſquam angelus, aut creatura aliqua
fieret. Bene ergo non ait, Vidi cadere,
ſed *Vidi cecidiſſe. &c.* Hanc expoſitionẽ
non ſolùm probabilem, ſed verã omni
nò iudicarem, niſi locus alter ſimilis al
teram efficeret probabiliorem, & ve-
riorem. Apoc. 20. legimus: Et vidi ange
lum deſcendentem de cœlo habẽtem
clauem abyſſi, & catenam magnam in
manu ſua. Et apprehendit draconem
ſerpẽtem antiquum, qui eſt Diabolus,
& Satanas, & ligauit eũ. Ex quo fit ma-
nifeſtum angelum, cui data eſt clauis
abyſſi, non Diabolum eſſe, ſed angelũ
ſanctũ, immò & Chriſtum ibi interpre
4 tantur Beda, & Ambroſius, & alij. † Vi
deo poſſe reſponderi probabiliter, an-
gelum

in puteũ interit*. Prou.23: Fouea enim
profunda eſt meretrix, & puteus angu
ſtus aliena. Puteus ergo Abyſsi profun
diſsimã inferni partem ſignificat, quã
vt aperiret, angelo clauis data eſt.

Verſ.2. *Et aſcendit fumus putei.* † Fumus putei
8 aſcendens ſignificat callidiſsimas Dæ-
monum machinas, & conſilia ad no-
cendum hominibus in terra. Fumus di
cuntur, quia ex igne aſcendunt; id eſt,
ex ardẽti eorum furore, & nigræ ſunt;
id eſt, triſtes, & impiæ, & quia aduer-
ſus electos nõ proficient; ſed vt fumus
tandem euaneſcent; iuxta illud: Sicut
deficit fumus, deficiant. Pſal.67. [An-
dreas obſcuritatem præcedentem ma-
la opera intelligit in fumo.]

Verſ.2. *Sicut fumus fornacis magnæ.* Denſus,
& obſcurus. Multitudinem machina-
tionũ ſignificat, & furorem magnum,
è quo exeunt.

Verſ.2. *Et obſcuratus eſt Sol, & aer de fumo pu-
tei.* Hoc eſt, magnas tenebras homini-
bus inuexit errorum fumus ille, vehe-
menter intelligẽtiæ vim, & pietatis ſtu
dium obſcurauit, effecitq; vt homines
neque cœlum ſuſpicerent, neq; futuro
rum ſuppliciorum recordarentur, ſed
præcipites in ſcelera ferrentur, ſicut
de ſenibus ſcriptũ eſt Dan.13: Et euer-
terunt ſenſum ſuum, & declinauerunt
oculos ſuos, vt non viderent cœlum;
neque recordarentur iudiciorum iuſto
rum. [Andreas ſimiliter obſcurationẽ
Solis, & aeris cæcitatem mentium eſſe
9 dicit.] † Obſcuratus eſt etiã Sol, quia
malorum proſperitas, quæ lucis nomi-
ne ſolet indicari, multùm lædetur, &
penè tota extinguetur, quomodò dictũ
eſt Ham. 8. Et erit in die illa, dicit Do-
minus, Occidet Sol in meridie, & tene
breſcere faciam terram in die luminis,
& conuertam feſtiuitates veſtras in lu-
ctum. &c. [Quæris quomodò hæc fi-
guratè accipiã, & interpreter, qui ver-
borum proprietatem tenere ſemper ſo
leam. Quoniã in ijs, quæ de locuſtis di
cuntur, conſtat figuratam eſſe locutio-
nem, qualis eſt ſæpe in prophetis, quod
magis apparebit cùm à nobis fuerint
explicata. Quod ſi Metaphora eſt in
locuſtis, eamdem ineſſe neceſſe eſt in
fumo putei, in obſcuratione Solis, &
aeris, altera enim pendent ex alteris.]

Et de fumo putei exierunt locuſtæ in ter- *Verſ.3.*
ram. † De fumo putei exierunt locu-
ſtæ, quia dæmonum conſilio, & afflatu
inductæ ſunt ad nocendum: Quæ ſint *Locuſtæ*
locuſtæ difficillimum eſt dicere. Cur *quæ ſint.*
hæretici non ſint, nec prædicatores An
tichriſti, diximus num. 1. Præterea hæ-
retici nõn cruciant ſuos, id eſt, ſibi fa-
uentes, ſed orthodoxos habentes ſignũ
Dei. Locuſtæ autem cruciant eos tan-
tùm, qui non habent ſignum Dei in
frontibus ſuis. Si animalia eſſe dicere-
mus aduerſus impios immiſſa, nõ poſ-
ſet fortaſſe explicari cur de fumo putei
exijſſe dicantur, quomodò loricatæ, &
auro coronatæ prodeant, quomodò fa
cies habeant hominum, & capillos mu
lierum: nec enim credibile eſt talia vn-
10 quam animalia videnda eſſe. † Multò
probabilius videbatur homines feros,
& ad perdendum inſtructos in locuſtis
intelligi, niſi illud obſtaret, quod o-
mnes, qui tũc erũt in terra, neceſſe eſt
aut ex ſignatis ſigno Dei eſſe, aut ex nõ
ſignatis. Locuſtæ autẽ ſæuiũt in non ſi-
gnatos, atque ipſæ, ſi homines ſunt, ex
non ſignatis ſunt: quare & in illis erũt,
qui à locuſtis cruciandi ſunt. Verùm ni
hilominus exiſtimo homines eſſe bar-
baros, & feroces, qui inſtigati à Diabo-
lo, & Deo iuſtè permittente per quin-
que menſium ſpatium vehementer af-
fligent impios, qui ſigno Dei noluere
ſignari. Ita olim Gothi, & Vandali, &
Hunni terras tam fidelium, quam in-
fidelium inuaſerunt, & multis dolori-
bus, multiſque cladibus affecerunt. Idẽ
fecerunt Agareni, & Turcæ, & in Tur
cas imperio, victorijſque claros inſur-
gunt finitimæ nationes, & crebris bel-
lis eos infeſtãt. Nec illud obſtat, quod
obſtare videbatur, eos qui in locuſtis de
ſignantur, eſſe ex nõn ſignatis; atque à
locuſtis cruciandos eſſe non ſignatos:
non enim omnes non ſignati crucian-
di ſunt à locuſtis, ſed aliqua eorũ pars,
quam mirum non eſt ab infidelibus aut
ſuæ, aut alterius ſectæ affligi, ſicut nũc
Babylonij, aut alij infideles Turcas bel-
11 lo, cladibuſque vexant. † Conuenit au
tem hæc explanatio cum Ioelis prophe
tia, in cuius cap. 1. & 2. Chaldæorum
exercitus Iudæam vaſtaturus, & mili-
tum audacia, atque fortitudo ſimilitu-
dine

dine locuſtarum multis verbis expreſ-
ſa ſunt. Poſſunt etiam ſatis probabiliter
in locuſtis de fumo putei abyſsi exeũ
tibus dæmones multi indicari, qui ex
inferno aſcendent, & formam haben-
tes locuſtarum, qualis hic deſcribitur,
mordebunt, & dolore magno afficient
eos, qui non habent ſignũm Dei viui
in frontibus ſuis. Nam ſi olim ijdem dæ
mones filios, & famulos, & pecora Iob
occiderunt, & ſi legio eorumdem im-
mundorum ſpirituum in gregem por-
corum ingreſſa eſt, eumque præcipita-
uit in mare, vt legimus Luc. 8. quis mi-
retur extremis temporibus, cum ma-
gna, & horrẽda portenta vidẽda ſunt,
ſpiritus malos in impios eſſe armãdos?
Verùm quoniam Diuinæ prouidẽtiæ
ordo ita ſe habet, vt homines plectẽn-
di per homines potiùs, dum in hac vita
ſunt, plectãtur, homines ſignificari pro
12 certo haberi debet? †Quod etiam ma-
gis cum prophetarum locutione con-
uenit, vt diximus, quibus familiare eſt
exercitus venientes huiuſmodi anima-
lium nominibus indicare, nonnunquã,
propter multitudinem, nonnumquam
propter vim nocẽdi, aut propter vtrũ-
que. Propter multitudinem, vt Iſai. 7:
Et erit in die illa, Sibilabit Dominus
muſcæ, quæ eſt in extremo fluminum
AEgypti, & api, quæ eſt in terra Aſſur,
& venient, & requieſcẽt omnes in tor
rentibus vallium. &c. Propter vim no-
cendi, vt Iere. 8: Quia ecce ego mittam
vobis ſerpentes regulos, quibus nõ eſt
incantatio, & mordebunt vos, ait Do-
minus. Quo in loco Nabuchodonoſor,
& Chaldæos intelligit, vt docet Hiero
nymus, & vt ex præcedentibus con-
ſtat. Propter vtrumque dicuntur locu-
ſtæ apud Ioelem, & hic apud Iohannẽ.
Hic iam incipit videri quod Dominus
prædixit Luc. 21. Cũ audieritis prœlia,
& ſeditiones, nolite terreri, oportet
enim primùm hæc fieri, ſed nondum
ſtatim finis.
Verſ. 3. *Sicut habent poteſtatem ſcorpiones terræ,*
vt ſcilicet vulnera ſæua, & venenatã
infligant, qualia venenatis ſagittis fieri
ſolent, aut morſibus ſerpentum, vt
modò indicauimus verbis Ieremiæ.
*Et præceptum eſt illis ne læderent fenum ter
ræ.* Hanc mentem paſſus eſt Deus illis
immitti, vt nihil læderent, niſi homi-
nes: ſed quoniam locuſtas vocauerat,
quæ fenum, id eſt, herbã, & quidquid
viret lædere ſolent, meritò dicit. *Ne* Præcipera.
læderent fenum terræ. Præcipi autem di-
cit, non quod propriè præceperit eis
Deus, aut iuſſerit, ſed quoniam eis vti
voluit, vt miniſtris iuſtitiæ ſuæ ad pu-
niendum impios. Quod fieri ſolet vel
Deo illis id ſuggerente, ſi iuſtam cau-
ſam habeant bellandi, & animum bo-
num: aut ſi hæc non habeant, permittẽ-
te vt occaſiones oriãtur, & cauſæ, vn-
13 de ad id excitentur. †Ita enim ſæpe lo-
quuntur prophetæ, vt Iſai. 10: Væ Aſſur:
virga furoris mei, & baculus meus ipſe
eſt, in manu eorum indignatio mea.
Ad gentem fallacem mittam eum, &
contra populum furoris mei mandabo
illi, vt auferat ſpoliã, & diripiat præ-
dam. Iere. 25: Ecce ego mittam, & aſſu-
mam vniuerſas cognationes Aquilo-
nis, ait Dominus, & Nabuchodonoſor
regem Babylonis ſeruum meum. &c.
Et datum eſt illis ne occiderent eos. Datum Verſ. 5.
legendum eſt, vt eſt in Græco, non Di-
ctum, vt quidam corrigunt. Hoc eſt, nõ
eſt illis permiſſũ occidere eos, nè mor
te citò finirentur dolores, ſed affligere,
& vexare varijs cruciatibus menſibus
quinque. His militibus hæc mens inij-
cietur, vt neminem occidere velint,
ſed per quinque menſes, quibus eorum
impetus, & ius durabit, varijs, & exquiſi
tis cruciatuum generibus eos affligent,
quales videlicet in ſeruos fugaces, & in
captiuos, & in homines victos exerce-
re ſolent ſuperbiſsimi victores, & cru-
deliſsimi tyranni. Dicit autem: *Datum
eſt illis*, quia ipſi præ odio magis opta-
bunt cruciare eos, quam occidere.
Sed vt cruciarentur. Non eſt legendũ, Verſ. 5.
cruciarent, ſed cruciarentur, vt in Græ
co eſt. *βασανισθῶσι.* tametſi ſenſus idẽ
eſt, vt cruciarentur, ſcilicet, per eos,
aut eorum opera.
14 *Vt cruciatus ſcorpij cum percutit homi-* Verſ. 5.
nem. Id eſt, crudelis, & venenoſus, &
quaſi furtim, ac latenter inflictus, nam
ſcorpius cauda ferit, in qua habet ve-
nenum.
Quærent homines mortem. Vt ita ſaltẽ Verſ. 6.
intolerabiles dolores euitent. Beda: Mi
ſeram vitam cita morte finiri malẽtes.
Sicut

Sicut beatus Cyprianus ſub Daciana contigiſſe tempeſtate conqueſtus: Volentibus, inquit, mori non permittebatur occidi. [Hoc totidem pene verbis dictum eſt à Sibylla, vt eſt in fine Sibyllinorum Oraculorum.

Optãdumq́; mori dicent, fugietq́; vocantes,
Non iam mortis enim requiem, non noctis habebunt.]

Verſ. 7. *Similes equis paratis in prælium*: Arethas: Propter velocem motum impetus, & animoſitatẽ equi, maximè cum inſtat prælium. &c. Quod rectè intelligitur ex ijs, quæ de equis diximus cap. 6. num. 7. & 8. Hoc eſt: Non terrebuntur vlla vi, ſed audacter & confidenter irruent ad nocendum.

Verſ. 7. *Et ſuper capita earum tamquam coronæ ſimiles auro.* Significat exercitum, de quo loquitur, colligẽdum eſſe ex magnis ducibus, & regibus, & nobiliſsimis militibus, qui pro nobilitate ſua mori malint, quam cedere, aut nõ vincere. Hoc vt doceat, dicit pulchris eos, & auratis, ſiue æreis galeis ornãdos eſſe, quæ longè ſplendeant, & tamquam coronæ aureæ videantur.
15 † Nam galeas coronas dictas eſſe apud veteres illud Virgilij oſtendit.

Galeæ coronæ vocãtur. 5. Æneid.

Omnibus in morem tonſa coma preſſa corona:

in quem locum hæc Seruius: Corona, id eſt galea, & ſermone Homeri vſus eſt, nam galeam στέφανον dixit. Et re vera corona non poteſt eſſe, cum ſequatur:

--Galeam ante pedes proiecit inanem. &c.

Præterea veteres galeis varias pro varietate gentium eminentias addebant, quas conos Græci vocant, de quibus multa Alexander lib. 1. Genialium dierum, cap. 20. Magni duces ſummitatẽ auream imponebant, in qua eminebãt criſtæ. Vt apud Homerum legimus de armis Achillis.

18. Ilia.

Τεῦξε δέ οἱ κόρυθα βριαρὴν, κροτάφοις ἀραρυῖαν,
Καλὴν, δαιδαλέην, ἐπὶ δὲ χρύσεον λόφον ἧκε.

Fecit autem ei galeam fortem, temporibus aptatam, --Pulchram, variegatã, & illi auream ſummitatem impoſuit. Simile eſt quod Virgilius ſcribit de Ænea:

10. Ænei.

Ardet apex capiti, criſtiſq́; à vertice flamma
Funditur.

Ardere dicitur quia aureus eſt, ſicut cõtinuò ait:

--Et vaſtos vmbo vomit aureus ignes.

Quare duces, & nobiliores milites, aut aureas, aut æreas ſummitates faciebãt quæ coronę videbantur, & æs fabrè expolitum auro ſimile erat. Hoc ornatu nobilitas ſignificabatur equitum, quomodo apud Nahum cap. 2. alio ſimili, indicata eſt: Clypeus fortium eius ignitus, viri exercitus in coccineis, igneæ habenæ currus. &c. quod latè ſuo loco explicauimus.

Et facies earum tamquam facies homi- Verſ. 7.
16 *num.* † Hoc dicit, quoniã humanitatem ſimulabunt, & cùm multa clementiæ, & amicitiæ ſigna dederint, cumque minimè timebuntur, vehementer nocebunt, vt ſcorpij, qui cauda nec opinantes feriunt, ideoque paulò poſt ait: Et habebant caudas ſimiles ſcorpionum, & aculei erant in caudis earum.

Et habebant capillos, ſicut capillos mulierum. Capilli mulierum pulchri eſſe ſolent, & amorem vehementiùs excitãt. Hinc Cant. 4. dictum eſt: Vulneraſti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui. Et ſi tollantur capilli, magna ex parte forma imminuta cẽſetur. Iſai. 3: Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit. Capilli ergo mulierum ſignificãt non ſolùm eos humanitatem ſimulaturos eſſe, ſed etiam blanditias muliebribus ſimiles adhibituros, vt illos, quibus nocere volunt, magis capiant, & ſecuriores reddant.
17 † Fortaſſe etiam hoc potiùs indicatur, hos per mulierum operam, & blanditias capturos eſſe hoſtes ſuos, ſicut Madianitæ per mulieres deceperunt, & perdiderunt filios Iſrael Num. 25.

Verſ. 8. *Et dentes eorũ ſicut leonum erant*: Tametſi multam humanitatem & clementiam ſimulabunt, crudeliſsimè tamen mordebunt, ita vt eorum dentes leonum videantur. Leonum dentes validiſsimi, & acutiſsimi ſunt, & quibus nullum animal poſsit reſiſtere. Hinc amplificationis cauſa dẽtes fortiſsimi, & crudeliſsimi dentibus leonum comparantur. Eccl. 21. de peccato: Dentes leonis dentes eius, interficientes animas hominum. Ioe. 1: Gens enim aſcendit

dit ſuper terram meam fortis, & innu-
merabilis, dentes eius vt dentes leonis,
& molares eius vt catuli leonis.
Et habebant loricas ſicut loricas ferreas.
Verſ. 9. Hoc eſt, fortiſsimis armis munientur,
quibus hoſtium ictus, & vim minimè
timeant, neque repelli poſsint quomi-
nùs noceant quantum velint. Sed cum
re vera loricæ ferreę futurę ſint, cur ait:
Sicut loricas ferreas? Seruat decorū Me-
taphoræ, nec enim locuſtis tribuere de
cebat loricas ferreas, in hac tamē ſimili
18 tudine loricatos milites intelligit. † Ita
locutus eſt Ioel. cap. 2. de exercitu Chal
dæorum ſub locuſtarum ſimilitudine:
Quaſi aſpectus equorum aſpectus eo-
rum, & quaſi equites ſic current. Sicut
ſonitus quadrigarum ſuper capita mon
tium exilient, velut populus fortis præpa
ratus ad prœlium. Sicut fortes current,
quaſi viri bellatores aſcendent mu-
rum. &c.
Verſ. 9. *Et vox alarum earum, quaſi vox curruū.*
Multas, magnasq́; futuras locuſtas do-
cet, & volatus earū plagam à Deo cœ-
litus immiſſam deſignat. Arethas Vo-
latus deſignat quòd velociter ſuperue-
niant, & quòd ſupernè accedāt. Voces
verò, ſiue ſonum alarum, dicit impe-
tum ipſarum ad bellicū aſſultum, quòd
non in ſilentio fiat. &c. Quòd autem
dicit *Quaſi vox curruū*, ita intelligēdum
eſt, vt in proxima verba diximus, quia
reuera ſonitus ille curruum erit ſicut di-
xit Ioel: Sicut ſonitus quadrigarum ſu-
per capita montium exilient.
Verſ. 10. *Et habebant caudas.* Hoc iam expo-
ſuimus num. 15.
Verſ. 10. *Et poteſtas earum nocere hominibus men*
19 *ſibus quinque.* † Poteſtas, quæ illis da
ta eſt ad nocendum, quinque menſium
erit, vt videlicet diuturnitate plagarū
homines reſipiſcānt. De numero men
ſium, aut dierum quæret quiſpiam, cur
nec plures fuerint, nec pauciores. Ve-
rùm hoc exactiùs explicare eorum eſt,
qui myſticè exponunt; nobis ſatis eſt di
cere quinque menſes ſignari, quia per
id temporis ſpatium homines affligen
tur. Hoc autem tempus Diuina proui-
dentia elegit, quo dura corda vel ad pœ
nitentiam flectantur, vel quantùm tūc
ſatis erit, puniantur. Quemadmodum
Antichriſto tres anni cum dimidio cō-
cedentur ad probationem bonorum,
& ad excæcationem malorum. Ita di-
ctū eſt Dauidi. 1. Paral. 21: Elige quod
volueris, aut tribus annis peſtilentiā,
aut tribus menſibus te fugere hoſtes
tuos, & gladium eorum non poſſe euā
dere, aut tribus diebus gladium Domi-
ni, & mortem verſari in terra. Ita etiā
decem plagis percuſſa eſt AEgyptus.
Ita Antiocho contra iuge ſacrificium
tempus datur bis mille, & trecentorū
dierum. Dan. 8. & cap. 9. Septuaginta
hebdomades abbreuiatæ ſunt ſuper po
20 pulum Iſraël, & ſuper Ieruſalem. † Ho
rum enim numerorum, quibus multi
in Scriptura ſimiles ſunt, nō alia ratio,
quam quę dicta eſt, aut quæri debet, aut
reddi, niſi rarò, poteſt. Sed ſi adhuc quę
rere velimus; menſes ſignantur potiùs
quam dies, aut hebdomades, quoniam
tempus ſuppliciorum lōgiuſculum eſ-
ſe oportebat, vt diximus. Numerus au-
tem quinarius electus videtur, quoniā
ſenariùs conſummationem videtur ſi-
gnificare, quòd ſex diebus omnia con-
ſummata ſint. Cui numero quinarius
proximus eſt. Quoniam ergo hac pla-
ga homines non occidendi erant, ſed
magnis doloribus tamen, & morti pro
ximis cruciandi, rectè quinque menſes
affliguntur.
Et habebant ſuper ſe regem angelum abyſ Verſ. 11.
ſi. Eorum dux, & rex erat angelus ma-
lus, qui idcirco non angelus, ſed ange-
lus abyſsi vocatus eſt, hoc eſt Diabo-
lus eos concitabat interiùs, & ducebat
quaſi rex, quò volebat: angelus, inquā,
qui ex abyſſo exierat, cum aperta eſt.
Cui nomen Hebraicè Abaddon, אֲבַדּוֹן: Verſ. 11.
21 † Hebraicū nomen, & Chaldaicū per
ditionem ſignificat ab אָבַד, id eſt pe-
rijt, & in coniugatione Pihel, Perdidit:
quo ſæpe vtitur Scriptura, vt Iob. 28:
Perditio, & mors dixerunt: Auribus no
ſtris audiuimus famam eius. Et cap. 31:
Ignis eſt vſq; ad perditionem deuorās.
Pſal. 87: Num quid narrabit aliquis in
ſepulcro miſericordiam tuam, & veri-
tatem tuam in perditione? Prou. 15: In
fernus, & perditio corā Domino. Sed
quia perditio more Hebræorum, vt &
alia huiuſmodi nomina, pro perdente
accipitur, hinc mortē ſignificat omnia
perdentem, & infernum, vt ex locis ci-
tatis

tatis intelligi poteſt. Inde etiam hic an-
gelus dictus eſt Abaddon, id eſt, perdēs,
quod omnes homines per ſe & per mi
niſtros ſuos perdere velit. Quare rectè
Iohannes dixit Græcè appellari ἀπολ-
λύων, quod eſt perdens. Quod autē ſe-
Interpretationes nominum peregrinorū interdum adduntur ab Interprete.
quitur: *Et Latinè habens nomen Extermi-
nans*, nō eſt in Græco, ſed Interpres me
rito addidit ipſum Iohannem imitatus.
† Quemadmodū enim Iohānes, quia
Græcis ſcribebat, Hebraicam vocem
Græca interpretandam putauit: ita no-
ſter, quia Latinis hominibus Scriptu-
ram vertebat, Latinè etiam Hebraicū,
22 & Græcum vocabulū expreſsit. Quod
ſæpe in noſtra translatione fieri ani-
maduertimus, vt Gen. 35: Vocauit eum
Benoni, id eſt, filium doloris mei: pater
autem eius vocauit illum Beniamin, id
eſt, filium dexteræ. Et Exodi 12: Phaſe
enim, id eſt, tranſitus, Domini eſt. Et
cap. 16: Dixerunt ad inuicem: Manhu,
Exterminare.
quod ſignificat: Quid eſt hoc? *Extermi-
nans* autem dixit noſter interpres mo-
re ſuo pro eo, quod eſt Perdēs, aut cor-
rumpens, ſiue deſtruens. Vt Matth. 6:
Exterminant enim facies ſuas, vt appa-
reant hominibus ieiunantes. Et Pſal.
79: Exterminauit eam aper de ſilua, &
ſingularis ferus depaſtus eſt eā. Ex ijs,
quæ dicta ſunt, abunde conſtat falſum
eſſe quod Anſbertus, & Haymo tradi-
derunt, corruptè legi Abadon, pro la-
badon. In quo venia digni ſunt, habue-
runt enim quod Hebraicè neſcientes
in errorem poſſet inducere, vt his ver-
bis teſtatur Anſbertus: Sed quia in He-
braicis interpretationibus, quas beatus
Hieronymus per ſingulas Alphabeti li
teras diſtinxit, nō Abadō, ſed labadon
ſcriptū inuenimus, conſtat nimirū quia
ſcriptorū vitio ipſum nomen primam
literam amiſit. &c. idem ait Haymo.
23 † Indicant autem libellum de Nomini
bus Hebraicis, in quo ſingulorum libro
rum nomina interpretatur, atque cum
ad Apocalypſin venit, inter nomina,
quę ab L. incipiūt, illud locat dicēs: Lab
badon perdens, pro eo quod eſt inter-
Liber de Nominib⁹ Hebraicis.
ficiens, ſed meliùs ſolitarius eorum. At
nō eſt cur nos libellus iſte moueat, qui
aut Hieronymi nō eſt, aut certè multa
habet à ſciolis addita, quæ Hierony-
mus ipſe rideret. Hieronymi enim re-
gula eſt in Traditionibus Heb. in Gene
ſin, etymologias non eſſe ex aliena lin
gua petendas: Nemo, inquit, in altera
lingua quempiam vocans etymologiā
ſumit ex altera. In hoc autem libello
nihil frequentius, quam nominibus
Græcis, aut etiam Latinis Hebraicas
etymologias dari. Ex eo enim ſunt vul
gares multorum nominum interpre-
tationes, quas iam vix ſine riſu audire
poſſumus, vt Philippus, os lampadis, Ar
chelaus, agnoſcens leo, Ariſtarchus,
ſuſcitans coronam, Agrippa, congre-
gans ſubitò, Aquila, dolens, ſiue partu-
riens. Cornelius, intelligens circumci-
ſionem, Petrus, diſſoluens, ſiuè diſcal
cians. Paulo, os eorum, & mille huiuſ-
modi, vt omittam nonnulla Hebraica
24 malè interpretata. † Certè hoc de quo
nunc agimus, ab Hieronymo ſcriptum
non eſſe vel hoc ſatis ſuperque indicat,
quod quiſquis fuit, frigidam ſuam inter
pretationem, & nemini probatam nō
dubitat anteponere interpretationi
Euangeliſtæ, quàm omnes linguarum
periti amplectuntur, & probant. Laba-
don, inquit, perdens, ſed meliùs ſolita-
rius eorū, cū tamen Labadon nullo mo
do ſignificare queat interficiens, ſiue
perdens. Poſtremo hoc in angeli nomi
ne animaduertendum, ſanctos angelos
ex operibus nomina habere, vt enim
Angelorū bonorum, & malorū nomina vnde.
ſcribit Gregorius Hom. 34. In Euāgelia,
idcirco priuatis nominibus cenſentur,
vt ſignetur per vocabula etiā in opera-
tione quid valeant. Neq; enim, inquit,
in illa ſancta ciuitate quā de viſione o-
mnipotentis Dei plena ſciētia perficit,
idcirco propria nomina ſortiuntur,
ne eorum perſonæ ſine nominibus
ſciri non poſsint: ſed cum ad nos ali-
quid miniſtraturi veniunt, apud nos
etiam nomina à miniſterijs trahunt.
&c. Atque idem etiam in malis an-
gelis fieri dicendum eſt, vt nomina
habeant à miniſterijs, quæ in nos
exercent, vt Satanas, quòd nobis
aduerſatur, atque ideo illorum no-
mina ponuuntur, quorum ſunt inſi-
gniora aduerſum nos miniſteria. Ita
Tob. 3. dæmō, qui libidinoſos Saræ ma-
ritos occiderat, dicitur Aſmodæus, id
eſt, diſperdēs, aut delicti menſura, aut
ignis menſura. Ita nunc nocentiſſi-

K mus

mus angelus, & multos grauiſsimè cru
ciaturus, atq; etiam, niſi prohiberetur,
interfecturus, Abaddon dictus, qui no-
men non haberet, niſi maximè nocitu-
Verſ. 12. rus eſſet.

Væ vnum abyt. † Hoc eſt, ex illis tri-
25 bus væ, quæ aquila volans per medium
cœlum hominibus prædixerat, cap. 8.
iam tranſijt primum cum tuba quinti
angeli: ſuperſunt altera duo, quæ affe-
rent ſextus, & ſeptimus angelus.

Verſ. 13. *Et audiui vocem vnam ex quatuor cor-
nibus altaris aurei.* Quæritur quod nam
hoc altare putandum ſit, cum in cœlo
nullum ſit altare? cuius hęc ſit vox, quę
exit? & cur è quatuor altaris cornibus
Altare aureum in cœlo. exeat? Quemadmodum cœlum ipſum
à ſimilitudine templi, quod erat in Ie-
ruſalem, templum vocauit cap. 7. cum
dixit: Et ſeruiunt ei die ac nocte in tem
plo eius: ita nunc à ſimilitudine altaris
thymiamatis, quod erat ante Sancta
ſanctorum, & aureum erat, altare au-
reum vocat locum (vt ita loquamur)
ante conſpectum Dei, in quo ei oratio
nes ſanctorum offeruntur, vt diximus
cap. 8. num. 6. in illa verba: Vt daret de
orationibus ſanctorum omnium ſuper
altare aureum, quod eſt ante thronum.
Habebat autem altare thymiamatis
quatuor cornua, & de his legimus Exo.
30: Et deprecabitur Aharon ſuper cor-
nua eius ſemel per annum in ſanguine,
quod oblatum eſt pro peccato, & pla-
26 cabit ſuper eo in generationibus ve-
ſtris. † Ex his mihi videor verba Apo-
ſtoli intelligere. In altari erant incenſa,
idest, orationes ſanctorũ, ſuper cornua
precabatur Aharõ ſemel per annũ in
ſanguine oblato pro peccato: in quo
ſignificatur Chriſtus ſummus ſacerdos
noſter, qui proprij ſanguinis pro pecca
to totius mũdi obtulit ſacrificium. Vt
ergo intelligamus per merita paſsionis
Chriſti, quæ poſt preces iuſtorũ de ter
ra clamantium tunc filius patri præſen
tabit, exituram eſſe ſententiam patris,
vt ſoluantur quatuor angeli, & tertia
pars hominum peccatorum, & Chri-
ſti paſsionis, ac meritorum oblitorum
occidatur, vox dicitur exijſſe de qua-
tuor cornibus altaris.

*Solue quatuor angelos, qui alligati ſunt
Verſ. 14.* *in flumine magno Euphrate.* Quatuor an
gelos malos ſine dubio intelligere de-
bemus, quoniam alligari in flumine
Euphrate ſancti non poterant. [An-
dreas Cæſarienſis teſtatur quoſdam
affirmaſſe hos angelos eſſe Michaelẽ,
Gabrielem, Vrielem, Raphaelem. Ego
autem, inquit, & hos exiſtimo eſſe peſ-
ſimos dæmones alligatos in Chriſti ad
uentu, qui iuxta Diuinam ordinationẽ
ex cœleſti altari exeuntem, (cuius figu
ra erat altare, quod erat in veteri taber-
naculo) à Diuino angelo ſoluuntur.
Itaque turbabunt gentes contra Chri-
ſtianos, & contra ſe ipſas, vt probati
& fideles manifeſti fiant. &c.] In Eu-
phrate autem poſſemus cum Tyconio
Hom. 7. (à quo Beda, & alij nõnulli pa-
rum diſcrepant) populum peccatorem
intelligere, populum Babylonis, & cõ-
27 fuſionis. † Quod ex eo probant, quod
Euphrates fluuius Babylonis eſt, quo-
niam Iere. 51. ſcriptum eſt: Cum vene-
ris in Babylonẽ, & legeris omnia ver-
ba hæc, &c. Cumque compleueris le-
gere librum iſtum, ligabis ad eum lapi-
dem, & proijcies illum in medium Eu-
phratem. &c. Verùm quoniam verba
ipſa, vt ſonant, nihil habent abſurdi, ita
vt ſonant intellegimus: quandoquidẽ
Scriptura ipſa docet malos angelos in
certis terræ locis interdum ligari, Tob.
8: Tunc Raphael angelus apprehendit
dæmonium, & religauit illud in deſer-
to ſuperioris AEgypti. Qui ſint qua-
tuor angeli, & cur, aut quando ligati,
Scriptura nuſquam docuit: ſed tamen
ex officijs bonorũ angelorũ malorum
quoq; officia indagare poterimus. Sci-
mus Deum per angelos bonos hominũ
ſaluti, & rebus inferioribus conſulere,
& ſæpe diximus ſeptem angelos ma-
gnos eſſe, quibus omniũ hominum cu-
ra demandata ſit. Cum hoc Satanas nõ
ignoret, curat per ſpirit⁹ ſatellites ſuos
hominib⁹ nocere, & ſuperiorũ ordinũ
angelis maiora committit miniſteria.
28 † Quatuor angelos, de quibus nũc ſer-
mo eſt, ex maioribus eſſe arbitror, qui-
bus commiſſum eſt vt per ſe, & per in-
feriores ſpiritus infeſtent quatuor par-
tes terræ, vnus Orientem, alter Occidẽ
tem, &c. nitentes impedire hominum
ſalutem, eoſque in idololatriam, &
in omnia peccatorũ genera inducere.

Hi

Hi ante aduentum Domini crudeliter
in homines graſſantes in aduentu, & in
paſsione eius alligati ſunt, & eorum ra-
bies repreſſa eſt. Et quamuis expoſito-
res huius loci omnes dæmones intelli-
gant in quatuor, & alligatos eſſe dicãt
in cordibus malorum, tamen de tépo-
re, quo alligati ſunt, conuenit inter eos
illud eſſe, quod diximus. Alligati ergo
ſunt in flumine magno Euphrate, in flu
mine Babylonis, videlicet in loco ali-
quo remotiore & ſecretiore ab homi-
nibus, ſicut dęmoniũ illud apud Tobiã
ligatũ eſt in deſerto ſuperioris AEgy-
pti. [Andreas: Quod autẽ alligati ſunt
in Euphrate, nihil nouum: hi enim in
Abyſſum, hi autẽ in porcos tunc, alij au
tẽ in alia loca, ſecũdũ quod Deo viſum
eſt, vſque ad tempus condemnati ſunt,
finito omni ipſorum bello contra ho-
mines æternùm puniendi.]

Sed cur apud Euphratem potiùs quã
alio in loco ligati ſunt? Duplicẽ huius
rei cauſam arbitror eſſe. Prior eſt pro-
pter ſignificationem, vt intelligamus
Diabolum in ijs habitare, qui ciues Ba-
bylonis ſunt, & ſe à ciuibus Ieruſalem;
id eſt, à ſocietate bonorum, ſegregant,
multa enim ſunt, quæ magis myſterij;
29 quã hiſtoriæ cauſa ſcribuntur. † Poſte-
rior eſt, quoniã veteres patriarchæ ge-
nus ducunt ex locis trans Euphratem,
& Abraham primus trãſijt Euphratem
à Deo vocatus, & eũ ſequẽns, & venit
in terrã promiſsionis, quæ per eũ, & po
ſteros eius facta eſt terra credentiũ, &
tẽplum Dei habuit, & legẽ, & ſacerdo-
tiũ, & Eccleſiã ſignificat. Alligantur er
go angeli in Euphrate, quia tranſeunti-
bus per Euphratem, ideſt, per aquas Ba
ptiſmi, & ad Eccleſiã venientibus non
ita nocere potẽrunt, vt ijs, qui trans Eu
phratẽ, ideſt, extra Eccleſiam ſunt: atq;
ideo etiã maluit dicere, *In flumine Eu-
phrate*, quã in Babylone, vt Baptiſmus
apertiùs ſignificaretur. [Andreas aliam
rationem affert. Fortè, inquit, per Eu-
phratis mentionem ſignificatur ex par-
tibus illis exiturum eſſe Antichriſtũ.]

Ver. 15. *Et ſoluti ſunt.* Quia circa extrema tẽ-
pora multò magis nocere hominibus ſi
nentur. Beda: Quid autẽ putas ſoluti fa
cient, qui tantum nũc nocent ligati?

Verſ. 15. *Qui parati erant in horam, & diẽ.* Ligati
fuerãt à Deo per angelos, donec tẽpus
adueniret, quo ipſe decreuerat per eos
pœnas ſumere de impijs, & aduerſarijs
Chriſti. Et quoniã ne puncto quidẽ tẽ-
poris erant ſoluendi ante horam à Deo
præfinitã, ad maiorem, & certiorẽ eius
rei amplificationẽ ait: *In horã, & diem, &
mẽſem, & annũ.* Eodẽ modo nos ſolemus
dicere de re, quę ita cõtigit, vt dixeram⁹:
cõtigit eadem hora, & menſe, & anno.

Tertiam partem hominum. Eorũ videli Verſ. 15
30 cet, qui nõ ſunt ſignati ab angelis, ſicut
in quinto angelo vidimus in hoc ca. &
ex eiuſdẽ capitis fine ſatis intelligitur.
Ex quo cernitur in hoc equeſti exerci-
tu nõ poſſe intelligi hæreticos, vt Beda,
& omnes fere expoſitores arbitrantur.
Si enim tantũ occidit exercitus homi-
nes ab angelis nõ ſignatos, ij iam occiſi
ſunt cũ in peccato ſint, nec poſſunt ſpi-
ritualiter occidi ab hæreticis. Et hic fit
illud Matt. 24: Audituri enim eſtis præ
lia, & opiniones præliorum, videte ne
turbemini: oportet enim hæc fieri; ſed
nondũ eſt finis. Conſurget enim gens
in gentẽ, & regnũ in regnum. [Ac ne
mirũ videatur tertiam hominũ partem
extingui, memoriæ proditũ eſt tẽpore
Benedicti. VIII. & Henrici primi impe
ratoris tãta peſte vbiq; laboratũ fuiſſe,
vt plures mortui, quam ſuperſtites ſint
habiti. Autores Platina in Benedicto.
VIII. & M. Antonius Sabellicus En-
neadis. 9. li. 2.]

Et numerus equeſtis exercitus. Angeli Verſ. 16.
ſoluti plurimorum animos ad bellum
concitabunt aduerſus impios; non vt
eos crucient, ſed vt occidant, & exerci
tus colligetur habens militũ vicies mil
lies dena millia. Græcè, *δύο μυριάδες
μυριάδων.* Valet autem Myrias decem
mille, decẽ myriades centũ mille, cen-
tũ myriades decies centum mille. &c.
Quare duæ myriades myriadum ſum-
mam conficiunt, quę eſt apud noſtrum
interpretem, vicies millies dena mil-
lia: quam non eſt mirandũ colligi ſolu-
tis quatuor potentiſsimis, & nocentiſ-
ſimis angelis.

Et audiui numerũ eorum. Quaſi dicat: Verſ. 16.
vidi maximam multitudinem; quam
numerare non poſſem, ſed numerus
mihi per vocem indicatus eſt.

Et ita vidi equos in viſione. Hoc eſt, Verſ. 17.

equi,& ſeſſores eorũ tales erãt, quales
nũc deſcribã. Sed priùs ſeſſores deſcri-
bit. In Grçco ita eſt: Et ita vidi equos in
viſione,& qui ſedebant ſuper eos habẽ
tes loricas igneas. Qui ſint autem equi
tes,& equi, paulò poſt dicemus num.
33.&.34.

Verſ. 17.

Habebant loricas igneas,& hyacinthinas,
31 *& ſulphureas.* † Hoc duobus modis po-
teſt intel[illegible]i, aut ſingulos equites habi-
turos loricas partim igneas, partim hya
cinthinas, partim ſulphureas, aut non-
nullos habituros igneas, alios hyacin-
thinas, alios ſulphureas, quod magis pla
cet. Rurſum nõ eſt putandũ loricas ve-
rè igneas futuras eſſe, nullæ enim tales
vnquam fuerũt, aut ſulphureæ, ſed in vi
ſione apparuerunt igneæ, & hyacinthi
næ,& ſulphureæ, vt per hæc aliquid ſi-
gnificaretur. Quare eleganter dixit: Et
ita vidi equos in viſione, &c. quaſi in-
dicans non tales re ipſa futuros eſſe,
ſed quales per hæc ſignificantur. Lo-
ricæ ergo igneæ ſignificant eorum, qui
ab his equitibus, id eſt, ducibus, in prœ-
lium educentur, aſpectum fore homi-
nibus terribilem, vt nõ magis aduerſus
eos inſurgere audeant, quã ſi igne ſepti
eſſent. Simile eſt illud Zach. 2: Et ego
ero ei, ait Dominus, murus ignis in cir-
cuitu, videlicet vt longè terreat, & ab
oppugnatione arceat inimicos. Hyacin
thus colorẽ habet cœleſtẽ, ideoq; lori-
cæ hyacinthinæ ſunt, vt intelligant ho
mines huiuſmodi hoſtes eſſe in ſupera
biles,& à Deo miſſos, per quod plectã-
tur impij. [Tale aliquid cogitabat rex
Latinus, cum dicebat:
Bellum importunum ciues cum gente deorũ;
Inuictiſque viris gerimus.]
32 † Sulphureæ ſunt etiã, vt agnoſcant in
eis impij miniſtros Dei eſſe ad ſuũ ſup-
pliciũ eo[s] qui veniũt, vt dẽt ſcilicet pœ
nas libidinũ ſuarũ: ſcriptũ enim eſt Pſal.
10: Pluet ſup peccatores laqueos: ignis,
& ſulphur, & ſpiritus procellarũ pars
calicis eorũ. Et Gen. 19: Dominus pluit
ſuper Sodomã,& Gomorram ſulphur,
& ignẽ. Et Iob. 18. de peccatore: Aſper
gatur in tabernaculo eius ſulphur. Pœ-
na igitur in his indicatur vitæ præſentis,
ſed huiuſmodi, vt prænũtia ſit futuræ in
altera vita. Illa enim eſt in qua maximè
peccatores igne,& ſulphure plectẽtur,

Loricæ igneæ.

Loricæ hyacinthinæ.

Virgi. 11. Æneid.

Loricæ ſulphureæ.

vt ſæpe in libro hoc videbimus. Vt cap.
14: Et cruciabitur igne, & ſulphure in
cõſpectu angelorũ ſanctorũ, & cap. 19:
Viui miſsi ſunt hi duo in ſtagnũ ignis ar
dentis ſulphure. Meritò etiã hyacinthi
næ ponũtur inter igneas,& ſulphureas,
quoniam ſuppliciũ ignis, & ſulphuris
cœlitus mittetur in impios in hac vita,
& in futura. Deniq; in igne,& ſulphu-
re ſumma vaſtitas indicatur: nã ignis
omnia vaſtat dũ nõ extinguitur: Cum
autẽ illi ſulphur additur, extingui non
poteſt, eſt enim ſulphur pabulũ ignis,
moleſtiſsimi quidem illud odoris, ſed
aptiſsimum tamen vt & flammã ſuſci-
piat,& ſemper ardeat, atque ignem au
geat. † Inde de Gehenna legimus Iſa.
33 30: Nutrimenta eius ignis, & ligna mul
ta, flatus Domini ſicut torrens ſulphu-
ris ſuccendens eam. Et cap. 34: Ignis ter
rã deuaſtans vehemẽter, diuq; ardens
his verbis deſcribitur: Et cõuertentur
torrentes eius in picem,& humus eius
in ſulphur,& erit terra eius in picem ar
dentẽ. Nocte & die nõ extinguetur, in
ſempiternũ aſcendet fumus eius, à ge-
neratione in generationẽ deſolabitur,
id eſt, ita ardebit, ac ſi pix eſſet, aut ſul-
phur. Et Ezec. 38: Et iudicabo cum pe-
ſte,& ſanguine, & imbre vehementi,
& lapidibus immẽſis: ignẽ, & ſulphur
pluam ſuper eũ,& ſuper exercitũ eius,
& ſuper populos multos, qui ſunt cum
eo, id eſt, penitus eos deuaſtabo. Ex qui
bus & ſequentia intelligentur.

Ignis & Sulphur.

Verſ. 17.

Et capita equorum erant tanquam capi-
ta leonum. Equi homines intelligendi
ſunt in prœliũ veniẽtes, ab equis enim
dicit occiſſam eſſe tertiam partem ho-
minum, non ab equitibus. † Equites
34 ſunt contrariæ poteſtates huiuſmodi
equis inſidẽtes, id eſt, illos gubernãtes,
atque in pugnam, & cædes agentes.
Quæ intelligentia ex equis, & equiti-
bus capitis. 6. abũde cõfirmatur, ſimulq;
furor eorũ inſatiabilis, & intolerabilis
oſtenditur. Tyconius Hom. 7: Equos
homines dicit, ſeſſores ſpiritus nequã
armatos igne, & ſulphure, &c. [An-
dreas etiam putat ſeſſores eſſe ſuperio
res dæmones.] Capita equorũ erãt tam
quã capita leonũ, quoniam audaciam,
& fortitudinem,& crudelitatem mili-
tes præ ſe ferebant.

Et

Verſ. 17. *Et de ore eorum procedit ignis, & fumus,
& ſulphur.* De ore eorum dicitur proce
dere ignis, & fumus, & ſulphur, quia
quocunque ſe vertent, omnia crude-
liter vaſtabunt, omninoque perdent, ſi
cut fumus in ſulphure accenſus, vt iam
expoſuimus num. 32. & 33. hoc autem
facient iubentes homines occidi, &
cruciari mille modis, & vrbes euerti,
& omnia diſperdi, non vlla rōne ducti;
ſed furori, & feritati ſuæ obſequentes,
ſicut de gente Chaldæorum dictum eſt
Hab. 1: Horribilis, & terribilis eſt, ex ſe-
metipſa iudicium, & onus egredietur.
Hoc etiā intelligetur ex verbis cap. 11:
Ignis exiet de ore eorum, & deuorabit
inimicos eorū. Hoc etiā ignis indicat:
nemo eis poterit reſiſtere, ſicut igni, nē
mo poterit effugere, latiſſimè diffunde
tur vt ignis. Nahum. 1: Indignatio eius
effuſa eſt vt ignis. Fumus multus cœlū
obſcurat, & diei ſplendorem pertur-
bat: ita hi terrore ſuo, & verbis minaci-
bus, atque omnia perdi iubētibus, quie
tē, & proſperitatem malorū obſcura-
būt, & eorū mentes perturbabunt, vt
inopes conſilij, & trepidi faciliùs vin-
cātur. Simile eſt illud Ioel. 2. de exerci-
tu Chaldæorū: Ante faciē eius ignis de
uorans, & poſt eū exurens flāma. Quaſi
hortus voluptatis terra corā eo, & poſt
eum ſolitudo deſerti, neque eſt qui fu-
giat eum. Illud etiam hic ſignificatur,
quod de eiſdem Chaldæis ſcriptum eſt
Nah. 2: Aſpectus eorum quaſi lampa-
des, quaſi fulgura diſcurrentia, id eſt,
ignem vi nocendi, & celeritate diſcur
rendi referent.
Verſ. 19. *Poteſtas enim equorum in ore eorum eſt,*
35 *& in caudis eorum.* † In Græco vt qui-
dam putant, nō habetur, *In caudis eorū*:
at antiquiores nonnulli codices habēt,
& apud Andream id legitur, & apud
Aretham, & omnino legendum eſt, vt
verba ſequentia indicant; *Nam caudæ eo
rum ſimiles ſerpentibus. &c.* Aliorū equo
rū poteſtas in corpore, aut in pedib' eſt,
horum in ore, & in caudis. *In ore* quidē
quia de ore eorum procedit ignis, & fu
mus, & ſulphur, quod iam expoſuimus.
In caudis, quoniam cum vicerint, & diſ
ſipauerint hoſtes, videbuntur tranquil
lè, & minimè tyrannicè dominari, ſed
non multò poſt ad eamdem crudelita-
tē redibunt, & cum recedere volent,
iterum eadem ora proferent ignem, &
fumum, & ſulphur ſpirantia, ideo cau-
dæ eorum habere etiam capita dicun-
tur, & ſimiles eſſe ſerpentibus, qui taci
tè e cauernis prodeunt, & non præuiſi
mordent, vt Eccleſiaſtæ. 10: Si mordeat
ſerpens in ſilentio, &c. Ita hi cum iam
quieuiſſe, & placidiſsimi eſſe videbun-
tur, ex improuiſo mordebunt, & ſæ-
uient.
36 *Et ceteri homines.* Duæ partes reliquæ *Verſ. 20.*
impiorū, nam tertia tantùm ab his occi
detur.
Neque pœnitentiam egerunt. Ita dictū *Verſ. 20.*
eſt, ac ſi diceret: Reliquæ duæ partes ne
que occiſæ ſunt, neq; aliorū cædib' ad
moneri voluerūt, vt pœnitētiā agerēt.
De operibus manuum ſuarum. De pecca *Verſ. 20.*
tis ſuis, ita enim vocari ſolent peccata, *Opera ma-*
quia propriè opera noſtra ſunt, vt Deu. *nuum no-*
31: Quando feceritis malum in conſpe *ſtrarum.*
ctu Domini vt irritetis eum per opera
manuum veſtrarum. Pſal. 9: Cognoſce
tur Dominus iudicia faciens, in operi-
bus manuum ſuarum cōprehenſus eſt
peccator. Pſal. 27: Da illis ſecundum
opera eorū, & ſecundùm nequitiam ad
inuentionum ipſorum: Secundùm ope
ra manuū eorum tribue illis. Solēt etiā
vocari opera manuum idola, Pſal. 113:
Simulacra gētium argentum, & aurū,
opera manuū hominum. Iſa. 2: Et reple
ta eſt terra eius idolis: opus manuum
ſuarum adorauerunt, quod fecerunt di
giti eorum. Hoſe. 14: Nec dicemus vl-
tra, Dij noſtri, opera manuū noſtrarū.
Verùm nūc, quoniam ſtatim de idolis
expreſſè loquitur, peccata intelli-
genda ſunt, de quibus pœnitentia agi
debet.
Vt non adorarent dæmonia. † Vt aliam *Verſ. 20.*
37 vitæ rationē inſtituentes adorare deſi-
nerent idola, quæ dij putantur, ſed dæ-
monia ſunt. Ex his intelligitur extre-
mis illis tēporibus multos fore cultores
idolorū. Cum enim dicit: *Simulacra au-
rea, & argentea, & ærea, & lapidea, & li-
gnea*, multitudinem magnam idolorū
in diuerſa materia indicat, quæ videli-
cet, cū ex quauis materia fieri poſsint,
vbique, & ab omnibus fient. Eiſdē ver-
bis multitudo idolorū indicatur in do-
mo regis Chaldæorum Dan. 5: Et

laudabant deos ſuos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneoſque, & lapideos. Et Paulus multitudiné vaſorũ ex diuerſitate materiæ indicat. 2. Tim. 2: In magna autem domo non ſolùm ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed & lignea, & fictilia. [Intelligitur etiam, cũ hæc fient, nondum veniſſe Antichriſtum, qui nulla idola in templis relinquet. Nec dicit: Vt non adorarent Antichriſtum, ſed, *Vt non adorarent dæmonia, & ſimulacra aurea. &c.*]

Argumentum. Cap. X.

Videt angelum de cœlo deſcendentem, librumque apertum manu portantem, & dextrum pedem ſuper mare ponentem, ſiniſtrum ſupra terram, & voce magna clamantem poſt voces ſeptem tonitruum non ampliùs tempus futurum, ſed cùm ſeptimus angelus tuba clãget, ſæculum eſſe terminandum. Deinde librum illum ab angelo acceptum deuorat, quem primò dulcem, mox amarum ſenſit.

Caput. X.

1 *ET vidi alium angelum fortem de-*
ſcendentem de cœ-
lo, amictum nube,
& iris in capite
eius, & facies eius
erat vt ſol, & pedes eius tamquam co
2 *lumna ignis. Et habebat in manu*
ſua libellum apertum: & poſuit pe-
dem ſuum dextrum ſuper mare, ſini-
3 *ſtrum autem ſuper terram. & cla-*
mauit voce magna, quemadmodum
cùm leo rugit. Et cùm clamaſſet, lo-
cuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas.
Et cùm locuta fuiſſent ſeptem toni-
4 *trua voces ſuas, ego ſcripturus eram:*
& audiui vocem de cœlo dicẽtem mi-
bi: Signa quæ locuta ſunt ſeptem toni
5 *trua: & noli ea ſcribere. Et ange-*
lus quem vidi ſtantem ſuper mare, &
ſuper terram, leuauit manum ſuã ad
6 *cœlum, & iurauit per viuẽtem in ſæ*
cula ſæculorum, qui creauit cœlũ, &
ea quæ in eo ſunt: & terram, & ea
quæ in ea ſunt, & mare, & ea quæ in
eo ſunt: Quia tempus non erit am-
7 *pliùs: ſed in diebus vocis ſeptimi an-*
geli, cùm cœperit tuba canere, cõſum
mabitur myſterium Dei, ſicut euan-
gelizauit per ſeruos ſuos Prophetas.
8 *Et audiui vocem de cœlo iterum lo-*
quentem mecum, & dicentem, Vade,
& accipe librum apertum de manu
angeli ſtantis ſuper mare, & ſuper
9 *terram. Et abiÿ ad angelum, dicens*
ei vt daret mihi librum. Et dixit mi-
hi: Accipe librum, & deuora illum:
& faciet amaricari ventrem tuum,
ſed in ore tuo erit dulce tãquam mel.
10 *Et accepi librum de manu angeli,*
& deuoraui illum: & erat in ore
meo tamquam mel, dulce, & cùm
deuoraſſem eum, amaricatus eſt
11 *venter meus, & dixit mihi, Opor-*
tet te iterum prophetare Gentibus,
& populis, & linguis, & regi-
bus multis.

1 *ET vidi alium angelum fortem.* *Verſ. 1.* Ea, quæ in hoc cap. 10. & in parte vndecimi dicuntur, inter tubam ſexti angeli, & ſeptimi fient, nam de ſeptimo angelo ſcriptum eſt cap. 11: Et ſeptimus angelus tuba cecinit. &c. Ergo quoniam neque poſt tot plagas, quæ per tubas ſex ange-

angelorum prænuntiatę ſunt, homines
pœnitentiam agere volent, ſed in ſuis
peccatis permanebunt: nunc angelus
fortis mittitur, qui etiam iureiurando
hominibus cōteſtetur imminere finē
mūdi, & cum ſeptimus angelus tuba ce
cinerit, omnia eſſe cōſummanda, vt vel
hoc terrore à peccatis abſtineant, aut
certè nihil à Dei miſericordia, & boni-
tate requiri poſsit. Eorū verò ſententiā,
qui cenſent hunc angelū eſſe Chriſtū,
& nunc ad exordiū natiuitatis eius ſer-
monem reduci, nō arbitror eſſe refellē
dam, cum & rerum ipſarum contextus,
& verba ipſa Apoſtoli manifeſtiſsimè
2 refellant. † Quorſum enim nunc inter
tubam ſexti angeli, & ſeptimi, cū de vl-
timis ſæculi temporibus agitur, de pri-
mo Chriſti aduentu, & de natiuitate
eius agat Apoſtolus? Quando Chriſtus
in primo aduentu iurauit tempus non
futurū ampliùs, ſed in dieb⁹ ſeptimi an
geli conſummandum eſſe myſterium
Dei? Quando librū apertū comedēdū
tradidit Iohanni? [Andreas quidē ange
lum ſanctum eſſe non dubitat, ita enim
ait: Hunc ſanctum intelligi & nubes, &
iris, & lux ſolem decens oſtendunt per
hæc enim quod cœleſte eſt, & varium
in virtutibus, & quod illuminans eſt an
gelicæ naturæ & intelligentiæ oſten-
ditur. &c.] Angelus ergo hic fortis ille
ipſe angelus eſt, de quo cap. 5. dixit: Et
vidi angelum fortem prædicantem vo
ce magna: Quis eſt dignus aperire li-
brum, & ſoluere ſignacula eius, atque
ideo librum, quem tunc aperiri opta-
bat, nunc apertum portat, vt tradat Io-
hanni.

Verſ. 1. *Amictum nube*. Per hoc indicat eum
non eſſe cognoſcendum, nec homines
ei credituros eſſe vt agant pœnitentiā.
Verſ. 1. *Et iris in capite eius*. Iris recōciliationis,
& fœderis ſignum eſt, per quam Deus
admoneri voluit vt non perderet iterū
3 homines diluuio, vt legim⁹ Gen. 9: † Vt
igitur legati pacē petentes, aut promit-
tentes, apud veteres frondibus oliuæ
coronati mittebantur, quod etiam Vir
gilius oſtēdit cum ait.

7. Æne. *Centum oratores auguſta ad mœnia regis*
Ire iubet ramis velatos Palladis omnes,
Donaq; ferre viro, pacēq; expoſcere Teucris:
ita angelus, qui pacem Dei portat ho-
minibus, & eos ad pœnitentiam inui-
tat, iride coronatur ne pereant omnes
diluuio iræ Dei.

Et facies eius erat vt ſol. Facies erat vt Verſ. 1.
ſol, cum quia læta nuntiat, & poſt tot
plagas proſperitatem affert, ſi velint ho
mines reſipiſcere, ſicut cum poſt multo
rum dierum pluuiam ſol clarus exori-
tur, & cœlum ſerenum cernitur: tum
quia ab omnibus videri, & neminem la
tere vult Deum de pace agere.

Et pedes eius tamquam columnæ ignis. Verſ. 1.
Priùs pacem promittit, ideoque iridem
habet in capite, & facies eius eſt vt ſol.
Sed poſteà nolentibus reſipiſcere ſup-
plicia minatur, ideo enim habet pedes
igneos, vt doceat inimicos Chriſti pe-
dibus eius eſſe ſubijciendos, & æter-
nis ignibus cremandos: hoc enim ſigni
ficant pedes ignei, vt in ſimili loco vidi
mus cap. 1. num. 102. & 103. [Andreas:
Columnæ autem ignis quod terrificū
eſt, & puniens impios ſignificant.] Co
lumnæ fortes, & longæ ſunt, atq; ideo
pedes eius ſimiles columnis dicuntur,
vt ſignificetur Chriſtum, cuius ange-
lus hic nuntius eſt, fortem eſſe ad pu-
niendum, (nam idcirco miſſus eſt ad
hæc nuntianda angelus fortis) & lon-
gos habere pedes, id eſt, poſſe illis o-
mnes inimicos ſuos pertingere ad con
culcandum, ſicut mox ait: Et poſuit pe-
dem ſuum dextrum ſuper mare, ſini-
ſtrum autem ſuper terram. Itaque hoc
idem de pedibus Chriſti dicit, quod pro
uerbio iactatur: Longæ regum manus.

Et habebat in manu ſua libellum apertū. Verſ. 2.
4 † Eum videlicet, quem cap. 5. vidit in
dextera ſedentis ſuper thronū, in quo
ſcripta erant quæ gentibus Iohānes va-
ticinari iubebatur, vt expoſuimus cap.
5. n. 2. & duob⁹ ſequētibus. Atq; hūc me
ritò nūc in manu habet, quoniā ſuppli-
cia, quibus impij plectendi ſunt, niſi pœ
nitentiam egerint, in eo ſcripta Iohan-
ni tradenda ſunt.

Et poſuit pedem ſuum dextrum ſuper ma Verſ. 2.
re. Significat hoc nihil eſſe tam diſtans,
ac remotum, vt Domini ſui pedes, &
cōculcationem effugere poſsit. Itaque
nō ſolū habitantes in terra, ſed in inſu-
lis etiā remotiſsimis degētes ſupplicia
ei⁹ vitare nō poterūt: Sed cur dexterū
pedē ſup mare ponit, ſiniſtrū ſup terrā?

Pes dexter fortior eſt, & in ijs, qui magis latent, & remotiores ſunt, magis Chriſti pedis fortitudo, & ſupplicia ei oſtendentur, cum ne illi quidem, qui in remotiſsimis inſulis viuebant ab hominum conſortio ſegregati liberari ab eius ira potuerint, magis quàm qui erãt in terra. [Andreas ita interpretatur, alterum pedem in terra, alterum in mari poni, vt pœna indicetur latrocinantiũ in terra, & piratarum in mari verſantium.]

Verſ.3. *Et clamauit voce magna quemadmodum*
5 *leo, cùm rugit.* † Quid clamauerit paulò poſt ſcribit: Quia tempus non erit amplius. &c. Voce magna clamat, ſicut leo, quia omnes audire vult, quæ dicit, & omnes terrere, vt maturè pœnitentiam agant, & vt indicet magnam iram Dei illis impẽdere, niſi pœnitentiam egerint. In Græco eſt: ὥσπερ λέων μυκᾶται. Eſt autem μυκᾶσθαι propriè boum, & inde Metaphoricè transfertur ad quæuis alia magnum ſonum edentia, vt ad camelos, leones: ad inanimata etiã, vt ad tonitrua, & ſimilia. Quæritur autem an extremis temporibus poſtquã facta fuerint ea, quæ hactenus dicta ſunt, angelus huiuſmodi deſcenſurus ſit de cœlo, qualis nunc deſcribitur, & valdè clamaturus, vt cum leo rugit? Reſpondeo Iohanni obiectam fuiſſe hanc viſionem, vt ex ea intelligeret quæ futura ſunt, & ſcriptis mandaret, vt homines illorũ temporum intelligant quid Deus de illis cogitauerit. At tunc non deſcendet quidem angelus amictus nube, fient tamen ea, quæ in hoc angelo, & in eius verbis ſignificantur, id eſt, Deus prædicatores mittet, qui homines ad pœnitentiam exhortentur, & pacem, atque reconciliationem eis promittant, deinde etiam & citò venturi iudicij comminatione terreãt. Ita ſunt multa ex ijs, quę hactenus diximus, intelligenda, vt quod diximus cap. 9. de locuſtis, & equis, & cap. 6. de equis, & equitibus. &c.

Verſ.3. *Et cum clamaſſet, locuta ſunt ſeptem to-*
6 *nitrua voces ſuas.* † De ſeptem tonitribus nihil hactenus videtur dixiſſe, ipſe autem tamquã de re non ignota loquitur: videlicet cap. 8. ſcripſit: Et accepit angelus thuribulum, & impleuit illud de igne altaris, & miſit in terram, & facta ſunt tonitrua, & voces, & fulgura. Quare ex hoc loco intelligimus ſeptem fuiſſe tonitrua, non enim poſſunt hæc ad alium locum referri. Voces autem diximus tunc articulatas intelligi debere, eas ſcilicet, quas nunc commemorat. Quare quod tunc dixit, facta eſſe tonitrua, & voces, per anticipationem dictum apparet, non enim tunc locuta ſunt tonitrua voces ſuas, ſed hoc tempore, quod nunc indicat Iohannes. Cum autem tonitrua ad terrorem hominum fiant, voces eorum ſine dubio plenæ ſunt minis, & ſignificatione iræ Dei. [Quodque nunc in viſione loquuntur tonitrua, cum extremo tempore nullas articulatas voces editura ſint,] nihil aliud videtur ſignificare, quã manifeſtiſsimam tunc fore iram Dei, hoc eſt, aut ſigna de cœlo magna videnda eſſe, quæ palàm iram Dei prænuntient, aut horrenda tonitrua audienda, quæ ita apertè magna mala inſtare portendant, ac ſi loquerentur. Nam in rebus non loquentibus magna quædam manifeſtatio Metaphoricè locutio dici ſolet, vt:

Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones Ecloga.5.
Interitum, monteſque feri, ſiluæque loquuntur.

Hab.3: Dedit abyſſus vocem ſuam, altitudo manus ſuas leuabit.

Signa quæ locuta ſunt ſeptem tonitrua, Verſ.4.
7 *& noli ea ſcribere.* † Si nõ ſcribit quomodo ſignare iubetur, non enim ſignãtur niſi quæ ſcripta ſunt, & legi non ſinuntur? Vt Iere.32: Et ſcripſi in libro, & ſignaui. Et Dan. 8: Tu ergo viſionem ſigna, quia poſt multos dies erit. Et cap. 12: Tu autem Daniel claude ſermones, & ſigna librum vſque ad tempus ſtatutum. Et in huius libri cap. 5. vidimus librum ſignatum, quem aperire, aut legere nemo poterat. Metaphorica locutio eſt, & ſignare, atque claudare iubetur in mente ſua, non librum, aut ſcripta ſignare. Hoc eſt, Tu ea in mẽte tua ſerua & nemini dixeris, nam quæ ſignantur, non poſſunt legi, aut videri. Nec putemus ita quoque poſſe accipi, *Signa*, ac ſi dixiſſet, Nota, atque animaduerte ne memoria excidant, qui ſenſus à voce

Lati-

Latinaalienus non erat, ſed Græcæ nõ
cõuenit: σφράγισον, quod de ijs dicitur,
quæ ſigillo obſignãtur, vt vidimus cap.
5. in libro ſignato. & cap. 7. in angelo
habente ſignum Dei viui, & clamante
quatuor angelis: Nolite nocere. & cæ.
quoadusque ſignemus ſeruos Dei no-
8 ſtri in frontibus eorũ. † Cur autẽ Deus
hæc ſignari iuſſerit; certò ſcire nõ poſ-
ſumus: credibile eſt noluiſſe ſcribi, ne
homines magnitudine futurorum ma-
lorum in deſperationem inciderẽt, aut
peiores etiam fierent. Fortè etiam nõ
conficta ea ab Apoſtolo putarent, ſi ma
☞ xima, & inuſitata viderẽtur. [Niſi enim
dira, & terroribus plena eſſent, nunquã
ea ſeptem tonitrua loquerentur.]

Verſ. 5. *Leuare manum ad cœlum.*
Leuauit manum ſuam ad cœlum. Leuare
manum ad cœlum iurantis eſt, vt Gen.
14: Leuo manum meam ad Dominum
Deum excelſum poſſeſſorem cœli, &
terræ, quod à filo ſubregminis vſque
ad corrigiam caligæ non accipiam ex
omnibus, quæ tua ſunt. Deut. 32: Leua-
bo ad cœlum manum meam, & dicam:
Viuo ego in æternũ. &c. Ex quo intel-
ligitur illud Exo. 6: Et induxerim vos in
terram, ſuper quã leuaui manum meã,
vt darem eã Abraham, Iſaac, & Iacob,
id eſt, quam me illis daturum iuraui, eſt
enim conciſa, ac deficiens locutio: ple-
na eſſet, ſi diceret: Super quam leuaui
manum meam in cœlum. Videtur autẽ
non eſſe quomodolibet iurantis, ſed ſè
riò, & quaſi ſollenni ritu iurantis. Iurat
autem angelus quia dicturus eſt quod
hominibus illius ſæculi vanum, & hu-
iuſmodi vt fieri non poſsit videbitur.

9 *Per viuentem in ſæcula ſæculorum.* † Di
Verſ. 6. cturus tempus ampliùs non futurum,
rectè eum teſtem adducit, qui æternus
eſt, & omnia tempora æternitate ſua
ambit, & vt præſentia intuetur.

Verſ. 6. *Qui creauit cœlum. &c.* Qui vniuerſa
condidit, & omnipotens inde cogno-
ſcitur, & cum voluit, tempori initium
dedit, atq; ita & cum volet, dare finem
poteſt.

Verſ. 6. *Quia tempus ampliùs non erit.* Finietur
tẽpus, & hęc varietas dierũ, & noctiũ,
& menſium, & annorum: & pro tem-
pore ſuccedet inuariabilis æternitas:
hoc eſt, cõſummabitur hoc ſæculum.
Etenim ita Deus promiſit Gen. 8: Cũctis
diebus terræ ſementis, & meſsis, frigus
& æſtus; æſtas, & hyems, nox, & dies nõ
requieſcent: Quare quando hæc deſi-
nent, ſæculum neceſſe erit conſummari.
Nõn dicit autem tunc id futurum cũ
ipſe hoc dicit, ſed, vt ſtatim aperit, in
diebus ſeptimi angeli.

Sed in diebus vocis ſeptimi angeli. Quod *Verſ. 7.*
dixi tempus ampliùs non futurum, tũc
fiet cum ſeptimus angelus tuba cecine
rit, eo enim tempore mundus deſtrue-
tur, & iudicium fiet, & retributio bo-
norum, & malorum: Et hoc eſt quod
ait: *Conſummabitur myſterium Dei; ſicut
euangelizauit per ſeruos ſuos prophetas*, Id
eſt, omnia, quæ Deus per prophetas ſuos
prædixerat de fine ſæculi, de futura re-
quie ſanctorũ, de ſupplicijs malorum,
& quæ de his rebus figuris, & obſcuri-
tate verborum contexerat, cõſumma-
buntur, & aperta, atque reuelata vide-
10 buntur. † Hoc intelligimus ex cap. 11:
Et ſeptimus angelus tuba cecinit, & fa-
ctæ ſunt voces magnæ in cœlo dicẽtes:
Factum eſt regnum huius mundi Do-
mini noſtri, & Chriſti eius, & regna-
bit in ſæcula ſæculorum. Et mox: Gra-
tias agimus tibi Domine Deus omni-
potens, qui es, & qui eras, & qui ventu
rus es, quia accepiſti virtutem tuam ma
gnam, & regnaſti. Et iratæ ſunt gentes,
& aduenit ira tua, & tempus mortuo-
rum, iudicari, & reddere mercedem ſer
uis tuis prophetis, & ſanctis. &c. Hæc
fiẽt cum ſeptimus angelus tuba canet,
& hæc, quæ pluribus verbis explicauit,
ſunt quæ vno verbo nunc vocat *Myſte
rium Dei.* Atq; his omnibus pleni ſunt
libri prophetarum. Itaque quod ait: *Si-
cut euãgelizauit per ſeruos ſuos prophetas*;
non refertur ad illud; *Sed in diebus vocis
ſeptimi angeli. &c.* Non enim vaticina-
ti ſunt prophetæ conſummationem ſæ
culi futuram in diebus ſeptimi angeli:
Sed ad illud: *Conſummabitur myſterium
Dei*, illud videlicet, quod euangeliza-
uerat per prophetas ſuos, aut conſum-
mabitur eo modo, quo per illos prædi-
11 xerat. † Nec dixit: Sicut prædixit, aut
prophetauit, ſed *ſicut euangelizauit*; ſan-
ctos enim reſpicit, in quorum conſola
tionem miſsi ſunt prophetæ, & illis iu-
cundiſsimus ſemper nuntius fuit omnia
Chriſto eſſe ſubijcienda, & bonos æter

na beatitudine fore donandos, malos ſempiternis pœnis afficiendos, quia Chriſto, & Deo ſubijci noluerunt.

Verſ.8. *Vade, & accipe librum apertum.* Quæ ſequuntur vſque ad finem capitis, ſunt iam ex parte explicata capit. 5. à primo numero vſque ad ſeptimum. Librum apertum accipere iubetur vt legat quæ poſt prophetiam ſeptem ſigillorum vaticinaturus eſt.

Verſ.9. *Accipe librũ, & deuora illum.* Deuoratio hæc ſignificat omnia, quæ in illo erant, in ventre memoriæ Apoſtoli reponenda, & ſeruanda eſſe. Beda: Ideſt, inſere tuis viſceribus, & deſcribe in latitudine cordis tui, &c. [Vult etiam vt intelligamus eũ nõ ſigillatim omnia accepiſſe, ſed vniuerſè quaſi deuoraſſe, donec poſteà ſingula, cũ dicturus eſſet, videret. Prætereà vt ſciat auidè excipiendas eſſe Dei reuelationes, & in ventre internæ meditationis priùs concoquendas, quã in publicum proferantur. Illa etiam, quæ deuorantur, etſi noxia ſint, non continuò ſentiuntur, donec concoctione vim ſuam exerant. Ita liber dulcis primùm Apoſtolo fuit, poſteà quaſi concoctus, valde amarus.]

Verſ.5. *Et faciet amaricari ventrem tuum.* Cũ acceperis, delectaberis Diuina locutione, & tot, tantarumque rerum futurarum cognitione: ſed cùm poſt hæc cogitaueris iram Dei, & ſupplicia maxima, & tot hominum damnationem dolebis, & amaritudine animi cruciaberis. Ita Andreas, & Arethas. Ita etiam fere Tyconius Hom.8. & Beda, & alij; conuenitq; cum expoſitione Hieronymi in verba Ezec. c.2. vbi eadem ſcripta ſunt.

Ver.11. *Oportet te iterum prophetare gentibus.*
12 † Ex hoc maximè loco arbitror ortam
eſſe quorumdam opinionem, venturũ
eſſe in fine ſæculi Iohannem cum Elia,
& Henoch ad prædicandum Chriſti
Euangelium. Nam cum ex Iohannis
Euangelio cap.21. colligere ſibi viderẽtur
eum non eſſe moriturum, quoniam
dictum eſt: Sic eum volo manere donec
veniam: & nunc ei dicatur: *Oportet
te iterum prophetare gentibus, & populis,
& linguis, & regibus multis*, continuòq;
de duobus prophetis prophetia attexatur,
qui Elias, & Henoch putantur, recte

Vnde collegerint multi Iohannẽ apoſtolũ vẽturum eſſe in fine ſæculi cum Henoch, & Elia: & an rectè collegerint.

id, quod diximus, effici, & conſentire omnia videbantur. Arethas: Non
eſt autem ignorandum quod ex hoc dicto: Oportet te rurſum prophetare, opi
nantur multi beatum hunc virum vſq;
ad ſæculi conſummationem viuere, ac
venturum eſſe circa tempora Antichri
ſti cum Henoch, & Elia, vt vnà cũ illis
corrigat eos, qui tunc viuent, homines,
& quod ſub Antichriſto interimen-
13 dus ſit, &c. † Sed verba Euangelij in
alium ſenſum dicta eſſe ſatis conſtat:
hæc quæ nunc interpretamur, in eum
ſcriptores multi accipiũt, vt Iohannes
reuerſus ab exilio, in quo erat cum hæc
ſcribebat, iterum multis prædicaturus
ſit Euangelium, ſiue voce, ſiue libro
Euangelij, quem ſcripturus ſit. Ita ſentiunt Primaſius, Beda, Anſbertus, Haymo, Ambroſius, Rupertus, Anſelmus, Thomas, & ferè recentiores. Mihi hoc non placet, quoniam Prophetare pro Prædicare Euangelium nouum eſt, & inuſitatum, & improprium. Deinde quoniam Iohannes, qui plenitudinem Spiritus ſancti acceperat, & in quo Chriſtus loquebatur, libro deuorando minimè indigebat vt prædicaret Euangelium, neque vt ſcriberet, quandoquidem cum ſcriberet, Spiritum ſanctum habiturus erat reuelantem. Poſtremò quoniam iam oſtendimus cap.5. in hoc libro non eſſe ſcriptum Euangelium, ſed prophetiã cõtineri futurorũ ſuppliciorum. Senſus ergo eſt: Quamuis mul
ta hactenus de extremis temporibus va
ticinatus fueris, adhuc tamen reſtant
multa, quæ vaticinaturus es de eiſdem
aduerſus gentes, & reges, & populos,
14 & linguas. † Quare, (vt rectè ait Lyra-
nus) hoc, quod prophetaturus dicitur,
illud ipſum eſt, quod Iohannes poſteà
in hoc libro ſcripſit. Sed & Victorinus
librũ hunc apertum Apocalypſin hanc
eſſe teſtatur. At videtur habere hoc nõ paruni dubitationis, quoniam quæ poſt hæc ſcripſit Apoſtolus, eodem ſtylo ſcripſit, quo priora, & paulatim ea videbat, vt ex eius verbis manifeſtè intelligitur: quid igitur neceſſe erat librum illi dari, quo hæc ſcripta continerentur, ſi viſurus erat ea, vt hactenus vidit? Accedit quod in ijs, quæ poſteà ſcribit, nuſquã dicit ſe aliquid in libro legiſſe,

nec

nec illius prætereà meminit, ſed quod
ſibi in viſione demonſtratum eſt, com
memorat. Hoc argumentum, etſi ma-
gnum videatur, tamen nos dimouere
non debet ab explanatione, quam iam
ſemel, atque iterum probauimus, nam
ſeptem ſigilla, quibus obſignatus erat,
de futuris calamitatibus ſunt, vt iam vi
dimus: quare non eſt dubitandum in li
bro ſcripta fuiſſe ea, quę poſt ſigilla pro
phetaturus erat Iohannes. Et quamuis
poſteà ſcribat omnia, vt tunc videbat,
non proptereà non acceperat priùs in
libro, quem deuorauerat, nam & Eze-
chiel librum ſimiliter deuorauit cap. 3. in
quo mala deſcripta erant, quæ aduerſus
illum populum vaticinaturus erat, &
tamen poſteà ita cõmemorat omnia,
ac ſi tunc ea cognoſceret, nullumq; li-
15 brum deuoraſſet. † Ita igitur videtur
res explicanda. Iohannes multa de futu
ris plagis cognouit, quæ literis non mã
dauit, nam cap. 10: Et cum locuta fuiſ-
ſent, inquit, ſeptẽ tonitrua voces ſuas,
ego ſcripturus eram, & audiui vocem
de cœlo dicentem mihi: Signa quæ lo-
cuta ſunt ſeptem tonitrua, & noli ſcri-
bere: videtur ergo in hoc libro multò
plura accepiſſe quam quę ſcripſit. Nam
quæ hinc vſque ad finem libri ſequun-
tur, pauca ſunt, ipſe autem vidit librum
longiſsimũ, qui ideo cap. 5. dicitur ſcri-
ptus fuiſſe intus, & foris. Fortaſſe etiã
in eo cognouit quinam eſſent in Eccle
ſijs Antichriſto ceſſuri ex epiſcopis, &
ſanctis viris, & quibus illi eſſent pœnis
plectendi, vt iure optimo dixerit: Et cũ
deuoraſſem eum, amaricatus eſt venter
meus. Vt autem intelligeret quænam
ex his ſcripturus eſſet, & quo ordine,
deinde etiam quibus figuris, & ſimilitu
dinibus ea aut velanda eſſent, aut expli-
canda, oportuit vt iterum viſione ad-
moneretur, nam in libro ſine figuris &
16 ſine obſcuritate omnia accepit. † Quẽ
admodum plurima ex ijs, quæ ſcripſit
in Euangelio, ipſe viderat, & per ſe co *Ioh. 20.*
gnouerat, & multò plura: Multa enim,
inquit, & alia ſigna fecit Ieſus in con-
ſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non
ſunt ſcripta in libro hoc. Sed vt ex his
eligeret quæ ſcribenda erant, & quate-
nus ſcribenda eſſent ſciret, & quo or-
dine, quibus verbis, noua fuit reue-
lation inſtruendus.

Poſtremò quæritur an omnia, quæ
hinc vſque ad finem ſcribit, ſint ex illis,
quæ ſcripta accepit in libro? Reſpon-
deo ea, quæ ſunt in cap. 11. non eſſe de
ſcriptis in libro, ſed pertinere ad ſeptẽ
ſigilla, quibus liber erat ſignatus. Nam
ſeptem angeli cum ſuis tubis pertinent
ad ſeptimum ſigillum, vt docemur ini-
tio cap. 8. Quæ autem ſcripta ſunt cap.
10. ſpectant ad ſextum angelum cũ qui-
buſdam cap. 11. vſque ad illud: Væ ſecũ
dum abijt, & ecce væ tertium veniet ci
tò. Et ſeptimus angelus tuba cecinit.
Ad quem quæ pertinent, vndecimo
cap. videntur abſoluta, & inde vſq; ad
finem libri ea prophetari, quæ legit in
libro.
17 † ¶ At non videtur omninò ad exitũ
perducta quæſtio, quoniã omnia, quæ
in hac Apocalypſi ſcripta ſunt, ſeptem
illis ſigillis videntur contineri. Quod
ſi verum eſt, non erant in libro conſcri
pta quæ Iohannes vaticinaturus erat, vt
hactenus diximus. Verũ autem eſſe vi-
detur ex præcedentibus intelligi. Nam
aperto primo ſigillo omnia, quæ videt
Apoſtolus antequam ſecundum aperia
tur, ad primum ſine dubio pertinent;
& quæ videntur poſt ſecundum ante-
quam tertium aperiatur, ſecundi ſigil-
li ſunt, atque ita de reliquis. Quare cũ
cap. 6. ait: Et vidi cum aperuiſſet ſigil-
lum ſextum, & ecce terræmotus ma-
gnus factus eſt, &c. quæ deinde ſunt in
c. 6. & in toto ſeptimo, ſexti ſigilli ſunt,
vſque ad initium cap. 8. quo ſeptimum
ſigillum aperitur, ad quod pertinent ſe
ptem angeli, qui tubis canturi erant. Si
militer quæ videt Apoſtolus poſtquã
aliquis ex his tuba cecinit, donec dica-
tur alius tuba canere, ad tubam angeli
illius referenda ſunt, qui proximè tuba
cecinerat. Quare omnia quæ ſcripta
ſunt in cap. 9. & c. 10. & c. 11. donec ſepti-
mus angelus tuba canat, ſeptimi ſigilli
ſunt, quia ad quintum, & ſextum ange-
lum pertinent ex ſeptem illis, quibus tu
18 bæ datæ ſunt. † Quæ ergo ſcripta ſunt
ab illis verbis capitis. 11: Et ſeptimus an-
gelus tuba cecinit vſque ad finem libri,
omnia pertinebunt ad ſeptimum ſigil-
lum, quandoquidem cap. 10. clamat an-
gelus fortis: Sed in diebus vocis ſepti-
mi

Quæ ad ſigilla pertineant, & quæ ad librum.

mi angeli, cum cœperit tuba canere,
conſummabitur myſterium Dei, ſicut
euangelizauit per ſeruos ſuos prophe-
tas: non enim meminit poſteà aut li-
bri, aut alterius ſigilli. Si igitur omnia
erant in ſigillis, nihil legit in libro. Sed
neque ipſe quidquam ſe in eo legiſſe
dicit, neque verò legere poterat, non
enim eum legendum, ſed deuorandũ
accepit. Impetret nobis beatus Apoſto
lus à magni conſilij angelo, vt hæc æni-
gmata, quæ in tubis, & in verbis ange-
lorum ſunt, ſoluantur: & aperiat ipſe
Agnus, qui librum aperuit, & ſoluit
ſeptem ſignacula eius.

Ego totam Apocalypſis propheti**ã**
libro illo ſignato, mox aperto, & ſeptẽ
eius ſignaculis cõtineri arbitror, quod
his argumentis, quæ propoſui, ſatis ap-
paret fuiſſe comprobatum. In ſeptimo
ſigillo omnia finiuntur, quia cum ſepti
mus angelus tuba canet, conſummabi-
tur myſterium Dei. Quomodo igitur
poſt vocem eiuſdem ſeptimi angeli,
quę eſt in cap. 11. tam multa ſcribuntur,
aut quomodo non ad eum pertinent,
ſed ad librum apertum, quæ poſteà di-
19 cuntur? † In ſono tubæ huius ſeptimi
angeli Iohãnes anticipatione vſus eſt,
quæ frequens eſt in hiſtoria ſacræ Scri-
pturæ, & in prophetia, hoc eſt præue-
nit tempus narrationis, non ſuo loco

In tuba ſeptimi angeli anticipatione vſus eſt.

eum poſuit, ſed ante tempus quo futu-
rus eſt, narrauit. Ponit enim hanc tubã
ante aduentum Antichriſti, vt vide-
mus, & tamen myſterium Dei non cõ-
ſummabitur ante mortem illius, nec re-
quies, quam euangelizauerunt prophe-
tæ, dabitur Eccleſiæ antequam ſæuiſſi-
ma Antichriſti trãſeat perſecutio. Nec
dubitare quiſquam de hac re poteſt,
qui verba cap. 11. legerit. Et ſeptimus
(inquit) angelus tuba cecinit, & factæ
ſunt voces magnæ in cœlo dicentes, Fa
ctum eſt regnum huius mundi Domi-
ni noſtri, & Chriſti eius, & regnabit in
ſæcula ſæculorum. Finitum eſſe dicunt
regnum peccati, ſed quando hoc re-
gnum maius, & firmius futurum eſt
quam tempore Antichriſti? Quomo-
do Deus, & Chriſtus eius regnabunt
in hoc mundo, cum mundus ſeruiet
Antichriſto, & in errorem inducẽtur,
ſi fieri poteſt, etiam electi? Non dicent
illi ſeniores Gratias agimus tibi quia
accepiſti virtutem tuam magnam, &
regnaſti, antequam moriatur Antichri
ſtus, quo viuente Deus oblitus videba-
tur virtutis ſuæ magnæ, nec regnabat
in hominibus, cum pauciſsimos habe-
20 ret, qui ſibi parerent. † Ad tempus ex
tremi iudicij pertinet hoc regnũ, quo
inimici Chriſti ponẽtur ſcabellum pe
dum eius, & illi flectetur omne genu.
Quod continuò in eodem capite do-
cent viginti quatuor ſeniores addentes
ijs quæ retulimus, hęc: Et iratæ ſunt gen
tes, & aduenit ira tua, & tempus mor-
tuorum, iudicari, & reddere mercedẽ
ſeruis tuis prophetis, & ſanctis, & timẽ
tibus nomen tuum puſillis, & magnis,
& exterminandi eos, qui corruperunt
terram. Cæcus eſt qui non videt hæc,
niſi poſt interitum Antichriſti, & tem-
pore iudicij non futura. Proprius tubæ
ſeptimi angeli locus eſt in cap. 20. vbi
legimus. Et deſcendit ignis à Deo de
cœlo, & deuorauit eos: & Diabolus,
qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnũ
ignis, & ſulphuris, vbi & beſtia, & Pſeu
dopropheta cruciabuntur die, ac no-
cte in ſæcula ſæculorum. Hic opportu-
nè ſeptimus angelus tuba canet, & ſe-
niores Deum collaudabunt quod iam
regnet in hominibus, & regnum pec-
cati finierit, quòd tempus reſurrectio-
nis mortuorum, & iudicij, & ſupplicij
malorum, & mercedis ſanctorum ve-
nerit. Et continuò fiet quod ſubijcitur
in eodem capite 20: Et vidi thronum
magnum candidum, & ſedentem ſu-
per eum, à cuius conſpectu fugit terra,
& cœlum, & locus non eſt inuentus
eis. Et vidi mortuos magnos, & puſil-
los ſtantes in conſpectu throni. &c.
21 †. Nec miremur anticipatione hic
vſum eſſe Apoſtolum, cum ſæpe id pro
phetæ fecerint, ipſe etiam non ſemel
in hoc libro facit. Atque, vt alia exem-
pla omittamus, cap. 19. mortem Anti-
chriſti, & Pſeudo prophetæ præcurſo-
ris eius deſcripſit: & tamen cap. 20. Dia
bolum ſolutũ eſſe dicit, qui certè non
niſi Antichriſto regnare incipiente
ſoluetur, tunc enim omnem malitiam
ſuam exeret. Soluetur, inquit, Satanas
de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet gẽ
tes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos
terræ

terræ Gog, & Magog ; & congregabit
eos in prœlium. Gentes Gog, & Magog
Antichriſti comites erunt, vt ſuo loco
videbimus, & cũ illo aduerſus ſanctos
dimicabunt. Sed cur anteuertit Apo-
ſtolus, & ante tempus tubam ſeptimi
angeli ſonantem induxit? Ne putare-
mus ea quæ cap. 12. & ſequentibus ſcri-
buntur, pertinere ad tubam ſexti ange-
li, aut ad ſeptimum ſigillum, ſed ad li-
brum datum ſibi. Itaque apertis ſeptem
ſigillis liber iam apertus legi poterat, &
in eo erant quæ ab illo capite. 12. ſcri-
pta ſunt. Non pertinere autem ad tubã
ſeptimi angeli quæ à capite. 12. legun-
tur, vel illud oſtendit, quòd eſt in cap.
10: Sed in diebus ſeptimi angeli, cũ cœ-
perit tuba canere, conſummabitur my
ſterium Dei, non poſtquam cecinerit,
ſed cum cœperit tuba canere. Ita etiam
cap. 11. incipiente eo canere ſeniores
gratias Deo agunt, quòd iam finis o-
mniũ venerit. Quę ergo ſunt in cap. 12.
& ſequentibus, ante fient, quam ſepti-
mus angelus tuba canere incipiat.

Partitio totius prophetia Apocalypſis.

Tota igitur hæc prophetia Apocaly
pſis, quæ duobus & viginti capitibus cõ
tinetur, in duas partes diuiſa eſt. Prior,
quæ vndecim capita habet, ſigna futuri
temporis, & calamitates continet, quę
vſque ad regnum Antichriſti futuræ
ſunt, & ad ſeptem ſignacula libri perti-
22 nent. † Poſterior, quæ, vt ſæpe dixi, à
cap. 12. vſque ad finem libri tenditur, re
gnum Antichriſti, & perſecutiones il-
lius temporis, & iudicium, & beatitu-
dinem ſanctorum complectitur, & ad
librum pertinet, qui ſignatus apparuit,
& ab Agno apertus eſt. Maiora itaque,
& terribiliora libro reſeruata ſunt. Quã
obrem Iohanni, cum acceptum librum
deuoraſſet, angelus dixit: *Oportet te ite-
rum prophetare gentibus, & populis, & lin-
guis, & regibus multis. Iterum* dicit, quaſi
alio ſumpto principio, vt ea nunc pro-
pheres, quæ in hoc libro accepiſti, &
deuoraſti. *Gentibus, & populis, & linguis*
prophetabis, quia gẽtes multæ, & mul-
ti populi variarum linguarum Antichri
ſtum ſequentur, & in ſanctos per orbẽ
terræ diſperſos inſurgent, quibus tu fu
tura prædices, qui variarum etiam gen-
tium, & linguarum, & multorum po-
pulorum erunt. *Regibus etiam multis*
prophetabis, quia prædices omnes re-
ges terræ ſua regna fore amiſſuros, &
decem tantùm in vniuerſa terra regna
futuros, ex quibus tres victi occidentur,
ſeptem reliqui imperium ſuum Anti-
chriſto dabunt: & tam ipſi, quam rex o-
mniũ regum Antichriſtus vincentur
23 tandem vno die, & occidentur. † Gen
tibus enim, & regibus prophetare dici
tur is, qui quæ illi facturi, paſſuriq; ſunt
prædicit, licet eos alloqui minimè vi-
deatur. Sicut Ieremias propheta gen-
tium dicitur, vt eſt in cap. 1: Prophetam
in gentibus dedi te, quia quæ Palæſtini,
& Moabitæ, & Hammonitæ, & Idu-
mæi, & alij paſſuri erant, prædixit cap.
47. & ſequentibus. Ita etiam Hoſee nõ
minus prophetat tribubus Iſrael cap. 1.
& 3. cum futura illarum ſupplicia præ-
nuntiat, quam reliquis capitibus, vbi
eas alloquitur: quod in omnibus pro-
phetis videre licet.

Quid ſint ſeptem ſignacula, aut ſigilla.

Vt ergo ſemel dicamus, & rem, quã
tum nobis datum eſt, explicemus, ſeptẽ
ſignacula libri non ita ſunt intelligen-
da quaſi illis ſolutis legeretur in libro
id quod tũc videt Apoſtolus, vt ex eius
verbis perſpicitur. Cap. 6. ait: Et vidi q̃d
aperuiſſet Agnus vnum de ſeptem ſi-
gillis, & audiui vnum de quatuor ani-
malibus dicens tamquam vocem toni
trui, Veni, Et ecce equus albus, &
qui ſedebat ſuper illum habebat ar-
cũ, &c. atque ita in reliquis, nihil ſe le-
giſſe dicit, ſed aliquid vidit, quod nõ la-
tebat ſub ſigillo, neque ex illo prodi-
bat, ſed cum aperiebatur ſigillum, tunc
24 videbatur. † Quoniam ergo ſigillũ
librum obſignat, & ne legatur impedit,
& in libro tota Antichriſti prophetia
continetur: ſeptem ſigilla ſeptem tem-
porum articulos, aut ſeptem tempora
eſſe exiſtimo à Deo præſtitura, in quo-
rum quoque id faciendum eſt quod in
illo Iohannes videbatur, & in quibus
perſecutiones Eccleſiæ, & perſecutio-
nes ſanctorum ante aduentum Anti-
christi futuræ oſtẽdẽdæ ſunt, & quaſi in
lucem proditura. Et quoniam oportet
hæc fieri antequam veniat filius ille per
ditionis, cuius tyrannis, & violentia, &
perſecutio in libro ſcriptæ ſunt, hæc tẽ
pora impediunt ne liber legatur, id eſt,
ne videantur quæ in illo ſcripta ſunt;
quare

quare iure optimo ſignacula, ſiue ſigilla vocantur. Tale aliquid Paulus alijs verbis ſignificauit. 2. Theſſ. 2. non diſsimilibus: Et nunc quid detineat ſcitis vt reueletur in ſuo tempore (nam myſterium iam operatur iniquitatis) tantùm vt qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat. Et tũc reuelabitur ille iniquus. &c. Hoc eſt, Aduentum Antichriſti detinet imperium eius, qui nunc imperat, non enim poteſt venire ille donec imperium transferatur. Ita hæc ſigilla detinẽt vt reueletur filius iniquitatis, qui venturus non eſt donec hæc tempora tranſeant, & fiant quæ in vno quoque illorum facienda ſunt. † Sigillo ſepti-
25 mo aperto liber iam ſolutus eſt, & legi poteſt, id eſt, videri incipient quæ in eo futura dicuntur. Liber autem nihil eſt aliud quam Diuinæ prouidentiæ conſilium, & præfinitio, qua apud ſe ſtatuit,

Quid ſit liber.

aut pemittere decreuit, quæ tempore Antichriſti futura ſunt. Ante ergo quã reueletur homo peccati, filius perditionis, fient omnia, quæ ſex angelis tuba canentibus futura prænuntiantur. Sola ſeptimi angeli tuba poſt mortem Antichriſti, & cũ finis imminebit omniũ, audienda eſt. Ex his omnia ſoluuntur, quæ num. 17. &. 18. nobis obiecimus: non enim pertinẽt quę à capite. 12. ſcribũtur, ad tubam ſeptimi angeli, quoniã in ea Apoſtolus non ſeruauit ordinem, quem in reliquis ſeruauerat, ſed anticipatione vſus eſt. Nec dicit Iohannes ſe aliquid in libro legiſſe, dicit tamẽ apertum eum ſibi datum, & à ſe deuoratũ, id eſt, vniuerſè cognitum fuiſſe. Dicit etiam ſibi præceptum eſſe vt propheta ret gentibus, & populis, & linguis, & regibus multis, ea ſine dubio quæ in libro viderat, & deuorauerat.]

Argumentum. Cap. XI.

Iubetur Apoſtolus calamo metiri templum, & partem ſignare, quæ gentibus tradetur calcanda duobus & quadraginta menſibus. Duo prophetæ promittuntur, qui homines doceant, & pro veritate ab Antichriſto occidentur, & poſt tres dies, & dimidium reſuſcitati in cœlum rapientur. Terræmotus continuò magnus fiet, & plurimi morientur. Septimus angelus tuba canit, & ſeniores gratias Deo agunt quòd iam ſupplicia impiorum, & præmia ſanctorum adueniant.

Caput. XI.

1 *ET datus eſt mihi*
calamus ſimilis virgæ: & dictum eſt
mihi, Surge, & metire templum Dei,
& altare, & ado-
2 *rantes in eo, atrium autem quod eſt*
foris templum, eyce foras, & ne metiaris illud: quoniam datum eſt Gen-
tibus, & ciuitatem ſanctam calcabũt
menſibus quadraginta duobus: &
3 *dabo duobus teſtibus meis, & pro-*
phetabunt diebus mille ducentis ſe-
4 *xaginta, amicti ſaccis. Hi ſunt duæ*
oliuæ & duo candelabra in conſpe-
5 *ctu Domini terræ ſtantes. Et ſi*
quis voluerit eos nocere: ignis exiet
de ore eorum, & deuorabit inimicos
eorum, & ſi quis voluerit eos læde-
6 *re: ſic oportet eum occidi. Hi habẽt*
poteſtatem claudendi cœlum, ne pluat
diebus prophetiæ ipſorum: & poteſtatem habent ſuper aquas conuerten-
di eas in ſanguinem, & percutere ter-
ram omni plaga quotieſcũque volue-
7 *rint. Et cùm finierint teſtimonium*
ſuum: beſtia quæ aſcendit de abyſſo,
faciet aduerſum eos bellum, & vin-
8 *cet illos, & occidet eos. Et corpora*

eorum

eorum iacebunt in plateis ciuitatis
magnæ,quæ vocatur ſpiritualiter So-
doma,& Ægyptus,vbi & Domi-
9 *nus eorum crucifixus eſt. Et vide-*
bunt de tribubus, & populis , & lin-
guis, & gentibus corpora eorum per
tres dies & dimidium : & corpora eō
rum non ſinent poni in monumentis.
10 *Et inhabitantes terram gaudebunt*
ſuper illos,& iucundabuntur: & mu
nera mittent inuicem , quoniā hi duo
prophetæ cruciauerunt eos,qui habita
11 *bant ſuper terram. Et poſt dies tres,*
& dimidium ſpiritus vitæ à Deo in-
trauit in eos.Et ſteterunt ſuper pedes
ſuos,& timor magnus cecidit ſuper
12 *eos qui viderunt eos. Et audierunt*
vocem magnam de cœlo, dicentē eis:
Aſcendite huc. Et aſcenderunt in
cœlum in nube : & viderunt illos ini-
13 *mici eorum. Et in illa hora factus*
eſt terræmotus magnus : & decima
pars ciuitatis cecidit: & occiſa ſunt in
terræmotu nomina hominum ſeptem
millia,& reliqui in timorē ſunt miſ-
ſi, & dederunt gloriam Deo cœli.
14 *Væ ſecundum abijt , & ecce væ ter*
15 *tium veniet citò. Et ſeptimus ange*
lus tuba cecinit , & factæ ſunt voces
magnæ in cœlo dicentes , Factum eſt
regnū huius mūdi Domini noſtri, &
Chriſti eius,& regnabit in ſæcula ſæ
16 *culorum. Amen. Et viginti qua-*
tuor ſeniores, qui in conſpectu Dei ſe
dent in ſedibus ſuis, ceciderunt in fa-
cies ſuas , & adorauerunt Deum,
17 *dicentes,Gratias agimus tibi Domi*
ne Deus omnipotens, qui es , & qui
eras,& qui venturus es,quia accepi-
ſti virtutem tuam magnam , & re-
18 *gnaſti. Et iratæ ſunt gentes,& ad-*
uenit ira tua, & tempus mortuorum,
iudicari, & reddere mercedem ſer-
uis tuis prophetis, et ſanctis, et timē-
tibus nomen tuum puſillis,et magnis,
et exterminandi eos,qui corruperunt
19 *terram . Et apertum eſt templum*
Dei in cœlo,et viſa eſt arca teſtamen
ti eius in templo eius , et facta ſunt
fulgura , et voces , et terræmotus,
et grando magna.

1 ET *datus eſt mihi calamus ſimilis* *Verſ.1.*
virgæ. Quoniam in diebus
ſeptimi angeli conſumman
dum eſt myſterium Dei, &
de angelo eodem paulò poſt in hoc ca
pite locuturus eſt: de Antichriſti tem-
pore, & perſecutione, quæ conſumma
tionem myſterij præcedent , neceſſa-
riò pauca dicit , plura poſteà dicturus.
Et nunc hoc primùm docet , in illa ſæ-
uiſsima perſecutione electos eſſe ſer-
uandos,ſed maximam populi Chriſtia
ni multitudinem ab Antichriſto eſſe
ſuperandam.Hoc vt explicet, dicit ſibi
datum eſſe calamum ſimilem virgæ,
quem nequaquam cum multis putare
debemus calamum eſſe , quo ſcribi ſo-
let,ſed quo vtuntur ad dimetiendum,
quemadmodum ipſe Apoſtolus planè
indicat cum ait:Et dictum eſt mihi Sur-
ge,& metire templum Dei.Proptérea
etiam dictus eſt *ſimilis virgæ*, ideſt, non
ad ſcribendum,ſed ad metiendum cō-
paratus , ad quod etiam virga vtimur.
Ita etiam apud Ezec.cap.40. vbi tem-
pli area erat dimetienda:Et ecce vir,in
quit , cuius erat ſpecies quaſi ſpecies
æris,& funiculus lineus in manu eius,
2 & calamus menſuræ in manu eius.† Vt
ergo apud Ezec.calamus menſuræ di-
citur,vt ab ſcriptorio diſtinguatur, ita
hic dicitur ſimilis virgæ. Eſt autem cala *Calamus.*
mus menſura ſex cubitorum, & palmi.
Ezec 40:Et in manu viri calamus men
ſuræ ſex cubitorum , & palmi , ideſt,
quatuor digitorum,vt ibi exponit Hie-
rony-

ronymus, qui palmus παλαιςὴ dicitur, eo templum metiebatur Propheta, vt in eodem cap. & in ſequentibus videmus. [Calamus ei datur ad metiendum, quia & angelo ad templum metiendū calamus datus eſt, maiora enim maioribus menſuris metimur.] Porrò virgam quoque adhibitam fuiſſe ad dimetiendum, oſtendit illud Pſal. 73: Redemiſti virgam hereditatis tuæ, ideſt, partem tuam hereditariam, ſiue quam dimēſus es, vt eſſet hereditas tua. Et Ierem. 10: Et Iſrael virga hereditatis eius, ideſt, pars, quam ſibi menſus eſt, quo modo dictum eſt Deut. 32: Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hereditatis eius.

Virga ad metiendū.

Verſ. 1.

Surge & metire templum Dei, & altare. Quod de templo, & de altari dicit, & de atrio, nemo ignorat non eſſe intelligendum de templo Ieruſalem, cū fuerit à Tito euerſum, & iam nullum eſſet cum hæc Iohannes ſcribebat. In eo tamen Eccleſiam intelligit, cuius illud fuit figura. In templo duæ partes erant; altera, quæ ſolis patebat ſacerdotibus, & miniſtris tēpli, & incipiebat ab atrio ſacerdotum, quod dicebatur atrium interius, verſus Sancta ſanctorum: altera erat atrium exterius, quod erat laicorū. Prior pars propriè vocabatur templum Dei, quoniam in atrio ſacerdotum erat altare holocauſtorum, in quo victimæ omnes offerebantur, & interius in anteriori parte domus erat altare, in quo adolebantur thymiamata, & poſt illud
3 Sancta ſanctorū. † Poſterior pars ſæpe quidem dicitur templum, vt in Euangelijs videmus, ſed latè ſumpto tēplo, non propriè: quoniam in ea nec victimæ offerebantur, nec thymiamata, nec Pſalmi canebantur, ſed laici tantùm in ea conſiſtebant adoraturi. In priori parte, & in ſacerdotibus, qui in illam introibant, optimi quique in Eccleſia, & Deo coniunctiſsimi, atque electi intelliguntur. In parte altera, hoc eſt in atrio exteriori, quod profanum dicebatur, & profanos, hoc eſt non ſacerdotes, nec Leuitas excipiebat, intelligitur profana Eccleſiæ pars, ideſt, remotiores à Deo, & liberius viuentes, minuſque timore Dei, & legibus diſciplinæ ſeuerioris adſtricti. Ex his rectè intelliguntur quæ ſcribit Iohannes. Iubetur metiri templum, quod eſt quaſi numerare, & ſecernere electiſsima quæque Eccleſiæ membra, quæ non ſunt tradēda Antichriſto, nec eius miniſtris. Ac ne dubitaremus vtrùm vniuerſum templū, an partem eius aliquam iuberet metiri, addidit: *Et altare, & adorantes in eo.* In quo atrium ſacerdotum iam claudi videmus, in quo erat altare holocauſtorū, quod abſolutè ſolet vocari altare, & adorantes in eo ſacerdotes ſunt, qui in eo victimas offerebant. De altera eius parte continuò dicit.

Verſ. 2.

Atrium autem, quod eſt foris templum,
4 *eijce foras.* † Hoc eſt: Atrium exterius, quod laicorū eſt, & reuera eſt extra id, quod propriè templum dicitur, ne coniungas cum templo, & altari, etiam ſi tēplum ſoleat vocari vulgò, nec metiaris illud, ſicut id, quod verè, & propriè templum vocatur. Non eſt tamē prætereūdum, vbi nos habemus: Foris templū, in quibuſdam codicibus haberi, ἔσωθεν τοῦ ναοῦ, ideſt, intra templum: in alijs ἔξωθεν τοῦ ναοῦ ideſt, extra templum. Sed noſtra lectiò eſt ſine dubio verior, quoniā in Græca facillimè error irrepere potuit, cum illæ duæ dictiones vna litera tantum differant, in Latina non potuit, nullo enim modo conueniunt, intra, & Foris. Ita vt nos habemus in Græco legitur in codice Complutēſi, & in alijs. Lectionē noſtram ſequuntur Andreas, Arethas, Victorinus, Tyconius, & Primaſius, & Beda, & alij, & eam alteri præfert Eraſmus. Ita etiā legit Hieronymus in epiſtola. 17. ad Marcellā, & Gregorius Hom. 12 in Ezec.

Verſ. 2.

Quoniam datum eſt gentibus. Id eſt obtinebitur, & poſsidebitur ab exteris nationibus, hoc eſt ab Antichriſto, & eius miniſtris. Seruat eamdem Allegoriam ſemper, ac ſi de templo Ieruſalem loqueretur, quod gētibus dari dicebatur ſimul cum vrbe, quando vicinæ nationes inimicæ Iudæorum illud obtinebāt, & in illud intrabant. Nec malè dicit, *Gentibus*, etiam ſi Allegoriæ rationē non haberet, quoniam Antichriſti exercitus verè gentilium hominum erit nō Deum verum adorantium, ſed Antichriſtum.

Verſ. 2.

5 *Et ciuitatem ſanctam calcabunt.* † Iam hic

hic nemo ex expoſitoribus dubitat ſan
ctã ciuitatem *Eccleſiã* intelligi, quæ ſi-
gnificata eſt per Ieruſalē, quæ ciuitas
ſancta dicebatur, in qua erãt templũ, &
ſacerdotes, & ſacrificia. Vniuerſam er-
go Eccleſiã; quã priùs per duas tēpli par
tes ſignificauit, nũc per ciuitatē ſanctã
Ieruſalem ſignificat, quã *Menſibus qua-
draginta duobus*, hoc eſt, tribus annis, &
dimidio, calcandam eſſe dicit ab Anti-
chriſto, & eius comitibus, ideſt, vexan
dã, opprimendã, poſsidendã. Nõ quòd
omnes Eccleſiæ filios ſit debellaturus,
ſed maximam partem, cui reliqui com-
parati paucißimi erũt: ſicut ait Domi-
nus Matth. 24: Ita vt in errorem inducã
tur, ſi fieri poteſt, etiam electi. Tres au-
tem annos cũ dimidio tyrannidi Anti-
chriſti conceſſos eſſe, & ſæpe in ſequē-
tibus videbimus, & Daniel prædixit c.
7: Et ſermones cõtra Excelſum loque-
tur, & ſanctos Altiſsimi conteret, & pu
tabit quod poſsit mutare tēpora, & le-
ges, & tradentur in manu eius vſque ad
Verſ. 2. tempus, & tēpora, & dimidiũ tēporis.
6 *Et dabo duobus teſtibus meis.* † Non di-
cit quid daturus ſit, ſed ex conſequenti
bus intelligimus ſubaudiendum eſſe,
Spiritũ meũ. Vel ita potiùs dicendum:
Dabo duobus teſtibus meis, & prophetabũt;
poſitum eſſe pro, Dabo eis vt prophe-
tent, quemadmodũ intellexit Primaſi⁹,
& Haymo. Ita enim loqui ſolet Scri-
Et cũ futu- ptura, vt Et cum futuro ponat pro Vt, ſi
ro prò Vt. cut Pſal. 54: Quis dabit mihi pēnas, ſicut
colũbæ, & volabo, & requieſcã? Hiero
nymus vertit: Vt volē, & requieſcam.
Pſal. 118: Da mihi intellectũ, & ſcruta-
bor legē tuã, ideſt, vt ſcruter legem tuã.
Iere. 9: Quis dabit capiti meo aquã, &
oculis meis fontē lacrymarũ, & plora-
bo die, ac nocte interfectos filiæ popu-
li mei? Duos teſtes, ſiue, vt eſt in Græ-
co, duos martyres, vocat, quos miſſurũ
eſt vt palam de ſe teſtimoniũ reddant,
& Euangeliũ intrepidè prædicent in-
ter inimicos veritatis. Hos etiã prophe
Qui ſunt tas appellat, ſed nomina eorum nõ indi
duo teſtes cauit, ideo relicta eſt autoribus opinã-
ſiue duo pro di libertas. † Et vt Tyconij, & Bedæ ex
pheta. poſitionē omittamus, qui duos prophe
7 tas Eccleſiã eſſe dicunt propter duo te-
ſtamēta, eſt enim Allegorica, vt ex Anſ
berto, & Haymone ſatis intelligitur,

Victorinus martyr alterum horũ pro-
pherarũ Ieremiam eſſe voluit. Multi,
inquit, putant Eliam eſſe, aut Eliſæum,
aut Moyſem, ſed vtrique mortui ſunt:
Ieremiæ autē mors nõ inuenitur; quia
omnes veteres noſtri tradiderunt illũ
eſſe Ieremiam. Nam & ipſum verbum,
quod factum eſt ad illũ; teſtificatur ei
dicens: Priùs quã figurarem tē in ven- *Iere. 1.*
tre, cognoui te, & priùs quam de vulua
procederes, ſanctificaui te, & prophe-
tam in gentibus poſui te. In gētibus au
tem propheta non fuit, & ideo verbũ
Dei verax neceſſe habet quod pro-
miſit exhibere, vt in gentibus propheta
ſit. &c. Eius ſententiã refert Anſbert⁹,
& reuerenter impugnat, affirmatque
Victorinum ſenſiſſe alterum ex his pro
phetis fore Eliam, quod ex verbis, vt
nunc habent, non colligitur, omnia
8 ſiquidem bona fide retulimus. † Quare
ſuſpicor mendoſum eſſe eius codicē,
& legendũ eſſe: Multi eos putant Eliã
eſſe, aut Eliſæum, aut Moyſem, ſed vtri
que mortui ſunt. Ita vt quod de Elia il-
li dicebant, accipiat; alterum verò de
Eliſæo, aut Moyſe reijciat, quoniam ex
Scriptura conſtat vtrumque eorũ mor
tuum fuiſſe. Denique ipſe poſteà in ex-
poſitione c. 12. bis dicit eſſe *Eliam*. Illi
ita reſpondet Anſbertus: Cui ſoruata
martyrij reuerentia (martyr enim eſt
Chriſti) nos è contra dicimus; quia ſi
mors Ieremiæ in Scriptura nõ inueni-
tur, omnino neque aſſumptio, nec trãſ
latio declaratur, & nõ ſolũ vni, verũ etiã
multis gentibus tunc ventura mala pro-
pheraſſe, cum perditionem Iſraelis &
futuram ſimul prædiceret, & venientē
cerneret: Edom ſcilicet, Moab, Tyro,
Sidoni, Philiſthijm, &c. Hoc quod An
ſbertus dicit de gentibus, aduerſus quas
Ieremias prophetauit, manifeſtum fit
ex cap. 27. eiuſdem, & ex cap. 46. & ſe-
quētibus, in quib⁹ cõtra multas gētes va
ticinatus eſt. Deinde Anſbertus ſentē
9 tiam ſuam exponit his verbis. † Hiero-
nymus verò, atque Gregorius ponti-
fex Romanus, cum præfato *Elia* He-
noch venturũ teſtantur, quibus certè ma
gis credendum cognoſcimus, quia Scri
ptura Geneſeos Henoch tranſlatũ, &
Paulus apoſtolus nõ ſolũ tranſlatũ, ſed
etiam viuere in carne deſignat dicens:

Heb. 11. Fide Henoch translatus eſt ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus. &c. Eadē eſt ſententia Gloſſæ, Ambroſij, Haymonis, Ruperti, Anſelmi, Ricardi, Thomæ, & recentiorum. Andreas autem, & Arethas, & ipſi ita ſentiunt, & veteres Græcos ſimiliter ſenſiſſe confirmant. Arethas ait: Fertur autem ex traditione præconum Chriſti, quod inuariabiliter in Eccleſia recipitur, ipſum quoque Henoch venturum cū Elia Thesbite. Venient enim ambo vt proteſtētur, ijs, qui tunc erūt, ne fallacibus Antichriſti ſignis fidem adhibeant. &c. Et vera eſt horum ſcriptorum explanatio, nam & ſancti patres planè docēt Iudęos in fine ſæculi conuertendos eſſe per prædicationem Henoch, & Eliæ. Martyr Clemens lib. 5. Conſtitut. Apoſt. cap. 8. & Epiphanius lib. 2. Hæreſi. 64. verſus finem docent eos adhuc viuere. Irenæus lib. 5. cap. 5. affirmat eos viuere in paradiſo, vbi & primus homo poſitus eſt, atque hanc eſſe dicit ſententiam presbyterorum, qui Apoſtolorum diſcipuli fuerunt. Idē ait Iuſtinus martyr in Reſponſione quæſtionis. 85. ad Chriſtianos, & Tertullianus in libro de Reſurrectione carnis, quamuis ibi paradiſi nō meminit. Idem in libro de Anima, cap. 28. ait: Translatus eſt Henoch, & Elias, nec mors eorum reperta eſt, dilata ſcilicet. Ceterum morituri reſeruantur, vt Antichriſtum ſanguine ſuo extinguāt. &c. †
10 Ambroſius (ſiue quis alter fuit) in illud. 1. Cor. 4: Puto enim quod Deus nos Apoſtolos. &c. ait: Hoc ideo perſonæ ſuæ deputat, quia ſemper in perſecutione fuit neceſſitates, & preſſuras vltra ceteros paſſus, ſicut paſſuri ſunt Henoch, & Elias, qui vltimo tempore futuri ſunt Apoſtoli. Mitti enim habent ante Chriſtum ad præparandū populum Dei, & muniendas omnes Eccleſias ad reſiſtendum Antichriſto, quos & perſecutiones pati, & occidi lectio Apocalypſis teſtatur. Idem ait Hippolytus martyr in Oratione de Antichriſto. Hieronymus in epiſtola. 61. Aduerſus errores Iohannis Ieroſolymitani, paradiſi colonos eos vocat. Et in epiſtola. 148. ad Marcellam, ſcribit: De Henoch autē, & Elia, quos venturos Apocalypſis refert, & eſſe morituros, nō eſt iſtius tēporis diſputatio. Idē Hieronymus in illud Pſal. 20: In reliquijs, tuis præparabis vultū eorum, ita exponit: Hoc eſt, per Eliā, & Henoch credituri ſunt in finē. & c. Et Auguſtinus. 20. de Ciui. c. 29. de Elia docet hanc eſſe communē Eccleſiæ ſententiam. Per hūc, inquit, Eliā, magnum, mirabilēque prophetā expoſita ſibi lege vltimo tēpore ante iudiciū Iudęos in Chriſtum verū, id eſt, in Chriſtū noſtrū, credituros eſſe celeberrimū eſt in ſermonibus, cordibuſq; fideliū. Sed ſimul cū eo venturū eſſe Henoch eo tēpore docet in breui Tractatu de Antichriſto. De eiſdē ſcribit lib. 2. de Peccato originali. c. 23: Quos non dubitamus in quibus nati ſunt, corporibus viuere. Et lib. 9. de Gene. ad lit. c. 6. Nā ſi Henoch, & Elias in Adā mortui, mortiſq; propaginē in carne geſtātes, quod debitū vt ſoluant, creduntur etiā redituri ad hanc vitam, &, quod tādiu dilatum eſt, morituri. †
11 Gregorius. 9. Mor. cap. 4. exponens illud Iob. 9: Et ſtellas claudit quaſi ſub ſignaculo, hæc ait poſt multa. Hinc eſt quod duo illi prædicatores eximij dilata morte ſubtracti ſunt, vt ad prædicationis vſum in fine reuocentur. De quibus per Iohannē dicitur: Hi ſunt duæ oliuæ, & duo cādelabra in cōſpectu Domini terræ ſtantes. Quorū vnum in Euangelio per ſemetipſam veritas pollicetur dicēs: Elias venturus eſt, & reſtituet omnia. &c. *Matth.* 17. Nec dubiū eſt quin alterū intelligat Henoch, nullū enim præter hos duos legimus mortē diſtuliſſe. Quod ipſe palam teſtatur Hom. 12. in Ezec. his verbis: Sed quia Elia, & Henoch prædicante multi ex his, qui nūc ex Iudæis in infidelitate remāſerint, ad cognitionē veritatis redeūt, ſicut de eodem Elia dicitur: Elias veniet, & ipſe reſtituet omnia: qui vtriq; per Zachariā duæ oliuæ, & per Iohannē duo cādelabra nominātur: recte hic quoq; ſubiungitur: Cum autem locutus fuero ſibi, aperiā os tuū. Tunc enim, velut in extremo, os prophetæ aperitur, cū in prædicatione Henoch, & Eliæ Iudæis ad fidē redeuntibus prophetia ſacri eloquij de Chriſto fuiſſe cognoſcitur. [Proſper Aquitanic⁹ in libello, quē vocat Dimidiū tēporis. c. 13. 14. & . 16.

&c.16.apertiſsimè hoc ipſum docet, &
ad Eliã, & Henoch refert omnia, quę in
hoc capite de duobus prophetis ſcri-
pta ſunt.] † Iſidorus in libro de Vita, &
12 morte ſanctorum, qui Deo placuerũt,
cap.3. Henoch translatum fuiſſe dicit
in paradiſum, & poſteà hæc addit: Ma-
net autem hactenus in corpore, in con-
ſummatione mundi reſtituet cum Elia
mortalem vitæ conditionem. Et cap.
35. idem ſcribit, apertéque de illis ver-
ba huius cap. Apocalypſis interpreta-
tur dicens: Ita etiam vt bellum gerat
Antichriſtus aduerſus eum, vel qui
cum eo venturus eſt, & occidet eos.
Cadauera quoque eorum in plateis in
ſepulta iacebunt. Dehinc ſuſcitati à
Domino regnum Antichriſti plaga
magna percutient. Hæc patrum con-
ſenſio abunde comprobatur ex Scri-
ptura, quãdoquidem de Elia ſcriptum
eſt Mal. 4: Ecce ego mittam vobis
Eliam prophetam, antequam veniat
dies Domini magnus, & horribilis. Et
conuertet cor patrum ad filios, & cor
filiorum ad patres eorum, ne forte ve-
niam, & percutiam terram anathema
te. Et Eccleſi.48: Qui receptus es in
turbine ignis in curru equorum igneo
rum: qui inſcriptus es in iudicijs tem-
porum lenire iracundiam Domini,
conciliare cor patris ad filium, & re-
ſtituere tribus Iacob. *Et Matth. 17:
Elias quidem veniet, & reſtituet o-
mnia. [De Elia quidẽ & Sibylla ſcripſit,
vt eſt in ſecundo libro Sibyllinorum
oraculorum:

Tunc quoque cœleſti curru deuectus in
ibit.
Terras de cœlo Thesbites, ſignaq; trina
Oſtendet toti mundo vitæ pereuntis.

13 † De Henoch autem ſimiliter legimus
Eccli.44: Henoch placuit Deo, & trãſ
latus eſt in paradiſum, vt det gentibus
pœnitentiam. Cumque in cœleſtem
paradiſum non ſit translatus, quia mo-
riturus eſt, conſtat fuiſſe translatum in
terreſtrem. Siquis verò quærat qualis
ſit nunc in paradiſo eorum vita, reſpon
debimus ex Auguſtino lib.1. de Pecca-
torum meritis, & remiſsione, cap.3. Ne
que enim, inquit, Henoch, & Elias per
tam longam ætatẽ ſenectute marcue-
runt, nec tamen credo eos iam in illam

Qualis ſit vita Eliæ, & Enoch.

ſpiritualem qualitatem corporis com-
mutatos, qualis in reſurrectione pro-
mittitur, quæ in Domino prima præceſ
ſit: niſi quia iſti fortaſſe neque his cibis
egent, qui ſui conſumptione reficiũt;
ſed ex quo translati ſunt ita viuunt, vt
ſimilẽ habeant ſatietatẽ illis quadragin
ta diebus, quibus Elias ex calice aquæ,
& ex collyride panis ſine cibo vixit.
Aut ſi & his ſuſtentaculis opus eſt, ita
fortaſſe in paradiſo paſcũtur, ſicut Adã
priuſquam propter peccatum exinde
exire meruiſſet. Habebat enim, quan-
tum exiſtimo, & de lignorum fructibus
refectionem contra defectionẽ, & de
ligno vitæ ſtabilitatem cõtra vetuſtatẽ.
14 &c. † Idẽ lib. 9. de Gene. ad lite. cap.6:
Nunc tamen in alia vita ſunt, vbi ante
reſurrectionem carnis, antequã anima
le corp⁹ in ſpirituale mutetur, nec mor
bo, nec ſenectute deficiunt. Et Tertul-
lianus in libro de Reſurrectione carnis
ait: Quod hodie Henoch, & Elias non
dum reſurrectione diſpuncti, quia nec
morte functi, quà tamen de orbe tranſ
lati, & hoc ipſo iam æternitatis cãdida-
ti, ab omni vitio, & ab omni damno, &
ab omni iniuria, & cõtumelia immuni
tatẽ carnis ediſcunt: cui nam fidei teſti-
monium ſignant, niſi quia credi opor-
tet hæc futuræ integritatis eſſe documẽ
ta? Hieronymus in Epiſtola.61. Aduer-
ſus errores Iohannis Ieroſolymitani,
ita de illis ſcribit: Henoch translatus eſt
in carne, Elias carneus raptus eſt in cœ
lum: nec dum mortui, & paradiſi iam
coloni, habẽt quoque mẽbra, cum qui-
bus rapti ſunt, atque translati. Quod
nos imitamur ieiunio, illi poſsidẽt Dei
cõſortio. Veſcuntur cœleſti pane, & ſa
turãtur omni verbo Dei, eũdem haben
tes Dominum, quem & cibum. Et pau
lò poſt: Tanto tempore in eadem per
manent ætate, qua rapti ſunt, & tamen
nec cibis, nec vxoribus indigẽt. Ex his
intelligimus eos nulli corporis iniurię,
aut varietati ſubiectos viuentes, nec ci
bis vtentes in cõtemplatione Dei, qua
lis in hac vita haberi poteſt, iucundè cõ
quieſcere.

Et prophetabunt diebus mille ducentis *Verſ. 3.*
ſexaginta. Trium annorum, & dimi-
dij tempus ſignificat non expletum.
Nam ſi more Hebræorum numera-

mus menſes lunares, ex quibus alter ha
beat dies. 30. alter. 29: quadraginta
duo menſes habent dies mille ducen-
tos triginta nouem, atque ita plus quã
tribus annis, & dimidio prædicabunt.
Sed quoniam Apoſtolus conuerſis ex
gentibus ſcribebat, veriſimilius eſt
menſes numeraſſe iuxta Græcorum, &
Romanorum conſuetudinem, atque
ita in menſibus quadraginta duobus,
dies inſunt mille ducenti octoginta,
ex qua ſumma viginti circiter dies de
ſunt tempori prædicationis Eliæ, &
Henoch. Gloſſa: Nota quod hi dies
non perficiunt tres annos, & dimidiũ.
Sicut & Chriſtus non compleuit di-
15 midium annum prædicationis. † Et
quoniam probabile eſt eodem tempo-
re incepturos eſſe prædicationem, quo
tyrannis Antichriſti incipiet, quando-
quidem quaſi in antidotum eius dati
ſunt, occidentur ab eodem Antichri-
ſto vigeſimo die ante conſummatio-
nem, & mortem eius.

Cur ſcriptura nunc menſibus, nunc diebus numeret.

Sed non eſt ſine quæſtione præte-
reundum, cur tempus prędicationis eo
rum diebus numerauerit, cum tempus
Antichriſti numerauerit menſibus?
Simplex, & plana reſponſio eſt, tem-
pus Antichriſti non fuiſſe per annos
numeratum, quod breuius erat, & faci-
lius, quoniam anni integri non erant,
ſed per menſes; quoniam quadraginta
duo integri dati ſunt perſecutioni An-
tichriſti. Ita ergo tempus prædicationis
duorum prophetarum non computa-
tur per annos, neque per menſes, quo-
niam nec anni integri futuri ſunt, nec
menſes, atque idcirco reliquum erat vt
per dies computaretur. Atque hoc ſæ-
pe obſeruari videmus in Scriptura, vt
cum tempus exactiſsimè computandũ
eſt, per annos computetur, ſi integri
ſint, aut per menſes: ſi autem neque mẽ
ſes expleantur, per dies, vt Dan. 8: Vſ-
que ad veſperam, & mane duo millia
trecenti, & mundabitur ſanctuarium:
Et cap. 12: Et à tempore cum ablatum
fuerit iuge ſacrificium, & poſita fue-
rit abominatio in deſolationem, dies
mille ducenti nonaginta. Beatus qui
expectat, & peruenit vſque ad dies
16 mille trecentos triginta quinque. † In
eo autem quod dicit: Prophetabunt,
videtur id confirmari, quod ſuperius
reiecimus cap. 10. num. 13. Propheta-
re accipi pro Prædicare Euangelium,
At non ita eſt, teſtes dicuntur, & pro-
phetæ. Teſtes, quia prædicando Euã-
gelium teſtimonium de Chriſto red-
dent: prophetæ, quia ſimul multa fu-
tura prædicent vt homines conuer-
tant.

Amicti ſaccis. A gentes videlicet, & *Verſ. 3.*
prædicantes pœnitentiam.

Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra, *Verſ. 4.*
in conſpectu Domini terræ ſtantes. Partici-
pium, *Stantes*, ad candelabra referen-
dum eſt, vt manifeſtũ eſt ex Græco:
Δύο λυχνίαι ἑςῶσαι: atque idcirco Eraſ-
mus, & alij recentiores vertunt: *In con-*
ſpectu Domini terræ ſtantia. Verùm inter
pres, vt ſolet ſæpe, nomen adiectiuum
in eodem genere ponit, quo erat in
Græco, etiã ſi genus illud nomini La-
tino non conueniat. Ita dixit cap. 10:
Accipe librum, & deuora illum, & *Genus mutatum.*
faciet amaricari ventrem tuum; ſed
in ore tuo erit dulce tamquam mel: re-
ſpexit enim ad nomen *βιβλαρίδιον*. Et
cap. 14: *E*t cum eo centum quadragin
ta quatuor millia habentes nomẽ eius.
Ceterùm his verbis alludit ad Zacha-
riæ caput quartum, in quo, cum quæ-
reret Propheta quidnam ſibi vellent
duæ oliuæ, quas viderat ad dexteram,
& ad ſiniſtram candelabri aurei, reſpõ-
dit angelus: Iſti ſunt duo filij olei, qui
aſsiſtunt dominatori vniuerſæ terræ.
Nam de eiſdem loqui Zachariam, &
Iohannem, docent planè Victorinus
martyr, & Gregorius Hom. 12. in
17 Ezec. Arethas, & Thomas. † Duæ oli
uæ dicuntur propter pinguedinem
olei, quam ex ſe fundent, ideſt, pro-
pter fertilitatem magnam, quam ha-
bebunt, ac propter fructum multum,
quem afferent, iuxta illud Pſal. 51: Ego
autem ſicut oliua fructifera in Domo
Dei. &c. Quod magis explicat angelus
apud Zach. cũ ait: Iſti ſunt duo filij olei,
ideſt, fertilitatis, vt Iſa. 5: Vinea facta eſt
dilecto meo in cornu filio, olei ideſt, in
regno fertiliſsimo. Lxx: In loco pingui,
ſiue vberi. Duo cãdelabra dicũtur pro-
pter lumẽ doctrinæ, & ſplẽdorẽ ſancti-
tatis, quib' tenebras hominũ illuſtrabũt
& Iudęos vera Euãgelij luce perfundẽt.

In

In conſpectu Domini ſtant candelabra, quia nunc ab hominibus non videtur, ſed coram Deo lucent, & ipſi parati ſunt ad lucendum coram hominibus, cum à Deo mittentur, hoc enim ſignificat Stare in cōſpectu Dei, vt diximus c.1.n.26.&.27. Rectè autē dicit, *Domini terræ*, quia cum Dominus, & creator ſit vniuerſorū, omniū quærit ſalutem, nō ſolùm gentium, ſed Iudæorum etiam, qui tanto tēpore in cæcitate, & in infidelitate ſua permanſerant.

Verſ. 5. *Et ſiquis voluerit eos nocere, ignis exiet*
18 *de ore eorum.* † Nemo eis nocere poterit toto tempore, quod illis ad prædicandū conceſſum eſt, Quod ſiquis nocere tētauerit, ad eorum preces, aut (ſi ita dicere licet) ad eorum imperium, igne cœleſti conſumentur. Ita etiam dixit cap. 9: Et de ore eorum procedit ignis, vt ibi explicauimus. Alludit ad hiſtoriam. 4. Reg. 1. cum Elias duos principes quinquagenarios cū ſuis militibus ad ſe ſuperbè accedentes igne demiſſo cœlitus occidit. Significat ergo eos habituros eam poteſtatem, quam optabant Iacobus, & Iohānes Luc. 9. cū aduerſus Samaritanos, qui Dominū recipere noluerant, dixerunt: Domine, vis dicimus vt ignis deſcendat de cœlo, & conſumat illos? Vbi in Græco additur: Sicut & Elias fecit. Porrò in Græco eſt: Exit, & deuorat. ἐκπορεύεται, κατεσθίει, ſed ſi vtrique verbo. Σ. litera interponatur, futuri temporis erunt, atque ita putandum eſt Apoſtolum ſcripſiſſe, (quāuis apud Andream, & Aretham præſentis etiā temporis ſint) facilior enim error eſt in Græcis, quam in Latinis.

Verſ. 5. *Sic oportet eum occidi.* Sententia oris eorum ferietur, & igne de cœlo cremabitur.

Verſ. 6. *Hi habent poteſtatem claudendi cœlum.*
19 † Docet mirabilem poteſtatem, quæ illis concedetur ad miracula facienda. Et quid ſit cœlum claudere, ſequētibus verbis exponit: *Ne pluat diebus prophetiæ ipſorum*, ideſt, toto illo tempore, quod illis datum eſt ad prophetandum. Alludit ad id, quod iam fecit Elias regnante in Iſrael Achab. 3. Reg. 17. cuiꝰ hiſtoriæ meminit Iacobus cap. vltimo: Elias homo erat ſimilis nobis paſsibilis, & oratione orauit vt non plueret ſuper terram, & non pluit annos tres, & menſes ſex.

Verſ. 6. *Conuertendi eas in ſanguinem.* Sicut fecerunt Moſes, & Aharon Exod. 7.

Verſ. 7. *Et cum finierint teſtimonium ſuum.* Cū finis venerit prædicationis eorum, nā
ante illud tempus nemo eis obſiſtere 18
valebit.

Verſ. 7. *Beſtia, quæ aſcendit de abyſſo.* Antichriſtum ſignificat, vt Victorinus, & Arethas, & reliqui aiūt, & vt in ſequētibus videbimus. Beſtia dicitur, vt idem Arethas exponit, propter crudelitatē, & inhumanitatem, ac humani ſanguinis auiditatem. De abyſſo aſcendere dicitur, ideſt, de mari, vt ipſe manifeſtè exponit initio cap. 13: Et vidi de mari beſtiā aſcēdētem, cuius rei cauſam illic explicabimus. Eſt autem *Aſcendit*, præſentis temporis, τὸ ἀναβαῖνον. Etiam nunc aſcendit, quia in ſuis membris, & miniſtris, & præcurſoribus iam operatur, ſicut ait Paulus. 2. Theſſ. 2: Nam myſterium iam operatur iniquitatis. Et 1. Ioh. 2: Et ſicut audiſtis quia Antichriſtus venit, nunc Antichriſti multi facti ſunt.

Verſ. 7.
20 *Faciet aduerſus eos bellum.* † Perſequetur eos, & perdere conabitur.

Verſ. 7. *Et vincet illos.* Non eos à prædicando deterrebit, aut eorū conſtantiā flectet, ſed quid ſit, *Vincet illos*, continuò indicat: *Et occidet eos.* Efficiet quod volebat, efficiet occidendo ne ampliùs prædicent Chriſtum.

Verſ. 8. *Iacebunt in plateis ciuitatis magnæ.* Nō patientur ea ſepeliri, vt ſæpe fecerunt martyrū interfectores. Videtur autē dictum, *In plateis*, pro In vna platearum, more Scripturę, quę plurali vti ſolet pro vno ex ſingularibus, ſicut Ioh. 6: Eſt ſcriptū in prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei, id eſt, in vno prophetarū, nēpe Iſa. 54. Act. 13: Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictū eſt in prophetis: Videte contemptores, & admiramini, &c. id eſt, in Habacuc, vno ex prophetis, cap. 1. nec enim dicit trahenda eſſe corpora, ſed Iacebūt, [niſi dicamus in duabus plateis eorum corpora eſſe relinquenda.]

Pluralis pro vno ex ſingularibus.

Verſ. 8. *Quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma, & Ægyptus.* Docet quænam ſit ciuitas magna, nempe Ieruſalem, quod adhuc apertiùs indicat, cum dicit: *Vbi*

& Dominus eorum crucifixus eſt. Et cum
ciuitatem magnam vocat, haud obſcu
rè ſignificat magnam eo tempore fu-
turam eſſe potentia, & numero ci-
uium, cum videlicet in ea regnabit
Antichriſtus à Iudæis admiſſus, & tam
21 quam verus Meſsias honoratus. † Hãc,
& quia Dominum occidit, & quia
tunc regia erit Antichriſti, omnibuſ-
que ſceleribus, & impietatibus plena,
Sodomam vocat, & AEgyptum: aut
quia deteſtabilis Deo erit, ſicut AEgy
ptus, & Sodoma, aut quia eiſdem pec-
catis abundabit, ideſt, nefarijs libidini-
bus, vt Sodoma, & idololatria, atq; omni
ſuperſtitione, vt AEgyptus: quid enim
peccati, & impietatis non erit in illa
regnante Antichriſto? Verùm huic in
telligentiæ fortiter obſiſtit Hierony-
mus in epiſt. 17. quam nomine Paulæ,
& Euſtochij ſcribit ad Marcellam. Hic
cum Ieruſalem miris ornet laudibus,
obijcit ſibi hunc locum, quo Sodoma
vocatur, & AEgyptus, negatque Ieru-
ſalẽ Sodomã, & AEgyptũ dici, ſed mũ
dum his nominibus indicari dicit, qui
eſt vrbs magna, quam ædificauit Cain.
Primùm, quoniam Scriptura Scriptu-
ræ contraria eſſe non poteſt, & in hoc
ipſo capite Ieruſalem vocata eſt ciuitas
ſancta: Et ciuitatem ſanctam calcabunt
mẽſibus quadraginta duobus. Quomo
do ergo potuit poſt decẽ verſus Sodo-
ma, & AEgyptus vocari? Deinde, quo-
niã his nominibus mũdus ſignificari ſo
22 let, nõ Ieruſalẽ. † De Sodoma profert
illud teſtimoniũ, quod Ezec. 16. prope
finẽ iuxta. Lxx. legitur: Reſtituetur So
doma in antiquum, quod non de vrbe
illa dictum eſt, quæ iterùm ædificanda
non erat, ſed de mundo, qui reſtitue-
tur vt ante fuit. Poſteà ſubijcit: AEgy-
ptum autem nunquam pro Ieruſalem
legimus, ſed ſemper pro hoc mundo.
Et quia longum eſt de Scripturis in-
numerabilia exempla congerere, vnũ
teſtimonium proferamus, vbi mani-
feſtiſsimè mundus hic AEgyptus ap-
pellatur. In epiſtola canonica Iudas
Apoſtolus frater Iacobi ſcribit dicens:
Commonere autem vos volo ſcien-
tes ſemel omnia, quoniam Ieſus po-
pulum de terra AEgypti ſaluans, ſe-
cundò eos, qui non crediderunt, per-
didit. Et ne putares de Ieſu dici filio
Naue, ſtatim ſequitur: Angelos verò,
qui non ſeruauerunt ſuum principa-
tum, ſed dereliquerunt ſuum domici
lium, in iudicium magni Dei vinculis
æternis ſub caligine reſeruauit. Et vt
credas vbicũq; ſimul AEgyptus, & So
doma, & Gomorra nominantur, nõ lo
ca, ſed mundum hunc interpretari, ſta-
tim ſubiungit: Sicut Sodoma, & Go-
morra, & finitimæ ciuitates ſimili mo-
do fornicatæ, & abeũtes poſt carnẽ al-
terã, factæ ſunt exemplum, ignis æterni
23 pœnã ſuſtinentes. † Hęc Hieronymus,
quæ mihi videtur magis diſputandi cau
ſa, & quaſi dicendi quod Paula, & Eu-
ſtochiũ ſentiebãt, quam quod ipſe ita
ſentiret, ſcripſiſſe. Nam verba ipſa ma-
nifeſtiſsima ſunt, & ſine vi aliter expo-
ni non poſſunt: neque enim quidquam
certò ſignaret, ſi in plateis mundi huius
cadauera futura diceret, cum tamen
indicare velit vbi occidendi ſint. Præ-
tereà res ipſæ cohærent inter ſe, quo-
niam cum ſit Antichriſtus pro Meſsia
à Iudæis adorandus, vbi magis eum re-
gnare conuenit, quàm in Ieruſalem,
quę eſt ciuitas magni regis? Et cum ipſe
prophetas occiſurus ſit, vbi potius oc
cidet, quam in eadem vrbe, in qua ipſi
conſtanter Iudæis prædicabunt Euan-
gelium? Deinde quid mirum eſt Ie-
ruſalem vocari Sodomam, cum Iſaiæ.
1. legamus: Audite verbum Domi-
ni principes Sodomorum, auribus per-
cipite legem Dei noſtri populus Go-
morræ? Et cui dicitur Eze. 16: Viuo ego,
dicit Dominus Deus, quia nõ fecit So-
doma ſoror tua, ipſa, & filiæ eius, ſicut
feciſti tu, & filiæ tuæ? De eadem etiam
dicitur Thrẽ. 4: Et maior effecta eſt ini-
quitas filiæ populi mei peccato Sodo-
24 morum. † Deniq; plerique veterũ ex-
poſitorum hoc de Ieruſalem interpre-
tantur, vt Victorinus, Primaſius, An-
dreas, Arethas, Ansbertus, Haymo, Ru
pertus, Ricardus, Anſelmus, Thomas.
Argumẽta Hieronymi nõ magno nego
tio diluuntur. Fatemur Scripturã ſibi
non aduerſari, nec negamus Ieruſalem
etiam poſt Domini cædem vocari ſan
ctam ciuitatem apud Matth. c. 27. At in
hoc capite ciuitas ſancta nõ Ieruſalẽ in
telligitur, ſed Eccleſia, cuius typus fuit
Ieru-

Ieruſalem,vt iam ſuo loco diximus. Eadem autem vrbs ſancta dicta eſt, quia Deo dicata fuit,& ab eo electa,& templum habebat, & ſacerdotium: & Sodoma, propter peccata vocatur, ſicut ſacerdos, aut epiſcopus, & ſanctus dicitur cauſa ſacerdotij, & conſecrationis,& ſacrilegus,atque impius propter mores. Alterum argumentum hoc ſibi iure dari poſtulat, Sodomam,& AEgyptum ſæpe mundi huius figuram portare, ſed nunquam typum eſſe Ieruſalē non probat,cum Iſaias ciues Ieruſalem appellauerit principes Sodomorum,& populum Gomorræ, ſicut in eumdem locum Hieronymus ipſe fatetur, ſimilem etiam locum proferens ex Ezec. 16.vbi Ieruſalē dicitur:Pater tuus Amor-
25 ræus, & mater tua Chethæa. † Ego verò gentem Iudæorum familiam AEgypti planè vocatā eſſe puto apud Zach. c. 14:Et erit qui non aſcenderit de familijs terrę ad Ieruſalem,vt adoret regem Dominum exercituum,non erit ſuper eos imber.Quod & ſi familia AEgypti non aſcenderit,& non venerit,nec ſuper eos erit. Negat enim deſcenſurum imbrē gratiæ Sancti ſpiritus ſuper eos, qui non venerint ad Eccleſiam,vt adorēt Chriſtū. Deinde loquitur propriè de familia AEgypti,quaſi de ea,quę maturiùs & frequentius ceteris venire deberet vt coniunctior cum Eccleſia, quod omninò ſoli Iudæorū genti conuenit. Meritò ergo Dicit Iohannes: *Quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma, & Ægyptus*, Ideſt,quæ Allegoricè ſolet ſignificari in Sodoma,& in AEgypto, quaſi in figuris ſuis.Quod autem continuò addidit Hieronymus, vbicunque AEgyptus, & Sodoma, & Gomorra ſimul nominantur,mundum ſignificari,quomodo ex verbis Iacobi comprobet, non intelligo.

Verſ.9. *De tribubus,& populis,& linguis.* † De
26 omnibus nationibus, quæ Antichriſto adhærebunt.

Verſ. 6. *Per tres dies,& dimidium.* Corpora iacebunt tanto tempore in ſepulta, vt ab omnibus videantur, & nemo dubitare poſſit quin verè mortua fuerint, quò poſteà glorioſior, & mirabilior ſit eorū reſurrectio. Arbitror autem tres dies, & dimidium, quibus ita manent corpora continuò poſt id reſuſcitanda, ſignificare fidelibus Antichriſti tyrannidem, & duriſsimam illam Eccleſiæ vexationem, atque bonorum occiſionem non eſſe producendam vltra tres annos, & dimidium, iuxta illud Ezec. 4. Diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi, vt poſteà gloriā ſperēt, & reſurrectionem.

Et inhabitantes terram gaudebunt. Diximus de habitantibus terram capite 8. numero 19. *Verſ. 10.*

Et munera mittent inuicem. Sicut fieri ſolet in diebus feſtis, & in conuiuijs. *Verſ. 10.*

Quoniam hi duo prophetæ cruciauerunt *Verſ. 10.*
27 *eos.* † Cruciabunt impios prophetæ reprehendendo acritèr, & futuras,eaſdemque perpetuas calamitates comminando, præterea grauiter eos feriendo, atque puniendo,quos ſibi obſiſtentes inueniebant.

Spiritus vitæ à Deo. Spiritus viuificans à Deo miſſus, in quo animas eorum intelligit. *Verſ. 11.*

Et ſteterunt ſuper pedes ſuos. Surrexerunt verè viuentes, qui mortui iacuerant. *Verſ. 11.*

Et aſcenderunt in cælum in nube. Glorificatis videlicet corporibus. Cui ſi quis putet illud aduerſarij quod de veteribus ſanctis ſcribit Paulus Heb. 11:Et hi omnes teſtimonio fidei probati non acceperunt repromiſsionem Deo pro nobis melius aliquid prouidente,vt nō ſine nobis conſummarētur, ideſt, conſummationem beatitudinis, ſiuè gloriā corporis, acciperent : nequaquam aduerſatur, quāuis in eo catalogo nominatus fuerit Henoch. Primò, quoniam paucorum priuilegiū legi cōmuni non nocet,vt quod beatiſsima ſemper virgo Maria in cœlo glorioſum corpus poſsideat,nō obſtat legi,quam indicat Apoſtolus cum ait : Vt non ſine nobis conſummarentur, nec obſtaret ſi verè idem probari poſſet de Iohāne Apoſtolo. Deinde quoniam cum poſt paucos dies futura ſit reſurrectio, non poteſt dici, Henoch, & Eliam ſine nobis conſummari, ſimul enim fieri dicitur quod exigua mora interpoſita *Verſ. 12.*
28 ſit.† In eo autem, quod ait : In nube, Arethas hæc fere ſcribit: Semper *Nubes.*

nubes miniſtra eſt in Diuinis rebus, illiſque familiaris eſt. Nam in nube eſt quędam obſcuritas cum aliquo ſplendore, quæ à refractione radij ſolaris perficitur, ideoque ſemper Diuinis manifeſtationibus atteſtando commiſcetur, illud deſignans; quod Diuina neque omninò nobis incerta ſunt, neque omninò manifeſtè præbentur, ſed veluti puræ lucis illuſtratio per obſcuritatem manifeſtatur. Iuxta hunc ipſum ſanè modum etiam nunc miniſtra fit nubes aſcenſui prophetarum in cœlum &c.

Ver. 13. *Et in illa hora factus eſt terræmotus magnus.* Vt magis terreãtur impij, & pœnitentiam agant quòd tantis prophetis non crediderint.

Verſ. 13. *Nomina hominum ſeptem millia.* De hac phraſi diximus cap. 2. nu. 4. & cap. 3. num. 4. & 5.

Verſ. 13. *Et reliqui in timorem ſunt miſsi.* Reliquos dicit, qui ſupererant in ciuitate, qui pœna aliorum territi dederunt gloriam Deo cœli, ideſt, Deo altiſsimo, cui in cœlis regnanti omnia ſubiecta ſunt. Gloriam autem dederunt confitẽtes iuſta eſſe eius iudicia, & iure occiſſos fuiſſe peccatores. Eſt autem probabile conuerſos etiam eos fuiſſe, & pœnitentiam egiſſe, vt inquit Haymo. At non omnes, ſed electos intelligere debemus.

Verſ. 14. *Væ ſecundum abijt.* † Ex tribus væ, quę
29 prædixit cap. 8. aquila volans per medium cœli, iam tranſierunt primum, & ſecundum cum tubis quinti, & ſexti angelis: nunc tertium ſupereſt, quod veniet ſeptimo angelo tuba canente.

Verſ. 15. *Et factæ ſunt voces magnæ.* Angelorũ, & animarum ſanctarum.

Verſ. 15 *Factum eſt regnum mundi huius Domini noſtri, & Chriſti eius.* ☞ [Hæc omnia, quæ ad tubam ſeptimi angeli pertinent, per anticipationem hic ſcripta eſſe oſtendi ☞ ſatis cap. 10. nume. 19. & ſequentibus.] Quoniam capit. 10. dictum eſt in diebus ſeptimi angeli cõſummandum eſſe myſterium Dei, ideſt, iudicium vltimum futurum cum retributione integra bonorum, & malorum, iure nũc ſancti præ lætitia vociferantur, & prædicant iam Deum patrem cum Chriſto ſuo vbique regnare, ideſt, deſtructum eſſe omnino regnum peccati, quod ſancti ſæpe optauerant, & orauerãt, ac nihil iam ſupereſſe quod Deo patri, & Chriſto ſubiectum non ſit. Nam ante diem iudicij multis in locis, & in multis hominibus regnat Diabolus, & multi Deo ſubijci nolunt. Quod egregiè explanat Apoſtolus 1. Cor. 15. his verbis: Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo, & patri, cum euacuauerit omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem. Oportet autem illũ regnare donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius. Nouiſsima autem inimica deſtruetur mors, omnia enim
30 ſubiecit ſub pedibus eius. Et Heb. 10. In ſempiternum ſedet in dextera Dei, de cetero expectãs donec ponãtur inimici eius ſcabellum pedum eius. Et Heb. 2: In eo enim quod omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit nõ ſubiectum ei. Nunc autem nec dum videmus omnia ſubiecta ei. &c. Hoc igitur nunc ſancti clamant, omnia iam ſubiecta eſſe Deo, & Chriſto eius.

Verſ. 16. *Ceciderunt in facies ſuas.* Venerantes tantã maieſtatem, atque ex animo ei congratulãtes quòd iam vbique regnatura ſit. Hoc autem potiſsimùm decet viginti quatuor ſeniores, qui maiores ſunt in cœlo, & magis Deum laudare debent, de quibus diximus ca. 4. nu. 13. & ſequentibus.

Verſ. 17. *Qui es, & qui erat.* Vide horum verborum interpretationem cap. 1. n. 18. & ſequentibus.

Verſ. 17. *Quia accepiſti virtutem tuam magnam.* Et hoc iam expoſuimus capite. 4. numero. 53.

Verſ. 18. *Et iratæ ſunt gentes.* Videntes ſe inuitas rebus ſuis priuari, & occidi, & ad Dei iudiciũ rapi. Alludit ad illud Pſal. 98: Dominus regnauit, iraſcantur populi: qui ſedet ſuper cherubim, moueatur terra.

Verſ. 18. *Et aduenit ira tua.* Quam hactenus repreſſeras diſsimulans peccata hominum vt pœnitentiam agerent: nunc iam omnes impios dignè plectes.

Verſ. 18. *Et tempus mortuorum.* Vt reſurgant, & vindicentur de hoſtibus ſuis, quod tempus iuſsi ſunt expectare capit. 6. donec impleretur numerus electorum.

Iudi-

Verſ. 18. *Iudicari.* Ideſt, tempus, quo iudicentur omnes mortui tam boni, quam mali.

Verſ. 18. *Et exterminandi eos, qui corruperunt ter*
31 *rā*†. Subauditur ex principio: Et aduenit tempus exterminandi., *διαφθεῖραι*, id eſt, perdendi, vt diximus cap. 9. num. 22. eos, qui praua doctrina, prauiſque moribus omnes homines corruperūt, & peccatis impleuerunt.

Verſ. 19. *Et apertum eſt templum Dei in cœlo.* Significat oſtenſam ſibi eſſe beatitudinē ſanctorum quantá futura ſit, vt videlicet cognoſci in hac vita ab homine potuit. Vtitur autem ad hoc, vt ſolet, ſimilitudine veteris templi, in cuius penetralibus arca fœderis ſeruabatur. Intelligentur hæc rectè ex verbis cap. 21. quæ primo aſpectu pugnare videntur cum his, non tamen pugnant, ſed ea potiùs exponunt. Et templum (inquit de cœleſti Ieruſalem) non vidi in ea, Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt, & Agnus. Non igitur negat templum eſſe in ea, ſed qualia fiūt apud nos, vt per ea deuotio in Deum excitetur. Templum, quod eſt in cœlo, eſt Deus ipſe, & Agnus. Vt in Ieruſalem nihil erat ſacratius templo, ita in cœlo
32 nihil eſt auguſtius Deo, & Agno. † Templum ergo apertum eſt eum Iohanni per illuſtriorem, & ſublimiorem cognitionem, quam de Dei natura, & de humanitate Chriſti habuit, demonſtrata eſt quanta futura ſint gaudia ſanctorum, & vt doceat nos altiſsimam fuiſſe cognitionem, quam accepit, & vidiſſe ſe arcana Dei, quæ non licet homini loqui: dicit viſam eſſe arcam teſtamenti Dei in templo eius, hoc eſt, reuelata fuiſſe ſibi magna, & recondita myſteria, nam arca erat in intima parte templi, quæ dicebatur Sancta ſanctorum, & pariete, ac velo magno tegebatur, neque à quoquam videri poterat, niſi á ſummo ſacerdote, idque ſemel in anno. At non dicit apertam fuiſſe arcam, aut vidiſſe ſe quæ in ea erant, quoniam, licet magna viderit, ipſam tamen Dei naturam, vt à beatis aſpicitur, non vidit. Arca, quæ erat in Sanctis ſanctorum, dicta eſt arca teſtamenti, ſiue arca fœderis, quod idem eſt, id eſt, legis, quoniam facta eſt vt in ea ſeruarentur tabulæ legis datæ Moſi.

Et facta ſunt fulgura, & voces. Quēadmodum templum Dei apertum eſt, vt oſtenderetur beatitudo ſanctorum, ita etiam facta ſunt fulgura, & voces, & terræmotus, & grando, vt indicaretur magnitudo pœnarum, quæ impios manebant, quandoquidem retributio bonorum, & malorum pertinet ad tubam ſeptimi angeli. Quam obrem voces non quaslibet, ſed terribiles, & ira, miniſq; plenas intelligere debemus. Verſ. 19.

Argumentum. Cap. XII.

Videt mulierem ſtellis coronatam, amictam ſole, lunā ſub pedibus habētem, quæ parturiebat & draco magnus ſepticeps expectabat vt filium eius deuoraret. Michael, & angeli eius pugnant cum dracone, & angelis eius, eoſque de cœlo deturbant in terram. Draco perſequitur mulierem fugientem in ſolitudinem, quam cum comprehendere nō poſſet, bellum magnum infert ijs qui de ſemine eius erant.

Caput. XII.

1 *ET ſignum magnū*
apparuit in cœlo:
mulier amicta ſo-
le, & luna ſub pe-
dibus eius, & in ca
pite eius corona
2 *ſtellarum duodecim: & in vtero ha*
bens, & clamabat parturiens, & cru
3 *ciatur vt pariat. Et viſum eſt aliud*
ſignum in cœlo, & ecce draco ma-
gnus rufus, habens capita ſeptem, &
cornua decem: & in capitibus eius
4 *diademata ſeptem: & cauda eius*

trahebat tertiam partem ſtellarum
cœli, & miſit eas in terram, & draco
ſtetit ante mulierem quæ erat paritu
ra, vt cum peperiſſet, filium eius deuo
5 *raret. Et peperit filium maſculum,*
qui recturus erat omnes Gentes in
virga ferrea: & raptus eſt filius eius
6 *ad Deum, & ad thronum eius, &*
mulier fugit in ſolitudinem vbi habe
bat locum paratum à Deo, vt ibi pa-
ſcant eam diebus mille ducentis ſexa
7 *ginta. Et factum eſt prælium ma-*
gnum in cœlo. Michael, & angeli eius
præliabantur cum dracone, & draco
8 *pugnabat & angeli eius, & non va*
luerunt, neque locus inuentus eſt eo-
9 *rum amplius in cœlo. Et proiectus*
eſt draco ille magnus, ſerpens anti-
quus, qui vocatur diabolus, & Sata-
nas, qui ſeducit vniuerſum orbem: &
proiectus eſt in terrã, & angeli eius
10 *cum illo miſſi ſunt. Et audiui vocẽ*
magnam in cœlo dicentem: Nunc fa-
cta eſt ſalus, & virtus, & regnum
Dei noſtri, & poteſtas Chriſti eius:
quia proiectus eſt accuſator fratrum
noſtrorũ, qui accuſabat illos ante cõ-
11 *ſpectum Dei noſtri die ac nocte. Et*
ipſi vicerunt eum propter ſanguinẽ
Agni, & propter verbum teſtimonij
ſui, & non dilexerunt animas ſuas
12 *vſque ad mortem. Propterea læta-*
mini cœli, & qui habitatis in eis. Væ
terræ, & mari: quia deſcendit Diabo
lus ad vos habens iram magnam, ſciẽs
13 *quòd modicum tempus habet. Et*
poſtquam vidit draco quòd proiectus
eſſet in terram, perſecutus eſt mulie-
14 *rem quæ peperit maſculum: & da-*
tæ ſunt mulieri alæ duæ aquilæ ma-
gnæ, vt volaret in deſertum in locum
ſuum, vbi alitur per tempus, & tem
pora, & dimidium temporis à facie
15 *ſerpentis. Et miſit ſerpens ex ore*
ſuo poſt mulierem, aquam tamquã
flumen: vt eam faceret trahi à flumi-
16 *ne. Et adiuuit terra mulierem, &*
aperuit terra os ſuum, & abſorbuit
flumen quod miſit draco de ore ſuo.
17 *Et iratus eſt draco in mulierem: &*
abijt facere prælium cum reliquis de
ſemine eius, qui cuſtodiunt mandata
Dei, & habent teſtimonium Ieſu
18 *Chriſti. Et ſtetit ſupra arenam*
maris.

:11.

1 E*T ſignum magnum apparuit in cœlo: Mulier amicta ſole.* [Hæc eſt huius libri ſecunda pars ea continens quæ in libro illo ſignato ſcripta erant, & tota ad Antichriſtum, & ad eius tempora pertinens, vt latiùs in fine cap. 10. explicauimus. Sed anticipatione hic vtitur, vt num. 25. dicemus.] Multi putãt ab illis verbis cap. 11: Et apertum eſt templum Dei in cœlo, nouam viſionem incipere, cuius pars ſit quod in hoc cap. 12. ſcriptum eſt. Sed planè verba illa pertinẽt ad tubam ſeptimi angeli, quia de bonorum, & malorum retributione ſunt, vt iam expoſuimus, idemque omnino ſenſiſſe Arethas videtur. Rectè igitur caput incipit cum noua viſione penitus diuerſa à præcedente, vt prudenter animaduerterunt qui libri huius capita diuiſerunt. Quamuis vidi quoque in codice manu ſcripto caput duodecimum incipere ab illis verbis: Et apertum eſt templum Dei: verùm hoc alia exemplaria imitata non ſunt. Eſt autem in hac viſione magna, & difficilis quæſtio, quænam hæc mulier ſit amicta ſole, Eccleſiane, an beatiſsima ſemper virgo Maria: nam de altera duarum omnes hoc dictum putant, & res ipſa indicat nullã prætereà poſſe excogitari, in quam quæ hic

Verſ. 1.

Quæ ſit mulier amicta ſole.

hic dicuntur, conuenire poſsint. Bea-
tiſsimæ virgini optimè illud conuenit,
Mulier amicta Sole, & Luna ſub pedi-
bus eius. Et illud: Et peperit filium ma-
ſculū, qui recturus erat omnes gētes in
virga ferrea. &c. At illud cōuenire non
poteſt: Et clamabat parturiens, & cru-
ciabatur vt pariat. Nec illud: Et mulier
fugit in ſolitudinem, vbi habebat locū
paratum à Deo, vt ibi paſcant eam die-
bus mille ducentis ſexaginta, & alia hu
2 ius modi. † Rurſus de Eccleſia non vi-
detur dici poſſe: Et peperit filiū maſcu-
lum, qui recturus erat omnes gentes in
virga ferrea, nō enim ipſa genuit Chri-
ſtum, ſed per verbum Chriſti genita
eſt. Prætereà, ſi mulier eſt Eccleſia, id
eſt, collectio fidelium, quomodò dra-
co, cùm ei nocere nō poſſet, verſus eſt
ad prœliandum cum alijs, qui ſunt de ſe-
mine eius, vt in calce capitis legimus?
conſtat ſiquidem hos, quibus cum prœ
liaturus dicitur, ipſam eſſe Eccleſiam.
Nihilominus Hiſtorico ſenſu, quē ſem
per quærimus, enarratores huius loci
ferè omnes conſentiunt in muliere Ec
cleſiam intelligi: idq; pro certo haben-
dum eſt, nam qui de ſancta Virgine in-
terpretantur, Allegoricum ſine dubio
ſequuntur. [Andreas Cæſarienſis ait
quoſdam exiſtimaſſe hanc mulierē eſſe
matrem Dei. Sed magnus (inquit) Me-
thodius de Eccleſia accepit, quæ de ea
dicuntur minimè congruere cum Di-
uina generatione arbitratus. Deinde
eiuſdem Methodij verba refert ex li-
bro, cui nomen eſt Sympoſium, id eſt,
conuiuium, in hunc modum. Mulier
amicta ſole eſt Eccleſia. Quod autem
nobis eſt, veſtis, hoc illi lumen, quod
nobis aurum, aut perlucidus lapis, hoc
illi aſtra, aſtra autem meliora, & fulgen
tiora. Et poſteà idem Methodius: Non
oportet putare Chriſtum eſſe qui gigni
tur, multò enim ante Apocalypſin im-
pletum fuit myſterium incarnationis
Verbi. Iohānes autem de præſentibus,
& futuris vaticinatur. Et poſt hæc: Itaq;
neceſſe eſt fateri Eccleſiam eſſe eam,
quæ parturit eos qui redimūtur.] Quo-
modo autem omnia in Eccleſiam qua-
drent, ſuis locis explicabitur.

At longè difficilior quæſtio eſt, vtrū
de Eccleſia in primo ſtatu, hoc eſt ante
aduentū Chriſti, vel certè in ipſo aduē-
tu primo, ſermo ſit, an in eo ſtatu quem
extremo mundi tempore habitura eſt;
quod plurimùm refert ad exactam viſio
3 nis intelligentiam. † Plerique de Eccle
ſia in primo ſtatu explicant. At ſi accu-
ratiùs omnia inſpiciamus, fortaſſe non
erit dubium omnia ad vltimum Eccle-
ſiæ tempus eſſe referēda. Primùm quo-
niam iam dudum ſermo eſt Apoſtolo
de ſignis, & calamitatibus extremorū
temporum, nec opus erat, nec conue-
nire videbatur, in prophetia pręſertim,
quæ præcipuè de futuris eſt, nunc ad
Chriſti natiuitatem, & prima tempora
redire. Deinde quoniam continuò fe-
rè ait: Et viſum eſt aliud ſignum in cœ-
lo: & ecce draco magnus rufus habens
capita ſeptem, & cornua decem, quæ
planè ad tempora proxima Antichriſto
ſpectant, vt mox in eorum explicatio-
ne videbimus. Prętereà illud: Et mulier
fugit in ſolitudinem, vbi habebat locū
paratum à Deo, vt ibi paſcāt eam die-
bus mille ducentis ſexagintā, totum de
tempore Antichriſti eſt. Illud etiam
Michael & angeli eius prœliabātur cū
dracone. &c. de pugna vltimi tēporis
dictum eſt, vt poſteà apertè oſtēdemus.

De quo ſtatu, ſiue tempore Eccleſiæ hæc intelligātur.

4 † *Mulier* ergo Eccleſiam ſignificat, quę
cur dicatur amicta ſole, & lunam habe-
re ſub pedib⁹, Gregorius. 34. Mor. cap.
7. his verbis explicat: In ſole verò illu-
ſtratio veritatis, in Luna autem, quæ
menſtruis ſupletionibus deficit, mu-
tabilitas temporalitatis accipitur. San-
cta autem Eccleſia, quia ſuperni lu-
minis ſplendore protegitur, quaſi ſo-
le veſtitur: quia verò cuncta tempora-
lia deſpicit lunam ſub pedibus pre-
mit. &c. Eadem eſt omnium expoſito-
rum explanatio. Ex qua facilè intelligi-
tur cur ſignū hoc factum dicatur *in cœ-
lo*. Nam ſi ſole amicta erat oſtendenda,
& lunā ſub pedibus habens, neceſſariò
fuit in cœlo oſtēdēda, vbi eſt ſol, & lu-
na. Atque hoc altitudinē dignitatis, &
ſanctitatis Eccleſiæ indicat, & propte-
reà in cœlo videtur, quia conuerſatio
eius in cœlis eſt, ſemota à tenebris erro
rum mundi, & ſupra humana ſeſe attol
lens. Quod ſi quis obijciat, Eccleſiam
non eſſe quaſi Ideam Platonis, ſed fide
les omnes Eccleſiam vocari, multoſq;

in eis eſſe terrenos homines, & ab ſpi-
ritualibus bonis, ac deſiderijs abhorrẽ-
tes, immo plures multò ijs, quorum cõ
uerſatio in cœlis eſt, ita occurremus: di
ci quidem hæc de Eccleſia, non tamen
pro omnibus membris, ſed pro electio
5 ribus. † Nec hoc ſatis eſt ad rem explicã
dam, ſed illud addendum, nõ tam hæc
dici de his, vel illis hominibus, quã de
ipſius Eccleſiæ inſtituto, id eſt, de eius
legibus, & fine, quem ſibi propoſuit, ac
denique de vitæ ratione, quam tradit,
& quam omnes ſuos filios habere vult.
Quẽadmodũ ſi nunc ſtatũ ſacrarum re
ligionum, aut vniuſcũiuslibet earum
deſcriberemus, vitæ genus quoddam
eſſe definiremus cœleſte, longeque ab
humanis vitijs, & à terrenis deſiderijs
ſemotum, atque Dei cultui, laudibuſ-
que omninò dicatum. Talis certè reli-
gio eſt, & ad hoc inſtituta eſt, hoc do-
cet, hoc teneri, atque obſeruari vult,
etiam ſi multi ſint in ea, qui aliter viuãt.
Ad hunc modum intelligẽda ſunt quæ
nunc Eccleſiæ tribuuntur, plurima-
que hinc in prophetarùm libris aperiũ
tur, quæ de Eccleſiæ felicitate tempo-
re legis gratiæ, ſiue de ſanctitate in ea
futura, ſcripta ſunt. Vt Iſa. 11: Habitabit
lupus cum agno, & pardus cum hædo
accubabit; vitulus, & leo, & ouis ſimul
morabuntur, & puer paruulus minabit
eos. Vitulus, & vrſus paſcentur, ſimul
requieſcent catuli eorum, & leo, quaſi
6 bos, comedet paleas. † Et delectabitur
infans ab vbere ſuper foramine aſpidis,
& in cauernam reguli, qui ablactatus
fuerit, mittet manum ſuam. Non noce
bunt, & non occident in vniuerſo mõ
te ſancto meo. Huiuſmodi ſunt multa
Iſa. 65. Iere. 31. Ezec. 34. Hoſ. 2. & 14. &
Zach. vltimo, & paſsim in omnib⁹ pro
phetis. Licet etiam eadem verba ita in-
terpretari, vt ſol Chriſtum ſignificet,
quo amicitur *E*ccleſia, quia per Baptiſ-
mum eum induit, (ſicut ait Apoſtolus
Gal. 3: Quicunque enim in Chriſto ba-
ptizati eſtis, Chriſtum induiſtis,) & ei
adhæret, atque ab eo protegitur, inde-
que luce bonorum operum fulget, lu-
na autem clarior eſt ceteris ſtellis, ſed
lumen accipit à ſole, & minor eo eſt.
Eccleſia ergo lunam habet ſub pedi-
bus, quia Chriſto adhærens, & ei ſe tra
dens, quidquid eo minus eſt, deſpicit,
ideſt, non adhæret amore creaturis, ſed
ſolùm amat creatorem, à quo illumina
tur, cetera autem omnia propter eum,
& vt ipſe docet eſſe amanda, amat.
Et in capite eius corona ſtellarum duode- *Verſ. 1.*
cim. Duodecim ſtellæ duodecim Apo-
ſtoli ſunt, qui in cœlo poſiti, ideſt, cœle
ſtem vitam agentes, tenebras huius ſæ
culi ſplendore doctrinæ, & vitæ ſuæ il-
luſtrarunt. Et quoniam ipſis, tamquam
ſtellis lucidiſsimis, naſcens *E*ccleſia or
nata eſt, meritò dicitur habere coronã
in capite ſtellarum duodecim, caput *Caput pro*
7 enim pro initio ponitur, quia primum *initio.*
membrum corporis eſt. † Quæ locutio
frequens eſt apud Hebræos, vt Pſal. 39:
In capite libri ſcriptum eſt de me. Pſal.
117: Hic fact⁹ eſt in caput anguli. Apud
Latinos quoque frequens eſt; inde à ca
pite arceſſere, & à capite repetere, &
ſimilia. Sed cur duodecim ſtellis coro-
nata dicitur, cum extra hunc numerũ
ſint Paulus, & Barnabas magna huius
coronæ ornamenta? Reſpondeo hunc *Apoſtoli*
numerum Apoſtòlorum ſignari, quo- *cur ſẽper di*
niam à Domino electus eſt primùm, at *cantur duo*
que idcirco mutandus non fuit propter *decim.*
duos, qui additi ſunt, præſertim cũ mo-
re Scripturæ, atque vulgari, in maiori
ſumma minor quoque intelligi ſoleat,
vt docet Auguſtinus Quæſt. 42. in Exo
dum. Lxx enim & duo fuerunt diſcipu
li Domini, totidemque interpretes ve
teris teſtamenti, qui tamen Lxx dici ſo
lent. Adde quod hic numerus vniuerſi
tatem quamdam complectitur, vt oſtẽ
dimus cap. 4. num. 20. Sed cauſam hãc
potiſsimam eſſe cenſeo, quòd vbi cer-
to numero ad aliquod officium eligun
tur, vbique obſeruari videmus, vt etiã
ſi pauci poſteà addantur, prior ille nu-
merus maneat immutatus, quemadmo
dum in nonnullis Hiſpaniæ ciuitatibus
viginti quatuor ſenatores primùm crea
ti ſunt, deinde, etiam ſi plures ſint, qui-
cumque illorũ dicitur viginti quatuor,
8 aut vigeſimus quartus. † Ita Ianſenius
in Concordia Euangelica, cap. 146. pu
tat collegium Apoſtolorum poſt Iudę
diſceſſum dictum eſſe collegium vnde
cim, atque ideo, quamuis Thomas abe-
rat, dictum eſſe à Luca, cap. 24: Et inue-
nerunt congregatos vndecim. Et Pau-
lus.

lus.1.Cor.15.ait:Poſt hoc apparuit vn-
decim, pro quo in Græco eſt, duode-
cim; quam lectionem Auguſtinus.3.
de Conſenſu Euangeliſtarum, cap. 25.
mutare non audet. Iud.9. etiam legi-
mus: Et occidit fratres ſuos filios Iero-
bahal ſeptuaginta viros & tamen huic
numero duo deerant, Ioathan, & ipſe
Abimelech: ſed quoniam. lxx. vulgò
dicebantur, numerus mutatus non eſt.
Denique Apoc. 21. legimus: Et mu-
rus ciuitatis habens fundamenta duo-
decim, & in ipſis duodecim nomina
duodecim Apoſtolorũ Agni: & omnes
vſque in hodiernum diem ſemper duo
decim Apoſtolos dicimus.

Verſ. 2. *Et in vtero habens, & clamabat partu-
riens.* In Græco eſt. *Et in vtero habens cla
mat parturiens, & cruciatur vt pariat*; atq;
ita legiſſe videntur Andreas, & Beda.
[At alij codices Græci, ita habent vt eſt
in noſtra Translatione, & ita legit Are
thas.] Primaſius etiam noſtram lectio-
nem magis ſequitur, legit enim: Et erat
prægnans, & clamabat. &c. Sed nihil
refert, cum ſit ſenſus idem. Iuxta no-
ſtram lectionem clauſula prioris ſen-
tentiæ eſt: Et in vtero habens; & noua
incipit cum ait; Et clamabat parturiẽs.
Vt ſit ſenſus: Mulier apparuit amicta
Sole, & Luna ſub pedibus eius, & in
vtero habens. Cur autem *In vtero ha-
bens* dicatur, aut prægnans, vt eſt apud
Primaſium, ex ſequẽtibus intelligetur.
Et clamabat parturiens: quoniam extre-
mis temporibus Eccleſia filios, quos
Deo paritura eſt, nõ ſine magnis dolo-
9 ribus pariet. † Clamabat igitur præ do-
lore, & cruciabatur vt pareret, id eſt,
vehementer affligebatur cauſa parien-
di, aut donec pareret. Hoc propterea di
cit quòd eo tempore magna erit falſo-
rum doctorum, & præcurſorum Anti-
chriſti copia, & multi, potenteſq; Ec-
cleſiæ, & catholicæ veritatis, religio-
niſq; oppugnatores, ita vt ex infideli-
bus pauci tunc venturi ſint ad Eccleſiam,
atque ex ipſis Chriſtianorum infanti-
bus pauci ſint baptizandi parentibus à
religione, & ab Eccleſia abhorrenti-
bus. Qui autem ſiue ex his, ſiue ex illis
baptizabuntur, magnis cum laboribus,
& doloribus, & perſecutionibus filio-
rum Eccleſiæ, & prædicatorum verita-
tis, quos tunc Deus maximos mittet,
baptizabuntur, multùm cruciabuntur
antequam hoc perficiant. [Andreas:
Cruciari dicimus Eccleſiam ſecũdùm
ſingulos eorum, qui ex aqua, & ſpiritu
regenerantur, donec formetur Chri- Gala.4.
ſtus in illis, vt ait Apoſtolus.] Vt igitur
illorum temporum peruerſitatem, &
& tenebras errorum intelligamus, ea,
quæ præceſſerunt de dignitate Eccle-
ſiæ, poſita ſunt, quaſi diceretur: Cum
ſit Eccleſia, quæ vera luce Dei illuſtra-
tur, & in qua homines liberi ſunt, quia
terreſtria cõculcant, cum ſit hæc Eccle
ſia, quam Apoſtoli erudierunt ab ini-
tio, & quæ in fide & doctrina ab eis ac-
cepta ſemper manſit, paucos tamen tũc
filios pariet, eoſque non ſine magnis
doloribus.
10 *Et viſum eſt aliud ſignum in cœlo.* † Signũ Verſ. 3.
hic appellat, vt in principio capitis, rem
mirabilem, & prodigioſam, vt in Euan
gelijs paſſim videmus. Cum autẽ hoc
ſignum de Diabolo ſit quærente filios
Eccleſiæ deuorare, mirũ eſt cur in cœ-
lo viſum eſſe dicat. Sed hoc ex præce-
dentibus intelligetur. Si enim mulier
in cœlo oſtenditur propter doctrinæ al
titudinem, vitæq; ſanctitatem, & ibi pa
ritura erat, neceſſe erat draconem eius
fetui inſidiantem in cœlo videri. Præ-
terea cum ipſe ſemper obſeruet, & ca-
pere cupiat viros ſanctitate præſtantes,
& vitæ cœleſtis, qui ſtellæ dicuntur, vt
mox videbimus, & inter eos verſetur,
iure apparet in cœlo.

Et ecce Draco magnus rufus. Draco di- Verſ.3.
citur Diabolus propter venenum, quo
animas occidit, *Magnus*, quia vires ma
gnas habet ad nocendum, & quia frau-
des, ac modos multos capiendi homi-
nes nouit. *Rufus*, propter crudelitatẽ,
& cædes, quas fecit, quia homicida erat
ab initio, vt ait Dominus Ioh. 8. Rufus
enim color ſanguineus eſt.

Habens capita ſeptem, & cornua decem, Verſ.3.
& in capitibus eius diademata ſeptem.
11 † Iam hoc ita manifeſtum eſt pertine-
re ad tempora proxima Antichriſto, &
ad tempora ipſius Antichriſti, vt nemo,
qui Scripturam attentè legat, negare
poſſit. Hanc enim, aut ſimilẽ beſtiã vi-
dit Daniel cap.7. Poſt hæc, inquit, aſpi-
ciebam in viſione noctis, & ecce beſtia
quarta.

quarta, terribilis, atque mirabilis, & for
tis nimis, dentes ferreos habebat ma-
gnos, comedens, atque comminuens,
&c. & habebat cornua decem. Et po-
ſteà: Porrò cornua decem ipſius regni
decem reges erunt. [Hæc, quoniam ex
ipſis pendet ferè tota ſequentium capi
tum intelligentia, & ab enarratoribus
penè prętermiſſa eſſe video, ſemel ſunt
à me vberiùs explicanda. Auguſtinus
quidem lib. 20. de Ciu. cap. 23. vereri ſe
dicit ne in decem regibus, quos tam-
quam decem homines videtur inuen-
turus Antichriſt⁹, fortè fallamur, atque
ita ille inopinatus adueniat non exiſtē
tibus tot regib⁹ in orbe Romano. Quid
enim (inquit) ſi numero iſto denario
vniuerſitas regum ſignificata eſt, poſt
quos ille venturus eſt. &c. Sed hoc ve-
rendum non eſt, cum ſemper decem di
cantur, & tres vincendi memorentur.
Sciamus ergo vniuerſi orbis imperium
penes decem reges tantum futurum cũ
veniet Antichriſtus.] Hi ergo ſunt de-
cem illi reges, quos verbis his prænun-
tiauit Daniel, & nunc prænuntiat Iohã
nes. Qui cum venerit, tres eorum vin-
cet, cæteros ſibi ſponte cedentes aſſu-
met, & ſolus dominabitur, ita enim ait
continuò: Et alius conſurget poſt eos,
& ipſe potentior erit prioribus, & tres
reges humiliabit. Vt autem non dubi-
temus eum eſſe Antichriſtum, addit;
Et ſermones contra Excelſum loque-
tur, & ſanctos Altiſſimi conteret, & pu
tabit quod poſsit mutare tempora, &
leges, & tradentur in manu eius vſque
ad tempus, & tempora, & dimidium
temporis. Hieronymus in illud Dan. 7:
Et habebat cornua decem; ſcribit hæc:
Ergo dicamus quod omnes ſcriptores
Eccleſiaſtici tradiderunt; in cõſumma-
tione mundi, quando regnum deſtruē
dum eſt Romanorum, decem futuros
reges, qui orbem Romanum inter ſe di
uidant, & vndecimum ſurrecturum eſ-
ſe regem paruulum, qui tres de decem
regibus ſuperatur⁹ ſit, id eſt, AEgyptio
rum regem, & Africæ, & AEthiopiæ,
ſicut in conſequentibus manifeſtiùs di
cemus. Quibus interfectis etiam ſeptē
alij reges victori colla ſubmittent. &c.
[De hoc Irenæus lib. 5. Aduerſus hære-
ſes, cap. 25. hæc ſcripſit: Daniel autem

Decem reges futuri cũ veniet Antichriſtus.

nouiſsimi regni finem reſpiciēs, id eſt,
nouiſsimos decem reges, in quo diuide
retur regnum illorũ, ſuper quos filius
perditionis veniet, cornua dicit decem
naſci beſtiæ, & alterum cornu puſillũ
naſci in medio ipſorum, & tria cornua
de priorib⁹ eradicare à facie eius. Dein
de refert omnia, quæ ex Daniele retu-
limus. Et cap. 26. ait: Manifeſtiùs adhuc
etiam de nouiſsimo tempore, & de ijs,
qui ſunt in eo, decem regibus, in quos
diuidetur quod nunc regnat imperiũ,
ſignificauit Iohannes Domini diſcipu-
lus in Apocalypſi ediſſerens quæ fue-
rint decem cornua, quæ à Daniele viſa
ſunt, dicens ſic dictum eſſe ſibi: Decem
cornua, quæ vidiſti, decem reges ſunt,
qui regnum non acceperunt, ſed pote-
ſtatem quaſi reges vna hora accipient
cum beſtia, hi vnam ſententiam habēt,
& virtutem, & poteſtatē ſuam beſtiæ
dant. Hi cum Agno pugnabũt, & Agn⁹ *Apoc. 17.*
vincet eos, quoniam Dominus domi-
norum eſt, & rex regum. † Manife-
12 ſtum eſt itaque quoniam ex his tres in-
terficet ille qui venturus eſt, & reliqui
ſubijcientur ei, & ipſe octauus in eis, &
vaſtabunt Babylonem, & comburent
eam igni, & dabunt regnum ſuum be-
ſtiæ, & effugabũt Eccleſiam. Et poſteà
ait hos decem reges in fine mundi futu
ros, eſſe decem digitos pedum ſtatuę
Danielis. Videmus decem reges ab Ire *Dan. 2.*
næo poni, & cornua decē beſtiæ quar-
tæ Danielis eadem affirmari cum decē
cornibus beſtiæ Apocalypſis. Hippoly
tus martyr in Oratione de Cõſumma-
tione mundi, de ſtatua illa loquens, quę
eſt apud Danielem cap. 2. hæc ſcribit:
Siquidem decem digitis pedum imagi
nis myſticè ſignificauit decem reges in
de exortos: quod Daniel eſt interpreta
tus. Conſiderabam enim (inquit) be-
ſtiam, quartam videlicet: & ecce decē
cornua poſt eam. In quibus aſcendit al
terum cornu tamquam pullulus, ac tria
ſe priora eradicabit. Quod cornu de-
monſtrat pullulum alium non eſſe, niſi
Antichriſtum, qui ſuſcitabit regnum
Iudæorum. Tria cornua, quæ ab eo radi
citus euellentur, tres reges indicant,
AEgypti, Lybiæ, AEthiopum, quos de
leturus eſt acie bellica: quibus omni-
bus potitus, iam tyrannus formidabilis
ſanctos

ſanctos affliget, ac perſequetur inſurgẽs
13 in eos, &c. † Lactantius cum dixiſſet re
gnum Romanorum ſublatum iri ex or-
be, hæc addit lib. 7. cap. 16. In primis
multiplicabitur regnum, & ſumma re-
rum poteſtas per plurimos diſsipata, &
conciſa minuetur. Tunc diſcordiæ ciui
les in perpetuum ſerentur, nec vlla re-
quies bellis exitialibus erit, donec re-
ges decem pariter exiſtant, qui orbem
terræ non ad regendum, ſed ad conſu-
mendum, partiantur. Hi exercitibus in
immenſum coactis, & agrorum culti-
bus deſtitutis, quod eſt principiũ euer-
ſionis, & cladis, diſperdent omnia, &
comminuent, & vorabũt. Tum repen
tè aduerſum eos hoſtis potẽtiſsimus ab
extremis finibus plagæ Septẽtrionalis
orietur: qui tribus ex eo numero dele-
tis, qui tunc Aſiam obtinebunt, aſſume
tur in ſocietatem à ceteris, ac princeps
omnium conſtituetur. Hic inſuſtenta-
bili dominatione vexabit orbem. &c.
Ab extremis finibus plagæ Septemtrio
nalis venturum dicit Antichriſtũ, quo-
niam veniet ex vrbe Dan, vt diximus
cap. 7. nu. 13. & ſequentibus. quæ erat
in extremis finibus terræ promiſsionis
ad Septemtrionẽ. Theodoretus quoq;
in Danielem Oratione ſeptima, vete-
res patres ſecutus in illud cap. 7: Et ha-
bebat cornua decẽ: Significat, inquit,
hoc loco fore, vt circiter regni finem
decem ſimul exurgant reges, quorum
alij potentes erunt, alij admodum im-
becilles. Hoc enim in imaginis quoque
ſomnio docuit: namque illic digiti pe-
dum decem erant, quorum pars ferrea,
Dan.2. pars erat fictilis. † Quod beatus Daniel
14 interpretãs dixit, partem quidem regni
robuſtam fore, partẽ verò imbecillem:
ita vt apertè conſtet eadem vtroque
ſomnio ſignificari. Et in illud: Et alius
conſurget poſt eos, & ipſe potentior
erit prioribus, & tres reges humiliabit,
inquit: Perſpicuum igitur ita prædice-
re, fore vt decẽ circa finem ſimul exur-
gant, & poſtremus Antichriſtus exoria
tur, regnumque obtinere contendat;
quem cum ipſis bellaturum, ac tres ex
ipſis euerſurum aſſerit. &c. Proſper
Aquitanicus in libello, cui nomẽ fecit
Dimidium temporis, cap. 7. licet aliter
etiam exponat, eamdemq; ſententiam ſe
quitur, & huic capitis parti titulum præ
fixit: De decem regibus, quos Antichri
ſtus inueniet.] Sed quod indicati ſcripto-
res dicunt de regno Romanorum, quia
illud iam nullum eſt, nos de vniuerſo
orbe intelligere poſſemus, cui Roma-
ni imperarunt. [Sed cõiectura multùm
ducor vt Romam ad priſtinam gloriam
redituram eſſe ante tempus Antichri-
ſti dicam, & eius imperium tunc in de-
cem reges eſſe diuidendum. De quo
plura dicemus infra cap. 14. num. 50. &
ſequẽtibus.] Et quoniam vniuerſæ ter-
ræ homines relictis ſuis regibus ad hos
decem venient, & tandem ad ſeptem,
& mox ad vnum Antichriſtũ, dictum
eſt. 2. Theſ. 2: Niſi venerit diſceſsio pri Locus. 2.
mum. &c. Quod autem Hieronymus Teſſa.2.
dicit de tribus regibus, legimus Dan. 11
Et mittet manum ſuã in terras, & terra
AEgypti non effugiet, & c. Per Lybiam
quoque, & AEthiopiam tranſibit, &c.
vbi iterum hoc cõfirmat Hieronymus.
15 † Idem Iohannes infra cap. 13. ait: Et vi
di de mari beſtiam aſcendentem, haben
tem capita ſeptem, & cornua decem:
& ſuper cornua eius decem diadema-
ta, & ſuper capita eius nomina blaſphe
miæ. Idem interpretatur capita, & cor
nua cap. 17. in hunc modum: Et decem
cornua, quæ vidiſti, decem reges erunt
qui regnum nondum acceperunt, ſed
poteſtatem tamquam reges vna hora
accipient poſt beſtiam. Hi vnum conſi
lium habent, & virtutem, & poteſta-
tem ſuam beſtiæ tradẽt. Hi cum Agno
pugnabunt, &c. Septem capita etiam
interpretatur paulò ante: Septem capi-
ta ſeptem montes ſunt, ſuper quos mu
lier ſedet, & reges ſeptem ſunt, &c.
Quare meritò dicitur in capitibus eius
diademata ſeptem: & quoniam hi re-
ges perſecuti ſunt, & perſequẽtur Chri
ſtianos, & blaſphemi erunt ſunt aduerſus
Chriſtum, & Deum, & ſanctos eius, &
nomina aſſumpturi gloriæ Chriſti ad-
uerſa, vt ſi dij, & ſimiles vocari velint; aut
vindices veræ libertatis, aut propugna
tores veræ religionis, aut nuntij Dei,
quaſi profitentes ſe velle euellere erro
res quibus homines vſque ad illud tem
pus fuerant imbuti, aut ſimilia quædã;
dixit cap. 13: Et ſuper capita eius nomi-
16 na blaſphemiæ. † Quæ omnia eodem
in cap.

in cap.num.10. & ſequentibus; quantùm licebit explicabimus Deo fauéte: Nunc ſatis ſit Diabolum ita deſcribi, quoniam per hos reges, qui de corpore eius ſunt, & per eorum potentiam maximam pugnabit aduerſus Eccleſiam.

Verſ. 4. *Et cauda eius trahebat tertiam partem ſtellarum.* Et hoc manifeſtiſsimè dicitur de tempore Antichriſti, & de proximo illi, quo Diabolus ita erit potens, vt plurimos ex viris ſanctis ſuperaturus ſit, & ſecum ducturus; tracturuſq; in terram id eſt, à cœleſti via ad terreſtrē, & turpibus voluptatibus deditam. Nam hos vocat ſtellas; quoniã in cœlo fixi videbantur, & ex alto virtutum vertice lumen alijs præbere. Hoc ita intelligi debere manifeſtiſsimum fit ex Dan.8. vbi de cornu, quod typus erat Antichriſti, hęc ſcribit: Et magnificatum eſt vſq; ad fortitudinem cœli, & deiecit de fortitudine, & de ſtellis, & conculcauit eas. Origenes Tract.30. in Matth. citat hæc verba, & ſtellas quidem ita interpretatur, vt diximus. Sed cur dicantur trahi cauda draconis ita explicat: Exiſtimo enim, quoniam qui debet audire: Poſt Dominum Deum tuum ibis; &: Venite poſt me, & ad hæc quidem obſtruit aures ſuas, peccatum autem ſequitur trahitur à cauda draconis vadens poſt

17 eum. † Gregorius verò 32. Mor. ca. 14. hæc eadem verba ſic exponit: Sed draconis cauda in terrã ſtellas deijcit, quia illa Satanę extremitas per audaciam aſſumpti hominis (Antichriſti) erecta, quoſdam, quos velut electos Dei in Eccleſia inuenit, obtinendo reprobos oſtēdit, &c. Deinde ſtellas eodem modo interpretatur, & locum profert ex Daniele, quem iam retulimus. Sed vt ex verbis citatis facilè cognoſcitur, & ex ijs, quæ paulò ante & paulò poſt dixit exponẽdo illud Iob 40: Stringit caudam ſuam quaſi cedrum, in cauda intelligit Antichriſtum, quoniam eſt extrema pars draconis, id eſt, corporis Diaboli. Quæ expoſitio mirabiloſa mihi videtur, & elegãs. Quod ſi quis putet maiorem multitudinem, quam quæ tertia parte ſignificatur, ab Antichriſto eſſe peruertendam, animaduertat non de vniuerſis Chriſtianis fiunt verba fieri, ſed de ijs, qui tanta inter cæteros præ-

ſtant ſanctitate, vt ſtellæ dici mereantur, ex quibus tertiam partem vinci poſſe, ſatis mirabile eſt.

18 *Et draco ſtetit ante mulierem.* † Non ſolum perdere cupit iam genitos, & educatos, ſed diligentiſsimè tũc dabit operam vt deuoret naſcentes. Verſ. 4.

Et peperit filium maſculũ. Fortes enim viros eſſe oportet, & verè maſculos, quos tunc pariet Eccleſia, vt tantæ inimicorum poteſtati, & perſecutionum magnitudini reſiſtere valeant. [Andreas: Maſculus autem filius, Eccleſiæ populus voluptatibus indomitus. &c.] Sed filium dicit potiùs quam filios, ſeruata partus muliebris proprietate, quo plerúque vnus effundi ſolet. Deinde etiam aut paucitatem indicare voluit eorum, qui tunc naſcentur; ſi comparetur cum multitudine pereuntium: aut certè filium dixit, quoniã idem eſt de vno, & de multis iudicium, & vt vnum draco deuorare cupit, ita etiam omnes, qui ex Eccleſia naſcẽtur, appetet vt deuoret. Simile eſt illud Matth. 22. Intrauit autem rex vt videret diſcumbentes, & vidit ibi hominem non veſtitum veſte nuptiali. In vno multi ſignificantur, ſed ſatis fuit vnum dicere, quoniam idẽ de ceteris intelligendum eſt. Verſ. 5. [Andreas.] Locus Matth. 22.

Qui recturus erat gentes in virga ferrea. Verſ. 5.

19 † Videntur hæc non niſi ad Chriſtum referri poſſe, ſicut & quod ſtatim ſequitur, atque ideo Arethas, & nõnulli alij ad eum tantùm referunt. At multi etiã referunt ad electa eius membra, vt Anſbertus, & Haymo, & Ambroſius. Sed autores citare non eſt neceſſe, cũ Chriſtus ipſe planè hoc doceat cap. 2. dicẽs: Et qui vicerit, & cuſtodierit vſque in finem opera mea, dabo illi poteſtatem ſuper gentes, & reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur. Quæ quoniam ſuo loco copioſè explicauimus, num. 43. & ſequentibus, hoc tantùm dicimus, per hæc indicari quos nam intelligere debeamus in filio maſculo, quem mulier peperit, nẽpe electos, qui ſimul cum Chriſto iudicabunt nationes, & damnabunt, punientq́ue Chriſti aduerſarios.

Et raptus eſt filius eius ad Deum, & ad thronum eius. Maximam eo tempore futuram Diaboli, & membrorum eius Verſ. 5.

per-

perſecutionem in eos, qui tunc con-
uertentur, & baptizabuntur, ſatis oſtē
ſum eſt illis verbis: Et draco ſtetit ante
mulierem, quæ erat paritura, vt cum pe
20 periſſet, filium eius deuoraret. † Quo-
niam igitur qui tunc naſcentur, cùm
blanditijs, & promiſsis, tùm etiā omni
tormentorum genere tentabuntur, ac
deniq; paulatim occidentur, aut labori
bus, & calamitatibus defatigati morien
tur, rectè ait: *Et raptus eſt filius eius ad
Deum*, per mortem ſcilicet; vt melius
ceteris expoſuit Ambroſius, ij enim vi
dētur eſſe, de quibus cap. 7. dictum eſt:
Quoadusque ſignemus ſeruos Dei no
ſtri in frontibus eorum. [Andreas: Ra-
piuntur quidem & hic in tentationi-
bus ſancti. &c.] Quod addit: *Et ad thro-
num eius*, putabit quis ſoli Chriſto con
uenire, qui ſedet ad dexteram patris,
ſed de omnibus electis rectè dici fatebi
mur, ſi recordamur quod cap. 3. ſcri-
ptum eſt: Qui vicerit, dabo ei ſedere
mecum in throno meo, ſicut & ego
vici, & ſedi cum patre meo in throno
eius. Rapti ergo dicuntur ad thronum
Dei, quia è tormentis, & tentationi-
bus, quaſi è draconis faucibus, erepti in
cœlum ſublati ſunt vt ſint hæredes Dei,
cohæredes autem Chriſti, id eſt, eiuſdē
gloriæ participes.
21 † Sed hoc in præſenti iure quæritur;
cur hæc Iohannes verbis expoſuerit
adeò ambiguis, vt non ijs, de quibus di-
cuntur, conuenire videantur, ſed Chri
ſto: quod tantum negotij attulit expoſi
toribus, vt alij de Chriſto ipſo dici puta
rent, alij & quidem multi, ita interpre
tarētur, vt dicerent Eccleſiam parere
Chriſtum cum parit electos; hæc pri-
mùm de Chriſto dicta exiſtimantes.
Mihi ſanè longè alia ſententia eſt, ita
enim hæc dicta puto, vt nullo modo ad
Chriſtum referri queant. Primùm qui
dem, quoniam cum de partu extremi
temporis ſermo ſit, vt ſupra demonſtra
uimus, nihil neceſſe erat ſubitò ad Chri
ſti natiuitatem tranſire. Deinde, quo-
niam Eccleſiam parere Chriſtum in ele
ctis, multum Allegoricum eſt, nunc au
tem Hiſtoriam quærimus. Tertiò, quo-
niam ſi verborum proprietatem ſpecte
mus, non poteſt de Chriſto dici: Vt cū
peperiſſet, filiū eius deuoraret, neque
enim Chriſtum deuorare poterat, quē
vincere, aut ſubijcere ſibi non poterat,
quāuis occidi fecerat. Etenim ſanctos,
de quibus nunc loquitur, occidi fecit,
ſed non deuorauit, rapti ſiquidem dicū
tur ad Deum, non deuorati: quod enim
deuoratur, intra corpus mittitur deuo-
rantis. Ne illud quidem in Chriſtum
quadrat: *Et raptus eſt filius eius ad Deum.*
22 † De Henoch quidem, & de Elia rectè
hoc diceretur, qui quaſi vi quadam ex-
terna, & nihil agentes aliena virtute
ſublati ſunt; Chriſtus autem propria
virtute ipſe aſcendit, aut quatenus ho-
mo, aſſumptus à Deo eſt, non raptus.
Deinde filius mulieris raptus dicitur,
quaſi liberatus, & ereptus ex inſidijs, &
cruciatibus draconis; ita enim rapi di-
cuntur qui ab imminenti periculo li-
berantur, vt Sapien. 4. Raptus eſt ne
malitia mutaret intellectum eius. 2.
Timo. 3. Quales perſecutiones ſuſti-
nui, & ex omnibus eripuit me Domi
nus. At Chriſtus cum aſſumptus eſt
ad Deum, & ad thronum eius, non
eſt raptus ex inſidijs draconis, quoniā
nihil iam pati poterat à dracone, ſed
vitam habebat immortalem, cui dra-
co nocere nullo modo poterat. At-
tamen hoc etiam dico, prudentiſsimè
Iohannem vſum fuiſſe verbis, quæ
poſsint omnia ferè ad Chriſtum ac-
commodari, in conſolationem ſancto
rū, qui tunc patientur, vt videant Dia-
bolum eadem ferè conatum fuiſſe in
Chriſtum, atque ita eundem illos exi-
tum manere paſsionum, vt ſicut ſocij
fuerunt dolorum, & perſecutionum,
ita ſint & gloriæ. Nam & Chriſtum re
cens natum perdere Diabolus voluit
per Herodem membrum ſuū, & poſt
mortem aſſumptus eſt in cœlum, & ſe-
det a dexteris Dei.
23 *Et mulier fugit in ſolitudinē.* † Qui prio Verſ. 6.
ra de beata virgine, & Chriſto expone
bāt, hic hærere, & expoſitionem muta
re coguntur, quoniam de Sancta Dei
genitrice hęc nulla ratione exponi poſ
ſe videntur. Quæ Andreas, & Arethas,
meā ſententia, multo meliùs reliquis ex
planarūt in hūc modū. Mulieris fuga
ad deſertum ſignificat electorū fugam,
quæ in Antichriſti aduentu facto per
operationem Satanæ, fugient præcipuè

M omnium

omnium, qui in Eccleſia fuerint, à ciui-
libus turbationibus, mundaniſq; volu-
ptatibus fugientes annos tres, & di-
midium, &c. Magnuudo igitur perſe-
cutionum Antichriſti prænuntia-
tur, quarum timore magna pars fide-
lium ad deſerta confugiet, donec finia-
tur regnum, & vita Antichriſti, vt aper-
tiùs poſtea explicauit Andreas Cæ-
ſarienſis. Verùm hæc per anticipationẽ
dicta ſunt, non enim tunc fugit mu-
lier in deſertum, ſed poſtquam dra-
co proiectus eſt in terram victus à Mi-
chaele, ſicut paulò poſt ait: Et poſt-
quam vidit draco quod proiectus eſſet
in terram, perſecutus eſt mulierem,
quæ peperit maſculum, & datæ ſunt
mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt vo-
laret in deſertum. &c. Nec tamen
omnes ſimul, atque in eumdem lo-
cum fugere putandum eſt: ſed cum
in hac regione Antichriſtus, aut eius
miniſtri perſequentur Eccleſiam, fu-
giet illa in loca tutiora, atque ita in alijs
regionibus.

Verſ. 6. *Vbi habebat locum paratũ à Deo.* † Tu-
24 tum videlicet, vbi ab Antichriſti mi-
niſtris aut non quæreretur, aut non in-
ueniretur.

Verſ. 6. *Vt ibi paſcant eam.* Ita legendum eſt,
non, Paſcat, vt ex Græco, atque ex An-
drea, alijſque expoſitoribus intelligi-
tur. Loquitur autem de epiſcopis ſan-
ctis, & prædicatoribus veritatis, qui
cum illis, qui fugient, verſabuntur in
ſolitudine, & eos verbo Dei paſcent,
& munient aduerſus inſidias Diaboli,
& ad omnia toleranda exhortabuntur.

Verſ. 6. *Diebus mille ducentis ſexaginta.* Toti-
dem dies dati ſunt prædicationi He-
noch, & Eliæ, vt vidimus cap. 11. quare
omnino ab illis etiam ex parte paſcẽ-
da videtur, qui tamen alios habebunt
adiutores, vt & Eccleſijs conſulant,
& Iudæorum conuerſioni non deſint.
Sed cum hi dies tres annos, & dimi-
dium integros non conficiant, quibus
regnaturus eſt Antichriſtus: hoc mi-
hi videtur ſignificari, aut iuſtos non
ipſo primo die regni Antichriſti fu-
gituros eſſe in ſolitudinem, ſed paulò
poſt apertiùs iam eius iniquitatem, &
potentiam cognoſcentes: aut certè
cum capientur Henoch, & Elias, la-
tebras relicturos, & exemplo illorum
confirmatos in mortem, & in peri-
25 cula ruituros. † Verùm huic expo-
ſitioni aduerſari videtur quod de ea-
dem re poſteà ſcribit Apoſtolus in
hoc ipſo capite: *Et datæ ſunt mulie-
ri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in
deſertum in locum ſuum, vbi alitur
per tempus, & tempora, & dimidium
temporis.* Illudque ſimul refelli vi-
detur, quod diximus capit. 11. num.
15. dies numerari, quoniam non
erant integri anni, neque menſes.
Videmus enim iam idem temporis
ſpatium per annos, & menſes com-
putari. Reſpondeo vtrumque verum
eſſe, quoniam fortiores, & caritate
feruentiores ſolitudinem relinquent,
cum Henoch, & Elias occidentur, ti-
midiores adhuc manebunt in ſolitudi-
ne, donec compleantur tres anni cum
dimidio, id eſt, donec audiant mor-
tuum eſſe Antichriſtum, quod proba-
biliſſimùm eſſe nemo non videt. Cum
igitur Eccleſia ex his, & illis conſtet,
meritò vtrumque dictum eſt.

Et factum eſt prælium magnum in cœlo: Verſ. 7.
Michael, & angeli eius, &c. [Et quæ in
hoc capite præceſſerunt, & quæ hinc
vſque ad finem illius ſequuntur, per an-
ticipationem dicta intelligenda ſunt:
non enim fient niſi regnante An-
tichriſto, & dracone per eum efficien-
te. Sed quia prius loqui oportebat de
dracone, qui excitabit Antichriſtum,
& in regno collocabit, vt videbimus
cap. 13. voluit Apoſtolus ſummatim
perſtringere quidquid draco aduerſus
Eccleſiam facturus erat, explicaturus
capite ſequenti, & alijs ſigillatim quo-
modo per Antichriſtum faciet.] In Græ-
cis codicibus non legitur, Magnum, ne-
que apud Arethã, aut Tyconiũ Hom.
9. aut Primaſium, neq; apud Gregoriũ
Hom. 34. in Euang. neq; apud Victori-
nũ, neq; legendum videtur. † Hoc præ-
26 liũ vulgus initio mundi factum putat
cum Diabolus, & angeli eius è cœlo
eiecti ſunt, ſed ſine dubio pertinet ad
extrema tempora, quibus Diabolo &
angelis eius ſuperbiæ, atq; malitiæ ſecta-
toribus ſæuientibus per Antichriſtum,
& eius miniſtros in ſanctos, Michael
cum angelis ſuis pugnabit aduer-
ſus

ſus Diabolum eoſdem ſanctos orationibus ſuis, & exhortationibus, & omni opera ſua adiuuans, vt fortiter reſiſtant tentationibus, & inſidijs Diaboli. Et quemadmodum angeli draconis dicũtur qui ei parent, eumque adiuuant ad nocendum hominibus: ita angeli Michaelis ſunt ij, qui ad nos mittuntur ex inferioribus ordinibus, quibus præeſt Michael princeps Eccleſię, & quorũ opera vtitur ad adiuuandum, & ad confirmandum electos. Quod diximus ad finem ſæculi hoc prælium pertinere, docet Gregorius Hom. 34. in Euang. dicens: Vnde & ille antiquus hoſtis, qui Deo eſſe per ſuperbiam ſimilis concupiuit, dum in fine mundi in ſua virtute relinquetur extremo ſupplicio perimendus, cum Michaele archangelo prœliaturus eſſe perhibetur: ſicut per Iohãnem dicitur: Factum eſt prœlium cum Michaele archangelo,
27 &c. † Et Arethas apertius: Quum itaque Michael dux exercitus non tulerit Diaboli ſuperbiam, & bellica virtute illum à ſua in cœlo conuerſatione iam olim abiecerit, rurſum in aduentu Antichriſti vnà cum Iudæis, & angelis ſibi miniſtrantibus per tentationes aduerſus fideles, & ſanctos, perfectiùs excidet Diabolus; nempe ignominioſus redditus ab illius ſeruis, qui ipſum deiecerat. &c. Hoc ipſum eſt quod prophetauit Daniel. capit. 12. de eiſdem temporibus loquens: In tempore autem illo conſurget Michael princeps magnus, qui ſtat pro filijs populi tui: & veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes eſſe cœperunt, vſque ad tempus illud. Et in tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro. Cur hoc prœlium *factum* dicatur *in cœlo*, difficillimum videtur explicatu: ſed arbitror ex ſuperioribus intelligi poſſe. Si enim mulier in cœlo videtur, & ſancti viri in cœlo ſunt propter inſignem vitæ altitudinem, Diabolus aduerſus eos pugnans, & ex illa altitudine deijcere nitens neceſſariò prœlium facit in cœlo, [quod melius intelligetur infra. num. 30.]
28 *Et non valuerunt.* † Traxit quidem cauda tertiam partem ſtellarum, ſed ſublimiores, & perfectiores, id eſt, electos, nullo modo deijcere draco potuit.

Vers. 8.

Neque locus inuentus eſt eorum. Hoc dicit quoniam victi ſunt, & proiecti in terram, ſicut ait continuò: Et proiectus eſt draco ille magnus, &c. non manſerunt in cœlo, non potuerunt vincere electos, ſed à Michaele, & angelis eius per eoſdem electos proiecti ſunt, & pugnare aduerſus illos deſierunt. Dicitur autem in Scriptura non inueniri locum alicuius, quando ipſe in loco illo non inuenitur, vt Pſal. 36: Vidi impium ſuper exaltatum, & eleuatum ſicut cedros libani, & tranſiui, & ecce non erat, & quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius. Dan. 2: Quæ rapta ſunt vento, nullusque locus inuentus eſt eis.

Locum alicuius inueniri.

Vers. 9.

Et proiectus eſt draco ille magnus, ſerpens antiquus. Expreſsit vt potuit, interpres vim Græci articuli, ὁ δράκων ὁ μέγας, & cum poſteà ſimiliter dicatur, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, perinde intelligere debemus, ac ſi vertiſſet, Serpens ille antiquus. Draco dicitur propter ferocitatem, & crudelitatem, ſerpens verò propterea quod in ſilentio mordet, id eſt, tacitè, & quaſi abſque ſenſu eorum, quibus nocet, venenum
29 infundit. † Sed cum dicit, *Serpens ille antiquus*, ad primam patrum noſtrorum tentationem alluſit, ac ſi diceret, ſerpens ille, qui primos parentes perdidit, & ab initio ſæculi filios eorum lædere, & perdere non deſinit.

Vers. 9.
Diabolus, & Satanas.

Qui vocatur Diabolus, & Satanas. Diabolus Græcis, Satanas Hebræis. Diabolus, id eſt, calumniator, ab eo, quod eſt διαβάλλειν, Satanas id eſt aduerſarius, & odio habens, à verbo שטן Hieronymus in illud Eph. 4: Nolite locum dare Diabolo: Diabolus Græcũ verbum eſt, quod Latinè dicitur criminatur, lingua verò Hebræa Satan appellatur, id eſt, aduerſarius, ſiue contrarius. &c. Vult autem ex nominibus intelligi eius malitiã, & odiũ aduerſũ humanũ genus antiquũ, & damna quibus illud ſemper affecit, ac ſi diceret: Cum talis ſit, & tam callidus, & potens ad

nocendum, tantumque nocere appetat, proijcietur, & electis Dei nocere non valebit.

Verſ. 9. *Qui ſeducit vniuerſum orbem.* Qui ſemper quærit omnes ſeducere, & ex omni conditione aliquos ſeducit, cuius ingenium, & officium eſt ſeducere homines. Eodem modo dixit Apoſtolus. 1. Theſſ. 3: Ne quo modo tentet vos is, qui tentat.

Verſ. 9. *Et proiectus eſt in terram.* Coniunctio Et non eſt in Græco, neque apud Primaſium, nec ea opus eſt, repetit enim quod priùs dixerat: *Et proiectus* eſt draco ille magnus, ſed quia non dixerat quò proiectus eſſet, nunc ait: *proiectus eſt in terram*, ac ſi diceret:

30 *Proiectus eſt*, inquam, *in terram*. † Quid ſit proijci in terram, poſſumus ex eo intelligere, quod paulò ante dicebatur in cœlo pugnare, videlicet cum iuſtos, & electos conabatur deijcere in terram. In terram ergo mittitur, quia victus à ſanctis, & fugatus ad homines terrenos deſcendit, vt in eos rabiem, & furorem conferat ſuum. Ideoque paulò poſt ait: Væ terræ, & mari, quia deſcendit Diabolus ad vos habens iram magnam. &c. Tyconius Homil. 9: *In terram*, id eſt, in homines, qui terrena ſapiunt, & totam ſpem ſuam in terra conſtituunt. Ita etiam Primaſius, & Beda; & Arethas eodem modo poſtea interpretatur illa verba: Væ terræ. &c. ſimile eſt quod Dominus ait Matthæ. 12: Cum autem ſpiritus immundus exierit ab homine, ambulat per loca inaquoſa, & arida quærens requiem, & non inuenit. &c.

Verſ. 10. *Et audiui vocem magnam in cœlo.* Sanctorum hominum, qui in cœlo erant.

Verſ. 10. *Nunc facta eſt ſalus, & virtus.* Eadem ferè verba dixerunt cœlites cap. 11. Sed tunc meritò, cùm omnia Chriſto ſubijciebantur, & nihil manebat ei non ſubiectum. At nunc quorſum dicant, cum & ſanctis, qui in cœlo eſſe dicuntur, ſuperſint adhuc certamina, & Diabolus magnam iram habens, & multos peruerſurus proiectus ſit in

31 terram? † Hoc ita videtur explicandum. Pugna illa draconis cum Michaele in cœlo, fuit multiplex tentatio Diaboli per Antichriſtum nitentis ſanctos, & electos ad partes ſuas adducere, quæ & maxima, & diuturna fuit. Hac finita, & ſanctis ſemper à Chriſto ſtantibus Diabolus, & Antichriſtus deſperabunt poſſe illos ſibi conciliare, & iam aut eos relinquent, aut certè perſequentur vt inimicos, non vt ad ſe adducant, ſed vt quaſi inimicis noceant, qua perſecutione ſancti magis in bono confirmabuntur, & ardentiùs Chriſtum amabunt. Propter hanc igitur victoriam ſanctorum cœlites clamant.

Nunc facta eſt ſalus, & virtus. &c. Id eſt, Nunc apparet ſalus, quam Deus in hominibus efficit ſaluos eos faciens; *& virtus*, (δύναμις) ſcilicet, quam hominibus præbet ad pugnandum, & quā ipſe habet ad protegendum, & ad liberandum ſuos: *& regnum*, quoniam omnes Diaboli artes non valuerunt efficere ne ipſe regnaret in ijs, quos elegerat: victus enim eſt, & proiectus in terram Diabolus: *Et poteſtas Chriſti eius*, id eſt, nunc apparet quam potens ſit Chriſtus, & gratia eius quantum efficiat.

32 *Accuſator fratrum noſtrorum.* † Verum eſſe hoc non dubitamus, nam & inde nomen habet, ſiquidem Diabolus criminatorem ſignificat. At quid ad rem præſentem attinet nomen accuſatoris, & quod ſtatim ait: Qui accuſabat illos ante conſpectum Dei noſtri? Senſus eſt. Quia victus, & proiectus eſt ille, qui fratres noſtros ſæpe vincebat, & ad peccata adducebat, de quibus eos poſteà ſemper apud Deū accuſabat. Ex hoc diſcimus Diabolum, cum nos ad peccatum allexit, non ſolùm in morte accuſare nos, ſed etiam ad Diuinam iuſtitiam omni tempore clamare, vt nos æternis pœnis puniat, quemadmodum & ipſe punitus eſt. Sed ſi nos eius accuſationem præueniamus accuſantes nos metipſos ex animo, nihil eſt quod eū accuſatorē timeamus. Haymo: Sed ab hac accuſatione ille liber apparet, qui in ſe accuſare ſtudet quod ab aduerſario ſuo accuſari poſſe cognoſcit. Ceterùm hæc verba: *Accuſator fratrum noſtrorum*, Arethas, & Ansbertus, & Haymo, & alij Verſ. 10.

non

non ſolùm hominum eſſe volunt, ſed etiam angelorum, qui nos, tametſi alterius naturæ ſimus, fratres vocare non dedignantur, quoniam Chriſtus fratres vocauit, & eiuſdem gloriæ cum ipſis participes futuri ſumus. [Quod improbabile non eſt, tametſi non ſatis propriè angeli fratres noſtri vocantur.] *Die autem ac nocte*, dixit pro ſemper, vt notauimus caput. 7. num. 23.

Verſ. 11. *Et ipſi vicerunt eum propter ſanguinem*
33 *Agni.* † Sed ipſi conſiderantes Agnum pro ſe ſanguinem fudiſſe, ac propterea meritò omnia pro eo eſſe perferenda, conſiderantes etiam ſe teſtimonium reddere debere de Chriſto, & tunc maximè, cum à multis ex ſuis deſerebatur, viriliter pugnarunt, & Diabolum vicerunt. Alter ſenſus eſt ſimul cum priore amplectendus: Vicerunt eum vtendo ſanguine Agni, & vires ex eo capiendo, & reddendo teſtimonium de illo, etiam ſi hoſtes veritatis prohiberent.

Verſ. 11 *Et non dilexerunt animas ſuas vſque ad mortem.* Non dilexerunt vitam ſuam adeò, vt mortem oppetere pro gloria Dei, & pro teſtimonio veritatis recuſarent. Vel etiam: Non ita dilexerunt ſe ipſos, vt ſe occidere voluerint, nam ſi metu perſecutionum vt ſe ipſos ſeruarent, Antichriſto ceſsiſſent, in mortem æternam ſemetipſos conieciſſent, ſicut ait Dominus Iohan. 12: Qui amat animam ſuam, perdet eam.

Verſ. 12. *Væ terræ, & mari.* Luget viuentes in terra, & in mari, hoc eſt in inſulis, atque etiam in mari verſantes, terreſtres videlicet homines, vt iam diximus nu. 29. & 30.

Habens iram magnam. Dolens quod victus ſit à ſanctis, & cupiens in alijs dolorem ſuum vlciſci.

Verſ. 12. *Sciens quod modicum tempus habet.* Nã ex ſignis intelligit inſtare diem iudicij, & breuitatem temporis damni magnitudine compenſare nititur.

Verſ. 13. *Et poſtquam vidit draco, &c.* † Hæc iã
34 expoſuimus in illud: Et mulier fugit in ſolitudinem, num. 13.

Verſ. 13. *Perſecutus eſt mulierem, quæ peperit maſculum.* Quoniam eos, qui Chriſto tunc naſcentur per lauacrum regenerationis, deuorare non potuit, conuerſus eſt ad eos perſequẽdos, qui in Eccleſia erant antequam illi naſcerẽtur, & tũc filij Eccleſiæ fugerunt ad ſolitudinem, vt ſupra dictum eſt.

Et datæ ſunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ. Aquilæ volatus velox eſt, & validus, Thren. 4: Velociores fuerũt perſecutores noſtri aquilis, atque in altum tollitur, in Habdia: Si exaltatus fueris vt aquila, & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum, inde detraham te, atque ita facilè vitat perſequentiũ inſidias. Ex quo dictũ eſt Prou. 23: Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere, quia facient ſibi pennas quaſi aquilæ, & volabunt in cœlum. Quoniam igitur Eccleſia celeriter fugit inimicos ſuos, quaſi pennis aquilæ vtens, & aquilæ magnæ, quæ fortior eſt, & velocior: alæ aquilæ magnæ datæ illi dicuntur. Nec dicũtur nunc ei datæ alæ columbæ, de quibus ſcriptum eſt Pſal. 54: Quis dabit mihi pennas, ſicut columbæ, & volabo, & requieſcam? Quoniam columbæ timidæ ſunt, mulier autem non timore fugit, quaſi pati pro Chriſto nolit, quo nihil ſibi gratius, aut vtilius eſſe ſentit, ſed quomodò Apoſtoli, & martyres fugiebant, videlicet gratificari Deo cupiẽs, ne penitus nomen Chriſtianum extinguatur, & Chriſtus deſinat in terra adorari. Alæ aquilæ.
35 † Scit enim Deum velle vt vſque ad finem ſæculi fideles maneãt, & quæ Diaboli malitia perdidit, reſtituant. Pennas ergo habet aquilæ, quia non timore, ſed amore Dei volat, & ſemper Deum intuetur, & conuerſatione in altum tollitur, neque perſecutione deijcitur. Vt rectè hęc faciat duabus alis opus habet, quoniam aquila, etſi fortis ſit, non poſſet ala vna corpus graue leuare: ita electi, quia corpus habent peccato ſubditum, & terreſtre, leuari non poſſent, & euadere perſecutiones illas, niſi duas alas aquilæ haberent, quarum vna eſt deſiderium gloriæ Dei, altera ſtudium vitę immaculatæ, conuerſatio niſque cœleſtis.

Sed magna hic oritur dubitatio, quoniam quæ modò diximus, videntur ea tollere quæ hactenus dicta ſunt. Si quidem draco victus à ſanctis, &

electis proiectus eſt in terram, id eſt ad terreſtres homines oppugnandos deſcendit, & poſt hæc ait Apoſtolus: Et poſtquam vidit draco quod proiectus eſſet in terram, perſecutus eſt mulierem, quæ peperit maſculum: & datæ ſunt mulieri alæ duæ aquilæ magnę, vt volaret in deſertum. Si iam deſijt pugnare cum illis, quos in cœlo eſſe dixit; & verſatur in terra inter eos, qui electi non ſunt, & Antichriſto ceſſuri ſunt; ſicut Dominus prophetauit Matth. 24: Ita vt in errorem inducantur, ſi fieri poteſt, etiam electi: quomodò mulier fugit in ſolitudinem, aut quomodò nô columbæ pennas ha-
36 bet, ſed aquilæ? † Reſpondeo aliud eſſe pugnare, quod ſpe victoriæ fit, aliud perſequi ſine pugna deſperata victoria: Diabolus pugnabit cum electis vt eos ſibi per Antichriſtum ſubijciat, deinde victus deſcendet ad pugnandum cum Chriſtianis terreſtrem vitam, & à Dei lege abhorrentem de gentibus, vt Chriſtum abnegent, & ad Antichriſtum deficiant, & præualebit. De hoc dictum eſt: Factum eſt prœlium in cœlo. At mox eoſdem ſanctos hoſtiliter perſequetur, & quantùm poterit lædet, non ſpe victoriæ, ſed odio, & deſperatione, & proptereà non dixit: Pugnauit cum muliere, ſed: Perſecutus eſt mulierem. In muliere autem illi ipſi intelliguntur, qui priùs in cœlo eſſe dicebantur, de ea enim dictum eſt: Et ſignum magnum apparuit in cœlo: mulier amicta ſole; & luna ſub pedibus eius: Sed quoniam ij, quorum conuerſatio eſt in cœlis; corpore in terra ſunt, & ſimul cum terreſtribus viuunt, miſti enim nunc ſunt ciues Ieruſalem, & ciues Babylonis; non eſt mirum Diabolum in terra eos perſequi.

Verſ. 14. *In locum ſuum*. Quem Deus ei parauit vt in eo liberaretur.

Verſ. 14. *Vbi alitur per tempus, & tempora.*

37 † Alitur verbo Dei, vt diximus num. 24. In eo autem, quod ait: *Per tempus,* &c. more Hebræorum loquitur, qui Tempus pro anno accipiunt, vt Dan. 4: *Et ſeptem tempora mutentur ſuper eum*. Et poſteà: Septem quoque tempora mutabuntur ſuper te. Et cap. 7: Et tradentur in manu eius vſque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Et cap. 12: vſquequo finis horum mirabilium? *Et* audiui virum, &c. quia in tempus, & tempora, & dimidium temporis. Ita adnotant Hieronymus, & Theodoretus in duos poſtremos locos Dan. & Auguſtinus. 20. de Ciuitate cap. 23. [Ita etiam locutus videtur Homerus, qui multas Hebræorum locutiones imitatus eſt. Is lib. 2. Iliados Vlyſſem nouem iam annis obſidionis Ilij actis perſuadere Græcis volentem vt ad decimum vſque manerent, quo Calchas vrbem capiendam eſſe prædixerat, ita loquentem facit.

Tẽpus pro Anno.

> Τλῆτε φίλοι, καὶ μείνατ' ἐπὶ χρόνον, ὄφρα δαῶμεν
> Εἰ ἐτεὸν Κάλχας μαντεύεται, ἦε καὶ οὐκί

Hoc eſt.

> *Tolerate amici, & manete in tempus, vt ſciamus*
> *Vtrùm verum vaticinetur Calchas, an non.*

Vbi tempus annus eſt, qui reſtabat vatis prædictioni.] At ſi tempus pro anno accipitur, cur tempora pro duobus, & non pro pluribus annis hic accipi dicemus? Auguſtinus eodem in loco ita ſoluit quæſtionem, Tempora duali numero poſita eſſe: Videntur enim (inquit) Tempora indefinitè hic dicta lingua Latina, ſed per dualem numerum dicta ſunt, quem Latini non habent. Sicut autem Græci, ita hunc dicuntur habere & Hebræi. Sic ergo dicta ſunt Tempora, tamquam dicerentur duo tempora. Et Hieronymus in verba citata ex cap. 7. Dan. ait: Tempus annum ſignificat: Tempora iuxta Hebraici ſermonis proprietatem, qui & ipſi Dualem numerum habent; duos annos præ-
38 figurant. † Hæc ſolutio nihil videtur habere, quod requiramus, ſi defendi queat. At pugnant in eam codices Hebræi, & Græci, in quibus tempora ſemper plurali numero dicuntur, in Chaldæ, o cap. 7. & in Hebræo, cap. 12: & vtroque in loco in Græca translatione, & hic apud Iohannem. Immò verò Græci rarò Duali vtuntur, niſi in verſu. Chaldæi eum non habent, niſi fortè mutuatum ab Hebræis.

bitis: ſed neque Hebræi eo vti ſolent niſi in nominibus rerum, quas natura ab illis binas fecit, vt aurium, oculorum, alarum. De re quidem nulla eſt dubitatio, quoniam ipſe Apoſtolus aperte explicat, capit. 13. cum ait: Et data eſt ei poteſtas facere menſes quadraginta duos: & cap. 11. iam legimus: Et ciuitatem ſanctam calcabunt menſibus quadraginta duobus: ſed cur in Temporibus duo anni, & non plures ſignificentur, longè difficilius eſt. Hieronymi verba cogunt, vt putem eo tempore, quia nulla puncta erant, capit. 7. pro עִדָּנִין lectum eſſe עִדָּנַיִן [Duali numero, quod duo tēpora ſignificat,] & ſimiliter, c. 12. pro מוֹעֲדִים, vt nūc legimus, legiſſe eos מוֹעֲדַיִם, [quod Dualis numeri eſt, & ſimiliter ſignificat Hebræis duo tempora. Atq; hoc nō nouum eſſe] apud Hebræos, indicat illud Gen. 49. Iſſachar aſinus fortis accubans inter terminos, vbi vt duo termini intelligerentur, Dualis numerus eſt in libris puncta habētibus הַמִּשְׁפְּתָיִם. In Græco autem [in his locis Danielis, & Iohannis] aut Dualem poſitum eſſe dicendum eſt, aut certè Pluralem pro Duali vſurpari, vt ſæpe fit, ſicut in loco citato Gen. 49. & in Pſalm. 67: Si dormiatis inter medios cleros, lxx. vertemunt, ἀνὰ μέσον τῶν κλήρων, cū ſit in vtroque Dualis apud Hebræos, atque idem faciunt cum de oculis, aut auribus, aut

39 ſimilibus ſermo eſt. † Sed ſi Pluralis legatur, vt nūc habent Chaldaica, & Hebraica, & Græca exemplaria, mihi ita reſpondēdum videtur, Pluralem, quia inter coartatos numeros ponitur, per eoſdem coartari, vt, quam minimum poteſt, ſignificet. Nam qui annum vnum dicit, & poſteà dimidium anni, numerum valde definitum, & certum ſignificare vult, quare Pluralem, quem interponit, coartare volet quàm maximè poteſt, vt duos tantùm ſignificet, alioqui nihil definitum indicaret.

Verſ. 14. *A facie ſerpentis.* Hyperbaton eſt, nā hæc verba non pertinent ad proximè præcedentia, ſed ad priora, ac ſi dictum eſſet: Vt volaret in deſertum à facie ſerpentis, ideſt, fugiens ſerpentem, in locum ſuum, vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis, ſimile eſt illud capit. 8. (vt ſuo loco adnotauimus): Et data ſunt illi incenſa multa, vt daret de orationibus ſanctorum omnium ſuper altare aureū, pro Et data ſunt illi incenſa multa de orationibus ſanctorum omnium, vt daret ſuper altare aureum.

40 *Et miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem aquam, tamquam flumen.* † In aqua conſentiunt expoſitores perſecutionem ſignificari. Itaque cum ſancti fugerent in ſolitudines, Diabolus miſit exercitum perſequentem eos, vt ad ſe reuocaret, & torqueri, atque occidi (ſic etiam Andreas interpretatur) iuberet. Ex ore miſit, quia præcepit eis per internam ſcilicet inſpirationem, & eos commouit. Aquam eos vocat propter violentiam, volebat enim ab eis ſanctos violenter auferri, & reuocari. Hoc magis explicat cum dicit: *Tamquam flumen*, quod ſcilicet violentum eſt, & quæcunque inuenit ſecum rapit: præterea cum ait: *vt faceret eam trahi à flumine.* Quod ita intelligendum eſt, ac ſi aquæ vim magnam emittat draco inſtar fluminis, quam iterum ad ſe trahere poſſit, vt cum aquæ maris fluunt, & refluunt: mittebat enim domeſticos ſuos Antichriſtus, & per eum Diabolus, vt fugientes ad ſe retraherent. Tyconius Homil. 10: Miſit poſt mulierem aquam, ideſt: violentiam perſecutorum. Et poſteà: Aqua emiſſa de ore draconis exercitum perſequentium eam ſignificat, &c. Idem aiunt Andreas, Primaſius, & Ansbertus, & Haymo, & citant illud Pſal. 123: Cum exurgerent homines in nos, fortè viuos deglutiſſent nos. Cum iraſceretur furor eorum in nos, forſitan aqua abſorbuiſſet nos.

41 † In flumine violentiam, atque impetum indicari notum eſt; vt Pſal. 45: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Et 77: Et eduxit aquam de petra, & deduxit tāquam flumina aquas. Matth. 7: Et deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam. Flumen.

Et adiuuit terra mulierem. Quomodò adiuuerit oſtendit verbis ſequentibus. Verſ. 16.

Verſ. 16. *Et aperuit terra os ſuum, & abſorbuit flumen.* Significat nuntios, & ſatellites Antichriſti ad ſanctos reducendos miſſos in medio itinere à terra eſſe abſorbendos ad conſolationem ſanctorũ, & terrorem impiorum. Tyconius Homil. 10. Abſorpta aqua, de perſecutoribus facta vindicta. &c. Sunt qui putent perſecutores abſorptos dici, quoniam mortui, & ſepulti ſunt, at non propriè id, quoniam quod abſorbetur, morti quodam, & vi abſorbentis rapitur, & trahitur, vnde & deuorari dicitur. Deut. 11 Et Dathan, atque Abiron filijs Eliab, quos aperto ore ſuo terra abſorbuit cũ domibus, & tabernaculis. Et de eiſdem ſcriptum eſt Num. 16. Dirupta eſt terra ſub pedibus eorum, & aperiens os ſuum deuorauit illos cum tabernaculis ſuis. Iiſdem vocabulis nunc Iohannes vtitur. Quid igitur mirum ſi quod tunc accidit detrahentibus Moſi, & Aharoni, tempore Antichriſti accidat ſemel exercitui magno perſequenti ſanctos?

Verſ. 17. *Et abijt facere prælium cum reliquis de*
42 *ſemine eius.* † Si mulier, ideſt, Eccleſia, fugit in deſertũ, qui ſunt reliqui de ſemine eius, quibus cum prœlium facit Draco? Sancti, qui in locis Antichriſto finitimis verſabantur, fugerunt in deſertum, illi capti non ſunt: propterea iratus draco quod efficere non potuiſſet quod volebat, decreuit perſequi eos, qui in remotioribus regionibus degebant, Antichriſtumque excitauit, vt ad eos mitteret perſecutores. Quod bene indicatum eſt in eo, quod ait. *Et abijt facere prælium cum reliquis,* &c.

Et habent teſtimonium Ieſu Chriſti. Verſ. 17. Hoc ſatis expoſuimus cap. 6. numero 38. & 39.

Et ſtetit ſupra arenam maris. Locus eſt Verſ. 17. valde difficilis, nam quod omnes fere expoſitores tradunt, *arenam maris* dici multitudinem impiorum, myſticum videtur, præcipuè cum continuò ſequatur in cap. 13. Et vidi de mari beſtiã aſcendentem. † Deinde cum draco
43 abierit ad faciendum prælium cum ſanctis quorſũ dicatur: Et ſtetit ſupra multitudine impiorum, cum nihil aliud addatur? Difficultas hæc oritur ex deprauata lectione, neque enim legendum eſt, Stetit, ſed Steti, vt manifeſtum eſt ex Græco ἐϛάθην. Ita legitur apud Andream, & apud Aretham, & Eraſmus ita vertit, & ſimiliter in codice Cõplutenſi legitur, Steti, & Rupertus ita legit, & interpretatur. Non ergo dicit draconem ſtetiſſe ſuper arenam maris, ſed ſe in ſpiritu ductum illò fuiſſe, vt ſæpe contingit prophetis, vt Ezecieli ca. 8. & Dan. c. 8. & ipſe Iohannes ait c. 17. Et abſtulit me in ſpiritu in deſertũ, & vidi mulierẽ. &c. Quorſum autẽ ductus fuerit, ex verbis continuò ſequentibus in cap. 13. fit manifeſtum, ita enim ait: Et vidi de mari beſtiam aſcendentem. Vt ergo videret beſtiam ductus eſt in ſpiritu ad littus. Quare caput 13. hinc incipiendum erat, vt incipit apud Andream, & Aretham, & apud Rupertũ, & Ricardum.

Argumentum. Cap. XIII.

Beſtiam ex mari aſcendentem videt ferociſsimam, cui draco totam virtutem ſuam dedit, & quæ propter mira, quæ facit, ab innumera hominum multitudine adoratur, & eius cauſa adoratur draco. Hæc imperium in omnes nationes habet, & blaſphemias loquitur, & aduerſus ſanctos pugnat. Deinde videt aliam beſtiam quæ ſimulata manſuetudine homines ad prioris beſtiæ adorationem adducit, & prodigia magna facit, & omnibus characterem beſtiæ illius in dextera, aut in fronte imprimit, edicitque vt nemini aut vẽdere, aut emere liceat, qui charactere illo non fuerit inſignitus. Poſtremò literas nominis beſtiæ, ideſt, Antichriſti, indicat, quæ efficiunt. DC. LX. VI.

Cap.

Caput. XIII.

*E*T vidi de mari be-
1 ſtiam aſcendentē,
habentem capita
ſeptem, & cornua
decem, & ſuper
cornua eius decem
diademata, & ſuper capita eius nomi
2 na blaſphemiæ. Et beſtia quam vi-
di, ſimilis erat pardo, & pedes eius ſi
cut vrſi, & os eius ſicut os leonis. Et
dedit illi draco virtutem ſuam & po
3 teſtatem magnam. Et vidi vnam de
capitibus ſuis quaſi occiſum in mor-
tem: & plaga mortis eius curata eſt.
Et admirata eſt vniuerſa terra poſt
4 beſtiam. Et adorauerunt dracone
qui dedit poteſtatem beſtiæ: & adorā
uerunt beſtiam, dicentes, Quis ſimilis
beſtiæ? & quis poterit pugnare cum
5 ea? Et datum eſt ei os loquens ma-
gna, & blaſphemias: & data eſt ei po
teſtas facere menſes quadraginta
6 duos. Et aperuit os ſuum in blaſphē
mias ad Deum, blaſphemare nomen
eius, & tabernaculum eius, & eos
7 qui in cœlo habitant. Et eſt datum
illi bellum facere cum ſanctis, & vin
cere eos. Et data eſt illi poteſtas in
omnem tribum, & populum, & lin-
8 guam, & gentem, & adorauerunt
eam omnes qui inhabitant terram,
quorum non ſunt ſcripta nomina in
libro vitæ Agni, qui occiſus eſt ab ori
9 gine mundi. Siquis habet aurem, au
10 diat. Qui in captiuitatem duxerit,
in captiuitatem vadit: qui in gladio
occiderit, oportet eum gladio occidi.
Hic eſt patientia, & fides ſanctorū.
11 Et vidi aliam beſtiam aſcendentem
de terra: & habebat cornua duo, ſimi
lia Agni, & loquebatur ſicut draco.
12 Et poteſtatem prioris beſtiæ omnē
faciebat in conſpectu eius: & fecit
terram, & habitantes in ea adorare
beſtiam primam, cuius curata eſt pla
13 ga mortis. Et fecit ſigna magna, vt
etiam ignem faceret de cœlo deſcen-
dere in terram in conſpectu hominū.
14 Et ſeducit habitantes in terra pro-
pter ſigna quæ data ſunt illi facere
in conſpectu beſtiæ, dicens habitanti
bus in terra, vt faciant imaginem be-
ſtiæ, quæ habet plagam gladij, & vi-
15 xit. Et datum eſt illi vt daret ſpiri
tum imagini beſtiæ: & vt loquatur
imago beſtiæ: & faciat vt quicumque
non adorauerint imaginem beſtiæ,
16 occidantur. Et faciet omnes puſil-
los, & magnos, & diuites, & paupe-
res, & liberos, & ſeruos habere cha-
racterem in dextera manu ſua, aut in
17 frontibus ſuis, & nequis poſſit eme-
re aut vendere, niſi qui habet chara-
cterem, aut nomen beſtiæ, aut nume-
18 rum nominis eius. Hic ſapientia eſt.
Qui habet intellectum, computet nu-
merum beſtiæ. Numerus enim ho-
minis eſt: & numerus eius ſexcenti
ſexaginta ſex.

*E*T vidi de mari beſtiam aſcendē Verſ. 1.
1 tē. Capite duodecimo ſum
matim vniuerſam Antichri
ſti perſecutionem per anti-
cipationem, vti iam dixi, perſtrinxit,
quam ex hoc cap. 13. ſigillatim iam de
ſcribere incipit. Beſtia, & ſi apud Lati- Beſtia.
nos generale nomen eſt, nunc propriē

pro fera, & noxia bellua accipitur, quo
modo etiam Latini accipiunt cum di-
cunt Pugnare cum beſtijs, aut Mitti ad
beſtias, vt legimus etiam. 1. Cor. 15. Si
ſecundùm hominem ad beſtias pugna-
ui Epheſi. Hinc Beſtiarios Latini vocãt
Beſtiarij. eos, qui damnati ſunt vt pugnent cum
beſtijs, vt apud Ciceronem pro Seſtio:
Præclara ædilitas, vnus leo, ducenti be-
ſtiarij. Quod etiã indicat nomẽ θηρίον,
quo ſemper vtitur noſter Apoſtolus,
& propriè ad ea accommodatur, quæ
veneno, aut morſu nocent. Propterea
diximus capite. 13. num. 9. ex Aretha, be-
ſtiam dici Antichriſtum propter cru-
delitatem, & inhumanitatem, & hu-
mani ſanguinis auiditatem. Et Hiero-
nymus Dan. 7. quatuor beſtias quatuor
regna interpretatur, & ait: Et hoc notã
dum, quod regnorum feritas, atque cru
delitas beſtiarum nomine demonſtre-
tur. Beſtia, quam vidit Iohannes Anti-
chriſtus eſt, vt teſtatur Irenæus lib. 5. c.
28. de qua dixit cap. 11: Beſtia, quæ aſcẽ-
dit de Abyſſo, faciet aduerſum eos bel-
lum. [Arethas etiam ita interpretatur,
& refert in eamdem ſententiam ſanctũ
Methodium, & ſanctum Hippolytum,
in Oratione videlicet de Conſummatio-
ne mundi.]

Sed cur de mari aſcendere dicatur,
plerique expoſitores hanc eſſe cauſam
putant, quod de reprobis exeat, & de
2 populo impiorum, quos in mari ſignifi
cari credunt. † Nos antequam id expli
cemus, ſermonis proprietatem obſer-
uemus; nam cum de mari exeuntem vi
deret, rectè, & accommodatè nõ exeũ-
tem dixit, ſed aſcẽdentem, quod littus
ſuperius mari ſit, atque ideo ſemper in
Scriptura qui intrant in mare deſcen-
dere dicuntur; qui exeunt, aſcendere,
vt Pſal. 106: Qui deſcẽdunt in mare in na
Deſcendere in mare, & aſcendere de mari. uibus facientes operationem in aquis
multis, Iſa. 42: Qui deſcẽditis in mare,
& plenitudo eius. Et Apoc. 11. Beſtia
aſcendit de abyſſo, & Daniel. 7. cap. vi
dit beſtias aſcendentes de mari. Quod
ſi quis aduerſari illud putat, quod eſt in
Pſal. 105: Et irritauerunt aſcendentes in
mare, mare Rubrum: ſciat primùm in
Hebræo non eſſe, Aſcendentes, ſed, Ir-
ritauerunt ſuper mare, in mari Rubro,
vt vertit Hieronymus, & Super mare,
dictum eſt pro Iuxta mare, vt Pſal. 136:
Super flumina Babylonis illic ſedimus.
LXX. tamen poſuerunt Aſcendentes, ha
bẽtes rationẽ ſitus loci, eſt enim AEgy
ptus humilis, ideoque egredientes ex
eâ verſus deſertum Arabiæ aſcendunt.
Itaque non de aqua loquuntur, ſed ma
re, vocant littus maris, quod ſuperius
AEgypto eſt, & in quo Deum irritaue-
runt flentes quòd educti eſſent ex AEgy
3 pto, Exo. 14. † Quid ſit autem de ma
ri aſcendere intelligetur ex cap. 7. Da-
nielis, qui quatuor beſtias vidit, ex qua-
rum vna ortus eſt Antichriſtus, vt ipſe
poſteà docet: Videbam, (inquit) in vi-
ſione mea nocte, & ecce quatuor venti
cœli pugnabant in mari magno. Et qua
tuor beſtiæ grãdes aſcendebant de ma
ri diuerſæ inter ſe. In quem locum Hie
ronymus ait: Mare autem mundum iſtũ,
ſæculumque ſignificat, ſalſis, amariſq;
Matthæi fluctibus redũdantem, ſicut Dominus
in parabola ſagenæ miſſæ in mare inter
pretatur. &c. Hæc Hieronymi interpre
tatio vera eſt, nam præterquam quod
parabola, vt ipſe ait, confirmatur, Da-
niel palàm exponit. Prius ſiquidem ait:
Et quatuor beſtiæ grandes aſcendebãt
de mari; & poſteà ita interpretatur:
Hæ quatuor beſtiæ magnæ quatuor ſunt
regna, quæ aſcendent de terra. Ex cor-
nibus autem quartæ beſtiæ Danielis or
tum eſt cornu paruulum, quod ſignifi-
cat Antichriſtum, de quo ait: Aſpicie-
bam, & ecce cornu illud faciebat bellũ
aduerſus ſanctos, & præualebat eis. Nõ
eſt igitur dubium beſtiam, quam videt
Iohannes aſcendere de mari, de terra
aſcendere, ſiue de hoc ſæculo pleno
fluctibus amaris, & tumultibus, quod
4 idcirco iure Mare vocatur. † Arbi-
tror etiam propterea dici aſcendere de
mari, quòd ſubitò, & quaſi ex improui-
ſo apparebit eius poteſtas, & quòd ma-
xima futura eſt, atque terribilis, & qua
lis antea non fuerit, ſumpta à maximis,
vaſtiſsimiſque belluis ſimilitudine, quę
ſubitò exire ſolent è mari, & prodigio-
ſa forma, atque nouitate terrere, ac ter-
ræ nocere. Quod ex parte intelligi po-
teſt ex ijs, quæ Plinius ſcribit de croco-
dilo, & hippopotamo lib. 8. cap. 25. &
de Indici maris belluis. lib. 9. cap. 3. At-
que hoc etiam de beſtijs Danielis ſi-
mili-

militer intelligendum eſt.
Verſ. 1. *Habentem capita ſeptem.* De his omni-
bus diximus ſatis cap.12.num. 11. & ſe-
quentibus, & iterum nonnulla in hoc
capite dicemus. Hoc tamen eſt diligen
ter animaduertẽdum, quæ nunc de An
tichriſto dicuntur, dicta eſſe cap. 12. de
Diabolo: Et draco magnus rufus habẽs
capita ſeptem, & cornua decem, & in
capitibus eius diademata ſeptem. Sed
in Diabolum optimè illa conueniunt
propter membrorum eius multiplicẽ
varietatem: in Antichriſtum quomo-
dò conuenire poterunt, qui vnum eſt
5 ex eius membris? † Reſpõdeo optimè
conuenire, quoniam, vt ibidẽ diximus
num. 11. illa omnia ad tempora Anti-
chriſti maximè pertinent, & vt Anti-
chriſtus mẽbrũ Diaboli eſt; ita omnes
illi reges membra ſunt ipſius Antichri
ſti, & figuræ, & præcurſores, & ipſe
propter exceſſum malitiæ, & iniquita-
tis caput eorum dicitur, atque ita voca
tur à Gregorio lib.15. Mor.cap.28. De
quo Habacuc.3: Percuſsiſti caput de do
mo impij, ideſt, Diaboli, quod caput eſt
Antichriſtus, vt ait Hieronymus in ſe-
cundá expoſitione illius capitis. Hoc
explicat eleganter S. Thomas. 3.part.
Quæſt.8.A.7.&.8. quomodò ſcilicet
Diabolus ſit caput omnium malorum,
& quomodo Antichriſtus membrum
Diaboli cum ſit, caput etiã dicatur pro
pter perfectionem malitiæ. Quod au-
tem cap.12. diademata non cornibus,
ſed capitibus tribuuntur, hic autem di-
cuntur eſſe in cornibus, indicat tam in
ſeptem capitibus, quam in decem cor-
nibus reges magnos, potenteſque deſi
gnari, vt ibi diximus; & plenius in hoc
ipſo capite explanabimus.
Verſ. 2. *Et beſtia, quam vidi, ſimilis erat pardo.*
6 † Daniel cap.7. quatuor beſtias ſe vi-
diſſe dicit aſcendẽtes de mari, quarum
prima ſimilis erat leænæ, ſecunda vrſo,
tertia pardo, quarta fortior ceteris erat,
& decem cornua habebat. Quę omnes
ad regna magna pertinent futura in ter
ra ante regnum Antichriſti, ſed quarta
ei proxima eſt, adeò vt de medio decẽ
cornuum naſcatur cornu paruulum,
quod eſt Antichriſtus. Cum ergo An-
tichriſtus caput ſit malorum, omneſq;
eius figuræ ſint, & præcurſores, vt iam
diximus, atque omnium malitiam ex-
cellentiori quodam modo habeat, me-
ritò ei tribuitur quod aliorum eſt. Et
quoniam ipſe in ſe includit, & conti-
net beſtiam quartam decem cornuum,
aſsignatur illi nunc reliquarum trium
ferocitas, & crudelitas, vt ſit ſimilis par
do, & pedes habeat vrſi, atque os leo-
nis. Pardus dicitur qui maſculus eſt in Pardus.
pãtheris, vt autor eſt Plinius lib. 8. cap.
17. Eſt autem pardus maculoſus, & ve-
lociſsimus, præcepſque fertur ad ſan-
guinem, vt ait Hieronymus in cap. 7.
7 Danielis. † Rectè ergo Antichriſtus ſi
milis pardo dicitur, maculoſus propter
varietatem nationum, & hominũ, qui
eũ ſequentur, vt aiunt Tyconius Hom.
10. & Primaſius, & Beda: velociſsimus,
quia breuiſsimo tempore omnia ſibi
regna ſubijciet, & prætereà crudeliſsi-
mus, & auidiſsimus ſanguinis.
Et pedes eius ſicut vrſi. De vrſo Plinius Verſ. 2.
lib. 8. cap. 36. ſcribit: Nulli animalium
in maleficio aſtutia ſollertior. &c. Pe-
des prætereà vrſi fortiſsimi ſunt, qui-
bus & rectus incedit more hominis, &
victa animalia conculcat. Ita Antichri
ſtus humanitatem ſimulabit, & quaſi
homo ambulare videbitur, ſed vrſi ta-
men malitiam, & crudelitatem habe-
bit, & omnes bonos pedibus conculca
bit. Dan.7: Et reliqua pedibus ſuis con
culcans.
Et os eius ſicut os leonis. Cùm propter Verſ. 2.
rugitum omnia animalia terrentem,
tum propter crudelitatem, & cædes.
Et dedit illi draco virtutem ſuam: Hoc Verſ. 2.
eſt, quantam ipſe habet virtutem, & po
teſtatem ad nocendum, tantam dabit
Antichriſto. [Vt enim ait Irenæus lib.
5.cap.25. omnem ſuſcipiet Diaboli vir
tutem.] Vel apertiùs: Implebit illum
omni malitia, & iniquitate; & per illũ
exercebit quantam maximam poteſta-
tem habere poterit ad malefaciẽdum,
habebit autem eo tempore magnam
8 permittente Deo. † Virtutem, id eſt,
δύναμιν vocat ingenium; aſtutiam,
vires ad conterendum omnem aduer-
ſariorum vim, & potentiam. Statim ſe-
quitur in Græco: καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ,
id eſt, *Et thronum eius.* Thronũ eius, vt
ipſe ſcilicet pro dracone in eo ſedeat,
hoc eſt, vt ei pareant omnes, qui Dia-
bolum

bolum regem habent, ipſe autem eſt rex ſuper vniuerſos filios ſuperbię. Atque ita legunt Andreas, & Arethas, & Primaſius, immo & Irenæus lib. 5. cap. 28. Sed quamuis non legatur, *Et thronũ eius*, ſatis intelligitur in eo, quod ſequitur: *Et poteſtatẽ magnam*, videlicet ad fallacia miracula facienda, & ad dominãdum vniuerſis filijs ſuperbiæ.

Iob. 41.

Verſ. 3. *Et vidi vnum de capitibus ſuis quaſi occiſum in mortem.* Multi putant Antichriſtum ſimulaturum ſe mortuum eſſe, & poſteà reſurrecturum, quaſi imitari volentem mortem, & reſurrectionẽ Domini. In his ſunt Primaſius, Beda, Anſbertus, Haymo, Anſelmus, Ricardus, Thomas. Gloſſa etiam ait: Simulabit ſe Antichriſtus mortuum, & per triduum latens poſt apparebit dicens ſe ſuſcitatum. &c. Propterea dictum putant: *Quaſi occiſum in mortem*, quòd re vera Anti-
9 chriſtus occiſus non fuerit. † Hãc expoſitionem qui dicunt beſtiam eſſe Antichriſtũ, quomodò rectè tueri poſsint, non video; non enim dicit beſtiam fuiſſe occiſam, ſed vnum ex eius capitibus. Deinde cum cap. 17. ipſe Apoſtolus dicat ſeptem capita eſſe ſeptem reges, & cap. 12: *Et in capitibus eius diademata ſeptem*, neceſſe eſt in hoc capite regẽ aliquem intelligi ex ijs, qui præcurſores, & membra fuerunt Antichriſti, [quod etiam Andreæ placuiſſe video.] Nam illam priorem ſententiam profectò, ſi rectè attendamus, verba ipſa refellunt, non enim dicit Apoſtolus fuiſſe occiſum, ſed percuſſum grauiſsimè ad mortẽ, id eſt, vt moreretur, & ideo ait: *Quaſi occiſum*, quoniam parum à morte abfuit. Et quoniã non fuit occiſum, ideo nec reſurrexiſſe dicitur, ſed tantũ ait: *Et plaga mortis eius curata eſt*, id eſt, plaga illa, quæ verè letalis erat. Et poſtea ait: Vt faciant imaginem beſtiæ, quæ habet plagam gladij. Vt ergo res obſcuriſsima, quò ad eius fieri poterit, elucidetur, cogimur ante quã inſtitu-
10 amus exponere fuſiùs. † *Septem capita quid ſint.*

Septem capita quæ ſint.

Diximus cap. 12. nu. 11. & ſequẽtibus ex decẽ vniuerſi orbis regibus, qui deſignãtur in decẽ cornibus, tres eſſe occidẽdos ab Antichriſto, reliquos ſeptẽ ei quoq; ſpõte ſua eſſe ſubijciendos. Hos ego ſeptem, qui ei ſubditi regnabũt &, ipſi, exiſtimo in ſeptem capitibus ſignificari. Quod ex Dan. 7. confirmari poteſt, vbi beſtia illa magna, atque terribilis decem cornua habere dicitur, neq; de capitibus quidquam dicit, quoniam re vera ſeptem capita in illis decẽ cornibus continentur. Sed Iohannes, vt res fieret planior, decem cornua commemorat, quia prius quam veniat Antichriſtus, vniuerſus orbis terræ decem regibus parebit: ac ſimul ſeptem capita ponit, quoniam poſt eius aduentum, & victorias ſeptem tantum relinquẽtur. Quare eleganter dixit in hoc cap: Et ſuper cornua eius decem diademata, quoniam potentiſsimi reges erunt hi ante aduentum Antichriſti, ſed ſuper capita non dicit fuiſſe diademata, quoniã & ipſi Antichriſti ſerui erunt, tametſi reges appellentur. Pro diadematibus tamen habebunt nomina blaſphemiæ, quia ſe contra Chriſti voluntatem regnare, & eius regnum euerſuros eſſe
11 prædicabunt. † Atque hoc neceſſariò affirmandum eſſe ex eo conijci videtur, quod de ſuperiorum ætatum regibus Iohannes intelligi non poteſt, quando quidem plagam huius capitis curatam eſſe dicit à beſtia, id eſt, ab Antichriſto, & ob eam cauſam plurimi fieri cœpit ab hominib', ita enim ait: *Et plaga mortis eius curata eſt.* Et admirata eſt vniuerſa terra poſt beſtiam. Et adorauerũt draconem, qui dedit poteſtatem beſtiæ, &c. ſicut olim Chriſto miracula faciente homines Deum laudabant, qui dedit illi hanc poteſtatem. Neceſſe eſt ergo vt de aliquo rege illius temporis intelligatur, qui faueret Antichriſto, quandoquidem ab eo curatus eſt. Tunc autem nulli reges erunt præter ipſos ſeptem, vnus ergo ex illis fuit. Ex quibus etiam intelligitur ſeptem capita huius beſtiæ, id eſt, Antichriſti, non eſſe eadem, quæ tribuũtur beſtiæ illi. c. 17. id eſt, Diabolo, quoniam licet illa quoque reges ſignificent, vt ibi Apoſtolus docet, reges illi iam præceſſerãt magna ex parte, ſicut ibi legimus: Septem capita ſeptem mõtes ſunt, ſuper quos mulier ſedet, & reges ſeptem ſunt. Quinque ciciderunt, vnus eſt, alius nondum venit. &c. de quibus ſuo loco

12 loco dicemus. † Videtur ergo vnũ de capitibus poni pro primo, vt cap.6: *Et vidi quod aperuiſſet vnum de ſeptem ſigillis*, id eſt, primum, vt ibi diximus. Primus ergo ex his ſiue dignitate, & opibus, ſiue qui prior ſe Antichriſto dedidit, percutietur letali plaga, vt apparet, quod fortè in bello cõtinget, quod geret Antichriſtus cum illis tribus regibus AEgypti, & Africæ, & AEthiopiæ: & ab Antichriſto virtute Diaboli mirabiliter curabitur, ita vt quaſi à morte ſuſcitatus videatur. Quem ſenſum confirmare videntur ſequentia.

Verſ.3. *Et admirata eſt vniuerſa terra poſt beſtiam.* Videntes homines terreni, & carnales inſignes Antichriſti victorias de tribus regibus, & mirabilem illam curationem, admirabuntur Antichriſtum, & omnes poſt eum ire incipient, id eſt, illi ſe ſe ſponte tradent.

Verſ.4. *Et adorauerunt Draconem, qui dedit poteſtatem beſtiæ.* Cum Chriſtus miracula faciebat, ſicut iã ante diximus, omnes Deum laudabant quòd talem homini poteſtatem dediſſet, vt Luc.7: Accepit autem omnes timor, & magnificabant Deũ dicentes: Quia propheta magnus ſurrexit in nobis, & quia viſitauit Deus plebem ſuam. Ita hi videntes prodigia Antichriſti adorabunt draconem, qui dedit poteſtatem beſtiæ.

13 † Quæritur tamen, cur ita locutus fuerit Apoſtolus, id eſt, cur dixerit homines adoraturos eſſe draconem, cum minimè credendum ſit Antichriſtum dicturũ ſe habere à dracone, aut à Diabolo poteſtatem, ſed potiùs ſe eſſe filium Dei, & eius virtute illa facere. Expoſitores ita reſpondent, homines Antichriſtum eſſe adoraturos, ſed quia ille poteſtatem à Diabolo habebit, eum adorantes adorabunt Diabolum. Ita Arethas ferè, & Primaſius, & Ansbertus, & Haymo, & Ambroſius, & Anſelmus. At ſi verba intueamur, omninò, duas adorationes diuerſas inueniemus: *Et adorauerunt draconem, qui dedit poteſtatem beſtiæ, & adorauerunt beſtiam dicẽtes, &c.* Quare meliùs Beda expoſuit, putabunt illi quidem ſe adorare Deum, nõ tamen Deum adorabunt, ſed Diabolum, qui illi poteſtatem dedit. Mihi, ſi coniecturis locus eſt, non apparet improbabile Antichriſtum inſigne draconis, qualis hic depictus eſt, geſtaturum; aut in clypeo, aut in ſignis militaribus (quemadmodũ Romani aquilas geſtabant, & per ſingulas cohortes dracones, quos qui portabant, Draconarij dicebantur, vt eſt apud Vegetium lib. 2. de Re militari, cap. 13.) quaſi Deum in-
14 telligi velit in illo ſigno, à quo ipſe miſſus ſit, & poteſtatem acceperit. † Neq; enim mirum hoc, aut nouum videbitur gẽtilibus, quoniam & Babylonij draconem, quaſi Deum, adorabant, vt legimus Dan.14. & Romani AEſculapium draconis forma acceperunt. Quare fortaſſe & in aris draconis imaginẽ adorabunt: [nam & Iuppiter in multis Græciæ vrbibus ſerpentis forma colebatur.]

Quis ſimilis beſtiæ? & quis poterit pugnare cum ea? Duo habebit Antichriſtus, quibus homines terreat, & ad ſui admirationem, atque ad adorationẽ rapiat; poteſtatem ad ſigna, & miracula, quæ vera credentur, & ſæcularem potentiã atque imperium maximum. Quorum alterum (vt rectè aiunt Ansbertus, & Haymo) poſſet fortaſſe contemni ſine altero, at vtrumque coniũctum in errorem inducet, ſi fieri poteſt, etiam electos, vt eſt in Matth.24. Hoc ergo nũc dicũt: *Quis ſimilis beſtiæ*, poteſtate miraculorum, & ſanctitate? *Et quis poterit pugnare cum ea*, quæ tres reges potentiſsimos vicit, & cui ceteri ſeptem ſponte paruerunt? Quis poterit tantæ potentiæ reſiſtere? Nec ipſi vocabunt eum Beſtiam, ſed Iohannes, quia vt beſtiam vidit, ita appellat: ipſi autem dicent, vt ait Beda, Quis ſimilis Chriſto? *Verſ.4.*

15 *Et datum eſt ei os loquens magna.* † Idẽ ſcriptum eſt Dan.7: Et ecce oculi, quaſi oculi hominis, erant in cornu iſto, & os loquens ingentia. Et poſteà: Et de cornu illo, quod habebat oculos, & os loquens grandia. Quid ſit autem os loquens magna ex eo intelligitur, quod paulò poſt ait: Et ſermones contra excelſum loquetur, & ſanctos Altiſsimi conteret, & putabit quod poſsit mutare tempora, & leges. &c. Et hic apertiſſimè oſtendit Apoſtolus: Et aperuit os ſuum in blaſphemias ad Deũ, blaſphemare nomen eius, & tabernaculũ eius, & eos, *Verſ.5.*

Loqui magna. & eos, qui in cœlo habitant. At vſu Scri
pturæ loqui magna non ſolùm eſt bla-
ſphemias in Deum; & cœlites iactare,
ſed etiam tumidè, & ſuperbè loqui, ſi-
ue de ſuis laudibus quis loquatur, ſiue
inimicis comminetur, ſiue hoſtibus vi-
ctor inſultet. Quod etiam dicitur ma-
gnificare os, magnificare linguam, dila
tare os, loqui ſublimia, vt latè explica-
uimus in Habdiam prophetam, num.
66. & .67. vbi propheta ait: Et non ma-
gnificabis os tuũ in die anguſtiæ. Pſal.
11: Diſperdat Dominus vniuerſa labia
doloſa, & linguam magniloquam. Pſal.
37: Et dum commouentur pedes mei,
ſuper me magna locuti ſunt. Pſal. 34: Et
dilatauerunt ſuper me os ſuum, dixe-
16 runt: Euge, viderunt oculi noſtri. † Ex
his cernitur mendoſè legi in eodem
Pſalmo in multis exemplaribus: Induã-
tur confuſione, & reuerentia qui ma-
ligna loquũtur ſuper me, pro, Qui ma-
gna loquuntur, vt eſt Græco, οἱ μεγαλο-
ῤῥημονοῦντες, & in Hebræo הַמַּגְדִּילִים, id
eſt Magnificantes ſe, aut, vt vertit Hie
ronymus. Qui magnificantur, hoc eſt,
qui magnifica verba loquũtur contra
me. His modis omnibus intelligẽdum
eſt Antichriſtum magna eſſe locutu-
rum. Similiter etiam intelligere poſſu-
mus loqui blaſphemias, in Deum vide
licet, & in beatos, & in ſanctos in terris
viuentes, nam blaſphemare propriè ni-
hil aliud eſt quã male dicere, vt in Epi-
Blaſphemare. ſto. Iudæ: Non eſt auſus ei iudicium in
ferre blaſphemiæ. Tit. 3: Admone illos
principibus, & poteſtatibus ſubditos
eſſe, dicto obedire, ad omne opus bo-
num paratos eſſe, neminem blaſphe-
mare, non litigioſos eſſe. 1. Cor. 4: Bla-
ſphemamur, & obſecramus.

Verſ. 5. *Et data eſt ei poteſtas facere menſes qua-*
Facere abſolutè. *draginta duos*. Facere abſolutè dicunt
Hebræi pro eo, quod eſt quidquid ve-
lis facere, ita vt nemo impedire poſſit.
Vt 1. Reg. 26: Benedictus tu fili mi Da-
uid. Et quidẽ faciẽs facies, & potens po
teris. Dan. 8: Vniuerſa vaſtabit, & pro-
ſperabitur, & faciet. Quare vitioſè poſi
tum eſt in verbis Apoſtoli apud Are-
tham: Et data eſt poteſtas ei faciendi
prælium, cum verus ſenſus ſit: Regna-
bit, & quidquid volet faciet nemine
impedire audente quadraginta duos
menſes, id eſt, per annorum trium, &
dimidij ſpatium.

Et aperuit os ſuum in blaſphemias ad *Verſ. 6.*
17 *Deum.* † Priùs ſanctitatem ſimulabit,
ſed tandem aperiet os ſuum in blaſphe
mias, id eſt, blaſphemare Deum inci-
piet. Hoc enim eſt Aperire os, incipere
loqui, vt Matth. 5: Et aperiens os ſuum
docebat eos. &c. Hoc & Apoſtolus præ
dixit. 2. Theſſ. 2: Et reuelatus fuerit ho-
mo peccati, filius perditionis, qui ad-
uerſatur, & extollitur ſupra omne,
quod dicitur Deus, ita vt in tẽplo Dei
ſedeat oſtendens ſe tamquam ſit Deus.

Et tabernaculum eius. Cœlum poſſe- *Verſ. 6.*
mus intelligere, niſi ſtatim diceret: Et
eos, qui in cœlo habitant, ſi enim taber
naculum vocaſſet cœlum, dixiſſet: Et
eos, qui in eo habitant. Reſtat vt tem-
pla intelligamus, quoniam ipſe deride-
bit omnia templa Deo dicata, & profa
nabit, ac ſibi dicanda eſſe dicet, ſicut di
xit Paulus: Ita vt in templo Dei ſedeat
oſtendens ſe tamquam ſit Deus. Rectè
etiam dicemus, tabernaculum Dei vo-
cari Eccleſiam, quæ eſt domus Dei vi-
ui, quam Antichriſtus blaſphemabit.

Et vincere eos. Ita hoc intelligendum *Verſ. 7.*
eſt vt cap. 11. expoſuimus illud: Faciet
aduerſum eos bellum, & vincet illos,
& occidet eos. Occidet quidẽ eos, ſed
eorum conſtantiam non ſuperabit.

Et data eſt illi poteſtas in omnem tribum. *Verſ. 7.*
18 † Vniuerſi ſub eius ditione erunt, ipſe
ſuper omnes regnabit, & quos volet,
cruciare poterit.

Et adorauerunt eam omnes, qui inhabi- *Verſ. 8.*
tant terram. Docet innumerabilẽ eo-
rum multitudinem, qui Antichriſto
adhærebunt, omnes ſcilicet inhabitan
tes terram, de quibus diximus cap. 8.
num. 19.

Quorũ non ſunt ſcripta nomina. Nequis *Verſ. 8.*
putaret abſolutè omnes, qui erãt in ter-
ra, Antichriſtũ fore ſecuturos, explicat
quod dixit: *Quorum non ſunt, &c.* id eſt,
omnes illi, qui prædeſtinati non ſunt,
hi enim ſunt qui ſcripti dicuntur in li-
bro vitæ, vt latiùs expoſuimus cap. 3. n.
8. & ſequentibus. Quo locò etiam oſtẽ
dimus. num. 10. Hyperbaton eſſe in his
verbis: Agni, qui occiſus eſt, ab origine
mundi, atque ita eſſe intelligendum,
ac ſi diceretur: Quorum nomina non
ſunt

ſunt ſcripta ab origine mundi in libro vitæ Agni, qui occiſus eſt, idque apertè probari ex verbis cap. 17: *Et mirabuntur inhabitantes terram, quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ à conſtitutione mundi.* [Ita etiam Andreas intellexit, qui ait: Illos ſuperabit, quorum nomina in libro vitæ ſcripta non ſunt.] De quo ſic ſcribit Arethas:
19 † Per Hyperbaton hoc intelligendum eſt, vt ſit ſenſus: Quorum non ſunt ſcripta nomina ab origine mundi in libro vitæ Agni, qui occiſus eſt. Siquidem quorum ſcripta ſunt, ab origine mundi ſcripta ſunt, ita enim oportet intelligere, non vt Scriptura habet, quia neque ab origine mundi facta eſt occiſio Agni. &c. Tyconius etiam Hom. 10. hæc verba, Ab origine mundi, ad prædeſtinatos retulit, non ad Agnum: ita enim legit: Quorum non eſt ſcriptum nomen in libro vitæ Agni, ſignati ab origine mundi. *Et* ita exponit: Quia in præſcientia Dei Eccleſia ante præordinata eſt, atque ſignata. Ita, vt diximus, intellexiſſe videtur Primaſius, qui legit: Quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ Agni occiſi, qui eſt ab origine mundi, Et Beda, & Ambroſius eũdem ſenſum approbant. Neque hoc mirum videri debet, ſolent enim crebrò Apoſtoli his Hyperbatis vti. De Iohanne iam hoc adnotauimus cap. 12. num. 39. Et in Euang. cap. 1: Et verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre, plenum gratiæ, & veritatis. Quod ita intelligendum eſt: Et verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis plenum gratiæ, & veritatis, & vidimus gloriam eius, gloriam, quaſi vni-
20 geniti à patre. † De Paulo idem adnotauit Irenæus libr. 3. Contra Hæreſes, cap. 7, vbi illud. 2. Corint. 4: In quibus Deus huius ſęculi excæcauit mentes infidelium, Hyperbaton eſſe dicit, ſenſumque eſſe: In quibus Deus excęcauit mentes infidelium huius ſæculi, & qui aliter intelligunt, neſcire legere Paulum. Et poſteà ait: Quoniã autem Hyperbatis frequenter vtitur Apoſtolus propter velocitatem ſermonum ſuorum, & propter impetum, qui in ipſo eſt, ſpiritus, ex multis quidem alijs eſt inuenire. Sed in ea, quæ eſt ad Galatas, ſic ait: Quid ergo lex factorum? Poſita eſt vſquequo veniat Semen, cui repromiſſum eſt, diſpoſita per angelos in manu mediatoris. Ordinatio enim ſic eſt: Quid ergo lex factorum? Diſpoſita per angelos in manu mediatoris poſita eſt vſq; dum veniat Semen, cui repromiſſum: vt ſit homo interrogans, & ſpiri-
25 tus reſpondens. † Et iterum in ſecũda ad Theſſalonicenſes de Antichriſto dicens ait: Et tũc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Ieſus Chriſtus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet præſentia aduentus ſui, illum, cuius eſt aduentus ſecundum operationem ſatanę in omni virtute, & ſignis, & portentis mendacij. Etenim in his ordinatio dictorum ſic eſt: Et tunc reuelabitur iniquus, cuius eſt aduentus ſecũdùm operationem Satanæ in omni virtute, & ſignis, & portentis mẽdacij, quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet pręſentia aduentus ſui. &c. [Scio non deeſſe quibus hæc explanatio optimorum autorum conſenſu, & conſuetudine locutionis Apoſtolicæ confirmata minimè probetur, quòd ita ſenſum ſpiritus inuerti dicant. Sed vnde probant inuerti, aut vnde probare poſſunt? Ego ab illis potiùs inuerti puto, qui dicunt Chriſtum occiſum eſſe ab origine mũdi, quia ab initio mundi figuris ſignificata eſt eius mors. Primùm videant Iohannem dicere Ab origine mundi, pro eo quod eſt, Ab æterno, ſicut ait cap. 17: Quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ à conſtitutione mundi, vtroque enim in loco eſt in Græco: ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Quare idem eſt A conſtitutione mundi, & Ab origine mundi: nomina autem electorum ab æterno ſcripta ſunt in libro vitæ Agni. Eadẽ locutio eſt apud Matth. cap. 25. vbi legimus: Poſſidere paratum vobis regnum à conſtitutione mundi. Quod cap. 3. num. 10. latiùs explicauimus. Deinde, etiam ſi ita vt ipſi volunt aciperetur Ab origine mundi, quod falſum eſt: vnde docere poterunt factũ dici quod figuris ſignificatum eſt? Si ideò dicitur Chriſtus occiſus ab origine mundi, cur non dicatur natus ab origine mundi, aut vinctus, aut Cruci affixus?

Hyperbatõ frequens in Apoſtolis.

Gal. 3.

Cap. 2.

xus? Cur nō dicatur reſurrexiſſe, aſcen-
diſſe in cœlum, ſediſſe ad dexteram pa-
tris ab origine mundi, quandoquidem
huius rei figuræ ab initio præceſſerunt?
Quando vnquam dixit Scriptura Ec-
cleſiam ædificatam eſſe de latere Chri-
ſti ab origine mundi, aut populum gen
tium vocatum eſſe ab origine mundi
in locum Iudęorum? Si hæc nuſquā di-
xit quæ ſimilia ſunt, cur cogatur dicere
Agnum occiſum eſſe ab origine mun-
di? Non ergo ſenſum Spiritus ſancti in-
uertimus, ſed verbis ipſius Spiritus ſan
cti legitimè explicamus.]

Verſ. 9. *Si quis habet aurem, audiat.* Beda: Quo
ties Scriptura hoc dictum interponit,
intentum præ obſcuritate rei quærit au
ditorem. &c. Poſſunt autem hæc tā ad
dicta referri, quam ad dicenda, vt vidi-
mus cap. 2. & 3. Sed hic præſtat vt refe-
rantur ad dicenda, vt Primaſius, & Be-
da, & Anſbertus, & Haymo, & alij
intelligunt.

Verſ. 10. *Qui in captiuitatem duxerit, in captiuita*
22 *tem vadit.* † In alijs codicibus legitur:
In captiuitatem vadet, Ita legit Irenęus
lib. 5. cap. 28: In captiuitatē ibit. & Pri-
maſius, & Anſbertus. In Græco eſt
ὑπάγει, id eſt vadit, ſenſus eſt idem, ta-
metſi apertius eſt, Vadet. Rectè autem
interpretantur Primaſius, & Beda, &
Anſbertus, & Ambroſius hæc dicta eſ-
ſe, ne quis magni pendendam eſſe puta-
ret poteſtatem illam magnam Anti-
chriſti, ac ſi diceretur: Sinite Antichri-
ſtum cum ſuis exultare, & perſequi ſan
ctos, citò pœnas ſuorum ſcelerum da-
bunt. Antichriſtus, qui capit iuſtos, &
alligat, ipſe quoque à Diabolo capietur,
& alligabitur ęternis vinculis. Et idem,
qui gladio iuſtos occidit, gladio occide
Gladius. tur. Gladiū hoc loco intelligi arbitror
Diuinæ ſententiæ ſeueritatem, qua fe-
rientur impij, & quæ in gladio ſignifica
ta eſt cap. 1: Et de ore eius gladius vtra-
que parte acutus exibat. Et cap. 19: Et de
ore eius procedit gladius acutus, vt in
in ipſo percutiat gentes. Hoc ergo nūc
ad conſolationem ſanctorum de Anti-
chriſto, & eius comitibus dicit, ſed qua
ſi legem proponit vniuerſis poſitam,
quoniam re vera vniuerſis poſita eſt.
Ex his veram intelligentiam accipimus
Locus Matth. 26. verborum Domini Matth. 26: Omnes
enim, qui acceperint gladium, gladio
peribūt: Quaſi diceret, Gladio peribūt
nō illo ferreo, ſed alio multo grauiore,
& nocentiore, nempe Diuinæ ſenten-
tiæ ſeueritate.
23 *Hic eſt patientia, & fides ſanctorum.* † Id *Verſ. 10.*
eſt. Hic ſpectabitur, hic examinabitur
patientia, & fides ſanctorum: ſi æquo
animo, & forti omnia patiantur credē-
tes verum eſſe, quod Deus pollicetur,
nempe Antichriſtum, & ſuos, qui pote
ſtate, & ſuperbia elati ſanctos pro libi-
to trucidant, citò tandem eſſe Diuinæ
ſententiæ vltione feriendos. Hortatur
ergo ſanctos vt Antichriſto ſæuiente
ne deficiant, ſed ſpe ruinæ eius in ſua iu
ſtitia permaneant, & libenter mala per
ferant.

Et vidi aliam beſtiam aſcendentem de *Verſ. 11.*
terra. Hanc beſtiā armigerum Antichri
ſti [(Grǽcè ὑπερασπιστὴν, vt adnotauit
Andreas eius verba referens, id eſt,
ſatellitem, propugnatorem, protecto-
rem)] vocat Irenæus lib. 5. cap. 28. di-
cens: Poſt deinde & de armigero eius,
quem & Pſeudoprophetam vocat, Lo
quebatur, inquit quaſi draco, & poteſta
tem primæ beſtiæ omnem faciebat in
conſpectu eius. &c. Ex quo perſpicitur
prædicatorem aliquem magnum ſigni
ficari præcurſorem Antichriſti, qui elo
quentia ſua, & potentia ad prodigia fa-
cienda, & ſimulatione ſanctitatis innu
meram hominum multitudinem addu
cturus ſit ad eumdem Antichriſtum.
Etenim ſicut Chriſtus præcurſorem in
primo aduentu habuit Iohannem, in ſe
cūdo habiturus eſt Eliam: ita Antichri-
24 ſtus hunc præcurſorem habebit. † Et
quamuis dubitet Ambroſius, vnus ne
præcurſor intelligi debeat, an plures,
nonnullique plures putent: mihi vnus
omnino videtur, non ſolum quia ita in
tellexit Irenæus, & teſtem eum ci-
tans, ac ſequens Andreas Cæſarienſis,
ſed etiam quoniam Apoſtolus ita de
eo ſemper loquitur vt de vno. Vt cap.
19: Et apprehenſa eſt beſtia, & cum ea
Pſeudo propheta, qui fecit ſigna coram
ipſo. &c. Et cōtinuò: Viui miſſi ſunt hi
duo in ſtagnum ignis. Vbi & cum arti-
culo ponitur ὁ ψευδοπροφήτης.

Sed cur aſcendere dicitur de terra?
Tyconius Hom. 11. & Beda, aiunt idem
hic

hic ſignificari in terra, quod priùs ſigni
ficatum eſt in mari, cũ dixit: Et vidi de
mari beſtiam aſcẽdentem. At cur priùs
de mari aſcendere dixit; nunc de terra?
Cur non eodem modo idem dictũ eſt?
Beſtia illa prior de mari aſcendit, vt ini
tio cap. diximus, quoniam inuſitata for
ma, & inuſitato terrore ſubitò homini
bus apparuit ad nocendum, vt marinæ
beſtiæ ſolent. Hæc autem beſtia ſecun
da ſimilis illis apparebit, quæ videntur
in terra, non magna videbitur, neq; ter
ribili forma, ſed agno ſimilis, neque ſu-
bitò cum poteſtate erumpet vt Anti-
chriſtus, ſed paulatim ſe in animos, &
in beneuolentiam hominum inſinua-
25 bit. † Itaque vt terra, & mare nũc quaſi
contraria cẽſentur, ita aſcenſus ſecun-
dæ beſtiæ cõtrarius eſt aſcenſui primæ.
Aſcendere de terra. Præterea aſcendere de terra dicuntur
quæ ex paruis orta principijs multùm
creſcunt, (vt oſtendimus Hoſ. 1. n. 133.
& 134.) & latè ſe per terram effundunt.
Vt Gen. 2: Sed & fons aſcendebat de
terra irrigans vniuerſam ſuperficiẽ ter-
ræ. Hoſ. 1: Et congregabuntur filij Iuda,
& filij Iſrael pariter, & ponent ſibimet
caput vnum, & aſcendent de terra. Re
ctè ergo de terra aſcendit, qui initio ſo-
lus videbitur, & poſteà incredibilem
multitudinem hominum ſequentem
habebit.
Verſ. 11. *Et habebat cornua duo ſimilia agni.* Cornua
in hac beſtia non reges ſignificant, vt
in decem cornibus draconis, aut primę
beſtiæ, neque enim regia poteſtate,
aut armis hæc beſtia pugnabit: Sed tan
tummodo vires, & potentiam quamdã
indicant Metaphora ab animalibus
cornutis ſumpta, quæ cornibus in ad-
uerſarios pugnant. Duo cornua, qui-
bus hæc beſtia nocebit, ſunt ſermones
ſimplices, & manſuetudinem, ſancti-
tatemque redolentes, & poteſtas, qua
res mirabiles & prodigioſas efficiet.
26 † Quæ quia non violenta ſunt, ſed
blanda, & amabilia, & manſuetudine
plena, ſimilia agni cornibus dicuntur.
Cornua enim agni non ſunt recta, &
acuminata, ſed recurua, & tenera, &
minimè apta ad feriendum. In agno
Arethas Chriſtum ſignificari cenſet,
quod cum ſenſu conſentaneum eſt,
neque prorſus improbo, ſed agnum
propriè accipi magis exiſtimo pro ani-
mali, quoniam ſemper ἀρνίον cum
Chriſtum ſignificat, Articulum ha-
bere ſolet, qui hoc loco poſitus non
eſt. Hoc eodem argumento & Are- *Articulus cur addatur apud Græcos.*
thas ipſe vitur in re ſimili, vt videbi-
mus cap. 14. num. 3. Scio ſine Articulo
poni Agnum cap. 5: Et vidi, & ecce in
medio throni & quatuor animalium,
& in medio ſeniorum agnum ſtantem
tamquam occiſum. &c. Verùm ideo
ſine Articulo ponitur, quia indefinitè
accipitur, ac ſi diceret: Vidi quemdam
agnum, cum nondum explicauit qui
ſit. Ita cap. 1. dixit: Et in medio ſeptẽ
candelabrorum aureorum ſimilem fi-
lio hominis. Et cap. 12: Mulier ami-
cta ſole. Et poſtea: Et ecce draco ma-
gnus rufus. Et iterum: Et peperit fi-
lium maſculum. Et capit. 13: Et vidi
27 de mari beſtiam aſcendentem. † In
his locis, & in alijs huiuſmodi non ad-
ditur Articulus, quia res quædam in
definita ſignificatur, vt quidam homo,
quidam draco, quædam beſtia. Et tamẽ
poſteà de iiſdem rebus loquens Arti-
culis vtitur, quia iam notæ, & definitæ
ſunt, vt Agnus ille, ſcilicet, de quo dixi,
draco ille, mulier illa, beſtia illa. Ita nũc
cornua ſimilia agni, id eſt, ſimilia corni
bus cuiuſdã agni. [Itaq; quãuis fortaſſe
interdũ hoc, qđ de Articulis dixi, apud
Græcos nõ obſeruetur, ego quod Apo
ſtolus noſter multis in locis facit, &
quod plurimum fieri ſolet, oſtendi.]
Et loquebatur ſicut draco. Nec hic in *Verſ. 11.*
dracone Diabolum accipio cum Are-
tha, eadem ratione, id eſt, quia Draco ſi
ne articulo ponitur. Loquebatur igitur
ſicut draco, quoniã licet agnus videre-
tur externa illa, & ſimulata ſanctitate,
& manſuetudine, intus crudelitate, &
veneno draco erat, atq; ita ſuis verbis,
quaſi nocentiſſimo quodã veneno, ani
mas hominũ interficiebat. Itaque non
cõparatur eius locutio locutioni draco
nis, neq; enim draconis eſt loqui, ſed
ipſe, dũ loquitur, draconi comparatur,
quia venenum infundit vt draco.
Et poteſtatẽ prioris beſtiæ. &c. Hoc eſt, Fa *Verſ. 12.*
ciebat eadẽ falſa miracula, quę Antichri
ſtus faciebat, [nõ enim nũc de dracone
loqtur, quẽ priùs vidit, ſed de priori ha
rũ beſtiarum, quas cõmemorat in hoc
capite:

capite: nec enim dracone beſtiam vo
cauerat. Ita etiam Arethas interpreta-
tus eſt,] idque in conſpectu eius, id eſt,
ipſo Antichriſto cernente, & approbã
te, vt carus ipſi Antichriſto, & intimus
iudicetur, atque vbique magni fiat, ſi-
cut & Chriſtus laudauit Iohannem.
28 † Vel (quod potiùs exiſtimo) *In conſpe*
In conſpe-ctu. *ctu eius* ſignificat ante ipſum ambulans,
ipſum proximè præcedẽs, vt videri poſ-
ſit, & viam illi parans. Sicut dictum vi-
detur Pſal. 49: Ignis in conſpectu eius
exardeſcet: & Pſal. 17: Præfulgore in cõ
ſpectu eius nubes tranſierunt, grando,
& carbones ignis. Pſal. 67: Deus cum
egredereris in conſpectu populi tui, cũ
pertranſires in deſerto. Pſal. 79: Dux iti
neris fuiſti in conſpectu eius. *Poteſtatẽ*
autem dixit pro re, quæ cum poteſtate
fit, more vſitato Hebræorum.

Verſ. 12. *Et fecit terram, & habitantes in ea ado-*
rare beſtiam primam. Idem intelligit in
terra, & in habitantibus in ea, id eſt, nõ
omnes homines, ſed terrenos, & habi-
tatores terræ. [Ita mox ait: Et ſeducit
habitantes in terra. Quod ita interpre-
tatur Andreas: Seducit (inquit) haben-
tes in terra perpetuam cordis habitatio
nem, habentes enim in cœlo conuerſa
tionem non ſeducit. &c. Nunc autem
terram etiam adoraturum Antichriſtũ
dicit] amplificationis cauſa, quaſi dicat,
Non ſolum ipſi Antichriſtum adora-
bunt, ſed omnia etiam, quæ poſsident,
Antichriſto ſubijcient, vt ipſe vbique
regnet. [Omnia ſeruient Antichriſto,
illi in terra ſua templa ædificabunt, fru
ctus terræ offerent, eius ſatellitibus alẽ
dis ſeruiet, ac fouẽdis, quidquid in ea
erit exquiſitum, & pretioſum ad eum
afferent, efficientque vt terra eum ado
rare videatur.] At quid hoc præcurſore
opus fuit, aut quomodo ipſe fecit ter-
ram adorare beſtiam, cum ante ipſius
prædicationem ſcriptum ſit: Et admira
ta eſt vniuerſa terra poſt beſtiam. Et
adorauerunt draconem, qui dedit po-
teſtatem beſtiæ: & adorauerunt be-
ſtiam dicentes: Quis ſimilis beſtiæ?
& c. Poſſemus reſpondere illud per an
ticipationem eſſe dictum, & tunc fa-
ctum cum beſtia ſecunda aſcendit, &
29 fecit ſigna illa. † Probabilius tamẽ puto
ante aſcenſum beſtiæ ſecundæ homi-
nes non tam in adorationem Antichri
ſti, quam in magnam quamdam admi-
rationem eſſe excitandos, & adoratu-
ros quidem eum vniuerſos, qui aderũt,
ſed ſubita adoratione, non quaſi ſe illi
perpetuò addicentes. At cum præcur-
ſor prodibit, & cum magna ſpecie ſan
ctitatis poteſtatem prodigiorum coniũ
get, animos eorũ, qui prius adorauerãt,
cõfirmabit, & plurimos deinde quocũ
que profect' erit, peruertet: mirabiliter
enim augebitur autoritas Antichriſti,
cũ videant hominem, quem ſanctiſsi-
mum putabunt, eius laudes prædicare,
& accepta ab eo virtute prodigia face-
re. Hoc autẽ, quod diximus, ex vtriſque
verbis cognoſci poteſt: priùs enim di-
xit: Et admirata eſt vniuerſa terra poſt
beſtiam, &c. Et adorauerunt beſtiã di-
centes: Quis ſimilis beſtiæ? & quis po-
terit pugnare cum ea? Quibus admira-
tio magna, & ſubita, atque admiratio-
ne extorta, potius quã voluntaria, & fir
ma adoratio indicatur. In ſecunda autẽ
adoratione dicitur: Et ſeducit habitan-
tes in terra propter ſigna, quæ data ſunt
illi vt faceret. Quæ verba deliberatam
iam, & voluntariam adorationem, fir-
30 mamque declarant.

Cuius curata eſt plaga mortis. † Amplifi *Verſ. 12.*
cabit enim Antichriſti potentiam prę-
dicans ſemper regem illum ab eo fuiſ-
ſe quaſi reſuſcitatũ. [Videri poſſet hoc
de ipſo Antichriſto dici, niſi ex cap. 12.
conſtaret non de ipſa beſtia, ſed de vno
ex eius capitibus dici. Et vidi (inquit)
vnum de capitibus ſuis quaſi occiſum
in mortem, & plaga mortis eius curata
eſt. Quia ergo rex in hoc capite indica
tus membrum erat Antichriſti, & ca-
put vnum ex eius ſeptem capitibus, pla
gam Antichriſti curatam eſſe dicit, ſi-
cut plaga mea curatur, ſi brachiũ meũ
curetur.]

Vt etiam ignem faceret de cœlo deſcende *Verſ. 13.*
re. Inter reliqua miracula hoc maximè
prædicatur, quod de cœlo ignem deſcẽ
dere fecerit. Solẽt enim homines illa
ſigna præcipuè præferre, quæ de cœlo
ſunt, quoniã Diuina planè virtute fieri
videntur, indeq; iudicant eum qui fa-
cit, aut propter quem fiunt, Deo eſſe
quam gratiſsimum. Et ideo Phariſæi à
Chriſto huiuſmodi ſignum petebant:
Matth.

Matth. 16: Et acceſſerunt Phariſæi, &
Sadducæi tentantes, & rogauerunt eũ
vt ſignum de cœlo oſtenderet eis. Quo
niam igitur Elias, & Henoch, vt vidi-
mus cap. 11. ignem de cœlo deducent,
ne quid minus præcurſor Antichriſti
habere videatur, Diabolus etiam effi-
ciet vt ignis hominibus appareat de cœ
lo deſcendere. Andreas Cæſarienſis:
Omnia hæc per deceptionẽ faciet apo
ſtatæ Antichriſti miles; vt Deus exi-
ſtimetur Antichriſtus teſtimonium
de eo reddente talium prodigiorum ef
fectore, & indubitabilem gloriam ac-
cipiat, ad imitationem Baptiſtæ, contẽ-
dit enim mendacium, vt homines de-
cipiat, imitari veritatẽ. Nec mirum eſt
in eorum oculis, qui decepti ſunt, ignẽ
videri è cœlo venientem, cum ex hiſto
ria Iob didicerimus eum deſcendiſſe,
& iumenta ipſius conſumpſiſſe per Di
uinam permiſſionem, & Satanicã ope-
rationem.]

Verſ. 14. *Et ſeducit habitantes in terra propter ſi-
gna.* Irenæus lib. 5. cap. 28. recitatis his
verbis ait: Hoc nequis eum Diuina vir-
tute putet ſigna facere, ſed magica ope
ratione. Et non eſt mirandum ſi dæmo
nijs, & apoſtaticis ſpiritibus miniſtran
tibus ei per eos faciat ſigna, in quibus ſe
31 ducat habitãtes ſuper terrã. &c. † Hoc
ipſum docuit Apoſtolus. 2. Theſ. 2. nẽ-
pe non vera, ſed fallacia futura eſſe mi-
racula Antichriſti, & miniſtrorũ eius;
ait enim: Cuius eſt aduentus ſecũdum
operationem Satanæ in omni virtute,
& ſignis, & prodigijs mendacibus, &c
in omni ſeductione iniquitatis, &c. Ete
nim vera miracula, niſi diuina virtute
fieri nequeunt. [De his etiã legimus
in lib. 2. Sibyllinorum Oraculorum.

ὅταν τίνες ἀντὶ προφητῶν
ψευδαπάται πελάσωσιν ἐπὶ χθονὶ φωμί-
ζοντες
Καὶ Βελιὰλ ἥξει, καὶ σήματα πολλὰ ποιήσει
Ἀνθρώποις. ----

Hoc eſt.
------Cum quidam pro prophetis
*Deceptores appropinquauerint in terra lo
quentes.*
Et Belial veniet, & ſigna multa faciet
Hominibus.------

Et libr. 3.
ἐκ δὲ Σεβαστηνῶν ἥξει βελίαρ μετόπισθεν,
Καὶ στήσει ὀρέων ὕψος, στήσει δὲ θάλασσαν,
Ἠέλιον πυρόεντα, μέγαν, λαμπράν τε σε-
λήνην,
Καὶ νέκυας στήσει, καὶ σήματα πολλὰ ποι-
ήσει
Ἀνθρώποις· ἀλλ' οὐχὶ τελεσφόρα ἔσσετ' ἐν
αὐτῷ
Ἀλλὰ πλανᾷ· Καὶ δὴ μέροπας πολλοὺς πλα-
νήσει,
Πιστούς τ', ἐκλεκτούς τ' Ἑβραίους, ἀνόμους τε, καὶ
ἄλλους
Ἀνέρας, οἵτινες οὔπω θεοῦ λόγον εἰσήκουσαν.

Hoc eſt:
Ex Sebaſtenis veniet Beliar poſteà,
*Et ſiſtet montium altitudinem, ſiſtetque
mare.*
*Solem ardentem, magnum, lunamque ſplen-
didam;*
Et mortuos ſiſtet, & ſigna multa faciet
Hominibus: ſed non vera erunt in ipſo,
*Sed decipit. Et quidem multos homines de-
cipiet*
*Fideles, electoſque Hebræos, ſine legeque vi-
uentes, & alios*
*Homines, qui nondum Dei verbum audie-
runt.*]

Sed cur dictum eſt: *Seducit*, cum vi-
deretur dicendum, Seducet? Quidam
legunt, Seduxit, vt Primaſius, & Anſ-
bertus, & Ambroſius, alij, Seducet, vt
Haymo. Non dubito noſtrũ interpre-
tem vertiſſe, Seduxit, ſicut habetur in
vetuſtioribus codicibus, & maximè in
Complutenſi. Nam quamuis in Græco
ſit, Seducit, id eſt, πλανᾷ, tamen omnia
huiuſmodi verba, quæ apud Græcos
ſunt præſentis temporis, ipſe in præte-
ritum vertit, vt: Poteſtatem prioris be-
32 ſtiæ omnem faciebat. † Et ſtatim: Et fe-
cit terram, & habitantes in ea, &c.
Et fecit ſigna magna, &c. Quare
conſequens erat vt ſimiliter verteret,
ſeduxit. Hoc autem fecit, quoniam
videbat plerumque Apoſtolum futu-
ra verbis præteriti temporis efferre
more prophetico: ſiue potiùs, vt
ego arbitror, quoniã exemplaria nactus
eſt emendatiora, quam quæ nunc

 habe-

habemus. Sed neque Græca lectio repudianda eſt, ſæpe enim prophetæ de futuris loquuntur verbis præſentis temporis, vt res certa eſſe, & non tam prædici, quam geri videatur; vt Malac. 3. Ecce ego mitto angelum meum. Et pro eo, quod dictum eſt Iſai. 28: Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, &c. Petrus. 1. Epi. cap. 2. dixit: Ecce pono in Sion lapidem. &c.

Regula.

Verſ. 14. *Vt faciant imaginem beſtiæ, quæ habet plagam gladij.* Reuera perſuadebit hominibus vt imaginem Antichriſti faciant, eamque in templis adorēt, dicet enim eum reſuſcitaſſe ferè regē illum, ideoque verè Deum eſſe. Sed quoniam rex, qui ferè credetur reſuſcitatus, mēbrum erit beſtiæ prioris, & vnum ex eius capitibus, ipſa beſtia dicitur habere plagam gladij, vt iam diximus.

Verſ. 15. *Et datum eſt illi vt daret ſpiritum imagini beſtiæ.* Non dabit ſpiritum, id eſt, animam, imagini Antichriſti, ſed videbitur dare, quoniam loquetur imago, ſicut olim idola multa reſponſa reddebant rogantibus Diabolo in ijs occultè loquente. Andreas, & Arethas: Hoc autem circa ſimulacra cōſiderandum eſt, quod multa eorum & ſudare, & loqui ſcripta ſunt temporibus Græcorum, operatione Diabolica. Quod autem ſtatuæ, vt dictum eſt, locutæ ſint, ex hiſtorijs diſcere licet, cum ſcriptum ſit per impoſturas, & arbores, & aquas fuiſſe locutas per Apollonium, aliosq; artifices. &c.

Verſ. 15. *Et faciat vt quicūque non adorauerint.*
33 † Ita legendum, vt habent Græci codi
ces emendatiores, & Andreas, & Arethas, & eſt ſenſus: Et datum eſt illi vt faciat vt quicunque nō adorauerint imaginem beſtiæ, occidantur. Iam ſimulata ſanctitas in apertam exit crudelitatem.

Verſ. 16. *Habere Characterē in dextera manu ſua.*
Character. Characterem, ſiue, vt eſt in Græco, χάραγμα, vocat notam impreſſam, dicitur enim χάραγμα ſiue χαρακτὴρ, forma expreſſa ex alio, aut forma rei cuiuſpiā impreſſa. Vt igitur Chriſtianis ſignum Crucis in frontibus imprimitur, ita Antichriſtus per hūc ſuum præcurſorem efficiet, vt omnes, qui ſibi parent, palam ſignum impreſſum portent ſiue in fronte, ſiue in dextera, vt ſicut circumciſione Iudæi à cæteris gentibus ſecernebantur, ita hoc ſigno Antichriſtiani diſtinguantur à Chriſtianis. Sed quæritur quinam futurus ſit character. Primùm certum eſt non eſſe nomen Antichriſti, neque literas, quibus numerus in nomine ſignificatus conficitur, vt putauit Hippolytus martyr in Oratione de Conſummatione mundi, de quibus ſtatim dicemus, ait enim: Niſi qui habet characterem, aut nomen beſtiæ, aut numerū nominis eius. Aliud ergo eſt character, aliud nomen, & numerus nominis, id eſt, literæ numerum

Quis nam erit Character Antichriſti.

34 indicantes. † Mihi probabile videtur
characterem futurum, quo in ſigillo ſuo vtetur Antichriſtus, & quem in anulo geſtabit, & in ſupellectile ſua. Solent enim reges proprium ſignum, ſeu proprium characterem habere, quo literas obſignent, vt continuò regis eſſe agnoſcantur, idque ferè in anulis geſtant. Eſther. 3: Tulit ergo rex anulum, quo vtebatur, de manu ſua, & dedit eū Haman, vt ſcilicet ſignari literas iuberet vt volebat: Et poſteà: Et literæ ſignatæ ipſius anulo miſſæ ſunt per curſores regis ad vniuerſas prouincias, Dan. 6: Allatuſque eſt lapis vnus, & poſitus ſuper os laci, quē obſignauit rex anulo ſuo, & anulo optimatū ſuorū, ne quid fieret cōtra Danielē. Dicerē characterē eſſe formam draconis, quem Antichriſtus adorari iubebit, vt diximus nu. 13. Sed mouent me maximè verba cap. 14: Et ſi quis acceperit characterem nominis eius, ex quibus conijcio characterē non futurum nomen eius, ſed notam aliquam, quæ occultè nomen illud indicet, quo ipſe maximè gloriabitur. Ita igitur erit character nominis eius, vt cap. 14, ſcriptum eſt, quia illud indicabit: & non erit nomen eius, ſicut ſcribitur in hoc capite, quia non conſtabit literis, quibus apertè nomen il-
35 lud ſolet ſcribi. † Aliter quoque hæc
conciliari queunt. Aliud eſt nomen eius proprium, quod eſt à parentibus inditum, aliud, quo ipſe inſigniri volet, & dignitatem ſuam indicari. De priori nomine nunc dicitur: Niſi qui habet characterem, aut nomen beſtiæ, aut numerum nominis eius.

De po-

De poſteriori dicitur cap. 14: Et ſiquis acceperit characterem nominis eius, id eſt, notam aliquam nomen illud dignitatis indicantem. Quare mihi valde probabile videtur quod ex Primaſio ſumpſit Anſbertus, characterẽ futurũ, in quo totum Chriſti nomen cõpendio includatur, quem ita ſignat, ☧ de quo ita certus eſt, vt à Deo ſe acepiſſe indicet his verbis: Et ecce dũ orans loquor, præſentiam tui adeſſe cognoſco, qui etiam inuocãtes te pia munera largiturus præoccupas dicens: Antequam me inuocauerint, dicam: Ecce adſum. Quæ ergo à te mihi elucent, perducã neceſſe eſt ad cognitionem lucis. &c. Et quoniam nullum nomen magis amabit Antichriſtus, nullumque ſibi glorioſius putabit quã nomen Chriſti, ſiue Meſsiæ, quo Iudæos decipiet, & multos etiam Chriſtianorum, & Agarenorũ, quorũ maxima, & infinita pene turba eſt, character nominis eius notam habebit, in qua compendio ſit hoc nomen Chriſtus, aut Meſſias; ſed potius Chriſtus, quia familiarius omnibus nomen eſt, & notius, & celebrius. [Accedit quod Conſtantinus Deo, hominibuſque carus imperator, qui, vt in arcu triumphali illi erecto Romæ nunc etiam legitur, liberator vrbis, & fundator quietis appellatus eſt, hanc eamdẽ notam nominis Chriſti in labaro portabat, vt Onuphrius ſcribit in Faſtis, niſi quod lineam tranſuerſam ſecantẽ has duas literas. X. &. P. non habebat. Eamdem poſteà in labaro portarũt Leo. V. & Michael Conſtantinus imperatores, eodem Onuphrio autore. Quare Antichriſtus, qui liberator orbis, & tyrannorum expulſor, & fundator quietis publicæ videri volet, libenter, vt videtur, hac eadem nota vtetur, & illã imprimi ſuis volet.] † Pingi-

36 tur autem character in fronte, ſiue in dextera, quoniam & partes ſunt corporis principales, & oculis omnium expoſitæ. Frons etiam ſedes eſt verecundiæ, in dextera fortitudo eſt. Qui ergo in frõte habẽt characterem, profitẽtur nõ pudendũ ſibi eſſe, ſed glorioſum tale ducẽ ſequi. Qui in dextera habebũt, profitebũtur ſe milites eſſe Antichriſti, & totis virib' pro ei' gloria pugnaturos.

Et ne quis poſſit emere, aut vendere. Verſ. 17.

Quoniam magno cum labore poterũt omnes occidi, qui characterem habere nolent, præ multitudine, & ne nimiũ crudelis videatur: rem excogitabit latiùs multò patentem, ideoque multò nocẽtiorem, vt nemo quidquam emere, aut vẽdere poſsit, niſi fuerit charactere inſignitus. Nam cũ nemo viuere poſſit niſi emat, aut vendat, ita infinitã multitudinem ad ſui adorationem coget. Ita hoc interpretantur Hippolytus martyr in Oratione de Conſummatione mundi, & Arethas, & multi alij; & ita omninò interpretandum eſt. Simile quid in Chriſtianos, licet minus ſæuum, fecit Iulianus apoſtata, vt ſcribit Nicephorus lib. 10. cap. 24.

37 *Aut numerũ nominis eius.* † Id eſt, has tres literas χ. ξ. ς. quibus, vt, ſtatim dicemus, numerus nominis ſignatur. Verſ. 17.

Hic ſapientia eſt. Hic cernetur ſapientia Chriſtianorum; ſapientes enim ex iis, quæ dicta ſunt de charactere, & ex iis, quæ nunc dicentur de numero nominis, poterũt intelligere an ſit ille Antichriſtus. Quod magis explicat verbis ſequentibus. Verſ. 18.

Cõputet numerum beſtiæ. Vt ex numero in literis nominis incluſo intelligat ſit ne ille Antichriſtus. Verſ. 18.

Numerus enim hominis eſt. Arethas ita exponit: Nomen eius eſt numerus hominis, id eſt, familiare eſt eius nomen, & non inſuetum, nec occultatũ, ac duplicem habens intellectum, ſed conſuetus calculus, & inter homines cognit'. Mihi hoc potiùs dicere videtur. Qui habet intellectũ, cõputet bene, numerus enim proprius hominis eſt, & intellectũ habẽtis, ac ratiocinantis eſt numerare. Verſ. 18.

Et numerus eius ſexcenti ſexaginta ſex. Verſ. 18.

38 † Irenæus martyr Chriſti multa de his ſcripſit lib. 5. cap. 30. vbi ait: Hunc autem numerum nominis oſtendit, vt caueamus illum venientem, ſcientes quis eſt. Nomen autem tacuit, quoniam dignum non eſt præconari à Spiritu ſancto. Et cap. 29: Congruenter autem & nomen eius habebit numerum ſexcentos ſexaginta ſex, recapitulans in ſe metipſo omnem, quæ fuit ante diluuium, malitiæ commiſtionem, quæ facta eſt angelica apoſtaſia.

Ratio numeri nominis Antichriſti.

Noe enim fuit annorũ ſexcentorum, & diluuium aduenit terræ. &c. Deinde ait, recapitulari etiam in hoc numero omnem idololatriam, quæ fuit à diluuio, & prophetarum interfectioné, & ſucceſsionem iuſtorum, qui idololatriæ reſtiterunt. Nam ſtatua illa erecta à Nabuchodonoſor Dan. 3. ſexaginta cubitos habebat altitudinis, & ſex latitudinis: qui numeri coniuncti cum numero annorum Noe efficiunt. 666. In hac ſtatua omnis idololatria ſignificata eſt, ſed maximè illa Antichriſti, qui ſolus ab vniuerſis volet adorari. Et tres pueri miſsi in caminum ignis, quia eam adorare noluerunt, deſignant iuſtorum interfectionem, & cruciatus, quia adorare nolent Antichriſtum.

Nomina habẽtia numerorũ nominis Antichriſti.

39 † Affirmat etiam multa nomina inueniri apud Græcos, quæ hoc numero conſtent, vt Euan, Lateinos, quod valde veriſimile ſibi videri dicit, quoniam veriſsimum, inquit, regnum hoc habet vocabulum, Latini enim ſunt qui nunc regnant. Sed omnium probabiliſsimum putat Τειτάν ſcriptum per ει, quoniam nullus rex ita vocatus eſt, & apud ethnicos Diuinum putatur hoc nomen, & idolis datur, & ſol ita vocatur ab his, qui nunc tenent, id eſt, à Romanis. Et oſtentationem habet vltionis, & vindictam inferentis, quod rectè conuenit Antichriſto, qui ſimulabit ſe malè tractatos vindicare, & in libertatem aſſerere eos, qui quaſi ſeruitute tenebantur. Hoc dicit quoniam Τίνω idem eſt quod Vlciſcor, vnde deductum videri poteſt Titan. Poſtremò dicit, etiam ſi hoc nomen aptiſsimum videatur, & regale, & tyrannicum, non tamen ideò nomen Antichriſti inuentum eſſe; quoniam alia eſſe poſſunt, quæ eumdem numerum habeant. Primaſius alia nomina addit, quorum primum eſt Ἀντεμος, quod ſignificare dicit, Honori contrarius, ſed id vt ſignificaret; ſcribendum erat Ἄντιμος, quod numero non conuenit, aut potius Ἀντίτιμος. Alterum eſt Ἀρνοῦμε, quod martyri Hippolyto, & multis placuit, & ſignificat Nego, niſi quod vt hoc ſignificaret, ſcriben-

Teitan.

40 dum erat, Ἀρνοῦμαι. † Ansbertus aliud nomen Gothicum affert Γενσηρίκος, quod ſignificare dicit idem quod Gentium ſeductor. Alia proferũt Andreas, & Arethas, vt Λαμπετις, quod ab ſplendore dicitur, ὁ νικητής, id eſt, Victor, κακὸς ὁδηγὸς malus dux, ἀληθὴς βλαβερὸς, id eſt, Verè nocens, πάλαι βάσκανος, id eſt, Iam olim inuidens, ἀμνὸς ἄδικος, id eſt Agnus nocens, [Addit etiam Andreas, Βενέδικτος, quod eſt, inquit, εὐλογημένος, id eſt Benedictus,] & multa alia huiuſmodi fingi, aut inueniri poterunt. Quomodo autem in his ratio ſubducatur, norunt qui linguæ Græcæ non ſunt imperiti, numerant enim Græci per literas, A, vnũ, B, duo, atque ita deinceps vſque ad, I, quæ litera decem valet, quoniam, licet non ſit in Alphabeto, interponitur hæc nota, ς, quę valet ſex. Literæ, quæ ſequũtur Iota, efficiunt denarios vſque ad, ρ, Sed nonaginta ita notantur, ϟ. Inde incipiunt centenarij, quos efficiunt literæ ſequentes vſque ad finem Alphabeti. Sed cum ω, valeat. 800, nongenti ita notantur ϡ, aut ϡ. Deinde millenarij incipiunt ab A cum linea deorſum tẽdente, ita, ͵α, &c. Ex his videmus hęc nomina eumdem numerum habere, eumque tribus literis Græcis ſignari Χ. ξ. ς. Hebræi etiam per literas numerãt, ſed quoniam Euãgeliſta Græcè ſcribebat, nec id Iudæis, ſed conuerſis ex gentibus, id, quod omnes ſentiunt, veriſsimum videtur, Græcis notis computari

Numeratio Græcorum.

41 debere nomẽ Antichriſti. † At nomen Græcũ futurũ eſſe, vt multi ex ſcriptoribus volunt, nõ eſt neceſſariũ, cũ ipſe natione Græcus futurus non ſit, & ſit probabile eum ex tribu ſua Dã, aut certè ex Iudæorum nominibus aliquod accepturum, vt fieri ſolet. Sed Græcum eſſe poſſe non nego, immò probabilius arbitror; nam ſi Hebraicũ ſit, aut alterius linguæ, literas habere poteſt quibus Græci careant, nec poterit Græcè numerari. Satis igitur conſtat ex dictis non poſſe certũ nomen haberi, cũ tot in omnibus linguis inueniri poſsint. Quorſum igitur Apoſtolus nos numerare iubet, & numerũ nominis docet? Verũ de aliquo dubitari cępit ei, numerũ nomi-

nominis computemus, etſi numerus non conueniat, certum ſit illum non eſſe Antichriſtum. Et quamuis nunc nomen neſciamus, vbi ille venerit, numerus inuenietur in nomine, quod cum alijs, quæ de eo dicta ſunt, conferentes facilè intelligetur eum eſſe Antichriſtum.

Argumentum. Cap. XIIII.

Videt in cœlo Agnum ſtantem, & centum quadraginta quatuor millia virginum ſequentium eum ſemper, & canticum nouum canentium. Deinde tres angelos loquentes audit, quorum primus hortatur homines ad pietatem vicinitate iudicij, alter Babyloni ruinam prædicit, tertius multa comminatur adorantibus beſtiam, & imaginem eius, aut eius characterem ſuſcipienti. Audit etiam vocem de cœlo beatos prædicantem eos, qui in Domino moriuntur. Mirabili poſtea viſione docetur & finē mundi inſtare, & magna impios manere ſupplicia.

Caput. XIIII.

1 *ET vidi, & ecce*
Agnus ſtabat ſu-
pra montem Sion,
& cum eo centum
quadraginta qua-
tuor millia haben-
tes nomen eius, & nomen Patris eius
2 *ſcriptum in frontibus ſuis. Et au-*
diui vocem de cœlo, tamquam vocem
aquarum multarum, & tamquam vo-
cem tonitrui magni: & vocem quam
audiui, ſicut citharœdorum cithari-
3 *zantium in citharis ſuis. Et canta-*
bant quaſi canticum nouum ante ſe-
dem, & ante quatuor animalia, & ſe-
niores, & nemo poterat dicere canti-
cum, niſi illa centum quadraginta
quatuor millia, qui empti ſunt de
4 *terra. Hi ſunt qui cum mulieribus*
non ſunt coinquinati, Virgines enim
ſunt. Hi ſequuntur Agnum quocun-
que ierit. Hi empti ſunt ex hominibus
5 *primitiæ Deo, & Agno: & in ore*
eorum non eſt inuentum mendacium;
ſine macula enim ſunt ante thronum
6 *Dei. Et vidi alterum angelum vo-*
lantem per medium cœli habentem
Euangelium æternum, vt euangeli-
zaret ſedentibus ſuper terram, & ſu-
per omnem gentem, & tribum, & lin-
7 *guam, & populum: dicens magna vo-*
ce, Timete Dominum, & date illi ho-
norem, quia venit hora iudicij eius: &
adorate eum qui fecit cœlum & ter-
ram, mare, & omnia quæ in eis ſunt,
8 *& fontes aquarū. Et alius angelus*
ſecutus eſt dicēs, Cecidit cecidit Ba-
bylon illa magna: quæ à vino iræ for-
nicationis ſuæ potauit omnes gentes.
9 *Et tertius angelus ſecutus eſt illos,*
dicens voce magna, Si quis adoraue-
rit beſtiā, & imaginē eius, & accepe-
rit characterem in fronte ſua, aut in
10 *manu ſua: & hic bibet de vino*
iræ Dei, quod mixtum eſt mero in
calice iræ ipſius, & cruciabitur
igne, & ſulphure in conſpectu an-
gelorum ſanctorum, & ante con-
11 *ſpectum Agni. Et fumus tormen-*
torum eorum aſcendet in ſæcula
ſæculorum: nec habent requiem

die ac nocte, qui adorauerunt beſtiam
& imaginem eius, & ſiquis accepe-
12 *rit caracterem nominis eius. Hic pa*
tientia ſanctorum eſt, qui cuſtodiunt
13 *mandata Dei, & fidem Ieſu. Et au*
diui vocem de cœlo, dicentem mihi,
Scribe, Beati mortui qui in Domino
moriuntur. A modò iam dicit Spiri-
tus, vt requieſcant à laboribus ſuis,
opera enim illorum ſequuntur illos.
14 *Et vidi, & ecce nubem candidam:*
& ſuper nubem ſedentem ſimilem Fi
lio hominis, habentem in capite ſuo co
ronam auream, & in manu ſua fal-
15 *cem acutam. Et alius angelus exi-*
uit de templo, clamans voce magna
ad ſedentem ſuper nubem: Mitte fal-
cem tuam & mete, quia venit hora
vt metatur, quoniam aruit meſsis ter
16 *ræ. Et miſit qui ſedebat ſuper nubē,*
falcem ſuam in terram: & demeſſa
17 *eſt terra. Et alius angelus exiuit de*
templo quod eſt in cœlo, habens &
18 *ipſe falcem acutā. Et alius angelus*
exiuit de altari qui habebat poteſta-
tem ſupra ignem: & clamauit voce
magna ad eum qui habebat falcem
acutam, dicens, Mitte falcem tuam
acutam, & vindemia botros vineæ
terræ: quoniam maturæ ſunt vuæ
19 *eius. Et miſit angelus falcem ſuam*
acutam in terram, & vindemiauit
vineam terræ, & miſit in lacum iræ
20 *Dei magnum: & calcatus eſt lacus*
extra ciuitatem, & exiuit ſanguis de
lacu vſque ad frænos equorum per ſtà
dia mille ſexcenta.

1 ET *vidi, & ecce Agnus ſtabat ſu* *Verſ. 1.*
pra montem Sion. Conſentiūt
ferè cōmentarij, & ita eſt,
quæ in hoc cap. dicuntur, ad
conſolationem iuſtorum ſcripta eſſe,
vt quoniam Antichriſti inſidias, & cru
delitatem viderunt, nunc præmia virili
ter certantium audiant. At quomodo
hoc fiat difficillimū eſt explicare. Agnus
inquit, ſtabat *ſupra montem Sion*, quem
iam ex præcedentibus nouimus eſſe
Chriſtum, & Iohanni quaſi agnus oſtē
ditur, quia pro peccatoribus oblatus
eſt, & glorificatio ſanctorū præmium
ſanguinis illius eſt. Ac ſi diceret: Qui,
vt agnum, ſe metipſum obtulit pro ho
minibus, nūquam eorum obliuiſcitur,
ſed certantes de cœlo adiuuat, & poſt
certamina coronat, & cum illis liben-
ter verſatur. Stat Agnus, quia licet occi
ſus ſit, reſurrexit morte deuicta, vt di-
ſcant omnes, qui pro eo patiuntur, glo
rioſam expectare reſurrectionem. Mōs
vero *Sion*, in quo erat Ieruſalem, & tem
plum, interdum Eccleſiam ſignificat,
vt Pſal. 2: Ego autem conſtitutus ſum
rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum
eius. Interdum verò cœlum, ſedemque
beatorum, vt hoc in loco, quoniam tā
mons ipſe, quàm Ieruſalem; & templū
figura ſunt & Eccleſiæ, & beatitudinis,
vt Pſal. 83: Ibunt de virtute in virtutem,
videbitur Deus Deorum in Sion. Deni
que paulò poſt ait: Et audiui vocem de
cœlo, tāquam vocem aquarū multarū.
Et cum illo centum quadraginta quatuor *Verſ. 1.*
2 *millia.* † Magna eſt & difficilis quæſtio,
qui ſint hi, & quorſum nunc de virgini
bus mentio fiat. Hieronymus lib. 1. Ad
uerſus Iouinianum, verſus finem, ita
hoc interpretatur. De ſingulis tribubus
excepta tribu Dan, pro qua reponitur
tribus Leui, duodena millia virginum
ſignatorum creditura dicuntur, qui cū
mulieribus nō ſunt coinquinati. Ac ne
putaremus de ijs dici, qui ſcorta nōn no
runt, ſtatim intulit: Virgines enim
ſunt. &c. Manifeſtè itaque Hierony-
mus illos, quos cap. 7. crediturος eſſe
diximus in fine ſeculi ex duodecim tri-
bubus Iſrael, hoc loco commemorari
intelligit. Et quidem numerus conue-
nit, ſed difficillimum eſt, neque proba
ri poſſe videtur, Iudæos omnes, qui
in

in fine ſæculi conuertentur, virgines
futuros eſſe, ita vt nullus eorum vxo-
rem duxerit, cum rara ſemper fue-
rit apud Hebræos virginitas. Nec vl-
lus, opinor, affirmare audebit nullum
ex coniugibus tunc eſſe conuerten-
dum. Tunc etiam quæreremus, cur
de Iudæorum virginibus mentio fa-
cta ſit, ac non etiam eorum, qui ex gen-
tibus conuerſi virginitatem coluerunt?
3 † Arethas etiam alia ratione ſententiam
hanc refutat, ſuamque exponit, quę cer
tè videtur probabilior. Numerus, in-
quit, horum millium, non illorum eſt,
de quibus prædictum eſt quod ex vna-
quaque tribu crediderũt in Chriſtum:
nam ſi id fuiſſet, cum Articulo protuliſ-
ſet dicẽs: Illorum quadraginta quatuor
millium. Quoniam autem ſine Articu-
lo protulit, reliquum eſt vt intelligatur
hos dixiſſe, qui ex gẽtibus crediderunt.
dum gratia Diuini ſeminis, quæ in vno-
quoque fuit Apoſtolorum, duodecies
operata ſit in millecuplo fructum per-
fectum fidei eorum, qui ſalui fiunt: qui-
bus atteſtatur quod virginitatẽ præſti-
terint, quæ apud Hebræos rara fuit. &c.
Itaque virgines propriè accipit, vt &
Hieronymus, ſed eos eſſe dicit, qui ex
gentibus crediderunt per vniuerſum
orbem. At non minus hoc difficile vi-
detur, ex tot nationibus, & tot ſæculis
tantum centum quadraginta quatuor
millia virginum memorari, cũ vel vna
die vndecim millia virginum celebret
Eccleſia, quæ martyrium cũ virginita-
4 te copularunt. † Beda, & multi alij has
anguſtias facilè ſibi videntur effugere,
affirmantes numerum finitum pro in-
finito accipi. At vnde id probare poſ-
ſunt? Non eſt enim ex numeris, qui ita
accipi ſolent, quales ſunt Ternarius, Se
narius, Septenarius, Duodenarius? Tot
numeros coniunctos, centum quadra-
ginta quatuor millia, pro infinitis poni
non eſt probabile, alioqui nullum nu-
merum certũ habere poſſemus in Scri-
ptura, omnes pro indefinitis vſurpari,
qui vellet, diceret. Aliud eſt dicere Mil
lia millium, aut Mille, aut Millia, aliud
tam definitè tot numeros ſignari. Qua-
re hoc potiùs dicendum arbitror, vir-
gines numerari, qui illis extremis tem-
poribus florebũt, tam ex gentibus, quã
ex iudæis, qui conuertentur. Nam ſi ex
gentibus tantùm eſſe diceremus cum
Aretha, continuò quæri poſſet, cur non
etiam ex Iudæis? Etenim, ſicut ante di-
cebamus, neminem auſurum eſſe affir
mare nullum ex ijs, qui coniuges apud
Hebręos erunt, crediturum: ita nec erit
quiſpiam, qui dicere audeat ſolos coniu
ges ad Eccleſiã eſſe venturos, nullumq;
ex eorum pueris, & puellis eſſe bapti-
zandum. Poſt baptiſmum autem tam
breui tempore multus ex ijs virginita-
5 tem conſeruare non eſt difficile. † Rur
ſus eodem tempore graſſante vbique li
bidinum licentia centum quadraginta
quatuor millia virginum vtriuſque ſe-
xus (ita enim intelligendum eſt) inue-
niri, ſatis optabile eſt nec paruus nu-
merus hic cenſeri debet. Sed quorſum
commemoratio virginum ad id, quod
nunc Iohannes agebat? Hoc enim ſecũ
do loco quærebamus, martyres potiùs
videbantur commemorandi, qui forti-
ter pro pietate occubuiſſent. Reſpon-
deo nec martyres eſſe præteritos, vt in
hoc ipſo capite videbimus, ſed virgines
priùs fuerunt recenſendi, quoniam nõ
ſolùm cruciatus, & capitis pericula con
tẽpſerunt, ſed etiam integritatem men
tis, & corporis accuratè ſeruauerunt:
quod cum ſit omni tempore magnum;
illo, quo regnabit Antichriſtus, multò
erit maius, atq; illuſtrius propter magni
tudinem tentationum, & licentiam li-
bidinum vbique regnantium, præſer-
tim cum illis magnos viros, & ſanctita-
te celebres turpiter cedẽtes viſuri ſint,
& hoc vnum futurum ſit ex maximis,
6 & potentiſſimis telis Antichriſti. † Re
ctè ergo victores libidinum, qui in tot
periculis, & difficultatibus non caſtita-
tem modò, ſed etiam virginitatem ſer-
uauerunt, magno in honore nũc oſten
duntur apud Agnum in cœlo, vt qui eo
tempore certabunt, hac viſione, atque
hoc honore confirmentur ad reſiſten-
dum Diabolo, & ad pugnandum cum
potentiſſima cupiditate.

Habentes nomen eius, & nomen patris Verſ. 1.
eius. In fronte habent, quia non erubue
runt teſtimonium Domini noſtri Ieſu
Chriſti, neq; patris eius: frons enim ſe-
des eſt verecundiæ. Quid autem ſit no-
men habere ſcriptũ, intelligitur ex ver-

bis cap.3: Et ſcribam ſuper eum nomen
Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei
nouæ Ieruſalem, quæ deſcendit de cœ-
lo à Deo meo, & nomen meum nouũ.
Quæ ibi expoſuimus num.31. & ſequẽ-
tibus. Et hic genus commutauit, vt fa-
cere ſolere adnotauimus cap.11.nu. 16.
dicendum erat: Et cùm eo centum qua
draginta quatuor millia habentia no-
men eius, ita tamen vertit, quoniam in
Græco erat, χιλιάδες ἔχουσαι. Quamuis
fieri poterit vt hic iuxta conſuetudinẽ
ſuam locutus ſubaudiri voluerit, Viri,
ſolet enim dicere, Duo millia viri, vt
ca.7: Centum quadraginta quatuor mil
lia ſignati ex omni tribu filiorũ Iſrael,
& quæ ſequuntur.

Verſ. 2. *Tamquam vocem aquarum multarum*,
ideſt, Magnæ cuiuſdam multitudinis,
vt expoſuimus cap.1.num.73.

Verſ. 2. *Et tanquam vocem tonitrui magni.* Vo-
cem tonitrui dici magnam, & terribi-
lem expoſuimus ca.6.nu.6. Sed quomo-
dò nunc terribilis intelligitur, cum di-
cat continuò: Et vocem, quam audiui,
ſicut citharœdorum citharizantium in
7 citharis ſuis? † Poſſumus intelligere
vocem tonitrui dici, quoniam magna
eſt, atque cœleſtis, & ex altitudine an-
gelicæ vitæ, quam imitati ſunt virgi-
nes, profecta. Sed rectiùs fortaſſe quo-
niam hæc vox, quæ virginum concen-
tus eſt, terrebit maximè ſectatores An-
tichriſti omni libidinum turpitudine
coinquinatos. Non quòd ipſi eam audi
turi ſint, ſed quòd hac prophetia, quàm
ſcribit Iohãnes, cùm prędicabitur, om-
nes impuri terrebuntur, ſicut & nunc
multi terrentur.

Verſ. 2. *Et vocem, quam audiui, ſicut citharœdo-
rum citharizantium in citharis ſuis.* Eadẽ
vox, quæ impijs erit terribilis, ſanctis
erit valdè ſuauis (ſicut & hodie eſt) cũ
præmia ſublimia virginitatis enuntia-
buntur. Vox igitur eſt citharœdorum,
quoniam & eos, qui canunt, & qui au-
diunt, ſuauitate implet, & magnæ læti-
tiæ teſtis eſt. Beda: Cùm citharistæ Dei
omnes ſancti ſint, qui carnẽ ſuam cru-
cifigentes cum vitijs, & concupiſcen-
tijs laudant eum in pſalterio, & citha-
ra: quanto ampliùs illi, qui angelicæ
priuilegio caſtitatis totos ſe Domino
faciunt holocauſtum, ſingulariter ab-
negantes ſemetipſos, & tollentes cru-
cem ſuam ſequuntur Agnum quocum
que vadit?

Et cantabant quaſi canticum nouum. *Verſ. 3.*
8 † Non dixit: Nouum, ſed *Quaſi nouum*,
quale videlicet Iohannes cantari non
audierat, licet priùs voces cœleſtes au-
dijſſet. Canticum hoc erat gratiarum
actio plena ſuauitatis, & exultationis,
quam Deo reddebant pro magno illo,
& raro dono integritatis corporis, &
animæ, præſertim in tantis tentationi-
bus, & in tantis periculis violandi. Græ
gorius in 3. parte Paſto. Admonitione.
29: Singulariter quippe cãticum Agno
cantare eſt cum eo in perpetuum præ-
cunctis fidelibus etiam de incorruptio
ne carnis gaudere.

Et nemo poterat dicere canticum. In *Verſ. 3.*
Græco eſt μαθεῖν, ex quo cernitur legẽ-
dum eſſe Diſcere, ſed paulatim in vna
litera erratum eſt, quod facile fuit in tã
ta verborum ſimilitudine; præſertim
cum aptius etiam ſententiæ videretur,
Dicere canticum, quam Diſcere. Atq;
adeò error increbuit, vt non ſolùm in
codicibus, verùm etiam in expoſitori-
bus, & in patribus ſemper legamus Di
cere, vt apud Hieronymum lib.1. con-
tra Iouinianũ, & apud Auguſtinum in
libro de Sancta virginitate, cap. 27. &
29. & apud Gregorium in Admonitio-
ne citata, & lib.5.cap.3. expoſitionis in
lib. 1. Regum. Et Hieronymus quidem
nihil dicit vnde ſcire poſſimus Dicere
ne legerit, an Diſcere, ſed Gregorius,
& Auguſtinus haud obſcurè indicãt ſe
9 legiſſe, Dicere. † Nihilominus tamen
legendum cenſeo Diſcere, quemad-
modũ etiam legitur in codice Cõplu-
tenſi, quoniã in Latinis verbis Diſcere,
& Dicere, magna ſimilitudo eſt, quæ
nulla eſt inter Græca, μαθεῖν, & λέγειν:
atque ideo non in Græcis hoc loco er-
ror eſt, ſed in Latinis: quamuis ad ſen-
ſum nõ multum referat, canticũ enim
ideo diſcitur vt dicatur. Eſt itaque ſen-
ſus: Ceteri beati neſciebant ita canere,
ignorabant illud harmoniæ genus, quia
virginitatem non ſeruauerant. At non
dicit: Non diſcebant, ſed, *Non poterant
diſcere*, quo ſignificari videtur illos da-
re operam vt diſcant, ſed non poſſe aſ-
ſequi quod conantur. In quo non co-
natus

natus aliquis intelligendus eſt, quo fru-
ſtrentur, quaſi velint diſcere, & non
poſsint: ſed hoc tantùm indicatur, ſan-
ctos videntes Chriſti puritatem, & quã
grata ei ſit virginitas, gauiſuros fuiſſe ſi
ſibi quoque virginitas contigiſſet, quo
Chriſto in ea re & ſimiliores eſſent, &
gratiores. Sed neque illis, qui habent,
inuident, neque ipſi quòd non habue-
10 rint, dolent. † Ansbertus, & Ambro-
ſius laborant Apoſtolis defendendis,
quòd, cum quidam eorum vxores ha-
buerint, abſurdum videatur eos hoc
canticum diſcere non poſſe. Verùm fa-
cilè hoc ſoluitur, ſi rés paulò accuratiùs
conſideretur. Non de Apoſtolis nunc
loquitur, neque de ſanctis priorum ſæ-
culorum, in quibus plurimi ſunt vtriuſ-
que ſexus virgines, qui canticum idem
canunt: ſed de virginibus extremi tem-
poris, quos propterea ſolos canentes
audit, vt hoc cantu & ipſi, dum in hac
vita erũt, & alij alacriores ſint ad virgi-
nitatem ſeruandam. Quare cum dicit:
Nemo poterat diſcere canticum. De cete-
ris eiuſdem temporis electis ſermo eſt.
Et tamen Apoſtoli ij, qui virgines non
fuerint, non poterunt canere hoc can-
ticum virginum. Sed quid mirũ? Quid
hoc aliud eſt, quam ſi diceremus, qui
virgines non ſunt, non agere Deo gra-
tias quòd virgines fuerint? Sed agent ta-
men quòd alia multo maiora, & illu-
ſtriora acceperint. Quid vetat, quod
ſimpliciter, & multis ex partibus maius
eſt, ex aliqua minus eſſe? Núm ideo mi-
nus cenſetur? Beatiſsima virgo vitam
martyrio non finiuit, ſed nemo ex mar-
tyribus cum ea comparabitur.

Verſ. 3. *Qui empti ſunt de terra.* Omnes electi
11 empti ſunt ſanguine Chriſti, vt ſint pe-
culiũ Dei, ſed virgines peculiari quo-
dam modo empti ſunt, vt Deum in cor
pore, & in anima haberent, & tamquã
primi fructus, qui gratiores eſſe ſolent,
Deo offerrentur. Atque hoc eſt, quod
paulò poſt ait hæc ipſa verba exponens:
Hi empti ſunt ex hominibus primitiæ
Deo, & Agno, id eſt, hos ſibi dari vo-
luit Chriſtus, & pretio ſui ſanguinis em-
ptos ſibi ſelegit, vt ſe corporis, & ani-
mæ integritate imitarentur: primitiæ
enim ſunt de primis, & præſtantioribus
fructibus, atque ideò gratiores ſunt.

Qui cum mulieribus nõ ſunt coinquinati. Verſ. 4.
De omnibus mulieribus loquitur, etiã
coniugibus ſuis, vt docet Hieronymus
lib. 1. Aduerſus Iouinianum, ex verbis
ſequentibus: *Virgines enim ſunt.* Etenim
quamuis in vſu matrimonij peccatum
non ſit, tamen caro ipſa concupiſcen-
tia illa, & ſeminis effuſione quodam
modo inquinatur. Hieronymus ibidẽ
aliam huius rei cauſam reddit dicens:
Ex quo oſtendit omnes, qui virgines
non permanſerunt, ad comparationẽ
puriſsimæ, & angelicæ caſtitatis, &
ipſius Domini noſtri Ieſu Chriſti, eſſe
pollutos.

Hi ſequuntur Agnum quocumque ierit. Verſ. 4.
12 † Difficilius eſt quod nunc dicitur, nã
ſi aliquid dicatur, quod proprium vir-
ginum non ſit, ſed illis commune cum
beatis reliquis, parùm dici videtur. Di-
ci autem aliquid proprium nõ apparet,
neque enim ſine iniuria beatitudinis
aliorum dici poſſe videtur, ſolos virgi-
nes ſequi *Agnum quocumque ierit:* Quò
enim ibit Agnus, quò eum omnes bea-
ti, qui volent, non ſequãtur? Certè Ec-
cleſia canit: O quam glorioſum eſt re-
gnum, in quo cum Chriſto gaudent
omnes ſancti. Amicti ſtolis albis ſequũ-
tur Agnum quocunque ierit. Parte alia
proprium eſſe hoc virginum & Iohan-
nes videtur indicare, & Eccleſia eodẽ
modo intelligere, cum in hymno virgi-
num canit.

Quocumque pergis virgines
Sequuntur, atque laudibus
Poſt te canentes curſitant,
Hymnoſque dulces perſonant.

Idem ſentire videntur Auguſtinus, &
omnes expoſitores. Deinde hoc etiam
quærendum eſt, an ita hæc ſint intelli-
genda vt ſonant, Chriſtum per cœlum
diſcurrere nunc huc, nũc illuc, & poſt
eum ire virgines. Auguſtinus in libro
de Sancta virginitate, cap. 27. & 28. & Virgines quomodò Agnum ſequantur.
29. hæc interpretatur, cuius verba refe-
runt, & laudant Primaſius, & Beda, &
Ansbertus, nec aliter locum exponen-
13 dum eſſe cẽſent. † Cap. 27. quærit: Quò
putamus eum ire, in quos ſaltus, & pra-
ta, quò nemo eum ſequi vel audeat, vel
valeat, niſi virgines? Deinde reſpon-
det, prata hæc eſſe gaudia beatorum,
virgineſque ſequi Agnum in gaudia
à cete-

à ceterorum omnium gaudiorum ſor-
te diſtincta, propria virginum Chri-
ſti. Nam ſunt (inquit) alijs alia, ſed
nullis talia. Et poſteà ait: Quid eſt eum
ſequi, niſi imitari? Hunc in eo quiſque
ſequitur, in quo imitatur. Ceteri igi-
tur beati ſequuntur Agnum, ſed non
quocunque ierit, quia in gaudia virgi-
nitatis non ſequuntur. Virgines autem
in omnibus eum imitãtur, & ideo quo-
cunque ierit, ſequuntur. Inter opera
ſancti patris Hieronymi libellus qui-
dam eſt, qui inſcribitur, Virginitatis
laus, in quo hæc verba legimus: De his
& beatus Iohannes Apoſtolus loqui-
tur, quod *Sequuntur Agnum quocunque
ierit.* Quod ita intelligendum puto, nul
lum eis locum in cœleſti aula clauden-
dum, & cuncta eis Diuinarum man-
14 ſionũ habitacula reſeranda. &c. † Verũ
his res nondum ſatis explicatur, quã-
doquidem facilè his autoribus obijcere
poſſumus, ſi ita intelligatur, nec virgi-
nes ſequi Agnum quocũque ierit, nec
aliud eſſe de illis, atque de reliquis bea-
tis iudicium. Nam ſi in gaudia virginũ
non ſequuntur Agnum coniugati, aut
alij non virgines: nec virgines eum ſe-
quuntur in gaudia martyrum, aut do-
ctorum, aut prophetarum, aut Apoſto-
lorum, atque hæ illis manſiones non re
ſerabuntur. Hæc obiectio à nemine ex
ijs, quos viderim, ſoluitur, poteſt tamẽ
ita ſolui, ſi de omnibus virginibus ver-
ba intelligantur. Qui virginitatem ami
ſerunt, non poſſunt ſequi Agnum quo
cunque ierit, quoniam recuperari illa
non poteſt: at virgines, & martyres eſ-
ſe poſſunt, & in ceteris alijs Agnũ imi-
tari, vt meritò poſteà Agnum in cœlo
ſequi dicantur, quocumque ierit. Hæc
ſolutio haud obſcurè colligi poteſt ex
Auguſtino in eodem libello, cap. 27. &
duobus ſequentibus. Verùm aliud eſt
ſequi poſſe, aliud re vera ſequi, omnes
virgines hoc poſſent dum in terra ſunt,
ſed multi non ſequẽtur in cœlo Agnũ
quocumque ierit, & tamen de illis iam
in cœlo poſitis loquitur Apoſtolus.
15 † Melior, & ſolidior erit interpretatio,
ſi dicamus virgines ſequi Agnum quo-
cunque ierit, quoniam in virginũ mul-
titudine omnia virtutum merita inue-
nientur, multi enim erunt martyres,
alij doctores, & epiſcopi. &c. quæ ta-
men omnia in ijs, qui virgines nõ ſunt,
inueniri non poſſunt. Mihi tamen, qui
num. 4. & 5. oſtendi hæc non de omni-
bus virginibus hoc loco dici, ſed de ijs,
qui extremo tempore florebunt, aliter
hæc videntur exponenda, vt illorum
virginum merita commendari intelli-
gamus, qui tantæ ſanctitatis erunt, vt
cum corporis, & animæ integritate re-
liquas omnes virtutes copulent, de qui
bus ſtatim ait: Hi empti ſunt ex homi-
nibus primitię Deo, & Agno, & in ore
eorum nõ eſt inuentum mendacium,
ſine macula enim ſunt, &c. Hos quo-
niam plurimùm omnibus virtutibus
præſtabunt, non eſt dubium hortato-
res, & magiſtros aliorum futuros eſſe
miſerrimis illis temporibus, & exem-
plo præituros, & ante omnes alios à mi
niſtris Antichriſti torquendos & occi-
dendos, nullamque ijs coronam defu-
turam, vt meritò dicantur ſequi *Agnũ
quocunque ierit.* Ceterùm hæc verba o-
mnibus ſanctis alia ratione tribuentur,
quatenus omnibus commune eſt nun-
quam à Chriſti conſpectu diſcedere,
ſed cum illo eſſe vbicunque ipſe ſit:
atque ita verumque verum eſt, & mo-
do quodam conuenit omnibus ſanctis,
alio non niſi virginibus.
Hi empti ſunt. † Hoc iam expoſui- *Verſ. 4.*
16 mus initio numeri vndecimi.
*Et in ore eorum non eſt inuentum menda *Verſ. 5.*
cium. Maius quippiam dicit quam pri- *Veracitas*
mo aſpectu apparet, nam cum vnam *quantã ani*
virtutem commendare videatur, nul- *mi indicet*
lam eis non tribuit. Qui enim ita verax *puritatem.*
eſt, vt in ore eius nunquam inueniatur
mendacium, nihil ambiet, nulli adula-
bitur, nullum timebit, nihil magnum
putabit in rebus ſæculi, omnia conte-
mnet, vnique Deo totus inhærebit, ac
denique erit omni ex parte perfectiſſi-
mus. Ita de Chriſto dictum eſt. 1. Pet. 2.
Qui peccatum non fecit, nec inuentus
eſt dolus in ore eius. Et Dominus ait
de Nathanaele Ioh. 1. *Ecce verè Iſraeli*
ta, in quo dolus non eſt. Et Pſal. 31: Bea
tus vir, cui non imputauit Dominus
peccatum, nec eſt in ſpiritu eius dolus.
E contrario dolus maximis ſceleribus
adiungi ſolet, vt Pſal. 5. Virum ſangui-
num & doloſum abominabitur Domi
nus.

nus. Pſal. 10?: Quia os peccatoris, & os
doloſi ſuper me apertum eſt, Et deficiē
te veritate virtutes omnes deficere cē-
ſentur: Pſal. 11: Saluum me fac Domi-
ne, quoniam defecit ſanctus, quoniam
diminutæ ſunt veritates à filijs homi-
num. Hoſ. 4: Audite verbum Domini
filij Iſrael, quia iudicium Domino cum
habitatoribus terræ: non eſt enim veri
tas, & non eſt miſericordia, & non eſt
ſcientia Dei in terra. Maledictio, &
mendacium, & homicidium, & furtū
inundauerunt, & ſanguis ſanguinem
tetigit. Sed cum in omnibus hoc ſum-
mæ laudis ſit, multò maioris eſt in his,
qui nec Antichriſti potentia, aut mi-
nis terrebuntur, nec promiſsis capien-
tur vt veritatem Chriſti tenere, aut do
cere deſinant. His verbis notum eſt nō
repugnare illud Pſal. 115: Ego dixi in ex
ceſſu meo: Omnis homo mendax. Eſt
enim homo mendax natura ſua, & qui
decipi, ac decipere poſsit, ſed gratia
Dei effici poteſt vt nunquam men-
Verſ. 5. tiatur.
Sine macula enim ſunt ante thronū Dei.
17 † Hæc vltima verba, *Ante thronum Dei*,
codex Græcus Complutenſis non ha-
bet, alij recentiores habent, & Latina
eiuſdem Complutenſis translatio. Sed
delenda videntur, quoniā nec in omni
bus Latinis codicibus leguntur, nec
apud Hieronymum lib. 1. contra Ioui-
nianū (qui ita hunc locum refert: Et in
ore ipſorum non eſt inuentum menda
cium, & ſine macula ſunt) neque apud
Andreā, neque apud Aretham, neq;
apud Ansbertum, neque apud Ambro
ſium. Quod autem ait: *Sine macula enim
ſunt*, idem Ambroſius negat de iis, qui
in hac vita ſint, intelligi poſſe, quoniam
ſi dixerimus quoniam peccatum non
1. Iohan. 1. habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas
in nobis non eſt. Sed ſi præcedentia re-
ſpiciamus, dubitare nō poſſumus quin
de illorum ſanctitate, quam in vita ha-
buerunt, ſermo ſit. Nam ſi de puritate
beatorum nunc Iohannes loqueretur,
quid de his virginibus dicit, quod non
æquè de reliquis omnibus veriſsimè di
catur? Nō dicit eos ſine leuioribus pec-
Macula, immaculatus. catis victuros eſſe, pro quibus omnes
ſancti non ſolùm humiliter, ſed veraci
ter etiam dicunt: Dimitte nobis debi-
18 ta noſtra. † Sed maculam intelligit gra
uiorum peccatorum, ac ſi dicat, eos ſin
gularem quamdam animæ puritatem
habituros eſſe, quæ non ſolùm morta-
lia peccata non admittat, verùm nec ve
nialia grauiora, minora autem crebrò
pœnitentiæ operibus, & lacrymis de-
leat. Atque hoc, quod nunc Iohannes
dicit, poſſe in hac vita per Dei gratiam
obtineri facilè intelligemus ſi Græcam
vocem conſideremus, ἄμωμοι, id eſt, *Ἄμωμος.*
immaculati, irreprehēſibiles, quæ vox *Immaculatus.*
hominibus ſanctis in hac vita ſæpe da-
tur, vt Ephe. 1: Sicut elegit nos in ipſo an
te mundi conſtitutionem, vt eſſemus
ſancti, & immaculati in conſpectu eius
in caritate. In Græco eſt eadem vox, &
Eraſmus vertit: Irreprehenſibiles. Co-
loſ. 1: Nunc autem reconciliauit in cor-
pore carnis eius per mortem, exhibere
vos ſanctos, & immaculatos, & irrepre
henſibiles coram ipſo. 2. Pet. 3: Satagi-
te immaculati, & inuiolati ei inueniri
in pace, vbi pro Inuiolati eſt ἀμώμητοι,
id eſt, Irreprehenſibiles. Eadem voce
Latina ſimilibus vocabulis Græcis re-
ſpondente ſæpè vtitur hoc modo no-
ſter interpres, vt Sap. 4: Cani ſunt ſen-
ſus hominis, & ætas ſenectutis vita im-
maculata. Iac. 1: Religio munda, & im-
maculata apud Deum, & patrem hæc
eſt, viſitare pupillos & viduas in tribu-
latione eorum, & immaculatum ſe cu
19 ſtodire ab hoc ſæculo. † Ex his iam in-
telligimus: *Sine macula enim ſunt ante
thronum Dei*, ſi ita legere velimus, idem
valere, atque, ſine macula enim ſunt an
te Deum, ſiue in conſpectu Dei, fortaſ
ſe ab hominibus reprehendentur, ſed
apud Deum, qui intuetur corda, ſine
macula ſunt. Aut certè, non ſolùm in
conſpectu hominum ſine macula erūt,
quorum ſæpe iudicia falluntur. Sed in
conſpectu etiam Dei. Cum autem di-
xiſſet: Et in ore eorum non eſt inuen-
tum mendacium, ſimiliter dicendum
videbatur, ſine macula enim fuerunt:
Sed ſolet crebrò, quemadmodum ver-
bis præteriti temporis, ita etiam præſen
tis vti ad futura ſignificanda more pro-
phetarum, vt quod dicitur perinde cer *Regula.*
tum eſſe intelligatur ac ſi geſtum eſſet,
vel iam gereretur, vt oſtendimus cap.
13. num. 31. Hoc etiam notandum, ra-
tio-

tionem illius dicti: Et in ore eorum nõ eſt inuentum mendacium, reddi hoc: *Sine macula enim ſunt*, quoniam à viris perfectis, qui Deo ſimiles euadere cupiunt, nihil eſt alienius quam mendacium, quia Deus veritas eſt, & veritatẽ maximè diligit, & omne mendacium deteſtatur.

Verſ. 6. *Et vidi alterum angelum volantem per*
20 *medium cœli.* † Alterum dicit ab eo, ſcilicet, qui ſibi ea, quæ prædixerat, oſtendebat. Per medium cœli volat vt ab omnibus videri, audiriq́; poſsit.

Verſ. 6. *Habentem Euangelium æternum*, Ideſt, Cui datum eſt prædicare Euangelium, ſiue bonum nuntium regni æterni ſanctorum, vel vitæ æternæ, vt ea faciant, per quæ vitam æternam conſequantur. Dicitur etiam Euangelium æternum, quoniam non erat periturum, aut alia lege antiquandũ, vt vetus teſtamẽtum: & quoniam quæ docet, quæq; promittit, ſemper erunt, nõ vt vetus lex, in qua temporalia bona magna ex parte promittebantur, [& cum tempore tranſeunt. Opportunè verò nunc æternum vocauit Euangelium, vt ſpe bonorum æternorum homines excitati contemnãt diuitias, & voluptates breui perituras, eiſque æterna bona præponant: nec metuãt tẽporalia ſupplicia eterna pro illis vita donandi, ſed ea, quæ ſemper cruciabunt, & nũquam finientur.]

Verſ. 6. *Vt Euangelizaret ſedentibus ſuper terram.* Ideo Euangelium æternum habebat, vt Euangelizaret, ideſt, vt illud hominibus annuntiaret, eoſque à terrenis tolleret ad cœleſtia, à temporalibus ad æterna, vt verba eius indicant. Quare meritò dicit; *Sedentibus ſuper terram*, id eſt, hominibus cœli oblitis, & tantũ terrena curantibus, hi enim dicuntur habitare terram, & ſedere ſuper terram. Luc. 21: Et ſuperueniat in vos repentina dies illa, tãquam laqueus enim ſuperueniet in omnes, qui ſedẽt ſuper faciem omnis terræ. Quare rectè Beda expoſuit: Conuenit eos, qui cœleſti attolluntur volatu, terrenas quoque mẽ-

Sedere ſuper terram.

21 tes de ſede ſui corporis prædicando leuare. † Sed quæritur an exiſtimãdum ſit hunc verè futurum eſſe angelum, qui iudicium inſtare prędicet? Reſpondeo Iohannem quidẽ angelum vidiſſe hæc dicentem, ſed in angelo tamen illo ſignificantur veri prædicatores à Deo miſsi, qui nuntij Dei ſunt, & illis temporibus Diabolo, & prædicatoribus Antichriſti pacem & ſecuritatem pollicẽtibus diem iudicij iam iam adeſſe clamabunt. Ita intellexerũt Tyconius Hom. 11. & Beda, & Ambroſius, & Ansbertus, Anſelmus, Rupertus, & alij. Ratio expoſitionis hæc eſt, quòd prædicatio Euangelij nunquam per angelos facta eſt ciuitatibus & prouincijs, ſed per homines, atque hic Diuinæ prouidentiæ conuenientiſsimus ordo ſemper ſeruatus, & ſemper ſeruandus eſt. Non enim angelis, ſed Apoſtolis Dominus dixit: Prædicare Euãgelium omni creaturæ. Et Paulus ait 2. Cor. 5. Quoniam quidem Deus erat in Chriſto mundũ reconcilians ſibi, non reputans illis delicta ipſorum, & poſuit in nobis verbũ reconciliationis. Pro Chriſto ergo legatione fungimur. Quod autẽ de hoc angelo dicimus, id de ſecũdo, & tertio intelligendum eſt.

Quis ſit angelus habẽs Euangeliũ æternum

Mar. vlti.

22 *Et ſuper omnem gentem, & tribũ*, † Vt Euangelizaret illud ſuper omnem gentem, &c. Conſultò autem copulat tot vocabula idem fere ſignificantia, vt intelligamus vbique prædicandum eſſe hoc Euangelium, nec vllam fore nationem, aut vllum populum, qui non audiat. *Verſ. 6.*

Dicens magna voce: Prædicabitur magna contentione animi propter rei ipſius magnitudinem, & ita prædicabitur vt neminem latere poſsit. *Verſ. 7.*

Timete Dominum. Ne timeatis Antichriſtum, aut eius minas, nolite timere eos, qui occidũt corpus, & poſt hoc nõ habent amplius quid faciant. Timete Chriſtum, qui animam, & corpus poteſt mittere in gehennam, & iam venit ad iudicium, vt bonos honore, malos æternis ſupplicijs afficiat. Hoc autem eſt Euangelium, ideſt, bonus nuntius, clamare proximum eſſe diem iudicij, quo nihil lætius bonis nuntiari poteſt, ſicut ait Dominus Luc. 21: His autem fieri incipientibus reſpicite, & leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra. *Verſ. 7.*

Qui fecit cœlum, & terram. Qui cum omnium creator ſit, infinitã habet virtutem, *Verſ. 7.*

tutem, cui nemo inimicorum, quãuis
potentiſsimus ſit, reſiſtere poſsit, quin
omnia faciat, quæ velit.

Verſ. 7. *Et fontes aquarum.* † Cur, cũ omnia
23 ab eo facta eſſe dixerit, quæ in cœlo, &
quæ in terra, & quæ in mari naſcuntur;
fontes nunc aquarum commemorat,
nec aliud præterea? Hanc quæſtionem
& intactam, & inſolutam relinquunt
expoſitores præter Aretham, & Tho-
mam. Ille per fontes omnia ſubterra-
nea ſignificari cenſet, quoniam incer-
tum eſt vnde ſit fontium progreſſus,
quemadmodum etiam eorum, quę ſub
terra ſunt.. Melius Thomas indicat,
ideò fontes commemorari, quia in eis
manifeſtatur Diuina ſapientia, & boni
tas, & potentia. Quod magis explican-
dum eſt. Cum ſine aqua conſeruari vi-
ta humana non poſsit, & ad eius vſus
ea, quæ in mari eſt, inepta ſit, ſummæ
prouidentiæ, & bonitatis, & potentiæ
fuit aquam maris ſalſam per ſubterra-
neos meatus excolare, & edulcorare,
atq; ex varijs locis tenues ſtillas in vnũ
locum contrahere vnde fontes erum-
pant, & riui, & flumina, atque ex tam
paruis principijs tot, tantos, tãque pul-
chros fontes educere: aut certe ex aquis
maris pluuiã gignere, vnde hæc omnia
24 fiant. † Quare cum aqua nihil ſit vti-
lius in vita, meritò inter præclariora
Dei opera fontes numerantur, vt Tob.
8: Benedicãt te cœli, & terræ, mareque,
& fontes, & flumina, & omnes creatu-
ræ tuæ, quæ in eis ſunt. Et Pſal. 103: Qui
emittis fontes in conuallibus, inter me
dium montium pertranſibunt aquæ.
Cum ergo ait: Adorate eum, qui fecit
cœlum, &c. *Et fontes aquarum*, & hoc vi
detur dicere: Adorate eum, qui vos fe-
cit, & qui ad vitam veſtram tuendam
mirabiliter è terræ cauernis eduxit fon
tes aquarum. Tacitè quoque indicat
Dei potentiam, qui etiam profundiſsi-
ma nouit, & in eis poteſt, quæ velit,
operari.

Verſ. 8. *Et alius angelus ſecutus eſt.* Alij prædi-
catores veritatis clamabunt poſt hos
finem malis imminere ſuarum volu-
ptatum. Fieri etiam poteſt, vt in his tri-
bus angelis tres prædicatores Euange-
lij intelligantur, qui illo tempore erunt
celeberrimi. Certè Victorinus primũ
angelum dicit eſſe Eliam, ſecundum al
terum prophetam eius comitem.

25 *Cecidit cecidit Babylon illa magna.* † Sæ- Verſ. 8.
pe nobis occurret Babylon in hoc li-
bro, quare ſemel explicandum eſt quid
ſit, vt rectè omnia intelligantur. Com- *Babylon*
munis fere ſententia expoſitorum eſt *quænã in-*
in Babylone intelligi ciuitatem malo- *telligatur*
rum, quæ ex omnibus impijs conſtat, *in hac Apo*
& in qua Diabolus dominatur, eam nẽ- *calypſi.*
pe, quæ aduerſatur ciuitati Dei Ieruſa-
lem, & quam ædificat amor ſui vſque
ad contemptum Dei, vt dixit Auguſti-
nus. 14. de Ciui, c. vltim. in quibus libris
multa ſcripſit de vtraque ciuitate. Hæc
eſt ſententia Tyconij Hom. 11. Bedæ,
Ambroſij, & Ansberti, & Haymonis,
& Primaſij, & Anſelmi, & Thomæ.
Idem intelligit Arethas cum mundum
ſignificari dicit, nã & multi ex ijs, quos
nominauimus, ciuitatem Diaboli, &
hunc mundum, hoc eſt mundanorum
hominum congregationem, pro eodẽ
accipiunt, & vtroque modo Babylonẽ
interpretantur. Sed, ſi ita accipiamus,
multa erunt, quæ vel nullo modo, vel
admodum violenter exponentur. Nam
quod nunc occurrit: *Quæ à vino iræ for-*
nicationis ſuæ potauit omnes gentes, Quo-
modo ciuitati Diaboli, ſiue vniuerſo
corpori malorum conuenire poteſt, cũ
hæc ciuitas ſint ipſę gentes, quas illa po
26 tauit vino iræ fornicationis? De eadem
dicitur cap. 17: Cum qua fornicati ſunt
reges terræ, & inebriati ſunt qui habi-
tãt terram de vino proſtitutionis eius.
Et tamen reges terræ, & omnes, qui
ſunt inebriati, ſunt ipſa ciuitas Diabo-
li. Oportet ergo aliam eſſe ciuitatem,
vel aliam congregationẽ, quæ eos ine-
briet. Reſpondet Beda: Ciuitas impio-
rum ex omnibus congregata gentibus
ipſa gentes, id eſt, ſua membra, vino ine
briat erroris. Atque eodem modo cete
ri exponũt. At repugnare omnino vidẽ
tur huic ſenſui quæ legimus ca. 18: Ideo
in vna die venient plagæ eius, mors, &
luctus, & fames, & igne comburetur,
id eſt, vna die tota finietur cum ſuis, &
tamen ſequitur: Et flebunt, & plangent
ſe ſuper illam reges terræ, qui cum illa
fornicati ſunt, & in delicijs vixerunt;
cum viderint fumum incendij eius,
longè ſtantes propter timorem tor-
men-

mentorum eius. Eiuſmodi ſunt & cętera, quæ in eodem cap. ſequuntur. Cum ergo hi reges, & mercatores, ſint extra Babylonem, quia illam deplorant vno die cōbuſtam, & ſi ipſi pars eius eſſent, non venirent vno die plagæ eius: cumque ipſi non ſint extra ciuitatem Diaboli, alia eſt Babylon, alia ciuitas Diaboli, ſiue malorum.
27 † Atque, vt alia omittamus, illud cap. 17: Septem capita ſeptem montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet, quomodo poteſt de ciuitate Diaboli intelligi, aut cur illa dicatur ſuper ſeptem montes ſedere? Et in eodē cap. Et decem cornua, quæ vidiſti in beſtia, hi odient fornicariam, & deſolatā facient eam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipſam igni concremabunt: quomodò poteſt ad ciuitatē Diaboli referri, quam decem reges pro viribus augere, & tueri nitentur?

Roma figuratè Babylon dicitur.

Alia itaque via eundum videtur. Et hoc primùm conſtet, nomen Babylon hic non propriè accipi, ſed figuratè, vt apertè Iohannes docet eodem cap. 17: Et in fronte eius nomen ſcriptum: Myſterium: Babylon magna. &c. Cum dicit, Myſterium, Myſticum indicat eſſe quod dicit, id eſt, arcanum quippiam latere in nomine Babylonis, nec ita accipi debere vt ſonat. Arbitror ergo [(quod Andreas epiſcopus Cæſareæ, & Arethas in huius libri Commentarijs nonnullos ſenſiſſe teſtantur.)]. Romam nomine Babylonis deſignari, [nō quæ nunc eſt poſt Chriſti confeſsionem, ſed quæ tunc erat, cum hæc ſcribebat Apoſtolus.] Etenim cum Babylon ante aduentum Chriſti reges haberet potentiſsimos, & populo Dei infeſtiſsimos, in eaque Iudæi captiui ſeruili conditione diu vixiſſent: Apoſtoli Romam Babylonem appellarunt quòd Iudæos cepiſſet, ſibique ſubiecisſet, & eius imperatores totius orbis terrę Domini vehementer Chriſtianos affligerent, & plurimos eorum occiderent, & Babylon verè Romæ figura fuiſſet. Quare meritò Auguſtinus ſcripſit. 18. de Ciui. cap. 2. Babylonem eſſe quaſi primam Romam: & cap. 22. Romam eſſe velut alteram Babylonem, & velut prioris filiam Babylonis. Et Oroſius lib. 2. cap. 4. multis in rebus eas ſimiles eſſe demon-
28 ſtrat. † Hinc Petrus in prioris epiſtolæ calce ſcripſit: Salutat vos Eccleſia, quæ eſt in Babylone coelecta, & Marcus filius meus, ſub nomine Babylonis figuraliter Romam ſignificans, vt ait Hieronymus in Catalogo ſcriptorū, in vita Marci. Quod etiā ſentit Euſebius lib. 2. Hiſt. Eccle. cap. 15. ſecutus Papiā Iohannis Apoſtoli diſcipulum, & Nicephorus lib. etiam. 2. Hiſto. Eccleſi. cap. 15. & Beda in eumdem locum Petri, & in Proœmio Commentariorū in Marcum, & OEcumenius, & S. Thomas, & alij ex recentioribus. Similiter in Apocalypſi nomine Babylonis Romam intelligi ſæpe martyr Victorinus docet. Et Hieronymus idem ſignificat in illud Iſa. 24: Attrita eſt ciuitas vanitatis, his verbis: Attereretur ciuitas vanitatis, ſiue omnis ciuitas, vel ſpiritualis Babylon, quæ ſedet in ſeptem mōtibus purpurata, cuius ſupplicia in Apocalypſi Iohannis legimus. Pulchréque dixit vrbem vanitatis: ſi enim de cœlo, & terra, & de omnibus, quæ terrena ſunt dicitur: Vanitas vanitatum, omnia vanitas: quantò magis hoc de vna vrbe dicendum eſt, *Eccle. 1.*
29 quæ totius orbis pars modica eſt? † Idē apertiùs alludens ad mulierem meretricem cap. 17. quæ vocata eſt Babylō, in Prologo librorum Didymi de Spiritu ſancto, quos vertit ė Græco, ita exorditur: Cū in Babylone verſarer, & purpuratæ meretricis eſſem colonus, & iure Quiritū viuerē, &c. [Et in calce poſterioris libri aduerſus Iouinianū: Sed te, inquit, alloquar, quæ ſcriptam in frōte blaſphemiā Chriſti confeſsione deleſti, vrbs potēs, vrbs orbis domina, vrbs Apoſtoli voce laudata. Interpretare tuum vocabulum. Roma aut fortitudinis nomen eſt apud Græcos, aut ſublimitatis iuxta Hebræos. In Epiſtola etiā 151. ad Algaſiā Quęſt. 11. hoc idē docet, ac blaſphemiam in fronte ſcriptam his verbis declarat: Nec vult apertè dicere Romanum imperiū eſſe deſtruendū, quod ipſi, qui imperant, æternum putant. Vnde ſecundū Apocalypſin Iohānis in fronte purpuratæ meritricis ſcriptum eſt nomen blaſphemiæ, id eſt, Romæ æternæ. &c. Et in cap. 47. Iſaiæ initio: Non ipſam, inquit, Babylonem quidam, ſed Romanam vrbem interpretātur

tur, quæ in Apocalypſi Iohannis, & in
epiſtola Petri Babylon ſpecialiter ap-
pellatur. &c.] Et in Epiſtola. 17. ad Mar
cellam, Romam cum Bethlehē cōferēs
ait: Et hic puto locus ſanctior eſt Tar-
peia rupe, quæ de cœlo ſæpius fulmina
ta oſtēdit quod Dño diſpliceret. Lege
Apocalypſin Iohānis, & quid de mulie
re purpurata, & ſcripta in eius fronte
blaſphemia, ſeptē mōtibus, aquis mul-
tis, & Babylonis cātetur exitu, cōtue-
re. Exite, inquit Dñs, de illa popul' me',
& ne participes ſitis delictorū eius, &
de plagis eius nō accipiatis. Fugite de
medio Babylonis, & ſaluate vnuſquiſ-
que animā ſuā. Cecidit enim; cecidit Ba
bylō magna, & facta eſt habitatio dæ-
moniū, & cuſtodia ſpiritus immūdi. &c.
30 † Eamdē ſententiā cōfirmat Tertullia-
nus, qui in libro Aduerſus Iudæos, in ca
pite: Itē probationatiuitatis Chriſti: Sic
& Babylō, inquit, apud Iohānē noſtrū
Romæ vrbis figurā portat proinde &
magnæ, & regno ſuperbæ, & ſanctorū
debellatricis. &c. [Idē ſenſit, & eiſdem
verbis explicauit lib. 3. contra Marcio-
nē nō longe à principio. Eadē ſentētia
eſt Sixti Senenſis, lib. 2. Bibliothecæ.
Verbo · Meretricis magnæ inſcriptio:
eāq; noſter Robertus Bellarminus in
primo tomo ſuarū Diſputationū, lib. 2.
qui eſt de ſummo pōtifice, cap. 2. & La
tiùs cap. 13. eruditè cōfirmat. Teſtē etiā
citarē Ludouicū Viuē qui in cap. 22. lib.
18. de Ciuitate Dei idē affirmauit, niſi
in eodē parum modeſtè locutus fuiſſet.
Citabo tamē epiſcopū Lindanū lib. 4.
ſuæ Panopliæ, cap. 82. & coepiſcopum
eius Franciſcū Horantiū lib. 6. Locorū
catholicorū, cap. 12. & Marianū Victo-
rium epiſcopum Amerinū, in Scholijs
Epiſt. 17. Hieronymi, vt alios huius æta
tis ſcriptores omittā. Hoc dicā, Ambro-
ſius, qui priùs negauerat, tandē in cap.
17. veritate cōuinctus Babylonē Ro-
mā ſignificare cōfeſſus eſt.] Huic con-
ueniunt aptiſsimè omnia, quæ de Baby
lone dicūtur in hoc libro, vt ſuis locis
videbimus, quibus omnia cōfirmabun-
tur. Atque illud in primis, quod alij cō-
uenire nō poteſt: Septē capita ſeptem
montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet.
Conſtat enim Romam ſuper ſeptē mō-
tes fundatā fuiſſe, de quib' Virgilius ait.

Septemque vna ſibi muro circumdabit ar- 6. *Æne.*
ces. 1. *Triſt.*

Et Ouidius.

Sed quæ de ſeptem totum circumſpicit or- *Eleg.* 4.
bem
------ Montibus, imperij Roma, Deumque
locus.

Et Horatius in Carmine ſęculari, quod
eſt vltimum libri Epodon:

Dijs, quibus ſeptem placuere colles,
Dicere carmen.

Hi ſunt Palatinus, Quirinalis, Auenti-
nus, Cœlius, Viminalis, AEſquilinus, Ia
nicularis. Hinc Tertullianus in Apolo-
getico Aduerſus Gentes, cap. 35: Ipſos,
inquit, Quirites, ipſam vernaculam ſe-
ptem collium plebem conuenio. &c.
Optimè etiam conuenit quod eſt in eo
dem cap. Et mulier, quam vidiſti, eſt ci
uitas magna, quæ habet regnum ſuper
31 reges terræ: [& quod nunc ait: *Cecidit,*
cecidit Babylon illa magna, &c. id eſt, iam
iam cadet, & penitus ſubuertetur: mo-
re enim prophetico, vt ſemper ſolet,
præterito vtitur pro futuro, vt certiſsi-
mū eſſe ſciamus quod dicit. Habet autē
emphaſin Romę cōuenientē pronomē.
Illa, quæ eſt in Græco multò apertior.
ἔπεσεν, ἔπεσε Βαβυλών, ἡ πόλις, ἡ μεγάλη.
Ideſt: Cecidit, cecidit Babylō illa, vrbs
illa magna: quod egregiè in Romā con
uenit. Illa vrbs, illa quæ omniū ore per
Antonomaſiā vrbs dicebatur, illa quæ
vbiq; intelligebatur cū ſine addito Vrbs
dicebatur. Si ergo omnia cōtuligamus,
quæ de Babylone dicūtur, planiùs eam
Romam eſſe intelligemus. Si meminē
rimus Babylonē Chaldæorū ab Auguſti-
no dici quaſi primā Romā, & Romam
eſſe alterā Babylonē tumentē imperio,
& populū Dei perſequentē: atq; ita Ba
bylonē illā figurā eſſe Romæ, ac peruul
gatū eſſe in Scriptura vt res figurata no
mē habeat figuræ, vt cū Chriſtus voca-
tur Dauid, aut Salomō. Addamus hanc
Babylonē ſedere ſuper ſeptē mōtes, eſ-
ſe vrbē magnā quæ apud omnes ſine ad
dito Vrbs dicitur, habere eam regnum
ſuper reges terræ, matrē eſſe fornicatio
num, & abominationum terræ, re-
ges terræ cum ea fornicatos eſſe,
à regibus, & à negotiatoribus do-
leri, ſub ſe habere decē cornua, ideſt,
decē reges magnos, ſedere ſuper aquas

multas, à decé regibus eſſe vaſtandam.
Nã etſi quędã ex ſingulis vel in congre
gationé malorũ, vel in aliã vrbem con-
uenire poſsint: omnia profectò, niſi in
Romam, non conueniunt.]

† At magna quæſtio eſt, & à patro-
32 nis noſtræ ſentẽtiæ nõ explicata, cur Io
hãnes tot mala prædicat huic vrbi, quæ,
licet tũc caput idololatriæ eſſet, nũc ca
put eſt ſanctitatis, & catholicæ fidei prę
ſidiũ: & cũ Eccleſia cũ ſuo capite vſque
in finẽ ſæculi duratura ſit, locuſq; capitis
proprius Roma ſit, eo ipſo tẽpore, quo
Eccleſiam vaſtabit Antichriſtus, nulla
vrbs, vt apparet, Deo gratior futura eſt?
Præterea Iohannes deſcribit vrbem po
tentiſsimã, & locupletiſsimã, & orbis
reginã: Roma autẽ nec talis nũc eſt, ne-
que extremis tẽporibus futura vide-
tur, vt illi côueniat prophetia. [Ante-
quã ad hæc reſpõdeã, quæ perdifficilia
ſunt, & niſi explicẽtur, totã de Babylo
ne prophetiã ignorari neceſſe eſt, offen
ſioné pio lectori amouere volo: cui for
tè moleſta, & ingrata erit hæc explica-
tio, quòd hæreticorũ maledicẽtiæ faue-
re videatur, qui Romã iniuriæ cauſa Ba
bylonẽ appellãt, quaſi tyrãnicè Eccle-
ſijs imperantẽ, & hinc multa in Roma-
nũ pontificẽ côuicia proferunt. Quin
& Magdeburgenſes ob hoc maximè
Apocalypſin recipiunt, quod multa in
ea aduerſus Romã ſub Babylonis nomi
ne dicãtur. † Cui hoc primũ reſpõſum
33 volo, hæreſes cũ hæreſibus pugnare: ita
ſi Babylonẽ Romã eſſe negamus, Vlda
rico Veleno, & alijs hæreticis fauere vt
debimur, qui, vt Petrũ Apoſtolũ nun-
quã Romæ fuiſſe cõfirmerit, pugnaciſ-
ſimè cõtendũt in Babylone Romã non
intelligi, neq; in Apocalypſi, neque in
priori Petri Epiſtola, in qua legimus: Sa
lutat vos Eccleſia, quæ eſt in Babylone
coelecta. Quibus quoniã eruditiſsimè 1.Pet.5.
à noſtro Bellarmino reſpõſum eſt, nos
quod huius loci poſtulat explanatio di-
cere ſatis erit. Nego me aut his, aut illis
fauere, ſed pugnare potiùs cũ vtriſq; vt
par eſt, & veritatẽ ſimpliciter tueri. Ego
nõ leuibus argumẽtis, vt ſpero, cõfeci
Babylonis nomine Romã indicari, in
Epiſtola Petri, & in Apocalypſi: itaq; il
lis certè contradico, qui Babylonẽ ali-
ter interpretabãtur, ne Romæ principẽ
Apoſtolorũ aliquando vixiſſe fateri co
34 gerẽtur. † Illis verò, qui Babylonis no-
mẽ in Romæ iniuria detorquent, adeò
nõ faueo, aut aſſentior, vt non tã verã
intelligẽtia Scripturarũ in eis, quã ſen
ſum cômunẽ requirã. Etenim Iohãnes
aduerſus illã ciuitatẽ vaticinaturus, quę
tũc gentiũ regina, & caput idololatriæ,
& perſecutrix Chriſtianorũ erat, rectè
eã & Babylonẽ, & meretricẽ, & matrẽ
fornicationũ, & abominationũ terræ
appellat, nõ enim tũc meliori nomine
digna fuit. At poſteà quã ſcriptã in fron
te blaſphemiã Chriſti cõfeſsione dele-
uit, vt dixit Hieronymus, Babylõ nõ ap
pellatur: nã neq; infidelis eſt, ſed fidei
magiſtra, nec Chriſtianos perſequitur,
ſed, vt pia mater, protegit, & fouet, nec
fornicationũ mater eſt, ſed pietatis, &
religionis. Si quando hæc eadẽ fecerit
quę Iohãnis tẽpore faciebat, iterũ Baby
lon vocabitur. Sic Ieruſalẽ cũ pietatem
colit, ciuitas fidelis dicitur, cum adorat
idola, meretrix appellatur. Quomodo, *Iſai.1.*
inquit, facta eſt meretrix ciuitas fide-
les. Eidẽ ciuitati dicitur: Audite verbũ *Iſai.52.*
Domini principes Sodomorũ, auribus
percipite legẽ Dei noſtri populus Go-
morræ: quæ tamẽ poſtea audit: Induere
veſtimentis gloriæ tuæ Ieruſalẽ ciuitas
ſancti. De eodẽ populò dictũ eſt: Filius *Exo.4.*
meus primogenitus Iſrael, &: Filij alie *Pſal.17.*
ni mẽtiti ſunt mihi, filij alieni inueterà-
ti ſunt. Et in Hoſee legimus: Et erit, in
loco vbi dicetur eis: Nõ populus meus
vos, dicetur eis: Filij Dei viuentis: Mu- *Hoſ.17.*
tatis ergo moribus mutãtur vocabula,
& ſicut Iſrael, qui olim erat filius dñi fide
lis fuit, nũc inimicus eſt, ita Roma, quæ
olim erat Babylõ, vbi in Chriſtũ credi-
dit, Babylõ eſſe deſijt, & per Petri ſedẽ
mater religionis effecta eſt. Quæ ergo
hæc aut inſania, aut ſtultitia eſt, quæ de
Roma idolorũ cultrice dicũtur, ea ad
Romã Chriſtianã, & ſanctã, ſiue ad Ec-
cleſiã Romanã, aut ad Apoſtolicã ſedẽ,
dignitatéq; transferre? Ac ne putet
hæreticus ſe ingenioſè argumentari, ſi
dicat, quo tempore hæc Iohannes ſcri-
pſit, ſedem Apoſtolicam Romæ iam
fuiſſe collocatam, atque in ea Cle-
mentem martyrem ſeduſſe, vt teſtatur
Euſebius in Chronicis, ac proptereà Ro
mam vocatam eſſe Babylonẽ hanc etiã
eius

c[illegible] tat coerc[illegible]s. Quis, niſi
v[illegible] u, vel oculis etiā careat, vrbem
a[illegible] op[illegible]u ſecernere neſciat? Si ci-
u[illegible] Romana [illegible]enſis Babylon propter
ſce[illegible] [illegible] retur, num epiſcopatus
e[illegible] app[illegible]abitur? Pe-
trus [illegible]o cum Romam Babylonem vo
ca[illegible]t, [illegible]m Romana cui præerat
& pontificiā, dignitatem quam ad ſalu
te orbis terræ ab ipſo Chriſto accepe-
rat, irriſit, & ſumm[illegible] affecit, atq;
illam tyrānidē quādam eſſe ſenſit, ſeq;
ipſum tyrannū confeſſus eſt. Quis hæc
ſan[illegible]s dicere audeat? Fuerit ſanè vetus
illa Roma Babylon, Eccleſia Romana,
aut ſedes Apoſtolica quid habet cum
Babylone comune? Potuit illa in alia
vrbe collocari, niſi Chriſtus eā Romæ
35 collocari maluiſſet. † Si igitur Piſis, aut
Senis collocaretur, eſſet ne tum etiam
Babylon, aut in eam iacerent conuicia
Babylonis, quæ ſunt in Apocalypſi?
Quid habet amplius mali, aut vitij Ro-
mæ, quam Piſis haberet? Age verò cū
Iſai. 1. Iſaias clamat: Audite verbum Domini
principes Sodomorū, auribus percipite
legē Dei noſtri populus Gomorrę, lęſit-
ne illius vrbis, & gentis pontificatū à
Deo inſtitutū? Auderét ne iſti eū Sodo
mā, aut Gomorrā appellare, Quid? cū
Ezech. 16. Ieruſalē dicitur: Radix tua, & generatio
tua de terra Chanaā, pater tuus Amor-
ræus, & mater tua Chættea: aut cū Do-
Matth. 13 minus eādem interfectricē propheta-
rū, lapidatricemq; eorū, qui ad illā miſ
ſi ſunt, appellat: fuit ne vnquā vllus tam
demēs, tā audax, tā perditus, qui hæc ad
ſacerdotium cōuicia referret? Fuerit cū
hæc dicebat Iſaias, impius aliquis in illo
populo pontifex, fuit & cum Chriſtus
dicebat: quid ergo? impius ne pontifi-
36 catus, quia impius pōtifex eſt? † Nō po-
teſt hominis impietas quamuis magna,
ſanctā, & à Deo inſtitutā poteſtatē pol
luere. ipſe erit de ſeminè Chanaā, aut
Sodomæ, aut Gomorræ, ſi opera Cha-
naā, aut Sodomæ aut Gomorræ fecerit,
eius Eccleſia, eius poteſtas, & dignitas,
ſancta, & integra & omni honore digna
eſt. Veniamus ad Apocalypſin. Quo
Apoc. 14. modo Angelus de ea dicat, *Cecidit, ceci-*
Matth. 16. *dit Babylon illa magna*, cum Dominus di-
xerit angelorū: Tu es Petrus, & ſuper
hanc petrā ædificabo Eccleſiā meā, &
& portæ inferi nō præualebunt aduer-
ſus eā? Et illud: Vidi mulierē ebriam de *Apoc. 17.*
ſanguine ſanctorū, & de ſanguine mar
tyrum Ieſu vtrùm de vrbe Roma di-
ci putamus, in qua innumeri marty-
res occiſi ſunt, an de Apoſtolica ſede,
de qua multi ſancti pōtifices ſanguinē
fuderunt pro Ieſu? Ac cū poſteà ait an-
gelus: Et mulier, quā vidiſti, eſt ciuitas
magna, quæ habet regnum ſuper reges *Apoc. 17.*
terræ: potuit ne apertiùs indicari de vr-
be hęc omnia dici, nō de Eccleſia Ro-
mana, in qua pauci tunc erant, aut de ſe
37 de Apoſtolica, cui pauci parebāt? † Le-
gant caput decimuoctauum, occurrent
plurima, quę in vrbem dirutam optimè
cōueniāt, ad Eccleſiā Romanā, aut ad ſe
dē Apoſtolicā, quæ eſt in vrbe, referre
inſignis dementiæ ſit. Vt illud: Cecidit
cecidit Babylon magna, & facta eſt ha-
bitatio dæmoniorū, & cuſtodia omnis
ſpiritus immūdi, & cuſtodia omnis vo
lucris immundæ, & odibilis. Et ideo in
vna die venient plagæ eius, mors, & lu-
ctus, & fames, & igne cōburetur. Et il-
lud: Et negotiatores terræ flebunt, &
lugebunt ſuper illā, quoniā merces eo-
rū nemo emet ampliùs. Nemo ne erit
Romæ ſublato inde pontifice, qui mer
ces illas pretioſas, & delicatas emat, cū
plena futura ſit diuitibus, & principib[9]
viris? Et mox, Et clamauerunt videntes
locū incēdij eius dicētes: Quæ ſimilis
ciuitati huic magnæ? Poſtremò cum di
xit: Exulta ſuper eā cœlū, & ſancti Apo
ſtoli, & prophetæ, quoniam iudicauit
Deus iudiciū veſtrū de illa: quomodò
gaudere poſſunt Apoſtoli de euerſione
Eccleſiæ Apoſtolicæ, aut Apoſtolicæ
38 ſedis? † Quę Apoſtolū, quē prophetam
perſecuta eſt Eccleſia Romana, aut ſe-
des Apoſtolica, vt exultare debeāt Apo
ſtoli, & prophetæ? Qua iniuria eos affe
cit, vt dicatur eis: quoniam iudicauit
Deus iudicium veſtrū de illa? Quis er-
go quāuis indoctus, ſanus modò ſit ad
Eccleſiam Romanam, aut ad ſedē Apo
ſtolicā referat quę de Roma dicta ſunt?
Satis opinor hæc erant, vt nemo ſuſpi-
caretur expoſitionem noſtrā opem hę
reticis afferre: ſed vt omnia, quæ de Ba-
bylone dicuntur in hoc libro, optimè
intelligātur, ſatis non ſunt; quæſtionē
enim paulò ante propoſitæ dum ſatisfa

cro,& plenius rem elucidabo, & malã
mentem, malumque animum hæreti-
corũ (nam inſcitiam in eis tantam vix
poſſum ſuſpicari) manifeſta veritatis
ipſius luce conuincam.
Pono ergo, quod veriſsimum eſt, in
omnibus, quæ de Babylone, ideſt, de Ro
ma, ab Apoſtolo noſtro dicta ſunt, ni-
hil non ſolũ de Eccleſia Romana, aut
ſede Apoſtolica dictum eſſe, verũ neq;
de ipſa ciuitate, qualis ſub Apoſtolica ſe
de ante plurimos annos fuit, & nũc eſt,
& qualis Romano pontifice Domino,
39 ac moderatore ſemper eſt futura. † Ba

Babylon nõ eſt Roma Chriſtiana, ſed Roma gentilis.

bylon, quæ caſura prædicitur, Babylon
meretrix purpurata, Babylõ mater for-
nicationũ, & abominationũ terræ, quæ
vino iræ fornicationis ſuæ potauit o-
mnes gentes, Roma quidẽ eſt, at nõ Ro
ma Chriſtiana, non Romano Pontifici
obtemperãs, nõ ſedẽ Petri Apoſtoli in
ſe retinẽs, & ſeruans (hæc enim nõ ma-
ter abominationũ, aut fornicationũ eſt
ſed mater pietatis, columẽ fidei catho
licæ, magiſtra ſanctitatis) ſed Roma illa
ſuperſtitionũ, & impietatũ autor, & cõ
ſeruatrix, idololatriæ princeps, ſcelerũ
omniũ ſentina, Chriſtiani nominis ho
ſtis teterrima, ſanctorũ perſecutrix, at-
que interfectrix: qualis ſub ethnicis im
peratoribus olim fuit, & qualis poſtquã
à Romano pontifice defecerit, in fine
40 ſęculi futura eſt. † Diuinare me dicet
quiſpiã, ſed hũc ego orabo vt præiudi-
ciũ deponat, rẽ totam apud ſe maturo
iudicio examinet, nec plus mihi credat,
quã ratio, & veritas perſuaſerint. Hæc
vrbs in grauiſsima apud Deũ offenſio-
ne erat cũ hęc ſcribebat Iohãnes, quòd
mater erat abominationũ, & fornica-
tionũ terræ, & quod plurimũ Chriſtia-
ni ſanguinis effudiſſet. Hic, (inquit ſan-

Serm. 1. de Petro, & Paulo.

ctus Leo) conculcãdę Philoſophiæ opi
niones, hic diſſoluendæ erant terrenæ
ſapientiæ vanitates, hic cõfutandi dæ-
monum cultus, hic omnium ſacrilegio
rũ impietas deſtruenda, vbi diligentiſsi
ma ſuperſtitione habebatur collectum
quidquid vſquã fuerat vanis erroribus
inſtitutũ. Et priùs: Hęc autẽ ciuitas igno
rans ſuæ prouectionis autorem, cũ pe-
nè omnibus dominaretur gentibus,
omnium gentiũ ſeruiebat erroribus, &
magnam ſibi videbatur aſſumpſiſſe reli
gionẽ, quia nullam reſpuebat falſitatẽ
41 &c. † Legamus Ciceronis libros de Na
tura Deorũ, primũ, & ſecundũ Lactan
tij Diuinarum inſtitutionũ, Tertullia-
ni Apologeticũ, Arnobij aduerſus Gen
tiles volumina, vt innumeros prętereã,
videbimus illam ciuitatẽ plenam fuiſſe
Dijs, nõ ſolũ plurimis, atq; ridiculis, ſed
etiã portentoſis, & turpibus, eoſq; quos
ipſa colebat, ceteris etiã gentibus colẽ-
dos dabat. Hinc effectum eſt vt veræ
religionis, ſapientiæque magiſtros ve-
hemẽtiùs oderit, adeò vt duo orbis ter-
ræ lumina Petrum, & Paulũ vno die oc
ciderit, & ſæuiente primũ Neronis per
ſecutione, deinde etiam Domitiani, cu
ius tẽpore hæc ſcribebantur, incredibi-
lis martyrũ multitudo, & in vrbe ipſa,
& eius autoritate, atq; imperio in omni
bus prouincijs interfecta ſit: de vtriſq;
enim ſcriptum eſt cap. 18: Et in ea ſan-
guis prophetarũ, & ſanctorũ inuentus
eſt, & omniũ, qui interfecti ſunt in ter-
ra ipſa enim occidit omnes qui iuſſu, &
42 poteſtate ſuorũ occiſi ſunt. † Æquum
ergo erat vt tãta eius vrbis impietas tri-
ſtiſsimo, atque atrociſsimo excidio ali
quando plecteretur, præſertim cũ pro-
pe finẽ ſęculi nõ minus impia futura ſit,
vt paulò poſt explicabimus. Quod Io-
hannes Apoſtolus prædicit ad cõſola-
tionẽ ſanctorũ, qui tunc perſecutione
Domitiani grauiſsimè vexabantur, &
poſt paucos annos multò grauiùs erãt
vexãdi perſecutione Traiani, & aliorũ,
poſteà imperatorũ, vt æquo animo fer
rent omnia ſcientes illã potentiã, qua
opprimebãtur, eſſe aliquãdo finiendã,
& cædes ſuas eſſe à Domino vindican
das. Deinde etiã admonere nos voluit,
vt quamuis multas videremus eiuſdem
vrbis ruinas, & captiuitates, intelligere
mus nõdũ dignum ſuppliciũ accepiſſe
immania eius facinora, donec aduentã
43 te iã ſæculi fine omnino deleatur. † Idẽ
ergo Romæ cõtinget quod Ieruſalem,
quę occidit prophetas, & lapidauit eos,
qui ad illã mittebantur, multa enim di-
uerſis temporibus paſſa eſt, variéque
afflicta: & quamuis multi fuerint in ea
ſancti pontifices, & ſacerdotes, &
prophetæ, eiuſq; non pauci omni vir-
tute præſtãtes: cum eò impietatis deue-
nit vt regẽ gloriæ in cruce agere aude-
ret,

ret, atrociſsimè à Romanis exciſa eſt, &
ruina illa omnium præteritorũ parrici-
Math. 23. diorũ pœnas dedit, ſicut ait Dominus:
Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſt',
qui effuſus eſt ſuper terram à ſanguine
Habel iuſti vſq; ad ſanguinẽ Zachariæ
filij Barachiæ, quẽ occidiſtis inter tem-
plũ, & altare. Exigẽdas autẽ eſſe pœnas
ab hac ciuitate propter perſecutiones
illas Neronis, & Traiani dubitare non
poſſumus, cùm cap. 18. ſcriptũ ſit: Exul-
ta ſuper eam cœlum, & ſancti Apoſto-
li, & prophetæ, quoniã iudicauit Deus
iudiciũ veſtrum de illa: illa enim olim
occidit Apoſtolos, & prophetas, quos
Deus in eius excidio vleiſcitur. At quõ
modo hoc fieri poteſt, cũ populus Ro-
manus qui nunc eſt, nihil habeat com-
mune cum antiquo illo præter nomẽ,
& ſitum vrbis: ac multò minùs habitu-
rus ſit ille qui erit in fine mundi? Dico
vrbem eſſe eandem, & locum illum
tot ſceleribus inquinatũ aliquãdo hoc
igne purgari debere. Dico etiam mul-
tos eſſe hodie Romæ, qui & nominib'
& ſtemmatis ſe ex veterum Romano-
rum genere eſſe gloriãtur, qui ſemper
numero & multitudine in eadem vrbe
creſcẽt. Prætereà vt vrbs vna cenſetur,
quę olim fuit & quę poſteà in ei' ruinis
ædificata eſt, ita ciues ijdẽ cẽſentur, etiã
ſi ex genere priorũ non ſint, illis enim
ſe adiungũt, & quaſi vnum cũ eis cor-
pus, atque vna reſpublica fiunt. Atquè
tunc maximè vnum corpus cenſentur
cum veterum facta, & ſcelera imitan-
tur, cuius imitationis cauſa eorum filij
fiunt, quorũ natura non erant filij. Ita
Iohan. 8. filij Diaboli dicũtur qui imi-
tatores eius ſunt, & Ezec. 16. Iudæi nõ
patriarcharũ filij appellantur, ſed Cha-
nanæorum. Hæc dicit Dominus Deus
Ieruſalem: Radix tua, & generatio tua
de terra Chanaã. Pater tuus Amorræus,
& mater tua Chettæa. Et Daniel ſeni
impio loquitur cap. 13. Semen Chanaã,
& nõ Iuda. De qua re Origenes Hom. 4.
in Ezeciel ẽ eleganter, & copioſè docet
patres & filios in Scriptura ſæpe non
tam natura, quã ſimilitudine morũ ap-
pellari. Et Hom. 6. ait de Ieruſalẽ: Quã-
diu non peccauit, pater eius Deus erat,
quãdo vero peccauit, pater eius Amor-
ræus. Quamdiu non peccauit, radicem
habuit Abraham, Iſaac, & Iacob: quan-
do peccauit, radix eius Chananæa fa-
cta eſt. &c. Quare etſi liquidò conſta-
ret ciues Romanos in fine ſæculi futu-
ros nullo modo pertinere ad ſtirpem
veterum, ſatis eſſet eorum ſcelera imi-
tari, vt propter ea etiam punirẽtur. *Ete*
nim Iudæi nullo modo pertinebant ad
ſtirpem Cain, qui Habelem fratrem
occidit, & tamen venit ſuper illos ſan-
guis Habelis iuſti. Multi etiam erant,
qui nõ eſſent de ſtirpe eorum, qui occi-
derunt Zachariam filium Barachiæ, cu
ius tamen ſanguinis vltio expetitur ab
illo populo, qui poſt multos annos Do
44 mino in terris viuente ſucceſsit. †Quo
niam ergo in fine ſæculi recordabitur
Deus peccatorũ, quæ olim Romani fe
cerũt aduerſus Dominum, & aduerſus
Chriſtum eius, videbitque eos qui tunc
erunt, cum peccata maiorum ſuorum
non ignorẽt, obſtinato animo illorum
impietatem imitari, etiam in eis maio-
rum peccata puniet, quia illis propter
imitationem eadem peccata imputan-
tur & aliquãtò grauiùs punientur quã
ſi nulla vnquã Romæ impietas fuiſſet,
quia & aliquãtò grauiùs peccabũt dum
illis placẽt ſcelera maiorum, & imitari
ea volunt, & audaciùs atq; impudẽtiùs
peccãt dũ facere nõ timent quod Deo
in maiorib' ſuis diſplicuiſſe animaduer
tũt. Et quoniam cum nouis vetera etiã
Babylonis peccata luenda erant, Apo-
ſtolus noſter quaſi de re iam diu geſta
loquitur cap. 16: Et Babylon magna ve-
nit in memoriam ante Deum dare illi
calicem vini indignationis iræ eius. In
memoriam venit, quia iam eius vete-
ra ſcelera obliuioni data erant propter
religionem, quam amplexa fuerat: ſed
poſteà nouis, ſimilibuſque accedenti-
bus priora reuocantur in Dei memo-
riam. Et cap. 18: Quoniam peruenerũt
peccata eius vſque ad cœlum, & recor-
datus eſt Deus iniquitatum eius. Quare
vt Ieruſalem non eſſet à Romanis va-
ſtata propter vetera ſcelera, niſi ea po-
ſteà nouis, grauiſsimiſque cumulaſſet
cum tẽpus viſitationis ſuæ non cogno-
uit, vt ait Dominus, ſed ipſum, à quo *Luc. 19.*
ſeruanda erat, occidit; ita Roma poſt
tot idolorum cultum, poſt incredibiles
ſuperſtitiones, poſt tot martyrũ ſangui

 nem

nem crudeliter effuſum maneret vſque
ad finē ſeculi extremum, quia ſedes vi-
carij Chriſti effecta eſt, niſi priſtinā illā
impietatem nouis ſceleribus, & imma-
nibus peccatis æquatura eſſet. Etenim
nō propter priora tātùm peccata eam
cōflagraturā eſſe magno incēdio, vt an
te diximus, ſed etiam propter illa, quæ
extremis illis tēporibus cōmiſſura eſt,
ex huius Apocalypſis verbis adeò per-
ſpicuè cognoſcimus, vt ne ſtultiſsimus
45 quidē negare poſsit. † Hic legimus: Ce
cidit cecidit Babylon illa magna, quæ à
vino iræ fornicationis ſuæ potauit o-
mnes gentes. Et cap. 17: Veni oſtēdam
tibi damnationē meretricis magnę, quę
ſedet ſuper aquas multas: cū qua forni-
cati ſunt reges terræ, & inebriati ſunt
qui inhabitāt terrā de vino proſtitutio
nis eius. Hęc qui leget, de illis dicta puta
bit, qui & ante Iohannē, & eius tēpore
vixerūt, & eſt hoc quidē verū: ſed de il-
lis quoq; dicūtur, qui extremo mūdi tē
pore viuent, & cū ea fornicabūtur; cap.
enim. 18. vbi de eius incēdio ſermo eſt,
hoc ſcriptū eſt: Et flebunt, & plāgent ſe
ſuper illam reges terræ, qui cū illa forni
cati ſunt, & in delicijs vixerunt, cū vide
rint fumum incēdij eius, longè ſtantes
propter timorē tormentorum eius, di-
centes: Væ, væ, ciuitas illa magna Baby
lon, ciuitas illa fortis, quoniā vna hora
venit iudiciū tuū: Et negotiatores terrę
flebunt, & lugebūt ſuper illam, quoniā
merces eorū nemo emet ampliùs. &c.
46 † Vtrùm illi lugebūt, qui ante mille, &
multò plures annos mortui ſunt, an qui
tunc viuēt, & videbunt fumum incen-
dij eius? Ex quo etiam manifeſtè perſpi
citur, peccata, quæ extremo tēpore pa-
trabit, omninò ſimilia futura ijs, quæ fe
cit cū imperium tenebāt imperatores.
Vnde & de ſanctorū perſecutione illius
nouiſsimi tēporis eodē modo loquitur
Apoſtolus, ac de illis priorū tēporum:
Cap. 18. Exite de illa populus meus, vt ne partici
pes ſitis delictorū eius, & de plagis eius
non accipiatis. Reddite illi ſicut & ipſa
reddidit vobis, & duplicate duplicia
ſecundū opera eius: in poculo, quo mi-
ſcuit, miſcete illi duplū. Quoniā igitur
dubium nō eſt Babylonem omnis ido-
lolatriæ, & omnium ſcelerum officinā
futurā eſſe: ſi fidē fecimus Babylonem
Romā dici, dubitari nō poteſt quin Ro
ma propè finem ſeculi hæc omnia habi
47 tura ſit. † Et quoniā dum Chriſtiana fue
rit, & pōtifici ſuo paruerit, hæc illi con-
tingere nō poſſunt: neceſſe eſt dicere
eā à fide, & ab obedientia vicarij Chriſti
eo tēpore eſſe defecturā. Itaq; dum ſub
pontificis maximi dominatu fuerit, lon
gè ab huiuſmodi ſceleribus aberit: erit,
vt ſub eo fuit ſemper, orbis terræ caput,
Apoſtolicę fidei cuſtos, & magiſtra, do
miciliū pietatis: cū ab eo defecerit, eūq;
cum multitudine ſanctorū vel expule-
rit, vel fugauerit, in nefariorum ſcelerū
ſentinā conuertetur. Itaq; quidquid mali
de Roma ſcribitur in hac Apocalypſi,
vel ad tēpus illud ſpectat, quo gētilibus
imperatoribus ſeruiebat, vel quo ponti
ficē ſuū à ſe eiecerit. Nec cū pontificē
ex ea eijciēdum eſſe dico, affirmo vni-
uerſum populū Romanū à fide eſſe de-
fecturū, multi enim viri boni ex hac po
tiſsimū ciuitate, & ex alijs eiecto pōtifi
ci adhærebunt, & fidem cōſtanter reti
nebunt. Fieri etiā poteſt vt Chriſtiani
nōnulli, qui non ſint ſanctitate conſpi-
cui Romę tunc degere aliquo tempore
ſinantur. Num hæreticis auxiliantur cū
Babylonē Romam interpretamur, an
eorum inuerecundā maledicētiam, &
imperitiā Scripturarū vera illarū inter-
pretatione detegimus? Non erit ergo
vicarius Chriſti eo tēpore epiſcopus vr
bis Romæ? Vnde datū hoc ſumis? vitio
48 ſiſsimè colligis. † Ego vicariū ſummum
Chriſti ſemper Eccleſiā habituram eſſe
ſine vlla dubitatione cōfirmo: atq; hic
ſemper vbicunq; ſit, Epiſcopus Romæ
erit, etiam ſi illa penitus excisa ſit. Si Sal
manticēſes epiſcopū ſuum vrbe eijce-
rent, quocūq; ille in loco exularet, ſine
dubio epiſcopus Salmanticenſis eſſet.
Fac vrbem euerti, epiſcopū fugari, pati
hæc, & alia multa poteſt ab hoſtibus,
ſed vt epiſcopus eiuſdem vrbis nō ſit, fa
cere non poterunt hoſtes. Cum Romę
imperatores ethnici pontifices, Eccle-
ſiamque crudeliſsimè perſequebantur:
quis tam ſtultus vnquam fuit, vt nega-
ret Romæ epiſcopos ſemper fuiſſe ſan
ctos illos pontifices, qui diuerſis tem-
poribus in ſiluis, & in ſpecubus latebāt,
aut in exilium mittebantur? Sed hæc
notiſsima ſunt.

Illud

[illegible] potiùs videamus, qualis poſt-
quã à ſuo põtifice receſſerit, futura Ro
49 ma [illegible]. † Dudum demõſtrauimus ſum-
mãm [illegible] idololatriæ omnis, & omniũ
peccatorum licẽtiam futuram. qualem
fuiſſe ſcimus cum ethnicis parebat im-
Cap. 18.
peratoribus. Addamus & illud eiuſdem
Apoſtoli: Quia de vino iræ fornicatio-
nis eius biberunt omnes gentes, & re-
ges terræ cum illa fornicati ſunt. Non
dixit: Ipſa cum regibus terræ fornicata
eſt, quo verbo ſignificaretur eã idolola
triam ab illis accepiſſe, ſicut cum Ieru-
ſalem dicitur: Et fornicata es cum filijs
Eze. 16.
AEgypti vicinis tuis. Et poſtea: Et for-
nicata es in filijs Aſſyriorũ. Fornicatio
Ieruſalem (inquit Hieronymus) cum
AEgyptijs idololatriæ eorum imitatio
eſt. Sed reges terrę cũ ea fornicati ſunt,
quia eius idololatriã ipſi imitabantur.
50 † De perſecutione ſanctorũ iam dixi-
Apoc. 18.
mus. Hoc dicere ſatis nunc erit: Et audi
ui aliã vocẽ de cœlo dicentẽ: Exite de il
la populus meus, vt ne participes ſitis
delictorum eius, & de plagis eius nõ ac
cipiatis: quoniã peruenerũt peccata ei⁹
vſq; ad cœlũ, & recordatus eſt Deus ini
quitatũ eius. Ex eiſdẽ intelligitur ſum-
Roma ad priſtinã potentiam reditura.
ma eius potẽtia, qua ſi careret, nõ forni
carẽtur cũ ea reges terræ. Diuitiæ etiã
erũt incredibiles, & delicię, quę in toto
capite. 18. copioſiſsimè deſcribũtur. Et
mercatores (inquit) terræ de virtute de
liciarum eius diuites facti ſunt. Et ſupe-
riùs: Et negotiatores terræ flebunt, &
lugebunt ſuper illã: quoniã merces eo-
rum nemo emet ampliùs, merces auri,
& argenti, & lapidis pretioſi, & marga
ritę, & byſsi, & purpurę, &c. Et poſteà:
Quantum glorificauit ſe, & in delicijs
fuit, tantũ date illi tormẽtum, & luctũ.
51 † Qua verò ratione ad tam incredi-
bilem potentiã, & diuitiarũ, ac delicia-
rũ magnitudinẽ peruẽtura ſit, certò ſci
re hominẽ arbitror neminẽ, cõijcere ta
men ex verbis Apoſtoli, quodãmodo li
cet. Capite. 17. meretrix purpurata ſe-
det ſuper beſtiã habẽtem decẽ cornua,
in quibus decẽ reges intelliguntur, qui
orbẽ terræ vniuerſum inter ſe diuidẽt,
ac ſibi ſubijcẽt, vt diximus ex veterũ pa
trum ſententia in cap. 12. nu. 18. & ſe-
quentibus. Horũ tempore regnabit An
tichriſtus, vt eodẽ in loco dictũ eſt, &
ex Danielis. 7. apertè cognoſcimus. Ex
quo ſuſpicor Romam eiecto pontifice
breui ad antiquam rediturã eſſe poten-
tiam, ita vt ſub ditione ſua habeat illos
decem, qui paulò poſt in vniuerſa terra
regnaturi ſunt, ideo enim, vt arbitror,
ſedet ſuper beſtiã habẽtem illa cornua,
vt intelligamus quidquid Diabolo pa-
52 ret, illi quoq; parere. † Mirũ hoc vide-
tur, & ego magnopere mirandũ confi-
teor: ſed ideo dictũ eſt: Et mulier, quam *Apo. 17.*
vidiſti, eſt ciuitas magna, quæ habet re-
gnũ ſuper reges terræ, id eſt, cui nunc
obſequũtur illi, qui decẽ cornibus ſigni
ficãtur, & terrę omni dominaturi ſunt.
Et ca. 18: Quia in corde ſuo dicit: Sedeo
Regina, & vidua nõ ſum, & luctũ non
videbo. Ac ſi dicat; Quãuis põtificẽ eie
cerim, qui vir meus erat, nõ ſum vidua,
cũ tot reges mihi pareant. Quod ſi quis
putat hæc verba ad antiquã illam eius
felicitatẽ eſſe referẽda, cum nec dũ col
lum iugo Chriſti ſubdiderat: legat prę
cedẽtia, quæ fidelibus tunc in ea futuris
dicũtur, cum illa vaſtabitur: Exite de il-
la populus meus, vt ne participes ſitis
delictorũ eius. Reddite illi ſicut & illa
reddidit vobis. &c. Quãtum glorifica-
uit ſe, & in delicijs fuit, tãtum date illi
tormẽtũ, & luctũ, quia in corde ſuo di
cit: Sedeo regina, & vidua nõ ſum. &c.
53 † Nõ olim dicebat, ſed nũc, cum exire
vos ex ea iubeo, ne ſimul incendio per-
eatis, dicit: Sedeo regina: olim põtifici
parebam, nũc regina ſedeo, nemini pa
reo. Quod ſi Alexander cũ rex Mace-
doniæ eſſet, vnus duodecim annis orbẽ
terræ ſibi ſubiecit: non eſt cur tãtopere
miremur Romã, quæ plena erit fortiſsi
mis viris, breui tẽpore in antiquam glo
riam refloreſcere. Certè nec reges ter-
ræ fornicarẽtur cum ea, nec negotiato-
res terræ flerent in eius excidio, ꝙ ſuas
merces nemo iam eſſet empturus, nec
ipſa diceret: Sedeo regina & vidua non
ſum, ſed luctum non videbo, nec ſu-
per aquas multas, id eſt, ſuper popu
los multos, & ſuper beſtiam decem
cornuum ſederet, niſi florentiſsima,
& potentiſsima eſſet. Sed caduca, &
fluxa erit eius felicitas, nam citò to-
tum eius imperium decem illi reges in
ter ſe diuident, & in eam ducent exer
citus, eamque miſerabili excidio terræ

æquabũt, ſicut apertiſsimè ſcripſit Apoſtolus cap. 17.

54 † Et decem cornua quæ vidiſti in beſtia, hi odient fornicariam, & deſolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipſam igni concremabũt. Atq; ita tãdem fiet quod Irenæus lib. 5. cap. 25. & 26. & omnes Eccleſiaſtici ſcriptores tradiderunt (vt eſt apud Hieronymũ in cap. 7. Danielis) decem reges partituros eſſe inter ſe imperium Romanum. His autem temporibus paſſuram eſſe Eccleſiam in ſuo capite Romanò Pontifice, & in electiſsimis quibuſque membris quod tempore imperatorum ethnicorum in minoribus perſecutionibus paſſa eſt, vt fugere, & in ſolitudinibus vagari, ac latebras in magna rerũ omniũ egeſtate quærere cogatur. & Irenæus lib. 5. cap. 26. ſcripſit, & notius eſt quam vt in eo ſit immorandum. Longius excurri quam putabam, ſed operæpretiũ me feciſſe arbitror: his enim, quæ dixi, omnia, quæ de Babylone obſcuriſsimè in hoc libro ſcripta ſunt, ex parte nõ ſolùm expoſita, ſed explicata etiam videntur.

55 † Vt omnia quæ dicta ſunt, confirmentur, ſubijciam & vaticinia Sibyllarum, quibus manifeſtè Romæ ruina, & incẽdia prædicta ſunt, & ſeptem eius montes nominati, quorum Iohãnes cap. 17. meminit.

Lib. 2.

Δὴ τότε καὶ γενεὴ δεκάτη μετὰ ταῦτα φανεῖται
Ἀνθρώπων, ὁπότ' ἂν σεισίχθων ἀστεροπητὴς
Εἰδώλων ζῆλον θραύσει, λαόν τε τινάξει
Ῥώμης ἑπταλόφοιο, μέγας δὲ τε πλοῦτος ὀλεῖται
Δεύομενος πυρὶ πολλῷ ὑπὸ φλογὸς Ἡφαίστοιο.

Hoc eſt.

Tunc ſanè generatio decima poſt hæc apparebit
Hominum, cum terræ concuſſor aſtrorũ conditor
Idolorum amorem franget, populumq́; concutiet
Romæ ſeptem vertices habentis, magnæq́; diuitiæ peribunt
Irrigatæ multo igni à flamma Vulcani.

Et lib. 8.

Ἥξει σοί ποτ' ἄνωθεν ἴση ὑψαύχεν Ῥώμη Lib. 8.
Οὐράνιος πληγή, καὶ κάμψεις αὐχένα πρώτη,
Κἀξεδαφισθήσῃ, καὶ πῦρ σε ὅλην δαπανήσει,
Κεκλιμένην ἐδάφεσι τεοῖς, καὶ πλοῦτος ὀλεῖται.
Καὶ σὰ θεμέλια λύκοι, ἀλώπεκές τ' οἰκήσουσι.
Καὶ τότ' ἔσῃ πανέρημος ὅλως, ὡς μὴ γεγονυῖα. Hoc eſt.

Hoc eſt.

Veniet tibi cœlitus æqualis ô erecta ceruice Roma
Cœleſtis plaga, & flectes ceruicem prima
Et terræ alliderıs, & ignis te totam abſumet
Inclinatam nouæ terræ, & diuitiæ peribũt.
Et in fundamentis tuis lupi, & vulpes habitabunt.
Et tunc eris tota deſerta omnino, ac ſi nunquam fuiſſes.

56 † Hoc idẽ eſt quod cap. 18. ſcriptũ eſt: Cecidit cecidit Babylõ magna, & facta eſt habitatio Dæmoniorũ, & cuſtodia omnis ſpiritus immundi, & cuſtodia omnis volucris immundæ, & odibilis. Et poſteà: Ideo in vna die venient plagæ ei, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur, quia fortis eſt Deus, qui iudicabit illam. Ac ne dubitemus de qua eius euerſione loquatur Sybilla, paulò poſt ait:

Ἐγγὺς μὲν κόσμου τὸ τέλος, καὶ ἔσχατον ἦμαρ,
Καὶ δοκίμοις κλητοῖς κρίσις ἀθανάτοιο θεοῖο.
Πρῶτα δὲ Ῥωμαίων ἀπαραίτητος χόλος ἔσαι,
Αἱματόεις καιρός, καὶ δύστηνος βίος ἥξει.

Hoc eſt.

Prope quidem mũdi finis, & extremus dies,
Et probatis inclytis iudiciũ immortalis Dei
Sed priùs Romanorum meuitabilis ira erit,
Hoc eſt ſupplicium,
Tempus ſanguineũ, & infelix vita veniet:

Multis autem nationibus Romam eo tempore eſſe dominaturam, vt ex cap. 17. demonſtrauimus, non obſcurè mox indicat cum ait:

Σὴν πρώτην κόλασιν Ῥώμη, καὶ βρυγμὸν ὀρῶσα.
Κὐκέτι σοὶ δούλειον ὑπὸ ζυγὸν αὐχένα θήσει
Οὐ Σύρος, οὐκ Ἕλλην, οὐ βάρβαρος, οὐκ ἔθνος ἄλλο.

Ἐκπορθηθεῖσ', ἠδ' ἀνακραγεῖσ' ὅσ' ἔπραξας.
Δώσεις τ' οἰμώξασα φόβῳ μέχρι πάμ' ἀποτί
σεις.
Καὶ σὺ θρίαμβος ἔσῃ κόσμῳ, καὶ ὄνειδος
ἁπάντων,

Hoc eſt.

Tuam primam punitionem Roma, & fremitum videns.
Nec amplius tibi ſeruili ſub iugo ceruicem ponet
Non Syrus, non Græcus, non barbarus, non gens alia.
Subuerteris, & fies quæcunque feciſti.
Et cum fleueris timebis donec omnia luas.
Et tu triumphus eris mundo, & opprobrium omnium.

57 † Quid hoc eſt niſi quod infra cap. 18. legimus: Reddite illi ſicut & ipſa reddidit vobis: Et duplicate duplicia ſecundùm opera eius: in poculo, quo miſcuit, miſcete illi duplū? Et rurſus: Exultaſuper eam cœlū, & ſancti Apoſtoli, & prophetæ, quia iudicauit Deus iudicium veſtrum de illa. Et quamuis Sibyllini verſus ordinem non ſeruent, ſed repente ab alio ad aliud tempus tranſeāt, quia nō ſimul dicti, aut ſcripti ſunt: hæc omnia ſatis conſtat de extremo vrbis excidio dicta eſſe, neque enim vnquam ante facta ſunt.

Summa ergo omnium eſt, Iohānem in omnibus, quæ de Babylone loquitùr, aduerſus vrbem Romam vaticinari poſt quam & pontificis maximi obedientiam, & omnem pietatem abiecerit: Babylonemque dici quòd hoc illi nomen tempore quo ipſe hæc ſcribebat, maximè conueniret, & tempore, quo hæc explebūtur, non minus quam ante conueniet.

Verſ. 8. Fornicatio — *Quæ à vino iræ fornicationis ſuæ potauit omnes gentes.* Fornicationē vocare ſolet Scriptura omnem declinationem à bono, vt ait Arethas: ſiue, vt magis propriè loquamur, omnem animæ receſſum à Deo, cui priùs per fidem, & caritatem deſponſa fuerat. Vt Pſal. 72: Perdidiſti omnes, qui fornicantur abs te. Sed idolorum cultus maximè hoc nomen obtinet, quoniam tunc maximè anima recedit à Deo, & Diabolo ſe tradit corrumpendam. Hoc paſſim occurrit in prophetis, vt in Iere. cap. 3. & in Ezec. 16. ſæpe repetitur, & alibi ſæpiſsime. Vtroq; modo hic accipere poſſumus. Ceterū hæc verba ſiniſtrè pleriqne interpretantur putantes Babylonem cadere, quoniam errore idololatriæ inebriauit omnes gentes. Etenim ſi hic eſſet ſenſus, diceret: A vino fornicationis, non *A vino iræ fornicationis.* Alij laborāt in explanando cur additum ſit, *Iræ*: Sed rem ta-

58 men non videntur explicaſſe. † Nos ſciamus, cum Deus iratus, & pœnas de peccatoribus ſumpturus deſcribitur, cum calice pleno vini deſcribi, ex quo Calix. vnicuique propinat quantum meretur, aut quantum ſatis eſſe iudicat, ne quis videlicet exiſtimet aut fortè fortuna, aut temere & abſque iudicio pœnas infligi peccātibus, vt latiùs expoſuimus in Mich. cap. 2. nu 41. & duobus ſequentibus. Præterea per vinum (vt aiunt Calix vini Euthymius, & Theodoretus, & Baſilius in Pſal. 74) ſupplicia intelliguntur, quæ æquè ac vinum & vires hominibus tollunt, & mentis harmoniam diſſoluunt, & aberrare nos faciunt à via. Ita dictum eſt Pſal. 74: Quia calix in manu Domini vini meri plenus miſto: & inclinauit ex hoc in hoc; verum tamē fæx eius non eſt exinanita, bibent omnes peccatores terræ. Iere. 49: Ecce quibus non erat iudicium vt biberent calicem, bibentes bibent, & tu quaſi innocens relinqueris? Non eris innocens, ſed bibēs bibes. Et cap. 51: Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram, de vino eius biberunt gentes, & ideo commoti ſunt, id eſt: Per Babylonem puniet Deus omnem terram. Et in hoc ipſo cap. ait Iohannes: Et hic bibet de vino iræ Dei, quod miſtum eſt mero in calice iræ ipſius, & cruciabitur

59 igne, & ſulphure. † Legitimus ergo ſenſus eſt: Ipſa bibet vinum iræ fornicationis ſuæ, id eſt, per ſoluet pœnas debitas tot peccatis, & tantæ idololatriæ. Et quoniam exemplo ſuo alias ciuitates in idolorū cultū allexit, faciet vt ipſæ quoque bibāt de eodē calice, id eſt, vt ſimiliter puniantur, & hoc vocat potare, *gentes vino iræ fornicationis ſuæ.*

Et imaginem eius. De qua diximus Verſ. 9. cap. 13. nu. 52.

Et acceperit characterem. Ibidem hoc Verſ. 9. expoſuimus num. 33. & ſequentibus.

Verſ. 10. *Et hic bibet de vino iræ Dei.* Non tantùm Antichriſtus, & eius prędicatores, & miniſtri bibent, ſed quicunque eum adorauerit, aut eius characterem acceperit.

Verſ. 10. *Quod miſtum eſt mero in calice iræ ipſius.* Cetera ex ijs, quæ diximus de calice nota ſunt, hoc tãtùm nunc explicari oportet, quomodo miſtum eſt, ſi merũ eſt, vinum enim, quod miſcetur, diluitur. *Quomodo vinum dicatur merũ, & miſtum.* Eraſmus affirmat, κεράννυσθαι, id eſt, miſceri, dici quod infunditur in calicẽ bibituro, etiam ſi non diluatur aqua, aut alio potus genere. Quare cum in Græco ſit τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου, id eſt vino mero miſto, ſenſus erit: Bibet de vino iræ Dei, quod merũ eſt, & in calicem iræ eius infuſum vt peccatores bibant.

60 † Hanc Eraſmi ſententiam non deſunt qui laudent, & reliquis veriorem eſſe contendant. *Κεραννύω, & Miſceo.* Sciendũ ergo eſt κεραννύω, quo verbo hic Iohannes, & cap. 18. vſus eſt, pro quo interpres vertit Miſceo, deductum eſſe à nomine κέρας, quod eſt cornu, quoniam veteres cornibus vtebantur ad potandum. Docet hoc Athenæus lib. 11. Dipnoſophiſtarũ antę medium, atque hanc veterum conſuetudinem confirmat autoritate Pindari in Cẽtauris, Xenophontis lib. 6. & 7. Expeditionis Cyri, AEſchyli in Perrhæbis, Sophoclis in Pandora, & aliorum. Et vas, (inquit Athenæus) in quo vinũ miſcetur, craterem appellant ἀπὸ τοῦ κέρατος, quaſi κερατῆρα. Manet etiam nunc cornuum ad hunc vſum fabrica. &c. Hinc factũ videtur vt κεράννυσθαι ſit infundere quod bibendum eſt, ſiue in cornu, ſiue in aliud quodcunque vas. Inde apud Homerum libr. 5. Odyſſææ Calypſo Mercurio, qui ad ſe venerat, menſam poſuit.

> Αμβροσίης πλήσασα, κέρασε δὲ νέκταρ ἐρυθρόν, id eſt,
>
> *Ambroſia implens, & miſcuit nectar rubens.*

61 † In quem locum Didymus vetus Homeri Scholiaſtes interpretans verbum κέρασε, quod vertitur Miſcuit; Κέρασε, inquit, nũc infundit, ab antiqua conſuetudine, in cornu enim infundentes bibebant. &c. Nectar autem in illis fabuloſis deorum conuiuijs aqua non diluebatur. Et lib. 2.

> Τοῖς δ' ὁ γέρων ἐλθοῦσιν ἀνὰ κρητῆρα κέρασσεν, id eſt,
>
> *His autem ſenex venientibus craterem miſcuit.*

Et Plato in Philebo: Τοῖς δὲ θεοῖς, ὦ Πρώταρχε, εὐχόμενοι κεραννύωμεν, id eſt, Dijs, ò Protarche, precãtes miſceamus, Neque enim dijs vinum dilutum libabant, ſed merum, vt eſt apud Virg.

> *Hic duo rite mero libans Carcheſia Baccho* *5. Æneid.*
>
> *Fundit humi.* ----

vbi Seruius ait: Rite, ſecundùm ritum ſacrificij, quod exigebat vt libaret de mero Baccho, id eſt, puro. Quod etiam multorum veterum teſtimonio probat Barnabas Briſſonius lib. 1. de Formulis, & Sollennibus populi Romani verbis. Eodem modo & Latini vtuntur interdum verbo Miſceo, pro eo, quod eſt *Miſcere.* Propino, vt Cic. 2. de Finibus: Dico ergo in eadem voluptate eum, qui alteri miſceat mulſum ipſe non ſitiens, & eũ, qui illud ſitiens bibat. Et de eodem mulſo, quod ex vino, & melle fiebat, Martialis ſcripſit:

> *Attica nectareum turbatis mella Falernũ* *Martialis lib. 13. prope finem.*
>
> *Miſceri decet hoc à Ganymede merum.*

62 † Ita etiã dictũ eſt Apoc. 18: Reddite illi ſicut & ipſa reddidit vobis, & duplicate duplicia ſecundùm opera eius, in poculo, quo miſcuit, miſcete illi duplum. Ibi etiam eſt in Græco verbum κεραννύω. Erit ſenſus igitur: Et hic bibet de vino mero irę Dei, quod miſtum eſt in calice iræ ipſius, id eſt, quod infuſum eſt ad propinãdum in calicem, quo vindictam ſumit de ijs, quibus iratus eſt, eſt enim Hyperbaton, & ita ordinãda ſunt verba, vt diximus. Quod apertius eſt in Gręco: Καὶ αὐτὸς πίεται ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. Ac ſi diceret: Ex calice vini iræ Dei miſti, meri: nã ſi ſenſus eſſet: Ex vino, quod miſtũ eſt cum mero, ſine dubio dixiſſet: Τοῦ κεκερασμένου τῷ ἀκράτῳ. Omnia quæ diximus confirmat Arethas dicens: Merum furoris affabrè comparauit vino mero, quod in calice miſtum eſt, ſiquidem vinum merum facilius inebriare poteſt quã miſtũ. &c. Et poſteà: Verùm ſi tale eſt, quomodò dicitur vinum miſtum in calice? Manifeſtum

feſtũ eſt igitur quod τὸ κεκεράσθαι, id eſt,
Miſtum eſſe, nõ ſignificat temperatu-
ram aliquam, ſed additionem, vt ſit iſte
ſenſus: Quod miſtum eſt, id eſt, appoſi-
63 tum in calice iræ. † Similiter exponi-
tur locus vulgatus Pſal. 74: Quia calix
in manu Domini vini meri plenus
miſto, id eſt, Qui calix vini meri plenus
eſt miſto, κεράσματος, id eſt, miſtione,
ſiue infuſione vt propinetur: nomen
enim illud, Miſtum, ſiue κέρασμα, potu-
ros reſpicit, quia non miſcetur niſi por
rigendum ſit poturis. At verò commu
nis omnium ferè expoſitio tam in hũc
locum Pſalmi, quàm in verba Apoca-
lypſis, quæ nunc interpretamur, mini-
mè contemnenda eſt, habet enim plu-
rimum probabilitatis, & fortaſſe multò
plus quàm prior, cùm propter autores
ſuos, & multos, & valde eruditos, tùm
propter proprietatem vocabulorum,
quam tenacius ſeruat. Hæc autem eſt
vt κεράννυσθαι, atq; miſceri dicatur cum
res diuerſæ iunguntur, & confundun-
tur, Plutarch' in Sympoſiacis, ſiue Cõ
niualibus quæſtionibus, lib. 8. Quæſtio
ne. 6. κεράσαι interpretatur Latino ver
64 bo Miſcere, καὶ τὸ κέρασαι μισγῆναι. † Ac
nequis fortè diceret Miſcere accipi ab
eo, pro eo quod eſt propinare, docet ſe
propriè accipere Miſcere, pro diuerſa
cõfundere, & cõiungere in vnũ, ex Ho
mero id comprobans, qui de vino lo-
quens non eſt vſus verbo κεραννύω, vt
alias ſolet, ſed verbo μίσγω, quod non
dicitur, niſi de rebus diuerſis in vnum
confuſis.

Ita ergo ait: Καὶ τὸ κεράσαι μισγῆναι καθ' Ὅμηρος:

Ἡ δὲ αὐτ' ἐν κρητῆρι μελίφρονα οἶνον ἔμισγε.

Hoc eſt: *Et κεράσαι miſcere iuxta Homerum:*

Hæc autẽ in cratere dulce vinũ miſcebat.

videlicet vinum cum aqua miſcebatur,
& ideo miſceri dicitur potiùs quàm
fundi. Nec minùs aperta ſunt verba
Athenæi loco indicato, qui fauere prio
ri expoſitioni exiſtimabatur, ita enim
ait: Priſcos fama eſt, atque primos ho-
mines boum cornibus olim bibiſſe.
Liquet hoc ex eo, quod adhuc dũ aquæ
vinum permiſcent κεράσαι dicunt, &
vas, in quo vinum miſcetur, craterem
appellant. &c. Et Cælius Rhodiginus
lib. 27. Antiquarum Lectionũ, cap. 27.
de eadem veterum conſuetudine lo-
quens ait: Cui rei argumento eſt quod
κεράσαι dicunt Græci permiſcere vino
65 aquam. † Euthymius etiam Græcus au
tor illud in Pſal. 74. Plenus miſto, ſiue,
vt legitur in eius translatione, Plenus
miſtione, πλῆρες κεράσματος, ita inter-
pretatur: Plenus miſericordia. Miſtio
enim (inquit) vini aqua, & miſtio auſte
ritatis miſericordia. Similiter in He-
bræo accipitur verbum מָסַךְ, quod ver
ti ſolet in κεραννύω, vt Pſal. 101: Et potũ
meum cũ fletu miſcebam, vbi lxx. ver-
terunt, ἐκίρνων. per quod verbum inter
pretantur id, de quo nunc loquimur,
κεραννύω, Suidas, Heſychius, Fauorinus.
Ex quo etiam colligimus autores hos
accepiſſe κεραννύω pro eo, quod propriè
ſignificat Miſceo. Et Plutarchus dixit
in Numa: Κεράσας οἴνῳ καὶ μέλιτι τὴν πηγήν, id eſt, Miſcens vino, & melle fon-
tem. Aliaque huiuſmodi innumera oc-
currunt in Græcis autoribus. Idem ver
bũ eſt in Hebræo, & in Græco Iſai. 19.
vbi ait: Dominus miſcuit in medio eius
ſpiritum vertiginis, ἐκέρασε, Sed ideo
quoniam pro Vertiginis in Hebræo eſt.
עִוְעִים, id eſt, Errorũ, vt etiam in Cõ-
mentarijs vertit Hieronymus, id eſt,
varios errores miſcuit, qui capitis ver-
tiginem efficiunt. Cum ergo ſimplici-
ter dicitur vinum miſceri, rectè intelli-
gemus cũ aqua, tam in Hebræo, quàm
in alijs linguis. Vt Prou. 9: Bibite vinũ,
quod miſcui vobis. Et paulò ante: Mi-
ſcuit vinũ, & propoſuit menſam ſuam.
66 † Mulſum autem apud Ciceronem, &
Martialem miſceri dicitur vel quia mel
cum vino miſcebatur cum fiebat, vel
fortè quia cum bibebatur, aqua ſimul
infundebatur ad vini vini temperandã,
longinquitate enim temporis vinum
in mulſo meracius fieri docet Macro-
bius lib. 7. Saturnal. cap. 12. vel quid
aliud fortaſſe miſcebatur. Ita omnia,
quæ diximus, & multa ſimilia, quæ in li
bris occurrunt, explicari poſſunt, vt
quod eſt apud Iuuenalem:

Neſcit

Saty. 5. *Neſcit tot millibus emptus.*
Pauperibus miſcere puer.
Quod cur dictum ſit altero ab hoc ipſo
verſu explanat:
Quando ad te peruenit ille?
Quando vocatus adeſt calda, gelidaque
miniſter?
Calidam enim aquam cum frigida mi-
ſcebāt Romani. Homerus autem vinū
nectar vocauit, vt indicat epitheton.
Rubens. Nam & nonnulli nectar vinū
eſſe dicunt in Lydia factum, vt refert
Cælius Rhodiginus lib. 7. Antiq. lect.
c. 13. Idemque ait Homerum non nouiſ
ſe nectar eſſe Deorum potū. Platonis
verba in Philebo ſimiliter videntur in-
telligenda, Dijs ô Protarche precantes
miſceamus, vinum enim, quod humi
dijs fundebatur, merum erat, vt docuit
Virgilius, quod ſacrificantes dijs bibe-
bant, probabile eſt miſtum fuiſſe cum
aqua, ſicut & id, quod in menſa bibeba
tur. Verùm cum vinum ad ſupplicia, &
calamitates accomodatur, nuſquam eſt
aquàm admiſceri intelligendū eſt, quæ
vim illi adimit, ſed aliquid, quod aut
horrorem faciat, & deterreat, aut ma-
gis inebriet. [Vidit hoc Andreas Cæſa-
rienſis, qui merum eſſe dixit, quia non
erat miſtum Diuinis miſerationibus:
miſtum autem, quia diuerſas vltiones
& ſupplicia habebat.] Ex quibus vide
mus hanc poſteriorem expoſitionem
aut probabiliorem priore, aut fortaſſe
67 ſolam eſſe veram. † Ad hunc ergo mo
dum conuenientiſsimè hæc verba in-
terpretabimur: *Et hic bibet de vino iræ*
Dei, quod miſtum eſt mero in calice iræ i-
pſius: Bibet de vino mero iræ Dei, quod
miſtum eſt aut fæcibus, aut potiùs alte-
ro vino mero, nam vina diſsimilia per-
miſta fortiora ſunt ad ebrietatem. Idcir
co non dixit cuius rei eſſet illa miſtio,
cum enim dixiſſet: *De vino mero*, nihil
aliud addere neceſſe fuit, cum iam ex
dictis cognoſci poſſet miſtionem fuiſ-
ſe vini meri. Atq; ita fortè intelligitur
quod Iſa. 5. dictum eſt: Væ qui potentes
eſtis ad bibendum vinum, & viri fortes
ad miſcendàm ebrietatem, ideſt, ad ea
miſcēda, quæ magis inebrient, nempe
diſsimilia vina. Idem eſt iudicium de
Loc. Pſal. 74. verbis Pſal. 74. Quia calix in manu Do
mini vini meri plenus miſto. Calix eſt
vini meri, ſed plenus miſto, ideſt, miſtio
ne, ſiue fæcum, vt quidam dicunt, ſiue
diſsimilium vinorum, vt ego arbitror,
ad augendàm ebrietatem. Hoc au-
tem poſteriorem hanc interpretatio-
nem iuuat, quod cum in Hebræo ſit:
כִּי כוֹס בְּיַד יְהוָה וְיַיִן חָמַר מָלֵא מֶסֶךְ
quod ad verbum ſonat: Quoniam calix
in manu Domini, & vinum merum eſt
plenum miſtione, mollius intelligitur
vinum eſſe plenum miſtione quam ca-
68 licé. † Quod ſi priorem explanationē
ſequamur, nihil refert calix ne plenus
ſit miſtione, an vinum ipſum, idē enim
eſt. At ſi non calicem, ſed vinum plenū
miſtione dicamus, quod, vt dixi, mol-
lius eſt, & ſine vlla verborum tranſpo-
ſitione exponitur, ruet prior expoſitio,
quæ miſtionē pro infuſione, ſiue pro-
pinatione capiebat.
Et cruciabitur igne, & ſulphure. Sul- Verſ. 10.
phur igni additum ſignificat perpetuū
eum fore, quia ſulphur aptiſsimum
ignis nutrimentum eſt; tū etiam grauē,
ac moleſtū odorem in eo eſſe indicat.
Sit ne autem apud inferos ſulphur cū
igne, dicemus cap. 19. num. 37. & ſe-
quentibus, vbi verba magis cogunt id
vt explicetur, quę ſunt huiuſmodi: Viui
miſsi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ar-
dentis ſulphure.
In conſpectu angelorum ſanctorum. Vt Verſ. 10.
qui curam hominum geſſerunt, læten-
tur eorum ſupplicijs, qui nec Deum ve
riti ſunt, neque eorum ſalutaribus con
ſilijs acquieſcere voluerunt. Pſalm. 57:
Lætabitur iuſtus cum viderit vindictā,
manus ſuas lauabit in ſanguine peccato
ris, &c.
69 *Et ante conſpectum Agni.* † Vt ſcilicet Verſ. 10.
videat quas pœnas ſibi dent illi, qui ſe
ſpreto Antichriſtum ſequi maluerunt,
& ipſi magis crucientur intelligentes
ſe ab eo videri. Ceterùm in Græco eo-
dem modo dicitur ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων,
& ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, ne quis forte putet
aliud eſſe *Ante conſpectum*, quam in
conſpectu.
Et fumus tormentorum eorum aſcendet.
In Græco eſt ἀναβαίνει, Aſcendit, quo- Verſ. 11.
modo etiam forte vertit interpres, ſin
minus certè in Græco præſens pro fu-
turo ponitur, vt adnotauimus cap. 13.
n. 32.

num. 32. Et ſtatim ait: Nec habent requiem die ac nocte, pro Nec habebũt. Et quoniam fumus ſine igne eſſe non poteſt, & eiuſdem ignis præſentis, & mox futuri indicium eſt; vt oſtendat impios ſempiterno igne cruciandos eſſe, ſemperque beatis nota futura eſſe eorum ſupplicia, dicit fumum tormentorum eorum aſcenſuru eſſe in ſæcula ſæculorum. Nec enim verus fumus eſt apud inferos, quoniam fumus ex reſolutione materiæ, quæ igne conſumitur, exhalatur: apud inferos autem nihil erit, quod reſoluatur igne, alioqui finiretur id aliquando.

Verſ. 11. *Nec habent requiem die, ac nocte.* Præ magnitudine ſcilicet tormentorum. Et quamuis apud eos perpetua nox erit, tamen loquitur more noſtro cum dicit, *Die ac nocte*, vt ait Ambroſius. Diximus autem cap. 7. nu. 33. Die, ac nocte accipi in Scriptura pro eo, quod eſt Semper.

Verſ. 12. *Hic patientia ſanctorum eſt.* Hic ſpectã-
70 bitur, & examinabitur patientia ſanctorum, ſi non ſinant ſe vllis terroribus Antichriſti à via recta dimoueri, ſed ſemper cuſtodiant patienter, & perſeuerãter mandata, & fidem Ieſu Domini noſtri. Non ſatis eſt fidem tenere, mandata etiam ſeruanda ſunt. Ita interpretati ſumus etiam ſimilia verba cap. 13: Hic eſt potentia, & fides ſanctorum.

Verſ. 13. *Et audiui vocem de cælo dicentem mihi.* Quoniam videbat fidem, & potentiã ſanctorum magnis cruciatibus per Antichriſtum eſſe examinandam; ad conſolationem ſanctorum, vt æquo animo & forti omnia perferant, & nullis doloribus deficiant, vocem refert, quam de cœlo audiuit, & verba, quæ per angelũ ſibi loquentẽ à Deo iuſſus eſt ſcribere.

Verſ. 13. *Beati mortui, qui in Domino moriuntur.* Nihil his verbis videtur facilius, ſed ſi cogitationem in ea intendamus, videbimus non facilè poſſe explicari quid ſit Mori in Domino, ſi ad Scripturæ cõſuetudinem, & ad locutionis proprie-
71 tatem explicandum eſt. † Communis fere expoſitorum ſententia eſt, quam etiam Andreas Cæſarienſis ſequitur, hæc de omnibus iuſtis dici, & Beda ait: Gratias tibi ago Ieſu, qui beatificas eos in cœlo, qui in te moriuntur in terra.

Qui ſint qui moriuntur in Domino

Quantò magis illos, qui & in tua, & pro tua fide felices ponunt animas? Verùm cur id ſignificetur, & an id tãtùm ſignificetur, non docent. Nos, ſi Scripturæ conſuetudinem requiramus, videbimus ב apud Hebræos (quod apud nos valet In) interdũ idem valere quod Propter, aut Pro, vt Gen. 18. vbi nos habemus: Delebis propter quinque vniuerſam vrbem, in Hebræo eſt, בַּחֲמִשָּׁה, id eſt, in quinque. Gen. 29: Seruiam tibi pro Rachel filia tua. Et ibidẽ: Seruiuit ergo pro Rachel ſeptem annis. In Hebreo eſt in vtroque loco, In Rachel. Immo & eamdem locutionem ſolet vſurpare noſter interpres, vt Hoſ. 12: Et ſeruiuit Iſrael in vxore, & in vxore ſeruauit, id eſt, propter vxorem. Et Mich. 3. Principes eius in muneribus iudicabant. Ita nunc mori *in Domino* eſt pro Domino, aut propter Dominũ, quod optimè cohæret cum præcedentibus. Cum enim multa eos paſſuros eſſe prædixiſſet illis verbis: Hic patientia ſanctorum eſt, &c. vt omnes ad reſiſtendum Antichriſto, & ad mortem generoſè oppetendam pro Chriſto exhortetur, beatos eſſe prædicat eos, qui moriuntur *in Domino*, id eſt, Propter Chriſtum mori malunt, quàm viuere cum Antichriſto. Atque hic ſenſus, qui ſolis martyribus conuenit, probatus eſt etiam Ambroſio, & Ansberto, & Haymoni.

In pro Propter.

72 † Hæc locutio frequentiſsima eſt & in epiſtolis Pauli, vt Rom. vltimo: Commendo autem vobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt in miniſterio Eccleſiæ, quæ eſt in Cenchris, vt eam ſuſcipiatis in Domino dignè ſanctis; id eſt, Propter Dominum, propter amorem Domini. Ibidem: Salutate Ampliatum dilectiſsimum mihi in Domino. Et Salutate Perſidem cariſsimam, quæ multùm laborauit in Domino.

Sed quæritur an probanda ſit communis illa expoſitio, quam retulimus? Reſpondeo veram etiam eſſe, & probandam, eique fauere conſuetudinem Eccleſiæ, quæ in Officio defunctorum hæc verba proponit, quaſi de omnibus velit quodã modo intelligi. Cauſa eſt quòd Eſſe in Domino, ſiue Eſſe in Chriſto, ſignificat inter eius corpus contineri, non quomodocunque, ſed vt viua mem-

In Domino.

mébra. Rom. vltimo: Salutate eos, qui
ſunt ex Narciſſi Domo, qui ſunt in Do-
mino. Ibidem: Salutate Andronicum,
& Iuniam cognatos, & concaptiuos
meos, qui ſunt nobiles in Apoſtolis,
qui & ante me fuerũt in Chriſto, ideſt,
Qui ante me crediderunt in Chriſtum
73 vt exponit Theophilactus. † Gal. 1. Erã
autem ignotus facie Eccleſijs Iudææ,
quæ erant in Chriſto. Deniq; idem eſt
Eſſe in Domino, & Manere in Domi-
no, nec dicuntur in Domino manere,
niſi qui cum fide iungunt caritatem:
Ioh. 15: Manete in me, & ego in vobis.
Et ibidem: Qui manet in me, & ego in
eo, hic fert fructum multum. Ita etiam
in Domino moriuntur qui vſque ad
mortem in eo manent, & cum moriun
tur, viua Chriſti membra ſunt. Eſt autẽ
& hic ſenſus ad id, quod Apoſtolus
agit, aptiſsimus, quoniam & priorem
illum complectitur, & latiùs manat, ad
omnesque iuſtos pertinet. Et quamuis
plurimi eo tempore martyrio vitam fi
nient, tamen multi etiam fugati, & ſpo
liati à miniſtris Antichriſti, & multis
incommodis affecti tandem ſine mar-
tyrio morientur in ſumma ſanctitate;
de quibus etiam Apoſtolo loquendum
fuit; & quos non eſt putandum ab hac
beatitudine excludi: *Beati mortui, qui in
Domino moriuntur*, cum eis cauſa, quæ
redditur cõueniat: Amodò enim iam
dicit ſpiritus vt requieſcant, &c. †

74 *Amodò iam dicit Spiritus.* † In Græco
Verſ. 13. paulò aliter legitur, μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν
κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι, Ναὶ λέγει τὸ
πνεῦμα ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐ-
τῶν. Ideſt: Beati mortui, qui in
Domino moriuntur amodò. Ita, ſiue,
Etiam, dicit Spiritus vt requieſcant
à laboribus ſuis. Et Arethas ita verba or
dinat: Scribe amodò, Beati, &c. vt eos
qui tunc viuent, & certabunt, conſole-
tur. Sed multò meliùs ordinantur in
noſtra Tranſlatione, quomodò etiam
ſunt in Græco codice Complutenſi, &
in alijs nonnullis. Nam Scribe amodò,
durum eſt. Sed ſi dicamus: Beati mor-
tui, qui in Domino moriuntur amodò,
cur ibi additum eſt, *Amodò* cum ſem-
per beati fuerint, qui in Domino mo-
riuntur? Dicamus ergo, *Amodò iam di-
cit Spiritus*, Siue, vt legit Primaſius: Ab
hinc etiam dicit ſpiritus, ideſt: Quoniã
Spiritus ſanctus dicit, & iubet vt ex
hoc tempore requieſcant à laboribus
ſuis, ideſt, à tempore mortis, vt expo-
nunt Ambroſius, & Haymo, & Beda,
qui etiam affert illud Pſal. 126: Cum de
derit dilectis ſuis ſomnum, ecce heredi
tas Domini. Et Spiritus cum articulo
ponitur τὸ πνεῦμα, ex quo Spiritus ſan
75 ctus intelligitur. † Porrò Etiam poſuit
Primaſius pro Ναὶ, ſicut cap. 1. legimus
Etiam, amen; & eſt affirmantis idem va
lens quod Ita, Certe, Verè, vt diximus
c. 1. nu. 59. & 60. Eſt ergo ac ſi diceret:
Amodò profectò dicit ſpiritus, &c. Qua
re ſuſpicor, *Iam*, vitioſé legi pro Etiã,
poſuiſſeque noſtrum interpreté: *Amo-
dò etiam*, poſteà ſcriptum, Et iam diui-
ſa in duas particula *Etiam*, deinde cum
Et redundare videretur, ſcribi cœpiſſe
Amodò iam. Apud Auguſtinum. 20. de
Ciui. cap. 9. legitur. Amodò iam etiam
dicit, &c. Anſbertus: In quibus verbis
oſtenditur, ſanctos in hoc mundo ne
quaquam à labore ceſſaturos, nec re-
quiem illis eſſe quærendam. Quouſq;
enim labor conſummetur, neceſſe eſt
vt ab opere maius intentionis nõ diſ-
ſoluantur. Qui enim dicit: *Amodò iam
requieſcant à laboribus ſuis*, oſtendit quia
ante nequaquam debet ceſſare à labori
bus, ſed cum nihil ad laborandum re-
manſerit, tunc perfectam quietem per-
cipere. Hinc Paulus admonet dicens:
Bonum autem facientes non deficia- *Gal. 6.*
mus, tempore enim ſuo metemus non
deficientes. Hinc Dominus ait: Qui au *Math. 10.*
tem perſeuerauerit vſque in finem, hic
ſaluus erit.

76 *Opera enim illorum ſequuntur illos.* † *Verſ. 13.*
Anſbertus, & Haymo: Tropica locu-
tione mercedem laboris dicit ſubſequi *Iere. 31.*
ſanctos poſt laborem. Hinc per prophe
tam dicitur: Ceſſet vox tua à ploratu,
& oculi tui à lacrymis, quia eſt merces
operi tuo, ait Dominus. Quia enim
opus efficit mercedem: cum merces
poſt laborem electos ſubſequitur, qua-
ſi ipſum opus eos comitari dicitur. Am
broſius, Sequi pro comitari poſuit. Et
poſteà: Opera igitur ſanctorum ſequun-
tur illos, quia merces operum illorum
comitatur illos in perpetuum, &c. In

Græco

Græco eſt hoc etiam expreſsius: τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν, ideſt, Opera autem illorum ſequuntur cum ipſis. Eſt autem ἀκολουθεῖν ſequi quomodo famuli heros ſequuntur. Maluitque dicere, ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν, ideſt, cum ipſis, vt intelligeretur peracto labore continuo præmium adeſſe, quam ἀκολουθεῖ αὐτοῖς, ſicut dicendum videbatur.

Verſ. 14. *Et ſuper nubem ſedentem ſimilem filio hominis*, ideſt, ſimilem cuidam homini, ponitur enim ſine articulo Filius hominis, & ideo non pro Chriſto accipitur, ſed pro homine indefinitè. Cum enim Chriſtum ſignificat, duplicem etiam articulum habet, vt latiùs confirmauimus cap. 1. nu. 82. & ſequentibus, per hunc tamen Chriſtus ſignificatur, vt & in cap. 1. Semper autem ſolet in rebus, quas videt, dicere Quaſi, aut Similis, quoniam non ipſas videbat viſione illa prophetica, ſed earum ſimilitudines.

77 †Sed iam viſionem difficillimam Domino adiuuante, quantùm licebit, elucidemus. Ambroſius ita hæc cum præcedentibus copulat. Nunc, inquit, quia pœnam illorum, qui in Antichriſtum credituri ſunt, narrauit, beatitudinemque illorum, qui in fide Chriſti perſeuerauerint vſque in finem, breuiter comprehendit: conſequens eſt vt diem iudicij deſcribat, in quo hæc cuncta complebuntur, &c. [Per anticipationem ergo (vt ſolet ſæpe) hæc nunc ſcribit Apoſtolus, quoniam rerum ipſarum contextus ſupplicia malorum exigebat, quæ nũc prædicturus eſt.] Nubes candida Chriſti maieſtatem ſignificat, Deus enim ſæpe in nube apparet in Scriptura, vt per eam doceamur Diuinam naturam neque nobis apertè cognitam, neque omnino ignotam eſſe, vt ex Aretha diximus capit. 11. numer. 28. Sed in Chriſto hoc habet peculiare, quod, cum in nube aſcenderit, & in nube deſcenſurus ſit ad iudicium, ſicut legimus Act. 1: Hic Ieſus, qui aſſumptus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum: meritò nunc, cum proximum eſt iudicium, ſuper nubem candidam videtur, vt is eſſe intelligatur, qui paulò poſt iudicaturus eſt. Similiter deſcribitur apud Dan. cap. 7: Et ecce cum nubibus cœli quaſi filius hominis viniebat, & vſque ad antiquum dierum peruenit. Sedere dicitur, quia res hominum de cœlo quietus deſpicit, vt videat an completa ſint bona merita iuſtorũ, & mala impiorum, vt finis mundi veniat.

Nubes candida.

78 *Habentem in capite ſuo coronam aureã.* Verſ. 14. Corona inſigne regni eſt, aurea autem eſt vt per eam indicetur eſſe rex regũ, & Dominus dominantium, quoniam aurum pretioſiſsimum metallorũ eſt: [Andreas Cæſarienſis: Chriſtum eſſe exiſtimamus eũ, qui in nube viſus eſt ſimilis filio hominis: coronã autẽ, quæ erat ſuper eum, ſignificare regnum viſibilium, & inuiſibilium poteſtatum, auream autem eſſe propter pretiũ, quod apud nos materia eius habet: &c.]

Verſ. 14. *Et in manu ſua falcem acutam.* In dextera videlicet, qua meſſurus eſt. Falx acuta, & parata ad metendum proximum iam finem mundi eſſe demõſtrat, qui per meſsionem ſignificatur, ſicut Dominus apertè docuit Matth. 13. dicens: Meſsis vero conſummatio ſæculi eſt, & ſumitur meſsis, vt & in alijs locis eiuſdem parabolæ, pro meſsione, quæ Græcè ibi dicitur θερισμὸς, ſicut & meſſores θερισταί. [Andreas: Falx conſummationem ſignificat: etenim & ipſe Dominus meſsionem mundi conſummationem vocauit.] Ergo, quia finem mũdo afferre parat, cum falce acuta videtur Ioanni.

Falx quid ſignificet.

Verſ. 15. *Et alius angelus exiuit de templo*, ideſt, De loco, in quo beati ſunt Deum ſemper laudantes, & ei ſeipſos, vt hoſtias viuas, offerentes, ſicut intelligimus ex verbis cap. 7: Ideo ſunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei die, ac nocte in templo eius. De hoc eodem ait ſtatim: Et alius angelus exiuit de tẽplo, quod eſt in cœlo.

Verſ. 15. *Clamans voce magna.* Vox magna magnum indicat deſiderium, vt ex Gregorio oſtendimus cap. 6. nu. 40.

79 *Mitte falcem tuam, & mete.* Verſ. 15. †Commune beatorum deſiderium profert, vt ſcilicet regnũ peccati finiatur, & Deus ſolus regnet in omnibus, quod cap. 6. magna etiam voce poſtulabant animæ ſan-

ſanctorum martyrum, vt ſuo loco expli
cauimus. Meritò ergo hoc petitur exi
uit angelus de loco beatorum, quem té
plum vocauit, vt quaſi omniũ legatus
mundi conſummationem peteret, quã
optabant. [Andreas: Vox angeli per Pe
ripham ſignificat ſupplicationẽ omniũ
angelicarum poteſtatum cupientium
iuſtorum honorem, & peccatorum ex
cidium.]

Verſ. 15. *Quia venit hora vt metatur.* In Græco,
ἦλθέ σοι, quia venit tibi, & præteriti tem
poris eſt Venit, vt & verba ſequentia in
dicãt. Ex ſignis, quæ præterierunt, aut
potiùs ex Dei reuelatione, cognoſcent
ſancti iam impletum numerum electo
rum, ac propterea dicit angelus, *Venit
hora vt metatur.* Metere autem eſt colli
gere ex hac vita eos, qui tunc viui in-
uenientur.

Verſ. 15. *Quoniam aruit meßis terræ.* Aptiſsima
eſt vt metatur, nihil iam reſtat ad colle
ctionem viuentium, numerus electo-
rum cõpletus eſt. Ita etiam Andreas.
Hic locus ex c. 3. Ioelis ſumptus eſt, ex
quo & pleniùs intelligitur, ait enim: Cõ
ſurgant, & aſcẽdant gẽtes in vallem Io
ſaphat, quia ibi ſedebo vt iudicẽ omnes
gentes in circuitu. Mittite falces, quo-
niam maturauit meſsis.

Verſ. 16. *Et miſit qui ſedebat ſuper nubem falcem
ſuam in terram.* Id eſt Cœpit metere, &
ſuſtulit de vita homines.

Verſ. 17. *Et alius angelus exiuit de templo, quod
80 eſt in cælo.* † De loco beatorum, vt di-
ctum eſt. Multi putant hunc angelum
eumdem eſſe cum filio hominis, quod
nec mihi fit veriſimile, nec ipſi dicere
poterunt cur in eo loco filius hominis
dicatur Chriſtus, hic verò angelus. Exi
uit ergo vt angelus alter, qui exierat, vt
beatorum votis conſentiens mundi cõ
ſummationem efficiat, vt continuò ex
plicabimus.

Verſ. 17. *Habens & ipſe falcem acutam.* Ad eius
ſimilitudinem, qua vindemiatores vtũ
tur, nam & ipſe vindemiatoris officio
functurus eſt. Similis falx eſt, videlicet
putatoria, de qua Iſa. 18. Et immatura
perfectio germinabit, & præcidentur
ramuſculi eius falcibus.

Verſ. 18. *Et alius angelus exiuit de altari, qui ha-
bebat poteſtatem ſupra ignẽ.* Locus eſt dif-
ficillimus. Ansbertus & Haymo ignẽ
Spiritum ſanctum interpretantur: Am
broſius caritatem: qui ſenſus literæ non
ſunt. Arethas ignem accipit, quo impij
puniuntur, & angelum hunc præpoſi-
tum eſſe dicit huiuſmodi igni, & idem
81 ſentit Beda. † At, cum hic nulla fiat mẽ
tio de igne, ſed ſupplicium malorum
torcularis, & calcationis nomine ſigni
ficatum ſit, non ſatis apparet quid ad rẽ
pertineat dicere: *Qui habet poteſtatem ſu-
pra ignem.* Longè ergo aliter locus vide-
tur explicandus. In cœlo templum po-
ſuit ad ſimilitudinem eius, quod erat in
Ieruſalem, vt iam vidimus cap. 7. & in
hoc capite. In eadem ergo Metaphora
permanens ponit in eo altare cum ait:
Et alius angelus exiuit de altari, ſicut c.
8. poſuit altare thymiamatis dicens: Vt
daret de orationibus ſanctorũ omnium
ſuper altare aureum, quod eſt ante thro
num. Et quoniam nũc altare dicit, nec
addit aliquid, vnde altare thymiamatis
eſſe intelligamus, vt fecit cap. 8. altare
holocauſtorũ ſignificari arbitror, quod
ſemper intelligi ſolet in Scriptura cum
abſolutè altare ponitur. Super altare
holocauſtorum ignis erat, quo incen-
debantur holocauſta, & partes victi-
82 marum. † Porrò holocauſta, & victi-
mæ ſanctorum martyrum oblationẽ,
& ſacrificium ſignificant, quorum cor
pora Deo immolabantur in odorem
ſuauitatis. Ignis huius altaris ardentiſsi
ma eorum caritas eſt. Rurſus quemad-
modum dæmones non omnia peccata
hominibus infe unt, ſed alius ad ſuper
biam, alius ad gulæ voluptates, alius ad
fornicationem incitat, ſicut ſcribit Caſ
ſianus Collatione. 7. cap. 17: ita putan-
dum eſt ſanctos angelos hunc ad hanc,
illum ad illam virtutem excitare. Vnde
& Origenes Hom. 13. in Ezec. angelũ
pœnitentiæ comm emorat ex libro Pa-
ſtoris, qui docet pœnitentiam. Ange-
lus ergo, qui poteſtatem habet ſupra
ignem, angelus magnus eſt, cui com-
miſſum eſt vt martyres in certamine
adiuuet, & confirmet, ignemque eorũ
accendat quantùm poteſt, atque ideo
poteſtatẽ habet ſupra ignem, quia hic
ignis illi com.n s eſt, & ipſe ſuis con
ſilijs, ac precibus eum, quaſi flatu quo-
dam, excitat, & auget. De hoc angelo
fortaſſe dictum eſt illud Pſal. 33: Immit
tet

te angelus Dñi,(ideſt, càſtra ponet)in
circuitu timentiū eum, & eripiet eos.
Hic enim videtur angelus ille, de quo
Dan 3: Angelus autem Domini deſcé-
dit cum Azaria,& ſocijs eius in forna-
cé,& excuſsit flammam ignis de Forna
83 ce.&c. † Ergo quoniā ſancti martyres
ſupplicium malorū optāt, euerſionēq;
regni peccati (vt cap. 6. copioſiùs ex-
plicatū eſt,vbi ipſi clamant. Vſquequo
Dñe ſanctus,& verus nō iudicas, & nō
vindicas ſanguinē noſtrum de ijs, qui ha-
bitant in terra:) angelus, qui eos ad mar
tyrium hortatus eſt,& adiuuit, exit *de*
altari,ideſt,de loco illo, & de illa ſedé,
in qua ſunt ſancti martyrés,qui.vt victi
mæ,Deo oblati ſunt,& pro illis clamat
vt mali puniantur,& finiantur. Itaq; nō
de igne nūc abſolutè ſermo eſt , ſed de
igne altaris,& cū figuratè altare capia-
tur,neceſſe eſt & ignē figuratè accipi.
Poſſumus etiam aliter explanare, vt al
tare hoc ſit locus, ac requies beatorum
martyrum,de quo cap.6.dictū eſt: Vidi
ſubtus altare animas interfectorū pro-
pter verbum Dei:vt quomodò corpo-
ra eorū ſub altari in terra quieſcunt,ita
Metaphoricè idē nomen habeat locus,
in quo quieſcūt in cœlo,vt cap.6.n. 36.
&.37.latiùs expoſitū eſt.† De illo exit
84 angelus quaſi legatus martyrū,vt iā di-
ximus. Sed *poteſtatem* habet *ſuper ignem*,
quia illi commiſſus eſt ignis tuēdus , &
conſeruandus [(vt enim ait Andreas
hinc diſcimus angelicas poteſtates prę
poſitas eſſe creaturis,hāc quidē aquis,
hanc autē igni,hanc autē alij cuidā par
ti creaturæ,)]& ideo emedij ignē,quo
mundus in fine conflagraturus eſt, in-
tendere,vt impij exurgmur,& omnia
illorū opera,& labores, & voluptates
in cinerem vertantur,de quo ſcriptum
eſt Pſal.96.Ignis ante ipſum præcedet,
& inflāmabit in circuitu inimicos eius.
Beda quidē intelligere videtur hunc an
gelum præeſſe cruciatibus ignis , ita vt
de inferorum igne hoc accipiamus, ita
enim ait: Duplex eſt, vt Hieronymus
ait,angelorū officiū,aliorū,qui præmia
iuſtis tribuāt,aliorū,qui ſingulis pręſint
Pſal. 103. cruciatibus,ſicut dicitur : Qui facit an-
gelos ſuos ſpiritus , & miniſtros ſuos
ignē ardētem. Locus Hieronymi eſt in
Dan.c.7.in illud: Millia millium miniſtra
bāt ei,vbi verba à Beda citata legimus,

nec plura,nec pauciora. Sed Hierony-
mus omnino de ſanctis angelis loqui vi
detur:tametſi ad fine lib.9. in Ezec. di-
cat:Neq; enim boni,ſed mali angeli tor
85 mētis præpoſiti ſunt. † Verū aliud eſt
tormētis præponi, vt exerceant illa per
ſe,quod etiā in hac vita ſæpe malorū an
gelorū eſt:aliud verò pręponi tormētis,
vt per alios exerceri iubeāt ad exequen
dū iuſtitiā Dei,quod eſt bonorū ange-
lorū, & ita ſunt hi duo Hieronymi loci
cociliādi , vt ex præcedētibus intelligi
poteſt. Verū nos his,ſiue vera,ſiue falſa
ſint,nequaquā indigemus , quoniam ſi
ignē propriè accipere velimus , quod
abſurdè nō fiet,hoc etiā modo probabi
liſsimè explanabimus,dictū eſſe angelū
habere poteſtatē ſupra ignē,quia dāna-
tos in ignē mittet , ſicut Dominus ait
Matth.13:Et in tēpore meſsis dicā meſ
ſoribus:Colligite primū zizania,& alli
gate ea in faſciculos ad cōburendū;tri-
ticū autē cōgregate in horreū meum.
Quod poſteà ita exponit : Mittet filius
hominis angelos ſuos,& colligēt de re
gno eius omnia ſcādala, & eos,qui fa-
ciūt iniquitatē,& mittēt eos in caminū
ignis. † Et paulò poſt in alia parabola:
86 Sic erit in cōſummatione ſęculi:exibūt
angeli, & ſeparabūt malos de medio iu
ſtorū,& mittēt eos in caminū ignis. At
que hoc fortaſſe ſenſerūt Hieronymus,
& Beda. Sed quoniam ſemper Dñs de
multis angelis loquitur,Iohānes autem
de vno: probabiliter dicere poſſumus,
angelū,de quo loquitur Iohānes, eſſe
Michaelē,qui eſt princeps eorū,qui mit
tuntur ad nos,per alios minores angelos
de quibus Dñs loquitur,dānatos mittet
in caminū ignis. Et quàuis in hoc ſuppli
cio malorū Apoſtolus ignis nō memi-
nerit,tamē quoniam ſemper meminiſſe ſolet,
& certū eſt eos in ignē eſſe mittēdos,nō
eſt mirū ignē ita, vt diximus, accepiſſe.
Et vindemia botros vineæ terræ. Si iam Verſ. 18.
demeſſa erat terra,ideſt, homines mor
te conſumpti erant , quomodò nunc
vindemiare iubet botros vineæ? Huic
quæſtioni reſtè ſatisfacere videtur Am
broſius his verbis. Videtur itaq; mihi p
meſſem terræ electos, per botros autē,
ex quibus vinū oritur,quod mentes ho
minū alienat,reprobos eſſe deſignatos.
87 † Iſta eſt meſsis, de qua Dominus di- Matth.13.
cit in Euangelio : In tempore meſsis
P dicam

dicā meſſoribus, Colligite primū zizania, & ligate ea in faſciculos ad cōburēdum, triticum verò recōdite in horreis meis. Qui enim illic per triticū, ipſi in hoc loco per meſſem deſignātur. Et qui illic per zizania, ipſi in hoc loco per botros vineæ terræ figurātur. &c. [Ita etiā Andreas interpretat⁹ eſt ſupra in illud: Et alius angelus exiuit de teplo, ꝙ eſt in cœlo. &c. Et poſtea ait in botris ſigni[illegible]ri impios, & iniquos, qui calcē indignationis Dei implet.] Si quis autē quærat cur per meſſem electi intelligātur, potiùs quā per botros vineæ, & vice verſa, rñdet paulò ante idē Ambroſius:

Meſſis. Et primus meſſem terræ, ſecūdus verò botros vineæ præcidiſſe dictus eſt. Sed primus quo loco meſſem terræ poſuerit, nō dicitur: ſecūdus autem botros vi-

Botrus. neæ terræ in lacū iræ Dei magnū miſiſſe dictus eſt. &c. Hæc Ambroſij ſententia vera eſt, & abūde cōfirmatur verbis Ioelis, cap. 3. ad quæ Iohannē alluſiſſe diximus. Mittite, inquit, falces quoniam maturauit meſsis. Venite, & deſcēdite quia plenū eſt torcular, exuberāt torcularia, quia multiplicata eſt malitia eorū. Quo loco Propheta & meſſem poſuit, & torcularia: ſed de meſſe nihil mali dixit, de torcularibus autē ait: Quia multiplicata eſt malitia eorū, vt in illis pœnas malorum ſignificatas à ſe doceat.

Meſſis.

88 † Præterea Meſsis in bonū ſemper accipi ſolet, & Triticum electos deſignat, vt Matth. 3: Et cōgregabit triticū in horreū ſuū. Et cap. 13: Triticū autē cōgregate in horreū meū. Calcatio autē vuarū in torculari pœnā ſignificat, & vltionē; quia Deus malos premit, quēadmodū vuæ prælo premūtur, vt Thrē. 1. Torcular calcauit Dominus Virgini filiæ Iuda. Et Iſa. 63: Torcular calcaui ſolus, & de gentibus nō eſt vir mecum. Calcaui eos in furore meo, & cōculcaui eos in ira mea, & aſperſus eſt ſanguis eorū ſuper veſtimēta mea. Et Apoc. 19: de eodē iudicio: Et ipſe reget eas in virga ferrea, & calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotētis. Et hoc ipſum eſt quod hic legimus: Et miſit in lacum iræ Dei magnū & calcatus eſt lacus, &c. Lacū iræ Dei vocat quia vuæ in illo calcandæ erant, & ira Dei oſtendēda, id eſt, in eo impij torquēdi erant. Ita etiā Arethas: [Andreas: Lacus Dei, eſt qui Diabolo, & angelis eius parat⁹ eſt ſupplicij locus. Magnus autē, propter multitudinē eorum, qui in illo torquētur: lata enim eſt via perditionis, & ſpatioſa.]

Calcare vuas.

Calcare torcular.

89 *Et calcatus eſt lacus extra ciuitatē.* † Ciuitatem vocat Eccleſiā, vt rectè exponūt Anſbertus, & Rupertus, & Tyconius Hom. 11. quę dici ſolet Ciuitas Dei, vt Pſal. 86: Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei. Ambroſius. Per calcationem demerſionē in infernū poſſumus intelligere. &c. Quid ſit autē calcare extra ciuitatē, Dominus docet Matth. 13: Exibūt angeli, & ſeparabūt malos de medio iuſtorū, & mittēt eos in caminum ignis. Et quoniā per illā ſeparationē iā nec in Eccleſia eſſe poſſunt impij, neq; ijs nocere, qui in Eccleſia ſunt, rectè dicitur lacus calcari extra ciuitatē. Alij ciuitatē vocari volunt cœleſtē patriā, vt Andreas, & Beda, & Ambroſius, quod haud incōmodè etiam intelligi poteſt, nam & illa ciuitas Dei vocatur, vt vidimus ſatis cap. 21. *Verſ. 20.*

Et exiuit ſanguis de lacu vſque ad frenos equorū. Sanguinē vocat muſtū ex vuis expreſſum, quia ſimile ſanguini eſt. Etenim cū de vinea, & botris loquatur, ſanguinē vuæ, ſiue botrorū intelligere videt. Ita enim appellari ſolet in Scriptura, vt Deut. 32: Et ſanguinē vuæ biberet meraciſsimū. Gen. 49: Lauabit in vino ſtolā ſuā, & in ſanguine vuæ palliū ſuū. *Verſ. 20.*

Sanguis vuæ.

90 † Per hoc, quod nunc dicit, illud ſignificare voluit, quod eſt apud Ioelē: Plenū eſt torcular, exuberant torcularia, quia multiplicata eſt malitia eorū, id eſt plurimos eſſe dānandos. Sed Iohannes multò magis expreſsit, cū ait tantū ex illa calcatione mu[illegible] effluxiſſe, vt non ſolùm lacus fuerit ad ſummū vſq; impletus, ſed etiā [illegible] proximam terrā redundauerit vſq; ad ſtadia mille ſexcenta, atq; ita redundauerit, vt per tota illa ſtadia nemo iter facere poſſet, niſi eques, & vſq; ad ipſos frenos equorū muſtū pertineret. Significat enim magnā quandam, & inſolitam [illegible]onem, id eſt, maxima & mani[illegible]ta ſupplicia malorūm. Sed cur hac Metaphora potiùs quā alia vſus fuerit, & q[illegible] in equ[illegible], qui in frenis intelligātur, deinde cur mille ſexcēta ſtadia ſignata fuerint, nec plura, nec paucio-

pauciora, difficillimũ eſt explicare, cũ-
que variæ ſint ſcriptorum explanatio
nes, vnam habere vellemus, quã ſine
91 errore ſequeremur. † Pleriq; per *frenos
equorũ* rectores populorũ intelligũt; quę
interpretatio Victorini eſt, & poſteà
Tyconio Hom. 11. placuit, & Primaſio,
Bedæ, Ansberto, Haymoni, Anſelmo,
& alijs, & in Gloſſa poſita eſt. Rectores
autẽ populorũ dęmones eſſe volũt Beda,
& Gloſſa, & Anſelmus, perueniſſeque
ſupplicia etiã vſq; ad dæmones. At præ
terquã quod de dæmonũm ſupplicio,
quod & antiquiſsimũ, & manifeſtiſsi-
mũ eſt, loqui neceſſe nõ erat, ſi freni
equorum dæmones ſunt, equi ipſi erũt
homines, quos dæmones frenabãt. Qui
igitur erũt ſeſſores equorũ? [Idem An-
dreæ obijciemus, qui equos interpreta
tur eſſe vltores angelos, frenos verò ſan
ctos angelos habẽtes Diuinã ordinatio
nẽ, qua ducuntur ad ea, quę iuſſa ſunt.]
Verùm neq; his, neq; alijs, quæ poſteà
dicunt, refellendis moremur, id potiùs
quod nobis videtur probabilius, profe-
ramus. Ego his verbis pœnarũ magnitu
dinẽ indicari exiſtimo. Sed vt bene in-
telligamus, in ſimilitudine Apoſtoli iã
explicata perſiſtendũ eſt. Quapropter
neq; in equis, neq; in equitibus homi-
nes, qui populos gubernauerint, intelli
gi poſſe arbitror, nec vllũ omnino ex
numero dãnatorũ, quoniã omnes mali,
de quibus ſuppliciũ ſumẽdum eſt, in bo
tris vineæ intelliguntur, qui miſsi ſunt
in lacũ iræ Dei vt exprimãtur, & calca-
92 tio eſt eorũ ſuppliciũ. † Alij ergo ſunt
equi, & equites, quos beatos eſſe neceſ
ſe eſt, quãdoquidẽ nõ poſſunt eſſe è nu-
mero dãnatorũ. Puto ergo hũc locum
ex eo elucidari, quod cap. 19. ſcribit idẽ
Apoſtolus: Et vidi cœlum apertũ, & ec
ce equus alb⁹, & q ſedebat ſuper eũ, vo
cabatur Fidelis, & verax, & cũ iuſtitia
iudicat, & pugnat, &c. Et veſtitus erat
veſte aſperſa ſanguine, & vocabatur no-
men eius Verbũ Dei. Et exercitus, qui
ſunt in cœlo, ſequẽbãtur eũ in equis al-
bis veſtiti byſsino albo, & mũdo. &c.
Deſcribit in his Chriſtũ ad ſubuenien-
dũ electis, & ad puniẽdum peccatores
extremo tẽpore venientẽ, quaſi bellato
rẽ equo albo vectũ, & ſanguine cæſorũ
hoſtiũ reſperſum. Angelos etiã, qui cũ
eo venient, quaſi milites in eius exerci
tu veniẽtes ponit in equis albis propter
lætitiam futuræ victoriæ, de quibus la-
93 tiùs ſuo loco dicemus. † Ad horum er-
go equorum ſimilitudinẽ equos alios
intelligamus, ad quorũ frenos ſanguis
peruenit, cũ poſt iudiciũ, & victoriam
Chriſti exeunt ad videndũ pœnas dãna
torũ, iuxta illud, quod in fine Iſaiæ ſcri-
ptũ eſt. Et egredietur, & videbunt cada
uera virorũ, qui pręuaricati ſunt in me.
Vermis eorũ nõ morietur, & ignis eo-
rum non extinguetur, & erunt vſq; ad
ſacietatẽ viſionis omni carni. Solent
enim victores poſt prœliũ exire vt vi-
deant hoſtium cadauera, præſertim cũ
inſolita multitudo occiſa eſt. Verùm
ſancti exibunt nõ loco, ſed intelligẽtia,
vt in eundẽ Iſaię locũ ait Hieronymus,
exire enim dicũtur quia læti Chriſti vi
ctoria multitudinẽ dãnatorum mirãtes
intuebuntur, & (vt idẽ inquit) omniũ
ſanctorũ oculis eorũ ſupplicia mõſtra-
buntur. Vt autẽ plurimos eſſe doceat,
qui tunc dãnandi ſunt, ſanguinẽ affir-
mat exiturũ vſque ad frenos equorum.
94 † Nam cum cãpus ſanguine totus ma-
det, nõ pedibus exeunt ad vidẽdum, ſed
equis: & cum ſanguis ad frenos vſque
peruenit, ſumma quæ eſſe poteſt, ſan-
guinis copia indicatur, ad quã vidẽdam
exire poſsint: nã ſi maior eſſet, nemo
exiret, quoniã natare equos neceſſe eſ-
ſet. Idẽ autem, quod nos ſub militum ſi
militudine exeuntiũ ad ſpectãda cada-
uera dicimus, intelligitur, & ſignifi-
catur in altera ſimilitudine ſanguinis
vuarum preſſarum exeũtis è lacu: quan
doquidẽ nõ ibi vuas preſſas, ſed impios
extremo ſupplicio affectos indicari ſci
mus. Immo & probabiliſsimè dicere
poſſumus Apoſtolum ſubitò trãſijſſe à
Metaphora ad rẽ ipſam, vt ſæpe fit in *Regali.*
Scriptura, ideſt, de cæde hominũ iã lo *Scriptura*
qui, vt Hamos. 9. In die illa ſuſcitabo ta *ſubitò tran*
bernaculũ Dauid, quod cecidit. &c. Vt *ſire ſolet à*
poſsideãt reliquias Idumææ, & omnes *Metapho-*
nationes, &c. Hab. 1: Propter hoc expã *ra ad rem*
dit ſagenã ſuã, & ſemper interficere gẽ *ipſam.*
tes nõ parcet. In eadẽ quoq; ſimilitudi
ne rectè cõuenit multos in equis exire
ad videndum muſti copiã inundãtem.

Per ſtadia mille ſexcenta. Victorinus, *Verſ. 20.*
Tyconius Hom. 11. Primaſius, Beda,

Ansbertus, Haymo, & alij nõnulli ita interpretãtur verbis Victorini omnes vtẽtes: Per omnes quatuor mũdi partes, quaternitas enim eſt cõquaternata, id eſt, In hoc numero mille ſexcẽtorũ eſt quaternitas cẽtenariorũ quater repetita, q̃ quater quadringẽta efficiũt mille
95 ſexcẽta. † Hæc tot, tantorũq; virorũ explanationẽ ſi ſequamur, citò nos ex magnis difficultatibus expediemus, dicemuſq; locũ ſuppliciorũ infernorũ verſus omnes mũdi partes extẽdi latè. At quæremus tũc, quod à nemine illorum explicatũ, aut quæſitũ eſt, cur *ſtadia* nominẽtur, cur *mille ſexcẽta*, cum quatuor mũdi partes quatuor ſtadijs ſignificare poſſet: aut certe, ſi quaternariũ in ſemet ipſum ducere neceſſe erat, per ſedecim ſtadia dicere potuiſſet. [Andreas magis hoc videtur explicare, ita enim ait: Per mille ſexcenta ſtadia magnũ hiatũ iuſtos à peccatoribus diuidentẽ docemur, propter perfectionẽ malitię, & abominationẽ actionũ, decade centuriarũ malitiæ perfectã magnitudinẽ ſignificante, ſenario autẽ earũ ſedulam peccati operationem per abuſum creaturæ ſenario dierũ factæ, & quia ſexcẽteſimo anno Noe omnis terra diluuio inundata eſt. &c. Sed eadẽ illi, aut ſimilia obijciẽtur, quæ nequeant fortaſſe diſlui.] Mihi diu de hac re cogitanti alia ſe ſe obtulit ratio explanandi, quæ & melior, & ab his omnibus difficultatibus liberã videtur, vt hi numeri nõ figuratè, ſed propriè accipiantur. Stadiũ centũ viginti quinque paſſus habet, quod ſpatiũ vno ſpiritu Hercules percurriſſe dicitur. Octo ſtadia milliariũ conficiunt, quatuor milliaria leucam noſtram Hiſpanicam reddunt, vt tradunt qui accuratè dimenſi ſunt. Ita in mille ſexcentis ſtadijs quinquaginta leucę noſtrates in-

Stadium.

96 ueniũtur. † In lacu cõmunis expoſitorũ ſententia eſt infernum intelligi. Rurſum, quoniã nunc, vt ex præcedẽtibus manifeſtũ eſt, nõ de omnibus dãnatis loquitur, ſed de illis, qui tẽpore iudicij viui inuenientur, qui, vt botri, vindemiabũtur, & mittentur in lacũ iræ Dei: in eadem ſimilitudine perſiſtẽtes contẽplari lacũ illum debemus magna ex parte plenũ dãnatis priorũ ſæculorum. Mox cũ dãnati extremi tẽporis in illũ conijciẽtur, redundabit lacus, & ſanguis exibit per mille ſexcẽta ſtadia: Totus locus hoc ſanguine perfuſus locus tormentorũ eſt, quandoquidẽ ſanguis ſuppliciũ dãnatorũ ſignificat. Ex quo fit in lacu nõ vniuerſum infernũ intelligi, ſed quaſi magna quædam, & profunda fouea intelligẽda eſt cũ ora magna circũiacente, quæ extrema, atq; ſumma pars eius eſt, atq; has duas partes coniũ-
97 ctas infernũ appellamus. † Quoniã ergo tunc dãnati cũ ſuis corporibus in infernũ mittẽtur, & lacus plenus ferè erit præteritorũ ſæculorũ dãnatis, tunc implẽdum eſſe dicit, & totã illã lacus orã corporibus illorũ occupandã eſſe per mille ſexcenta ſtadia verſus omnẽ ſui partẽ, id eſt, perducẽta miliaria, ſiue per quinquaginta leucas Hiſpanicas quoquo verſum. Quod ſpatiũ paruũ videri nõ debet, cũ valde probabile ſit, quod quidã tradũt, corpora dãnatorum apud inferos futura eſſe quaſi aceruũ quẽdã in cõpoſitum, atq; cõfuſum. Poſſumus etiã intelligere, ac fortaſſe meliùs, lacũ vocari locũ proprium dãnatorũ illius extremi tẽporis, & vt magnã fore loci illorũ latitudinẽ intelligamus, affirmat lacum, id eſt, profundiorẽ partẽ, in qua erunt ſceleratores, implendã eſſe, locũque circumiacentẽ per mille ſexcenta ſtadia opplẽdum fore corporibus eorũ, qui minora admiſerint flagitia. Et ſanguis de lacu exit, quia ij, qui in lacu, id eſt, in profundiore parte ſunt, reliquis tãtorum malorum autores fuerunt. Etenim (vt iã dixi) niſi ita mille ſexcẽta ſtadia accipiamus, quæ ratio afferri poterit
98 huius menſuræ, quæ myſtica nõ ſit? † Dicerẽ ſtadia poni, quoniã lõgior menſura eſt, atq; ideo nõ pedes, aut paſſus cõmemorari, vt oſtendatur maxima, atq; vaſtiſſima capacitas inferorum: dicerem etiã ad eãdem capacitatẽ oſtendendã poni quaternarium cẽtenariorũ ab ſcriptoribus illis poſitum, vt initio dixi, qui pleniſſimus numerus eſt, cumq; propter quatuor partes terrę in ſe ipſum duci. At facilè obijci poterit milliarium lõgiorẽ multò eſſe menſurã, quæ Apoſtolis ignota nõ fuit, legimus enim Matth. 5. *Et quicunq; te angariauerit mille paſſus, vade cum illo & alia duo*: vbi pro Mille paſſus, in Græco eſt μίλιον, i. milliarium.

Vt. F. Dominicus Sotus in 4. d. 50. Quæſt. vnic. A. 4.

Obie-

Obijcietur etiã tantã magnitudinẽ meliùs exprimi maioribus numeris. Cur igitur, ſi quaternarius ſumẽdus erat per ſe ipſum ductus, nõ ſumptus eſt quaternarius millenariorũ, q per ſe ipſum multiplicaretur? Quæ quoniam ſolui poſſe nõ vidẽtur, præſtat vt mille ſexcẽta ſtadia propriè intelligamus.

Argumentum Capitis. XV.

Videt ſeptem angelos habentes ſeptem plagas nouiſsimas, & mare vitreũ, & ſuper illos, qui vicerũt Antichriſtum, canentes laudes Deo. Templum, quod eſt in cœlo aperitur, & ſeptem angeli exeunt habentes ſeptem plagas, & vnum ex quatuor animalibus dat illis ſeptem phialas plenas ira Dei; & fumo impletum eſt templum, ita vt nemo introire poſsit donec ſeptem plagæ conſumentur.

Caput. XV.

1 *ET vidi aliud, ſignum in cœlo magnum, & mirabile, angelos ſeptẽ, habẽtes plagas ſeptem nouiſsimas:*
quoniam in illis conſummata eſt ira
Dei. Et vidi tãquam mare vitreum
2 *miſtũ igne, & eos qui vicerũt beſtiã,*
& imaginẽ eius, & numerũ nominis
eius ſtãtes ſuper mare vitreũ, habẽtes
3 *citharas Dei, & cãtantes canticum*
Moyſi ſerui Dei, & cãticum Agni,
dicẽtes, Magna, & mirabilia ſunt ope
ra tua Dñe Deus omnipotẽs: iuſtæ, &
veræ ſunt viæ tuæ rex ſæculorum.
4 *Quis nõ timebit te Dñe, & magnifi*
cabit nomẽ tuũ, quia ſolus pius es, quo
niã omnes gẽtes venient, & adorabũt
in cõſpectu tuo, quoniã iudicia tua ma
5 *nifeſta ſunt. Et poſt hæc vidi, & ecce*
apertũ eſt tẽplum tabernaculi teſtimo
6 *nij in cœlo, & exierũt ſeptẽ angeli,*
habentes ſeptem plagas, de templo, ve
ſtiti lapide mundo, & candido, & præ
cincti circa pectora zonis aureis. Et
7 *vnum de quatuor animalibus, dedit*
ſeptem angelis ſeptem phialas aureas,
plenas iracundiæ Dei viuentis in ſæ-
8 *cula ſæculorum. Et impletum eſt tẽ*
plum fumo à maieſtate Dei, & de vir
tute eius, & nemo poterat introire in
templum, donec conſummarentur ſe-
ptem plagæ ſeptem angelorum.

ET vidi aliud ſignũ in cœlo magnũ, & mirabile. [Poſtea, quæ per anticipationem dixit capite præcedenti, nunc ad rectum prophetiæ, rerũque gerẽdarũ ordinẽ reuertitur.] Quã mirabile ſit hoc ſignũ, quod vidit, tũc videbimus, cum ſeptem plagæ explicabũtur capite ſequẽti. Magnũ ergo erat, & mirabile, quia magna, & mirabilia malorũ in toto orbe ſupplicia prænũtiabat de cœlo ventura, atque ideo in cœlo videtur. *Verſ. 1.*

Angelos ſeptem habentes ſeptem plagas nouiſsimas. Hos ego arbitror eſſe ſeptẽ illos ſpiritus, de quibus dixit cap. 1: Et à ſeptem ſpiritibus, qui in cõſpectu throni eius ſunt: & quib' datæ ſunt ſeptẽ tubæ, c. 8. Ad eos enim, qui cuſtodes ſunt rerũ humanarũ, ptinet ſumere vindictã de impijs, qui ſanctos affligũt, & omnia humana perturbant. In *ſeptem* non multas intelligo, vt Arethas, & Beda, & alij ſed propriè ſeptem, vocat enim *ſeptem plagas nouiſsimas* eas, quæ phialis ſeptẽ angelorum continentur, & quæ capite ſequenti numerantur, vt poſteà videbimus. Cur autem *nouiſsimas* dixerit, ipſe exponit: *Quoniam in illis conſummata eſt ira Dei*, id eſt, vltimæ erunt omniũ plagarũ, quibus impios in hac vita afficiet. Sicui verò ordo parũ aptus videatur, vt cum de extremo dãnatorũ ſupplicio locutus fuerit, nunc ad ſeptẽ plagas re- *Verſ. 1.*

Prophetæ non ſeruant ſemper ordinem rerũ geſtarum.

deat, quæ hoc ſupplicium præcedẽt: ſciat
prophetas nequaquam ordinẽ ſeruare
ſolere rerũ geſtarũ etiã in eadem viſio-
ne, ſicut in hiſtoria ſeruatur, vt docuit
Hieronym⁹ in illud Hamos. 2: Ego ſum
qui aſcendere vos feci, &c. Quare mi-
nùs mirũ eſſe debet nõ ſeruari in diuer-
2 ſis viſionibus. † Præterea oportebat, vt
extrema, eadẽq; maxima pœna damna
torũ ſæpe inculcaretur, vt homines il-
lius tẽporis, quo abundabit iniquitas, &
refrigeſcet caritas, magis, crebriùſque
terreãtur. Sicut & beatorũ felicitatẽ ſæ
pe cõmemorat, vt iuſti in tot laborib⁹,
& perſecutionibus tãtorũ bonorũ ſpe
vehementiùs excitẽtur. Atq; ideo Ioha
nes redire ſolet ab vltimis ad ea, quæ an
te illa ſunt, vt vidimus initio c. 8. & 12. ꝙ
etiã in reliquis ꝓphetis obſeruare licet.

Verſ. 2. *Et vidi tanquam mare vitreũ miſtũ igne.*
Mare vitreum vocat multitudinẽ homi
nũ, qui Antichriſtum ſequẽtur. Mare,
quoniã ſcriptũ eſt Iſaiæ. 57: Impij autẽ
quaſi mare feruens, quod quieſcere nõ
poteſt, & redundant fluctus eius in con
culcatione, & lutũ. Non eſt pax impijs,
dicit Dominus meus: Hoc eſt ſemper
feruent, & tumeſcunt varijs cupiditati
bus, quaſi fluctib⁹ quibuſdã, qui fluctus
in lutũ tandẽ deſinunt, ideſt, in turpiſsi
ma peccata. Vitreũ dicitur, quia quãtũ
uis impij ſcelera ſua contegant, etiã eo
rum cogitationes Deo manifeſtiſsimę
ſunt, ac ſi lucido quodã vitro tãtũ tege
3 rẽtur. † Hoc mare miſtũ igne vidit, quo
niã & igne, qui iudiciũ Chriſti præceder,
flagrabunt, & prius æſtu, atq; igne affli
getur, ſicut legimus cap. 16: Et datũ eſt
ęſtu homines affligere, & igne: & ęſtua
uerũt homines æſtu magno, & blaſphe
mauerũt nomẽ Dei, &c. Hęc omnia co
pioſè explicauimus cap. 4. num. 25. &
duobus ſequentibus, quæ nunc idcirco
breuiùs attigimus.

Verſ. 2. *Et imaginem eius.* Qui noluerunt ado
rare imaginem Antichriſti.

Verſ. 2. *Et numerum nominis eius.* Qui nolue-
runt inſigniri charactere nominis eius,
vt expoſuimus cap. 13. n. 34. & 35

Verſ. 2. *Stantes ſuper mare vitreum.* ideſt, Pro-
pe mare vitreũ ad littus illius. Capitur
enim interdum Super pro Iuxta, vt dixi
mus cap. 13. n. 2. Stãtes videntur, quia nõ
vincentur ab Antichriſto, non cadent.
Iuxta mare autẽ ſtant, non intra, quia
pars illius maris nõ ſunt, nec amaritudi
nẽ eius cõtrahent, quamuis iuxta ſecta-
tores Antichriſti viuent:

4 *Habentes citharas Dei.* † Ideſt, à Deo *Verſ. 2.*
datas citharas habentes videntur, quia
iuſti, cum viderint ſupplicia illa magna
impiorũ, lætabuntur, & gratias Deo agẽt
toto corde, quòd per eius gratiã liberati
fuerint. Pſal. 57: Lætabitur iuſtus cũ vi-
derit vindictã, manus ſuas lauabit in ſan
guine peccatoris. 2. Machabæo. 1.
De magnis periculis à Deo liberati ma
gnificè gratias agimus ipſi.

Et cantantes canticum Moyſi ſerui Dei. *Verſ. 3.*
Illud videlicet, quod Moyſes cũ popu-
lo cecinit poſt tranſitũ maris Rubri: de
quo Exodi. 15: Tunc cecinit Moyſes, &
filij Iſrael carmen hoc Domino, & dixe
rũt: Cãtemus Domino, glorioſè enim
magnificatus eſt, equũ, & aſcenſorẽ de
iecit in mare. Iure autẽ optimo hoc cã-
ticũ canent iuſti victores Antichriſti,
quoniã ſicut filij Iſrael cecinerunt, quia
capti non ſunt à Pharaone, nec merſi
aquis, quibus hinc inde cingebãtur, ita
iuſti canent, quia nõ ſunt victi ab Anti-
chriſto, cuius figura fuit Pharao rex af-
fligentiũ filios Dei, & inter impios ver
ſantes, quaſi inter mare plenũ fluctibus,
nequaquã illis fluctibus, ideſt, peccatis
illorũ hominũ abſorpti ſunt. Et vt filij Iſ
rael cecinerũt in littore maris Rubri, ita
iuſti canẽt in littore huius maris vitrei.

Et canticum Agni. † Sicut cãticũ Moy *Verſ. 3.*
ſi vocat, quod à Moyſe acceperũt, & di
dicerũt, ita canticũ Agni dicitur, quod
illos Agnus docuit, quod acceperunt
ab Agno, vt canerent.

Magna & mirabilia ſunt opera tua. Cãti *Verſ. 3.*
cũ Moyſis nõ retulit, quia notũ erat ex
Scriptura, ſed canticũ Agni, quia igno-
tũ nobis erat, referendũ fuit. Eſt autem
hoc: Magna, &c. Dicitur etiã canticum
Agni, quia illo Agnũ laudant. Opera
ei⁹ magna, & mirabilia eſſe dicũt, quòd
tanta Antichriſti, & eius miniſtrorũ,
tamq; crudelia facinora ſuſtinuerit, &
tandem dignis eos ſupplicijs affecerit.

Deus omnipotẽs. Cuius nunc omnipo *Verſ. 3.*
tentia cernitur in tãtæ potentię ſubuer
ſione, & in tot inimicorum maximis
ſupplicijs.

Iuſtæ, & veræ ſunt viæ tuæ rex ſæculo- *Verſ. 3.*

rum

rum. Regē ſæculorū eum vocat, quod
æternus ſit, neq; eius regnū certo tēpo-
re finiatur, vt aliorū regū, ſed per ſęcula
omnia ſemper idē ſit. Ita etiā Paulus. 1.
Sæculum. Tim. 1. Regi autē ſæculorū immortali,
& inuiſibili, &c. Nā in ſæculo æterni-
tas etiā intelligi ſolet, præſertim cū ſæ-
cula dicitur, aut ſæcula ſæculorū, aut
etiā ſæculū ſæculi, vt latiùs oſtendimus
6 in. c. 5. Michææ, n. 39. & 44. † Pſal. 44:
Sedes tua Deus in ſæculū ſæculi. Pſal.
18: Timor Dñi ſanctus permanens in ſæ
culū ſæculi Pſal. 47: Ipſe reget nos in ſę
cula. Pſal. 80: Et erit tēpus eorū in ſæcu
la. Pſal. 103: Sit gloria Domini in ſęcula.
Pſal. 83. Beati, qui habitāt in domo tua
Dñe, in ſæcula ſæculorū laudabunt te.
Via. Viæ opera vniuſcuiuſq; dicūtur, aut in-
ſtitutū, & ratio viuēdi. Gene. 6. Omnis
quippe caro corruperat viā ſuā. Iob. 34:
Opus enim hominis reddet ei, & iuxta
vias ſingulorū reſtituet eis. Eze. 36: E re
cordabimini viarū veſtrarū peſsimarū,
ſtudiorūq; nō bonorū, & diſplicebūt vo
bis iniquitates veſtræ. Iuſta ergo vocat
opera Dñi, quia iure de impijs vindictā
ſumit, & vera, quia conſtans eſt, & ve-
rax in promiſsis, & iuſtos eripit è pericu
lis, & coronat ſicut promiſit. Ceterùm
vbi nos legimus, *Rex ſæculorum*, in Græ
co eſt τῶν ἁγίων, ideſt, ſanctorū, & ita
etiam habent nōnulli codices Latini;
Alij Græci habēt: Rex τῶν ἐθνῶν, id eſt,
Gētiū: ita legitur apud Andreā, & apud
Arethā, & in Complutenſi codice, &
7 apud Primaſiū. † Nec mihi diſplicet Frā
ciſci Lucę Brugenſis cōiectura, fortaſſe
dictionū contractarū affinitate factū eſ
ſe, vt ꝓ Sāctorū legeretur Sæculorū: nā
ſi ſcribas Scōrum, vtrumq; videtur poſ-
ſe legi, & quædā vetera exēplaria ita ha
bēt, quædā verò Sclorum. Verū quoniā
& Latinus codex Cōplutēſis, & omnes
ferè Latini habēt: *Rex ſæculorum*, hæc vi
detur lectio probabilior, & cū Græca
exēplaria variauerint, credēdū eſt olim
lectū eſſe τῶν αἰώνων, ideſt, ſæculorū, at
que hāc lectionē ſecutū fuiſſe noſtrū in
terpretē. Rex autē ſanctorū dici poteſt,
quia eū ſancti colunt, & ſolū regē agno
ſcunt, & ipſe ijs conſulit, vt filijs, & fa-
uet, eoſque ſemper liberat.
Verſ. 4. *Quis nō timebit te?* De timore reueren
tiæ loqui magis videtur, quoniā ſequi-
tur: *Et magnificabit nomē tuū?* pro quo eſt
δοξάσει, ideſt, Glorificabit, prædicabit. *Verſ. 4.*
Quia ſolus pius es. In Græco eſt ὅσιος, *Pius.*
quod propriè idē eſt, quod ſanctus, iu-
ſtus, purus, innocēs: Atq; hoc idē ſigni-
ficat Pius, purus, & mūdus, & ſanct⁹, vt: *Virg.*
Ipſa mala, manibuſq; pijs altaria iuxta, *4. Æn.*
Ideſt, mūdis, ſine ablutis vt mos ſacrifi-
8 ciorū exigebat. † Inde Piare, & expiare,
Solus pius dicitur, quia ab eo omnis ſan
ctitas eſt, & qui eā habēt, ab eo habent,
& nemo cū eo cōparatus ſanctus vide
bitur. Opportunè verò hoc dicitur; cū
grauiſsimè animaduertit in impios, &
iuſtos magnis periculis liberat. Hoc au
tē in loco, *Quia*, & *Quoniam*, licet cau- *Quia & Quoniam.*
ſam etiā indicare poſsint, magis vidē-
tur poni pro Quod more Hebræorū, &
apud Latinos redūdare, vt ſit ſenſus:
Quis nō magnificabit nomē tuū? Quis
nō te laudabit dicēs te ſolū piū eſſe, &
omnes gētes venturas eſſe ad adorādū
te, & manifeſta eſſe iudicia tua? Hæc lo
cutio vſitatiſsima eſt in Scriptura vt Iſa.
3: Dicite iuſto quoniā bene, quoniā fru
ctū adinuētionū ſuarū comedet, ideſt,
Dicite iuſto bene illi futurum, &c. &
Pſal. 105. & 106. Cōfitemini Dño quo-
niā bonus, quoniā in ſæculū miſericor
dia eius, ideſt, Laudate Dñm dicētes eū
eſſe bonū, & miſericordiā eius eſſe in
ſæculū. Matth. 7. Et tūc cōfitebor illis:
Quia nunquā noui vos. Lucæ. 19. Vidēs
ciuitatem fleuit ſuper illā dicēs: Quia ſi
cognouiſſes & tu, &c. Quia venient
dies in te, & circumdabunt te inimici
tui vallo, &c.
Quoniā omnes gētes veniēt. † Nemo erit *Verſ. 4.*
9 ſā ex omnibus gētibus, qui te nō adoret,
& ante te nō procedat venerabūdus: ſi
qui te ante nō nouerāt, tūc cōuertētur.
Quod autē addit: *In conſpectu tuo*, auget
quodāmodo, ac ſi diceret: Tu ipſe vide
bis, & te ſpectante palā te adorabunt.
Quoniā iudicia tua manifeſta ſunt. Ideſt, *Verſ. 4.*
Nemo nō videt te iuſtè feciſſe, ac meri
tò tā grauiter impios puniſſe. Iudicia
Græcè δικαιώματα, ideſt, iuſtificationes,
hoc eſt opera iuſtè facta, quæ rectè ap-
pellātur iudicia. Hęc autē omnia per an
ticipationem mihi dicta videntur, vt
non ante ſeptē plagas dicātur, ſed dū il-
lis impij feriuntur, à iuſtis liberatis ca-
nantur. Quāre priùs dixit, ſe vidiſſe

Verſ. 10. *Et hic bibet de vino iræ Dei*. Non tantùm Antichriſtus, & eius prędicatores, & miniſtri bibent, ſed quicunque eum adorauerit, aut eius characterem acceperit.

Verſ. 10. *Quod miſtum eſt mero in calice iræ ipſius.* Cetera ex iis, quæ diximus de calice nota ſunt, hoc tãtùm nunc explicari oportet, quomodo miſtum eſt, ſi merũ eſt, vinum enim, quod miſcetur, diluitur.

Quomodo vinum dicatur merũ, & miſtum. Eraſmus affirmat, κεράννυσθαι, ideſt, miſceri, dici quod infunditur in calicẽ bibituro, etiam ſi non diluatur aqua, aut alio potus genere. Quare cum in Græco ſit τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου, ideſt vino mero miſto, ſenſus erit: Bibet de vino iræ Dei, quod merũ eſt, & in calicem iræ eius infuſum vt peccatores bibant.

60 † Hanc Eraſmi ſententiam non deſunt qui laudent, & reliquis veriorem eſſe contendant. Sciendũ ergo eſt κεραννύω, *Κεραννύω, & Miſceo.* quo verbo hic Iohannes, & cap. 18. vſus eſt, pro quo interpres vertit Miſceo, deductum eſſe à nomine κέρας, quod eſt cornu, quoniam veteres cornibus vtebantur ad potandum. Docet hoc Athenæus lib. 11. Dipnoſophiſtarũ ante medium, atque hanc veterum cõſuetudinem confirmat autoritate Pindari in Cẽtauris, Xenophontis lib. 6. & 7. Expeditionis Cyri, AEſchyli in Perrhæbis, Sophoclis in Pandora, & aliorum. Et vas, (inquit Athenæus) in quo vinũ miſcetur, craterem appellant ἀπὸ τοῦ κέρατος, quaſi κερατῆρα. Manet etiam nunc cornuum ad hunc vſum fabrica. &c. Hinc factũ videtur vt κεράννυσθαι ſit infundere quod bibendum eſt, ſiue in cornu, ſiue in aliud quodcunque vas. Inde apud Homerum libr. 5. Odyſſææ Calypſo Mercurio, qui ad ſe venerat, menſam poſuit.

> Ἀμβροσίης πλήσασα, κέρασσε δὲ νέκταρ ἐρυθρόν, ideſt,
>
> *Ambroſia implens, & miſcuit nectar rubens.*

61 † In quem locum Didymus vetus Homeri Scholiaſtes interpretans verbum κέρασσε, quod vertitur Miſcuit; Κέρασσε, inquit, nũc infundit, ab antiqua conſuetudine, in cornu enim infundentes bibebant. &c. Nectar autem in illis fabuloſis deorum conuiuiis aqua non diluebatur. Et lib. 2.

> Τοῖς δ' ὁ γέρων ἐλθοῦσιν ἀνὰ κρητῆρα κέρασσεν, ideſt,
>
> *His autem ſenex venientibus craterem miſcuit.*

Et Plato in Philebo: Τοῖς δὲ θεοῖς, ὦ Πρώταρχε, εὐχόμενοι κεραννύωμεν, ideſt, Diis, ò Protarche, precãtes miſceamus, Neque enim diis vinum dilutum libabant, ſed merum, vt eſt apud Virg.

> *Hic duo rite mero libans Carcheſia Baccho* *5. Æneid.*
>
> *Fundit humi.----*

vbi Seruius ait: Rite, ſecundùm ritum ſacrificii, quod exigebat vt libaret de mero Baccho, ideſt, puro. Quod etiam multorum veterum teſtimonio probat Barnabas Briſſonius lib. 1. de Formulis, & Sollennibus populi Romani verbis. Eodem modo & Latini vtuntur interdum verbo Miſceo, pro eo, quod eſt *Miſcere.* Propinò, vt Cic. 2. de Finibus: Dico ergo in eadem vòluptate eum, qui alteri miſceat mulſum ipſe non ſitiens, & eũ, qui illud ſitiens bibat. Et de eodem mulſo, quod ex vino, & melle fiebat, Martialis ſcripſit:

> *Attica nectareum turbatis mella Falernũ* *Martialis lib. 13. prope finem.*
>
> *Miſceri decet hoc à Ganymede merum.*

62 † Ita etiã dictũ eſt Apoc. 18: Reddite illi ſicut & ipſa reddidit vobis, & dupli cate duplicia ſecundùm opera eius, in poculo, quo miſcuit, miſcete illi duplum. Ibi etiam eſt in Græcò verbum κεραννύω. Erit ſenſus igitur: Et hic bibet de vino mero irę Dei, quod miſtum eſt in calice iræ ipſius, id eſt, quod infuſum eſt ad propinãdum in calicem, quo vindictam ſumit de iis, quibus iratus eſt, eſt enim Hyperbaton, & ita ordinãda ſunt verba, vt diximus. Quod apertius eſt in Gręco: Καὶ αὐτὸς πίεται ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. Ac ſi diceret: Ex calice vini iræ Dei miſti, meri: nã ſi ſenſus eſſet: Ex vino, quod miſtũ eſt cum mero, ſine dubio dixiſſet: τῷ κεκερασμένῳ τῷ ἀκράτῳ, Omnia quæ diximus confirmat Arethas dicens: Merum furoris affabrè comparauit vino mero, quod in calice miſtum eſt, ſiquidem vinum merum facilius inebriare poteſt quã miſtũ. &c. Et poſteà: Verùm ſi tale eſt, quomodò dicitur vinum miſtum in calice? Manifeſtum

feſtū eſt igitur quod τὸ κεκεράσθαι, idest,
Miſtum eſſe, nō ſignificat temperatu-
ram aliquam, ſed additionem, vt ſit iſto
ſenſus: Quod miſtum eſt, adeſt; appoſi-
63 tum eſt in calice iræ. † Similiter exponi-
tur locus vulgatus Pſal. 74: Quia calix
in manu Domini vini meri plenus
miſto, ideſt, Qui calix vini meri plenus
eſt miſto, κεράσματος, ideſt, miſtione,
ſiue infuſione vt propinetur: nomen
enim illud, Miſtum, ſiue κέρασμα, potu-
ros reſpicit, quia non miſcetur niſi por-
rigendum ſit poturis. At verò commu
nis omnium ferè expoſitio tam in hūc
locum Pſalmi, quam in verba Apoca-
lypſis, quæ nunc interpretamur, mini-
mè contemnenda eſt, habet enim plu-
rimum probabilitatis, & fortaſſe multò
plus quam prior, cùm propter autores
ſuos, & multos, & valde eruditos, tùm
propter proprietatem vocabulorum,
quam tenaciùs ſeruat. Hæc autem eſt,
vt κεράννυσθαι, atq; miſceri dicatur cum
res diuerſæ iunguntur, & confundun-
tur. Plutarch⁹ in Sympoſiacis, ſiue Cō
piualibus quæſtionibus, lib. 8. Quæſtio
ne. 6. κεράσαι interpretatur Latino ver
64 bo Miſcere, καὶ τὸ κέρασαι μισγῆναι. † Ac
nequis fortè diceret Miſcere accipi ab
eo, pro eo quod eſt propinare, docet ſe
propriè accipere Miſcere, pro diuerſa
cōfundere, & cōiungere in vnū, ex Ho
mero id comprobans, qui de vino lo-
quens non eſt vſus verbo κεραννύω, vt
aliàs ſolet, ſed verbo μίσγω, quod non
dicitur, niſi de rebus diuerſis in vnum
confuſis.

Ita ergo ait: Καὶ τὸ κεράσαι μισγῆναι καθ' Ὅμηρον:

Ἡ δὲ αὖτ' ἐν κρητῆρι μελίφρονα οἶνον ἔμισγε.

Hoc eſt: *Et κεράσαι miſcere iuxta Homerum:*

Hæc antè in cratere dulce vinū miſcebat.

videlicet vinum cum aqua miſcebatur,
& ideo miſceri dicitur potiùs quàm
fundi. Nec minùs aperta ſunt verba
Athenæi loco indicato, qui fauere prio
ri expoſitioni exiſtimabatur, ita enim
ait: Priſcos fama eſt, atque primos ho-
mines boum cornibus olim bibiſſe.
Liquet hoc ex eo, quod adhuc dū aquæ
vinum permiſcent κεράσαι dicunt, &
vas, in quo vinum miſcetur, craterem
appellant. &c. Et Cælius Rhodiginus
lib. 27. Antiquarum Lectionū, cap. 27.
de eadem veterum conſuetudine lo-
quens ait: Cui rei argumento eſt quod
κεράσαι dicunt Græci permiſcere vino
65 aquam. † Euthymius etiam Græcus au
tor illud in Pſal. 74. Plenus miſto, ſiue,
vt legitur in eius translatione, Plenus
miſtione, πλῆρες κεράσματος, ita inter-
pretatur: Plenus miſericordia. Miſtio
enim (inquit) vini aqua, & miſtio auſte
ritatis miſericordia. Similiter in He-
bræo accipitur verbum מָסַךְ, quod ver
ti ſolet in κεραννύω, vt Pſal. 101: Et potū
meum cū fletu miſcebam, vbi lxx. ver-
terunt, ἐκίρνων. per quod verbum inter
pretantur id, de quo nunc loquimur,
κεραννύω, Suidas, Heſychius, Fauorinus.
Ex quo etiam colligimus autores hos
accepiſſe κεραννύω pro eo, quod propriè
ſignificat Miſceo. Et Plutarchus dixit
in Numa: Κεράσας οἴνῳ καὶ μέλιτι τὴν πηγὴν, id eſt, Miſcens vino, & melle fon-
tem. Aliaque huiuſmodi innumera oc-
currunt in Græcis autoribus. Idem ver
bū eſt in Hebræo, & in Græco Iſai. 19.
vbi ait: Dominus miſcuit in medio eius
ſpiritum vertiginis, ἐκέρασε, Sed ideo
quoniam pro Vertiginis in Hebręo eſt.
עִוְעִים, id eſt, Errorū, vt etiam in Cō-
mentarijs vertit Hieronymus, id eſt,
varios errores miſcuit, qui capitis ver-
tiginem efficiunt. Cum ergo ſimplici-
ter dicitur vinum miſceri, rectè intelli-
gemus cū aqua, tam in Hebræo, quam
in alijs linguis. Vt Prou. 9: Bibite vinū,
quod miſcui vobis. Et paulò ante: Mi-
ſcuit vinū, & propoſuit menſam ſuam.
66 † Mulſum autem apud Ciceronem, &
Martialem miſceri dicitur vel quia mel
cum vino miſcebatur cum fiebat, vel
fortè quia cum bibebatur, aqua ſimul
infundebatur ad vini vim temperandā,
longinquitate enim temporis vinum
in mulſo meracius fieri docet Macro-
bius lib. 7. Saturnal. cap. 12. vel quid
aliud fortaſſe miſcebatur. Ita omnia,
quæ diximus, & multa ſimilia, quæ in li
bris occurrunt, explicari poſſunt, vt
quod eſt apud Iuuenalem:

Neſcit

Saty.5.

Neſcis tot millibus emptus.
Pauperibus miſcere puer.

Quod cur dictum ſit altero ab hoc ipſo verſu explanat:

Quando ad te peruenit ille?
Quando vocatus adeſt calda, gelidaque miniſter?

Calidam enim aquam cum frigida miſcebãt Romani. Homerus autem vinũ nectar vocauit, vt indicat epitheton. Rubens. Nam & nonnulli nectar vinũ
esse dicunt in Lydia factum, vt refert. 68
Cælius Rhodiginus lib. 7. Antiq. lect. c.13. Idemque ait Homerum non nouiſſe nectar eſſe Deorum potũ. Platonis verba in Philebo ſimiliter videntur intelligenda, Dijs ò Protarche precantes miſceamus, vinum enim, quod humi dijs fundebatur, merum erat, vt docuit Virgilius, quod ſacrificantes dijs bibebant, probabile eſt miſtum fuiſſe cum aqua, ſicut & id, quod in menſa bibebatur. Verùm cum vinum ad ſupplicia, & calamitates accomodatur, nuſquam eſt aquàm admiſceri intelligendũ eſt, quæ vim illi adimit, ſed aliquid, quod aut horrorem faciat, & deterreat, aut magis inebriet. [Vidit hoc Andreas Cæſarienſis, qui merum eſſe dixit, quia non erat miſtum Diuinis miſerationibus: miſtum autem, quia diuerſas vltiones & ſupplicia habebat.] Ex quibus videmus hanc poſteriorem expoſitionem aut probabiliorem priore, aut fortaſſe
67 ſolam eſſe veram. † Ad hunc ergo modum conuenientiſsimè hæc verba interpretabimur: *Et hic bibet de vino iræ Dei, quod miſtum eſt mero in calice iræ ipſius*: Bibet de vino mero iræ Dei, quod miſtum eſt aut fæcibus, aut potiùs altero vino mero, nam vina diſsimilia permiſta fortiora ſunt ad ebrietatem. Idcirco non dixit cuius rei eſſet illa miſtio, cum enim dixiſſet: *De vino mero*, nihil aliud addere neceſſe fuit, cum iam ex dictis cognoſci poſſet miſtionem fuiſſe vini meri. Atq; ita fortè intelligitur quod Iſa. 5. dictum eſt: Væ qui potentes eſtis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miſcendàm ebrietatem, ideſt, ad ea miſcẽda, quæ magis inebrient, nempe diſsimilia vina. Idem eſt iudicium de verbis Pſal. 74. Quia calix in manu Domini vini meri plenus miſto. Calix eſt vini meri, ſed plenus miſto, ideſt, miſtione, ſiue fæcum, vt quidam dicunt, ſiue diſsimilium vinorum, vt ego arbitror, ad augendàm ebrietatem. Hoc autem poſteriorem hanc interpretationem iuuat, quod cum in Hebræo ſit:

Loc' Pſal. 74.

כִּי כוֹס בְּיַד יְהוָה וְיַיִן חָמַר מָלֵא מֶסֶךְ

quod ad verbum ſonat: Quoniam calix in manu Domini, & vinum merum eſt plenum miſtione, mollius intelligitur vinum eſſe plenum miſtione quam calicẽ.
68 † Quod ſi priorem explanationẽ ſequamur, nihil refert calix ne plenus ſit miſtione, an vinum ipſum, idẽ enim eſt. At ſi non calicem, ſed vinum plenũ miſtione dicamus, quod, vt dixi, mollius eſt, & ſine vlla verborum tranſpoſitione exponitur, ruet prior expoſitio, quæ miſtionẽ pro infuſione, ſiue propinatione capiebat.

Et cruciabitur igne, & ſulphure. Sulphur igni additum ſignificat perpetuũ eum fore, quia ſulphur aptiſsimum ignis nutrimentum eſt; tũ etiam grauẽ, ac moleſtũ odorem in eo eſſe indicat. Sit ne autem apud inferos ſulphur cũ igne, dicemus cap. 19. num. 37. & ſequentibus, vbi verba magis cogunt id vt explicetur, quę ſunt huiuſmodi: Viui miſsi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure. Verſ.10.

In conſpectu angelorum ſanctorum. Vt qui curam hominum geſſerunt, lætentur eorum ſupplicijs, qui nec Deum veriti ſunt, neque eorum ſalutaribus conſilijs acquieſcere voluerunt. Pſalm. 57: Lætabitur iuſtus cum viderit vindictã, manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris, &c. Verſ.10.

69 *Et ante conſpectum Agni.* † Vt ſcilicet videat quas pœnas ſibi dent illi, qui ſe ſpreto Antichriſtum ſequi maluerunt, & ipſi magis crucientur intelligentes ſe ab eo videri. Ceterùm in Græco eodem modo dicitur ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων, & ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, ne quis forte putet aliud eſſe *Ante conſpectum*, quam in conſpectu. Verſ. 10.

Et fumus tormentorum eorum aſcendet. In Græco eſt Ἀναβαίνει, Aſcendit, quomodo etiam forte vertit interpres, ſin minus certè in Græco præſens pro futuro ponitur, vt adnotauimus cap. 13. n. 32. Verſ. 11.

num. 32. Et ſtatim ait: Nec habent requiem die ac nocte, pro Nec habebũt. Et quoniam fumus ſine igne eſſe non poteſt, & eiuſdem ignis præſentis, & mox futuri indicium eſt; vt oſtendat impios ſempiterno igne cruciandos eſſe, ſemperque beatis nota futura eſſe eorum ſupplicia, dicit fumum tormentorum eorum aſcenſuru eſſe in ſæcula ſæculorum. Nec enim verus fumus eſt apud inferos, quoniam fumus ex reſolutione materiæ, quæ igne conſumitur, exhalatur. apud inferos autem nihil erit, quod reſoluatur igne, alioqui finiretur aliquando.

Verſ. 11. *Nec habent requiem die, ac nocte.* Præ magnitudine ſcilicet tormentorum. Et quamuis apud eos perpetua nox erit, tamen loquitur more noſtro cum dicit, *Die ac nocte*, vt ait Ambroſius. Diximus autem cap. 7. nu. 13. Die, ac nocte accipi in Scriptura pro eo, quod eſt Semper.

Verſ. 12. *Hic patientia ſanctorum eſt.* Hic ſpecta-
70 bitur, & examinabitur patientia ſanctorum, ſi non ſinant ſe vllis terroribus Antichriſti à via recta dimoueri, ſed ſemper cuſtodiant patienter, & perſeueranter mandata, & fidem Ieſu Domini noſtri. Non ſatis eſt fidem tenere, mandata etiam ſeruanda ſunt. Ita interpretati ſumus etiam ſimilia verba cap. 13: Hic eſt potentia, & fides ſanctorum.

Verſ. 13. *Et audiui vocem de cœlo dicentem mihi:* Quoniam videbat fidem, & potentiã ſanctorum magnis cruciatibus per Antichriſtum eſſe examinandam; ad conſolationem ſanctorum, vt æquo animo & forti omnia perferant, & nullis doloribus deficiant, vocem refert, quam de cœlo audiuit, & verba, quæ per angelũ ſibi loquentẽ à Deo iuſſus eſt ſcribere.

Verſ. 13. *Beati mortui, qui in Domino moriuntur.* Nihil his verbis videtur facilius, ſed ſi cogitationem in ea intendamus, videbimus non facilè poſſe explicari quid ſit Mori in Domino, ſi ad Scripturæ cõſuetudinem, & ad locutionis proprie-
71 tatem explicandum eſt. † Communis fere expoſitorum ſententia eſt, quam etiam Andreas Cæſarienſis ſequitur, hæc de omnibus iuſtis dici, & Beda ait: Gratias tibi ago Ieſu, qui beatificas eos in cœlo, qui in te moriuntur in terra.

Quiſint qui moriantur in Domino

Quantò magis illos, qui & in tua, & pro tua fide fœlices ponunt animas? Verùm cur id ſignificetur, & an id tãtùm ſignificetur, non docent. Nos, ſi Scripturæ conſuetudinem requiramus, videbimus ב apud Hebræos (quod apud nos valet In) interdũ idem valere quod Propter, aut Pro, vt Gen. 18. vbi nos habemus: Delebis propter quinque vniuerſam vrbem, in Hebræo eſt, בַּחֲמִשָּׁה, ideſt, in quinque. Gen. 29: Seruiam tibi pro Rachel filia tua. Et ibidẽ: Seruiuit ergo pro Rachel ſeptem annis. In Hebreo eſt in vtroque loco, In Rachel. Immo & eandem locutionem ſolet vſurpare noſter interpres, vt Hoſ. 12: Et ſeruiuit Iſrael in vxore, & in vxore ſeruauit, ideſt, propter vxorem. Et Mich. 3. Principes eius in muneribus iudicabant. Ita nunc mori *in Domino* eſt pro Domino, aut propter Dominũ, quod optimè cohæret cum præcedentibus. Cum enim multa eos paſſuros eſſe prædixiſſet illis verbis: Hic patientia ſanctorum eſt, &c. vt omnes ad reſiſtendum Antichriſto, & ad mortem generoſè oppetendam pro Chriſto exhortetur, beatos eſſe prædicat eos, qui moriuntur *in Domino*, ideſt, Propter Chriſtum mori malunt, quàm viuere cum Antichriſto. Atque hic ſenſus, qui ſolis martyribus conuenit, probatus eſt etiam Ambroſio, & Ansberto, & Haymoni.

In pro Propter.

72 † Hæc locutio frequentiſsima eſt & in epiſtolis Pauli, vt Rom. vltimo: Commendo autem vobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt in miniſterio Eccleſiæ, quæ eſt in Cenchris, vt eam ſuſcipiatis in Domino dignè ſanctis; ideſt, Propter Dominum, propter amorem Domini. Ibidem: Salutate Ampliatum dilectiſsimum mihi in Domino. Et Salutate Perſidem cariſsimam, quæ multùm laborauit in Domino.

Sed quæritur an probanda ſit communis illa expoſitio, quam retulimus? Reſpondeo veram etiam eſſe, & probandam, eique fauere conſuetudinem Eccleſiæ, quæ in Officio defunctorum hæc verba proponit, quaſi de omnibus velit quodã modo intelligi. Cauſa eſt quòd Eſſe in Domino, ſiue Eſſe in Chriſto, ſignificat intra eius corpus contineri, non quomodocunque, ſed vt viua mem-

In Domino.

mébra. Rom. vltimo: Salutate eos, qui ſunt ex Narciſi Domo, qui ſunt in Domino. Ibidem: Salutate Andronicum, & Iuniam cognatos, & concaptiuos meos, qui ſunt nobiles in Apoſtolis, qui & ante me fuerũt in Chriſto, id eſt, Qui ante me crediderunt in Chriſtum
73 vt exponit Theophilactus. † Gal. 1. Erã autem ignotus facie Eccleſijs Iudææ, quæ erant in Chriſto. Deniq; idem eſt Eſſe in Domino, & Manere in Domino, nec dicuntur in Domino manere, niſi qui cum fide iungunt caritatem: Ioh. 15: Manete in me, & ego in vobis. Et ibidem: Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Ita etiam in Domino moriuntur qui vſque ad mortem in eo manent, & cum moriuntur, viua Chriſti membra ſunt. Eſt autẽ & hic ſenſus ad id; quod Apoſtolus agit, aptiſsimus, quoniam & priorem illum complectitur, & latiùs manat, ad omnesque iuſtos pertinet. Et quamuis pluſimi eo tempore martyrio vitam finient, tamen multi etiam fugati, & ſpoliati à miniſtris Antichriſti, & multis incommodis affecti tandem ſine martyrio moriuntur in ſumma ſanctitate; de quibus etiam Apoſtolo loquendum fuit; & quos non eſt putandum ab hac beatitudine excludi: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur*, cum eis cauſa, quæ redditur cõuenıat: Amodò enim iam dicit ſpiritus vt requieſcant, &c.

74 *Amodò iam dicit Spiritus.* † In Græco paulò aliter legitur, Μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι, Ναὶ λέγει τὸ πνεῦμα ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν. Id eſt: Beati mortui, qui in Domino moriuntur amodò. Ita, ſiue, Etiam, dicit Spiritus vt requieſcant à laboribus ſuis. Et Arethas ita verba ordinat: Scribe amodò: Beati, &c. vt eos qui tunc viuent, & certabunt, conſoletur. Sed multò meliùs ordinantur in noſtra Tranſlatione, quomodò etiam ſunt in Græco codice Complutenſi, & in alijs nonnullis. Nam Scribe amodò, durum eſt. Sed neq; dicamus, Beati mortui, qui in Domino moriuntur amodò, cum ibi additum eſt, *Amodò* cum ſemper beati fuerint, qui in Domino moriuntur? Dicamus ergo, *Amodò iam di-*
Verſ. 13.

cit Spiritus, Siue, vt legit Primaſius: Ab hinc enim dicit ſpiritus, id eſt: Quoniã Spiritus ſanctus dicit, & iubet vt ex hoc tempore requieſcant à laboribus ſuis, id eſt, à tempore mortis, vt exponunt Ambroſius, & Haymo, & Beda, qui etiam affert illud Pſal. 126: Cum dederit dilectis ſuis ſomnum, ecce hereditas Domini. Et Spiritus cum articulo ponitur τὸ πνεῦμα, ex quo Spiritus ſan-
75 ctus intelligitur. † Porrò Etiam poſuit Primaſius pro Ναὶ, ſicut cap. 1. legimus Etiam, amen; & eſt affirmantis idem valens quod Ita, Certe, Verè, vt diximus c. 1. nu. 59. & 60. Eſt ergo ac ſi diceret: Amodò profectò dicit ſpirit⁹, &c. Quare ſuſpicor, *Iam*, vitioſè legi pro Etiã, poſuiſſeque noſtrum interpretẽ: *Amodò etiam*, poſteà ſcriptum, Et iam diuiſa in duas particula *Etiam*, deinde cum Et redundare videretur, ſcribi cœpiſſe *Amodò iam*. Apud Auguſtinum. 20. de Ciui. cap. 9. legitur. Amodò iam etiam dicit, &c. Ansbertus: In quibus verbis oſtenditur, ſanctos in hoc mundo nequaquam à labore ceſſaturos, nec requiem illis eſſe quærendam. Quouſq; enim labor conſummetur, neceſſe eſt vt ab opere manus intentionis nõ diſſoluantur. Qui enim dicit: *Amodò iam requieſcant à laboribus ſuis*, oſtendit quià ante nequaquam debẽt ceſſare à laboribus, ſed cum nihil ad laborandum remanſerit, tunc perfectam quietem percipere. Hinc Paulus admonet dicens: Bonum autem facientes non deficiamus, tempore enim ſuo metemus non deficientes. Hinc Dominus ait: Qui autem perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit.
Gal. 6.
Math. 10.

76 *Opera enim illorum ſequuntur illos.* † Ansbertus, & Haymo: Tropica locutione mercedem laboris dicit ſubſequi ſanctos poſt laborem. Hinc per prophetam dicitur: Ceſſet vox tua à plorãdo, & oculi tui à lacrymis, quia eſt merces operi tuo, ait Dominus: Quia enim opus efficit mercedem: cum merces poſt laborem electos ſubſequitur, quaſi ipſum opus eos comitari dicitur. Ambroſius, Sequi pro comitari poſuit. Et poſteà: Opera igitur ſanctorum ſequũtur illos, quia merces operum illorum comitatur illos in perpetuum, &c. In
Verſ. 13.
Iere. 31.

Græco

Græco eſt hoc etiam expreſsius: τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν, ideſt, Opera autem illorum ſequuntur cum ipſis. Eſt autem ἀκολουθεῖν ſequi quomodo famuli heros ſequuntur. Maluitque dicere, ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν, ideſt, cum ipſis, vt intelligeretur peracto labore continuo præmium adeſſe, quam ἀκολουθεῖ αὐτοῖς, ſicut dicendum videbatur.

Verſ. 14. *Et ſuper nubem ſedentem ſimilem filio hominis*, ideſt, ſimilem cuidam homini, ponitur enim ſine articulo Filius hominis, & ideo non pro Chriſto accipitur, ſed pro homine indefinitè. Cum enim Chriſtum ſignificat, duplicem etiam articulum habet, vt latiùs confirmauimus cap. 1. nu. 82. & ſequentibus, per hunc tamen Chriſtus ſignificatur, vt & in cap. 1. Semper autem ſolet in rebus, quas videt, dicere Quaſi, aut Similis, quoniam non ipſas videbat viſione illa prophetica, ſed earum ſimilitudines.

77 †Sed iam viſionem difficillimam Domino adiuuante, quantùm licebit, elucidemus. Ambroſius ita hæc cum præcedentibus copulat. Nunc, inquit, quia pœnam illorum, qui in Antichriſtum credituri ſunt, narrauit, beatitudinemque illorum, qui in fide Chriſti perſeuerauerint vſque in finem, breuiter comprehendit: conſequens eſt vt diem iudicij deſcribat, in quo hæc cuncta complebuntur, &c. [Per anticipationem ergo (vt ſolet ſæpe) hæc nunc ſcribit Apoſtolus, quoniam rerum ipſarum contextus ſupplicia malorum exigebat, quæ nūc prædicturus eſt.] Nubes candida Chriſti maieſtatem ſignificat, Deus enim ſæpe in nube apparet in Scriptura, vt per eam doceamur Diuinam naturam neque nobis apertè cognitam, neque omnino ignotam eſſe, vt ex Aretha diximus capit. 11. numer. 28. Sed in Chriſto hoc habet peculiare, quod, cum in nube aſcenderit, & in nube deſcenſurus ſit ad iudicium, ſicut legimus Act. 1: Hic Ieſus, qui aſſumptus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum: meritò hunc, cum proximum eſt iudicium, ſuper nubem candidam videtur, vt is eſſe intelligatur, qui paulò poſt iudicaturus eſt. Similiter deſcribitur apud Dan. cap. 7: Et ecce cum nubibus cœli quaſi filius hominis veniebat, & vſque ad antiquum dierum peruenit. Sedere dicitur, quia res hominum de cœlo quietus deſpicit, vt videat an completa ſint bona merita iuſtorū, & mala impiorum, vt finis mundi veniat.

Nubes candida.

78 *Habentem in capite ſuo coronam aureā.* Corona inſigne regni eſt, aurea autem eſt vt per eam indicetur eſſe rex regū, & Dominus dominantium, quoniam aurum pretioſiſsimum metallorū eſt: [Andreas Cæſarienſis: Chriſtum eſſe exiſtimamus eū, qui in nube viſus eſt ſimilis filio hominis: coronā autē, quæ erat ſuper eum, ſignificare regnum viſibilium, & inuiſibilium poteſtatum, auream autem eſſe propter pretiū, quod apud nos materia eius habet: &c.] *Verſ. 14.*

Et in manu ſua falcem acutam. Indextera videlicet, qua meſſurus eſt. Falx acuta, & parata ad metendum proximum iam finem mundi eſſe demōſtrat, qui per meſsionem ſignificatur, ſicut Dominus apertè docuit Matth. 13. dicens: Meſsis vero conſummatio ſæculi eſt, & ſumitur meſsis, vt & in alijs locis eiuſdem parabolæ, pro meſsione, quæ Græcè ibi dicitur θερισμὸς, ſicut & meſſores θερισταί. [Andreas: Falx conſummationem ſignificat: etenim & ipſe Dominus meſsionem mundi conſummationem vocauit.] Ergo, quia finem mūdo afferre parat, cum falce acuta videtur à Iohanne. *Verſ. 14. Falx quid ſignificet.*

Et alius angelus exiuit de templo, ideſt, De loco, in quo beati ſunt Deum ſemper laudantes, & ei ſe ipſos, vt hoſtias viuas, offerentes, ſicut intelligimus ex verbis cap. 7: Ideo ſunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei die, ac nocte in templo eius. De hoc eodem ait ſtatim: Et alius angelus exiuit de tēplo, quod eſt in cœlo. *Verſ. 15.*

Clamans voce magna. Vox magna magnum indicat deſiderium, vt ex Gregorio oſtendimus cap. 6. nu. 40. *Verſ. 15.*

79 *Mitte falcem tuam, & mete.* †Commune beatorum deſiderium profert, vt ſcilicet, regnum peccati finiatur, & Deus ſolus regnet in omnibus, quod cap. 6. magna etiam voce poſtulabant animæ ſan- *Verſ. 15.*

ſanctorum martyrum, vt ſuo loco explicauimus. Meritò ergo hoc petitur exiuit angelus de loco beatorum, quem templum vocauit, vt quaſi omnium legatus mundi conſummationem peteret, quam optabant. [Andreas: Vox angeli per Periphaſin ſignificat ſupplicationē omniũ angelicarum poteſtatum cupientium iuſtorum honorem, & peccatorum excidium.]

Verſ. 15. *Quia venit hora vt metatur.* In Græco, ἦλθέ σοι, quia venit tibi, & præteriti temporis eſt Venit, vt & verba ſequentia indicãt. Ex ſignis, quæ præterierunt, aut potiùs ex Dei reuelatione, cognoſcent ſancti iam impletum numerum electorum, ac propterea dicit angelus, *Venit hora vt metatur.* Metere autem eſt colligere ex hac vita eos, qui tunc viui inuenientur.

Verſ. 15. *Quoniam aruit meßis terræ.* Aptiſsima eſt ſimilitudo, nihil iam reſtat ad collectionem viuentium, numerus electorum cõpletus eſt. Ita etiam Andreas. Hic locus ex c. 3. Ioelis ſumptus eſt, ex quo & pleniùs intelligitur, ait enim: Cõſurgant, & aſcẽdant gẽtes in vallem Ioſaphat, quia ibi ſedebo vt iudicẽ omnes gentes in circuitu. Mittite falces, quoniam maturauit meſsis.

Verſ. 16. *Et miſit qui ſedebat ſuper nubem falcem ſuam in terram.* Ideſt Cœpit metere, & ſuſtulit de vita homines.

Verſ. 17. *Et alius angelus exiuit de templo, quod*
80 *eſt in cælo.* † De loco beatorum, vt dictum eſt. Multi putant hunc angelum eumdem eſſe cum filio hominis, quod nec mihi fit veriſimile, nec ipſi dicere poterunt cur in eo loco filius hominis dicatur Chriſtus, hic verò angelus; Exiuit ergo vt angelus alter, qui exierat, vt beatorum votis conſentiens mundi cõſummationem efficiat, vt continuò explicabimus.

Verſ. 17. *Habens & ipſe falcem acutam.* Ad eius ſimilitudinem, qua vindemiatores vtũtur, nam & ipſe vindemiatoris officio functurus eſt. Similis falx eſt, videlicet putatoria, de qua Iſa. 18: Et immatura perfectio germinabit, & præcidentur ramuſculi eius falcibus.

Verſ. 18. *Et alius angelus exiuit de altari, qui habebat poteſtatem ſupra ignẽ.* Locus eſt difficillimus. Ansbertus & Haymo ignẽ Spiritum ſanctum interpretantur: Ambroſius caritatem: qui ſenſus literæ non ſunt. Arethas ignem accipit, quo impij puniuntur, & angelum hunc præpoſitum eſſe dicit huiuſmodi igni, & idem
81 ſentit Beda. † At, cum hic nulla fiat mẽtio de igne, ſed ſupplicium malorum torcularis, & calcationis nomine ſignificatum ſit, non ſatis apparet quid ad rẽ pertineat dicere: *Qui habet poteſtatem ſupra ignem.* Longè ergo aliter locus videtur explicandus. In cœlo templum poſuit ad ſimilitudinem eius, quod erat in Ieruſalem, vt iam vidimus cap. 7. & in hoc capite. In eadem ergo Metaphora permanens ponit in eo altare cum ait: Et alius angelus exiuit de altari, ſicut c. 8. poſuit altare thymiamatis dicens: Vt daret de orationibus ſanctorũ omnium ſuper altare aureum, quod eſt ante thronum. Et quoniãm nũc altare dicit, nec addit aliquid, vnde altare thymiamatis eſſe intelligamus, vt fecit cap. 8. altare holocauſtorũ ſignificari arbitror, quod ſemper intelligi ſolet in Scriptura cum abſolutè altare ponitur. Super altare holocauſtorum ignis erat, quo incendebantur holocauſta, & partes victi-
82 marum. † Porrò holocauſta, & victimæ ſanctorum martyrum oblationẽ, & ſacrificium ſignificant, quorum corpora Deo immolabantur in odorem ſuauitatis. Ignis huius altaris ardentiſsima eorum caritas eſt. Rurſus quemadmodum dæmones non omnia peccata hominibus inferunt, ſed alius ad ſuperbiam, alius ad gulæ voluptates, alius ad fornicationem incitat, ſicut ſcribit Caſſianus Collatione. 7. cap. 17: ita putandum eſt ſanctos angelos hunc ad hanc, illum ad illam virtutem excitare. Vnde & Origenes Hom. 13. in Ezec. angelũ pœnitentiæ commemorat ex libro Paſtoris, qui docet pœnitentiam. Angelus ergo, qui poteſtatem habet ſupra ignem, angelus magnus eſt, cui commiſſum eſt vt martyres in certamine adiuuet, & confirmet, ignemque eorũ accendat quantùm poteſt; atque ideo poteſtatẽ habet ſupra ignem, quia hic ignis illi commiſſus eſt, & ipſe ſuis conſilijs, ac precibus eum, quaſi flatu quodam, excitat, & auget. De hoc angelo fortaſſe dictum eſt illud Pſal. 33: Immittet

te angelus Dñi,(ideſt, câſtra ponet)in
circuitu timentiū eum, & eripiet eos.
Hic enim videtur angelus ille, de quo
Dan.3: Angelus autem Domini deſcē-
dit cum Azaria,& ſocijs eius in forna-
83 cē,& excuſsit flammam ignis de forna
ce.&c.† Ergo quoniā ſancti martyres
ſupplicium malorū optāt, euerſionēq;
regni peccati (vt cap.6. copioſiùs ex-
plicatū eſt,vbi ipſi clamant: Vſquequo
Dñe ſanctus,& verus nō iudicas, & nō
vindicas ſanguinē noſtrū de ijs, qui ha-
bitant in terra:) angelus,qui eos ad mar
tyrium hortatus eſt,& adiuuit, exit *de*
altari,(ideſt)de loco illo, & de illa ſede,
in qua ſunt ſancti martyres,qui,vt victi
mæ, Deo oblati ſunt,& pro illis clamat
vt mali puniantur,& finiantur. Itaq; nō
de igne nunc abſolutè ſermo eſt, ſed de
igne altaris,& cū figuratè altare capia-
tur,neceſſe eſt & ignē figuratè accipi.
Poſſumus etiam aliter explanare, vt al
tare hoc ſit locus, ac requies beatorum
martyrum,de quo cap.6.dictū eſt: Vidi
ſubtus altare animas interfectorū prop-
ter verbum Dei:vt quomodò corpo-
ra eorū ſub altari in terra quieſcunt, ita
Metaphoricè idē nomen habeat locus,
in quo quieſcūt in cœlo, vt cap.6.n.36.
84 &.37.latiùs expoſitū eſt.† De illo exit
angelus quaſi legatus martyrū, vt iā di-
ximus. Sed *poteſtatem* habet *ſuper ignem*,
quia illi commiſſus eſt ignis tuendus, &
conſeruandus, (vt enim ait Andreas
hinc diſcimus angelicas poteſtates præ
poſitas eſſe creaturis,hūc quidē aquis,
hanc autē igni,hanc autē alij cuidā par
ti creaturæ,) & ideo eius eſt ignē, quo
mundus in fine conflagraturus eſt, in-
tendere,vt impij exurantur,& omnia
illorum opera,& labores, & voluptates
in cinerem vertantur,de quo ſcriptum
eſt Pſal.96: Ignis ante ipſum præcedet,
& inflammabit in circuitu inimicos eius.
Beda quidē intelligere videtur hunc an
gelum præeſſe cruciatibus ignis, ita vt
de inferorum igne hoc accipiamus, ita
enim ait: Duplex eſt, vt Hieronymus
ait,angelorū officiū,aliorū,qui præmia
Pſal. 103. iuſtis tribuāt,aliorū,qui ſingulis præſint
cruciatibus,ſicut dicitur: Qui facit an-
gelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos
ignē ardētem. Locus Hieronymi eſt in
Dan.c.7.in illud: Millia millium miniſtra
bāt ei, vbi verba à Beda citata legimus,
nec plura,nec pauciora. Sed Hierony-
mus omnino de ſanctis angelis loqui vi
detur:tametſi ad finē lib.9. in Ezec. di-
cat:Neq; enim boni,ſed mali angeli tor
85 mētis præpoſiti ſunt. † Verū aliud eſt
tormētis præponi, vt exerceant illa per
ſe,quod etiā in hac vita ſæpe malorū an
gelorū eſt:aliud verò præponi tormētis,
vt per alios exerceri iubeāt ad exequen
dā iuſtitiā Dei,quod eſt bonorū ange-
lorū,& ita ſunt hi duo Hieronymi loci
cōciliādi , vt ex præcedētibus intelligi
poteſt. Verū nos his,ſiue vera,ſiue falſa
ſint,nequaquā indigemus , quoniam ſi
ignē propriè accipere velimus , quod
abſurdè nō fiet,hoc etiā modo probabi
liſsimè explanabimus,dictū eſſe angelū
habere poteſtatē ſupra ignē,quia dāna-
tos in ignē mittet , ſicut Dominus ait
Matth.13: Et in tēpore meſsis dicā meſ
ſoribus: Colligite primū zizania, & alli
gate ea in faſciculos ad cōburendū:triti-
cū autē cōgregate in horreū meum.
Quod poſteà ita exponit: Mittet filius
hominis angelos ſuos, & colligēt de re
gno eius omnia ſcādala, & eos,qui fa-
ciūt iniquitatē,& mittēt eos in caminū
ignis. † Et paulò poſt in alia parabola:
86 Sic erit in cōſummatione ſeculi:exibūt
angeli,& ſeparabūt malos de medio iu
ſtorū,& mittēt eos in caminū ignis. At
que hoc fortaſſe ſenſerūt Hieronymus,
& Beda.Sed quoniam ſemper Dñs de
multis angelis loquitur, Iohānes autem
de vno: probabiliter dicere poſſumus,
angelū,de quo loquitur Iohānes, eſſe
Michaelē,qui,vt princeps eorū,qui mit
tūtur ad nos,per alios minores angelos
de quibus Dñs loquitur,dānatos mittet
in caminū ignis. Et quàmuis in hoc ſuppli
cio malorū Apoſtolus ignis nō memi-
nerit,tamē quotidiàs meminiſſe ſolet,
& certū eſt eos in ignē eſſe mittēdos,nō
eſt mirū ignē ita, vt diximus, accepiſſe.
Et vindemia botros vineæ terræ. Sed iam
Verſ. 18. demeſſa erat terra,(ideſt) homines mor
te conſumpti erant , quomodò nunc
vindemiare iubet botros vineæ? Huic
quæſtioni reſtè ſatisfacere videtur Am
broſius his verbis. Videtur itaq; mihi p
meſſem terræ electos, per botros autē,
ex quibus vinū oritur,quod mentes ho
minū alienat,reprobos eſſe deſignatos.
87 † Iſta eſt meſsis, de qua Dominus di- *Matth*.13.
cit in Euangelio : In tempore meſsis
P dicam

dicā meſſoribus, Colligite primū zizania, & ligate ea in faſciculos ad cōburēdum, triticum verò recōdite in horreis meis. Qui enim illic per triticū, ipſi in hoc loco per meſſem deſignātur. Et qui illic per zizania, ipſi in hoc loco per botros vineæ terræ figurātur. &c. [Ita etiā Andreas interpretat⁹ eſt ſupra in illud: *Et* alius angelus exiuit de tēplo, q̃ eſt in cœlo. &c. Et poſteà ait in botris ſignificari impios, & iniquos, qui calicē indignationis Dei implet.] Siquis autē quærat cur per meſſem electi intelligātur, potiùs quā per botros vineę, & vice verſa, rēpōdet paulò ante idē Ambroſius:

Meſsis. Et primus meſſem terræ, ſecūdus verò botros vineæ præcidiſſe dictus eſt. Sed primus quo loco meſſem terræ poſuerit, nō dicitur: ſecūdus autem botros vineæ terræ in lacū iræ Dei magnū miſiſſe dictus eſt. &c. Hæc Ambroſij ſententia vera eſt, & abūde cōfirmatur verbis

Botrus. Ioelis, cap. 3. ad quæ Iohannē alluſiſſe diximus. Mittite, inquit, falces quoniam maturauit meſsis. Venite, & deſcēdite quia plenū eſt torcular, exuberāt torcularia, quia multiplicata eſt malitia eorū. Quo loco Propheta & meſſem poſuit, & torcularia: ſed de meſſe nihil mali dixit, de torcularibus autē ait: Quia multiplicata eſt malitia eorū, vt in illis pœnas malorum ſignificatas à ſe doceat.

Meſsis.
88 † Præterea Meſsis in bonū ſemper accipi ſolet, & Triticum electos deſignat, vt Matth. 3: Et cōgregabit triticū in horreū ſuū. Et cap. 13: Triticū autē cōgregate in horreū meū. Calcatio autē vuarū in torculari pœnā ſignificat, & vltionē,

Calcare vuas. Calcare torcular. quia Deus malos premit, quēadmodū vuæ prælo premūtur, vt Thrē. 1. Torcular calcauit Dominus Virgini filiæ Iuda. Et Iſa. 63: Torcular calcaui ſolus, & de gentibus nō eſt vir mecum. Calcaui eos in furore meo, & cōculcaui eos in ira mea, & aſperſus eſt ſanguis eorū ſuper veſtimēta mea. Et Apoc. 19. de eodē iudicio: Et ipſe reget eas in virga ferrea, & calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotētis. Et hoc ipſum eſt quod hic legimus: Et miſit in lacū irę Dei magnū & calcatus eſt lacus, &c. Lacū iræ Dei vocat quia vuæ in illo calcandæ erant, & ira Dei oſtendēda, ideſt, in eo impij torquēdi erant. Ita etiā Arethas: [Andreas: Lacus Dei, eſt qui Diabolo, & angelis eius parat⁹ eſt ſupplicij locus. Magnus autē, propter multitudinē eorum, qui in illo torquētur: lata enim eſt via perditionis, & ſpatioſa.]

89 *Et calcatus eſt lacus extra ciuitatē.* † Ciuitatem vocat Eccleſiā, vt rectè exponūt Anſbertus, & Rupertus, & Tyconius Hom. 11 quę dici ſolet Ciuitas Dei, vt Pſal. 86: Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei. Ambroſius: Per calcationem demerſionē in infernū poſſumus intelligere. &c. Quid ſit autē calcare extra ciuitatē, Dominus docet Matth. 13: Exibūt angeli, & ſeparabūt malos de medio iuſtorū, & mittēt eos in caminum ignis. Et quoniā per illā ſeparationē iā nec in Eccleſia eſſe poſſunt impij, neq; ijs nocere, qui in Eccleſia ſunt, rectè dicitur lacus calcari extra ciuitatē. Alij ciuitatē vocari volunt cœleſtē patriā, vt Andreas, & Beda, & Ambroſius, quod haud incōmodè etiam intelligi poteſt, nam & illa ciuitas Dei vocatur, vt videbimus ſatis cap. 21. *Verſ. 20.*

Et exiuit ſanguis de lacu vſque ad frenos equorū. Sanguinē vocat mu[...] ex vuis expreſſum, quia ſimile ſanguini eſt. Etenim cū de vinea, & botris loquatur, ſanguinē vuæ, ſiue botrorū intelligere videt. Ita enim appellari ſolet in Scriptura, vt Deut. 32: Et ſanguinē vuæ biberet meracisſimū. Gen. 49: Lauabit [...] vino ſtolā ſuā, & in ſanguine vuæ palliū ſuū. *Verſ. 20.* *Sanguis vuæ.*

90 † Per hoc, quod nunc dicit, illud ſignificare voluit, quod eſt apud Ioelē: Plenū eſt torcular, exuberant torcularia, quia multiplicata eſt malitia eorū, ideſt plurimos eſſe dānandos. Sed Iohannes multò magis expreſsit, cū ait tantū ex illa calcatione mu[...] effluxiſſe, vt non ſolùm lacus fuerit ad ſummū vſq; impletus, ſed etiam proximam terrā redundauerit vſ[...] a[...] adia mille ſexcenta, atq; ita redu[...]r, vt per tota illa ſtadia nemo iter fac[...] poſſ[...]t, niſi eques, & vſq; ad ipſos frenos equorū muſtū perueneriv. S[...]gn[...]fic[...] er[...] magnā quamdam, & inſolitam inundationem, ideſt, maxima & m[...]ta ſupplicia malorū. Sed cur hac Metaphora potiùs quā alia vſus fuerit, & qui in equis, qui in frenis intelligātur, deinde cur mille ſexcēta ſtadia ſignata fuerint, nec plura, nec paucio-

pauciora, difficillimū eſt explicare, cū-
que variæ ſint ſcriptorum explanatio
nes, vnam habere vellemus, quā ſine
91 errore ſequeremur. † Pleriq; per *frenos*
equorū rectores populorū intelligūt; quę
interpretatio Victorini eſt, & poſteà
Tyconio Hom. 11. placuit, & Primaſio,
Bedæ, Ansberto, Haymoni, Anſelmo,
& alijs, & in Gloſſa poſita eſt. Rectores
autē populorū dęmones eſſe voluit Beda,
& Gloſſa, & Anſelmus, perueniſſeque
ſupplicia etiā vſq; ad dæmones. At præ
terquā quod de dæmonum ſupplicio,
quod & antiquiſsimū, & manifeſtiſsi-
mū eſt, loqui neceſſe nō erat, ſi freni
equorum dæmones ſunt, equi ipſi erūt
homines, quos dæmones frenabāt. Qui
igitur erūt ſeſſores equorū? [Idem An-
dreæ obijciemus, qui equos interpreta
tur eſſe vltores angelos, frenos verò ſan
ctos angelos habētes Diuinā ordinatio
nē, qua ducuntur ad ea, quę iuſſa ſunt.]
Verùm neq; his, neq; alijs, quæ poſteà
dicunt, refellendis moremur, id potiùs
quod nobis videtur probabilius, profe-
ramus. Ego his verbis pœnarū magnitu
dinē indicari exiſtimo. Sed vt bene in-
telligamus, in ſimilitudine Apoſtoli iā
explicata perſiſtendū eſt. Quapropter
neq; in equis, neq; in equitibus homi-
nes, qui populos gubernauerint, intelli
gi poſſe arbitror, nec vllū omnino ex
numero dānatorū, quoniā omnes mali,
de quibus ſuppliciū ſumēdum eſt, in bo
tris vineæ intelliguntur, qui miſsi ſunt
in lacū iræ Dei vt exprimātur, & calca-
92 tio eſt eorū ſuppliciū. † Alij ergo ſunt
equi, & equites, quos beatos eſſe neceſ
ſe eſt, quādoquidē nō poſſunt eſſe è nu-
mero dānatorū. Puto ergo hūc locum
ex eo elucidari, quod cap. 19. ſcribit idē
Apoſtolus: Et vidi cœlum apertū, & ec
ce equus alb', & q ſedebat ſuper eū, vo
cabatur Fidelis, & verax, & cū iuſtitia
iudicat, & pugnat, &c. Et veſtitus erat
veſte aſperſa ſanguine, & vocabatur no-
men eius Verbū Dei. Et exercitus, qui
ſunt in cœlo, ſequēbātur eū in equis al-
bis veſtiti byſsino albo, & mūdo. &c.
Deſcribit in his Chriſtū ad ſobuenien-
dū electis, & ad puniēdum peccatores
extremo tēpore venientē, quaſi bellatō
rē equo albo vectū, & ſanguine cæſorū
hoſtiū reſperſum. Angelos etiā, qui cū
eo venient, quaſi milites in eius exerci
tu veniētes ponit in equis albis propter
lætitiam futuræ victoriæ, de quibus la-
93 tiùs ſuo loco dicemus. † Ad horum er-
go equorum ſimilitudinē equos alios
intelligamus, ad quorū frenos ſanguis
peruenit, cū poſt iudiciū, & victoriam
Chriſti exeunt ad videndū pœnas dāna
torū, iuxta illud, quod in fine Iſaiæ ſcri-
ptū eſt. Et egredietur, & videbunt cada
uera virorū, qui pręuaricati ſunt in me.
Vermis eorū nō morietur, & ignis eo-
rum non extinguetur, & erunt vſq; ad
ſacietatē viſionis omni carni. Solent
enim victores poſt prœliū exire vt vi-
deant hoſtium cadauera, præſertim cū
inſolita multitudo occiſa eſt. Verùm
ſancti exibunt nō loco, ſed intelligētia,
vt in eumdē Iſaię locū ait Hieronymus,
exire enim dicūtur quia læti Chriſti vi
ctoria multitudinē dānatorum mirātes
intuebuntur, & (vt idē inquit) omniū
ſanctorū oculis eorū ſupplicia mōſtra-
buntur. Vt autē plurimos eſſe doceat,
qui tunc dānandi ſunt, ſanguinē affir-
mat exiturū vſque ad frenos equorum.
94 † Nam cum cāpus ſanguine totus ma-
det, nō pedibus exeunt ad vidēdum, ſed
equis: & cum ſanguis ad frenos vſque
peruenit, ſumma quæ eſſe poteſt, ſan-
guinis copia indicatur, ad quā vidēdam
exire poſsint: nā ſi maior eſſet, nemo
exiret, quoniā natare equos neceſſe eſ-
ſet. Idē autem, quod nos ſub militum ſi
militudine exeuntiū ad ſpectāda cada-
uera dicimus, intelligitur, & ſignifi-
catur in altera ſimilitudine ſanguinis
vuarum preſſarum exeūtis è lacu: quan
doquidē nō ibi vuas preſſas, ſed impios
extremo ſupplicio affectos indicari ſci
mus. Immo & probabiliſsimè dicere
poſſumus Apoſtolum ſubitò trāſijſſe à
Metaphora ad rē ipſam, vt ſæpe fit in *Regali.*
Scriptura, ideſt, de cæde hominū iā lo *Scriptura*
qui, vt Hamos. 9. In die illa ſuſcitabo ta *ſubitò tran*
bernaculū Dauid, quod cecidit. &c. Vt *ſire ſolet à*
poſsideāt reliquias Idumææ, & omnes *Metapho-*
nationes, &c. Hab. 1: Propter hoc expā *ra ad rem*
dit ſagenā ſuā, & ſemper interficere gē *ipſam.*
tes nō parcet. In eadē quoq; ſimilitudi
ne rectè cōuenit multos in equis exire
ad videndum muſti copiā inundātem.

Per ſtadia mille ſexcenta. Victorinus, *Verſ. 20.*
Tyconius Hom. 11. Primaſius, Beda,

Anſbertus, Haymo, & alij nonulli ita
interpretãtur verbis Victorini omnes
vtẽtes: Per omnes quatuor mũdi partes,
quaternitas enim eſt cõquaternata, id
eſt, In hoc numero mille ſexcẽtorũ eſt
quaternitas cẽtenariorũ quater repeti
ta, q̃ quater quadringẽta efficiũt mille
95 ſexcẽta. † Hãc tot, tantorũq; virorũ ex-
planationẽ ſi ſequamur, citò nos ex ma
gnis difficultatibus expediemus, dice-
muſq; locũ ſuppliciorũ infernorũ ver-
ſus omnes mũdi partẽs excẽdi latè. At
quæremus tũc, quod à nemine illorum
explicatũ, aut quæſitũ eſt, cur *ſtadia* no-
minẽtur, cur *mille ſexcẽta*, cum quatuor
mũdi partes quatuor ſtadijs ſignificare
poſſet: aut certe, ſi quaternariũ in ſemet
ipſum ducere neceſſe erat, per ſede-
cim ſtadia dicere potuiſſet. [Andreas
magis hoc videtur explicare, ita enim
ait: Per mille ſexcenta ſtadia magnũ
hiatũ iuſtos à peccatoribus diuidentẽ
docemur, propter perfectionẽ malitię,
& abominationẽ actionũ, decade cen-
turiarũ malitiæ perfectã magnitudinẽ
ſignificante, ſenario autẽ earũ ſedulam
peccati operationem per abuſum crea
turæ ſenario dierũ factæ, & quia ſexcẽ
teſimo anno Noe omnis terra diluuio
inundata eſt. &c. Sed eadẽ illi, aut ſimi
lia obijciẽtur, quæ nequeant fortaſſe di-
lui.] Mihi diu de hac re cogitanti alia ſe
ſe obtulit ratio explanandi, quæ & me
lior, & ab his omnibus difficultatibus
libera videtur, vt hi numeri nõ figuratè,
ſed propriè accipiantur. Stadiũ centũ
Stadium. vigintiquinque paſſus habet, quod ſpa-
tiũ vno ſpiritu Hercules percurriſſe di
citur. Octo ſtadia milliariũ conficiunt,
quatuor milliaria leucam noſtram Hi-
ſpanicam reddunt, vt tradunt qui accu
ratè dimenſi ſunt. Ita in mille ſexcentis
ſtadijs quinquaginta leucę noſtrates in
96 ueniũtur. † In lacu cõmunis expoſito-
rũ ſentẽtia eſt infernum intelligi. Rur-
ſum, quoniã nunc, vt ex præcedẽtibus
manifeſtũ eſt, nõ de omnibus dãnatis
loquitur, ſed de illis, qui tẽpore iudicij
viui inuenientur, qui, vt botri, vinde-
miabũtur, & mittentur in lacũ iræ Dei:
in eadem ſimilitudine perſiſtẽtes con-
tẽplari lacũ illum debemus magna ex
parte plenũ dãnatis priorũ ſæculorum.
Mox cũ dãnati extremi tẽporis in illũ
conijciẽtur, redundabit lacus, & ſan-
guis exibit per mille ſexcẽta ſtadia. To
tus locus hoc ſanguine perfuſus locus
tormentorũ eſt, quandoquidẽ ſanguis
ſuppliciũ dãnatorũ ſignificat. Ex quo fit
in lacu nõ vniuerſum infernũ intelligi,
ſed quaſi magna quædam, & profunda
fouea intelligẽda eſt cũ ora magna cir-
cũiacente, quæ extrema, atq; ſumma
pars eius eſt, atq; has duas partes coniũ
97 ctas infernũ appellamus. † Quoniã er-
go tunc dãnati cũ ſuis corporibus in in
fernũ mittẽtur, & lacus plenus ferè erit
præteritorũ ſæculorũ dãnatis, tunc im-
plẽdum eſſe dicit, & totã illã lacus orã
corporibus illorũ occupandã eſſe per
mille ſexcenta ſtadia verſus omnẽ ſui
partẽ, ideſt, perducẽta miliaria, ſiue per
quinquaginta leucas Hiſpanicas quo-
quo verſum. Quod ſpatiũ paruũ videri *Vt. F. Do-*
nõ debet, cũ valde probabile ſit, quod *minicus So*
quidã tradũt, corpora dãnatorum apud *tus in 4. d.*
inferos futura eſſe quaſi aceruũ quẽdã *50. Quæſt.*
in cõpoſitum, atq; cõfuſum. Poſſumus *vnic. A. 4.*
etiã intelligere, ac fortaſſe meliùs, lacũ
vocari locũ proprium dãnatorũ illius
extremi tẽporis, & vt magnã fore loci
illorũ latitudinẽ intelligamus, affirmat
lacum, ideſt, profundiorẽ partẽ, in qua
erunt ſceleratores, implendã eſſe, locũ
que circumiacentẽ per mille ſexcenta
ſtadia opplẽdum fore corporibus eorũ,
qui minora admiſerint flagitia. Et ſan-
guis de lacu exit, quia ij, qui in lacu, id
eſt, in profundiore parte ſunt, reliquis
tãtorum malorum autores fuerunt. Et-
enim (vt iã dixi) niſi ita mille ſexcẽta ſta
dia accipiamus, quæ ratio afferri poterit
98 hu9. menſuræ, quæ myſtica nõ ſit? † Dice
rẽ ſtadia poni, quoniã lõgior menſura
eſt, atq; ideo nõ pedes, aut paſſus cõme
morari, vt oſtendatur maxima, atq; va-
ſtiſſima capacitas inferorum: dicerem
etiã ad eãdem capacitatẽ oſtendendã
poni quaternarium cẽtenariorũ ab ſcri
ptoribus illis poſitum, vt initio dixi, qui
pleniſſimus numerus eſt, eumq; pro-
pter quatuor partes terrę in ſe ipſum du
ci. At facilè obijci poterit milliarium lõ
giorẽ multò eſſe menſurã, quæ Apoſtò
lis ignota nõ fuit, legimus enim Matth.
5. *Et quicunq; te angariauerit mille paſ*
ſus, vade cum illo & alia duo: vbi pro Mille
paſſus, in Græco eſt μίλιον, i. milliarium.

Obie-

Obijcietur etiã tantã magnitudinẽ melius exprimi maioribus numeris. Cur igitur, ſi quaternarius ſumẽdus erat per ſe ipſum ductus, nõ ſumptus eſt quaternarius millenariorũ, q per ſe ipſum multiplicaretur? Quæ quoniam ſolui poſſe nõ vidẽtur, præſtat vt mille ſexcẽta ſtadia propriè intelligamus.

Argumentum Capitis. XV.

Videt ſeptem angelos habentes ſeptem plagas nouiſsimas, & mare vitreũ, & ſuper illos, qui vicerũt Antichriſtum, canentes laudes Deo. Templum, quod eſt in cœlo aperitur, & ſeptem angeli exeunt habentes ſeptem plagas, & vnum ex quatuor animalibus dat illis ſeptem phialas plenas ira Dei; & fumo impletum eſt templum, ita vt nemo introire poſsit donec ſeptem plagæ conſumentur.

Caput. XV.

1 *ET vidi aliud ſi-*
gnum in cœlo ma-
gnum, & mirabi
le, angelos ſeptẽ,
habẽtes plagas ſe
ptem nouiſſimas:
quoniam in illis conſummata eſt ira
Dei. Et vidi tãquam mare vitreum
2 *miſtũ igne, & eos qui vicerũt beſtiã,*
& imaginẽ eius, & numerũ nominis
eius ſtãtes ſuper mare vitreũ, habẽtes
3 *citharas Dei, & cãtantes canticum*
Moyſi ſerui Dei, & cãticum Agni,
dicẽtes, Magna, & mirabilia ſunt ope
ra tua Dñe Deus omnipotẽs: iuſtæ, &
veræ ſunt viæ tuæ rex ſæculorum.
4 *Quis nõ timebit te Dñe, & magnifi*
cabit nomẽ tuũ, quia ſolus pius es, quo
niã omnes gẽtes venient, & adorabũt
in cõſpectu tuo, quoniã iudicia tua ma
5 *nifeſta ſunt. Et poſt hæc vidi, & ecce*
apertũ eſt tẽplum tabernaculi teſtimo
6 *nij in cœlo, & exierũt ſeptẽ angeli,*
habentes ſeptem plagas, de templo, ve
ſtiti lapide mundo, & candido, & præ
cincti circa pectora zonis aureis. Et
7 *vnum de quatuor animalibus, dedit*
ſeptem angelis ſeptem phialas aureas,
plenas iracundiæ Dei viuentis in ſæ-
8 *cula ſæculorum. Et impletum eſt tẽ*
plum fumo à maieſtate Dei, & de vir
tute eius, & nemo poterat introire in
templum, donec conſummarentur ſe-
ptem plagæ ſeptem angelorum.

ET vidi aliud ſignũ in cœlo magnũ, & mirabile. [Poſtea, quæ per anticipationem dixit capite præcedenti, nunc ad rectum prophetiæ, rerũque gerẽdarũ ordinẽ reuertitur.] Quã mirabile ſit hoc ſignũ, quod vidit, tũc videbimus, cum ſeptem plagæ explicabũtur capite ſequẽti. Magnũ ergo erat, & mirabile, quia magna, & mirabilia malorũ in toto orbe ſupplicia prænũtiabat de cœlo ventura, atque ideo in cœlo videtur. Verſ. 1.

Angelos ſeptem habentes ſeptem plagas nouiſsimas. Hos ego arbitror eſſe ſeptẽ illos ſpiritus, de quibus dixit cap. 1: Et à ſeptem ſpiritibus, qui in cõſpectu throni eius ſunt: & quib' datæ ſunt ſeptẽ tubæ, c. 8. Ad eos enim, qui cuſtodes ſunt rerũ humanarũ, ptinet ſumere vindictã de impijs, qui ſanctos affligũt, & omnia humana perturbant. In *ſeptem* non multas intelligo, vt Arethas, & Beda, & alij ſed propriè ſeptem, vocat enim *ſeptem plagas nouiſsimas* eas, quæ phialis ſeptẽ angelorum continentur, & quæ capite ſequenti numerantur, vt poſteà videbimus. Cur autem *nouiſsimas* dixerit, ipſe exponit: *Quoniam in illis conſummata eſt ira Dei*, id eſt, vltimæ erunt omniũ plagarũ, quibus impios in hac vita afficiet. Sicut verò ordo parũ aptus videatur, vt cum de extremo dãnatorũ ſupplicio locutus fuerit, nunc ad ſeptẽ plagas re- Verſ. 1.

 deat,

Prophetæ non ſeruant ſemper ordinem rerũ geſtarum.

dear, quæ hoc ſuppliciũ præcedét: ſciat
prophetas nequaquam ordiné ſeruare
ſolere rerũ geſtarũ etiã in eadem viſio-
ne, ſicut in hiſtoria ſeruatur, vt docuit
Hieronym⁹ in illud Hamos.2: Ego ſum
qui aſcendere vos feci, &c. Quare mi-
nus mirũ eſſe debet nõ ſeruari in diuer-
2 ſis viſionibus. † Prætereà oportebat, vt
extrema, eadẽq; maxima pœna damna
torũ ſæpe inculcaretur, vt homines il-
lius tẽporis, quo abundabit iniquitas, &
refrigeſcet caritas, magis, crebriúſque
terreãtur. Sicut & beatorũ felicitaté ſæ
pe cõmemorat, vt iuſti in tot laborib⁹,
& perſecutionibus tãtorũ bonorũ ſpe
vehementiùs excitẽtur. Atq; ideo Ioha
nes redire ſolet ab vltimis ad ea, quæ an
te illa ſunt, vt vidimus initio c.8. & 12. q
etiã in reliquis ꝓphetis obſeruare licet.

Verſ. 2. *Et vidi tamquam mare vitreũ miſtũ igne.*
Mare vitreum vocat multitudiné homi
nũ, qui Antichriſtum ſequẽtur. Mare,
quoniã ſcriptũ eſt Iſaiæ. 57: Impij autẽ
quaſi mare feruens, quod quieſcere nõ
poteſt, & redundant fluctus eius in con
culcationé, & lutũ. Non eſt pax impijs,
dicit Dominus meus: Hoc eſt ſemper
feruent, & tumeſcunt varijs cupiditati
bus, quaſi fluctib⁹ quibuſdã, qui fluctus
in lutũ tandé deſinunt, ideſt, in turpiſſi
ma peccata. Vitreũ dicitur, quia quãtũ
uis impij ſcelera ſua contegant, etiã eo
rum cogitationes Deo manifeſtiſſimę
ſunt, ac ſi lucido quodã vitro rãtũ tege
3 rẽtur. † Hoc mare miſtũ igne vidit, quo
niã & igne, qui iudicẽ Chriſtũ pręcedet,
flagrabunt, & prius æſtu, atq; igne affli
getur, ſicut legimus cap. 16: Et datũ eſt
ęſtu homines affligere, & igne, & ęſtua
uerut homines æſtu magno, & blaſphe
mauerũt nomẽ Dei, &c. Hęc omnia co
pioſè explicauimus cap. 4. num. 25. &
duobus ſequentibus, quæ nunc idcirco
breuiùs attigimus.

Verſ. 2. *Et imaginem eius.* Qui noluerunt ado
rare imaginem Antichriſti.

Verſ. 2. *Et numerum nominis eius.* Qui nolue-
runt inſigniri charactere nominis eius,
vt expoſuimus cap. 13. n. 34. & 35

Verſ. 2. *Stantes ſuper mare vitreum.* ideſt, Pro-
pe mare vitreũ ad littus illius. Capitur
enim interdum Super pro Iuxta, vt dixi
mus cap. 13. n. 2. Stãtes vidẽtur, quia nõ
vincentur ab Antichriſto, non cadent.
Iuxta mare autẽ ſtant, non intra, quia
pars illius maris nõ ſunt, nec amaritudi
né eius cõtrahent, quamuis iuxta ſecta-
tores Antichriſti viuent.

4 *Habentes citharas Dei.* † Ideſt, à Deo *Verſ. 2.*
datas citharas habentes videntur, quia
iuſti, cum viderint ſupplicia illa magna
impiorũ, lætabũtur, & gratias Deo agẽt
toto corde, quòd per eius gratiã liberati
fuerint. Pſal. 57: Lætabitur iuſtus cũ vi-
derit vindictã, manus ſuas lauabit in ſan
guine peccatoris. 2. Machabæo. 1.
De magnis periculis à Deo liberati ma
gnificè gratias agimus ipſi.

Verſ. 3. *Et cantantes canticum Moyſi ſerui Dei.*
Illud videlicet, quod Moyſes cũ popu-
lo cecinit poſt tranſitũ maris Rubri: de
quo Exodi. 15: Tunc cecinit Moyſes, &
filij Iſrael carmen hoc Domino, & dixe
rũt: Cãtemus Domino, glorioſè enim
magnificatus eſt, equũ, & aſcenſoré de
iecit in mare. Iure autẽ optimo hoc cã-
ticũ canent iuſti victores Antichriſti,
quoniã ſicut filij Iſrael cecinerunt, quia
capti non ſunt à Pharaone, nec merſi
aquis, quibus hinc inde cingebãtur, ita
iuſti canent, quia nõ ſunt victi ab Anti-
chriſto, cuius figura fuit Pharao rex af-
fligentiũ filios Dei, & inter impios ver
ſantes, quaſi inter mare plenũ fluctibus,
nequaquã illis fluctibus, ideſt, peccatis
illorũ hominũ abſorpti ſunt. Et vt filij Iſ
rael cecinerũt in littore maris Rubri, ita
iuſti canẽt in littore huius maris vitrei.

Et canticum Agni. † Sicut cãticũ Moy *Verſ. 3.*
ſi vocat, quod à Moyſe acceperũt, & di
dicerũt, ita canticũ Agni dicitur, quod
illos Agnus docuit, quod acceperunt
ab Agno, vt canerent.

Magna & mirabilia ſunt opera tua. Cãti *Verſ. 3.*
cũ Moyſis nõ retulit, quia notũ erat ex
Scriptura, ſed canticũ Agni, quia igno-
tũ nobis erat, referendũ fuit. Eſt autem
hoc: Magna, &c. Dicitur etiã canticum
Agni, quia illo Agnũ laudant. Opera
ei⁹ magna, & mirabilia eſſe dicũt, quòd
tanta Antichriſti, & eius miniſtrorũ,
tamq; crudelia facinora ſuſtinuerit, &
tandem dignis eos ſupplicijs affecerit.

Verſ. 3. *Deus omnipotẽs.* Cuius nunc omnipo
tentia cernitur in tãtæ potentię ſubuer
ſione, & in tot inimicorum maximis
ſupplicijs.

Verſ. 3. *Iuſta, & vera ſunt viæ tuæ rex ſæculo-*
rum

rum. Regẽ ſæculorũ eum vocat, quod
æternus ſit, neq; eius regnũ certo tẽpo-
re finiatur, vt aliorũ regũ, ſed per ſęcula
omnia ſemper idẽ ſit. Ita etiã Paulus. 1.
Sæculum. Tim. 1. Regi autẽ ſæculorũ immortali,
& inuiſibili, &c. Nã in ſæculo æterni-
tas etiã intelligi ſolet, præſertim cũ ſæ-
cula dicitur, aut ſæcula ſæculorũ, aut
etiã ſæculũ ſæculi, vt latius oſtendimus
6 in c. 5. Michææ, n. 39. & 44. † Pſal. 44:
Sedes tua Deus in ſæculũ ſæculi. Pſal.
18: Timor Dñi ſanctus permanens in ſæ
culũ ſæculi. Pſal. 47: Ipſe reget nos in ſę
cula. Pſal. 80: Et erit tẽpus eorũ in ſæcu
la. Pſal. 103: Sit gloria Domini in ſęcula.
Pſal. 83. Beati, qui habitãt in domo tua
Dñe, in ſæcula ſæculorũ laudabunt te.
Viæ. Viæ opera vniuſcuiuſq; dicũtur, aut in-
ſtitutũ, & ratio viuẽdi. Gene. 6. Omnis
quippe caro corruperat viã ſuã. Iob. 34:
Opus enim hominis reddet ei, & iuxta
vias ſingulorũ reſtituet eis. Eze. 36: E re
cordabimini viarũ veſtrarũ peſsimarũ,
ſtudiorũq; nõ bonorũ, & diſplicebũt vo
bis iniquitates veſtræ. Iuſta ergo vocat
opera Dñi, quia iure de impijs vindictã
ſumit, & vera, quia conſtans eſt, & ve-
rax in promiſsis, & iuſtos eripit è pericu
lis, & coronat ſicut promiſit. Ceterùm
vbi nos legimus, *Rex ſæculorum*, in Græ
co eſt τῶν ἁγίων, ideſt, ſanctorũ, & ita
etiam habent nõnulli codices Latini;
Alij Græci habẽt: Rex τῶν ἐθνῶν, id eſt,
Gẽtiũ: ita legitur apud Andreã, & apud
Arethã, & in Complutenſi codice, &
apud Primaſiũ. † Nec mihi diſplicet Frã
7 ciſci Lucę Brugenſis cõiectura, fortaſſe
dictionũ contractarũ affinitate factũ eſ
ſe, vt ꝑ Sãctorũ legeretur Sæculorũ: nã
ſi ſcribas Scórum, vtrumq; videtur poſ-
ſe legi, & quædã vetera exẽplaria ita ha
bẽt, quædã verò Sclorum. Verũ quoniã
& Latinus codex Cõplutẽſis, & omnes
ferè Latini habẽt: *Rex ſæculorum*, hæc vi
detur lectio probabilior, & cũ Græca
exẽplaria variauerint, credẽdũ eſt olim
lectũ eſſe τῶν αἰώνων, ideſt, ſæculorũ, at
que hãc lectionẽ ſecutũ fuiſſe noſtrũ in
terpretẽ. Rex autẽ ſanctorũ dici poteſt,
quia eũ ſancti colunt, & ſolũ regẽ agno
ſcunt, & ipſe ijs conſulit, vt filijs, & fa-
uet, eoſque ſemper liberat.
Verſ. 4. *Quis nõ timebit te?* De timore reueren
tiæ loqui magis videtur, quoniã ſequi-
tur: *Et magnificabit nomẽ tuũ?* pro quo eſt
δοξάσει, ideſt, Glorificabit, prædicabit. *Verſ. 4.*
Quia ſolus pius es. In Græco eſt ὅσιος, *Pius.*
quod propriè idẽ eſt, quod ſanctus, iu-
ſtus, purus, innocẽs: Atq; hoc idẽ ſigni-
ficat Pius, purus, & mũdus, & ſanct⁹, vt: *Virg.*
Ipſa mala, manibuſq; pijs altaria iuxta, *4. Æneid.*
Ideſt, mũdis, ſiue ablutis vt mos ſacrifi-
8 ciorũ exigebat. † Inde Piare, & expiare,
Solus pius dicitur, quia ab eo omnis ſan
ctitas eſt, & qui eã habẽt, ab eo habent,
& nemo cũ eo cõparatus ſanctus vide
bitur. Opportunè verò hoc dicitur; cũ
grauiſsimè animaduertit in impios, &
iuſtos magnis periculis liberat. Hoc au *Quia &*
tẽ in loco, *Quia*, & *Quoniam*, licet cau- *Quoniam.*
ſam etiã indicare poſsint, magis vidẽ-
tur poni pro Quod more Hebræorũ, &
apud Latinos redũdare, vt ſit ſenſus:
Quis nõ magnificabit nomẽ tuũ? Quis
nõ te laudabit dicẽs te ſolũ piũ eſſe, &
omnes gẽtes venturas eſſe ad adorãdũ
te, & manifeſta eſſe iudicia tua? Hæc lo
cutio vſitatiſsima eſt in Scriptura vt Iſa.
3: Dicite iuſto quoniã bene, quoniã fru
ctũ adinuẽtionũ ſuarũ comedet, ideſt,
Dicite iuſto bene illi futurum, &c. &
Pſal. 105. & 106. Cõfitemini Dño quo-
niã bonus, quoniã in ſæculũ miſericor
dia eius, ideſt, Laudate Dñm dicẽtes eũ
eſſe bonũ, & miſericordiã eius eſſe in
ſæculũ. Matth. 7. Et tũc cõfitebor illis:
Quia nunquã noui vos. Lucæ. 19. Vidẽs
ciuitatem fleuit ſuper illã dicẽs: Quia ſi
cognouiſſes & tu, &c. Quia venient
dies in te, & circumdabunt te inimici
tui vallo, &c.
Quoniã omnes gẽtes veniẽt. † Nemo erit *Verſ. 4.*
9 iã ex omnibus gẽtibus, qui te nõ adoret,
& ante te nõ procedat venerabũdus: ſi
qui te ante nõ nouerãt, tũc cõuertẽtur.
Quod autẽ addit: *In conſpectu tuo*, auget
quodãmodo, ac ſi diceret: Tu ipſe vide
bis, & te ſpectante palã te adorabunt.
Quoniã iudicia tua manifeſta ſunt. Ideſt, *Verſ. 4.*
Nemo nõ videt te iuſtè feciſſe, ac meri
tò tã grauiter impios puniſſe. Iudicia
Græcè δικαιώματα, ideſt, iuſtificationes,
hoc eſt opera iuſtè facta, quæ rectè ap-
pellãtur iudicia. Hęc autẽ omnia per an
ticipationem mihi dicta videntur, vt
non ante ſeptẽ plagas dicãtur, ſed dũ il-
lis impij feriuntur, à iuſtis liberatis ca-
nantur. Quare priùs dixit, ſe vidiſſe

Verſ.10. *Et hic bibet de vino iræ Dei.* Non tantùm Antichriſtus, & eius prędicatores, & miniſtri bibent, ſed quicunque eum adorauerit, aut eius characterem acceperit.

Verſ.10. *Quod miſtum eſt mero in calice iræ ipſius.* Cetera ex ijs, quæ diximus de calice nota ſunt, hoc tãtùm nunc explicari oportet, quomodo miſtum eſt, ſi merũ eſt, vinum enim, quod miſcetur, diluitur.

Quomodo vinum dicatur merũ, & miſtum. Eraſmus affirmat, κεράννυσθαι, ideſt, miſceri, dici quod infunditur in calicẽ bibituro, etiam ſi non diluatur aqua, aut alio potus genere. Quare cum in Græco ſit τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου, ideſt vino mero miſto, ſenſus erit: Bibet de vino iræ Dei, quod merũ eſt, & in calicem iræ eius infuſum vt peccatores bibant.

60 † Hanc Eraſmi ſententiam non deſunt qui laudent, & reliquis veriorem eſſe contendant. Sciendũ ergo eſt κεραννύω,

Κεραννύω, & Miſceo. quo verbo hic Iohannes, & cap.18. vſus eſt, pro quo interpres vertit Miſceo, deductum eſſe à nomine κέρας, quod eſt cornu, quoniam veteres cornibus vtebantur ad potandum. Docet hoc Athenæus lib.11. Dipnoſophiſtarũ ante medium, atque hanc veterum conſuetudinem confirmat autoritate Pindari in Cẽtauris, Xenophontis lib.6. & .7. Expeditionis Cyri, AEſchyli in Perrhæbis, Sophoclis in Pandora, & aliorum. Et vas, (inquit Athenæus) in quo vinũ miſcetur, craterem appellant ἀπὸ τοῦ κέρατος, quaſi κερατῆρα. Manet etiam nunc cornuum ad hunc vſum fabrica. &c. Hinc factũ videtur vt κεράννυσθαι ſit infundere quod bibendum eſt, ſiue in cornu, ſiue in aliud quodcunque vas. Inde apud Homerum libr.5. Odyſſææ Calypſo Mercurio, qui ad ſe venerat, menſam poſuit.

Ἀμβροσίης πλήσασα, κέρασσε δὲ νέκταρ ἐρυθρόν, ideſt,

Ambroſia implens, & miſcuit nectar rubens.

61 † In quem locum Didymus vetus Homeri Scholiaſtes interpretans verbum κέρασσε, quod vertitur Miſcuit; Κέρασσε, inquit, nũc infundit, ab antiqua conſuetudine, in cornu enim infundentes bibebant. &c. Nectar autem in illis fabuloſis deorum conuiuijs aqua non diluebatur. Et lib.2.

Τοῖς δ' ὁ γέρων ἐλθοῦσιν ἀνὰ κρητῆρα κέρασσεν, ideſt,

His autem ſenex venientibus craterem miſcuit.

Et Plato in Philebo: Τοῖς δὲ θεοῖς, ὦ Πρώταρχε, εὐχόμενοι κεραννύωμεν, ideſt, Dijs, ò Protarche, precãtes miſceamus, Neque enim dijs vinum dilutum libabant, ſed merum, vt eſt apud Virg.

Hic duo rite mero libans Carcheſia Baccho *5. Æneid.*
Fundit humi.----

vbi Seruius ait: Rite, ſecundùm ritum ſacrificij, quod exigebat vt libaret de mero Baccho, ideſt, puro. Quod etiam multorum veterum teſtimonio probat Barnabas Briſſonius lib.1. de Formulis, & Sollennibus populi Romani verbis. Eodem modo & Latini vtuntur interdum verbo Miſceo, pro eo, quod eſt *Miſcere.* Propinò, vt Cic.2. de Finibus: Dico ergo in eadem voluptate eum, qui alteri miſceat mulſum ipſe non ſitiens, & eũ, qui illud ſitiens bibat. Et de eodem mulſo, quod ex vino, & melle fiebat, Martialis ſcripſit:

Attica nectareum turbatis mella Falernũ *Martialis lib.13. prope finem.*
Miſceri decet hoc à Ganymede merum.

62 † Ita etiã dictũ eſt Apoc.18: Reddite illi ſicut & ipſa reddidit vobis, & duplicate duplicia ſecundùm opera eius, in poculo, quo miſcuit, miſcete illi duplum. Ibi etiam eſt in Græcò verbum κεραννύω. Erit ſenſus igitur: Et hic bibet de vino mero irę Dei, quod miſtum eſt in calice iræ ipſius, id eſt, quod infuſum eſt ad propinãdum in calicem, quo vindictam ſumit de ijs, quibus iratus eſt, eſt enim Hyperbaton, & ita ordinãda ſunt verba, vt diximus. Quod apertius eſt in Gręco: Καὶ αὐτὸς πίεται ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. Ac ſi diceret: Ex calice vini iræ Dei miſti, meri: nã ſi ſenſus eſſet: Ex vino, quod miſtũ eſt cum mero, ſine dubio dixiſſet: Τοῦ κεκερασμένου τῷ ἀκράτῳ. Omnia quæ diximus confirmat Arethas dicens: Merum furoris affabrè comparauit vino mero, quod in calice miſtum eſt, ſi quidem vinum merum facilius inebriare poteſt quã miſtũ. &c. Et poſteà: Verùm ſi tale eſt, quomodò dicitur vinum miſtum in calice? Manifeſtum

feſtũ eſt igitur quod τὸ κεκέρασθαι, id eſt,
Miſtum eſſe, nõ ſignificat temperatu-
ram aliquam, ſed additionem, vt ſit ille
ſenſus: Quod miſtum eſt, id eſt, appoſi-
63 tum in calice iræ. † Similiter expon-
tur locus vulgatus Pſal. 74: Quia calix
in manu Domini vini meri plenus
miſto, id eſt, Qui calix vini meri plenus
eſt miſto, κεράσματος, id eſt, miſtione,
ſiue infuſione vt propinetur: nomen
enim illud, Miſtum, ſiue κέρασμα, potu-
ros reſpicit, quia non miſcetur niſi por
rigendum ſit poturis. At verò commu
nis omnium ferè expoſitio tam in hũc
locum Pſalmi, quam in verba Apoca-
lypſis, quæ nunc interpretamur, mini-
mè contemnenda eſt, habet enim plu-
rimum probabilitatis, & fortaſſe multò
plus quam prior, cùm propter autores
ſuos, & multos, & valde eruditos, tùm
propter proprietatem vocabulorum,
quam tenacius ſeruat. Hæc autem eſt,
vt κεράννυσθαι, atq; miſceri dicatur cum
res diuerſæ iunguntur, & confundun-
tur, Plutarch⁹ in Sympoſiacis, ſiue Cõ
uiualibus quæſtionibus, lib. 8. Quæſtio
ne. 6. κεράσαι interpretatur Latino ver
64 bo Miſcere, καὶ τὸ κέρασαι μιγνῦναι. † Ac
nequis fortè diceret Miſcere accipi ab
eo, pro eo quod eſt propinare, docet ſe
propriè accipere Miſcere, pro diuerſa
cõfundere, & cõiungere in vnũ; ex Ho
mero id comprobans, qui de vino lo-
quens non eſt vſus verbo κεραννύω, vt
alias ſolet, ſed verbo μίσγω, quod non
dicitur, niſi de rebus diuerſis in vnum
confuſis.

Ita ergo ait: Καὶ τὸ κεράσαι μισγῆναι καθ' Ὅμηρον:

Ἡ δὲ αὐτ' ἐν κρητῆρι μελίφρονα οἶνον ἔμισγε.

Hoc eſt: *Et κεράσαι miſcere iuxta Homerum:*

Hæc antè in cratere dulce vinũ miſcebat.

videlicet vinum cum aqua miſcebatur,
& ideo miſceri dicitur potiùs quàm
fundi. Nec minùs aperta ſunt verba
Athenæi loco indicato, qui fauere prio
ri expoſitioni exiſtimabatur, ita enim
ait: Priſcos fama eſt, atque primos ho-
mines boum cornibus olim bibiſſe.
Liquet hoc ex eo, quod adhuc dũ aquæ
vinum permiſcent κεράσαι dicunt, &
vas, in quo vinum miſcetur, craterem
appellant. &c. Et Cælius Rhodiginus
lib. 27. Antiquarum Lectionũ, cap. 27.
de eadem veterum conſuetudine lo-
quens ait: Cui rei argumento eſt quod
κεράσαι dicunt Græci permiſcere vino
65 aquam. † Euthymius etiam Græcus au
tor illud in Pſal. 74. Plenus miſto, ſiue,
vt legitur in eius tranſlatione, Plenus
miſtione, πλήρες κεράσματος, ita inter-
pretatur: Plenus miſericordia. Miſtio
enim (inquit) vini aqua, & miſtio auſte
ritatis miſericordia. Similiter in He-
bræo accipitur verbum מָסַךְ, quod ver
ti ſolet in κεραννύω, vt Pſal. 101: Et potũ
meum cũ fletu miſcebam, vbi lxx. ver-
terunt, ἐκίρνων. per quod verbum inter
pretantur id, de quo nunc loquimur,
κεραννύω, Suidas, Heſychius, Fauorinus.
Ex quo etiam colligimus autores hos
accepiſſe κεραννύω pro eo, quod propriè
ſignificat Miſceo. Et Plutarchus dixit
in Numa: Κεράσας οἴνῳ καὶ μέλιτι τὴν πη-
γὴν, id eſt, Miſcens vino, & melle fon-
tem. Aliaque huiuſmodi innumera oc-
currunt in Græcis autoribus. Idem ver
bũ eſt in Hebræo, & in Græco Iſai. 19.
vbi ait: Dominus miſcuit in medio eius
ſpiritum vertiginis, ἐκέρασε, Sed ideo
quoniam pro Vertiginis in Hebræo eſt.
עועים, id eſt, Errorũ, vt etiam in Cõ-
mentarijs vertit Hieronymus, id eſt,
varios errores miſcuit, qui capitis ver-
tiginem efficiunt. Cum ergo ſimplici-
ter dicitur vinum miſceri, rectè intelli-
gemus cũ aqua, tam in Hebræo, quam
in alijs linguis. Vt Prou. 9: Bibite vinũ,
quod miſcui vobis. Et paulò ante: Mi-
ſcuit vinũ, & propoſuit menſam ſuam.
66 † Mulſum autem apud Ciceronem, &
Martialem miſceri dicitur vel quia mel
cum vino miſcebatur cum fiebat, vel
fortè quia cum bibebatur, aqua ſimul
infundebatur ad vini vim temperandã,
longinquitate enim temporis vinum
in mulſo meracius fieri docet Macro-
bius lib. 7. Saturnal. cap. 12. vel quid
aliud fortaſſe miſcebatur. Ita omnia,
quæ diximus, & multa ſimilia, quæ in li
bris occurrunt, explicari poſſunt, vt
quod eſt apud Iuuenalem:

Neſcit

Saty. 5. *Neſcit tot millibus emptus.*
Pauperibus miſcere puer.
Quod cur dictum ſit altero ab hoc ipſo verſu explanat:
Quando ad te peruenit ille?
Quando vocatus adeſt calda, gelidaque miniſter?

Calidam enim aquam cum frigida miſcebāt Romani. Homerus autem vinū nectar vocauit, vt indicat epitheton. Rubens. Nam & nonnulli nectar vinū eſſe dicunt in Lydia factum, vt refert Cælius Rhodiginus lib. 7. Antiq. lect. c. 13. Idemque ait Homerum non nouiſſe nectar eſſe Deorum potū. Platonis verba in Philebo ſimiliter videntur intelligenda, Dijs ò Protarche precantes miſceamus, vinum enim, quod humi dijs fundebatur, merum erat, vt docuit Virgilius, quod ſacrificantes dijs bibebant, probabile eſt miſtum fuiſſe cum aqua, ſicut & id, quod in menſa bibebatur. Verùm cum vinum ad ſupplicia, & calamitates accomodatur, nuſquam et aquàm admiſceri intelligendū eſt, quæ vim illi adimit, ſed aliquid, quod aut horrorem faciat, & deterreat, aut magis inebriet. [Vidit hoc Andreas Cæſarienſis, qui merum eſſe dixit, quia non erat miſtum Diuinis miſerationibus: miſtum autem, quia diuerſas vltiones & ſupplicia habebat.] Ex quibus videmus hanc poſteriorem expoſitionem aut probabiliorem priore, aut fortaſſe

67 ſolam eſſe veram. † Ad hunc ergo modum conuenientiſsimè hæc verba interpretabimur: *Et hic bibet de vino iræ Dei, quod miſtum eſt mero in calice iræ ipſius:* Bibet de vino mero iræ Dei, quod miſtum eſt aut fæcibus, aut potiùs altero vino mero, nam vina diſsimilia permiſta fortiora ſunt ad ebrietatem. Idcirco non dixit cuius rei eſſet illa miſtio, cum enim dixiſſet: *De vino mero*, nihil aliud addere neceſſe fuit, cum iam ex dictis cognoſci poſſet miſtionem fuiſſe vini meri. Atq; ita fortè intelligitur quod Iſa. 5. dictum eſt: Væ qui potentes eſtis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miſcendàm ebrietatem, ideſt, ad ea miſcēda, quæ magis inebrient, nempe diſsimilia vina. Idem eſt iudicium de
Loc° Pſal. 74. verbis Pſal. 74. Quia calix in manu Domini vini meri plenus miſto. Calix eſt

vini meri, ſed plenus miſto, ideſt, miſtione, ſiue fæcum, vt quidam dicunt, ſiue diſsimilium vinorum, vt ego arbitror, ad augendàm ebrietatem. Hoc autem poſteriorem hanc interpretationem iuuat, quod cum in Hebræo ſit:

כִּי כוֹס בְּיַד יְהוָה וְיַיִן חָמַר מָלֵא מֶסֶךְ

quod ad verbum ſonat: Quoniam calix in manu Domini, & vinum merum eſt plenum miſtione, molliùs intelligitur vinum eſſe plenum miſtione quam ca-
68 licē. † Quod ſi priorem explanationē ſequamur, nihil refert calix ne plenus ſit miſtione, an vinum ipſum, idē enim eſt. At ſi non calicem, ſed vinum plenū miſtione dicamus, quod, vt dixi, mollius eſt, & ſine vlla verborum tranſpoſitione exponitur, ruet prior expoſitio, quæ miſtionē pro infuſione, ſiue propinatione capiebat.

Et cruciabitur igne, & ſulphure. Sulphur igni additum ſignificat perpetuū eum fore, quia ſulphur aptiſsimum ignis nutrimentum eſt; tū etiam grauē, ac moleſtū odorem in eo eſſe indicat. Sit ne autem apud inferos ſulphur cū igne, dicemus cap. 19. num. 37. & ſequentibus, vbi verba magis cogunt id vt explicetur, quæ ſunt huiuſmodi: Viui miſsi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure. Verſ. 10.

In conſpectu angelorum ſanctorum. Vt qui curam hominum geſſerunt, lætentur eorum ſupplicijs, qui nec Deum veriti ſunt, neque eorum ſalutaribus conſilijs acquieſcere voluerunt. Pſalm. 57: Lætabitur iuſtus cum viderit vindictā, manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris, &c. Verſ. 10.

69 *Et ante conſpectum Agni.* † Vt ſcilicet videat quas pœnas ſibi dent illi, qui ſe ſpreto Antichriſtum ſequi maluerunt, & ipſi magis crucientur intelligentes ſe ab eo videri. Ceterùm in Græco eodem modo dicitur ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων, & ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, ne quis forte putet aliud eſſe *Ante conſpectum*, quam in conſpectu. Verſ. 10.

Et fumus tormentorum eorum aſcendet. In Græco eſt Ἀναβαίνει, Aſcendit, quomodo etiàm forte vertit interpres, ſin minus certe in Græco præſens pro futuro ponitur, vt adnotauimus cap. 13. n. 32. Verſ. 11.

num. 32. Et ſtatim ait: Nec habent re-
quiem die ac nocte, pro Nec habebũt.
Et quoniam fumus ſine igne eſſe non
poteſt, & eiuſdem ignis præſentis, &
mox futuri indicium eſt; vt oſtendat
impios ſempiterno igne cruciandos eſ
ſe, ſemperque beatis nota futura eſſe eo
rum ſupplicia, dicit fumum tormento
rum eorum aſcenſurũ eſſe in ſæcula ſæ-
culorum. Nec enim verus fumus eſt
apud inferos, quoniam fumus ex reſolu
tione materiæ, quæ igne conſumitur,
exhalatur. apud inferos autem nihil
erit, quod reſoluatur igne, alioqui finire
tur id aliquando.

Verſ. 11. *Nec habent requiem die, ac nocte.* Præ-
magnitudine ſcilicet tormentorum. Et
quamuis apud eos perpetua nox erit,
tamen loquitur more noſtro cum di-
cit, *Die ac nocte*, vt ait Ambroſius. Dixi
mus autem cap. 7. nu. 23. Die, ac nocte
accipi in Scriptura pro eo, quod eſt
Semper.

Verſ. 12. *Hic patientia ſanctorum eſt.* Hic ſpectã
70 bitur, & examinabitur patientia ſancto
rum, ſi non ſinant ſe vllis terroribus An
tichriſti à via recta dimoueri, ſed ſem-
per cuſtodiant patienter, & perſeuerã-
ter mandata, & fidem Ieſu Domini no
ſtri. Non ſatis eſt fidem tenere, manda
ta etiam ſeruanda ſunt. Ita interpretati
ſumus etiam ſimilia verba cap. 13: Hic
eſt potentia, & fides ſanctorum.

Verſ. 13. *Et audiui vocem de cælo dicentem mihi.*
Quoniam videbat fidem, & potentiã
ſanctorum magnis cruciatibus per An-
tichriſtum eſſe examinandam; ad con-
ſolationem ſanctorum, vt æquo animo
& forti omnia perferant, & nullis dolo
ribus deficiant, vocem refert, quam de
cælo audiuit, & verba, quæ per angelũ
ſibi loquentẽ à Deo iuſſus eſt ſcribere.

Verſ. 13. *Beati mortui, qui in Domino moriuntur.*
Nihil his verbis videtur facilius, ſed ſi
cogitationem in ea intendamus, vide-
bimus non facilè poſſe explicari quid
ſit Mori in Domino, ſi ad Scripturæ cõ-
ſuetudinem, & ad locutionis proprie-
71 tatem explicandum eſt. † Communis
Qui ſint qui moriuntur in Domino fere expoſitorum ſententia eſt, quam
etiam Andreas Cæſarienſis ſequitur,
hæc de omnibus iuſtis dici, & Beda ait:
Gratias tibi ago Ieſu, qui beatificas eos
in cælo, qui in te moriuntur in terra.
Quantò magis illos, qui & in tua, & pro
tua fide felices ponunt animas? Verùm
cur id ſignificetur, & an id tãtùm ſigni-
ficetur, non docent. Nos, ſi Scripturæ
conſuetudinem requiramus, videbi-
mus ב apud Hebræos (quod apud nos va-
let In) interdũ idem valere quod Pro- *In pro Propter.*
pter, aut Pro, vt Gen. 18. vbi nos habe-
mus: Delebis propter quinque vniuer
ſam vrbem, in Hebræo eſt, [illegible],
ideſt, in quinque. Gen. 29: Seruiam tibi
pro Rachel filia tua. Et ibidẽ: Seruiuit
ergo pro Rachel ſeptem annis. In He-
breo eſt in vtroque loco, In Rachel. Im
mo & eandem locutionem ſolet vſur
pare noſter interpres, vt Hoſ. 12: Et ſer
uiuit Iſrael in vxore, & in vxore ſer-
uauit, ideſt, propter vxorem. Et Mich.
3. Principes eius in muneribus iudica-
bant. Ita nunc mori *in Domino* eſt pro
Domino, aut propter Dominũ, quod
optimè cohæret cum præcedentibus.
Cum enim multa eos paſſuros eſſe præ
dixiſſet illis verbis: Hic patientia ſancto
rum eſt, &c. vt omnes ad reſiſtendum
Antichriſto, & ad mortem generosè
oppetendam pro Chriſto exhortetur,
beatos eſſe prædicat eos, qui moriun-
tur *in Domino*, ideſt, Propter Chriſtum
mori malunt, quàm viuere cum Anti-
chriſto. Atque hic ſenſus, qui ſolis mar
tyribus conuenit, probatus eſt etiam
Ambroſio, & Ansberto, & Haymoni.
72 † Hæc locutio frequentiſsima eſt & in
epiſtolis Pauli, vt Rom. vltimo: Com-
mendo autem vobis Phœben ſororem
noſtram, quæ eſt in miniſterio Eccle-
ſiæ, quæ eſt in Cenchris, vt eam ſuſci-
piatis in Domino dignè ſanctis; ideſt,
Propter Dominum, propter amorem
Domini. Ibidem: Salutate Ampliatum
dilectiſsimum mihi in Domino. Et Sa-
lutate Perſidem cariſsimam, quæ mul-
tùm laborauit in Domino.

Sed quæritur an probanda ſit com-
munis illa expoſitio, quam retulimus?
Reſpondeo veram etiam eſſe, & pro- *In Domino.*
bandam, eique fauere conſuetudinem
Eccleſiæ, quæ in Officio defunctorum
hæc verba proponit, quaſi de omnibus
velit quodã modo intelligi. Cauſa eſt
quòd Eſſe in Domino, ſiue Eſſe in Chri
ſto, ſignificat intra eius corpus contine
ri, non quomodocunque, ſed vt viua
mem-

mébra. Rom. vltimo: Salutate eos, qui
ſunt ex Narciſi Domo, qui ſunt in Do-
mino. Ibidem: Salutate Andronicum,
& Iuniam cognatos, & concaptiuos
meos, qui ſunt nobiles in Apoſtolis,
qui & ante me fuerũt in Chriſto, ideſt,
Qui ante me crediderunt in Chriſtum
73 vt exponit Theophilactus. † Gal. 1. Erã
autem ignotus facie Eccleſijs Iudææ,
quæ erant in Chriſto. Deniq; idem eſt
Eſſe in Domino, & Manere in Domi-
no, nec dicuntur in Domino manere,
niſi qui cum fide iungunt caritatem:
Ioh. 15: Manete in me, & ego in vobis.
Et ibidem: Qui manet in me, & ego in
eo, hic fert fructum multum. Ita etiam
in Domino moriuntur qui vſque ad
mortem in eo manent, & cum moriun
tur, viua Chriſti membra ſunt. Eſt autẽ
& hic ſenſus ad id, quod Apoſtolus
agit, aptiſsimus, quoniam & priorem
illum complectitur, & latiùs manat, ad
omnesque iuſtos pertinet. Et quamuis
plurimi eo tempore martyrio vitam fi
nient, tamen multi etiam fugati, & ſpo
liati, à miniſtris Antichriſti, & multis
incommodis affecti tandem ſine mar-
tyrio morientur in ſumma ſanctitate;
de quibus etiam Apoſtolo loquendum
fuit; & quos non eſt putandum ab hac
beatitudine excludi: *Beati mortui, qui in
Domino moriuntur*, cum eis cauſa, quæ
redditur conueniat: Amodò enim iam
dicit ſpiritus vt requieſcant, &c.

74 *Amodò iam dicit Spiritus.* † In Græco
Verſ. 13. paulò aliter legitur, Μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν
κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι. Ναὶ λέγει τὸ
πνεῦμα ἵνα ἀναπαύσονται ἐκ τῶν κόπων αὐ-
τῶν, Ideſt: Beati mortui, qui in
Domino moriuntur amodò. Ita, ſiue,
Etiam, dicit Spiritus vt requieſcant
à laboribus ſuis. Et Arethas ita verba or
dinat: Scribe amodò, Beati, &c. vt eos
qui tunc viuent, & certabunt, conſole-
tur. Sed multò meliùs ordinantur in
noſtra Tranſlatione, quomodò etiam
ſunt in Græco codice Complutenſi, &
in alijs nonnullis. Nam Scribe amodò,
durum eſt. Si autẽ dicamus: Beati mor-
tui, qui in Domino moriuntur amodò,
cur ibi additum eſt, *Amodò* cum ſem-
per beati fuerint, qui in Domino mo-
riuntur? Dicamus ergo, *Amodò iam di-
cit Spiritus*, Siue, vt legit Primaſius: Ab
hoc etiam dicit ſpiritus, ideſt: Quoniã
Spiritus ſanctus dicit, & iubet vt ex
hoc tempore requieſcant à laboribus
ſuis, ideſt, à tempore mortis, vt expo-
nunt Ambroſius, & Haymo, & Beda,
qui etiam affert illud Pſal. 126: Cum de
derit dilectis ſuis ſomnum, ecce heredi
tas Domini. Et Spiritus cum articulo
ponitur τὸ πνεῦμα, ex quo Spiritus ſan
75 ctus intelligitur. † Porrò Etiam poſuit
Primaſius pro Ναί, ſicut cap. 1. legimus
Etiam, amen; & eſt affirmantis idem va
lens quod Ita, Certe, Verè, vt diximus
c. 1. nu. 59. & 60. Eſt ergo ac ſi diceret:
Amodò profectò dicit ſpirit', &c. Qua
re ſuſpicor, *Iam*, vitioſè legi pro Etiã,
poſuiſſeque noſtrum interpretẽ: *Amo-
dò etiam*, poſteà ſcriptum, Et iam diui-
ſa in duas particula *Etiam*, deinde cum
Et redundare videretur, ſcribi cœpiſſe
Amodò iam. Apud Auguſtinum. 20. de
Ciui. cap. 9. legitur. Amodò iam etiam
dicit, &c. Anſbertus: In quibus verbis
oſtenditur, ſanctos in hoc mundo ne
quaquam à labore ceſſaturos, nec re-
quiem illis eſſe quærendam. Quouſq;
enim labor conſummetur, neceſſe eſt
vt ab opere magnæ intentionis nõ diſ-
ſoluantur. Qui enim dicit: *Amodò iam
requieſcant à laboribus ſuis*, oſtendit quia
ante nequaquam debet ceſſare à labori
bus, ſed cum nihil ad laborandum re-
manſerit, tunc perfectam quietem per-
cipere. Hinc Paulus admonet dicens:
Bonum autem facientes non deficia- Gal. 6.
mus, tempore enim ſuo metemus non
deficientes. Hinc Dominus ait: Qui au- Math. 10.
tem perſeuerauerit vſque in finem, hic
ſaluus erit.
76 *Opera enim illorum ſequuntur illos.* † Verſ. 13.
Anſbertus, & Haymo: Tropica locu-
tione mercedem laboris dicit ſubſequi Ierẽ. 31.
ſanctos poſt laborem. Hinc per prophe
tam dicitur: Ceſſet vox tua à ploratu,
& oculi tui à lacrymis, quia eſt merces
operi tuo, ait Dominus. Quia enim
opus efficit mercedem: cum merces
poſt laborem electos ſubſequitur, qua-
ſi ipſum opus eos comitari dicitur. Am
broſius, Sequi pro comitari poſuit. Et
poſteà: Opera igitur ſanctorum ſequũ-
tur illos, quia merces operum illorum
comitatur illos in perpetuum, &c. In
Græco

Græco eſt hoc etiam expreſsius: Τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν, ideſt, Opera autem illorum ſequuntur cum ipſis. Eſt autem ἀκολουθεῖν ſequi quomodo famuli heros ſequuntur. Maluitque dicere, ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν, ideſt, cum ipſis, vt intelligeretur peracto labore continuo præmium adeſſe, quam ἀκολουθεῖ αὐτοῖς, ſicut dicendum videbatur.

Verſ. 14. *Et ſuper nubem ſedentem ſimilem filio hominis*, ideſt, ſimilem cuidam homini, ponitur enim ſine articulo Filius hominis; & ideo non pro Chriſto accipitur, ſed pro homine indefinitè. Cum enim Chriſtum ſignificat, duplicem etiam articulum habet, vt latiùs confirmauimus cap. 1. nu. 82. & ſequentibus, per hunc tamen Chriſtus ſignificatur, vt & in cap. 1. Semper autem ſolet in rebus, quas videt, dicere Quaſi, aut Similis, quoniam non ipſas videbat viſione illa prophetica, ſed earum ſimilitudines.

77 † Sed iam viſionem difficillimam Domino adiuuante, quantùm licebit, elucidemus. Ambroſius ita hæc cum præcedentibus copulat. Nunc, inquit, quia pœnam illorum, qui in Antichriſtum credituri ſunt, narrauit, beatitudinemque illorum, qui in fide Chriſti perſeuerauerint vſque in finem, breuiter comprehendit: conſequens eſt vt diem iudicij deſcribat, in quo hæc cuncta complebuntur, &c. [Per anticipationem ergo (vt ſolet ſæpe) hæc nunc ſcribit Apoſtolus, quoniam rerum ipſarum contextus ſupplicia malorum exigebat, quæ nūc prædicturus eſt.]

Nubes candida. Nubes candida Chriſti maieſtatem ſignificat, Deus enim ſæpe in nube apparet in Scriptura, vt per eam doceamur Diuinam naturam neque nobis apertè cognitam, neque omnino ignotam eſſe, vt ex Aretha diximus capit. 11. numer. 28. Sed in Chriſto hoc habet peculiare, quod, cum in nube aſcenderit, & in nube deſcenſurus ſit ad iudicium, ſicut legimus Act. 1: Hic Ieſus, qui aſſumptus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum: meritò hunc, cum proximum eſt iudicium, ſuper nubem candidam videtur, vt is eſſe intelligatur, qui paulò poſt iudicaturus eſt. Similiter deſcribitur apud Dani. cap. 7: Et ecce cum nubibus cœli quaſi filius hominis veniebat, & vſque ad antiquum dierum peruenit. Sedere dicitur, quia res hominum de cœlo quietus deſpicit, vt videat an completa ſint bona merita iuſtorū, & mala impiorum, vt finis mundi veniat.

78 *Habentem in capite ſuo coronam aureā.* Verſ. 14.
Corona inſigne regni eſt, aurea autem eſt vt per eam indicetur eſſe rex regū, & Dominus dominantium, quoniam aurum pretioſiſsimum metallorū eſt: [Andreas Cæſarienſis: Chriſtum eſſe exiſtimamus eū, qui in nube viſus eſt ſimilis filio hominis: coronā autē, quæ erat ſuper eum, ſignificare regnum viſibilium, & inuiſibilium poteſtatum, auream autem eſſe propter pretiū, quod apud nos materia eius habet: &c.]

Verſ. 14. Falx quid ſignificet. *Et in manu ſua falcem acutam.* In dextera videlicet, qua meſſurus eſt. Falx acuta, & parata ad metendum proximum iam finem mundi eſſe demōſtrat, qui per meſsionem ſignificatur, ſicut Dominus apertè docuit Matth. 13. dicens: Meſsis vero conſummatio ſæculi eſt, & ſumitur meſsis, vt & in alijs locis eiuſdem parabolæ, pro meſsione, quæ Græce ibi dicitur θερισμὸς, ſicut & meſſores θερισταί. [Andreas: Falx conſummationem ſignificat: etenim & ipſe Dominus meſsionem mundi conſummationem vocauit.] Ergo, quia finem mūdo afferre parat, cum falce acuta videtur à Iohanne.

Et alius angelus exiuit de templo, ideſt, De loco, in quo beati ſunt Deum ſemper laudantes, & et ſe ipſos, vt hoſtias viuas, offerentes, ſicut intelligimus ex verbis cap. 7: Ideo ſunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei die, ac nocte in templo eius. De hoc eodem ait ſtatim: Et alius angelus exiuit de teplo, quod eſt in cœlo. Verſ. 15.

Clamans voce magna. Vox magna magnum indicat deſiderium, vt ex Gregorio oſtendimus cap. 6. nu. 40. Verſ. 15.

79 *Mitte falcem tuam, & mete.* † Commune beatorum deſiderium profert, vt ſcilicet, regnū peccati finiatur, & Deus ſolus regnet in omnibus, quod cap. 6. magna etiam voce poſtulabant animæ ſan-

tet angelus Dñi,(ideſt, caſtra ponet) in
circuitu timentiū eum, & eripiet eos.
Hic enim videtur angelus ille, de quo
Dan.3: Angelus autem Domini deſcē-
dit cum Azaria,& ſocijs eius in forna-
83 cē,& excuſsit flammam ignis de forna
ce.&c.† Ergo quoniā ſancti martyres
ſupplicium malorū optāt euerſionēq;
regni peccati (vt cap. 6. copioſius ex-
plicatū eſt,vbi ipſi clamant. Vſquequo
Dñe ſanctus,& verus non iudicas, & nō
vindicas ſanguinē noſtrū de ijs qui ha-
bitant in terra:) angelus qui eos ad mar
tyrium hortatus eſt, & adiuuit, exit *de*
altari,id eſt,de loco illo, & de illa ſedē,
in qua ſunt ſancti martyrēs, qui vt victi
mæ, Deo oblati ſunt,& pro illis clamat
vt mali puniantur,& finiantur. Itaq; nō
de igne nūc abſolutè ſermo eſt, ſed de
igne altaris,& cū figuratè altare capia-
tur, neceſſe eſt & ignē figuratè accipi.
Poſſumus etiam aliter explanare, vt al
tare hoc ſit locus, ac requies beatorum
martyrū,de quo cap.6.dictū eſt: Vidi
ſubtus altare animas interfectorū pro-
pter verbum Dei: vt quomodò corpo-
ra eorū ſub altari in terra quieſcunt, ita
Metaphoricè idē nomen habeat locus,
in quo quieſcūt in cœlo, vt cap.6.n.36.
&.37.latius expoſitū eſt.† De illo exit
84 angelus quaſi legatus martyrū, vt iā di-
ximus. Sed *poteſtatem* habet *ſuper ignem*,
quia illi commiſſus eſt ignis tuēdus, &
conſeruandus, (vt enim ait Andreas
hinc diſcimus angelicas poteſtates præ
poſitas eſſe creaturis, hās quidē aquis,
hanc autē igni, hanc autē alij cuidā par
ti creaturæ,) & ideo eum dicit ignē, quo
mundus in fine conflagraturus eſt, in-
tendere, vt impij exurantur,& omnia
illorū opera,& labores, & voluptates
in cinerem vertantur, de quo ſcriptum
eſt Pſal.96. Ignis ante ipſum præcedet,
& inflāmabit in circuitu inimicos eius.
Beda quidē intelligere videtur hunc an
gelum præeſſe cruciatibus ignis, ita vt
de inferorum igne hoc accipiamus, ita
enim ait: Duplex eſt, vt Hieronymus
ait, angelorū officiū, aliorū, qui præmia
iuſtis tribuāt, aliorū, qui ſingulis præſint
Pſal. 103. cruciatibus, ſicut dicitur: Qui facit an-
gelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos
ignē ardētem. Locus Hieronymi eſt in
Dan.c.7.in illud: Millia milliū miniſtra
bāt ei, vbi verba à Beda citata legimus,

nec plura, nec pauciora. Sed Hierony-
mus omnino de ſanctis angelis loqui vi
detur: tametſi ad fine lib.9. in Ezec. di-
cat: Neq; enim boni, ſed mali angeli tor
85 mētis præpoſiti ſunt. † Verū aliud eſt
tormētis præponi, vt exerceant illa per
ſe, quod etiā in hac vita ſæpe malorū an
gelorū eſt: aliud verò præponi tormētis,
vt per alios exerceri iubeāt ad exequen
dū iuſtitiā Dei, quod eſt bonorū ange-
lorū, & ita ſunt hi duo Hieronymi loci
cōciliādi, vt ex præcedētibus intelligi
poteſt. Verū nos his, ſiue vera, ſiue falſa
ſint, nequaquā indigemus, quoniam ſi
ignē propriè accipere velimus, quod
abſurdè nō fiet, hoc etiā modo probabi
liſsimè explanabimus, dictū eſſe angelū
habere poteſtatē ſupra ignē, quia dāna-
tos in ignē mittet, ſicut Dominus ait
Matth.13: Et in tēpore meſſis dicā meſ
ſoribus: Colligite primū zizania, & alli
gate ea in faſciculos ad cōburendū, tri-
ticū autē cōgregate in horreū meum.
Quod poſteà ita exponit: Mittet filius
hominis angelos ſuos, & colligēt de re
gno eius omnia ſcādala, & eos, qui fa-
ciunt iniquitatē, & mittēt eos in caminū
ignis. † Et paulò poſt in alia parabola:
86 Sic erit in cōſummatione ſæculi: exibūt
angeli, & ſeparabūt malos de medio iu
ſtorū, & mittēt eos in caminū ignis. At
que hoc ſortaſſe ſenſerūt Hieronymus,
& Beda: Sed quoniam ſemper Dñs de
multis angelis loquitur, Iohānes autem
de vno: probabiliter dicere poſſumus,
angelū, de quo loquitur Iohānes, eſſe
Michaelē, qui eſt princeps eorū, qui mit
tētur ad hos, per alios minores angelos
de quibus Dñs loquitur, dānatos mittet
in caminū ignis. Et quia in hoc ſuppli
cio malorū Apoſtolus ignis nō memi-
nerit, tamē quandoq; meminiſſe ſolet,
& certū eſt eos in ignē eſſe mittēdos, nō
eſt mirū igne ita, vt diximus, accepiſſe.
Et vindemia botros vineæ terræ. Si iam
domeſtica vitæ tempora, id eſt, homines mor
te conſumpti erant, quomodò nunc
vindemiare iubet botros vineæ? Huic
quæſtioni reſtū ſatisfacere videtur Am
broſius his verbis. Videtur itaq; mihi p
meſſem terræ electos, per botros autē, Verſ. 18.
ex quibus vinū oritur, quod mentes ho
minū alienat, reprobos eſſe deſignatos.
87 † Iſta eſt meſsis, de qua Dominus di- Matth. 13.
cit in Euangelio: In tempore meſsis

P dicam

dicã meſſoribus, Colligite primũ zizania, & ligate ea in faſciculos ad cõburẽdum, triticum verò recõdite in horreis meis. Qui enim illic per triticũ, ipſi in hoc loco per meſſem deſignãtur. Et qui illic per zizania, ipſi in hoc loco per botros vineæ terræ figurãtur. & c. [Ita etiã Andreas interpretat⁹ eſt ſupra in illud: *Et alius angelus exiuit de tẽplo, quod eſt in cœlo.* & c. Et poſtea ait in botris ſignificari impios, & iniquos, qui calicẽ indignationis Dei implet.] Siquis autẽ quærat cur per meſſem electi intelligãtur, potius quã per botros vineę, & vice verſa, repõdet paulò ante idẽ Ambroſius:

Meßis. Et primus meſſem terræ, ſecũdus verò botros vineæ præcidiſſe dictus eſt. Sed primus quo loco meſſem terræ poſuerit, nõ dicitur: ſecũdus autem botros

Botrus. vineæ terræ in lacũ iræ Dei magnũ miſiſſe dictus eſt. & c. Hæc Ambroſij ſentẽtia vera eſt, & abũde cõfirmatur verbis Ioelis, cap. 3. ad quæ Iohannẽ alluſiſſe diximus. Mittite, inquit, falces quoniam maturauit meſsis. Venite, & deſcẽdite quia plenũ eſt torcular, exuberãt torcularia, quia multiplicata eſt malitia eorũ. Quo loco Propheta & meſſem poſuit, & torcularia: ſed de meſſe nihil mali dixit, de torcularibus autẽ ait: Quia multiplicata eſt malitia eorũ, vt in illis pœnas malorum ſignificatas à ſe doceat.

Meßis. 88 † Præterea Meſsis in bonũ ſemper accipi ſolet, & Triticum electos deſignat, vt Matth. 3: Et cõgregabit triticũ in horreũ ſuũ. Et cap. 13: Triticũ autẽ cõgregate in horreũ meũ. Calcatio autẽ vuarũ

Calcare vuas. in torculari pœnã ſignificat, & vltionẽ,

Calcare torcular. quia Deus malos premit, quẽadmodũ vuæ prælo premũtur, vt Thrẽ. 1. Torcular calcauit Dominus Virgini filiæ Iuda. Et Iſa. 63: Torcular calcaui ſolus, & de gentibus nõ eſt vir mecum. Calcaui eos in furore meo, & cõculcaui eos in ira mea, & aſperſus eſt ſanguis eorũ ſuper veſtimẽta mea. Et Apoc. 19: de eodẽ iudicio: Et ipſe reget eas in virga ferrea, & calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotẽtis. Et hoc ipſum eſt quod hic legimus: Et miſit in lacũ iræ Dei magnũ & calcatus eſt lacus, & c. Lacũ iræ Dei vocat quia vuæ in illo calcandæ erant, & ira Dei oſtendẽda, id eſt, in eo impij torquẽdi erant. Ita etiã Arethas: [Andreas: Lacus Dei, eſt qui Diabolo, & angelis eius parat⁹ eſt ſupplicij locus. Magnus autẽ, propter multitudinẽ eorum, qui in illo torquẽtur: lata enim eſt via perditionis, & ſpatioſa.]

89 *Et calcatus eſt lacus extra ciuitatẽ.* † Ciuitatem vocat Eccleſiã, vt rectè exponunt Ansbertus, & Rupertus, & Tyconius Hom. 1 . quę dici ſolet Ciuitas Dei, vt Pſal. 86: Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei. Ambroſius. Per calcationem demerſionẽ in infernũ poſſumus intelligere. & c. Quid ſit autẽ calcare extra ciuitatẽ, Dominus docet Matth. 13: Exibũt angeli, & ſeparabũt malos de medio iuſtorũ, & mittẽt eos in caminum ignis. Et quoniã per illã ſeparationẽ iã nec in Eccleſia eſſe poſſunt impij, neq; ijs nocere, qui in Eccleſia ſunt, rectè dicitur lacus calcari extra ciuitatẽ. Alij ciuitatẽ vocari volunt cœleſtẽ patriã, vt Andreas, & Beda, & Ambroſius, quod haud incõmodè etiam intelligi poteſt, nam & illa ciuitas Dei vocatur, vt videbimus ſatis cap. 21. *Verſ. 20.*

Et exiuit ſanguis de lacu vſque ad frenos equorũ. Sanguinẽ vocat muſtũ ex vuis expreſſum, quia ſimile ſanguini eſt. Etenim cũ de vinea, & botris loquatur, ſanguinẽ vuæ, ſiue botrorũ intelligere videt. Ita enim appellari ſolet in Scriptura, vt Deut. 32: Et ſanguinẽ vuæ biberet meraciſsimũ. Gen. 49: Lauabit in vino ſtolã ſuã, & in ſanguine vuæ palliũ ſuũ. *Verſ. 20.* *Sanguis vuæ.*

90 † Per hoc, quod nunc dicit, illud ſignificare voluit, quod eſt apud Ioelẽ: Plenũ eſt torcular, exuberant torcularia, quia multiplicata eſt malitia eorũ, id eſt plurimos eſſe dãnandos. Sed Iohannes multò magis expreſsit, cũ ait tantũ ex illa calcatione muſti effluxiſſe, vt non ſolũm lacus fuerit ad ſummũ vſq; impletus, ſed etiam proximam terrã redũdauerit vſq; ad ſtadia mille ſexcenta, atq; ita redũdauerit, vt per tota illa ſtadia nemo iter facere poſſet, niſi eques, & vſq; ad ipſos frenos equorũ muſtũ perueneri[t]. Significat ergo magnã quandam, & inſolitam inundationem, id eſt, maxima, & multa ſupplicia malorum. Sed cur hac Metaphora potiùs quã alia vſus fuerit, & qui in equis, qui in frenis intelligãtur, deinde cur mille ſexcẽta ſtadia ſignata fuerint, nec plura, nec paucio-

pauciora, difficillimū eſt explicare, cū-
que variæ ſint ſcriptorum explanatio
nes, vnam habere vellemus, quā ſine
91 errore ſequeremur. † Pleriq; per *frenos*
equorū rectores populorū intelligūt; quę
interpretatio Victorini eſt, & poſteà
Tyconio Hom. 11. placuit, & Primaſio,
Bedæ, Ansberto, Haymoni, Anſelmo,
& alijs, & in Gloſſa poſita eſt. Rectores
autē populorū dęmones eſſe voluit Beda,
& Gloſſa, & Anſelmus, perueniſſeque
ſupplicia etiā vſq; ad dæmones. At præ
terquā quod de dæmonum ſupplicio,
quod & antiquiſsimū, & manifeſtiſsi-
mū eſt, loqui neceſſe nō erat, ſi freni
equorum dæmones ſunt, equi ipſi erūt
homines, quos dæmones frenabāt. Qui
igitur erūt ſeſſores equorū? [Idem An-
dreæ obijciemus, qui equos interpreta
tur eſſe vltores angelos, frenos verò ſan
ctos angelos habētes Diuinā ordinatio
nē, qua ducuntur ad ea, quę iuſſa ſunt.]
Verùm neq; his, neq; alijs, quæ poſteā
dicunt, refellendis moremur, id potiùs
quod nobis videtur probabilius, profe-
ramus. Ego his verbis pœnarū magnitu
dinē indicari exiſtimo. Sed vt bene in-
telligamus, in ſimilitudine Apoſtoli iā
explicata perſiſtendū eſt. Quapropter
neq; in equis, neq; in equitibus homi-
nes, qui populos gubernauerint, intelli
gi poſſe arbitror, nec vllū omnino ex
numero dānatorū, quoniā omnes mali,
de quibus ſuppliciū ſumēdum eſt, in bo
tris vineæ intelliguntur, qui miſsi ſunt
in lacū iræ Dei vt exprimātur, & calca-
92 tio eſt eorū ſuppliciū. † Alij ergo ſunt
equi, & equites, quos beatos eſſe neceſ
ſe eſt, quādoquidē nō poſſunt eſſe è nu-
mero dānatorū. Puto ergo hūc locum
ex eo elucidari, quod cap. 19. ſcribit idē
Apoſtolus: Et vidi cœlum apertū, & ec
ce equus alb⁹, & q ſedebat ſuper eū, vo
cabatur Fidelis, & verax, & cū iuſtitia
iudicat, & pugnat, &c. Et veſtitus erat
veſte aſperſa ſanguine, & vocabatur no
men eius Verbū Dei. Et exercitus, qui
ſunt in cœlo, ſequēbātur eū in equis al-
bis veſtiti byſsino albo, & mūdo. &c.
Deſcribit in his Chriſtū ad ſubuenien-
dū electis, & ad puniēdum peccatores
extremo tēpore venientē, quaſi bellato
rē equo albo vectū, & ſanguine cæſorū
hoſtiū reſperſum. Angelos etiā, qui cū
eo venient, quaſi milites in eius exerci
tu veniētes ponit in equis albis propter
lætitiam futuræ victoriæ, de quibus la-
93 tiùs ſuo loco dicemus. † Ad horum er-
go equorum ſimilitudinē equos alios
intelligamus, ad quorū frenos ſanguis
peruenit, cū poſt iudiciū, & victoriam
Chriſti exeunt ad videndū pœnas dāna
torū, iuxta illud, quod in fine Iſaiæ ſcri-
ptū eſt. Et egredietur, & videbunt cada
uera virorū, qui prçuaricati ſunt in me.
Vermis eorū nō morietur, & ignis eo-
rum non extinguetur, & erunt vſq; ad
ſacietatē viſionis omni carni. Solent
enim victores poſt prœliū exire vt vi-
deant hoſtium cadauera, præſertim cū
inſolita multitudo occiſa eſt. Verùm
ſancti exibunt nō loco, ſed intelligētia,
vt in eumdē Iſaię locū ait Hieronymus,
exire enim dicūtur quia læti Chriſti vi
ctoria multitudinē dānatorum mirātes
intuebuntur, & (vt idē inquit) omniū
ſanctorū oculis eorū ſupplicia mōſtra-
buntur. Vt autē plurimos eſſe doceat,
qui tunc dānandi ſunt, ſanguinē affir-
mat exiturū vſque ad frenos equorum.
94 † Nam cum cāpus ſanguine totus ma-
det, nō pedibus exeunt ad vidēdum, ſed
equis: & cum ſanguis ad frenos vſque
peruenit, ſumma quæ eſſe poteſt, ſan-
guinis copia indicatur, ad quā vidēdam
exire poſsint: nā ſi maior eſſet, nemo
exiret, quoniā natare equos neceſſe eſ-
ſet. Idē autem, quod nos ſub militum ſi
militudine exeuntiū ad ſpectāda cada-
uera dicimus, intelligitur, & ſignifi-
catur in altera ſimilitudine ſanguinis
vuarum preſſarum exeūtis è lacu: quan
doquidē nō ibi vuas preſſas, ſed impios
extremo ſupplicio affectos indicari ſci
mus. Immo & probabiliſsimè dicere
poſſumus Apoſtolum ſubitò trāſijſſe à
Metaphora ad rē ipſam, vt ſæpe fit in *Regali.*
Scriptura, ideſt, de cæde hominū iā lo *Scriptura*
qui, vt Hamos. 9. In die illa ſuſcitabo ta *ſubitò tran*
bernaculū Dauid, quod cecidit. &c. Vt *ſire ſolet à*
poſsideāt reliquias Idumææ, & omnes *Metapho-*
nationes, &c. Hab. 1: Propter hoc expā *ra ad rem*
dit ſagenā ſuā, & ſemper interficere gē *ipſam.*
tes nō parcet. In eadē quoq; ſimilitudi
ne rectè cōuenit multos in equis exire
ad videndum muſti copiā inundātem.
Per ſtadia mille ſexcenta. Victorinus, *Verſ. 20.*
Tyconius Hom. 11. Primaſius, Beda,

Anſbertus, Haymo, & alij nonnulli ita interpretãtur verbis Victorini omnes vtetes: Per omnes quatuor mũdi partes, quaternitas enim eſt cõquaternata, id eſt, In hoc numero mille ſexcẽtorũ eſt quaternitas cẽtenariorũ quater reperi ta, q̃a quater quadringẽta efficiũt mille
95 ſexcẽta. † Hãc tot, tantorũq; virorũ explanationẽ ſi ſequamur, citò nos ex magnis difficultatibus expediemus, dicemuſq; locũ ſuppliciorũ infernorũ verſus omnes mũdi partes extẽdi latè. At quæremus tũc, quod à nemine illorum explicatũ, aut quæſitũ eſt, cur *ſtadia* nominẽtur, cur *mille ſexcẽta*, cum quatuor mũdi partes quatuor ſtadijs ſignificare poſſet: aut certe, ſi quaternariũ in ſemet ipſum ducere neceſſe erat, per ſedecim ſtadia dicere potuiſſet. [Andreas magis hoc videtur explicare, ita enim ait: Per mille ſexcenta ſtadia magnũ hiatũ iuſtos à peccatoribus diuidentẽ docemur, propter perfectionẽ malitię, & abominationẽ actionũ, decade centuriarũ malitiæ perfectã magnitudinẽ ſignificante, ſenario autẽ eatũ ſedulam peccati operationem per abuſum creaturæ ſenario dierũ factæ, & quia ſexcẽteſimo anno Noe omnis terra diluuio inundata eſt. &c. Sed eadẽ illi, aut ſimilia obijciẽtur, quæ nequeant fortaſſe dilui.] Mihi diu de hac re cogitanti alia ſe ſe obtulit ratio explanandi, quæ & melior, & ab his omnibus difficultatibus liberare videtur, vt hi numeri nõ figuratè, ſed propriè accipiantur. Stadiũ centũ viginti quinque paſſus habet, quod ſpatiũ vno ſpiritu Hercules percurriſſe dicitur. Octo ſtadia milliariũ conficiunt, quatuor milliaria leucam noſtram Hiſpanicam reddunt, vt tradunt qui accuratè dimenſi ſunt. Ita in mille ſexcentis ſtadijs quinquaginta leucę noſtrates inueniũtur.

Stadium.

96 † In lacu cõmunis expoſitorũ ſentẽtia eſt infernum intelligi. Rurſum, quoniã nunc, vt ex præcedẽtibus manifeſtũ eſt, nõ de omnibus dãnatis loquitur, ſed de illis, qui tẽpore iudicij viui inuenientur, qui, vt botri, vindemiabũtur, & mittentur in lacũ iræ Dei: in eadem ſimilitudine perſiſtẽtes contẽplari lacũ illum debemus magna ex parte plenũ dãnatis priorũ ſæculorum. Mox cũ dãnati extremi tẽporis in illũ conijciẽtur, redundabit lacus, & ſanguis exibit per mille ſexcẽta ſtadia: Totus locus hoc ſanguine perfuſus locus tormentorũ eſt, quandoquidẽ ſanguis ſuppliciũ dãnatorũ ſignificat. Ex quo fit in lacu nõ vniuerſum infernũ intelligi, ſed quaſi magna quædam, & profunda fouea intelligẽda eſt cũ ora magna circũiacente, quæ extrema, atq; ſumma pars eius eſt, atq; has duas partes coniũctas infernũ appellamus.
97 † Quoniã ergo tunc dãnati cũ ſuis corporibus in infernũ mittẽtur, & lacus plenus ferè erit præteritorũ ſæculorũ dãnatis, tunc implẽdum eſſe dicit, & totã illã lacus orã corporibus illorũ occupandã eſſe per mille ſexcenta ſtadia verſus omnẽ ſui partẽ, id eſt, perducẽta miliaria, ſiue per quinquaginta leucas Hiſpanicas quoquo verſum. Quod ſpatiũ paruũ videri nõ debet, cũ valde probabile ſit, quod quidã tradũt, corpora dãnatorum apud inferos futura eſſe quaſi aceruũ quẽdã in cõpoſitum, atq; cõfuſum. Poſſumus etiã intelligere, ac fortaſſe meliùs, lacũ vocari locũ proprium dãnatorũ illius extremi tẽporis, & vt magnã fore loci illorũ latitudinẽ intelligamus, affirmat lacum, id eſt, profundiorẽ partẽ, in qua erunt ſceleratores, implendã eſſe, locũ que circumiacẽtẽ per mille ſexcenta ſtadia opplẽdum fore corporibus eorũ, qui minora admiſerũt flagitia. Et ſanguis de lacu exit, quia ij, qui in lacu, id eſt, in profundiore parte ſunt, reliquis tãtorum malorum autores fuerunt. Etenim (vt iã dixi) niſi ita mille ſexcẽta ſtadia accipiamus, quæ ratio afferri poterit
98 huiꝰ menſuræ, quæ myſtica nõ ſit? † Dicerẽ ſtadia poni, quoniã lõgior menſura eſt, atq; ideo nõ pedes, aut paſſus cõmemoraret, vt oſtendatur maxima, atq; vaſtiſſima capacitas inferorum: dicerem etiã ad eãdem capacitatẽ oſtendendã poni quaternarium cẽtenariorũ ab ſcriptoribus illis poſitum, vt initio dixi, qui pleniſſimus numerus eſt, eumq; propter quatuor partes terrę in ſe ipſum duci. At facilè obijci poterit milliarium lõgiorẽ multò eſſe menſurã, quæ Apoſtolis ignota nõ fuit, legimus enim Matth. 5. *Et quicunq; te angariauerit mille paſ ſus, vade cũ illo & alia duo*: vbi pro Mille paſſus, in Græco eſt μίλιον, i. milliarium.

Vt F. Dominicus Sotus in 4. d. 50. Quæſt. vnic. A. 4.

Obie-

Obijcietur etiã tantã magnitudinẽ melius exprimi maioribus numeris. Cur igitur, ſi quaternarius ſumẽdus erat per ſe ipſum ductus, nõ ſumptus eſt quaternarius millenariorũ, q per ſe ipſum multiplicaretur? Quæ quoniam ſolui poſſe nõ vidẽtur, præſtat vt mille ſexcẽta ſtadia propriè intelligamus.

Argumentum Capitis. XV.

Videt ſeptem angelos habentes ſeptem plagas nouiſsimas, & mare vitreũ, & ſuper illos, qui vicerũt Antichriſtum, canentes laudes Deo. Templum, quod eſt in cœlo aperitur, & ſeptem angeli exeunt habentes ſeptem plagas, & vnum ex quatuor animalibus dat illis ſeptem phialas plenas ira Dei; & fumo, impletum eſt templum, ita vt nemo introire poſsit donec ſeptem plagæ conſumentur.

Caput. XV.

1 *ET vidi aliud ſi-*
gnum in cœlo ma-
gnum, & mirabi
le, angelos ſeptẽ,
habẽtes plagas ſe
ptem nouiſsimas:
quoniam in illis conſummata eſt ira
Dei. Et vidi tãquam mare vitreum
2 *miſtũ igne, & eos qui vicerũt beſtiã,*
& imaginẽ eius, & numerũ nominis
eius ſtãtes ſuper mare vitreũ, habẽtes
3 *citharas Dei, & cãtantes canticum*
Moyſi ſerui Dei, & cãticum Agni,
dicẽtes, Magna, & mirabilia ſunt ope
ra tua Dñe Deus omnipotẽs: iuſtæ, &
veræ ſunt viæ tuæ rex ſæculorum.
4 *Quis nõ timebit te Dñe, & magnifi*
cabit nomẽ tuũ, quia ſolus pius es, quo
niã omnes gẽtes venient, & adorabũt
in cõſpectu tuo, quoniã iudicia tua ma
5 *nifeſta ſunt. Et poſt hæc vidi, & ecce*
apertũ eſt tẽplum tabernaculi teſtimo
6 *nij in cœlo, & exierũt ſeptẽ angeli,*
habentes ſeptem plagas, de templo, ve
ſtiti lapide mundo, & candido, & præ
cincti circa pectora zonis aureis. Et
7 *vnum de quatuor animalibus, dedit*
ſeptem angelis ſeptem phialas aureas,
plenas iracundiæ Dei viuentis in ſæ-
8 *cula ſæculorum. Et impletum eſt tẽ*
plum fumo à maieſtate Dei, & de vir
tute eius, & nemo poterat introire in
templum, donec conſummarentur ſe-
ptem plagæ ſeptem angelorum.

1 *ET vidi aliud ſignũ in cœlo magnũ, & mirabile.* [Poſtea, quæ per anticipationem dixit capite præcedenti, nunc ad textum prophetiæ, rerũque gerẽdarũ ordinẽ reuertitur.] Quã mirabile ſit hoc ſignũ, quod vidit, tũc videbimus, cum ſeptem plagæ explicabũtur capite ſequẽti. Magnũ ergo erat, & mirabile, quia magna, & mirabilia malorũ in toto orbe ſupplicia prænũtiabat de cœlo ventura, atque ideo in cœlo videtur. Verſ. 1.

Angelos ſeptem habentes ſeptem plagas nouiſsimas. Hos ego arbitror eſſe ſeptẽ illos ſpiritus, de quibus dixit cap. 1: Et à ſeptem ſpiritibus, qui in cõſpectu throni eius ſunt: & quib⁹ datæ ſunt ſeptẽ tubæ, c. 8. Ad eos enim, qui cuſtodes ſunt rerũ humanarũ, ptinet ſumere vindictã de impijs, qui ſanctos affligũt, & omnia humana perturbant. In *ſeptem* non multas intelligo, vt Arethas, & Beda, & alij ſed propriè ſeptem, vocat enim *ſeptem plagas nouiſsimas* eas, quæ phialis ſeptẽ angelorum continentur, & quæ capite ſequenti numerantur, vt poſteà videbimus. Cur autem *nouiſsimas* dixerit, ipſe exponit: *Quoniam in illis conſummata eſt ira Dei*, id eſt, vltimæ erunt omniũ plagarũ, quibus impios in hac vita afficiet. Sicut verò ordo parũ aptus videatur, vt cum de extremo dãnatorũ ſupplicio locutus fuerit, nunc ad ſeptẽ plagas re- Verſ. 1.

 deat,

deat, quæ hoc ſupplicĩu precedẽt: ſciat prophetas nequaquam ordinẽ ſeruare ſolere rerũ geſtarũ etiã in eadem viſione, ſicut in hiſtoria ſeruatur, vt docuit Hieronym⁹ in illud Hamos. 2: Ego ſum qui aſcendere vos feci, &c. Quare minùs mirũ eſſe debet nõ ſeruari in diuer-

Prophetæ non ſeruant ſemper ordinem rerũ geſtarum.

2 ſis viſionibus. † Præterea oportebat, vt
extrema, eadẽq; maxima pœna damnatorũ ſæpe inculcaretur, vt homines illius tẽporis, quo abundabit iniquitas, & refrigeſcet caritas, magis, crebriuſque terreãtur. Sicut & beatorũ felicitatẽ ſæpe cõmemorat, vt iuſti in tot laborib⁹, & perſecutionibus tãtorũ bonorũ ſpe vehementiùs excitẽtur. Atq; ideo Iohãnes redire ſolet ab vltimis ad ea, quæ ante illa ſunt, vt vidimus initio c. 8. & 12. quod etiã in reliquis ꝓphetis obſeruare licet.

Verſ. 2. *Et vidi tanquam mare vitreũ miſtũ igne.* Mare vitreum vocat multitudinẽ hominũ, qui Antichriſtum ſequẽtur. Mare, quoniã ſcriptũ eſt Iſaiæ. 57: Impij autẽ quaſi mare feruens, quod quieſcere nõ poteſt, & redundant fluctus eius in conculcationẽ, & lutũ. Non eſt pax impijs, dicit Dominus meus: Hoc eſt ſemper feruent, & tumeſcũt varijs cupiditatibus, quaſi fluctib⁹ quibuſdã, qui fluctus in lutũ tandẽ deſinunt, ideſt, in turpiſsima peccata. Vitreũ dicitur, quia quãtũuis impij ſcelera ſua contegant, etia eorum cogitationes Deo maniſeſtiſsimę ſunt, ac ſi lucido quodã vitro tãtũ tege-
3 rẽtur. † Hoc mare miſtũ igne vidit, quo
niã & igne, qui iudicẽ Chriſtũ pręcedet, flagrabunt, & prius æſtu, atq; igne affligẽtur, ſicut legimus cap. 16: Et datũ eſt æſtu homines affligere, & igne, & æſtuauerũt homines æſtu magno, & blaſphemauerũt nomẽ Dei, &c. Hęc omnia copioſè explicauimus cap. 4. num. 25. & duobus ſequentibus, quæ nunc idcirco breuiùs attigimus.

Verſ. 2. *Et imaginem eius.* Qui noluerunt adorare imaginem Antichriſti.

Verſ. 2. *Et numerum nominis eius.* Qui noluerunt inſigniri charactere nominis eius, vt expoſuimus cap. 13. n. 34. & 35.

Verſ. 2. *Stantes ſuper mare vitreum.* ideſt, Prope mare vitreũ ad littus illius. Capitur enim interdum Super pro Iuxta, vt diximus cap. 13. n. 2. Stãtes videntur, quia nõ vincentur ab Antichriſto, non cadent. Iuxta mare autẽ ſtant, non intra, quia pars illius maris nõ ſunt, nec amaritudinẽ eius cõtrahent, quamuis iuxta ſectatores Antichriſti viuent.

4 *Habentes citharas Dei.* † Ideſt, à Deo *Verſ. 2.*
datas citharas habentes videntur, quia iuſti, cum viderint ſupplicia illa magna impiorũ, lætabũtur, & gratias Deo agẽt toto corde, quòd per eius gratiã liberati fuerint. Pſal. 57: Lætabitur iuſtus cũ viderit vindictã, manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris. 2. Machabæo. 1. De magnis periculis à Deo liberati magnificè gratias agimus ipſi.

Verſ. 3. *Et cantantes canticum Moyſi ſerui Dei.* Illud videlicet, quod Moyſes cũ populo cecinit poſt tranſitũ maris Rubri: de quo Exodi. 15: Tunc cecinit Moyſes, & filij Iſrael carmen hoc Domino, & dixerũt: Cãtemus Domino, glorioſè enim magnificatus eſt, equũ, & aſcenſorẽ deiecit in mare. Iure autẽ optimo hoc cãticũ canent iuſti victores Antichriſti, quoniã ſicut filij Iſrael cecinerunt, quia capti non ſunt à Pharaone, nec merſi aquis, quibus hinc inde cingebãtur, ita iuſti canent, quia nõ ſunt victi ab Antichriſto, cuius figura fuit Pharao rex affligentiũ filios Dei, & inter impios verſantes, quaſi inter mare plenũ fluctibus, nequaquã illis fluctibus, ideſt, peccatis illorũ hominũ abſorpti ſunt. Et vt filij Iſrael cecinerũt in littore maris Rubri, ita iuſti canẽt in littore huius maris vitrei.

Verſ. 3. *Et canticum Agni.* † Sicut cãticũ Moyſi vocat, quod à Moyſe acceperũt, & dicerũt, ita canticũ Agni dicitur, quod illos Agnus docuit, quod acceperunt ab Agno, vt canerent.

Verſ. 3. *Magna & mirabilia ſunt opera tua.* Cãticũ Moyſis nõ retulit, quia notũ erat ex Scriptura, ſed canticũ Agni, quia ignotũ nobis erat, referendũ fuit. Eſt autem hoc: Magna, &c. Dicitur etiã canticum Agni, quia illo Agnũ laudant. Opera ei⁹ magna, & mirabilia eſſe dicũt, quòd tanta Antichriſti, & eius miniſtrorũ, tamq; crudelia facinora ſuſtinuerit, & tandem dignis eos ſupplicijs affecerit.

Verſ. 3. *Deus omnipotẽs.* Cuius nunc omnipotentia cernitur in tãtæ potentię ſubuerſione, & in tot inimicorum maximis ſupplicijs.

Verſ. 3. *Iuſtæ, & veræ ſunt viæ tuæ rex ſæculo-*

rum

nun. Regē ſæculorū eum vocat, quod
æternus ſit, neq; eius regnū certo tēpo-
re finiatur, vt aliorū regū, ſed per ſęcula
omnia ſemper idē ſit. Ita etiā Paulus. 1.
Sæculum. Tim. 1. Regi autē ſæculorū immortali,
& inuiſibili, &c. Nā in ſæculo æterni-
tas etiā intelligi ſolet, præſertim cū ſæ-
cula dicitur, aut ſæcula ſæculorū, aut
etiā ſæculū ſæculi, vt latiùs oſtendimus
6 in. c. 5. Michææ, n. 39. & 44. † Pſal. 44:
Sedes tua Deus in ſæculū ſæculi. Pſal.
18: Timor Dñi ſanctus permanens in ſæ
culū ſæculi. Pſal. 47: Ipſe reget nos in ſę
cula. Pſal. 80: Et erit tēpus eorū in ſæcu
la. Pſal. 103: Sit gloria Domini in ſęcula.
Pſal. 83. Beati, qui habitāt in domo tua
Dñe, in ſæcula ſæculorū laudabunt te.
Via. Viæ opera vniuſcuiuſq; dicūtur, aut in-
ſtitutu, & ratio viuēdi. Gene. 6. Omnis
quippe caro corruperat viā ſuā. Iob. 34:
Opus enim hominis reddet ei, & iuxta
vias ſingulorū reſtituet eis. Eze. 36: Et re
cordabimini viarū veſtrarū peſsimarū,
ſtudiorūq; nō bonorū, & diſplicebūt vo
bis iniquitates veſtræ. Iuſta ergo vocat
opera Dñi, quia iure de impijs vindictā
ſumit, & vera, quia conſtans eſt, & ve-
rax in promiſsis, & iuſtos eripit è pericu
lis, & coronat ſicut promiſit. Ceterùm
vbi nos legimus, *Rex ſæculorum*, in Græ
co eſt τῶν ἁγίων, ideſt, ſanctorū, & ita
etiam habent nōnulli codices Latini;
Alij Græci habēt: Rex τῶν ἐθνῶν, id eſt,
Gētiū: ita legitur apud Andreā, & apud
Arethā, & in Complutenſi codice, &
apud Primaſiū. † Nec mihi diſplicet Frā
7 ciſci Lucę Brugenſis cōiectura, fortaſſe
dictionū contractarū affinitate factū eſ
ſe, vt pro Sāctorū legeretur Sæculorū: nā
ſi ſcribas Scōrum, vtrumq; videtur poſ-
ſe legi, & quædā vetera exēplaria ita ha
bēt, quædā verò Sclorum. Verū quoniā
& Latinus codex Cōplutēſis, & omnes
ferè Latini habēt: *Rex ſæculorum*, hæc vi
detur lectio probabilior, & cū Græca
exēplaria variauerint, credēdū eſt olim
lectū eſſe τῶν αἰώνων, ideſt, ſæculorū, at
que hāc lectionē ſecutū fuiſſe noſtrū in
terpretē. Rex autē ſanctorū dici poteſt,
quia eū ſancti colunt, & ſolū regē agno
ſcunt, & ipſe ijs conſulit, vt filijs, & fa-
uet, eoſque ſemper liberat.
Verſ. 4. *Quis nō timebit te?* De timore reueren
tiæ loqui magis videtur, quoniā ſequi-
tur: *Et magnificabit nomē tuū?* pro quo eſt
δοξάσει, ideſt, Glorificabit, prædicabit. *Verſ. 4.*
Quia ſolus pius es. In Græco eſt ὅσιος, *Pius.*
quod propriè idē eſt, quod ſanctus, iu-
ſtus, purus, innocēs: Atq; hoc idē ſigni-
ficat Pius, purus, & mūdus, & ſanct', vt: *Virg.*
Ipſa mala, manibuſq; pijs altaria iuxta, *4. Æneid.*
Ideſt, mūdis, ſiue ablutis vt mos ſacrifi-
8 ciorū exigebat. † Inde Piare, & expiare,
Solus pius dicitur, quia ab eo omnis ſan
ctitas eſt, & qui eā habēt, ab eo habent,
& nemo cū eo cōparatus ſanctus vide
bitur. Opportunè verò hoc dicitur, cū
grauiſsimè animaduertit in impios, &
iuſtos magnis periculis liberat. Hoc au *Quia &*
tē in loco, *Quia*, & *Quoniam*, licet cau- *Quoniam.*
ſam etiā indicare poſsint, magis vidē-
tur poni pro Quod more Hebræorū, &
apud Latinos redūdare, vt ſit ſenſus:
Quis nō magnificabit nomē tuū? Quis
nō te laudabit dicēs te ſolū piū eſſe, &
omnes gētes venturas eſſe ad adorādū
te, & manifeſta eſſe iudicia tua? Hæc lo
cutio vſitatiſsima eſt in Scriptura vt Iſa.
3: Dicite iuſto quoniā bene, quoniā fru
ctū adinuētionū ſuarū comedet, ideſt,
Dicite iuſto bene illi futurum, &c. &
Pſal. 105. & 106. Cōfitemini Dño quo-
niā bonus, quoniā in ſæculū miſericor
dia eius, ideſt, Laudate Dñm dicētes eū
eſſe bonū, & miſericordiā eius eſſe in
ſæculū. Matth. 7. Et tūc cōfitebor illis:
Quia nunquā noui vos. Lucæ. 19. Vidēs
ciuitatem fleuit ſuper illā dicēs: Quia ſi
cognouiſſes & tu, &c. Quia venient
dies in te, & circumdabunt te inimici
tui vallo, &c.
Quoniā omnes gētes venient. † Nemo erit *Verſ. 4.*
9 lā ex omnibus gētibus, qui te nō adoret,
& ante te nō procedat venerabūdus: ſi
qui te ante nō nouerāt, tūc cōuertētur.
Quod autē addit: *In conſpectu tuo*, auget
quodāmodo, ac ſi diceret: Tu ipſe vide
bis, & te ſpectante palā te adorabunt.
Quoniā iudicia tua manifeſta ſunt. Ideſt, *Verſ. 4.*
Nemo nō videt te iuſtè feciſſe, ac merì
tò tā grauiter impios puniſſe. Iudicia
Græcè δικαιώματα, ideſt, iuſtificationes,
hoc eſt opera iuſtè facta, quæ rectè ap-
pellātur iudicia. Hęc autē omnia per an
ticipationem mihi dicta videntur, vt
non ante ſeptē plagas dicātur, ſed dū il-
lis impij feriuntur, à iuſtis liberatis ca-
nantur. Quare priùs dixit, ſe vidiſſe

 ſeptem

ſeptem angelos habentes ſeptẽ plagas
nouiſsimas: & poſteà: Et vidi tanquam
mare vitreum, &c.

Ver. 5.

*Et ecce apertum eſt templum tabernaculi
teſtimonij.* Sæpe vidimus Iohãnem tem
plum in cœlo ponere ad ſimilitudinem
tabernaculi, aut templi, quod fuerat in
Ieruſalem. Nunc autem etiam taberna
culi meminit, in quo ſecũ videtur ipſe
pugnare, cum templũ vocat, & taberna
10 culum. † Siquidẽ tabernaculũ nunquã
templum appellatum eſt, ſed dum in iti
nere erant filij Iſrael, habebant taber-
naculum vſque ad vndecimum annum
regni Salomonis, quo templum abſolu
tum eſt. 3. Reg. 6. Quare ſi tabernaculũ
eſt, templum non erit, & vice verſa.
Hãc quæſtionem ab expoſitoribus præ
termiſſam meliùs ſoluemus, ſi pauca
priùs dixerimus. Tabernaculũ teſtimo
nij dicebatur, quia in eo ſeruabatur lex,
quæ Teſtimonium appellatur, vt Pſal.
118. In via teſtimoniorum tuorum dele
ctatus ſum, ſicut in omnibus diuitijs. In
mandatis tuis exercebor. Et quamuis to
tum tabernaculũ ita vocari ſoleat, nũc
illa eius pars, in qua arca ſeruabatur cũ
lege, quæ à Paulo. Heb. 9: appellatur Se
cundùm tabernaculum, propriè videt-
tur dici Tabernaculum teſtimonij, quę
& Sancta ſanctorum dicebatur. In ea lo
cus beatitudinis ſanctorũ ſignificatur,
vnde cap. 11. dictũ eſt: Et apertũ eſt tem
plum Dei in cœlo, & viſa eſt arca teſta-
mẽti eius, vt illic Latiùs explicauimus.
Benè autẽ lex in Sanctis ſanctorum ſer
uabatur, vt intelligeremus in cuſtodia
mandatorũ Dei virtute contineri bea-
11 titudinẽ. † Et quoniam omnes plagæ in
homines mittentur, quoniã voluptates
ſequi voluerunt, & legem Dei contẽ-
pſerunt, ideo angeli ferentes impijs pla
gas exeunt è tabernaculo teſtimonij.
Quæſtio igitur propoſita ita ſoluitur.
Non tabernaculũ ſolùm nominat, ſed
templum etiam: *Apertum eſt templum ta
bernaculi teſtimonij*, id eſt, ea pars templi,
quæ propriè dicitur Tabernaculũ teſti-
monij, ſiuè ea pars, in qua ſeruatur teſti
monium, Templum dicitur, vt rem fir-
mam, & immobilem intelligamus. Et
cum poſſet dicere: Apertũ eſt templũ,
in quo erat lex, maluit dicere: *Apertum
eſt templum tabernaculi teſtimonij*, quoniã
in tabernaculo ſemper ſeruata eſt lex,
in templo autem nõ fuit arca, neq; lex
ex quo Ieruſalem euerſa eſt à Nabucho
donoſor, ſed ab Ieremia abſcondita eſt
cũ ipſo tabernaculo, vt legimus. 2. Ma-
cha. 2. Deinde quoniam tabernaculũ
habuerunt filij Iſrael iter facientes: & vt
doceret omnibus plagis feriendos eſſe
à Deo eos, qui, dũ in via huius vitę ſunt,
legẽ non obſeruant, aptiſsimè nomina
tur Tabernaculum: præſertim cum pau
lò ante de bonis iuſtorũ loquẽs eiuſdẽ
itineris meminerit dicens: Et cãtantes
12 Canticum Moyſi ſerui Dei. † Præterea
tabernaculum, quod à Moſe ædificatũ
eſt, ſynagogam ſignificat, templum ve
rò, quod à Salomone figura Chriſti fuit
extructũ, ſignificat Eccleſiam, vt autor
eſt Beda in lib. de Templo Salomonis,
cap. 5. Atq; eadem ratione in tabernacu
lo lex vetus, & prophetæ, in tẽplo Euã-
gelium, & Apoſtoli intelliguntur. Re-
ctè ergo tabernaculũ, & templũ nomi
nantur, quoniã qui doctrinã Chriſti, &
Apoſtolorum, id eſt, legẽ nouã violant,
ijdem etiam violant legem, & prophe-
tas, quia myſteria Chriſti, ac bona cœle
ſtia in lege, & prophetis ſignificata, &
in Euangelio expreſſa continent. Nec
prætereundũ eſt in parte tabernaculi,
de qua loquimur, præter legem etiã ſer
uatã eſſe vrnã manna, & virgam Aharõ,
quæ fronduerat, & ei ſacerdotiũ à Deo
datum eſſe demonſtrauerat, vt docuit
Paulus Hebræ. 9. Et quia impij, qui pu
niẽdi ſunt, non ſolùm legẽ Chriſti trãſ-
greſsi fuerãt, ſed etiã ſacrã Euchariſtiã,
cuius figura eſt mãna, inuria affecerãt,
& ſacerdotiũ Eccleſię aſpernati fuerãt,
id eſt, increpationes Eccleſiæ, & ſacra-
mẽta, elegãter angeli plagarũ è tẽplo ta
bernaculi teſtimonij egrediuntur.

Verſ. 6.

13 *Et exierunt ſeptem angeli habentes ſeptẽ
plagas de templo.* De parte illa tẽpli, quã
diximus, exierũt ſeptẽ angeli, per quos
videlicet Deus temporibus illis plagas
impijs immittet. Pleriq; prædicatores
in angelis intelligi malunt, quæ vbi cũ
de ſenſu Hiſtorico agitur, minimè pla-
cet. Aliud eſt enim plagas prædicere, at
que à vitijs deterrere, quod prædicato
rum eſt, magis quam angelorum, vt di-
ximus cap. 14. n. 21: aliud plagis ferire,
quod non eſt prædicatorum, ſed ange-
lorum.

lorum, vt cap. 4. Poſt hæc vidi quatuor
angelos ſtantes ſuper quatuor angelos
terræ, &c. quod in illa verba ſatis ex-
poſuimus. Et cap. 8. Septem angeli ha-
bentes ſeptem tubas, & calamitates ho
minibus afferentes, non prædicatores
ſunt, ſed angeli, vt dictum eſt. Angeli
autem hi non prædicunt plagas, ſed in
ferunt, quare verè angeli ſunt, quoniã
non inferuntur plagæ per prædicato-
res, ſed per angelos,

Vers. 6. *Veſtiti lapide mundo.* Magna Latinorũ
codicum varietas eſt in hoc loco, qui-
dam enim habent, *Lapide mundo*, qui-
dam, *Lino mundo.* Huius varietatis me-
minerunt Beda, & Haymo, & vtrum-
que exponunt, nec tamen docent
14 vtrum præferendum ſit. † Idem fa-
cit Ansbertus, ſed meliùs conuenire
dicit *Lino mundo.* Atque ita omni-
no legendum eſt, & vitioſa eſt lectio,
Lapide mundo, [quamuis illius etiam
Andreas meminerit,] Nam angeli non
poſſunt dici veſtiti lapide mundo, nec
vnquam Scriptura ita locuta eſt. Lino
autem indutos angelos ſolet inducere,
vt Ezec. 9. & Dan. 10. Primaſius legit
veſtiti lintea munda. Arethas: veſtiti li
no mundo, & ita habetur in codice
Complutenſi, tam Græco, quam Lati-
no. Erroris occaſio ijs, qui legunt, Lapi-
de mundo, Græcum exemplar vitiatũ
fuit, in quo pro λίνο, ideſt, lino, legeba-
tur λίθο, ideſt, lapide. Lino candido, &
mundo veſtiti apparent, vt gaudium
ſanctorum de pœnis obſtinatorum pec
catorum indicent, albus enim color læ
titiæ index eſt, vt diximus cap. 3. nu. 6.
& 64. Significat etiam puritatem ange
lorum, propter quam equum eſt, vt pu-
niant homines, qui ſe fœdis libidinibus
ſordidarũt. Et quoniam de loco in quo
lex erat, exeunt, hoc etiã indicãt, per le-
gis cuſtodiã homines mundari, & de-
albari, & in lege Euangelica homines
exigi mundos, qui per carnis mortifica
tionem, quæ in lino intelligitur per ma
cerationem, & tunſionem ad candorẽ
perducto, corpora ſua caſtigando deal-
bent, atque ita meritò eos puniri, qui
15 non faciunt. Adnotauit Eraſmus quo-
niam in Græco erat, καὶ λαμπρῷ, non
tam candido, quam ſplendido fuiſſe
vertendum, ſed meliùs noſter Inter-
pres intellexit, qui vidit candidum
colorem, quoniam plus ceteris habeat
lucis λαμπρὸν Græcis dici, vt aduotaui-
mus cap. 3. nu. 64.

Et præcincti circa pectora zonis aureis. Zo Vers. 6.
næ aureæ caritatem ſignificant, qua ſan
cti angeli homines in terra laborantes
in cultu Dei proſequuntur, cuius rei
cauſam reddidimus cap. 1. num. 86. vbi
Iohannes vidit ſimilem filio hominis
præcinctum ad mamillas zona aurea.
Caritas enim eos mouet, vt impios af-
fligant, qui iuſtos vexant. Significat
etiam puritatẽ ſanctorum angelorum,
qui non ſolùm peccatum ab opere, ſed
etiam à cogitatione excludunt, & ideo
optant ſupplicium peccatorum, qui &
opere, & cogitatione impuri ſunt. Nec
non legem Euangelicã cordis, & ope-
ris munditiam exigere, & tales per
eam homines reddi, dignèque plecti,
qui immundi ſunt, vt diximus nunc de
veſtibus albis.

16 *Et vnum de quatuor animalibus.* † Be- Vers. 7.
nè vnum de quatuor animalibus phia-
las plenas iracundiæ Dei angelis dedit,
quoniam, vt ſcripſit Paulus Rom. 2.
Qui per legẽ peccauerũt, per legẽ iudi-
cabuntur, ideſt dãnabuntur. Euangeliſtę
autẽ legẽ Euãgelicam nobis ſcriptã reli
querunt, per quam impij dãnãtur, quia
eã non ſeruauerunt. Quare per vnum
quemlibet ex quatuor intelligere poſ-
ſumus, omnes enim hoc fecerunt, &
quod de vno dicitur, de omnibus di-
ctum accipitur. Diceremus autem pro
babiliſſimè vnum pro primo accipi, vt
fieri ſolere notauimus cap. 6. nu. 1. at-
que hunc eſſe Matthæum, qui hominẽ
Chriſtum peculiariter deſcripſit, & ſer
monem eius in monte retulit accura-
tiſsimè, in quo vitæ Chriſtianæ forma
tradita eſt, niſi Primum accipiendum
videretur ordinẽ ab eodem Apoſtolo
ſeruato, cap. 4. vbi primum animal ſi-
mile leoni eſſe dixit, Marcum ſignifi-
cans. Iuxta Ezechielis ordinem cap. 1.
primum animal Matthæum ſignificat,
cui optimè hæc conueniebant. Ceterũ Phialæ au-
Phialæ dicuntur, quoniam hæc ſuppli- reæ.
cia non occulta futura ſunt, ſed mani-
feſta omnibus, phialarumque meminit
potiùs, quàm aliorum vaſorum, vt
aiunt Primaſius, & Beda, quia phialæ

 patent.

17 patent. † Aureæ ſunt, quoniam aurum
puriſsimum metallum eſt, & pretioſiſ-
ſimum, & ira Dei pura eſt, & pretioſa,
quia nihil habet admiſtum perturbatio
nis, ſed vero, & incorrupto iuditio pu
nit, & ſemper iuſtitiam intuetur. Poſ-
ſunt etiam phialæ aureæ vocari, quoniã
Deus has plagas immittit non cupidita
te nocendi, ſed caritate, vt electos vlci-
ſcatur, & excitet ad amorem ſuperno-
rum bonorum, & vt impij corrigantur,
aut certè minùs noceant, atque ita mi-
nùs poſteà puniantur in inferno. Notũ
autem eſt in auro caritatem ſæpe indi-
cari.

Vers. 7. *Plenas iracundiæ Dei.* Diuerſa conti-
nentes ſupplicia, vt videbimus cap. 16.

Vers. 7. *Viuentis in ſæcula ſæculorum.* Hoc ad
terrorem impiorum additum videtur,
vt his plagis maturè conuertantur, ſciãt
quę Deum viuere in æternum, atque
æternis ſupplicijs eos punire poſſe.

Vers. 8. *Et impletum eſt templum fumo à maieſta*
18 *te Dei, & de virtute eius.* † Fumus Diuinã
præſentiam conſequi ſolet, vt per eum
Diuina natura ſignificetur incompre-
henſibilis, & à nobis in hac vita obſcu-
rè cognita. Nam quod fumo plenũ eſt,
non poteſt foris videri, Exo. 19: Totus
autẽ mõs. Sinai fumabat, eo quòd deſcẽ
diſſet Dominus Deus ſuper eũ in igne,
& aſcenderet fumus ex eo, quaſi de for
nace, eratque omnis mons terribilis.
Iſai. 6. Et commota ſunt ſuperliminda-
ria cardinum à voce clamantis, & do-
mus repleta eſt fumo. Et nũc tẽplũ im
pletur *fumo à maieſtate Dei*, ἐκ δόξης θεοῦ,
ideſt, fumus ille exibat è maieſtate, &
gloria Dei, & ex virtute, ſiue potentia
eius, Vtroque enim loco eſt in Græco
ἐκ, quod eſt, Ex præſentia maieſtatis, &
virtutis Dei. Significat autẽ homines,
qui erunt in terra, videntes tot, tantaq;
ſupplicia, & tantam Dei potentiã, quaſi
in tenebris fore verſaturos ſtupentes,
& neſcientes quorſum illa tendant, &
quid ſibi velit Deus tali oſtenſione ma
ieſtatis, & fortitudinis ſuæ. Ita interpre
tantur Primaſius, Ansbertus, Haymo,
Ambroſius.

Vers. 8. *Et nemo poterat introire in templum,*
19 † Nonnulli ita interpretantur. Nemo
poterat corpore, & anima introire in
beatitudinem, donec finirentur ſeptẽ
plagæ, ideſt, donec dies iudicij veniret,
vt Ambroſius: & idem ſentire videtur
Arethas. At facilè intelligitur neminẽ
poſſe introire propter fumum locum
caligine complentem: nec de beatitu-
dine corporum nunc agitur, nec illi fu-
mus obſtat. Multò meliùs Primaſius, &
Ansbertus, & Haymo interpretantur,
neminem poſſe penetrare hoc ſecretũ
iudiciorum Dei, donec finiãtur plagæ,
tunc enim fiet iudicium, & omnia o-
mniũ peccata patebunt, & intelligetur
quid Deus acerbitate illa pœnarum ef-
ficere voluerit. Itaque cum dixiſſet tem
plum impletum fuiſſe fumo, quia vide-
ri à mortalibus non poterant quę erant
in eo, nunc conſequenter dicit neminẽ
poſſe introire, quia illi, qui extra tem-
plum erant, cognoſcendo illa Dei iudi
cia quodammodo in templum introi-
20 bãt, quod fumus tegebat. † Hanc expo-
ſitionem confirmant ſatis probabiliter
ex Pſal. 72. vbi de iiſdẽ iudicijs Prophe-
ta loquens, ait: Exiſtimabam vt cogno-
cerem hoc, labor eſt ante me donec in
trem in Sanctuarium Dei, & intelligã
in nouiſsimis eorum, ideſt, cogitabam
mecum, ſi quomodo cauſam huius rei
ſcire poſſem: ſed dum cognoſcere vo-
luero, ſemper laborabo donec intrem
in templum Dei, à quo hæc conſilia, &
iudicia exeũt; hoc eſt, donec particeps
ſiam Diuinorum ſecretorũ, quod fiet,
cum horum hominum finem videro,
perquem mihi Dominus hoc indica-
bit. Quare nõ immeritò dicere poſſu-
mus alluſiſſe Iohannem ad hæc verba
Pſalmographi. Atque hæc expoſitio
etiam ad beatos referri poteſt, qui ſine
noua reuelatione ſcire non poſſunt
apertè, cur ex malis hos Deus potiùs pu
niat, quam illos, qui aut æquè mali, aut
peiores ſunt, cur ſic, & non aliter, cur
hic, & nunc, &c. Et ideo non poſſunt
introire in tẽplum, donec conſummen
tur plagæ, & ſciant eorum opera, & cõ
ſilia, & exitus, & quid Deus de ſingulis
decreuerit, tunc enim conſtabit non
aliter omnia debuiſſe fieri quam facta
ſunt. Licet & ita ſimpliciter interpre-
tari, vt intelligamus ſeptem angelis
exeuntibus, quaſi exiſſe ſimul cœlites
ad ſpectandum de cœlo tam inuſitata
ſupplicia, atq; ita admiratione eorum,
& re-

& rerum nouitate per motos ſpectaſſe, vt oculos auertere non potuerint, donec omnia finirentur. In qua expoſitione apertiùs intuemur cur nō ſit dictū: Donec veniret dies iudicij ſed, Donec ſeptem plagæ conſummarentur.

Argumentum Capitis. XVI.

Septem angeli iubentur effundere ſeptem phialas iræ Dei, quas habebāt, & ad vniuſcuiuſque effuſionem magna prodigia, & ſupplicia ſectatorum Antichriſti videntur. Tres ſpiritus mali mittuntur ad concitandos reges in prœlium contra Eccleſiam, & in vnum locum congregantur.

Caput. XVI.

1 ET audiui vocem
magnam de templo
dicentem ſeptem
angelis: Ite,
& effundite ſeptem
phialas iræ
2 Dei in terram. Et abijt primus, &
effudit phialam ſuam in terram, &
factum eſt vulnus ſæuum & peſſimū
in homines, qui habebant characterem
beſtiæ: & in eos qui adorauerunt
3 imaginem eius. Et ſecundus angelus
effudit phialam ſuam in mare, &
factus eſt ſanguis tamquam mortui:
& omnis anima viuens mortua eſt in
4 mari. Et tertius effudit phialam ſuā
ſuper flumina & ſuper fontes aqua-
5 rum: & factus eſt ſanguis. Et audiui
angelum aquarum dicentem: Iuſtus
es Domine, qui es, & qui eras, ſan
6 ctus, quia hæc iudicaſti: quia ſangui
nem ſanctorum, & Prophetarum effuderunt,
& ſanguinem eis dediſti bi
7 bere: digni enim ſunt. Et audiui alterum
dicentē: Etiam Domine Deus
omnipotens, vera & iuſta iudicia tua.
8 Et quartus angelus effudit phialā
ſuam in ſolem, & datum eſt illi æſtu
9 affligere homines & igni: & æſtuauerunt
homines æſtu magno, & blaſphemauerunt
nomē Dei habentis poteſtatem
ſuper has plagas, neque egerunt
pœnitentiam vt darent illi glo-
10 riam. Et quintus angelus effudit
phialam ſuam ſuper ſedem beſtiæ: &
factum eſt regnum eius tenebroſum,
& commanducauerunt linguas ſuas
11 præ dolore: & blaſphemauerunt
Deū cœli præ doloribus & vulneribus
ſuis, & nō egerūt pœnitētiam ex ope-
12 ribus ſuis. Et ſextus angelus effudit
phialam ſuam in flumen illud magnū
Euphraten: & ſiccauit aquam eius,
vt præpararetur via regibus ab Ortu
13 ſolis. Et vidi de ore draconis, & de
ore beſtiæ, & de ore Pſeudoprophetæ
ſpiritus tres immundos in modum rā
14 narum. Sunt enim ſpiritus dæmoniorum
facientes ſigna, & procedūt
ad reges totius terræ congregare illos
in prœlium ad diem magnum omnipo
15 tentis Dei. Ecce venio ſicut fur:
Beatus qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta
ſua, ne nudus ambulet, & vi-
16 deant turpitudinem eius. Et congre
gabit illos in locum qui vocatur Hebraicè
Armageddō. Et ſeptimus an
17 gelus effudit phialam ſuam in aerem,
& exiuit vox magna de templo à
throno

thrōno dicens: Factum eſt. Et facta
ſunt fulgura, & voces, & tonitrua,
& terræmotus factus eſt magnus,
qualis nunquam fuit ex quo homines
fuerunt ſuper terram, talis terræmo-
19 *tus, ſic magnus. Et facta eſt ciuitas*
magna in tres partes, et ciuitates Gẽ
tium ceciderunt. Et Babylon magna
venit in memoriam ante Deum, dare
illi calicẽ vini indignationis iræ eius.
20 *Et omnis inſula fugit, et montes nõ*
21 *ſunt inuẽti. Et grando magna ſicut*
talentum deſcendit de cœlo in homi-
nes, et blaſphemauerunt Deum ho-
mines propter plagam grandinis,
quoniam magna facta eſt vehemen-
ter.

Verſ. 1. 1 E*T audiui vocem magnam de tē-plo.* Vox Dei erat per ſupe-riorem angelum iubentis. Vox magna magnitudinem inſtantium plagarum indicat.

Ver. 1. *Ite, & effundite.* Iam tēpus eſt vt percutiatis homines plagis, quæ vobis cōmiſſæ ſunt.

Verſ. 2. *Et abijt primus.* Hic nonnulli addunt, Angelus, ſed non eſt addendum, neq; enim eſt in Græco, neque in veteribus expoſitoribus.

Verſ. 2. *Et factum eſt vulnus ſæuum, & peſſimū.* Hæ plagæ in modum illarum, quibus AEgyptus afflicta eſt, intelligēdæ ſunt, quāuis multò grauiores ſint, [ita enim ait Irenæus lib. 4. contra Hæreſes. cap. 50: Siquis autem diligentiùs intendat ijs, quæ à prophetis dicuntur de fine, & quæcunque Iohannes diſcipulus Domini vidit in Apocalypſi, inueniet eaſdem plagas vniuerſaliter accipere gentes, quas tunc particulatim accepit AEgyptus. &c.] Nec explicat quod nā vulnus ſit. Multi hæc Moraliter interpretatur de ſpiritualibus animæ plagis, vt Beda, ſed nos Hiſtoricum ſenſum querim⁹. Andreas & Aretas figuratè putant vulnus dici ardentem in corde cruciatum. Ego potiùs propriè accipiendū puto, & vlcera ſignificari in interiori corporis parte latentia, quæ, quo magis latent, eo ſunt grauiora, admodum videlicet AEgyptiacæ plagæ Exod. 9: Factaque ſunt vlcera veſicarum turgentium in hominibus, & iumentis: nec poterant malefici ſtare coram Moyſe propter vlcera, quæ in illis erāt, & in omni
2 terra AEgypti. † *Peſſimum* autem vocat more Scripturæ, valde affligens. Vt Eccleſiaſtæ. 1. Hanc occupationem peſſimam dedit Deus filijs hominum. Et cap. 4: In hoc quoque vanitas eſt, & afflictio peſſima. Nahum. 3. Peſſima eſt plaga tua. Inde bonum dicitur quod iucundum eſt, vt Pſal. 33: Quis eſt homo, qui vult vitā, diligit dies videre bonos? Quomodo etiam Poeta dixit: Peſſimum. Bonum.

Optima quæque dies miſeris mortalibus æui 3. Geor.
Prima fugit, ſubeunt morbi, triſtiſque ſenectus. &c.

Et bonitas, ideſt, iucunditas: Pſal. 105. Ad videndum in bonitate electorum tuorum, ad lætandum in lætitia gentis tuæ. Verùm quoniam locus vulneris indicatus non eſt, vt ſolet, fortè meliùs intelligemus in toto corpore fuiſſe, vt Iob. 2: Egreſſus igitur Satan à facie Domini percuſsit Iob vlcere peſsimo à plāta pedis vſque ad verticem eius. Simile eſt illud Deut. 28. Percutiat te Dominus vlcere peſsimo in genibus & in ſuris, ſanarique non poſsis à planta pedis vſque ad verticem tuum. Bonitas.

In homines, qui habebant characterem beſtiæ. Hos ante reliquos peculiariter vulnerari par erat, qui publico teſtimonio à Deo receſſerant palàm beſtiam, id eſt Antichriſtum, adorantes, aut eius charactere ſe inſignientes. Verſ. 2.

Et ſecundus angelus effudit phialam ſuā in mare. In quibuſdam Græcis codicibus ita legitur. Primaſius, & Beda nō legūt, Angelus, ſed nihil refert. Effundere phialā in mare eſt operari in mari, vertit enim illud in ſanguinem. Verſ. 3.

Et factus eſt ſanguis tāquā mortui. † Aqua Verſ. 3.
3 maris ſimilis erit ſanguini, qui effunditur, cum homo occiditur. Aut ita mare rubebit, ac ſi multorum occiſorum ſanguine tingeretur. Ita maximus poetarum.

Arua noua Neptunia cæde rubeſcunt. 8. Ænei.

Et

Verſ. 3. *Et omnis anima viuens mortua eſt in mari.* ideſt, Omnes piſces, qui erant in mari, ſicut Exod. 7: Et omnes piſces, qui erant in flumine, mortui ſunt.

Verſ. 4. *Et tertius effudit phialam ſuam ſuper flumina.* Hæc omnia ita fient, vt ſonant; at non ſimul, ſed paulatim fient, vt plagæ AEgyptiacæ, vt detur tẽpus pœnitẽtiæ. Atq; ita paulatim etiam creſcẽt plagæ, multò enim grauius eſt flumina, & fontes verti in ſanguinẽ, vnde ſiti enecari neceſſe ſit, quã mare, quod minus vſibus ſeruit humanis. Eadẽ plaga afflicti ſunt AEgyptij. Exo. 7. Tolle virgam tuam, & extende manum tuam ſuper aquas AEgypti, & ſuper fluuios eorũ, & riuos ac paludes, & Omnes lacus aquarũ, vt vertantur in ſanguinem, & ſit cruor in omni terra AEgypti tã in ligneis vaſis, quã in ſaxeis. Et mox: Et piſces, qui erãt in flumine, mortui ſunt, cõputruitque fluuius, & non poterant AEgyptij bibere aquam fluminis & fuit ſanguis in tota terra AEgypti.

Verſ. 5. *Et audiui angelum aquarum.* †Elementa, & res inferiores etiam angelorum
4 curæ cõmiſſa ſunt. Ille ergo, cui aquæ cõmiſſæ ſunt, angelus dicitur aquarũ. Ita & cap. 14. dictum eſt: Et alius angelus exiuit de altari, qui habebat poteſtatem ſupra ignem, quod ad ignem corporeum etiam referri poſſe diximus. Arethas: Non gentibus tantùm præfectæ ſunt Diuinæ virtutes iuxta legislatorem Moſem, ſed & mundi elementis, quemadmodum hęc reuelatio Diuinitus nos docet. Origines Homi. 14. in Nume: Opus eſt tamen ipſi mũdo etiã angelis, qui ſint ſuper beſtias, & angelis, qui præſint exercitib⁹ terrenis. Opus eſt angelis, qui præſint animaliũ natiuitati, virgultorum, plantationumque, & ceteris pluralibus incrementis. Auguſtinus lib. 83. Quæſt. Q. 79. Vnaquæque res viſibilis in hoc mundo habet angelicam poteſtatem ſibi præpoſitam. Idem docet lib. 3. de Trinitate, cap. 4. & Sanctus Thomas hos autores ſecutus. 1. p. Q. 110. A. 1. Gaudet igitur angelus per aquas ſibi commiſſas iuſtitiam Dei exerceri aduerſus impios.

Res inferiores angelis commiſſæ.

Verſ. 5. *Iuſtus es Domine, qui es, & qui eras, ſanctus.* †Non eſt ſenſus, qui es ſanctus, &
5 eras ſanctus, ſed, vt in Græco apertiſſimum eſt, Iuſtus es Domine, qui es ipſe qui eſt, & ipſe qui erat, & ipſe ſanctus: Δίκαιος κύριε εἶ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ὅσιος. Sanctus autem, ideſt, ὅσιος, dicitur innocens, & purus, & amator puritatis, vt diximus cap. 15. nu. 7. quod in eo loco noſter interpres vertit, Pius: Quia ſolus pius es. Acſi dicat: O Domine, qui ſemper fuiſti, & ſemper es, & natura ſanctus es, & amator puritatis, iuſtus es quoniam ita iudicaſti. Quare nõ rectè vertit Eraſmus: Iuſtus es Domine, qui es, & qui eras, & ſanctus, quia hæc iudicaſti. *Ὅσιος.*

Verſ. 6. *Et ſanguinem eis dediſti bibere.* Ideſt, Aquam in ſanguinem verſam.

Verſ. 7. *Et audiui alterum dicentem.* Ex his non conſtat, quiſnam hic angelus fuerit, aut cur potius quam alius prodierit ad confirmandum iudicium Dei. Sed ex Græco manifeſtius fit, vbi legitur: *Et audiui alterum ab altari dicentem*, additur enim, ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, ideſt, ex altari. Ita etiam
6 legunt Beda, & Ambroſius. †In codice Complutenſi, tam Græco, quam Latino legitur: Et audiui de altari dicentem. Antiqui codices Latini variabant olim, quidam enim habebant: Et audiui alterum dicens, quomodo legunt Anſbertus, & Haymo, qui ſubaudiri volũt, Verbum. At alij, vt teſtatur Rupertus, habebant: Et audiui altare dicens, quã lectionem ipſe magis ſequitur, ex eaq; intelligitur occaſio erroris. Cum enim initio ſcriptum eſſet: Et audiui de altari dicentem, aut alterum de altari dicentem, quæ vera lectio eſt, paulatim corrupta ſunt exẽplaria, vt legeretur: Audiui alterum, ſiue. Audiui altare. Angelus ergo hic de altari thymiamatis clamat, & iuſta eſſe Dei iudicia dicit. In hoc altari incenſa Deo offerũtur, ideſt, preces ſanctorum è terra clamantium, ſicut vidimus cap. 8. dicit enim Apoſtolus. Et alius angelus venit, & ſtetit ante altare habens thuribulum aureum, & data ſunt illi incenſa multa, vt daret de orationibus ſanctorum omnium ſuper altare aureum, quod eſt ante thronum. Cum ergo ſancti de terra aduerſus impios clament pro iuſtitia Dei, & pro libertate iuſtorum vt puniantur, rectè angelus, qui illorum preces offert Deo, gratu-

gratulatur Diuinæ iuſtitiæ, & iuſta iudicia eius eſſe teſtatur. Si autem de altari holocauſtorum hoc intelligamus, quoniam nihil additur, quo intelligatur altare thymiamatis, dicemus angelũ clamare ab altari, ideſt, à loco, in quo martyres in cœlo quieſcunt, & vindictam petunt. Inde approbat iudicia Dei, quoniam ſanguinem ſanctorum vlciſcitur, vt latiùs expoſuimus c. 14. n. 82. & 83. & fortaſſe eſt idem angelus, de quo ibi dictum eſt. Et alius angelus exiuit de altari; qui habebat poteſtatem ſupra ignem.

Verſ. 7. *Etiam Domine.* ναὶ, ideſt. Ita eſt Domine, ita fieri debet, vt ſæpe diximus.

Verſ. 7. *Vera, & iuſta iudicia tua.* † Vera, ideſt, incorrupta, ex veritate orta, non ex fal
7 ſa ſuſpicione, vera etiam, ideſt, fidelia, rectè præſtas quod promiſiſti, te vindictam de malis ſumpturum fore. Iudicia vocat ſententiam, ſiue opera illa, quæ vt verus iudex facit.

Verſ. 8. *Effudit phialam ſuam in ſolem.* Egit virtute ſua vt ſol multò vehementiùs, atque ardentiùs calefaceret.

Verſ. 8. *Æſtu affligere homines; & igni.* καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρί, quod ſonat, ac ſi diceremus: AEſtuare facere homines igni, itaque quamuis æſtum dicat, tamen tam eſſe eius magnitudinem oſtendit, vt ignis potiùs videatur, quam æſtus.

Verſ. 9. *Et æſtuauerunt homines.* ἐκαυματίσθησαν, ideſt, æſtu afflicti ſunt, ſicut priùs dixit: AEſtu affligere.

Verſ. 9. *Habentis poteſtatem ſuper has plagas.* Qui talib⁹ plagis homines affligit, nec remouet earum acerbitatem, cum poſſit.

Verſ. 10. *Super ſedem beſtiæ.* Super regnum Antichriſti, vt ait Andreas. Percuſſit regnum Antichriſti.

Et factum eſt regnum eius tenebro-
8 ſum. † ἐσκοτωμένη, ideſt, obſcuratum eſt eius regnum. cur autem obſcuratum dicat, ſtatim exponit: Et commanducauerunt linguas ſuas præ dolore, & blaſphemauerunt Deum cœli præ doloribus, & vulneribus ſuis. Significat omnes homines, q Antichriſto parebãt, maximis vulneribus percuſſos eſſe, atque ita obſcuratam eſſe illorũ proſperitatem, & lætitiam.

Et commanducauerunt linguas ſuas præ dolore. Verſ. 10. Linguas ſuas mordebũt, & quaſi concident, quod eſt vehementiſſimæ indignationis, & impotentiſſimi doloris. Hyperbolicè enim dictum videtur, commanducare linguas, pro Mordere & concidere perinde ac ſi manducare vellent. Eadem ſignificatione Latini dicunt, Mordere labrum, Græci, ἐσθίειν τὰ χείλη, ideſt, comedere labra. Ariſtophanes in Veſpis: ὑπ' ὀργῆς τὴν χελώνην ἐσθίων, ideſt, præ ira labra comedens.

Verſ. 11. *Et blaſphemauerunt Deum cæli.* Conuicijs affecerunt ipſum Deum, qui in cœlo regnat, vnde mala illa immiſſa cernebant.

Verſ. 12. *In flumen illud magnum Euphratem.* Euphrates fluuius Babylonis eſt lõgus, & magnus, atque ideo venientibus ex Oriente verſus Occidentem, præſertimque in Iudæam, tranſeundus, ſicut & eum tranſijt Abraham è Meſopotamia veniens in terra Chanaan, vnde & Hebræus, ideſt, tranſitor dictus eſt.

Verſ. 12. *Vt præpararetur via regibus ab Ortu ſo-*
lis. † Vt citò & expeditè trãſire poſſent.
9 Qui autem ſint reges, & quò veniant, ſtatim dicemus.

Verſ. 13. *Et vidi de ore Draconis, & de ore beſtiæ.* Non eſt addendum, Exire, neq. in Græco additur: immo & Arethas dicit ſubaudiendum eſſe: Egredientes. Tres ſpiritus immundos, quos exire videt ex ore draconis, ideſt, Diaboli, & ex ore beſtiæ, ideſt, Antichriſti, & de ore Pſeudoprophetæ eius miniſtri, de quo multa dixit cap. 13. nõ eſt putandum ita exituros eſſe, vt verba ſonant. Quoniam & ſi de ore Antichriſti, & de ore Pſeudoprophetæ exire poterãt, ex ore Diaboli, quod nullum eſt, exire nõ poſſunt: niſi fortè diceremus tunc Diabolũ ſpecie draconis videndum eſſe ſimul cum Antichriſto, quod non videtur probabile. Quare meliùs dicemus ſpiritus de ore eorum exire, quia eorũ iuſſu miſſi ſunt, ſicut cap. 12. legimus: Et miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem aquam tanquam flumen, ideſt, exercitum perſequentium. Tres autem ſpiritus immũdos ab eis mitti non eſt mirum, habebunt enim Antichriſtus, & Pſeudopropheta poteſtatem omnem Diaboli, &
10 mittere poterũt ſpiritus. † Nam ſi nũc

magi

magi mittunt ſpiritus quò volunt, quãto magis hoc facient Antichriſtus, & Pſeudopropheta. Quos ſimiles ranis Iohannes videt, quoniam rana imbelle animal eſt, & turpe, & loquax, & vocẽ, & ſtrepitum habet maiorem quapro corpore, ſed viribus caret. Ita hi ſpiritus immundi magnum tunc ſtrepitum edent, & multos ad arma concitabunt, ſed omnis armatorum conatus in nihilum tandem recidet, ipſi potiùs vincentur, & occidẽtur, vt mox indicatur.

Verſ.14. *Facientes ſigna.* Oſtendent prodigia, quibus hominibus perſuadeant bellum eſſe ſuſcipiendum, & his ſignis multos excitabunt.

Verſ.14. *Et procedunt ad reges totius terræ.* Ibũt ſine dubio ad ſeptem reges, qui contra Antichriſtum non pugnauerunt, vt eos ad eum adducant, quò iunctis totius orbis viribus potentiùs contra omnes Chriſtianos pugnent, nec ſit quiſquam, qui Antichriſto obſtet, aut reſiſtat. Et hoc eſt, quod paulò ante, dixit: Et ſextus angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnum Euphratem, & ſiccauit aquam eius, vt præpararetur via regibus ab ortu ſolis, id eſt illis ex his ſeptem regibus, qui erunt tunc in prouincijs Orientis, & venient ad Antichriſtum, vt cum illo pugnent aduerſus Chriſtianos, [Neque enim hi reges longè admodum aberunt, ſed vndè citiùs venire poſsint: itaque illis ſolus Euphrates obſtare poterit, nullus præterea venientibus occurret fluuius tantus, vt impedire iter exercitus eorum poſsit. Andreas quidem putat Antichriſtum cum his regibus eſſe venturum ex Oriente, id eſt, ex Perſide, in quâ erat tribus Dan, de qua ipſe naſcetur. At hoc fieri non poteſt, cum ipſe eos vocari iuſſerit ad ſe, vt dictum eſt.] Ex quo intelligitur hos ſpiritus fore ex principibus, & ex aptioribus ad bella concitanda, ideò pauci mittuntur.

Verſ.14. *Congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei.* 12 † Congregare illos volent ad prœlium, vt Chriſti nomen, & Eccleſiam deleant, ſed reuera congregabunt eos, vt omnis eorum potentia vno die à Chriſto ſuperetur, & omnes ſimul occidantur. Hoc confirmatur, & exponitur verbis illis cap. 17. de decem cornibus: Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, quoniã Dominus dominorum eſt, &c. Atque ita toto illo ſtrepitu ſuo, atq; terrore nihil efficient, nam neque nomen Chriſti tollent, neque Eccleſiam deſtruent, neque vel vnum ex electis Deo adiment. *Diem*, quo reges occidendi ſunt, *magnum* vocat, quia magna Chriſtus in eo facturus eſt, & memoranda. Rectèque dicit *Omnipotentis Dei*, quia eo die virtutem, & potentiam ſuam multis, magniſque argumentis demonſtrabit. Hic dies non idem futurus eſt, quo iudicium omnium fiet, nam poſt hãc plagam ſequetur ſeptima ante diem iudicij, erit tamẽ valdè illi proximus, vt indicant verba ſequentia.

Ecce venio ſicut fur. Hæc poſſunt de extremo die intelligi, ac ſi diceret, Cũ hæc fient ego citò adero, vt omnes iudicem, & ex improuiſo veniam, ſicut fur, cum homines non ſperabunt, cum mali minimè timebunt exitum ſuum, ſed bene de rebus ſuis ſperabũt. Quod optimè explicauit Paulus. 1. Theſſa. 5: Verſ.15.
12 † De temporibus autẽ, & momentis, fratres, non indigetis vt ſcribamus vobis. Ipſi enim diligenter ſcitis, quia dies Domini, ſicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint, Pax, & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus, ſicut dolor in vtero habenti, & nõ effugient. Nec improbabile videtur loqui etiam de aduentu, quo veniet vt hos reges diſperdat, veniet enim ſicut fur, id eſt, cum iam illi omnia mala finita, & omnia pericula ſe euaſiſſe putabunt, & omnia ſibi læta promittent.

Beatus qui vigilat. [Hæc de aduẽtu ad iudicium intellecta, minimè indigent expoſitione. In altero ſenſu: *Beatus qui vigilat*, id eſt,] qui bonis operibus intentus inuenietur, nec ad partes horũ regũ tranſibit, ſed me ſolum adorabit aduentum meum ad iudicium vigilanter expectans. Verſ.15.

Et cuſtodit veſtimenta ſua. Sanctitatẽ, & fidem, & virtutes, quibus anima ornatur, & ſine quibus turpis apparet, & pudenda, de quibus cap. 3. dixit: Et neſcis quia tu es miſer, & miſerabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, Verſ.15.

tum, vt locuples fias, & veſtimentis albis induaris, vt non appareat confuſio nuditatis tuæ. Quæ iam ſuo loco expoſuimus. Eſt autem ſumpta Metaphora ab illis, quibus, dum dormiunt, veſtimẽta fures auferunt.

Verſ. 15. *Ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius.* Ideſt, ne amiſsis omnibus virtutibus nudus inueniatur, cum ego reges percuſſero, & tunc ſimul puniatur inuentus nudus, & hac pœna appareat eius turpitudo, ideſt, nuditas, per quam mala, & pudenda opera deſignat.

Verſ. 16. *Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armageddō.* Quæ dicta ſunt ab illis verbis: Ecce venio ſicut fur, per parentheſin poſita ſunt occaſione diei illius magni, nunc redit ad id, quod agebat. Omnes hos reges, vt ſimul vincantur, & occidantur, congregabit in eum locum, qui vocatur *Armageddon.* † No- (Armageddon.)
men Hebraicum poſuit, quia Hebræo-
13 rum locus erat, nec apud alios notus,
aut nominatus. Vbi autem ſit, nullus expoſitorū docuit, nec autor libri de Nominibus Hebraicis, nec certò ſcire poſſimus, quia nuſquam eius meminit Scriptura. Suſpicor tamen locum eſſe prope Ieruſalem, & vallem Ioſaphat, vbi iudicium futurum eſt, tempore quidē Apoſtoli fuiſſe obſcurum, extremo autem tempore futurum nobilem. Varias eius nominis interpretationes ſcriptores afferunt, ſed quæ ad rem pertinere non valde videantur. Veriſimilius eſſet dici עַרְמַגְדּוֹן ab ערם, quod ſignificat doloſè agere, & גדד, congregare exercitum, quod videatur Deus quaſi doloſè congregaſſe exercitum illorū regum, vt vno die cum ſuis perirent. Itaque Diuina prouidentia loco nomē inditum videtur ab eo, quod in illo futurum eſt. Verùm quoniam nemo vbi hic locus ſit indicare potuit, nec in Scriptura inuenitur, vehementer ſuſpicor corruptum eſſe nomē (vt paſsim in nominibus peregrinis euenire ſolet) legendumque eſſe Mageddon. Mageddo enim, ſiue Mageddon, vt videmus Zacha. 12. vrbs fuit prope Iezrahelem metropolin olim decē tribuum, ſitamq; ad radices montis Gelboe verſus occidentem. Habuit autem Mageddon cāpum magnum aptiſsimū ad pugnandū, in quo contra regem Ægypti pugnās Ioſias interfectus eſt. Huius campi meminit ſecūdus Paralip. cap. 35. & Zach. cap. 12. Atque hunc omnino ſignificari arbitror a Iohanne; & quia exercitibus regum aptiſsimus erat, & quia de illo, quaſi de loco noto ex Scriptura loquitur. Quod oſtendit Tyconius, qui Hom. 13. legit: In loco, qui vocatur Hebraicè Mageddon. Quod ſi conſtiterit
97 legendum eſſe Harmageddō, dicemus
eumdem locum vocari campum, quia magna quædam planities erat, & Harmageddon, ideſt, montem Mageddon, quoniam hæc planities erat in excelſo loco. [Quorſum reges cōgregētur, docet Apoſtolus cap. 19: Et vidi beſtiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prœlium cum illo, qui ſedebat in equo, & cum exercitu eius. Cupient vt vbique regnet Antichriſtus, & Chriſtiani nominis delere memoriam, ac prouidere ne poſsint vllo tempore Chriſtiani rebellare, aut tēpla ſua reædificare, & ad priſtinā redire libertatem.] Sed antequam id fiat, in cāpo illo occidentur, vt exercitus Senacherib. 4. Reg. 19. & Iſa. 37. De horum morte ſcriptum eſt cap. 20. Et deſcendit ignis à Deo de cœlo, & deuorauit eos, vt ſuo loco dicemus.

Et exiuit vox magna de templo à throno. A templo, ideſt, à ſede beatorum. At non ex qualibet parte tēpli, ſed à throno, in quo ſcilicet Deus ſedebat, hæc enim vox & finem omnium adeſſe indicat, & quaſi ſententia Dei eſt, ideoq; à throno exijt. Verſ. 17.

14 *Factum eſt.* † Ideſt, omnia terminata Verſ. 17.
ſunt, finis omnium rerum iam venit. Eſt enim hæc ſeptima plaga illarum, de quibus dixit cap. 15: Septem angelos habentes ſeptem plagas nouiſsimas, quoniam in illis conſummata eſt ira Dei. Significat autem poſt has plagas citò venturum eſſe diem iudicij.

Et facta ſunt fulgura, & voces, & tonitrua. Ad demonſtrandum magnam irā Dei iam proximè inialis imminentem. Voces etiam articulatæ horribiles audientur (ſicut ſæpe in acie auditę ſunt) hanc ipſam iram indicantes ad maiorem terrorem impiorum. Eadem verba latiùs expoſuimus cap. 4. num. 21. Fortaſſe vo- Verſ. 18.

ces

ces erunt quaſi magni exercitus ad prœlium venientis, vt ſignificetur aduentus Domini ad iudicium cum ſuis ſanctis.

Verſ. 19. *Et facta eſt ciuitas magna in tres partes.* Præ vi maximi illius terræmotus ſcindetur, & dirūpetur vrbs in tres partes, [hoc eſt, tribus magnis hiatibus terræ diuidētur mutuò tres partes ciuitatis, ac ſi tres eſſent ciuitates.] Hanc vrbē Arethas Ieruſalē eſſe credit, quod veriſsimū eſt, nam & cap. 11. ciuitas magna dicta eſt, & tunc magna erit: Et corpora eorū iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, &c. Et quamuis de Roma hoc dictū accipi poſſe videbatur, quæ ciuitas magna dici ſolet: nequaquā accipiendū eſt, quoniā Roma cū hæc fiēt nulla erit, ante initiū enim regni Antichriſti excindenda eſt à decē regibus, vt apertè prædictū eſt ab Apoſtolo infra c. 17. & nos in calce huius operis, cū de ordine rerū prædictarū agemus, demonſtrabimus. Ieruſalē autē Antichriſti potētia, atq; opibus aucta, maxima tunc erit, atq; 15 opulētiſsima vrbs. † Nec tamē ideo, quis hoc eſſe putet, quod ſcriptū eſt Zach. vltimo de mōte Oliuarū ſcindēdo, & de terræmotu magno. Illa enim in eius loci cōmētarijs & grauiſsimorum virorū autoritate, & verbis ipſis prophetæ ſatis oſtēdim⁹ de excidio Ieruſalē ſub Tito omnia intelligi. Et cū lōga ſit, atque obſcura prophetia, ſatis nūc fuerit locū indicaſſe, ne quis erret: præſertim cū hic vrbs ſcindēda dicatur, ibi autem non vrbs, ſed mons Oliueti ſcindendus ſit, qui eſt extra vrbē.

Verſ. 19. *Et ciuitates gentium ceciderunt.* Multæ vrbes gentilium, & cultorum Antichriſti ceciderunt impetu illius terræmotus.

Verſ. 19. *Et Babylon magna venit in memoriā.* Cū hæc fient, iā Babylō erit excisa, vt modò dixi nu. 14. Sed cū Deus hæc de Ieruſalē Apoſtolo oſtēdebat, etiā illi prædixit Babylonē eſſe diruēdam, atq; vaſtandā, atq; ideo ſimul hæc poſuit, cū ad valde diuerſa tēpora pertineant. Ex quo magnū, atq; euidēs argumentū deſumitur, Babylonē nō eſſe ciuitatē malorū, quoniā cū veniet Antichriſtus, Babylō iā nō erit, & regnū eius deſtructū erit: at ciuitas malorū nunquā fuit tā diues, tā potens, tā omnium victrix, & domina, quā erit regnante Antichriſto. More autē noſtro dicit venire *in memoriā* vſitata Scripturæ locutione. Vt enim qui beneficiū, aut iniuriā accepit, & poſt longū tēpus vicē repēdit, recordari eius dicitur: ita in Scriptura ſolet dici recordari Deū alicuius, cū aut bene, aut male illi facere vult. Vt Gene. 9: Recordatus autē Deus Noe, cūctorūq; animantiū, & omniū iumētorū, quæ erant cū eo in arca, adduxit ſpiritū ſuper terrā, & imminutæ ſunt aquæ. Iere 2: Recordatus ſum tui miſerās adoleſcentiā tuā, &c. Hoſ. 7: Et ne fortè dicant in cordibus ſuis omnē malitiā eorū me recordatū. Et cap. 8: Nūc recordabitur iniquitatis eorū, & viſitabit peccata eorum.

Dare illi calicem. Ideſt, vt daret illi calicem bibendū indignationis ſuæ, de quo diximus cap. 14. num. 58. Verſ. 19.

Indignationis iræ eius. Satis videbatur dicere *Indignationis eius.* Sed *Iræ*, auget adhuc, & oſtēdit iram eſſe ex multo tempore, multiſq; peccatis collectā, hanc irā vocat. Indignatio autē, ideſt, θυμὸς, eſt mot⁹ efferueſcens ad vltionē tunc ſumendam, qui ortus eſt ex nouo peccato, & ex illa veteri ira, quæ in corde ſeruabatur. Verſ. 19.

Et omnis inſula fugit, & montes nō ſunt inuenti. Hæc intelligētur ſatis ex verbis c. 6: Et omnis mōs, & inſulæ de locis ſuis motæ ſunt. Vbi hæc terræmotu fieri poſſe oſtēdimus. n. 54. & 55. diximuſq; mōtes, & inſulas crebriùs huiuſmodi magnis terræmotibus quati ſolere. Quare cum hic, de quo nūc loquimur, omniū maximus futurus ſit, & qualis nunquā fuit, ex quo homines fuerunt ſuper terram, nō eſt mirū multò maiora videri in illo, quam in vllo alio viſa ſint. Verſ. 20.

Et montes non ſunt inuenti. Quia vi terræmotus longiùs pulſi, & ſciſsi etiā, aut cōminuti ſunt, aut in mare deturbati, de maritimis enim mōtibus loquitur. Verſ. 20.

Et grādo magna ſicut talentū deſcēdit. ὡς ταλαντιαία, quod poſſumus interpretari, vt ea, quæ talētaria vocātur, nā Græci quidquid magnū eſt, vocāt ταλαντιαῖον, ideſt, talentare. Significat ergo fuiſſe inuſitatæ cuiuſdā magnitudinis. Hoc incredibile fortaſſe videbitur, & ſpiritualiter potiùs interpretandū. Sed nihil incredibile videri debet in ſignis illius extremi tēporis, quo virtutes cœlorū cōmouebūtur. i. angeli illi, qui poteſtatē habēt edendorū miraculorū, inſolita edēt, & multò maiora, quā antea. Idcirco ait: *Et blaſphemauerūt Deū homines ꝓpter plagā grādinis, quoniā magna facta eſt vehementer.* Propterea Verſ. 20. ταλαντια ἰον.

Q enim

enim blaſphemabant, ideſt, conuicijs inceſſebant Deũ, quòd cũ grando eſſet maximi pōderis, & maximi lapides deciderent, homines, & iumēta interficiebat, & domos euertebat. Similis ex parte grādo fuit in plagis AEgypti: Exo. 9: Et grando, & ignis pariter miſta ferebātur, tantæq; fuit magnitudinis, quanta ante nunquā apparuit in terra vniuerſa AEgypti, ex quo gens illa condita eſt. Et percuſsit grādo in omni terra AEgypti cuncta, quæ fuerunt in agris, ab homine vſque ad iumentum, &c. Nec mirum hoc, cùm ſæpe magni lapides è cœlo cecidiſſe viſi ſint, ſiquidem Iulius Obſequens in libro de Prodigijs, cap. 63. affirmat C. Claudio Pulchro, T. Sempronio Gracho, Coſſ. Lapidem ingentem in agro Cruſtumino in Lacum Martis de cœlo cecidiſſe: & lapidibus pluiſſe ſæpe in eodem libro docet, vt cap. 3. 32. 33. 36. 37. 40. 42. 45. 51.

Argumentum Capitis. XVII.

Purpuratam meretricem videt ſuper aquas multas beſtiæ inſidentem habenti ſeptem capita, & decem cornua, & ab angelo accipit omnium interpretationem, eiuſque vaſtitatem futuram diſcit.

Caput. XVII.

1 *ET venit vnus de*
ſeptem angelis qui
habebāt ſeptē phia-
las, & locutus eſt
mecum dicēs, Ve-
ni, oſtendam tibi
dānationē meretricis magnæ, quæ ſe-
2 *det ſuper aquas multas, cum qua for-*
nicati ſunt reges terræ, & inebriati
ſunt qui inhabitant terram de vino
3 *proſtitutionis eius. Et abſtulit me*
in ſpiritu in deſertum. Et vidi mulie-
rem ſedentem ſuper beſtiam cocci-
neam, plenā nominibus blaſphemiæ,
habentē capita ſeptem, & cornua de-
4 *cem. Et mulier erat circūdata pur-*
pura & coccino, & inaurata auro, &
lapide pretioſo, & margaritis, habens
poculum aureū in manu ſua plenum
abominatione, & immunditia forni-
cationis eius. Et in fronte eius no-
5 *men ſcriptum, Myſteriū. Babylō ma-*
gna, mater fornicationum, & abomi-
6 *nationum terræ. Et vidi mulierem*
ebriā de ſanguine ſanctorū, & de ſan-
guine martyrū Ieſu. Et miratus ſum
cùm vidiſſem illā admiratione ma-
7 *gna. Et dixit mihi angel⁹: Quare mi-*
raris? Ego dicam tibi ſacramentū mu-
lieris, & beſtiæ quæ portat eam, quæ
habet capita ſeptē, & cornua decem.
8 *Beſtia quā vidiſti, fuit, & nō eſt, &*
aſcēſura eſt de abyſſo, & in interitū
ibit: & mirabuntur inhabitantes ter-
ram (quorum nō ſunt ſcripta nomina
in libro vitæ à conſtitutione mundi)
videntes beſtiam quæ erat, & nō eſt.
9 *Et hic eſt ſenſus, qui habet ſapien-*
tiam. Septē capita ſeptē montes ſunt,
ſuper quos mulier ſedet, & reges ſe-
10 *ptem ſunt. Quinq; ceciderunt, vnus*
eſt, & alius nondū venit: & cùm ve-
nerit, oportet illum breue tēpus ma-
11 *nere. Et beſtia quæ erat, & nō eſt: &*
ipſa octaua eſt, & de ſeptem eſt. & in
interitū vadit. Et decem cornua quæ
12 *vidiſti, decem reges ſunt, qui regnum*
nōdum acceperunt, ſed poteſtatē tam-
quam reges vna hora accipient poſt
13 *beſtiam. Hi vnum conſilium habēt,*
et virtutem, et poteſtatem ſuā beſtiæ
14 *tradent. Hi cū Agno pugnabunt, et*
Agnus vincet illos, quoniam Domi-
nus

nus dominorum eſt, et Rex regum, et
qui cum illo ſunt, vocati, et electi, et
15 *fideles. Et dixit mihi. Aquæ quas vi-*
diſti vbi meretrix ſedet, populi ſunt,
16 *et Gentes, et linguæ. Et decem cor-*
nua quæ vidiſti in beſtia: hi odiēt for-
nicariam, et deſolatā facient illam, et
nudam, et carnes eius mandacabunt;
17 *et ipſam igni concremabunt. Deus*
enim dedit in corda eorum, vt faciant
quod placitum eſt illi: vt dēt regnum
ſuum beſtiæ; donec conſummentur
18 *verba Dei. Et mulier quā vidiſti, eſt*
ciuitas magna, quæ habet regnum ſu-
per reges terræ.

Verſ. 1. ET *venit vnus de ſeptem angelis.* Si vnum pro primo accipiamus, vt hactenus fecimus ſecuti locutionem Hebræorū, angelus, qui primus effudit phialam, & afflixit eos, qui adorauerant Antichriſtū, & characterē eius acceperāt, nunc Iohannē alloquitur oſtenſurus damnationē Babylonis, in qua multos futuros eſſe [ſimiles his, ideſt, qui ante aduentū Antichriſti æquēt eorū ſcelera, qui Antichriſtum adorabunt,] probabile eſt, vt quæ ſit mater fornicationum terræ. [Quilibet etiā illorum ſeptem angelorum oſtendere hāc viſionē Apoſtolo potuit, quia ipſi afferunt plagas nouiſſimas, & illa erit nouiſsima plaga Babylonis, & nulla nouiſsimarum minor. Cumque par futura ſit impietas ciuium Babylonis, & eorum, quos plagæ nouiſſimæ horū angelorum ferient, & paria ſupplicia, non immeritò ab eiſdem angelis prædicuntur. Propriè autem oſtēſio damnationis Babylonis tribui poteſt quinto, aut ſexto angelo propter ſimilitudinē plagarum, dequibus agitur capite. 16.]

Verſ. 1. Meretrix. *Damnationem meretricis magnæ.* De vrbe matre fornicationū, & plena idololatria, quaſi de meretrice, loquitur, iuxta more prophetarū. *Sicut enim* in fornicatione omnia vitia, ſed maximē idololatria intelligitur, vt diximus cap. 14. n. 57. ita ciuitates idola colētes appellātur meretrices. Michæ. 1. Et omnes mercedes eius cōburentur igne, & omnia idola eius ponā in perditionē, quia de mercedibus meretricis cōgregata ſunt, & vſque ad mercedē meretricis reuertētur, ideſt, à meretrice tranſibūt ad meretricē, à Samaria ad Niniuen. Nahum. 3. de Niniue: Propter multitudinē fornicationū meretricis ſpecioſæ. Lege cap. 3. Ieremiæ &. 16. Ezecielis. [Ceterum quāuis excidium Babylonis non eo tēpore cōtinget, quo ea, quæ in præcedēti capite ſcribuntur, vt diximus cap. 16. n. 14. &. 15. Apoſtolus hanc viſionē cōiūxit aut quia hoc tēpore vidit, aut quia rectè cōiungebatur cū eo, quod paulò ante dixerat cap. 16. Et Babylon magna venit in memoriā ante Deum dare illi calicē vini indignationis iræ eius. Et fortaiſſe occaſione horum verborum nūc illi oſtenſa eſt.]

Cū qua fornicati ſunt reges terræ, † Cuius idola reges aliarum ciuitatum coluerunt olim, & poſteà colent, vt diximus cap: 14. num. 49. &. 50. Verſ. 2.

Et inebriati ſunt, qui habitāt terrā de vino proſtitutionis eius. Non loquitur nūc de vino, vt hactenus, nō enim dicit: De vino indignationis, aut iræ, ſed, *De vino proſtitutionis eius.* Et quoniā meretricis Metaphoram ſeruat, quæ omnibus ad fornicandū proſtituta eſt, eius illecebras, & blāditias, quibus ad fornicandū alliciebat, vocat vinum proſtitutionis, quia illis, quaſi vino ſuaui, homines inebriabat, & demētabat. Significat ergo Romā plurimos ad ſuam idololatriā allexiſſe, & allecturam eſſe ſpe lucri, & honorum, & voluptatum. Verſ. 2.

Et abſtulit me in ſpiritu. Viſione imaginaria, vt diximus in vltima verba cap. 12. In deſertū verò abſtulit, vt melius oſtēdere poſſet vrbem ab alijs ſeparatā, aut mulierem ſedentē ſuper aquas multas, hæc enim viſio meliùs in deſerto loco oſtenditur. Significat etiam eam in magnam ſolitudinē eſſe cōuertendam poſt ſuppliciū, vt videbimus cap. 18. Verſ. 3.

Et vidi mulierē ſedentem ſuper beſtiā coccineā. † [De muliere, atq; de Babylone multa eſſent nūc dicēda, niſi dicta eſſent ſupra. c. 14. n. 33. & ſequentibus, quorū nunc recordari lectorem volumus.] Ceterùm Verſ. 3.

terùm apud nos ambigua eſt oratio,
nec enim cõſtat ſatis verùm beſtia coc-
cinea ſit, & plena nominibus blaſphe-
miæ, an mulier ipſa. Sed in Græco ma-
nifeſtum eſt beſtiam dici coccineam,
& plenam nominibus blaſphemiæ, &
habentem capita ſeptem, & cornua de-
cem. Καὶ εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θη-
ρίον κόκκινον, γέμον ὀνομάτων βλασφημίας,
ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ, καὶ κέρατα δέκα. In
quo primùm eſt obſeruandum mulie-
rem, & beſtiã ſine vllo Articulo poni,
vt intelligamus mulierẽ, & beſtiã nũc
induci, quæ hactenus inductæ non fue-
rint, ideò enim non poni Articulum di-
ximus cap. 13. nu. 26. & . 27. cùm tamen
poſtea Articulos addat in hoc ipſo cap.
quaſi de rebus iam notis loquens. Itaq;
de Babylone quidem locutus fuerat an-
te, ſed ſub vrbis nomine, non ſub nomi-
ne mulieris. Et de Diabolo multa dixe-
rat cap. 12. ſub nomine draconis, de hac
tamen beſtia, qualis nũc deſcribitur, ni-
hil hactenus dictum eſt, quæ videlicet
mulierẽ ſuſtineat, & vehat, quod draco-
ni cõuenire non videtur, ſed alteri be-
ſtiæ aptiori ad vectionem. Non eſt er-
go hæc beſtia, quæ cap. 13. & ſequẽtibus
4 cõmemorata eſt. i. Antichriſtus. † Be-
ſtia hæc regnũ Diaboli eſt, aut potiùs
Diabolus regnãs in mũdo per ſua mẽ-
bra, qui ab initio ferè mũdi regnare cœ-
pit in hominibus. Coccinea dicitur nõ
propter crudelitatẽ, vt putauerũt Victo-
rin⁹, & Arethas, aut certè nõ tã propter
crudelitatẽ, quæ colore rufo ſignificari
ſolet, vnde c. 12. draco rufus appellatus
eſt, qui color Græcè dicitur πυῤῥός, quã
propter diuitias, & faſtũ regiũ, atq; deli-
Coccina. cias, veſtis enim coccinea (id eſt, pulue-
re vermis infecta, qui oritur ex coc-
co, ſiue ex grano arbuſculæ, quæ Cuſcu-
lium dicitur) diuitum, & regũ veſtis eſt,
& valde pretioſa. Inde Nahum. 2: Viri
exercitus ei⁹ in coccineis, & 2. Reg. 1.
Flete ſuper Saul, qui veſtiebat vos coc-
cino in delicijs. Matth. 27: Et exuentes
eũ chlamydẽ coccineã circũdederunt
ei, volebant ſcilicet eũ ornatu regio in-
duere. Plinius etiã autor eſt lib. 22. c. 2.
imperatorũ paludamenta coccineo co-
lore fuiſſe tincta. Super beſtiã mulier
ſedet, quia tyrãnicũ regnũ Romanorũ
Diabolus portabat, & ſuſtẽtabat vt per
illud perſequeretur, & occideret Chri-
ſtianos; & maneret vbiq; cultus idolo-
rũ. [Altera etiã cauſa eſt, quia decẽ re-
ges futuros, & orbẽ terræ inter ſe parti-
turos ſub ditione ſua habebit, quod la-
tiùs explicauimus cap. 14. n. 51.]
Plenã nominibus blaſphemiæ. Regnum *Verſ. 3.*
Diaboli plenũ eſt vndiq; nominibus
blaſphemiæ, quia mẽbra eius regnãtia,
id eſt, Romani Imperatores, & qui eos
in monarchia præceſſerũt; ſemper verũ
Deũ blaſphemabãt, & iuſtos perſeque-
bantur, & ſe Deos appellari, atq; in tẽ-
plis adorari volebãt, atq; idẽ poſtea fiet.
[Proſper Aquitanicus in Dimidio tẽ-
poris, cap. 7. ita hoc exponit: Æterna
cũ dicitur quæ tẽporalis eſt, vtiq; nomẽ
eſt blaſphemiæ. Cũ mortales licet re-
ges in ea dicantur Diui, eiſq; ſupplices
dicãt, Numini veſtro, Altaribus veſtris,
Perennitati veſtræ, & cetera, quæ vani-
tas, nõ veritas tradidit, atq; execrabilia
ſunt: hæc enim æterno Deo debẽtur.]
Habentem capita ſeptem, & cornua decẽ. *Verſ. 13.*
5 † De quib⁹ paulò poſt ſuo loco dicem⁹.
Et mulier erat circũdata purpura, & coc- *Verſ. 3.*
cino. Vrbs, quæ omnib⁹ gẽtibus domina-
batur, & vniuerſi orbis terræ opibus abũ-
dabat, rectè purpura, & coccino circũda-
ta dicitur. Nã purpura (quę ſanguine tin-
gitur purpuræ piſcis ex cõchyliorũ ge- *Purpura.*
nere, & nigrantis roſæ colore ſublucet,
vt tradit Plinius lib. 9. c. 36.) veſtis etiã
regũ eſt, & nobilium, & diuitũ. Dan. 5:
Purpura veſtietur, & torquẽ aureã habe-
bit in collo, & tertius in regno meo
erit. Lege Pliniũ in eodẽ loco. Erat er-
go mulier pretioſiſsimis veſtibus ami-
cta, partim coccineis, partim purpureis,
& auro, ac lapidibus pretioſis, & marga-
ritis tecta: quoniã Romani omniũ gen-
tiũ victores omnes diuitias in vrbem
ſuam inferebant. Hæc omnia ad futura
etiã tẽpora referenda ſunt, vt diximus
cap. 14. nu. 49. & ſequentibus.
Habens poculum aureũ in manu ſua. Ro- *Verſ. 4.*
mani innumera idola habebãt, & vbiq;
gẽtibus, apud quas verſabãtur, & quarũ
terris præerãt, & ijs, qui ad vrbẽ venie-
bãt, ſua idola tradebãt, ſuoſq; mores cor-
ruptiſsimos. Et quoniã omnes Romano-
rũ, quib⁹ & ipſi, & vniuerſi parebãt, gra-
tia, & auxilio indigebant, libẽter hæc
6 ſuſcipiebant. † Ad hæc reges, & princi-
pes

pes terræ, qui ante alios placere Romanis cupiebant, vt ab eis regnum acciperent, aut per eos tuerentur. acceptum, facilè eorũ idola colebant, & in ſuis regnis coli iubebant. Atque hinc cap. 18. cauſa dãnationis eiꝰ hæc traditur. Quia mercatores tui erant principes terræ, quia in veneficijs tuis errauerũt omnes gẽtes. Quod in nullã aliã ciuitatẽ cõuenire poteſt. Idcirco mulier depingitur cũ calice aureo pleno abominationũ, (ita enim legendũ eſt, vt eſt in Græco, & apud Andream, & Aretham, & Primaſiũ) & immunditia fornicationis eius, id eſt, idololatriæ eius: quẽ propinabat omnibus gentibus: & ideo dictum eſt paulò ante: Et inebriati ſunt qui inhabitãt terram de vino proſtitutionis eius. Quod & in fine ſæculi futurum putandũ eſt, vt diximus cap. 14. n. 49. Abominationes autẽ vocat grauiora, turpioraque peccata. Calix aureus diuitias eius indicat, qua ratione etiam dictũ eſt Ier. 51: Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnẽ terram. Sed magis nunc indicat ſpẽ diuitiarũ, qua gentes ad idola, & ad turpitudines ſuas alliciebat.

Verſ. 5. *Et in fronte eius nomen ſcriptum eſt.* Frons ſedes eſt verecundiæ: quia ergo nequaquam ſe ſu occultabat, aut tantorum ſcelerum conſcientia latebat, ſed palam vbiq; nominari, & cognoſci volebat, nomen habet in fronte.

Verſ. 5.
7 *Myſterium, Babylon magna.* † Cum dicit Myſteriũ, arcanum ſignificat latere in nomine, id eſt, nõ propriè accipi, ſed figuratè, quemadmodum de Ieruſalem dixit cap. 11: Et corpora eorum iacebũt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma, & Ægyptus. Ceterũ cum Articulo dicitur Magna, & Mater, quòd eximia ſit inter vrbes magnas, & inter matres fornicationũ, & abominationum terræ, quod iam expoſuimus. num. 5. & 6.

Verſ. 6. *Et vidi mulierem ebriam de ſanguine ſanctorum.* Hoc in nullam vrbem æquè cõuenit, ac in Romã, in qua innumerabiles martyres occiſi ſunt. Quamuis non ebria dicitur tantùm propter ſanguinẽ in ea fuſum, ſed etiam propter ſanguinem, qui eius iuſſu, & poteſtate in alijs vrbibus effuſus eſt: nã hunc etiam ipſa fudit. Nec de *ſanguine* vſq; ad Iohãnnis tempora effuſo tantum loquitur, verũ & de eo, qui poſteà erat effundendus. *Ebria* dicitur, vt plurimum ſanguinis fuſum indicetur, Ebrietas enim copiam magnam ſolet ſignificare. Vt Pſal. 35: Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ. Deut. 32: Inebriabo ſagittas meas ſanguine. Gen. 43: Biberuntque, & inebriati ſunt cum eo, id eſt, abundè biberunt. (Ebrietas, & Ebrius.)
8 † Erat autem ebria & ſanguine ſanctorum, & ſanguine martyrum, quoniam multos quoque Chriſtianorum extra martyrium occidit non odio Chriſti, ſed auaritia, & crudelitate, & appetitu dominandi. Multos quoque Iudæorum ante aduentum Chriſti in prœlijs interfecerunt Romani duces.

Verſ. 6. *Et miratus ſum.* Non intelligebat magnam, & obſcuram, & multiplicem viſionem.

Verſ. 7. *Et dixit mihi angelus.* Qui mihi hęc oſtendebat.

Verſ. 7. *Ego dicam tibi ſacramentum mulieris.* Quod Græcè Myſterium dicitur, hoc noſter interpres ſemper Sacramẽtum vertit, & vtrũque nomẽ arcanũ quippiam abſconditum in re alia, & latens ſignificat. Et quãuis in alijs interdũ, propriè tamẽ in rebus ſacris hæc nomina vſurpantur, vt vtriuſq; etymologia indicat. Nam Sacramẽtum à ſacrando dicitur, myſteriũ autem à verbo μυεῖσθαι, quod eſt ſacris initiari, inſtitui doctrina ad res ſacras pertinẽte. Inde Myſtes ſacris initiatus, aut ſacrorum peritus, & Myſterium, arcanum, quod in doctrina ſacrorum traditur, ſiue arcanum ſacrorum, aut ad ſacra pertinens. Sap. 6. (Sacramentum. Myſteriũ.)
9 † Quid eſt autẽ ſapientia, & quemadmodum facta ſit, referam, & nõ abſcõdam à vobis ſacramenta Dei. Dan. 2: Mihi quoque, non in ſapientia, quæ eſt in me, pluſquam in cunctis viuentibus, ſacramentum hoc reuelatum eſt. Eph. 5: Sacramẽtum hoc magnum eſt: ego autem dico in Chriſto, & Eccleſia: Et cum ſæpe occurrat hoc vocabulum, in noſtra Tranſlatione modò Sacramentũ, modò Myſteriũ ponitur, in Græco ſemper eſt Myſteriũ. Vnde etiã ſeptẽ Eccleſiæ ſacramẽta per excellentiã dicta ſunt, quoniã in illis ſub tegumẽto rerum ſenſibilium gratia latet. (Sacramenta ſeptem cur ita dicta.)

Verſ. 8. *Beſtia, quam vidiſti, fuit, & non eſt.*
Quoniam iſta beſtia non Diabolus imel
ligitur, ſed Diabolus regnans, rectè de
illo ait: *Fuit, & non eſt. Fuit,* ideſt, regna
bat olim Diabolus in mundo ante ad-
uentum Chriſti: nunc autem eiectus
eſt à Chriſto, & fugatus, ac victus. Ita
Beda, & Arethas, & Ambroſius Ioh. 12.
Nunc iudicium eſt mundi, nunc prin-
ceps huius mũdi eijcietur foras. Luc. 11.
Cum fortis armatus cuſtodit atrium
ſuum in pace ſunt omnia, quę poſsidet.
Si autem fortior eo ſuperueniens vice
rit eũ, vniuerſa arma eius auferet, &c.
Etenim licet poſteà etiam multis domi
natus fuerit, poteſtas eius cum illa prio
ri comparata nulla cenſetur. Ita etiam
exponit hæc Andreas. Sed hoc vberiùs
cap. 20. explicabitur.
Verſ. 8. *Et aſcenſura eſt de abyſſo.* † In Antichri-
10 ſto membrorum ſuorum potẽtiſsimo.
Hoc eſt, licet nunc eiectus ſit, & regna
re deſierit, iterum redibit eius regnum
cum Antichriſtus aſcẽderit ex abyſſo,
ideſt, ex mari, quod latè explicauimus
initio cap. 13. Hoc etiam de ipſa beſtia
in ſe ipſa intelligendum eſt, quæ ligata
nunc apud inferos tenetur, & ideo nõ
eſt: ſed tempore Antichriſti ſoluetur,
& exibit, vt plenius exponemus cap.
20. num. 5. 6. & 7.
Et in interitum ibit. Interibit, Cum oc
Verſ. 8. cidetur Antichriſtus, ideſt, regnare
deſinet.
Et mirabuntur inhabitantes terram. Cũ
Verſ. 8. beſtia venerit in Antichriſto, & tot per
illum ſigna fecerit, mirabuntur terreni
homines. Hæc & ſequentia ſuperius ex
planauimus cap. 13. n. 18. & ſequẽtibus.
Quæ erat, & non eſt. Sed iam tunc erit,
Verſ. 8. ideſt, regnabit in Antichriſto
Et hic eſt ſenſus, qui habet ſapientiam.
Verſ. 9. Hoc videtur dicere. Hæc eſt intelligen
tia, ſiue expoſitio viſionis beſtiæ, longè
tamẽ aliter ſe res habet. Nã *Hic* Aduer
bium eſt, ᾧδε vt cum Matth. 12. legimus:
Et ecce pluſquam Ionas hic. Et ecce
pluſquam Salomon hic. Ita ergo Græca
habent: ὧδε ὁ νοῦς ὁ ἔχων σοφίαν. Ideſt,
Hic mẽs quę habet ſapiẽtiã, ſcilicet, ad-
ſit, aut animaduertat. Qui ſapiẽs eſt, &
intelligere poteſt quæ dicẽtur, intẽdat
animũ vt percipiat interpretationẽ. An
dreas: Cũ ſpiritualia ſint quę explicãtur
Spirituali ſapientia, & non mundana
opus eſt, inquit, vt intelligantur quæ di
11 cuntur. &c.] † Sed νοῦς ſenſum quoq;
& intelligentiam ſignificat, atque hoc
magis noſtro interpreti placuit, ac ſi di
ceret: *Hic,* ideſt in his, quæ nunc dicam;
eſt ſenſus, ideſt, explanatio huius viſio-
nis, habẽs *ſapientiã,* ideſt, vera, & ſapiẽs,
verè, & ſapienter hæc ita intelligẽtur.
Septem montes ſunt. Hoc iam ſatis ex- Verſ. 9.
poſuimus cap. 14. nu. 30.
Et reges ſeptem ſunt. Videmus hic vnã Verſ. 9.
& eamdem rem duo ſignificare, quod
ad ſenſus præſertim myſticos diligen-
ter obſeruandum eſt.
Quinque ceciderunt, vnus eſt, alius non- Verſ. 10.
dum venit. Sine coniunctione legendũ
eſt: *Alius nondum venit,* vt eſt in Græco,
& apud Victorinum, & Primaſium.
Hoc loco Victorinus inſigniter lapſus
eſt, putauit enim Neronem reſuſcitan
dum eſſe, & Antichriſtum fore, quod
etiam multi ex veteribus Eccleſiæ ſcri-
ptoribus crediderũt, vt refert Hierony
mus in illud Dan. 11. Et cor eius aduer-
ſus teſtamẽtum ſanctum. *Quinque* autẽ
reges qui ceciderunt, eos eſſe dicit Victori
nus, qui poſt Neronẽ Romanũ imperiũ
tenuerunt vſque ad tẽpus, quo Iohãnes
ſcripſit Apocalypſin, ideſt, vſq; ad Do-
mitianũ. Hi ſunt Veſpaſian⁹, Titus, Gal-
12 ba, Otho, Vitellius. † Vnũ, qui *eſt,* inter
pretatur Domitianum, qui tũc impera
bat, aliũ, qui *nondum venit,* vult eſſe Ner
uã, qui ſucceſsit Domitiano, & breue
tempus manſit, quoniam biennium nõ
impleuit. Sed quid dicet de tot impera-
toribus, qui fuerunt inter Neruam, & fi
nem ſæculi, quo Neronẽ putat eſſe reſu
ſcitandum?
Vt locũ intelligamus obſcuriſsimũ, *Septem æta*
ſciendum eſt ſeptem mundi ætates nu- *tes mundi.*
merari. Prima eſt ab Adã vſq; ad Noe:
ſecunda à Noe vſq; ad Abraham: tertia
ab Abraham vſque ad Dauid: quarta à
Dauid vſq; ad tranſmigrationem Baby
lonis: quinta hinc vſque ad aduentum
Chriſti: ſexta ab aduentu Chriſti vſq;
ad Antichriſtum, ſeptima ab Antichri
ſto vſque ad diem iudicij. In his ætati-
bus ſemper Diabolus per reges, &
principes ſæculi ſeruos Dei affligit, &
vexat. † In prima ætate ſicut Cain oc-
13 cidit Habelem, ita eius poſteri poten-
tio-

tiores perſequebantur poſteros Seth iu
ſti filij Adam. Fuerunt enim tunc Gigã
tes potentes à ſæculo viri famoſi, vt le-
gimus Gen. 6. quos Ioſephus. 1. Antiq.
cap. 4. progeniem inſolentem fuiſſe di
cit, & fiducia roboris omne ius, & fas
contemnentem, quorum facinora (in
quit) non abſimilia ijs, quæ de Giganti
bus Græci memorant, poſteritati ſunt
tradita. In ſecunda ætate extitit Nem-
rod, de quo Gen. 10: Ipſe cœpit potens
eſſe in terra, & erat robuſtus venator co
ram Domino, id eſt, vi terras innocen-
tium opprimens, & occupans. De quo
lib. 1. Antiquit. cap. 5. hæc ſcripſit Ioſe-
phus: Hanc ſuperbiam, Deiq; contem-
ptum excitauit in eis Nabrodes nepos
Cham æ filij Noe, vir audax, & manu
promptus, ſubinde iactans non Deo,
ſed propriæ virtuti præſentem felicita-
tem eos debere; atque ita paulatim rẽ
ad tyrannidem trahebat, ratus fore vt
homines ad ſe deficerent à Deo, ſi ſe il-
lis ducem præberet. &c. In eadem mul
tos etiam huiuſmodi fuiſſe non eſt du-
bium, quos nimia vetuſtas ex hominũ
memoria deleuit. In tertia ætate reges
AEgypti, & aliæ nationes vehementer
14 afflixerunt populum Dei. †. In quarta
afflictus eſt grauiter idem populus à re
gibus Aſſyriorum. In quinta, à regibus
Chaldæorum, & Græcorum. In ſexta,
ab imperatoribus Romanorum primũ,
deinde à regibus Agarenorum, & à
Turcis, & ab alijs, qui poſt hos inſurgẽt.
In ſeptima, ab Antichriſto affligetur,
& à ſocijs eius regibus multò grauius,
quam à reliquis omnibus. Septem igi-
tur reges ſignificari in ſeptẽ capitibus
Diaboli regnantis, ſunt reges ſeptem
ætatum, è quibus *quinque ceciderunt*, id
eſt, perierunt, atque ſuo regno, & ſua
potentia voluntate Dei deiecti ſunt.
Vnus eſt, in quo intelligimur omnes,
qui in hac ſexta ætate afflixerunt, & af-
fligent populum Dei. *Alius nondum ve-
nit*, id eſt, Antichriſtus, qui veniet in ſe-
ptima ætate. *Et cum venerit, oportet illum
breue tempus manere*, id eſt, tres annos cũ
15 dimio, vt videmus cap. 11. & 12: † Quod
ſi cui durum videtur in vno rege mul-
tos ſignificari, id eſt, omnes illius æta-
tis reges, putatque ſeptem eſſe tantùm,
is primum ſciat omnes expoſitores in-

Septem reges ſignificati in ſeptẽ beſtiæ capitibus qui ſint.

tellexiſſe in ſingulis horum ſeptẽ mul-
tos comprehendi, neminemq; ſeptem
tantùm homines eſſe dixiſſe præter Vi
ctorinum, cuius ſententiæ meritò om-
nes refragantur. Neq; enim de Roma-
nis regibus, aut imperatoribus loquitur
Apoſtolus, ſed de regibus vniuerſi or-
bis, qui ſeruos Dei vexauerunt, ſiquidẽ
hæc capita nõ mulieris ſunt, ſed beſtiæ.
Sed neque in regibus Romanis, neq; in
aliarum nationum regibus ſignari pote
runt quinq;, qui cecidiſſent cum Iohan
nes hæc ſcribebat, & vnus, qui tunc eſ-
ſet, atq; alter poſteà venturus, & breui
tẽpore manſurus. Poſtremò intelligat
non eſſe inuſitatum in Scriptura, vt in
vno rege multi ſimiles, & quaſi eiuſdẽ
corporis, ſignificẽtur, quod eſt ſummè
obſeruandum. Nam Dan. 8. legimus: Et
ecce aries vnus ſtabat ante paludem ha
bens cornua excelſa, & vnũ excelſius
altero atque ſuccreſcens. Et poſteà:
Ecce autem hircus caprarum veniebat
16 ab Occidẽte. &c. † Porrò hircus habe-
bat cornu inſigne inter occulos ſuos.
Deinde vtrumque explanans angelus
ait: Aries, quem vidiſti habere cornua,
rex Medorum eſt, atque Perſarũ. Qui-
bus verbis, vt rectè Hieronymus expo-
ſuit, non hic, aut ille rex deſignatur, ſed
omnes reges Medorum, atque Perſa-
rum ſibi ordine ſuccedentes, & quaſi
vnum corpus efficientes, quidcirco
quaſi vnus rex cenſentur. Nec enim in
vnum regem conueniunt, quæ in eo ca
pite prædicuntur, ſed in omnes ſimul.
Deinde ait: Porrò hircus caprarum rex
Græcorum eſt, Et ne exiſtimemus hoc
de vno homine dici, continuò in cornu
magno eius Alexandrum prædici do-
cet, & in quatuor cornibus quatuor
eius ſucceſſores: hęc enim infert: Et cor
nu grande, quod erat inter oculos eius,
ipſe eſt rex primus. Quod autem fracto
illo ſurrexerunt quatuor pro eo, qua-
tuor reges de gente eius conſurgent,
ſed non in fortitudine eius. Nec diſsi-
mile eſt illud Iere. 25. Et ſeruiẽt omnes
gentes iſtæ regi Babylonis ſeptuagin-
ta annis: cum tamen non vni regi
ſeruierint, ſed Nabuchodonoſor, &
filio eius, & nepoti, vt conſtat ex
cap. 27. eiuſdem prophetæ. Matth. etiã.
20. legimus: Intrauit autem rex vt vide-

In vno rege multi intelligi ſolent.

ret diſcumbentes, & vidit ibi hominẽ
non veſtitum veſte nuptiali. In quem
locũ Hieronymus ait: Vnus iſte omnes,
qui ſociati ſunt malitia, intelliguntur.
Denique meminerimus hos omnes di
ci capita, quia cum ſingulis eorum alij
ſunt quaſi membra. Ceterùm de quo
Iohãnes ait: *Vnus eſt*, intelligitur omni
nò locus difficillimus apud Paulum. 2.
Locut. 2. Theſſ. 2. Theſſa. 2: Et nunc quid detineat ſcitis
vt reueletur in ſuo tempore, (nam my
ſterium iam operatur iniquitatis) tan-
tùm vt qui tenet nunc, teneat, donec
de medio fiat, Tunc reuelabitur ille ini
quus. &c. Ideſt, hoc detinet, quòd prius
oportet finiri imperium eius, qui nunc
tenet, id eſt, regnum huius ſextę ætatis.
Verſ. 11. *Et beſtia, quæ erat, & non eſt, & ipſa*
17 *octaua eſt.* † Hoc eſt, Diabolus cũ ſuo re
gno ſecundùm ſe quidem octauus eſt
populi Dei perſecutor, hoſtis enim eſt
diſtinctus à ſeptem illis, & quamuis illi
abeſſent, ipſe eum perſequeretur, ſi-
cut initio perſecutus eſt primos paren
tes. Sed quia ipſe in ſuis membris eſt,
eaque incitat ad nocẽdum, & vires eis
ſuggerit, ac potiſsimum Antichriſto, in
quo maximè dominabitur, de ſeptem
etiam eſt, ipſe ſiquidem eſt qui pugna
bit in Antichriſto aduerſus populum
Dei, ſicut & in reliquis regibus ante
pugnauit. Sed quoniam Antichriſtus
citò occidetur, & in interitum ibit,
ipſe etiam ſimul in eo ibit in interitũ.
Verſ. 12. *Decem reges ſunt.* De quibus multa di
ximus cap. 12. num. 11. & ſequentibus,
& cap. 13. num. 10.
Verſ. 12. *Sed poteſtatem tamquam reges vna hora*
accipient poſt beſtiam. Vna hora dixit, pro
breuiſsimo tempore vt Andreas ait, &
vt diximus cap. 3. nu. 23. & vt nunc ex-
ponit Arethas. Sed in eo, quod ait *Poſt*
beſtiam, variant Latina exemplaria, quæ
dã enim habẽt. Cum beſtia, & ita legũt
18 Græcè Andreas, & Arethas. † Ita etiam
Primaſius. Cauſa varietatis in Latinis li
bris eſt Græcæ lectionis ambiguitas: ſi
enim ſcribatur μετὰ τοῦ θηρίου, ſignificat
Cum beſtia, ſi autẽ (quod facile muta-
tu eſt) legatur μετὰ τὸ θηρίον, ſignificat,
Poſt beſtiam. In Græco exemplari Cõ
plutenſi legitur μετὰ τοῦ θηρίου, ideſt, Cũ
beſtia; in Latino vero, Poſt beſtiam.
Parum tamen refert, ſenſus enim idem

eſt, eos ſcilicet accepturos eſſe poteſta
tem, ſed ita vt beſtiæ, ideſt, Diabolo, pa
reant, & ad eius nutum faciant omnia.
Atque idem intelligitur ſi dicatur *Poſt*
beſtiam, ideſt ſequentes beſtiam, & ei
obtemperantes. Beda: Pari conſenſu to
ta intentione Diabolo militant, hoc eſt
enim *Poſt beſtiam* accipere regnũ, Dia-
bolum imitando Chriſto aduerſari. Di
cit autem eos poteſtatem accepturos
tamquam reges, quia *vna hora*, ideſt, bre-
uiſsimo tempore regnabunt ante pote
ſtatem Antichriſti, & tunc etiam Dia-
bolo obſequẽtur. Sed vbi Antichriſtus
ſurrexerit, ipſi regum quidem nomina
habebunt, ſed reuera Antichriſtus re-
gnabit, cui ipſi parebunt. † Itaque *Tam*
19 *quam* nõ ſimilitudinem indicat, ſed ve-
ritatem, ac ſi diceret, Verè reges erunt,
ſed breuiſsimo tempore, donec ſurgat
Antichriſtus. Porrò in Græco non eſt,
Accipient, ſed *Accipiunt*, λαμβάνουσι, at
præſens pro futuro ponitur, vt ſæpe vi-
dimus cap. 13.
Hi vnum conſilium habẽt. Vnanimi cõ- *Verſ. 13.*
ſenſu ſemper Chriſto aduerſabuntur,
& Diabolo parebunt. Dicit virtutem
ſuã, & poteſtatẽ beſtiæ tradituros, quia
facient quæ Diabolus volet, ideſt aduer
ſabũtur bonis, & regnum Diaboli, quã
tum poterunt, conſtabilient.
Hi cum Agno pugnabunt. Perſequẽdo *Verſ. 14.*
iuſtos, & adiuuando regnum Diaboli,
vt dictum eſt.
Et Agnus vincet illos. De hoc dixit cap. *Verſ. 14.*
16: Et procedunt ad reges totius terræ
congregare illos in prœlium ad diẽ ma-
gnum omnipotentis Dei, vt iam ſuo lo
co diximus.
Quoniã Dominus dominorum eſt. Quo- *Verſ. 14.*
niã omnes ei ſubijciẽdi ſunt, vt quẽ pa-
ter poſuerit regẽ omnium potentiſsi-
mum, & omnium Dominum.
Et qui cum illo ſunt vocati. † Simul cũ *Verſ. 15.*
illo vincẽt electi, quos ipſe vocauit, &
20 qui fideles illi fuerunt. Quod de ijs ma
ximè dici videtur, qui tũc erũt in terra.
Aquæ, quas vidiſti, vbi meretrix ſedet.
Aquæ ſignificant populos varios, qui *Verſ. 15.*
tunc Romanis parebant, vt ait Ambro
ſius, & qui poſtea parebunt. Populi ſi-
gnificantur in aquis, quoniam vt aquæ
ſemper fluunt, & in mare fluxu illo mu
tuò ſibi ſuccedentes eunt, ita homines
paula

paulatim in mortem properant cum ſo
nitu, & alteri alteris ſuccedunt.
Verſ.16. *Hi odient fornicariam, & deſolatam fa-
ciēt illam.* Hic iam nonnulli ſcriptores,
qui aliter interprotati fuorant, verita-
te ipſa coguntur nobis fauere. Nam
Ambroſius Romam eſſe dicit fornica-
riam: & Ansbertus, & Haymo, & An-
ſelmus decem cornua eſſe dicunt re-
ges, qui vniuerſo orbi dominabuntur,
cum venerit Antichriſtus. Ex hoc au-
tem, quod nunc ait Apoſtolus, intelli-
gitur Romam eſſe vaſtandam, & euer-
tendam, antequam Antichriſtus regna-
re incipiat, vel certè ipſo initio regni
eius, tempore, ſcilicet; quo decem re-
ges vniuerſo orbi imperabunt, & ante
quam tres vincantur ab Antichriſto.
Hoc quomodo futurum ſit diximus
cap.14. num.51. & ſequentibus.
Verſ. 16. *Et carnes eius manducabunt.* † Hyper
21 bolicè oſtendit per hoc odium inſatia-
Carnes man- bile, & rabiem regum. Iob. 19: Quare
ducare ali- perſequimini me ſicut Deus, & carni-
cuius. bus meis ſaturamini? Pſal. 26: Dum
appropiant ſuper me nocentes, vt
edant carnes meas. Ex quo intelligitur
Locus Iob. illud Iob. 31: Si non dixerunt viri ta-
31. bernaculi mei: Quis det de carnibus
eius vt ſaturemur? Foris non manſit
peregrinus, oſtium meum viatori pa-
tuit. Id eſt, Ita officioſus eram in hoſpi-
tes, & ita omnes excipiebam, vt eius
rei cauſa odio me proſequerentur do-
meſtici mei defatigati miniſtrando
illis, vt optimè exponit Hieronymus.
Lxx: Quis det de carnibus eius vt ſatu-
remur, valdè me bono exiſtente? id eſt,
Quia ego bonus, & officioſus eram in
hoſpites. Nec tamen alterum ſenſum
reijcio, qui Chryſoſtomo, & Grego-
rio placuit, vt ex multo amore hæc ver
ba orta ſint.
Verſ. 17. *Deus enim dedit in corda eorum.* id eſt,
Reges hi Romam deſolabunt, & in-
cendent; quoniam Deus illorum ope-
ra, & miniſterio vti voluit ad facien-
dum quod volebat, id eſt, ad ſumen-
dum ſupplicium de fornicaria ciuitate.
Hoc autem nonnunquam fit Deo ho-
minibus ſuggerente vt bellum ſuſci-
piant, ſi iuſta ſit cauſa bellandi, & ani-
mus bonus, nonnunquam permitten-
te, cum hæc non adſunt, vt diximus
cap. 9. nu. 12. & 13.
22 *Vt dent regnum ſuum beſtiæ.* † Ante Verſ.17.
hæc verba additur in Græco, Kαὶ ποι.
ἦσαι μίαν γνώμην, Id eſt, Et vt vnam ſen-
tentiam habeant, ſiue vnum cōſilium,
vt ſupra vertit interpres, & ſtatim præ-
ponitur coniunctio verbis, quæ nunc
interpretamur, vt legatur: *Et vt dent re-
gnum ſuum beſtiæ.* Et ſine dubio hæc, &
valde probabilis, & integra lectio eſt.
Nam verba præcedentia: Deus enim
dedit in corda eorum, &c. ad deſolatio
nem, & incendium Romæ pertinent,
cauſam enim oſtendunt tantæ deſola-
tionis ab ijs effectæ, qui amici potiùs
futuri videbantur. Cum hoc ſenſu,
qui certè verus eſt, ſatis aptè cohærere
videtur, quod continuò ſequitur: Vt
dent regnum ſuum beſtiæ, nam neque
id placitum erat Deo, neque propter
id dictum videbatur. Deus enim dedit
in corda eorum, vt faciant quod placi-
tum eſt illi. At in Græco omnia cohæ-
rent, & integrum ſenſum habet: Deus
enim dedit in corda eorum, vt faciant,
quod placitum eſt illi, videlicet de Ro-
ma vaſtanda, & vt vnum conſenſum
haberēt de tradēdo regnum ſuum Dia-
23 bolo, vt iuſtos perſequerentur. † Ita
omnino legit Arethas, & Primaſius
eamdem agnoſcit lectionem, ita enim
habet: Deus enim in cordibus eorum
iniecit, vt perficiant quod illi placi-
tum eſt, & eſſe illos in conſenſu, &
metu, & tradere beſtiæ regnum, &c.
Quamuis illud, Et metu neſcio vnde
ſumptum ſit. Quod ſi ita legamus, vt
nunc habent ferè Latini codices, ſen-
ſus ex ijs, quæ in Græco ſunt, ſumendus
eſt, vt ſit huiuſmodi: Deus dedit in cor
da eorum, vt Romam vaſtarent. Dedit
etiam, vt regnum ſuum beſtiæ dent,
id eſt, permiſit hoc eos velle, & hoc
eis placere.
Donec conſummētur verba Dei. Id eſt, Verſ.17.
vt Diabolus, & eius maximum mem-
brum Antichriſtus adiuti opera, atque
potentia horum regum poſsint omnia
facere quæ à Deo prædicta ſunt tam in
Daniele à cap. 7. vſque ad finem duo-
decimi, quam in hac Apocalypſi de
perſecutione iuſtorum, & de omni-
bus gētibus, & regnis Diabolo per An
tichriſtum ſubijciendis.

Argumentum Capitis. XVIII.

Vaſtitas Babylonis deſcribitur, & regum ac mercatorum eius fletus, & exultatio ſanctorum.

Caput. XVIII.

ET poſt hæc vidi
1 alium angelum de-
ſcendentem de cœ-
lo, habentem pote-
ſtatem magnam:
& terra illumina-
2 ta eſt à gloria eius. Et exclamauit
in fortitudine dicens, Cecidit ceci-
dit Babylon magna: & facta eſt habi-
tatio dæmoniorum, & cuſtodia omnis
ſpiritus immundi, & cuſtodia omnis
3 volucris immundæ & odibilis: quia
de vino iræ fornicationis eius biberũt
omnes gentes: & reges terræ cum il-
la fornicati ſunt, & mercatores ter-
ræ de virtute deliciarum eius diuites
4 facti ſunt. Et audiui aliam vocem
de cœlo dicentem: Exite de illa popu-
lus meus: vt ne participes ſitis delicto-
rum eius, & de plagis eius nõ accipia-
5 tis. Quoniam peruenerunt peccata
eius vſque ad cœlum, & recordatus
6 eſt Deus iniquitatum eius. Reddite
illi ſicut, & ipſa reddidit vobis, & du-
plicate duplicia ſecundum opera eius:
In poculo quo miſcuit, miſcete illi du-
7 plum. Quantum glorificauit ſe, &
in delicijs fuit: tantum date illi tormẽ-
tum & luctum, quia in corde ſuo di-
cit, Sedeo regina, & vidua non ſum;
8 & luctum non videbo. Ideo in vna
die venient plagæ eius, mors, & lu-
ctus, & fames, & igne comburetur:
quia fortis eſt Deus, qui iudicabit il-
9 lam. Et flebunt, & plangent ſe ſu-
per illam reges terræ, qui cum illa for-
nicati ſunt, & in delicijs vixerunt,
cùm viderint fumum incendij eius:
10 longè ſtantes propter timorem tor-
mentorum eius, dicentes: Væ, væ, ciui-
tas illa magna Babylon, ciuitas illa
fortis: quoniam vna hora venit iudi-
11 cium tuum. Et negotiatores terræ
flebunt, & lugebunt ſuper illam: quo-
niam merces eorum nemo emet am-
12 plius, merces auri, & argenti, & la-
pidis pretioſi, & margaritæ, & byſſi,
& purpuræ, & ſerici, & cocci, &
omne lignum thyinum, & omnia va-
ſa eboris, & omnia vaſa de lapide pre-
tioſo, & æramento, & ferro, & mar-
13 more, & cinnamomum, & odora-
mentorum, & vnguenti, & thuris,
& vini, & olei, & ſimilæ, & tritici,
& iumentorum, & ouium, & equo-
rum, & rhedarum, & mancipiorum,
14 & animarum hominum. Et poma de-
ſiderij animæ tuæ diſceſſerũt à te, &
omnia pinguia, et præclara perierunt
à te, et amplius illa iam non in-
uenient. Mercatores horum qui diui-
tes facti ſunt, ab ea longè ſtabũt pro-
15 pter timorem tormentorum eius, flen-
tes ac lugentes; et dicentes, Væ, væ
16 ciuitas illa magna, quæ amicta erat
byſſo, et purpura, et cocco, et deaura-
ta erat auro, et lapide pretioſo, et mar-

ga

17 garitis: quoniam vna hora deſtitutæ
ſunt tantæ diuitiæ, et omnis guberna
tor, et omnis qui in lacū nauigat, et nau
tæ, et qui in mari operantur, longè ſte
18 terūt, et clamauerūt vidētes locū in
cendij eius, dicentes, Quæ ſimilis ciui
19 tati huic magnæ? Et miſerunt pulue
rem ſuper capita ſua, et clamauerunt
flentes, et lugentes, dicentes: Væ, væ,
ciuitas illa magna, in qua diuites fa
cti ſunt omnes qui habebant naues in
mari de pretijs eius; quoniam vna ho-
20 ra deſolata eſt. Exulta ſuper eā cœ-
lum, et ſancti Apoſtoli, et Prophetæ,
quoniam iudicauit Deus iudicium vē
21 ſtrum de illa. Et ſuſtulit vnus Ange
lus fortis lapidem quaſi molarem ma-
gnū, et miſit in mare dicēs. Hoc impe
tu mittetur Babylon ciuitas illa ma-
22 gna, et vltrà iam non inuenietur. Et
vox citharœdorum, et muſicorum, et
tibia canentium, et tuba, non audie-
tur in te amplius, et omnis artifex o-
mnis artis non inuenietur in te am-
pliùs, et vox molæ non audietur in te
23 ampliùs, et lux lucernæ non lucebit
in te ampliùs, et vox ſponſi et ſponſæ
non audietur adhuc in te: quia merca
tores tui erant principes terræ, quia
in veneficijs tuis errauerunt omnes
24 gentes. Et in ea ſanguis propheta-
rum, et ſanctorum inuentus eſt, et
omnium qui interfecti ſunt in terra.

Verſ. 1. ET poſt hæc vidi alium angelum. Deſcribit vaſtitatem Baby-
1 lonis, de qua dicere cœpe-
rat cap. 16. & . 17. Videt autē
angelum ferentem ſententiam deſola
tionis Romanæ deſcendere de cœlo,
vt omnes videant illam non caſu fieri,
ſed Diuina prouidentia, & voluntate.

Habentem poteſtatem magnā. Hoc eſt, Verſ. 1.
fortiſsimum, de eo enim ait poſteà: Et
ſuſtulit vnus angelus fortis lapidem.
&c. Vt videlicet ſciamus neminem ei
poſſe reſiſtere, quin omnia faciat, quæ
velit, & vrbem euertat.

Et terra illuminata eſt à gloria eius. Tan Verſ. 1.
tus erat eius ſplendor, vt terram illumi
naret, ex quo apparet eum magnum, &
fortem eſſe, ac vrbis ſupplicium clarū,
& manifeſtum omnibus futurum. Glo Gloria.
riam vocare ſolet Scriptura claritatem,
& ſplendorem. 2. Cor. 3: Quod ſi mini
ſtratio mortis literis deformata in lapi-
dibus fuit in gloria, ita vt non poſſent
intendere filij Iſrael in faciem Moyſi
propter gloriā vultus eius, &c. Et Exo.
40: Operuit nubes tabernaculum teſti-
monij, & gloria Domini impleuit il-
lud. Num. 14: Apparuit Gloria Domini
ſuper tectum fœderis cunctis filijs Iſ-
rael.

2 *Et exclamauit in fortitudine.* † Tā Græ
ci codices, quam Latini variant, ſed ita,
vt ad ſenſum referat nihil. Quidā enim
Græci, & Latini habent: *Et exclamauit
in forti voce*, & ita legit Arethas: ſed idē
eſt, *In fortitudine*, & In forti voce. Alij
ex Græcis habent: Et exclamauit in for
titudine voce magnā. Andreas: Et excla
mauit forti voce magna. Primaſius: Et
exclamauit voce magna & forti. Com
plutenſis codex Græcus habet: In forti
voce. Latinus autem: *In fortitudine*, quę
probatior lectio videtur. Vox autē for-
tis indicat magnitudinem ſupplicij, ac
Dominum vehementer iraſci eidem
vrbi.

Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta Verſ. 2.
eſt habitatio dæmoniorum. Iam iam cadet,
ac pœnas debitas exoluet, & fiet habitā
tio dæmoniorum. Quemadmodū ver-
bis illis, Cecidit, cecidit Babylon, allu-
ſit Apoſtolus ad Iſaiæ. 21. caput, vbi idē
dicitur, & ad Iere. 51. vbi ſimilia verba
ſunt: ita cum dicit: Et facta eſt habitatio
dæmoniorum, alludit ad cap. 13. Iſaiæ,
qui de Babylonis vaſtitate loquens ait:
Non habitabitur vſque in finem, & nō
fundabitur vſque ad generationem,
& generationem: nec ponet ibi tento-
ria Arabs, nec paſtores requieſcent ibi,
Sed requieſcent ibi beſtiæ, & replebū-
tur

tur domus eorum draconibus, & habi-
tabunt ibi ſtruthiones, & piloſi ſalta-
bunt ibi, & reſpondebunt ibi vlu-
læ in ædibus eius, & Sirenes in delubris
3 voluptatis. † Per quæ omnia (vt ait
Hieronymus) vaſtitatis, & ſolitudinis
ſigna monſtrãtur, quod tanta ſit depo-
pulatio vrbis quondam potentiſsimæ,
vt præ multitudine dæmonum, ac be-
ſtiarum nullus in eam audeat paſtorũ,
id eſt, deſerti appetitor, intrare, &c. Di
cit ergo Propheta quod fieri ſolet. Nã
in vaſtis ſolitudinibus, ſi quæ fortè reli-
cta ſunt tecta, & veſtigia domorum, in
ijs beſtiæ omnis generis ſtabulantur, & *Dæmones in deſertis, ac ruinoſis locis habitãtes.*
aues rapaces, & immundæ. Docet etiã
experientia ſpectra ibi dæmonum vide
ri ſæpe inuſitatis, atque horribilibus fi-
guris, quos in hoc loco Iſaiæ Hierony-
mus vocat Piloſos, & de quibus ait: Vel
Incubones, vel Satyros, ſilueſtres quoſ
dam homines, quos nonnulli Faunos
ficarios vocant, aut dæmonum genera
intelligunt, &c. Certè Lxx δαιμόνια
tranſtulerunt, nec immeritò, quando
quidem שעירים id eſt, Piloſi, apertè
dæmones intelliguntur Leu. 17. vbi le-
gimus: Non immolabunt vltra victi-
4 mas dæmonibus. † Et vbi legimus: Sed
requieſcent ibi beſtiæ, ait idẽ Hierony
mus ציים, quod ſoli Lxx θηρία, id eſt,
beſtias, tranſtulerũt: alij ipſo nomine,
quod apud Hebræos ſcriptum eſt, vo-
lentes genera dæmonum intelligi, vel
phantaſmata. Idem: Pro vlulis quoque
omnes ipſum verbũ Hebraicũ איים,
ſoli Lxx Onocentauros tranſtulerunt.
Sirenæ autem תנים vocantur, quas
nos aut mõſtra quædã, vel certè draco-
nes magnos interpretati ſumus, qui
criſtati ſunt, & volantes. Idem etiam
eleganter deſcribitur apud eumdem
prophetam cap. 34: Et poſsidebunt il-
lam onocrotalus, & ericius, & ibis, &
coruus habitabunt in ea. Et mox. Et
orientur in domibus eius ſpinæ, & vr-
ticæ, & paliurus in munitionibus eius:
& erit cubile draconu, & paſcua ſtru-
thionum. Et occurrent dæmonia ono-
centauris, & piloſus clamabit alter ad
alterum: ibi cubauit lamia, & inuenit
ſibi requiem, &c. Vbi Hieronymus imi
tatus Lxx pro ציים (quod verterat
cap. 13. Beſtiæ, cum ijſdem Lxx) nunc
vertit Dæmonia, & vbi verterat Vlulæ
pro איים, vertit Onocentauri: ex qui
bus intelligitur in vtroque loco dæmo
nes ſignificari in beſtiarum figuris ap-
5 parentes. † Non eſt ergo mirũ Iohannẽ
nũc dicere: *Et facta eſt habitatio dæmonio-
rum*, aut dæmonia in ſolitudinibus ver-
ſari. Hieronymus in vita Pauli eremitæ
de Antonio per eremum iter ad Paulũ
faciente ait: Conſpicit hominem equo
miſtum, cui opinio poetarum Hippo-
centauro nomen dedit. Et paulò poſt:
Inter ſaxoſam conuallẽ haud grandem
homunculum videt aduncis naribus,
fronte cornibus aſperata, cuius extre-
ma pars corporis in caprarum pedes de
ſinebat. Hic Antonio reſpondit: Mor-
talis ego ſum, & vnus ex accolis eremi,
quos vario deluſa errore gentilitas Fau
nos, Satyroſq;, & Incubos vocãs colit.
Et quãuis Hieronymus de primo ani-
mali dubitet verũ ne animal fuerit, quod
genuerit eremus mõſtroſorũ animaliũ
ferax; an Diabolus terrere Antoniũ vo-
lens: & de ſecundo dicat, hominem
eiuſmodi allatum fuiſſe Anthiochiam
ad Conſtantinum imperatorem, idque
vniuerſo mundo teſte defendit: mihi
non dubium eſt dæmones fuiſſe, qui il-
las monſtroſorum animalium, quæ ali-
quando videntur in eremo, figuras ſi-
mularint. Etenim licet homo eiuſmo-
di inuentus ſit, vt ait Hieronymus, ne-
mo vnquam prodidit cũ humano mo-
re verba loqui, quæ eum locutum eſſe
ipſe tradidit. † Nec dubito, quin ex va-
6 rijs huiuſmodi dæmonum apparitioni-
bus ethnici inducti fuerint ad colendũ
Faunos. Satyros, & Nymphas, quas
Ouidius ruſtica numina appellat, & *1. Metamorph.*
quas Sirenas à Lxx, & ab Hieronymo
in his Iſaiæ locis vocatas arbitror. Idem
in interpretatione verborum Iſaiæ ſen
tiunt cum Hieronymo nobiliſsimi au-
tores. Cyrillus enim in caput. 34. Iſaiæ
ait: Cum dicit dæmonia, & onocentau
ros ſibi inuicem occurrere, ſummam
veluti ſolitudinem ciuitatum ſubin-
nuit. Habitare enim dicuntur libenter
in deſertis locis etiam mali ſpiritus. Et
Procopius in cap. 13. eiuſdem: Gaudet
enim, inquit, deſertis, incultiſque locis
ipſi dæmones. Et idem probabile putat
in Sire-

in Sirenibus ſignificari dæmonum na-
turam fraudibus aptam, qualia de Sire-
7 nibus fabulæ tradiderunt. † Haymo in
idem caput Piloſos eſſe dicit Faunos,
vel Satyros, & Sirenas dæmones poſſe
intelligi, & in cap. 34. in illud: Et occur-
rent dæmonia onocentauris, ait; In
diuerſo phantaſmate, S. Thomas in idẽ
cap. 13. Piloſos interpretans ait: Vel dæ-
mones in tali figura aſſumentes corpo-
ra domos deſertas tales frequentantes
ſunt, qui & ambulant per noctem, &
inquietãt homines diuerſis modis. Cũ
his autoribus conſentiunt Hugo, &
Dionyſius in eadem verba, & alij recẽ-
tiores. Sed nemo tamen omnium,
quos citaui, cauſam huius rei mirabilis,
& inſolitæ explicauit, cur, ſcilicet, dæ-
mones locis deſertis gaudeant, cum
aptius eorum fraudibus videatur inter
homines verſari. Quæ ſanè ratio ita Ly
ranum permouit in cap. 13. Iſaiæ, vt nul
lo modo verùm putarit, dæmones in
deſertis morari. Ego propterea eos hoc
feciſſe arbitror ante aduentum Chriſti,
vt hominibus perſuaderent verſari
Deos in terra, quibus curæ eſſent mon
tes, & rura, & pecora, atque idcirco ſa
crificia his offerri debere. Et in anima-
lium figura apparebant, quæ rarò vide-
bantur, vt & maiorem ſibi reuerentiã
conciliarent rarò viſi, & cum animalia
illa viderẽtur, etiã ſi in eis ipſi nõ eſſent,
8 in illis tamẽ adorarẽtur. † In deſertis etiã
habitant homines ſimpliciores, qui faci
liùs decipi, & alijs viſa nũtiare poſſunt.
Et ibi faciliùs terrere homines poſſunt,
quam in vrbibus, & terrore illo eos ad
idololatriam inducere. Atque his de
cauſis viſibili figura libentiùs verſantur
in deſertis locis, quàm in hominum fre
quentia, à qua tamen inuiſibiles non
diſcedunt, cum tanta ſit malorum ſpi-
rituum copia, vt & ſolitudinibus, &
ciuitatibus ſatis ſit. Ex quo ratio, quę Ly
ranum mouit, abunde diluitur. Acce-
dit quod omnes homines perſuaſſum
habent Deum non conuerſari cum ho
minibus, ſicut Magi dicunt apud Danie
lem, cap. 2: Exceptis Dijs, quorum non
eſt cum hominibus conuerſatio: quare
aptior illis eſt eremus. Videmus etiam
in hiſtorijs ethnicorum, cum dij illorũ
viſi ab aliquo memorantur, id in ſolitu

Dæmones cur locis deſertis gaudeant.

dinibus, aut denique extra ciuitates, cõ
tigiſſe. Poſt Chriſti aduentum eædem
ſunt dæmonibus cauſæ verſandi in de-
ſertis infidelium, inter fideles verò, vt
ſimpliciores credentium vel à fide auo
cent, vel noxijs ſuperſtitionibus im-
9 buant, & multis modis decipiãt. † Alia
autem poſt Chriſti aduentum accedit,
vt monachos deterrerent ab incolen-
da eremo, quæ ab ipſo fere tẽpore Apo
ſtolorum coli cœpta eſt. Ita ſæpe appa-
ruerunt beato Antonio varijs figuris
ferarum, adeò, vt de eodem tempore
ſcribat Caſsianus Collatione. 7. cap. 23.
Tanta namque erat eorum feritas, vt
vix pauci, & admodum ſtabiles, atque
ætate prouecti tolerare habitationem
ſolitudinis poſſent. Siquidem in ipſis
cœnobijs, in quibus morabantur octo,
vel decem, ita eorum atrocitas graſſa-
batur, & frequentes, ac viſibiles ſentie
bantur agreſſus, vt nõ auderent omnes
pariter noctibus obdormire, ſed viciſ-
ſim alijs deguſtantibus ſomnum, alij vi
gilias celebrantes pſalmis, & orationi-
bus, ſeu lectionibus inhærebant.

Et cuſtodia omnis ſpiritus immũdi. id eſt, *Verſ. 2.*
Receptaculum, in quod libenter diuer
tat quilibet ſpiritus immundus.

Et cuſtodia omnis volucris immundæ, & *Verſ. 2.*
10 *odibilis.* † Arethas, Primaſius, Ansber-
tus, Haymo, Ambroſius, & alij nonnul
li in volucribus immundis dæmones in
telligi putant. Sed id ſatis iam dictum
erat, & ex locis citatis Iſaiæ conſtat
aues rapaces, & ferociores ad ruinas
domorum in ſolitudine relictas confu-
gere. Et Sophoniæ. 2. de vrbe Niniue:
Et ponet ſpecioſam in ſolitudinem, &
in inuium, & quaſi deſertum. Et accu-
babunt in medio eius greges, omnes
beſtiæ gentium: & onocrotalus, & eri-
cius in liminibus eius morabuntur.
Vox cantantis in feneſtra coruus in ſu-
perliminari.

Quæritur tamen quaſnam aues im-
mundas vocet? Reſpondeo aues immũ
das dici, quæ in lege immundæ iudica-
bantur, & Leu. 11. numerantur: Hæc
ſunt, quæ de auibus comedere non de-
betis, & vitanda ſunt vobis, aquilam, &
gryphem, & haliæetum, & miluum, ac
vulturem iuxta genus ſuum, & omne
coruini generis in ſimilitudinem ſuam
ſtru-

Aues immũdæ quæ ſint.

ſtruthionem, & noctuam, & larum, &
accipitrem iuxta genus ſuum, bubonē,
& mergulum, & ibin, & cygnum, &
onocrotalum, & porphyrionem, he-
rodionem, & charadrion iuxta genus
ſuum, vpupam quoque, & veſpertilio-
11 nem, &c. † De quibus loqui Iohannē
non eſt dubium, quoniam quædam il-
larum nominantur, & habitare dicun-
tur in ruinis vrbium Iſaiæ. 13. & 34. &
Sopho. 2: conſtatque idem de reliquis,
quæ non nominantur, eſſe intelligen-
dum, cum in iiſdem locis & ipſæ nidi-
ficent. Sed cur immundas vocat, cum
lege tantum, non etiam natura ſua im-
mundæ ſint, & in Euangelio nulla auis,
& nullum animal immunda cenſean-
tur? Mihi ita videtur reſpondendum,
huiuſmodi aues, & animalia non ideo
immunda dici ſolùm, quòd lege prohi-
bita ſint, nam ante legem erāt munda,
& immunda animalia. Gen. 7: Ex omni
bus animalibus mundis tolles ſeptena,
& ſeptena, maſculum, & feminam: de
animantibus vero immundis duo, &
duo. Et cap. 8. Ædificauit autem Noe
altare Domino, & tollens de cunctis
pecoribus, & volucribus mundis obtu-
lit holocauſta ſuper altare. Nec dicen-
dum eſt quod quidam ſentiunt, mun-
da, & immunda dici à Moſe ea, quæ po
ſtea in lege munda, & immunda cen-
ſenda erant: nam Moſes fideliter retu-
lit verba Dei dicta Noe, nec poterat
Noe intelligere quid in lege de illis ſta
12 tuendum eſſet. † Meliùs Hebræi ſen-
tiunt ante legem fuiſſe diſtinctionem
mundorum, & immundorum. Immun
dæ ergo aues dicuntur propter feroci-
tatem, & rapacitatem, quia non māſue
tæ ſunt, nec frumento, aut ſeminibus
alūtur, vt columbæ, turtures, perdices:
ſed feræ, & violentæ, & cum aliarum
damno cibum quærentes. Puto autem
Iohannem vocabulo illo, *Odibilis*, expli
caſſe quas volucres immundas diceret,
quas, ſcilicet omnes oderunt quaſi ra-
paces, & carne veſcentes, & violentas.
Atque has eſſe exiſtimo, quas diras ap-
pellauit Poeta noſter.

8. Æn. *Stabat acuta ſilex præciſis vndique ſaxis,*
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.

In quæ verba Seruius ait: Modò Di-
rarum, non mali ominis dicit, vt ſunt
bubones, ſed quę humanis cadaueribus
veſcebantur. Notandum etiam multas
ex his auibus, quæ lege erāt immundæ,
ethnicis quoque fuiſſe inuiſas, quia
inauſpicatæ erant, vt eſt apud Plinium
13 lib. 10. cap. 12: † Verùm quoniam nullas
aues immundas haberi, aut vocari legi-
mus apud alias nationes, niſi apud Iu-
dæos, probabilius eſt Iohannem eas
tantùm immundas appellaſſe, quæ in
lege erant immundæ, atque ideò voca-
bulo ipſo legis, & Iudæorū vſum eſſe,
quod tamen interpretatus eſt, cum eas
dixit odibiles, ſiue inuiſas, vt eſt in Græ
co. Non quòd iam lege aliqua eſſent im
mundæ, ſed ita acſi diceret: Facta eſt cu
ſtodia auium illarum, quæ omnibus
inuiſæ ſunt, quæque olim in lege, &
ante legem immundæ vocabantur.
[Non enim omnia quæ in lege præci-
piuntur, noua ſunt, ſed multa in vſu fue
rant apud patres, vt circumciſio, ſacrifi
cia, & oblationes multi, & munda,
atque immunda animalia, & id genus
alia.] Quas autem aues lex damnaſſet,
non poterat latere Chriſtianos conuer
ſos ex gentibus, quoniam in Eccleſiis
legebantur etiam lex, & prophetæ, vt
nunc fit. Deinde inter cōuerſos ex gen
tibus multi morabantur tam Iudæi, quā
ex Iudæis conuerſi, eoque tempore nō
dū omnino lex obſeruari deſierat: qua-
re nota hæc omnibus eſſe oportebat.

Quia de vino iræ fornicationis eius bibe- Verſ. 3.
runt omnes gentes. Eadem verba ſunt
cap. 14: Cecidit, cecidit Babylō illa ma-
gna, quæ à vino iræ fornicationis ſuę po
tabit omnes gentes, quæ iam ſuo loco
expoſuimus.

Et reges terræ cum illa fornicati ſunt. Verſ. 3.
14 † Et hæc poſita, & expoſita ſunt cap. 17.
ex iis, quę dicta erant cap. 14. n. 33. & 34.

Et mercatores terræ de virtute deliciarū Verſ. 3.
eius diuites facti ſunt. De virtute, ἐκ τῆς
δυνάμεως, id eſt, quia deliciæ illius erāt
potentiſsimæ, & maximæ, neque ſum-
ptui parcebat cuiuis, dummodo volu-
ptatibus, quas cupiebat, frueretur, mer
catores ex omnibus terræ, mariſque
partibus quidquid gulæ gratum eſſe po
terat, quidquid in veſtibus, & in reli-
quo ornatu placeret, Romam importa
bant, vt omnia genera auium, anima-
lium, piſcium, lapidum pretioſorum,
& ſimi-

& ſimilium, vt in hoc ipſo capite vide-
bimus: atque ita ciuites fiebant.

Exite de illa populus meus. Cum Roma
euertenda, & incendenda erit, Deus
electos in ea relictos vt exeant admone-
bit, ſiue per prophetas, qui tunc erunt,
ſiue per internam inſpirationem, ſiue
per angelos, quemadmodum cum ca-
pienda erat Ieruſalem à Tito, factū eſt.
15 † De quo ita ſcribit Euſebius lib. 3. Hi-
ſto. Eccl. cap. 5: Eccleſia verò, quæ in Ie-
roſolymis fuerat congregata, reſponſo
à Deo accepto emigrare iubetur, & trā-
ſire ad oppidum quoddam Pellam no-
mine, trans Iordanem, quo ablatis ex
vrbe ſanctis, & iuſtis viris, vindictæ cœ-
leſti fieret locus tam de vrbe ſacrilegâ,
quam de populo impio per excidiū pa-
triæ, euerſionemque ſumendæ.

Verſ. 4. *Vt ne participes ſitis delictorum eius.*
Ideſt, Pœnarum, quas pro delictis ſuis
patientur. Poſſumus etiam propriè de-
licta accipere: Exite ne tātorum pecca-
tòrum contagio aliquo modo pollua-
mini. Atque hoc verius videtur cum
ſequatur ſtatim: *Et de plagis eius non acci-
piatis*: quoniam qui inter malos manet,
nec fugit cum poſsit eorum commer-
cium, tacitè quodam modo probare vi-
detur, atq; ita etiam quodammodo fit
particeps delictorum. Quamuis ſi, vt
prius diximus, exponamus, rectè dice-
re poſſumus illud: Et de plagis eius non
accipiatis, exaggerationis cauſa repeti-
tum eſſe, ac ſi diceret, ſine dubio acci-
pietis de eius plagis, quoniam Deus ve-
hementer ei iraſcitur, & acerbè eam pu-
niet. Magis tamen placet quod ante
dixi.

Verſ. 5. *Quoniā peruenerunt peccata eius vſq; ad*
16 *cœlum.* † Nullum eſt peccatum, quam-
uis paruum, quod non perueniat vſque
ad cœlum, ideſt, ad Dei notitiam, no ta-
men ſolet Scriptura huiuſmodi verbis
vti, niſi cum peccata maxima ſunt, &
eorum vindicta differenda non eſt. In-
ducit enim Deum quaſi manſuetum
quēdam hominem peccata tolerantē,
& quaſi diſsimulantem ſe videre, ne pu
nire neceſſe ſit. Qui tamen, cum illa vl-
tra modum excreſcunt, & iam non poſ
ſunt non videri, tunc ſe videre atque
cognoſcere fatetur, & ad vindictam ſu-
mendam cogi. Ionæ. 1: Surge, & vade in
Niniuen ciuitatem grandem, & prædi-
ca in ea, quia aſcendit malitia eius corā
me. Gen. 4: Vox ſanguinis fratris tui cla-
mat ad me: ac ſi dicat: Tātus iam clamor
eſt, vt diſsimulare non poſsim videre
me. Et cap. 18: Clamor Sodomorum, &
Gomorrhæorum multiplicatus eſt, &
peccatum eorum aggrauatum eſt ni-
mis. Deſcendam, & videbo vtrum cla-
morem, qui venit ad me, opere cōple-
uerint, an non eſt ita, vt ſciam. Ambro-
ſius: Iniquitates Babylonis Omnipotēs
Deus ſemper intuetur, ſed cum vindi-
ctam non exercet, videtur non videre
quod videt.

Et recordatus eſt Deus iniquitatum eius. Verſ. 5.
Id eſt. Decreuit omnino de ea pœnas
ſumere. Hoc idē dixit cap. 16: Et Baby-
lon magna venit in memoriā ante Deū
dare illi calicem vini indignationis iræ
eius, quod iam expoſuimus cap. 14.
num. 44.

Reddite illi ſicut & ipſa reddidit vobis. Verſ. 6.
17 Non iubentur electi aduerſus Babylo-
nem pugnare, aut ei nocere, ſed gaude-
re de ſupplicio, quod Deus de illa ſu-
mit, propterea quod ſanctos perſecuta
fuerit, & alia multa peccata commiſe-
rit. Ac ſi diceret: Sumite cum Deo de il-
la vindictam, & animis, atque ore iuſtæ
Dei ſententiæ fauete. Sicut Babylon
de veſtris malis læta eſt, ita & vos nūc
lætamini eam pro ſuis ſceleribus dignè
plecti. Eodem modo intelligenda ſunt
quæ ſequuntur: Et duplicate duplicia ſe-
cundum opera eius: In poculo, quo mi-
ſcuit, miſcete illi duplum. Quātum glo-
rificauit ſe, &c. Quod enim per alium
facimus, per nos ipſos facere videmur.
Quemadmodum ſacerdote orante
omnes, qui aſsiſtunt, etiam tacentes
orant, quia per ſacerdotem dicunt, quæ
per ſe dicturi erant, & id, quod dicit ſa-
cerdos, omnes dici volunt; & hoc ſatis
eſt, vt dicantur ipſi orare. Ita etiam iudi-
ce proferente ſententiam, quā omnes
proferri cupiunt, & cui omnes fa-
uent, omnes cenſentur proferre. Eodē
modo Chriſto iudicāte iudicāt omnes
electi. [Sap. 3: Iudicabūt nationes. Et 1.
Cor. 6: Neſcitis quoniam angelos iudi-
cabimus?] Atque hoc modo & Apoſto-
li iudicant, non quod ipſi etiam ſenten-
tiam pronūtient, aut propriè ſint aſſeſ-
ſores

ſores iudicis, ſed vt dictum eſt. Hoc tamen præter ceteros promiſſum eſt Apoſtolis: Sedebitis ſuper ſedes, &c. ideſt, locum apud me honorificentiſſimum habebitis, quo ceteris præferemini. Sedebitis vt optimates coram rege.

Verſ. 6. *Et duplicate duplicia ſecundum opera eius.* Non ſignificat eam duplò maiori pœna affici, quam commerita fuerat, vt nonnulli videtur intellexiſſe, nec enim id Diuinæ iuſtitiæ eſt: ſed ſenſus eſt: Affligite illam, & cruciate duplo magis, quam ipſa vos cruciauit. Hoc eſt. Grauibus vos illa doloribus affecit, ſed pro ijs duplò maioribus nunc à Deo afficietur.

Verſ. 6. *In poculo, quo miſcuit, miſcete illi duplũ.* Explicat quod dixerat ſubobſcurè, & ſimul repetitione rem exaggerat, quaſi dicat: Sine dubio duplum bibet vini iræ Dei, quàm vos bibiſtis. Sumite idem poculum, quod ipſa vobis propinauit, & in illud infundite duplum vinum, & propinate illi. Significat, pro malis, quibus ſanctos læſit, ipſam duplo magis eſſe lædendam. De poculo, & miſtione meri diximus multa cap. 14. num. 58. & multis ſequentibus.

Verſ. 7. *Quantũ glorificauit ſe, & in delicijs fuit.*
18 † Glorificare ſe eſt ſuperbè iactare, & extollere ſe, ac velle omnibus maior exiſtimari. Vidiſtis eam ſuperbiſsimè iactare ſe, ac velle ab omnibus coli, vidiſtis quam delicatè, & quantis in voluptatibus vixerit: gaudete igitur nunc tantumdem eſſe eã accepturam tormẽti, & luctus. Hoc autem de temporalibus plagis, quæ illi imminebant, intelligit, ſicut indicant verba ſequentia: Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur. Quaſi dicat: cum multo tempore ſe glorificauerit, & in delicijs vixerit, vnius diei afflictio, in qua omnes plagæ eius venient, æquabit longi temporis voluptates. Nam ſi de pœnis æternis loqueretur, multò illę maiores ſunt voluptatibus huius vitæ, idcirco tunc ita eſſent verba exponenda: Quantum meruit pœnarum ſuperbia, & delicijs ſuis, tantum illi date.

Verſ. 7. *Quia in corde ſuo dicit: Sedeo regina.* Hęc ſunt verba, quibus ſe glorificabat, quibus manifeſtè alludit ad verba Iſaiæ cap. 47. de Babylone illa regia Chaldæorum, quæ figura fuit huius ſecundæ Babylonis; & ideo de ea quoq; dicta ſunt: Et nũc audi hęc delicata, & habitãs confidenter, quæ dicis in corde tuo: Ego ſum, & nõ eſt præter me ampliùs, non ſedebo vidua, & ignorabo ſterilitatem. Et de ſupplicio ſimiliter dicit: Venient tibi duo hæc ſubitò in die vna,
19 ſterilitas & viduitas. † Ceterùm verba Iohannis non ita accipienda ſunt, ac ſi tunc à Roma dicerentur, cum ipſe viuebat, ſed de tempore extremo intelligẽda ſunt, de quo nũc ſermo eſt, cum iubentur ſancti exire, ne cum ea puniantur. Ex quo manifeſtum eſt eo tempore magnam futuram eſſe Romæ potentiam, ac multis eam vrbibus, aut etiam prouincijs imperaturam. *In corde* autẽ *ſuo* dicit, quaſi effari non audens, ne vel ſuperba videatur, vel hominum potentium inuidiam ſibi conciliet. *Sedeo regina*, ideſt, magnum imperium habeo, multis impero.

Et vidua non ſum. Vidua dicitur vrbs, Verſ. 7.
quãdo imperio ſuo, & frequentia ciuiũ priuatur. Thren. 1: Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo, facta eſt quaſi vidua domina gentium. Sed hæc pleniùs expoſuimus cap. 14. n. 52. & 53.

Et luctum non videbo. Nihil mihi triſte continget, nemo mihi nocebit. Verſ. 7.

20 *Ideo in vna die.* † Propter hanc ſuperbiãm, & confidentiam ſubitò, ſimulq; venient omnes plagæ eius, ideſt, quæ à Deo decretæ illi ſunt pro tot peccatis. Verſ. 8.
Mors, quia plurimi in ea occidentur, venientibus aduerſus eam decem regibus, vt diximus ad finem cap. 17. *Luctus*, quo ſuperſtites lugebũt occiſos. *Fames*, qua conficientur, & denique tota vrbs incendetur.

Quia fortis eſt Deus, qui iudicabit illam. Verſ. 8.
Siquis miratur tam potentis & florentis ciuitatis opes vno die poſſe ſubuerti, ſciat Deum, qui eam dãnaturus eſt, eſſe fortem, & poſſe omnia facere quæ velit.

Et flebunt, & plangẽt ſe. Reges terræ Verſ. 9.
qui ad illam deliciarum, & idololatriæ cauſa confluere ſolebant, flebunt eius incendium procul intuentes, & non audẽtes accedere, ne ſupplicijs eius participes fiant. Nam qui propè accedunt

ad da-

ad damnatos, ſolent eorũ amici, & par
ticipes criminis exiſtimari, & plecti.
Reges lugẽtes Babylonem qui-ſint.
Magna tamen quæſtio eſt qui nã hi
reges putandi ſint, quãdoquidem tunc
tantum erunt decem reges ſignificati
in decem cornibus beſtiæ, vt ſæpe di-
ctum eſt: neq; ij eſſe poſſunt qui eam lu
gebunt, quoniam ipſi autores incendij
futuri ſunt, ſicut cap. 17. dictum eſt. Hi
odient fornicariã, & deſolatam faciẽt
illam, & nudam, & carnes eius mandu-
cabunt, & ipſam igni concremabunt.
21 † Difficilis ſanè quæſtio, ſed cui proba
biliter ſatisfacere poſsimus, ſi dicamus
illos ipſos decẽ reges eſſe qui flebunt,
& qui cum illa fornicati ſunt. Priùs illã
amabant, & cum ea fornicabantur, &
delicijs eius fruebantur: ſed poſteà in
eã exardeſcẽtes vt c. 17. n. 21. dictũ eſt,
eam concremabũt. Solẽt autẽ magna-
rũ, & potentiũ vrbiũ ruinæ etiã ipſis vi
ctoribus exaturato iam odio, & ſedata
iracũdia miſerabiles eſſe. Vnde illud.
Quis talia fando.
2. Æneid. *Myrmidonum, Dolopumue, aut duri miles*
Vlyßi
Temperet à lacrymis?
Ita etiam Titus, cum in AEgyptum prò
fectus Ieroſolymam veniſſet, triſtemq;
ſolitudinem, quam videbat, antiquæ ci
uitatis claritudini cõpararet diſiecto-
rum operum magnitudinem, & vete-
rem pulchritudinem recordatus miſe-
rabatur excidium ciuitatis, vt ſcribit Io
ſephus lib. 7. de Bello Iud. cap. 14.
22 † Si autẽ quæratur quẽ timuerint re-
ges, vt propè accedere non ſint auſi? re
ſponderi poteſt, non alios reges timuiſ
ſe, qui nulli tunc erãt, ſed Deum iratũ
ciuitati, cuius voluntate tãtas eam pœ-
nas dediſſe cernebant, ne fortè etiam
in ſe animaduerteret, qui illius miſere-
rentur. Sed multò probabiliùs eſt, mi-
hique veriſsimum videtur, reges voca-
ri illos, qui regnabant in terra, antequã
occuparetur vniuerſa à decem regibus.
Vulgatum eſt enim in Scriptura, & in
cõmuni ſermone, vt res mutatæ iiſdem
Regula. nominibus appellentur, quę habebant,
antequam mutarentur. Vt Exo. 7: Pro-
ieceruntque ſinguli virgas ſuas, quæ
verſæ ſunt in dracones, ſed deuorauit
Virga Aharon virgas eorum. Sic ſacra
Euchariſtia. Ioh. 6. ſæpe panis dicitur.

Sic etiã nos vxores ducũ, regũ, comitũ
defunctorum reginas appellamus, du-
ces, comites. Sic reges poſt regnũ amiſ
ſum reges dicimus, vt Iud. 1: Septuagin
ta reges amputatis manuũ, ac pedũ ſum
mitatibus colligebãt ſub menſa mea ci
borum reliquias.
Iudicium tuum. Damnatio tua, ſiue ſen
tentia damnationis tuæ. *Verſ. 10.*
Et negotiatores terræ flebũt. † *Negotiato*
23 *res* mercatores vocat, οἱ ἔμποροι, vnde *Verſ. 11.*
Emporium dictũ eſt. Matth. 13: Simile
eſt regnũ cœlorum homini negotiato-
ri quærenti bonas margaritas, ἐμπόρῳ.
Flebunt autem, quoniã mercimonijs
importandis in vrbẽ maximam, & deli
cijs deditam, ac diuitijs plenam vehe-
mẽter diteſcebãt. Et ideo ait: *Quoniam*
merces eorum nemo emet ampliùs, nõ quòd
aliæ ciuitates non poſſent multa eme-
re, ſed quòd tantam pretioſiſsimarum
mercium copiam nulla alia ciuitas con
ſumere, aut coemere poſſet.
Merces auri, & argenti. † Vt luxuriã, &
24 delicias Romæ oſtendat, ſimulq; diui- *Verſ. 12.*
tias incredibiles ſigillatim enumerat
pretioſiores merces, quæ in eam inue-
hebantur. Merces autẽ auri, & argenti
ſunt vaſa pulcherrima, & ſigna argen-
tea, & aurea.
Et lapidis pretioſi. Omne genus lapidũ
pretioſorũ Romã conuehebatur ad lo- *Verſ. 12.*
cupletiſsimos ciues, & nũmis minimè
parcentes, dum id compararent, quod
placebat.
Et margaritæ. Similiter intelligendũ
eſt, merces *margaritæ*, id eſt, margarita- *Verſ. 12.*
rũ. Margarita omnes gemmas pretio ſu
perat. Latinis vnio dicitur nomẽ impo- *Margarita*
ſitũ à Romanis delicijs, quoniã nullæ
duæ reperiuntur indiſcretæ, & inue- *Vnio.*
niuntur in conchis, maximè in Indico
Oceano, Omnia ex Plinio. lib. 9. c. 35.
Et byßi. Byſſus candidiſsimi, & tenuiſ
ſimi lini genus eſt, quod veteribus erat *Verſ. 12.*
in delicijs. Luc. 16. Homo quidã erat di *Byſſus.*
ues, qui induebatur purpura, & byſſo.
Quod nomen, vt & alia multa, Græci,
& Latini ab Hebræis acceperunt. בוץ.
25 *Et purpuræ, & Serici, & cocci.* † De pur
pura, & cocco, ſiue coccinis veſtibus di *Verſ. 12.*
ximus. c. 17. n. 4. & 5. In Græco eſt, Coc
cini; ſed nihil refert; cũ idem in vtroq;
ſignificetur. Sericũ autẽ eſt tenuiſsimæ
R lanæ

lanæ genus, quod Seres Indiæ populi colligũt ex arboribus, de quo Virgilius.
2. Geor. *Velleraque vt folijs depectant tenuia Seres.*
Inde Sericę veſtes diuerſæ à Bõbycinis nũc dictis, quę tamẽ apud veteres tāti habebant, vt libra ſerici libra auri veniret, vt autor eſt Flauius Vopiſcus in vita Aureliani ad finem.
Verſ. 12. Thyina ligna. *Et omne lignũ thyinũ.* Horũ lignorum meminit noſter interpres. 3. Reg. 10. Attulit ex Ophir ligna thyina multa nimis, & gẽmas pretioſas. Fecitq; rex de lignis thyinis fulcra domus Dñi, & domus regiæ, & citharas, lyraſq; cãtoribꝰ. Nõ ſunt allata huiuſcemodi ligna thyina, neq; viſa vſq; in præſentem diẽ. In Hebræo pro his eſt עֲצֵי אַלְמֻגִּים, Lxx verò ſemper vertũt, ξύλα πελεκητά, id eſt, ligna dolata. Antonius Nebriſſenſis in tertia Quinquagena. c. 1. ligna Thima (ita enim ſcribit) odorata ligna eſſe dicit, vt cedrũ, cypreſſum, iuniperũ, à verbo thinoo, quod eſt, odorem emitto. Ita in eo legitur, ſed mẽdoſè, cũ vir doctus ſine dubio ſcripſerit, thyna, & θύϊνα.
26 † Quod autem ipſe affirmare videtur, omnia ligna odorata hoc nomine comprehẽdi, apparet minimè abhorrere à verbis Iohãnis; *Et omne lignũ thyinum*, ſi enim vnica eſſet arboris ſpecies, neq̃quã diceret: *Omne lignũ thyinũ*. At verò nõ omnes arbores odoratas hoc nomine ſignificari, ſed certũ genus arboris, quã Græci vocãt θύον, vt ex Homero ſtatim oſtẽdemus, & θύϊον, vt nũc videmus apud Iohãnẽ, & apud Athenęũ lib. 5. Dipnoſophiſtarũ, poſt mediũ, & Thyã (vnde ligna thyna, & thyina dicta ſunt) ſatis ex ijs, quæ nunc dicemus cõſtabit. Nomẽ autẽ ab odore ſumptũ eſt, vt paulò ante diximus ex Nebriſſenſi, & θύα numero multitudinis dicũtur odoramẽta, & aromata. De hac arbore Plinius lib. 13. c. 16. hæc tradidit: Nota etiã Homero fuit, θύον Græcè vocatur, (ita legendũ apud Pliniũ, nõ θεῖον, quod ſulphur eſt) ab alijs thyia. Hãc igitur inter odores vri tradit in delicijs Circes. Et mox: Theophraſtus, qui primꝰ à magni Alexãdri ætate ſcribit quæ circa vrbis Romę quadringẽteſimũ quadrageſimũ geſta ſunt annũ, magnũ iã huic arbori honorẽ tribuit, memoratas ex ea refe-

rens tẽplorũ veterũ cõtignationes, quãdã; immortalitatẽ materię in tectis cõ-
27 tra vitia omnia incorruptę. † Radice nihil criſpius, nec aliũde pretioſiora opera. Præcipuã autẽ eſſe eam arborẽ circa Ammonis delubrũ, naſci & in interiore Cyrenaicæ parte. Locus Theophraſti à Plinio citatus, & penè ad verbũ verſus, eſt in quinto lib. de Hiſtoria plãtarũ c. 5. vbi etiã ait: Thynũ, quod Thyia ab alijs appellatur, naſcitur apud Ammonis fanũ, atq; in Cyrenẽſi agro: forma cupreſſo ſimilis, cũ ramis, tũ folijs, caudice, fructuq;, vel potiùs ceu cupreſſus ſilueſtris. Eſt lib. 1. c. 15. eã enumerat inter arbores ſemper virẽtes. Locus Homeri eſt in lib. 5. Odyſſææ.

Πῦρ μὲν ἐπ' ἐσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόσε δ' ὀδμὴ
Κέδρου τ' εὐκεάτοιο, θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει.

Id eſt.

Ignis autem in foco magnus ardebat, procul autem odor.
Cedri bene fißilis & thyi per inſulam redolebat.

Ex his videmus aliã arborẽ eſſe cedrũ, aliã Thyũ. At lapſus memoriã eſt Plinius, nõ enim Circe hęc ligna vrebat, ſed Calypſo. Similis lapſus eſt in Ariſt. 2. Ethicorũ ad Nicomachũ, cap. vltimo, qui verſum Homericũ referens inquit: Quẽadmodũ Calypſo monebat, cũ nõ ea fuerit, nec Circe, vt putauit Euſtratiꝰ in Cõmentarijs, & vt habẽt nõnulli codices Latini, ſed Vlyſſis verba ſint, vt vidimus in lib. 12. Odyſſ. Quã ergo pretioſa fuerint ligna thyna, ſiue thyina, ex verbis Theophraſti, Pliniiq; intelligimus: ſimul etiã cõſtat certũ genus arboris eſſe. At ſi certũ genus arboris eſt, quid ſibi vult Iohãnes, cũ ait: *Omne lignũ thyinũ?* Reſpõdeo minimẽ inde colligi cedrũ, & iuniperũ & ceteras arbores odoratas ligna thyina dici, ſed aliquas eſſe ſpecies thyæ, ſicut variæ ſunt ſpecies cedri, & aliarũ arborũ, Quãuis nõ abſurdè etiã interpretari poſſumus, omne lignũ thyinũ, id eſt, Quidquid vbiq; naſcebatur ligni thyini, Romã vehebat.

Lapſus memoriæ in Plinio, & in Ariſtotele.

Verſ. 12. *Et omnia vaſa de lapide pretioſo.* In Grę co eſt ἐκ ξύλου τιμιωτάτου. ex logno pretioſo, ſiue pretioſiſſimo. Et ita legũt Andreas, Arethas, & Primaſius, nõ De lapide pretioſo. Ita etiã eſt in Gręco codice

Com-

Complutenſi, in Latino autem, De lapide pretioſo.

Verſ. 12. *Et aramento.* Καὶ χαλκοῦ, ideſt, & æré:

Verſ. 13. *Et cinnamomum.* Quidã legunt Cinnamomi, vt Primaſius: ſed nihil refert, nã ſi legamus Cinnamomũ Accuſatiuo caſu, ita poſitũ eſt, vt omne lignũ thyinũ & omnia vaſa eboris, &c. immo hæc omnia Accuſatiuo caſu legũtur in Græco, atq; ita potiùs legendũ arbitror. Si autẽ legas Cinnamomi, ſubauditur Merces, vt in ſequẽtibus: Et odoramentorũ, & vnguẽti, &c. De cinnamomo, quod & Cinnamũ dicitur, multa Plinius lib. 12. cap. 19. Frutex eſt, vt eo in loco ait, duorũ cubitorũ altitudine ampliſsim⁹, palmiq; minim⁹, quatuor digitorũ craſſitudinis, ſtatim à terra ſex digitis ſurculoſus, arido ſimilis, cum viret non odoratus, folio origani, ſiccitate gaudens. Eadẽ ferè Theophraſtus lib. 9. de Hiſtoria plãtarum cap. 5. Multa etiam de eo Dioſcorides. lib. 1. cap. 13. Et poſteà idẽ Plinius: Pretia quondã fuere in libras denarium mille, auctũ id parte dimidia eſt, incenſis, vt ferunt, ſiluis ira barbarorũ. Coronas ex Cinnamomo interraſili auro incluſas primus omniũ in tẽplis Capitolij, atq; Pacis dicauit imperator Veſpaſianus Auguſtus. Radicẽ eius magni ponderis vidimus in Palatij tẽplo, quod fecerat Diuo Auguſto coiux Auguſta, aureæ pateræ impoſitã, ex qua guttæ editæ annis omnibus in grana durabantur; donec delubrũ incendio conſumptum eſt. Hæc Plinius, ex quibus intelligitur quãti factũ fuerit apud veteres cinnamomium. Hic adduĩtur in quibuſdã exẽplaribus: Et amomũ, ſed malé, cum neq; in Græcis ſit, neq; in emendatis Latinis, neq; apud antiquiores autores.

Cinnamomum. (margin)

Verſ. 13. *Et odoramentorũ, & vnguenti.* † Odora
30 menta Græcè vocãt Thymiamata, quæ videlicet ad odorẽ incendũtur. Vnguenta verò liquida ſunt, quorũ magnus vſus erat apud veteres, vt videmus Lucæ. 7. & Iohannis. 12.

Verſ. 13. *Et vini.* Exquiſita genera vinorũ memorat, quæ Romam afferebantur.

Verſ. 13. *Et ſimila.* Quid ſit ſimila, ſiue ſimilago, cuius toties in Scriptura mentio fit, docet Antonius Nebriſſenſis in tertia Quinquagena, cap. 42. Negat eſſe florẽ purgatæ farinæ, vt omnes ferè volunt,

Simila. Similago. (margin)

hoc eſt, pollinẽ illam ſubtiliſsimã, quæ ex ſetaceorum cõcuſsione reſoluitur, atq; euolat: aut farinam per ſericea cribra purgatiſsimam, nã panis ex ſimila factus ad alimentũ firmiſsimus eſt, factus verò ex polline valde infirmus, autore Celſo lib. 2. Itaq; iſte explanat quid ſit. Granum tritici molitum in tres partes reſoluitur: in cutẽ illa tenuem, quã Furfures Medici, Plinius, & Columella Saluiatum appellant, reliqui farinæ purgamenta: in nucleũ, hoc eſt in ſemẽ illud dulce, & glutinoſum in medio ſinu grani, quod eſt ſemen, vnde erumpit triticum: in corpus, quod defendendi ſeminis cauſa à natura poſitũ eſt, & cũ ſeminatur, moritur, vt eſt apud Iohannem.
31 c. 12. † Hoc corpus friabile eſt, ideſt, in farinã reſolubile, cũ illud, quod ſemen vocam⁹, lentore ſuo vix reſolui poſsit. Cũ farina tritici, quæ ex his tribus conſtat, cõcutitur ſetaceo, excernitur purgatiſsima farina, quã pollinẽ dicimus, manente ſemine in ſetaceo cum ſaluiato. Deinde crebra concuſsione ſecernitur ſaluiatum à ſemine, ſemenque omnino à ſaluiato ſecretum vocatur Simila ſeu Similago. Hoc ille Sereni Carmine comprobat.

Additur excuſſus dulci ſimilagine furfur:

& recentiorum Iudæorum autoritate, qui hoc ſignificari affirmant Hebraica voce סֹלֶת, pro qua noſter interpres ſemper ſimilã vertit. Simila autem magnifice perfecta eſt. Vnde Martialis:

Nõ poteris ſimilæ dotes numerare, neq; vſus Lib. 13.
Piſtoris, toties cum ſit & apta coco.

Et redarũ. Reda, quòd in Græco etiã Verſ. 13.
eſt, nec Latinũ vocabulũ eſt, neq; Græcũ, Reda.
ſed Gallicũ, vſurpatũ tamẽ à Cicerone, vt autor eſt Quintilianus lib. 1. c. 5. eſt autem currus leuiculi genus, quo nobiles, & diuites vtebantur ad eundum in villas, & ad ſimilia.

Et animarum hominum. † Cum dixe- Verſ. 13.
32 rit Mancipiorum, ſuperuacaneum videri poſſet addere: *Et animarum hominum.* Verùm mancipia alia vendebantur vt ſeruirent, alia vt occiderentur, ideſt, vt pugnarẽt in Circo cum beſtijs, aut mutuis vulneribus in ſpectaculis gladiatorum ſe conficerẽt. Cicero Epiſto. lib. 7. Epiſt. 1. de ludis agens: Reliquæ ſunt venationes binæ per dies

quinq; magnificę, nemo negat: ſed quę poteſt eſſe homini politico delectatio, cum aut homo imbecillus à valentiſſima beſtia laniatur; aut præclara beſtia venabulo tranſuerberatur? Hos igitur, vt ſignificet, qui interficiebantur, ait: *Et animarum hominum*: Anima ſiquidem vitam ſignificat, vt Act. 20: Nec enim facio animã meam pretioſiorẽ quã me.

Verſ. 14. *Et poma deſiderij animæ tuæ*. Verba ſunt Apoſtoli ad Babylonem, aut angeli, qui loquebatur Apoſtolo, exprobrantis Babyloni guloſitatem, quæ varia pomorum genera, fructuſque delicatiſſimos vndique conquirebat ad voluptatem. *Poma*, inquit, quæ anima tua deſiderabat, ideſt, quę tibi gratiſſima erant, iam non edes. Ceterùm vbi nos habemus, *Poma*, in Græco eſt, ἡ ὀπώρα, quam dictionem Arethas dicit communi conſuetudine poni ſolere pro tempore, ſiue temporis opportunitate. Erit igitur alter ſenſus cum priore recipiendus: Receſſit à te tempus tuum, ſiue opportunitas tua, nihil iam lętum habebis. † Sed prior ſenſus meliùs hæret cũ
33 ſequẽtibus, & aptior eſt, Græcis enim,
ὀπώρα ſignificat pomũ, id eſt, omnẽ corticis mollioris fructũ, vt autor eſt Conſtantinus lib. 10. γεωπονικῶν. Quæ autem duriori ſunt cortice, Latinis Nuces dicuntur, Græcis ἀκρόδρυα. opportunitatem autem, quam Græci εὐκαιρίαν vocant, hoc vocabulo ſignificari, nón autoritate eruditorũ probari arbitror, ſed vulgari conſuetudine, vt ipſe Arethas fatetur: apud doctos enim nõ quodvis tẽpus ſignificat, ſed autumnum, vnde poma, quoniã autumno proueniũt, idem nomen habuerunt.

Verſ. 14. *Et omnia pinguia, & præclara*. Omne genus pinguiũ, & delicatorũ ciborũ, hos enĩ vocat λαμπρὰ, i. ſplẽdida, & nobilia.

Verſ. 14. *Non inuenient*. Tui videlicet emptores, aut non ampliùs inuenientur in te.

Verſ. 15. *Mercatores horum*. οἱ ἔμποροι, Quos paulò ante vocauit negotiatores.

Verſ. 17. *Quoniã vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ*. Ideſt, breuiſſimo tẽpore, & quaſi puncto tẽporis, deſolatæ ſunt tantæ diuitiæ huius vrbis, ἠρημώθη ὁ τοσοῦτος πλοῦτος, deſolatæ ſunt, in ſolitudinẽ verſæ ſunt, & perierunt, vt interpretatur Arethas. Primaſius legit: Quoniã vna hora exterminatæ ſunt tantæ diuitiæ. Duo igitur ſignificat Græcũ verbũ, & tantas diuitias deſolatas eſſe, atque perijſſe, & deſertas eſſe, ac deſtitutas, ideſt ſuis poſſeſſoribus orbatas, quod magis ſecutus videtur Interpres, quoniam ex illis multa relicta ſunt deſerta, multa à victoribus abducta.

34 *Et omnis, qui in lacũ nauigat*. † Καὶ πᾶς ὁ ἐπὶ πλοίων ὁ ὅμιλος. quod adverbũ ſonat: Et omnis in nauigijs turba, ideſt, turba eorum, qui in nauigijs verſantur. [Quamuis & alij codices habent ὁ ἐπὶ πλοίων πλέων, Ideſt: Et omnis, qui in nauigijs nauigat.] Quæ, ſi per ſe inſpiciantur, ad eos etiam referri poſſunt, qui in mari nauigãt. Vnde Primaſius legit: Et omnis, qui per mare nauigat. Tyconius autẽ Hom. 16: Et omnis, qui nauibus nauigat. Et paulò poſt Naues vertit interpres: Qui habebant naues in mari. At nũc iure vertit: Et omnis, qui in lacũ nauigat, quoniã πλοῖον magis parua nauigia ſignificat, qualia in lacubus verſantur, quã naues. Deinde quoniam ſtatim meminit eorum, qui nauigãt in mari, cum ait: Et nautæ, & qui in mari operãtur. Rectè autẽ meminit lacuum, quorũ nónullos habet Italia, & ex ijs hodieq; Romã magna piſcium vis conuehitur. Hæc omnia, & præcedẽtia plerıq; myſticè interpretantur, quaſi fieri nõ poſſint vt ſonãt. Quorũ nos expoſitiones nec ſecuti ſumus, quoniã Hiſtoricæ nõ ſunt, neq; refellimus, quoniã exponere verba Apoſtoli volumus, nõ alios reprehendere, dum id licet. Verùm vbi quidpiã nobis obijciũt, quod probabile
35 deatur, ſilendũ nõ eſt. † Beda igitur ex-
poſitionẽ noſtrã ita improbare nititur. Nũquid omnes mare nauigãtes adeſſe potuerũt, vt videãt incendiũ ciuitatis? Sed mirũ eſt hoc eũ argumẽto moueri, cũ ſint verba ipſa manifeſta, ſitq; in prõptu reſpõſio, nõ de omnibus nauigantibus loqui Iohãnẽ; ſed de omnibus, qui tũc in vrbẽ veniẽt, cũ illa euertetur, & merces ſuas afferent, qui plurimi erũt, vt ex dictis in hoc cap. intelligitur.

Et nautæ. Nautæ propriè dicuntur omnes, qui nauẽ regunt, & ducunt, & gubernatori in hoc opere miniſtrant. Verſ. 17.

Et qui in mari operantur. Pulchra periphraſi Verſ. 17.

phraſi nautas per mare nauigãtes ſigni-
ficauit, illi enim maximè operantur, &
plurimũ laborant, præſertim cũ ventus
ſecundus non eſt. Ita Pſal. 106: Qui de-
ſcendũt mare in nauibus facientes ope
rationẽ in aquis multis. Itaque nautas
priùs vocauit omnes, qui vel naues, vel
alia nauigiorũ genera curant, nunc au-
tem de ijs propriè loquitur, qui naues
regunt per mare. Quãuis & ad omnes,
qui nauigant pertinere hoc poteſt: *Et
qui in mari operantur.*

Verſ.18. *Quæ ſimilis ciuitati huic magnæ?* Id eſt.
Cui vrbi vnquam contigit, quod huic
magnę vrbi nunc contigiſſe cernimus?

Verſ.19. *Et miſerunt puluerem ſuper capita ſua.*
Mittere puluerem ſup. caput. † Quod eſt multùm lugẽtium, vt Iob.
2: Et exclamantes plorauerũt, ſciſsiſq;
veſtibus ſparſerunt puluerẽ ſuper ca-
36 put ſuum in cœlum. Ioſue. 7: Ioſue ve-
rò ſcidit veſtimenta ſua, & pronus ce-
cidit in terrã coram arca Domini vſq;
ad veſperã, tam ipſe, quã ſenes Iſrael,
miſeruntq; puluerẽ ſuper capita ſua. 1.
Reg. 4. Currẽs autẽ vir de Beniamin ex
acie venit in Silo in die illa ſciſſa veſte,
& conſperſus puluere caput.

Verſ.19. *Flentes, & lugentes.* Auget hæc gemina-
tio, ac ſi diceret, vehementer lugentes.

Verſ.19. *In qua diuites facti ſunt omnes, qui habe-
bant naues in mari.* Arethas hic ita con-
tra expoſitionem noſtram argumenta-
tur: Hinc certiſsimum eſt, quod nõ de
vna ciuitate ſit ſermo, ſed vniuerſo hoc
corruptibili orbe licet accipere. Nec
enim Babylõ, neq; Roma, nec alia ciui
tas ex nauiũ profectione ſolũ ditеſcit,
&c. Verùm ipſe perperã verba hæc in-
tellexit, nec enim vrbẽ ditem factam
eſſe dicit ex nauibus, ſed eos, qui habe-
bant naues, diuites factos eſſe mercibus
Romam importandis. Nec de omnibus
omnium mariũ nautis loquitur, vt ad-
uerſus Bedam paulò ante dicebamus,
ſed de illis, qui Romam cum mercibus
nauigabant, eſt enim Roma proxima
mari, immo & per Tiberim plura naui
gia merces in eam inuehunt.

Verſ.20. *Exulta ſuper eam cœlum.* † Ita legendũ
37 eſt, vt eſt in Gręco, & apud Andreã, &
Aretham, & Bedã, non, Exultate. Cœlũ
exultare iubet propter Romæ ruinam,
quoniam multa in ea flagitia perpetra-
ta ſunt contra Deum, & plurima Ido-
la adorata ſunt. Apoſtolos iubet exulta
re, quoniam duo principes Apoſtolorũ
Petrus, & Paulus Romæ occiſi ſunt, &
Iohannes ipſe in dolium feruentis olei
miſſus fuerat. Ceteri autem Apoſtoli,
& prophetæ multi noui teſtamenti, &
ſancti iuſſu Romanorum imperatorũ,
& præſidum prouinciarũ perierũt, mul
ti etiã Romæ interfecti ſunt. [Nam hęc
de præteritis tẽporibus intelligi oſten-
dimus cap. 14. n. 45. & 46. Sed quod de
prophetis dicit, etiam ad poſtrema per
tinet.] Nihil nos ergo mouere debet
Arethas, qui hic etiam ait: Etiã ex hoc
confirmamur, quod de mundo ſit ora-
culum, & non de vna ciuitate.

*Quoniã iudicauit Deus iudiciũ veſtrũ de il
la.* Iudicare iudiciũ alicuius eſt perverũ Verſ. 20. Facere iudicium alicuius de alio.
iudicium reddere alicui quod ei debe-
batur, aut quod per iniuſtum iudiciũ ei
ablatum fuerat. Cũ autẽ additur de quo
iudicetur illud iudiciũ, ſignificatur vl-
tio de illo ſumpta; quòd iniuria alterũ
affecerit. Pſal. 9: Quoniã feciſti iudiciũ
meũ, & cauſam meã, ſediſti ſuper thro
nũ, qui iudicas iuſtitiã. Mich. 7: Donec
cauſam meã iudicet, & faciat iudicium
38 meum. † Ex quo videmus quid ſit illud
Pſal. 16: De vultu tuo iudiciũ meũ pro-
deat, eſt enim ac ſi diceret. Iudica iudi-
ciũ meũ, atq; ideo ſequitur: Oculi tui vi
deãt æquitates. Pſal. 118: Iudica iudiciũ
meũ, & redime me. Hinc etiam intelli
gitur illud Sap. 12: Cũ ergo das nobis
diſciplinã, inimicos noſtros multiplici
ter flagellas, vt bonitatẽ tuã cogitemus
iudicantes, & cũ de nobis iudicatur, (id
eſt, cum nos plectis) ſperemus miſeri-
cordiã. Eſt ergo ac ſi diceret Iohannes:
Vltus eſt vos Deus, damnauit Babylo-
nẽ propter iniurias, quas vobis intulit.

Et ſuſtulit vnus angelus fortis. Fortis ap Verſ. 21.
pellatur, quia mittens illũ lapidẽ figura
eſt Dei omnipotẽtis, qui magna fortitu
dine, & potentia conſumpturus eſt Ba
bylonem.

Hoc impetu mittetur Babylon. Vt forti-
tudinẽ in ſupplicio ſumẽdo indicaret,
magnũ lapidẽ in mare mitti oportuit,
ſed aliquid prætereà ſignificat magnitu
do lapidis, omnino diſperdẽdã eſſe hãc
Babylonẽ, & ſolo æquandã, ita vt nulla
ei⁹ ſupſint veſtigia, & cũ magno ſtrepi
tu, & cũ admiratione omniũ eſſe diſper-

 den-

39 dendi.†Nam lapis molaris magnus eſt,
& grauis, & quò grauior lapis eſt, eò
maiori impetu, & maiori ſtrepitu cadit,
& profundiùs mergitur, ac minùs appa
ret. Sed quò mittenda eſt Babylon? In
infernum, quaſi in mare profundum, in
telligit autem ciues Babylonis. In Græ
co eſt. οὕτως ὁρμήματι βληθήσεται, ſic im
petu mittetur, &c. ſed idē ſenſus eſt.
Huius rei figura eſt in eo, quod ſcriptū
eſt Ieremiæ. 51: Cumque compleueris
legere librum iſtum, ligabis eum ad la-
pidem, & proijcies illum in medium
Euphratem & dices: Sic ſubmergetur
Babylon, & non conſurget à facie affli
ctionis, quam ego adduco ſuper eam,
& diſſoluetur.

Verſ. 22. *Et vox Citharædorum, & Muſicorum.*
Omnia illa, quibus oblectari ſolebas ò
Babylon, penitus peribunt te pereun-
te. Ita ſolent loqui prophetæ de vrbi-
bus, quæ ſubuertuntur, vt Iere. 25: Per-
damque ex ijs vocem gaudij, & vocem
lætitiæ, vocem ſponſi, & vocem ſpon-
ſæ, vocem molæ, & lumen lucernæ.
Hæc eadem Iohannes commemorat,
ſed pro voce gaudij, & voce lætitiæ ſub
ſtituit vocem Citharædorum, & Muſi-
corum, &c. Muſicos vocat cantores,
nam ſtatim commemorat tibicines, &
tubicines.

Verſ. 22. *Tibiæ vſus & tubæ.* *Et tibia canentiū, & tuba.* †Tibiam ad
ludicra, & ad lætitiam adhiberi ſolitam
apud veteres nemo ignorat: ſed tuba
40 non ad læta vtebantur, ſed ad bella. At-
que ita facilè, & apertè dicere poſſum.
Non audietur in te vox tibia canentiū,
vt in ludicris, & in choreis ſolebat. Nec
audietur in te vox tubæ, qua milites
tuos in prœlium educas, nullos enim
habebis. Nam apud Græcos non ſunt
ita hæc colligata: *Tibia canentium, & tu-
ba,* vt in Latino, quaſi ad rem eamdem
pertineāt. Sed diſſociata, καὶ μυσικῶν,
καὶ αὐλητῶν, καὶ σαλπιστῶν, id eſt, & Mu
ſicorum, & tibicinum, & tubicinum.
Quamuis & tibiam in prœlia allatam eſ
ſe à Lacedæmonijs, & Cretenſibus pro
bat A. Gellius, lib. 1. Noctium Attica-
rum cap. 11. Sed id à Romanis factum
minimè legimus, an verò poſteà faciē-
dum ſit, incertum eſt. Altera eſt horū
verborum expoſitio valde germana.
Non audietur in te vox tibicinum, & tu
bicinum ad mortuos cum pompa, &
honore ſepeliendos, iam enim nulli
erunt, qui moriātur, ſemel omnes mor
tui ſunt. Etenim veteres (vt eruditè ad
notauit Antonius Nebriſſenſis in tertia
Quinquagena. cap. 46.) ad pueros ſepe
liendos tibia vtebantur, ad viros, tuba,
vnde illud Perſij.

Hinc tuba, candelæ, tandemque beatulus alto. *Saty. 3.*
Compoſitus lecto. &c.

41 †Et Virgilius in funere eorū, qui in bel *11. Ænei.*
lo ceciderant:

*Spargitur & Tellus lacrymis, ſpargun-
tur & arma.*
*It cælo clamorque virum, clangorque tu
barum.*

Et Gellius lib. 20. cap. 2. cum verba hæc
ex oratione M. Catonis retuliſſet: Siti-
cines, & liticines, & tubicines, poſteà *Siticines.*
infert. Nos autem in Capitonis Attei
Coniectaneis inuenimus Siticines ap- *Siti.*
pellatos, qui apud Sitos canere ſoliti eſ
ſent, hoc eſt vita functos, & ſepultos:
eoque habuiſſe proprium genus tubæ,
qua canerent, à ceterorum tubicinum
proprietate differēs, quos ſiciniſtas vul
gus dicit. Qui rectiùs locuti ſunt, ſicin- *Sicinniſtæ.*
niſtas litera N. geminata dixerunt: Si-
cinnium enim genus veteris ſaltatio- *Sicinnium.*
nis fuit. Saltabundi autem canebant
quæ nunc ſtantes canunt. De tibia verò
Statius ſcribit:

*Tibia, cui teneros ſuetum deducere ma-
nes.* *Lib. 6. Thebaidos.*

Inde Matth. 9. in funere puellæ ſcriptū
eſt: Cum vidiſſet tibicines, & turbam
tumultuantem.

Verſ. 22. *Et omnis artifex.* Cum tot priùs fue-
rint in te omnis generis artifices, iam
nullus inuenietur, nec enim erit cui
laborent.

42 *Verſ. 22.* *Et vox molæ non audietur in te.* † Ne-
mo enim erit, cui triticum molatur.

Verſ. 23. *Et lux lucernæ non lucebit in te.* Lucer-
nis multis, & magnis, & pulchris vtebā
tur in conuiuijs, ad quas maximè nunc
reſpicere videtur, ac ſi dicat: Non agita
bis læta conuiuia.

Verſ. 23. *Et vox ſponſi, & ſponſæ non audietur.*
Nullæ in te nuptiæ fient, vt ante, erat
enim magnus ſumptus, & apparatus nu
ptiarum magna in eis conuiuia, & hila
ritas effuſior.

Quia

Verſ. 23. *Quia mercatores tui erãt principes terræ.*
Videtur hoc expoſitioni noſtræ aduer-
ſari, qua ἐμπόρους, ideſt, negotiatores, ſiue
mercatores in hoc ipſo capite propriè
accipimus; eoſque eſſe diximus, qui Ro
mam merces ſuas lucri cauſa importa-
bant. Nec enim cum hoc rectè cohæ-
ret quod nunc principes mercatores
eius eſſe dicit. At minimè aduerſari ex
vero horum verborum ſenſu intellige-
mus, qui eſt huiuſmodi. Tanta fuit di-
gnitas, & præſtantia imperij tui, vt non
ſolùm vulgares homines mercatores
tui eſſent, ſed ipſi etiam principes ter-
ræ. [Quod & de præteritorum tempo-
rum principibus, & maximè de illis qui
in extremis erunt, dictum eſt, vt ea quæ
ſequuntur, vt oſtendimus cap. 14. n. 45.
& 46.] † Principes autem terræ vocat
43 mercatores, quoniam pretioſiſsima
quæque ex iis, quæ in terris ſuis habe-
bant, Romam deferebant, tamquam merca-
tores, ideſt ſpe quæſtus, & vt ſibi ani-
mos Romanorum conciliarent, atque
ita principatum ſuum retinerent, aut,
quem non habebant, compararent, &
à ſuis honorarentur, & ditiores eſſent.
Lege cap. 8. lib. 1. Machabæorum, &
alia in illis libris duobus, ex quibus hoc,
quod dicimus, ex parte intelligi poteſt.
Sed cur quaſi cauſa ſupplicij Romæ po
nitur, mercatores eius fuiſſe principes
terræ? Primùm, vt tyrannis eius oſten-
datur, quæ quibus volebat, regnum, &
principatum deferebat, etiam ſi alieni,
aut indigni, modò amici ſui eſſent. Se-
cundò propter id, quod continuò ſequi
tur, & nunc explicauimus.

Verſ. 23. *Quia in veneficijs tuis errauerunt omnes gentes.* Quia principes, & reges tuis blã
ditijs ad idololatriã adduxiſti, atque ita
& olim, & nunc omnes gentes in erro
rem induxiſti, quod facile fuit, regibus
earum errantibus: ſicut Ieroboham in
duxit in errorem Iſrael. Lege Hoſeæ
cap. ſeptimum. Veneficia vocat pro-
miſſa eius, & præmia, atque honores,
quibus quaſi veneficijs quibuſdam, mẽ
tem hominibus eripiebat, & ad idolo-
rum cultum, atque ad omnia ſcelera al
liciebat. Hinc videmus quomodò vna
ciuitas mater eſſe potuerit fornicatio-
num terræ, vt latius explicauimus cap.
17. num. 5. & 6.

Verſ. 24. *Et in ea ſanguis prophetarum.* [De pro
phetis noui teſtamenti loquitur, qui
multi in omnibus Eccleſijs fuerunt, ſi-
cut prædictum erat à Ioele cap. 2: Et erit
poſt hæc effundam ſpiritum meum ſu-
per omnem carnem, & prophetabunt
filij veſtri, & filiæ veſtræ, ſenes veſtri
ſomnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri
44 viſiones videbunt, &c.] † Repente au-
tem mutat perſonam more propheti-
co, quem adnotauimus cap. 2. num. 34.
& à ſecunda tranſit ad tertiam. Cum
que dicit ſanguinem prophetarum, &
ſanctorum inuentum eſſe in ea, elegãs
Metaphora eſt ab his, qui poſt homi-
cidium manus, & veſtes habent ſangui
ne intinctas, quale eſt illud Iſaiæ. 63: Et
conculcaui eos in ira mea, & aſperſus
eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta
mea. Iere. 2: Et in alis tuis inuentus eſt
ſanguis animarum pauperum.

Verſ. 24. *Et omnium, qui interfecti ſunt in terra.*
His verbis conuinci putat Beda non
agere Apoſtolum de vna ciuitate. Nũ-
quid (inquit) eadem ciuitas occidit
Apoſtolos, quę & prophetas, & omnes
ſanctos? Nos autem, vt & alia omnia,
ita & hæc de vna ciuitate dici affirma-
mus, ideſt, de Roma: non enim dicit
omnes ſanctos interfectos eſſe in ea,
ſed inuentum eſſe in ea ſanguinem
omnium Sanctorum, qui interfe-
cti ſunt in terra, ideſt, ipſi imputari
vt autori. Cum enim quo tempore
hæc Iohannes ſcribebat, Roma vniuer
ſo orbi imperaret, & poſt multos an-
nos deinde imperium tenuerit: per præ
ſides, quos prouincijs præfecerat,
omnia gerebantur, & ipſis iubentibus
martyres, & ſancti vbique occidebãn-
tur adeo vt Iudæi Pilato dixerint. Ioh.
18: Nobis non licet interficere quem-
quam. Quare exquo perſecutio cœ-
pit in Chriſtianos, omnes ferè mar-
tyres per Romanos in vniuerſo orbe
interfecti ſunt. Et quamuis per alios
quoque quidam fuerint occiſi, pauci
tamen ſunt, aut potiùs nulli, compa-
ratione reliquorum, quos Romani
occiderunt; quod ſatis eſt, vt verè,
& propriè dicatur: Et omnium, qui
interfecti ſunt in terra, ſed multi
etiam poſteà per Romanos eodem mo
do interficientur.

Argumentum Capitis. XIX.

Cœlites gratias Deo agunt quòd pœnas de meretrice ſumpſerit, & quòd dies nuptiarum Agni, retributioniſque ſanctorum aduenerit. Angelum hæc nuntiantem Iohannes adorare vult, ſed idem angelus prohibet. Poſteà videt Chriſtum cum exercitu angelorum venientem vt laborantes ſanctos tueatur, eorumque perſecutores capitali ſupplicio afficiat. Antichriſtus, & eius præcurſor viui à terra abſorbentur, & reges, atque eorum exercitus occiduntur.

Caput. XIX.

1 *POſt hæc audiui qua*
ſi vocẽ turbarum
multarum in cœlo
dicentium: Alle-
luia. Laus, & glo
ria, & virtus Deo
2 *noſtro eſt: quia vera, & iuſta iudi-*
cia ſunt eius qui iudicauit de meretri
ce magna, quæ corrupit terram in pro
ſtitutione ſua, & vindicauit ſangui-
nem ſeruorum ſuorum de manibus
3 *eius. Et iterum dixerunt: Alleluia.*
Et fumus eius aſcendit in ſæcula ſæcu
4 *lorum. Et ceciderunt ſeniores vi-*
ginti quatuor, & quatuor animalia,
& adorauerunt Deum ſedentem ſu-
per thronum, dicentes: Amen, Allelu-
5 *ia. Et vox de throno exiuit, dicens,*
Laudem dicite Deo noſtro omnes ſer
ui eius: & qui timetis eum puſilli, &
6 *magni. Et audiui quaſi vocem tur-*
bæ magnæ, & ſicut vocem aquarum
multarum, & ſicut vocem tonitruo-
rum magnorum, dicẽtium, Alleluia:
quoniam regnauit Dominus Deus
7 *noſter omnipotens. Gaudeamus, &*
exultemus, & demus gloriam ei: quia
venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius
8 *præparauit ſe. Et datum eſt illi vt*
cooperiat ſe byſſino ſplendenti, & cã
dido. Byſſinum enim iuſtificationes
9 *ſunt ſanctorum. Et dixit mihi: Scri-*
be, Beati qui ad cœnam nuptiarũ agni
vocati ſunt. Et dixit mihi: Hæc ver-
10 *ba Dei vera ſunt. Et cecidi ante pe*
des eius, vt adorarem eum. Et dicit
mihi, Vide ne feceris: conſeruus tuus
ſum, & fratrum tuorum habentium
teſtimonium Ieſu, Deum adora. Teſti
monium enim Ieſu eſt ſpiritus prophe
11 *tiæ. Et vidi cœlum apertum, & ecce*
equus albus: & qui ſedebat ſuper eũ
vocabatur Fidelis, & Verax, & cum
iuſtitia iudicat, & pugnat. Oculi au
12 *tem eius ſicut flamma ignis, & in ca*
pite eius diademata multa, habens no
mẽ ſcriptum, quod nemo nouit niſi
13 *ipſe. Et veſtitus erat veſte aſperſa*
ſanguine, & vocatur nomẽ eius, Ver
bum Dei. Et exercitus qui ſunt in
14 *cœlo, ſequebantur eum in equis albis,*
veſtiti byſſino albo, & mundo. Et de
15 *ore eius procedit gladius acutus, vt*
in ipſo percutiat Gentes. Et ipſe re-
get eas in virga ferrea, & ipſe calcat
torcular vini furoris iræ Dei omni-
16 *potentis. Et habet in veſtimẽto, &*
in femore ſuo ſcriptum, Rex regũ,
17 *& Dominus dominantium. Et vi-*
di

di vnum Angelum ſtantem in ſole, & clamauit voce magna dicens omnibus auibus quæ volabat per medium cœli, Venite, & congregamini ad cœ-
18 *nam magnam Dei, vt manducetis carnes regum, & carnes tribunorũ, & carnes fortium, & carnes equorũ, & ſedentiũ in ipſis, & carnes omniũ liberorum, & ſeruorum, & puſillorũ,*
19 *& magnorũ. Et vidi beſtiam, & reges terræ, et exercitus eorum congregatos ad faciendum prœlium cum illo qui ſedebat in equo, et cum exercitu*
20 *eius. Et apprehẽſa eſt beſtia, et cum ea Pſeudopropheta qui fecit ſigna coram ipſo, quibus ſeduxit eos qui acceperunt characterem beſtiæ, et qui adorauerunt imaginem eius. Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis*
21 *et ſulphure, Et ceteri occiſi ſunt in gladio ſedentis ſuper equum, qui procedit de ore ipſius, et omnes aues ſaturatæ ſunt carnibus eorum.*

Verſ. 1.

1 P*OST hæc audiui quaſi vocẽ turbarum multarum.* Quidam pro *Turbarum*, legunt Tubarum, vt Ambroſius, & ita eſt in libro Bedæ, ſed corruptè, ὄχλου πολλοῦ, ideſt, Turbæ multæ. Meritò autem dicit: *Quaſi turbarum multarum*, Aut *turbæ multæ*, quoniam multorum futura eſt hæc vox, ideſt, omnium angelorum, & ſanctorum, qui tunc erunt in cœlo, & ſimul cum angelis laudabunt Dominum, quòd ſupplicium de Babylone ſumpſerit, ſicut dixit cap. 18: Exulta ſuper eam cœlum, & ſancti Apoſtoli, & prophetæ, quoniam iudicauit Deus iudicium veſtrum de illa.

Verſ. 1. Alleluia.

Alleluia. Non vna dictio eſt, ſed duæ atque idcirco cum diſtinctione quadã inter duas partes meliùs ſcribitur hoc modo. Allelu-Ia, & ita proferẽdum eſt vt accentum habeat in vltima. Significatio nota eſt. Laudate Dominum, nam הַלְלוּ ſonat Laudate, & Ia vnũ eſt ex decem Dei nominibus, quæ Hieronymus enumerat, & interpretatur in Epiſtola. 136. ad Marcellam, ſæpiſsimeque in pſalmis repetitur.
2 † De quo ſic ait: Octauum יָה, quod in Deo tantùm ponitur, & in Alleluia extrema quoq; ſyllaba ſonat. Et in epiſtola ſequenti ad eamdem, hæc ſcribit. Igitur Alleluia exprimitur, Laudate Dominum. יָה quippe apud Hebræos vnum de decem Dei nominibus eſt. Et illo Pſalmo vbi legimus: Laudate Dominum, quoniam bonus eſt pſalmus, apud Hebræos legitur, Alleluia, &c. Multa ſunt huiuſmodi in Pſalmis, nonnulli enim habent pro titulo Allelu-Ia, aut ſimplex, vt 104. & 106. 110. & octo ſequentes, aut geminatum vt 105. atque his omnibus Diuinæ laudes potiſsimùm continentur, & ad eas nos Pſalmi ipſi exhortantur, vt ex eorum quoque initijs intelligi poteſt, multi enim incipiunt: Confitemini Domino. Et Pſalmus 146. quem Hieronymus citauit, & Pſalmus vltimus, vbi nos habemus: Laudate Dominum, habent Allelu-Ia. Et Pſalmus 116. vbi habemus: Laudate Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi, & Pſal. 148: Laudate Dominum de cœlis laudate eum in excelſis, & quæ ſequuntur, pro Laudate legitur הַלְלוּ, & multis alijs in locis.

Ia vnum ex nominibus Dei.

3 † Quid hoc nomen Ia, ſignificet, aut vnde deriuetur, Hieronymus non expoſuit, multi à verbo הָיָה deducũt, quod Eſſe ſignificat, quòd ex Deo omnia habeant, vt ſint. Cur autẽ Apoſtolus Hebraicis verbis ad Græcos ſcribens præter morem ſuum vſus ſit, poteſt ex verbis Hieronymi cognoſci, qui in Epiſtola 137. quam indicauimus, cum quæſiſſet Marcella, cur quædam Hebraica ſine interpretatione poſita ſint, ita reſpondet: Ad quod nos quia dictandi anguſtia coartamur, breuiter reſpõdemus, ſiue LXX. interpretes, ſiue Apoſtolos, id curaſſe, vt quoniam prima Eccleſia ex Iudæis fuerat congregata, nihil ad credentium ſcandalum innouarent, ſed ita vt à paruo imbiberãt, traderent: poſteà verò quam in vniuer

ſas gentes Euangelij dilatatus eſt ſermo nō potuiſſe ſemel ſuſcepta mutari, &c. Quoniam ergo vſitatiſsimum erat inter Iudæos, & inter primos credentes Allelú-Ia, & nemo quid valeret ignorabat, facilè inter Græcos quoque retentum eſt. [Adde quod hoc verbū apud Hebræos propriè ſignificat vocem tollere cum lætitia, vt in rebus lætis, & proſperis fieri ſolet, ideoque Allelu-Ia acclamationem, & lętam exhortationem habet, quæ minimè intelligitur ſi dicas, Laudate Deum: quare conſultò Hebraica vox retenta eſt.]

Verſ. 1. *Laus, & gloria, & virtus Deo noſtro.*
4 †Quamuis nonnulli codices Latini, & Græci habeât: Salus, & virtus, & gloria Dei noſtri, parumque referat ita ne legatur, an vt priùs ſcripſimus, tamen omninò legendū arbitror, vt dixi: Laus, & gloria, & virtus Deo noſtro, nec addendùm eſſe Eſt, eſt enim vox optantium vt Deus laudetur propter ſupplicium, quod de Babylone ſumpſit, cuius rei cauſâ priùs dixerūt, Allelu-Ia. Hoc etiam indicat Primaſius, qui legit: Salus, & claritas Deo noſtro. In Complutenſi Græco, & Latino legitur: Salus, & virtus, & gloria Dei noſtri, & ſubauditur Sit, ſed vſitatius eſt, quod diximus, vt. 1. Tim. 1: Regi autem ſæculorum immortali, & inuiſibili, ſoli Deo honor, & gloria. Et Apoc. 5: Sedenti in throno, & Agno benedictio, & honor, & gloria, & poteſtas in ſæcula ſæculorum. Et cap. 7: Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula ſæculorum, Amen. In quorum locorum explanatione hæc tria vocabula, quæ nunc occurrunt, interpretati ſumus. Et ſenſus eſt: Deus noſter laudetur, & glorificetur ab omnibus, ille potens ſit, & omnibus imperet, omnes ei pareant. [Andreas, & Arethas habent: Salus, & gloria, & honor, & virtus Domino Deo noſtro. Noſter interpres ita legit vt vertit, & vt tunc habebant codices emendatiores.]

Verſ. 2. *Quia vera, & iuſta iudicia ſunt eius.* Iuſtiſsimam ſententiam tulit de meretrice, & veram, non ex falſa ſuſpicione ortam. Quæ autem continuò ſequuntur, cap. 17. & 18. ſæpè explicata ſunt.

Et iterum dixerunt, Allelu-Ia. Idem, quod dixerant, confirmantes, ad maiorem enim aſſeuerationem dictorum repetunt Allelu-Ia. Verſ. 3.

Et fumus eius aſcendit in ſæcula ſæculorum. Præſentis temporis eſt Aſcendit, ἀναβαίνει, quaſi dicat: Semper aſcendet, hoc eſt, ſemper nota erunt beatis eius ſupplicia, & ſemper canent Allelu-Ia lætantes quòd Deus de ea iudicauerit. Eadem verba ſunt cap. 14. quæ interpretati ſumus. num. 69. Verſ. 3.

Et ceciderunt ſeniores. Inter gratias agētes potiſsimùm numerantur quatuor animalia, & viginti quatuor ſeniores, de quibus multa diximus cap. 4. quoniā ſicut præter ceteros Deum amant, ita gaudent vehementiùs de vltione iuſtitiæ Dei. Eſt & altera ratio, quòd Euangeliſtæ doctrinam vitæ Euangelicæ, & normam rectè, perfecteque viuēdi ſcripſerunt, eamdemque vigintiquatuor ſeniores ſuo exemplo docuerūt, & cōfirmarunt; quare meritò Deum laudāt in eorum ſupplicijs, qui ab illa vita abhorruerunt, & à quibus multi ipſorum, aut omnes potiùs, vel mortē, vel perſecutiones multas pro ea tradenda, atq; confirmanda paſsi ſunt. Verſ. 4.

6 *Sedentem ſuper thronum.* †Et inde iuſtè omnia iudicantem. Verſ. 4.

Amen. Hac voce confirmant Dei iudicia, & vera, iuſtaque eſſe confitentur, de qua diximus cap. 1. nu. 59. & . 60. Verſ. 4.

Et vox de throno exiuit. Quoniam omnes cœlites magna animorū contentione Deum laudarunt, ne fortè qui erant in terra contriſtarentur, aut miſeratione tantarum calamitatum, aut metu conſummationis ſæculi, vox exit de throno, id eſt, à Deo, quæ iubet omnes ſeruos eius laudare Dominum, & exultare. Sed à Deo exit per Seraphim, vt ait Arethas, aut per Cherubim, & Seraphim, vt Andreas exiſtimat, qui throno coniunctiores ſunt, ſicut legimus Iſai. 6: Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum, & elēuatum, & ea, quæ ſub ipſo erant, replebant templum. Seraphim ſtabāt ſuper illud. Verſ. 5.

Laudem dicite Deo noſtro. Ne dicatis miſerias, aut queſtus, ſed laudes Deo noſtro. Verſ. 5.

Omnes

Verſ. 5. *Omnes ſerui eius.* Alij lugeant, vos qui
ſerui eius eſtis, reſpicite, & leuate capi-
ta veſtra, quoniam appropinquat redē-
ptio veſtra.

Verſ. 5. *Et qui timetis eum.* † Qui eum reuerē-
7 ter colitis, & adoratis, gaudete puniri
eos, qui maieſtatem illius ſpreuerunt.

Verſ. 5. *Puſilli, & magni.* Puſillos intelligit
pauperes, & abiectos, magnos verò di-
uites, & potentes, vt ſit ſenſus: *Puſilli*
gaudete quia citò efficiemini magni:
& vos magni, quamuis videatis diuitias
& potentiam veſtram finiri in terra, ne
doleatis, multò enim maiora vos ma-
nent in cœlo.

Verſ. 6. *Et audiui quaſi vocem turbæ magnæ.*
Malè Ambroſius, & Beda, & Haymo,
& quidam alij legunt, Tubæ pro *Turbæ*
cum ſit in Græco, ὄχλυ πολλῦ. Expri-
mit gaudiũ maximum angelorum, &
ſanctorum omnium de conſummatio
ne mundi, & de perfecta glorificatio-
ne ſanctorum. Sed maxima deſcribitur
hæc vox adhibitis rerum valde ſonan-
tium ſimilitudinibus, vt intelligamus
& illam eſſe plurimorum, ideſt, omniũ
cœlitum, & maximæ cuiuſdam, atque
ineffabilis lætitiæ teſtem eſſe. Beda: Ma
gna vox canentium, magna cordis eſt
deuotio, quæ multiplici repetitu laudis
& ruinam impiorum, & gloriam Do-
mini, ſuorumque concelebrat æter-
nam.

Verſ. 6. *Et ſicut vocem aquarum multarum.*
8 † Ideſt. Quaſi magni exercitus, de quo
diximus cap. 5. num. 103. & 104.

Verſ. 6. *Et ſicut vocem tonitruorum magnorum.*
Voci tonitrui comparatur, quoniam
maxima eſt, & cœleſtis, & quoniã hæc
vox impijs cum auditur, terribilis eſt,
vt ſupra expoſuimus cap. 14. nu. 7.

Verſ. 6. *Quoniam regnauit.* Iam finitum eſt re-
gnum peccati, & in poſterum ſolus
Deus noſter regnabit. [Hoc autem di-
cit quoniam occiſo Antichriſto regnũ
Diaboli erat iam magna ex parte debi-
litatum, atque cõfractum, & breui erat
penitus extinguendum.]

Omnipotens. Cuius eſt potentia, vt
omnia faciat, quæ velit, & cui ſoli re-
gnum debetur.

Verſ. 7. *Quia venerunt nuptiæ Agni.* Vxor fu-
tura, dum domi ſuæ manet, ſponſa dici
tur: Cum nuptiæ fiunt, & ad ſpõſi ædes
ducitur, iam vxor vocatur. Ita Eccleſia,
dum domi ſuæ expectat ſponſi ſui ad-
uentum, ideſt, dum in terra manet vſq;
ad diem iudicij, vocatur ſponſa, ſicut
ait amicus ſponſi: Qui habet ſponſam
ſponſus eſt, Iohan. 3. cum autem in die
iudicij ducetur ad domum ſpõſi, ideſt,
cum Chriſto aſcendet in cœlum, vxor
appellabitur. Hæ ſunt nuptię, de quibus
Matth. 22. ſcriptum eſt: Simile eſt re-
gnum cœlorum homini regi, qui fecit
nuptias filio ſuo, ideſt, qui celebrare nu
ptias filij ſui volens miſit, vt vocaren-
tur inuitati. Et quoniam iam nuptiæ in
ſtabant, (parum enim tunc deerat con
ſummationi ſæculi, & expletioni nu-
meri electorum) Iohannes ait; Quia ve
nerunt nuptiæ Agni.

9 *Et vxor eius præparauit ſe.* † Videlicet *Verſ. 7.*
omni ornamento virtutum, & omni
genere meritorum bonorum, Hoc eſt,
iam venit ad illum cumulum ſanctita-
tis, ad quem electa erat. Perſtat in eadē
Metaphora: nuptæ enim diligenter ſe
ornant in domum viri ducendæ.

Et datum eſt illi, vt cooperiat ſe byſſino. *Verſ. 8.*
Quoniam obſcurum videbatur quod
dixerat: Et vxor eius præparauit ſe, nũc
id explicat. Praditura Eccleſia ad viri
ſui amplexus ornat ſe, vt ſolent nuptæ,
& amictu pulcherrimo ſeſe operit,
hoc eſt iuſtificationibus ſanctorum, bo
nis meritis mẽbrorũ ſuorũ. Et quoniam
bona opera iuſtorum dona Dei ſunt,
ait: *Et datum eſt illi, &c.* Hac autem ve-
ſte operiri cœpit ex quo electa eius mẽ-
bra operari cœperunt, ſed cum ea fi-
niuntur, tunc verè cooperit ſe, quia iã
tota illa veſte tegitur. Præterea ita lo-
qui videtur Apoſtolus, quaſi tunc, cum
exitura eſt, ſe cooperiat, quia tunc tota
prodit in viri, angelorumque conſpe-
ctum, tunc eximia eius pulchritudo to
ta innoteſcit, tunc integrum meritorũ
10 ſuorũ præmium accipit. † Intelligit au
tem iuſtificationes, ideſt, opera iuſtè,
& ſanctè facta, quibus homines magis
iuſtificantur, in *byſſino*, ſcilicet amictu,
quoniam byſſus tenuiſſimi, & candidiſ
ſimi lini genus eſt, & maioris perſpicui
tatis cauſa additur *Splendenti, & cãdido,*
vt ſignificetur innocentia, & puritas
ab omni labe libera, quam tunc habitu-
ra eſt Eccleſia, & quam pœnitentiæ, &
reli-

reliquarum virtutum operibus compa
rauit, ſiquidem linum, cum natura can-
didum non ſit, tunſione, & maceratio
ne aſsidua mundum, & candidum red-
ditur. Vbi nos legimus: *Splendēti*, in Græ
co eſt: Mundo, καθαρόν, quod idem eſt,
cum enim valde mundum eſt, tunc ma
gis ſplendet, & lucet.

Verſ. 9. *Et dixit mihi.* Angelus, qui mihi lo-
quebatur, vt conſtat ex ſequentibus.

Verſ. 9. *Scribe.* Hoc non ſolùm dici, ſed ſcri-
bi etiam vult, vt ſemper in animis o-
mniū infixum ſeruetur, atque hac ſpe
omnes, ſed ij præſertim, qui extremo tē
pore erunt, ad labores, & ad pericula
quæuis ſubeunda confirmentur.

Verſ. 9. *Beati, qui ad cœnam nuptiarum Agni vo
cati ſunt.* Beati, quaſi dicat. Etſi multa
aſpera perferant, beati, & ſi eos impij
perſequantur beati, etſi multùm priùs
lugeant, beati tamen appellandi ſunt.
Non agit de communi vocatione, mul
ti enim ſunt vocati, pauci verò electi,
ſed de vocatione illa, quæ propria eſt
electorum, de qua Paulus Ro. 8: Quos
autem prędeſtinauit, hos & vocauit, &
quos vocauit, hos & iuſtificauit, quos
autem iuſtificauit, illos & glorificauit.
11 †Notādum autem quod ait, *Ad cœnam.*
Beda: Non ad prandium, ſed ad cœnam
vocatos narrat, quia nimirū in fine diei
conuiuium, cœna eſt. Qui ergo finito
præſentis vitæ tempore ad refectionē
ſupernæ contemplationis veniunt, pro
fectò ad cœnam Agni vocantur, &c.
Quæ ad verbum deſumpſit ex Grego-
rio, Hom. 24. in Euang. vbi hæc refert,
& ita, vt nós, interpretatur. De hac cœ-
na dictum eſt Luc. 14: Homo quidam
fecit cœnam magnam, & vocauit mul-
tos.

Prandia, & cœnæ apud veteres.

Siquis verò fortè obijciat Gregorio,
& Bedæ, apud veteres non fuiſſe pran-
dia, ſed cœnas, quod nonnulli exiſtima
runt, ideoque fruſtra eos obſeruare nō
eſſe dictum, Ad prādium, ſed *Ad cœnā*:
huic, vt errorem agnoſcat ſuum, ſatis
erit in memoriam reuocare, quod eſt
in eodem. 14. capite Lucæ: Cum facis
prandium, aut cœnam, noli vocare ami
cos tuos, &c. Illud potiùs obijciendū,
quod Matth. 22. vbi de eiſdem nuptijs
agitur, non cœna dicitur, ſed prādium.
Et miſit ſeruos ſuos vocare inuitatos

An Iohannes, & Matthæus de eiſdem nuptijs loquantur.

ad nuptias, & nolebant venire. Et iterū
miſit alios ſeruos dicens: Dicite, inuita
tis: Ecce prandium meum paraui. Præ-
tereà cœna hæc in hoc ſæculo fieri vide
tur, ait enim: Intrauit autem rex vt vide
ret diſcumbentes, & vidit ibi hominē
12 non veſtitum veſte nuptiali, &c. † Re
ſpondeo facilè hæc ſolui poſſe ſi dicere
mus nuptias non ita intelligi, vt hacte-
nus expoſuimus, ſed copulationem eſ-
ſe Chriſti, & Eccleſiæ, quæ in hac vita
fit hominibus ad Euangelium venienti
bus, vt Hieronymus, & multi alij inter
pretantur, & in his Ianſenius in Con-
cordia Euangelica cap. 115. Sed re vera
de eiſdem nuptijs loquitur, ac Iohan-
nes, vt docent Hilarius Canone. 22. &
Euthymius. Eſt tamen hoc diligenter
memoriæ mandandum, Scripturam ſo
lere res magnas multis nominibus ap-
pellare, vt per ea multæ earumdem re
rum proprietates, quoad eius fieri po-
teſt, explicentur. Ita Deus, Chriſtus,
beatitudo, Diabolus, Pœna damnatorū
variam nomina habent. Sed interdum
nomina affert in eamdem rem conue-
nientia, quæ ſecum pugnare videantur.

Scriptura res magnas multis nominibus appellat.

Quemadmodū Chriſtus Apoc. 5. leo,
& Agnus vocatur: Ecce vicit leo de tri
bu Iuda radix Dauid aperire librum: Et
paulò poſt. Dignus eſt Agnus, qui occi
ſus eſt, accipere virtutem. Leo propter
fortitudinem, Agnus, propterea quod
13 pro nobis immolatus eſt. † Et ſapientia
increata dicitur genita, ſiue concepta,
Prou. 8: Nondum erant abyſsi, & ego
iam concepta eram. Eadem dicitur
creata Eccle. 24: Ab initio & ante ſecu
la creata ſum. Genita, vt oſtendatur na
ta ex patris ſubſtātia; creata, vt ſine mu-
tatione, & ſine labore patris nata intel
ligatur, quemadmodum interpretatus
eſt S. Hilarius in lib. de Synodis, & eū
ſecutus S. Thomas libr. 4. Contra Gen
tes cap. 8. Ita ſanctorum felicitas & cœ-
na dicitur, & prandium. Cœna, quia fi-
nis diei eſt, & laborum: prandium, ne
putemus finiri poſſe eius voluptatem,
ſed poſt eam, quam initio perceperunt
beati, aut quam nunc percipiunt, ſem-
per aliam, atque aliam manere, id eſt,
vnam illam, & eamdem eſſe perpetuā,
ſicut poſt prandium reſtat alterum cō-
uiuium, hoc eſt cœna, nec terminatur

in eo gaudium, ſicut in cœna terminari
ri videbatur. Ac ſi diceret: Conuiuium
conuiuio ſuccedet. Similiter de re eadem
dem locutus eſt Iſaias cap. vltimo: Et
erit menſis ex menſe, & ſabbatum ex
Sabbato, ideſt, feſtus dies feſto ſucce-
det, nõ terminabũtur illius vitę gaudia:
vnum, & perpetuum gaudium erit. Lo
quitur enim Scriptura more hominũ,
quibus gaudium vnum perpetuum nõ
eſt, ſed præclarè ſecum agi putant, ſi aſ-
ſiduè gaudio gaudium ſuccedat. Quod
autem ait Matthæus: Intrauit autẽ rex
vt videret diſcumbentes, non Epulan-
tes dixit, ſed Diſcumbentes, ante enim
diſcumbitur, quam prandeatur. Ergò
qui nunc in Eccleſia ſunt, diſcumbunt,
quia comparant ſe ad prandium, ideſt,
ad beatitudinem, quam ſine dubio con
ſequentur, ſi iuxta vocationem ſuam
viuant, ſicut ait: Et egreſſi ſerui eius cõ
gregauerunt omnes, quos inuenerunt,
malos, & bonos, & impletæ ſunt nu-
ptiæ diſcumbentium. At prandium, vel
cœna in cœlis ſumitur. Non itaque diſ-
cumbentes dicuntur, quaſi in eodem
loco cœnaturi, ſed quaſi proximè para-
ti ad cibos cito ſumendos, à nemine im
pediendi, aut tardandi.

Verſ. 9. *Et dicit mihi: Hæc verba Dei vera ſunt.*
14 † Ad maiorem eiuſdem rei confirma-
tionem hoc addit, vt altiùs in memoria
omnium maneat, magiſque ad laboran
dum pro Chriſto omnes excitentur, ac
ſi dicat: Quod dixi: Beati qui ad cœnam
nuptiarum Agni vocati ſunt non mea
vox eſt, ſed Dei, & vera, ac certa eſt,
nec vnquam vana inuenietur.

Verſ. 10. *Et cecidi ante pedes eius vt adorarem eũ.*
Multæ in hoc loco dubitationes occur
runt. Iure enim quæri poteſt, cur nunc
adorare angelum velit Iohannes, quod
ante non fecit. Deinde quo adoratio-
nis genere. Tertiò, rectè ne fecerit, an
ſecus: nam ſi rectè fecit, cur prohibet
angelus? Si autem non rectè, cur ſimili
ter eum adorare tentauit cap. 22? In pri
ma dubitatione ratio multorum ſcri-
ptorum hæc eſt: Adorare eum Iohan-
nes vult, quia maiorem ſe eum eſſe co-
gnouit. At hæc adorandi quidem ratio
eſt, ſed nõ explicat quòd quærimus, cur
15 nũc potiùs adorauerit, quã ante. † Arbi
tror Iohannem lætiſſima prophetia de-
lectatum de nuptijs Agni, & de beati-
tudine eorum, qui vocati ſunt ad eaſdẽ
nuptias, præ lætitia, & reuerentia in ter
ram cecidiſſe, & quaſi gratias agentem
adorare voluiſſe pro nuntio. Ita Gen.
17. audita promiſſione Iſaac naſcituri
Abraham præ lætitia, & venerandi ſtu-
dio cecidit: Cecidit (inquit) Abraham
in faciem ſuam, & riſit in corde ſuo di-
cens. Putas ne centenario naſcetur fi-
lius? Et Iud. 13. Manue, & vxor eius pro-
ni ceciderunt in terram. Poteſt hoc ex
cap. vltimo huius libri intelligi, in quo
Iohannes iterum cecidit vt angelum
adoraret ſimilia nuntiantem; hæc ſcili-
cet: Et nox vltra non erit, & non ege-
bunt lumine lucernæ, neque lumine
ſolis, quoniam Dominus Deus illumi-
nabit illos, & regnabunt in ſæcula ſæcu
lorum. Et dixit mihi: Hæc verba fideliſ-
ſima ſunt, & vera. Et quamuis ſupra
quoque quædam de beatitudine dixe-
rit, vt in fine cap. 7. & 11. tamen quæ
nunc dicit, expreſſiora ſunt, nec ad
quoſdam tantùm pertinent, vt illa, ſed
ad omnes, & quaſi iam proxima narran
tur. Pro his ergo, & pro iterata illa aſ-
ſeueratione: Hæc verba vera ſunt, quæ
in vtroque loco poſita eſt, gratias agit.
16 † Adde etiã quod cum hæc dicebat, viſi
bili ſpecie Angel⁹ apparuit, quaſi ſpeci
men quoddam Apoſtolo daturus futu
ræ illius felicitatis, qua angelis ſimiles,
& æquales homines futuri ſunt. Atque
ideo territus nimio illo ſplendore Io-
hannes cecidit ad pedes eius, ſicut ceci
dit cap. 1. cum primũ eundem angelũ
vidit, & ſicut ceciderunt Apoſtoli in
transfiguratione Domini.

De adorationis genere nulli dubiũ
eſſe debet, quin ita adorare Iohannes
voluerit, vt angelum adorari par erat,
ideſt, non vt creatorem, ſed vt creatu-
ram: non enim ignorabat aut ſoli Deo
dandam eſſe adorationem latriæ, aut
angelum eſſe eum, qui loquebatur, vt
initio libri, & ſæpe poſtea dixit: ange-
lum autem (ſicuti neque hominem,
etiam quatenus Deum repreſentat) nõ
eſſe adorandum ea adoratione, ne non
tam ad Deum, quàm ad ipſam creatu-
ram referri adoratio videatur. Nec nos *Adoratio*
moueat, vt adorationem latriæ eſſe cre *etiam crea-*
damus, verbum Adorare, aut Cecidiſſe *turis datur.*
ad pedes

ad pedes eius, cum vulgatum ſit in Scri-
ptura ſæpe hęc creaturis tribui, vt Gen.
19. Lot cum vidiſſet angelos, ſurrexit,
& iuit obuiã eis, & adorauit pronus in
terram. 3. Reg. 1: Inclinauit ſe Bethſa-
bee, & adorauit regem. Et mox: Et nun
tiauerunt regi dicentes: Adeſt Nathan
propheta. Cumque introiſſet in con-
ſpectum regis, & adoraſſet eum pronus
in terram, dixit Nathan, &c. Rectè er-
go adorat nuntium Dei ſummi, & bea
tum, & lætiſsima nuntiantem. Sed cur
17 prohibet angelus? † Hanc dubitationẽ
diluit Gregorius Hom. 8. in Euangelia,
vbi cum dixiſſet: Quia enim cœli rex
terram noſtræ carnis aſſumpſit, infir-
mitatem noſtram illa iam angelica cel
ſitudo non deſpicit: hoc etiã addidit:
Hinc eſt enim quod Lot, & Ioſue an-
gelos adorant, nec tamen adorare pro-
hibentur: Iohannes verò in Apocalypſi
ſua adorare angelum voluit, ſed tamen
idem hunc angelus ne ſe debeat adora-
re compeſcuit dicens: Vide ne feceris,
conſeruus enim tuus ſum, & fratrum
tuorum. Quid eſt quod ante redẽpto-
ris aduentum ab hominibus adorantur,
& tacent; poſtmodum verò adorari re-
fugiunt: niſi quod naturam noſtram,
quam priùs deſpexerant, poſtquam hãc
ſuper ſe aſſumptam conſpiciunt, pro-
ſtratam ſibi videre pertimeſcunt? Nec
iam ſub ſe, velut infirmam, contemne-
re auſi ſunt, quam ſuper ſe videlicet in
cœli rege venerantur, &c. Gregorium
ſequuntur Gloſſa, & Ansbertus, & Hay
mo, & Rupertus, & alij nonnulli, nec
18 immeritò. † At hoc addendum vide-
tur vt plenior cauſa reddatur, quod ex
verbis ipſius angeli colligitur, noluiſſe
angelum adorari ſe, quoniam præter
dignitatem, quæ hominibus acceſsit aſ-
ſumente filio Dei eorum naturã, hæc
quoque magna eſt, miniſtros Chriſti eſ
ſe eos, & ꝓphetas, & Euãgelicæ doctri
næ nuntios, tum etiam propter hanc
doctrinam vexari ab inimicis Chriſti.
Conſeruus (inquit) tuus ſum, & fratrũ
tuorum habentium teſtimoniũ Ieſu.
Et cap. 22: Conſeruus enim tuus ſum,
& fratrum tuorum prophetarum, &
eorum, qui ſeruant verba libri huius.
Ac ſi dicat: Mihi ſummè honori cum
eſt Chriſti miniſtrum eſſe, & eius my-
ſteria tibi nuntiare: cum tu igitur, & fra
tres tui mihi pares ſitis in eo, quod mi-
hi glorioſum eſt, ideſt, in reddendo te-
ſtimonium Ieſu Chriſti, nolo vt me
adores, Deum potiùs adora, à quo &
ego, & vos tantum honorem accepi-
mus. Itaque in honorem Chriſti non
vult adorari à Iohanne, quaſi oſtendẽs
quanti faciat Chriſtum, cum tanto ho-
nore eius amicos fideles proſequatur,
& faciat illud: Mihi autem nimis hono Pſal. 138.
rati ſunt amici tui Deus. Accedit, quod
cum de beatitudine loquatur, in qua ho
mines æquales angelis erunt, rectè, vt
hoc oſtendat, conſeruus Iohannis, &
æqualis appellari vult, potius quam
adorari.
19 *Habentium teſtimonium Ieſu.* † Id eſt Verſ. 10.
Habentium in ſe ſigna, quibus teſtẽn-
tur ſe eſſe Ieſu, & ipſum Ieſum eſſe ve-
rum filium Dei, vt expoſuimus cap. 6.
num. 39. Tales ſunt qui eum prædicant,
& annuntiant, & pro eo patiuntur. Hos
prophetas vocat, quoniam multi eorũ
habebant ſpiritum prophetiæ, vt abſcõ
dita ſcripturarum patefacerent, & ven
tura prædicerent, atque ita maiori au-
toritate teſtimonium de Chriſto red-
derent. Quare quod hic dixit: *Et fratrũ
tuorum habentiũ teſtimoniũ Ieſu*, cap. vlti-
mo apertiùs explicauit. Et fratrũ tuorũ
prophetarũ. Nec abſurdè exponeremus
prophetas quoque hic veteres commo
morari, qui etiam habuerunt teſtimo-
nium Ieſu, ideſt, multa de eo prædixe-
runt, & ſuis prædictionibus ſe Ieſu eſſe
teſtabantur.
Teſtimonium enim Ieſu eſt ſpiritus pro- Verſ. 10.
phetiæ. Spiritus prophetiæ qui eſt in te,
ſicut, & in alijs prophetis, & quo de
Chriſto teſtificaris, teſtimonium quod-
dam, & indicium eſt Ieſu, non enim da
tur nunc, niſi credentibus in Ieſum.
Quare cum tam apertum habeas teſti-
monium Ieſu, meritò non patior me
adorari abs te. Diximus etiam de hoc
cap. 6. num. 39.
20 *Et vidi cœlum apertum.* † Quoniam Verſ. 11.
dixit paulò ante: Quia venerũt nuptiæ
Agni, & vxor eius præparauit ſe, neque
ante futuræ ſunt nuptiæ, quam Chri-
ſtus vltionem de hoſtibus ſuis ſumat:
nunc de eius aduentu ad hanc vltionẽ
agit. Et quidem ſi verba præſentia tan-
tum

tàm conſideremus cum præcedentibus: manifeſtè ad extremum iudicium pertinere videbuntur. Sed ſi eorum locum intentis oculis luſtremus, videbimus nequaquam de iudicio illo verba fieri: ſed de deſcenſu Chriſti inuiſibili ad ſubueniendum ſanctis laborantibus, & cũ Antichriſto, & eius miniſtris certantibus. Et vidi (inquit) beſtiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prœlium cum illo, qui ſedebat in equo, & quæ ſequuntur. Tunc enim non erit Antichriſtus, nec poſſunt ad illum diem referri, quæ in eo loco ſcripta ſunt. Rectè ergo ait Ambroſius: Nullo modo æſtimare debemus quod hoc capitulum ad aduentum Chriſti pertineat, in quo ad iudicium venturus eſt, ſed potiùs ad electos, qui in fine mundi naſcituri ſunt: fine etenim mundi inſtante veniet Dominus cum ſanctis ſuis vt pugnet per ipſos cõtra Antichriſtum, & miniſtros eius. Et idem repetit poſteà cum venit ad explanationem verborum, quæ retulimus. Vt igitur ea, quæ præceſſerũt de nuptijs, ad conſolationem ſanctorum ſcripta ſunt, vt viriliter pro tanta ſpe pugnent, ita nunc vt ſciant ſe non eſſe in illo certamine à Chriſto deſerendos, ſed eum inuiſibiliter affuturũ vt pro ſe pugnet, eum equo albo deſcendentem facit. Meritò autem videt cœlum apertum, quoniam Chriſtus, & magna ſanctorũ multitudo è cœlo veniunt in terram, ſicut portæ vrbis aperiuntur turbis per eas erumpentibus.

Verſ. 11. † *Et ecce equus albus.* In equo albo cor-
21 pus Chriſti immaculatum, vt diximus cap. 6. nu. 6. ſiue eius humanitatem plerique intelligunt, quod mihi hoc quidẽ loco parum probatur, quoniam angeli, qui ſunt exercitus eius, etiam vehuntur equis albis, & Zacharias cap. 1. vidit equos albos, quibus ſcilicet vehebãtur angeli, nec poteſt in illis aliqua humanitas deſignari. Equum ergo ei tribuit, quoniam quaſi ducem ad prœlium venientem inducit, & equus multum in prælio equitem iuuat, vt diximus in eodem cap. nu. 7. & 8. ſignificat ergo benè inſtructum, & paratum bellatorem, vt in eodem loco dictum eſt. Albus eſt equus, vt victoria futura ſignificetur, albus enim color, vt ſæpe dictum eſt, lætitiam indicat. Inde Apoc. 6. eques ille, qui exiuit vincens vt vinceret, equo albo inſidebat.

Et qui ſedebat ſuper eum vocabatur Fidelis, & verax. Fidelis, quia quidquid ſuis promiſit, cumulatè redditurus eſt. Verſ. 11. Verax eadem ratione dicitur, quaſi conſtãs in promiſsis. Sed videtur, hoc etiã ad impios referendũ, vt verax etiã dicatur, quia eos ita, vt dixit, puniet. [Opportuneq; nunc his nominibus appellatur, cum venit vt fidem, & veritatem ſuam re ipſa præſtet.]

Verſ. 11. *Et cũ iuſtitia iudicat, & pugnat.* In Græco, & in nonnullis codicibus Latinis legitur: Et in iuſtitia iudicat, ſed idem ſenſus eſt. Deſcripſerat enim eum magna potentia venientem, & ne quis illũ forte falſe credat viribus, & potentia abuſiturum, aut omnes perditurum, dicit eum iuſtè iudicare omnium merita, nulliq; nociturum, & aduerſus neminem pugnaturum, niſi aduerſus eum, qui pœ-
22 nas ſuis factis commeruerit.

Verſ. 12. *Oculi autẽ eius ſicut flãma ignis.* † Quod eſt irati, & ſupplicia inferre molientis, vt diximus cap. 1. nu. 90.

Verſ. 12. *Et in capite eius diademata multa.* Hæc ſignificant quod paulò poſt ait: Et habet in veſtimẽto, & in femore ſuo ſcriptum: Rex regum, & Dominus dominantium. Itaque multa diademata habet, vt oſtendat ſe habere coronas, id eſt poteſtates, omnium regum, ſicut ait Matth. vltimo: Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo, & in terra. Quod etiã ad eorum conſolationẽ dicitur, in quorum auxilium deſcendit, vt ſciant nullam fore tantam opprimentium vim, quæ non cedat auxiliatoris ſui potẽtiæ. Verſ. 12.

Habens nomen ſcriptum, quod nemo nouit, niſi ipſe. Quod nam hoc nomen ſit, paulò poſt docet: Et vocatur nomen eius Verbum Dei. Sed hoc nomen nemini notum eſſe, niſi ipſi, hoc indicat, nullam creaturam plenè, atque integrè cognoſcere, ac comprehendere Diuinam Verbi generationem. Arethas: Ignotum eſſe nomen ſignificat incomprehenſibilitatem ſubſtantiæ ipſius, &c. Ex parte igitur ſciunt Sancti nomẽ filij Dei, & ex parte neſciunt, vt ait Ambroſius. Verſ. 13.

Et

Verſ. 13. *Et veſtitus erat veſte aſperſa ſanguine.*
Pleriq; veſtem aſperſam ſanguine cor
pus Chriſti interpretatur ſanguine tin
ctum, quem pro nobis fudit in cruce.
Quod mihi minimè probatur, quoniã
Chriſtus habet quidem veſtigia vulne
rum, ſed corpus ſanguine aſperſum nõ
23 habet. † Cõfirmãt hoc verbis Iſaiæ cap.
63: Quare ergo rubrũ eſt indumentũ
tuum, & veſtimenta tua, ſicut calcan-
tium in torculari? Verùm hæc nihil, vt
arbitror, ad rem, quoniã Iohannes de-
ſcribit Chriſtum venientem ad occidé
dum aduerſarios ſuos: Iſaias autem fa-
cit poſt victoriam, & poſt cæſos hoſtes
in cœlum cum triumpho reuertẽtem.
Quo tempore rubra habere veſtimen-
ta dicitur, quæ ſanguine cæſorum ho-
ſtium reſperſa ſunt, ſicut ipſe reſpon-
det: Calcaui eos in furore meo, & con-
culcaui eos in ira mea, & aſperſus eſt
ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea,
& omnia indumenta mea inquinaui.
Quare ſi Iohannes ſimiliter deſcribe-
ret nunc reuertentem in cœlum, ac nõ
potiùs deſcendentem, ex hoc teſtimo
nio Iſaiæ optimè locus explicaretur:
nec tamen ita veſtem corpus eſſe inter
pretaremur. Arbitror equidem, vt ve-
ſtis ſanguine aſperſa apud Iſaiam cruẽ-
tum ſupplicium iam de inimicis ſum-
ptum ſignificat, ita nunc ſupplicium ſu
mendum, & ſanguinem hoſtium fun-
dendum ſignificare. Hoc etiam indicat
venire Chriſtum ad ſubueniendum ele
ctis laborantibus, & ad vltionem ſan-
24 guinis iuſtorũ ab impijs effuſi. † Quẽad
modum autem ſi quis ad vltionem ami
ci nefariè extincti procederet, & palliũ
eius ſanguine tinctum ferret, vt memo
ria, ac dolore impiæ cædis magis ſe ad
pœnas acriores ſumendas excitaret: ita
Chriſtus, vt doceat ſe recordari iuſto-
rum, & ſcelera in eos patrata vindicare
velle, veſtẽ habet aſperſam ſanguine.

Verſ. 14. *Et exercitus, qui ſunt in cœlo, ſequeban-
tur eum in equis albis.* Hunc locum Gre-
gorius lib. 31. Mor. cap. 12. exponit, cu-
ius verba omnia in Commentarium
ſuum ſine autoris nomine tranſtulit
Anſbertus. Equus (inquit) eſt vnicuiq;
ſanctæ animæ corpus ſuum, quod vide-
licet nouit & ab illicitis continentiæ
freno reſtringere, & rurſum caritatis
impulſu exercitatione boni operis re-
laxare. Equi is ergo nomine anima ſan
cti viri exprimitur, quæ iumentum cor-
25 poris bene ſubditum regit. † Vnde & Io
hannes Apoſtolus in Apocalypſi Do-
minum contemplatus ait: Et exercitus,
qui ſunt in cœlo, ſequebantur eum in
equis albis. Multitudinem quippe ſan-
ctorum, quæ in hoc martyrij bello ſuda
uerat, rectè exercitum vocat: qui id cir
co in equis albis ſedere referũtur, quia
nimirum eorũ corpora & luce iuſtitiæ,
& caſtimoniæ cãdore claruerũt. &c.
Verùm quoniam ſatis oſtenſum eſt
non hic de vltimo iudicio agi, ſed de au
xilio, quod Chriſtus electis affert labo-
rantibus; non video quomodo marty-
res hic intelligantur, aut eorum corpo
ra equi dicantur, cum tunc nulla corpo
ra habituri ſint. Accedit quod exerci-
tus cœli ſemper angeli intelligũtur, vt
cum dicitur Dominus exercituum, &
Luc. 2: Et ſubito facta eſt cum angelo
multitudo militiæ cœleſtis laudantium
Deum, &c. Quare angelos ſine dubio
intelligere debemus, atque eos præſer
tim, qui hominum curam gerunt, quẽ-
admodum & Zachariæ. 1. angeli cuſto-
des hominum in equis albis ſedent: Et
poſt eum equi ruſi, varij, & albi, vt ſuo
loco expoſuimus. Equi ergo albi id
ipſum ſignificant, quod diximus nu. 21.
26 *Veſtiti byſſino albo, & mundo.* † In byſ Verſ. 14.
ſino angelorum ſanctitatem, & inno-
centiam indicat, ſicut de ſanctis ipſe
expoſuit in hoc ipſo capite: Byſſinum
enim iuſtificationes ſanctorum ſunt.

Et de ore eius procedit gladius acutus. Verſ. 15.
Nonnulli codices Græci habẽt: Et vtra-
que parte acutus, δίστομος ὀξεῖα, id eſt,
anceps, acutus, quod eſt ex vtraque par
te acutus. Ita & Primaſius, & ante eos
ſic legit Cyprianus lib. 2. cõtra Iudęos,
cap. vltimo. Andreas etiam, & Arethas
ita legunt. Sed multi alij libri tam Græ-
ci, quam Latini, habent tantummodo:
Gladius acutus, & cum his Beda. Et licet
parum referat ad ſenſum, fortè hæc po-
ſterior lectio verior eſt, & illud *Ex
vtraque parte*, additum eſt ex loco ſimi-
li cap. 1: Et de ore eius gladius vtraque
parte acutus exibat, quod ſæpe fieri ſo-
let. Quemadmodum Matth. 7. Nolite
iudicare, vt non iudicemini; vbi quæ-
dam

dam exemplaria addunt: Nolite condemnare, vt nô condemnemini, quod non eſt in Græco, ſed deſumptum videtur ex Lucæ. 6. vbi legimus: Nolite iudicare, & non iudicabimini, nolite condemnare, & non condemnabimini. Hoc gladio acuto ſententia ſignificatur mortis, ſiue iuſsio ore Chriſti in impios proferenda, quod ſatis expoſuimus cap. 1. num. 106. & 107. ac ſi dicat, Lingua eius gladius quidam erit, multos enim occidet, ſicut ait paulò poſt: Et ceteri occiſi ſunt in gladio ſedentis ſuper equum, qui procedit de ore ipſius. Simile eſt illud Iſaiæ. 11: Et percutiet terram, virga oris ſui. Pro quo Lxx. vertunt: Verbo oris ſui.

Verſ. 15. *Vt in ipſo percutiat gentes*. Omnes impios, qui ſanctis aduerſantur.

Verſ. 15. *Et ipſe reget eas in virga ferrea.* † Hoc
27 eſt acerrimè puniet, & duriſsimum in illas imperium exercebit. Eadem verba ſunt in cap. 2. quæ copioſè explanauimus in eodem loco, num. 43. & ſequentibus. Arethas: Ferrea virga non eſt ad regendum, ſed ad confringendum eos, qui in vita lutei ſunt, & parati vt conterantur.

Verſ. 15. *Et ipſe calcat torcular vini furoris.* Ipſe eas grauiſsimis ſupplicijs afficiet. De calcatione torcularis diximus cap. 14. num. 88. De vino furoris in eodem capite, num. 58. & ſequentibus.

Verſ. 16. *Et habet in veſtimento, & in femore ſuo ſcriptum.* Hunc locum Gregorius expoſuit Hom. 13. in Ezec. & veſtimentum eſſe putat humanitatem Chriſti, per quam mundo eius maieſtas innotuit, & ideo in veſtimento ſcriptum habere dicitur: *Rex regũ:* & Gregorium Anſbertus, & quidam alij ſequuntur. Sed nos iuxta id, quod de veſte eius ſanguine aſperſa diximus. num. 22. & ſequentibus ita vt iam cœpimus, exponere debemus. Et quoniam veſte illa cruentata vltionem futuram ſignificauit, & ſanguinem hoſtium fundendum, rectè in eadem ſcriptum eſt: *Rex regum, & Dominus dominantium*, vt intelligamus reges etiam potentiſsimos, & omnes, qui plurimis dominantur, ipſi eſſe ſubijciendos, neminemque ex ijs fore, qui eius potentiæ reſiſtere valeat, propter hoc dixit cap. 17. de regibus ſocijs Antichriſti: Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos,
28 quoniam Dominus dominorum eſt, & rex regum. † Et quemadmodum viſio veſtis cruentatæ non ſignificat ipſum talem veſtem eſſe habiturũ, ſed ore irato, & terribili magna indicia vltionis ſumendæ præ ſe ferre, ita hęc inſcriptio nihil aliud indicat, quam omnibus hominibus manifeſtam tunc fore eius potentiam, ex ijs quæ faciet; & ex multitudine eorum qui occidentur, &c. Eadem ergo veſtis, quæ habet ſanguinem aſperſum, habet & hanc inſcriptionem, quoniam ſimul, & iram in aduerſarios magnam oſtendet, & potentiam ad puniendum. In femore autem generis propagatio intelligi ſolet, vt etiam adnotauit Gregorius Hom. 13 in Ezec. & Anſbertus, & Beda, & alij. Ita dictum eſt Exo. 1. Omnes animæ eorum, qui egreſsi ſunt de femore Iacob. & Geneſ. 24. Abraham ſeruum ſuum iurare iuſsit hoc ritu: Pone manum tuam ſubter femur meum, vt adiurem te, &c. *Femur.*

29 † Et quoniam Chriſtus omnes electos, quos per Euangelium, & per lauacrum regenerationis patri ſuo genuit, (de quibus ait Iſai. 8: Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus, & reliquos electos ante eius aduentum reges tunc facturus eſt, id eſt in regno cœlorum cum magna poteſtate, & beatiſsima omnium bonorum vbertate collocaturus eſt, iure habet ſcriptum in femore: *Rex regum, & Dominus dominantium,* quia & ipſe rex eſt, & Dominus, & reges gignit, ac dominos: qui etiam in die iudicij, vt reges, & domini, iudicabunt, iuxta illud Sapien. 3: Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis.

Et vidi vnum angelum ſtantem in ſole. *Verſ. 17.* Stat quaſi exhortans, & voce magna vocans, vt continuò videbimus. *In ſole* verò ſtat, vt indicetur id quod prædixit, faciendum eſſe in conſpectu ſolis huius, id eſt, omnibus videntibus, & ne minerem tantam ignorante, quemad-

modum ſolem omnes vidēt, & omniū oculis expoſitus eſt.

Verſ. 17. *Et clamauit voce magna.* † Cur voce
30 magna clamet continuò docet, quia ſcilicet clamabat ad omnes aues, etiam ad longiſsimè diſtātes, vt omnes in vnum locum conuenirent, ſimul etiam ſubindicatur rei, quæ narratur, magnitudo.

Verſ. 17. *Venite, & congregamini ad cœnam magnam Dei.* Chriſtum ducem cum exercitu ad prœlium venientem deſcripſit, nunc prœlij exitum docet, & vt indicet quamplurimos ab eo eſſe interficiendos, vocat omnes aues ad cœnam magnam Dei, id eſt, ad conuiuium, quod illis Deus parauit ex cadaueribus eorum, qui occidendi ſunt. Solent enim hoſtium cadauera, cum plurima ſunt, in campo ipſo inhumata auibus in eſcam relinqui. Ita loqui ſolent prophetæ, cum magnam ſtragem edendam eſſe prænunciant. Iere. 7: Et erit morticinum populi huius in cibos volucribus cœli, & beſtijs terræ, & non erit qui abigat. Et cap. 12: Venite, congregamini omnes beſtiæ terræ, properate ad deuorandum. Ezec. 39: Dic omni volucri, & vniuerſis auibus, cunctiſque beſtijs agri: Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem ſuper montes Iſrael, vt comedatis carnem, & bibatis ſanguinem, carnes fortium comedetis, & ſanguinem principum terræ bibetis, &c.

Verſ. 18. *Vt manducetis carnes regum.* † Illo-
31 rum, qui Antichriſto adhærebunt, de quibus dixit cap. 17. Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, &c. His verbis, & ſequentibus docet plurimos ex omni hominum genere, & conditione fore damnandos.

Verſ. 18. *Et carnes tribunorum* χιλιάρχων, qui mille viris præfecti ſunt, vt diximus cap. 6. nu. 56. latiùs.

Et carnes equorum, & ſedentium in ipſis. In prœlijs non equites modo, ſed etiam equi ſæpe cadunt, quod ſine dubio continget in tanti exercitus interitu. Itaque propriè hæc, & ſine vlla figura melius accipimus. Poſſet & tota oratio figurata intelligi, vt in equitibus homines potentes, & nobiles, ac diuites ſignificentur, qui ſcilicet in militibus præcipui ſunt: in equis autem eorum potentia, ac diuitiæ, quibus inter ceteros eminebant, & quibus maximè confidebant, vt equites equis, iuxta illud Pſal. 19: Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei noſtri inuocabimus, atque hæc omnia, cum eorum dominis in die illo diſperdenda eſſe vaticinatur: ſed verius eſt ſine dubio quod ante dixi.

Et vidi beſtiam. Cap. 13. beſtiam Antichriſtum dixit, cap. verò. 17. Diabolum. Quæritur ergo vtrum nunc intelligat in beſtia? Et reſpondendum eſt, Antichriſtum intelligi, ita enim hoc indicant verba, quæ ſequuntur, vt nullus relinquatur dubitandi locus. *Verſ. 19.*
32 † Ita ſiquidem ait. Et apprehenſa eſt beſtia, & cum ea Pſeudopropheta, qui fecit ſigna coram ipſo, quibus ſeduxit eos, qui acceperunt characterem beſtiæ, & qui adorauerunt imaginem eius. De Pſeudo propheta illo præcurſore Antichriſti multa diximus cap. 13: Reges ergo terræ, & exercitus eorum illi ſeptem reges ſunt, qui Antichriſtum ſequentes contra Chriſti ſeruos pugnabunt, hoc enim eſt pugnare cum ſedente in equo, & cum exercitu eius, quia Chriſtus in ſuis eſt, & illos pugnātes tuetur per angelos ſuos. Siquidem idcirco dixit: Saule, Saule, quid me perſequeris? Nō tā enim Chriſtianos, quam Chriſtum ipſum perſequebatur, qui illos hoc tantùm nomine oderat, quod eſſent Chriſtiani. *Act. 9.*

Et apprehenſa eſt beſtia, & cum ea Pſeudopropheta. Metaphoram ſeruat prœliorum, in quibus multi occiduntur, multi viui capiuntur, vt vel occidantur, vel libertati donentur. Et quia Antichriſtus cum ſuo præcurſore non occidetur, ita vt reliqui, ſed viui ambo mittentur in infernum, vt ſtatim ait, eleganter dixit apprehenſam eſſe beſtiam, & cum ea Pſeudoprophetam. *Verſ. 20.*

Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis. † Stagnum ignis dicit, quia *Verſ. 20.*
33 fouea illa maxima inferorum tota *Stagnum ignis.*

plena

plena eſt igne, & vndique damnati ein guntur, & operiuntur igne illo, ſicut piſces aqua in ſtagno. Nec fluuium dixit, ſed ſtagnum, quoniam non fluit, aut mouetur ignis, vt aquæ fluuiorum, ſed ita eſt in fouea illa, ſicut aqua in ſtagno.

Quomodo occidendus ſit Antichriſtus. Eſt autem magna, & perdifficilis quæſtio, quomodo Antichriſtus mittendus dicatur viuus in ſtagnum ignis, cum Paulus. 2. Theſſ. 2. ſcrip erit: Quē Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui: & ante eum Iſaias dixerit cap. 11. Et percutiet terram virga oris ſui, & ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium? Locum quidem Iſaiæ poſſemus quoquo modo eludere, dicere mus enim cum Cyrillo, & Procopio, ita impio dæmones intelligi: ſed Pauli verba non ſinunt, qui ſine vlla dubitatione loquitur de Antichriſto. Variè hæc verba exponunt, quomodò ſcilicet viuus mittatur Antichriſtus in infernum, ſed ita, vt recte ferre neceſſe non ſit. † Bedæ, & Anſelmi, &
34 Thomæ expoſitio plus cæteris habet probabilitatis, Antichriſtum, & Pſeudoprophetam eſſe quidem interficiendos, ſed dici mitti eos viuos in ſtagnum ignis, vt intelligamus eorum pœnas multò fore acerbiores, quam aliorum, ſicut grauius cruciatur qui viuus in ignem conijcitur, quàm qui ante gladio interficitur. At nec mihi omnino placet. nam neque ita loqui ſolet Scriptura, neque ſatis commodè dicta ita loquuntur, vbi de ve-ra eorum morte agitur, & de ſupplicio tantorum ſcelerum, quo Romanam ſcribi oportebat, non erat inſolita locutione obſcurandum. Ergo Iohannis verba, quoniam apertiſſima ſunt, nec aliter explicari poſſunt, niſi admodum violenter, ita vt ſonant intelligamus, ſedantique Antichriſtum cum ſuo Pſeudopropheta viuum ad inferos eſſe rapiendum. Quid igitur Paulo reſpondebimus? Sanè Antichriſtum interficiendum dici, quoniam ſubitò rapietur à dæmonibus Chriſto iubente (hoc enim ſignificat, Spiritu oris ſui, verbo ſuo, iuſſu ſuo, vt docent Chryſoſtomus, & Theophylactus, & alij) & deſinet eſſe inter viuentes, totaque ſua potentia, & tyrannide ſpoliabitur, & ducetur ad locum mortuorum. Nam perire, & interfici, & non eſſe dicuntur, qui in magnas calamitates incidunt, & qui vniuerſa dignitate ſua, ac poteſtate priuantur, & illi etiam, qui inter homines non apparent, ſed ad locum ducuntur mortuorum. Ita cap. 17. dictum eſt: Beſtia, quam vidiſti, fuit, & non eſt, & aſcenſura eſt de abyſſo, & in interitum ibit, id eſt, poteſtate ſua priuabitur. Et Cyrillus, atque Procopius verba Iſaiæ exponentes de dæmonibus: Et ſpiritu labiorum ſuorū interficiet impium non dubitarunt dæmones dicere interfectos eſſe à Chriſto, quod eis potentiam ſuam abſtulerit. Et quod illa ad Iſaiam cap. 34: Quoniam inebriatus eſt in cœlo gladius meus, Hieronymus de deturbatione, & ſupplicio dæmonum interpretatus eſt. Sed maniſeſtiſſimum exemplū habemus Num. 16. vbi de Dathan, & Abiron, qui viui deſcēderūt in infernū, Moyſes ait: Si cōſueta hominū morte interierint, & viſitauerit eos plaga, qua, & ceteri viſitari ſolent: non miſit me Dominus. Interituros dicit, ſed non morte cōſueta. Et paulò poſt: Deſcenderuntque viui in infernum operti humo, & perierunt de medio
36 multitudinis. At verò omnis Iſrael, qui ſtabat per gyrum, fugit à clamore pereuntium. † Docet cur perire dixerit, quos viuos in infernum deſcendiſſe affirmat, quod ſcilicet de medio viuentium ſublati ſint in locum mortuorum ducendi. Simile eſt, & eodem modo intelligendum illud Pſalm. 54. quo Dauid alludit ad eamdem hiſtoriam: Veniat mors ſuper illos, & deſcendant in infernum viuentes. Ex his intelligitur non eſſe verum, quod quidam tradunt de morte Antichriſti, & his verbis explicatur ab Haymone in cap. 11. Iſaiæ. Quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, hoc eſt potentia iuſſionis ſuæ. Nam licet à Michaele (vt quidam aſſerunt) interficiatur, Domini tamen nutu totum hoc implebitur. Occidetur autem (ſicut doctores tradunt) in monte Oliueti in papilione

ac ſolio ſuo, illo in loco cõtra quem cœlos Dominus aſcendit. Hæc Haymo. Etenim propriè non occidetur, ſed deſinet eſſe inter viuentes, & priuabitur omni ſuâ potentia, & lætitia ad locum mortuorum ductus. Rapietur autem à dæmonib⁹, quorũ hoc officiũ eſt, ſed iuſſu fortaſſe Michaelis, certè iuſſu Chriſti, ſiue id per Michaelem dæmonibus innoteſcat, ſiue per ipſam Chriſti iuſsionem. Dehiſcet ergo terra ſubitò, & viuus cum ſuo Pſeudopropheta rapietur ad ignem gehennæ. Nec obſtat ſtatutum eſſe hominibus ſemel mori, hæc enim acerbior pœna eſt omni morte, & quod in pauci certa aliqua ratione fit, non derogat legi communi, præſertim ipſo legiſlatore iubente, & legis ſupplicium in alterum, quod grauius ſit, commutante. [Andreas Cæſarienſis: Meritò autem hi cõmuni morte non moriuntur, ſed in ictu oculi extincti in ſecundam mortem lacus ſulphuris condemnantur, quemadmodũ inquit Apoſtolus de alijs non dormituris, ſed ducẽdis in momẽto, in ictu oculi. Et hi quidem meritò in iudicium venient, ij verò de quibus nũc loquimur, vt impij, & aduerſarij Dei, non in iudicium, ſed in condemnationem. Si autem quibuſdã hoc non probatur, quoniam Apoſtolus ait Antichriſtum occidi ſpiritu Diuinæ iuſsionis, & quia nõnulli ex doctoribus affirmant inueniri quoſdam viuentes poſt interfectionẽ Antichriſti: eos quidem qui à Daniele beati prædicantur, viuentes dicemus: hos verò corpore incorrupto poſt euerſam eorum poteſtatem à Deo igni Gehennæ tradi, quæ ipſis erit mors, & interfectio, quę Dei iuſſu futura erat. &c.

Verùm, quoniam illud de Dathan, & Abiron ſimile eſt huic, quod nunc dicitur, & eos multi affirmant non perueniſſe viuos ad locum damnatorum, ſed mortuos eſſe in via, atque ibi corpora remanſiſſe, animas autem deſcendiſſe in Gehennam, vt Abulenſis in cap. 16. Numerorum, Quæſt. 20, Lyranus, Hugo Cardinalis, Dionyſius: hoc potiùs dicendum arbitror, & probabilius videtur, Antichriſtum, & Pſeudoprophetam viuos abſorbendos eſſe à terra, ſed terra iterum ſe concludente ante perituros, quam Gehennam attingant. Atque ita lex impletur, de qua Heb. 9: Statutum eſt hominibus ſemel mori, & interficitur Antichriſtus iuſſu Chriſti, ſicut docuit Paulus, terra eum deuorãte, & continuò ſe concludente & non cogimur fateri corpus eius immortale eſſe apud Gehennam ante diem iudicij. Quomodo ergo Iohannis verba interpretabimur? Primùm hoc dicemus: Qui viuus mittitur in ignem, ſatis eſſe ſi viuus ſit cum mitti incipit, etiam ſi viuus non perueniat ad ignem. Ierem. 38: Et ſubmiſerunt Ieremiam in funibus in lacum, in quo non erat aqua, ſed lutum: deſcenditque Ieremias in cœnum. Si ſatis fuiſſet dicere. Submiſerunt Ieremiam in lacum, vt perueniſſe putaretur ad cœnum, non addidiſſet: Deſcenditque Ieremias in cœnum. Sed apertiùs Danielis. 6: Et in locum leonum miſsi ſunt ipſi, & filij, & vxores eorum. Et non peruenerunt vſque ad pauimentum laci, donec arriperent eos leones. Satis ergo erit Antichriſtum viuere cum à terra abſorbetur, vt viuus miſſus dicatur in infernum, etiam ſi viuus illuc non peruenerit. Dicemus etiam eos viuos miſſos eſſe in ſtagnum ignis, quoniam viuos terra deglutiet, & omnibus apparebit eos viuos deſcendiſſe in infernum. Solet enim Scriptura ſæpe de rebus loqui iuxta vulgare hominum iudicium, & iuxta id, quod foris apparet. Atque ita etiam interpretanda ſunt verba capitis. 16. Numerorum: non, vt plerique interpretantur, infernum ibi ſepulcrum dici. Atque ideo Moſes ait: Sin autem nouam rem fecerit Dominus, vt aperiens terra os ſuum deglutiat eos, & omnia quæ ad illos pertinent, deſcẽderintque viuentes in infernum, ſcietis quod blaſphemauerunt Dominum. Nec enim populus ſcire poterat eos viuos deſcendere in infernum, ſed ad hoc ſatis erat videre terram dehiſcentem, & illos deglutientem.

Sibylla quidẽ mortẽ Antichriſti non tacuit initio libri tertij, ſed ita tamẽ loquitur, vt quaſi ſubita flamma eum, ſuoſq; rapiendos eſſe ſignificare videatur, ita enim ait.

Ἀλλ'

Ἀλλ' ὁπόταν μεγάλοιο θεοῦ πελάσωσιν ἀπειλαί,
Καὶ δυνάμεις, φλογέεσσα δι' οἴδματος εἰς γαῖαν ἥξει,
Καὶ Βελίαρ φλέξει, καὶ ὑπερφιάλους ἀνθρώπους
Πάντας, ὅσοι τούτῳ πίστιν ἐνεποιήσαντο.

Hoc eſt.

Sed cum magni Dei appropinquauerint minæ,
Et poteſtas ardens inundans in terrã veniet,
Et Beliar incendet, & ſuperbos homines.
Omnes quicumq; ei fidem præſtiterunt.

Niſi fortè iram Chriſti impios interficientis poetico more poteſtatem ardentem vocat.

Verſ. 20. *In ſtagnum ignis.* † Hic varia lectio eſt,
quidam enim legunt: In ſtagnum ardẽs
37 igne, & ſulphure, vt Primaſius, alij: In
ſtagnũ ignis ardẽtis ſulphure, atq; hãc
veriſsimã lectioné eſſe arbitror, & ita
eſt in Græco. Quæritur vtrùm figurata
ſit hæc locutio, an propria, vt verũ ſul-
phur eſſe apud inferos credendum ſit.
Nã figuratã eſſe videtur Iſaias docere
cap. 30. cũ de gehẽna ait: Nutrimẽta eius
ignis, & ligna multa: flatus Domini, ſic
ut torrens ſulphuris, ſuccendens eam.
In quem locum Hieronymus Meta-
phoricam locutionem eſſe affirmat, &
res ipſa teſtatur. Si enim ſulphur apud
inferos eſt, nutriendi illius ignis cauſa
eſt, ſi autẽ ſulphure nutritur ignis, quid
neceſſe fuit dicere: Flatus Domini, ſic-
ut torrens ſulphuris, ſuccendens eam,
quibus verbis nõ ſulphure, ſed volunta
te Domini nutriri docemur. Deinde
abſurdum videtur hoc ſulphur conce-
dere, æternũ enim eſſe oportet, vt æter
nũ ignẽ nutriat. At vnde gignetur no-
uum ſulphur, quod ſufficiat æternitati?
38 aut quæ cauſa creata illud gignet? † Re
ſpondeo, verũ ſulphur eſſe apud infe-
ros, idq; haud obſcurè ex ſcriptura intel
ligi. Nam igne, & ſulphure pluit ſuper
Sodomã, & vicinas ciuitates, quam pœ
nam Iudas Apoſtolus æterni ignis pœ-
nã eſſe ſcribit: Sicut Sodoma, & Gomor
rha, & finitimæ ciuitates ſimili modo ex
fornicatæ, & abeuntes poſt carnem al-
terã, factæ ſunt exemplũ æterni ignis
pœnam ſuſtinentes. Et apertiùs Apoc.
14. Excruciabitur igne, & ſulphure in

Anſulphur ſit apud inferos.

conſpectu angelorum ſanctorũ, & an-
te conſpectum Agni: Et cap. 20. Et Dia
bolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in
ſtagnum ignis, & ſulphuris, vbi & be-
ſtia, & Pſeudopropheta cruciabuntur.
Et cap. 21: Pars illorum erit in ſtagno ar
denti igne, & ſulphure. Atque hæc eſt
cõmunis ferè ſententia eorum, qui hos
omnes Apocalypſis locos interpretan
tur, & Alfonſi Abulenſis epiſcopi in
Matth. cap. 25. Q. 560. quam iiſdem lo-
cis comprobat, Quod autem ex Iſaia
obiecimus, in hoc Metaphoricum eſt,
quod flatum Domini ponit incenden-
tem illum ignem, qui ſimilis dicitur
torrenti ſulphuris, vt ignem ſemper ar
dere Domini voluntate intelligamus,
perinde ac ſi torrens ſulphuris in illum
39 influeret. † Sulphur autem intellexit,
cum dixit: Ligna multa. Sed, vt doce-
ret Deum ſemper conſeruaturum eſſe
tam ignem, quam ſulphur, quo nutri-
tur, addit illud: Flatus Domini, ſicut tor
rens ſulphuris, ſuccedens eam. Itaque
non conſumitur igne ſulphur, & no-
uum in cõſumpti locum ſuccedit: ſed,
vt corpora ipſa damnatorum vruntur,
nec vnquam conſumentur, ita & ſul-
phur. Ponendum autem ſulphur fuit,
vt eſſet aliqua materia, in qua ignis in-
cenderetur in loco illo ab eiuſdẽ ignis
natura alieno: deinde etiam vt fœtore
ſuo damnatorum pœnas augeret, nec
odoratui deeſſent ſua cruciamenta,
quæ alijs ſenſibus non deerunt. Confir
mat hoc Ansbertus, cum ait; Terribili-
ter autem locus ſupplicij ſtagnũ ignis,
& ſulphuris eſſe perhibetur. Stagnum
ſcilicet, quia demergit, ignis autem,
quia exurit, ſulphur verò, quia quos de
mergit, ſimul & exurit; & continuis
fœtoribus replet: Atque hoc per Dei
potentiam fiet ſine vlla reſolutione
ſulphuris, vt loco citato explicauit
Abulenſis.
40 *E ceteri.* † Qui minus peccauerant. Verſ. 21.
Occiſi ſunt gladio. Interfecti ſunt iuſſu Verſ. 21.
Chriſti, vt iam diximus num. 26. occidẽ
tur autem quomodo exercitũ Gog, &
Magog occidendũ eſſe dicemus cap. 20.
Et omnes aues ſaturatæ ſunt. Hoc pro- Verſ. 21.
priè, & ſine vlla Metaphora intelligitur:
in cãpo enim infinita propè cadauera
relinquẽtur, quæ comedẽtur ab auibus.

Argumentum Capitis. XX.

Angelus Diabolũ in abyſſum detruſum ligat poſt multos annos exiguo
tẽpore ſoluendũ. Videt in cœlo beatitudinẽ eorum, qui non adora-
uerunt beſtiam, neque charactere eius inſigniti ſunt. Soluitur Dia-
bolus, & ſeducit gentes, in iiſque Gog, & Magog, vt pugnent aduer-
ſus ſanctos: ſed igne cœlitus demiſſo occiduntur, & Diabolus mitti-
tur in ſtagnum ignis. Iudicem ſedentem in throno videt, & omnes ho
mines coram eo vt iudicentur, & omnes, qui non ſunt ſcripti in libro
vitæ mittuntur in ſtagnum ignis.

Caput. XX.

1 *ET vidi angelum*
deſcendentem de
cœlo, habẽtem cla-
uem abyſſi, & ca-
tenam magnam in
2 *manu ſua. Et ap-*
prehendit draconem ſerpentem anti-
quũ, qui eſt Diabolus, & Satanas, &
3 *ligauit eum per annos mille. & mi-*
ſit eum in abyſſum, & clauſit, & ſi-
gnauit ſuper illum, vt nõ ſeducat am-
plius gentes, donec conſummentur
mille anni, & poſt hæc oportet illum
4 *ſolui modico tempore. Et vidi ſedes:*
& ſederunt ſuper eas, & iudiciũ da-
tum eſt illis, & animas decollatorum
propter teſtimonium Ieſu, & propter
verbum Dei, & qui non adorauerũt
beſtiam, neque imaginem eius, nec
acceperunt characterem eius in fron
tibus aut in manibus ſuis, & vixerũt,
& regnauerũt cum Chriſto mille an-
5 *nis. Cæteri mortuorum nõ vixerũt,*
donec cõſummentur mille anni. Hæc
6 *eſt reſurrectio prima. Beatus, &*
ſanctus qui habet partẽ in reſurrectio
ne prima, in his ſecunda mors nõ ha-
bet poteſtatem: ſed erunt ſacerdotes
Dei, & Chriſti: & regnabunt cũ illo
mille annis. Et cùm conſummati
7 *fuerint mille anni, ſoluetur Satanas*
de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet
Gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angu
los terræ, Gog, & Magog, & congre
gabit eos in prœlium, quorum nume-
8 *rus eſt ſicut arena maris. Et aſcẽde*
runt ſuper latitudinem terræ, & cir-
cuierunt caſtra Sanctorum, & ciuita
9 *tem dilectam. Et deſcendit ignis à*
10 *Deo de cœlo, & deuorauit eos. &*
Diabolus qui ſeducebat eos, miſſus
eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris, vbi
& beſtia, & pſeudopropheta crucia-
buntur die ac nocte in ſæcula ſæculo-
11 *rum. Et vidi thronum magnũ candi*
dum, & ſedentem ſuper eum, à cuius
conſpectu fugit terra, & cœlum, &
12 *locus non eſt inuentus eis. Et vidi*
mortuos magnos, & puſillos ſtantes
in conſpectu throni, & libri aperti
ſunt: & alius liber apertus eſt, qui eſt
vitæ: et iudicati ſunt mortui ex his
quæ ſcripta erant in libris ſecundùm
opera ipſorum. Et dedit mare mor-
13 *tuos, qui in eo erant, et mors, et infer-*
nus dederunt mortuos ſuos, qui in ipſis
erant, et iudicatum eſt de ſingulis
14 *ſecundùm opera ipſorum. Et infer-*
nus, et mors miſſi ſunt in ſtagnum
ignis

15 *ignis. Hæc eſt mors ſecunda. Et qui non inuentus eſt in libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.*

Vers. 1. ET vidi *angelum deſcendentem de cœlo.* [Hic mihi lector gratuletur quòd pauciora ex
1 Commentario huius capitis mihi ſurrepta ſunt, & duæ principales diſputationes de mille annis, & de Gog & Magog pene integræ mihi, atque illibatæ relictæ ſunt.] Totum hoc caput, quod perobſcurum eſt, explicatur fere ab Auguſtino lib. 20. de Ciui. à cap. 6. vſque ad. 16. quē reliqui omnes aut ſequuntur penè, aut cum eo in pluribus ſentiunt. Hunc angelum pleriq; Chriſtum eſſe cenſent, quod mihi non placet. Nam nec Dominus angelus ſine addito appellari ſolet, (vt ſæpe dixi) nec eſt cur à recepta, & vſitata nominis notione recedamus, aut aliter, quā ſolemus, interpretemur. Meliùs Auguſtinus, qui cap. 7. ita ſcripſit. Ait ipſe Dominus noſter Ieſus Chriſtus. Nemo poteſt intro ire in domum fortis, &
Matth. 12. vaſa eius eripere, niſi priùs alligauerit fortem, Diabolum volens intelligi fortem, quia ipſe genus humanum potuit tenere captiuum: vaſa vero eius, quæ fuerat erepturus, fideles ſuos futuros, quos ille in diuerſis peccatis, atque impietatibus poſſidebat. Vt ergò alligaretur hic fortis, propterea vidit ille Apoſtolus in Apocalypſi angelum deſcendentem de cœlo habentem clauem abyſſi, & catenam in manu ſua, &c.
2 † Ergo verba Iohannis ita interpretor, Chriſti morte ſolutum eſſe humanum genus à vinculis Diaboli, & Diabolum ipſum eiectum eſſe de terra, ſicut Dominus teſtatus eſt Iohann. 12. Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Et Apoc. 17. Beſtia, quam vidiſti, fuit, & non eſt, quod ſuo loco iam explicauimus. Et quoniam mud cohibendus erat, ne Euangelicæ prædicationi obſtaret, & homines à ſalute auerteret, & alligandus, vt iam ex Matth. 12. retulimus: hoc Chriſtus per angelum fecit, & ideo angelum vidit Iohannes deſcendentem de cœlo. Etenim ſi dæmonem interfectorem ſponſorum Saræ Deus per angelum amouit, ac ligauit, ſicut legimus Tob. 8: Tunc Raphael angelus apprehendit dæmonium, & religauit illud in deſerto ſuperioris AEgypti: quid mirum ſi angelus, quem Michaelem fuiſſe probabile eſt, Diabolum vinciat? Hoc autem ſimulatque Chriſtus mortuus eſt, factum eſt, ſicut indicauit ipſe, cum morti proximus dixit: Nunc princeps huius mundi eijcietur foras.
3 † Nec de præteritis dicere alienum à prophetia eſt, ad omnia enim tempora pertinet prophetia, ea videlicet nuntians, quæ eo tempore, niſi prophetico lumine cognoſci non poſsint. Notum quidem erat Seruatorem noſtrum in crucem actum fuiſſe propter nos, & mortem obijſſe, ſed veniſſe tunc angelum de cœlo, qui Diabolum in abyſſo ligaret, non erat notum, atque ideo hæc viſio Iohanni obiecta eſt, vt nos per eum cognoſcamus, & quod tunc factū eſt, & quod eſt in mūdi extremo futurū. Bonū autē eſſe hunc angelum diximus cap. 9. nu. 3. & ſequentibus.

Habentem Clauem abyſſi. Abyſſus nūc infernum ſignificat, vt latiùs oſtendimus cap. 9. num. 6. &. 7. Clauis ei datur, vt locum damnatorum aperiat, & in eo Diabolum alliget, vt ibidem expoſuimus. num. 5. Eadem cauſa catenam magnam, id eſt, firmiſsimam, habere dicitur in manu ſua. Subindicatur his verbis Diabolum vehementer repugnantem, atque omnino inuitum alligatum eſſe, tum magnam eſſe virtutem eius, ideo enim catena magna vinctus eſt, quæ firmiſsima Dei cohibentis voluntas, & iuſsio intelligitur. Vers. 1.

Et apprehendit draconem ſerpentem an-
4 *tiquum:* † Cur Diabolus draco appelletur, diximus cap. 12. num. 10. cur verò ſerpens, & Diabolus, & Satanas, ibidem. num. 28. & 29. Et quoniam his nominibus malitia eius, & calliditas, & inuidia continetur, meritò & c. 12. eiſdē vſus eſt dicēs: Et proiectus eſt draco ille magnus, ſerpens antiquus, qui vocatur Diabol9, & Satanas, & nūc eā repetit, vt magis nobis in memoriā reuocet Chriſti beneficia, cui9 iuſſu, & poteſtate nocētiſsima bellua ligata eſt. Vers. 2.

[Singula autem nomina ſuum articulum habent, τὸν δράκοντα, τὸν ὄφιν τὸν ἀρχαῖον, hoc eſt, Draconě illum, ſerpẽtem illum, antiquum illum. Quæ verba Proſper Aquitanicus in Dimidio tẽporis, cap. 4. ita refert: Et apprehendit draconem illum magnum, illum ſerpẽtem antiquum, qui vocatur Diabolus, & Satanas.]

Verſ. 2. *Et ligauit eum.* Inuitum detruſit in infernum, & ne electos ad Eccleſiam vẽturos impediret, prohibuit. Auguſtin' lib. 20. de Ciui. cap. 7: Hoc eſt, eius poteſtatem ab eis ſeducendis, ac poſsidẽdis, qui fuerant liberandi, cohibuit, atque frenauit.

Verſ. 2. *Per annos mille.* Mille annis ſine dubio vniuerſum tempus complectitur à beata Chriſti morte vſque ad tempus Antichriſti, tam ex Victorini, & Auguſtini cap. 7. quam ex aliorum omnium ſententia. Gregorius etiã. 18. Mor. cap. 27. ait: Millenario enim numero non quantitatem temporis, ſed diuerſitaté, qua regnat Eccleſia, deſignauit. Et lib. 32. cap. 12. Millenario namque numero vniuerſum pro perfectione ſua hoc, quantumlibet ſit, Eccleſiæ ſanctæ tempus exprimitur. [Andreas: Mille autẽ annos non eſt rationi conſentaneum omnino totidem numero intelligere. Neque enim de quibus ait Dauid: Verbi quod mandauit in mille generationes: decies cẽtum numerare poſſumus; ſed multas. Sic igitur & nunc mille annorum numerũ exiſtimamus, vel multos ſignificare, vel perfectum. Multis enim annis opus eſt vt prædicetur Euãgelium in vniuerſo orbe, & vt radices in eo agant ſemina pietatis. Perfectum autem ſignificant, quoniam in ipſis à puerili legis gubernatione liberati in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti vocati ſumus. Mille igitur anni tempus ſunt ab incarnatione Domini vſque ad Antichriſti aduentum. &c.] Quod qua ratione fiat, paulò poſt explicabimus nu. 37. & ſequentibus, vbi ait: Et regnauerunt cum Chriſto mille annis.

Verſ. 3. *Et miſit eum in abyſſum.* † Hæc verba ita
Pſal. 104. Auguſtinus interpretatur eodem libro cap. 7: Diabolum vtique miſit in abyſſum. Quo nomine ſignificata eſt multitudo innumerabilis impiorum, quorum in malignitate aduerſus Eccleſiam Dei multùm profunda ſunt corda. Nõ quia ibi Diabolus ante nõ erat, ſed ideo dicitur illuc miſſus, quia excluſus à credentibus plus cœpit impios poſsidere. Plus namque poſsidetur à Diabolo qui non ſolùm alienatus eſt à Deo, verùm etiam gratis odit ſeruientes Deo. Verba Auguſtini tranſcribunt Primaſius, & Beda: ſenſum probant Ansbertus, & Haymo, nec improbat Ambroſius. Mihi myſticus videtur, nec dubito in abyſſo profunditatem inferorum ſignificari, vt ſepę ante dixi: Quod ex ijs, quę poſteà dicit, manifeſtum eſt: Et cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur Satanas de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet gentes, &c. Quorum vi Ambroſius coactus eſt ſententiam retractare. Superiùs (inquit) quorumdam opinionem ſequens dixi per abyſſum corda impiorum deſignari, in quibus Diabolus à cordibus fidelium expulſus religatus teneatur. Si ergo per abyſſum corda reproborum deſignantur, quomodò de abyſſo, id eſt, de cordibus reproborum, exire dicitur? Num quid reprobos derelicturus eſt, & inuaſurus electos? Nullo modo. Alligationem ergo Diaboli ſecundùm literam intelligendam puto, vt in aliquo abyſsi loco virtute diuina religatus teneatur, vel certè in inferno vſque ad diem ſolutionis ſuę. &c. Intelligamus ergo hic non de dæmone aliquo ex turba, ſiue, vt aiunt, dè plebe, verba fieri, ſed (vt præter alios ſenſit Lactantius lib. 7 Diuinarum inſtitutionum, cap. 24. & 26.) de eorum principe, qui in terra relicti ſunt vt homines exercerent, qui & in hoc cap. & in. 12. appellatus eſt Draco, & Serpens antiquus, & Diabolus, & Satanas, & cap. 17. nomine Beſtiæ ſignificatus eſt. † Nec enim hæc nomina cui- *Diabolus Satanas.*
libet dæmoni dantur in Scriptura, ſed principi: quod articuli in Græco additi oſtendunt. Et illud Matth. 25: Qui paratus eſt Diabolo, & angelis eius: quẽ ego puto eſſe eũ, qui Heuã in paradiſo decepit ſerpẽtis ſpecie, (cui' rei cauſa ſerpẽs antiquus dictus eſt) & qui Dominũ in eremo ieiunantem inuaſit; de quo ait Iohannes cap. 12: Nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Et cap. 14. Venit

enim

enim princeps mundi huius, & in me
non habet quidquam.[Quare hæc duo
nomina Diabolus, & Satanas Pluralē
numerum in Scriptura non habent, ne
que apud patres fere.] Cum verò etiā
poſt Chriſti mortem Diabolus in Scri-
ptura nominatur, & tētare dicitur: hoc
ideo fit, quia per ſuos etiam num ten-
tat homines quantum poteſt: [aut quia
propter eandem malitiam, & auidita-
tem nocendi nomen alteri communi-
catur.]Hoc ipſum, quod dixi, Grego-
rius docet lib. 4. Mora. cap. 12. vbi hæc
ipſa Iohannis verba cum retuliſſet: Ille
enim (inquit) apoſtata angelus, qui ita
cōditus fuerat, vt angelorum ceteris le
gionibus emineret, ita ſuperbiendo
ſuccubuit, vt nunc ſtātium angelorum
ditioni ſubſtratus ſit: quatenus vel nūc
ad vtilitatem noſtram eis miniſtranti-
bus religatus lateat, vel tunc ad proba-
tionem noſtram eis relaxantibus totis
ſe ſuis contra nos viribus ſolutus exer-
ceat. Et de eodem paulò ante ait: Sed
hunc Leuiatham electi angelorum ſpi
ritus nunc in puteo abyſsi clauſum pre
munt. Vnde ſcriptum eſt. Vidi angelū
7 deſcendentem de cœlo, &c. † Quibus
verbis videmus Gregorium docere, &
angelum ſanctū eſſe qui ligauit, & in-
ferno ligaſſe, & dæmonum principem
eſſe eum, qui ligatus eſt. Quare cum
cum ſenſum affert, qui Auguſtino, &
pleriſque expoſitorum probatus eſt,
quod facit 18. Mor. cap. 27. & lib. 32.
cap. 12: vtitur more ſuo myſtica expo-
ſitione, quæ ad morum cōformationē
aptior eſt. Hic igitur dæmonum prin-
ceps, qui ante Chriſti mortem vehe-
mentius ſæuiebat, & quaſi triumpha-
bat, poſt Chriſti mortem miſſus eſt in
abyſſum, quod Chriſto miracula faciē-
te dæmones timebant; ſicut legimus
Luc. 8: Et rogabant illum ne imperaret
illis, vt in abyſſum irent. Quæro an ro-
garint ne irent in corda hominū? Hoc
denique apertè confirmatur verbis il-
lis cap. 17: Beſtia, quam vidiſti, fuit, &
non eſt, & aſcēſura eſt de abyſſo. Ideo
non eſt, quia ligata eſt in inferno ab an-
gelo ſancto, & aſcenſura eſt de abyſſo,
quandò in fine mundi ſoluetur. [Idem
ſenſit & Andreas, cuius hæc ſunt ver-
ba: Hic factam in paſsione narrat Dia-
boli ſubuerſionem, in qua eum, qui for
tis eſſe videbatur, fortior eo Chriſtus
Dominus noſter ligauit, noſque, qui
ſpolia eius eramus, ab ipſius manibus
liberauit condemnato eo in abyſſum.
Hoc autem oſtenditur ex dæmonibus,
qui ipſum deprecabātur ne ſe mitteret
in abyſſum. Ligatum autem eum eſſe
oſtēdit idololatriæ interitus, & ſubuer-
ſio templorum idolorum, ac defectus
cruoris ſacrificiorum, & Diuinæ volū-
tatis in toto orbe impletio, atq; cogni-
tio. Et mox: Poſſumus igitur, vt opinor
per ea quæ dicta ſunt, etiam intelligere
Chriſti aduerſus Diabolum ſententiā.
Angelum autem dicit talis ſententiæ
miniſtrum, vt hunc oſtendat miniſtrā-
tibus quoque virtutibus potentia infe-
riorem, fruſtaque inſoleſcere aduerſus
principatum, qui omnibus imperat. Ca
tenam autem ad noſtram intelligen-
tiam vocauit operationem coercen-
tem ipſius malitiam.]
8 *Et clauſit, & ſignauit ſuper illū.* † Clau- *Verſ. 3.*
ſit abyſſum, & portam ſignauit, ne vllo
modo aperiri poſsit. Hoc eſt: firmiſsi-
mè eum alligauit, & omnem exeundi
poteſtatem ademit. Cum autem dicit:
Super illum, Diabolum intelligimus, nō
abyſſum, quæ feminei generis eſt. Au-
guſtinus cap. 7: Clauſit ſuper eum, di-
ctum eſt. Interdixit ei ne poſſet exire.
Vt non ſeducat ampliùs gentes. Auguſti *Verſ. 3.*
nus ibidem: Ab eis autem gentibus ſe-
ducendis huius interdicti vinculo, &
clauſtro Diabolus prohibetur, atque
cohibetur, quas pertinentes ad Chri-
ſtum ſeducebat antea, vel tenebat. Has
enim Deus elegit ante mundi conſti-
tutionem eruere de poteſtate tenebra
rum, & transferre in regnum filij clari-
tatis ſuæ, ſicut Apoſtolus ait. Nam ſedu *Coloſſ. 1.*
cere illum gentes etiam nunc, & ſecū
trahere in æternam pœnam, ſed non
prædeſtinatas in æternam vitam, quis
fidelis ignorat? Nec moueat quod ſæpe
Diabolus ſeducit etiam illos, qui iam
regenerati in Chriſto vias ingrediun-
tur Dei: nouit enim Dominus qui
ſunt eius, ex his in æternam damnatio-
9 nem neminem ille ſeducit, &c: † Ergo
(vt rectè Auguſtinus interpretatur)
gentes intelliguntur electi ex omni-
bus gentibus, quos prohibetur Diabo-

lus ſeducere, ne aut ad Eccleſiam non
veniant, aut poſtquam venerint, vitam
æternam non conſequantur. Sed po-
teſt aduerſus hanc interpretationem il
lud obijci, ſi hoc eſt Diabolum ligari,
etiam ante aduentum Chriſti fuiſſe li-
gatum, & nunc dici poſſe, non ſolùm
principem, ſed omnes eius miniſtros
eſſe ligatos, quandoquidem nullo mo-
do impedire valent eorum ſalutem,
qui ad vitam æternã prædeſtinati ſunt.
Reſpondeo Diabolum verè ligatum
fuiſſe, quia ſi ſolutus, ita vt erat antea,
relinqueretur, ſine dubio multos ele-
ctorum ab Euangelio deterreret, alios
vel ad infidelitatem, vel ad mores prio-
res reuocaret, atque in æternam mor-
tem adduceret. Verùm quoniam Diui-
na prædeſtinatio, & electio impediri
non poteſt, alligari illum iuſsit Deus,
10 vt prędeſtinati ſalui fierent. † Hoc aper
tè docet Auguſtinus eodẽ lib. 20. cap.
8. his verbis: Quod ſi permitteretur (vi
delicet exercere totam tentationem
quam poteſt, ita enim dixerat) in tam
longo tempore, & tanta infirmitate
multorum plurimos tales, quales Deus
id perpeti non vult, & fideles deijce-
ret, & ne crederent impediret. Quod
ne faceret, alligatus eſt, &c. Simile eſt
illud Matth. 24: Et niſi breuiati fuiſſent
dies illi, non fieret ſalua omnis caro.
Sed propter electos breuiabuntur dies
illi. Quare non ideo dici poteſt omnes
dęmones ligatos eſſe, quamuis impedi-
tur eorum malitia, & crudelitas ne tam
vehementer electos tentẽt, quàm vel-
lent, & poſſent, nam & ſine vniculis
ſunt, & in eodem loco manent: quæ,
quia dæmonum princeps non habet,
nunc ligatus dicitur, & quia per ſe no-
cere nullo modo ſinitur.

Verſ. 3. *Donec conſummentur mille anni.* Do-
nec veniat tempus Antichriſti.

Verſ. 3. *Et poſt hæc oportet illum ſolui modico tẽ-
pore.* Tribus videlicet annis, & dimidio
quod eſt tempus regni Antichriſti. Au
guſtinus cap. 8: Nam tribus annis, & ſex
menſibus legitur totis ſuis, ſuorumque
viribus ſæuiturus, & tales erunt, cum
quibus ei belligerandum eſt, vt vinci
tanto eius impetu, inſidijſque non poſ
ſint, &c. Solutus autem efficiet paucíſ-
ſimi vt ad fidem veniant, & fidelium
plurimos Antichriſto aggregabit, non
tamen ex electis. Quorſum autem ſol-
uatur Auguſtinus eodem cap. 8. ita ex-
11 ponit. † Si autem nunquam ſolueře-
tur, minùs appareret eius maligna po-
tentia, minùs ſanctæ ciuitatis fideliſsi-
ma patientia probaretur: minùs deniq;
perſpiceretur quam magno eius malo
tam bene fuerit vſus omnipotẽs Deus,
qui eum nec omnino abſtulit à tenta-
tione ſanctorum, quamuis ab eorum
interioribus hominibus, vbi in Deum
creditur, foras miſſum, vt forinſecus
eius oppugnatione proficerent, & in
eis, qui ſunt ex parte ipſius alligauit, ne
quantam poſſet effundendo, & exercẽ-
do malitiam innumerabiles infirmos,
ex quibus Eccleſiam multiplicari, & im
pleri oportebat, alios credituros, alios
iam credentes à fide pietatis illos de-
terreret, hos frangeret. Et ſoluetur in
fine, vt quam fortem aduerſarium Dei
ciuitas ſuperauerit, cum ingenti gloria
ſui redemptoris, adiutoris, liberatoris,
aſpiciat. In quorum ſanè, qui tunc futu-
ri ſunt, ſanctorum, atque fidelium com
paratione quid ſumus? Quandoquidẽ
ad illos probandos tantus ſoluetur ini-
micus, cum quo nos ligato tantis peri-
culis dimicamus, &c.

12 † Quærit autem continuo Augu-
ſtinus in eodem cap. an illo extremo
tempore, quo Diabolus ſolutus totis vi
ribus ſæuiet, acceſſuri ſint aliqui ad fi-
dem? Nam neminem eſſe acceſſurum
illis verbis Domini videtur comproba
ri Matth. 12: Quomodò poteſt quiſquã
intrare in domum fortis, & vaſa eius di-
ripere, niſi priùs alligauerit fortem? Et
tunc domum illius diripiet. Cum igi-
tur fuerit ſolutus, non diripientur eius
vaſa. Cui quæſtioni in hunc modum
reſpondet. Immo verò id potiùs eſt cre-
dendum, nec qui cadant de Eccleſia,
nec qui accedant ad Eccleſiam illo tem
pore defuturos. Sed profectò tam for-
tes erunt & parentes pro baptizandis
paruulis ſuis, & ij, qui tunc primitus cre
dituri ſunt, vt illum fortem vincant,
etiam non ligatum, id eſt, omnibus, qua-
libus antea nunquam, vel artibus inſi-
diantem, vel vrgentem viribus & vigi-
lanter intelligant, & toleranter ferãt:
ac ſic illi etiam non ligato eripiantur.

† Domi-

13 †Domini autẽ verba ex Matthęo ita ex
plicat, prius ſeruatum eſſe hunc ordi-
nem, vt fortis alligaretur, & vaſa eius
diriperentur, & longè, latè que multi-
plicaretur Eccleſia: ſed poſteà eadem
ex ipſa rerum Diuinitùs prædictarum,
& impletarum robuſtiſsima fide etiam
ſoluto vaſa poterit auferre.
Verſ. 4. *Et vidi ſedes, & ſederunt ſuper eas, &*
iudicium datum eſt illis. Locus eſt obſcu-
riſsimus, & qui magna ex parte euerte-
re omnia videatur, quæ hactenus poſi-
ta ſunt. Quæritur enim verùm de iudi-
cio extremo loquatur Apoſtolus, an de
aliquo alio ante illud? Si non loquitur
de extremo, quomodo eos commemo
rat, qui non adorauerunt beſtiam, nec
imaginem eius, nec acceperunt eius
characterem, atque eoſdem regnaſſe
dicit cum Chriſto mille annis? Qui
ſunt hi mille anni à perſecutione An-
tichriſti? Si extremum iudicium intel-
ligit, quomodo continuò ſcriptum eſt:
Ceteri mortuorum non vixerunt do-
nec conſummentur mille anni: cum
notum ſit non ſolùm martyres, ſed vni
uerſos etiam, qui mortui ſunt, viuos ſi-
14 ſtendos eſſe ad Chriſti tribunal? † Hũc
nodum ita ſoluit Auguſtinus lib. 20. de
ciuitate cap. 9: Non hoc putandum de
vltimo iudicio dici, ſed ſedes præpoſi-
torum, & ipſi præpoſiti intelligendi
ſunt, per quos Eccleſia nunc guberna-
tur. Iudicium autem datum nullum me
liùs accipiendum videtur, quã id, quod
Matth. 18. dictũ eſt: Quæ ligaueritis in terra, liga-
ta erunt & in cœlo, & quæ ſolueritis in
terra, ſoluta erũt, & in cœlo. Vnde Apo
ſtol⁹: Quid enim mihi eſt (inquit) de ijs,
1. Cor. 5. qui foris ſunt, iudicare? None de ijs, qui
intus ſunt, vos iudicatis? Et initio capi-
tis: Intereà dũ mille annis ligatus eſt
Diabolus, ſancti regnant cum Chriſto
etiam ipſis mille annis; eiſdem ſine du-
bio, & eodem modo intelligẽdis, id eſt,
iſto iam tempore prioris eius aduen-
tus, &c. Itaque regnũ ſanctorũ intelli-
git hoc loco non in cœlo, ſed in terra,
idque ex eo probat, quod in Euangelio
Eccleſiam dici regnum Dei, & regnũ
cœlorum quibuſdam locis, quos addu-
15 cit, conuinci videtur. Hoc autẽ regnũ
quale ſit docet. †Regnant enim cum
Coloſſ. 3. illo qui faciunt, quod Apoſtolus ait: Si
conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſur-
ſum ſunt ſapite, vbi Chriſtus eſt in dex
tera Dei ſedens: quæ ſurſum ſunt quæ-
rite, non quæ ſuper terram. De quali-
bus item dicit, quod eorum conuerſa- *Philip. 3.*
tio ſit in cœlis. Poſtremò regnant cum
illo qui eo modo ſunt in regno eius,
vt ſint etiam ipſi regnum eius, &c.
Deinde cetera explanans dicit his mil
le annis animas martyrum corporibus
nondum ſibi redditis regnare cũ Chri-
ſto, quoniam & ipſæ pars ſunt Eccleſię,
quæ etiam nunc regnum Chriſti eſt.
Sed ideo (inquit) tantummodo marty-
rum animas commemorauit, quia ipſi
præcipuè regnant mortui, qui vſque
ad mortem pro veritate certauerunt.
Sed à parte totum, etiam ceteros mor-
tuos intelligimus pertinentes ad Eccle
ſiam, quod eſt regnum Chriſti, &c.
16 †At cum ad verba illa omnium difficil
lima venit: Et qui non adorauerunt be-
ſtiam, nec imaginem eius, in tantas vir
doctiſsimus, & ingenioſiſsimus angu-
ſtias incidit, vt hos ſimiliter dixerit eſſe
viuos, & mortuos: beſtiam eſſe popu-
lum infidelium contrarium populo fi-
deli, imaginem eius ſimulationem in-
telligi, quæ in his eſt, qui velut fidem
profitentur, & infideliter viuunt, ab
illis beſtiam non adorari, qui nolunt
ſubiici infidelitati, eos non accipere
characterem beſtiæ, qui non accipiunt
notam criminis, aut in fronte, propter
profeſsionem, aut in manibus, propter
operationes. Auguſtini verba trãſtulit
in ſuum commentarium Primaſius ni-
hil addens, nihil explicans. Atque eum
Beda imitatus eſt, & Rupertus ſimili-
ter expoſuit. Horum ſententiam in mul
tis, hiſque præcipuis ſectatus eſt An-
ſbertus, & cum Anſberto Haymo, in
quibuſdam nonnihil diſcrepant, ſed
ita tamen vt eorum dictis nihilo magis
quæſtio ſoluatur, aut locus obſcuriſsi-
mus exponatur, quã dictis Auguſtini.
† Antequam huius loci explanatio
17 nem aggrediamur, non eſt ſilentio præ
tereundum eum lapidem offenſionis
fuiſſe grauiſsimis, & antiquiſsimis do-
ctoribus. Etenim Papias Hierapolita- *Chiliaſtæ,*
nus epiſcopus Iohannis Apoſtoli audi- *ſiue Mille-*
tor ex hoc loco dixit ſanctos poſt reſur- *narij.*
rectionem mille annis cum Chriſto
regna-

regnaturos eſſe in terra in omni bono-
rum affluentia, vt referunt Euſebius
lib. 3. Eccl. hiſt. cap. vltimo, Nicephorus
lib. 3. Hiſt. eiuſdem cap. 20, & Hierony
mus in Catalogo ſcriptorum illuſtriũ,
in vita Papiæ. Addit Euſebius: Multis
tamen poſt ſe Eccleſiaſticis viris erro-
ris, huius præbuit cauſas, autoritatem
dogmati tantùm ex vetuſtate tribuens,
non etiam ex ratione dictorum, ſicut
Irenæo, & ſiquis alius eum in hac parte
viſus eſt ſequi. Hieronymus etiam in
Catalago cum de Papia dixiſſet, hæc in
fert. Quod & multi noſtrorum, & præ
cipuè Tertulliani liber, qui inſcribitur.
De ſpe fidelium, & Lactantij Inſtitu-
tionum volumen ſeptimum pollice-
tur, & Victorini Pictabionenſis epiſcō
pi crebræ expoſitiones, & nuper Seue-
rus noſter in Dialogo, cui Gallo nomē
impoſuit. Et, vt Græcos nominem, &
18 primum, extremumque coniungam,
Irenæus, & Apollinaris, &c. † Idem
poſteà defendit Nepos epiſcopus
Ægyptius, contra quem copioſè ſcri-
pſit Dionyſius Alexandrinus in libris
de Repromiſsionibus futuris, vt refert
Euſebius lib. 7. Hiſt. Eccl. cap. 22. Sed
de hoc loquens carnales eum delicias
in hoc regno Chriſti poſuiſſe tradit.
Hic (inquit) Iudaico intellectu de futu
ris repromiſsionibus ſentiebat, easque
corporaliter exhibendas docebat, &
mille annis in delicijs corporalibus in
hac terra Sanctos regnaturos eſſe cum
Chriſto: huiuſque ſui dogmatis proba-
menta ſumptis ex Reuelatione Iohan-
nis teſtimonijs conabatur aſſerere. De
quibus etiam libellos edidit interpretā
tiones huiuſmodi continentes, &c.
[Irenæus quidem in quinque capitibus
additis libro. 5. id eſt, cap. 32. & quatuor
ſequentibus acerrimè tuetur hanc ſen
tentiam multis teſtimonijs propheta-
rum.] In libris autem Tertulliani vix
quidquam huiuſmodi apertum inue-
nimus. Eiuſdem verò liber De ſpe fide
lium, quem citat Hieronymus, perijt
iniuria tēporis. At extremo ferè libro
3. aduerſus Marcionem, ſententiam
ſuam exponit. Nam & confitemur, in-
quit, in terra nobis regnum repromiſ-
ſum, ſed ante cœlum, ſed alio ſtatu, vt-
pote poſt reſurrectionem in mille an-
nos in ciuitate Diuini operis Ieruſalē
19 cœlo delata, &c. † Et paulò poſt: Hanc
dicimus excipiendis reſurrectione ſan
ctis, & refouendis omnium bonorum
vtique ſpiritualium copia, in compen-
ſationem eorum, quæ in ſæculo vel
deſpeximus, vel amiſimus, à Deo pro-
ſpectam. Siquidem & iuſtum, & Deo
dignum, illic quoque exultare famulos
eius, vbi ſunt & afflicti in nomine ipſi'.
Hæc ratio regni cæleſtis. Poſt cuius
mille annos, intra quam ætatem con-
cluditur ſanctorum reſurrectio pro me
ritis maturiùs, vel tardiùs reſurgentiũ,
tunc & mundi deſtructione, & iudicij
conflagratione cōmiſſa, demutati in
atomo in angelicam ſubſtantiam, ſcili-
cet per illud incorruptelæ ſuperindu-
mentum, transferemur in cæleſte re-
gnum, &c. Et eodem loco Tertullia-
nus libri ſui meminit, De ſpe fidelium,
vbi de his egit latiùs. In Victorini Com
mentarijs in Apocalypſin, qui vbi ex-
tant, nihil nunc inuenimus, immo eo-
rum extrema verba reijciunt omnino,
ac damnant hoc affirmantes, & cum
Cerintho hæretico ſentire teſtantur.
Iuſtinus quidem martyr apertè hoc
ipſum docet in Dialogo cũ Tryphone
paulò poſt medium, atque ad id teſti-
monio vtitur Iſaiæ cap. 65: Ecce enim
ego creo cœlos nouos, & terram no-
uam, &c. omnia de hoc regno inter-
pretans vſque ad finem capitis. Dein-
de etiam ait: Apud nos etiam vir quidā
Iohannes nomine, Chriſti Apoſtolo-
rum vnus, mille annos commoraturos
Ieroſolymis eos, qui Chriſto credide-
runt, reuelatione, quæ ei facta eſt, ſpiri-
tu prophetico prædixit: Deinde gene-
ralem, &, vt paucis abſoluam, æternam
omnium reſurrectionem futuram, ac
iudicium, &c. Sed Lactantius relictus
eſt, qui quid de toto hoc capite Apoca
lypſis veteres ſenſiſſent, nobis luculen
ter exponeret. Is lib. 7: Diuinarum in-
ſtitutionum, cap. 23. reſurrectionem
bonorum futuram eſſe dicit, quam illi
primam reſurrectionem appellabant;
meminit enim hic Iohannes primæ, &
ſecundæ reſurrectionis. Atque hoc
cap. 25. completis ſex annorũ millibus
ab orbe cōndito futurum affirmat, poſt
ducentos videlicet annos à tempore,
quo

Summa eorum, quæ veteres ſenſerunt de regno mille annorum.

20 quo hæc ipſe ſcribebat. † Sed cap. 24.
prolixiùs ſingula perſequitur, quorum
hæc eſt ſumma. Veniet et tunc filius Dei,
vt viuos, ac mortuos iudicet. Iuſti, qui
mortui ſunt, reſuſcitabuntur, vt præſint
viuentibus velut iudices. Qui autem
viui inuenientur, non morientur, ſed
cum vtriſque Chriſtus regnabit in ter-
ra mille annis. Viuentes infinitam mul
titudinem per eoſdem mille annos ge-
nerabūt, & erit ſoboles eorum ſancta,
& Deo cara. Gentes non extinguentur
omnino, ſed relinquentur in victoriam
Dei, vt triumphentur à iuſtis, ac ſubiu-
gentur perpetuæ ſeruituti. Princeps dæ
monum catenis vincietur per eoſdem
mille annos, ne quod malum aduerſus
populum Dei moliatur. Peracto iudi-
cio ciuitas ſancta conſtituetur in me-
dio terræ, in qua ipſe conditor Deus cū
iuſtis dominantibus commoretur. To-
to hoc tempore erit ſumma terræ fecū
ditas, & pax maxima, atque tranquilli-
tas. Reges gentium venient à finibus
terræ cum donis, ac muneribus, vt ado-
21 rent regē magnum Chriſtum. † Dein-
de cap. 26. hæc ſubijcit. Cum mille an-
ni regni huius cœperint terminari, hoc
eſt ſeptem millia ab exordio mundi, ſol
uetur denuo princeps dæmonum, atq;
omnes gentes, quæ tunc erunt, ſub di-
tione iuſtorum, concitabit, vt inferant
bellum ſanctæ ciuitati, & à Deo debel-
labuntur. Cum completi fuerint mille
anni, renouabitur mundus à Deo, & cœ
lum complicabitur, & terra mutabitur
& transformabit Deus homines in ſi-
militudinē angelorum. Tunc fiet ſecū-
da reſurrectio, in qua excitabuntur in-
iuſti ad cruciatus ſempiternos. Com-
prehendetur Diabolus cum miniſtris
ſuis, & in ignem æternum ſimul cum
omnibus impijs conijcietur. Hæc ex La
ctantio, quæ omnia ex verbis huius ca-
pitis deprompta videntur, ſi craſſo ſen
ſu, & vt ſonant, intelligantur. Ac ne ve
tuſtiores miremur, Auguſtinus, 20. dē
Ciui. cap. 7. hæc ſcripſit. Quæ opinio eſ
ſet vtcumque tolerabilis, ſi aliquæ deli-
ciæ ſpirituales in illo Sabbato (id eſt in
illo ſeptimo milliario annorum) affutu
ræ ſanctis per Domini præſentiam cre
22 derētur. † Nam etiam nos hoc opinati
ſumus aliquando. Sed cum eos, qui tūc
reſurrexerunt, dicant immoderatiſsi-
mis carnalibus epulis vacaturos, in qui-
bus cibus ſit tantus, ac potus, vt non ſo-
lùm nullam modeſtiam teneant, ſed
modum quoque ipſius credulitâtis ex-
cedant, nullo modo iſta poſſunt, niſi à
carnalibus, credi, Hi autem qui ſpiritua
les ſunt, iſtos iſta credentes χιλιαστὰς
appellant Græco vocabulo, quod ver-
bum è verbo exprimentes nos poſſu-
mus Milliarios nuncupare, &c. Mille-
narij etiâm hi ab autoribus dicuntur.
Qui hac quoque ratione permoti ſunt,
vt in eodem cap. autor eſt Auguſtinus:
mundum ſex diebus factum eſſe, ſepti-
mo Dominum ab omni ópere ſuo re-
quieuiſſe, quod Sabbatum fuit. Et quia
ſicut eſt apud Petrum poſterioris epi-
ſtolæ cap. vltimo, vnus dies apud Do-
minum ſicut mille anni, & mille anni
ſicut dies vnus: cenſuerunt mundum
ſexmille annis duraturum, ſeptimo au-
tem millario annorum ſanctos cum
23 Domino fore regnaturos. † Atque hic
error non ex Apocalypſis ſolùm verbis
malè intellectis, ſed etiam ex Iudæo-
rum traditione collectus eſt, vt docuit
Euſebius lib. 7. Hiſtoriæ, cap. 22. & Hie
ronymus in Vita Papiæ, & in multis lo
cis Commētariorū in prophetas, quo-
rū quoſdam indicabimus, qui quidquid
de Eccleſiæ felicitate tempore legis
Euangelicæ prædictum eſt ſub typo Ie-
ruſalem, ad regnum terrenū, & ad diui
tias, atque ad corporis voluptates trāſtu
lerunt. Cuius rei cauſa ſolet ſæpe Hie-
ronymus dicere, cum huius rei mentio
incidit, Iudæi, & noſtri Iudaizantes.
De his Hieronymus in fine ferè libri
quinti Commentat. in Iſaiam, & initio
decimiquinti; & in illud cap. 54: Pau-
percula tēpeſtate conuulſa, & in Prooe
mio lib. 18. & in expoſitione duorum
capitum extremorum eiuſdem, & in
cap. 36. Ezec. & alijs multis locis, ex qui
bus perſpicuum fit quod retulimus ex
Auguſtino, omnes carnis delicias in
regnum hoc mille annorum eos con-
tuliſſe; tâmetſi Tertullianus lib. 3. con-
tra Marcionem ſpiritualium tantùm
meminit. Et in Prooemio lib. 18. in Iſai.
24 ait idem Hieronymus. † Et qua ratio-
ne intelligenda ſit Apocalypſis Iohan-
nis, (loquitur autem de hoc capitulo)
quam

quam ſi iuxta literam accipimus, Iudai-
zandum eſt: ſi ſpiritualiter, vt ſcripta
eſt, diſſerimus, multorum videbimur
opinionibus contraire; Latinorum, Ter-
tulliani, Victorini, Lactantij: Græcorũ,
vt ceteros prætermittam, Irenæi tantũ
Lugdunenſis epiſcopi faciam mentio-
nem: aduerſus quem vir eloquentiſſi-
mus Dionyſius Alexandrinæ Eccleſiæ
pontifex elegantem ſcripſit librum ir-
ridens mille annorum fabulam, & au-
ream, atque gemmatam in terris Ieru-
ſalem, inſtaurationem templi, hoſtiarũ
ſanguinem, otium Sabbati, circũciſio-
nis iniuriam, nuptias, partus, liberorum
educationem, epularum delicias, & cũ-
ctarum gentium ſeruitutem, &c. Quæ
ideo retuli, vt ſciamus quid de hoc re-
gno ſanctus martyr Irenæus ſenſerit.
Alter error, immo & manifeſta iã hæ-
reſis, occaſione horum verborum, quæ
nunc interpretari tentamus, extitit,
Apocalypſin nequaquam Iohannis Apo
ſtoli eſſe, ſed Cerinthi hæretici, qui
ætate eiuſdem Apoſtoli vixit. Eorum
ſenſum refert Euſebius lib. 7. Hiſtori.
Eccle. cap. 23. ex Dionyſio Alexandri-
no, in libro ſecundo de Repromiſſioni
25 bus. † Nonnulli ex præceſſoribus no-
ſtris (inquit Dionyſius) penitus libellũ
hunc refutandum, & à canone Scriptu
rarum abijciendum putarunt, ſingula
quæque eius capitula arguentes, & di-
xerunt præſcriptionem libri non eſſe
veram, ſed alteræ Scripturæ Iohannis
tantùm nomen impoſitum: vnde neq;
Iohannis hunc eſſe librum, nec reuela-
tionem videri poſſe, quæ craſſo quodã
velamine ignorantiæ contegatur. Ad-
diderunt etiam hæc, quod nihil dignũ
in ea grauitate Apoſtolica cernatur.
Sed nec alicuius quidem Eccleſiaſtico
rum ſaltem virorum ſcripturam eſſe
dixerunt, ſed Cerinthum quemdam
autorem Cerinthianæ hæreſeos volen
tem dogmatis ſui fidem Apoſtolici no-
minis opinione firmare, libello à ſe cõ-
ſcripto Iohannis titulum præpoſuiſſe. De
niq; (inquiũt) Cerinthi dogma hoc cõ
tinet, in terris futurum eſſe regnum
Chriſti. Et quoniam ipſe carnis, & libi
dinis amiciſsimus dicebatur, ea in re-
promiſsionibus futuri regni ſanctis præ
benda cenſebat, quæ ſui animi libido
dictabat, ventris, & voluptatis opera
manſura, ciborum ſatietatem, & abun
dantiam poculorum, nuptias, & cetera
quæ horum conſequentiam ſeruant.
Et reparari rurſum ſperat feſtiuitates,
& ſacrificia Iudaica, victimaſque le-
26 gales &c. † Ex his quæ Dionyſius tri-
buit Cerintho, & quæ Irenæo tribuit
idem Dionyſius, vt modò retulimus ex
Hieronymo in Prooemio lib. 18. in Iſaiã,
& quæ nos retulimus ex Lactantio lib.
7. cap. 24. & quæ ſunt apud Epiphaniũ
lib. 3. Hæreſ. 77. prope finem, colligi vi-
detur nihil, hoc quidem in regno mille
annorum, intereſſe inter Cerinthi, &
veterum doctorum de hac re ſenten-
tiam, contra quam quidam ex recentio
ribus opinati ſunt. Confirmat hoc
Caius ſcriptor Eccleſiaſticus, cuius ver
ba ex Dialogo diſputationum refert
idem Euſebius lib. 3. Hiſt. Eccle. cap.
28. qui etiã Apocalypſin Cerinthi eſſe
exiſtimauit. Sed & Cerinthus (inquit)
per reuelationes quaſdam, quas velut
à magno Apoſtolo conſcriptas, & per
angelos ei reuelatas putaret, talia quæ-
dam nobis portenta introducit. Poſt re
ſurrectionem terrenum dicit futurum
eſſe regnum Chriſti in Ieruſalem, &
homines in carne iterum concupiſcen
tijs, & vitijs ſubiectam conuerſationẽ
habituros. Contra fidem quoque Scri-
pturarum quoſdam mille annos deſi-
gnat, in quibus multa quidem & alia
corruptionis opera, & nuptiarũ feſtiui
tates dicit futuras, ad eos, qui libidini
27 dediti ſunt, decipiendos, &c. † Eadem
ſunt apud Nicephorum lib. 3. Hiſt. Ec-
cle. cap. 14. Hieronymus quoque in il-
lud Iere. 23: Et conteres laguncu-
lam, &c. ita ait: Quanquã ibi Iudæi au-
ream, atque gemmatam Ieruſalem re-
ſtituendam putent, rurſuſque victimas
& ſacrificia, & coniugia ſanctorum, &
regnum in terris Domini Saluatoris.
Quæ, licet non ſequamur, tamen da-
mnare nõ poſſumus, quia multi Eccle-
ſiaſticorum virorum, & martyres iſta
dixerunt, &c. Verùm quod Iudæi di-
cunt, ad explanationem ſpectat pro-
phetarum, & huius loci non eſt. Duo-
rum autem errorũ circa Apocalypſin,
alterum, qui eſt de autore, & autorita-
te libri, iam ſatis ſupra refutauimus in
Diſpu-

Diſputatione, quæ eſt ante Commentarios: alterum de regno mille annorũ ipſa vera loci, quo ille nititur, expoſitio refutabit: ortus ſiquidẽ eſt in noſtris ex deprauata verborum Apoſtolicorũ intelligentia. Nam hi Papiam ſecuti ſunt autoritatem dogmati eius propter autoris antiquitatem tribuentes, vt dixit Euſebius lib. 3. Hiſt. Eccl. cap. vltimo. Papias verò nimiùm craſſè verba
28 Apoſtoli accipiens deceptus eſt. † Vnde Euſebius eodem loco ſcripſit: Sed ego puto eum ſpirituales, & myſticas Apoſtolorum traditiones corporaliter, & ſecũdùm literam ſuſcepiſſe, nec potuiſſe diſcernere ea, quæ illi in figuris, veluti lactentibus, & paruulis loquebantur: qui & reuera etiam ex ipſis, quę conſcripſit, opuſculis, exigui ſenſus vir, & minùs capacis oſtenditur. Idem ait. Nicephorus lib. 3. Hiſt. Eccleſ. cap. 20.

Vera intelligentia mille annorũ. Ergo, vt iam ſenſum Apoſtoli aperiamus, nequaquam de Eccleſia in hoc ſæculo regnante hæc intelligemus cũ Auguſtino, ſed de ijs, qui cum Chriſto regnant in cœlo vt Ambroſius, & alij nonnulli cenſuerũt. Primùm, quia verba ipſa indicant hunc ſenſum eſſe germaniorem, quando ſine dubio multò magis propriè regnare dicuntur cum Chriſto, qui in cœlo ſunt, & Dei, Chriſtiq; conſpectu fruuntur, quã qui ſunt in terra, nec vident facie ad faciem, ſed per ſpeculum in ænigmate. Deinde, quia nec proprium, nec vſitatum videtur, vt eos regnare cum Chriſto dicamus, qui perſecutionibus iactantur, & doloribus anguntur, & in hac miſerrima lacrymarum valle commorantur.
29 † Nec verò aut illa Auguſtini interpretationem admodum iuuant, aut hanc quam nunc ſtatuimus, lædunt ea, quæ ille protulit ex Euangelijs: Siquidem Eccleſia, ſi regnum cœlorum, aut regnũ Dei dicitur, non ideo dicitur, quòd ipſa regnet, ſed quòd Deus regnet in ea. Sedes igitur, quas vidit Iohannes, in cœlo poſitas vidit. Qui ſedent ſuper eas ſancti ſunt, qui ex huius ſæculi certamine victores in cœlum euolarunt, & regnant cum Chriſto. Iudicium illis datum eſt, quia electi, & deſignati ſunt ventri diei iudicij cum Chriſto iudicent, iuxta illud Sapientiæ. 3: Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis. Ita enim Chriſtus illis pollicitus eſt Apoc. 2: Et qui vicerit, & cuſtodierit vſque in finem opera mea, dabo illi poteſtatem ſuper gentes, & reget eas in virga ferrea, & tamquam vas figuli confringentur, ſicut & ego accepi à patre meo. Itaque cum ſedes beatas accipiunt, quaſi iudices gentium deſignantur.

30 *Et animas decollatorũ.* Omnes ſanctos vidit, ſed eos peculiariter commemorat, qui pro Chriſto interfecti ſunt, vt futuris Chriſtianis, atque ijs maximè, qui extremo tempore victuri ſunt, animos addat ad certandum pro gloria Chriſti. Itaque *Et animas decollatorum*, ita nunc dictum eſt, ac ſi diceret: Et peculiariter animas decollatorũ, vt Mar. vltimo. Dicite diſcipulis eius & Petro. *Vers. 4.* *Et pro præſertim.*

Propter teſtimonium Ieſu Quia palàm Ieſum confitebantur. *Vers. 4.*

Et propter verbum Dei. Quia eum verum Dei filium, ac æqualem patri eſſe clamabant, eſt enim in Græco λόγος cum articulo, διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. Vel certè quia verbum Dei prædicabant, ideſt Euangelium, & pro lege habebãt. Ita initio cap. 1. expoſuimus illud: Qui teſtimonium perhibuit verbo Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti, quæcunque vidit. *Vers. 4.*

Et qui non adorauerunt beſtiam. Ex his quæ Apoſtolus dixit cap. 13. & 14. & 16. de beſtia, & eius imagine, & charactere, & ex his, quæ in horum locorum explanatione tradidimus, adeò manifeſtum eſt quæ nunc dicuntur, de ijs dici, qui Antichriſto repugnabunt, & viriliter pro Chriſto certabunt, vt in alium ſenſum detorqueri nequeant, niſi quã-
31 violentiſsimè. † Hoc igitur quia verũ eſt, & luce ipſa meridiana manifeſtius, accipiamus: deinde reliqua, ſi qua videbuntur cum hac intelligentia conueniri non poſſe, Deo duce, ac magiſtro, explicabimus. Eadem cauſa nunc Iohãni fuit, vt mentionem de ſanctis extremi temporis faceret, qua & animas decollatorum propter teſtimonium Ieſu ſe vidiſſe ſcripſit, nempe vt qui grauiſſimè vexandi ſunt ab Antichriſto, his verbis ad ampliſsimas ſpes excitentur, & nihil timeant. De imagine, & charactere beſtiæ in fronte, ſiue in manu dex- *Vers. 4.*

dexteraimprimendo diximus abunde
ferè in fine cap.13.

Verſ. 4.

Et vixerunt, & regnauerunt cum Chriſto mille annis. Hoc eſt, quod Auguſti-
num,& multos ab eo ſenſu,quem mo-
dò explicauimus,valde dererrult,quod
mille anni intelliguntur vſque ad con-
ſummationẽ ſæculi,nec poteſt vllo mo
do dici ſanctos illius extremi tempo-
32 ris mille annos eſſe regnaturos vſque
ad finem eiuſdem ſæculi. † Quidam
hanc expoſitionem commenti ſunt, vt
mille anni, quibus ſancti cum Chriſto
regnabunt,illi ſint, qui diem iudicij cõ
ſequentur,ideſt,ęternitas,ac ſi diceret:
Semper regnauerunt, aut ſemper re-
gnabunt. Sed prohibet Apoſtolus mil-
le annos intelligere, niſi tempus quod
erit vſque ad conſummationem ſæcu-
li,quoniam paulò poſt ait:Et cum con-
ſummati fuerint mille anni, ſoluetur
Satanas. Ambroſius hac quæſtione pro
poſita,qua ipſe etiam mouebatur, re-
ſpondet: Tempus ab aſcenſione Chri-
ſti vſque ad finem mundi, quod per
mille annos deſignatur, omnibus ele-
ctis deputatum eſt, vt cum eo ſine cor-
poribus gloria cœleſti cũ Dño perfruã
tur. Et ſcimus quia omnes electi mem-
bra Chriſti ſunt, & ex multis mẽbris
vnum corpus efficitur: & ſi gloriatur
vnum membrum, congaudent omnia
membra. Gaudium igitur præcedentiũ
ſanctorum illorum nihilominus erit,
qui in fine mundi naſcituri ſunt, quia
vnum corpus efficientur cum eis,& in
alijs poſſidebunt, quod ipſis deerit.

Vt Alfonſus Caſtrus lib.3. cõtra Hæreſes. V Beatitudo, Hæreſi.2.

33 † Hæc Ambroſij reſpõſio, etſi non eſt
prorſus improbabilis,tamen præter ar-
gumentum,quo à nobis paulò poſt im-
pugnabitur, hoc etiam nomine vide-
tur poſſe reprehendi, quòd eadem ra-
tione nos etiã,qui in terris ſumus, poſ-
ſemus dici regnare in cœlis cum Chri-
ſto, quandoquidem vnum corpus ſu-
mus cum ijs,qui nunc cum eo regnant.
Quare ita potiùs reſpondendum vide-
tur. Cum ait: *Et vixerunt, & regnauerũt
cum Chriſto mille annis*: minimè id referẽ
dum eſt ad eos, qui non adorauerunt
beſtiã, nec imaginem eius (neq; enim
illos mortuos eſſe dixit) ſed ad animas
decollatorum propter teſtimonium Ie
ſu;ideſt ad eos, qui cum hæc ſcribeban
tur,mortem pro Chriſto oppetierant.
Hos enim,quia mortuos appellauerat,
cum decollatos fuiſſe dixit propter te-
ſtimonium Ieſu,meritò vixiſſe dicit,ne
mortui, & inhonorati putarentur. Nã
infideles homines, cum in mortem
properare videbant ſanctos, ſtultos
eos putabant,& cum corpore extingui
tam ipſos, quàm omnia ipſorum bona
34 iudicabãt. † Propterea ait: *Et vixerunt*.
Hoc eſt. Non perierunt,ſed vitam mul
tò præſtantiorem aſſecuti ſunt: nec fi-
nita ſunt eorum bona, ſed ex eo tem-
pore multò, quàm antea feliciores re-
gnant cum Chriſto. Hoc ipſum eſt,
quod Sap.3. docemur: Iuſtorum autem
animæ in manu Dei ſunt,& non tãget
illos tormentum mortis. Viſi ſunt ocu-
lis inſipientium mori, & æſtimata eſt
afflictio exitus eorum, & ab itinere
iuſto abierunt in exterminiũ, & quod
à nobis eſt iter exterminij: illi autem
ſunt in pace,&c. Vidit igitur Iohannes
inter animas Sanctorum ſedentes ani-
mas decollatorum propter teſtimoniũ
Ieſu viuentes, & regnantes cum Chri-
ſto, eoſque tantùm viuere dicit, quos
mortuos eſſe dixerat. Atque ita omnia
ſunt aperta. Verùm autem eſſe hoc,nec
de ijs, qui erunt regnante Antichriſto
ſcriptum eſſe: *Et vixerunt, & regnauerũt
cum Chriſto mille annis*, ex hoc pleniùs in
telligitur,quòd mille anni non nume-
rantur vſque ad ipſum diem iudicij,ſed
vſque ad initiũ regni Antichriſti, quo
35 tempore nihil ipſi paſſi ſunt. † Quod in
verbis Apoſtoli manifeſtũ eſt,ait enim:
Et ligauit eum per annos mille, & mi-
ſit eũ in abyſſum, & clauſit, & ſignauit
ſuper illum, vt non ſeducat ampliùs gẽ
tes, donec conſummentur mille an-
ni,ideſt, Donec veniat Antichriſtus.
Iam ergo tunc erunt conſummati. Et
poſteà: Et cum cõſummati fuerint mil-
le anni, ſoluetur Satanas. Nullo igitur
modo ad hos pertinet regnum mille
annorum, nec poteſt dici quod quidã
aiunt,in ijs qui erũt tempore Antichri-
ſti,partem poni pro toto,quod & Am-
broſius ex parte ſenſit,quoniam ne per
partem quidem illorum mille annorũ
regnabunt.

Sed cur, inquis, de ſanctis ſcriptum
eſt: Et regnauerunt cum Chriſto mil-
le an-

le annis, ideſt, vſque ad aduentum An-
tichriſti? Cur non etiam vſque ad diem
iudicij? Reſpondeo non excludi his ver
bis tempus, quod ſupereſt vſque ad diē
iudicij, nam tunc ſimiliter regnabunt:
ſicuti neque æternitas excluditur, quæ
terminato omni tempore poſt iudi-
36 cium manebit. † Sed cum de mille
annis loqui cœpiſſet, quibus Diabo-
lus in abyſſo tenebitur, & poſt quos
ſoluetur, eodem numero declarare
voluit vitam glorioſam ſanctarum ani
marum. Vidit enim quod ab ad-
uentu Antichriſti ſupereſt vſque ad
diem iudicij, parum eſſe, & in tan-
to numero annorum pro nihilo habe-
ri, minoremque ſummam ſolere in
maiori intelligi: hoc autem fuiſſe do-
cendum, ſanctos, qui mortui iudi-
cabantur, ſemper in cœlis vixiſſe cum
Chriſto, nam in die iudicij iam ipſi vi-
ui, & integri manifeſta in luce videbū
tur, nec vlla eſſe poterit poſt id de eorū
vita dubitatio. Deinde ſi vixerunt, &
regnauerunt mille annis, quid dubij eſ-
ſe poterat quin etiam vſque ad diem iu
dicij viuerent, atque regnarent?

Cur tēpus à Chriſto vſque ad Antichriſtum ſignificetur mille annis.

Supereſt nunc vt dicamus, cur mil
le annis ſignificetur vniuerſum tem-
pus à Chriſti reſurrectione vſque ad re
gnum Antichriſti. Auguſtinus. 20. de
Ciui. cap. 7. duas cauſas affert. Altera
eſt, quòd in vltimis annis mille res hæc
agitur, id eſt, in ſexto annorum millia-
rio, quo mundus erat terminandus,
quaſi ſex diebus, vt poſteà ſequatur
ſabbatum, quod non habet veſperam,
37 ideſt, requies ſanctorum. † Verùm
hæc ratio nullius momenti eſt, quo-
niam iuxta numerum annorum, quem
ſequebantur Auguſtinus, & Lactan-
tius, & veteres, ſumptum videlicet
ex translatione Lxx. interpretum, Do-
minus natus eſt poſt quinque mille
annos ab orbe condito, ita vt Lactan-
tius, qui antiquior Auguſtino fuit, &
tempore Conſtantini Magni floruit,
ducentos annos ſua ætate reſtare ſcri-
bat vſque ad finem ſexti milliarij anno
rū, vt ſupra retulimus, & Auguſtinus
loco citato ait ſexti milliarij ſpatia iam
poſteriora volui. At Conſtantinus im
perium cepit anno Domini trecenteſi
mo duodecimo, vt autor eſt Euſebius
in Chronicis, & triginta annis tenuit.
Quare ſi bene ſubducta ratio eſt à La-
ctantio, non ſolùm ſextum milliarium
iam expletum eſt, ſed etiam ſepti-
mum. Euſebius in eiſdem Chroni-
cis natalem Domini Seruatoris diem
collocat in anno ab exordio mundi cē-
teſimo nonageſimo nono ſupra quin-
quies milleſimum. Itaque iam ſaltem
hoc anno, qui eſt ab illo natalis Domi-
nici milleſimus quingenteſimus no-
nageſimus primus, ita ſextum milliariū
terminatum eſt, vt etiam ſeptimi ter-
mino non deſint niſi ducenti ac decē.
38 † Meliùs tueri ſe poſſent, ſi confuge-
rent ad veram rationem temporum,
quæ eſt in Hebræis codicibus, & in no-
ſtra Translatione, ſecundùm quam
ter mille nongenti triginta ſeptem
anni expleti erant, cum natus eſt Do-
minus: hoc autem anno quinquies mil
le quingenti viginti octo ſunt, de
ſuntque ſex mille annis quadringenti
ſeptuaginta duo. At ſi hoc dicerent,
non poſſent dicere cur mille anni po-
ſiti eſſent, quando iam plus mille quin
gentis ab aſcēſione Domini lapſi ſunt.
Altera cauſa eſt, quam eodem capite
his verbis explicat Auguſtinus: Aut cer
tè mille annos pro annis omnib⁹ huius
ſæculi poſuit, vt perfecto numero no-
taretur ipſa tēporis plenitudo. Millena
rius enim numer⁹ Denarij numeri qua
dratū ſolidum reddit. Decē quippe de-
cies ducta fiunt centum: quę iam figura
quadrata, ſed plana eſt. Vt autem
in altitudinem ſurgat, & ſolida fiat,
rurſum centum decies multiplican-
tur, & mille fiunt. † Porrò ſi cen-
tum ipſa aliquo modo pro vniuerſita-
te aliquando ponuntur, quale illud
eſt, quod Dominus omnia ſua di-
mittenti, & eum ſequenti promiſit
dicens: Accipiet in hoc ſæculo cen-
tuplum: quanto magis Mille pro vni-
uerſitate ponuntur, vbi eſt ſoliditas
ipſius denariæ quadraturæ? Vnde & il-
lud meliùs intelligitur, quod in Pſalmo
legitur: Memor fuit in ſæculum teſta
menti ſui, verbi, quod mandauit, in mil
le generationes, &c. Eodem modo ex-
plicant Primaſius, Beda, & reliqui fe-
rè, quos Auguſtinum ſequi diximus.
Idem tradit Gregorius. 9. Mor. cap. 1.

Millenarius numerus pro vniuerſitate.

Matth. 19.

Pſal. 104.

& lib.35.cap.20.& eodem loco Pſalmi confirmat. Rectè etiam, & expeditiùs dicere poſſumus, Scripturam vti communi locutione, qua ſicut centum multa dicere ſolemus, ita cum mille dicimus, intelligimus multò plura, ſiue maximam quamdam, & indefinitam multitudinem. Quod multis ex locis intelligi poteſt. Iob.9: Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei reſpondere vnum pro mille. Deut.7: Cuſtodiens pactum, & miſericordiam diligentibus ſe, & ijs qui cuſtodiunt præcepta

Mille pro indefinita, magnaque multitudine.

40 eius in mille generationes: † Et cap. 32. Quomodo perſequebatur vnus mille, & duo fugarent decem millia? Pſalm. 90: Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis. Quibus locis Mille non vniuerſi intelliguntur, cum addatur ſtatim, Decem millia, ſed plurimi, in decem millibus autem etiã plures. Simile eſt illud. 1.Reg.18: Percuſsit Saul mille, & Dauid decem millia. Pſal.89: Mille anni ante oculos tuos tamquam dies heſterna, quæ præterijt. Eodem modo & ſæculares auctores loquuntur. vt Virgilius:

-----*Quam mille ſecutæ*
Hinc, atque hinc glomerantur Oreades. (*1.Æne.*)
-----Et alio in loco
Et quos mille die victor ſub tartara miſi. (*11.Æne.*)

In vtrumque locum Seruius adnotauit, in Mille numerum finitũ poſitum eſſe pro infinito. Perſius:

Mille hominum ſpecies, & rerum diſcolor vſus: (*Satyra.5.*)
Velle ſuum cuique eſt.

Ex his profectò haud abſurdè colligi videtur multos annos reſtare vſq; ad diẽ iudicij, quandoquidem cum Mille propriè non capiatur, plures enim mille iam ad hunc vſque diem interfluxerunt, neceſſariò conſequitur vt iuxta Scripturæ conſuetudinem accipiatur pro plurimis. Semper autem intelligi maiorem multitudinem, quam numero illo propriè ſignificetur, oſtendit illud Pſal. 67: Currus Dei decem millibus multiplex, nã Dan.7.legimus: Millia millium miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſsiſtebant ei. Tum etiam locus ille Perſij.

----- *Mille hominum ſpecies,*

& alia, quæ dicta ſunt.

Cur mille anni poſiti ſint.

41 † At reſtat adhuc ſcrupulus, qui negotium faceſſere non deſinit, cur hoc loquendi genere Spiritus ſanctus ſit vſus, quod prophetiam obſcuraret, cũ mille annos diceret? Præterea, non ſemel dixit, aut iterum, ſed quinquies, quod ſuperiorem illam interpretationem mille annorum ſuſpectam reddere videtur. Ita enim nos ſolemus aduerſus alios argumentari, poſſe aliquẽ numerum finitum pro indefinito accipi cum ſemel ponitur, at cum ſæpe repetitur, non pro indefinito, ſed propriè accipi. Reſpondeo conſultiſsimè Iohãnem poſuiſſe mille annos. Si enim annos numeraſſet vſque ad regnum Antichriſti, manifeſtè ferè explicabat annos, qui ſupererant vſque ad finem mũdi, & vſque ad diem iudicij, quod adeò non oportebat Eccleſiæ reuelari, vt neque ipſis Apoſtolis notum eſſe voluerit Dominus Ieſus, ſed eos ita repulerit: Non eſt veſtrum noſſe tempora, vel momenta, quæ pater poſuit in ſua poteſtate. (*Act.1.*) Quare neque Iohannem ipſum, neque angelum, qui hæc illi reuelabat, hoc cognouiſſe crediderim, quia Dominus dixit: De die autem illo, vel hora, nemo ſcit: neque angeli in cœlo. Mar.13. † Cum igitur annorum nu-

42 merus non eſſet indicandus, & docendum eſſet plurimos fore, non potuit commodiùs, aut breuiùs dici quam dictum eſt. Nam in Mille plurimos intelligimus, ſed ne plures etiam quam par erat intelligerêtur, non dixit Decem mille, quo numero multò etiam plures ex eiuſdem Scripturæ conſuetudine intelligeremus, vt conſtat ex locis indicatis: Percuſsit Saul mille, & Dauid decem millia, cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis, &c. Quomodo etiam dictum eſt Pſal. 67: Currus Dei decem millibus multiplex. Præterea & ſi obſcurè ita dictum eſt, quod proprium eſt prophetiæ, non tamen valde obſcurè, quandoquidem, & profani ſcriptores, & reliqui homines ſæpe ita loquuntur vt Mille dicant pro valde multis. Et quoniam ſemel ita dictum fuerat, idque ſatis conueniẽter: in eodem ſermone, & de re eadẽ, non fuit mutanda locutio, id enim forraſſe

fortaſſe maiorem pareret ambiguitatē. Itaque licet quinquies ponatur, quia in eadem viſione, & intra paucos verſus, & in re eadem ponitur hic numerus, quaſi ſemel poſitus exiſtimari debet. Si autem pluribus in locis ſemper ita Scriptura loqueretur, vrgeret profectò argumentum, vt numerum illum certum, & definitū putaremus, niſi aliūde veritas perſpiceretur.

An hæretica ſit opinio Millenariorum.

43 † Poſtremò tota re iam explicata quæritur quod nam iudicium eſſe debeat de interpretatione Millenariorū? Et quidem, quamuis Hieronymus in Ieremiæ caput. 19. dicat ſe non audere hanc damnare, quod eam ſecuti eſſent duo martyres Chriſti Irenæus, & Victorinus, initio cap. 60. Iſaiæ ait: Quorum qui ſequitur errorem, ſub nomine Chriſtiano Iudæorum ſe ſimilem confitetur. Nec dubito quin, ſi res ad Eccleſiæ iudicium deferretur, hæreſis eſſet damnanda, tametſi autores eius, Tertulliano excepto, hæretici non fuerint. Idem iudicarunt, qui de hæreſibus ſcripſerunt. Omnes enim eam inter hæreſes numerant. Verùm hoc non eſt facile conuincere, nam ab Eccleſia non eſt, quod ſciam, in generali conciliovllo damnata hæc opinatio, & Scripturæ teſtimonijs non tam facilè redarguitur, quàm quidam putant. Solent hæc proferri: Non eſt enim regnum Dei eſca, & pot⁹. Ro. 14. Et illud Matth. 22: Erratis neſcientes Scripturas, neq; virtutem Dei: In reſurrectione enim nec nubent, nec nubentur, ſed ſunt ſicut angeli Dei in cœlo.

Vnde conuincatur eſſe hæretica.

44 † His pugnat Hieronymus in Prœmio lib. 18. in Iſaiam, poſterinri etiā Epiphanius Hæreſi. 77. & alij. Colligunt etiam nullum in reſurrectione futurum vſum cibi, & potus, quandoquidem futuri ſumus ſicut angeli, qui ſine cibo corporeo viuunt, ſicut Raphael ait apud Tobiā. cap. 12: Videbar quidē vobiſcū manducare, & bibere, ſed ego cibo inuiſibili, & potu, qui ab hominibus videri nō poteſt, vtor. Epiphanius loco indicato diſputat contra eos demonſtrans circumciſionem, & reliquas legis ceremonias, poſt Euangelium nullo modo ſeruari poſſe. Et in eodē Prœmio argumentatur Hieronymus: Vbi cibus, ſequuntur, & morbi: vbi morbi, adhibēdus eſt Medicus: vbi Medici, frequenter interitus, rurſumq; reſurrectio, & noua ex integro conuerſatio, &c. At Hieronymus, & Epiphanius hoc animaduertere debebant, duas à Millenarijs poni reſurrectiones, primam ſanctorum, de qua dictum volunt à Iohāne, Hæc eſt reſurrectio prima: alteram autem generalē omnium expletis mille annis regni terreni: atq; in prima ponere eos delicias corporis, & filiorum procreationem, non in ſecunda, poſtquam regnabunt in cœlo, de ea enim intelligunt, quod Dominus ait: In reſurrectione enim

45 nec nubēt, nec nubentur. † Quod manifeſtè docet Iuſtinus in Dialogo cum Tryphone his verbis: Apud nos etiam vir quidā Iohānes nomine, Chriſti Apoſtolorū vnus, mille annos cōmoraturos Hieroſolymis eos, qui Chriſto crediderint, reuelatione, quæ ei facta eſt, ſpiritu prophetico prædixit: deinde generalem, & vt paucis abſoluā, æternā omniū reſurrectionem futuram, ac iudicium. Id quod etiam Dominus noſter dixit, homines neque vxores ducturos eſſe, neq; eis mulieres nupturas, ſed ſimiles futuros angelis, qui ſint reſurrectionis filij. &c. Et tueri ſe poſſent verbis Euangelicis, cū enim dixiſſet: In reſurrectione enim neq; nubent, neq; nubentur, continuò addit: Sed ſunt ſicut angeli Dei in cœlo. De ſecunda ergo reſurrectione hoc dictum eſſe affirmabunt, poſtquam erūt in cœlo, non de prima. Quid? quod liberorum procreationē, non tribuunt ijs, qui reſurgent, ſed ijs, qui tunc viui inuenientur, qui non morientur, vt docuit Lactantius lib. 7. cap. 14. Alijs ergo armis oppugnandi ſunt, quæ aut primam illam reſurrectionem tollant, aut ex ea certè eijciant cibum, & potum, & officia matrimonij, ſi quis hæc in reſuſcitatis etiam inueniri poſ-

46 ſe diceret. † Prætereà ſi Millenarij in illo regno mille annorū nō carnis delicias ponerēt, ſed ſpirituales, (quod ſe aliquādo fuiſſe opinatū teſtatur Auguſtinus. 20. de Ciui. c. 7. (quomodò eos cōuinceremus? Etenim quāuis Auguſtin⁹ ait: Quæ opinio eſſet vtcūq; tolerabilis, ſi aliquę delicię ſpirituales in illo ſabbato affuturæ ſanctis per Domini præ-

ſentiam crederentur: nec de hac dubi-
to quin ei Eccleſia hoc tempore no-
tam hæreſis inureret. Ergo cum oſten-
derimus iuſtos non reſurrecturos ante
finem ſæculi, & ante diem nouiſsimū,
quo omnes reſurgent, & iudicabuntur,
ſatis primam illam reſurrectionem, &
regnum mille annorum ſuſtulerimus.
In primis Iob vir ſanctiſsimus ait cap.
19: Scio enim quod redemptor meus
viuit, & in nouiſsimo die de terra ſur-
recturus ſum. Et rurſum circumdabor
pelle mea, & in carne mea videbo
Deum, ſcilicet, ad iudicium omnium
venientem. Et Paulus. 1. Theſſ. 4. aper-
tiſsimè tradit, cum Dominus ad iudi-
cium veniet, ſimul cum ſanctis priorū
ſæculorum, eos, qui tunc viuent, & ſi-
mul reſurgent, tollendos eſſe in aerem
47 obuiam Chriſto. † Hoc enim vobis di-
cimus in verbo Domini, quia nos qui
viuimus, qui reſidui ſumus, in aduentu
Domini non præueniemus eos, qui
dormierunt. Quoniam ipſe Domi-
nus in iuſſu, & in voce archangeli, &
in tuba Dei deſcendet de cœlo, & mor
tui, qui in Chriſto ſunt, reſurgent pri-
mi. Deinde nos qui viuimus, qui relin
quimur, ſimul rapiemur cum illis in nu
bibus obuiam Chriſto in aera, & ſic
ſemper cum Domino erimus. Et. 1.
Cor. 15: Et ſicut in Adam omnes mo-
riuntur, ita & in Chriſto omnes viui-
ficabuntur. Vnuſquiſque autem in ſuo
ordine. Primitiæ Chriſtus, deinde ij,
qui ſunt Chriſti, qui in aduentum eius
crediderunt. Deinde finis, cum tra-
diderit regnum Deo, & patri, cum
euacuauerit omnem principatum, &
poteſtatem, & virtutem. Præterea
in hoc ipſo capite. 20. Apocalypſis, vbi
nemo negat de vltimo, ac generali iu-
dicio verba fieri, videlicet poſt con-
ſummationem illorum mille anno-
rum, de quibus prius mentionem fe-
cerat, ſimul ponitur iuſtorum, & in
iuſtorum reſurrectio, & iudicium: Et
vidi mortuos magnos, & puſillos ſtan-
tes in conſpectu throni, & libri aper-
ti ſunt, &c. Et dedit mare mortuos,
qui in eo erant, & mors, & infernus de
derunt mortuos ſuos, qui in ipſis erant,
& iudicatum eſt de ſingulis ſecundùm
opera ipſorum. Ac ne quis fortaſſe de
malis illic verba fieri pertinaciùs dice-
ret, addit mox: Et qui non inuentus
eſt in libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in
ſtagnum ignis. Alij ergo inuenti ſunt
in libro, & in cœlum ſublati ſunt. Et
quæ ſequuntur. Sed iam ad Apoſtoli
verba redeamus.

Ceteri mortuorum non vixerunt do- Verſ. 5.
48 *nec conſummentur mille anni.* † Ceteri
qui Chriſto adhærere noluerunt, non
vixerunt vſque ad tempus, quo iam
conſummati erunt mille anni, id eſt,
vſque ad diem iudicij: Nec loquitur
de eadem vita, de qua locutus eſt cum
dixit: Et vixerunt, & regnauerunt
cum Chriſto mille annis: ſed vitam
accipit in genere, vt ſingulis iuxta ra-
tionem ſibi conuenientem attribua-
tur in hunc modum. Decollati pro-
pter Ieſum, qui penitus extincti puta-
bantur, ad vitam cœleſtem, ac beatam
perducti ſunt, & cum Chriſto regnant
eorum animæ. *Ceteri*, qui in pecca-
tis mortui ſunt, nullam vitam ha-
buerunt vſque ad diem iudicij, quo re-
ſurgent, & viui cernentur. Sed dum
hic dies venit, non viuunt, quia ſum-
mis cruciatibus torquentur; quæ mors
potiùs dicenda eſt. Vitam tamen,
quam habere poſſunt, in die iudicij
habebunt reſurgentes in ſuis corpori-
bus. Ita loqui ſolet Scriptura, &
ita omnes loquuntur. Vt. 1. Corin.
15: Et ſicut in Adam omnes moriun-
tur, ita & in Chriſto omnes viuifica-
49 buntur. † Et poſteà: Omnes quidem
reſurgemus, ſed non omnes immu-
tabimur. Alia eſt enim reſurrectio
iuſtorum, alia iniuſtorum; ſed reſur-
rectio in genere accipitur, vt dein-
de ſingulis, pro vt eis conuenit, at-
tribuatur. Quod apertiùs Dominus
apud Iohannem cap. 5. explicauit:
Venit hora, in qua omnes, qui in mo-
numentis ſunt, audient vocem eius:
& procedent qui bona fecerunt, in
reſurrectionem vitæ: qui verò mala
egerunt, in reſurrectionem iudicij.
Ambroſius: *Ceteri* autem, id eſt, repro
bi, *non vixerunt*, quia poſt mortem non
ad vitam ducuntur, quæ in cœleſtibus
ſanctorum animabus datur, ſed in in-
fernum demerguntur, quæ in hoc li-
bro mors prima vocatur.

Hæc

Verſ. 5. Reſurrectio prima. *Hæc eſt reſurrectio prima.* Auguſtinus.
20.de Ciui.cap.6.&.7.contendit hanc
primam reſurrectionem eſſe eorum,
qui à peccatis reſurgunt, confirmat-
que verbis Domini Iohan.5: Venit ho-
ra, & nunc eſt, quando mortui audient
vocem filij Dei, & qui audierint, vi-
uent. Eum ſcriptores ſupra nominati
ſequuntur. At nos fatemur quidem re
ctè hanc, de qua Auguſtinus loqui-
tur, reſurrectionem dici, ſed de ea
Apoſtolum noſtrum loqui negamus.
Etenim ſi rectè oſtendimus verba illa:
Et vixerunt, & regnauerunt cum Chri
ſto mille annis, de vita, & regno, quæ
in cœlis ſunt, intelligi debere, neceſ-
ſariò inde fit, reſurrectionem primam
eſſe, qua ij, qui mortui putabantur, ad vi
tam illam beatam ducuntur. Ac reſur-
rectio dicitur, non quòd animæ perie-
rint, ſed quòd perijſſe ſimul cum cor-
poribus putabantur ab infidelibus: aut
quia illi, qui mortui iudicabantur, vi-
50 uunt meliore parte ſui. † Sed & verba
ipſa Apoſtoli manifeſtiùs hoc indicāt.
Beatus, & ſanctus, qui habet partem
in reſurrectione prima. In his ſecun-
da mors non habet poteſtatem, ſed
erunt ſacerdotes Dei, & Chriſti, &
regnabunt cum illo mille annis. Qui-
bus planè docet ad hanc primam re-
ſurrectionem non pertinere, niſi qui
beati erunt in æternum, vt ipſe Augu-
ſtinus cap. 6. confeſſus eſt. At plurimi
à peccato reſurgunt, & iterum moriun
tur in peccatum relabentes, & in pec-
cato ſuo decedunt ex hac vita, in quos
omnes ſecunda mors, ideſt, æterna
damnatio, habet poteſtatem. Nec
enim dixit: Beatus qui manet vſque
in finem vitæ in reſurrectione prima;
ſed: Qui habet partem in reſurrectione
prima, in qua ſine dubio partem ha-
bent omnes, qui per lauacrum rege-
nerationis iuſtificantur, ſi ita vt Au-
guſtinus, illam intelligimus. Ambro-
ſius: Sed quia dicit beatos eſſe eos, qui
habent partem in reſurrectione prima;
non mihi de Baptiſmo hoc dictum vi-
detur, eo quòd non omnes beati ſint
qui per Baptiſmum à morte animæ re-
ſurgere videntur, &c. Deinde paulò
poſt ita exponit, vt diximus. Ergo,
quod nunc ait: Hæc eſt reſurrectio pri
ma: non reſpicit ad proxima verba:
Ceteri mortuorum, &c: Sed ad ante-
riora: Et vixerunt, & regnauerunt cum
Chriſto mille annis.
Beatus, & ſanctus, qui habet partem in Verſ. 6.
51 *reſurrectione prima.* † Hic iure beat⁹ eſt,
non ſpe, ſed reipſa: & verè *ſanctus*, id eſt
ἅγιος, qui omnino liber eſt à peccato,
qui iam nihil terreſtre concupiſcere
poteſt, ſed tota mente, & totis viri-
bus Deum amat, & colit. Sanctitas Sanctus.
enim eſt (vt ſcribit Dionyſius in lib.
de Diuin. no. cap. 12.) omni ſcelere
libera, perfectaque, & penitus incoin-
quinata mundities.
In his ſecunda mors non habet poteſta- Verſ. 6.
tem. Quæ ſit ſecunda mors in hoc ipſo Mors ſecū
capite docet dicens: Et infernus, & da.
mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis.
Hæc eſt mors ſecunda. Videri autem
poteſt ſuperuacaneum dicere ſecun-
dam mortem non habituram in his po
teſtatem, qui iam beati ſunt. At ea-
dem ratione videri poſſet etiam ſu-
peruacaneum dicere, decollatos pro-
pter teſtimonium Ieſu viuere, & re-
gnare cum Chriſto. Vtrumque tamen
propter eos maximè dictum eſt, qui ne-
ſciunt, quanta ſit felicitas eorum, qui
pro Chriſto moriuntur, & quantis
præmijs, quamque immortalibus do-
nentur, ac ſi diceret: Illi, qui pro Chri-
ſto cruciatus, & mortem perpeſſi ſunt,
ſtulti putantur ab hominibus terre-
na ſapientibus, & penitus extincti: at
tantum abeſt mortui vt ſint, vt etiam
vita multò præſtantiore fruantur, &
ſimul cum Chriſto regnent, taliſque
ſit eorum vita, vt nequaquam mor-
tem vllam, aut caſum timere de-
beant.
Sed erunt ſacerdotes Dei, & Chriſti. Verſ. 6.
52 † Sacerdotes Metaphoricè appellati,
quia ſemper Deo ſeipſos offerent, &
laudes illi ſine fine decantabunt. Au-
guſtinus. 20. de Ciui.cap.10: Non vti-
que de ſolis epiſcopis, & presbyteris
dictum eſt, qui propriè iam vocan-
tur in Eccleſia ſacerdotes: ſed ſicut
omnes Chriſtianos dicimus propter
myſticum chriſma: ſic omnes ſa-
cerdotes, quoniam membra ſunt
vnius ſacerdotis. De quibus Apoſto-
lus Petrus: Plebs, inquit, ſancta, rega- 1.Petr. 2.

le ſacerdotiũ. Sanè, licet breuiter, atq; tranſeunter, inſinuauit Deũ eſſe Chriſtum dicẽdo, Sacerdotes Dei, & Chriſti, hoc eſt patris, & filij quamuis propter formam ſerui, ſicut filius hominis, ita etiam ſacerdos Chriſtus effectus ſit, &c. Indicat autem nomine Sacerdotis gaudium, & dignitatem, & officium beatorum, iuxta illud Pſal. 83: Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te.

Verſ. 6. *Et regnabunt cum illo mille annis.* Toto hoc tempore, quo illi à filijs huius ſæculi mortui exiſtimantur, viui ſacerdotum miniſterio fungentur in cœlo, & cum Chriſto regnabunt. De æterna autem duratione, quæ poſt terminum ſæculi ſupereſt, non erat opus dicere vt ante adnotauimus, quoniam in die iudicij viui, & cum Chriſto aſcẽdentes in cœlum videbuntur ab omnibus, ita vt nemo iàm de eorum vita, ac regno dubitare poſsit.

Verſ. 7. *Soluetur Satanas de carcere ſuo.* † Ab
53 eo ſoluetur, à quo vinctus fuerat, qui & clauem abyſsi habere dictus eſt. Quid autem facturus ſit ſolutus, ex eo intelligitur, quod ſequitur: Et exibit, & ſeducet gentes, &c. & ex ijs, quæ de eius alligatione ſupra diximus.

Verſ. 7. *Et exibit, & ſeducet gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ, Gog, & Magog.* Tota hæc prophetia de Gog, & Magog, reſpicit ad caput. 38. & 39. Ezecielis, vnde ſumpta eſt. De quibus Hieronymus initio cap. 38. hæc ſcribit: Igitur Iudæi, & noſtri Iudaizantes putant Gog gentes eſſe Scythicas, immanes, & innumerabiles, quæ trans Caucaſum montem, & Mæotidem paludẽ, & prope Caſpiũ mare ad Indiã vſq; tendãtur: & has poſt mille annorum regnum eſſe à Diabolo commouendas, quæ veniant in terram Iſrael, vt pugnent contra ſanctos multis ſecum gentibus congregatis: Primùm Moſoch, quos Ioſephus interpretatur Cappadocas, dein de Thubal, quos idem Iberos, vel Hiſpanos, Hebræi Italos ſuſpicantur, habentes ſecum in exercitu Perſas, Æthiopas, & Lybias, Gomer quoque, & Thogorma, quos Galatas, & Phrygas interpretantur, &c.

(Margin: Gog, & Magog.)

54 † Addit ita quoque eos interpretari verba Apocalypſis, non intelligentes totum volumen eſſe myſticum, & Reuelationis titulo prænotari, & reuelatione nos indigere, vt poſsimus cum propheta dicere: Reuela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua. Pſal. 118. Demum Origenis errore de ſe eadem relato ad extremum ait: Quæ nos omnia lectoris arbitrio concedentes, non tam aliena damnare, quam Eccleſiaſticam explanationem, (id eſt, quam viri Eccleſiaſtici ſecuti ſunt) affirmare conabimur. Gog Græco ſermone δῶμα, Latino tectum dicitur. Porro Magog interpretatur: De tecto. Omnis igitur ſuperbia, & falſi nominis ſcientia, quæ erigit ſe contra notitiam veritatis, his nominibus demonſtratur. Et Auguſtinus. 20. de Ciui. cap. 11. hunc locum enarrans ait: Gentes quippe, iſtæ, quas appellat Gog, & Magog, non ſic ſunt accipiendæ, quaſi ſint aliqui in aliqua parte terrarum barbari conſtituti, ſiue, quos quidam ſuſpicantur Getas, & Maſſagetas, propter literas horum nominum primas, ſiue aliquos alios alienigenas, & à Romano iure ſeiun-
55 ctos. † Toto namque orbe terrarum ſignificati ſunt iſti eſſe, cum dictum eſt: Nationes, quæ ſunt in quatuor angulis terræ, eaſque ſubiecit eſſe Gog, & Magog. Quorum interpretationem nominum eſſe comperimus, Gog, Tectum, Magog, De tecto, tamquam domus, & ipſe, qui procedit de domo. Gentes igitur ſunt, in quibus Diabolum, velut in abyſſo, ſuperiùs intelligebamus incluſum: & ipſe de illo quodammodo ſeſe efferens, & procedens, vt ille ſit tectum, ipſæ de recto, &c. Vbi non ita legendum eſt, ne ſibi contradicat Auguſtinus, ſed in hunc modum; vt illæ ſint tectum, ipſe de tecto. Similiter interpretatur Tyconius Homil. 17. & omnes gentes intelligunt, quæ per totum orbem inſurgent in Eccleſiam: Auguſtini verò non ſenſum ſolùm ſed

ver-

verba etiam acceperunt Primaſius,
Beda, Anſbertus, Haymo. Idē placuit
Proſpero Aquitanico in Dimidio tem
poris, cap. 4. & Ambroſio, & Ruperto,
& Petro Galatino lib. 5. de Arcanis ca-
tholicæ veritatis, cap. 12. Nec mirum
eſt ita hos patres ſenſiſſe, quandoqui-
dem Lactantius, qui vnus eſt aſſeren-
tium regnum mille annorum, omnes
gentes intelligit contra ciuitatem ſan-
ctorum ſurrecturas. lib. 7. cap. 26. Hoc
idem ab Apoſtolo noſtro manifeſtè di-
ctum videtur: Et ſeducent gentes, quæ
ſunt ſuper quatuor angulos terræ, ideſt
ad Ortum, ad Occaſum, ad Aquilonē,
ad Meridiem: deinde addit: Gog, &
Magog, quæ nomina non in ſecundo
caſu poſita ſunt, ſed in quarto, vt in Græ
co perſpicuum eſt. τὸν γὼγ, καὶ τὸν
Μαγὼγ, quaſi dicat: Quod omnes gen-
tes dixi, nunc dico Gog, & Magog.
56 † Deinde totam orationem eſſe figu
ratam vel hinc apparet, quod Ezeciel
cap. 39. cum idem prœlium Gog, & Ma
gog in ſanctos prædixerit, & idem ſup
plicium ignis ſuper eos venturi, tan-
dem ait: Et egredientur habitatores
de ciuitatibus Iſrael, & ſuccendent, &
comburent arma, clypeum, & ha-
ſtas, arcum, & ſagittas, baculos ma-
nus, & contos, & ſuccendent eam
igni ſeptem annis. &c. Quod vt ſonat,
eo tempore verum eſſe non poterit,
cum neque quatuor anni reliqui erunt
vſque ad mundi finem.

Ad loci obſcuriſsimi intelligentiam
illud primum conſtituamus, Ezecie-
lem omnino verba facere de extrema
ſanctorum perſecutione, quæ tempo-
re Antichriſti futura eſt, vt ſentiunt in
cap. 38. Ezecielis Lyranus, & Paulus
Burgenſis in Additione, Vatablus, &
Iſidorus Clarius, Petrus Galatinus lib.
5. de Arcanis catholicæ veritatis, cap.
12. Atq; hoc res ipſa indicat, quæ enim
illis duobus Ezecielis capitibus conti-
nentur, conſtat nunquam facta eſſe
vſque ad hunc diem. Qua in re inſigni
ter lapſus eſt Theodoretus in eiuſdem
loci Commentarijs, qui putat poſt re-
ditum è Babylone factum eſſe, quod
57 Propheta prædixit. † Verùm id, ſi
ita fuiſſet, tam celebri hiſtoria, qua
nulla vnquam celebrior Iudæis con-
tigit, pleni eſſent libri Iudæorum. Nūc
autem Ioſephus diligentiſsimus eo-
rum ſcriptor nihil vnquam de hac re
dixit, nec alter Ioſephus filius Gorion,
qui hiſtoriam illorum temporum ſimi-
liter ſcripſit. Qui verò hos tempore
conſecuti ſunt, tantum ab eſt, vt hoc
putent aliquando contigiſſe, vt inde
aduerſum nos probare contendant
nondum veniſſe Meſsiam, quòd nō-
dum Ieruſalem, oppugnauerint Gog,
& Magog, qui ab eodem interficien
di ſunt, vt tradunt Clarius, & Gala-
tinus locis indicatis. Ex his ſequitur
vnam eſſe, & eamdem hac quidem
in re Ezecielis, Iohanniſque pro-
phetiam quod indicant nomina apud
vtrumque, Gog, & Magog. Tem-
pus etiam conuenit, nam Ezec. 38
ſcriptum eſt: Poſt dies multos viſita-
beris, in nouiſsimo annorum venies
ad terram, quæ reuerſa eſt à gladio.
Conuenit & ſuplicium, eodem
enim in cap. ait: Ignem, & ſulphur
pluam ſuper eum, & ſuper exercitum
eius, & ſuper populos multos, qui
ſunt cum eo, Et cap. 39: Et immit-
tam ignem in Magog: Iohannes ve-
rò ait: Et deſcendit ignis à Deo de
58 cœlo, & deuorauit eos. † Demum
ſicut Iohannes ait: Venite, & congre
gamini ad cœnam magnam Dei, vt
manducetis carnes regum, &c. ita
etiam legimus Ezecielis. 39: Dic omni
volucri, & vniuerſis auibus, cunctiſ-
que beſtijs agri: Conuenite, prope-
rate, concurrite vndique ad victimam
meam, quam ego immolo vobis, &c.
Atque ita alter ex alterius verbis ex-
plicandus eſt. Alterum etiam eſt con
ſtituendum, Gog, & Magog non *Gog, & Magog.*
omnium nationum nomina eſſe, ſed
in eis certas nationes cum ſuis prin-
cipibus indicari, quod puto cuiuis eſ-
ſe manifeſtum legenti. Ita enim ait
cap. 38: Filij hominis, pone faciem
tuam contra Gog, & terram Magog,
principem capitis Moſoch & Thubal,
& vaticinare de eo. Et poſteà: Et ve
nies de loco tuo à lateribus Aquilonis
tu, & populi multi tecum aſcenſores
equorum vniuerſi, &c. Hæc omnibus
nationibus dici non poſſunt, ſed cui-
dam potentiori, quæ è certa ſede pro-

fecta ſecum multas ad bellum adducat.
Quas etiam indicauit: Perſæ, AEthio-
pes, & Lybies etiam cum eis, omnes
59 ſcutati, & galeati. † Gomer, & vniuerſa
agmina eius, domus Thogorma latera
Aquilonis, & totum robur eius, popu-
liq; multi tecum. Gomer Galatę ſunt,
Thogorma Phryges, vt paulò ante retu
limus ex Hieronymo, & ſumptum eſt
ex Ioſepho lib. 1. Antiq; cap. 7. [Ex his
intelligi poteſt Gog non eſſe Gothos,
quod putauit Ambroſius lib. 2. de Fide,
cap. vltimo prope finem) nihil enim
habent illi commune cum ijs, quæ de
Gog ab Ezeciele, & à Iohanne ſcripta
ſunt. Atque, vt alia omittamus, Gog di
citur Ezec. 38: In nouiſsimo annorum
venies ad terram, quæ reuerſa eſt à gla-
dio: Gothi autem non in nouiſsimo an
norum, ſed ante multos annos venerũt.
Quare iure Hieronymus in Traditio-
nibus in Geneſin, aut Ambroſium, aut
alium quempiam ſui temporis ſcripto
rem ſubindicãs ait: Scio quemdã Gog,
& Magog tam de præſenti loco, quàm
de Ezecielis, ad Gothorũ nuper in ter-
ra noſtra vagantium hiſtoriã retuliſſe:
quod vtrùm verum ſit prœlij ipſius fine
monſtrabitur. Et certè Gothos omnes
retro eruditi magis Getas, quam Gog,
& Magog appellare conſueuerũt. &c.
Nihil autem poſt Gothorum prœlia cõ
tigit ex ijs, quæ in Iohanne, & in Eze-
ciele ſcripta ſunt. Nec illud verius, aut
probabilius quod lib. 9. de Demonſtra
tione Euangelica, Demonſtratione ter
tia, ſcriptum reliquit Euſebius, Roma-
nos appellari Gog, quoniam Num. 24.
iuxta Lxx. editionem ſcriptum eſt: Et
exaltabitur regnum Gog, & augebitur
regnum eius, Deus eduxit ipſum ex
AEgypto: quod ipſe ita interpretatur,
regnum Chriſti, qui eductus eſt ex
AEgypto, paulatim creuiſſe cum re-
gno Romanorum, quod dicitur regnũ
Gog. Confirmat etiam ex Ezeciele, qui
Gog vocat principem Ros, Moſoch,
& Thubal, vbi per Ros Romano-
rum, inquit, vt par eſt, ciuitatem ſi-
gnificat, quandoquidem principatus,
& caput ea voce apud Hebræos intel-
ligitur. &c. At ſi vidiſſet Euſebius quæ
in Apocalypſi præceſſerant, nequaquã
ad regnum Romanorum verba Nume-
rorum detorſiſſet. Manebit enim Gog,
& eius exercitus poſt Romã euerſam,
& ipſe vnus erit ex illis, qui eam euer-
tent, vt paulò poſt videbimus. Deinde
quando vnquã Romanis contigit quod
de Gog prædictũ eſt, vt igne cœlitus de
lapſo abſumeretur cum ſuo exercitu in
montibus Iſrael, & in eadem terra iux-
ta mare ſepeliretur? Verba libri Nume-
rorum nihil eũ iuuant, corruptè enim
legitur in editione Lxx. & Symmachi
Gog pro Agag. Hieronymus ita vertit:
Tolletur propter Agag rex eius, & au-
feretur regnum illius. In Hebræo eſt.
וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ, quod etiã ita ver-
ti poteſt: Et exaltabitur magis quam
Agag rex eius, id eſt, reges Hebręorum
potentiores erũt finitimis regibus etiã
potentiſsimis, qualis fuit Agag. Chal-
dæus vertit: Et roborabitur magis quã
Agag rex eius. Illud autem quod eſt in
noſtra Tranſlatione, ad Saul referunt,
cui regnum ademptum eſt quia pe-
percit Agag regi Amalec, vt eſt in. 1.
Regum, cap. 15. Quodq; Gog rex Ros,
ideſt, capitis dicitur, poſteà explicabi-
mus nu. 62. Alij alia commenti ſunt,
quæ referenda non arbitror, quoniam
veritate explicata quæ vera non ſunt re
futabuntur, aut ipſa ſua ſponte conci-
60 dent, & euaneſcet.] † Quæ ergo natio
nes ſunt Gog, & Magog? Gog, de quo
nunc ſermo eſt, in Scriptura nuſquam
inuenitur, exceptis his Ezecielis, & Io-
hannis locis. Magog ſcimus vnum eſſe
ex filijs Iapheth. Gene. 10. Filij Iapheth
Gomer, & Magog, & Madai, & Iauan,
& Thubal, & Moſoch, & Phiras. Por-
ro filij Gomer: Aſcenez, & Riphath, &
Thogorma. Hi nomina dederunt ter-
ris, quas habitandas elegerunt, vt eodẽ *Terra Magog.*
loco ſcripſit Ioſephus, vnde Scythia,
quam tenuit Magog, ab eo dicta eſt, ter
ra Magog, vt ibidem tradidit Ioſephus.
Magoges inquit, Magogarum à ſe de
nominatorum fuit autor, qui ab ipſis vo
cantur Scythæ, id eſt, à Græcis. Ex quo
videmus cur Theodoretus, & illi, qui
ab Hieronymo referuntur, alijque mul
ti, dixerint Gog, & Magog eſſe Scythi-
cas nationes. Intelligo ergo in terra Ma
gog nationes illas Scythicas barbaras,
& feras, ad Septemtrionem degentes,
quæ bellicoſiſsimæ ſunt: atque has po-
tius

tiùs, quam incolas Cœleyriæ, quamuis
Plinius lib. 5. cap. 23. in ea regione po-
nat Bambicen vrbem, quam vocari
dicit Hierapolin, à Syris vero Ma-
gog. Eſt ergo Magog quantum conie
ctura aſſequi poſſum, [nō regio aliqua,
hæc enim non Magog dicitur, ſed ter-
ra Magog] ſed rex illarum nationum
Septemtrionalium, qui Antichriſtum
ſuis copijs bellicoſiſsimis præter cete-
ros iuuabit. [Etenim hic apud Iohannē
vtrumque nomen Articulum maſcul-
num habet, τὸν γὼγ, καὶ τὸν Μαγώγ.
Et apud Lxx Eze. 38. καὶ γὼ τὸν μαγώγ.
Et de eius interitu loquitur Propheta,
ſicut & de interitu Gog. cap. 39. Et im-
mittam ignem in Magog, & in his qui
habitant in inſulis confidenter. Ex quo
intelligimus eum, etiā inſulis regioni
ſuæ proximis dominaturum eſſe. Sibyl
la etiam ſimiliter loquitur de Magog,
ac de Gog, vt poſteà oſtendam, cū eius
verſus protulero. Quod autem cap. 38.
dictum eſt: Pone faciem tuam contra
Gog, & terram Magog (vt etiam ver-
terunt Lxx) ideo dictum videtur, quòd
non milites solùm, ſed terra etiam ipſa
multa mala patietur: ſicut poſteà ait;
Et immittam ignem in Magog, & in ijs
qui habitant in inſulis confidēter.] Cū
ergo tunc, cum hæc fient, ſeptem tan-
tùm reges futuri ſint in orbe terrarum
præter Antichriſtum, probabiliſsimū
eſt Magog vocari regem illarum na-
tionum, qui eo tempore regnabit, à pri
mo, ſcilicet, conditore, & parente, ſic-
ut Gene. 10. ſcriptum eſt. De terra illa
egreſſus eſt Aſſur, & ædificauit Niniuē,
atque inde quilibet rex Niniues voca-
61 tur in prophetis Aſſur. † Gog autem nō
Terra Gog. puto eſſe Antichriſtum, ſicut Lyranus
affirmauit in cap. 38. Ezecielis, & Vata-
blus, & Burgenſis Paulus in Additione
eiuſdem, ſed vnum alium ex ſeptem il-
lis regibus, quod ſenſiſſe videtur Ab-
bas Ioachin, qui Gog dicit non eſſe An
tichriſtū, ſed principem exercitus An-
tichriſti. Hoc apertè intelligitur ex ver
bis Ezecielis [Capite. 39. affirmat Gog
ſepeliendū eſſe in terra Iſrael ad Orien
tem maris, cum Antichriſtum viuum
rapiendum eſſe ad inferos Iohannes in
capite præcedenti prædixerit. Et cap.
38. Ezecielis legimus.] Ecce ego ad te
Gog principē capitis Moſoch, & Thu-
bal. Antichriſtus enim multò plurium
nationū princeps erit, nec erat cur ha-
rum propriè princeps diceretur, præ-
ſertim cum ſint valde inter ſe diſtan-
tes, ſi Ioſepho credimus. 1. Antiq. cap.
7. qui Moſoch Cappadoces eſſe vult,
Thubal autem Iberos, quos Hierony-
mus Hiſpanos eſſe interpretatur, vel
iuxta Hebræorum ſententiam, Italos.
Alij, quibus magis aſſentior, Moſoch
affirmant dici eos, quos Pomponius
Mela lib. 1. cap. 2. Moſchos appellat; &
hodie vocantur Moſchobitæ: nam Cap-
padoces dicuntur Hebraicè Chaptho-
rim. Thubal autem nec Hiſpanos Ioſe-
phus eſſe dixit, nec Itali ſunt, ſed Iberi.
Eſt autem Iberia Aquilonaris regio iux
ta Pontum inter Colchidem, & Arme
niam, quæ Caucaſijs montibus circum
datur, à quibus profecti dicuntur qui-
dam, qui in Hiſpaniam venerunt, vnde
& ipſa paulatim Iberia dicta eſt. Hoc au
tem verius eſſe vel hinc conſtat, quòd
neque Hiſpania, neque Italia ad Aqui-
lonem pertinent, nec verò Cappado-
cia, ſi propriè loquamur. Moſchi autē,
& Iberi Aquilonares ſunt, & regnum
huius principis eſſe in Aquilonaribus
regionibus manifeſtè docemur in eo-
dem capite: Et venies de loco tuo à la-
teribus Aquilonis tu, & populi multi
62 tecum. † Siue igitur tota illa regio, quæ
ei parebat, dicta ſit Gog, & inde nomen
habet rex, ſiue nomen ſit principum il-
lorum, vt Cæſar, Pharao, Ptolemæus,
ſiue proprium nomen huius regis, Gog
rex eſt Aquilonarium illarum nationū,
quem vocat principem capitis, ideſt,
principem capitalem, qui princeps ma
ximus ſit, [aut ſummum principem, ſi-
cut vertit Interpres Chaldæi,] & qui
ſummo ſtudio ſequetur partes Anti-
chriſti, adeò vt non ſuos ſolùm educat
in prœlium, ideſt, Moſchos, & Iberos,
ſed etiam multas alias nationes. Ita ſi-
quidem ait Propheta: Perſæ, AEthio-
pes. & Lybies cum eis, omnes ſcutati,
& galeati: Gomer, & vniuerſa agmina
eius, domus Thogorma, latera Aqui-
lonis, & totum robur eius, populi-
que multi tecum. In his populis
illi omnes, qui Aquilonares ſunt, ad-
hærebunt (vt probabile eſt) regi Gog,

aut regi Magog tãquam vicinis, in illa diſceſsione vniuerſi orbis ad decem reges: vel certè ab alio ex regibus ducentur in bellum, & omnes in vno exercitu erunt, ſed quod priùs dixi probabilius eſt. Ex his regibus præcipuè nominári arbitror Gog, & Magog, quoniam potentia præſtabunt inter cęteros, & multitudine, ac ferocitate militum.

63 †De illis ergo ait Iohannes, *Et ſeducet gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ, Gog, & Magog.* Quod non eſt ita accipiendum, ac ſi quatuor anguli illi ſint terræ Gog, & Magog, nam Gog, & Magog in quarto caſu ſunt apud Gręcos, & Articulum habent maſculinum, (vt iam diximus) vt homines eſſe intelligamus, τὸν γὼγ, καὶ τὸν μαγὼγ. Quatuor angulis terræ vniuerſus orbis intelligitur, ij ſunt Ortus, Occaſus, Meridies, Septemtrio. Ex his multi ſeducentur, & ſequentur Antichriſtum. Seducet itaque Diabolus ex vniuerſis orbis partibus multos, & in ijs Gog, & Magog, quos propriè nominari oportuit, quoniam eorum feritas, & immanitas maximè tunc ſpectabitur. Quamuis & ita ſatis commodè explicari poteſt: Seducet gentes, quæ ſunt in quatuor angulis terræ: Gog, inquam, regẽ, & Magog, nam cum eis veniet magna hominum multitudo ex quatuor orbis terræ partibus, vt Perſę ab Oriẽte, ab Occaſu Aethiopes, à Meridie Lybies, ab Aquilone Gomer, & vniuerſa agmina eius, & domus Thogorma. Et poſt hos omnes ait: Populique multi tecum. Ad illud autem quod obiecimus ex cap. 39: Et ſuccendent ea igne ſeptem annis, reſpondebimus poſteà num. 70. & 71.

Verſ. 8. *Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ.*
64 † Hoc propriè dicitur de ijs, qui antea nulli putabantur, & repentè in magna
Aſcendere. multitudine apparent. Nam aſcendere dicuntur, quæ priùs non videbantur, & ſubitò in conſpectum prodeunt, & latè ſeſe expandunt. Ierem. 46: Quis eſt iſte, qui quaſi fluuius, aſcendit, & veluti fluuiorum, intumeſcunt gurgites eius? Et cap. 47: Ecce aquæ aſcendent ab Aquilone, & erunt quaſi torrens inundans, & operient terram. Latitudo verò terræ eamdem expanſionem indicat, Iſai. 8: Et erit extenſio alarum eius implens latitudinem terræ tuæ ô Emmanuel, idem dictum eſt Ezecielis. 38: Aſcendens autem quaſi tempeſtas, venies, & quaſi nubes, vt operias terrã tu, & omnia agmina tua, & populi multi tecum.

Et circuierunt caſtra ſanctorum, & ciuitatem dilectam. Verſ. 8. His verbis Millenarij adducti ſunt, vt exiſtimarent omnes ſanctos futuros eſſe in Ieruſalem, illamque ab infidelibus gentibus eſſe obſidendam. At ciuitatem dilectam non Ieruſalem intelligit, ſed Eccleſiam, cuius typus fuit Ieruſalem, vt omnes interpretantur. Caſtra autem ſanctorum Metaphoricè vocat omnia iuſtorum habitacula, in quibus manent cum hoſte pugnaturi. Cum enim iuſti illius tẽporis veri Chriſti milites futuri, & aduerſus Diabolum, & membra eius, ſtrenuè pugnaturi, ſemperque ſe in bello eſſe recordaturi ſint, iure eorum domicilia caſtra ſunt appellata. Auguſtinus cap.
65 11. eiuſdem lib. 20. de Ciuit. † Non vtique ad vnum locum veniſſe, vel venturi eſſe ſignificati ſunt, quaſi aliquo vno loco futura ſint caſtra ſanctorum, & dilecta ciuitas, cum hæc non ſit niſi Chriſti Eccleſia toto terrarum orbe diffuſa, ac per hoc vbicunque tunc erit, quæ in omnibus gentibus erit, quod ſignificatum eſt nomine latitudinis terræ, ibi erunt caſtra ſanctorum, ibi erit dilecta Deo ciuitas eius, ibi ab omnibus inimicis ſuis (quia & ipſi in omnibus gentibus cum illa erunt) perſecutionis illius immanitate cingetur, hoc eſt in anguſtias tribulationis coartabitur, vrgebitur, cõcludetur, nec militiã ſuam deſeret, quæ vocabulo eſt appellata caſtrorum, &c. At quid Ezecieli reſpondebimus, qui de Ieruſalem, & de Iudæa loqui videtur, & de Iudæis reuerſis à captiuitate Babylonica? In nouiſsimo, inquit, annorum venies ad terram, quæ reuerſa eſt à gladio, & congregata eſt
66 de populis multis, ad montes Iſrael, qui fuerunt deſerti iugiter. † Et poſteà: Vt inferas manum tuam ſuper eos, qui deſerti fuerant, & poſteà reſtituti, & ſuper populum, qui eſt congregatus ex gentibus, qui poſsidere cœpit, & eſſe habitator vmbilici terræ. Vmbilicus terræ Ieruſalem dicta eſt, vt autor eſt Ioſephus

ſephus lib. 3. de Bello Iud. cap. 3. Reſponderi ſatis probabiliter poteſt, hæc dici de Eccleſia congregata ex multis populis gentium, atque ideo ait: Et congregata eſt de populis multis. Et rurſus. Hæc de populis educta eſt, &c. Populus autem Iudæorum reuerſus ad Hieruſalem de Babylone, figura eſt eorũ, qui ex Diaboli laqueis liberantur, & ad Eccleſiam veniunt: atque ideò nunc Metaphoricè de filijs Eccleſiæ loquitur, perinde ac ſi loqueretur de filijs Iſrael reuerſis ex Babylone: ita tamen, vt quædam inſerat, vt iam diximus, quæ manifeſtè conueniant in Eccleſiam. Filij itaque Eccleſiæ ſunt gens, quæ reuerſa eſt à gladio, id eſt, quæ cum Dei eſſet propter creationem, à Diaboli gladio liberata rurſa eſt ad montes Iſrael, id-eſt, ad paſcua, & loca tuta Eccleſiæ.

67 † Illud etiam iuuat, quod montes Iſrael deſertos fuiſſe dicit iugiter, nec enim nũc Iſrael decem tribus intelligit, quæ nunquam redierunt, ſed Iudam. Montes autem Iudæ non poſſunt dici deſerti iugiter, cum ſemper habitatores ſuos habuerint, & ne quadraginta quidem annis deſerti fuerint. At montes Eccleſiæ gentium deſerti iugiter fuerunt, quia paucisſimi ex gentibus ad eam veniebant. Vnde illud Iſaiæ. 35. (cui plurima ſunt in prophetis ſimilia) Lætabitur deſerta, & inuia, & exultabit ſolitudo. Et poſteà: Et quæ erat arida, erit in ſtagnum, & ſitiens in fontes aquarum. De his montibus Iſrael ſcriptum eſt Ezeci. 34: Et educam eas de populis, & congregabo eas de terris, & inducam eas in terram ſuam, & paſcam eas in montibus Iſrael. Vnde & paulò poſt ait: Et ſuſcitabo ſuper eas paſtorem vnũ, qui paſcat eas, ſeruum meum Dauid, &c. Sequitur continuò in cap. 38. Ezec: Et habitauerunt in ea confidenter vniuerſi, quod de Eccleſia eadem dixerat apertiſsimè cap. 34: Sed habitabunt confidenter abſque vllo terrore. Eumdem ſenſum habent verba ſequentia in eodẽ cap. 38: Vt inferas manum tuã, &c: Illud tantùm mouere poteſt, quod ait: Qui poſsidere cœpit, & eſſe habitator vmbilici terræ. At vmbilicus terræ dicitur Ieruſalem, quæ eſt typus Eccleſię, & proptereà figuratè vmbilicus terræ ſignificat Eccleſiam, [ſicut ſi diceretur
68 Ieruſalem.] † Nec deeſt cauſa nomini, rectè enim Eccleſia dicitur vmbilicus terræ, quia ex omnibus terræ partibus ad eam multi veniunt. Immo verò & pro ipſa Ieruſalem accipere poſſumus. Eccleſia enim in Ieruſalẽ cœpit, & inde per orbem diffuſa eſt, itaque initio habitatrix fuit vmbilici terræ. Eſt & alia omnium verborum Ezecielis explanatio, ac meo quidem iudicio valde germana, [& omnino priori præferenda.] Iudæi tempore Antichriſti conuertendi ſunt ad Euangelium per Eliam, & Henoch, qui in Ieruſalem interficiendi ſunt, vt cap. 11. docuit Iohannes. Quare non videtur dubium in ea fore Iudæos, qui conuertentur, & in locis proximis Iudææ. Excitati enim nomine Antichriſti, qui Meſsias à Iudæis dicetur, omnes vndique ex ſuis regionibus concurrent ad Iudæam. Iudæi ergo ad fidem conuerſi ſunt maximè qui reuerſi ſunt à gladio, & congregati ex populis multis. Iidem ſunt, qui deſerti fuerant, & poſteà reſtituti, qui iterum cœperunt habitare in Ieruſalem. Et habitabunt confidenter, quoniam conuerſione ſua, & luce à Deo accepta læti ni
69 hil timebunt. † Ita etiam intelligemus, quod ait Apoſtolus: *Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierũt caſtra ſanctorum, & ciuitatem dilectam.* Venient enim inimicæ illæ nationes, vt reliquos etiam Chriſtianos capiant, & occidãt, ſed maximè aduerſus eos, qui erunt in locis Iudææ, & in Ieruſalem, ciuitate olim dilecta, [& cum illis multi etiam erunt ex Chriſtianis aliarum nationũ, partim conuerſis ab Elia, & Henoch, partim profectis ex alijs prouincijs vt tantos prophetas prædicantes audiant. Cum hoc congruit optimè quod dictũ eſt ſupra cap. 16. de exercitu cogendo in Sanctos: Et congregabit illos in locum, qui dicitur Hebraicè Armageddon, quem non multùm diſtare à Ieruſalem diximus in idem caput, num. 13. Congruit etiam, & planè rem comprobat, quod Ezec. 39. dicitur ipſi Gog: Super montes Iſrael cades tu, & omnia agmina tua. Et poſteà: Dabo Gog locũ nominatum ſepulcrum in Iſrael, vallẽ viatorum ad Orientem maris, quæ obſtupe-

ſtupeſcere faciet prætereuntes, & ſepeliét ibi Gog, & omne multitudiné eius. Probabile etiam videtur infideles, qui erunt inter ſanctos in Ieruſalem, & in alijs Iudææ locis, receſſuros ab eis belli impetum, & minas fugientes. Loca autem tutiora, in quæ ſancti fugient, & in quibus manebunt ne ab hoſtibus lædantur, Caſtra appellauit.

Verſ.9. *Et deſcendit ignis à Deo de cælo, & deuorauit eos.* Iohannes præcipuam pœnam commemorauit, ſed aliæ etiam erunt, quas legimus Ezecielis.38. vbi de Gog ſcriptum eſt: Et conuocabo aduerſus eum in cunctis montibus meis gladiū, ait Dominus Deus, gladius vnius cuiuſque in fratrem ſuum dirigetur. Et iudicabo eum peſte, & ſanguine, & imbre vehemēti, & lapidibus immenſis: ignē, & ſulphur pluam ſuper eum, & ſuper exercitum eius, & ſuper populos multos, qui ſunt cum eo. Et de Magog ait: cap.39: Et immittā ignē in Magog, &c. Quare in his verbis Iohannis non Metaphoricè ignis accipiendus eſt, vt accepit Auguſtinus.20. de Ciui. cap.12. ſed propriè, vt indicant verba Ezecielis. De his etiam ſcriptum eſt in libro tertio Sibyllinorum Oraculorum.

Αἴ αἶ σοι χῶρα γὼγ, ἠδὲ Μαγὼγ, μέσσον ἐοῦσα
Αἰθιόπων ποταμῶν, πόσον αἵματος ἔκχυμα δέξῃ:
Καὶ κρίσεως οἴκησις ἐν ἀνθρώποισι κεκλήσῃ,
Καὶ πίεταί σε γαῖα πολύδροσος αἷμα κελαινόν.

Hoc eſt.

Væ væ tibi regio Gog, & Magog, quæ medium es.
Æthiopum fluuiorum, quantam ſanguinis effuſionem accipies?
Et iudicij domus in hominibus vocaberis.
Et bibet terra madefacta tuum ſanguinem nigrum.

Nec multò poſt alijs etiam nationibus minatur, quæ his regibus parebant.

Αἴ αἶ σοι γὼγ, καὶ πᾶσιν ἐφεξῆς ἅμα μαγὼγ
Μαρσὼγ, ἠδ' Ἀγγὼν, ὅσα σοὶ κακὰ μοῖρα πελάζει.
Πολλὰ δὲ καὶ λυκίων υἱοῖς, μυσῶν τε, Φρυγῶν τε.
Πολλὰ δὲ παμφυλίων ἔθνη, λυδῶν τε πεσεῖται
Μαυρῶν τ', αἰθιόπων τε, καὶ ἐθνῶν βαρβαροφώνων
Καππαδοκῶν τε, ἀραβῶν τε. &c.

Hoc eſt.

Væ væ tibi Gog, & omnibus deinceps cum Magog,
Marſog, atque Angon: quanta tibi mala fatum affert?
Multa etiam filijs Lyciorum, Myſorumque, Phrygumque.
Multa etiam Pamphyliorum gentes, Lydorumque cadent,
Maurorumque, Æthiopumque, & gentium barbaræ vocis,
Cappadocumque, Arabumque. &c.

70 † Et quod ſupra cap.17. ſcriptum eſt: Hi cum Agno pugnabūt, & Agnus vincet illos, quoniam Dominus domino-rum eſt, & rex regum, etiam ex his, quę modò diximus, intelligitur. Videmus enim iam quomodo vincendi, & quo mortis genere extinguendi ſint. Simul & illud intelligitur cap.19: Et ceteri occiſi ſunt in gladio ſedentis ſuper equū. De loco etiam dictū eſt cap.16: Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armageddon. Non ergo mirabimur, (rectè enim cōueniunt omnia,) ſcriptum eſſe Ezecielis.39: Et erit in die illa, dabo Gog locum nominatum, ſepulcrum in Iſrael, vallem viatorum ad Orientem maris, quæ obſtupeſcere faciet prætereuntes: & ſepeliet ibi Gog, & omnem multitudinem eius, & vocabitur vallis multitudinis Gog.

Illud tamen eſt perdifficile, quod ſequitur. *Et ſepelient eos domus Iſrael, vt mundent terram ſeptem menſibus.* Non enim ſupererunt ab hac victoria ſeptem menſes ad diem iudicij. Sed difficilius etiam, quod de armis victi exercitus ait: Et ſuccendent ea igne ſeptem annis. Lyranus facilè in Ezecielis commētarijs, & in cap.12. Danielis, horum verborum vim eludit; ait enim quamuis multi dicant quadraginta quinque dies tantùm interfluxuros eſſe à ſupplicio Antichriſti vſque ad diem iudicij, non conſtare vtrùm dies ſint propriè dicti, an anni, ſicut ſcriptum eſt Ezecielis.

Tempus ab interitu Antichriſti vſque ad diē iudicij.

lis.4: Diem pro anno dedi tibi. Quod ſi
dies ſint propriè dicti, plures futuros eſ
ſe. Nos (niſi eſſet, quod magis vrgeret)
ab illa communi ſententia de quadra-
ginta quinque diebus Lyrani dubitatio
non dimoueret; colligi enim videtur
ex verbis Danielis cap. 12. vbi cum quæ
ſiiſſet. Viquequo finis iſtorum mirabi-
lium, & reſponſum illi eſſet: In tem-
pus, & tempora, & dimidium tempo-
ris, nec id intellexiſſet, iterum quæ ſiuit
de fine mundi: Domine mi, quid erit
poſt hæc? hoc reſponſum accepit: Et à
tempore, quo ablatum fuerit iuge ſacri
ficium, & poſita fuerit abominatio in
deſolationem, dies mille ducenti nona
ginta, id eſt, Anni tres, & ſemis. Et ſta-
tim addit: Beatus qui expectat, & per-
uenit vſque ad dies mille trecentos tri
ginta quinque. Apparet igitur ex præ-
cedentibus dies conſummationis ſæcu
li ſignificari, vt perſpicuè interpretatus
eſt Hieronymus, aut dicat nobis Lyra-
nus, quid his diebus ſignificatum ſit,
aut cur beatus dicatur, qui expectat vſ-
que ad dies mille trecētos triginta quin
71 que. † Illud autem ridiculum, cum in
hoc numero mille trecentorum trigin
ta quinque dierum, priores mille ducē
tos nonaginta dies propriè ſint, dubita-
re vtrùm reliqui. 45. dies ſint, an anni.
Quando vnquam vidit Lyranus diem
pro anno ſumi? Quod ſi Ezeciel dormi
re iubetur quadraginta dies propter
quadraginta annos iniquitatis duarum
tribuum dicente ei Domino: Diē pro
anno dedi tibi, quid refert vt in Scriptu
ra dies capiatur pro anno? Verba ergo
Ezecielis nunc mihi ſenſum habere vi
dentur: Tot erunt cadauera, vt ſi omnia
ſepelienda eſſent, ſeptem menſium ſpa
tio opus eſſet. Tot relinquentur arma,
vt poſſent foco ſufficere per ſeptem an
nos. Nam verba futuri temporis inter-
dum in Scriptura non tam actum ſigni-
72 ficant, quam potentiam. † Tale eſt il-
lud Hamos, 8: Et conuertam feſtiuita-
tes veſtras in luctum, & omnia cantica
veſtra in planctum: & inducam ſuper
omne dorſum veſtrum ſaccum, & ſu-
per omne caput caluitium. Non eſt ne-
ceſſe omnes ſacco indui, aut omnia ca-
pita decaluari, ſed ſenſus eſt, tantam, &
tam acerbam futuram eſſe calamitatē,

Futurum tempus interdum nō tam actum significat, quam potentiam.

vt poſsint omnes cilicio indui, & capi-
ta ſua decaluare. Iſa. 4: Et apprehendēt
ſeptem mulieres virum vnum in illa
die, &c. Hoc neque in Ioſepho, nec in
alijs autoribus factum legimus, vt ſeptē
mulieres virum vnum apprehēderint,
ſignificatur tamen tanta futura pauci-
tas virorum, vt vni vel ſeptem mulie-
res inueniri poſsint. Illud quoq;, quod
eſt in capite 12. Danielis: Porrò docti in
telligent, Hieronymus ita exponit:
Qui docti fuerint diſciplina Dei, ipſi in
telligere poterunt. Verùm Ezecielis
verba violenter ita exponi videntur, il
la præſertim: Et ſepelient eos domus Iſ
rael, vt mundent terram ſeptem menſi
bus. Sepeliet autem eum omnis popu-
lus terræ, & erit eis nominata dies, in
qua glorificatus ſum, ait Dominus
Deus. Et viros iugiter conſtituent lu-
ſtrantes terram, qui ſepeliant, & requi-
rant eos, qui remanſerint ſuper faciem
terræ, &c. Poſt menſes autem ſeptem
quærere incipient, & quæ ſequuntur.
Quare probabile admodum videtur,
poſt horum regum cædem ſaltem ſe-
ptem annos eſſe fluxuros vſque ad diē
iudicij. Vt enim hoc aſſeramus, cogunt
verba Ezecielis, quæ quomodo aliter
explicari poſsint aptè, & ſine vi non vi
73 deo. † Adiuuant etiam verba Matthæi
cap. 24. Sicut enim erant in diebus ante
diluuium comedentes, & bibētes, &c.
ita erit aduentus filij hominis, quæ qua
draginta quinque diebus non ſatis cō-
modè fieri poſſunt. Poſſet etiam tunc
certò cognoſci ſimul atque Antichri-
ſtus regnare inciperet, quando dies iu-
dicij futurus eſſet, quod abſurdum cen
ſendum eſt, quia dies Domini, ſicut fur
in nocte, ita veniet. 1. Theſſ. 5. Si di-
cas doctos cognituros eſſe tātùm, quo-
niam Danielis 12. ſcriptum eſt: Neque
intelligent omnes impij, porrò docti in
telligent, id non de mille trecentis tri-
ginta quinque diebus dictum eſt, de
quibus nihil tūc Propheta dixerat, ſed
de proximo fine ſæculi, quem, cum tē-
pus illud venerit Antichriſti, proximū
iam eſſe ſentient docti, at quantum ſu-
perſit temporis, nemo liquidò cogno-
ſcet. Immo neque prophetæ explicatū
eſt, ſed potiùs audit: Vade Daniel, quia
clauſi ſunt, ſignatique ſermones vſque
ad præ-

ad præfinitum tempus. [Accedit quod eodem libro tertio Sibyllinorum Oraculornm, docet Sibylla poſt mortem Antichriſti totius orbis imperium penes mulierem quamdam futurum, & poſt eius regnum finem ſæculi eſſe vẽturum.

Καὶ τότε δὴ κόσμος ὑπὸ ταῖς παλάμῃσι
γυναικὸς
ἔσεται ἀρχόμενος, καὶ πειθόμενος περὶ
πάντα.
Ἤνθ' ὁπόταν κόσμου παντὸς χήρη βασιλεύσῃ,
Καὶ ῥίψῃ χρυσόν τε, καὶ ἄργυρον εἰς ἅλα
δῖαν
Καὶ χαλκόν τε, σίδηρον ἐφημερίων τ' ἀνθρώ-
πων
Ἐκ πόντον ῥίψει, τότε δὴ στοιχεῖα πρόπαντα
χηρεύσει κόσμου.&c.

Hoc eſt.

Et tunc mundus ſub manibus mulieris.
Erit dominatu poſſeßus, & in omnibus obe-
diens.
Cum verò vidua toti orbi dominata fuerit.
Et proiecerit aurum, & argentum in mare
Diuinum.
Et æs, & ferrum hominum breuis vita
In mare proiecerit: tunc elementis omnibus
Viduabitur mundus, &c.

Nihil denique obſtare videtur, niſi quod ex capite. 12. Danielis retulimus. Sed id de die iudicij intelligi qs nouit, aut noſſe potuit? Poteſt ſiquidem ſatis probabiliter intelligi dictũ eſſe, quoniã poſt dies mille trecentos triginta quinque, ideſt, intra quadraginta quinque dies à raptu Antichriſti, occidẽtur quot quot ſupererãt hoſtes Chriſtiani nominis & perſecutores ſanctorum: atque idcirco beatus ille dicitur, qui vſque ad id tempus manet, quia tunc extinctis perſecutoribus, ij, qui metu à Chriſto receſſerant, redire poterunt ad eum, & omnes, qui ſteterãt, ſine vllo metu perſecutionis pietatem colere poterunt. Beatus ergo qui vſque ad illum diem victus non fuerit, iam enim poſteà non vincetur, & beatus, qui licet victus ſit, poſt id tempus viuit, poterit enim iam ex animi ſententia Chriſto adhærere, nec perſecutorum vim timebit.

Verſ. 10. *Et Diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis.* Hoc per anticipationẽ dictum eſt, non enim fiet, niſi in vltimo iudicio, vt ait Auguſtinus. 20. de Ciu. cap. 14. & 15. & Ambroſius. Et ex eo conſtat, quod poſteà ait: Et infernus & Mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis.

Vbi & Beſtia, & Pſeudopropheta cruciabuntur. Quaſi dicat, In eodem loco tormentorum erunt, & Diabolus, qui adiuuit, & beſtia, hoc eſt Antichriſtus, qui ab eo adiutus eſt, & præcurſor ille, qui eum ſecutus eſt. Hic iterum Auguſtinus lib. 20. de Ciu. cap. 14. vt ſibi conſtaret, beſtiam eſſe dixit impiorum ciuitatem, Pſeudoprophetam verò eſſe, aut Antichriſtum, aut imaginem illam, quam impij adorauerunt. Sed tam apertè hæc eius ſententia cõuincitur verbis eiuſdem Apoſtoli cap. 13. & 14. vt diximus ſupra num. 50. vt ſuperuacaneum ſit refutare.

Et vidi thronum magnum candidum. Verſ. 11.
74 † Candidum dicit, quaſi plenum luce, declarantem videlicet Chriſtum cum magno ſplendore, & cum maieſtate magna venturum ad iudicium.

Acuius conſpectu fugit terra, & cælum. Verſ. 11.
Auguſtinus 20. de Ciu. cap. 14: Peracto quippe iudicio tunc eſſe deſinet hoc cœlum, & hæc terra, quando incipiet eſſe cœlum nouum, & terra noua. Mutatione namque rerum, non omnimodo interitu, tranſibit hic mundus, Et idẽ fuſiùs poſtea repetit cap. 16. Eadem verba ſunt apud Primaſium, & Bedam. Idẽ eſt Arethæ ſenſus, ſed Ambroſius apertiùs. Quemadmodum, inquit, à conſpectu ſedentis ſuper thronum cœlum, & terra fugiat, Pſalmiſta oſtendit, qui dicit: Ignis in conſpectu eius exardeſcet, Pſal. 49.
& iterum: Ignis ante ipſum præcedet. Pſal. 96.
Fugiet autem terra, & cœlũ, id eſt, ſpecies terræ, & cœli, quia per ignem à ſua ſpecie cõmutabuntur, vt poſsint in aliã reformari multò & pulchriorẽ meliorẽ, &c De hoc ait Petrus in 2. Epiſt. c. 3: Cœli autem, qui nunc ſunt, & terra, eodem verbo repoſiti ſunt, igni reſeruati in diem iudicij, & perditionis impiorũ
75 hominum. † Et poſtea: Nouos vero cœlos, & nouam terram ſecundùm promiſſa ipſius expectamus, in quibus iuſtitia habitat. Indicat autem locum Iſaiæ cap. 65: Ecce enim ego creo cœlos nouos, & terram nouam, & non erunt

in

in memoria priora. Et Apo.21: Et vidi cœlum nouum, & terram nouam, primum enim cœlum, & prima terra abijt, & mare iam non eſt. Non eſſe autem mutandam terrę, aut cœli ſubſtantiam, ſed ſpeciem, vt ſancti patres interpretantur, manifeſtiſsimè docemur Pſalmo, 101: Initio tu Domine terram fundaſti, & opera manum tuarum ſunt cœli. Ipſi peribũt, tu autem permanes, & omnes, ſicut veſtimentum, veteraſcẽt, & ſicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur. Non perdes, ſed mutabis, ſicut mutatur opertorium, quod inuertitur, quia inueterauerat, & renouatur.

Verſ.11.

Et locus non eſt inuentus eis. Non ſunt inuenti cœli, nec terra, ſed perierunt, ſecundùm eam dum taxat formam, quã priùs habebant. De hac Scripturæ locutione diximus ſupra cap.12.num.28.

Verſ.12.

Et vidi mortuos magnos, & puſillos. Tã, qui viri, aut ſenes, quam, qui adoleſcentes, & pueri mortui ſunt.

Verſ.12. Libri, qui aperiuntur in iudicio.

76 *Et libri aperti ſunt.* † Auguſtinus eodem libro. 20. de Ciuitate, cap.14. libros hos eſſe dicit ſanctos veteres, & nouos, vt in illis oſtẽderẽtur quæ Deus fieri iuſiſſet. In libro autem vitæ, qui apertus eſt, librum intelligit, in quo ſcripta eſt vita vniuſcuiuſq;, ideſt, quid

Liber vitæ.

quiſque fecit, aut non fecit. At verò dubium eſſe non debet, quin liber vitę ſit, in quo omnes, qui prædeſtinati ſunt ad vitam æternam, ſcripti ſunt, vt ex præcedentibus conſtat. Cap. 3. dictum eſt: Qui vicerit, ſic veſtietur veſtimentis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ. Et cap. 13: Et adorauerunt eã omnes, qui inhabitant terram, quorum non ſunt nomina ſcripta in libro vitæ Agni. Et eadem verba ſunt in cap. 17. Sed nihil præcedentibus indigemus, nihil enim manifeſtius, quã quod in hoc ipſo capite ſcriptũ eſt: *Et qui non inuẽtus eſt in libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnũ ignis.* Quæ verba paulò poſt cap.15. exponens Auguſtinus dixit librum vitæ prædeſtinationẽ ſignificare eorũ, qui-
77 bus ęterna dabitur vita. † Quod ſi hoc verum eſt, libri, qui aperti ſunt, nullo modo eſſe poſſunt ſancti, ſed illi, in quibus vniuſcuiuſque opera ſcripta ſunt, ait enim Apoſtolus: Et iudicati ſunt mortui ex ijs, quæ ſcripta erant in libris ſecundùm opera ipſorum. De quibus etiam ſcriptum eſt Danielis.7: Iudiciũ ſedit, & libri aperti ſunt. Nec enim cũ de iudicio agitur, ſancti appellari ſolẽt libri, ſed iudicium, aut iudices.

Verſ. 13.

Et dedit mare mortuos, qui in eo erant. Dixerat ſe vidiſſe in conſpectu throni mortuos magnos, & puſillos, nunc, vt doceat, quomodò id fieri poſsit, reſurrectionem omnium futuram ante iudicium prædicit his verbis: *Et dedit mare mortuos, &c.* Quod Auguſtinus cap.14. per recapitulationem dictum eſſe tradit, & manifeſtum eſt, priùs enim mortui reſurgent, & poſteà ſtabunt ante thronum. Sed quæritur, quid in Mari intelligat Apoſtolus? Nam ſi propriè Mare accipit, quomodo ſtatim dicitur: Et mors, & infernus dederunt mortuos ſuos, qui in ipſis erãnt, quandoquidem eorum, qui in mari moriuntur, multi etiam in inferno ſunt. Nec rurſus mare habet bonos mortuos, infernus verò

Mortui, quos dabit mare.

78 malos. † Hac quæſtione ita propoſita reſpondet Auguſtinus cap.15: Sed profectò conuenienter quidam hoc loco Mare pro iſto ſæculo poſitum accipiunt, &c. ita vt mare dediſſe dicatur mortuos, qui in ipſo erant, quia ij, quos in corpore conſtitutos inueniet Chriſtus, ſimul cum alijs reſurgent, & ſimul iudicabuntur. Idem ſentiũt Primaſius, & Tyconius Hom,17. & Ansbertus, & Haymo. Multò aliter exponit Arethas, multò aliter Ambroſius, atque alij etiã aliter. Mihi Apoſtolus nequaquam intelligere animas videtur, cum mortuos dicit datos eſſe, ſed corpora. Nam ſi animas mortuos vocaret, cur non etiam diceret cœlum dediſſe mortuos ſuos? Nec ſine cauſa ita locutus eſt; cũ enim reſurrectionem ſtatueret, quam idcircò ethnici fieri putant non poſſe, quòd videant corpora perire, & ab animalibus deuorari: atque inter cetera illa maximè perire videantur, quę in mare mittuntur, & in abyſſum profundiſsimam deueniunt, vnde ne viui quidem exire poſſent, præſertim ab ignotis, & nunquam fortaſſe in terram venturis piſcibus deuorata, vt hunc errorem ex hominum animis eximeret, rectè ait mare dediſſe mortuos, qui in eo erant.

Et mors, & infernus dederunt mortuos *Ver.ſ.13.*

79 *inos ſuos.* † Infernus dedit etiam mortuos ſuos, ideſt, corpora, quæ abſorbuerat, & in infernum deſcendiſſe putabãtur, vt corpora Dathan, & Abiron, & Antichriſti, & Pſeudoprophetæ, & aliorum multorum, qui in hiſtorijs leguntur huiuſmodi morte perijſſe: Mors dedit mortuos, quos videlicet ipſa vel naturaliter, vel violenter conſumpſit in terra. Hos morti attribuit Apoſtolus, quoniam tantùm mortui ſunt, reliquos vel terra, vel mare abſorbuit, vt pluſquã mortui fuiſſe videantur.

Et infernus, & Mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis. Auguſtinus, quem autorem reliqui, quos ante nominaui, ſequuntur, ita hæc exponit. 20. de Ciui. cap. 15: His nominibus ſignificat Diabolum, quoniam mortis eſt autor, & infernarum pœnarum, vniuerſamque ſimul dęmonum ſocietatem. Hoc eſt enim, quod ſupra euidentiùs præoccupando iam dixerat: Et Diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris, &c. Confirmatur hæc explicatio eo, quod ſæpe adnotauimus, nomina, quæ Abſtracta vocantur à Dialecticis, poni pro illis, quæ ab eiſdem Concreta dicuntur, nunc actiuè ſumptis, nunc paſsiuè. Itaque mors pro occidente ponitur, infernus pro cruciante. Cetera iam explanata ſunt.

Argumentum Capitis. XXI.

Videt cœlum nouum, & terram nouam, & ciuitatem nouam Ieruſalem deſcendentem de cœlo, cuius murum, & portas, & altitudinem, longitudinem, ac latitudinem, & claritatem, & felicitatem deſcribit eleganter.

Caput. XXI.

1 *ET vidi cœlum no*
uum, & terram
nouam. Primum
enim cœlũ, & pri-
ma terra abijt, &
mare iam non eſt.
2 *Et ego Iohannes vidi ſanctam ciui-*
tatem Ieruſalem nouam deſcenden-
tem de cœlo à Deo, paratam, ſicut ſpõ
3 *ſam ornatam viro ſuo. Et audiui vo*
cem magnam de throno dicentem: Ec
ce tabernaculum Dei cum homini-
bus, & habitabit cum eis. Et ipſi po
pulus eius erunt: & ipſe Deus cum
eis erit eorum Deus. Et abſterget
Deus omnem lacrymam ab oculis
eorum: & mors vltra non erit, neque
luctus, neque clamor, neque dolor erit
5 *vltra, quia prima abierunt. Et di-*
xit qui ſedebat in throno. Ecce no-
ua facio omnia. Et dixit mihi: Scribe
quia hæc verba fideliſſima ſunt, & ve
6 *ra. Et dixit mihi: Factũ eſt, ego ſum*
α & ω initiũ, & finis. Ego ſitienti da
7 *bo de fonte aquæ vitæ, gratis. Qui vi*
cerit, poſſidebit hæc, & ero illi Deus:
8 *& ille erit mihi filius. Timidis au-*
tem & incredulis, & execratis, &
homicidis, & fornicatoribus, & vene
ficis, & idololatris, & omnibus men-
dacibus, pars illorum erit in ſtagno
ardenti igne, & ſulphure, quod eſt
9 *mors ſecunda. Et venit vnus de ſe-*
ptem angelis habentibus phialas ple-
nas ſeptem plagis nouiſſimis, & locu
tus eſt mecum, dicens, Veni, & oſten-
10 *dam tibi ſponſam, vxorem Agni. Et*
ſuſtulit me in ſpiritu in montem ma-
gnum & altum: & oſtendit mihi ci-
uitatem ſanctam Ieruſalem deſcen-
11 *dentem de cœlo à Deo, habentem*
clari-

claritatem Dei, & lumen eius ſimile
lapidi pretioſo, tamquam lapidi iaſpi-
12 *dis, ſicut cryſtallum. Et habebat mu*
rum magnum, & altum, habentem
portas duodecim, & in portis ange-
los duodecim, & nomina inſcripta,
quæ ſunt nomina duodecim tribuum
13 *filiorum Iſrael. Ab Oriente portæ*
tres: & ab Aquilone portæ tres: &
ab Auſtro portæ tres: & ab Occaſu
14 *portæ tres. Et murus ciuitatis ha-*
bens fundamenta duodecim: & in
ipſis duodecim nomina duodecim
15 *Apoſtolorum Agni. Et qui loque-*
batur mecum, habebat menſuram
arundineam auream, vt metiretur ci
uitatem, & portas eius, & murum.
16 *Et ciuitas in quadro poſita eſt, &*
longitudo eius tanta eſt, quanta &
latitudo: & menſus eſt ciuitatem de
arundine per ſtadia duodecim millia,
& longitudo, & altitudo, & latitudo
eius æquales ſunt. Et menſus eſt mu
17 *rum eius centum quadraginta quatuor*
cubitorum, menſura hominis, quæ eſt
18 *angeli. Et erat ſtructura muri eius*
ex lapide iaſpide: ipſa verò ciuitas au
rum mundum ſimile vitro mundo.
19 *Et fundamenta muri ciuitatis,*
omni lapide pretioſo ornata. Funda-
mentum primum iaſpis: ſecundum
ſapphirus: tertium calcedonius: quar
20 *tum ſmaragdus: quintum ſardo-*
nix: ſextum ſardius: ſeptimum chry-
ſolithus: octauum beryllus: nonum
topazius: decimum chryſopraſus: vn-
decimum hyacinthus: duodecimum
21 *amethyſtus. Et duodecim portæ,*
duodecim margaritæ ſunt per ſin-
gulas, & ſingulæ portæ erant ex
ſingulis margaritis, & platea ciui-
tatis aurum mundum, tamquam vi-
22 *trum perlucidum. Et templum non*
vidi in ea, Dominus enim Deus
omnipotens templum illius eſt, &
23 *Agnus. Et ciuitas non eget ſole, ne*
que luna vt luceant in ea, nam
claritas Dei illuminauit eam, & lu-
24 *cerna eius eſt Agnus. Et ambula-*
bunt Gentes in lumine eius, & re-
ges terræ afferent gloriam ſuam,
25 *& honorem in illam. Et portæ*
eius non claudentur per diem, nox
26 *enim non erit illic. Et afferent*
gloriam & honorem gentium in il-
27 *lam. Non intrauit in eam aliquod*
coinquinatum, aut abominationem
faciens, & mendacium, niſi qui ſcri-
ti ſunt in libro vitæ Agni.

1 ET *vidi cælum nouum*. Reno- *Verſ.1.*
uationem cœli, & terræ ſub
indicat, quæ in iudicio fiet,
vt explicauimus iam cap. 20.
nu. 74. [Andreas Cæſarienſis: Et hic nõ
ſignificat creaturam eſſe delẽdam, ſed
renouandam in melius, ſicut ait Apo-
ſtolus: Ipſa creatura liberabitur à ſerui- *Rom.8.*
tute corruptionis in libertatem gloriæ
filiorum Dei. Et Diuinus pſaltes: Sicut *Pſal.101.*
amictum inuolues eos, & mutabun-
tur, &c. Cauſam reddit, quoniã quod
renouatur non perit, ſed vetuſtatem
exuit.]

Et mare iam non eſt. Mare ſecundùm ſubſtantiã ſuã periturũ nõ eſt, ſed ſimiliter renouandũ, vt ſpecie habeat multò pulchriorẽ. Cur igitur nõ dicit ſe vidiſſe mare etiã nouũ, & primũ mare abijſſe, ſicut de cœlo, & de terra dixit: ſed ſimpliciter ait: *Et mare iã nõ eſt?* De hoc ita Auguſtinus eodẽ. 20. de Ciui. c. 16.

An mare in fine ſæculi ſiccandũ ſit.

Quod autẽ ait: *Et mare iam non eſt*: vtrũ
in extremo illo ardore ſiccetur, an &
ipſum vertatur in melius, non facilè di
xerim. Cœlum quippe nouum, & terrã
nouam futuram legimus: de mari autẽ
nouo aliquid me vſpiam legiſſe non re
colo, niſi quod in hoc eodem libro re-
peritur: Tamquã mare vitreum ſimile
cryſtallo. Sed tunc nõ de iſto fine ſæ-
culi loquebatur, nec propriè videtur di
xiſſe Mare, ſed Tamquã mare, &c. De-
niq; hæc eius reſpõſio eſt, potuiſſe hoc
loco mare dici preſens ſeculũ vita mor
talium turbulẽtum, & procelloſum, de
quo ſupra dixit: Et dedit mare mortuos
qui in ipſo erãt. † Primaſius, & Beda tã
tùm verba Auguſtini in ſuos Cõmenta
2 rios trãſcripſerunt. Idem fecit & Anſ-
bertus, ſed addit: Tamen beatus Auguſti
nus hac ſententia cõfiſus quodam lo-
co ait: Mare ſiccabitur. Haymo ſimili-
ter hæret, nec definire quidquã audet.
Idẽ cõtigit Arethæ, Ambroſio, Ruper-
to, Anſelmo. [Andreas: Notandũ autẽ
de cœlo quidẽ, & terra eũ dicere, Abijt,
ideſt, mutatũ eſt, de mari autẽ ait: Mare
nõ erit amplius. Quæ enim vtilitas ma
ris, cũ nõ ſit opus hominibus illud naui
gare, &c.] Thomas manifeſtè negat ſic
candum eſſe mare, ſed purgãdum di-
cit ardore ignis illius, qui faciẽ præce-
det iudicis, ab omni corruptione, & fœ
1 ditate, & ſalſa amaritudine. At nõ dixit
cur de mari aliter locut⁹ fuerit Apoſtõ
lus, quã de cœlo, & terra. Beda quidẽ in
cap. 3. ſecũdæ epiſt. Petri duo elemẽta
dicit eſſe peritura, ignẽ, & aquã, duo eſ
ſe renouãda, terrã, & aerem. Sed eius
ſententiam reijciunt in Comentarijs
eiuſdẽ capitis S. Thomas, Titelmãnus,
Caietanus, & Scholaſtici ferè doctores
in. 4. D. 48. Atque hoc verius videtur,
[manere enim oportet mare ad integri
tatẽ, & decorẽ vniuerſi.] † Cur ergo
3 aliter de mari loquitur, quã de cœlo, &
terra? Fortaſſe quòd ita ſit mare renouã
dum, vt ne ſubſtantiã quidem ſuã reti-
nere videatur ſicut terra, & cœlum: præ-
ſertim ſi verum ſit quod quidam dicũt,
aquam nõn fore poſt finem mundi flui
dam, ſed conſolidatam, & inſtar ſphæ
ræ cõglobatam. Etenim neque ia fluet,
aut refluet, nec vlli piſces futuri ſunt,
qui in ea natet, vt fluidã eam eſſe opor-
teat. Atq; ita maior videtur futura mu-
tatio in aqua, quam in cœlo, & in terra,
cuius cauſa nõ eſſe dicatur. Sed fortaſſe
melius, & expeditius reſpondebimus,
ſi dicamus vniuerſam mundi machinã
nomine cœli, & terræ ſignificatam eſſe
hoc loco, ſicut Gen. 1: In principio crea
uit Deus cœlum, & terram, in quibus
tamen & aquam intellectam eſſe non
eſt dubium, cum ſequatur continuò:
Terra autem erat inanis, & vacua, & te
nebræ erant ſuper faciem abyſsi. Ergo
cum ait: Et vidi cœlum nouum, & ter-
ram nouam, aquam etiã, & cetera ele-
mẽta renouata ſignificat, ſicut & Iſaias
cum ait cap. 65: Ecce enim ego creo cœ
los nouos, & terram nouam. Et cap. 66:
Quia ſicut cœli noui, & terra noua, quę
ego facio ſtare corã me, &c. Deinde cũ
dicit Apoſtolus: Primum enim cœlũ &
prima terra abijt, id eſt, renouata ſunt,
& eſſe deſierunt qualia ante fuerant, ſi
militer intelligit: *Et mare iam non eſt*, ma
re ſcilicet illud, quod antè fuerat, iam
enim ex dictis intelligi poterat perinde
eſſe, ac ſi diceret; Et mare primũ abijt:
quod perſpicuitatis cauſa additum eſt,
ne quis fortè putaret præteritum fuiſſe
mare in hac renouatione.

Et ego Iohannes vidi ſanctam ciuitatem Verſ. 2.
4 *Ieruſalem nouã.* † Omnia, quæ in hoc ca-
pite ſcripta ſunt de noua Ieruſalẽ deſcẽ
1 te de cœlo, Millenarij de vrbe illa inter
pretabantur, in qua ſanctos cũ Chriſto
mille annis victuros, regnaturoſque cre-
debant, vt ex ijs intelligitur, quæ ex Ter
tulliano, & Iuſtino, & Lactan[illegible] [illegible]li
mus cap. 20. nu. 18. & ſe[illegible]ibus. [illegible]ed
quoniã inanes eſſe eo[illegible]es [illegible] aurea,
atq; [illegible]ata Ieruſalẽ fa[illegible] eodem ca-
pite demõſtr[illegible]mus, ſ[illegible]pe[illegible] eſt, vt verũ
prophetiæ ſen[illegible]um aperiamus. Cũ iam
dixerit Apoſtolus de regno ſanctorum
ante diẽ iudicij, & de ipſo iudicio, reli-
quum eſt vt de regno ſanctorum poſt
iudiciũ dicat, vt hac iucundiſsima clau-
ſula prophetiã abſoluat ſuã. Deſcribit
igitur quaſi de vrbe [illegible] loquẽs gau-
dium, & felicitate be[illegible], quã cũ Chri-
ſto omnes tã animis, quã corporib⁹ fruẽ
tur. Et quoniã de hac vrbe multa dixi-
mus. c. 3. n. 32. & ſequẽtibus, in verba il-
la: Et nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ie
ruſalẽ, quę deſcẽdit de cœlo à Deo meo,
ea

ea quidē non repetemus, ſed breuiter, quæ eo loco dicta ſunt, ad hunc accommodabimus, cauſæ tamē interpretatio
5 nis ex illo potendæ ſunt. † Sub nomine ſanctæ ciuitatis Ieruſalem domiciliũ, & beatitudinē ſanctorũ intelligit, cuius figura fuit Ieruſalem vetus iam diu hominibus cognita, hæc autē cœleſtis noua eſt, quia homines eã non viderant.

Verſ. 2. *Deſcendentem de cœlo*. De cœlo deſcēdit, quia iam non vult Deus eam hominibus ignotam eſſe, vt ante, cum à ſolis cœlitibus cognoſcebatur ferè, ſed quaſi in terras deſcēdere, & ab hominibus cognoſci. Deſcēdit autē à Deo, quia ipſo Deus bonitate ſua homines ad eã vocare, & prædicatores eã promittētes, atq; ad eã homines parãtes mittere dignatus eſt. Itaq; *A Deo*, nō coniũgitur cũ verbo, *Paratam*, ſed cum verbo, *Deſcendentem*, ſicut cap. 3. dixit: Quæ deſcendit de cœlo à Deo meo. Hoc in Græco multò eſt manifeſtius: *καταβαίνουσαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ οὐρανοῦ*. Ideſt, Deſcendentem à Deo de

Verſ. 2. cœlo.

Paratam, ſicut ſponſam ornatã viro ſuo. *Paratam* dicit omnibus inſtructam, quę ad veram pertinent felicitatem. Quod vt explicet, appoſita ſimilitudine vtitur ſponſæ, quæ magno ſtudio omnibus ſe ſuis opibus exornat ad viri ſui domum deducēda, hoc enim ſignificat, *viro ſuo*, vt à viro ſuo videatur, & ad eũ ducatur.

Verſ. 3. *Et audiui vocem magnã de throno*. † Vox
6 magna magnitudinem indicat Diuinæ erga homines bonitatis, & miſericordię, & magnitudinē beatitudinis ipſius. Indicat etiam Deum velle, vt hæc vox ab omnibus audiatur, & omnes tantorũ bonorum ſpe excitentur. Meritòq; *à throno* exit, in quo eſt Deus, quia ipſe ſolus tanta bona hominibus præparabit. Deum autem eſſe, cuius vox auditur nũc, ſatis indicat illud, quod poſteà legimus: Et dixit qui ſedebat in throno: Ecce noua facio omnia.

Verſ. 3. *Ecce tabernaculũ Dei cũ hominibus*. Ac ſi diceret, Hęc vrbs eſt, in qua Deus habitat, & ad illam homines vocat, quos tanto honore dignatur, vt in eadem vt be ſecũ habitare velit. Sed cur vrbem magnam, & ſplendidã tabernaculum vocauit, quod eius dignitate nomen inferius eſt? Apud Iudæos valde celebre erat tabernaculi nomen, quod à Moſe cōſtructum eſt, in quo erat arca, & Propitiatorium, & cherubim, ideoq; cœleſtis manſionis figura fuit, vt manife-
7 ſtè docet Paulus Heb. 9. † Inde tabernaculũ Dei dici ſolet cœleſte domiciliũ, vt Pſal. 14: Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requieſcet in mōte ſancto tuo? Pſal. 41: Quoniã trãſibo in locũ tabernaculi admirabilis vſque ad domũ Dei. Pſal. 83: Quã dilecta tabernacula tua Domine virtutũ? Videtur autem mihi hoc cœlorum domicilium tabernaculum Dei dici, vt cogitemus illud, quamuis magnificum, & amplum, minus tamen eſſe Dei maieſtate, neque eſſe eius propriam domũ, ſed ipſum in ſe ipſo habitare, tabernaculũ enim minus domo eſt, & vilius.

Et ipſi populus eius erunt. Nullius erũt, niſi Dei, neminem Dominum agnoſcent, aut adorabunt, niſi Deum. Verſ. 3.

Et ipſe Deus cum eis erit eorum Deus. Ipſe Deus, qui dignatus eſt habitare cũ eis, erit eorũ Deꝰ, ideſt, eos vt filios ſuos amplectetur, & ęterna protectione tuebitur. Verſ. 3.

Et abſterget Deus omnẽ lacrymam. Eiſdem verbis clauditur caput ſeptimum, quæ iam ſuo loco explicauimus. Verſ. 4.

Et mors vltra non erit. Hęc verba ſicut, & præcedentia, ex cap. 25. Iſaiæ deſumpta ſunt, qui ait: Præcipitabit mortē in ſempiternũ, & auferet Dominus Deus lacrymã ab omni facie. Tunc autē fiet hoc quod ait: Et mors vltra nō erit, cũ euenerit illud Pauli. 1. Cor. 15: Cũ autē mortale hoc induerit immortalitatē, tũc fiet ſermo, qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoria. Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus? vt etiã ait Auguſt. lib. 20. de Ciui. c. 17. Verſ. 4.

Nec clamor. Pauperum videlicet oppreſſorum à potentioribus, & præ iniuriæ, ac laborũ magnitudine clamantiũ, vt Exo. 3: Vidi afflictionē populi mei in AEgypto, & clamorem eius audiui propter duritiam eorum, qui præſunt operibus. Et poſteà: Clamor ergo filiorum Iſrael venit ad me, vidique afflictionem eorum, qua ab AEgyptijs opprimuntur. Verſ. 4.

Quia prima abierunt. Quia iam vetera illa tranſierunt, & vita mortalis, quæ Verſ. 4.

ærumnis plena erat, terminata eſt. In
nonnullis codicibus legitur: *Quæ prima abierunt*: ſed omnino legendum
eſt *Quia*, non *Quæ*, vt ex Græcis codicibus conſtat. Ita legitur apud Andream,
Aretham, Primaſium, & Bedam.

Verſ. 4. *Ecce noua facio omnia*. Dubium eſſe
poterat cur dixiſſet: Quia prima abierunt, ideoque magis id explicans ait:
Vetera, quę conditioni illi priori hominum cōgruebant, iam terminata ſunt.
Ego facio nouum cœlum, & terram nouam, & nouam vitam, nouam hominū
conditionē, omnia innouo. Quare nō
eſt mirum nullas iā lacrymas, nullum
luctum in ſeruis meis videri: hæc veteris vitæ fuerunt, nūc omnia innouātur.

Verſ. 5. *Scribe*. Non vult hæc deleri ex hominum memoria, vt hac bonorum cœleſtium ſpe nullis laboribus parcant, nul-
Verſ. 6. lis cruciatib⁹, aut perſecutionib⁹ cedāt.

10 *Et dixit mihi, Factum eſt*. † Iam finita
ſunt omnia cum hæc venerint, iam factum eſt quidquid in vita hominū mortali faciendum erat. Ita cap. 16. locutus
eſt: Et ſeptimus angelus effudit phialā
ſuam in aerem, & exiuit vox magna de
templo à throno dicens: Factum eſt.

Verſ. 6. *Ego ſum A, & Ω, initium, & finis*. Ego
ſum omnium rerum initium, ego ſum
finis. Ponitur autē more Hebræorum
Initiū pro eo qui initiū facit, Finis, pro
finiente, ſiue finem faciente. Finienſq;
dicitur quia omnibus rebus finē imponit, ſiue omnia ad fines ſuos perducit:
nam & iis, quæ peritura ſunt, finem ſuo
tempore affert, quæ verò ſunt immortalia, ideſt, animos, ad finē ſibi debitum
perducit, ſiue ad æternā requiē, ſiue ad
cruciatus ſempiternos. Quod rectè cōgruit cū eo, quod dixit: Factū eſt: & cū
eo, quod cōtinuò ſubijcit: Ego ſitienti
dabo de fonte aquæ viuæ gratis. Eadem
de cauſa hoc ipſum dixit cap. 1: Ecce venit cū nubibus, & videbit eū omnis oculus, & qui eū pupugerūt, & plangēt ſe
ſuper eū omnes tribus terræ, etiā, amē.
Ego ſum A, & Ω, principiū, & finis, &c.
Ita hæc explicaui, quia cum multis cauſis dici poſſit initiū, & finis, eæ fuerūt
accipiendæ, quæ inſtituto Apoſtoli viſæ ſunt aptiores. De his diximus eodē
loco ſatis, nu. 61. & 62.

Verſ. 6. *Ego ſitienti dabo de fonte aquæ viuæ gra-*
11 *tis*. † Sitientes iuſtos dicit, qui nihil niſi
Deum cupiunt, idq; vehemēter, more
ſitientiū, & eo frui in hac vita non poſſunt, itaq; ſemper ſitiūt. Proptereà Dauid ait Pſal. 41: Quemadmodū deſiderat ceruus ad fontes aquarū, ita deſiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima
mea ad Deum, &c. Peccatores enim
fruūtur cōcupitis, qui nihil, niſi terrenū
cōcupiſcunt, idq; aſſequi poſſunt, iuſti
ſemper ſitiūt, quoniā, etſi hauſtus quoſdā illius fontis viui deguſtēt, ſicut Dñs
aiebat Ioh. 7: Siquis ſitit, veniat ad me,
& bibat, illi nō ſitim Dei ſedāt, ſed augēt, vt eſt apud Eccleſiaſticū: Qui edūt *Eccle. 24.*
me, adhuc eſurient, & qui bibunt me,
adhuc ſitiēt. Cetera vide cap. 7. nu. 26.
vbi verba ſimilia expoſuimus: Et deducet eos ad vitæ fontes aquarū. Sed cur
gratis dicat, rectè mihi vidētur explicare Andreas, & Arethas, quòd videlicet
iuxta Apoſtolū, nō ſint cōdignæ paſſio *Rom. 8.*
nes huius tēporis ad futurā gloriā, quæ
reuelabitur in nobis. Quibus verbis nō
cōparantur bona merita noſtra cū futura beatitudine, ſed paſſiones, ideſt, labo
12 res, quos pro Deo patimur. † Qui tametſi, quatenus è gratia prodeunt, digni ſint proculdubio æterna vita, tamē
dolor, & afflictio eorū cū gaudijs beatorū cōparari nō poſſunt, ſunt enim multò maiora, ſiuè intentionē ſpectemus,
ſiuè durationē. Atq; vt gratis dari cenſetur, quod parui admodū datur, ita ſitienti datur aqua vitæ gratis, quia multò minor eſt dolor huius vitæ gaudio vitæ
æternæ. Gratis etiā dari dicitur, quia licèt meritis iuſtorū vita æterna debeatur, merita ipſa ſine gratia, quę gratis data eſt, merita eſſe non potuerunt. Ita
hoc explicant Ambroſius, & Rupertus,
& Thomas.

Qui vicerit. Ideò ita loquitur, vt omnes *Verſ. 7.*
ad pugnandum cū Diabolo, & ad vincēdū exhortetur, atq; eos maximè, qui tēpore Antichriſti futuri ſunt.

Et ero illi Deus. Præſtabo illi quæ Deū *Verſ. 7.*
omnipotentē præſtare par eſt iis, à quibus piè, & ſanctè cultus eſt. *Et ille erit
mihi filius*, ideſt, ille mihi præſtabit quæ
bonū filiū pręſtare par eſt optimo patri.
Poſſūt & hęc cōuerti in hūc modū. Ego
colar ab illo, & amabor toto corde, vt
ver⁹ De⁹, & ipſe mihi erit filius. i. indul

gen-

gentiſsimè cum accipiam, vt filium, & ſemper hereditate bonorum meorum perfruetur.

Verſ. 8. *Timidis autem.* † Reſpicit eò, quò in
13 illis verbis reſpexerat. Qui vicerit, &c.
Timidos enim vocat, qui timore deficiunt in perſecutionibus, & non valẽtes cruciatus ſuſtinere cedunt.

Verſ. 8. *Et incredulis.* Qui videlicet fidẽ Diuinis promiſsionibus non habent, ſed cõtinuò extante perſecutione deſpondẽt animum, non credentes Deum ſibi affuturum, & vires ſuggeſturum. Quod conuenit optimè cum præcedentibus, Nam deijs, qui infideles ſunt, & idola colunt, poſteà ait: Et idolatris, &c.

Verſ. 8. *Et execratis.* *καὶ ἐβδελυγμένοις.* More autem Hebræorum dicit, *Execratis*, pro Execrabilibus, & eos intelligit, qui execrabilia, & à moribus, vitaq; Chriſtianorum valde aliena committũt, & more idololatrarum viuunt. *βδέλυγμα* enim, ideſt, Execratio, vel Abominatio, ſolet in Scriptura idolum intelligi, vt. 1. Machab. 1. in Græco eſt hoc vocabulum, vbi nos habemus: Et ædificauit rex Antiochus abominandum Idolum deſolationis, *βδέλυγμα ἐρημώσεως*: Et Tit. 1. vbi habemus: Cum ſint abominati, & increduli, pro Abominati, eſt in Græco, *βδελυκτοὶ*, quod eſt ab eodẽ verbo deductum, & idem ſignificat.

βδέλυγμα Abominatio.

Verſ. 8. *Et homicidis, & fornicatoribus.* Omnia potiſsimùm ad tempus Antichriſti refert, quo impij iuſtos interficient, & voluptatibus indulgebunt, & Antichriſtum, atq; eius imaginẽ adorabunt. Ad idem tempus pertinent (vt dictum eſt) timidi, increduli, & execrati.

Verſ. 8. *Et omnibus mendacibus.* † Beda hoc de
14 mendacio dictum putat, quo in religionem peccatur, quod hoc quidem loco valde probabile eſt, ea enim vitia enumerat, quæ maximè illis extremis temporibus vigebunt, vt videlicet impios eius temporis terreat, pioſq; in propoſito cõfirmet. Tunc autem maximè vigebit mendacium in religionem, dicent enim miniſtri Antichriſti ſe Chriſtum verum ſequi, ac doctrinã ſuam eſſe, quã Deus hominib⁹ tradi uoluerit, falſumq; eſſe quidquid vſq; ad illa tempora acceperant. Verùm & alia eo tempore mendacia erunt, vt in rebus contrahendis, in promiſsis, in amicitia, in fide, quę virtus moralis eſt, & in ſimilibus: rectèque de his omnibus intelligere poſſumus, cum dicat, *Et omnibus mendacibus*, ideſt, quouis modo perniciosè mentiẽtibus.

Et venit vnus de ſeptem angelis. Rectè Iohanni gaudia ſanctorũ oſtendit vnus ex angelis, qui phialas nouiſsimas effundent in peccatores, quoniã poſt illa malorũ ſupplicia veniet lætitia ſanctorũ, & cum illi propter peccata puniuntur, hi ad præmia iuſtitiæ iam proxima vocantur, ſicut ait Dominus Luc. 21. His autem fieri incipientibus reſpicite, & leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra. *Verſ. 9.*

15 *Et oſtendam tibi Sponſam vxorem Agni.* *Verſ. 9.*
† Hoc eſt, oſtendã tibi vrbẽ de cœlo venientẽ, ex cuius diuitijs, & decore vtcũque intelligas qualis ſit futura beatitudo ſanctorũ, vt latiùs explicauim⁹ cap. 3. n. 36. & 37. Quemadmodum ſiquis abſentis regis diuitias, & veſtes, & domos, famulitiũq; oſtẽderet, regẽ ſe oſtẽdere dicere poſſet. *Sponſam vxorẽ Agni* dicit, quia nunc ſpõſa eſt, & poſteà cũ ad has opes, & ad hãc gloriã peruenerit, iã vxor erit, vt diximus. c. 19. n. 8. In Grę co eſt, *δείξω σοι τὴν νύμφην τοῦ ἀρνίου, τὴν γυναῖκα.* Hoc eſt: Oſtẽdam tibi ſpõſam Agni, vxorẽ illã, ideſt, eam, quæ poſteà erit vxor. Beda: Quòd nũc Deo deſponſata, tunc ad immortales eſt perducenda nuptias.

Et ſuſtulit me in ſpiritu in montem magnum, & altum. *In ſpiritu*, hoc eſt, viſione imaginaria, vt ſæpe iam diximus. *In montem* verò defertur, quia in huiuſmodi viſionibus ſemper locus oſtenditur aptus, & cõueniens rei, quæ demoſtratur, vt. c. 12: Et ſteti ſupra arenam maris, vt illic explicauimus. Et. c. 17: Et abſtulit me in ſpiritu in deſertum, & vidi mulierẽ ſedentẽ ſuper beſtia. Ita nũc *in mõtem* tollitur, vt rei videndę magnitudo, & dignitas intelligatur, & quia locus & remotus eſt ab hominum multitudine, & ſublimis, vt propiùs conſideret vrbem de cœlo deſcendentem; & magnus, vt poſsit vndequaque ſine impedimento contemplari vrbis magnitudinem, & portas omnes ad quatuor cœli plagas conſtitutas. *Verſ. 10.*

16 *Et oſtendit mihi ciuitatẽ ſanctã Ieruſalẽ.* *Verſ. 10.*

τὴν πόλιν. πόλις nunc ciues ſignificat apud Græcos, ideſt, ciuium congregationẽ, quæ propriè Latinis dicitur Ciuitas, nunc ipſa ciuiũ domicilia, quæ propriè apud Græcos dicũtur ἄστυ, apud Latinos Vrbs, quomodo hoc loco accipitur, vt ex ſequentibus perſpicuũ eſt.

Verſ. 11. *Habentem claritatem Dei*. Inſignem quamdam, & admirabilem claritatem, & maieſtatem, & gloriam, hęc enim intelliguntur in Græco nomine δόξα, Claritatem, inquam, non ab hominibus acceptam, ſed à Deo, talis enim erat, vt eã efficerẽ nullæ opes hominum poſſent.

Verſ. 11. *Et lumen eius ſimile lapidi pretioſo*. Pro *Lumen* in Græco eſt φωστὴρ, quod Luminare ſignificat, ideſt, Facẽ, aut quiduis ſimile; ex quo videmus *Lumen* accipi more Hebraico pro Illuminatore. Sẽſus ergo eſt: Sicut claritas, quæ eſt in terra, è luminari magno oritur, ideſt, ex ſole, & ſol dicitur lumẽ eius: ita ſol huius vrbis, aut eius luminare lõgè ſole præſtantius, ſimile eſt lapidi pretioſo. Primaſius: Et quod illuminat eam ſimile eſt lapidi pretioſo. Hoc autem luminare eſt Deus, & Chriſtus, vt idem Apoſtolus docet paulò poſt, cum ait. Et ciuitas nõ eget ſole, neque luna, vt luceãt in ea, nã claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius eſt Agnus. Pro Illuminauit eſt, ἐφώτισεν, vnde deducitur φωστήρ.

17 † Dicitur autem *Lumen* hoc *ſimile lapidi pretioſo*, aut, vt eſt in Græco, *pretioſiſſimo*, quoniam mirabilem lucem, & fulgorẽ præſtãtiorẽ, & quauis luce gratiorem emittit. Lux enim lapidis pretioſi & inſolita eſt, & alijs gratior. Ad hæc (quod præcipuum eſſe arbitror) nulla lux eſt apud nos luce ſolis iucundior, quæ tamen & oculos lædit, & nubibus, & nebulis obſcuratur: at lux, quam lapis pretioſus emittit, nec intuentẽ lædit, nec vllis nebulis, aut vlla caligine impeditur. Ita Chriſtus fulget omnib[9] beatis, vt lapis pretioſus, quia ſine vllo impedimento, & ſine timore amittendi percipiunt illi hanc luce, & beatitudinẽ. Nullus iã dolor relictus eſt, nulliũ peccatum, ſemper Deum beneuolum, & propitium intuentur.

Tamquam lapidi iaſpidi. Ita eſt in Græco, & ita potius legendum cenſeo, quã: Iaſpidis. Dixerat lumen ſupernæ ciuitatis ſimile eſſe lapidi pretioſo, & ne quæreremus cui lapidi, addidit: *Tamquam lapidi iaſpidi*. Verùm quia iaſpidum color non vnus eſt, ſed aliorum alius, vt cap. 4. num. 3. retulimus ex Plinio lib. 37. cap. 8: vt hanc quoque ambiguitatem tolleret, adiecit: *Sicut cryſtallum*. Quod in Græco eſt expreſsius: ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι, Hoc eſt, vt lapidi iaſpidi cryſtallizanti, id eſt cryſtallum referenti. Apud Primaſium eſt: Vt lapidi iaſpidis refulgenti in modum cryſtalli.

18 † Non ergo viridi iaſpidi, aut purpureę ſimile hoc lumen dicitur, ſed illi, quæ cryſtallũ imitatur colore, de qua Dioſcorides lib. 5. cap. 43. (aut iuxta aliũ interpretem. 117.) inquit: Iaſpidum quædam ſmaragdum imitatur, alia cryſtallum, colore ſimilis pituitæ, &c. Eleganter autem hoc dixit, ſplendor enim, & fulgor maior eſt in iaſpide, quã in cryſtallo, ſed cryſtallum puriſsimũ eſt, & maximè perlucidum. Oſtenditur ergo lumen hoc ciuitatis beatæ eſſe magnum, & periucundum, ſed ſimul eſſe etiã puriſsimum, vt omnia referat, atq; demõſtret, ſicut reuera ſunt, & integram, ac veram omnium cognitionem prębeat. Etenim, etſi fulgor iaſpidis gratus oculis eſt, tamen, ſi viridis illa ſit, aut purpurea, aut fulua, colorẽ ſuum transferet in res, quæ eius luce videntur, nec, ita omnino vt ſunt, videri ſinet. Quæ autẽ cryſtallo ſimilis eſt, puram, atque integram viſionem efficit, nihil videnti detrahit, nihil immutat, omnia, vt ſunt offert.

Et habebat murum magnum, & altum. *Verſ. 12.*

19 † Securitatem vitæ beatorum, quã nulla hoſtium fortitudo, nullus incurſus turbare poſsit, oſtẽdit murus magnus, ideſt, latus, atque optimè munitus, & altus, quem aſcendere, aut ſuperare hoſtes nequeant.

Habentes portas duodecim. Portæ ſunt per quas ſolas ad hanc vrbem aditus patet, murus enim magnus, & altus eſt, nec ſuperari ab vllo poteſt, ita niſi per portas, nemo ingredi valebit. In portis duodecim doctrinam duodecim Apoſtolorum, ſiue Apoſtolos duodecim docetes omnes homines ſignificari arbitror; eorum enim doctrina aditum *Verſ. 12.*

ad

ad hanc vrbem patefacit, nec per aliam
quiſquam ingredi in eam poterit. Beda:
Hæ portæ Apoſtoli ſunt, qui ſuo, vel
ſcripto, vel opere cunctis primordiali-
ter gentibus Eccleſiæ pandebant introi
tum. Ambroſius: Per portas autem duo
decim, quas Ieruſalem habere dicitur,
duodecim Apoſtoli, eorumq; doctrina
deſignantur. Eadem eſt ſententia Victo-
rini, Tyconij Hom. 18. Haymonis, Are
20 thæ, Ruperti. † Sed refragatur; & quidē
ſatis probabiliter, Primaſius, qui non
Apoſtolos, ſed patriarchas duodecim
intelligi vult, quòd continuò Apoſto-
lus dicat in duodecim portis eſſe inſcri
pta nomina duodecim tribuum filiorū
Iſrael. Accedit, quod de Apoſtolis pau
lò poſt loquitur, & in fundamentis vr-
bis ſignificari docet: Et murus, inquit,
ciuitatis habens fundamenta duode-
cim, & in ipſis duodecim nomina duo-
decim Apoſtolorum Agni. At ſi pro-
prietatem ſermonis ſeruemus, nemo
eſt, qui nō videat multò magis propriè
Apoſtolos portas huius vrbis dici, quā
patriarchas. Quod ſi duodecim patriar
chæ portæ dicuntur quòd ſuo exemplo
alijs aditum ad verum Dei cultum de-
monſtrauerint, aut quòd duces creden
tium fuerint: multò æquius erat vt por
tæ dicerentur Abraham, Iſaac, & Iacob,
quam filij Iacob. Illud etiā animaduer-
tere Primaſius debuit, non eſſe inſcri-
pta in his portis nomina duodecim pa-
triarcharum, ſed nomina duodecim tri
buū filiorū Iſrael, id eſt, hæc nomina, li-
cet eadē ſint patriarcharum, & tribuū,
non poni vt patriarcharū, ſed vt tribuū,
vt cū legimus Hoſe. 8: Proiecit Iſrael
bonum, inimicus perſequetur eum, Iſ-
rael non patriarchæ nomen eſt, ſed fi-
liorū: quare potiùs ipſæ duodecim tri-
bus intelligendæ videbantur, quàm pa-
triarchæ. † Cur autē in his portis nomi
21 na duodecim tribuū ſcripta ſint, & cur
iterū in fundamentis deſignentur Apo
ſtoli, dicemus mox in eorūdē verborū
explanatione.

Quæritur tamen cur duodecim tan-
tùm Apoſtoli commemorati ſint, cum
maxima porta ſileatur Paulus Apoſto-
lus, qui abundantiùs omnibus labora-
uit, & plures perduxit ad Eccleſiam?
Reſpōdeo Apoſtolos, qui primùm præ

Cur tantū xij. Apoſtoli cōmemorentur.

dicare Chriſtum cœperunt, nō niſi duo
decim fuiſſe, ideoque duodecim ſunt
portæ vrbis: Paulus autem, etſi nouus
Apoſtolus fuit, quemadmodum & Bar
nabas, non noua porta fuit, quia nouā
doctrinam nō attulit, ſed eam tradidit,
quam duodecim Apoſtoli tradere iam
cœperant. Porta enim ipſa doctrina
Euangelica eſt, ſed quia ingreſſum ad
vrbē primi duodecim Apoſtoli per hāc
doctrinam hominibus præbuerunt ex
omni orbis terræ parte veniētibus, duo-
decim portæ ſunt.

22 *Et in portis angelos duodecim.* † In qui- *Verſ. 12.*
buſdam Latinis codicibus vitioſè legi-
tur Angulos, pro Angelos, quod etiam
quibuſdā expoſitoribus impoſuit. Sed
errandi occaſio, quæ in Latinorum no-
minum ſimilitudine ineſt, nulla eſt in
Græcis, quandoquidē Angelus Græci
ſimiliter dicunt, Angulus verò dicitur
γωνία. In Græco igitur eſt, Angelos duo
decim, & apud Andreā, & Arethā, &
Primaſiū. Quāuis enim ſcriptū ſit, An-
gulos, apud Primaſiū, & quoſdā alios,
ex eorū interpretatione liquidò cogno
ſcitur eos *Angelos* legiſſe. Angeli mini
ſtri ſunt Diuinæ in electos prouidētiæ;
omnes enim ſunt adminiſtratorij ſpiri
tus in miniſteriū miſſi propter eos, qui
hereditatē capient ſalutis, vt ait Paulus. *Heb. 1.*
Quare duodecim angeli in duodecim
portis ſunt, vt intelligamus (quēadmo-
dū aiūt Andreas, & Arethas) per doctri
nā Apoſtolorū, & per procurationē an
gelorū aditū nobis ad beatitudinē dari.
Prętereà ſunt in portis, quaſi ſumma cū
caritate excepturi omnes, qui ingrediē
tur; & quaſi docentes homines in cœlo
inter angelos eſſe futuros, & illis ſimi-
les fore, vt Dñs promiſit Matth. 22.
23 *Et nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duo* *Verſ. 12.*
decim tribuū filiorū Iſrael. † Duodecim
tribus filiorū Iſrael typus ſunt omniū
electorum, ſiue populi prędeſtinatorū.
Hic enim populus primus omnium in
Deū verū credidit, prim⁹ ab eo legē ac
cepit, quā cuſtodiret poſtquā ex Ægy
ptiaca ſeruitute, & ex Pharaonis tyrāni
de ereptus eſt. Et quia nemo poteſt in
hāc vrbē ingredi, niſi à Diaboli ſeruitu
te liberetur, & verā ſanctæ Trinitatis fi
dē habeat, nō otioſam, & fruſtra ſibi per
ſe ſolā omnia pollicentē, qualē iactant

arundo appellatur. Aurea vero eſt arū-
do, quia nihil niſi durabilē, & pretioſum
eſt apud beatos, & menſura ipſa beato-
rum, & beatitudinis eſt illa, quæ eſt in
mente Dei, omnibus videlicet menſu-
ris pretioſior, & certior. Deinde & mē-
ſura durationis ipſius beatitudinis pre-
tioſiſsima eſt, non eſt enim tempus,
ſed æternitas.

Verſ. 16. *Et ciuitas in quadro poſita eſt.* Cur hoc
dicat continuò explicat: *Et longitudo
eius tanta eſt quāta & latitudo.* In quadra-
ta figura nō eſt propriè latitudo, & lōgi-
tudo, cū ea, quę lōgitudo dicitur, maior
latitudine nō ſit, ſed ſicut in alijs figuris
data longitudine quod ſupereſt voca-
28 tur latitudo, ita & in quadrata ſit. † Quę
ſit autem in hac vrbe longitudo, quæ la-
titudo, variè explicant autores, & diffi-
cillimum eſt explicatu. Mihi longitu-
do videtur duratio beatitudinis, ſiue
gaudij beatorum, latitudo verò eſt eius
extenſio ad res, de quibus gaudent bea-
Lōgitudo, ti. Atque hæc explanatio & cum Scri-
& latitudo pturæ, omniumque vſu, & cum voca-
bulorum ipſorum proprietate congrue-
re videtur: longitudo enim ad duratio-
nem pertinet, latitudo ad ambitum re-
rum hinc inde poſitarum. Inde longitu-
do dierum ſæpe dicitur in Scriptura, vt
Pſal. 90: Longitudine dierum imple-
bo eum, quæ non rectè latitudo dicere-
retur. Contrà latitudo cordis, & ſimi-
lium dici ſolet, quæ multa complecti-
tur, nec rectè hæc diceretur longitudo.
3. Reg. 4: Dedit quoque Deus Sapien-
tiam Salomoni, & prudentiam multā
nimis, & latitudinem cordis, quaſi are-
nam, quæ eſt in littore maris, ideſt, in-
telligentiam innumera ambientem, &
complectentem. Bene ergo vrbs in
quadro poſita eſt, quia tanta eſt eius lō-
gitudo, quanta latitudo. Hoc eſt ſicut
beatitudo eſt æterna, ita etiam res, de
quibus gaudent beati (quantum quidē
ad ipſos beatos attinet) æternæ erunt,
quia de quibus rebus nunc gaudent, ſi-
ne fine gaudebunt.

29 † Hoc etiam ſciendum, vrbium ma-
Murorum ximarum, & potentiſsimarum muros
figura qua- ita conſtrui ſolere, vt licet ad vrbis ma-
lis. gnificentiam, & ad potentiæ oſtenta-
tionem magni, & alti, & muniti ſint,
quadrata tamen figura, aut altera parte
longiore fiant, quæ minus firma eſt,
quaſi aut nullam hoſtium fortitudinē
timeant ciues, aut neminem fore putēt
qui vrbem obſidere, aut oppugnare au-
deat. Nam, vt autor eſt Vitruuius lib. 1.
de Architectura, cap. 5. collocanda op-
pida ſunt non quadrata, neque procur-
rentibus angulis, ſed circuitionibus, vti
hoſtis ex pluribus locis conſpiciatur.
In quibus enim anguli procurrunt, dif-
ficiliter defenditur, quòd angulus ma-
gis hoſtem tuetur, quam ciuem. Idem
tradidit Vegetius lib. 4. de Re milita-
ri, cap. 2. Ita Babylonem fuiſſe quadra-
tam ſcribit Herodotus lib. 1. verſus fi-
nem: & Niniue (vt eſt apud Diodorum
Siculum lib. 3. Rerum antiquatū cap. 1.)
ita cōdita eſt, vt duo muri latera eſſent
alijs duobus longiora.

Et menſus eſt ciuitatem de arundine. *Verſ. 16.*
Ideſt, Calamo illo aureo, ita enim eſt
in Græco: Καὶ ἐμέτρησε τὴν πόλιν τῷ
καλάμῳ. Sed interpres Hebraico more
locutus videtur, quo מִן, ideſt, De, po-
ni ſolet nonnunquam pro Cum, vt Iſaiæ
57: Et pepigiſti cum eis fœdus, in He-
bræo eſt. [illegible], ideſt, De eis.

Per ſtadia duodecim millia. Ita cum in *Verſ. 16.*
quadro poſita ſit vrbs, ſingula eius late-
ra habebunt tria millia ſtadiorum, &
quia neceſſe erat ſingula latera habere
tria millia ſtadiorum vniuerſus eius am-
bitus habet ſtadia duodecim mille.
Quæris cur neceſſe ſit ſingula latera ha-
bere tria mille ſtadia? Vt ſciamus non
eſſe acceptionem perſonarum apud
Deum, ſed vndecunque homines ve-
niant, æqualia meritis ſuis præmia acci-
30 pere, eaque maxima. † Latera ergo
omnia æqualia ſunt, quia quidam ab
Occidente veniunt, quidam ab Orien-
te, ab Aquilone, à Meridie, & æquè
omnes pro meritis remunerantur. Ve-
rùm quia hæc præmia magna ſunt, ſta-
dijs latera vrbis dimetitur, quæ magna
menſura eſt, & ad longa ſpatia adhibe-
tur. Tria millia ſunt, quia numero mil-
lenario magna multitudo ſignificatur,
vt diximus cap. 20. num. 39. & 40. terna-
rius autem ſignificat vniuerſitatem, &
primus numerus eſt, à quo incipimus
vniuerſitatem nominare, vt autor eſt
Ariſtoteles lib. 1. de cœlo cap. 1. Duo
enim non dicuntur omnes, ſed tres iā

omnes dici incipiunt. Bona ergo quæ
habet beatus, & quæ innumera ſunt,
vniuerſitate quadam clauduntur, quia
licet non habeat omnia, habet tamen
omnia, quæ vult. Idcirco ſunt tria mil-
lia. Præterea hæc bona tam multa ha-
bent beati in fruitione trium Diuinarũ
perſonarum: rectè ergo tria millia ſta-
dia habent ſingula latera. Et quoniam
hæc omnia currentibus, & certantibus
in ſtadio dãtur pro meritis certaminis,
iure ſtadia nominantur. Stadium enim
locus eſt, in quo curſus certamen eſt,
vnde Paulus. 1. Cor. 9: Neſcitis, quod
ij, qui in ſtadio currunt, omnes quidem
currunt, ſed vnus accipit brauium? De
eius ſpatio Plinius lib. 2. cap. 23. ita ſcri-
Stadium. bit: † Stadium centum viginti quinque
31 noſtros efficit paſſus, hoc eſt, pedes ſex
centos viginti quinque. Deinde quo-
niam per doctrinam duodecim Apoſto
lorum ſancti acceperunt vt currerent
in ſtadio, & laborarent in opere virtu-
tum, & millia hæc bonorum acciperẽt,
rectè hac etiam cauſa duodecim mil-
lia ſtadiorum habet ambitus vrbis.

Verſ. 16. *Et longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia ſunt.* Rupertus hoc nodo
ſoluendo laborat, quomodo cum muri
altitudo ſit centũ quadraginta quatuor
cubitorũ, & æqualis dicatur latitudini,
& lõgitudini, latera ſingula habere poſ
ſint tria millia ſtadia. Idcirco putat intra
murum hunc magnum centum qua-
draginta quatuor cubitorum alterum
eſſe ponendum arcis alicuius, cuius la-
tus quodlibet centum quadraginta qua
tuor cubitorum ſit. At nihil eſt in hoc
quidem difficultatis, quia quod nunc
ait: *Et longitudo, & latitudo, & altitudo
eius æqualia ſunt,* non de muro dicitur,
ſed de vrbe, *Eius,* id eſt, Vrbis αὐτῆς.
De muro autem nihil tale dictum eſt,
ſed altitudinem eius eſſe centum qua-
draginta quatuor cubitorum. Itaque lõ
gitudo vniuſcuiuſque lateris muri triũ
mille ſtadiorũ eſt, altitudo verò centũ
quadraginta quatuor cubitorũ, longitu
doque, & latitudo, & altitudo æqualia
ſunt in ipſa vrbe, nõ in muro. † Hoc fa-
32 cilè intelligitur, ſi magnã vrbẽ, & pul-
chrè extructam conſideremus, in qua
domus omnes magnæ cuiuſdam, ſed
æqualis tamen altitudinis ſint, rectoq;
ordine diſpoſitæ, & altiſsimis turribus
ornatæ, quæ murorum ſuperent altitu
dinem. Sed hæc vrbs Dei, quoniam
reliquas omnes, vt ab hominibus con-
ditas, plurimùm ex omni parte ſuperat,
vt longitudinem habet trium mille ſta
diorum, & latitudinem, ita etiam altitu
dinem habet eamdem, id eſt, multò ma
iorem, quam vnquam in alia vrbe viſa
ſit, ſicut & longitudo, & latitudo mul-
tò maior eſt. De Ecbatanis legimus Iu
dith. 1. Ex lapidibus quadratis, & ſectis
fecit muros eius in altitudinem cubito
rum ſeptuaginta, & in latitudinem cu-
bitorum triginta, turres verò eius po-
ſuit in altitudinem cubitorum centũ.
Et quidem cum de ea priùs dixerit: Et
ipſe ædificauit ciuitatem potentiſsimã.
Babylonem ſcribit Herodotus lib. 1. *Babylonis*
verſus finem, quadratam fuiſſe, magni- *magnitudo.*
tudine quoquouerſus centenorum vi-
cenorum ſtadiorum, totum autem cir-
cuitum ſtadiorum quadringẽtorum, &
33 octoginta fuiſſe. † De Niniue, quæ, vt *Niniues*
legimus Ionæ. 3, iter habebat trium die *magnitudo*
rum, Diodorus Siculus lib. 3. Rerum an
tiquarũ cap. 1. memoriæ prodidit, duo
muri eius latera longiora centum quin
quaginta ſtadia habuiſſe, altera verò
breuiora, nonaginta, totum muri ambi
tum ſtadiorum fuiſſe quadringentorũ
octoginta. Cum tamen neget idem au
tor vllam ei æqualem vrbem fuiſſe con
ditam, aut ante, aut poſteà. Murus autẽ
huius cœleſtis vrbis inferior eſt eius al-
titudine, vt ſemper in vrbibus fit, quò
arces, & tecta elegantiora, procul vi-
deantur. Significat hoc vrbem procul
à viuentibus in terra per fidem videri,
ità vt non ſolùm murus appareat, id eſt,
tranquillitas eius, & ſecuritas, ſed etiã
elegantia domiciliorum, & manſionũ
vtcumque hinc cognoſci queat. Lon-
gitudo vrbis eſt duratio gaudiorum, vt
diximus. Latitudo extenſio eius, id eſt,
res multæ, & magnæ, de quibus gaudẽt
beati. Altitudo eſt intenſio magna gau
diorum: quod enim eſt in quantitate al
titudo, ſiue profunditas, id in qualitate
eſt intenſio. Æqualis ergo eſt altitudo
vrbis longitudini, & latitudini, quia ſi-
cut gaudia, quæ habent, æternùm habe
bunt, & de quibus rebus gaudent, ſem-
per gaudebunt ita quantùm nunc gau-
dent

dent ſemper gaudebunt, neque vlla vn
quam diuturnitas aliquid de gaudijs
beatorum remittet.

Verſ.17.

Et menſus eſt murum eius centum qua-
34 *dragìnta quatuor cubitorum.* † Quia mu-
rus minùs altus eſt vrbe, minor quoq;
menſura adhibetur. In muro, vt ſæpe
diximus, ſecuritas beatitudinis, & pax,
quæ à nemine perturbari poſsit, intelli
gitur. In cubito manus eſt, & ideo cu-
bitis murum angelus metitur, vt ſcia-
mus hanc ſecuritatem, & pacem imper
turbabilem ex manu, ideſt, ex fortitudi
ne, & potentia Dei protegentis oriri,
quia beatos ſemper manu ſua proteget
vt filios chariſsimos. Porrò duodena-
riò numero vniuerſitas perfecta ſigni-
ficatur; vt ex Auguſtino oſtendimus
cap.4. num.20: Duodenarij autem fi-
gura quadrata cētum quadraginta qua-
tuor ſunt, tot enim fiunt Duodenario
in ſeipſum ducto. Significatur ergo in
centum quadraginta quatuor vniuerſi
tas perfectiſsima, & omnibus ſuis nu-
meris abſoluta. Et quia multa ſunt in
hac vrbe, quæ numero Duodenario
continentur, vt eorum perfectio intel-
ligatur, vt duodecim portæ, duodecim
angeli, duodecim fundamenta, nomi-
na duodecim tribuum filiorum Iſrael,
duodecim mille ſtadia, duodecim mar
garitæ: murus habet centum quadragin
ta quatuor cubitos, vt ſciamus hæc
omnia ita perfecta, & conſummata vt
ſunt, ſemper Dei manu, & protectione
eſſe conſeruanda in ſua tranquillitate,
& pace imperturbabili.

Cur murū cubito metiatur.

Verſ.17.

Menſura hominis, quæ eſt angeli. † Id-
35 eſt, Cubitus, quo murum angelus dimē
ſus eſt, non alia menſura eſt quam ho-
minis, ideſt, quam ea, qua homines vti
ſolent metiendo. Hac menſura huma-
na vſus angelus nunc eſt, ac ſi dicat. Mē
ſura, *quæ eſt angeli*, ideſt, qua vſus eſt
angelus, eſt menſura hominis. Hoc au-
tem addidit, ne metiente angelo aliam
menſuram in cubito intelligeremus
diuerſam à noſtra, in qua manus non
eſſet, quæ neceſſaria eſt ad cognitionē
myſterij. Poteſt & ita hoc intelligi: Ea-
dem menſura erit hominis, & angeli,
hoc eſt, quod in hac mēſura muri ſigni
ficatum eſt, non minus homini conue-
nit, quā angelo, ita à Deo protegetur,
& ſeruabitur ſemper ſtatus hominis
beatus, vt angeli.

Verſ.18.

*Et erat ſtructura muri eius ex lapide ia-
ſpide.* Viret, & ſæpe translucet iaſpis, vt
inquit Plinius lib.37.cap.8. Cum ergo
ſecuritas, & pax imperturbabilis beato
rum ſemper eadem ſit, & ſemper vi-
reat, néque vnquam marceſcat: cum
etiam transluceat, ideſt, integrè, & ple
nè ab ipſis beatis cognoſcatur, rectè mu
rus ex lapide iaſpide factus dicitur.

Verſ.18.

36 *Ipſa vero ciuitas aurum mundum.* † Au
rum pretioſiſsimum metallorum eſt,
cauſam docet Plinius lib.33. cap.3. quia
rerum vni nihil igne deperit, tutò etiā
in incendijs, rogiſque durāte materia.
Quin immò quò ſæpiùs arſit, proficit
ad bonitatem: aurique experimento
ignis eſt, vt ſimili colore rubeat, quo
ignis, atque ipſum obryzum vocant.
Altera cauſa pretij maior, quàm mini-
mùm vſus deterit, cum argento, ære,
plumbo, lineæ producantur, manuſq;
ſordeſcant decidua materia. Nec aliud
laxiùs dilatatur, aut numeroſiùs diuidi-
tur, vt pote cuius vnciæ in ſeptuagenas,
& quinquagenas, pluresque bracteas
quaternùm vtròque digitorum ſpargā
tur. Super cetera non rubigo vlla, non
ærugo, non aliud ex ipſo, quod conſu-
mat bonitatem, minuat ve pōdus. Iam
contra ſalis, & aceti ſuccos domitores
rerum conſtantia, ſuperque omnia ne-
tur, ac texitur lanæ modo, & ſine lana.
Omnia ex Plinio. Vrbs ergo, quæ beati
tudo ſanctorum eſt, rectè auro mundo
comparatur, quoniam & omnium re-
rum pretioſiſsima eſt, ab omnibuſque
optatur, & perpetua eſt, nihilque tam
validum èſt, vt eam tollat, aut etiam mi
nuat. † Nullam admittit rubiginem,
37 ſemper ſuum ſplendorem retinet, ni-
hil eius bonitatem conſumit, minuit ue
pondus. Ipſa ſine vllo labore omnia fit,
& in omnes formas vertitur, quia
omnia genera voluptatum non imita-
tur ſolùm, ſed continet etiam eminen-
ter, ac multò perfectiora quā in ſeipſis
ſint. Nec tantùm auro ſimilis dicitur,
ſed auro mundo, nihil enim habet ad-
miſtum doloris, aut triſtitiæ, aut etiam
degeneris voluptatis. Atque vt aurum
igne purgatur, vt mundum dici poſsit,
ita beatitudinis gaudia per ignem affli-
ctionum,

Auripretiū vnde.

Aurū obryzum.

ctionum, & perſecutionum compa-
rantur.

Verſ.18. *Simile vitro mundo.* In Græco eſt: *Si-
milis vitro mundo*, vt non ad aurum, ſed
ad vrbem referatur. Ita legũt Andreas,
& Arethas, & Primaſius. Alij verò, vt
Tyconius Hom. 18. & ceteri expoſito-
res, legunt: *Simile vitro mundo*, & ita
eſt in vetuſtioribus codicibus Græcis.
Verùm cum vrbs ipſa ſit aurũ mundũ,
ſiue ex auro mundo, nihil refert aurum
ne ſimile vitro dicatur, an ipſa vrbs,
idem enim eſt. Simile dicitur vitro nõ
colore, aut ſoliditate, ſed quòd, quam-
uis aurea ſit vrbs, eſt tamen tota perlu-
cida, vt puriſsimum vitrum, vnuſquiſq;
enim beatorum, & ſuam plenè beatitu
dinem cognoſcit, quanta ſit, & vnde,
& nullum eam finem habituram, & co
gnoſcit ſimiliter omnium aliorum bea
titudinem.

Verſ.19. *Et fundamenta muri ciuitatis omni lapi
de precioſo ornata.* † Non parua quæſtio
38 eſt, quam ab expoſitoribus video præ-
teriri, cur *fundamenta* dixerit *omni lapi-
de precioſo ornata*, cum non niſi duode-
cim lapides precioſos commemoret.
Cui ita reſpondendum arbitror. Duo-
decim fundamenta duodecim lapides
precioſi ſunt, in quibus Apoſtoli indicã
tur, vt diximus. nu. 24. Vnumquodque
ergo fundamentum, & vnuſquiſque la
pis vnus Apoſtolus eſt ex duodecim.
In lapidibus virtutes ſignificantur, qui-
bus quiſque Apoſtolorum maximè flo
ruit: ſed quia ita illis floruit, vt reliquis
non careret: *fundamenta* ſunt *omni lapi-
de precioſo ornata.* Quare non eſt intelli-
gendum: *Omni lapide precioſo* abſolutè,
ſed omnibus lapidibus, quorum nunc
mentio fit, in quibus tamen, vt videbi-
mus, omnes virtutes, & omnia dona
ſignificata ſunt.

Fundamentum primum iaſpis. Si omiſſo Verſ.19.
numero, & ordine nomina lapidum
poneret, intelligeremus ſingulos Apo-
ſtolorum virtutibus illis præſtitiſſe, quę
in ſingulis lapidum ſignificantur. Ve-
rùm cum fundamenta ordine nume-
ret, ordine etiam Apoſtolos numerari
non dubium eſt, quemadmodum Are- *Ordo in*
thas numerauit, & Ioachin abbas. Ex *Apoſtolis*
quo difficilior exoritur quæſtio, quem *vnde ſu-*
nam ordinem in Apoſtolorum nomẽ- *mendus.*
39 clatura ſequi debeamus. † Ille maxi-
mè ſequendus videbatur, quo ipſi fun-
damẽta vrbis eſſe cœperunt, id eſt, quo
cœperunt prædicare Euangelium. At
hic difficilis inuẽtu eſt, ſimul enim miſ
ſi ſunt à Chriſto. Matth. vltimo: Euntes
docete, omnes gentes, &c. & ſimul do
cere cœperunt. Si ordinem vocationis
ſeruare velimus, neque hic ex Euange-
lio cognoſcitur. Si meritorum ordinẽ
quæramus, Hieronymus in caput. 10.
Matthæi, Ordinem, inquit Apoſtolo-
rum, & meritum vniuſcuiuſque illius
fuit diſtribuere, qui cordis arcana rima
tur, &c. Supereſt, vt ad eum confugia-
mus, qui in Euangelio ſeruatus eſt:
ſed & hic in Euangeliſtis non idem
eſt. Quod vt fiat manifeſtius, indicem
ſubſcribam Euangeliorum, & Actorũ
Apoſtolicorum.

Ordo Matthæi. c. 10.	*Ordo Marci. cap. 3.*	*Ordo Lucæ. cap. 6.*	*Ordo Actuum. c. 1.*
Petrus.	Petrus.	Petrus.	Petrus.
Andreas.	Iacobus.	Andreas.	Iohannes.
Iacobus Zeb.	Iohannes.	Iacobus Zeb.	Iacobus Zeb.
Iohannes.	Andreas.	Iohannes.	Andreas.
Philippus.	Philippus.	Philippus.	Philippus.
Bartholomæus.	Bartholomæus.	Bartholomæus.	Thomas.
Thomas.	Matthæus.	Matthæus.	Bartholomæus.
Matthæus.	Thomas.	Thomas,	Matthæus.
Iacobus Alphæi.	Iacobus Alphæi.	Iacobus Alphæi.	Iacobus Alphæi.
Thaddæus.	Thaddæus.	Simon.	Simon.
Simon.	Simon.	Thaddæus.	Thaddæus.
Iudas proditor.	Iudas proditor.	Iudas proditor.	

40 † Mihi hic ordo ſeruandus videtur, &
maximè qui in tribus Euangelijs ſerua-
tus eſt, parum enim adinodum differũt
inter ſe Euangelia Marcus differt à Mat
thæo, quod Iacobum, & Iohannem po
nit ante Andream, verùm rectus ordo
Matthæi eſt, qui etiam eſt in Euange-
lio Lucæ ſeruatus. Marcus eũ mutauit;
quia occaſione Petri, cui nomen nouũ
impoſitum eſt, eos nominare priùs vo-
luit, quibus noua nomina à Domino in
dita ſunt, ita enim ait: Et impoſuit Si-
moni nomen Petrus, & Iacobum Ze-
bedæi, & Iohannem fratem Iacobi, &
impoſuit eis nomina Boanerges, quod
eſt, Filij tonitrui, & Andream, &c. Dif-
fert etiam quod in quarto pari nomi-
nat Matthæum ante Thomam, cũ Mat
thæus prius nominet Thomam. Ordo
tamen rectus eſt, vt priùs Matthæus no
minetur, quem etiam Lucas in Euange
lio ſeruauit. Tradunt enim Hierony-
mus, & Chryſoſtomus, & Euthymius
in Matthæum, eum humilitatis, & mo-
deſtiæ cauſa ſe poſt Thomam colloca-
re, cũ ante ab alijs collocatus ſit. Cuius
etiam cauſa ſeſe publicanũm quoque
appellauit. Lucas in Euangelio differt
ab eodem Matthæo, quod Simonem
ponit ante Thaddæum, rectum verò or
dinem eſſe arbitror, quem obſeruaue-
rũt Matthæus, & Marcus, vt Thaddæus
41 ſit ante Simonem. † Lucas verò rationẽ
habuiſſe videtur ordinis eius vocatio-
nis, quam ipſe narrat, ait enim: Et cum
dies factus eſſet, vocauit diſcipulos ſuos
& elegit duodecim ex ipſis quos, &
Apoſtolos nominauit, Simonem, &c.
In Actibus Apoſtolorum non ſolùm
ab alijs Euangeliſtis, ſed à ſe ipſo etiam
diſsidet, ſed eo loco ordinem tantùm
mihi videtur ſeruaſſe, quo illi ſedebãt,
aut manebant in domo illa cœnaculi,
quod videtur ex eius verbis intelligi:
Et cum introiſſent in cœnaculum, aſcẽ
derunt, vbi manebant Petrus, & Iohan
Ordo Apoſtolorum. nes, Iacobus, & Andreas, &c. Rectus
ergo ordo hic erit. Petrus, Andreas, Ia-
cobus Zebedæi filius, Iohannes, Philip
pus, Bartholomæ'. Matthęus, Thomas,
Iacobus Alphęi. Iudas Thaddęus, Simõ,
Matthias, qui in locum Iudæ proditoris
ſubſtitutus eſt. Hic autem ordo digni-
tatis omnino eſt in quibuſdam, quando
quidem apud omnes primus ſemper
ponitur Petrus, vltimus Iudas proditor:
ſed an in omnibus ſit, nouit ſpirituum
42 ponderator Dominus. † Mihi videtur
in omnibus ſeruari ordo vocationis, nõ
primæ omnium, cum primùm ad Chri
ſtum acceſſerunt, in qua primus eſt An
dreas, vt videmus Iohannis. 1. nec il-
lius rurſum, quæ eſt apud Lucam cap.
6. cum ex multitudine diſcipulorum ſe
legit duodecim, quos & Apoſtolos no
minauit, quæ vltima omnium fuit, nec
tam fuit vocatio, quam ſelectio quædã,
& ſegregatio, vt illa Act. 13: Segregate
mihi Saulum, & Barnabam in opus, ad
quod aſſumpſi eos. Eius vocationis or-
do ſeruatus eſt, qua Dominus ad ſe eos
vocauit, vt ſecum perpetuò manerẽt,
nec recederent iam; vt ante fecerant,
quæ propriè vocatio dicitur. Ita ſentit
Alfonſus epiſcopus. Abulenſis in cap.
10. Matthæi. Q. 28. & 29. Atque hoc ex
eo colligo, quod in hac primum locum
tribuit Euangelium Petro, & Andreæ,
ſecundum Iacobo, & Iohanni, vt legi-
mus Matthæi. 4. vbi eodem ordine no-
minantur, quo ab ipſo poſteà nomina-
ti ſunt cap. 10. & vt diximus eos eſſe nu
merandos. Philippus etiam ex primis
fuit, qui quintus ponitur, erat enim à
Bethſaida ciuitate Andreæ; & Petri.
Deinde cap. 9. Matthæus vocationem
ſuam ſcripſit. Quare, quod in his fieri
videmus, probabiliſsimum eſt in alijs
eſſe factum, quorum non ſunt ſcriptæ
vocationes, vt ordinis illarum rationẽ
habuerit Matthæus; niſi cum ſibi Tho-
mam præpoſuit, cum ipſe fuerit ante il
lum vocatus, vt ex ordine Marci, & Lu
43 cæ intelligi poteſt. † Hunc & nos ordi
nem ſeruatum eſſe à Iohanne in hoc lo
co arbitramur in enumeratione funda
mentorum, & lapidum, atq; ita ipſum
exponemus. Eamdem expoſitionis ra-
tionem ſecuti ſunt Andreas, & Are-
thas, tametſi non eodem ordine, ſed
in hoc imitandi non ſunt, quod ſecun-
dum fundamentum faciunt Paulum,
cum tantùm Iohannes duodecim pri-
mos commemoret, qui Dominum in
carne ſecuti ſunt, vt iam ante oſtendi-
mus. Fundamentum ergo primum Pe *Petrus.*
trus, cui præter ceteros Dominus di-
xit: Tu es Petrus, & ſuper hanc petram *Matth. 16.*
ædifi-

ædificabo Eccleſiam meam. Hoc fun-
damentum eſt iaſpis, & murus, quẽ fir-
miſſimum eſſe cõſtat, ex iaſpide factus
eſt. Rectèque Petrus iaſpidi compara-
tur, propter ſoliditatem, & firmitatem
eius animi, & fidei. Iaſpis viret & ſæpè
translucet: ita Petri fortitudo, & fides
poſt aduentũ Spiritu ſancti nũquã emar
cuit. Fuit etiã ſimplex, & apertus, & mi
nimè doloſus, quod fortium eſt, qualẽ
Achillem ſemper facit Homerus.

Verſ. 19. Andreas. *Secundum Sapphirus.* † Sapphirus cœ
rulea eſt, & aureis punctis collucet, nuſ
44 quam perlucida, & ſcalpturæ inutilis:
ex Plinio lib. 37. cap. 9. quem ſequitur
Iſidorus lib. 16. Etymolog. cap. 9. Hunc
colorem, qui idem cœli ſereni eſt, indi
cant verba Ezecielis cap. 1. Et ſuper fir-
mamentum, quod erat imminens capi
ti eorum, quaſi aſpectus lapidis ſapphi-
ri ſimilitudo throni. Et cap. 10: Et ecce
in firmamento, quod erat ſuper caput
Cherubim, quaſi lapis ſapphirus. Sed
illud apertius Exo. 24: Et viderunt Deũ
Iſrael, & ſub pedibus eius, quaſi opus la
pidis ſapphirini, & quaſi cœlum, cum
ſerenum eſt. Cumque color ipſe ſit per
ſe gratiſſimus, multò ſit pulchrior au-
reis illis punctis, quibus collucet. Ex
quo intelligimus cur dictum ſit Thrẽ.
4: Rubicundiores ebore antiquo, ſap-
phiro pulchriores. Et Cant. 5: Venter
eius eburneus diſtinctus ſapphiris. In
hac gemma ille ſignificatur, qui portat
imaginẽ cœleſtis, ideſt, Chriſti, & qui
Philipp. 3. cum Apoſtolo dicere poteſt: Noſtra au
tem conuerſatio in cœlis eſt, vt ait Hie
ronymus in illud Iſai. 54: Ecce ego ſter
45 nam per ordinẽ lapides tuos. † Quod
conuenit in Andream, qui non in vita
ſolùm, ſed etiam in morte portauit ima
ginẽ Chriſti, cuius conuerſatio ſemper
in cœlis fuit, nihil enim optabat niſi
Chriſtum, & crucem, cui moleſtæ erãt
terrenæ voluptates, crux autem ſuauiſ-
ſima, vt per eam tranſiret ad Chriſtum.
Aurea puncta inſignem caritatis eius
pulchritudinem indicant. Sapphirus
ſcalpi non poteſt, eoq; firmitatem in-
uicti eius animi aduerſus Diabolum, &
aduerſus omnes eius artes declarat.

Verſ. 19. Iacobus Zeb. *Tertiũ Chalcedonius.* Hic Græcè χαλ-
κηδὼν dicitur, de quo Arethas hæc ſcri
bit: Similis eſt coloris cum carbũculo,
ita dictus, quod circa fretum Chalcedo
nis ſupra Chryſopolin, iuxta Symple-
gades ſcopulos, in locis inacceſſis ex-
tra hos poſitis, nempe in ſaxis, ac ſcopu
lis deſertorum littorum, cum alijs lapi-
dibus pretioſis inueniatur, veluti dixe-
runt ij, qui de rebus patrijs Bithynorũ
ſcripſerunt, &c. Eiuſdem meminit Iſi-
dorus lib. 16. Etymol. cap. 13: Beda etiã
ait: Chalcedonius, quaſi ignis lucernæ
46 pallenti ſpecie, renitet, & habet fulgo-
rem ſub dio, nõ in domo, &c. † Iacobus
hic eſt filius Zebedæi, qui ardebat cari-
tate, & lucebat in tenebris, ideſt, in pro
uincijs plenis errorum. Et domi quidẽ
non videbatur habere ſplendorem, qui
piſcator erat, ac poſteà apud Dominũ
primam ſedẽ ambiebat, & ceteris præ-
ferri volebat, vt eſt apud Matthæũ. cap.
20. Sed vbi ad prædicandum exijt, mi-
rè mundum illuſtrauit, primùm doctri-
na, deinde ſanguine, quẽ primus Apo-
ſtolorum pro Domino effudit. Sed &
poſt mortem illuminauit Hiſpaniam
reliquijs ſancti corporis ſui, & fide, ac
pietate, quam illi impetrauit.

Quartum Smaragdus. Hæc gẽma adeò *Verſ. 19. Iohannes.*
viridis eſt, vt quæ maximè viridia cẽſen
tur, illi comparata nequaquam virere
videantur. Idcirco nullius coloris aſpe
ctus iucundior eſt, oculorum aciem
laſſam recreat, nec vnquam ſatiat, ima-
gines rerum reddit: Ex Plinio lib. 37.
cap. 5. à quo eadem deſumpſit Iſidorus
lib. 16. Etymologiarum. cap. 7. Smara-
gdus etiam Diuinæ naturæ ſimilitudi-
nem habet, vt oſtẽdimus cap. 4. nu. 11.
dixit enim in eodem cap. Iohannes: Et
47 iris erat in circuitu ſedes ſimilis viſioni
ſmaragdinæ. † Conuenit igitur Iohan
ni, qui morum puritate, & caritate ſimi
lis Deo fuit, & de Diuina verbi natura
altiùs ceteris, vberiùſque ſcripſit. Præ-
tereà virginitatis virorem perfectiſſi-
mum ſemper ſeruauit, & ſcriptis ſuis
mirabiliter animos intelligentium re-
creat, nec ſatiat, nec quidquam eſt in
ſacra Scriptura iucundius, nemo enim
plura, aut ſuauiora verba Domini re-
tulit.

Quintum Sardonix. Sardonix gemma *Verſ. 20. Philippus.*
eſt translucida colore vnguem homi-
nis referens carnibus impoſitum, vt au
tor eſt Plinius lib. 37. cap. 6. atque idcir

co

co à Sarda, de qua ſtatim dicemus, & ab vngue, qui Græcè dicitur Onyx, ſiue à gē ma, quæ ob vnguis ſimilitudinem dicitur Onyx, nomen accepit, cuius in eodem cap. meminit Plinius. Nam ex onyche candorem, ex Sardio ruborem trahens, ab vtroque nomen Sardonychis accepit, vt ait Beda. Iſidorus lib. 16. Etymol. cap. 8 conſtare eum dicit tribus coloribus, inferius nigro, medio candido, ſuperius minio, ideſt, colore minij:

48 † Philippus Sardonyche ſignatur candore animi inſignis, & caritate, quæ rubro colore ſignificari ſolet. Et quoniã Sardonyx colorem habet ſanguineũ, vt ait Arethas, ſiue minij, vt Iſidorus, animum eius cupidũ fundendi ſanguinem pro Chriſto declarat. Niger color inferiùs indicat inferioris animæ partis triſtitiam caritate compreſſam, atq; ſuperatam.

Verſ. 20. Bartholomæus. *Sextum Sardius.* Sardius lapis, qui Sarda Plinio dicitur lib. 37. cap. 7. de quo diximus cap. 4. num. 4. translucet, & ignis habet ſpeciem, ac feris terrorem incutit, vt autor eſt Arethas in cap. 4. Apocalypſis. Bartholomæum ſignificat igne caritatis flagrantem, & dæmonibus terribilem. Scimus etiam ex Plinio lib. 8. cap. 16. igne terreri leones, & de Diabolo Petrus ait. 1. Epiſtola, cap. 5: Aduerſarius veſter Diabolus, tamquam leo rugiens, &c.

Verſ. 20. Matthæus *Septimum Chryſolithus.* Chryſolithos Æthiopia mittit aureo colore translucentes. Optimæ ſunt, quæ in collatione aurum albicare quadam argenti facie cogũt. Ex Plinio lib. 37. cap. 9. Habet etiam ſcintillas ardentes, vt ait Beda. Iſidorus lib. 16. Etymol. cap. 14: Chryſolithus auro ſimilis eſt cũ marini coloris ſimilitudine, &c. Ab hac marini coloris ſimilitudine Hebraicè dicitur Tharſis, quod mare ſignificat, vt autor eſt Hieronymus in illud Dan. 10: Et corpus eius quaſi Chryſolithus, & in illud Iſai. 2: Et ſuper omnes naues Tharſis.

49 † Matthæus in hac gēma indicatur, qui maris, ideſt ſæculi huius, colorem aliquando habens, cum publicanus erat, & peccator, poſt à vera ſapientia, & caritate fulſit, & ſcintillas emiſit ardentes, tam ore docendo, quàm ſcribendo Euangelium, & miraculis coruſcãdo.

Verſ. 20. Thomas. *Octauum beryllus.* Iſidorus lib. 16. Etymol. cap. 7: Beryllus in India gignitur gentis ſuæ lingua nomen habens, viriditate ſimilis ſmaragdo, ſed cum pallore. Politur autem ab Indis in ſexangulas formas, vt hebetudo coloris repercuſſione angulorum excitetur. Aliter politus non habet fulgorem. Beda: Beryllus eſt quaſi conſideres aquam ſolis fulgore percuſſam rubicundum, ac decorum reddere colorem. Sed non fulget, niſi in ſexangulam formam poliendo figuretur, repercuſſu enim angulorum ſplendor illius acuitur. Verũ quod ait Beda, rubicundum reddere colorē, neſcio vnde ſumpſerit, cum à Plinio lib. 37. cap. 5. & ab Iſidoro loco citato inter virides gemmas numeretur. Plinius cum de ſmaragdis dixiſſet: Eamdē, inquit, multis naturam, aut certè ſimilem habere berylli videtur in India originem habentes, rarò alibi reperti. Poliuntur omnes ſexangula figura artificum ingenijs, quoniam hebeſcunt, niſi color ſurdus repercuſſu angulorum excitetur. Aliter enim politi non habent fulgorem eumdem.
50 † Probatiſſimi ſunt ex his, qui viriditatem puri maris imitantur, proximi; qui vocantur Chryſoberylli, & ſunt paulò pallidiores, ſed in aureum colorem exeunte fulgore. Cum his rectè conuenit, quod ait Arethas: Thomas huic comparatur, qui lapis maris, ac hyacinthi colore & illius ad fidem inſtabilitatem depingit, & maximè Apoſtolatum, ac legationē in longinquam patriam, nempe vſque ad Indos, & per mare perfectam, &c. Meritò ergo Thomas beryllus dicitur, qui in India reperitur, nam & ipſe in India prædicauit Euangelium, & ibi eius corpus requieſcit. Viridis eſt hic lapis, quod Thomæ fidem viuam, & non deficientem ſignificat, ſed viriditas eſt cũ pallore, quia in reſurrectione Domini eius fides degenerauit, & multum viriditatis amiſit. Hanc gemmam Deus nō ſolùm viriditate ornauit, ſed etiam ſexangula figura poliuit, quia fidei adiunxit omnia opera virtutũ, quorũ perfectio ſenario numero deſignatur, quia ſex diebus Deus compleuit omnia opera ſua.

Verſ. 20. Iacobus Alphæi. *Nonum Topazius.*
51 † Topazius viridis etiam gemma eſt, de qua Plinius

eodem

eodem lib. cap. 8: Egregia etiam num topazio gloria eſt ſuo virenti genere, & cum reperta eſt, prælata omnibus. Et poſteà. Eſt autem ampliſsima gemmarum. Eadem ſola nobilium limam ſentit, ceteræ Naxijs cotibus poliuntur. Hæc & vſu atteritur, &c. Hinc videmus cur dictum ſit Pſal. 118: Ideo dilexi mandata tua ſuper aurum, & topaziũ. Cauſam nominis refert Plinius ex Iuba: inſulam, ex qua primùm portata eſt, dici Topazium, eamque in Rubro mari à continente ſtadijs trecentis abeſſe, nebuloſam, & ideo quæſitam ſæpe à nauigantibus, ex ea cauſa nomen accepiſſe, topazin enim Troglodytarum lingua ſignificationem habere quærendi. Eadem ſunt apud Iſidorum lib. 16. cap. 7. ſed addit eam omni colore reſplendere. In hac Iacobus Alphæi ſignificatur omnibus virtutibus reſplendens, cuius fidei viriditas adeò nũquam emarcuit, vt referat Hieronymus in Catalogo virorum illuſtrium ex Euangelio ſecundùm Hebræos, iuraſſe eum ſe nõ comeſturum eſſe panem ab illa hora, qua biberat calicem Domini, donec videret eum reſurgentem à mortuis.

Verſ. 20. Thaddæus.

Decimũ, Chryſopraſus. † Chryſopraſus, ſeu Chryſopraſius, inter virides gem-
52 mas numeratur à Plinio lib. 37. cap. 8: vbi dequibuſdam huiuſmodi gemmis locutus ait: Præfertur his Chryſopraſius porri ſuccum, & ipſa referens, ſed hæc paulùm declinans à topazio in aurum, &c. Quod Plinius ſcribit, nomine ipſo oſtenditur, ab auro enim, & à porro, quod Græci πράσον vocant, Chryſopraſus dicitur. Iſidorus lib. 16. cap. 7: Chryſopraſus Indicus eſt, colore porri ſuccum referens aureis interuenientibus guttis, vnde & nomen accepit. In hac Iudas Thaddæus ſignificatur propter eximiam eius fidem, & caritatem.

Verſ. 20. Simon.

Vndecimum. Hyacinthus. Hyacinthus violacei coloris eſt a ſimilitudine coloris hyacinthi floris nomen habens. Plinius lib. 37. cap. 9. de amethyſto loquens ait: Multum ab ea diſtat hyacinthus, tamen è vicino deſcendens. Differentia hæc, quod ille emicans in amethyſto fulgor violaceus, dilutus eſt in hyacintho. Primo quoque aſpectu gratus euaneſcit antequam ſatiet, adeoque non implet oculos, vt penè non attingat, marceſcens celeriùs nominis ſui flore.
53 † Iſidorus lib. 16. cap. 9: Hyacinthus ex nominis ſui flore vocatur. Hic in AEthiopia inuenitur cæruleum colorem habens, optimus qui nec rarus eſt, nec denſitate obtuſus, ſed ex vtroque temperamento lucens, purpuraque refulgens. Hic autem non rutilat æqualiter, ſed cũ facie cœli mutatur: ſereno enim perſpicuus eſt, atque gratus, nubilo coràm oculis euaneſcit, atque marceſcit. In os miſſus frigidus eſt, in ſculpturis duriſsimus, nec tamen inuictus, &c. quæ ex eo etiam Beda deſumpſit. Huic Simon Chananæus aſſimilatur cœleſtibus moribus præditus, ad terrena immutabilis, cum ſolius cœli facie mutari ſolitus, ideſt, cum Dei voluntate, illis perſpicuus, quibus Deus prædicari Euãgelium volebat, ceteris coram oculis euaneſcens.

Verſ. 20. Matthias.

Duodecimum, amethyſtus. Amethyſtũ ex ijs, quæ modo ex Plinio retulimus lib. 37. cap. 9. conſtat violaceum etiam habere colorem fulgentiùs emicantẽ hyacintho. Et paulò ante hæc ſcripſerat: Cauſam nominis afferũt, quòd vſque ad vini colorem accedens, priùs quam eum deguſtet, in violã deſinat, fulgorque quidam in illa purpura non ex toto igneus, ſed in vini colorem deficiens. Perlucent autem omnes violaceo colore, ſculpturis faciles, &c. Et ante hæc: Principatum amethyſti Indicæ tenent, &c. Iſidorus eodem libro cap. 9: Inter purpureas gemmas principatum amethyſtus Indicus tenet. Amethyſtus purpureus eſt permiſto violaceo colore, & quaſi roſæ nitor, & leniter quaſdam flammulas fundẽs: † Eadẽ
54 ſunt apud Bedam, qui etiam ait: Sed & quidam in purpura ipſius non ex toto igneum, ſed quaſi vinum rubens apparet, &c. Dicta eſt autem amethyſtus vt Plinius, & Iſidorus volunt, quòd nõ inebrietur, ideſt, quod vini colorem nõ integrè accipiat, aut quod ebrietati reſiſtere credatur, μεθύω enim idem eſt, quod Inebrior. In amethyſto Matthias ſignificatur, cuius nomen quidã Paruum interpretantur, qui vt verè humilis, non potuit ſuperbia inebriari, quamuis vnus ex omni diſcipulorum nume-

Amethyſtus vnde dicatur.

[illegible]o Di[illegible] vocatus [illegible] ad Apoſtolatum: ſcal[illegible]s, ideſt, imp[illegible] eſ[illegible] & figurati[illegible]nibus Diuinis [illegible]is, & cœl[illegible]ſte quiddam [illegible] ſpirans caritate ardens. Hactenus [illegible]emmis, [illegible] quarum interpret[illegible] hoc eſt animaduertendum, ſingulos Apoſtolos ab eo, quod in eis magis eminebat, nomine lapidum fuiſſe deſignatos, quamuis eadem dona & reliqua haberent, atque idcirco dictum eſt, vt iam expoſuimus [illegible] funda[illegible] ciuitatis omni lapide pretioſo ornata.

Verſ. 21. *Et duodecim portæ duodecim margaritæ ſunt per ſingulas.* † Verba ſunt
55 ſatis ambigua, tam Græca, quam Latina. Nam & [illegible] poſſunt, vt ſingulæ portæ habeant duodecim margaritas: & ſi ſequentia attendamus, [illegible]bitur potius ſingulas portas ſingulis conſtare margaritis, cum continuò ſcriptum ſit: Et ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis. Quod adeo quendam mouit, vt Anſbertus dixerit: Horum verborum ordinem vix vtcumque in ſuperficie literæ [illegible] valemus. Et Ambroſius ait: Hoc ſecundum literam ſtare non poteſt, [illegible] ſingulæ portæ erant ex ſingulis [illegible], [illegible] modo per vnam [illegible] duodecim margaritæ [illegible]? &c. Hoc [illegible] intelligunt, [illegible] verbis [illegible]cari ſingulas portas ex ſingulis eſſe margaritis, [illegible] enim [illegible] interpretantur, vt Arethas, Tyconius, Primaſius, Beda. [illegible] vt An[illegible]tus, [illegible] portas ſingulas ex ſingulis margaritis fa[illegible] habere, inſuper [illegible] omnes [illegible] quatuor. Atque [illegible] verius videtur, [illegible] verba [illegible] tranſlationis [illegible] ſenſum [illegible]. [illegible] Itaque [illegible]dum ſingula fun[illegible] lapides ſunt, ſed ſunt [illegible] lapide pretioſo ornata [illegible], [illegible] quorum [illegible] quid [illegible] habent [illegible] ſingula [illegible], ita nunc [illegible] in quibus doctrinam Apoſtolorum duodecim, ſiue ipſos Apoſtolos, ſignificari oſtendimus numer. 19. & 20.) ſingulæ [illegible] ex ſingulis margaritis, & ſingulæ habent duodecim margaritas, [illegible] onc, quia gratias & dona, quæ [illegible] omnes, habent & ſinguli. De margaritis diximus cap. 18. num. 14. ex Plinio lib. 9. cap. 35: Latinis eas dici vniones, quod nullæ duæ reperiantur in conchis indiſcretæ, omnesque gemmas pretio ſuperare. Atque hoc optimè conuenit, doctrina enim Apoſtolorum, per quam ſolam in hanc [illegible]em aditus patet, pretioſiſsima margarita fuit, de qua dictum eſt Matth. 13. Simile eſt regnum cœlorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas: inuenta autem vna pretioſa margarita abiit, & vendidit omnia, quæ habuit, & emit eam. Et doctrina vniuſcuiuſque Apoſtolorum, licet interdum parum attentè conſiderantibus diuerſa nonnihil videretur, eamdem omnium, quæ doceri oportebat, plenitudinem habebat, & eadem in audientibus efficiebat cum doctrina omnium.

Et platea ciuitatis aurum mundum. Verſ. 21.
57 † Platea locus eſt, in quo m[illegible]o ciuium [illegible] ſolet, vnde illud Prou. 1: Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem ſuam, in capite turbarum clamitat, &c. Et Iob. 29: Quando procedebam ad portam ciuitatis, & in platea parabant cathedram mihi. Quamobrem in platea mihi nunc gaudium ſignificari videtur, quod beati percipiunt alter ex alterius beatitudine. Quod quoniam [illegible] eſt, & pretioſiſsimum, cui nihil in hac vita valet comparari, & [illegible] Dei, fratrumque caritate [illegible]itur, eleganter [illegible] dicitur. [illegible] quod [illegible] aurum, ſed aurum mundum, quod nihil aut terræ, aut vilioris metalli habeat admiſtum: [illegible] nihil [illegible] gaudio [illegible]itur triſtitiæ, aut [illegible], aut [illegible], ſicut in hac vita [illegible] ſolet ſæpe, [illegible]. Et quia hoc gaudium ex aliorum beatitudine ortum, & caritatis ardens, cui nihil ſubeſſe poſſit ſimulationis, aut

doli, nota erunt mutuò omnibus beatis, postquam illud auro propter dignitatem comparauit, nunc propter hanc [illegible] vitro lucido comparat.

Verſ. 22. *Et templum non vidi in ea.* † Tem-
58 pla [illegible] vt per ea mentes hominum erigantur ad Deum, dum cogitant ſe in domo [illegible] & [illegible] ad Deum adorandum, & amandum, ad orandum, ad offerendum ſacrificia. Sed beati templo non indigent ad hæc, videntes [illegible] Deum. & A[illegible] pro ſe [illegible] a mente & toto corde in De[illegible]antur, & totis cum viribus [illegible] ipſos [illegible] offerunt, & [illegible]. Atque ideò dicit: Dominus enim Deus templum illius eſt, & Agnus.

Verſ. 23. *Et ciuitas non eget ſole, neque luna.* Multò præſtantius, ac [illegible]ntius lumen habet quàm ſol & luna. Non indiget iis, quæ mundum hunc inferiorem illuſtrant, & fœcundant, omnia habebit meliora. Alludit ad cap. 6[illegible]. I[illegible], in quo ſcriptum eſt: Non erit tibi amplius ſol ad lucendum per diem, nec ſplendor lunæ illuminabit te: ſed erit tibi Dominus in lucem ſempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam.

Verſ. 23. *Nam claritas Dei illuminauit eam.* [illegible] φώτισε, non, Illuminabit. De [illegible] iam diximus [illegible] u. 16.

Verſ. 23. *Et lucerna eius eſt Agnus.* † Si dice-
59 ret: Lumen eius, aut φ[illegible], ſicut dixerat priùs, id [illegible] minare [illegible] raremur, eſt [illegible] & pater [illegible]. A[illegible]at, *Lucerna eius*, ſiue λ[illegible], [illegible]re quæritur cur ita loquatur Apoſtolus cum lucerna ad noctis tenebras [illegible] adhibeatur, & ipſa paulò [illegible]at: Nox enim non erit illic. Quod [illegible] videtur ſoluen[illegible] lucerna [illegible] vbi ſolem habet, [illegible] vt ne [illegible] pariatur lucerna. Claritas Dei illuminans hanc vrbem eſt quaſi ſol [illegible] beati [illegible] Deum videant. Sed quia [illegible] non poſſunt, [illegible] eſſent quodam modo, [illegible] obijcitur [illegible]enda, vt & ipſi claritatem ſuam, & [illegible]cem, & lætitiam incomparabilem habeant. Atque ideo dictum eſt: *Et lucerna eius eſt Agnus*, videlicet vt homo: nam vt Deus eſt, commune habet cum patre illud, quod modò dixit: Claritas Dei illuminauit eam. Similiter de Agno locutus eſt, cum dixit: Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt, & Agnus. Atque hæc cauſa eſt cur [illegible] in locis duobus [illegible] de Spiritu ſancto dixerit, cum patris, & filij meminerit. Eodem [illegible] modo [illegible] intelligendum illud Iſaiæ 6[illegible]: Sed erit tibi Dominus in lucem ſempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam, vt Deus tuus propriè Chriſtus accipiatur.

Et ambulabunt gentes in lumine eius. Ver. 24.
6[illegible] † In Græco, & apud Andream eſt τ[illegible] ἔθνη τῶν σωζομένων, ideſt, gentes eorum qui ſeruantur, aut [illegible]. P[illegible] quod intelligimus, de quibus gentibus ſit ſermo. Quamuis hoc ad[illegible] videtur, & ex margine irrepſiſſe in textum, [illegible] enim eſt apud Ar[illegible]am, aut apud Primaſium, aut apud Tyconium, aut apud Bedam. Cum autem dicit: *In lumine eius*, non [illegible]itur, Agni, ſed Ciuitatis, eſt enim αὐτῆς. Atque hoc [illegible] de Eccleſia in hoc ſtatu diceretur, nihil obſcurum haberet, cum [illegible] Iſaiæ. 60. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui. At de ſtatu beatorum quomodo dici poteſt? R[illegible] Eccleſiam [illegible] ſtatu [illegible]nere [illegible] Deum non [illegible] ad [illegible] venient, [illegible] lumine [illegible] na [illegible] D[illegible]. P[illegible]net etiam ad [illegible], & ipſi, qui ſunt in [illegible]ſia, am[illegible]lant, & [illegible] cœl[illegible] iter [illegible]ciunt, excitati [illegible] Chriſti, & promiſſis eius, & c[illegible] futurorum bonorum [illegible]. Et d[illegible] c[illegible]mine beati [illegible] ait A[illegible]. *Et ambulabunt gentes in lumine eius*, de [illegible] eſt Iſaia.

Et reges terræ afferent gloriam ſuam Ver. 24.
& ho-

61 *& honorem in illam.* † Et hoc de Eccle-
ſia dici ſolet propter reges, & præſtan-
tes viros, qui ad eam veniunt, lege
Iſai. cap. 60. & 61. & 66. At Iohannes
de Eccleſia in futuro ſtatu loquitur,
& gloriam diuitias intelligit, ſicut
cum Matth. 6. dictum eſt: Amen di-
co vobis, quia nec Salomon in omni
gloria ſua coopertus eſt ſicut vnum
ex iſtis. Ergo reges terræ afferent di-
uitias ſuas in hanc vrbem, quia ipſi
amore eius conuertentur, & venient
ad Eccleſiam, & eas libenter expen-
dent, vt homines ad æternam patriam
perueniant, & vrbs hæc plures ha-
beat ciues, templa videlicet ædifican-
do, & locupletando, & prædicato-
res Euangelij in varias regiones mit-
tendo, & inimicas fidei nationes co-
hibendo, quemadmodum fecerunt
Conſtantinus Magnus, & alij impe-
ratores Chriſtiani, & ætate noſtra
Carolus quintus imperator glorioſæ
memoriæ, & eius filius Philippus
Hiſpaniarum, & vtriuſque Indiæ rex,
& Iohannes Tertius rex Luſitaniæ, cu
62 ius memoria in benedictione eſt. † Ho
norem etiam ſuum afferent vtentes ad
hæc eadem regij nominis autoritate,
& dignitate, & nihil ſibi glorioſius,
nihil honorificentius exiſtimantes
quàm Chriſto ſeruire, & omnia præ
eo contemnere, atque omnia, quæ
habent, in eius gloriam conuer-
tere.

Verſ. 25. *Et portæ eius non claudentur per diem.*
Hoc eſt, nullos hoſtes timebit, ſe-
cura ſemper erit, portæ enim vr-
bium timore hoſtium claudi ſolent.
Die, ac nocte, dicere ſolet Scriptu-
ra pro Semper, vt adnotauimus cap.
7. num. 23. ſiue per diem, & noctem.
Quare cum docere vellet Apoſtolus
nunquam eſſe claudendas portas, di-
cere debuit, Per diem, neque per no
ctem, ſed quia ibi ſemper dies erit, cui
nulla ſuccedet nox, ſatis fuit dicere,
Per diem: cauſam tamen continuò
reddit: *Nox enim non erit illic*. Hoc
ita eſſe ſatis ex Iſaiæ. 60. intelligi po-
teſt, in quo ſimilia dicuntur de Eccle-
ſia: Et aperientur portæ tuæ iugiter,
die, ac nocte non claudentur, vt af-
feratur ad te fortitudo gentium, & re-
ges earum adducantur. Eccleſia enim
in hoc ſtatu habet noctem, id eſt, ad-
uerſa, quibus premitur, & exercetur,
& à Diabolo, atque ab eius membris
tentatur. Ex quo illud Cant. 3: Vi uſ-
cuiuſque enſis ſuper femur ſuum pro-
pter timores nocturnos. Et tamen
nocte etiam Eccleſiæ portæ patent,
vt venire poſsint omnes electi, qui
tunc etiam veniunt, cum illa vehe-
mentiùs affligitur. At in futuro bea-
titudinis ſtatu nulla erit nox, nulla
proſperorum, atque aduerſorum viciſ
63 ſitudo. † Beda: Quòd autem portæ
non claudentur, pleniſsimæ ſecurita-
tis indicium eſt. Non enim ibi iam di-
citur, Vigilate, & orate ne intretis in Matth. 26
tentationē, ſed potiùs: Vacate, & vide- Pſal. 45.
te quoniam ego ſum Deus. Nec moue
re nos debet in portis Apoſtolorum do
ctrinam fuiſſe deſignatam, ſiue ipſos
Apoſtolos docentes, nam portæ in
eo, quod aditum præbent ad vrbem,
Apoſtolos ſignificant, in eo autem,
quód non clauduntur, indicant eiuſ-
dem vrbis ſecuritatem, & pacem. Quē-
admodum Ionas propheta, cum à ce-
to abſorbetur, & in littus eijcitur, &
Niniuitas hortatur ad pœnitentiam,
Chriſti gerit figuram, cum verò ſalua
vrbe dolet, & conqueritur, figura
Iudæorum eſt de ſalute nationum do-
lentium.

Et afferent gloriam, & honorem gen- Verſ. 26.
tium in illam. Angeli, & magiſtri Ec-
cleſiarum, & ſacramentorum mini-
ſtri afferent in hanc vrbem diuitias,
& honorem gentium conuerſarum,
quomodo iam explanauimus ſimilia
verba num. 61. Poteſt etiam ita in-
telligi: Quidquid erit glorioſum, &
honore dignum in gentibus, quæ con-
uertentur, inferetur in hanc vrbem,
præſtantiſsimi quique ethnicorum cō
uertentur, & ſalui fient.

Non intrabit in eam aliquod coinqui- Verſ. 27.
64 *natum.* † Legendum eſt, Aliquid, vt
eſt apud Bedam. Hoc autem, & ſe-
quentia in odium hæreticorum di-
cit, & maximè Antichriſti, & ſe-
ctatorum eius, qui omni immunditiæ
ſe tradent. Pro, Aliquid coinqui-
natum eſt in Græco, πᾶν κοινοῦν, id
eſt omne, quod coinquinat, ſicut vertit

Eraſmus, & interpres Arethæ. At non ita legendum eſt, ſed πᾶν κοινὸν, id eſt, omne immundum, vt eſt in Græco codice Complutenſi, & in alijs, & vt eſt apud Andream. Ita etiam inuenio in Græco apud Aretham. Quam lectionem veriorem eſſe docent Tyconius Homil. 18. & Primaſius legentes: Non intrabit in eam omne immundum, & ideo eàm noſter interpres ſecutus eſt.

Verſ. 27. *Aut abominationem faciens*. Pro Abominationem, eſt βδέλυγμα, quod iam interpretati ſumus num. 13. quemadmodum & quod ſtatim ſequitur: *Et mendacium*. num. 14.

Verſ. 27. *Niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni.* De hoc diximus cap. 3. num. 8. & ſequentibus.

65 † Hæc omnia, quæ nos de domicilio, & requie beatorum explanauimus, nonnulli ad Eccleſiam in hoc ſeculo militantem referunt, vt Tyconius Hom. 18. & eum ſecuti Primaſius, & Beda. Sed ſi omnia accuratè conſiderentur, apertiſsimum eſt de beatitudine intelligi, ſunt enim multa, quæ minimè conuenire poſsint in militantem Eccleſiam, vt quod modò interpretabamur: Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, &c. Et illud: Et portæ eius non claudentur per diem, nox enim non erit illic. Et paulò ante: Et ciuitas non eget ſole, neque luna, &c. Quare & ipſi, quos dixi, coguntur hæc ad ſtatum beatorum referre. Immò & Hieronymus in illud Iſaiæ. 60: Non erit tibi amplius ſol ad lucendum per diem, hęc ſcripſit: Ex hoc capitulo cogimur omnia, quæ dicta ſunt, & dicenda, ad vltimum referre tempus, quando cœlo, terraque tranſeuntibus ſolis, ac lunæ ceſſabit officium, & erit Dominus ipſe lumen perpetuum, &c.

Deinde etiam ſciendum quædam eſſe in Scriptura ſimilia his, quæ ſcribit Apoſtolus noſter, ex quibus, quædam pertinent ad Eccleſiam in vtroque ſtatu, priùs in hoc ſæculo, deinde in futuro, vt quæ ſcripta ſunt Tobiæ. 13. & Iſaiæ. 60. 65. 66. & alia nonnulla in prophetis, quæ de terrena Ieruſa- *Conciliatio ſimilium locorum.*
66 lem interpretabâtur Millenarij. † Alia pertinent ad Eccleſiam in futuro ſtatu, vt quod eſt in cap. 26. Iſaiæ: In die illa cantabitur canticum iſtud. &c. & Ioe. 3: In die illa ſtillabunt montes dulcedinem, &c. Alia pertinent ad Eccleſiam in hoc præſenti ſtatu, vt quæ ſcripta ſunt Iſaiæ. 54. & Pſalm. 86. & Zachariæ. 2. Ex his igitur erunt explicanda quę diſcrepare inter ſe mutuò videbuntur, vt diſtinguantur tempora, & concordentur Scripturæ. Hoc etiam eſt animaduertendum, cum de his Scriptura loquutur in locis indicatis, figurata oratione vti, & rem eamdem propter diuerſas proprietates diuerſis rebus ſimilem dici. Quod vno exemplo ſatis declarabitur. De portis ait Iohannes: Et duodecim portæ duodecim margaritæ ſunt per ſingulas, & ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis. At Tob. 13. legimus: Portæ Ieruſalem ex ſapphiro, & ſmaragdo ædificabuntur. Si proprie Scriptura loqueretur, non Metaphoricè, & materiam aliquam certam indicare vellet, ſine dubio eodem modo vtrobique locuta eſſet. At voluit diuerſa notare in margaritis, (quod iam diximus num. 56.) in ſapphiro, & ſmaragdo,) per illas portas intrari in cœleſtem vitam, & beatam, ſimilemque Diuinæ, & caritate plenam, vt intelligi poteſt ex his, quæ diximus num. 44. & 46. atque ita de reliquis.

Argu-

Argumentum Capitis. XXII.

Videt fluuium procedentem de ſede Dei, & Agni, & in vtraque eius ripa lignum vitæ, & plateam ſanctæ ciuitatis, illiuſque felicitatẽ prædicit. Adorare angelum vult hæc oſtendentem, ſed ille prohibet. Adhortatur omnes vt ex ijs eſſe ſtudeãt, qui pars erunt huius ciuitatis, & finem citò venturum eſſe teſtatur. Ad extremum grauiſsima ſupplicia comminatur addenti, aut detrahenti quidquam huic prophetiæ.

Caput. XXII.

ET oſtendit mihi
1 fluuium aquæ vi-
uæ, ſplendidum tã
quam cryſtallum,
procedentem de ſe
de Dei, & Agni.
2 In medio plateæ eius, & ex vtraq;
parte fluminis lignum vitæ afferens
fructus duodecim, per menſes ſingu-
los reddens fructũ ſuum, & folia li-
3 gni ad ſanitatem Gentiũ. Et omne
maledictum non erit amplius: & ſe-
des Dei, & Agni in illa erũt, & ſer-
4 ui eius ſeruient illi. Et videbũt faciẽ
eius: & nomen eius in frontibus eorũ.
5 Et nox vltra nõ erit, & nõ egebunt
lumine lucernæ, neq; lumine ſolis, quo
niã Dominus Deus illuminat illos, &
6 regnabunt in ſæcula ſæculorum. Et
dixit mihi, Hæc verba fideliſſima
ſunt, & vera. Et Dñs Deus ſpirituũ
prophetarum miſit Angelum ſuum
oſtendere ſeruis ſuis quæ oportet fie-
7 ri citò. Et ecce venio velociter. Bea
tus qui cuſtodit verba prophetiæ li-
bri huius. Et ego Iohannes qui audi
8 ui, & vidi hæc. Et poſtquã audiſſem
& vidiſſem, cecidi vt adorarem ante
pedes angeli, qui mihi hæc oſtendebat.
Et dixit mihi, Vide ne feceris, con
9 ſeruus enim tuus ſum, & fratrũ tuo-
rũ prophetarũ, & eorũm, qui ſeruant
10 verba libri huius. Deũ adora. Et di
cit mihi, Ne ſignaueris verba prophe
tiæ libri huius, tẽpus enim prope eſt.
11 Qui nocet, noceat adhuc: & qui in
ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc, & qui
iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc: & ſan-
12 ctus ſanctificetur adhuc. Ecce ve-
nio citò, & merces mea mecũ eſt red-
13 dere vnicuiq; ſecũdũ opera ſua. Ego
ſum α & ω, prim⁹, & nouiſſimus, prin
14 cipium, & finis. Beati qui lauãt ſto
las ſuas vt ſit poteſtas eorum in ligno
vitæ, & per portas intrẽt in ciuitatẽ.
15 Foris canes, & venefici, & impudi
ci, & homicidæ, & idolis ſeruien-
tes, & omnis qui amat, & facit men
16 dacium. Ego Ieſus miſi angelum
meum teſtificari vobis hæc in Eccle-
ſijs. Ego ſum radix, & genus Da-
17 uid, ſtella ſplendida & matutina. Et
Spiritus, & Sponſa dicunt, Veni.
Et qui audit, dicat, Veni. Et qui
ſitit, veniat: & qui vult, accipiat
18 aquam vitæ gratis. Conteſtor enim
omni audienti verba prophetiæ li-
bri huius. Si quis appoſuerit ad hæc:
apponet Deus ſuper illum plagas ſcri
19 ptas in libro iſto. Et ſi quis diminue-
rit de verbis libri prophetiæ huius:
auferet Deus partem eius de libro
vitæ, & de ciuitate ſancta, & de
20 his quæ ſcripta ſunt in libro iſto. Di
cit qui teſtimonium perhibet iſto-

rum. Etiam venio cito: Amen. Veni
21 *Domine Ieſu. Gratia Domini noſtri*
Ieſu Chriſti cum omnibus vobis.

Verſ. 1.

1 E*T oſtendit mihi fluuium aquæ*
viuæ. In Græco eſt ὕδατος
ζωῆς, ideſt, Aquæ vitæ, & ita
legunt Andreas, Arethas,
Primaſius, & Beda, ſed ſenſus eſt idem,
aqua enim vitæ dicitur more Hebræo-
rum aqua viua, ideſt, ſemper emanans,
vt cap. 21: Ego ſitienti dabo de fonte
aquæ vitæ gratis. Et cap. 7: Et dedu-
cet eos ad vitæ fontes aquarum. Rur-
ſus in Græco, & apud Andream, & Are
tham eſt: Et oſtendit mihi purum flu-
uium. Sed καθαρὸν, ideſt, purū, non eſt
apud Primaſium, neque addendum vi-
detur, cum ſequatur ſtatim: *Splendi-*
dum tamquam cryſtallum. Proſequitur
autem Apoſtolus quod cœperat de bea
titudine, & per vrbem, & per me-
diam plateam eius fluentem amnem
oſtenſum ſibi dicit ab angelo, à quo
ea, quæ dixit, acceperat. Quem
amnem illum ego eſſe arbitror, de
quo dictū eſt Pſal. 45: Fluminis impe-
tus lætificat ciuitatem Dei. Fluuius
per vrbem fluens magnam illi affert
& amœnitatem, & vtilitatem. Nam
oculos, atque animos exhilarat tam
aquis, quam arboribus, & herbis ri-
parum, propter quod dictum eſt: Flu-
minis impetus lætificat ciuitatem Dei:
2 & omnia, quæ vitæ vtilia ſunt, faci-
lè per illum inuehuntur. † Significat
ergo fluuius magnā, & mirabilem eſſe
beatorū lætitiam, & voluptatem, nihil
eis deeſſe, ſed eos omni affluere ge-
nere bonorum, tum etiam perpetuam
fore eorum vitam, vt nunquam non
tantis, ac talibus bonis perfruantur.
Hoc declarat lignum vitæ in vtraque
eius ripa conſitum. In quo ad terre-
ſtrem paradiſum alludit, habebat enim
paradiſus lignum vitæ, ideſt, arborem,
cuius fructu, dum veſcerentur primi
parentes, mori non poſſent. Erat
autem in medio paradiſi fons, quo ar-
bor vitæ irrigaretur. In cœleſti etiam
paradiſo multæ arbores vitæ ſunt in
vtraque ripa, vt intelligamus omnes
beatos, quocumque in loco ſint, ideſt,

Aqua vitæ, ſiue viua.

Lignum vitæ in vtraque ripa.

quibuſcumque meritis præſtent, ſiue
maioribus, ſiue minoribus, arborem vi
tæ habere, ex cuius fructu comedant,
ideſt, in æternum eſſe victuros. Si enim
vnicum vitæ lignum poneret, putare
aliquis poſſet vnius arboris fructus tan
tæ futuræ multitudini ſufficere non
poſſe. Nec fonte irrigantur arbores,
ſed fluuio, qui copioſior, & plenior
eſt, vt pleniorem hanc vitam eſſe in-
telligamus, quam illam paradiſi.
3 † Rurſum, etſi fluuius magnus eſ-
ſet, areſcere arbores poſſent, ſi pro-
cul ab eo eſſent, idcirco in ripa ſunt,
ſicut de fructifera arbore ſcriptum eſt
Pſalm. 1: Et erit, ſicut lignum, quod
plantatum eſt ſecus decurſus aquarum,
quod fructum ſuum dabit in tempo-
re ſuo. Non autem in altera ripa tan-
tùm, ne qui iuxta alteram morantur
aut eius fructu careant, aut cum la-
bore eum habeant: ſed in vtraque
ripa, ideſt, vbicunque beati commo-
rabuntur. Egreditur autem fluuius
de ſede Dei, & Agni, vt fluuius vitæ
eſſe intelligatur ex fonte, à quo exit.
Prætereà non eſt ſatis vrbi ciborum
habere copiam, niſi & aquæ habeat,
idcirco præter arbores vitæ fluuius
perennis egreditur, de quo bibant
quantum volent, neque aliquid ſit
ad vitam neceſſarium, quod non abun
de ſuppetat in hac beatitudine. Hæc
omnia breuiter, ſed valde eleganter
docuit ſacer vates Pſalm. 35. dicens:
Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ,
& torrente voluptatis tuæ potabis eos.
Quoniam apud te eſt fons vitæ. Nec
de ſede Dei ſolùm exit fluuius, cuius aſpe
ctus vitam æternam præbet beatis, ſed
etiam de ſede *Agni*, quoniam meritis
Chriſti hominis hanc vitam conſecu-
ti ſunt, & eius humanitatis aſpectu mi-
rificè recreantur. † Eſt & apud Ezec.
4 cap. 47. torrens de templo egrediens,
in cuius etiam ripis arbores ſunt, qui
non idem eſt cum hoc noſtro, ſed ei
ex parte ſimilis. Nam ibi de Eccleſia in
hoc ſtatu ſermo eſt, & torrens ille do
ctrinam ſignificat Euangelicam, vt ele
ganter expoſuit Hieronymus, quæ
animos abunde ſpirituali cibo, & po-
tu reficit: hic autem de ſtatu beatorum
loquitur. Sed cum Eccleſia militans
multis

multis in rebus triumphanti ſimilis ſit, non eſt mirum multa de militanti dici ad eorum ſimilitudinem, quibus fruitur triumphans, ſicut cap. 21. vidimus in illis, quæ de ſuperna vrbe ſcripta ſunt. Denique fluuius eſt ſplendidus ſicut cryſtallum, quia & beatorum vita puriſsimam habet voluptatem, cui nihil triſte miſceatur: & illius vitæ, ac voluptatis æternitas non eſt eis ignota, ſed pleniſsimè cognita, quemadmodum purus fluuius, & clarus, atque perlucidus inſtar cryſtalli, nihil habet, quod lateat intuentes.

Verſ. 2. *In medio plateæ eius, & ex vtraque par-*
5 *te fluminis lignum vitæ.* † Hoc eſt. Ligna vitæ multa, Singularis enim pro Plurali ponitur. Nec intelligendum eſt plàteam ſeiunctam eſſe à fluuio, ita vt lignum vitæ ſit in ripis, & in platea: ſed fluuius è fonte ſuo ègrediens totam vrbem interſecat, in cuius medio platea eſt, per quam etiam fluit, ita vt & in platea, & in reliqua vrbe arbores vitæ ſint in vtraque ripa. Si autem in platea gaudium beatorum intelligitur, quod alter ex alterius beatitudine percipit, vt diximus cap. 21. num. 57. rectè nunc dicemus fluuium per plateam fluentem, & ligna vitæ in vtraque vita habentem ſignificare gaudium illud fore immortale, hoc eſt eúdem beatorum numerum ſemper futurum eſſé, eamdemque mutuæ conſuetudinis, atque conuictus ſuauitatem ita vt nihil vnquam minuatur, nunquam marceſcat, ſed ſemper eumdem ſeruet virorem. [Andreas quidem Cæſarienſis ligna vitæ putat eſſe beatos ipſos: quod mihi non probatur. Nam lignum vitæ à vita, quam comedentibus ſua poma præſtabat, nomen habet. Deinde quoniam mox ita loquitur, vt præter ligna vitæ beatos in hac ciuitate ponat, de quibus multa dicit, quæ in ligna vitæ nõ quadrant: vt, Et ſerui eius ſeruient illi, & videbũt faciem eius, & nomen eius in frontibus eorum. &c. Et apertiùs etiam hoc oſtendit poſteà cum ait: Beati qui lauant ſtolas ſuas, vt ſit poteſtas eòrum in ligno vitæ, ideſt, vt ſemper ligno vitæ veſci poſsint.]

Verſ. 2. *Afferens fructus duodecim.* Hoc nequis forte ita acciperet, ferre has arbores ſimul duodecim fructus diuerſos, verbis ſequentibus explanat: *Per menſes ſingulos reddens fructum ſuum.* Quod tamen ambiguum eſt, nec enim conſtat vtrùm duodecim fructus diuerſos afferant, an eumdem fructũm
6 duodecies. † Verùm quia nihil dicitur, quod diuerſos fructus intelligere cogat, (& ſi diuerſi eſſent, mutarentur gaudia beatorũ, aliquid enim haberet hic fructus, quo ille careret) hoc potiùs dicendum eſt, eumdem fructum ferri duodecies, in quo indicatur eximia quædam, & beatiſsima fertilitas illius terræ viuentium, quæ plena eſt vndique bonis, & gaudijs, terra enim, quæ bis in anno fructificat, fecundiſsima putatur. Deinde fructum huius arboris neque vnquam defuturum, neque tædium vllum allaturũ. Nam fructus, quos arbores noſtræ ferunt, ſæpe antequam alteri colligantur, deficiunt, vel quia non eſt tãta illorum copia, vel quia tantam diuturnitatem ſuſtinere non poſſunt. Deinde etiam ſi per totum annum durarent, non æquè grati durant, noui præſtantiores, & gratiores ſunt, & tempore veteraſcunt, & ſaporis, ac coloris gratiam perdunt, & ſatietatem afferunt. At arbor ſingulis menſibus nouum fructum ferens, & inopiam copia fructuum tollet, & ſatietatem, ac faſtidium nouitate. Ita beatorum gaudia nec vnquam deficiunt, nec aliquid præſtantiæ ſuæ amittunt, nec ſatietate tædium efficiunt.

[Simile quippiam Homerus, ſed in diuerſis tamen arboribus, ſcribit de hortis Alcinoi regis Phæacum.

Lib. 7. Odyſſeæ.

Τάων οὔποτε καρπὸς ἀπόλλυται, οὐδ' ἐπιλείπει
Χείματος, οὐδὲ θέρους, ἐπετήσιος, ἀλλὰ μάλ' αἰεὶ
Ζεφυρίη πνείουσα τὰ μὲν φύει, ἄλλα δὲ πέσσει.
Ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει, μῆλον δ' ἐπὶ μήλῳ
Αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ σταφυλὴ, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ.

Hoc eſt.

Ex his fructus nunquam perit, neque deficit
Hieme, aut æſtate, toto anno durans, ſed ſanè ſemper
Zephyrus ſpirans hæc quidem creſcere facit, alia autem matureſcere,
Pirus poſt pirum ſeneſcit, malumque poſt malum,
Porrò poſt vuam vua, ficus autem poſt ficum.

Verſ.2. *Et folia ligni ad ſanitatem gentium.*†Fo
7 lia non habent ſuauitatem fructuum,
ſed aliquid tamen arboris ſunt, & quo-
dammodo arborem, ac eius præſtantiã
indicant, aut odore, aut ſapore aliquo,
aut vi medicamentis apta. Folia ergo
huius arboris vitæ ſunt verba, quæ de
gaudijs beatorũm, & de dignitate vitæ
illius æternæ in Scriptura, & in libris
patrum ſunt, & ore magiſtrorum Eccle
ſiæ traduntur. Hæc ſiquidem ſanitatem
gentibus afferunt, quia, & illas adducũt
ad Eccleſiam, & in ea poſitas à vitijs ad
pœnitentiam, & ſanctitatem traducũt
ſpe certa bonorum cœleſtium.

Verſ.3. *Et omne maledictum non erit ampliùs.* Quid maledictum appellet declarat Græcum vocabulum κατανάθεμα, ac ſi diceret: Nihil iam erit, quod execratione, & ſeparatione dignum ſit, nulla peccati labes erit in illa vrbe, nec in ijs, qui in illa erunt, quamuis multi ex eis aliquando peccauerint, idcirco enim dixit: *Non erit ampliùs*, quod explicauimus cap.3.nu.30.&.31. Hoc magis explicatur verbis ſequentibus.

Verſ.3. *Et ſedes Dei, & Agni in illa erunt.* Hoc eſt, nunquam hanc vrbem deſerent, quia nihil in ea erit, quod eis diſpliceat, nunquam deſinẽt viuere cum eius ciuibus.

Verſ.3. *Et ſerui eius ſeruient illi.* † Omnes il-
8 lius ciues ſemper ſe ſeruos Dei eſſe
agnoſcent, eique perpetuo cultu, & de
uotione animi ſeruiẽt. Quaſi dicat: At-
que ideo ſemper Dei ſedes in illa vrbe
erit.

Verſ.4. *Et videbunt faciem eius.* Semper cum eo viuent in ſumma familiaritate, & amicitia, & clara eius viſione fruentur, vnde illi æterno amore inhærebunt.

Verſ.4. *Et nomen eius in frontibus eorum.* Semper ſe Dei eſſe gloriabuntur, & ab illo toti poſsidebuntur, vt explicauimus cap.3.n.31.&.32.& cap.14.nu.6. in quibus verba ſimilia leguntur.

Et nox vltra non erit. Quoniam homines aſſueti nocti, & diei, & viciſsitudini bonorum, & malorum timidi ſunt, & vix cogitare poſſunt vitam, quæ perpetuam lætitiam, & claritatem habeat nullis tenebris interruptam, libenter repetit nullam fore noctem, vt certiùs, ac firmiùs credant. In nocte autem non ſolùm tenebras, ſed res etiam omnes aduerſas intelligere videtur. Verſ.5.

Et non egebunt lumine lucernæ. Quod ad noctis tenebras adhibetur. Non egebunt ijs, quæ nunc illis voluptati ſunt. Verſ.5. Verſ.5.

9 *Nec lumine ſolis.* † Diem habebunt
perpetuum, quem multò præſtantior
ſol hoc, quem nunc vident, efficiat. In
ſole etiam proſperitatem omnem ſæ-
culi intelligere videtur.

Et regnabunt in ſæcula ſæculorum. Cum dixerit: Et ſerui eius ſeruient illi, rectè nunc ait: *Et regnabunt*, vt ſciamus ſeruitutem illam regnum eſſe feliciſsimũ. Verſ.5.

Et dixit mihi. Hæc verba fideliſsima ſunt, & vera. Quoniam multa dixit de ſancta ciuitate, quæ magnopere accendere poſsint animos credentium, iterum ea confirmat, vt nemo de eis poſsit dubitare. Beda: Non de Iohannis diffidentia dubitabat, ſed veram viſionẽ omni Eccleſiæ, in qua & paruulos futuros nouerat, commẽdabat. Fideliſsima, πιστοὶ, fide digna. Verſ.6.

Et Dominus Deus ſpirituũ prophetarũ. Hoc eſt, qui prophetis futura inſpirat. Spiritus vocat propheticas reuelationes, ac ſi dicat: Qui prophetis dat ſpiritus propheticos. Arethas: Hoc ſignificare vult per hoc quod ait: *Dominus ſpirituũ*, ac ſi dixiſſet: Dominus prophetici doni. Ambroſius: Ideſt, Dominus Deus, qui ſpiritum prophetiæ dedit omnibus ſanctis prophetis. Verſ.6.

Quæ oportet fieri citò. Quidquid in hoc ſæculo, aut in fine ſæculi faciẽdum eſt, ſemper in Scriptura citò fieri dicitur, quia æternitati Dei hæc reuelantis omnia tempora quaſi nullius durationis ſunt. Verſ.9.

10 *Et ecce venio velociter.* † Chriſtus loqui Verſ.7.
tur, de quo dixit: Et Dñs Deus ſpirituũ
prophetarum, &c. Ipſe ait: *Ecce venio*

velo-

velociter, ſiue citò, ac ſi dicat, Manete in fide, & in dilectione, ne timeatis malorum ſupplicia, & minas, & labores, citò omnia finientur, & ego veniam redditurus ſingulis pro meritis ſuis.

Verſ.8. *Et ego Iohannes.* In fine libri iterum cõfirmat omnia, quæ dicta ſunt, ſicut & initio eius fecit, nequis dubitet de huius prophetiæ veritate. Idem fecit in Euangelio cap. 19: Et qui vidit teſtimonium perhibuit, & verum eſt teſtimonium eius. Et cap. 21: Hic eſt diſcipulus ille, qui teſtimonium perhibet de his, & ſcripſit hæc: & ſcimus quia verum eſt teſtimonium eius.

Verſ.8. *Cecidi vt adorarem.* Hæc iam abundè explanauimus cap. 19. num. 14. & ſequentibus.

Verſ.10. *Ne ſignaueris verba prophetiæ libri huius.* Arethas: Hoc eſt: Ne apud te concluſa ſerues, ſed manifeſta omnibus, &c. † Liber ſignatur vt non lega-
11 tur, ſolet autem Deus præcipere prophetis vt libros ſignent, quando ea, quæ dicunt, poſt multum tempus futura ſunt, & nihil eo tempore, quo dicuntur, legi neceſſe eſt. Dan. 8: Tu ergo viſionem ſigna, quia poſt multos dies erit. Et cap. 12: Tu autem Daniel claude ſermones, & ſigna librum vſque ad tempus ſtatutum. Et poſteà: Vade Daniel, quia clauſi ſunt, ſignatique ſermones vſque ad præfinitum tempus. Apo. 10: Signa quæ locuta ſunt ſeptem tonitrua, & noli ea ſcribere. Nũc autem è contrario vetat ſignare verba prophetiæ huius, quia tempus propè eſt. Eſt ergo ſenſus: Ne ſerues apud te librum, ſed omnibus legendum exhibe, quæ enim in eo ſcripta ſunt, iam nunc legi poſſunt, & vtilia erunt legentibus. Hoc autem propterea dictum eſt, quòd multa dicta ſunt, quæ profuerint hominibus illius ætatis, qua ſcribebat Apoſtolus, vt quæ tribus prioribus capitibus continentur, quædam citò incipienda erant. Ea verò, quæ ad extrema tempora pertinebant, etiam tunc legi vtile erat, quoniam quædam ſimilia, & quaſi figuræ extremorum futura erant citò, & oportebat vt ea, & ipſa, quæ extremo tempore facienda ſunt, præſentes poſteris patefacerent, ſicut ipſi intellexerant, omneſque ſemper parati expectarẽt tam aliorum temporum, quam extremorum Pſeudoprophetas, & perſecutores. Apud Danielem verò iure ſermones ſignantur, quia populus ille, dum in illo ſtatu erat, nihil de ijs viſurus erat, quæ ſub Antichriſto fient, vt populus Chriſtianus. Si igitur Iohannes ſignare hunc librũ prohibetur, quia legi eum Deus vult: cur eum refugiamus? Cur non legamus? cur intelligi poſſe deſperemus? Si enim legi vult, & intelligi volet, quid enim proderit non intellectus?

Signare verba, vel librum.

12 *Qui nocet, noceat adhuc.* † Perinde eſt,
ac ſi diceret: Ego liberos homines re- *Verſ.11.*
linquo, nemini vim afferam: ipſi videant quid faciant, & quam viuendi rationem ſequantur: nam citò veniam, & vnicuique pro meritis retribuam. Itaque illud: *Qui nocet, noceat adhuc*, &c. permiſſio quædam eſt admiſtam habens ironiam, quaſi dicat: *Noceat*, ſi vult, ego nunc quidem non obſtabo. Permiſsionem, & ironiã indicat quod ſequitur: *Ecce venio citò, & merces mea mecum* eſt, &c. Simile eſt quod legimus Eccleſiaſtæ. 11: Lætare ergo iuuenis in adoleſcentia tua, & in bono ſit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & ſcito quod pro his omnibus adducet te Deus in iudiciũ. Quod autẽ ait: *Et qui iuſtus eſt*, &c. quia dignum Deo eſt, ſeriò dictum accipiendum eſt, & ad illud eadem ratio accommodanda: *Ecce venio citò*, &c.

Et qui iuſtus eſt. Quemadmodum in
malis duo poſuit, quorum vnum ad *Verſ.11.*
alios refertur, ideſt, *Qui nocet*, ὁ ἀδικῶν, ideſt, qui alterum iniuria afficit, alterum vero ad ſe ipſum: *Qui in ſordibus eſt*, &c. nulli videlicet, niſi ſibi ipſi, nocens: ita in bonis duo memorat, quorum alterum ad alios pertinet: *Qui iuſtus eſt*, id eſt: Qui nemini nocet, ſed vnicuique reddit quod ſuum eſt: alterum ad ſe ipſum. *Qui ſanctus eſt*, ideſt, purus, & ſine ſordibus.

Et merces mea mecum eſt. † Merce-
13 dem ad manum habeo, facile mihi eſt *Verſ.12.*
omnibus eam reddere. Itaque *Merces mea* eſt merces, quam ego redditurus ſum. Iſai. 40: Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius

dommabitur: ecce merces ei⁹ cum eo. Et cap. 62: Ecce ſaluator tuus venit, ecce merces eius cum eo.

Verſ. 12. *Reddere vnicuique.* Vt reddam vnicuique, vt vertit Eraſmus.

Verſ. 13. *Ego ſum A, & Ω, primus, & nouiſsimus.* Quorſum hæc dicantur, oſtendimus cap. 21. num. 10. quod hic etiam congruit cum præcedentibus: Et merces mea mecum eſt, &c. Quod autem ait: *Primus, & nouiſsimus*, illud eſſe puto, quod eſt in Iſai. 43: Ante me non eſt formatus Deus, & poſt me non erit. Dum vixit in terra Chriſtus, humiliter ferè de ſe loquebatur, vt homo, ſed poſt reſurrectionem iam regnans magis Diuinitatem ſuam detegit. Ita dixit Matth. vltimo: Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo, & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, & quæ ſequuntur vſque ad finem capitis, quod apertiùs demonſtrat ſemper in Apocalypſi, vt hæc verba indicant.

Verſ. 14. *Beati, qui lauant ſtolas ſuas.* Qui puram ſemper animam habere curant. De hac locutione diximus cap. 3. nu. 5. & cap. 7. num. 21. Satis hic oſtendit, quomodo dixerit ſupra: Qui nocet, noceat adhuc, &c.

Verſ. 14. *Vt ſit poteſtas eorum in ligno vitæ.* † In
14 ligno vitæ dicit pro: In lignum vitæ, more ſuo, & Scripturæ. Hoc eſt, vt poteſtatem habeant in lignum vitæ, & poſsint eius fructu veſci ſemper, idest, vt æterna beatitudine perfruantur.

Verſ. 14. *Et per portas intrent in ciuitatem.* Vt Apoſtolicam doctrinam ſequentes participes ſint æternæ vitæ, niſi enim per has portas, intrari non poteſt in eam.

Verſ. 15. *Foris canes, & venefici.* Canes dici ſolent idolorum cultores, ſed quia mox ait: Et idolis ſeruientes, aliter accipiendum eſt. *Canis.* Canis immundum animal eſt, & ad lacerandum dentibus pronum, ideoque ſignificat homines vitijs plenos, vitam ſanctorum, & corpora rabie magna lacerantes, vt Beda intellexit. Eorum autem vitiorum maximè meminit, quæ tempore Antichriſti magis vigebunt, de quibus iam diximus cap. 21. num. 13. & 14.

Verſ. 16. *Ego ſum radix, & genus Dauid.* Id eſt, Meſsias, qui promiſſus erat, vt homines redimeret, & ſaluos faceret. Quod cur ita dictum ſit, explicauimus cap. 5. nu. 10. & 11. Nunc autem hoc dicit ſignificans ſine ſe neminem ſaluum fieri poſſe, hortans que per id, vt quæ in hac Apocalypſi ſcripta ſunt, cuſtodiant.

15 *Stella ſplendida, & matutina.* † Cuius luce tenebræ errorum, & peccatorum fugantur, cui credere, quem ſemper ſequi debetis. Hæc copioſè explicauimus cap. 2. num. 47. & 48. *Verſ. 16.*

Et Spiritus, & Sponſa dicunt, Veni. Sancti optant vt veniat dies iudicij, quo peccatum omnino finiatur, & Deus vbique regnet, ſicut ait Paulus. 2. Tim. 4: De reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex, non ſolùm autem mihi, ſed & ijs, qui diligunt aduentum eius. De hoc aduentu Chriſti intelligitur quod nunc ait, *veni*, vt ex præcedentibus conſtat: Ecce venio velociter, &c. Spiritus ergo ſanctus, qui cum Articulo ponitur, τὸ πνεῦμα, dicit, *Veni*, ideſt, iuſtos hortatur vt aduentum meum deſiderent, ac petant. Quod ita dictum eſt, vt Rom. 8: Ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, ideſt, efficit vt poſtulemus. *Et Sponſa*, hoc eſt, Eccleſia Spiritus ſancti inſpirationibus aſſentiens, dicit: *Veni*: quotidie enim dicit: Adueniat regnũ tuum. Hoc autem de electioribus Eccleſiæ membris accipiendum eſt, multi enim non optant aduentum Domini, atque idcirco Paulus dixit: Sed & ijs, qui diligunt aduentum eius. Ita etiã Andreas hæc interpretatus eſt. *Verſ. 17.*

16 *Et qui audit, dicat, Veni.* † Omnes qui hoc audierint, aut legerint, idem ſimiliter optent, & petant. *Verſ. 17.*

Et qui ſitit, veniat. Hæc verba, quem ſenſum habeant, docet illa cap. 21: Ego ſitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis, (vt rectè ait Ambroſius) quæ ſupra expoſuimus. nu. 11. & 12. Hoc eſt: Qui magno vitæ æternæ deſiderio ardet, veniat ad me, ac ſi dicat: Ne contriſtetur, citò veniet, putet ſe iam vocari à me, vt bibat aquam vitæ gratis. Illud autem, *Et qui vult*, hoc ſignificat, Qui vult, & cupit venire, qui vult bibere, iam veniet, & quantum volet bibet de fonte omnium bonorum. *Verſ. 17.*

Con-

Verſ.18. *Conteſtor enim omni audienti.* Hoc eſt, teſtificor, & conteſtando admoneo. Illud autẽ difficile eſt, cur dixerit, *Enim*, cum nullam cauſam reddat dictorum.
Enim redũdans. Sed ſciendum eſt γάρ, id eſt, Enim, iuxta proprietatem linguæ Græcæ interdũ redũdare, vt nihil pertineat ad ſenſum, ſed ornatui ſeruiat, vt apud Homerum lib.7. Iliados.

Ἀτρείδαί τε, καὶ ἄλλοι ἀριϛῆες παναχαιῶν,
Πολλοὶ γὰρ τεθνᾶσι καρηκομόωντες Ἀχαιοί,

Hoc eſt:

Atridæ, atque alij optimates Græcorum,
Multi enim perierunt criniti Achiui.

Et Virgilius ſimiliter.

Quam pius Æneas tibi enim, tibi maxima
Iuno
8. Ænei. *Mactat ſacra ferens.* Ita noſter interpres accepiſſe videtur. 1. Cor. 10. vbi
vertit: Quoniam vnus panis, vnum cor
pus multi ſumus, omnes, qui de vno pa
17 ne participamus. In Græco eſt: † Omnes
enim de vno pane participamus. Verùm mihi magis placet, vt legatur: Conteſtor ego, ita enim eſt in Græco codice Complutenſi μαρτυρῶ ἐγώ, & apud Andream, & Aretham, & Primaſium, & Anſbertũ, & Ambroſiũ, & Rupertũ, Anſelmum, & Thomam. Eodem modo legerunt Tyconius Hom.18: & Haymo, licet in eis corruptè legatur, Ergo pro Ego. Ita etiam inueni in antiquo codice manuſcripto. Et ſenſus eſt valdè conſentaneus; dixerat enim paulò ante: Ego Ieſus miſi angelum meum teſtificari vobis hæc in Eccleſijs: Ad quæ alludens Apoſtolus ait: Conteſtor ego id eſt, Illa teſtatus eſt angelus, ego hæc etiam cõteſtor, συμμαρτυροῦμαι, prius dixerat μαρτυρῆσαι, id eſt, teſtificari. Atque idem ſenſus eſt ſi legatur μαρτυρῶ.

Verſ.18. *Si quis appoſuerit ad hæc.* Tyconius Hom.18: Scriptum eſt hoc propter falſatores ſanctarum Scripturarum, non propter eos, qui ſimpliciter quod ſentiunt, dicunt. Idem aiunt Beda, & alij. Videbat Iohannes iam ſuo tempore hæreticos graſſari, & alios poſteà graſſaturos, qui Scripturas deprauarent addendo illis, vel detrahendo, & quoniã prophetiã hanc vtiliſsimã Eccleſiæ eſſe ſciebat, hanc comminationem addendam putauit, vt integra ſemper ſeruaretur.

Apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas *Verſ. 18.*
18 *in libro iſto.* † Grauiſsimis quibuſque
plagis earum, quæ in hoc libro ſcriptæ ſunt, afficietur.

Verſ.20. *Dicit, qui teſtimonium perhibet iſtorũ.* Nonnulli hæc verba Chriſti eſſe volunt, ſed manifeſtum eſt eſſe Apoſtoli, (qui & in Euangelio ita loqui ſolet, vt cap. vltimo: Hic eſt diſcipulus ille, qui teſtimonium perhibet de ijs, & ſcripſit hæc.) Sequitur enim: Etiã venio citò: Veni Domine Ieſu, Gratia Domini, &c. Et quoniam Chriſtus dixerat: *Et qui ſitit, veniat:* Iohannes, qui ſitiebat, & iam ſenex erat, ſtudio videndi Deum, & bibendi ex fonte aquæ vitæ ait: Etiam, quod in Græco eſt Ναί, & eſt affirmantis, atque aſſentientis ijs, quæ dicta ſunt, vt diximus cap. 1. num. 59. & 60. Quaſi dicat: Ita ſit Domine, ego ſitio, & citò ad te veniam, nolo morari.

Verſ.20. *Amen, veni Domine Ieſu.* Amen idem valet, quod Etiam, aut Ναί, vt diximus loco citato, hoc eſt, ita fiat quod dixiſti, citò venias Domine, vt deſtruatur regnum peccati, & tu ſolus regnes in ſæcula ſæculorum, Amen. Beda enim cũ ſequentibus coniunxit particulã *Amen*. & Primaſius, & Rupertus. Quamuis & ad confirmationem præcedentis verbi referri poteſt, ſicut in Græco refertur, verùm ſequitur ſtatim, Ναί, ἔρχου κύριε Ἰησοῦ, id eſt, Etiam, veni Domine Ieſu. Quare ſi non reperitur, meliùs copulatur cum ſequentibus, vt priùs dixi.

ORDO TEMPORIS RErum in tota hac Apocalypſi prædictarum.

HActenus de ſacræ Apocalypſis verbis. Supereſt tamen, vt & rei ipſi, & multorum votis ſatisfaciamus, ſeriem omnium, quæ in ea prædicta ſunt, quantũ Deus donare dignabitur, contexere. Hæc autem cap. 6. incipiuntur, & vigeſimo terminãtur. Nam quæ tribus primis capitibus continentur, ad ſeptem illas Aſiæ minoris Eccleſias, & ad earum epiſcopos propriè ſpectãt. Capite autem. 4. & 5. liber proponitur ſeptem ſigillis ſignatus, qui cum ſuis ſigillis

ſigillis ea complectitur, quæ vſque ad finem mundi futura ſunt in Eccleſia: & ſigilla capite. 6. aperiri incipiũt vſq; ad calcem cap. 11. libri autem prædictiones à cap. 12. vſque ad finem libri conſcriptæ ſunt. caput. 21. & . 22. de beatitudine ſanctorum ſunt, & quæ in ijs ſunt, quæque alijs in locis de eadem beatitudine dicuntur, vt in fine cap. 7. & . 11. & initio . 14 . notum eſt poſt diem iudicij implenda prędici, ſiquidem de conſummata corporum, & animarum felicitate ſcripta ſunt. Ad ſeriem igitur horũ. 15 capitum cognoſcendam, illud memoriæ mandandum eſt, ſæpe Iohanem quaſi ad finem omnium venire, & ſæpe deinde ad ea, quæ ante illum futura ſunt, recurrere, vt monuimus cap. 15. n. 1. & . 2 . cauſaſque eius rei aperuimus.

Ordo rerũ nõ ſeruatus ab Apoſtolo.

Quibus hæc, quæ præcipua videtur, addenda eſt, non eodem tempore hæc omnia illum vidiſſe, ſed cum diuerſæ fuerint viſiones, & diuerſi dies, aut horæ diuerſæ, quibus illæ Apoſtolo oſtenſæ ſunt, & res ipſæ ſunt diuerſæ, ſæpeq; altera nõ pẽdet ex altera, ſicut in omnibus prophetis factum videmus. Legenda etiam ſunt quæ cap. 10. nu. 18. & ſequentibus de ordine, & de partitione huius libri ſcripſimus, quæ nunc vſui vel maximè erunt. Quinq; ſigilla priora capitis. 6. etſi quodammodo etiã pertinent ad tempora nouiſſima, tamen pertinent etiam ad priora, vt ſuo loco expoſitum eſt. Sigillum ſextum, & quę ſequuntur vſque ad finem cap. 10. manifeſtè ad tempora proxima, & contigua nouiſſimis referenda ſunt. Extrema autem, aut nouiſſima tempora nunc quidem vocamus annos ipſos, quibus regnabit Antichriſtus. Ante igitur quam appareat Antichriſtus, fiet quod eſt in ſexto ſigillo cap. 6. de ſolis, & lunæ obſcuratione, quoniam plagæ non incipiunt immitti, niſi in eos, qui non ſunt ſignati ab angelis, vt videmus cap. 8. & . 9. ij autem, qui ſignati ſunt, ſignãtur cap . 7 . quod pertinet ad ſextum ſigillum, & ante omnes plagas eſt, ſicut ibi ait angelus: Nolite nocere terræ, & mari, nec arboribus, quo ad vſque ſigne mus ſeruos Dei noſtri, &c. hæc autem ſignatio viſa eſt poſt obſcurationem ſolis, & lunæ, vt conſtat ex initio cap. 7. Quare quod ait Dominus Matth. 24: Statim autem poſt tribulationem dierum illorum ſol obſcurabitur, non intelligitur poſt finitam tribulationem, ſed poſtquam cœperit, ſtatim ſol obſcurabitur. Sequitur ergo obſcurationem ſolis, & lunæ ſignatio Iudæorum cap. 7. ante omnes plagas, vt dictũ eſt. Capite. 8. plagæ immitti incipiunt in eos, qui ſignati nõ ſunt ab angelis. In his plagis, & in reliquis ea fuſius exponuntur, & patefiunt, quæ Dominus de ijſdem tẽporibus breuiter prædixit Matth. 24. Marc. 13. Lucæ. 21. Inter has plagas factũ eſt quod de euertenda Babylone ſcriptum eſt cap. 14. & . 17. & . 18. ſine dubio enim euertetur ante regnum Antichriſti, quandoquidem ab illis decem regibus euertenda eſt, qui regnabunt ante quã ipſe regnare incipiat, vt apertiſſimè ſcriptum eſt cap. 17. Et decem cornua (inquit) quę vidiſti in beſtia, hi odiẽt fornicariam, & deſolatam facient illã, & nudam, &c. Initio autem regni Antichriſtus tres ex his regib⁹ occidet. Euertenda eſt ergo Babylon cum decẽ erũt reges, hoc eſt ante initium regni Antichriſti. Hoc ergo excidium Babylonis ponitur ab Apoſtolo vbi illi prædictum eſt, & oſtenſum, non tamen inter res eodem tempore faciendas. Mihi probabile videtur locũ eius eſſe in capite. 9. in tuba ſexti angeli, vbi quatuor angeli alligati in Euphrate ſoluti ſunt, & infinita penè hominum multitudo in bella concitata eſt. Illud conſequitur lætitia, & exultatio cœlitum, quæ ponitur initio capitis. 19. Deinde fieri incipient reliqua, quæ in libro ſcripta erant, quem Iohannes deuorauit, quæ omnia ad tẽpus Antichriſti pertinent, vt latiùs expoſuimus in calce capitis decimi. In qua extremi temporis prophetia primum locum obtinet Diaboli ſolutio capite. 20. & inde quæ cap. 13. de Antichriſti manifeſtatione, & de Pſeudopropheta eius præcurſore ſcripta ſunt. Deinde pugna Diaboli cũ ſanctis per Antichriſtum, & eius membra, cap. 12. quæ tunc cœpta intelligenda eſt protendi per totum tempus Antichriſti. Hinc quæ ſunt in capite. 14 . de ijs, qui Antichriſto non ceſſerũt, & de prædicatoribus clamantibus imminere iudicium.

cium. His ſuccedent ſeptem plagæ nouiſsimæ, quę deſcribuntur cap. 16. & 17. & inter eas mors Eliæ, & Henoch, qui ſub aduentum Antichriſti prædicare incipiẽt, & Iudæos cõuertent, & paulò ante Antichriſtũ occidẽtur. Quod oſtẽſum quidem eſt Apoſtolo cap. 11. at nõ factũ eo tẽpore, ſed poſteà. Has autem plagas nouiſsimas futuras, Apoſtolus ipſe teſtatur dicẽs, cap. 15: Quoniã in illis cõſummata eſt ira Dei. Sequitur ergo ſtatim, qđ eſt in ſeptimo ſigillo, id eſt, ſeptẽ angeli canẽtes tubis capite. 8. & omnes plagæ ab eis prædictæ, cap. 15: Et vidi aliud ſignũ in cœlo, magnũ, & mirabile, angelos ſeptẽ habẽtes plagas ſeptẽ nouiſsimas, quoniã in illis conſummata eſt ira Dei. Inter effuſionem phialarũ ſexti, & ſeptimi angeli mors Antichriſti, & Pſeudoprophetæ, & regũ co[n]itum eiuſdem Antichriſti interceſſit. Nam & rerum ipſarum contextus ita exigit, & Iohannes locum reliquit, in quo hæc facta eſſe intelligamus cap. 16. vbi poſt effuſam phialam ſexti angeli ait: Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armageddon, &c. hic victi, & occiſi ſunt. Quare bene ſtatim ait: Et ſeptimus angelus effudit phialam ſuam in aerem: & exiuit vox magna de templo dicens: Factum eſt. Quod regnante Antichriſto bene dici non potuit. Quod ergo eſt in viſione illa capitis. 19. de hac cæde, atque ſtrage, cuius initium eſt: Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, &c. inter phialam ſexti, & ſeptimi angeli fiet. Hinc iudicium vltimũ ſequitur cap. 20. & poſt illud cõſummata beatitudo ſanctorum, de qua cap. 21. & 22.

HActenus cũ lectoribus meis locutus, ſi quis tamẽ hæc quoq;, ſi quis captus amore leget, nũc opere confecto ad te Chriſte Ieſu conuertar, cuius amore, & inſtinctu cœptum, cuius ope & gratia abſolutũ eſt. Dixi Domine in obſcuriſsimæ prophetiæ, quam dilecto diſcipulo dediſti, explanatione quæ ad inſtitutum Apoſtoli tui pertinere, quæ cum verbis, quæ per os prophetarum olim locutus fueras, quæque per te loqui dignatus es, cum in terris viſus es, & cum hominibus conuerſatus es, congruere exiſtimaui, quę filijs Eccleſię tuę non ignota eſſe debere arbitratus ſum. Si quid fortaſſe imprudens dixi, quod illi, quæ columna eſt, & firmamentum veritatis, non probetur; nec mihi vnquam probabitur. A veritate ſine dubio abhorret quidquid ab eius ſenſu abhorret. Tu enim eam doces, & ego per eã à te doceri volo, illi quæ ſcripſi, quæque ſcribam omnia emendanda, & corrigenda trado. Sicubi dixi quæ illa nõ dicit, certè non niſi quod ſentit, & dicit dicere volui, quia tu Deus ita docuiſti me à iuuentute mea, & vſque in ſenectam, & ſenium non derelinques me. Ago igitur tibi gratias æterna Sapiẽtia, & lumen de lumine, quantas poſſum maximas, qui illuminaſti tenebras meas per tenebroſam prophetiam, & opertam non mortis caligine, ſed vitæ. Beatus enim qui legit, & audit verba prophetiæ huius, & ſeruat ea, quæ in ea ſcripta ſunt, tempus enim prope eſt. Rem quidem magnam, & longè meis viribus imparem aggreſſus ſum; at non illis, ſed miſericordia tua fretus, qui etiam per infantes doces homines ſcientiam. Trãſiui per ignem, & aquã, & eduxiſti me in refrigerium. Ad Dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. Audiuit Dominus, & miſertus eſt mei, Dominus factus eſt adiutor meus: vt cantet tibi gloria mea, & non compungar. Domine Deus meus in æternum confitebor tibi. Exaudi ergo iterum Deus deprecationem meam, intende orationi meæ, da vt Scripturas tuas & ſanè intelligam, & fideliter exponam, & non auferas de ore meo verbum veritatis vſquequaque. Da vt amore tuo penitus flagrem, & quæ legero, atque intellexero vertam in opera. Da ijs, qui hæc legere, & micas colligere volent, quæ de menſa tua ceciderunt, vt ſenſus tuos teneant, & tenentes magis, ac magis caritate tua incaleſcant, alioſque eodẽ igne accẽdant quò ipſi feliciſsimè ardent, vt non deficiat laus tua de ore noſtro, ſed tibi toto corde ſemper ſeruiamus, & te cum patre, & Spiritu Sancto in æternum perfruamur. Amen.

FINIS.

SALMANTICÆ
Excudebat Petrus Laſſus.

Anno. cIↄ. Iↄ. xci.

Errata in Comment. in Apocal.

Pag.6.col.[illegible] 33.om[illegible] p.1[illegible].co.1.[illegible] ce ſias.le.Eccl[illegible] p.[illegible].co.[illegible] co.[illegible].1.58.m[illegible].le. mi[illegible] li.45.e[illegible]es. [illegible] A.[illegible] & Ω p.32.co. 1.li.43.per eq[illegible]ur [illegible] p.38. [illegible] p.44.co. 2.li.18.adno[illegible] p.4[illegible] o.2.[illegible] 44.ſelo.[illegible] culo. *p.58.co.2.[illegible] [illegible]tetur. pa.65. co.2.li.2.peſtea.le.po[illegible] pa.[illegible] li.31. Mar.le.Mor [illegible].8[illegible]ol.2.[illegible] *p.[illegible] [illegible]ertinet.p. 91.co.[illegible].li.42.[illegible] p.[illegible]5.[illegible]o.2.[illegible] 45.ommum. le.omnium. p.[illegible]6.co[illegible] Arg[illegible]n. pa.[illegible]2.co.2.li. 36.E[illegible] [illegible]ur. p.1[illegible].2.[illegible].21.comuerint.le[illegible]ompl[illegible]erint [illegible] 3.2[illegible]iar.le.ſignati. p.120.co.2.li[illegible] an[illegible] [illegible]mus.[illegible]nimus. pa.129. co.2.li.40.Hi.ronymum.[illegible] [illegible]2. [illegible]o.2.li.47.claudare le [illegible]laudere. p.158.co.[illegible] [illegible]eterun[illegible].le.ſteterũt. li.31. a[illegible]ſery.le.aduerſars. p.[illegible] [illegible].flumimne.le. flumine. p.[illegible]9.[illegible]o.2.li.47.[illegible] [illegible]pa 2[illegible]9.col.2.li.37. mem[illegible] le.memnerim[illegible] [illegible]ra.le.duratura. co.2. li.25.fi[illegible]les.le.fidel[illegible] [illegible]o.1.[illegible] [illegible]m.le.ps[illegible]. p.229.li[illegible] [illegible]22.E.le. E[illegible].li.7.m[illegible] [illegible]o 2. [illegible] admiratorne[illegible].admiratio[illegible] [illegible]4.[illegible] co.[illegible]mio.[illegible]e.d[illegible]io, p[illegible]54.co.2.li.23.m[illegible] [illegible] p. 58[illegible] [illegible]e.li[illegible] p.259.co.2.li[illegible]9.vo[illegible]um.[illegible].v[illegible]abu[illegible]m [illegible]3.vo abat [illegible]e.v[illegible] [illegible].2. [illegible].v[illegible]n.le.va[illegible]ia. [illegible]co.1.li.5[illegible]m.[illegible] [illegible]o.2.li.ante[illegible] [illegible].ac[illegible]s. pa. 2[illegible]6.[illegible].2.l[illegible]m.l[illegible].lacum. p.277.co[illegible]4[illegible] [illegible].E.[illegible]E[illegible] p.27[illegible] co[illegible] li.2[illegible].cõſp.[illegible]u.l[illegible].conſpeƈtu. p.279.co.2.li.[illegible]3.sem[illegible] [illegible]8[illegible] co.[illegible].li.30. infern[illegible] [illegible]erno. [illegible]28[illegible]o.1.li.[illegible].vincul[illegible] [illegible].vraculis [illegible] [illegible]n.[illegible].mila[illegible] [illegible]e.mi[illegible]iarie. p. 2[illegible] [illegible]4.opinio[illegible] [illegible].opinionibus. p.295.co.2.li.46.[illegible]le.[illegible]. p.296.co.[illegible].38.Phiras,le. T[illegible]a[illegible] p.2[illegible].co.1.[illegible] [illegible]e. p.299.co.[illegible].1).ruerſa,le.reuerſa. p.304.co.2.li. [illegible]e[illegible] d[illegible]m. [illegible].306.co.[illegible] d[illegible]nte[illegible].de[illegible]lente.p[illegible]o.c.2.li.2[illegible].auc[illegible]nes,le.accedens. p.32[illegible]o[illegible] [illegible].1[illegible].lu[illegible]idum,le.luc[illegible]m. p.3[illegible]co 1.[illegible] 4[illegible]atem,le.fratrem.

Co[illegible] es erratas [illegible] e[illegible] (Comment. in Apocal.) En[illegible] lo qual lo [illegible] y [illegible].

El [illegible]

Manuel Ferreade Monte Negro.

INDEX QVAESTIONVM Scripturæ, quæ in hoc opere latiùs explicãtur, præter eas, quæ ad huius libri intelligentiam propriè pertinent, & ſuis locis diſputantur.

1 *QVI ſint ſeptem angelis, ſiue ſeptẽ ſpiritus, qui aſsiſtũt coram Deo. p.14. n.23. & ſequent.*

2 *An probetur ex Scriptura omnes Chriſtianos eſſe propriè ſacerdotes? p.18. n.45.*

3 *Filius hominis quando hominẽ, quando Chriſtum propriè ſignificet. p.27. n.81.*

4 *Qui ſint angeli Eccleſiarum. p.3 . n.114.*

5 *Idolothytis an veſci liceat? p.48. n.39.*

6 *Quid ſit liber vitæ, & quid in eo ſcribi, aut ex eo deleri. p.54. n.7.*

7 *Quatuor animalibus cur quatuor Euangeliſtæ ſignificentur. p.82. n.28.*

8 *An animæ ſanctorum videant Deũ clarè ante diem iudicij. p.110. n.30.*

9 *Verũ mali angeli ſint, per quos Deus in hac vita punit peccatores, an boni. p.121. n.3.*

10 *Quo tempore populus Iudæorum conuertendus ſit ad Chriſtum, & an totus conuertetur. p.123. n.10. & ſequentib.*

11 *Iohannes an venturus ſit in fine ſæculi cum Elia, & Henoc. p.154. n.12.*

12 *An Henoch, & Elias venturi ſint in fine ſæculi ad prædicandum. p.161. n.9.*

13 *Qualis ſit nunc eorum vita in Paradiſo. p.163. n.13.*

14 *An Iohãnes venturus ſit cum eis. p.154. n.12.*

15 *Cur Scriptura nunc menſibus, nunc diebus, nunc annis numeret. p.164. n.15.*

16 *Apoſtoli cur ſemper dicantur duodecim. p.172. n.7.*

17 *Tempora cur duos annos ſignificent, & nõ plures, & quid ſit Tempora, & Tempus. p.182. n.38. & ſequentib.*

18 *Penes quos erit imperium terræ cum veniet Antichriſtus. p.172. n.11.*

19 *An poſsit quis in hac vita immaculatus dici. p.205. n.17. & 18.*

20 *Babylon cur Roma interdum intelligatur. p.207. n.25. & ſequentib.*

21 *Quid ſignificet in Scriptura Calix vini, aut vini meri. p.217. n.58.*

22 *Dæmones an in deſertis, & ruinoſis locis habitent. p.252. n.3.*

23 *Dæmones cur locis deſertis gaudeant. p.253. n.7. & 8.*

24 *Aues immundæ quæ ſint. p.253. n.10.*

25 *An creaturæ adorentur. p.269. n.16.*

26 *Quomodo occidendus ſit Antichriſtus. p.275. n.3.*

27 *Quomodo terra deglutierit Dathan, & Abiron. p.275. n.35. & ſequent.*

28 *An vere ſulphur ſit apud inferos. p.277. num.37.*

29 *Qui ſint Chiliaſtæ, ſiue Millenarij. & vnde ortum habuit eorum error. p.283. n.17.*

30 *An hæretica ſit opinio Millenariorum. p.291. n.53.*

31 *Gog, & Magog qui ſint. p.294. n.53.*

32 *Quæ ſit terra Gog, & Magog. p.296. n.60.*

33 *Quãtum temporis ſuperſit ab interitu Antichriſti vſq; ad diem iudicij. p.300. n.70.*

34 *An mare in fine ſæculi ſiccãdũ ſit. p.306. n.1.*

35 *Cur cælum vocetur tabernaculum Dei. p.307. n.6.*

36 *Ordo in Apoſtolis vnde ſumendus, & quis eorum ſit primus. quis ſecundus, &c. p.316. num.39.*

37 *An ante legem eſſent aues mundæ, & immundæ, & animalia. p.254. n.11. & 12.*

INDEX REGVLARVM SCRIPTVRÆ, QVÆ IN HOC OPERE TRADVNTVR.

1 RES dicitur fieri cum innoteſcit. p.10.n.4.

2 Citò futurum dicitur quod citò incipietur, licet poſt longum tẽpus finiatur. p.10.n.5.& .6.

3 Scriptura ſæpè omnibus videtur loqui, cum non niſi quibusdã ex illo numero loquatur. p.19.n.48.

4 Apoſtoli ſolent patrem appellare Deum, & patrem Chriſti, vt ille magis ametur, & honoretur, qui filium ſuum dedit, p.19.n.51.

5 Geminationes ſemper augent apud Hebræos. pag.22.n.50.

6 Scriptura rem eandem multis ſolet ſimilitudinibus illuſtrare. p.28.n.89.

7 Idioma eſt ſanctæ Scripturæ vt omnem terram illius ſignificet prouinciæ, de qua ſermo eſt. p.109.n.28.

8 Imagines nomen habent rerum, quarum ſunt imagines. p. 32.n.110.

9 In prophetis ſæpe perſonæ commutantur. pagin.47.n.34.

10 Fieri dicitur ſæpe in Scriptura quod tentatur, & intenditur, p.121.n 3.

11 Angeli mali nunquam abſolutè dicuntur in Scriptura Angeli Domini. p.121.n.5.

12 Chriſtus non dicitur in Scriptura Angelus abſolutè p 122.n.8.& .p.130.n.5.

13 Hebrei ſæpe tollunt præpoſitionem valentem De, ſiue Ex, ſignificantem materiam. pagin.132.n.8.

14 Familiare eſt prophetis exercitus nomine locuſtarum, & ſimilium animalium indicare. p.142.n.12.

15 Autor vulgatæ editionis peregrinorum nominum interpretationes addere ſolet, ſicut & ipſi ſacri Scriptores. p.145.n.21.& .22.

16 Angeli in Scriptura ex operibus nomina habent. p.145.n.24.

17 Ita loqui ſolet Scriptura, vt coniunctionem Et cum futuro ponat pro Vt, p.161.n.6.

18 Prophetæ de futuris ſæpe loquuntur verbis præſentis temporis. p.196.num.32.& .p.205. numero.19.

19 Pluralis pro vno ex ſingularibus poni ſolet. p.165.n.20.

20 Mos eſt Scripturæ ſubitò tranſire à Metaphora ad rem ipſam. p.227.n.94.

21 Prophetæ non ſemper ſeruant ordinem rerũ geſtarum. p.230.n°1.

22 In vno multi interdum intelliguntur. p.247 num.14.& .15.

23 Res mutatæ eadem nomina habere ſolent, quæ habebant antequam mutarentur. pag. 257.n.22.

24 Scriptura res magnas multis nominibus appellat. p.268.n.12.

25 Scriptura ſæpe loquitur iuxta vulgare hominum iudicium de rebus. p.55.n.13.& .pagin.276.n.36.

26 Verba futuri temporis interdum non tam actum ſignificant, quam potentiam. pag.301. numero.72.

27 Solet Deus præcipere prophetis vt libros ſignẽt, quando ea quæ dicunt, poſt multum tempus futura ſunt. .p.329.n.11,

28 Anticipatione ſæpe vtitur ſacra hiſtoria in rerum narratione. p.156.n.19.& ſeq.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ IN HOC opere explicatorum.

Numeri initio locorum additi verſiculos capitum ipſorum indicant.

Geneſis.

Cap. 1.

5 SVper faciē abyſsi. p. 140. num. 6.
10 Congregationeſque aquarū appellauit Maria. p. 81. nu. 25.

Cap. 2.

6 Sed & fons aſcendebat de terra. p. 193. num, 25.

Cap. 4.

10 Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra. p. 113. nu. 41. &. p. 255. n. 16.

Cap. 9.

16 Eritque arcus in nubibus, & videbo illum, & recordabor fœderis ſempiterni, &c. p. 75. nu. 8.

Cap. 14.

22 Leuo manum meam ad Dominum. p. 153. nu. 8.

Cap. 18.

20 Clamor Sodomorum, & Gomorræorum multiplicatus eſt, & c. deſcendā, & videbo vtrum clamorem, &c. p. 113. n. 41. &. p. 255. n. 16.

Cap. 24.

15 Necdum intraſe verba compleuerat, & ecce Rebecca egrediebatur. p. 20. nu. 53.

Cap. 29.

18 Seruiam tibi pro Rachel filia tua. p. 23. nu. 64. &. p. 221. n. 71.

Cap. 31.

7 Sed & pater veſter circumuenit me, & mutauit mercedem meam decem vicibus. p. 40. nu. 15.
41 Immutaſti quoque mercedem meam decem vicibus. p. 40. n. 15.

Cap. 43.

34 Et inebriati ſunt cum eo. p. 245. nu. 7.

Cap. 49.

9 Catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi aſcendiſti, & requieſcens accubuiſti vt leo, &c. p. 94. n. 9.
17 Fiat Dan coluber in via. p. 114. n. 14.

Exodus.

Cap. 1.

5 QVi egreſsi ſunt de femore Iacob. p. 273. nu. 28.

Cap. 5.

2 Quis eſt Dominus, vt audiam vocem eius. p. 118. nu. 59.

Cap. 6.

8 In terram, ſuper quam leuaui manum meam. p. 153. nu. 8.

Cap. 3.

6 Deus Abraham, & Deus Iſaac. p. 122. nu. 6.
14 Ego ſum qui ſum, ſic dices filijs Iſrael: Qui eſt miſit me ad vos. p. 13. n. 19.

Cap. 14.

15 Dixitq; Dominus ad Moyſem: Quid clamas ad me? p. 113. n. 40.

Cap. 15.

5 Abyſsi operuerunt eos &c. p. 140. n. 6.

Cap. 16.

10 Et ecce gloria Domini apparuit in nube. p. 21. nu. 56.
15 Manhu, id eſt, Quid eſt hoc? p. 43. nu. 22.

Cap. 19.

5 Si ergo audieritis vocem meam, &c.
6 vos eritis mihi in regnum ſacerdotale, & gens ſancta. p. 18. nu. 46.
9 Iam nunc veniam ad te in caligine nubis. p. 21. n. 56.
16 Et ecce cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes denſiſsima operire montem. p. 81. n. 23.

Cap. 20.

18 Cunctus autem populus videbat voces, & lampades. p. 26. nu. 78.
2 Ego ſuum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra AEgypti. p. 32. n. 119.
20 Nolite timere, vt enim probaret vos venit Deus, & vt terror illius eſſet in vobis & non peccaretis. p. 81. n. 23.

Cap. 32.
32 Aut dele me de libro tuo. p.56.n.11.
Cap. 40.
32 Et gloria Dñi impleuit illud. p.251.n.1.

Numeri.

Cap. 11.
29 QVid æmularis pro me? p. 71.n. 69.
Cap. 14.
10 Apparuit gloria Domini ſuper tectum fœderis. p. 251. nu. 1.
Cap. 16.
33 Deſcenderuntque viui in infernum, p. 275. n. 35. & . 36.
Cap. 24.
14 Verũtamen perges ad populũ meũ dabo conſiliũ, quid populus tuus populo huic faciat extremo tẽpore. p. 42. n. 19.

Deuteronomium.

Cap. 4.
20 VOs autem tulit Dñs, & eduxit de fornace ferrea Aegypti. p. 49. n. 44
Cap. 7.
9 In mille generationes. p. 290. n. 39.
Cap. 28.
48 Et ponet iugum ferreum ſuper ceruicem tuam. p. 49. n. 44.
Cap. 31.
29 Vt irritetis eum per opera manuum veſtrarum. p. 149. n. 36.
Cap. 32.
11 Sicut Aquila prouocans ad volandum pullos ſuos. p. 137. n. 25.
38 De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminũm. p. 42. n. 19.
41 Si acuero vt fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea. p. 31. num. 107.
42 Inebriabo ſagittas meas ſanguine. pagin. 245. n. 7.

Liber Primus Reg.

Cap. 12.
17 INuocabo Dominum, & dabit voces, & pluuias. p. 80. n. 22.
Cap. 16.
22 Miſitque Saul ad Iſai dicens: Stet Dauid in conſpectu meo. p. 15. n. 27.
7 Homo enim videt ea quæ patent, Dominus autem intuetur cor. p. 46. n. 32.
Cap. 17.
47 Et nouerit vniuerſa Eccleſia hæc, quia non in gladio, neque in haſta ſaluat Dominus. p. 18. n. 42.
Cap. 18.
8 Percuſſit Saul mille, & Dauid decem millia. p. 290. n. 40. & . 42.
Cap. 26.
25 Et quidem faciens facies, p. 190. n. 16.

2. Regum.

Cap. 19.
43 DEcẽ partibus maior ego ſum apud regem. p. 40. num. 15.
Cap. 22.
14 Tonabit de cœlo Dominus, & Excelſus dabit vocẽ ſuam, p. 80. n. 22.

3. Regum.

Cap. 10.
11 ATtulit ex Ophir ligna thyina. p. 259 nu. 25.
Cap. 19.
10 Zelo zelatus ſum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactũ Domini filij Iſrael. p. 71. n. 69.

Tobias.

Cap. 12.
15 EGo enim ſum Raphael angelus, vnus ex ſeptem, qui aſtamus ante Dominum. p. 14. n. 26.
7 Etenim Sacramentum regis abſcondere bonum eſt, p. 32. n. 112.

Iob.

Cap. 4.
12 POrrò ad me dictum eſt verbum abſconditum, & quaſi furtiuè ſuſcepit auris mea venas ſuſurri eius. p. 47. n. 36
Cap. 19.
3 En decies confunditis me, p. 41. n. 15.
Cap. 31.
31 Quis det de carnibus vt ſaturemur? p. 249. n. 21.
Cap. 34.
24 Conteret multos, & enumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis. p. 59. n. 25.
Cap. 38.
32 Nunquid producis luciferum in tempore ſuo? p. 50. n. 46.

Liba

Liber Pſalmorum.

Pſal. 2.

2 ASTiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum. &c. p. 10. n. 6.
9 Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos. p. 59. n. 44.
6 Ego autem conſtitutus ſum Rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius. pagin. 84. n. 35. p. 103. n. 11.

Pſal. 7.

10 Scrutans corda, & renes Deus. p. 46. nu. 33.

Pſal. 9.

5 Quoniam feciſti iudicium meum, & cauſam meam, p. 261. n. 37.
17 In operibus manuum ſuarum comprehenſus eſt peccator. p. 149. n. 36.

Pſal. 11.

4 Et linguã magniloquã, p. 190. n. 15. &, 16.

Pſal. 15.

7 Inſuper & vſque ad noctem increpuerunt me renes mei, p. 46. n. 33.

Pſal. 16.

2 De vultu tuo iudicium meũ prodeat, p. 261. n, 37. &. 38.

Pſal. 17.

13 Præ furore in conſpectu eius, &c. pag. 194. n. 28.
13 Et carbones ignis. p. 133. n. 11.

Pſal. 20.

9 Dextera tua inueniat omnes, qui te oderunt. p. 31. n. 106.

Pſal. 21.

10 Spes mea ab vberibus matris meæ. p. 58. n. 21.

Pſal. 30.

4 Propter nomen tuum deduces me, & enutries me. p. 37. n. 4.
20 Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abſcondiſti timentibus te, p. 43. n. 22.

Pſal. 33.

13 Diligit dies videre bonos. p. 256. n. 2.

Pſal. 34.

26 Qui magna loquuntur ſuper me. p. 190. nu. 16.
21 Et dilatauerunt ſuper me os ſuum. p. 190. n. 15. &. 16.

Pſal. 35.

8 Homines & iumenta ſaluabis Domine. p. 106. n. 21.

Pſal. 36.

36 Et nõ eſt inuẽtus loc⁹ eius, p. 179. n. 28.
9 Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ p. 245. n. 7.
9 Et torrente voluptatis tuæ potabis eos, p. 326. n. 3.

Pſal. 37.

17 Sup me magna locuti ſunt. p. 190. n. 15.

Pſal. 41.

3 Sitiuit anima mea ad Deũ. p. 308. n. 12.

Pſal. 43.

4 Sed dextera tua, & brachiũ tuum. p. 31. nu. 106.

Pſal. 45.

5 Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. p. 326. n. 1.

Pſal. 48.

12 Vocauerunt nomina ſua in terris ſuis, p. 61. n. 31.

Pſal. 49.

3 Ignis in conſpectu eius exardeſcet, p. 194. n. 28.

Pſal. 67.

18 Currus Dei decem millibus multiplex. p. 290. n. 40. &. 42.

Pſal. 68.

29 Deleantur de libro viuentium, & cum iuſtis non ſcribantur, p. 56. n. 12.

Pſal. 70.

5 Quoniã tu es patientia mea. p. 58. n. 21.

Pſal. 72.

17 Donec intrem in Sanctuarium Dei. p. 234. n. 20.
27 Perdidiſti omnes qui fornicantur abs te. p. 46. n. 30. & p. 217. n. 57.

Pſal. 74.

9 Quia calix in manu Domini vini meri plenus miſto. p. 217. n. 58. &. 67.
11 Et omnia cornua peccatorũ cõfringã, & exaltabũtur cornua iuſti. p. 95. n. 13.

Pſal. 77.

49 Immiſsiones per angelos malos. p. 126. n. 3. & ſequentibus.
67 Et repulit tabernaculum Ioſeph. p. 125. n. 16.

Pſal. 79.

14 Exterminauit eã aper. p. 145. n. 22.

Pſal. 80

4 Buccinate in Neomenia tuba in inſigni die ſollennitatis veſtræ. p. 24. n. 71.

Pſal. 88.

9 Potens es Domine, & veritas tua in circuitu tuo. p. 75. n. 9.

Pſal. 89.

2 A ſæculo & vſque in ſæculum tu es Deus, p. 55. n. 10.

Pſal. 100.

1 Miſericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine, p. 75. n. 9.

Pſal. 104.

8 Verbi quod mandauit in mille generationes. p. 280. n. 4. & p. 289. n. 38.

Pſal. 105.
5 Ad videndum in bonitate electorum tuorum.p.236.nu.2.
28 Et initiati ſunt Beelphegor, & comederunt ſacrificia mortuorum. pagin. 41.n.19.
Pſal. 117.
16 Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltauit me. pag. 31. nu.106.
Pſal. 109.
3 Tecum principium in die virtutis tuæ. p.90.n.54.
6 Conquaſſabit capita in terra multorū. p.49.nu. 43.
Pſal. 140.
2 Dirigatur oratio mea ſicut incenſum. p.96.nu.16.
Pſal. 149.
5 Exultabunt ſancti in gloria, &c. vſque ad finem.p.43.n.43.

Prouerbia.

Cap. 3.
18 Lignum vitæ eſt iis, qui apprehenderint eam.p.39 n.11.
Cap. 8.
27 Quando certa lege, & gyro vallabat abyſſos.p.140.n.6.
Cap. 11.
30 Fructus iuſti lignum vitæ. pag. 39. num.11.
Cap. 13.
12 Lignum vitę deſiderium veniens. pag. 39.n.11.
Cap. 15.
4 Lingua placabilis lignum vitæ. pag.39. num.11.
Cap. 18.
Qui mollis, & diſſolutus in opere ſuo fuerit, &c.p.53.n.2.
Cap. 23.
16 Et exultabunt renes mei.p.46.n.33.
23 Veritatem eme, & noli vendere ſapiētiam.p.69.n.64.

Eccleſiaſtes.

Cap. 1.
13 Hanc occupationem peſsimam dedit Deus filiis hominum.p.236. nu.2.
Cap. 5.
5 Neque dicas coram angelo: Non eſt prouidentia.p.81.nu.24.
Cap. 9.
7 Omni tempore ſint veſtimenta tua cādida.pag.54.nu.6.

Canticū Cāticorum.

Cap. 4.
2 Dentes tui ſicut greges tonſarum.p. 67.nu.53.

Liber Sapientiæ.

6 Quoniam renū illius teſtis eſt Deus, & cordis illius ſcrutator eſt verus.p.46.n.33.
Cap. 5.
17 Quoniam dextera ſua reget eos, & in brachio ſancto ſuo defendet illos. pag. 31.nu.105.

Iſaias.

Cap. 5.
14 Et deſcēdēt fortes ei⁹,&c.p.108.n.27.
Cap. 6.
3 Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus exercituum.pag.23.nu.61. & p.87.n.45.
2 Seraphim ſtabant ſuper illud: ſex alæ vni, & ſex alæ alteri, &c. pag. 87. nu.45.
Cap 9.
6 Pater futuri ſæculi.p.64.nu.42.
Cap. 11.
1 Et egredietur virga de radice Ieſſę.pag. 94.nu.10.
4 Et percutiet terram virga oris ſui. pag. 273.nu.26.
4 Et ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium.p.275.nu.33.
10 In die illa radix Ieſſæ, &c.p.94.n.11.
Cap. 13.
5 Vt diſperdat omnem terram. pag. 109. nu.28.
21 Sed requieſcent ibi beſtiæ, &c. p.251. nu.2.& ſequētibus.
Cap. 17.
12 Væ multitudo populorum, multorum, vt multitudo maris ſonantis, & tumultus turbarum ſicut ſonitus aquarum multarum, &c.p.31.num.103.
Cap. 22.
22 Et dabo clauem domus Dauid ſuper humeros eius. pag. 57 .n. 46. &c.17.

Cap. 30.

27 Ecce nomen Domini venit de longinquo.p.37.nu 4.&.5.

Cap. 34.

4 Et omnis malitia eorum defluet.p.117. nu.52.&.55.

14 Et occurrant dæmonia onocentauris. p.252.nu.3.& ſequentibus.

Cap. 40.

6 Omnis caro fœnum.p.133.n.12.

Cap. 51.

9 Conſurge,conſurge,induere fortitudinem brachium Domini. pag. 89. num.53.

Cap. 53.

1 Et ſicut radix de terra ſitienti. pag. 94. num.10.

Cap. 58.

1 Clama,neceſſes quaſi tuba exalta vocē tuam.p.24.nu.7.

Cap. 61.

7 In terra ſua duplicia poſsidebunt. pag. 114.nu.45.

Cap. 62.

2 Et vocabit tibi nomen nouum,quod os Domini nominauit.p.44.nu. 26.

Cap. 63.

3 Aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea.p.263.n.44.

Cap. 65.

17 Ecce enim ego creo cœlos nouos, & terram nouam.p.44 n.26.&. pag.302. nu.74.75.

Ieremias.

Cap. 2.

34 Et in alis tuis Inuentus eſt ſanguis animarum pauperum.p.263.nu.44.

Cap. 4.

3 Hæc enim dicit Dominus viro Iuda,& habitatori Ieruſalem.p.23.n.66.

Cap. 8.

16 Dan auditus eſt fremitus equorum. pag.124.nu.12.&.13.

Cap. 11.

20 Tu autem Domine Sabaoth, qui iudicas iuſtè,& probas renes,& corda.pag. 47.num.33.

Cap. 12.

2 Prope es tu ori eorum, & longe à renibus eorum.p.46.nu.33.

Cap. 20.

12 Et tu Domine exercituum probator iuſti, qui vides renes, & cor videam quæſo vltionē meam ex eis.p.47.n.33.

Cap. 46.

7 Quis eſt iſte,qui, quaſi fluuius aſcendit?p.298.nu.64.

Cap. 47.

2 Ecce aquæ aſcendent ab Aquilone.p. 298.nu.64.

Threni.

Cap. 1.

15 Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iuda.p.226.nu.88.

Ezeciel.

Cap. 1.

24 Et audiebam ſonum alarum, quaſi ſonū aquarū multarū.p.31.n.104.

10 Similitudo autem vultus eorum, facies hominis, & facies leonis à dextris ipſorum quatuor.p.84.n.34.

6 Et quatuor facies vni, & quatuor pennæ vni.p.58.n.35.&.36.

Cap. 3.

13 Et vocem alarū animalium. pag. 26. num.78.

Cap. 2.

9 Et vidi, & ecce manus miſſa eſt ad me, in qua erat inuolutus liber, &c. Scriptæque erant in eo lamentationes, & carmen,& væ.p.91.nu.1.ſeq.

Cap. 38.*&*.39.

Hæc duo capita tota fere explicātur. pag. 294.nu.53.& multis ſequentibus.

Daniel.

Cap. 2.

30 Sacramentum hoc reuelatum eſt.p. 32.nu 112.

35 Nulluſque locus inuentus eſt eis. pag. 179.nu.28.

41 De digitis ſtatuæ.p.174.n.12.&. pag. 175.nu.13.

Cap. 7.

3 Et quatuor beſtiæ grandes aſcēdebant de mari.p.186.nu.3.

7 Et habebat cornua decem.p.174.n.11.

8 Et os loquens ingentia.p.189.n.15.&.16.

Cap. 8.

25 Vſque ad tempus,& tempora, & dimidium temporis.p.182.n.37.

24 Vniuerſa vaſtabit, & proſperabitur,& faciet.p.19[illegible].n.16.

26 Tu ergo viſionem ſigna, quia poſt multos dieserit. p. 51. nu. 8.

Cap. 10.

16 Et ecce quaſi ſimilitudo filij hominis tetigit labia mea. p. 27. nu. 83.

Cap. 12.

1 In tempore autem illo conſurget Michael princeps magnus. p. 179. n. 27.

1 Et in tẽpore illo ſaluabitur populus tu' omnis, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro. p. 55. nu. 9.

4 Claude ſermones, & ſigna librum vſq; ad tempus ſtatutum. p. 11. n. 8.

7 In tempus, & tempora, & dimidium temporis. pag. 182. nu. 37. &. ſeq.

10 Porrò docti intelligent. pag. 301. nu. 73.

12 Beatus qui expectat, & peruenit vſque ad dies mille trecentos, &c. p. 301. nu. 70. &. p. 302. nu. 73.

Hoſeas.

Cap. 1.

11 ET aſcendent de terra. p. 193. n. 25.

Cap. 5.

8 Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama. p. 24. n. 70.

Cap. 8.

1 In gutture tuo ſit tuba. p. 24. n. 70.

Cap. 12.

12 Et ſeruiuit Iſrael in vxore, & in vxore ſeruauit. p. 23. n. 64. & . p. 221. n. 71.

Cap. 14.

6 Germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani. p. 94. n. 10.

Ionas.

Cap. 1.

2 AScendit malicia eius coram me. p. 255. nu. 16.

Micheas.

Cap. 3.

11 Principes eius in muneribus iudicabãt. p. 23. nu. 64.

Cap. 6.

5 Popule meus memento quæſo quid cogitauerit Balac rex Moab, & quid reſponderit ei Balaam filius Beor. pag. 42. num. 19.

Cap. 7.

9 Donec cauſam meam iudicet, & faciat iudicium meũ. pag. 261. n. 37.

14 Paſce populum tuum in virga tua. p. 50. nu. 44.

Zacharias.

Cap. 3.

7 ET dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hic aſsiſtunt. p. 15. n. 27.

9 Super lapidem vnum ſeptẽ oculi ſunt. p. 95. nu. 14.

Cap. 4.

10 Septem iſti: oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram. p. 14. nu. 25. fol. 95. nu. 14.

Cap. 6.

5 Iſti ſunt quatuor venti cœli, qui egrediuntur vt ſtent. p. 15. num. 27. p. 17. num. 40.

Cap. 10.

3 Et poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ. p. 102. nu. 9.

Cap. 12.

10 Et aſpicient ad me, quem confixerunt. p. 21. nu. 57.

Cap. 14.

18 Quod & ſi familia AEgypti non aſcẽderit. p. 167. nu. 25.

Malachias.

Cap. 2.

7 QVia angelus Domini exercituum eſt. p. 34. n. 119.

Matthæus.

Cap. 2.

6 QVi regat populum meum Iſrael. p. 5 . nu. 45.

Cap. 5.

2 Et aperiẽs os ſuum docebat eos. p. 190. num. 17.

Cap. 6.

2 Cum facis eleemoſynam, noli tuba canere ante te. p. 24. n. 70.

16 Exterminant enim facies ſuas. p. 145. nu. 22.

Cap. 9.

23 Cum vidiſſet tibicines, & turbam tumultuantem. p. 262. nu. 40.

Cap. 11.

25 Reſpondens Ieſus dixit: Cõfiteor, &c. p. 126. nu. 20.

Cap. 13.

9 Qui habet aures audiendi, audiat. p. 39. nu.

nu. 10.
30 Et in tempore meſsis dicam meſſoribus: Colligite primum zizania, &c. p. 225. nu. 86. &. 87.
30 Triticum autem cõgregate in horreũ meum. p. 226. nu. 88.
39 Meſsis verò conſummatio ſæculi eſt. p. 223. nu. 78.
Cap. 19.
28 In regeneratione, cum ſederit filius hominis, &c. p. 16. n. 37.
Cap. 20
22 Poteſtis bibere calicem, &c. De calice, & de vino, quod in eo propinatur, vide. p. 217. nu. 58. & multis ſequentibus.
Cap. 22.
7 Et miſsis exercitibus ſuis perdidit homicidas illos p. 17. n. 39.
11 Et vidit ibi hominem non veſtitum veſte nuptiali. pag. 176. num. 18. &. pag. 247. nu. 16.
Cap. 23.
10 Nec vocemini magiſtri, quia magiſter veſter vnus eſt Chriſtus. p. 16. n. 35.
Cap. 24.
7 Et erunt peſtilentiæ, & fames, & terræmotus per loca. pag. 106. num. 20. p. 116. nu. 51.
29 Statim autem poſt tribulationem dierum illorum ſol obſcurabitur. p. 116. num. 52. & pag. 332. initio columnæ ſecundæ.
29 Et ſtellæ cadent de cœlo. pag. 117. nu. 52. &. 53.
30 Et tunc plangent omnes tribus terræ. p. 21. nu. 58.
30 Et videbunt filiu hominis. p. 21. n. 57.
30 Venientem in nubibus cœli. pag. 20. nu. 52. &. 53.
Cap. 25.
34 A conſtitutione mundi. pag. 55. num. 10. &. pag. 191. nu. 21.
41 Qui paratus eſt Diabolo. pag. 280. num. 6.
Cap. 26.
52 Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. p. 192. nu. 22.

Marcus.

Cap. 16.
7 DIcite diſcipulis eius, & Petro. p. 23. nu. 66. & . p. 287. n. 30.

Lucas.

Cap. 4.
17 ET vt reuoluit librum. p. 92. nu. 5.
20 Et cum plicuiſſet librum. pag. 92. num 5.
22 Et omnes teſtimonium illi dabant. pag. 11. nu. 9.
Cap. 8.
31 Vt in abyſſum irent. p. 140. nu. 6.
Cap. 17.
37 Illuc congregabuntur & aquilæ. pag. 136. nu. 23.
Cap. 21.
36 In omnes, qui ſedet ſuper faciẽ omnis terræ. pag. 206. nu. 2[illegible].

Iohannes.

Cap. 1.
12 DEdit eis poteſtatem filios Dei fieri. p. 44. nu. 25.
12 Ijs qui credunt in nomine eius. pag. 37. nu. 4.
14 Gloriam quaſi vnigeniti à patre, plenũ gratiæ & veritatis. p. 191. nu. 19.
Cap. 3.
20 Vt non arguantur opera eius. pag. 70. nu. 67.
Cap. 4.
34 Vt perficiam opus eius. p. 49. n. 42.
Cap. 5.
22 Neque enim pater iudicat quemquã. p. 13. nu. 22.
43 Si alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. p. 123. nu. 11.
Cap. 6.
29 Hoc eſt opus Dei, vt credatis in eum, quem miſit ille. p. 49. nu. 42.
Cap. 7.
16 Mea doctrina non eſt mea. pag. 10. nu. 3.
37 Si quis ſitit, veniat ad me. p. 308. n. 11.
Cap. 9.
4 Me oportet operari opera eius, qui miſit me. p. 49. nu. 42.
Cap. 14.
10 Verba, quę ego loquor vobis, à me ipſo non loquor. p. 1[illegible]. nu. 3.

Acta Apoſtolorum.

Cap. 1.
15 ERat autem turba hominum ſimul ferè centum viginti. p. 54. n. 5.

Ep.ad Romanos.

Cap. 1.

8 PRimùm quidem gratias ago Deo meo.p.122.n.6.

Cap. 8.

18 Non ſunt condignæ paſsiones huius temporis.&c.p.308.n.11.&.12.

Cap. 11.

26 Et ſic omnis Iſrael ſaluus fieret. pag. 125.nu.17.

1.Ad Corinthios.

Cap. 3.

3 CVm enim ſint inter vos zelus,& cõtentio.p.19.n.48.&.49.

Cap. 11.

10 Ideo debet mulier velamen habere ſupra caput ſuum propter angelos. p. 34. nu.119.

Cap. 12.

30 AEmulamini autem chariſmata meliora.p.71.nu. 68.

Cap. 13.

4 Caritas non æmulatur.p.71.n.69.

Cap. 14.

1 AEmulamini ſpiritualia. pag. 71. nu.68.

16 Quomodo dicet, Amen, ſuper tuam benedictionem?p.22.n.60.

Cap. 16.

9 Oſtium enim mihi apertum eſt magnum.p.58.nu.19.

2.Ad Corin.

Cap. 1.

19 NOn fuit Eſt,& Non, ſed eſt in illo Fuit.p.63.n.38.

Cap. 2.

12 Et oſtium mihi apertum eſſet. pag. 58.nu.19.

Cap. 3.

7 Quod ſi miniſtratio mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria. pag. 251.nu.1.

Cap. 4.

4 In quibus Deus huius ſæculi excæcauit mentes infidelium.p.191.n.20.

Cap. 5.

17 Si qua ergo in Chriſto noua creatura. pag.64.nu.41.

Ad Galatas.

Cap. 3.

19 Ordinata per angelos in manu mediatoris.p.191.n.20.

Cap. 4.

17 AEmulantur vos non bene,ſed excludere vos volunt, vt illos æmulemini. p.71.nu.68.

Cap. 6.

15 Sed noua creatura.p.64.nu.41.

Ad Epheſios.

Cap. 5.

32 SAcramẽtum hoc magnum eſt, &c. p.33.n.113.&.p.245.n.8.&.9.

2.Theſſalo.

Cap. 2.

3 NIſi venerit diſceſsio primùm. pag. 175.nu.14.

7 Tãtùm vt qui teneat nunc, teneat, &c. pag.248.nu.16.

8 Et tunc reuelabitur ille iniquus, &c. p. 191.nu.21.

8 Quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui.p.275.n.33.

Ad Titum.

Cap. 1.

9 ET eos,qui contradicunt,arguere.p. 70.n.67.

Ad Hebręos.

Cap. 11.

1 ARgumentum non apparentium.p. 70.nu.67.

Epiſtola Iacobi.

Cap. 1.

18 VT ſimus initium aliquod creaturæ eius.p.64.nu.41.

Cap. 2.

2 In veſte candida.p.70.nu.64.

1.Epiſtola Petri.

Cap. 2.

9 VOs autem genus electum,regale ſacerdotium.p.18.n.44.&.45.

Cap.

Cap. 5.

18 Salutat vos Eccleſia, quæ eſt in Babylone. p.208.num.27.&.28.

2. Epiſt. Petri.

Cap. 3.

7 COEli autem qui nunc ſunt, & terra, eodē verbo repoſiti ſunt, igni reſeruati. p.302.n.74.75.

1. Epiſt. Iohannis.

Cap. 1.

1 QVod fuit ab initio. pag.55. numero.10.

Cap. 2.

16 Et Superbia vitæ. p.41.nu.16.
18 Nouiſsima hora eſt. p.10.n.5.

INDEX RERVM, ET VERBORVM, IN QVO QVÆ AD Scripturæ intelligentiam pertinent, hac nota † indicantur. Et prior numerus paginam indicat, poſterior, numerum.

A.

† ABſinthiū cur magnum ſupplicīi ſignificet. p. 134. nu.15.
† Abyſſus qd in Scriptura ſignificet. p.140. n.6.&.7.
† AEmulari, ſiue ζηλοῦν quid ſit. p.70. numero.68.
AEtates mundi ſeptem. p.246.nu.12.
† AEternitas ſolet ſignificari cū dicitur A Conſtitutione mundi. p.55.nu.10.
Agnus cur nominetur ſemper in apertione libri, & ſigillorum. p.100.nu.1.
Agnus cur ſtare dicatur. p.200.nu.1.
Quomodo eum ſequantur virgines. pag. 203.nu.12. & ſequentibus.
Alæ aquilæ cur mulieri dentur. p.181.nu. 34.&.35.
Alæ animalium cur ſenæ ſint in Apocalypſi, quaternæ verò in Ezeciele. p.87.n. 45.&.46.
Alba veſtis lætitiam ſignificat. p.54.nu.6.
† Alleluia quid ſit. p.265.nu.1.&.2.
† Alpha quid ſignificet. p.22.n.61.
Altare ſub quo erant animæ interfectorū quid ſit. p.111.nu.33.
Altaria cur cum reliquijs conſecrentur. pag.111.n.33. & ſequentib.
Altare thymiamatis, ſiue incēſi. pag.131. nu.6.
Altare aureum in cœlo quodnam ſit. pag. 146.nu.25.
Altare thymiamatis, & holocauſti in cœlo quid ſignificent. p.212.n.81.
† Amen quid ſit. p.21.nu.59.
† Ἄμωμος, id eſt, irreprehenſibilis, aut immaculatus, quomodo in Scriptura accipiatur. p.205.n.18.&.19.
† Amplius, quomodo in Scriptura accipiatur. p.61.n.30.
Andreas Apoſtolus Sapphiro cōparatur. p.318.nu.44.&.45.
Animæ ſanctorum vident nūc eſſentiam diuinam. p.115. nu.30. & ſequentibus. & quid de hoc ſenſerit Bernardus. pa. 115. n.46.
Animæ veſtes virtutes ſunt. p.239. n.12.
Animalium mundorum, & immundorū, diſtinctio fuit ante legem. p.254.nu.11. &.12.
Animalia cur requiem nō habeant. p.88. nu.48.
Animalia quatuor ſignificant Euangeliſtas, & cur, quo ordine numerāda ſint. p 82.n.28. & multis ſequentibus.
Angeli magni ſeptem aſsiſtunt in conſpectu throni Dei, p.14.n.24.
Angeli ſeptem Eccleſiarum epiſcopi illarum ſunt. p.33.nu.117.
Angeli, per quos Deus homines punit, verùm boni ſint, animali. p.121. n.4.
† Angelus Domini in Scriptura angelus ſanctus intelligitur. p.121. n.5.
† Angeli nomen ſine addito rariſsimè in Scri-

Scriptura tribuitur dæmonibus. p. 121. num.6.
† Angelus ſine addito nunquam in Scriptura Chriſtus dicitur. p.279.n 1.
Angeli tam boni, quam mali, nomina habent à miniſterijs, quę in nos excercēt. pag.145.num.44.
Angeli mali ligati. p.147.n.28.
Angelus fortis, an ſit Gabriel. p. 95. nu.7.
Angeli oculi, & cornua Chriſti. pag. 95. num.13.
Angeli Chriſti iuſtitiam exequūtur. p.95. num.14.
Angelus habens Euangelium æternum quis ſit, & an tunc angeli prædicabunt hominibus. p.206.n.21.
Angelus poteſtatem habens ſuper ignem quis ſit. p.224.n. 81.
Angeli alij ad martyriū, alij ad alias virtutes incitant, ſicut dæmones, alij ad alia vitia. p.224.num.82.
Angeli creaturis inferioribus præpoſiti ſunt. pag.225.nu.84. & p. 237. n.4.
Angeli boni quomodo tormentis præponi dicantur. p.225.nu.85.
Angelus cur noluerit à Iohanne adorari. p.270.num.17. &.18.
Angeli cur ſint in portis Ieruſalem. p.303 num.22.
Angeli Michaelis qui dicantur. pag. 179. num.26.
Antichriſtus erit de tribu Dan. p.124.nu. 12. & ſequentibus. & p.175.nu.13.
Antichriſtus tres annos cum dimidio regnabit. p.161.nu.5.
Cur dicatur Beſtia. p. 165.n.19. & p.186. num. 1.
Eius tempore decem reges erunt, quos ille ſibi ſubijciet. p.174.n.11. & ſequent.
Plurimos ſanctorum ſuperabit. pag.176. num.16.
Cur de mari aſcēdere dicatur. p. 186.n.2. & ſequentibus.
Cum ſit membrum Diaboli, caput etiam dicitur. p. 187.nu.5.
Cur dicatur ſimilis pardo. p.187.n.7.
Antichriſti proprietates deſcribuntur. p. 187.num.7. & ſequentibus.
Antichriſti miracula fallacia. p. 195.n.31.
Antriduo poſt mortem reſurrecturus ſit. p.188.nu.8. &.9.
Portabit inſigne draconis, & cur homines eum adoraturi dicātur adorare draconem. p.189.n.13.
Quibus rebus homines in ſui admirationem, & adorationem rapiet. pag. 189. num. 14.
Eius mors. p.275.nu.34. & ſequentibus.
Antichriſtus habebit inſignem quēdam præcurſorem. p.192.n.23.
Antichriſti character quiſnam erit. p.196. num.33. & ſequentibus.
Antichriſti nomen, quibus numeris conſtet. p.197.n.38. & ſequentibus.
† Anticipare narrationem rerum frequēs eſt in Scriptura. p.156.n.19. &.21.
Antipas martyr illuſtris. p.41.nu.18.
† Aperire os pro Incipere loqui. pa.190. num. 17.
Apocalypſis explanatio quantas Eccleſiæ vtilitates afferat. p.1. &.2.
Apocalypſim à Iohanne Apoſtolo traditam cur negent hæretici. p.3.n.1. &.2.
In eam argumenta. p.5.num.7. ſoluuntur num.8.
Apocalypſis quo tempore ſcripta fuerit, p.6.cap.2.n.1.
Apocalypſis vniuerſæ argumentum. p.6. cap.3.
Eius obſcuritas, & vtilitas, p.7.n.1. &.2.
Eius enarratores qui extant, p.7.cap.5.
Apocalypſis quid ſignificet. p.9.n.1.
Apocalypſis in quot partes diuidatur. p. 157.n.22.
Apocalypſis prophetia quid habeat pertinens ad ſigilla, & quid ad librum, p.155 num.17.
Apoſtoli ſignificati in equo albo. p.102. num.7.
Apoſtoli cur ſemper dicantur duodecim p.172.n.7.
Apoſtoli ſunt duodecim ſtellæ, quibus coronata eſt Eccleſia, p.172.n.6.
Apoſtolos duodecim tātum cur commemoret Iohannes. p.311.n.21.
Apoſtoli cur dicantur fundamenta muri Ieruſalem. p.312.n.25.
Apoſtoli duodecim gemmis ſignificati. p.318.n.43. & multis ſequentibus.
Apoſtoli, & Sancti quomodo iudicaturi, p.255 n.17.
Apoſtolorum ſedes in iudicio. p.78.n.18.
Apoſtoli ſinguli omnium virtutibus ornati. p.316.n.38.
Apoſtolorum ordo in numerando vnde ſumendus, p.316.n.38.
† Aqua quid ſignificet in Scriptura. p.183. n.40. & p.248.n.20.

Aqui-

Aquilæ proprietates, & natura p.136.nu. 21.&.p.137.n.25.
Aquilæ amor in pullos ſuos,p.237.n.25.
Aquila ſymbolum prædicatorum, & iuſtorum,p.136.nu.22.& ſequentibus.
Aquilæ volatus velox, & validus, p. 181. num.34.
Aquilæ alæ dantur mulieri,non columbę, p.181.n.34.&.35.
Arcus Euangelicam prædicationem ſignificat,p.103.n.10.
† Arguere quid ſit.p.70.n.67.
† Armageddon quis locus ſit, & vbi, p. 240.n.13.
† Articulus apud Græcos additur vt res determinata, & certa ſignificetur, p.193. nu.26.&.27.
† Aſcendere de terra quid ſit, p. 193.numero.25.
† Aues immundæ quæ.p.253.nu.10.& ſequentibus.
† Aues immundæ an fuerint ante legem. p.254.n.11.
† Aurichalcū quid ſit,'&an rectè dicatur, p.29.n.97.
† Auri pretium vnde,p.315.n.36.

B.

BAbylonis magnitudo. pagin: 314. numero.32.
Babylon quid ſignificet in tota Apocalypſi,p.207.n.25.p.241.n.15.
Babylon figuratè dicitur Roma,p.208.numero.27.&.28.
Non eſt Roma Chriſtiana, ſed Gentilis, p.212.n.39.
Nec eſt Eccleſia Romana,vt hęretici mētiuntur,p.210.n.34.& ſequentibus.
Babylon iterum potentiſsima fiet, p.215. n.50.& ſequentibus.
Eius excidium, p. 215.num.53. &. 54. & p.251.numero.2.& ſequentibus,p.249. n.20.& ſeq.
Balaam quod conſilium dederit Balac regi Moab, & quantum Hebræis nocuerit.p.42.n.19.
Balaam occiſus ab Hebræis.p.43.n.21.
Bartholomęus Apoſtolus Sardio lapide ſignificatus,p.319.n.48.
Beatitudo in cuſtodia mandatorum latet, p.232.n.10.&.11.
Beati quibus bonis fruantur in cœlo,pag. 128.nu.25.& ſeq.
Beati an videāt eſſentiam Dei ante diem iudicij,p.110.n.30.& ſeq.
† Beſtia propriè ſignificat noxiam belluā, p.186.n.1.
Beſtiarij qui dicti ſunt,p.186.n.1.
Beſtia,'quæ manſuetior videbatur, magis nocebit, & plurimos ad adorationem Antichriſti adducet,p.194.n.28.
Beſtia coccinea plena nominibus ſuperbiæ eſt regnum Diaboli,aut Diabolus regnat,p.244.n.4.
Beſtia Antichriſtus,p.274.n.32.
† Blaſphemare quid ſit,p.190.n.16.
† Bonitas, & bonum pro iucunditate, p. 236.n.2.
Botrus impios ſignificat,p.226.n. 87.
Breuitas vitæ huius cum æternitati comparatur,p.10.n.5.
† Byſſus quid,p.267.n.10.p.257.num. 24.
Byſsinum dicuntur opera iuſtè, & ſanctè facta,p.267.n.10.

C

CAdente vno alius à Deo erigitur,p.59 numero.25.
† Calamus menſura ſex cubitorum, & palmi,p.159.n.2.p.312.n.26.
† Calcare torcular,aut vuas quid ſit,p.226 nu.88.
Calculi candidi, & nigri quo in vſu apud antiquos fuerint.p.43.n.23.
Calidi qui ſint,p.64.n.55.
† Calix quid ſit in Scriptura.p. 217. n.58.
Candelabrum tolli de loco ſuo quid ſit. p.38.n.6.
Canes qui vocentur,p.330.n.14.
Canticum quod ſoli virgines canunt, quod ſit,p.202.n.8.& ſeq.
Capilli candidi Chriſti quid ſignificent. p.26.n.79.
† Caput pro initio.p.172.n.7.
Capita ſeptem quæ ſint.p.188.n.10.
† Carnes alicuius manducare quid ſit. p. 249.n.21.
Caſtigat Deus quos amat.p.70.n.66.
† Chalcolibanus quid ſit,p.28.n.91.& ſequentibus.
† Character quid ſit,p.196.n.33.
Character Antichriſti quid ſit,& vbi imprimendus pag.196.numero.34.& ſequentibus.
Chriſtus teſtis fidelis,p.16.n.32.
Chriſtus primogenitus mortuorum.pagin.16.

gin.16.n.36.
Chriſtus primus, & nouiſsimus, p.32.numero.110.
Chriſtus habet claues mortis, & inferni, p.32.n.111.
Chriſtus ſtella matutina.p.50.numer.46. &.47.
Chriſtus principium creaturæ Dei, p.64. num.41.
Chriſti miſericordia cum ſeueritate coniuncta.p.95.n.13.
Chriſtus iudex viuorum, & mortuorum, p.95.n.14.
Chriſto quando data eſt corona.p.103.numero.11.
Chriſtus ſemper vicit ab initio prædicationis.p.103.n.11.
Chriſti caritas ſignificata in igne altaris, p.132.n.9.
Chriſtus rex ſæculorum, pagin.231.nu.5. &.6.
Chriſtus cur habeat ſcriptum in femore Rex regum.p.273.nu.29.
Chriſtus princeps regum terræ. p.17.numero.38.&.40.
Chriſtus tempore Antichriſti pugnabit pro electis aduerſus impios.p.271.numero.20.
Chriſtus cur dicatur leo de tribu Iuda. p.94.n.9.
Chriſti nomen nouum quod ſit, & quæ vetera.p.63.n.38.
Chriſti pedes cur Orichalco ſimiles. p.30 nu.100.
Per Chriſtum iudicat tota Trinitas. p.13. nu.20.
† Chœnix qualis menſura ſit.p.105.n.19.
κεράννυσθαι, id eſt miſcere, quid ſit, p.218, num.60. & ſequentibus.&.219.n.63.
Cinnamomum quæ arbor ſit, pag.259, numero.29.
Ciuitas dilecta Eccleſia, p.298.nume. 64. &.65.
Ciuitas ſancta Ieruſalē deſcendens à Deo quæ ſit, & quæ de ea dicantur.p.61.numero.32.& ſequentibus.pagin.306.numero.4.& ſequentibus.
Clamor animæ eſt deſiderium.pagin.113 num.40.
† Clauis Dauid quænam ſit.p.57.n.16.
Coadiutores Dei quod præmium habeāt, p.60.n.28.
† Coccinea veſtis quid ſit, p.244, n.4.
Cœli noui qui ſint, p.302.n.74.
Cœlū & terra exultare iubentur propter ruinam Babylonis.p.261.n.37.
Cohors prima in legione quæ dicatur. p. 118.n.56.
Color ſanguineus mortem indicat. p.117. num.52.
Columnæ in templo Dei quinam fiant. p.60.n.27.
Commercium malorum fugiendum. pagin.255.n.15.
† In conſpectu alicuius eſſe quid ſit.p. 15. num.26.
† In conſpectu alicuius ire quid ſit. p.194. nu.28.
† Conſtantinus Imperator notam nominis Chriſti portabat in labaro. p.197. num.35.
† Cor & renes quid ſint, p.46.n.33.
† Cornua vires & potentiam ſignificant. p.193.n.25.
Cornibus potobant veteres.p.218.n.60.
† Corona vitæ quid ſit, p.41.n.13.
Coronas aureas cur habeant vigintiquatuor ſeniores.p.80.n.22.
Coronas mittere ante thronum quid ſit. p.89.n.52.
† Creatura Dei quid ſit, p.64.n.41.

D

DAEmones. Vide Angeli.
Dæmones in ruinoſis, & deſertis locis morantur, & apparent.p.252.nu.3. Cur his locis gaudeant.p.253.n.7.& ſeq.
Damnati an laudabunt Deum.pag.98.numero.21.
Dan tribus cur nō annumeretur reliquis, quæ ſaluæ fient.p.124.n.12.
Dan vrbs.p.124.n.13.
† Decem pro multis.p.40.n.15.
Decem reges in toto orbe dominaturi cum veniet Antichriſtus. p.174. n. 11. & ſequen.p.188.n.10.
† Deleri de libro vitæ qui dicantur. p. 56. nu.11.
Dei natura cur iaſpidi ſimilis dicatur. p. 74.n.5.
Deus cur dicatur viuus.p.122.n.8.
Dei vindicta lento gradu procedit. p. 133. numero.11.
Dei affectus erga ſuas creaturas comparatur affectui aquilarum in pullos ſuos.p. 137.n.25.
Deus cur ſæpe in nube candida appareat. p.223.n.77.

Dei natura incomprehenſibilis. pag.234. num.18.
Dei iudicia in improbos nec beati penetrare poſſunt donec finiantur plagæ, p. 234.n.19.
Dei verba ſagittæ dicuntur.p.103. n.10.
† Deſcendere in mare & aſcendere de mari cur dicatur.p.186.n.2.
Deſerta loca habitant dæmones. p. 252. num.3.
Deſideria animæ ſunt verba clamantia. p.113.n.40.
Diabolus cur ſtateram habeat in manu. p.105.n.17.
Cur dicatur apparere in cœlo, & cur vocetur draco magnus, & rufus.p.173. num.10.
† Diabolus quid ſignificet. pagin. 179. numero.29.
Diabolus omni tempore nos acccuſat.p. 180.n.32.
Diabolus à Chriſto victus, & eiectus regno ſuo.p.246.n.9.
Iterum redibit eius regnum tempore Antichriſti.p.246.n.10.
Diabolus in ſingulis mundi ætatibus iuſtos affligit per principes ſæculi. p.246 n.12.& ſequen.
Diaboli regnum quale ſit,pag.246.n.9.& ſequentibus. p. 174. numero. 11. & ſequentibus late.
† Diabolus dicitur princeps Dæmonum. p.280.n.6.
Diabolus quo tempore ligatus ſit.p.282. num.10.
Diabolus quando ſoluendus. pagin. 282. num.11.
Diabolus cur draco magnus dicatur.p.173 num.10.
† Diē, ac nocte perpetuitatem, & æternitatem ſignificat in Scriptura. p.127. n.13.
Diræ volucres quæ dicantur. pagin. 254. num.12.
Dolus, & mendacium magnis ſceleribus adiungi ſolent in Scriptura. pag. 264. num.6.
Dominici diei celebritas, & ſanctitas, etiam tempore Apoſtolorum.pag.24. num.68.
Draco crudelitatem ſignificat.pagin.193. num.27.
Duodecim ordines rationalis creaturæ quomodo duodecim tribubus exprimantur.pag.79.n.20.
Duodenario numero vniuerſitas ſignificatur.p.78.n.20.

E.

† EBrietas copiam magnam ſignificat. p.245.n.7.
Eccleſia cur dicatur amicta ſole, cum multos habeat peccatis obſcuratos. p. 172.n.4.&.5.
Eccleſia fortes filios habebit tempore Antichriſti.p.176.n.18.
Electi ante Romæ vaſtitatem monebuntur vt ex ea exeant,pagin. 255. numero.14 &.15.
Quomodo de illa vindictam ſument.p. 255.n.17.
Iudicabunt nationes.ibidem.&.p.49.numero.43.&.44.
Elias, & Henoch, viui reſeruantur in tempus Antichriſti. pagin. 161. n. 9.&. ſequentibus.
Qualis ſit nunc eorum vita in paradiſo. p,163.n.13.
Tempus prophetiæ eorum.p.163.n.14.
Eorum poteſtas. pagina. 165. num.18.
Eorum mors, pagin. 165. numero. 20.
Reſurrectio eorum.pagin. 167.numero.27.
Elias,& Henoch duo teſtes Chriſti in nouiſsimis temporibus. p. 161. num. 6. & ſequentibus.
Epheſus vrbs Ioniæ.p.25.n.73.
Ephraim, & Manaſſes cur numerentur inter capita tribuum.p.125.n.15.
Epiſcopi ſeptem Eccleſiarum angeli dicuntur.p.33.n.117.
Epiſcopi oculi Chriſti ſunt.pagin. 95.numero.13.
Epiſcopi in dextera Chriſti ſunt.p.31.numero.105.
Angeli dicuntur.p.33.numer. 117. & ſequentibus.
Epiſcopi boni coronam vitæ accipient. p.41.n.15.&.16.
Mali de dignitate amouentur. pagin.37. num.18.
Equus albus ſignificat Apoſtolos.pa.102. num.7.
Equus rufus ſignificat perſecutores Eccleſiæ,p.104.n.13.&.p.109.n.28.
Equi Dei qui dicantur. pagin. 102.numero.9.

Equus

Equus niger ſunt hæretici,p.105.n.16.
Equus pallidus Traianus, & eius crudelitatis miniſtri.p.108.n.26,
Cur hunc equum potiùs quam alios, ſequatur infernus.p.108.n.27.
Equus albus victoriam ſignificat. p.271. num.21.
†Et pro præſertim.p.23.n.65.
†Et a ſiunctum futuro ponitur pro Vt.p. 161.n.6.
Ethnici vnde Faunos, & Satyros,& Nymphas coluerint.p.252.n.6.
Etymologia ex aliena lingua non petenda.p.145.n.23.
Euangelium cur dicatur æternum .p.206. nu.20.
Euangelij prædicatio ſemper victura eſt aduerſarios.p.103.n.11.p.104.n.15.
Euangeliſtæ quatuor quomodo à Iohanne videantur in cœlo.p.86.n.40.
Cur r.. .. numerentur inter viginti quatuor ſeniores.p.86.n.40.
Euan..ſtarum libri vbique. S. Trinitatem prædicant,p.88.n.48.
Euangeliſtarum vnus cur phialas plenas iræ Dei angelis dederit, & quis fuerit. p.232.n.16.
† Exterminare quid ſit.p.145.n.22.

F.

† FAcere abſolutè ſumptum quid ſit.p. 199.n.16.
Falx in dextera Chriſti quid ſignificet.p. 223.n.78.
Fauni,Satyri,Nymphę quid ſint,& an dæmones ſub his figuris appareant.p.252. n.4.& ſequentibus.
†Femur generis propagationem indicat. p.273.n.28.
†Fenum pro herba.p.133 n.18.
† Ferreum in malam partem accipitur.pagin.49.n.44.
Fidem ſine operibus habens pauper eſt. p.69.n.61,
†Filius hominis quando hominem,quando Chriſtum propriè ſignificet. p.27. num.81.
Filius quem peperit mulier, non eſt Chriſtus.p.177.n.20.
Filius Dei dupliciter dicitur.p.44.n.25.
Flumen impetum,ac violentiam ſignificat.p.183.n.41,
Folia ligni vitæ verba vitæ ſunt. pag.328. numero.7.
Fontes aquarum Diuinam ſapientiam, & bonitatem, maximè indicant.p.207 numero.21.
†Fornicatio omnē receſſum animæ à Deo ſignificat, maximè tamen idololatriam. p.217.n.57.
Frigidi qui dicantur.p.66.n.48.
Fulgura terrorem indicant,p.80.n.27.
Fumus an verè ſit apud inferos.p.221.numero.69.
Fumus cur Dei præſentiam ſequi ſoleat, p.234.n.18.
†Futura verbis præſentis temporis indicat Scriptura.p.196.n.32.p.205.n.19.

G.

GAleæ coronæ vocantur. pagin.143. numero.15.
†Genus nominum mutat interdum vulgata Tranſlatio.p.164.n.16.
†Gladius vtraque parte acutus dicitur ſententia Chriſti in peccatores.pag.31.numero.16.p.192.n.22.
† Gladio acuto mortis ſententia ſignificatur.7.273.n.26.
† Gloria quid ſit.p.88.n.50.p.251.n.1.
† Glorificare ſe quid ſit.p.256.n.18.
Gog,& Magog quæ nationes ſint, p.294. n.53.& multis ſequen.
Venient in auxilium Antichriſti,& à Deo occidentur.p.299.n.69.&.70.
Gog terra quæ.p.297.n.61.
Græci quomodo numerent.p.198.n.40.
Grandinis plaga maxima futura. p.242.numero.15.
Gratiam pax animi,& tranquillitas conſequitur.p.13.n.17.
Gratitudo eò maior eſſe debet, quò maiora ſunt beneficia.p.95.n.15.

H.

HAbitare in terra,& habitatores terræ qui dicantur.p.194.n.28.
Hæretici ſuperba nomina imponunt ſuis deliramentis.p.47.n.36.
Henoch. Vide Elias.
Hieronymi loci duo conciliantur.p.225, num.85.
Homiliæ in Apocalypſin in nono tomo operum Auguſtini, non eius ſunt, ſed Tyconij Donatiſtæ.p.7.n.8.

† Honor quid ſit.p.88. nu.50.
† Hora pro breui tempore ſumitur.p.59. num.23.
† Hyperbaton frequens in ſacris literis.p. 191.n.19 &.20.

I.

IAcobus maior Chalcedonio lapidi cõparatur.p.318.n.46.
Iacobus minor topazio comparatur.pag. 320.num.51.
Iacobi minoris fides magna.Ibidem.
Iacob filij quo ordine nati ſecundum carnem,& ſecundum ſpiritum. p.123. nu. 11.&.12.
Iaſpidis quæ natura ſit, & qui color. pag. 73.num.3.
Iaſpis quid ſignificet. p.74.num.5.
Iaſpis cryſtallizans refert claritatem Dei. p.110.num.18.
Idolorum ſimulacra ſudare, & loqui viſa. p.196.num.34.
Idolothyta gentiles comedebant. pa.42. num.14.
Idolotytis an veſci liceat Chriſtianis. pa. 48.num.39.
Ieruſalem vmbilicus terræ. p.299.nu.66. &.67.
Ieruſalem noua cur dicatur. pag. 62. numero.32.
Ieruſalem deſcendens de cœlo beatorum domicilium ſignificat, non ipſos beatos.p.62.n.33.
Ieruſalem terræ motu ſcindetur in tres partes.p.241.n.14.
Ieruſalem longitudo, & latitudo quid ſignificet.p.313.nu.28.
Iezabel quæ vocetur.p.45.n.29.
† Ignis,& ſulphur quid ſignificet. p.148. nu.32.& p.149.num.34.
Imago Antichriſti adorabitur in templis,& videbitur loqui, & reſponſa dare. p.196.n.34.
† Immaculatus quis dicatur. p.205. n.18. &.19.
Immunda,& munda animalia erant ante legem.p. 254.nu.11.&.12.
Imperatores dij appellari volebant. pag. 244.num.4.
Impij mare vitreum dicuntur. pag. 230. num.2. &.3.
† In pro Propter. pag.23.n.63. & p.221. num.71.
† In inſtrumentum indicat. p.18.n.42.
Incenſum indicat orationes ſanctorum. p.132.num.7.
Incubi, vel Incubones, vide Fauni.
† In Domino eſſe, vel in Chriſto, quid ſit p.221.num.72.
Inferiora angelis commiſſa.p.237.n.4.
Infernus cur magis ſequatur equum pallidum,quam alios. p.109 nu.27.
Infernus in fine latiſsimè redundabit damnatis.p.228.n.96.
Iride Dei miſericordia indicatur. pag.75. num.7.
Iride coronatur qui nuntiat pacem.p.151. num.3.
Iſrael conuertendus ad Chriſtum in fine ſæculi. p.123.nu.10.
Quot ex eo conuertentur.p.123.n.11.
Iohannes duo fuerunt diſcipuli Domini. p.3.nu.3.
Iohannes Apoſtolus Theologus appellatus.p.4.n.6.
Iohannes quomodo ſit vnum ex quatuor animalibus.p.100.n.2.
Iohanni cur non ſeniores , ſed animalia loquantur. p.101.n.4.
Iohannem venturũ cum Henoch, & Elia vnde quidam collegerint. p.154. n.12.
Iohannes cur angelum adorare voluerit. p.269.n.15.
Iohannes Smaragdo comparatus. p.318. num.47.
Iuda tribus cur primo loco numeretur. p. 123.n.11.
Iudicium totius Trinitatis eſt per Chriſtum. p.13.n.20.
Iudicij dies cur citò futurus dicatur. p.20. num.54.
In iudicio Chriſtum videbunt qui eum crucifixerunt.p.21.nu.57.
Iudicij vltimi ſigna. p.135.n.17.
Iudicij vltimi mala. p.135.n.18.
Iudicante Chriſto quomodo Sancti iudicent.p.255.n.17.
Iudicium Chriſti manifeſtum, & imperturbatũ in impios phialis aureis ſignificatur.p.233.n.16.&.17.
† Iudicare iudicium alicuius quid ſit. pag. 261.n.38.
Iuſtorum preces Deo gratiſsimæ. pa.131. num.6.
Iuſti vocantur ſtellæ. p.176.n.16.&.17.
Iuſti per ſingulas mundi ætates à Diabolo per membra ſua vexati.p.246. n. 12.
Iuſti lætantur in ſupplicijs impiorum. pagina

gina.230.num.4.
Canunt pro ſua liberatione canticum Moſis. Ibidem.

L.

LAbarum Conſtantini nota crucis inſignitum.p.197.n.35.
A laboribus nunquam in hac vita ceſſandum.p.222.n.75.
Lampades ſeptem quid ſignificent.pa.81.num.24.
Laodicea vrbs Cariæ. p.26.n.77.
Lapides magni è cœlo ſæpè cadere viſi.p.242.nu.15.
Lapis magnus cur miſſus in mare. p.261.nu.38.&.39.
Lauare ſtolas in ſanguine Agni quorum ſit.p.127.n.81.
†Lectus in Scriptura morbum indicat. p.46.nu.31.
Leo de tribu Iuda cur Chriſtus dicatur.p.94.num.9.
Leonum dentes. p.143.n.17.
†Leuare manum iurantis eſt. p.153.n.8.
†Liber vitæ quid ſit. pa.54.n.7.&.p.303.nu.66.&.67.
Qui ſcribantur in eo.p.55.n 9.
An poſsint de illo deleri.p.56.n.11.
Quis ſit liber, quem vidit Iohannes. pa.92.n.1.& ſequentibus.
†Liber ſcriptus intus,& foris quid ſit.|pagina.92.nu.5.
Libri ſigilla ſeptem quid ſignificent. pag.93.n.6.
Librum deuorare quid ſit. p.154.n.11.
Liber, qui Iohanni datus eſt deuorandus, quid ſit.p.158.n 25.
† Lignum vitæ quid vocet Scriptura. pa.39.num.11.
† Linguam commanducare quid ſit, pag.238.n.8.
Lino cur veſtiti angeli. p.233. n.14.
† Locum alicuius non inueniri quid ſit.p.179.num.28.
Locuſtæ quid ſignificent. p.141.n.9.
† Loqui magna quid ſit.p.190.n.15.
Loricæ igneæ, ſulphureæ, hyacinthinæ quid ſignificent.p.148 n,31.&.32.
Lucernis iuſti ſignificantur. p.26,n.79.
Lumen Dei comparatur lapidi pretioſo. p.310.nu.17.
Lutheranorum hæreſis, Omnes Chriſtianos eſſe ſacerdotes. p.18.n.45.

M.

† MAcula,& immaculatus quid. pag.205.num.18.&.19.
Magnæ res multis nominibus appellantur in Scriptura.p.268.n.12.&.13.
Magog. Vide Gog.
† Manducere carnes alicuius quid ſit. pa.248.num.21.
Manducare linguam, vel labrum quid ſit. p.238.num.8.
†Manum leuare iurantis eſt. p.153. n.8.
Mare vitreum quid ſit. p.81.n.25.& pag.230.n.2. &.3.
† De mari aſcendere,& in mare deſcendere quid ſit.p.186.n.2.&.3.
Mare eſt ſæculum plenum fluctibus. pag.186. n.2.&.3.
Mare in ſanguinem conuertetur. pa.236.num.2.
Mare an ſiccandum ſit in fine ſæculi.pag.306.nu.2.&.3.
Mare quos mortuos dabit. p.303. n.78.
Margarita quid ſit,& quam pretioſa. pag.257.nu.4. & ibi inueniatur.Ibidem.
Martyrum corpora ſub altaribus ſepeliebantur.p.111.n.33.
Quod teſtimonium reddiderint. p.112.nu.38.&.39.
Martyres vindictam de interfectoribus petunt.p.113.nu.40.&.41.
Animæ beatitudo illis datur. pag.114.n.45.&.46. Gloria corporis differtur vſque in finem ſæculi. p.115.n.47.& ſequentibus.
Martyrum gloria,& coronæ.p.126.n.18.& ſequent. & pag.181.n.33.& pa.177.num.22.
Matthæus chryſolitho ſignificatur. pag.319.nu.49.
Matthias Apoſtolus amethyſto ſignificatur.p.320.num.54.
† Μέλλω cũ Infinitiuo pro Incipio. p.68.nu.57.
In memoriam venire. p. 241.n.15.
Mendacium cum magnis ſceleribus numeratur in Scriptura.p.240.n.16.
Meretrix quid ſignificet in Scriptura. pa.243.num.1.
Merum non dilutum dijs ſacrificabatur. p.218.num.60.
† Meſsis in bonam partem accipi ſolet.p.226.nu.87.
Michael prœliaturus cum Diabolo in fine ſæculi.p.178.nu.25.&.26.

Michael præeſt angelis, qui ad nos mittuntur.p.179.n.26.
† Millia millium. p.96.n.17.
† Mille anni dicitur tempus à Chriſti reſurrectione vſque ad aduentum Antichriſti.p.280.n.4.& p.289.nu.37.& ſequentibus.
Vera intelligentia mille annorum. p.287. nu.29.
Mille annorum ſententia an hæretica ſit. p.291.nu.43.
† Milliare quot habeat ſtadia. pag.228. num.95.
† Miſcere pro Propinare. p.218 n.61.
† Miſcere non dicitur, niſi cum res diuerſæ confunduntur. p.219.n.63.
Montes aliquando inter ſe motu magno concuſsi.p.117.n.55.
Morbos Deus immittit, vt nos ad pœnitētiam adducat.pa.46.n.31.
Mors ſecunda quid ſit.p.41.n.16.
† Mori in Domino quid ſit.p.221.n.71.
Motus terræ magni, & montium, & inſularum ante diem iudicij. pag.126.n.51. & p.127.n.54.
Mulier amicta ſole quid Hiſtoricè, & quid myſticè.p.171.n.2.&.3.
† Myſterium quid ſit. p.245.n.8.&.9.

N.

NEronem putabant aliqui fore Antichriſtum.p.246.n.11.
Nicolaitarum origo.p.38.nu.8.
Nicolaitarum errores. p.42.nu.19.
Niniues magnitudo.p.314 nu.33.
† Nocte, ac die.i.Semper.p.127.nu.23.
† Nomen pro homine, ſiue pro re nominata.p.37.nu.4.& p.54.nu.4.
Nomen nouum in calculo ſcriptum quod nam ſit.p.44.nu.25.
Nominum peregrinorum interpretationes addit ſæpe noſtra Tranſlatio.p.145. num.21.
Nomen Antichriſti quibus numeris conſtet.p.197.nu.37.& nomina iiſdem numeris conſtantia. p.198.nu.39.
Nomen Antichriſti Græcum fore probabilius.eſt p.198.n.41.
Nōs quid ſit Græcis.p.246.nu.10.
Nubes cur videatur in myſterijs Diuinis. p.168.nu.28.
Nubes cādida quid ſignificet. p.223.n.77.
Nuditas animæ quæ ſit.p.240.nu.12.
† Numerare diebus, & menſibus, & annis cur, & quando ſoleat Scriptura. pag.164. num.15.
Numeratio Græcorum qualis. pag. 198. num.40.
† Numeri finiti qui pro indefinitis accipi ſolent.p.201.nu.4.

O.

Oculi quatuor animalium cur ante, & retro p.86.nu 43.
Oculi interni animalium quid ſint.p.88. nu.48.
Oleum, & vinum Eccleſiæ ſacramenta ſignificant.p.107.nu.23.
Onocentauri quid ſint.p.252.nu.4.
† Opera manuum noſtrarū vocantur peccata, & idola. p.149.nu.36.
Opera Sanctorum quomodo ipſos ſequūtur.p.222.n.76.
Opiſthographi libri qui dicantur. pag.93. num.5.
† Oportet ſæpe neceſsitatem quamdam ſignificat.p.11.nu.6.
Orationes iuſtorum ſimiles odoramētis, quæ ſunt in phialis aureis. p.96.nu.15. Deo gratiſsimæ ſunt.p.131 .nu.6.
Ordo in Apoſtolis numerandis vnde ſumendus.p.316.nu.39.& ſequentibus.
† Orichalcum quid ſit, ſeu Aurichalcum. p.28.nu.91.
† ὅσιος quid ſit.p.237.nu.4.

P.

PArdus quid ſit.p.187.nu.6.
Parum dicitur in Scriptura quod ſupereſt vſq; ad diem iudicij.p.115.n.49.
Pathmos inſula vbi ſit.p.23.nu 63.
Patienter Deum ſuſtinentes quid præmij accipiant.p.58.nu.21.
Peccata dicuntur opera manuum noſtrarum.p.149.nu.36.
Peccata ad cælum peruenientia, ſiue clamantia.p.255.nu.16.
Pergamus vrbs Troadis.p.25.nu.74.
Perhibere teſtimonium quid ſit. pag.11. num.9.&.10.
† Peſsimum idem quod valde affligens. p.236.nu.2.
Petrus Apoſtolus comparatur iaſpidi.pa. 318.nu.42.
† Piloſi qui dicantur.p.252.nu.3.&.4.
† Pius quid ſignificet.p.231.nu.7.&.8.
Philippus Apoſtolus comparatur Sardonychi.p.319.n.48.
Plagæ vltimi temporis multò reliquis grauiores, & quæ, & quales.p.236.num.1. & multis ſequentibus.

Platea auri Ieruſalem gaudium beatorum ſignificat.p.321.nu.57.
†Pluralis pro vno ex ſingularibus.pa.165. num.20.
Pœnarum damnatorum magnitudo inſinuatur. pag.227.nume.91. & ſequentibus.
Polycarpus martyr angel' Eccleſiæ Smyrnæ.p.40.nu.14.
Pontifex Romanus Roma eiectus ſemper erit pontifex, & epiſcopus Romæ p.214.nu.48.
Populi per aquas ſignificati. pagina. 248. num.20.
Portæ duodecim Ieruſalem Apoſtoli.pa. 316.nu.19.
Portæ ſingulæ habent duodecim margaritas.p.321.nu.55.
†Potare gentes vino iræ Dei quid ſit.pag. 217.nu.59.
Poteſtas iudicandi promittitur vincentibus.p.49.nu.43.
† Præcipere dicitur Deus cum vtitur aliquibus, vt miniſtris iuſtitiæ ſuæ.p.142. num.12.
Præcurſor Antichriſti quam noxius,& potens omnibus modis ad decipiendum, pagina.194.num.29. & multis ſequentibus.
Prædicatores cur aquilis comparentur. p. 136.nu.22. Cur intelligantur per angelos.p.206.nu.21.& p.207.nu.24.
Præfati Eccleſiæ ſimiles ſtellis,& in dextera Chriſti ſunt.p.31.nu.105.
Præmia quæ tribuuntur victoribus. p.54. nu.6.&.7.
Præpoſitio De,ſiue Ex ſignificans materiã ſæpe non ponitur apud Hebræos.p.132. num.8.
Principes terræ mercatores Babylonis.p. 263.nu.43.
Puritas animi corporis maceratione comparatur.p.233.nu.14.
†Purpura quid ſit.p.244.nu.5.

Q.

†QVia, & Quoniam ſæpe in noſtra tranſlatione ponuntur pro Quod apud Latinos redundante. pag. 231. num.8.

R.

†RAdix ſæpe pro virga ponitur in ſcriptura. p.94.nu.10.
†Recordari dicitur Deus eius cui bene, aut malè facere vult.p.241.n.15.& pag. 255.num.16.
† Reda vehiculi genus. pagina. 259.numero.31.
Reges, & ſacerdotes quomodo facti dicantur Chriſtiani. p.18.nu.43.
Reges decẽ toti orbi dominabuntur cum veniet Antichriſtus.p.174.nu.11.& ſequentibus.& p.188.n.10.
Reges ſeptem ſignificati in ſeptem beſtiæ capitibus.p.247.nu.14.
Reges flentes Babylonem qui erunt.pag. 257.nu.21.
Regnum mille annorum quomodo veteres interpretati ſunt. p.283.num.16. & multis ſequentibus.
† Renes, & cor quid ſignificent. pag.46. num.33.
† Reſpondeo pro Incipio loqui.pag.126. num.20.
Reſurrectio Chriſti. pag.95. numer. 12. &.13.
Reſurrectio prima quæ ſit. pag. 293. nume.50.
Reuelationem quomodo Deus Chriſto dediſſe dicatur. p.10.nu.3.
Roma. Vide Babylon.
Roma ante regnum Antichriſti, aut certè initio regni eius vaſtanda. pagina.249. num.20.
Cur dicatur ebria ſanguine ſanctorum. p.245.nu.7.
Romanus pontifex nunquam deerit. pag. 214.num.48.
Roma omnium fere martyrum interfectrix.p.263.num.44.
Romani imperatores dij appellari volebant.p.244.nu.4.
Romani innumeros deos colebant,& eos gentibus, quas vicerant, colendos dabant.p.244.nu.5.&.6.
Romam vaſtandam prædixit Sibylla.pag. 216.nu.55. & ſequentibus.
Rufus color bella, & cædes indicat. pag. 103.num.12.
Ruinæ magnarum vrbium ſolent ipſis etiam victoribus videri miſerabiles. pa. 259.nu.21.

S.

SAcerdotes, & reges quomodo nos Chriſtus effecerit.p.18.nu.43.
†Sacramentum quid ſit.p.32.num.112.& p.245.nu.8.&.9.
Sacramentum Eccleſiæ cur ita dicta. pagina

gina. 245.num.9.
† Sæculum in plurali, vel repetitum pro æternitate accipitur. p.231.n.5.
Sancti. Vide ſupra Iuſti.
† Sanctus quid ſit. p.237.nu.4.
Sancti quomodo vindictam petant de interfectorib⁹ ſuis. p.113.n.41.& ſequen. Quid illis reſponſum ſit. p.115.n.48.
Sancta ſanctorum appellantur Secundum tabernaculum.p.232.n.10. Quid in illis ſit.Ibidem.n.12.
Sancti non virgines an ſequantur Agnum quocunque ierit.pa.204.n.15.
Sancti quomodo in hac vita dicantur eſſe ſine macula.p.205.n.17.&.18.
Sancti in hac vita non habent palmas, ſed picturam palmarum. p.126.n. 18.&.19.
Sancti iudicabunt cũ Chriſto.p.255.n.17.
Sardis vrbs Lydiæ p.25.n.75.
Sardius qualis gemma ſit. p.74.n.3.
† Saranas quid ſignificet.p.179.n.29.
† Scriptura ſæpe loquitur iuxra vulgare hominum iudicium. p.56.n.13.
Sedere ſuper terram quid ſit. p.206.n.20.
Sedes in iudicio quomodo aſsignentur Apoſtolis. p.78.n,18.
Seniores viginti quatuor qui ſint. p.77.n. 16.& p.79.nu.22.
† Seniores dicuntur qui ſunt ceteris honorabiliores.p.77.n.17.
Septem angeli in conſpectu throni qui. p.14.n.24.
Septem mundi ætates quæ.p.246.n.12.
Septem reges ſignificati in ſeptem beſtiæ capitibus. p.247.n.14.
† Signare librum quid ſit.p.329.n.11.
† Significare non pro Obſignare, ſed pro Manifeſtare.p.11.n.7.
Signum quo electi ſignabuntur ab angelo, vtrũ viſibile, an inuiſibile ſit. p.122. n.9.&.10.
† Signacula, aut ſigilla ſeptem quid ſint. p.157.n.23. & ſequentibus.
Signa Antichriſti fallacia erũt.p.195.n.31.
Signa de cœlo cur reliquis præferantur.p. 194.n.30.
† Simila, ſeu Similago quid ſit.p.259.n.30
Simon Apoſtolus hyacintho aſsimilatus. p.320.n.53.
† Sion quid ſit.p.200.n.1.
† Sirenes in Scriptura quid ſint.p.252.nu. 4.& ſequentib.
Smaragdi natura.p.75.n.10. Eius ſignificatio. p.76.nu.11.
Smyrna vrbs Ioniæ. p.25.n.73.
Sodoma, & Ægyptus an ſint figura huius mundi, & an ſignificent Ieruſalem. pa. 166.n.21. & multis ſequetib.
Sponſa dicitur vxor futura dum domi ſuæ manet. p.267.n.8.
Spiritus immundi, tres miſsi ab Antichriſto. p.238.n.4. cur ranis ſimiles dicãtur. p.239.n.10.
Spirituali in via non progredi regredi eſt. p.53.n.2.
† Stadium quid ſit.p.228.n.95.
† Stare quid ſit.p.119.n.59.
Stellæ de cœlo cadentes quæ ſint. pa. 117. num.53.
Stella matutina Chriſt⁹. p.50.n.46.&.47.
† Stola quid ſit.p.115.n.46.
Stolæ albæ datæ ſanctis gloria animæ. pa. 114.nu.45.
† Sulphur, & ignis quid ſignificent.p.148. nu.32.& p.220.n.68.
Sulphur verum an ſit apud inferos.p.277. nu.38. &.39.
† Super pro Propter. p.21.n.58.
Supplicia impiorum acerbiſsima. p.226. nu.90.& ſequent.

T.

Tabernaculum teſtimonij quid ſit.pa. 232.nu.10.
Tabernaculum typus eſt Synagogæ, templum typus eſt Eccleſiæ.p.232.n.12.
† Talentum, Talentare, ſiue ταλαντιαῖον, quid ſit. p.241.n.15.
† Tamquam non ſemper ſimilitudinis nota eſt.p.95.n.12.
† Tamquam, & Quaſi quid indicent.pag. 105.n.18.
Tepidi qui dicantur. p.66.n.48.
Tepidi cõditio deterior quam frigidi, aut calidi. p.66.n.50.
Tepida vomitum prouocant. p.67.n.53.
Templi partes, & earum nomina. pa.160. nu.2.&.3.
Templum dimenſum eſt Eccleſia.pa.160. nu.2.&.3.
Templum pro ſede beatorũ.p.223.n.78.
Tempus ab interitu Antichriſti vſque ad diem iudicij. p.300.n.70.& ſequent.
† Tempus pro Opportunitate.p.12.n.15.
† Tempus pro anno.p.182.n.37.
† Tempora cur duos annos ſignificent, & non plures. p.182. nu.38.& ſequent.
Tempus inter mortem Antichriſti, & diẽ iudicij tranquillum erit. p.130.n.1.&.2.

Terræ motus aliq deſcribi tur.p.117.n.55.
Super terram ſedere quid ſit. p.206.n.20.
Terreni homines facilè ad Antichriſtum adducentur.p.194.n.28.
Terræ habitator in malam partem accipitur.p.137.nu.26.& p.194.n.28.
† Teſtimonium perhibere quid ſit pa. 11. nu.9.&.10.
Teſtis fidelis Chriſtus.p.16.n.32.
Teſtimonium habere, & teſtimoniū reddere quid ſit. p.112.n.38.
Thaddæus Apoſtolus chryſopraſo comparatus.p.320.n.52.
Thomas Apoſtolus beryllo comparatus. p.319.nu.50.
Thyatira vrbs Mœoniæ.p.25.n.75.
Thyatiræ an fuerit Eccleſia tēpore Iohannis.p.45.n.26.
† Thyina ligna quæ dicantur. p.258.n.25. &.26.
† Tibia vtebantur veteres ad paruulos ſepeliendos.p.262.n.40.&.41.
Tonitrua terrorēm ſignificant.p.80.n.27.
Traiani perſecutio quam vehemens fuerit.p.59.n.23.
Tribulationibus iuſti puriſsimi reddūtur. p.30.n.101.
† Tribunus quid ſit.p.118.n.56.
Tribus Dan cur non numeretur inter reliquas. p.124. n.12.
Tribus Iuda cur prima ponatur p.123.n.11.
Tribuū ordo corporalis, & ſpiritualis.Ibid.
Tribus Ephraim dicitur tribus Ioſeph pa. 125.n.16.
† Tubæ vſus apud veteres Hebræos.p.24. num.70.
Tubæ ſignificant prædicatores veritatis. p.131.nu.5.
† Tuba vtebantur veteres ad viros ſepeliendos.p.262.n.40.&.41.

V.

† VEnire De⁹ dicitur modò vt faueat, modò vt puniat.p.37.n.5.
Venti quatuor ſpirantes à quatuor angulis terræ.p.120.n.2.
Verba Dei ſagittæ dicuntur.pa.103.n.10.
Veritas, ſiue Veracitas ſumma eſt omniū virtutum in Scriptura.p.140.n.16.
Veſtis cādida cur detur in Baptiſmo.p.54. nu.4.
Veſtes albæ virtutes ſunt.p.70.n.64.
† Veſtis alba, & λαμπρά, ſiue ſplendida, quid ſit.p.70.n.64.
Veſtis alba index lætitiæ. pag.54. num.6.
& pag.70. num.64.
† Viæ dicūtur vnius cuius opera, & viuendi ratio.p.231.n.6.
† Videre pro cognoſcere.p.26.n.77.
Vidua vrbs quæ dicatur.p.256.n.19.
† Vinco trāſitiuè, & intranſitiuè.p.94.n.8.
Vincenti præmia promiſſa. p.54.n.6.
Vindictam petūt ſancti de ſuis interfectoribus.p.113.n.4.& ſequentibus.
† Vinum ſupplicium peccatorum ſignificat.p.217.n.58.
† Vinum merum quomodo miſtum dicitur.p.218.n.59.& ſequentibus.
Quæ ſit illa miſtio. p.220 n.66.
† Virga ferrea pro grauiſsimo ſupplicio.p. 50.nu.44.
† Virga menſoria.p.160.n.2.
Virginum numerus tempore Antichriſti. pa.200. n.2.
Virginum vox quæ ſit, & cur dicatur vox tonitru.p.202.n.7.
Virginum canticum quod ſit. p.202.n.8.
Virginum cāticum cur alij ſancti diſcere non poſsint. p.203.n.10.
Virgines peculiari quodammodo empti ſanguine Chriſti p.203.n.11.
Virgines quomodo ſequātur Agnum quocunq; ierit.p.203.n.12. &.13.& p.204. nu.14.&.15.
† Virtus pro poteſtate, & robore. pag.58. num. 20.
† Virtutem accipere quid ſit. p.89.nu.52. &.53.
Virtutes ſunt veſtes albæ.p.70.n.64.& veſtes animæ. p.259.n.32.
Vita æterna cur gratis dari dicatur.p.308. nu. 12.
† Vlulæ quid ſint, vel Onocentauri. pag. 252.num.4.
Veſtimenta animæ virtutes. p.239.n.12.
Veſtis cruenta ſignū vltionis. p.273.n. 27.
† Vox pro tonitru. p. 80.n.22.
† Vox aquarum multarum quid ſit.pa.31. num.103.
Vox magna bonitatem Dei indicat.p.307. num.6.
† Vmbilicus terræ Ieruſalem, & figuratè Eccleſia. p.299.n.67.&.68.
† Vnum pro primo. p.100. n.1. p.243.n.1.
† In vno multos intelligere ſolet Scriptura.p.247.n.15.
Vrbs eadem mutatis moribus mutat nomina.p.210.n.34.
Vrſi natura. p.187.n.7.

INDEX IN EVANGELIA TAM DE TEMPORE, QVAM DE SANCTIS.

LECTORI.

Quoniam Apocalypſis explanatio tota Hiſtorica eſt, multa in hoc indice inuenies, quæ Hiſtoricæ Euangelicorum expoſitioni tantum deſeruiant: ea nos prætermittere noluimus, quia valde etiam vtilia futura putauimus.

IN DOMINICA. I.

Aduentus.

DE iudicio vide. p.223.nu.76. vſq; ad finem capitis. & p. 302. n.74. vſq; ad finem capitis.

Erunt ſigna in Sole, & Luna, & ſtellis. Vide p.116.nu.52. & ſequent.

Et in terris preſſura gentium. &c. pag.118.n. 56. vſque ad finem capitis.

Plura, & terribiliora ſigna vide .pag.133.à nu.10. vſque ad.21. & cauſam horum, hoc eſt preces iuſtorũ hæc petentium. p.130.à nu. 6. vſque ad.10.

Areſcentibus hominibus præ timore. De hoc timore vide pag.136. n.21.vſque ad finem capitis.&.p.141.nu.14.

Nam virtutes cœlorum mouebuntur. Id eſt, mirabilia prodigia edent, quæ impios & terreant, & affligant. vide pag.136. n.1. vſque ad finem cap.

Et tunc videbunt filium hominis. &c. Vide p.20.n.52.& ſequentibus. p.21.nu.57. &.p.118. n.57. vſque ad finem cap. & p.21.n.57.Iudiciũ Chriſti erit manifeſtum, & imperturbatum. p.233.nu.16. &.17.

Sententia eius eſt gladius acutus. pag.31. n. 106. &. 107.

Reſpicite, & leuate capita veſtra. Vide p.230. n.4.& p.261.n.37.&.38. Sancti gratias Deo agunt de euerſione regni peccati, & de ſupplicijs impiorum. p.266.nu.5. & ſequentibus.

Quoniam appropinquat redemptio veſtra. Iuſti enim ſemper afflicti ſunt ab impijs. pa. 246.n.11. vide etiam.p.237.n.6.

Scitote quoniam prope eſt regnum Dei. Vide p.266 n.... & ſequent.

Cœlum, & terra tranſibunt. p.302.n.74.

In Dominica.2. Aduentus.

Cum audiſſet Iohannes in vinculis. &c. Præcurſor Antichriſti triũphabit, & omnia ſubijciet. Vide p.192.à nu.23. vſque ad finem capitis. Iohãnes præcurſor Chriſti eſt in vinculis. Cõfer quæ de vtroq; dicuntur hic, & loco citato. p.192. At diſpar eſt eorum exitus. Iohannes hic à Chriſto laudatur, ille cum Antichriſto viuus à terra abſorbetur. vide p.275.n. 34. & ſequent.

Cæci vident. &c. Confer cum his ſigna Antichriſti falſa. p.195.n.31.

In Dominica.3. Aduentus.

Et confeſſus eſt, & non negauit. &c. Ex veracitate Iohannis eius ſanctitas deprehenditur. vide p.240.n.16.

Ego vox clamantis in deſerto. Dirigite viam Domini. &c. Non dubitat ſe ſeruũ Chriſti confiteri, atque ita illi cõuenit illud Apoc.14. Habentes nomen eius, & nomen patris eius ſcriptum in frontibus ſuis. vide.p.201.n.6.

Meritò ponetur inter eos, qui ſequuntur Agnum quocumq; ierit. vide. p.203.n. 12.& ſequent.

In feria.4. quatuor temporum.

Vide infra in die Annuntiationis.

Sabbato Quatuor tem.

Vide in Dominica.4. Aduentus.

In.4. Dominica Aduentus.

Anno quintodecimo imperij Tiberij Cæſaris. Cum Chriſtus venit ad prædicandum ſub vno imperatore eſt totus orbis, quia venit vt diſperſos congregaret: ſed quia Antichriſtus venit vt congregatos diſsiparet, quia lupus rapit, & diſpergit oues Ioh. 10. cum ille incipit, ſub decem regibus eſt tota terra. vide

p.174.n.11.& ſequent. & p.188.n.10.

Factum eſt verbum Domini ſuper Iohannem. Super præcurſorem Antichriſti nō fit verbū Domini, ſed beſtia dicitur, Cui Deus nō loquitur, & de terra aſcendit. vide p.192.nu.23. & ſequentib.

In Natiuitate Domini.

Et ecce angelus Domini ſtetit. &c. Vide pag. 121.nu.6. Angeli nomen habent à miniſterijs.p.145.nu.24. quare hic meritò præ alijs dici debet angelus Domini, quia venit vt nuntiaret Dominum, & præſtat officiū Domini, quod eſt tenebras amouere, quod Chriſti eſt, qui eſt Sapientia. Ita in aduentu angeli claritas Dei circumfulſit illos, &c.

Gloria in altiſsimis Deo. Hoc eſt officium cœlitum, & eorum, qui eos imitantur. Vide pa.96.nu.17. & ſequentib. Et de Gloria vide p. 88.nu.50.& p.251.nu.1. De laude ſanctorum, quam Deo præſtant, vide etiam p.126.n.18. & 19.

Dominica infra Oct. Natiu.

Et tuam ipſius animam pertranſibit gladius. Hic eſt gladius ſanctorum in hac vita, alter ſtringetur in impios. vide pag.31. n.16.& p.192.n.22. & p. 273.nu.26.

Seruiens nocte, ac die. Pro hac ſeruitute ſeruiunt ſancti in cœlis Deo nocte, ac die. vide p.127.n 23.&.24.

In die Circumciſionis.

Vocatum eſt nomen eius Ieſus. Hoc eſt nomē nouū Chriſti. vide p.63.n.38. Alia nomina vide p.32.n. 110.& p.64.nu.41.& p. 231.n.5.&.6.& p.94.n.9.

In Circumciſione accipit characterē populi Dei, & filiorum Dei, quia geniturus eſt nouos filios Dei, & ideo habet Scriptum in femore Rex regum.p.273. nu.29. Et eſt principium creaturę Dei, p.64.nu.41. Cum Deus dixit Abrahæ: Multiplicabo te vehementer nimis, &: patrem multarum gentium cōſtitui te, tunc iubet illum circumcidi. Gen.17.

Longè alius eſt hic character Chriſti à charactere Antichriſti. Vide de eo p. 196. nu.33.& ſequentibus.

In die Epiphaniæ.

Ecce magi. &c. Vide p.20.n.53.

Rex Iudæorum. Omniū confitētium Deū, & affectibus ſuis dominantium, qui verè reges dicuntur. Vide p.273.n.29.

Venimus adorare eū. Iure eū magi, id eſt, Sapientes, adorant, quia ſumma Sapientia eſt ſolum adorare, ſoli ſubijci, ſolum autorem bonorū agnoſcere, ſicut faciunt qui ſapientiſsimi ſunt, id eſt, cœlites. Vide p.96.n.17.& ſequētib. & p.126.n.18. & 19. Præterea ipſi ſunt reges, ille autē eſt rex regum. vide p.273.n.29.

Qui regat populum meum Iſrael. Vide pag. 50. num.45.

Ite, & interrogate diligenter de puero. Quod poſteà facturus eſt Diabolus in mēbris pariēte muliere, p.176.n.18. & ſequēt. nunc facere vult in capite per Herodē.

Obtulerunt ei munera, aurum, &c. De auro vide p.315.nu.36.

Dominica infra Oct. Epiphaniæ.

Et non cognouerunt parentes eius. Solet loqui Scriptura iuxta vulgare hominū iudiciū. p.56.nu. 13. Quod & ad illud pertinet, *Ecce pater tuus, & ego.*

Sedentem in medio doctorum, audientem, & interrogantem. Candelabra ſunt doctores, in quibus lux Dei eſt ad illuminādum reliquos. Septem candelabra, multi doctores, in quorum medio eſt Chriſtus. Vide p.26.n.81. & ſequētibus: Et in medio ſeptem candelabrorum ſimilem filio hominis. Nunc verè eſt ſimilis filio hominis, cum audit, & interrogat quaſi neſciret. Poſſunt ad eum accommodari quæ de eodem dicuntur ibi.

In Octaua Epiphaniæ.

Ecce *Agnus Dei.* Vide p.94.nu.11.& p.100. num.1.

Quia prior me erat. Quia eſt primus, & nouiſsimus. p.32.nu.110. & eſt principiū creaturę Dei.p.64.n.41.& ideo etiam ipſe eſt qui baptizat in Spiritu ſancto.

Dominica.2.poſt Epiph.

Vinum non habent. Preces ſanctorum ſunt Deo gratiſsimæ, & magna impetrant. Vide pa.96.num.15.& p.132.num.9. & ſequentibus.

Implete hydrias. Ignis eſt caritas Chriſti, non poteſt latere. Vide p.132.nu.9.

Dominica.3.poſt Epiph.

Multi ab Oriente, & Occidente venient. Vide pag.312. in expoſitione verſiculi.13.& p.313.in expoſitione verſiculi.16.

Et recumbent cum Abraham. &c. Vide pag. 268. in expoſitione verſic. 9. & p. 128. n.25.& p.330.nu.14.

Eijcientur in tenebras exteriores. Vide p.332. in expoſitione verſi.15.

Dominica.4.poſt Epiph.

Motus magnus factus eſt in mari. Mare eſt hoc ſæculum, in quo ſunt varij, & peri

culorū

caloſi fluctus. vide p.186.n.2.&.3.

Ita vt nauicula operiretur fluctibus. Hoc maximè fiet in fine ſeculi, ſed Chriſtus ſurget, & liberabit ſuos. vide p.270.nu.20. & ſequentibus: & tẽpeſtatem vertet in tranquillum. Vide p.130.nu.1.&.2.

Dominica.5.poſt Epiph.

Sinite vtraque creſcere vſque ad meſſem. Vide p.223.n.78.&.79.

In tẽpore meſſis dicã meſſoribus. Vide p. 225. nu.86.&.87.

Colligite primùm zizania. Vide p.225.nu.85. &.86.

Triticum autem congregate. Vide pág.226. num.88.

Dominica. 6. poſt Epiph.

Donec fermentatum eſt totum. Euangelium totũ orbẽ ſibi ſubiecit. p.103.n.11. &.12.

Eructabo abſcondita à conſtitutione mundi. Vide p.55.nu.10.

Dominica in Septuageſima.

Voca operarios, & redde illis mercedem Poſtquam ſerò factũ eſt, & finitus eſt labor, redditur merces. Vide pag.222.n.75. Et quia operarij ſunt, & dignus eſt operarius mercede ſua, opera illorum ſequuntur illos. p.222.nu.76.

Dominica in Septuageſima.

Qui habet aures audiendi, audiat. p.39.nu.10.

Venit Diabolus. Cur Diabolus dicatur. pa. 179.nu.29. & quis ſit. p.280.nu.6.

Dominica in Quinquageſima.

Et die tertia reſurget. Vide p.94. in expoſitione verſ.6.

Caecus quidam ſedebat. Quis ſit cæcus vide p.69.nu.62.

Fili Dauid. Vide p.94.n.10.&.11.

Feria. 4. Cinerum.

Exterminant enim facies ſuas. p.145.nu.22.

Et pater tuus, qui videt in abſcondito. Vide p. 46.nu.33.& p.81.n.26 &.27.

Feria.5.poſt Cineres.

Multi ab Oriente, &c. Vide locos Dominicæ tertiæ poſt Epiphaniam.

Feria.6.poſt Cineres.

Et ideo habebis inimicum tuum. Odiſſe homines Diaboli eſt, qui inde Satanas dicitur. Vide p.179.nu.29.

Orate pro perſequẽtibus. Quomodo hoc beati faciant, & an illos in hoc poſsimus imitari. Vide p. 113. n.41. vſque ad.45.

Noli tuba canere ante te. p.24.nu.70.

Et pater tuus, qui videt in abſcondito. pag.46. nu.33.& p.81.nu.26.&.27.

Sabbato poſt Cineres.

Vide locos Dominicæ.4.poſt Epiphaniã.

Dominica.1. in Quadrageſima.

Ductus eſt Ieſus in deſertum. Deſertum eſt locus aptus tentationi. Vide p. 252. n.3. & ſequentibus.

A Diabolo. p.179.num.29.

Scriptum eſt enim: Quia angelis ſuis. &c. Perſuadere vult Diabolus omnia ſe cum ratione facere, ideo ſtateram habere dicitur in manu. Vide p.105.nu.17.

Vade Satana. p. 179. nu.29.

Feria.2.poſt.1.Domin. Quadrag.

De hoc *Euangelio* vide p.302. à num.74. vſque ad finem capitis. & pa.95.nu.14. & pa.3.nu.20.

Tunc dicet rex. Vide p.273.nu.29.

Poßidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi. Vide p.55.nu10.

Feria.3.poſt.1.Domin.Quad.

Et dixit eis: Scriptum eſt: Domus mea, &c. Chriſtus eſt qui iure habet ſtateram in manu ſua, non Diabolus, neq; hæretici, de quibus vide p.105.nu.17. Hoſee.12. Chanaan in manu eius ſtatera doloſa, calumniam dilexit.

Feria.4.poſt.1.Domin.Quad.

Volumus à te ſignum videre. Meſsias multa ſigna editurus erat, ideo Antichriſtus, & eius præcurſor, vt Meſsias ille credatur, multa facient, ſed fallacia. Vide pag. 194.n.29. vſque ad.32.

Et condẽnabunt eam. Quomodo hoc faciant iuſti vide p.255.nu.17.

Ambulat per loca arida. Vide p.252.nu.3. & ſequentibus.

Feria.5.poſt.1.Dom.Quadrag.

Dimitte eam, quia clamat poſt nos. Deſideriũ eſt magnus clamor. Vide p.113.n.40.

Feria.6.poſt.1.Dom.Quadrag.

Caecorum. Vide p.69.nu.62.

Iam noli peccare. Hoc eſt quod Chriſt⁹ ſemper optat. Illud autẽ: Qui nocet, noceat ad huc, &c. permiſsionis cuiuſdã ironicæ eſt. Vide p.329.n.12.

Sabbato. Vide Dominicam ſequentem.

Dominica.2.in Quadrag.

In montẽ excelſum. In mõte videtur Agnus. vide p.200.nu. 1. Ad hoc Euangelium facilè accõmodari poſſunt omnia, quæ ſunt in pag.309. à nu.15. vſque.ad. 19.

Reſpondens autem Petrus. Vide pag. 126. num.20.

Ecce nubes lucida. &c. Vide pag.168.1.u-

mero.18.& p.123.nu.77.

Feria.3.poſt.2.Dom.Quad.

Nec vocemini magiſtri, quia magiſter veſter vnus eſt, Chriſtus. Vide p.16.n.35.

Feria.4.poſt.2.Dom.Quad.

Et die tertia reſurget. Vide p.94.in expoſitione verſ.6.

Poteſtis bibere calicem. &c. Vide quid hoc ſit p.217.n.58.& multis ſequentibus.

Feria.5.poſt.2 Dom.Quadra.

Et induebatur purpura. Vide p.244.n.5.

Et byſſo. Vide p.267.nu.10.& p.257.nu.24. Melius indutus fuiſſet ſi indueretur alia byſſo, in qua intelliguntur iuſtificationes Sanctorum. Vide p.267.nu.10.

Sed & canes veniebãt, & lingebãt vlcera eius. Impij canes dicuntur, vide p.338.n.14. Sed nec hoc nomine digni ſunt, cum canes ſint magis miſericordes illis.

Feria.6.poſt Dom.2.Quad.

Et fodit in ea torcular. Meritò tantis bonis non vtentibus ipſe calcabit torcular. vide p.273.nu.27.& p.226.nu.88.

Cum autem tempus fructuũ appropinquaſſet. Ferentem hos fructus Deus alet optimis fructibus ligni vitæ. Vide p.327.nu.5.&.6.

Eiecerunt extra vineam. Meritò de illis dicitur: Foris canes. &c. Vide pag.330.num.14.

Sabbato poſt Dom.2.Quad.

Facta eſt fames valida. Vide p.105.nu.19.& ſequentibus.

De dignitate per pœnitentiam reſtituta. Vide p.71.nu.71.& ſequentibus. Exhortationem ad pœnitentiam vide pa.37.nu.18.& p.71.nu.69.

Dominica.3.Quadrag.

Signum de cælo quærebant ab eo. Vide p.194.num.30.

Ideo ipſi iudices veſtri erũt. Vide p.255.n.17

Perambulat per loca inaquoſa. Vide pa.252.nu.3.& ſequentibus.

Feria.4.poſt Dom.3.

Cæci ſunt, & duces cæcorum. Vide pag.69.num.62.

Blaſphemia. Vide p.190.nu.16.

Feria.6.poſt Dom.3.

Non ſitiet in æternum: Vide p.128.num.25.&.26.

Vt perficiam opus eius. p.49.nu.42.

Dominica.4.in Quadr.

Erat autem fœnum multũ in loco. Vide p.133.num.12.

Feria.4.poſt Dom.4.

Me oportet operari opera eius, qui miſit me. Vide p.49.nu.42.

Quamdiu in mundo ſum, lux ſum mundi. Quid mirum ſi lux ſit mundi, qui cœli lux eſt? Vide pag.310. in expoſitione verſ.11. Præterea ipſe eſt ſtella matutina. Vide pag.50.num.46.&.47.

Feria.6.poſt Dom.4.

Quaſi ſtadijs quindecim. p.228.nu.95.

Sabbato poſt Dom.4.

Ego ſum lux mũdi. Vide Feria.4.poſt Dominic.4.eadem verba.

Tu de te ipſo teſtimonium perhibes. Quid ſit teſtimonium perhibere. p.11.nu.9.&.10.

Dominica in paſsione.

Quis ex vobis arguet me de peccato. Vide p.70.num.67.

Si veritatem dico. Cum veritate omnes virtutes intelliguntur p.240.nu.16.

Honorifico patrem meum. Quid ſit honorificare p.88.nu.50.

Non quæro gloriam meam. Vide p.88.nu.50.

Amen amen dico vobis. Vide p.21.num.59.&.60.

Feria.4.poſt Domin.paſsionis.

Hæc teſtimonium perhibent de me. Vide p.11.nu.9.&.10.

Sed de blaſphemia. p.190.nu.16.

Feria.5.poſt Dom.paſſ.

Lacrymis cœpit rigare pedes eius. Meritò hoc fecit, pedibus enim Chriſti conculcandi ſunt impij. vide p.30.nu.102.&.103.

Feria.6.poſt Dom.paſſ.

Sed vt filios Dei. Vide p.44.nu.25.&.26. Hi ſunt qui ſcripti dicuntur in libro vitæ. Vide pag.55.nu.9.

Iam non in palam ambulabat. Figura ſanctorum, qui tẽpore Antichriſti fugient in deſerta. Vide p.177.nu.23. & ſequent.

Dominica in palmis.

Et impoſuerunt ſuper eũ veſtimenta ſua. Quid veſtimenta ſignificent. vide pag.239.nu.12.& p.70.nu.64.

Dominica Reſurrectionis.

De reſurrectione vide p.95.nu.12.&.13.& p.16.nu.36.

Coopertum ſtola candida. Quid ſit ſtola vide p.115.nu.46. Veſtes albæ quid ſignificent vide p.54.num.6.& p.70.nu 64.

Dicite diſcipulis eius, & Petro. Vide pag.23.num.66.& p.287.nu.30.

Dominica in octaua Paſchæ.

Venit Ieſus, & ſtetit in medio eorũ. Iohannes vidit

vidit ſimilem filio hominis ſtantem in medio candelabrorum aureorum. pag. 26.nu.81.& ſequentib.

Domin.2. poſt Paſcha.

Bonus paſtor animam ſuam dat pro ouibus ſuis. De paſtoribus Eccleſiæ vide pa.31.nu. 105. Quæ ſeruare eos oporteat, quæ vitare latè deſcribitur. p.36.ab initio capitis ſecundi vſque ad finem tertij.

Domin.3.poſt Paſcha.

Mundus autem gaudebit. &c. Vide pa.167. in expoſitione verſi.10.

Sed triſtitia veſtra vertetur in gaudium. Vide exemplum p.167.n.27.& p.261.n.37. Contra illorum gaudium vertetur in triſtitiam. vide pa.168.ab expoſitione verſi.13.vſque ad finem capitis.& pag. 255.nu.17.& ſequentib. vſque ad. 21. & p.261.n.38.vſque ad finem capitis.

Mulier cum parit, triſtitiam habet. Animæ in parturitione bonorũ operũ triſtitiam habent, ſicut Eccleſia parturiẽs. p.173. in expoſitione verſi.2.

Dominica.4.poſt Paſcha.

Arguet mundum Vide p.70.nu.67.

Princeps huius mundi iam iudicatus eſt. Vide de hoc multa.p.279.n.1.vſque ad.13.

Domin.5.poſt Paſcha.

Amen amen dico vobis. Vide p.21.num.59. &.60.

Si quid petieritis. De orationibus iuſtorum vide p.96.n.15.

In Aſcenſione Domini.

Vide eius ſimilitudinẽ. p.167.n.27.&.28.

Dominica infra Oct. Aſcenſ.

Spiritum veritatis. Omne bonum hic indicat. Vide p.240.nu.16.

Et vos teſtimonium perhibebitis. Vide pa.11. nu.9.&.10.

Dominica Pentecoſtes.

Vide huius rei ſimilitudinem.p.167.in expoſitione verſi. 11. hoc enim die venit ſpiritus vitæ à Deo, & Apoſtoli verè ſteterunt ſuper pedes ſuos, qui ante iacebant, & cadebant.

Et ſermonem, quem audiſtis, non eſt meus. &c. Vide p.10.nu.3.

Venit enim princeps mundi huius. Vide pag. 280.nu.6.

In feſto ſanctæ Trinitatis.

Vide de hoc myſterio p.23.nu.18.& ſeq. & p.88.nu.48.&.49.

In Sollennitate Corporis Chriſti.

Caro mea verè eſt cibus. Vide p.249.nu.21.

Et ſanguis meus verè eſt potus. Non bibentibus, aut non bene bibentibus hunc ſanguinem alius ſanguis dabitur. vide pag. 116.n.52.& p.137.n.4 &.5.

Dñica infra Oct. Corporis Chriſti.

Homo quidam fecit cœnam magnam. Ad cœlum homines inuitat. Vide.p.62.nu.33. & p.268. in expoſitione verſi.9.

Dicere inuitatis vt venirent. Væ non veniẽtibus, quia ad eorum cadauera inuitabuntur volucres. vide.p.273.in expoſitione verſi 17.&.18.

Dominica.3. poſt Pentecoſten.

Quia hic peccatores recipit. Non ſolum recipit venientes, ſed quærit vt veniant. Vide. pa.71.nu.69.&.70. & eos menſa, & throno ſuo dignatur. p.71.n.71.& ſeq.

Exhortationem ad pœnitentiam vide pa. 37.num.18.

Domin.4.poſt Pente.

Per totam noctem laborantes. Ita in nocte tribulationũ extremorum temporum laborabunt prædicatores Eccleſiæ: vide p.173.in expoſitione verſi.2.

In verbo autem tuo. Vide pag.23.nu.63.& pa.221.n.71.

Domin.5. poſt Pente.

Non intrabitis in regnum cælorum. Quantis bonis hi priuent ſe vide p.62. num. 33. & pa.268. in expoſitione verſi.9.

Qui autem occiderit. Vide p.192.n.22.

Dom.6.poſt Pentec.

Quia ecce iam triduo ſuſtinent me. In hoc triduo ſignificantur tres anni Antichriſti, per quos qui Chriſtũ ſuſtinuerint, magnam miſericordiam conſequentur. Vide p. 302.nu.73.

Dom.7.poſt.Pent.

Attendite à falſis prophetis. Horum ſimilitudo, & imago cernitur in falſo propheta præcurſore Antichriſti. Vide omnia quæ de illo dicũtur.p.192.n.23.& multis ſequentibus, & accommoda ad hos.

Domi 8. poſt Pente.

Redde rationem villicationis tuæ, iam enim nõ poteris villicare. Ad hæc accommodari poſſunt quæ ſunt in pa.37.in expoſitione verſi.4.&.5.

Recipiant vos in æterna tabernacula. Vide p. 169.n.31.&.32.& p.232.n.10.&.11.

Dominica.9.poſt Pente.

Et circumdabunt te inimici tui vallo. Ad hoc Euangelium poſſunt accõmodari multa eorum, quæ cap.18.dicũtur de excidio

dio

dio Babylonis, præſertim quæ ſunt in pa. 261. à numero. 36. vſq; ad finem capitis.

Dominic. 10. poſt Pente.

Deus tibi gratias ago, quia non ſum ſicut cæteri hominum. Ad hęc referri poſſunt omnia, quæ ſunt in pag. 69. nu. 60. vſque ad. 66.

Dom. 12. poſt Pente.

In lege quid ſcriptum eſt? Rectè ita interrogat, quia in cuſtodia mandatorum Dei eſt beatitudo. Vide pa. 232. n. 10. & . 11.

Diliges Dominum Deum. &c. Hæc duo caritatis præcepta ſunt aurum, quod emere iubet Chriſtus. Vide p. 69. in expoſitione verſi. 18.

Domi. 16. poſt Pente.

Cum inuitatus fueris ad nuptias. Omnes inuitati ſumus ad nuptias. Vide p. 62. nu. 33. & p. 268. in expoſitione verſi. 9.

Dom. 17. poſt Pentec.

In his duobus mandatis vniuerſa lex pendet. Vide p. 232. n. 10. & . 11.

Dom. 19. poſt Pentec.

Et miſit ſeruos ſuos. Vide de hoc Euangelio ſupra in Dominica infra Octa. corporis Chriſti.

Et miſsis exercitibus ſuis perdidit homicidas illos. Vide p. 17. n. 39.

Et vidit ibi hominem non veſtitum veſte nuptiali. Vide pa. 247. nu. 14. & . 15. & de veſte nuptiali vide quę ſcripta ſunt pag. 70. nu. 64. & p. 239. nu. 12.

Mittite eum in tenebras exteriores. Vide quæ ſcripta ſunt in p. 330. in expoſitione verſicul. 14. & . 15.

Dom. 20. poſt Pentec.

Incipiebat enim mori. Vide p. 68. n. 57.

Dom. 21. poſt Pentec.

Decem millia talenta. Vide p. 241. n. 35.

Dom. 23. poſt Pentec.

Quæ ſanguinis fluxum patiebatur annis duodecim. Hoc de anima intelligitur, quæ omni tẽpore fuit in peccatis, vniuerſitas enim ſignificatur in duodenario. vide p. 78. num. 20.

Si tetigero tãtùm veſtimentum eius, ſalua ero. Nam per ſacerdotum, & oblationem Chriſti omnes ſalui fiunt, quæ in veſtimento eius ſignificantur. vide pag. 27. num. 84.

Et vidiſſet tibicines. vide p. 262. nu. 40.

Dom. 24. poſt Pentec.

Cum videritis abominationẽ deſolationis. Vide de his quæ de adoratione Antichriſti ſcripta ſunt p. 189. in expoſitione verſ. 2. vſq; ad expoſitionem verſ. 8. & p. 196. in expoſitione verſ. 14. vſque ad expoſitionem. 16.

Erit enim tunc tribulatio magna. Vide p. 181. ab expoſitione verſ. 12. vſque ad finem capitis.

Surgent enim pſeudochriſti, & pſeudoprophetæ. Huc pertinent omnia, quæ cap. 13. ſcripta ſunt de Antichriſto, & de eius præcurſore pſeudopropheta, & de eorum prodigijs. p. 185. & ſequentibus.

Ita vt in errorem inducantur, ſi fieri poteſt, etiã electi. Vide p. 176. nu. 16. & . 17.

Statim autem poſt tribulationẽ dierum illorum Sol obſcurabitur. Vide p. 116. n. 52. & pa. 332. initio columnæ ſecundæ.

Et ſtellæ cadent de cœlo. Vide p. 117. in expoſitione verſi. 13.

Et tunc plangent omnes tribus terræ. Vide pa. 21. nu. 58.

Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli. Vide p. 20. n. 52. & ſequentib. & p. 21. nu. 57.

De toto autem iudicio vide p. 223. ab expoſitione verſi. 14. vſque ad finem capitis. & p. 302. n. 74. vſque ad fin. capitis.

Cœlum, & terra tranſibunt. p. 302. n. 74.

Sententia Chriſti in malos gladius acutus. p. 31. n. 106. & . 107.

De Communi Sanctorum, vnde multa deſumi poterunt ad dies feſtos ſingulorum.

De communi Apoſtolorum.

Apoſtoli ſignificãtur in equo albo. pa. 102. n. 7. & in duodecim ſtellis, quibus coronatur Eccleſia. p. 172. n. 6. & in fundamentis muri Ieruſalem. pa. 318. n. 25. & in duodecim gemmis. pa. 318. n. 43. & ſequentibus.

Apoſtoli ſedes habebunt in iudicio. p. 78. nu. 18. & iudicabunt cũ Chriſto. p. 255. nu. 17.

Apoſtoli cur ſemper duodecim numerẽtur. p. 172. n. 7.

Quis ſit eorum ordo, & vnde ſumendus. p. 316. n. 38. & ſequentibus.

Apoſtoli omnes omnium virtutibus ornati. p. 316. n. 38.

De communi Euangeliſtarum.

Vide omnia, quæ de quatuor animalibus dicuntur. p. 82. nu. 28. vſq; ad. 52. & quæ dicta ſunt de Apoſtolis.

De communi Martyrum.

Martyribus vincentibus magna præmia promittuntur. pa. 43. n. 22. vſque ad. 26. & pa. 49. n. 42. & ſequent. & p. 54. n. 6. & ſequent. & p. 60. nu. 26. & ſequent. & pag. 71. n. 71. & ſequent. Hæc enim omnia poſſunt facilè ad martyres accōmodari.

† Martyrum corpora ſub altaribus ſepeliebantur. p. 111. n. 33.

† Martyres quod teſtimonium reddiderint. p. 112. n. 38. & 39. Vindictam de interfectoribus ſuis petiit, p. 113. n. 40. 41. Gloria animæ illis datur. p. 114. n. 45. & 46. gloria corporis differtur vſque in finem ſæculi. p. 115. n. 47. & ſequent.

Gloria martyrum, & eorū coronæ. p. 126. n. 18. vſque ad finem capitis. & pa. 181. nu. 33. & p. 177. n. 22. & p. 221. n. 71. & ſequentibus.

Chriſtus pro laborantibus in terra ſanctis pugnaturus. pa. 270. nu. 20. & multis ſequentibus.

De communi confeſſorum.

Ad confeſſores optimè referērur omnia, quæ de martyribus diximus, exceptis illis, quibus hæc nota † præfigitur. Vide etiam de eorum gloria p. 230. n. 3. & ſequentibus.

De pontificibus.

Epiſcopi angeli dicuntur. p. 33. nu. 117. & quentib. In dextera Chriſti ſunt. pa. 31. nu. 105. Oculi Chriſti ſunt. p. 95. n. 13.

In epiſcopis quæ laudet Dominus, & quæ accuſet. Vide p. 37. nu. 3. & ſequentib. p. 42. nu. 19. & p. 45. nu. 29. & ſequent. & p. 52. n. 1. & ſequent. & p. 58. n. 19. & p. 64. n. 43. vſque ad finem capitis.

Boni epiſcopi coronam vitæ accipiunt. p. 41. n. 15. & 16.

Qui ignaui ſunt, de dignitate amouentur. p. 37. nu. 18.

De doctoribus.

Doctores ſunt columnæ in domo Dei. p. 60. nu. 27. & ſequentib. Aquilis comparantur. p. 136. n. 22.

Per angelos intelliguntur. pag. 206. nu. 21. & p. 207. n. 24.

Ad prædicatores ſuo modo pertinent quę de quatuor animalibus dicuntur. p. 86. num. 43. vſque ad. 52.

De Communi virginum.

Virginum vox quæ ſit, & cur dicatur vox tonitru. p. 202. n. 7. Quod ſit eorum canticum. p. 202. nu. 8. Cur illud alij ſancti diſcere non poſſint. p. 203. n. 10. Peculiari quodam modo empti Chriſti Sanguine dicuntur. p. 203. nu. 11. Quomodo ſequātur Agnum quocūq; ierit. p. 203. num. 12. & 13. & p. 204. nu. 14. & 15. Virginum numerus tempore Antichriſti. p. 200. n. 2. eorum maxima Sanctitas. p. 204. n. 16. vſque ad. 20.

Propria Sanctorum.

In die S. Andreæ Apoſt.

Andreas fundamētum Eccleſiæ, & ſapphiro comparatur. p. 318. n. 44. & 45.

In die S. Nicolai, & aliorum confeſſorum.

Intra in gaudium domini tui. Quale ſit hoc gaudium vide p. 128. nu. 23. & ſequent. & p. 307. nu. 5. & ſequentibus.

In die S. Ambroſij, & aliorum doctorum.

Vos eſtis lux mundi. Accenſa ab altera luce, de qua vide p. 310. in expoſitione verſi. 21. Vide p. 26. n. 80.

Neque accendunt lucernam. Supplicio Deus afficit eos, qui cum doctores, aut epiſcopi ſint, alios non illuminant. Vide p. 38. nu. 6. & 7.

Sed ſuper candelabrum. Vide p. 38. n. 6.

Amen quippe. Vide p. 21. n. 59.

Donec tranſeat cœlum, & terra. p. 302. n. 74.

In die S. Thomæ Apoſt.

Thomas fundamētum Eccleſiæ, & beryllo comparatur. p. 320. n. 50.

In die S. Stephani.

Et ex illis Occidetis. &c. Vide p. 176. n. 18. & ſequentibus.

Amen dico vobis. &c. Vide p. 22. n. 59.

In die S. Iohannis. Apoſt.

Iohannes fundamentum Eccleſiæ, & ſmaragdo comparatur. p. 318. n. 47.

Iohannes vnum ex quatuor animalibus. p. 100. nu. 2.

Exijt ergo ſermo iſte inter fratres, quod diſcipulus ille non moritur. Vide pag. 154. numero. 12.

In die S. Sebaſtiani, & de Communi martyrum.

Ecce enim merces veſtra multa eſt in cœlo. Vide p. 128. nu. 23. & ſequent. p. 307. nu. 5. & ſequentibus.

In Conuerſione S. Pauli, & de Communi Abbatum.

Sedebitis & vos ſuper ſedes duodecim iudicantes. &c. Vide p. 78. nu 18. & p. 255. nu. 17. & pag. 76. n. 13. & ſequentibus.

In die S. Matthiæ Apoſtoli.

Matthias fundamentum Eccleſiæ, & amethyſto ſignificatur. p. 320. n. 54.

In die Annuntiationis b. Mariæ.

Miſſus eſt angelus Gabriel. Vide pagina. 95. num. 7.

Et regnabit in domo Iacob in æternum. Vide p. 17. num. 38. & . 40. & p. 231. nu. 5. & . 6. & q. & p. 273. nu. 29.

In die App. Philippi, & Iacobi.

Philippus fundamẽtum Eccleſiæ, & comparatur Sardonychi. p. 319. n. 48.

Iacobus fundamentum Eccleſiæ, & cõparatur topazio. p. 320. n. 51. Magna fuit eius fides. Ibidem.

In domo patris mei manſiones multæ ſunt. De ciuitate, in qua ſunt hæ manſiones, vide multa p. 321. n. 57. & multis ſequent.

Si quo minus, dixiſſem vobis. pag. 43. n. 21.

Verba quæ ego loquor vobis, à me ipſo non loquor. Vide p. 10. n. 3

In die App. Petri, & Pauli.

Petrus fundamentum Eccleſiæ, & comparatur iaſpidi. p. 318. nu. 43.

In die S. Mariæ Magdalenæ.

Vide Feria. 5. poſt Dominicam paſsionis.

In die S. Iacobi Apoſtoli.

Iacobus fundamentum Eccleſiæ, & comparatur Chalcedonio. p. 318. n. 46.

Poteſtis bibere calicem. Vide p. 217. nu. 58. & multis ſequentibus.

In die Transfigurationis.

Vide Dominica ſecunda quadrageſimæ.

In die S. Laurentij.

Qui amat animam ſuam, perdet eam. Vide pa. 181. nu. 33.

In die S. Bartholomæi Apoſtoli.

Bartholomæus fundamentum Eccleſiæ, & comparatur Sardio. p. 319. n. 48.

De numeratione Apoſtolorum vide ſupra de Communi Apoſtolorum.

In Decollatione S. Iohannis.

Ad Iohannem referri poſſunt quæ dicuntur Angelo Smyrnæ. p. 39. nu. 12. vſque ad. 16.

In Exaltatione S. Crucis.

Nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Vide p 279. n. 4. & ſequent.

In die S. Matthæi Ap.

Matthæus fundamentum Eccleſiæ, & cõparatur chryſolitho. p. 319. n. 49.

In die S. Michaelis archangeli.

Michael præeſt angelis, qui ad nos mittuntur. p. 179. nu. 26. Idem pro hominibus prœliaturus eſt cum Diabolo in fine ſæculi. p. 178. n. 25. & . 26.

In die SS. Apoſt. Simonis, & Iudæ.

Simon fundamentum Eccleſiæ, & comparatur hyacintho. p. 320. nu. 53.

Iudas, ſiue Thaddæus, fundamentum Eccleſiæ, comparatur chryſopraſo. p. 320. num. 52.

In die omnium Sanctorum.

Vide ſupra De Communi martyrum, & De Communi cõfeſſorum. Vide etiam quæ de viginti quatuor ſenioribus ſcripta ſunt p. 76. nu. 13. & multis ſequent.

Sanctus quid ſit, vide p. 237. n. 4.

Sancti quomodo in hac vita dicantur eſſe ſine macula. p. 105. n. 17. & . 18. In hac vita non habent palmas, ſed picturam palmarum. p. 126. n. 18. & . 19. Iudicabunt cum Chriſto p. 255. n. 17. Eorum preces ſuauiſsimæ Deo ſunt. p. 96. n. 15. & pag. 131. nu. 6.

Sancti vocantur ſtellæ. p. 176. n. 16. & . 17.

Et aperiens os ſuum. Vide p. 190. nu. 17.

Quoniam ipſi conſolabuntur. pa 128. n. 27. & p. 307. n. 7. Affligentur eorum perſecutores, & ipſi lætabũtur. p. 230. n. 4. Canẽt Deo pro ſua liberatione. pag. 230. num. 4.

Quoniam ipſi ſaturabuntur. Vide p. 326. nu, 1. vſque ad. 7. & p. 330. nu. 16.

Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam. Semper iuſti patiuntur. 246. n. 12.

Merces veſtra multa eſt in cœlis. pa. 128. nu. 3. & ſequentibus. & p. 307. n. 5. & ſequentibus.

In die S. Martini Epiſcopi.

Nemo accendit lucernam. &c. Vide ſupra In die S. Ambroſij.

DEO GRATIAS.

FRANCISCI RIBERAE VILLACASTINENSIS, PRESBYTERI

Societatis Ieſu, Doctoriſq; Theologi de Templo, & de ijs, quæ ad templum pertinent libri quinq; ad Sacræ Scripturæ intelligentiam ita neceſſarij, vt vix in ea paginam integram legas, in qua tibi vſui non ſint.

Primus eſt de Fabrica primi templi, & ſecundi, & eius quod ab Herode ædificatum eſt.
Secundus de ijs quæ erant in templo.
Tertius. de Sacerdotibus, & veſtibus Sacerdotalibus.
Quartus, de Sacrificijs Hebræorum.
Quintus, de Feſtis diebus Hebræorum.
In quibus omnia primum Hiſtorico, deinde myſtico ſenſu explicantur.

Cum quinq; copioſis indicibus. Primus eſt capitum ſingulorum librorum, qui ante primum librum eſt; Secundus quæſtionum Scripturæ. Tertius locorum, Quartus rerum, atq; verborum. Quintus Euangeliorum totius anni in vſum concionatorum.

Cum Priuilegio Philippi Regis Hiſpaniarum.
SALMANTICAE.
Excudebat Petrus Laſſus. M. D. XCI.

Suma del Priuilegio Real.

COncedio la Mageſtad del Rey don Philippe nueſtro Señor al Padre Doctor Franciſco de Ribera de la compañia de Ieſus, que por eſpacio de diez años que ſe comiençan a contar deſde la data de ſu cedula, ninguno pueda imprimir, ni vender eſtos cinco libros de Tẽplo, & de ijs quæ ad templum pertinent, ſino el meſmo, o quien ſu poder tuuiere, ſopena que el que lo cõtrario hiziere pierda los libros y moldes y aparejos, y mas incurra en pena de cinquenta mil marauedis por cada vez., la tercera parte para quien dello denunciare, y la otra para el Iuez que lo ſentenciare, y la otra tercera parte para la Camara de ſu Mageſtad. Dioſe en S. Lorenço el Real a 22. de Setiembre de mil y quinientos y nouenta años.

Taſſa.

TAſoſe eſte libro por los Señores del Conſejo a quatro marauedis el pliego, ſegun parece por el teſtimoio que dello dio Alonſo de Vallejo eſcrivano de Camara del Rey nueſtro Señor. En Madrid a tres dias de Iulio de 1591. años.

LICENCIA DEL PADRE Gil Gonçalez Viſitador.

YO Gil Gonçalez Dauila Viſitador de la compañia de Ieſus en eſtas prouincias de Caſtilla, y Toledo, por particular commiſsion que tengo de nueſtro Padre General Claudio Aquauiua. Doy licencia, que ſe impriman los Commentarios ſobre el Apocalypſi de S. Iuan, y los tratados, o libros de la fabrica del templo, y de las coſas que auia dentro del, que ſon dos libros, y otro libro tercero de las veſtiduras ſacerdotales, y de las cauſas dellas, y el quarto de las fieſtas de los Hebreos, y el quinto de los Sacrificios, los quales Commentarios y libros compuſo el Padre Doctor Franciſco de Ribera de nueſtra compañia, reſidente en nueſtro Collegio de Salamãca, porque han ſido viſtos y examinados por muchas perſonas doctas, y graues de nueſtra compañia. En teſtimonio de lo qual, di eſta firmada de mi mano. y ſellada con el ſello acoſtumbrado. En Burgos a cinco de Febrero de 1590.

Gil Gonçalez.

Aprobacion deſta obra.

HOS quinque de Templo, & de ijs, que ad templum pertinent libros à Doctore Franciſco Ribera è Societate Ieſu, & apud Salmãticenſes ſacrorum Bibliorum interprete compoſitos qua potui diligentia iuſſu ſupremę curiæ regiæ perlegi. Quumq; nihil inuenerim, quod pias aures offendere, aut Catholicæ veritati poſsit aduerſari, imo vero multa in illis ſint, quæ miram eruditionem redoleant, & Theologicum ſtudium adiuuent, atque ad ſacrarum literarum intelligentiam viam muniant, & ſternant, digniſsimos cenſeo, qui typis excudantur, & manibus ſtudioſorum euoluantur. Salmanticæ vigeſimo die menſis Maij. Anni 1590.

Ioannes Alfonſus Curiel
Sacræ Theologiæ Doctor.

INDEX CAPITVM QVINQVE LIBRORVM DE TEMPLO, ET DE IIS, QVAE AD TEMPLVM PERTINENT.

Liber Primus.

Qui eſt de Fabrica templi primi, & ſecundi, & eius quòd ab Herode ædificatum eſt.

De tempore quo tẽplum ædificatum eſt.cap.1.pag.3.

Vbinam ſacrificia obtulerint Hebræi antequam templũ conderetur.cap.2.pag.6.

Cur Dauid non ædificauerit templum, ſed Salomon,cap.3.pag.8.

De loco in quo extructum eſt tẽplum.c.4.p.8

De interiori templi fabrica.& primum de lõgitudine, & latitudine, & altitudine eius. cap.5.pag.9.

De tribus partibus tẽpli,& de altitudine Sancti ſanctorum.cap.6.pag.11.

Cur domus maior fuerit quam tabernaculũ Moſis.cap.7.pag.13.

De foribus Sancti Sanctorum, ſiue Oraculi. cap.8.pag.13.

De velo Sancti Sanctorum. cap.9.pag.15.

De foribus domus exterioris, id eſt ſecundæ partis, quæ erat ante veſtibulum,& de ipſo veſtibulo,ſeu porticu.cap.10.pag.16.

De interiori ornatu domus, id eſt qualis fuerit hæc domus intrinſecus.cap.11.pag.17.

De ornatu domus exteriori,id eſt qualis fuerit hæc domus extrinſecus.cap.12.pag.17.

De feneſtris domus.cap.13.pag.19.

De exteriori fabrica templi,& primùm de tabulatis,quæ erant circa domũ.cap.14.p.20.

De oſtijs tabulatorum, & de cochlea, qua ad illa aſcendebatur.cap.15.pag.23.

De atrijs.cap.16.pag.25.

De exhedris.cap.17.pag.28.

De tempore quo templi ædificatio abſoluta eſt.cap.18.pag.31.

Totius templi fabricæ myſtica expoſitio, ac primum temporis & loci, quo templum ædificatum eſt.cap.19.p.31.

Menſurarum templi, & trium eius partium myſtica explanatio, & quid vnaquæque pars ſignificet.cap.20.pag.34.

Oſtia,& velũ tam Oraculi, quam domus exterioris,& porticus oſtio,ac velo carens, & vniuerſum harum rerum opus quid ſignificent.cap.21.pag.36.

Ornatus interior domus quid ſignificet. cap. 22.pag.39.

Ornatus exterior domus quid ſignificet.cap. 23.pag.40.

Tres ordines cellarũ, & oſtia, & cochlea quid ſignificant.cap.24.pag.41.

Atria & Exhedræ quid ſignificent. cap.25. pag.43.

Templum Salomonis quot annis ſteterit, & templum ſecũdum quod à Iudæis è captiuitate Babylonica reuerſis cõſtructum eſt, quo tempore ædificatum ſit,& quot annis durauerit.cap.26.pag.43.

De forma templi ſecũdi, & quid à primo differret.cap.27.pag.45.

De eodem templo ab Herode reædificato, & quot annis ſteterit.cap.28.pag.46.

De ijs quibus in interiori ædificio hoc templum à primo differebat.cap.29.pag.47.

De porta prima domus exterioris, quæ erat ante Sanctum Sanctorum,& de velo eius, ac de porticu.cap.30.pag.48.

De primo atrio,quod erat omnibus commune.cap.31.pag.49.

De ſecundo fano, ſeu templo, quod erat atriū, laicorum.cap.32.p.50.
De tertio templo, ſiue atrio, quod ſolùm patebat ſacerdotibus. & Leuitis. cap.33.p.52.
De forma tabernaculi veteris.cap.34.p.52.

Liber Secundus.

Qui eſt de ijs quæ erant in templo.

De arca teſtamenti, ſiue fœderis.cap.1.p.55.
Quid fuerit in arca fœderis.cap.2.p.56.
De arcæ myſtica ſignificatione.cap.3.p.59.
De Propitiatorio.cap.4.p.62.
De ſignificatione Propitiatorij. cap.5. pag. 63.
De Cherubim, qui erant ſupra Propitiatorium.cap.6.pag.64.
Quid ſignificent duo Cherubim, qui ſunt ſuper Propitiatorium.cap.7.p.65.
De altari Thymiamatis.cap.8.p.67.
De ſignificatione altaris Thymiamatis. cap. 9.pag.70.
De menſa propoſitionis, & panibus. cap. 10. pag.71.
De ſignificatione menſæ Propoſitionis, & panum.cap.11.pag.74.
De candelabro.cap.12.p.76.
De ſignificatione candelabri.cap.13.p.77.
De ijs quæ erant in porticu, id eſt, de duabus columnis.cap.14.p.79.
Quid columnæ duæ ſignificent.cap.15.p.81.
De ijs quæ erant in atrio ſacerdotum. De labro, & de Mari æneo, quod erat in templo, cap.16.p.82.
De ſignificatione labri.cap.17.p.84.
De decem luteribus.cap.18.p.87.
De ſignificatione decem luterum. cap. 19. pag.89.
De altari Holocauſti.cap.20.p.92.
Quid ſignificet altare Holocauſti. cap. 21. pag.94.
De vaſis tabernaculi, & templi. cap.22.p.95.
Quid ſignificent vaſa tabernaculi, & templi. cap. 23. pag.55.

Liber Tertius.

Qui eſt de ſacerdotibus, & de veſtibus ſacerdotalibus.

Quid differat inter ſacerdotes, & Leuitas, & de vtrorumque initiatione.cap.1.p.98.
De redditibus Leuitarum, & ſacerdotum.cap.2.pag.100.
De officio Pontificis, & ſacerdotum. cap. 3. pag.102.
De Nathinæis, & Nazaræis, & Scribis, & Phariſæis.cap.4.p.104.
De veſtibus ſacerdotalibus generatim, & earum cauſis.cap.5.p.106.
De feminalibus.cap.6.p.107.
De linea ſtricta, & zona, & ſignificatione earum.cap.7.p.108.
De tiara, & ſignificatione pileorum. cap. 8. pag.110.
De veſtibus Pontificis: & primùm de tunica hyacintina, & eius ſignificatione, tam Allegorica, quàm Morali.cap.9.p.111.
De Ephod, & eius ſignificatione, tam Allegorica, qui Morali.cap.10.p.14.
De Rationali.cap.11.p.118.
De Doctrina & Veritate, quę erant in Rationali, & eius Allegorica, ac Morali ſignificatione.cap.12.p.122.
De zona, & myſtica eius ſignificatione. cap. 13. p. 128.
De tiara Pōtificis, & eius Allegorica, ac Morali ſignificatione.cap.14.p.129.

Liber Quartus.

Qui eſt de Sacrificijs Hebræorum.

De triplici ſacrificiorū genere, & de animalibus, quæ in eis immolabantur. cap.1. pag. 133.
De Holocauſto.cap.2.p.134.
De ſignificatione Holocauſti.cap.3.p.136.
De hoſtia Pacifica. cap.4.p.140.
De ſignificatione hoſtiæ Pacificæ, de eius lege, ac ſignificatione.cap.5.p.144.
De ſacrificio pro peccato.cap.6.p.149.
In eo ſunt hæc:
De victima peccantis Pontificis.p.149.
De ſacrificio peccati totius populi per ignorantiam.p.152.
De peccato principis per ignorantiam.p.152.
De peccato plebeij per ignorantiam. pag.153.
De peccato per ignorantiam contra ceremonias ſacras p.153.
De peccato ſine ignorantia commiſſo. pag. 153.
Quid fieret de hoſtia pro peccato.pag.155.
De hoſtia pro delicto.p.156.
De ſignificatione ſacrificij pro peccato. cap. 7.pag.159.
In eo ſunt hæc:
De peccato Pontificis ibid. fol. 159.

De ſa-

De ſacrificio pro peccato totius populi, ibid. pag.161.
De peccato principis, ibidem. pag.161.
Quid fieret de Hoſtia pro peccato, ibidem. pag.161.
De Hoſtia pro delicto, ibid pag.162.
De ſacrificio Iugi, cap.8. pag.162.
De Iugis ſacrificij ſignificatione, cap. 9. pag. 163.

Liber Quintus.

Qui eſt de Diebus feſtis Hebræorum.

De ſabbato, & quid ſit ſabbatum ſecundo primum, cap.1. pag.165.
De neomenia, ſiue kalendis, cap.2. pag.171.
De Paſcha, cap.3. pag.174. In eo ſunt hæc:
De menſe Paſchæ, pag.175.
De die Paſchæ, & de hora immolationis, pag. 175.
De loco, pag.184.
De ritu immolandi, pag.184.
De ritu comedendi, pag.185.
De myſtica Paſchæ ſignificatione, cap.4. pag. 187.
De diebus Azymorum, cap.5. pag.190.
De myſtica Azymorum ſignificatione, cap. 6. pag.192.
De Pentecoſte, ſiue ſollennitate Hebdomadarum, cap.7. pag.194.
De ſignificatione Pentecoſtes, cap.8. pa,197.
De die feſto Tubarum, cap.9. pag.198.
De ſignificatione ſollennitatis Tubarum, ca. 10. pag.199.
De die Expiationis, cap.11. pag.200.
De ſignignificatione diei Expiationis, cap. 12. pag.201.
De ſollenitate Tabernaculorum ſiue Scenopegiæ, cap.13. pag.202.
De ſignificatione Tabernaculorum, ſiue Scenopegiæ, ca.14. pag.205.
De die feſto Coetus, atq; collectæ, cap. 15. pag.206.
De ſignificatione diei Coetus, ſiue collectæ, cap.16. pag.207.
De die dati ignis, cap.17. pag.208.
De Encænijs, & eorum ſignificatione, cap. 17. bis poſito, pag.210.
De die feſto obcædem Nicarnoris, & eius ſignificatione, ca.18. pag.211.
De diebus Sortium, ſiue de die Mardochæi, cap.19. pag.212.
De ſignificatione dierum Sortium, cap. 20. pag.214.
De ſollennibus ieiunijs Hebræorum. cap.21. pag.214.
De ſeptimo quoque anno, qui dicitur Sabbatum terræ, ſeu annus remiſsionis, cap. 22. pag.206.
De ſignificatione ſeptimi anni. cap.23. pa.217.
De quinquageſimo quoque anno, qui Iubilæus dicitur, cap.24. pag.217.
De ſignificatione anni quinquageſimi. cap. 25. pag.220.

FINIS.

INDEX QVAESTIONVM SACRÆ SCRIPTVRÆ,

quæ paulò fuſiùs in hoc opere diſputantur.

Quæſtiones Scripturæ tot ſunt fere in hoc opere, quot ſingulorum capita librorum, ideo hic non omnes, ſed inſigniores indicabimus.

1 *QVoto anno ab exitu ex Ægypto templum extruxerit Salomon, pag. 3. num. 1.*

2 *Anni iudicum Iſrael quomodo ſint computandi, p. 3. n. 2.*

3 *Sacrificia vbi oblata fuerint ante templi ædificationem, pag. 6. nu. 1.*

4 *An licuerit immolare in excelſis, pag. 7. nu. 8.*

5 *Quid ſint Excelſa. & cur Scriptura dicat nonnullos reges non abſtuliſſe excelſa, pag. 7. num. 9.*

6 *Cur Salomon potiùs templum ædificauerit, quam Dauid, pag. 8. num. 1. cap. 3.*

7 *Quis, & qualis fuerit locus, in quo ædificatum eſt templum, pag. 8. num. 1. & ſequentibus. ca. 4.*

8 *Cur templum maius fuerit quam tabernaculum, pag. 13. num. 1. cap. 7.*

9 *Quot annis ſteterint templum primum, & ſecundum, pag. 43. cap. 26.*

10 *Qualis fuerit arca teſtamenti, & cur ita dicta, pag 55 num. 1. & ſequentibus.*

11 *Quid fuerit in arca, pag. 56. num. 1. & ſequentibus.*

12 *Cur non dicatur Deus ſedere ſuper Seraphim, ſed ſuper Cherubim, pag. 65. num. 6,*

13 *Altare Thymiamatis vtrùm in Sancto Sanctorum fuerit, an extra. pag. 68. num. 6.*

14 *Quid differat inter ſacerdotes, & Leuitas, pag. 99. num. 3.*

15 *Moyſes an fuerit Sacerdos, pag. 99. num. 4.*

16 *Nathinæi, & Nazaræi, & Scribæ, & Phariſæi qui fuerint. pag 104 num. 1. & ſequentibus.*

17 *Quid ſint Vrim, & Thummim, ſiue Doctrina, & Veritas pag. 122. num. 1. & ſequentibus.*

18 *Quid in Scriptura interſit inter Peccatum, & Delictum, pag. 156. n. 26 & ſequentibus.*

19 *Quodnam ſit iter Sabbati, pag. 167. num. 8.*

20 *Sabbatum ſecundo primum quid ſit, p. 160. nu. 13.*

21 *Quota hora incipiebant dies feſti apud Hebræos. pag 170. num. 15.*

22 *Qualis ſit ratio menſium, & annorum apud Hebræos, pag. 171. num. 1.*

23 *Agnus vtra veſpera diei decimiquarti immolaretur, pag. 176. num. 7.*

24 *Paſchæ dies an eſſet feſtus, pag. 183. num. 30.*

25 *In diebus feſtis vter dies eſſet Sanctior, primus, an Septimus, pag. 191. num. 4.*

26 *Lex an quinquageſimo die data ſit, pag. 195. nu. 2. & ſequentibus.*

27 *Quæ nam ſint buccinæ Iubilæi, pag. 220. nu. 10.*

28 *Quo tempore pontifex vteretur veſtibus ſacris, pag. 130. num. 7.*

29 *Cur Oza ſit interfectus, pag. 102. num. 4.*

DE TEMPLO, ET DE IIS QVAE ad templum pertinent.

LIBER PRIMVS,

QVI EST DE FABRICA TEMpli primi, & ſecundi, & eius quod ab Herode ædificatum eſt.

PROOEMIVM.

MVlta, eademq́ cognitu digniſſima latẽt in ſcriptura eos qui tẽpli fabricam, & eorũ, quæ in eo erant, rationem ignorãt. Et cũ de illis ſæpe loquatur, ſi ignorẽtur, plurima ignorari neceſſe eſt: vix enim librum in ea inuenias, in quo non multa occurrãt de Sancto ſanctorũ, de tẽplo exteriori, de veſtibulo, de atrijs, de arca, de Propitiatorio, de altari thymiamatis, & holocauſti. Quare vt breui commẽtario multos ſcripturarum locos explicaremus, viſum eſt ſemel hæc omnia explanare, vt earũ ſtudioſis ad ingrediẽdum in hæc Sancti Spiritus adyta omni cultu, reuerentiaq́ digniſſima, facem (quãtum patris luminum benignitas dabit) præferamus. Dicturi ergo de tẽplo, & de ijs, quæ in eo erãt, primùm de templi fabrica, & tabernaculi dicemus: deinde de omnibus quæ erant in tẽplo, & in tabernaculo, adhærentes vbiq́ verbis ſacræ hiſtoriæ, & ex alijs autoribus addentes quæ maximè addenda videbuntur. Quare nũc caput ſextum libri tertij Regum interpretabimur, vbi de templi fabrica agitur, quod etiam ſubſcribendum putauimus.

CAP. VI. Libri. III. Regum.

1 FActum eſt ergo quadringenteſi-
mo & octogeſimo anno egreſsionis filiorum Iſrael de terra AEgypti,
in anno quarto (mẽſe zio ipſe eſt menſis ſecundus) regni Salomonis ſuper
Iſrael ædificare cœpit domũ Domi-
2 no. Domus autem quam ædificabat
rex Salomon Domino: habebat ſexaginta cubitos in longitudine: & viginti cubitos in latitudine, & triginta cu-
3 bitos in altitudine. Et porticus erat
ante templum viginti cubitorum
longitudinis iuxta menſuram latitudinis templi: & habebat decem cubitos
4 latitudinis ante faciem templi. Fecitq́;
5 in templo feneſtras obliquas. Et ædificauit ſuper parietem templi tabulata
per gyrum in parietibus domus per cir
6 cuitum templi, & Oraculi: & fecit latera in circuitu. Tabulatũ quod ſubter
erat, quinque cubitos habebat latitu-

dinis:& medium tabulatum ſex cubi-
torum latitudinis: & tertium tabula-
tum ſeptem habens cubitos latitudi-
nis. Trabes autem poſuit in domo per
circuitum forinſecus, vt non hęrerent
7 muris templi. Domus autem cum ędi-
ficaretur de lapidibus dolatis, atq; perfe
ctis ędificata eſt: & malleus, & ſecuris,
& omne ferramentum non ſunt audi
8 ta in domo cum ædificaretur. Oſtium
lateris medij in pariete erat domus dex
træ, & per cochleam aſcendebant in
medium cœnaculum, & à medio in
9 tertium. Et ædificauit domum, & con-
ſummauit eam. Texitq; domum la-
10 quearibus cedrinis. Et ædificauit tabu-
latum ſuper omnem domum quin-
que cubitis altitudinis: & operuit do-
11 mum lignis cedrinis. Et factus eſt ſer-
mo Domini ad Salomonem dicens:
12 Domus hæc quam ædificas: ſi ambula
ueris in præceptis meis: & iudicia mea
feceris, & cuſtodieris omnia mandata
mea gradiens per ea, firmabo ſermo-
nem meum tibi, quem locutus ſum
13 ad Dauid patrem tuum. Et habitabo
in medio filiorum Iſrael: & non dere-
14 linquam populum meum Iſrael. Igi-
tur ædificauit Salomō domum: & con
15 ſummauit eā. Et ædificauit parietes do
mus intrinſecus tabulatis cedrinis: à pa
uimento domus vſque ad ſummita-
tem parietum, & vſque ad laquearia
operuit lignis cedrinis intrinſecus: &
texit pauimentū domus tabulis abie-
16 gnis. AEdificauitq; viginti cubitorum
ad poſteriorem partem templi tabu-
lata cedrina à pauimento vſq; ad ſupe
riora: & fecit interiorem domum Ora
17 culi in Sāctum ſanctorum. Porro qua
draginta cubitorum erat ipſum tem-
18 plū pro foribus oraculi: & cedro omnis
domus intrinſecus veſtiebatur habens
tornaturas & iūcturas ſuas fabrefactas,
19 & cęlaturas eminentes. Omnia cedri
nis tabulis veſtiebātur nec omnino la
pis apparere poterat in pariete. Ora-
culum autem in medio domus in in-
teriori parte fecerat: vt poneret ibi ar-
20 cam fœderis Domini. Porro Oracu-
lum habebat viginti cubitos longi-
tudinis: & viginti cubitos latitudinis:
& viginti cubitos altitudinis: & ope-
ruit illud atq; veſtiuit auro puriſsimo.
21 Sed & altare veſtiuit cedro. Domum
quoq; ante oraculū operuit auro puriſ
ſimo: & affixit laminas clauis aureis.
22 Nihilque erat in templo quod non au
ro tegeretur. Sed & totum altare Ora-
23 culi texit auro. Et fecit in Oraculo duos
cherubim de lignis oliuarum decem
24 cubitorum altitudinis. Quinque cubi
torum ala Cherub vna: & quinque cu
bitorum ala cherub altera: id eſt decē
cubitos habētes à ſummitate alę vnius
25 vſque ad alæ alterius ſummitatem. De
cem quoque cubitorum erat cherub
ſecundus in menſura pari: & opus vnū
26 erat in duobus cherubim, id eſt altitu-
dinem habebat vnus cherub decem
cubitorum. & ſimiliter cherub ſecun-
27 dus. Poſuitque cherubim in medio tē-
pli interioris. Extendebant autem alas
ſuas cherubim, & tangebat ala vna pa
rietem, & ala cherub ſecūdi tangebat
parietem alterum; alæ autem alteræ in
media parte templi ſe inuicem contin
28 gebant. Texit quoque cherubim au-
29 ro. Et omnes parietes templi per cir-
cuitum ſculpſit varijs cælaturis & tor-
no. Et fecit in eis cherubim, & palmas,
& picturas varias, quaſi prominentes
de pariete & egredientes. Sed & paui-
30 mētū domus texit auro intrinſecus &
31 extrinſecus. Et in ingreſſu Oraculi fecit
duo oſtiola de lignis oliuarū poſteſq;
angulorum quinque: & duo oſtia de li
32 gnis oliuarum. Et ſculpſit in eis pictu-
ram cherubim, & palmarum ſpecies,
& anaglypha valde prominentia: &
texit ea auro, & operuit tam cheru-
33 bim quam palmas & cetera auro. Fe-
citque in introitu templi poſtes de li-
34 gnis oliuarum quadrāgulatos: & duo
oſtia de lignis abiegnis altrinſecus: &
vtrumque oſtium duplex erat: & ſe in
uicem

35 uicem tenens aperiebatur. Et ſculpſit
cherubim,& palmas,& cælaturas val-
de eminentes,operuitque omnia lami
36 nis aureis opere quadro ad regulam. Et
ædificauit atrium interius tribus ordi-
nibus lapidum politorum,& vno ordi
37 ne lignorum cedri. Anno quarto fun
data eſt domus Dñi in menſe zio: &
in anno vndecimo menſe Bul(ipſe eſt
38 menſis octauus) perfecta eſt domus in
omni opere ſuo:& in vniuerſis vten-
ſilibus ſuis. Ædificauitque eam annis
ſeptem.

DE TEMPORE, QVO templum ædificatum eſt.

CAPVT. I.

Verſus.1.

ACTVM eſt ergo quadringenteſimo,& octogeſimo anno. Templum Ieroſo-
1 lymitanum bis, aut po-
tius ter, ædificatum eſt,
vt dicemus poſtea, primùm à Salo-
mone rege, quod templum pri-
mum dicitur,deinde ab ijs qui è capti-
uitate Babylonica reuerſi ſunt, quod
templum ſecundum vocatur:tertiò ab
Herode magno rege Iudææ. Primum
templum,de quo nunc loquimur, ſa-
cra hiſtoria cœptum eſſe dicit anno
quadringenteſimo, & octogeſimo ab
egreſsione filiorũ Iſrael ex Ægypto,
anno quarto regni Salomonis, menſe
zio:qui anni ita computantur. Moſes
octoginta annorum erat quando locu
tus eſt ad Pharaonem, vt dimitteret
populum.Exo.7.& mortuus eſt, cum
eſſet annorum centum, & viginti,
2 Deut.vltimo. † Itaque ab anno egreſ-
ſionis filiorum Iſrael vſque ad mortem
Moſis anni quadraginta numerantur,
vt conſtat ex Exo.16. & Deut.8. Poſt
Moſem Hothoniel,additis annis, qui
bus præfuit Ioſue,& qui fuerunt inter
Hothonielem,& Ioſue, rexit popu-
lum.40.annos.Iud.3.Ahod.80.annos,
Iud.3.Barac,& Debora.40.Iud.5.Ge-
deon.40.Iud.8.Abimelech filius Ge-
deonis.3.Iud.9.Thola.23.Iud.10.Iair.
22.Iud.10.Deinde fuit interregnũ.18.
annorum.Iudi.10.Iephthe.6.Iudi.12.
Abeſan.7.Iud.12.Ahialon,ſiue,vt eſt

Anni vſq; ad fundationẽ tẽpli quomodo cõputẽtur.

in Hebræo, Aelon.10.Iud.12.Habdon
8.ibidem Samſon.20.Iud.16.Heli ſacer
dos.40.1.Reg.4.Samuel,& Saul.40.
Act.13.Dauid.40.2.Reg.5.& 3.Reg.2.
3 † His adijciendi ſunt tres anni regni Sa
lomonis, ſiquidem menſe ſecundo
quarti anni ædificare templum cœpit.
Ita annos numerat Alfonſus Epiſco-
pus Abulenſis Q. 12. in caput.3.Iudi-
cum,& Q.4. huius capitis, admo-
netque ad rectam libri Iudicum in-
telligentiam non eſſe numerandos
omnes annos,quorũ liber ille memi-
nit,tamquã inter ſe diſtinctos,(ita enim
erunt pluſquam ſexcenti) ſed omitten
dos eſſe multos numeros, tanquam in
ſe inuicem redeuntes,vt nunc factum
eſt,atque ita fient anni quadringenti
octoginta. Eamdem rationem ſecutus
eſt Dionyſius in vtrumq; locum. At
videtur hæc enumeratio planè aduer-
ſari ſcripturæ,nec ſolum hæc enume-
ratio,ſed ſumma etiam quadringento
rum octoginta annorum in hoc capite
ſignata,quoniam ex hiſtoria libri Io-
ſue,& Iudicũ multò plures anni aper-
4 tiſsimè colliguntur. Ioſue vltimo † le
gimus:Seruiuitq; Iſrael Domino cun-
ctis diebus Ioſue,& ſeniorum,qui lon
go vixerant tempore poſt Ioſue, &
qui nouerant omnia opera Domini,
quæ fecerat in Iſrael. Ex cap.autem.2.
Iud. intelligimus poſt eorum mortem
qui cum Ioſue vixerant,filios Iſrael de
clinaſſe ad idola,& eam ob cauſam tra
ditos ſæpe fuiſſe in poteſtatem hoſtiũ,
donec in afflictione clamabant ad Do
minum,& iudices à Domino ſuſcita-
bantur,per quos liberarentur. Primus
ergo iudex Hothoniel non continuò
poſt mortem Ioſue ſuſcitatus eſt, ſed
poſt mortem ſeniorum,qui lõgo poſt
eum tempore vixerãt,& poſt Hebræo
rum idololatriam,ob quam in poteſta
tem Chuſanraſathaim regis Meſopo-
tamiæ irato Deo traditi ſunt: Iudic.3.
5 † Deinde ait: Egreſſuſq; eſt ad pugnã,
& tradidit Dominus in manus eius
Chuſanraſathaim regem Syriæ,& op-
preſsit eum,quieuitq; terra quadragin
ta annis,& mortuus eſt Hothoniel. Si
militer Ahod ſecundus iudex non eſt
creatus continuò poſt mortem Hotho
nielis,ſed poſtquam populus iterum
idololatria ſua Deum irritauit,& ſer-
uiuit Heglon regi Moab decem, &
octo annis.Iud.3.Deinde ait:Humilia

tusque: eſt Moab in die illo ſub manu
Iſrael, & quieuit terra octoginta annis.
Eadem eſt de ceteris iudicibus ratio
vſque ad Abimelech, à quo iam manı-
feſtius iudicum tempora notãtur, nam
vſque ad eum non creantur iudices
continuò poſt mortem præcedẽtium,
ſed poſtquam populus in poteſtatem
hoſtium traditus eſt, & à tempore, quo
liberatur, dicitur terra quieſcere tot
annos, quot communis ſententia illis
iudicibus aſsignat, vt videmus Iud. 4.
6 &. 5. & .8. † Quare neceſſe eſt multò
maiorem ſummam annorum colligi.
Confirmat hoc Ioſephus, qui ita, vt di-
ximus, hæc omnia intellexit, & ab exi-
tu Iſrael ex Aegypto vſque ad initium
fabricæ templi annos numerat quin-
gentos nonaginta duos. 8. Antiq. ca. 2:
non ſexcentos, & duodecim, vt putauit
Abulenſis. Q. 4. huius ca. dum vitioſis
codicibus credit, in quibus, & in qui-
buſdam recentioribus ſcriptum eſt:
Annis DCX duobus poſtquam Iſrae-
litę ex Aegypto exceſſerãt, ſed errore li
brariorum, C, litera poſt, D, poſita eſt,
quæ ponẽda erat poſt, X, vt legeretur.
Annis DXC duobus, vt manifeſtum
eſt ex Græco.

Locus Ioſephi reſtitutus.

7 † Alij verſi à Ruffino habent: Anno
quingenteſimo. 2. quos ſecutus eſt
Dionyſius. Ac ne forte mendum ſub
eſſe apud Ioſephum, aut temerè eum
tranſcripſiſſe ſuſpicemur, bis hoc idem
confirmat: libro enim. 10. cap. 11. ait: In
cẽſum eſt autem templũ annis ex quo
ſtructum fuerat, elapſis quadringentis
ſeptuaginta, menſibus ſex, & diebus
decem additis, exactis à trãſmigratio-
ne ex Aegypto annis mille ſexaginta
duobus, mẽſibus ſex, diebus decem. †
7 Si igitur ex hoc numero deducantur
anni 470. durationis primi templi ab ex
ordio fabricæ, ſuperſunt. 592. ab exitu
ex AEgypto vſque ad ædificationem
templi. Idem lib. 11. ca. 4. docet guber-
nationem iudicum poſt Moſis, & Ieſu
imperium pluſquam quingentis annis
duraſſe. Moſi autem tribuit. 40. annos,
Ieſu. 25. 5. Antiq. capit. 1. Et quia ſu-
perſunt. 27. ad. 592. dixit pluſquã quin-
gentis annis duraſſe. Huic argumento
Abulenſis locis citatis reſpõdet nume
ros libri Iudicum non eſſe accipiendos
tanquam inter ſe diſtinctos: ita enim in
plures ſexcentis ſumma excreſceret,
ſed omittendos eſſe multos tanquam
ſibi coincidentes. Ob hoc (inquit in. 3.
cap. Iud.) conſiderandum quod quan-
docunque ponuntur aliquot anni, qui-
bus Iſraelitæ oppreſsi ſunt ab aliquibus
hoſtibus, illi non ſunt per ſe computan
di, ſed computantur ſub annis, quibus
terra dicitur quieuiſſe, vel quibus dici-
tur præfuiſſe aliquis iudex, & hoc mo-
8 do reducentur omnia ad concordiã. †
Vt quum tempore Hothonielis terra
dicitur quieuiſſe. 40. annos, in iſtis. 40.
numerantur anni Ioſue, & ſeniorum,
& octo anni, quibus ſeruierunt Regi
Chuſan, & anni ipſius Hothonielis. &c.
Ita intelligendos eſſe annos libri Iudi-
cum docent Hebræi in maiori Chrono
logia, cap. 12. & recentiores Hebræi,
quorum verba refert Andreas Ma-
ſius in caput vltimum Ioſue, in verſum
31. Petrus Comeſtor in Hiſtoria libri
Iudicum cap. 5. Lyranus, & Dionyſius
Iud. 3. & . 3. reg. 6. Hugo Cardinalis Iud.
3. Ioan. Lucidus libr. 2. de Emẽdatione
temporum cap. 8. Matthæus Beroaldus
in Chronico lib. 3. cap. 4. Montanus in
Daniele, ſiue de tẽporibus. Genebrar-
9 dus lib. 1. ſuæ Chronographiæ pa. 38. †
Qui omnes, licet nonnihil differant
inter ſe initio computationis, in hoc
conueniunt, ita accipienda eſſe verba
libri Iudicum, vt dictum eſt, neque ab
illis multum diſcrepat Maſius loco ci-
tato. Immo & Euſebius in Chronicis,
in annis, quibus terra quieuiſſe dicitur,
ſemper includit annos præcedentes,
quibus ſcribitur Hebræos vexatos fuiſ-
ſe ab hoſtibus, idque ſe facere dixit iux
ta Hebræorum traditiones. Verùm hi
autores dum partem ſcripturæ tueri
volunt, alteri manifeſtam vim afferunt.
Quum enim legamus: Egreſſuſque eſt
ad pugnã, & tradidit Dominus in ma-
nus eius Chuſan, & oppreſsit eum,
quieuitque terra quadraginta annis,
atque ita de ceteris iudicibus, quis
non intelligat terram quieuiſſe poſt-
quàm Chuſan oppreſſus eſt, & victus?
nec enim poterat terra quieſcere, quæ
ab hoſtibus affligebatur dura ſeruitu-
10 te. † Propterea vt veritatẽ hiſtoriæ ita
tueamur, vt molliter etiam verba ipſa
explicẽtur, ſciendum eſt hanc eſſe He-
bræorum conſuetudinem, vt numera-
libus

libus Cardinalibus vtantur pro Ordi-
nalibus (ita enim vocant.) Et qui-
dem à decem, & ſupra neceſſe eſt hoc
facere, quia ordinalibus carent. Sed
tamen etiam ab vno vſque ad decem
facere ſolent. Vt Hag. 1. & Zachar. 1.
In anno 2. Darij regis, Hebr. In anno
duobus. 3. Regum. 15. In anno tertio
Aſa. Hebr. In anno tribus Aſa. Ita di-
ctum eſt Geneſ. 1. Factumque eſt veſ-
pere, & mane dies vnus, pro primus,
& vna ſabbathorum, pro Prima ſabba-
thorum. Zachar. 1. Iſte iam ſeptuage-
ſimus annus eſt, Hebr. Iſte iam ſeptua
11 ginta annus. Leuit. 25. † Sanctificabiſ-
que annum quinquageſimum, Hebr.
Annum quinquaginta. Et in hoc ipſo
capite: Factum eſt ergo quadringen-
teſimo, & octogeſimo anno. Hoc
etiam in verbis citatis Iudicum fa-
ctum puto, vt cum ait capit. 3: Quie-
uitque terra quadraginta annis, & mor-
tuus eſt Hothoniel, ſenſus ſit: Quie-
uit terra quadrageſimo anno, id eſt,
poſt mortem Ioſue, & ſeniorum ex-
pulſo dominatu regis Syriæ tandem
quadrageſimo anno terra quieuit.
Nos etiam eodem modo loquimur,
quia Numeralibus Ordinalibus care-
mus in multis, niſi ex Latino ſermone
capiamus. Ita de ceteris iudicibus di-
cendum eſt, & ſeruata proprietate li-
teræ, conficitur numerus quadringen-
12 torum octoginta annorum. † Quod ſi
aliquis obijciat deeſſe literam כ ad-
hunc ſenſum conficiendum: ſæpe in
ſimilibus locutionibus ſolet deſide-
rari apud Hebræos, vt etiam adnotauit
Pagninus libr. 1. Hebr. Inſtitut. capit.
25. Verùm quoniam hæc reſponſio,
& ſi cum verbis Hebraicis ſatis con-
gruat, cum noſtra tranſlatione non
congruit, in qua capit. 5. ſcriptum eſt:
Quieuitque terra per quadraginta an-
nos: dicamus cum in fine vitæ Iudi-
cum dicitur: Quieuit terra quadragin
ta annos, intelligi de annis, qui præ-
ceſſerunt, & per quos ille iudicauit,
non de conſequentibus, vt verba ſo-
nare videntur. Hoc intelligimus ex
Iudic. 3. Quieuitque terra quadra-
ginta annis, & mortuus eſt Hotho-
niel. Quieſcere autem dicitur à prœ-
lijs, vt manifeſtum eſt in capit. eo-
dem: Et quieuit terra octoginta an-
nis à prœlijs. Senſus ergo eſt: Qua-
draginta annis Iſraelitæ bellum non
geſſerunt, qui videlicet cum vita
13 huius iudicis terminati ſunt. † Et bel-
lum non gerere dicuntur, quia re-
pente traditi à Deo hoſtibus, nec ad-
uerſus eos rebellabant, nec alios bel-
lo adoriebantur. Donec tandem per
iudicem liberabantur. Itaque qua-
draginta annos quieuit terra, quia ma-
xima huius temporis pars, atque
adeò tota ferè nulla prœlia habuit.
Poſtremò notandum eſt. 40. annos,
quibus Palæſtini oppreſſerunt He-
bræos, Iudic. 13. incidere partim in
20. annos Samſonis, Iudic. 15. Iu-
dicauitque Iſrael in diebus Philiſthijm
viginti annis: partim in. 40. annos He-
li Sacerdotis. Ex his exploditur Ca-
ni opinio, qui contra omnium He-
bræorum, & Græcorum ſententiam
libr. 11. de locis capit. 5. in reſponſione
ad argum. dicit vitiatos eſſe codices 3.
Reg. 6. & multò maiorem annorum
fuiſſe ſummam.

Menſe zio.

14 † Secundus menſis anni intelli-
gendus eſt, non anni quarti regni Sa-
lomonis. Quodq; ait: *Ipſe eſt menſis ſe-
cundus*, parentheſis eſt, vt ſit ſenſus:
In anno quarto regni Salomonis, men-
ſe zio, ipſe eſt menſis ſecundus.
Quod præterquam quod à nonnul-
lis adnotatur, vt à Beda in libr. de
Templo Salomonis capite. 5. & ab
Anſelmo, à Ricardo in libr. eiuſdem
tituli, & à Lyrano: apertum eſt ex
2. Paralipo. 3. vbi legimus: Cœpit au-
tem ædificare menſe ſecundo anno.
4. regni ſui. Menſis autem ſecundus Zio.
anni Hebræis dictus eſt, זו Vltima
vocali, ſiue u, ſit, ſiue o, vtroque
enim modo legi poteſt, non conſo-
nante, vt Lyra, & Vatablus, & qui-
dam alij putauerunt, quoniam, &
Hieronymus ſcripſit zio, & lxx po-
ſtea in hoc capite non ſcripſerunt,
[illegible], ſed [illegible]. Cui in noſtris menſi-
bus reſpondet pars Aprilis, & pars
Maij, quod tempus ædificijs in-
cipiendis aptiſsimum
eſt.

VBINAM SACRIFICIA obtulerint Hebræi antequam templum conderetur.

CAP. II.

SED quæritur, his quadringen
1 tis octoginta annis vbinam
ſacrificia obtulerint filij
Iſrael. Per quadraginta cer
tè annos, quib⁹ verſati ſunt in deſerto,
& poſteà donec terram promiſsionis
occuparent, tabernaculũ illud, quod
in deſerto conſtructum eſt Deo iuben
te, & formam præſcribente fuit illis
pro templo, ac ſemper illud ſecum por
tarũt per diuerſa loca, donec pacata ter
ra portare deſierunt, & fixerunt illud
in Silo. Ioſ. 18: Congregatique ſunt
omnes filij Iſrael in Silo, ibique fixe-
runt Tabernaculum teſtimonij, & fuit
eis terra ſubiecta. Erat autem Silo vrbs
in ſorte tribus Ephraim, prope Bethel
tribus (ſi Gallico vocabulo vti licet)
leucis diſtans ab Ieruſalem, vt ait Bro-
cardus in Deſcriptione terræ ſanctæ.
Iud. 21: Ecce ſollennitas Domini eſt an
niuerſaria in Silo, quæ ſita eſt ad Septẽ-
trionem vrbis Bethel, ad Orientalem
plagam viæ, quæ de Bethel tendit ad
Sichimam, & ad Meridiem oppidi Leb
na. † Poſitum eſt autem in Silo, quòd
2 is locus propter pulchritudinem viſus
ſit idoneus, in quo tantiſper maneret,
dum maior commoditas ædificandi
templi ſe præberet, vt ſcribit Ioſe. lib. 5.
Antiq. cap. 1. Simul etiam (vt ait Abu-
lenſis in cap. 18. Ioſue) quoniam Ioſue,
qui Princeps erat populi, erat ex tribu
Ephraim, Num. 13. ibique oportebat fi-
gi tabernaculum, vt Ioſue accuratius
obſeruari faceret omnia, quæ ad ta-
bernaculi ſanctitatem pertinebant:
Manſit autẽ tabernaculum in Silo vſq;
ad tẽpora Helcanæ patris Samuelis. 1.
Regum. 1: Et aſcendebat vir ille de ciui
tate ſua ſtatutis diebus vt adoraret, &
ſacrificaret Domino exercituũ in Silo.
Immò & vſq; ad annum vltimũ Heli Sa
cerdotis, quo grauiſsimo bello Palæſti
norũ ingruente miſit populus in Silo,
& tulerũt inde arcam fœderis, & capta
in eo bello arca mortuus eſt Heli. 1.
3 Reg. 4. † Arca autem ducta eſt à Palæ-
ſtinis in Azotum. 1. Reg. 5. & manſit in
eorum regione ſeptem menſibus. 1.
Reg. 6. Deinde remiſſa eſt ab illis in vr
bem Bethſames. 1. Reg. 6. poſteà in Ca
riatharim. 1. Reg. 7. ibique manſit do-
nec Dauid confirmato iam regno ſu-
per Iudam, & Iſrael reduxit eam ex Ca
riath-iarim. 1. Paral. 13. Manſitque in
domo Hobededon Gethæi tribus men
ſibus, in villa quadam prope Ieruſalem,
vt ait Ioſe. 7. Antiq. cap. 4. Inde à Da-
uide ducta eſt in domum ſuam, in ſupe
riorem partem Ieruſalem, quæ Ciuitas
Dauid dicta eſt, vbi locum arcæ ædifi-
cauit, tetenditque ei tabernaculum. 1.
Paral. 15. quod aliud erat ab illo, quod
fecit Moſes, vt rectè ait Lyranus. 1. Pa-
4 ral. 15. † Et conſtat apertè ex. 2. Paral. 1.
vbi cum dictum eſſet tabernaculum
Moſis fuiſſe in Gabaon, dicitur con-
tinuò: Arcam autem Dei adduxerat
Dauid de Cariathiarim in locum,
quem præparauerat ei, & vbi fixe-
rat illi tabernaculum, hoc eſt, in Ie-
ruſalem. De hoc tabernaculo, quod
arcæ præparauit Dauid, dictum eſt.
1 3. Regũ. 1. Adonias autem timens Sa-
lomonem ſurrexit, & abijt in taberna-
culum Domini, tenuitque cornu alta-
ris. Et capit. 2. Fugit ergo Ioab in taber
naculum Domini, & apprehendit cor-
nu altaris. Ita Abulen. Q. 41. in capit. 1.
libr. 3. Regũ. Et ratio docet: hæc enim
omnia celerrimè facta ſunt eodem die,
vt ait Abulen. Nec poterãt ire in Gabaõ
in tanta temporis anguſtia, præſertim
5 Cum non eſſet ibi arca Domini. † Ta-
bernaculum autem, quod Moſes con-
ſtruxerat, translatum eſt de Silo, ſicut
ſcriptum eſt Pſal. 77: Et repulit taber-
naculum Silo, tabernaculum ſuum,
vbi habitauit in hominibus. Quo tem-
pore translatum fuerit, non ſatis con-
ſtat ex ſcriptura, ſed valdè probabile
eſt translatũ fuiſſe, cũ arca inde educta
eſt, & Palæſtini vicerunt Hebræos, vt
aiunt in eundem Pſal. Aug. & Euthy.
Ianſe. Genebrardus. Quod verba eiuſ-
dem Pſalmi videntur indicare: Et tradi
dit in captiuitatem virtutem eorum,
& pulchritudinem eorum in manus
inimici, &c. De hoc etiam Ierem. 7.
Ite ad locum meum in Silo, vbi ha-
bitauit nomen meum à principio,
& videte quæ fecerim ei propter
mali-

Tabernaculum Moſis fuit in Silo.

Silo.

Tabernaculum, & arca quò tranſlata fuerint.

malitiam populi mei Iſrael: vbi Hie-
ronymus ait locum in ruinas, cineref-
que collapſum fuiſſe, iuxta illud: Et
6 repulit tabernaculū Silo.† Inde tranſ-
latum eſt in Nobe ciuitatem ſacer-
dotum, vbi erat, quum Dauid fugie-
bat Saulem. 1. Regum. 21. Inde venit
in Gabaon vrbem tribus Beniamin,
quæ, autore Ioſepho, libro. 1. de Bello,
capit. 23. quinquaginta ſtadijs diſtat ab
Ieruſalem, id eſt, ſex mille ducentis
quinquaginta paſsibus, ſiue, iuxta Bro-
cardum, tribus Leucis. 1. Paralip. 21:
Tabernaculum autem Domini, quod
fecerat Moyſes in deſerto, & altare
holocauſtorum ea tempeſtate erat in
excelſo Gabaon, id eſt, quando ange-
lum ſtricto gladio vidit Dauid, & ſa-
crificium Domino obtulit in area Or-
nan Iebuſæi. Ibi autem manſit do-
nec cum arca illatum eſt à Salomone
in templum. 3. Regū. 8: Et portaue-
runt arcam Domini, & tabernacu-
lum fœderis, & omnia vaſa Sanctua-
7 rij, quæ erant in tabernaculo.† Hoc
autem eſſe illud, quod Moſes fece-
rat, docet Ioſephus. 8. Antiq. capit. 2.
Manſerunt autem tabernaculum, &
arca in templo donec deſtructum eſt
à Chaldæis, tunc enim ab Ieremia
ſeruata ſunt in ſpelunca. 2. Macha-
bæo. 2. Ex his intelligimus cur dictum
Locus. Pſalm. 77. ſit Pſalm. 77: Et repulit tabernaculum
Ioſeph, & tribum Ephraim non ele-
git, ſed elegit tribum Iuda, montem
Sion, quem dilexit. Et cur etiam di-
ctum ſit. 3. Regum. 3: Abijt itaque Sa-
lomon in Gabaon, vt immolaret ibi.
Illud quippe excelſum erat maximum:
videlicet præferebatur omnibus ex-
celſis, quòd in eo eſſet tabernaculum
à Moſe factum. 2. Paralip. 1: Et abijt
cum vniuerſa multitudine in excel-
ſum Gabaon, vbi erat tabernaculum
fœderis Domini, quod fecit Moyſes
8 famulus Dei in ſolitudine.† Sacrifi-
cia vero ſemper populus offerebat in
Silo, dum ibi fuit tabernaculum, &
arca, ſed poſtquam tranſlatum eſt, of-
ferebantur in loco in quo erat taber-
naculum, vt à Salomone. 3. Reg. 3: aut
in montibus, aut locis excelſis, non
enim ædificatum erat templum nomi
ni Domini vſque in diem illum. Hoc
tamen, quod de excelſis, & montibus
dicimus, Abulenſis contra Lyranum,
& Hebræos. Q. 2. in capit. 2. lib. 3. Reg.
& Q. 5. in hoc caput, nemini licuiſſe
putat citra peculiarem Dei diſpenſa-
tionem ad quoſdam factam. Ita Sa-
muel immolauit in Ramatha, & in
Galgalis. 1. Reg. 7. & 10. & 11, Elias in
monte Carmelo. 3. Reg. 18, Dauid in
area Ornam Iebuſæi. 1. Paralipo. 21.
Quod multis probat Abulenſis, ſed eo
potiſsimum, quod ſcriptum eſt. 3. Re-
gum. 3. Dilexit autem Salomon Do-
minum ambulans in præceptis patris
ſui, excepto quod in excelſis immola- *Excelſa.*
9 bat, & accendebat thymiama.† In his
excelſis conſtituebantur altaria, in qui
bus Deo immolabant. Quare ſemper
Deo fuerunt inuiſa, & ante quam tem
plum fieret, vt dictum eſt, & multò
magis poſtquam eſt factum, quoniam
extra templum ſacrificare nemo po-
terat. Leuit. 17. hoſtiæ iubebantur im-
molari ante oſtium tabernaculi, &
Deuter. 12. Scriptum eſt: Caue ne of-
feras holocauſta tua in omni loco,
quem videris, ſed in eo, quem elege-
rit Dominus, &c. Quod autem ſæpe
de regibus etiam bonis, vt de Ioſaphat
3. Reg. vltimo dicitur: Verumtamen ex
celſa non abſtulit, adhuc enim popu-
lus ſacrificabat, & adolebat incenſum
in excelſis, etiamſi de hoſtijs idolis im
molatis non intelligeretur, ſed de ijs,
quas populus veterem conſuetudinem
retinens Deo vero immolabat, vitio-
ſum iam erat, & Deo ingratum.† Ex his
10 intelligitur difficilis locus Eccleſia. 49. *Locus ex Eccli. 49.*
Præter Dauid, & Ezeciam, & Ioſiam
omnes peccatum commiſerunt: nam
reliquerunt legem Altiſsimi reges Iu-
da, & contempſerunt timorem Dei:
quoniam Dauid non immolauit in ex-
celſis. 3. Reg. 3: Ambulans in præceptis
Dauid patris ſui, excepto quod in ex-
celſis immolabat. Ex quo cognoſci-
mus Dauidis tempore populum non
immolaſſe in excelſis. Ezecias autem,
& Ioſias excelſa abſtulerunt. De Eze-
cia. 4. Reg. 18: Fecitque quod erat bo-
num coram Domino iuxta omnia,
quæ fecerat Dauid pater eius. Ipſe diſ-
ſipauit excelſa, &c. Quare & Dauidē
excelſa diſsipaſſe intelligimus. De Io-
ſia idem legimus. 4. Reg. 23.

CVR DAVID NON AEDI- ficauerit templum, ſed Salomon.

CAPVT. III.

1 QVæritur etiam cur Dauid
nõ ædificauerit templũ,
ſed Salomon. Ex omni-
bus, qui præfuerunt Iſrae
li, primus Dauid de tẽ-
plo ædificando cogitauit. 1. Parali. 17:
Cùm autem habitaret Dauid in do-
mo ſua, dixit ad Nathan Prophetam:
Ecce ego habito in domo cedrina, arca
autem fœderis Domini ſub pellibus
eſt. Pellibus enim extrinſecus taberna
culum tegebatur. Cui per Nathan re-
ſpondit Dominus: Non ædificabis tu
mihi domum ad habitandum, neque
enim manſi in domo ex eo tempore,
quo eduxi Iſrael vſque in diem hanc,
ſed fui ſemper mutans loca taberna-
culi, & in tentorio manens cũ omni
2 Iſrael. † Cauſam ipſe Dauid oſten-
dit cap. 28. Deus autem dixit mihi:
Non ædificabis domum nomini meo,
eo quod ſis vir bellator, & ſanguinem
fuderis. Propterea relicta eſt hæc cu-
ra Salomoni, qui, iuxta nomen ſuum,
pacificus fuit, ipſe ædificauit templum
quia typus erat Chriſti regis pacifici,
qui ædificaturus erat Eccleſiã. Ex hoc
intelligitur ratio illa. 1. Paralip. 17. Ne-
que enim manſi in domo ex eo tempo
re, quo eduxi Iſrael, &c. Eſt enim ac ſi
diceret: Non ego templum mihi fieri
volo propter indigentiam meam, ſi
enim egerem, initio ædificari illud iuſ
ſiſſem, ſed propter myſterium, vt ſi-
gnificetur ædificiũ futurum Eccleſiæ:
ideo nec ab ijs, qui præceſſerunt, neq;
à te ædificari volui, ſed à rege pacifico
Salomone, qui expreſsior typus eſt
3 Chriſti mei. † Alioqui eadem ratione
concluderetur, neq; à Salomone fuiſ-
ſe ædificandum. Reliquit tamen Da-
uid Salomoni magnam vim auri, argẽ-
ti, æris, materiæ cedrinæ, quæ paraue-
rat, cum templũ ædificare moliebatur.
Reliquit etiam magna munera omnis
generis, quæ populus obtulerat, &
ſigillatim omnia enumerantur. 1. Pa-
ral. 28. & 29. Illud autem magis miran
dum, reliquiſſe etiam eum illi formam
totius templi, & vaſorum, non huma-
no ingenio excogitatam, ſed à Deo ſi
4 bi traditam. 1. Paral. 28. † Dedit autem
Dauid Salomoni filio ſuo deſcriptio-
nem porticus, & templi, & cellariorũ,
& cœnaculi, & cubiculorum in ady-
tis, necnon & omnium, quæ cogitaue
rat atriorum, & exhedrarum per cir-
cuitum in theſauros domus Domini,
& in theſauros ſanctorum, diuiſionũ-
que ſacerdotalium, & Leuiticarum in
omnia opera domus Domini, & in vni
uerſa vaſa miniſterij templi Domini,
& c. vſque ad finem verſ. 18. Et poſtea:
Omnia venerunt ſcripta manu Domi
ni ad me, vt intelligerem vniuerſa ope
ra exemplaris.

DE LOCO, IN QVO EX- tructum eſt templum.

CAPVT. IIII.

1 VT formam futuri templi
præſcripſit Dauidi Deus,
ita etiam locum. 2. Paral. 3.
Et cœpit Salomon ædifica
re domum Domini in Ie-
ruſalem, in monte Moria, qui demon-
ſtratus fuerat Dauidi patri eius, in loco
quem parauerat Dauid in area Ornan
Iebuſæi, qui vocatur in Hebræo Arau-
na. 2. Reg. 24. & in noſtra translatione
Areuna, in Paralipomenis verò Or-
na, à lxx. ſemper Ornã, ſiue Ornan.
Erat autem Iebuſæus. 1. ex priſcis vr-
bis habitatoribus, atque ex primis
amicis Dauid, vt ait Ioſe. 7. Antiq. c. 10.
Mons Moria eſt in quo olim Abrahã *Mons Moria.*
Deo iuſſu ſacrificare voluerat Iſaac: ſi
2 quidem Geneſ. 22. ait illi Dominus: †
Tolle filium tuum vnigenitum, quem
diligis, Iſaac, & vade in terram viſionis,
atque ibi offeres eum in holocauſtum
ſuper vnum montium, quem monſtra
uero tibi. Pro, In terram viſionis, in He
bræo eſt: In terram Moria, pro quo lxx.
verterunt. In terram excelſam. Aqui-
la: In terram, τὴν καταφανῆ, id eſt, quæ il
luſtris, vel conſpicua eſt. Symmachus:
In terram viſionis, vt in Traditionibus
Hebraicis in Geneſin docet Hierony
mus, eſtq; omnium idem ſenſus. Mons
enim erat excelſus, & propterea valde
conſpicuus, longeque videri poterat,
& ex eo multa longè poterant videri.
Dei-

3 Deinde ſubijcit Hieronymus: † Aiunt
ergo Hebræi hunc montē eſſe, in quo
poſtea templum conditum eſt in area
Ornæ Iebuſæi, ſicut & in Paralipome
nis ſcriptum eſt. Idem ait in illud Ie-
rem. 7. Dabo domum iſtam ſicut Si-
lo. Eadem eſt Ioſephi ſententia. 7. An
tiq. ca. 10. & Bedæ in libro De templo
Salomonis, cap. 5. & multorum. Eſt au
tem Moria pars montis Sion (propter
quod dictum eſt Pſalm. 77: Sed elegit
tribum Iuda, montem Sion, quem di-
lexit. Et ædificauit, ſicut vnicornium,
ſanctificium ſuum in terra, quam fun-
dauit in ſæcula) & à torrente Cedron
aſcendit verſus vrbem exigua plani-
tie, & vndique præceps, atque decli-
uis, vt ait Ioſe. lib. 6. De bello capit. 6.
Idē lib. 15. † Antiq. c. 14. Tumulus erat
4 petricoſus, arduus, à vertice ſenſim ver
ſus Oriētale vrbis latus reſupinus, &c.
& propter altitudinem toti vrbi immi
nebat. Ariſtæus in libello De. lxx. inter
pretibus ad Philocratem, Vrbem (in-
quit) in monte ſuſpicimus totius Iu-
daicæ regionis mediam, ſublimem pro
ſpectum præbentem, in cuius vertice
templum apparebat viſu pulcherrimū,
&c. Inde ſicuti qui ex alijs vrbibus ve-
niebant in Ieruſalem, dicebantur aſcē-
dere, quia vrbs erat in ſublimi ædifica-
ta, vt Matth. 20. Ecce aſcendimus Iero
ſolymam: ita qui ex vrbe veniebant in
templum, aſcendebant, vt Lucæ. 18.
Duo homines aſcendebant in tem-
5 plum vt orarent. † Erat autē templum
ad Occidentalem plagam Ieruſalem,
ita vt eius longitudo eſſet ab Oriente
in Occidentem, & latitudo à Meridie
ad Septentrionem: & oſtium, quo ad
quotidiana miniſteria templi ingre-
diebantur, erat verſus Orientem, ita
vt exoriens Sol æquinoctialis ſine vllo
obſtaculo radios ſuos per oſtia templi,
& Oraculi in ipſam arcam, quæ erat in
tra Sancta Sanctorum, mitteret, vt ait
Beda in libr. Quæſt. in libros Regum.
Q. 12. & Angelonius. Ioſephus quoq
ait libr. 8. Antiq. ca. 2. templum conuer
ſum fuiſſe ad Orientem. Idem lib. 3. c. 5.
ait: Tabernaculum autem ſtatuit in
eius medio verſum ad Orientem, vt
Sol ſurgens radios in illud mitteret.
6 † Hoc autē ideo factum videtur, quòd
ethnici ita ædes ſacras conſtituebant,
vt ſignum in ara collocatum ſpectaret
ad veſpertinam cœli regionem, & ſa-
crificantes ſpectarent ad Orientem,
vt ipſa ſimulacra viderentur exorien-
tia contueri ſupplicantes. Ita Vitruuius
libr. 4. de Architectura. cap. 5.

DE INTERIORI TEMpli fabrica, & primùm de longitudine, & latitudine, & altitudine eius.

CAP. V.

1 DOmus autem, quām ædificabat rex Salomon Domino. Ab interiori ędificio orditur, tur, quod propriè vocatur Domus, nam quæ circa illud erant, potiùs atria vocabantur, tametſi tota interior, & exterior fabrica ſæpe domus dicantur, & templum. Longitudo eius eſt ſexaginta vulgarium cubitorum, latitudo viginti. Exigua fortaſſe videbitur domus, ſed ſi conſideremus intra hos ſexaginta cubitos nemini ingredi licuiſſe, niſi ſacerdotib⁹, ipſumq; altare holocauſtorum, & atrium ſacerdotum extra illos eſſe, ſuperuacaneum eſſe videbitur longiorem, aut latiorem facere domum. Altitudo fuit triginta cubitorum, quæ pro longitudine, & latitudine ſatis ampla viſa eſt. Sequitur continuò (ſimul enim ſunt omnia explicanda) Vers. 2.
2 † *Et porticus erat ante tēplum*: Videlicet per quā ingrediebantur in domum illam ſexaginta cubitorum, Hebraicè: Et porticus erat ad faciem templi, cuius lōgitudo erat viginti cubitorum, latitudo viginti. Sed longitudo eius reſpondebat latitudini domus, quoniam longior huius porticus pars erat. 20. cubitorum, ſicut latitudo templi: latitudo verò reſpondebat longitudini domus: & ita domus adiūcta porticu longitudinē. 70. cubitorū habebat, latitudinē verò ſemper eamdem, id eſt, viginti Vers. 3.
3 cubitorum. † Sed cum per ſe cōſideratur porticus, & ſeparata à domo, habet ſuam latitudinem reſpondentem longitudini domus. Sciendum eſt tamen 2. Paral. 3. multo altiorem domum deſcribi, ita enim ſcriptum eſt. Porrò altitudo cētum viginti cubitorum erat. *Altitudo totius domus.*

Sed habent hæc verba dubitationem,
quoniam non de tota domo, ſed de
porticu dicta videntur, vt ex verbis prę
cedentibus conijci poteſt. Porticum
verò ante frontem, quæ tendebatur in
longum iuxta menſuram latitudinis
domus, cubitorum viginti: porrò altitu
do centum viginti cubitorum erat.
Atque ita quidam ſentiunt, altitudi-
nem domus eſſe. 30. cubitorum, por-
ticus verò altitudinem, centum &. 20.
4 † At falſa eſt omnino hæc ſentētia, ver
baq; nō ad ſolā porticū, ſed ad domum
etiam referenda ſunt: itaq; non perti-
nent ad præcedentem proximè ſenten
tiam, ſed ab illis noua incipit, vt pro-
bat grauiſsimorum autorum conſen-
ſus. Ita interpretantur Beda in libro
de Templo Salomonis. cap. 6. &. 10. &
in libro Quæſtionum in libros Regū.
Q. 11. & Angelomus in hoc cap. &
Rupertus lib. 3. comment. in lib. Reg.
cap. 7. & idem Beda lib. 2. in Heſdram
cap. 7. Ricardus in lib. de Templo, Pe-
trus Comeſtor in hiſtoria tertij libri
Regum. cap. 9. Lyran. Abulenſis, Caie
tanus in hoc cap. Vatablus in. c. 3. 2. Pa
5 ralip. † Deniq; Ioſephus ſacerdos, &
eruditus, & proprius gentis hiſtoricus
palam hoc docet. 8. Antiq. ca. 2. Huius,
inquit, ædificij altitudo fuit cubitorū
60. & totidem longitudo, latitudo ve-
rò viginti. Super hoc autem erat aliud
ædificium pari menſura, ita vt tota alti
tudo templi centum viginti cubitis
conſtaret. Et lib. 15. cap. 14. inducit He
rodem ita Iudęis loquentem: Templo
huic, quòd poſtliminio reuerſi à capti-
uitate Babylonica patres noſtri inſtau-
rauerunt, deſunt ad priſcam altitudi-
nem ſexaginta cubita, tanto enim cel-
ſius erat vetus illud Salomonis ædifi-
6 cium, &c. † Templū autem ſecūdum,
de quo ibi loquitur, cōſtat habuiſſe ſe-
xaginta cubitos altitudinis ex Heſdræ.
6. prohibente, videlicet, Cyro altius
templum ædificari, vt ibidem ait Ioſe-
phus, & ex cap. 6. Heſdræ intelligitur.
Cum autem ſecundum multò minori
magnificentia extructum fuiſſe con-
ſtet, quàm primum, non eſt dubium
primum habuiſſe multò maiorem alti
tudinem. Confirmat hoc quod legi-
mus Heſdras. 3: Plurimi etiā de Sacer-
dotibus, & Leuitis, & principes patrū,
& Seniores, qui viderant templum
prius: cum fundatum eſſet & hoc tem-
plum in oculis eorum, flebant voce
magna, ſcilicet, quoniam ex fundamen
to cognoſcebatur, non poſſe illud ſur-
7 gere in altitudinē prioris. † Poſtremo
cum in capite illo deſcribatur menſu-
ra longitudinis, & latitudinis domus,
& nihil de altitudine dictum ſit; non
eſt dubiū, quin id, quod mox ſubijcit:
Porrò altitudo cētum viginti cubito-
rum erat, non ſolum ad porticum, ſed
etiam ad domum referri debeat. Mul-
tùm tamen iuuari videtur ſententia,
quam nunc refutamus, ſequētibus ver
bis: Et deaurauit eam intrinſecus auro
mundiſsimo; non enim ſubaudiri poſ-
ſe videtur, Domum, ſed porticū: quo-
niam continuò ait: Domum quoque
8 maiorē texit tabulis ligneis, &c. † At-
que ita neceſſario videtur dicendum
de porticu tantum ſermonem fieri,
cum dicitur: Porrò altitudo centum
viginti cubitorum erat. Sed negamus
ſubaudiendum eſſe Porticum, cum di-
citur: Et deaurauit eam, imò ſubau-
diendum eſt Domum, vt multi ex au-
toribus citatis intellexerunt, & vt ma-
nifeſtè docet tranſlatio. 70. apud quos
Porticus neutrius generis eſt, καὶ τὸ
αἰλὰμ aut potius τὸ ἐλάμ, quod ſæpe
videre licet apud eoſdem, Ezec. 40. &
41. & poſtea ait: καὶ κατεχρύσωσεν αὐτόν,
ſcilicet, οἶκον, id eſt, domū. Itaq; vt rectè
ait ibidē Caietanus, prius docet ſcriptu
ra totā domū vniuerſim fuiſſe deaura-
tam, deinde cum dicit: Domum quoq;
maiorem, de partibus ſigillatim loqui-
tur, in quibus, quæ longior erat, voca-
batur domus maior, vt ſtatim dice-
9 mus. † Dicendum ergo eſt, ſi & citatos
autores, & veritatem ipſam ſequi volu
mus, in hoc noſtro capite deſcribi alti-
tudinem domus vſque ad primam con
tignationem, in Paralipomenis verò
vſque ad ſupremam: & ita omnia con-
ciliantur. Ioſephus autem non de pri-
ma contignatione locutus eſt, ſed de
media, quoniam ab ea incipiebat alte-
rum ædificium, ſiue alterum templum
altitudinis ſexaginta cubitorum, & in-
feriorem cōtignationem omiſit, quia
pars erat templi primi, ſiue inferioris.

Abu-

Abulenſis: Sciendum autem, inquit, quòd duæ domus iſtarum, ſcilicet, ſuperiores, non habent expreſſa aliqua miniſteria, ad quæ eſſent, ideó ſcriptu-
10 ra de eis raró mentioné facit. † Sed credendum eſt, quod ibi reponebantur theſauri templi, & veſtes miniſtrorũ, & alia multa, quia erant ibi ſecuriſſima, &c. Idem aiunt Lyranus, & alij; atque admodum probabile eſt, præſertim cum in templo ſeruatum ſit tabernaculum Moſis, & illud fortaſsè quod fecit Dauid, & altare holocauſtorum vetus, & plurima ſacrificiorum inſtrumenta, & templi, ac Sacerdotum ornamenta. De his cõtignationibus intelligunt autores citati, & Ioſephus quod poſtea dicitur: Et per cochleam aſcendebant in medium cœnaculum, & à medio in tertium. Quò ſi veré exponitur, valide hinc omnia confirmantur quæ dicta ſunt. Sed de his poſtea.

DE TRIBVS PARTIbus templi, & de altitudine Sancti Sanctorum.

CAP. VI.

Verſ. 16.

1 *Ædificauitque viginti cubitorũ.* Vt ordine procedam, & ſemel de interiori fabrica dicam, trãſimus, à verſu. 3. huius capitis ad. 16.

Sancta Sanctorum.

Tota hæc domus. lxx. cubitorũ in tres partes diuidebatur: extima omniũ verſus Orientem, porticus dicitur, & veſtibulum, Hebraicè אוּלָם. Poſt porticũ exterior domus pars Hebraicè dicitur:

Vlam. *Hechal.*

הֵיכָל Latinè templum, ſicut ſuperius ait: Et porticus erat ante templum. Dicitur etiam exterior domus. Intima omnium Hebraicè דְּבִיר id eſt Oraculum, à דָּבַר quod ſignificat loqui, quia inde reſponſa diuina reddebantur, vt dicemus cũ loquemur de arca, Exo. 30. coram Propitiatorio, quo tegitur teſtimonium, vbi loquar tibi: Et

Côdes hacca dafim.

קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים id eſt Sanctitas Sanctitatũ, ſiue Sãctũ Sãctorũ, ſiue Sãcta Sanctorũ, aut etiã Sãcta per Antonomaſiã. † Pſal. 133. In noctibus extollite manus
2 veſtras in Sancta, & benedicite Dominum, *εἰς τὰ ἅγια*, ideſt, in ſancta, Hebraicè, In Sanctum, קֹדֶשׁ Ita & Paulus Apoſtolus Heb. 9. Introiuit ſemel in Sancta æterna redemptione inuenta.

Sancta ſanctorum.

Sanctum verò Sanctorum dicitur, quoniam hæc eſt pars totius templi Sanctiſſima, in qua, ſcilicet, erat arca, & Propitiatorium, & Cherubim: quomodo dicitur, Canticum canticorum, id eſt, eximium, & præſtantiſsimum canticũ. Et, Vanitas vanitatũ, id eſt. eximia, & maxima vanitas. Ita dictũ eſt Leu. 6. de ſimila oblata, qua ſolis Sacerdotibus veſci licebat: Sanctum Sãctorum erit, ideſt maximè Sanctum. Et poſtea: Omnis maſculus de genere Sacerdotali veſcetur de carnibus eius, quia Sanctum Sanctorum eſt. Et cap. 7: In loco Sancto veſcetur his carnibus, quia Sãctũ Sãctorũ eſt. In his locis, & in ſimilibus, q ſæpe occurrunt, eſt ſimiliter in Hebræo קֹדֶשׁ קָדָשִׁים apud. lxx. *ἅγια ἁγίων.*

Hechal.

Templum, ſiue hechal, aut exterior domus, longa erat cubitis. 40. Oraculum verò non niſi. 20. quoniam in exteriorem domum introibant Sacerdotes, in interiorem verò non niſi Summus Sacerdos, idq; ſemel ſingulis annis, nempe decimo die menſis
3 ſeptimi in feſto die Expiationum. † Hebr. 9. In priori quidem tabernaculo (ideſt in exteriorem tabernaculi partem) ſemper introibant Sacerdotes ſacrificiorum officia conſummantes, in ſecũdo autẽ ſemel in anno Solus Pontifex.

Altitudo Sancti Sanctorum.

De altitudine Oraculi nõ eadem omnium opinio eſt; ſunt enim qui velint fuiſſe triginta cubitorum, vt Beda cap. 10. libri citati de Templó Salomonis, Comeſtor in Hiſtoria. 3. Regum. cap. 10, Lyranus, Ricardus: aiuntq; cum viginti cubitorum dicitur, id non ad totius Oraculi altitudinem pertinere, ſed ad parietem diuidentem Oraculum à templo, qui viginti cubitos habebat, vt per aperturam illam intraret in Oraculum fumus altaris thymiamatis, quod erat ante Oraculum, & operiret
4 arcam exiſtentem in ipſo Oraculo. † Vatablus in hoc cap. affirmat Oraculum habuiſſe. 30. cubitos altitudinis, ſed ideo dici. 20. quia illi viginti erant tecti auro, decem autem poſtremi tegebantur lapillis pretioſis, idque tradere doctiſsimos Hebræorum. At hoc commentum Hebræorum eſt, quod

nullo

nullo argumento probant, vt ſolent
multa. Probabilius videbatur quod ait
Beda, ſed nos id dicamus, quod bis in
hoc cap. dicit ſacra hiſtoria, altitudinē
fuiſſe. 20. cubitorum, & ita prorſus fuiſ
ſe quadratum Oraculum, quod etiam
confirmat Ioſe. 8. Antiq. c. 2. & Abulē
ſis, qui prius quidem dixit: Altitudinē
habet. 20. cubitorum ſecūdū Hebręos,
vel ſecundum nos. 30. ideſt, ſecundum
5 Chriſtianos Doctores. † Sed tunc tan
tum ſentētiam aliorum retulit, ſuā verò
confirmauit Q. 15. huius capit. nempe
Oraculum fuiſſe quadratum, quoniam
etiam in tabernaculo Moſis erat qua-
dratum; ideſt longitudine, & latitudi-
ne, & altitudine decem cubitorum, vt
ex Exo. 26. colligitur. Ita exponere vi-
dentur autores à me paulò antè nomi-
nati quod in hoc eodem capite legi-
mus: *Ædificauitque viginti cubitorum,
ad poſteriorem partem templi tabulata ce-
drina à pauimento vſque ad ſuperiora, &
fecit interiorem domum Oraculi in San-
ctum Sanctorum.* Tabulata hæc eſſe vo-
lunt parietem ſeparantem Oraculum
à templo, atque hunc tantum habuiſ-
6 ſe. 20. cubitos. † Sed refellant hanc
interpretationē verba, quæ paulo poſt
ſequuntur: *Porrò Oraculum habebat. 20.
cubitos longitudinis, &. 20. cubitos latitu-
dinis, &. 20. cubitos altitudinis.* Refel-
lunt eam, & verba Hebraica, nam vbi
nos habem⁹ Tabulata, in Heb. eſt Late
ra, ita enim habent: Et ædificauit. 20. cu
bitos ad poſteriorem partem domus in
lateribus cedrinis, &c. Ita etiam vertūt
lxx. Latera autem cedrina vocat tabu-
las cedrinas, quibus nō ſolum parietes
Oraculi tegebantur, ſed ipſum etiam
pauimentum, quo præſtabat exteriori
domui, cuius pauimentum tegebatur
tabulis abiegnis, vt exponunt rectè Va
tablus, & Caietanus. Leo Iudas vertit:
AEdificauit etiam. 20. cubitis à lateri-
bus ædis aſſeribus cedrinis à pauimen-
7 to ad parietes. † Atq; hinc intelligitur
quomodo Oraculum habet altitudinē
20. cubitorum, cum reliqua domus ha
beret. 30. nimirū quod latera illa, ſiue
tabulata, non ſurgebant niſi vſq; ad. 20
cubitos, & inde trabibus quibuſdā con
tinuabantur cum totius domus conti-
gnatione, quæ erat. 30. cubitorum. Vn
de. lxx. tranſtulerunt: A pauimēto vſq;
ad trabes, quæ ſcilicet erāt in tecto Ora
culi. Quare quod in noſtra trāſlatione
habemus, *A pauimento vſque ad ſuperio-
ra*, intelligitur, vſq; ad ſuperiores par-
tes parietū, quemadmodū paulò ante
vertit eadē vocabula: *A pauimento do-
mus vſque ad ſummitatem parietum*, He-
braicè: A pauimento vſq; ad parietes, id
eſt tam pauimētū, quā parietes toti ad
ſummū vſq; erant obtecti tabulis cedri
8 nis. † Quod autē ait: *Et fecit interiorē do
mum Oraculi in Sanctum Sanctorum*, idem
eſt, ac ſi diceret: Et interiorē partē do-
mus fecit, ſiue ædificauit (ita enim eſt
in Heb.) vt eſſet Sanctum Sanctorum.
Vt Geneſ. 2: Et ædificauit Dñs Deus co
ſtam, quam tulerat de Adam in mulie-
rem, ideſt fecit vt eſſet mulier. Deinde
quod ait: *Oraculum autem in medio domus* *Verſ. 19.*
in interiore parte fecerat, pugnare ſecum
videtur, quomodo enim in interiori
parte domus eſſe poteſt, ſi eſt in medio
domus? Sed cōſuetudo Hebræorū eſt,
vt dicāt, In medio domus, pro intra do
mū, & ſimilia. Vt Hab. 3: Domine, opus *In medio.*
tuū in medio annorū viuifica illud, id
eſt, intra annos, quos conſtitueras, &
per prophetas promiſeras. Pſalm. 100:
Nō habitabit in medio domus meę qui
9 facit ſuperbiā. † At Ricardus argumēta
tur acutè cōtra id, quod dictū eſt, vt pro
bet tabulata cedrina. 20. cubitorū eſſe
parietē diſtinguētē oraculū à tēplo, atq;
illud tātum fuiſſe. 20. cubitorū, vt per
aperturā illā. 10. cubitorū fumus ingre-
deretur ad arcā. Argumētū eſt ex. 2. Pa-
ral. 3. vbi velū factū dicitur ante Oracu-
lū, nec dubiū eſt quin velū hoc ſit, quod
in paſsione ſciſſū eſt à ſummo vſq; ad
deorſum, Cōſentiūt autē oēs Doctores
ſciſſū eſſe hoc velū, vt paterent ea, quæ
erāt intra Sācta Sāctorū. Si hoc velū pē
debat ante parietē, nihil eius ſciſsio pro
fuiſſet, quādoquidē integer paries ma-
nebat: neceſſe eſt ergo dicere pepēdiſ-
ſe ante illos decē cubitos, q ſine pariete
remāſerāt à tabulato. 20. cubitorū vſq;
ad primā contignationē triginta. Præt.
10 † Vectes, q ſemper arcæ circulis inſerti
erāt, apparebāt extra Oraculū. 2. Paral.
5: Vectiū autē, quibus portabatur arca,
quia paululū lōgiores erāt, capita pare-
bāt ante Oraculū, ſi verò qs paululùm
fuiſſet extrinſecus, eos videre nō pote-
rat. Ergo vectes ex vna parte ſuper ſum
mitatem

mitaté parietis. 20. cubitorum iacebant,
ita vt eorum capita extrinſecus appa-
rerent: & quia velo illo tegente ſpa-
tium decem cubitorum ſine pariete,
operiebantur, videbantur ab ijs, qui
prope erant, ſi quis vero paululùm fuiſ-
ſet extrinſecus, eos videre non pote-
11 rat. † Illorum argumentorum ſolutio
melius ex ijs, quæ paulò poſt dicentur,
cognoſcetur; nunc hoc ſatis erit, fo-
res Oraculi fuiſſe magnas, ſemperque
patuiſſe; ita capita vectium arcæ pro-
minentia, & velo tecta apparebant:
ita etiam velo ſciſſo a ſummo vſque
deorſum patuerunt Sancta ſanctorum.
Quamuis, & aliter ea verba de appari-
tione vectium poſsint intelligi iuxta
Caietanum, de quo ſuo loco dicemus.

CVR DOMVS MAIOR fuerit, quam tabernaculum Moſis.

CAP. VII.

1 Meritò hic quæret quis cur do
mus maior conſtructa fue-
rit, quam tabernaculum,
quod, vt colligitur ex men
ſuris capit. 26. Exodi, longum erat. 30.
cubitos, latum. 10. & altum totidem.
Quamuis Ioſephus. 3. Antiq. cap. 5. la-
titudinem dixit fuiſſe. 12. cubitorum,
& totidem altitudinem; ſed id extrin-
ſecus intelligendum eſt, vt ipſe expo-
nit. Hanc quæſtionem optimè diſſol-
uit Abulenſis. Q. 11. huius capit. Negat
cauſam fuiſſe multitudinem hominum
maiorem tempore Salomonis, quam
Moſis, quoniam in Sancta Sanctorum
ſolus pontifex introibat, in templum
verò, quod erat ante Sancta Sancto-
rum, non introibant omnes ſacerdo-
tes, ſicut modò introeunt in templa
noſtra, ita enim oporteret eſſe maius,
vt plures caperet ſacerdotes, ſed vnus
2 tãtum introibat manè, † & veſpere ad
incendendas lucernas, & ad adolen-
dum incenſum, vt intelligitur ex Exo.
30. Atque ita Luc. 1: Zacharias introi-
uit ad ponendum incenſum ſolus, &
populus eum foris expectabat; certè
non introibant multi ſimul. Quare
quod Paulus ſcribit Hebr. 9: In priori
quidem tabernaculo ſemper introibãt
ſacerdotes ſacrificiorum officia con-
ſummantes: in ſecundo autem ſemel
in anno ſolus pontifex: non de templo
dicitur, ſed de tabernaculo, & primum
tabernaculũ, id eſt, exterius, videtur la
tè ſumi, vt comprehendat etiã locum
extra illud, in quo erat altare holocau-
3 ſtorum. † Cauſæ igitur ſunt duæ, prior
eſt pulchritudo, & magnificentia tem
pli, quam decet amplior magnitudo,
dixerat enim Dauid. 1. Parali. 22: Do-
mus autem, quam ædificare volo Do-
mino, talis eſſe debet, vt in cunctis re-
gionibus nominetur. Huius rei cauſã
Salomon quidam maiora fecit quam
Moſes, & Herodes templum reædifi-
cans etiam maius illud fecit, quam fe-
cerat Salomon, vt ſuo loco dicemus
ex Ioſepho. Poſterior cauſa eſt mu-
nitio templi, quod munitiſsimum eſ-
ſe oportuit, vt in eo ſacra ſine metu
fierent, & diuitiæ templi diutius ſer-
4 uarentur. † Et quidem tabernaculum,
quia portabatur, & mouebatur cum
exercitu, neque ita magnum eſſe po-
tuit, aut debuit, neque ita munitum:
templum autem ſemper in eodem lo-
co manſurum erat. Seruata eſt tamen
in tẽplo proportio tabernaculi, quoad
eius fieri potuit: nam vt in tabernacu-
lo longitudo. 30. cubitorum tripla eſt
ad latitudinem decem: ita in domo lõ-
gitudo. 60. ad latitudinem. 20: & ſicut
longitudo domus dupla eſt ad longitu
dinem tabernaculi, ita & latitudo ad la
titudinem. In altitudine autem nõ po-
tuit ſeruari proportio, quoniam altitu-
do tabernaculi erat altitudo vnius ta-
bulæ, quæ non poterat eſſe decem cu-
bitis longior, aut ſi eſſet, non poterat
tabernaculum portari, ideoque fuit al-
titudo. 10. cubitorum, templum autem
inſtar turris ædificari oportebat.

DE FORIBVS SANCTI ſanctorum, ſiue Oraculi.

CAP. VIII.

1 Domus, 60 cubitorũ, in qua
adhuc verſamur, diuerſa
erat à pariete, qui relinque
bat verſus Occidentẽ. 20.
cubitos, & verſus Orien-
tem. 40: ſic fiebant duæ domus, vt di
ctum eſt, altera. 20. cubitorum, id eſt,
Sanctum Sanctorum: altera. 40. id
eſt, templum, aut domus exterior.
In hoc

In hoc pariete erat ianua, qua introiba-
Verſ.3 tur in Oraculum, de qua dicitur: *Et in*
ingreſſu Oraculi fecit duo oſtiola de lignis
oliuarum, poſteſq; angulorum quinque. Id
eſt in ipſa ianua, per quam ingrediebā-
tur ad Oraculum, fecit duas fores olea-
ginas, quas vocat interpres Oſtiola, atq;
ita vocari putant Lyranus & Abulen-
ſis, quoniam parua erant cum eis colla-
ta, quæ erant in ianua extima totius
2 templi. † At noſter interpres non dimi-
nutionis cauſa oſtiola poſuit, ſed per-
inde ac ſi diceret, Oſtia: nam Hebraicè
dicuntur דלתות & .lxx. θύρας, & ipſe cō-
tinuò ait: Et duo oſtia de lignis oliua-
rū. Fortaſſe Oſtiola dixit, vt, more Græ-
corū, ipſorū elegantiā, decoremq; oſtē-
deret, ſolent enim parua gratiora ocu-
lis eſſe, & pulchriora. Porrò in Heb. nō
eſt, Duo, in primo loco, ſed abſolutè. In
ingreſſu Oraculi fecit oſtia, ita etiā eſt
in Græco, & in Heb. & in emēdatiori-
bus codicibus Latinis, & ita inueni in
manu ſcripto codice antiquo. Ita legit
Beda. c. 15. Quod vel ex eo intelligitur,
quod ſtatim repetit: Et duo oſtia de
lignis oliuarum: ac ſi diceret: Oſtia quę
3 ſine numero poſui, duo erant. † Sed
non parum habere dubitationis vide-
tur, è qua materia facta ſint hæc oſtia;
quamuis enim interpres vertat: De
lignis oliuarum, tamen quod in Heb.
eſt, עצי שמן, Ideſt de ligneis olei, recē-
tiores ſecuti R. Dauidem vertunt, De
ligneis pineis. Ioſephus autē. 8. Antiq.
cap. 2, De lignis cedrinis: lxx. ἐκ ξύλων
ἀρκευθίνων, id eſt, ex lignis iuniperi, quæ
nullam cariem ſentiunt, & perpetuita-
ti ædificiorum aptiſsima ſunt. Immò
iidem continuo vbi habemus: Et duo
oſtia de lignis oliuarum, verterunt:
ἐκ ξύλων πευκίνων Id eſt, ex ligneis pi-
neis, aut piceæ arboris, ex qua pix edu-
citur. Nec mirum eſt variare alios inter-
pretes, cum ipſe noſter interpres va-
riet, & Nehem. 8. verterit: † Et fron-
des ligni pulcherrimi, Heb. עץ שמן
4 Id eſt ligni olei. † Egredimini (inquit)
in montē, & afferte frondes oliuæ, &
Lignum pulcherrimum. frondes ligni pulcherrimi: Lignum au-
tem pulcherrimū Hiero. in illud Zach,
14. Et omnes, qui reliqui fuerint, affir-
mat a Iudæis in Helli gi cedrum. Quod
quidem rectè conuenit cum Ioſepho,
qui fores cedrinas eſſe voluit, niſi quod
in montibus Iudææ non inueniuntur
Cedri. Quare. lxx. ibi verterūt. Et fron-
des lignorum Cupreſſinorum. Dica-
Lignum olei. mus ergo, עץ שמן Non vnius arboris
nomen eſſe, ſed multarum, vt varietas
interpretationum indicat, ſignificat
enim lignū olei, ſiue pinguedinis. At-
que ideo illis arboribus conuenit, ex
quibus oleum, aut pinguedo educitur,
cuiuſmodi ſunt Oliua, pinus, larix, pi-
5 cea, cupreſſus, cedrus, iuniperus. † Sed
quoniam oleum oliuæ proprie, & ſim-
pliciter dicitur oleum, atque hoc ma-
ximè ſignificatur nomine Hebraico,
שמן vbicunque per ſe ponitur lignum
olei, ſi nihil ſequatur, aut præcedat,
quod aliter interpretari cogat, meritò
oliuam interpretabimur, vt fecit hic
Hiero. & Iſa. 41. Dabo in ſolitudine ce-
drum, & ſpinā, & myrtum, & lignum
oliuæ. Propterea Chaldæus ſimiliter
affirmat fores Sancti Sanctorum fuiſſe
ex oliua, & ſemper ita vertit. At Neh. 8.
quoniam iam dictum erat: Afferte frō-
des oliuæ, rectè Hieronymus de alia ar-
bore interpretatus eſt. Cur autem è li-
gnis oliuæ factæ ſint, intelligere poſſu-
mus ex verbis Vitruuij libr. 1. cap. 5. qui
de huiuſmodi lignis ait: Namque ei
materiæ nec tempeſtas, nec caries, nec
6 vetuſtas poteſt nocere. † Sed ea & in
terra obruta, & in aqua collocata per-
manet ſine vitijs vtilis ſempiterno.
Sequitur cōtinuò: *Poſteſque angulorum*
quinque. Id eſt (vt exponunt Lyranus,
& Abulenſis,) ſuperficies poſtium,
qui erant ad latera ianuæ, ſecundum
longitudinem ſuam habebat quinque
angulos, de quo nihil ſcripſit Ioſephus.
Quinque anguli fortaſſe præter deco-
rem nullā habent cauſam, ſicuti neque
quatuor: in poſtibus oſtij tēpli exterio-
ris, ſed myſterij cauſa, quod ſignificant
poſiti ſunt, de quo ſuo loco dicemus.
Multa enim ſolet exprimere ſacra hi- Regula.
ſtoria, quæ non tam hiſtoriæ, quam Al-
7 legoriæ deſeruiunt. † Quale eſt cul-
tros ſecundæ circuncißionis filiorum
Iſrael fuiſſe lapideos. Ioſ. 5. bucci-
nas, quibus euertēda erat Iericho, fuiſſe
ſacerdotales, tēplum fuiſſe. 60. cubitos
longum, 20. latum. 20. fores Oracu-
li fuiſſe de lignis oliuæ, dē quibus omni-
bus poſtea agemus. Ceterum vbi nos
habemus: *Poſteſq; angulorum quinque*:
re-

recentiores omnes vertunt, Superli-
minare, & poſtes angulorū quinque,
quoniam præter id quod ſonat, Po-
ſtes angulorum quinque, in Heb. eſt,
הָאֵיל, qua voce poſtem, ſiue ſuper-
liminare ſignificari dicunt. Imino &
Chaldæus ita vertit, Et portæ domus
Oraculi fecit valuas e lignis Oleæ, ſu-
perliminaribus eius, & poſtibus inte-
8 ſe ordinatis. † Verum nihil noſtrę trāſ-
lationi addendum eſt, ita enim & .lxx.
tranſtulerunt, καὶ φλιαὶ πενταπλαῖ, id
eſt, Et poſtes quincuplices, id eſt quin-
que angulorum. Quod vt intelligatur,
ſciendum eſt, אֵיל, planitiem inter-
dum ſignificare, vt Geneſ. 14. Vſque
ad campeſtria Pharam, ideſt, Vſque ad
planitiem. Interdū verò ſignificat fron
tem, ſiue partem rei anteriorem, vt ſæ-
pe Ezec. 40. & 41. vbi Hieronymus,
ideſt initio fere cap. 41. exponēs illud:
Menſus eſt in fronte portæ duos cubi-
tos, dicit Symmachū vertiſſe, περὶ τὴν
θύραν, id eſt, Circa portam, Theodotio
nem ipſum vocabulum, אֵיל, reliquiſ-
ſe, Aquilam vertiſſe oſtium, ſe autem
9 frontem. † Ita igitur interpretari poſſu
mus Hebraica: Et planities, poſtiū quin
que angulorum. חָאֵיל מְזוּזוֹת חֲמִשִׁית
vel: Et frons, ideſt, extima ſuperficies
poſtium angulorum quinque, quod
idem eſt cum noſtra tranſlatione, niſi
quod ſcribendum eſt, חָאֵיל, vt ſemper
apud Ezec. ſcribitur, & vt ratio ipſa do-
cet. Addit etiam ſcriptura: *Et ſculpſit in
eis picturam Cherubim, & palmarum ſpe-
cies, & anaglypha valde prominentia, &
texit ea auro, &c.* De Cherubim dice-
mus cum agemus de iis, quæ erant in
templo. Poſtea etiam explicabimus,
quid palmę ſignificarent, & ſculpturę.
Anaglypha † Anaglypha vocat nunc ſculpturam
1 eminentem, & ſignis aſperam, quam
ſculptores vulgò releuatam vocāt. Ita
paulo poſt vertit: Et cælaturas valde
eminentes, varias videlicet imagines
rerum non planas, ſed eminentes. In
Hebræ. eſt vtrobique, וּפְטוּרֵי צִצִּים,
& vtroque loco. lxx. ſimiliter tranſtu
lerunt: καὶ διαπεπετασμένα πέταλα Ideſt,
& extenſas laminas. Recentiores
vertunt: Et apertiones florum, vt
ſignificent cælatos ſimul fuiſſe flores
cum aperiuntur, & explicantur: quod
etiam poteſt rectè verti, quoniam צִיץ,
& florem ſignificat, & laminam, &
פְּטוּרִים apertiones, ſiue emiſſiones, ac
ſi diceret: Emiſſiones laminarum, ideſt
ſculpturas exurgentes ex ipſis laminis.

DE VELO SANCTI Sanctorum.

CAPVT. IX.

Ante hūc parietem, & ante *Velum Sā*
hoc oſtium velum pen- *ctiSāctorū.*
1 debat, de quo. 2. Parali. 3.
Fecit quoque velum ex
hyacintho, purpura, coc-
co, & byſſo, & intexuit ei Cherubim.
Et Ioſephus. 8. Antiq. c. 2: Et in pariete
adytum à reliquo corpore ſeparante fo
res appoſuit cedrinas, has quoque cæ-
latas, & inauratas, eas prætexit velis pi-
cturatiſſimis, hyacintho, purpura, coc-
co, byſſoque ſplendidiſſima, ac molliſ-
ſima diſtinctis, &c. Horum quatuor ſæ
pe meminit ſcriptura cum de ornatu
templi, & ſummi ſacerdotis agit. Hya-
cinthum vocat lanam coloris hyacin- *Hyacinth.*
thini, qui violaceo, atque cœleſti ſimi-
lis eſt, quam lanam pretioſam fuiſſe
apud veteres docet illud Odyſſ. 4. vbi
Helenæ colum famula affert violaceā
lanam habentem— Ἀὐτὰρ ἐπ' αὐτῷ—
ἠλακάτη τετάνυστο ἰοδνεφὲς εἶρος ἔχουσα.
Hoc eſt: At ſuper ipſum—
Colus extēſa eſt violaceā lanā habens.
† Purpuram vocat lanam rubei colo- *Purpura.*
2 ris ſubobſcuri, quam olim veteres
ſummo in pretio habebant, & regi-
bus tribuebant, tingebantq; illā ſuc-
co piſcis ex conchyliorū genere, qui
purpura dicitur; de quo Plin. libr. 9. ca.
36. Ibidem de colore purpuræ ait: Ni-
grantis roſæ colore ſublucēs. Coccus *Coccus bis*
bis tinctus dicitur nūc lana, quæ tinge *tinctus.*
batur ſanguine vermiculi ad modū ru-
bri, qui naſcitur in coccis, ideſt, in gra-
nis arbuſculæ, quā Cuſculiū dicūt, vt
docet Plin. lib. 16. c. 8. Vnde nobis Coſ
coja dicta eſt, & granū ipſum vocatur
grana. De quo vermiculo legimus Iſai.
1: Et ſi fuerint rubra, quaſi vermiculus,
velut lana alba erūt. Heb. תּוֹלָע, id eſt,
vermis. Vt autē lana plenius hoc colo-
re pretioſiſſimo imbueretur, bis tingi
ſolebat, ſemel antequā in fila deducere
tur, & iterum poſtquam deducta erat,
& dicebatur tunc תּוֹלַעַת שָׁנִי, id eſt,
vermus

vermis ſecundus. Byſſus vocabu-
Byſſus. lum apud Græcos, & Latinos ab He-
bræis mutuatum, בוץ, tenuiſsimi, &
candidiſsimi lini genus eſt, quod vete-
ribus erat in delicijs Luc. 16: Homo qui
dam erat diues, qui induebatur purpu-
ra, & byſſo. Et de coccinis veſtibus. 2.
Reg. 1. Filiæ Iſrael ſuper Saul flete, qui
veſtiebat vos coccino in delicijs. Hu-
ius veli magnitudinem ſcriptura non
docuit, ſed intelligendum eſt eiuſdem
fuiſſe magnitudinis cum pariete ipſo,
quem tegebat, quoniam eadem magni
tudine fuit velum, quod erat in taber-
naculo, vt planè intelligitur ex Exo. 26.
& apertè confirmat Ioſe. 3. Antiq. c. 5.

DE FORIBVS DOMVS exterioris, id eſt, ſecundæ partis, quæ erat ante veſtibulum: & de ipſo veſtibulo, ſeu porticu.

CAP. X.

1 DE domo exteriori deinde lo
Verſ. 33. quitur ſcriptura: *Fecitq́ in
introitu templi poſtes de lignis
oliuarum quadrangulatos.* De
Verſ. 34 quo iam diximus: *Et duo oſtia de lignis
abiegnis altrinſecus.* Oſtia, vt & ſuperius,
pro foribus ponit. De his foribus hoc
tantum ſcripſit Ioſephus. 8. Antiq. c. 2.
Ianuæ demum fores altitudini parietis
proportione conuenientes addidit, la-
tas cubitos viginti, & auro illitas. Sed
mendoſus omnino videtur numerus,
quoniam tota latitudo parietis non erat
niſi viginti cubitorum. Figuram foriū
ita deſcribit Beda cap. 15: Neceſſe erat
parietem iſtum templi, quum eſſet ex-
timus domus, & altus eſſet cubitos. 20.
conuenientem craſsitudinem habere.
Decem videlicet cubitorum, vt ait Co
2 meſtor. † In huius craſsitudinis extre-
ma parte oſtia affixa erant altera con-
tra altera, ita vt vtrumq; oſtium vnius
lateris tegeret totam craſsitudinem
aperturæ, duoq́ue oſtia vnius lateris in
ter ſe cōnectebantur anſulis quibuſdā,
ita vt cum aperiebantur, alterū alterū
deferret. Quo fiebat, vt ſi fores eſſent
clauſæ, videretur omnino vnus paries
continuus, tam intrinſecus, quàm ex-
trinſecus, cum eaſdem cælaturas habe
rent cum pariete, apertæ verò totam
craſsitiem parietis lateris ſui bina oſtia
tegerent, & eadē pulchritudo cernere
tur in craſsitudine parietis, quæ in ipſo
pariete extrinſecus atq́ue intrinſecus
videbatur. Sed ſi parietis craſsitudo de
cē cubitorū fuit, vt ratio exigit, oporte
bat duo oſtia vnius lateris eſſe decē cu-
3 bitorū, ideſt ſingula quinq;. † Ita intelle
xit Comeſtor in Hiſtoria 3. lib. Reg. c.
10. & Abulenſis. Et hoc eſt, qđ dicitur:
*Et vtrumq́ oſtium duplex erat, & ſe inuicem
tenens aperiebatur.* Poterant enim com-
plicari hæc oſtia, & tunc alterum non
deferebat alterum, ſed cum aperieban
tur, alterum alterum ferebat propter
anſulas, quibus fuerunt copulata, quæ
anſulæ in medio oſtiorum manebant
cum aperiebantur. Neceſſe autem fuit
anſulas apponi, quoniam ſi ſimplex eſ-
ſet oſtium decem cubitorum, magni
ponderis eſſet, & multo labore claude-
retur, atq́ue aperiretur. Hoc & mihi
magis probatur. Sed obſtare videntur
Hebræa; quæ ita habent ad verbum: Et
duo oſtia de lignis abiegnis; duo latera
oſtij vnius rotunda, & duo latera oſtij
alterius rotunda, ſicut verterunt Pagni
4 nus, & Leo Hebræus. † Quare ſi late-
ra duo in vtroq́ue oſtio erant rotunda,
binæ fores fuiſſe videntur in vtroq́ue
oſtio rotundæ verſus poſtes, poſitæque
more libri complicati erecti. Sed reſpō
dendum eſt, dici rotunda, id eſt, volu-
bilia, quæ voluebatur. Et ideo Hierony
mus dixit, pro גְלִילִים. Et ſe inuicē te
nens aperiebatur. lxx: Duæ plicaturæ
oſtium vnum, & cardines, ſiue verte-
bræ ipſorum, & duæ plicaturæ oſtium
ſecundum, quæ conuoluuntur. Itaq́ue
in medio duarum forium erant verte-
bræ ferreæ, ſiue aureæ, quibus conuol
uebantur fores ipſæ, & ſe inuicem te-
nebant. Hæc omnia videntur confir-
mari verbis Ezech. 41: Et duo oſtia erāt
in templo, & in Sanctuario, & in duo-
bus oſtijs ex vtraq́ue parte bina erant
oſtiola, quæ in ſe inuicem plicaban-
5 tur. † Nonnulli, vt Ricardus, eodem
modo exiſtimant diſpoſita fuiſſe oſtia
Oraculi, id eſt, fuiſſe quadruplicia. Ve-
rum id neq́ue ex verbis ſcripturæ col-
ligitur, neq́ue idoneo vllo argumen-
to cōprobatur; immò id apertè negat
Beda capit. 15. Ante hanc ianuam, & an
te

te hunc parietem velum alterum ap-
penſum erat ſimile illi, quod erat in
Oraculo. Ioſe.8. Antiquit. capit.2: Op-
panſum eſt præterea aulæum & huic
ianuæ, ſimile illi, quod interior ianua
Porticus. habuit, &c. Porticus verò nec fores
habebat, nec velum, ſicut Ioſephus in-
dicat in eodem loco. Cùm enim dixiſ-
ſet ianuæ domus exterioris fores eſſe
additas, & aulæum oppanſum, ſubijcit:
Ceterùm porticus nihil tale habebat.
Tota ergo patebat anterius, & ſine
vlla contignatione ſurgebat in altitu
dinem. 120. cubitorum, latera tan-
tum parietes claudebant, erat enim
veſtibulum, & additum videtur ad
domus maieſtatem, & venerationem
augendam, & ad alia, quæ in eo collo-
cabantur, vt lib.2. dicemus.

DE INTERIORI OR-
natu domus, id eſt, qualis eſſet hæc domus intrinſecus.

CAP. XI.

DE ornatu domus interio-
ri hæc dicta ſunt: *Et ædifi-*
Verſ.15 *cauit parietes domus intrin-*
1 *ſecus tabulatis cedrinis*, (id
eſt, lateribus, vel coſtis
cedrinis.) *A pauimento domus vſque ad*
ſummitatem parietum, & vſque ad laquea
ria. Id eſt ipſa etiam laquearia, ſiue te
cta laqueata, cedrina erant, & hoc eſt
quod ait: *Et operuit lignis, cedrinis in-*
trinſecus, (ſcilicet laquearia.) *Et texit*
pauimentum domus tabulis abiegnis, quod
de domo exteriori intelligendum eſt,
nam pauimentum Oraculi tabulis ce-
drinis tegebatur, vt ſupra dictum eſt.
Verſ.18 Et poſtea: *Omnia cedrinis tabulis veſtie-*
bantur, nec omnino lapis apparere pote-
2 *rat in pariete.* † Tabulæ autem omnes,
exceptis ijs, quæ erant in pauimento,
habebant *tornaturas*, id eſt, torno erant
expolitæ, *& iuncturas fabrefactas*, id eſt,
ita altera cum altera copulabatur, vt
firma eſſet iunctura, & latens, vt non
duæ tabulæ viderentur, ſed vna. *Et cæ-*
laturas eminentes, id eſt palmas, & Che-
rubim, & flores ſculpta in ipſis tabu-
lis, ita vt eminerent. His tabulis omni-
bus tam parietum, quam pauimento-
rum vtriuſque domus laminæ aureæ
infixæ erant clauis aureis, ita vt ſin-
guli claui ſiclos quinquagenos appen-
3 derent, vt legimus. 2. Paralipo. 3. † Sed
tanta artis ſubtilitate, vt *quadræ eſſent*
ad regulam, id eſt, æqualiter vndique
quadræ, vt ſine vllo hiatu copularen-
tur, & ſculptæ etiam eſſent, ita vt ſcul
pturæ auri eædem eſſent cum cælatu-
ris tabularum, id eſt, eædem figuræ
apparerent in auro, quæ ſculptæ prius
fuerant in tabulis. At pauimenti ta-
bulæ, & laminæ nullam ſculpturam
habebant, quoniam planum eſſe de-
buit pauimentum. De ornatu por-
ticus nihil hic dicitur, nec in Paralipo-
menis, quare non conſtat, an parietes
eius ſimiliter eſſent cedro, & laminis
aureis contecti, immò negare hoc vi-
detur Ioſephus. Verùm non eſt du-
bium talem fuiſſe porticum, vt magni-
ficentiæ reliquæ domus reſponderet.

DE ORNATV DOMVS
exteriori, id eſt, qualis eſſet hæc domus extrinſecus.

CAP. XII.

1 DE exteriori ornatu, & pul-
chritudine domus legimus
3. Reg. 5: *Præcepitq; rex, vt*
tollerent lapides grandes pre-
tioſos in fundamentum templi, & quadra-
rent eos. Et Ioſephus. 8. Antiq. capit. 2:
Iecit igitur rex in altiſsimam terræ pro
funditatem fundamenta templi è ſaxis
validiſsimis, quæ contra omnem tem-
porum iniuriam reſiſtere poſſent, ita
vt cum cõtigua terra coalita ſolùm, ac
firmamentum imponendis ſubſtructio
nibus præberẽt: & propter inconcuſ-
ſam ſoliditatem facilè molem ædificij
cum paratu ornamentorum ſumptuo-
ſiſsimo perferrent, non minorem ad-
mirationem habitura, quã quæ ſuper-
nè ad amplitudinem, pulchritudinem,
& magnificentiam operis per artifices
elaborata ſunt. Extruxerũtq; illud vſq;
2 ad lacunar ex albo lapide, &c. † De ſum
mitate domus hæc ait Scriptura: *Texit*
quoq; domũ laquearibus cedrinis: tectũ vi-
delicet ſupremũ, vt rectè ait Ricardus.
Et ædificauit tabulatum ſuper omnem do-
mũ quinq; cubitis altitudinis, & operuit do-
mũ lignis cedrinis. Beda cap. 9: Turricu-
las ſignificat, (id eſt latera, ſiue parie-

tes in modum propugnaculorum, aut
minarum factos) quæ in ſupremo do-
mus tecto per circuitum erant factæ,
ne quis ad altiora perueniens repentè
laberetur ad ima. Quod in omni do-
mo, quam quiſque ædificaret, Moyſes
fieri præcepit: Cum ædificaueris, in-
quiens, domum nouam, facies murum
tecti per circuitum, ne effundatur ſan
guis in domo tua, & ſis reus labente
alio, & in præceps ruente, Deuter. 22.
Idem ait in libr. quæſt. in libros Regū,
3 q. 13. † Hoc eſt pinnaculum templi, de
quo Matth. 4. Erat enim tectum tem
pli, qualia erant tecta domorum in Pa-
læſtina, & in Iudæa, & in AEgypto, id
eſt planum, atq; aptum ad ſedendum,
& deambulandum, iuxta quod dictum
Locus eſt Matth. 10: Et quòd in aure auditis,
Prou. 21. prædicate ſuper tecta, & Prou. 21: Me-
lius eſt ſedere in angulo domatis (id
eſt, tecti expoſiti iniurijs cœli) quam
cum muliere litigioſa, & in domo cō-
Verſ. 6. muni. Quod autem ſecundò dicit: *Et
operuit domum lignis cedrinis*, propter ſu-
pernam faciem ſupremi tecti dictum
videtur, quæ etiam cedrina fuit. Ita ex-
4 ponit Beda in citata quæſtione. † De la
pidibus totius domus, & de toto ædifi-
Verſ. 7. cio ait: *Domus autem cùm ædificaretur,
de lapidibus dolatis, atq; perfectis ædificata
eſt, & malleus, & ſecuris, & omne ferra-
mentum non ſunt audita in domo, cum ædi-
ficaretur.* Quod recentiores Hebræi,
genus hominum fabularum appeten-
tiſsimum, ideo factum tradunt, quòd
Salomon haberet ſanguinem cuiuſdā
vermiculi, qui vocatur Thamir, quo
aſperſa marmora facilè ſecabantur. Ve
rùm inane eſt eorum commentum, &
ridiculum: legimus enim 3. Regum. 5.
lapides templi dolatos fuiſſe prius à
cæmentarijs, non ergo id ſanguine
vermiculi, ſed ferramentis factum eſt.
Quomodo hoc factum ſit Scriptura
ipſa docet, vt benè adnotat Abulen-
ſis, q. 12. huius capitis, & communis ſen
5 tentia: † Videlicet lapides dolaban-
tur, & præparabantur in monte ipſo,
vnde excidebantur, & ita perfecti, ac
parati ducebantur in templum, vt nul-
lo ferramento opus eſſet, vt aptè inter
ſe cohærerent, quia præpoſiti latomo-
rum omnes parietum, & lapidum, &
angulorum menſuras tenebant. Atque
idem de lignis dicendum eſt, ita enim
legimus: Præcepitque rex, vt tolle-
rent lapides grandes, lapides pretio-
ſos in fundamentum templi, & qua-
drarent eos: Quos dolauerunt cæmen
tarij Salomonis, & cæmentarij Hiram:
Porrò Giblij, præparauerunt ligna, &
6 lapides ad ædificandam domum. † Eſt
autem Giblos, aut Gibil, vrbs Phœni- *Giblij.*
ces huiuſmodi peritis artificibus abun
dans. Idem ſcribit Ioſephus 8. Antiq.
cap. 2. Et poſtea: Tota vero ſtructura
ex lapidibus politiſsimis conſtabat ita
ad vnguem inter ſe quadrantibus, &
commiſſuris oculos fallentibus, vt in
tuentibus nullum vſquam mallei, aut
cuiuslibet fabrilis inſtrumenti veſti-
gium appareret, ſed connata potius
omnia, quam arte congeſta videren-
tur, &c. Hoc, vt Caietanus adnotauit,
verba Hebraica docent, legitur enim
in Hebr. Et domus cum ædificaretur,
ex lapide, מַסָּע id eſt, profectionis, ædi
7 ficata eſt. † Vbi nos habemus: De lapi-
dibus dolatis, in Hebr. eſt: De lapide,
שְׁלֵמָה. Dicitur autem lapis, שְׁלֵמָה id
eſt, integer, & nulla ex parte diminu-
tus, vt aptè, ſcilicet copularentur inter
ſe. lxx. ὁλόκληρος, id eſt, integer. Sed
conuenit etiam vtrumque nomen in
ea, quæ abſoluta, & completa ſunt, ideo
vertit: Dolatis. מַסָּע verò profectionē
ſignificat, à נָסַע id eſt, profectus eſt,
& dicuntur lapides profectionis, qui
profecti è monte fuerant, & adducti,
lxx. ἀκροτόμοις. id eſt dolatis, atque ex-
ciſis vndique: Chaldæus: מַסְקָם, id eſt,
ordinationis, id eſt, iam præparatis, vel
aptis vt inter ſe ordinarentur. Pro-
ptereà Hieronymus vertit: Perfectis.
8 † Ex quibus diſcimus nomen vtrumq;
ſignificare & lapides prius dolatos
fuiſſe, & deinde in templum portatos.
Iam ex his poſſunt intelligi hæc ver-
ba: *Et malleus, & ſecuris, & omne
ferramentum non ſunt audita in domo cum
ædificaretur*: tantùm enim loquitur
de ferramentis, quæ ad dolandum
lapides, & ligna adhibebantur, quo-
niam dolata hæc afferebantur: non
de ferramentis, quibus alia efficie-
bantur, vt notauerunt Abulenſis, &
alij. Hoc ipſa Scriptura docuit, cum
enim prius diceret: Domus autem
de

de lapidibus dolatis, atque perfectis ædificata eſt, id pro commentario eſſe voluit verborum ſequentium:
9 † Et malleus, & ſecuris, &c. Etenim cum in hoc ipſo capite legamus: Et affixit laminas clauis aureis, quī id fieri potuit ſine ferramentis, & ſonitu? At dices, Scriptura negat auditum eſſe malleum, ſine malleo ergo fixi claui ſunt. Reſpondeo Scripturam hic loqui de malleo, quo petræ ſcinduntur, vt dolentur, de quo etiam ait Ierem. 23: Numquid non verba mea ſunt quaſi ignis, dicit Dominus, & quaſi malleus conterens petram?

DE FENESTRIS domus.

CAP. XIII.

1 Verùm antequam ab interiori fabrica ad exteriorem transeamus, ſupereſt vt dicamus de feneſtris, quæ partim ad hanc, partim ad illam pertinent. De his legimus verſu. 4: *Fecitque in templo feneſtras obliquas.* Vbi hoc primùm adnotandum eſt, templum hic non accipi pro exteriori domo, ſicut aliàs in hoc capite accipimus, ſed pro tota domo tam interiori, quam exteriori, neque enim eſt in Hebræ. הֵיכָל, ſed לַבַּיִת, id eſt, domui. Has feneſtras nonnulli Hebræi, & quidam, qui eos ſequuntur, vt Iſidorus Clarius in hoc capite, & alij putant fuiſſe introrſum anguſtiores, extrorſum verò latiores.
2 † At noſtrorum doctorum communis ſententia eſt extrorſum fuiſſe anguſtiores, introrſum latiores. Ita Beda de templo capit. 7. Angelomus, Ricardus, Comeſtor cap. 9. Lyranus, Abulenſis, Caietanus, Vatablus; immò, & nonnulli Hebræi, vt poſteà dicemus. Verùm Angelomus, & Abulenſis affirmant non dici obliquas eo quòd re vera eſſent obliquæ, ſicut exiguæ feneſtræ, quæ fiunt in quibuſdam arcibus, ſed quòd cum eſſent introrſum latiores, lineæ laterum illarum non erant parallelæ, ſed ſe inuicem ſemper elongabantur, ſicut latera trianguli, ita enim exponit Abulenſis, & addit. Illud autem fit ad hoc vt lux multa intret per illas, quod non fieret ſi eſſent feneſtræ æquales
3 intus, & extra. † Cauſa huius eſt, quod radij ſolis venientes ab extra interſecant ſe in ſuperficie feneſtræ, vbi eſt locus ſtrictior, & deinde dilatantur, & intrat lux in domum per modum pyramidis euerſæ. De quo patet libr. 1. Perſpectiuæ cõmunis, propoſitione. 6. & ſic fiũt feneſtræ communiter in Eccleſijs, & alijs domibus. Hæc Abulenſis. Pro Obliquas in Hebr. eſt, שְׁקֻפִים אֲטֻמִים, pro quibus Chaldæus vertit: Apertas intrinſecus, & clauſas forinſecus, quemadmodum doctores noſtri affirmant. Eodem modo interpretatur Pagninus in V. שָׁקַף & in V. אָטַם, & citat in eamdem ſententiam R. Dauid, quamuis contrario modo fuerat prius in translatione ſua interpretatus, שְׁקֻפִים propriè apertas ſignificat, id eſt, quæ luci, & viſui patent, à שָׁקַף id eſt aſpexit, aut proſpe-
4 xit. † אֲטֻמִים verò ſignificat clauſas, ab אָטַם, id eſt, clauſit, aut obturauit, quia ſcilicet intrinſecus erant apertæ, extrinſecus verò clauſæ, non ita vt nihil videri poſſet, non enim eſſent feneſtræ, ſed quòd erant, & anguſtiores, & cancellis quibuſdam clauſæ. Hoc magis explicat trãslatio. lxx: καὶ ἐποίησεν τῷ οἴκῳ θυρίδας διακυπτομένας κρυπτάς. id eſt, feneſtras cancellatas occultas. Poſterior dictio, אֲטֻמִים, pro qua verterunt. lxx: κρυπτὰς inuenitur Ezec. 40. vbi habemus: Et feneſtras obliquas in thalamis, καὶ θυρίδες κρυπταὶ. Chaldæus: Et feneſtræ obturatæ. Et cap. 41: Limina, & feneſtras obliquas, vbi vertunt, lxx. θυρίδες δικτυωταὶ, id eſt, feneſtræ reti-
5 culatæ, ſiue cancellatæ. † Chaldæus ſimiliter obturatæ. Quæ omnia apertius expoſuit Hieronymus: nam in cap. 40. Ezec. ita ſcribit: Feneſtras abſconditas, quæ Hebraicè appellantur אֲטֻמוֹת, Symmachus τοξικὰς tráſtulit. Et poſtea: In quibus feneſtræ erant obliquæ, quas lxx. abſcõditas, Symmachus τοξικὰς vocat. Quæ feneſtræ obliquæ, ſiue τοξικαί, idcirco à ſagittis vocabulum percepe- runt, quòd inſtar ſagittarum anguſtum in ædes lumen immittant, & intrinſecus dilatentur, omniaq; per circuitum plena erant huiuſmodi feneſtris, &c.

Ego etiam à ſagittis nomen accepiſſe
puto, quod ita factæ ſint anguſtæ ex-
trinſecus, & intrinſecus latiores, vt
per eas clam ſagittæ mittantur, nec
poſsit, qui mittit ab hoſtibus lædi. Cu-
ius rei cauſa Hiſpanicè Saeteras dicun
6 tur, & in arcibus fiunt. † Idem Eze-
ciel. 41: Feneſtræ quoque erant fa-
ctæ in modum retis, inſtar cancello-
rum, vt non ſpeculari lapide, nec vi-
tro, ſed lignis interraſilibus, & vermi-
cularis clauderentur (pro quibus in
Hebraico obliquas feneſtras habet)
quæ in tribus tantum erant partibus
templi, ad dexteram videlicet, & ad
ſiniſtram, & poſt tergum, id eſt, ad Me
ridiem, & ad Aquilonem, & ad Occi-
dentem. Orientalis autem pars non
habebat feneſtras, quia ipſe introitus
clarum immittebat lumen intrinſe-
cus, & cuncta interiora templi ia-
nuarum lumine complebantur, ita vt
per ſingulas feneſtras, & cancello-
rum foramina intro quis poſſet aſpi-
7 cere. Hæc Hieronymus. † Ex quibus,
quamuis de templo Ezechielis dicta
ſint, ſatis probabiliter intelligimus ita
fuiſſe feneſtras diſpoſitas in templo
Salomonis. Videmus etiam fene-
ſtras אֲטֻמוֹת ab Hebræis iuxta Hie-
ronymum vocari, quæ obliquæ ſunt,
eumque pro duobus Hebraicis voca-
bulis, quæ ſignificant apertas, & clau-
ſas, vnum poſuiſſe, id eſt, obliquas, vt
obliquitatem in eo intelligamus, quòd
cum ſint extra anguſtæ, intus verò la-
tæ, lumen non rectum ingreditur, ac
ſi æquales eſſent vndique feneſtræ,
ſed obliquum, propter decliuitatem
ipſarum, vt explicuerunt Beda, & An-
gelomus, & Abulenſis locis citatis.
Quot autem fuerint, aut vbi, ſcriptu-
ra non docet: ſed multas fuiſſe conue-
nit, quoniam magnæ non erant.
Deinde probabile eſt fuiſſe non ſo-
lum in parietibus primæ contignatio-
nis, id eſt, vſque ad primos triginta cu-
bitos, ſed etiam in ceteris omnibus,
alioqui cœnacula illa ſuperiora obſcu-
ra eſſent, & nullius vſus.

DE EXTERIORI FA-
brica templi, & primùm de tabula-
tis, quæ erant circa domum.

C A P. XIIII.

1 *ET ædificauit ſuper parietem tē-* Verſ. 5.
pli tabulata per gyrum in parie-
tibus domus per circuitum tem-
pli, & Oraculi, & fecit latera
in circuitu. Quamuis in circuitu latera
facta eſſe dicat, non de pariete Orien-
tali intelligendum eſt, in quo erat por
ta magna, ſed de ceteris, hunc enim ſi-
ne impedimento cellarum eſſe opor-
tebat. Et quidem de hoc inter omnes
conuenit, ſed de tabulatis magna inter
omnes autores contentio eſt: ex Lati-
nis enim plurimi exiſtimant hæc tabu
lata fuiſſe deambulacra quædam circa
templum, & latera appellari turricu-
las, ſeu cancellos erectos, ne deambu-
2 lantes deciderēt. † Ita ſenſit Beda c. 7.
& in libro Quæſt. in lib. Reg. q. 13. An-
gelomus, Ricardus, Comeſtor capit. 9.
Lyranus, & omnium latiſsimè Abulē-
ſis, q. 11. Volunt autem tabulata impo-
ſita fuiſſe capitibus trabum primæ cō-
tignationis domus exeuntium per pa-
rietes, videlicet. 30. cubitis à pauimen
to, ſecunda verò trabibus ſecundæ cō-
tignationis ſimiliter exeuntibus ſexa-
geſimo cubito à pauimento, tertia tra-
bibus tertię contignationis centeſimo
vigeſimo cubito, atque hoc ſupremum
tabulatum ferè dicūt eſſe pinnaculum
templi, quò ductus eſt Dominus Mat-
3 th. 4. † At Hebræi, & Vatablus nequa-
quam deambulacra eſſe exiſtimant, ſed
cellas circum templum triplici ordine
fabricatas. Quam ego ſententiam ve-
ram omnino eſſe arbitror, prioremque
vix, aut ne vix quidem, poſſe ſuſtineri,
tota enim euerti videtur his verbis:
Trabes autem poſuit in domo per circuitum Verſ. 6.
forinſecus, vt non hærerent muris templi.
ſ. tabulata. Quomodo igitur facta eſſe
poſſunt ſuper capita trabum prodeun-
4 tium? † Dicunt quidam inter tabulata,
& parietes relictū eſſe breue ſpatiū, ita
tamē vt per illud nec deambulātes de-
cidere, nec pedem immittere poſſent.
Sed quoniā Lyranus, & Abulenſis, &
alij viderunt id ſine vlla ratione dici,
aliter ſoluunt: affirmantq; murum tem
pli in prima contignatione reductum
fuiſſe cubitum vnum, in quo trabes ta-
bulatorum fulciebantur, deinde in ſe-
cunda contignatione reductum fuiſ-
ſe

ſe cubitos duos eadem ratione, in
tertia tres, atque ita factum eſſe vt
cum tabulatum ſupremum latum eſ-
ſet ſeptem cubitos, medium ſex, infi-
mum quinque, omnia tamen eſſent
æqualia ad perpendiculum. † Atque
5 hoc de muri reductione non ſolum
antiquioribus placuit, quos nominaui
mus, & Comeſtori, ſed etiam recen-
tioribus, vt Iſidoro Clario, & Caieta-
no, & alijs placet. Confirmatur au-
tem optimè ex eo, quod vbi nos habe
mus: Trabes autē poſuit in domo, &c.
in Hebræo eſt, בִּגְרָעוֹת, id eſt, deficiē
tias à גָּרַע defecit, & deficientiæ di-
cuntur illæ reductiones muri, in qui-
bus aliquid ſemper muro deficit. Ad-
de quod in Hebræo ratio redditur in-
æqualitatis tabulatorum, &c. כִּי
מִגְרָעוֹת נָתַן id eſt. Quoniam deficien
tias dedit, ſiue poſuit. Similiter ver-
tunt. lxx. ὅτι διάστημα ἔδωκεν, id eſt.
Quoniam diſtantiam poſuit domui in
circuitu, & diſtantia appellari vide-
tur ſpatium illud, quod relictum eſt
6 in pariete. † At contra hæc pugnant
non ſolum noſtræ translationis ver-
ba, verùm etiam Hebraica ipſa. Si
enim trabes poſiut in domo forinſe-
cus, vt non hærerent muris templi ta-
bulata, manifeſtum eſt, non potuiſſe
poni in reductione parietis. Si au-
tem eſſet legendum: Deficientias au-
tem poſuit: deficientiæ ſunt paries ip-
ſe, & murus templi, quomodo ergo
non hærent muris templi? His verbis
commoti quidam dicunt has trabes
eſſe, quæ erant in exteriori parte tabu-
latorum, & ea ſuſtinebant. Sed hæc
quomodo poſitæ ſunt vt tabulata non
7 hærerent muris templi? † Abulenſis
reiectis aliorum ſententijs tandem
ait hoc de trabibus quibuſdam craſsis
intelligi, quas fixit Salomon in terra
circum templum, ne aliquis poſſet
accedere ad parietes templi, tam vt
illi ſeruarentur illæſi quam propter
ipſius templi ſanctitatem. Sed de-
buit conſiderare Abulenſis ſe nouum
quoddam vallum ponere circum tem-
plum, quod nemo poſuit: deinde ma-
lè exponi verba ſcripturæ: *Vt non
hærerent muris templi*, quod de tabu-
latis intelligitùr ab omnibus, non
de hominibus, nec enim homines di-
cuntur hærere parietibus, ſed acce-
8 dere ad illos. † Dicēdum ergo eſt non
deambulacra fuiſſe, ſed cellas circum
ædificatas. Hoc primùm confirma-
tur autoritate Ioſephi. 8. Antiquit. ca-
pit. 2. cui hac in re fides potiùs haben-
da eſt. Eius verba, non vt ab inter-
pretibus verſa ſunt, ſed vt ſunt in
Græco, ita habent: Circum ædifica-
uit autem templum in circuitu tri-
ginta breuibus domibus, quæ coa-
gmentatio, & complexus totius futu-
ræ erant (id eſt, templum roboraturæ)
propter denſitatem, & multitudinem
exterius circumpoſitæ. Erantque in-
terſe peruiæ, & patebant ſingulæ in
longum viginti cubitos (ita omnino
nunc legitur in Græco, ſed in veteri
Ruffini translatione ſcriptum eſt lon-
gitudinem fuiſſe quinque cubitorum,
ex quo conſtat vetuſtiores, ac emen-
datiores codices Ioſephi ita olim ha-
buiſſe) ac totidem in latum, & vigin-
9 ti cubitis attollebātur. † Super has alia
ſeries cellarum erat extructa, ſuper
quam rurſum aliæ, omnes inter ſe nu-
mero, & amplitudine pares, ita vt
coniuncta inferius ædificium æqua-
rent, nam ſuperius non erat circum
ædificatum, tectum verò ipſis impoſi-
tum eſt cedri. Et cellæ quidem ſuum
quæque tectum habebant non proxi-
mo contiguunt, &c. Sed quoniam
Abulenſis ait Ioſephum hoc templum
non vidiſſe, eodem modo cellæ cir-
cum ædificatæ ſunt templo ab Hero-
de reædificato, in quod Ioſephus quo
tidie ingrediebatur, quod non eſt du-
bium eadem forma, qua primum il-
lud Salomonis, fuiſſe ædificatum. De
quo hæc ſcribit libr. 6. de Bello, cap.
10 6. † Circa latera vero inferioris tem-
pli multa erant membra peruia tri-
plici tecto ſuſpenſa, & ad vtrumque
latus ad ea introitus à porta patebat.
In Græco apertius: Circum latera au-
tem inferioris templi peruiæ erant do-
mus trium tectorum multæ, & ad
vtrumque ingreſſus erant à porta ad
ipſas. Superior autem pars (templi)
has domos iam non habebat. Ex his
Ioſephi locis habemus non ſolum
domunculas fuiſſe, ſed etiam infe-
rioris templi altitudinem æquaſſe,

hoc eſt, in. 60. cubitos ſurrexiſſe.
Id etiam intelligitur ex templo Eze-
cielis, quod, licet, maius erat, & præ-
ſtantius, tamen ad huius ſimilitudi-
nem conformatum eſt, in quo ponun-
tur circa domum tria, quæ dicuntur
latera, nec deambulacra erant, ſed
11 domunculæ. Ezecie. 41. † Latera au-
tem latus ad latu (ſcilicet continua-
tum) bis triginta tria. Et poſtea: Et
vidi in domo altitudinem per circui-
tum fundata latera ad menſuram ca-
lami ſex cubitorum ſpatio, & latitu-
dinem per parietem lateris forinſe-
cus quinque cubitorum. Et erat inte-
rior domus in lateribus domus, id eſt,
cingebatur inferius templum totum
illis lateribus. Verùm manifeſtius etiã
perſpicitur ex. 1. Paralip. 28: Dedit au-
tem Dauid Salomoni filio ſuo deſcri-
ptionem porticus, & templi, & cel-
lariorum, & cœnaculi, & cubiculo-
rum in adytis, & domus propitiatio-
nis. In Hebræo eſt: Et dedit Dauid Sa
lomoni filio ſuo deſcriptionem por-
ticus, & domorum eius, quemadmo-
dum verterunt, & lxx: domos autem
eius vocat domum exteriorem, & in-
teriorem adiunctas porticui, & ideo
Hieronymus, vt apertius diceret, ver-
tit: Et templi. Subijcit: Et cellario-
rum eius, & cœnaculi eius, & cubi-
culorum eius interiorum. Non eſt du
bium hæc omnia fuiſſe in domo ipſa,
aut illi adiuncta, nam de atrijs, & cu-
biculis, quæ erant circum atria, con-
tinuò ait: Necnon & omnium, quæ
cogitauerat, atriorum, & exhedrarum
per circuitum in theſauros domus
Dei, & in theſauros Sanctorum. At-
que hæc ita eſſe nec Beda negare po-
tuit capit. 8. Quare cellaria, quæ lxx.
ἀποθῆκας vertunt, ſunt huiuſmodi cel-
læ ædificatæ in lateribus templi, quæ
quaſi promptuaria quædam erant, in
quibus reponerentur diuitiæ templi,
& ideo altæ erant cubitos. 20. vt ait Io
ſephus latę autem quinque, & totidem
longæ: † Ædificatæ enim ſunt etiã ad
13 munitionem, & firmitatem templi, vt
diximus ex Ioſepho, & ad pulchritudi-
nem, atque cuſtodiam, ideo cellaria,
ſiue apothecæ dicuntur. Quare neceſ-
ſe eſt feneſtras magnas habuiſſe è re-
gione feneſtrarum domus. Cœnacu-

lum intelligit, quod erat ſuper conti-
gnationem. 60. cubitorum, lxx: καὶ τῶν
ὑπερῴων, id eſt, ſuperiorum tecto-
rum. Hebr. עֲלִיֹּתָיו. Cubicula in adytis
ſiue interiora, ſunt quæ erant in ſecun-
do, & in tertio tecto templi, & inte-
riora dicuntur, vt diſtinguantur à cel-
larijs, quæ ſunt exteriora. Nunc ver-
14 ba interpretemur. † *Et ædificauit ſuper* *Verſ. 5.*
parietem templi tabulata per gyrum, id *Super pro*
eſt, iuxta parietem templi, ſiue ad pa- *Iuxta.*
rietem templi, vt Caietanus, & Pagni
nus, & alij adnotárunt, quod vſitatum
eſt in Scriptura, vt Luc. 4: Et ſtans ſu-
per illam imperauit febri. Et Pſalm.
136. Super flumina Babylonis, &c.
Quomodo autem eſſent iuxta parie-
tes, & in parietibus domus, ſtatim di-
cemus: *Tabulatum, quod ſubter erat,* *Verſ. 6.*
&c. Inæqualitatis tabulatorum cauſa
fuit anguſtia areæ, fuit enim admo-
dum anguſta, vt videbimus, cum de
atrijs agemus. Ideo non potuit eſſe
inferiorum cellarum latitudo niſi quin
15 que cubitorum. † Cellæ autem ſecun-
di ordinis non potuerunt habere am-
pliorem proiecturam quam vnius cu-
biti, tum propter firmitatem, tum pro
pter decorem: & ſuper has commo-
dè ædificari potuerunt aliæ cubito la-
tiores. Quòd verò ait: *Trabes autem*
poſuit in domo per circuitum forinſecus,
&c. Ita intelligendum eſt: In muro,
cum fieret, relictæ ſunt prominen-
tiæ, quæ canes dicuntur ab archite-
ctis, ſuper quas tranſuerſæ trabes po-
nerentur, atque ita cellæ illæ fierent,
vt non hærerent muris templi, id eſt,
vt non eſſet neceſſe capere partem
muri, aut perforare, vt tabulata ſuſ-
16 tinerentur. † Atque hæc eſt vera ho-
rum verborum intelligentia, in qui-
bus tot fuerant, tamque variæ ex-
poſitorum ſententiæ. Ideo eleganter
Chaldæus: Quoniam proiecturam fe-
cit in medio. Docemur hoc Eze-
ciel. 41. vbi de ſimilibus lateribus
ita ait: Latera autem latus ad latus
bis triginta tria. Et erant eminen-
tia, quæ ingrederentur per parie-
tem domus in lateribus per circui-
tum, vt continerent, & non attin-
gerent parietem templi. Quæ vo-
cat eminentia, hic vocantur tra-
bes, quia eminebant ex pariete
ad

ad ſuſtinendum,trabes tranſuerſas im-
ponendas, ideoque Hebr. dicta ſunt,
מגרעות, id eſt, deficientiæ, quoniam
non erant integræ trabes, ſed capita:
& à lxx. in Ezec. dicta ſunt διάστημα, li-
cut, & in hoc loco Regum, vnde
omnia explicantur, atque confirman-
tur: quia recedunt à pariete foras pro-
17 minentes. † Hebraicè autem באות id
eſt, venientia, quia per parietem venie
bant, ſiue per parietem ingredieban-
tur, quod de reductionibus muri non
dicitur, non enim veniunt, neque in-
grediuntur per parietẽ domus. Quod
ſequitur, ita eſt in Hebræo: Vt tenerentur,
& non tenerentur in parietibus
templi, id eſt, vt illæ trabes, ſiue illa pro
minentia, tenerent tabulata, & non te
nerentur tabulata in parietibus templi
perforatis, aut quouis alio modo læſis.
Chaldęus: Tabulata autem, tabulatum
ſuper tabulatum, triginta tria, vndena
per ordinem, defixa parieti intra tabu-
lata per circuitum, vt capita trabum re
quieſcerent ſuper illud, quod emine-
bat, neque trabes penetrarent per pa-
18 rietes domus. † Cellas, ſiue domuncu-
las, triginta fuiſſe dicit Ioſephus, quæ
cũ longitudinem, & latitudinem habe-
rent cubitorum quinque, rectè ædifica
ri potuerunt circa domum, nam cubi-
tis ſexaginta ex vtroque latere domus,
& viginti ex latere Occidentali adden
di ſunt cubiti craſsitudinis murorum
domus. Domunculæ exigunt ſpatium
centum quinquaginta cubitorum, do-
mus autem intrinſecus habet: 140. cu-
bitos excepto latere Orientali, addita
autem craſsitudine parietum, quæ no-
uem aut decem cubitorum fuit, neceſ-
ſe eſt plures eſſe, ac ſatis ſpatij ſupereſ-
19. ſe domũculis. † Ex his ſoluũtur omnia,
quæ obiecta ſunt, præter illud, quod di-
cebatur, in illis verbis: *Trabes autem
poſuit, &c.* Cauſam reddi, quoniam in
Hebræo eſt: Quoniam trabes poſuit,
&c. Sed ad hoc reſpondẽdum eſt non
reddi cauſam inæqualitatis tabulato-
rum, ſed explicari quo fundamẽto ni
terentur. Sæpiſsimè enim apud He-
bræos, Quia, & Quoniam, & ſimiles
particulæ ponuntur initio ſententiæ,
ita vt cauſam non ſignificent, ſed orna
tui tantum deſeruiant pro conſuetudi
ne illius linguæ, vt Luc. 1. Et dixerunt

Quia, & Quoniam ſæpe ſoli or natui deſeruiunt.

ad illam: Quia nemo eſt in cognatione
tua, qui vocetur hoc nomine, &c. &
cap. 2. Sicut ſcriptum eſt in lege Domi
ni: Quia omne maſculinum adaperiẽs
vuluam ſanctum Domino vocabitur,
20 & Pſal. 17. † Quoniam in te eripiar à ten-
tatione, Eccleſ. 11. Si multis annis vi-
xerit homo, &c. Heb. Quoniam ſi mul
tis annis, &c. Illam autem expoſitio-
nem de capitibus trabum tabulatorum
prodeuntibus non recipimus, quoniam
omnia tabulata non aſcendebant, niſi
in. 60. cubitos, vt diximus ex Ioſepho.

DE OSTIIS TABVLA-torum, & de cochlea, qua ad illa aſcendebatur.

CAP. XV.

1 O*Stium lateris medij in pariete* Verſ. 8.
erat domus dextræ. Dubiũ
eſt de vtro latere medio
loquatur, de eo ne quod
medium erat in tribus illis
ordinibus cellarum, an de ſecundo te-
cto domus, quod. 60. cubitis ſurgebat
à pauimento. Nonnulli, vt Lyranus, in
telligunt hæc de ſecundo tecto do-
mus, quod medium cœnaculum dici
arbitratur. Et videtur id valde confir-
mari verbis Ioſephi. 8. Antiq. cap. 2. di-
centis: Porrò aſcenſum in ſuperiorem
templi partem ſic commentus eſt rex,
vt cochleam in hunc vſum craſsitudi-
ni parietis includeret. Hæc enim pars
non habebat ab Oriente magnam ia-
nuam, vt inferior, ſed à lateribus inerãt
2 parua oſtiola. † At ſine dubio non
de tectis domus, ſed de tabulatis lo-
quitur nunc, vt docent Chaldæus,
Abulenſis, Caietanus & Vatablus;
immo vt verba ipſa planè docent, nam
tecta templi nihil habent cur latera
dicantur, ſed latera vocauit tabulata
ædificata circa domum, vt etiam in-
terpretatus eſt Ricardus. Senſus ergo
eſt, in craſsitudine parietis, quæ de-
cem cubitorum erat, factam eſſe co-
chleam, per quam in omnes cellas ſin-
gulorum tabulatorum aſcenderetur.
Itaq; à pauimento vſque ad mediũ latus,
ſiue tabulatũ, quod à vigeſimo cubito
ſurgebat cochlea aſcẽdebat, & ibi erat

oſtium,per quod introibatur ad ipſum
tabulatum. Noluit enim Salomon,ex-
tra domum ſcalas apponi,ne extra aſ-
cêderetur ad tabulata,& vt vacua area
3 relinqueretur decoris cauſa.† Inde aſ-
cendebat adhuc Cochlea vſque ad la-
tus ſupremum, & erat in pariete alte-
rum oſtium ad ingrediêdum in ipſum
tabulatum. Quoniã autem cellę vniuſ-
cuiuſque lateris peruiæ erant omnes,
vt diximus ex Ioſepho, vnum oſtium
ſatis erat ad ſingula latera per circuitũ.
Et aſcendentes(vt ait Beda.cap.8.) cre
berrimas habebãt à Meridie feneſtras,
quarum luce certum per omnia,& ſi-
ne offenſione iter facerent. Oſtium
itaque lateris medij,id eſt medij tabu-
lati,per quod ſcilicet à domo tranſiba
tur ad cellas medij tabulati,erat in pa-
riete domus dextræ,id eſt, non erat in
pariete ipſius tabulati , ſed in pariete
ipſius domus,in pariete,inquam, dex-
træ , id eſt , qui ad dextram erat , ſiue
in pariete dextro , lxx. *ἐπὶ τὴν ὠμίαν τοῦ οἴκου τὴν δεξιάν*, id eſt ad humerum,
4 ſiue latus dextrũ. † Latus dextrum vo-
catur Meridionalis murus, vt Beda ca-
pit.8.& alij adnotarunt, quoniam qui
Orientem ſpectat, Meridiem habet ad
dexteram, Aquilonem ad ſiniſtram. 3.
Reg.7: Mare autem poſuit ad dexte-
ram partem templi contra Orientem
ad Meridiem. Meritò autem oſtium in
latere domus factum eſt, non in fron-
te, quoniam tabulata nõ in fronte do-
mus erant, ſed ad latera circum circa.
Quod autem ait: *In medium cœnaculum*,
ſatis Hieronymus indicat tabulata illa
non fuiſſe deambulacra,ſed cellas, vt
Ioſephus docuit: etenim in Hebræo
non eſt cœnaculum , ſed ita habetur:
Oſtium lateris medij in pariete erat
domus dextræ,& per cochleam aſcen-
debant in medium,& à medio in ter-
tium. In mediũ ſcilicet latus , ſed quia
domunculis conſtabat, rectè dictum eſt
5 cœnaculum. † Quare falſum eſt quod
putauit Ricardus, per cœnaculum te-
ctum domus medium intelligi, quaſi
Scriptura prius loquatur de lateribus,
& poſtea idem etiam de cœnaculis, id
eſt, de tectis templi, velit intelligi. At
illud non eſt explicatum ab autoribus,
cur de oſtio lateris medij locutus ſit,
non autem de oſtio inferioris lateris,

Dextrum dicitur qd ad Meridiẽ eſt.

quod prius erat , aut etiam de oſtio ſu-
premi. Et vt dubitatio augeatur, vbi
in Hebræo, & in noſtra translatione
habetur : Oſtium lateris medij , lxx.
verterunt: Oſtium lateris inferioris ,
τῆς πλευρᾶς τῆς ὑποκάτωθεν, & Chaldæus:
6 Porta appendicis inferioris. † Reſpon
deo ſcripturam non loqui de oſtijs,
per quæ à cochlea introibatur in tabu-
lata, hæc enim tria erant, vt ipſa tabu-
lata, nec dubium erat oſtia futura fuiſ-
ſe in pariete templi, vt ad illa tranſire-
tur: ſed de oſtio, quo in cochleam in-
troibatur, quod vnicum erat in domo,
reliqua enim non ducebant à domo in
tabulata, ſed à cochlea in tabulata, & à
templo non videbantur. Hoc autem
oſtium, quod à templo ibat in cochleã,
oportebat dicere quo in latere parie-
tis, aut vbi denique eſſet: cum enim di-
ctum eſſet, hoc fuiſſe apertum in late-
re dextro domus, & inde per Cochleã
aſcendi ad medium tabulatum, ſatis in
telligebatur oſtia, per quæ ad tabulata
introibatur, in eodem pariete eſſe de-
7 bere. † Itaq; oſtium lateris medij dici-
tur id, per quod à templo aſcendeba-
tur ad latus medium, ad primum enim
non aſcendebatur, cum in ipſo paui-
mento eſſet. Atque idem oſtium di-
citur etiam lateris inferioris, quoniam
à templo per hoc oſtium ingredieban
tur qui tranſituri erant ad infimum ta-
bulatum, & hoc eſt quod ait Abulen-
ſis, vnum oſtium fuiſſe pro omnibus ta
bulatis: Ita idem eſt ſenſus omnium
translationum. Ad verba Ioſephi re-
ſpondeo eum nequaquam noſtræ ſen
tentiæ refragari, ſed oſtendere aliud,
quod ſcriptura tacuit, id eſt, quà aſcen-
deretur ad ſuperiorem domum , ſiue
8 ad ſuperiorem partẽ templi , † dicitq;
aſcenſum à rege fuiſſe excogitatum in
craſsitudine parietis, quoniam domus
ſuperior non habebat ab Oriente ia-
nuam, ſicut inferior , vt extra parie-
tem aſcenſus eſſet faciendus. Atque
hoc ſatis aptè intelligi poterat, cochleã
quæ aſcendebat vſque ad tertium tabu
latum vlteriùs fuiſſe progreſſam, id eſt,
vſque ad ſexageſimum cubitum , in
quo erat ſuperior domus. Sed quo-
niam continuò ait: ſed à lateribus in
erant parua oſtiola, aut (vt eſt in Græ-
co) A lateribus erant introitus: per par
ua

ua valde oſtia ſignificare videtur alte-
ram cochleam fuiſſe in pariete Se-
ptemtrionali, ſiue ſiniſtro, quo ad do-
9 mum ſuperiorem intraretur. † Arbi-
tror enim fuiſſe illam domum ſuperio
rem in duas partes ad longum diui-
ſam, & multa cubicula habuiſſe, ſiue
multas cellas, ſicut. 1. Paral. 28. ſignifi-
cari iam diximus in illis verbis: Et cœ-
naculi, & cubiculorum in adytis, ideo
que oſtiola eſſe oportebat ex vtroque
latere. Quod etiam conuenit cum
eo, quod de templo Ezec. dicitur cap.
41: Et platea erat in rotundum; (id eſt,
latitudo quædam rotunda) aſcendens
ſurſum per cochleam, & in cœnacu-
lum templi deferebat per gyrum.

DE ATRIIS.

CAP. XVI.

1 Verſ. 36
ET *ædificauit atrium interius
tribus ordinibus lapidum po-
litorum, & vno ordine ligno
rum cedri.* De atrijs con-
fuſè admodum loquun-
tur autores, quoniam confundunt tem
pora, & templa, & templo Salomonis
tribuunt quæ de templo Herodis ſcri-
pta ſunt, vt Beda capit. 16. & Caſiodo-
rus in Pandectis à Beda citatus. Come-
ſtor. cap. 14. & 15. Abulen. q. 21. Nos
autem, quoniam de primo templo nũc
loquimur, vt à Salomone ædificatum
eſt, ea tantum modo commemorabi-
mus, quæ fuerunt in templo Salomo-
nis, mox de templo ſecundo, deque He
2 rodis templo dicturi. † De atrijs templi
Salomonis nunc ait: Et ædificauit atriũ
interius. Atrium Heb. חָצֵר Græ. αὐλὴ, *Atrium*
apud veteres prima domus pars fuit,
quæ ſtatim ab interiori ianua introeun
tibus occurrit, continetque aream, in
quam collecta ex omni tecto pluuia de
ſcendit. Habet dextra, ac ſiniſtra alas,
quæ Græcè pteromata dicuntur, vt ex
Vitruuio oſtendit Daniel Barbarus in
ſcholijs eiuſdem, lib. 6. cap. 4. Ex quo
apparet non ex omni parte fuiſſe te-
ctum atrium, ſed ex lateribus, & vt
idem ait cap. præcedenti, idem cauæ
dium dicitur: ſed alia ratione: nam ca-
uædium dicitur cauſa illius partis, quæ
eſt ſub diuo, & in medium impluit,
atrium verò cauſa illius, quæ tecta eſt.
3 † Spatia illa laterum cum tectis porti-
cus dicta ſunt: Vnde illud:

Porticibus longis fugit, & vacua atria luſtrat. 2. Æneidos

Talia erant atria templi Salomonis,
& porticus habebant, quò ſe populus *Porticus.*
reciperet cum pluuiæ, aut æſtus vrge-
bant, ſicut & in theatris eadem cauſa
fiebant à veteribus. Vitruuius lib. 5. ca-
pit. 9. Poſt ſcenam porticus ſunt con-
ſtituendæ, vti cum imbres repentini
ludos interpellauerint, habeat popu-
lus quò ſe recipiat ex theatro, &c.
Nullum porticibus deerat ornamen-
tum, nulla commoditas, imbres, ſoles,
cœlumque graue vitabant, ambulatio-
nibus, negotijs, ſpectaculis aptæ erant.
A magnitudine milliariæ, aut ſtadiariæ
vocabantur, ex eodem Daniele libr. 5.
capit. 1. Cùm autem Scriptura dicit:
4 † *Ædificauit atrium interius*, ſatis indicat
fuiſſe & atrium alterum exterius ædi-
ficatum ab eodem: quod manifeſtius
eſt ex. 2. Paral. 4: Fecit etiam atrium
ſacerdotum, & baſilicam grandem, &
oſtia in baſilica, quæ texit ære. Atrium
ſacerdotum eſt, quod nunc vocat atriũ
interius, quia porticui, & domui adiun
ctum erat, Baſilicam grandem voca-
uit atrium exterius, quò populi multi-
tudo confluebat: nam in atrium ſa-
cerdotum ſoli ſacerdotes introibant.
Et quoniam atrium exterius magnam
multitudinem capere debebat, baſili-
ca grandis dictum eſt, erat enim mul-
5 tò maius atrio ſacerdotum. † Quo in
loco lxx. tam atrium, quam baſili-
cam αὐλὴν vocant in Hebræo atrium
ſacerdotum חָצֵר baſilica verò עֲזָרָה
dicitur, quoniam illuc ad orandum cõ-
ueniebant, & à Deo iuuabantur, עָזַר
enim ſignificat adiuuare. Nec ego *Duo atria*
plura atria fuiſſe tempore Salomonis *tantum in*
exiſtimo, quoniam plura loci anguſtiæ *templo Sa-*
non patiebantur, vt mox videbimus. *lomonis.*
Hinc de rege Manaſſe dictum eſt. 4.
Reg. 21: Et extruxit altaria vniuerſæ mi
litiæ cœli in duobus atrijs templi Do-
mini, acſi diceret: Nihil reliquit, quod
non pollueret: nam de domo etiam di
6 xerat: Extruxitque aras in domo Do-
mini. † Quare Beda, & reliqui, qui qua
tuor atria ponunt, confundunt, vt di-
xi, tempora. Hinc etiam Ioſephus de

 eodem

eodem templo loquens. 8. Antiq. capit. 2. tantum meminit atrij interioris, & exterioris. De atrio ſacerdotum ait: Circumdedit deinde templo ſeptum quoddam trium cubitorum altitudine, quod noſtra lingua Giſon vocamus, excluſurum profanam multitudinem, & ſolos ſacerdotes admiſſurum. Ex quibus intelligimus verba noſtri capitis: *Ædificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum.* Nec enim ſignificat fuiſſe tres ordines lapidum, ita vt primus eſſet exterior, ſecundus interior in eadem altitudine, tertius adhuc interior, vt intellexit Ricardus: ſed, vt rectè expoſuit Abulen-
7 ſis. q. 21. † murus diuidens ſacerdotes à laicis tres tantum cubitos altus erat, vt laici videre poſſent ſacerdotes, & ſacrificia, & tres ordines habebat lapidum, quorum alter alteri impoſitus erat. Quod autem addit: *Et vno ordine lignorum cedri.* Ricardus, & Abulenſis, & quidam alij cenſent hunc murum intrinſecus veſtitum fuiſſe tabulis cedrinis, idque nunc ſignificari. Sed planè verbis ſcripturæ videntur aduerſari: ponit enim tres ordines lapidum politorum, & vnum ordinem lignorum cedri, qui decoris cauſa ſuper lapides additus eſt, ex iiſque ordinibus quatuor altitudo fiebat trium cubitorum, vt Ioſephus ſcripſit: quare non erant ſinguli ordines lapidum cubitales, vt
8 putauit Abulenſis. † Hos lapidum ordines quidam fuiſſe putant diuerſorum colorum, vt Lyranus, & Abulenſis, ſed nihil de hoc conſtat. Hunc murum, ſiue hoc ſeptum Ioſephus vocari dixit Geiſon Hebraica lingua, quo vocabulo vſi ſunt. lxx. Ezec. 40. vbi nos habemus: Et labia eorum palmi vnius. Et cap. 43. vbi habemus: Et definitio vſque ad labium eius in circuitu palmi vnius. lxx. verterunt: Et Giſus per labium eius in circuitu palmi vnius. In priorem locum ita Hieronymus: Rurſum vbi nos diximus: Et labia eorum, &c. lxx. tranſtulerunt: Et giſos palmi habentes dolatum intrinſecus per circuitum. † Quod verbum vtrum Hebræum, an Græcum ſit, ſcire non poſſumus, niſi hoc tantum, quod pro Giſo Symmachus, & Theodotio χεῖλος, id eſt, labia, Aquilæ prima editio ἐν ςάσεις

Giſus.

numero plurali; Secunda: labia tranſtulerunt: pro quo in Hebræo habetur: שְׂפָתַיִם. In poſteriorem verò ait: Aquila, Symmachus, & Theodotio poſuerunt terminum. lxx. rurſum γεῖσον interpretati ſunt. Cuius verbi, vt antè iam dixi, nō poſſum ſcire rationem, nec cuius linguæ ſit dicere confidenter, &c. Hoc ergo, quod ſe ignorare Hieronymus fatetur, diſcimus ex Ioſepho, Hebraicum nomen eſſe, & ſeptum ſignificare, ſiue terminum, aut labium, quòd inſtar labij cingat, &
10 claudat. † Eodem vocabulo vtitur aliquoties Ioſephus. 6. de Bello, capit. 6. Sed iuxta Græcum, lib. 5. cap. 14. & 15. niſi quòd ibi γεῖσον ſcribitur, & ita appellat ſeptum, quod diuidebat in templo Herodis ſacerdotes à populo. De hoc atrio Beda capit. 16. ait: Habebat autem hoc atrium tres cubitos altitudinis, vt Ioſephus narrat, quatenus ab ingreſſu templi exteros prohiberet, & ſolum hoc ſacerdotibus licere ſignificaret. Eratque ianua ad Orientalem plagam, ad quam vſque populus hoſtias ſuas, & ſacrificia inferebat inde ſuſcipienda à ſacerdotibus, atque ad al-
11 tare perferenda, &c. † De atrio exteriori hæc ibidem ſubijcit idem Ioſephus: Extra hoc ſeptum erat fanum porticibus magnis, ac latis cinctum, & portis altis patens, quarum ſingulæ ſingulos ventos ſpectabant, & foribus auratis claudebantur. In hoc fanum cuilibet è populo, puro modo, ac caſto, & præſcriptorum legis obſeruanti acceſſus patebat. Dici autem non poteſt, ac vix etiam oculis credi, quam mirandum fuerit illud exterius fanum; Vallibus enim expletis tam profundis, vt ad proſpectum oculi caligarent, & aggeſta ad quadringētos cubitos terra, eam vertici montis, in quo templum extructum eſt, æquauit, atque hoc modo factum eſt, vt area fani cum ſolo tēpli æquaretur. † Hanc cinxit dupli-
12 cibus porticibus, quas columnæ è natiuo ſaxo ſuſtentabant, & laquearia cedro expolita tegebant. Fores verò habebāt omnes ex argento fabricatas. Hæc Ioſephus. Sed intelligendum eſt hanc fani, ſiue atrij exterioris coæquationē, ita factam eſſe, vt per gradus quoſdam ab atrijs aſcenderetur ad domum, ſicut idem

Atrium ſacerdotum.

Atrium exterius.

idem Ioſephus docet quum de tem-
plo Herodis agit lib.6. de Bello cap.6.
Porticus duplex dicitur, quam terni
columnarum ordines efficiũt. Saxum
natiuum eſt, quod ſponte ſua in loco
13 illo gignebatur. † Sed magna dubita-
tio eſt, vtrum hæc atria totam domum
vndique cingerent, an verò anterio-
rem tantum domus partem. Plerique
totam domum cinxiſſe exiſtimant, vt
Caſsiodorus in Pandectis citatus à Be
da cap.16. & ipſe Beda ibidem: Come-
ſtor cap.19. & Lyranus & alij. Abulen
ſis verò Q. 21. putat atrium ſacerdo-
tum non circumdediſſe templum, ſed
fuiſſe plateam quandam magnam; &
quadratam ad Orientalem partem tem-
pli: atrium autem ſecundum, & alia
duo, quæ ipſe ponit, omnino templũ
circumdediſſe. Ego neutrum horum
atriorum templum totum circumde-
diſſe exiſtimo, ſed anteriorem tantum
templi partem, id eſt, Orientalem;
quod manifeſtiſsimè docet Ioſephus
14 6. de Bello cap.6. his verbis. † Fanum
autem conditum erat, vt dixi, ſupra du
riſsimum collem. Et initio quidem
vix templo atque areæ ſufficiebat ia-
cens in ſummo planities, quòd vndi-
que præceps erat, atque decliuis. Cum
autem rex Salomon, qui etiam tem-
plum ædificauerat; muro eius partem
ab Oriente cinxiſſet, vna porticus ag-
geri eſt impoſita, & manebat ex alijs
partibus nudum, quoad ſæculis poſte-
rioribus ſemper aliquid aggeris accu-
mulante populo coæquatus collis la-
tior effectus eſt. Ex his Ioſephi verbis
intelligimus cur cellæ in latere domus
ædificatæ ſint paruæ, & inæquales, nē-
pe quia initio area illa vix templo ipſi
ſufficiebat vndique præceps, atque de
15 cliuis. † Deinde diſcimus partem tan-
tum Orientalem fuiſſe cinctam muro
alto, vt ita valles aggeribus complana-
rentur, & templum ex alijs partibus
fuiſſe nudum, id eſt, nō cinctum atrijs.
His aggeribus porticum impoſitam eſ-
ſe dicit, porticus nomine totam illam
aream complectens, in qua erant
atriũ interius: & exterius; nā στοὰν ſiue
porticum vocamus locum amplum, &
ſpatioſum ad ambulandum tecto incluſum.
Atque hæc porticus omnino eſt
quæ porticus Salomonis dicta eſt Ioā.

An atria totā domum cingerent.

10: Et ambulabat Ieſus in templo in
porticu Salomonis. Et Act.3. Cucurrit
omnis populus ad eos ad porticum;
quæ appellatur Salomonis. Et cap. 5:
Et erant vnanimiter omnes in porticu
16 Salomonis. † Dicta eſt autem porticus
Salomonis, quòd à Salomone ſit facta,
vt ab alijs ſecerneretur, quæ ſæculis
poſterioribus complanato aggeribus
monte (vt ibidem ait Ioſephus) ad alias
templi partes ædificatæ erant; ſolent
enim porticus nomen ab autoribus ha
bere, vt Romæ porticus Pompeianæ.
Atque inde ſemper nomen Salomo-
nis areę manſit, licet ea, quæ ſuper areā
ædificata ſunt, euerſa fuerint à Chal-
dæis. Quare omnino lapſi ſunt graues
autores in huius porticus explanatio-
ne, ſed præcipue Abulenſis in hoc cap.
bis, & Titelmannus in Ioh. cap.10. qui
exiſtimant porticum Salomonis eſſe
porticum latam. 10. cubitos, & lōgam
viginti, quæ erat ante domum exterio-
rem: quod etiam ſuſpicari videtur Ian-
17 ſenius in Concordia ca. 93. † Cum con
ſtet illam porticum fuiſſe interiorem
ipſo atrio ſacerdotum, neminemque
ex laicis potuiſſe ingredi in atrium ſa-
cerdotum, ne dum in porticum illam.
Et quamuis aliæ porticus factæ ſunt po
ſtea, vt videbimus in templo Herodis,
ad alias templi partes complanatis val-
libus circa templum: nunquam tamen
atrium ſacerdotum cinxit totum tem-
plum, nec vltra Orientalem partem ex
tenſum eſt, quoniam in ea parte erat al
tare holocauſtorum, & porta templi.
Sed neque aliæ porticus ita factæ ſunt,
vt eadem porticus totum tēplum cin-
xerit, vt ſuo loco videbimus; in quo
18 plurimi errauerunt. † Quare quod Io-
ſephus. 8. Antiq. cap. 2: dixit: Circũde-
dit deinde tēplo ſeptum quoddā, &c.
quo ſcilicet, atrium Sacerdotum clau-
debatur, intelligendum eſt ab Oriente
cinxiſſe tantum.

At videtur neceſſariò eſſe quatuor
atria ponenda, vt a Beda, Caſsiodoro,
Comeſtore, Abulenſi ponuntur, quo-
niam immundi non ingrediebantur in
atrium exterius. Propterea ſcriptores,
quos nominaui, ponunt atriũ mulierum
mundarum, quas ſeparari ab homini-
bus decebat, & aliud atrium immundo
rum, tam virorum, quam mulierum, &
Genti-

Porticus Salomonis.

Gentilium venientium ad adorādum.
Confirmari hoc apparet ex Ioſepho.
8. Antiq. capit. 2. affirmante atrium ex
19 terius tantū mundis patuiſſe. † Præt. 1.
Paral. 28. legimus Dauidem reliquiſ-
ſe Salomoni deſcriptionem omnium,
quæ cogitauerat atriorum. Duo au-
tem, non ſolent dici omnia, ſed mini-
mùm tria, vt Ariſtoteles docet. 1. de
cœlo. cap. 1. Reſpondeo tamen in tem
plo Herodis fuiſſe (iuxta quoſdam)
hanc diſtinctionem atriorum, vt po-
ſteà dicemus, vnde hi autores deſu-
munt, quaſi eadem fuerint in templo
Salomonis, quod neque probant, ne-
que probare poſſunt. In porticu tamē
Orientali à Salomone facta propter
areæ paruitatem tot atria eſſe non po-
tuerunt, quare neque in libris Regum,
neque in Paralipomenis, neque in Ioſe
pho vnquam mentio facta eſt, niſi de
20 interiori, & exteriori atrio. † Sed ſi-
cut ante atriū tabernaculi magna area
relinquebatur populo, ita in tem-
plo Salomonis. Immò neque in tem-
plo Herodis ita omnino fuerunt hæc
atria, vt ab his autoribus ponuntur. Ad
verba Ioſephi reſpondendum eſt Salo
Atrium immundorum nullū erat.
monem non feciſſe alterum atrium
laicis immundis, ſicuti neque ſacerdo
tibus immundis fecit alterum atrium
ſacerdotum. Immò, & hoc addendum,
immundos donec mundarentur, non
potuiſſe ingredi in templum, vt docet
Moſes AEgyptius lib. 3. Directoris, ſeu
Ducis dubitantium, cap. 57. quod nu-
merat inter negatiua præcepta, & eſt
21 præceptum. 77. & Lyranus in illud Le
uit. 11. Et ſi neceſſe fuerit, &c. † Quod
ſi hi autores animaduertiſſent, vidiſ-
ſent non eſſe neceſſe ponere atrium
immundorum. Mulieribus certum lo
cum deſignatum eſſe probabile eſt,
quemadmodum in templo Herodis
factum dicit Ioſephus libr. 6. de Bello,
cap. 6: at intra idem atrium cancellis
quibuſdam ſeparatum, vt nunc fit in
noſtris templis. Gentiles autem, qui
ad templum veniębant, conſiſtebant,
extra hoc atrium exterius, & inde vi-
debant templum, & adorabant. Eze-
chiel. 44. Suſſiciant vobis omnia ſce-
lera veſtra domus Iſrael, eo quod indu
citis filios alieno incircūciſos corde
& incircumciſos carne, vt ſint in ſan-
ctuario meo, & polluant domum meā.
22 † Ad locum. 28. cap. 1. lib. Paral. reſpon
deo non eſſe ſenſum: Dedit ei deſcri-
ptionem omnium atriorum, ſed no-
men, omnium, complecti omnia, quæ
ſequuntur, ac ſi diceret: Dedit ei de-
ſcriptionem omnium, quæ cogitaue-
rat, atque ibi fiat diſtinctio, & poſtea
ſequatur: Atriorum, &c. quaſi dicat:
nempe atriorum, & exhedrarum, &c.
Hoc ex Hebræo manifeſtum eſt, vbi
ita habetur ad verbum: Et deſcriptio-
nem omnis, quod fuit in ſpiritu eius
cum eo ad atria domus Domini, & ad
omnes exhedras in circuitu, ad theſau
ros domus Dei, &c. lxx. etiam ita ver-
terunt: Et exempla omnium, quæ
erant in ſpiritu cum eo, & atriorum
domus Domini, & omnium exhedra-
rum in circuitu, &c.

DE EXHEDRIS.

CAP. XVII.

Intra hæc atria fuiſſe exhe-
1 dras, dubitare non poſſu-
mus cum legamus in hoc
ipſo loco, quē nunc inter
pretabamur: Nec non &
omnium, quæ cogitauerat, atriorum,
& exhedrarum per circuitum in the-
ſauros domus Dei, & in theſauros ſan
ctorum. Erant autem exhedræ in por-
ticibus atrij exterioris in interuallis
portarum, nam ad omnes mundi pla-
gas portas habebant, vt iam ex Ioſepho
diximus. Ita enim ſolebant exhedræ in
nonnullis publicis ædificijs conſtitui,
vt docet Vitruuius, libr. 5. cap. 11: Con-
ſtituuntur, inquit, in tribus porticibus
exhedræ ſpatioſæ. Exhedra autem pro *Exhedra.*
priè dicebatur cubiculum columnis
fultum, & epiſtylijs pluribus, exciſis
ſpatijs, quibus proſpectus in viam erat,
nonnunquam ſub diuo, nonnunquam
ſubtecto, vt autor eſt Alexander lib. 5.
2 Genialium dierum, cap. 11. † Inde Ioſe
phus libr. 6. de Bello cap. 6. de Exhedris
templi Herodis ſcribit, poſt introitum,
vbi latiores portæ ipſę fiebant, exhe-
dras vtrumque fuiſſe magnas, quarum
ſingulas impoſitas binæ columnæ ſu-
ſtinębant. In exhedris multæ ſedes
erant, vnde & nomen habent. De pu-
blicis exhedris Vitruuius lib. 5. c. 11. ait:
Habentes

Habentes ſedes, in quibus Philoſophi,
Rhetores, reliquique qui ſtudijs dele-
ctantur, ſedẽtes diſputare poſsint. &c.
In domibus verò priuatis loca ſunt ad
colloquendum per æſtatem cum ami-
cis, aut ad meridiandum. Verùm hæ, de
quibus nunc loquimur in templo; par-
tim erant ad cuſtodiam rerum templi;
partim vt in eis manerent ſacerdotes,
3 cũ in templo miniſtrabant. † Legimus
enim. 1. Paral. 28. Et exhedrarum per
circuitum in theſauros domus Dei, &
in theſauros Sanctorum; id eſt, vt ibi
reponerentur cum aliæ opes templi,
præſertim quæ erant eius miniſtris diui
dẽdæ, vt videmus Neh. 13: tum omnia,
quæ populus offerebat ad templum to-
tum reficiendum, & cõſeruandum in
ſuo decore, maximè autem ad reficien
dum Sancta, ſiue Sanctitates, id eſt, San
ctum Sanctorum, aut etiam domum ex
Theſaurus teriorem. Quid ſit theſaurus ſanctorũ
Sãctorum. intelligimus ex. 4. Reg. 12: Omnem pe
cuniam Sanctorum; quæ illata fuerat
in templum Domini à prætereunti-
bus, quæ offertur pro pretio animæ,
& quam ſponte, & arbitrio cordis ſui
inferunt in templum Domini, acci-
piant illam ſacerdotes iuxta ordinem
ſuum, & inſtaurent ſarta tecta domus,
ſi quid neceſſarium viderint inſtaura-
4 tione. † Pecunia illata à præteruntibus
pro pretio animæ dicitur illa, quæ of-
ferebatur quando numerabatur popu-
lus, pro quolibet enim prætereunte, ſi-
ue tranſeũte, ſcilicet, ad numerum eo-
rum, qui idonei erant ad bellum, id eſt,
à vigeſimo anno, & ſupra; offerebatur
dimidius ſiclus, ne ille periret, ſi non
offerret. Exo. 30: Quando tuleris ſum-
mam filiorum Iſrael iuxta numerum,
dabunt ſinguli pretium pro animabus
ſuis Domino, & non erit plaga in eis,
cum fuerint recenſiti. Hoc autem da-
bit omnis, qui tranſit ad nomen, dimi-
dium ſicli iuxta menſuram templi. Qui
habetur in numero à viginti annis &
5 ſupra, dabit pretium. † Hæc igitur pe-
cunia, & quę ſpõte offerebatur ab alijs,
ſeruabatur ad templum reficiẽdum,
& vocabatur theſaurus Sanctitatum,
ſiuę Sanctorum. Exhedrę autem in qui
bus huiuſmodi pecuniæ ſeruabantur,
Gazophila- proprie dictę ſunt Gazophylacia, ideo-
cium. que in exteriori atrio erant prope ia-
nuas, vt populus ingrediẽs facile offer
re poſſet, quod vellet, & mittere in do
naria. Quare credibile eſt iuxta ianuã
gradus paucos habuiſſe, quibus facile
populus inferre pecuniam poſſet in
gazophylacium, niſi forte erat ibi ſa-
cerdos accepturus, quod eſt probabile
ex. 2. Paral. 24. vt poſteà referemus.
6 † De his Ierem. 35. Et introduces eos
in domum Domini in vnam exhedrã
theſaurorum, & dabis eis bibere vi-
num. Et introduxi eos in domum Do-
mini ad gazophylacium filiorum Ha-
nan, quod erat iuxta gazophylacium
principum, ſuper theſaurum Maaſiæ
filij Sellum, qui erat cuſtos veſtibuli.
Quod prius exhedram, poſteà Gazo-
phylacium vocat. Indè etiam. 4. Reg.
23: In introitu templi Domini iuxta
exhedram Nathan-Melech. 1. Paralip.
9. His quatuor Leuitis creditus erat
omnis numerus ianitorum, & erant ſu
per exhedras, & theſauros domus Do
7 mini. † Habebãt autem exhedræ, ſiue
gazophylacia nomina, vel ab ijs, qui-
bus cuſtodienda committebantur, vt
Gazophylacium Hanan. Vel ab iis,
quorum dona ibi ſeruabantur, vt ga-
zophylacium principum. Et cap. 36.
Legitque Baruch ex volumine ſermo-
nes Ieremiæ in domo Domini in Ga-
zophylacio Gamariæ filij Saphan ſcri-
bæ in veſtibulo ſuperiori, in introitu
portæ nouæ domus Domini audiente
omni populo. Et ibidem. Porro volu-
men commendauerunt in gazophyla
cio. Eliſamæ ſcribæ. Ex his ſatis intelli-
gimus vbi Dominus loqueretur, cum
ait Iohannes cap. 8: Hæc verba locutus
eſt Ieſus in Gazophylacio docens in
templo; nempe in porta quadam atrij
exterioris, vbi erat maximum gazo-
phylacium, in quod plures dona mitte- *Paſtopho-*
bant, & quà plures ingrediebantur. *ria.*
8 † Sed ſciendum eſt exhedras etiam pa
ſtophoria vocari in ſcriptura, nam vbi
legimus. 1. Paral. 28. Atriorum, & exhe
drarum. lxx. Vertunt: Atriorum domus
Domini, & omnium paſtophoriorum.
De his etiam ſcriptum eſt. 1. Mach. 4.
Et viderũt ſanctificationem deſertam,
& altare profanatum, & portas exuſtas,
& in atrijs virgulta nata, ſicut in ſaltu,
& paſtophoria diruta. Et poſtea: Et or-
nauerunt faciem tẽpli coronis aureis,
ſcutu-

& ſcutulis, & dedicauerunt portas;&
paſtophoria , & impoſuerint eis ia-
nuas. Et dicuntur paſtophoria,quia ha
bitabant in eis ſacerdotes cum templo
deſeruiebant,nam παςὸς thalamum ſi-
gnificat,atque inde paſtophori voca-
bantur ſacerdotes , qui thalamis illis
præerant,ſiue qui in eis habitabant, &
9 ipſi thalami inde paſtophoria. † Voca-
bantur etiam paſtophori apud AEgy-
ptios ſacerdotes quidam honoratio-
res,qui paſton,id eſt pallium ferebant
ſacerdotale. Inde Iſai.22.vbi nos habe
mus: Vade,ingredere ad eum, qui habi
tat in tabernaculo,lxx. verterunt: Vade
ad paſtophorium ad Somnam quæſto-
rem,hoc eſt diſpenſatorem theſauro-
rum domus Dei , vt ibi ait Hierony-
mus,lib.7.in Iſai. & ibidem interpreta
tur paſtophorium ibi dici thalamum,
in quo habitabat præpoſitus templi . In
de etiam, 3.Heſd.9: Et exurgens Heſ-
dras ante atrium templi abijt in paſto-
phorium Ionathæ filij Naſabi, & hoſpi-
tatus ibi non guſtauit panem ; neque
aquam bibit ſuper iniquitatem multi-
10 tudinis. † Quare eodem modo loqui-
tur Scriptura de exhedris, & de paſto-
phorijs, vt.1.Paral.9: Hi ſunt principes
cantorum per familias Leuitarum, qui
in exhedris morabantur, vt die, ac no-
cte iugiter ſuo miniſterio deſeruirent,
videlicet iuxta ordinem vicis ſuæ
vnuſquiſque. l x x . ibi verterunt:
ἐν παςοφορίῳ διατεταγμένοι ἐφ ἡμερίας,
id eſt, in paſtophorio ordinati in vices,
id eſt, vt quiſque iuxta ordinem vicis
ſuæ miniſtraret, De his vicibus dicitur
Luc. 1: Factum eſt autem cum ſacerdo
tio fungeretur Zacharias in ordine vi-
cis ſuæ ante Deum ſecundum con-
ſuetudinem ſacerdotij , &c. ἐν τῇ τά-
ξει τῆς ἐφημερίας αὐτῆ. Ac propterea cum
11 dictum eſſet. 1.Paral.28: † Dedit Dauid
Salomoni deſcriptionem atriorum, &
exhedrarum, additur: Diuiſionumque
ſacerdotalium, ac Leuiticarũ in omnia
opera domus Domini, vt ſignificaret
exhedras illas eſſe domicilia ſacerdo-
tum, quia iuxta ordinem vicis ſuæ erãt
in templo miniſtraturi, Ideo apertius
verterunt. lxx: Dedit illi exẽplar atrio-
rum, & omnium exhedrarum , &c. &
in diuiſiones, quæ per vices ſunt ſacer-
dotum , & Leuitarum : καὶ ἐν τὰς ἐφη-
μέρας τῶ̃ ἐφημεριῶν τῶν ἱερέων. Et primo Pa
ralipomenõ. 23: Et erũt (Leuitæ) ſub ma
nu filiorum Aharon in cultum domus
Domini in veſtibulis , & in exhedris
lxx. Super atria, & ſuper paſtophoria.
12 † Hęc omnia vel inde confirmantur,
quod vbicũq; in noſtra tranſlatione eſt
Exhedra, & apud, lxx. Paſtophorium,
in Hebr. ſemper eſt idem nomẽ לִשְׁכָּה
id eſt, cubiculum, pro quo, & Gazophy
lacium vertere ſolet Hieronymus, quo
niam hæc tria vnum erant. Vt Neh. 13.
Fecit ergo ſibi gazophylacium gran-
de, & ibi erant ante eum reponentes
munera, & thus, & vaſa, & decimam
frumenti, vini, & olei, partes Leuita-
rum, & cantorum, & ianitorum, & pri
mitias ſacerdotales. Quo ex loco me
lius intelligimus quid in exhedris ſer-
uaretur. Ezec. 40: Et per ſingula Gazo-
phylacia oſtium. lxx: Et paſtophoria
ipſius. Et prius: Et eduxit me ad atrium
exterius, & ecce gazophylacia. lxx : Et
13 ecce paſtophoria. † Ex quibus abunde
cognoſcitur lapſos fuiſſe Comeſtorẽ,
cap.15. & Abulenſem, q. 21. qui diſtin-
guunt gazophylacia à paſtophorijs, &
paſtophoria volunt eſſe loca ſeparata
ad comedendum, vt in eis ſacerdotes
comederent partes ſacrificiorum ſibi
obuenientes. Et addunt: Quidam ta-
men volunt, quod ibi tantum foris ve-
nientes à finibus Iſrael comedebant,
& inde dici paſtophoria, à paſtu, & fo-
ris: quam etymologiam veram putauit
Abulenſis, cum ridicula ſit: at hoc non
hominis, ſed ſæculi illius vitium fuit.
Quod autem ſcriptum eſt: 4. Reg. 12:
Et tulit Ioiada pontifex gazophyla-
cium vnum, aperuitque foramen deſu
per, & poſuit illud iuxta altare ad dex-
trã ingredientium domũ Domini, &c.
14 † nihil dictis obſtat, non enim eſt ibi
gazophylacium exhedra, ſed area, vt
manifeſtè videmus. 2. Paral. 24: Præce
pit ergo rex, & fecerunt arcam, poſue-
runtque eam iuxta portam domus Do-
mini forinſecus. Immò, & in loco ipſo
vbi nos habemus Gazophylacium, in
Hebræo, & in Græco eſt, Arcam אָרוֹן
& κιβωτόν. Poſita eſt autem iuxta alta-
re in atrio ſacerdotum, vt melius ſer-
uaretur, ſed ſacerdotes accipiebant à
populo munera, & deferebant in ar-
cam, ſicut ſtatim ait: Mittebantque in

eo

eo ſacerdotes, qui cuſtodiebant oſtia,
omnem pecuniam, quæ deferebatur
15 in templum Domini. † Comeſtor, &
Abulenſis & alij ponunt in hoc atrio
quædam alia, quæ ego prætereo, quo-
niam neque ex ſcriptura colliguntur,
neq; ex Ioſepho, neq; ex probatioribus
autoribus. Certè cathedram, ſeu cathe-
dras fortaſſe; docentium legem certum
videtur in hoc atrio fuiſſe, aut ſaltem
in muro, quo atrium ſacerdotum ſepa-
rabatur ab atrio exteriori.

DE TEMPORE, QVO templi ædificatio abſoluta eſt.

CAP. XVIII.

Verſ.33. POſtremo additur in fine ca-
pitis: *Anno. 4. fundata eſt*
domus Domini in menſe zio.
1 (Ideſt, quarto anno regni
Salomonis fundamenta
templi iacta ſunt.) *Et in anno vndecimo,*
menſe Bul, ipſe eſt menſis octauus, perfecta
eſt domus in omni opere ſuo, & in vniuerſis
vtenſilibus ſuis, & ædificauit eam annis
ſeptem, id eſt, vndecimo anno regni
Salomonis perfecta ſunt omnia, tam
opus ipſum, & ædificium, quam vaſa
omnia, & vniuerſa templi ſupellex. In
his hoc adnotandum eſt corruptè legi
in biblijs Complutenſibus & Regijs:
Menſe Elul, cum legendum ſit: Menſe
Bul, vt conſtat ex Hebræo, & ex lxx:
Elul enim non octauus menſis eſt, ſed
ſextus, quod etiam adnotatum eſt à
Lyrano, & ab Abulenſi. † Menſi au-
2 tem Bul reſpondet apud nos pars Octo
bris, & pars Nouembris. Ex dictis intel
ligitur ædificatum eſſe templum non
ſeptem annis, ſed ſeptem, & dimidio,
quia à menſe zio, qui eſt ſecundus, vſ-
que ad Bul, qui eſt octauus, ſex menſes
ſunt, ſed more ſcripturæ, & humana-
rum hiſtoriarum annus cœptus ſæpe
non numeratur. Quæritur tamen quo-
modo templum dicatur perfectū men
ſe octauo cum omnibus vtenſilibus
ſuis, cum cap. 8. legamus dedicatū fuiſ-
ſe illud menſe. 7. conuocato vniuerſo
Iſrael: Conueniteque ad regem Salomo
nem vniuerſus Iſrael in mēſe Ethanim
in ſolēni die, ipſe eſt menſis ſeptimus.
Si autem non erant perfecta omnia
3 vtenſilia, quomodo dedicabatur? † Ad
hoc reſpondet optimè Comeſtor. c. 21.
ſed latius Abulenſis Q. 2. in cap. 8. Sa-
lomonem dedicationē celebraſſe per-
fecto iam templo, non tamen omni-
bus templi vtenſilibus perfectis, quia
nonnulla deerant, quæ tandem octa-
uo menſe perfecta ſunt, ac proterea di
xit ſcriptura menſe octauo perfectā fuiſ
ſe domū in omni opere ſuo, & in vni-
uerſis vtēſilibus ſuis. Fieri etiam potuit,
vt aliquid operis in remotioribus parti-
bus remaneret, ſed omnia mēſe octauo
4 plenè abſoluta ſunt. † Noluit autem
Salomon differri dedicationē in men-
ſem octauum, quo plenè eſſent omnia
abſoluta, quoniam mēſis ſeptimus ma-
ximas ſollennitates habet Tubarum, &
Expiationum, & Tabernaculorum.
Leu. 23: atque ideo eo menſe Iſraeliti-
cus populus conuenire debebat in do-
mum Dei, Exo. 23. & . 34. Ne igitur po-
pulus grauaretur, & bis veniret, ſed ſe-
mel vtrumque fieret, maluit menſe ſe-
ptimo dedicare. Hanc huius quæſtio-
nis ſolutionem poſt alias poſuit Beda
c. 17. & ex eo deſumpſit Angelomus in
fine capit. 6.

TOTIVS TEMPLI FAbricæ myſtica expoſitio ac primū temporis, & loci, quo templum ædificatum eſt.

CAP. XIX.

TEmplum Salomonis qua-
1 tuor ſenſuum, qui ſcripturæ
tribuuntur, capax videtur.
Iuxta Hiſtoriam enim ſigni
ficatur in eo ædificium il-
lud Dei cultui dicatum: iuxta Allego-
riam corpus Chriſti Domini, de quo
dixit ipſe Ioh. 2. Soluite templum hoc,
& in tribus diebus excitabo illud: quod
Euangeliſta expoſuit: Ille autem dice-
bat de templo corporis ſui, quem ſen-
ſum perſequitur Rupertus in Cōment.
3: Reg. Significat etiam Eccleſiam ca-
tholicam: quæ eſt domus Dei. 1. Tim. 3:
Vt ſcias quomodo oporteat te in do-
mo Dei conuerſari, quæ eſt Eccleſia
2 Dei viui. † Iuxta Tropologiam ſignifi
cat templum, quod per pœnitentiam,
& alios

& alias virtutes Deo in anima noſtra
erigimus,vt ſemper nobiſcum habitet,
cuius rei cauſa dicitur.1. Corin. 3: Ne-
ſcitis quia tẽplum Dei eſtis, & ſpiritus
Dei habitat in vobis? Anagogico ſen-
ſu ſignificat regnum cœleſtis beatitudi
nis, ſeu potius Eccleſiam triumphan-
tem, in qua Deus habitat, vt in domo
gratiſsima. Si enim Eccleſia militans,
in qua ſunt multi peccatores: & qui
iuſti ſunt, ſine peccatis venialibus non
viuunt: domus, & habitaculum Dei di-
citur, quanto magis Eccleſia triũphans,
in qua nullum peccatum eſt, ſed iuſti-
tia, & ſanctitas, & perpetua Dei laus,
iuxta illud Pſalm. 83. Beati qui habitant
in domo tua Domine in ſæcula ſæculo
3 rum laudabũt te? † Hunc ſenſum oſtẽ-
dit nobis Dauid in eodem Pſalmo:
Quam dilecta tabernacula tua Domi-
ne virtutum: concupiſcit, & deficit ani
ma mea in atria Domini. Et Pſalm. 23.
Quis aſcendet in montem Domini
(quoniam templum ædificatum eſt in
monte excelſo) aut quis ſtabit in loco
ſancto eius? Et Pſalm. 14. Domine, quis
habitabit in tabernaculo tuo? aut quis
requieſcet in monte ſancto tuo? Ex his
ſenſibus celebrior eſt apud patres ille
de Eccleſia militante, quem nos etiam
accuratius explicabimus, ita tamen vt
4 reliquos nõ penitus omittamus. † Tem
plum igitur à Salomone ædificatum
per ſeptem annos Eccleſiam ſignificat,
quæ à rege pacifico, & verò Salomone,
de quo dictum eſt Pſalm. 71: Orietur in
diebus eius iuſtitia, & abũdantia pacis,
donec auferatur luna, ædificatur per
totum huius ſæculi tempus, quod ſepte
nario numero intelligitur, quia per ſe-
ptem dies, totum ſæculi tempus deuol-
uitur, & naſcentibus electis, quaſi no-
ui lapides proferuntur ad ædificium.
Septem annis templum abſolutum eſt
cum omnibus vtenſilibus ſuis. Anno
4. regni Salomonis fundatur, menſe
zio, qui eſt menſis ſecundus, & anno
vndecimo abſoluitur, menſe Bul, ipſe
5 eſt menſis octauus. † Primus annus re-
gni huius Salomonis fuit tempus legis
naturæ, ſecundus fuit tempus legis ſcri
ptæ, tertius fuit tempus, quo ipſe in-
ter homines homo verſatus eſt, quo fe
cit conuiuium magnum prædicationis
ſuæ, & præſertim corporis, & ſangui-
nis ſui optimatibus ſuis, id eſt, Apoſto
lis, ſicut de rege Aſſuero in eius figurã
ſcriptum eſt Eſther. 1: Tertio igitur an-
no imperij ſui fecit grande conuiuium
cunctis principibus, & pueris ſuis, fortiſ
ſimis Perſarum, & Medorum inclytis,
& præfectis prouinciarum coram ſe.
Quartus annus eſt tempus prædicatio-
nis Apoſtolorum, quo intrante multi-
tudine gentium ædificari vbique cœpit
Eccleſia, ſicut ait Apoſtolus Rom. 10.
Sed dico: Nunquid non audierunt? Et
quidem in omnẽ terram exiuit ſonus
eorum, & in fines orbis terræ verba eo
6 rũ. † Præterea quarto anno etiã Chriſti
ædificata eſt Eccleſia, quia quarto anno
prædicationis eius inchoato, id eſt, ex
quo baptizatus eſt, & diſcipulos habere
cœpit, fundata eſt Eccleſia ipſo morien
te, & legẽ veterem antiquãte; ac noua
Sacramenta Eccleſiæ ſuæ relinquente.
Eleganter autem dictum eſt, Menſe ſe
cundo, vt Beda cap. 5. & cum eo Ange
lomus adnotarũt, vt intelligamus tem-
plum fundatum fuiſſe peracto iam Pa-
ſcha, quod videlicet primo menſe cele
brabatur. Scriptum tamen eſt Num. 9:
Homo, qui fuerit immundus ſuper ani
ma, ſiue in via procul, in gente veſtra,
faciat Phaſe Domino in menſe ſecun-
7 do. † Immundus ſuper anima dicitur,
qui ex contactu hominis mortui im-
mundus eſt, homo enim anima vocari
ſolet per Synecdochen. Quia igitur
plurimi ex Iudæis, & Gentiles non ce-
lebrauerunt Paſcha menſe primo, cum
immolatus eſt agnus, id eſt, non credi-
derunt cum Dominus crucifixus eſt,
ſed immundi erant ſuper anima, quia
mortuum contigerant, id eſt, pleni erãt
peccatis, quæ ſunt opera mortua, & im
munda, & erant in via, id eſt, remoti ab
Eccleſia, ſicut ait Paulus Epheſ. 2: Vos
qui aliquando eratis longè, facti eſtis
prope in ſanguine Chriſti, celebraue-
rũt Paſcha mẽſe ſecũdo, id eſt, credider
rũt in Ieſum Chriſtũ crucifixum, & ita
8 ædificari cœpit Eccleſia. † Verùm anno
octauo, & octauo menſe conſumma-
tum eſt templum in omni opere ſuo,
& in omnibus vtenſilibus ſuis, quia
cum vniuerſus numerus electorum ex
pletus fuerit, & ille omnibus ſuis vir-
tutibus, & meritis abſoluti fuerint: in
die iudicij vniuerſa Eccleſia electorum

cœlum transferetur, & nihil illi deerit,
quia plenè Deum poſsidebit, & habe-
bit illud: Oſtende nobis patrem, &
Ioh.14. ſufficit nobis. vt ait Beda capit. 17.
9 † Vbi mox ſubijcit: Cõſtat enim quod
Dies indicij octonario numero ſignificatur. dies iudicij ſæpè in ſcripturis octonario
numero typicè exprimitur, eo quòd
hoc ſęculũ, quod ſeptem diebus currit,
ſequatur. Vnde & Propheta Pſalmo ti
tulum pro octaua impoſuit, quem ob
metum eiuſdem diſtricti iudicis canta
Pſalm.6. uit ita incipiẽs: Domine, ne in furore
tuo arguas me, neque in ira tua corri-
pias me, &c. Sed cur anno quadringen
teſimo octogeſimo egreſsionis filiorũ
Iſrael ex AEgypto fundatum eſt rem-
plum? Tabernaculum figura fuit Syna
gogæ, templum autẽ figura fuit Eccle-
ſiæ ex gentibus congregandæ, vt ait Be
da cap. 5. Tabernaculum enim factum
eſt dum tempus veniebat templi faciẽ
di, & vt venit, deſijt in honore eſſe ta-
bernaculum, & templum ab omnibus
viſebatur: ita lex vetus data eſt, donec
veniret noua, & Synagoga ſtabat do-
nec tempus veniret ædificandæ Eccle
10 ſiæ. † Præterea, Tabernaculum ab He-
bræis factum eſt principe Moſe, tem-
plum autem ab Hebræis & à gentili-
bus ædificatum eſt rege Salomone, ac-
cerſitis videlicet Tyrijs, & Sidonijs, &
Giblijs artificibus. Synagoga enim He
bræos magiſtros habuit, Eccleſia autẽ
ab Apoſtolis ædificata eſt, & ab eorum
diſcipulis, id eſt, à doctoribus ex genti
litate vocatis à Chriſto, ſicut Salomon
accerſiuit artifices ex Tyro, & Sidone,
& ex Giblijs. Quoniam igitur quadrin
gentis octoginta annis tabernaculum
ſtetit, totum tempus veteris legis, &
ſtatus Synagogæ totidem annis ſignifi
catum eſt, & ſtatim abrogata veteri lę
ge deſijt in honore eſſe Synagoga, &
omnes gentes confluere cœperunt ad
Eccleſiam, iuxta illud Iſai. 2: Et fluent
ad eum omnes gentes, & ibunt popu-
li multi, & dicent: Venite, & aſcenda-
mus ad montem Domini, & ad domũ
Dei Iacob, & docebit nos vias ſuas, &
11 ambulabimus in ſemitis eius. † Dedit
Dauid filio ſuo deſcriptionem tẽpli, &
omnium, quæ in eo futura erant, quia
Deus pater Chriſto filio ſuo demon-
ſtrauit quomodo eſſet Eccleſia ædificã
da, & gubernanda, &c. Dedit illi aurũ,
& argentum, & æs, & materiam cedri
nam, quia demonſtrauit ei electos, ex
quibus (quãuis & multos ex ijs, qui dã-
nandi ſunt, habeat) ædificanda erat ma
ximè Eccleſia, & dedit illi doctrinam
Euangelicam, & virtutes, ac dona, qui-
bus electi inſtruerentur, & ornarẽtur.
AEdificatur templum in mõte Moria,
id eſt, in monte viſionis, ſiue excelſo,
quia Eccleſia excelſa eſt, & ſuper omnẽ
doctrinam humanam, & ſuper omnes
reſpublicas eleuatur. Iſai. 2. & Mich. 4:
12 † Et erit in nouiſsimis diebus prępara-
tus mõs domus Dñi in vertice montiũ,
& eleuabitur ſuper colles. In monte
etiam ædificatur, quia illuſtris eſt, &
vndiq; videtur. Matth. 5: Nõ poteſt ab-
ſcondi ciuitas ſupra montem poſita: &
ipſa proxima cœlo eſt, & apta vt ex ea
videãtur arcana cœleſtia, quæ ex nullo
alio loco videri poſſunt. AEdificatur in
area Ornan nõ Hebrei, ſed quẽ Scriptu
ra nõ tacuit eſſe Iebuſæũ, quia nõ in Iu
dæa ſolũ, ſed in locis gentiũ, id eſt, in
vniuerſo orbe, Eccleſia erat ędificãda.
Ornã eſt exultãs, Iebuſęus cõculcatus,
quia gẽtiles, qui prius à vitijs cõculca-
bãtur, & ab immũdis ſpiritibus, admiſsi
in Eccleſiã exultauerũt accepta gratia
Dei, & ſpe futurorũ bonorũ. 1. Petr. 1:
13 † In quẽ nũc nõ videntes creditis, credẽ
tes autẽ exultatis lætitia inenarrabili.
Rectè quoq; ędificatur in loco eodem,
quo Abrahã immolare voluit filiũ ſuũ,
& arietẽ immolauit, quia Eccleſia in fi
dẽ, & in cultũ veterũ patrũ ſuccedit, ſi-
cut ait Apoſt. 2. Cor. 4: Habẽtes eumdẽ
ſpiritum fidei, ſicut ſcriptum eſt: Cre-
didi, propter quod locutus ſum: & nos
credimus, propter quod & loquimur.
Nos enim in eumdem Deum credi-
mus, & eumdem cum illis Deum inuo
camus, & colimus, nõ quidem eiſdem
ſacrificijs, ſed illo tamen, quod ſignifi-
cabatur in Iſaac, & in ariete, & in omni
14 bus ſacrificijs. † Tẽplũ verſum erat ad
Orientẽ, & portam magnam habebat,
qua totũ Orientis ſolis lumine perfun-
debatur, quia Eccleſia Chriſti, qui Sol
iuſtitiæ eſt, radios pleniſsimè exci-
pit, atque ita ab eo illuminatur, vt co-
lumna dicatur, & firmamentum ve- *1.Tim.3.*
ritatis, & omnibus hominibus in ma-
ximis tenebris verſantibus ipſa ſola lu-
ce plena eſt, nec vllo modo errare po-

teſt in credendis, aut in agendis. Iſai. 4: Et creabit Dominus ſuper omnem locum montis Sion, & vbi inuocatus eſt, nubem per diem, & fumum, & ſplen-
15 dorem ignis flammantis in nocte. † Alludit ad expreſſam huius rei figuram, cum populus in terram promiſsionis tendes per diem columna nubis ducebatur; per noctem columna ignis, vt dux eſſet itineris eis vtroque tempore, Exod. 13. Sed apertiſsimè Iſai. 60: Surge illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos; ſuper te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur, &c.

MENSVRARVM TEMPLI, & trium eius partiũ myſtica explanatio, & quid vnaquæque pars ſignificet.

CAP. XX.

1 LOngitudo domus (vt Beda inquit cap. 6.) longanimitatẽ deſignat ſanctæ Eccleſię, quæ in exilio peregrinationis huius patienter aduerſa quæque tolerat, donec ad patriam, quam expectat perueniat. Latitudo inſinuat caritatẽ, qua dilatato ſinu mentis non ſolum amicos in Deo, ſed inimicos gaudet diligere propter Deum, donec veniat tempus, quo ad pacem ſuam conuerſis, ſeu funditus extinctis inimicis, tũ ſolis gaudeat amicis in Deo. Altitudo ſpem denuntiat futuræ retributionis, cuius intuitu libẽter infima quæque, ſiue quę demulcent, ſiue quæ aduerſantur, contemnit, vſq; dum vtriſque tranſcenſis ſola mereatur videre bona Domini in terra viuentium. Hæc Beda, & Angelomus, qui omnia, quæ de tẽplo ſcribit, ex Beda deſumit. † Sexagenarius
2 *Sexagenarius.* numerus ſit ex denario multiplicato per ſenarium. Denarius plenitudinem
Denarius. magnam, & vniuerſitatem ſignificat, quia omnes numeros continet, quandoquidem vſq; ad decem numeramus, & poſt decẽ non nominantur noui numeri, ſed illi, qui nominati erant, repetuntur. Senarius autem (vt ait Beda)
Senarius. ſignificat perfectionem bonorum operum, quia ſex diebus mũdus factus eſt.

Lõgitudo. Longitudo ergo eſt ſexaginta cubitorum, quia dum in hoc exilio ſumus, perfectioni bonorum operum in magna plenitudine incumbendum eſt, ita vt nihil relinquamus faciendum, nihil fugiamus pro Deo perferendum. Latitudo eſt viginti cubitorum, quia & vni- *Latitudo.* uerſos amicos diligere, & vniuerſos inimicos ſuſtinere, & diligere debemus propter Deum, nec vllis eorum odijs, aut malefactis vinci debemus. Rom. 12: Noli vinci à malo, ſed vince
3 in bono malum. † Altitudo eſt centũ *Altitudo.* viginti cubitorum, quia futura retributio continet vniuerſitatem omnium bonorum multo maiorem quam intelligi poſsit, & nihil poteſt deeſſe beatis: nam denarius plenitudinem, & vniuerſitatem ſignificat, vt dictum eſt, eamdemque vniuerſitatem, & plenitudinem, adhuc plenius ſignificat duode- *Duodenarius.* narius, quia conſtat ex duobus ſenarijs. Ita cum dicitur Matth. 19: Sedebitis ſuper ſedes duodecim iudicantes duodecim tribus Iſrael: in duodecim ſedibus vniuerſitas iudicantium intelligitur, (alioqui Paulus non iudicaret, nec haberet ſedem) & in duodecim tribubus vniuerſitas iudicandorum, vt docet Auguſtin. in Pſalm. 49. in illud: Et in circuitu eius tẽpeſtas valida, & in Pſal. 86. in illud: Diligit Dominus portas Sion. Quia ergo centum & viginti duodecim denarios habent, meritò in hoc numero vniuerſitas bonorum maxima, & cumulatiſsima ſignificatur. † Verùm
4 in hac altitudine ſunt tres contignatio- *Tres contignationes templi.* nes, quibus tres ſtatus Eccleſiæ deſignãtur, id eſt, incipientium, proficientium & perfectorum. In prima quæ triginta cubitorum erat, indicantur incipientes, quoniam id habent, ſine quo ſalui eſſe non poſſunt, id eſt, cuſtodiam pręceptorũ decẽ cum fide ſanctę Trinitatis: triginta enim ſunt ex decem multiplicatis per tria. Ita altitudo arcæ Noe, quia typicè continentur omnes, qui ſalui futuri ſunt, triginta cubitorum erat, Gen. 6. Denìq; hunc numerum pertinere ad incipientes docemur, Matth. 13: Qui verò in terram bonam ſeminatus eſt, hic eſt, qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert, & facit aliud quidem centeſimum, aliud autem ſexageſimum, aliud verò triceſimum

mum. Ex quibus verbis intelligitur numerum ſexageſimum, qui ſecundæ commemorationi eſt, pertinere ad proficientes; quia vniuerſitatem bonorum operum amplectuntur non præceptorum tantum, ſed etiam conſiliorum.
5 † Tertia commemoratio, quæ centum viginti cubitorum erat, pertinet ad perfectos, quia pleniorem & firmiorem habent vniuerſitatem bonorum operum. Et quidem in Euangelio centenarius eis tribuitur, quia fœcundiſſimi agri cum fructum ferunt, hic verò ijdem ſignificantur in centum, & viginti, quoniam vt ille agris, ſic hic numerus templo aptior fuit: ſed vterque magnam perfectionem ſignificat. Iidem tres ſtatus ſignificantur in tribus partibus domus, id eſt, in porticu, & in domo exteriori, & in interiori. Sed duæ priores, quid præterea ſignificarent eleganter Paulus docuit Heb. 9. his verbis: In priori quidem tabernaculo ſemper introibant ſacerdotes ſacrificiorum officia conſummantes: in ſecundo autem ſemel in anno ſolus pontifex, non ſine ſanguine, quem offert pro ſua, & populi ignorantia: hoc ſignificante Spiritu ſancto nondum propalatam eſſe Sanctorum viam adhuc priori ta-
6 bernaculo habente ſtatum, &c. † Senſus eſt, prius tabernaculum, id eſt, priorem tabernaculi partem, quam in templo vocamus domum exteriorem (cui nos addere poſſumus porticum, immò & atrium quoque ſacerdotum) ſignificare ſtatum veteris legis, quoniam in illa conſummabantur ſacrificia, & erāt ea, quæ ad cultum Dei pro illo tempore pertinebant, vt menſa, & candelabrum, & panes, & altare thymiamatis, & holocauſtorum altare. Sanctum autem ſanctorum cœlum ipſum ſignificabat, quia in illo erant arca, & Cherubim, & Diuina maieſtas: & erat poſt primū tabernaculū, ſicut prior eſt cultus huius vitæ quam beatitudo, quæ merces illius eſt. Quod igitur opertum erat Sanctum ſanctorum, & nemo illuc ingrediebatur, niſi ſolus pontifex ſemel in anno, id eſt, in feſto die Expiationum, ſignificabat nondum eſſe propalatam viam Sanctorum, id eſt, non patuiſſe hominibus aditum in cœlum dum ſtabat prius tabernaculum, id eſt, dum durabat ſtatus veteris legis, in qua munera, & hoſtiæ, quæ offerebantur, non poterant animam ſanctificare, &
7 cœlum aperire. † Sed Chriſtus aſsiſtēs, (Id eſt, accedens, quod Grecè dicitur παραγενόμενος) pōtifex futurorū bonorū, id eſt, vt impetraret nobis futura bona cœleſtia, ſicut verus pontifex noſter, expleta paſsione ſua, qua peccata noſtra expiauit, non per ſanguinem hircorum, aut vitulorum, id eſt, non virtute ſacrificiorum veteris legis, ſed per ſanguinem ſuum, quem fuderat, introiuit ſemel in Sancta, id eſt, aſcendit ad patrem. Itaque cum ipſe expirauit, velum templi ſciſſum eſt a ſummo vſque deorſum, vt ſciremus iam propalatam eſſe ianuam regni cœlorum. Sed totum hoc, quod ſacrificiorum & thymiamatis oblationis locum includit, ſignificat nunc præſentem Eccleſiam (vt aiunt Beda in libro de Templo, capit. 10. & S. Thomas in hunc locum Pauli) in qua nos Deō ſacrificare debe-
8 mus. † Siue, vt magis propriè dicamus, ſignificat præſentis vitæ noſtræ ſtatum; quoniam ſicut in prius tabernaculum ſemper introibant ſacerdotes ſacrificiorum officia conſummantes, ita nos ſemper offerre debemus Deo ſacrificia pœnitentiæ, & reliquarum virtutum. Et nunc quidem totos nos offerre, & quaſi holocauſta viuo Deo immolare debemus, non ſolum animam, & quidquid in ea eſt, ſed etiam corpus: iuxta illud Rom. 12: Obſecro vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem. Nunc ad altare thymiamatis accedentes offerre Deo debemus pia ſuſpiria, & preces, & laudes. Et ſicut per atrium ſacerdotum, & domum exteriorem trāſibatur ad Sanctum ſanctorum; ſic per laborem bonorum operum tranſitur ad æternam beatitudinem. Primùm omnium occurrebat locus laudibus Diuinis dicatus, deinde altare holocauſti, poſtea altare thymiamatis, & Sanctum ſanctorum: quoniam non eſt ſatis Chriſtianos nos eſſe confiteri, & laudare Deum verbis, niſi per opera pœnitentiæ, & oppugnationem affectuum nos Deo immolemus. Sed neque hic ſiſtendum eſt, adolenda ſunt thymiamata, quia cum affectus macta-

Matth. 13.

Tres partes domus.

Domus exterior.

Sanctum ſanctorum.

Matth. 27.

mactauerimus, caritati incumbendum
eſt, & orationum ſpiritualium, ac cœ-
leſtium deſideriorum odoramenta per
ignem interim amoris in conſpectu
creatoris noſtri offerre debemus, do-
nec intremus in æternam beatitudi-
10 nem. † Inter atrium, & domum ex-
Porticus. teriorem porticus erat media, qua ſi-
gnificabatur mora, & perſeuerantia in
ſacrificio bonorum operum, & in ma-
ctatione affectuum, vt intelligamus
non ſatis eſſe breui tempore opera car
nis mactare, vt in magnam Dei fami-
liaritatem recipiantur, & accedamus
ad altare thymiamatis, id eſt, vt habea-
mus ignem caritatis, & gemitus, & ar-
dentia deſideria cœleſtium bonorum.
3. Reg. 7. Ideo poſitæ ſunt in porticu duæ co-
Duæ colu-mnæ. lũnæ firmiſsimæ, vt videbimus, altera
ad dexteram, altera ad ſiniſtrã, quibus
ſignificatur fortitudo, & perſeueran-
tia tam in proſperis, quam in aduerſis.
Huius longitudo erat viginti cubito-
rum, in qua ſignificatur longanimi-
tas, & patientia electorum, vt dictum
11 eſt. † Et erat iuxta latitudinem do-
mus, in qua deſignatur latitudo, carita-
tis, quia quanta eſt latitudo carita-
tis, quæ in amicos, & inimicos exten-
ditur, tanta debet eſſe patientia, & lon
ganimitas in operibus pœnitentiæ, ce-
terarumque virtutum: vt tam ſuauia,
quam inſuauia amplectatur, & nullo
tempore deſit, nulla difficultate vinca
Iacobi. 1. tur, iuxta illud: Patientia autem opus
perfectum habeat. Latitudo erat de-
cem cubitorum, quæ addebatur longi-
tudini domus, quia ad omnia ſuauia, &
inſuauia patientia, & conſtantia exten
ditur, vt perficiatur longitudo domus,
in qua, vt diximus, ſignificatur, dum in
hoc exilio ſumus, in magna plenitudi
ne incumbendum eſſe perfectioni bo-
norum operum, quia nimirum virtus
boni operis perſeuerantia eſt, vt ait
Gregor. Hom. 25. in Euangelia, & idem
1. Moral. cap. vltimo: In caſſum, inquit,
bonum agitur, ſi ante terminum vitæ
deſeratur, quia & fruſtra velociter
currit qui antequam ad metas veniat,
12 deficit. † Vnde præclarè domus exterior
Quaterna-rius. longitudinem habet quadraginta cubi
torum, quoniam quaternario omnia
tempora ſignificantur, ſiquidem dies
quatuor habet tempora, matutinum,
meridianum, veſpertinum, nocturnũ:
& annus quatuor temporibus conſtat,
vere, æſtate, autumno, hieme. In dena- *Denarius.*
rio autem intelligitur ſcientia creato-
ris, & creaturarum, habet enim terna- *Ternarius.*
rium, qui creatorem indicat, id eſt, San
ctam Trinitatem, & ſeptenarium, qui *Septenari⁹*
indicat creaturã, quia ſex dieb⁹ omnia
facta ſunt, & ſeptimo Deus requie-
uit ab opere, quod patrauerat; & quia
creatura perfectiſsima, id eſt, homo,
conſtat in corpore quatuor humori-
bus, in anima tribus potentijs. Ita Au-
guſtinus. 2. de Doctr. Chriſt. capit. 16.
Quadragenarius fit ex denario quater *Quadrage-narius.*
multiplicato; ergo domus exterior
quadraginta cubitos longa eſt, quia
dum denarius temporaliter trahitur, id
eſt quater multiplicatur, hoc eſt dum
in hoc tempore toto creatorẽ, & crea-
turas cognoſcimus, propter gloriam
creatoris omnia incommoda creatura
rum perferenda ſunt, & viriliter agen-
dum eſt donec accedamus ad Sanctum
ſanctorum, id eſt, cœleſtia præmia ca-
13 piamus. † Sãctum ſanctorum viginti cu
bitorum habet longitudinem, & qua-
dratum, atque æquale vndique eſt, quia
cœleſtis beatitudo ſemper ſui ſimilis
eſt, neque aliquid ſuſcipit varietatis, vt
figura quadrata. & propter ſtabilita-
tem, quam eadem figura habet. Hinc
de cœleſti Ieruſalem dictum eſt Apo-
cal. 21: Et ciuitas in quadro poſita eſt, &
longitudo, & altitudo, & latitudo eius
æqualia ſunt.

OSTIA, ET VELVM tam Oraculi, quam domus exterio ris, & porticus oſtio, ac velo carens, & vniuerſum harum rerum opus quid ſignificent.

CAP. XXI.

1 IN eius ingreſſu duo oſtia
facta ſunt de lignis oliuarũ, *Oſtia,*
& poſtes angulorũ quinque.
Introitus vnicus eſt, quia
vnus in regnũ cœleſte per opera fidei
ſperandus introitus eſt, vt ait Beda. c. 15.
ſed oſtia duo ſunt quia ſine caritate
Dei, & fratrum non patet ingreſſus in
cœlũ. De lignis oliuarũ ſunt, quia cari-
tas otioſa eſſe non debet, ſed plena
operibus

operibus miſericordiæ,& lucis : iuxta
illud Matth.5.Sic luceat lux veſtra co
ram hominibus,vt videant opera ve-
ſtra bona, & glorificent patrem ve-
ſtrum, qui in cœlis eſt. Itaque per
opera miſericordiæ intratur in cœlum,
iuxta illud Luc. 16. Facite vobis ami-
cos de mammona iniquitatis, vt cum
defeceritis, recipiant vos in æterna ta-
bernacula. Et Matth.25. Venite bene-
dicti,&c. Eſuriui enim,& dediſtis mi-
hi manducare, &c. Rectè etiam di-
cuntur ligna olei, quia homines aua-
ri,& aridi illuc introire non poſſunt.

Poſtes.

Poſtes angulorum quinque fiunt,quia
operibus caritatis, & miſericordiæ in
fratres adiungenda eſt abnegatio, &
mactatio quinque ſenſuum, vt intre-
mus in cœlum. De his foribus dicitur:

Fores.

2 † *Et ſculpſit in eis picturam Cherubim, & palmarum ſpecies, & anaglypha valde pro minentia.* Cherubim ſignificant ele-
ctos eò tendere debere, vt angelorum
vitam puritate, & amore imitentur,
inter quos ſibi viuendum eſt in cœlo.
Palmæ, quæ non deprimuntur pon-
dere,ſed ſurgunt, & tollunt onus,atq;
ideo victorum inſigne ſunt, indicant
non eſſe cedendum tentationibus,aut
laboribus vllis, ſed viriliter eſſe pu-
gnandum,vt palma donemur. Hinc
de ſanctis ſcriptum eſt. Apoc.7:Et pal-
mæ in manibus eorum. Anaglypha
valde prominentia ſignificant varia-
rum virtutum opera non latentia,ſed
extra prominentia,& exemplo alios
prouocantia. Sed hæc omnia tegun-
tur laminis aureis,quia omnibus virtu-
tum operibus fulgor ſupereminere
amoris debet, vt magna cum caritate
fiant,& non humana merces, ſed Dei
gloria quæratur, iuxta illud.1. Corin-
thi.10.Siue ergo manducatis,ſiue bibi-
tis,ſiue aliud quid facitis, omnia in glo
3 riam Dei facite. † Paries diuidens

Paries diuidens Sanctum ab exteriori domo.

Sanctum ſanctorum à domo exteriori
ſignificat in hac vita ſeparari nos à ſan
ctis, qui cœlum incolunt; eamque non
gaudij eſſe,ſed laboris. Velum ſignifi-
cat abſcondita eſſe nobis illa bona,

Velum.

quæ ſperamus,ac per fidem ambulan-
dum eſſe,non per ſpeciem, ſicut legi-
mus Iſai. 64: Oculus non vidit Deus
abſque te, quæ præparaſti expectanti-
bus te. Quod verò in textum erat
hyacintho, purpura, cocco, byſſo, ſi-
gnificat noſtram fidem eius veritate
niti, qui prima veritas eſt, & vniuerſa
fecit: his enim quatuor vniuerſa crea-
tura ſignificatur, vt ait Ioſephus li-
br.6.de Bello,capit. 6. Coccus enim
colore ignem imitatur, hyacinthus
verò aerem,& cœlum. Purpura mare
ſignificat, byſſus terram, non colore,
ſed origine, quia purpura è mari eſt,
byſſus è terra, vt ibidem ait Ioſephus.
Significat etiam eamdem fidem non
ignauam eſſe debere, ſed ornandam
eſſe, atque picturandam his maximè
virtutum operibus, quæ his quatuor
4 indicantur. † Hyacinthus quia calore

Hyacintus

cœlum refert, ſignificat vitam fide-
lium cœleſtem eſſe debere, non terre
ſtrem,qualis eſt vita infidelium, &
plenam ſupernorum bonorum deſi-
derijs,quæ fides oſtendit. Coccus,quia

Coccus.

ignem imitatur, ardorem ſignificat
caritatis,& his tinctus eſſe debet, vt
non ſolum Deus diligatur, ſed etiam
fratres. Purpura, quæ ſanguine infici-

Purpura.

tur, imitationem paſsionis Chriſti,
& patientiam laborum, crucisque por
tationem deſignat, vt ait Beda cap.15.

Byſſus.

Byſſus,eodem autore,atque in eodem
loco, quia de terra virenti germine
naſcitur, & multo artificum labore
exercetur, vt natiuum exuat virorem,
atque ad albẽtem deducatur ſpeciem,
congruè caſtigationem noſtræ carnis
inſinuat, quæ exercenda eſt operibus
pœnitentiæ, & edomanda, vt candida
fiat, & munda. Intexuntur velo Cheru
bim, vt angelorum vitam imitari ſtu-
deamus,ſicut dictum eſt, & vt in bo-
nis,quæ agimus (vt ait Beda) multitu-
dine ſcientiæ indeſiſtenter vtamur(nã
Cherubim multitudinem ſcientiæ ſi-
gnificat) reſpicientes ſemper ad elo-
quia Diuina; & ne fortè à virtutum
calle aberremus,horum intuitu veſti-
gia noſtra regentes. † In introitu tem
5 pli poſtes erant de lignis oliuarum qua

Poſtes quadrangulati

drangulati. Poteſt introitus hic con-
ſiderari vel quatenus initium eſt do-
mus,& primus eius ingreſſus, vel qua-
tenus eſt poſt altare holocauſtorum,
& poſt atrium ſacerdotum. Beda ca-
pit.15. primo modo conſiderat, atque
ita ſignificare dicit primordia noſtræ
conuerſionis ad Deum,quando in Ec-

cleſiam ingredimur. Poſtes quadran-
gulati facti ſunt, propter quatuor ſan-
cti Euangelij libros, quorum doctrina
in fide veritatis erudimur; ſiue pro-
pter quatuor virtutes principales. Duo
autem oſtia, propter dilectionem Dei,
& fratrum. At mihi videtur poſte-
riori potius modo conſiderandus in-
troitus templi, vt à Pauli expoſitione
nunquam recedamus: alioqui, & ipſe
introitus in Sanctum ſanctorum poſ-
ſet ſimiliter deſignare introitum no-
ſtrum ad Eccleſiam. † Poſtquam ergo
9 nos per pœnitentiam Deo immola-
mus: & holocauſtum corporis, atque
animæ noſtræ offerimus, quod ſignifi-
catur in altari holocauſtorum, & in
atrio ſacerdotum, vt dictum eſt, & in
hoc permanemus conſtanter, quod ſi-
gnificatur in porticu: nouus nobis in-
troitus offertur ad maiora bona, & pe-
nitius intramus in domum Dei magis
Deo familiares, & domeſtici effecti,
& viciniores efficimur altari thymi
amatis, in quo puriſsima, & incenſa
mentis eleuatio, & deſiderium ardens
fruitionis Dei magna cum perfectio-
ne offeratur. Poſtes ſunt quadrangula
ti, propter quatuor præcipuos affectus,
quos breuiter ſummus Poeta indicauit:
Hinc metuunt, cupiuntq́, dolent gaudentq́. *Virg. 6. Æneid.*
¶Quos iam quaſi expoliunt, & rationi
ſubijciunt, nec vnquam hanc curam
abijciunt, ſiue in proſperitate ſpiritua-
li ſint, ſiue in aduerſitate. † Sed ſunt de
7 lignis oliuarum, ſiue de lignis olei, quia
ita noſtris affectibus edomandis incum
bere debemus, vt nunquam miſericor
diæ operum, tam ſpiritualium, quã cor
poralium obliuiſcamur. Atque in hoc
introitu poſtes ſunt de lignis oliuarũ:
in introitu autem Sancti ſanctorũ non
poſtes, ſed fores ipſæ ex oliuis ſunt,
quoniam quo magis proficimus, &
magis mente pura in Deũ aſcendimus,
maiori curæ, & potior a nobis ſunt ope
ra miſericordiæ. Quo enim magis cog
noſcitur Deus, magis amatur, & ma-
gis cognoſcitur humana miſeria, & gra
uitas, atq; deformitas peccati, & magis
ſubuenire illi ſtudemus. Idcirco ibi fo
res ipſæ, quæ caritatem ſignificãt, ſunt
ex lignis oliuarum, & quia iam perfe-
cta caritas tota in miſericordiæ opera
vertitur, & quia illa miſericordia maio
rem nobis gratiam, & maiorem Diuina
rum rerum cognitionem, ac deniq; in-
8 troitum in beatitudinẽ impetrat. † In-
de duo diſcipuli Luc. 24. qui Dominũ
in via colloquendo non cognouerant,
in opere illo miſericordię, & in fractio
ne panis cognouerunt, vt adnotauit
Gregorius Hom. 23. in Euangelia. Ecce,
inquit, Dominus nõ eſt cognitus dum
loqueretur, & dignatus eſt cognoſci
dum paſcitur. Itaque in illo ſtatu miſe-
ricordia eſt quaſi ad latus, in hoc verò
eſt in conſpectu, & recta facie eam in-
tuemur. Duo oſtia dilectionem Dei,
& fratrum ſignificant, ſed in introitu
templi ſignificant caritatem in ſtatu
proficientium, in introitu autem Ora-
culi, in ſtatu perfecto. Et abiegna ſunt,
quia abies robuſta arbor eſt, & latè ra-
mos expandit, ſemperque viret. Debet
ergo caritas eſſe fortis, & in omnes ex
pandi, neque iniurijs vllis, aut tempo-
re vllo debet areſcere, & hoc ipſa cari-
tas per pœnitentiam, & abnegationem
affectuum, & perſeuerantiam aſſequi-
tur. Atque hæc oſtia altrinſecus poſita
ſunt, quoniam, vt rectè ait Beda cap. 15.
vna dilectio ſine altera haberi non po-
teſt, nec enim Deum diligit qui nõ di-
ligit fratres, nec fratres caritate diliget,
9 qui non diligit Deum. † Oſtium exte- *Oſtium exterius, & interius.*
rius ſignificat dilectionem fratrum, vt
ait Beda: interius ſignificat dilectionẽ
Dei, quia ab operibus caritatis in fra-
tres venimus magis ad opera caritatis
in Deum, 1. Ioha. 4: Qui non diligit fra
trem ſuum, quem videt Deum, quem
non videt, quomodo poteſt diligere?
Eccle. 6: Non deſis plorantibus in con-
ſolatione, & cum lugentibus ambula.
Non te pigeat viſitare infirmum, ex his
enim magis in dilectione firmaberis?
Verum vtrumque horum oſtiorum du *Oſtia duplicia.*
plex erat, & ſe inuicem tenens aperie-
batur: quia in vtraque dilectione duo
ſunt, quæ maximè obſeruare debemus.
In dilectione Dei debet eſſe fides ve-
ritatis, & puritas bonæ operationis,
quia ſine fide impoſsibile eſt placere
Deo. Hebræ. 11. & fides ſine operibus
mortua eſt; Iac. 2. Quare vtrumque
oſtium ſe inuicem tenẽs aperitur, quia
neque fides ſine operibus, neque ſine
10 fide bona opera placere poſſunt. † In
dilectione fratrũ debẽt eſſe patiẽtia, &
beni-

benignitas, iuxta illud. 1. Cor. 13: Caritas patiens eſt, benigna eſt. Patientia, ad tolerandas iniurias, moleſtiaſq; fratrum, benignitas, ad dimittendum ex corde, & benefaciendum ijs, quorum iniurias ſuſtinet, ſicut ait Dñs Luc. 6: Dimitte, & dimittetur vobis; date, & dabitur vobis. At neque iniurias bene tolerabit qui non eſt paratus ad remittendum ex animo, & ad benefaciendum; neque benefacere poterit qui iniurias, & moleſtias tolerare neſcit: ex Beda cap. 15. Poſſumus etiam in vtraq; dilectione duplex oſtium interpretari exteriorem feruorem operum, & interiorem animi deuotionem; quorum neutrum permanere ſine altero poteſt. Ante hæc oſtia erat velum, ſicut

Velum.

21 & ante oſtium Oraculi. † Quemadmodum autem illud ſignificabat clauſum eſſe cœlum, & abſcondita eſſe hominibus quæ intra cœlum erant: ita hoc velum templi ſignificat abſcondita eſſe hominibus nondum expertis bona maxima, quæ Deus præparauit ijs, qui per pœnitentię, & abnegationis ſui perſeuerantiam tranſeunt ad perfectionē caritatis, & ſemper de futuris bonis cogitant eaque tantum expetunt obliti ceterorum. Porticus neque oſtium habet, nec velum, quia omnibus notum eſſe oportet quanta ſit perſeuerantiæ in pœnitētia vis, & vtilitas, & omnes ad id vocandi ſunt, atque hæc perſeuerantia ceteris, quæ intus ſunt, maieſtatem, & venerationem conciliat.

Porticus ſine oſtio, & velo.

ORNATVS INTERIOR domus quid ſignificet.

CAP. XXII.

Tabulæ cedrinæ.

1 TAbulæ cedrinæ, quibus tota domus tegebatur, inſuperabilem virtutum venuſtatē ſignificat, vt ait Beda ca. 11. Eſt enim cedrus arbor odorata, & incorruptibilis: & quia filij Eccleſiæ toti eſſe debent virtutibus pulchri, & odore boni exempli, perſeuerantiaque in bonis operibus venerabiles, rectè domus tota cedro tegitur. Tabulis cedri omnia veſtiebantur, nec omnino lapis apparere poterat in pariete, quoniam talis debet eſſe vita noſtra, vt naturæ vitia omnino, ſi fieri poſſet, abſcondantur, & ſolæ virtutes in nobis appareant: quod ſancti per gratiam Chriſti imperfectè in hac vita obtinent, ſed in futura plenè atque perfectè obtinebunt.

2 † Pauimentum tegebatur tabulis abiegnis, quia noſtræ paruitatis cognitio, id eſt humilitas, firma debet eſſe in nobis; & ſemper virens dum hic viuimus: Pauimentum autem Oraculi tegitur tabulis cedrinis, quia in beatis firma, & incorruptibilis eſt hæc ſui ipſorum cognitio, & odorem ſuauem emittit, id eſt, Deo gratiſſima eſt, & ceteris beatis. Tabulæ omnes torno expolitæ ſunt, quia virtutes nihil habere debent informe, aut impolitum; ſed omnia ad regulam rationis, Diuinæque legis facienda ſunt. Iuncturas habent fabrefactas, quia virtutes inter ſe iunctæ, & connexæ ſunt, & altera pendet ex altera.

Tabulæ abiegnæ.

Expolitio tabularum.

Iucturæ tabularum.

3 † Cælaturas eminentes habent, quia prodire foras debent ad laudem Dei, & ad exemplum fratrum. In cælaturis ſunt palmæ, id eſt, crebræ noſtri ipſorum victoriæ, & Cherubim, id eſt vitę, & puritatis angelicę imitatio, & flores, id eſt, varia bonorum operum pulchritudo: Laminis aureis omnia tegebātur, quia aurum caritatē ſignificat, iuxta illud Apoca. 3: Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, & probatum, vt locuples fias. Caritas autem eſt ornamētum, & pulchritudo bonorum operū. Laminæ ſunt quadræ ad regulam, vt nullus hiatus appareat, quia iuxta regulam Diuinę voluntatis nihil eſſe debet in operibus noſtris, quod non ſit cum caritate coniunctum.

Cælaturæ.

Laminæ aureæ.

4 † Habēt laminæ ſuas cælaturas prominentes, quia caritas latere non debet, ſed foras prodire, ita tamen vt illæ cælaturis tabularum reſpondeant, quia vna debet eſſe, & eadem virtutum, caritatiſque manifeſtatio, id eſt, nec virtutes ſine caritate manifeſtandæ ſunt, nec caritas ſine virtutibus. Claui aurei ſunt verba Scripturę cœleſtes promiſsiones continentia, & timorem Dei docentia, quibus in virtutum ſtudio continemur ne deficiamus. Ecclæ. 12: Verba ſapientum quaſi ſtimuli, & quaſi claui in altum defixi. Appendebant autem quinquagenos

Cælaturæ laminarum

Claui aurei

 ſiclos

ſiclos, quoniam quinquagenario nu-
mero ſignificatur in Scriptura (vt ait
Beda capit. 12.) remiſsio peccatorū, &
gratia Spiritus ſancti, & æterna re-
quies. Pſalmus enim quinquageſimus
eſt remiſsionis, & annus Iobilæi quin-
quageſimus eſt: & Spiritusſanctus quin
quageſimo die deſcendit in Apoſto-
los: verba autem diuina, quibus in bo-
nis operibus continemur, remiſsionē
nobis peccatorum pollicentur, & gra-
tiā Spiritus ſancti, & æternam requiē.
In pauimento nullæ erant cælaturæ,
quia humilitas videri refugit, & latere,
atque conculcari cupit. Habet quidem
& ipſa opera ſua externa, ſed hæc ma-
ximè oſtendit dum ſe planam, & æqua
lem, & calcabilem præbet.

EXTERIOR ORNATVS domus, quid ſignificet.

CAP. XXIII.

1 FVndamentum domus quod
nam ſit, apertè Paulus oſten
dit, 1. Corint. 3: Fundamen-
tum autem aliud nemo po-
teſt ponere præter id, quod poſitū eſt,
Fundamentum domus quod eſt Chriſtus Ieſus. Qui (vt ait Be-
da cap. 4.) rectè ideo fundamentum vo
catur, quoniam, vt Petrus dixit Act. 4:
Non eſt aliud nomen ſub cœlo datum
hominibus, in quo oporteat nos ſaluos
fieri. Verùm hic eſt primus lapis ædifi-
cij, lapis angularis ceteros continens,
atque connectens de quo Iſai. 28: Ecce
ego mittam in fundamentis Sion lapi
dem, lapidem probatum, angularem,
pretioſum, in fundamento fundatum.
Sed lapides, de quibus nunc loquitur,
ſunt Apoſtoli, & Prophetæ, ſicut expo
nit idem Paulus Epheſ. 2. Super ædi-
ficati ſupra fundamentum Apoſtolo-
rum, & Prophetarum ipſo ſummo an-
gulari lapide Chriſto Ieſu. Ideo ele-
2 ganter dictum eſt: † Præcepitque rex vt
tollerent lapides grandes pretioſos in
fundamentum templi, & quadrarent
Apoſtoli. eos. Fuerunt enim Apoſtoli, & Pro-
phetæ quadrati, id eſt, ex omni parte
exciſi, & expoliti, & æquales. Beda ca-
pite. 4: Qui bene lapides primò quadra
ri, ac ſic in fundamēto poni iubentur.
Quadratum namq; omne quocunque
vertitur, fixum ſtare conſueuit. Cui ni
mirum figuræ corda aſsimilantur ele-
ctorum, quæ ita in fidei firmitate con-
ſiſtere didicerunt, vt nulla occurren-
tium rerum diuerſitate, nec ipſa etiam
morte à ſui rectitudine ſtatus poſsint
inclinari, &c. Significat quadratum, vt
in talis videmus, quomodocunq; proij
ciatur ſemper rectum ſtare, & ideo de
viro bono, & forti ſcripſit Ariſtoteles,
1. Ethicorum ad Nicom. cap. 10: Fortu-
namq; feret pulcherrimè, & omni ex
parte concinnè, ac æquabiliter, quippe
3 qui verè bonus, atq; quadratus eſt. † Do *Tecta domus.*
mus tecta erat laquearibus cedrinis,
quia perfecti, quos in hac ſuprema con
tignatione ſignificari diximus, omni
virtutum varietate decorātur. Cedrus
(inquit Beda cap. 9.) arbor eſt imputri-
bilis omnino naturæ, odoris iucundi,
aſpectus nitidi, ſerpētes accenſa nido-
re fugans, ac perimens. Quæ perfectis
quibuſque conueniunt, quorum inſu-
perabilis eſt patientia, forma virtutum
eximia, præſentia cunctis gratiſsima
bonis, autoritas ad reuincendos, confu
tandoſq; eos, qui veritati reſiſtunt, con
ſtantiſsima: qui & in hac vita, & in fu-
tura ſingulari præ ceteris ſanctis emi-
4 nentia fulgent, &c. † Suprema autem,
atq; extima domus pars cœlum ſpectās
ſuper quam tabulatum quinq; cubito-
rum altitudinis ædificatū eſt ne aſcen
dētes caderent, beatitudinē cœleſtē ſi- *Tabulatum circa domū*
gnificat, quæ tota in Dei aſpectū cōuer
titur, & cedrina eſt, id eſt immortalis,
& tutiſsima, vnde nemo decidere
vllo euentu poteſt, vt ibidem ait Beda.
Quinq; cubitos altitudinis habet, quo-
niā (vt idē ſcribit) ita nos in illa patria
Diuinæ præſentia claritatis adimplet,
vt nihil aliud viſus noſter, nihil auditus,
nihil olfactus, nihil guſtus, nihil tactus
dulce habeat, niſi diligere Dñm Deum
noſtrū ex toto corde, tota anima, tota
virtute: diligere, & fratres tanquā nos
5 ipſos. † Lapides totius domus dolati, *Ferramentum non auditum in tēplo.*
atq; perfecti fuerūt, & malleus, & ſecu
ris, & omne ferramentū nō ſunt audita
in domo dum ædificaretur. Lapides, ex
quibus totū domus ædificiū cōſtat, qua
tenus vt primū quoddā ſubiectū conſi-
derātur tabularū cedrinarū, & cælatu-
rarū, & auri, naturā noſtrā ſignificant,
cui decor gratiæ accedit, & virtutum,
quate-

quatenus verò domū ipſam cōſtituūt,
& domus ipſa ſunt, indicāt beatos, qui
lapides ſunt cæleſtis templi, & do-
mum illam beatā, atq; illā ſupernā Ie-
ruſalē cōficiunt. Vt ergo lapides in mō
te ipſo, vnde excidebātur, dolabantur,
& quadrabantur vt in templo colloca
rētur, nec ibi ad dolationē vllū ferramē
6 tū audiebatur, † ita electi in hac vita la
boribus, & ærumnis exercētur, & dolā
tur, vt ſuis quiq; locis in cœleſti beati-
tudine diſponātur, & (vt ait Beda c.7.)
caſtigatione ceſſante ſolo amoris glu-
tino, quo inuicē copulētur, vno imple-
ti ſpiritu perfundātur. Quod elegāter
in Eccleſiaſtico hymno indicatū eſt.

Tunſionibus, preſſuris expoliti lapides
Suis coaptantur locis per manus artificis,
Diſponuntur permanſuri ſacris ædificijs.

¶ Poteſt iuxta hunc ſenſum in tabulis
cedrinis, quibus teguntur lapides. per-
petuitas beatitudinis ſignificari, in la-
minis aureis, fulgor, atq; præſtantia ma
xima eiuſdem beatitudinis, in cælatu-
ris varietas, ac multitudo gaudiorum,
quæ & perpetua ſunt, & ideò cælatu-
ræ factæ ſunt in tabulis cedrinis, & exi
mium fulgorem, atq; admirabilem præ
7 ſtātiam habent. † Et ideo cælaturæ etiā
ſunt in auro: quidquid enim gaudij eſt
in hac vita, non magis cum gaudijs il-
lis comparari poteſt, quam terra cum
auro. Claui, quibus hęc connectuntur,
ſunt dulciſsimi affectus amoris. Verùm
hæc ad Anagogicū ſenſum ſpectant.
Iuxta priorem, lapides dolantur vt nō
audiatur ferramentū cum domus ædi-
ficatur, quoniam vt templum Dei effi-
ciamur, id eſt, vt non ſolum gratiā ha-
beamus, ſed tales etiam ſimus, vt in no
bis diu, quaſi in propria domo perma-
neat Deus, & conquieſcat, exercitatio
ne virtutum naturam noſtram dolare,
atq; expolire debemus, id eſt, affectus
noſtros comprimere, vt ita domus Dei
ædificetur.

8 † Feneſtræ templi (vt ait Beda ca.7.)
Feneſtræ. doctores Eccleſiæ ſunt, qui dum fidei
myſteria, & facienda docent, per eos
lux ad reliquos ingreditur. Ideo dictū
eſt Matth.5: Vos eſtis lux mundi. Fene
ſtræ obliquæ ſunt, eodem autore, quia
nimirum neceſſe eſt vt quiſquis iubar
ſupernæ contemplationis vel ad mo-
mentum perceperit, mox ſinum cor-
dis amplius caſtigando dilatet, atq; ad
maiora capeſſenda ſollerti exercitatio
ne pręparet, &c. Sunt etiam introrſum
latiores, quia & ſi magna latitudo cari-
tatis cerni in eis debet exterius, maior
intus debet in corde feruere. In cor-
pore Chriſti feneſtras interpretari poſ
ſumus vulnera, quæ cum magnam oſtē
dant caritatem, multò tamen maior
9 erat in eius corde intus. † Erant autem
feneſtræ in tribus lateribus templi, id
eſt in omnibus, præterquam in Orien-
tali, & in omnibus contignationibus,
quia omnium conditionum homines
lumine ſolis iuſtitiæ indigent, quod
per doctores Eccleſiæ, & per ſpiritua-
les viros diffunditur. Latus Orientale,
quia magnam habet ianuam, & orien
tis ſolis radijs pleniſsimè perfunditur,
feneſtris non indiget, quia pars illa Ec-
cleſiæ, quæ plenè à Deo illuminatur in
beatitudine, non neceſſe habet ab ho-
minibus doceri: Apoc.21. Et ciuitas nō
eget Sole, neq; Luna, vt luceant in ea,
nam claritas Dei illuminauit eam, &
lucerna eius eſt Agnus.

TRES ORDINES CEL-
larum, & oſtia, & cochlea quid ſi-
gnificent.

CAP. XXIIII.

1 TRes ordines cellarum cir-
cùm domum ædificati tres
vitæ rationes ſignificāt, vt
ait Beda cap.7. quæ omnes
bonæ ſunt, & ad Eccleſiam
pertinent. Prima eſt coniugatorum, ſe
cunda continentium, tertia virginum.
Et quia quælibet harū multos recipit,
ac proinde multæ in eis diuitiæ domus
Dei ſeruantur, rectè cellæ dicūtur, ſiue
domunculæ. Primus ordo ſtrictior eſt,
quia minorē habuerūt latitudinē ani-
mi, atq; ſpei cōiugati putātes ſe aut nul
lo modo, aut difficillime, in caſtitate
poſſe permanere, & illud Pauli auſcul-
tātes. 1. Cor.7. Quod ſi nō ſe continēt,
nubant. Hæc latitudo maior eſt incōti
nentibus, & maior adhuc in virginib9,
idcirco ſecūdus ordo latior eſt, tertius
2 adhuc latior. † Primus ordo quinq; cubi
torū eſt, quia à quinq; ſenſuū voluptati
bus non admodum abſtinet, ſecun-
dus, ſex, quia perfectior eſt, ſenarius

Gentilium venientium ad adorādum.
Confirmari hoc apparet ex Ioſepho.
8. Antiq.capit.2. affirmante atrium ex
19 terius tantũ mundis patuiſſe. † Præt.1.
Paral. 28. legimus Dauidem reliquiſ-
ſe Salomoni deſcriptionem omnium,
quæ cogitauerat atriorum. Duo au-
tem, non ſolent dici omnia, ſed mini-
mùm tria, vt Ariſtoteles docet.1.de
cœlo.cap.1.Reſpondeo tamen in tem
plo Herodis fuiſſe (iuxta quoſdam)
hanc diſtinctionem atriorum, vt po-
ſteà dicemus, vnde hi autores deſu-
munt, quaſi eadem fuerint in templo
Salomonis, quod neque probant, ne-
que probare poſſunt. In porticu tamẽ
Orientali à Salomone facta propter
areæ paruitatem tot atria eſſe non po-
tuerunt, quare neque in libris Regum,
neque in Paralipomenis, neque in Ioſe
pho vnquam mentio facta eſt, niſi de
20 interiori, & exteriori atrio. † Sed ſi-
cut ante atriũ tabernaculi magna area
relinquebatur populo, ita in tem-
plo Salomonis. Immò neque in tem-
plo Herodis ita omnino fuerunt hæc
atria, vt ab his autoribus ponuntur. Ad
verba Ioſephi reſpondendum eſt Salo
monem non feciſſe alterum atrium *Atrium im mundorum nullũ erat.*
laicis immundis, ſicuti neque ſacerdo
tibus immundis fecit alterum atrium
ſacerdotum. Immò, & hoc addendum,
immundos donec mundarentur, non
potuiſſe ingredi in templum, vt docet
Moſes AEgyptius lib.3. Directoris, ſeu
Ducis dubitantium, cap.57. quod nu-
merat inter negatiua præcepta, & eſt
21 præceptum.77. & Lyranus in illud Le
uit.11. Etſi neceſſe fuerit, &c. † Quod
ſi hi autores animaduertiſſent, vidiſ-
ſent non eſſe neceſſe ponere atrium
immundorum. Mulieribus certum lo
cum deſignatum eſſe probabile eſt,
quemadmodum in templo Herodis
factum dicit Ioſephus libr.6.de Bello,
cap.6: at intra idem atrium cancellis
quibuſdam ſeparatum, vt nunc fit in
noſtris templis. Gentiles autem, qui
ad templum veniebant, conſiſtebant,
extra hoc atrium exterius, & inde vi-
debant templum, & adorabant. Eze-
chiel.44. Sufficiant vobis omnia ſce-
lera veſtra domus Iſrael, eo quod indu
citis filios alienos incircũciſos corde
& incircumciſos carne, vt ſint in ſan-
ctuario meo, & polluant domum meã.
22 † Ad locum.28.cap.1.lib.Paral.reſpon
deo non eſſe ſenſum: Dedit ei deſcri-
ptionem omnium atriorum, ſed no-
men, omnium, complecti omnia, quæ
ſequuntur, ac ſi diceret: Dedit ei de-
ſcriptionem omnium, quæ cogitaue-
rat, atque ibi fiat diſtinctio, & poſtea
ſequatur: Atriorum, &c. quaſi dicat:
nempe atriorum, & exhedrarum, &c.
Hoc ex Hebræo manifeſtum eſt, vbi
ita habetur ad verbum: Et deſcriptio-
nem omnis, quod fuit in ſpiritu eius
cum eo ad atria domus Domini, & ad
omnes exhedras in circuitu, ad theſau
ros domus Dei, &c. lxx. etiam ita ver-
terunt: Et exempla omnium, quæ
erant in ſpiritu cum eo, & atriorum
domus Domini, & omnium exhedra-
rum in circuitu, &c.

DE EXHEDRIS.

CAP. XVII.

1 INtra hæc atria fuiſſe exhe-
dras, dubitare non poſſu-
mus cum legamus in hoc
ipſo loco, quẽ nunc inter
pretabamur: Nec non &
omnium, quæ cogitauerat, atriorum,
& exhedrarum per circuitum in the-
ſauros domus Dei, & in theſauros ſan
ctorum. Erant autem exhedræ in por-
ticibus atrij exterioris in interuallis
portarum, nam ad omnes mundi pla-
gas portas habebant, vt iam ex Ioſepho
diximus. Ita enim ſolebant exhedræ in
nonnullis publicis ædificijs conſtitui,
vt docet Vitruuius, libr.5.cap.11: Con-
ſtituuntur, inquit, in tribus porticibus
exhedræ ſpatioſæ. Exhedra autem pro *Exhedra.*
priè dicebatur cubiculum columnis
fultum, & epiſtylijs pluribus, excifis
ſpatijs, quibus proſpectus in viam erat,
nonnunquam ſub diuo, nonnunquam
ſubtecto, vt autor eſt Alexander lib.5.
2 Genialium dierum, cap.11. † Inde Ioſe
phus libr.6.de Bello cap.6.de Exhedris
templi Herodis ſcribit, poſt introitum,
vbi latiores portæ ipſę fiebant, exhe-
dras vtrimque fuiſſe magnas, quarum
ſingulas impoſitæ binæ columnæ ſu-
ſtinebant. In exhedris multæ ſedes
erant, vnde & nomen habent. De pu-
blicis exhedris Vitruuius lib.5.c.11. ait:
Habentes

Habentes ſedes, in quibus Philoſophi,
Rhetores, reliquique qui ſtudijs dele-
ctantur, ſedētes diſputare poſſint. &c.
In domibus verò priuatis loca ſunt ad
colloquendum per æſtatem cum ami-
cis, aut ad meridiandum. Verùm hæ, de
quibus nunc loquimur in templo, par-
tim erant ad cuſtodiam rerum templi;
partim vt in eis manerent ſacerdotes,
3 cū in templo miniſtrabant. † Legimus
enim. 1. Paral. 28. Et exhedrarum per
circuitum in theſauros domus Dei, &
in theſauros Sanctorum; id eſt, vt ibi
reponerentur cum aliæ opes templi,
præſertim quæ erant eius miniſtris diui
dedæ, vt videmus Neh. 13: tum omnia,
quæ populus offerebat ad templum to-
tum reficiendum, & cōſeruandum in
ſuo decore, maximè autem ad reficien
dum Sancta, ſiue Sanctitates, id eſt, San
ctum Sanctorum, aut etiam domum ex
teriorem. Quid ſit theſaurus ſanctorū
intelligimus ex. 4. Reg. 12: Omnem pe
cuniam Sanctorum; quæ illata fuerat
in templum Domini à prætereunti-
bus, quæ offertur pro pretio animæ,
& quam ſponte, & arbitrio cordis ſui
inferunt in templum Domini, acci-
piant illam ſacerdotes iuxta ordinem
ſuum, & inſtaurent ſarta tecta domus,
ſi quid neceſſarium viderint inſtaura-
4 tione. † Pecunia illata à præteruntibus
pro pretio animæ dicitur illa, quæ of-
ferebatur quando numerabatur popu-
lus, pro quolibet enim prætereunte, ſi-
ue tranſeūte; ſcilicet, ad numerum eo-
rum, qui idonei erant ad bellum, id eſt,
à vigeſimo anno, & ſupra; offerebatur
dimidius ſiclus, ne ille periret; ſi non
offerret. Exo. 30: Quando tuleris ſum-
mam filiorum Iſrael iuxta numerum,
dabunt ſinguli pretium pro animabus
ſuis Domino, & non erit plaga in eis,
cum fuerint recenſiti. Hoc autem da-
bit omnis, qui tranſit ad nomen, dimi-
dium ſicli iuxta mēſuram templi. Qui
habetur in numero à viginti annis &
5 ſupra, dabit pretium. † Hæc igitur pe-
cunia, & quę ſpōte offerebatur ab alijs,
ſeruabatur ad templum reficiēdum,
& vocabatur theſaurus Sanctitatum,
ſiue Sanctorum. Exhedrę autem in qui-
bus huiuſmodi pecuniæ ſeruabantur,
proprie dictę ſunt Gazophylacia, ideo-
que in exteriori atrio erant prope ia-
nuas, vt populus ingrediēs facile offer-
re poſſet, quod vellet, & mittere in do
naria. Quare credibile eſt iuxta ianuā
gradus paucos habuiſſe, quibus facile
populus inferre pecuniam poſſet in
gazophylacium, niſi forte erat ibi ſa-
cerdos accepturus, quod eſt probabile
ex. 2. Paral. 24. vt poſteà referemus.
6 † De his Ierem. 35. Et introduces eos
in domum Domini in vnam exhedrā
theſaurorum, & dabis eis bibere vi-
num. Et introduxi eos in domum Do-
mini ad gazophylacium filiorum Ha-
nan, quod erat iuxta gazophylacium
principum, ſuper theſaurum Maaſiæ
filij Sellum, qui erat cuſtos veſtibuli.
Quod prius exhedram, poſteà Gazo-
phylacium vocat. Inde etiam. 4. Reg.
23: In introitu templi Domini iuxta
exhedram Nathan-Melech. 1. Paralip.
9. His quatuor Leuitis creditus erat
omnis numerus ianitorum, & erant ſu
per exhedras, & theſauros domus Do
7 mini. † Habebāt autem exhedræ, ſiue
gazophylacia nomina, vel ab ijs, qui-
bus cuſtodienda committebantur, vt
Gazophylacium Hanan. Vel ab iis,
quorum dona ibi ſeruabantur, vt ga-
zophylacium principum. Et cap. 36.
Legitque Baruch ex volumine ſermo-
nes Ieremiæ in domo Domini in Ga-
zophylacio Gamariæ filij Saphan ſcri-
bæ in veſtibulo ſuperiori, in introitu
portæ nouæ domus Domini audiente
omni populo. Et ibidem. Porro volu-
men commendauerunt in gazophyla
cio Eliſamæ ſcribæ. Ex his ſatis intelli-
gimus vbi Dominus loqueretur, cum
ait Iohannes cap. 8: Hæc verba locutus
eſt Ieſus in Gazophylacio docens in
templo; nempe in porta quadam atrij
exterioris, vbi erat maximum gazo-
phylacium, in quod plures dona mitte-
bant, & quà plures ingrediebantur.
8 † Sed ſciendum eſt exhedras etiam pa
ſtophoria vocari in ſcriptura, nam vbi
legimus. 1. Paral. 28. Atriorum, & exhe
drarum. lxx. vertunt: Atriorum domus
Domini, & omnium paſtophoriorum.
De his etiam ſcriptum eſt. 1. Mach. 4.
Et viderūt ſanctificationem deſertam,
& altare profanatum, & portas exuſtas,
& in atrijs virgulta nata, ſicut in ſaltu,
& paſtophoria diruta. Et poſtea: Et or-
nauerunt faciem tēpli coronis aureis,
ſcutu-

Theſaurus Sāctorum.

Gazophila-cium.

Paſtopho-ria.

& ſcutulis, & dedicauerunt portas, &
paſtophoria, & impoſuerunt eis ia-
nuas. Et dicuntur paſtophoria, quia ha
bitabant in eis ſacerdotes cum templo
deſeruiebant, nam παστὸς thalamum ſi-
gnificat, atque inde paſtophori voca-
bantur ſacerdotes, qui thalamis illis
præerant, ſiue qui in eis habitabant, &
9 ipſi thalami inde paſtophoria. † Voca-
bantur etiam paſtophori apud AEgy-
ptios ſacerdotes quidam honoratio-
res, qui paſton, id eſt pallium ferebant
ſacerdotale. Inde Iſai. 22. vbi nos habe
mus; Vade, ingredere ad eum, qui habi
tat in tabernaculo, lxx. verterunt: Vade
ad paſtophorium ad Somnam quæſto-
rem, hoc eſt diſpenſatorem theſauro-
rum domus Dei, vt ibi ait Hierony-
mus, lib. 7. in Iſai. & ibidem interpreta
tur paſtophorium ibi dici thalamum,
in quo habitabat præpoſitus templi. In
de etiam. 3. Heſd. 9: Et exurgens Heſ-
dras ante atrium templi abijt in paſto-
phorium Ionathæ filij Naſabi, & hoſpi-
tatus ibi non guſtauit panem; neque
aquam bibit ſuper iniquitatem multi-
10 tudinis. † Quare eodem modo loqui-
tur Scriptura de exhedris, & de paſto-
phorijs, vt. 1. Paral. 9: Hi ſunt principes
cantorum per familias Leuitarum, qui
in exhedris morabantur, vt die, ac no-
cte iugiter ſuo miniſterio deſeruirent,
videlicet iuxta ordinem vicis ſuæ
vnuſquiſque. lxx. ibi verterunt:
ἐν παστοφορίῳ διατεταγμένοι εἰς ἐφημερίας,
id eſt, in paſtophorio ordinati in vices,
id eſt, vt quiſque iuxta ordinem vicis
ſuæ miniſtraret, De his vicibus dicitur
Luc. 1: Factum eſt autem cum ſacerdo
tio fungeretur Zacharias in ordine vi-
cis ſuæ ante Deum ſecundum con-
ſuetudinem ſacerdotij, & c. ἐν τῇ τάξει
11 τῆς ἐφημερίας αὐτοῦ. Ac propterea cum
dictum eſſet. 1. Paral. 28: † Dedit Dauid
Salomoni deſcriptionem atriorum, &
exhedrarum, additur: Diuiſionumque
ſacerdotalium, ac Leuiticarũ in omnia
opera domus Domini, vt ſignificaret
exhedras illas eſſe domicilia ſacerdo-
tum, quia iuxta ordinem vicis ſuæ erãt
in templo miniſtraturi. Ideo apertius
verterunt. lxx: Dedit illi exẽplar atrio-
rum, & omnium exhedrarum, & c. &
in diuiſiones, quæ per vices ſunt ſacer-
dotum, & Leuitarum; καὶ εἰς τὰς διαι-
ρέσεις τῶν ἐφημεριῶν τῶν ἱερέων. Et primo Pa
ralipomenõ. 23: Et erunt (Leuitæ) ſub ma
nu filiorum Aharon in cultum domus
Domini in veſtibulis, & in exhedris
lxx. Super atria, & ſuper paſtophoria.
12 † Hæc omnia vel inde confirmantur,
quod vbicunque in noſtra translatione eſt
Exhedra, & apud, lxx. Paſtophorium,
in Hebr. ſemper eſt idem nomẽ לִשְׁכָּה
id eſt, cubiculum, pro quo, & Gazophy
lacium vertere ſolet Hieronymus, quo
niam hæc tria vnum erant. Vt Neh. 13.
Fecit ergo ſibi gazophylacium gran-
de, & ibi erant ante eum reponentes
munera, & thus, & vaſa, & decimam
frumenti, vini, & olei, partes Leuita-
rum, & cantorum, & ianitorum, & pri
mitias ſacerdotales. Quo ex loco me
lius intelligimus quid in exhedris ſer-
uaretur. Ezec. 40: Et per ſingula Gazo-
phylacia oſtium. lxx: Et paſtophoria
ipſius. Et prius: Et eduxit me ad atrium
exterius, & ecce gazophylacia. lxx: Et
13 ecce paſtophoria. † Ex quibus abunde
cognoſcitur lapſos fuiſſe Comeſtorẽ,
cap. 15. & Abulenſem, q. 21. qui diſtin-
guunt gazophylacia à paſtophorijs, &
paſtophoria volunt eſſe loca ſeparata
ad comedendum, vt in eis ſacerdotes
comederent partes ſacrificiorum ſibi
obuenientes. Et addunt: Quidam ta-
men volunt, quod ibi tantum foris ve-
nientes à finibus Iſrael comedebant,
& inde dici paſtophoria, à paſtu, & fo-
ris: quam etymologiam veram putauit
Abulenſis, cum ridicula ſit: at hoc non
hominis, ſed ſæculi illius vitium fuit.
Quod autem ſcriptum eſt. 4. Reg. 12:
Et tulit Ioiada pontifex gazophyla-
cium vnum, aperuitque foramen deſu
per, & poſuit illud iuxta altare ad dex-
trã ingredientium domũ Domini, & c.
14 † nihil dictis obſtat, non enim eſt ibi
gazophylacium exhedra, ſed area; vt
manifeſtè videmus. 2. Paral. 24: Præce-
pit ergo rex, & fecerunt arcam, poſue-
runtque eam iuxta portam domus Do-
mini forinſecus. Immò, & in loco ipſo
vbi nos habemus Gazophylacium, in
Hebræo, & in Græco eſt, Arcam אָרוֹן
& κιβωτόν. Poſita eſt autem iuxta alta-
re in atrio ſacerdotum, vt melius ſer-
uaretur, ſed ſacerdotes accipiebant à
populo munera, & deferebant in ar-
cam, ſicut ſtatim ait: Mittebantque in

co ſacerdotes, qui cuſtodiebant oſtia,
omnem pecuniam, quæ deferebatur
15 in templum Domini. † Comeſtor, &
Abulenſis & alij ponunt in hoc atrio
quædam alia, quæ ego prætereo, quo-
niam neque ex ſcriptura colliguntur,
neq; ex Ioſepho, neq; ex probatioribus
autoribus. Certè cathedram, ſeu cathe-
dras fortaſſe; docentium legem certum
videtur in hoc atrio fuiſſe, aut ſaltem
in muro, quo atrium ſacerdotum ſepa-
rabatur ab atrio exteriori.

DE TEMPORE, QVO templi ædificatio abſoluta eſt.

CAP. XVIII.

POſtremo additur in fine ca-
pitis: *Anno. 4. fundata eſt*
Verſ.33. *domus Domini in menſe zio.*
1 (Id eſt, quarto anno regni
Salomonis fundamenta
templi iacta ſunt.) *Et in anno vndecimo,*
menſe Bul, ipſe eſt menſis octauus, perfecta
eſt domus in omni opere ſuo, & in vniuerſis
vtenſilibus ſuis, & ædificauit eam annis
ſeptem, id eſt, vndecimo anno regni
Salomonis perfecta ſunt omnia, tam
opus ipſum, & ædificium, quam vaſa
omnia, & vniuerſa templi ſupellex. In
his hoc adnotandum eſt corruptè legi
in biblijs Complutenſibus & Regijs:
Menſe Elul, cum legendum ſit: Menſe
Bul, vt conſtat ex Hebræo, & ex lxx:
Elul enim non octauus menſis eſt, ſed
ſextus, quod etiam adnotatum eſt à
Lyrano, & ab Abulenſi. † Menſi au-
2 tem Bul reſpondet apud nos pars Octo
bris, & pars Nouembris. Ex dictis intel
ligitur ædificatum eſſe templum non
ſeptem annis, ſed ſeptem, & dimidio,
quia à menſe zio, qui eſt ſecundus, vſ-
que ad Bul, qui eſt octauus, ſex menſes
ſunt, ſed more ſcripturæ, & humana-
rum hiſtoriarum annus cœptus ſæpe
non numeratur. Quæritur tamen quo-
modo templum dicatur perfectū men
ſe octauo cum omnibus vtenſilibus
ſuis, cum cap. 8. legamus dedicatū fuiſ-
ſe illud menſe. 7. conuocato vniuerſo
Iſrael: Conueneruntque ad regem Salomo
nem vniuerſus Iſrael in mēſe Ethanim
in ſolēni die, ipſe eſt menſis ſeptimus.
Si autem non erant perfecta omnia
3 vtenſilia, quomodo dedicabatur? † Ad
hoc reſpondet optimè Comeſtor. c. 21.
ſed latius Abulenſis Q. 2. in cap. 8. Sa-
lomonem dedicationē celebraſſe per-
fecto iam templo, non tamen omni-
bus templi vtenſilibus perfectis, quia
nonnulla deerant, quæ tandem octa-
uo menſe perfecta ſunt, ac proptereà di
xit ſcriptura menſe octauo perfectā fuiſ
ſe domū in omni opere ſuo, & in vni-
uerſis vtēſilibus ſuis. Fieri etiam potuit,
vt aliquid operis in remotioribus parti-
bus remaneret, ſed omnia mēſe octauo
4 plenè abſoluta ſunt. † Noluit autem
Salomon differri dedicationē in men-
ſem octauum, quo plenè eſſent omnia
abſoluta, quoniam mēſis ſeptimus ma-
ximas ſollennitates habet Tubarum, &
Expiationum, & Tabernaculorum.
Leu. 23: atque ideo eo menſe Iſraeliti-
cus populus conuenire debebat in do-
mum Dei, Exo. 23. & 34. Ne igitur po-
pulus grauaretur, & bis veniret, ſed ſe-
mel vtrumque fieret, maluit menſe ſe-
ptimo dedicare. Hanc huius quæſtio-
nis ſolutionem poſt alias poſuit Beda
c. 17. & ex eo deſumpſit Angelomus in
fine capit. 6.

TOTIVS TEMPLI FAbricæ myſtica expoſitio ac primū temporis, & loci, quo templum ædificatum eſt.

CAP. XIX.

TEmplum Salomonis qua-
1 tuor ſenſuum, qui ſcripturæ
tribuuntur, capax videtur.
Iuxta Hiſtoriam enim ſigni
ficatur in eo ædificium il-
lud Dei cultui dicatum: iuxta Allego-
riam corpus Chriſti Domini, de quo
dixit ipſe Ioh. 2. Soluite templum hoc,
& in tribus diebus excitabo illud: quod
Euangeliſta expoſuit: Ille autem dice-
bat de templo corporis ſui, quem ſen-
ſum perſequitur Rupertus in Cōment.
3: Reg. Significat etiam Eccleſiam ca-
tholicam: quæ eſt domus Dei. 1. Tim. 3:
Vt ſcias quomodo oporteat te in do-
mo Dei conuerſari, quæ eſt Eccleſia
2 Dei viui. † Iuxta Tropologiam ſignifi
cat templum, quod per pœnitentiam,
& alios

& alias virtutes Deo in anima noſtra
erigimus, vt ſemper nobiſcum habitet,
cuius rei cauſa dicitur. 1. Corin. 3: Ne-
ſcitis quia tẽplum Dei eſtis, & ſpiritus
Dei habitat in vobis? Anagogico ſen-
ſu ſignificat regnum cœleſtis beatitudi
nis, ſeu potius Eccleſiam triumphan-
tem, in qua Deus habitat, vt in domo
gratiſsima. Si enim Eccleſia militans,
in qua ſunt multi peccatores: & qui
iuſti ſunt, ſine peccatis venialibus non
viuunt: domus, & habitaculum Dei di-
citur, quanto magis Eccleſia triũphans,
in qua nullum peccatum eſt, ſed iuſti-
tia, & ſanctitas, & perpetua Dei laus,
iuxta illud Pſalm. 83. Beati qui habitant
in domo tua Domine in ſæcula ſæculo
3 rum laudabũt te? † Hunc ſenſum oſtẽ-
dit nobis Dauid in eodem Pſalmo:
Quam dilecta tabernacula tua Domi-
ne virtutum: concupiſcit, & deficit ani
ma mea in atria Domini. Et Pſalm. 23.
Quis aſcendet in montem Domini
(quoniam templum ædificatum eſt in
monte excelſo) aut quis ſtabit in loco
ſancto eius? Et Pſalm. 14. Domine, quis
habitabit in tabernaculo tuo? aut quis
requieſcet in monte ſancto tuo? Ex his
ſenſibus celebrior eſt apud patres ille
de Eccleſia militante, quem nos etiam
accuratius explicabimus, ita tamen vt
4 reliquos nõ penitus omittamus. † Tem
plum igitur à Salomone ædificatum
per ſeptem annos Eccleſiam ſignificat,
quæ à rege pacifico, & verò Salomone,
de quo dictum eſt Pſalm. 71: Orietur in
diebus eius iuſtitia, & abũdantia pacis,
donec auferatur luna, ædificatur per
totum huius ſæculi tempus, quod ſepte
nario numero intelligitur, quia per ſe-
ptem dies, totum ſæculi tempus deuol-
uitur, & naſcentibus electis, quaſi no-
ui lapides proferuntur ad ædificium.
Septem annis templum abſolutum eſt
cum omnibus vtenſilibus ſuis. Anno
4. regni Salomonis fundatur, menſe
zio, qui eſt menſis ſecundus, & anno
vndecimo abſoluitur, menſe Bul, ipſe
5 eſt menſis octauus. † Primus annus re-
gni huius Salomonis fuit tempus legis
naturæ, ſecundus fuit tempus legis ſcri
ptæ, tertius fuit tempus, quo ipſe in-
ter homines homo verſatus eſt, quo fe
cit conuiuium magnum prædicationis
ſuæ, & præſertim corporis, & ſangui-
nis ſui optimatibus ſuis, id eſt, Apoſto
lis, ſicut de rege Aſſuero in eius figurã
ſcriptum eſt Eſther. 1: Tertio igitur an-
no imperij ſui fecit grande conuiuium
cunctis principibus, & pueris ſuis, fortiſ
ſimis Perſarum, & Medorum inclytis,
& præfectis prouinciarum coram ſe.
Quartus annus eſt tempus prædicatio-
nis Apoſtolorum, quo intrante multi-
tudine gentium ædificari vbique cœpit
Eccleſia, ſicut ait Apoſtolus Rom. 10.
Sed dico: Nunquid non audierunt? Et
quidem in omnẽ terram exiuit ſonus
eorum, & in fines orbis terræ verba eo
6 rũ. † Præterea quarto anno etiã Chriſti
ędificata eſt Eccleſia, quia quarto anno
prædicationis eius inchoato, id eſt, ex
quo baptizatus eſt, & diſcipulos habere
cœpit, fundata eſt Eccleſia ipſo morien
te, & legẽ veterem antiquãte; ac noua
Sacramenta Eccleſiæ ſuæ relinquente.
Eleganter autem dictum eſt, Menſe ſe
cundo, vt Beda cap. 5. & cum eo Ange
lomus adnotarũt, vt intelligamus tem-
plum fundatum fuiſſe peracto iam Pa-
ſcha, quod videlicet primo menſe cele
brabatur. Scriptum tamen eſt Num. 9:
Homo, qui fuerit immundus ſuper ani
ma, ſiue in via procul, in gente veſtra,
faciat Phaſe Domino in menſe ſecun-
7 do. † Immundus ſuper anima dicitur,
qui ex contactu hominis mortui im-
mundus eſt, homo enim anima vocari
ſolet per Synecdochen. Quia igitur
plurimi ex Iudæis, & Gentiles non ce-
lebrauerunt Paſcha menſe primo, cum
immolatus eſt agnus, id eſt, non credi-
derunt cum Dominus crucifixus eſt,
ſed immundi erant ſuper anima, quia
mortuum contigerant, id eſt, pleni erãt
peccatis, quæ ſunt opera mortua, & im
munda, & erant in via, id eſt, remoti ab
Eccleſia, ſicut ait Paulus Epheſ. 2: Vos
qui aliquando eratis longe, facti eſtis
prope in ſanguine Chriſti, celebraue-
rũt Paſcha mẽſe ſecũdo, id eſt, credide
rũt in Ieſum Chriſtũ crucifixum, & ita
8 ædificari cœpit Eccleſia. † Verùm anno
octauo, & octauo menſe conſumma-
tum eſt templum in omni opere ſuo,
& in omnibus vtenſilibus ſuis, quia
cum vniuerſus numerus electorum ex
pletus fuerit, & ille omnibus ſuis vir-
tutibus, & meritis abſoluti fuerint: in
die iudicij vniuerſa Eccleſia electorum
in

cœlum transferetur, & nihil illi deerit,
quia plenè Deum poſsidebit, & habe-
bit illud: Oſtende nobis patrem, &
Iob.14. ſufficit nobis. vt ait Beda capit. 17.
9 † Vbi mox ſubijcit: Cõſtat enim quod
Dies iudicij octonario numero ſignificatur. dies iudicij ſæpè in ſcripturis octonario
numero typicè exprimitur, eo quòd
hoc ſęculū, quod ſeptem diebus currit,
ſequatur. Vnde & Propheta Pſalmo ti
tulum pro octaua impoſuit, quem ob
metum eiuſdem diſtricti iudicis canta
Pſalm.6. uit ita incipiẽs: Domine, ne in furore
tuo arguas me, neque in ira tua corri-
pias me, &c. Sed cur anno quadringen
teſimo octogeſimo egreſsionis filiorũ
Iſrael ex Ægyptô fundatum eſt tem-
plum? Tabernaculum figura fuit Syna
gogæ, templum autẽ figura fuit Eccle-
ſiæ ex gentibus congregandæ, vt ait Be
da cap. 5. Tabernaculum enim factum
eſt dum tempus veniebat templi faciẽ
di, & vt venit, deſijt in honore eſſe ta-
bernaculum, & templum ab omnibus
viſebatur: ita lex vetus data eſt, donec
veniret noua, & Synagoga ſtabat do-
nec tempus veniret ædificandæ Eccle
10 ſiæ. † Præterea, Tabernaculum ab He-
bræis factum eſt principe Moſe, tem-
plum autem ab Hebræis & à gentili-
bus ædificatum eſt rege Salomone, ac-
cerſitis videlicet Tyrijs, & Sidonijs, &
Giblijs artificibus. Synagoga enim He
bræos magiſtros habuit, Eccleſia autẽ
ab Apoſtolis ædificata eſt, & ab eorum
diſcipulis, id eſt, à doctoribus ex genti
litate vocatis à Chriſto, ſicut Salomon
accerſiuit artifices ex Tyro, & Sidone,
& ex Giblijs. Quoniam igitur quadrin
gentis octoginta annis tabernaculum
ſtetit, totum tempus veteris legis, &
ſtatus Synagogæ totidem annis ſignifi
catum eſt, & ſtatim abrogata veteri lę
ge deſijt in honore eſſe Synagoga, &
omnes gentes confluere cœperunt ad
Eccleſiam, iuxta illud Iſai. 2: Et fluent
ad eum omnes gentes. & ibunt popu-
li multi, & dicent: Venite, & aſcendã-
mus ad montem Domini, & ad domũ
Dei Iacob, & docebit nos vias ſuas, &
11 ambulabimus in ſemitis eius. † Dedit
Dauid filio ſuo deſcriptionem tẽpli, &
omnium, quæ in eo futura erant, quia
Deus pater Chriſto filio ſuo demon-
ſtrauit quomodo eſſet Eccleſia ædificã
da, & gubernanda, &c. Dedit illi aurũ,
& argentum, & æs, & materiam cedri
nam, quia demonſtrauit ei electos, ex
quibus (quãuis & multos ex ijs, qui dã-
nandi ſunt, habeat) ædificanda erat ma
ximè Eccleſia, & dedit illi doctrinam
Euangelicam, & virtutes, ac dona, qui-
bus electi inſtruerentur, & ornarẽtur.
Ædificatur templum in mõte Moria,
id eſt, in monte viſionis, ſiue excelſo,
quia Eccleſia excelſa eſt, & ſuper omnẽ
doctrinam humanam, & ſuper omnes
reſpublicas eleuatur. Iſai. 2. & Mich. 4:
12 † Et erit in nouiſsimis diebus prępara-
tus mõs domus Dñi in vertice montiũ,
& eleuabitur ſuper colles. In monte
etiam ædificatur, quia illuſtris eſt, &
vndiq; videtur. Matth. 5: Nõ poteſt ab-
ſcondi ciuitas ſupra montem poſita: &
ipſi proxima cœlo eſt, & apta vt ex ea
videãtur arcana cœleſtia, quæ ex nullo
alio loco videri poſſunt. Ædificatur in
area Ornan nõ Hebręi, ſed quẽ Scriptu
ra nõ tacuit eſſe Iebuſæũ, quia nõ in Iu
dæa ſolũ, ſed in locis gentiliũ, id eſt, in
vniuerſo orbe, Eccleſia erat ędificãda.
Ornã eſt exultãs, Iebuſęus cõculcatus,
quia gẽtiles, qui priùs à vitijs cõculca-
bãtur, & ab immũdis ſpiritibus, admiſsi
in Eccleſiã exultauerũt accepta gratia
Dei, & ſpe futurorũ bonorũ. 1. Petr. 1:
13 † In quẽ nũc nõ vidẽtes crẽditis, credẽ
tes autẽ exultatis lætitia inenarrabili.
Rectè quoq; ędificatur in loco eodem,
quo Abrahã immolare voluit filiũ ſuũ,
& arietẽ immolauit, quia Eccleſia in fi
dẽ, & in cultũ veterũ patrũ ſuccedit, ſi-
cut ait Apoſt. 2. Cor. 4: Habẽtes eumdẽ
ſpiritum fidei, ſicut ſcriptum eſt: Cre-
didi, propter quod locutus ſum: & nos
credimus, propter quod & loquimur.
Nos enim in eumdem Deum credi-
mus, & eumdem cum illis Deum inuo
camus, & colimus, nõ quidem eiſdem
ſacrificijs, ſed illo tamen, quod ſignifi-
cabatur in Iſaac, & in ariete, & in omni
14 bus ſacrificijs. † Tẽpliũ verſum erat ad
Orientẽ, & portam magnam habebat,
qua totũ Orientis ſolis lumine perfun-
debatur, quia Eccleſia Chriſti, qui Sol
iuſtitiæ eſt, radios pleniſsimè exci-
pit, atque ita ab eo illuminatur, vt co-
lumna dicatur, & firmamentum ve- *1.Tim.3.*
ritatis, & omnibus hominibus in ma-
ximis tenebris verſantibus ipſa ſola lu-
ce plena eſt, nec vllo modo errare po-

teſt in credendis, aut in agendis. Iſai. 4: Et creabit Dominus ſuper omnem locum montis Sion, & vbi inuocatus eſt, nubem per diem, & fumum, & ſplen-
15 dorem ignis flammantis in nocte. † Alludit ad expreſſam huius rei figuram, cum populus in terram promiſsionis tenderet per diem columna nubis ducebatur; per noctem columna ignis, vt dux eſſet itineris eis vtroque tempore, Exod. 13. Sed apertiſsimè Iſai. 60: Surge illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos; ſuper te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur, &c.

MENSVRARVM TEMPLI, & trium eius partiũ myſtica explanatio, & quid vnaquæque pars ſignificet.

CAP. XX.

1 Longitudo domus (vt Beda inquit cap. 6.) longanimitatẽ deſignat ſanctæ Eccleſiæ, quæ in exilio peregrinationis huius patienter aduerſa quæque tolerat, donec ad patriam, quam expectat perueniat. Latitudo inſinuat caritatẽ, qua dilatato ſinu mentis non ſolum amicos in Deo, ſed inimicos gaudet diligere propter Deum, donec veniat tempus, quo ad pacem ſuam conuerſis, ſeu funditus extinctis inimicis, tũ ſolis gaudeat amicis in Deo. Altitudo ſpem denuntiat futuræ retributionis, cuius intuitu libenter infima quæque, ſiue quę demulcent, ſiue quæ aduerſantur, contemnit, vſq; dum vtrique tranſcenſis ſola mereatur videre bona Domini in terra viuentium. Hæc Beda, & Angelomus, qui omnia, quæ de téplo ſcribit, ex Beda deſumit. † Sexagenarius
2 numerus fit ex denario multiplicato per ſenarium. Denarius plenitudinem magnam, & vniuerſitatem ſignificat, quia omnes numeros continet, quandoquidem vſq; ad decem numeramus, & poſt decẽ non nominantur noui numeri, ſed illi, qui nominati erant, repetuntur. Senarius autem (vt ait Beda) ſignificat perfectionem bonorum operum, quia ſex diebus mũdus factus eſt.

Sexagenarius. *Denarius.* *Senarius.*

Longitudo ergo eſt ſexaginta cubitorum, quia dum in hoc exilio ſumus, perfectioni bonorum operum in magna plenitudine incumbendum eſt, ita vt nihil relinquamus faciendum, nihil fugiamus pro Deo perferendum. Latitudo eſt viginti cubitorum, quia & vniuerſos amicos diligere, & vniuerſos inimicos ſuſtinere, & diligere debemus propter Deum, nec vllis eorum odijs, aut malefactis vinci debemus. Rom. 12: Noli vinci à malo, ſed vince
3 in bono malum. † Altitudo eſt centũ viginti cubitorum, quia futura retributio continet vniuerſitatem omnium bonorum multo maiorem quam intelligi poſsit, & nihil poteſt deeſſe beatis: nam denarius plenitudinem, & vniuerſitatem ſignificat, vt dictum eſt, eamdemque vniuerſitatem, & plenitudinem, adhuc plenius ſignificat duodenarius, quia conſtat ex duobus ſenarijs. Ita cum dicitur Matth. 19: Sedebitis ſuper ſedes duodecim iudicantes duodecim tribus Iſrael: in duodecim ſedibus vniuerſitas iudicantium intelligitur, (alioqui Paulus non iudicaret, nec haberet ſedem) & in duodecim tribubus vniuerſitas iudicandorum, vt docet Auguſtin. in Pſalm. 49. in illud: Et in circuitu eius tẽpeſtas valida, & in Pſal. 86. in illud: Diligit Dominus portas Sion. Quia ergo centum & viginti duodecim denarios habent, meritò in hoc numero vniuerſitas bonorum maxima,
4 & cumulatiſsima ſignificatur. † Verùm in hac altitudine ſunt tres contignationes, quibus tres ſtatus Eccleſiæ deſignãtur, id eſt, incipientium, proficientium & perfectorum. In prima quæ triginta cubitorum erat, indicantur incipientes, quoniam id habent, ſine quo ſalui eſſe non poſſunt, id eſt, cuſtodiam pręceptorũ decẽ cum fide ſanctę Trinitatis: triginta enim ſunt ex decem multiplicatis per tria. Ita altitudo arcæ Noe, quâ typicè continentur omnes, qui ſalui futuri ſunt, triginta cubitorum erat, Gen. 6. Deniq; hunc numerum pertinere 12
ad incipientes docemur, Matth. 13: Qui verò in terram bonam ſeminatus eſt, hic eſt, qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert, & facit aliud quidem centeſimum, aliud autem ſexageſimum, aliud verò triceſimum

Lõgitudo. *Latitudo.* *Altitudo.* *Duodenarius.* *Tres contignationes templi.*

mum. Ex quibus verbis intelligitur nu-
merum ſexageſimum, qui ſecundæ
contignationis eſt, pertinere ad profi-
cientes; quia vniuerſitatem bonorum
operum amplectuntur, non præcepto-
rum tantum, ſed etiam conſiliorum.
5 † Tertia contignatio, quæ centum vi-
ginti cubitorum erat, pertinet ad per-
fectos, qui pleniorem & firmiorem
habent vniuerſitatem bonorum ope-
Matth.13. rum. Et quidem in Euangelio centena
riuſ eis tribuitur, quia fecundiſsimi
agri eum fructum ferunt, hic verò
iidem ſignificantur in centum, & vi-
ginti, quoniam vt ille agris, ſic hic nu-
merus templo aptior fuit: ſed vterque
Tres partes domus. magnam perfectionē ſignificat. Iidem
tres ſtatus ſignificantur in tribus parti-
bus domus, id eſt, in porticu, & in do-
mo exteriori, & interiori. Sed duæ
priores quid præterea ſignificarent ele
ganter Paulus docuit Heb. 9. his ver-
bis: In priori quidem tabernaculo ſem
per introibant ſacerdotes ſacrificio-
rum officia conſummantes: in ſecun-
do autem ſemel in anno ſolus ponti-
fex, non ſine ſanguine, quem offert pro
ſua, & populi ignorantia: hoc ſignifican
te Spiritu ſancto nondum propalatam
eſſe Sanctorum viam adhuc priori ta-
6 bernaculo habente ſtatum, &c. † Sen-
ſus eſt, prius tabernaculum, id eſt, prio
rem tabernaculi partem, quam in tem-
Domus exterior. plo vocamus domum exteriorem (cui
nos addere poſſumus porticum, immò
& atrium quoque ſacerdotum) ſigni-
ficare ſtatum veteris legis, quoniam in
illa conſummabantur ſacrificia, & erāt
ea, quæ ad cultum Dei pro illo tempo-
re pertinebant, vt menſa, & candela-
brum, & panes, & altare thymiamatis,
Sāctum ſanctorum. & holocauſtorum altare. Sanctum au-
tem ſanctorum cœlum ipſum ſignifi-
cabat, quia in illo erant arca, & Che-
rubim, & Diuina maieſtas: & erat
poſt primū tabernaculū, ſicut prior eſt
cultus huius vitæ quam beatitudo, quæ
merces illius eſt. Quod igitur oper-
tum erat Sanctum ſanctorum, & nemo
illuc ingrediebatur, niſi ſolus pontifex
ſemel in anno, id eſt, in feſto die Expia
tionum, ſignificabat nondum eſſe pro
palatam viam Sanctorum, id eſt, non
patuiſſe hominibus aditum in cœlum
dum ſtabat prius tabernaculum, id eſt,
dum durabat ſtatus veteris legis, in qua
munera, & hoſtiæ, quæ offerebantur,
non poterant animam ſanctificare, &
7 cœlum aperire. † Sed Chriſtus aſsiſtēs,
(Id eſt, accedens, quod Grecè dicitur
παραγενόμενος) pontifex futurorū bono-
rum, id eſt, vt impetraret nobis futura
bona cœleſtia, ſicut verus pontifex no-
ſter, expleta paſsione ſua, qua peccata
noſtra expiauit, non per ſanguinem
hircorum, aut vitulorum, id eſt, non vir
tute ſacrificiorum veteris legis, ſed per
ſanguinem ſuum, quem fuderat, introi
uit ſemel in Sancta, id eſt, aſcendit ad
patrem. Inde cum ipſe expirauit, ve-
lum templi ſciſſum eſt a ſummo vſque *Matth.27.*
deorſum, vt ſciremus iam propalatam
eſſe ianuam regni cœleſtis. Sed to-
tum hoc, quod ſacrificiorum & thy-
miamatis oblationis locum includit,
ſignificat nunc præſentem Eccleſiam
(vt aiunt Beda in libro de Templo, ca-
pit. 16. & S. Thomas in hunc locum
Pauli) in qua nos Deo ſacrificare debe
8 mus. † Siue, vt magis propriè dicamus,
ſignificat præſentis vitæ noſtræ ſta-
tum; quoniam ſicut in prius tabernacu
lum ſemper introibant ſacerdotes ſa-
crificiorum officia conſummantes, ita
nos ſemper offerre debemus Deo ſacri
ficia pœnitentiæ, & reliquarum virtu-
tum. Et nunc quidem totos nos offer-
re, & quaſi holocauſta viuo Deo immo
lare debemus, non ſolum animam, &
quidquid in ea eſt, ſed etiam corpus:
iuxta illud Rom. 12: Obſecro vos fratres
per miſericordiam Dei, vt exhibeatis
corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſan
ctam, Deo placentem. Nunc ad altare
thymiamatis accedentes offerre Deo
debemus pia ſuſpiria, & preces, & lau-
des. Et ſicut per atrium ſacerdotum, &
domum exteriorem trāſibatur ad San-
ctum ſanctorum; ſic per laborem bono
rum operum tranſitur ad æternam bea
titudinem. Primùm omnium occurre-
bat locus laudibus Diuinis dicatus, de-
inde altare holocauſti, poſtea altare thy
miamatis, & Sanctum ſanctorum: quo-
niam non eſt ſatis Chriſtianos nos eſſe
confiteri, & laudare Deum verbis, niſi
per opera pœnitentiæ, & oppugnatio-
nem affectuum nos Deo immolemus.
Sed neque hic ſiſtendum eſt, adolenda
ſunt thymiamata, quia cum affectus

maƈtauerimus,caritati incumbendum
eſt,& orationum ſpiritualium, ac cœ-
leſtium deſideriorum odoramenta per
ignem interim amoris in conſpectu
creatoris noſtri offerre debemus, do-
nec intremus in æternam beatitudi-
10 nem. † Inter atrium, & domum ex-
Porticus. teriorem porticus erat med a, qua ſi-
gnificabatur mora,& perſeuerantia in
ſacrificio bonorum operum,& in ma-
ƈtatione affeƈtuum, vt intelligamus
non ſatis eſſe breui tempore opera car
nis maƈtare, vt in magnam Dei fami-
liaritatem recipiantur, & accedamus
ad altar : thymiamatis,id eſt,vt habea-
mu igniem caritatis,& gemitus,& ar-
dentia deſideria cœleſtium bonorum.
3.Reg.7. Ideo poſitæ ſunt in porticu duæ co-
Duæ colu- lũnæ firmiſsimæ, vt videbimus, altera
mnæ. ad dexteram, altera ad ſiniſtrã, quibus
ſignificatur fortitudo, & perſeueran-
tia tam in proſperis, quam in aduerſis.
Huius longitudo erat viginti cubito-
rum, in qua ſignificatur longanimi-
tas, & patientia eleƈtorum, vt diƈtum
11 eſt. † Et erat iuxta latitudinem do-
mus,in qua deſignatur latitudo,carita-
tis, quia quanta eſt latitudo carita-
tis,quæ in amicos, & inimicos exten-
ditur,tanta debet eſſe patientia,& lon
ganimitas in operibus pœnitentiæ,ce-
terarumque virtutum: vt tam ſuauia,
quam inſuauia ampleƈtatur, & nullo
tempore deſit, nulla difficultate vinca
Iacobi.1. tur, iuxta illud: Patientia autem opus
perfeƈtum habeat. Latitudo erat de-
cem cubitorum,quæ addebatur longi-
tudini domus,quia ad omnia ſuauia,&
inſuauia patientia,& conſtantia exten
ditur,vt perficiatur longitudo domus,
in qua, vt diximus, ſignificatur,dum in
hoc exilio ſumus, in magna plenitudi
ne incumbendum eſſe perfe : oni bo-
norum operum, quia nimirum virtus
boni operis perſeuerantia eſt, vt ait
Gregor.Hom.25.in Euangelia,& idem
1.Moral.cap.vltimo:In caſſum,inquit,
bonum agitur,ſi ante terminum vitæ
deſeratur, q : ia & fruſtra velociter
currit qui antequam ad metas veniat,
12 deficit,† Vnde præclarè domus exterior
Quaterna- longitudinem habet quadraginta cubi
rius. torum, quoniam quaternario omnia
tempora ſignificantur, ſiquidem dies
quatuor habet tempora, matutinum,
meridianum,veſpertinum, noƈturnũ:
& annus quatuor temporibus conſtat,
ve. : æſtate,autumno,hieme. In dena- *Denarius.*
rio autem intell : tur ſcientia creato-
ris,& creatur rum, habet enim terna- *Ternarius.*
rium, qui creatorem indicat;id eſt,San
ƈtam Tri tem,& ſeptenarium, qui *Septenari'*
indicat creaturã,quia ſe: dieb' omnia
faƈta ſunt, & ſeptimo Deus requie-
uit ab opere,quod patrauerat: & quia
creatura perfeƈtiſsima, id eſt, homo,
conſtat in corpore quatuor humori-
bus,in anima tribus potentijs. Ita Au-
guſtinus. 2. de Doƈtr. Chriſt.capit.16.
Quadragenarius fit ex denario quater *Quadrage-*
multiplicato; ergo domus exterior *narius.*
quadraginta cubitos longa eſt, quia
dum denarius temporaliter trahitur,id
eſt quater multiplicatur, hoc eſt dum
in hoc tempore toto creatorẽ,& crea-
turas cognoſcimus, propter gloriam
creatoris omnia incommoda creatura
rum perferenda ſunt,& viriliter agen-
dum eſt do : ec accedamus ad Sanƈtum
ſanƈtorum,id eſt, cœleſtia præ : ia ca-
13 piamus.† Sáƈtum ſanƈtorum viginti cu
bitorum habet longitudinem, & qua-
dratum,atque æquale vndique · ſt,quia
cœleſtis beatitudo ſemper ſui ſimilis
eſt,neque aliquid ſuſcipit varietatis,vt
figura quadrata & propter ſtabilita-
tem,quam eadem figura habet. Hinc
de cœleſti Ieruſalem diƈtum eſt Apo-
cal.21:Et ciuitas in quadro poſita eſt,&
longitudo,& altitudo, & latitudo eius
æqualia ſunt.

OSTIA, ET VELVM tam Oraculi, quam domus exterio ris,& porticus oſtio,ac velo carens, & vniuerſum harum rerum opus quid ſignificent.

CAP. XXI.

1 IN eius ingreſſu duo oſtia
faƈta ſunt de lignis oliuarũ, *Oſtia.*
& poſtes angulorũ quinq;
Introitus vnicus eſt, quia
vnus in regnũ cœleſte per opera Dei
ſperandus introitus eſt,vt ait Beda.c.15.
ſed oſtia duo ſunt quia ſine caritate
Dei,& fratrum non patet ingreſſus in
cœlũ.De lignis oliuarũ f :, qui : cari-
tas otioſa eſſe non debet, ſed plena
operibus

operibus miſericordiæ, & lucis: iuxta illud Matth. 5. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. Itaque per opera miſericordiæ intratur in cœlum, iuxta illud Luc. 16. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Et Matth. 25. Venite benedicti, &c. Eſuriui enim, & dediſtis mihi manducare, &c. Rectè etiam dicuntur ligna olei, quia homines auari, & aridi illuc introire non poſſunt.

Poſtes. Poſtes angulorum quinque fiunt, quia operibus caritatis, & miſericordiæ in fratres adiungenda eſt abnegatio, & mactatio quinque ſenſuum, vt intremus in cœlum.

Fores. De his foribus dicitur:

2 † *Et ſculpſit in eis picturam Cherubim, & palmarum ſpecies, & anaglypha valde prominentia.* Cherubim ſignificant electos eò tendere debere, vt angelorum vitam puritate, & amore imitentur, inter quos ſibi viuendum eſt in cœlo. Palmæ, quæ non deprimuntur pondere, ſed ſurgunt, & tollunt onus, atq; ideo victorum inſigne ſunt, indicant non eſſe cedendum tentationibus, aut laboribus vllis, ſed viriliter eſſe pugnandum, vt palma donemur. Hinc de ſanctis ſcriptum eſt. Apoc. 7: Et palmæ in manibus eorum. Anaglypha valde prominentia ſignificant variarum virtutum opera non latentia, ſed extra prominentia, & exemplo alios prouocantia. Sed hæc omnia teguntur laminis aureis, quia omnibus virtutum operibus fulgor ſupereminere amoris debet, vt magna cum caritate fiant, & non humana merces, ſed Dei gloria quæratur, iuxta illud 1. Corinth. 10. Siue ergo manducatis, ſiue bibitis, ſiue aliud quid facitis, omnia in glo-

3 riam Dei facite.

Paries diuidens Sanctum ab exteriori domo. † Paries diuidens Sanctum ſanctorum à domo exteriori ſignificat in hac vita ſeparari nos à ſanctis, qui cœlum incolunt, eamque non gaudij eſſe, ſed laboris.

Velum. Velum ſignificat abſcondita eſſe nobis illa bona, quæ ſperamus, ac per fidem ambulandum eſſe, non per ſpeciem, ſicut legimus. Iſai. 64: Oculus non vidit Deus abſque te, quæ præparaſti expectantibus te. Quod verò in textum erat hyacintho, purpura, cocco, byſſo, ſignificat noſtram fidem eius veritate niti, qui prima veritas eſt, & vniuerſa fecit: his enim quatuor vniuerſa creatura ſignificatur, vt ait Ioſephus lib. 6. de Bello, capit. 6. Coccus enim colore ignem imitatur, hyacinthus verò aerem, & cœlum. Purpura mare ſignificat, byſſus terram, non colore, ſed origine, quia purpura è mari eſt, byſſus è terra, vt ibidem ait Ioſephus. Significat etiam eamdem fidem non ignauam eſſe debere, ſed ornandam eſſe, atque picturandam his maximè virtutum operibus, quæ his quatuor

4 indicantur.

Hyacintus. † Hyacinthus quia calore cœlum refert, ſignificat vitam fidelium cœleſtem eſſe debere, non terreſtrem, qualis eſt vita infidelium, & plenam ſupernorum bonorum deſiderijs, quæ fides oſtendit.

Coccus. Coccus, quia ignem imitatur, ardorem ſignificat caritatis, & his tinctus eſſe debet, vt non ſolum Deus diligatur, ſed etiam fratres.

Purpura. Purpura, quæ ſanguine inficitur, imitationem paſſionis Christi, & patientiam laborum, cruciſque portationem deſignat, vt ait Beda cap. 15.

Byſſus. Byſſus, eodem autore, atque in eodem loco, quia de terra virenti germine naſcitur, & multo artificum labore exercetur, vt natiuum exuat virorem, atque ad alborem deducatur ſpeciem, congruè caſtigationem noſtræ carnis inſinuat, quæ exercenda eſt operibus pœnitentiæ, & edomanda, vt candida fiat, & munda. Integuntur velo Cherubim, vt angelorum vitam imitari ſtudeamus, ſicut dictum eſt, & vt in bonis, quæ agimus (vt ait Beda) multitudine ſcientiæ indeſinenter vtamur (nã Cherubim multitudinem ſcientiæ ſignificat) reſpicientes ſemper ad eloquia Diuina; & ne fortè à virtutum calle aberremus, horum intuitu veſtigia noſtra regentes.

5 † In introitu templi poſtes erant de lignis oliuarum quadrangulati.

Poſtes quadrangulati Poteſt introitus hic conſiderari vel quatenus initium eſt domus, & primus eius ingreſſus, vel quatenus eſt poſt altare holocauſtorum, & poſt atrium ſacerdotum. Beda capit. 15. primo modo conſiderat, atque ita ſignificare dicit primordia noſtræ conuerſionis ad Deum, quando in Ec-

 cleſiam

cleſiam ingredimur. Poſtes quadran-
gulati facti ſunt, propter quatuor ſan-
cti Euangelij libros, quorum doctrina
in fide veritatis erudimur; ſiue pro-
pter quatuor virtutes principales. Duo
autem oſtia, propter dilectionem Dei,
& fratrum. At mihi videtur poſte-
riori potius modo conſiderandus in-
troitus templi, vt à Pauli expoſitione
nunquam recedamus: alioqui, & ipſe
introitus in Sanctum ſanctorum poſ-
ſet ſimiliter deſignare introitum no-
9 ſtrum ad Eccleſiam. † Poſtquam ergo
nos per pœnitentiam Deo immola-
mus: & holocauſtum corporis, atque
animæ noſtræ offerimus, quod ſignifi-
catur in altari holocauſtorum, & in
atrio ſacerdotum, vt dictum eſt, & in
hoc permanemus conſtanter, quod ſi-
gnificatur in porticu: nouus nobis in-
troitus offertur ad maiora bona, & pe-
nitius intramus in domum Dei magis
Deo familiares, & domeſtici effecti,
& viciniores efficimur altari thymi
amatis, in quo puriſsima, & incenſa
mentis eleuatio, & deſiderium ardens
fruitionis Dei magna cum perfectio-
ne offeratur. Poſtes ſunt quadrangula
ti, propter quatuor præcipuos affectus,
quos breuiter ſummus Poeta indicauit:

Virg. 6. Ænei.

Hinc metuunt, cupiuntq́, dolent gaudentq́.
¶Quos iam quaſi expoliunt, & rationi
ſubijciunt, nec vnquam hanc curam
abijciunt, ſiue in proſperitate ſpiritua-
7 li ſint, ſiue in aduerſitate. † Sed ſunt de
lignis oliuarum, ſiue de lignis olei, quia
ita noſtris affectibus edomandis incum
bere debemus, vt nunquam miſericor
diæ operum, tam ſpiritualium, quā cor
poralium obliuiſcamur. Atque in hoc
introitu poſtes ſunt de lignis oliuarū:
in introitu autem Sancti ſanctorū non
poſtes, ſed fores ipſæ ex oliuis ſunt,
quoniam quo magis proficimus, &
magis mente pura in Deū aſcendimus,
maiori curæ, & potior a nobis ſunt ope
ra miſericordiæ. Quo enim magis cog
noſcitur Deus, magis amatur, & ma-
gis cognoſcitur humana miſeria, & gra
uitas, atq; deformitas peccati, & magis
ſubuenire illi ſtudemus. Idcirco ibi fo
res ipſæ, quæ caritatem ſignificāt, ſunt
ex lignis oliuarum, & quia iam perfe-
cta caritas tota in miſericordiæ opera
vertitur, & quia illa miſericordia maio
rem nobis gratiam, & maiorem Diuina
rum rerum cognitionem, ac deniq; in-
8 troitum in beatitudinē impetrat. † In-
de duo diſcipuli Luc. 24. qui Dominū
in via colloquendo non cognouerant,
in opere illo miſericordiæ, & in fractio
ne panis cognouerunt, vt adnotauit
Gregorius Hom. 23. in Euangelia, Ecce,
inquit, Dominus nō eſt cognitus dum
loqueretur, & dignatus eſt cognoſci
dum paſcitur. Itaque in illo ſtatu miſe-
ricordia eſt quaſi ad latus, in hoc verò
eſt in conſpectu, & recta facie eam in-
tuemur. Duo oſtia dilectionem Dei,
& fratrum ſignificant, ſed in introitu
templi ſignificant caritatem in ſtatu
proficientium, in introitu autem Ora-
culi, in ſtatu perfecto. Et abiegna ſunt,
quia abies robuſta arbor eſt, & latè ra-
mos expandit, ſemperque viret. Debet
ergo caritas eſſe fortis, & in omnes ex
pandi, neque iniurijs vllis, aut tempo-
re vllo debet areſcere, & hoc ipſa cari-
tas per pœnitentiam, & abnegationem
affectuum, & perſeuerantiam aſſequi-
tur. Atque hæc oſtia altrinſecus poſita
ſunt, quoniam, vt rectè ait Beda cap. 15.
vna dilectio ſine altera haberi non po-
teſt, nec enim Deum diligit qui nō di-
ligit fratres, nec fratres caritate diliget,
9 qui non diligit Deum. † Oſtium exte-
rius ſignificat dilectionem fratrum, vt
ait Beda: interius ſignificat dilectionē

Oſtium exterius, & interius.

Dei, quia ab operibus caritatis in fra-
tres venimus magis ad opera caritatis
in Deum, 1. Ioha. 4: Qui non diligit fra
trem ſuum, quem videt Deum, quem
non videt, quomodo poteſt diligere?
Eccle. 6: Non deſis plorantibus in con-
ſolatione, & cum lugentibus ambula.
Non te pigeat viſitare infirmum, ex his
enim magis in dilectione firmaberis?
Verùm vtrumque horum oſtiorum du
plex erat, & ſe inuicem tenens aperie-
batur: quia in vtraque dilectione duo

Oſtia duplicia.

ſunt, quæ maximè obſeruare debemus.
In dilectione Dei debet eſſe fides ve-
ritatis, & puritas bonæ operationis,
quia ſine fide impoſsibile eſt placere
Deo. Hebræ. 11, & fides ſine operibus
mortua eſt; Iac. 2. Quare vtrumque
oſtium ſe inuicem tenēs aperitur, quia
neque fides ſine operibus, neque ſine
10 fide bona opera placere poſſunt. † In
dilectione fratrū debēt eſſe patiētia, &
beni-

benignitas, iuxta illud. 1. Cor. 13: Caritas patiens eſt, benigna eſt. Patientia, ad tolerandas iniurias, moleſtiaſq; fratrum, benignitas, ad dimittendum ex corde, & benefaciendum ijs, quorum iniurias ſuſtinet, ſicut ait Dñs Luc. 6: Dimitte, & dimittetur vobis; date, & dabitur vobis. At neque iniurias bene tolerabit qui non eſt paratus ad remittendum ex animo, & ad benefaciendum; neque benefacere poterit qui iniurias, & moleſtias tolerare neſcit: ex Beda cap. 15. Poſſumus etiam in vtraq; dilectione duplex oſtium interpretari exteriorem feruorem operum, & interiorem animi deuotionem, quorum neutrum permanere ſine altero poteſt. Ante hæc oſtia erat velum, ſicut *Velum.*
31 & ante oſtium Oraculi. † Quemadmodum autem illud ſignificabat clauſum eſſe cœlum, & abſcondita eſſe hominibus quæ intra cœlum erant: ita hoc velum templi ſignificat abſcondita eſſe hominibus nondum expertis bona maxima, quæ Deus præparauit ijs, qui per pœnitentię, & abnegationis ſui per ſeuerantiam tranſeunt ad perfectionē caritatis, & ſemper de futuris bonis cogitant eaque tantum expetunt obliti ceterorum. Porticus neque oſtium habet, nec velum, quia omnibus notum eſſe oportet quanta ſit perſeuerantiæ in pœnitētia vis, & vtilitas, & omnes ad id vocandi ſunt, atque hæc perſeuerantia ceteris, quæ intus ſunt, maieſtatem, & venerationem conciliat. *Porticus ſine oſtio, & velo.*

ORNATVS INTERIOR domus quid ſignificet.

CAP. XXII.

1 TAbulæ cedrinæ, quibus tota domus tegebatur, inſupera bilem virtutum venuſtatē ſignificat, vt ait Beda ca. 11. Eſt enim cedrus arbor odorata, & incorruptibilis: & quia filij Eccleſiæ toti eſſe debent virtutibus pulchri, & odore boni exempli, perſeuerantiaque in bonis operibus venerabiles, rectè domus tota cedro tegitur. Tabulis cedri omnia veſtiebantur, nec omnino lapis apparere poterat in pariete, quoniam talis debet eſſe vita noſtra, vt naturæ vitia omnino, ſi fieri poſſet, abſcondantur, & ſolæ virtutes in nobis appareant: quod ſancti per gratiam Chriſti imperfectè in hac vita obtinent, ſed in futura plenè atque perfectè obtinebunt. *Tabulæ cedrinæ.*
2 † Pauimentum tegebatur tabulis abiegnis, quia noſtræ paruitatis cognitio, id eſt humilitas, firma debet eſſe in nobis; & ſemper virens dum hic viuimus. Pauimentum autem Oraculi tegitur tabulis cedrinis, quia in beatis firma, & incorruptibilis eſt hæc ſui ipſorum cognitio, & odorem ſuauem emittit, id eſt, Deo gratiſſima eſt, & ceteris beatis. Tabulæ omnes torno expolitæ ſunt; quia virtutes nihil habere debent informe, aut impolitum; ſed omnia ad regulam rationis, Diuinæque legis facienda ſunt. Iuncturas habent fabrefactas, quia virtutes inter ſe iunctæ, & connexæ ſunt, & altera pendet ex altera. *Tabulæ abiegnæ.* *Expolitio tabularum.* *Iuncturæ tabularum.*
3 † Cælaturas eminentes habent, quia prodire foras debent ad laudem Dei, & ad exemplum fratrum. In cælaturis ſunt palmæ, id eſt, crebræ noſtri ipſorum victoriæ; & Cherubim, id eſt vitę, & puritatis angelicę imitatio, & flores, id eſt, varia bonorum operum pulchritudo: Laminis aureis omnia tegebātur, quia aurum caritatē ſignificat, iuxta illud Apoca. 3: Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, & probatum, vt locuples fias. Caritas autem eſt ornamētum, & pulchritudo bonorum operū. Laminæ ſunt quadræ ad regulam, vt nullus hiatus appareat, quia iuxta regulam Diuinæ voluntatis nihil eſſe debet in operibus noſtris, quod non ſit cūm caritate coniunctum. *Cælaturæ.* *Laminæ aureæ.*
4 † Habēt laminæ ſuas cælaturas prominentes, quia caritas latere non debet, ſed foras prodire, ita tamen vt illæ cælaturis tabularum reſpondeant, quia vna debet eſſe, & eadem virtutum, caritatiſque manifeſtatio, id eſt, nec virtutes ſine caritate manifeſtandæ ſunt, nec caritas ſine virtutibus. Claui aurei ſunt verba Scripturę cœleſtes promiſsiones continentia, & timorem Dei docentia, quibus in virtutum ſtudio continemur ne deficiamus. Ecclæ. 12: Verba ſapientum quaſi ſtimuli, & quaſi claui in altum defixi. Appendebant autem quinquagenos ſiclos *Cælatura laminarum* *Claui aurei*

ſiclos, quoniam quinquagenario numero ſignificatur in Scriptura (vt ait Beda capit. 12.) remiſsio peccatorũ, & gratia Spiritus ſancti, & æterna requies. Pſalmus enim quinquageſimus eſt remiſsionis, & annus Iobilæi quinquageſimus eſt: & Spiritusſanctus quinquageſimo die deſcendit in Apoſtolos: verba autem diuina, quibus in bonis operibus continemur, remiſsionẽ nobis peccatorum pollicentur, & gratiã Spiritus ſancti, & æternam requiẽ. In pauimento nullæ erant cælaturæ, quia humilitas videri refugit, & latere, atque conculcari cupit. Habet quidem & ipſa opera ſua externa, ſed hæc maximè oſtendit dum ſe planam, & æqualem, & calcabilem præbet.

EXTERIOR ORNATVS domus, quid ſignificet.

CAP. XXIII.

1 FVndamentum domus quod
nam ſit, apertè Paulus oſten
dit, 1. Corint. 3: Fundamen-
tum autem aliud nemo po-
teſt ponere præter id, quod poſitũ eſt,
quod eſt Chriſtus Ieſus. Qui (vt ait Be-
da cap. 4.) rectè ideo fundamentum vo
catur, quoniam, vt Petrus dixit Act. 4:
Non eſt aliud nomen ſub cœlo datum
hominibus, in quo oporteat nos ſaluos
fieri. Verùm hic eſt primus lapis ædifi-
cij, lapis angularis ceteros continens,
atque connectens de quo Iſai. 28: Ecce
ego mittam in fundamentis Sion lapi
dem, lapidem probatum, angularem,
pretioſum, in fundamento fundatum.
Sed lapides, de quibus nunc loquitur,
ſunt Apoſtoli, & Prophetæ, ſicut expo
nit idem Paulus Epheſ. 2. Super ædi-
ficati ſupra fundamentum Apoſtolo-
rum, & Prophetarum ipſo ſummo an-
gulari lapide Chriſto Ieſu. Ideo ele-
2 ganter dictum eſt: † Præcepitque rex vt
tollerent lapides grandes pretioſos in
fundamentum templi, & quadrarent
eos. Fuerunt enim Apoſtoli, & Pro-
phetæ quadrati, id eſt, ex omni parte
exciſi, & expoliti, & æquales. Beda ca-
pite. 4: Qui bene lapides primò quadra
ri, ac ſic in fundamẽto poni iubentur.
Quadratum namq; omne quocunque
vertitur, fixum ſtare conſueuit. Cui ni
mirum figuræ corda aſsimilantur ele-
ctorum, quæ ita in fidei firmitate con-
ſiſtere didicerunt, vt nulla occurren-
tium rerum diuerſitate, nec ipſa etiam
morte à ſui rectitudine ſtatus poſsint
inclinari, &c. Significat quadratum, vt
in talis videmus, quomodocunq; proij
ciatur ſemper rectum ſtare, & ideo de
viro bono, & forti ſcripſit Ariſtoteles,
1. Ethicorum ad Nicom. cap. 10: Fortu-
namq; feret pulcherrimè, & omni ex
parte concinnè, ac æquabiliter, quippe
3 qui verè bonus, atq; quadratus eſt. † Do
mus tecta erat laquearibus cedrinis,
quia perfecti, quos in hac ſuprema con
tignatione ſignificari diximus, omni
virtutum varietate decoratur. Cedrus
(inquit Beda cap. 9.) arbor eſt imputri-
bilis omnino naturæ, odoris iucundi,
aſpectus nitidi, ſerpẽtes accenſa nido-
re fugans, ac perimens. Quæ perfectis
quibuſque conueniunt, quorum inſu-
perabilis eſt patientia, forma virtutum
eximia, præſentia cunctis gratiſsima
bonis, autoritas ad reuincendos, confu
tandoſq; eos, qui veritati reſiſtunt, con
ſtantiſsima: qui & in hac vita, & in fu-
tura ſingulari præ ceteris ſanctis emi-
4 nentia fulgent, &c. † Suprema autem,
atq; extima domus pars cœlum ſpectãs
ſuper quam tabulatum quinq; cubito-
rum altitudinis ædificatũ eſt ne aſcen
dẽtes caderent, beatitudinẽ cœleſtẽ ſi-
gnificat, quæ tota in Dei aſpectũ cõuer
titur, & cedrina eſt, id eſt immortalis,
& tutiſsima, vnde nemo decidere
vllo euentu poteſt, vt ibidem ait Beda.
Quinq; cubitos altitudinis habet, quo-
niã (vt idẽ ſcribit) ita nos in illa patria
Diuinæ præſentia claritatis adimplet,
vt nihil aliud viſus noſter, nihil auditus,
nihil olfactus, nihil guſtus, nihil tactus
dulce habeat, niſi diligere Dñm Deum
noſtrũ ex toto corde, tota anima, tota
virtute: diligere, & fratres tamquã nos
5 ipſos. † Lapides totius domus dolati,
atq; perfecti fuerũt, & malleus, & ſecu
ris, & omne ferramentũ nõ ſunt audita
in domo dum ædificaretur. Lapides, ex
quibus totũ domus ædificiũ cõſtat, qua
tenus vt primũ quoddã ſubiectũ conſi-
derãtur tabularũ cedrinarũ, & cælatu-
rarũ, & auri, naturã noſtrã ſignificant,
cui decor gratiæ accedit, & virtutum,
quate-

Fundamentum domus

Apoſtoli.

Tecta domus.

Tabulatum circa domũ

Ferramentum non auditum in tẽplo.

quatenus verò domũ ipſam cõſtituũt, & domus ipſa ſunt, indicãt beatos, qui lapides ſunt cœleſtis templi, & domum illam beatã, atq; illã ſupernã Ieruſalẽ cõficiunt. Vt ergo lapides in mõte ipſo, vnde excidebãtur, dolabantur, & quadrabantur vt in templo colloca rẽtur, nec ibi ad dolationẽ vllã ferramẽ
6 tũ audiebatur, † ita electi in hac vita laboribus, & ærumnis exercẽtur, & dolã tur, vt ſuis quiq; locis in cœleſti beatitudine diſponãtur, & (vt ait Beda c. 7.) caſtigatione ceſſante ſolo amoris glutino, quo inuicẽ copulẽtur, vno impleti ſpiritu perfundãtur. Quod elegãter in Eccleſiaſtico hymno indicatũ eſt.

Tunſionibus, preſſuris expoliti lapides
Suis coaptantur locis per manus artificis,
Diſponuntur permanſuri ſacris ædificijs.

¶ Poteſt iuxta hunc ſenſum in tabulis cedrinis, quibus teguntur lapides, perpetuitas beatitudinis ſignificari, in laminis aureis, fulgor, atq; præſtantia maxima eiuſdem beatitudinis, in cælaturis varietas, ac multitudo gaudiorum, quæ & perpetua ſunt, & ideò cælaturæ factæ ſunt in tabulis cedrinis, & eximium fulgorem, atq; admirabilem præ
7 ſtãtiam habent. † Et ideo cælaturæ etiã ſunt in auro: quidquid enim gaudij eſt in hac vita, non magis cum gaudijs illis comparari poteſt, quam terra cum auro. Claui, quibus hęc connectuntur, ſunt dulciſsimi affectus amoris. Verùm hæc ad Anagogicũ ſenſum ſpectant. Iuxta priorem, lapides dolantur vt nõ audiatur ferramentũ cum domus ædificatur, quoniam vt templum Dei efficiamur, id eſt, vt non ſolum gratiã habeamus, ſed tales etiam ſimus, vt in nobis diu, quaſi in propria domo permaneat Deus, & conquieſcat, exercitatione virtutum naturam noſtram dolare, atq; expolire debemus, id eſt, affectus noſtros comprimere, vt ita domus Dei ædificetur.

8 *Feneſtræ.* † Feneſtræ templi (vt ait Beda ca. 7.) doctores Eccleſiæ ſunt, qui dum fidei myſteria, & facienda docent, per eos lux ad reliquos ingreditur. Ideo dictũ eſt Matth. 5: Vos eſtis lux mundi. Feneſtræ obliquæ ſunt, eodem autore, quia nimirum neceſſe eſt vt quiſquis iubar ſupernæ contemplationis vel ad momentum perceperit, mox ſinum cordis amplius caſtigando dilatet, atq; ad maiora capeſſenda ſollerti exercitatione pręparet, &c. Sunt etiam introrſum latiores, quia & ſi magna latitudo caritatis cerni in eis debet exterius, maior intus debet in corde feruere. In corpore Chriſti feneſtras interpretari poſſumus vulnera, quæ cum magnam oſtẽdant caritatem, multò tamen maior
9 erat in eius corde intus. † Erant autem feneſtræ in tribus lateribus templi, id eſt in omnibus, præterquam in Orientali, & in omnibus contignationibus, quia omnium conditionum homines lumine ſolis iuſtitiæ indigent, quod per doctores Eccleſiæ, & per ſpirituales viros diffunditur. Latus Orientale, quia magnam habet ianuam, & orientis ſolis radijs pleniſsimè perfunditur, feneſtris non indiget, quia pars illa Eccleſiæ, quæ plenè à Deo illuminatur in beatitudine, non neceſſe habet ab hominibus doceri: Apoc. 21. Et ciuitas nõ eget Sole, neq; Luna, vt luceant in ea, nam claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius eſt Agnus.

TRES ORDINES CELLARUM, & oſtia, & cochlea quid ſignificent.

CAP. XXIIII.

1 TRes ordines cellarum circùm domum ædificati tres vitæ rationes ſignificãt, vt ait Beda cap. 7. quæ omnes bonæ ſunt, & ad Eccleſiam pertinent. Prima eſt coniugatorum, ſecunda continentium, tertia virginum. Et quia quælibet harũ multos recipit, ac proinde multæ in eis diuitiæ domus Dei ſeruantur, rectè cellæ dicũtur, ſiue domunculæ. Primus ordo ſtrictior eſt, quia minorẽ habuerũt latitudinẽ animi, atq; ſpei cõiugati putãtes ſe aut nullo modo, aut difficillimè, in caſtitate poſſe permanere, & illud Pauli auſcultãtes. 1. Cor. 7. Quod ſi nõ ſe continẽt, nubant. Hæc latitudo maior eſt incõtinentibus, & maior adhuc in virginib⁹, idcirco ſecũdus ordo latior eſt, tertius
2 adhuc latior. † Primus ordo quinq; cubitorũ eſt, quia à quinq; ſenſuũ voluptatibus non admodum abſtinet, ſecundus, ſex, quia perfectior eſt, ſenarius enim

enim perfectionem ſignificat, vt ſupra
diximus: tertius ſeptem, quo numero
integra perfectio ſignificatur. In his
omnibus à Beda recedimus, quoniam
in ea fuit ſententia, vt putaret infimum
tabulatum eſſe ſeptem cubitorum, ſu-
premum verò quinque. Rectè etiam
interpretatur Rupertus in Comment.
lib. 3. Reg. capi. 10. qui in his tabulatis
ſignificari affirmat tres viuendi diſtin-
ctiones, quæ ſignificatæ ſunt. Ezec. 14.
in Iob, Noe, Daniele. Prima eſt coniu-
gatorum, qui per fidem, & patientiam
in coniugio Deo placent, vt Iob. Secũ
da eſt prælatorum, qui in Noe, qui gu-
bernauit arcam in fluctibus, ſignifican
tur. Tertia, & ſuprema eſt contempla
tioni vacantium, qualis fuit Daniel.
Prima eſt quinque cubitorum, in qua
menſura intelligitur labor exterior
3 quinq; ſenſus corporis occupans. † Se
cunda eſt ſex cubitorum, quia verſatur
& laborat in opere Dei, Deus autem
ſex diebus abſoluit opera ſua. Tertia ſe-
ptem habet, quia ſeptimo die, id eſt,
ſabbato, requies ſignificatur, & ſabba-
tiſmus. In hac enim viuendi ratione
ſancta anima ſabbatizat ſeculo altior,
& cum adhuc teneatur in corpore, per
contemplationis requiem quodammo
do iam fruitur cœlo. Hæ viuendi ratio-
nes ſiue hoc, ſiue illo modo interprete
mur, adiunctæ ſunt templo, quoniam
Eccleſiaſticam normam ſequuntur, &
ad Eccleſiam pertinent: ſed non hærent
muris templi, id eſt non ſunt perforati
muri ad eas ſuſtinendas, aut ſuper mu-
ros fulciuntur, nihil enim per earum
diuerſitatem onerata, aut grauata eſt
Eccleſia, nihil de ſua integritate, aut
vnitate amiſit. Trabes tamen poſitæ
ſunt in muro, quibus hæc tabulata ſuſti-
neantur, quoniam hæ viuẽdi rationes
præceptis, & conſilijs Chriſti, quæ no-
4 bis Eccleſia tradidit, innitũtur. † Oſtiũ
quo ad has intrabatur, in pariete do-
mus erat, non extra, quia qui ita viuunt,
membra Eccleſiæ ſunt, & extra Eccle-
ſiam nec coniugium Deo placet, vt cõ
iugium Sanctorum, nec continentia,
aut virginitas, etiam ſi verè hæ duæ vir-
tutes extra eam inuenirentur. Sed erat
in pariete domus dextero, id eſt, in Me
ridiano, quæ pars cœli in bonam partẽ
ſumi ſolet in Scriptura, quia plus lu-
cis, & caloris habet, ſicut pars Septem-
trionalis in malam, quia frigida eſt, &
obſcurior, vt ſciamus has diſtinctiones
graduũ in Eccleſia bonas eſſe, & Deo
placere. Ad primum ordinem cellarũ
facilè quiſque aſcendit, quia nemo eſt
qui ſibi continentiam non promittat
in coniugio. Ille magis aſcendit, qui
tranſit ad ſecundum, id eſt, ad vitam cõ
tinentium; qui iterum, atque iterum ſe
cum voluit quam fluxæ ſint voluptates
carnis, & ſimul per orationem mente
ad Deum aſcendit, ac illas contemnit,
5 & vitam ab eis abhorrentẽ eligit. † Si-
militer à ſecundo aſcenditur ad tertiũ,
quoniam qui continentiam ad tempus
elegerat, ſimiliter voluendo, & aſcen-
dendo tranſit ad electionem perpetuæ
virginitatis, ſi eam nondum amiſit; aut
ſi amiſit, tranſit ad altioris continen-
tiæ genus per votum ſollenne, & ad
tantam puritatem, & tantum caſtitatis
amorem, vt meritum virginitatis poſ-
ſit æquare. Si autem, iuxta Rupertum,
medius ordo ſit doctorum, tertius con
templationi vacantium, ab eo adhunc
tertium aſcenditur, quia qui bene, &
magna cum caritate docent, & in
opere Dei laborant, ad altiorem con-
templationis gradum prouehuntur.
Beda, qui cetera hactenus de Eccleſia
explicauerat, nunc cap. 8. oſtium late-
ris medij dicit eſſe vulnus lateris Chri
ſti, quia dexterum ei latus à milite aper
tum ſancta credit Eccleſia, vt idem ait,
6 & addit: † Vbi & apto etiã verbo vſus
eſt Euangeliſta, vt non, Percuſsit, dice
ret, aut Vulnerauit, ſed, Vnus militum
lancea, latus eius aperuit, quaſi oſtiũ la
teris medij, per quod nobis iter ad cœ-
leſtia panderetur. Per hoc nam oſtiũ
nobis aſcenſus eſt in medium cœnacu-
lum, & à medio in tertium, quia per fi-
dem, & myſteria noſtri Redemptoris
de præſentis Eccleſiæ conuerſatione ad
requiem animarum poſt mortem aſcẽ
dimus, rurſumq; de requie animarum
adueniente die iudicij ad immortalita
tem quoque corporum, quaſi in tertiũ
cœnaculum, ſublimiore profectu pene
trabimus. Rupertus etiam capite. 10.
oſtium dicit eſſe latus Chriſti lanceæ
apertum, quia ex eo exiuit ſanguis, &
aqua, id eſt baptiſmus, per quem in Ec-
cleſiam ingredimur, & tunc aut mane
mus

mus in imo, aut aſcendimus ad medium, ſiue ad tertium cœnaculum pro
7 voluntate noſtra cũ gratia Dei. † Quod diximus ex Ioſepho de altera cochlea ad cœnacula domus, ſimiliter poteſt exponi de aſcenſu incipientium ad perficientes & ad perfectos; quamuis nihil neceſſe eſt in ijs, quæ ab Scriptura dicta non ſunt, myſteria quærere, quoniam ideo (vt arbitror) non ſunt ab ea dicta, quia myſteria non habebant. Quod mihi videtur ſenſiſſe Beda. c. 17. cum ait: Hæc quidem de ſtructura templi ſtudioſo lectori credidimus intimãda: verùm in eis, quæcunque Scriptura ſacra referre commodum duxit, figuras myſteriorum quæramus, ceteris per Hiſtoriæ cognitionem ſimpliciter vtamur, &c.

ATRIA, ET EXHEDRAE quid ſignificent.

CAP. XXV.

1 DE atrio ſacerdotum iam diximus, cum de domus ſignificatione agebamus capite. 20. ex Paulo Hebr. 9. nempe in illo ſignificari confeſsionem Dei, & laudem & immolationem noſtram per opera pœnitentiæ, ſiue ſtatum accuratè Deo ſeruire volentium, & offerre ſemetipſos per confeſsionem peccatorum, & per aſsidua opera ſatiſfactionis. Ex quibus haud difficilè intelligimus in atrio exteriori ſignificari eorum vitam, qui fideles quidem ſunt, ſed nondum à communi hominũ vita receſſerũt, nondũ ſe per artius vitæ genus Deo immolarũt; quod etiã ſenſit Beda ca. 16. Septũ quibus hi ſeparantur ab ijs, qui ſunt in atrio ſacerdotũ, tres ordines habet lapidum politorum, & quartum lignorum cedri, quoniam hi (vt ibidem ait Beda) ſufficere ſibi credunt ſi fidem, ſpem, & caritatem, & operum munditiam habeant. At alteri addunt ad hæc conſilia Euãgelica, vigilias etiã, ieiunia, eleemo-
2 ſynas, hymnos ſpirituales. † Tribus ordinibus lapidum politorum fides, ſpes, caritas, ſignificantur, quæ firmi lapides ſunt ad ſpirituale ædificium: & lapides politi dicuntur, quoniam (vt ait Beda) neceſſaria eſt diſcendi ſollertia, quo quiſque modo, quid credere, quid ſperare, ſeu quid diligere debeat dignoſcat. Ordo lignorum cedri eſt bona operatio ſine corruptione ſimulationis exhibita, ſine qua virtutes vel non manent, vel informes manent, & gratia, atque decore ſuo carent. Porticus ſignificant ſubſidia, & quaſi vmbracula, quibus Deus fouet, & tegit laborantes in opere virtutum. Exhedræ, ſiue gazophylacia, in quibus theſauri domus Dei ſeruantur, & ſacerdotes hebdomadarij manent, ſignificant per hæc Dei præſidia, & per hanc protectionem eſſe in nobis, conſeruarique theſauros gratiæ, atque virtutum, & donorum, magis quam per noſtram induſtriam. & per eadem effici vt nos Deo miniſtremus, & ei per pœnitentiam, & bona opera ſacrificium cordis contriti, & humiliati offeramus.

TEMPLVM SALOMONIS quot annis ſteterit, & templum ſecundum, quod à Iudæis è captiuitate Babylonica reuerſis conſtructum eſt, quo tempore ædificatum ſit, & quot annos durauerit.

CAP. XXVI.

1 DE fine templi Salomonis hæc ſcribit Ioſephus lib. 10. Antiq. cap. 11. Incenſum eſt autem templum annis, ex quo extructum fuerat, elapſis, CCCC lxx, menſibus ſex, & diebus decem additis; exactis à tranſmigratione ex Ægypto annis M. LXII. menſibus ſex, diebus decem. A diluuio vſque ad templi deuaſtationem intercefferunt anni. M. DCCCC, L. menſes ſex, dies decem. Ab Adamo item condito vſque ad hunc templi caſum tria milla annorum elapſa ſunt, & inſuper. DXIII. menſes ſex, dies decem, &c. Sed reuera deprauatus eſt hic numerus annorum: à quarto enim anno Regni Salomonis, quo templum fundatum eſt, vſque ad vndecimum annum Sedeciæ, quo euerſum. eſt à Nabuchodonoſor Rege Chaldæorum, quadringenti viginti ſeptem anni numerantur iuxta fi-
3 dé ſacræ hiſtoriæ. † Cũque aduerſus eũdem

dem Ioſephum eadem hiſtoria doceat. 3. Reg. 6. quartum annum regni Salomonis fuiſſe quadringenteſimum octogeſimum egreſsionis filiorũ Iſrael ex AEgypto: conſtat templum ſteriſſe quadringentis viginti ſeptem annis; euerſumque fuiſſe anno nongenteſimo ſeptimo egreſsionis ex AEgyto. Falſum eſt enim quod quidam ex recentioribus Hebræis aiunt, non ſtetiſſe niſi quadringentis decem. A diluuio vſque ad exitum ex AEgyto anni colliguntur ex ſacra hiſtoria, iuxta Hebræũ, & noſtram translationem, ſeptingẽti nonaginta duo, quibus neceſſariò addendi ſunt centum triginta anni, quos natus erat Cainam filius Arphaxat, cum genuit Sale, vt eſt apud lxx. Gen. 11: recipit enim hanc generationem Lucas capite. 3. His ſi addamus nongentos, & ſeptem, qui fluxerunt vſque ad templi deſolationem, relinquuntur à diluuio vſque ad eam anni mille octingenti viginti nouem. A creatione mundi vſque ad diluuium apertè anni colliguntur ex Gen. 5. mille ſexcenti quinquaginta ſex, quibus priori ſummæ adiectis colliguntur anni à creatione mundi vſq; ad templi Salomonis fundationem ter mille quinquaginta octo, vſque ad deſolationem verò, ter mille quadringenti octoginta quinque.

Templi ſecundi tẽpus.

3 † Templum ſecũdum anno ſecundo à ſolutione Babylonicæ captiuitatis ædificari cœpit, id eſt, anni ſex quo dirutum eſt à Chaldæis, quinquaginta quatuor, tot enim fuerũt iuxta veriſsimam chronologiam ab vndecimo anno Sedeciæ regis, qui fuit decimus nonus regni Nabuchodonoſor, vſque ad ſecundum annum Cyri, quo ædificari templũ cœpit, Heſd. 3. vt demonſtrauimus in caput. 1. Zach. num. 21. & ſequentibus. Itaq; ædificari cœpit anno, ex quo primum fundatum eſt à Salomone, quadringenteſimo octogeſimo primo: ante natalem autem Domini noſtri Ieſu Chriſti quingenteſimo quinquageſimo nono: nam Euſebio in Chronicis, alijsque doctiſsimis viris quingenti ſexaginta anni numerantur à libertate ex captiuitate Babylonica, ſiue à primo anno Cyri, vſque ad ſalutarem Seruatoris aduentum. Quare à fundatione templi Salomonis vſque ad Chriſti natalem anni fiũt mille & triginta, à mundi verò creatione iuxta emendatiſsimam chronologiam, quater mille nonaginta quinque, licet ij, qui lxx. interpretes ſequũtur, multò plures addant, ſed deprauata eſt numerorum ratio apud lxx. vt ingenuè fatetur Auguſtinus. 15. de Ciu. cap. 13.

4 † Itaque ædificari quidem cœpit ſecũdo anno Cyri, regis Perſarum, ſed eo bellis diſtracto finitimarum gentium inuidia, & Cambyſis filij Cyri prohibitione interruptum opus eſt vſque ad annum ſecundum Darij filij Hyſtaſpis, & anno regni eius ſexto abſolutum, vt legimus Heſ. 6. Sed iuxta Ioſephum. 11. Antiq. capi. 4. intra ſeptenniũ conſummatum eſt, id eſt, anno eiuſdem regis nono, quo tandem porticus, & exterior templi fabrica abſolutæ ſunt. Abſolutum ergo eſt templum ſecundum anno ex quo fundari cœpit vigeſimo tertio, nec plures vllo modo numerari poſſunt, vt oſtendimus Zach. 1. nu. 32. & ſequentibus. Etenim à tẽpli deſolatione, quæ contigit anno vndecimo Sedeciæ, vſque ad annum ſecundum Darij, ſeptuaginta anni ſunt, vt planè docet Zacharias cap. 1: Domine exercitum vſquequo tu non miſereberis Ieruſalem, & vrbium Iuda, quibus iratus es iſte iam ſeptuageſimus annus eſt?

5 † Ieruſalem autem euerſa eſt anno. 19.
Nabuchodonoſor. 4. Reg. vltimo, cui
qui plures annos tribuunt, quadragin-
taquinque tribuunt. Superſunt ergo
ex eius regno vſque ad initium regni
Euilmerodach filij eius. 26. anni, quod
apertum eſt ex. 4. Reg. vltimo: Factum
eſt verò in anno triceſimo tranſmigra-
tionis Ioachin regis Iudæ, menſe duo-
decimo, ſubleuauit Euilmerodach rex
Babylonis anno, quo regnare cœpe-
rat, caput Ioachin &c. Ioachin autem
tranſmigrauit Babylonem vndecim an
nis, ante templi deſolationẽ, vt con-
ſtat ex. 4. Reg. 24. Quos vndecim ſi de-
ducamus ex. 37. relinquuntur. 26. regni
Nabuchodonoſor. Euilmerodach iux-
ta receptiſsimam omnium ſententiam,
6 regnauit viginti tres annos. † Huic ſuc
ceſsit Balſaſſar filius, cui tres annos tri-
buunt optimi annorum computato-
res. Hoc interfecto regnauit Cyrus
Dan. 5. Quare à templi deſolatione,

vſq;

vſque ad ſecundum Cyri annum, quo
templum fundatum eſt, ſine dubio plu
res anni non ſunt quam quatuor, &
quinquaginta, reſtant enim vſque ad ſe
cundum annum Darij filij Hyſtaſpis
ſedecim, vſque ad nonum verò viginti
tres. Quod ergo Iudæi dicunt Ioh. 2:
Quadraginta & ſex annis ædificatum
eſt templum hoc, falſum eſt, & ab ho-
minibus dictum, qui temporum ratio-
nem minime tenebant, quod Origenes
12. tomo in Ioh. & apertius Lyranus,
& Iohannes Eckius in cap. 2. Haggæi
7 animaduerterunt. † Stetit hoc templum
vſque ad decimum octauum annum
Herodis regis Iudeæ, vt cum de tem-
plo Herodis agemus oſtendemus, ta-
metſi Antiochi Epiphanis tempore bo
na ex parte deſtructum, ſed Iudæ Ma-
chabæi victorijs, & induſtria citò inſtau
ratum, & in primam dignitatem reſti
tutum, vt videmus. 1. Macha. 4. Cum
autem Dominus. 32. anno Herodis na-
tus ſit vt Euſebius in Chronicis, &
alij tradunt, atque à ſecundò anno Cy-
ri, quo fundatum eſt, vſque ad Chriſti
natalem numerari diximus annos
quingentos quinquaginta nouem, con
ſtat templum ſteiſſe à prima fundatio
ne quingentis quadraginta quinque,
ab abſolutione vero integra, quæ inci-
dit in nonum annum Darij, quingen
tis viginti duobus.

DE FORMA TEMPLI ſecundi, & quid à primo differret.

CAP. XXVII.

Forma ædificij eadem fuit
quæ in primo, ſed magni-
ficentia, & ornatus multò
minor. Primum enim à re-
ge opibus florentiſsimo conditum eſt,
ſecundum, à multitudine, quæ ex lxx.
annorum captiuitate cum iis tantum
opibus redierat, quas rex Perſarum ex-
portari voluerat. Summa eius altitu-
do ſexaginta cubitorum fuit, cum pri-
mum centum & viginti habuerit. De
hoc legimus Cyri decretum à Dario fi
lio Hyſtaſpis cōfirmatum in hunc mo
dum, Heſd. 6. Anno primo Cyri regis
Cyrus rex decreuit vt domus Dei ædi-
ficaretur, quæ eſt in Ieruſalem, in loco
vbi immolent hoſtias, & vt ponant
fundamenta ſupportantia altitudinem
cubitorum ſexaginta, & latitudinem
cubitorum ſexaginta, ordines de lapi-
dibus impolitis tres. & ſic ordines de
lignis nouis, &c. Atq; ideo qui prius
templum viderāt, flebant quum huius
fundamenta iacta cernebant, Heſd. 3.
2 † Sed magna in his verbis Heſdræ quæ
ſtio eſt, cur nihil de longitudine dica-
tur, ſed latitudini dentur ſexaginta cu
biti, cum prius nōn habuerit niſi vigin
ti. Lyranus putat latitudinem hic acci
pi pro longitudine, ſiue pro latere ma-
gis protenſo, quoniam, niſi ita ſit, tem-
plum hoc triplo latius fuiſſet templo
primo. Beda lib. 2. in Heſdram, cap. 7.
nihil in hac re laborat, nec laborandū
eſſe putat; quoniam Cyrus ſuo ſenſu,
& arbitrio templum fabricari iuſsit.
At cum Deus ſuſcitauerit ſpiritum
Cyri, vt Heſd. 1. legimus, ad templum
ædificandum, non eſt probabile, vt re-
ctè [illegible] Lyranus, eum ſuo ſenſu fabricā
fieri [illegible] fuiſſe, ſed ad exemplar prioris,
niſi quod altitudinem tantam eſſe no-
luit ne munitiſsimum templum ha-
bentes res nouas fortaſſe molirentur.
3 † Quare probabilius videtur latitudinē
hic non ſtrictè accipi, ſed pro extenſio
ne poni, ſiue in latum, ſiue in longum;
ita vt prohibeatur templum quaqua
verſum extendi vltra ſexaginta cubi-
tos est enim Chaldæo פְּתָיֵהּ quod
eſt à verbo. פְּתָא, id eſt dilatauit, ſiue
extendit, quare latitudinem pro exten
ſione poſuit, quomodo, & Iohannes di
xit Apoc. 20. Et aſcenderunt ſuper la-
titudinē terræ. Porrò in eo quod dicit;
Ordines de lapidib9 impolitis tres, &c.
Beda loco citato in Heſdram nihil cer-
ti ſtatuit; intelligendum tamen eſt
Hebræos ita olim ædificaſſe, vt in pa-
rietibus pulchrioribus tres ordines la-
pidum politorum diſponerent, deinde
quartum cedri, ſiue alterius ligni pre-
tioſi adderent, inde iterum tres ordi-
nes lapidum, & quartum ligni, &c.
vſque ad ſummum. Ita fabricatum fuiſ-
ſe ſeptum atrij ſacerdotum iam dixi-
mus, ſed illud non habebat plures or-
dines, quoniam trium cubitorum erat,
vt ex Ioſepho demonſtrauimus. De-
nique de atrio domus, quam Salomon
ædificauit vxori ſuæ filiæ Pharaonis, le
gimus

gimus.3.Reg.7:Et atrium maius rotun
dum trium ordinum de lapidibus ſe-
ctis,& vnius ordinis de dolata cedro:
necnon & in atrio domus Domini in
teriori,& in porticu domus,id eſt, ita
ædificatus erat murus atrij interioris
templi,& porticus. †Quamuis & hæc
4 verba ex Hebræo ita verti poſſunt, ſi-
cut & à.lxx.& à Chaldæo, & à nouis
interpretibus verſa ſunt: Et atrio ma-
gno in circuitu tres ordines lapidum
ſectorum, & ordo dolatarum cedro-
rum,& atrio domus Domini interio-
ri,& veſtibulo domus,vt ſit ſenſus.Ha
buit hoc atrium ſeptum conſtans tri-
bus ordinibus lapidum ſectorum, &c.
quale habuit atrium ſacerdotum, &
porticus, vno enim ſepto hæc duo cin
gebantur: & iuxta hoc cenſeo verba
noſtræ tranſlationis eſſe interpretan-
da. Sed etiam ſi ita legatur,idem con
firmatur,quod volumus.Præterea ſcrē
dum eſt, vbi nos habemus apud He-
ſdram: Ordines de lapidibus impolitis
tres,omnino legendum eſſe. De lapi-
dibus politis, nec enim tantum tem-
plum e lapidibus impolitis fieri iube-
rent Cyrus,aut Darius, cum magno
ſtudio cultus Dei fieri imperaret. Sed
nec lignorum ordo aptè collocaretur
ſuper lapides impolitos,& huiuſmodi
ædificatio ſemper,vt iam vidimus,fie-
bat de lapidibus politis. Ariſtęus etiam
magna cum magnificentia extructum
fuiſſe dicit hoc templum. Quin & Io-
ſephus.11.Antiq.cap.4.referens idem
decretum Cyri ſcripſit: E lapidibus
5 politis, ἐυξεςῶν. †In Chaldæo eſt, די
גְלָל אֶבֶן, quod ex Hebræis quidam la
pidem marmoreum interpretantur,
alij lapidem, quem ob ingentem gra-
uitatem deuoluere [illegible],
niam, גְּלָל ſignificat voluit, aut reuol-
uit. Sed re vera [illegible]dem rot[illegible]atum
ſignificat,id eſt ſectum,& politum,ſi-
cut vertit noſter [illegible]rpre[illegible]m r[illegible]
ditas [illegible]m hoc vocabulo ſign[illegible]ca-
tur,quòd apta [illegible] vt voluatur. Hoc tem
plum habuit iam vndequaque atria, li
cet fortaſſe non ita ampla,vt templum
Herodis, ita enim ibidem ſcripſit Ioſē
phus: Aedificauerant enim Iudæi por-
ticus quoque,quibus templum circum
6 qua[illegible]e includebatur. †Hoc templum
tempore Ptolemęi Philadelphi,& lxx.
interpretum,id eſt, ducentis octoginn-
ta annis ante Chriſti natalem (Chri-
ſtus enim natus eſt anno tertio Olym-
piadis.194.lxx autem verterunt Scri-
pturam Olympiade.124.iuxta Euſebium
in Chronicis) habuit triplicē murum,
quo collis ille cingebatur, ita enim
Ariſtæus illorum temporum ſcriptor,
tradidit in libello de.lxx.interpretib',
his verbis: In cuius vertice templum
apparebat viſu pulcherrimum.Hoc mu-
ri tres circum ambiunt, altitudine ſu-
pra.lxx.cubitos ſublimes,latitudine ea,
quæ ad altitudinem deceret, longitudi
ne omnem templi apparatum magni-
fico opere,& decore circumeunt,&c.
Sed de his plura dicemus in templo
Herodis. Alterum addit idem Ari-
ſtæus,quod nouum, neque admodum
probabile videtur: Erat (inquit) & ex-
trinſecus velum,quo templum in cir-
cuitu clauditur,appenſum, ſimili por-
tarum magnificentia. Quod quidem
viſu iucundiſſimum ſpectaculum præ
bebat,tum [illegible] cum mota per [illegible]a-
uimentum [illegible] velum ſib[illegible] il-
lud ad ſummum vſque criſpantibus ſi-
nibus in vndarum morem motat.

DE EODEM TEMPLO ab Herode reædificato,& quot annos ſteterit.

CAP. XXVIII.

1 Herodes Iudææ rex, qui Inno-
centes infantes interfecit,
decimo octauo regni ſui an-
no poſt [illegible], & miranda
ædificia abſoluta ad templum Dei ædi-
ficandum animum [illegible] d[illegible]
dereret ei tam in altitudine,quam in ſēli
quo ornatu m[illegible] deeſſe priſtinæ ma-
gnificentiæ. Nec ante vetus templum
demoliri voluit, quam vniuerſam ma-
teriam futuræ fabricæ magnis ſumpti-
bus compararet. Templum deinde à
fundamentis euertit, ac nouam [illegible]it,
ac totum octo annis magnificentiſſi-
mè extruxit, vt tradit Ioſephus, 15.
Antiq.cap.14. & alter Ioſephus filius
Gorionis.libr.5. Hiſtoriarum Iudaica-
rum,capit.24. & d[illegible]bus.
Hos cum nominabimus,qui [illegible] ſæ-
pe citandi ſunt,Ioſephum ſacerdotem
ſcripto

ſcriptorem Antiquitatis Iudaicæ Ioſe-
phum abſolutè vocabimus, alter dice-
tur Ioſephus Gorionis, ſiue alter Ioſe-
phus, aut poſterior Ioſephus. Atq; hic
quidem multum ab Scriptore Antiqui
tatis differt, & antiquitate, & autorita-
te: quare vbi illi aduerſabitur, nihili
2 eius teſtimonia faciemus. † Addit er-
go Ioſephus: Herodes autem interio-
ra, à quibus profani lege arcebantur,
non auſus ingredi, per ſacerdotes cura
bat fabricam intimarum porticuum,
abſolutoque octo annis reliquis ædifi-
cio tandem etiam templum ipſum eo-
rumdem ſacerdotũ opera ſeſquianno
perfecit. Ex his videmus totum opus
nouem annis, & dimidio finiſſe perfe-
ctum, id eſt, vigeſimoſeptimo anno re-
gni eiuſdem Herodis, quinto autem
ante natalem Chriſti, qui, vt diximus,
trigeſimo ſecundo anno Herodis na-
tus eſt. Euerſum eſt à Tito Cæſare Ve-
ſpaſiani filio anno ab aſcenſione Do-
mini quadrageſimo, vt autor eſt Euſe-
bius. Conſtat hoc templum Herodis
ſtetiſſe poſtquam abſolutũ eſt, ſeptua-
ginta octo annis, à fundatione verò
ſua ferè octoginta octo. Huius templi
meminerunt duo Ioſephi locis citatis,
& Egeſippus libr. 1. de excidio Iero-
ſolymitano, cap. 35; Hieronymus in
cap. 11. Zacha. ferè initio, & Rupertus
in cap. 2. Haggæi, & alij quam pluri-
3 mi. † De quo etiam hoc Ioſephus ſcri-
pſit loco citato: Fertur toto tempo-
re, quo templum ſtruebatur, nunquam
interdiu pluiſſe, noctu tantum imbri-
bus deſcendentibus ne interrumpere-
tur templi ædificatio: eaque fama, qua-
ſi per manus tradita, ad nos peruenit à
maioribus. Idem narrat alter Ioſephus
lib. 5. cap. 26. In huius templi deſcriptio
ne Ioſephum vbique ſequemur, & gra
uem hiſtoricum, & teſtem oculatum,
qui ſæpè in eo ſacerdos ſacra fecit. Sed
quoniam ſæpe ita lubricus eſt, vt cum
maximè tenere eum te credas, elaba-
tur, vixque animo poſsis concipere fa-
bricæ formam, præſertim in Latinis
tranſlationibus, vtar quidem eius ver-
bis ſemper quantum licebit, ſed adhi-
bebo tamen lucem, quam potero, ex
Græco codice, & ex tranſlationum
collatione, tum ex diuturna rei, atque
verborum eius conſideratione. Si quã
do igitur à Ioſepho recedere videbor,
nõ à Ioſepho recedo, ſed ab eius Lati-
na trãslatione, quam ſæpe obſcuriorẽ,
interdũ etiam non nimis fidam reperi.

DE IIS, QVIBVS IN interiori ædificio hoc templum à primo differebat.

CAP. XXIX.

1 AC de interiori quidem
ædificio ea ſolum viden-
tur adnotanda, quæ huic
templo cum primo illo
non fuere communia,
ne eadem iterare cogamur, cum con-
ſtet tam ſecundum templum, quam
hoc, de quo loquimur, ad prioris formã
fuiſſe conſtructa, eiſdemque locis alta-
ria, & cætera omnia collocata, quib⁹ an
tea fuerant. De his ita Ioſephus. 15. An-
tiq. cap. 14: Sublatis deinde veteribus
fundamentis, & nouis repoſitis deſu-
per templum extruebat longitudine
centum cubitorum (quæ fuit in primo
ſexaginta) altitudine totidem, & vigin
ti amplius, qui viginti cubiti aliquanto
poſt ſidentibus fundamentis deceſſe-
runt, eoſque denuo addere curauerũt
noſtri Neronis temporibus. † Et alter
2 Ioſephus. Habuit autem templum il-
lud, quod Herodes rex erexit, centum
cubitos in longitudine, & centum in
latitudine, in altitudine autem centũ,
& viginti, in medio ſcilicet altitudinis
ædificij, & fundamenta deſubtus de-
cem tenebant cubitos. Quod verò lati
tudinem templi centum cubitorum
fuiſſe dicit, non de interiori latitudine
intelligendum eſt, quoniam Ioſephus
libr. 6. de Bello capit. 6. viginti tantum
cubitorum fuiſſe docet, ſed de exterio
ris faciei templi latitudine addita pa-
rietum templi, & domuncularum, ſiue
cellarum hinc inde cõſtructarum craſ-
ſitudine, vt ex Ioſepho paulò poſt dice
3 mus. † Ioſephus: Cõſtabat autem ſtru-
ctura ex lapidibus cãdidis, firmiſsimis,
magnitudine viginti quinque cubito-
rum in longum, octo in altum, latitudi
ne verò cubitorum duodecim. Cõſen
tit omninò & alter Ioſephus, atque
addit; Vnam & eamdem menſuram ha-
bebant omnes lapides à fundamento
ædifi-

ædificij vſque ad ſummitatem eius. Io-
ſephus: Habebatque baſilicæ ſimilitu-
dinem, hinc & inde humilius, media
ſui parte excelſum, à multis ſtadijs con
ſpicuum, maximè ex aduerſo habitan-
tibus, aut aduentantibus. Eadem & al-
Baſilica. ter Ioſephus. Baſilica autem ædificij
genus eſt, cuius pars media ſublimior
latera habet vtrimque humiliora, qua
lia templa ſunt, quæ trium nauium vul
gus vocat: quam formam templum ha-
bebat, quoniam pars media duplo cel-
ſior domunculas ab vtroque latere ad-
iunctas habebat. Nec habuit hoc tem-
plum tres cõtignationes, vt templum
Salomonis, ſed duas, vt manifeſtè in-
telligitur ex Græco Ioſepho: pro eo
enim quod recentior translatio habet:
Cum autem interior pars contignatio
ne intercepta eſſet, eſt in Græco: τὰ δ' μεσ̃ ὄντος ναοῦ διςέγου, id eſt: cũ tẽplum in-
4 tus duas contignationes haberet. † De
exteriori autem templi facie ita ſcri-
pſit idem lib. 6. de Bello capit. 6. Exte-
rior autem facies nihil quod animus,
aut oculi mirarentur, non habebat,
Cruſtis enim aureis grauiſsimis vndiq;
tecta ad primos ortus (ita enim ex Græ
co legendum eſt) igneo ſplendore lu-
cebat, vt cum intuerentur oculi, quaſi
ſolis radijs, auerterentur. Hoſpitibus
quidem adeuntibus procul monti ni-
ueo ſimilis videbatur: nam vbi deaura-
tum non erat templum, candidiſsi-
mum erat. In ſummo autem aureis
verubus horrebat acutiſsimis, ne ab in
ſidentibus auibus pollueretur. Non-
nullorum autem ſaxorum eius longi-
tudo quadraginta quinque cubitorum
erat, altitudo quinque, & latitudo ſex:
ex quibus intelligimus meritò apud
Marcum capite. 13. cùm Dominus de
templo egrederetur, dixiſſe vnum ex
diſcipulis: Magiſter, aſpice quales la-
pides, & quales ſtructuræ. Et reſpon-
dens Ieſus ait illi: Vides has omnes ma
gnas ædificationes? non relinquetur
lapis ſuper lapidem, qui nõ deſtruatur.

DE PORTA PRIMA domus exterioris, quæ erat ante Sanctum Sanctorum, & velo eius, ac de porticu.

CAP. XXX.

1 DE hac Ioſephus libro. 6. de
Bello. c. 6: (quod, ita vt in
Græco habetur, referã.)
Quæ autem in domo erat
porta, inaurata quidem
erat, vt dixi, tota, & totus, qui circa
ipſam erat, paries. Habebat autẽ & au-
reas ſuper ſe vites, ex quibus botri ſta-
turæ hominis longitudine pendebãt.
Et fores habebat aureas quinquaginta,
& quinque cubitis altas, ſexdecim ve-
rò latas, ante has verò fores æqualis lon
gitudinis aulæum. Velum hoc erat Ba-
bylonium variegatum ex hyacintho,
& byſſo, coccoque, & purpura mira-
biliter elaboratum; non indignam con
templatione materiæ commiſtionem
habens, ſed velut omnium imaginem
2 præferens. † Cocco enim videbatur
ignem imitari, & byſſo terram, & hya-
cintho aerem, ac mare purpura: partim
quidem coloribus: byſſo autem, ac pur
pura, origine: quoniam byſſum quidẽ
terra, mare autem purpuram gignit.
Eratque in eo perſcripta omnis cœli ra
tio præter ſigna. Eadem ferè ſcripſit
lib. 15. Antiq. cap. 14. Niſi quod velum
habuiſſe dicit purpureos flores, & in-
tertextas columnas, nec vites aureas
fuiſſe dicit, ſed vitem: propter quod in
terpres non tranſtulit vites aureas, ſed
pampinos aureos, in Græco tamen eſt,
ἀμπελῶν. Alter verò Ioſephus ita ſcri-
pſit: Fecit enim rex colũnas argenteas,
& baſes earum argẽteas, capita autem
earum fecit aurea. Fecit inſuper vitem
de auro mundo, & poſuit in ſummita-
te columnarum, cuius pondus erat mil
3 le talentorum aureorum. † Erat au-
tem vitis ipſa facta opere ingenioſo ha
bens ramos perplexos, cuius folia, &
germina facta erant ex rutilanti auro,
botri autem ex auro fuluo, & grana
eius, acini, atque folliculi facti erant ex
lapidibus pretioſis, totumque opus
erat fabrefactum opere vario, vt eſſet
mirandum ſpectaculum, & gaudium
cordis omnibus intuẽtibus ipſum. Mul
ti quoque ſcriptores Romani teſtantur
ſe eam vidiſſe, quum deſolaretur tem-
plum, &c. De porta verò & foribus, ac
velo Sancti ſanctorum an eadem ma-
teria, formaque conſtarent, nihil in his
auto

au[illegible] proprio, n[illegible] quod vbi lib. 15. ha[illegible] translat[illegible] Ianua verò pe n[illegible] p[illegible], & ſup[illegible] nare a[illegible] ornabatur, & c[illegible] Gre c[illegible] † Fores verò in in[illegible] ba[illegible] c[illegible] p[illegible] ta[illegible] lum[illegible] ce[illegible] ſpiritibus v[illegible] expande- ba[illegible] ea &c. Q[illegible] vid[illegible] po[illegible] de v[illegible] tem[illegible] di- [illegible] abe- ba[illegible] & [illegible] antea, ce[illegible] me- nor[illegible] D[illegible] veſtibul[illegible] ver[illegible] quod Hebraice v[illegible] dix[illegible] אילם [illegible] Gr[illegible] ai: Co[illegible] nate r[illegible] di- n[illegible] & [illegible] tes op[illegible] t eam [illegible] nec eſt [illegible] am- pliu[illegible] loſe- phus lib. 6. de Bello cap. 6. [illegible] veſti bulum, quod primam ædem vocat, per p[illegible] ta cubit[illegible] nulla contignatione in- terceptam, longitudine verò quadra g[illegible] cubitorum latitudinem viginti.

5 † Nonaginta cubitos habebat altitudi nis, [illegible] & viginti habuerit ceteri gradibus, q[illegible] us ad hoc [illegible] teg[illegible] antur. Qua [illegible] bo[illegible] iam [illegible] m erat, hoc templum [illegible] ha bebat Sanctum [illegible] ta ſequens pars ac toti[illegible] em veſtibulum. Porta ve[illegible] cubitis alta [illegible] & v[illegible] lata, neque fo r[illegible] habebat: erant [illegible] frontes inau- r[illegible] pe[illegible] lucebat [illegible] um interiorem [illegible] ex. 6. de Bello cap. 6.

DE PRIMO ATRIO, quod erat omnibus commune.

CAP. XXXI.

1 IAm de a[illegible] [illegible] de ad[illegible] vel [illegible] or din[illegible] Colle[illegible] quo tem plum extructum eſt, e[illegible] ſecund[illegible] tē- p[illegible] mpore, tri[illegible] fu[illegible] n- ctum [illegible] paul[illegible] A[illegible] li- bello de lxx. interpretibus: v[illegible] enim ait Ioſeph[illegible] lib. 6. [illegible] cap. 6. poſt Sa lomo[illegible] tempora ſemper a[illegible] ri accumulante populo la[illegible] f factus eſt, [illegible] a vt area eius p[illegible] ſtadiorum ambitum haberet, vt poſtea ex eode[illegible] Ioſepho dem[illegible] ſtrabo [illegible] hac area murus lapideus quadratu[illegible] fa- ct[illegible] q[illegible] totum coll[illegible] verticem cin [illegible] ſingula eius late-

2 ra [illegible] ngula ſtadia. † Se[illegible] quoniam in S[illegible] Occiden[illegible] lis lateri[illegible] arx erat quadrangularis [illegible] olim à Machab[illegible] facta a[illegible] pontifi[illegible] v[illegible] ium cuſtodiam, quam [illegible] des poſt[illegible] munitiorem red[illegible] dit a[illegible] m tem[illegible] & [illegible] me- moriam Marci Antonij [illegible] fui vo- ca[illegible] Anto[illegible] quid [illegible] totus quatuor ſtadiorum ambitum habebat, vt I[illegible] lib. 15. Antiq. ſed a[illegible] ſex ſtadia complectebatur, vt idem ait lib. 6. de Bello. Hic erat [illegible] rus prim[illegible] ambitus, ſiue templ[illegible] am ita ſemper Ioſephus appellat) cuius om[illegible] latera d[illegible] plices porticus habe- bant, quas columnæ ſuſtin[illegible] ant qui- n[illegible] & vicenis cubitis altæ, de ſingulis [illegible] ore can[illegible] do, & laqueari- bus [illegible] tegebantur opere impri- m[illegible] memora[illegible]. Totum a[illegible] tem ſub- dio ſpatium, id eſt, quod extra porticus erat, omnium generum lapidibus ſtra

3 tum variabatur, ex. 6. de Bello. † In porticibus lateris Orientalis ſpolia bar barica circumcirca ſuſpenſa erant, quę reges Iudææ Deo ſacrauerant: ea- demque Herodes denuo ſuſpendi iuſ- ſit ad[illegible] ctis e[illegible] m quæ ip[illegible] ex Arabi- bus retulerat. [illegible] atu[illegible] muri Occid[illegible] nta le quat[illegible] or port[illegible] h[illegible] vna d[illegible] at in regiam, duæ [illegible] ub[illegible] a, quarta in reliquam vrbem. [illegible] um latus port[illegible] t[illegible] m habeb[illegible] medio, & tri- plic[illegible] porticu[illegible] b[illegible] am longitudi- [illegible] Orient[illegible] ad Oc[illegible] identa- lem p[illegible] Triplic[illegible] porti- c[illegible] or- d[illegible] es columni[illegible] ibus [illegible] l- lis [illegible] quorum [illegible] erat muro [illegible]

4 porticus fiebant. † Sed harum media [illegible] erat cete[illegible], & ideò por[illegible]m baſi[illegible]cam Ioſephus vocat. Columnæ omnes centum ſexaginta duæ fu[illegible]nt capitellis ſculptis opere Corinthio pulchris vſque ad miraculum. Vniuſcuiuſque longitudo viginti [illegible] pe dum præter baſin, craſsitudo quantam poſſent tres homines con[illegible]ertis inter ſe complecti brachijs. Porticus externæ pares erant, [illegible]aquæque [illegible]ginta pedes latitudinis habebat, plus quā [illegible]quaginta altitudinis, ſtadium longitudinis, [illegible] verò [illegible]do erat [illegible] qui altera, altitudi[illegible] dupla. Eius enim conuexitas altius ſurgebat excitato ſuper epiſtylia pariete lapideo politiſsimo columnis inſertis diſtincto, ita vt eſſent hæc incredibilia audientibus cū ſtupore autem ſpectabilia ijs, qui aderant. In hoc latere Meridiano ſpectacū lum erat, ſi vllum aliud ſub ſole, memorabile. Nam cū vallem haberet in immenſum dehiſcentem ita vt caligarent deſpicientium oculi: deſuper extructa erat prælata porticus, cuius tecto conſcenſo ſiquis vtramque altitudinem coniunctam contemplaretur, abſque vertigine id non poterat viſu deficiente ob nimiam profunditatem prius quam ad [illegible]mum pertingeret. Ex Ioſepho lib. 15.

DE SECVNDO FANO, ſeu templo, quod erat atrium laicorum.

CAP. XXXII.

1 HOc modo, inquit Ioſephus, ſe habebat primus ambitus. Interius verò non longo interſtitio ſecundus, ad quem paucis gradibus [illegible]batur, quem circumibat vallum lapidei cancelli cum inſcriptione, [illegible] vetaret tranſgredi alienigenam [illegible] interminatione [illegible]. [illegible] Antiq. [illegible] de Bello [illegible] explicat. [illegible] ad [illegible]plum [illegible] ſaxeis ad tres cu[illegible] grato opere [illegible] vbi [illegible] intercalli[illegible] [illegible]bant legem caſtimoniæ [illegible] Græcis, aliæ Latinis [illegible], in locum ſanctum tranſire [illegible] non debere. [illegible] autem [illegible] rat hoc ſeptum [illegible] & inſcriptis [illegible] quod [illegible] [illegible]driporticus [illegible] extima, de [illegible] qui aut ſpectandi, aut adorandi cauſa [illegible] bant ſecum [illegible] autem [illegible] nia Iudæis, atque ijs [illegible] id eſt, mund[illegible] ſed nullam h[illegible] tabe[illegible]. H[illegible] gimus quod Act. 21. d[illegible] lo [illegible]: Dum autem ſeptem dies c[illegible]rentur, ij, qui de Aſia erant Iudæi, cum vidiſſent eum in templo, concitauerūt omnem [illegible], & [illegible] erunt ei manus clamantes: Viri Iſraëlitæ adiu uate. Hic eſt homo, qui ad[illegible] popu lum, & legem, & locum hunc omnes vbique docens, inſuper & gentiles induxit in templum, & violauit ſanctum locum iſtum. Viderant enim Trophimum Epheſium in ciuitate cum ipſo, quem æſtimauerunt [illegible] in templum introduxiſſet Paulus. Atque [illegible]o hoc templum [illegible]ctum vocabant, vt ait Ioſephus, & ita vocari videmus Acto. 21. in verbis citatis, non enim an tum ali[illegible]næ ab eius [illegible] bantur, [illegible] etiam quicun[illegible] immundi eſſent ex Iudæis, vt dictum eſt, & bi[illegible] à Ioſepho [illegible]um eſt locis indicatis.

3 † Hoc templum, q[illegible] angulare erat, ac proprium murum habebat exterio ri al[illegible] quadraginta cubitos ſur gens, interiori [illegible] vi[illegible] quinque, eo [illegible] ad [illegible] ad illud aſcendebatur, ideoque in[illegible] humilior erat murus, quam exterius. Gradus, qui[illegible] aſ[illegible]de batur, quatuordecim erant [illegible] templum [illegible]m: poſt quo[illegible] rat, vſque ad murum decem cu[illegible] planum, vt eſt in Græco, [illegible], vt habetur in tranſlatione, [illegible] tum [illegible] tanta erat latitudo areæ templi vt [illegible] in gens, ac non neceſſarium [illegible]. Ab hoc ſtatu[illegible] quatuor [illegible] gradibus aſc[illegible] quinque [illegible];

4 [illegible] tem port[illegible], quatuor [illegible] trione, [illegible] Meridie duæ, [illegible] Orie[illegible] Portæ atrij laicorum.
[illegible]

[illegible] ſecundum templum mu-
[illegible] ingrediebantur, ſiue in-
[illegible] ſiue [illegible], modo [illegible]re
[illegible] ac mundæ: idcircò neceſ-
ſarium vt proprium eis locum, atque is
[illegible] ſecretus a viris, in tē-
[illegible]natur. [illegible] eſt autem in
latere Orientali, [illegible]debatur quo à
[illegible] erat [illegible], quam ex-
[illegible] vique ad [illegible]dam
portam Orientalem [illegible] erat [illegible]
[illegible] ipſæ quoque [illegible]
[illegible] ſacerdotum [illegible] & ſacrifi-
5 [illegible] pellent. † Sed ad hanc ſe-
cundam portam quindecim gradibus
[illegible] fuerit quas [illegible]
[illegible] in templo
[illegible] oblata, & ſacerdotibus [illegible]
[illegible] ad
[illegible] ſacerdotes prodibant, aut
[illegible] accedebant, [illegible]m
al[illegible], quod vi[illegible] p[illegible]aret.
Hunc autem locum capaciſſimum
fuiſſe [illegible], cum varijs alia tem-
pli latera [illegible] protenderetur, & tan-
ta [illegible] feminarum multitudo. Ha-
bebat præterea locus [illegible] in
latere Septentrionali ianuam vnam,
alteram in Meridie, vt facilius &
[illegible] Omnia ex
6. de Bello, quæ in Latino ſunt perob-
6 [illegible] Græco multò apertius. † Sed
[illegible] tem-
[illegible] portas illud ha-
buiſſe [illegible] Septentrione, tres
à Meridie, vnam ab Oriente magnam,
per quam caſti vnà cum vxoribus in-
troibant. Etenim ibi de loco mulie-
rum loqui noluit, tantum dixit, Inte-
riora autem fani mulieribus nefas erat
ingredi: & ideò portas, quæ loci femi-
narum propriæ fuerunt, omiſit, de qui-
bus in 6. de Bello ſigillatim locutus eſt,
vnde dicenda etiam deſumpſimus.
Huius templi latus Occidentale nul-
las portas habebat, ſed, vt ait Ioſe-
phus, perpetuus ibi murus erat extru-
7 ctus. † De portis mira ſcribit Græcus
Ioſephus, quem ego ſequor, non La-
tinum, vbi a [illegible] discrepat. Porta-
rum autem, in [illegible] quidem au-
ro, & argento vndique tectæ erant, ſi-
militerque poſtes, ac ſuperliminare:
vna verò, quæ extra [illegible] erat,
ære Corinthio, quæ multo argento in-

clusas & inauratas honore ſuperabat.
[illegible] fores quidem in ſingulis ia-
[illegible] altæ, quinis
[illegible] etiam latæ. Et paulo poſt: [illegible] alia
[illegible] erat magnitudo,
quæ [illegible] Corinthia à loco
[illegible] ab Oriente aperta erat [illegible]
[illegible] maior. Quin-
quaginta [illegible] dra-
[illegible] habebat, orna-
[illegible] quoniam
[illegible] argento, atque auro veſtieba-
[illegible] quidem nouem portis infu-
8 [illegible] pater Alexander. † Hæc
porta, quam Ioſephus Corinthiam vo-
cauit, [illegible] ceterarum omnium pulcherri-
mam eſſe dixit, Speciosa vocabatur: de
qua [illegible] legimus: Et quidam vir,
qui [illegible] ex vtero matris ſuæ,
baiulabatur, quem ponebant quotidie
ad portam templi, quæ dicitur Specio-
ſa, vt peteret eleemoſynam ab intro-
euntibus in templum, videlicet, quoniam
per illam non viri ſolum, ſed etiam mu-
lieres introibant. De hac ſcribit Ioſe-
phus lib. 7. de Bello cap. 12: Orientalis
autem porta interioris templi (id eſt,
ſecundi) cum eſſet ænea, atque grauiſ-
ſima, & ſub veſperam vix à viginti vi-
ris clauderetur, &c. viſa eſt nocte ho-
ra ſexta ſponte pateſcere. Inter has
portas, quæ æquis inter ſe ſpatijs diſta-
bant, porticus erat à muro intrò con-
ſtratæ ante gazophylacia, & pulchris
admodum, & magnis columnis ſuſti-
nebantur. Erant autem hæ porticus
ſimplices, non duplices, vt primi fani,
& immenſæ magnitudinis, & nulla
ex ab ijs, quæ erant in primo tem-
9 plo, vincebantur. † Poſt introitum
verò vbi latiores portæ ipſæ fiebant,
exhedras vtrimque habebant triceno-
rum cubitorum, turribus latitudine, &
longitudine ſimiles, altas verò pluſquā
viginti cubitis: quarum, ſingulas im-
poſitas binæ columnæ ſuſtinebant al-
titudinis duodecim cubitorum. In
hoc templo facta ſunt omnia ferè, quę
legimus in Euangelijs Dominum fe-
ciſſe in templo, atque hic docebat,
neque enim tranſire vlteriùs poterat
cum non eſſet veteris legis ſacerdos.
Hinc eiecit ementes, & vendentes
Ioha. 2. & Matth. [illegible] quoniam domus,
ac locus orationis erat: de quo etiam

Porta Speciosa.

 Marcus

Marcus capite. 11. addidit: Et non ſinebat vt quiſquam transferret vas per templum. Et Iohannes in cap. 8. Hæc verba locutus eſt Ieſus in Gazophylacio docens in templo.

DE TERTIO TEMPLO, ſiue atrio, quod ſolis patebat ſacerdotibus, & Leuitis.

CAP. XXXIII.

1 IN tertio templo, de quo Ioſephus Gorionis ait: Templum autem non [illegible] auinius, quia locus erat Sacerdotum: locus intelligitur, in quo conſiſtebant ſacerdotes extra porticum domus Domini, ipſa etiam domus cum porticu ſua, & Sancto ſanctorum, ac parte illa, quæ erat inter porticum, ſiue veſtibulum, & Sanctum ſanctorum. Totum igitur hoc templum tertium vocabatur, vt Ioſephus ait, τὸ ἅγιον ἱερὸν, id eſt, ſanctum ſacrum, vt à ſecundo templo differret, quod iam ex eodem diximus vocatum eſſe Sanctũ. Ad illud à ſecundo fano duodecim gradibus aſcendebatur, cuius altitudo cẽtenos cubitos habebat (reliqui enim gradibus tegebantur) totidemq́ue latitudo in fronte Orientali: Occidentalis enim latitudo ſexaginta tantum habebat, quoniam Orientalis frons ex vtraque parte, quibuſdam quaſi humeris, aut lateribus vicenorum cubitorũ protendebatur, qui Occidentali deerant.
2 † Templum autem intimum, atque altare holocauſtorum, quod ante ipſum erat, cingebat vndique ſeptum quoddã ex pulchris lapidibus cõfectum, ac decorum vſque ad cubitum ſurgens, quod ſeparabat ſacerdotes à reliquo populo. Sacerdotes miniſtraturi amicti erant veſte byſſina, atque mundi: cum quibus & ſummus ſacerdos intrabat, non ſemper, ſed ſabbatis, & Calendis, vel ſi quando patria feſtiuitas atque annua ab omni populo agebatur. Qui verò ex origine ſacerdotum genus ducentes cæcitatis, & mutilationis alicuius membri cauſa munere non fungebantur, intra ſeptũ quidem illud manebant, ſed communibus veſtibus, non ſacerdotalibus.

Deinde domus exterior erat, & Sanctum ſanctorum, de quibus iam diximus.
3 † Hæc ex lib. 6. de bello Iud. In fine admonendum, Ioſephum filium Gorionis loco citato quædam ſcribere Ioſepho [illegible] aduerſa, & quidem cum ſe oculatum [illegible] profiteatur. Sed vbicunque ab illo diſsidet, recipiendus non eſt (vt ante dixi) quoniam Ioſephus quotidie in hoc templum ingrediebatur, & ſacra faciebat, vt ipſe ſcribit. 15. Antiq. capite [illegible] iuxta Græcum, & veterem tranſlationem: In eo, inquit, templum erat, & ante hoc altare, in quo hoſtias Deo immolamus. Iſte verò filius Gorionis nec ſacerdos erat, nec templum vnquam vidit, quamuis ipſe ſe vidiſſe mentiatur; fuit enim multis annis poſt templum à Romanis euerſum, vt oſtendimus in Habdiam, num. 110. & 111. Nec deſunt qui eius nomine inſcriptum librum totum commentitium, & fictum putent: de quo quoniam nihil exploratum habeo, iudicium nunc quidem ſuſtineo.

DE FORMA TABERnaculi veteris.

CAP. XXXIIII.

DE tabernaculo, quod erat
1 quaſi templum mobile, ſiue portatile, ſiue, vt ait Ioſephus. 3. Antiq. cap. 4. nihil ab ambulatorio templo, & portatili differebat, poſt ea, quæ dicta ſunt de templo, pauca reſtant dicenda ex Exo. 26. & 27. vbi eius forma traditur, & ex Ioſepho de eadem re agente. 3. Antiq. ca. 5. idque non quòd de eo verba facere inſtituerimus, ſed vt quæ de templo dicuntur, melius intelligantur. Atrium primò fiebat longitudinis cẽtum cubitorum, latitudinis quinquaginta. *Atrium tabernaculi.* Fiebat autem vicenis vallis æreis, ſiue columnis in ſingulis lateribus longioribus, decem verò in poſtico latere; in quarum columnarum ſingulis inerant anuli, & capitella argentea, baſes vero æneæ in coronatæ imæ haſtæ ſimiles, ex ære factæ, & in terram defixæ, ipſæ verò columnæ argenteis laminis veſtitæ, Exo. 27.

Anu-

Anulis innectebantur funes, qui cla-
uis cubitalibus humi cõfixi columnas
firmabant, & contra ventorum vim;
tabernaculum muniebant. Linteum
deinde byſsinum mollißimum circũ-
tendebatur à capitellis ad baſes intrin
ſecus dependens, totumque eum lo-
cum ſepiens, vt nihil à pariete differ-
2 re videretur. † Quartum latus ante-
rius quinquaginta cubitorum, ianuam
habebat viginti cubitos patentem, ha-
bentemque vtrimque tres columnas
ſimiles prioribus inſtar poſtium, lin-
teo byſsino ſimiliter coopertas. Ad
ianuam verò pendebat velum lon-
gum cubitis vigintiquinque, & quin-
Taberna-culum. que altum. In huius atrij medio erat
tabernaculum facie ad Orientem ver-
ſum, tergo ad Occidentem. Longitu-
do eius erat triginta cubitorum, latitu
do decem, diuidebaturque in Sanctum
ſanctorum decẽ cubitorum, & in San-
ctum, quod erat cubitorum viginti.
Singula eius latera fiebant vicenis ta-
bulis ligneis quadrangulis craſsitudine
quatuor digitorum, latitudine vnius
cubiti, & dimidij, longitudine deno-
rum cubitorum, quas intus, & extra
3 laminæ aureæ contegebant. † Tabulæ
Occidentalis parietis ſex erant, qui-
bus coniunctæ ſunt aliæ duæ tabulæ di
midij cubiti ad angulos duos. Iunge-
bantur autem tabulæ incaſtraturis bi-
næ, & binæ, & ſingulæ habebant car-
dines binos, qui in foraminibus baſiũ
argentearum ſuſcipiebantur, vt fir-
mius tabulæ ſtarent. Habebant &
anulos aureos per exteriores frontes
eminentes, per quos aurati vectes qua
tuor cubitorum immiſsi tabulas con-
iungebant, intrabatque caput vectis
vniuſcuiuſque in alterius vectis caput
Pyxides. in modum pyxidis. Pyxides dicun-
tur oſſa caua, in quibus aliorum oſsium
capita excipiuntur, & pyxidata vo-
cantur. Sancti ſanctorum parietem
quatuor columnæ efficiebant ex ea-
dem materia, & opere eodem, in quo
ianua erat, & velum appenſum de-
4 cem cubitorum quaquauerſum. † Pa-
rietem ſecundæ partis tabernaculi
quinque columnæ efficiebant quinq;
æreis baſibus innixæ, & in eo ianua
erat, & velum magnitudine, atque
opere ſimile priori, quod à ſummo ad
dimidium columnarum pendens ibi
anulis ſuſtinebatur, & introitum ſa-
cerdotibus præbebat. Huic penè con-
tiguum erat extrinſecùs aliud velum.
magnitudine par, ſed è lino contex-
tum, anulis à funiculo per tranſuer-
ſum pendens; quod interdum adduce
batur, interdum, feſtis præcipuè die-
bus, reductum populi proſpectum ad-
mittebat. Reliquis diebus, & maxi-
mè parum ſerenis, obiectu ſuo pictu-
ratum illud velum à tempeſtatibus
protegebat. Vnde mos manſit etiam
poſt templum exædificatum, vt ve-
lum huic ſimile in aditu prætendere-
5 tur. † Ante hanc ianuam erat altare
holocauſtorum, & locus ſacerdotum.
Erant prætereà decem aulæa, (ſiuè cor
tinæ, vt eſt in noſtra translatione) de
byſſo retorta, & hyacintho, ac purpu-
ra, coccoque bis tincto: quorum ſingu
la latitudinem habebant quatuor cu-
bitorum, longitudinem viginti &
octo, ſed quinque iungebantur anſu-
lis hyacinthinis quaſi conſuta; & fa-
ciebant vnam cortinam magnam:
mox altera quinque, & hæ duæ magnæ
cortinæ iungebantur circulis aureis,
ſiue (vt eſt in Ioſepho) vncinis aureis,
qui contiguorum anulis ita inſereban-
tur, vt vnum aulæum omnia videren-
tur. Hæc extenſa tabernaculum ſu-
pernè obtegebant, & parietes à late-
ribus, & à tergo, minus vno pede ad
terram pertingentia. Hæc lanea erant;
alia vndecim erant è pilis contexta,
(quæ in noſtra translatione vocan-
tur ſaga Cilicina, erantque è pilis ca-
prarum) eiuſdem latitudinis, ſed lon-
giora, triginta cubitorum ſingula, quæ
ſimiliter tabernaculum tegebant vſq;
ad terram demiſſa; vnum autem eorum
à fronte prominebat, quod in hunc
vſum ſupra denarium numerum erat
6 adnexum. † Hæc rurſus ab alijs è pel-
libus arietum rubricatis conſutis con-
tra æſtus, ac pluuiarum iniuriam pro-
tegebantur. Vltimum operimentum
erat è pellibus hyacinthinis, id eſt, vio
lacei coloris. Sed hæc duo operimen
ta tectum ſolum tegebant, iuxta quod
Exod. 26. docent Strabus, & Caieta-
nus, & Lipomanus, quod Scriptura ipſa
videtur indicare cum ait: Facies &
operimentum aliud tecto de pellibus

arietum, &c. Probabilius tamen, & certius eſt ea totum tabernaculum texiſſe, vt probat Abulenſis quæſt. 10. in cap. 26. Exodi, quoniam ſi tectum tantum tegerent, latera tabernaculi læderentur imbribus, & tabulæ auratæ madeſierent, & cortinæ pretioſæ diſsiparentur. Quum autem dicit Scriptura: *Facies & operimentum aliud tecto*, intelligitur ſimile prioribus, quod tecto impoſitum totum tabernaculum tege-
7 ret. † Pelles hyacinthinas ſectatores Hebræorum pelles taxorum eſſe volunt, ſed Hebræi ipſi variant, & alij huius animalis eſſe volūt, alij illius. Hieronymus, & lxx. ſemper hyacinthinas interpretātur, & Ioſephus. 3. Antiq. c. 4. ouium pelles vtraſq; eſſe dicit, partim hyacinthino, partim rubro, partim etiā alijs coloribus infectas. Ex quo proditur nouorum Hebræorum inſcitia. Erant autem pelles vtræque horrido pilo, & æſtui, aquiſque arcendis opportuno, vt pelles luporum. Quæritur an in atrium illud ingredi poſſent laici? Reſpondeo non potuiſſe, ſed ſolis ſacerdotibus, & Leuitis locus ille patebat, vt docet Auguſtinus quæſt. vltima in librum Exodi, & alij. Sed autoribus opus non eſt, cum Scriptura ipſa aperte id tradiderit Exodi vltimo: Tentorium in introitu tabernaculi teſtimonij pones, & ante illud altare holocauſti: labrum inter altare, & tabernaculum, quod implebis aqua. Circumdabiſque atrium tentorijs, & ingreſſum eius. Et poſteà enumerans Moſes ordine omnia, &. à Sancto ſanctorum incipiens, poſtquam de arca, & altari aureo, & candelabro, & menſa dixit: Poſuit, inquit, & tentorium in introitu tabernaculi teſtimonij, & altare holocauſti in veſtibulo teſtimonij. Labrum quoque ſtatuit inter tabernaculum teſtimonij, & altare, & c. Ideò porta Orientalis atrij erat viginti cubitorum, tabernaculi verò latus Orientale non niſi decem, vt poſſet extra atrium totum videri. De myſtica tábernaculi expoſitione nihil dicam, quæ & longior eſt, & mei inſtituti non erat. Si quis eam fortè deſiderat, Bedā legat toto ferè libro. 2. de Tabernaculo, & vaſis eius eam eruditè explicantē.

DE

DE TEMPLO, ET DE ijs quæ ad templum pertinent.

LIBER SECVNDVS,

QVI EST DE IIS, QVAE erant in Templo.

DE ARCA TESTAMENTI, ſiue fœderis.

CAP. I.

1 D[illegible] ijs, quæ in [illegible]plo e[illegible] di-
[illegible]turi [illegible] Sanct[illegible] Sanctoru, quaſi
a[illegible] c[illegible]ſecr[illegible]e, primordia
[illegible] cap[illegible]mus, vt ad reliq[illegible]a pau-
latim d[illegible] de veniete[illegible] c[illegible] omnia tráſieri
m[illegible]s [illegible] tẽplo exeam⁹. Atq; in eo pri
mum de arca dicamus, quæ facta eſt de
lignis ſettim. Eſt autẽ ſe[illegible]a, ita enim ſin- *Settim.*
gulari nu[illegible]ro di[illegible]tur, plurali ſetti[illegible]) ar
bor, quæ naſcitur tatũ in deſerto Arabię,
ſi[illegible]nẽ habẽ[illegible] ſpinæ albæ colore, &
folijs, nõ magnitudine, multo enim ma-
ior eſt quã ſpina. Lignũ ei⁹ fort[illegible]ſimum
eſt, & imputribile, & incredibi[illegible] læu[illegible]a
tis, ac pulchritudinis: e[illegible] [illegible]ero. Iſai. 41. in
illud: Dabo in ſo[illegible] [illegible]edr[illegible], & ſpinã,
& in illud [illegible]o[illegible].3: Et irrigab[illegible] [illegible] ſpi-
narũ. Lógitud[illegible] arcę, [illegible]t vid[illegible]us [illegible]xo. 25.
habet d[illegible] cubito[illegible], & [illegible] la[illegible]udo
cubiti, & dimidiu, altitu[illegible]o ſimiliter cu-
bi[illegible]i, & dimidium. Ma[illegible]ta[illegible]a fuit,
quátã & decõſratio, & ma[illegible]doChe
rubim, & ea, quæ in arca c[illegible]la erãt,
2 poſtulabãt, de quib⁹ m[illegible]x di[illegible]m[illegible]. † De
meſura autẽ cubiti dubitat Comeſtor in
libro Hiſtoriæ Exodi. c. 46. & Abu[illegible]ſis
q. 12. [illegible]c. 25. Exodi, negan[illegible]; hic accipiẽ
dũ eſſe c[illegible]itu Geo[illegible]etricum v[illegible] in arca
No[illegible] humanũ, ſiue cu[illegible]it[illegible] [illegible]⁹ Mo-
ſis: quod apparet (inquit Comeſtor) in al
tari La[illegible], infra q[illegible]od [illegible]e ar
ca. At Io[illegible]p[illegible].3. An[illegible]iq. c. 6. que ſequi-
tur Beda lib. 1. [illegible]ernaculo, ca. 4.) rem
aperte [illegible]fi[illegible]it his verbi[illegible] [illegible]ido eius
erat quinque palmoru, altitu[illegible]o vero, &
latitudo trin[illegible]p[illegible]o[illegible]. [illegible]vlla [illegible]t in
palmo ambi[illegible]ui[illegible]s, [illegible]p[illegible]ro Palmoru[illegible]
Gręco eſt, *σπι[illegible]*, [illegible]eſt S[illegible]:
habet a[illegible] ſpith[illegible] di[illegible]de[illegible]m, *Spithama.*
eſt enim interuallũ [illegible] mediũ di[illegible]ũ,
& pollicẽ: cubit⁹ autẽ eſt interuallũ a flẽ *Cubitus.*
xu brachij ad extremũ medij digiti, & di
3 git[illegible] habet. 24. † Hic eſt cubitus vulga-
ri[illegible], de quo hic loquitur Moſes vt indicat *Cubitus*
Ioſ[illegible]p[illegible]us, nec eſt v[illegible]s maior cubitus, *vulgaris.*
præter re[illegible] viginti[illegible]ptẽ digitos cõ *Cubitus re-*
tinet, vt autor eſt Herodot⁹ lib. 1. & Geo *gius.*
metricũ, q[illegible] ſex [illegible]s noſtros habet, *Cubitus*
vt autor eſt Or[illegible]g[illegible]s Hom. 2. [illegible] Geneſ. *Geometri-*
quẽ refert, & ſ[illegible]q[illegible]r Au[illegible]ſt. q. 4. in Ge *cus.*
neſ. & 15. de Ciuit. ca. 27. C[illegible] arca
tota erat laminis au[illegible] c[illegible]ope[illegible],
& foris, & [illegible]dẽ ex au[illegible]o mi[illegible]imo. In
ſummo corona habebat aureã [illegible] ci[illegible]
t[illegible], id eſt, limbũ quẽd[illegible] aureũ, que corõnã
vocat, qu[illegible]d arcã [illegible]otã [illegible]t, qui fortè
(vt Abuleſis ait q. 13. in c. 25. Exod. & Ri-
card⁹ in explanatione Tabernaculi, c. 2.)
ſurgebat in duos [illegible] tr[illegible] di[illegible]tos ſ[illegible]per
4 operculũ. † In duo[illegible]⁹ lat[illegible]ribus [illegible] di-
nis b[illegible] ci[illegible]s a[illegible]os habebat in ſum
mitate laterũ ad [illegible]s, vt verba He-
bræ[illegible]icat: Et da[illegible]s ſ[illegible]per quatuor an-
gulos eius quatuor [illegible], &c. & [illegible] eis
erãt vectes de l[illegible]gn[illegible]s ſ[illegible]ttim inc[illegible]uſi, qui
oper[illegible] e[illegible] auro. De h[illegible]s ita ſcribit Ioſe-
phus. 3. Antiq. c. 6: Ex vtroq; au[illegible] lõgiore
latere inera[illegible] anuli aurei duo totũ li[illegible] nũ
penetrãtes, & per eos vect[illegible]m
que traiecti, vt quoties opu[illegible]u
que tráſportari poſſet, neq[illegible]
tis vehebatur, ſed ſacerdot[illegible] aſ
[illegible]ebatur. Fac[illegible]a eſt hæc a[illegible]
uarẽtur duæ tabulæ l[illegible]is, q[illegible] D[illegible]t
Moſi, & indè dicta e[illegible] arca fœderis, [illegible]n *Arca fœde-*
ea eſſe[illegible] lex, pe[illegible] qu[illegible] Dñ[illegible] fœdu[illegible] p[illegible]e- *ris.*
rat cũ Hebræis ſe fore eorũ Deũ, & be-
nefacturũ eis [illegible] ſeruarẽt. Exod. 24:
Scribe tibi verb[illegible] hæc, quib⁹ & te[illegible]ñ, &
cũ [illegible]rael pep[illegible] fœdus, &c. & [illegible]cri[illegible]ſ[illegible]t in
5 tab[illegible]lis verba fœd[illegible]ris d[illegible]cẽ † [illegible]rat[illegible]e *Arca teſta-*
dicitur arca teſtamẽti, qđ nom[illegible]d⁹ pa *menti.*
ctũq; ſignifi[illegible]at, vt Pſal. 82: [illegible]er- *Teſtamẽtũ.*
ſum te[illegible] teſtamẽtũ diſpoſueri[illegible]
la [illegible]umæorũ, & Iſmaeli[illegible], &c. atq; inde
lex Dei eadẽ ratione vocatur teſtamẽtũ,

vt Pſal.77: Non cuſtodierunt teſtamen
tũ Dei, & in lege eius noluerũt ambula
re. Eadẽ cauſa dicta eſt arca teſtimonij,
lex enim Dei dicitur teſtimoniũ, quia in
ea teſtatũ reliquit Deus quid fieri vellet
à ſuis: quod ſæpe occurrit in Pſal.118. vt,
Beati, qui ſcrutãtur teſtimonia eius, &
poſtea: In via teſtimoniorũ tuorũ dele-
ctatus ſum, ſicut in omnibus diuitijs, in
mãdatis tuis exercebor. Ex quo intelligi
mus illud Exo.25: Ponesq; in arca teſtifi-
cationẽ (id eſt, legem) quã dabo tibi. Inde
etiam tabernaculũ ipſum vocatur Taber
naculũ fœderis, & Tabernaculum teſti-
monij, quod in ſe legem cõtineret, ſiue
arcam legem habentem.

Arca teſtimonij.

Tabernaculũ fœderis, ſiue teſtimonij.

QVID FVERIT IN ARCA fœderis.

CAP. II.

1 SED magna dubitatio eſt, &
quę vehemẽter eruditorũ tor
ſit ingenia, an in ea ſolæ tabu
læ legis fuerint. Etenim ſcri-
ptũ eſt.3.Reg.8: In arca autem non erat
aliud, niſi duę tabulę lapideę, quas poſuit
in ea Moyſes in Horeb. & idẽ legimus.2.
Paral.5. & eiſdẽ verbis traditũ eſt à Ioſe-
pho.8. Antiq.c.2. Paulus vero Heb.9. ait:
Et arcã teſtamẽti circũtectã ex omni par
te auro, in qua vrna aurea habẽs Manna,
& virga Aharõ, quę frõduerat, & tabulę
teſtamẽti. In hac re plurimùm laborant
oẽs epiſtolæ ad Heb. enarratores, & multa
dicũt, quæ neq; ipſis, qui dixere, fortaſ
ſe ſatisfecerũt. Hęc ſunt quę maxime ꝓ-
bãtur. Primũ eſt, licet tẽpore Salomonis
nõ fuerint, cũ hęc tamẽ Paulus ſcribebat
iam fuiſſe omnia in arca, ſiue id factũ ſit
Ieremia captiuitatis Babylonicę tẽpore,
arca abſcõdẽte, vt legim⁹.2.Mach.2. qđ
ait Theophylactus; ſiue ſacerdotib⁹ volẽ
tib⁹ vrna, & virgã in ſecretiori, tutioriq;
loco reſeruari, vt Canus expoſuit li.2. de
2 Locis theol.ad.7. † Alij affirmãt dici duas
tabulas lapideas ibi tãtũ fuiſſe, quoniã etſi
cetera eſſent, quæ commemorat Paulus, tñ
ad legẽ ſeruãdã arca potiſſimũ facta eſt,
quæ fuit ſancti Thomę ſententia. Sũt quib⁹
hoc magis placeat, in arca ſolas tabulas
lapideas fuiſſe, ſed extra in quodã ſinu,
qui erat in latere, fuiſſe virgã & vrnã. In
his ſunt Lyran⁹.3.Reg.8. & ibidẽ Abulẽ
ſis.q.6. & Caietan⁹ in Paulũ, & alij. Idq;
ex eo confirmãt, quod Deut.31. ait Moſes:
Tollite librũ iſtũ, & ponite eũ in latere
arcæ fœderis, &c. Verùm hæc, pręterquã
quod nullo ſolido fundamento nitũtur,
facillimè refelli poſsũt, quoniã Paulus de
eo tẽpore omnino loquitur, quo taberna
culũ per deſertũ portabatur, vt ex eius
3 verbis fit maniſeſtiſsimũ. † Deinde etiã
ſi arca potiſsimũ ad tabulas legis ſeruan-
das facta ſit, ſi tamẽ in ea erãt vrna, & Mã
na, quomodo verè dici poteſt, in arca nõ
fuiſſe niſi duas tabulas lapideas? Quod au
tẽ de latere arcæ dicũt, ſi illud extra arcã
ponitur, cõmentitiũ eſt, nihil enim vn-
quã Scriptura docuit factũ eſſe extra ar-
cã. Si autẽ eſt intra, iam in arca eſt, quod
in ipſo eſt, vt verbigratia Ionę.1. vbi nos
habemus: Et Ionas deſcendit ad interiora
nauis, Hebræi interpretãtur: Ad latera
nauis: latera autẽ nauis in naui ipſa ſunt.
Libẽtius dicerẽ, & multò probabili⁹ eſt,
quod Ambroſi⁹ Catharinus affirmat in
libello de Clauib⁹ Scripturæ, in claue ſe
cũda, & lib.1. Annotationũ in Caietanũ,
hæc omnia fuiſſe in arca tẽpore Moſis,
ſed cũ Salomõ templũ dedicauit, tãtũ fuiſ-
ſe in ea tabulas lapideas. † Verũ & hæc
4 diuinatio eſt, & Ioſephus.3. Antiq.ca.6.
& lib.8.ca.2. facilè oſtẽdit nũquã aliquid
in ea fuiſſe, præter tabulas, fauente ad id
maximè Scriptura. Mihi videtur hic dif-
ficillimus nodus cõmodiſsimè ita poſſe
diſſolui: Paulũ nequaquã libris Regũ ad-
uerſari, nec dicere hæc fuiſſe in arca, ſed
in tabernaculo. Atq; hoc quidem in Græ-
co nõ eſt obſcurũ, nã Tabernaculũ femi
nei generis apud eos eſt.1. σκηνή. Itaque
cũ dicit: In qua vrna aurea habẽs Manna,
& virga Aharõ, &c. In qua, nõ refert ar-
cã, ſed tabernaculũ fœminei ſimiliter ge
neris, quod paulò ante præ ceſſerat. Hoc
apertè intelligitur, & abũdè cõfirmatur
ex Scriptura, quæ nũquã tradidit vrnam
manna, aut virgã Aharon fuiſſe in arca,
ſed in tabernaculo, Exo.16: Dixitq; Moy
5 ſes ad Aharõ. † Sume vas vnũ, & mitte ibi
man, quãtu capere poteſt Gomor, & re-
pone corã Dño ad ſeruãdũ in generatio
nes veſtras. Poſuitq; illud Aharõ in taber
naculo reſeruãdũ. Nu.17: Dixitq; Dns ad
Moſem: Refer virgã Aharõ in tabernacu
lũ teſtimonij, vt ſeruetur ibi, &c. Fecitq;
Moyſes ſicut præceperat Dñs. Nec ex
eo quod eſſet in tabernaculo, cõſequitur
fuiſſe in arca, nã & hic Paulus docet au-
reũ thuribulũ fuiſſe in tabernaculo, quod
tamẽ in arca nõ erat. Sed quid conjectuiis
opus eſt, cum Moſes ipſe, ſi rectè eius ver-
ba intelligantur, planè doceat vrnã, & vir
gã extra arcã fuiſſe? Refer, inquit, virgã
Aharõ in tabernaculũ teſtimonij. Cùm
nihil

Solutio quæſtionis.

nihil addat, in eodē loco, reponi vult, in quo erat prius. At prius nō erat in arca, legimus enim in eodē capite: Loquere filijs Iſrael, & accipe ab eis virgas ſingulas, poneſq; eas in tabernaculo fœderis corā teſtimonio .i. corā arca, in qua erat teſtimonium, ſiue lex, Et poſtea: Quas cū poſuiſſet Moſes corā Dño in tabernaculo. Nuſquam tabulas legis inuenient' dici poſitas coram Dño, nā corā Dño eſſe dicitur, quod eſt corā arca, & Propitiatorio (vbi Deus eſſe exiſtimabatur, & vnde reſpōſa reddebat, ſiue eſſet in Sanctis ſanctorū, ſiue propè illa. Vt Exo. 27. de candelabro: Et collocabit ea Aharō, & filij eius vt vſq; manè luceat corā Dño. Et c. 28: Quę erunt in pectore Aharō cū ingredietur coram Dño. Et c. 30: Vt ſit thymiama ſempiternū coram Dno. Ex quo etiā fit vrnā Manna, quę Ex. 16. reponi iubetur corā Dño, nō

Coram Domino.

6 fuiſſe in arca, ſed corā arca. † Quare rectè Paulus Burgenſis in Additione c. 9. epiſt. ad Heb. tātū dicit fuiſſe in arca duas tabulas lapideas, ſed virgā, & vrnā fuiſſe corā arca, vt habetur Exo. 16. & Nume. 17. Vide hoc Anſelmus (ſeu quis alius fuit) qui in hūc locū Pauli ait vrnā, & Manna dici, eſſe in arca, quia erāt ꝓpè arcā. Quod ſi quis exiſtimat verba Pauli hunc ſenſum nō admittere, quoniā Relatiuum id referre debet, quod proximum eſt, & ibi propior erat Arca, quā Tabernaculū; reſpōdemus Paulum nequaq; ā ab hoc ritu rarecedere potuiſſe, tamen falſum eſſe, Relatiuum ſemper referre proximum, vt paſſim in omnib' Scripturis videre licet. Immò in his ipſis verbis hoc videm': Poſt velamentum autē ſecundum, tabernaculum, quod dicitur Sācta ſanctorum, aureum habēs thuribulum, & arcā teſtamēti circumtectā ex omni parte auro, in qua vrna aurea habens Manna; hic enim propius eſt Teſtamēti, quod Græcis femininum nomē eſt, διαθήκης, & tamen cum dicit, In qua vrna aurea, non re-

7 fert Teſtamentum. † Et Rom. 1: De filio ſuo, qui factus eſt ei ex ſemine David ſecundum carnē qui prædeſtinatus eſt filius Dei, & c. Qui nō refert David, ſed Chriſtum. Si dicas hoc, quod nos dicimus, id eſt, Relatiuū nō referre ſemper quod proximum eſt, fieri in caſib' obliquis, & min' præcipuis, quoniā id, quod præcipuum eſt, referri debet, etſi ſit remotius: hoc ipſū in nobis eſt, Arcam hic eſſe caſum obliquum, & principali' eſſe Tabernaculū quā Arcā, atq; ideo referri, etiāſi remotius ſit. Duo præterea videtur obſtare in Paulo; primum, quod in omnibus codicibus legitur: In qua, ſi autē referret Tabernaculū, legēdum eſſet, In quo; alterum, quod cum dixiſſet: In qua vrna aurea habens Manna, & virga Aharō, quæ fronduerat, & tabulæ teſtamenti: continuò ſequitur: Superq; eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia Propitiatorium: manifeſtè ergò loqueba-

8 tur de arca. † Reſpondeo teſtamentum eſſe nomen femineum, vt dictum eſt, id eſt, διαθήκη, quare cū dicit; ὑπεράνω δὲ αὐτῆς, id eſt, ſuper ipſam autem, refert, διαθήκην, hoc eſt, teſtamentum, id eſt, legem, quoniam hæc tria erant in tabernaculo, ſed teſtamentum, id eſt, lex, erat in arca, & propterea dicit, Cherubim obumbrantia Propitiatorium fuiſſe ſuper legem, quoniam propitiatio non datur non ſeruantibus legem, nec ſocietaq; Cherubim. alioqui cum Cherubim cōſtaret fuiſſe in Propitiatorio, id eſt, in operculo arcæ, quis poterat dubitare, eos fuiſſe ſuper arcā. Poni autē legē, ſiue teſtamentum, aut teſtimonium pro arca ipſa continente legē valde vſitatum eſt in libris eiuſdem legis. Vt Num. 17: Poneſq; eas in tabernaculo fœderis coram teſtimonio. Et, quod maximè reſpōſionē noſtram confirmat, Exod. 30. ait: Poneſq; altare contra velum, quod ante arcam pendet teſtimonij, corā Propitiatorio, quo tegitur teſtimonium. En Moſes dicit Propitiatorium eſſe ſuper legem, ſicut in hoc loco dixit Paulus. Et cap. 27: Vt ardeat lucerna ſemper in tabernaculo teſtimonij extra velum, quod

9 oppanſum eſt teſtimonio. † Demum, vt hæc, & ſuperiora cōfirmentur, ſciēdum eſt noſtrum interpretem ſæpe caſus, & genera, quæ ſunt in Græco, ſeruare, etiāſi Latinitati nō cōueniant, quia maiorem ſenſus rationem habet quā verborum. Caſus, vt Sapien. 10: Vt ſciret quoniam omnium potentior eſt ſapientia. Matt. 20: Scitis quia principes gentium dominantur eorum. Genera, vt Sapien. 1: Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia, ſcientiam habet vocis. Geneſ. 3: Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & ſemen tuum, & ſemen illius. Ipſe conteret caput tuum, refertur ad זרע maſculinum nomen. Ita etia lxx. Αὐτός. Et Apoca. 11: Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in cōſpectu Dñi terræ ſtantes, pro, ſtantia, vt

Regula.

vt Eraſmus vertit: ſed dixit, Státes, cõue-
niẽter nomini Græco, ἀπὸ λυχνίας ἑξάσαι.
Apo 10: Accipe librũ, & deuora illũ, &
faciet amaricari vẽtrẽ tuũ, ſed in ore tuo
erit dulce, tãq̃ mel: eſt enim in Græco
βιβλαρίδιον. Pſal. 74: Quia calix in manu
Dñi vini meri plen⁹ miſto. Et inclinauit
ex hoc in hoc. & calicẽ, ſed ita poſuit vt
erat in Græco vbi eſt, ποτήριον. Hoc ipſum
fit ſæpe, Habacuc. 1. ex illis verbis: Tūc
mutabitur ſpiritus, &c. vſq; ad finẽ cap.
vbi multo meli⁹ intelligitur loq; de gẽte
Chaldæorũ, de qua loqui cœperat, quàm
de Nabuchodonoſor, de quo nihil omni-
no dixerat. Et tamen Gens fœmineum
nomẽ eſt, ſed vir eſt maſculinũ. Nihil
etiã prohibet dicere, cũ Apoſtol⁹ ſcripſiſ-
ſet: Aureũ habẽs thuribulũ, & arcã te-
ſtamẽti circũtectã ex omni parte auro per
parentheſin interpoſuiſſe quę ſequuntur:
In qua vrna aurea habens Mãna & virga
Aharõ, quæ frõduerat, & tabulæ teſtamẽ
ti, & iterũ ad arcam redire cum ait: Su-
11 perq; eã erant Cherubim gloriæ. † Quæ
hactenus dixi facilè Græco lectori proba
buntur, nã & vera ſunt, & ad Græcorũ lo
cutionẽ accõmodata. Sed ſi cui graue vi
debitur noſtrũ interpretẽ toties nomi-
nũ genera permutare, & dicere In qua,
pro In quo aut Super eã, pro Super id, po-
terit & aliter interpretari. In ſæpe in Scri-
ptura poni pro Cum iuxta Hebræorũ cõ-
In pro Cum ſuetudine nõ eſt dubium: vt Hoſ. 4: Pro-
pter hoc lugebit terra, & infirmabitur
omnis qui habitat in ea, in beſtia agri, &
in volucre cœli, ſed & piſces maris con-
gregabũtur, id eſt, ſimul cũ beſtia agri, &
cũ volucre cœli, vt verterũt .lxx. Et Gen.
32: In baculo meo tranſiui Iordanẽ iſtũ,
& nũc cũ duabus turmis regredior. Hoc
eſt, cũ baculo meo, nullã præterea commi
tẽ habui. Chaldæus: Solus tranſiui Iordanẽ
iſtum. 2. Pet. 1: Vos autem curã omnem ſub
inferẽtes miniſtrate in fide veſtra virtu-
tẽ, in virtute autẽ ſciẽtiã, in ſciẽtia autẽ
abſtinentiã. &c. Id eſt, cũ fide veſtra mi-
niſtrate virtutẽ, cũ virtute ſciẽtiã, cũ ſciẽ
12 tia abſtinẽtiã. † Itaq; & nunc dicemus:
In qua vrna aurea, &c. Hoc eſt, cum qua
arca erãt etiã in tabernaculo vrna Mãna,
& virga Aharon, & tabulæ teſtamenti.
Quaſi dicat: Nõ erat ſola arca in orãculo
præter illã erãt hæc etiã. Sed vbi eſſent in
gula nõ dixit breuitatis cauſa, vt ipſemet
ait: De quibus nõ eſt modo dicendũ per
ſingula. Deinde rectè ſubiũgit: Super q;
eã, id eſt ſuper arcã. Ita dixit paulò antè:
Tabernaculũ aureum habẽs thuribulum & [illegible]
arca teſtamẽti, &c. Licet hæc de [illegible]
dẽ modo haberet, ſed arcã in ſe [illegible]
lũ propeſe. Anſelmi etiã [illegible]
omnino improbabilis, [illegible]
eſſe in arca quia erãt iuxta arcã. Et [illegible]
uis eodẽ [illegible]
ſtetq; tabulis teſtamẽti [illegible]
cã, ſed in arca; nos pro eo [illegible],
in loco aliquo dic[illegible] & [illegible]
13 ſo, & quæ iuxta ipſum. † Hoc [illegible]
cõfirmat verbis Ioh. ca. 10: Et am[illegible]
Ieſus in tẽplo, in port. cu Sal[illegible]
ticus Salomonis extra id [illegible]
priè tẽplũ dicebatur, ſed tẽpli [illegible]
mẽ habet, quia [illegible]. Ita [illegible]
ctũ eſt Ioh. 1. Hæc in Bethania [illegible]
in Bethbara) facta ſunt trans [illegible] vbi
erat Iohãnes baptizãs. Nec tamen in [illegible]
vrbe baptizabat, ſed propè vrbem [illegible]
aquæ erãt [illegible]. Et Luc. 13. de morte
ſua Dñs loquitur: Nõ capit prophetã pe-
rire extra Ieruſalem [illegible] vrb[illegible]
ſed iuxta vrbẽ mortuus [illegible] extra por-
tã enim paſſus eſt, vt ſcripſit Apoſtolus. *Hebr. 13.*
Maneat igitur Paulum a [illegible] &
ab hiſtoria [illegible] c-
pare maneat vrna Mãna, & [illegible]
nõ in arca, ſed iuxta arcã fuiſſe [illegible] O[illegible]
lo, & ad [illegible] ci
ſi [illegible] lector extra [illegible] o
ſitione [illegible],
qua[illegible] & veras [illegible]
di, & [illegible]
rere. Mi[illegible] verior, & proba
bilior v[illegible].
14 † Sed [illegible] an Deuteronomium f[illegible] *An Deute-*
rit in arca, [illegible] fere [illegible] *ronomium*
[illegible] Deut. [illegible] *fuerit in ar*
ergo [illegible] verba [illegible] m *ca.*
volu[illegible] L[illegible]
ti[illegible]
To[illegible] in la[illegible]e
an[illegible], &c. Si [illegible] au-
tores [illegible] extra arcã [illegible]
meretabatur ad [illegible]
eſſ[illegible] id c[illegible]
ximus, om[illegible] æ
cepiſſe quid [illegible] Moſ[illegible] ſa
ctu, [illegible]
no ſunt [illegible] quod [illegible]e
in lib. 3. Re. c. 8. & 2. Par. c. 5. [illegible] nis
nihil [illegible] -
deas. † Verum [illegible]
15 [illegible] Deuteronom[illegible]
id eſt, [illegible] et, [illegible] ra, [illegible]
cant Hebræi צַד, id eſt, a latere. Atq;

hunc

hunc librum nõ ſeruatũ fuiſſe in arca,
ſed in tabernaculo, ac deinde ad locum
theſaurorũ tranſlatum tẽplo ædificato,
intelligi videtur ex.2.Paral.34. vbi ſcri
ptum eſt: Quumq; efferrent pecuniam
quæ illata fuerat, in templum Domini,
reperit Helcias ſacerdos librũ legis Do
mini per manũ Moyſi: & ait ad Saphã
ſcribam: Librum legis inueni in domo
Vbi poſita fuerit arca
Dñi. Hæc arca, qualis deſcripta eſt, po
ſita eſt in tẽplo Salomonis.3.Reg.8.ita
vt vectes nonnihil extra Oraculũ ap-
parerent, ac videri poſſent velo cooper
ti ab ijs, qui propè eſſent, non autẽ à re-
26 motioribus. † Manſit autẽ in tẽplo Sa-
lomonis quandiu illud ſtetit; nã cum
Iudæi captiui abducebãtur Babylonẽ,
Ieremias arcam eduxit, & tabernaculũ
Moſis, & portari ſecum iuſsit in mõtẽ
Nebo, è quo Moſes vidit terram pro-
miſsionis, & abſcondit in ſpelũca hæc
ſimul cum altari thymiamatis, vt legi
mus.2. Mach.2. & oſtium obſtruxit.
An verò tempore ſecundi templi in-
uenta fuerit arca, & in locum ſuum re-
ſtituta, non ſatis cõſtat: nobis haud im-
probabile viſum eſt in caput primum
Haggæi, nume. 15. & ſequentibus in-
uentam fuiſſe. Illud certè conſtat, tem-
pore Ioſephi, & cum templũ euerſum
eſt à Romanis, nihil fuiſſe in Sãcto ſan
ctorum: ita enim ſcribit lib.6.de Bello
17 cap.6: † Intima verò templi pars vigin-
ti cubitorum erat, diſcernebatur autẽ
ſimiliter velo ab exteriore, nihilq; pror
ſus in ea erat poſitũ, inacceſſa verò, &
inuiolata, & inuiſibilis omnibus habe-
batur, Sanctiq; ſanctũ vocabatur. Qua-
re quod Comeſtor ſcribit in Hiſtoria
libri Iudith.ca.3. fuiſſe arcam inter ſpo
lia à Romanis abductam cum menſa,
& candelabro, & quod ſcripſerat ante
in Hiſtoria libri Exodi, cap. 46. ſerua-
ri eam Romæ in templo Lateranenſi,
vtrũq; falſum eſt, vt probat Abulenſis
q.24.in 25.cap. Exodi. Falſum eſt etiam
quod multi putãt, ductã fuiſſe arcam in
triũpho Titi, quoniã in arcu eiuſdẽ Titi
triũphali, qui nũc Romę cũ integra in-
ſcriptione extat, arca videtur portari in
põpa triũphi cũ Ioſephus illius triũphi
ſpectator hęc memoriæ tradiderit li.7.
18 de Bello.c.24: † Spolia verò alia quidẽ
paſsim ferebãtur: eminebãt autẽ ea, quę
apud Ieroſolymã in tẽplo reperta ſunt,
mẽſa aurea põderis talẽti magni, & cã-
delabrũ ſimiliter quidẽ auro factũ, &c.
Poſt hæc autẽ portabatur lex Iudæorũ
nouiſsima ſpoliorũ. Quæ igitur in ar-
cu Titi ſculpta eſt, nõ arca eſt, ſed men
ſa illa aurea, cuius mẽtionẽ fecit Ioſe-
phus, vbi etiã cãdelabrũ cernitur. Quæ
ri etiã poterat an intra Sanctũ ſanctorũ
fuerit thuribulũ aureũ, vt planè ſignifi
care videtur Paul⁹ Hebr.9. Sed de hoc
cõmodius poſtea agemus in altari thy-
miamatis.

DE ARCAE MYSTICA ſignificatione.

CAP. III.

1 QVAE ad ſignificationem
arcæ, & Propriatorij, &
Cherubim ſpectant, quo
niam difficiles admodũ
habent explicatus; nec
multa, vt in alijs, ſed pauca, traduntur
à multis; quæ ſi diligenter examines, ſin
gula ſingulis haud improbabiliter con
ueniant, omnia autem quaſi in vnum
corpus collecta non ſatis aptè vbique
cohæreant: nos, vt ex hoc laberintho
exeamus, Pauli verba ex cap.9. Epiſto-
lę ad Hebræos, quaſi Ariadnæ fila, te-
neamus. Is cum de Sancto ſanctorum
locutus eſſet, in quo arcam, & Cheru-
bim gloriæ obumbrantia Propitiato-
rium fuiſſe, teſtatur: Sanctum ſancto-
rum cœli typum eſſe docet, vt libro pri
2 mo, ca.20. fuſius explicauimus. † Qua
re cum in hac interpretatione arcæ, &
Propitiatorij, ac Cherubim meminе-
rit, perſpicuè docet horum trium ſigni
ficationem ad cœlum pertinere, o-
mniaque ad ea, quæ ſunt in beatorum
domicilio, eſſe referenda. Atque hinc
pendere arbitror harum omnium ger-
manam explanationem, ac ſecus expli
cari nec debere, nec poſſe. Ab arca igi-
tur incipiendum eſt, quam beatorum
hominum figuram eſſe exiſtimo. Scio *Ratio expoſitionis in his Allegorijs ſequẽda*
alios multò aliter interpretari, poſ-
ſemque ſine labore quæ ab illis dicta
ſunt, huc tranſcribere, ſed aliud eſt de
ſolius arcæ ſignificatione loqui, aut
Propitiatorij, aut Cherubim ſeorſum;
quomodo multa dici poſsũt, quę popu- 3
lo placeãt, & plauſum excitẽt: aliud, ita
exponere, vt quæ de arca, & de reliquis
ſeorſum dixeris, coniungas omnia;
& com-

& componas, ita vt apta inter ſeſe, &
connexa, minimèque diſcrepantia vi-
3 deantur. † Hoc enim difficillimum, &
paucorum eſt, vt ij demum ſentient
qui experiri volent: ſæpè enim quæ pul
chrè texta videbantur, retexere cogen
tur; & multa inuenient, quæ ſibi, pluri
miſque probabantur, & acuta iudica-
bantur, quæ quia cum ceteris cohęrere
non poſſunt, velint nolint, improba-
bunt. Nec ego nunc de minutis concio
natoribus loquor, qui, vt ille inquit, id
ſibi negotij credunt ſolũ dari; populo
vt placeant quas fecerint conciones,
ac floſculos vndique captant, & nihil
præterea curant: ſed de illis, qui verum,
germanumq; ſcripturarum ſenſum ſub
Hiſtoria latentem totis veſtigijs inda-
gare ſtudent, quorũ acutum iudicium;
quorum teretes, & religioſæ aures. Vi-
dit hoc Gregorius, & admonuit, cuius
verba ex prologo in primum lib. Re-
gum libenter referam, quaſi apologiã
eorũ, quæ in myſtica expoſitione hac-
tenus dixi, quæque poſtea dicam, & eo
rum, quæ ſcripſi in commentarijs duo-
4 decim prophetarũ. † Sed quia in diuer
ſis, inquit, ſanctorum patrum operibus
diuerſa huius hiſtoriæ teſtimonia inue
niuntur expoſita: notare lector debet
quia aliquando eorum ſenſus tractan-
do ſubſequor, aliquãdo autem enoda-
re hiſtoriam aliter inſudo: vt opus
quod ſpe Diuinæ inſpirationis aggre-
dior, & antiquorum patrum autorita-
te ſit validum, & lectori nequaquam fa
ſtidioſum, dum inter ea, quæ nouit ve-
tera, ea etiam ei, quæ non nouit, noua
repræſentat. Ad quam profectò ſentẽ-
tiarum pronuntiationem aliquãdo ex
neceſſitate ducor; quia & patres vene
rabiles, ſi ſeriatim cuncta exponerent,
quæ ex parte tetigerunt: eam ſeriem lo
cutionis, quam tenere viſi ſunt, obſer-
uare nequaquam potuiſſent. Dum igi-
tur ſanctorum patrum intellectus præ-
tereo, neceſſitate aliquando, aliquan-
do commoditate vtor: quia & faſtidiũ
lectori amoueo, & dum totum ſeria-
tum diſcutio, multa ex medijs contra
me veniunt, quæ illorum ſequi ſenten
5 tias non permittunt. † Hæc veriſſi-
mè Gregorius. Sed ad rem. Arca in San
cto ſanctorum beatos ſignificat in pa-
tria cœleſti; quę facta eſt ex lignis ſet-

tim, quæ imputribilia, & pulchra ſunt,
quia beati poſt reſurrectionem pul-
chra, & immortalia corpora habebũt.
Auro circumtecta erat, quia & animæ
eorum ineffabili Diuinæ viſionis clari
tate, & corpora admirabili ſplendore
fulgebunt, ſicut ait Dominus: Tunc iu *Matth. 13.*
ſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris
eorũ. Corona aurea, quam habebat in
ſummo, coronas ſignificat ſanctorum:
omnes ſiquidem gloria, & honore co
ronantur vt victores, & vt reges, ipſo-
rum eſt enim regnum cœlorum. De
quo Paulus ſcribit ad Timotheum: In
reliquo repoſita eſt mihi corona iuſti- *1. Tim. 4.*
tiæ, quam reddet mihi Dominus in il-
la die iuſtus iudex. Non ſolum autem
mihi, ſed & ijs, qui diligunt aduentum
eius. Adde quòd qui inter beatos ſum-
mi ferè ſunt, præter illam Diuinæ viſio
nis beatitudinem, coronas quaſdam ha
bent, quas Theologi Aureolas vocant,
ideſt, fidei doctores, martyres, virgi-
nes. Acceperũt autẽ illi hoc nomẽ ex
ſacris libris, in Exodi enim. 25. capite
ſcriptum eſt: Et ſuper illam alteram co
ronam aureolam: pro quo in Hebræo
eſt, זֵר זָהָב ideſt, coronam auream; at-
que ita etiam loquitur cum in eodem
capite de arca inquit: Facieſque ſupra
6 coronam auream per circuitum. † In
ea ſunt tabulæ legis, quoniam electi le
gem & habuerunt, & habebunt ſem-
per in medio cordis ſui, quaſi rem pre
tioſam, & quam ſummo amore com-
plectuntur. Iſa. 51: Populus meus, lex
mea in corde eorum: & caput ipſum
electorum ait Pſalm. 38: In capite libri
ſcriptum eſt de me, vt facerẽ volunta-
tem tuam Deus meus volui, & legem
tuam in medio cordis mei. Longitudo *Lõgitudo.*
duorum cubitorum, & dimidij eſt,
quia longitudo ad longanimitatem, &
patientiam pertinet, cubitus autem
menſura communis eſt. Quidquid pa-
tiẽdum eſt laboris, vel ab hominibus,
Deo permittente, vel ab ipſo Deo pa
timur, idque certa menſura adhibita
vt rectè, & cum vtilitate patiamur, ſi-
cut ſcriptum. Pſalm. 79: Cibabis nos pa
ne lacrymarum; & potũm dabis nobis
7 in lacrymis in menſura. † Electi ergo
quia in hac vita æquo animo pertule-
rũt mẽſurã laborũ tã à Deo, quã ab ho
minibus profectorũ, rectè lõgitudinẽ
ha-

hab[illegible]m [illegible]orum, id eſt, dua [illegible] aru[illegible]. Sed quia parati erat ad pl[illegible]ni ferendos, [illegible] non ſemel [illegible]nt, [illegible] habent duo[illegible] cub[illegible] [illegible] e[illegible] cc[illegible] te[illegible]. Latitudo ad ampl[illegible] [illegible]nem carita t[illegible] [illegible], v[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]lem. [illegible] caritas [illegible] men ſur[illegible] [illegible] reddi[illegible], [illegible] de beban[illegible]. Deo autem num[illegible] reddere p[illegible]t, q[illegible] [illegible] ama re[illegible], [illegible] maiori amore [illegible]num eſ ſe [illegible] hab[illegible] ci[illegible] [illegible] amoris h[illegible] n[illegible] [illegible] Dei. Altitudo

Latitudo.

Altitudo.

ct[illegible] [illegible] [illegible], quia [illegible] de ſi[illegible] æ[illegible]n[illegible] b[illegible]o[illegible] ſupra commun[illegible] aliorum [illegible] men-

8 ſu[illegible] am [illegible] [illegible]. † Qua[illegible] anu-

Anuli aurei.

[illegible] aurei, & vecte[illegible] pe[illegible] eos [illegible] ideo p[illegible] ſunt in a[illegible], vt fa[illegible] quocunq; vſu[illegible] p[illegible], [illegible] humeris port[illegible] [illegible] [illegible] in [illegible]ctis ſi[illegible] d[illegible] [illegible]am ea, per quæ il li pr[illegible], & m[illegible]les ad nutum Sancti [illegible] redduntur, ſiuè ſtandũ [illegible] deſertum eundum, per tor ram d[illegible], [illegible], [illegible]q; in quoſam? Hæc ſunt dona Spiritus ſancti, quæ ad hanc, quam d[illegible], mobilitatem, atq; agi litatem ſupra tres virtutes Theologi ca[illegible]. In ſummitate arcæ ſunt anu[illegible] & vectes, quia hæc dona ſuprẽ ma[illegible] portion[illegible] nobiliſſimamq; exornant & præparãt diuinæ motioni. In lateribus longitudinis collocantur, quoniam labores, quibus electorũ vita conflic[illegible] atu[illegible], tardos, ac re[illegible], & gra ues eos redderent, niſi eorum longa nimitas (ſic enim vocemus, quam Græ ci, μακροθυμίαν) Spiritus ſancti impul ſu, atq; afflatu adiuuaretur.

9 † Duo ſunt autem in hac explicatione perob ſcura. Primum eſt, quatuor eſſe anulos & duos vectes, qui ſex efficiunt, ſeptẽ autem Spiritus ſancti dona numerari. Alterum eſt, aureos eſſe anulos, vectes verò ex ligno ſettim, & auro tectos; multum[illegible] [illegible]los, & vectes inter eſſe, cum ſimilia ſint inter ſe dona. Pri mum [illegible] videtur explicandum. Sex qui dem ſunt anuli cum vectibus, ſed vectes non ſimplices ſunt: lignum enim ha bent, & aurum, atq; ita ſeptem fiunt. Quatuor anuli magis hærent arcæ, &

aurei ſunt, in quibus quatuor d[illegible] in telligimus, quæ ad in[illegible] uni perti nent, ſapientiam, intellectum, ſcientiam, conſilium, & quodammodo magis niẽ ti hæc [illegible], quia in ſuprema, & nobili [illegible] ma portione animi ſunt, ac propter exi miam præſtantiam quaſi aurea cenſen tur. In vectibus reliqua tria ſignifican tur, quæ in voluntate ſunt, pietas, timor,

10 fortitudo. † Atq; vt vectes in anulos mittuntur, ita dona intellectus accipiunt in ſe dona voluntatis, quia per exactam Dei, rerumq; Diuinarum notitiam, Deũ ipſum, vt patrem pie, ſanctèq; colimus, quod pietatis eſt, & vt boni filij, cum reueremur, & ab eius voluntate decli nare timemus, quod eſt timoris, & multorum laborum periculorumq; abij cimus, quibus d[illegible] [illegible]ebamur ab ijs, quę ad Dei gloriam, & ad felicitatem no ſtram inchoaueramus, & fiduciam quã dam animo concipimus euadendi ab omnibus periculis, & perueniendi ad eamdem felicitatem; quæ finis eſt omniũ bonorum, quæ nobis præbet for titudo. Et vt anuli non ſunt ſatis vt ar ca moueatur, niſi vectes addantur, ita quamuis intellectus ornatus, & inſtru ctus donis ſuis ſit, niſi illa accedãt, quę voluntatis eſſe diximus, non erit omni no animus aptus vt ab Spiritu ſancto

11 moueatur. † Ac pietas quidem, & ti mor meritò auro vectium comparan tur, Deum enim ſibi obiectum intuen tur: fortitudo autẽm, quia circa pericu la, metuſque verſatur, non aurum eſt, ſed lignum ſettim auro contectum. Li gnum ſettim pulcherrimũ, & fortiſſi mum, neque putreſcit vnquam: & for titudo pulcherrima eſt, & mirabilis, nec cedit malis, nec tẽporis longitudi ne vincitur. Et gemina eſt quodammo do, vt vectes, quia partim ad pericula ſuperãda deſcẽdit, partim fiducia æter næ felicitatis erigitur. Teguntur hi duo vectes auro, quo pietatem, & ti morem ſignificari diximus, quia niſi fortitudo coniuncta eſſet cum pietate, qua Deum, vt patrem colimus, & cum timore, quo eũ, vt boni filij, veremur,

12 nequaquam ſe tantis periculis, labori buſq; obijcere auderet. † Vectes ſemp erant in anulis, ſiuè cũ arca humeris ſa cerdotũ portabatur, ſiuè cũ in taberna culo, aut poſtea in tẽplo, quieſcebat: q[illegible] ſancti,

ſ[illegible] & cum erant in hac vita mortali ſ[illegible]uocunque mouebantur à ſacer-dotibus, qui [illegible] pro Chriſto præerant, tutius eorum humeris ferebantur, & cum in cœleſti patria quieſcunt, animos habent ad parendum D[illegible]o paratos, & accepta etiam mercede felicitatis æternæ priſtinam ſemper retinent obedientiam. Hactenus de arca, quam ſcio veteres quoſdam de Chriſto inter pre[illegible] cur non fuerim ſecutus, dicam [illegible] 5. cum de Propitiato[r]io agemus [illegible] omnia ad eũ [illegible] accommodare poterint, ſed id eru[illegible] iudic[illegible]m eſto. Illud certè [illegible] cebo, [illegible] Chriſto exponendũ [illegible] de e[illegible] cum in hac vita verſabatur, ſed p[o]ſt quam victor aſcēdit ad patrem, exponi debere, vt initio huius ca
5 pitis dixi. † Vidit hoc melius quam alij Gregorius, qui Hom. vltima in Ezecielem: Arca, inquit, intra velum eſt rede[mptor] noſter in cœlo. Coram arca vrna erat manna, vt illius beneficij memoria ſemper apud poſteros maneret, vt intelligimus ex Exo. 16. quia beati ſemper ante oculos habent admirabilem [illegible]m Dei beneficentiam, quia cœleſti pane, ideſt, ſacra Euchariſtia, dum per deſertum huius vitæ iter faciebant, alti ſunt. Seruabatur etiam ante arcã virga Aharon, quæ fronduerat, quia ſemper ijdem memoria retinent ſacerdotiũ Chriſti inter omnes homines à patre electi, vt ſacrificio corporis ſui tolleret peccata mundi, de eoq; [illegible] immortales gratias agunt, & ſine fine lætãtur.

DE PROPITIATORIO

CAP. IIII.

1 Verſ. 17. Poſt hæc omnia legimus in eodem. m. 25. cap. t. Exodi: *Facies & Propitiatorium de auro mundiſſimo: duos cubitos & dimidium tenebis longitudo eius, & cubitum, ac ſemiſſem latitudo &c.* Ex quo conſtat æquale prorſus fuiſſe arcæ, aptumque vt eius operculum eſſet, nec fuiſſe laminis aureis tectum, vt arcã, ſed totum aureũ. Sed mirum eſt ita de eo loqui Moſem, ac ſi pars arcæ non eſſet, cum arca ſine operculo non poſſe conſtare videatur. Exiſtimo equidem veteres ita arcas fa-

br[i]ca[ſſe], vt [illegible] c[illegible], & [illegible] c[illegible]a adderentur [illegible] menti[illegible] arcæ d[illegible]erent. Hoc [illegible] d[illegible]at corona aure[a] addita arcæ, quæ
2 nunc in arca non p[o]nitur † ſed a[illegible] t[illegible]us [illegible]. V[illegible] Ar[illegible] [illegible]p[illegible] [illegible], in q[uo]a V[illegible] [illegible]bi dom[illegible] ſer[illegible]t, a[illegible]. Vly[illegible]: Cap. 17. Odyſ.
A[illegible] [illegible]. Hoc [illegible]

Nunc [illegible], ſtatim v[illegible] vin[illegible]

Nequis tib[illegible] [illegible]rat. Hoc operc[illegible] [illegible] tũ fuiſſe arcæ, te[illegible] cui [illegible]tato, [illegible]ue eſt Hebraicè כַּפֹּרֶת, quod operculum ſigni[fic]at, & propitiatorium, à כָּפַר, quod eſt [illegible], & propitiari. Propterea [illegible] eleganter vtrumque [illegible] atum [illegible] tradiderunt vertentes [illegible], ideſt, placat[or]ium ſiue propitiat[or]ium [illegible] culum.
3 † Dictum [illegible] torium quaſi locus placationis, quia ibi D[eu]s Moyſi app[a]r[eb]at, & cum eo loquens placabatur, & pro[illegible] po-pulo [illegible] p[ræcip]eat. Exo. 25. Inde præcipiam, & loquar ad [te ſuper] Propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erunt ſuper arcam teſtimonij, cun[cta], quæ mandabo per te filijs Iſrael. Num. 7: Quumque ingrederetur Moyſes tabernac[ulum] fœderis, vt conſuleret Oraculum, audiebat vocem loquentis ad ſe de Propitiatorio, quod erat ſuper arcam teſtimonij [inter] duos Cherubim, vnde & loquebatur ei. Atque inde dicta eſt hæc pars templi Oraculum, quod in ea Deus reſpo[nſa] reddebat. Inde etiam in noſtra translatione Propitiatorium ipſum vocatur nonnunquam Oraculum, vt ibidem: Duos quoque Cherubim aureos, & productiles facies ex vtraque parte Oraculi. Vtrumque latus Propitiatorij tegant expandentes alas, & operientes Oraculum. Pro quo ſemper e[ſt] in Hebræo, כַּפֹּרֶת. ideſt, Propitiatorium, apud Ex. verò [illegible], Et quia D[eus] apparebat, & loquebatur, di[c]ebatur ſede-re ſuper Cherubim, [ideſt], ſuper alas Cherubim tegentes Propitiatorium. Oraculum.

DE SIGNIFICATIONE Propitiatorij.

CAP. V.

1 PRopitiatorium procul dubio significat Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nobis pater propitius factus est. Ita enim Apostolus interpretatur. Rom.3. Quē proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius. Atque vbi nos habemus Propitiatorium, siue vt alij legunt Propitiatorem, in Græco est, ἱλαστήριον, quo vocabulo. Ita interpretes ſemper Propitiatorium appellant, immo & Paulus ipſe Hebr.9. vbi in Latino legimus: Super quæ erant Cherubim gloriæ obumbrantia Propitiatorium. Quare recté coronula aurea arcæ paululùm erigebatur ſuper Propitiatorium, quia ſanctorum corona (quam illa ſignificat) Chriſtus coronatur: ab ipſo enim ſunt ſanctorum victoriæ, & coronæ, ſine cuius gratia nō ſolum vincere non poterant, ſed ne cogitare quidem aliquid, quod prodeſſet ad victoriam. Quod intelligens Apo-
1.Cor.15. ſtolus ait: Sed abundantius illis omnibus laboraui, non autem ego, ſed gra-
2 tia Dei mecum. † Non eſt autem Propitiatorium partim ligneum, & partim aureum, vt arca (pretioſius enim, & Deo coniunctius eſt quam arca) totum eſt ex auro, quia eius humanitas, cum vera humanitas ſit, non per ſe ſed per Diuinitatem ſubſiſtit, & tota ineffabilibus donis plena eſt, vt in qua plenitudo Diuinitatis inhabitat corporaliter.
Iohan.1. De quo Iohannes ait: Et vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre, plenum gratiæ, & veritatis. Sed aurum [illegible] mundiſſimum eſt, quia omni labe peccati caruit, & nihil habuit ſordium [illegible], quibus cetera hominum [illegible]. Longitudo eius eſt duorum cubitorum, & dimidij, quia (ſicut in [illegible] arcæ diximus) [illegible], & [illegible] paſſus eſt Chriſtus quidquid [illegible] pati valuit, & quid [illegible] homines [illegible] intulerunt. &
1.Pet.2. (cum malediceretur, vt ait Petrus) non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem iudi-
3 canti ſe iniuſte. † Impleuit igitur vtraq; in menſuram, id eſt, duos cubitos, longanimitate ſua. Sed multo etiam plura pateretur, ſi ea [illegible] humani generis poſtularet, atque ita aliquid ſupra duos cubitos habet [illegible]udo. Latitudo vnius cubiti, & dimidij eſt, quia ſancta Chriſti anima menſuram integram amoris hominibus reddidit, quæ cubito indicatur, id eſt, tantum eos amauit, quantum amandi fuerunt: ſed Deo menſuram, qua ille dignus erat, hoc eſt, infinitum amorem, reddere non potuit, id enim creatæ naturæ non eſt, atque idcirco cubitum alterum integrum non habuit latitudo. Altitudinem Propitiatorij non ſine cauſa tacuit Scriptura, quia quamuis ea, quæ in tabula illa aurea fuit, facilè poſſet indicari, quod in ea tamen ſignificabatur, id eſt, quantū beatiſſima illa anima ſupra omnium electorum menſuram ſe ſe in cœlum extulit deſiderio gloriæ Dei, nemo, etſi hominum linguis loquatur, & ange-
4 lorum, explicare poteſt. † Super arcā ponitur, quia omnium Sanctorum virtutes, & gratiam infra ſe habet, & ſuper omnes eſt, & cum omnibus indiuidua caritate copulatur, & omnes ei hærent, & quaſi membra capiti, & arca operculo, ei coniuncti ſunt. Hic mihi explicent verum qui Chriſtum arcā eſſe volunt, cum dubitare non liceat eum in Propitiatorio ſignificari, quomodo Propitiatorium ſit ſupra arcam, id eſt, Chriſtus ſupra ſe ipſum; cur arca & lignea ſit, & aurea, Propitiatoriū verò tantum aureum: Cur altitudo arcæ expreſſa ſit, Propitiatorij autem prætermiſſa. Si in arca humanam naturam intelligi velint, in Propitiatorio Diuinam; quomodo à propitiatione humanitatem ſecernere poterunt, ſine qua Chriſtus pati non potuit? Quomodo Cherubim ſuper Propitiatorium collocantur? quomodo Deus ſedet ſuper alis Cherubim? Hæc qui ſoluere poterunt, & omnia quæ de arca dicuntur, ad Chriſtum in cœlo haud inuita accōmodare valebunt, ita vt volunt exponant: ego quæ vidēnta videbantur, & quæ cohærere inter ſe non videbam, dicere non dubui.

DE

DE CHERVBIM, QVI erant ſupra Propitiatorium.

CAP. II.

1 *Verſus.1.* DE his legimus in eodem ca-
pit.6.lib.3.Reg. *Et fecit in*
Oraculo duos Cherubim de li-
gnis oliuarum decem cubito-
rum altitudinis, &c. In Oraculo erant Cherubim, & arca, quæ tegebatur alis eorumdem Cherubim. Sed alter poſiti erant Cherubim in tabernaculo, alter in templo. Nam arca in tabernaculo erat in medio Sancti ſancto rum in pauimento: & è Cherubim, qui toti erant aurei, alter erat in latere vno operculi arcæ, quod Propitiatorium dicitur, alter in altero mutuò ſe aſpicientes, & alis vndique tegentes Propitiatorium. Nam à Meridie, & Septemtrione tegebant illud craſsitudine corporum, ab Oriente autem, & Occidente, alis extenſis, ita vt dextera ala vnius tangeret ſiniſtram alterius, & vice verſa, vt ſi duo homines ſe ſe aſpiciant, ſeque
2 manibus teneant. † At ij, quos Salomõ fecit, & in medio Oraculi ſimiliter poſuit, multò maiores erant, videlicet decem cubitorum altitudine, idemque non erant toti aurei, vt priores, ſed de lignis oliuarum, quod [illegible] tempeſtas, nec caries, nec vetuſtas [illegible] nocere, vt ait Vitruuius lib.1. cap. [illegible] operti tamē laminis aureis. Nec ſe mutuo aſpiciebant, ſed facies habebant verſas ad domum exteriorem, facie ad Orientem, terga ad Occidentem, & alas habebant quinque cubitorum ſingulas extenſas verſus Meridiem & Septemtrionem, ita vt ala exterior vnius tangeret parietem M[illegible] alter[illegible] Septemtrionalem, [illegible] Propitia[illegible] Cherubim [illegible] Abulenſis, [illegible] xo. & ante [illegible]
3 *Figura Cherubim.* † [illegible] Cherubim [illegible] quarum nonnullas re[illegible] [illegible] 5. [illegible] 58. [illegible] hæc [illegible] Operc[illegible]

cr[illegible] dux, [illegible] Hebr[illegible] [illegible] apparuit [illegible] an[illegible] lucida, noua [illegible] nec vnqua[illegible] quam hominibus [illegible], quæ Moſi in Deſerto [illegible] 8. [illegible] cap. 1 [illegible] ſpecie [illegible] teſt, vel el[illegible] c. [illegible] ceptis [illegible] humana forma fa[illegible] Cherubim, non quidem [illegible] (quod ridiculum eſt) ſed humana non forma, vt ſatis indicat Scriptura, cuius verba de ſiu Cherubim [illegible] lit animalis formam ita co[illegible] referri p[illegible] ad [illegible] hominis: præſertim cum ſcriptum ſit, 2. Paral.3: Ipſi autem [illegible] bant erectis pedibus, & facies eorum erant verſæ ad exteriorem domum. † Alæ aute quatuor,
4 quia [illegible] cubitos [illegible] bant, quæ [illegible] altitudo, & latitudo Oraculi [illegible] intelliguntur habere [illegible] cubi[illegible] eſt, ſingulæ quinque [illegible] per[illegible] dimidia parte [illegible] pen[illegible] nente, vt [illegible] Alæ [illegible] te alæ in ter[illegible] corpus te[illegible] pturæ verſus [illegible] ſingulis [illegible] quæ cubi[illegible] tribuit [illegible] dum eſt hoc loco Cherubim nomine [illegible] cœleſtium ſpirituum, vt hi[illegible] [illegible] 18. & [illegible] mus in Ezec. cap.1.9.& 10. [illegible] forma corporea [illegible] vt [illegible]
5 quem admodum [illegible] † [illegible] ſa facie[illegible] [illegible] vtilit[illegible] ſe is, qui toties in prophetis [illegible] eſt Dominus ex[illegible] gnat in cœlo & omni[illegible] bus præ[illegible] Aſpice ſuper Cherubim, vt Pſal.79: Qui ſedes ſuper Cherubim, [illegible] coram Ephraim. Pſal.98. Dominus regnauit, iraſcantur [illegible] Cherubim, m[illegible] porent[illegible] exe[illegible] per [illegible] omn[illegible] m quo[illegible]

Cherubim ſub forma animalium. Eccl. 49: Ezeciel, qui vidit conſpectum gloriæ, quam oſtendit illi in curru Cheru-
6 bim. † Hinc etiam de Deo Pſal. 17: Et aſcendit ſuper Cherubim, & volauit, id eſt, venit ad opem mihi ferendam ille, qui Cherubim habet ſub pedibus, & eis vtitur miniſtris ad omnia, quæ velit, id eſt, qui poten[illegible]us eſt. Sed cur non ſuper Seraphim ſedere dicitur, ſed ſuper Cherubim, neque enim vnquam legimus ſedere eum ſuper Seraphim, ideoque Hieronymus in Epiſtol. 143. ad Damaſum, cuius initiū eſt: Septuaginta, &c. ait: Illorum quoque, prius licet, attamen coarguendus error, qui in orationibus, & oblationibus ſuis audent dicere: Qui ſedet ſuper Cherubim & Seraphim. [illegible] quæſtionem proponit Abulenſis. q. 19. in 25. cap. Exo. ſed meo iudicio n[illegible]r[illegible]t enim non ſignificat ſ[illegible]ritu[illegible] d[illegible]tauo ordine, qui cer[illegible]uo habent, ſed duos, [illegible]ſt[illegible] ſpirit[illegible]ualeſ[illegible] inqu[illegible] illi ſint. Reſp[illegible]ergo Cherub ſi[illegible]m ſcientiæ, vt ait Hieronymus E[illegible]10. prope finem, & in fine [illegible]r. 1. Comment. in Epiſt. ad Epheſios, [illegible] Epiſt. 103. ad Paulinū, & alibi ſæpe, & Beda cap. 13. & plurimi
7 alij. † Vt [illegible]ter hominibus Deum eſſe ſapientiſsimum, & omnem ſcientiam, etiam altiſs[illegible]orum ſpirituū, longe ſuperare, & ſumma ſapientia, atque prouidentia diſponere res hominum, merito dicitur ſedere ſuper Cherubim. Atque id maximè in Oraculo decebat, vnde reſpónſa dabat, & populum ſuum regebat. Vnde autem Cherub ſignificet multitudinem ſcientiæ, difficile dictu eſt. Pagninus in interpretatione nominum Hebraicorum putat dici à בָּכַר, id eſt, cognouit, & רַב, id eſt, multum. Probabilius videtur, dici Cherub, id eſt, figuratum, aut pictum, metaphoramque à corpore ad ſpiritum duci, vt ſpiritus ſapiens, & multarum rerum formis inſignitus, & ornatus dica-
8 tur Cherub. † Hoc intelligitur ex verbis Hieronymi in Epiſt. 13. ad Marcellā, cuius initiū eſt: Epiſtolare officiū: Nam & in Exodo, inquit, ceteriſque locis, vbi deſcribuntur veſtes plumaria arte contextæ, opus Cherubim, id eſt, variū, atque depictū eſſe factum deſcribitur, ita tamē vt ו Vau literā Cherubim non habeat, quia vbicumque cum hac litera ſcribitur, an[illegible] malia magis quam opera ſignificat, &c. Id eſt, litera Vau additur, aut tollitur ad tollendam ambiguitatē ſignificationis, cum re vera eadē ratione hæc omnia Cherubim appellata ſint.

Cur non dicatur ſedere ſuper Seraphim.

Cherubim.

QVID SIGNIFICENT duo Cherubim, qui ſunt ſuprà Propitiatorium.

CAP. VII.

1 Q[illegible]am ab inſtituta explanatione reced[illegible]dum non eſt, vt hæc quæ intra velū, id eſt, in Sancto ſanctorum ſunt, in cœlo eſſe intelligamus, vt recte [illegible]xit P[illegible] in libr. de Templo, cap. 13. & Angelomus monachus antiquus autor, in commentarijs, cap. 6. libr. 3. R[illegible]um: non poſſumus Cherubim duo teſtamenta interpretari, ſed angelicos ſpiritus, qui eiuſdem cum Chriſto, & eius membris beatitudinis participes ſunt. Super Propitiatorium collocantur, quia natura angelorum præſtantior humana eſt, & Chriſtus, non vt Deus, ſed vt homo humanitate in ſe ipſa conſiderata, minor angelis eſt, iuxta quod ſcriptū eſt. Minuiſti eum paulo minus ab angelis. De quo Paulus Heb. 2: Eum autem, qui modicò quam angeli minoratus eſt, videmus Ieſum propter paſsionem mortis glo- *Pſalm. 8.*
2 ria, & honore coronatum. † Quaratione etiam in Apocalypſis initio primùm Deus, deinde Angeli, poſtremo Chriſtus nominatur: Gratia vobis, & pax ab eo, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt, & à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni eius ſunt, & à Ieſu Chriſto, qui eſt teſtis fidelis. Nec enim dignitatis perſonæ in his ratio habetur, ſed naturæ. Sed quia Chriſtus homo, qui ratione humanæ naturæ minor erat angelis, longè illis erat præſtantior, & ſublimior, quia humana illa natura, qua per ſe minor angelica erat, eximia ſanctitate, & maiori gratia, maioribuſque Dei donis ornabatur: Cherubim, qui in tabernaculo erant ſuprà Propitiatorium, in templo Salomonis infra illud poſiti ſunt; pedes enim in

E pau-

pauimento habebant, in quo erat & ar-
ca. In quo & illud oſtenditur, homines
in cœlo æquales angelis futuros, & in-
ter eos ſeſſuros eſſe. Duo ſunt Cheru-
bim, vt mutuam caritatem beatorum
indicent, quæ minus quam inter duos
eſſe non poteſt, & in eius rei ſymbolū
Apoſtoli bini miſsi ſunt à Domino, vt
ſcribit Gregorius Hom. 17. in Euange-
3 lia. † Mutuo ſe aſpiciunt, quia beatorum
idem eſt ſenſus, & eadem voluntas; eſt
enim ſumma eorum amicitia. In teplo
autem facies verſas habent ad domum
exteriorem, & ad Orientem, atque ad
ciuitatem, vt oſtendant ſemper ſe Ec-
cleſiam dilexiſſe, diligenterque pro ſua
quiuſque parte, pro hominum ſalute vi
gilaſſe, omnes enim ſunt adminiſtrato-
Heb.1. rij ſpiritus, in miniſterium miſsi propter
eos, qui hereditatem capient ſalutis.
Quamobrem Cherubim qui erant in
tabernaculo, ac ſe mutuo, non etiam
ciuitatem, id eſt, Eccleſiam aſpiciebant,
aurei ſunt, & ductiles, in quo præſtan-
tia eorum & naturæ, & gratiæ indica-
tur, ſimulacra, enim ductilia, & mal-
leo, manuque cōfecta abſolutiora ſunt
fuſilibus, & elaboratiora. Sed Cheru-
bim qui erant in templo, qui docent
magna etiam ſe erga homines caritate
affectos fuiſſe, ita ſunt aurei, vt ſint in-
tus oleagini, quia viſcera miſericordiæ
in humanum genus ſemper habue-
4 runt. † Alas iungunt, earumque cōple-
xu quaſi ſedem Deo præſtant, quia ſu-
per omnes ſpiritus, & in omnibus Deus
eſt, & ita illi inter ſe caritate copulātur,
vt vnanimi conſenſu à Deo poſsideri,
& ei ſubijci velint, omnemque ſuam ſa
pientiam, & illam naturæ præſtantiam
& Deo minorem, & ab illo acceptam
eſſe fateantur, tum ſemper illi ſeruire
Alæ. geſtiant. Alæ enim velocitatem naturæ
illorum cuncta intelligentia ſua pene-
trantem, & promptitudinem ad obſe-
quium Dei paratam ſignificant. Verum
hoc animaduertēdum, Cherubim, qui
erant in tabernaculo, magnitudinem
non indicari, nec alarum, ſicut in Che-
rubim, qui erāt in templo: quoniam ta-
bernaculum ſynagogæ typus erat, tem-
plum vero Eccleſiæ, vt lib. 1. diximus,
cap. 19. (quod memoria diligenter tenē-
dum eſt) & in Eccleſia, id eſt, nouæ le-
gis tempore, vt cætera myſteria, ita etiā
quæ ad angelicæ naturæ dignitatem,
& ad miniſteria ſpectant, quibus homi-
num ſalutem procurant, multò magis
5 cognita, perſpectaque ſunt. † Altitudo
Cherubim decem cubitorum eſt, quia,
etſi alij alijs præſtātiores ſint, omnium
tamen perfectiſsima natura eſt, & qua
perfectiorem nullam in creaturis inue- *Denarius.*
nimus. Cubito enim res magnas meti-
mur, & denarius numerus perfectiſsi-
mus eſt, vt Pythagoræi teſtabantur, ſi-
quidem eo omnis numerus cōcluditur,
neque vllum habemus altiorem, quia
vſque ad decem numeramus, nec nu-
merare amplius poſſumus, niſi nume-
ros qui eo continentur repetamus. De-
cem etiam cubitorum ſunt, quia ſem-
per illorum conatus, & labor quærenda
hominum ſalute eò tēdebat, vt lex Dei,
quæ decem præceptis continetur, inte-
grè cuſtodiretur. Alæ binæ ſingulorum
decem etiam cubitorum ſunt, quia to-
tam naturæ ſuæ præſtantiam, & ſeden-
que totos, quanti ſunt, Dei præbent ob-
ſequijs. Et quoniam alas eſſe diximus ve-
locitatem naturæ illorum omnia intel-
ligentia ſua penetrantem, & prompti-
tudinem ad Dei obſequium paratam,
atque hæc intellectu, & voluntate con-
ſequūtur: rectè, vt opinor dicimus, alā
vnam eſſe aciem illam admirabilem in-
telligentiæ, alteram voluntatem, ſiue
6 amorem. † Singulæ itaque alæ quinque
cubitorum magnitudinem habēt, quia
totā intelligētiæ ſuæ aciem, totā ſuæ vo-
lūtatis, atq; amoris vim in Deum confe-
rūt: Et ex his duabus partibus tota eorū
natura cōſtat, ſicut Denarius ex duobus
quinarijs. His mutuo ſeſe tangentibus
ſedem Deo præſtant, quia quod alter in-
telligit, alter amat, itaque idem omnes
ſentiunt, & amant, & quidquid habent
ei ſubijciunt, quæ intelligunt, & amant.
Extremis alis parietes Sancti ſanctorum
tangunt, quia cœlum plenum eſt Ange-
licis ſpiritibus; deinde quia per omnia
cœli loca diſcurrūt, tertio quia omnia
quæ in eis ſunt, norunt, & altiſsima my-
ſteriorum cœleſtium cognitione prædi-
ti ſunt. In ſede illa, quam faciebant alæ
Cherubim, Deus reſponſa reddebat,
quia Deus in cœlo ſuper omnes creatu-
ras eleuatus beatis ſe videndum præbet,
eoſque viſione ſua mirabiliter erudit,
& cum eis conſilia ſua communicat.

DE AL-

DE ALTARI THYmiamatis.

CAP. VIII.

IAM de his agamus, quæ
1 erant in ſecūda parte templi, ſiue in domo exteriori, in quibus primum omniū occurrit altare thymiamatis. In eo thus, & alia aromata ſuauiſsimi odoris incendebantur, ita enim ait Ioſephus lib. 6. de Bello, capite. 6: Thuribulum autem per tredecim odores, quibus replebatur ex mari, & inhoſpito, & inhabitabili, deſignabat omnia Dei eſſe, Deoque ſeruire, &c. Atque inde dicebatur thymiamatis, à θυμιᾶν, quod eſt ſuffire, ſiue odores incendere. Inde ab interprete noſtro vocari ſolet Altare incenſi, vt Lucæ. 1. & thuribulum Græcè dicitur θυμιατήριον.
Verſ. 1. De hoc altari legimus Exod. 30: *Facies quoque altare ad adolendum thymiama de lignis ſettim habens cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, id eſt, quadrangulum, & duos cubitos in altitudine: cornua ex ipſo procedent, &c.* Hoc altare maius eſſe non oportuit, quoniam non factum eſt ad victimas immolandas, ſed ad
2 odores incēdēdos. † Quod autem ait: *Cornua ex ipſo procedent*, ſignificat cornua hæc non fore addititia, ſed ex ipſis lignis altaris. In Hebræo eſt: Ex ipſo erunt cornua eius. Cornuum figura neque ab Scriptura traditur, neq; à Ioſepho: probabile tamen eſt quod Caietanus, & Lipomanus ſcribunt Exo. 27. & 30. fuiſſe radios quoſdam elegantes erectos ſurſum in modum obeliſci ſuper quatuor angulos altaris, ita vt è lignis quatuor, quæ altare ſuſtinebant, erigerentur, vt ait Caietanus. Nā quatuor cornua fuiſſe ſatis intelligitur ex altari holocauſtorum, quod quatuor cornua habere dicitur Exod. 27. eaque ad decorem, & ornatum altaris
3 fiebāt † Deinde ait. *Veſtieſque illud au-*
Verſ. 3. Craticula. *ro puriſsimo, tam craticulam eius, quam parietes per circuitum, & cornua.* Craticulā vocat tectum eius, erat enim cauum altare, & ſuper hoc tectum imponebantur odores. Et quidem Hebraica vox, גגו tectum eius ſignificat tantummodo, lxx. τὴν ἐσχάραν, id eſt, focum vertunt, hoc eſt, ſuperficiem extimam, in qua ignis ponendus erat. Interpres Ioſephi vertit Foculum pro eodem vocabulo, quod eſt in Græco. Sed Hieronymus, vt oſtenderet hoc tectum fuiſſe reticulatum, vt in humum decideret, ſi quid fortè cineris ſupereſſet, vertit Craticulam. Sequitur: *Facieſque ei coronam aureolam per gyrum* (id eſt, limbum aureum totum altare cingentem, qualis in arca factus eſt) *& duos anulos aureos ſub corona per ſingula latera, vt mittantur in eos vectes, & altare portetur.* Tale erat altare thymiamatis, quod fecit Moſes tabernaculo; ſed præter hoc Salomon putatur à multis feciſſe alterum templo, quia 3. Reg. 7. ſcriptum eſt: Fecitque Salomon omnia vaſa in domo Domini, altare aureum, & men
4 ſam, &c. † Hoc altare Abulenſis, quæſtione. 16. in cap. 6. lib. 3. Reg. & paulò antè, putat alterum fuiſſe ab eo, quod fecit Moſes, quoniam altare Salomonis erat ex cedro, altare Moſis de lignis ſettim. At exiſtimo idem fuiſſe, ſed à Salomone fuiſſe magnificentius ornatum; non enim dicit Scriptura. 3. Regum. 6. Salomonem altare feciſſe ex cedro, ſed hoc ait: Sed & altare veſtiuit cedro, quod autem veſtitur, non fit, quia iam erat, ſed tegitur. Et de eodem ait paulò poſt: Sed & totum altare Oraculi texit auro. Ideo Scriptura nunquam meminit in lib. Regum aut Paralipomenon noui altaris facti à Salomone. Quare falſum eſt quod ait Beda in lib. de templo, cap. 12. & Lyranus in caput. 6. libri tertij Regum, hoc altare factum fuiſſe à Salomone ex lapide. Atque ita non laborabimus cum Comeſtore, & Abulenſi, & alijs vbinam poſitum fuerit altare thymiamatis factum à Moſe. Cum ergo Salomon dicitur feciſſe altare aureum, feciſſe dicitur quia refecit, id eſt, cedro veſtiuit, ac maius fecit, & auro magnificentiùs, ac pulchriùs ornauit. Quod verò pro ſe citat Abulenſis ex. 1. Paralipom. 28: Ipſe ædificabit domum meam, & altaria mea: non ita legendum eſt, ſed, Atria mea, vt ex Græco, & ex Hebræo conſtat. Hoc autē quod dicimus, facilè indicat Ioſephus. 8. Antiq. c. 2: nā altare

holocauſtorum,quod æneum erat,pla-
nè docet à Salomone fuiſſe extructum,
vt ſuo loco videbimus;de altari autem
aureo,ſiue thymiamatis,nihil vnquam
tale dixit,ſed paulò poſt ait: Medium
autem inter vtrumque locum obtine-
bat altare illud aureum:de quo cum ni-
hil dixiſſet,haud obſcurum eſt dixiſſe,
Altare illud aureum,ac ſi diceret: Alta
re illud vetus,quod erat in tabernacu-
lo. In hoc altari odores incendebantur
quotidie mane,& veſpere à ſummo ſa
cerdote,cum in tēplum veniebat, ſiue
à minoribus ſacerdotibus, vt à Zacha-
ria,Luc.1. & ſimul lucernæ candelabri
componebantur,vt legimus Exod.30:
6 †Verū de loco, in quo erat hoc altare,
magna controuerſia eſt, magni enim
autores cenſent intra Sanctum ſancto
rum fuiſſe,vt Origenes Hom.9. in Le-
uit. Auguſtinus.q.173.in lib.Exodi, &
quidam,quos ſine nomine refert Theo
phylactus in c.9.epiſt.ad Hebr.& alij.
Nec deſuit ad hoc dicendum occaſio
ex verbis Scripturæ,nam.3.Reg.6.legi
mus:Sed & altare Oraculi texit auro.
Præterea Exo.30. Et deprecabitur Aha
ron ſuper cornua eius ſemel per annū
in ſanguine. Scimus autem ſummum
ſacerdotem ſemel per annum ingredi
ſolitum in Sanctum ſanctorum. Acce-
dit quod Apoſtolus Paulus affirmat He
bræ.9.in Sancto ſanctorum fuiſſe thu-
ribulum aureum,quod Abulenſis,q.16.
in.c.6.li.3.Reg. & in c.25.Exo.q.6.pro
bat omnino eſſe intelligendum altare
thymiamatis,quod erat aureum. Ve-
rùm in hac re non eſt multum immorā
dum,cum Ioſephus planè aſſerat fuiſſe
extra Oraculum lib.3. Antiq.cap.7.lo-
quens de exteriori parte tabernaculi,
in qua erat menſa,& candelabrum:In-
ter hoc(inquit)& menſam,vt dixi,ſita
erat arula ſuffumigatoria,& ipſa è ligno
7 imputribili,&c. †Et de templo loquēs
8.Antiq.c.2.cum dixiſſet de menſa, &
de candelabro,ſubijcit: Medium au-
tem inter vtrunque locum obtinebat
altare illud aureum. Hæc omnia conti
nebat anterior illa templi pars quadra-
ginta cubitos longa, & velo diſparata
ab adyto,&c. Et aliquantò poſt: Cande
labrum autem,& menſam,& altare au
reum ſtatuerunt in templo ante ady-
tum eiſdem locis,in quibus in taber-

Altare thymiamatis vtrùm in Sancto ſanctorum fuerit, an extra.

naculo priùs ſita fuerunt, &c. Eadem
eſt ſententia Theophylacti in illud He
bræ.9: Non ſine ſanguine, Bedæ in lib.
de templo.c.12. S. Tho.1.2.q.102.ar.4.
ad.6. & Comeſtoris in Hiſtoria libri
Exodi,cap.67. Lyrani Exo.30.& 3.Re-
gum.6.& Heb.9. Caietani.3.Reg.6.&
Exo.30. Lipomani Exo.30.& aliorum.
Sed latiſsimè omnium,& eruditiſsimè
hoc docet,& confirmat Abulenſis. q.6.
in cap.30.Exo.& quæſt.16. in c.6.lib.3.
8 Regum. †Intelligitur hoc manifeſtè
ex Exo.40.vbi altare aureum colloca-
tur inter menſam, & candelabrum,
quæ nemo vnquā dubitauit fuiſſe ſem-
per in ea parte,quę erat extra Sanctum
ſanctorum:Poſuit & menſam in taber
naculo teſtimonij ad plagam Septem-
trionalem extra velum. Poſuit & can-
delabrum in tabernaculo teſtimonij,
è regione menſæ, poſuit & altare au-
reum ſub tecto teſtimonij contra ve-
lum. Et paulò ante: Candelabrum ſta-
bit cum lucernis ſuis,& altare aureum,
in quo adoletur incenſum coram arca
teſtimonij. Ex quibus videmus,cum di
citur.c.30: Poneſque altare contra ve-
lum,quod ante arcam pendet teſtimo-
nij coram Propitiatorio:intelligēdum
eſſe, Contra velum,ita vt velum eſſet
inter arcam,& altare,non autem intra
velum,vt Auguſtinus loco citato in-
terpretatus eſt. Quod ex Hebræo fit
manifeſtiſſimum, nam vbi habemus,
Contra velum,pro Contra, eſt לִפְנֵי,
id eſt,coram,ſicut Pſalm.50: Et pecca-
tum meum cōtra me eſt ſemper,id eſt,
9 coram me. †Et vbi ſtatim ait, Corā Pro
pitiatorio,ibi etiam eſt, לִפְנֵי Perſpici
tur etiam id apertiſsimè ex Leuit. 16:
Aſſumptoque thuribulo,quod de pru-
nis altaris impleuerit, & hauriens ma-
nu compoſitum thymiama in incen-
ſum,intra velum intrabit in Sancta ſan
ctorum,vbi in Hebræo, & apud. lxx.
eſt, Altaris, quod eſt coram Domino:
ex quo cernitur malè interpretatos fuiſ
ſe Lyranum, & Abulenſem de altari
holocauſtorum: Et poſtea: Quum au-
tem exierit ad altare,quod coram Do-
mino eſt,oret pro ſe,&c. Coram Do
mino eſſe dicit, quoniam erat coram
Propitiatorio. Ergo exibat è Sācto ſan-
ctorū vt rediret ad altare thymiamatis.
Præterea ad altare thymiamatis veniē

bant

bant minores ſacerdotes : non ergo erat in Oraculo, quo nemo præter ſum mum ſacerdotem ingredi poterat. Probat hoc Abulenſis [illegible] Leuit. 10. vbi Nadab & Abiu filij Aharon obtuliſſe dicuntur [illegible] incenſum in thuribulis, cũ eſſent minores ſacerdotes. At hoc [illegible] ſatis certũ eſt [illegible] fuiſſe in altari thymiamatis, [illegible] Ioſephus lib. 3. Antiq. cap. 9. ait [illegible] altari. Illud eſt certum, Zachariam [illegible] patrem Iohannis obtuliſſe incenſum in eodem altari, Lucæ. 1. qui è numero minoribus ſacerdotibus erat, quoniã erat de vice Abia, vt idem ait Lucas, quæ erat octaua ſors ſacerdotum. 1. Paralip. 24. [illegible] qui [illegible] ſacerdos.

10 † Lucas quoque ait [illegible] exijt vt [illegible] non [illegible], & [illegible] autẽ [illegible], ſed [illegible] Iam [illegible] poſſunt [illegible] ſpectarent. [illegible] & [illegible] Oraculi [illegible], nihil habet [illegible] in Hebræo: Al. לִדְבִיר, [illegible] quod ad Oraculum erat, [illegible] eſt, [illegible] Oraculum [illegible] manifeſtius: Καὶ [illegible] θυσιαστήριον κατὰ πρόσωπον [illegible] id eſt: Et fecit altare ante faciem Oraculi. [illegible] pon Hebræo. Sed & altare, quod erat Oraculo [illegible] quem ſenſum ſecutus eſt Hieronymus [illegible]. Sed & altare Oraculi [illegible] & propriè [illegible] vertitur Altare [illegible]. Intelligendum ergo eſt [illegible] Oraculi [illegible] eſſet in Oraculo, ſed [illegible] admotum eſſet Oraculo [illegible] ab [illegible] holocauſtorum, quod erat remotũ ab Oraculo. Ideo etiam dictum eſt Leuit. 16: Altare, quod erat coram Domino.

11 † Dicitur etiam altare Oraculi, ſeu altare, quod erat Oraculo, quoniam factum erat [illegible] et Oraculo, id eſt, vt, [illegible] in Oraculum, vbi maximè erat præſentia Dei, ingredi non licebat, niſi [illegible] ſacerdoti, idque ſemel ſingulis [illegible] in illo altari, quod erat propè Oraculum [illegible] incenderet, & intraret in Oraculum per apertum [illegible] illam [illegible] cub[illegible], quam velum [illegible] pariete diuidente Oraculum ab exteriori domo. Eadem ratione [illegible], לִדְבִיר, id eſt, ad Oraculum, hoc eſt, ad vſum, & miniſterium Oraculi, vt odorem ſuauitatem mitteret in Oraculum ſemper enim

thuris, & aliorũ odorum incenſio Deo data eſt apud omnes [illegible]. Illud Exo. [illegible] deprecabitur Aharon ſuper cornu eius ſemel per annum in ſanguine, ex Leu. 16. facile diſſoluitur: nã fiebat id quidem eo die, quo ſummus ſacerdos in Oraculum ingrediebatur, ſed fiebat poſtquam exierat, ex quo probauimus euidenter altare thymiamatis eſſe extra velum Oraculi.

12 † Multò difficilius eſt quod de aureo thuribulo obijcitur: verum hoc ita ſoluunt grauiores. Negant hoc thuribulum eſſe altare thymiamatis, ſed illud thuribulum eſſe volunt, quo pontifex ingrediens Oraculum incendebat thymiama, vt eius fumo operiret Sanctum ſanctorum, ne videri poſſit ab ijs, qui foris erant. Ita enſeit Anſelmus, & Sanctus Thomas, & Lyranus in cap. 9. epiſtolæ ad Hebræos, & idem Lyranus 3. Reg. 6. & Exo. 30: & videtur hæc eſſe cõmunis ſententia. Sed valde mirum eſt non vidiſſe hos auctores eam apertiſſime refelli ex illis ipſis verbis. Leuit. 15. quæ proſtrui [illegible] afferre. Etenim hoc thuribulum aureum ipſi intra Oraculũ ſeruatum fuiſſe volunt, idque Paulum docere aiunt thuribulum, quo põtifex thymiama adolebat in Oraculo, extra Oraculum ſeruabat, & in Oraculum inferebat, ſicut iubet Moſes;

13 † Aſſumptoq; thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriens manu compoſitum thymiama in incenſum, vltra velum in intrabit Sancta. Hoc idem alij argumẽtis bene confirmat Abulenſis locis citatis. Quum igitur hæc ſententia probabilis non ſit, neq; Scriptura alicuius vnquam thuribuli aurei meminerit, prẽſertim quod in Oraculo ſeruaretur, omnino cẽſeo ſentiendum cum Origene Hom. 9. in Exodum, & cum Abulẽ. thuribulũ aureũ eſſe altare thymiamatis. Primum quoniam cũ vellet Paulus enumerare omnia, quæ erãt in duobus partibus tabernaculi, & omnia commemoraſſet, non videbatur omiſſurus altare thymiamatis, quod pretioſiſſimum erat materia, & dignitate, & loco. Omiſit autem ſine dubio, niſi in aureo thuribulo intellexit. Deinde quoniam altare thymiamatis re vera nihil aliud erat, quam magnum quoddam thuribulum: ſi quidem in eo nihil offerebatur, ſed

Thuribulũ aureũ quid ſit.

Thuribulũ aureum eſt altare thymiamatis.

 ignis

ignis imponebatur, & odores incende
4 bantur. † [illegible] Syriaca
translatio [illegible] thuribulum aureum po
ſuit Domus aromatum. Atque hoc
confirmat Ioſephus, qui in thuribulo
altare thymiamatis ſine vlla dubitatio-
ne ſignificauit. 6. de Bello capite. 6. his
verbis: Et prima quidem pars ad qua-
draginta cubitos aulſa hæc [illegible] mira
bilia, & prædicāda opera cunctis homi
nibus habebat, candelabru, & menſam
& thu[illegible]: vbi Ioſephus, vt [illegible] Pau
lo diximus, enumerat ea, quæ erant in
ſingulis templi partibus, nec poterat
altare thy[illegible], quod [illegible] erat,
præterire, ſed in thuribulo ſignificauit,
ſæpe enim d[illegible] fuiſſe in ex
teriori domo. Atque vt minus ſuperſit
dubitationis, idem Ioſephus. 3. Antiq.
cap. 7. eodem vocabulo vſus eſt cum
Paulo, & cum ait, inter candelabrum
& menſam poſitam fuiſſe aram ſuffu-
migatoriā in Græco eſt, θυμιατήριον, quē
15 admodum & apud Paulum. † At vide-
bitur obſtare nobis Paulus, qui thuri-
bulum aureum fuiſſe dicit in Sancto
ſanctorum. Verùm hoc Paulus non
dicit, ſed tabernaculum illud, quod di-
citur Sanctum ſanctorum, habuiſſe,
thuribulum aureum, & arcam, &c.
Habere autem dicitur non quod in eo
ſit, ſed quia ad eius [illegible]
altare deputatum eſt, ſicut expoſui-
mus illud. 3. Regum. 6. ex Hebræo;
Sed & totum altare, quod erat Ora-
culo, texit auro ſupra nume. [illegible] que
aliter Oraculum habet altare [illegible]mia-
matis, aliter arcam habet arcam, tan-
quam in ſe exiſtentem, altare, tan-
quam ſibi adiunctum, & ad ſe perti-
nens; multis enim modis dicitur Ha-
bere, vt docet Ariſtoteles in calce Ca
tegoriarum. Ita herus famulum habet,
& templum habet miniſtros, & rex
ſatellites, &c. & recte vtrumque con-
iungimus, vt ſi dicamus; Templum
multam pecuniam habet, multas poſ-
ſeſsiones, multos miniſtros. Si quis
autem putat tempore Ioſephi non
fuiſſe altare thymiamatis, quoniam
abſconditum eſt à Ieremia. 2. Mach. 2.
[illegible] errat, quandoquidem Lucæ. 1.
legimus Zachariam acceſsiſſe ad alta-
re incenſi: & in ſecundo templo fuit,
1. Mach. 1. Etenim, etſi in eo arca nulla
fuerit iuxta quorumdam ſententiam,
quia iam non extabant tabulæ, [illegible]
rum cauſa illa facta fuerat, [illegible] thy
miamatis extare [illegible]tebat, nam thuris
honos Deo debe[illegible] loco [illegible],
in quo Deus adorari, & [illegible] ſolebat.
Quale autem eſſet thymiama, quod
in altari incendebatur, docet Scriptu-
ra [illegible]. 30. ex illis verbis [illegible]
aromata, ſtacten, & onycha [illegible]
vſque ad finem capitis.

DE SIGNIFICATIONE altaris thymiamatis.

CAP. IX.

1 QVAE extra Sanctum ſanct-
orum [illegible]
tis vitæ [illegible] per[illegible]
eaque ſignificat [illegible]
in illud [illegible]
[illegible]
expl[illegible]
cto ſa[illegible]elum [illegible]
[illegible] & pa[illegible]
iam in e[illegible] b. cap. 21 [illegible]
[illegible]
lo expli[illegible] A[illegible]
mat[illegible], & ar[illegible]
d[illegible]
laudibus Dei deditam, & ard[illegible]
de[illegible]
Sed [illegible] hoc p[illegible]us verbis B[illegible]
te in l b. de templo Salomonis cap. 12.
Significat autem [illegible]
ctorum vitam iuſtorum, qui qu[illegible] vi
cina Oraculo ſunt poſiti: quia d[illegible]s
infinitis delectationibus de ſolo te[illegible]
cœleſtis ingreſſu cu[illegible]m omn[illegible]
2 pendunt. † Vnde b[illegible] h[illegible]
non carnes victimarum, [illegible]
tend[illegible]bantur thy[illegible], q[illegible]s
non adhuc peccata carnis, & [illegible]
bras cogitationum [illegible]
habent, ſed tantum ora[illegible]
tualium, & cæleſtium deſider[illegible]
odor [illegible] apert[illegible] auto-
ris in conſpectu ſui conditoris [illegible]
runt, &c. Quibus verbis Beda non
negat perfectos viros habere [illegible] ſe
etiam de peccatis carnis, & de cogita-
tionum illecebris quod vincere de-
beant, cum integra [illegible] hac vi[illegible],
& ſanc-

& ſatietas [illegible] non detur, ſed viciſſi[illegible] dixit, ita vt quamuis om[illegible] ſ[illegible] non d[illegible], non ſ[illegible] eorum præcipuus labor pu[illegible]. Ho[illegible] ſ[illegible] lignis [illegible], qu[illegible] pulchros virtutibus, & [illegible] in hac vita contingere po[illegible] decet eos, [illegible], & c[illegible] de[illegible], & [illegible] cœleſtia.

5 † [illegible] autem eſt [illegible] a ca[illegible] lon[illegible] qu[illegible] eſt vinculum

Lõgitudo. perfectionis. Cubitum [illegible] habet, qu[illegible] a Deo, [illegible] ab homine pa[illegible] animo [illegible], [illegible] noc[illegible] inueniuntur, [illegible], [illegible] v[illegible], [illegible] ad e[illegible], & ad v[illegible] c[illegible] pa[illegible] t[illegible] tū

Iob. 1. Dia[illegible] per[illegible] & [illegible] nocue[illegible] rat: v[illegible] illi [illegible] cepi[illegible] at, ſed v[illegible] in D[illegible] D[illegible] q[illegible] t, [illegible] D[illegible] ſicut Domin[illegible] p[illegible] factum eſt, ſit nomen D[illegible] in ſæculum. Et ſanctus Dauid ob[illegible] ſibi Semei, in vnũ Deum oculos mentis ſuæ conijciebat

2. Reg. 16 di[illegible]: Dimittite eum vt maledicat, Do[illegible] præcepit [illegible] vt maledice re [illegible], & quis eſt [illegible] audeat dicere

4 quare [illegible]? † C[illegible] etiam ha

Latitudo. bet latitudinis, quia & longanimitas in illi[illegible] cari[illegible] eſt [illegible] eam a[illegible]ant, eoſque inter ſe val[illegible] diu[illegible]: ſed omne[illegible] in illis [illegible], quia oes quaſi Dei filios, a[illegible] Deo conditos intuentur, [illegible] in eis occurrit, quod Dei e[illegible] non videant, & [illegible] quo Deum non agnoſcant, ita[illegible] omnia in Deo, & [illegible] Deum amant. Hoc faciebat

2. Cor. 5. [illegible] Caritas enim Chri[illegible] æſtimantes hoc, quoniam ſi [illegible] bus mortuus eſt, ergo omnes [illegible], & pro omnibus

Altitudo. mo[illegible] Chri[illegible]us. Al[illegible]udo duorum [illegible] toru[illegible], q[illegible]a non ſolum mente, ſed corpore etiam in cœleſtia

Pſal. 83 ferunt[illegible], ſi[illegible] Dauid · Cor [illegible], & caro m[illegible]a e[illegible]ultau[illegible]runt in Deum viuum. Se[illegible] iu[illegible]ta [illegible] odque men[illegible] mens quantu[illegible] pe[illegible] uæ, & tem

poris l[illegible], & labor[illegible] or[illegible] p[illegible] as, [illegible] b[illegible], & [illegible], & peccat[illegible] tan[illegible] in carne noſtra ſinu[illegible] ment[illegible] ob[illegible] ſ[illegible], & ſ[illegible]od[illegible] a[illegible] tol-

5 lens. † Quatuor cornua h[illegible] b[illegible]t, [illegible] qua *Cornua.*

t[illegible] illæ virtutes, Prudentia, Iuſtitia, Temperantia, Fortitudo, rectæ [illegible] ſunt, & valde eminent. Ex ipſo a[illegible]i ſ[illegible] hæc cornua, q[illegible] huiuſmodi virtutum actiones non ſint in illis ſ[illegible]dum ſpeciem, ſed ex in imo corde

exeunt. Craticula verò, in qua o[illegible]res *Craticula*

po[illegible]untur, quid niſi eorum corda [illegible]i ficat, [illegible] bu[illegible] a[illegible] illa, quæ dixi[illegible] Domino [illegible]enduntur? [illegible] t[illegible] a [illegible] conſpectu D[illegible] ſi[illegible] & [illegible] flagrant ſi q[illegible] erat in corde r[illegible]ctum [illegible] q[illegible] at, q[illegible] po[illegible] cernun[illegible] vt de[illegible]at, vt [illegible] fit o[illegible], & la[illegible] Dei, [illegible]ena. Habent enim corda [illegible] da[illegible] quaſi [illegible] anima p[illegible] qu[illegible] d[illegible] tant, c[illegible] o[illegible] tio[illegible] e Diuini amoris [illegible] urgatæ aliquid terrenum, & [illegible] hab[illegible] deprehenduntur, q[illegible] in cœlum non a[illegible]end[illegible] ſed

6 ad i[illegible] ſ[illegible]o pon[illegible]ere [illegible]atur. † Coro- *Corona aurea.*

na aurea, quam habet altare per gyrum, c[illegible]onam ſignificat, quam, ſi in ſanctitate ſi[illegible] permanſerint, acci[illegible], & cum perfectione illa vitæ proximi

ſ[illegible]. Q[illegible]or a[illegible] ve[illegible] do- *Quatuor*

na Spiritus ſancti ſunt, quibus ab eo iu- *annuli.*

ſti [illegible] m[illegible]r, & ad præclara facinora excitantur. De quo iam d[illegible]mus cap. 3. cum de arca agebamus.

DE MENSA PROPOſitionis, & panibus.

CAP. X.

1 MENSA pr[illegible]oſitionis, vt [illegible] Exod 25. f[illegible] è lignis ſetim[illegible] ſicut & cetera [illegible], quæ ad tabernaculum pertinebant. Longitudo eius duorum cubit[illegible] erat, latitudo cubiti, & dimidij, & laminis au[illegible] pu[illegible] tegebatur. Magnitudo t[illegible] fuit, q[illegible]a pa[illegible]um [illegible], [illegible] ponendorum [illegible]ebat. Eam (vt Io-

[illegible] 3 Antiquit. capit. 7. [illegible] [illegible] pedes dimidia ſui parte inferio [illegible] pedibus ſimiles, quales le ctis Domeſticis addere ſolent, ſed ſuper [illegible] quadrangulares erant. Huic mēſæ iubetur fieri labium per circuitum, id eſt, limbus aureus menſam cingens, & in ipſo labio corona interraſilis quatuor digitorum, hoc eſt, clauſura quædam (id enim ſignificat מסגרת à סגר, quod eſt, clauſit) lxx. στεφάνην vocant, id eſt, coronam. Ita etiam idem vocabulum coronulam vertit. 3. Reg. 7. Et inter coronulas & plectas; leones, & boues, &c. Sed Hieronymus hanc coronam vocat interraſilem, quod ſculpturas haberet aliquas, media verò ſpatia plana, & quaſi raſa, huiuſmodi enim opus dicitur interraſile. † Itaque clauſura vocatur Hebraicè, non ſolùm quod mēſam clauderet, ſed etiam quod in ea intermedia ſpatia claudebantur ſculpturis prominentibus. Huic coronæ, ſiue clauſuræ, corona minor aurea imponebatur ad ornatum, & vt altior eſſet corona, [illegible] vſque panes, ac [illegible] in menſa eſſent, nec decidere poſſent. Ioſephus [illegible] dixit de his omnibus: Habebat que labrum circumquaq; quatuor digitis tam [illegible] quam ſupernè prominens. Ex quo intelligimus labrum illud primum additum eſſe extrinſecus craſsitudini tabulæ, & [illegible] nihil infra tabulam deſcendiſſe. Habebat autem circulos aureos ad ſingulos pedes in ſummo, per quos vectes è lignis ſectum aureis laminis operti immittebantur, vt portaretur à ſacerdotibus. Verùm hoc aliter fieri quam in arca, docet ibidem Ioſephus his verbis: Et per ſingulos pedes [illegible] erant anuli ferè circa ſummum pedem, adhibebatur que vtrimque [illegible], ceu manubria, è ligno firmiſsimo deaurata, quæ non per circulum vtrumque, vt vectes, traijciebantur, ſed fibulato morſu menſæ labrum ſuperne, inferne pedis anulum comprehendendo, facultatem transferendi quocumque opus eſſet præbebat. 3 † Hos circulos aureos & vectes Abulenſis q. 27. in idem cap. 25. probabiliter cenſet [illegible] fuiſſe in lateribus latitudinis, vt menſa à quatuor viris portaretur: ſi enim poneretur in lateribus longitudinis, non poſſet, propter angustiam illorum [illegible] [illegible] [illegible] autem vt a quatuor [illegible] [illegible] propositionis [illegible] qui ſemper erant coram Domino. Huius [illegible] vſum [illegible] nobis [illegible], cum ait: *Et pones ſuper menſam panes propoſitionis in conſpectu meo [illegible].* Et Leu. 24: *Accipies quoque ſimilam, & coques ex ea duodecim panes, qui [illegible] erunt duas decimas, quorum [illegible] [illegible] eos ſuper menſam puriſsimam coram Domino ſtatues [illegible] ſuper eos [illegible] mnum, vt ſit panis in monumentum oblationis Domini. Per ſingula ſabbata mutabuntur coram Domino ſuſcepti à [illegible] [illegible] dere ſempiterno, eruntque Aharon [illegible] rum eius vt comedant eos in loco [illegible].* 4 † Hinc legimus Matt. 12: Non legiſtis quid fecerit Dauid quando eſuriit, & qui cum eo erant, quomodo intrauit in domum Dei, & panes propoſitionis comedit, quos non licebat ei edere, neque iis qui cum eo erant, [illegible] [illegible] [illegible] 3. Ant. [illegible] c. 10: Permanent [illegible] [illegible] [illegible] ſabbatum [illegible] [illegible] centes [illegible] tur, & h[illegible] cerdotibus [illegible] dantur [illegible] [illegible] mata vt [illegible], & p[illegible] [illegible] panis vt [illegible] 3. Ant [illegible] [illegible] ra H[illegible] cas c[illegible] [illegible] bant [illegible] næ, &c. [illegible] li[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] deci- [illegible] [illegible] ræ [illegible] erat omnium [illegible] [illegible], vt ait Abulenſis, & Cornelius cap. 49. [illegible] Hiſtoriæ [illegible] dicitur decem [illegible], vt videmus [illegible]. Corus [illegible] ginta mo[illegible]. Ita Ocphi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] menſuræ par[illegible] quam Hiſpani [illegible] vocant, de [illegible] pars Ocphi habebit ex noſtris menſuris tres [illegible], 5 & aliquid præterea. † Singuli [illegible] panes habebant [illegible] Hiſpanicum, & dimidium. [illegible] igitur

Interraſile

Vſus mēſæ

Verſ. 30

Verias Panes propoſitionis & eorum magnitudo.

Aſſiro.

Cotyla.

Ocphi.

Corus.

Modius.

igi[illegible] panes quaſi libras octo: qu[illegible] hus a[illegible] hos panes factos [illegible] na duorum aſſaronum, qui h[illegible] decem cotylas, ſiue libras [illegible] de [illegible] panibus intelligen[illegible] eſt, vt & ex eodem conſtat, qui [illegible] eod[illegible] cap.10. teſt[illegible] hos panes [illegible] ex farinæ aſſaronibus viginti [illegible] Ponebantur autem panes [illegible] in menſa ita vt alij alijs impo[illegible]entur, aliter enim non eos caperet p[illegible] quod rectè animaduertit A[illegible] quæſt.18. in.25. cap. Exodi, & I[illegible]us id indicauit cum dixit: Super panes autem ponebantur duæ phi[illegible] videlicet vna ſuper ſenos, altera ſuper alteros ſenos. Offerebant [illegible]os filij Iſrael vt ſemper eſſet coram Domino memoria duodecim trib[illegible] quæ panes duodecim erãt. Propterea dictum eſt Leu.24: Vt ſit panis in mon[illegible] obla[illegible] Domini. Et p[illegible]ca. Suſcepti à filijs Iſrael fœdere [illegible]. Ioſephus. 3. Antiq. c. 10. Ex publico præbetur panis non fermentatus [illegible] farinæ aſſar[illegible]bus viginti
6 quatuor † Non a[illegible]em offerebant eos con[illegible], & coctos, ſed ſimilam offerebant [illegible], [illegible]eſt, d[illegible]ciorem, & ad nutrimentum aptiorem farinæ partem, & [illegible] ſacerdotes ipſi conficiebãt, ſicut ait; *Accipies quoque ſimilam, & coques ex ea*... H[illegible] in ca. 2 M[illegible] etiam a[illegible]t. Panes ver[illegible] iuxta [illegible] Hebraica [illegible] ſacerdotes [illegible] rere, ipſi dem[illegible] compo[illegible] debebãt. At [illegible] mihi conu[illegible] videtur cum v[illegible] Scripturæ, & Ioſephi Quoniam verò panis optimum o[illegible] alimentum eſt, & maximè ad vitam neceſſarium, quia initiũ vitæ hominis panis, & aqua. Eccle. 29: p[illegible] offerebant teſtantes ſe à Deo ali, & [illegible]ſeruari. Panes propoſitionis dicti [illegible] eſt propo[illegible] quia ſemper pro[illegible] erant corã Domino: & nũquam [illegible] pot[illegible] Hebraicè dicuntur panes פָּנִים idest, facierum, non quòd duas facies haberent, deſt, eiuſdem figuræ eſſent ſuperius & inferius, & vtraque pars [illegible], vt hic aiunt Lyr[illegible] & [illegible] nam ſi ita eſſet mal[illegible] Hebræi[illegible] panes propoſitionis, immo & a lxx. qui

Cur dicti ſint panes propoſitionis.

2. Paral. 5. vocant eos, ἄρτους προθέσεως, idest, panes propoſitionis. Et [illegible] dicit Hebr. 9. Et prop[illegible] panum, quæ
7 dicitur ſancta, ἅγια. † [illegible] pane[illegible] quia ſemper [illegible] in menſa coram [illegible] ſemper [illegible] duodecim tribu[illegible] Iſrael, vt bene vidit Comeſtor in Hiſtoria Exo. cap.49. & Vatablus, & Lipomanus in hæc eadem verba Exo. & Auguſtinus Eugubinus in Adnotationibus, in Exo. ca.25. Hoc rectè intelligimus ex lxx. qui vertere [illegible] imponẽs ſuper menſam ἄρτους ἐνωπίους ἐναντίον μου, id eſt panes (v[illegible] dicam) [illegible] tales coram me. Panis ἐνώπιος, idest, facialis, dicitur, qui in facie alicuius ponitur, à ἐνώπιον, id eſt, in facie, ſiue coram: atque ideo eadẽ ratione eleganter dicti [illegible] panes propoſitionis, in quo valde errant noui quidam Hebræi, & [illegible]. Apertius hoc erit ſi conſideremus פָּנִים idest facies, non [illegible] habere ſingulare [illegible] apud Hebræos, quare perinde eſt ac ſi dicerentur panes facie[illegible], idest, qui ſunt ad faciem, videlicet Domini. Eadem ratione menſa [illegible] propoſitionis quia panes illos coram Deo poſitos ſuſtinebat. Erat autem ad Septentrionalem domus exterioris partem prope al-
8 tare thymiamatis. † Adducuntur præterea hæc verba Exo. 25. *Parabis & acetabula, ac phialas, thuribula, & Cyathos, in quibus offerenda ſunt libamina, & pones ſuper menſam panes propoſitionis in conſpectu meo ſemper.* Quæ verba & quoſdã alios, & Abulenſem maximè mouerunt, vt putarent hæc pertinere ad hanc menſam panũ, adeo vt Abulenſis ante quæſtionem. 28. eiuſdem cap. 3. multis verbis contendat hæc quæ nunc recenſentur, & cetera inſtrumenta altaris, collocari ſolita ſuper menſam propoſitionis. Sed ſi conſideramus magnitudinem panum, & menſæ paruitatem, videmus nihil loci [illegible] tot vaſis. Hæc tamen, quæ hic commemorantur, cum menſa ponebantur ad libamina, idest, vt cum vinum eſſet fundendum, aut ſicera, atque quæuis [illegible], ea vaſa præſto eſſent. Num. 4: Menſam quoque propoſitionis inuoluent hyacinthino pallio, & ponent cum ea thuribula, & mortariola, cyathos, & crateras ad libafundẽda. Iud[illegible] libamen, נֶסֶךְ dicitur

Libamen.

à נסך [illegible] ſt, fudit. Deut. 32: Et bibebãt vinu [illegible] hamanum. M[illegible]a qualis deſcripta eſt, tabe[illegible]naculo parata eſt, [illegible] in templo etiam poſita fuiſſe videtur, aut qualis ante fuit, aut magnificentius or[illegible]nata. Sed in templo [illegible] quoque menſæ fuerunt, legimus enim. 2. Paral. 5: [illegible] cit[illegible] Salomõ omnia vaſa domus Dei, & altare aureum, & menſas, & ſuper eas panes propoſitionis. Ioſephus verò ita ſcribit. 8. Antiq. c. 2: Menſas quoq; multas dedicauit rex, & in his vnam magnam auream, in qua proponebantur ſacri panes: reliquæ non multo deteriores [illegible] uerſo modo factæ ſuſtinebãt phialas, & pateras aureas vigeſies mille, argẽtearum quadraginta millia, &c. Menſarum numerum docemur. 2. Paral. 4: Nec non & menſas decem, & poſuit eas in templo, quinque à dextris, & quinque à ſiniſtris. Phialas quoque aureas centum. Ex quo videntur deprauati eſſe numeri apud Ioſephum.

DE SIGNIFICATIONE menſæ propoſitionis, & panum.

CAP. XI.

1 IN domo exteriori, id eſt, in ea templi parte, quæ extra Sanctum ſanctorum, & extra velum eſt, atque ideò præſentis temporis Eccleſiam indicabat, tria erant magna, & præclara, plenaque myſterijs, altare thymiamatis in medio, ad Septemtrionalẽ verò domus partem, id eſt, ad ſiniſtram, menſa propoſitionis, ad Meridianam, atque dexteram, cãdelabrum. In quibus tres vitæ, ſeu tres viuendi rationes deſignantur, quæ ſunt in Eccleſia præſtantiſſimæ, proximæque Sancto ſanctorum, id eſt, cœleſti beatitudini. Q[illegible] c[illegible], quibus vnum opus eſt Diuina contemplari, orare, laudes Deo canere, [illegible] altari thymiamatis [illegible] guntur, vt cap. 9. diximus. Alij actioni [illegible], & miſericordiæ operibus [illegible] ndis fratres iuuant, quos recte in [illegible] propoſitioni[illegible] expr[illegible] [illegible] cemus. Alij miſericordia etia, & caritate pleni melioribus, ac maioribus ot[illegible] cij [illegible] cleſiam proſe[illegible]untur l[illegible]cente in d[illegible]mo Dni verbis, ac [illegible] tenebra q; e[illegible]rum, & vitiorum l[illegible]ce [illegible] tes, q[illegible]orum typum gerit candelabrum.

2 † Merit[illegible]que ad Meri[illegible], quæ pars eſt templi dextera, collocatur candelabrum, quia [illegible] & præſtantiores, & Deo cariores ſunt [illegible] in corpora vtuntur miſericordia. Sed in medio vtrorumque [illegible] thymiamatis ponitur, quia niſi vtrique ad preces, & ad laudes Dei crebro veniat, & mente ſe in cœlum ferant, [illegible] veri virtutem, dignitatem, vitæque rationem illam præſtantem non valebunt. Sed ad eos, quos in menſa propoſitionis ſignificari diximus, redeat oratio: ſunt enim, quaſi menſa quædam, omnibus parati, & expoſiti, nihil ſeruant, nihil condunt, omnibus patent, quia o[illegible]bus propter Deum benefacere cupiunt. Menſa fit de lignis ſettim, quia niſi eorum anima ſit pulchra virtutibus, & firma, ita ut non putreſcat, id eſt, [illegible] nullis iniurijs, nullis peccatorum ille[illegible] diſſoluatur, non poterunt eum miſericordiæ, & beneficentiæ [illegible] re, quem inſtituerant, occurrent [illegible] plurima, quæ eos ab incepto reuocent,

3 & retrahant. † Tota tamen auro tegitur, quia [illegible] caritate Dei fu[illegible] ti, facil[illegible] laboribus, & [illegible]tibus. Longitudo eius duorum [illegible]itorum eſt, quia [illegible] & [illegible] ſuorum, & alienorum, fidelium, & infidelium [illegible] tolerare de[illegible]. Latitudo cubiti eſt, quia in his omnib[illegible] caritas vnum Deum reſpicit, & eius gratia perfert o[illegible]. Altitudo cubiti & dimidij, quia niſi ſupra communẽ menſuram [illegible] in cœleſtia bona lenent, oculat[illegible] beata [illegible] illam Sa[illegible]rum mercedem intueantur, quam Dominus quaſi procul indicat, dicens: Beati miſericordes quoniam ipſi [illegible] cordiam conſequentur, tãtis ſe laboribus

4 exerc[illegible] non [illegible]. † Menſæ [illegible] bus aureus, quo tota cingitur [illegible] cu, & quem [illegible] causa noſter interpre[illegible] vocauit, quia non [illegible] eſt miſer[illegible] nite eſſe cor[illegible], & opere, niſi [illegible] eſt, ni[illegible] labium aureum ha[illegible] c[illegible] er ba caritate plena, ac dulc[illegible] & ædi-

Lõgitudo.

Latitudo.

Altitudo.

Matth. 5

Labium aureum.

& ędifices & conſoleris eos erga quos
n[illegible],& cum dee[illegible]it vide miſe
ricordia[illegible],verba tamen miſeri-
cord[illegible], quæ miſericordem
Corona aurea. animum, & [illegible] benefaciendum paratū
oſtendant. [illegible] huic aureo corona
adiicitur aurea [illegible] quatuor digi-
t[illegible]um,quia qui vere miſericordes ſunt
[illegible], & fratres ore, ac manu
[illegible], etiam in hac vita gloria, & ho-
nore coro[illegible]tur, id eſt, maximis virtu
tibus, ac Dei donis au[illegible]tur, ſicut ait
Pſalm. 40. Dauid. Beatus qui intelligit ſuper ege-
num, & pauperem, in die mala liberabit
eum Dominus. Dominus conſer-
uet eum, & viuificet eum, & beatum
5 faciat eum in terra. † Per has virtutes,
& per hæc dona accipit vt perfectio-
nem [illegible] quæ quatuor Euange-
liorum [illegible] continentur, exequatur,
& ideo corona quatuor digitorum altitudinem
habet. Nec immeritò hæc
menſura [illegible]rorum eſt, quia corona
hæc operis eſt, non quietis, & cum ma
Digiti. nu, ac digitis omnia faciamus, tunc ſo-
l[illegible] digiti nominari, cum in opere illo
p[illegible], aut præ[illegible]antia, ac denique per-
fe[illegible], commendatur. Sic magi Pharao
nis potentia Dei admirati exclama-
Exod. 8. uerunt: D[illegible] eſt hic. Sic Domi
Luc. 11. nus dixit: Porro ſi in digito Dei eiicio
dæmonia, profectò [illegible] in vos re-
gnum Dei. Sic Sanctus Dauid lætus ca
nit: [illegible] cœlos tuos ope-
ra [illegible] itaque mē
ſura [illegible]torum ad co[illegible], & perfe-
ctionem Euangelij, id eſt, [illegible] per
fectiora, & pulchriora & [illegible] quibus di-
uina potentia [illegible] accommo
6 datur. † Nec ſine cauſa [illegible] corona clau
ſura dicitur Hebr[illegible] quia huiuſmodi
virtutibus, & donis miſericordia tam
operis, quam oris clauditur, atque in
ſua ſemper integritate ſeruatur. Eſt
autem [illegible] interraſilis id eſt, ſculpturas ali-
quas habens, ſpatia vero [illegible]media
plana, & quaſi raſa, [illegible] quæ Deus in
illis [illegible], quos ira c[illegible]nat in miſeri-
cordia & in mi[illegible]ationibus, alia qui-
dem apparent, ac videntur, alia intus in
coronæ [illegible], ac mirabiliter
operatur, quæ [illegible] cernerentur,
hominem [illegible], quia n[illegible] cape
rent. H[illegible] coro[illegible] au
rea imponebatur, quæ ſuprema eſt,
quia miſericordes miſericordiam ma-
gnam in vita conſecuti, mox in cœlo co-
rona iuſtitiæ coronantur, & cum patre
miſericordiarum, quaſi cariſſimi filij
iucundiſſimè in miſericordia [illegible] bona co
qui[illegible]. † Hæc, cum in Hebræo coro
7 na aurea, ſicut & prima illa, quæ labiū
dicta eſt, appelletur, noſter interpres
coronam aureolam vocauit, quoniam
dum in hac vita ſumus, ſatis intelligere
non poſſumus quanta vere miſericor-
diæ merces repoſita ſit in cœlis. Ignaris
quidem, & procul ſpectantibus coro-
nula videtur, ſed eſt re vera maxima,
atque ampliſſima corona. De annulis au
reis, & vectibus diximus ſupra capite
eadem enim cauſa in arca, & in altaria,
& in menſa ponuntur, atq; adeo idem
in his omnibus ſignificant.

Panes propoſitionis. Panes propoſitionis ipſa miſericor-
diæ opera ſunt, quibus benefacimus
fratribus, qui ſemper in c[illegible] Do-
mini eſſe debent, quia omni tempore
parati eſſe debemus ad miſericordiam,
& illa opera ſemper eſſe debent in cō-
ſpectu Dei, ita enim facienda ſunt vt
Deo placeant, neque plauſus hominū
quærant, ſed Deum maximè intuean-
8 tur. † E ſimila fiunt, quia nō vilia, & ab-
iicienda, ſed meliora largiri debemus,
non hominibus, ſed Deo nos largiri ea
iudicantes. Duodecim ſunt, quia duo-
decim menſibus cōſtat annus, nec cer-
tis menſibus, ſed omnibus paratos nos
eſſe oportet ad iuuandum fratres. Vel
Duodenarius. quia duodenario vniuerſitas ſignifica-
tur, vt ſenſit Auguſtinus, lib. 20. de Ciui
ta. cap. 5. & in Pſalm. 86. qui in duode-
cim ſedibus iudicantium omnes iudi-
cantes intellexit, & in duodecim tribu
bus Iſrael, quas iudicaturi ſunt Apoſto
li, omnem iudicandorum numerum
contineri dixit. Super eos thus lucidiſ
ſimum ponebatur, quia cum huiuſmo
di opera fiunt, mens in Deum leuanda
eſt, & quaſi ſacrificium Deo offeren-
dum quod fit, thus enim ad ſacrificia
adhibetur. Sed thus lucidiſſimum ſit,
quod nihil terræ habeat admiſtum, vt
oblatio illa cum oratione coniuncta
leuis, & pura in conſpectum Dei aſcē-
Pſal. 140. dat, & fiat illud: Dirigatur oratio mea
ſicut incenſum in conſpectu tuo: ele-
uatio

u[illegible]o ma[illegible]um meaſtim, ſacrificium
veſpertinum. † Per ſingula ſabbata mu-
tantur & alij calidi in eorũ locum ſub-
ſtituuntur, quia ſabbata ad Diuinorum
beneficiorum memoriam colendam,
& retinendam inſtituta ſunt, & nos de
bemus cum nouum ſabbatum venit, id
eſt, cum noua beneficia accipimus, aut
acceptorum recordamur, nouis in fra-
tres beneficijs gratos, & memores nos
Deo præſtare: & hoc fœdus ſempiter-
num eſſe debet, vt prius nos vita, quam
beneficiorum memoria deficiat. Panes
magni ſunt, habent enim ſinguli duas
decimas OEphi, quia magnis operibus
nos parare, nec paruis contenti eſſe de
bemus. Verùm in tabernaculo vnica
mẽſa fuit, in templo decem, quia in Ec-
cleſia, quæ, vt ſæpe diximus, templo de
ſignatur, multo plus miſericordiæ &
eſt, & eſſe debet, quam olim in Syna-
goga, poſtquam experti ſumus viſcera
miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſi
tauit nos Oriẽs ex alto, & poſtquam ab
eodem maximè nobis opera miſericor
10 diæ cõmendata ſunt. † Quinque erant
à dextris, & quinque à ſiniſtris, quia
poſtquam Deus dixit: Diligite inimi-
Matth. 5. cos veſtros, benefacite ijs qui oderunt
vos, æquè in amicos, & in inimicos mi-
ſericordes eſſe debemus. Nam etſi ami
ci digniores beneficijs ſint, tamen ma-
gis nos vincimus, cum inimicis benefa
cimus, & danda eſt opera vt illorum
obſtinatam duritiem beneficentia no-
ſtra emolliamus, & carbones ignis ſu-
Prou. 25. per capita eorum congeramus, nec vin
ci nos ſinamus à malo, ſed (iuxta ma-
Rom. 12. gnum Apoſtolum,) vincamus in bono
malum.

DE CANDELABRO.

CAP. XII.

AD Meridianum tabernacu-
li latus, candelabrum au-
reum poſitum eſt è regio-
ne menſæ, ita vt medium
haberent altare thymiama
tis. Eius forma deſcribitur Exo. 25. *Fa-*
Verſ. 31. *cies & candelabrum ductile de auro mundiſ*
ſimo, haſtile eius, & calamos, & ſcyphos &
ſphærulas, ac lilia ex ipſo procedentia. Hoc
eſt, calami, vel rami ex haſtili exeũtes,
& ſcyphi, & ſphærulæ, & lilia, quibus
rami per interualla diſtinguebantur,
ex ipſo erunt, (ita enim eſt in Hebræo)
id eſt, non erunt adſcititia, ſed ex ipſo
haſtili. Deinde ait: *Sex calami egredien-*
tur de lateribus, tres ex vno latere, & tres Ver. 32.
2 *ex altero.* † Deinde docet quomodo ca-
lami diſtinguãtur ſcyphis, & ſphærulis,
& lilijs. *Tres ſcyphi, quaſi in nucis modum,*
per calamos ſingulos, ſphærulæque ſimul, & Verſ. 33.
lilia. Hoc erit *opus ſex calamorum, qui pro*
ducendi ſunt de haſtili. In ipſo autem cande-
labro (id eſt, in haſtili candelabri) *erunt*
quatuor ſcyphi in nucis modum, ſphærulæ Verſ. 34.
que per ſingulos, & lilia, &c. Erant igitur
in ramis primùm ſcyphi, deinde ſphæ-
rulæ, ſiue globuli quidã ſimul cum ſcy-
phis, deinde lilium. Mox paululum ca-
lami, & ſtatim ſcyphus, & ſphærula, &
lilium. Inde quod reliquũ erat calami,
cum ſcypho, ſphærula, & lilio, & ſuper
hæc lucerna, atque ita ſeptem lucernæ
erant in ſex calamis, & in haſtili. Haſti-
le autem e pede ſuo rectum ſemper, &
æquale ſurgebat, donec inciperent
ipſo rami, ſiue calami, in hanc & [illegible]
lam partem extendi qua[illegible] parte
habebat ſcyphum, & ſphærulam, & li-
lium, & inter ſphærulam & lilium na-
3 ſcebantur primi duo calami. † Deinde
creſcebat haſtile paululùm, & habebat
ſcyphum, & ſphærulam & lilium, & in
ter ſphærulam, & lilium n[illegible]
ſecundi duo calami, atque ita [illegible] ijs,
& ſuper lilium vltimum imponebatur
lucerna. Scyphi quales fuerint oſtendi
tur in eo [illegible] ait: *In nucis modum:*
ſphærulæ [illegible]am [illegible] rotundi-
tatem. Vbi nos habemus ſcyphi, lxx. &
Ioſephus κρατῆρ [illegible] quod idem eſt, &
pro [illegible], quod re[illegible]
malunt vertere, In modum amygdalæ,
in Hebræo eſt, משׁקדים lxx. ἐκτετυ-
πωμένοι καρυΐσκοι, id eſt figurati in modũ
nucis. Habebat præterea candelabrum
emunctoria, id eſt, מלקחים à לקח, id
eſt, ab apprehendendo, & מחתית quo
nomine intelligi ſolet vas, in quo ignis
recipitur, vt thuribulũ, Leu. 16. A[illegible]um
4 ptoque thuribulo, &c. † Nunc autem
id ſignificat, in quo quod emunctum
eſt recipitur, ne graui odore moleſtũ
ſit: propterea Hieronymus optime tra-
ſtulit

ſtulit: Et vbi ea, quæ emuncta ſunt, ex-
tinguantur. lxx. καὶ τὰ ὑποθέματα αὐτῆς,
id eſt, ea, quæ ipſi ſupponuntur. Hoc
candelabrum non admodum ma-
gnum fuiſſe ex eo conſtat, quod ſtatim
Verſ.39. legimus: *Omne opus candelabri cum vni-
uerſis vaſis ſuis habebit talentum auri pu-
riſsimi.* Pro Talentum eſt, כִּכָּר , ac
ne dubitemus cuius ponderis ſit apud
Hebræos, Ioſephus oſtendit. 3. Antiq.
Talentum Hebræorũ cap. 7: Pondo, inquit, minarum centum.
Hoc pondus Hebræi cinchares, Græci
talentum ſua lingua nominant, legen-
dum eſt cichcharem. Credendum eſt
autem Ioſephum minas accepiſſe iuxta
ta Hebræorum conſuetudinem, quæ
habent ſexaginta ſiclos, vt conſtat ex
Ezec. 45. id eſt, drachmas ducentas qua
draginta. Quare hoc talentum plus
etiam duplo maius erit Attico talento,
quod habet ſexaginta minas centum
drachmarum, & talento magno, quod
5 habet minas octoginta. † Sed intelli-
gendum eſt non fuiſſe ſolidum cande
labrum, vt idem Ioſephus ait. Addit, ſe
ptem eius lucernas ſignificare plan
tas ſeptem, & oblique poſitum fuiſſe
in tabernaculo ita vt lucernę ad Orien
tem, & Meridiem reſpicerent. Cur au
tem in Oraculo non ſit poſitum cande
labrum manifeſtum eſt, quoniam lu-
cernæ quotidie mane, & veſpere com-
ponebantur, vt ſemper arderent vt vi
demus Leu. 24. atque ita quotidie ne-
ceſſe eſſet ingredi in Oraculum. Extra
domum exteriorem propter ventum,
& pluuias eſſe non poterat. Ad eius
formam hanc candelabri quam deſcri
pſimus, pugnat cādelabrum ſculptum
in arcu Titi Romæ, quod nō habet hos
Scyphos, & ſphærulas, & lilia. Sed Io-
ſephus, 7. de Bello, cap. 24. rem explicat
inquiens: Et candelabrum ſimiliter qui
dem auro factum, ſed opere commuta
6 to ab vſus noſtri cōſuetudine, &c. † In
templo autem plura fuere candelabra,
legimus enim, 3. Reg. 7: Et candelabra
aurea quinque ad dexteram, & quinq;
ad ſiniſtram ex auro puro. Ex his vide-
mus mendum magnum eſſe apud Ioſe
phum. 8. Antiq. c. 2. vbi ait: Candela-
brorum item fecit decem millia iuxta
præceptum Moſis (id eſt, ea forma, qua
Moſes iuſſerat) ex quibus vnum in tem
plo dedicauit, &c. Legendum enim eſt

Decem. In his credendum eſt etiam
fuiſſe candelabrum Moſis.

DE SIGNIFICATIONE candelabri.

CAP. XIII.

1 DIximus ſupra, cap. 11. in Can
delabro eos intelligi, qui
verbis, ac factis lucent in
domo Domini, & vitiorũ,
atque hæreſum tenebras luce Euange-
licæ veritatis fugant. In haſtili, ex quo *Haſtile.*
calami prodeunt, Chriſtum ſignifica-
ri putarem, & doctrinam eius in lucer
na, quæ eſt in ſummo haſtili, ſi aliquid
magnum de luce illa diceret Scri-
ptura, quod cæteris non conueniret.
Quod ſi lucerna illa doctrina Chriſti
non eſt, melius, vt opinor, in haſtili in-
telligimus Eccleſiam, e qua calami pro
deunt, id eſt, Euangelici Doctores, qui
ſunt ex ipſa, id eſt, eius partes, & mem-
bra ſunt. Lucerna, quæ eſt in ſummo
haſtili, doctrina vera, & ſana eſt, quam
Eccleſia recepit & traditionibus, ac ſa
crorum Conciliorum definitionibus
2 explicauit. † Reliquæ lucernæ, quæ
hanc mediam tenent, doctrina magi-
ſtrorum Eccleſiæ eſt, quæ Eccleſiaſti-
cam doctrinam ſemper intuetur, &
illi adhæret, neque ab ea recedit. Sex
calami magiſtri ſunt, qui omni tempo- *Calami.*
re fuerunt, & erunt in Eccleſia; nam
ſex diebus omnia facta ſunt, & ideo tē
pus durationis rerum huius ſæculi, &
ſæculi ipſius ſenario deſignatur, poſt
quem relinquitur ſabbatiſmus populo *Heb.4.*
Dei, quia poſt laborem huius ſęculi ſe
ptimo die perpetuum, & beatiſſimum
ſabbatum celebrabimus, quod nunc
ſperamus. Et quia quidam ex illis in
vna, eademque Eccleſia ab exordio mũ
di vſque ad aduentum Chriſti fuerunt,
alij ab aduentu Chriſti ad finem mun-
di erunt, tres calami cum tribus lucer-
nis hinc, tres cum alijs tribus lucer
3 nis illinc. † In haſtili, & in calamis
certis interuallis ſunt ſcyphi, & ſphæ-
rulæ, & lilia. Scyphi, ſiue crateres, vt *Scyphi.*
verterunt. lxx. vino impleri ſolent, ſed
in candelabro vacui ſunt, vt memine-
rit magiſter ſe quidem cum in Eccleſia
laborat,

laborat, vas eſſe vtile Domino, ſed nihil ex ſe habere quod alijs propinet, niſi à Deo, & ab eius Eccleſiæ doctrina acceperit. Semper igitur vacuum ſe cõſideret, ſitiat anima eius ad Deũ viuũ,
Pſal. 41. quemadmodum deſiderat ceruus ad
Sphærula. fontes aquarum. Sphærula, quia rotunda eſt, oſtendit qualis debeat eſſe animus eius, qui à Deo docendus, & populum Dei docturus eſt, id eſt, perfectus, qui non totus terrena contingat, ſed exigua parte ſui, vt ſphæræ, ſiue glo
In epigrãmate de viro bono. bi. Rotundus etiam eſſe debet, ne in angulis ſordes reſideant. Quare rectè Virgilius de viro bono ſcripſit:

Mundi inſtar habens, teres, atq; rotundus,
Externæ nequid labis per læuia ſidat.

4 † Lilia pulchritudinem virtutum,
Lilia. quibus ornari debet, & ſuauem earum odorem per omnes partes diffuſum ſignificant, ſicut de epiſcopo, qui doctor
1. Timot. 3. Eccleſiæ eſt, ſcripſit Paulus: Oportet autem illum & teſtimonium habere bonum ab ijs, qui foris ſunt. Lilijs imponuntur lucernæ, quia qui hæc habuerit, quæ diximus, ille germanus Eccleſiæ magiſter erit. Nec ſatis eſt inopiam ſuam intelligere, aut à terrenorum cõtactu ſeparari, id eſt, iungi ſcyphos cũ ſphærulis, niſi præterea lilia addantur, id eſt, ſuauis odor virtutum, & teſtimonium bonum ab ijs inter quos verſatus eſt. Et quia non ſemel, aut iterum in vita hæc tria iungenda ſunt, ſed ſæpe ſunt recolenda, & repetenda: poſt modicũ ſpatium in calamis redeunt ſcyphi, & ſphærulæ, & lilia, ter videlicet in ſingulis calamis, quia quotidie tribus temporibus hæc cogitare debemus, quæ ſigna
Pſalm. 54. nit Dauid dicens: Veſpere & manè, & meridie narrabo & annuntiabo, & exaudiet vocem meam.
5 † Sed vt calami ſunt ex haſtili, ità ſcyphi, & ſphærulæ, & lilia ex ipſo calamo ſint oportet, nec extrinſecus addita: ex intimo enim corde hæc prodire debent, nõ ad plauſus hominum confingi. Haſtile quater habet ſcyphos, & ſphærulas, & lilia, habet enim in ſummo, vbi lucerna eſt, & vbi calami tres in ſingulis lateribus ex eo egrediuntur: quia ipſi principes Eccleſiæ, hoc eſt, ſummi pótifex, & epiſcopi Eccleſiarum cum ad definitiones fidei, & morum conueniunt, vt id ſtatuant, quod doctores populo Chriſtiano tradituri ſunt, non errabunt illi quidem in ſtatuendo, etſi mali ſint, ſed vt vtiliter ſtatuant, hoc eſt, vt Eccleſijs perſuadeant quod iubent, vt eas in officio contineant, & ad priſtinam illã meliorum temporum ſanctitatem reuocent, exemplo præeant, & ad Deum ſiant ipſi, tereteſque, & rotundi ſint, quibus nihil ſordiu adhæreat, & omni virtute, ac bona exiſtimatione floreãt
6 neceſſe eſt. † Nec enim vnquam conſequi poterunt ſancti vt ſint ij, quibus præſunt, niſi eos alliciant, & quaſi cogant, exẽplo. Calami ergo inter ſphærulas, & lilia prodeunt ex haſtili, quia quamuis ſe vaſa inania eſſe ſentiant, quod ſcyphis deſignatur, niſi internam virtutẽ, quam ſignificant ſphærulæ, cum ſancto exemplo, quod intelligitur in lilijs, cõiunxerint principes Eccleſiæ; nec dignitati ſuæ ſatisfacient, nec Eccleſijs, quas regunt. Haſtile, & calami ex auro puriſsimo fiunt, quia & principes Eccleſiæ, & magiſtri pleni eſſe caritate, &, quantum hæc mortalitas patitur, nihil terrenæ fæcis admiſtum habere debẽt. Nec fuſile candelabrum eſt, ſed ductile, quia vtrique crebris tẽtationum, & perſecutionum ictibus apti euadunt, vt plenè luceant in domo Dei, & ſint lux mundi; rarò enim, niſi per hæc, ad ſummam perfectamque virtutem per-
7 ueniunt. † Sed quia interdum lucernæ *Emũctoria.*
non ſatis lucent, id eſt, quædam habent doctrinæ magiſtrorum Eccleſiæ, quo lux earum obſcuratur, dum nonnulla iubere atque ſuadere videntur, quæ aut rectæ rationi, aut fidei Eccleſiæ conſentanea non ſunt, vt cum à Deo hominum aut membra, aut affectus tribuuntur, cum oculum eruere, dexteram abſcindere, caſtrare nos metipſos propter regnum cœlorum iubemur: emunctoria adhibenda ſunt, vt lucernæ plenè luceant. Emunctoria ſunt diſputationes, & explicationes, quibus ſua lux redditur veritati. Sed id vt fiat, ſint etiam ex auro puriſsimo emunctoria, ex eadem videlicet materia cum candelabro, id eſt, ſint veræ, germanæque expoſitiones, cum fide Scripturarum, & cum Eccleſiæ, patrumque traditione conſentien-
8 tes. † Vaſa quoque in quibus ea, quæ *Vaſa ad emũctoria.*
emuncta ſunt, exunguãtur, aurea ſũt,

quia

quia fidelium mentes, quæ audiunt, nõ
propterea contemnere verba illa, quæ
veritatem obſcurare videbantur, ſed
fide pura amplecti, & pia animi deuo-
tione, & magna caritate venerari par
eſt, exiſtimantes, id quod eſt, non ſine
cauſa verbis illis vti Spiritum ſanctum
per miniſtros ſuos loquentem, ma-
gnam ineſſe vtilitatem obſcuritate vtilita-
tem, vt fides, & humilitas exerceatur,
humiles erudiantur, ſuperbi repellan-
tur, & qui probati ſunt, manifeſti fiant
in nobis. Talentum auri mundiſsimi
habet cãdelabrum cum vaſis ſuis, quia
talentum pondus plenum, atque perfe-
ctum eſt; & doctrina magiſtrorum Ec-
cleſiæ plena eſſe, atque perfecta, & ipſi
vita graues, & mundi, & pleni, atque
2 perfecti eſſe debent. † Et quoniam
multò maior lux doctrinæ, clariorque
Diuinorũ myſteriorum cognitio eſt
in Eccleſia, quam olim fuit in Synago
ga, in tabernaculo Moſis vnicum can-
delabrum fuit, in templo Salomonis
decem, quinque ad dexteram, & quin-
que ad ſiniſtram. Decem candelabra
maximum, perfectumque numerũ ma
giſtrorum deſignat, per quos omnia
plena ſunt luce: Denarius enim perfe-
ctiſsimus numerus eſt, & omnes nu-
meros continet. Ergo quoniam ſiue læta
ſint tempora Eccleſiæ, ſiue triſtia, ſiue
rerum, & numero, ſiue perſecutio-
nibus prematur, ſemper eſt luce plena,
nec prosperitatibus erigitur, nec perſecu-
tionibus deijcitur, quinque candela-
bra ſunt ad dexteram, & quinque ad
ſiniſtram.

DE IIS QVAE ERANT in porticu, id eſt, de duabus columnis.

CAP. XIIII.

1 Verſ. 21. DE his legimus. 3. Reg. 7:
*Et ſtatuit duas columnas in
porticu templi, cumque ſta-
tuiſſet columnam dexteram,
vocauit eam nomine Iachin,
ſimiliter erexit columnam ſecundam, & vo
cauit nomen eius Booz.* Vtraque nomen
habet a fortitudine; nam יָכִין dicitur
q. firmiter fundata eſt, a verbo כּוּן
quod eſt firmiter ſtabilire, & Bohoz ſi-
gnificat. In ipſo fortitudo. In Hebræo
legitur בֹּעַז Boaz, & ſimiliter in qui-
buſdam codicibus lxx. ſed in antiquiſſi
mis eorum exemplaribus legitur Bo-
hoz. Vtraque alta erat decem & octo
cubitos: verùm quoniam. 2. Paral. 3. ſcri
ptum eſt: Ante fores etiã templi duas
columnas, quæ triginta & quinque cu-
bitos habebant altitudinis: Ricardus in
libro de templo, Lyranus, & Abulen-
ſis, & Caietanus in. c. 7. libr. 3. Regum,
atque idem. 2. Paralip. 3. ita hæc conci-
liant, columnas quidem ſolas habuiſſe
octodecim cubitos, ſed cum capitibus,
& baſibus, & capitellis habuiſſe trigin
ta quinque, quoniam capita habebant
quatuor, capitelli quinque cubitos, ba
ſes quot habuerint non dicitur, ſed octo
habuiſſe intelligitur, vt omnia conſen
2 tiant. † Mihi non placet hæc concilia-
tio, quoniam cum dixiſſet liber Parali-
pomenon habuiſſe trigintaquinque
cubitos, ſtatim addit: Porrò capita ea-
rum quinque cubitorum, non ergo
erant numerati cubiti capitum in illis
trigintaquinque. Multò magis placet
quod Vatablus dixit in eumdem lo-
cum Paralip. ibi poſitam fuiſſe altitudi
nem ambarum columnarum, non qui
dem quam reuera habebant, hæc enim
erat triginta ſex cubitorum, ſed quæ
apparebat, quoniam in vtraque habebat
ſemicubitum abſconditum in capite,
ſiue in capitello. Columnæ, & capi-
tella fuſilia erant ex ære. De vtraque
earum Ieremias cap. vltimo ſcripſit:
Porrò groſsitudo eius quatuor digito-
rum, & intrinſecus caua erat. Circum
ferentiam Ioſephus. 8. Antiq. c. 2. fuiſ-
ſe dicit duodecim cubitorum, ita enim
intellexit illud. 3. Reg. 7: Et linea duo-
decim cubitorum ambiebat colũnã
vtramque. Ita etiam intellexit Caieta-
nus, & Vatablus, & Abulenſis, atque
3 ita intelligendum eſt. † Hoc autem
non de ambabus columnis ſimul, ſed
de ſingulis accipiendum eſt, vt vide-
mus Ieremiæ vltimo. Decem, & octo cu
biti altitudinis erant in columna vna,
& funiculus duodecim cubitorum cir
cuibat eam. Diameter vnus columnæ
quatuor cubitorum erat, quia omnis
diameter triplicatus cum ſeptima par-
te ſui conſtituit circulum: ita Abulen
ſis. De capitellis ita ibidem Ioſephus:
His

Hi [illegible] impoſita [illegible] capitella ſi[illegible]lia lilia-
t[illegible] eſt.in m[illegible]dum lilij facta) proceri-
tate quinque c[illegible]bitorum, quibus circũ-
data e[illegible]ant retiacula ærea, quæ operio-
bant lilia, dependebantque inde duæ
ſeries malorum Punicorum ducento-
rum numero, &c. Sed ad intelligen-
tiam verborum c[illegible]p.7. l[illegible]b.3. Reg. quæ
valde implicata ſunt, animaduerten-
dum eſt [illegible]uper has columnas fuiſſe epi-
ſtylia, & capitella, quæ etiam capita di
cuntur, vt bene notauit Ricardus in
libro de templo: ita enim legimus. 2.
Paral.4: Fecit columnas duas, & epi-
ſtylia, & capita. Nunc autem Scriptu-
ra tertij Regum à ſummo incipit, & lo
4 quitur de capitellis. † Igitur capitella
quinque cubitorum cingebantur fa-
ſcijs quibuſdam factis in modum retis,
ſiue catenarum, quoniam habebãt per
interualla aperturas, per quas capitelli
el[illegible]gantia appareret. Hæ faſciæ ſimiles
Verſ.16 erant catenis, ſiue faſ[illegible]ijs factis in Ora-
culo, & ideo dicitur, 2. Paral.3: *Nec nõ*
& quaſi catenulas in Oraculo, id eſt, quaſi
eas, quæ erant in Orac[illegible]lo. Eædem ſe-
2.Reg.7. pties circuibant capitella ſingula, &
Verſ.17. hoc eſt quod ait: *Septena verſuum* (id eſt,
gyrorum) *retiacula in capitello vno, &c.*
Singuli verſus retiaculorum, ſiue faſcia
rum, habebant duos ordines malorum
granatorum, ita vt centum malograna
ta eſſent interpoſita faſcijs, de quibus
dicitur. 2. Paral. 3: Malogranata etiam
centum, quæ catenulis interpoſuit. Re
liqua centum erant appenſa ex eadem
faſcia, ſeu funiculo. De his ait ſtatim:
Verſ.18. *Et perfecit columnas, & duos ordines per*
circuitum retiaculorum ſingulorum, id eſt,
duos ordines malorum granat[illegible],
qui ordines per circuitum erant ſingu-
lis retiaculis, ſiue faſ[illegible] 2. Par[illegible]l.4. ita
vt bini ordi[illegible]es malogranatorum ſin-
5 gulis retiaculis iungeretur. † Fecit, in-
quam, hæc retiacula, vt tegerent, & cir
cumdarent capitella; quæ retiacula
er[illegible] ſuper [illegible] m[illegible] [illegible]m mal[illegible] gra-
nator[illegible] [illegible]am ſup[illegible]ior retiacu[illegible] por-
tio erat ſuper ſu[illegible] [illegible] m[illegible]orum
granat[illegible]ru[illegible] interpoſitorum [illegible] [illegible]nor
autem erat ſuper ſu[illegible]tatem ap[illegible]en-
ſ[illegible]. *Eodem modo fecit capitello ſ[illegible]cũ[illegible]o*,
id eſt, hoc, quod dixi, fecit in capi[illegible]o
primæ [illegible]olumnæ, & co[illegible] f[illegible]-
cit in capitello ſecundo, id eſt, ſecun-

dæ columnæ. Deinde ait: *Capitella au-* Verſ.19.
tem, quæ erant ſuper capita columnarum,
quaſi opere lilij fabricata, erant in porticu
quatuor cubitorum, hoc eſt: Illa capitel-
la, [illegible]uæ [illegible]agis propriè vocantur in Pa-
ralipomenis epiſtylia, quoniam ſine
medio impoſita erant ſummitati ſcapi,
in modum lilij fuerant facta, erantq[illegible]e
quatuor cubitorum in porticu, id eſt,
verſus porticum, hoc eſt, in latu[illegible], [illegible]n
in altum, vt rectè animaduertit Caie-
6 tanus. † Habebant autem epiſtylia
tres cubitos altitudinis, legimus enim
4.Reg.vltimo: Decem & octo cubi-
tos altitudinis habebat colũna vna, &
capitellũ æreũ ſuper ſe triũ cubitorũ,
& retiaculũ, & malogranata ſuper ca-
pitellũ, videlicet in capitello ſecund[illegible].
Deinde.3. Reg.7.addditur: *Et rurſu[illegible]* Verſ.20
alia capitella in ſummitate columnarum de
ſuper iuxta menſuram columnæ contra retia
cula. Hoc eſt, ſuper ſecundum ca[illegible]el-
lum erat tertium quaſi coronis addita
contra retiacula, id eſt, ſuper retiac[illegible]la,
& è regione illorum, quod capitellum
erat iuxta menſ[illegible]m col[illegible]mnæ, id eſt,
eiuſdem latitudinis cum columna, nĩ-
pe duodecim cubitorum in circuitu.
Quòd meritò additum eſt, non enim
eſſet ſatis decorum capitellum, ſi mi-
norem ambitum haberet quam co-
7 lumna. † Mox ait in circuitu capi[illegible]el-
li ſecundi, & medij ſi[illegible] ducentos or-
dines malogranatorum, quod [illegible] Ho
braicum rectè intelligere poſſumus
fuiſſe ordines duc[illegible]torum mal[illegible]na
torum, vt vertunt rec[illegible]tiores. S[illegible] q[illegible]o
niam & noſt[illegible] [illegible]erpres, & lxx. (vt eſt
in quibuſdam co[illegible]icibus Græcis) ve[illegible]
runt: Ducenti or[illegible]ines, intel[illegible]u n
eſt vnum ord[illegible]n[illegible]m fieri [illegible] n[illegible]lo[illegible]a
to in[illegible]rpo[illegible]to, & [illegible]ro d[illegible]c[illegible]idente.
Erant igitur ducenti ordines in a[illegible]o-
bus capitellis, ita vt capite[illegible]la ambo dua
rum colum[illegible]arum haber[illegible]nt [illegible]n-
genta mala granata. Verum a[illegible]erten-
dum eſt i[illegible]xta conſuetu[illegible]ne[illegible] Scriptu
ræ, & communi[illegible] locutionis m[illegible]or[illegible]
meru poni, etiamſi aliquid deſi[illegible]um
mæ, nã [illegible]nata d[illegible]pend[illegible]
erant centi[illegible]d nonaginta ſ[illegible]x. Ie[illegible] vl
timo: E[illegible] ma[illegible]gran[illegible]
ta ſ[illegible]d[illegible]tia, & oĩa mal[illegible]rana[illegible]e
tu[illegible]cũ[illegible]a[illegible], [illegible]
interpoſita c[illegible]t retiaculis, erãt[illegible]u[illegible],
QVOD

QVID COLVMNAE duæ ſignificent.

CAP. XV.

1 DVas columnas Beda in lib.
de Tēplo Salomonis,c.18.
& Angelomus in c.7.li.3.
Reg.prædicatores eſſe vo
lunt,qui populū gentium,
& populū Iudæorū in Eccleſiā introdu
cunt , atque ideo eas antē fores poſitas
fuiſſe dicūt. Quam ego expoſitionem
quomodo ſequar non video,cum,ſi id
verum ſit,effici videatur atriū ſacerdo
tū,& atriū exterius, quò fidelis popu-
lus cōueniebat,eſſe extra Eccleſiā, nec
pertinere ad eam altare holocauſtorū.
Quod ſi columnæ poſitæ fuiſſent ante
portā atrij exterioris,à quo templū in-
cipiebat,quod Eccleſiā ſignificat, val-
de probabilis eſſet eorū ſententia: nūc
verò cum in loco ſacro ſint, & omnia,
quæ ſunt intra hoc atriū, ad Eccleſiam
pertineāt,& intra eam ſint: quomodo
columnæ prædicatores erūt, qui duos
2 populos introducūt in Eccleſiā? † Hinc
ergò excluſi ad illud redibimus, quod
lib.1.cap.29.dicere cœpimus, porticū
(quæ media erat inter atriū ſacerdotū,
& domū exteriorē)ſignificare moram
& perſeuerātiā in ſacrificio bonorum
operū,& in mactatione affectuū,vt ibi
explicauimus. Quo etiā loco diximus
duas columnas firmiſsimas in porticu
collocatas,alterā ad dexterā, alterā ad
ſiniſtrā,ſignificare fortitudinē, & per-
ſeuerantiā,quā modò dixi, tam in pro-
ſperis,quæ dextera ſignificātur, quā in
aduerſis,quæ intelliguntur in ſiniſtra.
Ideo æquales,& eiuſdē operis,& omni
no ſimiles ſunt,quia æqualis debet eſſe
in vtriſque perſeuerātia, & fortitudo,
vt ſiue aduerſa vrgeant, ſiue proſpera
arrideant,ſemper Deo nos tradamus,
& immolemus,neq; à virtute receda-
mus,ſemper affectus reprimamus, &
2.Cor.6 in officio ſimus,ſicut ait Paulus: Per ar-
ma iuſtitiæ à dextris, & à ſiniſtris, per
gloriā,& ignobilitatē,per infamiā, &
3 bonā famā. † Nomina rectè cōueniūt,
quę à firmitate,& à fortitudine ſumpta
ſunt. In altū erectæ ſunt,quia cœlū ſu-
ſpicere , & eius deſiderio fortes per-
manere debemus. Sed quaſi de vna
nūc loquamur,idē enim & de altera ſi-
militer intelligendū eſt. Altitudo eius
decē & octo cubitorū eſt,quia dum in *Altitudo columnarū*
hac vita ſumus,nō in fide tantū,aut tā
tum in operibus bonis perſeuerādum
eſt,ſed in fide,& in operibus, quia fi-
des ſine operibus mortua eſt in ſemet- *Iaco.2.*
ipſa. Vt enim Bedæ,& Angelomi ver-
bis vtar, tria ad fidē pertinere propter
ſanctam Trinitatē,ſex ad operationem,
quòd in eo dierū numero mūdus ſit fa-
ctus,luce clarius eſt. Et tria per ſex mul
tiplicātur,cū iuſtus,qui ex fide viuit,co
gnitionē piæ credulitatis executione
4 bonæ actionis accumulat. † Ter autem
ſeni decē & octo faciunt. Craſsitudo *Craſsitudo*
eius quatuor digitorū eſt,quia qui vſq;
ad finē permāſurus eſt in cuſtodia præ
ceptorum,multa etiā ex Euāgelicis cō-
ſilijs adhibere debet, quæ ſi cōtemnat,
præcepta ipſa ſæpe violabit. Menſura
autē quatuor digitorū opera cōſiliorū
indicari diximus in hoc lib. ca.11. nu.5.
Poſt hanc craſsitudinem intus caua eſt
columna,quia quātumuis iuſti virtuti-
bus fulgeāt,quātumuis erecti ſint ani-
mis in cœleſtia, nō poteſt eorum perſe
uerantia,& fortitudo integra,& ſolida
omninò eſſe in hac vita,in qua & cor-
pori multū dādū eſt, & à labore inter-
dum feriādum,in qua deniq; ſine pec-
catis nō viuitur. Linea duodecim cubi *Linea duodecim cubitorum.*
torū cingit colūnā,quia perſeuerantia,
& fortitudo iuxta Apoſtolicæ inſtitu-
5 tionis normā tenēda eſt. † Si enim ad ea
fortes eſſe velimus,aut cōſtātes,quę do
ctrinæ nobis à duodecim apoſtolis tra-
ditæ nō ſunt cōſentanea,mollities ani-
mi,& pertinacia potius quā fortitudo,
& perſeuerātia appellabuntur. Linea
enim cubitorum duodecim, vt ait Be-
da,norma eſt Apoſtolicę inſtitutionis. *In libro de Tēplo c.18*
Columnæ capitellum imponitur,quia
qui perſeuerauerit vſque in finem, &
legitimè certauerit,coronabitur, ſicut
ait Apoſtolus: Nam qui certat in ago- *2.Tim.2.*
ne, nō coronatur,niſi legitimè certaue
rit. Altitudo capitelli quinq; cubitorū *Capitella.*
eſt,quia corona pro quinq; ſenſuū vo-
luptatibus animoſè cōtēptis,atq; ſupe-
ratis redditur. Faſcia cingens capitellū
beatitudo eſt,quam Theologi Accidē
talem vocant. Septies illud cingit,quia

plurimis ex reb' hęc beatitudo oritur,
Septem pro multis. & multæ ſunt cauſæ gaudendi, ſeptem enim pro multis ponũtur, ſicut videmus. 1. Reg. 2. Vbi enim nos habemus: Donec ſterilis peperit plurimos: in He
6 bræo eſt: Donec ſterilis peperit ſeptẽ.
† In modum retis facta eſt faſcia, vt per aperturas elegantia capitelli appareat, id eſt, vt intelligamus coronam illam maximam, quæ eſt clara Dei viſio, cognitione rerum, quæ gaudium illud efficiunt, quod Accidentale vocari diximus, neq; tolli, neq; obſcurari, neque impediri. Habet autem tota faſcia duos ordinẽs malorum Punicorum, alterum in eam inſertum, alterum ex ea pendẽ-
Malũ Punicum. tem. Malum Punicum, quod vno cortice multa grana coniuncta inter ſe, & cohærentia continet, collectionem ſignificat iuſtorum, quos caritas copulat, & ex multis quaſi vnum corpus facit. Gaudium igitur hoc accidentale inde in beatis eſt, quòd in Deo ſe ſe mutuò, & omnes iuſtos amant: ac idcircò lætantur cum vident Deum à iuſtis, qui in hac vita ſunt, ſanctècoli, eoſque proficere in dies, & multa in gloriam Dei fieri per eoſdem: eos verò, qui iam eius viſione perfruuntur, mercedem debitam accepiſſe laborum, quam amittere non poſsint, extra aleã iam eſſe, perpetuò cum illis eſſe viuendum, Dei bonitatẽ, & miſericordiam eorum beatitudine æternis laudibus,
7 & gaudijs eſſe celebrãdam. † Mala Punica inſerta eosſignificãt, qui in patria cœleſti habitant: ea verò, quæ pẽdent, illos deſignãt, qui partim cum beatis coniuncti, partim diſiuncti ſunt, id eſt, iuſtos in terra viuentes, qui caritate cum beatis copulantur, non etiam viſione Dei, quã non dũ ſunt aſſecuti. Et quia vtrorumq; magnus numerus eſt, centũ mala Punica ſunt in faſcia, centũ
Cẽtenarius ex ea pendẽt: cẽtenario enim magnus quidã numerus indicatur, cũ ex denario conſtet decies repetito. Capitellũ, quod erat ſuper caput columnæ, etiãſi ſub hoc ſecũdo fuerit, de quo hactenus diximus, iam ad coronã pertinet perſeuerãtiæ, ſicut & ſecundũ, & tertiũ capitellũ, de quo mox dicemus. Quatuor hoc cubitorũ erat, & in modũ lilij factũ. Quare, vt rectè aiunt Beda, & Angelomus in locis initio capitis indicatis, Quid per lilia, niſi ſupernæ claritas patriæ, atq; immortalitatis floribus redolens paradiſi deſignatur amœnitas?
8 † Quæ quatuor cubitorũ eſt, quia per Chriſti doctrinã quatuor Euangelij libris cõprehẽſam nobis promittitur, & datur. Tertiũ capitellũ ſublimitatẽ, & magnitudinẽ æternæ beatitudinis deſignat, quod iuxta mẽſurã columnæ eſt, quia quãta fuerit in bonis operibus fortitudo, & perſeuerãtia, tãta erit æternæ illius, ac beatiſsimæ mercedis magnitudo. Quæ cõtra retiacula eſt, hoc eſt, ſuper faſciam malorum Punicorũ, & è regione illius, quia hæc alteri illi, quam Accidentalẽ diximus, præſtat, & propter eã Accidẽtalis illa poſsidetur, niſi enim viſione Dei fruamur, nihil ex omnibus alijs gaudij nobis contingere poterit. Fuſilia ſunt capitella, quia qualis fuerit caritas, & labor in opere virtutũ, talis erit corona, & beatitudo. Fuſilia enim eius vaſis formã capiũt, in quo fundũtur, eãque nõ retibus, ſed ſimplici fuſione capiũt. Vas aptũ coronæ cœleſtis beatitudinis formãdæ eſt caritas, & labor in opere virtutũ, quibus æqualis merces futura eſt. Et corona illa citò fit, & quaſi ſimplici fuſione datur animis ab omni labe purgatis.

DE IIS, QVAE ERANT in atrio ſacerdotum. De labro, & de Mari æneo, quod erat in templo.

CAP. XVI.

1 MAre æneum, de quo mox dicemus, & altare holocauſti, & vaſa ærea tẽpli, columnæ etiã, de quibus iam diximus, ex quali ære facta ſint docet Scriptura, 2. Reg. 8: Et de Bete, & de Beroth ciuitatib' Adarezer tulit rex Dauid æs multũ nimis, de quo fecit Salomon omnia vaſa ærea in tẽplo, & Mare æneũ, & columnas, & altare, &c. Teſtatur autẽ Ioſephus lib. 7. Antiq. c. 6. hoc æris genus auro pretioſius habitum eſſe. Sed prius de labro æneo dicamus. In tabernaculo poſitũ eſt labrũ, de quo Exo. 38. *Fecitq; labrum æneũ cum baſi ſua de ſpeculis mulierum, quæ excubabant in oſtio tabernaculi.* *Verſ. 18.* In quo variè erratur à multis, tam ex Iudæis, quam ex noſtris. Sed verus ſenſus eſt, factum eſſe labrum,

idest,

id eſt,vas quoddam magnum , in quo
abluerentur ſacerdotes antequam ad
ſacra accederent:quod æneum erat, fa
ctumq; è ſpeculis mulierum. Non è te-
gumentis ſpeculorum, vt multi putât,
ſed ex ipſis ſpeculis,quæ olim non erât
vitrea,ſed ærea,aut ſtannea, aut argen
tea,metallo diligentiſsimè terſo,ac po
lito,vt optimè imagines redderet. Pli-
nius lib.33.cap.9. & lib.34.ca. 17.autor
eſt optima apud maiores fuiſſe Brun-
duſina ſpecula ex ſtanno, & ære facta,
2 poſtea prælata eſſe argentea. †Specu-
la autem erant ſanctarum mulierum,
quæ excubabant,& vigilabant ieiunan
tes ad oſtiũ tabernaculi, & abiecta iam
cura ornandi ſe, tabernaculo ſpecula
obtulerant, vt ex iis vaſa fierent, quo-
niam æs habebant optimum, & valde
expolitũ. Vſum labri docemur Exo.30:
Verſ.19. *Et miſſa aqua lauabunt in eo Aharon, &*
filij eius manus ſuas, ac pedes, quãdo ingreſ-
ſuri ſunt tabernaculum teſtimonij, & quan-
do acceſſuri ſunt ad altare, vt offerant in eo
thymiama Domino, ne fortè moriantur.
Pedes lauabant,quia nudis pedibus per
tabernaculum miniſtrabant. Nec laua-
bant in eo,ſed ex eo, vt eſt in Hebræo,
per fiſtulam aliquam, vt adnotauit Ca-
ietanus. Abluebantur ibi etiam partes
animalium,quæ offerebantur, vt aiunt
Abulenſis, & Lipomanus in Exod.30.
Locus in quo erat labrũ, indicatur ibi-
Verſ.18. dem: *Ponesque illud inter tabernaculum*
teſtimonij, & altare, ſcilicet, holocauſto
rum. In templo verò factum eſt vas
quoddam maximum , quod capiebat
duo mille bathos, vt eſt in lib.3. Regũ,
3 cap.7. †In quibuſdam codicibus addi-
Verſ.26. tur: *Et tres mille metretas*, quod non ha-
betur in Hebræo, neq; in Græco , neq;
in Chaldæo, neq; in Complutenſi co-
dice Latino, neq; in Regio, neq; in mul
Bathus. tis manu ſcriptis. Bathus capit ſextarios
ſeptuaginta duos, vt autor eſt Ioſeph⁹
8. Antiq.ca.2. hoc eſt, ex menſuris Hi-
ſpanicis duos cantharos cũ quarta par-
te alterius. Videtur autẽ nullo modo le
Metreta. gi poſſe, *Tria mille metretas*, nam metre
ta capit idẽ quod Bathus, id eſt, cõgios
duodecim, Sextarios verò ſeptuaginta
duos. Sed quid faciemus cũ. 2. Paral.4.
Verſ.5. legatur: *Et capiebat tria mille metretas*. Ly
ranus, & Abulẽſis, & quidã alij putant
Bathũ cõtinere metretã, & dimidiam;
ſed hoc falſum eſt, vt docẽt omnes, qui
de mẽſuris agũt. Immo & in Hebræo
habetur, Tres mille Bathos. Caietanus
in libros Paral. reſpõdet in.3. libro Re-
gum deſcribi mẽſurã ſecũdũ quãtitatẽ
aquæ in cõmuni vſu; in Paralipomenis
autẽ quãtitatẽ aquæ, quæ poterat appo-
ni implẽdo illud vſq; ad ſummũ. Con-
firmat hoc, quoniã in Hebræo haberi
dicit: Facienti impleri mẽſuras tria mil
4 le tenebat. †Mihi vera videtur hæc ex-
poſitio, quoniã in libris Regũ tantum
habetur; Duo millia bathos capiebat:
in Paralipomenis verò ita eſt adverbũ:
Fortificare faciens, id eſt, מַחֲזִיק , ſiuè
fortificare faciẽti, tres mille bathos ca-
piebat. Fortificare faciẽs, id eſt, ſi quis il
lud fortificaret, & tantum infunderet,
quantũ illud capere valebat. Propterea
etiam Ioſephus dixit cepiſſe, non tria
millia congiorũ, vt habet Gelenij trãsla
tio, ſed tria millia bathorũ, vt eſt in Græ
co, & in tranſlatione Ruffini. De hoc
Mari ait Ioſephus lib.8. Antiq.c.2: Fe-
cit etiã vas aheneũ fuſile ſemiorbis ſpe
cie, quod propter capacitatẽ appellatũ
eſt Mare. (Nã cõgregationes aquarum
magnas vocare ſolẽt Hebræi Maria ex
Gen.1.) Erat enim labrũ patẽs per dime
tientẽ lineã in cubitos decẽ, craſsitudi-
ne palmari (id eſt, quatuor digitorum.
5 †De hoc Mari perſpicuè loquitur Scri
ptura, ſed quædã ſubobſcura ſunt ex-
plicãda. Quod ait: *Et reſticula triginta* *3. Reg.7.*
cubitorum cingebat illud per circuitum: Ioſe *Verſ.23*
phus.8. Antiq.c.2. ita exponit: Eius me
ditulliũ ſuſtinebatur ſpira decies repli
cata, cuius dimetiẽs linea fuit cubitalis,
&c. Intelligendũ ergo eſt hãc reſticulã
cinxiſſe illud in infima parte, vt eſſet *Verſ.24.*
quaſi baſis. Rurſus in illo: *Duo ordines* *Sculpturæ*
ſculpturarum hiſtriatarum, Lyranus, & *ſtriatæ.*
Abulẽſis, Hugo, & Dionyſius, & ante
eos Gloſſa, Rabanus, Eucherius, Ange
lomus, Beda in libro de Tẽplo c. 19. Co
meſtor in Hiſtoria.3. Reg.cap.18. putãt
Hiſtriatarum dictũ eſſe pro Hiſtoriata-
rum, & hic ſculptas fuiſſe veteres hiſto
rias. At proculdubio legẽdũ eſt Striata
rum, nã hiſtriatarũ nihil ſignificat. Stria
ta autem columna, aut ſculptura, dici-
tur, quæ ſtrijs eſt exornata. Strias au-
tem vocant architecti canaliculos, aut
ſulcos per lignum , aut per æs du-
ctos. Ita poſuit Pagninus in ſecun-

da ſua tranſlatione edita cum adno-
tationibus anno. 1557. ita etiam
habetur in Biblijs Coloniæ excuſsis
anno. 1529. & in Biblijs Benedicti do-
6 ctoris Pariſienſis anno. 1573. † Etenim
in Hebræo pro Sculpturarum ſtriata-
rum vnica dictio eſt פְּקָעִ□, nō duæ,
vt quidam putant, nam dictionem quę
ſtatim ſequitur, □יְצֻקִ interpres ver
tit Fuſiles. Sed prior dictio ſignificat,
iuxta recentiores, cucurbitas agreſtes,
iuxta Chaldæum oua: denique ſignifi-
cat hoc in loco rotunditates in ſculptu
ris, quæ nō cernuntur niſi in ſculpturis
ſtriatis, in quibus quædam pars promi-
net, & quædam ſubſidet, atque ita fiūt
ſtriæ. Ante hæc verba legimus: *Et ſcul-*
Verſ.24. *ptura ſubter labium circuibat illud decem*
cubitis ambiens Mare, id eſt, in ſummi-
tate continuò poſt labium Maris, erat
ſculptura quædam cingens Mare, non
totum, ſed quaſi tertiam eius partem
7 decem cubitorum. † Hæc autem ſcul-
ptura erant duo ordines ſculpturarum
ſtriatarum. Atque ita hæc eſſe intelli-
genda cognoſcimus perſpicuè ex. 2. Pa
ral. 4. vbi ita legimus: Et decem cubi-
tis quædam extrinſecus cęlaturæ, quaſi
duobus verſibus, labium Maris circui-
bant. Et quod ſequitur:
Verſ.25. *Et ſtabat ſuper duodecim boues.* Ita legē
dum eſt, vt conſtat ex Hebræo, & ex
Græco, id eſt, Mare ſtabat. lxx: Et Mare
ſuper ipſos deſuper. In eo verò quod
Verſ.26. ait: *Groſsitudo autem luteris trium vncia*
rum erat, Luterem vocat quod hacte-
nus Mare appellauit, Hebraicè, & Græ
cè tantum habetur, Groſsitudo eius.
Vncia. Tres vnciæ quatuor digitos faciunt,
nam vncia eſt duodecima pedis pars,
pes autem habet ſedecim digitos, &
tres vnciæ ſunt quarta pedis pars, ideſt,
quatuor digiti, quæ menſura Græcè di-
citur παλαιςὴ, Latinè Palmus: hoc voca
bulo nunc vtuntur. lxx. & Ioſephus. 8.
Antiq. ca. 2. vbi interpres vertit: Craſ-
ſitudine palmari. Hebraicè טֶפַח. Inde
2. Paralipo. 4. dictum eſt de eadem re:
Porrò vaſtitas eius habebat menſuram pal-
mi. lxx. παλαιςῆς, Hebraicè טֶפַח. Quodq;
ſequitur: *Labiumque eius quaſi labium*
calicis: intellige repandum, id eſt, mo-
dicè flexum in exteriorem partem.

DE SIGNIFICATIONE
labri, & Maris ænei.

CAP. XVII.

1 MAre æneum, quod erat in tē
plo (atq; idē de labro, quod
erat in tabernaculo iudiciū
eſt) Beda in libro de Tem-
plo Salomonis, c. 19. & Angelomus in
cap. 7. lib. 3. Regum, ſacramentum ba-
ptiſmi eſſe interpretantur, quo omnia
peccata eluuntur. Quod ego nullo mo
do adduci poſſum vt credam, cum, vt
iam dictum eſt, & porticus, & atrium
vtrūq; interius, & exterius, Eccleſiam
huius temporis ſignificēt, & qui ad ba-
ptiſmum veniunt, extra eam ſint, ante
quam illum ſuſcipiant. Quare (vt de co
lumnis diximus c. 15.) ſi baptiſmū deſi-
gnaret, ante portā exterioris atrij fue-
rat collocandum. Qui autem ad Mare
æneum veniebāt abluēdi, non ſolū in-
tra Eccleſiā erant, ſed etiā ſacerdotum
2 miniſterio fungebantur. † Nō ergo ba-
ptiſmi, ſed pœnitētiæ ſacramentū in la
bro, & in Mari intelligitur, quo omnes
eorū qui iā in Eccleſiam recepti ſunt,
ſordes eluūtur. Et quia iā per baptiſmū
filij Dei ſunt, haud ineptè ſacerdotes
appellātur: nō ꝙ poſsint omnes ſacrifi
ciū corporis, & ſanguinis Domini no-
ſtri Ieſu Chriſti, aut cōſecrare, aut per
ſe offerre, (quod tantummodo initiato
rum eſt) ſed quòd omnes Deo dicati
ſuo modo ſint, & ſacrificium illud of-
ferre debeant, de quo ſacer vates ſcri- *Pſal. 50.*
pſit: Sacrificium Deo ſpiritus contri-
bulatus, cor cōtritū, & humiliatum
Deus nō deſpicies. Hoc enim eſt quod *1. Pet. 2.*
Petrus ait: Vos autē genus electū, rega-
le ſacerdotiū: & quod eſt in Apocaly-
pſi: Qui dilexit nos, & lauit nos à pecca
tis noſtris in ſanguine ſuo, & fecit nos
regnū, & ſacerdotes Deo, & patri ſuo.
3 † Labrū de ſpeculis mulierū factū eſt,
quæ excubabant in oſtio tabernaculi.
Quod egregiè beatus pater Gregorius
expoſuit Hom. 17. in Euang. docens ſi-
mul quod modo diximus, in labro pœ-
nitentiam indicari. Moyſes ergo, in-
quit, labrum ſacerdotibus de ſpeculis
mulierum fecit, quia lex Dei lauacrum
compunctionis peccatorum noſtro-
rum maculis exhibet, dum ea, per quæ
ſanctæ animæ ſuperno ſponſo placue-
runt,

runt, intuenda nobis cœleſtia præce-
pta præbet. Quibus, ſi diligenter inten
dimus, internæ noſtræ imaginis macu
las videmus: videntes autem maculas
in pœnitentiæ dolore compungimur:
compuncti verò quaſi in labro de ſpe-
culis mulierum lauamur. Quæ ſint au-
tem ſpecula mulierum excubantium
in oſtio tabernaculi, prius his verbis ex
4 plicauerat. † Specula quippe mulie-
rum ſunt præcepta Dei, in quibus ſe
ſanctæ animæ ſemper aſpiciunt, & ſi
quæ in eis ſunt fœditatis maculæ, de-
prehendunt: cogitationem vita corri-
gunt, & quaſi renitentes vultus velut
ex reddita imagine componunt: quia
dum præceptis Dominicis ſollerter in
tendunt, in eis proculdubio vel quid in
ſe cœleſti viro placeat, vel quid diſpli-
ceat agnoſcunt. Quæ, quamdiu in hac
vita ſunt, æternum tabernaculum in-
gredi nequaquam poſſunt, ſed tantum
ad oſtium tabernaculi mulieres excu-
bant, quia ſanctæ animæ, etiam cum in-
firmitate adhuc carnis grauantur, amo
re tamen continuo ingreſſum æterni
introitus obſeruant. Hęc Gregorius.
5 † In eo lauant Aharon, & filij eius ma
nus, ac pedes quando ingreſſuri ſunt in
tabernaculum, vel quando acceſſuri
ſunt ad altare, quia pontifices, & ſacer-
dotes, quorum maximè typum gerunt
Aharon, & filij eius, puris manibus,
& pedibus, id eſt, opere, & affectu mun
di eſſe debēt, cum in templum Dei in-
grediuntur ad ſua miniſteria, præſer-
timque cum ad altare accedunt obla-
turi patri corpus, & ſanguinem Ieſu
Chriſti, in odorem ſuauitatis, & pœ-
nitentia, ac compunctione cordis elue
re omnes ſordes. Chriſtiani etiam re-
liqui, qui quadam ex parte ſacerdotes
dicuntur, & in templo puri eſſe debēt,
& tunc maximè cum ad idem altare ac
cedunt ſacram ſumpturi Euchariſtiā,
6 ne fortè moriantur. † At rectè inter al-
tare holocauſtorum, & inter taberna-
culum, ſiue in templo inter domum
exteriorem, collocatur, quia vt ad al-
tare interius introeatur, non ſatis eſt
carnem ieiunijs, & verberibus affligē-
re, niſi etiam quidquid aut in actione,
aut in affectu impurum eſt, lauare ſtu-
deamus. Mare, quod erat in templo,
æneum eſt, æs enim clarum ſonū red-
dit, & pœnitentia talis eſſe non debet,
vt in corde tantum lateat, ſed per gemi
tus, & lacrymas, & macerationem car-
nis foras prodeat, & ſe ſono ſuo pro-
dat, in verba etiam purę, & humilis cō-
feſsionis erumpat, qua Chriſti vicario
ſacerdoti dicta, facta, cogitataque inte
grè detegat. Fuſile eſt, quia vaſa fuſilia
prius liquefiunt, & in vas fuſa ſine mo-
ra eius formam, & magnitudinem ca-
7 piunt. † Ita cor durū amore Dei, & do
lore peccatorum liquefieri debet, atq;
ita paratum continuò Diuinę naturę
per gratiam particeps, & conſors fier,
quę tanta erit, quanta fuerit cordis cō-
punctio. Rotundum erat, vt omnes vn
dique ad illud accederent, ſciremuſq;
nulli ſexui, aut conditioni, aut regioni
pręcludi lauacrū pœnitentię, ſed omni
bus Chriſtianis omni tempore pate-
re. Decem cubitorum erat à labio
vſque ad labium, quia qui verè emunda
ri hoc lauacro volunt, non ad vnum,
aut alterum mandatum, ſed ad decem
legis diuinę mandata implenda parati
eſſe debent: quoniam qui totam legem
ſeruauerit, offendat autem in vno, fa- *Iaco.2.*
ctus eſt omnium reus. Quinque cubito
rum erat altitudo eius, quia quidquid
viſu, auditu, olfactu, guſtatu, tactu de-
linquimus, totum ſacramento pœnitē-
8 tię deletur. † Et quia fruſtra abluimur
niſi gratiam, quam in hoc ſacramento
accipimus, ſtudio bonorum operum,
quaſi quodam fune reſtringamus ne
defluat, reſticula triginta cubitorū cin
gebat illud per circuitum. Per reſticu-
lam enim (vt Beda inquit) diſciplina *In libro de*
præceptorum cœleſtium, qua à noſtris *Téplo.c.19*
voluptatibus religamur, poteſt aptè ſi-
gnari. Et paulò poſt: Quę nimirum re-
ſticula, aptè triginta dicitur eſſe cubito
rum. Quinquies etenim ſeni triginta
faciūt. Senario autem numero, in quo
Deus hominem fecit cum non eſſet,
& cū perijſſet, refecit, rectè bona ope-
ratio etiam noſtra figuratur. Et ſex per
quinque multiplicabitur vt ad triginta
peruenias, cum omnes noſtri cor-
poris ſenſus Diuinis humiliter ſub-
iugamus imperijs, &c. Senario nume-
ro hominē factum, & refectū eſſe dicit
Beda, quia & ſexto die conditus eſt ho
mo, & Chriſtus cū ſexto die moriēs re
9 fecit. † Duo ordines ſculpturarū ſtria-

tarum decem cubitorum erant ſub la-
bio, quia cum peccata per confeſsio-
nem effundimus,quod in patente la-
bio intelligitur;cor memoria firma, &
dolore præteritorum peccatorum ,
deinde etiam cogitatione, & volunta-
te non peccandi non leuiter pictum,
ſed firmiter ſculptum eſſe debet. Et
quia in his contemplatio Diuinæ boni
tatis, & noſtræ infirmitatis recordatio
inueniuntur,ſculpturæ ſtriatæ ſunt, in
ſtrijs enim pars quædam prominet, &
pars ſubſidet. Et quia dolor eſt de pec-
catis,quæ contra decem præcepta cō-
miſimus, & voluntas eadem decem
præcepta cuſtodiendi,rectè duo ordi-
nes decē cubitorum ſunt. Super duo-
decim boues Mare poſitum eſt, quo-
rum tres ad Orientem,tres ad Occiden
tem,tres ad Meridiem,tres ad Aquilo-
nem reſpiciunt,quia fides, qua Eccle-
ſia complectitur, & veneratur hoc ſa-
cramentum,eoque omnia peccata de-
leri docet,non hominum ingenio, do
ctrinave nititur,ſed Chriſti ipſius tra-
ditione,quam duodecim Apoſtoli per
vniuerſum orbem terræ detulerunt.
10 † In bobus enim prædicatores Euan-
gelij ſignari Paulus apertè teſtatus eſt
dicens: Qui bene præſunt presbyte- *1.Tim.5.*
ri,duplici honore digni habeantur, ma
ximè qui laborant in verbo, & doctri-
na. Dicit enim Scriptura: Non alliga-
bis os boui trituranti: &, Dignus eſt
operarius mercede ſua. Poſteriora
boum vniuerſa intrinſecus latitabant,
quia qua mercede ſancti prædicatores
in perpetuum donentur, in interni ar-
bitri examine iam diſpoſitum eſt, ſed
nobis, qui adhuc foris ſumus, manet
occultum, vt rectè expoſuit Beda. Craſ
ſitudo eius trium vnciarum eſt, quia
hoc ſacramentum tribus partibus con
ſtat, contritione, confeſsione, ſatiſ-
factione. Eſt etiam craſsitudo quatuor
digitorum; quia vt Mare non rumpa-
tur, id eſt, vt gratia, quæ in hoc ſacra-
mento datur, non pereat, opera con-
ſiliorum ad præcepta adhibere debe-
mus,qui enim penitus conſilia abiece-
11 rit, præcepta nō ſemper ſeruabit. † Hac
autem menſura opera conſiliorum de-
ſignari oſtendimus capite.11.huius lib.
nume.5. Labium eius ſicut labium cali
cis, & ſolium repandi lilij eſt, id eſt, in
exteriorem partem modicè flexum,
quod in calice fit, vt melius, quod in eo
eſt effundatur, quia confeſsio peccato-
ris non introrſum reflexa eſſe debet, vt
aliquid contineat, & tegat, ſed in exte-
riorem partem effundi, vt omnia, quæ
in corde ſunt, pateant ſacerdoti. Idem
indicat lilij ſimilitudo, quod eiuſdem
formæ eſt, & rectè in id, de quo agitur,
conuenit, quoniam confeſsionis pu-
dor, & moleſtia pulchritudine, & ſua-
uitate virtutum, & ſanctitatis, quæ per
eam comparantur, & in lilio ſignifican
tur, abunde compenſantur. Mare hoc
duo mille bathos capere dicitur, vt in-
telligamus illud fuiſſe capaciſsimum,
& habuiſſe vnde innumeræ ſordes elui
poſsint. In Mille notiſsimum eſt Scri- *Mille.*
pturam inuſitatum quemdam, & quaſi
infinitum numerum comprehendere
ſolere vt Pſal.89: Mille anni ante ocu-
los tuos, tamquam dies heſterna, quæ
præterijt. Pſalm. 90: Cadent à latere
tuo mille. Cant. 4: Mille clypei pen-
12 dent ex ea. † Bathus certa menſura,
ſed magna eſt, quo haud ineptè pecca-
tum intelligitur, in quo certa, & ma-
gna menſura, & culpæ, & pœnæ eſt.
Capit ergo Mare duo mille bathos,
quoniam pœnitentia innumera pecca-
ta capit, & delet, innumeras, inquam,
culpas, & innumerarum culparum pœ
nas æternas. Hæc aquæ menſura ſole
bat infundi in Mare, ſed, vt Hebraicè
dicam, fortificare faciēti capiebat tres
mille bathos, aut tres mille metretas,
id eſt, ſi quis tantum infunderet quan-
tum Mare capiebat, tres mille bathos
infundere poſſet. Hoc eſt: ſi quis dolo-
rem habeat communem, & vſitatum,
qualem ferè plerumque homines ha-
bent, delebit pœnitentia omnes cul-
pas, delebit & pœnarum æternitatem.
13 † At ſi quis velit virtutem ſacramenti
experiri, & dolorem quemdam afferat
maximum, multumque communem
ſuperantem, capiet Mare tres mille ba-
thos, id eſt, tollentur ſacramēti vi non
culpæ ſolum, & pœnæ æternæ, ſed tem
porales etiam, quamuis multæ ſint, pe-
nitus remittentur: hac enim de cauſa
ſacramentum pœnitentiæ eleganter à
ſanctis patribus laborioſus quidam ba- *Conc. Trid.*
ptiſmus appellatum eſt. *Seſ.14.c.2.*

DE

DE DECEM LVTERIBVS.
CAP. XVIII.

MOX fecit Salomon decem lu-
3.Reg.7. teres, id eſt, decem labra
Verſ.38. ærea fuſilia, quorum ſingula
1 capiebãt bathos quadragin-
ta, eoſque operoſiſsimis † baſibus impo-
3.Reg.7. ſuit, quas late deſcribit Scriptura. Facti
Verſ.39. ſunt ad miniſterium ſacerdotum, &
Luter. ablutionem victimarum (atque inde
nomen habent, id eſt, ab abluendo, λύω
enim eſt lauo, vnde λουτὴρ dictus eſt) po-
ſitique inter altare holocauſtorum, &
porticum; quinque ad dexteram partẽ,
& quinque ad ſiniſtram. *Mare autem po-
ſuit ad dexteram partem templi contra Oriẽ-
tem ad Meridiem*, id eſt, ita erat ad Meri-
diem, vt verteretur tamen ad Orien-
tem, quia obliquè quodammodo poſi-
tũ erat. Vſum eius docemur. 2.Paral.4:
Fecit quoque conchas decem, & poſuit quin-
Verſ.6. *que à dextris, & quinque à ſiniſtris, vt laua-
rent in eis omnia, quæ in holocauſtum oblatu-
ri erãt; porrò in Mari ſacerdotes lauabãtur.*
Si quæras quomodo hoſtiæ ablueren-
tur in luteribus, cum videantur fuiſſe
ablutæ in Probatica piſcina, quæ erat
propè templum: reſpondet Abulenſis
q.14. in cap.7. lib.3. Regum, moris fuiſ-
ſe vt ſacerdotes prius iugularẽt in atrio
animalia, & ſanguinem funderent per
circuitum altaris, interdum etiam per
cornua, vt Leu.1.3.4. &.6. videre licet.
2 †Mox ea excoriabãt, quod ſolis ſacerdo-
tibus licebat, niſi fortè multæ eſſent vi-
ctimæ, & pauci ſacerdotes, tunc enim
iuuabãtur à Leuitis, vt factum eſt.2.Pa-
ralip.29. Deinde animal integrum, &
excoriatum ferebant ſacerdotes ad Pro-
baticam, & aperientes viſcera abluebãt
inteſtina, & caput, & pedes, & reducẽ-
tes in atriũ carnes ablutas cõcidebãt in
fruſta, vt ſic ponerent ſuper altare; non
enim ponebatur animal integrũ. Leu.1.
Sed illæ partes antequam ponerentur,
abluebãtur iterũ in luteribus. Quæritur
cur facti ſint luteres, cum non fuerint
in tabernaculo? Reſpõdet in eũdem lo-
cum Abulenſis, Moſem pauca vaſa fe-
ciſſe, & parua, vt poſſent cõmodè por-
tari, ſed in templo plura, & maiora fa-
cta ſunt, quia iam illa ratio non obſta-
bat. Ita decem candelabra facta ſunt, &
3 decem menſæ. † Forma luterum ex no-
mine intelligitur, vocantur enim con-
chæ, 2.Paral.4. quod malè de baſibus in-
tellexit Abulenſis, cum ibi legamus: Fe-
cit quoque conchas decem, &c. vt laua-
rẽt in eis omnia. Et poſtea: Baſes etiam
fecit, & conchas, quas ſuper poſuit ba-
ſibus; &c. Et Ioſephus id docet. 8. Antiq.
capit.2. Deinde, inquit, ex eodem ære
fecit decem labra rotunda conchæ ſpe-
cie, quorum quodque capiebãt con-
gios quadraginta: erat enim altitudo
quatuor cubitorum, & tantumdem ſpa-
tij patebat inter margines, &c. vbi inter-
prẽs iterum errauit congios vertendo
pro bathis. Forma baſium ſatis ab Scri-
ptura deſcribitur, ſed quædam, quæ
ſunt in ea ſubobſcura, exponenda ſunt.
4 † *Et ſculpturæ inter iuncturas, Et inter co-* Verſ.28.
ronulas, & plectas leones, &c. Beda in li- Verſ.29.
bro de templo Salomonis, capit. 20.
putat in tabulis baſium ſculptas fuiſ-
ſe coronulas, & plectas, & inter coro-
nulas, & plectas leones, & boues, &
Cherubim poſitos: ſuper leones au-
tem, & boues, quaſi lora ex ære depen-
dentia ſculpta eſſe. Plectas autem in-
telligere videtur nexus rerum inter ſe
iunctarum. Idem ſenſit Angelomus:
ita enim intelligũt verba noſtræ transla-
tionis quæ ſic habẽt: *Et ipſum opus ba-* Verſ.28.
ſium interraſile erat. Et ſculpturæ inter iun- Verſ.29.
*cturas, & inter coronulas, & plectas leo-
nes, & boues, & Cherubim: & in iuncturis
ſimiliter deſuper: & ſubter leones, & boues,
quaſi lora ex ære dependentia*. Sed hic vi-
tioſo codice deceptus Beda legit: Et ſu-
per leones: cum apertiſsimum ſit ex
Hebræo, & Græco, & ex emendatis co-
dicibus Latinis legendum eſſe, & ſub-
ter leones: itaque lora ex ære depen-
dentia non ſuper leones, ſed ſub leoni-
bus erant. In Hebræo ſunt omnia aper-
tiora quam in noſtra translatione. In
eo ita eſt ad verbum: *Et hoc opus baſis,
Clauſuræ eis, & clauſuræ inter iuncturas, &
ſuper clauſuras, quæ inter iuncturas, & leo-
nes, bos, & Cherubim. Et ſuper iuncturas ſic
deſuper. Et ſubter leones, & bouem copula-
tiones, opus deſcenſionis.* Opus interraſi- Clauſura.
le clauſura vocatur Hebraicè, quod in
eo ſculpturis intermedia ſpatia planè
claudantur, vt diximus in hoc libr. c. 10.
num.1. Ipſum igitur, quod interraſile
dicitur, vocatur continuò ſculpturæ,
idem enim vocabulum eſt in Hebræo,
& apud lxx. συγκλειστὸν id eſt, concluſum,

Idē eſt quod vertit Coronulas, & quas
ante vocauerat Iuncturas, mox vocat
Plectas, quæ ſunt omnia etiam apertiſ-
ſima in translatione .lxx. Baſes habe-
bant opus interraſile, id eſt, clauſam
ſculpturis, & inter ipſas iūcturas erat in
terraſile, id eſt, erāt ſculpturæ. Vbi autē
ego cum .lxx. verto, Super ſculpturas,
poteſt etiam verti: Ad ſculpturas, ſiue,
Iuxta ſculpturas, ſiue etiam, Inter ſcul-
pturas, & iuncturas, vt vertunt recen-
tiores. Iuncturæ ſunt, quibus quatuor
tabulæ æneæ, ex quibus baſis conſtabat,
5 iungebantur inter ſe. † Explicat ergo
cur dixerit opus baſium eſſe interraſile,
quoniam inter iuncturas, ſiue (vt ver-
tunt lxx.) per medium iuncturarū, erāt
ſculpturæ, quibus iuncturæ tegerētur,
vt non multæ tabulæ, ſed vna integra,
& ſolida viderentur. Et inter ſculptu-
ras, quas Hieronymus vocat Coronu-
las, quia etiam quatuor illas tabulas cin
gebant vndique, & inter plectas, id eſt,
inter iuncturas inferiores tabularum,
in ipſo videlicet ſpatio tabularum, erāt
leones, & boues, & Cherubim. Eędem
figuræ erant ſuper iuncturas ſuperio-
res. Sub leonibus autem, & bobus, &
Cherubim erant quaſi lora inter ſe co
pulata, & connexa (quæ idcirco dicta
ſunt copulationes) dependentia, id eſt,
deorſum tendentia, quæ propterea in
Hebræo, & in lxx. dicta ſunt Opus de-
ſcenſionis.

Verſ.30 *Et per quatuor partes quaſi humeruli.*
6 † In quatuor angulis ſupremis baſium
ſurgebant prominentiæ quædam, quaſi
humeri parui, quaſi tenentes luterem
ne caderet. Ioſephus lib. 8. Antiq. ca. 2.
Angulos autem ſupernè continebant
fuſiles humeruli manuum extēſarum,
his impoſita erat ſpira, cui labrum inſe
rebatur, ita vt manibus ſuſtineri vide-
retur.

Verſ.31 *Os quoque luteris intrinſecus erat.*
Os luteris vocat, quod in ſuprema
tabula baſis factum erat, vt exciperet
3 ipſum luterem imponendum, id eſt,
ſpiram illam, quam Ioſephus humeru-
lis, quaſi manibus, contineri dixit, cui
luter inſerebatur, & hanc eſſe dicit in
capitis ſummitate, id eſt, in altiori par-
te baſis; quod poſtea magis Scriptura
Verſ.35. explicat dicens: *In ſummitate autem ba-
ſis erat quædam rotunditas vnius, & dimi-
dij cubiti, ita fabrefacta vt luter deſuper
poſſet imponi, habens cælaturas ſuas, va-
riaſq; ſculpturas ex ſemetipſa*, id eſt, non
addititias, ſed ſimul cum ipſa fuſas. Ioſe
phus de eiſdem: Qua parte effigies leo
num, & aquilarum ſic erant adaptatæ,
vt connatas putares, interuenientibus
inter eas palmarum arbuſculis. Atque
hæc rotunditas habebat altitudinis cu-
bitum, & dimidium, ſed dimidius cubi
tus tegebatur cælaturis, & tantum cu-
bitus apparebat.

*In angulis autem columnarum variæ cæla-
turæ erāt.* Has colūnas, & earū vſum de- Verſ.31
ſcribit in eodē loco Ioſephus his ver-
bis: Huius operis (id eſt, ſingularū baſiū)
partes ſeorſim fabricatæ ſic compinge
bantur. Quatuor erant columellæ per
totidem angulos diſpoſitæ quadrangu
læ, quibus latera baſium vtrimque in-
ſerebantur.

7 *Et media intercolumnia.* † Interco- Verſ.32
lumnium vocat ſcapum columnarum,
quem non rotundum fuiſſe dicit, ſed
quadrangulum.

Tales autem rotæ erant, &c. Rotæ ſup- Verſ.33
poſitę erant baſibus, vt moueri poſſe vi
derentur, cum nō mouerentur; & ideo
omnia habebant, quæ habebant rotæ
veræ, modiolos, ex quibus oriuntur ra-
dij, quaſi à centro euntes ad circumfe-
rentiam rotæ, cuius circumferentiæ ex
terior pars vocatur canthus.

*Sculpſit quoq; in tabulatis illis, quæ erant Verſ.36
ex ære, & in angulis Cherubim, & leones, &
palmas.* In tabulatis, hoc eſt, ſuper ſum-
mas tabulas baſiū, ſculpſit Cherubim,
&c. vnde ſcilicet incipiebant illi hume
ruli, quos .lxx. vocāt Manus, quia erant
in modum manuum facti. lxx: Et ape-
riebantur (id eſt, ſculpebantur, ita etiā
eſt in Hebræo) ſuper principia manuū
eius, & concluſa, ſiue clauſuras eius,
Cherubim, & leones, &c. vbi enim
nos habemus, *In angulis*, in Hebræo
eſt: Et ſuper ſculpturas eius, ſiue ſuper
clauſuras eius, id eſt, ſuper ſculpturas,
quæ erant in angulis illius ſupremæ
tabulæ, vnde incipiebant ſurgere hu-
meruli, qui erant in quatuor angulis,
8 ſculpti erant Cherubim, &c. † His
omnibus addendum eſt quod ſcribit
Ariſtæus in libello de .lxx. interpreti-
bus, non longe à principio: fuiſſe intē-
plo occulta receptacula aquarum, quæ
ad

ad diluendum ſanguinem iugulatarum hoſtiarum funduntur, quarum fluxus tam aſsiduus (inquit) eſt, vt perennis fons videatur. Et ad hoc ſunt iuxta aræ baſin frequentes aperturæ ſolis miniſtris cognitæ. Sed mirabilius eſt, & fere inenarrabile, ſubterraneorum conceptaculorū magnitudo, quæ ad quinque vſque ſtadia per circuitum templi cuncta penetrat. Plumbeæ ad ea fiſtulæ quacunque per muros, & templi ſolum, quibus omnia abluantur, mundẽturque, deſcendunt.

DE SIGNIFICATIONE decem luterum.

CAP. XIX.

1 Lvteres, quoniam ad abluendum politi ſunt, vt nomen ipſum indicat, hoc idem ſignificare putandum eſt, quod labrum, ſiue Mare æneum, id eſt, ſacramentum pœnitentiæ. Vt enim decem candelabra in templo poſita non aliud deſignabant, quam vnum, quod erat in tabernaculo; ſed idcirco poſita ſunt, vt maior luminis copia in Eccleſia eſſe demonſtraretur, quam olim fuerat in Synagoga; ita decem luteres in templo collocati ſunt, vt intelligeremus multò verius eſſe in Eccleſia, quam in Synagoga illud: Quoniam apud Dominum miſericordia, & copioſa apud eum redemptio. (Pſal. 129) In tabernaculo erat labrum æneum, in templo non tam labrum dicitur, quam Mare à collectione, & cōgregatione multarum aquarum. Hoc eſt: In Synagoga erat pœnitentia, per quam peccata remitterentur, ſed illa ſacramentum non erat; in Eccleſia mare plenū aquæ, id eſt, ſacramentum pœnitentiæ, plenum virtute ad omnia peccata abluenda, magna miſericordia, copioſa redēptio.

2 † Atque vt harum aquarum miſericordiæ, & redemptionis magna in Eccleſia copia, & omnibus obuia eſſe monſtretur, decem luteres ſiunt in tēplo, in quo ſæpe iam diximus deſignari Eccleſiam. Quinque ſunt ad dexteram templi, quinque ad ſiniſtram, quia ſiue proſperæ ſint res Chriſtianorum, ſiue aduerſæ, ſemper in Eccleſia prȩſto erūt lauacra, quibus maculæ animi per quinque ſenſus collectæ diluantur. Etenim ſiue in regionibus fidelium, ſiue inter hæreticos degas, nuſquam deſunt fideles ſacerdotes, qui tibi luterem præbeant, & te abluant. In pace, qua nunc Ecleſia fruitur, quanta ſit vbique luterum copia videmus, ſed & olim cum à Romanis imperatoribus vrgebatur, & per ſolitudines Chriſtiani vagabantur, non deerant, nec deerunt cum maior extremi temporis ſæuiet perſecutio.

3 † Quam malè catholicos ſacerdotes accipiūt hodie hȩretici in Anglia? quibus eos cruciatibus torquent, atque enecant? tamen & alij non pauci, & ex noſtra ſocietate Ieſu nonnulli ſacerdotes per eam ignoti diſcurrunt, omnibus fidelibus adſunt, vbicunque illis indigeant præſto ſunt nullis laboribus parcentes, nulla capitis diſcrimina metuentes. In Mari æneo ſacerdotes, in luteribus victimæ per ſacerdotes abluebantur, quæ erant in holocauſtum offerendæ. Sed (vt eſt apud Bedam in lib. de Templo cap. 20.) holocauſtum Domini generaliter omnis electorū multitudo poteſt intelligi, quæ per ſacerdotes abluitur, cum per eos remiſsionem accipit peccatorū: propriè enim eorum, qui ſacris initiati ſunt, typum portant veteres ſacerdotes. Dicuntur & reliqui fideles quadam ex parte ſacerdotes, ita vt diximus cap. 18. ſed alia eſt ſacerdotum ratio, alia victimarum, ſiue holocauſtorum. Sacerdotes vocātur cum offerunt, victimæ cum offerūtur. Sacerdotes ſunt cum Deo immolant cor contritum, & humiliatum, & cum per verum, propriéque dictum ſacerdotem ſacrificium corporis, & ſanguinis Agni immaculati patri offerūt: victimæ ſunt cum ſe ipſos Deo immolant, & corpus inedia, ac verberibus macerant, iuxta quod ait Apoſtolus: Obſecro itaque vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuētem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum. (Rom. 12) Quare bene iidem & ſacerdotes quodammodo, & victimæ appellātur, & ad idem ſacramentum Mare, & luteres pertinēt. Quadraginta Bathos capiebant luteres ſinguli, vt ſciamus

toto vitæ tempore ablui nos poſſe lute ribus, id eſt, dum viuimus ſemper eſſe locum ſacramento pœnitentiæ, per quod & culpæ, & pœnæ nobis remittantur. Quod in bathi menſura intelligitur, vt diximus paulò ante cap. 17.
5 nu. 12. † Quadragenario autem nume
Quadragenarius numerus. ro integrum, atque perfectum annorum vitæ noſtræ ſignificari curriculum ieiunium Domini docuit, qui dum quadraginta diebus ieiunat, monet toto vitæ tempore abſtinendum eſſe à voluptatibus ſæculi. Denarius enim completus numerus eſt, quia vſque ad decem tantum numeramus: itaq; omnes numeros continet: quaternario verò tempora vitæ ſignantur, eo ſiquidem numero dierum, & annorum curricula peraguntur, vt ait Auguſtinus lib. 2. de Doctrina Chriſtiana cap. 16. Dies quatuor tempora habet, matutinum, meridianum, veſpertinum, nocturnū. Annus etiam quatuor temporibus cōtinetur, vere, æſtate, autumno, hieme.

Denarius. *Quaternarius.*

6 † Si quatuor per decē multiplicemus, (id eſt, ſi dies, & anni noſtri ad completum numerum ſuum veniant) quadraginta fiunt. Quatuor cubitorum ſunt, quia huius ſacramenti virtus, & præſtantia quatuor Euangelij libris traditur, & commendatur, in quorum initio legimus: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Cur autem luteres ænei ſint, & fuſiles, ſatis cap. 17. explicauimus nu. 6. & 7.

Matth. 3. & 4.

Baſes. Baſes, quæ luteres ſuſtinent, ſacerdotes ſunt, ſine quibus nullum eſt pœnitētiæ ſacramentum. Qui quoniam eius virtutem perſonare, & populum docere debent, baſes ęneę ſunt. Fuſiles ſunt, & fuſura vna omnes, quia omnes per verbum ſacræ initiationis, & pontificis poteſtatem legitimam tradentis, ſimiliter fiunt huius ſacramenti mini-
7 ſtri. † Longitudo baſium quatuor cubitorum eſt, quia quatuor hominum ætates patienter ſuſtinere debent ſacerdotes huiuſmodi: pueros, qui confiteri peccata neſciunt, iuuenes, qui feruore ætatis in eadem carnis peccata crebrò relabuntur, viros, qui & opes ſummo ſtudio colligunt per fas, & per nefas, ægrèque ferunt ſi aut ab illo vitæ, ſiue rerum contrahendarum genere receidere, aut malè parta reſtituere cogantur: ſenes, qui moroſi ſunt, & difficiles, aſsiduiſq; fidei, blaſphemarum cogitationum, odiorum, rixarum tentationibus anguntur. Longitudo enim, vt ſæpe diximus, ad longanimitatem pertinet, qua quantum miniſtri huius ſacramenti futuri egeant, norunt vni, qui experti ſunt. Latitudo etiam quatuor cubitorum eſt, quia ad eaſdē quatuor ætates caritatem ſuam protendere, omneſque paterno affectu comple-
8 cti debent. † Altitudo trium cubitorum eſt, qua ſanctiſsimam Trinitatem ſemper intueri, atque deſiderare oportet eos, qui has ætates & ferre, & amare volunt: nunquam enim rectè id facient, niſi amore Dei, & ſpe cœleſtis beatitudinis, quæ in viſione eiuſdem Trinitatis, & amore ſita eſt, excitētur. Opus baſium interraſile erat, id eſt, ſculpturas habebat, & media inter eas ſpatia plana, in quibus nihil eſſet ſculptū; quia ſacerdotes ad hæc omnia partim exemplis caritatis, & patientiæ ſanctorum permouentur, quæ ſculpta in animo ſuo habere debent, partim ſui ipſorum conſideratione, qui nulla vnquā bona haberent, niſi Dei munere acceſſiſſent. In homine quaſi quatuor tabulæ ſunt ſibi mutuò hærentes, id eſt, intellectus, voluntas, ſenſus, corpus: quæ ſculpturis, id eſt, exemplis ſanctorum patrum, ità per Dei gratiam iungendæ ſunt, vt intuentibus quaſi vnum quid-
9 dam appareant. † Hoc eſt, ita ſe gerere debent ſacerdotes, qui populum Dei loturi ſunt, vt quamuis homines ſint, nec in hac mortalitate plenè, aut voluntas rationi, aut rationi, & voluntati ſenſus pareat; ſic viuant, & ſic gratia Dei, ac ratione quidquid faciunt, moderentur, vt nihil in eis homines videant, in quod offendant, nihil, in quo corpori vltra quod infirmitas eius poſtulat, indulgeatur, nihil, in quo appetitus imperet, ſed omnia ad præſcriptum rationis, vt totus homo quaſi ratio quædam eſſe videatur. Hoc vt rectè fiat, leones in tabulis ſculpuntur, & boues, & Cherubim. Leones, vt generoſa quadam ferocitate vitia inuadant, & aduerſus ea pugnent, nullique cupiditati cedant, nemini, dum officio ſuo funguntur, parcant, ſed quamuis nobilis ſit, & diues, & potens, quamuis ſi-

multorum

mulorum & clientum turba ſeptus, quamuis ſceptro, & corona inſignis, cogant eum ſalutaribus monitis obtẽperare, ſacramento ſe ſe aptos præbere, nuntium omnino peccatis remittere, aliena reddere, ſuſpecta contubernia vitare, ac niſi paruerint, ligatos, vt

10 erant ante, dimittat. † Sed boues ſint cum leonibus oportet, vt feruorem illum correptionis, & illam ferocitatem tarditate quadam conſilij, & ſpiritu manſuetudinis reprimãt, ac coerceãt, vt, ſicut ait Beda, nunquam vngulam diſcretæ actionis ad loquelam, nunquam verba Diuinæ lectionis, velut ruminando, in ore voluere ceſſent. Addantur & Cherubim, (quod plenitudinem ſcientiæ interpretantur) vt norint quo tempore leonis ferocitatem, quo tarditatem bouis adhibere debeant, vt ſciant ſoluere, & ligare, vt eruditione præſtent, quæ quanta in huius ſacramẽti miniſtris eſſe oporteat, nemo ignorat, niſi qui expertus non eſt. Sed quoniam his & in alios, & in ſe ipſos vti debent; leones, & boues, & Cherubim, & ſuper iuncturas tabularum ſunt, &

11 infra in ipſis tabulis. † Sub leonibus, & bobus, & Cherubim ſunt quaſi lora dependentia, id eſt, virtutes inter ſe nexæ, & ligatæ, quæ motus à ratione abhorrentes reprimunt, & hominem ligant ne quod appetitus cupiebat faciat: niſi enim eas habuerint, non diu manebunt leones, & boues, & Cherubim. Firmæ illæ eſſe debent, ideóque lora ex ære ſunt. Deorſum tendunt, ſiue, vt eſt in Hebræo, & in Græco, opus deſcenſionis ſunt, vt qui eis præditi fuerint, non altum ſapiant, ſed per humilitatem ad ſe ipſos, & ad infima quæque, quæ animarum ſalus poſtuler, deſcendant. *Rotæ baſiũ* Quatuor rotæ per baſes ſingulas, vt norint ſacerdotes ſacramentum in omnes mũdi partes deferre, & ad omnes ætates, id eſt, ad pueros iuuenes, viros, ſenes, & ſecuros, ac nihil tale cogitantes quærant, vt eos in ſacro lutere abluant. Propterea de illis dictum eſt: *Tales autem rotæ erant, quales ſolent in curru fieri, & axes earum, & radij, & canthi, & modioli, omnia fuſilia*: nihil videlicet deerat ad velo-

12 cem volubilitatẽ. † Axis, qui rotas iungit inter ſe vt ſimul moueantur, Caritas Dei eſt, quã impulſi in hanc, & in illam partem mouentur, ſicut ait Paulus: Caritas Chriſti vrget nos æſtimantes hoc, quoniam ſi vnus pro omnibus mortuus eſt: ergo omnes mortui ſunt, & pro omnibus mortuus eſt Chriſtus. *2. Cor. 5.* In rotis modiolus eſt amor fratrum, radij, labores, quos ꝓ fraterna ſalute ſuſcipiunt; qui ab vno quaſi centro, aut principio orti per varias partes in canthum tendunt, qui rotundus cum ſit, perfectionem indicat vitæ Chriſtianorum, in quam labores properant Sacerdotum. Hæc, & quæ ſequuntur omnia fuſilia, quia propriam formam habere non debent, ſed ad formam caritatis, & regulæ Diuinæ accommodari. *Quatuor humeruli.* Quatuor humeruli in ſummo baſium poſiti, vt rectè in eis luteres collocaretur, quatuor virtutes ſunt, quibus maximè indigent qui idonei, atque inculpati huius ſacramenti diſpenſatores futuri

13 ſunt: temperantia, fortitudo, iuſtitia, prudentia. † Si enim deſit temperantia, cedent voluptatibus, & ſacramenti ſanctitatem polluent: ſi fortitudo, cedent periculis, & laboribus, ſoluentq; metu cogente eos, quos ligare oportebat; ſi iuſtitia deſideretur in diſpenſatore, ſoluet ligandos, ſoluendos ligabit, aliena non reſtituentur, prece, aut pretio Diuina, & humana violabit. De prudentia nihil dicere opus eſt, quæ vix in vllo maior eſſe debet, vt diſcernat ætates, res, tempora, perſonas, mores, vires, ac ſingulis ea tribuat, quæ proſint maximè. Contra ſe inuicem humeruli reſpectant, quia vna quæque quatuor virtutum ita quod ſui muneris eſt præſtat, vt alteri contraria non ſit, ſed mutuo omnes ſe iuuent. Orbis ille, quem Scriptura vocat Os luteris, ad excipiendum luterem in ſumma baſi erectus, puritatem animi indicat, & ſcientiam, & quidquid aptum, atque idoneum ſacerdotem efficit, vt legitimus ſit tanti ſacramenti adminiſter. Hic autem orbis ſculpturis ornatus eſt, quia eius animus varijs virtutibus ad Sanctorum patrum imitationem parandus eſt. Quod ex eo videbatur, vnum cubitum habebat altitudinis, quia vna caritas Dei, quę ſemper in cœlum ſe tollit, eſt quę maximè animum præparat. Sed quia, quamuis multum ſe operibus caritas

ritas exerat, plus etiam eius in corde abſconditum latere debet, dimidius cubitus altitudinis ſculpturis abſconditur. Quatuor columnæ, quibus, vt ait Ioſephus. 8. Antiq. cap. 2. latera baſium vtrinque inferebantur, quatuor Euangelia ſunt, quorum præceptis, atque cō filijs hominis partes ita compingūtur, vt quaſi vnum quippiam videantur, iiſdemq́ue homo vehementer confirmatur. Quæ, quia non ſunt oratorum eloquentia polita, columnæ rotundæ non ſunt. Quatuor tamen angulos habent ſculpturis fabrefactos, quia exemplis, & verbis Chriſti quatuor hominum ætates, quas ſæpe diximus, erudiunt. † Quatuor autem rotæ quæ per angulos baſium erant, cohærebant ſibi ſubter baſin, quia licet in diuerſa ēant ſacerdotes ſalutem quærentes animarum, vno tamen ſpiritu ſemper aguntur. Singulæ rotæ altitudinem habent cubiti, & dimidij, ſicut & os illud quod luterem impoſitum excipiebat, quia volubilitas, & velocitas rotarum tanta eſſe debet, quantum eſt os luteris, id eſt, quanta eſt in animo caritas, & virtutum, & eruditionis præparatione, ſi ſe altiora quæſierit ſacerdos, & ſuis viribus maiora, perdat eos, quos lucriſacere cupiebat. In tabula baſis ſumma, vnde incipiebant humeruli (in quibus quatuor virtutes ſignari diximus) & in principio humerulorum ſuper reliquas ſculpturas erant ſculpti Cherubim, & leones, & palmę, vt ſciāt ſacerdotes, etiamſi virtutibus illis præſtent, non poſſe ſe victoriam de Diabolo perditore animarum, & de peccatis obtinere, niſi cœleſti ſapientia, & fortitudine adiuuentur. Quare ſuper reliquas ſculpturas primùm Cherubim ponuntur, in quibus plenitudo ſcientiæ pluſquam humanæ, id eſt, cœleſtis, indicatur: deinde leones, quorum maior eſt vis, & fortitudo quam hominū, poſtremo palmæ, ſignū victoriæ. Atq; hæc non iacentia, ſed in modum hominis ſtantia ſculpuntur: vt hæc dona cœleſtia non otioſa, & quaſi iacentia in nobis manere ſinamus, ſed aſsiduis precibus, & ſanctis meditationibus, omnique actione virtutum, excitare, & erigere ſtudeamus. Si enim Cherubim, & leones iaceant, palmas quoque iacere neceſſe eſt: neque enim vincere poterimus, ſi deſidia torpeamus.

Quatuor columnæ.

DE ALTARI HOLOCAUſti.

CAP. XX.

1 HOC altare deſcribitur Exo. 27. & 38. Vocatur Holocauſti à digniore oblatione, omnes enim victimæ, etiā ſi holocauſta non eſſent, in eo offerebantur. Fiebat de lignis ſettim, & operiebatur ære, longum erat quinque cubitos, & totidem latum, altum tres. Quatuor cornua habebat, vt diximus de altari thymiamatis, & intus cauum erat, anuloſq; habebat, & vectes æreos quibus portaretur. Reliqua facilia ſunt, quod de craticula dicit difficile eſt, & variè exponitur. Craticulam in vtroq; altari legimus fuiſſe æneam in modum retis, & quoniam in ea cremanda erāt animalia, non arbitror ligneam fuiſſe, ſed totam æneam. Similiter aram, in qua imponebatur ignis, oportebat totam eſſe æneam, altare autem, etſi ligneum eſſet, intrinſecus laminis æreis
2 craſsis operiebatur. † Hanc craticulam quidam, vt Lyranus, & Abulenſis, quæſt. 6. in c. 27. Exo. exiſtimant extrinſecus circumdediſſe altare, quod nullo modo congruit cum verbis Scripturæ, aut Ioſephi. Intelligo ergò craticulam factam eſſe æqualem cauitati altaris, ita vt inferri in illud poſſet, & efferri. Eius ſuperficies erat in ſummitate altaris, eius fundum erat quæ dicitur arula, in qua erat ignis, atque hæc erat in media altitudine altaris, nam cap. 27. dicitur: *Eritque craticula vſque ad altaris medium*, videlicet à ſuperficie deorſum, non enim poterat eſſe in fundo altaris. Et cap. 38. *Craticulamque eius in modum retis fecit æneam, & ſubter eam in altaris*
3 *medio arulam.* † Habebat enim craticula pedes æneos, vſque ad imum altare deſcendentes, quibus ſuſtinebatur arula, atque ita erat in medio altaris arula, & craticula veniebat vſque ad medium altaris, quia eius corpus, vt ita dicamus, finiebatur in arula. Anuli erant in quatuor infimis arulę extremitatibus, ideo-

In vtroque ca. á verſic.

Craticula.

Verſ. 5.

Verſ. 5.

ideoque dicuntur eſſe ſubter arulam.
In hos inimittebantur vectes cum
efferebatur ex altari vt portaretur.
Ac ne quis putet eoſdem fuiſſe anu-
los altaris,& craticulæ, vt putauit Ri-
cardus in explanatione Tabernaculi.
cap.11,decipiaturq́; verbis illis Exo.38:
Fuſis quatuor annulis per totidem retiaculi
Verſ.5. *ſummitates,ad immittẽdos vectes ad portan*
Verſ.6. *dum. Quos & ipſos fecit de lignis ſettim, in*
Verſ.7. *duxitque in circulos, qui in lateribus altaris*
eminebant: primùm iam videt anulos in
quatuor craticulæ, ſiue retiaculi ſum-
mitatibus,& alios in lateribus altaris;
vtriſque paratos eſſe vectes docet c.27.
4 † Deinde ſciat cum dicitur: Quos &
ipſos fecit,&c. verba fieri de vectibus
altaris: vt in cap.27. ita enim eſt in He-
bræo: Et fecit vectes de lignis ſettim,
&c. Induxitque per circulos, qui in la-
teribus altaris eminebant. Eodem mo-
do verterunt.lxx. Perinde ergo eſt iux-
ta noſtram tranſlationem, ac ſi dice-
ret: Fecit alios vectes ſimiles prioribus
in vſum altaris. In hoc altari Beda,li.2.
de Tabernaculo,ca.12.& Ricardus lo-
cò citato,& Comeſtor in Hiſtoria Exo
di.cap.59.ponunt ex autoritate Caſsio
dori oſtiolum in latere, per quod car-
bones,& cineres extraherentur. Beda
etiam vt per illud ligna immitterentur.
5 † At neque Scriptura, neque Ioſephus
poſuerunt, neque neceſſarium vide-
tur, cum poſſet craticula ſurſum extra-
hi, quantum ſatis eſſet,& tunc ligna im
poni, quæ erant in arula,& infra crati-
culam, vt aiunt Beda,& Ricardus locis
citatis. Ex quo fit carnes fuiſſe ſuper cra
ticulam, vt rectè docuit Beda lib.2.de
Tabernaculo;cap.12. Negat hoc Abu-
lenſis quæſt.6.& vult ligna fuiſſe cum
carnibus, idque probari putat ex Leu.1.
Sed nihil inde probatur, ita enim ha-
bet: Et ſubijcient in altari ignem ſtrue
lignorum ante compoſita,& membra
quæ ſunt cæſa, deſuper ordinantes; De
ſuper enim interpretabimur Super cra
ticulam. Hoc altare Ricardus,& Abu-
lenſis,& Comeſtor locis citatis,& alij
voluit plenum terræ fuiſſe vſque ad
medium, vt illud impleretur Exod.20:
Altare de terra facietis mihi,& offere-
6 tis ſuper illud holocauſta. † Verùm
non terra, ſed lapidibus plenum fuit,
vt videmus.1.Mach.4.vbi Iudas,& fra
tres diruerunt altare holocauſtorum
profanatum à gentibus, & repoſuerũt
lapides in monte domus in loco apto:
& acceperunt lapides integros ſecun-
dùm legem, & ædificauerunt altare
nouum ſecundũ illud, quod fuit prius.
Hoc dicit, quoniam in eodem loco Exo
di ſcriptum erat: Quod ſi altare lapideũ
feceris mihi, non ædificabis illud de ſe
ctis lapidibus: atque hi lapides non ſe-
cti dicti ſunt integri. 1. Machab. Non
eſt autem poſitum altare intra taberna
culum, aut templum, ſed ſub diuo pro-
pter ignem, & odorem ſanguinis, &
victimarum. Ex hoc videmus non con
ſtitiſſe ex lapidibus temerè coniectis in
altare, ſed ex illis ordinatis cõſtructum
fuiſſe altare, quod poſtea altari æneo te
geretur. Vnum autem altare erat, licet
multa,& varia eſſent ſacrificia, ne vide
rentur habere Iudæi multa altaria, ſicut
gentiles, qui multis dijs multa erige-
bant altaria, vt ait Abulẽſis. Ideo etiam
erat vnicum templum. Verùm hoc in
templo multò maius erat. 2. Paralip.4: Verſ.1.
Fecit quoque altare æneum viginti cubito-
rum longitudinis, & viginti cubitorum la-
titudinis, & decem cubitorum altitudinis.
At hoc videtur pugnare cum eo, quod *Altare ho-*
ſcriptum eſt Exo.20: Non aſcendes per *locauſti an*
gradus ad altare meum, ne reueletur *haberet gra*
turpitudo tua; nam ad hanc altaris alti- *dus.*
tudinem neceſſarij erant gradus. Ad
hoc poteſt reſponderi verbis Abulen-
ſis in eumdem locũ, qui ita ait: Hebræi
autem habebant altare aliqualiter emi
nens, vt ceteri, qui aſtabãt, videre poſ-
ſent cũ fierent ſacrificia; ſed ad illud al-
tare non aſcendebatur per gradus po-
ſitos de lapidibus, aut lignis, ſed erat
aſcenſus continuus de terra, qui paula-
tim vniformiter tollebatur in altum;
& ſic non erant aliqui gradus, in quo-
rum aſcenſione poſſet turpitudo nuda
ri. De ſacerdotum miniſterio hæc ſcri-
pſit Ariſteus in libro de.lxx. interpreti
bus: Silentium verò tantum ineſt, vt
cum ſeptingenti ferè miniſtrorum cõ-
tinuò adſint, & offerentium libamina
multitudo ingens, nec vnum quidem
hominem in loco verſari putes: ſumma
namque veneratione cuncta, & ma-
gna Dei pietate perficiuntur,&c.

QVID

QVID SIGNIFICET altare holocauſti.

CAP. XXI.

1 ALtare holocauſti, in quo
omnes victimæ immò-
labantur, vitam eorum
ſignificat, qui pœniten-
tiæ laboribus exercen-
tur,& affectus, ac motus animi à lege
Dei abhorrentes in eiuſdem Dei ho-
norem, & cultum iugulant, & ma-
ctant. Quod de lignis ſettim factum
eſt,quia munda, & incorrupta decet
eſſe corda, & corpora,in quibus ſacri-
ficium Deo fit. Habet quinque cubi-
tos longitudinis, & totidem latitudi-
nis(vt docet Beda lib. 2. de Taberna-
culo, capite. 11.)cum fidelis quiſque
omnes ſui corporis ſenſus in longitu-
dine patientiæ, & in latitudine carita-
tis exercere ſatagit, vt in omni ſuo vi-
ſu,auditu,guſtu,olfactu, & tactu ſem-
per ſe Diuino meminerit mancipa-
tum eſſe ſeruitio, iuxta illud Apoſto-
li: Siuè manducatis, ſiue bibitis, ſiue
1.Cor.10. aliud quid facitis, omnia in gloriam
2 Dei facite. † Habet & tres cubitos
altitudinis, cum eadem corda electo-
rum per fidem,ſpem, & caritatem ad
cœleſtia tendunt,&c. Sæpe enim di-
ximus longitudinem ad patientiam,
ſiue longanimitatem pertinere,latitu-
dinem ad amplitudinem caritatis. Qua
re & hoc dicere poſſumus, longitudi-
nem quinque cubitorum eſſe, quia iu-
ſti quinque ſenſus frenant, & à volu-
ptatibus abſtinent patienter omni vi-
tæ ſuæ tempore, vt Deo ſe puros, gra-
toſque præbeant. Sed dum eaſdem ſen
ſuum voluptates, quòties opus eſt, re-
pellunt ne infirmioribus fratribus of-
fenſioni ſint, & vt caritatem cum
omnibus integram ſeruent, altare quin
que etiam cubitos habet latitudinis.
Quatuor habet cornua, quia quatuor
principalibus virtutibus, temperantia,
fortitudine, iuſtitia, prudentia terribi-
les ſpiritualibus aduerſarijs eſſe debēt.
3 † Ex ipſo ſunt cornua, quia longo ope-
rum pœnitentiæ vſu virtutes huiuſmo-
di non additæ, aut aduentitiæ, ſed qua-
ſi connatæ videntur. Ære tegitur, ne li-
gna adurantur, in quo firmitas animi,
& conſtantia indicatur, quæ ſi abſit, ci-
to animus, & corpus quaſi vrentur, id
eſt, laboribus cedent, & pœnitentiæ re
fugient moleſtias. Habet altare in me-
dio ſui craticulam ad ſuſcipienda holo
cauſta paratam, quia præparant electi
locum Domino in intimo ſui cordis,
vbi amore Dei opera, & affectus carnis
incendant, atque conſumant. Arulam
habet ſubter craticulam, in qua ligna,
& ignem holocauſtorum ſuſcipiat,
quia eadem ipſa electorum corda, vt
eſt apud Bedam libro. 2. de Tabernacu
lo cap. 12. receptaculum in ſe præpa-
rant auditui verborum cœleſtium, qui-
bus calefacti, immò & inflammati per
donum Sancti ſpiritus affectus, quos
diximus, carnis incendant. Ligna àrulæ
imponuntur, cum pias cogitationes
mente concipimus: ignem addimus,
cum per gratiam Sancti ſpiritus illis ex
4 citamur, & inardeſcimus. † Craticu-
la fit in modum retis, vt cinis decidat,
id eſt, vt pura ſit oblatio, & quidquid
immundum adhæſerat, excernatur,
quod latiùs explicauimus c. 9. huius lib.
num. 5. Anuli, & vectes craticulę, & al
taris dona Spiritus ſancti ſignificant,
quibus iuſti ab eodem Spiritu mouen-
tur, quod etiam ſatis explicatum eſt in
hoc eodem lib. cap. 3. num. 8. & ſequē-
tibus. Quamuis, vt in arca omnia erant
aurea, ita in hoc altari omnia ſunt ęnea,
ideoque anuli ænei ſunt, & laminis
æneis vectes teguntur, quia pauperior
eſt, ac minus iucunda vita eorum, qui
pugnant cum affectibus, eoſque vim
ſibi quamdam inferentes Deo mactāt,
quam beatorum, qui in arca intelligun
tur, aut etiam precationi, & contem-
plationi vacantium, qui ſunt in altari
thymiamatis ſignificati. Adde etiam
quod hi percuſsi ſonant acutiùs, & que
runtur, dolore etiam, & iracundia per-
tentantur: nondum enim mortui ſunt,
& mori adhuc timent. Altare intus
vacuum eſt vt ſatis loci ſit lignis, &
igni, quo victimæ adolendæ ſunt: vt
ſciamus corda noſtra expurganda eſſe
ab omni rerum terrenarum appetitio-
ne, vt locus ſit in eis ſanctis cogitatio-
nibus, & verbis Dei, ignique Spiritus
ſancti, quo victimæ arſuræ ſunt.

DE VASIS TABERNAculi, & templi.

CAP. XXII.

1 OMNIA vaſa, quæ fuerunt in tabernaculo, ſeruata ſunt in templo, vt videmus. 3. Reg. 8. & . 2. Para. 5: De vaſis autẽ tabernaculi legimus Exo. 25: *Parabis & acetabula, ac phialas, thuribula, & cyathos, in quibus offerenda ſunt libamina.* Et cap. 27: *Faciesque in vſus eius (altaris holocauſti) lebetes ad ſuſcipiendos cineres, & forcipes, atque fuſcinulas, & ignium receptacula, omnia vaſa ex ære fabricabis.* 3. Reg. 7: *Fecit ergo Hiram lebetes, & ſcutras, & amulas, &c. Propter multitudinem autem nimiam, non erat pondus æris.* Et poſtea: *Et lucernas deſuper aureas, & forcipes aureos, & hydrias, & fuſcinulas, & phialas, & mortariola, & thuribula de auro puriſſimo.* 2. Paral. 4. adduntur Creagræ, & thymiateria, ait enim: *Thymiateria quoque, & thuribula. &c.*

Acetabulũ Acetabulum vas paruulum eſt capiens octauam partem ſextarij, ſicut & Cyathus, qui duodecima pars eſt ſextarij. Pro acetabulo eſt in Hebr. קְעָרָה, qđ ſcutellã ſignificat, Græcè, τρύβλιον, acetabulum, vel patella. Pro Cyatho, מְנַקִּיָּה, quod. lxx. ſimiliter verterunt

Thuribula Cyathos. Thuribula vocat קְשׂוֹת pro quo Hieronymus vertit Num. 4. Crateras. 1. Paral. 28. & Exo. 37. & alijs locis vertit thuribula, lxx. σπόνδια; ſiue σπονδεῖα, id eſt, calices, ſeu vaſa ad libandum vinum, vt ait Athenæus lib. 9. c. 1.

Phialæ Phialas Exo. 25. vocat כַּפּוֹת, id eſt, vaſa parua in modum volæ manus facta, quæ dicitur כַּף, lxx. θυΐσκας, id eſt, mortaria; & Hieronymus mortariola ſolet vertere, vt Num. 7. Hæc vaſa ponebantur ad menſam panum ad libamina, vt quoties vinum eſſet fundendum in ſacrificijs, præſto eſſent, vt diximus ca-

3 pite. 10. † Lebetes, id eſt, סִירוֹת, (pro

Lebetes quo Hieronymus ſæpe ollas vertit) vas erat in modum ollæ ad cineres ſu-

Forcipes ſcipiẽdos. Forcipes יָעִים, יָעָה, id eſt, remouit, pro quo Num. 4. vertit Hieronymus Tridentes, nunc vertit Forcipes, quibus ignis capitur. Fuſcinulæ, quæ Creagræ dicuntur à carne capienda ſiue ex olla, ſiue ex quouis alio loco; Hebraicè מִזְלָג, ſolet Hieronymus vertere Tridentes: Exo. 38. vertit vncinos, verum hoc in loco Exo. 27. inter forcipes, & fuſcinulas ponitur, in Hebræo, מִזְרְקוֹת, id eſt, phialæ, vt ibi verterunt, lxx. & ſemper vertit Hieronymus. Eſt autem vas magnum & amplum ad bibendum. Eius vſus erat in templo ad victimarũ ſanguinem excipiendum. Zach. 9: Et replebuntur, vt phialæ, & quaſi cornua altaris, ſcilicet, ſanguine hoſtium. Ponebantur etiam ante altare plenæ odoramentis, vt ait Hieronymus in cap. vltimum Zachariæ. Verùm hoc idem vocabulum poſtea, ca. 38. de eadem re loquens vertit Fuſcinulas, lxx. Phialas, quomodo ibi etiam fortaſſe vertere voluit, ſed ſi ita vertit, omiſit מִזְלָגוֹת, pro quo ca. 38. vertit Vncinos. At. 3. Reg. 7. Lebetes ita accipit, vt diximus. Erant enim ollæ, quibus carnes coquebantur. Vbi habemus ſcutras, in Hebræo eſt, יָעִים, quod verterat Forcipes. lxx. θερμαςρεῖς. Eſt autem ſcutra rotundi vaſis genus, quale ad menſas adhibetur, vnde & ſcutella dicta eſt. Amulas vocat מִזְרָקוֹת. Amulam autem vocant Latini genus vaſculi ad aquam geſtandam. Thymiateria dicuntur. 2. Paral. 4. vaſa, in quibus odores incendendi ponebãtur cuiuſcumq; figuræ eſſent, Heb. מְזַמְּרוֹת, à canẽdo, quod tunc Pſalmi canerentur. Mortaria, aut mortariola ſunt vaſa parua in modum volæ facta ad thura, & ad ſimilia parata. Sed ex ijs quæ diximus, nonnulla ſequenti capite pleniùs explicabimus.

Tridentes. Creagræ. Phiala. Scutra. Amula. Thymiateria. Mortariola.

QVOD SIGNIFICENT vaſa tabernaculi, & templi.

CAP. XXIII.

1 IN his omnibus illud ſemper tenẽdũ eſt, quod lib. 2. de Tabernaculo capit. 12. Beda ſcriptum reliquit. Vaſa, inquit, altaris diuerſa vel diuerſas fidelium,

lium perſonas , vel certè multifarias ipſorum actiones,ſiue cogitationes in famulatum ſui cõditoris diſpoſitas accipere debemus, &c. Acetabula, & *Acetabula & Cyathi.* phialæ, thuribula, & cyathi ad mẽſam propoſitionis pertinent,in qua miſericordium vitam,& homines iuuantium ſignificari diximus capite. 11. nume. 1. In eis hoc deſignatur, etiamſi parũ ſit quo fratribus ſubuenire poſsimus, nõ eſſe tamen à miſericordia abſtinendũ. Deinde non æquè omnibus largiendum eſſe quod habemus, ſed vnicuiq;
2 pro indigẽtia,alij plus,minus alij. † Le- *Lebetes* betes, qui altari holocauſti deſeruiebant ad ſuſcipiendos cineres, memoriam ſignificant noſtræ mortalitatis,& contagiorum terrenorum,quæ nobis inhærent, quorum recordatio valde vtilis eſt ad eas victimas immolandas, quas in hoſtijs altaris eiuſdem deſignari diximus. *Forcipes.* Forcipes,quibus ignis capitur,& incẽſa ligna in altari componuntur,virtutem diſcretionis indicant,qua ſanctas cogitationes,& verba Dei audita in mente ſuo loco,ſuoque ordine componuntur, & ita ordinantur, vt quiſque id capiat, quod ſibi vtile eſt, eoque loco,& tempore, quo vtile eſt. *Fuſcinulæ ſiue Creagræ.* Fuſcinulæ, quibus carnes in vſum comedentium miniſtrorum extrahuntur,prædicatorum ſanctam , ac diſcretam induſtriam deſignant,qua ex Scripturis ſacris ea decerpunt, & colligũt, quibus & ſui, & aliorum animi reficiã-
3 tur,& alantur. † De his,& de ignium receptaculis ſatis aptè mihi Beda loqui videtur libro.2.de Tabernaculo, capite.11. cuius verba ſubſcribam. Et quia doctorum eſt ſpiritualium,quæ cuique perſonæ audienda committant,ſollertiſsimè diſcernere,rectè fuſcinulas facere iubetur ſacerdotibus Moyſes, quibus carnes hoſtiarum, prout oportuerit, componant, & alia quidem hominibus,ſed mundis,edenda offerrent, alia verò altaris ignibus conſumenda relinquant. Quia ſunt in verbis Dei nonnulla, quæ noſtræ humilitati reuelare, ad noſtræ epulas refectionis concedere dignatus eſt; ſunt item alia tantæ profunditatis,quæ Sancti ſpiritus ſolum modò ſcientiæ pateant,noſtræ verò capacitatis per omnia menſuram tranſcendant. *Ignium receptacula.* Porrò ignium receptacula ad hoc deputata ſunt, vt per hæc ignis ſanctus ab altari holocauſti ad altare thymiamatis veſpere, & manè ad incenſum ponendum deferretur: quæ & ipſa patenter figuram tenent doctorum, qui tanquam ignem de altari holocauſtorum ad altare deferunt incenſi,cum ſuos docent auditores ad virtutem ſemper proficere, meritiſque creſcentibus paulatim ad altaria, & interiora diuinæ viſionis ar-
4 cana penetrare. † Sed & omnes, qui feruentia pietate corda proximorum videntes imitari feſtinant, quaſi receptacula ignium fiunt, quia flammam cœleſtis ſacrificij , quam in fraternis conſpiciunt,in ſuis quoque accendere *Cur ſint vaſa ænea.* mentibus ſatagunt. Deinde cur hæc omnia vaſa ænea ſint,docet idem Beda his verbis: Quæ nimirum cuncta ex ære vaſa ſiunt, cum deuotio fidelium perſeueranter Diuinis curat obſecundare præceptis : vel certè hoc, quod ipſa rectè agit, proximis quoque agendum clara voce ſedulæ exhortationis inſonat : æternamque nonnunquam (vt ſæpius dictum eſt)& propter diuturnitatem ſuæ incorruptibilitatis,perſeuerantiam mentis fidelium, & propter claritatem ſoni,vocem ſolent deſignare doctorum. Hæc Beda. Phialæ, *Phialæ.* quę victimarum ſanguinem excipiunt, ſacramẽta ſunt,in quibus ſanguis Chri-
5 ſti eſt ad abluenda peccata. † Illæ autem quæ plenæ odoramentis ponebantur ante altare, ſanctorum animas caritate dilatatas indicant,quæ gratas Deo preces,& ſuſpiria omni tempore in cœlum mittunt. Lebetes,ſiuè ollæ,quibus *Lebetes,ſiue ollæ.* carnes miniſtris templi diuidendæ coquebantur,corda ſanctorum prædicatorum ſunt caritate feruentia, in quibus vitalis Scripturarum cibus cogitatione, & meditatione quaſi coquitur, & præparatur,vt eo veſci poſsint reli- *Scutræ, & amulæ.* qui ad ſalutem. Scutræ,& amulæ ignium receptacula ſunt, de quibus diximus paulò ante nume .3. Quodſi amulam vas,quo vinum fundebatur ad libamina,eſſe dicamus,vt alijs placet,animum ſignificat dolorem peccatorum paratum ad effundendam lætitiam ſuper ſacrificium ſuum, id eſt, ad immolandum *Thimiateria.* Deo affectus ſuos cum lætitia. Thymiateria,in quibus odores incendendi poneban-

nebātur, id ipſum deſignant, quod modo in phialis plenis odoramentorum ſignificari diximus. Atque idē in mortarijs, ſiue mortariolis intelligitur, nam thus ſanctas piorum preces ſignificat. *Mortariola.* Sed quia hæc caritatis dilatatio, & precandi, atque deſiderandi cœleſtia facultates non æquales in omnibus ſunt, ſed in hoc ampliores, in illo anguſtiores ſecundum menſuram Spiritus ſancti, qui diuidit ſingulis prout vult: tam ad thura, quam ad odoramenta quædam vaſa maiora, quædam minora parabantur.

6 † Sed iam his, quæ ad templum, & ad omnia, quæ in eo erant, pertinebant, non pro dignitate, ſed pro noſtræ intelligentiæ infirmitate, vtcumque perfectis, quis non tuam immenſam ſapientiam miretur ô pater luminum, quam effudiſti ſuper omnia opera templi tui, vt nobis noſtri Salomonis templum, id eſt, Eccleſiam filij tui indicares? Verè Domine omnia in ſapientia feciſti, & nimis profundæ factæ ſunt cogitationes tuæ. Nec dubito quin, ſi omnia rectè, & vt par erat, explicarentur, & latentia in ſingulis myſteria plenè detegerentur, hoc vnicuique noſtrum eueniret, quod de regina Saba legimus: *3. Reg. 10.* quæ videns omnem ſapientiam Salomonis, & domum, quam ædificauerat, & cibos menſæ eius, & habitacula ſeruorum, & ordines miniſtrantium, veſteſque eorum, & pincernas, & holocauſta, quæ offerebat in domo Domini, non habebat vltra ſpiritum. Verùm quis ſum ego Domine Deus, vt res tantas explicem, quarum vix partem vllam ſerui tui, quos ſpiritu ſapientiæ tuæ repleſti, & quorum ora in medio Eccleſiæ aperuiſti, ſatis explanare potuerunt? Ignoſce ergo Domine audaciæ meæ, & ſi quid fortè poſt illos dixi, quod verum ſit, ſi quid latens erui in lucem, aut clauſum aperui, tuum eſt, qui soles, cum vis, aperire ora mutorum, tibi gratiæ agantur, ad te redeant omnia. Vnum oro, vt qui hæc legent, tuam ſapientiam, & bonitatem contemplantes, atque mirantes, igne Sancti ſpiritus incaleſcant ad te amandum, & laudandum, ad tibi toto pectore ſeruiendum, & hic ſit mei laboris in paruo opere non admodum parui fructus ampliſsimus, & gratiſsimus, qui cum filio, & eodem Spiritu ſancto viuis, & regnas in ſæcula ſæculorum, Amen.

DE TEMPLO, ET DE IIS, QVAE AD Templum pertinent,

LIBER TERTIUS,

QVI EST DE SACERDOTIBVS, & de veſtibus ſacerdotalibus.

QVID DIFFERAT INter ſacerdotes, & Leuitas, & de vtroumque initiatione.

CAP. I.

1 QVAE de Leuitis, & ſacerdotibus, ac de ſacris eorum veſtibus in Scripturis tradita ſunt, multum habent, & iucunditatis, & vtilitatis: ac tam ſępè occurrunt legenti, vt ea qui ignorauerit, damni ſine dubio facturus ſit plurimum, ſiue Scripturæ intelligentiæ, ſiue concionibus operam daturus ſit. Quare multum è re omnium ſtudioſorum facturi videmur, ſi hæc, qua potuerimus diligentia, breuiter, perſpicuèque noſtris hominibus explicauerimus: præſertim cum ea, quæ de templo diximus, atque hæc apta inter ſe maximè, atque connexa ſint. Cum ergò iam de templo, deq; ijs quæ erãt in templo, egerimus, ordo ipſe poſtulat, vt de ſacerdotibus, & de ſacris eorum veſtibus agamus. Sacerdotes oẽs neceſſario erant ex tribu Leui, quam ſolam pro reliquis tribubus Deus ſibi adiudicauit, & dicauit, vt priùs in tabernaculo, deinde in templo miniſtraret. Num. 3: Locutuſque eſt Dominus ad Moyſem dicens: Ego tuli Leuitas à filijs Iſrael pro omni primogenito, qui aperit vuluam in filijs Iſrael, eruntque Leuitæ mei. Meum eſt enim omne primogenitum: ex quo percuſſi primogenitos in terra AEgypti, ſanctificaui mihi quidquid primùm naſcitur in Iſrael, ab homine vſque ad pecus, mei ſunt, ego Dominus. Hinc factum eſt, vt cũ numerarentur in omnibus tribubus viri à viceſimo anno, & ſupra, qui poſſent ad bella procedere, vetuerit Deus numerari Leuitas Numero. 1. quoniam non bello deſtinati erant, ſed templo. Tribum, inquit, Leui noli numerare, neque pones ſummam eorum cum filijs Iſrael, ſed conſtitues eos ſuper tabernaculum teſtimonij, & cuncta vaſa eius, & quidquid ad ceremonias pertinet. Ipſi portabunt tabernaculum, & omnia vtenſilia eius, & erunt in mi-
2 niſterio, &c. † Erant ergo omnes ſacerdotes Leuitæ, id eſt, ex tribu Leui; non tamen omnes Leuitæ erant Sacerdotes. Idcircò ſacerdotes à Leuitis ſeparantur Iohan. 1. cùm miſerunt Iudæi ab Ieroſolymis ſacerdotes, & Leuitas ad Iohannem. Leuitarum ætatem, & miniſteria docemur in libro Numerorum,

Leuitarum miniſteria, & ætas.

rorum cap. 8. ſcriptum eſt: Hæc eſt lex Leuitarum: A viginti quinque annis, & ſupra ingredientur vt miniſtrent in ta bernaculo fœderis. Cumque quinquageſimum annum ætatis impleuerint, ſeruire ceſſabunt, eruntq; miniſtri fratrum ſuorum in tabernaculo fœderis, vt cuſtodiant quæ ſibi fuerint commendata, opera autem ipſa non faciãt. Hoc eſt, A quinquageſimo anno non laborabunt oneribus portandis, ſed tantum cuſtodient quæ ſibi commiſſa fuerint. Sed Num. 4. Leuitæ numerantur à trigeſimo anno vſque ad quinquageſimũ, non quaſi id pro lege eſſet habendum, lex enim erat ab anno vigeſimoquinto, ſed voluit Deus vt tunc onera taberna culi portare inciperent, qui firmiorib⁹ viribus erant, & ætate grandiores. Iuſſit etiam conſecrari omnes Leuitas ab anno vigeſimoquinto, vt citò poſſent priores adiuuare, vt eruditè docet Alfonſus Abulenſis epiſcopus in cap. 8. Num. quæſt. 31. cum prius aliorum ſen-

3 tentias refutaſſet. † Et c. 3. videmus quid differat inter ſacerdotes, & Leuitas: Locutusque eſt Dominus ad Moyſem dicens, Applica tribũ Leui, & fac ſtare in conſpectu Aharon ſacerdotis, vt miniſtrent ei, & excubent, & obſeruent quidquid ad cultum pertinet multitudinis coram tabernaculo teſtimonij, & cuſtodiant vaſa tabernaculi ſeruientes in miniſterio eius. Dabiſque dono Leuitas Aharon, & filijs eius, quibus traditi ſunt à filijs Iſrael. Aharon autem, & filios eius conſtitues ſuper cultum ſacerdotij. Externus, qui ad miniſtrandum acceſſerit, morietur. Illud autem: Et obſeruent quidquid ad cultum pertinet multitudinis, hĩc habet ſenſum; vt miniſtrent in omnibus, in quibus filij Iſrael miniſtrare debebant, quando quidem eorum loco poſiti ſunt. Ceterum familiæ Leuitarum, & vniuſcuiuſque familiæ officia cap. 3. & 4. eiuſdem libri continentur, & vniuerſi, qui erãt ex tribu Leui, vt vigeſimumquintum annum attigerant, ad miniſterium fa-

Quid differat inter ſacerdotes, & Leuitas.

4 miliæ ſuæ vocabantur. † Sacerdotium ſoli Aharon, & filijs eius datum eſt, quorum munus erat victimas, & ſacrificia offerre, & orare pro populo. 1. Paralip. 6: Fratres quoque eorum Leuitæ, qui ordinati ſunt in cunctum miniſterium tabernaculi domus Domini. Aharon verò, & filij eius adolebant incenſum ſuper altare holocauſti, & ſuper altare thymiamatis in omne opus Sancti ſanctorum, & vt precarentur pro Iſrael iuxta omnia, quæ præceperat Moſes ſeruus Dei. Sed Aharon ſummus ſacerdos erat, ſiue pontifex, eius filij minores ſacerdotes fuerunt. Quatuor ij fuerunt, primogenitus Nadab, deinde Abiu, & Eleazar, & Ithamar. Sed Nadab, & Abiu occiſi ſunt à Domino, quòd ignem alienum obtuliſſent, & abſque liberis mortui ſunt, ſolique cum patre relicti ſunt Eleazar, & Ithamar. Omnia ex cap. 3. Numerorum. Eleazar patri ſucceſsit Nume. 20. & deinde ad eius poſteros venit pontificatus, qui enumerantur omnes vſque ad tranſmigrationem Babylonis, 1. Paralipo. 6. ſed minores ſacerdotes omnes ex alijs filijs Eleazar, & ex filijs Ithamar originem ducunt, vt videbimus. Moſes quidem ſacerdos fuit, qui conſecrauit Aharonem, & filios eius, & ſacrificia obtulit Leuit. 8. Vnde Pſalm. 48: Moſes, & Aharon in ſacerdotibus eius, &c. Verùm poſtea Aharoni, & eius filijs tantum datum eſt ſacerdotium, & poſteri Moſis numerati ſunt inter Leuitas, vt legimus. 1. Paralipo. 23. Nec tamen miniſtrare poterat aut Leuitę, aut ſacerdotes, quamuis certum eſſet eos eſſe Leuitici, aut ſacerdotalis generis, niſi prius certis, & legitimis ritibus conſecrarentur: quod ſatis, ac ſuper conuincit hæreticorum noſtri temporis inſaniam, qui omnes Chriſtianos protinus ſacerdotes eſſe volunt, & corpus Chriſti conſecrare.

Sacerdotij origo.

Moyſes ſacerdos.

5 † Ritum conſecrationis Leuitarum habemus Numero. 8: Tolle Leuitas ex medio filiorum Iſrael, & purificabis eos iuxta hunc ritum. Aſpergantur aqua luſtrationis, & radant omnes pilos carnis ſuæ. Cumque lauerint veſtimenta ſua, & mundati fuerint, tollent bouem de armentis, & libamentum eius ſimilam oleo conſperſam: bouem autem alterũ de armento accipies pro peccato, & applicabis Leuitas coram tabernaculo fœderis conuocata omni multitudine filiorum Iſrael. Cumque Leuitæ fuerint coram Domino, ponent filij Iſrael manus ſuas

Initiatio Leuitarum

ſuper eos, & offeret Aharon Leuitas munus in conſpectu Domini à filijs Iſrael, (id eſt, ſibi donatos à populo,) vt ſeruiant in miniſterio eius. Leuitæ quoque ponent manus ſuas ſuper capita boum, è quibus vnum facies pro peccato, & alterum holocauſtum Domini, vt depreceris pro eis. Statueſque Leuitas in conſpectu Aharon, & filiorum eius, & conſecrabis oblatos Domino, ac ſeparabis de medio filiorum Iſrael, vt ſint mei, & poſtea ingrediantur in tabernaculum fœderis, vt ſeruiant mihi. Sicque conſecrabis, & purificabis eos in oblationem Domini, quoniam dono donati ſunt mihi à filijs Iſrael. Pro primogenitis, qui aperiunt omnem vuluam in Iſrael, accepi

6 eos. † Aqua luſtrationis dicitur, cui cineres vaccæ rufæ pro peccatis combuſtæ infundebantur, & ea aſpergebantur qui immundi erant, vt mundarentur. Numeror. 19: Colliget autem vir mundus cineres vaccæ, & effundet eos extra caſtra in loco puriſſimo, vt ſint multitudini filiorum Iſrael in cuſtodiam, & in aquam aſperſionis, quia pro peccato vacca combuſta eſt. Ibidem iubentur immundi aſpergi hac aqua. Raſio pilorum, & lotio veſtium fiebat purgatis leproſis, vt nihil eſſet in quo remanere poſſet lepra. Leui. 14: Cumque lauerit homo veſtimenta ſua, radet omnes pilos corporis, & lauabitur aqua, purificatuſque ingredietur caſtra. Significabant hæc eos, qui in ſortem, & miniſterium Dei vocantur, mundos eſſe debere ab omnibus ſordibus, atque ita vt nihil in eis remaneat, in quo poſſint hærere ſordes, id eſt, ſanctificari oportere ab omnibus peccatis, & procul amandari omnia, quæ iterum inducere poſſint in peccata. Pontifex ita conſecrabatur. Immolabantur hoſtiæ, & ad oſtium tabernaculi teſtimonij lauabatur aqua, & induebatur veſtibus ſacris, & fundebatur ſuper caput eius oleum ſacrum. Filij eius, hoc eſt minores ſacerdotes, etiam ad oſtium tabernaculi abluebantur, & veſtibus ſacris induebantur, manuſque eorum vngebantur. Quæ cum alijs nonnullis, quæ fiebat, ſcripta ſunt Exodi cap. 29.

Pontificis initiatio

Sacerdotũ initiatio

DE REDDITIBVS LEuitarum, & Sacerdotum.

CAP. II.

1 Sciendum etiam vniuerſam tribum Leui nullam ſortem accepiſſe in terra promiſſionis, ſicut aliæ acceperunt, præter. 48. vrbes cum agris ſuis ad paſtum iumentorum. Numeror. 35. Ex quibus tredecim datæ ſunt ſacerdotibus. Ioſue. 21. atque ideo non ſolere numerari inter duodecim tribus, quia per eas diſperſa erat, & earum decimis alebatur. Numero. 18: Filijs autem Leui dedi omnes decimas Iſraelis in poſſeſſionem pro miniſterio, quo ſeruiũt mihi in Tabernaculo fœderis, &c. Nihil aliud poſſidebunt decimarum oblatione contenti, quas in vſus eorum, & neceſſaria ſeparaui. Sed ex his decimis Leuitæ decimas pendebant, ſicut ſtatim legimus: Præcipe Leuitis, atque denuntia: Cum acceperitis à filijs Iſrael decimas, quas dedi vobis, primitias earum offerte Domino, id eſt, decimam partem decimæ, vt reputetur vobis in oblationem primitiuorum (id eſt, vt in hoc etiam pares ſitis reliquis tribubus, quæ ex labore ſuo offerunt Deo decimas) tam de areis, quam de torcularibus, & vniuerſis, quorum accipitis primitias, offerte Domino, & date

2 ea Aharon ſacerdoti. † Decimæ ergò decimarum pontifici dabantur, vt interpretantur Lyranus, & Abulenſis. At Ioſephus lib. 4. Antiq. c. 4. ſacerdotibus offerri dicit: Nunc, inquit, dicendum quæ ſint ſacerdotum propria. Ex quadragintaocto oppidis iuſſit, vt Leuitæ concederent eis tredecim, & decimarum à populo quotannis acceptarum decimas penderent. In Græco eſt: Decimam ipſis diuiderent. In quo potius Ioſepho fides habenda eſt, qui ſacerdos erat, & ignorare id non poterat. Eadem eſt ſententia Hieronymi, qui in illud Ezec. 45: Et hæ ſunt primitiæ, ait: ἀπαρχαί, hoc eſt decimam partem omnium frugum Leuiticæ tribui populus ex lege debebat. Rurſum ex ipſis decimis Leuitæ, hoc eſt inferior

mini-

[illegible] Do[illegible], & [illegible]
[illegible] a [illegible] N[illegible]
4 [illegible] .4. [illegible]
[illegible]
[illegible] p[illegible]
[illegible]
[illegible] l [illegible]
[illegible] &
d[illegible] c[illegible]-
ci[illegible] & par[illegible]is,
at[illegible].

DE OFFICIO PONTIficis & Sacerdotum.

CAP. III.

NVNC de ſacerdotum officio agimus, vt [illegible] liqueat quid [illegible] commune [illegible] quid proprium. De his Numero. [illegible] Tu [illegible] & filij [illegible] ſacerdotium veſtrum & [illegible] ad cultum altaris pertinent, [illegible] per ſacerdotes a[illegible]abitur. Si quis ex[illegible] [illegible] cum quæ c[illegible] A[illegible] [illegible] mum im[illegible] ſacri[illegible] ext[illegible] [illegible] niculum [illegible] in atr[illegible] [illegible] templum [illegible] panum pro[illegible] [illegible] pt[illegible] al[illegible] 6. T[illegible] [illegible] cande[illegible] [illegible] eadem parte ta[illegible] [illegible] † [illegible] ch[illegible] au[illegible] r[illegible] & [illegible] v[illegible]. [illegible]

[illegible] Ab[illegible] & filij [illegible] ba[illegible] [illegible] & [illegible] Q[illegible] [illegible] a[illegible] [illegible] ſemel in anno in die Expiationis, [illegible] fi[illegible] (Hæc om[illegible] o[illegible], ſeriptum eſt Leuit. 16.
3 † [illegible] pri[illegible] a[illegible] q[illegible] [illegible] a[illegible] non [illegible] lum, [illegible] & duabus [illegible], vt [illegible] bro. [illegible] [illegible], & [illegible] ra[illegible] a[illegible] ruſam, [illegible] & [illegible] re, L[illegible] Ad[illegible] non [illegible] [illegible] ſ[illegible] Sanctuarij [illegible] ere [illegible] in locum ſ[illegible]. N[illegible] E[illegible] abunt [illegible] Leuitæ a[illegible] [illegible]
4 [illegible] O[illegible] 2. R[illegible] [illegible] Io[illegible] [illegible] .4. [illegible]

In [illegible]
in S[illegible]

[illegible]

bis: Bobus enim exorbitantibus plauſtrum, & arca inclinata Oza, cum non eſſet ſacerdos, auſus manum ſuſtentandi cauſa admoliri, in veſtigio expirauit. Hæc Ioſephi ſententia non probatur Abulenſi in cap.6.lib. 2. Regum, quæſtio. 10. quia Leuitis licebat tangere arcam, cum illam portare iuberentur Numero.4: ipſeque pro cauſa affert coniecturas, quas probare non poteſt, quod inhoneſte arcam tetigerit, & irreuerenter. Nec quidquam efficit quod affert ex Numero. 4: immò in eo capite ſacerdotes iubentur arcam velo obuoluere, & vectes per anulos arcæ immittere, ne videlicet Leuitæ arcam tangant, & poſt hæc ait: Cumque inuoluerint Aharon, & filij eius Sanctuarium, & omnia vaſa eius in commotione caſtrorum: tunc intrabunt filij Caath, vt portent in-

Officia Leuitarũ aliter à Dauide diſtributa.

5 uoluta: & non tangent vaſa Sanctuarij, ne moriantur. † Verùm hæc, quæ de Leuitis, & ſacerdotibus diximus, ita conſtituta ſunt dum per deſertum iter faciebant filij Iſrael, & dum templum non habebant. Cum autem iam templum ædificandum erat, Dauid aliter diſtribuit officia Leuitarum 1.Paralipo.23. Dixit enim Dauid: Requiem dedit Dominus Deus Iſrael populo ſuo, & habitationem Ieruſalem vſque in æternum. Nec erit officij Leuitarum, vt vltra portent tabernaculum, & omnia vaſa eius ad miniſtrandum, &c. Ideò factum eſt quod initio eiuſdem cap. ſcriptum eſt: Numeratique ſunt Leuitæ à viginti annis, & ſupra, & inuenta ſunt triginta octo millia virorum. Ex his electi ſunt, & diſtributi in miniſterium domus Domini vigintiquatuor millia, præpoſitorum autem, & iudicum fuere ſex millia. Porrò quatuor millia ianitores, & totidem pſaltes canentes Domino in organis quæ fecerat ad canendum. Quod autem ait: In miniſterium domus Domini, Ioſephus.7. Antiquit.cap. 11. ita interpretatur, vt curarent ædificium templi. Probabilius videtur eos ſeparatos eſſe, vt miniſtrarent ſacerdotibus in miniſterio templi in omnibus, quæ illi iuberent, & in parandis iis, quæ erant ad ſacrificia neceſſaria, vt optimè explicat Abulenſis in idem cap. quæſtio. 12. & intelligitur ex verbis Paralipo. quæ referemus. Sed vtrumque verum eſt, ante ædificatum templum curabant eius ædificium, poſtea miniſtrabant in iis, quæ ſacerdotibus

6 erant neceſſaria. † Et quoniam tanta multitudo miniſtrare ſimul non poterat, diſtribuit eos Dauid per familias, vt omnes per hebdomadas ſuas miniſtrarent. Et hoc eſt, quod ibidem legimus: Et diſtribuit eos Dauid per vices filiorum Leui, Gerſon videlicet, & Caath, & Merari, &c. Et ſortes miſerunt quæ familia vnaquaque hebdomada miniſtraret, vt legimus in fine cap. 24. libro.1. Paralipo. quæ meliùs intelliguntur ex iis, quæ de ſacerdotibus dicemus. De eorum officiis ſcriptum eſt, cap.23: Et erunt ſub manu filiorum Aharon in cultum domus Domini in veſtibus, & in exhedris, & in loco purificationis, & in Sanctuario, & in vniuerſis operibus miniſterij templi Domini. In cultum domus Domini, id eſt, vt miniſtrarent in omnibus, quæ ad templum pertinerent pro voluntate ſacerdotum. In veſtibulis, & in exhedris, vbi, ſcilicet, erant gazophylacia, & oblationes populi. In loco purificationis, id eſt, in quo erant labra ænea ad ablutionem ſacerdotum, & victimarum, vt aiunt Lyranus, & Abulenſis, quæ Leuitæ implebant, & euacuabant. In Sanctuario, id eſt, in loco magis ſacro, vt

Diuiſio Leuitarum.

7 cantores, vt ait Abulenſis. † Deinde diuiſit Dauid ſacerdotes, id eſt, vniuerſam poſteritatem duorum filiorum Aharon, Eleazar, & Ithamar in 24. familias, filios Eleazar in ſedecim, filios Ithamar in octo, multo enim plures filij Eleazar inuenti ſunt, quàm Ithamar. Diuiſæ ſunt autem familiæ ſortibus quæ prima futura eſſet in miniſterio, quæ ſecunda, &c. omnia ex. 1. Paralip. cap. 24: Sed quoniam eadem ſcribit, & magis explicat Ioſephus.7. Antiquit.cap.11. referam eius verba: Et ſeparatis à reliqua tribu ſacerdotibus, viginti quatuor eorum cognationes inuenit: ex Eleazari familia ſexdecim, ex Ithamari octo. Inſtituitque, vt vna cognatio miniſtraret Deo per dies octo a ſabbato vſque ad ſabbatum.

Diuiſio ſacerdotum in 24. familias.

Atque ita ſortitio facta eſt omnium
cognationũ,& cuius prima ſors exijt,
deſcripta eſt cognatio prima, & poſt
hãc ſecũda,deincepſq́; vſq; vigeſimam
quartã: quæ quidẽ diuiſio durat vſq; in
8 hodiernũ diẽ. † Deinde de Leuitis ait:
Leuiticam quoque tribum in partes vi-
gintiquatuor diuiſit, & ſortitione fa-
cta & illis, quemadmodum & ſacer-
dotibus,octoni miniſterij dies obue-
nerunt, &c. Inde miniſterium heb-
domadæ vniuſcuiuſque familiæ vicem
appellant,ſiue ἐφημερίαν. Lucæ.1: Fuit
in diebus Herodis regis Iudææ ſacer-
dos quidam nomine Zacharias, de vi-
ce Abia. Quæ videlicet erat octaua fa
milia in illis vigintiquatuor, vt vide-
mus.1.Paralipo.24. Et poſtea: Factum
eſt autem cum ſacerdotio fungeretur
in ordine vicis ſuæ ante Deum, &c.
Eadem breuiter retulit Innocentius li
bro.1.de Sacro altaris myſterio,cap.6.
Quare vitioſè omnino legitur apud Io
ſephum in Latinis codicibus apud Iu-
dæos quatuor eſſe tribus ſacerdotum,
& ſingulas habere pluſquam quinque
millia hominum, cum legendum ſit,
vigintiquatuor tribus: in Græco codi-
ce,quem vidi,hæc,& alia nonnulla in-
iuria temporis deſiderabantur.

DE NATHINAEIS, ET Nazaræis,& Scribis,& Phariſæis.

CAP. IIII.

AD templi miniſtros per-
1 tinebant etiam Nathi-
næi,de quibus,1. Parali-
po.9. ſcriptum eſt: Qui
autem habitauerunt pri-
mi (id eſt,poſt reditum ex captiuitate
Babylonica) in poſſeſsionibus, & in
vrbibus ſuis: Iſrael, & ſacerdotes, &
Leuitæ, & Nathinæi. Et Heſdræ.8:
Et de Nathinæis, quos dederat Dauid,
& principes ad miniſteria Leuitarum,
Nathinæos ducentos viginti. Hos Ly-
ranus.1.Paralipo.9.affirmat fuiſſe Ga-
baonitas, qui portabant aquam, &
ligna, vt legimus Ioſue.9: Et non de-
ficiet de ſtirpe veſtra ligna cædens,
aquaſq; comportãs in domo Dei mei.
Idem ſenſit Abulenſis in idem cap.9.
quæſtione.4.& ante hos Hieronymus
in Traditionibus Hebr. in libr.1. Pa-
ralipo.in medio ferè,vbi & cauſam no
minis reddit his verbis: Nathinæi, id
eſt, Donati,ſunt enim Gabaonitæ, eo
quod ad ſeruiendum dati ſunt ad tem-
plum Domini à Ioſue, &c. Dedu-
ctum eſt nomen à verbo נָתַן, quod
eſt, Dedit, dati enim ſunt ſacerdoti-
bus,vt cæderent ligna,aquamque com
portarent in vſum ſacrificiorum,pri-
mùm à Ioſue, deinde à Dauide, vt vi-
demus in locis citatis Ioſue.9.& Heſ-
dræ.8. Inde cum ſacerdotibus, & Le-
uitis numerantur apud Heſdram eo-
2 dem cap.8.& cap.2. †Inter miniſtros
templi numerantur ab Innocentio,li-
bro.1. de Sacro altaris myſter. cap. 6.
Nazaræi:ita enim ait: Erant autem mul
ti minores ſacerdotes, quos Naza- *Nazaræi.*
ræos communiter appellabant, vnus
autem erat ſummus ſacerdos, &c.
Certum tamen eſt Nazaræos nequa-
quam pertinere ad ſacerdotes, neque
ad tribum Leui,ſed ex quacumque tri-
bu eſſe poterant, ſicut Samſom erat
ex tribu Dan, & fuit Nazaræus Iu-
dic.13. Dicebantur Nazaræi à נָזַר,
quod eſt Segregauit,aut Sanctificauit,
quaſi ſegregati à populo,& Deo dica-
ti, quod ſponte ſua ſe Deo traderent
radentes cæſariem,& abſtinentes à vi-
no,& ab vuis,tam recẽtibus quam ſic-
cis,& alia præterea habebant,quæ cum
ritu conſecrationis tradita ſunt Nu-
mero.6. Vbi multa de illis diſputat
Abulenſis. Ex his quidam perpetuum
votum habebant,vt Sãſom, Iudic.13:
quidam certo tantum tempore obſer-
uabant,de quibus potiſsimum agitur
cap. illo.6. Numerorum. Ex his vete-
ris legis miniſtris ortum habuerunt
miniſtri nouæ legis, id eſt, ad eorum
exemplum ſunt in Eccleſia conſtituti:
ex cantoribus templi, cantores Eccle-
ſiæ,ex Aharon,& filijs eius, qui com-
ponebant lucernas Exod.27. Acolyti,
quos Ceroferarios vocant, ex Nathi-
næis Subdiaconi, ex Leuitis Diaconi,
ex ſacerdotibus filijs Aharon presby-
teri,ex pontifice epiſcopi,vt docet In-
nocentius libro.1.de Sacro altaris my
ſterio,à cap.2. vſque ad ſeptimum: ex
Nazaræis verò religioſi orti ſunt Deo
dicati, & ſanctificati.† Scribæ autem,
3 & Phariſæi non numerantur inter ſa-
cerdotes, & miniſtros templi; quo-
niam

niam ex omni tribu eſſe poterant, & in templo non miniſtrabant, niſi fortè ſacerdotes eſſent, vt Heſdras, Heſdræ.7. Scribæ vocabantur Theologi illius temporis, & legis, qui ſacras literas populo interpretabantur, & de dubijs reſpondebant. Dicti ſunt autem ספרים, id eſt, ſcribæ, quòd ſolis legem ſcribere liceret, vt doctis, ne ea ſcribendo deprauaretur, & quòd in legem interpretationes ſcriberent, Græcè γραμματεῖς, id eſt, literati, quòd ſacras literas callerent; aut etiam ab ſcribendo. Hinc Iſai.33: Vbi eſt literatus? vbi verba legis ponderans? vbi pro Literatus in Hebræo eſt, סֹפֵר, id eſt, Scriba. Et Paulus dixit. 1. Corinthio.1. eadem verba referens: Vbi ſapiens? Et vbi habemus: Vbi verba legis ponderans? Paulus dixit, ποῦ γραμματεύς, id eſt, vbi ſcriba? Hos autem credibile eſt, magna ſaltem ex parte, fuiſſe ſacerdotes, ad quos pertinet de lege reſpondere, vt eſt apud Malach.cap.2: Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam,

Scribæ.

4 & legem requirent ex ore eius. † Pharisæi ex quacumque tribu eſſe poterant, ſi quidem Paulus, qui erat ex tribu Beniamin, Phariſæus etiam erat, vt videmus Actor.23. Erant hi quaſi Philoſophi Iudæorum, vt docet Ioſephus 2. de Bello, cap.7. & legem interpretabantur, aut potius traditionibus ſuis corrumpebant. Inde Matth.7: Admirabantur turbæ ſuper doctrina eius. Erat enim docens eos, ſicut poteſtatem habens, & non ſicut ſcribæ eorum, & Phariſæi. Dicti ſunt à פָּרַשׁ, quod ſignificat diuidere, quod ſe, quaſi iuſtos à populo ſepararent, vt autor eſt Hieronymus in Trad. in Geneſ. & Matth.22. ſiue, vt alij volunt, à פרש, quod etiam ſignificat interpretari. Quod de Phariſæis diximus, idem de Sadducæis, & Eſſenis intelligi volumus: erant enim tres ſectæ Philoſophorum apud Iudæos, vt ſcribit Ioſephus loco citato, & libro.13. Antiquit. ca.9. & libro.18. cap.2. & alijs ſæpe in locis. Eſſeni facultates in communi poſsidebant, & à coniugio abſtinebant. De eorum placitis, & Phariſæorum, & Sadducæorum multa Ioſephus in eiſdem locis, à quo deſumpſit Sixtus Senen. libro.2. verbo, Traditiones ſeniorum.

Phariſæi.

Sadducæi, & Eſſeni.

5 † De his legimus Actô.23: Sadducæi autem dicunt non eſſe reſurrectionem mortuorum, neque angelum, neque ſpiritum, Phariſæi autem vtraque confitentur. Dicti ſunt Sadducæi à צָדַק, quod eſt, Iuſtificauit, aut, Iuſtus fuit. Eſſeni, ſiue Eſſæi, vt appellat Philo, à ſanctitate dicti ſunt, vt quidem putat Philo, in lib. Quod omnis probus liber ſit, quod vnde deducat, neſcio. Certè, ἐσσῆνα vocant Græci regem apum, aut principem, atque inde dici potuerunt, quaſi dignitate præſtantes, & alios docentes viuere. Quod autem quidam putant ſcribas fuiſſe de tribu Iſſachar, quoniam.1. Paralipo.12. legitur: De filijs quoque Iſſachar viri eruditi, qui nouerant ſingula tempora ad præcipiendum quid facere deberet Iſrael, non de eruditione legis intelligitur, vt putauit Abulenſis in ca.49. Geneſ. in illud: Iſſachar aſinus fortis, & Lyranus in eūdem locum Paral: ſed de diſciplina militari, de qua tunc agebatur, nam initio illius catalogi ſcriptum eſt: Iſte quoq; eſt numerus principum exercitus, qui venerunt ad Dauid, cum eſſet in Hebron, &c. Et quamuis eruditi illi fuiſſent in lege, non tamen inde efficiebatur ſemper eos huic ſtudio deditos fuiſſe, aut alios non extitiſſe ex alijs tri-

An Scribæ fuerunt ex tribui.

6 bubus, qui ſcribę dicerentur. † De Scribarum, qui in Euangelio reprehenduntur, & Phariſęorum ortu Hieronymus in illud Iſai.8: Et in petram ſcandali duabus domibus Iſrael, hæc ſcribit. Duas domos Nazaræi, qui ita Chriſtum recipiunt, vt obſeruationes legis nō amittant, duas familias interpretantur Sammai, & Hillel, ex quibus orti ſunt Scribæ, & Phariſæi, quorū ſuſcepit ſcholā Akibas, quē magiſtrū Aquilę Proſelyti autumāt, &c. Sammai igitur, & Hillel, non multò prius quā Dn̄s naſceretur, orti ſunt in Iudæa. Et in illud Zacha.12: Familiæ Semei ſeorſum ait: In Semei doctores accipiūtur, ex hac enim tribu magiſtrorū agmina pullularūt. Et in q.10. ad Algaſiam, tradit Akibam, Simeone, & Hillel magiſtros fuiſſe Phariſæorum, Simeonem autem vocat eum, qui Sammai, & Semei dicitur. Ita enim appellatus eſt à lxx. apud Zachar.cap.12. Sed ego multò antiquiores eſſe arbitror, quoniam Ioſephus.13.

Origo Scribarum, & Phariſæorum.

 Antiquit.

Antiquit.cap. 9. docet iam fuiſſe illas
tres ſectas tempore Ionathæ fratris
Iudæ Machabæi, hoc eſt, centeſimo
quadrageſimotertio anno ante Chri-
ſti aduentum. Et libro. 18. cap. 2. de
tempore Herodis magni ſcribens ait:
Iudæi patriæ ſapientiæ ſtudioſi iam in-
de à multis retro ſæculis in tres ſectas
erant diuiſi. Manifeſtum etiam eſt ex
verbis Zachariæ citatis, qui meminit
Sammai; & à Zacharia vſque ad Chri-
ſtum quingenti plus minus anni ſunt.
Quamuis igitur nihil de eorum initijs
dicit Ioſephus, conſtat tamen multò
ante cœpiſſe quam Dominus naſce-
retur.

DE VESTIBVS SAcerdotalibus generatim, & earum cauſis.

CAP. V.

1 LEVITARVM nullæ ve-
ſtes propriæ fuerunt, quo-
niam non miniſtrabant in
ſacrificijs: ſed ſacerdotes
veſtes ſacras habebant, qui
bus vtebantur eo dumtaxat tempore,
quo miniſtrabant, & ſoli qui miniſtra-
bant, vt tradit Ioſephus lib. 6. de Bello,
cap. 6. Ex his, quædam erant omnibus
ſacerdotibus communes, quædam pro
priæ pontificis. Quemadmodum au-
tem nunc epiſcopi veſtes etiam ha-
bent presbyteri, & diaconi, & ſubdia-
coni in pontificali ornatu; ita ponti-
fex veſtes omnes habebat minorum ſa
cerdotum. Ita cum dixerimus de pon-
tificis veſtibus, vniuerſum ſacerdota-
lem ornatum deſcripſerimus. De quo
egerunt inter alios Ioſephus libro. 3.
Antiquit. cap. 8. Philo lib. 3. de vita Mo
ſis, Origenes Hom. 6. in Leuit. Hiero-
nymus in epiſtola. 127. ad Fabiolam, de
veſte ſacerdotali, cuius initium eſt: Vſ-
que hodie; Iſidorus libro. 19. Etymolo-
giarum, cap. 21. Beda lib. 3. de Taber-
naculo, & vaſis eius. Nomina igitur
horum ſcriptorum tantum indicabi-
mus. Si quando verò alios, aut hos ipſos
in alijs libris, citabimus, locos quoque
dicemus. † Similiter quia de his ve-
2 ſtibus potiſsimum agitur Exodi. 28.
cum enarratores Scripturæ nomina-
bimus ſine loci indicatione, in com-
mentarijs huius ipſius cap. eorum ſen-
tentiam expoſitam eſſe intelligamus.
Veſtes numerantur Exod. 28. his ver-
bis: Hæc autem erunt veſtimenta, quæ
facient. Rationale, & Superhumerale,
tunicam, & lineam ſtrictam, cidarin,
& balteum. Et in calce eiuſdem cap.
addit feminalia linea. Finem indicat
cum ait: Facient fatri tuo Aharon, &
filijs eius veſtimenta ſancta, vt ſacer-
dotio fungantur mihi. Cauſam effi-
cientem oſtendit: Et loqueris cunctis
ſapientibus corde, quos repleui ſpiri-
tu prudentiæ, vt faciant veſtes Aharon
fratri tuo in gloriam, & decorẽ, in qui-
bus ſanctificatus miniſtret mihi. Hi
ſunt Beſeleel, & Ooliab cum alijs eis
adiunctis, vt legimus Exod. 31. De ma- *Materia ſa*
teria ait: Accipientque aurum, & hya- *crarũ veſtiũ*
cinthum, & purpuram, coccumque bis
tinctum, & byſſum. Quæ omnia ex-
plicauimus cum de interiori tem-
pli fabrica agebamus libro. 1. capite. 9.
Aurum intelligit in fila deductum.
Hyacinthum vocat lanam coloris hya
cinthini, qui violaceo, atque cœleſti
3 ſimilis eſt. † Purpuram verò lanam
nigrantis roſæ colore ſublucentem,
quam tingebant ſucco, ſiue ſanguine
piſcis ex conchyliorum genere, qui
Purpura dicitur. Coccus bis tinctus *Coccus bis*
dicitur nunc lana tincta vermiculi pul *tinctus.*
uere, qui in coccis, id eſt, in granis ar-
buſculæ naſcitur, quæ latinè Cuſcu-
lium dicitur. De qua Plinius libro. 9.
cap. 41. Vt autem lana meliùs hoc lau-
datiſsimo colore imbueretur, bis coc-
co tingebatur, ſemel cum rudis erat,
atque iterum poſtquam in fila dedu-
cebatur. Byſſus tenuiſsimi, & candi-
diſsimi lini genus eſt. De forma au-
tem veſtium ſigillatim poſtea dice-
mus. His coloribus ſignificabatur ſa-
cerdotem illum eſſe ſummi rerum
omnium conditoris, eique ſacrificia
offerre, nam vt autor eſt Ioſephus li. 6.
de Bello, cap. 6. de velo templi agens,
(quod ex eadem materia, & eiſdem co
loribus contextum erat) omnium re-
rum imaginem præferebant huiuſmo
4 di colores. † Coccus ignẽ imitatur, byſ
ſus terram, hyacinthus aerẽ, purpura
mare. Coccus quidem, & hyacinthus
coloribus

[illegible] & [illegible] [illegible] Cœlata [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

5 [illegible]

Pſal.131 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

DE FEMINALIBVS.

CAP. VI.

1 VISVM eſt Ioſephi, & [illegible] onym[illegible] rerum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] *ne* [illegible] *mo*[illegible]*ur.*

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] em [illegible] hu- [illegible]

2 [illegible] a [illegible] בָּר כִּכּוֹי, [illegible] ea, [illegible] vt a [illegible]) tell[illegible] at [illegible], non [illegible] facta [illegible], [illegible] byſſo, ea [illegible] [illegible] autem [illegible] tor[illegible] quod netur, & po [illegible] & [illegible], quæ He- bræ[illegible] dicitur שֵׁשׁ מָשְׁזָר, id eſt, byſſus [illegible]ta, quemadmodum interpre- tantur Hebræi. lxx. vertunt [illegible] [illegible], id eſt, quæ netur, [illegible] [illegible]quetur. Ex hoc cortinæ tabern[illegible] fiebant [illegible] 26. & [illegible] 8: [illegible] dicuntur, מִכְנָסַיִם [illegible] d[illegible], [illegible] [illegible]od Ioſephus [illegible] atus eſt: [illegible] quare [illegible] [illegible]s [illegible] as, [illegible] oras habeant vt puta- [illegible] R. Dauid. [illegible], vt Beda [illegible]. & omnes [illegible], caſtitatem ſacerdotalem ſignificant, quæ firmiſſima eſſe debet, & [illegible] [illegible] byſſi [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] a

3 [illegible] At [illegible], qu[illegible] Vt [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

a [illegible]æ,

Byſſus re-torta.

M[illegible]*ſignificatio.*

[illegible] tua, ac ſi [illegible] das, vt [illegible] obſeruabatur. [illegible] cuius etiam V[illegible]

6 *Lu.* *Qui [illegible] ſacerdotes [illegible], [illegible] vi[illegible] ma[illegible] at.*

DE LINEA STRICTA, & zona.

CAP. VII.

1 S[illegible] veſtis eſt, quæ [illegible] 28. Linea ſtricta dicitur: De ea Ioſephus. Super hæc, id eſt, [illegible] pe[illegible] [illegible] induit lineam interulam byſsinam, è duplicata [illegible] confectam, Chethomene [illegible] vocatur, ſignificatque ea vox Lineam, Linum enim vocamus [illegible] Id indumentum eſt tunica talaris corpori adſtricta, habens [illegible] circa [illegible], & ipſis [illegible] as, quæ [illegible] circa pectus paulo [illegible] axillis [illegible] zona lata [illegible] intus inani, ita contexta, vt ſerpentis ex[illegible] videri poſsit, floribus etiam pi[illegible] [illegible] puniceis, purpureis, hyacinthinis, & byſsinis, ſtamen verò ex ſola byſſo conſtat. Quæ [illegible] circa pectus reuoluta ad talos v[illegible] [illegible] tantiſper dum [illegible] aſſiſt[illegible] cum verò [illegible] mini[illegible] ne [illegible] [illegible]

2 tur. † Hanc zonam M[illegible] uit, A[illegible] h, [illegible] voc[illegible] à Babylonijs mutuato [illegible] [illegible] nomen [illegible] Sed [illegible] natur, ha[illegible] [illegible] plam ap[illegible] [illegible] & [illegible] Ioſephus. A qu[illegible] n[illegible] c[illegible] id [illegible] [illegible] [illegible] e[illegible] ga, & vt

m[illegible] ent, q[illegible] voc[illegible], ſi [illegible] ſtrictas cor[illegible] à [illegible], vel ad [illegible] Ioab. 2. Reg. [illegible] Porro Ioab [illegible] [illegible] ta ad m[illegible] [illegible] D[illegible] p[illegible] vt h[illegible] ha[illegible] [illegible] hritu[illegible] [illegible] errent.

3 † D[illegible] etiam [illegible] vel balte[illegible] appel[illegible], [illegible] אבנט, Babylon[illegible] Chaldæ[illegible] הֶמְיָין, hæc [illegible] Hoc [illegible] lis col[illegible] in [illegible] longi[illegible] T[illegible] [illegible] purpuræ [illegible] & flam[illegible] by[illegible] & f[illegible] d[illegible] vt [illegible] mas a[illegible] L[illegible] qua [illegible] & pec[illegible] bal[illegible] Recen[illegible] hanc [illegible] fui[illegible] lo[illegible] [illegible] or[illegible] vt [illegible] v[illegible] Hoc [illegible] vbi n[illegible] 28. S[illegible] [illegible] zona [illegible] in Hebræo [illegible] שבעתי [illegible] הכתנת שש,

4 [illegible] Oc[illegible] † H[illegible] [illegible] A[illegible] V[illegible] L p[illegible] [illegible] ſis. [illegible] am, q[illegible] Ioſeph[illegible] [illegible] [illegible] no[illegible] v[illegible] e a[illegible] eſt R[illegible] a, O[illegible] [illegible] lineam ſtrictam [illegible]

eſt in Hebræo יִכְתֹּנֶת תַּשְׁבֵּץ, qđ ſigni
ficat: Et tunicam conſtrictionis, ſiue li
gationis, id eſt, artè corpus coſtringen
tē. † lxx. verterũt, *Καὶ χιτῶνα κοσυμβωτόν*,
5 id eſt, Tunicam conſtringentem, nam
κόσυμβος nodum ſignificat, ſiue ſuc-
cingulũ, & *κοσύμβη*, interprete Suida,
eſt *ἀνάδεσμος*, id eſt, vinculũ, ſiue colli
gatio, aut, iuxta Heſychiũ, *ἐγκόμβωμα*,
ἢ περίζωμα, id eſt, Alligatio, ſiue ſuccin
gulum. Similiter vertit Chaldæus,
וּבִתּוּנִין מְרַמְּצָן. i. Et tunicas ſtrictas,
רְמַץ enim Chaldæis ſignificat Con-
ſtrinxit, ſiue incluſit. Atque hoc ex
hoc ipſo cap. 28. apertè confirmatur,
eſt enim hoc verbum in Hebræo, vbi
nos habemus: Incluſi auro erunt per
ordines ſuos, lxx. verterunt: Contecti
auro, & colligati in auro. Chaldæus: In
cluſi auro, & ipſe Pagninus, qui He-
bræis ſubſcribit, ſimiliter etiam tran-
ſtulit. Inde מִשְׁבְּצָה ligatura, ſiue vnci
nus, vt tã Hieronymus, quàm .lxx. ver-
terunt; vbi legimus: Facies & vncinos
ex auro, lxx. *ἀσπιδίσκας*. Et paulò antè:
Sculpes eos nominibus filiorum Iſrael
incluſos auro, atque circumdatos. In
6 Hebræo eſt: Incluſos ligaturis auri.
† Quare quamuis probare nobis poſ-
ſent hoc verbum ſignificare etiam ocu
lis variare, ſiue diſtinguere, nequaquã
hoc ad hanc tunicam accommodare
deberent, ſed veterum ſententiæ ac-
quieſcere, cum nullo autore poſsint
oſtendere talem eam fuiſſe, & ipſi ne-
gare non poſsint verbum Hebraicum
ſignificare Conſtringere, aut ligare.

Myſtica ſignificatio lineæ ſtrictæ.

QVid ſignificet linea ſtricta docet
Beda his verbis c. 8: Cùm enim
conſtet lino, vel byſſo, conti-
nentiam, & caſtitatem ſignificari cor-
poris noſtri, ſtrictam habent lineam,
ſiue tunicam de byſſo ſacerdotes, cum
propoſitum continentiæ nequaquam
eneruiter, & fluxa mente cuſtodiunt.
Hæc autem linea non ſolum ſtricta, ve
rum etiam poderis eſt, videlicet ad pe-
des vſque deſcendens, cum continen-
tia non vnicuilibet membro violenter
impoſita, ſed in toto eſt corpore dele-
7 ctabiliter conſummata. † Hæc etenim
linea manus, ac brachia debet ſtringe-
re ſacerdotis, ne quid, niſi vtile, faciat,
pectus, ne quid inane cogitet: vẽtrem,
ne delicias vltra modum appetendo
Deum ſe guloſus facere præſumat: ſub
iecta etiam ventri membra, ne laſciuiẽ
do totam ſacerdotalis habitus pulchri-
tudinem corrumpant: genua, ne ab ora
tionis inſtantia torpeant, tibias, & pe-
des, ne ad malum currant. Induatur er
go ſacerdos primò linea ſtricta, vt &
corpus ab iniquis operibus, & à prauis
mentem cogitationibus cõpeſcat, &c.
Verùm hoc addamus, tunicam eſſe ta-
larem, vt caſtitas ad finem vſque vitæ
ſeruetur. Ideò enim Ioſeph, qui inter
fratres iuſtus perſeueraſſe deſcribitur,
ſolus talarem tunicam habuiſſe perhi-
betur Geneſ. 37. vt ſcribit Gregorius
lib. 1. Mor. cap. vltimo.

Myſtica ſignificatio zonæ.

DE zona verò ait in eodem loco Be
8 da: † Accingantur filij Aharon tu-
nicis lineis, vt caſtitatem habeant. Sa-
cerdotes accingãtur balteis, ne ipſa ca-
ſtitas ſit remiſſa, & negligens: ne vento
elationis animum perflandi aditũ præ-
beat, ne creſcente iniquitate refrige-
ſcere faciat caritatem ipſorum, ne bo-
norum greſſus operum iactãtia ſuę præ
ſumptionis impediat, ne præpedito
virtutum curſu ipſa etiam terreſtris cõ
cupiſcentiæ ſordibus polluta vileſcat,
& ad vltimũ autorem ſuũ ad ruinam
ſuperbiendo impellat. Hæc Beda. Sed
quoniam non ſine cauſa talis zona ef-
fecta eſt, tentemus ſingula exponere.
Similis erat pelli colubri, qui ſenectu-
tem exuit, vt renouationem veteris ho
minis in ſacerdote neceſſariam indi-
cet, qui per anguſtum foramen pœnitẽ
tiæ, & vitæ artioris ingrediens, vt colu
ber, nouus homo appareat renouatus
ſecundum imaginem eius, qui creauit
9 eum. † Varietas colorum, florum, ſimi
litudoq; gemmarum, quibus pictura-
tur, varietatẽ omniũ virtutũ ſignificat.
Hac zona ſtringit tunicã lineã, quia pa-
rũ eſt habere caſtitatẽ, niſi eã reliquis
virtutibus ornemus, & cingamus, vt
parabola fatuarum virginum declarat. *Matth. 25.*
Immo & ipſa caſtitas impedire nos
per elationem, niſi ceteris virtutibus
conſtringatur. Semel atque iterum
hac zona cinguntur ſacerdotes circa
pectus, ne vmquam ſit caſtitas ſine exer
cita-

citatione virtutum: deinde vt virtutes
oſtendat debere eſſe duplices, id eſt,
in pectore, & in opere. Quatuor digi-
torum latitudinem habet propter qua
tuor virtutes, quæ vulgò appellantur
Cardinales. Ad talos vſque defluit,
quia ad finem vſque vitæ virtutes pro-
10 tendi debent. † Sed cum ſacerdos ſa-
cris operatur, ſuper humerum læuum
reijcitur, ne impediat miniſtrantem,
quia eo tempore etiam ab opere virtu-
tum, quæ intentionem animi miniſte
rio illi debitam impedire poſſent, ab-
ſtinendum eſt. At non propterea ſtu-
dium virtutum abijcitur, ſed ſuper hu-
merum læuum, quo onera portantur,
reijcitur, vt oſtendat ſacerdos ſemper
ſibi curæ eſſe virtutes, ac libenter ſe
tunc etiam illis operam ſuam fuiſſe na
uaturum, niſi opus maius, ac Deo acce
ptius impedirent.

DE TIARA.

CAP. VIII.

1 TIARAM, ſiue pileum ſa-
cerdotum, qui etiam Cida
ris, & Mitra dicitur, ita de-
ſcribit Ioſephus: Super ca-
put autem geſtat pileum non faſtigia-
tum, neque totum caput comprehen-
dentem, ſed paulò plus quam medium.
Eſt autem tali paratu, vt videatur vitta
linea ſæpe in orbem replicata, & con-
ſuta, quam ſupernè alia tela integit
vſque ad frontem deſcendens, & per
ſuperficiem verticis futurarum defor-
mitatem occultans. Hîc adaptatur
accuratè, ne inter ſacrificandum dela-
batur. Hæc eadem Hieronymus in
hunc modum explicat: Quartum ge-
nus eſt veſtimenti rotũdum pileolum,
quale pictum in Vlyſſe conſpicimus,
quaſi ſphæra media ſit diuiſa, & pars
vna ponatur in capite. Hoc Græci, &
noſtri Tiaram, nonnulli Galerum vo
cant, Hebræi מִצְנֶפֶת. Non habet acu-
3 men in ſummo, nec totum vſque ad co
mam caput tegit, ſed tertiam partem à
fronte inopertam relinquit, atq; ita in
occipitio vitta conſtrictum eſt, vt non
facile labatur ex capite. Eſt autem byſ-
ſinum, & ſic fabrè opertum linteolo,

vt nulla acus veſtigia extrinſecus appa-
2 reant. † His addit Beda cap. 8: Pilea ſa-
cerdotũ habuiſſe coronulas quaſdam,
quoniam Exo. 39. ſcriptum eſt: Fecerũt
& tunicas byſſinas opere textili Aha-
ron, & filijs eius, & mitras cum coro-
nulis ſuis ex byſſo. Atque has coronu-
las aureas fuiſſe putat (licet etiam byſſi-
næ intelligi poſſent) quoniam Ioſephus
teſtis oculatus aureas fuiſſe teſtatur. Ve
rùm hoc de coronis ſummi ſacerdotis
Ioſephus ſcripſit, vt poſtea videbimus,
non de coronulis minorum ſacerdo-
tum, de quibus nihil hoc quidem no-
mine Ioſephus, aut Hieronymus, aut
Iſidorus dixerunt, ſed dixit tamen ali-
quid Ioſephus, vnde id intelligi poſſit,
nempe eſſe in pileo vittam lineam ſæ-
pe in orbem replicatam. Illos orbes
Scriptura appellat coronulas, atque
ideo dixit: *Et mitras cum coronulis ſuis
ex byſſo*: tam enim pileus, quàm or-
bes ex byſſo erant. † Verùm hæc aper-
tiùs ex verbis Hebraicis intelligemus:
nam pro eo quod eſt in translatione
noſtra: *Et mitras cum coronulis*, in He-
bræo eſt: Et mitram, ſeu cidarin ex
byſſo, & decorem pileorum ex byſſo.
Similiter eſt in Chaldæo: Et mitram ex
byſſo, & gloriam (id eſt, decorem) pi-
leorum ex byſſo. lxx: Et cidares ex byſ-
ſo, & mitram ex byſſo. Quibus verbis
manifeſtè docemur tam mitram ponti
ficis, quam pileos ſacerdotum fuiſſe
ex byſſo. Quod autem eſt in Hebræo,
Decorem pileorum, nonnulli inter-
pretantur, pileos elegãtes, vt Vatablus,
& alij, quibus aſſentitur Lipomanus in
Catena. Et quidem verbis Hebraicis ſa
tis apta eſt hæc interpretatio, at nõ ver
bis noſtræ translationis, quam optimè
4 etiam ferũt verba Hebraica. † Hæc au-
tem melius intelligentur ſi verba Ioſe
phi repetamus non vt verſa ſunt à Ruf-
fino, nec vt habet noua translatio Sigi-
ſmundi Gelenij, quæ verior eſt, & cor-
rectior, nõ tamen ſatis Ioſephi ſenſum
explicãs, ſed vt ſunt in Græco. Ita enim
ait: *Τῆ δὲ κατασκευῆ τοιῦτος ἐςὶν, ὡς ςεφά-
νην δοκεῖν ἐξ ὑφάσματος λιναίη ταινία πεποιη-
μένη παχεῖα, καὶ γὰρ ἐπιπτυσσόμενον ῥάπτεται
πολλάκις. Ἔπειτα σινδὼν ἄνωθεν αὐτ' ἐκπε-
ριέρχεται διήκουσα μέχρι μετώπου, τήν τε ῥα-
φὴν τῆς ταινίας, καὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς ἀπρεπὲς κα-
λύπτουσα.*

Quæ

Quæ ita ad verbum vertuntur: Pa-
ratu autem talis eſt, vt corona videa-
tur ex textura linea vitta facta craſſa.
Et quod complicatum eſt, conſuitur
ſæpè. Deinde tela supernè circa ipſum
venit deſcendens vſque ad frontem
futuram vittæ, & quod ab ipſa eſt in-
decorum, velans. Hæc Ioſephus. Si
ergo illa vitta craſſa linea, ideſt, ex byſ-
ſo facta, videtur corona, & ſæpe repli-
cetur, & conſuatur, cur non illi orbes
eiuſdem vittæ coronulæ appellentur?
Et quoniam ijdem pileos ornabant, re
ctè dictum eſt: Et decorem pileorum
ex byſſo.

Pileorum ſignificatio.

5 † Hoc indumento admonebantur ſa-
cerdotes omnes capitis ſenſus Deo cō
ſecratos habere, vt ait Beda cap. 8. ne
vel oculi viderent vanitatem, vel au-
res audirent opprobrium aduerſus
proximum ſuum, vel os abundaret ma
litia, & lingua cōcinnaret dolum, &c.
Et poſtea: Mitras cum coronulis ha-
bent ſacerdotes ex byſſo, qui ſic viſum,
auditum, guſtum, olfáctum, & tactum
ſuum in venuſtate caſtimoniæ cuſto-
diunt, vt pro eadem cuſtodia ſe coro-
nam vitæ, quam repromiſit Deus di-
ligentibus ſe, accipere ſperēt. Et mox:
Et rectè ſacerdos cum ſtolis byſsinis
coronas ſuperadditas geſtat, vt & in
continentia ipſe ſua iugiter æterna
præmia meditetur, & in prædicationē
continentiæ, vel bonæ operationis,
6 ſimul eadem gaudia æternæ beatitudi-
nis audientibus promittat: ne ſi abſque
ſpe retributionis pondus imponat la-
boris, iugum Chriſti ſuaue, & onus
leue aſperum ſuis auditoribus reddat,
& durum. Hactenus Beda. † Prætereà
caput, quia ſummum membrum eſt,
portionem animæ ſuperiorem deſi-
gnat, hoc eſt mentem, ſiue rationem,
cuæ libera eſſe non debet, vt de rebus
Diuinis pro arbitrio ſuo iudicet, ſed
vitta byſsina conſtringenda eſt, vt ca-
ptiuus fiat intellectus in obſequium
Chriſti. Vitta enim, quia conſtringit,
& byſsina eſt, abnegationem proprij
iudicij ſignificat in capite poſita. Or-
bes illi ſunt ratiocinationes, quibus ſa-
cerdos intelligentiæ ſuæ perſuadet vt
Deo ſubdatur, & verius eſſe iudicet,
quod fides tradit, quam quod humana
ratio excogitauit, ac ſimul quærit vn-
de conuincat, quod ſupra rationem
eſt, non eſſe contra veritatem. Hæ ra-
tiocinationes, quoniam pulchræ ſunt,
& magnam ei coronam pariunt; ſatis
aptè dicuntur coronulæ mitrarum, ſiue
ornamentum, & decor. Linteolum ſu-
pernè integens eſt aſſenſus ipſe fidei,
qui omnia ambit, & humanæ rationis,
ac ratiocinationis defectus occultat.

DE VESTIBVS PONtificis, & primùm de tunica hyacinthina.

CAP. IX.

1 HIS tantum, quæ hactenus
diximus, vtebantur mino-
res ſacerdotes ad miniſte-
rium, abſque amictu enim
tunicati ſacra, libationeſque perage-
bant, vt ait Philo. lib. 2. de Monarchia,
paulò poſt principium. Atq; hæc com-
munia illis erant cum pontifice, quid-
quid enim habebant minores ſacerdo
tes, habebat & pontifex. Exo. 28: Porrò
filijs Aharon tunicas lineas parabis, &
baltheos, ac tiaras in gloriam, & deco-
rem, veſtieſque his omnibus Aharon
fratrem tuum, & filios eius cum eo.
Quæ ſuperſunt dicenda propria pon-
tificis ſunt. In his prima eſt ea veſtis,
quæ Exod. 28. tunica dicitur: Hæc au- *Vèrſ.4.*
tem (inquit) erunt veſtimenta, quæ
facient, Rationale, & Superhumerale,
tunicam, & lineam ſtrictam. De qua
in eodem capite ſcriptum eſt: *Facies* *Verſ.31.*
& tunicam ſuperhumeralis totam hya-
cinthinam: in cuius medio ſupra erit ca-
pitium, & ora per gyrum eius textilis,
ſicut fieri ſolet in extremis veſtium par-
tibus, ne facile rumpantur. Hanc He-
2 braicè vocat Moſes מְעִיל הָאֵפוֹד. † Eſt
autem מְעִיל vocabulum valde vſita-
tum in Scriptura, ita differens à כְּתֹנֶת
ſicut apud Græcos, χιτών, & ἱμάτιον
Matth. 5. apud Latinos tunica, & pal-
lium; ſicut in eodem loco legimus: Et
ei qui vult tecum in iudicio conten-
dere, & tunicam tuam tollere, dimitte
ei & palliū. Itaq; כְּתֹנֶת eſt tunica intē
rior, quo nomine appellata eſt tunica
illa linea ſacerdotum: מְעִיל verò eſt
veſtis exterior, quod eſt in Hebræo,

1.Reg.2.

1.Reg.2. vbi habemus: Et tunicam par
uam faciebat ei mater ſua, quam affe-
rebat ſtatutis diebus. Et.1. Paralipo. 15:
Porrò Dauid erat indutus ſtola byſsi-
na, & vniuerſi Leuitæ, qui portabant
arcam. Iob.1: Tunc ſurrexit Iob, & ſci-
dit veſtimenta ſua, aut tunicam ſuam,
vt habent alia exemplaria. Rectè ergo
tunica exterior pōtificis dicitur מְעִיל,
ſed dicitur tunica Ephod, quoniam cō-
iuncta erat cum Ephod, vt mox videbi-
mus. Apud.lxx. dicitur, ὑποδύτης ποδήρης
ideſt, tunica talaris. De qua, & de linea
ſtricta dictum eſt Eccleſ.45: Circumpe
des, & femoralia, & humerale poſuit,
& in Græco eſt, ποδήρη, καὶ περισκελῆ, vide
tur autē plurali numero dictū ποδήρη,
pro quo interpres vertit, Circūpedes.
De hac Ioſephus ait: Sed ſuperinduitur
hyacinthinam tunicam talarem, quam
3 noſtrates Methir nominant. † Vbi cor-
ruptè legitur Methir, pro Mehil, ſicut
& quædam alia vocabula deprauata
ſunt in hoc autore, ſed multo magis
apud Innocētium tertium, lib.1. de Sa
cro alt. myſt. cap.11. & ſequentibus. Et
mox: Hæc tunica, inquit Ioſephus, nō
erat è duobus ſegmentis, vt ſuturas ha-
beat in humeris, ac lateribus, ſed vnica
tela in longum contexta aperturam in
ſummo habet, non tranſuerſam, ſed
in longum deſcendentem à tergo, &
antè vſque ad medium pectus. Cui de-
coris cauſa aſſuta eſt fimbria, ne ſciſſu-
ra appareat. Eodem modo quà manus
exeruntur, eſt ſciſſa, &c. His Hierony
mus nihil addit, niſi hanc tunicam ma-
nicas habere eiuſdem coloris, quod
neque hîc legimus, nec ca.39. nec cum
Ioſephi verbis congruit dicentis: Eo-
dem modo quà manus exeruntur eſt
ſciſſa. Sed neque Philo, neque aliquis
alius ex veteribus, quos viderim, mani
cas habere hanc tunicam dixit. Quare
quod ſcripſit Abulenſis quæſtio.16. in
cap. 28. Exodi, Ioſephum affirmare
hanc tunicam habuiſſe manicas conſu
tiles, vitioſa tranſlatione deceptus ſcri
pſit. Erat igitur tunica hyacinthina, id
eſt, ex lana violacea, quam pretioſam
fuiſſe apud veteres Homeri teſtimo-
nio oſtendimus, cum de veli coloribus
4 agebamus. † Quod autē Hieronymus
ſcribit, fimbriam, quæ erat in apertura
ipſius, ex ipſa eſſe, id eſt, non eſſe aſſu-
tam, ſed ſimul in eadem contextam,
quod his verbis explicat: Et in ſuperio
ri parte, quà collo inducitur, aperta,
quod vulgò capitium vocant, oris fir-
miſsimis ex ſe textis: Auguſtinus etiam
exiſtimauit quæſt.118. in Exodum, &
nonnulli alij. Quibus nos aſſentiri non
poſſumus, quoniam Ioſephus ait: Cui
decoris cauſa aſſuta eſt fimbria, ne ſciſ-
ſura appareat. Quare quod habemus
in noſtra translatione: *Et ora per gy-
rum eius textilis*, ita intelligendum eſt,
illam fimbriam ex eadem lana hyacin-
thina eſſe contextam ſeorſum, & po-
ſtea eidem tunicæ aſſutam. De eius ex-
tremitate ait Dominus Moſi: *Deor-
ſum vero ad pedes eiuſdem tunicæ per
circuitum, quaſi mala Punica facies ex
hyacintho, & purpura, & cocco bis tin-
cto, & byſſo retorta miſtis in medio
tintinnabulis, ita vt tintinnabulum ſit*
5 *aureum, & malum Punicum.* † Ioſe-
phus: Ceterùm ima veſtis ornabatur
limbo effigie malorum Punicorum di-
ſtincto, à quo tintinnabula aurea ſic de
pendebant, vt medium eſſet quodque
malum Punicum inter duo tintinnabu
la ſitum, & tintinnabulum inter duo
mala Punica. Hieronymus his nihil
addit, niſi ſeptuaginta duo fuiſſe tintin
nabula, & totidem mala Punica. De
quo numero nihil inuenio in Scriptu-
ra, niſi quod Eccleſiaſticus ait cap. 45:
Et cinxit eum tintinnabulis aureis plu-
rimis in gyro. Idem cum Hieronymo
ſcripſit Iſidorus lib.1. Etymol. cap.21.
de numero malorum Punicorum, &
tintinnabulorum. Cur hoc fiat ſtatim
docet Dominus: *Et veſtietur ea Aba-
ron in officio miniſterij, vt audiatur ſonus
quando ingreditur, & egreditur ſanctua-
rium in conſpectu Domini, & non mo-
riatur.*

Tunicæ hyacinthinæ Allegorica ſignificatio.

QVorſum hæc facta fuerint oſten-
dit eorum ſignificatio, de qua le-
gimus Sapient.18: In veſte enim pode-
ris, quam habebat, totus erat orbis ter-
rarum. Quod verbis Ioſephi, & Philo-
nis explicabimus. Ioſephus: Quin &
pontificis tunica, cum ſit lintea, terram
ſimiliter ſignificat, hyacinthus verò po
lum.

lum. Per mala Punica fulgetra refe-
rens, ſicut tonitrua per tintinnabulo-
6 rum ſtrepitum. † Philo: Hic fuit ami-
ctus pontificis. Quid autem ſibi ve-
lit, & integer, & partes eius, ne id qui-
dem videtur prætereundum ſilentio.
Totus enim totius mundi quædam
imago fuit, partes verò, ſingularum
partium. Incipiamus à talari tunica,
hæc tota eſt hyacinthina ad ſignifi-
candam figuram aëris, natura enim
aer nigricat, & quodammodo tala-
ris eſt à Lunari orbe protenſus vſque
terræ terminos. Vnde etiam tunica
à pectore vſque pedes per totum cor-
pus diffunditur. Circa talos habet flo-
res, mala Punica, & tintinnabula.
Flores terram ſignificant, in qua flo-
rent, & germinant omnia. Mala Pu-
nica aquam, *poel*, dictæ à fluendo iux-
ta Græcam etymologiam. Tintin-
nabula verò horum elementorum con
centum, & congruentiam. Nam nec
terra ſine aqua, nec aqua ſine terra
generationi ſufficit, ſed amborum
7 coitus, & contemperatio, &c. † Ea-
dem ſcripſit libro. 2. de Monarchia,
tametſi quod de floribus ait, neque
in Scriptura inuenio, neque in Ioſe-
pho, neque in Hieronymo. Hierony-
mus quidem in reliquis ſentit cum
Philone, in tintinnabulis, & malis
Punicis cum Ioſepho. Verùm acce-
dit ad hæc colorum quatuor varietas,
quæ erat in malis Punicis, de quibus
hæc ſcribit Hieronymus Hebræorum
ſententiam referens: Quatuor colo-
res ad quatuor elementa referuntur,
ex quibus vniuerſa ſubſiſtunt. Byſſus
terræ deputatur quia ex terra gigni-
tur, purpura, mari, quia ex eius co-
chleolis tingitur: hyacinthus aeri,
propter coloris ſimilitudinem: coc-
cus igni, & ætheri, &c. Idem ſentit
Ioſephus libro. 6. de Bello capite. 6.
Quorſum autem pontifex mundum
portet in veſtibus, ſtatim explicat
Hieronymus: Et iſtum eſſe com-
memorant, vt pontifex creatoris non
ſolum pro Iſrael, ſed & pro vniuer-
ſo mundo roget, ſiquidem ex terra,
& aqua, & aere, & igne mundus
iſte conſiſtit, & hæc elementa ſunt
8 omnium. † Et poſtea: Iuſtum ergo
erat, ſicut ſupra ex parte diximus,
vt pontifex Dei creaturarum omnium
typum portans in veſtibus ſuis in-
dicaret cuncta indigere miſericordia
Dei: & cum ſacrificaret ei, expiaretur
vniuerſalis conditio, vt non pro libe-
ris, ac parentibus, & propinquis, ſed
pro cuncta creatura, & voce, & habi-
tu precaretur, &c.

Eiuſdem Moralis ſignificatio.

QVID verò hæc tunica ſignifi-
cet ad mores pertinens Be-
da eleganter explanat capi-
te. 6. cuius verba redigam in com-
pendium. In eo quod tota vnius co-
loris eſt, vita ſacerdotis qualis eſſe
debeat manifeſtè docetur, hoc eſt,
ſupernis ſolum deſiderijs inceſſanter
intenta, & conuerſationem, iuxta
Apoſtolum, habens in cœlo, ac ſui *Philip.3*
Saluatoris inde deſideranter expe-
ctans aduentum. Ad pedes vſque per-
tingebat, vt oſtenderetur nihil in ſa-
cerdotali vita infimum, ac ſordidum
remanere, ſed omne, quod ageret,
quaſi æthereo colore ſpecioſiſsimum,
vniuerſa membra eius à capite vſque
ad pedes gratia virtutum contecta eſ-
9 ſe debere. † Item tunica talari ſa-
cerdos tota hyacinthina veſtitur, vt
admoneatur opus cœleſte non in-
choandum tantummodo, verumetiam
vſque ad finem in eo eſſe perſeue-
randum omnibus, qui ſalui eſſe vo-
luerint. Tunica namque hyacinthi-
na vſque ad pedes veſtiri, eſt bo-
nis operibus vſque ad finem vitæ hu-
ius inſiſtere præcipiente, ac promit-
tente Domino: Eſto fidelis vſque *Apoc.2.*
ad mortem, & dabo tibi coronam
vitæ. Capitium, ſiue apertura tunicæ
firmiſsimam oram habet, cum pri-
mordium bonæ noſtræ actionis for-
ti radice timoris Domini ſubnixum,
& contra omnes inſidias hoſtis an-
tiqui probatur eſſe munitum. De
tintinabulis verò, & malis Punicis
hæc ſcribit Gregorius in ſecunda par-
te Paſtoralis curæ, capite. 4. & libro. 5.
Epiſtola. 24: Hinc Moyſi præcipitur
vt tabernaculum ſacerdos ingrediens

tintinnabulis ambiatur, vt videlicet voces prædicationis habeat, ne ſuperni ſpectatoris iudicium ex ſilentio offendat. Scriptum quippe eſt, Vt audiatur ſonitus quando ingreditur Sanctuarium in conſpectu Do-
10 mini, & non moriatur. † Sacerdos namque ingrediens vel egrediens moritur, ſi de eo ſonitus non audiatur, quia iram contra ſe occulti iudicis exigit, ſi ſine ſonitu prædicationis incedit. Aptè autem tintinnabula veſtimentis illis deſcribuntur inſerta. Veſtimenta etenim ſacerdotis quid aliud quam recta opera debe-
Pſalm. 131 mus accipere, Propheta atteſtante, qui ait: Sacerdotes tui induantur iuſtitiam? Veſtimentis itaque illis tintinnabula inhærent, vt vitæ viam cum linguæ ſonitu ipſa quoque bona opera clament ſacerdotis. Sed cum rector ſe ad loquendum præparat, ſub quanto cautelæ ſtudio eloquatur attendat, ne, ſi inordinate ad loquendum rapitur, erroris vulnere audientium corda feriantur, & cum forraſſe ſapiens videri deſiderat, vnitatis compagem inſipienter abſcindat. Hinc in ſacerdotis veſte iuxta Diuinam vocem tintinnabulis mala Punica coniunguntur. Quid enim per mala Punica, niſi fidei vnitas deſignatur? Nam, ſicut in malo Punico vnico exterius cortice multa interius grana inueniuntur, ſic innumeros Sanctæ Eccleſiæ populos vnitas fidei contegit, quos intus di-
11 uerſitas meritorum tenet. &c. † Beda verò ait loco indicato, malis Punicis multifariam virtutum operationem vno caritatis munimine tectam deſignari: & ad pedes tunicæ poni tintinnabula, & mala Punica per gyrum, cum ad tantam perfectionem vitæ ſacerdos peruenerit, vt nihil in illo aliud, quam ſplendor varius bonorum operum, nihil ab illo aliud, cum os aperuerit, quam ſuauiſſimus eorumdem operum ſonus audiatur. Mala enim Punica fiunt ex quatuor coloribus, qui varietatem virtutum indicant. His verò in medio tintinnabula permiſcentur, cum neque opus ſacerdotis vnquam à ſonitu verbi, quod loquitur, diſcrepat, nec à rectitudine operis linguæ ſonitus diſſentit. Fiuntque bina mala circum ſingula tintinnabula, & circum ſingula mala bina tintinnabula, cum & omnia quæ loquitur, bonis confirmantur actibus, & vniverſa quæ agit, quam ſint rationabilia diſcreto ſermonis ſonitu produntur. &c. His addamus tintinnabula eſſe aurea, quia per aurum pretioſiſſimum metallorum rectè ſermones de rebus Diuinis ſignificantur. Deinde hoc aduertendum hæc, & quæ de veſtibus pontificis dicentur, poſſe ad presbyteros etiam noſtros transferri, ſi dicamus prius maiorem requiri in presbytero Euangelico Sanctitatem, quam in pontifice legis, aut ſimili quapiam præmunitione vtamur.

DE EPHOD.

CAP. X.

5 EPHOD HEBRAICè ab אפד, quod eſt cinxit, Græcè ἐπωμὶς dictus à lxx, id eſt, Superhumerale, diligenter ab Scriptura deſcribitur: *Facient autem Superhumerale de auro, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & byſſo retorta opere polymito* (id eſt, variorum filorum, ac colorum. lxx. ἔργον ὑφαντὸν ποικιλτοῦ, id eſt, opus textile variegatoris.) *Duas oras iunctas habebit in vtroque latere ſummitatum, vt in vnum redeant. Ipſa quoque textura, & cuncta operis varietas erit ex auro, & hyacintho, &c.* Quæ Ioſephus ita explicat: Super hanc tertiam (veſtem, aut tunicam) etiam num induit vocatam Ephodem Græcanicæ epomidi ſimilem. Ea fit hoc modo: Ex varijs coloribus auro intermiſto ita contexitur, vt circa medium pectus lacuna relinquatur, maniculis quoque ita

Verſ.6. *Verſ.7.* *Verſ.8.*

ſtà extantibus, vt planè tunica apparet: Verùm Græca Ioſephi malè verſa ſunt, quæ ita habent ad verbum: Super his tertium induitur, qui Ephodes dicitur, & Græcanicæ Epomidi ſimilis eſt. Fit autem hoc modo: textus deorſum cubitali menſura ex omnigenis coloribus, & auro ſimul variegato lacunam circa medium pectus relinquit, cum manicis que fabricatus, & omni figura in modum tunicæ factus. Ruffinus vertit: Fit enim hoc modo, vt ſit textus eius magnitudine cubiti. Ex quibus videmus Ephod habere non maniculas, ſed manicas integras. In quo Sixtus Senenſis libro. 3. Biblioth. cap. xxi. & multi alij errarunt, qui in modum ſcapularis monaſtici eum factum eſſe dicunt. Deinde videmus non protendi vltra cingulum, vt multi volunt, ſed vſque ad cingulum. Ad cingulum vſque protendi non eſt dubium, cum Exod. 39. legamus Ephod, & Rationale ligari zona: ſed non vlteriùs, docet Ioſephus, qui cubitali menſura eum eſſe dicit, atque ideo dicebatur, ἐπωμὶς, quod humeros tantum cum pectore ornaret. Epomis etiam Græcanica, cui Ioſephus eum ſimilem eſſe dicit, veſtis muliebris eſt, vt ait Pollux libr. 7. cap. 13. & ab humeris ornandis nomen habuit. Quod ex eo cernitur, quod Athenæus lib. 13. Dipnoſophiſtarum, verſus finem verſus refert Chæremonis Tragici poetæ huiuſmodi.

Iacebat hæc ad albos Lunæ radios,
Oſtendens vberà ſoluta pectoris faſcia.

In Græco ita habent:

Ἔκειτο γὰρ ἡ μὲν λευκὸν εἰς σεληνάφως
φαίνουσα μαστὸν λελυμένης ἐπωμίδος.

Vbi bonus interpres Iacobus Dalemchapius epomidem vocauit pectoris faſciam, quod ſatis cum Græco conuenit. Et in margine adnotat
Lib. 14. hanc vocem iuxta veteres ſignificare
Epigr. 66. re Strophium, quod Martialis vocat Mamillare, quo tumor papillarum cohibetur, vinctum ad humeros. Inde. lxx. duas partes Ephod anteriorem, & poſteriorem vocant duas epomides Exod. 28. & 39. vbi nos habemus: *Duas oras iunctas habebit, &c.* Arbitror etiam fuiſſe infra manicas conſutum, aut fibulis connexum, quoniam Ioſephus ait eum omni figura ſimilem eſſe tunicæ, tunicæ autem conſuuntur ad latera. Hoc etiam ſignificatum puto verbis illis: *Duas oras iunctas habebit in vtroque latere ſummitatum*, ſummitates enim vocat extremitates vtriuſque lateris קצות, quod fines, & extremitates ſignificat, vt Pſalmo. 18: Et in fines orbis terræ verba eorum. Omnia confirmantur ex verbis Philonis libro. 2. de Monarchia, qui ita deſcribit Ephod. Huic, (id eſt, tunicæ hyacinthinæ) ſuperinduitur textum pectorale thoracis ſpecie, &c. In Græco *ὕφασμα θωρακοειδές*. & Ioſephus libro. 6. de Bello, cap. 6. de Epomide, ſiue Ephod, ait: Et habitu quidem indumento thoraci ſimilis videbatur. De reliquo eius ornatu hæc ſcribit idem Ioſephus. In vtroque autem humero ſinguli Sardonyches auro incluſi fibularum vice Epomidem adnectunt. His inſculpta ſunt Iacobi filiorum nomina literis vernaculis linguæ noſtratis in vtroque lapide ſena, ita vt ſeniores dextrum humerum obtineant, &c. Quibus verbis intelligitur quod ait Dominus: *Sex nomina in lapide vno, ſex reliqua in altero, iuxta ordinem natiuitatis eorum.* intelligimus enim in lapide dexteri humeri fuiſſe nomina ſex maiorum natu filiorum, Ruben, Simeonis, Iudæ, Dan, Nephthali, Gad. In ſiniſtro erant Aſer, Iſſachar, Zabulon, Ephraim, Manaſſes, Beniamin: hic enim eſt ordo natiuitatis eorum, vt conſtat ex Geneſis. 29. & 30. niſi quod Leui demimus, qui erat ordine tertius, & pro Ioſeph, qui erat poſt Zabulon, ponimus duos eius filios, vt explicabimus capite ſequenti. Quorſum hoc fiat docet Scriptura: *Et pones in vtroque latere Superhumeralis memoriale filijs Iſrael: portabitque Aharon nomina eorum coram Domino ſuper vtrumque humerum ob recordationem*, id eſt, vt pontifex ingrediens in Sancta ſanctorum nomina populi, pro quo rogaturus eſt

Dominum, portet in humeris, vt ait Hieronymus. Beda, capite. 4: Tres enim ob cauſas Aharon nomina patriarcharum inter ſacrificia ſemper in humeris, ſicut & in pectore, portabat, videlicet vt ipſe fidem, vitamque patriarchatum meminiſſet imitari, vt duodecim tribuum, quæ de his natæ ſunt, orationibus, & ſacrificijs memor exiſteret: vt idem populus ſcripta in veſte præſulis ſui patrum nomina videns curaret ſedulo ne ab illorum meritis deſciſcens ad errorum contagia
5 declinaret. † Ad hoc enim valet quod dictum eſt: Et pones in vtroque latere Superhumeralis memoriale filijs Iſrael. Quod verò ait Ioſephus, circa medium pectus lacunam relinqui, ita intelligendum eſt, vt ab Hieronymo exponitur dicente: Contra pectus nihil contextum eſt, & locus futuro Rationali derelictus. Addit Scriptura: Facies, & vncinos ex auro, & duas catenulas, &c. De quo cap. ſequenti dicemus. Intelligimus etiam ex verbis Ioſephi duas partes Superhumeralis non fuiſſe in humeris inter ſe conſutas, ſed illis duabus gemmis, quaſi fibulis quibuſdam, connexas. Præterea, vbi nos habemus: Duos lapides onychinos, Hebr. Duos lapides שֹׁהַם, lxx. ſoli verterunt Smaragdos, Aquila verò, & Symmachus, & Theodotion, Onychinos: Ioſephus Sardonychas vocat cū Hebræo, Aquilaque conſentiens, vt vel colorem lapidum, vel patriam demonſtraret, vt ſcribit Hieronymus.
6 † Senſit itaque Hieronymus Onychem eſſe, quam Ioſephus vocat Sardonychem. Onyx gemma eſt tranſlucida colore vnguem hominis referens carnibus impoſitum, vt autor eſt Plinius libro. 37. cap. 6. Ioſephus autem vocat eam Sardonychem, (quo nomine etiam vſus eſt libro. 6. de Bello cap. 6.) vel quòd Sardibus in vrbe Aſiæ minoris inuenta ſit, vel quòd cum candore paululum habeat ruboris, qui magis in Sarda, ſiue Sardio lapide emicat. De his gemmis 3. Antiquit. cap. 9. mirum quippiam, & notatu dignum ſcribit idem Ioſephus. Ex lapillis, inquit, quos pontifex in humeris geſtabat (Sardonyches erant, quorum natura nulli nō notam narrare ſuperuacuum puto) micabat alter quoties litatum eſſet, is, qui dextrum humerum occupabat, tantumque fulgorem emittebat, vt procul etiam intuentibus conſpiceretur, idque præter naturam ſuam, & conſuetudinem, &c. Duplex tamen fuit Ephod; vt adnotauit Hieronymus in epiſtola. 127. ad Fabiolam, & in epiſtola. 130 ad Marcellam. Alter fuit, qualis modò deſcriptus eſt, qui ſolius erat pontificis, alter lineus tantum; quo non ſolum ſacerdotes, & Leuitæ, ſed etiam
7 laici vtebantur. † Nam de Samuele, qui erat Leuita, legimus. 1. Regum. 2: Samuel autem miniſtrabat ante faciem Domini puer accinctus Ephod lineo. Et cap. 22: Irruit in ſacerdotes, & trucidauit in die illa octoginta quinque viros veſtitos Ephod lineo. Et de Dauide, qui neque erat ſacerdos, nec Leuita, ſcriptum eſt. 2. Regum. 6: Porrò Dauid accinctus erat Ephod lineo, videlicet cum ſaltaret, & caneret ante arcam Domini. Ex dictis intelligitur Ephod lineum non fuiſſe veſtem ſacerdotalem, nec Leuiticam, ſed ex ſimilitudine Ephod pontificis factam, vt ab ijs geſtaretur, qui quoquomodo Diuino cultui deſeruirent. Quod latius exponitur ab Alfonſo Abulenſi, in libr. 1. Reg. cap. 22. quæſtione. 27.

Onyx.

Duplex Ephod.

Allegorica ſignificatio Ephod.

ALlegoricam ſignificationem Ioſephus ita explicat: Epomis etiam vniuerſi huius naturam indicabat è quatuor coloribus contexta, quibus aurum acceſsit, ſicut ego interpretor, propter adiunctam rebus omnibus lucem. Duo præterea Sardonyches in veſtitu pontificis pro fibulis additi Solis, & Lunæ ſignificationem habent. Philo: At Epomidem cœli figuram eſſe certis coniecturis
8 colligitur. † Primum è duobus Smaragdis rotundis humeralibus, quos quidam exiſtimant typos Solis Lunæque, ſed proprius ad veritatem accedit per hos deſignari duo hemiſphæria. Sunt enim, ſicut hæ gemmæ, ambo

ambo inter ſe paria neutro creſcente,
decreſcente vt ſecus quam in luna vi-
detur. Atteſtatur & color, Smaragdo
enim aſpectus totius cœli eſt ſimilis.
Vnde factũ eſt, vt gemma vtraque ſcul
peretur ſex nominibus, quia vtrumque
hemiſphærium diuiſo ſignifero circu-
lo ſex ſigna complectitur. Idẽ breuius
repetit lib. 2. de Monarchia.

Moralis ſignificatio Ephod.

QVod autem ad moralem attinet,
quoniam in humeris, vt ait Beda
cap. 4. onera portantur, & iuxta Philo.
libro. 3. de Vita Moiſis, per humerum ſi-
gnificatur operatio, quid per Superhu-
merale pontificis, niſi labores bonorũ
operum, quæ iugiter coram Domino
ferri debent, oſtẽduntur? Superhume-
rale ergò illud Euangelicum onus acci
Matth. 11. piamus, de quo Dominus ait: Iugum
enim meum ſuaue eſt, & onus meum
leue. De auro fit, vt ante omnia inha-
bitu ſacerdotis intellectus ſapientiæ
principaliter emicet. Cui hyacinthus,
qui aerio colore reſplendet, adiungi-
tur, vt per omne, quod intelligendo
penetrat, non ad fauores infimos, ſed
9 ad amorem cœleſtiũ ſurgat. † His pur
pura permiſcetur, vt ſacerdotale cor,
cum ſumma, quę prædicat, ſperat in ſe-
metipſo, etiam ſuggeſtiones vitiorum
reprimat, eiſque ex regia poteſtate cõ-
tradicat, & nobilitatem ſemper intimę
regenerationis aſpiciat, & cœleſtis re-
gni ſibi habitum moribus defendat.
Quamuis in purpura effuſio etiam ſan
guinis pro Chriſto intelligitur, & paſ-
ſionum tolerantia, quæ meritò ſuper ſa
cerdotis humeros refulget, vt ipſum ad
patienda aduerſa ſemper doceat eſſe
paratum. His coccus bis tinctus adiun
gitur, vt ante oculos Dei omnia virtu-
tum bona caritate decorentur. Quæ
ſcilicet caritas, qua Deum ſimul, ac pro
ximum diligit, quaſi ex duplici tinctu-
ra fulgeſcit. Adiungitur & byſſus tor-
ta, quia tunc caſtimonia ad perfectum
munditiæ candorem ducitur, cum per
abſtinentiam caro fatigatur. Duæ oræ
Superhumeralis ſibi inuicem copulan
tur; dum omnia, quæ foris bona mon-
ſtramus, intus pura, & ſimplici inten-
tione Deo placendi gerimus. Et hoc
in vtroque latere Superhumeralis, vt
inter aduerſa, & proſpera, concordi
ſemper actione, & cogitatione condi-
10 tori noſtro ſeruiamus. † Pontifex in
Superhumerali nomina geſtat Patriar
charum, cum doctor quiſque, ſiue præ-
ſul Eccleſiæ, in omnibus, quæ agit, pa-
trum præcedentium facta conſiderat,
atque ad eorum imitationem vitam di
rigere, & onus Euangelicæ perfectio-
nis ferre ſatagit. Quæ videlicet nomi-
na patrum aptè in lapidibus pretioſis
ſculpi iuſſa ſunt, lapides quippe pretio
ſi opera ſunt virtutum ſpiritualium.
Habetque ſacerdos in humeris lapides
pretioſos, & in eis nomina patrũ ſcri-
pta, cum & ipſe claritate bonorũ ope-
rum cunctis admirandus extiterit, &
eamdem claritatem non à ſe nouiter
inuentam, ſed antiqua ſibi patrum au-
toritate traditam eſſe docuerit. Dupli-
ci autem ratione hæc in humeris por-
tat, vt & ipſe præceptis Dominicis hu
militer ſubditus incedat, & auditori-
bus ſuis ſemper cœleſtia, ſiue ſua, ſiue
patrum exempla, quæ ſequantur pro-
11 ponat. † Aptè etiam ijdem lapides in
cludi auro, atque circumdari iuben-
tur. Auro namque vel intellectus, vel
certè caritas inſinuatur, quia ſicut au-
rum metallis, ita caritas virtutibus
præſtat ceteris. Includuntur auro la-
pides, cum operatio virtutum adeò pu
ro vndique intellectu circumſpicitur,
vt nihil in eis vitiorum latere, nihil
remanere ſordidũ permittatur: Cum
ipſæ virtutes ita vinculo caritatis con-
tinentur, vt nulla rerum mutabilitate
à ſuo ſtatu decidere, nunquam de ha-
bitu ſacerdotis torpente mentis cuſto
dia valeant prælabi. Omnia ex Beda
breuiter collecta. Quibus hoc addi-
mus, Superhumerale manicas habe-
re, quia onus, quod imponitur, vtra-
que manu complectendum eſt. Pe-
ctus tegit, & vltra zonam non tran-
ſit, quia tantum eſt in bono opere ela-
borandum, quantum Deum velle co-
gitabimus, & vltra virtutum limites
progrediendum non eſt, quæ in
zona ſignificantur, vt dixi-
mus ca. 7. nu. 9.

(?)

DE RATIONALI.
CAP. XI.

1 RATIONALE non noua veſtis eſt, quamuis ab Hieronymo diſtinctionis, & perſpicuitatis cauſa qua ſi noua ponatur: ſed pars quædam, atque ornamentum inſigne Superhumeralis, quam tamen nos ab eo ſeparauimus, quoniam multa habet contemplatione digna. De qua Domi-

Verſ.15. nus hæc Moſi præcepit: *Rationale quoq; iudicij facies opere polymito iuxta texturam Superhumeralis, ex auro, hyacintho, & purpura, coccoq; bis tincto, & byſſo retorta.*

Verſ.16 *Quadrangulum erit, & duplex. Menſuram palmi habebit tam in longitudine, quam in latitudine, &c.* Hieronymus: Septimũ veſtimentum eſt menſura paruum, ſed cunctis ſupradictis ſacratius. Intende quæſo animum, vt quæ dicuntur intelligas. Hebraicè vocatur חשן, Græcè autem λόγιον, nos Rationale poſſumus appellare, vt ex eo ipſo ſtatim nomine ſcias myſticum eſſe quod dicitur. Pannus eſt breuis ex auro, & quatuor intextus coloribus, hoc eſt, iiſdem, quibus & Superhumerale, habens magnitudinem palmi per quadrum, ne facilè rumpatur, &c.

2 † Cauſa nominis Græci, & Latini ex iis, quæ dicemus, intelligetur; nam Hebræum noui Hebræi tradunt ſignificare Pectorale, quòd ſuper pectus ponatur. Sed vt aliorũ multorum, ita etiam huius vocabuli proprietatem ignorant, vt ex Ioſepho intelligi poteſt, dicente: Id vocatur Eſſen, ac ſi dicas, λόγιον, id eſt, Rationale. Vbi corruptè legitur ſemper Eſſen, pro Hoſen. Ac ne dubitemus vtrum palmus menſura ſit quatuor digitorum, vt ſæpe apud Latinos, an maior: ambiguitatem ſubſtulit Hebraicum nomẽ, זרת, quæ menſura eſt duodecim digitorum, ſiue dimidium cubiti, & Spithama, quo. lxx. & Ioſephus vſi ſunt. Hic pannus, ſiue fruſtum, aut, vt Ioſephus ait, σημείωμα, implet omninò lacunam illam, quam relictam eſſe diximus in Superhumerali; quare merito non tam nouũ veſtimentum dicendum eſt, quam pars Superhumeralis. Copulabatur autem cum Rationali

Verſ.22 hoc modo: *Facies in Rationali catenas ſibi inuicem cohærentes ex auro puriſſimo, & duos anulos aureos, quos pones in vtraque Rationalis ſummitate, &c.*

3 † Hoc Ioſephus ita exponit: Id committitur cum tunica (id eſt, cũ Superhumerali, quod tertiam tunicam appellat) anulis aureis per ſingulos angulos ex oris tunicæ, ac Eſſenis extantibus intercurrente tænia hyacinthina, & ne quid inter circulos hiet, filo hyacinthino ſuturam explente, & c. Itaque Rationale non aſſuebatur humerali, ſed alligabatur. Erat autem Rationale duplex, vt diximus, id eſt, tela duplici contextum, vt ſuſtinere poſſet pondus gemmarũ, quæ in eo ponebantur. Facies eius interior habebat in quatuor angulis quatuor anulos aureos, quibus in Superhumerali reſpondebant alij quatuor. Vtrique, id eſt, tam Rationalis, quam Superhumeralis anuli, copulabantur inter ſe vitta quadam hyacinthina. Deinde ſi quid fortè vacui inter circulum, & circulum relinqui videbatur, filo hyacinthino explebatur. Facies exterior habebat in duobus angulis ſuperioribus duos anulos aureos eminentes, quibus catenæ aureę inſerebantur, quoniam anuli priores (vt Ioſephus ait) non poſſent gemmarum pondus

4 ſuſtinere. † Aſcendebant autem catenæ (vt teſtantur Ioſephus, & Hieronymus) per fiſtulas quaſdam ad humeros, & adnectebantur circulis aureis, qui erant à tergo in ſummitate poſterioris partis Superhumeralis. Fiebant autem fiſtulæ ob pulchritudinem, vt ait Hieronymus. Ex quo Eraſmi error proditur, qui pro Fiſtulas, putauit legendum Fibulas apud Hieronymum. Atque ita his catenis & Superhumerale ſuſtinebatur, ne defluere poſſet, & Rationale ſeparari non poterat à Superhumerali, immò ita iũgebãtur inter ſe, vt vna textura contra vidẽtibus putaretur, vt ſcribit Hieronymus. Anuli autẽ ſuperhumeralis, quibus catenæ Rationalis inſerebãtur ſunt illi ipſi, de quib⁹, cũ de Superhumerali ageret Moſes, dixit: *Facies* Verſ.13
& vncinos ex auro, & duas catenulas auri puriſſimi ſibi inuicem cohærentes, quas inſeres vncinis. Ac propterea Ioſephus, & Hieronymus, cum de Superhumerali agerent nihil de his vncinis, & catenulis dixerunt, quia dicturi erant, cum

cum ad Rationale peruentum eſſet, quos nos imitati ſumus. † Catenulas
5 autem ſibi inuicem cohærentes dicit catenulas duplicatas, quarum extremæ partes iunguntur inter ſe, ac ſimul terminantur. Pro, *Sibi inuicem cohærentes*, in Hebr. eſt, מִגְבָּלֹת, id eſt, quarum termini inter ſe iunguntur, lxx. *κατα μεμιγμένα ἐν ἄνθεσιν* id eſt, commiſtas in floribus, id eſt, quarum partes copularentur inter ſe extremitate quadam in modum floris facta. Atque ita eſſe hæc intelligenda ex eo videmus, quod ſi ſimplex catenula eſſet, in vtraque extremitate vncinum habere oportebat, vt & cum Rationali, & cum Superhumerali iungeretur. Nunc autem vnum tantum habet, quo connectitur

Verſ.24. ſuperhumerale. *Catenaſque aureas* (inquit) *iunges anulis, qui ſunt in marginibus eius, & ipſarum catenarum extrema*

Verſ.25 *duobus copulabis vncinis in vtroque latere Superhumeralis*. Erat igitur catena non ſimplex, ſed inſerta per anulos Rationalis duplicabatur vſque ad ſuperhumerale, & ibi ambæ eius extremitates vncino adnectebantur anulo ſuperhumeralis. Præterea ſi illud, *Sibi inuicem cohærentes*, diceretur propter partes catenæ ſibi inuicem connexas, ſatis impropriè dictum eſſet, nec enim pars catenæ dicitur catena, ſed multæ eius par-

Gemmæ Rationalis. tes ſibi connexæ. In Rationali erant duodecim gemmæ quatuor ordinibus diſtinctæ. In primo ordine, ſiue, vt habet noſtra tranſlatio, *In primo verſu*,

Verſ.17 (quod ordo ille verſus ſcriptus videatur) *erat lapis Sardius, & Topazius, & Smaragdus. In ſecundo Carbunculus, Sap-*

Verſ.18 *phirus, Iaſpis. In tertio Ligurius, Achates,*

Verſ.19. *Amethyſtus. In quarto Chryſolitus, Onychi-*

Verſ.20 *nus, Beryllus. Incluſi* (inquit Moſes) *au-*

Verſ.21. *ro erunt per ordines ſuos, habebuntque nomina filiorum Iſrael*. Duodecim nominibus cælabantur, ſinguli lapides nominibus ſingulorum per duodecim tri-

6 bus. † Non video cur in his nomini-

An in Rationali eſſet nomen Leui. bus, non ſit poſitum nomen Leui, vt exiſtimauit Abulenſis, ſed loco Ioſeph poſitos eſſe duos eius filios Ephraim, & Manaſſem, quos Iacob adoptauit, & dici voluit ſuos, & ſinguli ſuæ tribus principes erant, ita tamen vt Ephraim, quamuis minor natu erat, ponatur ante Manaſſem, quoniam à Iacob prælatus eſt

Ephraim maiori fratri, vt videmus Geneſ. 48. Cauſa eſt quod ſi ponebatur Leui, neceſſe erat præterire Ephraim, aut Manaſſem, atque ita non eſſent in lapidibus nomina duodecim tribuum, ſemper enim duodecim tribus intelliguntur excluſa tribu Leui. Quare nec ſacerdos pro hac tribu oraret, nec eius recordari videretur, quod illa ferre nõ poſſet. Nam tribus Leui non præteribatur, etiamſi ponerentur duo filij Iacob, quoniam ipſe pontifex, & omnes ſacerdotes, ac miniſtri templi erant ex tribu Leui, & eam repræſentabant, taleſque futuri erant, vt ipſi potius pro alijs orarent, quam alij pro ipſis. Hoc Ioſephus ſignificauit, cum dixit: His erant ſculpta filiorum Iacobi nomina, quos etiam autores habemus, &c. Et poſtea cap. 11. ait: Pro Leui autem allegantur autores tribuum Manaſſem Ioſephi filium, & Ephræmem pro Ioſepho. Hos enim Iacobus in adoptionem à Ioſepho impetrauerat, ſicut ſupra diximus, &c. Atque idcirco Ephraim, & Manaſſes filij etiam vocantur Iacob, & vt filij Iacob, acceperunt hereditatem quoniam ipſe Iacob dixit Geneſ. 48: Ephraim, & Manaſſes, ſicut Ruben, & Simeon, reputabuntur mihi. Reliquos autem, quos genueris, tui erunt, & nomine fratrum ſuorum vocabuntur in poſſeſsionibus ſuis. Atque idem eſt iudicium de nominibus ſculptis in duobus lapidibus Superhumeralis. Hos autem lapides non caſu eſſe poſitos in Rationali, ſed myſterij cauſa, dubium nõ eſt: cum enim dixiſſet Dominus: Poneſque in eo quatuor ordines lapidũ, nec Moſi optionẽ lapidum dedit, nec loci, ſed certos lapides ſignauit, certũque cuiq; locum dedit. Myſterium omnino illud eſſe exiſtimo, quod eſt in Apocal. 21. c. in duodecim lapidibus pretioſis, qui vrbis illius cœleſtis fundamenta eſſe dicuntur: Et fundamenta, inquit, muri ciuitatis omni lapide pretioſo ornata. Fundamentum primũm Iaſpis;

8 ſecũdum Sapphyrus, &c. † Vt ergo ibi lapides poſiti ſunt, quorum ſinguli virtute, & proprietate ſua ſingulorum Apoſtolorum virtutes referrent: ita hic lapides ſunt electi, qui patriarcharum, aut poſterorum illorum virtutibus reſponderent.

Quod & Hieronymus ſenſiſſe videtur, cum ait: Et ſub horum nominibus, & ſpecie, virtutum vel ordo, vel diuerſitas indicatur. Atque hoc multò melius cognoſceretur, ſi & lapidum virtutem exactè teneremus, & patriarcharum mores, reſque geſtas ſacra Hiſtoria pleniùs docuiſſet. Conabimur tamen omnia explicare, quantum licebit, ea maximè ſequentes, quæ de duodecim patriarchis ſcripta ſunt Geneſ. 49. & Deut. 33. Nec verò nos mouere debet quod hic ſcripſit Thomas Caietanus: De nominibus autem lapidum ne ſis ſolicitus, quia perijſſe aiunt apud Hebræos notitiam nominum propriorum lapidum, animalium, atque locorum. Perijt ſanè, ſed apud recentiores Hebræos. quare quæ de illis ſcribunt, aut ipſi, aut eorum ſectatores, contemnenda ſunt, niſi vbi cũ veteribus conſentiunt. At nos eos ſequimur, apud quos harum rerum notitia non perierat, ſed quid Hebraica nomina valerent egregiè nouerant: lxx. interpretes loquor, & Ioſephum, & Hieronymum. Hi nobis ea in Græca verterũt: Græca autem quam vim habeant, nobiles ſcriptores Græci, ac Latini docent.

9 † In primo ordine primus eſt Sardius, qui & Sarda Plinio dicitur lib. 37. cap. 7. hic tranſlucet, & ignis habet ſpeciem. Conuenit hoc Ruben, qui prius igne libidinis incenſus ad patris concubinam acceſsit, & ſicut Sardius tranſlucet, ita eius ignis patri notus fuit. Geneſ. 35: Abijt Ruben & dormiuit cum Bala concubina patris ſui, quod illum minimè latuit. Inter tranſlucentes lapides nullus tardiùs ſuffuſo humore hebetatur, quam Sardius, vt ait Plinius: ita Ruben tardiùs, ac minùs quam reliqui fratres ſuffuſo inuidiæ humore hebetatus eſt, id eſt, fulgorem ſuum amiſit, cum de occidendo Ioſeph agebatur Geneſ. 37. Reperiuntur etiam, vt idem ſcribit, circa Ægyptum Sardij, qui bracteis aureis ſublinuntur, talemque hunc Sardium fuiſſe probabile eſt, cum circa Ægyptum fuerint filij Iſrael, quo tempore hæc fiebant. Igitur Ruben, tametſi in eo, quod foris apparebat, particeps patris dignitatis illius videretur, tamẽ inferiùs bracteas aureas habebat, quia charitatem in corde ſeruabat, & Ioſeph incolumem ſeruare cupiebat, vt legimus Geneſ. 37.

Sardius Ruben.

10 †Secundus lapis eſt Topazius, qui viridis eſt, & omnib' eius coloris gemmis præfertur autore Plinio lib. 37. capite. 8. Significat Simeonis præſentem animum, & timori non cedentem, qui cum fratre Leui ſtuprum ſororis Dinæ plurimis interfectis vindicauit Geneſis. 34.

Topazius Simeon.

Tertius Smaragdus, qui maximè viridis eſt, & oculorum aciem laſſam recreat, & gratiſsimi coloris eſt, ex Plin. libr. 37. cap. 5. Si tertius patriarcharum eſſet Leui: ſacerdotium, & doctrinam poſterorum eius animos omnium recreantem ſignificaret. Sed quia non eum in hoc lapide, ſed Iudam poſitum putamus, ſignificat eius fortitudinem, & regiam poteſtatẽ in hac tribu, quæ ſemper vſque ad Chriſtum quadam tenus ratione manſit, in quam vniuerſus Iſrael oculos cum lætitia conuertebat, vt per eam ab hoſtibus liberaretur. Et quia hic lapis Diuinæ naturæ ſimilitudinem habet in multis, vt diximus in cap. 4. Apocal. num. 11. quæ ſemper viret, & pulcherrima eſt, cum ſumma q; voluptate ſpectatur: rectè tribuitur Iudæ, ex cuius tribu natus eſt Chriſtus verus Deus, & homo ſemper viuens, & genus humanum æterna donans libertate.

Smaragdus Iudas.

11 †In ſecundo ordine primus lapis eſt Carbunculus: de quo Plin. lib. 37. ca. 7. de ardentibus gemmis ſermonem inſtituens ait: Principatum tenent Carbunculi à ſimilitudine ignium appellati, cum ipſi non ſentiant ignes, ob id à quibuſdam apyroti vocati. Hic lapis tribuitur Dan propter tribum eius, cuius magna fuit fortitudo, quæ ad ſimilitudinem ignis exuſsit vrbem Lais Iudic. 18: Et maximè propter Samſonem, qui velut ignis quidam fuit in Palæſtinos. De hac fortitudine ſcriptum eſt, Deut. 33: Dan catulus leonis.

Carbunculus, Dan.

Secundus lapis eſt Sapphirus, quæ cœleſtis coloris eſt, id eſt, cærulea, & aureis punctis collucens, vt ait Plin. libro 37. cap. 9. Indicat cœleſtes mores nonnullorum Apoſtolorum, qui fuerunt ex tribu Nephthali, vt eſt in Pſalmo. 67: Principes Iuda duces eorum, principes

Sapphirus Nephthali.

principes Zabulon, & principes Nephthali. Aurea puncta Sapphiri ſignificant verba Apoſtolorum de Diuinis myſterijs. Geneſ. 49. ſcriptum eſt: Nephthali ceruus emiſſus, & dans eloquia
12 pulchritudinis. † Apoſtoli enim, quaſi cerui emiſsi à Chriſto, velociter per orbem terræ diſcurrerunt emittentes pulcherrima, ac ſaluberrima eloquia.

Iaſpis, Gad. Tertius eſt Iaſpis. pulcherrima gemma, virens, & translucens, & magnæ firmitatis. Lege Plin. lib. 37. cap. 8. Indicat magnam, & manifeſtã omnibus fortitudinem tribus Gad, & ſanctitatẽ ipſius patriarchæ. Deut. 33: Benedictus in latitudine Gad, quaſi leo requieuit, cepitque brachium, & verticem, &c.

Ligurius, Aſer. In tertio ordine primus eſt Ligurius, pro quo Græce legitur λιγύριον, Quare malè in quibuſdam codicibus Latinis, & apud quoſdã ſcriptores legitur Lyncurium. In quo etiam lapſus eſt Sigiſmundus Gelenius, qui in translatione Ioſephi vertit Lyncurium, cum in Græco ſit λιγύριος, & in veteri Ruffini trãslatione, Ligurius. Etenim Lyncurium non eſt gemma, ſed quod Latinè dicimus Succinum, aut electrum, quod, vt
13 nomẽ indicat, ex vrina lyncis fit. † De quo Plinius refellens eorum ſententiã, qui gemmam eſſe crediderunt, hæc ſcripſit lib. 37. cap. 3: De Lyncurio proximè dici cogit autorum pertinacia. Quippe, etiamſi non electrum id eſſet, gemmam eſſe contendunt. Fieri autem ex vrina quidem lyncis, ſed egeſtam terra protinus beſtia operiente eam, quoniam inuideat hominũ vſui. Eſſe autem, qualem in rubeis ſuccinis, colorem, ſcalpique. Ego falſum id totum arbitror, nec viſam in æuo noſtro gemmam vllam ea appellatione, &c. Ego ſit ne gemma lyncurium, vt Theophraſtus in libro de Lapidibus, & alij, quorum meminit Plinius, voluerunt, an non ſit, hoc quidem in loco non admodum contenderim, quamuis ſi ex lyncis vrina ſuccinum fit, quomodo gemma fieri poſsit, non video. Hoc dico, gemmã ex vrina lyncis adeò pretioſam fieri, vt inter pulcherrimas gemmas Rationalis poneretur, non eſſe ad
14 modum probabile. † Hoc etiam, ſiue lyncurium gemma ſit, ſiue non ſit, nihil ad nos pertinere, quoniam hæc lyncurium Græcè dicitur, lxx. autem, & Ioſephus non λυγκούριον ſcripſerunt, ſed hic λίγυρος, illi, λιγύριον, quod nihil ad lyncurium. Ex quo intelligimus cur Hieronymus dixerit: Satiſque miror cur hyacinthus pretioſiſsimus lapis in horum numero non ponatur: niſi fortè ipſe eſt alio nominè lyncurius. Scrutans eos, qui de lapidum ſcripſere naturis, atque gemmarum, lyncurium inuenire non potui, &c. Vbi vtroque in loco non Lyncurium, ſed in primo Ligurius, in altero Ligurium legendum eſt, in quo lapſi ſunt Eraſmus, & Marianus Victorius in ſcholijs Hieronymi. Etenim lyncurium multis in locis inuenire potuit Hieronymus apud huiuſmodi ſcriptores, cum Plinius affirmet ſe eorum pertinacia cogi ad agendum de lyncurio. † Mihi ſuſpicio eſt ligu-
15 rium genus eſſe carbunculi, cuius meminit Plinius libro. 37. cã. 7. his verbis: Eſt & Anthracitis appellatã, in Theſprotia foſsilis, carbonibus ſimilis. Falſum arbitror quod & in Liguria naſci tradiderunt, niſi fortè tunc naſcebãtur. Eſſe in ijs & præcinctæ candida vena traduntur. Harum igneus color, vt ſuperiorum eſt: peculiare quiddam, quod iactatæ in ignem, velut mortuæ, extinguũtur, contra aquis perfuſæ exardeſcũt, &c. Fortè hæc gemma, quam priſci autores in Liguria naſci tradiderunt, inde etiam apud veteres dicta eſt, λίγυρος, aut Ligurium, nam Y pro, V, poni, & in V paſsim verti videbunt qui obſeruauerint. Conuenit Aſer propter eius caritatem, & copiam ſpiritualium bonorum in terrę bonis indicatam. Geneſ. 49: Aſer pinguis panis eius, & præbebit delicias regibus. Deut. 33: Benedictus in filijs Aſer, ſit placens fratribus ſuis, & tingat in oleo pedem ſuum, &c. Aſcenſor cœli auxiliator tuus.
16 † Secundus lapis eſt Achates. Plinius libro. 37. cap. 10: Achates in magna fuit autoritate, nunc in nulla eſt: reperta primùm in Sicilia iuxta flumium eiuſdem nominis, poſtea plurimis locis, excedens amplitudine, numeroſa varietatibus diuerſis mutantibus cognomina eius, &c. Iſidorus libro. 16. Etym. capite. 10. addit. Eſt autem nigra habens in medio circulos nigros, & albos, iunctos, & variatos, &c. Tributur Iſſa- *Achates Iſſachar*

H 5 char

char propter varietatem virtutum, & propter ſanctitatem tribus eius, quæ cum eſſet in tenebris, id eſt, inter peccatores, candorem non amiſit, & peccatores ad iuſtitiam vocauit. Deut. 33: Et Zabulon ait: Lætare Zabulon in exitu tuo, & Iſſachar in tabernaculis tuis. Populos vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas iuſtitiæ, id eſt, Tantæ pietatis erunt, vt ad templum vocẽt alios, & victimas Deo gratiſsimas immolent.

17 *Amethyſt° Zabulon.* † Tertius lapis eſt Amethyſtus, quæ ad vini rubri colorem accedens tandem in violaceum deſinit, ex Plin. libro. 37. cap. 9. Significat caritatem, & mores cœleſtes Zabulõ, & tribus eius, de qua dictum eſt, quod modo retulimus: Populos vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas iuſtitiæ. Præſertim cum & ex hac tribu quidã apoſtoli fuerint, vt ex Pſalm. 67. intelligimus: Principes Iuda duces eorum, principes Zabulõ, & principes Nephthali.

Chryſolith° Eprsim In quarto ordine primus lapis eſt Chryſolithus, quæ aureo colore tranſlucet, vt ait Plin. lib. 37. cap. 9. ſiue vt Iſidorus ſcribit lib. 16. Etym. cap. 14. auro ſimilis eſt cum marini coloris ſimilitudine. Datur Ephraim propter regiam poteſtatem, quam eius tribus habuit in Ieroboham, & eius poſteris, & quòd quaſi mare multiplicatus ſit. Ita de eo dixit Iacob Geneſ. 48: Et ſemen illius creſcet ingentes.

18 *Onychinus Manaſſes.* † Secundus eſt Onychinus. Onyx, ſiue lapis Onychinus, ab humani vnguis ſimilitudine carni impoſiti dictus eſt, autore Plinio lib. 37. cap. 6. Candorem virtutum ſignificat, qui fuit in Ioſeph patre Manaſſe, & in ipſo Manaſſe, cum caritate coniunctum, & cum humanitate.

Beryllus Beniamin. Vltimus omnium lapis eſt Beryllus viridis gemma, quæ ſexangula forma politur, quoniam hebeſcit, ni color eius ſurdus repercuſſu angulorum excitetur. Ex Plinio libro eodem, cap. 5. Conuenit Beniamin, qui perfectione virtutum, quæ ſenario numero deſignatur, à Deo expolitus eſt, & mirum fulgorem emittit. Sed maxime illi tribuitur propter apoſtolum Paulum, qui fuit ex eius tribu. Deut. 33. Et Beniamin ait: Amantiſsimus Domini, habitabit confidenter in eo: quaſi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros illius requieſcet. Hoc eſt: In eo Dominus confidenter habitabit, quaſi in thalamo ſuo, & inter humeros eius, hoc eſt, Deus eius erit, ipſum ſolum portabit Beniamin, nec alij ſe ſubijciet.

DE DOCTRINA, ET veritate, quæ erant in Rationali.

CAP. XII.

1 SVPEREST etiam num Rationali aliquid, & quidem magnum, & valde difficile explicatu, de quo ait Dominus: *Pones autem in Rationali iudicij Doctrinam, & Veritatem, quæ erunt in pectore Aharon, quando ingredietur coram Domino, & geſtabit iudicium filiorum Iſrael in pectore ſuo, in conſpectu Domini ſemper.* *Exod. 28. Verſ. 30.* Vbi habemus *Doctrinam*, in Hebræo eſt אוּרִים, id eſt, lumina, ſiuè illuminationes, quod eſt, Doctrinam valde illuminante, lxx. τὴν δήλωσιν, id eſt, manifeſtationẽ, quod Hieronymus vertit, *Doctrinam*. Pro *Veritatem*, eſt תֻּמִּים, id eſt, perfectiones. In quo eſt difficilis, & permoleſta quæſtio, vbinam, & quomodo fuerint in Rationali, ſiue Vrim, & Thummim, ſiue Doctrina, & Veritas: vtrum aliquid in illo poſitum fuerit, quod hæc duo ſignificaret, an potius Hebraicis literis ſcriptum fuerit, Vrim, & Thummim. Si ſcriptum dicas, quomodo hoc Scriptura tacuit? Quomodo in tam exiguo ſpatio, quod vix duodecim lapidibus ſatis fuiſſe videbatur, tot literæ ſcribi potuerunt? Si aliquid poſitum eſt hæc duo ſignificans, quodnam illud eſt, & vbi poſitum? Si neutrum dicas, quomodo fuerunt in Rationali Doctrina, & veritas? *Quid ſint Vrim, & Thammim.*

2 † Caietanus de hoc ita ſcripſit: Quid intelligatur nominibus Vrim, & Thummim, nullus (quantum nouimus) hactenus explicauit. Diuerſi diuerſa dicunt, nec certi aliquid habetur, &c. R. Dauid in libro Radicum ait: Non eſt manifeſtum apud nos quid hæc ſignificet, &c. Atque vt res erat obſcura, multa de ea, ac mira dicta ſunt. Auguſtinus Quæſt. 117. in Exod. ait: Quid ſibi hoc

velit,

velit, vel in quali re, vel metallo pone-
retur ſuper Rationale Demonſtratio,
& Veritas, (quoniam talia dicit fieri in
veſte ſacerdotis, quę corporaliter fiūt)
inuenire difficile eſt. Fabulantur tamē
quidam lapidem fuiſſe, cuius color, ſi-
ue ad diuerſa, ſiue ad proſpera mutare-
tur, quando ſacerdos intrabat in San-
cta, &c. R. Salomon Scripturam dicit
fuiſſe nominis Dei, quam ponebant in
tra duos pannos Rationalis, per quam
Deus lucere faciebat, & perficiebat
verba ſua. Cuius ſententiam latius re-
tulit Vatablus, & ſecutus eſt Auguſti-
nus Eugubinus in Annotationibus in
3 Pentateuchum. † Alij dicunt fuiſſe
quædam multiplici figura diſtincta, &
clara, ac lucida, ſpeculique inſtar terſa,
quæ latebant inter duos pannos Ratio-
nalis: alij laminas quaſdam fuiſſe. Hu
go S. Victoris in Annotationibus in
Exodum affirmat hæc nomina Hebręa
ſcripta fuiſſe in textura ipſius Rationa-
lis, quod Auguſtino in eadem quæſtio
ne minimè diſplicuit. Immò & Philo-
nis eadem ſine dubio ſententia eſt,
qui libro. 3. de Vita Moſis ait: *τὸ δὲ λό-
γιον τετράγωνον, διπλοῦν κατεσκευάζετο, ὡσα-
νεὶ βάσις, ἵνα δύο ἀρετὰς ἀγαλματοφορῇ, δήλω-
σιν τε, καὶ ἀλήθειαν.* Hoc eſt. Rationale au
tem quadrangulum duplex factum eſt,
tamquam baſis, vt duas virtutes depi-
ctas ferat, Manifeſtationē, & Verita-
tem. Et lib. 2. de Monarchia: *ἐπὶ δὲ τοῦ
λογείου διπλᾶ ὑφάσματα καταποικίλλει, προ-
σαγορεύων, τὸ μὲν δήλωσιν, τὸ δὲ ἀλήθειαν.*
Hoc eſt, In Rationali autē duas textu-
ras variauit, appellās hāc quidē Manife
ſtationē, illam autem Veritatem. Græ-
ca retuli, quoniam Latina nō ſatis aptè
verſa ſunt. F. Hieronymus ab Oleaſtro
in Commētarijs huius capitis affirmat
lapides pretioſos illos dici Vrim, quia
fulgebant, & ſplendorem, ac lucem
emittebant, Thummim verò, id eſt, cō
pletiones, ſeu perfectiones, ſcilicet, la-
pidum, aut completos, & perfectos la-
pides, quoniam Exod. 25. vbi nos habe-
mus: Et gemmas ad ornatum Ephod, ac
Rationale, in Hebræo eſt: Lapides ple-
nitudinum, ſeu completionis, quod cō
plerent Rationale. At, præterquam
quod eius interpretatio à veterum ſen
ſu abhorret: ſi ita res ſe haberet, cur
poſtquam lapides iuſſit Dominus po-
ni, iterū dicat: Et pones Vrim, & Thum-
4 mim in Rationali? &c. † Mihi proba-
biliſsimum omnium videtur Vrim, & *Quid ſit ve-*
Thummim eſſe duodecim illos lapides *rè Vrim, &*
Rationalis inſcriptos nominibus duo- *Thummim.*
decim patriarcharū, quatenus per eos
Deus futura ſolebat prænuntiare, & re
ſpondere de agendis. Hoc autem ex eo
intelligitur, quod Exod. 39. vbi Scriptu
ra narrat factum eſſe in veſtibus quid-
quid Dominus præceperat Moſi, nihil
quo prætermitti ſolet, nihil de Vrim,
& Thummim ſcriptū eſt, quia id ipſum
erant, quod duodecim lapides. Dein-
de Ioſephus cum de Rationali ageret,
nihil de illis dixit. Capite tamen ſequē
ti quiddam ſe omiſiſſe dicit in veſtibus
ſacerdotalibus, quod omittendum nō
fuit, nempe per hos duodecim lapides
futura fuiſſe præcognita: ex quo ſine du
bio intelligitur Vrim, & Thummim
fuiſſe lapides illos, quatenus ex eis futu
ra cognoſcebantur. Inde Lyranus ex-
ponit: *Pones autem in Rationali Doctri-
nam, & Veritatem*, id eſt, lapides, per quo
rum fulgorem manifeſtabitur ſacerdo
ti Diuinum beneplacitum: & hoc ſecū
dum Ioſephum, &c. Eadem cauſa Hie
ronymus, cùm de ceteris ageret dili-
genter, nihil de his dixit, ſed poſtea my
ſticè expoſuit quid eſſet Doctrina, &
Veritas, nihil tamen explicans eorum,
quæ quærebamus. † Sed meliùs intel-
5 ligetur ex collatione locorum Scriptu
ræ, in quibus hæc nomina reperiuntur.
Numero. 27. iubetur Ioſue ſucceſſor
Moſis ſiſti coram Eleazaro ſacerdote,
& omni multitudine. Deinde ſequi-
tur: Pro hoc, ſi quid agendum erit, Elea
zar ſacerdos conſulet Dominum: vide
licet, vt reſponſo Domini cognoſca-
tur agendum ne illud ſit, an omitten-
dum, ſicut ſtatim ait: Ad verbum eius
ingredietur, & egredietur ipſe, & oēs
filij Iſrael cum eo, id eſt, ex eius præſcri
pto facient omnia. Pro quo eſt in He-
bræo ad verbum: Et interrogauit illi (id
eſt, pro illo) in iudicio Vrim. Quod eſt,
cum aliquid erit agendum, pontifex cō
ſulet Dominum per Vrim, id eſt, per la
pides Rationalis. Chaldæus: Vt conſu-
lat pro eo in iudicio Illuminationis co-
ram Domino. Ita enim pontifices Do
minum conſulebant pro regibus, & du
cibus ſuis. Inde Achimelech, cum ob-
iurgaretur

iurgaretur à Saule rege quòd pro Da-
uide conſuluiſſet Dominum.1.Reg.22.
ait: Num hodie cœpi pro eo conſule-
6 re Dominum? † Et cap.23: Quod cum
Dauid reſciſſet, quia prępararet ei Saul
clàm malum, dixit ad Abiathar ſacer-
dotem: Applica Ephod. Et ait Dauid:
Si tradẽt me viri Ceilæ in manus eius?
& ſi deſcẽdet Saul, ſicut audiuit ſeruus
tuus? Domine Deus Iſrael indica ſer-
uo tuo. Et ait Dominus: Deſcẽdet. Di-
xitque Dauid: Si tradent me viri Cei-
læ, & viros, qui ſunt mecum, in manus
Saul? Et dixit Dominus: Tradent. Et ca
pite.30: Et ait ad Abiathar ſacerdotem:
Applica ad me Ephod. Et applicauit
Abiathar Ephod ad Dauid, & conſu-
luit Dauid Dominum dicens: Perſe-
quar latrunculos hos, & comprehen-
dam eos, an non? Dixitque ei Domi-
nus: Perſequere, abſque dubio enim
comprehendes eos, & excuties eis prę
dam. Hoc autem de Ephod dictum eſ-
ſe propter Rationale, quod erat in
Ephod, certum eſt ex alijs Scripturæ
locis.1.Reg.28: Conſuluitque Domi-
num; & non reſpondit ei, neque per
ſomnia, neque per ſacerdotes, neque
per prophetas. † Vbi nos habemus; Per
7 Sacerdotes, in Hebræo eſt, באורים,
id eſt, neque per Vrim.lxx. ἐν τοῖς δήλοις,
id eſt, in manifeſtis, ſiue in manifeſta-
tionibus, vt interpretari ſolet Hiero-
nymus. Et Heſdræ.2: Hi quæſierunt
Scripturam genealogiæ ſuæ, & non in-
uenerunt, & eiecti ſunt de ſacerdotio,
Et dixit Atherſata eis, vt non comede-
rent de Sancto ſanctorum, donec ſur-
geret ſacerdos doctus, atq; perfectus.
Eadem verba ſunt Nehemiæ.7: Donec
8 ſtaret ſacerdos doctus, & eruditus. † In
Hebræo eſt: Donec ſtet ſacerdos;
לאורים ולתמים, id eſt, ad Vrim,
& ad Thummim. lxx. τοῖς φωτίζουσι, καὶ
τοῖς τελείοις, id eſt, illuminantibus, &
perfectis, quod idem eſt. In posteriori
autem loco: τοῖς φωτισμοῖς, καὶ ταῖς τελειώ-
σεσι, id eſt, illuminationibus, & perfe-
ctionibus, ſiue ad illuminationes, &
perfectiones. Hinc ſumma pontificis
dignitas indicatur, cum illi dari dicun-
tur Vrim, & Thummim, vt Deute.33.
Leui quoque ait: Perfectio tua, & do-
ctrina tua viro Sancto tuo, quem pro-
baſti in tentatione. In Heb. eſt: Vrim,
& Thummim tui viro Sancto tuo, &c.
lxx: Date Leui manifeſtationes eius, &
veritatẽ eius, δήλους αὐτοῦ. Hinc Leu.8.
non commemorantur gemmæ Ratio-
nalis, ſed Vrim, & Thummim: Et deſu-
per Humerale impoſuit, quod aſtrin-
gens cingulo aptauit Rationali, in quo
erat Doctrina, & Veritas. Quomodo
autem hoc Deus faceret, Ioſephus in-
dicat.3. Antiq.cap.9. Vbi, cùm de dua-
bus gemmis, quæ erant in Ephod, locu-
tus eſſet, earumque eam, quæ erat in
dextro humero, magnum fulgorem ſo-
litam fuiſſe emittere, dixiſſet, quoties
Deus placaretur ſacrificijs, hæc ſubij-
cit: Sed mirabilius eſt, quod nunc di-
cturus ſum. Per duodecim gemmas,
quas in pectore pontifex inſutas Eſſeni
geſtat, in bello victoriam pronuntiare
9 Deus ſolebat. † Nam prius quam exer
citus ſe moueret, tantus fulgor ex eis
emicabat, vt toti populo facilè innote-
ſceret adeſſe Deum, opemque, & auxi
lium ſuum inuocantibus eſſe allaturũ.
Qua propter Græci, qui à noſtra reli-
gione non abhorrent, cum hoc mira-
culum pro compertiſsimo habeant, ita
vt negari non poſsit, Eſſena vocant,
λόγιον hoc eſt Oraculum. Deſijt tam
Eſſen, quam Sardonyx fulgorem emit-
tere annis ducentis ante quam hæc cõ-
mentaremur, irato Deo propter legũ
ſuarum præuaricationem. Hæc Ioſe-
phus. quæ ego vera eſſe cenſeo, ſed pu-
to etiam, immò pro certo habeo, non
hoc tantum modo Deum reſpondiſſe,
ſed illo quoque, qui in verbis libri pri-
mi Regum indicatur, id eſt, loquente
ſacerdote, & ſingula explicante, qui tã
men ſacerdos ad præſentiam Rationa-
lis; & ſacrarum gemmarum ſpiritum
10 prophetiæ accipiebat. † Hoc ex eo in
telligitur, quod, vt iam diximus.1.Re-
gum.28. legimus: Conſuluitque Do-
minum, & non reſpondit ei neque per
ſomnia, neque per ſacerdotes, & in
Hebræo eſt: Neque per Vrim. Itaque
Hieronymus idem eſſe ſenſit reſpon-
dere per Vrim, & reſpondere per ſum-
mum ſacerdotem. Deinde cap.22. vbi
pontifex ait: Num hodie cœpi pro eo
conſulere Dominum: ſatis indicat ſe,
& tunc, & antea ſæpe Dauidi reſpon-
diſſe quid Deus vellet. Sed illud eſt
manifeſtiſsimum Numer.27: Pro hoc,
ſi quid

ſi quid agendum erit, Eleazar ſacerdos
conſulet Dominum. Ad verbum eius;
id eſt, Eleazar, egredietur, & ingredie-
tur ipſe, & omnes filij Iſrael cum eo.
Deinde cum Dominus reſpondere di
catur in ſingulis, voce aliqua hoc fieri
oportuit, nam fulgor gemmarum tot;
tamque minuta declarare non pote-
rat. Cuius ergo ea vox eſſet, niſi ſacer-
dotis? Nec putandum eſt ſemper ita
Dominum reſpondiſſe, nam ceteris
poſtea regibus non legimus reſpon-
diſſe per Vrim, ſed per prophetas, re-
ſpondebat tamen aliquoties prioribus
illis temporibus, cum opus erat, vt ſa-
cerdotalem dignitatem commenda-
ret. At legimus. 4. Reg. 22. ipſum Hel-
ciam pontificem miſſum eſſe ad conſu
11 lendum Holdam prophetiſſam. † Sed
ſi verum eſt, quod diximus: quomodo
illud interpretabimur: *Pones autem
in Rationali iudicij Doctrinam, & Veri-
tatem, quæ erunt in pectore Aharon,
quando ingredietur coram Domino?*
Hoc enim dictum eſt poſtquam duo-
decim gemmas poni iuſsit Dominus
in Rationali: quare aliquid diuerſum
ab illis videtur, præſertim cum dicatur:
Pones autem in Rationali, &c. nam
iuxta id, quod nos dicimus, nihil poſt
gemmas ponitur. Reſpondeo prius
Dominum iuſsiſſe vt duodecim gem-
mæ in Rationali collocarentur cum nõ
minibus Patriarcharum: deinde multis
interpoſitis id repetit, non ſine cauſa;
ſed vt oſtendat quam virtutem ineſſe,
voluerit in gemmis illis, & nominib⁹.
Ac ſi diceret: Iuſsi vt gemmas cum nõ
minibus poneres, nũc iubeo, vt in eo-
dem Rationali pones Vrim, & Thum-
mim, hoc eſt, vt prædictiones rerum
futurarum ex eo petas, & lapides poni
ſcias, vt per illos vos futura, & agenda
doceam quoties oportebit. Prius vt la
pides tantum poni iuſsi, nunc iubeo
poni tamquam Vrim, & Thummim,
hoc eſt tamquam oracula, & ſigna fu-
turorum. Hæc portet Aharon quando
ingredietur coram Domino, vt memi
nerit ſe ea docere populum debere,
quæ à Domino acceperit, non quæ ipſe
per ſe cogitauerit.
12 † Ex dictis intelligere iam licet cur
gemmæ nominibus inſcriptæ dican-
tur Vrim, & Thummim. Vrim quidem
manifeſtè ad prædictionem futurorum
pertinent, ideoque. lxx. verterunt,
δήλωσις, id eſt, manifeſtatio, & φωτισμοί,
id eſt, illuminationes; quod etiã Aqui-
læ placuit. Hieronymus, Doctrina,
quæ illuminatio eſt. Thummim verò
propriè ſignificat perfectiones: lxx. ver
tunt ἀλήθεια, id eſt, veritas, quos Hie-
ronymus ſecutus eſt, vt intelligeretur
Deum neminem fallere velle, ſed quid
quid eius ſacerdos prædicebat, valde
perfectum eſſe, id eſt, valde verum, ne-
que quidquam falſi habere admiſtum,
ſicut reſponſa, quæ dabant oracula gẽ-
tilium. Ita videtur intellexiſſe Hiero-
nymus, atque idcircò Heſdræ. 2. & Ne
hemiæ. 7. vbi in Hebræo eſt: Donec
ſtaret ſacerdos ad Vrim, & Thummim,
ipſe vertit in priori loco: Donec ſur-
geret ſacerdos doctus, atq; perfectus,
in poſteriori: Donec ſtaret ſacerdos
doctus, & eruditus. Hoc eſt, ſacerdos
doctus, qui futura à Deo didiciſſet; &
perfectus, qui perfectè, & ſine admi-
ſtione falſi enunciaret quæ acceperat.
Siue eruditus, qui non falleretur in ijs,
quæ Deus docuerat, nec falſa diceret
13 pro veris. † Inde Hieronymus dixit:
Porrò quod dicitur in ipſo Rationali,
δήλωσιν eſſe, & ἀλήθειαν; id eſt, manife-
ſtatio, atque doctrina, vel veritas, hoc
ipſum ſignificat; quod nunquam in
Dei ratione mendacium ſit, &c. Et
moraliter exponit in hac ipſa epiſto-
la. 127. ad Fabiolam, & in illud Hoſ. 3:
Quia dies multos ſedebunt, &c. vt
nõ ſolum ſacerdos fidem rectam ſciat,
ſed &, quod nouerit, poſsit alios do-
cere. Eodem ferè modo interpretatur
Doctrinam, & Veritatem Origenes
Homil. 6. in Leuit. & vterque deſum-
pſit ex Philone libro. 3. de Vita Moſis.
Ex dictis etiam intelligemus cur di-
ctum ſit Rationale iudicij. Rationale
quidem cur dicatur, Ioſephus expone-
re videtur in ijs, quæ retulimus ex. 3.
Antiquit. cap. 9. Quapropter, inquit,
Græci, qui à noſtra religione non ab-
horrent, cum hoc miraculum pro com
pertiſsimo habeant, ita vt negari non
poſsit, Eſſena vocant λόγιον, hoc eſt,
Oraculum. Verùm paulò liberior eſt
hæc translatio, in Græco enim non eſt
illa interpretatio: Hoc eſt Oraculum,
ſed Sigiſmũdus Gelenius addidit quod
Græco

Rationale vnde dictũ.

Græco nomine; λόγιον, ſignificari exiſti
14 mauit. † Contra Ruffinus adiecit: Hoc eſt, Rationale. Græca ita habent: ὅθεν Ἕλληνες οἱ τὰ ἡμέτερα τιμῶντες ἔθη, διὰ τὸ μηδὲν ἀντιλέγεσθαι δύνασθαι τούτοις, τὸν ἐσσῆνα λόγιον καλοῦσι. Quod ita ad verbum vertitur: Vnde Græci, qui quidem noſtras venerantur conſuetudines, propterea quod nihil his contradici poſsit, Eſſenem logion vocant, &c. λόγιον autem Græcis dicitur quidem Oraculum, at non vnde reſponſa petuntur, ſed ipſa Dei reſponſa, quod in hunc locum non conuenit. Eſt tamen quod optimè conueniat. Græci λογίους appellant eos, qui futura prædicũt, vt Plutarchus in Sylla: Τυῤῥηνῶν δὲ οἱ λόγιοι μεταβολὴν ἀπεφαίνοντο ἀποσημαίνειν τὸ τέρας, id eſt, Tyrrenorum vates mutationem oſtẽdebant ſignificare prodigium illud. Quare Rationale vocabant λόγιον, ac ſi dicerent fatidicum, aut futura prædicens. Eadem cauſa dictum arbitror Rationale, quod cum per illud reſponſa de futuris redderentur, non res ſine ratione, ſed ratione, & intelligentia prædita videretur.
15 † Inuenio etiam interdum ſcriptum; λογεῖον, apud. lxx. in eodem cap. 28. Exodi, & apud Philonem in locis indicatis, & apud Hieronymũ in cap. 3. Hoſee, & apud alios autores, & id quoque nomen aptum eſt, ſignificat enim locum, vbi conueniunt conſulentes: ſed meliùs ſcribitur λόγιον. Rationale iudicij dicitur, quia per illud Deus docebat quid faciendum eſſet. *Iudicium.* Iudicium enim dici ſolet in Scriptura id, quod quiſque facere debet, vt Pſalmo. 36: Os iuſti meditabitur ſapientiã, & lingua eius loquetur iudicium. Prouerb. 21: Gaudium iuſto eſt facere iudicium, & iuſtitiam.

Allegorica Rationalis ſignificatio.

De Allegorica Rationalis ſignificatione hæc ſcribit Ioſephus: Eſſen quoque in eius medio eſt inſertus (hoc eſt, in medio Superhumeralis) non aliter quam terra medium mundi locum obtinet. Gemmarum etiam duodenarium, ſiue ad menſes retuleris, ſiue ad parem partium numerum eius circuli, quem Græci Zodiacum vocant, nequaquam à vera coniectura aberrauerit.
16 † Philo verò ita: Præterea in pectore duodecim gẽmæ diſcolores, ternæ diſtributæ in quatuor ordines, quid aliud ſignificant, quam ipſum ſigniferum circulum? Nam & hic in quatuor partes è ternis ſignis conſtantes diuiditur, atque ita horas anni efficit, ver, æſtatem, autumnum, hiemem. &c. Et mox ait varietatem colorum in gemmis ideò poſitam eſſe, quòd circuli ſigna ſuum quodque colorem efficiat in terris, aqua, & aere, & horum accidentibus, atque etiam in animalium, ſtirpiumque generibus omnibus. Idem ait libro. 2. de Monarchia. Addit etiam in priori loco, hoc eſt, libro. 3. de Vita Moſis: Quod autem Rationale duplicatur, cauſam habet hanc. Duplex eſt ratio, altera in mundo, quæ eſt incorporearum idearum ratio: altera in homine. In homine etiam duplex eſt, altera interna, altera externa huius interpres, quæ dicitur oratio. Quadrangulũ eſt Rationale, quia oportet rationem, ſiue naturæ, ſiue hominis, inconcuſſam eſſe, ac ſolidam.

Rationalis Moralis ſignificatio.

17 Tropologiam eiuſdẽ explanat Gregori. in 2. parte Paſtoralis curæ, capite. 2. & libro. 1. epiſt. 24. his verbis: Hinc Diuina voce præcipitur, vt in Aharon pectore Rationale iudicij vittis ligantibus imprimatur, quatenus ſacerdotale cor nequaquam cogitationes fluxæ poſſideant, ſed ratio ſola conſtringat, ne indiſcretum quid, vel inutile cogitet, qui ad exemplum alijs conſtitutus ex grauitate vitæ ſemper debet oſtendere quantam in pectore rationem portet. In quo etiam Rationali vigilanter adiungitur, vt duodecim nomina Patriarcharum deſcribantur. Aſcriptos etenim patres ſemper in pectore ferre eſt antiquorum vitam ſine intermiſſione cogitare. Nam tunc ſacerdos irreprehenſibiliter graditur, cum exempla patrum præcedentium indeſinenter intuetur, cum Sanctorum veſtigia ſine ceſſatione conſiderat, & cogitationes illicitas deprimit, ne extra ordinis limitem operis pedem tendat,
18 † Quod benè etiã Rationale iudicij vocatur, quia debet rector ſemper ſubtili exa-

examine bona,malaque diſcernere,&
quæ,vel quibus , quando , vel qualiter
congruant , ſtudioſè cogitare : nihil
quoque proprium quærere,ſed ſua cō-
moda propinquorum bona deputare.
Vnde illic ſcriptum eſt: Pones autem
in Rationali iudicij Doctrinam,& Ve
ritatem,& geſtabit iudicium filiorum
Iſrael in pectore ſuo in conſpectu Do-
mini ſemper. Sacerdoti quippe iudiciū
filiorum Iſrael in pectore coram Do-
mini conſpectu geſtare eſt ſubiecto-
rum cauſas pro ſola interni iudicis in-
tētione diſcutere,vt nihil ſe ei humani
tatis admiſceat in eo,quod Diuina po-
ſitus vice diſpēſat, ne correptionis ſtu-
dia priuatus dolor exaſperet , cum quo
contra aliena vitia æmulator oſtendi-
tur,quæ ſua ſunt non exequatur:ne trā
quillitatem iudicij , aut latens inuidia
maculet , aut præceps ira perturbet.
19 † Hactenus Gregorius. Origenes verò
Hom.6.in Leuit.ait: Logium ſapien-
tiæ indicium eſt,quia ſapientia in ratio
ne conſiſtit. Sed quæ ſit ſapientiæ hu
ius,& rationis virtus oſtendit : impo-
nit enim ſuper Rationale Manifeſta-
tionem,& Veritatem. Non enim ſuffi-
cit pontifici habere ſapientiam,& ſci-
re omnium rationem,niſi poſsit etiam
populo manifeſtare,quæ nouit. Ideo
ergò imponitur Rationali Manifeſta-
tio,vt poſsit reſpondere omni poſcen
ti ſe rationem de fide,& veritate. Po-
nitur autem ſuper illud & Veritas , vt
non illa adſtruat, quæ proprio excogi-
tare poteſt ingenio,ſed quæ veritas ha
bet, nec vnquam à veritate diſcedat,
vt in omni ſermone eius ſemper veri-
20 tas maneat, &c. † Sed ait idem Ori-
genes paulò poſt: Sed & ipſe ordo re-
rum quàm ſanctus ſit, & quàm mirabi-
lis, intuere. Non ante Logium, & po-
ſtea Humerale, quia non ante ſapien-
tia quam opera, ſed prius opera habe-
ri debent, & poſteà quærenda ſapien-
tia eſt. Tum deinde nō ante Manifeſta-
tio quam Rationale , quia non ante
alios docere, quam nos inſtructi, &
rationabiles eſſe debemus. Super hæc
autem additur Veritas,quia veritas eſt
ſumma ſapientia. Denique Prophe-
ta hunc eundem ordinem ſeruat,cum
dicit. Seminate vobis ad iuſtitiam,
& metite fructum vitæ , illuminate
vobis lumen ſcientiæ. Vides quo-
modo non dicit primo : Illuminate
vobis lumen ſcientiæ , ſed primo: Se-
minate vobis ad iuſtitiam. Et non ſuf-
ficit ſeminare,ſed,Metite,inquit,fru-
ctum vitæ, vt poſt hæc poſsitis imple-
re quod ſequitur : Illuminate vobis
lumen ſcientiæ. Hæc Origenes, re-
fert autem verba Hoſeæ capite.10.iux-
ta.lxx. tranſlationem. † Verùm quia
21 deſunt quædam tam in Gregorij,quam
in Origenis explanatione,ea compen
dio quodam ſupplebimus ex Beda,ca-
pite.5. Rationale ſit duplex , vt ratio-
nem noſtri examinis,& inuiſibilis in-
tus arbiter probet , & nunquam hu-
mana foris exiſtimatio meritò con-
demnet. Seu certè duplex ferimus
Rationale , quando ea , quæ de fide
Veritatis, ac de vita inuiſibili loqui-
mur , aut cogitamus , ratione fixa ſub-
ſiſtunt : & quæ agimus , aut agenda
diſponimus , æquè iudicio iuſtæ diſ-
cretionis probantur eſſe librata.
Quod autem menſuram palmi habe-
bat per quadrum , conatum indefati-
gabilem, ac perpetuum piæ intentio-
nis oſtendit. Qui enim palmo ali-
quid metitur , ſummo vtique cona-
mine diſpanſis digitis manum exten-
dit. Vnde meritò , ſicut per manum
operatio, ita per palmum exprimitur
ipſa inflexibilis contentio bonæ ope-
rationis ; dum ſuam quiſque dexte-
ram in vniuerſa quæ valet , inſignia
22 virtutum dilatare ſatagit . † Et bene
idem Rationale tam in longitudine,
quam in latitudine , menſuram pal-
mi habere præcipitur : quia ſiue in
longitudinem vitæ æternæ deſide-
rium mentis erigat , ſeu in latitudi-
nem caritatis erga curam proximi
ſuum inclinet affectum , neceſſe eſt
per omnia cor ſacerdotale nequa-
quam ſegne , & deſidioſum mane-
re, ſed ardenti ſemper ſtudio exten-
di ad comprehendendum brauium
ſupernæ vocationis Dei in Chriſto
Ieſu. Gemmarum poſitio diuerſa-
rum in Rationali multiplicem varia-
rum virtutum operationem deſignat,
quæ concordi ſerie diſpoſita in ſacer-
dotis debet corde ſemper apparere.
Sin-

Singuli autem lapid es ſingulis patrum nominibus ſcribuntur, dum Sanctorũ vitam rector inſpiciens, qui quibus maxime virtutum operibus floruerunt ſedula inquiſitione ſcrutatur, & hæc cũcta in abditis ſui pectoris meditando colligere, atque operando proferre ſa
23 tagit. † Atque hæc nomina in Superhumerali ſunt in lapidibus eiuſdem generis, vt ſignificetur vna fides in Deum, vna ſpes, vna caritas omnium patrum corda repleuiſſe. In Rationali ſunt in multis lapidibus diuerſi generis, quia multiplex eſt varietas, & gratia bonorum operum, quibus Sanctorum fides, ſpes, & caritas confirmata refulget. Quatuor ordines gemmarum ſunt propter quatuor virtutes, quia omne, quod cogitat ſacerdos, qui eas portat in pectore, prudentia circumſpectum, fortitudine firmum, iuſtitia eximium, temperantia à malis omnibus ſecretum eſſe debet. Sed iidem ordines ternas habent gemmas, quia eædem virtutes Sãctæ Trinitatis fide conſecratæ eſſe debent. Rationale cum Superhumerali connectitur, quia Superhumerale bonorum operum conſummationem indicat, Rationale autem munditiam cogitationum, quæ ſemper iungi debẽt.
24 † Catenulæ aureæ ſignificant continuationem caritatis, quæ ſicut catenũla ex plurimis auri virgulis vna contexitur: ita caritas ex multifaria virtutum operatione perficitur. Duæ ſunt, quia & erga Deum caritas eſt, & erga proximum. Anuli aurei, è quibus pendẽt catenulæ, ſignificant iugem memoriã perpetuæ, & nunquam finiendæ caritatis in patria cœleſti. Duo vncini Superhumeralis eminentes aureis anulis, quibus inſerebantur catenæ, ſignificant firmiſsimam intentionem Deo placendi, & iuuandi proximos tam in proſperis, quam in aduerſis rerum euẽtibus. Vittæ hyacinthinæ, quibus Rationale conſtringitur cum Superhumerali, ſunt ligaturæ cœleſtis deſiderij firmiſsimæ, cùm agnita luce patriæ cœleſtis in illam ſuſpiramus, & vt in cœlum intrare mereamur, concordi fide, & vita, opere, & profeſsione ſeruire Domino ſtudemus.

DE ZONA.

CAP. XIII.

1 DE hac zona legimus: *Et balteum facies opere plumarij,* id eſt, variorum colorum, quale ſolet eſſe opus plumarij. Hebr. opere רקם, *Verſ. 39 Exod. 28*
qđ ſolet vertere, Opere polymito, aut opere polymitarij, lxx. ἔργον ποικιλτοῦ opus variegatoris. Ex quo intelligimus varijs coloribus fuiſſe contextam, illis ſcilicet, quibus Ephod, & aurum ſimiliter habebat. Et cap. 39: Fecit igitur Superhumerale de auro, hyacintho, &c. & balteum ex eiſdem coloribus, ſicut præceperat Dominus Moyſi. Hoc magis explanat Ioſephus his verbis: Eſſeni autem aſſuta erat zona iam dictis coloribus, & auro diſtincta, quæ totum cõplexa, rurſumque ſupra ſuturam nodata deorſum propendere ſinebatur, oẽs autem fimbriæ quibuſdam oris fiſtuloſis vtrimque includebantur. Sed pro hoc vltimo eſt in Græco: *τοὺς δὲ θυσάνους χρύσεαι σύριγγες καθ' ἑκατέραν ἄκραν ἐκδεχόμεναι πάντας ἐμπεριέχουσιν αὐταί*, id eſt: Fimbrias autem, ſiue oras, aureæ fiſtulæ in vtraque ſummitate capientes omnes circumeunt ipſæ.

Myſtica zonæ ſignificatio.

2 DE ſignificatione eius ait idem Ioſephus: Zona item, qua cingitur, Oceani ſimilitudinem habet, qui vniuerſa circumplectitur, &c. De morali iam dictum eſt cap. 7: Aurum verò, quod huic zonæ additur, caritatem ſignificat, ſiue diuinarum rerum intelligentiam. Fiſtulæ aureæ vtrimque additæ ſignificant caritate, & Diuinarum rerum intelligentia omnes virtutes ſolidari, atque muniri. Additur hæc zona internæ illi, vt ſciamus varietatem virtutum non intus tantum in animo, ſed exterius etiam debere apparere in opere. Origenes Hom. 6. in Leuit. Iam & ſuperius dixerat, quia cinxit eum zona ſuper tunicam, & modo iterum cingitur ſecundum facturam Superhumeralis. Quod eſt iſtud duplex cingulum, quo conſtrictum vult eſſe ex omni parte pon-

te pontificem? Conſtrictus ſit in verbo, conſtrictus in opere, expeditus ad omnia, nihil reſolutum, nihil habeat diſſolutum. Accinctus ſit animi virtutibus, conſtrictus ſit a corporalibus vitijs, nullum animæ lapſum, nullum corporis timeat, vtroque cingulo ſemper vtatur, vt ſit ſanctus corpore, & ſpiritu. Bene autem, & ſecundum factum Superhumeralis cingitur: ſecundum enim facta ſua, & ſecundum opera ſua cingulo veritatis vtitur.

DE TIARA PONtificis.

1 *CAP. XIIII.*

DE tiara pontificis hoc tan-
Exod.28 tum legimus in Scriptu-
ra: *Facies & laminam de*
Verſ.36 *auro puriſſimo, in qua ſcul-*
pes opere cælatoris: San-
Verſ.37 *ctum Domino. Ligabiſque eam vitta hya-*
cinthina, & erit ſuper tiaram imminens fron
Verſ.38 *ti pontificis.* Et poſtea: *Erit autem lamina ſemper in fronte eius, vt placatus ſit ei Dominus.* His Hieronymus hoc tantum addidit. Hæc ſuper pileolum lineum, & commune omnium ſacerdotum in pontifice plus additur, vt in fronte vitta hyacinthina conſtringatur, totamque pontificis pulchritudinem Dei vocabulum coronet, & protegat, &c. Eſt autem hoc nomen Dei, quod Tetragrammaton, & ineffabile appellant, eſt enim hæc inſcriptio, קֹדֶשׁ לַיהוָה. Ineffabile autem dicitur autore Philone libro.3. de Vita Moſis, quod ſolis aures, linguamque ſapientia purgatis fas eſt audire, nominareque in ſacris, præterea nemini. Ioſephus autem præclarè rem totam explicauit his verbis: Porrò pileo, quali ceteri ſacerdotes, vtebatur: ſuper
2 quem extabat alius conſutilis ex hyacintho variatus. † Hunc aurea corona triplici circumdabat, in qua ſpectabantur calyculi aurei, quales videmus in herba, quæ apud nos vocatur Daccharus, apud Græcorum herbarios Hyoſcyamus. Et paulo poſt: Eius modi corona ab occipitio circum tempora vtraque procedebat: nam frontem iſti calyculi non ambiebant, ſed, ceu lorum quoddam latum aureum, quod ſacris characteribus Dei nomen inciſum habebat, &c. Herbæ illius, quæ Græcè dicitur Hyoſcyamus, meminit Dioſcorides libro.4. cap. 59. Latinè dicitur Apollinaris, ſiue Altercum, in officinis (vt ibidem teſtatur Ruellius) corrupto Græco vocabulo vocatur, Iuſquiamum, Hiſpanicè beleño, & vulgaris, ac nota herba eſt. Hæc, vt Ioſephus ait, emittit è ramis calyculum ipſi inhærentem. Calyculum autem vocant folliculum, quo primum flos, deinde ſemen herbarum, aut fructus arborum cooperitur, cuiuſmodi habent amygdalæ nuces, caſtaneæ: indeque calyx Græcis dictus eſt à καλύπτειν,
3 quod eſt tegere. † Calyculum graphicè deſcribit Ioſephus. Calyculus, inquit, eſt quantus articulus minimi digiti circumferentiam habens crateri ſimilem. Ima ſui parte circa fundum dimidiato globo eſt rotunditate ſimilis, mox in proceſſu paulatim coartatur, donec in extremitate rurſum dilatatus in labrum exeat mali Punici vmbilico inciſuris ſimile, cui operculum orbiculare inhæret, quaſi de induſtria tornatum, eminentes habens inciſuras, quas dixi, vt in malo Punico, aculeatas, & in acutos mucrones deſinentes.

Tiaræ Allegorica ſignificatio.

DE eius ſignificatione hæc idem Ioſephus. Pileus item cœli ſignificatio videtur eſſe, cum ſit ex hyacintho confectus, alioqui non ſuſtineret Dei nomen. Et corona illuſtratur aurea propter ſplēdorem, quo maximè Deus delectatur. † Philo: Cidaris autē pro dia-
4 demate imponitur capiti, quia quandiu ſacerdos honore ſuo fungitur, & miniſterio, non ſolum priuatis hominibus eſt eminentior, verum etiam cunctis regibus. Huic præfigitur aurea lamina inſignita quatuor literis, per quas Entis nomen aiunt indicari, quandoquidem nihil poteſt abſq; inuocatione Dei ſubſiſtere, nā huius bonitate ſuæ [illegible] te integritate ſua fruuntur omnia. &c.

Tiaræ Moralis ſignificatio.

TRopologiam eius docet his verbis
Beda cap.7: Sicut Diuina poten-
tia cunctis,quæ creauit,ſuperemi-
net, ita oportebat vt nomen eius cete-
rum pontificis habitum, ornatumque
tranſcendens altiùs præemineret, &
velut cuncta ſanctificans eximiam in
eius fronte ſedem teneret. Significat
autem ipſam profeſsionis noſtræ fidu-
ciam,quam in fronte portamus dicen-
Gala.6. tes ſinguli cum Apoſtolo: Mihi au-
tem abſit gloriari niſi in cruce Domi-
ni noſtri Ieſu Chriſti. Et rectè hoc
vnum in toto pontificis habitu de au-
ro eſt ſolo factum, vt munditiam cor-
dis,ſiue corporis, in qua myſteria re-
demptionis noſtræ recondere,vel ge-
ſtare debemus,oſtenderet. †Vel,quia
5 ita paſsionem Domini venerari de-
bemus, vt claritatem in illo Diuinæ
maieſtatis confiteamur. Ligatur au-
tem lamina cum tiara pontificis vitta
hyacinthina, cum ſpe cœleſtium bo-
norum, quam hyacinthus ſignificat,
in fide confortamur, & eo artiùs vel
ſacramenta noſtræ redemptionis, vel
imaginem, ac ſimilitudinem noſtri
conditoris,ac Redemptoris inteme-
ratam ſeruare contendimus,quo nul-
lum eſſe aliud ſalutis iter cognoſci-
mus. Origenes Homilia.6. in Leuit:
Verùm iſte capitis ornatus, vbi no-
men Dei impoſitum dicitur, poſt illa
omnia,quibus inferiora corporis mem
bra fuerant ornata, ſuperponitur. In
quo mihi indicari videtur quod ſuper
omnia, quæ de mundo, vel de ceteris
creaturis ſentiri, aut intelligi poſſunt,
eminentior, tāquam autoris omnium,
ſcientia ſit Dei. Et quia ipſe eſt ca-
put omnium, ideò & ornatus iſte ſu-
per omnia capiti ſuperponitur, nihil
enim poſt hæc adijcitur pontificis ca-
piti,&c. Pileus hyacinthinus ſignifi-
cat pontificem non tantum continen-
tiam habere debere in omnibus ſenſi-
bus,vt ceteros ſacerdotes;ſed etiam cō
gitationes eius debere eſſe cœleſtes,
vt tota eius mens huiuſmodi cogita-
tionibus,& affectibus ambiatur, nec re
liquis,quæ eiuſmodi non ſunt, locus
6 relinquatur. † Triplex corona aurea
oſtendit eum, circa cuius nomen po-
nitur, eſſe regem regum, & Domi-
num dominantium. Nam aurea co-
rona regum eſt, ſed triplex corona
non regem ſolum eum eſſe indicat,
ſed regem omnium regum; ternario
enim ſæpe in Scriptura ſignificatur
vniuerſitas, eſt ſiquidem primus nu-
merus, ex quo omnes dici incipiunt,
vt Ariſtoteles autor eſt libro.1.de Cœ
lo, cap. 1. Atque hinc dignitas pon-
tificis intelligitur, qui tanti regis ſa-
cerdos ſummus ſit: & ipſe pontifex
docetur quam regaliter imperare de-
beat affectibus ſuis. Atque hinc fa-
ctum arbitror vt ſummus pontifex
triplicem in capite coronam gerat:
7 † Quamuis huiuſmodi corona à Pe-
tro apoſtolo accepta ſit, cuius vetu-
ſtiſsima effigies ſeruatur Romæ in eius
templo, ea, quam Silueſter pontifex
Conſtantino imperatori oſtendit, tri-
plici corona in ipſis capillis inſigni-
ta. At Petrus inſtinctu Spiritus ſan-
cti illa vſus eſt, vt figuræ reſponde-
ret veritas, & ipſe pontifex Chriſti
gereret quod pontifex vetus figura
Chriſti geſſerat. Et quoniam Hyoſcia-
mus ſoporem, & quaſi inſaniam quā-
dam efficit, meritò pontifex eius ca-
lyculos portat in corona aurea, vt
cum eos viderit, meminerit faſti-
gium illud ſummæ dignitatis multos
à mente, atque à ſenſu abalienare,
nec debere committere, vt ipſe idem
patiatur,ſed in vera mentis ſobrietate,
& humilitate permaneat.

Supereſt nunc, vt quæramus ſem- *An ponti-*
per ne pontifex his omnibus veſtibus *fex ſemper*
ornari ſolitus ſit, cum erat in taberna- *vteretur ve-*
culo,ſiue in templo miniſtraturus. Et *ſtibus ſuis.*
reſpondendum eſt idem eſſe de ponti-
fice, ac de ſacerdotibus auditum, vt
enim illi, ita etiam ipſe tantum ſacris
veſtibus vtebatur cum ſacris opera-
batur. Exod.28: Vt faciant veſtes Aha-
ron, in quibus ſanctificatus miniſtret
8 mihi. † Et poſtea: Facient veſtimen-
ta ſancta fratri tuo Aharon, & filijs
eius, vt ſacerdotio fungantur mi-
hi. Et de tunica hyacinthina: Et ve-
ſtietur ea Aharon in officio miniſterij,
vt audiatur ſonitus quando ingre-
dietur, & egredietur Sanctuarium.

Id vbique ſentire videtur Ioſephus. Et Philo lib. 3. de vita Moſis ait: In hunc modum ornatus pontifex ad ſacra mittitur, vt quoties rem patriis votis ſacrificus eſt pro populo, totum mundum ſecum introducat ſub figuris, quas geſtat. Idem ſcripſit libro. 1. de Monarchia. Aſſentitur & Alfonſus Abulenſis, quæſt. 11. & 13. in cap. 28. Exod. & in cap. 16. Leuit. quæſt. 9. Excipit tamen in his locis tempus, quo ingrediebatur Sancta ſanctorum, in die Expiationis, quo iis tantum veſtibus induebatur, quæ illi cum minoribus ſacerdotibus communes erant. Idem tempus excipiunt Lyranus Leuit. 16. & Hebræi. Hoc confirmat optime Abulenſis verbis Leuitici: Loquere ad Aharon fratrem tuum, ne omni tempore ingrediatur Sanctuarium, quod eſt intra velum, coram Propitiatorio, quo tegitur arca, vt non moriatur, niſi hæc ante fecerit. Vitulum pro peccato offeret, & arietem in holocauſtum. Tunica linea veſtietur, feminalibus lineis verenda celabit, accingetur zona linea, cidarin lineam imponet capiti. Hæc enim veſtimenta ſunt ſancta, quibus cunctis,
9 cum lotus fuerit, induetur. † Si autem quæras cur in die illo feſto celeberrimo, pontificiis veſtibus non vtatur: reſpondet Abulenſis, eſſe quidem celeberrimum, non eſſe tamen lætitiæ diem, ſed mœroris, quia dies Expiationis erat, quo Iudæi affligebant animas ſuas, & ieiunabant, & pontifex pro peccatis ſuis, & totius populi orabat. Atque idcirco tunc pretioſioribus, & lætioribus veſtibus vti non licebat. Quemadmodum in ſexta feria maioris hebdomadæ, cum paſſionis Domini memoria fiat, qui dies celeberrimus eſt, atris veſtibus vtitur Eccleſia, quia dies eſt triſtitiæ. Itaque ſacerdos illa die duo officia gerebat, vt ait Abulenſis, quæſt. 9. in cap. 16. Leuit. Primum erat expiatio, quam faciebat intra Sancta ſanctorum aſpergendo illa ſanguine: alterum erat adolere holocauſta in atrio tabernaculi, id eſt, in altari holocauſtorum. In primo veſtibus minorum ſacerdotum vtebatur, ad ſecundum veſtes pontificias aſſumebat, quia iam facta erat expiatio, ac ſacrificium illud iam non mœroris ſacrificium erat, ſed exultatio-
10 nis. † Hoc docemur in eodem cap. Leuitici. 16: Cumque portauerit hircus omnes iniquitates eorum in terram ſolitariam, & dimiſſus fuerit in deſerto, reuertetur Aharon in tabernaculum teſtimonii, & depoſitis veſtibus, quibus prius indutus erat cum intraret Sanctuarium, relictiſque ibi, lauabit carnem ſuam in loco ſancto, indueturque veſtibus ſuis. Et poſtquam egreſſus obtulerit holocauſtum ſuum, ac plebis, &c. In tabernaculum teſtimonii reuertitur, quia erat extra tabernaculum in atrio ad altare. Veſtes deponebat, vt ablueretur, abluebaturque, vt doceret factam eſſe iam expiationem. Poſt ablutionem induebatur veſtibus ſuis, id eſt, pontificiis, aſſumptis tamen prius veſtibus minorum ſacerdotum; quæ omnia late in eodem cap. 16. Leuit. explicauit Abulenſis. Sed faceſſit negotium nobis Ioſephus, qui affirmare videtur pontificem tantum vti veſte pontificali, cum introibat in Sancta ſanctorum. Nam libro. 6. de Bello, capit. 6. cum de pontificis veſte ageret, ait: Ea quidem veſte non ſemper, ſed alia ambitioſa vtebatur, illa vero, ſi quando adyta introibat. Solus autem, atque ſemel in anno intrabat, quo die cun-
11 ctos ieiunare Deo mos erat. † Græca ſe habent: ταύτην μὲν οὖν τὴν ἐσθῆτα, οὐκ ἐφόρει τὸν ἄλλον χρόνον, λιτοτέραν δὲ ἀνελάμβανεν, ὅποτε δὲ εἰσίοι εἰς τὸ ἄδυτον, εἰσῄει δὲ ἅπαξ κατὰ ἐνιαυτὸν μόνος ἐν ᾗ νηστεύειν ἔθος ἡμέρᾳ πάντας τῷ θεῷ. Sed deprauata eſſe manifeſtum eſt, vel ex eo quod tota oratio pendet, neque integram claudit intelligentiam: ita enim ad verbum vertuntur: Hanc autem veſtem non ferebat per aliud tempus, viliorem autem aſſumebat. Quando autem ingrederetur in adytum, ingreditur autem ſemel in anno, eo tantum die, quo omnes Deo ieiunare mos eſt. Quare prior illa negatio delenda eſt, οὐκ, & cum dicit ὅποτε δὲ. id eſt, Quando autem, delenda eſt etiam particula δὲ, ſiue Autem, vt ſit ſenſus: Hanc autem veſtem ferebat alio tempore, ſed viliorem, (ſiue minus ambitioſam) aſſume-

bat, cum ingredirētur in adytum.
12 † Ingreditur autem ſemel, &c. Ita hæc corrigenda eſſe conſtat non ſolùm ex Leuitici verbis, ſed ex eo etiam, quod ſibi ipſi contradiceret Ioſephus, qui haud obſcurè ſemper docet veſtibus pontificijs vti pontificem cum ſacra facit.

Poſtremò animaduertendum eſt, veſtes pontificis ad Chriſtum etiam referri poſſe, qui noſter pontifex eſt, & quæ diximus de earum ſignificatione, ad Chriſtum transferenda ſunt, in quo multò perfectiùs, & cumulatius ſunt virtutes, quæ in membris eius inueniuntur. Habenda eſt tamen ratio decori; vt ita transferantur, vt perſonam eius decet. Fecit hoc iam Rupertus in Exodum, ſiue libro 4. de Trinitate, & operibus eius, capite 23. quod in ipſo autore legat qui volet. Dixi, Domine de ſacerdotibus tuis, & Leuitis, de ſacris veſtibus, in quibus & ſumma tua ſapientia, & ſacerdotum Chriſti tui eruditio non mediocriter elucent: elucerent autem clariſsimè, ſi potuiſſem omnia myſteria, quæ illis teguntur, reſerare, atque effari populo ſancto tuo. Sed ſi quid potui, tu dediſti, tuum eſt quidquid bene, verèque dictum eſt. Si qui ergo per hæc fortè profecerint, agant tibi gratias, & mihi vbi errauero ignoſcant, veritatem enim quàm potui diligentiſsimè indagaui. Te autem oro, atque obſecro per Ieſum Chriſtum filium tuum, pontificem noſtrum, qui introiuit ſemel in Sancta æterna redemptione inuenta, vt ſacerdotes tui induantur iuſtitiam, & ſancti tui exultent, quò ſanctè & piè ad ſanctum altare tuum accedamus, teque populo tuo placatum, beneuolumque reddamus, vt cum eodem filio, & Spiritu ſancto lauderis, ameris, colaris in ſæcula ſæculorum.
Amen.

DE

DE TEMPLO, ET DE IIS, QVAE AD Templum pertinent,

LIBER QVARTVS,

QVI EST DE SACRIFICIIS, Hebræorum.

PROOEMIVM.

DE Sacrificijs quoque Hebræorum dicendum eſt, ne aliquid ad integritatem operis de templo deſiderari iure videatur: neq; enim aut ſtudioſo lectori, aut rei ipſius dignitati ſatisfaciemus, niſi poſt templi fabricam, & ea, quæ erant in templo, poſt Leuitarum, & Sacerdotum, veſtiumq́ Sacerdotalium tractationem, Sacrificiorum etiam rationem explanauerimus. Nec ita tamen de his agam, ac ſi librum Leuitici ſuſcepiſſem enarrandũ, ſed, vt feci in reliquis, ea tantum attingam, quæ ad plenam ſacræ Scripturæ intelligentiam pertinere videbuntur, id eſt, quibus Sacrificiorum vniuerſa ratio contineatur, & quæ de illis in vtroque teſtamento dicta ſunt, quantum ſatis eſt, intelligantur. Omnia autem, vt in præcedentibus libris, Hiſtorico ſenſu, & poſtea myſtico elucidabimus: quod fauente nobis æterna Sapientia, quæ hæc in gloriam ſuam inſtituit, & cuius opem ſupplices inuocamus, omnibus Scripturarum ſtudioſis non parum vſui futurum exiſtimamus.

DE TRIPLICI SACRIficiorum genere, & de animalibus, quæ in eis immolabantur.

CAP. I.

OMNINO apud Hebræos tria genera fuerunt Sacrificiorum, holocauſtum, ſiue holocautoma, hoſtia pacifica, Sacrificium pro peccato, quod ſimpliciter dici ſolet Pro peccato, vt Pſalm. 39: Holocauſtũ, & Pro peccato non poſtulaſti. Quæ nunc quidem verbis Sancti Thomæ ſatis erit explicare. Triplex, inquit, erat Sacrificiorum genus. Quoddam, quod totum comburebatur, & ideo dicebatur Holocauſtum: & offerebatur Deo ſpecialiter ad reuerentiam maieſtatis ipſius, & amorem bonitatis eius. Secũdum

1.2.q.102 ar.3.ad.8.

Holocauſtum.

Pro peccato. dum dicebatur, Pro peccato; quod offerebatur ad remiſsionẽ peccati: cuius vna pars cõburebatur, altera cedebat in vſum ſacerdotum, niſi cum offerebatur pro peccato totius populi, vel pro peccato ſacerdotis, nam tunc totũ cõburebatur. *Hoſtia pacifica.* a Tertiũ vocabatur Hoſtia pacifica, quæ offerebatur Deo vel pro gratiarum actione, vel pro ſalute, & proſperitate offerẽtis, ex debito beneficij vel accipiendi, vel accepti. Hui⁹ vna pars incẽdebatur, altera cedebat in vſum ſacerdotum, tertia
2 in vſum offerẽtium, &c. † In his nõ omne gen⁹ auium, aut quadrupedũ immolabatur, etiãſi munda eſſent, ſed pauca quędam [illegible], quæ & facilius parabantur, & natura ad ſignificationẽ videbantur aptiora. Hoc ego verbis Philonis diſertiſsimi Iudæorum cõmodius explicabo, qui in libello de Victimis hæc ſcripſit. Animalia, quæ in ſacris mactari ſolent, aut terreſtria ſunt, aut volucria. Sed volucriũ cũ ſint innumerę ſpecies, duas tantũ ſelegit Moſes legifer: quoniã colũba inter natura manſuetas, & gregatim volitãtes eſt mitiſsima, turtur verò inter ſolitarias circuratu facillima. Terreſtriũ quoq; innumeris gregibus omiſsis tria præcipuè ſelegit genera, bouum, ouium, caprarum, vt mitiora, mãſuetioraq;. Si quidem armẽta magna bouum, magni greges caprarum & ouium, ab vno quouis aguntur, nec ſolũ viro, ſed & puero, dũ exeunt in paſcua, rurſumq; ſuo tempore dęcentes ad ſepta
3 redeunt. † Quod autẽ animalia hæc ingenio miti ſint prædita vel illud euidẽs eſt indicium, quòd tãtum veſcantur herbis, nõ carnib⁹, nec vnguibus adũcis armata, nec cõtinua ſerie dentium, nã gingiue dentibus aliquot deſtitutę ſunt. Præterea maximè vitã iuuant hæc animalia: Arietes veſtitum præbẽt tegẽdis corporibus: boues arãdo terrã ſemẽti præparãt, & fruges ipſa tritura reddũt alimẽto idoneas. Ex caprarum pilis, & tergorib⁹ cõtextis, coſutiliq; fiunt penulæ viatoriæ, velamina q; militibus, & alijs, quos neceſsitas aliquę cogit extra vrbes ſub dio degere. Moſes Ægypti⁹ li. 3. Ductoris dubiorum, ca. 47. alterã cauſam affert, ſcilicet hæc tria animalium genera, apud Ægyptios, & apud alios ex ethnicis in magno honore haberentur. Deinde addit: Adiungitur etiã huic cauſę illa ratio, quod illæ tres ſpecies inueniuntur vbiq;

inter homines: nõ ſicut illa, quæ miniſtri idolorum idolis applicabant, ſcilicet leones, & vrſos, & feras alias, ſicut dicitur in libro Zenzit. Et quia nõ poterat quilibet offerre beſtiã, præceptum eſt, vt applicatio fieret de volucribus, quæ inueniũtur in terra pmiſsiõis, & de illis, quę facili⁹ inueniuntur, ſicut ſunt turtures, & colũbæ, &c. Piſces immolari non licet, quia ea demum immolãda fuerunt, quæ in poteſtate hominũ eſſent, & vſu communi poſsiderẽtur: piſces autẽ non ſunt huiuſmodi. Viua etiã afferri quæ immolãda ſunt, & à ſacerdotibus deinde mactari debẽt: piſces autẽ rarò, nec ſine negotio viui afferri poterant, vt in tabernaculo mactarentur. Quod rectè expoſuit Abulẽſis, q. 12. in. c. 1. Leuitici.
4 † Qualia autẽ eſſe hæc animalia debeãt vt Deo immolẽtur, cõtinuò ita idẽ Philo docet. Requirũtur autẽ integra hæc oĩa, illæſa partib⁹ omnibus, & maculis etiã minimis cãrẽtia. Tãta enim cautela vtũtur in hoc negotio, & qui offerũt victimas, & ipſi ſacrifici, vt probatiſsimi ſacerdotum, peritiſsimiq; ab extremis pedib⁹ exorſi per totũ corp⁹ inquirãt quę ſunt conſpicua, ne ventre, femoribuſq; celetur vel minima labecula. Adhibetur autẽ hæc cura nõ propter victimas, ſed vt ſine omni culpa ſint qui eas mactandas offerũt. Submonẽtur enim his ſymbolis, vt quoties accedũt altaria vel nuncupaturi vota, vel redditur, nullũ vi[illegible] nulluq; morbũ afferãt in anima, ſed conetur omnino nitidã, & immaculatã in cõſpectũ Dei producere, ne viſam [illegible]. Hæc Philo, quæ ſunt memoriæ mãdãda, vt ijs ad myſticã victimarũ ſignificationẽ vtamur, præſertim cũ Philo ipſe nõ taceat hæc oĩa, quæ in ſacrificijs ſunt, ſymbola eſſe, id eſt, ſigna futurorũ: de quibus ſimiliter dicere poſſumus quod de feſtis diebus ſcripſit Paulus: Quæ ſunt vmbra futurorũ, corpus autem Chriſti. *Coloſſ. 2.*

DE HOLOCAVSTO.

CAP. II.

HOlocauſtũ quid ſit ex nomine ipſo intelligitur, ὁλοκαύτωμα enim dicũt Græci, quaſi ὁλοκαύτωμα, id eſt, totũ cõbuſtum, quod tota victima in Dei honorẽ cõburerẽtur: quod etiã eadẽ ratione Holo-

cautonia

cautoma appellatur Hebræis ſimiliter,
כָּלִיל dicitur ꝙ totum cõſumatur, & cõbu
ratur. Fiebat autẽ holocauſtũ de illis gene-
rib⁹ animaliũ, quæ ſola Dño cædi lege dixi
m⁹, hoc eſt, de bob⁹, de ouib⁹, de colubis, ſi
ue turturib⁹. De ſingulis diſertè loquitur le
giſlator Leu. 1. ac primùm de bob⁹ ait: *Si ho*
Verſ. 3. *locauſtũ fuerit eius oblatio, ac de armẽto, maſcu-*
lũ immaculatũ offeret ad oſtiũ tabernaculi teſti-
monij ad placãdũ ſibi Dñm: ponetq́ manus ſuper
caput hoſtiæ, & acceptabilis erit, atq́ in expiatio
nẽ eius proficiẽs. Immolabitq́ vitulũ corã Dño,
& offerẽt filij Aharõ ſacerdotes ſanguinẽ ei⁹ fun
dẽtes per altaris circuitũ, quod eſt ante oſtiũ ta-
bernaculi, detractaq́ pelle hoſtiæ artus in fruſta
cõcidẽt, & ſubijciẽt in altari ignẽ ſtrue lignorũ
ante cõpoſita, & mẽbra, quæ ſunt cæſa, deſuper or
dinantes, caput videlicet, & cũcta, quæ adhærẽt
iecori, inteſtinis, & pedibus lotis aqua, adole-
bitque ea ſacerdos ſuper altare in holocauſtũ, &
3 *ſuauem odorem Dño.* † Immaculatum au-
Immaculatũ. tẽ (vt adnotauit Abulẽſis) non vocat quod
pellẽ totã vnicolorẽ habet, nulliſq́; alterius
coloris notis diſtinctã, quæ maculæ vocari
ſolẽt, & maculoſa animalia, vt:
Virg. 1. Æneid. ----*Et maculoſæ tegmine lyncis.*
Sed quod integrũ eſt, id eſt, qđ & omnibus
ſuis mẽbris cõſtat, & inſigne deformitatẽ
Macula nõ habet. Macula enim vocatur defect⁹ ali
cuius membri, vel deformitas, Hebraicè
מוּם qđ lxx. μῶμον, vertũt, id eſt, reprehẽ
ſionẽ, hoc eſt vitiũ reprehẽſione dignũ: &
immaculatũ vertũt, ἄμωμον, id eſt, irreprehẽ
ſibile, quod irrideri nõ poſsit. Leu. 21: *Homo*
de ſemine tuo per familias, qui habuerit maculã,
nõ offeret panes Deo ſuo. Quid autẽ maculã di
cat, ſtatim explicat: *Si cæcus fuerit, ſi claudus,*
ſi vel paruo, vel grãdi, vel torto naſo, ſi fracto pe
de, ſi manu, ſi gibbus, ſi lippus, ſi albuginẽ habẽs in
oculo, ſi iugẽ ſcabiẽ, ſi impetiginẽ in corpore, vel
hernioſus. Omnis qui habuerit maculã de ſemine
Aharõ ſacerdotis, nõ accedet offerre hoſtias Dño.
Ex quib⁹ verbis illud intelligimus, quod eſt
in Cãtico Cãticorum: *Tota pulchra es amica*
3 *mea, & macula nõ eſt in te.* Et c. 22: † *Immacula*
tũ offeret vt acceptabile ſit. Omnis macula non
erit in eo. Si cæcũ fuerit, ſi fractũ, ſi cicatricẽ ha-
bẽs, ſi papulas, aut ſcabiẽ, aut impetiginẽ, &c. Im
maculatũ ſemp in Hebræo vocatur תָּמִים,
id eſt, integrũ, atq; perfectũ, lxx. ἄμωμον. id
eſt, irreprehẽſibile. Cũ igitur legimus Exo.
12: Erit autẽ agnus abſq; macula, nõ eſt in-
telligẽdũ eũ aut omnino albũ, aut integrũ
omnino poſci, ſed integrũ, & ſine deformi
tate, eodẽ enim modo hoc dicitur in He-
bræo, & in Græco, quẽadmodum & in ver
bis, quæ nũc interpretamur ex. 1. capite Le-
uitici. Quod dicit: *Offeret ad oſtiũ tabernacu-*
li, locum ſignat, in quo erat altare holocau-
ſtorũ, vt cõtinuò ferè explicat cũ ait: Sãgui
nẽ fundentes per altaris circuitũ, quod eſt
ante oſtiũ tabernaculi. Quodq; ſequitur:
Ad placãdũ ſibi Dñm, &c. videbitur verbis
S. Tho. repugnare, quę ca. 1. retulimus, ho-
locauſta Deo offerri ſolita ad reuerẽtiã ma
ieſtatis ipſius: nõ tñ repugnat. Qui enim ho
locauſtũ offert, ad Dei honorẽ, & reuerẽ-
tiam offert, ſicut ſcribit Philo de Victimis.
4 † Primo, inquit, illi generi, qđ ſolũ Dei ho-
norẽ ſibi ꝓponit, lex aptè holocautoma tri
buit, quãdo victima integra igne abſumi-
tur humana cupiditate nihil inde ſibi vſur-
pãte. Et poſtea: Atq; ita holocautoma ſoli⁹
eſt Dei, cui ſemper debetur honor, etiã ſi
nihil expectaremus ab eo gratię. Verùm ni
hil impedit eũ qui offert, hoc honore, atq;
hoc reuerẽtiæ indicio Deũ ſibi placatũ, ac
ꝓpitiũ velle. Nihil etiã impedit Deũ eodẽ
honore placari, ac beneuolũ reddi offerẽti,
etiãſi nihil ille de placatione cogitaret. Sed
illud in primis obſeruabatur, vt ipſe qui of-
ferret, manus victimæ imponeret quaſi irã
Dei deprecãs, eãq; nõ in ſuum, ſed in victi-
mæ illius caput immitti petẽs. Quod ex Le
uit. 16. intelligemus, in quo ſcriptũ eſt: *Poſt*
quã emũdauerit Sãctuariũ, & tabernaculũ, &
altare, tũc offerat hircũ viuẽtẽ: & poſita vtraq́
manu ſuper caput eius cõfiteatur oẽs iniquitates
filiorũ Iſrael, & vniuerſa delicta, atq́ peccata eo
rũ, quæ imprecãs capiti eius emittet illũ per homi
5 *nẽ paratũ in deſertũ.* † Cetera, quod ad ſen-
ſum Hiſtoricum pertinet, manifeſta ſunt.
Hoc tãtũ addẽdũ, in holocauſto pelles victi
marũ fuiſſe ſacerdotũ. Leuit. 7: *Sacerdos qui*
offert holocauſti victimam, habebit pellẽ eius.
De ſecundi generis animalib⁹ ita in eo-
dẽ ca. 1. legiſlator: *Quodſi de pecoribus oblatio*
eſt, de ouib⁹, ſiue de capeis in holocauſtũ maſculũ
abſque macula offeret, immolabitq́ ad latus alta
ris, quod reſpicit ad Aquilonẽ, corã Dño. Sãgui-
nẽ verò illius fundẽt ſuper altare filij Aharõ per Holocauſtũ pecorum.
circuitũ, diuidẽtq́ mẽbra, caput, & oĩa, quæ adhæ
rẽt iecori, & imponẽt ſuper ligna, quibus ſubijciẽ
dus eſt ignis. Inteſtina verò, & pedes lauabunt
aqua: & oblata oĩa adolebit ſacerdos ſuper altare
in holocauſtũ & odorẽ ſuauiſsimũ Dño. In qui-
b⁹ ea tãtũ adnotemus, quę à priori holocau
ſto differũt. In primis agnũ, & hœdũ anni-
culos eſſe oportebat, vitulũ grãdiorẽ etiã
mactare licebat, vt teſtatur Ioſephus ſacer-
dos li. 3. Antiq. c. 10. † Legitur & in nõnul-
6 lis codicibus: Agnum maſculũ anniculũ, &
abſq; macula offeret; cum in Hebræo, & in
trãſlatione lxx. & in Chaldaica paraphraſi

hoc tãtũ ſit, quod poſuimus: *Maſculum abſq; macula offeret.* Annicul⁹ autem intelligitur, q annũ nõ exceſſerit, licet totum minimè expleuerit. Illud etiam peculiare huius holocauſti, immolari ad latus altaris Aquilonare, non ſuper altare, ſed iuxta, cauum enim erat altare, vt ſuo loco diximus, nec eiuſmodi vt ſuper illud animalia immolarẽtur. Cur autem ad latus Aquilonare, dicemus in myſtica ſignificatione: ſunt enim permulta in his, quæ ſignificationis tãtum cauſa præcepta ſunt. Sanguis phiala exceptus per parietes altaris fundebatur. Et cũ dicit: *Quibus ſubijciendus eſt ignis*, perinde eſt ac ſi diceret: Ligna, quibus carnes imponẽdæ ſunt, ſint ſupra ignem altaris: neque enim aliũde ignis afferebatur, ſed ſemper erat in altari, ſicut legimus Leu. 6: Ignis autẽ in altari ſemper ardebit, quẽ nutriet ſacerdos ſubijciens ligna manè per ſingulos dies, & impoſito holocauſto deſuper adolebit adipes pacificorum. Ignis eſt iſte perpetuus, qui nunquã deficiet in altari. &c.

7 †Hic ignis miraculo à Deo dat⁹ eſt. Leu. 9. & vſq; ad captiuitatẽ Babylonicã ſeruatus, vt eſt in. 2. Mach. c. 1. quo qa vti noluerũt in ſacrificio Nadab, & Abiu filij Aharõ, ſed alienũ ignẽ attulerũt, ſubitò à Deo extincti ſunt. Leu. 10: Ita ergo ait: *Super ligna, quibus ſubijciẽdus eſt ignis*, id eſt, ſuper ligna, quæ ſupra ignẽ altaris imponentur vt vrantur. Ita etiã dixit paulò ante: Et ſubijcient in altari ignẽ ſtrue lignorũ ante cõpoſita, & mẽbra, quæ ſunt cæſa, deſuper ordinãtes: hoc eſt, cũ ſtruẽ lignorũ ante cõpoſuerint, & membra victimæ ſuper illa collocauerint, admouebunt illis ignem, qui infra eſt in altari.

Holocauſtũ auium.

De holocauſto auiũ hęc cõtinuò infert, *Sin autẽ de auibus holocauſti oblatio fuerit Dño, de turturibus, & pullis colũbæ, offeret eã ſacerdos ad altare, & retorto ad collũ capite, ac rupto vulneris loco decurrere faciet ſanguinẽ ſuper crepidinẽ altaris, veſiculã verò gutturis, & plumas proijciet prope altare ad Orientalẽ plagam in loco, in quo cineres effundi ſolẽt. Cõfringetq; aſcellas eius & nõ ſecabit, neq; ferro diuidet eã: & adolebit ſuper altare lignis igne ſuppoſito. Holocauſtũ eſt, & oblatio ſuauiſſimi odoris Dño.* Auiũ oblatio pauperũ erat, vt videmus Leui. 12: Quod ſi nõ inuenerit man⁹ eius, nec potuerit offerre agnũ, ſumet duos turtures, vel duos pullos columbarum. &c. Sicut qui nõ poterat offerre vitulũ, offerebat agnũ, aut hœdum.

8 †Cur autẽ ex auibus turtur, & colũba eligatur, diximus ex Philone. c. 1. n. 2. & . 3. nũc breuiter dicim⁹ turtures poſci ad holocauſtũ, & pullos colũbarũ, nõ autẽ pullos turturũ, aut colũbas, quoniã in turturib⁹ pluris fiũt, & aptiores ad cibos iudicãtur grandiores quã pulli: cõtra in columbis ſuauiores, ac meliores ſunt pulli. Quod ita pręcipiendũ fuit, vt rudis, ac carnalis populus vbique doceretur meliora eſſe Deo offerẽda. Nec aues ferro interficiebãtur, vt aliæ victimæ, ſed capite ad collum retorto, vt fieri ſolet: & quoniã ſanguis erat effundendus de crepidine altaris, id eſt, de ſummitate parietum, vt per eos decurreret, ſiue, vt in Hebræo eſt: ſuper parietem altaris, vulnus nõ ferro fiebat, ſed vngue: ideo enim ait: *Ac rupto vulneris loco, &c.* Pro eo quod Hieronymus vertit: *Et retorto ad collum capite ac rupto vulneris loco*, in Hebræo eſt tantum, ומלק את ראשו, quod eſt: Et vngue ſecabit caput eius, aut etiam retorquebit. Similiter lxx. καὶ ἀποκνίσει τὴν κεφαλὴν, Significat enim ἀποκνίζειν euellere, amputare, contorquere. Caput ergo retorquetur, & in contrariũ vertitur ad externam colli partẽ verſus pennas, & collum ſecatur, ſiue rumpitur vngue. Idẽ verbum eſt in Gręco, & in Hebręo Leu. 5. vbi Hieronymus vertit: Retorquebit caput eius ad pennulas. Caput retorquetur vt à corpore non ſeparetur: ideo in verbis, quæ modo retulimus ex. ca. 5. additur: Ita vt collo adhæreat, & nõ penitus abrumpatur. Veſicã gutturis vt immũdam, & plumas, quæ ſacrificio inutiles erant, proijciebãt in locũ iuxta altare, in quo cineres, qui ex ſacrificijs in imo altari ſubſederant, ſeruabãtur, ſacri enim cẽſebãtur, quia ex ſacris carnibus ſupererãt: Leuit. 6. Quidquid tetigerit carnes eius, ſanctificabitur. †In eo-

9 dẽ loco hæc in cineres redigebantur, & cineres à ſacerdote extra caſtra efferebantur. Leuit. 6: *Hæc eſt lex holocauſti. Cremabitur in altari tota nocte vſq; manè, ignis ex eodẽ altari erit. Veſtietur tunica ſacerdos, & feminalibus lineis, tolletq; cineres, quos vorax ignis exuſſerit, & ponẽs iuxta altare ſpoliabitur prioribus veſtimentis, indutuſq; alijs efferet eos extra caſtra, & in loco mundiſſimo vſq; ad fauillam conſumi faciet*, id eſt, iterũ eos cremabit ne aliqua carnis particula, aut adipis relicta ſit, ſed meri cineres ſint.

DE SIGNIFICATIONE Holocauſti.

CAP. III.

1 VT nemo neſciat quãtum referat hæc, quę de Sacrificijs dicuntur, myſticè exponere, ſubſcribã elegãtiſſima verba Origenis ex prima in Leuiticum Homilia. Sicut in nouiſſimis,

mis,inqt,dieb' Verbũ Dei ex Mariæ carne
veſtitũ ꝓceſsit in hũc mũdũ,& aliud quidẽ
erat quod videbatur in eo,aliud qđ intelli-
gebatur,carnis nãq; aſpectus in eo patebat
oĩbus, paucis verò,& electis dabatur Diui
nitatis agnitio:ita& cũ per ꝓphetas, vel le
giſlatore verbũ Dei,ꝓfertur ad homines,nõ
abſq; cõpetẽtibus profertur indumẽtis : nã
ſicut ibi carnis,ita hîc literæ velamine tegi
tur:vt litera quidẽ aſpiciatur tãquã caro,la-
tẽs verò intrinſecus ſpiritualis ſenſus tãquã
Diuinitas ſentiatur. Tale ergo eſt qđ & nũc
inuenim' librũ Leuitici reuoluẽtes,in quo
ſacrificiorũ rit',& hoſtiarũ diuerſitas,ac ſa
cerdotũ miniſteria ſcribũtur. Sed hæc ſecũ
dũ literã,quæ tanquã caro Verbi Dei eſt,&
indumẽtũ Diuinitatis ei',digni fortaſſe vel
aſpiciãt,vel audiãt,& indigni. Sed & beati
ſunt illi oculi,q velamine literæ obtectũ in
trinſecus Diuinũ ſpiritũ vidẽt,& beati ſunt
qui ad hæc audiẽda mũdas aures interioris
hominis deferunt. † Sed iã ad myſteria in
ijs,quæ de holocauſto dicta ſunt,latẽtia ve
niamus,in quorũ explanatione hoc magis
Dei auxilio indigem',ꝙ duces,quos ſequi
inſtitueram',nõ idẽ filũ expoſitionis vbiq;
tenẽt,ſed illud relinquẽtes alterũ ſubitò ar
ripiũt:vt Origenes,qui vitulũ in holocau-
ſtũ offerẽdũ cũ ſemel Chriſtũ eſſe dixiſſet,
cũ pellis ei detrahi iubetur,repentè ad ver-
bũ Dei,qđ eſt in Scriptura,& ad ſenſus ei'
diuertit:qđ nos ſequi nõ poſſum',de eodẽ
enim oĩa intelligẽda ſine dubio exiſtima-
m'. Vitulus optima omniũ victimarũ erat,
quæ in holocauſtum offerri poterãt,& Deo
gratiſsima:qui enim vitulũ habere nõ pote-
rat,agnũ aut hœdum offerebat,ſicut & qui
hæc nõ habebat,offerebat turturẽ,aut pullũ
colũbæ. † Vitulus ergo Chriſti caro eſt in
3 ara crucis pro humano genere oblata. Ho
Chriſti holocauſtum. mo qui vitulũ offert,ipſe Chriſtus eſt,q (vt
ait Apoſtol') tradidit ſemetipſum ꝓ nobis
oblationẽ,& hoſtiã Deo in odorẽ ſuauita-
Ephes.5 tis:quę victima oĩum preſtãtiſsima,& Deo
acceptiſsima fuit. Maſculi' verò eſt vitulus
(vt ait Origenes Hom.1.in Leuiticũ) q̃a pec
catũ,qđ eſt fœmineę fragilitatis,ignorat. So
lus ergo ille maſculus,ſolus ſine macula eſt
q peccatũ nõ fecit,nec dolus inuẽtus eſt in
ore ei'. Ad oſtiũ tabernaculi offertur,ideſt,
nõ intra oſtiũ,ſed extra oſtiũ. Extra oſtiũ
enim fuit Ieſus,q̃a in ſua ꝓpria venit,& ſui
Ioh.1. eũ nõ receperunt. Nõ eſt ergo ingreſſus ta
bernaculũ illud,ad qđ venerat,ſed ad oſtiũ
ei' oblat' eſt in holocauſtũ,q̃a extra vrbẽ
Matt.21 paſſus eſt. Nã & illi mali coloni venientẽ filiũ
patris familias eiecerũt foras extra vineã,&

4 occiderũt. † Ad placãdũ ſibi Dñm offerre di
citur,q̃a peccata noſtra ſuſcepit luenda,&
quaſi ſua reputat quæ noſtra ſunt, ſicut te-
ſtat' eſt cũ dixit:longè à ſalute mea verba de
lictorũ meorũ. Deniq; caput noſtrũ eſt, & *Pſal.21*
ſibi dari cẽſet qđ mẽbris ſuis datur. Man' ſu
per caput hoſtię impoſuit,quia volũtate pa
tris carni ſuæ impoſuit peccata noſtra pœ-
nas ꝓ eis exoluturus,ſicut ſcripſit Iſaias: Et
poſuit Dñs in eo iniquitatẽ omnium no- *Iſai.53.*
ſtrũ. Et Apoſtolus: Etenim Chriſtus nõ ſibi *Rom.15*
placuit,ſed ſicut Scriptũ eſt: Imꝓperia im- *Pſal.68.*
properãtiũ tibi ceciderũt ſuper me. Orige-
nes: Poſuit ergo & manum ſuã ſuper caput
vituli,hoc eſt,peccata generis humani im-
poſuit ſuper caput ſuũ. Idẽ ſanguinẽ fudiſſe
dicit ſacerdotes filios Aharõ in circuitu al-
taris,q̃a Anas,& Caiphas,& ceteri ſacerdo
tes,q cõſilium inierũt cõtra Dñm,erãt filij
Aharõ,& ipſi obtulerunt & ſanguinẽ fude
rũt in eodẽ loco,in quo erat altare,id eſt,in
Ieruſalẽ,ſicut ipſe dixerat: Quia non capit *Luc.13.*
5 prophetam perire extra Ieruſalem. † Sed
melius, vt opinor, dicemus ipſum eſſe ſa-
cerdotem,qui & hoſtia fuit, non quidẽ fi-
lium Aharõ,ſed ſignificatum tñ per filios
Aharõ. Ipſe ſe patri obtulit, & ſanguinem
fudit in circuitu altaris, id eſt, crucis, ipſa
enim altare huius ſacrificij fuit, & ſanguis
ex ipſa verſus oẽs partes fuſus eſt,vt ſcire-
mus oẽs orbis terræ nationes participes fu-
turas fuiſſe ſanguinis,& crucis Chriſti. Pel
lis detracta eſt hoſtiæ cũ veſtibus omnibus
ſpoliat' eſt,& eas diuiſerũt inter ſe milites.
Art' in fruſtra cõciſi ſunt,cũ ſacrũ corp' tã
vehemẽter in cruce diſtentũ eſt,vt quaſi di
ſtiſi artus,& oſſa locis ſuis emota,& à ſe mu
tuò ſeparata viderẽtur, iuxta quod ipſe ait: *Pſal.21.*
Foderũt manus meas,& pedes meos,dinu-
merauerũt oĩa oſſa mea. Ignis quo crema-
tur hoc holocauſtũ,verè nõ human' ignis,
ſed Diuinus eſt,ideſt,ardentiſsimus amor,
quo Chriſtus totum ſe obtulit ꝓ nobis vſq;
ad cõſũptionẽ,quæ eſſe poterat,id eſt,vſq;
ad mortẽ. Ligna fuerũt miſeriæ noſtrę,quę
eius amorẽ excitabant. Inteſtina, & pedes
abluebãtur aqua,vt ſignificaretur in hac vi
ctima nihil immũdũ futurũ fuiſſe,ſed quę
in alijs immunda eſſe ſolent,in ea puriſsi-
ma,& immaculatiſsima inueniri. *Martyrum holocauſtũ*
6 † Secũdũ dignitate holocauſtũ erat ex pe
corib',quod offerebãt qui vitulũ nõ habe-
bant. Primũ ergo holocauſtũ eſt Chriſti ſe
ipſum in cruce patri offerẽtis. Secundũ eſt
minus diuitum,ideſt,martyrũ,qui Chriſtũ
imitãtes ſemetipſos obtulerũt. Hoc holo-
cauſtũ agni eſt,aut hœdi, q maſculus ſit,&

 immacu-

immaculat⁹. Agnus martyr eſt ꝓpter innocẽtiã, & manſuetudinẽ, qua inimicis mini
Ier.11. mè reſiſtit, ſicut ait Ieremias: Et ego quaſi
agn⁹ mãſuetus, qui portatur ad victimã. Et
Iſai.53. Iſaias: Sicut ouis ad occiſionẽ ducetur, &
quaſi agnus corã tõdẽte ſe obmuteſcet, &
nõ aperiet os ſuũ. Maſculus ꝓpter fortitudi
nẽ, immaculatus ꝓpter ſanctitatẽ. Idẽ in hœ
do intelligitur, q̃a natura fili⁹ iræ erat, & ad
vitia ꝓcliuis, vt virtutes quib⁹ aĩa ornatur,
& vitia, quib⁹ caruerit, nõ naturæ bonitati,
ſed gratię Dei tribuat: natura enim nõ agn⁹
7 erat, ſed hœdus. † Immolatur ad latus alta-
ris, q̃d reſpicit Aquilonẽ, quod de vitulo di
ctũ nõ eſt, quia pars Aquilonaris frigidior
eſt, & obſcurior: & martyres, quãuis ſancti
ſint, habẽt tñ ignorãtiã, & peccata minima,
quæ illa ſanguinis effuſione deleãtur, Chri
ſtus tñ neutrũ habuit, & oĩno ꝓ alienis pec
catis mortuus eſt. Altare, in quo ſe offerũt
Deo martyres, ſancta Eccleſia eſt; vt enim
Deo placere nõ poterat hoſtia, quæ ad al-
tare nõ offerretur: ita nullũ ſacrificiũ extra
Eccleſiã illi gratũ eſt. Et q̃a veſtigia ſangui
nis martyrũ manent in Eccleſia, & ad Dei,
ac martyrũ ipſorũ gloriã, atq; ad exhorta-
tionẽ noſtrã magna omniũ fideliũ exulta-
tione celebrãtur, rectè ſanguis per circuitũ
altaris à filijs Aharõ fundi iubetur, ſacerdo-
tum enim opera tota hos triũphos Eccleſia
8 cognoſcit, & colit. † Mẽbra diuiduntur, q̃a
libẽter ſe pro Deo martyres à parẽtib⁹, co
gnatis, amicis, & ab omni poſſeſsione, &
voluptate ſeparãt, & diuidunt, vt Deo offe-
rant. Quare nõ iniuria ea quæ iecori adhæ-
rẽt, cõmemorata ſunt, quib⁹ intimi affect⁹,
& quæ cordi maximè adhærebãt, intelligũ-
tur. Ignis, quo hoc holocauſtũ crematur,
idẽ eſt, quo & nobilius illud holocauſtum
Chriſti crematũ eſt, ideſt, ardẽs Dei amor:
ligna exẽpla paſsionũ Chriſti, & aliorum
martyrũ, memoriaq; inſigniũ Dei benefi-
ciorũ, quib⁹ amor ille in horas in illis auge-
tur, & latius ſe ſe diffundit. Inteſtina reli-
quijs cõcoctorũ ciborũ, pedes puluere for-
didãtur. Ita inteſtinorũ ſordes immodera-
tũ affectũ rerũ huius ſæculi cordi adhærẽtẽ
indicãt; puluis autẽ affect⁹ quaſi cutẽ animę
ſolũ tegentes, & qui facilè excuti poſſunt, ſi-
gnificat. Et quia, ſi quid tũc eſt, amoris rerũ
hui⁹ mũdi, q̃d vel in corde inhæreat, vel ani
mã quodã modo fœdet, pœnitẽtiæ dolore
diluunt martyres ſancti, bene inteſtina, &
9 pedes antequam crementur, aqua lauãtur.
Holocau † Tertiũ holocauſtũ eſt eorũ, q cũ ſangui
ſtũ con nẽ ꝓ Chriſto fundere nõ poſsint, q̃a deeſt
feſſorũ. tyrãnus qui fundat, vltro ſe ipſi per aſsiduã
carnis macerationẽ, & volũtatis ſuæ abne-
gationẽ, quaſi viuas hoſtias Deo mactãt, to-
toſq; ſe illi dedũt. De his Paulus ait: Obſe- Rom.12
cro itaq; vos fratres p miſericordiã Dei, vt
exhibeatis corpora veſtra hoſtiã viuẽtẽ, ſan-
ctã, Deo placẽtẽ, rationabile obſequiũ ve-
ſtrũ. Et nolite cõformari huic ſæculo, ſed re
formamini in nouitate ſenſus veſtri. Hoc
holocauſtũ de auibus eſt, magnũ enim eſt
homines verſantes inter ceteros, qui in ter
ra ſunt, & terrena ſapiũt, & corpori indul-
gẽt, & voluptates amãt, & ſuo more viuere
volunt, terrã relinquere, & quaſi volucres
grauia corpora pennis caritatis Dei, & ſan
ctarũ orationũ in altũ tollere, & volucres
10 cœli appellari. † Nec de omnibus auibus ho
locauſtũ fit, ſed de colũbis, & turturib⁹. Co Colũba.
lũba velocis, ac diuturni volatus eſt, ideoq;
Dauid oẽs huius ſæculi curas effugere cu-
piẽs, & ab illis quã lõgiſsimè recedere: Quis Pſal.54.
inquit, dabit mihi pennas ſicut colũbæ, &
volabo, & requieſcã? Fecũda etiã auis eſt,
& mãſueta, ac felle carẽs. Turtur caſtitatẽ Turtur.
amat, ſolitudinem appetit: atq; vtraq; auis
aſsiduè gemit, ſicut eſt apud Poetam.

Nec tamen interea rauca, tua cura, palumbes, Virgil.
Nec gemere aeria ceſſabit turtur ab vlmo. Ecl.1.

Sic iuſti volãt celeriter, nec laborẽ defãti-
gãtur, & fecũditatẽ bonorum operũ habẽt,
mãſueti ſunt, felle carẽt, vicẽ in iniurijs re-
ferre neſciũt, caſtitatis ſtudioſi ſunt, ſolitu-
dinẽ ad orationẽ, & ad vacãdũ Deo quærũt,
ꝓ çãtu gemitũ edũt, q̃a dũ alij lætãtur volu-
ptatibus, ipſi pœnitentiæ gemitibus ſua atq;
aliorũ peccata deflẽt, de quib⁹ dictũ eſſe do
cet Hieronymus illud: Beati qui lugẽt, quo
11 niã ipſi cõſolabũtur. † Pulli colũbarũ, & tur Matt.5.
tures grãdiores, q meliores ac ſuauiores pu & Hie-
tãtur, hoc indicãt, eos, q in hoc hominũ ge rõ. in ea
nere præſtãtiores ſunt eligi à Deo in holo- de ver-
cauſtũ, id eſt, illos eſſe, q verè holocauſtum ba.
offerũt Dño, cui totos ſe tradunt, omnia re
linquẽtes, vt nudi nudum Chriſtũ ſequan-
tur. Caput ad collum retorquetur, quia qui Modus
holocauſtũ de ſe offerre vult, nõ ciboſũ vo in ieiu-
luptates aſpicere debet, ſed caput, ideſt, mẽ nys ſeruã
tẽ, ad collũ reflectere, vt gutturi ſuo mode- dus.
retur, & ieiunijs corpus affligat: ita tñ vt ca-
put non abrũpatur à corpore, ideſt, vt pro-
uidẽtia corporis nõ penitus contemnatur:
eſt enim corpus quidẽ inedia macerandum
quãtũ licet, nõ occidendũ. Propterea & vul
nus non ferro fit, q̃d durũ, & acutum eſt, &
plus ſecare poteſt quã oporteat, ſed vngue,
q tardiùs, & mitiùs ferit, vt modus ſcilicet
debitus in ieiunijs ſeruetur, & ſit, vt ait Pau Rom.12
12 lus, rationabile obſequiũ noſtrũ. † Et quo-
niam

niã caro nõ eſt affligẽda, vt, quẽadmodũ hypocritæ cupiũt, appareamus hominibus ieiunantes, ſed vt morbi animi curẽtur, corpuſq; in ſeruitutẽ ſpũs redigatur, bene additur: *Decurrere faciet ſanguinẽ ſuper*
Sanguis. *crepidinẽ altaris.* Sãguis enim immũdus erat in lege, & vitiũ, peccatũq; ſignifi-
Pſalm. 50. cat, ſicut ait Dauid: Libera me de ſanguinib⁹ Deus Deus ſalutis meæ: quod latius explicauimus in c. Hoſe. 4. n. 3. Vbi etiã Propheta dixit: Et ſanguis ſanguinẽ tetigit. Altare cor noſtrũ eſt, in eo enim ſacrificiũ illud Deo immolam⁹, de quo regius vates ait: Sacrificiũ Deo ſpũs cõ-
Pſalm. 50 tribulatus. Et tunc ſuper altaris parietẽ ſanguis fuſus decurrit, cũ appetitionẽs peccatorũ è corde exeũt, illudq; extrinſecus intingũt, quia qualdãquaſi cicatri-
Ventris ingluuies. ces priorũ vulnerũ in eo relinquũt. Veſicula gutturis quid niſi vẽtris ingluuiẽ indicat, quã tũc quaſi immũdã, & peccatorũ ſtercora cõſeruãtẽ proijcimus?
13 † Plumæ, quæ & carnẽ tegũt, & molles
Veſtes pretioſæ. ſunt, veſtes pretioſæ, ac delicijs aptæ ſunt, quas etiã abijcit qui Dei holocauſtũ eſt, & ex animo vanitatib⁹ ſæculi nũtiũ remittit. Ita de Iohanne ſcriptũ eſt:
Matth. 3. Ipſe autẽ Iohãnes habebat veſtimẽtũ de pilis Camelorũ, & zonã pelliceã circa lũbos ſuos. Et Dñs ait: Sed quid exiſtis
Matth. 11 videre? hominẽ mollibus veſtitũ? Ecce qui mollib⁹ veſtiũtur, in domibus regũ ſunt. Etenim molles veſtes mollẽ ani-
Eccleſ. 19. mũ indicãt, verè enim dictũ eſt a Sapiẽte: Amict⁹ corporis, & riſus dentiũ, & ingreſſus hominis, enũciãt de illo. Hæc proijciũtur, ppe altare, quia citò relinqui debẽt, in locũ cinerũ ad Oriẽtalẽ plagã; id eſt, verſus portã tẽpli, vt ſtatim ex domo Deo dicata exeãt, & nuſquã prætorea appareãt. Aſcellæ cõſtringẽdæ ſunt,
Humilitas. in quib⁹ plumæ naſcũtur alarũ, vt quãuis pennas habeat, & virtutibus floreat, nequaquã ſuperbia erigatur, ſed ſemper in imo ſit, id eſt, cogitationes ſuperbas erũpẽtes reprimat conſideratione
14 ſuæ vilitatis, & paupertatis. † Ad huiuſmodi aſcellas cõſtringẽdas humilitas pœnitẽtiæ, & aſsidua carnis maceratio valde plurimũ; ſed ita vt his ſunt aſcellæ cõ-
Maceratio carnis quatenus adhibenda. ſtringẽdæ, vt nec corporis pereat, nec ſal⁹ ad Deo grata, & neceſſaria in immodico maceratione, [illegible] qui ferro, [illegible] ſecerunt, & ideo additũ eſt: *Nec diffrabit, neq; ferro diuidet eã* lignũ, & lignorum interpretamur vt ſupra, nu. 8. Sed legem omniũ holocauſtorũ ſilentio præterire nõ debem⁹. *Hæc eſt*, inquit, *Lex Holocauſti. Cremabitur in altari tota nocte*, nõ enim
Leu. 6. interdiu tãtũ, id eſt, cũ lux proſperitatis fulget: ſed noctu etiã cremãdũ eſt holocauſtũ, vt quãuis perſecutiones nos vrgeãt, & res penitus aduerſæ ſint, nũquã ſolitũ ſacrificiũ offerre Deo deſinam⁹,
Pſalm. 48. neq; illũ imitemur, de quo dictũ eſt: Cõfitebitur tibi cũ benefeceris ei, aut eos
Eccle. 29. de quib⁹ ſcriptũ eſt: Donec accipiãt oſculãtur man⁹ dãtis. Vſq; ad manè ardet, id eſt, vſq; ad extremũ vitæ terminũ, quo manè æterni diei illuceſcet, & oĩa aduerſa finietur. *Ignis ex eodẽ altari erit*, quia nullũ holocauſtũ cremãdũ eſt alio quã Diuini amoris igne, reliqui ignes alieni ſunt, & procul à Dei ſacrificio arcendi debẽt.
15 † Deinde ait: *Veſtietur ſacerdos tunica, & feminalib⁹ lineis, tolletq; cineres, quos*
Verſ. 9. *vorans ignis exuſsit, & ponẽs iuxta altare ſpoliabitur prioribus veſtimẽtis, indutuſq; alijs efferet eos extra caſtra, & in loco mũdiſſimo vſq; ad fauillam cõſumi faciet.* Quidquid in nobis carnis eſt, & adipis, id eſt, quidquid craſſũ eſt, exuri debet, ſi perfectũ ſit holocauſtũ, quale martyrii eſt. Sed ſi quid ſuperſit nõ exuſtũ, ſacerdos, id eſt, ipſe qui holocauſtũ obtulit, veſtiatur tunica, & feminalib⁹ lineis, hoc eſt, mũditiæ, & cãdore animi diligẽter quærat per pœnitẽtiã vſq; ad finẽ vitæ, quod eſt veſtiri tunica linea, & carnẽ ab omni voluptate cõtineat, qđ feminalia indicãt; & cineres, inter quos illud, qđ crematũ nõ fuerat, relictũ eſt, ponat iuxta altare Deo miſeriã corruptionis ſuæ detegẽs, & ſuppliciter veniã petens. Sed etiã ſæpe vſu venit, vt prius pœnitẽtia finiatur quã oẽs animæ ſordes procul ejiciamus, quæ poſtea purgatorio igni exurẽdæ ſunt: ſacerdos exuit veſtes illas, id eſt, finit cũ vita pœnitẽtiã, & indutus ſuis, quas antè habebat cũ ſacris nõ miniſtrabat, egreditur extra caſtra, id eſt, ex hac vita exit, & in locũ proficiſcitur, in quo nullus iã meritorũ locus ſit, nec pœnitẽtiæ operibus ſe ipſum exerceat, ſed talis iudicetur, qualis in hoc egreſſu inuẽtus eſt. Et in loco mũdiſſimo, id eſt, in purgatorij ignis regione, in qua peccata nulla ſiũt, ſed facta purgãtur, vſq; ad fauillã cõſumi cineres faciet. Tũ enim exurẽtur plenè ea, quæ cũ igne digna eſſent, nõ ſunt in hac vita exuſta.

DE HOSTIA PACIFICA.

CAP. IIII.

1 RITVS hoſtiæ pacificæ tradidit Moſes Leu. 3. his verbis: *Quod ſi hoſtia pacificorũ fuerit eius oblatio, & de bobus voluerit offerre marem, ſiue feminam, immaculata offeret coram Domino. Ponetque manum ſuper caput victimæ ſuæ, quæ immolabitur in introitu tabernali teſtimonij, fundentque filij Aharon ſacerdotes ſanguinem per altaris circuitum. Et offerent de hoſtia pacificorum in oblationem Domino adipem, qui operit vitalia, & quicquid pinguedinis eſt intrinſecus, duos renes cum adipe, quo teguntur ilia, & reticulum iecoris cum renunculis, adolebuntque ea ſuper altare in holocauſtum lignis igne ſuppoſito in oblationem ſuauiſsimi odoris Domino.*

Poterat hæc hoſtia ex ouibus offerri, atq; etiam ex capris, eodem prorſus ritu, quo quum erat ex bobus, niſi quod cũ erat ex ouibus, & offerebatur agnus, caudã etiam tota incendebatur Domino. Deinde addit legislator: *Omnis adeps Domini erit iure perpetuo in generationibus, & cunctis habitaculis veſtris: nec ſanguinem, nec adipem omnino comedetis.*

2 † Quæ ad ritum huius ſacrificij pertinent partim iam explicauimus ca. 2. partim cap. 6. explicauimus cum de ſacrificio pro peccato agemus. Nũc duo exponenda ſunt, cur hoſtia pacifica, ſiue pacificorum dicatur, & cur in hoc ſacrificio maſculus ſiue femina offerri poſsint, quod in alijs non ſemper licebat. Hoſtiam pacificam ſiue pacificorũ in gratiarum actionẽ pro acepto beneficio offerebant, aut ex voto, aut ſponte, vt ſcilicet à Deo impetrarent quod volebant, aut eum magis placarent, & magis propitium haberent, vt ex verbis cap. 7. Leuitici, quæ paulò poſt referemus, intelligetur. Hinc à Moſe dicta eſt זֶבַח שְׁלָמִים, id eſt, hoſtia pacificorum, ſeu perfectorum, vtrumque enim ſignificat שָׁלֵם. Nonnulli ex Hebræis putant ideo ita vocari hoc ſacrificium, quòd pacem faceret inter offerẽtes, & Deum, & ſacerdotes, quia in eo ſuum cuique tribuebatur, ſanguis, & adeps altari, pectus, & armus dexter ſacerdoti, reliqua caro offerẽti. Deinde etiam quia pro pace, & incolumitate, & ſalute offerretur, atque ideo à lxx. θυσία σωτηρίου, id eſt, hoſtia ſalutaris, vocatur, ſiue etiam θυσία τῶν εἰρηνικῶν, id eſt,
3 hoſtia pacificorum. † Et quia ſæpe in gratiarum actionẽ offerebatur, à Ioſepho εὐχαριστήριος θυσία dicitur, id eſt, hoſtia gratiarum actionis lib. 3. Antiquit. ca. 10. qua etiam cauſa à quibuſdam ex recẽtioribus ſacrificium retributionũ, ſeu compenſationum, appellatum eſt. Et rectè quidem hæc omnia, quoniam verbum שָׁלַם, vnde hoc nomen deductum eſt, ſignificat pacificare, pacificum eſſe, id eſt, tranquillum, & incolumẽ, complere, finire, retribuere. Huius ſacrificij ſæpe meminit Scriptura, & hoc eſt, de quo ait Hamos. 5: Et vota pinguium veſtrorum non reſpiciã, vbi enim nos Vota habemus, eſt שֶׁלֶם, & apud lxx. ſimiliter σωτήριον. Maſculus aut femina offerebatur, quia cum nõ eſſet neceſſarium, vt quod erat pro peccato, ſed ſpontaneum ſacrificiũ, neque totum in honorem Dei fieret, vt holocauſtum, ſed priuatam etiam offerentis vtilitatem reſpiceret, arbitrio eius relinquebatur, vt aut pro re ipſa, aut pro affectu Diuini honoris plus, vel minus, hoc eſt maſculum, aut feminã, offerret. Aues non immolabantur, vt in holocauſto, quia huius ſacrificij victimæ in tres partes diuidendæ erant, turtures autem, aut pulli columbarum non poterant ita rectè diuidi. De qua re eruditè agit Alfonſus Abulenſis in cap. 3. Leui. quæſt. 1.

Hoſtia pacificorum.

4 † Quæ huic ſacrificio deſunt addidit poſtea legislator cap. 7. his verbis. *Hæc eſt lex hoſtiæ pacificorum, quæ offertur Domino. Si pro gratiarum actione oblatio fuerit, offerent panes abſque fermento conſperſos oleo, & lagana azyma vncta oleo, coctamque ſimilam, & collyridas olei admiſtione conſperſas, panes quoque fermentatos cũ hoſtia gratiarum quæ immolatur pro pacificis: ex quibus vnus pro primitijs offertur Domino, & erit ſacerdotis qui fundet hoſtiæ ſanguinem. Cuius carnes eadem comedẽtur die, nec remanebit ex eis quidquam vſque manè. Si voto, vel ſponte, quiſpiam obtulerit hoſtiam, eadẽ ſimiliter edetur die: ſed etſi quid*

in craſti-

in craſtinum remanſerit, veſci licitum eſt: quidquid autem tertius inuenerit dies, ignis abſumet. Si quis de carnibus victimæ pacificorum die tertio comederit, irrita fiet oblatio eius, nec proderit offerenti: quin potius quæcunque anima tali ſe edulio contaminauerit, præuaricationis rea erit. Caro quæ aliquid tetigerit immundum, non comedetur, ſed comburetur igni: Qui fuerit mundus, veſcetur ex ea. Anima polluta quæ ederit de carnibus hoſtiæ pacificorum, quæ oblata eſt Domino, peribit de populis ſuis. Et quæ tetigerit immunditiam hominis, vel iumenti, ſiue omnis rei quæ polluere poteſt, & comederit de huiuſcemodi carnibus, interibit de populis ſuis.

5 † *Panes abſque fermento.* Leu. 2: Omnis oblatio quæ offeretur Dño., abſque fermento fiet, nec quidquam fermenti, aut mellis adolebitur in ſacrificio Domini. Primitias tantum eorum offeretis, ac munera, ſuper altare verò non imponentur in odorem ſuauitatis. Panes autem, ideſt, חַלּוֹת intellige qui primò fiunt, quales matres filiolis conficere ſolent, חלל enim ſignificat incipere.

Conſperſos oleo. Non oleo inſperſos, aut reſperſos, ſed oleo admiſſo factos, ita vt farinæ aqua cum oleo infunderetur, aut oleū p ſolū aqua בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן ideſt, confuſos in oleo. Idem intellige de collyridis, de quibus dicit: *Et Collyridas olei admiſtione conſperſas.* Quæ verò reſpergebantur oleo poſtquam iam facta erant, oleo vncta, ſiue lita appellant, ſicut nūc ait: *Et lagana azyma vncta oleo.* Ita etiam cap. 2. Panes, id eſt, abſque fermento conſperſos oleo, & lagana azyma oleo lita.

Et lagana. Placentæ ita appellantur à Græcis; Hebræi רְקִיקִים dicunt ab extenſione, quòd tenues, & extenſæ ſint.

Collamque ſimilam. Quæ optima, & vtiliſsima farinæ pars eſt, vt latiùs explicauimus in cap. 18. Apocal. n. 30. & 31.

6 *Et Collyridas.* † Ita Græci vocant tortas panis. In Hebræo eſt idem nomen quod prius poſuit cum dixit: Panes abſque fermento conſperſos oleo. Eademque verba nunc repetuntur, ſed intelligendum eſt has collyridas faciendas fuiſſe ex ſimila cocta, quod de primis illis panibus dictum non eſt.

Panes quoq; fermētatos. Et hos vocat חַלּוֹת, quos prius Panes, mox Collyrida Hieronimus interpretatus eſt. Offerebātur autem panes fermentati non vt in altari adolerentur, quod Leu. 2. prohibitum eſt, ſed vt illis ſacerdotes veſcerentur. Denique panis hic fermentatus pro primitijs offertur Domino: *Ex quibus vnus* inquit, *pro primitijs offeretur Domino*: quod cap. 2. non prohibebatur. Primitias, inquit, eorum tantum offeretis, ac munera. Quod autē Lyranus, Auguſtinus Eugubinus, Iſidorus Clarius. F. Hieronymus Oleaſtrius ex Hebraica lectione adnotarunt, ex ſingulis illorum quatuor panum generibus vnum pro primitijs offerri debere, tranſlatio noſtra non patitur: Cum enim dicit: *Ex quibus vnus pro primitijs offeretur Domino*, ſatis indicat ſe de fermentatis panibus loqui, quos proximis verbis offerendos eſſe dixerat, quod rectè confirmauit Abulenſis.

7 † Nam panis azymus offerebatur, id eſt, oblationes ex eo fiebant, quæ ſuper altare adolerentur, ex fermentato verò non fiebat oblatio huiuſmodi, ſed pro primitijs offerebatur in vſum ſacerdotum. Leu. 2: Omnis oblatio quæ offertur Domino, abſque fermēto fiet, nec quicquam fermenti, ac mellis adolebitur in ſacrificio Domini. Primitias tantum eorum offeretis, ac munera, ſuper altare verò non imponētur in odorem ſuauitatis. Cetera autem panum genera, offerebantur vt adolerentur, vt ex eodem capite manifeſtum fiet legenti. Verùm quoniam tota hæc pericope breuiter, ac conciſè verſa eſt ab Hieronymo, parumque cum Hebræo congruere videtur, vertam ad verbum Hebræa, ex illis verbis: Panes quoque fermentatos, & c. ac deinde omnia explicabo. Ea ſunt huiuſmodi: *Cum placentis panis fermentati offeret munus ſuum cum hoſtia laudis, ſiue gratiarum actionis, pacificorum ſuorum. Et offeret ex eo vnum ex omni munere primitias Domino.* Vbi vertit: *Cum placētis, & cum hoſtia laudis*, pro Cum, in Hebræo eſt עַל, quæ particula orationem obſcuriorem reddit, quod variè accipi ſoleat pro Super, Cum, Præter, Cōtra, De, Pro, & ſimilibus.

8 † Hic autē & Hieronymus, & plerique interpretes idem valere putant quod Cum, vt ſenſus ipſe exigit. Quod vertimus *Munus*, Hebraicè קָרְבָּן, ita enim Marcus interpretatus eſt cap. 7: Corban, quod eſt Donum, & Hieronymus ſæpe vertit obla-

tio

tio, & ſacrificium, quo nomine in Le-
uitico ſæpe intelliguntur oblationes
panis, & vini, & ſimilium, quæ cum vi-
ctima quæ cæditur, offeruntur, vt laga-
na, & placentæ, & panes oleo ſubacti.
Vt Leu. 2: Anima, cum obtulerit obla-
tionem ſacrificij Domino, ſimila erit
eius oblatio. Et poſtea: Cũ autem ob-
tuleris ſacrificium coctum in clibano
de ſimila, panes ſcilicet abſque fermen-
to conſperſos oleo, & lagana azyma
oleo lita. Et cap. 7. Qui offert victimã
pacificorum Domino, offerat ſimul &
ſacrificium, id eſt, libamenta eius. In
Hebræo ita legitur: Qui offert hoſtiam
pacificorum ſuorum Domino, addu-
cet corban ſuum Domino. &c. Cum
igitur ait: *Cum placentis panis fermentati*
offerret munus ſuum, munus vocauit pa-
nes azymos conſperſos oleo, & lagana
azyma vncta oleo, coctamque ſimilã,
& collyridas olei admiſtione conſper-
ſas. Quod Hieronymus breuiter dixit,
Panes quoque fermentatos, ſcilicet offe-
ret, id enim ex præcedentibus ſubaudi-
tur. Et *Quoque* dixit pro, Cum illis quæ
9 dicta ſunt. Et quod ſequitur: † *Et offeret*
ex eo vnum, poteſt intelligi, Ex eo pa-
ne, ſicut Hieronymus intellexit cũ ver-
tit: *Ex quibus vnus pro primitijs offeretur*
Domino. Si cui parum probabitur ſub-
audiri Pane, cum vicinius ſit Munus, &
ſi non ſemper viciniora ſubaudiri ſo-
leant, non contendemus, ſed ita inter-
pretabimur, vt idem ſenſus ſit. Et offe-
ret ex eo munere vnum. Quod quo-
niam ita intelligi videbatur, vt ex ijs
quæ appellauerat Corban, ſiue Munus,
vnum offerretur, id eſt, ex illis azymo-
rum panum generibus, quibus fermen-
tatos adiungi præceperat, addidit: Ex
omni munere, quaſi diceret: Ex omni,
inquã, munere, iunganturfermẽtati pa-
nes cũ alijs, & ex omnibus vnus ſepare-
tur pro primitijs. Non dicit, Ex ſingulis
vnus, ſed ex toto munere vnus, כָּל
enim & omnem ſignificat, & totum.
Geneſ. 25. Et totus in morem pellis hi-
ſpidus. Et cap. 31: Et ipſæ noſtis quod
totis viribus meis ſeruierim patri ve-
ſtro. Mala. 3: Et me vos configitis gens
tota. Sicut & apud nos Omnis. Vt,
Tu decus omne tuis. — Et
Omnis in Aſcanio cari ſtat cura parentis,
Cumque incertum eſſet ex quo ge-

Omnis, & totus. כָּל

Virgi. Ecl. 5.

Virg. 1. Æne.

nere ſumendus eſſet vnus, qui ex to-
to munere ſumi iubebatur, ſequenti-
bus verbis indicatur ex fermentato pa-
ne ſumi debere, quoniam ait, *Primitias*
Domino: nec enim ex cæteris panum ge-
neribus primitiæ offerebantur, ſed ex
fermentato, vt ex cap. 2. Leuitici paulò
10 ante oſtendimus. † At nondum ex his
ſcopulis euaſimus, vrgebunt enim nos
noui interpretes, quod Hieronymus pri-
mitias vertit, in Hebræo eſſe תְּרוּמָה,
quod eleuationem ſignificare volunt,
hoc eſt, donum quoduis quod ſumitur,
vt Deo offeratur: nam nec lxx Primi-
tias tranſtulerunt, ſed ἀφαίρεμα, quod
oblationem, ſiue ſegregationem ſigni-
ficat. Quod ſi nihil hic de primitijs di-
ctum eſt, nihil erit quod cogat interpre-
tari de ſolis panibus fermentatis vnum
eſſe offerendum, vt hactenus expoſui-
mus. Et quidẽ fateor תְּרוּמָה interdum
pro quauis oblatione accipi, vel quòd
ſurſum ac deorſum moueretur, & ele-
uaretur, vt quidam volunt, vel (quod
verius eſt) quòd ſeponeretur, & ſegre-
garetur Domino, vnde & Chaldæus
vertere ſolet אַפְרָשׁוּתָא, id eſt, ſepara-
tio. Sed negare non poſſumus & pri-
mitias ita vocari quod ex toto aceruo,
ſiue fructu primæ ſeparentur vt Domi-
no offerantur. Nam & Hieronymus in-
terpres noſter perſæpe ita vertit, & lxx.
interpretes, qui linguam Hebraicam,
hoc eſt, ſuam; in qua nati, & educati
ſunt, melius alijs callebant, ſimiliter
primitias vertunt, ter initio ca. 25. Exo-
di, & cap. 36. vbi nos habemus: Nec vir,
nec mulier quicquam offerat vltra in
opere Sanctuarij, ipſi tranſtulerunt, In
11 primitias Sanctuarij. † Et Leu. 22: Si fi-
lia ſacerdotis cuilibet ex populo nupta
fuerit, de ijs quę ſanctificata ſunt, & de
primitijs non veſcetur. lxx: Ipſa primi-
tijs Sanctorum non veſcetur. Sed non
neceſſe habeo. lxx. interpretes citare,
ipſi velint nolint, fateri debẽt, תְּרוּמָה,
hoc loco pro primitijs poni. affirmant
enim ex omnibus panis generibꝰ vnum
offerri debere, cumque fermentati nõ
poſsint offerri niſi in primitias, eos hoc
nomine intelligi voluit legiſlator.

Cuius carnes eâdem comedentur die. Car-
nes hoſtiæ oblatæ pro gratiarum actio-
ne eadem die comedi iubet, eius verò
quæ voto, vel ſponte offertur, eodem
die.

die, aut ſequenti, tertio nihil edi per-
mittit. Quæ quoniam à Philone in li-
bello de Victimis apertiùs traduntur,
cauſæque indicantur, æquum erit vt
eius verba referamus. De poſteriori,
quam Pro ſalute vocat, hæc ſcribit: In
hoc genere duobus tãtum diebus epu-
lari fas eſt, ita vt nihil reliquiarum ſu-
perſit in tertium, idque de cauſis pluri
bus. Vna, quia Sacræ menſæ vſus tem-
peſtiuus eſſe debet curando ne quid
corrumpatur mora temporis, cum car
nium, vel conditarum, natura ſit obno
12 xia putredini. † Altera, quia victimarũ
partes non ſunt in penum retrudendę,
ſed in medium proponendæ omnibus
indigentibus: iam enim ſunt non offe-
rentis, ſed eius cui litatum eſt, qui cum
ſit beneficus, ac munificus, vult conui-
uis vocatis communicari ſuum epu-
lum. Poſtrema, quia ſacrificium hoc
pro ſalute duorum offertur, corporis,
& animæ, proinde ſuus cuique dies
epularis tribuitur, quod æquum vide-
tur vt primæ diei conuiuium admo-
neat nos ſalutis animæ, ſicut poſterá
dies ſanitatis corporis. Quoniam au-
tem tertium nihil eſt cui propriè quæ-
ratur ſalus, ſeriò vetitum eſt proferri
epulum vſque diem tertium, ita vt ne
per obliuionem quidem liceat ſuper-
eſſe reliquias abſq; piaculo, &c. Quod-
que Moſes ait: *Si quis de carnibus victi-
mæ pacificorum die tertio comederit, irrita
fiet eius oblatio, nec proderit offerenti*, his
verbis enunciat: Quod ſi quis hos ritus
negligat, ſeuerè Diuina voce obiurga
bitur. Hoccine homo ridende putas
ſacrificium? Nihil moror tua ſacra
profana polluta, execrataque, carnes
iſtas quas tibi ipſe coxiſti ventri ſer-
uiens, nę in ſomnis quidem doctus ra-
13 tionem veram ſacrificij. † Deinde de
hoſtia תּוֹדָה, quam ipſe cum. lxx. in-
terpretatur hoſtiam laudis, Hierony-
mus verò gratiarum actionis, quod idẽ
eſt, qualis ſit docens, & cur ita dicatur,
ita loquitur: Cum aliquis in nullam
aduerſitatem incidit, vel rerum exter-
narum, vel corporis, ſed quieta, tran-
quillaq; vita fruitur proſperè degens,
& feliciter abſque offenſis, &c. neceſ-
ſe eſt, vt Deo gubernatori debeat ſani
tatem continuam, & non interpellata
commoda, atque in vniuerſum ſince-
ras felicitates nullis vitiatas calamitati-
bus, & horum largitorem demereatur
hymnis, laudationibus, Sacrificijs, &
alijs gratiarum actionibus, quæ omnia
comprehenduntur Laudis nomine:
Hanc victimam non biduò, ſicut prio-
rem illam pro ſalute, ſed ipſa prima die
lex iubet abſumi, vt qui ex[illegible] ſunt
propenſum, paratumque fauorem cœ-
leſtis numinis incunctanter de hoc ſa-
crificio impertiantur alijs. Hactenus
Philo.

*Caro quæ aliquid tetigerit immundum,
non comedetur.* Si caro hoſtiæ oblatæ cõ-
tactu rei immundæ fœdabitur, nemo
eam comedet.

Qui fuerit mundus veſcetur ex ea. Non
niſi qui mundus fuerit comedet de car
nibus hoſtiæ pacificæ.

Anima polluta quæ ederit de carnibus.
14 † Duplex erat immundus, alter qui ex
ſe immunditiam habebat, vt leproſus,
aut ſemine fluens, qui verbis his indi-
catur: alter qui eam ex contactu cuiuſ-
uis rei immundæ contrahebat, de quo
dicit: *Et quæ tetigerit immunditiam homi-
nis, &c.* Vt cadauer, aut quiduis aliud
immundum. Vtrique carnis hoſtiæ pa-
cificæ comedere capitale erat.

De vſu ſiue de diuiſione hoſtiæ paci
ficæ hæc in eodem capite ſeptimo ſcri-
pſit Moyſes. *Tenebit* (videlicet qui of-
fert) *manibus adipem* hoſtiæ, & pectu-
ſculum, cumque ambo oblata Domi-
nó conſecrauerit, tradet ſacerdoti.
Qui adolebit adipem ſuper altare, pe-
ctuſculum autem erit Aharon, & filio-
rum eius. Armus quoque dexter de
pacificorum hoſtijs cedet in primi-
tias ſacerdotis. Qui obtulerit ſangui-
nem, & adipem filiorum Aharon,
ipſe habebit & armum dextrum in
portione ſua.

Sacerdos victimam occidebat, &
excoriabat, deinde laico qui offere-
bat, tradebat adipem, & pectuſcu-
lum, quæ cum laicus eleuabat coram
Domino ea offerens, & conſecrans,
rurſum reddebat ſacerdoti. Erat
autem pectuſculum, & ar-
mus dexter ſacerdo
tis qui offere-
bat.

DE SIGNIFICATIONE hoſtiæ pacificæ.

CAP. V.

1 ISYCHIVS, & Radul-
phus lib. 2. in Leu. cap. 1.
hoſtia pacifica minus per-
fectorum vitam ſignifica-
ri docent. Sed quoniam
breuius, & apertius id à Radulpho tra-
ditum eſt, eius verba ſubiungam. In ho-
locauſtis perfectorum vita, in hoſtijs
verò pacificis mediocris conuerſatio
deſignatur. Sunt quippe nonnulli,
qui quamuis ſumma virtutum faſtigia
non ambiant, offenſum tamen Deum
habere refugiunt, indeque licet bona
ſumma non expleant, mala tamen ſum-
ma [illegible]tant. Hi ergo hoſtias pacifi-
cas ſiue (vt lxx. tranſtulerunt) ſaluta-
res, offerunt, quia ſaluari quidem vo-
lunt, ſed ſufficit eis ſi ſaluentur, quam-
uis inter extrema ſanctæ Eccleſiæ mē-
bra computentur. Hoſtiarum igitur
pacificarum eadem penè quæ ſuperior
diuiſio eſt: alia namq; bouis, alia ouis,
alia verò capræ oblationem continet.
Bouem immolat quiſquis in ſæculari
vita mundi actibus deditus de ipſis la-
2 boribus ſuis Deo miniſtrat. † Ouem
offert qui laborare non ſufficiens & in-
firmitate, & ætate, ſeu etiam pauper-
tate à miſericordiæ actibus reuocatus
per ſolam innocentiam Deo placet:
pax enim in terra hominibus bonæ vo-
luntatis. Sed & capræ hoſtiam litat
quiſquis veterem conuerſationem me-
lioris propoſiti caſtigat, & ſic immutat.
Aurum nulla hîc fit mentio, quia con-
templationis virtus perfectioribus tri-
bui ſolet. Hæc Radulphus. Iſychius
in boue eos intelligit qui circa agenda
quæ legis ſunt vacant. Sed quoniam
hoc commune eſt omnibus qui ſalui
fieri cupiunt, præſtat eos intelligi qui
labores vtilitatis aliorum cauſa perfe-
runt, nec ſibi ſe, ſed publico bono na-
tos putant, vt qui pauperes alunt, qui
rempublicam gubernant, qui bo-
nas artes docent, qui concionantur.
Hæc enim hoſtia maior, & gratior Deo
eſt quàm ouis, aut capra, id eſt, quam ſo-
la innocentia vitæ, aut ſola veterum
peccatorum correctio. Hi marem, &
feminam offerre poſſunt, quia & per-
fectiora interdum Deo offerunt, atq;
fortiora, & ſi minus perfecta, atque for-
tia offerant in hoc vitæ genere minus
perfecto, tolerabile eſt. In holocauſto,
vbi perfecta virtus eſt, femina non of-
3 fertur. † Sed ſiue mas, ſiue femina ſit,
immaculatam hoſtiam eſſe oportet, id
eſt, integram, & omni deformitate ca-
rentem; ſiue magnæ virtutis, ſiue par-
uæ ſit, nulla tamen labe eius opera vi-
tientur, vt rectè Deo offerantur. Ma-
num ſuper caput hoſtiæ ponimus, cum
nos plenè Deo deuouemus, atque ita
omnia facimus, vt cum nobis placare
ſtudeamus, illique ſoli placere. Atque
ideo etiam in introitu tabernaculi im-
molatur, quia Deum intueri debemus,
& ad eum omnia conuertere, non ad
hominum gratiam. Attendite (inquit *Matth. 6.*
Dominus) ne iuſtitiam veſtram facia-
tis coram hominibus vt videamini ab
eis: alioqui mercedem non habebitis
apud patrem veſtrum qui in cœlis eſt.
Caput hoſtiæ finis actionum eſt, finis
enim in iis quæ ad actionem ſpectant,
principij vim, & rationem habet. San- *Sanguine.*
guis verò immundus in lege cenſetur,
& crebro in malum accipitur; quare
tunc ſanguinem fundimus, cum ex vi-
ta, atque ex actionibus noſtris omnes
prauas cupiditates eijcim⁹. Sæpe enim
Deo placere cupimus, & in ipſa hone-
ſta actione, ſi benè diſcutiamus, ſangui
nem fœdantem omnia inuenimus, id
eſt, latentem cupiditatem gloriæ, aut
honoris, aut voluptatis; quæ etſi mi-
nus ſentiebatur, magis ad agendum mo-
4 uebat quam caritas Dei. † Hunc ſangui
nem eijcere debemus vt munda ſit ho-
ſtia, ne nobis illud Dominus dicat: Cū *Zacha. 7*
ieiunaretis, & plangeretis in quinto,
& ſeptimo per hos ſeptuaginta annos,
nunquid ieiunium ieiunaſtis mihi? Et
cum comedıſtis, & bibiſtis, nunquid
non vobis metipſis comediſtis, & vo-
bis metipſis bibiſtis? Hunc ſanguinem
fundi iubebat Paulus cum diceret: Si- *1. Cor. 10*
ue ergo manducatis, ſiue bibitis, ſiue
aliud quid facitis, omnia in gloria Dei
facite. Et non fundentibus dictum eſt: *Iſai. 1.*
Manus veſtræ ſanguine plenæ ſunt.
Eum fundunt filij Aharon, id eſt, iuſti,
qui

qui ſacrificium pontificis noſtri Chriſti, vt poſſunt, imitantur offerentes Deo ſemetipſos in odorem ſuauitatis, & cor purum, atque humile. Et in circuitu altaris fundunt dum Chriſti virtutes mente reuoluentes vitioſos affectus à ſe eijciunt. Altare enim noſtrum Chriſtus eſt, cui quidquid patri gratum futurum eſt imponimus, & per eum offerimus, ſicut ait Petrus:

1. Petr. 2. Offerentes ſpirituales hoſtias acceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum.

5 †Adeps hoſtiæ affectus animæ noſtræ eſt, quo opera pingueſcunt, ſi bonus ſit, & nitorem accipiunt, & anima ipſa molleſcit, & Deo tractabilis redditur, quod optabat Dauid dicens:

Pſalm. 62. Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea, & labijs exultationis laudabit os meum. Contra ſi malus ſit, opera peiora reddit, animumq; emollit ad malum. Quid igitur maximè offerre Deo debeant qui in hoc vitæ genere verſantur, ipſe indicat cum ait: *Et offerent de hoſtia pacificorum in oblationem Domino adipem, qui operit vitalia, & quidquid pinguedinis eſt intrinſecus, duos renes cum adipe quo teguntur ilia, & reticulum iecoris cum renunculis, adolebuntque ea ſuper altare in holocauſtum lignis igne ſuppoſito in oblationem ſuauiſsimi odoris Domino.* Quæ quoniam eleganter mihi à Radulpho videntur explicata, verba eius referam.

Libro. 2. in Leu. c. 1. Adeps qui operit vitalia, eum qui ad hanc vitam habetur affectum ſignificat. Delectat enim nos viuere, & ſi fieri poſſet, ad mortem nos accedere nunquam vellemus. In vitalibus verò ſedes animæ eſt, & quaſi quoddam vitæ huius retinaculum.

6 †Pinguedo quoque quæ intrinſecus eſt, eorum innuit amorem, quæ in hac vita poſſidentur, vt eſt domus, agri, pecunia, pater, & mater, & alij propinqui, quæ omnia ſi abundent in hac vita, quaſi beatos videntur facere poſſidentes. Iam in duobus renibus quid intelligitur niſi genuina illa voluptas, quæ ex coniunctione maris, & feminæ procedit? Hoc & ipſe numerus indicat, quod duo ſint renes, vt quaſi duarum perſonarum, ad quas voluptas illa pertinet, mentionem factam intuearis. His autem adeps quo teguntur ilia, ſiue (vt alibi dicitur) qui eſt iuxta ilia, adiungitur. Ilia ſitu ipſo membrorum genitalibus appropinquant. Adeps igitur iſte, qui renibus in ſacrificio copulatur, voluptatis illius denotat affectum: qui tamen cum ilia tegere, aut ilibus iuxta eſſe deſcribitur, cautela nobis timoris tribuitur, vt ſcilicet cogitemus quia ſi mens prauæ concupiſcentiæ ſubditur, non longè eſt vt etiam corpus prauo operi ſubſternatur: mors enim ſecus introitum delectationis poſita eſt. In iecoris verò, id eſt, hepatis reticulo quid niſi nocendi appetitum

7 accipimus? †Hepar ſiquidem fons ſanguinis eſt: & quid per ſanguinem niſi crudelitas figuratur? Vnde & Beatus Gregorius illud Iſaiæ ſic exponit Iſa. 1. vt dicat: Manus veſtræ ſanguine plenæ ſunt, id eſt, opera crudelitate. Hos igitur omnes adipes Dominus ſibi ſequeſtrari, & in altari coram ſe incendi præcipit, vt videlicet affectus iſti Diuino igne abſumantur: non vt prorſus abſumantur, quod proculdubio perfectæ beatitudinis eſſet, ſed vt per creatoris amorem iſti affectus, per quos creatura ſeu licitè, ſeu illicitè concupiſcitur, ad iuſtum modum, menſuramque legitimam renocentur. Nam ſi amatur hæc vita ab imperfectis, ſi amantur ea quæ in hac vita poſsidentur, ab illis ſcilicet qui omnibus renunciare nequaquam ſufficiunt: neceſſe eſt tamen vt amori Diuino hæc omnia poſtponantur, vt videlicet ſi eo articulo fidelis quilibet conſtringatur, quo aut iſta perdere, aut à Deo compellatur recedere, quamuis ægrè, quamuis cum dolore, malit diuelli ab omnibus, quam pietatis iura apud ſe violare. Qui enim amat patrem, Matth. 10.
aut matrem plus quam me, (ait Do-
8 minus) non eſt me dignus. †Quod etſi tempore pacis Eccleſiaſticæ neceſsitatis huius deſit examen, debet tamen ſe ipſam fidelis anima ſubtiliter diſcutere quid cui intus in corde præponderet, amor ſæculi, an Dei, temperanduſque eſt ea menſura præſentium appetitus, vt quamdiu pa-

cato Deo poſſideri poterunt, habean-
tur: ſi verò ea negetur facultas, abij-
ciantur. Ignis quo hæc cremanda ſunt,
eſt ille de quo Eccleſia ait: Vre igni
Sancti ſpiritus renes noſtros, & cor
noſtrum Domine. Ligna ſunt exem-
pla Sanctorum, qui conſtanter hanc
hoſtiam Deo mactarunt. Quum of-
ferebatur agnus, cauda tota incende-
batur Domino, quia cauda finis cor-
poris eſt. Quid igitur (inquit idem

Libro. 2. in Leu. c. 2.

Radulphus) niſi conſummatio ſan-
ctæ deuotionis accipitur. Et vide quos
potiſſimum de perſeuerantia monue-
rit: non enim de boue caudam offerri
præcepit, ſed de oue. Reuera namq;
ſimplicibus, & deſidioſis de incon-
ſtantia timendum eſt. Qui enim ſan-
ctis laboribus ſe exercent, lucris quo-
tidianis, & propoſiti ſui ſucceſſu læ-
tificati voluptate maxima ſaginan-
tur, & in maius proficiendi deſide-
rium quotidie ſucceduntur, quia ſcri-

Prouer. 13.

ptum eſt: Anima operantium im-
9 pinguabitur. †Qui verò laborem re-
fugientes pigritiam amplectuntur, fa-
ſtidio ſuo grauati in aliud tranſire qua-
ſi melius aliquid reperturi, & conſi-
lium ſæpe mutare coguntur. Idem
de capram immolante ſentiendum eſt,
qui enim pœnitentiam veterum pec-
catorum agit, & facta deflet ne de-
flenda faciat, quo carnem magis af-
fligit, eo magis eius animum Deus
ſpirituali lætitia perfundit, eaque ma-
gis ad laborandum incitatur, vt mi-
nus illi de inconſtantia timendum ſit.

Adeps Deo offerendus.

Ceterum omnis adeps meritò Do-
mini erit iure perpetuo, quia omnis
noſter affectus in eum conferendus
eſt, & per eum in reliquas res. Non
eſt comedendus adeps hoſtiæ, quia
cum Deo aliquid offerimus, non no-
ſtro affectui ſatisfacere, ſed illi pla-

Sanguis nō comedēdus.

cere quærendum eſt. Sed neque ſan-
guinem edere licet, quia ab omni pra-
uarum cupiditatum guſtatu longè ab-

Ephes. 5.

eſſe debemus, ſicut ſcribit Apoſtolus:
Fornicatio autem, & omnis immun-
ditia, aut auaritia, nec nominetur in vo-
bis, ſicut decet ſanctos, aut turpitudo,
aut ſtultiloquium, aut ſcurrilitas, quæ
ad rem non pertinet.

Lex Hoſtiæ pacificæ.

Ex Leuit. 7. Verſ. 11.

10 HIC iam duces quos ſequebar,
ſequi non licet, cum enim de ho-
ſtia pacifica ſermo ſit, quam medio-
crem vitam interpretati ſunt, quaſi
eius interpretationis obliti ad diuerſa
longè tranſeunt, & in re eadem non
eamdem ſeruant expoſitionem. Nos
Deo duce dabimus operam vt ab ea mi-
nimè recedamus. *Hæc eſt lex hoſtiæ pa-
cificorum, quæ offertur Domino. Si pro gra-
tiarum actione fuerit oblatio, offerent pa-
nes abſque fermento*, & cetera quæ præ-
cedenti capite retulimus. Qui hoc me-
diocris vitæ genus ſequuntur, aut pro
gratiarum actione offerunt hoſtiam,
aut voto, vel ſponte, quod .lxx. & Phi-
lo dicunt Pro ſalute, quia quidam ma-
la, & lapſus multorum videntes in id
maximè deuotionem animi ſui confe-
runt, vt Deo, cuius beneficio ipſi ſer-
uantur, & liberantur, gratias agant, alij
pro ſalute offerunt, vt peccata vitent,
& ſalute animæ perpetua perfruan-
tur, quam in tot aduerſarij noſtri la-
queis, & multorum ruinis, niſi Dei
miſericordia protegantur, tenere ſe
non poſſe vident. Aut potius ijdem
interdum pro gratiarum actione, in-
11 terdum pro ſalute offerunt. †Qui offe-
runt pro gratiarum actione, offerre iu-
bentur panes azymos, & conſperſos

Beneficētia.

oleo, quia gratiarum actio cum operi-
bus miſericordiæ coniungenda eſt, vt
aliquid ſcilicet in eius gratiam facia-
mus, cui gratias agimus. Tunc enim
nos verè gratos præſtamus, cum non
animo tantum, & verbis, ſed re ipſa
quam poſſumus gratiam referimus, &
quia Domino ipſi non poſſumus, do-
meſticis eius quantumlicet beneſaci-
mus. Opera autem huiuſmodi, quia
& alijs proſunt, & ex miſericordia
oriuntur, quam oleum ſignificat, rectè
panes oleo conſperſi vocantur; quia
non ſolum ad ea miſericordia exci-
tamur, ſed etiam dum fiunt, dulcem
illum miſericordiæ affectum admiſcere
debemus. Multi enim miſericordia ad
largitionē eleemoſynarū mouētur, ſed
in

in ipſa largitione vitijs eorum, quibus
ſubueniunt, iraſcuntur, aut verbis, &
miſericordiã vertũt in iracundiã. Qua
re panes oleo non liti, ſed conſperſi
ſunt, vt non externam miſericordiæ
faciem poſtquam facta ſunt illa præ-
ferant, ſed intus quaſi in viſceribus
ſeruent. Et quia ab omni inanis glo-
riæ affectu liberali eſſe debent, panes
12 azymi ſunt. † Lagana azyma etiam
offeruntur, quæ tenuiora quidem ſunt,
ſed latiora, non conſperſa oleo, ſed li-
ta, quia quædam fiunt, miſericordiæ
affectum admiſtum non habent, etſi
ampliora hominibus fortaſſe videan-
tur, quia latiora ſunt, id eſt, vel pre-
tioſiora, vel latiùs manantia, Deo ta-
men tenuiora videntur. Sed ſi oleo
conſperſa non ſunt, ſaltem poſtea oleo
linantur, & vel in fine miſericordiæ
affectu ne careant. Coctam ſimilam
offert, ſi quis magna beneficia, & ad
vſum parata alijs præſtat non miſeri-
cordiæ, ſed liberalitatis, aut religio-
nis, aut publicæ vtilitatis, aut alterius
denique virtutis cauſa. Sed quia be-
neficia, etſi parua videantur, multò
magis Deo placent cum tota plena,
& quaſi imbuta ſunt miſericordia, poſt
ſimilam coctam iterum collyridas,
ſiue panes, ſeu cruſtula oleo conſper-
ſa, offerri iubet. Panes fermentati ſunt
opera incipientium, quæ nonnihil ina-
nis gloriæ, aut ſimilis alicuius labis
plerumque habent admiſtum, atque
hęc etiam admittit, modò peccata non
ſint, quia neque imperfecta noſtra
prorſus aſpernatur: ſed ita vt vnum
dumtaxat ex eis pro primitijs ſibi of-
ferri velit, hoc eſt, opus aliquod cete-
ris perfectius, quod ſibi magis placeat.
13 † Quod huiuſmodi eſt, ſacerdotis eſt
fundentis ſanguinem hoſtiæ, id eſt,
ipſius qui facit, quoniam illud opus
maximè facientis eſt, quod præ ceteris
eſt ab omni labe ſeiunctum, nam etſi
cetera prodeſſe poſſint, hoc maximè
omnium illorum prodeſt. Carnes
eadem die comeduntur, quia non eſt
actio gratiarum differenda, ſed in ſin-
gulis quæ Deo immolamus, gratias ei
agamus, cuius beneficio habuim' quod
immolaremus, ſicut ait Apoſtolus: In *1. Theſſ. 5.*
omnibus gratias agite. Carnes hoſtiæ
quæ pro perpetua ſalute offertur, eadẽ
die comedendæ ſunt, quia vita me-
lior, & purior continuò inchoanda
eſt, nec futurum tempus expectari
oportet. Rectè enim dixit ethnicus
poeta:

Qui non eſt hodie, cras minus aptus erit. *Ouidius*
Sed ſi quid, inquit, *in craſtinum remanſerit,* *lib. 1. de Re*
veſci licitum eſt. Quod hodie non ab- *medio amo-*
ſumpſiſti, quod hodie non correxiſti, *ris.*
cras, id eſt, poſtea, corrigi poteſt. Cras *Cras.*
futurum vitæ tempus intelligimus, ſi-
cut Hodie præſens tempus eſt, quem- *Hodie*
admodum Dominus dixit: Ecce ſani- *Luc. 13.*
tates perficio hodie, & cras. *Quidquid*
autem, inquit, *tertius inuenerit dies, ignis*
abſumet, quia quæ hîc nón corrigimus,
poſt mortem purgatorius ignis abſu-
met, ait enim Apoſtolus: Vniuſcuiuſ- *1. Cor. 3.*
que opus quale ſit ignis probabit. Si
cuius opus arſerit, detrimentum patie-
tur; Ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen
14 quaſi per ignem. † Poſt diem tertium
irrita fiet eius oblatio, quia poſt mor-
tem meriti locus non eſt. *Caro hoſtiæ,*
quæ aliquid tetigerit immundum, non co-
medetur; ſed comburetur igni, quia illa vi-
tæ, vel temporis pars quæ peccati ſor-
dibus inquinatur, placere, aut ſapere
nobis non debet, ſed igne pœnitentiæ,
& lacrymarum conſumenda eſt, ne
vehementiori, & acriori igne in futu-
ro ſæculo crem etur; *Qui fuerit mundus*
veſcetur carnibus hoſtiæ, quia qui Deo
per munditiam animæ placet, & rite
hoſtiam ſuam offert, is illa iure alitur,
& validior, atque robuſtior virtutibus,
atque ſpe cœleſtium bonorum fit.
Anima polluta, ſiue quæ nemine ſua-
dente voluntate ſua immunda facta
eſt, ſiue quæ aliorum ex conuictu, at-
que conſilijs immunditiam contra-
xit, carnem hoſtiæ comedere non de-
bet. Prius ſordes ſuas pœnitentiæ la-
crymis eluat, deinde fructus oblatio-
nis percipiet, illiſque alitur, & robo-
ratur: ſi enim immundus ſit, quam
mercedem ex oblatione ſperabit ſua?
Quod ſi eluere noluerit, ſed ſatis ſibi
putarit offerre hoſtiam operum, cum
ſit à Dei gratia alienus, peribit de popu
lis ſuis, & in generationibus electorũ
non numerabitur.

De hoſtiæ diuiſione.

15 QVI offert manibus tenere iube-
tur adipem hoſtię, & pectuſculũ.
Adeps affectum ſignificat, vt
dictum eſt, quem qui hoſtiam offert, &
Deo placere cupit, manibus tenere, id
eſt, factis exterius oſtendere debet, nõ
bona voluntas lateat, & quaſi torpe-
ſcat, ſed Deo per bona opera conſecre-
tur. In pectuſculo ſignificatur bona cõ-
ſcientia, vt autor eſt Hieronymus in ca-
put ſecundum Malachiæ. Hæc quam
manibus tenenda eſt, vt nemo ſe putet
bonum eſſe ſi virtutem cupit, & ſpiri-
tualem vitam amat, nec ſibi magnorũ
peccatorum cõſcius eſt, niſi bona ope-
ra bonæ conſcientiæ teſtes adhibuerit.
De bona voluntate ſine opere ait Do- *Matth.7.*
minus: Non omnis qui dicit mihi, Do-
mine, Domine, intrabit in regnum cœ-
lorum: ſed qui facit voluntatem patris
mei qui in cœlis eſt, ipſe intrabit in re-
gnum cœlorum. Qui bonam conſcien-
tiam factis teſtatam Deo conſecrat, is
cum Paulo dicere poterit: Viri fratres, *Acto.23.*
ego omni conſcientia bona conuerſa-
tus ſum ante Deum vſque in hodiernũ
16 diem. † Vbi hæc Domino conſecrauc-
rit, tradet ſacerdoti. Sacerdos idem eſ-
ſe poteſt qui & offerens. Quod ſi hæc
ſecernere malumus, ſit ſacerdos Chri-
ſti rerum ſpiritualium, & certaminis
cum Diabolo non inexpertus, qui dice-
re poſsit: Vt non circumueniamur à Sa- *2.Cor.2.*
tana, non enim ignoramus cogitatio-
nes eius, huic tradat affectum ſuum, vt
eum dirigat, & ſuper altare Dei incen-
dat, hoc eſt, vt à ſæculi cupiditatibus
eum auocet, & Diuino amore ſemper
incendat ea docens, atque præcipiens,
quibus in eo caritas Dei magis in dies
inardeſcat. Pectuſculum etiam tradat, *Sacerdos quomodo alios reget.*
id eſt, ſanctitatẽ, & ſapientiã (quæ etiã
rectè ſignificatur in pectuſculo) ſacer-
doti Dei attribuat, non ſuo ſenſu duci
ſe volens, ſed eius qui Dei ſacerdos eſt,
& quem pro Deo ſibi præeſſe voluit.
Tunc ſe Deo placere, tunc bonam con-
ſcientiam habere putet, cum illam ſa-
cerdoti ſecundum Deum omnia indi-
canti probabit. At ſacerdos pectuſcu-
lum ſibi retineat, quia labia ſacerdotis *Malac.2.*
cuſtodient ſcientiam, & legem requi-
rent ex ore eius, quia angelus Domi-
17 ni exercituum eſt. † Semper ſapiat,
nec alijs tantum, ſed multò magis ſi-
bi: rectè enim ait Græcorum prouer-
bium.

Odi ſapientem, qui ſibi ipſi non ſapit.

Adipem autem ne ſibi ſeruet, ſed ſu-
per altare adolebit. Non enim in ſe
transferre affectum diſcipulorum de-
bet, vt ipſe plus æquo ametur, & illo-
rum & re, & ſeruitio abuti velit, lu-
cro ſuo ſtudentis id quidem eſt, &
ſua quærentis, non quæ Ieſu Chriſti.
Affectum liberum, atque integrum
Chriſto relinquat, eius gloriam, &
diſcipulorum ſalutem ſpectet, ſua
commoda contemnat. Paulum imi-
tetur qui ait: Propter quod vigilate me- *Acto.20.*
moria retinentes quoniam per trien-
nium nocte & die non ceſſaui cum
lacrymis monens vnumquemque ve-
ſtrum. Argentum, & aurum, aut
veſtem nullius concupiui. Armus
quoque dexter de pacificorum hoſtijs
cedet in primitias ſacerdotis. Sacer-
dos filius Aharon, & verus Chriſti
imitator, qualis erat Paulus, qui fun-
dit ſanguinem hoſtiæ, id eſt, qui
Dei miniſter, & adiutor eſt ad pra-
uas cupiditates ex animis diſcipulo-
rum extrahendas, præter pectuſcu-
lum etiam armum dextrum habere
18 debet in portione ſua. † Vt ſui of-
ficij putet eſſe huiuſmodi ſanguinem
fundere, adipem adolere, id eſt,
omnem ſuorum affectum non in ſe,
ſed in Chriſtum transferre, pro eo-
rum ſalute labores perferre, ieiunijs,
& lacrymis eorum ſpiritualia com-
moda quærere, infirmos patienter
ſuſtinere, nihil non pro eorum vtili-
tate tolerare. Ita Paulus aiebat: Ideò *2.Tim.2.*
omnia ſuſtineo propter electos, vt
ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt in
Chriſto Ieſu, cum gloria cœleſti. Ar- *Armus.*
mus enim in reliquis animantibus di-
citur qui in hominibus humerus appel
latur, cui onera imponũtur, & propriè
patientiam laborum ſignificat. Et quo-
niam hæc non pro bonis huius vitæ,
quæ in ſiniſtra intelligitur, ſed pro mer
cede futuræ, quæ dextera dicitur, ferre
debet,

debet, meritò non ſiniſtrum, ſed dextrum armum accipit. Hæc in hac vita habeat in portione ſua, & cum apparuerit princeps paſtorum, percipiet
1.Petr.5. (ſicut ſcribit paſtor maximus) immarceſcibilem gloriæ coronam. Hos labores primitias putet æternæ beatitudinis (initium enim felicitatis eſt in Chriſti gratiam, & obſequium laborare) quod reliquum eſt, & quod oculus non vidit, neque auris audiuit, poſteà accepturus. Nunquam ſibi pectuſculum deeſſe patiatur qui quaſi theſaurus quidam Sapientiæ cœleſtis eſſe debet, ex quo noua, & vetera proferantur. Quiduis potiùs amittat quam armum dexterum, vt ſit filius dexteræ, & per eum multi collocentur ad dexteram.

DE SACRIFICIO PRO peccato.

CAP. VI.

1 SAcrificium pro peccato non ſemper eodem modo fit, ſed variatur perſonis, & hoſtiarum genere, & cauſis offerendi. Perſonis, quia aut pro peccato pontificis offertur, aut pro peccato populi, aut principis, aut plebeij hominis. Hoſtiarum genere, quia aut vitulus offertur, aut hircus, aut capra, aut vacca, aut agna. Cauſis offerendi, quia aliter offerunt qui per ignorantiam peccant, aliter qui ſcientes, & volentes. De omnibus ſigillatim dicendum eſt, ſi priùs adnotauerimus in his aues non offerri, vt in holocauſto, quoniam victimæ diuiduntur, & pars ſingularum ſacerdoti tribuitur, pars igni datur: turtures verò, aut pulli columbarum paruæ aues nequeunt in tot partes rectè diuidi.

De victima peccantis pontificis. Ex cap. 4. Leuitici Verſ. 2.

ANIMA quæ peccauerit per ignorantiam, & de vniuerſis mandatis Domini, quæ præcepit vt non fierent, quippiam fecerit: ſi ſacerdos qui vnctus eſt, peccauerit delinquere faciens populum, offeret pro pec-
cato ſuo vitulum immaculatum Domino.
2 *† Et adducet illum ad oſtium tabernaculi*
teſtimonij coram Domino, ponetque manum
ſuper caput eius, & immolabit eum Domi-
no. Hauriet quoque de ſanguine vituli in-
ferens illum in tabernaculum teſtimonij.
Cumque intinxerit digitum in ſanguine,
aſperget eum ſepties coram Domino contra
velum Sanctuarij, ponetque de eodem ſan-
guine ſuper cornua altaris thymiamatis gra
tiſsimi Domino, quod eſt in tabernaculo te-
ſtimonij. Omnem autem reliquum ſangui-
nem fundet in baſin altaris holocauſti in in-
3 *troitu tabernaculi. Et adipem vituli offe-*
ret pro peccato, tam eum qui vitalia ope-
rit, quàm ea quæ intrinſecus ſunt, duos re-
nunculos, & reticulum quod eſt ſuper eos
iuxta ilia, & adipem iecoris cum renuncu-
lis, ſicut offertur de vitulo hoſtiæ pacifico-
rum, & adolebit ea ſuper altare holocau-
ſti. Pellem verò, & omnes carnes cum ca-
pite, pedibus, & inteſtinis, & fimo, & re-
liquo corpore efferet extra caſtra in locum
mundum vbi cineres effundi ſolent, incen-
detque ea ſuper lignorum ſtruem, quæ in loco
effuſorum cinerum cremabuntur.

Hæc legiſlator, nos quæ minus aperta videbuntur, ordine explicemus.
3 † *Anima quæ peccauerit.* Animam ſæpe Scriptura pro homine ponit, vt Exod. 12: Iuxta numerum animarum, quæ ſufficere poſſunt ad eſum agni. Geneſ. 17: Maſculus cuius præputij caro circumciſa non fuerit, delebitur anima illa de populo ſuo; quod paſsim in libris legis occurrit.

Et de vniuerſis mandatis Domini. &c. De negantibus præceptis loqui tantum videtur, ſed loquitur etiam de affirmantibus, qui enim vel hæc, vel illa 2
violat, facit quod Deus præcepit vt non fieret. Si quis occidat, facit quod Deus præcepit vt non fieret; ſi verò inhonoret patrem, aut matrem, cum Deus honorare præceperit, facit quod Deus præcepit vt non fieret. Idem facit ſi honorem debitum illis dare omittat; vulgari enim ſermone non ſolum commiſsiones quælibet, ſed omiſsiones etiam, ſi quouis modo voluntariæ ſint, facta appellantur. Ac ſi quis tenaciùs verbis legis inhærens præcepta affirmatiua hinc excludere velit, meminerit in eis etiam latere negationes; nam Honora patrẽ, & matrẽ, negatio-

nem

nem hanc includit: Ne iniuria afficias parentes, ne debito honore defraudes. Denique paulò poſt ait: Quod ſi omnis turba filiorum Iſrael ignorauerit, & per imperitiam fecerit quod contra mandatum Domini eſt. &c. Ex quibus hæc, quæ nunc interpretamur, intelligimus.

4 † Difficilius eſt, & longiori diſputatione dignius, vtrum peccatum, de quo in toto hoc capite verba fiunt, ad vniuerſa legis præcepta pertineat, an tantum ad quædam. Etenim Alfonſus Abulenſis epiſcopus quæſt. 11. in ca. 4. Leuitici ſeriò negat ad vniuerſa pertinere, multiſque, ac magnis, vt putat, rationibus adducitur vt dicat legislatorem de ijs tantummodò peccatis agere, quæ contra præcepta ceremonialia fiunt. Summa earum hæc eſt. Moſes de peccatis per ignorantiam commiſſis loquitur, in præcepta autē Decalogi ignorantia cadere non poteſt; aut ſi in quempiam cadat, in pontificem certè, aut in populum vniuerſum non cadet, quorum tamen in hoc capite peccata commemorantur. Non ergo de peccatis contra Decalogi præcepta cō miſsis agitur. Deinde, aduerſus violantes præcepta moralia multò grauiores pœnæ conſtitutæ erant, nec huiuſmodi expiationes quærebant, vt videre licet Num. 15. Deut. 19. Exod. 22. Leuit. 20. & alijs ſæpe in locis, in quibus multi vltimo etiam ſupplicio affici iubentur. Eodemque argumento probat neque de peccatis quæ fiebant contra præcepta iudicialia intelligi poſſe.

Quod nam peccatum ſit, pro quo offertur hoſtia pro peccato.

5 † Ego quidem fateor ignorantiam ſæpius cadere in præcepta ceremonialia, ſed legislatorem de peccatis contra vniuerſa præcepta moralia, iudicialia, ceremonialia loqui pro certo habeo. Nam nec Ioſephus libro. 3. Antiquit. cap. 10. de ſacrificijs agens, nec Philo in libello de Victimis hæc explicans quidquam de ceremonijs ſcripſerunt, ſed de lege vniuerſa loquuntur; quod non omiſiſſent Iudaicarum rerum, id eſt ſuarum, peritiſsimi ſcriptores. Imò verò Philo paulò poſt ait in his omnibus loqui Moſem de peccatis in homines factis. Nec video quomodo non manifeſtam vim afferat Abulenſis verbis legis: *Et de vniuerſis mādatis Domini, quæ præcepit vt non fierent, quippiam fecerit.* An erit quiſquam qui cum vniuerſa mandata Domini audierit, ſola ceremonialia intelligat? Potuit ne dicere apertiùs ſe de vniuerſa lege loqui? Negat Abulenſis cadere in præcepta moralia ignorantiam, aut certè cadere in pontificem, aut in vniuerſum populum. At ſi iuris ignorantia non ceciderit, ignorantia facti cur cadere nō poſsit? Vt ſi per errorem homo occidatur, ſi rem alienam cōtrectes, quam tuam putabas, ſi iure iurando confir-
6 mes quod falſum eſſe neſciebas. † Altera eius ratio facilè etiam ſoluitur. Fateor ſanè grauiora ſupplicia decreta fuiſſe in moralium ac iudicialium præceptorum tranſgreſſores, at non cum per ignorantiam, ſed cum prudentes, & ſcientes tranſgrediebantur. At non tantum, inquies, de his loquitur Moſes, ſed de illis quoque qui ſcientes, & volentes peccant. verum id quidem, at non de publicis, ſed de occultis peccatis, quod manifeſtè indicat Ioſephus libro. 3. Antiq. ca. 10. cum ait: Qui autem ſciens peccauit nemine conſcio, arietem offert lege ita iubente, &c. Quare & de peccatis per ignorantiam factis idem intelligendum cenſeo, hoc eſt, maximè de occultis agere legislatorē.

Si ſacerdos qui vnctus eſt, peccauerit. Nō de quouis ſacerdote loquitur, ſed de magno, hoc eſt, de pontifice. Nam & lxx. pro Sacerdos verterunt, ἀρχιερεύς, id eſt, pontifex, & Chaldæus dixit, Sacerdos magnus. Nec verò puto quod ſequitur, *Qui vnctus eſt*, addi vt ſacerdos magnus intelligatur, quod ſenſiſſe videntur Lyranus, & Vatablus, quoniam minores ſacerdotes non propriè dicebantur vngi, ſed aſpergi, vt ex capite. 8. Leuitici intelligi videtur, quamuis mihi rectè dici videntur vncti, quod Exod. 29. magis explicatur, & præſertim. 30. in quo legimus: Facieſque oleum vnctionis ſanctum, vnguentum compoſitum opere vnguentarij. &c. Aharon & filios eius vnges, ſanctificabiſque eos, vt ſacerdotio fungantur mihi. Sed addi hæc exiſtimo, vt hac lege pontificem non obligari intelligamus donec conſecratus
7 ſit. † Vt ſi moriatur Aharō, filius eius primogenitus in pontificatu ſuccedit, ſed etiam

etiam ſi per ignorantiam peccet, ante
quam vngatur oleo, non iubetur offer-
re vitulum, ſed vt tantum principis, aut
plebeij offeret. Hoc ex eo intelligitur
quod. lxx. poſtquam dixerant, Si pecca
uerit pontifex, nihilominus addiderũt,
ὁ κεχρισμένος, id eſt, ille qui vnctus eſt.
Si autem hoc additum eſſet vt ſacerdo
tem non quemuis, ſed ſummum intel-
ligeremus, lxx. profectò poſtquam di-
xerant, Pontifex, fruſtra addidiſſent,
Qui vnctus eſt.

Delinquere faciens populum. Quoniam
lxx. verterunt, τοῦ τὸν λαὸν ἁμαρτεῖν, quod
poteſt verti: Eo quod populus peccauit,
aut, vt peccaret populus: Philo in libro
de Victimis, quod prius vertimus acce-
pit, atque ita expoſuit: Si, inquit, ponti
fex ignoranter peccauerit, moxque ad-
dit, Eò quod populus peccauit, tantum
non dicens verum pontificem exper-
tem peccati eſſe: quod ſi quando laba-
tur, id ei non priuatim, ſed propter po
pulũ accidere. Quo in loco interpres
Philonis vbi nos poſuimus: Eò quod
peccauit populus, malè conuertit, Vt
delinquat popul⁹, quod nihil pertinet
8 ad ſenſum Philonis. † Sed ſi Hebraica
conſuluiſſet Philo, vidiſſet non ita poſ
ſe verti, eſt enim, לְאַשְׁמַת הָעָם, id
eſt, ad peccatum populi, hoc eſt, vt pec
care faciat populum, ſicut. lxx. intelle-
xerunt vertentes, τοῦ τὸν λαὸν ἁμαρτεῖν, id
eſt, vt peccaret populus, vt ſuo pecca-
to populum alliceret ad peccãdum: ita
enim paſsim loquuntur. lxx. & ita ver-
tere ſolent Hebræa. At quomodo per
ignorantiam peccauit pontifex, ſi po-
pulum exemplo ſuo ad peccandum al-
licere voluit? Non id voluit pontifex,
Regula. ſed Scriptura more ſuo euentum qua-
ſi cauſam expoſuit, id eſt, quod factum
eſt ita dicit, ac ſi ille fieri voluiſſet. Vt
Geneſ. 45. In meam hoc feciſtis miſe-
riam vt indicaretis ei & alium habere
vos fratrem. Nunquam illi id dixerant
vt patrem moleſtia, aut dolore affice-
rent, ſed dolor tamen inde patri ma-
gnus exortus eſt. Quam Scripturæ cõ-
ſuetudinem in cap. 2. Hamos nume. 18.
latiſsimè explicauimus. Ita quoniam
peccatum pontificis, ſi notum ſit, occa
ſio eſt populo peccandi, Moſes nunc
ait: *Ad peccatum populi*, ſiue, *Vt peccare
faciat populum*: quod optimè intelligẽs
Hieronymus eleganter vertit: *Delin-
quere faciens populum*, re enim vera, quã-
uis id minimè cogitet, ſi ipſe peccat, ef-
ficiet vt ad ſuum exemplum populus
9 peccet. † Monet ergo pontificem ta
citè vt diligentiſsimè peccata vitet, quo
niam ſolum ſe peccare credet, pecca-
bit autem, vbi id nouerit, populus ſi-
mul. Poſſũt Hebraica & ita haud incõ-
modè verti: *Si peccauerit pontifex ad pec
catum populi*, id eſt, iuxta peccatum po-
puli, ita vt quiuis alius de populo pecca
re ſolet, vt doceat lex pontificis non eſ
ſe peccare, ſed populi, ipſe enim Deũ
populo placaturus eſt.

*Offeret pro peccato ſuo vitulum immacu
latum.* Hoc eſt, ſine vitio, vt interpreta
tus eſt Ioſephus. 3. Antiq. cap. 10. inte-
grum, & nulla deformitate notabilem,
vt copioſè expoſuimus, capite. 2. nume
ro. 2. & 3.

Ad oſtium tabernaculi teſtimonij. Vbi
ſcilicet erat altare holocauſtorum.

Ponetque manum ſuper caput eius. Hoc
iam explicauimus ca. 2. nu. 4.

Et immolabit eum Domino. Non alius
ſacerdos, vt putauit Abulenſis, quæſtio
ne. 14. in cap. 4. Leuit. ſed idem ponti-
fex, vt Philo, & alij intelligunt, & vt
verba ipſa apertiſsimè declarant, quæ
ſemper de eodem loquuntur. Quod
enim idem dixit vt huius rationis vim
eluderet, inane eſt, etiam de offeren-
te holocauſtum dictum eſſe Leuiti. 1:
Immolabitque vitulum coram Domi-
no, cum tamen ipſe immolaturus non
eſſet quia non erat ſacerdos, ſed immo
lari faciebat, eodemque modo nunc di
ci de pontifice: *Et immolabit eum Domi-
10 no.* † Scio equidem offerre, & immo-
lare dici non ſolum ſacerdotem, ſed
etiam laicum qui offert vt immoletur:
at poſtquam hoc dictum eſt, continuò
quædam adduntur ex quibus facilè in-
telligas eum non per ſe, ſed per ſacer-
dotes immolaſſe, tametſi nemini ob-
ſcurum erat id non poſſe fieri niſi per
ſacerdotes. Immolabit, inquit, vitu-
lum coram Domino, & offerent fi-
lij Aharon ſacerdotes ſanguinem eius
fundentes per altaris circuitum, &c.
Cum verò de pontifice loquitur,
non tantum dicit: *Et immolabit eum
Domino*, ſed cetera etiam infert ſi-
ne mentione alterius ſacerdotis.

Hauriet quoque de ſanguine vituli inferens illum in tabernaculum. Et tamen ſi id per alium ſacerdotem faciẽdum fuerat, neceſſariò fuit explicãdum ne erraremus, cum poſſet per eũdem pontificem fieri. Si enim id prætermiſſum nõ eſt, vbi conſtabat neceſſariò fieri debere per aliũ, cur prętermitteretur vbi potuit fieri per eumdem, de quo lex loquebatur?

11 †*Inferens illum in tabernaculum teſtimonij.* Immolatur vitulus extra tabernaculum in altari holocauſti, quod erat ante oſtium tabernaculi: deinde cratere excipitur pars aliqua ſanguinis, ideo enim dixit: *Hauriet quoque de ſanguine vituli,* & infertur in tabernaculũ. Quorſum inferatur, continuò docet.

Aſperget eum ſepties. Aſperget de illo ſanguine ſepties. Aſperſio ſanguinis ad expiationem peccati fit, ſcribit enim Apoſtolus ad Heb.9: Et omnia penè in ſanguine ſecundum legem mundãtur, & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſsio. Et quoniam in Septenario, vt ſæpe dictum eſt, perfectio ſignificatur, aſperſio ſepties facta perfectam expiationem indicat.

Contra velum Sanctuarij. Verſus velũ, quod pendebat ante Sanctũ ſanctorũ.

Thymiamatis gratiſſimi Domino. Thymiama quod in illo altari incendebatur, gratiſsimum, & ſuauiſsimi odoris erat Deo, vt intelligitur ex Exodi.30.

In baſin altaris. Iuxta baſin altaris, vt paulò poſt ait.

Tam eum qui vitalia operit. Vitalia vocat cor, & præcordia.

12 *Quã omnia quæ intrinſecus ſunt.* †Offeret omnem adipem, tam eum qui operit vitalia, quam eum, qui eſt intra ipſa vitalia, & viſcera: qui ſenſus in verbis Hebraicis manifeſtiſsimus eſt: Ita enim habent: *Et adipem tegentem interiora, & adipem qui eſt ad interiora.* Reticulum vocat telam adipis in modũ retis factam Hebraicè, חֵלֶב, tantum dicitur, id eſt, adeps.

Et adipem iecoris cum renunculis. Simul cum renunculis ponatur in ſacrificio adeps iecoris.

Pellem verò, & omnes carnes. Hoc eſt quod ſcripſit Paulus Hebr.13: Quorũ enim animalium infertur ſanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra. Quod ex Leuit.6. ſumptum eſt, vbi legimus: Hoſtia enim quæ cæditur pro peccato, cuius ſanguis infertur in tabernaculum teſtimonij ad expiandum in Sanctuario, nõ comedetur, ſed comburetur igni. Itaque ſanguis aſpergebatur, & fundebatur poſtea ad baſin altaris, adeps omnis, & renunculi, & reticulum quod eſt ſuper eos, & adeps iecoris incendebantur ſuper altare holocauſti: reliqua omnia efferebãtur extra caſtra, & in loco mundo cremabãtur in peccati deteſtationẽ, quod in pontifice tetrius, atque execrabilius cenſebatur: & vt pœna peccato illi debita iam populum, qui morabatur in caſtris nõ læderet, ſed quaſi eiecta longè, & fugata videretur. Locus autem mundus quæritur, quoniam vitulus ille Deo mactatus fuerat, & quamuis in deteſtationem peccati illa comburerentur, quædam eis reuerentia debebatur.

13 *De Sacrificio pro peccato totius populi per ignorantiam. Ex Leu.4.Ver.13.*

EAdem, atque eodem modo fiũt in hoc ſacrificio, ac in ſacrificio pro peccato põtificis, niſi quod in illo põtifex manum ponebat ſuper caput vituli, in hoc autem ſeniores populi ponũt. Peccare dicitur totus populus quum vel omnes, vel maxima pars peccant. *Verſ.22.*

De peccato principis per ignorantiam. Ex Leuit.4.

PRinceps per ignorantiam peccans offeret, inquit, *hoſtiam Domino hircum de capris immaculatum, ponetq́ manum ſuam ſuper caput eius. Cumq́ immolauerit eum in loco vbi mactari ſolet holocauſtum coram Domino quia pro peccato eſt: tinget ſacerdos digitum in ſanguine hoſtiæ pro peccato tangens cornua altaris holocauſti, & reliquum fundens ad baſin eius. Adipem verò adolebit ſupra, ſicut in victimis pacificorum fieri ſolet. Rogabitq́ pro eo ſacerdos, & pro peccato eius, & dimittetur ei.* *Verſ.22.*

Multa ex his ſunt iã in præcedẽtibus expoſita, cetera breuiter exponemus. Princeps, qui Hebraicè dicitur נָשִׂיא, & à lxx. ἄρχων, à noſtro interprete Princeps, ſiue Dux, dicitur quicũque dignitate inter alios eminet, ſiue rex ſit, ſiue *Princeps.*

princeps

princeps militię,ſiue dux,ſiue qui eſt in
aliqua familia maxim',& dignifsimus,
dicitur enim à נָשָׂא,quod ſignificat le-
uare. Geneſ. 23. filij Heth dicunt
Abrahæ: Princeps Dei es apud nos.
14 †Num.7.ſinguli duces ꝑ ſingulos dies
offerant munera,&c. eos indicans qui
erant in ſingulis tribub' quaſi capita, vt
Naaſon in tribu Iuda, Nathanael in tri-
bu Iſachar: &c. Num. 1: Hi nobilifsimi
principes multitudinis per tribus & co
gnationes ſuas, & capita exercitus Iſ-
rael.

Hircum de capris. Quia dignior eſt pō-
tificis,aut etiam totius populi perſona,
quam principis, peccata principis mi-
nori hoſtia expiantur,id eſt,hirco.Non
autem hirco ſimpliciter,ſed hirco ex ca
pris, ſiue (vt eſt in Hebræo)hirco capra
rum, id eſt,nouo & tenero hirco, ita
enim loquũtur Hebræi, vt expoſuimus
in cap.9. Zachariæ.nu.37.

Quia pro peccato eſt, In Hebræo, & in
Græco eſt, Peccatum enim eſt, id eſt,
Hoſtia oblata pro peccato,quomodo ſę
pe in hoc capite, & in ſequentibus lo-
quitur Scriptura, ſicut & Paulus dixit
2.Corin.5. Eum qui non nouerat pecca
tum,pro nobis peccatum fecit.

Rogabitque pro eo ſacerdos. Hoc obſer-
uandum in hoc ſacrificio, & in ſequen
ti,carnes victimarum non cremari ex-
tra caſtra,quemadmodum in ſacrificio
pontificis, & totius populi, quoniã ho
rum ſanguis non inferebatur in Sancta,
ſicut ſanguis vituli oblati pro peccato
pontificis,aut totius populi, ſed extra
tabernaculum ſanguis aſpergebatur, &
tingebantur cornua altaris holocauſti,
non altaris thymiamatis. Quod Paulus
legis peritiſsimus adnotauit Hebr. 13.
Quorum enim,inquit, animalium in-
fertur ſanguis pro peccato in Sancta
per pontificem,horum corpora cremã
tur extra caſtra.

De peccato plebeij per ignorantiam, ex Leu.4.Ver.27.

15 PLebeius homo,qui more Scripturę,
vocatur de populo terræ,offerre iu
betur capram,aut etiam ouem.Fit autẽ
ſacrificium eodem ritu, quo cum offer
tur hircus pro peccato principis.Plebe
ium nunc voco quemlibet de populo,
qui princeps non ſit.Et quia minus di-
gna perſona eſt quam principis,mino-
rem etiam victimam offert, nec marẽ,
ſed feminam;huic enim femina conue
nit,ſicut mas magiſtratui,vt ait Philo in
libello de Victimis:minus quippe virili
tatis,vt ita dicam, & ſapiẽtiæ habet pri-
uatus homo quam princeps.

De peccato per ignorantiam contra ceremonias.id eſt,contra Deum, & ſacra eius,vt interpretatur Philo in libello de Victimis. Ex Leu. 5. Ver.15.

SI quis ceremonias ſacrorũ per igno
rantiam violaret,vt ſi oleo ſacræ vn
ctionis, aut thymiamate Deo dicato
vteretur,aut ederet ſacros cibos,quos
ſolis ſacerdotibus edere licebat, arietẽ
offerre iubebatur propter cultum Deo,
rebuſque ſacris debitum.

De peccato ſine ignorantia commiſſo. Ex Leu. 6.

Anima quæ peccauerit, & contempto Do Verſ.1.
*mino negauerit proximo ſuo depoſitum,
&c. & quodlibet aliud ex pluribus fecerit,
in quibus ſolent peccare homines,pro peccato
ſuo offeret arietem immaculatum de grege,
& dabit eũ ſacerdoti iuxtà mẽſurã,æſtimatio
nemque delicti. Qui rogabit pro eo coram Do
mino,& dimittetur illi pro ſingulis, quæ fa-
ciendo peccauit.*

Arietem immaculatum de grege, id eſt,
tenerum,& optimũ, quomodo de hir-
co expoſuimus.nu.14.

16 *Iuxta mẽſurã,æſtimationẽq; delicti.* † Ita
hoc intelligẽdũ eſt,vt ꝑ maiori pecca-
to melior & pretioſior aries offeratur:
vilior,& deterior pro minori, vt iudi-
cauerit ſacerdos.Scio hoc non placere
Abulẽſi,qui mauult arietẽ hîc exigi em
ptũ duob' ſiclis,quoniã paulò ante dixit
de eo qui per errorem in ceremonias
peccauerat:Offeret pro delicto ſuo arie
tem immaculatũ de gregibus, qui emi
poteſt duobus ſiclis. Quare cum nunc
ait:*Iuxta menſuram,æſtimationemque deli-
cti*,ipſe ita interpretatur: Tantus erit va
lor iſtius arietis qui offertur,quanta æſti
matio, vel menſura poſita in ariete pro
peccato,id eſt,duorum ſiclorum. At nõ
animaduertit vbi pretium duorum ſi-
clorum conſtituitur, non addi: *Iuxta
menſuram,æſtimationemque delicti*, quia iã
certum pretium definiebatur: vbi verò

dicit: *Iuxta menſuram, æſtimationemque delicti*, non conſilium pretium duorum ſiclorum, quoniam conſtitui non poterat, cum pretium arietis immolandi ar-
17 bitrio ſacerdotis relinqueretur. † Verba ergo ipſa me tacente Abulenſis expoſitionem refutant, quomodo enim erit aries iuxta menſuram, æſtimationemque delicti, ſi eiuſdem pretij eſt qui pro peccatis omnibus offertur? Itaque haud obſcuram hic vmbram, & figurã confeſsionis noſtræ videmus, quando quidem & de occultis peccatis hic agitur, vt aperte docuit Ioſephus lib. 3. Antiq. cap. 10. dicens: *Qui autẽ ſciens peccauit, ne mine conſcio arietẽ offert lege ita iubẽte. &c.* & is qui peccaret, iubetur adire ſacerdotem, & peccatum illi detegere, vt pro eius arbitrio aries eligatur, & ipſe ꝓ peccatore oret. At de publicis potius peccatis agi quiſpiam putabit, quoniã lex ait: *Conuicta delicti reddet omnia, quæ per fraudem voluit obtinere.* Lyranus putat hæc verba *Conuicta delicti*, redundare. Hoc, inquit, nõ habetur in Hebræo, & videtur malè additum in trãslatione noſtra ex ignorantia aliquorum expoſitorum, qui hoc poſuerunt in gloſſã interlineari & poſtea ſcriptores neſcientes diſtinguere inter gloſſam, & textũ inſeruerunt intra textum, quia ſi aliquis eſſet conuictus de tali fraude non ſolum redderet defraudato damnum, ſed etiam duplum, vt habetur Exodi. 22.
18 † Ideo videtur quod lex hic loquitur de eo qui non eſt conuictus, ſed pœnitẽs de peccato voluntariè reddit damnũ, & ideo non reſtituit niſi ſimplum, & quintam inſuper partem dat domino. Hæc Lyranus, cui nõ tranſlationes modò recentiorum fauent, in quibus hæc verba non ſunt, ſed trãslatio etiam lxx. & Chaldaica Paraphraſis. Sed de Hebræo mox videro, nunc hoc dico, non ſatis animaduertiſſe Lyranum quid ſit in hoc loco. *Conuicta delicti*, neq; enim teſtibus, aut publico indicio conuictus dus eſt is de quo nunc loquimur; ſed propria conſcientia, qua ſtimulante, atque arguente ſacerdoti illud detegit, ac confitetur. Nec verba hæc redũdãt, ſed in Hebræo ſunt, modò Hebræum rectè intelligatur, quod Hieronymus optimè intellexit, & eleganter vertit, vt opportunius poſtea explicabimus, Num. 37. Et quidem lxx. in hoc loco vertũt, Καὶ πλημμελήσῃ, quod ſonat, Et deliquerit, ſed id tamen eos voluiſſe intelligi, quod Hieronymus ex Hebræo cõſentientibus Hebræis expreſsit, teſtis eſt Philo in libro de Victimis, qui cum lxx. interpretes ſemper ſequatur, ita
20 hæc explicauit. † Deinde tranſit ad ea, quæ admittuntur à volentibus ac ſcientibus. Si quis, inquit, mentitus fuerit de ſocietate, aut depoſito, aut rapina, aut inuentione rei perditæ, deinde ad vitandam ſuſpicionem iurare non recuſarit, & tandem arguente ſe intus cõſcientia periurium ſuum, abnegationemque ipſe damnans cõfeſſus fuerit, ac veniam petierit: merebitur delicti obliuionem.

Typus confeſsionis ſacramẽtalis

At hoc explicatu digniſsimum eſt cur in peccatis per ignorãtiam admiſſis pontificis, & totius populi, principumque meminerit, in iis autem quæ conſultò admittuntur, vnam omnibus legem ſtatuerit, & ſine vllo delectu de omnibus dixerit: *Anima quæ peccauerit, & contẽpto Domino. &c.* nec maiorẽ hoſtiam à pontifice, aut à toto populo, aut à principe afferri iubeat, quam à plebeio homine, cum ſecus in peccatis ex ignorantia ſtatuerit. Deinde cum cõſtet grauiora eſſe peccata quæ ſcientes facimus, quàm quæ per ignorantiam fiunt, cur in his vitulum offerri præcepit maiorem hoſtiam, & meliorem, in
21 illis verò arietem? † Mihi quidem videtur Moſes in peccatis, quæ homines ſcientes admittunt, non meminiſſe põtificis, aut principis, aut populi totius, vt doceret hos inſcientes quidem peccare poſſe, vt homines, à ſcientibus verò longiſsimè abeſſe debere omne peccatum. Itaque quod de Solone Salamini nio memoriæ prodiderunt Cicero, & Diogenes Laertius, & alij, cum interrogaretur cur nullum ſupplicium conſtituiſſet in eum, qui parentem necaſſet, reſpondiſſe ſe id neminem facturum putaſſe, ac ſapienter eum feciſſe cũ de eo nihil ſanxerit quod antea commiſſum non erat, ne non tam prohibere, quàm admonere videretur; id quodammodo exiſtimaſſe videtur Moſes, nec pontificem, nec principẽ, nec totũ populum ſcientes vnquam eſſe peccaturos. Ita, inquam, locutus eſt ac ſi exiſti-

Cur in peccatis ſcienter admiſſis vna omnib⁹ pæna ſtatuta ſit.

Diogenes lib. 1. de vitis Philoſ. in Solone. Cicero, pro ſexto Roſcio Amerino.

mallet:

maſſet: nam neque tantum prophetã, ac multò minus Deum omnia ſciẽtem, latebat ſæpe eos eſſe peccaturos: ſed ſilentio ſuo magis eos monuit vt magno pere à peccando cauerent, dum id prætermiſit quod factum non fuerat, ne, vt Cicero dixit, nõ tam prohibere, quam admonere videretur. Nam negare depoſitum fidei ſuæ creditum, vi extorquere aliena, calũniari, rem perditam inuenire, & peierare, & ſimilia in plebeium hominem cadere poſſe putari voluit, in totum verò populum Dei, in principes reipublicæ, in pontificem cã-

22 dere poſſe quaſi putari noluit. † Quod ſi tantæ perſonæ quippiã huiuſmodi facerent, quod abiectorum hominũ eſt, quamuis nec põtifex eſſe deſineret, nec princeps, tamen quia vitio in popularium cõditionem, & turpitudinem degenerabant, voluit eas & infimorum hominum pœnis affici & eadem atque illos offerre ſacrificia, vt pares eſsẽt pœnã iis, quibus non erant virtute ſuperiores. Ita etiam humanis legibus in quibuſdam grauiſsimis criminibus, vt hæreſis, aut læſæ maieſtatis, aut concubitus maſculorum, nobiliſsimi quique, & ampliſsimi homines eodẽ ſupplicio cum media plebe puniuntur, quòd minimè æquum iudicẽt nobilitatem, aut conditionem in iis intueri, qui eam nefariis ſceleribus cõmaculauerint. His vtrique quæſtioni ſatisfactum videtur, ſi id addiderimus, maiores, ac pretioſiores victimas offerre iuberi qui ſcientes peccant, quam qui inſciẽtes: quoniam homo de populo terræ per ignorãtiam peccãs capram offert, aut ouem, ſi prudens & ſciens peccet, offert arietem: pontifexque, aut princeps, aut totus populus, ſi ſciens peccet, quaſi quiſpiam de media plebe iudicatur.

Quid fieret de hoſtia pro peccato.

Ex Leuit. 6. Verſ. 25.

23 *ISTA eſt lex hoſtiæ pro peccato. In loco vbi offertur holocauſtum, immolabitur coram Domino. Sanctum ſanctorum eſt. Sacerdos qui offert, comedet eam in loco ſancto, in atrio tabernaculi. Quidquid tetigerit carnes eius, ſanctificabitur. Si de ſanguine illius veſtis fuerit aſperſa, lauabitur in loco ſancto. Vas autem fictile in quo cocta eſt, confringetur: quod ſi vas æneum fuerit, defricabitur, & lauabitur aqua. Omnis maſculus de genere ſacerdotali veſcetur de carnibus eius, quia Sanctum ſanctorum eſt. Hoſtia enim quæ cæditur pro peccato, cuius ſanguis infertur in tabernaculum teſtimonij ad expiandum in ſanctuario, non comedetur, ſed comburetur igni.*

Diximus iam hoſtiam pro peccato principis, aut etiam plebeij, oblatam, non cremari extra caſtra, vt eam quæ offertur pro peccato pontificis, aut totius populi. De hac igitur nunc loquitur, quæ non crematur tota: de ceteris enim iam locutus eſt, & de omni ſacrificio pro ſacerdotibus oblato in eodẽ cap. 6. Leuit. ait: Omne enim ſacrificiũ ſacerdotum igne cõſumetur, nec quiſ-

24 quam comedet ex eo. † Hanc hoſtiam, quæ non crematur, Sanctum ſanctorũ vocat, id eſt, valde ſanctam, & Deo dicatam (ita enim ſæpe loquitur de rebus ſacroſanctis,) ac propterea immolari eam vult vbi & holocauſtum, id eſt, ad partem Septemtrionalem altaris holocauſti, & in loco ſancto comedi, id eſt, in atrio tabernaculi, & ſanctũ eſſe quidquid eam tetigerit. Cumque ait: *Sacerdos, qui offert comedet eam*: ſacerdotem intelligit, qui ea hebdomada ſacris operatur. Et illud: *Omnis maſculus de genere ſacerdotali veſcetur de carnibus eius*, non domeſticos illius ſacerdotis intelligit, ſed ſacerdotes omnes ex illa familia ſacerdotali, quæ ſecũdũm ordinem vicis ſuæ miniſtrat ea hebdomada: ſic eſt enim in Hebræo, & in Græco: *Omnis maſculus in ſacerdotibus*. Viginti-quatuor autem erant familiæ, ſiue cognationes ſacerdotales ordine miniſtrantes, vt diximus in libro de Sacerdotibus, & veſtib⁹ ſacerdotalibus, c. 4.

25 nũ. 7. † Hoc ſeruatum arbitror poſtquam creſcente multitudine ſacerdotum David ſeparauit illas familias: at cum à Moſe præceptum eſt, quia multò pauciores erant ſacerdotes, & pauciora ſacrificia, omnibus diſtribuebantur hoſtiæ oblatæ, quãuis pars melior, & maior eſſet ſacerdotis offerentis, cuius rei cauſa dicitur comedere eam ſacerdos qui offerebat, aut pertinere ad eum hoſtiam. Ita etiã cap. 7. de hoſtia pro delicto ait: Omnis maſculus de ſacerdo-

cerdotali genere in loco ſancto veſcetur his carnibus: cum poſt pauca inferat: Ad ſacerdotem qui eam obtulerit, pertinebit. Hæc ita intellexiſſe videntur Ioſephus, & Philo.

De hoſtia pro delicto.

Ex Leuit. 7. Verſ. 1.

HÆC *quoque eſt lex hoſtiæ pro delicto. Sancta ſanctorum eſt. In loco vbi immolatur holocauſtum, mactabitur & victima pro delicto, Sanguis eius per gyrum altaris fundetur. Offerent ex ea caudam, & adipem qui operit vitalia, duos renunculos, & pinguedinem quæ iuxta ilia eſt, reticulumque iecoris cum renunculis, & adolebit ea ſacerdos ſuper altare. &c.*

26 † Quod interpres noſter vertit Peccatum, cum cap. 6. dictum eſt: Iſta eſt lex hoſtiæ pro peccato, Hebraicè dicitur, חַטָּאת, lxx. ſemper vertunt ἁμαρτία: quod autem nunc delictum interpretatur, dicitur אָשָׁם, apud. lxx. ſemper, πλημμέλεια. Quid autem inter hęc duo differat, cum ſit fere ſemper eadem vtriuſque ſignificatio, difficillimè explicatur. Vatablus quæ grauiora ſunt, peccata dici putat, quę minora, delicta: cui nullo modo aſſentior. Etenim Geneſ. 26. vbi legimus: Et induxeras ſuper nos grande peccatum, in Hebræo eſt: Et induxeras ſuper nos אָשָׁם, id eſt, delictum. Hoc pluribus placet, Peccati nomine commiſsionem intelligi, Delicti verò nomine omiſsionem, vt, Lyrano, Abulenſi, Iſidoro Clario, Petro Serrano epiſcopo Caurienſi. Sed placuit ante eos Auguſtino, qui quæſtione. 20. in Leuiticum cum hoc idem quęſiſſet, his verbis ſoluit quęſtionem. Fortaſsis ergò Peccatum eſt perpetratio mali, Delictum autem deſertio boni, vt quemadmodum in laudabili vita, aliud eſt declinare à malo, aliud facere bonum, quod admonemur dicente Scri-

Pſal. 33 ptura: Declina à malo, & fac bonum:, ita in damnabili aliud ſit declinare à bono, aliud facere mala, & illud ſit Delictū, hoc Peccatum ſit. Nam & ipſum vocabulum ſi diſcutiatur, quid aliud ſonat, Delictum, niſi derelictum? & qui delinquit quid derelinquit niſi bonum?

27 † Et paulò poſt ſimiliter ex Græci nominis etymologia argumentatur. Et πλημμέλεια, ſimile nomen eſt negligētiæ, nam Græcè negligentia, ἀμέλεια dicitur, quia curæ non eſt quod negligitur. Sic enim Græcus dicit: Nō curo, οὐ μέλει μοι. Particula ergò quæ additur, πλὴν, vt dicatur, πλημμέλεια, Præter ſignificat, vt πλημμέλεια, quod vocatur Negligentia, videatur ſonare Sinecura. πλὴν μέλειαν, præter curam, penè tantumdem eſt. Hinc & quidam noſtri πλημμέλειαν, nō delictum, ſed Negligentiam interpretari maluerunt. In Latina autem lingua quid aliud negligitur niſi quod non legitur, id eſt, nō eligitur? Gregorius Homilia. 21. in Ezec. exponens illud cap. 40: Vt immoletur ſuper eas holocauſtum, & Pro peccato, & Pro delicto. Hoc, inquit, inter Peccatū, & Delictū diſtat, quod Peccatum eſt mala facere, Delictum verò eſt bona derelinquere, quæ ſummopere ſunt tenenda. Vel certè Peccatum in opere eſt, Delictum in cogitatione. Alij aliter. Auguſtinus Eugubinus in Adnotationibus in Pentateuchum, peccatum per imprudentiā, ſiue per ignorātiam admiſſum Delictū

29 interpretatur. † Diu me hæc res dubiū tenuit, omnes enim interpretationes, etſi ab autoribus ſuis non comprobentur, probabiles meritò videri poſſunt, ſed cum ſcripturam relego, atque horum nominum in ea vſum diligenter obſeruo, alienæ penè omnes, atque ab eo abhorrentes videntur, cumque nūc huic, nunc illi aduerſari. Nam Delictū dici cum bona omittimus, Scriptura ipſa negat cum ait Leuitici. 4: Quod ſi omnis turba filiorum Iſrael ignorauerit, & per imperitiam fecerit quod cōtra mādatum Domini eſt: quo loco additur in Hebræo. Et deliquerit. Delictū ergò dicitur cum fit aliquid contra mādatum Domini. Idem verbum additur

30 & poſtea in illis verbis: Si peccauerit princeps, & fecerit vnum è pluribus per ignorantiam, quod Domini lege prohibetur. Et ipſe noſter interpres mox exprimit Hebręum dicens: Quod ſi peccauerit anima per ignorantiam de populo terræ, vt faciat quicquam, de ijs quæ Domini lege prohibentur, atque delinquat. An poteſt apertiùs oſtendi delictum etiam dici cum mala facimus? Quod ſi apertiùs etiam di-

ci oportet, verba capitis. 5. audiamus.
† Anima quæ tetigerit aliquid immũdũ,
29 ſiue quod occiſum à beſtia eſt, aut per
ſe mortuum, aut quodlibet aliud repti
le, &c. ſubiacebit delicto. Anima quæ
iurauerit, & protulerit labijs ſuis vt vel
malè quid faceret, vel benè, & id ipſum
iuramẽto, & ſermone firmauerit, oblitaque
poſtea intellexerit delictũ ſuum
&c. Ex eiſdem etiam ſacerdòintelligitur
non eſſe delictũ in cõgitatione, vt ſenſerunt
Gregorius, & Radulphus lib. 4.
in Leuit. cap. 5. ſed in dictis, & in factis:
nec id quod in Deum ipſum committitur,
vt in cap. 5. & 7. Leuitici putauit Iſychius. Quodq; alij dicebant, Peccatum
eſſe quod ſciẽtes, Delictũ, quod
inſcientes admittimus; nõ minus cum
verbis Scripturæ pugnare videtur quã
quæ iam diximus. Etenim cum de ſacrificio
pontificis, aut totius populi, aut
principis agitur Leu. 4. Peccatũ ſæpe
dicitur, nõ Delictum: interdum etiam
Peccatum, & Delictum. Et cap. 6. Delictum
dicitur in ijs quæ ſcientes homines
faciunt. Anima, inquit, quæ peccauerit,
& contempto Domino negauerit
proximo ſuo depoſitum, quod fidei
eius creditum fuerat, vel vi aliquid extorſerit,
aut calumniam fecerit, &c.
Conuicta delicti reddet omnia quæ
per fraudem voluit obtinere, &c. In
Hebræo eſt: Et erit cum peccauerit, &
deliquerit, & reſtituet furtum, &c.
30 † Quid ergo in rei obſcuræ, & difficilis
explicatione dicemus? Inuocemus
Dominum, & eumdem ſpiritum petamus,
quo hæc per ſanctum Prophetam
ſuum ſcribi voluit. Mihi ſanè diu cogitanti
Eugubini Auguſtini ſententia
multò verior videtur, Delictum nunc
quidem dici quod per imprudentiam
committitur, Peccatum, quod prudentes
& ſcientes facimus. Primùm ita
Hieronymus ipſe, qui noſtræ tranſlationis
autor eſt, expoſuit in cap. 40. Ezecielis,
ubi Propheta inquit: Vt immoletur
ſuper eas holocauſtum, & pro peccato,
& pro delicto ita enim interpretatur:
Vt primùm immoletur holocauſtum,
quod totum ſacer ignis abſumat,
deinde pro peccato, & ad extremum
pro ignorantia, quod vel ſcientes commiſimus,
vel ignorantes, &c. Confirmat
hoc & lxx. interpretum autoritas,
qui cum in Hebræo eadem vocabula
viderent, חַטָּאת, vt ſolent ſemper, verterunt
ἁμαρτίαν, אָשָׁם verò, quod ſolent
vertere πλημμέλειαν, verterunt in
hoc loco, Ezecielis ἀγνοίας, id eſt, ignorantiã,
τὰ ὑπὲρ ἁμαρτίας, καὶ τὰ ὑπὲρ ἀγνοίας,
docentes videlicet pro eodem ſe habere
πλημμέλειαν, id eſt delictũ, & ἄγνοιαν,
id eſt, ignorantiam. Ex quo ſatis Augu
31 ſtino reſponſum eſt. † Similiter interpretati
ſunt idem vocabulum Gen. 26.
vbi nos habemus: Et induxeras ſuper
nos grande peccatum. Nec poſſumus
de hac re dubitare, ſi quantum par eſt
autoritatis vulgatæ Latinæ tranſlationi
tribuamus, cum ita hoc vocabulo
vtatur. Vt Leu. 5. Anima, ſi præuaricans
ceremonias per errorem in ijs, quæ Domino
ſunt ſanctificata peccauerit, offeret
pro delicto ſuo arietem. Et poſtea
vbi habemus: Quia per errorem
deliquit Domino: In Hebræo eſt voca
bulũ אָשָׁם, & verbum, quod eius radix
eſt, & ad verbum eſt: Delictũ ipſe
delinquens deliquit Domino, vbi aperte
docuit: Delictum eſſe quod per errorem,
ſiue per ignorationem fit. Cum
ergo Propheta de peccatis egerit tam
à ſcientibus, quam ab ignorantibus admiſsis,
& de hoſtijs pro vtriſque offerendis:
rectè nunc de loco in quo illæ
& immolandæ, & comedẽdæ ſunt, &
de ritu comedendi loquitur cũ ait: Iſta
eſt lex hoſtiæ pro peccato: & mox: Hæc
32 quoque eſt lex hoſtiæ pro delicto. † At
vrgent verba capitis. 6. quæ, cum Propheta
propriè agit de lege hoſtiæ pro
peccato, eam cædi teſtantur pro peccatis
per ignorantiam factis: ita enim habet:
Hoſtia enim quæ cæditur pro peccato,
cuius ſanguis infertur in tabernaculũ
teſtimonij ad expiandum in Sanctuario,
non comedetur, ſed comburetur
igni. Quod de peccatis ab inſcientibus
admiſsis dici, id eſt, de peccato pontificis,
& totius populi, ſuprà ex cap. 4.
Leuitici ſatis expoſuimus. Cuperem ſanè
hanc obiectionem vel ab Hieronymo,
vel ab alijs diſolui, quæ plurimum
negotij habere videtur, mihi quidem
certe exhibuit. Dicã igitur quod ſentio,
& quod diu cogitaui, det mihi æterna
Sapiẽtia vt & quod verum eſt dicã.
Hæc duo nomina, de quibus diſputatio
inſtituta eſt pro eodem plerumque ac
cipi

cipi tam apud Hebræos, quã apud Græ-
cos, & Latinos, & in ſacris Scripturis,
& in profanis vſitatiſsimum eſt, & ne
mo ignorat. Rurſum in hoc loco Leui
tici aliud eſſe Peccatum, aliud Delictũ,
nemo dubitare poteſt, cum cap. 7. lega
mus: Sicut pro peccato offertur hoſtia,
ita & pro delicto: vtriuſque hoſtiæ lex
33 vna erit. † Cumque ſatis oſtenderimus
cum hæc duo ſecernuntur, Delicta eſſe
quæ per ignorantiam fiũt, & inter Pec-
cata numerari videamus quædam etiã
quæ per ignorantiam facta ſunt, quod
probat obiectio: neceſſe eſt alterã eſſe
ignorantiã, pro qua offertur hoſtia pro
peccato, alteram quæ hoſtia pro deli-
cto expiatur. Eam quæ inuenitur in qui
buſdam ex ijs, quæ propriè nunc pecca
ta dicuntur, ignorantiam facti eſſe ar-
bitror, eam quæ eſt in delictis, ignoran
tiam iuris, aut potius iuris & legis obli-
uionem, vocari cenſeo. Itaque illi offe-
rũt pro peccato qui factum ignorant,
hoc eſt, qui neſciũt alienum eſſe quod
capiunt, aut ſacrum eſſe quod edunt,
aut pollutũ eſſe quod tangunt. Pro de-
licto verò offerunt qui id quod faciunt
aut lege prohiberi neſciunt, aut certè
non recordantur. Quæris cur Delictis
ignorantiam iuris, Peccatis ignorantiã
facti tribuam. Video id meritò quæri,
ne voluntate, aut errore potius quam
ratione dictum eſſe videatur. Ex verbis
ipſis legis mihi haud obſcurè videor
34 intelligere. † Quum de ignorantia
quæ eſt in peccatis, agitur, peccata pon-
tificis, & totius populi memorantur,
quos ignoratione facti labi interdum,
vt homines, probabile eſt, ſed ius igno-
rare aut pontificem qui illud docet,
aut vniuerſum populum, in quo multi
prudentes, ac legis non ignari ſunt, nõ
eſt credibile. Obliuione etiã capi vni-
uerſus populus non poteſt, nam in tan
ta hominum multitudine non pauci
erunt qui meminerint. Pontifex po-
tius obliuiſci poterat: ſed, ſicut de illa
mentionem facere noluit in peccatis
quæ à ſcientibus fiunt, ne id quod erat
turpiſsimum, aliquando fieri poſſe vi-
deretur, vt diximus. n. 21. ita neq; obli
uionis pontificis meminiſſe voluit, ne
eam illi quaſi condonare videatur, ſed
vt eum tacitè commoneat præcepta le
gis ita in numerato haberi debere, vt
nulla vnquam eorum incidat obliuio.
At cum non de vniuerſo populo, ſed
de parte eius loquitur, Delictum vocat.
Si ſacerdos, inquit, qui vnctus eſt, pec-
cauerit delinquere faciẽs populũ, &c.
Sacerdotis errorem Peccatum appel-
lat, qui ius non ignorat, errorem autẽ
35 populi vocat Delictum. † Quare? Quia
populus, qui ſubtilem iuris cognitionẽ
non habet, æquum, & legi conſenta-
neum putat quod à pontifice fieri ani-
maduertit. Denique in Peccatis obli-
uio non ponitur, ſed in Delictis, vt c. 5.
Anima quæ tetigerit aliquid immun-
dum, &c. & oblita fuerit immunditiæ
ſuæ, rea eſt, & deliquit. Et ſi tetigerit
quidquã de immunditia hominis iuxta
omnem impuritatem qua pollui ſolet,
oblitaque cognouerit poſtea, ſubiace-
bit delicto. Anima quæ iurauerit, &
protulerit labijs ſuis vt vel malè quid fa
ceret, vel benè, & id ipſum iuramento,
& ſermone firmauerit, oblitaque po-
ſtea intellexerit delictum ſuum, agat
pœnitentiã pro peccato. Hoc eſt: Qui
iurauerit ſe aliquid facturum quod bo-
num, aut malum eſſet. Hic deliquit, aut
quia bonum non fecit, aut quia malum
ſe facturum iurauit, neſciebat tamẽ, vel
oblitus eſt hæc lege prohiberi. Quod
dicit, Pro peccato, in Hebræo Delictũ
eſt. Nec refert ſi poſtea etiam peccatũ
vocetur, cum plerumq; vtroque voca-
bulo Scriptura pro eodẽ vtatur, vt dixi-
36 mus. † Nec me fugit in his locis legi,
וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ, hoc eſt: Et abſcondi-
tum fuerit ab eo: verùm Hieronymus
vertit, Oblitaque poſtea, vt explicaret
quomodo delictum abſconditum fue-
rit ab eo, videlicet quia obl[illegible] eſt illud
lege prohiberi. lxx. quidem interpretes
vertunt, καὶ λάθῃ αὐτὸν, quod propriè
ſignificat, Et latuerit eum: Sed intelli-
gunt, ſi latuerit eum per obliuionem,
quod nihil eſt aliud quam ſi oblitus fue
rit. Hoc ex eorum verbis abunde per-
ſpicitur, qui in eodem capite ſcribunt:
ψυχὴ ἐὰν λάθῃ αὐτὴν λήθῃ, hoc eſt, Ani-
ma, ſi latuerit ipſam obliuione. Quare
non immeritò vbi nos habemus: Obli-
taq; poſtea intellexerit delictũ ſuum,
Vatablus Hebraicum verbum ita inter
pretatur, Id eſt, oblitus rei fuerit, atq;
ita peierarit. Illud ſupereſt explicandum,
quod ex ca. 6. obiecimus, Delictum po

ni in

ni in ijs quę ſcientes & prudentes facimus, cum ait lex: Anima quæ peccauerit, & contempto Domino negauerit proximo ſuo depoſitum, &c. Conuicta delicti reddet omnia, quæ per frau-
37 dem voluit obtinere. † Vt ergo multa quæ in his tribus capitibus Leuitici. 4. & .5. & .6. obſcuriora ſunt, rectè intelligantur, ſciamus verbũ אָשֵׁם, quod vt dictum eſt, in noſtra trãslatione vertitur Delinquere, in Græca πλημμελεῖν, ſæpe ita poni vt nihil aliud ſit quã reũ ſe agnoſcere, ſiue pœnæ obnoxium, ac peccatum ſuum confiteri. Quod & nonnulli ex Hebræis docẽt, & Iſychius in cap. 5. & .7. Leuitici cõfirmauit cum dixit Delictum vocari peccatum cognitum. Quare cap. 5. vbi habemus: Quod ſi omnis turba filiorum Iſrael ignorauerit, & per imperitiam fecerit quod contra mandatum Domini eſt, in Hebræo additur וְאָשֵׁמוּ, id eſt, Et deliquerint, R. Dauid interpretatus eſt: Et cõfeſſi fuerint peccatum ſuum. Nec tamen hoc legis teſtimonium protuli, quòd ita intelligendum cenſeam, aliter enim paulò poſt interpretabor, ſed vt id quod verum eſt confirmem, Hebræos ita hoc verbum interdum accipere. Ita dictum eſt cap. 6. Cõuicta delicti reddet omnia &c. hoc eſt, cum peccatum ſuum ſtimulante conſcientia cõfeſſa fuerit. In Hebræo eſt: Et erit cum peccauerit, &
38 deliquerit, reddet, &c. † Quod optimè explicauit Philo in libro de Victimis his verbis: Si quis mentitus fuerit de ſocietate, aut depoſito, aut rapina, aut inuentione rei perditæ, deinde ad vitandam ſuſpicionem iurare non recuſarit, & tandem arguente ſe intus conſcientia periurium ſuum, abnegationemq; ipſe damnans confeſſus fuerit, ac veniam petierit, merebitur delicti obliuione. Hoc tamen ſæpius occurrit, vt אָשֵׁם, id eſt, deliquit, omnino idem valeat quòd pœnæ obnoxium ſe fecit, debitorem ſe cõſtituit expiationis per ſacrificia faciendæ: atque idcirco Hieronymus, cum in Hebręo eſt, Peccauit, & deliquit, interdum omittit verbum Deliquit, quòd obſcurum non ſit eum qui peccat debitorem ſe pœnæ, atque expiationis conſtituere: vt cap. 4. vbi legimus: Quod ſi omnis turba filiorum Iſrael ignorauerit, & per imperitiam fecerit quod contra mandatum Domini eſt. Et vbi habemus: Si peccauerit princeps, & fecerit vnũ è pluribus per ignorantiam quod Domini lege prohibetur. Interdum addit, ne ſemper tollere videatur, vt in eodem capite: Quod ſi peccauerit anima per ignorantiam de populo terræ, vt faciat quicquam de ijs quæ Domini lege prohibentur, atq;
39 delinquat. † Et cap. 5. Et oblita fuerit immunditiæ ſuæ, rea eſt, & deliquit. In Hebræo eſt: Polluta eſt, & deliquit. Et poſtea: Oblitaq; cognouerit poſtea, ſubiacebit delicto. In Hebræo eſt: Et ipſe cognouit, & deliquit, id eſt, debitorem pœnæ, & expiationis faciendæ ſe reddidit. Et vbi habemus: Oblitaq; poſtea intellexerit delictum ſuum, agat pœnitentiam pro peccato, & offerat de gregibus agnam, &c, in Hebræo ita eſt ad verbum. Et abſconditum fuit ab eo, & ipſe cognouit, & deliquit in vno ex his. Et erit cum deliquerit in vno ex his, confitebitur quod peccauit in his, &c. Similiter verterunt lxx. interpretes, & Deliquit, eſt, reum ſe fecit. Hæc quæ diximus ſi rectè teneantur, verba horum trium capitum Leuitici perobſcura, & ita altera alteris implicata, vt ſecũ perſæpe pugnare, & quaſi Creticus labyrinthus omnem exitus inueniendi ſpẽ præcidere videantur, vtcumque fortaſſe intelligentur. Cetera quæ de hoſtia pro Delicto dicuntur, ſatis ex præcedentibus aperta ſunt.

Delinquere.

DE SIGNIFICATIONE Sacrificij pro peccato.

CAP. VII.

De peccato pontificis.

ANIMA *quæ peccauerit per ignorantiã*, Origenes Homilia. 2. in Leuit: Rectè animam dicit quam peccare deſcribit: non enim ſpiritum vocaſſet quem diceret peccatorem. Sed ne hominem quidem hunc diceret, in quo nequaquam imago Dei peccato interueniente cõnſtaret.

Si ſacerdos qui vnctus eſt, peccauerit. Origenes ibidẽ. Terror ſimul & miſericor-

dia

dia in Diuinis legibus oſtentatur. Ita ne tandem nihil tutum eſt, nec pontifex quidem? & qui pontifex? Ipſe qui vnctus eſt, ipſe qui ſacris ignibus Diuina ſuccendit altaria, qui Deo munera, & ſalutares hoſtias immolat, qui inter Deum, & homines medius quidam repropitiator interuenit, nec iſte, inquã, ipſe immunis manet à contagione peccati. Vides ergo diſpenſationem Diuinæ ſapientiæ. Sacerdotes ſtatuit non eos qui omni modò peccare non poſſent, alioqui non eſſent homines, ſed eos qui imitari quidem debeant illum, qui peccatum non fecit. Sed quid præcipuè in huiuſmodi ſacerdote mirandum eſt? non vt non peccet, quod fieri non poteſt, ſed vt agnoſcat, & intelligat pecatum ſuum. Nunquam enim ſe emendat qui peccaſſe ſe non putat. Simul quia & facilius poteſt indulgere peccantibus is qui alicuius infirmitatis ſuæ conſcientia remordetur, &c.

2 † *Offeret pro peccato ſuo vitulum immaculatum Domino.* Multum grauitatis affert peccato perſona ſacerdotis, & maximè pontificis: idcirco cum ille qui vnctus, & conſecratus Deo eſt, peccat in Deum, maiori victima indiget, maiorem pœnitentiam poſtulat peccatum illud, vitulum offerat qui pluris quàm ceteræ hoſtiæ emitur. Sit autem immaculatus vitulus, id eſt, plena, atque integra pœnitentia, quæ dolorem habeat magnum, confeſsionem verecundam, & humilem addat, ad ſatisfaciendum ſit parata. Adducat illum ad oſtium tabernaculi coram Domino, id eſt, gemat, & lugeat coram Domino. Manũ ſuper caput vituli ponit cum ab ipſo pœnitentiæ, & luctus initio Deum iuſtum, & bonum confitetur, ſe ipſum omnibus plagis, omni ſupplicio dignũ agnoſcit. Et quoniam in ſanguine peccatum ſignificari notum eſt dicente Propheta: Et ſanguis ſanguinem tetegit, de ſanguine vituli haurit, & infert illum in tabernaculum teſtimonij cum Deo peccata ſua vniuerſè confitetur cum dolore, & ſe ipſum accuſans ſacrificium laudis offert Deo in odorẽ ſuauitatis paulatim appropinquans altari thymiamatis, in quo incenſa, id eſt, preces, & laudes offeruntur Deo. † Digitum intingit in ſanguine, quem aſpergit coram Domino contra velum Sanctuarij, cum timore debito, & cum humilitate agnoſcens nõ digitum ſolum, ſed totam manum ſe fuiſſe in ſanguine intincturum, niſi Dei ſeruantis miſericordia fuiſſet adiutus: hoc eſt non peccatum illud modò quod commiſit, ſed omnia ſe fuiſſe commiſſurum niſi ſeruatus à Deo fuiſſet. Hunc ſanguinem aſpergebat qui dicebat: Niſi quia Dominus adiuuit me, paulò minus habitaſſet in inferno anima mea. Et: Niſi quia Dominus erat in nobis, dicat nũc Iſrael, niſi quia Dominus erat in nobis. Cum exurgerent homines in nos, fortè viuos deglutiſſent nos. Et quoniam ſeptem ſunt peccata, quæ capita, & fontes reliquorum ſunt, à quibus Dei gratia liberatus eſt, meritò ſepties aſpergit ſanguinem. De eodem ſanguine ponit ſuper cornua altaris thymiamatis, quæ recta ſurſum tendebant, vt cũ preces, & laudes in cœlum miſerit, & Dei miſericordia peccatorum obliuiſcentis directa fuerit oratio eius ſicut incenſum in conſpectu Dei, minimè efferatur, ſed ſanguinis, id eſt, præteritæ ſuæ turpitudinis recordetur, & humiliter tremat, & ſuppliciter clamet: Libera me de ſanguinibus Deus, Deus
4 ſalutis meæ. † Et quia ſatis non eſt peccata Deo confiteri, ſed ore confeſſio homini fit ad ſalutem, omnem reliquum ſanguinem fundet in baſim altaris holocauſti, hoc eſt, illa non vniuerſè, ſed ſigillatim ſacerdoti aperiet, ita vt nihil reliquum ſit ſanguinis, nihil taceatur quod animam polluat, & cruentet. Et quoniam altare Chriſtus eſt, vt cap. 5. diximus, baſis altaris eſt ſacerdos qui pro Chriſto peccata remittit audita. Nam baſis humilis quidẽ eſt, ſed ſuper illam altare collocatur: ita in ſacerdote, quamuis homo ſit, atq; peccator, virtus Chriſti eſt, & qui ad eum venit, ad Chriſtum aſcendit. De adipe, & renunculis, & de ijs quæ ex hac hoſtia Deo offerenda ſunt, diximus capite. 5. nume. 5. & ſequentibus. Cum omnes ſuos affectus, & omnes cupiditates ſacerdos ſuper altare adoleuerit omnibus videntibus, pellis, & carnes, &c. id eſt, reliqua omnia quæ ex hoc ſacrificio ſuperfuerint, crementur extra caſtra, vbi populus non videat, & ni-

Pænitẽtiæ figura.

Hoſ. 4.

Pſalm. 93.

Pſalm. 123.

Pſalm. 50.

& nihil penitus remaneat, omnia in lo
ço mundo vertatur in cineres. Etenim
peccata ſacerdotum non debent in pu
blicum iactari, neque in locum immun
dum, ideſt, in detractorum conuenticu
la, & in profanas, ac maledicas linguas:
ſed danda eſt opera vt taceantur, &
omnes eorum reliquiæ igne caritatis
conſumantur, & perpetuo ſilentio cõ
tegantur, nihilque ſit quod relinqui
poſsit in exemplum. Hæc eadem ali-
ter exponit Origenes Homilia. 2. in Le
5 uiticũ his verbis. † In morali autem lo
co poteſt pontifex iſte ſenſus pietatis,
& religionis videri, qui in nobis per
orationes, & obſecrationes quas Deo
fundimus, velut quodam ſacerdotio
fungitur. Hic ſi in aliquo deliquerit,
omnem continuò qui intra nos eſt, bo
norum actuum peccare populum fa-
cit. Neque enim recti operis aliquid
gerimus cum in prauum declinauerit
dux bonorum operum ſenſus, & ideò
ad huius emundationem non qualiſ-
cumque hoſtia, ſed ipſius ſaginati vitu
li requiritur ſacrificium.

De Sacrificio pro peccato to-tius populi.

MAGNVM eſt etiam totius po-
puli peccatum, atque eo maius
quo plurium eſt, vt enim totius popu-
li pœnitentia facillimè placari ſolet
Deus, ita tot hominum animis in ma-
lum conuenientibus vehementiùs irri
tatur. Magna ergo hoſtia indiget, id
eſt, maiori dolore, maiori ſatisfactio-
ne, ideò vitulus hic etiam offerri iube-
tur, qui pluris emitur quam reliquæ ho
ſtiæ. Omnia itaque erunt interpretan-
da, vt priora ſumus interpretati.

De peccato principis.

6 EADEM erit & de peccato prin-
cipis interpretatio, ſed minor in
illo hoſtia offertur, quia minus eſt pec-
catum principis quam ſacerdotis, aut
totius populi. Eadem ad peccatum
plebeij hominis, & ad reliqua quæ po
ſtea dicuntur, accommodanda ſunt.
Sed aries pro maiori peccato offertur,
qui pretioſior eſt capra, & oue. At qui
ouem, & arietem offerunt, tacitè ad-
monentur, vt in poſterum innocen-
tiæ ſtudeant, denique operam, vt qui-
bus aut iniuria aliqua, aut exemplo no-
cebant, omni ratione proſint.

Quid fieret de hoſtia pro peccato. 8

I*N loco vbi offertur holocauſtum, immo-
labitur coram Domino.* Quia qui verè
de peccatis dolet, holocauſtum quo-
dam modo cordis ſui Domino offert:
& benè in eodem loco immolatur, vt
quamuis externis ceremonijs ab holo-
cauſto differat hoc ſacrificium, inter-
na cordis oblatione, & mactatione mi
nimè differat. *Sanctum ſanctorum*, quia
gratiſsimum Deo eſt hoc ſacrificium,
& omni veneratione dignum. *Sacer-
dos qui offert comedet eam*, quoniam de
ſacerdotibus ſcriptum eſt: Peccata po Hoſ. 4.
puli mei comedent. Hoſtiam etiam
comedit, quia ſacerdos qui debitam re
uerentiam, & caritatem, & diligentiã,
& miſericordiam ad huius ſacramenti
adminiſtrationem adhibet, magnos ex
ea re fructus percipit, quibus ſpiritum
ſuum alat, virtutes augeat, & gratię pin
guedine ſaginetur. *In loco ſancto co-
7 medet*, quoniam hoſtia ſancta eſt. † *In
atrio tabernaculi*, vbi verſantur ſacerdo-
tes, quia nihil foras efferendum eſt,
omnia ſacro, & venerabili ſilentio cõ
tegenda, & quaſi conſumenda ſunt.
*Quidquid tetigerit carnes eius ſanctificabi-
tur*, quia non ſolum huius ſacramenti
ſubſtantia ſancta eſſe debet, & obſer-
uanda, ſed etiam quidquid illam con-
tingit ſanctum haberi oportet; hoc
eſt, non ſolum peccata tacenda, & con
ſumenda ſunt in loco ſacro, ſed ea etiã
quæ ad ipſa pertinent, & ad eorum ex-
poſitionem obiter dicuntur, tacere cõ
ſultiſsimum eſt. *Si de ſanguine illius ve-
ſtis fuerit aſperſa, lauabitur in loco ſancto*,
quia qui fortè fortuna peccatum confi
tentis audiſſit, in eodem loco ſancto re
linquere debet, vt cum inde exierit, nũ
quam ſe quidquam audiſſe meminerit,
& ſacrum magis quam profanum arca
num exiſtimet. *Vas autem fictile, in quo*

coſta eſt, confringetur: quod ſi vas æneum fuerit, defricabitur, & lauabitur aqua. Vas fictile confringitur, quia ſucco carnium hoſtiæ imbuitur, nec poteſt eo omnino exui; quare cum foras educendum eſſet vas, ſimul aliquid hoſtiæ educeretur. At æneum non imbuitur, extremitati dumtaxat inhæret ſuccus: ita-
8 que fricari ſatis erit, & ablui. † Quid eſt vas in quo coquitur hoſtia, niſi memoria ſacerdotis, qui ſi ita peccata confitentis imbibit, vt magnum odorem eorum exteriùs proferat, omni ratione laboret vt eorum recordationem abijciat, & quaſi vas confringat. At ſi ita memoriæ inhærent, vt vix tenuis odor ab ijs qui propè aderunt, percipi poſsit, fricari ſatis erit recordatione eorũ quæ ipſe admiſit, & aqua obliuionis ablueré. *Omnis maſculus de genere ſacerdotali veſcetur de carnibus eius*, quia ad hoc munus non omnes ſacerdotes vocandi ſunt, ſed qui maſculi erunt, & peccatis aliorum non polluentur: infirmi, quos vicini vitij contagium lædit, procul arcendi ſunt. Cur autem hoſtia, cuius ſanguis infertur in tabernaculum, comburenda ſit extra caſtra, diximus nu. 4.

De hoſtia pro delicto.

QVAE ad hanc hoſtiam pertinẽt omnia in præcedentibus expoſita ſunt tam in hoc capite, numero. 6. quam cap. 5. numero. 4. & ſequentibus.

DE IVGI SACRIFICIO.

CAP. VIII.

1 QVALE hoc ſacrificium ſit, & cur iuge dicatur
Verſ.3. lex ipſa docet Num. 28: *Hæc ſunt ſacrificia quæ offere debetis: agnos anniculos, immaculatos duos quotidie in holocauſtum ſempiternum. Vnum offeretis manè & alterum ad veſperum, decimam partem OEphi ſimilæ, quæ conſperſa ſit oleo puriſsimo, & habeat quartam partem hin. Holocauſtum iuge eſt, quod obtuliſtis in monte Sinai in odorem ſuauiſsimum incenſi Domini, & libabitis vini quartam partem hin per agnos ſingulos in Sanctuario Domini. Alterumque agnum ſimiliter offeretis ad veſperam iuxta omnem ritum ſacrificij matutini, & libamentorum eius, oblationem ſuauiſsimi odoris Domino.*

De eo eadem dixerat Exod. 29: Hoc eſt, quod facies in altari, agnos anniculos duos per ſingulos dies iugiter. &c. Ideo ergo iuge ſacrificium dicebatur, quia iugiter omnibus diebus offerebatur. Cuius ſæpè meminit Daniel propheta cap. 8. 11. & 12. vocabaturque ſiue iuge ſacrificium, ſiue holocauſtum iuge, aut ſempiternum, vt in locis indicatis videmus. Idem dicitur ſacrificium matutinum, & ſacrificium veſpertinum.
2 † Cum agno anniculo, & immaculato, id eſt, integro, ac nihil deforme habente, vt ſæpe iam diximus, offerebatur decima pars OEphi ſimilæ conſperſæ oleo, id eſt, ita factæ vt farinæ aqua cum oleo infunderetur, aut oleũ ſolum pro aqua, vt diximus cap. 4. numero. 5. Oleum autem, quo ſimila conſpergenda eſt, debet eſſe menſura quartæ partis hin. Cum enim ait: *Et habeat quartam partem hin*, ſubaudiendum eſt Oleum: quod apertiùs explicatum eſt, Exod. 29: Decimam partem ſimilæ conſperſæ oleo tuſo, quod habeat menſuram quartam partem hin. Eadem menſura vinum erat adhibendum, id eſt, quartæ partis hin. Eſt autem OEphi, *OEphi.*
ſiue OEpha, decima pars cori vt videmus Ezec. 45. id eſt, tres modi [illegible] corus triginta modios habet, vt autor eſt Hieronymus in eundem locum Ezekielis, & in c[illegible] Hoſeæ, & Epiphanius in libro de Menſuris, & ponderibus. Modius habet ſexdecim ſextarios, heminas triginta [illegible]uas, eſtque quarta pars fanegæ Hiſpanicæ. De hin ita Ioſephus, *Hin.*
libro. 3. Antiq. cap. 1[illegible] Ea eſt menſura priſca Hebræorum duos choas Atticos continens, qua oleum, ac vinum metiuntur: nam vinum circa altare [illegible]. Duo choæ Attici capiut ſextarios [illegible]decim, id eſt, pluſquam tertiam [illegible]
3 canthari Hiſpanici. † Oleum puriſsimum vocat bene contuſum, & expreſſum ex oleis, Hebraicè כָּתִית, quod Exod. 29. Hieronymus vertit cum lxx. Oleo tuſo. Et vbi ait: *Ad veſperum*, in

Hebræo eſt, בין הערבים, id eſt, inter duas veſperas, eo ſcilicet tempore quo agnus in Paſcha occidebatur, quod lib.5. explicabimus, cap.3. cum de Paſcha agemus. Hoc ſacrificium obtulerunt in monte Sinai, vt videmus Exod. cap. 29. Atque vbi ait: Et libabitis vini quartam partem hin, eſt, effundetis in oblationem Domino, נסך enim; quo verbo vtitur Moyſes, ſignificat fundere. Quod illi fuſionem, Græci σπονδὴν appellant, Latini libationem: vt:

Virg. 1. Æne. *Dixit, & in menſa laticũ libauit honorem,*
Primaq; libato ſummo tenus attigit ore.

Inde etiam dictum eſt Deut. 32: De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum. Hoc iuge ſacrificium publicis expenſis offerebatur, vt teſtatur Ioſephus lib.3. Antiq. cap.10. nec erat dies quo non offerretur, nam etſi feſti dies inciderent, quibus aliæ victimæ cædendæ erãt, vt Sabbatum, Neomenia, Azyma, &c. vt latè videmus in eodem 28. capite Numerorum, ita cædebatur vt iuge ſacrificium non intermitteretur.

DE IVGIS SACRIficij ſignificatione.

CAP. IX.

1 IVGE ſacrificiũ legis ſignificat iuge ſacrificiũ Euãgelij, quod omnibus diebus offertur in Eccleſia, vt ex Dan. 12. facilè intelligitur, qui ad tem pora Antichriſti reſpiciens, Et à tempore, inquit, cum ablatum fuerit iuge ſacrificium, & poſita fuerit abominatio in deſolationem, dies mille ducenti nonaginta. Itaque agnus, qui quotidie offerebatur, Chriſtum ſine dubio ſignificabat in Cruce patri offerẽdum. Quod intelligens Iohannes Baptiſta, digitoque Chriſtum demonſtrans clamabat: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Ac ſi diceret: Hic eſt agnus, quem ſibi pater offerri voluit, vt mundum ſibi reconciliaret, hic eſt qui tollit peccata hominum, quæ agnus legis tollere non potuit. Hinc toties in Apocalypſi vocatur agnus. Manè ſignificabat tempus legis, & prophetarum, & legis naturæ, veſper finis temporum eſt, quo Chriſtus venit in mundum, & omne quod vſque ad conſummationẽ

Agnus Chriſtus.

Io. 1.

2 ſæculi ſupereſt. ✝ Vt ergo ſciremus omnes qui ſalui facti ſunt, ac fient ab initio mundi vſque ad aduentum Chriſti, & ab eo vſque ad finem ſæculi, per ſanguinem agni in cruce occiſi ſeruari, agnus manè, ac veſpere immolabatur. Sed cur agnus in iugi ſacrificio ſemper eſſe, ad Chriſtum ſignificandũ? Origenes Homil. 24. in Numeros: Dicitur agnus quia voluntas, & bonitas eius, qua Deum repropitiauit hominibus, & peccatorum indulgentiam dedit, talis extitit humano generi, quaſi agni hoſtia immaculata, & innocens, qua placari hominibus Diuina creduntur. Auguſtinus in libro viginti vnius Sententiarum, cap. 2: Agnus eligitur vt ſimplicitas, & innocentia deſignetur. Maſculus quæritur vt virtus comprobetur, immaculatus, vt ſine crimine, &c. Agnus igitur electus eſt ad figuram Chriſti propter innocentiam, & manſuetudinem, neſciens magnus vel nocere alicui, vel nocẽti reſiſtere. Atq; ita de Chriſto dictũ eſt Iſa. 53: Oblatus eſt quia ipſe voluit, & non aperuit os ſuum. Sicut ouis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus coram tondẽte ſe obmuteſcet,

3 & non aperiet os ſuum. ✝ Atnigilus agnus tener eſt, & ſacrificio aptiſſimus, ita Chriſtus nihil in ſe durum, aut ingratum habens optima, & acceptiſſima Deo hoſtia fuit. Immaculatus, quia Chriſtus integer, & perfectus fuit, & nihil habuit deforme. Simila, quæ pars farinæ ad nutrimentum aptiſſima eſt, conſperſa oleo, & vinum offeruntur cum agno, quia Chriſtus non ſolum occidi voluit, ſed etiam in ipſo ſacrificio reliquit nobis Sacramentum corporis, & ſanguinis ſui ſub ſpecie panis, & vini, quo mirificè animæ noſtræ alerentur, confirmarentur, lætificarentur. Et quia dulciſſimo miſericordiæ affectu hoc nobis Sacramentum inſtituit, meritò ſimila oleo conſperſa offertur, vt cap. 5. n. 11. & 12. expoſuimus. Sed maior ſimilæ quam vini menſura eſt, quia ſub ſpecie panis multò plures illud accepturi erant, quam ſub ſpecie vini.

Figura Euchariſtiæ.

Olei, & vini par menſura eſt, vt tanta eius in nos miſericordia intelligatur quanta virtus ſanguinis eſt.

Hæc de Sacrificijs tantum dicere volui, neque enim Leuiticum interpretari inſtitui, & vmbras illas ſacrificiorum omnium luce Euangelica illuſtrare, quod & alterius, & multò longioris temporis erat: ſed ſacrificia generatim exponere, vt qui Scripturam legeret, quid eſſet ſacrificium quodque, ac quale, & quid ſignificaret, non ignoraret. Reſtabat vt de ſacrificijs omnium feſtorum dierum ageremus, de quibus Leuit. 23. & Numer. 28. egit legiſlator: ſed eorum ſenſus Hiſtoricus manifeſtus eſt legentibus, myſticus ex ijs quæ in primo capite huius libri, ac poſtea in reliquis diximus, ac ex ſignificatione ipſorum dierum, quam libro ſequēti exponemus, ex parte intelligi poteſt. Quod ſi quis pleniorem explicationem requirit, quam ego mei inſtituti eſſe non putaui: legat Origenis Homilias in Leuiticum, &. 23. ac. 24. in Numeros, præpterea Heſychij, & Radulphi commentarios in Leuiticum, ac Procopij Gazæi in eumdem librum, & in Numeros. Sed & in ijs de quibus diſputaui, dicam cum Origene: Hæc pro viribus noſtris de diuerſitate ſacrificiorum diſcuſſa ſint, quorum ad liquidum intelligentiam ſcit ille, cui nuda, & reuelata ſunt omnia, nec eſt vlla creatura inconſpectu eius inuiſibilis. *Hom. 24. in Num.* Dicam etiam cum Eccleſia: Deus, qui legalium differentiam hoſtiarum vnius ſacrificij perfectione ſanxiſti: Deus, qui in vno ſacrificio corporis, & ſanguinis tui dediſti nobis quod in tam multiplici ſacrificiorum genere veteri populo tuo non dediſti, ſed promiſiſti, da vt piè, ſanctèque quod dediſti veneremur, & reuela nobis abſcondita figurarum, vt in illis te amemus, & illa in nobis potius edita gaudeamus. Quod in his verè ſcripſi, tibi reddo, quia tuum eſt: in quo erraui, quia indignus fui vt à te acciperem, ignoſce: ſed quod per te intelligentia aſſequi potui præſta, vt & ego qui ſcripſi, & omnes qui legent, per tuam gratiam ſemper impleamus. Amen.

DE TEMPLO, ET DE IIS QVAE AD Templum pertinent,

LIBER QVINTVS,

QVI EST DE DIEBVS FEſtis Hebræorum.

PROOEMIVM.

CVM *de templo, & de iis quæ erant in templo, de ſacerdotibus etiam, & Leuitis, deque ſacerdotalibus veſtibus, & earum cauſis, & de ſacrificiis multa dixerimus, quæ ad multorum Scripturæ locorum intelligentiam vſui futura videbantur: ſuſcepti operis ratio poſtulat, vt de diebus etiam feſtis Hebræorum diſputemus, vt nihil omittamus eorum, quæ ad templum pertinent, ſed omnia pro captu noſtro ad Dei gloriam, & ad ſtudioſorum Scripturæ vtilitatem, & Hiſtorico ſenſu, & myſtico, vt in reliquis fecimus, explicemus. In feſtis autem diebus ordinem & rebus ipſis, & doctrinæ aptum ſeruantes, primum de illis dicemus, qui omnibus menſibus cõmunes ſunt, vt de Sabbato, de Neomenia, deinde eos, qui vniuſcuiuſque menſis proprii ſunt, mox qui non ad menſes, ſed ad annos pertinent, quantum Diuina, & æterna Sapientia (quam ſupplices inuocamus) nobis dare dignabitur, perſequemur.*

DE SABBATO, ET QVID ſit Sabbatum ſecundoprimum.

CAP. I.

1 QVAE ad Hebrǽorum dies feſtos pertinent, & aliis in locis, & maximè in capite. 23. Leuitici nobis tradita ſunt, cuius in hoc opuſculo, & verba interpretabimur, & ordinem ſequemur. *Hæ ſunt* (inquit) *feriæ Domini, quas vocabitis Sanctas. Sex diebus facietis opus: dies ſeptimus, quia ſabbati requies eſt, vocabitur Sanctus. Omne opus non facietis in eo: Sabbatum Domini eſt in cunctis habitationibus veſtris.* Sabbati nomen Plutarchus lib. 4. Sympoſiacorum, ſiue Quæſtionum côuiualium, quæſtione. 5. à Baccho ductum putat, cuius cultores Iudæos fuiſſe mentitur: nã Sabbos, inquit, vulgus nũc Bacchos *Verſ. 2.* *Sabbatum vnde dictũ.*

vocat, & illi Sabbatum ſe colere dic[illegible]t,
quòd ſe [illegible] ad potandum.
Hæc Plutarchus imperitiſſimè: cuius
ſententiam [illegible] retulit [illegible]
douicus Cælius libro. 7. Antiquarum
lectionum, cap. 15. vt planè perſpiciet
qui Plutarchum ſiue Græcum, ſiue La-
tinum legerit. † Nihilo doctiùs Apion
Grammaticus Alexandrinus, quem Io-
ſephus libro ſecundo contra eum edi-
to, non longè à principio, meritò re-
darguit, quòd dixerit Hebræos ex Ægy-
pto redeuntes laboraſſe inguinum vl-
ceribus, qui morbus Ægyptijs Sabbo
dicitur, & ſeptimo die quieuiſſe, ideo-
que eum ab iſtis Sabbatum appella-
tum. Tolerabiliùs Lactantius errauit
lib. 7. Diuinarum inſtit. ca. 14. ſed erra-
uit tamen. Non ignorauit Hebraicum
eſſe vocabulum, vt Apion, & Plutar-
chus, putauit tamen à numero dierum,
Sabbatum nomen accepiſſe, quod ſe-
ptimus dies eſſet, cum ſeptem apud He
bræos שֶׁבַע, & ſeptimus שְׁבִיעִי dicantur.
At שַׁבָּת, id eſt, Sabbatum requiē
ſignificat, & à verbo שָׁבַת, quod eſt,
Quieſcere, dictum eſſe conſtat, quia eo
die quieuit Deus à creatione rerum.
De quo Ioſephus libro. 1. Antiq. cap. 1.
Septima autem die requieuiſſe Deum,
& ab operibus ceſſauiſſe: quamobrem
etiam nos vacationem à laboribus per
hanc diem celebramus appellantes
eam Sabbatum, quæ vox requiem He-
bræorum lingua ſignificat. &c. Quod
in Hebræo vel aperriſſimum eſt Ge-
neſ. 2. vbi legimus: Compleuitq; Deus
die ſeptimo opus ſuum, quod fecerat,
& requieuit die ſeptimo ab vniuerſo
opere, quod patrarat. Et benedixit diei
ſeptimo, & ſanctificauit illum, quia in
ipſo ceſſauerat ab omni opere ſuo. Et
Deut. 5: Septimus dies Sabbati eſt, id
eſt, requies Domini Dei tui. Sanctifica
uit autem dixit, id eſt, cultui ſuo dica-
3 uit. † Hinc intelligitur cur Dominus eū
diem coli, & in eo Hebræos ab omni
opere ſeruili quieſcere iuſſerit; quod
Exod. 20. & Deut. 5. & alibi ſæpe legi-
mus. Alteram cauſam addidit Deut. 5:
Memento quod & ipſe ſerueris in
Ægypto, & eduxerit te inde Domi-
nus Deus tuus in manu forti, & in bra-
chio extento. Idcircò præcepit tibi, vt
ſeruares diem Sabbati. Quod Moſes
Ægyptius lib. 2. Doctoris dubiorum,
cap. 32. [illegible] putat, quoniam cum eſ-
ſent Hebræi in Ægypto, & [illegible] ſer-
uituteq; premerentur, non faciebant quod
volebant, ſed laborare cogebantur, nec
dies vllus eis dabatur, quo in cultum,
& honorem Dei ab opere illo feriarentur.
Iubentur igitur diem Sabbati feriare,
re, vt beneficiorum Dei reminiſcan-
tur, cuius miſericordia effectum eſt vt
à laboribus Ægypti quieſcerent. Ter-
tia his verbis Exod. 31. indicatur. Vide-
te vt Sabbatum meum cuſtodiatis, quia
ſignum eſt inter me, & vos in genera-
tionibus veſtris, vt ſciatis quia ego Do
minus, qui ſanctifico vos, id eſt, vt ſi-
gnum ſit (ſicut ait Lyranus) quòd ſitis
mihi peculiaris populus meo cultui ſpe
cialiter applicatus, & ego veſter Deus.
4 † Aut apertiùs. Hac quiete, & hoc cul
tu Sabbati teſtabimini vos populum eſ
ſe à me ſanctificatum, id eſt, mihi dica-
tum, cum in honorem meum diem ſe-
ptimum præter aliarum gentium con-
ſuetudinem cuſtodiatis. Vnde & ab *Ouid. lib. 1. de Arte amandi.*
ethnico poëta dictum eſt:
Cultaque Iudæo ſeptima ſacra viro.
Ex hac Sabbati celebritate factum eſt *Dies hebdomada.*
vt reliqui hebdomadæ dies à Sabbato
nomen habeant apud Hebræos, [illegible] ſi-
ne Sabbato non nominentur, [illegible] pri-
mus dies, id eſt, Dominicus, [illegible] pri
ma Sabbati, aut vna Sabbati. Matth. 28:
Veſpere autem Sabbati, quæ lucēſcit in
prima Sabbati. Lucæ vltimo: Vna autē
Sabbati valde diluculo venerūt ad mo
numentum. 1. Cor. vltimo: Per vnam
Sabbati vnuſquiſque veſtrum apud ſe
ſeponat. &c. Ita [illegible] ſecunda
Sabbati, quod in titulo Pſal. 47. [illegible]
lxx, tertia Sabbati, & quarta Sabbati,
quod Auguſtinus legit in titulo Pſal-
mi. 80. Hieronymus in epiſt. ad He
dibiā. q. 4: Vna Sabbati dies Dominica
intelligenda eſt: quia omnis hebdoma
da in ſabbatum, & in primam, & ſecun
dam, & tertiam, & quartam, & quintā,
& ſextam Sabbati diuiditur, quā [illegible]
ci idolorum, & elementorum nomini
bus appellant, &c. Idem docet Augu-
ſtinus in titulum Pſal. 8[illegible]. [illegible] & [illegible]
hebdomada, quia Sabbato [illegible],
Sabbatum interdum dicitur a [illegible]
ctiori, & celebriori deſumpto nomi-
ne. Vt Luc. 18: Ieiuno bis in Sabbato.

Leuit. 23:

Leu. 23. Numerabitis ab altero die Sab
Sabbatum pro tota hebdomada, bati, in quo obtuliſtis manipulum pri-
mitiarum, ſeptem hebdomadas, pro
quo eſt in Hebræo, Septem Sabbata.
5 †Et cap. 25. Numerabiſque tibi ſeptem
hebdomadas annorum. Hebraicè, Se-
ptem Sabbata annorum. Adnotant
hoc Theophylactus, & Euthymius in
Lucæ cap. 18. & ſanctus Remigius in
Pro quouis die feſto. Pſalmum. 23. Hinc & ad feſtos omnes
dies translatum nomen eſt, vt docent
Chryſoſtomus Hom. 40. in Matthæum,
Theophylactus, & Euthymius in caput
Lucæ ſextum. Leu. 23. de die Expiatio-
nis ſcriptum eſt: Sabbatū requietionis
eſt, & affligetis animas veſtras. Et mox:
A veſpera vſque ad veſperam celebra-
bitis Sabbata veſtra. In eo autem, quod
Marcus cap. 16. ſcripſit: Et valde mane
vna Sabbatorum veniunt ad monu-
mentum. Et Io. 20. vbi nos habemus:
Vna autem Sabbati, pro quo in Græco
eſt: Vna autem Sabbatorum: nec Nice-
phorum, nec Euthymium audio, quo-
rum ille lib. 1. Hiſtoriæ Eccleſ. cap. 35.
Sabbatum & Sabbata idem. hic in Matthæum, cap. 68. quemlibet
hebdomadæ diem Sabbatum dici do-
cent. Siue enim Sabbatum, ſiue Sabba
ta dixeris, idē ſemper intelligitur dies.
6 †Vt 1. Machab. 2. Et conſtituerunt ad
uerſus eos prœlium in die Sabbatorum.
Et dixerunt: Non exibimus, neque fa-
ciemus verbum regis, vt polluamus diē
Sabbatorum. Et mox: Et intulerunt il-
lis bellum Sabbatis, & mort[...] ſunt ipſi,
& vxores eorum, & filij eorum, & pe-
cora eorum, vſque ad mille animas ho-
minum. Pro q[...]bus Ioſephus libr. 12.
Antiq. ca. 8. hæc ſcripſit: Aggreſsi ſunt
eos die Sabbati, & ita vt erant, in ſpe-
luncis exuſſerunt non repugnantes, ac
ne aditus quidem ſpeluncarum obtu-
rantes. Etenim propter religionē diei
repugnare nolebant, ac ne in aduerſita
tibus quidem violare honorem Sabba
ti q[...]ando lex iubet feriari ab omni ope
re. Similiter illud intelligitur Act. 16:
Die autem Sabbatorum egreſsi ſumus
foras. &c. Et cap. 13. Et ingreſsi Synago
gam die Sabbatorum ſederunt. Hoc
autē nihil aliud, quā ſi diceret: Die
Sabbati, ſequentia verba declarāt: Poſt
lectionem autem legis, & prophetarū
miſerunt principes Synagogæ ad eos.
&c. Lex enim, & prophetæ quolibet
Sabbato leguntur in Synagogis, quod
& hodie Iudæi obſeruant. Act. 15. Moy
ſes enim à temporibus antiquis habet
in ſingulis ciuitatibus qui eum prædi-
cent in Synagogis, vbi per omne Sab-
7 batum legitur. †De prophetis autem
cap. 13: Hunc ignorantes, & voces pro-
phetarum, quæ per omne Sabbatum le
guntur. &c. Denique quam Matthæus,
& Lucas primam Sabbati vocant, Mar
cus, & Iohannes, vt in Græco eſt, vnam
appellant Sabbatorum. Immo cum in
Græco ſit apud Iohannem vna Sabba-
torum, noſter Interpres vertit, vna Sab
bati videns ſine dubio nihil referre Sab
bati ne diceret an Sabbatorum. Sed
quid interpretem appello, cum idem
Apoſtolus poſtea dicat: Cum ergo ſe-
rò eſſet die illa vna Sabbatorum? &c.

De huius diei ſanctitate in Scriptu- *Sanctitas Sabbati.*
ris perſæpe commendata quid attinet
dicere, cum nec cibos parare fas eſſet,
ſed id præcedenti die, id eſt, feria ſexta,
faciendum eſſet, quæ ideo Paraſceue,
id eſt, paratio, dicta eſt? Exo. 35: Sex die
bus facietis opus, ſeptimus dies erit vo
bis ſanctus, Sabbatum, & requies Do-
mini: qui fecerit opus in eo, occidetur.
Non ſuccendetis ignem in omnibus
habitaculis veſtris per diem Sabbati.
Et cap. eiuſdem libri. 16: Sexta die col-
legerunt menſuras duplices Manna,
ne Sabbato colligerent, nec compu-
treſcebat vt alijs diebus, cum pluſquam
quod illi diei ſatis erat, colligebatur.
Quod cum nunciaretur Moſi, (id eſt,
collectos eſſe duplices cibos) ait eis:
Hoc eſt, quod locutus eſt Dominus.
Requies Sabbati ſanctificata eſt Domi
no cras: quodcumque operandum eſt
facite, & quæ coquenda ſunt coquite,
quidquid autem reliquum fuerit, repo- *Iter Sabbati.*
8 nite vſq; in manè. †Illud prætereundū
non eſt, licuiſſe iter facere Sabbato, ſed
breuiſsimum. Id quantum ſit, quamuis
videtur ex Scriptura poſſe cognoſci,
quoniam Actorum. 1. ſcriptum eſt:
Tunc reuerſi ſunt Ieroſolymam à mon
te, qui vocatur Oliueti, qui eſt iuxta
Ieruſalem Sabbati habens iter: non
conſtat inter ſcriptores. Origenes
enim libro quinto Stromatum vnum
milliare eſſe docet, quod duo mille cu
bitos habeat, cui ſubſcribit OEcume-
nius in caput. 1. Actorum. Alij iter

mille paſſuum eſſe voluit, vt Beda, Gloſ-
ſa interlinearis, Lyranus, omnes in eũ-
dem locum Actuum. Beda autem etiã
in libello de locis Sanctis, cap. 7. Alijs
magis placet duo millia paſſuum eſſe,
vt Eraſmo in Adnotationibus eiuſdem
loci, Vatablo, & alijs recentioribus.
Origenes ſententiam ſuam eo confir-
mat, quod cum in terram promiſſam
venirent Hebræi, tanto interſtitio ta-
bernaculum, & arca caſtrorum ordinẽ
præcedebant, & à tanto interuallo ten
toria figebant, quo ſpatio licebat ijs,
qui caſtrametati erant, ad tabernaculũ
Sabbato accedere. De hoc legimus Io
ſue. 3: Sitque inter vos, & arcam ſpa-
9 tium cubitorum duum millium. † Re-
centiores quod de duobus mille paſſi-
bus dicunt, traditionem Hebræorum
eſſe confirmant in libro, quem appel-
lant Miſnaioth. Ceteri non probant,
quod dicunt. Mihi ex his ſententijs
nulla videtur vera, ſed illa Origenis ve
riſimilior eſt. Traditioni quidem Iu-
dæorum magis credendum videbatur,
ſed habemus eorumdem traditionem,
& antiquiorem multò, & veriorẽ apud
Hieronymum in epiſ. 151. ad Algaſiam
quæſtione. 10. Præterea, inquit, quia
iuſtum eſt vt diebus Sabbatorum ſe-
deat vnuſquiſque in domo ſua, & non
egrediatur, neque ambulet de loco, in
quo habitat: ſi quando eos iuxta lite-
ram cœperimus artare, vt non iaceant,
non ambulent, non ſtent, ſed tantum
ſedeant, ſi velint præcepta ſeruare, ſo-
lent reſpondere, & dicere: Rab Aki-
ba, & Simeon, & Hillel magiſtri no-
ſtri tradiderunt nobis, vt bis mille
pedes ambulemus in Sabbato. &c.
10 † Si hæc vetuſtiſſimorum Hebræorum
traditio vera eſt, multo breuiùs iter
eſt, quam ſcriptores illi putabant,
quos nominaui, nam mille paſſus
quinque mille pedes ſine dubio con-
tinent. Hanc ego veram eſſe arbi-
tror, quoniam ad Scripturam multò
propius accedit, immò ſatis cum ea
congruit. Etenim iuxta Lucam mons
Oliueti diſtat à Ieruſalem itinere Sab-
bati & mons Oliueti (vt tam Ioſe-
phus, quam reliqui, qui de terra San-
cta ſcripſerunt, autores ſunt) ad Orien-
tem Ieruſalem ſitus eſt, adeòque vrbi
propinquus eſt, vt inter eam, & mon-
tem vallis tantum ſit, quæ appella-
tur Cedron, vnde & torrens, qui per
eam fluit, torrens Cedron dictus
eſt. Hoc melius ex Ioſepho teſte ocu-
lato intelligemus, qui libro. 6. Antiq.
cap. 3. cum loca indicaret, in quibus
Titus caſtrametatus eſt: His, inquit,
præceptum erat ſexto ab Ieroſolymis
ſtadio caſtra ponere, qua in parte mõs,
qui appellatur Elæon (id eſt, Oliue-
tum) contra ciuitatem ab Oriente ſi-
tus eſt, alteque interiacente valle di-
ſcernitur, cui nomen eſt Cedron.
11 &c. † Vt ergo multum diſtet ab Ie-
ruſalem mons Oliueti, non plus cer-
tè diſtat ſex ſtadijs, id eſt, ſeptingen-
tis quinquaginta paſſibus, ſtadium
enim centum vigintiquinque paſſus
habet. Falſum eſt ergo quod de duo-
bus mille paſſibus dicitur, & veriſsi-
mum putari ſolet: quandoquidem &
Bethania, quæ remotior eſt ab Ieruſa-
lem, quam mons, & non ad radices,
ſed in latere montis Oliueti ſita eſt,
vt ait Hieronymus in Locis Hebraicis,
quindecim tantum ſtadijs diſtat, vt Io-
hannes ſcribit cap. 11: Erat autem, in-
quit, Bethania iuxta Ieroſolymam qua-
ſi ſtadijs quindecim, quæ duo millia
paſſuum non continent. Quare rectè
Hieronymus in Locis Hebraicis dicit
eam eſſe in ſecundo milliario ab AElia,
id eſt, ab Ieruſalem. Falſum etiam eſt
diſtare mille paſſibus, nam eos ſex
ſtadia non efficiunt. Sed neque mons
Oliueti ſex ſtadijs diſtabat, ſed locus
ille eius, in quo milites à Tito po-
ſiti ſunt, quos non neceſſe erat in
ipſo montis initio poni. Accedit,
quod (vt idem Ioſephus ſcribit in eo-
dem libro, capite. 13.) Titus muro to-
tam vrbem cinxit quadraginta ſtadio-
rum, ne quis ex ea exire poſſet, qui
per Cedronem, & montem Oliue-
ti veniebat, quem ipſe ſemper vo-
cat Elæonem. Ex quo videmus quam
vicinus vrbi fuerit mons, præſertim
ſi addamus, quod ſcribit Beda in li-
bello de Locis Sanctis, cap. 6. vallem,
per quam fluit torrens Cedron, par-
12 uam eſſe. † Quare valde probabi-
lis eſt Iudæorum illa traditio, quam
retulit Hieronymus, iter Sabbati eſſe
ſpatium duorum mille pedum, quod
paulò plus eſt tribus ſtadijs: quo-
niam

niam nec quatuor ſtadijs hunc montem abfuiſſe ab Ieruſalem intelligitur ex Brocardo monacho, qui in deſcriptione terræ Sanctæ ait: Vltra torrentem Cedron in latere Aquilonari montis Oliueti eſt mons altus altus quatuor ſtadijs diſtans à Ieruſalem. Ac breuiſsimum eſſe vel ex eo conſtat, quod (vt ex verbis Hieronymi intelligitur) Hebræi hoc acceperunt ex illis verbis Exod. 16: Maneat vnuſquiſque apud ſemetipſum, nullus egrediatur de loco ſuo die ſeptimo. Ab his non magnopere diſcrepat Origenis ſententia, miliarium enim non quinque mille pedum intellexit, ſed duorum mille cubitorum, id eſt, trium mille pedum, cubitus enim pedem habet cum dimidio. Sed vt dixi, quod de bis mille pedibus dictum eſt, mihi omnium veriſſimum videtur, & cum eo interuallo, quod, qui viderunt, dicunt montem diſtare ab vrbe, optimè congruit.

Quomodo cognitus fuerit dies Sabbati.

Si autem quærat quiſpiam vnde Hebræi ſcire potuerint hic ne dies, an ille Sabbatum fuerit, quo Dominus quieuit ab opere ſuo, id eſt, quis eſſet primus dies hebdomadæ, vel ſeptimus, cum vſque ad tempora Moſis non fuerit Sabbatum feſtus dies, vt ita cognoſceretur, nec continuò vt mundus creatus eſt, tempus diſtinctum videatur in annos & menſes, & hebdomadas. reſpondet Alfonſus Abulēſis epiſcopus, q. 3. in caput. 23. Leuitici, eos hoc cognouiſſe ex verbis Moſis, qui Sabbatū indicauit Exo. 16: Requies Sabbati ſanctificata eſt Dño cras. &c.

13 † Confirmat hoc Philo Iudæus libro. 1. de Vita Moſis his verbis: Cum enim iam dudum quæſiſſent, quis eſſet mundi natalis, quo hoc vniuerſum abſolutum eſt: rem à ſuis maioribus ignoratam tandem didicerunt, non ſolum oraculo, verumetiam argumento manifeſtiſſimo. Videbant enim corrumpi, vt dixi, quidquid ſuperaret diebus ceteris, quod autem depluebat pridie Sabbati, duplum prouenire, durareque in biduum. & c. At obſtat Paulus, qui ſi diligenter legatur, docet Hebr. 4. Sabbatum in honorem requiei Domini ab initio orbis condito cœpiſſe celebrari. Probat enim requiem illam, de qua dictum eſt Pſalm. 94: Quibus iuraui in ira mea: Si introibunt in requiem meā, non eſſe requiem Sabbati, his verbis: Ingrediemur enim in requiem qui credidimus, quemadmodum dixit: Sicut iuraui in ira mea; Si introibunt in requiē meam: & quidem operibus ab inſtitutione mundi perfectis, id eſt, in illam requiem, quæ propter requiem Domini inſtituta erat, iam ingreſsi fuerunt, ex quo mundus perfectus eſt, altera ergo ſupereſt. Fruſtra enim diceret: Et quidem operibus ab inſtitutione mundi perfectis, niſi ex eo tempore Sabbatū coli cœpiſſet. Poſſumus igitur omnia cōciliare ſi dicamus ab initio ſæculi ita factum eſſe, ſed Hebræos in AEgypto idololatriæ deditos more interrupiſſe maiorum, ac deſuetudine illa diē Sabbati ignoraſſe, donec à Moſe edocti ſunt.

Sabbatum Secundoprimum.

Secundò quæritur quid ſit Sabbatum Secundoprimum, quod legimus tantum in Euangelio Lucæ, cap. 6. & quod ita difficile eſt, vt Hieronymus in epiſtola. 2. ad Nepotianum hæc ſcripſerit: Attrita frons interpretatur ſæpe quòd neſcit, & cū alijs perſuaſſerit, ſibi quoque vſurpat ſcientiam. Præceptor quondā meus Gregorius Nazianzenus rogatus à me vt exponeret quid ſibi vellet in Luca Sabbatum δευτερόπρωτον, eleganter luſit, Docebo te, inquiens, ſuper hac re in Eccleſia: in qua mihi omni populo acclamante cogeris inuitus ſcire quod neſcis. Aut certè, ſi ſolus tacueris, ſolus ab omnibus ſtultitiæ condemnaberis. Chryſoſtomus Homil. 40. in Matthæum docet Sabbatum Secundoprimū vocari diē feſtū, qui cōtinuò cōſequebatur Sabbatū. Verius tamen eſt quod viſum eſt Theophylacto, & Euthymio in cap. 6. Lucæ, cū ſexta Sabbati, ſiue Paraſceue, dies feſtus erat, Sabbatū illi ſuccedēs Secūdoprimū appellari. Hoc mihi videor apertè hoc argumēto cōprobare. Dies ille, quē hoc nomine Lucas indicauit, ſine dubio Sabbatū fuit, præceſsit ergò illū alter dies feſtus, cuius cōparatione Secūdoprimū dicatur. Quod aſſumimus perſpicuè traditur à Matthæo, qui de eadē re ca. 12. ait: In illo tēpore abijt Ieſus per ſata Sabbato. Immo, & apud Lucam reſpondens Dominus calumniæ Phariſæorū, ſem-

14 per de Sabbato. loquitur. †Quod ſi
quis fortaſſe putat Sabbatum apud
Matthæum pro quouis feſto die acci-
pi, errat: hoc enim erat Sabbati pro-
priè dicti vt in eo eſcæ parari non poſ-
ſent, vt diximus numer. 7. quod alijs
diebus feſtis licebat, ſicut de diebus
Azymorum legimus Exod. 12: Nihil
operis facietis in eis, exceptis ijs, quæ
ad veſcendum pertinent. Putant au-
tem Euthymius in Lucæ ca. 6. & non-
nulli alij, diebus Azymorum hoc con-
tigiſſe, quod Lucas, & Matthæus nar-
rant. Cum ergo Phariſæi Apoſtolos
accuſent quòd ſpicas vellerent, &
confricantes manibus manducarent,
non eſt dubium Sabbatum propriè di-
ctum fuiſſe, atque ideo dicunt: Quid
Luc. 6.
facitis quod non licet in Sabbatis?
Itaque eo tempore ſexta Sabbati fue-
rat primus dies Azymorum, qui pri-
mum ſabbatum dicitur, id eſt, primus
dies feſtus illius ſollennitatis, & Sab-
batum ſequens dicitur ſecundopri-
mum, ſecundum, quia erat ſecundus
dies Azymorum; primum, quia Sab-
batum dignitate, & ſanctitate præ-
ſtabat alijs ſollennitatibus, ſimulque
Sabbatum erat, & dies Azymorum.
15 †Quemadmodum cum Dominus no-
ſter paſſus eſt, ſexta feria fuit primus
dies Azymorum, & dies ſequens Sab-
batum erat, & dies ſecundus Azymo-
rum, vocarique potuit Sabbatum ſe-
cundoprimum; ſed eadem ratione ap-
pellatus eſt magnus dies. Iohan. 19: Iu-
dæi ergo, quoniam Paraſceue erat, vt
non remanerent in cruce corpora Sab-
bato, erat enim magnus dies ille Sab-
bati. &c.

Poſtremò, (quod tam ad Sabbatum,
Vnde incipiebãt feſti dies.
quam ad reliquos feſtos dies vtile erit)
quæritur quo tempore Sabbatum, &
reliquæ ſollennitates inciperent, ac
finirentur. Quæſtio ſoluitur Leu. 23:
A veſpera vſque ad veſperam celebra-
Veſpera.
bitis Sabbata veſtra. Veſperam au-
tem intelligere debemus (ſicut & Iu-
dæorum conſuetudo teſtatur) cum ori-
tur Veneris ſtella conſequens occaſum
Solis, quæ Latinè dicitur veſper, Græcè
Heſperus, vt apud Virgilium:

Ite domũ ſaturæ, venit Heſper⁹, ite capellæ:
Ecloga vltima.

Eademque Solis ortum antecedit,
ac Lucifer Latinis, Phoſphorus Græ-
cis vocatur. Cicero. libro. 2. de Natura
deorum: Infima eſt quinque errantiũ,
terræque proxima ſtella Veneris, quæ
φωσφόρος Græcè, Lucifer Latinè dicitur
cum antegreditur Solem, cum ſubſe-
16 quitur autem, Heſperus. †Plinius li. 2.
cap. 8: Infra Solem ambit ingens ſi-
dus appellatum Veneris, alterno mea-
tu vagum, ipſiſq; cognominibus æmu-
lum Solis, ac Lunæ. Præueniens quip-
pe, & ante matutinum exoriens Luci-
feri nomen accipit, vt Sol alter diem
maturans: contra ab occaſu refulgens
nuncupatur Veſper, vt prorogans lu-
cem, vicemque Lunæ reddens. &c.
Hoc idem tempus intelligitur apud
Hebræos nomine עֶרֶב, quaſi commi-
ſtio quædam lucis, & tenebrarũ, quam
vocamus crepuſculum. Etenim עֵרֶב,
cum quinque punctis commiſtionem
ſignificat, cum ſex veſperam: ſed
cum veteres puncta non habuerint,
idem nomen eſt ſignificans commi-
ſtionem, & inde veſperam. Geneſ. 1:
Et factum eſt veſpere, & manè dies
vnus. &c. Hinc Eccleſia feſtos dies
à veſpera præcedentis diei celebrat,
ſicut eſt in Decretalibus, in capi. c. 1.
de Ferijs. Omnes, inquit, dies Do-
minicos à veſperam in veſperam cum
omni veneratione decernimus obſer-
uari. &c.

Veſperarum autem tempus eſt ad
Solis occaſum, vt veteres hymni Eccle-
ſiaſtici indicant.

Tetrum Chaos illabitur. &c. Et iterum:
Iam Sol recedit igneus.

17 †Ex his intelligitur illud Lucæ. 23.
qui cum de eo tempore loqueretur,
quo corpus Domini inuolutum ſindo-
ne, & in monumento poſitum eſt, ait:
Et dies erat Paraſceues, & Sabbatum
illuceſcebat. Hoc eſt iam erat pro-
pè Solis occaſum, iam propè erat
initium Sabbati. Sed quia adhuc erat
dies Paraſceues, quia Sol nondum oc-
ciderat, reuertentes parauerunt aro-
mata, & vnguenta. Nec tamen vn-
gere Dominum potuerunt, quia con-
tinuò Sabbatum cœpit: & ideò ſequi-
tur: Et Sabbato quidem ſiluerunt ſecũ-
dum mandatum. Sed obijcietur nobis
verba Leuitici nõ de omnibus dieb⁹ fe-
ſtis dici, ſed de Expiatione, cũ dicat lex:
Die nono menſis à veſpera vſque ad
veſpe-

veſperam celebrabitis Sabbata veſtra. Reſpondet Abulenſis quæſt. 23. in idẽ caput, & in cap. 35. Exodi, quæſtione. 1. id de omnibus alijs feſtis diebus æquè intelligi. At hoc erat explicandum, cur quod omnibus commune eſt, vni
18 Expiationis diei tribuatur. † Id ex Hebræo, & ex Græco facile ſoluitur, ſine dubio enim non de eo tantum die, ſed de omnibus dicitur. In Hebræo ita eſt: Et affligetis animas veſtras die nono menſis in veſpera. A veſpera vſque ad veſperam celebrabitis Sabbata veſtra. Similiter eſt in Chaldæo. Quare verba illa: Die nono menſis, ad præcedentem ſententiam pertinent, vt ſit ſenſus: Affligetis animas veſtras die nono menſis, id eſt, incipientes die nono menſis veſpere. Quod lxx. optimè explicauerunt: Et affligetis animas veſtras à die nono menſis. Nam cum afflictio ingrata carni ſit, & dies Expiationis eſſet dies decimus menſis, facilè caſtigatio corporis in diem decimum reijci potuit: quod ne fieret, addendum fuit Die nono menſis, id eſt, A die nono. Deinde cauſam huius maturationis reddens legiſlator ait: A veſpera vſque ad veſperam, &c. ac ſi diceret: Ita enim celebrare debetis omnes feſtos dies, vt a veſpera præcedente diei ſumant exordium.

16 *Coloſſ. 2.*

Sabbatum quid ſignificet myſticè.

† Sed quoniam Apoſtolus ait: Nemo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei feſti, aut Neomeniæ, aut Sabbatorum, quæ ſunt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti, idque de reliquis etiam feſtis diebus ſimiliter intelligitur, vt ait Origenes Homil. 23. in Numeros, de eorum feſtorum ſignificatione etiam dicendum eſt. Sed de Sabbato breuius, cius enim ſignificatio omnibus nota, & peruulgata eſt. Moraliter ſignificat populum Deo dicatum à peccato abſtinere debere, quod opus ſeruile eſt, & vere hominem ſeruum efficit: a quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt. 2. Petr. 2. Deinde, quia ſeptem diebus voluitur tempus vniuerſum, per laborem ſex dierum quibus Deus omnia creauit, labor huius vitæ intelligitur, & in Sabbato, quod ſex diebus ſuccedit, & requiem ſignificat, Anagogico ſenſu indicatur requies æterna beatorum. De qua Iſai. vltimo: Et erit menſis ex menſe, & Sabbatum ex Sabbato. Et apertius Paulus Hebræ. 4: Itaque relinquitur ſabbatiſmus populo Dei. Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius, etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis, ſicut à ſuis Deus. Feſtinemus ergò ingredi in illam requiem. &c. Qui plura volet, legat Origenem Homilia. 23. in Numeros, (vnde deſumpſit Gloſſa in illud Numer. 28. Die autem Sabbati) & Hychium in caput. 23. & 26. Leuitici, initio, & Radulphum latiùs hæc explicantem libro. 16. in Leuit. cap. 1.

DE NEOMENIA, SIVE Calendis.

CAP. II.

1 PRIMVS cuiuſuis menſis dies feſtus erat apud Hebræos, non quòd tunc ab operibus neceſſariò ceſſarent, ſed quòd Deum certis ſacrificijs ſollemniter colerent. Vocatur hic dies apud Hebræos caput, ſiue initium, menſis. lxx. ſemper Neomenia vertunt, noſter interpres modò Neomenia, modò Calendæ. Neomenia autem dicitur quaſi nouus menſis, νέος, enim nouum ſignificat, & μὴν, menſem. Male ergo Lyranus in caput. 28. Nume. in illud In Calendis autem, & Abulenſis in Leuit. cap. 23. quæſtio. 5. & in cap. 28. Nume. quæſtio. 9. cenſuerunt dici à Neos, id eſt, nouus, & mene, id eſt, defectus, quod tunc luna deficeret, & non videretur. Hieronymus autem Calendarum nomine vtitur, quod Romani primum diem menſis ita appellarent. Non tamen erat idem menſium initium, aut finis apud Hebræos, & apud Romanos, ſiue apud nos, quod ad omnia, quæ de feſtis diebus dicemus, diligenter annotandum eſt. Menſes Hebræorum cum luna incipiebant, & cum eadem terminabantur, & dies primus lunæ idẽ erat & primus menſis dies. Habebat itaq; eorum annus duodecim menſes lunares, ſiue vt recentiores loquuntur duodecim lunationes.

Menſes, & anni Hebræorum.

2 nes. † Vnus menſis habebat triginta dies, alter viginti noue, quoniam luna viginti

vigintinouem diebus, & duodecim
horis conficit curſum ſuum, quæ horæ
ne pereant, ſecundo quoque menſe cõ-
putatur addito vno die, qui trigeſimus
eſt. Ita eorum annus non habebat niſi
354. dies, deſuntque ad rationem anni
ſolaris vndecim dies: quare vt eum
æqualem anno ſolari redderent, nunc
ſecundo, nunc tertio cuique anno mẽ-
ſem decimumtertium addebant, quo
anno ſepties intercalato intra decem
& nouem annorum ſpatium anni lu-
nares æquabantur ſolaribus. In quoli-
bet enim decem & nouem annorum
curriculo tertio anno fiebat intercala-
tio, & ſexto, & octauo, & vndecimo,
& decimoquarto, & decimoſeptimo,
& decimonono: & dies, qui decẽ & no
uem annis lunaribus deerant, nouem
erant & ducenti, ij verò, qui ex menſi-
bus intercalaribus addebantur, totidẽ
fuerunt, per quos anni lunares ita ſola-
ribus æqui reddebantur, vt nec dies
deeſſet, nec ſupereſſet. Hæc ex Beda in
libro de Temporum ratione, cap. 43. &
ex Abulenſi in ſecunda parte Defenſo
rij, cap. 14. & quæſt. 19. in caput. 23. Le-
3 uitici. † Ex quo intelligimus vni menſi
Hebræorum non reſpondere apud nos
menſem alterum integrum, ſed partẽ
vnius menſis cum parte alterius, vt per
ſpicuum erit ortus lunæ nouæ obſer-
uanti, Verbi gratia, primo eorum men
ſi, qui dicitur Niſan, reſpõdet pars Mar
tij, & pars Aprilis, atque ita in reliquis.
Huius menſis initium eſt prima luna,
quæ propinquior eſt æquinoctio ver-
no, quod iuxta Abulenſem, fit decimo-
quarto die menſis Martij, cum ſol in-
greditur primum gradum Arietis, &
ideò (vt rectè explicat, ac probat Abu-
lenſis in caput. 12. Exod. quæſtione. 3.)
numquam poteſt menſis Niſan cele-
rius incipere quàm primo die Martij,
nec ſerius, quam vigeſimooctauo, aut
vigeſimonono, ſi æquinoctium poni-
mus in die decimoquarto Martij, vt
ipſe ponit, quia noua luna non poteſt,
ab æquinoctio diſtare pluſquam qua-
tuordecim diebus. Ex quo etiam ſequi-
tur, quando primus menſis Hebræorũ
incipit ante æquinoctium, maiorẽ eius
partem incidere in Martium: quando
autem incipit poſt æquinoctium, maio-
rem eius partem continere Aprilem.

4 † Etenim cum æquinoctium fiat. 14.
die Martij, ſi menſis incipit pridiè eius
diei, decem & octo eius dies inci-
dent in Martium: atque idem fiet ſi in-
cipiat in æquinoctio, aut in tribus ſequẽ
tibus diebus. Si autẽ decimusoctauus
dies Martij lunæ initium ſit, & dein-
ceps, maior pars primi menſis incidet
in Aprilem: quia non plures dies eius
quam quatuordecim Martius habebit,
ceteri erunt Aprilis. Omnia ex Abulen
ſi loco modò indicato in cap. 12. Exo-
di, quæ magnopere conferent ad ſolle-
nitatem Paſchæ, & Azymorum, & ad
reliquas. At nunc æquinoctium fit vi-
geſimoprimo die Martij, vt eſt in Ka-
lendario Gregoriano, aut vigeſimo die,
vt alij volunt: atque ideò ſeruata pro-
portione eodem modo ratio ſubducẽ-
da eſt. Idem intelligendum eſt quo-
ties æquinoctium mutabitur, mutatur
enim ſucceſsione annorum, & ab anno
1590. vſque ad. 1721. fiet vigeſimo die
Martij iuxta Kalendarium Gregoria-
num, ſed iuxta aliorum calculum deci-
monono, atque ita deinceps, quia ſpa-
tio centum & triginta vnius annorum
æquinoctia retrocedunt vno die. Sed *Prima lu-*
cum luna in die coniunctionis cum ſo- *na quæ ſit.*
le biduum ſaltem lateat, ac interdum
tertio die videri incipiat, quæritur vtrũ
primam lunam Scriptura intelligat cũ
apparere incipit, an diem primum, qui
5 coniunctionem conſequitur. † Vt re-
ctè hoc intelligatur ſciendum eſt men
ſem, qui menſura eſt curſus lunæ, tri-
plicem poni ab Aſtrologis: eſt enim
menſis peragrationis, & menſis illumi-
nationis, & menſis coniunctionis. Men-
ſis peragrationis eſt tẽpus, quo ab vno
puncto Zodiaci luna diſcedens proprio
motu, ab occaſu ad ortum pertranſito
Zodiaco redit ad illud punctum, quod
viginti ſeptem dierum eſt, & octo ho-
rarum. Menſis illuminationis eſt, tem-
pus, quo luna poſt cõiunctionem cum
ſole incipiens apparere, rediens ad co-
iunctionem cum ſole deſinit appare-
re, quod vigintiocto dierum eſt. Men-
ſis coniunctionis eſt tempus, quo luna
ab vna coniunctione cum ſole redit
iterum ad ſolis coniunctionem, & hic
eſt menſis communis habens viginti
nouem dies, & duodecim horas, vt ſu-
pra dictum eſt. Ex quibus verba Plinij
intelli-

intelligimus libro. 2. Natur. Hiſt. ca. 9:
Vicenis diebus, ſeptenisque, & tertia
diei parte peragit ſpatia eadem, quæ Sa
turni ſidus altiſsimum triginta, vt dictū
eſt, annis. Deinde morata in coitu ſo-
lis biduo, cum tardiſsimè, à triceſima
luce rurſus ad eaſdem vices exit. &c.
6 † Quod autem dicimus, de medio mo
tu intelligendum eſt: nam luna velociſ
ſimo motu peragit in ſingulos dies de
cem & ſeptem gradus, & tunc nihil fe
re latet ſub Sole: tardiſsimo peragit de-
cem gradus, & tunc pluſquam biduo
latet, medio motu peragit tredecim
gradus cum duodecim minutis, & bi-
duo latet. Medios igitur motus nu-
merando intelligenda ſunt quæ dixi-
mus. Hoc modo Luna lucet viginti
octo diebus, & inde intelligitur quod
paulò ante diximus, non poſſe nouam
Lunā diſtare ab æquinoctio pluſquam
quattuordecim diebus: quoniam ſi di-
ſtaret quindecim, aut ſedecim, relin-
querentur ex ea tredecim dies, aut duo
decim; & illa Luna eſſet initium primi
menſis Hebræorum, quia propinquior
eſſet æquinoctio quàm altera, quæ di-
ſtat quindecim diebus, & ſemper mē-
ſis primus Hebræorum incipere debet
à Luna propinquiori æquinoctio ver-
no. † Quare ita quæſtioni reſpon-
7 dendum eſt, primam Lunam, ſiue Neo
meniam, aut Calendas, aut initium
menſis tunc eſſe cum primum Luna à
Sole relicta apparere incipit, ſemper-
que menſis durare intelligitur dum no
ua Luna non apparet, quæ initium ſit
ſequentis: non enim numeramus mē-
ſes illuminationis, ſed menſes coniun
ctionis, qui viginti nouem dies, & duo
decim horas habent, & ideò alteri vi-
ginti nouem dies damus, alteri trigin-
ta, vt diximus numero. 2. Hoc hodie
etiam teſtatur conſuetudo Iudæorum,
habent enim turriculas in Synagogis,
& cognito ex tabulis Aſtronomicis
tempore coniunctionis, occidēte Sole
turriculas aſcendunt, & diligenter ſpe-
culantur Lunæ ortum, ac continuò tu
ba canunt Neomeniam denuntiantes.

Vt igitur ad rem redeamus, Neome
niæ ſollennitas fiebat propter benefi-
cium Diuinæ gubernationis, ſicut ſol-
lennitas Sabbati propter beneficium
creationis, vt teſtatur Sanctus Thomas
2. 2. quæſt. 102. art. 4. ad. 10. & Lyranus
in illud Num. 28: In Calendis autē. &c.
Qui etiam addit: Ideo fiebat in nouilu
nio, quia mutatio in iſtis inferioribus
magis apparet ſecundum innouationē
Lunæ, quam tēporibus alijs, & ideò ce
lebrabatur hoc feſtum in nouitate Lu-
næ, non autem in eius plenitudine, ad
euitandum idololatrarum cultum, qui
in tali tēpore Lunæ ſacrificabant. &c.
Ego & alteram cauſam eſſe puto, quòd
vt rerum è terra naſcentium primitias
ſibi Deus offerri voluit, ita etiam vo-
luit temporis primitias, quod motu cœ
li fit, atque ideo primos quoſque dies
menſium elegit. † Tertia eſt, vt Deo
8 precibus, & ſacrificijs placato felix, fau
ſtumque eſſet mēſis initium, & omnia,
quæ in eo fierent. Eo die multa ſacrifi-
cia fiebant, de quibus Numero. 28: In
Calendis autem, id eſt, in menſium
exordijs, offeretis holocauſtum Domi
no, vitulos de armento duos, arietem
vnum, &c. Tubis etiam canebant, vt
videmus Numer. 10: Si quando habebi-
tis epulum, & dies feſtos, & Calendas,
canetis tubis ſuper holocauſtis, & pa-
cificis victimis, vt ſint vobis in recor-
dationem Dei veſtri. Magna igitur
erat ſollennitas Neomeniæ. Vnde illud
Pſal. 80: Buccinate in Neomenia tuba,
in inſigni die ſollēnitatis veſtræ. Et Iſa.
1: Neomeniam, & Sabbatum, & feſtiui
tates alias non feram, iniqui ſunt cœtus
veſtri: calendas veſtras, & ſollennita-
tes veſtras odiuit anima mea. Sed quæ-
ri poteſt, cur tantæ ſollennitatis non
meminerit lex Leuitici. 23. in catalogo
ſacrorum dierum. Et reſpondet Abu-
lenſis in cap. 28. Numer. quæſt. 18. pro-
pterea factum eſſe, quòd in Neomenia
offerebantur quidem ſacrificia, non ta
men legis præcepto abſtinebatur ab
opere ſeruili, niſi quis ſponte ſua abſti
neret.

9 † Neomeniæ ſignificationem elegan
ter exponit Gloſſa in c. 28: Numerorum *Neomenia quid ſignifi cet myſticè.*
his verbis. In Calendis, id eſt, in Neo-
menijs, cum Eccleſia, vel quælibet ani
ma Soli iuſtitiæ ſic propinquat, vt vnus
ſpiritus cum eo fiat, & per ipſum in-
nouata veterē hominem abijciat. &c.
Sed latius Origenes Homilia. 23. in
Numeros, cuius verba in compendium
redegit Gloſſa. Sol iuſtitiæ, inquit,
Chriſtus

Chriſtus eſt, huic ſi Luna, id eſt, Eccle-
ſia ſua, quæ lumine ipſius repletur, iun-
cta fuerit, & penitus ei adhæſerit, ita
vt ſecundum verbum Apoſtoli; qui ſe
1.Cor.6. iungit Domino, vnus cum eo ſpiritus
fiat, tunc feſtiuitatem Neomeniæ agit:
tunc enim noua efficitur cum abiece-
Epheſ.4 rit veterem hominem, & induta fue-
rit nouum, qui ſecundum Deum crea-
tus eſt, atque ita meritò innouationis
ſollennitatem; quæ eſt Neomeniæ
feſtiuitas, geret. Tunc denique eſt
quando neque videri, neque compre-
hendi humanis aſpectibus poteſt. Ani-
ma enim, cum totam ſe ſociauerit Do-
mino, & ſplendori lucis eius tota con-
ceſſerit, nihilque omnino terrenum
cogitat, nihil mundanum requirit,
nec hominibus placere ſtudet, ſed to-
tam ſe ſapientiæ, totam lumini, to-
tam calori Spiritus ſancti mancipa-
uerit; ſubtilis, & ſpiritualis effecta quo
modo cerni ab hominibus, aut ab hu-
manis poteſt aſpectibus comprehen-
1.Cor.2. di? Animalis namque homo intelli-
gere, & diſcernere non poteſt ſpiri-
tualem. Et ideo digniſsimè diem fe-
ſtum aget, & hoſtiam Neomeniæ Do-
mino, vt pote per ipſum innouata,
iugulabit.

DE PASCHA.

CAP. III.

1 NVNC de diebus feſtis ſin-
gulorum menſium aga-
mus, quorum primum eſt,
Paſcha, (quamuis hic dies
feſtus ne dicendus ſit, in-
feriùs diſputabimus) de quo Leu. 23:
Verſ.5. *Menſe primo quarta decima die menſis ad*
veſperam Phaſe Domini eſt. Hęc ſollenni
tas inſtituta eſt in memoriam inſi[illegible]nis
illius beneficij, cum Dominus occidit
primogenitos AEgyptiorum, & do-
mos Hebræorum angelus percutiens
no tetigit, quoniam ſanguine agni oc-
ciſi linierant vtrumque poſtem, & ſu-
perliminaria domorũ, in quibus eum-
dem agnum comedebant. Et quoniam
id contigit decimaquarta luna menſis
primi, hinc Deo præcipiente omnibus
annis eodem die agnum immolabant,
& comedebant; vt latè ſcriptum eſt in
cap. 12. Exodi. Atque hinc nomen ac-
cepit, id eſt, à tranſitu illo Domini, ſi-
ue angeli percutientis, qui ſine cæde
pertranſijt domos Hebræorum: Phaſe *Phaſe.*
enim tranſitum ſignificat, nec eſt tran
ſitus filiorum Iſrael ad terram promiſ-
ſam, nec tranſitus maris Rubri, vt exi-
ſtimaſſe videtur Auguſtinus tracta. 55.
in Iohann. ſed tranſitus angeli; &
propterea Leuit. 23. dictum eſt: *Phaſe*
Domini eſt: & Exod. 12: *Eſt enim Phaſe*,
(id eſt, tranſitus) *Domini*. Quibus in
verbis Hieronymus interpretationem
illam addidit, Id eſt, tranſitus, vt vis He-
braici nominis intelligeretur. Et aper-
tiùs poſtea: Et cum dixerint vobis filij
veſtri: Quæ eſt iſta religio? dicetis eis:
Victima tranſitus Domini eſt, quando
tranſiuit ſuper domos filiorum Iſraël
in AEgypto percutiens AEgyptios, &
2 domos noſtras liberans. † Quod nos
Phaſe proferimus, in Hebræo ſcribitur
פֶּסַח, à verbo פָּסַח, quod eſt tran-
ſire, nomina enim finita in ח præcedẽ-
te puncto Pathah, lxx. & Apoſtoli fi-
niunt in E, cum accentu in prima, ſi
diſſyllaba ſunt, vt Noe, Thare, Chore,
Iephthe. Idem nomen eſt Paſcha, va-
rie tamen ſcriptum, atque prolatum,
quo ſemper vtuntur. lxx. & Apoſtoli.
Ex quo error inoleuit apud multos, te-
ſte Hieronymo in cap. 26. Matthæi, in
quo etiã autor Gloſſæ fuit, Græcum no
mẽ eſſe Paſcha, & dictũ ἀπὸ τοῦ πάσχειν,
quod eſt pati. Eſt igitur nomen He-
braicum tranſitum ſignificans, vt do-
cent Ioſephus, lib. 2. Antiquit. cap. 5.
Hierony[illegible]us in Matt. ca. 26. in [illegible]. 31.
in Michæã. 7. Ambro. in libro de Cain,
& Habel, cap. 8. & ſermo. 53. Augu[illegible]-
nus epiſt. 11[illegible]. lib. 2. de Trinit. cap. 17. li-
bro. 16. de Ciuitate, ca. 43. & in Iohan-
nem tractatu. 55. & multi alij, res en[illegible]m
eſt non dubia. Nec verò hoc aliud no-
men exiſtimandum eſt ſignificans trã-
ſitum, ſed vnum, atq; idem cum פֶּסַח,
ſiue Phaſe. Sed פ vertitur in P te-
nue, vt ſæpe fieri ſolet, ס. omnino
valet idem quod noſtrum S. aut Græ-
cum ſigma. ח Sæpe à lxx. vertitur in
Ch, vt cum dicitur Rachab, Che-
3 bron, Charam, & ſimilia. † Q[illegible]od
autem Hebræi dicunt פֶּסַח, Chal-
dæi more ſuo dicunt, פִּסְחָא, ita
enim

enim ſcribendum cenſeo cum lxx. & Apoſtolis, & Ioſepho, non, vt nunc ſcribunt פסח. Dixi autem More ſuo, quoniam Chaldæi vocabulis Hebraicis ſolent addere. A. in fine, vt in Abbà, Malcha, Golgoltha. Et cum poſt reditū de captiuitate Babylonica Iudæi Chaldæicis nominibus perſæpe vterentur, lxx. ſcripſerunt Paſcha, quos Apoſtoli, & Ioſephus imitati ſunt. Itaque Paſcha (ſi propriè vocabulum ſumamus) nec agnum ſignificat, neque immolationē agni, ſed tranſitum: ſed quoniam in memoriam huius tranſitus ſollennitas fiebat, & agnus immolabatur, paulatim ipſe agnus, qui immolabatur, Paſcha dictus eſt, vt Lucæ. 22. Venit autem dies Azymorum, in qua neceſſe erat occidi Paſcha. Et iterum: Vbi eſt diuerſorium, vbi Paſcha cum diſcipulis meis manducem? Ipſa etiā ſollennitas Paſcha dicitur, vt Lucæ. 22. Appropinquabat autem dies feſtus Azymorum, qui dicitur Paſcha. Nec tantum ipſe dies immolationis agni, ſed tota ſollennitas Azymorum illi adiuncta, vt Act. 12. Appoſuit vt apprehenderet & Petrum: erant autem dies Azymorum. Quem cum apprehendiſſet, miſit in carcerem tradens quatuor quaternionibus militum cuſtodiendum, volens poſt Paſcha producere eum populo, id eſt, poſt dies Azymorum.

De menſe Paſchæ.

4 TEmpus ſollennitatis oſtendit Moſes cum ait: *Menſe primo. &c.* † In quo hoc eſt animaduertendum, duos menſes fuiſſe apud Hebræos, qui primi vocarentur, ſicut & duplex annus erat, ſacer, & vulgaris. Annus ſacer initium habuit eo tempore, quo ex Ægypto egreſſi ſunt, & quo in faſtis vtebantur. Huius primus mēſis eſt ipſe, quo egreſſi ſunt, qui Hebræis dicitur Nïſan, Macedonibus Xanthicus, vt ait Ioſephus, 2. libro. Antiq. cap. 5. De quo Dominus dixit Exod. 12: *Menſis iſte vobis principium menſium, primus erit in menſibus anni.* De hoc diximus multa cap. 2. oſtendimuſque partem eius incidere plerumque in Martium noſtrum, partem in Aprilem. Annus vulgaris eſt quo vtebantur ad commercia antequam egrederentur ex Ægypto, & poſtquam egreſſi ſunt. Ioſephus libro. 1. Antiq. cap. 4: Moſes autem Niſan, qui eſt Xanthicus, menſem primum in ſuis faſtis ordinauit, quòd per hunc Hebræos ex Ægypto eduxiſſet. Eumdem etiam omnium, quæ ad rem Diuinam pertinerent, exordium fecit: alioqui quod ad nundinationes rerum venalium, reliquamque diſpenſationem anni attinet, nihil de priſtino ritu innouauit. &c. Huius initium Septembrem multi eſſe credunt, in quibus eſt Moſes Ægyptius libro 3. Doctoris dubiorum, cap. 44. ſed Hieronymus in cap. 1. Ezech. propè principium, aſſirmat apud omnes Orientales primum menſem eſſe Octobrem. Vtrumque verum eſt, pars enim eius incidit in Septembrem, & pars in Octobrem, cum ſint menſes omnes Lunares.

Duplex annus Hebræis.

De die Paſchæ, & de hora immolationis agni.

5 DIES erat decimus quartus, ſiue decima quarta luna, quod ex ijs quæ capite. 2. dicta ſunt, ſatis intelligitur. Hora cognoſcitur ex eo quod in Exodi. 12. legimus: *Immolabitque eum vniuerſa multitudo filiorum Iſrael ad veſperam.* Pro quo in Hebræo eſt, בין הערבים, id eſt, inter duas veſperas, quod ſimiliter verterunt. lxx. Leuitici vigeſimo tertio, ἀναμέσον τῶν ἑσπερινῶν, id eſt, inter veſperas, ſiue inter veſpertina. Et Lyranus verba Exodi interpretans ait: Veſpera ſecundum Doctores Hebræos, prout hic accipitur, incipit à ſeptima decimaquarta diei (id eſt, ab hora prima à meridie) quia ex tunc Sol incipit tendere ad occaſum, & ab illa hora vſque ad principium noctis poteſt immolari Phaſe ſecundum eos, &c. Quod & Abulenſi quæſtione. 6. in caput. 23. Leuitici, & quæſtione. 1. in caput. 16. Deuteronomij, & alijs placuit. Sed huic ſententiæ aduerſum videtur illud Deuteronomij. 16. Immolabiſque Phaſe veſpere ad Solis occaſum, quando egreſſus es de Ægypto. Egreſſus autem eſt nocte, ſicut eſt in principio eiuſdem capitis: Quoniam

niam in iſto menſe eduxit te Deus
tuus de Ægypto nocte. Quo in loco
non eſt in Hebræo, Inter veſperas, ſed:
Veſpere, cum ſol occidit. Exodi etiã. 12.
ſcriptum eſt: Et edent carnes nocte illa
aſſas igne, & azymos panes. Non ergo
inter veſperas, ſed omnino veſpere,
aut ad ſolis occaſum immolabatur
6 agnus. † Reſpondēdum eſt veram eſſe
ſententiam Hebræorum, agnumque
potuiſſe immolari, & comedi inter
duas veſperas, vt dictum eſt, non enim
omnes eadem hora poterant. Poterat
etiam veſpera ipſa immolari, vt docēt
verba quæ retulim⁹ ex Deu. 16. Ioſue. 5.
ſimiliter legimus: Et fecerũt Phaſe de-
cimaquarta die mẽſis ad veſperã, בערב,
id eſt, in veſperã. Sed hoc intelligitur
in occaſu ſolis; hoc eſt antequam ſtella
oriretur, quæ veſper, ſiue Heſperus di-
citur (quod tempus iam nox cenſetur)
quoniam ab ortu ſtellæ incipiebat dies
decimusquintus, & lex præcipiebat vt
die decimoquarto agnus immolaretur,
vt ſæpe dictum eſt. Poſtquam tamen
die decimoquarto immolatus erat, co-
medi poterat nocte, quæ iam ad deci-
mũquintum pertinebat: & ita omnia
conciliantur.

7 † Sed de tempore non ſatis dictum
Vltra veſpera diei 14. immolaretur agn⁹. eſt, niſi definierimus vtra decimæ quar
tæ lunæ veſpera agnus eſſet immolan-
dus, priori ne, qua dies decimusquar-
tus incipere putatur, an poſteriori, quæ
initio decimiquinti adiuncta erat. Quæ
res nec paucis, nec facilè poteſt expli-
cari: quamuis enim poſteriori immola-
ri debuiſſe dixerimus, multa ad tuendã,
atque confirmandam veritatem dicen
da ſunt, quæ prætermittere non poſſu-
mus. Id ergo dicimus quod diximus, ne
que enim nobis ab ea recedendum eſt,
quæ vetuſtiſsimorum quorumque pa-
trum, ac doctiſsimorum concors ſentē
tia eſt: poſteriori veſpera, quæ diei deci
miquarti finis erat, agnum lege immo-
lari debuiſſe: quod magnis, atque euidē
tibus argumentis demonſtrabimus.

Primum ex verbis ipſius legislatoris
deſumitur, qui Exodi. 12. ait: *Erit autem
agnus abſque macula, &c. Et ſeruabitis eũ
vſque ad quartam decimam diem menſis hu
ius, immolabitque eum vniuerſa multitudo*
8 *filiorum Iſrael ad veſperam.* † In toto hoc
capite tam veteres quam recentiores
expoſitores veſperam finem decimi-
quarti diei interpretantur, nec tamquã
dubium id confirmandum putant, ſed
vt rem, de qua nulla ſit quæſtio, pro cer
to haberi volunt. Sunt tamen eorũ ver
ba diligenter attendenda, non enim di
ſertè dicunt vt nos, Poſteriori veſpera,
ſed id alijs verbis ſignificant docentes
huic veſperæ adiunctum initium eſſe
quintæ decimæ lunæ, ſiue quinti deci-
mi diei. Ita Hugo. S. Victoris in Annota
tionibus in Exodum interpretatus eſt.
Et Lyranus, & Abulēſis quæſt. 10. & 19.
in idem caput. 12. & in ſecũda parte De
fenſorij, cap. 7. & 8. & in 2. Paralip. c. 2.
quæſt. 15. & 16. & in Deut. cap. 16. q. 1.
& Caietanus. Atq; vt Bedã, Anſelmũ,
Hieronymũ, Ambroſium, alioſq; omit
tam, quorũ verba poſtea referam, ex
quibus hoc idem facillimè colligitur:
Ioſephum grauem, ac domeſticum te-
ſtem citabo. Sed quæram prius, ſi priori
veſpera diei decimiquarti agnus immo *Exo. 12.*
latur, cũ lex dicat: Nec remanebit quid
quam ex eo vſq; mane, hoc mane vtrũ
diei decimiquarti erit, an decimiquin-
ti? Planè decimi quarti, non enim fini-
tur dies ille vſque ad veſperam ſequē-
9 tem. † Si igitur dicat Ioſephus ſequens
mane eſſe decimiquinti, non erit dubiũ
eum ſenſiſſe agnum immolandum eſſe
poſteriori veſpera, atque ita omnes Iu
dæos facere. Vide ergo quid ſcribat
lib. 3. Antiq. cap. 10. Menſe autem Xan
thico, qui noſtris Niſan vocatur, & an-
nũm exorditur, luna quartadecima, So
le arietem obtinente, quandoquidem
hoc menſe ab Ægyptiaca ſeruitute li-
berati ſumus; ſacrificium quod tũc ex-
euntes feciſſe diximus, Paſcha nomina
tũ quotannis inſtaurare lege iubemur,
celebramuſque id per ſodalitia nihil è
victimis in ſequentem diem relinquen
tes, quæ eſt quintadecima; & Azymo-
rum feſtiuitatis prima. Quid dici po-
tuit apertius? Nec verò Græca aliter
ſunt interpretanda, quæ ita habent,
*μηδὲν τῶν τεθυμένων εἰς τὴν ἐπιοῦσαν τηρου-
μένου. πέμπτῃ δὲ καὶ δεκάτῃ διαδέχεται τὴν τοῦ
πάσχα, ἡ τῶν ἀζύμων ἑορτή*, &c. Hoc eſt:
Nihil eorũ quæ immolantur in poſterũ
diē ſeruato. Quintus autē & decimus
excipit diē Paſchæ, qui Azymorũ ſolle-
nitas eſt. Eſt enim ſenſus: Decim⁹ quin
tus dies eſt qui cõſequitur diē Paſchæ,
id eſt,

ideſt, veſperā qua immolatum eſt Pa-
ſcha; Alioqui cū dubium erat decimū-
quartū diē excipi decimoquinto? Sed
cum dixiſſet, In poſterum diem, ne quis
fortè putaret eſſe decimumquartum,
vt in aliis ſollennitatibus, decimumquin
tum eſſe dixit. Quod ſi verò Græci no-
minis inſpiciamus εἰς τὴν ἐπαύριον, nihil
manifeſtius, eſt enim ſi de diebus ſer-
mo ſit, proximè ſequens dies. Facile igi-
tur eos agnum immolaſſe prima veſpe
ra diei decimiquarti, ἐπαύριον erit manè
diei decimiquarti, docet autem eſſe ma
nè decimiquinti, nā dies decimusquin-
tus διαδέχεται, ideſt, excipit continuò
diem Paſchæ. Ea ergo quam vocauit
ἐπαύριον, ideſt, poſteram, eſt quæ exci-
pit diem Paſchæ, nam dies poſterus, ſi-
ue ſuperueniens, eſt idem qui & exci-
piens: ſed poſterus dicitur cum non-
dum venit, excipiens autem cum iam
venit, nec poteſt diem præteritū exci-
pere niſi qui poſterus erat. Verùm quid
Veſpera. aut Ioſephi, aut aliorum teſtimonio
opus eſt, cum vſu Scripturæ, & omniū
gentium Veſper, aut Veſpera finis eius
diei, cuius veſpera dicitur, ſemper intel
ligatur, nunquā principiū? Quid enim
aliud intelligi poteſt, cū legimus: Re-
Gen. 30. deūtiq; ad veſperā Iacob de agro egreſ-
ſa eſt in occurſum eius Lia: aut cū ſedit
Exo. 18. Moyſes vt iudicaret populū, qui aſsiſte
bat illi à manè vſq; ad veſperā, niſi finis
Leu. 23. illorū dierū? Itaq; cū ſcriptū ſit: † A ve
10 ſpera vſq; ad veſperā celebrabit Sabba
ta veſtra, cùmque feſta à veſpera incipe
rent, tamen initium feſti diei nūquam
veſpera dictum eſt, neque vt initium
ponitur, ſed vt finis illius diei vnde fe-
ſtus incipit; & cum à veſpera incipere
dicitur, à fine diei illius, cuius veſpera
ponitur, incipere intelligitur: quia (vt
ſemel dicam) veſpera non reſpectu ſe-
quentis diei, ſed præcedentis potius ac
cipitur. Quod adeò verum eſt vt partē
Paraſceues propiorem initio Sabbati
Lucas nequaquam veſperam Sabbati
appellare voluerit, vt impropriam, atq;
Luc. 23. inſolentem locutionē vitaret, ſed ma-
ne. Et poſuit, inquit, cum in monumen
to exciſo, in quo nondum quiſquam pò
ſitus fuerat. Et dies erat Paraſceues, &
Sabbatum illuceſcebat. Et Leu. 23. ſcri
ptum eſt: Et affligetis animas veſtras
die nono menſis. A veſpera vſq; ad ve-
ſperam celebrabitis Sabbata veſtra.
Dies Expiationum, de quo loquitur, de-
cimus erat, ſicut paulò ante dixit: Deci
mo die menſis huius ſeptimi dies Expia
tionum erit, ſed quoniam ieiunium, &
afflictio à veſpera præcedenti incipie-
bant, non dixit: A veſpera decimi diei
affligetis animas veſtras, ne finē ipſius
diei decimi omnes meritò ſignificari
putarent: ſed, Affligetis animas veſtras
die nono mēſis, quoniam veſpera, qua
dies decimus incipiebat, finis erat diei,
11 noni. † Ac ne totus dies nonus intelli-
geretur, addidit: A veſpera vſq; ad ve-
ſperam celebrabitis Sabbata veſtra, ac
ſi diceret: Veſpere diei noni, incipietis
afflictionem decimi, qui Expiationum
eſt. Cùm ergo dicit, Decimaquarta die
ad veſperam, finis decimi quarti diei ſi
ne dubio intelligitur. Præterea ſollen-
nitas Azymorum quis poteſt dubitare
vtrum priori veſpera diei viceſimi pri-
mi finiatur, an poſteriori, cum priori
dies viceſimus primus non finiatur, ſed
incipiat? Quare cū præcipit legiſlator
Exo. 12: Primo mēſe quarta decima die
mēſis ad veſperam comedetis azyma
vſq; ad diē viceſimam primam eiuſdē
mēſis ad veſperam, vſq; ad poſteriorem
veſperā intelligit. Si ergo veſpera diei
viceſimæ primæ veſpera poſterior eſt,
cur veſpera diei decimæquartæ non ſit
etiam poſterior? Cur eadem verba in
eodem contextu non eodem modo in
telligantur? Adde quod cum dicit: Im-
molabitque eum vniuerſa multitudo
filiorum Iſrael ad veſperam, in He-
bræo eſt, בֵּין הָעַרְבָּיִם, id eſt, inter
duas veſperas, quod alibi .lxx. vertiſſe
diximus, ἀνὰ μέσον τῶν ἑσπερινῶν quod
12 idem ſignificat. † Si autem priori veſpe
ra decimæquartæ diei agnus immola-
tur, non poteſt immolari inter duas ve
ſperas, nā dies à veſpera incipit, & tēpꝰ
illud inter duas veſperas interiectū nō
eſt decimiquarti diei, qui nōdū incepit,
ſed decimitertij. Aut igitur tertiodeci-
mo die immolabitur cōtra legis præce-
ptū, aut ſi die decimoquarto immolādꝰ
eſt inter veſperas, neceſſe eſt vt propè
poſteriorem veſperam immoletur. At
dices veſperam initium diei dici, quo-
niam ita dies numerari cœperunt, ait
enim Moſes: Factumque eſt veſpe-
Geneſ. 1. re, & manè dies vnus. Nego ſanè dies

 illos

Varia dierũ initia.

illos ita numerari, ſed à mane vſque ad alterum mane, vt Beda in libro de Temporum ratione docet his verbis: Moyſes autem proprium (diem) ita deſcripſit: Et factum eſt, inquiens, veſpere, & factum eſt mane dies vnus. Quem Hebræi, & Chaldæi, & Perſæ ſequentes iuxta primæ conditionis ordinem diei curſum à mane ad manè deducunt, vmbratum videlicet tempus luci ſupponẽtes. At contra AEgyptij ab occaſu ad occaſum: Porrò Romani à medio noctis in medium. Vmbri, & Athenienſes à meridie ad meridiem dies ſuos computari maluerunt. Diuina autem autoritas, quæ in Geneſi dies à mane vſque ad mane computandos eſſe decreuit, &c.

13 † Quoniã igitur prius factam lucem eſſe dixit, quæ perfecta, & diei primi initium fuit, (dies enim ille fiebat non ſecundum motionem ſolis, ſed primogenitã illa luce ſuum ſplendorem diffundente, vt autor eſt Baſilius Hom. 2. in Hexahemeron,) rectè dicit: Factum eſt veſpere & manè dies vnus. Videlicet tempus vmbrarum, vt Beda dixit, luci ſuppoſuit: & veſpere, id eſt, finis diei artificialis, cum prima illa luce, & manè ſequentis factum eſt dies vnus. Et vidit, inquit, lucem quod eſſet bona, & diuiſit lucem à tenebris. Appellauitque lucem Diem, & tenebras Noctem: factumque eſt veſpere & manè dies vnus: hoc eſt, lux illa, quæ dies artificialis dicitur, & veſpere terminatur, ſimul cum nocte, quæ vſque ad alterum manè protenditur, dies primus fuit. Deinde reliqui dies eodem modo numerati ſunt: Et factum eſt veſpere & manè dies ſecundus. &c. Veſpere cum luce eiuſdem diei, quæ primo manè cœpit, factum eſt dies ſecundus. Atque ita de reliquis. Hoc ex Baſilio in eo loco quẽ modò indicaui, intelligitur, & apertius ex eius imitatore, & quaſi interprete, Ambroſio libro. 1. in Hexahemeron, capite. 10. Quærũt, inquit, aliqui cur prius veſperum, poſteà mane Scriptura memorauerit, ne forte noctem priùſquam diem ſignificare videatur. Nec aduertunt primò quod præmiſerit Diem dicendo: Et vocauit Deus, diem lucem, & tenebras vocauit Noctem. Deinde, quod veſper finis diei ſit, & manè finis noctis. Ergo vt prærogatiuam, & primatus natiuitatis diei daret, & prius finem diei ſignificauit, poſt quã ſecutura nox eſt, deinde poſtea finẽ noctis adiũxit. &c. Sit hoc ergo quaſi primũ argumentum, etſi multiplex videatur, quod totum ex verbis Scripturæ petitum eſt.

14 † Secundum argumentum ex ipſa Hebræorum conſuetudine deſumitur. Iudæi eodem die, atque eodem tempore agnum immolabant, quo patres eorum, cum ex AEgypto proficiſci volebant, immolarunt, de eo enim die ita lex loquitur Exod. 12: Habebitis autem hunc diem in monumentum, & celebrabitis eum ſollennem Dño in generationibus veſtris cultu ſempiterno. &c. At Hebræi ex AEgypto exituri poſteriori decimiquarti diei veſpera immolarũt, poſteriori igitur veſpera ſemper immolabatur. Poſteriori veſpera eos agnum immolaſſe ex eo perſpicitur, quod decimoquinto die menſis egreſſi ſunt, vt legimus Numero. 33. At qui eo manè exierunt, quod proximè immolationem agni conſecutum eſt, vt eſt in eodem capite: Profecti de Rameſſe in menſe primo in quintadecima die menſis primi altera die à Phaſe filij Iſrael in manu excelſa. &c. Atq; vbi nos habemus, Altera die a Phaſe, lxx. verterũt: τῇ ἐπαύριον τοῦ πάσχα, id eſt, ea die, quæ Paſchæ immolationem ſequebatur. Poſteriori ergo veſpera immolarunt, illa enim eſt quam manè

15 diei decimiquinti cõſecutum eſt. † Supereſt, vt oſtendam eos manè profectos eſſe, quod ſi oſtendero, res planè confecta eſt. Oſtendam autem facillimè. Nam angelus media nocte percuſſit primogenitos AEgyptiorum, vt eſt in Exodi. 12: Factum eſt autem in noctis medio percuſſit Dominus omne primogenitum in terra AEgypti à primogenito Pharaonis, qui in ſolio eius ſedebat, vſque ad primogenitum captiuæ, quæ erat in carcere, & omne primogenitum iumentorum. &c. Hoc vbi ſenſerunt AEgyptij vehementer perterriti ſurrexerunt, & nocte eadem quanta maxima feſtinatione potuerunt, Hebræos è ſuis finibus eiecerunt. Quod ita perſpicue docet ſacra Hiſtoria, vt nemo dubitare poſſe videatur. Surrexitq; Pharao nocte, &

omnes

omnes ſerui eius, cunctaq; AEgyptus.
&c. Vocatiſque Pharao Moyſe & Aha
ron nocte, ait: Surgite, & egredimini à
populo meo vos, & filij Iſrael: ite, im-
molate Domino ſicut dicitis. Vrgebât-
que AEgyptij populum de terra exire
velociter dicentes, Omnes moriémur.
Quod eſt in Hebræo vehemétius, hoc
enim ſonat: Et præualeſcebat AEgy-
ptus ſuper populum ad feſtinandum
dimittere illos de terra, dicebât enim,
Omnes nos morimur. Et .lxx. pro eo
quod vertit Hieronymus Vrgebant, po
ſuerunt κατεβιάζοντο, id eſt, cogebant.
16 † Hæc tanta feſtinatio vrgentium, &
mortem imminentem vehementer ti-
mentium nõ illi diſcederent, quam
morã, quamuis breuem, ferret? Certè
tam vehemens, tamque præceps fuit,
vt poſt eorum profectionem de Ra-
meſſe in Soccoth, legamus: Coxerunt-
que farinam, quam dudum de AEgy-
pto conſperſam tulerant, & fecerunt
ſubcinericios panes azymos: neque
enim poterat fermentari. cogentibus
exire AEgyptijs, & nullam facere ſinê
tibus moram, nec pulmenti quicquam
occurrerat præparare. Quare omnino
manè exierunt, vt rectè animaduertit
Abulenſis in cap. 23. Leuit. quæſt. 6. Idê
que quæſt. 1. in caput. 16. Deuter. affir-
mat iuſsiſſe Moſem vt nihil in manè ſe-
quens relinqueretur, ne putarent ſe eo
tempore manſuros, ſed ſcirent cũ ma-
gna feſtinatione ſe fore exituros. Si
autem manè illo profecti non eſſent,
ſed totum diẽ in AEgypto manſiſſent,
profectò & panem fermentare, & pul
menta præparare potuiſſent. Ita vt
dico veteres intellexerunt. Hierony-
mus in illud Hoſeæ. 3. Dies multos ex-
pectabis, ait: Quintadecima die illuce-
ſcẽnte mẽſis Niſan percuſſa ſunt AEgy
ptiorum primogenita, & Iſraelis de
17 AEgypto eductus eſt populus. † Et Be
da in libro de Temporum ratione, ca-
pite. 61: Vna quippè dies Paſchæ, id eſt,
tranſitus eſt, quartadecima videlicet
primi mẽſis, in qua veſperaſcẽte agnus
immolari iuſſus eſt, & mox ſequẽti no-
cte tranſiuit Dñs AEgyptiorum primo
genita percutiẽs, & ſignatas agni ſan-
guine domos filiorum Iſrael liberans.
Sequẽtes verò dies ſeptem, id eſt, à de-
cimoquinto vſq; ad vigeſimum primũ
mẽſis eiuſdem, Azymorum propriè vo
cantur. Ioſephus quoque lib. 2. Antiq.
c. 5. haud obſcurè idẽ ſenſit, idẽ enim di
cit quod ex Exodo retulimus. Nam pe-
ſtis, inquit, illa nocte abſumpſit primo-
genita AEgyptiorũ, vt agminatim ad
regiam concurreretur à proximis voci
ferantibus non amplius detinẽdos He-
bræos. Tunc rex accito Moſe mandat
vt abeant, ratus ob eorum exitum regio
nem ceſſantibus calamitatibus eſſe ſub
leuandam. Donis etiam Hebræos ho-
norabant, alij quò celerius diſcederẽt,
alij propter vicinitatis conſuetudinẽ.
Atq; hoc pacto exitum eſt flentibus
AEgyptijs, & pœnitẽtibus ob præteritã
malã tractationẽ. &c. Quo tẽpore exie
rint ex præcedẽtibus relinquit intelli-
gẽdum, nocte videlicet illa, de qua lo-
quebatur, nec enim alterius tẽporis me
18 minerat. † Sed cũ his quæ diximus, pu-
gnare quædam videtur & in Scripturis,
& in probatis hiſtoricis. Primũ in Exo-
do legimus Moſem edixiſſe ſenioribus *Exod. 12.*
filiorum Iſrael: Nullus veſtrum egre-
diatur oſtium domus ſuæ vſque manè.
Tranſibit enim Dominus percutiens
AEgyptum. &c. Non ergo ante diem
egredi potuerunt. Rurſum conſtat
eos noctu egreſſos eſſe ex AEgypto,
Exod. 12: Nox iſta eſt obſeruabilis Do
mini, quando eduxit eos de terra AEgy
pti. Et Deuterono. 16: Quia in iſto
menſe eduxit vos Deus de AEgypto
nocte. Et poſtea: Immolabis Phaſe
veſpere ad Solis occaſum, quando
egreſſus es de AEgypto. Quod ad pri
mum locum attinet, eamdem quæ-
ſtionem proponit, ac ſoluit Ruper-
tus libro. 2. de Trinitate, & operi-
bus eius, cap. 18. his verbis: Si nocte vo
catis Moyſe, & Aharon hæc dixit, quo
modo illud quod ſupradictum eſt: Nul
lus veſtrum egrediatur oſtium domus
ſuæ vſque manè, iuxta literam ſta-
bit? Sed fuerit hoc illis manè, quod
vocati exire compulſi ſunt tranſacta
iam media nocte, & aſpirante præ-
19 ſentis lætitiæ luce. &c. † Et Caieta-
nus in illud: Vrgebantq; AEgyptij. &c.
ait: Hinc & ex ſubiunctis in hoc codẽ
capite apparet quod non obſtante mã-
dato Moyſi vt nullus egrederetur do
mũ vſq; manè, vrgẽtibus AEgyptijs cœ
perũt eadẽ nocte verſus diẽ egredi. &c.

Audierat Moyſes nocte illa percutiendos eſſe primogenitos AEgyptiorum, ſed morā percuſsionis neſciebat, ideò manè expectari tunc quidem voluit. Sed poſtquam vocatus eſt à Pharaone, & ſtragem primogenitorum iam factā cognouit, egredi ex domibus omnes permiſit, & vrgentibus AEgyptijs valde manè, cùm adhuc tenebræ eſſent, profectus ex AEgypto eſt cum ſuis. Quapropter cum dicitur: Nox iſta eſt obſeruabilis Dñi, quando eduxit eos de terra AEgypti, cōfirmatur his verbis ſententia noſtra, atque adeò omnium ſcriptorum, non impugnatur. De nocte enim loquitur, qua primogeniti occiſi ſunt, & ea populus eductus eſt de terra AEgypti, ante lucem videlicet ſequentis diei. Nam totum tenebrarum tempus, לַיְלָה, id eſt, nox, Hebræis dicitur: Geneſ. 1. Et diuiſit lucem à tenebris. Appellauitque lucem Diem, & tenebras Noctem. Ex quo & illud Deuteronomij explicatur: Quia in iſto menſe eduxit vos Deus de AEgypto nocte. † Quodq; ex eodem Deuterono-
20 mij capite attulimus: Immolabis Phaſe veſpere ad Solis occaſum, quādo egreſſus es de AEgypto, Hieronymus Oleaſtrius ita interpretatur, eos non ad Solis occaſum profectos eſſe ex AEgypto, ſed poſt mediam noctem ante lucem, ideoque his verbis non horam noctis indicari, ſed tempus, id eſt, nocte nondum finita exijſſe. Quod rectè dictum eſt, iubet enim Phaſe immolari in Solis occaſu, verùm non eo tempore quo egreſsi ſunt ex AEgypto, id eſt, ita vt non differatur vltra noctem illam, qua egreſsi ſunt ex AEgypto, id eſt, ita vt non differatur vltra noctem illam, qua egreſsi ſunt, quæ incipiebat occidente Sole decimiquarti diei. Pro Quando, in Hebræo eſt Tempore exitus tui, & apud. lxx: Tēpore quo egreſſus es. &c.

Regula. Solet autem tempus ita poni, vt non certam horam ſignificet, ſed moram quamdam temporis longiorē, vt 2. Regum. 11: Factum eſt autem vertēte anno, eo tēpore quo ſolent reges ad bella procedere. Gen. 17. † Pactū verò meū
21 ſtatuam ad Iſaac, quem pariet tibi Sara tēpore iſto in anno altero. Num eodē ipſo die, quo hęc dicta ſunt, neceſſe fuit parere Saram? Ita dicitur tēpus meſsis, tempus cōceptus ouium, tēpus fructuū, & id genus multa.

In hiſtoricis Ioſephus nobis aduerſari videtur, qui lib. 2. Antiq. cap. 5. ait: Illuceſcēte verò quarta decima omnes ad exitum animati ſacrificabant, & ſanguine domos luſtrabant. &c. Initio ergo diei decimiquarti, id eſt, priori veſpera, non poſteriori, vt nos diximus, agnum immolarunt Hebræi. Primùm de Ioſephi ſententia ambigēdum non eſt, qui lib. 3. Antiq. cap. 10. ſequētem lucem à veſpera immolationis agni decimum quintum diem eſſe, nihilque ex agno in eam relinqui licere dixit, quod falſum eſſet, niſi poſteriori veſpera agnus mactaretur. Cumque de prima agni immolatione ſcripſerit in hoc ipſo loco, quē nobis obijcimus: Et peracta cœna reliquias carnium exuſſerūt tamquam exituri; quod perinde eſt ac ſi diceret: Non ſeruauerunt eas in lucem ſequentē, ante quam exituri erant, & quam poſtea decimumquintum diem eſſe ſcripſit, quis non videat eum palam dicere poſteriori veſpera mactatū
22 eſſe Paſcha? † Cur ergo dixit illuceſcēte quartadecima omnes ſacrificaſſe? Nego hoc Ioſephum dixiſſe, ſed eius interpres vitioſè vertit. Non enim dixit, *Ἐιςάσι*, quod præſentis temporis eſt, ſed ἐιςασαν, quod præteriti ſignificationē habet, & quidem nonnumquam pluſquam perfecti. lib. 17. Iliados.

———— ἃ θεοὶ οὐρανίωνες ——
πατρὶ φίλῳ ἔπορον, ὃ δ᾽ ἄρα ᾧ παιδὶ ὄπασσε.

Hoc eſt. —— *Quæ dij cæleſtes*
Patri caro dederant, hic autem filio ſuo dederat.

Vertendum igitur erat. Poſtquam adfuit dies decimus quartus, omnes ſacrificabant, tempore ſcilicet quod illis præſcriptum fuerat, id eſt, poſteriori veſpera. Vt ſi conuiuium fuiſſet in diē quartum decimum promiſſum, & paratum, rectè diceremus: Poſtquam dies decimusquartus illuxit, ad conuiuium omnes ſederunt, & epulati ſunt: non ſcilicet manè, ſed paulò ante meri-
23 diem hora ſolita. Sed hoc in quarto argumento pleniùs explicabimus. Zonaras fortaſſe quempiam moueat, qui in primo ſui Chronici tomo ſcripſiſſe dicitur. Egreſsi ſunt menſe

menſe Xanthico die decimo quinto, Oriente Luna. Quod ſi Oriente Luna profecti ſunt ex AEgypto, in ipſo Solis occaſu exierunt, in plenilunio enim cũ Sol occidit, oritur Luna. At id Zonaras ſe dixiſſe etiam negabit, non enim id ſcripſit, ſed: Ἐξῆλθον δὲ μηνὸς ξανθικοῦ πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ κατὰ σελήνην, hoc eſt, Exierunt autem menſis Xanthici quinta decima ſecundum Lunam. Quod ille ex Ioſepho, vt reliqua ferè de Iudæis, deſumpſit, qui libro. 3. Antiquit. cap. 10. Paſcha celebrari dicit menſe Xanthico, quem Hebræi vocant Niſan, quartodecimo die κατὰ σελήνην, id eſt, ſecũdum Lunam, vt ſcilicet quartum decimum intelligamus non ſecundum Solis curſum, vt nos numeramus, ſed ſecundum numerationem curſus Lunæ, ideoque interpres vertit Decima quarta Luna. Quod vel ex eo intelligi ſatis poteſt, quod Diogenes Laertius ſcripſit lib. 1. in Solone. ἠξίωσε τε Ἀθηναίους τὰς ἡμέρας κατὰ σελήνην ἄγειν. Quod eleganter vertit interpres in hunc modum: Athenienſes verò vt dies ſecundũ
24 Lunæ curſum agerét monuit. † Quod ſi quis interpretetur Secundum Lunã, lucente Luna, aut per Lunam: & nos dicemus eos per Lunam profectos eſſe, ideſt, ante lucem, in plenilunio enim Luna vſque ad Solis ortum lucet. Sed quod ante diximus verum eſt. Et quidem Ioſephus, cum id in alijs feſtis diebus nõ adnotaſſet, cum ad eum venit, qui primus omnium eſt, & initio anni celebratur, meritò addidit Secundum Lunam, vt inde omnes dies quomodo acciperẽdi eſſent, ſemel intelligeretur. Expoſitis Scripturæ, & hiſtoricorũ verbis, atque autoritate tacente, ratio ipſa vrget ſemper, & reclamat. Qui fieri potuit, vt tot hominum millia in terra Geſſen diſperſa nocte illa conuenirent in Rameſſes vrbem, vnde profecta fuiſſe conſtat ex Numeror. 33? Quomodo vaſa aurea, & argentea tam citò acceperunt ab AEgyptijs? Vt celerrimè hæc fierent, vno ſaltem die opus fuit. Ad hæc Ioſephus reſpondet libro. 2. Antiquit. cap. 5. de Moſe loquens: Ille verò inſtructos prius ad profectionem & per ſodalitia diſtributos in vno loco continebat. - Poſtquam verò adfuit quartus decimus dies, omnes ad exi-
25 tum animati ſacrificabant. † Ante decimum quartum ergo diem omnes erant in eodem loco vnde profecti ſunt, id eſt, in Rameſſes, & quidem per ſodalitia diſtributi. Quare rectè omnes exire potuerunt. Vaſa autem aurea, & argentea aut ante diem decimum quartum petierant, vt Auguſtinus quæſtione. 45. in Exodum, & Abulenſis exiſtimant, aut certè iam profecturi petierunt AEgyptijs mortis terrore turbatis facile concedentibus. De quo in eodem loco Ioſephus: Tunc rex accitò Moſe mandat vt abeant, ratus ob eorum exitum regionem ceſſantibus calamitatibus eſſe ſubleuandam. Donis etiam Hebræos honorabant, alij quo celeriùs diſcederent, alij propter vicinitatis conſuetudinem.

Tertium argumentum. Dominus eodem die agnum immolauit, quo omnes Iudæi ſecundùm legem immolabant, quod ex tribus prioribus Euangeliſtis ita perſpicuum eſt, vt confirmari non debeat. At qui Chriſtus decimoquinto die menſis, qui continuò immolationem agni fuit conſecutus, primoque die ſollennitatis Azymorum in crucem ſublatus eſt: poſteriori ergo veſpera diei decimi quarti agnum occidit, & co-
26 medit. † Quod aſſumpſi decimo quinto die menſis primi ſublatum eſſe in crucem, ſi confirmauero, tota ad exitum perducta, & profligata quæſtio eſt. At hoc tam facilè confirmatu eſt, vt non ſolum penè veterum omnium patrum, ac recentiorum Scripturæ enarratorum, ſed Scholaſticorum quoque Theologorum in hoc ſententiæ, ac verba conueniant. Atque ita multi illorum de die, quo Chriſtus agnum occidit, & de eo quo ipſe occiſus eſt, loquuntur, vt ſimul de communi legis immolatione loquantur, & omnia quæ hactenus diximus, confirment. Ambroſius libro 10. Epiſtolarum, epiſtola. 83. Et celebrauit Paſcha hebdomadæ, in qua fuit quarta decima Luna quinta feria. Denique ipſa die Paſcha cum diſcipulis manducauit. Sequenti autem die, hoc eſt, ſexta feria, crucifixus eſt, Luna quintadecima. Chryſoſtomus

Hom.28.in Matth. primum diem Azymorum dicit eſſe veſperã quintæ Sabbati,quę erat ante primum diem Azymorum,conſueuerunt enim(inquit)ſemper dies à veſpere numerare,& eius mẽtionem facere in veſpere, quo Paſcha erat immolandum.&c.Si ergò dies ſequẽs,quo Chriſtus eſt occiſus,fuit primus dies Azymorum , decimo quinto die occiſus eſt.
27 †Idem apertiùs docet bis Iſychius in cap.23.Leuitici.Beda in libro de Temporum ratione , cap. 45: Nam quod Dominus decimaquinta Luna feria ſexta crucem aſcẽderit,& vna Sabbatorum,id eſt,die Dominica,ſurrexerit à mortuis, nulli licet dubitare Catholico,ne legi,quæ per agnum Paſchalem decimaquarta die primi mẽſis ad veſperam immolari pręcipit,pariter & Euangelio,quod Dominum eadem veſpera tentum à Iudæis, & manè ſexta feria crucifixum,ac ſepultum prima Sabbati reſurrexiſſe perhibet , videatur incredulus. Idem apertiſsimè docuit in cap.26.Matthæi,in cap.14.Marci,in cap.22.Lucæ,Innocentius. III.libro.4.de Sacro altaris myſterio cap.4, Anſelmus in cap.26.Matthæi, Sanctus Thomas,in.4.diſtinctione.11.quęſtione.2.art.1.quæſt.3.in3.part. quæſt. 46. artic.9. libro. 4.Contra Gent. cap. 26. & in primo opuſculo,quod eſt contra errores Græcorum propè finem , & in Euangelium Iohannis cap. 13, Abulenſis in.2.parte Defenſorij,ca.7.&.8. & in li.2.Paral.cap.2. quæſt.16. & alij quam plurimi.Nec mirũ eſt hoc Chriſtianos ſenſiſſe doctores,quandoquidẽ & Iudæorum traditio fuit,quam refert Auguſtinus Eugubinus in Annotationibus cap.12.Exodi, decima quinta die menſis Niſan redimendum fore Iſrael in diebus Meſsiæ.
28 †At quis credat, inquires,Chriſtum in crucem actum fuiſſe primo die Azymorum,qui celeberrimus erat,& quo nec iudicia fieri poterant,nec ſupplicio quemquam afficere,nec ſepelire licebat? Immo quis nõ credat,cum id plurimi, grauiſsimique ſcriptores tradiderint, quos iam nominaui,& Chryſoſtomus in altero prætereа loco,hoc eſt,Hom.86.in Matth? Idem Apoſtolos docuiſſe tradidit Epiphani⁹ lib.3.Cõtra hereſes,Hæreſi.70. Dicunt enim,inquit, ijdem Apoſtoli: Quando illi (Iudæi) conuiuantur, vos ieiunantes pro ipſis lugete, quoniam in die feſtiuitatis Chriſtum crucifixerũt, &c. Sententiam mortis non Iudæi tulerunt,ſed Pilatus,& milites Romani eum flagellauerunt, atque in crucem egerunt,quos religio diei feſti nõ mouebat. Sed neque Iudæos ipſos mouebat,qui hoc ſe maximè religioſos putabant,quod hominem,vt ipſi iactabant, blaſphemum,& læſæ Diuinæ maieſtatis reum accuſarent , mortemque illi omni ratione accelerarent.
29 †Etenim Sabbato filij Iſrael inuenerunt hominẽ colligentem ligna,& eo die quo nec cibos parare fas erat, apprehenſum adduxerũnt ad Moyſem,& Aharon,& vniuerſam multitudinem , & recluſerunt eum in carcerem lapidibuſq; extra caſtra obruerunt, vt eſt in cap.15. Numerorum.Sepelire autem eodem die neceſſe erat , quoniam Deut.21.præcipit Dominus: Quando peccauerit homo quod morte plectendum eſt , & adiudicatus morti appenſus fuerit in patibulo,non permanebit cadauer eius in ligno,ſed eadem die ſepelietur. Atque hoc magis tunc faciendum erat,quod Sabbatum inſtabat, quod magnus dies dicitur à Iohanne,quia Sabbatum erat, & dies ſecundus Azymorum.Nec verò huic ſententiæ quiſquam aduerſum putare debet , quòd de die paſsionis Chriſti ſcripſit Iohannes cap. 19: Erat autem Paraſceue Paſchę hora quaſi ſexta,vt propterea id factu neget ipſo die feſto Paſchę,id eſt,primo Azymorum, quoniam Paraſceue diem feſtum præcedit. Non enim eſt Paraſceue aut Azymorum,aut alterius vllius ſollennitatis,niſi Sabbati ; quia ceteris diebus feſtis cibos parare licebat , atque adeò ipſo primo die Azymorum , vt diſertè Moyſes docuit Exo.12.
30 †Solo Sabbato id non licebat,ſed ſexta feria præcedenti parandi erant, quæ propterea Græcè dicta eſt Paraſceue , id eſt, præparatio. Quamobrem non is ſenſus eſt, quem verba primo aſpectu pręferũt;Erat dies qui antecedit primum Azymorum,ſed perinde eſt ac ſi diceret , Erat ſexta feria , quam cõtinuo Sabbatũ conſequebatur,eademq; erat dies Paſchæ,id eſt, primus dies Azymorũ,de quo Iohãnes dixit ca. 13: Ante diẽ feſtũ Paſchæ. &c.

Quod

Quod verò Iudæi dicunt, primum diem
Azymorum non poſſe incidere in ſex-
tam feriam, meræ nugæ ſunt, aduerſus
quas in cap. 13. Iohannis latiùs diſputa-
bimus, ſi Dominus voluerit, & optimè
diſputatum eſt ab eruditiſsimo viro P.
Franciſco Toleto Societatis noſtræ, in
commentarijs eiuſdem, cap. 13.

Dies Paſchæ an eſſet feſtus.

Quartum argumentum, quod caput
eſt, & omnia continet, in extremum di-
ſtulimus, quoniam vt eius vis intellige-
retur, nonnulla fuerunt ante explican-
da, & tam illuſtre, tamque validum eſt,
vt ſi in fronte collocaretur, fruſtra cete-
ra afferri viderentur. Id eſt huiuſmodi.
Dies Paſchæ non erat dies feſtus, vt
dies Azymorum, vt a veſpera vſque ad
veſperam celebraretur, ſed eius tãtum
finis, hoc eſt veſpera, quã in hac diſpu-
tatione poſteriorem ſæpe appellauim⁹,
quia agno immolando dicatus erat, &
31 Paſcha vocabatur. † Extra controuerſiã
igitur eſſe debet agnum ſub finem de-
cimiquarti diei immolari debuiſſe, ac
ſequentem continuò auroram decimi-
quinti, id eſt, primi diei Azymorum
fuiſſe. Nouum hoc multis videbitur;
ſed ego vetus eſſe oſtendam. Princi-
piò hoc docet Innocentius. III. libr. 4.
de Sacro altaris myſterio, cap. 4. his ver
bis: Dies autem feſtus Paſchalis erat
quintadecima Luna, ſecundum illud:
Et in quinta decima die ſollennitatem
celebrabitis altiſsimo Domino. Nam
quartadecima non erat ſollennis, niſi
tantum à veſpera. Ante diem feſtum
hunc Dominus Paſcha cum Apoſtolis
celebrauit. &c. Satis hic, & in toto ca-
pite indicat de veſpera, quam dies paſ-
ſionis ſecutus eſt, loqui ſe. Hoc idem
ſenſit Abulenſis quæſtio. 11. in caput. 9.
Numerorum, ſed latiùs, & apertiùs in
ſecunda parte Defenſorij, cap. 8. Cu-
ius etiam libenter verba ſubſcribam.
Nunc autem ſciendum eſt, quod dies
quartusdecimus menſis, quamquam
eſſet Paſcha, tamen non erat dies feſt⁹,
quia non vacabatur à laboribus, ſed fie-
bãt illa die opera ſeruilia, ſicut ceteris
diebus: & nihil aliud erat quod ſpecia-
liter pertineret ad illum diẽ, niſi quod
immolabatur agnus ante Solis occa-
32 ſum, & comedebatur. † Feſtum au-
tem Azymorum, quod incipiebat die
ſequenti, & durabat ſeptem diebus,
habebat duos dies ſollennes, in qui-
bus ceſſabatur ab omni opere ſeruili.
Exod. 12. Ideo dies quartus decimus
poterat vocari Paſcha propter agnum
Paſchalem, ſed non poterat propriè
vocari feſtum. Dies autem quintus
decimus poterat vocari dies Azymo-
rum, & etiam dies feſtus propter ce-
lebritatem eius. Hæc Abulenſis. Sed
nos potiùs hoc autoritate Scripturæ
confirmemus. Innocentius, & Abu-
lenſis proferunt illud Iohan. 13: Antè
diem feſtum Paſchæ. &c. quo in lo-
co veſpera decimiquarti diei, qua
agnus cædebatur, intelligitur cum di-
citur, Ante diem feſtum Paſchæ, ipſa
enim Paſcha vocabatur, non dies fe-
ſtus Paſchæ: at primus dies Azymo-
rum, quia feſtus erat, iure dictus eſt
33 dies feſtus Paſchæ. † Quod ſi Scri-
pturæ verba obſeruemus, inueniemus
diem Azymorum ſollennem, & fe-
ſtum, & ſollennitatem vocari, diem
verò decimum quartum ſollennem
non dici, nec feſtum, nec ſollennita-
tem, quoniam ſimpliciter non erat ſol-
lennis, ſed ſecundum extremam par-
tem. Leuit. 23: Hæ ſunt ergo feriæ Do-
mini ſanctæ, quas celebrare debetis
temporibus ſuis. Menſe primo quar-
ta decima die menſis ad veſperam Pha
ſe Domini eſt, & quinta decima die
menſis huius ſollennitas Azymorum
Domini eſt, quod paulo poſt explica-
bimus. Eodem modo loquitur cap. 9.
&. 28. Numerorum, & Deut. 16. & ali-
bi ſæpe. Quod enim Exodi. 12. ſcriptũ
eſt: Habebitis autem hunc diem in mo
nimentum, & celebrabitis eum ſollen
nem Domino in generationibus ve-
ſtris cultu ſempiterno: aut de die Azy-
morum dictum eſt, aut certè de Paſcha
cum illo cõiuncto, quaſi vnus dies, aut
vna ſollennitas ſit. Hoc ſequentia ver-
ba declarant: Septem diebus azyma co
medetis. In die primo non erit fermẽ-
tum. Cum enim azyma ab ipſa veſpe-
ra Paſchæ incipiant, & continuò dies
ſequantur Azymorum, quaſi pro ea-
dem ſollennitate numerantur. Apud
lxx. hoc manifeſtiùs eſt, qui vertunt: Et
erit dies hæc vobis in memoriale, & ce
lebrabitis eam feſtum Domino in ge-
nerationes veſtras, legitimum ſempi-
ternum, celebrate eam ſeptem dies.

34 † Hoc etiã videbimus in iiſdem lo-
cis, nunquam Hebræis præcipi vt in eo
ab opere ſeruili ferientur, vt in primo,
atque vltimo die Azymorũ, & in alijs.
Cui obſeruationi ſi alteram adiungas,
quam tradidit Ioſephus lib. 3. Antiquit.
cap. 10. his verbis: Nullum autem feſtũ
dicitur abſque holocautomate, & la-
borũ vacatione, ſed in omnibus omni-
no hæc duo lex obſeruari iubet, percipi
cuum fiet diem hunc non fuiſſe feſtum.
Quod facile intelligitur ex Mar. 14. Et
primo die Azymorum quando Paſcha
immolabant, dicunt ei diſcipuli: Quo
vis eamus, & paremus tibi vt mandu-
ces Paſcha? Et mittit duos ex diſcipulis
ſuis, & dicit eis: Ite in ciuitatem, & oc
curret vobis homo lagenam aquæ baiu
lans. &c. Si enim dies feſtus eſſet, nec
Apoſtoli parare poſſent, nec homo ille
lagenam aquæ ferret in ciuitatem.

Obſeruandum etiam in alijs diebus
feſtis mentionem veſperæ non fieri, ni
ſi in Paſcha, quoniam totus dies profe-
ſtus erat, eius tantum extremum ſacrũ
erat, quia tũc agnus immolabatur. Qua
re Paſcha non duas veſperas habebat,
vt feſti dies, ſed eam quæ diem decimũ
35 quartum claudebat. † Si dicas, nõ fuiſ-
ſe neceſſe veſperæ meminiſſe in illis,
quoniam de omnibus dictum erat Le-
uit. 23: A veſpera vſque ad veſperam ce-
lebrabitis Sabbata veſtra: quæro cur in
eodem capite in Paſcha mentio veſpe
ræ fiat? Meritò, inquies, fit, vt tempus
immolationis agni indicetur. Rectè ſa
nè. Sed addo ideo etiam factum eſſe,
quia præter illud tempus immolatio-
nis, nihil habebat amplius quam ceteri
dies. Vt in eo quod ante retulimus ex
Leuit. 23: Hæ ſunt ergò feriæ Domini
ſanctæ, quas celebrare debetis tempo-
ribus ſuis. Menſe primo quartadecima
die menſis ad veſperum Phaſe Domi-
ni eſt, ac ſi diceret, Tempus celebrita-
tis, & ſanctitatis eſt ſola veſpera. Quo-
niam igitur decimusquartus dies, quod
ad ſollennitatem attinet, non incipie-
bat, niſi poſteriori illa veſpera, etiamſi
Ioſephus dixiſſet illuceſcente decimo-
quarto die Hebræos ſacrificaſſe, ita eſ-
ſet interpretandum, illuceſcente quan
tum ad ſollennitatem Paſchæ ſpectat,
tunc enim incipiebat ſollennitas, de
qua ipſe loquebatur, ſicut & Lucas di-
xit: Et Sabbatum illuceſcebat, cum fi-
niebatur veſpera Paraſceues.

DE LOCO.

36 LOcus, in quo immolãdus erat agnꝰ,
erat Ieruſalẽ Deu. 16: *Non poteris im* *Verſ. 5.*
molare Phaſe in qualibet vrbium tuarum,
quas Dominus Deus tuus daturus eſt tibi,
ſed in loco, quem elegerit Dominus Deus
tuus, vt habitet nomen eius ibi. Ideo in
hac ſollennitate iubebat lex omnes ve
nire in Ieruſalem, vt eſt in eodem capi
te: & poſtquam Ieruſalem euerſa eſt,
nullibi agnum vnquam immolant.

De ritu immolandi.

NVnc de ritu immolandi, & co-
medendi agni dicendum eſt. De
hoc legimus Exodi. 12. *Decima die* *Verſ. 3.*
menſis huius tollat vnuſquiſque agnum
per familias, & domos ſuas. Sin au-
tem minor eſt numerus, vt ſufficere poſsit ad
veſcendum agnum, aſſumet vicinum ſuum,
qui coniunctus eſt domui ſuæ, iuxta nume-
rum animarũ, quæ ſufficere poſſunt ad eſum
agni. Erit autem agnus abſque macula ma-
ſculus, anniculus: iuxta quem ritum tolletis
& hædum. Et ſeruabitis eum vſque ad
quartam decimam diem menſis huius, immo
labitque eum vniuerſa multitudo filiorum
Iſrael ad veſperam. Quod iubet agnum
decimo die tolli, vt decimoquarto im-
moletur, illius tantum temporis præ-
ceptum fuit, quo Iudæi exituri erant
ex AEgypto, non vt poſtea fieret, vt
docet Abulenſis in cap. 12. Exod. quæ-
ſtione. 4. quoniam cum ſæpe de immo-
latione agni verba fiant in lege, nu-
ſquam hoc præcipitur, vt Deute. 16. &
alijs in locis, nuſquam hoc in alia im-
molatione factum legimus in Scriptu-
37 ra. † Tunc autem fieri oportuit, quia
cum Hebræi petituri eſſent vaſa aurea,
& argentea ab AEgyptijs, & paraturi
quæ erant ad tam longum iter neceſ-
ſaria, & tanta cum feſtinatione exitu-
ri, non poſſent agnos habere cum fa-
cienda erat immolatio, præſertim cum
tam multi eſſent quærendi, & quidem
anniculi, & ſine macula.

Et cum dicit: *Tollat vnuſquiſque*, de

domunis

dominis mediocrium familiarum loqui
tur, pauperiores enim ditioribus adiun
gebantur, ſicut ait: *Aſſumet vicinum ſuũ,
qui coniunctus eſt domui ſuæ, &c.* Si autem
domus erat magna, cui agnus vnus ſuf-
ficere non poſſe videretur, non debe-
bat tollere duos agnos, vt rectè ait Abu
lenſis in cap. 12. Exo. quæſtione. 5. quo-
niam lex ait; Tollat vnuſquiſque agnũ
per familias, & domos ſuas. Atq; ideò
paruas familias maioribus adiungi vo-
luit, idque lex præcepit: de maioribus
autem nihil dixit, quia idem de illis,
atque de mediocribus intelligi voluit.
Nec refert (quod obijci poterat) non
poſſe agnum tot hominibus ſufficere,
neque enim ad ſatietatem comedere
oportebat, ſed ſatis erat parum ex
illo ſumere, cum poſtea cœnare ſole-
rent, vt factum videmus Ioh. 13. Si au-
tem quis agnum habere non poterat, li
cebat pro eo hœdum accipere; modo,
& maſculus eſſet, & ſine macula, atque
anniculus. Propterea dixit: *Iuxta quem
ritum accipietis & hœdum.* Nec licebat
vllũ aliud animal immolari pro agno,
vt in eadem quæſtione docuit Abulen
38 ſis. † Quare quod Deut. 16. Scriptum
eſt: Immolabiſq; phaſe Domino Deo
tuo de ouibus, & de bobus, non de pha
ſe propriè dicto intelligendum eſt, ſed
de hoſtijs pacificis, quas in diebus Azy
morum quotidie immolabant, vt eſt in
cap. 28. Numerorum. Ita etiam Abulẽ
ſis in iam citata quæſtione, & Lyranus
in cap. 16. Deut. Etenim vt agnus, ita
etiam cæteræ victimæ illius ſollennita-
tis appellabantur Phaſe. Ex quo locus
perdifficilis intelligitur Iohan. 18: Et
ipſi non introierunt in prætorium, vt
non contaminarentur, ſed vt manduca
rent Paſcha, id eſt, Victimas illas Azy-
morum, quas, niſi mundi, edere nõ po
terant; nam agnum ſuperiori nocte mã
ducauerant. Cur autem agnus, aut hœ-
dus immolarentur potius quam alia
animalia, dicemus in myſtica huius im
molationis ſignificatione. Et quod di-
citur de poſtibus, & ſuperliminaribus
ſanguine tingendis, tunc faciendum
fuit, non poſtea, vt rectè ait Abulenſis
quæſtione. [illegible] in idem caput, atq; ideò
nec poſtea [illegible] vt fiat, nec factũ
vnquam legimus.

De Ritu comedendi.

39 RItus comedendi hic erat. † Soli
Hebræi edere ex eo poterant, alie
nigenæ autem non poterant, niſi priùs
circumciderentur. Exo. 12. *Hæc eſt re-* *Verſ. 43.*
*ligio Phaſe. Omnis alienigena non co-
medet ex eo. Omnis autem ſeruus em-
ptitius circumcidetur, & ſic comedet. Ad-
uena, & mercenarius non edent ex eo.*
Mercenarium autem intelligit alie-
nigenam, qui mercedis, & lucri cauſa
aſſiduè inter Hebræos verſabatur. Et
paulò poſt: Quod ſi quis peregrinorũ
in veſtram voluerit tranſire coloniam,
& facere Phaſe Domini, circumcidè-
tur priùs omne maſculinum eius, &
tunc rite celebrabit, eritque ſicut indi
gena terræ. Reliqua ſimiliter ex eodem
12. capite colligamus.

In vna domo comedetur, nec efferetis de *Verſ. 46.*
carnibus eius foras, nec os illius cõfringetis.
Hoc eſt, Agnus, qui in vna domo co-
meditur, totus in ea comedetur, nec li
cebat aliquam eius particulam ex illa
domo efferre.

Et edent carnes nocte illa aſſas igni, & *Verſ. 8.*
azymos panes cum lactucis agreſtibus. Car-
nes aſſæ comedebantur, quia citiùs ita
parabantur ad cibum, quam ſi coquerẽ
tur, & plus nutriebant: vtrumque au-
tem feſtinantibus, & iter facturis con-
ueniebat. Sed horum omnium cauſas
pleniùs poſtea in myſtica ſignificatio-
40 ne reddemus. † Panes azymi comede-
bãtur tam decimoquarto die cũ agnus
comedebatur, quam ſeptem diebus ſe-
quentibus, qui vocabantur Azymorũ.
cauſa fuit recordatio eius, quod Exo. 12.
ſcriptum eſt: Coxeruntque farinam,
quam dudum de AEgypto conſperſam
tulerant, & fecerunt ſubcinericios pa-
nes azymos: neque enim poterat fer-
mentari cogentibus exire AEgyptijs,
& nullam facere ſinentibus moram.
Et Deut. 16: Septem diebus comedes
abſque fermento afflictionis panem,
quonia in pauore egreſſus es de AEgy-
pto, vt memineris diei egreſsionis tuæ
de AEgypto omnibus diebus vitæ tuæ.
Hinc intelligimus re vera octo fuiſſe
dies Azymorum, vt apertè docet Ioſe-
phus li. 2. Antiq. cap. 5. ſeptem videli-

 cet,

cet, qui pertinent ad ſollennitatem
Azymorum, quæ incipiebat decimo-
quinto die vſque ad diem vigeſimum
primum, & diem ipſum Paſchæ, qui
erat decimus quartus, non enim agnus
comedi poterat niſi cum pane azymo.
Quare rectè etiam dies Paſchæ dicitur
primus dies Azymorum Matth. 26. &
Marc. 14. qui ait: Et primo die Azymo
rum quando Paſcha immolabant. &c.
41 † Et Lucas cap. 22: Venit autem dies
Azymorum, in qua neceſſe erat occidi
Paſcha. Lactuca agreſtis amaro guſtu
eſt, vt ait Dioſcorides libro. 2. cap. 136.
quam Ruellius eam eſſe teſtatur, quæ
vulgò in officinis dicitur Endiuia. Cur
ea adhiberetur docet Abulenſis quæ-
ſtione. 11. in idem caput his verbis: Fie
bat autem hoc ad ſignandam amaritu-
dinem, de qua tunc exierunt: iſte enim
erat finis principalis, vt recognita miſe
ria, quam ibi ſubſtinuerant, & Diuina
liberatione mirabili aſſurgerent in ma
gnas laudes eius. &c.

Lactuca agreſtis.

Verū vbi nos habemus: Cū lactucis
agreſtibus, in Hebrçro eſt עַל מְרֹרִים,
id eſt, cum amaritudinibus, vt recen-
tiores interpretantur, putantque non
lactucas agreſtes, ſed herbam quamli-
bet amaram intelligi. Lyranus: In He-
brço habetur, Cum amaritudinibus. Et
per hoc intelliguntur herbæ amaræ in-
differenter, nec plus fuit pręceptum de
lactucis, quam de alijs herbis, vt dicunt
42 Hebræi. † Hoc fortaſſe ab aliquo indo-
cto Hebræo accepit Lyranus, ſi enim
lex tantum diceret, Cum amaritudini-
bus, ſimiliter quiduis aliud amarū, etiā
ſi herba non eſſet, accipi poterat. Nec
verò æquum videbatur, vt cum cetera
omnia minutiſsime præſcribat, hac tan
tum in re ſuum Iudæis arbitrium relin-
queret, vt vel quiduis aliud, vel hanc,
aut illam herbam adhiberent, ſed eum
dem ab omnibus ritum obſeruari opor
tuit. Scio quidem hoc nomine Amari
tudines etiam ſignificari, vt Thren. 3:
Repleuit me amaritudinibus: ſed hoc
contendo, commune vocabulum vſu
Hebræorum ad herbam quādam ama-
ram accommodatum eſſe, id eſt, ad La-
ctucam ſylueſtrem, & ita Moſem ac-
cepiſſe, ne quiuis pro arbitrio in re tan-
ta hanc vel illam acciperet. Hoc nos do
cent. lxx. qui nequaquam verterūt, Cū

An agnus comederetur cum lactucis agreſtibus.

amaritudinibus, ſenſum ſcilicet Moſis
pleniùs aſſecuti quam recentiores, ſed
ἀπὸ πικρίδων: πικρίδα autem Theodo-
rus Gaza, vir Græcæ linguæ, id eſt ſuæ,
peritiſsimus, lactucam agreſtem inter
pretatus eſt in Ariſtotele, libro. 9. de
Hiſtoria animalium, cap. 6. Eodem mo
do verterunt Numer. 9. vbi nos etiā ha
bemus: Cum azymis, & lactucis agre-
ſtibus comedent illud.

Deinde ait: *Non comedetis ex eo crudū
quid, nec coctū aqua, ſed aſſum tantum igni.*
43 † Quod videtur pugnare cū eo, quod
dictum eſt Deut. 16: Immolabis Phaſe
veſpere ad Solis occaſum, quādo egreſ
ſus es de AEgypto, & coques, & come
des in loco, quem elegerit Dominus
Deus tuus. Hæc Abulenſis quæſtio. 12.
in cap. 12. Exodi conciliat in hunc mo-
dum, verbum Hebraicum ſignificare
Aſſare, & Coquere, nec poſſe ambigui
tatem tolli niſi ex adiuncto: ac propte-
reà tam in noſtra translatione, quam
in Hebrço, non dici vt nihil coctum co
medatur, ſed vt nihil coctum aqua, am-
biguitas enim vocabuli cauſa fuit, vt
adderetur Aqua, quaſi aliter rectè intel
ligi non poſſet vtrum aſſum diceret, an
coctum. Eius ſententia vera eſt, בַּשֵּׁל,
enim ſignificat id facere, quo cibus
aptus ſit vt edatur, ſiue aſſatio ſit, ſiuè
decoctio, ſiue maturitas in fructibus.
Confirmat hoc noſtra translatio. 2. Pa
ral. 35: Et aſſauerunt phaſe ſuper ignē,
ſicut in lege ſcriptum eſt. Similiter
verterunt. lxx. cum ſit in Hebræo, hoc
ipſum verbum, quod coquere, & aſſa-
re ſignificat. Sequitur:

Vers. 9.

*Caput cum pedibus eius, & inteſtinis vo-
rabitis.* In Hebræo non eſt, Vorabitis,
nec apud. lxx. ſed ab Hieronymo per-
ſpicuitatis cauſa additum eſt. † Pendet
44 igitur ex præcedentibus: Non comede
tis ex eo crudum quid, nec coctu aqua,
ſed aſſum tantum igni, caput cum pedi
bus eius, & inteſtinis, id eſt. Ne pedes
abſcindatis, aut caput, vt fieri ſolet, aut
aliquam eorum partem proijciatis, aut
aliter hęc ad eſcam paretis, ſed ſimiliter
aſſa igne comedite. Inteſtina autē edu-
cebantur, & abluta ipſi agno impone-
bantur, vt ſimul torrerentur, & cum re
liquo corpore comederentur. De re-
liquijs verò continuò ait: *Nec remane-
bit ex eo quidquam vſque manè. Si quid re
ſiduum*

Vers. 10.

ſiduum fuerit, igne comburetis. Hoc etiam in quibuſdam ſacrificijs fiebat, Leu.7. Cuius carnes eadem comedentur die, nec remanebit ex eis quicquam vſque mané. Eſt autem ſenſus: Oſſa, & neruos, & carnem illis inhærentem continuò igne conſumite, nec reſeruentur in diem ſequentem. Si verò caſu aliquo in diem ſequentem reſeruata fuerint, ſine mora comburantur. Hoc ex Hebræo manifeſtum eſt, in quo habetur: Si quid verò reſiduum fuerit vſque mané, igne comburetis. Similiter verterunt .lxx. & Chaldæus.

45 Verſ.11. † *Sic autem comedetis illum. Renes veſtros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus tenentes baculos in manibus, & comedetis feſtinantes, eſt enim Phaſe, id eſt, tranſitus Domini.* Hæc omnia feſtinationem indicant, quoniam profecturi tūc erant ex AEgypto, & in memoriam huius feſtinationis omnia eodem modo fiebant. Renes accingunt qui properare volunt, ne laxis, & dimiſsis veſtibus greſſus impediantur. 4.Reg.4. Accinge lumbos tuos, & tolle baculū meum in manu tua, & vade. Si occurrerit tibi homo, non ſalutes eum, & ſi ſalutauerit te quiſpiam, non reſpondeas illi. Calceamenta in pedibus habere iubentur, quoniam in cœnis ſine calceamentis diſcumbebant, ne tororum ſtragula polluerentur.

Luc.7. Ita Maria Magdalena lacrymis lauit pedes Domini, quos ſcilicet ad cœnam nudauerat more Hebræorum, & aliarum gentium. Baculi etiam ſunt iter facientiū.

Agnū non comedebāt ſtantes. Vnde autem nonnulli dixerint illos ſtantes comedere agnum ſolitos eſſe, neſcio. Dixit id quidem (vt apparet) Philo in libello de Sacrificijs Habelis, & Caini, in medio ferè: ſed ſi id verè ſenſit, næ ille errauit, namneque ex Hebræo, neque ex Græco id colligi poteſt, & Iohannes cap.13. cum ex multorum conſeſſu de cœna agni locutus fuerit, inquit: Surgit à cœna, & ponit veſtimenta ſua. Et poſtea; Cum recubuiſſet iterum, dixit eis. &c. In eo verò quod ait: Eſt enim Phaſe Domini; cauſam primam huius feſtinationis indicat, quæ fuit [illegible] velocitatis angeli percutientis Ægyptios, & tranſeuntis Hebræos. Altera cauſa fuit feſtinatio, qua paulò poſt profecturi erant ex AEgypto.

DE MYSTICA PAſchæ ſignificatione.

CAP. IIII.

† AGNVM in Paſcha immolatum expreſſam Ieſu Chriſti Domini noſtri figuram fuiſſe nemo eſt qui neſciat, cum dicat Iohannes: Ad Ieſum autem cum veniſſent, vt viderunt eum iam mortuum, nō fregerunt eius crura, ſed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuò exiuit ſanguis & aqua. Facta enim ſunt hæc vt Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. &c. Et Apóſtolus ait: Etenim Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. &c. Immolatio ergò agni Chriſti in cruce immolandi apertus typus fuit, per quem de captiuitate Pharaonis, id eſt, Diaboli, liberati ſumus, & per eius ſanguinem, & crucem vindictam Diuinam effugimus, & liberamur ab angelo percutiente; ſanguis enim agni, quo poſtes, & ſuperliminaria tingebātur in modum crucis, crucem & ſanguinem in ea fuſum indicat. Iſychius in cap.23. Leu: Primum menſem tempus Dominicæ paſsionis rectè dicimus, in quo conueniunt maximè & hæc ad Moyſem verba à Deo dicta: Mēſis hic vobis principium mēſium, primus erit vobis in menſibus anni. Initium enim & ingreſſus nouæ vitæ, & nunc à nobis inchoatæ cōuerſationis eſt. &c. Veſpere immolatur agnus, quia diu expectatus tandem in conſummatione ſæculorum, quæ Deus saluti hominum præfinierat oblatus eſt. † Hinc videmus multos à Domino ſanatos eſſe veſpere, id eſt, poſt Solis occaſum, qua hora agnus immolabatur, & qua Dominus paſſus expirauerat. Matth. 8: Veſpere autem facto obtulerunt ei multos dæmonia habentes, & eijciebat ſpiritus verbo, & omnes malè habentes curauit. Marc.1: Veſpere autem facto cum occidiſſet Sol, afferebant ad eum omnes malè habentes, & dæmonia

Ioh.19.

1.Cor.5.

Exod.12.

Hebr.9.

nia

nia habentes, &c. Quarta decima die
immolabatur, quia tunc plenilunium
eſt, & Luna recepta luminis ſui pleni-
tudine Sole iam Occidente in Orien-
te conſurgit, quia moriente Chriſto So
le iuſtitiæ Eccleſia, quæ in Luna intelli
gitur, ad vitam conſurgit, & luminis
amiſsi damna reparat, & de damnatio-
nis ſuæ barathro ſanguine illius à ſordi
bus ſuis abluta conſcendit, vt exponit
Radulphus libro. 10. in Leuit. cap. 1. &
libro. 16. cap. 2: Agnus decimo die tolle
batur, ſed non niſi quartodecimo im-
molabatur, quia per legem præfigura-
ta eſt paſsio Chriſti, tempore tamen
noui teſtamenti, & Euangelij exhibita
eſt. Denarius enim legem ſignificat
propter decem præcepta decalogi, qua
ternarius autem pertinet ad nouam le-
gem propter quatuor Euangelia. Ita Be
da in Expoſitione in Exodum, cap. 12.
3 † Tota multitudo filiorum Iſrael eum
immolat, quia omnes Iudæi coram Pi-
lato petierũt vt crucifigeretur. Agnus
Chriſtum ſignificat, qui in paſsione ſua
non reſtitit, aut repugnauit aduerſarijs
ſuis, ſed quaſi agnus ſe geſsit traditus in
iuſtis iudicibus. Iſai. 53: Et quaſi agnus
coram tondente ſe obmuteſcet, & nõ
aperiet os ſuum. Maſculus eſt propter
fortitudinem, nihil enim effeminatum
habuit. Anniculus, quia tunc agnus va
lida cornua nõ habet, nec vires firmas,
atque ideò citiùs capi, & faciliùs occi-
di poteſt: & Chriſtus, quaſi imbecillus
eſſet, ac ſe tueri non poſſet, tradi voluit
inimicis. Immaculatus eſt propter ſum
mam innocentiam. Hœdus eodem ri-
tu tollebatur, quia in illo etiam Chri-
ſtus ſignificabatur, qui cum agnus eſſet
innocens, tamen inter iniquos reputa-
tus eſt, & quaſi peccator cum peccato
ribus crucifixus, hœdus enim peccato-
rem ſignificat. Deinde quia ipſe hoſtia
pro peccato fuit, vt in eodem loco ait
Beda. Tertiò, quia peccata noſtra ſuſce
pit. Inde Iacob Chriſtum ſignificans
hœdinis pellibus ſe contexit Gene. 27.
Vt autem agnus immolatus figura erat
paſsionis Chriſti, ita idem manducatus
figura eſt etiam eiuſdem Chriſti, quem
4 in Euchariſtia manducamus. † Soli He
bræi ex eo comedunt, quia hoc ſacra-
mentum non datur niſi fidelibus, nec
paſsio prodeſt, niſi credentibus. Si quis
autem ex eo edere velit, priùs circũm-
cidatur oportet, id eſt, baptizetur. Et
qui per peccatum à Deo alienus factus
eſt, vt comedat, circũcidere debet cor
ſuum, & auferre quidquid in eo erat
immundum. In multis domibus come
ditur, quia in multis Eccleſijs immola-
tur Chriſtus, & ſumitur. Non licet par
ticulam eius extra domum, in qua im-
molatur, efferre, quia huius ſacrificij,
& ſacramenti illi tantũ participes ſunt,
qui ſunt in Eccleſia. Os non confringi-
tur, quia crura Chriſto in cruce pendẽ
ti frangenda non erant, ſicut latronib⁹,
vt Iohannes cap. 19. interpretatus eſt.
Præterea quia, quamuis quod infirmum
erat in Chriſto, (id eſt, carnem) paſſum
atque iniurijs affectum fateamur, ta-
men quod forte erat, & carne tegeba-
tur (id eſt, Diuinitatem) ſupra omnem
iniuriam paſsionis manſiſſe credimus,
atque hac fide, & paſsionem Chriſti ve
nerari, & corpus manducare debe-
mus. Carnes eius nocte comeduntur,
quia Chriſtum ibi non videmus, ſed in
fidei obſcuritate credẽtes quieſcimus.
Non comeduntur crudæ, aut coctæ
5 aqua, ſed aſſæ igni. † Crudas carnes co-
medit, qui ita vt exteriùs apparet, Chri
ſtum iudicat, & hominem tantum eum
eſſe credit, quia vt homo paſſus eſt, aut
in ſacramento verum Deum, & homi
nem latere non credit. Coctas aqua co
medit, qui humana ratione ſublimia paſ
ſionis, & Euchariſtiæ myſteria conſe-
qui ſe poſſe putat: aqua enim humanã
ſcientiam ſignificat, vt ait Gregorius
Homilia. 22. in Euang. vnde aquæ furti
uæ dulciores ſunt. Igne aſſas comedit Prou. 9.
qui conſiderat Diuinam erga nos cari-
tatem (ſic enim Deus dilexit mũdum,
vt filium ſuum vnigenitum daret, vt Iohã.3.
omnis qui credit in ipſum, non pereat,
ſed habeat vitam æternam) creditque
Chriſtum verum Deum, & hominem
pro nobis paſſum eſſe, & ſeſe nobis in
cibum præ nimia caritate reliquiſſe.
Cum azymis panibus comeduntur, &
cum lactucis agreſtibus, quia Chriſti
paſsio cum magna mentis puritate co-
gitanda eſt, & cum magno animi dolo
re. Similiter Euchariſtia cum animi pu
ritate, & dolore de peccatis ſumenda
eſt.

eſt. Beda in Expoſitione in Exodum, ca
6 pite. 11: † Quod autem azymos panes
cum lactucis agreſtibus manducare iu-
bentur, ſignificat quod vitam ab omni
fermento malitiæ reparatam ducentes
amaritudinem compunctionis cordis
ſemper habere debemus, quod ſignifi-
cat lactuca. Cum enim manducantur
ſic ſunt ſalſæ, & amaræ, vt producant
comedentis lacrymas. Sic nimirum &
cœleſtem panem accipientes irrigare
faciem debemus. &c. Caput cum pedi
bus, & inteſtinis vorari ita idem Beda
explicat. In capite Diuinitatis ſignum,
in pedibus humanitatis. Inteſtina ſecre
tiora, & occultiora myſteria ſignificāt:
quæ omnia debemus vorare, id eſt, cre
dere. Ita etiam Gregorius in eadem
Homilia. In eo autem quod dicitur:
*Non remanebit ex eo quidquam vſque ma-
nè*, Gregorius, & Beda mane interpre-
tantur diem reſurrectionis omnium, ſi
ue diem iudicij: ſed cum ſenſus verbo-
rum ſit, vt iam oſtēdimus, ſi quid reſer-
uatū fuerit vſq; manè, igni cōburatur,
neſcio quomodo in die iudicij, quod
reſeruatū fuerit, igne cōburendum ſit.
7 † Propterea ita potiùs explicarem. Si
comedere in nocte agnum eſt comede
re, & accipere in obſcuritate fidei, ille
vſque ad mane aliquid reſeruabit, qui
paſsionis, & ſacræ Euchariſtiæ myſte-
ria aperta rationis naturalis luce cogno
ſcere, & comprehendere cogitat. At
poſtquam id fruſtra tētauerit, viderítq;
humanam intelligentiam tanto ſplen-
dore perſtringi, id quod reſiduum fue
rat vſque ad manè, id eſt, quod ratione
naturali cognoſcere tentauerat non cō
tentus iis, quæ per fidem didicerat, igne
comburet. Grego. Homi. 22. in Euang:
Quod ex agno remanet igne combu-
rimus, quando hoc, quod de myſterio
Incarnationis eius intelligere, & pene
trare non poſſumus, poteſtati Sancti
Spiritus humiliter reſeruamus. Eodem
modo expoſuit libro. 20. Moral. cap. 9.
quo in loco explicat quid ſit poteſtati
ſancti Spiritus humiliter reſeruare, his
verbis: Quæ plerumque humilitas ea
etiam electorum ſenſibus aperit, quæ
ad intelligendum impoſsibilia eſſe vi-
8 debantur. † Similiter Beda intelle-
xit in Expoſitione in Exodum, cap. 11.
Sed quoniam ignem, quo carnes agni
aſſandæ erant, nume. 5. interpretati ſu-
mus ſummum Dei amorem erga nos:
& hic dicere poterimus quod reliquum
fuerit igne eſſe comburendum, id eſt,
conſumendum vt nihil remaneat, cōn
ſiderando amorem eximium Dei plu-
ra, ac maiora in his myſterijs feciſſe,
quam nos aut intelligentia conſequi,
aut etiam cogitatione fingere poſsi-
mus. *In eo quod ait: Sic autem comedetis
illum. Renes veſtros accingetis*, Gregorius
in eadem Homilia, & Beda, delectatio
nem carnis reſtringi debere intelligūt.
Quid in renibus, ait Gregorius, niſi del-
lectatio carnis accipitur? Vnde & Pſal- *Pſalm. 25.*
miſta poſtulat dicens: Vre renes meos.
Si enim voluptatem libidinis in reni-
bus eſſe neſciret, eos vri minimè petiſ-
ſet. Qui ergo Paſcha comedit, habere
renes accinctos debet, vt qui ſollēnni-
tatem reſurrectionis, atque incorru-
ptionis agit, corruptioni iam per vitia
nulla ſubiaceat, voluptates edomet,
9 carnem à luxuria reſtringat. &c. † Sed
quoniam cap. 3. nu. 15. accingere renes
diximus eſſe parantis ſe ſe ad feſtinan-
dum, ita etiam interpretari poſſumus:
eum qui Paſcha celebrat, id eſt, qui Do
minicæ paſsionis memoriam agit, &
qui corpore eius veſcitur, tantis bene-
ficijs deuinctum terrena contemnere,
& in cœleſtem patriam feſtinare debe-
re, vt iam nihil illi placeat niſi regnum,
quod ſanguine illo paratū eſt, & quod
in ſacramento illo ſignificatur. Calcea
menta habere debebant in pedibus, vt
per lapides etiam, & ſpinas properare
poſſent, quod nudis pedibus non fit, id
eſt, vt ſignificarent ad patriam cœleſtē
per omnes difficultates fortiter eſſe
properandū. Simile eſt, quod ait Apo- *Epheſ. 6*
ſtolus: Calceati pedes in præparationē
Euangelij pacis, id eſt, vt parati ſimus
ire quocumque nos beatitudo in Euan
gelio promiſſa vocabit. Placet etiam
Gregorij expoſitio, pedes eſſe opera,
calceamenta, quibus pedes muniun-
tur, & quæ è pellibus mortuorum ani-
10 malium fiunt, eſſe Sanctorum patrum
exempla, quibus noſtri operis pedes
munimus. † Baculus laborem ſuble-
uat iter facientis, & canes, ac nocentia
animalia abigit. Significat ergo Bacu-
lus in manibus labores cœleſtis itineris
eſſe fortiter ferendos, nec vnquam in
co

eo deficiendum eſſe, ſed feſtinandum,
& obſtantes tentationes baculo crucis
repelli, ac fugari debere. Cum feſtina-
tione comeditur agnus, vt comedēdo,
non tam voluptas, quam vires ad iter fa
ciendum quærantur: & nos in medita-
tione paſsionis Chriſti, & in ſumptio-
ne ſacræ Euchariſtiæ non tam conſola
tionum ſpiritualium delectationē ap-
petamus, quam vires ad labores in via
Dei perferendos, & ad feſtinandum in
patriam cœleſtem. Gregorius: Manda-
ta Dei, myſteria redemptoris, cœleſtis
patriæ gaudia cum feſtinatione cogno
ſcite, & præcepta vitæ cum feſtinatio-
ne implere curate. Feſtinantes ergo
Paſcha comeditis, id eſt, ad ſollennita-
tem patriæ cœleſtis anhelate.

DE DIEBVS AZYMORVM.

CAP. V.

QVEMADMODVM
1 Paſcha fiebat in recorda-
tionem liberationis He-
bræorum, quòd die deci-
moquarto primi menſis
angelus percutiens eorum domos per
tranſiſſet, ita fiebat ſollennitas Azymo
rum decimo quinto die, quia eo die po
pulus egreſſus eſt ex AEgypto. Egreſ-
ſus eſt enim populus nocte, vt diximus
cap. 3. non tamen ſimul vt agnum im-
molauit, ſed eadem nocte ante quam
illuceſceret. Nam media nocte percuſ
ſi ſunt primogeniti AEgyptiorum, &
poſtea territi AEgyptij compulerunt
Hebræos exire ante lucem, vt videmus
Exodi. 12. Et propterea additum eſt:
Nox iſta eſt obſeruabilis Domini, quando
eduxit eos de terra Ægypti. Num. 33: Pro-
fecti igitur de Rameſſe menſe primo
quintadecima die menſis primi altera
die Phaſe filij Iſrael in manu excelſa vi
dentibus cunctis AEgyptijs, & ſepeliē
tibus primogenitos, quos percuſſerat
Dominus, (nam & in diis eorum exer
cuerat vltionem) caſtrametati ſunt in
Soccoth. Quo in loco mēdoſè legitur
in quibuſdam codicibus: Quinta deci-
ma die menſis primi fecerunt altera die
Phaſe filij Iſrael, quaſi decimoſexto die
fecerint, cum conſtet ex Exo. 12. feciſſe
2 die decimoquarto. † Delendum igitur
eſt verbum Fecerunt, & interpretan-
dum eſt. Altera die Phaſe, id eſt, die ſe-
quenti poſt celebratum Phaſe. Hoc in
Hebræo apertiſsimū eſt, מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח
id eſt. In die craſtino Phaſe. lxx. τῇ ἐπαύ-
ριον τοῦ πάσχα ἐξῆλθον, id eſt. Die craſti-
no Paſchæ exierunt. Similiter eſt in He
bræo, & in Græco Leu. 23. vbi legimus:
Qui eleuabit faſciculum coram Domi
no, vt acceptabile ſit pro vobis, altero
die Sabbati, id eſt, Altero die poſt Sab-
batum. Cur autē his diebus panis azy-
mus comederetur, nec inueniri poſſet
in domibus Hebræorum panis fermen
tatus, diximus cap. 3. nu. 10.
Septem erant dies Azymorum, de Verſ. 7.
quibus Leu. 23: *Septem diebus azyma co-*
medetis. Dies primus erit vobis celeberrim⁹,
ſanctuſque, omne opus ſeruile non facietis in
eo, ſed offeretis ſacrificium in igne Domino
ſeptem diebus: dies autem ſeptimus erit cele
brior, & ſanctior, nullumque ſeruile opus fa
cietis in eo. In his primus, & ſeptimus
dies erant reliquis ſanctiores, quoniam
in illis ab omni opere ſeruili vacādum
erat, exceptis ijs, quæ ad veſcendū per- *Abſtinere*
3 tinent, vt expreſsit lex Exo. 12. † Eſt au *ab omni ope*
tem in diebus feſtis conſiderandum in *re, & ab*
terdum præcipi vt abſtineatur ab omni *omni opere*
opere, interdum non ſimpliciter ab *ſeruili.*
omni opere, ſed ab omni opere ſeruili.
Cum ſimpliciter dicit, Ab omni opere,
intelligitur eo die neque ignem incen
di, neque cibos parari poſſe, vt in Sab-
bato, & in die Expiationis Leuitici. 23:
Omne opus non facietis in eo. Sabba-
tum Domini eſt. &c. De Expiationis
die in eodem capite legimus: Omne
opus non facietis in tēpore diei huius.
Quo in loco, & Num. 29. multi codices
habent: Omne opus ſeruile, ſed redun
dat Seruile, neque in Hebræo eſt, neq;
in Græco, ſed ita vt nos retulim⁹. Quod
ex ſequentibus etiam perſpicuum eſt:
Et quę operis quippiam fecerit, delebo
eam de populo ſuo. Nihil ergo operis
facietis in eo. Ita etiam intellexit Abu-
lenſis in cap. 23. Leuitici, quæſtione. 7.
Cum autem de ceteris ſollennitatibus
loquitur lex, tantum ait: Omne opus
4 ſeruile non facietis. † Nam in eo, quod
Deut. 16. Scriptum eſt de extremo die
Azymorum; Non facies opus, ſubau-
diēdum eſt ſeruile, quod iam ante ex-
plicauerat

Vter dies eſſet ſanctior, primus, an ſeptimus.

plicauerat Leui.23. Quare.lxx.verterũt:
Non facies in ipſa omne opus, præter
ea quæ fient animæ, ideſt, præter cibo-
4 rum præparationem. † Laborant autẽ
multi in definiendo an dies ſeptimus
ſanctior eſſet primo, quoniã legimus:
Dies autem ſeptimus erit celebrior, &
ſanctior. Sed de re controuerſia eſſe nõ
debet, cum ſcriptum ſit Exod. 12: Dies
prima erit ſancta, atque ſollennis, &
dies ſeptima eadem feſtiuitate venera
bilis. Pares ergo erant, atque ideo de
die ſeptimo dictum eſt Iohan.7: In no-
uiſsimo autem die magno feſtiuitatis
ſtabat Ieſus, & clamabat. Verum hęc
addendum, quod legimus de die ſepti-
mo Deut.16: Sex diebus comedes azy-
ma, & in die ſeptima, quia collecta eſt
Domini Dei tui, non facies opus. Eo
enim die colligebantur, & congrega-
bantur vt Diuinis vacarent, quod ple-
niùs exponemus cum agemus de die fe
ſto Cœtus, ſiue Collectæ c.15. Quod ad
verba attinet, Abulenſis quæſtione.10.
in cap.23. Leuit. reſpondet ſeptimum
diem non comparari cum primo, qui
Sanctiſsimus dicitur, id eſt, valdè ſan-
ctus, ſed cum reliquis, atque ideo ſan-
ctiorem, & celebriorem dici. Verùm
ſciendum eſt in Hebræo nullam fieri
comparationem, ſed ita haberi ad ver-
bum: In die ſeptimo vocatio Sanctita-
tis. lxx. Et dies ſeptima vocata ſancta
erit vobis. Denique vbicumque legi-
mus: Vocabitur celeberrimus, atque
ſanctiſsimus, ſiue celebrior, & ſanctior,
ſemper in Hebræo eſt ita vt diximus, ſi
ne vlla comparatione, aut ſuperlatio-
5 ne. † Vt paulò ſuperius vbi habemus:
Dies primus erit vobis celeberrimus,
ſanctuſque, in Hebræo eſt. In die pri-
mo vocatio Sanctitatis erit vobis. Simi
liter.lxx: Et dies primus vocatus ſan-
ctus erit vobis. Et poſtea: Dies Expiatio
num erit celeberrimus, & vocabitur
Sanctus. In Hebræo eſt: Dies Expiatio-
num ipſe vocatio Sanctitatis erit vobis.
Et: Dies primus vocabitur celeberri-
mus, atque ſanctiſsimus. In Hebræo: In
die primo vocatio Sanctitatis. lxx. vbi-
que vertunt ita vt dixi. Cũ igitur ait: Se
ptimus autẽ dies erit celebrior, & ſan-
ctior, nulla comparatio fit, ſed ita dictũ
eſt vt illud.

Triſtior, & lacrymis oculos ſuffuſa nitentes, 1. Æneid.
quod valdè vſitatum eſt apud Latinos.
Singulis diebus ſacrifitia offerebãtur,
quæ lege præcepta ſunt Numeror.28.
dicunturque Leuit.23. in igne offerri,
vt holocauſta eſſe intelligantur, ac prõ
pterea.lxx. verterũt: Offeretis holocau
tomata Domino. Sed hoc habebat ſe-
cundus dies peculiare, quod (vt legi-
mus Leuit.23.) altero die Sabbati, ideſt,
ſecũdo die Azymorum (primus enim
dies propter celebritatem Sabbatum
vocatur) ferebant ad ſacerdotem mani
pulos ſpicarum primitias meſsis, ſacer-
doſque vnum ex illis eleuabat coram
Domino, vt acceptabiles eſſent Domi
no, cui offerebantur. Atque eodem die
cædebatur agnus anniculus immacula
tus in holocauſtum cum ſimila, & vi-
6 no. † Quod autem dicit de tempore
horum manipulorum: *Cum meſſueritis
ſegetem*; non ita intelligendum eſt, quã-
ſi tota ſeges eſſet priùs metenda, neque
enim primo menſe tempus erat meten
di, ſed ſpicas quaſdam tantũ metebant,
quæ grandiores eſſent, & ad maturita-
tem propinquiores, vt quidem expo-
ſuit Lyranus. Verùm eius expoſitio nõ
eſt intelligenda de ſegete triticea, ſed
de hordeacea: Meſsis enim triticeæ pri
mitię offerebãtur in Pẽtecoſte. Exo.34:
Sollennitatem hebdomadarum facięs
tibi in primitijs frugum meſsis tuæ triti
ceæ. Cur autem Pentecoſte dicatur ſol
lenitas hebdomadarum, dicemus. c.7.
Sed meliùs hæc ex Ioſepho intellige-
mus, qui lib.3. Antiq.cap.10. ait: Secun-
da Azymorum die, quæ eſt menſis hu-
ius decimaſexta, frugibus demeſsis &
hactenus intactis incipiũ frui: æquum-
que rati Deum huius vbertatis autorẽ
per gratitudinem honorari hordei pri-
mitias offerunt in hunc modum. Spica
rum manipulum igni torrent, hordeũ
deinde pinſunt, atque ita in alicæ mo-
dum fracti aſſaronẽ ad aram offerũt, in-
de pugillo vno in eam iniecto reliquũ
ſacerdotum vſui cedit, & ex eo licitum
fit publicas, ac priuatas meſſes metere.
7 &c. † Sed interpres nõ ſatis fideliter red
didit verba Ioſephi, non enim ipſe ait:
Frugibus demeſsis, ſed *τὸν καρπὸν, ὃν ἐθέ-
ρισαν*, ideſt, fructib⁹ quos meſſuerũt. &c.
Fructus autem vocat ſpicas maturio-
res,

res, quas in primitias collegerunt, niſi ita intelligamus, tunc eos incipere vti frugibus demeſſis, quia poſtquam collegerant ſpicas, quas meſſuerant in primitias, iam metere poterant hordea. Quod autem dicit Ioſephus: Spicarum manipulum tidi, torrent, & elegimus Leu. 2. Si autem obtuleris munus primitiarum frugum tuarum Domino de ſpicis adhuc virentibus, torrebis igni, & confringes in morem farris (id eſt, ſicut far confringi ſolet vt farina fiat) & ſic offeres primitias tuas Domino fundens ſuper ea oleum, & thus imponens, quia oblatio Domini eſt, de qua adolebit ſacerdos in memoriam muneris partem farris fracti, & olei, ac totum thus. &c. Aſſaro ſeptem cotylas, ſiue quatuor libras habet. Fiebat autem hæc manipulorum collectio, & oblatio ſecundo die Azymorum, quoniam primo quidem faciēda erat, ſed in eo non licebat operari, & differebatur in ſecundum. Opportunéque fiebat hæc oblatio, & grati animi declaratio eo tempore, quandoquidem eodem eduxerat illos Dominus de Ægypto virentibus frugibus. Exodi. 13: Hodie egredimini menſe, nouarum frugum.

Aſſaro.

8 † Sciendum quoque Iudæos hodie etiam obſeruare ſollennitatem Azymorum, id eſt, ſeptem diebus veſci azymis, etiamſi neque agnum immolent, neque ſacrificia offerant. Vt autem tam in hac re, quam in reliquis intelligamus quid Iudæi obſeruent, quid non, canonem optimum nobis proponit Abulēſis quæſt. 55. in cap. 12. Exodi his verbis: Ad cognoſcendum quæ ſeruant Iudæi, vel quæ non ſeruant, conſiderandum eſt, quod omnia ceremonialia, quæ determinant certum locum non ſeruantur ab eis: quæ autem abſolutè ſine loci determinatione dicuntur, nunc ab eis obſeruantur, vt circumciſio, manducatio azymorum, Pentecoſte, exceptis ſacrificijs. Agnus vero non immolatur, neque ſacrificia offeruntur. Denique in omnibus ſollennitatibus obſeruant quæ poſſunt, id eſt, quæ certo loco fieri non iubentur, cetera omittunt.

Quid obſeruent hodie Iudæi, & quid nō obſeruent.

9 † Exoritur hic grauis & difficilis quæſtio, tam ad hoc, quod de Azymis diximus, quàm ad reliqua, quæ dicēda ſunt, cur quædam ſollennitates vno die celebrentur, vt Paſcha, Pentecoſte, Expiatio, aliæ ſeptem, vt Azymi, Scenopegia. &c. Sed breuiter reſpondendum eſt, cum omnes feſti dies in memoriā alicuius Diuini beneficij inſtituti ſint, ſi beneficium vno die datum fuit, vno etiam die illius memoriam coli, ſi pluribus diebus datum eſt, ſeptem diebus colitur, quia in ſeptem Scriptura multos intelligere ſolet, ſicut 1. Reg. 2. Donec ſterilis peperit plurimos, pro quo eſt in Hebræo; Peperit ſepte. Hoc iam ex parte vidimus, ſeptimo enim die requieuit Deus ab opere ſuo, & ideo ſeptimus quiſque dies illi dabatur. Veſpere agnus immolatus eſt in Ægypto, & nocte ſequenti Ægyptiorum primogeniti interfecti ſunt: veſpere etiā occiditur agnus. Multis diebus comederunt azyma, ſeptem diebus agitur ſollennitas azymorum. Idem in reliquis feſtis obſeruabimus, ne nunc ea dicamus, quæ poſtea neceſſariò dicenda erunt. Iure etiam maiores huius vitæ ſollennitates ſeptem diebus definiuntur, quia ſeptem diebus vniuerſum tempus voluitur, & eo finito octauus dies ſuccedet perpetuæ ſollennitatis.

Cur quedā ſollennitates vnū diē habeāt, aliæ multos.

DE MYSTICA AZYmorum ſignificatione.

CAP. VI.

HEſychius in cap. 23. Leuitici diligenter adnotauit Paſcha quidem celebrari die decima quarta, nomen tamen ſollennitatis, aut feſtiuitatis non Paſchæ dari, ſed Azymis, ita enim ait lex: *Menſe primo quarta decima die menſis ad veſperam Phaſe Domini eſt: & quinta decima die menſis huius ſollennitas Azymorum Domini eſt.* Cauſam eſſe ait, quòd decimoquarto die agn' immolabatur, qui figura Chriſti fuit, ſed die decimoquinto Chriſtus ipſe immolandus erat in cruce, qui veritas fuit. Memoriam, inquit, facit quartæ decimæ, quia figuram habebat: feſtiuitatem autem agere quinta decima præcepit, quia in ipſa verum eſt Paſcha, de quo Paulus

Paulus dicebat: Paſcha noſtrum immo
1.Cor.5. latus eſt Chriſtus. &c. Origenes Homi
lia. 23. in Numer: Poſt hanc, immò con
tinuata huic, feſtiuitas ſequitur Azymo
rum, quam meritò celebrabis ſi exter-
mines omne fermẽtum malitiæ, & ne-
quitiæ ab anima tua, & azyma ſincerita
tis, veritatiſq; cuſtodias. † Iſychius: In
2 ipſa celebritate ſollennitatem Azymo
rum Domini prædicauit. Si enim cele-
brare ei Paſcha propriè, & verè volu-
mus, azymi ab omni malitia eſſe debe-
mus, & multò magis à Iudaico errore,
& vetuſtate. Vnde poſtquam Paulus
dixit: Paſcha noſtrum immolatus eſt
Chriſtus, ſubdidit: Epulemur non in
fermento veteri, neque in fermento
malitiæ, & nequitiæ, ſed in azymis ſin
ceritatis, & veritatis. Et non ad tem-
pus, ſed omni noſtra vita à fermẽto ma
litiæ mundi eſſe debemus. Propterea
ait: Septem diebus azyma comedetis,
per ſeptenarium numerum de omni
nobis vita præcipiens. &c. Quod au-
tem iubet lex primum, ac ſeptimum
diem ſanctiores haberi, & nullum opus
ſeruile in eis fieri, ita interpretatur
idem Iſychius: Deinde non ſolum pri-
mam, ſed & ſeptimam propterea no-
minauit, vt in prima, & in ſeptima to-
tam comprehenderet vitam huma-
nam: illa enim initium, iſta finem ha-
bet, in qua omnia comprehenduntur.
Videtur autem, & hoc præcipere, vt is,
qui imbuitur, ſiue initiatur myſterio,
nullũ opus ſeruile agat: oportet quip-
pe illa agere quæ libertatis ſunt, qua
nos Dominus liberauit, eum, qui ei ſi-
3 gnatus eſt. † Si autem aliquid poſt
hoc egerit, quod ad ſeruitutem perti-
net peccans vt homo; ſaltem eius, quæ
ad finem eſt, libertatis diligentiam ge-
rat, & intendat quomodo noſter finis
bonus efficiatur, quomodo ſeptima
dies, tempus videlicet in quo tranſi-
mus, omne opus ſeruile non habeat.
In eo enim in quo nos Deus inuene-
rit, in ipſo, & iudicare promittit. Pro-
pter quod, & Dauid, In finem ne cor-
rumpas, plurimos pſalmorum præſcri-
bit. &c. Ac ne putaret quis diebus in-
ter primum, & ſeptimum interiectis fa
cienda eſſe opera ſeruilia, ideſt, peccan
dum eſſe: Vide (inquit, idem Iſychius)
quid ſubdidit: Sed offeretis ſacrificium

in igne Domino, ſiue, vt lxx. Offere-
tis holocautomata Domino ſeptem
diebus. Holocautomata ergò ſeptem
diebus offerri præcipiens abſtinere
etiam ab omnibus operibus ſeruilibus
in eis præcepit. Quomodo enim quis
holocauſtum Deo offerat Diabolo di-
gnus, aut ſeruilia agens? &c. Radul-
phus etiam Flauiacenſis eleganter.
4 † Primùm diem Azymorum dicit eſſe *Lib. 16. in*
cum nos ab iniquitate reſipiſcimus, qui *Leu. cap. 2.*
Deo, angeliſque ſollennis eſt, qui ait:
Manducemus, & epulemur, quia hic *Luc. 15.*
filius meus mortuus fuerat, & reuixit,
perierat, & inuentus eſt. Septimam
etiam celebrem eſſe, quia incipienti-
bus de progreſſu ne deficiant valde ti-
mendum eſt; eò quòd incertus ſit vitæ
noſtræ curſus, lateatque vnumquem-
que quid craſtina pariat dies: qui autem
laborum ſuorum finem attigit, lætus
cum Apoſtolo decantat: Bonum certa
men certaui, curſum cõſummaui, fidẽ *2. Tim. 4.*
ſeruaui. De reliquo repoſita eſt mihi
corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Do
minus in illa die iuſtus iudex. Deinde
addit: Notandum tamẽ quod de vtraq;
die prima, & ſeptima dicitur: *Omne opus
ſeruile non facietis in eo*, aliter atque ali-
ter intelligendum eſſe. Aliter nam-
que prima dies in proficientibus inno-
centiam ſeruat, aliter ſeptima. Prima
namque vt non peccet, aut certè vt
rariſsimè peccet, ſummopere nititur:
vltima, ſi ad perfectionem perueniat
quis, hoc adipiſcitur. Prima ergò li-
bertatem habet in affectu, vltima in
5 effectu. † Mox ad verba libri Iob
reſpiciens de equo: Numquid ſuſci-
tabis eum quaſi locuſtas, hæc infert:
Ceterùm ſicut Diuina teſtatur Scri- *Iob. 39.*
ptura, equus Dei quaſi locuſta ſuſci- *Anima iu-*
tatur, quia anima, cui miſericordi- *ſti equus*
ter Deus præſidet, quando Deum *Dei.*
ſequi incipit, in ipſo ſuo exordio in
quibuſdam more locuſtarum flexis
poplitibus terræ inhæret, in quibuſ-
dam expanſis alis ſe ſe ſuſpendit. Con-
uerſionum quippe initia bonis mo-
ribus, maliſque permiſta ſunt, dum
& noua iam per intentionem agitur,
& vetus adhuc vita ex vſu retine-
tur. Tantò autem minus permiſtis in-
terim malis lædimur, quantò contra
illa quotidiè ſine ceſſatione pugnamus.

Nec ſuos nos iam culpa vendicat, cuius prauo vſui noſtra ſolicitè mens reſultat. &c. In eo autem quod lex ait: *Quum ingreſsi fueritis terram, quam ego dabo vobis, & meſſueritis ſegetes terræ veſtræ, offeretis manipulos ſpicarum primitias meſſis veſtræ ad ſacerdotem. &c*: terrã à Deo datam Euangelicam doctrinam, & conuerſationem cum Iſychio interpretemur, ipſa enim terra dicitur propter fructus virtutum, qui ex ea oriuntur. Ab ipſo autem Deo data eſt, neq; enim mediatore ad hanc vſus eſt, ſed proprio
6 eam annuntiauit ore. † Cum ergò hęc terra optatos fructus nobis proferre cœperit, primitias Deo offeramus ab eo nos omnia bona habere profitentes: nec antea in noſtros vſus ea conuertamus, quam ei gloriam, & laudem reddiderimus. Prima dies conuerſionis noſtræ eſt, vt diximus, ſecunda eſt, cum iam ſpicas metimus laudabilium actionum, quæ primitiæ eſſe debent frugum noſtrarum, vt ante omnia gloriã Dei quæramus. Sed hæ primitiæ hordeaceæ ſunt, quia incipientium fructus minus pretioſi, magis aſperi, minuſque ad edendum apti eſſe ſolent: poſtea perfectiores primitias ſegetis triticeæ in Pentecoſte offeremus. Ad ſacerdotem feruntur manipuli, vt eleuet vnum pro omnibus, aut vnum cõfectum ex omnibus, coram Domino, quia fructus noſtri tunc Deo grati erunt, cum ſacerdos
7 noſter Chriſt⁹ eos patri obtulerit. † Beda in Expoſitione in Leuiticum, ca. 23: Quod autem præcipit vt feramus manipulos primitiarum ad ſacerdotem, qui eleuabit eos altero die Sabbati, & ſanctificabit: ſignificat quòd tunc verus ſacerdos Chriſtus, cui debemus primitiã operum noſtrũm, & præcipua offerre, eleuauit, & ſanctificauit opera noſtra cum tranſacto Sabbato Iudæorum altera dies, id eſt, nouũ teſtamenti, & gratiæ tempus aduenit, & ita ſunt accepta opera noſtra. &c. Eodem die immolabatur agnus anniculus immaculatus, quia per ſanguinem agni immaculati Chriſti fructus bonorum operum ferimus, & per eum illa Deo grata ſunt, ſine quo nihil noſtrum gratum, atque acceptum eſſe potuit.

Bona opera perfectorũ, & imperfectorum quãtũ differ ãt.

DE PENTECOSTE, SIue ſollennitate Hebdomadarum.

CAP. VII.

1 DE hac ſollennitate legim⁹ Leui. 23: *Numerabitis ergo ab altero die Sabbati, in quo obtuliſtis manipulum primitiarum, ſeptem hebdomadas plenas vſque ad alterã diem expletionis hebdomadæ ſeptimæ, id eſt, quinquaginta dies, & ſic offeretis ſacrificium nouum Domino. &c.* Ex his videmus Pentecoſten celebrari menſe tertio, nam his quinquaginta diebus continentur quindecim ex primo menſe, qui numerabantur à decimo ſexto eius die, qui erat ſecundus Azymorum, & viginti nouem ex toto menſe ſecundo, & ſexto die menſis tertij celebrabatur Pentecoſte, id eſt, Quinquageſima, à numero dierum deſumpto nomine, ſicut & feſtũ Hebdomadarum dicitur Deut. 16. à ſeptem hebdomadibus integris, quæ numerabantur. Cumque dicit: *Vſque ad alterum diem expletionis hebdomadæ ſeptimæ*, perinde eſt ac ſi diceret, Vſque ad diem ſequentem poſt expletionem hebdomadæ, vt explicauimus cap. 5. nume. 2. Hinc etiam videmus in Dominica noſtræ Pentecoſtes impleri omninò hũc numerum, rectèque de ea dixiſſe Lucã Actor. 2: Dum complerentur dies Pentecoſtes. &c. Tũc enim Sabbatum fuit ſecundus dies Azymorũ, & ab eo vſq; ad Sabbatum ſeptimæ hebdomadæ quadraginta nouem dies ſunt; Dominica igitur fuit quinquageſima, ſiue Pente-
2 coſte. † Itaque noſtra Pentecoſte, quæ veteri illi ſucceſsit, non numeratur à die, quo Dominus paſſus eſt, eſſet enim quinquageſimus primus dies; nec à die reſurrectionis, quia eſſet quadrageſimus nonus; ſed ab eodem die, à quo Iudæi numerabant, id eſt, à ſecundo Azymorum, quo die Spiritus ſanctus deſcendit in Apoſtolos. Colebatur autem dies hic quinquageſimus in recordationem legis acceptæ à Deo quinquageſimo die ab egreſſu ex Ægypto: atque ideò eodem oportuit vt deſcenderet Spiritus ſanctus in Apoſtolos, nouam legem priori illa ſignificatam per vniuerſum orbem terræ laturos.

Verſ. 15

Legem

Lex an quinquageſimo die data ſit.

Legem verò datam eſſe quinquageſi-
mo die ex Scriptura vix colligi poteſt.
Conſtat quidem eos veniſſe in mon-
tem Sinai, in quo lex data eſt, die qua-
drageſimo quinto ab exitu ex AEgy-
pto, quoniam Exo.19.ſcriptum eſt: Mē
ſe tertio egreſsionis Iſrael de terra
AEgypti in die hac (ideſt, in die prima,
ita enim interpretantur) venerunt in
ſolitudinem Sinai. Si enim ex primo
menſe ſumamus quindecim dies, ex ſe-
cundo viginti nouem cum primo ter-
3 tij quinquaginta quinque fiunt. † Cui
numero tres tantum videntur addendi,
quoniam Dominus vocato ad ſe Moy-
ſi dixit: Vade ad populum, & ſanctifica
illos hodie, & cras, lauentque veſtimē-
ta ſua: & ſint parati in diem tertium: in
die enim tertia deſcendet Dominus
coram omni plebe ſuper montem Si-
nai. Quare Abulenſis quæſtione. 10. in
cap.19. Exodi, planè negat legem datam
eſſe quinquageſimo die, putatque die
potius quadrageſimo octauo datam, id
eſt, tertio die ab aduentu eorum in ſo-
litudinem Sinai. Sed dubium eſſe non
debet quin die quinquageſimo data fue
rit, ita enim docet Hieronymus in epi
ſtola.127. ad Fabiolam, Manſione. 12.
& in illud Hoſ.3. Dies multos expecta
bis me. &c. Auguſtinus quæſtione.70.
in libro Quæſtionum in Exodum, &
libro.2. de Trinitate, cap. 15. (tametſi
aliter numerat quam nos, vt dice-
mus) Lyranus, & Caietanus in cap.19.
Exodi, R. Salomōn, quem in eodem
loco teſtē citat Lyranus, Moſes AEgy-
ptius libro.3. Ductoris dubiorum, capi-
te.44. & multi alij tam ex noſtris, quā
4 ex Hebræis. † Error autem Abulenſis
ex deprauata intelligentia oritur ver-
borum illorum: Menſe tertio egreſsio
nis Iſrael de terra AEgypti, in die hac

Quid ſit Dies hac.

venerunt, &c. Putat enim (quod &
nonnulli dicunt, & ego aliquando ſen
ſi) in Die hac diem primum intelligi,
quod nec ratione, nec conſuetudine
Scripturæ probare poſſunt. Scio Abu-
lenſem quæſt.1. in idem caput hanc ra
tionem reddere. Dies prima menſis, in
quit, vocatur dies hæc, quia illa dies,
à qua menſis denominari incipit talis
aut talis menſis, vocatur dies hæc. Ve-
rum nec menſis denominatur talis, aut
talis à primo die, ſed potius primus dies
denominatur à menſe, dicitur enim
primus dies, ſiue Neomenia primi men
ſis, aut ſecundi: nec ſi denominaretur,
quidquam referebat vt vocari poſſet
Dies hæc. Et ſi prima dies menſis voca
tur Dies hæc, cur non etiam primus mē
ſis anni vocetur Menſis hic? Quis vn-
quam pro primo dixit hunc? Hebræi

Hic pro Idem.

tamen dicunt interdum hunc pro eo-
dem, vt Pſalm.141. In via hac qua am-
bulabam, abſconderunt ſuperbi la-
queū mihi. Nec enim vllā viā oſtendit,
ſed perinde eſt ac ſi diceret: In via eadē,
qua ambulabam. Iob.19: iuxta Hebr. Et
hic quē maximè diligebam, auerſatus
eſt me, hoc eſt, ille ipſe, quem diligebā.
Nehemiæ.8: Et venerat menſis ſepti-
mus. &c. Deinde cap.9. ait: In die au-
tem viceſimo quarto menſis huius, id
eſt, menſis eiuſdem ſeptimi. Leuit.23:
Menſe primo quartadecima die men-
ſis ad veſperum Phaſe Domini eſt; &
quinta decima die menſis huius ſollen
nitas Azymorum Domini eſt, id eſt,
Menſis eiuſdem. † Vera ergò interpre
5 tatio eſt. Menſe tertio in die hac, ideſt,
in die eadem, tertia videlicet die, ſicut
tertius erat menſis, quemadmodum in
terpretatus eſt Hugo Sancti Victoris
in Adnotationibus in Exodum: fuitque
dies ille quadrageſimus ſeptimus. Con
firmat hoc Hieronymus, qui in epiſto-
la ad Fabiolam, Manſione duodecima
ait: Adhunc locum quadrageſimo ſe-
ptimo die peruenerunt dicente Scriptu-
ra: Menſe tertio egreſsionis filio-
rum Iſrael de AEgypto in die hac
tranſierunt in ſolitudinem Sinai. &c.
Itaque hoc, quod diximus, Hiero-
nymus tamquam certum, & planum
ſtatuit, nam & mox cum dixiſſet
tertio die Dominum deſcendiſſe: Sup
putemus, inquit, numerum, & inue-
niemus quinquageſimo die egreſsio-
nis Iſrael ex AEgypto in vertice mon-
tis Sinai legem datam. Vnde & Pen-
tecoſtes celebratur ſollennitas, & po-
ſtea Euangelij Sacramentum in Spi-
ritus ſancti deſcenſione completur.
6 &c. † Fateor quidem ab ſcriptori-
bus, quos nominaui, non eodem
modo dies computari: Auguſtinus
enim ſumit ex primo menſe decem,
& ſeptem dies, ab ipſo die occiſionis
agni, qui decimusquartus fuit, exordiū

capiens. Verùm hoc nec cum diebus Pentecoſtes conuenit, qui numerãtur à ſecundo die Azymorum, nec cum verbis ipſis Scripturæ: non enim dicit Menſe tertio occiſionis agni, ſed, Menſe tertio egreſsionis filiorum Iſrael. Ab egreſsione igitur dies computãdi ſunt, ita tamen vt ipſe dies, in quo egreſsi ſunt, qui fuit decimus quintus, idemq; primus Azymorum, excludatur, & à decimo ſexto numeremus, vt rectè ait Caietanus, & vt plures numerant. Teſtatur hoc numerus dierum Pentecoſtes, cuius initium eſt à die decimo ſexto: cum enim in recordationem datæ legis Pentecoſtes ſollennitas inſtituta ſit, vt omnes conſentiunt, ſine dubio eodem die, quo lex data eſt, celebranda fuit. Ita hactenus numerauimus primum diem menſis tertij quadrageſimũ quintum ab exitu ex AEgypto eſſe affir-
7 mantes. † Quod autem Hieronymus affirmauit in cap. 3. Hoſeę, veniſſe eos quadrageſimo quinto die in ſolitudinẽ Sinai, iure ſententiam mutauit in epiſtola ad Fabiolam cum dixit quadrageſimum ſeptimũ eſſe, vidit enim in Die hac, non primam, ſed tertiam intelligi debere. Pugnantia igitur loqui videtur Lipomanus, qui prima die menſis tertij in Sinai eos veniſſe vult, eamque quadrageſimam ſeptimam poſt egreſſionem de AEgypto facit.

Cur vno die celebretur ſollennitas Pẽtecoſtes.

Sed hoc maximè veritati ſuffragatur, quod ſiue hãc, ſiue illam rationem ſequãtur, id tamẽ conſtat inter omnes, quinquageſimo die datam eſſe legem à Deo: & quæ potius ratio ſequenda ſit ex diebus Pentecoſtes facilè perſpicimus. Si quis autem quærat cur vno die ſollennitas Pentecoſtes peragatur, nõ ſeptem, cum multis diebus Moyſes fuerit in mõte, cum legem attulit ad ſuos: ſciat hanc ſollennitatem non agi niſi in memoriam illius diei, quo Dominus deſcendit in montem Sinai, & legem dedit Moyſi, qui dies vnicus fuit, de quo Exo. 19: Iamque aduenerat tertius dies, & manè inclaruerat: & ecce cœperũt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes denſiſsima operire montem, clamorque buccinæ vehementius perſtrepebat, & timuit populus, qui
8 erat in caſtris. † Cumque eduxiſſet eos Moyſes in occurſum Dei de loco caſtrorum, ſteterunt ad radices montis. Totus autem mons Sinai fumabat eo quòd deſcendiſſet Dominus Deus ſuper eum in igne, & aſcenderet fumus ex eo, quaſi de fornace, eratque omnis mons terribilis. &c. Ita etiam ſenſit Moſes AEgyptius libro. 3. Ductoris dubiorum, cap. 44. cuius hæc ſunt verba: Dicemus igitur quod feſtum Pentecoſtes eſt dies, in qua data fuit lex, & propter honorem ipſius diei numerantur dies à die Paſchæ vſque ad ipſum diẽ, ſicut qui expectat viſionem amici, quem diligit ex animo, & numerat dies donec videat ipſum. Quod ideo dicit, quia omnibus his diebus Iudæi conueniebant in Synagogas, & poſt ſollennem benedictionem dicebant: Hic eſt prim⁹ dies, aut ſecũdus, aut tertius. &c. Et mox: Illa verò manifeſtatio grandis, & honorabilis non fuit niſi vna die, & ita memoria eius ſingulis annis agitur vna die. &c. De hoc die legimus Leuit. 23: Et vocabitis hunc diem celeberrimum, atque ſanctiſsimum: omne opus ſeruile non facietis in eo. Vtrumque quomodo intelligendum ſit diximus cap. 5. numero. 3. & duo-
9 bus ſequentibus. † Non itaque abſtinebatur ab omni opere, ſed à ſeruili, ac propterea ſegetis triticeæ ſpicas metebant, quas offerrent Deo primitias, fiebant enim ex illis duo panes. Et hoc eſt, quod ait lex Leuit. 23: *Et ſic offeretis ſacrificium nouum Domino ex omnibus habitaculis veſtris, panes primitiarum duos de duabus decimis ſimilæ fermentatæ, quos coquetis in primitias Domini*. Decimas autem intelligit menſuræ OEphi, quæ erat Hebræis familiariſsima, eſtque decima cori pars, ac tres modios habet, nam corus habet triginta, vt eſt apud Ezec. capite. 45. Hanc decimam partem OEphi Ioſephus Aſſaronem vocat. Quatuor itaque libras ſinguli panes pendebant, vt explicauimus libro. 2. de Templo, cap. 10. numero. 4. &. 5. Ioſephus libro. 3. Antiquitatum, cap. 10: Poſt Paſchale ſacrum elapſis ſeptem ſeptimanis, hoc eſt, quadrãginta nouem diebus, quinquageſima, quam à numero Aſartha Hebræi vocant, offerũt Deo panẽ è farinæ triticeæ duobus aſſaronibus cũ fermento cõfectũ. &c:

Decima. OEphi. Corus

Aſſaro.

Victimæ

10 † Victimæ etiam Deo cædebantur, de quibus in eodem loco legimus: *Offereiſque cum panibus ſeptem agnos immaculatos, anniculos, & vitulum de armento vnum, & arietes duos, & erunt in holocauſtum cum libamentis ſuis in odorem ſuauiſſimum Domino. Facietis & hircum pro peccato, duoſque agnos anniculos hoſtias pacificorum. Cumque eleuauerit eos ſacerdos cum panibus primitiarum coram Domino, cedent in vſum eius, &c.* Sacrificium nouum nouos panes vocat, non enim ſolum animalibus, ſed panibus etiam ſacrificij nomen datur in Scriptura. Leuit. 2: Anima cum obtulerit oblationem ſacrificij Domino, ſimila erit eius oblatio. Et poſtea: Cum autem obtuleris ſacrificium coctum in clibano de ſimila, panes ſcilicet, abſque fermento. &c. Dicit autem: *Ex omnibus habitaculis veſtris*, quoniam hæc erat altera ſollennitas, qua omnes maſculi in templum venire iubebantur, vt vidimus Deut. 16: Panes fiunt è ſimila fermentata, quia in cibum ſacerdotum offerebantur, non vt in honorem Dei aliqua eorum pars cremaretur, quod fieri non poterat niſi azymi eſſent. Leuitic. 2: Omnis oblatio, quæ offertur Domino, abſque fermento fiet, nec quidquam fermenti, aut mellis adolebitur in ſacrificio Domini. Deinde excipit quod nunc fieri iubet. Primitias tantum eorum offeretis, ac munera, ſuper altare verò non imponentur in odorem ſuauitatis. &c. Libamenta vocat vinum, & oleum, & ſimilia, quæ cum ſacrificijs offerebantur.

Sacrificiū.

DE SIGNIFICATIONE Pentecoſtes.

CAP. VIII.

1 ORigenes Homilia. 23. in Numeros: Poſt hanc ſequitur ſexta feſtiuitas, quæ dicitur Nouorum, id eſt, cum primitiæ de nouis fructibus offeruntur. Vbi enim ſeminatus fuerit ager, & diligenter excultus, atque ad maturitatem peruenerit ſeges, tunc fructuum perfectione feſtiuitas Domini geritur. Si ergo & tu vis Nouorum diem feſtum agere cum Domino, vide quomodo ſemines, aut vbi ſemines, vt poſsis tales metere fructus, ex quibus lætari facias Deum, & agere diem feſtum. Quod aliter implere non poteris, niſi audias Apoſtolum dicentem: Qui ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternam. Si ſic ſemines, & ſic metas, verè diem feſtum ages Nouorum. &c. Pentecoſte typus fuit celeberrimæ ſollennitatis, qua Spiritus ſanctus in diſcipulos deſcendit eodem die. Tunc data eſt lex Hebræis, poſtea Spiritus ſanctus Apoſtolis datus eſt, vt de Sion exiret noua lex, & verbum Domini de Ieruſalem. *Gala. 6.*

2 † Tunc ſegetes metere incipiebant, & cum venit Spiritus ſanctus, iam tempus erat vt Apoſtoli, qui prius iuſsi fuerant leuare oculos ſuos, & reſpicere regiones iam albas ad meſſem, falces mitterent, vt ait Chryſoſtomus, & frumenta in horreum Dominicum inferrent. Tunc offerebantur duo panes noui, vt primitiæ eſſent Domino, poſtea primitiæ oblatæ ſunt de duobus populis Iudæorum, & gentium. Cædebantur etiam Deo agni, & arietes, & vitulus, & hircus, quia multi martyres pro Chriſto immolati ſunt, partim qui puriſsimi fuerant, & Chriſti imitatores, id eſt, agni anniculi immaculati, partim ex magiſtris Eccleſiæ, qui ſunt arietes, partim ex ijs, qui potentiores fuerant in ſæculo, quos vitulus deſignat, partim qui vſque ad illud tempus in peccatis vixerant, & Dei miſericordia ad nouam vitam vocati ſimul pro eo ſanguinem fuderunt, qui rectè ſignificantur in hirco. Sed de animalibus nihil in hoc libro dicemus, in quarto enim, in quo de ſacrificijs egimus, ex parte dictũ eſt. Verùm referamus hęc etiam ad mores noſtros, vt cœpit Origenes. *Ioba. 4.* *in cap. 2. Actor.* *Supra, c. 6. num. 6.*

3 † Primum diem Azymorum eſſe diximus cum à peccatis conuertimur, ſecundum, cum ſpicas laudabilium actionum metere incipimus. Ab hoc die ſeptem hebdomadæ numerandæ ſunt, vt quinquageſimo die ſollennitas fiat Pẽtecoſtes, id eſt, plenitudinis Spiritus ſancti.

cti. Vt enim plenè nobis detur Spiritus ſanctus, & perfecta eius plenitudine lætemur, non ſatis eſt à peccato conuerti, & laudabiliter agere incipere: diu, multumque deflenda ſunt peccata illa, quæ reliquimus, & aſsiduo dolore, ieiunijs, precibus, verberibus, vigilijs, omni denique carnis maceratione compenſanda ſunt, vt penitus deleantur. *Quinquagenarius.* Quinquagenarius, enim numerus perfectæ pœnitentiæ eſt, vt Hieronymus docet, ac multis confirmat initio ferè libri. 2. in Iſaiam: quod etiam pſalmus quinquageſimus oſtendit, qui præcipuus inter eos eſt, qui pertinent ad pœnitentiam: & annus quinquageſimus Iobilæi, quo omnia debita remittebantur. Leuiti. 25. vt in eodem loco Hieronymus ſcripſit. Tunc exuto veteri homine, & per Spiritum Domini plenius renouati primitias Deo offerimus non hordeaceas, vt incipientes, ſed triticeas, atque etiam è
4 ſimila confectas. † Duos panes primitiarum Radulphus libro. 16. in Leuiti. cap. 4. amorem Dei, & proximi interpretatur. Tunc enim perfectè amamus, & in fratribus Deum videmus, ſolum quærimus, ſoli placere ſtudemus non quærentes iam quæ noſtra ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti. Atque hunc amorem, quo intus exardeſcimus, primitias meritò vocamus, non multò enim poſt integra oblatio infertur in domum Domini, id eſt, pleniſsimus, & cumulatiſsimus pulcherrimarum fructus actionum, quibus Deus colitur, quibus fraternitas mirificè iuuatur. Fermentum habent, quia fratrum corda fermentant huiuſmodi actiones, & ad virtutem egregiè ſtimulant, ac ſapore ſuo implent: *Matth. 13.* ſimile enim eſt regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus, donec fermentatum eſt totum. Nec ſine cauſa hi panes, cum quidem Domino offerantur, in vſum ſacerdotum cedunt, quoniam quidquid boni ſiue erga Deum, ſiue erga homines propter Deum facimus, Deo offerimus, ſed vtilitas tamen tota noſtra eſt.

DE DIE FESTO TVbarum.

CAP. IX.

1 MENSIS ſeptimus in honore erat apud Hebræos, & magna ex parte ſacer, quatuor enim ſollennitates habebat, Tubarum, Expiationis, Tabernaculorũ, Cœtus, ſiue Collectæ, de quibus ſigillatim agemus. Vt igitur dies ſeptimus ſanctus erat; ſic & menſis ſeptimus, & annus ſeptimus erant alia ratione venerabiles. Origenes Homilia. 23. in Numeros: Sicut enim inter dies ſeptimus quiſque obſeruatur Sabbatum, & eſt feſtiuitas: ita & inter menſes ſeptimus quiſque menſis Sabbatum eſt menſium. Agitur ergo in eo feſtiuitas, quæ dicitur Sabbata Sabbatorum. &c. Dies primus ſeptimi menſis, & Neomeniæ honorem habebat, & ſollennitatis Tubarum. Et quoniam de Neomenia diximus cap. 2. nunc quod ad ſollennitatem Tubarum pertinet, exequemur. Hanc & Hebræi, & noſtri conſentiunt ferè in memoriam illius beneficij inſtitutam eſſe, quo Deus Iſaac liberauit ne à patre immolaretur, & arietem pro eo ſubſtituit ſacrificio, vt Geneſ. 22. Scriptum eſt. Et quia arietem inuenit Abraham inter vepres hærentem cornibus, tubis corneis clangebant, ac proptereà hodie à Iudæis feſtum Cornu appellatur. Quo autem die, ac menſe Iſaac ſacrificio fuerit ereptus, non conſtat: Hebræi traditione à maioribus accepta in Neomenia ſeptimi mẽſis id contigiſſe cõfirmãt. † De hac
2 ſollennitate legimus Leuitic. 23: *Menſe ſeptimo prima die menſis erit vobis Sabbatum memoriale clangentibus tubis, & vocabitur Sanctum. Omne opus ſeruile non facietis in eo, & offeretis holocauſtum Domino.* *Verſ. 24.* *Sabbatum* ſollennitatem intelligit, ſiue requiem, vt verterunt. lxx. Vbi autem habemus: *Memoriale clangentibus tubis*, in Hebræo eſt, Memoriale clangoris, lxx: μνημόσυνον, σαλπίγγων, id eſt, Memoriale tubarum.

Num.29: Quia dies clangoris eſt, & tubarum, vbi Hieronymus, quod verterat prius, Clangentibus tubis, vertit Clangoris, & tubarũ: in Hebræo vtrobique in loco eſt הַתְּרוּעָה, id eſt, Clangoris. Memoriale autem dicitur id, quod aliquid in memoriam reuocat, & Numero. 10. legimus: Si quando habebitis epulum, & dies feſtos, & Calendas, canetis tubis ſuper holocauſtis, & pacificis victimis, vt ſint vobis in recordationem Dei veſtri, id eſt, vt Deus recordetur veſtri, & benefaciat vobis quaſi filijs tito eius præcepta ſeruantibus. Eſt enim in Hebræo: Et erunt vobis in memoriale coram Deo veſtro: quod paulò ante verterat: Et erit recordatio ve-
3 ſtri coram Domino Deo veſtro. † Quoniam igitur clangor tubarum communis erat Neomenijs cum reliquis diebus feſtis: Memoriale tubarum feſtum diem tubarum intelligemus, vt perinde ſit ac ſi diceret: Prima die menſis erit vobis ſollennitas, ſiue requies, ſollennitas, inquam, Tubarum: Et ſicut in alijs diebus erat eorum recordatio coram Domino clangentibus tubis, iuxta quod ſollennitas illa ſignificabat: ita prima die menſis ſeptimi, cum canebant tuba cornea liberationem Iſaac referentes, Deus eorum recordabatur, vt ſicut eripuerat à morte Iſaac, eos etiam à mortis periculis liberaret. Cetera iam ſupra expoſita ſunt capite. 5. numero. 3. & ſequentibus. Sacrificia autem quæ offerenda erant, legimus Numeror. 29. quæ duplicia fuerunt, altera quæ propria erant ſollennitatis Tubarum, altera quæ illi cum ceteris Neomenijs erant communia, vt ex verbis eiuſdem capitis intelligitur.

DE SIGNIFICATIONE ſollennitatis Tubarum.

CAP. X.

1 ORigenes Homilia. 23. in Numeros: Quis eſt qui feſtiuitatem gerat memoriæ tubarum, niſi qui poteſt Scripturas propheticas, & Euangelicas, atque Apoſtolicas, quæ veluti cœleſtis quadam perſonant tuba, mandare memoriæ, & intra theſaurum cordis ſui recondere? Qui ergò hæc facit, & in lege Dei meditatur die ac nocte, iſte feſtiuitatem gerit memoriæ Tubarum. Sed & ſi quis poteſt in gratias illas Sancti Spiritus promoueri, quibus inſpirati ſunt prophetæ, & pſallens dicere: Canite initio menſis tuba in die inſigni ſollennitatis eius, & qui ſcit in Pſalmis iubilare ei, dignè agit ſollennitatem Tubarum. &c. Radulphus quidem in præfatione libri. 17. in Leuiti. ſeptimo menſe tempus gratiæ, & fidei gentium intelligi confirmat, in quo dicit, iuxta Apocalypſim, ſeptem ſpiritus Dei miſſos eſſe in omnem terram: templum etiam Salomonis ſeptem annis, & ſeptem menſibus conſtructum eſſe, quoniam à Chriſti aduentu vſque ad reditum per ſeptiformem ſpiritus gratiam conſtruitur Eccleſia, donec in fine temporum conſummetur: Septem menſibus fuiſſe arcam Dei in regione Philiſtinorum.
Pſal. 80. *Apoc.* 5. 3. *Reg.* 6. 1. *Reg.* 6.
2 † Hinc capite primo colligit ſollennitatem Tubarum figuram eſſe lætitiæ, quæ futura erat in conuerſione gentium. Sollennitatis ergò, inquit, noſtræ principium, quaſi prima dies ſeptimi menſis, temporibus (vt diximus) Apoſtolorum fuit, quando prima gentium facta eſt vocatio clangentibus tubis, mundum ſcilicet perluſtrãte tonitruo Diuinæ prædicationis. Deinde paulò poſt de eadem exponit verba Pſal. 80: Sumite pſalmum, & date tympanum, pſalterium iucundum cum cithara. Buccinate in Neomenia tuba, in inſigni die ſollennitatis veſtræ, & addit: Quod autem dicitur: Sumite pſalmum, & date tympanum: illud reſpicit, quod ex lege paulò ante commemorauimus, in die clangoris, & tubarum ab omni opere ſeruili eſſe ceſſandum: quoniam qui recipiunt tubam Euangelicæ prædicationis, quæ pſalterij inſtar de ſupernis ſonat, reddere debent tympanum, quod ex corio ſicco conficitur, vt ſcilicet ab illicitis voluptatibus corporis noſtri corium ſiccetur. &c. † Iſychius: *Omne opus ſerui-*
3 *le non facietis in eo, & offeretis holocauſtum Domino.* Non eſt enim iam tempus opera ſeruilia agere, quia

ſufficit præteritum tempus ad voluntatem gentium, in quo geſta ſunt opera ſeruilia: & debemus, quemadmodum exhibuimus membra noſtra
Rom.6. arma iniquitatis ad iniquitatem, ita exhibere membra noſtra arma iuſtitiæ in ſanctificationem: hoc eſt enim verum holocauſtum. &c.

DE DIE EXPIATIONIS.

CAP. XI.

1 Verſ.27. DE hac legimus Leuiti. 23: *Decimo die menſis huius ſeptimi dies Expiationum erit celeberrimus, & vocabitur ſanctus. Affligetiſque animas veſtras in eo; & offeretis holocauſtum Domino. Omne opus non facietis in tempore diei*
S.Tho.1.2. q.102.ar.4 ad10. *huius, &c.* Sanctus Thomas ait: Feſtum Expiationis erat in memoriam illius beneficij, quo Deus propitiatus eſt peccato populi de adoratione vituli, ad preces Moyſi. &c. Idem ſenſit Lyranus in eadem verba, qui etiam hoc addidit: Et ideò celebrabatur decima die menſis ſeptimi, quia tunc deſcendit Moyſes de monte portans ſecundas tabulas in ſignum propitiationis Diuinæ. &c. Quod affirmat Lyranus, eodē die Moyſem rediſſe cum tabulis ſecūdis in ſignum propitiationis Diuinę, traditione Hebræorum teneri potiùs arbitror, quàm Scripturæ autoritate, quā quam & Scriptura nō parum illi fauet. Nam lex data eſt ſexto die tertij menſis, vt cap.6. oſtendimus. Deinde Moyſes fuit in monte ſex & quadraginta
2 diebus Exod.24. † Et cum iterum accepit tabulas, fuit etiam .40. diebus. Inter hæc aliquot dies interfluxerunt, vt intelligitur ex.32. & .33. cap. eiuſdem libri. Quare cum dies decimus ſeptimi menſis ſit dies Expiationis, & numerus dictum non repugnet, ſatis probabile eſt eo die Moyſem deſcendiſſe cū ſecundis tabulis. Sollennitas ipſa voca-
Expiatio. tur כִּפֻּרִים, id eſt, Expiationum, ſiue Propitiationum, Verbum enim כִּפֵּר ſignificat propitiare, ſiue placare, remouere iniquitatem, ſiue expiare peccatum: cum enim propitiatur, & placatur Deus, dicitur pec..tum deleri, remoueri, auferri. Vt Pſal.50: Dele iniquitatem meam. Exod. 34: Qui auſers iniquitatem, & ſcelera. Et poſtea: Et auferas iniquitates noſtras, atq; peccata, noſque poſsideas. Siue ergo dicamus, Dies Expiationis, ſiue Dies Propitiationis, idem dicimus: quare Hieronymus nunc hoc, nunc illo modo vertit, ſicut paulò poſt ait: Omne opus nō facietis in tempore diei huius, quia dies Propitiationis eſt, vt propitietur vobis
3 Dominus Deus veſter. † Rurſus ſiue Expiationem dicamus, ſiue Expiationes, nihil refert, & vtroque modo vertit noſter interpres. In Hebræo pluralis numeri eſt, apud .lxx. ſingularis, Dies ἐξιλασμοῦ, id eſt, Propitiationis, ſiue Expiationis: nam ἐξιλάσκομαι. ſimiliter ſignificat propitiare, & expiare peccata. Nomen ſumptum eſt ab expiatione peccati, cum vitulum adorauit Exo.32. & ab expiatione, quæ hoc die fiebat peccatorum populi per ieiunium, & ſacrificia. Erat enim hic dies peculiariter dicatus expiandis peccatis per pœnitentiam, quam ieiunio, & ſacrificijs oblatis profitebantur, & in quo Dei miſericordia largiùs ſe effundebat præparans homines ad remiſsionem peccatorum, vt apud nos tempus Quadrageſimæ. Propterea dictum eſt: *Affligetiſque animas veſtras in eo*, ieiunabant enim eo die vſque ad veſperam, vt ait Ioſephus lib.3. Antiq. c. 10. & hæc erat afflictio: Iudæi addunt, atque ita obſeruare dicūtur, eodem die à potu etiam fuiſſe abſtinēdum, ab vxoribus, à balneis, calceos præterea abijciendos. Intelligendum eſt autem à veſpera diei noni, & ideò ait: Et affligetis animas veſtras die nono menſis. A veſpera vſque ad veſperam celebrabitis Sabbata veſtra, vt ſupra iam expoſuimus cap.1. numero.18.
4 † De ſacrificijs offerendis ſcriptum eſt Numer.29: Offeretiſque holocauſtum Domino in odorem ſuauiſsimum, vitulum de armento vnum, arietem vnū. &c. Quid ſit autem eſſe celeberrimum, & vocari ſanctum pleniùs expoſuimus cap.5.nu.3. & ſequentibus, diximuſque peculiare eſſe Sabbato, & diei Expiationis, vt nihil operis in eis fiat, ne ad cibos quidem parandos, reliquis enim diebus feſtis parari poſſe quę ad victum pertinerent, atque in hoc loco, & Numero.29. cum dicitur: Omne opus

opus ſeruile non facietis, redundare
Seruile. Expiatio autem hæc fiebat per
pontificem, nec tantum populus expia
batur, ſed etiam templum, & ſacerdo-
tes, Leuit. 16: Expiabit autem ſacerdos;
qui vnctus fuerit, & cuius manus ini-
tiatæ ſunt, vt ſacerdotio fungatur pro
patre ſuo: inducturque ſtola linea, &
veſtibus ſanctis, & expiabit ſanctuariū,
& tabernaculum teſtimonij, atque al-
tare, ſacerdotes quoque; & vniuerſum
populum, &c. Atque ita hoc tantum
die pontifex introibat in Sanctum ſan-
ctorum, vt eſt in eodem capite.

DE SIGNIFICATIONE dieį Expiationis.

CAP. XII.

1 ORigenes Homilia. 23. in Nu
meros: Eſt adhuc & alia fe
ſtiuitas, cum affligunt ani-
mas ſuas, & humiliant ſe
Deo feſta celebrantes. O
mira feſtiuitas, dies feſtus vocatur af-
flictio animæ. Vide ergo, ſi vis diem fe-
ſtum agere, ſi vis vt lætetur Deus ſuper
te, afflige animam tuam, & humilia eā.
Non ei permittas explere deſideria ſua,
nec concedas ei laſciuijs euagari, ſed,
in quantum fieri poteſt, afflige, & hu-
milia eam. Denique Paſchæ feſtiuitas,
& Azymorum panem afflictionis ha-
bere dicitur, nec poteſt quis agere diē
feſtum, niſi afflictionis panem mandu-
cauerit, & manducauerit Paſcha cum
amaritudine. Hoc ergò depoſcit & Pro-
pitiationis dies. Cùm enim afflicta fue-
rit anima, & humiliata in cōſpectu Do
mini, tunc ei repropitiatur Deus, & tūc
ad eam venit ille, quē propoſuit Deus
propitiatorem per fidem in ſanguine
ſuo, Chriſtus Ieſus Dominus, & redē- *Rom. 3.*
2 ptor eius. &c. † Verùm ſi memineri-
mus, quod cap. 10. dictum eſt; ſeptimo
menſe ſignificari tempus legis Euange
licæ, & conuerſionis gentium, ac ſollē-
nitatem tubarum figurari eſſe lætitiæ,
quæ futura erat in eadem conuerſione:
rectè, niſi fallor, dicemus ſollennitatem
Expiationis, quæ illi proxima fuit, ſigni
ficaſſe pœnitentiam, & contemptionē
voluptatum, ac ſui ipſorum, quæ initio
fuit in ijs, qui conuerſi ſunt, & nunc de
bet eſſe in omnibus, qui perfectē ad
Deum conuertuntur. Prædicato enim
Euangelio continuò ieiunia, vigiliæ,
atque omnes animæ afflictiones pro vo
luptatibus haberi cœperunt. Huius præ *Matth. 3.*
dicationis initium fuit: Pœnitentiam *& 4.*
agite, appropinquauit enim regnum
cœlorū: & in ea primùm auditū eſt: Si *Matth. 16.*
quis vult poſt me venire, abneget ſe *Galat. 5.*
metipſum, & tollat crucem ſuam, &
ſequatur me. Et: Qui autem ſunt Chri-
ſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vi-
tijs, & concupiſcētijs. † Decimo die ce
3 lebratur ſollennitas Expiationum, quia
qui decem præcepta implere cupit, vt
ſemper impleat, & perfectꝰ euadat, ſem
per carnis affligendæ, & ſpiritui ſubij-
ciendæ rationem habere debet, ac dare
operam, vt eam quam puriſsimam con
ſeruet, & perpetuum cum peccatis bel
lum gerat, atq; ita ſemper creatori ſuo
holocauſtum ſuauiſsimi offerat odoris.
Et quidem in omnibus feſtis diebus il-
lud ſtatim audimus: Omne opus ſerui-
le non facietis in eo, quia & qui inci-
piunt, & qui proficiunt, & qui perfecti
ſunt, dum in carne peccati viuunt, &
inter Diaboli laqueos verſantur, nun-
quam ſecuri eſſe debent, nec ita de li-
bertate lætari, vt ad ſeruitutem ſe redu
ci non poſſe exiſtimerit. Sed in die Ex-
piationis etiam ab opere parandorum
ciborum abſtinendum eſt, vt meliùs ac
puriùs Deo vacetur: quia qui ſe in ſe-
ptimo menſe, id eſt, in tempore gratiæ,
eſſe meminerunt, ac ſeriò perfectio-
nem aſſequi ſtudent, corporis etiam
ſolicitudinem abijciunt paucis, vilibuſ
que contenti, ac Deum ſibi ex animo
ſeruientibus non defuturum confi-
dentes, iuxta quod à Seruatore dictum
eſt: Nolite ergo ſoliciti eſſe dicentes: *Matth. 6.*
Quid manducabimus, aut quid bibe-
mus, aut quo operiemur? Hæc enim
omnia gentes inquirunt. Scit enim
pater veſter quia his omnibus indige-
tis. Quærite ergo primùm re-
gnum Dei, & iuſtitiam
eius, & hæc omnia
adijcientur
vobis.

DE SOLLENNITATE Tabernaculorũ, ſiue Scenopegiæ.

CAP. XIII.

1 *Quinta decima die menſis huius ſeptimi erunt feriæ Tabernaculorum ſeptem diebus Domino, Dies primus vocabitur celeberrimus, atque ſanctiſſimus. Omne opus ſeruile non facietis in eo, & ſeptem diebus offeretis holocauſta Domino.*
Verſ.34. Leuit.23. Hæc erat magna ſollennitas
Iudæis, & tertia, in qua omnes maſculini ſexus venire iubebantur in Ieruſalē, vt videmus Deut.16. Hebraicè dicitur, חַג הַסֻּכּוֹת, id eſt, feſtum Tabernaculorum. Græcè ἑορτὴ σκηνῶν, quod idem
Scenopegia eſt. Dicitur, & σκηνοπηγία à figendis ſcilicet tabernaculis. Corruptè ergo in multis libris ſcribitur Scenophegia pro Scenopegia. Quodque Abulenſis in eadem verba ait: Vocatur autem iſtud feſtum alio nomine Scenophegia, id eſt, comeſtio in publico, à cenon, quod eſt commune, & phagia, quod eſt comedere: miſerabili illius ſæculi barbariei tribuamus. Simile eſt quod ait Radulphus libro.17. in Leui.cap.3. Phago combuſtionem ſonare, & inde dici Scenophegiam. Cur ita dicatur, & in cuius beneficij memoriā celebretur ipſe legiſlator paulò poſt aperuit. *Menſe ſeptimo feſta celebrabitis, & habitabitis in vmbraculis ſeptem diebus. Omnis qui de genere eſt Iſrael, manebit in tabernaculis, vt diſcant poſteri veſtri quod in tabernaculis habitare fecerim filios Iſrael cum educerem eos de ter-*
2 *ra Ægypti, &c.* † Septem ergò diebus
celebratur, quia multis diebus factum eſt, quod in ea memoratur, vt ſupra diximus cap.5. nume.9. Primus dies ſanctus dicitur, in quo ab omni opere ſeruili feriandum erat: nec tamen ſeptimo idem honor habetur, vt in diebus Azymorum, quoniam dies proximus, qui erat Cœtus, atq; Collectæ, ſanctus futurus erat, & prouideri oportebat ne quo ad eius fieri poſſet, diem, in quo ab opere ſeruili quieſcebatur, alter ſimilis dies ſubſequeretur, quod vniuerſo populo, ac pauperibus præſertim, graue, atque incommodum futurum videbatur. Atq; in Azymis quidem ſeptimus dies idem erat Azymorum, & Cœtus, atque Collectæ, quod in diebus Tabernaculorum fieri non potuit, quoniam tantæ ſollēnitati ſeptem dies dari oportebat, vt ſollennitati Azymorum, & dies Cœtus nō potuit in Tabernaculis agi, vt cap.15. dicemus, ſed extra illa.
3 † De materia tabernaculorum, & Materia, & locus tabernaculorum.
de loco, in quo fiebant, hęc ſcribit Abulenſis quæſtione.24. in ca.23. Leuitici, tabernacula facta fuiſſe extra domos, vel in aliquo loco non operto, & ex ramis arborum facta dicit, quoniam quadraginta annos in deſerto Hebræi non habitauerunt in domibus, ſed in vmbraculis ſub arboribus. Rem tamen ex Nehemiæ cap.8. diſcimus: Egreſſus eſt, inquit, populus, & attulerunt, feceruntque ſibi tabernacula, vnuſquiſq; in domate ſuo, & in atrijs ſuis, & in atrijs domus Dei, & in platea portæ Aquarum, & in platea portæ Ephraim. Itaque in domatibus, id eſt, in tectis domorum, & in reliquis locis ſpatioſis ſub diuo poſitis intra vrbem conſtruebant tabernacula. Sed tunc quia pauci erant, & hoſtes propinqui, meritò ſe intra vrbem continebant. Sed poſtea multa etiā tabernacula extra vrbem poſita fuiſſe probabile eſt. Cum enim ex omnibus locis terræ promiſsionis in Ieruſalem cōuenirent, & ſingulæ familiæ ſingula tabernacula conſtruerent, vt ait Ioſephus.3. Antiq. cap. 10. nequaquam tot in vrbe conſtrui poterant. Eſtque veroſimile ita fuiſſe diſpoſita tabernacula, vt quaſi vrbs quædam fieret, & ſingulæ familiæ ſeorſum manerent, ita enim faciebant cum per deſertum quieſcebāt, cuius rei memoriam tunc colebant. Materiam autem tabernaculis conſtruendis non eam fuiſſe opinor tantū, quam Abulenſis vult, neque enim ſemper in deſerto ex ramis arborum ea facere poterant, cum neceſſe eſſet interdum diuertere ad loca, quæ arboribus carerent, & tantæ multitudini nullæ ſiluæ ſufficerent. Denique ſi ſingulis annis in Ieruſalem ex arboribus fierent, breui montes, & ſiluæ deſolarentur.
4 † Talia igitur erant tabernacula, qualia erant in vſu apud veteres, & qualia populus habuit iter faciens per deſertum, è lignis videlicet, & linteis, pellibuſque

con-

confecta, vt æſtum, & pluuiam arcerent. Ligna, vel ſudes, primum figebantur, deinde lintea tendebantur, quæ domicilium conſtituerent, & pellibus extrinſecus tegebantur. Ita tabernaculum factum eſt Exod. 26. quod ad communium tabernaculorum ſimilitudinem compoſitum videtur. Indicant hoc etiam multi Scripturæ loci, in quibus legimus moueri tabernacula, aut tendi, aut figi, vnde etiam Scenopegiæ nomen deductum eſſe diximus. Vt Geneſ. 12: Et inde tranſgrediens ad montem, qui erat contra Orientem Bethel, tetendit ibi tabernaculum ſuum. Et cap. 13: Reuerſuſque eſt per iter, quo venerat à Meridie in Bethel, vſque ad locum, vbi prius fixerat tabernaculum. Et poſtea: Mouens igitur tabernaculum ſuum. &c. Et cap. 31: Iamque Iacob extenderat in monte tabernaculum: cumque ille conſecutus fuiſſet eum cum fratribus ſuis, in eodem monte
5 Galaad fixit tentorium. † Hinc Cant. 1. Nigra ſum, ſed formoſa filiæ Ieruſalē, ſicut tabernacula cedar, ſicut pelles Salomonis, quæ ſcilicet cum tabernaculum extrinſecus tegerent, Sole, & pluuijs denigrabantur. Et Hab. 3: Pro iniquitate vidi tentoria AEthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian, à parte totum intelligens pelles vocauit tentoria. Immò & Ioſephus loco modò indicato de feſto Tabernaculorum [illegible], id eſt, Tabernacula figere iubet vnumquemque ſecundum familiam, id eſt, magna, vel parua pro numero domeſticorum. Quod de tabernaculis dixi oſtendit Iſaias cap. 54. his verbis: Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos, & clauos tuos conſolida. Et cap. 33: Tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit, nec auferentur claui eius in ſempiternū, & omnes funiculi eius non rumpentur. &c. In lignis enim, quæ vicem columnarum habebant, erant annuli, quibus innectebantur funes, qui clauis magnis humi confixi ligna firmabant, & contra ventorū vim tabernacula muniebant. Huiuſmodi tabernaculorum artifex erat Paulus, ſicut legimus Acto. 18: Erant autem ſcenofactoriæ artis. Nec verò ex frōdibus quoque arborum facta fuiſſe tabernacula multa negauerim, præſertim quę pauperes erāt, qui pretioſioribus illis tabernaculis carerent. De holocauſtis, & victimis, quæ ſingulis diebus cædebātur, lege cap. 29. Numerorum.

6 † Hoc præterea lex iubet. *Sumetiſque vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ, ſpathulaſque palmarum, & ramos ligni denſarum frondium, & ſalices de torrente, & lætabimini coram Domino Deo veſtro.* Quod Ioſephus libro. 3. Antiquit. cap. 10. ita interpretatur: Et ſimul pro gratiarum actione ſacrificare, manibus interim geſtantes ramos myrti, ſalicis, & palmæ, ex quibus mala Perſica dependeant. &c. Sed Græca non ſatis cōmodè verſa ſunt, quæ ſic habent: φέροντας ἐν ταῖς χερσὶ εἰρεσιώνην μυρσίνης, καὶ ἰτέας σὺν κράδῃ φοίνικος πεποιημένην, τοῦ μήλου τοῦ τῆς περσέας προσόντος. Quæ ita reddenda ſunt: Ferentes manibus ramum myrti, & ſalicis cum ramo palmæ laborato: adeſt & malum, quod Perſeæ eſt, id eſt, ferunt etiam ramos arboris Perſeæ. Eſt autē Perſea arbor, quam malum Perſicum, ſiuè citrum quidam vocant, (certè ita Ioſephus accepit) mala enim citria vocantur mala Medica, ſiue mala Perſica, vt autor eſt Dioſcorides libro. 1. cap. 131. Et quamuis arbor μηλέα frequentiùs dicitur, fructus autem μῆλον tamen, & arbor ipſa
7 μῆλον vocatur. † Quatuor ergo arborum ramos ferre manibus iubebantur iuxta Ioſephum, myrti, ſalicis, palmæ, citri. Idem ſenſit Moſes AEgyptius libro. 3. Ductoris dubiorum, cap. 44. Ex quibus perſpicimus arborem pulcherrimam intelligi citrum, cui Hebræi ſuffragantur. Sed & Chaldæi interpres, hic vertit: Fructum arboris citri. Quod ergo Hieronymus ſcripſit in illud Zachar. 14: Et oēs qui reliqui fuerint. &c. arborem pulcherrimam in Leuitico à Iudæis cedrum intelligi, nè quaquam cedrum eam intelligit excelſam arborem, & præſtantem, quæ plerumque hoc nomine ſignificari ſolet, ſed eam, quam Latini citrum vocant, quod ex Dioſcoride intelligitur lib. 1. ca. 131. vbi de malis loquens: Ea autē, inquit, quæ Medica dicuntur, aut Perſica, aut Cedromela, Latinè autem citria, omnibus nota.

Arbor pulcherrima.

nota. &c. Codeomela dicuntur quaſi
8 mala cedri. † Arbor denſarum fron-
dium myrtus intelligitur, vt etiam in-
terpres Chaldæi vertit. lxx. tranſtule-
runt, Arboris denſæ. & Zachar. 1. vbi
habemus: Et ipſe ſtabat inter myrteta,
verterunt, Inter duos montes vmbro-
ſos, id eſt, habentes vmbroſas arbores,
ac denſarum frondium. Sicut ergo in
tabernaculis habitare iubebantur, vt in
firmis, & quietis ſedibus collocati re-
cordarentur ſe multis annis habitaſſe
in tabernaculis, quod ipſi intellexe-
runt: ſcribit enim Moſes AEgyptius
in eodem loco: Similiter in excundo
de domibus, & morando in vmbra-
culis, ſicut faciunt eremitæ, vt recora-
demur quod ita fuimus in diebus an-
tiquis, & mutuit nos de deſertis il-
lis, vt habitaremus in domibus pictu-
ratis, & in palatijs delectabilibus, &
in criſitie terrarum, &c. ita ferre iu-
bentur manibus ramos arborum, quas
nominauimus, vt recordarentur ſe de
ſterili ſolitudine in terram feracem,
& riuis (id enim indicant ſalices de
torrente) ac optimis arboribus abun-
9 dantem tranſlatos fuiſſe. † Propterea
arbores pulchræ, & optimæ aſſumun-
tur, vt palma, & citrus, & myrtus, &
iuxta riuos naſcentes, vt ſalices. In
his etiam citrus, & myrtus odoris boni
ſunt, ſalices verò, & palmæ pulchræ, &
humidæ, diuque virorem ſeruantes;
non enim primo tantum die, ſed ſex
etiam reliquis ſumebantur, quod
Moſes indicauit Leuit. 23. cum dixit:
*Sumetiſque vobis die primo fructus arboris
pulcherrimæ, ſpathulasque palmarum, & ra-
mos ligni denſarum frondium, & ſalices de
torrente, & lætabimini coram Domino Deo
veſtro, celebrabitiſque ſollennitatem eius ſe-
ptem diebus per annum.* Et quidem iam
dixerat ſeptem diebus peragi debere fe-
rias Tabernaculorum: ſed cum ramos
arborum primo die ſumi præciperet,
ne quis putaret eo tantum die ſumen-
dos eſſe, meritò addidit: *Celebrabitiſque,
ſollennitatẽ eius ſeptem diebus.* Ita intelle-
xit Moſes AEgyptius, vt continuò vide-
bimus, & idem à Ioſepho tradi teſtatur
Petrus Comeſtor in Hiſtoria Numero-
rum, cap. 47. Falſum ergò eſt, quod af-
firmauit Abulenſis quæſtio. 18. in c. 23.
Leuitici, primo tantum die ramos ſu-

Arbor denſarũ frõdiũ

10 mi. † Quod dixi de ramis arborum,
& de eorum cauſis Moſes AEgyptius
eodem lib. 3. Doctoris dubiorum, ca-
pit. 44. docet his verbis. Quod autem
mihi videtur in illis quatuor generibus
rerum, eſt, quia læti ſunt cum exirent
de deſerto, in quo nihil ſeminabatur,
nec inueniebatur ibi ficus, vitis, nec
mala granata, nec aqua ad bibendum;
& intrauerũt in terram delectabilem,
in qua erant riui, & arbores multæ. Vt
igitur haberentur iſta in memoria, præ
cepit accipi de bonis fructibus. Et iſta
ſunt quatuor genera, de quibus præceſ-
ſit ſermo, in quibus mihi conueniunt,
quia inueniuntur in multis locis in ter
ra promiſſionis in tempore illo, & qui
libet poteſt illas habere. Secũdum eſt,
quia ſunt pulchra, & humida, & quædã
ipſorum ſunt boni odoris, ſcilicet po-
mum citrium, & myrtus. Tertium eſt,
ſicut in palma, & ſalice, quia tenet eo-
rum humiditas in bono ſtatu totis ſe-
ptem diebus; quod non inuenitur in
alijs generibus huiuſmodi rerum. &c.
Eum ſecutus eſt S. Thomas. 1. 2. quæ-
ſtione. 102. art. 4. ad decimum. Cum au
tem legimus fructus arborum, fructus
cum ramis, in quibus ſunt, intelligam⁹,
vt ex verbis Scripturæ, & Ioſephi, &
11 Moſis AEgyptij perſpicitur. † Quare
malè, vt diximus, vertit nonus Ioſephi
interpres: Geſtantes manibus ramos
myrti, ſalicis, & palmæ, ex quibus ma-
la Perſica dependeant, cum mala hæc
Perſica non ex alienis, ſed ex ſuis ra-
mis pendere deberent. Quod verò ait:
Et lætabimini coram Domino Deo veſtro,
ita exponit Abulenſis: Saltabitis haben
tes iſtos ramos in manibus coram Do-
mino Deo veſtro. Dicunt enim ali-
qui quod quandò Iudæi habebant iſtos
ramos in manu, habebant cum eis
colligatos fructus; & ſic ſaltabant ele-
uantes, & deprimentes illos fructus
ad omnem differentiam poſitionis,
quod ſignificabatur eſſe ad laudem
Dei; qui erat Dominus omnium po-
ſitionum mundi. & c. Et poſtea: Di-
cebatur hoc fieri coram Domino, quia
iſta lætitia, & ſaltatio fiebat in Sanctua
rio, vbi dicebatur eſſe Deus. & c. Ex
hoc cernitur non ſemper eos manſiſſe
in tabernaculis illis ſeptem diebus, ſed
ita vt quis domi ſuæ habitare dicitur,
in

in qua comedit, & dormit, & manet cum opus eſt, aut etiam exit.

DE SIGNIFICATIONE Tabernaculorum, ſiue Scenopegiæ.

CAP. XIIII.

1 ORigenes Homilia.23.in Numeros: Iam verò vltimus dies feſtus Dei quis ſit, quo Deus lætatur in homine, videamus. Scenopégia, inquit. Lætatur ergò ſuper te, cum te viderit in hoc mundo in tabernaculis habitantem, cum te viderit non habere fixum, & fundatum animum, ac propoſitum ſuper terras, nec deſiderantẽ quę terrena ſunt, nec vmbram vitæ huius quaſi poſſeſsionem propriam, & perpetuam deputantem, ſed velut in tranſitu poſitum, & ad veram illam patriam paradiſi feſtinantem, ac dicentem: Incola ego ſum, & peregrinus, ſicut omnes patres mei. In tabernaculis enim habitauerunt & patres: & Abraham in caſulis, ideſt, in tabernaculis, habitauit cum Iſaac, & Iacob coheredibus repromiſſionis eiuſdem. Cum ergò incola fueris, & peregrinus in terris, & non eſt mens tua fixa, & radicata in deſiderijs terrenorum, ſed paratus es vt citò tranſeas, & paratus es extendere te ſemper ad anteriora vſquequo peruenias in terram fluentem lac, & mel, & hereditatem capias futurorum: ſi te, inquam, poſitum in his videat Deus, lætatur in te, & diem feſtum agit ſuper te. &c. † Diximus cap.12. ſecundam ſeptimi menſis ſollennitatem, id eſt, diem Expiationis, ſignificaſſe pœnitentiam, & contemptionem voluptatum, ac ſui ipſorum, quæ initio fuit in iis, qui conuerſi ſunt, & nũc eſſe debet in omnibus qui perfectè cõuertuntur. Scenopegia igitur, quæ illam ſubſequitur, indicat eos, qui pœnitentia ſe exercent, & voluptates, ſeque ipſos contemnunt per deſertum vitæ huius feſtinare debere in veram terram promiſsionis, & in tentorijs habitare, hoc eſt, tãtum ex rebus huius mundi ſumere, quantum ad iter faciendum neceſſarium ſit. Quare de

Pſal.29.

Hebr.11.

2

gentibus ad Euangelium conuertendis in hunc modum vaticinatus eſt Zacharias: Et omnes qui reliqui fuerint de vniuerſis gentibus, quæ venerunt contra Ieruſalem, aſcendẽt ab anno in annum vt adorent regem Dominum exercituum, & celebrent feſtiuitatem Tabernaculorum. Et poſtea: Sed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes quæ non aſcenderint ad celebrandam feſtiuitatem Tabernaculorum. † Decimo quinto die celebratur Scenopegia, quo iam Luna decreſcere incipit, quia niſi res ſæculi fluxas, & caducas eſſe verè intelligamus, amabimus eas, & in eis manere cupiemus, nec deſiderio feſtinabimus ad cœleſtes. Cui igitur Luna decreſcit, ideſt, qui bona ſæculi, quæ mutantur, & tranſeunt, atque in Luna indicantur, talia eſſe cognoſcit qualia ſunt, ille Scenopegiam continuò celebrat, & feſtinat ad æterna. Septem diebus agitur, quia totam vitam noſtram Deo dicare, & ſemper futura quærere debemus. Iſychius: Quando congregauerimus omnes fructus terrę ab operibus videlicet terrenis ceſſantes, feſta celebremus ſeptem dies, ideſt, totam noſtram demus vitam in Diuina feſtiuitate celebranda. &c. *Dies primus vocabitur celeberrimus, atque ſanctiſsimus*, quia nihil iucundius, aut lętius nobis contingere poteſt eo die, quo iam plenè ad cœleſtia aſpiramus, nihil hoc deſiderio ſanctius. *Omne opus ſeruile non facietis in eo*, quia tunc maximè ab omni ſeruitute recedimus, cũ nihil eſt in terra quod nos capiat, aut feſtinare prohibeat ad ſuperna. † Illis ſeptem diebus offeruntur holocauſta Domino, quia dum ita viuimus, totos Deo nos tradimus, & eius deſiderio magis magiſque in dies inardeſcimus. Fructus arboris pulcherrimæ, ideſt, citri, quæ colore aurum referunt, tunc verè ſumimus, quia nõ quærimus quæ noſtra ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti, & fructibus caritatis, quæ omnium virtutũ pulcherrima eſt, abundamus toti Dei gloriæ, & fratrum vtilitati traditi. Spathulæ palmarum victoriam indicant, ſicut de ſanctis victoribus ſcriptum eſt: Et palmæ in manibus eorum. Tunc enim glorioſè vincimus & de hoſtibus triumphamus, cum nihil illi habent in terra vnde nos teneãt, & in

Zacha. 14.

3

4

Apoc.7.

& in humum deijciant, quia conuerſa-
tio noſtra in cœlis eſt. Ramos ſalicis ſu-
mi diximus, quia diu virorem retinẽt,
nec illis ſeptem diebus areſcit, & firmi
tatem animi non marceſcentem, ſed
ſemper in felici illo virtutum ſtatu per
5 ſeuerantem ſignificat. † Quæ de tor-
rente ſumitur, quia niſi crebro in lege
Domini meditemur, & meditationi
pias, & aſsiduas preces adiungamus,
marceſcet in nobis, & deficiet ille ani-
mi vigor. Ita de viro bono cecinit Pro
Pſalm. 1 pheta: Sed in lege Domini volũtas eius,
& in lege eius meditabitur die, ac no-
cte. Et erit tamquam lignum, quod plã
tatum eſt ſecus decurſus aquarũ, quod
fructum ſuum dabit in tempore ſuo. Et
folium eius nõ defluet, & omnia quæ-
cumque faciet, proſperabũtur. Ramus
ligni denſarum frondium, quod pul-
chrum eſt, & humidum, atque ideo ſu-
mitur in Scenopegia, vt capite proxi-
mo diximus, denſitatem virtutum no-
bis oſtendit ſemper in ſuo virore per-
manentium. Vt enim ex animo in cœ-
leſtem patriam feſtinemus, & terrena
contemnamus, non ſatis eſt cupere, &
quieſcere, atque otiari, ſed omnes vir-
tutes crebro adhibendæ, & ita exercen
dæ ſunt vt nulla earũ in nobis areſcat;
ſed pulchritudinem ſuam teneant. Hu
iuſmodi ramis celebranda eſt Sceno-
pegia totis ſeptem diebus, id eſt, toto
vitæ tempore, quos qui leuauerit, verè
coram Domino lætabitur, & hilarem
in eodem vitam aget.

DE DIE FESTO COETVS, atque Collectæ.

CAP. XV.

1 HIC dies vigeſimusſecundus
erat ſeptimi menſis, octauus
autem poſt ſeptem dies Ta-
bernaculorum. Hebraicè
עצרת dicitur, id eſt, Cœtus, ſiue Con-
gregatio, vt Iere. 9: Quia omnes adul-
teri ſunt, cœtus præuaricatorum. De
Verſ. 36. quo legimus Leuit. 23: *Dies quoque octa*
uus erit celeberrimus, atque ſanctiſsimus, &
offeretis holocauſtum Domino, eſt enim Cœ
tus, atque Collectæ. Omne opus ſeruile non fa
cietis in eo. Pro: Eſt enim Cœtus, atque
Collectæ. lxx. verterũt: ἐξόδιον ἐστιν, id
eſt, Exodium eſt, de quo poſtea plura
dicemus. Duplex fuit dies Cœtus apud *Duplex*
Iudæos, alter idem, qui ſeptimus erat *dies Colle-*
Azymiorum, alter is, de quo nunc age- *ctæ.*
re cœpimus, quem ita nobis explicat S.
Thomas. 1. 2. quæſtione. 102. artic. 4. ad
decimum. Octauo, inquit, die celebra-
batur aliud feſtum, ſcilicet, Cœtus, atq;
Collectæ, in quo colligebantur à popu
lo ea, quæ erant neceſſaria ad expenſas
cultus Diuini: & ſignificabatur adu-
natio populi, & pax præſtita in terra pro
miſsionis. &c. Petrus Comeſtor in Hi
ſtoria libri Numerorum, cap. 47. affir-
mat octauum diem feſtum fuiſſe, quia
conueniebant ad faciendam collectã,
fortè in vſus pauperum, vel in alios vſus
2 communes. † Lyranus in ca. 23. Leu. pe
cunias tunc colligi ſolitas eſſe dicit in
ſumptus ſacrificiorum, vel tabernaculi
vel tẽpli. Idem ſenſit Abulenſis, q. 26.
&. 27. in idem caput; & ſumptus San-
ctuarij, vel tabernaculi, aut templi in-
dicat, reficere ea, quæ corruerant, vel
noua facere, facere vaſa aurea, & argẽ-
tea, & veſtes, emere animalia, quæ ne-
ceſſaria erant ad quotidiana ſacrificia.
Verùm Paulus Burgenſis in Additione
eiuſdem cap. 23. hanc ſententiam vehe
menter impugnat, atque hoc maximè
argumento, quòd ſeptimus dies Azy-
morum dicebatur etiam dies Cœtus,
atque Collectę, quo nemo affirmat col
ligi ſolere pecunias: tum etiam quia ma
nifeſtum eſt apud Doctores Hebræo-
rum huiusmodi collectionem pecunia
rum ad ſumptus templi per totam ter-
ram promiſsionis factam fuiſſe duode-
cimi menſis die primo. Vnde, inquit,
feſtum Cœtus dicitur ex hoc quod erat
dies celebris, in quo populus debebat
adunari, ſeu colligi ad vacandum Diui-
nis, & per conſequens ceſſare ab operi
3 bus ſeruilibus. &c. † Ego ex verbis San
cti Thomæ, quæ ante retuli, & ex his
Pauli Burgenſis mihi conijcere poſſe
videor quid ſit dies Cœtus; is ſcilicet,
quo relictis tabernaculis ſimul omnes
in tabernaculum, ſiue in templum con
ueniebant gratias Deo ſollennibus ſa-
crificijs relaturi quòd poſt longam illã
quadraginta annorum peregrinationẽ
tandem in terram promiſſam omnes
tribus ſaluæ veniſſent, & optata quiete,

terra, incolumitate frui cœpiſſent. At-
que ideo poſt ſeptem dies Tabernacu-
lorum conueniebant, quibus annos pe
regrinationis teſtabantur, & Cœtus, ſi
ue Collecta dicebatur quòd omnes ſi-
mul congregarêtur. Simili ferè de cau-
ſa dies extremus Azymorum eodem
nomine colebatur, quod cum trepidè,
& feſtinantes ex AEgypto exiiſſent,
quod manducandis panibus Azymis
referebant, tandem omnes incolumes
in vnum, atque eumdem exercitum
conueniſſent, & mare tranſiiſſent. At-
que hoc & rerum ipſarum ordo, Diui-
norumque beneficiorum cognitio, &
commemoratio, tum etiam nomen
ipſum Cœtus poſtulant: præſertim cū
pecunias ſeptimo die Azymorum col-
lectas fuiſſe non ſit probabile, cum li-
ceret (vt ait Lyranus in cap. 16. Deut.)
omnibus ſecundo die in patriam profi
ciſci, & ſi petendæ erant pecuniæ, an-
4 tequam diſcederent, erant petēdæ. † Si
autem ſeptimo die Azymorum non
petebantur, cur die octauo conſequen
te Scenopegiam peti dicamus, cum
idem vterque dies nomen habeat, atq;
eadem ratione habere videatur? Qui
pecunias colligi voluerunt, nomine
Collectę moti ſunt, quo Paulus in ea-
dem re vtitur. 1. Corinth. 16. De colle-
ctis autem, quæ fiunt in Sanctos, ſicut
ordinaui Eccleſiis Galatiæ, ita & vos fa
cite. Verùm ita habeant, in Hebræo tā-
tum legi עצרת הוא, id eſt, Cœtus
ipſa, quod eſt: Eſt enim dies Cœtus, ſed
Hieronymus perſpicuitatis cauſa addi
dit, Atque Collectæ. Nec Collectam
neceſſe eſt eſſe pecuniæ, nam & Oratio
nes Collectæ vocantur, Cœtus autem
hominum eſt. Quare rectè Chaldæus
vertit: Collecti eritis. Preterea Deut.
16. vbi nos habemus, Collecta eſt Do-
mini Dei tui, cum in Hebręo ſit ליהוה,
rectè vertere poſſumus, quemadmodū
& lxx. verterunt: Domino Deo tuo, ta
metſi idem in vtraque trāslatione ſen-
ſus eſt, Cœtus eſt in honorem Domini
Dei tui: idem enim vocabulum, quod
prius verterat duobus Cœtus, atq; Col
lectæ, nunc vno vertit, id eſt, Collecta,
quod cœtum hominum ſine dubio ſi-
gnificat. Et quoniam vt gratias Deo re
ferrēt congregabantur, dixit: Collecta
eſt Domini Dei tui, ſiue Domino Deo
5 tuo. † Sed & illud. 2. Paralip. 7: Fecitq;
die octauo Collectam eo quòd dedi-
caſſet altare ſeptem diebus, & ſollenni
tatem celebraſſet diebus ſeptem: vtrū
ita interpretabimur, pecunias colligi
ab omnibus iuſsit ad ſumptus tem-
pli, an iuſsit omnes congregari vt gra-
tias Deo agerent? Num rex locupletiſ-
ſimus, qui auro, perinde atque alii argē
to, abundabat, pecunias tunc exigi iu-
beret? Nec in templo tantum, ſed etiā
in domibus vehementius eo die læta-
bantur, ſicut Moſes AEgyptius lib. 3.
Directoris dubiorum, cap. 44. teſtatur
his verbis: Exitus verò de feſto Taber-
naculorum ad octauum diem, ſimili-
ter feſtum eſt ad complendum in ipſa
die genera lętitiæ, quæ non poterant
conſummari in vmbraculis, ſed in do-
mibus magnis, & in habitationibus ſe-
curis. & c. Huc etiam pertinere arbi-
tror tranſlationē lxx. qui nomē עצרת,
pro quo nos aut Cœtum, aut Collectā,
aut vtrumque habemus, ſemper ver-
tunt ἐξόδιον, quæ vox Latinis inuſitata
non eſt, & exitum, finemque ſignifi- *Exodium.*
cat, ac propriè canticum, quod hiſtrio-
nes è ſcena exeuntes canebant, vt &
ex aliis, & ex Tito Liuio, lib. 7 ab vrbe
6 condita intelligitur. † Quare celebrem
illam gratiarum actionem, qua Cœtus
filiorum Iſrael duas magnas ſollennitā
tes Azymorum, & Tabernaculorum
claudebant, & è loco ſancto exeuntes
in vrbes ſuas reuertebantur, non imme
ritò ἐξόδιον appellarunt. Liuii verba, ſi
quis requirat; hæc ſunt: Iuuetus hiſtrio
nibus fabellarum actu relicto ipſa inter
ſe more antiquo ridicula intexta ver-
ſibus iactitare cœpit, quæ inde Exodia
appellata, conſertaque fabulis, potiſsi-
mum Atellanis, ſunt. & c. Videre hoc li
cet apud lxx. Leu. 23. Num. 29. Deu. 16.
2. Paral. 7. & Nehemiæ. 8. Theodoretus
quæſt. 32. in Leu. ita interpretatur: Exo
dium autem feſtorum indicat finem.

DE SIGNIFICATIO-
ne diei Cœtus, ſiue Collectæ.

CAP. XVI.

1 SI rectè interpretati ſumus diē
Cœtus eſſe, quo omnes filii
Iſrael in templum cōueniē-
bant gratias Deo relaturi
ver-

verbis, & ſacrificijs quòd eos in terram
promiſſam lætos, atque incolumes de-
duxiſſet: non erit profectò dubium eo
die gaudium indicari cœtus beatorũ,
& immortalem illam gratiarum actio-
nem, de qua dictum eſt Pſalm.83: Beati
qui habitant in domo tua Domine, in
ſæcula ſæculorum laudabunt te: quod
eos ſcilicet tot periculis liberatos in
optatam patriam perduxerit. Nam ſi
ſeptimus menſis tempus gratiæ ſignifi-
cat, vt diximus, & prima eius ſollenni-
tas lætitiæ, quæ futura erat in conuerſio
ne gentium, typus fuit: ſecunda pœni-
tentiæ, contemptioniſq; voluptatum,
tertia feſtinationis in cœleſtem patriã:
quartam, quæ Cœtus dicitur, & dies fe
ſtos legis claudit, ac perficit, & vitam
in tabernaculis actam conſequitur, re-
ctiſsimè beatiſsimam illã, extremamq;
2 ſollennitatem interpretabimur. † Nu-
merus etiam perpulchrè conuenit: ſe-
ptem enim diebus vniuerſum tempus
vitæ præſentis voluitur, & octauus dies
beatitudinis eſt, & lætitiæ, & immorta
litatis, quo & Dominus reſurrexit, &
omnes veri filij Iſrael reſurgent ſem-
per cum Chriſto regnaturi. Iſychius in
cap.23. Leuit: Sed & ſeptem diebus ho
locauſta offerri præcepit oſtendens
oportere per omne tempus perfectam
conuerſationem ſequi. Quando ergò
ſic præſentem vitam percurrimus, tūc
celeberrimum, atque ſanctiſsimū octa
uum diem, ſęculum videlicet futurum,
habemus vocante nos in præparata
ſanctis bona eo, qui nos & in hāc con-
uerſationem vocauit. Tunc ergò offe-
rimus holocauſta Domino, quæ hic
præparauerimus, eſt enim Cœtus, atq;
Collectæ: vel ſicut lxx: Egreſſus eſt,
quia hinc exitus, illic habitatio eſt, ſi-
Philipp. 1. cut ait Paulus: Cupio diſſolui, & eſſe cū
Chriſto. Omne opus ſeruile non facie
mus, quia ſicut Angeli Dei tempore il
lo erimus. &c. In eumdem ſenſum hūc
diem Collectæ interpretatur Radul-
3 phus lib.17. in Leu. cap.3. † Quod dici-
tur: *Et offeretis holocauſtum Domino*, me
lius in illa cōgregatione beatorum fit,
in qua interim cum totis viribus, & to
ta animi contentione Deus intelligi-
tur, & amatur. Tunc fit plenè quod præ
Deut.6. ceptum eſt: Diliges Dominum Deum
tuum ex toto corde tuo, & ex tota ani
ma tua, & ex tota fortitudine tua: & il-
lud: Benedic anima mea Domino, & Pſal.102.
omnia quæ intra me ſunt, nomini ſan-
cto eius, & quæ ſequuntur. Illud obſcu
rius, cur dictum ſit: *Omne opus ſeruile
non facietis in eo*, cum potius dicēdum
videretur quod de Sabbato dicitur:
Omne opus non facietis in eo, hoc
enim maximæ ſollennitati datur, vt
Sabbato illud, mediocribus etiam com
mune eſt, vt nullum opus ſeruile in
eis fiat. Vtrumque ſanè ad beatitudinē
pertinet, vt nihil quod laboris ſit, in ea
inueniatur, quod Sabbato conuenit, &
vt nullum opus ſeruile fiat in ea, id eſt,
vt longiſsimè ſint beati ab omni pecca
to, quod eſt opus ſeruile, at non ab
omni opere. Licebat die octauo cibos
parare, atque ita beata vita laborem nō
habet, ſed opus tamen habet, quo (ſi-
cut lxx. verterunt Deut.16.) neceſſaria
animæ, id eſt, vitæ, parentur, intelli-
gunt enim Deum, & amant, ſine quo
beata vita nulla eſt, & intelligēdo, atq;
amando cibum beatiſsimæ immortali-
tatis ſibi parant, qui Deus eſt, nec ali-
ter eo fruerentur.

DE DIE DATI IGNIS.

CAP. XVII.

HVNC feſtum diem alter
proximè conſequebatur,
qui Inuenti ignis dictus
eſt. De quo, quoniam ne-
que in ſacris libris, exce-
pto ſecundo Machabæorum, neque in
Ioſepho, neque in Philone, neque in
ijs qui de feſtis diebus egerunt, quid-
quam inuenio, ea tantum referam quæ
2.Mach.1. ſcripta ſunt, ex quibus cau-
ſam ſollennitatis intelligemus. Ea ſunt
huiuſmodi. *Facturi igitur quinta & viceſi* Verſ.18.
*ma die menſis Chaſleu purificationem tem-
pli, neceſſarium duximus ſignificare vobis,
vt & vos quoque agatis diem Scenopegiæ,
& diem Ignis, qui datus eſt quando Nehe-
mias ædificato templo & altari obtulit ſacri
ficia. Nam cum in Perſidem ducerentur,
patres noſtri, ſacerdotes qui tunc cultores
Dei erant, acceptum ignem de altari occultè
abſconderunt in valle vbi erat puteus altus,
& ſiccus, & in eo contutati ſunt eum, ita vt
omnibus ignotus eſſet locus. Cum autem præ
teriſſent anni multi, & placuit Deo vt mit-
teretur*

teretur Nehemias à rege Perſidis: nepotes
ſacerdotum illorum qui abſconderant, iuſſit
ad requirendum ignem: & ſicut narrauerunt
nobis, non inuenerunt ignem, ſed aquam craſ
ſam. Et iuſſit eos haurire, & afferre ſibi: &
ſacrificia quæ impoſita erant, iuſſit ſacerdos
Nehemias aſpergi ipſa aqua, & ligna, &
2 *quæ erant ſuperpoſita.* † *Vtque hoc factum*
eſt, & tempus affuit quo Sol refulſit, qui
prius erat in nubilo, accenſus eſt ignis ma-
gnus, ita vt omnes mirarentur. Orationem
autem faciebant omnes ſacerdotes dum con-
ſummaretur ſacrificium, Ionatha inchoan-
te, & ceteris omnibus reſpondentibus. Et
poſtea: *Cum autem conſumptum fuiſſet ſa-*
crificium, ex reſidua aqua Nehemias iuſſit
lapides maiores perfundi. Quod vt factum
eſt, ex eis flāma accenſa eſt, ſed & ex lumine
quod refulſit ab altari, conſumpta eſt. Ignis
de quo loquitur, ſacer ignis eſt cœli-
tus olim datus, quo vno in altari vti li-
cebat ad ſacrificia, de quo Leu. 6: Ignis
autem in altari ſemper ardebit, quem
nutriet ſacerdos ſubijciens ligna manè
per ſingulos dies. Ignis eſt iſte perpe-
tuus, qui nunquam deficiet in altari.
Quem quia Nadab, & Abiu filij Aha-
ron non adhibuerunt, ſed ignem alie-
num, egreſſus ignis à Domino deuora-
uit eos, & mortui ſunt coram Domino
Leu. 10: Hic ignis ſemper in tabernacu
lo, & in templo ſeruatus eſt vſque ad
tempus captiuitatis, quo & templum
incenſum eſt, & Iudæi Babylonem ab-
3 ducti ſunt. † Sed tūc in puteo à ſacerdo
tibus abſconditus, & ſoluta captiuitate
ab eorum nepotibus Nehemia iuben-
te quæſitus non eſt inuentus, ſed aqua
craſſa pro eo reperta eſt, quæ in eum-
dem ignem eſt in ſacrificio conuerſa.
Quare falſum eſt quod recentiores
Hebræi, eorumq; ſtudioſi dictitant, in
templo ſecundo cœleſtem ignem ſem
per defuiſſe. Quo die ignis datus ſit,
Scriptura non docuit, ſed aut in Sceno
pegia, aut (quod multò verius puto) cō-
tinuò ferè poſt illam datum eſſe conijci
mus ex eo quod ait: Vt & vos quoque
agatis diem Scenopegiæ, & diē ignis
qui datus eſt, quando Nehemias ædifi-
cato templo & altari obtulit ſacrificia.
Hæc autē ſacrificia ſine dubio illa ſunt,
quæ Nehemiæ. 12. ca. commemorātur
his verbis: *Steteruntque duo chori laudan-*
tiū in domo Dei, & ego, & dimidia pars ma-
giſtratuum mecū. Et ſacerdotes. &c. Et cla-
rè cecinerunt cantores, & Iezraia præpoſi-
tus: & immolauerunt in die illa victimas ma
gnas, & lætati ſunt, Deus enim læti, cauſe-
rat eos lætitia magna. Sed & vxores eorum,
& liberi gauiſi ſunt, & audita eſt lætitia Ie
4 *ruſalem procul. &c.* † Tempus ex præce-
dentibus intelligitur, capite enim octa
uo dictum erat: Fecit ergò vniuerſa Ec-
cleſia eorū qui redierāt de captiuitate,
tabernacula, & habitauerunt in taber-
naculis: nō enim fecerāt à diebus Ioſue
filij Nun taliter filij Iſrael vſq; ad diem
illum, & fuit lætitia magna nimis. Legit
autē Heſdras in libro legis Dei per dies
ſingulos à die primo vſq; ad diē nouiſ-
ſimum, & fecerunt ſollennitatem ſe-
ptem diebus, & in die octauo collectā
iuxta ritum. Deinde caput nonum ita
incipit. In die autem vigeſimo quarto
menſis huius conuenerunt filij Iſrael
in ieiunio, & in ſaccis, & humus ſuper
eos. Et ſeparatum eſt ſemen filiorum
Iſrael ab omni filio alienigena. &c. Cū
que alter dies numeratus non fuerit, nō
videtur dubium per idē tempus, id eſt,
paulò poſt Scenopegiam oblata eſſe il-
la ſacrificia.

Significatio dati ignis.

5 QVid autem ignis inuentus poſt tē-
pus captiuitatis, niſi caritatē poſt
peccatū per ſacerdotes Eccleſiæ, & per
ſacramentū pœnitentiæ recuperatam
ſignificat? Quis putaret vnquā ex aqua
craſſa super hoſtias infuſa ignē eſſe ori-
turum? Sed iuſſit infundi Nehemias, &
opera ſacerdotū infuſa eſt, cœleſtique
virtute ſubito ex ea ignis eluxit. Mirabi
le eſt verbis ſacerdotis peccata remitti,
quæ, ſi vt hominis ſunt conſiderentur,
quā vim habere poſſunt vt animi ſordes
abſtergant, & offenſiones in Deū amo
ueant, magis quam aqua craſſa vt ex ea
fiat ignis? At iubet Nehemias, id eſt,
Chriſtus, victimas ingulari, id eſt, pecca
torē ſe ipſum per contritionē, & cōfeſſio
nē Deo mactare, & eiuſdē Chriſti iuſſu
verba, atq; ſententiā ſuper eū profert
ſacerdos, efficitq; vt ignis animæ carita
tis cœlit^9 detur, & domicilii Dei, id eſt,
cor cōtritū, & humiliatū, nouo lumine
nouo calore, nouo gaudio expleatur.
De hoc igne ait Dns: Ignē veni mittere Luc. 12.
in terrā, & quid volo niſi vt accēdatur?
O Volo

Volo vt accendatur,ſed ſacrificium cō-
6 paretur,victimæ iugulentur. † Multis
diſplicet vita peccatis implicata,& laſ-
ſantur in via iniquitatis, ignē amiſſum
inuenire cupiunt,ſed ceſſant,ac torpēt,
agi volunt vt mortui,iuuare Deum mo
uentem nolunt, non parant victimas,
non quærunt dolorem peccatorum,ni
hil ex ſe Deo offerunt,non inuenient.
Iubet Nehemias hoſtias immolari,im-
molent, & aquam infundant ſacerdo-
tes,ſubitò ignis cœleſtis emicabit.Qui
inuenerint exultent, dies feſtos inuēti
Ignis agant,ſemper illum nutriant,nū-
quam extingui ſinant,omnes ſuas victi
mas hoc igne ſacro adoleant,vt omnia
Dei amore faciant,illi ſoli placere ſtu-
deant.Hunc dum ſeruauerint,& auxe-
rint,non metuent ignem illum,de quo
Deut.32. ſcriptum eſt:Ignis ſuccenſus eſt in fu-
tore meo, & ardebit vſque ad inferni
nouiſsima.

DE ENCAENIIS, ET eorum ſignificatione.

CAP. XVII.

Errore factum eſt vt numerus XVII. bis poneretur, & nunc animaduerſū, cum corrigi non potuit.

Encænia.

1 DIE vigeſimo quinto men-
ſis noni fiebāt Encænia,de
quibus Iohan.10.legimus:
*Facta ſunt Encænia in Ieroſo
lymis,& hiems erat.* Meritò-
que dicit:Hiems erat,quoniā fere ſem-
per primus menſis partem habet Mar-
tij,& Aprilis;ſecundus Aprilis,& Maij
atque ita in ſequentibus: itaque nonus
partem habebat Nouembris,& Decē-
bris.Sūt autē Encęnia dies dedicationis
tēpli,vt nomē ipſum indicat, ἐγκαινίζειν
enim Græci dicūt quod nos renouare,
dedicare,aut initiari.Ita.3. Regū. 8.vbi
habemus:Dedicauerūt tēplū Dñi rex,
& filij Iſrael , in Gręco eſt, ἐνεκαίνισαν:
& 2.Para.7.Eo q̄ dedicaſſet altare. lxx:
Eo quòd ἐγκαινισμὸν, id eſt,dedicationē,
altaris fecit. Quibus vocibus ſæpe vti-
tur Scriptura.1.Mach.4.Ter autē tem-
plū dedicatū eſt,primū cū à Salomone
cōſtructū eſt 3.Reg.8.Secundò, cū re-
ædificatū eſt poſt captiuitatē Babyloni
cā Heſdræ.6.Tertiò,quādo ex parte di-
rutū,& pollutū à gētibus,mundatū, ac
dedicatū eſt tēpore Iudę Machabęi.De
2 quo.1.Mach.4:† *Et ante Matutinū ſurre* *Verſ.2.*
*xerunt quinta,& viceſima die menſis noni
(hic eſt menſis Caſleu)centeſimi quadrageſi
mi octaui anni,& obtulerunt ſacrificium ſe
cundum legem ſuper altare holocauſtorum
nouum,quod fecerunt.Secūdum tempus, &
ſecundum diem,in qua cōtaminauerūt illud
gentes,in ipſa renouatum eſt in canticis, &
citharis,& cinyris,& in cymbalis.Et fece-
runt dedicationem altaris diebus octo , &
obtulerunt holocauſta cum lęticia. &c.* In
huius beneficij memoriā fiebant ſingu
lis annis Encænia,non in memoriā pri-
mæ,aut ſecundæ dedicationis. Quod
ex eo fit manifeſtiſsimū, quòd non le-
gimus in Scriptura feſtos dies inſtitu-
tos eſſe in illarum recordationē, ſicut
de tertia dedicatione in eodē loco legi
mus:Et ſtatuit Iudas,& fratres eius, &
vniuerſa Eccleſia Iſrael , vt agatur dies
dedicationis altaris in tēporibus ſuis ab
anno in annum per dies octo à quinta
& viceſima die menſis Casleu,cum lę-
titia;& gaudio.Idem ſcriptū eſt 2.Ma-
3 cha.10. † De eadem re hæc etiā memo-
riæ mandauit Ioſephus lib.12. Antiqu.
cap.11: Tanta verò lætitia ob reductos
ritus patrios,& priſcam religionem oc
cupauit gētis animos, maximè quòd ea
felicitas ex inſperato obtigerat , vt lex
lata ſit ad poſteros, quæ iuberet quo-
tannis hoc feſtum reparari cum cere-
monijs templi per octo dies celebrari;
& ex eo tempore mos hic apud noſtros
obtinuit,vocamuſq; hanc feſtiuitatem
Luminū,opinor ideò quòd ex inſpera-
to nobis illuxerit tanta felicitas. &c.
Octo igitur diebus fiebant Encænia,
quia octo dies Iudæi in lætiſsima illa
templi dedicatióne conſumpſerunt.
Cur autem illi octo dies cōſumpſerint,
hæc cauſſa fuit,quòd nihil apud Iudæos
hilarius erat diebus Tabernaculorum
cum octauo die Cœtus , quibus & iter
ſuum per deſertum , & felicem in ter-
ram promiſsionis ingreſſum comme-
morabant:atq; ideò diem , quo pulſis
hoſtibus , & recuperato templo quaſi
reſtitutos ſe eidem terræ putabant,ea-
dem hilaritate celebrare voluerunt re
cordantes ſe paulò antè in montibus
4 habitaſſe in tabernaculis. † Hoc diſci-
mus ex verbis 2.Macha.10:Qua die au-
tem , inquit , templum ab alienigenis
pollutum fuerat, contigit eadem die
puri-

purificationem fieri viceſima quinta menſis,qui fuit Casleu, & cum lætitia diebus octo egerunt in modum Tabernaculorum recordantes quod ante modicum temporis diem ſollennem Tabernaculorum in montibus,& in ſpeluncis more beſtiarum egerant. Propter quod thyrſos,& ramos virides, & palmas præferebant ei,qui proſperauit mundare locum ſuum.&c. Probabile eſt autem (nihil enim certi ex Scriptura,aut ex Ioſepho habeo) in his octo diebus primum , & vltimum ſanctos fuiſſe,quibus ab omni opere ſeruili abſtineretur,eo ſcilicet modò, quo in diebus Tabernaculorum , quos hac noua ſollennitate imitari cupiebant.

Encæniorum ſignificatio.

5 QVid ea ſignificarēt obſcurum nō
eſt,ſi recordemur nos templa Spi
ritus ſancti eſſe,ſicut ait Paulus:
1.Cor.3. Neſcitis quia templum Dei eſtis,& Spi
ritus Dei habitat in vobis? Hoc tem-
plum polluitur ab alienigenis cum à
contrarijs poteſtatibus in conſenſum
peccati mortalis adducimùr , eaſque
nos poſsidere,ac nobis dominari ſini-
mus. Sed per Iudam Machabæum for
tiſsimum ducem populi Dei munda-
tur, & reficitur, & dedicatur,cùm per
Chriſti gratiam renouamur, vt iam in
nobis Deus honoretur, & ſacrificium
ei offeratur cordis contriti, & humi-
liati. Hic dies ſumma lætitia celebra-
Luc.15. tur, quia Dominus ait: Gaudium erit
coram angelis Dei ſuper vno peccato-
re pœnitentiam agente. Et iterum:
Ibidem. Citò proferte ſtolam primam, & in-
duite illum,& date anulum in manum
eius,& calceamenta in pedes eius (hæc
eſt refectio templi) & adducite vitu-
lum ſaginatum , & occidite,& man-
ducemus,& epulemur, quia hic filius
meus mortuus erat, & reuixit, perie-
6 rat , & inuentus eſt. †In modum Ta-
bernaculorum celebratur , quia hæc
renouatio , atque hæc noua Spiritus
ſancti habitatio quaſi typus eſt futuræ
1.Cor.15 felicitatis , in qua Deus erit omnia in
omnibus, & nos omninò poſsidebit.
Cumque Denarius , vt ſæpe diximus,
perfectiſsimus numerus ſit, Nouena-
rius ex hoc imperfectus apparet , quòd
aliquid ei deeſt ad Denarium: ſed ple-
nior, ac melior fit quò magis ad eum
accedit . Benè ergò ſpiritualis templi
per pœnitentiam reparatio vigeſimo
quinto die menſis noni colitur , quia
illa ſuam plenitudinem, ac ſuum de-
corem minimè obtineret,niſi per ſeptem
dies trahatur,quibus, vt capite proxi-
mo diximus,totum vitę ſpatium intel-
ligitur,& octauo perficiatur , qui iam
in decimum menſem perfectum inci-
dit , & extremam gratiæ perfectio-
nem , quam in cœleſti patria habebi-
mus,indicat.

DE DIE FESTO OB CAEdem Nicanoris , & eius ſignificatione .

CAP. XVIII.

1 MENSE duodecimo,qui He
braicè dicitur, אדר, duplex
erat ſollennitas, altera ob
cædem Nicanoris, altera;
quæ dicebatur Sortium. Priorem illam,
quæ ob beneficium cædis Nicanoris in
ſtituta eſt,qui vnus fuit ex principibus
Demetrij regis,melius ex ſacra hiſtoria
cognoſcemus,cuius hæc verba ſunt li-
bro.1.Machab.cap.7: Et poſt hæc ver-
ba aſcendit Nicanor in montem Sion,
& exierunt de ſacerdotibus populi
ſalutare eum in pace , & demonſtra-
re ei holocautomata , quæ offereban-
tur pro rege. Et irridens ſpreuit eos, &
polluit,& locutus eſt ſuperbè, & iura-
uit cum ira dicens : Niſi traditus fuerit
Iudas,& exercitus eius in manus meas,
continuò cum regreſſus fuero in pace,
ſuccendam domum iſtam. Deinde cū
narraſſet pugnaſſe cum eo Iudam,& vi
ctum,atq; occiſum fuiſſe Nicanorē ter-
tio decimo die menſis Adar,qui eſt mē
ſis duodecimus,ſubijcit: Et acceperunt
ſpolia eorum in prædam,& caput Nica
noris amputauerunt,& dexteram eius,
quam extenderat ſuperbè,& attulerūt,
2 & ſuſpenderunt contra Ieruſalem. †Et
lætatus eſt populus valdè , & egerunt
diem illam in lætitia magna. Et conſti-
tuit agi omnibus annis diem iſtam ter-
tia decima die menſis Adar. Libro ve-
rò ſecūdo,ca.vltimo,vbi res eadē narra
tur,etiam nomen feſti oſtendi videtur.

Itàque omnes, inquit, communi conſilio decreuerunt nullo modo diem iſtū abſque celebritate præterire, habere autem celebritatem tertia decima die menſis Adar, quæ dicitur voce Syriacâ Pridie Mardochæi diei. Sed locus deprauatus eſt in codicibus Latinis, ita enim legendum eſt: Habere autem celebritatem tertia decima die menſis (Adar dicitur voce Syriacâ) pridie Mardochæi diei. Hoc verùm eſſe conſtat ex Græcis codicibus emendatiſsimis, atque inter eos ex Pontificio, & ex varietate Latinorum: deinde ex ſenſu ipſo, nullam enim vocem Syriacam poſuit autor huius libri, niſi Adar, & propterea parentheſi vſus dixit, Adar dicitur voce Syriaca, quod imitatus Ioſephus ſimiliter addidit, Menſis Adar, vt noſtri nominant. Non ergò nomen feſti indicauit, cum dixit: Pridie Mardochæi diei, ſed tempus. Meminit & Ioſephus eiuſdem diei libro. 12. Antiq. cap. 17. his verbis: Ea victoria contigit decima tertia die menſis Adar, vt noſtri nomināt, qui Macedonibus Dyſtrus dicitur: eaque die feſtiuitatem noſtri per ſingulos annos renouant ob rei proſperè geſtæ memoriam. &c.

Significatio huius diei.

3 HAEC ſollennitas typus eſt lætitiæ ſanctorum in hac vita, ſed maximè in futura, cum videbunt omnes, à quibus grauiſsimè vexabantur, pœnas ſuorum ſcelerum dediſſe, iuſtos reſpirare, regnum peccati euerti, iuſtitiam Dei triumphare. Hoc enim eſt, quod petunt Apoca. 6: Vſquequo Domine ſanctus, & verus non iudicas, & non vindicas ſanguinem noſtrum de ijs, qui habitant in terra? De hac exultatione iuſtorum ſcripſit Dauid Pſal. 51: Videbunt iuſti, & timebunt, & ſuper eum ridebunt, & dicent: Ecce homo, qui non poſuit Deum adiutorem ſuū, ſed ſperauit in multitudine diuitiarū ſuarum, & præualuit in vanitate ſua. Et Pſalm. 57: Lætabitur iuſtus cum viderit vindictam, manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris. Rectéque hæc ſollennitas agitur menſe duodecimo, qui vltimus eſt, quoniam nunc ex parte exultant ſancti, & ex parte euertitur regnum peccati, in fine autem ſæculi prorſus delebitur, & veniet regnum Dei; nihilque erit non ſubiectum Chriſto, ſicut ait Apoſtolus: 1. Cor. 15
4 † Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius. Et iterum: In eo enim quod omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia ſubiecta ei. Dies huius victoriæ decimus tertius eſt, quem conſequitur continuò plenilunium, quò Luna accipit quidquid habere poteſt pulchritudinis. Luna plena eſt Eccleſia ſummam ſuam pulchritudinem, quam in cœleſti patria habitura eſt, adepta. Prius igitur impij ſanctorum perſecutores opprimentur à veniente iudice ſanctis videntibus, & exultantibus, deinde Eccleſia iuſtorum in cœlum translata omnem ſuum decorem obtinebit.

DE DIEBVS SORTIVM, ſiue de die Mardochæi.

CAP. XIX.

1 HIC dies Hebraicè dicitur, הַפּוּרִים, id eſt, Sortium, qui præcedenti feſto coniunctus eſt. Cauſam nominis, & inſtitutionis, & tempus ex libro Eſther cognoſcimus. Haman de ſtirpe Agag regis Amalech, intimus Aſſueri regis Perſarum iratus Mardochæo patruo Eſther, quod ſibi genua nō flecteret, non ipſum ſolū, ſed vniuerſam etiam gentem Iudæorum perdere conſtituit. Menſe ergò primo (vt legimus Eſther. 3.) cuius vocabulum eſt Niſan, anno duodecimo regni Aſſueri, miſſa eſt ſors in vrnam, quæ Hebraicè dicitur Phur, coram Haman, quo die, & quo menſe gēs Iudæorum deberet interfici, & exiuit menſis duodecimus, qui vocatur Adar. Id ipſe, ſicut voluerat, à rege obtinuit, & veredarij cum literis regijs miſsi ſunt ad oēs prouincias, quæ Aſſuero parebant, vt oēs Iudæi vbiq; occiderētur decimotertio die menſis Adar. Deinde paulò poſt ſuſpenſo Haman in patibulo, & Mardochæo in intimam regis familiaritatem admiſſo nouas ab Aſſuero literas impe-

impetrauit Eſther regina, vt eodẽ die,
qui cædi Iudæorum fuerat deſignatus,
Iudæi in omnibus prouincijs omnes
inimicos ſuos cum coniugibus, ac li-
beris, & vniuerſis domibus interfice-
rent, atque delerent, vt eſt in octauo ca
2 pite eiuſdem libri. † Atque ita factum
eſt, vt legimus capite ſequenti, ex quo
diſcimus cur dies decimus quartus, &
decimus quintus menſis duodecimi fe-
ſti appellati fuerint, cum decimus ter-
tius interficiendis hoſtibus Iudæorum
eſſet deſignatus. Dies autem (inquit)
tertius decimus menſis Adar vnus apud
omnes interfectionis fuit, & quarto de
cimo die cædere deſierunt, quem con-
ſtituerunt eſſe ſollennẽ, vt in eo omni
tempore deinceps vacarent epulis, gau
dio, atq; conuiuijs. At ij qui in vrbe Su-
ſan cędem exercuerant, tertiodecimo,
& quarto decimo die eiuſdem menſis
in cæde verſati ſunt, quintodecimo au-
tem die percutere deſierunt. Et idcircò
eumdem diem conſtituerunt ſollennẽ
epularum, atq; lętitię. Ij verò Iudæi, qui
in oppidis non muratis, ac villis mora-
bantur, quartum decimum diem men-
ſis Adar conuiuiorum, & gaudij decre-
uerunt, ita vt exultent in eo, & mittant
ſibi mutuò partes epularum, & cibo-
3 rum. † Scripſit itaque Mardochæus
omnia hæc, & literis comprehenſa mi
ſit ad Iudæos, qui in omnibus regis pro
uincijs morabantur, tam in vicino poſi
tis, quàm procul, vt quartam decimam,
& quintam decimam diem menſis
Adar pro feſtis ſuſciperent, & reuertẽ-
te ſemper anno ſollenni celebrarent
honore. Et mox: Atque ex illo tempo-
re dies iſti appellati ſunt Phurim, ideſt,
Sortiũ, eo quòd Phur, id eſt, Sors, in vr
nam miſſa eſt, ſcilicet ab Hamã, vt dies
certus cædendis Iudæis præſtitueretur.
Et poſteà: Iſti ſunt dies, quos nulla vn-
quam delebit obliuio, & per ſingulas
generationes cunctæ in toto orbe pro-
uinciæ celebrabunt. Nec eſt vlla ciui-
tas, in qua dies Phurim, ideſt, Sortium,
non obſeruentur à Iudæis; & ab eorum
progenie, quæ his ceremonijs obliga-
ta eſt. &c.

Ex eodem capite intelligimus ante
dies Sortiũ Iudæos ieiunare, & clama-
re ſolitos eſſe, quoniam Eſther, & Mar
dochæus, & ceteri Iudæi ieiunauerant,
& ad Dominum clamauerant, vt illud
à ſe periculum deprecarẽtur. Ita enim
ait: Et illi obſeruanda ſuſceperunt à
ſe, & à ſemine ſuo ieiunia, & clamores,
4 & Sortium dies. † Fiebat autem hoc
ieiunium Eſther (ita enim vocabant)
die decimo tertio, ſed poſtea inciden-
te in eum diem ſollennitate occiſi Ni-
canoris, de qua diximus cap. 18. aut ab-
rogatum eſt ieiunium, aut in præceden
tem diem translatum. Ex his, quæ ex ſa
cra hiſtoria retulimus, conſtat dies Sor
tium duos eſſe, decimum quartum, &
decimum quintum, atque ita legenda
eſſe verba illa cap. 9. vt à nobis poſita
ſunt: Dies autem tertius decimus men
ſis Adar vnus apud omnes interfectio-
nis fuit, & quarto decimo die cædere
deſierunt, quem conſtituerunt eſſe
ſollennem, vt in eo omni tempore
deinceps vacarent epulis. &c. Ita in-
ueni in manu ſcripto codice antiquo,
& ita eſt in emendatis exemplaribus.
Si enim legatur, vt in quibuſdam; Et
decima quarta diẽ cædere deſierunt,
quem conſtituerunt eſſe ſollennem,
putabimus tertium dècimum diem
fuiſſe ſollennem, ſi enim loqueretur
de die decima quarta dicturus erat.
Quam conſtituerunt eſſe ſollennem,
5 vt in ea omni tempore. &c. † Et ta-
men conſtat decimum quartum fuiſſe
ſollennem, quia in eo cædere deſie-
runt. Quod. lxx. apertiſsimè verte-
runt in hunc modum: Et requieue-
runt (ſcilicet à cædendo) decimo-
quarto die menſis eiuſdem, & ege-
runt eumdem diem quietis cum gau-
dio, & lætitia. In Hebræo etiam ni-
hil poteſt eſſe manifeſtius: Et quie-
uerunt decimo quarto die, & fece-
runt ipſum diem conuiuij, atque læ-
titiæ. Hoc etiam animaduertendum,
Ioſephum libro. 11. Antiquitatũ capi-
te. 6. videri quodam modo dies fe-
ſtos numerare decimum tertium, &
decimum quartum, quod ſi ſenſit,
longè aberrauit, cum ſacra hiſtoria
planè decimum quartum, & decimum
quintum deſignet. Quodque infert:
Quam obrem ea feſta per eos dies
obſeruant, Phruræa vocantes, qua-
ſi conſeruatoria: primum Phruræa,
corruptè legitur pro Phuræa, deinde
illud, Quaſi conſeruatoria, quod vim

Hebraici vocabuli videtur indicare, interpres è ſuo addidit, non eſt enim in Græco, & malè addidit, cum Phurim ſortes ſignificent, non conſeruatoria, & פור, vnde nomen deductum videri poteſt, non conſeruare ſignificet, ſed
6 confringere, & conterere. † Quamuis Phur pro ſorte vox eſt gentis, de qua ibi Scriptura loquitur, id eſt, Perſica, atque ideò eam continuò altera Hebraica interpretatur, id eſt, Goral. nam vbi nos legimus cap. 3: Miſſa eſt ſors in vrnā, quæ Hebraice dicitur Phur, in Hebræo eſt, הִפִּיר פּוּר הוּא הַגֹּרָל, id eſt, Miſit Phur, ipſe eſt, Goral, quod eſt ſors. Phurim igitur dies vocati ſunt, id eſt, non Sortis, ſed Sortium, non quòd Iudæi ſortem miſerint, ſed in recordationem ſortium, quas miſerat Haman ad eos perdendos. Etenim quamuis Scriptura dicat: Miſſa eſt ſors in vrnam, duas ſortes miſſas eſſe intelligimus, alteram de menſe, de die alteram: quod haud obſcurè ipſa indicat cum ait: Miſſa eſt ſors coram Haman de die in diem, & de menſe in menſem, ita enim eſt in Hebræo. Ac ne dubitemus, lxx. verterunt: Et miſit ſortes diē ex die, & menſem ex menſe. Dicebantur etiam Dies Mardochæi, quoniam, vt iam vidimus, Mardochæus ad omnes Iudæos ſcripſit vt hi dies feſti agerentur. Ita, 2. Macha. vltimo ſcriptum eſt ſollennitatem occiſi Nicanoris inſtitutam eſſe decimo tertio die mēſis Adar, pridie Mardochæi diei.

DE SIGNIFICATIONE dierum Sortium.

CAP. XX.

1 DIES ſortium omninò eādem lætitiam ſanctorum ſignificant, quam capite præcedenti explicauimus, cum videlicet de malignis ſpiritibus, & de tyrānis, deque reliquis perſecutoribus ſuis triumphum agent, qui ſortes miſerant quo tempore Sanctos perderent nihil poteſtatis ad id ſibi deeſſe exiſtimantes, & certum ſibi eorum interitum promittentes. Sed per virum vnum, & per vnam mulierem liberati ſunt, id eſt, per Chriſtum, & Mariam, & inimicos ſuos gladijs punient, ſicut ſcriptum eſt Pſalm. 149: Et gladij ancipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis, ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, vt faciant in eis iudicium cōſcriptum: gloria hæc eſt omnibus Sanctis eius. Hoc in fine ſæculi, id eſt, in die iudicij, continget, ideo duodecimo menſe celebratur.
2 † Die decima quarta agitur, id eſt, in plenilunio, quoniam cum ſancti cum Chriſto iudicabunt nationes, & dominabuntur populis, iam Eccleſia Sanctorum plenitudinem decoris ſui habebit. Sed ſollennitati quintus decimus dies additur, quo Iudæi cædere hoſtes deſierunt, & ſumma cum voluptate eorum cadauera ſpectauerunt, à quibus ſe occidendos fore putabant. Itaque hoc ſecundo die gaudium illud ſignificatum eſt, quod ſancti capient videntes ſemper impiorum perſecutorum damnationem, ſicut in Iſaia ſcriptum eſt: Et egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati ſunt in me. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt vſque ad ſatietatē viſionis omni carni. *Iſai. vlti.*

DE SOLLENNIBVS IEiunijs Hebræorum.

CAP. XXI.

1 HEbræorum ieiunia, etſi dies feſti non ſunt, tamen quia ſollennia ſunt, ad eos quodam modo pertinent, & ne quid, quod argumenti pars eſſe videatur, prætermittatur, breuiter perſtringenda ſunt.

In primi menſis, quem Niſan vocari diximus, Neomenia, ſiue Calendis, ieiunium eſt ob mortem filiorum Aharō Nadab, & Abiu. *Leu. 10.*

Die decimo ieiunium ob mortem Mariæ ſororis Moyſis, & puteum obturatum. *Num. 20.*

Die vigeſimo ſexto ieiuniū ob mortem Ioſue. *Ioſue. vlti.*

Secundi menſis die decimo ieiuniū, quòd *1. Reg. 4*

quòd eo obierit Heli ſacerdos capta arca fœderis.

1.Reg.25. Die vigeſimo nono ieiunium ob mortem Samuelis, & planctum domus Iſrael in eius morte.

2 † Tertij menſis die vigeſimo tertio *3.Reg.12* ieiunium, quòd decem tribus tunc deſierint primitias portare in Ieruſalem regnante Ieroboham filio Nabath.

Die.xxv.ieiuniũ ob cædem Simeonis filij Gamalielis, & Iſmahelis filij Eliſæi, & Haninan ſacerdotis, qui celebres Iudæorum magiſtri fuerunt.

Die.xxvij.ieiunium ob combuſtũ ſimul cum libro legis R. Haninam Tardionis filium.

Exo.32. Quarti menſis die. xvij. ieiunium ob tabulas legis fractas, & quia eo die iuge ſacrificium deſijt, & Epiſtemon legem combuſsit idolo in templo collocato.

Num.20. Quinti menſis Neomenia ieiunium, quod eo Aharon ſacerdos magnus è vita exceſſerit.

4.Reg.vltimo. Die. ix. ieiunium ob incenſam eo die Ieruſalem, & templum; primò à Chaldæis, ſecundò à Romanis, & quòd eo capta ſit à Romanis Bethera, & vrbs exciſa; & quòd Dominus dixerit Moſi homines illos non ingreſſuros eſſe in terram promiſsionis.

3 † Die.xviij.ieiunium, quòd eo die extructa ſit lucerna Occidetalis in diebus Achaz.

Sexti menſis die.vij.ieiunium, quoniam tunc exploratores terræ detrahẽtes plaga extincti ſunt. Num.14.

Iere.41 Septimi menſis die.iij. ieiunium Godoliæ, quoniam tunc occiſus eſt Godolias filius Ahicam filij Saphan, & Iudæi, qui cum eo erant in Maſpha.

Die.v. ieiunium, quòd eo die mortui ſint.xx.homines de Iſrael, & R. Akiba filius Ioſeph vinctus.

Die.vij.ieiunium ob decretum in Iudæos gladium, & famem.

4.Reg.vltimo. Octaui menſis die. vj. ieiunium ob excæcatum Sedeciam regem, & eius filios interfectos à Nabuchodonoſor.

Iere.36. Noni menſis die.vij.ieiunium ob cõbuſtum à rege Ioakim volumen, quod ſcripſerat Baruch dictante Ieremia.

Decimi menſis die. viij. ieiunium, quod illo die lex in Græcum verſa ſit tempore Ptolemæi regis, & tenebræ occuparint mundum triduò.

Die.ix.ieiuniũ, cuius Doctores Hebræorum cauſam non indicarunt.

4 † Die.x.ieiunium, quòd eo Nabuchodonoſor cœpit obſidere, & oppugnare Ieruſalem. *Iere.39.*

Menſis vndecimi die. iij. ieiunium, quoniam tũc mortui ſunt iuſti, qui fuerant diebus Ioſue.

Die.xxiij.ieiunium, quòd eo * congregati ſunt omnes Iſraelitæ aduerſus tribum Beniamin, & * propter concubinam Leuitæ in Gabaa, & * ſimulacrum Michæ. **Iud.20.* **Iud.19.* **Iud.17.*

Duodecimi mẽſis die. vij. ieiunium ob mortem Moyſis. *Deut. vlt.*

Die. ix. ieiunium ob domum Sammai, & domum Hillel principum Scribarum inter ſe ſectas, & diuiſas.

His diebus addiderunt magiſtri Iudæorum ſingulis anni hebdomadis ieiunium ſecundi, & quinti diei, id eſt, ſecundæ, & quintæ feriæ, tribus de cauſis propter excidium templi, propter combuſtam legem, & propter blaſphemiam Rabſacæ.

5 † Quæ de ieiunijs ſcripſi, ita poſui vt ſunt in faſtis Hebræorum, quos Genebrardus ex Hebræo vertit in Latinum, præter locos Scripturæ in margine ſignatos, in quibus non tam tempora, quam res geſtæ leguntur, cetera ex ſuis Hiſtorijs, & traditionibus addiderunt. Ex quibus lector facilè intelliget eorum inſtitutionem ex Scriptura non colligi, præter quam paucorum, de quibus Zacharias capite. 8. Hæc dicit Dominus exercituum: Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi erit domui Iudæ in gaudium, & in lætitiam, & in ſollennitates præclaras. Quæ Hieronymus veteres Hebræos ſecutus ita interpretatus eſt. Ieiunium quarti menſis fit, quoniam tunc Moſes deſcendens de monte Sina tabulas legis confregit Exodi. 32. Ieiunium quinti, quoniam tunc iuſsi ſunt Hebræi errare in ſolitudine quadraginta annos; vt in terram promiſsionis non ingrederentur. Numerorum. 14. & quia eodem menſe vrbs incenſa eſt à Chaldæis. Ieiunium ſeptimi propter cædem Godoliæ. Ieremiæ. 41.

Ieiunium decimi, quia Ezeciel, & qui erant in captiuitate eo menſe audierũt templum iuiſſe ſubuerſum. Ezec. 33. Scio non deeſſe qui Hieronymo repugnent, ſed quoniam à me defenſus eſt in cap. 8. Zacha. num. 29. & ſequentibus, non erunt hic eadem repetenda.

DE SEPTIMO QVOQVE anno, qui dicitur Sabbatum terræ, ſiue annus Remiſsionis.

CAP. XXII.

1 DE ſeptimo quoque, & de quinquageſimo anno agã, quia anni feſti quodam modo videri poſſunt. De ſepti-
Verſ. a. mo ſcriptum eſt Leu. 25: *Quando ingreſſi fueritis terram, quam ego dabo vobis, Sabbatizet terra Sabbatum Domini. Sex annis ſeres agrum tuum, & ſex annis putabis vineã tuam, colligeſque fructus eius: ſeptimo autẽ anno Sabbatum erit terræ requietionis Domini, agrum non ſeres, & vineam non putabis. Quæ ſponte gignet humus, non metes, & vuas primitiarum tuarum non colliges quaſi vindemiam, annus enim requietionis terræ eſt. Sed erunt vobis in cibum, tibi, & ſeruo tuo, ancillæ, & mercenario tuo, & aduenæ, qui peregrinatur apud te, iumentis tuis, & pecoribus omnia, quæ naſcuntur, præbebũt cibum, &c.* Non igitur tunc metebantur ſegetes, ſed leuiter carpebantur, & fructus agri, & vineæ, & olіueti communes erant omnibus: quod in pauperum ſubſidium inſtitutum eſt. Exo. 23: *Anno autem ſeptimo dimittes eam, & requieſcere facies vt comedant pauperes populi tui, & quidquid reliquum fuerit, edant beſtiæ agri. Ita facies in vinea, & in oliueto tuo.* Ac ne timidi eſſent, aut pigri ad miſericordiam, Leuit. 25. ait: Quod ſi dixeritis: Quid comedemus anno ſeptimo: ſi non ſeuerimus, neque collegerimus fruges noſtras? dabo benedictionem meam vobis anno ſexto, & faciet fructus trium annorum. †Secunda remiſ-
2 ſio erat ſeruitutis, ſerui enim Hebræi eodem anno manumittebantur. Exod. 21: *Si emeris ſeruum Hebræum, ſex annis ſeruiet tibi, in ſeptimo egredietur liber gratis.* Nam ſi alienigena erat ſeruus, numquam manu mittebatur. Leuit. 25: Seruus, & ancilla ſint vobis de nationibus, quæ in circuitu veſtro ſunt, & de aduenis, qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra veſtra, hos habebitis famulos, & hereditario iure tranſmittetis ad poſteros, ac poſsidebitis in æternum. Tertia remiſſio erat debitorum, omnia enim debita ſeptimo anno remittebantur, Deut. 15: *Septimo anno facies remiſsionem, quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, ac fratre ſuo, repetere non poterit, quia annus Remiſsionis eſt Domini. A peregrino, & aduena exiges, ciuem, & propinquum repetendi non habebis pote-
3 ſtatem.* †Nec putare debemus, quoniã dictum eſt: *Sex annis ſeruiet tibi, in ſeptimo egredietur liber gratis*, numerandos eſſe ſeptem annos ab emptione ſerui, aut à debito contracto, ſed vnum, atq; eumdem eſſe omnibus annum Remiſſionis, ſicut vnus, & idẽ dies erat omnibus Sabbatum. Ab anno igitur, quo ingreſsi ſunt in terram promiſsionis incipiebatur computatio, & ſeptimus quiſq; annus erat annus Remiſsionis, vt planè ex illis verbis Leuit. 25. intelligitur: Quando ingreſsi fueritis terrã, quam ego dabo vobis, Sabbatizet terra Sabbatum Domini. Sex annis ſeres agrum tuum, &c. Septimo autem anno Sabbatum erit terræ requietionis Domini. Et Moſes ipſo anno, quo ingreſſuri erant, ait Deut. 31: Poſt ſeptem annos anno Remiſsionis. &c. Quamobrem quò proprior erat annus ſeptimus, eò minoris ſeruus vendebatur, & auari cautiores erant ad mutuandum, quos Dominus admonet Deut. 15: Caue ne fortè ſubrepat tibi impia cogitatio, & dicas in corde tuo: Appropinquat ſeptimus annus remiſsionis; & auertas oculos tuos à paupere fratre tuo nolens ei quod poſtulat mutuum commodare, ne clamet contra te ad Dominum, & fiat tibi in peccatum. Quod ad ſacra attinet, nihil hic annus habebat peculiare, niſi quod liber Deuteronomij in eo legi iubebatur. Deutero. 31: Poſt ſeptẽ annos anno Remiſſionis in ſollennitate Tabernaculorum, conuenientibus cunctis ex Iſrael, vt appareant in conſpectu Domini Dei tui in loco, quem elegerit Dominus, leges verba legis huius corã omni Iſrael,

Iſrael, audientibus eis, & in vnum
omni populo congregato. &c.

DE SIGNIFICATIONE ſeptimi anni.

CAP. XXIII.

SEptimus annus, qui liberta-
tis, & remiſsionis eſt, &
Sabbatum terræ dicitur, ſi-
1 ne dubio beatam illam re-
quiem ſignificat, qua in cœlo cũ Chri-
ſto perfruemur, in qua vera libertas
erit, & remiſsiõ, & quies iucũdiſsima.
Terra ſeritur cum mens noſtra verba
Luc. 8. Dei audit, & corde percipit (ſemen
enim eſt verbum Dei) ex quibus opera
ſancta colligit, quibus alitur, & confir
matur. Vinea putatur cum ſuperflua
ex noſtris cordibus reſecamus, vt colli
gamus fructus, quibus mens noſtra læ-
tificetur, & in Deo lætetur, conſolatio
neſque ab eo mirificas percipiat. Oli-
uas colimus, & fructum earum collig
mus cũ miſericordiæ, & caritatis actio-
nibus, fratribuſque omni ratione iuuã-
dis nos peculiari cura tradimus, ac dica
mus. In his ſex annis laborandum eſt,
ſeptimo quieſcimus. Iſychius in ca. 25.
Leu: Sex annis ſerere noſtrum agrum,
& plantare vineam, & colligere fru-
ctus, qui ex ea naſcuntur, poſſumus, id
eſt, vſq; dum in vita hac, & in creatura
hac viſibili ſumus, quam ſex dierum
numerus rectè ſignificat, quia in ſex die
bus cõſtituta ſunt quæ videntur omnia.
2 † Septimo autem anno Sabbatũ, & re-
quies erit terræ. Quando enim intelli-
gibile noſtrum venerit Sabbatum, id
eſt, præſentis ſæculi requies, de qua ait
Heb. 4. Paulus: Ergo relinquitur Sabbatiſmus
populo Dei, quem deſignat dies ſepti-
ma, qua ſeptima die requieuit Deus
ab omnibus operibus ſuis, videlicet vi-
ſibilibus, tunc operationis non eſt tem
pus. &c. Quod autem ait: *Sed erunt vo-
bis in cibum, tibi, & ſeruo tuo. &c.* ita idem
interpretatur: Quæcumque enim nũc
operati fuerimus, horum ibi fructum
percipimus, & illud pſalmi nobis apta-
Pſal. 127. bitur: Beati omnes qui timent Domi-
num. Labores fructuum tuorum man-
ducabis: beatus es, & bene tibi erit. &c.
Fructibus terræ illius anni ſeptimi pa-
ſcuntur ſerui, & ancillæ, & aduenæ,
quia Sancti Deo fruentes vtiles maxi- *Preces Sanctorum.*
mè ſunt iis, qui eos in terra piè inuocãt,
& ad eorum patrocinium confugiunt,
& aliis etiam non inuocantibus, ipſis
quoque iumentis, ſiue beſtiis agri, id eſt,
hominib' peccatoribus, & ineruditis,
ac ſimplicibus, & ipſis qui efferatis mo-
ribus ſunt, quorum multos Deus ſer-
uat, & ad ſe conuertit precibus, & me-
3 ritis Sanctorum. † Eodem anno ſeruus
Hebræus gratis liber egreditur. Seruus
Hebræus quis eſt niſi corpus iuſti, quod
fideliter animæ ſeruit, & tranſire etiam
cupit in gloriam filiorum Dei (nam
Hebræus à trãſeundo dicitur,) & eiuſ-
dem nationis, & gentis eſt? Hic à labo-
ribus quieſcit, & in reſurrectione acci-
pit gloriam, & honorem: & quidẽ gra-
tis quodam modo: non quòd ſine me-
ritis accipiat, ſed quòd eius labores ma-
gnitudine, & duratione nihil ſunt, ſi cũ
æternis gaudiis conferantur, quæ & ma
xima ſunt, & æterna. Hoc enim eſt,
quod ſcripſit Apoſtolus: Non ſunt con *Rom. 8.*
dignæ paſsiones huius temporis ad fu-
turam gloriam, quæ reuelabitur in no-
bis. Debita tunc remittuntur, quia re-
quie illa frui nõ poteſt, cui prius omnia
debita dimiſſa non fuerint, & qui ipſe
aliis non remiſerit. Liber Deuterono-
mii eodem anno legitur in feſto Taber
naculorum, quia qui in hac vita cœle-
ſtia ſemper cupierunt, & in tabernacu
lis vixerunt, cum huius rei recordãtur,
& legis Dei, in qua nocte, & die medi-
tabantur, incredibilem ex ea memoria
percipiunt voluptatem.

DE QVINQVAGESIMO quoque anno, qui Iubilæus dicitur.

CAP. XXIIII.

1 LEuit. 25: *Numerabis quoque ti-*
bi ſeptem hebdomadas annorũ,
id eſt, ſepties ſeptem, quæ ſimul
faciunt quadraginta nouem, *Verſ. 8.*
& clanges buccina menſe ſeptimo decima die
menſis Propitiationis tempore, in vniuerſa
terra veſtra, ſanctificabiſque annum quin-
quageſimum, & vocabis remiſsionem cun-
ctis habitatoribus terræ tuæ: ipſe eſt enim Iu-
bilæus. Quinquageſimus quiſq; annus,

qui numerari cœpit ab anno, quo in-
greſsi ſunt in terram promiſsionis, quẽ
admodum de anno ſeptimo diximus ca
pite. 22. Celeberrimus erat apud He-
bræos ijs de cauſis, quas paulò poſt ex-
plicabimus. Et ſicut ſeptimo anno ela-
pſo incipiebat altera hebdomada anno
rum numerari, ita finito quinquageſi-
mo incipiebant alij quinquaginta com
putari. Itaque totum tempus apud He
bræos per ſeptenarios, & quinquagena
rios diuidebatur, ita tamen vt ſemper
2 vterque numerus integer eſſet. † Pri-
mus ergò annus quinquageſimus poſt
ingreſſum in terram promiſsionis ſuc-
ceſsit vltimo ſeptimæ hebdomadæ an-
norum, & vnus annus remiſsionis alte
rum ſubſecutus eſt. Annus deinde pri-
mus ſecundi quinquagenarij, id eſt, qui
numerari incipiebat, vt fieret ſecũdus
Iubilæus, fuit ſecundus octauæ hebdo-
madæ annorum, atque ita deinceps in
reliquis, vt eruditè docet Abulenſis
quæſtione. 7. in. 25. caput Leuitici. An-
no quadrageſimonono menſe ſeptimo
clangebant buccinis, de quibus dictũ
eſt Ioſue. 6: Septimo autem die ſacer-
dotes tollent ſeptem buccinas, quarũ
vſus eſt in Iubilæo. &c: Vt notum eſſet
omnibus, ac cum lætitia denuntiaretur
annum ſequentem eſſe Iubileum. Ideò
Sãctificare. dictum eſt: *Sanctificabiſque annum quin-
quageſimum*, id eſt, præparabis populum
celebritati anni quinquageſimi, hoc
enim eſt Sanctificare, præparare, vt Iſa
iæ, 13: Ego mandaui ſanctificatis meis,
id eſt, Medis, & Perſis, quos præparaui
vt deleant imperium Chaldæorum.
3 † Propterea etiam ait: *Et vocabis remiſ-
ſionem cunctis habitatoribus terræ*, id eſt,
Denũtiabis. Septimo mẽſe fiebat, quia
menſis ille ſanctior reliquis habebatur,
ſeptimus enim erat, & multis, magniſ-
que ſollemnitatibus abundabat. Inter
illas autem dies Expiationum ſanctiſsi-
mus erat, vt ſuo loco diximus. Deinde
etiam ſignificationi conueniebat, nam
eo die Deus propitius reddebatur, &
peccata ignoſcebat, & æquum erat vt
eodem ipſi admonerentur libẽter ſibi
Quid intereſſet inter annũ ſeptimũ, & quinquageſimũ mutuò debita remittere.
In eo autem quod ait: *Et vocabis re-
miſsionem cunctis habitatoribus terræ tuæ*,
hoc animaduertendum eſt, annum ſe-
ptimum, vt iam vidimus, dici annũ Re-
miſsionis, quod etiam quinquageſimo
conuenit, verùm multò aliter, quia an-
nus eſt perfectæ remiſsionis. Etenim
fieri interdum poterat, vt ſeruus ſepti-
mo anno libertate non donaretur, qui
tamen quinquageſimo ſine dubio liber
exibat. Exo. 21: † Si emeris ſeruum He-
bræum, ſex annis ſeruiet tibi, in ſepti-
4 mo egredietur liber gratis. Sin autem
dominus dederit illi vxorem, & pepe-
rerit filios, & filias, mulier, & liberi ei⁹
erunt domini ſui, ipſe verò exibit cum
veſtitu ſuo. Quod ſi dixerit ſeruus: Di-
ligo dominum meum, & vxorem, ac li
beros, non egrediar liber: offeret eum
dominus dijs, & applicabitur ad oſtiũ,
& poſtes, perforabitque aurem eius ſu
bula, & erit ei ſeruus in ſæculum. Hoc
eſt, vſq; ad annum Iubilæi, eſt enim in
Hebræo לְעֹלָם, adnotatque Hiero-
nymus in epiſt. ad Galat. cap. 1. in illud:
Vt eriperet nos de præſenti ſæculo ne-
quam, hoc nomen cum ſine litera, ו,
ſcribitur, ſignificare annum quinqua-
geſimum, cum verò illam habet, ſigni-
ficare æternitatem, quod ſæpe in Scri-
ptura videmus. Loquitur autem de vxo
re alienigena, nam Hebræa ſeptimo
etiam anno libera egrediebatur: & ta-
men quinquageſimo anno tam ipſe,
quam vxor, & filij liberi erant. Simili-
ter ſeptimo anno non redibat res im-
mobilis vendita ad venditorem, niſi eã
pretio redimeret: quinquageſimo autẽ
ſine pretio etiam poſſeſsiones redibãt,
5 ad veteres dominos. † Leuitici. 25:
*Reuertetur homo ad poſſeſsionem ſuam, &
vnuſquiſque redіet ad familiam priſtinam,
quia Iubilæus eſt, & quinquageſimus an-
nus*. Hoc fiebat ne alij bona aliorum
poſsiderent, & locupletiſsimi fierent
alijs in paupertate degentibus. Deinde
ne ſortes in terra promiſsionis cuique
tribui aſsignatæ permiſcerentur, & ad
alias tribus tranſirent: ita enim permi-
ſcerentur & familiæ, quæ per ſortes co
gnoſcebantur, & qui habebat agrum
in ſorte tribus Iudæ, eius eſſe tribus cen
ſebatur, atque ita in reliquis. Propterea
redeunte poſſeſsione ad veterem do-
minum homo cenſebatur reuerti ad
ſuam familiam: qui enim ex tribu Iudæ
putabatur, quoniam poſſeſsionem in
illius ſorte habebat, cum eſſet ex alia tri
bu, reddita poſſeſsione viro ex tribu Iu-
dæ

dæ ipſe redibat ad ſuam tribum, id eſt,
iam non cenſebatur eſſe de tribu Iuda,
ſed de ſua vera tribu: quod optimè ex-
plicauit Abulenſis quęſtione.13.in hoc
idem caput)& ideo dictum eſt: *Et vnuſ-*
6 *quiſque redeet ad familiã priſtinã.* † Hinc
fiebat, vt quò propior eſſet annus quin
quageſimus, eò minoris res immobiles
venderentur. Leuit.25: Quantò plures
anni remanſerint poſt Iubilæum, tan-
tò creſcet & pretium: & quantò minus
temporis numeraueris, tantò minoris
& emptio conſtabit, tempus enim fru
gum vendet tibi, id eſt, non vendidit
ſubſtantiam rei, ſed tempus fructuum
colligendorum. Si quis tamen domũ
venderet intrà vrbis muros collocatã,
nec intra anni ſpatium redimeret, nec
in Iubilæo redimi poterat, vt eſt in eo-
dem capite. Quod ideo præceptũ eſt,
quòd per poſſeſsiones, quæ erant intra
vrbes, non fiebat diſtinctio tribus, & fa
miliarum, cum in qualibet tribu Iſrael
darentur Leuitis vrbes ad habitandum
Numeror.35. nec tamen eis dabantur
agri illarum, atque idcircò domus, quę
erant in villis, cum agris ſuis tranſibãt.
Prætereà hoc fiebat, vt homines in vr-
bibus manerent, nec domos ſuas ven-
derent ſcientes nullo tempore eas fore
recuperandas. Quod latiùs explicat
Abulenſis quæſtione.20. in hoc caput
25. Leuitici. At domus Leuitarum vbi-
cumque eſſent, etiam ſi non redimerẽ-
tur, in Iubilæo ad dominos redibant.
Hoc etiam in eodem præcipitur: *Non*
ſeretis, neque metetis ſponte in agro naſcen-
tia, & primitias vindemiæ non colligetis ob
ſanctificationem Iubilæi, ſed ſtatim ablata
7 *comedetis.* † Quidam legunt Oblata, ſed
legendum eſt, Ablata, id eſt, non ſerua
bitis, aut vinum ex vuis facietis, ſed quę
colligitis continuò comedetis. In He-
bræo eſt apertius: De agro comedetis
fructum eius, id eſt, terræ. lxx: De agris
comederis fructus eius. Atque hæc
ſunt, quæ de quinquageſimo anno ab
Scriptura accepimus, nec plura ferè Io
ſephus ſcripſit. Referam tamen eius
verba de anno ſeptimo, & de quinqua-
geſimo ex libro.3. Antiquit.cap.10. quæ
nonnihil ad ea; quæ dicta ſunt, explican
da iuuabunt. Septimo quoque anno
(inquit) remiſsionem agris dedit, inta-
ctoſque aratro, & plantatione eſſe iuſ-
ſit, quemadmodum iam antè populo
ſeptima quoque die remiſsionem à la-
boribus dederat. Quæ verò per hunc
annum ſponte ſua terra protulerit, pu-
blica eſſe, & promiſcui vſus iuſsit, & ne
que indigenam, neque aduenam ab eis
fructibus colligendis arceri: idemque
obſeruari poſt ſeptimam annorum ſe-
ptimanam, qui numerus quinqua-
ginta conficit, vocaturque Hebræis
quinquageſimus quiſque annus Io-
belus: in quo & debitoribus fœnus
remittitur, & ſerui manu mittun-
tur, qui contribules cum eſſent, le-
gem aliquam violauerint, & ſuppli-
cij vice in ſeruitutẽ vindicati fuerint.
8 † Agri quoque ad priſtinos dominos
ex hac lege redeunt hunc in modum.
Inſtante Iobelo, quæ vox libertatem ſi-
gnificat, conueniunt venditor agri, &
emptor, computatiſque fructibus, ac
expenſis in agrum factis, ſi fructus maio
res fuiſſe comperiantur, recipit agrum
venditor. Quod ſi expenſæ maiores
fuerint, hoc quod deeſt recipiens em-
ptor poſſeſsionem alteri cedit. ſin vtra-
que paria fuerint, poſſeſsio ad veteres
dominos reuertitur. Idem ius eſt & in
domos, quæ in vicis non munitis ven-
duntur: diuerſum verò de illis, quæ in-
tra oppidorum mœnia venduntur. Li-
cet enim ante annum elapſum reddita
pecunia domum recipere: quod ſi inte
ger annus interim abiuerit, emptori
poſſeſsionis ius confirmatur. &c. In
his Ioſephi verbis vbi interpres vertit:
Fenus remittitur: *δάνειον*, quod eſt in
Græco, mutuum, & omne debitum ſi-
9 gnificat, etiam ſi fenus non ſit. † Cete *Iubilæus.*
rum in interpretatione nominis labo-
rant recentiores ſcriptores, ac nihil cer
ti ſtatuunt. Nec certiùs, aut probabili
quod putauit Andreas Maſius in cap.6.
Ioſue, à Iubal primo Muſicorum inſtru
mentorum inuentore deductum eſſe
nomen, nobis ſatis ſit Ioſephi doctiſsi-
mi hominis, & ſuæ linguæ peritiſsimi
autoritas, qui hoc vocabulo libertatem
ſignificari docet, vt iam vidimus: cui &
Hieronymus haud obſcurè aſſentiri vi
detur libro.2.in Iſaiam ferè initio. Aſ-
ſentiuntur & .lxx. qui pro Iubilæo ſæpe
vertunt, *ἄφεσιν*, id eſt, remiſsionẽ. Qua
re quod Sanctes Pagninus, & Munſte-
rus in ſuis Lexicis, Auguſtinus Eugubi-
nus

nus in Adnotationibus in caput vltimũ Numerorum, Hierónymus Oleaſtrius in Comentarijs in cap.25.Leuit.& multi alij ſenſerunt יוֹבֵל ſignificare Cornua arietinum, & inde Iubilæum dici, quod cornibus arietum eo anno clangerent, commentum eſt Hebræorum tàm à veritate abhorrens quàm quod maximè. Quis enim credat, aut quorſum id fieret, vt in maxima Iubilæi celebritate cornibus arietinis clangerent?

Buccinæ Iubilæi.

10 † Deniq; Ioſue. 6. tubæ, quarum vſus eſt in Iubilæo, proferri iubentur vt corruant muri Iericunthis, quis ergò eas ex arietum cornibus factas putet? Scio ſanè Ioſephum libro.5. Antiq.cap.1.tubas, de quibus nunc loquimur, cornua appellare, ſed cornua appellare potuit, quòd ad ſimilitudinem cornuum eſſent factæ: niſi fortè putamus Turnum cornibus arietum ſignum belli dediſſe, cum nobiliſsimus poetarum ait:

8. Ænei.

Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco ſtrepuerũt cornua cãtu.

Et illud apertius:

7. Ænei.

Æreaque aſſenſu conſpirãt cornua rauco.

Cornua enim dicebantur tubæ, etiã ſi ex alia materia factæ eſſent, vt autor eſt M. Varro libro.4.de lingua Latina, quoniam primum corneæ fuerũt. Nec tamen nego tubas Iubilæi corneas fuiſſe, hoc enim veriſimilius, immò hoc ſolum verum: quoniam cum Leuit. 25. ait: Clanges buccina, in Hebræo eſt, שׁוֹפָר, quod Hieronymus in cap.5.Hoſeæ, in illud: Clangite buccina in Gabaa, buccinam interpretatur, & cornu recuruo effici dicit, & .lxx. verterunt tubam corneam, cum dicitur in Pſal. 97: In tubis ductilibus, & voce tubæ corneæ.

11 † Verùm ex cornu arietis factas eſſe nego, quod neque ſignificationi, vt in feſto tubarum, nec vſui conueniebat. Buccina enim paſtoralis eſt (ait Hieronymus in eodem loco) nec paſtores cornu arietino ad buccinas vtũtur, ſed bubulo. Cornua (inquit Varro libro.4. de lingua Latina) quod ea, quæ nunc ſunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu. Quare Ioſue.6. vbi habemus. Sacerdotes tollent ſeptem buccinas, in Hebræo eſt vocabulum, quod diximus, in Græco autem κεράτινας, id eſt, buccinas corneas maiorum animalium. Malè ergo Abulenſis tubas Iubilæi argenteas illas fuiſſe cenſet, quibus in ſollennitatibus populus conuocabatur, vt eſt in decimo capite Numerorum (quod ſcriptum reliquit in cap.25.Leuit.quæſtione.7.) Illæ enim duæ fuerunt, vt ex eodem loco conſtat, & ex Ioſepho.li.3. Antiqui.cap.11, in Ioſue autem ſeptem buccinæ Iubilæi ſcribuntur, & aliud nomen habent in Hebræo, hec vnquam eis vtebantur, niſi in Iubilæo, ideò ſiquidem dicitur: Quartum vſus eſt in Iubilæo. Quod ad nominis Orthographiã attinet, rectiùs Iobilæus ſcriberetur, vt apud Hieronymum lego in cap.1. epiſtolæ ad Galatas. Iobelum mallem, vt Ioſephus, cum ſit in Hebræo Iobel, aut certè Iobelæum. Sed quoniam conſuetudo obtinuit, vt Iubilæus dicatur, ſciẽtiam nobis reſeruemus, vſum populo relinquamus.

DE SIGNIFICATIONE anni quinquageſimi.

CAP. XXV.

1 Hesychius hæc eadem verba Leuitici interpretans in ſeptem hebdomadibus annorum totum huiùs ſæculi tempus intelligi vult, quia in hebdomades dierum totum ſæculum humanum dividitur, & hic numerus in ſemetipſum multiplicatus finem volubilitatis temporum indicat, vt in anno quadrageſimo nono, ſepties enim ſeptem quadraginta nouem fiunt. Annus ergò quinquageſimus diem reſurrectionis omnium ſignificat, poſt finẽ enim reſurrectio ſequitur. Clangorem buccinæ illum eſſe vult, de quo Paulus, 1.Theſſ.4: Quoniam ipſe Dominus in iuſſu, & in voce archangeli, & in tuba Dei deſcendet de cœlo, & mortui qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi. Sed quoniam hoc ſimul cum reſurrectione fiet, non tam ad quadrageſimum nonum, quam ad quinquageſimum pertinet, noſq; illud ad quadrageſimum nonum pertinere oſtendimus capite præcedenti: de ſignis potius interpretabimur, quę proxima erunt iudicio, & finem

nem ſæculi,inſtantemq; reſurrectionẽ
prænunciabũt.Etenim Iohãnes Apo.8.
&.9.de eadem re loquẽs ſeptem tubas
2 commemorat. †Menſe ſeptimo clan-
gunt buccina,quia illa eſt ſeptima,atq;
extrema ætas mũdi,vt ait Iſychius:Die
Propitiationis,quia ad pœnitẽtiam, &
ad expiationem peccatorũ omnes tũc
Deus adhortabitur per illa ſigna,vt pro
1.Timo.2. pitius ſit omnibus,omnes enim vult ſal
uos fieri, & ad agnitionẽ veritatis per-
uenire.Tunc remiſsio,& quies,& ſab-
batum perfectum erit omnibus,qui la-
borauerunt pro Chriſto, amodò enim
Apoc.14 iam dicit Spiritus vt requieſcant à labo
ribus ſuis:opera enim illorum ſequun-
tur illos. Nam Iubilæus eſt,quæ vox li-
bertatem ſignificat,libertatem, inquã,
gloriæ filiorum Dei.Tunc homo reuer
titur ad poſſeſsionem ſuam,namqui ho
minem ſe eſſe meminit dum vixit, &
non poſſe cogitare aliquid à ſe quaſi ex
2.Cor.3 ſe,ſed ſufficientiam ſuam ex Deo eſſe
cognoſcens ſemper ad eum confugit,
& quaſi Domino,& creatori ſuo obſe-
cutus eſt, reuertetur ad poſſeſsionem
paradiſi,quã amiſerat, & beatitudinẽ,
ad quam in primorum parentum iuſti-
3 tia ius habebat,recuperabit. †Eadẽ ra-
tione redibit ad familiam ſuam , cum
enim relictis terris corpore etiam in cœ
lo habitauerit,apparebit iam eius fami
liam,& tribum non eſſe illam , quæ ab
Adam ortum,& labem traxit, in quã
ſunt illi,qui filij hominum tantũm ap-
pellantur,ſed familiam ſanctorũ , qui
per gratiam Chriſti regenerati, & filij
Dei effecti,heredes etiam ſunt ęterno-
1.Cor.15 rum bonorum.Qualis enim terrenus,
tales & terreni,& qualis cœleſtis,tales
& cœleſtes.Primus homo Adã de terra
terrenus,cuius filij terreni in terra ha-
bent familiam,& poſſeſsionem.Secun
dus homo Chriſtus Ieſus de cœlo cœ-
leſtis,cuius filij ſunt ciues ſanctorum,
Ephes.2 & domeſtici Dei ſuperædificati ſupra
fundamentum Apoſtolorum, & Pro-
phetarum ipſo ſummo angulari lapide
4 Chriſto Ieſu. † Omnis tunc ſeruitus
finietur & corporis,& animi,quoniam
ipſorum eſt regnum cœlorum , & cor-
pore,& animo regnabunt. Nullum erit
debitum , omnia iam erunt per Dei
gratiam remiſſa. Non ſeretur terra,
quoniam non noua merita erunt , ſed
veterum fructus ſuauiſsimè comeden-
tur. Sed ceteris expoſitis ſupereſt quod
de domo intra muros vendita dictum
eſt,quæ poteſt eodem anno redimi,po
ſtea autem neque in Iubilæo redit ad
priſtinum dominum. Domus,quæ ex-
tra muros ſunt,redeunt ad dominos in
Iubilæo. At domus Leuitarum quo-
cumque tempore redimi poſſunt vbi-
cumque ſint. Hæc ita explicat Orige-
nes Homilia.15.in Leuiticum. Dicam
eius verbis,ſed breuius. Quæ eſt ergò
iſta domus, & quale ædificium eſt Pau
lus exponit apertiùs, cùm dicit: Do- 2.Cor.5
mum habemus non manu factam,ætet
5 nam in cœlis. † Hæc eſt domus,quam
extruere,vel habitare nemo poteſt,ni-
ſi in ſimplicitate mentis,& puritate cor
dis. Sed quoniam accidere ſolet vt
etiam qui benè ędificauerit, & domum
ſibi cœleſtem benè agendo,& benè vi
uendo,ac rectè credendo conſtruxe-
rit, incurrat alicuius peccati debitum,
& hanc crudeliſsimo feneratori ve-
nundare cogatur,pietas, & clementia
legiſlatoris ſuccurrit, vt intrà certum
tempus redimi poſsit. *Si tamen inuene-
rit* (inquit) *manus tua pretium , quod re-
ſtituas*. Quale pretium ? Pœnitentiæ
ſine dubio lacrymis congregatum , &
manibus,id eſt,labore boni operis,in-
uentum. Annus autem iſte intelligi
poteſt, quem venit vocare Dominus
annum acceptum, quo dimittat con-
fractos in remiſsionem,& ſalutem de-
licta ſua confitentibus præbeat. Allu-
dit ad illud Iſai.61: Ad annuntiandum
manſuetis miſit me, vt mederer contri
tis corde , & prædicarem captiuis in-
dulgentiam, & clauſis apertionem , vt
prædicarem annum placabilem Domi
no. &c. intelligit autem de tempore
huius vitæ,quo peccator ſolui, & in-
dulgentiam à Chriſto impetrare po-
6 teſt.) † Quod autem dicit domum in
ciuitate murata,rectè(vt ego arbitror)
domus quæ in cœlo eſſe dicitur, in ci-
uitate murata eſſe intelligitur : murus
eſt enim huiuſmodi domibus ipſum
cœli firmamentum. Hæc ex Origene,
in ceteris nequaquam eius expoſitio
probanda,aut ſequenda eſt. Sed neque
in hoc ipſo, quod retulimus,quamuis
tota in Gloſſa poſita ſit, quod factum
nollem. Nam cum eadem ſit ratio de
domibus

domibus Leuitarum in vrbe, ac de domibus aliorum, & domus Leuitarum omni tempore redimi poſsint, ac non redemptæ in Iubilæo ad dominos redeant, non poteſt domus intelligi, quæ
6 in cœlo parata eſt. † Meliùs ergò cū Radulpho lib. 19. in Leuit. cap. 9. dicemus domum in vrbe murata eſſe cuſtodiam earum virtutum, ſine quibus in cœlum aſcendi nō poteſt, vt fidei, ſpei, caritatis, &c. quas qui amiſerit, redimere intra annum poterit per pœnitentiā, ideſt, cū viuit: vt enim annus circuitus ſolis eſt, ita circulus vitæ humanæ anno indicatur. Si autem in hac vita redemptæ non fuerunt, in reſurrectione non redibunt ad veterem dominum. Hæc domus intra muros eſſe dicitur, quoniā qui in illa non ſit, etiamſi omnibus ſibi bonis abundare videatur, neque tutus eſſe, neque ex immaniſsimorum hoſtiū manibus eripi poterit.

Ille domum vendit in villa ædificatā, & extra murós poſitam, qui altiorē vitæ rationem, quæ tamen neceſſaria ad vitam æternam non erat, in qua manebat, relinquit. Hāc enim repetere, & redimere poteſt, licet cū aliqua iactura. Vt ſi quis in ieiunio, & lacrymis Deo ſeruiens ad laxiorē vitam diuertat, priorem illam redimere poteſt, quamuis in diuertendo iacturam fecerit, & tūc ea, quæ delectabant, abijcere debeat. Verū etſi ad eam non redierit, modò caritatem nō amiſerit, in Iubilæo redibit ad poſſeſsionem ſuam, id eſt, in cœleſti beatitudine recipiet quidquid in illa vi-
7 tæ auſteritate aliquando laborauit. † Et quoniam idem in lege iudicium eſt de domibus Leuitarum, quæ ſunt in vrbibus muratis, ac de aliorū domibus, quæ ſunt in villis: ex his quoq; quod de illis dicitur exponetur. In Leuitis (vt in eiuſdem libri ca. 4. ſcribit Radulphus) quorumdā perfectio deſignatur, qui terrenæ hereditatis ſortem reſpuentes portionem ſuam Deum computant, & pro ſummis diuitijs gratiam illius theſaurizant. Domus igitur Leuitarum eſt vita perfectiſsima, & propè Diuina, eorū, qui ſemper Deo aſsiſtūt, & miniſtrāt, & in eo omnia ſua habent, nihil aliud amant, nihil aliud cogitant. Hæc vitæ ratio dum firma non eſt, ſed incurſibus hoſtium patet, domus eſt in villa, quæ non magno negotio expugnari, & capi poteſt: cum verò iam conſuetudine firmata eſt, & magna Dei gratia, angelorumque præſidio, quaſi muro, ſepta eſt multò magis quam aliæ ſoleant, in vrbe murata eſt. Quæ cum humana infirmitate vē ditur, & deſeritur (ſine mortali tamen culpa, quoniam liberam eam intelligi volumus) omni tempore redimi poteſt. Si autē nō redimatur, nec ad eā redeat huiuſmodi Leuita, recipiet in Iubilæo quidquid, dum in illa fuit, laborauit.

8 † Hęc habui, quæ de feſtis dieb⁹ dicerē, ex quibus luce clarius perſpicimus veriſsimè dixiſſe Apoſtolū: Nemo ergò *Coloſſ. 2.*
vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei feſti, aut Neomenię, aut Sabbatorū, quæ ſunt vmbra futurorū, corpus autē Chriſti. Vmbrā ab aliquo corpore effici neceſſe eſt, & de corpore magis quam de vmbra curandum eſt. Quidquid de feſtis diebus dictū eſt in lege, vmbra fuit: & corpus, quod hāc vmbram, tametſi longè diſtans, efficiebat, Chriſtus eſt. Veras ergò, præclaraſque ſollennitates, quas per eum habemus, & multò poſteà perfectiùs habebimus, illi dies feſti prænuntiabant. Quare eleganter Apoſtolus non dies feſtos, ſed partes dierū feſtorum appellauit, integros enim nos habemus, qui reuelata fa- *2. Cor. 3.*
cie gloriā Domini ſpeculantes in eamdem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tamquam à Domini Spiritu. Tibi igitur gloria, & laus ſempiterna Ieſu Chriſte Verbum Dei patris, qui tranſtuliſti nos de tenebris in admirabile lumen tuum, te omnes cupiant, te vnum mirētur, te totis viribus amēt, & collaudent in ſæcula ſæculorum. In gloriam tuam hoc opus de templo, & de ijs quæ ad templum pertinent, elaboraui:

Quare habe tibi quidquid hoc libelli eſt,
Qualecumque, quod O perenne Verbum
Gloria tibi ſit per omne ſæclum.

FINIS.

SALMANTICÆ,
Excudebat Petrus Laſſus.
Anno. 1591.

Errata in libr. De Templo.

P*Agina.6.col.1.lin. 42.anẽ. leg.autem. col.2.lin.5.*Cariatharim. le.Cariathiarim. pa.9.co.2. lin.13.orditur,tur. le.orditur. p.21.co.1.lin.37.haec. le.hæ. p.30.co.1.lin.35. ες. le. ἐις. p.31. co.2.lin.13.remanert.le.remanent. lin.39.inxa.le.iuxta. p.32.co.1.lin.8.habitiat.le.habitat. p.34. co.1.li.2*creabit.le.creauit. p.35.col.1.li.44.ini.le.in. *p.37.co.1.lin.9. defecentis.le.defeceritis. co.2.li.16.calore.le.colore. p.40.co.2.li.33. rum altitudinis. rum altitudinis. p.43.co.2.li.41. milla.le.millia. p.44.co.1.li.8.12.Ægyto.le.Ægypto. co.2.li.29.exercitum.le.exercituum. p.49.co.1.li.35.cubibitorum.le.cubitorum. p.62.co.2.li.37.ſuſuper.le.ſuper. p.63.co.1.li.33.cõiũctus. le.coniunctius. li.pen.ant.le.ais. p.69.col.1.li.23.* אשר לדביר *le.* לַדְּבִיר אֲשֶׁר *pa.75.co.2.li.38.20.le.2. p.87.co.1.li.22.auarent.le.lauarent. p.91.co.1.li.47.nihil.le.nihil. p.108.co.2.li.29.contigius.le.contiguis. p.109.co.1.li.20.anturo.le.auro. p.118.co.1.li.48.* περίτωκμα. *le.* περίτμημα. *co.2.li.26.ſupepersoribus.le.ſupersoribus. p.133.co.2.li.23.59.le.39. p.134.co.1.li.3. vſu.l.vſum. p.137.co.2.li.35.fruſtra.le.fruſta. p.139.col.1.li.47.vililtatis.le.vilitatis. p.140. co.1.li.10.sabernali.le.sabernaculi. li.31.explicanimus.le.explicabimus. p.141.co.1.li.29.pro ſolum. le.ſolum pro.li.39.appellatur.l.appellantur. p.147.co.2.li.47.qvatitur.le.rabitur. p.152.co.2.li. 29.aurem.l.autem. p.156.co.1.li.47.illude Dlictũ.le.illud Delictum. p.158.co.2.li.39.quomodo. le.quomodo id. p.163.co.1.lin.18.offerebabatur.le.offerebatur. p.170.co.2,li.30.à veſperam.le.à veſpera. p.177.co.1.li.8.* ἐπῦσαμ. *le.* ἐπιῦσαμ. *p.182.co.1.li.31. 26.le.69. p.191.co.2.li.40.incipiũ.le.incipiunt. *p.194.co.1.li.42.noſtrûm.le.noſtrorũ. p.203.co.2.li.22.* προσέντ. *le.* προσόντ. *p.216.co.2.li.36.proprior. le.propior.*

Con eſtas erratas eſta correcto cõforme a ſu original eſte libro (De Templo & de ijs, quæ ad Templum pertinent.) En fe de lo qual lo firme en Salamanca oy.14.dias de Iunio.1591.

El Correctoɾ.&c.

Manuel Correa de Monte Negro.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ IN HOC

Opere explicatorum, in quo numeri in margine poſiti verſiculos ipſorum capitum in Biblijs ſignatos indicant.

Geneſis.

Cap.1.

4 DIuiſit lucem à tenebris, appellauitque lucem Diem, & tenebras Noctē. pa.180. num.19.

5 Factum eſt veſpere, & mane dies vnus. p.5. num.10.

8 Factum eſt veſpere & mane dies vnus, & deinceps dies ſecundus, &c. pa.177. n.12. &.13

10 Congregationes aquatum appellauit Maria. pag.83. num.4.

Cap.2.

3 Benedixit diei ſeptimo, & ſanctificauit illū. pa.166. num.2.

22 Et ędificauit Dominus Deus coſtam, quàm tulerat de Adam in mulierem. pag.12. nu.8.

Cap. 3.

15 Inimicitias ponam inter te & mulierem, & ſemen tuum & ſemen illius, pſe conteret caput tuum. pag.57. num.9.

Cap.14.

6 Vſque ad campeſtria Pharan. pag. 15. nu.8.

Cap.23.

6 Princeps Dei es apud nos. pa.153. num.13.

Cap.27.

16 Pelliculaſque hædorum circumdedit manibus, & colli nuda protexit. pagin. 188. num.3.

Cap.32.

10 In baculo meo tranſiui Iordanem, &c. pa. 58. num.11.

Exodi.

Cap.8.

19 Digitus Dei eſt hic. pag.75. num.5

Cap.12.

3 Decima die menſis huius tollet vnus quiſque agnum, &c, vſque ad verſ.6. incluſiue. pag.186. num.36.

8 Et edent carnes nocte illa, &c. pagin. 185. num.36.

9 Non comedetis ex eo crudum quid, &c. pa.186. nnm.43.

10 Nec remanebit quicquam. pagin. 186. nume.44.

11 Sic autem comedetis illum, &c. pagin. 187. num.45.

18 Quartadecima die menſis ad veſperam comedetis azyma. pag.177. num.11.

29 Factū eſt autem in noctis medio percuſsit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, &c. pag.178. num.15. &c.

43 Hęc eſt religio Phaſe, &c. vſq; ad verſ.46, pag.185. num.39.

Cap.13.

4 Hodie egredimini menſe nouarum frugū. pag.192. num.7.

Cap.19.

1 Menſe tertio egreſsionis Iſrael de terra Ægypti, &c. pag.195. num.2.

Cap.20.

2 Si emeris ſeruum Hebreum, &c. vſque ad verſ.6. pag.218. num.4.

26 Non aſcendes per gradus ad altare meum, &c. pag.108. initio.

Cap.23.

11 Anno autem ſeptimo dimittes eam. pa.216 num.1.

Cap.25.

16 Poneſque in arca teſtificationem, quam dabo tibi. pag.55. num.5.

29 Parabis & acetabula, &c. pag.73. num.8. & pag.95. num.1.

31 Facies & candelabrum ductile de auro mũdiſsimo.pa.76.c.12.

Cap.26.

Caput.26.&.27.exponuntur.pa.52.c.34.

Cap.27.

3 Facieſque in vſus eius lebetes ad ſuſcipiendos cineres.pa.95.num.1.

20 Ardeat lucerna ſemper in tabernaculo teſtimonij extra velum, quod oppanſum eſt teſtimonio.pa.57.num.8.

Caput.27.&.38.á verſu primo exponuntur. pag.92.c.20.

Cap.28.

Hæc autem erunt veſtimenta, quæ facient: Rationale,& Superhumerale.pa.106.num.2, pa.111.num.1.

6 Facient autem Superhumerale.&c. vſque verſ.14.pa.114.c.10.

15 Verſus autem.15.vſque ad.21.pa.118.c.11 explicantur.

30 Pones autem in Rationali iudicij Doctrinam,& Veritatem,&c. pa.122.cap.12.

31 Facies & tunicam Superhumeralis totam hyacinthinam.&c.p.111.num.1.

39 Et balteum facies opere plumarij. pag.128. num.1.

42 Facies & feminalia lenea,&c.p.107.num. 1.&.108.num.3.

Cap.30.

1 Facies quoque altare ad adolendum thymiama,&c.pag 67.c.8.

6 Poneſque altare contra velum, quod ante arcam pendet teſtimonij.&c.p.57.nu.8.&, pag.68.num.8.

7 Et adolebit incenſum ſuper eo Aaron,&c. pag.102.num.2.

10 Et deprecabitur Aaron ſuper cornua eius ſemel per annum,&c.pag.67.num.6,

12 Quando tuleris ſummam filiorum Iſrael iuxta numerum,&c.pa.29.num.4.

19 Et miſſa aqua lauabunt in ea Aaron,& filij eius,&c.pa.83,num.4.

Cap.31.

13 Videte vt ſabbatum meum cuſtodiatis, quia ſignum,&c.pag.166.num.3.&.4.

Cap.38.

8 Fecit & labrum æneum cum baſi ſua de ſpeculis mulierum,&c.pa.82.nu.1.

Cap.39.

25 Fecerunt & tunicas byſsinas opere textili Aaron, & filijs eius.pag.110. nu.2.

Cap.40.

4 Candelabrum ſtabit cum lucernis ſuis, & altare aureum, in quo adoletur incenſum coram arca teſtimonis.pa.68.num.8.

20 Poſuit & menſam in tabernaculo teſtimonij ad plagam Septemtrionalem extra velum,&c.pa.68.num.8.

Leuitici.

Cap.1.

3 Si holocauſtum fuerit eius oblatio; &c. vſque ad.10.verſ.explicatur. pa.135.num.1.

10 Explicatur verſus.10.vſque ad.13.p.135.n.5

Cap.2.

4 Panes ſcilicet abſque fermento conſperſos oleo,& lagana azyma oleo lita. pag.140. num.5.

11 Omnis oblatio,quæ offertur Domino,abſque fermento fiet,&c.vſque ad. num.12.in cluſiue.pag.197.num.10.& pa.140.num.5.

14 Si autem obtuleris munus primitiarum frugum tuarum Domino, &c. pagi. 192. num.7.

Cap.3.

1 Quod ſi hoſtia pacificorum, &c. pag.140. num.1.

Cap.4.

2 Anima quæ peccauerit,&c.vſque ad.nu.13 pag.149.c.6.

13 Quod ſi omnis turba Iſrael ignorauerit, &c.vſque ad ver.26.pa.152.num.13.

Cap.6.

1 Locutus que eſt Dominus dicens,&c.vſque ad verſum.8.pa.155.num.15.

9 Hæc eſt lex holocauſti,cremabitur,&c.vſque ad ver.11.pag.136.num.9.

12 Ignis autem in altari ſemper ardebit, &c. pag.209.num.2.

25 Loquere Aaron,& filijs eius, &c. vſque ad finem cap.pag.155.num.23.

26 Sanctum Sanctorum.pag.11.num.2.

Cap.7.

1 Hæc quoque eſt lex hoſtiæ, vſque ad verſum.5.pag.156.num.26.& pag.11.num.2.

11 Hæc eſt lex hoſtiæ pacificorum,&c. vſque ad num.12.pag.140.nu.4.& pag 146.nu.10

30 Tenebit manibus adipem, &c. vſque ad ver.33.pag.143.num.14.

Cap.8.

7 Et deſuper Humerale impoſuit,&c. p.524. num.8.

Cap.16.

12 Aſſumptaq; thuribulo,&c.p.68.n.9.&,13

18 Altare,quod erat corã Domino.p.69.n.10.

20 Poſt

10 Poſtquam emundauerit ſanctuarium, &c. pa.135.num.4.

Cap.21.

17 Homo de ſemine ſuo per familias, qui habuerit maculam &c.p.135.num.2.

Cap.22.

21 Immaculatum offeret, &c.p.135.num.3.

Cap.23.

2 Hæ ſunt feriæ Domini, &c.pa.165.c.r.

3 Omne opus non facietis in eo. pagin. 190. numer. 3.

5 Menſe primo, quartadecima die, &c.pag. 183.num.33.& p.184.num.35.

6 Quintadecima die menſis huius. pa. 195. num.4.

7 Septem diebus, &c.p.190.num.2.

11 Qui leuabit faſciculum coram Domino, &c.pa.190.num.2.

15 Numerabitis ergo ab altero die ſabbati.pa. 166.num.4.& pa.194.num.1

16 Et ſic offeretis ſacrificium nouum Domino, &c.p 196.nu.9.

18 Offeretiſque cum panibus ſeptem agnos, &c. vſque ad ver.20.pa.197.num.10.

21 Et vocabitis hunc diem celeberimum. pa. 196.num.8.

24 Menſe ſeptimo, &c.pa.198.num.2.

27 Decimo die ſeptimi.&c. p.200.num.1.

32 Sabbatum requietionis.pa.167.num.5.

A vepera vſque ad veſperam &c.p.167. num.5. & p.178.num.15.17.18.& pag.177. num.10.

34 A quinto decimo die menſis huius ſeptimi p.202.c.13.

35 Dies primus vocabitur celeberrimus.ibid.

36 Dies quoque octauus &c.p.206.c.13.

40 Sumetiſque vobis, &c. p. 203. num. 6.p. 204.num.9,

41.42.43 Menſe ſeptimo feſta celebrabitis, &c.pa.202.num.1.&.2.

Cap.24.

7 Vt ſit panis in monimentum oblationis, &c.pa.73.num.5.

Cap.25.

2 Quando ingreſsi fueritis terram, &c. vſque ad ver.7.pag.216.num.1.

8 Numerabis quoque tibi &c. vſque ad,10.p. 217.c.24.

10 Reuertetur homo ad poſſeſsionem ſuam, &c.p.218.num.5.

11 &.22.Non ſeretis,atque metetis &c. p.219. num.6.&.7.

16 Quantò plures anni &c. pa.218. num.5.

Numerorum.

Cap.1.

16 HI nobiliſsimi principes, &c.p.153.n.14.

49 Tribum Leui noli numerare &c.p.98. num.1.

Cap.3.

6 Applica tribum Leui & fac ſtare, &c.p.99. num.3.

12 Ego tuli Leuitas à filijs Iſrael &c. pa.98. num.1.

Cap.4.

7 Menſam quoque Propoſitionis, &c.pa.73. num.8.

Cap.7.

11 Singuli duces per ſingulos dies offerant munera, &c.p.153.num.13.&.14

Cap.8.

6 Tolle Leuitas ex medio filiorum Iſrael, &c. pa.99.num.5.

24 Hęc eſt lex Leuitarum: A viginti quinque annis, &c.p.99.num.2.

Cap.9.

10 Homo qui fuerit immundus ſuper anima, &c.p.32.num.6.

Cap.10.

10 Si quando habebitis epulum, &c. pag.199. num.2.

Cap.17.

4 Poneſq; eas in tabernaculo fœderis coram teſtimonio.p.57.num.8.

Cap.18.

7 Tu autem & filij tui, &c.pa.101.num.5.

26 Præcipe Leuitis, atque denuntia, & quę ſequuntur.pa,100.num.1.& pa.101.num.5.

Cap.19.

9 Colliget autem vir mundus cineres vaccæ. pa.100.num.6.

Cap.28.

3 Hæc ſacrificia, quæ offerre debetis, &c. vſque ad verſ.8.p.162.cap.8.

Cap.29.

1 Omne opus non facietis in eo.pa.190.nu.3

Cap.33.

3 Profecti igitur de Rameſſe menſe primo. &c.pa.190.num.1.

Deuteronomij.

Cap.14.

26 AT comedes coram Domino Deo tuo, &c.pag.101.num.3.

Cap.15.

1 Septimo anno facies remiſsionem,&c. pa. 216.num.2.

9 Caue ne forte ſubrepat tibi impia cogitatio,&c.pa.216.nu.3.

Cap.16.

2 Immolabiſque Phaſe Domino Deo tuo, &c.p.185.nu.38.

6 Immolabis Phaſe veſpere ad ſolis occaſum, &c.p.180.nu.20.&.p.186.num.43.

9 Non facies opus.pa.190.num.4.

Cap.31.

10 Poſt ſeptem annos, anno remiſsionis in ſollennitate tabernaculorum.pa.216.nu.3.

Cap.33.

8 Leui quoque ait.Perfectio tua, &c.pa.124. num.8.

18 Lætare Zabulon in exitu tuo. p.122.n.16.

Ioſue.

Cap.6.

4 Septimo autem die ſacerdotes tollent ſeptem buccinas.pa.218.num.2.

Iudicum.

Cap.3.

11 Quieuitq; terra quadraginta annis. pa. 5.num.11.

1.Reg.

Cap.2.

5 Donec ſterilis peperit plurimos.p.192.n.9.

Cap.28.

6 Conſuluitq; Dominum , & non reſpondit ei,&c.pa.124.nu.6.&.10.

2.*Regum.* *Cap.8.*

8 Et de Bete, & de Beroth ciuitatibus Adarezer,&c.p.82.num.1.

3.*Reg.* *Cap.3.*

3 Ambulans in præceptis Dauid patris ſui, excepto quod,&c.pa.7.nu.10.

4 Abijt itaque Samuel in Gabaon, vt immolaret ibi.pa.7.num.7.

Cap.6.

22 Sed & totum altare Oraculi texit auro. p. 68.num.6.

Cap.7.

12 Et atriũ maius rotundũ,&c.p.46.n.3.&.4.

21 Et ſtatuit duas columnas in porticu templi.pa.78.ca.14.

23 Et reſticula triginta cubitorum cingebat illum.pa.83.nu.5.

24 Duo ordines ſculpturarum hiſtriatarum. pa.83.num.5.Et ſculptura ſuper labium circuibat illud.&c.pa.84.nu.6.

25 Et ſtabat ſuper duodecim boues,&c. pag. 84.num.7.

26 Groſsitudo autem luteris trium vnciarum erat.pa.84.num.7.

28 Et ſculpturæ interiuncturas,&c. vſque ad verſ.29.p.87.nu.4.

39 Mare autem poſuit ad dexteram partem templi,&c.pa.87.nu.1.

40 Fecit ergo Hiram lebetes & ſcutras & amulas,&c.pa.95.num.1.

4.*Reg.* *Cap.12.*

4 Omnem pecuniam Sanctorum,quæ illata fuerat,&c.pag.29.nu.3.

9 Et tulit Ioiada Pontifex gazophylacium vnum,&c.p.30.num.13.

Cap.18.

4 Ipſe diſsipauit excelſa,&c. pa.7.nu.10.

Cap.21.

5 Et extruxit altaria vniuerſæ militiæ cæli in duobus atrijs,&c.pag.25.nu.5.

Cap.23.

11 In introitu templi Domini iuxta exhedrã Nathan-melech.pag.29.num.6.

1.Paralip.

Cap.9.

2 Qui autem habitauerunt primi in poſſeſsionibus.pa.104.num.1.

26 Et erant ſuper exhedras,& theſauros. pag. 29.num.6.

33 Qui in exhedris morabantur. pagin. 30. num.10.

Cap.17.

5 Neq; enim manſi in domo ex eo tempore, quo eduxi,&c.p.8.nu.2.

Cap.23.

28 Et erunt ſub manu filiorum Aaron in cultum domus Domini,&c.p.30.nu.11.

Cap.28

6 Salomon filius tuus ædificabit domum meam,& altaria mea.p.67.nu.5.

11 Dedit autem Dauid Salomoni filio ſuo deſcriptionem porticus,&c.pag. 22.num. 11. & pag.28.num.19. &.22.pa.29.num. 8. & pa. 30. nu. 11.

12 Et exhedrarum per circuitum in theſauros,&c.pa.29.num.3.

2.Paralip.

Cap.3.

4 Portò altitudo centum viginti cubitorũ erat.pag.9.cap.5.num.3.

Cap.4.

3 Et decem cubitis quædam extrinſecus celaturæ,&c.pag.84.num.7.

5 Capiebatq; tria millia metretar.p.83.nu.3.

6 Fecit quoq; conchas decem.&c.p.87.nu.1.

22 Thymiateria, & thuribula, &c. pag. 95. num.1.

Cap.24.

8 Præcepit erga Rex & fecerunt Arcam,poſueruntq; eam,&c.p.30.nu.14.

Eſdræ.1.

Cap.6.

3 ANno primo Cyri Regis,&c. vſque ad verſ.5.pa.45.nu.1.& ſequentibus.

Eſdræ.2. Cap.7.

65 Donec ſtaret ſacerdos doctus,& eruditus. pag.124.num.8.&.pag.125.num.14.

Cap.8.

15 Et frondes ligni pulcherrimi.pa.14.num. 4.

Cap.9.

1 In die autem vigeſimo quarto menſis huius.pag.195.num.4.

Cap.10.

38 Erit autem ſacerdos filius Aaron, &c. & Leuitæ offerent ei.pag.101.num.4.&.5.

Cap.12.

39 Steteruntque duo chori laudantium in domo Dei,&c.vſque ad verſum.42.pag.209. num.3.

Cap.13.

5 Fecit ergo ſibi gazophylacium grãde, &c. pag.30.nu.12.

Eſdræ.3. Cap.9.

1 Abijt in paſtophoriũ Ionathæ filij Naſabi pag.30.num.9.

Eſther.

Cap.3.

7 MEnſe primo,cuius vocabulum eſt Niſan.pag.212.cap.19.

12 Menſe primo Niſan.ibidem.

Cap.9.

17 Dies autem tertius decimus menſis Adar, &c.pag.213.num.2.

Iob.

Cap.19.

23 QVem maximè diligebam, auerſatus eſt me.pag.195.num.4.

Cap.39.

23 Nunquid ſuſcitabis eum quaſi locuſtas? pag.193.num.5.

Pſalmorum.

Pſal.8.

4 VIdebo cœlos tuos,opera digitorum tuorum.pag.77.num.5.

Pſal.17

11 Et aſcendit ſuper Cherubim,& volauit.p. 65.num.6.

30 Quoniam in te eripiar à tentatione.pag. 23.num.20.

Pſal.21.

2 Longè à ſalute mea verba delictorũ meorum.pag.137.num.4.

Pſal.25.

2 Vre renes meos, & cor meum. pag. 189. num.8.

Pſal.36.

30 Os iuſti meditabitur ſapientiam.pag.126. num.15.

Pſal.39.

7 Holocauſtum, & pro peccato non poſtulaſti.pag.133.num.1.

Pſal.50.

5 Et peccatum meum contra me eſt ſemper. pag.68.num.8.

19 Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus. pag.84.num.2.

Pſal.54.

7 Quis dabit mihi pennas, ſicut columbæ? pag.138.num.10.

Pſal.62.

6 Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea.pag.145.num.5.

Pſal.74.

9 Et inclinauit ex hoc in hoc,&c.p.57.nu.9.

Pſal.77.

10 Non cuſtodierũt teſtamentũ Dei.p.55.n.5.

60 Et repulit tabernaculum Silo.p.5.num.5.

Pſal.80.

4 Buccinate in Neomenia tuba, in inſigni die ſollennitatis veſtræ.p.199.nu.1.

*Pſal.*82.

6 Simul aduerſum te teſtamentum diſpoſue runt.pag.55.num.5.

Pſal. 89.

4 Quoniam mille anni ante oculos tuos, tāquam dies,&c.pa.86.num.11.

Pſal. 90.

7 Cadent à latere tuo mille, &c. pag. 86. num.11.

*Pſal.*97.

6 In tubis ductilibus, & voce tubæ corneæ. pag.220.num.10.

*Pſal.*98.

6 Moyſes & Aaron in ſacerdotibus eius. pa. 99.num.4.

*Pſal.*100.

7 Non habitabit in medio domus meæ qui facit ſuperbiam.p.12.num.8.

*Pſal.*118.

2 Beati qui ſcrutantur teſtimonia eius. pag. 55.num.5.

*Pſal.*131.

9 Sacerdotes Dei induantur iuſtitia.pa.114. num.10.

*Pſal.*136.

1 Super flumina Babylonis,&c.p.22.nu.14.

*Pſal.*141.

4 In via hac qua ambulabam,&c. pag. 195. num.4.

*Pſal.*149.

6 Et gladij ancipites in manibus eorum. pa. 214.cap.20.

Prouerbiorum.

*Cap.*21.

9 MElius eſt ſedere in angulo domatis, quam cum muliere,&c.pag.18.nu.3.

15 Gaudium iuſto eſt facere iudicium. pag. 126.num.15.

Eccleſiaſtæ.

*Cap.*12.

11 VErba ſapientium ſicut ſtimuli,& quaſi claui, &c.p.39.num.4.

Canticorum.

*Cap.*1.

5 NIgra ſum,ſed formoſa,&c. ſicut taber nacula Cedar,ſicut pelles,&c.pag. 203.num.5.

*Cap.*4.

4 Mille clypei pendent ex ea. pagin. 86. num.11.

7 Tota pulchra es amica mea,& macula non eſt in te.pag.135.num.2.

Sapientiæ.

*Cap.*1.

7 Spiritus Domini repleuit orbē terrarum, & hoc quod continet,&c.p.57.num.9.

*Cap.*10.

12 Et ſciret quoniam omnium potentior eſt ſapientia.pag.57.num.9.

*Cap.*18.

24 In veſte enim poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum.pag.112.n.5.

Eccleſiaſtici.

*Cap.*49.

5 PRæter Dauid,& Ezechiam, & Ioſiam, omnes peccatum commiſerunt.pag. 7.num.10.

Iſaiæ.

*Cap.*1.

15 MAnus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.p.145 num.6.

*Cap.*4.

5 Et creabit Dominus ſuper omnem locum montis Sion,&c.pag.34.nu.15.

*Cap.*13.

3 Ego mandaui ſanctificatis meis, &c. pag. 218.num.2.

*Cap.*22.

15 Vade,ingredere ad eum,qui habitat in tabernaculo.pag.30.num.9.

*Cap.*33.

18 Vbi eſt literatus, vbi legis verba ponderans.p.105.num.3.

20 Tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit,&c.p.203.num.5.

*Cap.*54.

2 Dilata locum tentorij tui, &c. pag. 203. num.5.

*Cap.*61.

2 Ad annuntiandum manſuetis miſit me, &c. annum placabilem Domino, pag. 221.num.5.

*Cap.*66.

23 Et erit menſis ex menſe, & ſabbatum ex ſabba-

ſabbato.pag.171.num.16.
24 Et egredientur,& videbunt cadauera virorum,&c.p.214.num.2.

Ieremiæ.

Cap.7.

12 ITe ad locum meum in Silo, &c. pag. 5. num.5.

Cap.35.

2 Et introduces eos in domum Domini in vnam exhedram pag.29.num.6.

Cap.36.

10 In gazophylacio Gamariæ,&c.p.29.n.7

Cap.52.

23 Et fuerunt malogranata nonaginta ſex, &c.pag.80.num.7.

Ezechielis.

Cap.40.

38 PEt ſingula gazophylacia,&c.p.30.n.12
43 Et labia eorum palmi vnius.p.26.n.8.

Cap.41.

3 Menſus eſt in fronte portæ duos cubitos. pag.15.nu.8.
6 Latera autem,latus ad latus,bis triginta tria &c.p.22.num.11.&.16.
7 Et platea erat in rotundum aſcendens ſurſum,&c.p.25.nu.9.
8 Et vidi in domo altitudinem per circuitū fundata latera,&c.p.22.num.11.
23 Et duo oſtia erant in templo, &c. pag.16. num.4.

Cap.43.

13 Et definitio eius vſque ad labium eius,&c. pag.26.num.8.

Cap.44.

7 Inducitis filios alienos, &c. vt ſint in ſanctuario meo, & polluant domum meam pag.28.num.21.

Danielis.

Cap.12.

11 ET à tempore cùm ablatum fuerit iuge ſacrificium.pag.173.num.1.

Hamos.

Cap.3.

23 ET vota pinguium veſtrorum non reſpiciam.pag.140.num.3.

Habacuc.

Cap.1.

11 TVnc mutabitur ſpiritus,& pertranſibit, &c.pag.57.num.9.

Cap 3.

2 Domine, opus tuum in medio annorum. p.12.num.8.
7 Vidi tentoria AEthiopiæ,&c.p.203.n.5.

Zachariæ.

Cap.1.

8 ET ipſe ſtabat inter myrteta.pag. 204. num.8.

Cap.14.

16 Et omnes qui reliqui fuerint, &c. & celebrent feſtiuitatem tabernaculorum, &c. p.205.num.2.

1.Machabæorum.

Cap.2.

32 ET conſtituerūt aduerſus eos prœlium, &c.pag.167.num.6.

Cap 4.

38 Et viderūt ſanctificationem deſertam,&c. & paſtophoria diruta.pag.29.num.8.
52 Et ante matutinum ſurrexerunt, &c. pag. 210.num.2.

Cap.7.

33 Et poſt hæc verba aſcendit Nicanor, &c. pag.211.cap.18.

2.Machabæorum. Cap. 1.

18 Facturi igitur quinta & vigeſima die, &c. vſque ad verſ. 32.pag.208.cap.17.
36 Itaq; omnes communi conſilio decreuerunt,&c.p.211.nu.2.

Matthæi.

Cap.4.

5 SVper pinnaculum templi.pag.17.num. 2.&.p.20.num.2.

Cap.5.

15 Vos eſtis lux mundi.pag.41.n.8.&.9.
15 Non poteſt ciuitas abſcondi, &c. pag. 33. num.12.
17 Sic luceat lux veſtra.pag.37.num.1.

Cap.6.

31 Nolite ergo ſoliciti eſſe dicentes, Quid mãducabimus.p.201.nu.3.

Cap.8.

16 Veſpere autem facto obtulerunt ei multos dæmonia habentes,&c.p.187.nu.2.

Cap.10.

27 Quod in aure auditis prædicate ſuper tecta.pag.18.nu.3.

Cap.12.

1 Abijt Ieſus per ſata ſabbato.pag.169.nu. 13.14.

3 Non legiſtis quid fecerit Dauid, &c. pag. 72.num.4.

Cap.13.

23 Qui vero in terram bonam, &c. & facit aliud quidem centeſimum,&c.p.34.nu.4.

Cap.19.

28 Sedebitis & vos ſuper ſedes duodecim,&c. pag.34.num.3.

Cap.20.

18 Ecce aſcendimus Ieroſolymam.p.9.nu. 4.

Cap.21.

12 Eiecit ementes, & vendentes de templo. pag.51.num.9.

Cap.25.

34 Venite benedicti patris mei, &c. pag. 37. num. 1.

Cap.26.

17 Prima autem die Azymorum.p.186.n.40

Cap.27.

51 Velum templi ſciſſum eſt, &c. pag. 12. num.9.pag.35.num.7.

Cap.28.

1 Veſpere autem ſabbati,&c.pa.166. nu.4.

Marci.

Cap.1.

32 VEſpere autem facto cum occidiſſet ſol,&c.pag.187.num.2.

Cap.13.

1 Magiſter, aſpice quales lapides, & quales ſtructuræ.p.48.nu.4.

Cap.14.

12 Et primo die Azymorum,&c.pag. 184.n. 34.& pag.186.num.40.

Cap.16.

2 Et valde mane vna ſabbatorum, &c. pag. 167.num.5.

Lucæ.

Cap.1.

5 FVit in diebus Herodis,&c.p..164.n. 8.

8 Cum ſacerdotio fungeretur Zacharias, &c pag.10 num.10.

9 Sorte exijt vt incenſum poneret. pag. 69. num.9,&.10.&.15.

11 Altare incenſi.pag 67.num.1.

61 Quia nemo eſt in cognatione tua,qui,&c. pag.23.num.19.

Cap.2.

23 Quia omne maſculinum adaperiens vuluam,&c.pag.23.nu.19.

Cap.4.

39 Et ſtans ſuper illam imperauit febri.pag. 22.num.14.

40 Cum ſol autem occidiſſet, omnes qui habebant infirmos,&c.p.187.num.2.

Cap.6.

1 Factum eſt autem in ſabbato ſecundoprimo.pag.169.num.13.

Cap.7.

38 Lacrymis cœpit rigare pedes eius. pa. 187 num.45.

Cap.11.

20 Si in digito Dei eijcio dæmonia. pag.75. num.5.

Cap.13.

32 Ecce ſanitates perficio hodie, & cras, &c. pag.147.num.13.

33 Non capit prophetam perire extra Ieruſalem.pag.58.num.13.& pag.137.num.4.

Cap.16.

9 Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.pag.37.num.1.

19 Induebatur purpura,& byſſo,pag.15.n. 2.

Cap.18.

10 Duo homines aſcendebant in templum. pag.9.cap.4.num.4.

18 Ieiuno bis in ſabbato.pag.166.nu.4.

Cap.22.

7 Venit autem dies Azymorum,in qua neceſſe erat,&c.pag.175.nu.3.&.186.num.4.

Cap.23.

54 Dies erat Paraſceues, & ſabbatum illuceſcebat.p.170.n.17.&.p.177.nu.10.

56 Et ſabbato quidem ſiluerunt. pag. 170. nu.17.

Cap.24.

1 Vna autem,ſabbati,&c.pag.166.nu.4.

Iohannis.

Cap.1.

19 MIſerunt Iudæi ab Ieroſolymis ſacerdotes, & Leuitas. pag.98.num.2.

28 Hæc in Bethania facta ſunt trans Iordanem.pag.58.num.13.
29 Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.pag.163.num.1.
Cap.2.
15 Omnes eiecit de templo,&c.p.51.nu.9.
20 Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc.pag.pag.45.num.6.
Cap.7.
2 Erat autem in proximo dies feſtus Iudęorum Scenopegia.p.201.cap.13.&.14.
37 In nouiſsimo autem die magno feſtiuitatis,&c.191.num.4.
Cap. 8.
20 Locutus eſt Ieſus in gazophylacio docens in templo.pag.29.num.7.&.p.52.num.3.
Cap.10.
22 Facta ſunt autem Encænia. p.210. num. 1.
23 Et ambulabat Ieſus in templo, in porticu Salomonis.pag.27.num.15.&.p.58.n. 13.
Cap.13.
1 Ante diem feſtum Paſchæ.pag.182. num. 30.& ſequentibus.
4 Surgit à cœna.pag.187.num.45.
Cap.18.
28 Et ipſi non introierunt, &c. vt manducarent paſcha.pag.185.num.36.
Cap.19.
14 Erat autem Paraſceue Paſchæ, &c. pag. 182.num.29.
31 Erat enim magnus dies ille ſabbati. pag. 170.num.15.
34 Vnus militum lancea latus eius aperuit. pag.42.num.5.&.6.
36 Os non comminuetis ex eo. p.187. num. 1.&.188.num.4.
Cap.20.
1 Vna autem ſabbati.pag.167.num.5.
19 Vna ſabbatorum.pag.5.num.10.

Actorum.

Cap.1.
12 SAbbati habens iter.pag.167.num.8.
Cap.2.
1 Cum complerentur dies Pentecoſtes.pag. 194.num.1.
Cap.3.
2 Ad portam templi, quæ dicitur Specioſa. pag.51.num.8.
11 Ad porticum, quæ appellatur Salomonis. pag.27.num.15.
Cap.5.
12 In porticu Salomonis.pag.27.nu.15.
Cap.12.
4 Volens poſt Paſcha producere eum populo.pag.175.num.3.
Cap.13.
27 Quæ per omne ſabbatum leguntur. pag. 167.num.6.
Cap.15.
21 Vbi per omne ſabbatum legitur.pag.167. num.6.
Cap.16.
13 Die autem ſabbatorum.pag.167.num.6.
Cap.18.
3 Erant autem Scenofactoriæ artis.pag.203. num.5.
Cap.21.
27 Dum autem ſeptem dies conſummarentur,&c.pag.50.num.2.

Ad Romanos.

Cap.3.
25 QVem propoſuit Deus propitiationem,&c.pag.63.num.2.

1.Corinthiorum.

Cap.1.
20 VBi ſapiens, vbi ſcriba.pag.105.num.3
Cap. 5.
7 Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus, &c.pag.193.num.2.pag.187.num.1.
Cap. 16.
2 Per vnam ſabbati. pag. 166. num.4.

Ad Epheſios.

cap.6.
15 Calceati pedes in præparationem Euangelij.pag.189.num.9.

Ad Coloſſenſes.

Cap.2.
16 NEmo ergo vos iudicet in cibo,&c.pag. 222.num.8.

Primæ ad Theſſaloni.

Cap.4.
16 QVoniam ipſe Dñs in iuſſu, & in voce archangeli,& in tuba Dei.p.220.n.1.

Ad Hebræos.

Cap.4.

3 INgrediemur enim in requiem,&c.pag. 169.num.13.

9 Relinquitur ſabbatiſmus populo Dei.pag. 171.num.16.& pag.217.num.2.

Cap.9.

4 Aureum habens thuribulum.p.68.num. 6.& num.15.Et arcam,&c.in qua vrna aurea,&c.pag.56.cap.2.

6 In priori quidem tabernaculo,&c.pag.13. num.2.& pag.35,num.5.

Cap.13.

11 Quorum enim animalium infertur ſanguis,&c.pag.152.num.12.&.153.num.14.

1. Petri.

Cap.2.

9 VOs autem,&c.regale ſacerdotium,&c. pag.84.num.2.

2. Petri. Cap.1.

5 Miniſtrate in fide veſtra virtutem. pag. 58.num:11.

Apocalyp.

Cap.1.

4 GRatia vobis,& pax ab eo qui eſt,&c. & à ſeptem ſpiritibus,&c. & Ieſu Chriſto,&c.pag.65.num.2.

Cap.8.

2 Et datæ ſunt illis ſeptem tubæ,&c.pag. 220.num.1.

Cap.11.

4 Duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes.pag.57.num.9.

Cap.20.

8 Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ. pag.45.num.3.

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM, IN QVO QVÆ

ad Scripturæ inteligentiam magis pertinent,hoc nota † ſignantur. p. paginam.N.numerum indicat.

A.

ABſoluentis ſacerdotis verba vnde vim habeant ad recuperandam caritatem in pœnitente.pag.209.num 5.

Achates quæ gemma,& quid ſignificet.pag.121.num.16.

Ex Ægypto quo die, atque hora egreſsi Hebræi. pag.190.nu.1.

Agnus in Paſcha immolatus fuit expreſſa Chriſti figura.pag.187.num.1.manducatus autem fuit figura Euchariſtiæ. p.188.nu.3.

Agnus quo in loco immolaretur ab Hebręis, pag.184.num.36.quo ritu.ibidem. cum nô comedebant ſtantes.pag.187.num.45.

Aharon,& filijs eius datum eſt ſacerdotium. pag.99.nu.4.ille ſummus, filij autem eius mino-

minores ſacerdotes erant, & quatuor hi ſue runt, ex quibus Eleazar patri ſucceſsit, & ad poſteros eius venit pontificatus vſq; ad tranſmigrationem Babylonis.pag.99.n.4.
Ala velocitatem,& promptitudinem ſignificat operationis, de qua ſermo eſt. pag. 66. n. 4. & in creatura intellectuali ala vna intellectum, altera voluntatem ſignificat. pa. 66.num.5.
† Allegoriæ cauſa ſolius non pauca ponuntur in Hiſtoria.pag.14 num.6.
Altare holocauſti deſcribitur.pag.92.cap.20.
Altare Thymiamatis tam in tabernaculo,quã in templo Salomonis idem erat, ſed à Salomone magnificentiùs ornatum. pag.67.n. 4.In eo aromata incendebantur.nu.1. Deſcribitur. nu. 5. &.2. Erat extra Oraculum ſeu Sanctum Sanctorum.pag.68.nu.6. &. 7.Hoc idem erat quod dicitur thuribulum aureum.pag.69.nu.13. quid myſticè ſignificet. pag.67.num.9. Erat in medio domus exterioris.pag.74.num.1.
† Amethyſtus quæ gemma, & quid ſignificet.pag.122.nu.17.
† Anaglypha quæ dicantur.pag.15.num.10.
Angeli pro hominum ſalute vigilant, & qua intentione.pa.66.nu.3.&.5. Quidquid habent Deo referunt acceptũ & ipſi ſeruire geſtiunt.n.4.5.&.6.Quæ ad eorũ naturam & miniſteria ſpectant, multò magis perſpicua ſunt in noua lege.pag.66.num. 4. Angelicis ſpiritibus plenum eſt cælum, pag. 66.num.6.
† Animam ſæpe Scriptura pro homine ponit pag.149.num 3.
† Anniculus dicitur qui annum non excedit,licet totum minime expleuerit. p. 136. num.6.
† Anni,& menſes Hebræorum exponuntur. pag.171.num.2.
Annorum computatio à creatione mundi vſque ad diluuium, & à diluuio vſque ad exitum ex AEgypto, & vſque ad templi primi ædificationem, à fundatione templi primi ad fundationem ſecundi, ab hoc, & à captiuitate Babylonica, & denique à mundi creatione vſque ad natalem Domini pag.44 num.2.& 3.
Annus apud Hebræos duplex, Sacer,& Vulgaris.p.175.num.4.
Annus quinquageſimus, qui Iubilæus dicitur,quid eſſet.pag.217.ca.24. eius ſignificatio.cap.25.
Annus remiſsionis quid ſit.pa.216.cap.22.
Annus ſeptimus feſtus quodammodo. pag. 216.ca.22. Eius ſignificatio.ca.23. Quid interſit ipſum,& quinquageſimum.pag.218. num.3.
Ex Apoſtolorũ doctrina,& imitatione multùm pendet noſtra perſeuerantia in bene operando.pag.81.num.4.&.5.
Apoſtoli duodecim figurantur per duodecim boues,ſuper quos mare in templo poſitum eſt.pag.86.num.9.&.10.
Apoſtoli,& Prophetæ dicuntur lapides templi myſtici id eſt, Eccleſiæ. pa.40.n.1.&.2.
Apoſtolorum mores cœleſtes.pag.120.nu.11. Eorum verba aurea, & caritatis plena, pedes veloces ad Euangelizandum ibi, &.pa. 122. num.17.
Aqua ſignificat humanam ſcientiam.pa.588. num.5.
† Arbor pulcherrima citrum ſignificat. pag. 203.num.6.
† Arbor denſarum frondium eſt myrtus.pag. 204.num.8.
Arca fœderis ex Silo quò tranſlata fuerit. pa. 6.num.2.
Arca ſignificari ſolet nomine legis, Teſtamẽti,aut Teſtimonij.pag.57.num.18.
Arcæ Teſtamenti integra deſcriptio. pag. 55. num.1.& ſequentibus.
Quorſum facta fuerit.pag.55.num.4.&.5.
Quid eſſet in ea.pag.56.cap.2.
An eſſent in ea virga Aharon, & vrna manna.p.56.num.1.& ſequentibus.
Arca in templo Salomonis poſita quamdiu in eo manſerit,& an in eo fuerit cum vrbs capta eſt à Romanis.p.59.nu.15.& ſeq.
Arcæ à veteribus fabricabantur ſine operculis pag.62.num.1 &.2.
Area templi deſcribitur.p.26.num.12.
Aſer ſignificatus per ligurium gemmam. pa. 121.num.15.
Aſſaro quæ menſura.pag.72.num.4. pa.192. num.7.p.196.num.9.
Atrium quid ſit.pag.25,num.2.
Atria duo tantùm fuerunt in templo Salomonis.p.25.num.4.&.5,
Atrium ſacerdotum quale fuerit. p.26.nu.10.
Atrium exterius quale.pag.26.num.11.
Atria habebant in ſe exhedras. pag. 28. nu. 1.
Atria an totum templum cingerent.p.27.n.13.
Atrium immũdorum nullum erat.p.28.n.20.
Aues,ſeu volucres, myſticè ſignificant ſanctos confeſſores.pag.138.num.9.

Aureolæ

Aureolæ nomen acceperunt Theologi ex ſacra Scriptura.pag.60.num.5.
Azymi panes quando comedebantur & quã ob cauſam.pag.185.num.40.
Azymorum dies fuere octo pag.185.nu.40.
Azymorum ſollennitas qualis eſſet, & cur, ac quomodo fieret.p.190.n.1. & ſequentib.

B.

BAculus Chriſti crucem myſticè ſignificat. pag.189.num.10.
Baptiſmi ſacramentum iuxta Bedam,& alios ſignificatur mari æneo, quod erat in templo.pag.81.num.1.
Baſilica quale genus ædificij ſit.p. 48. num.3.
Beati ſignificati in in arca,& multa de illis.p. 60.num.5,& ſequentibus.
Beati homines multi erunt Angelis æquales & ſuperiores & mutuò omnes ſe diligẽt.p. 66.num.2. & 3. Curant noſtram ſalutem num.3.Quidquid perfectionis habent Deo acceptum referunt.num.4. Eis ſe Deus videndum præbet,& ea viſione mirabiliter crudit.num.6.
Beati in hac vita fuerunt, & nũc ſunt magis facilè mobiles ad nutum Spiritus ſancti.pag. 61.num.8.&.12.
Beatorum poſt reſurrectionem pulchra,ſplendida, & immobilia corpora. Coronabũtur vt reges corona gloriæ.& quidam præterea aureolis.pa.60.nu.5.Habuerunt,& ſemper habent legem in medio cordis.nu. 6. Paſsi ſunt Deo mentiente labores ab ipſo, & ab hominibus,parati perferre plures.nu. 6. & 7. Menſuram caritatis fratribus reddiderũt,Deo integram reddere non poſſunt. pag.61.num.7.
Beatorũ ſollennitas myſticè ſignificatur perfectum Cœtus,ſeu Collectæ. pa. 107. cap. 16. Tunc plenè Deum agnoſcemus,& amabimus.ibid.
Ad beatitudinem cœleſtem anhelandum. pa. 189.num.10.
Beatitudo cœleſtis eſt immortalis,& in amiſſibilis.pa 40.n.3. Conſiſtit in viſione Dei ibi. Segregata ab omnibus malis & cumulata in omnibus bonis.pag.41.num.6.
Beatitudo cœleſtis ſignificata fuit per ſeptimũ annum remiſsionis. p.217.c.23.myſticè ſignificata etiam fuit per ſabbatum.pag. 171.num.16.Ea frui non poterunt,quibus prius debita dimiſſa non fuerint.p.217 n.3.
Beatitudo accidentalis ex plurimis rebus oritur.pag.8·. num. 5.
Beatitudo vitæ futuræ eſt merces huius ſanctè tranſactæ.pag. 5.nu.6.&.8.pag.36.nu. 1.& pa 37.num. 3. &. 4. Ad eam non erat aditus,niſi expleta paſsione Chriſti,& ipſo omnium primo introeunte.pa.35.n.6.Perſeuerat inuariata pag.36.num.13.
Beatitudinis conſideratio mouet ad perſeuerandum in bonis operibus.p. 81.n. 3.In ea eſt à mœnitas iucundiſsima.pa.82.num.7. Tanta erit, quanta fuerit perſeuerantia in bonis operibus.pag.82.num.8.
Beneficia diuina noua nouis beneficijs in fratres rependenda ſunt.pag.76.nu.9.
Beniamin ſignificatus per beryllum gemmã. pa.122.num.18.
Beryllus quæ gemma.p.122.nu.18.
Bona opera. Vide Virtutis opera.
Bona temporalia, niſi conſiderentur eſſe caduca, non ſinent ad ſpiritualia aſpirare. pa. 20.cap.3.
Boues ſignificant Apoſtolos.pag. 86.num.9. & 10.& reliquos Euangelij miniſtros.ibid.
Buccinæ Iubilei non erant ex arietum,ſed ex boum cornibus factæ.pa.219.nu.9.&.10.
Bul menſis.pa.31.nu.1.&.2.
Byſſus quid ſit.pa.16.in principio, & pa. 106. nu.3.p.107.num.2.

C.

CAlceamentis myſticè ſignificantur ſanctorum exempla.pa.189.nu.9.
Calendæ qui feſtus dies eſſet apud Hebræos. pa.171.cap.2.
Candelabrum deſcribitur.pa.76.ca.11.
Carbunculus quid ſit, & quid ſignificet.pa. 120.nu.11.
Caritas reſtituta per pœnitentiam ſignificatur per feſſum ignis dati p.209. n.5.Bonis operibus confertatur,& augetur.p.210.n.6.
Caritas debet eſſe fortis,& conſtans & inomnes expandi,etiã inimicos.p.38.n.8. 9.
Caritas Dei non eſt ſine caritate proximi.p. 38.num.8.
Caritas Dei, & proximi ſignificantur oſtio interiori,& exteriori,quia à caritate proximi in caritatem Dei venitur.pa.38.num.9.
Sine caritate Dei, & proximi non patet ingreſſus in cœlum.p.36.nu.1.p.37.n.4.
Caritas eſt ornamentum & pulchritudo bonorum operum.p.39.num.3.
Caritas imperat omnia noſtra opera. pa. 139. num.14.

Caritata

Caritate ſolidantur omnes virtutes, atq; muniuntur.pa.182.nu.2.
Caritatis menſuram integram poſſumus, reddere hominibus, ſed non Deo. pa.61.nu.7.
Carnales delectationes renibus ſignificantur. pa.188.num.8.
Caſtitatis votum ſollenne commendatur.pa. 41.num.5.
Cathedram, ſeu cathedras docentium fuiſſe in templo probabile eſt.p.30.nu.5.
† Caſus, & genera ſæpe relinquit Interpres, vt erant in Hebræo, aut in Græco, etiam ſi Latinis verbis non conueniant. p.57.n.9.
Cedri proprietates.p.40.nu.3.
† Centenario numerus magnus ſignificatur. p.82.nu.7.
Contra ceremonias peccans dicitur peccare contra Deum, & ſacra.pag.153.n.15.
† Cherub vnde ſignificet multitudinē ſcientiæ.p.65.7.
Cherubim tabernaculi, & templi quales eſſent, & quomodo collocati.p.64.ca.6.
Chriſtus eſt myſticè Propitiatorium. pag.63. ca.5. Coronatur Sanctorum coronis, quia ab ipſo ſunt ſanctorum victoriæ.p.65.n.1.
Chriſtus quo die crucifixus. pa.181. num.25. 26.&c.
Chriſti caritas ardentiſsima. pag.137.nu.5. ligna, quibus eius ignis excitatur ſunt miſeriæ noſtræ. n.6.
Chriſtus myſticè ſignificatus per vitulū oblatum in holocauſtum.p.137.nu.2.&c.
Chriſtus fundamentum Eccleſiæ, & lapis angularis.pag.40.num.1.
Chriſti paſsionis participes ſunt omnes terræ nationes.pa.137.num.5.
† Cidaris deſcribitur.pa.100.nu.8.
† Citrus arbor dicitur pulcherrima. 203.n.6.
Claui aurei ſignificant verba Scripturæ.p.39. nu.4.p.41.num.6.
† Coccus bis tinctus quid ſit.pa. 15. nu. 2.pa. 106.num.3.
Cochlea templi qualis eſſet, & in quem vſum facta.pa.23.nu.1.& ſequentibus.
Cœnaculum templi quid.pa.24.n.4.
Cœtus feſtū deſcribitur.p.206.ca.15. Duplex fuit apud Iudæos.p.206.nu.1.
Cogitatio praua niſi reprimatur, prauū opus ſubſequitur.pa.145.nu.6.
Collectarum feſtus dies deſcribitur. pa. 206. cap. 5.
Columba ſignificat iuſtos, & quare. pa. 138. num.10.
Columnæ duæ quæ erant in porticu, deſcribuntur.pa.79.ca.14. Quid myſticè ſignificent.p.81.num.1.
† Comparatiua voce ſæpe nulla fit comparatio.pa.191.num.5.
Confeſsionis ſigillum ſignificatum, ſeu figuratum.pag.161.num.7.&.8.
Confeſsionis miniſtros inſtituit Deus peccatores, vt faciliùs indulgeant peccantibus. pa.160.num. 10.
Confeſsio debet eſſe integra.p. 86. n.11. Eius pudor, & moleſtia abunde compenſantur ſuauitate virtutum, & ſpe veniæ.p.86.n.11.
Confeſsio, vide Pœnitentia.
Confeſsionis ſigillum non violandum. pag. 161.num.7.&.8.
Confeſsionis ſacramentalis typus dabatur in lege veteri.pa.154.num.17.&c. & p.159. num.37.p.160.nu.2.3.&.4.
Confeſſorū holocauſtum, & dignitas, & mores.pa.138.num.9.& ſequentibus.
Conſideratio. Vide Oratio.
† Contra pro Coram.pa.68.num.8.
Coniugatorum ordo qualis, & quid differat ab ordine continentium, & virginum. pa. 41.num.1.
† Coram Domino eſſe, ſeu poni, quid dicatur vbi de tabernaculo ſermo eſt.pa.57.nu.5.
Cornua altaris qualia. p.67.nu.2.
Corus quæ menſura.p.72.n.4.
Cotyla qua menſura.p.72.n.4.
† Cras ſignificat tempus futurum.p.147. 13.
† Craticula altaris quid eſſet.p.67.nu.3.
Crux Chriſti figurata.p.167.n.1. Ea tanquam baculo nitendum in cœleſti via, & inimici fugandi. pag.189.nu.10.
Crux Chriſti fuit altare ſacrificij.p.137.nu.5.
† Cubitus quæ menſura.pa.55.num.2.

D.

DAn ſignificatur per carbunculum.pagin. 120.n.11.
Decimæ variæ in lege.pa.100.ca.2.
† Delinquere quo pacto accipiatur in ſcriptura.pag. 59.nu.37.
Denarius legem veterem ſignificat. pag. 188. num.2.
Denario ſignificatur ſcientia creatoris, & creaturarum.pa.36.num.12.
Denarius numerus perfectionem ſignificat. pa.66.num.5.
Denarius numerus quid myſticè ſignificet.p. 34.num.2.

Δευτεροδεκάτη quid ſit.pa.101.nu.2.
Scientia de Deo eminentior ceteris omnibus.pa.130. nu.5. & ea eſt vltima hominis perfectio.ibidem.
Deo optima quæque offerenda. pa.107. nu.5. & præcedenti.
Dei miſericordia copioſior multò in noua, quam in veteri lege.p.89.nu.1.
† Dextrum dicitur quod ad Meridiem eſt.pagin.24.num.4.
Dextera,ſeu Meridionalis pars, cur ſumatur in bonam partem.p.41.nu.4.
Dierum initia varia apud varias gentes. pag. 177.num.12.
Dies ſeptimus ſanctus apud Hebræos. pagin. 198.num.1.
Dies feſtus dati ignis deſcribitur.pa.108.c.17.
† Dies hæc quid ſit.pa.195.nu.4.
† Digitus quomodo accipiatur in ſacra ſcriptura. p.75.num.5.
Diſcretio neceſſaria valde ad omnia virtutum opera.pag.96.nu.2.
Domus exterioris fores,veſtibulum,ſeu porticus,eorum magnitudo,& figura. pag.16. cap.10.
Domus qualis eſſet intrinſecus, & qualis eius ornatus.pag.17. cap.11.Qualis extrinſecus. ibidem.cap.12.Quæ eius fundamenta. ibidem.num.1.ſummitas,& latera, ſiue parietes.num.2.Ex qua materia.pag.18.num.3. Quo in loco dolati, & præparati lapides, & ligna.nu.4.5.8.&.9.quam artificioſa tota ſtructura. num.6.
Duodenario numero vniuerſitas ſignificatur.pag.95.nu.8.
† Dux dicitur à noſtro interprete quicunque dignitate inter alios eminet. pag. 162. num.13.

E.

ELecti dolantur laboribus in hac vita,at in cœleſti beatitudine diſponuntur ceſſanti omni labore. p.41.n.6.
Encænia quis feſtus dies ſit.p.210.nu.1.&c.
Eſſæi,ſeu Eſſeni,qui.p.105.nu.4.
Ephod deſcribitur.pa. 114.nu.1.Duplex fuit, alter ſolius pontificis,altero & laici vtebantur.pag.116.nu.6.
Eius Allegorica ſignificatio. p.116.nu.7.
Ephraim ſignificatur per chryſolitum gemmam.p.122.nu.17.
Epiſcopus.vide Sacerdos.
Euangelia quatuor quid in hominibus efficiant. pagin. 92. numero. 14.
Euangelia quatuor numero quaternario myſticè figurantur.p.188.nu.2.
Euangelica doctrina terra eſt à Deo data nobis. p.194.nu.5.&.6.
Euangelicam prædicationem ſuſcipiẽtes abſtinere debent ab illicitis voluptatibus. pa. 199.num.2.
Euangelij miniſtri ſignificantur per boues.p. 86.num.10. Eorum merces maior in cœlis, quam hic ſciri poſsit. ibidem.
Euchariſtia figurata in agni manducatione. pag.188. nu.3. Sumpturi eam circumcidant prius cor ſuum per pœnitẽtiam.p.188.n.4.
Euchariſtiam præcedere debet pœnitentia. pa.85.num.5.& præcedentibus.
Euchariſtiam oblaturis, & recepturis quanta debeat ineſſe puritas, colligitur ex.pa.134. num.14.
Euchariſtiæ inſtitutio fuit ex nimia Chriſti caritate,qua dilexit nos.p.188.nu.5.&.8.
Euchariſtiæ, & ſacrificij miſſæ beneficium ſemper beati ante oculos habent.p.62.n.13.
Euchariſtiæ aſſumptio non tam eſſe debet ob ſpiritualem conſolationem, quam ob vires ad iter ſpirituale conficiendum. pagin.189. num.10.
Euchariſtiæ figura. pag.163.nu.3.
† Excelſa non auferre, In excelſis immolare quid ſit,& quare Deo inuiſum. p.7.n.8.
Exemplum iuſtorum eſt quaſi fermentum reliquos ad virtutes adducens. p.189. nu.4.
Exemplis ſanctorum nos munimus. pag.189. numer.9.
Exemplum prælatis neceſſarium, vt perſuadeant.pag.78.num.5.
† Exhedra deſcribitur.pag. 8.nu.1.
† Exodium quid ſignificet.p.207. nu.5.& 6.
Expiationis dies deſcribitur.p.200.c.11.

F.

FActa dici ſolent non modo commiſsiones,ſed etiam omiſsiones.p.149.nu.3.
Femoralia ſacerdotum qualia. pag.107.cap.6.
Feneſtræ templi quales,& quantæ, & vbi eſſent pag.19.ca.15.
Feſtum dati ignis exponitur.p.108.c.17.
Feſtum Pentecoſtes, & cur Spiritus ſanctus quinquageſimo die in Apoſtolos deſcenderit.pag.40.in principio.
Feſti dies Hebræorum quo tempore inciperent,ac deſinerent.pag.170.num.15.& quo noſtri.num.16.

Feſtis

Feſtis diebus ſacra Scriptura præcipit nonnunquam eſſe abſtinendum ab omni opere,nonnunquam ab omni opere ſeruili.pa. 190 num.3.
Fiducia noſtra in Deo.pag.130.nu.4.

G.

GAd,& eius tribus ſignificantur per iaſpidem.pag.121.nu.12.
† Gazophylacium quid. p.29.n.5.7.&.8.vel potiùs toto cap.17.
Gemmæ duodecim in Rationali ſignificant Patriarcharum, & poſteriorum virtutes. pag.119.nu.8.
Gentium in conuerſione quanta eſſet futura lætitia, ſignificatum fuit in Tubarum ſollennitate.p.199.num.2.
† Genera ita interdũ relinquit Interpres,vt erant in Hebræo,aut in Græco, etiam ſi Latino nomini non conueniant. p.57.nu.9.
Gloria Dei ante omnia quęrenda. p.194.n.6.
Gloria Dei in omnibus quærenda. pagin.75. num.7.&.8.
Gloria inanis, aut alia ſimilis labes admixta bono operi non deſtruit omnino eius meritum.p.147.nu.12.
Gloriam ſolius Dei quærere ſacrificium eſt perfectiſsimum.pag.134.c.2. ſed præcipuè. numer.4.
Giblos,aut Gibil,vrbs eſt.pa.18.n.5.
Giſus quid.pag.26.nu.8.
Gratum ſe verè præſtat qui non animo tantum & verbis,ſed re ipſa quam poteſt gratiam refert.p.146.nu.10.
Gratias agere debemus Deo in ſingulis, quæ ei immolamus.pag.147.nu.13.

H.

† HAbere multipliciter accipitur. pagin. 70.num.15.
Hebdomadarum ſollennitas deſcribitur.pag. 194.nu.1.&.7.
Hebræi quo die, & tempore exierint ex Ægypto,& agnum immolarint. p.178.n.14.
† Hic pro Idem apud Hebræos.p.195.n.4.
† Hin qualis menſura.p.162.nu.2.
† Hircus caprarum dicitur is qui nouus, & tener eſt.p.153.nu.14.
† Hodie ſignificat tempus præſens. pagin. 147.nu.13.
Hœdus quid ſignificet. p.138.nu.6.
Holocauſti altare deſcribitur. p.92. c.20. vide Altare holocauſti.
Holocauſtum.Vide Sacrificium.latè deſcribitur.pag.134.c.2.
Holocauſtum pecorum.pag.135.nu.5.
Holocauſtum ouium.p.136.nu.7.
Hoſtia pro delicto deſcribitur. pa.156.nu.26. Eius ſignificatio.p.159.nu.1.
Hoſtiæ pacificæ ritus deſcribitur. p.140.nu.1. Et cur Pacifica, ſeu Pacificorum appellatur.num.2.
Hoſtia gratiarum actionis .p.140.num.3. Eius Moralis ſignificatio.p.144.nu.1.
Hotoniel quando fuerit iudex creatus. Vide Populi Iſrael.p.3.nu.4.
Humilitas ſit firma, & ſemper virens.pag.39. nu.2. Et lateat.p.40.in principio.
Humilis conſideratione ſuæ vilitatis reprimit cogitationes ſuperbas erumpentes.pag. 139. nu.13.
Humilietur etiam qui pro Chriſto martyriũ patitur, conſiderans ſe ſibi relictum non agnum manſuetum eſſe, ſed hœdum,id eſt, filium iræ.pa.138.nu.6. & ſe habere peccata, quæ illa ſanguinis effuſione deleantur. numer.7.
† Hyacinthus quid ſit.pa.15.nu.1.

I.

IAſpis qualis gemma,& quid ſignificet.pagin.121.nu.12.
Ieiunia ſollennia Hebręorum breuiter connumerantur.p.214.c.21.
In ieiunijs qui modus ſeruari debeat. pag.138. numer. 11.
Ignis,qui ardebat in templo,miraculo à Deo datus eſt,& quando,& quouſque ſeruatus. pag.136.nu.6.&.7.
Ignis dati feſtum exponitur. p.108.c.17.
Ignis ille, qui in tabernaculo etiam ſecundo, & in templo ſemper ſeruatus eſt, quiſnam erat.p.209.nu.2.
† Immaculatum quid dicatur in Scriptura p. 135.n.2.&.3. & à verſic. 14. ad finem vſque pag.136.nu.7.
Imitatores ſanctorum, & iuſtorum figurati receptaculis ignium. p.96.n.4.
Immundi donec mundarentur prohibebantur ingredi templum.pag.28. num. 20. Et ideo nullum erat atrium immundorum. ibidem.
† In præpoſitio adiuncta Accuſatiuo accipi ſolet pro Vt ſit,ſeu Vt eſſet.p.12.nu.8.
† In,ſæpe in ſcriptura ponitur pro, Cũ,iuxta Hebræorum conſuetudinem. p.58.n.11.

Incipientes, proficientes, & perfecti ſignificantur per tres templi contignationes.pag.34.nu.4. &c.latè.
Ab infidelium ritibus diſſentiendum eſt fidelibus.pag.173.nu.7.
Inimicorum dilectio. pag.38.nu.8.&.9.
† In medio domus pro Intra domum,In medio annorum,id eſt Intra annos.p.12.n.8.
Intentio recta caritatis tenenda in omnibus. p.139.nu.14.& pag.146.nu.9.& p.147.nu. 11. &.12.
Ioſeph ſignificatus per onychinum gemmam pag.122. nu.18.
Iſaac quo die ſacrificio fuerit ereptus non conſtat.pag.198.nu.1.
Iſachar ſignificatus per achatem gemmam.p. 121.num.16.
Iubilæi annus quid eſſet apud Hebræos.pag. 217.c.24. Eius ſignificatio.p.220.c.25.
Iubilæus. eius nominis interpretatio libertatem ſignificat.p.219.nu.9.
Iubilæi buccinæ è qua materia eſſent. pa.220. num.9.
Rectius Iobileus ſcriberetur. num.11.
Iudas Patriarcha ſignificatur per ſmaragdum pag.120.nu 10.
Iudæi quid obſeruent hodie,& quid non obſeruent antiquarum legum, ſeu ceremoniarum.pag.192.nu.8.
Iudices populi Iſrael non continuò ſuccedebant.pag.3.nu.5.
† Iudicium dici ſolet in Scriptura id quod quiſque facere debet.p.126.nu.15.
Iudicij dies ſæpe in ſcripturis octonario numero typicè exprimitur. p.33.nu.9.
Iudicij dies etiam ſanctis formidabilis. pagin. 33.num.9.
Iuge ſacrificium deſcribitur. pag. 162. cap.8. Eius ſignificatio.p.163.cap.9.
Iuſti, ac perfecti viri quò magis ſunt vniti Deo,minùs à carnalibus,& imperfectis diſcernuntur. p.173.nu.9.
Iuſtorum opera.p.138.nu.9.10.&c.
Iuſtos nonnunquam priuat Deus voluptatibus ſpiritualibus, vt recordentur antiqui ſui ſtatus miſeri.p.204.nu.8.&c.

L.

Labrum, quod in templo erat vas quoddam magnum,deſcribitur.p.82.c.16.
Lactuca agreſtis quænam & qualis, & quam ob cauſam adhiberetur in eſu agni. pagin. 186.num.41.
Lapides pretioſi.vide Gemma.
Lapis ſignificat electos.p.40.nu.1.2.&.5.pag. 41.num.6.
Leuitarum nullæ veſtes propriæ fuerunt. pagin.106.nu.1.
Leuitarum initiatio, deſcribitur. p.99.n.5.
Eis ſimul, & alijs ſacerdotibus reddebantur decimæ.p.100.c.2. Harum decimas ipſi dabant ſacerdotibus.nu.2.
Eorum miniſteria quæ. p.102.nu.3.&.4.&.5.
Eorum diuiſio.p.103.nu.6.&.8.
Leui tribus dicata fuit Deo, vt ex ea ſacerdotes aſſumerentur.pag.98.nu.1. Non tamen omnes Leuitæ erant ſacerdotes. nu. 2. Sortem non accepit in terra promiſsionis, ſicut aliæ tribus.p.100.nu.1. Earum decimis alebatur.ibidem. Initiabantur ab anno vigeſimoquinto,& cur. pa.99.nu.2.
Quid differat inter Leuitas,& ſacerdotes. n.3.
Lex antiqua an quinquageſimo die data fit. pag.195.nu.2.&c.
† Libare quid ſit.p.163.in principio.
† Ligurius quæ gemma. p.121.nu.11. Et quid ſignificet.ibidem.nu.15.
Ligna in ſacrificijs ſignificant myſticè exempla ſanctorum.p.138.n.8.& p.146.n.8.
Lignum olei quid ſit. p.14.nu.4.&.5.
Linea ſtricta deſcribitur.p.108.c.7.
Quid myſticè ſignificet.p.109.nu.6.
Luna prima quæ ſit.p.172.nu.4.&c.
Luna decreſcit illi,cui res mundi fluxæ videntur,quales verè ſunt.p.205.nu.3.
Luteres deſcribuntur. pa.87.c.18. Significant ſacramentum pœnitentiæ.p.89.c.19.
Lyncurium quid ſit.p.121.nu.12.

M.

† Macula in Scriptura quid ſignificet. pa. 135.num. 2.
Mala Punica in veſte ſacerdotis quid ſignificent.pag.114.nu.10.
Manaſſes ſignificatus per onychinum gemmam.pag.122.num.18.
Matrimonium.vide Coniugium.
Martyres quomodo ſe in martyrio humiliare debeant.p.138.n.6.&.7.
Quomodo ſe in martyrio gerere debeant. pa. 138.nu.8.
Mardochæi feſtus dies.pag.212.c.19.
Martyrium eſt ſecundum holocauſtum poſt Chriſti paſsionem.p.137.n.6 Non eſt Deo gratum extra eccleſiam Chriſti.pa.138.nu. 7.Prædicandum eſt.nu.7.

Mare

Mare æreum quid erat in tēplo, & quid ſigni ficaret, pa. 84. cap. 17.
Matutinum & veſpertinum ſacrificium quid. pa. 162. num. 1.
Meditatio Sancta ſi ceſſet, marceſcit virtus. pa. 206. num. 5.
Meditatio fluxibilitatis bonorū temporalium facit nos amare bona ſpiritualia. p. 205. nu. 3.
Meditatio. Vide Oratio.
Menſa propoſitionis, & panum deſcribitur. pag 71. cap 10. Eius vſus pag. 72. nu. 3. In ea quot, & quanti panes. num. 5. à ſacerdotibus confecti. num. 6. & ſuper panes duę phialę aureæ. pa. 73. num. 5.
† Cur dicta menſa, & panes propoſitionis. num. 6. & 7. Hæc menſa non modo in taber naculo, ſed etiam in templo erat poſita. pa. 74. in principio, & ad Septemtrionalem do mus partem. pag. 74. num. 1
Menſis, qui eſt menſura curſus lunæ, triplex ponitur ab Aſtrologis. pag. 172. nu. 5.
Menſes duo apud Hebręos dicebantur primi. pa. 175. num. 4.
Menſis ſeptimus in honore erat apud Hebræos. pag 198. num. 1. quatuor ſollennitates habebat, ibidem.
Menſes, & anni Hebræorum. pag. 171. num. 1.
† Metreta quid. pag. 83. num. 3.
Millenario numero immenſus quidam numerus ſignificatur. pa. 86. num. 51.
Miniſtri Euangelij ſibi primum ſapiant, & vtiles ſint pag. 148. num. 17. Quærant non ſua, ſed quæ Ieſu Chriſti. ibi. & 18. Nihil non tolerent pro animarum ſalute & vtilitate, nu. 18. Non pro mercede tēporali, ſed pro ęterna, & initium illius æternæ ſalutis putent in Chriſti obſequijs laborare. num. 18. & nunquam diſiſtant ab in cepto opere. ibidem.
Miniſtri nouæ legis ortum habuerunt ex miniſtris veteris legis. pag. 104. num. 2. & quo ordine. ibidem.
A miſericordia non eſt abſtinendum, etiam ſi parum ſit id, quo fratribus ſubuenire poſ ſumus. p. 96. nu 1. Non omnibus æquè largiendum, ſed pro indigentia. ibidem.
Miſericordiæ opera exercenda, vt grati ſimus Deo, & quidem animo miſericordi. pagin. 146. num. 11. & 12.
Mitra, ſeu Cidaris deſcribitur. p. 110. cap. 8.
† Modius quæ menſura. pag. 72. nu. 4.
Moria mons. pag. 8. cap. 4. nu. 2.
Mortificatio ſit longanimis, & omnium ſenſuum, & conſtans. Ad eam multùm iuuat auditus, & cōſideratio verborum cœleſtiū. pag. 94 nu. 1. 2. & 3. Secernit quæ adhærere ſolent, immunda ipſis bonis operibus. n. 4. Vita incumbentium adhuc mortificationi minus iucunda quam vacantium contemplationi. nu. 4. iucunda tamen. p. 96. n. 3.
Mortificandum eſt quidquid in nobis carnale eſt. pag. 159. num. 15.
Mortificatio quinque ſenſuum valde neceſſaria. pag. 37. num. 2.
Mortificationem exigit Euangelium ab omnibus, qui recipiunt illud. pa. 196. nu. 2. Eſt Deo gratiſsima, & ei qui mortificat ſe lætiſ ſima. pag. 201. nu. 1. & 2. Neceſſaria, ſi velimus implere decem præcepta. p. 201. nu. 2. In quibus exercenda. num. 3.
Mortificationis modus ſeruandus. pagin. 139. num. 14. Exercenda in aduerſis, & proſperis vſque ad mortem. ibidem.
Moſes fuit Sacerdos, & conſecrauit Aaron, & filios eius. pag. 99. num. 4.
Mundus Allegoricè ſignificatus in pontificis veſte. pag. 112. num. 5. & ſequentibus.
† Myrtus dicitur arbor denſarum frondium. pag. 204. num. 8.
Myſtica explanatio, vt perfecta ſit, compōnere, & coniungere debet quæ ſeorſum dicta ſunt. pag. 59. num. 2. & ſequentibus.

N.

NAthinæi, id eſt Donati, erāt Gabaonitæ, & quod eorum miniſterium. pag. 104. num. 1. & 2.
Nazaræi, id eſt Segregati, ex quacūque tribu eſſe poterant, eorum opera. pag. 104. nu. 2.
Neomenia ſiue Calendę, quis feſtus dies eſſet apud Hebræos, & cur celebraretur. pagin. 171. cap. 2.
Ob Nicanoris cædem erat dies feſtus, & quæ eius feſti ſignificatio. pag. 252. num. 1.
Nomen Leui nō erat inter nomina duodecim ſcripta in Rationali, ſed loco Ioſeph poſiti fuerunt Ephraim, & Manaſſe. p. 119. num 6.
Nomina Hebręa finita in ה. præcedente puncto Pathah, Septuaginta, & Apoſtoli finiunt in. E. cum accentu in prima, ſi diſſyllaba ſint. pag. 174. num. 2.
Nox ab Hebræis dicitur totum tenebrarum tempus. pag. 180. num. 19.

O.

OBedientia reddit nos tutos, & facilè mobiles à præpoſitis noſtris, & manet in patria. pag. 61. num. 12.
Obediendum ſuperiori, & eius iudicium ſequendum

quendum, etiam in exercitatione bonorum operum.pag.148.nu:16.
OEphi quæ menſura. pagin.199.num.9.pag.162.num.2.pag.72.num.4.
Offerre, ſeu immolare dicitur etiam is, qui tradit rem ſacrificandam, ſeu immolandam. pag.151.num.10.
† Olei lignum quid ſit.pag.14.num.4.
† Omnis, & totus promiſcuè ſolent accipi.pagin.142.num.9.
Omnium operum noſtrorum vtilitas tota noſtra eſt.pag.189.num.4.
Onyx quæ gemma.pag.116.num.6.
Onychinus quę gemma, & ſignificat Ioſeph, & Manaſſe.pag.122.num.18.
Opera bona perfectorum, & imperfectorum quantum differant.pa.194.nu.6. Deo ſunt grata propter Chriſtum.ibidem.
Opera bona. Vide Virtutis opera.
Operá ante quam fiant, debent ſemel, atque iterum ratione fixa librari.pa.117.nu.21. Et ſummo animi conatu, ac infatigabili exequenda.ibid. Virtutum varietas non intus tantùm in animo, ſed exterius etiam debet apparere in opere.pag.128.num.2.
Operibus mouemur in patriam cœleſtem. pagin.189.num.9.
Orationis exercitatio neceſſaria vitæ, tam actiuæ quam contemplatiuæ, & miſtæ.pagin.74.num.2.
Oratione ceſſante ceſſare ſæpius ſolent actus reliquarum virtutum, & ſequi peccata. pagin.161.num.5.
In oratione cōſiderantes præcepta, quę tranſgreſsi ſumus, ad pœnitentiam mouemur. pa.85.nu.3.&.4. Ea conſideratio debet eſſe profunda, & firma.p.85.n.9. partim bonitatis diuinæ, partim infirmitatis noſtræ.ibid. Orandum ſemper, ideſt operandum coram Deo, ita vt ipſi placere ſtudeamus. pag.75.num.7.&.8.
Oraculū in tabernaculo quid eſſet. p.62. n.3.
Oraculum templi.pag.11.num.1.

P.

PAlma inſigne victorum. pagin.37.num.2. pag.39.num.3.
† Paraſceue vnde dicta ſit. pag.167.nu.7.
Panes propoſitionis. Vide Menſa propoſitionis.
Paſchæ feſtus dies in quem finem inſtitutus. pag.174.c.3. Quid ſignificet nomen Paſcha nu.2. Cur ipſe agnus qui immolabatur, diceretur Paſcha. pag.175.nu.3. Quis menſis Paſchæ.pag.175.nu.4. Dies, & hora, nu.5. Veſpera, quæ erat finis diei decimi quarti immolabatur agnus. pag.176.nu.7.
Paſsio Chriſti figurata in agni immolatione. pag.187. nu.1. Per eam Eccleſia reparatur, ita vt vbi abundauit delictum, &c.nu.2.
Paſsio Chriſti cū magna mentis puritate cogitanda, & cū magno animi dolore.p.188.n.5.
Paſsio Chriſti quo die. pag.181.num.25.
Paſsio Chriſti figurata in iugi ſacrificio. pag.163. num. 1. per eam ſalui facti ſunt quotquot ſalui ſunt.pag.163.num.2.
Paſsio Chriſti figurata in holocauſto vituli. pag.137.num.2.
In Paſsione Chriſti venerari debemus diuinitatem.pag.131.num.5.
† Paſtophoria quid.pag.29.num.8.
Paulus quam artem exercebat.p.203.nu.5.
Paulus Apoſtolus à Deo omnium virtutum perfectione expolitus.pag.122.nu.18.
Peccatum mortale verè hominem ſeruum efficit.pag.171.num.16.
Peccatum populi principis, ſacerdotis, & aliorum. Vide in proprijs locis.
† Peccatum appellatur ipſa hoſtia oblata pro peccato.pag.153.num.14.
Per peccatum mortale polluitur qui peccat, ad eum modum, quo templum olim fuit pollutum ab hoſtibus populi.p.211.n.5.
Peccata cremanda plenè igne, vel pœnitētiæ, vel Purgatorij.pag.139.nu.15.
Peccata noſtra ſunt quaſi ligna, quibus excitatur & creſcit ignis caritatis Chriſti. pag.137.num.5.
Peccatoris pœnitentis initia permiſta ſunt bonis, maliſque moribus.p.193.nu.6.
A peccato nemo tutus. pag.160.nu.1.
Pro peccato quod nam ſacrificium eſſet.pag.133.nu.1. Erat id multiplex.pag.149.nu.1.
A peccatis toto vitæ tempore abſtinendum, quantum fieri poſsit, ſed maximè in fine vitæ.pag.193.nu.2.&.3.
Quæ ad peccatorem pœnitentem ſpectant. vide verbo Pœnitens.
Qui peccato ſuo aliquibus nocuit, ſatisfaciat illis.pag.161.num.6.
† Peccatum & delictum in quo differant.pagin.156.num.26.
Pedibus ſignificantur opera.pag.199.nu.9.
Pentecoſte ſollennitas deſcribitur.pa.194.c.7.
Pentecoſte noſtra à quo die numeratur. ibidem.num.2.

Perſe-

Perfecti decorantur omni virtutum varietate pag.40.num.3. Interiùs ſunt perfectiores, quam apparent exteriùs.pag.41.nu.8.
Perfecti omni tempore gratas Deo preces, & ſuſpiria in cœlum mittunt.pag.96.nu.5.
Perfectiſsimorum vita ſignificata per domos Leuitarum.p.222.nu.7. Qui à vita perfecta in imperfectam recedit, poteſt omni tempore ad priorem redire.p.222.nu.6.&.7.
Perfectorum operationes.p.205.nu.3.&.4.
Perfectorum, & imperfectorum bona opera quantum differant.pag.194.nu.6.
Perfectorum conſolationes, & alia bona maxima abſcondita ſunt inexpertis.p.39.n.11.
Perfectorum conuerſatio late deſcribitur.pagin.70.cap.9.
In perfectiſsimis viris ferè non apparent naturæ vitia.p.39.num.1. colligitur ex p.41.nu.7.
Minus perfectorum vita deſcribitur laté.pag.144.nu.1.& p.146.nu.10.& p.147.nu.12.
Perfectorum opera.pag.198.nu.3.&.4.
Perfectis enitendum eſt ne ad peccati ſeruitutem redeant.pag.101.nu.3.
Cum ſicut peregrini viuimus, lætatur in nobis Deus.pag.105.nu.2.
Perſeuerantia in bene operãdo, ſiue in proſperis, ſiue in aduerſis debet eſſe firma, & æqualis.p.81.nu.1.&.2.& p.96.nu.4. Ea oritur ex conſolatione præmij cœleſtis.p.81.num.3. conſiſtere debet in fide, ac operibus. ibidẽ. & in conſilijs, ſi quis velit fugere periculum violandi præcepta.nu.4. & p.86.n.10. Non poteſt integra, & ſolida eſſe omnino in hac vita.pag.81.nu.4. Ei debetur corona poſt hanc vitam.nu.5. Et redditur pro quinque ſenſuum voluptatibus animoſè contemptis.num.5. Quanta ea fuerit, tanta erit beatitudo.p.82.nu.8.
Perſeuerantia [illegible] plenitudo pœnitentię.pag.211.num.6.
Perſeuerantia in bene operando.pa.36.nu.10.
Perſeuerantia quęrẽda, & de ea nõ præſumendum.pag.193.num.4.
Perſeuerantia, ſeu firmitas in eo quod ratio dictat, hominis naturę valdè conueniens, colligitur ex pag.126. nu.16.
Perſeuerantiæ defectus minùs perfectis magis timendus.pag.146.num.8.
Perſeuerantia neceſſaria ad ſalutẽ.p.105.nu.9.
Perſeuerandum eſt in virtute per totam vitã. pag.205.num.3 & p.26.nu.4.
† Phariſæi qui.pag.105.num.4.
† Phaſe quid ſignificet.pag.174.nu.1.&.2.
† Phaſe appellabantur non modo agnus, ſed etiam ceteræ victimæ illius ſollennitatis. pag.185.nu.38.
† Phitim quid.pag.213.num.3.
Plumæ myſticè ſignificant veſtes pretioſas. pag.139.num.13.
Pœnitentia talis ſit, vt foras etiam prodeat per gemitus, lacrymas, macerationem carnis. & confeſsionem peccatorum.p.85.nu.6.&.9.
Pœnitentia, perfecta videlicet contritio, ex amore Dei oritur.pa.85.nu.7. Tribus partibus conſtat.pag.86.num.10.
Pœnitentia omnibus, & ſemper præſto eſt, ſi velint. pag.85.nu.7. Et colligitur etiam ex nu.9. ex eo quod boues, ſuper quos mare æneum poſitum erat, ad omnes mundi partes reſpiciebant.
Ad pœnitẽtiã mouemur cõſiderãtes pręcepta Dei, quæ transgreſsi ſumus. p.85.nu.3.&.4.
Per pœnitentiã recuperatur caritas.p.209.n.5
Pœnitentia perſeueret, idque exemplo Dei perſeuerantis in ijs, quæ neceſſaria erant, vt hominem faceret, ac reficeret, & ei neceſſaria ad vtrumque ſtatum prouideret. Colligitur ex pag.85.num.8.
Pœnitẽtia tunc ſuam obtinet plenitudinẽ, ac decorẽ, cũ perſeuerat vſq; in finẽ. p.211. n.6.
Pœnitentia ſignificatur per ſollennitatem Expiationis. p.201.n.2. Continuãda, ſi velimus adimplere Decalogi præcepta. p.201.nu.3.
Pœnitẽtia perfecta ſignificatur numero quinquagenario.pag.198.num.3.
Pœnitentia eſt quaſi pretium, quo quis recuperat ſibi beatitudinem per peccatum amiſſam.pag.221.num.5.& 6.
Pœnitentia conſumenda eſt ea vitæ pars, quæ peccatis fuerat inquinata. p.147.n.14.
Pœnitentia tanta poteſt eſſe, vt deleat etiam pœnas temporales. pag.86.num.13.
Pœnitentes continuo deſiderio obſeruant ingreſſum æterni tabernaculi. p.85. nu.4.
Pœnitentiæ miniſter qualis eſſe & quomodo officium ſuum exercere debeat. pa.9.num.6. & multis ſequentibus.
Pœnitentiæ miniſter officij ſui exercitione, ſi rectè illud exequatur, magnos virtutũ fructus percipiet.pa.61.n.6. Ad hoc munus vocandi ſunt ij tantummodo, qui virtute fortes ſunt. p.162.num.8.
Pœnitentiæ perſeuerantis vis, & vtilitas.pag. 39.num.11.
Pœnitentiæ ſacramentum ſignificatur mari æneo, & labro. p.84.nu.1.&.2.

Pœnitens paratus eſſe debet ad omnia præcepta adimplenda.p.85.nu.7.8.&.9. Conſeruat gratiam ſtudio bonorum operum,& diſciplina præceptorum cœleſtiū.p.85.nu.8.
Pœnitentiæ ſacramentū præmittendum ante ſacra myſteria pag.85.num.5.
Per pœnitentiam delendum quod mortificatio non deleuit.pag.139.num.15.
Pœnitens perfectè holocauſtum quoddam in corde ſuo Domino offert.p.161.nu.6.
Pœnitentes,ſeu conuerſi iam ad Deum,& volentes proficere, ſummant de rebus hōis mundi tantum, quātum ad iter faciendum neceſſe eſt.pag.205.nu.1.&.2.
Pœnitentiæ recta ſit intentio.p.139.nu.12.
Pœnitens reijcit ventris ingluuiem.ibidem. Et veſtes pretioſas. nu.13. Quod in hac vita per pœnitentiam non abſumitur, abſumet ignis purgatorij.pag.147.nu.13.
Pontifex.Vide Sacerdos.
Pontifices olim quo pacto Deum conſuluerint pro regibus,& ducibus.p.123.n.5.&.9.
Summus Pōtifex. Vide verbo Sacerdos.Cur triplicem in capite coronam gerat.pag.130.nu.6. &.7. Debet ſuis affectibus imperare. ibidem. Curet ne dignitas à vera mentis ſobrietate,& humilitate ipſum deturbet.n.7. Quo tempore ſacris veſtibus vteretur.pag.130.num.7.
Populus totus dignior quam princeps. pag.153. nu.14. Ab eoque maximè peccata debent abeſſe longiſsimè.p.154.num.21.Eius peccatum eſt grauiſsimum,& illi vehementius iraſcitur Deus, & ideo indiget maiori pœnitentia.pag 161.nu.5.
Porticus templi.pag.11.num.1.
In præceptis affirmatiuis latent negatiua, & econtrario.p.149.num.3.
Prędicatores ex Scriptura decerpant vtilia ſibi,atque auditoribus. p.96.num.2.3.
Promoueant ad maiorem perfectionem in dies.p.96.nu.3.Prius in ſe concoquant quę auditoribus dicturi ſunt.ibidem.num.5. Cetera vide in V.Euangelij miniſtri.
Prælati præeant exemplo, ſi perſuadere volunt.pag.78.num.5.
Præſentia Dei. Vide V.Oratio.
Præſentatio Mariæ.p.51.num.5.
Primitias etiam temporis Deus ſibi offerri vult.pag.173.nu 7.8.
Primitiæ dabātur ſacerdotibus, & quota pars daretur.pag.101.num.6.
Princeps dicitur ab interprete quicunq; dignitate inter alios eminet.pa.152 nu.13.
Principes,id eſt nobiliores, debēt eſſe ſapientiores,& meliores.p.153.nu.15.
Quæ peccata longiſsimè debeant ab illis abeſſe.pag.154.num.21.
Si ea committant principes, puniendi ſunt pœna plebeiorum.p.155.nu.22.
Profectus.& Perfectio. Vide Virtus.
Proficiendum ſemper. p.41.nu.8.&.9.
Propitiatorium fuit operculū arcæ, & ei prorſus æquale,totum aureum, & aureis cardinibus coaptatum arcæ.p.62.nu.1.&.2.
Cur dictum ſit Propitiatorium, id eſt locus placationis, & Oraculum. ibidem. num.3. Significat Chriſtum.p.63.cap.3.
Propoſitionis menſa, & panes. Vide Menſa propoſitionis.
Purgatorij ignis abſumit quæ in hac vita non corrigimus.p.147.num.13.
In purgatorio exurenda ſunt plenè omnia, quæ cum igne digna eſſent,non ſunt in hac vita exuſta.p.139.num.15.
† Purpura quid ſit. p.15.nu.2.&p.106.nu.3.
Pyxides quæ dicantur.pa.53.nu.3.

Q.

QVadragenario numero integrum noſtræ vitæ curriculum ſignificatur.p.90.n.5.
Quadrageſimæ tempore miſericordia Dei largiùs ſe effundit.pag.200.nu.3.
Quadrata figura firmitatē ſignificat.p.40.n.3
Quaternario oīa tēpora ſignificātur.p.36.n.12
Quaternarius legē nouā ſignificat.pa.188.n.2.
† Quia,& Quoniā,& ſimiles particulæ initio ſententię ſępe ſoli ornatui deſeruiūt.p.23.n.19
Quinquagenarius numerus perfectam pœnitentiam ſignificat.p.198.nu.3.
Quinquagenarius quid ſignificet. ibid.nu.40.

R.

† RAtionale quid ſit.pag.118.cap.11. Quid ſignificet.p.126.nu.15.& ſequent.
Religioſi reſpondent Nazaræis.p.104.nu.2.
Renes delectationē carnis ſignificāt.p.188.n.8
Renouatio vitę ſpiritualis ſignificatur in feſto Neomeniæ.p.173.nu.9.& præcedentibus.
Reſurgentes qualia corpora recipient. pagin.217.num.3.
Reſurrectio generalis ſignificata in Iubilæo.pag.226. cap.25.
† Reticulum vocat Scriptura telam adipis.pagin.152.num.12.
Ruben ſignificatus in Sardio.pag.140.nu.9.

Sab-

S.

† SAbbata ſabbatorum qui dies feſtus ſint. pag.198.num.1.
† Sabbatum terræ quid ſit.p.216.cap.22.
Sabbatum vnde dictum.pag.165.nu.1.
Cur Dominus eum diem coli iuſſerit. pa.166. nu.2.&.3.pa.173.num.7.
Ab eo dies hebdomadę nomē habēt.p.166.n.4
† Sabbatum dicitur tota hebdomada.ibid.
† Sabbatum dicitur quiuis feſtus dies.pagin. 167.nu.5.pag.181.nu.5.
Sabbati Sanctitas quanta eſſet.p.167.nu.7.
† Sabbati iter quantum.ibid.nu.8.
Sabbatum quomodo cognitum fuerit.pagin. 169.num.12.&.13.
† Sabbatū ſecundoprimū quid ſit. p.169.n.13.
Qua hora Sabbatum inciperet, ac finiretur. pag.170.nu 15.
Sabbatum quid ſignificet myſticè.p.171.n.19.
Sacerdos dū miniſtrat, vacet ab omni opere,& cogitatione miniſteriū impediēte.p.110.n.10
Sacerdotis cor ſola ratione duci debet,& ſequi patrum exempla.p.116.n.17.& p.127.n.22. Debet incumbere ſaluti proximorum. pa. 126. nu.18. Sapientia eius vt poſsit reſpondere de fide & veritate,quę in omni eius ſermone eſſe debent.p 127.nu.19.
Prius opera habere debet quam Sapientiam. Ibidem.num.20.
Qualia debeant eſſe eius opera,& quales virtutes.p.127.nu.22.23.24.& ſequent.
Sacerdos omnes ſenſus conſecratos Deo debet habere.p.111.nu.5.&.6.
Sacerdos pro vniuerſo mūdo roget.p.113.n.7.
Sacerdotes puri ſua miniſteria obeant. pa.85. num.5.& præcedentibus.
Sacerdotis puritas in ore,& in opere.pag.107. nu.4.pa.151.nu.7.8.9.p.152.nu.12.pag.154. num.21.pag.113.num.8.pag.117.nu.8.9.
Sacerdotis cogitatio, & caſtitas,& pugna cū peccatis.p.107.nu.5.& præcedentibus.
Sacerdos inſtanter orare debet.p.109.nu.7.
Sacerdotes non omnes Chriſtiani, ſed ſoli initiati.pag.99.nu.4.
Sacerdotum caſtitas. pag.107.nu.2.&.3. pag. 109.nu.6.7.8.&.9. pag.111.num.5.
Sacerdos veterem hominē exuat, & per carnis macerationem renouetur p.109.nu 8.
Sacerdotum veterum conſecratio. p.105.n.6.
Illis Leuitæ dabant decimas ſuarum decimarum. pag.100.num.2.
Illis dabantur primitiæ. pag 101.nu.6.
Sacerdotum miniſterium, p.102.cap.3.
Sacerdotes omnes erant ex tribu Leui. pagin 98.nu.1.&.2.
Sacerdos quid differat à Leuita.p.99.nu.3.
Sacerdotum origo. pag.99.nu.4.
Non poterant miniſtrare,niſi prius conſecrarentur.ibidem.
Sacerdotis dignitas magna. pag.107. num.5. & præcedentibus.& p.160.nu.4.
Principibus & regibus præeminet. pag. 129. num.4.pag.153.nu.14.
Sacerdotis peccatum grauius eſt,& quomodo lugendum.pag.160.nu.2.&.3.
Sacerdotum peccata ſilentio contegenda. pagin.160.nu.4.
Eius peccata multùm populo nocent. pagin. 151.num.7.8.9.
Sacerdotium filijs Aaron datum eſt.p.99.n.4.
Sacerdotis ſummi initiatio. pag.100. num.6. Eius miniſterium.p.102.nu.2.3.
Quos redditus haberet. p.102.initio.
Habebat omnes veſtes inferiorum ſacerdotum.p.111.cap.9.
Sacerdotum veſtes.p.106.cap.5.
Illis vtebantur ſolùm cum ſacris operabantur.pag.130.num.7.
Sacerdotum diuiſio in viginti quatuor familias.pag.103.nu.7.
Sacramenta Eccleſiæ figurata in phialis. pag. 96.num.4.
Sacrificia vbi offerentur antequam fieret templum.pag.7.num.7.
Sacrificium dicitur non ſolùm animalium, ſed etiam panum.p.197.nu.10.
Sacrificiorum tria genera.p.133.cap.1.
† Sadducæi qui ſint.p.105.nu.4.
† Sæculum pro anno Iubilæi. p.218.nu.4.
† Sanguis immundus erat. pag. 144. num.3. Crudelitatem ſignificat. pagin.145.num.7. pagin.146.num.9. Et peccatum ſignificat. pag.160.num.2.3.
Sanguis aſperſus expiabat peccata. pag.152. num. 11.
† Sanctificare interdum idem quod præparare.pag.218.nu.2.
Sanctum Sanctorum quæ pars templi eſſet. pag.11.num.1.& ſequent. Vide Templum.
Quis in illud intraret, & quo tempore. pag. 102.num.2.
In eo nihil erat, cum templum euerſum eſt à Romanis.pag.59.num.16.
† Sanctum Sanctorum dicitur in Scriptura id quod eſt valde Sanctum, & Deo dicatum.pag.155.num.24.

Sanctorum beatorum preces quantum omnibus proſint, etiam non inuocantibus. pag. 217.num.2.

Sanctorum victorię ex Chriſto ſunt.p.63.n.1.

Sapphirus ſignificar Apoſtolos.p.110.n.11.

Sardius gemma quid ſit,& quid ſignificet. pagin.120.nu.9.

Scenopegia.p.202.cap.13. vide Tabernaculorum ſollennitas.

Senſuũ mortificatio valde neceſſaria.p.37.n.2.

Scribæ qui eſſent.p.104.n.3.p.105.nu.5.6.

In ijs quæ non ſunt ab Scriptura dicta, non ſunt quærenda myſteria. pa 43.nu.7.

† Scriptura mulra dicit,quæ non tam Hiſtoriæ,quam Allegoriæ deſeruiunt.p.14.nu.6.

Scripturæ verbis continemur in ſtudio virtutum.pag.39.num.4.

† Scriptura ſolet euentum quaſi cauſam ponere.pag.151. num.8.

Sectæ Philoſophorum tres apud Iudæos,Phariſæorum,Sadducæorum,Eſſenorum. pag. 105.nu.4.&.6.

Senario ſignificatur bona operatio. p.85.nu.8.

Senarius myſticè quid.pag.34.nu.2.

Septenarius perfectionem ſignificat.pag.152.nu.11. Et multitudinem.p.192.nu.9.

Septimus menſis, & ſeptimus dies ſacri Hebræis.pag.198.num.1.

Septimus menſis ſignificat tempus gratiæ. p.199.nu.1.pag.201.nu.2.

† Settim quæ arbores ſint.p.55.nu.1.

Sexagenarius numerus quid ſignificet.pagin: 34.num.2.

Simeon patriarcha ſignificatus per topazium pag.120.num.10.

Silentium in templo ſeruandum maximè.pagin.93.prope finem.

Smaragdus quid ſit,& quid ſignificet. pagin. 120.num.11.

Sollennitates Hebræorum cur quædã vnum diem habeant,aliæ plures.p.192.nu.9.

Sortium dies feſtus.p.212.cap.19.Et eius ſignificatio. p.214.cap.20.

Specula olim ærea,aut ſtannea, aut argentea. pag.83.num.1.

Spes bonorum cœleſtium nos confirmat in fide, & bonis operibus.pag.130.nu.5.

† Spina quid ſit in.c.41.Iſaiæ,& in Ioelis tertio.pag.55.nu.1.

Spithama quæ menſura.pag.55.nu.2.

Status contemplantium, agentium, & miſtus in rebus templi ſignificati.p.74.cap.11.

Status incipientium,proficientium, perfectorum. vide Mortificatio.

Status coniugatorum, continentium, ac virginum diſcrimen. p.41.n.1.p.43.cap.25.

Status coniugatorum, prælatorum, contemplarioni vacantium.p.41.nu.2.

† Super pro Iuxta.p.22.n.14.

T.

TAbernaculum Moſis aliquandiu pro templo fuit.pag.6.nu.1.

Cur poſitum fuit in Silo, & quandiu in ea vrbe manſerit.p.6.nu.2.

Quô tranſlatum fuerit cum arca. p.6.nu.3.

Tabernaculorum ſollennitas, & eius ſignificatio.pag.202.cap.13.

Tabernaculi deſcriptio.pag.52.cap.34.

Tabulata, quæ templũ extrinſecus cingebãt, qualia fuerint.p.10.n.1.&.2. & p.24.nu.4.

Æquabant altitudinem inferioris templi. pagin.24.num.10.

Quorſum factæ fuerunt,& quomodo. pagin. 24.num.13.

Templum Ieroſolymitanum ter ædificatum eſt.pag.3.nu.1.p.210,num.1.

Locus mulierum in templo,& gentilium.pagin.28.num.20.

Templum ſecundum quando cœperit ædificari,& quando abſolutũ eſt.p.44.n.3.&.4.

Quandiu ſteterit.pag.45.nu.7.

Qualis eius forma, & quid à primo differret. pag.45.nu.1.

Templum Herodis quando cœptum, & abſolutum.pag.46.num.1. Eius forma. pa.47. num. 1. Intrinſecus quibus differret à primo templo.pag.47.nu.1.

Templum quid ſignificet Allegoricè,Tropologicè,Anagogicè. pa.31.cap.19.

In templo ſilentium ſeruandum.pa.93.prope finem.& p.18.nu.4.& ſequentibus.

Templum ingreſſuri puri ſint. pag.85.num.5. & præcedentibus.

Templi miniſtri prope ipſum habitent,vt obſeruari faciant quę ad eius ſanctitatem pertinent.pag.6.num.2.pa.30.in principio,& num.9.& ſequentibus.

Tempus ita poni ſolet ab Scriptura interdũ, vt nõ certam horam ſignificet. ſed moram temporis langiorem.p.180.nu.20.

Tepidi timeant ſibi de perſeuerantia,pag.146. num.8.&.9.

Ternarius creatorem ſignificat.p.36.nu.12.

† Teſtamentum legem ſignificat. p.55. nu.5.

† Teſtimonium idem quod lex.pag.55.nu.5.

† Theſaurus Sanctorum quid ſit. pa.29. nu.3.

Thum-

† Thummim & Vrim quid ſint, & quomodo fuerint in Rationali.p.122.nu.1.
† Thuribulum aureum quid ſit. p.69.nu.12.
† Tiara pontificis qualis, & eius ſignificatio. pag.129.nu.1.& pag.130.initio.
Tiara trium coronarum cur vtatur Romanus pontifex.pag.130.num.6 &.7.
† Tiara, ſiue pileus ſacerdotum qualis. pag. 110 cap.8.
Timore Dei nos munire debemus, cum aliquid incipimus. pag.113.nu.9.
Tintinnabula in veſte Sacerdotis quid ſignificent.pag.113.num.9.&.11.
Topazius quæ gemma ſit, & quid ſignificet. pag.110.nu.10.
Totus,& omnis pro eodem ſæpe accipiuntur. pag.142.num.9.
Tribuum duodecim nomina ſcripta in Rationali.pa.119.nu.6. Cum dicuntur duodecim excluditur tribus Leui.pag.119.nu.6.
Tubarum feſtum quale. pag.198.cap.9. Eius ſignificatio.pag.199.cap.10.
Tunica hyacinthina qualis.p.111.cap.9. Quid ſignificet.pag 112.num.5.
Turtur myſticè iuſtos ſignificat. pa.138.n.50.

V.

VAſa tabernaculi, & templi quæ, & qualia.pag.95.cap.22.
Quid ſignificent.cap.23.pag.95.
Velum templi quale.pag.75.nu.1.&.2.
Veſpera quid ſit.pag.170 num.55.
Veſpera non dicitur initium diei ſequentis, ſed finis præcedentis.p.177.nu.9.&.10.
Veſtes ſacerdotales quales fuerint. pag. 106. cap.5.
Quid ſignificent earum colores. pagin. 106. num.3.&.4.
Veſtes pretioſæ reijciendæ.pa.139.nu.13.
Virginitas, ſeu caſtitas, ſacrificium Deo acceptum.pag.145.nu.6.
Virginum, & continentium ordo qualis, & quomodo differat ab ordine coniugatorum. pag.41.nu.1.
Virtutes exercendæ ne areſcant. p.206.nu.5.
Virtutes connexæ. p.39.nu.2.p.91.nu.13.
Virtutum varietas apparere debet in opere. pag.128.nu.2.
Virtutes longo vſu fiunt quaſi connatæ. pagin.94.num.3.
Ad virtutis exercitationem magiſtro,& duce opus eſt.pag.148.nu.16.
In virtutum opere laborantes Deus protegit, & eius protectione magis quam induſtria noſtra theſaurus gratiæ conſeruatur.pagin. 43.cap.25.num.2.
Virtutis exercitatio, & melioris vitæ inchoatio non differenda.p.147.nu.13.p.148.n.15.
Virtutes vſque ad mortem exercendæ.pagin. 139.num.14.
Virtutum opera quantum proſint facienti. p.147.nu.13.&.14.
Virtutis opus non totum vitiatur, ſi inter faciendum vana gloria miſceatur.p.147.n.12.
† Vitalia vocantur cor, & præcordia pagin. 552.num.11.
Vitulus optima victima in holocauſto.p.137. nu.20. Chriſtum ſignificat. p.137.nu.3.
Vocabulis Chaldaicis ſæpe vtebantur Iudæi poſt reditum de captiuitate Babylonica. pag.175.nu.3.
† Vocare pro Denuntiare.pa.218.nu.3.
Volucris.vide Auis.
Vulnera Chriſti feneſtris templi ſignificata. pag.41.num.8.
Vulnus lateris eſt oſtium in cœlum. pag. 42. num.5.&.6.
Vrim,& Thummim quid ſint, & quomodo fuerint in Rationali.p.122.nu.1.

Z.

ZAbulon ſignificatus in amethyſto. pagin. 122.num.17.
Zio quis menſis ſit.pag.5.nu.54.
Zodiacus ſignatus in Rationali pontificis.pagin.126.nu.15.&.16.
Zona quid ſit inter veſtes miniſtrorum legis. pagin.108.cap.7. Quid ſignificet. pag.109. numer.8.
Zona pontificis qualis.pag.128.num.1.

INDEX IN EVANGELIA TOTIVS ANNI, TAM DE tempore, quam de Sanctis.

In Dominica. I. Aduentus.

DE iudicio. Eo die vniuerſa Eccleſia electorum in cœlum transfertur, & ideo templum myſticè dicitur eodem die abſolui. vide p.32.nu.4.&.8.&.9.

Dies iudicij etiam ſanctis formidabilis. pagin. 33.num.9.

Reſpicite & leuate capita veſtra. Tunc celebrari incipiet dies feſtus ob cædem Nicanoris. vide multa. p.211. per totum caput.18. vide etiam pag.214. cap.20: & annus remiſsionis, & liberabitur ſeruus Hebræus. pagin. 217.cap.23.

In II. Dominica Aduentus.

Mittens duos ex diſcipulis ſuis. Mittit eos ad Chriſtum, vt eum cognoſcant, & per eum miſericordiam impetrẽt, quia ipſe eſt Propitiatorum. vide pag.63.cap.5.

Arundinem vento agitatam. Firmi eſſe debent qui Deo ſeruiunt. p.34.n.2.p.35.nu.8.

Hominem mollibus veſtitum? vide pag.139. nu. 12.&.13. In illis ſignificatur mollis vita, quę reijcienda eſt. vide pag.196.nu.2.& ſequentibus. pag.201.nu.2.&.3. Iuſti carnem macerare debent. p.107.nu.2.&.3. pag.109.nu. 8.pag.197.nu.3.

Euangelij cultores à voluptatibus abſtinere debent. pag.199.nu.2. pag.201.cap.12.

Quando hæc maceratio ceſſabit. vide pa.217. num.3.p.221.num.3.

In III. Dominica Aduent.

Miſerunt Iudæi ab Ieroſolymis Sacerdotes, & Leuitas. vide pag.98.in toto cap.1. de differentia Sacerdotum, & Leuitarum. &c.

Non ſum ego Chriſtus, &c. Humilitas videri refugit. pag.40. prope initium.

Ego vox clamantis. Nihil dicit, niſi quòd Spiritum ſanctum velle videt. Sancti enim facillimè in omnem partem vertuntur ab Spiritu ſancto. vide p.61.nu.8. & ſequent.

Erant ex Phariſæis. De Phariſæis, & reliquis ſectis Iudæorũ. vide p.105.n.4.& ſequent.

Hæc in Bethania facta ſunt. pag.58.nu.13.

In IIII. Domin. Aduent.

Sub principibus Sacerdotum. De differentia Sacerdotum, & pontificum, ſiue principum ſacerdotum. vide pag.102. cap.3.

Parate viam Domini. vide pag.37. nu.3. &.4. Pœnitentia paratur hæc via. pag.210. nu.6. pag.198.num.3.

Baptiſmum pœnitẽtiæ in remiſsionem peccatorum. Ad hæc proderunt quæ ſcripta ſunt. pag. 84.nu.1.&.2.

Et videbit omnis caro ſalutare Dei. Prædicitur Eccleſia ædificanda ex gentibus. pag.32.nu. 10. vſque ad finem capitis. Tunc multi fructus in ea prouenient. p.197.nu.2.

In Natiuitate Domini.

Et claritas Dei circumfulſit illos. Hac ſignificabatur claritas, quæ futura erat in Eccleſia. vide pag.33.nu.14.

Gaudium magnum, quod erit omni populo. vide pagin.33.num.13.

Erat lux vera, quæ illuminat, &c. vide quæ dicuntur. pag.33. nu.14. Huic luci per fidem communicatæ ſubijcienda eſt ratio. pa.111. num.6. Dei enim veritate nititur fides. pag. 37.num.3.

Nunc omnem hominem illuminat, non paucos, vt olim in ſynagoga. vide pag.89.numer.1.&.2.

Et vidimus gloriam eius, &c. pag.63.nu.2.

In die S. Stephani.

Et Sapientes, & Scribas. vide pag.105.nu.3.

Venient hæc omnia ſuper generationem iſtam. Terret eos, vt pœnitentiam agant, quam poſteà agere non poterunt. vide pagin.147. num.13.&.14.

Dominica infra octauam Natiuitatis.

Ieiunijs, & obſecrationibus ſeruiens. Orationi vacantes multis præſtant virtutibus. vide pagin.71.num.5.pag.70.cap.9.

De eo quod ſeruiebat ieiunijs. vide pag. 107. nu.2.&.3.pag.109.nu.8.pag.197.nu.3.

In die

In die Circumciſionis.

Docet non ſatis eſſe virtutem habere in pectore, niſi etiam ſit in opere, etiam ſi doleat. vide. pag. 100. num. 9. pa. 128. num. 14. pa. 148. num. 15. Docet mortificationem omnium, vide pag. 37. num. 2. pa. 145. num. 5. pa. 146. num. 9.

In die Epiphaniæ.

Et congregans omnes principens Sacerdotum. Vide pag. 102. cap. 3.

Et ſcribas populi. vide. pa. 105. num. 3.

De luce Eccleſię data & exultatione filiorum eius vide. pa. 33. num. 12. & 14.

Magi ſtella ducuntur, quia fides noſtra Diuina veritate nititur. pag. 37. num. 3. & ideo ei ſubijcienda eſt ratio. pag. 111. num. 6.

Domin infra octau. Epiphaniæ.

Aſcendentibus illis Ieroſolymam ſecundùm conſuetudinem diei feſti. Dies hic feſtus Paſcha eſt vt dixit idem Euangeliſta, vnuſque exijs, quibus lege iubebantur omnes in templū venire. vide pa. 174. cap. 3. & pa. 184. nu. 36.

Conſummatiſque diebus. Finitis diebus Azymorum. De quo vide. pa. 190. cap. 5.

Et erat ſubditus illis. Si exempla ſanctorum patrum ob oculos habenda ſunt. pa. 126. nu. 17. & ſequentibus: quantò magis tantum Chriſti exemplum? De obedentia vide. pa. 61. num. 12. pag. 148. num. 16. ſed quomodo ſe gerere debeant ſuperiores in ſubditos, vide ibidem.

In octaua Epiphaniæ.

Ecce Agnus Dei, ecce qui tollet peccata mundi. vide pa. 163. num. 1. & 2. In Eccleſia copioſiùs tolluntur peccata, quam olim in ſynagoga. pag. 89. num. 1. & 2.

Domin. 2. poſt Epiphaniam.

Dicit mater eius miniſtris: Quodcunque dixerit vobis facite. Si hoc referatur ad miniſtros ſacramenti pœnitentiæ, vide pag. 90. num. 6. vſque ad finem capitis.

Erant autem ibi lapideæ hydriæ ſex. &c. vide quę de lutecibus ſcripta ſunt. pag. 89. cap. 19.

Capientes ſingulæ metretas binas. Vide. pagi. 83. num. 3.

Dominica. 3. poſt Epiph.

Et offer munus, quod præcepit. Moyſes. Ante omnia legem ſeruari iubet. vide. pa. 60. num. 6.

Multi ab Oriente, & Occidente venient. vide. pag. 33. nūm. 10. vſque ad finem cap. &. pag. 197. num. 2.

Et recumbent cum Abraham, Iſaac, & Iacob. Quorum exempla, vt patrum, ſecuti ſunt. vide pag. 126. num. 17. & ſequentibus. pagi. 146. initio. pag. 84. num. 2. & ſequentibus.

Domin. 4. poſt Epiph.

Aſcendente Ieſu in nauiculam ſecuti ſunt eum diſcipuli eius. Etiam ſi in tempeſtates. & pericula ducat Chriſtus, ſequi eum debent diſcipuli, quia ſemper in bonis operibus ſine ceſſatione laborandum eſt. pa. 34. num. 2. vide. pa. 36. num. 10. & ſequent. De patientia in bonis operibus. pa. 81. cap. 15. pa. 110. num. 9. pa. 113. num. 9. pag. 146. num. 8. &. 9. pa. 193. nu. 2. &. 3. Quomodo autem ſequi debeant, vide. pa. 37. num. 3. &. 4.

Dom. 6. poſt Epiph.

Donec fermentatum eſt totum. Ita iuſti, quia habent hoc fermentum, fermentant reliquos. pa. 198. num. 4.

Dominica in Septuageſima.

Qui exijt primo mane conducere operarios. In hoc enim opere manēdum eſt vſque ad finem vitæ. pag. 34. num. 2.

Conuentione autem facta cum operijs ex denario diurno. Non venitur in beatitudinem, niſi per laborem bonorum operum. pa. 35. nu. 8

Dominica in Sexageſima.

Et ortum fecit fructum centuplum. Vide. pag. 34. num. 4. De diuerſis fructibus, qui diuerſos gradus in Eccleſia ſignificant, vide. pag. 34. num. 4. vſque ad finem capitis, ſunt enim in Eccleſia perfectiores, & minus perfecti. vide. pa. 144. cap. 5.

Dominica in Quinquageſima.

Ecce aſcendimus Ieroſolymam. Vide pag. 9. nu. 4.

Tradetur enim gentibus, &c. vide infra Feria ſexta in Paraſceue.

Ieſu fili David, miſerere mei. Eius caritas miſerijs noſtris excitatur, & accenditur. pagin. 137. num. 6.

Feria. 4. Cinerum.

De cineribus. vide pag. 95. num. 2. vide etiam pag. 139. num. 13.

Cum ieiunatis. vide pag. 138. num. 11. vide optimum locum. p. 201. cap. 12.

Vt appareant hominibus ieiunantes. Vide pagin. 147. num. 12.

Tu autem cum ieiunas. Tunc lætare, quia illud opus verè tuum eſt. vide pag. 147. n. 13.

Et faciem tuam laua. Non prodeſt ieiunium, niſi mens abluatur. vide pag. 85. nu. 6.

Vt non videaris hominibus ieiunans. vide pagin. 147. nu. 12. &. 13.

Sed patri tuo. vide pag. 194. nu. 6. pag. 75. nu. 7. &. 8. pag. 134. cap. 2. nu. 4.

De aſſlictione corporis in Quadrageſima vide pagin.200. num.3. & pagin.201. cap.12. Vide etiam illa verba: Hominem mollibus veſtitum, ſupra in 2. Dominica Aduentus.

Feria.6.poſt Cineres.

Ego autem dico vobis: Diligite &c. Vide pa.76. num.9.& 10.& pag.38.num.8.&.9.pag.34. num.2.pa.38.nu.7.verſ.ad finem capitis.pa. 39.num.4.pa.76.num.10.

Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus &c. Vide pa.147.num.12.pa.144. num.3.&.4.de recta intentione, & pa.145. num.5.

Eſtote ergo vos perfecti. De perfectis vide multa ſupra in Indice rerum, V. Perfecti,& pa. 34.num.4. & ſequentibus.

Præceptis conſilia Euangelica addenda ſunt. pa.43.cap.25.vide de materia huius Euangelij pa.60.num.6.&.7.

Dominica.1.in Quadrageſima.

Ductus eſt Ieſus à ſpiritu in deſertum. Iuſti facilè mouentur ab Spiritu ſancto quocunque ille velit.pa.61.num.8.& ſequentibus.

Et cum ieiunaſſet quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. Vide.pa.90.num.5.& pa.138. num.11.pa.101.cap.12.

Scriptum eſt: Nō in ſolo pane viuet homo. Verbis ſcripturæ confirmamur. vide pa.39.num.4

Et ſtatuit eum ſupra pinnaculum templi. Vide pa. 17.num.2 &.pa.20.num.2

Feria.2.poſt.1.Dom.Quadrag.

Vide de iudicio ſupra in.1.Dominica Aduentus.

*Venite benedicti, &c.*pa.37.num.1.&.2.pag.38. num.7.&.8.pag.75.num.7.

De miſericordia exercenda vide pa.96.num. 1.pa.74.toto cap.11.

Feria.3.poſt.1.Dom.Quad.

Et intrauit Ieſus in templum Dei, & eijciebat omnes vendentes, &c. vide pa.51.num.9.

Feria.4 poſt.Dom.Quad.

Scribæ.& Phariſæi. Vide pa.105. num.3. & nu. 4.& ſequentibus.

Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. Pœnitentiā in hac vita agenda.pa.147.nu. num.13.&.14.

Quibus rebus ad eam prouocemur.pa.84.nu. 3.& ſequentibus.Quomodo agenda ſit.pa. 84.cap.17.toto.

Ad eam ſpe cœleſtium bonorum excitari debemus. pa.111.num.5.

Feria.6.poſt.1.Domi Quadra.

Sabbatum eſt, non licet tibi tollere, &c. vide pag. 171.num.19.pa.193.nu.2.&.3. vbi de opere ſeruili agitur.

Inuenit eum Ieſus in templo. In atrio videlicet laicorum, de quo vide pa.50.cap.32.

Dominica.2.Quadrageſimæ.

Et duxit illos in montem excelſum. Aſcendēdum nobis eſt, etiā ſi obſtet naturæ noſtræ grauitas, & vis ei inferenda eſt, vide .pa.37. num 2.pag.147.num.13.&.14.pa.94.cap.21.

Et transfiguratus eſt ante eos. Hoc contigit dum oraret, vt eſt apud Lucam cap.9. vide pag. 70.cap.9.pa.106.num.5.

Feria.4.poſt.2.Domin.Quadrag.

Ecce aſcendimus Ieroſolymam. Vide pag.9.nu.4.

Et *filius hominis tradetur.* Vide infra Feria.6.in Paraſceue.

Non ita erit inter vos. Vide pa. 39. num.2.&. pa.40.in principio.pa.139.num.13.

Feria.5.poſt.2.Dom.Quadr.

Et *induebatur purpura.* Vide pa.15.num.2

Et *byſſo.* Vide pa.16.initio.

Et *nemo illi dabat.* De miſericordia in pauperes vide pa.146.num.11.&.12.pa.96.num.1. pa. 37.num.1.&.2.pag.58.num.7. vſque ad finem capitis.

Feria.6.poſt.2.Dom Quad.

E*iecerant eum extra vineam.* Vide pag.137.nu.3.

Hic factus eſt in caput anguli. Vide pa.40.num.5

Qui reddant ei fructum temporibus ſuis. Vide de hoc fructu pa.197.num.1.& pa.201.cap.11. pa.217.cap.23.

Sabbato poſt.2.Dom.Quad.

Pater, peccaui in cœlum, & coram te. Talis debet eſſe pœnitentia, quæ foras prodeat. vide pa.85 num.6. Vide ibi multa de pœnitentia,& numeris ſequentibus.

Quomodo agenda ſit vide pa.160.num.2.& ſequentibus pa.198.num.3.&.4.

Proferte ſtolam primam. vide pag. 85. num. 7. &.pa.211.nu.5.&.6.p.209.nu.5.vide etiam pa.5.vide etiam.pag.221.nume.5.&.6.vide etiam p.173.num.9.

E*pulari autem, & gaudere oportebat.* Conuerſio peccatoris gaudium cœlitibus affert. vide pa.193.num.4.&.pa.211.num.5.&.6.

Domin.3.in Quadrag.

Si in digito Dei eijcio dæmonia. Vide.pa.75.nu.5

Reuertar in domum meam, vnde exiui. Hoc ne fiat, non ſunt negligenda peccata remiſſa, ſed diu lugenda.pa.198.num.3.

Feria.4.poſt.3.Dom.Quad.

Ab Ieroſolymis Scribæ & Phariſæi. De Scribis, & Phariſeis,& eorum doctrina, atque traditionibus

tionibus vide pa.105.totam.

Quare & vos tranſgredimini mandatum Dei. Lex Dei in corde habenda eſt.pag.60. num.6. omnes vtilitates relinquendę ſunt,ne tranſgrediamur legem Dei.pa.145.num. 5.pag. 146.num.9.

Feria.5.poſt.3.Dom.Quad.

Cum ſol autem occidiſſet, omnes qui habebant infirmos,&c. Vide.pa.187.num.2.

Feria.6.poſt.3.Dom.Quadrag.

Adorabunt patrem in ſpiritu,& veritate. Hoc eſt fide, & moribus fidei dignis. Vide pag.37. num.3.& .4.ſubijcientes rationem fidei.p. 111.nu. 6. & legem Dei in corde habentes. pa.60.num.6.

Ille nobis annuntiabit omnia. In Eccleſia eſt maxima lux.pa.33.num.4.a Deo nobis tradita per doctores Eccleſiæ.pa.41.num,8.&. 9.multo maior quam ante aduentum Chriſti fuerat.pa.79.num 9.

Ego cibum habeo manducare, &c. Chriſti caritas declaratur,de qua vide pa.137.num.5.&.6.

Et congregat fructum in vitam æternam. Qualis hæc vita ſit vide infra in Die omnium Sanctorum.

Dominica.4.Quadrageſimæ.

Erat autem proximum Pacha dies feſtus Iudæorum. De Paſcha,& de eius ſignificatione vide latè pa.74.cap.3.&.4.

Quinque panes hordeacei. Ad hoc accommodari poteſt quod eſt in pa.194.num.6.

Feria.2.poſt.4.Dom.Quad.

Prope erat Paſcha Iudæorum. Vide.pa.74.cap.3.

Omnes eiecit de templo. Vide.pa.51.num.9

Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc. Vide.pa.41.num.6.

Feria.4.poſt.4.Dom Quadrag.

Ambulate dum lucem habetis. Vide.pa.34.nu.2.

Alij dicebant: Quia hic eſt, alij autem, Nequaquam Vide.pa.174.initio.

Non eſt hic homo à Deo,qui ſabbatum non cuſtodit. Vide pa.171.num.19.& pa.193.num.2.&.3.

Feria.6.poſt.4.Dom.Quadr.

Infirmitas hæc non eſt ad mortem, ſed pro gloria Dei. Cœli enim in conuerſione peccatoris lætantur videntes opus magnum gloriæ Dei.Vide.pag.193.num.4.pa.211.nu.5.&.6.

Ligatus manus,& pedes. Recuperata vita animę per gratiam peccata diu lugenda ſunt, vt omnino pœna remittatur, & iuſtiores efficiamur.pa.158.nu.3.pa.147.num.13.&.14.

Soluite eum. De miniſtris Sacramenti Pœnitentiæ vide multa.pa.90.num. 6. vſque ad finem capitis,de ipſa autem pœnitentia, & de eius partibus,& virtute pag. 84.cap.17. pa.89.cap.19.

Dominica paßionis.

Quis ex vobis arguet me de peccato? De eius puritate vide pa.65.num.2.

Si quis ſermonem meum ſeruauerit. Non ſi ſeruare cupierit,ſed ſi opere ſeruauerit, vide pa.109 num.9.pa.128.num.14

Intelligit autem. *Seruauerit,* vſque in finem vitæ. Vide.pa.36.num.10.& ſequentibus.pa. 81.cap.15.pa.110.num.9.pa.113.num.9. pa.146.num.8 &.9.pa.193.num.2.&.3.

Feria.2.poſt.Domi paßionis.

In nouißimo autem die magno feſtiuitatis. Vide.pa.191.num.4.

Feria.3.poſt Domin.paßionis.

Dies feſtus Iudæorum Scenopegia. Vide de hoc feſto, & de eius ſignificatione multa pag.202.cap.13.&.14.

Feria.4.poſt Dom.poſſ.

Facta ſunt Encænia. Vide pa.210. toto capite. 17.de Encænijs,& eorum ſignificatione.

Et ambulabat Ieſus in templo,in porticu Salamonis. Vide pa.27.num.15.pa.58. num.13.

Dominica in Palmis.

Vide pa 203.num.6.vſque ad finem cap.&.p. 205.num.4.vſque ad finem cap.

Feria.5.in cœna Domini.

Ante diem feſtum Paſchæ. Vide.pa. 182. nu.30. & ſequentibus.

Surgit à cœna. pa.187. num.45.

Debetis alter alterius lauare pedes. De humilitate,quā hic docet Dominus, vide pa.39.nu. 2.&.3.& pa.40.initio.pa.139.num.13.

Feria.6.in Paraſceue.

De paſsione Domini vide multa pa,136 nu.1. vſque ad.6.pa 187.cap.4.toto.pa.163.nu.1. & ſequentibus pa.65.num.2. & ſequentibus Quo die facta fuerit,pa.181.num.25.& 26.vulnera ſunt feneſtrę templi.p.41.nu.8.

Des paſsionis ſollenitas dicitur pa.192.num.1

Fructus paſsionis pa.194 num.7.

Et ipſi non introierunt vt non contaminarentur. &c. vide pa.185.num.36.

Erat autem Paraſceue Paſchæ. pa. 282. num.29.

Erat enim magnus dies ille ſabbati. pa.170.nu.15.

Vnus militum lancea latus eius aperuit. pa. 42.n. 5.&.6.

Os non comminuetis ex eo. pa.187.num.1.& pag. 188.num.4

Velum templi ſciſſum eſt. pag.21.num.9. pag.35. num.7.

Dominica

Dominica reſurrectionis Domini.

Paſcha quomodo ſit celebrandum, vide pag. 192. cap. 6.

De noſtra reſurrectione. Vide pa. 217. num. 3. pa. 220. cap. 25.

De renouatione vitæ pa. 173. num. 9. & præcedentibus. Iam non eſt corruptioni vitiorum ſubiacendum pa. 189. num. 8. Terrena contemnenda, & in cœlum properandum. pa. 189. num 9. & 10.

Veſpere autem ſabbati. pa. 166. num. 4.

Et valde mane vna ſabbatorum. pa. 167. num. 5.

Dominica in Octaua Paſchæ.

Vna ſabbatorum. Vide pa. 5. num. 10. pag. 167. num. 5. & 6. & 7.

Quia vidiſti me, Thoma credidiſti, &c. Cur, & quomodo credendum ſit, vide pag. 37. num. 3. & 4. & pa. 111 num. 6.

Dom. 2. poſt Paſcha.

Bonus paſtor animam ſuam dat. De paſtoris officio vide pa. 109. num. 7.

Et alias oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, &c. Gentes ſignificat venturas ad Euangelium, vide pa. 33. num. 10. vſque ad finem cap. pa. 197. num. 2.

Dom. 3. poſt Paſcha.

Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor veſtrũ. In hac vita laborandum eſt, veniet dies beatitudinis, quę eſt annus remiſsionis, & quietis, Vide pa. 17. cap. 22. & 23. vide etiam p. 220 cap. 25.

Et gaudium veſtrum nemo tollet à vobis. Vide multa de beatitudine, & de eius firmitate infra In die omnium Sanctorum.

Domini. 4 poſt Paſcha.

Vado ad eum, qui miſit me. Semper in patriam ad Deum feſtinare debemus, vt peregrini, & omnia contemnere pa. 205. cap. 14.

Dom. 5. poſt Paſcha.

Petite, & accipietis. De orationis neceſsitate. Vide pa. 74. num. 2. pa. 129. nu. 4. pa. 161. num. 5. pa. 74. num. 1. Quantis virtutibus floreãt qui orationi vacant, vide pa. 70. toto cap. 9. vide etiam pa. 206. num. 5. Iuſtorum orationes Deo gratæ. pa. 96. nu. 5.

Feria. 2. in Litanijs,

Petite, & dabitur vobis. Vide Dom. 5. poſt Paſcha.

In die Aſcenſionis.

Et exprobrauit incredulitatem eorum. Vide verba ſequentia.

Qui crediderit, & baptizatus fuerit. &c. De fide & eius operibus vide pa. 36. num. 1. pa. 37. nu. 3. & 4. pa. 111 num. 6.

Aſſumptus eſt in cœlum. Non ergo eſt nobis in terra morãdum, ſed hoſpites eſſe debemus, & in cœlum tendere, vide pa. 205. cap. 14.

In die Pentecoſtes.

De hac ſollennitate vide latè pa. 194 cap. 7. &. 8. vide etiam pag. 209. num. 5. & 6. & ſ enim dies dati ignis.

De donis Spiritus ſancti, & quid in nobis efficiant, vide pa. 61. num. 8. & ſequẽtibus latè.

Peraduentum Spiritus ſancti maior lux eſt in Eccleſia, quam olim fuerat. pa. 79. num. 9.

Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit. Vide pa. 60. num. 6. vide etiam pag. 198. num. 3.

In die corporis Chriſti.

De myſterio Euchariſtiæ vide multa pa. 188. num. 4. & multis ſequentibus. pa. 85. num. 5 & præcedentibus pa. 134. nu. 4 pa. 163. nu. 3. vide etiam de illo, vt ſacrificium eſt, & ſacramentum, pa. 163 toto capite. 9.

De puritate eorum, qui ad illud accedunt, pa. 85. num. 5.

Dom. 3. poſt Pentec.

Hic peccatores recipit Meritò, quia ipſe eſt Propiatorium. Vide pa. 63. cap. 5. & eius caritas miſerijs noſtris excitatur pag. 157. num. 5. & 6.

Gaudium erit in cœlo ſuper vno peccatore pœnitentiam agente. Vide pa 211. num. 5 & 6. pa. 193. num Ipſe etiam celebrare poteſt feſtũm ignis dati, pag. 209. num. 5. & ſequentibus.

Pœnitentia eſt initium Euangelicæ prædicationis. pa. 201. num. 1. & 2. Magna bona reſeruata ſunt agentibus pœnitentiam. pa. 39. num. 11.

Dom. 5. poſt Pentec.

Si ergo offers munus tuum ad altare De [illegible] altari, & de eius ſignificatione vide pa. 92. cap. 20. & 21. vide de his p. 36. toto cap [illegible] 21.

Relinque ibi munus tuum ante altare. Pone in [illegible] nu Chriſti vt offerat pro te, pa. 194. num. 7. hoc facies ſatiſfacendo priùs fratri. Vide etiam pa. 14. nu. 2.

Domin 6. poſt Pentec.

Miſereor ſuper turbam, quia ecce iam triduo ſuſtinent me. Perſeuerantes in virtutibus Deus amat, & paſcit. Vide de hac perſeuerantia pa. 36. num. 10. & ſequentibus. pa. 36. num. 1 pa. 81. cap. 15.

Et ſi dimiſero eos ieiunos. &c. Pane cœleſti egemus, vt non deficiamus in via. Vide pa. 128. num. 4. vſque ad finem cap.

Dom. 7. poſt Pentec.

A fructibus

A fructibus eorum cognoſcetis eos. Vide de fructibus iuſtorum pa. 197. num. 1. & toto illo capite, & pa. 201. cap. 12. pa. 217. cap. 23

Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit, &c. Vide pa. 36. cap. 21. num. 1. & 2. pagi. 109, num. 9. pa. 148. num. 15.

Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, &c. Vide de hoc fructu pa. 197. num. 1. & pag. 201. cap. 12. pa. 217. cap. 25.

Dom. 8. poſt Pente.

Facite vobis amicos de mammona iniquitatis. Vide pa. 37. num. 1. & 2. vſque ad finem capitis, & pa. 40. num. 4. pa. 74. toto cap. 11. pa. 96. num. 1. pa. 146. num. 11. & ſequentibus.

Dom. 9. poſt. Pentec.

Videns ciuitatem fleuit ſuper illam. Multò æquius eſt vt nos ipſos defleamus vera pœnitentia. Vide pa. 210. num. 6. pa. 84. nu. 3. & ſequentibus pa. 147. num. 13. & 14

Et ingreſſus in templum cœpit eijcere vendentes. Vide pa. 51. num. 9.

Dom. 10. poſt Pente.

Duo homines aſcenderunt in templum. Vide pag. 9. cap. 4. num. 4.

Vt orarent. Vide pa. 206. num. 5. pa. 70. cap. 9.

Ieiuno bis in ſabbato. pa. 166. num. 4.

De humilitate vide pa. 39. num. 2. & pa. 40. initio pa. 139. num. 13. pa. 138. num. 6. & 7.

Publicanus autem à longè ſtans. Humilitas videri refugit. pa. 40. prope initium.

Dom. 12 poſt Pent.

In lege quid ſcriptum eſt. In lege Dei ſemper meditandum pa. 206. num. 5.

Diliges Dominum Deum tuum &c. pa. 208. n. 3. pa. 107. num. 5.

Accidit autem vt ſacerdos quidam deſcenderet, &c. Similiter & leuita. Quid interſit inter Sacerdotem, & Leuitam vide pa. 98. cap. 1.

De caritate in omnes proximos exercenda vide pa. 38. num. 8. & 9.

Infundens vinum, & oleum. Vide de ſacramentis pa. 96. num. 5. pa. 89. num. 1. & 2.

Dom. 13. poſt Pente.

Ite, oſtendite vos ſacerdotibus. Docet legem ante omnia eſſe cuſtodiendam. Vide pa. 60. num. 6.

Et cecidit in faciem ante pedes eius gratias agens. Quomodo grati eſſe debeamus erga Deum vide pa. 146. num. 11. & ſequentibus.

Non eſt inuentus qui rediret, & daret gloriam Deo, niſi hic alienigena. Figura eſt Eccleſiæ ædificandæ ex gentibus, in qua Deo gratiæ agentur, & munera offerentur. pa. 33. num. 10. pa. 197. num. 2.

Dom. 14. poſt Pentec,

Nolite ergo ſoliciti eſſe dicentes: Quid manducabimus? Vide pa. 201. num. 3. De fiducia quam habere debent Chriſtiani. Vide pa. 130. nu. 4

Quærite ergo primum regnum Dei. Vide pa. 205. cap. 14.

Dominica. 15. poſt Pent.

Et ibant cum illo diſcipuli eius. Non ſatis eſt voce ſe diſcipulos teſtari, ſed opere etiã teſtari debent. Vide pa. 109. num. 9. pag. 128. num. 24. pa. 148. num. 15.

Dom. 16. poſt Pent.

Si licet ſabbato curare? Opera quæ ſabbato licebant, vide pa. 167. num. 7. & 8.

Qui ſe humiliat, exaltabitur. Ideo omnes magni fuerunt humiles. Vide pag. 39. num. 2. & ſequentibus pa. 139. nu. 13. pag. 138. nu. 6. & 7.

Dom. 17. poſt Pente.

In his duobus mandatis vniuerſa lex pendet, & prophetæ. Vide pa. 38. num. 8. & 9. pa. 36. num. 1. pa. 37. num. 4.

Dom. 18. poſt Pente.

Videns autem Ieſus fidem illorum. De hac fide vide pa. 130. nu. 4.

Habet poteſtatem in terra dimittendi peccata. Vide pa. 63. cap. 5.

Dom. 19. poſt Pentec.

Congregauerunt omnes, quos inuenerunt. Tunc plurimi Deo oblati ſunt. Vide pa. 197. num. 2. & pa. 199. nu. 1. & 2. vide etiam pa. 33. nu. 10.

Dom. 21. poſt Pentec.

Sic & pater meus cœleſtis faciet vobis, ſi non remiſeritis, &c. Vide pa. 38. num. 8. & 9. pag. 36. num. 1. pa. 37. num. 4.

De miſericordia in proximos exercenda vide pa. 74. cap. 11.

Dom. 22. poſt Pente.

Cuius eſt imago hæc, &c. Qui deletam Dei imaginem habet, nõ eſt homo dicẽdus. p. 159. n. 1.

Dom. 23. poſt Pente.

Et ecce mulier quæ ſanguinis fluxum patiebatur. Vide pa. 144. num. 3. & 4.

Cõfide filia, fides tua te ſaluã fecit. Vide p. 130. n. 4

Dom. 24. poſt Pente.

Vide in. 1. Domi. Aduentus de iudicio, & pag. 37. num. 1. & pa. 75. num. 5. & 6. & 7.

De communi Sanctorum, vnde multa ad ſingulos Sanctos deſumi poterunt.

De communi Apoſtolorum.

Apoſtoli lapides templi, i. Eccleſiæ. pa. 86. nu. &. 10.

&.10.In duodecim bobus maris æneis ſignificantur pa.86.num.9. Eorum mores cœleſtes fuerunt.pa.120.num.11. Eorum pedes veloces ad Euangelizandum.ibidem, & p.132.num.17. Iuxta Apoſtolorum doctrinā perſeuerantia,& fortitudo tenenda eſt.p 81 n.4.&.5. Significantur ſapphiro.p.110.n.11. Apoſtoli ædificatores Eccleſiæ,pag 33.nu.10. Prima fundamenta Eccleſiæ, & lapides quadrati,pa.40 num.1.&.2.

De communi Euangeliſtarum.

*Et miſit illos binos.*pa.66.num.2.

De communi martyrum.

De holocauſto quod offerunt Deo martyres,vide multa pa.137.num. 6 . vſque ad.9. Eorum coronæ ex Chriſto ſunt.pa.63.n.1.

*Abneget ſe metipſum.*Vide pa.37.num.2.pa.41.num.7.& pa.94.toto cap.21.

De communi confeſſorum pontificum,

Prælati præire debent exemplo pa.78.num.5 vide de eiſdem pa.42.num.2.&.5. pag.77. cap.13.toto De ſanctitate ſacerdotum vide pa.107.num.4.&.5.pa.109.vſque ad finem cap.7.pa.111 nu.5.&.6. ſed propriè de Sanctitate pontificum vide pa.113.num. 8.vſque ad finem capitis.pa.117. num. 8. vſque ad finem cap.pa.126.num.17. vſque ad finē cap.pa.130.num.4.& ſequentibus. De peccatis pontificum vide multa pa.159.cap.7. toto.Quantam vitæ puritatem Moſes putauerit eſſe debere in pontifice,p.154.n.21.

Sint lumbi veſtri præcincti. Si ad caſtitatem hoc referatur vide.pa.145.num.6.

De communi doctorum.

Vide multa pa 77.cap.13.toto,& pa. 96. nu.2. &.3.& 4.&.5.Figurantur in bobus,& maxima eſt eorum merces.pagin.86. num.10. Abſtinere debent à voluptatibus.pag. 199. num.2. Ipſi debent fermentare omnes homines.pa.189.nu.4.Ipſi ſunt feneſtræ templi.pa.41.num. 8.&.9. Ipſe ſunt candelabrum.pa.74. num.1. &.2. Pectuſculum ſibi ſeruare debent. pa. 148.nu.16.&.17.&.18

Vos eſtis lux mundi. Vide pa.41.num.8.&.9.

Non poteſt ciuitas abſcondi Vide pa.33. num.12.

Sic luceat lux veſtra coram hominibus. Vide pag. 37.nu.1.&.2.Ne lateat bona voluntas.pag. 148.num.15.

*Et glorificent patrem veſtrum.*pa.75.num.7.&.8

*Magnus vocabitur in regno cœlorum.*pa.86.num. 10..Ad cœlum non tranſitus niſi per laboſera bonorum operū, & per pœnitentiam. pa.35.num.8.

*Non veni ſoluere legem &c.*Vide pa.33. num.9

De communi Virginum.

Vide pa.41.num.1.& ſequentibus ,& pag.145. num.6.

*Et quinque fatuæ.*Vide pa.109.num.8 &.9,

Vigilate itaque quia neſcitis diem , &c. Vide pa.147.num.13.& 14.

In die S.Thomæ Apoſtoli

Vide ſupra Dominica in Octaua Paſchæ.

In conuerſione.S.Pauli.

Circumfulſit eum lux. Tunc conuertimur, cum res huius ſæculi cognoſcimus vt ſunt. Vide pag.105.num.3.

Et omnis qui reliquerit domum. &c. Hæc omnia Deo adolenda ſunt igne caritatis. Vide.pa. 145.num.6.&.7.&.8.

In die Purificationis

Omne maſculinum ad aperiens vuluam. pagin.23. num.19

In die S.Barnabæ,& de communi Apoſtol.

Hoc eſt præceptum meum vt diligatis inuicem. Vide multa de caritate Dei, & proximi pa.38. num.8.&.9.pa.36.num.1.pa.37.nu.4.pa.39 num.3.pa.139.num.14.pa.182.num.2.

In vigilia S.Iohannis Baptiſtæ.

*Fuit in diebus Herodis.*pa.104.num.8.

*Cum ſacerdotio fungeretur Zacharias.*pa.30.nu.10.

*Sorte exijt vt incenſum poneret.*pa.69.nu.9.&.10. &.15.

*Altaris incenſi.*pa.67.num.1

In die S. Iohannis Bapt.

*Quia nemo eſt in cognatione tua,&c.*pa.23.nu.19.

In die S. App. Petri & Pauli.

Et ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam. Vide.pag.31.cap.19.toto , in quo agitur de ædificatione Eccleſiæ,& de eius dignitate. Vide etiam pa.41.cap.24.

In die S. Mariæ Magdalenæ.

Fides tua te ſaluam fecit. Vide pa.130.num.4.

Septem dæmonia ex ea eiecta ſunt fontes peccatorum omnium. Vide pa.160.nu.3.

In die Transfigurationis.

Vide ſupra in Dominica.2.Quadrageſimæ.

In die Aſſumptionis S. Mariæ virginis.

Maria optimam partem elegit. Vide pa.42.nu.2. &.3.& pa.70.cap.9 latè.

In die S.Michaelis.

De angelis vide multa pa.65.toto cap.7.Imitari debemus eorum vitam , quia eorum ſocij futuri ſumus pa.37.num.2.&.4.

In die S.Franciſci.

*Iugum enim meum ſuaue eſt.*pa.117.num.8.

In die SS. Apoſt.Simonis,& Iudæ.

Hæc

Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem. Vide Supra in die S. Barnabæ.

In die omnium Sanctorum.

Sanctorum victoriæ ex Chriſto ſunt. pag. 63. num. 1. vide etiam eiuſdem paginæ numerum quartum. Beatorum preces quantum omnibus proſint, etiam non inuocantibus. pa. 217. num. 2. De illis vide multa pag. 41. num. 9. pa. 81. num. 6. & ſequentibus. pa. 60. nu. 5. & ſequentibus. pa. 63. num. 4. De beatorum ſollennitate vide pa 207. cap. 16. pag. 193. num. 4. & 5. pa. 40. num. 4. pa. 41. num. 6. pa. 171. num. 19. pa. 217. cap. 23. pa. 171. nu. 16. pa. 35. num. 6. & 8. pa. 35. num. 1. pag. 37. num. 3. & 4. Significatur in templo. pag. 32. num. 2. & 3. pag. 40. num. 4. pag. 41. num. 6. in die dati ignis. pag. 212. nu. 3. in diebus ſortium pa. 214. cap. 20. in ſeptimo anno. pag. 217. cap. 23. & in Iubilæo. pagin. 220. cap. 25. Cótinet vniuerſitatem bonorum omnium. pa. 34. num. 3. Semper ſui ſimilis eſt, nec varietatem recipit. pa. 36. num. 13. Non poteſt bene in hac vita cognoſci. pa. 37. nu. 3. Non poteſt haberi niſi per patientiam, & per ſeuerantiam in bonis operibus. pa. 36. num. 10. & ſequentibus.

Beati qui lugent. pa. 138. num. 10. & 11. pa. 41. nu. 5. & 6.

Beati miſericordes. Vide pag 74. toto. cap. 11. & pa. 96. nu. 1. pa. 146. num. 11. & ſequentibus.

Beati qui perſecutionem patiuntur, &c. pa. 34. nu. 1. pa. 71. num. 3. & 4.

Merces veſtra copioſa eſt in cælis. pag. 34. num. 3. pag. 86. num. 10.

De virtutibus, quæ in hoc Euangelio traduntur, vide. pa. 39. cap. 22.

FINIS.